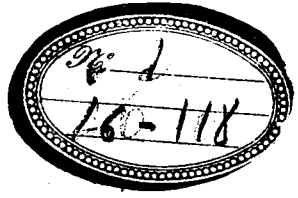

26

A
13
118

S.a. 7-

6-

11857109

1-5-650

2 400 401 MADE IN SW

Del Collegio de la Compañia de S. P. de Granada *1738* *1738* *B. 2*
DEI NUMINE INVOCATO R. 4576

F. THADDAEI PERVSINI
EREMITAE AVGVSTINIANI
SAGRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS

EX ILLVSTRI PERVSINO THEOLOGORVM COLLEGIO.

Explanatio
IN ESAIAM PROPHETAM
duobus Tomis compræhensa.

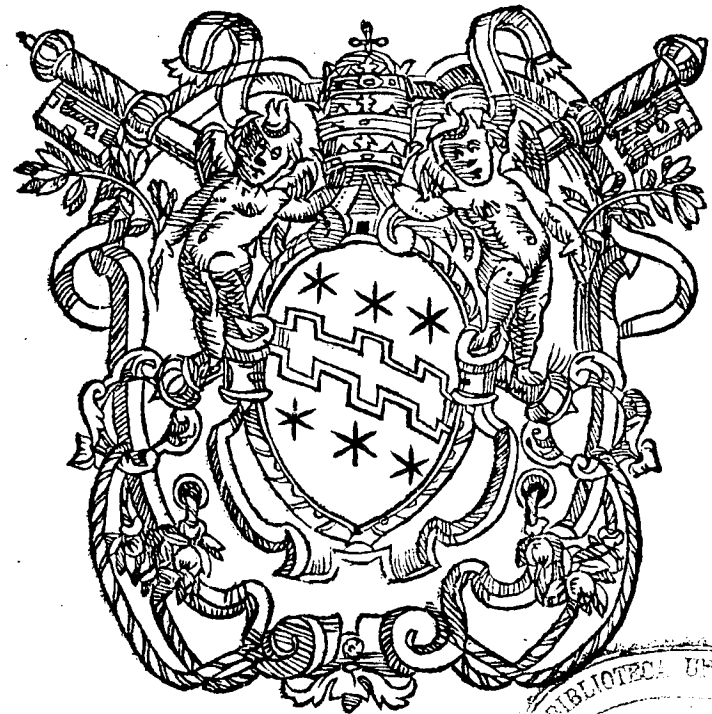
*Adiectis quibusdam discussionibus, ac digressionibus pro
vberiori dictorum intelligentia.*

Ad Sanctissimum D. N. CLEMENTEM VIII.

*Additum est præterea Opusculum de Triplici Coniugio ad Illustrissimum & Reuerendissimum Do-
minum Augustinum de Castro Archiepiscopum Braccarensem, & Primate[m] Hispaniarum.*

TOMVS PRIMVS.

IUSTITIA, ET IUDICIUM

PRÆPARATIO SEDIS IV. AE. 1788.

PERVSIÆ, Apud Vincentium Columbarium. M. D. XCVIII.

SUPERIORVM PERMISSV.

BIBLIOTECA UNIVERSITATIS

Frater Andreas Finizanensis Ordinis Eremitarum Sancti Augustini Prior Generalis licet indignus Tibi Reuerendissimo Patri, & Sacra Theologie Doctore egregio Magistro Thadæo Perusino eiusdem instituti, harum litterarum serie facultatem concedimus, ut tua scripta super Esaiam Prophetam ad communem Ecclesie utilitatem, & Christiani populi adificationem, in publicum dare, & præmissis præmittendis, prælo mandare valeas. In quorum fidem &c. Datum Romæ Die 11. Iulij 1597. Frater Andreas Generalis Indignus.

NOMINA VIRORVM, ET DOCTISSIMORUM PATRUM, qui approbarunt vniuersum hoc opus.

Ego M. Antonius Canonicus, & Sacra Theologia Doctore, legi bonam partem Expositionis, in Esaiam Prophetam Reuerendissimi Patris Magistri Thadæi Perusini in qua nihil est contra fidem Catholicam neque contra bonos mores, immo eam dignam indico, ut impressa legatur, & ita fidem facio. Die 20. Nouembris 1597.

Ego Ioannes Paulus Sotius Canonicus & Sacra Theologia Doctore, iussu admodum Reuerendi Patris Inquisitoris. Perusia & Umbria perlegi partem Commentariorum in Esaiam Prophetam Reuerendissimi Patris Magistri Thadæi Perusini iccirco hos Commentarios, uti utilissimos atque fructuosissimos iudico imprimi posse, cum neque fidei Catholica neque bonis moribus aduersentur. & ita sentio. &c. Die 21. Nouembris 1597.

Ego Franciscus Vicinus Canonicus Sacra Theologia Doctore. Eam partem operis Commentarij in Esaiam Prophetam Reuerendissimi Patris Magistri Thadæi Perusini Ordinis Eremitarum, quam pro Admodum Illustri & Reuerendissimo Episcopo vidi, eam nihil continere, vel contra fidem, vel contra mores vestrorum, & ideo Typis mandari posse existimo. Ita sentio, & subscribo, hac die 24. Nouembris 1597.

Ego Rubinus Salutius Canonicus Sacra Theologia Doctore legi diligenter lib. hunc, & præsertim illam partem, qua de multiplici Coniugio disputatur, & nihil inueni quod & orthodoxæ fidei, &

dei, & bonis moribus non maximè consonum videatur. Quare imprimi posse ac debere arbitror. Die 24. Nouembris 1597.

Ego frater Petrus Paulus Philippus Ordinis Prædicatorum Sacrae Theologiæ professor, ac studij Perusini in Conuentu S. Dominici Regens, huius libri partem legi, ac nihil inuenisse me fidei sana ac bonis moribus contrarium fateor, & ideo digna esse, quæ impressioni tradi valeant, his propria manu scriptis attestor, hac die 24. Nouembris 1597.

Ego Frater Hieronymus Rubertus Perusinus Regens S. Francisci, Min. Con. vidi quædam in Esaiam a Reuerendissimo Patre Magistro Thaddæo Perusino elaborata, in quibus quicquam à fide absõum non reperi. propterea impressori tradenda esse existimaui, & manu propria, me illis subscripsi. die 24. Nouẽb. 1597.

Ego Frater Augustinus Genes. Ordinis Sancti Augustini Regens Gymnasij Sancti Augustini magister in Sacra Theologia, vidi, & perlegi commentarios luculentissimos & omniscientiarum genere refertos, quos edidit Reuerendissimus Pater Magister Thaddæus Perusinus Dominus, & patronus meus colendissimus, & nihil adinueni, quod repugnet fidei, atque bonis moribus, ea propter maximè expedire posteritati, iudico ut in lucem prodeant. Manu mea subscripsi die 24. Nouembris 1597.

Ego Frater Anselmus de Settis Ordinis Seruorum Sacrae Theologiæ Magister, huius libri partem legi nihilquè quod fidei, aut bonis moribus non consentiat, inueni. Eam obrem impressoribus tradi posse minimè dubito. Hac mea sententia est. Die 24. Nouembris 1597.

Visis itaque ac diligenter inspectis suprapositis attestationibus. RR. Patrum Theologorum, quos secundum sacri Indicis nuper impressi documenta omnium librorum censorum constituimus. Nos Neapoleon Comitulus Dei & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus Perusinus, & Frater Vincentius Castrucci Ordinis Prædicatorum, Sacrae Theologiæ Magister, ac Perusia & Umbriae Generalis Inquisitor; opus hoc tanquam Catholicum, bonisque moribus valde consonum; censuimus ad plurimorum utilitatem atque commodum imprimendum.

SANCTISS.^{mo} DOMINO NOTSRO
CLEMENTI VIII.
FRATER THADAEVS
PERVSINVS EX SODALITATE
EREMITARVM S. AVGVSTINI. F.P.

*V*M superioribus annis, negociorum onere deposito, quod diu sustinueram, in patriam me, idest in ocium, ac tranquillitatem, recepissem, cumque animum ad studia sacrarum literarum, quæ intermittere ab occupationibus coactus fueram, reuocassem, cœpi abditissimos Esaiæ Prophetæ sensus perlustrare, ac perscrutari; multaq. interlegendum annotaui, quæ adnotatione, ac commentatione digna visa sunt. Ex quibus animaduersionibus cum volumen satis iustum confecissem, idque mox in duas partes distribuisssem, visum est aliquibus meorum amicorum non indignum, quod in lucem hominum prodiret, quorum iudicio cum parere decreuissem, volui meos hosce labores qualescumq. sub felici tuo nomine, Beatissime Pater apparere, nul-

lam profecto aliam ob causam, nisi, ut tenui hoc argumento, leuique munusculo promptissimam meam ad te obseruandum omnique reuerentia prosequendum voluntatem declararem. Id quod alias etiam saepe prestare volueram, sed nulla umquam alia oblata est mihi occasio, nisi hac, quam diuturnam cupiditatem meam explere cupiens, audissimè arripui. Accipe igitur, Beatissime Pater, prompto animo, alacrique vultu hac qualiacumque industriae meae monumenta, quae tibi offero, partumque extrema senectute editum; quem si non omnino ingratum tibi accidisse cognouero, satis magnum me laborum meorum fructum percepisse existimabo. *Vive diu felix ad Communem omnium utilitatem. Dat. Perusia die 29. Mensis Nouemb. 1597.*

A D

AD FRATRES SVOS EX SODALITATE EREMITARVM, S. AVGVSTINI.

A V C T O R.

IRABIMINI, cerrò scio, me adèò ætate prouectum de meis laboribus in lucem edendis cogitasse, verum cum huiusce rei causam noueritis, tolletur, nisi fallor, omnis admiratio. Scire igitur debetis, sicut Angelus Ecclesiae Ephesi admonitus fuit, me quoque à cura, & regimine Nostri Ordinis quorundam opera amotum talibus verbis admonitum fuisse, Memor esto, vnde excideris, & prima opera fac. Prima quidem mea opera, quibus ab ineunte ætate deditus eram, & in quibus per totam vitam versatus fui, ea erant, videlicet lectioni, & contemplationi vacare, quibus operibus dubio procul, & mihi, & alijs absque multo labore corporis, animique prodesse poteram. At in alijs moderandis permulti sunt labores, multæ inuidiæ, multæ æmulationes, ita vt Summus quidam Pontifex, quamquam nullius nisi summi Dei censuræ subditus, non fuerit veritus aliquando dicere, In ea sede, vbi residebat, multas quotidie spinas, multosque tribulos exoriri. Quamobrem non absque ratione celestis spiritus in aurem meam infurrauit, Prima opera fac. Ad sacrarum igitur literarum studia priore munere deposito me recepi, meorumque laborum qualescumque sint, non semel à vobis rogatus, participes vos facere volui. Quod vero Esaiam potius, quam alium Prophetam, aut scriptorem interpretandum susceperim non temere id à me, sed magna cum ratione, vti arbitror, factum est. Volui enim monitis Sancti Ambrosij

† 4

vna

Aug. lib. 9. Confess. c. 5. vna cum Patre nostro Augustino parere, qui, ut ipsemet
 9. Confess. cap. 5. refert, cum aliquando Sanctum Ambro-
 sium consuleret, quid sibi ex libris sacrae scripturae legen-
 dum esset, iussus est a sanctissimo eodemq. Doctissimo Epi-
 scopo Esaiam sibi deligere, quem assidue legeret. Quod
 ceteris Euangelij, vocationisq. gentium sit pronuntiator
 apertior. Et quamquam ea de causa id illi praecipitum
 fuit, quod cum Catecumenus esset, facile indeq. quae ad
 Christianam Religionem pertinerent, haurire posset, adeo
 tamen Dei spiritu repletum fuisse Augustinum existimo, ut
 ego, licet ab infantia in vera religione eruditus, longe me
 tamen eo, vel catecumeno, inferiorem esse fatear. Si quid
 autem in nostris hisce commentationibus, minus recte, vel
 clare expositum reperietis, veniam dare debebitis, quan-
 doquidem (Auctore D. Hieronymo) non simplex à Pro-
 phetis historiarum, & gestorum ordo narratur, sed enig-
 matum plena sunt omnia, & aliud verba, aliud sensus fo-
 nant nequè cuiquam etiam mirum sit, si quadam verborum
 elegantia scripta haec nostra referta non sunt, nam praeter
 quam quod eiusmodi sermonis leporem numquam profes-
 sus sum, scio à Sancto Ambrosio admonitus, in doctrinis
 veritatem, non elegantiam requiri. Accipite Igitur, quod
 à me sepius efflagitastis, munusculum. Erroresq. admis-
 sos, qui plurimi erunt, per vosmetipsos corrigite. Valete.
 Dat. Perusia die 29. Mensis Nouemb. 1597.

*In proemio
 super 18 li.
 brum in E-
 saiam.*

*Epist. 5. ad
 Sabinum.*

TORQVA

TORQVATVS
 BONTADOSIVS AD
 LECTOREM IN LAVDEM
 REVERENDISSIMI PATRIS
 MAGISTRI THADEI PERVSINI.

*ANNVS in aeternum resonandus vo-
 ce sonora est,
 Scribere quum capit scriptor, & ille
 dies.* (ta

*Principis archanum commostrans omne Prophe-
 In varios sensus; sed meliora capit.
 Detegit occultam doctrinam providus author
 Eterni referens grandia dona Dei.
 Fidus Aristotelis magni est, sophiaq; Thadeus
 Interpretes, (dignum est) si hunc colit ois homo.
 Caruleus Ganges, resonant, Tigrisq; rapaxq;
 Albula, Meander nomine saepe suo.
 Faelix ille fuit, qui secum vivere vitam
 Caelipotens tribuit Christus ubiq; simul.
 Nunquam lingua huius posset mea (cãdide lector)
 Insignes laudes ferre per ora virum.
 Multa tulit, fecitq; senex, nunquamq; grauavit
 Hunc labor immensus nocte, dieq; grauis.
 Pro quo munificus Christus, dulcisq; rependat
 Faelices annos, innumerosq; dies.*

TORQVA

REVE

REVERENDISSIMO
PRAECEPTORI SVO,
MAG.^{RO} THADAEO PERVSINO.

Terentius Caufridius.

T prior, & primus censetur filius
Amos
Vates, & Sacri scriptor Euangelij
Sic illum exponens, studio, summoq;
labore

Censuris digne, primus & esse prior.
Ecclesia quantum profeceris ipse fideli
Dicat, & extollat, qui tua scripta leget.
Lucidus explanas, doctus, veraxq;, disertus
Quicquid Isaiæ protulit ore Deus.
Gaudeat exultans Augusta Perusia, semper
Ex te parta sibi, gloria, summus honos.
Diceris hoc merito Thadaeus nomine, quando
Te Deus elegit, te Deus altus amat.

PETRVS

PETRVS AVGVST.
A PETRALONGA
CLERICVS PERVSINVS.

IN LIBRVM REVERENDISSIMI PATRIS
MAGISTRI THADDAEI PERVSINI.

*N*on hac humana repleta est pagina
voce,
Non hac humanis pagina plena
iocis. (ptas,
Non Cithara hic adsunt molles, non vana volu-
Non est flammeolis blandus Amor facibus.
Vox caelestis adest, vox, quæ demonstrat ubique,
Quicquid habent superi, sidera quicquid ha-
bent.

I D E M.

T Sol, qui tenebras pellit, lucemq;
reducit,
Et manè Eois gratior exit aquis.
Sic tenebras pellis, sic prisca volu-
mina lustras,
Sic profers tenebris, quæ latuere diu.
Quin magè tu felix, rursus noctem aspicit ille,
Per te perpetuum Pagina, at ista diem.

C A

AD

MVM

AD REVERENDISS.
P. M. THADDAEVM
PERVSVNVM AVCTOREM.

IO: ANTONIVS NERVTVS
Perusinus. C. C. S.

*MAIOR an is Vates, qui arcana Oracula reddit,
An qui eadem referat, quarere forte iuuet?
Pectora cum Vatis diuino agitante calescant
Numine, & interno mota furore canant: (ram
Tu Carmen referans, studiumq;, & Numinis au-
Coniungens, duplici cingis honore caput.*

*Vel si concedas illi, qui exiuit in auras
Purus; & excessit Martyr; & Astra tenet:
Qui Regum de stirpe satus, superauit Hebraeo
Eloquio reliquos, Regia verba canens:
Tu tamen utilior nobis, qui Arcana resoluis
Et Latio Hebraum differis Eloquium.*

AD
EVNDEM SENEM
IDEM
Distichon

*Splendentem ex alio Phœbus tibi portat Eoo
Quem veniens adimit Nox odiosa Diem.*

AD REVERENDISSIMVM
PATREM THADDAEVM.
IO: MARIA DE MONTE.

*VANTO inter reliquos
fama est fulgere Pro-
phetas
Esaiam, certo dum ca-
net ore Deum.
Hoc tu pro reliquis fulges
Thadae magistris,
Dum referas tanti my-*

*stica sacra senis.
Diuinus Vates: Diuinum Numen in illo est.
Tu quoq; mortali grandius ore sonas.*

INDEX VOCVM INCOMPLEXARVM.

 <p><i>Adfectus</i> <i>Æquum</i> <i>Aggeres</i> <i>Agmen</i> <i>Agonia</i> <i>Alchimici</i> <i>Allegoria</i> <i>Alleluia</i> <i>Allisio</i> <i>Alma</i> <i>Alueus</i> <i>Amen</i> <i>Amentia</i> <i>Anxia</i> <i>Annoxa</i> <i>Anastrophe</i> <i>Anathema</i> <i>Aniphrasis</i> <i>Anitbesis</i> <i>Aper</i> <i>Aper</i> <i>Apex</i> <i>Apologia</i> <i>Apostasia</i> <i>Apostata</i> <i>Apostropes</i> <i>Apostrophen</i> <i>Apostrophe</i> <i>Arianea</i> <i>Arca</i> <i>Arcaum</i> <i>Arcaum</i> <i>Arkel</i> <i>Arulus</i> <i>Armamentarium</i> <i>Arphad</i> <i>Arius</i> <i>Ary</i> <i>Assecla</i> <i>Asper</i> <i>Asper</i> <i>Atrium</i></p>	<p><i>Bies</i> 808.E <i>Abolitio</i> 475.B <i>Abortuus</i> 663.C <i>Aceruus</i> 341.C <i>Actes</i> 415.A <i>Aculeus</i> 501.C <i>Adamussim</i> 585.C <i>440.A</i> <i>743.A</i> <i>366.B</i> <i>145.A</i> <i>188.B</i> <i>256.C</i> <i>265.E</i> <i>467.C</i> <i>444.D</i> <i>189.B</i> <i>366.C</i> <i>467.</i> <i>455.B</i> <i>35.A</i> <i>456.D</i> <i>509.E</i> <i>239.C</i> <i>179.D</i> <i>106.C</i> <i>506.B</i> <i>180.A</i> <i>27.A</i> <i>774.B</i> <i>181.E</i> <i>119.B</i> <i>42.C</i> <i>217.B</i> <i>223.B</i> <i>103.A</i> <i>133.D</i> <i>537.A</i> <i>553.C</i> <i>56.B</i> <i>414.E</i> <i>259.E</i> <i>484.D</i> <i>414.E</i> <i>315.C</i> <i>258.D</i> <i>374.C</i> <i>31.C</i></p>	<p><i>Atrox</i> 417.B <i>Aucra</i> 592.C <i>Augures</i> 187.D <i>Auia</i> 4.E <i>Aula</i> 711.D <i>Aiua</i> 778.D <i>Auriga</i> 601.B <i>Aurifex</i> 734.C <i>Austrum</i> 787.E <i>Auulsus</i> 431.A <i>Axima</i> 92.C <i>Axioma</i> 184.E <i>Babylonia</i> 293.A <i>Balibassar</i> 9.E <i>Barrabas</i> 77.A <i>Barackias</i> 209.B <i>Basilichus</i> 315.B <i>Basis</i> 137.C <i>Bel</i> 893.C <i>Belsal</i> 502.C <i>Biblia</i> 378.D <i>Bibliotheca</i> 656.A <i>Bissus</i> 366.B <i>Blasphemia</i> 23.C <i>Bofia</i> 647.E <i>Botrus</i> 112.E <i>Brucus</i> 631.E <i>Butyrum</i> 195.A <i>Buxus</i> 583.C <i>Cacumen</i> 50.B <i>Cadus</i> 121.D <i>Calanus</i> 260.D <i>Calculus</i> 158.D <i>Caliga</i> 87.D <i>Caluitium</i> 85.C <i>Canon</i> 417.A <i>Canticum</i> 160.B <i>Carbo</i> 160.B <i>Carcamus</i> 260.D <i>Cardo</i> 155.D <i>Carectum</i> 574.D <i>Caritas</i> 252.C <i>Carmen</i> 107.B <i>Carybdim</i> 466.D</p>	<p><i>Caupones</i></p>
---	---	---	------------------------

Mixium	35.C	Paradoxon	436.D
Mitra	86.D	Parenthesis	227.E
Moria	415.E	Parvulus	2107.B
Moles	640.C	Pavillus	423.B
Monile	86.D	Pecus	553.E
Monoceros	648.D	Pedagogia	17.E
Munia	159.C	Penn.	632.C
Munificentia	488.A	Perseclides	87.C
Murecula	87.E	Perperum	470.A
Musfio	491.D	Perpefio	73.A
Musficator	565.E	Phalanges	434.D
Mutatoria	87.E	Phantasma	854.B

N

Naulus	783.A	Philtia	656.A
Nebulo	546.B	Phinocerosi.	648.D
Nembrot	260.E	Piaculum	488.B
Nemas	263.D	Pigmentum	35.C
Neomonia	31.D	Pila	420.E
Nimbus	523.C	Pileus	786.C
Nobis	269.B	Pinguedo	195.A
Notio	4.B	Pinna	786.E
Nonacula	199.C	Piscina	366.G
Numen	417.	Pyto	227.E
Nutus	85.A	Pytorissa	131.D

O

Obisum	399.C	Pixides	87.A
Obsido	301.B	Planula	808.E
Obulus	267.E	Plastes	761.A
Olerum	108.B	Plaustrum	439.C
Olfactoriola	87.A	Portentum	702.C
Olimpiades	551.D	Praxis	220.B
Omonyma	123.C	Praca	593.E
Onager	614.D	Predo	77.E
Onocentaurus	650.D	Pressura	220.E
Onocrotalus	649.C	Principatus	243.C
Opificium	366.B	Procella	387.E
Optimates	262.C	Proceres	220.C
Orificium	687.A	Prologomenon	11.A
Oronaim	320.B	Propugnaculum	318.D
Osanna	467.C	Prosopopeia	89.A
Oscitantia	161.C	Prosopocientia	11.D
		Pruma	849.A
		Psillium	467.A

P

Pabulum	18.B	Questus	76.D
Palsurus	652.E	Questio	194.B
Palliola	87.E	Quercus	62.B
Palmas	507.B		
Paradoxum	375.D		

Rabfices

Rabfices	679.D	Squamma	501.A
Raca	467.C	Stabularius	56.B
Racemus	344.D	Stagnum	234.D
Raphann	344.D	Starnum	101.D
Regula	443.A	Stilla	734.A
Religijs	315.B	Stipula	736.D
Remorsus	782.B	Stoliditas	17.E
Reptie	80.C	Subannatores	132.E
Robor	725.D	Suburbanum	335.A
Ros	835.E	Suffugium	460.D
Rubus	497.D	Supercilium	261.A
Runcina	160.E	Superstites	262.D
Ruth	808.D	Suppetia	596.A

S

Savitia	140.D	Tabeel	179.D
Sagena	507.D	Taurus	31.D
Saltus	263.B	Tautologia	77.C
Sanies	26.B	Tecna	84.B
Sarcina	583.A	Tegmen	86.D
Sceptrum	241.A	Telum	414.E
Scoria	39.B	Tellus	549.B
Schisma	719.C	Tentorium	294.A
Scriptus	574.C	Testa	585.D
Sculptile	734.C	Theophanium	743.C
Sertum	524.D	Theristra	88.B
Securis	692.C	Thiara	154.C
Serra	61.C	Typus	151.D
Segnis	484.D	Torcular	108.E
Sibilus	159.D	Torpor	61.B
Sicarius	623.B	Torques	86.A
Signum	191.A	Tribus	527.C
Sylla	460.D	Trieris	641.A
Symbolum	153.A	Tritura	395.A
Symphonia	124.B	Thronus	145.A
Synaxis	467.A	Tropus	121.E
Syndones	88.B	Tumor	265.E
Sinedoche	91.A	Tumulus	368.D
Syndones	88.B	Turbo	736.D
Simodus	416.C	Turtur	851.C
Situla	734.A	Valua	694.B
Soboles	565.A	Vastitas	412.B
Socordia	174.C	Vbertas	195.A
Sodalitium	686.E	Vecors	508.B
Solium	145.B	Vehiculum	723.B
Specus	387.E	Vestigal	603.A
Specula	396.B	Vesties	480.D
Spicolum	88.E	Ventuloqui	228.C
Spiritus	101.C	Venustas	85.E
		Vepriceta	203.A
		Verfuitis	564.C

Vertex	85	B	Vulua	
Verrigo	369	A		
Vesperilio	65	B		X.
Vicissitudo	310	B		
Victima	31	C	Xpus	
Vindex	84	D		
Vinea	108	A		Z.
Viror	32	C		
Vitta	88	E	Zabulon	
Vacula	314	B	Zelus	
Voracitas	250	C	Zizania	
Vorago	64	A	Zona	
Vsa	153	A	Zorobabel	

687 A

49 C

237 E

406 A

507 D

201 D

61 D

I N D E X V O C V M C O M P L E X A R V M.

Deo dependet celum, & rota natura	63.e.2
A quibus cantabuntur cantica noui.	478.c.1
Ab exaltatione tua, dispersa sunt gentes quomodo intelligatur.	631.c.2
Abalienati sunt retrorsum, Iudas	24.d.1
Abel fuit primus iustus inter homines occisus, & Zacharias fuit quasi postremus inter omnes Prophetas.	212.b.1
Abominatio est qui elegit vos, quomodo intelligitur.	760.d.1
Ablactatos a lacte, amulsos ab vberibus, multipliciter exponitur.	536.c.2
Abraham fuit Pater multarum gentium.	509.a.1
Abraham fuit longè antiquior Moysi.	656.d.1
Abscōdit Deus factem suam a domo Iacob, & quare.	225.a.2
Abundantia doctrinae Euangelicae, & donorum spiritualium, futura erat post Christi Aduentum.	670.a.2
Accedant, & tunc loquentur quomodo.	750.c.1
Achaꝝ filius Ioathan.	171.b.2
Achaꝝ appellatur domus David, & quare.	174.b.2
Achaz, Latine, interpretatur Fortis, vel Fortitudo.	180.c.2
Achaz, omnem ex animo trepidationis scrupulum poterat eicere.	182.d.2
Achaꝝ cur non petijt signū a Deo.	187.c.1
Achaꝝ pater Ezechia, in maxima necessitate constitutus, inijt fadus cum Rege Assyriorum.	677.c.1
Achaz Rex impijssimus, & maximè Deo exosus.	185.c.1
Actiōes secularium quandoque sunt laudabiliores vita Religiosorum.	434.c.1
Actus ebrietatis, vel ebrietas ipsa, est species intemperantiae.	530.c.1
Actus intellectus, est prior actu voluntatis.	134.c.2
Ad tria capita, Christiana fidei regula, reducitur.	289.d.2
Adagium vniuersatum, & tritum.	218.d.2
Adagium commune.	263.e.1
Adagium vniuersatum.	421.c.1
Adequare faciem campis, quid sit.	548.c.2
Adduo ad quadragesimum quartum caput Esaiæ	811.c.2
Additus est annus ad annum. Hac particula multas habet expositiones	552.b.2
Admirabilis visio Esaiæ Prophetae.	142.d.1
Admiratio Authoris.	82.d.2
Adnotatio pulcherrima D Th. super illud Esai. Iustus comedet fructum adinventionum suarum.	82.c.1
Adnotatio illorum verborum. Ecce merces eius cum eo.	731.a.2
Adnotatio D. Hieronymi in c. 44.	802.b.2
Adnotatio quarundam Propositionum: D. Hieronymi.	489.b.2
Adnotatio Cyrilli super illud Matthaei Venite ad me omnes, &c.	50.e.2
Adoptio quandoque filiorum, potest sumi latiori vocabulo.	16.b.1
Aduena accedens ad domum Iacob, quomodo intelligatur.	307.a.1
Aduerbiū nunc, ad quod tempus referatur.	38.c.2
Aduersarij Davidis erant caeci, & claudi.	552.d.1
Adulatores, & assentatores, damnantur.	83.e.2
Aegyptij, occiderunt sanctum Regē Iosiam, & populū Iuda sibi subiecerunt.	201.b.2
Aegyptus vocatur cymbalum alarum, & quare.	353.a.2
Aegyptus, allegoricè significat mundum.	362.b.1
Aegyptus anzulus populorum.	368.b.2
Aegyptus praeter ceteras nationes, vitij turpissimis fuit inquinata, & fœdissima Idolatria, ac superstitione conspurcata.	376.e.1
Aegyptus, potest significare tenebras.	379.a.1
Aegyptus secundum Augustinum, multa potest importare.	379.d.2
Aegyptus, & Aethiopia fuerunt propriatio populo Dei.	783.d.2
Aegyptij, piscatione parabant sibi cibum;	366.a.1

Egyptij moriebunt, & lugent, & quare. 366.a.2
Egyptij primi omnium, ceperunt colere, multos Deos. 367.b.1
Egyptij cognoscent Dominum, et vocabunt Domino vota, & soluent. 367.d.1
Egyptij velut mulieres imbecilles, & pusillanimes. 371.a.1
Egyptij graua damna, sunt passi, & quare. 368.e.2
Egyptij nudi erant, & discalceati. 385.a.1
Egyptij cur dolore affici debent. 434.e.1
Egyptij tumidi, & superbi. 581.c.1
Egyptij, & **Ethiopes**, bisariam laborauerunt. 829.e.1
Elam secundum quosdam fuit filius Sem. 389.d.1
Elamita pro vehendis curribus, utebantur Camelis. 392.c.1
Ecce quandoque vocatur caelum. 646.a.1
Aerarium quid sit: 414.c.1
Aestus cupiditas, & auaritia Iudaorum. 470.a.1
Aetas septuaginta annorum conueniens Regibus. 439.b.2
Aetas hominis pro maiori parte, qua. 439.c.1
Aethiopia sumitur pro omnibus terminis, ac locis orbis terrarum. 356.d.1
Aethiopia, per **Mattheum Euangelistam**, fuit Christo incorporata. 784.d.2
Affectata Iudaorum ignorantia. 79.c.2
Affectus terreni, inebriant hominem, & trahunt ipsum extra seipsum. 527.b.2
Affligere faciem, est locutio metaphorica. 452.d.1
Agatha, & **Lucia virgo audax**, & intrepide confitebatur fidem Christi. 670.a.1
Agni, quid significent. 129.d.1
Agnus, angelus nuncupatur. 329.b.2
Agnus Dei, Angelus, & dominator terrae. 329.c.2
Agricola, et **vinicores**, filium patris familias, occiderunt. 84.a.2
Alarum comploso, & multitudo, quid indicet. 150.b.1
Ala, quid significent. 150.d.2
Albedo simpliciter, & absolute contrariatur nigro. 35.a.2
Allegoria, maxime in Prophetijs, spectanda est. 219.d.1
Alexander Macedo, occupauit, & expugnauit **Tyrum**. 428.c.2

Alia opinio de terra cymbali alarum. 354.c.1
Alia expositio quinti tex. 18. cap. 359.c.2
Alia est ratio in edificio materialibus, & in edificio spiritali. 545.c.1
Aliam quae moriam aggreditur Prophecia. 432.c.2
Alij expositores aliter exponunt. Secundum text. 18. cap. 355.b.2
Alij aliter exponunt illud. Non erit opus Aegypto. 370.b.1
Alorum interpretationes circa primum Tex. 18. cap. 353.e.2
Alorum curam gerentes, uidentes dicuntur esse, et oculi populorum nuncupari. 111.c.1
Aliqui per Pueros alienos, intelligunt filios procreatos ex mulieribus alienigenis. 56.c.2
Aliqui concipiunt spiritum salutis, aliqui dolorem, & pariunt iniquitatem. 494.c.1
Aliqui inebriantur, & non a uino, sed ab ingenti rerum cupiditate. 559.a.2
Aliqui sunt scripti in libro vitae, irruocabriter, et aliqui secundum tempus, & secundum quid. 661.b.2
Aliqui sistent in iudicio vniuersali, non ut iudicent, sed ut pereant. 663.d.1
Aliqui sistent in iudicio, ut iudicentur, & pereant. 663.d.2
Aliqui ex damnato conu. oriuntur. 836.e.1
Aliquo morbo laborantes, aliqua tamen signa emendationis praeserentes, non sunt confringendi. 769.e.1
Alia dubia circa litteram, & solutiones. 362.c.1
Alia dubia Authoris, ac eorundem solutiones. 325.b.2
Aliud incommodum Aegyptijs futurum, praedicat **Esaia**. 365.d.2
Aliud est prouidere aliquod onus, & aliud, ipsum ferre. 388.a.2
Aliud est trasmiti procul, & aliud est sugere. 409.e.2
Aliud est solui peccatum, aliud dimitti. 721.c.1
Alma quid significet. 189.b.2
Alpha, & **Omega vniuersum Alphabetum continent**, & claudunt. 751.d.2
Altare erectum in medio Aegypti, quid significet. 375.a.
Ambitiosi, sunt **Cymbali alarum**. 354.a.2
Ambrosius admirari videtur, Prophetam **per uerba turpibus**, & obscenis. 440.a.2

Ambu-

Ambulare in veritate, quid sit. 699.b.2
Amen, Alleluia, Raca, Osanna, distinctes Hebraea. 467.c.1
Amen quid significet, & quando fuerit in usu. 467.b.2
Amen est nota, & signaculum orationum, & conclusionum. 467.c.1
Amen quotuplex. 467.a.2
Amerita, & ebrietas decem Tribuum, fuit causa destructionis Iudaeorum. 527.b.1
Amici Iob, negauerunt Dei providentiam. 23.c.2
Amici quandoque dicuntur serui. 688.c.2
Amore precipuo, prosequatur Deus populum suum. 16.d.1
Amos pater Esaias, cur dicatur Prophecia. 687.b.1
Ampla flumina, & in geniu, qua. 439.a.1
Amplissimum Regnum Galliae. 364.c.1
Amplissimum Regnum Parthiae. 409.b.2
Amplificatione, & verborum repetitione, quid velut inuere Prophecia. 440.b.2
An vnus fuerit curus, an plures in **Sistone** **Esa.** in cap. 21. 402.a.2
An expedit imagines facere in Ecclesia. 745.c.1
Angeli praerixerunt ruinam Ciuitatis Hierusalem. 79.e.1
Angeli multa futura contingentia, & animi cogitationes ignorant. 150.b.2
Angeli stantes ante Deum, velabant faciem. 152.b.1
Angeli clamabant aliter ad alterum. 152.c.1
Angeli sunt in celo collocati, & quare. 153.c.1
Angeli acclamantes, cur dicunt, ter sanctus. 154.b.1. & 152.d.2
Angeli sunt ab omni materia corporali omnino semeti. 159.e.1
Angeli non possunt esse forma intrinseca alicuius corporis. 159.b.2
Angeli admirantur, et quare. 245.d.1
Angeli dicuntur gigantes. 296.e.1
Angeli tam boni, quam mali funguntur officio legationis. 297.c.2
Angeli Dei sunt custodes caeli, & portae paradisi. 480.c.1
Angeli comparantur Leoni, et **Anibus**; et quare. 602.c.1
Angeli dicuntur aquae, quae super celos sunt. 618.a.1
Angeli dicuntur legati, et missi. 633.b.1
Angeli pacis amare stebant, quomodo debet intelligi. 635.b.1
Angeli quandoque assumunt corpora, et in corporibus assumptis exercent opera vitae. 744.d.2
Angeli sicut consueuerunt de pingi. 812.a.1
Ang. lus, et **Esaia**, possunt dici speculatiues, et quare. 401.d.e.2
Angelus potest dici Leo, et quare. 402.c.1
Angelus Camers, Autor libri **Bibliotheca Vatic.** 656.a.2
Anglorum Rex impissimus, et insolentissimus. 313.e.1
Angelus populorum Aegypti, quid significat. 368.b.2
Angustia mulieris parturientis. 390.c.1
Anna mater Samuelis, et **Timotheus laudantur**, et quare. 4.d.2
Annus retributionis, qualis. 648.c.1
Anima cuiuscunque potest dici vinea, et praesertim hominis fidelis. 106.b.2
Anima hominis iusti, et pii, quomodo amet, et diligit Deum. 495.b.2
Anima rationalis, nulli est corruptioni obnoxia. 728.c.2
Anima eorum in captiuitatem ibit, quomodo intelligatur. 840.d.2
Anima nostra quandoque potest dici virgo. 848.b.1
Anima ante omnia perpetuo, ac intentissime est consulendum. 698.d.2
Animalia sequuntur impressionem caelestem. 855.d.1
Animalia pilosa, quae. 301.c.1
Antichristus dicitur filius perditionis. 475.e
Antiquus Rex Pharaon, non erubuit fateri, se non nosse Dominum. 367.b.1
Appellat Esa. Hebrgos cuiuscunque Tribus, a ebrios **Ephraim**. 527.c.1
Aper de silua, et singularis ferus, quid. 506.b.1
Aper est typus eorum, qui voluptariam vitam degunt. 506.b.1
Apertum in supinis collibus flumina, et quomodo intelligitur. 756.a.2
Appetitus inexausterctum terrenarum, quam dicunt sufficit. 671.c.1
Apollo quandoque pythius appellatur. 228.a.1
Apponit Prophecia aduerbium dubitandi, et quare. 547.a.2
Apostoli,

- Apostoli, ex Iudais progeniti.* 42.a.1
Apostoli sedebunt super sedes duodecim in iudicio vniuersali. 84.d.1
Apostoli, & Sacerdotes, sunt Duces portarum calii. 295.b.1
Apostoli per Aegyptios fuere conuulsi, & per Iudaeos. 356.b.2
Apostoli fuerunt constituti piscatores hominum. 367.c.2
Apostoli, & Martires, bene fuerunt trinitati, & excussi. 396.e.2
Apostoli, maxime fuerunt ab infidelibus uocati. 509.d.2
Apostoli quandoque fuerunt valde rudes, & insipientes. 513.d.1
Apostoli quandoque errauerunt a vino, quomodo intelligitur. 527.e.1
Apostoli, et ministri Christi, lamabunt foris. 634.e.2
Apostoli Christi uelut Miluus. 654.d.1
Apostoli quandoque sui generis nobilitatem secundum carnem ostenderunt. 4.e.1
Apostoli quo pacto, tot mirabilia ediderunt. 670.b.1
Apostoli dicuntur egeni, & pauperes. 756.b.1
Apostoli quandoque fuerunt uoluti colles supini, aridi, & inaccessibiles. 757.d.1
Apostoli, & Euangelistae in diuersus promuncius profecti, ueritate Euangelicam docuerunt, & pro Christi nomine sanguinem fuderunt. 785.a.1
Apostoli, & Prophetae, dicuntur Ecclesia fundamenta. 810.c.2
Apostoli iure optimo possunt nuncupari uiri sublimes. 828.c.2
Apostolis peculiari quodam modo, infusa fuit gratia Spiritus sancti. 609.e.2
Apostolis quaedam fuerunt occulta. 150.b.2
Apostolus dicitur uirginitatem uouisse. 98.c.2
Apotheca qua dicitur. 714.b.2
Apprehendere dexteram quid sit. 816.a.2
Apprehendit septem mulieres uirum unum, quomodo intelligitur. 91.a.2
Approbare peccatum, & summis laudibus efferre, est malum grauissimum. 81.a.1
Apud Matthaeum discernens est, inter Gessemanim, & Getsemanim. 522.e.1
Apulia est regio fructifera. 336.e.2
Aqua lutuosa, oppleta, aresceta, & exsiccata, qua. 366.d.2
- Aqua quoque inebriat secundum Plinium.* 530.b.1
Aqua, & ignis quid significant. 783.e.1
Aque fideles, et infideles, quae. 639.e.1
Aque, quae uadant cum silentio, quid significant. 215.b.2
Aqua, quandoque significant. dona Spiritus sancti. 290.b.1
Aquila, in signo Imperatorum. 58.e.2
Aquila comparatur Dei seruis, et scatoribus. 739.b.2
Moabitarum, qua secundum D. Hieron. uocatur Ariopolis. 318.c.1
Ar sine Ariopolis interpretatur aduersaria, sine sapientia secularis. 320.e.2
Arabes secundum Cyrillum, qui. 301 d.1
Arabes, Mauri, et Turci, incolunt nunc Hierosolymam. 621.a.1
Arabes, et Saraceni superstitionissimi. 774.b.2
Arbor bona, quae dicitur. 36.a.2
Arca faderis, et simulacra, ad ornatum Templi atinebant. 260.e.2
Arcana secretorum, quae. 817.d.1
Arcana, et misteria, non sunt reuelanda, illis uerbis Prophetarum. 537.a.2
Archangelus Mich. praesuit populo Israhel, et Synagoga Iudaeorum. 102.d.1
Arces, et muros construxerunt, et munierunt Iudaei. 62.d.2
Arcti est uia qua ducit ad uitam. 51.d.2
Arcus fuit signum datum inter Deum, et hominem. 770.d.2
Argentum fallax, & alchimicum. 39.d.2
Arena maris innumerabilis. 266.e.1
Arguere multipliciter sumitur. 53.c.1
Argumentum doloris, et tristitiae. 318.c.2
Argumentum leuitiae, ac prosperitatis. 318.d.2
Argumentum efficax contra Iudaeos, et Gentiles. 6.c.1
Argumentum infirmum adducit Rabscaces. 682.e.1
Argumentum satis euidens penitentiae, et hominis contriti, quale. 686.c.1
Argumenta Graecorum concinnata. 608.a.2
Ariel interpretatur Leo Dei. 551.b.2
Ariel potest sumi pro templo, vel altari Hierosolymorum. 553.a.2
Ariel potest denotare populum Iudaeorum. 553.c.2
Ariel multa significat. 554.e.2
Arioli sub artis, et delubris demonum diuinabant.

- abant.* 73.a.1
Arioli unde dicantur. 305.c.1
Ariolus quandoque sumitur in bonam partem. 72.d.2
Aristotelis Philosophorum Principis sententia. 735.d.1
Arma Romanorum, deuorauerunt gentem Iudaeorum. 37.a.1
Armamentarium, quid sit. 414.b.2
Arnon est quidam fluminis in finibus Moabitaram. 331.a.1
Arnon significat scientiam ueritatis. 331.b.1
Arnon secundum quosdam, est quidam terminus Moabitaram, et Amorceorum. 331.b.1
Aroer quid sit. 347.c.2
Arrogantia, et presumptio Regis Assyriorum. 259.e.2
Arrogantia quid sit. 334.d.2
Ascendere non semper capitur iuxta proprium eius significatum. 173.e.1
Ascendet fumus eius a generatione, in generationem, quomodo intelligatur. 648.e.2
Ascensor littere est Moyses, ascensor uero Spiritus, est germanus littera intellectus. 404.d.1
Asini, et Cameli, trahentes currus. 392.b.1
Asinus animal uile, humile, et abiectum. 404.a.2
Asinus est nota eorum, qui extremam rationis inopiam patiuntur. 506.b.1
Asinus est animal durum, et tardum in obsequium Domini sui. 517.c.2
Asperitas uita Ioannis Baptistae. 725.e.1
Assiduitas est quadam circumstantia peccati. 541.d.2
Assiduitas peccandi, quomodo faciat unum peccatum grauius. 541.d.2
Assyri comparantur Apibus, et Aegyptij Muscis, et quare. 199.b.1
Assyri, & Aegyptij omnia sunt occupaturi. 199.d.2
Assyri, hostes Rafin. 250.a.1
Ayyri, bellum gerebant, tanquam Deo superiores. 264.a.1
Assyri delecti fuere, a Babilonijs. 264.a.2
Assyri insitum habebant, pudenda sceleris. 382.e.1
Assyrius significat diabolum. 217.b.2
Assur conditor Urbis Tyri. 427.a.2
Assur fundauit eam, quomodo intelligatur. 433.b.1
- Astrologia an sit damnanda, ac probro asficienda.* 848.c.2
Attenuabitur gloria Iacob, quomodo intelligatur. 343.d.2
Attenuati sunt oculi mei, et c. sensus horum uerborum duplex est. 708.d.2
Attenuatio oculorum ad quid referatur. 709.a.1
Athalia mulier nequissima. 517.c.2
Auauita est radix omnium uictoria. 431.c.1
Auauita ex calumnia, qua. 638.a.2
Auauitae, et uoluptatibus dedit, fuerunt Iudaei. 83.a.1
Audire post tergum monentis, quid sit. 590.d.2
Auferetur gloria Moab, & c. quomodo intelligatur. 339.a.2
Auguria non sunt omnino prohibita. 57.c.2
Augusta Persia sita est in montibus. 406.b.1
Augusta Ciuitatis Persinae, quinque sunt portus duces, et primarij. 294.e.2
Augustinus interpretatur illud Esaias. Populo graui iniquitate. 21.d.1
Aug. de Scribarum, et Pharisaeorum nequitia, disserit. 83.a.2
Aug. quid intelligat per septem mulieres. 94.a.1
Aug. plurimum commendat, decantationem laudum diuinarum. 440.e.2
August. multa perloquitur in declaratione munerum ipsorum Tyriorum. 443.c.1
Aug. super illud Psal. 86. Memor ero Raab, et c. Ecce alienigena, et c. multa dicit in commendationem gentium. 443.e.1
Aug. quid per flatum, intelligat. 770.c.1
Aug. quid dicat super his uerbis. Tacui, et semper silui. 776.b.2
Aug. admonet nos seruire Domino in timore. 495.d.2
Auis uocata a Deo uiuo, qua. 843.e.1
Auster quid sit, secundum meteorologicos. 388.a.1
Auster habet duos collaterales. 388.a.1
Ausus fuit daemon aggredi, et tentare Dominum, et quare. 760.e.1
Autor praeter alias expositionem, aliam affert. 48.c.2
Autor innuitur sententiae Ezechielis. 56.d.2
Autor iunuitur sententiae Ruberti Abbatis. 78.e.2
Autor quid intelligat per uerticem decalaminum. 85.d.2
Autor

Author duo proponit dubia, eaque solvit. 176.c.2
Author aliqua consideranda ponit. 208.a.2
Author sensit, & expertus est iudicium, & iustitiam Dei. 248.a.2
Author proponit duo dubia. 363.a.2
Author respondet tacite obiectioni. 369.c.1
Author respondet cuidam difficultati. 386.a.2
Author in expositione vigesimi secundi cap. dial. laboravit. 418.c.2
Author respondet tacite obiectioni. 466.d.1
Author solvit quandam difficultatem circa Textum. 486.c.2
Author reprobat quorundam virorum opiniones. 505.a.1
Author vehementer admiratur, & quare. 551.b.1
Author quatuor rationibus videtur impugnare traditiones, & deinde eas solvit. 578.a.2
Author dirimit quandam difficultatem. 581.c.2
Author satis cuidam difficultati facit. 599.c.1
Author sumptis exponendum tex. qui vulgo circumsfertur. 17.b.1
Author quorundam sita subscribit. 27.b.1
Author proponit optimam difficultatem, & deinde eam solvit. 673.a.1
Author sententia vitur similitudine. 719.b.1
Author tollit e medio difficultatem quandam. 721.b.2
Author solvit difficultatem. 739.e.1
Author dirimit quoddam dubium. 742.a.2
Author solvit quandam difficultatem. 744.c.2
Author absoluit dubium quoddam. 756.e.1
Author triplicem assignat distinctionem in Cap. 41. 810.c.2
Authoris instantia. 57.a.1
Authoris sententia super illud Esai. Non sum medicus, &c. 78.e.1
Authoris sententia. 107.a.1
Authoris instantia super illud. Vidi Dominum sedentem, &c. 144.b.2
Authoris opinio circa mentionem Oxi. 172.a.2
Authoris dubitatio, & solutio. 196.b.2
Authoris dubitatio. 216.c.1
Authoris opinio probabilior. 234.c.1
Authoris dubitatio. 237.a.1
Authoris dubitatio. 315.a.1
Authoris dubitatio, & solutio. 375.d.2
Authoris conclusio, & determinatio circa

abrietatem Loth, & filiarum. 535.d.2
Authoritas Pontificia, prior est, & dignior, quam potestas Imperialis. 87.b.1
Authoritas quodam B. Leonis primi circa malitioses. 577.c.1
Auxilium, & gratiam Dei, semper debemus querere. 399.b.2
Axiopus, vrbs muritissima. 380.a.2

B

Babylonij, quam maximè fuerunt insens, & molesti iudais. 198.e.2
 Babylonij timidi, ac abiecti, fugam capient. 300.d.1
 Babylonia, mons caliginosus. 293.a.2
 Babylonia, mons campestris. 293.c.2
 Babylonia, dicitur confusio. 294.d.1
 Babylonia significat ciuitatem diaboli, & congregationem impiorum hominum. 801.e.2
 Babylonia dicitur omnis ciuitas, et congregatio mala. 302.a.1
 Babylonia significat diabolium. 378.c.2
 Babylonia vrbs vetustissima, et potentissima. 386.a.1
 Babylonia mare desertum. 386.a.2
 Babylonia cur vocatur mare. 387.a.1
 Babylonia dicitur secundum Lyranum mare desertum, et quare. 387.d.1
 Babylonia dicitur secundum Auth. mare desertum, et quare. 387.d.1
 Babylonia, ciuitas contemptibilis. 387.e.1
 Babylonia, ciuitas magna, et fortissimorum hominum multitudinem constituta. 388.c.1
 Babylonia appellatur profundum, et quare. 811.a
 Babylonia, que tam magna, et potens erat, fuit desolata. 811.b
 Babylonij Metropolis, et sedes Caldeorum. 846.a.2
 Babylonia dua. 294.c.1
 Babylon filius vocatur, et quare. 28.e.1
 Babylon dilecta. 390.d.2
 Babylon virgo, et filia. 84.b.1
 Balsam qua verba protulerit. 9.c.2
 Balthassar Rex Caldeorum, quid viderit in pariete. 9.b.2
 Balthassar Rex Caldeorum, habuit visionem, sed non intelligentiam. 9.b.2
 Bapista fideles, et stabiles efficit, quicunq. eo digni habentur. 639.a.2
 Bapista inuini Propheta quibusdam verbis.

bi. 33.b.1
Baptismi laudum, constat ex aqua, & Spiritu sancto. 33.b.1
Barabam potius, quam Christum in carceribus iudas grauitandum elegerunt. 544.d.2
Barabas felitiosus, & homicida. 77.a.1
Biracchius interpretatur benedictus a Domino. 209.b.2
Barb. de ferre, an sit res laudabilis. 324.d.2
Barba significat fortes, incruentes, strenuos, impugros, & alacres. 326.d.1
Bartholomæus D. Petrus, Io. Baptista, & plerique alij, deposuerunt priusnam vestem, & veterem hominem exuerunt. 46.b.1
Bartholus, & Baldus, iuris lumina. 619.c.1
Basiliscus, sine Regulus, quid sit. 315.b.2
Basiliscus quare, quomodo acquiritur dilectio erga Deum, & cognitio. 18.b.1
Beata virgo Maria, exaltata est super choros Angelorum. 153.d.1
Beata Virgo Maria, Propbetissa. 213.a.2
Beatitudo in nulla alia re, praterquam in Deo potest constitui. 147.b.2
Beatitudo vera non potest esse, sine visione, & dilectione Dei. 148.d.1
Beatitudo duplex in spe, & in re. 674.a.2
Bel Idolum. 839.c.1
Belical quomodo interpretatur. 501.c.1
Bella maiora, & grauiora, qua. 597.c.1
Bella populi Iudæorum qua fuerunt. 597.d.1
Bellum Assyrorum aduersus Ezechiam, fuit illud. 677.d.1
Beue, vitule, & salutare, est bene operari. 81.c.1
Benedicta anima Christi, fuit quasi formata in regnum. 196.d.1
Benedictio Iacob, in quo consistit. 345.b.2
Benedictio qua contulit Deus populo Iudæorum, multauit precipuum: quendam amorem, quo prosequeretur populum suum. 16.d.1
Beneficia fidelibus a Deo collunt, quæ. 525.c.1
Beneficia summation, qua contulit Deus in populum Israel, explicat Esaius in c. 45. 815.b.2
Beneficium collatum, ipse Ezechia. 701.b.1
Benignitas Dei spectanda est, & summopere miranda. 543.b.1
Bernardus, quid dicat super illud. Ecce in pace amantulo mea. 711.b.1

Etiblis impressa Antuerpia fuit approbata per Clementem VIII. 442.d.2
Bisitas a Deo potest offendi. 46.a.1
Bissus quid sit. 368.b.2
Blasphemia seruandus, & damnationibus, nulla fides adhibenda. 83.c.1
Blasphemia, quid sit. 23.c.2
Blasphemia Iudæorum, que. 21.c.1
Blasphemia, est peccatum grauissimum. 23.b.1
Blasphemias multas effudit Rex Assyrorum. 687.e.2
Bonum perfectè non cognoscitur, nisi quando malum experitur. 196.b.1
Bonus, & miraculo Prælati, aut rector, qualis esse debet. 424.c.1
Bonus Princeps, qualis esse debet. 588.d.1
Bos cogit in possessionem suam, & quomodo. 17.b.1
Bos, & asinus quodam nature motu, & impulsu, mouentur ad obsequium Domino-vitæ suorum. 17.c.2
Bos, & asinus sunt animalia stolidissima, & omni ratione carentia. 17.c.1
Bos facitur pro Taurino iuxta rex. 17.d.1
Bos, & asinus designant populum Israeliticum, & Gentilem. 18.d.1
Bos est animal docile, & domabile. 517.c.2
Bos est ciuitas Idumæa. 647.e.2
Bones quatuor in dextera circulo nauibus appropositi, tribuantur qui volumus, & circumferuntur. 693.b.1
Bones facile sustinent iugum molle, & periculum. 269.c.1
Breuis discussio super illud. Mulieres venientes, & docentes eam. 514.b.1
Bruni, et locustæ vini maximam ad nocendum habent. 631.e.2
Buum, & mel quid fronscent. 193.a.1
Buxus est lignum sauis durum, & firmum, nec facile patrescens. 483.c.1
Buxus sterilitatem notat. 583.d.1

C

Calamitas putrida proiectur in locum profundum, & subterraneum. 312.d.2
 Calere in faciem, quid sit. 541.c.1
 Calere in terram, quid sit. 541.d.2
 Cayn, qui perperatuum fratricidium, curauit, & pœnis in terra mcedebat. 80.a.2
 Cayn, occidit Damasci, Abel fratrem suum. 341.b.1
 Calamitas Iudæorum, nemo scit quando sit futura. 202.b.2
 Calamitas

Calamitates Iudaeorum, quae. 167.a.2
Calamitas de longè veniens, quid significet. 257.d.2
Calamitas de longè veniens, comparatur tempestatibus, & inundationibus. 257.b.2
Calamitas Moabitarum, quae. 330.e.2
Calamum quassatum non conseret, et c. multasiam exponitur. 766.e.2
Calamus quid sit. 796.b.1
Calculo ignito, verbum Dei incarnatū comparatur. 160.d.1
Calculus multipliciter sumitur. 160.a.1
Calculus ignitus, quid significet. 160.c.2
Calculus acceptus de altari, quid significet. 161.a.1
Caldeei mirum in modum gestiebant, intumesciebant, ac gloriabantur, & quare. 301.c.1
Caldei, in quibus gloriabantur. 792.a.1
Calliditas, & astutia Rabsaris, maxima. 680.a.1
Camelus, & asinus, quid significet. 392.d.1
Campus totius Galileae, est Saron constitus arboribus, vinetis, & lucis amarissimis. 666.e.2
Canis quid sit. 603.c.1
Canis ad vomitum reuertitur. 442.a.2
Cantabo dilecto meo canticū Patruelis mei, & c. quomodo intelligitur. 106.b.1
Canticum nouum quid sit. 478.a.1
Canticum quid sit. 106.a.2
Canticum luctus, maioris, ac perpetua afflictionis. 505.b.1
Cantus cur institutus in Ecclesia. 440.c.2
Cantum cum Cythara coniungere, & annedere, quid significet. 441.d.1
Capituli decimioni, diuisio. 361.a.2
Cappuccini saccos quosdam deferunt, quos haereticis, & profanis saccos mendicitatis per ignominiam appellant. 381.c.1
Caput sextum, & septimum habent maximam connexionem cum priori cap. sacrosancti Euangelij Ioan. Euangelista. 171.b.1
Caput nonum est difficilimum, & quare. 230.b.1
Caput, & cauda in Magistratu Illustrissimo Perusino, quae. 250.e.2
Caput nonum Esai. carmè Elegiacum potest appellari. 252.c.2
Caput, & ductor, Assyriorum, Diabolus. 350.d.2
Capiti decimum nonum, multas habet inter-

pretationes. 361.a.1
Caput vigesimum primum diuiditur in tres partes principales. 386.b.1
Caput vigesimum septimū est apprimè diffucillimum, & obscurissimum. 449.a.1
Caput vigesimum septimum in quattuor partes potest rationabiliter secari. 499.b.1
Carbo ignitus, ori appositus, solet obesse. 161.e.2
Carbo ignitus non comburebat labia Esaiæ. 162.a.1
Caro, mundus, & Sathanas, nos perpetuò aggrediuntur, & instant. 220.b.2
Caro, demon, & mundus, nos valde oppugnant. 378.c.2
Caro cito corrumpitur, & putrescit. 601.a.1
Carmelus, Mons Galileae. 366.b.2
Carmelus, & Saron, quid. 666.d.2
Carmelus, a quo denominationem ceperint. 96.c.2
Carmè Virgilij Maronis, Matuani. 371.a.2
Carmen Virgilianum. 411.b.1
Carmen, & V. a, quid continent. 659.b.2
Carmen egregium Virgilianum. 680.c.1
Carmina quaedam de Cruce, & imagine Christi. 745.a.2
Castigatio, & increpato Domini, liberat nos a morte. 280.b.2
Citharina Alexandrina, coram Maximino, quin quaginta Philosophos superauit, & vicit. 514.e.2
Catherina Senensis, apud summos Pontifices, perorauit. 515.a.1
Cauendum est a falsis Prophetis, fabulis Iudaicis, & hominum mendacis. 513.b.2
Caupo non iustificabitur à peccatis labiorum. 442.a.2
Caupones, vinum aqua miscentes. 256.c.1
Causa propria omnium bonorum, & reuelationis omnium malorum, quae sit. 242.b.2
Causa praecipua vastationis, & destructionis populi Iudaici. 255.a.1
Causa calamitatis Assyriorum. 259.d.1
Causa desolationis urbium, & locorum. 298.b.2
Causa efficiens, & concilians omnia bona ipsi homini, qualis. 376.b.2
Causa imbrum, fulgurum, & horribilium tempestatum, quae. 388.a.1
Causa desolationis Tyri. 434.e.2
Causa luctus, & lamentationis super Hierusalem. 553.c.1
Causa, ob quas Deus misit filium suum in

mm-

mundum. 770.e.2
Cedar quid sit. 773.e.1
Cedar est locus in Arabia. 400.a.2
Cedar de quo meminit Esaias. Fuit nepos Abrahæ, & filius Samuelis. 400.d.2
Cedarum, siue Agarenti vnde dicuntur. 400.d.2
Cedri Libani, quandoque in scriptura commendantur. 62.c.1
Cedri, quid significent. 249.e.2
Cedri sunt arbores firmissima, & tenacissima. 249.e.2
Cedrus, spinae, myrtus, oliua, abies, Salmus, buxus, quid. 758.c.1
Calum, & terra sunt testes in iudicium peccati, sicut fuerunt testes obligationis precepti. 13.e.1
Calum, & terra sunt in testimonium contra Iudeos. 12.c.2
Calum, & terra quid significent. 144.b.2
Calum turbati, & terram moueri quid sit. 299.d.2
Calum appellatur sedes, & solum, & quare. 311.d.1
Cerussa quid sit. 530.b.1
Cete, hebraice, quō interpretatur. 501.a.2
Cethin, insula Cypri. 430.b.2
Cæus Iudaeorum quid importent. 31.c.1
Charitas secundum se, laeta est. 238.b.1
Cherubin, referunt Diacones, & quare. 162.d.2
Chori Angelorum secantur in tres Hierarchias, & quare. 154.d.1
Chrysothomus egregie exponit illud Esaiæ. Iratus est furor Domini. 138.d.1
Christicola quando dicuntur nasci, & renasci. 781.e.2
Christus iacens in praesepio, fuit quasi pabulum bouis, & asini. 18.b.2
Christus dixit Iudæ. Amice ad quid venisti, & quare. 22.d.1
Christus est lapis angularis. 43.b.1
Christus est Pater orphanorum, & Iudex viduarum. 256.e.2
Christi fideles, pupilli. 256.d.2
Ciatus, aut Cadus, est vas, siue mensura. 121.d.1
Cilicium fuit Prophetis ingenuum, & peculiarare. 381.b.1
Cingulum vel Zona, est signum Principatus. 281.d.1
Circa textum octauum decimionum cap. D.
Circa textum secundum cap. vigesimi mo-

uetur dubium, & solui ur. 382.b.3
Cito, & alacriter discipuli vocati a Domino, sequuti sunt eum. 232.c.2
Ciuitas Hierosolima non fuit adamussim purgata. 41.c.2
Ciuitas Hierosolima cum multis alijs Urbibus, & Oppidis destructa, & euerfa. 312.d.1
Ciuitas a Deo fundata, non potest ab hominibus dirui, ac euerui. 316.c.2
Ciuitas Damasci, sub Tolomeo Rege rursus extructa, & reedificata. 342.d.2
Ciuitas Solis, quae. 374.a.2
Ciuitas Dei insignis, & preclara, vocabatur olim ciuitas sancti. 407.b.2
Ciuitas Hierusalem reprehenditur, & increpatur, & quare. 408.c.1
Ciuitas clamoris plena, vrbs frequens, & ciuitas exultans quō intelligitur. 408.e.1
Ciuitas Hierosolyma fuit repleta cadaueribus. 410.c.2
Ciuitas Hierusalem filia, non filius dici meretur. 411.e.1
Ciuitas Hierosolima, & Vrbs Roma omnino famosissima non scemel, sed iterum, atque iterum, fuerunt obfessa, & expugnata. 428.c.2
Ciuitas Neapolitana, appellatur ciuitas Principum, & Domino rum. 436.d.2
Ciuitates concultate, & oppida Iudae in puluerem redacta. 259.b.1
Ciuitates, & regna ob multa facinora, & flagitia, destruuntur. 299.b.1
Ciuitates, & Regna, hac nostra tempestate, destructa. 343.a.2
Ciuitates a Tyro dependentes. 433.a.1
Ciuitatem Babylonicam praedixit Esai. esse destruendam, ac solo equanda. 388.e.1
Ciuitas sublimis quae. 482.d.2
Clades Assyriorum. 631.a.2
Clamant Leo. Ista littera est obscurissima. 393.b.1
Clamor improbus, Iudaici conciliabuli, fructus est. 100.c.1
Clamor duarum ciuitatum. 323.b.1
Clamor Moabitarum, deueniet vsque ad puteum Elim. 324.e.1
Clamor, & repetitio non inutilis, & vana. 403.e.1
Clamor hirundinis, & meditatio Columbe, quid significat. 708.c.2
Clamor multiplex. 769.a.1
Clangor tubae, est signum exercitus aduentantis.

tanus. 357.d.1
 Clara expositio Dni Hieronimi. 287.d.2
 Clemens VIII. successor Sixti V. 478.b.2
 Clementia, pietas, & misericordia, magis quam sanctitas, & crudelitas, vigere debet in Principe. 312.a.2
 Cogitare Dei, est succere. 435.c.2
 Cogitationes impurae, & peruersae, sunt rostrae. 33.a.2
 Cognitio practica, & at probatius, qualis. 17.d.2
 Cognitio Prophetarum, congrue potest dici viso. 10.e.2
 Cognitio misteriorum, tam in libris, quam in diis, erit sicut verba libri signati. 539.e.1
 Colles Hierusalem, & montes ipsius regionis maderant sanguine. 645.c.1
 Color cocineus, quid sit. 35.e.1
 Columba, que descendit super Christum, no fuit substantia Spiritus sancti. 742.d.2
 Comedere stercora, & bibere vinum pedum, quid sit. 680.a.2
 Comitua Generalia nostri ordinis Neap. celebrata. 325.c.1
 Commemoratio bonorum operum, qui in vitam audacter, & libere fecit Ecclesie, non est improbanda. 705.a.2
 Commissationes necessario conf. quibus interpretantur actiones, & gesta. 528.a.2
 Communitio, & protectio sicut Iudaeis, debet nobis, magnum horrorem, & timorem incutere. 29.a.2
 Comminationes, & prauentiones sicut Esaias. 298.a.1
 Comminationes Christi, contra peccatores, 636.a.1
 Comminationes diuinae, formidabiles. 775.a.2
 Comminationes, irasuras, ac male prohibet Deus per Prophetam Babilonijs, ob plures causas. 775.a.2
 Committatur Esa. multitudini populoz persecuentium Christum, & seruos eius. 349.c.2
 Commota sunt super liminaria cardinum, & cap. egregie exponitur. 155.d.1
 Comparatio Esai, & Ecclesie. 162.c.2
 Comparat Propheta Regem Assyrium, & eius exercitum, aquis fluminis. 355.b.2
 Comparatio duplex Authoris. 370.d.1
 Comparat Esaias Iudaeos, seruo, gramini, herbisque totorum. 692.c.2
 Compendium legis, quid sit. 268.d.1
 Complacuit sibi in illo anima mea, quomo-

do intelligitur. 765.b.1
 Completa est milita nostra, quomodo intelligitur. 719.e.2
 Computationibus dediti, non sunt diuorum eloquorum capaces. 536.a.2
 Communis conditio Afflictorum. 441.a.2
 Communis interpretatio illius Particulae. Soli vexatio habito. 546.c.1
 Concedit ut paries Hierusalem, quomodo intelligitur. 79.c.1
 Conciatores, nubibus & caelo comparantur. 115.c.2
 Concipere, praesens congressum viri, & feminae. 193.a.1
 Concludit Esaias, lachrimabilem Iudeorum statum. 141.a.1
 Concluse Cantici Ecclesie. 712.b.2
 Conditio puerorum, qualis. 194.b.2
 Conditio hominum, qui sicut valde loquaces. 322.c.2
 Conditio amicorum, qua. 378.d.1
 Conditio hominum Politica. 407.b.2
 Conditio, & proprietates boni viri. 411.a.2
 Conditio, & vis Probaticae Piscinae. 415.a.2
 Conditio veri Pastoris, & Rectoris. 423.d.1
 Conditio, & proprietates eborum, qua. 523.c.2
 Conditio veri, & iusti Principis. 610.c.1
 Conditioes testium. 210.d.1
 Conditioes boni Iudicis. 333.c.2
 Conditioes personarum distinguit D.T. hoc patescunt. 73.a.2
 Conditioes, & proprietates caude. 250.c.2
 Conditio Damasci, exitit quidam Eleazar. 341.a.1
 Conditio ciuitatis Chanaan. 429.e.1
 Confessio nostrorum peccatorum, est salubris. 161.c.2
 Confessio haereticorum, siue protestatio, nihil eis prodest. 295.d.2
 Confortare, confortabit suber ararum, &c. quomodo. 752.d.2
 Confortari super inimicos, quid. 755.d.2
 Confundantur confusione, quomodo intelligitur. 777.c.1
 Confutatio opinionis quorundam. 47.d.1
 Congregamini populi, & vincimini. Particula ista est difficillima. 217.d.2
 Congregatio ministrorum, Regum terra, & in carcere clausorum, de quibus intelligi debet. 463.c.2
 Congruum, & iustum fuit, vt Tyrus, maximas luere debeant parias. 427.c.2
 Connexio dictorum, pariter, & sensus, quan-

quandocumque est plurimum asper, & durus. 329.a.2
 Contritio, & ad quid ponitur. 207.a.1
 Conquiritur Dominus vinea. 108.c.2
 Cofanguine, dicuntur brachium. 252.d.1
 Confidentia est testis verax, & infallibilis, nostrarum cogitationum. 491.a.2
 Consideratio illius ditionis, pariter. 726.b.2
 Consiliarius, quis dicatur. 73.b.2
 Consilium Dni, manet in aeternum. 179.d.1
 Consilium, & concilium, quomodo differant. 331.a.2
 Consilium quale debet esse. 365.a.1
 Consilium perniciosum Aegyptiorum. 368.c.1
 Consilium Domini erga Iudaeam. 371.e.2
 Consilium Iudeorum aduersus Iesum. 570.b.1
 Constitutio Sixti V. 855.b.2
 Constructio intransitiua, quid sit. 574.d.1
 Consuetudo quarundam gentium, & Hebraeorum. 51.d.1
 Consuetudo, & assuetudo, quandoque efficitur necessitas. 224.b.1
 Consuetudo bonorum hominum, & maxime Principum, & Domino. 314.c.2
 Consuetudo diuina scripturae. 345.b.1
 Consuetudo Prophetarum, qua. 391.d.2
 Consuetudo Virorum, qua. 776.a.1
 Consummatio abbreviata, quid sit. 267.a.1
 Contagio, pestifera, & mortifera, qua. 410.a.2
 Contextus capiti 18. est valde obscurus. 332.a.1
 Contingit Deum tentari dupliciter. 290.c.1
 Contrahere Deum manum, & extendere, quid sit. 692.b.2
 Contulit Deus populo Christiano, maiora beneficia, quam populo Iudeorum. 12.d.2
 Conuenit, quandoque pro malis, mala retribuire. 401.a.1
 Conuenticula, seu conuentiones haereticorum, non possunt dici Ecclesia. 507.c.1
 Conuersio Regis Ecclesie ad parietem. 705.a.2
 Conuersi sunt retrorsum, quomodo intelligitur. 777.c.1
 Conuicia, & commensationes, penes quinque conditioes. 122.c.1
 Conuicia no sunt oino damnanda. 123.a.2
 Conuicium longe prestans, & opulentius quocumque alio. 472.b.1
 Creatura, est instrumentum diuinae pntionis. 13.e.1
 Creatura in Dei conspectu, est veluti quod-

dam lignum, putredini obnoxium, & max in puluerem redigendum. 262.c.1
 Creabit Dominus super omnem locum, montem Syon, quomodo intelligitur. 102.a.1
 Credentes in Christum, diuersis nominibus nominantur. 226.d.1
 Creaturae non dicuntur proprie admirabiles, sed admirandae. 245.c.2
 Crudelis, quis dicatur. 297.d.2
 Crux Christi significatur littera T. 240.b.2
 Crux Principatus Christi. 244.b.1
 Culpa filiarum Syon. 85.a.1
 Cultus Dei debet esse ab imis segregatus. 51.c.1
 Cum inimicis, & hostibus, modestè tractandum. 22.d.1
 Cum ira furoris mei fuerit, iterum sanabo; quomodo intelligitur. 177.c.2
 Cupiditas radix omnium malorum. 118.a.1
 Cupiditas, & timor sunt due ianuae. 181.b.1
 Cupido eorum, qui libenter accipiunt praesecturas. 323.d.2
 Cur Apostoli, & Martyres non plorabant in afflictionibus. 588.e.2
 Cur ciuitatibus Iudaeae iubetur primum predicari. 730.c.1
 Cur Dauid finxit se insanum. 534.b.2
 Cur Deus dicitur adiudicium vocare ipsos Iudeos. 757.b.2
 Cur d. Deus. Aquilioni da & Austro noli prohibere. 787.c.1
 Cur Deus fuit usque adeo exacerbatus aduersus Babiloniam. 847.b.1
 Cur Deus loquitur ad populum verba tam pia, suauia & dulciora. 540.d.1
 Cur Deus expostulat quomodo sit missurus. 163.a.2
 Cur Deus in scriptura sacra vocatur Dominus exercituum. 61.d.2
 Cur de tot ordinibus assumpsit Deus tantum Seraphim, & cur ex illo ordine dicitur tantum. 153.a.1
 Cur Deus iustus tam diu sustinuerit Reges Idolatras. 185.b.1
 Cur Deus iustificaturus Lemathban & eundem confessorus qui debuit gladio duro, & foris. 500.b.2
 Cur Deus permittit cor regis, & totius populi commoueri. 175.b.2
 Cur Deus perdit sapientiam sapientium. 516.c.2

- Cur Deus proiecit domum Iacob. 56.c.1
 Cur Deus tam diu sustulit demanem con-
 demnare. 500.b.1
 Cur Deus vocat Israel, & Iacob simplici,
 & puro nomine. 800.a.1
 Cur Deus voluit aliquos damnari & super-
 esse, aut præesse ceteris. 627.c.2
 Cur d. Esa. laetitia sempiterna super capi-
 ta eorum. 674.c.2
 Cur dicit Esa. os domini locutum est. 37.c.1
 Cur domus Ierusalem fuerint enumerata.
 415.d.1
 Cur Ezechias scidit vestimenta sua, &
 obvolutus est sacco. 686.c.1
 Cur Ezechias conuerit faciem suam ad
 parietem. 699.d.1
 Cur Ezechias conqueritur. 714.a.2
 Cur fingit propheta se audisse vocem cla-
 mantis, & precipientis. 726.d.2
 Cur fructus arborum deperdantur. 358.d.2
 Cur genitalia corporis membra totius quam
 brachia, siue alia membra sunt puden-
 da. 383.d.1
 Cur in deserto, & solitudine prædicabat
 Iohannes. 723.a.1
 Cur Iohannes clamabat. 725.c.2
 Cur in illo extremo die iudicij homines sint
 rursus iudicandi. 663.c.2
 Cur Isaias numerum septenarium mulie-
 rum elegit. 92.d.1
 Cur in veteri lege prohibitum fuit ne quis
 sterilis esset. 98.a.2
 Cur Isaias mentionem facit ipsius Oria.
 172.c.1
 Cur Esa. appellat Ægyptios muschus & as-
 syrios Apes. 199.a.1
 Cur Esaias interpellat res in animatas
 316.a.1
 Cur Esaias populum Moabitum sexu fe-
 mineo voluit nuncupari. 331.b.1
 Cur Esaias cap. 19. meminit dicitur aut-
 rum ciuitatum. 368.c.2
 Cur Esaias ponit exemplum penes messem
 vitiis, penes vindemiam, & colitionem
 olivarum. 345.c.1
 Cur Israel vocatur foris. 40.d.2
 Cur nunciij Regis, et præfecti dicunt a. R. b.
 facē loquere ad seruos tuos Syria lingua.
 480.d.1
 Cur oportuit tam cito amouere, & de medio
 tollere Iudæam. 461.c.2
 Cur Propheta dixit futuras esse quinque
 mutates loquentes lingua Chanaan.
 374.c.1
 Cur Propheta indigna & aduersus Hebreos
 416.d.1
 Cur Proph. in 25. cap. & non alibi agit gra-
 tias Dei, p. redemptione generis humani,
 & p. destructione Regis Iudæa. 465.a.1
 Cur Propheta quater apposuit illam dictio-
 nem prauiacationis. 459.e.2
 Cur Propheta variatur id quod post ali-
 quod tempus erat futurum. 674.a.2
 Cur Propheta primo dicit si volueritis, dein-
 de aueritis. 36.a.2
 Cur Propheta vocat nō equos, equos. 403.d.2
 Cur prauī homines vasa appellantur.
 609.c.2
 Cur Propheta tam prompte se offert ad ob-
 eundum munus sibi de mādūtū. 164.b.2
 Cur Propheta præcipitur vt vadat ad extre-
 mum aqua ductus &. 181.c.1
 Cur Propheta sub figuris & vmbra, misere-
 ria fidei proponunt, interitum, & aboli-
 tionem. 204.b.1
 Cur Propheta speciatim aduocat diuis Tribus.
 232.c.1
 Cur Propheta in cap. 17. prædicit quod fu-
 turum est in die illa. 347.c.1
 Cur Propheta subicit nomen Romanorum.
 201.c.2
 Cur Propheta tribus vicibus profert hoc ver-
 bum vicimini. 219.b.1
 Cur propheta describunt auersionem finiti-
 marum regionum. 339.b.2
 Cur Propheta dicit faciens, & formans.
 803.a.1
 Cur Iacob vocat Deum rectissimū. 803.c.1
 Cur ioseph, & viani, observatores futurorum
 euentuum. 227.a.2
 Cur oportebat sumere librū grandē. 207.b.1
 Cur peccatum publicum dicitur grauissi-
 mum. 80.c.2
 Cur præcipitur. Apostolis vt neminem per-
 vium saluarent. 356.a.2
 Cur Rex Ezechias reprehenditur. 714.a.2
 Cur sapientes Ægyptij tantopere aberrar-
 unt & in grauissimas calamitates inci-
 derunt. 368.e.2
 Cur spiritus Angelici ponuntur a. a. i. 153.a.1
 Cur spiritus sanctus voluerit in specu Ca-
 lumbe super Christum apparere. 743.a.1
 Cur superioribus annis fuerit coactum Con-
 cil. Trident. 417.b.1
 Cur tam abundē sternerit Ezechias. 70.d.2
 Cur tempus penitentis præscribitur numero
 septē.

- septenaris. 455.c.1
 Cur vniue. se. regionis Ægypti Esaias muna-
 tur pernit. m. & deplorationem. 353.a.1
 Currus, quo Christus vehitur, qualis. 396.c.1
 Currus pot. significare multitudinem An-
 gelorum. 398.d.1
 Currus quid importet, tropologice loquendo.
 404.c.1
 Cyrillus mouet, & soluit dubia. rationem vni-
 cam. 376.b.2
 Cyrillus plurimum commendat Sancti. ssi-
 mum. Vatem Esaiam. 10.c.1
 Cyrillus interpretatur illud Esa. Israel me
 non cognouit. 17.e.2
 Cyrillus quid intelligat per sapientem Ar-
 chitedum. 73.d.2
 Cyrillus per septem mulieres, quid mel-
 ligat. 95.a.1
 Cyrillus declarat. Si abluerit Dominus sor-
 des filiarum Syon. 100.d.2
 Cyrillus pulchra vitur similitudine.
 176.a.2
 Cyrillus egregie exponit. Qui abscondit
 faciem suam a domo Iacob. 225.b.2
 Cyrillus, qd. op. n. atur de Ægyptiis. 355.d.2
 Cyrillus nar. at quādam fabulam 353.c.2
 Cyrillus vocat Ægyptios, populum despe-
 ritum. 356.a.1
 Cyrillus comparat ipsum Tyrum, cantico
 meretricis exoleta. 440.b.1
 Cyrilli documentum. 349.a.2
 Cyrillus quid intelligat per Ephraim.
 522.c.1
 Cyrillus ostendit, quam pius, & misericors
 sit Deus. 781.c.1
 Cyrus, & Darius Reges Persarum expu-
 gnauerunt Babyloniā. 386.b.1
 Cyrus ascensor asini, quid denotat 403.b.2
 Cyrus fuit a Deo designatus Rex, & Pa-
 stor populi sui. 816.c.1
 Cyrus Rex, Cresum Regem potentissimum
 captiuum duxit 817.b.2
 Cyrus, cui fuerit assimilatus. 819.d.2
 Cyrus, & Nabuchodonosor, vni. voluntatis
 Dei. 843.c.2
 Cythara designat sacramentum Peniten-
 tiæ. 441.a.2
- D
- Dabo homines pro te, quomodo intelli-
 gatur. 787.b.1
 Dabo in Syon salutē, quomodo &c. 844.b.2
- Dabo ei spiritum, &c. quomodo intelli-
 gur. 689.a.1
 Damascus ciuitas Syria, nobilissima et Me-
 tropolis. 341.a.1
 Damascus interpretatur sanguinem fun-
 dens. 342.b.1
 Damascus desinet esse ciuitas, quomodo in-
 telligitur. 342.b.2
 Damascus, quid sit. 344.a.2
 Damascus non deicit profusus esse ciuitas.
 344.e.1
 Daniel quid facit, quomodo homines faci-
 lius adhibeant fidem rebus magnis non
 tam cito euenturis. 204.e.1
 Dauid in canticis eruditus, harmonicā mu-
 sicam maximē dilexit. 440.d.2
 Darius ascensor Cameli, quid denotet.
 403.b.2
 Dauid, citharam pulsante, spiritus mali-
 gnus recedebat a Saule. 337.a.2
 De quolo, uatur Propheta cum inquit. Hæc
 est requies mea, &c. 539.b.2
 De veritate montium clamabunt, quomodo
 allegorice intelligitur. 774.a.1
 De imaginibus B. Virginis, & Sanctorum,
 quid sentiendum. 812.c.1
 De pluribus librorum generibus, in scriptu-
 ris si quenter fit mentio. 662.b.1
 Debemus meminisse beneficiorum Dei.
 290.b.2
 Decem Tribus, hostes duarum Tribuum.
 172.b.1
 Decem corde Cythara, quid denotent.
 441.b.2
 Decem corda bene tensa, & exiccata, quæ
 sint. 441.b.2
 Decimatio, quid importet. 167.d.2
 Decretum, ac deliberatio Domini exerci-
 tum. 435.d.2
 Decreta facta a Deo, dicuntur esse fidelia
 firma, & stabilia. 466.c
 Decretum Sacrosancti Concilij Tridentini.
 811.c.2
 Dedit, quasi puluerem gladio eius quomo-
 do &c. 750.b.2
 Dedi propitiationem tuam Ægyptum, quo-
 modo &c. 783.c.2
 Deduc me in memoriam, quomodo intelli-
 gitur. 798.c.1
 Defecit Princeps mundi, cum Christus sur-
 rexit. 564.b.2
 Delet Deus peccata nostra, tanquam ne-
 bulam. 810.a.2
- b 2 Dilubra

Delicta Deorum, quid significent. 301.c.2
Demum fuit primus Idolatria inuentor. 760.d.1
Demon gloriatur de viribus malitia sua. 264.d.2
Demon varia sortitur nomina. 308.c.1
Demum, & aduersaria Potestates, quomodo insulant aduersus animam. 351.b.2
Demon mul. isturiam multusq. modis appellatur in sacris litteris. 501.1.1
Demō, cur dicitur serpens tortuosus. 502.c.1
Demon magna mens. 264.e.2
Demon illudit mentes hominum, ac demeritat. 564.c.2
Demon, & vniversa eius potentia, denotata est. 839.c.2
Demones multa futura pdixerunt. 853.d.1
Demones perpetuo igne cruciantur. 242.d.1
Demones possunt appellari gigantes. 296.b.2
Demones vocat Deus, vt expleat iram, & furorē. 296.a.2
Demones dum nobis apparet, vt plantarum, sub monstruosa mole conspiciunt. 309.e.2
Demones, opera Tyrannorum, & Hæreticorum, vni omnium faciunt, quo destruant Ecclēsiā. 470.a.2
Demones lapidibus, & lignis asidentes, sicut authores diversarum scēlarum. 488.e.1
Demones, fere, semper miseros homines decipiunt. 759.b.3
Demones in quibus gloriantur. 792.c.1
Denominatio debet semper fieri a superabundanti. 410.d.1
Depopulatio quid sit. 388.b.2
Descendentes ab Abrahā, a rene comparantur. 266.c.2
Desertum de quo loquitur Esa. cap. 35 quale sit futurum. 671.e.1
Descriptio Natiuitatis Christi. 241.c.1
Descriptio loci, & Regni, in quo præcipue respiciat Christus. 247.c.2
Descriptio Principatus Christi. 243.b.2
Descriptio temporis quo Synagoga, & lex Moysis erant duratura. 461.c.2
Descriptio Prophetarum, & flagellum, quod immet ipsi Dama. 398.e.2
Descriptio Esa. apparatus belli, et alia multa. 412.b.2
Desolatio, & sterilitas terra. 365.e.2
Destitutio facta tempore Guidonis Regis per Saladinum. 410.e.1
Determinatio Conc. Trident. 856.a.2

Detrahitio est grande peccatum. 136.d.1
Detrahentes vris probis, & insignibus, dicuntur ponere os in calum. 12.a.2
Deo vidente, & spectante, iusti affliguntur, & quare. 492.d.2
Deo tribuuntur differentia situs, & corporis dimensiones. 742.c.2
Deum timentes, & non timentes quid consueverunt facere. 417.b.2
Deum nihil profus latet. 178.a.1
Deum inclinare manum quid sit. 601.a.1
Dei benignitas, & clementia. 258.b.2
Dei voluntas, nullus resistere potest. 283.b.1
Dei præcepta, sunt dulcia, et amara. 658.e.2
Dei sapientia est infinita, & est idē q̄ sui essentia. 738.c.1
Dei potentia, semper est eadem, & infinita. 827.d.1
Deus præuincationem Iudeorum, et id. præuincatos mores, vniuerso orbi ostendit. 14.e.2
Deus conquiratur, & lamentatur. 15.c.2
Deus, Israel in amplissimam gentem, & magnificentissimam Rempublicam euexit. 15.d.2
Deus, Iudeos genuit, emittit, & exaltauit. 16.b.2
Deus conquiratur de populo vniuerso, duodecim Tribuum, & quare. 18.c.1
Deus nō deletur in perditione hominum. 19.e.1
Deus dicitur sanctus multipliciter. 23.d.1
Deus, a filiatione, & flagelli nobis imminit, & quare. 25.e.2
Deus reliquit nobis semē, vide quale. 28.c.2
Deus dissimulat peccata hominum. 29.a.2
Deus est semper paratus, ad nos recipiendos. 29.c.2
Deus iustitiam, & sanctitatem requirit. 31.d.1
Deus distolerat nostra crimina. 32.b.1
Deus detestatur hypochrisim, dolum, ac simulationem, qua fit penes cultum Dei. 32.b.2
Deus est Pater orfanorum, & iudex viduarum. 33.e.2
Deus non mentitur. 34.b.1
Deus exercituum profert sententiam contra Iudeos. 40.c.2
Deus arguit præfectos, & Doctores. 40.e.2
Deus fere, vbiq. vocatur Deus Iacob, & Deus Israel, & quare. 51.e.1
Deus mandauit vnicuique de proximo suo. 56.a.1
Deus omnia videt, & intuetur. 60.a.2

Dem

Deus quōq. phibet doctrinā veritatis. 116.e.2
Deus est summē simplex, & omnis passionis expert. 138.a.3
Deus extendit manum suam, est locutio metaphorica. 138.b.2
Deus quo pacto dicitur sedere. 145.a.2
Deus an videri possit. 146.d.1
Deus multas vias pot. considerari. 146.a.2
Deus, presentia suā solet quōq. nobis ostendere, nebula, caliginē, aut fumo. 155.c.2
Deus non est causa peccati. 166.e.2
Deus clemens, non est passus Achaz, rursus debellari, & quare. 174.a.1
Deus multis flagellis attriuit populum suum per Syros, & Assyrios. 215.b.1
Deus in cum credentibus, erit in sanctificationem. 223.b.1
Deus erit in laqueum, & in ruinam, habitantibus Hierusalem. 223.d.1
Deus iusto suo iudicio, Iudeos vertet in tumultum. 250.b.1
Deus suapte natura, est benignus, & misericors. 258.c.2
Deus caput nostrum; vario modo se habet erga nos. 259.d.2
Deus solus habet vniuersi orbis, absolutum Imperium. 260.c.1
Deus vocatur Dominus exercituum, & dominator. 262.d.1
Deus per creaturas irrationales, punit hominum peccata. 263.b.2
Deus potest vti suis creaturis, ad quodcumque voluerit. 264.c.1
Deus est solus, & vnus. 265.c.1
Deus potentia, & sapientia sua, comprehendit orbem terrarum. 265.c.1
Deus, qui corda hominum intuetur, nullo modo potest seduci. 280.a.1
Deus, quando percussit tertiam virga oris sui. 281.a.1
Deus, quando iratus est nobis. 289.a.1
Deus, quando consolatus est nos. 289.b.1
Deus quandoq. dormire dicitur. 298.b.e
Deus subuertit Sodomam, & Gomorram. 301.c.1
Deus est Dominus, dux, & caput militie caeli, & omnium exercituum. 313.e.2
Deus cur vocat Iudeam terram suā. 314.e.2
Deus interficit, & perire facit. 316.a.1
Deus non fuit causa perditionis Moabitarum. 338.e.2
Deus sumet vltionem de domo Iacob, & quando. 347.c.1

Deus erit velut lux meridiana, hostibus oppugnaturus Aegyptios. 357.c.2
Deus, cum vult aliquem punire, auferit & cerebrum, & mentem. 365.a.1
Deus cum sit misericors, dicitur quandoque crudelis, & quomodo. 365.c.2
Deus potest mutare Regna, & Imperia, & ea destruere, & restaurare. 365.d.2
Deus lumine gratia præuenientis nos excitet. 376.d.2
Deus custos nostrer, & protector. 398.a.2
Deus est vigilantissimus custos, qui clamat ex Scir. 400.a.1
Deus est perpetuus speculator. 402.a.1
Deus est cā, mali parat, non culpa. 411.d.2
Deus nunquam nos flagellis cedit, nisi prius ad penitentiam vocet. 418.a.2
Deus vocat Eliachim seruum suum, & quare. 423.a.1
Deus cur creauit mare. 432.b.2
Deus non est veluti homo, qui mentitur, & mentiatur. 453.e.1
Deus est suis fidelibus spes a turbine, & umbraculum ab aestu. 469.e.2
Deus est fortitudo pauperi, & egeno in tribulatione. 469.c.1
Deus precipitabit sciam, quam orditus est expertus epifex diabolus. 472.d.2
Deus coronam spicē, commutabit in triumphum gloriosissimum. 524.a.1
Deus erit corona gloria, residuo populi Dei. 524.d.1
Deus non semper punit, neque semper ignoscit. 548.b.2
Deus aternaliter punit pernicaces, & antice inflexibiles. 548.c.1
Deus vltionem Dñus, ex ardescit, & commouetur aduersus impios. 556.b.2
Deus cur obcaecauit Iudeos. 561.a.1
Deus quasi ad iracundiam pronocatus, alloquitur Esaiam. 583.b.1
Deus, cur iubet Isaiam, in scripta redigere prophetas, & seruari vsque ad diem nouissimum. 583.a.2
Deus dicitur Dñus iudicij, et quare. 588.e.1
Deus creauit calum Empireum pro electis, & infernum pro reprobis. 597.c.2
Deus contulit Romanis, totius orbis Imperium. 618.e.2
Deus vocatur in scripturis Sanctus Israel. 600.a.1
Deus vere, realiter, & proprie, dicitur Dominus vniuersi orbis. 619.d.2

Deus non dicitur Dominus, vel creator nisi ex tempore. 628.c.1
Deus est ignis consumens, devorans peccata, & peccatores. 634.a.2
Deus est acriter incensus, & incitatus contra omnes gentes. 643.b.2
Deus quandoque loquitur more humano. 32.a.1
Deus potius debet vocari excelsum, quam excelsus. 67.c.2
Deus quo contingatur, vel attingatur. 67.d.2
Deus est actor, & Iudex, pro populo suo, & ministris suis. 85.a.1
Deus vult omnes homines saluos fieri, & c. quomodo intelligatur. 662.a.1
Deus adducet vltionem retributionis, quomodo intelligitur. 668.e.2
Deus ipse venit, & saluabit nos. 669.a.1
Deus est author, dux, & comes nostra peregrinationis. 673.a.1
Deus non deest is, qui tota mente illi confidunt. 677.b.1
Deus, dicitur Dñus Esa & quare. 688.a.1
Deus exprobat, ac detegit Regis Assyriorum insaniam. 691.d.2
Deus consolatur Regem Ezechiam, nec desperet. 693.e.1
Deus mutat sententiam, sed non consilium. 704.b.1
Deus homines impios, & probos, quandoque flagellis cedit. 705.c.1
Deus semper nos punit citra condignum. 720.e.2
Deus nunquam deficit, nunquam defatigatur, neque vlla ex parte virtus eius imminuitur. 738.b.1
Deus alicubi vocatur senex, & antiquus diuini. 742.c.1
Deus verus omnium Pater, & Dominus. 750.b.1
Deus nullam temporis differentiam concretam, & limitatam habet. 751.d.2
Deus quo dicitur antiquus dierum. 743.b.1
Deus est primus, & nouissimus. 761.c.2
Deus secundus se, est omnibus idē. 224.b.1
Deus, quo vociferatur, & clamat. 776.c.1
Deus creando infundit animam, & infundendo creat. 781.d.2
Deus pluribus nominibus voluit nuncupari. 782.b.2
Deus nulla temporis, aut loci differentia circumscribitur. 791.d.1
Deus dicitur sibilare, & quomodo. 199.a.2

Deus excludit rationem Iudaorum obiectam, & murmur. 794.e.2
Deus iure de nobis potest conueniri. 811.d.1
Deus quid facit, dum vult aliquas vrbes, & gentes corrigere. 816.d.2
Deus quandoque permittit malum, & quare. 824.d.1
Deus cur dicatur absconditus. 830.b.1
Deus non saluans, qui. 832.d.2
Deus est prima omnium causa. 854.e.1
Deus est actus purus, simplex, & omnino immaterialis. 159.e.2
Dextera, & sinistra, quid significat. 252.b.1
Diabolus, fortis armatus. 500.c.2
Diabolus, qui ante praeualebat, magno opere immunita est potentia. 564.c.2
Dialogismus quid sit. 504.d.1
Dibon, vel Dimon excelsi montes Moabiturum. 318.a.2
Dibon, seu Dimon, potest esse etiam nomen fluminis in terra Moab. 320.b.2
Dicitur Aegyptus hō, & non Deus. 601.a.1
Dictio illa, super, est aquiuoca. 7.c.2
Dictio illa, super, apponitur propositionibus significandibus aliquid felix, & prosperum, atque etiam aliquid infausum. 7.c.2
Dictio, ly, coram quid significet. 27.a.1
Dictio illa, Heu, potest esse nota, & signum insultantis. 41.b.1
Dictio ista, & non vno tantum modo accipitur. 47.d.2
Dictio hac, nouissimum, plura significat. 48.a.2
Dictio quadam Hebraea, est multiplex, & ambigua. 92.a.2
Dictio, & non est inutilis. 272.c.1
Dictio illa (Saluator) potest ad duo referri. 479.b.1
Dictio (enim) potest esse nota reddens causam dictionum, & potest esse nota aduersatiua. 512.a.2
Dictio illa (verbum) quomodo sumatur in princ. 39 Cap. 714.c.2
Dicta de vniuersa Iudaea, possunt nobis aptari. 44.b.1
Dicta quadam de Christo, corpori eius mistico possunt conuenire. 281.d.1
Dicta notabilia Cyrilli, & Lyran. 680.c.1
Dictum cuiusdam strenui militis. 41.a.2
Dictum Vespasiani Imperatoris. 62.e.2
Dictum notabile prudentis Comici Terentij. 292.b.2
Dictum notabile D.Tho. Aquinatis. 461.c.2

Dictum

Dictum notabile D.Io. Chrysostomi. 561.a.2
Dictum notabile D.P. Augustini. 212.a.2
Dictum cuiusdam nobilis Matrona Perusina. 701.c.1
Dido fugiens fratrem, delapsa est ad terras Africā. 429.e.1
Dies Domini crudelis, & saeuus. 298.c.1
Dies astitit quid sit, & ad qua referatur. 511.a.1
Dies tribulationis, qua. 687.d.1
Differentia inter gentes, et Iudaos. 236.c.2
Differentia viri, & mulieris, qualis. 491.d.2
Differentia inter Semitam, & Callē. 483.d.1
Differentia inter timorem seruilem, & inuitalem. 496.a.1
Differentia inter Neptunū, et Mineruam. 516.a.2
Differentia inter balbutiē linguā Iudaorum, & linguā gentium. 607.a.2
Differentia inter non peccare, & non habere peccatum. 34.a.1
Differentia inter semitam, et viam. 671.d.2
Differentia Veteris, & Noui Testamenti. 724.b.1
Differentia textuum notanda. 766.c.2
Differentia inter Idolū, Simulacrum, & Imaginem. 777.e.1
Difficile est cum Principe contendere. 6.a.1
Difficilis est Text. septimus vigesimūterij cap. 438.b.1
Difficultas circa litterā, & solutio. 313.c.1
Difficultas quadam, & solutio. 333.b.1
Difficultas penes visionem Esaiā in c. vigesimoprimo. 402.b.1
Difficultas penes currum duorū Equitum. 402.e.1
Difficultas in illis verbis. Cuncti Principes tui sugerunt simul, &c. 409.b.2
Difficultas quadam Authoris. 413.a.2
Diffidentia Iudaorum, qua. 23.b.1
Digressio super caput trigessimūsecundū. 618.b.1
Dij nullam opem nobis afferunt. 319.a.1
Dilectio, est ipsa morte, fortior. 246.d.1
Dilucidatio Cyrilli optima. 52.e.1
Discipuli Christi, rancens comparantur. 344.d.2
Discrimen inter arrogantem, & superbum. 62.a.1
Discrimen inter Moysē, & Esa. 165.a.1
Discrimen inter Primsipem Christum, & altos Reges. 244.e.1
Discrimen inter Principes, & Tyrannos. 312.b.2

Discrimen apertum inter Christum Deifilium, & creaturas quascunque. 489.b.2
Discrimen inter stultum, & fraudulentum. 608.d.1
Discrimen inter iudicium Dei, & iudicium hominis. 769.b.1
Discrimen inter herbas, & salices. 804.d.1
Discussio super illud. In cunctis capitibus caluissimū. 324.c.2
Discussio Authoris egregia, de libro Domini. 655.c.2
Discussio super Caput Quadragesimū. 740.a.1
Discussio super caput 41. vsque ad 47. 850.a.1
Diuerfa interpretatio, diuersum requirit sensum. 492.b.1
Diui Cyrilli Alexandrini, quattuor expositiones super primū tex. primi cap. 14.a.1
Diui Hieronimi expositio. 60.d.1
Diui Cyrilli dictum. 65.c.2
Diuis Hieronimus difficultatem non medicrem dirimit. 47.c.2
Diuis Greg. super Ezech. Hom. 2. quid dicitur. 48.e.1
Diuis Hieron. omnium linguarum peritissimus testatur in verbis Esa. maximam obscuritatem. 418.d.2
Diuis Cyrillus, egregie describit indignationem Dei aduersus Tyrios. 428.c.1
Diuis Ambrosius, reprehendit immensam hominis cupiditatem. 433.e.2
Diuis Tho. ostendit necessitatem, seu congruentiam cantus in Ecclesia. 441.b.1
D. Tho. quid de ebrietate sentiat. 532.c.1
Diuis Cyrillus, optime interpretatur illud. Quem docebit scientiam, &c. 536.b.2
Diuis Paulus, accipit legem quandoque, pro quocunq. libro Veteris Testam. 539.c.1
Diuis Tho. egregie philosophatur super illud Apostoli, ad Gal. si quis euangelizauerit vobis, & c. 579.a.2
Diuis Tho. distinguit, varia, qua suis credentibus, Deus pollicetur bonorum generā. 671.a.2
Diuis Tho. per bellē satis, & egregie, secat 43. in tres partes. 780.c.1
D. Hier. an insufficienter arguat. 827.c.1
Diuinationibus, & blandis sermonibus, nulla fides adhibenda. 83.c.1
Diuinatores, & Astrologi, facti sunt quasi stipula. 848.a.2

Diuinitas ubique praesto est. 545.e.1
Diuinum consilium, est regina omnium, quae iuste fiunt. 826.d.1
Diuisio quam faciunt Geographi de parte Asia. 400.b.1
Doctrina sanctorum scripturarum, est necessaria homini. 13.d.1
Doctrina Evangelica qualis, & quantus sit per Apostolorum predicationem. 541.a.1
Doctrina Christi, in quo consistit. 591.b.1
Documentum nobis valde necessarium. 593.b.2
Documentum optimum ipsius Authoris. 401.c.1
Documentum salubre elicitum non ex sacris literis tantum, sed ex quibusdam prophetis. 679.a.1
Dodanim filius Iauan Rhodij vnde prodierunt. 431.a.1
Dolor Iudaorum, nihil eis profuit. 349.a.1
Dolores, & angustia, quibus quandoque premimur, comparantur mulieri quae concepit dum fuerit vicina partus. 491.c.2
Doloris, ac inestitia causam, Esa. adducit. 411.c.1
Dominium Imperatoris Turcarum, quale. 620.e.2
Dominus veniet cum potestate magna. 61.d.1
Dominus loquens, nos vehementer excitat, & attentos reddit. 14.b.2
Dominus iustus, & misericors, per multum temporis, nos ad penitentiam expectat. 61.b.1
Dominus exercituum, dominatur exercitibus Angelorum, & hominum. 222.c.1
Dominus breuis admodum tempore, consumptionem faciet. 267.d.2
Dominus vocat populum Israel, populum suum, & quare. 208.b.1
Dominus percussit Madiannas, manu Gedeonis. 268.d.2
Dominus dicitur ascendisse super nubem leuem, tanquam super curram quandam leuissimum, & expeditissimum. 362.a.2
Dominus Iesus Christus, non dedignatur seruus appellari. 688.b.1
Dixit vim patior, quo intelligatur. 709.b.1
Dominus sic videtur. Particula ista plures habet expositiones. 710.b.1
Domini crudeles, & Domini fortes qui. 365.d.1
Domus Israel, non est sola gens Iudaea. 113.c.1

Domus destructa, quales. 416.d.2
Dona Spiritu sancti, fuerunt in Christo, secundum excellentiam, & summam perfectionem. 281.e.1
Dracones terrestres, atque marini, qui. 501.a.2
Draconum cubile quid sit. 671.c.2
Diuebus causis mulier est subiecta viro. 516.c.1
Dubia, & solutiones Authoris. 377.c.1
Dubia contra litteram. 303.c.2
Dubitant aliqui Deo Patri optimo a iquam similitudinem impingere. 812.a.1
Dubitatur Author. 833.b.2
Dubium circa illud Esa. lauamini mundi estote, &c. 32.c.1
Dubium de numero donorum. 277.a.2
Dubium circa hoc nomen, Aroer. 342.c.1
Dubium quoddam optimum desumit Author a B. Ambrosio. 454.c.1
Dubium, quod oritur ex textu facile soluitur. 575.a.1
Dubium de Rege Romanorum, electo in Imperatorem. 624.c.1
Dubium, & solutio Authoris. 829.b.1
Dubitatio circa illud pronomen, Me. 17.b.2
Dubitatio circa visionem Esaie. 8.d.2
Dubitatio super cap. secundum Esa. 46.b.2
Dubitatio circa illud Esa. Venite ascendamus ad montem Domini. 52.a.1
Dubitatio circa secundum cap. Esa. tex. 5. 55.a.2
Dubitatio quadam Authoris. 58.c.2
Dubitatio circa initium quarti cap. 91.a.1
Dubitatio quadam, & solutio Authoris. 146.a.1
Dubitatio Authoris. 105.b.1
Dubitatio circa dictionem copulatiuam. 171.c.2
Dubitatio circa illud. Multiplicasti gentem, &c. 238.c.2
Dubitatio optima Authoris. 263.d.1
Dubitatio, & solutio Authoris. 367.a.1
Dubitatio Authoris, & solutio. 384.d.1
Dubitatio Authoris in tex. 6. vigesimoseptimi cap. 436.e.2
Dubitatio, & solutio Authoris. 841.d.2
Duces, & Principes potius mercaturis, quam generosis, & ingenis artibus, occupantur. 435.b.2
Ductus appellatio, est multiplex. 624.e.2
Duae expositiones vna cum suo tex. refertur, & quare. 38.b.2
Duae tribus constituunt vnam domum Israel, & decem

Decem Tribus aliam domum. 222.e.2
Duae, populi Iudaici, desolationes. 255.c.
Duae Turres sumosissima, & muratissima constructae in Hierusalem. 613.d.2
Duma quid sit. 597.b.1
Duma, quomodo interpretatur. 599.c.1
Duo mala fecit populus Iudaorum. 13.d.2
Duo populi referuntur duos lapides, qui coniungendis erant per lapidem angularem. 18.b.2
Duo Seraphim velabant caput, & quare. 150.c.2
Duo tantum Seraphim, fuerunt missi, & quare. 153.c.2
Duo uaticinia tanguntur in 6.c. secundum Chrysostomum. 166.b.2
Duo Testamenta sunt velut rota, in tota. 189.d.2
Duo capita omnium malorum, quae. 197.c.1
Duo exempla optima Esaie. 261.c.1
Duo Doctoris notanda. 383.a.1
Duo Authores fuerunt desolationis Babylonis. 394.b.2
Duo vulgarissima dicta. 460.d.1
Duo nomina Christi, quae. 484.a.1
Duo sunt luminaria magna in hoc mundo. 619.b.1
Duo sunt nobis maxime consideranda. 29.e.1
Duo fuerunt propositi in locum Iudae. 655.d.1
Duo potissimum licet expectari a Deo. 658.c.2
Duo, notanda notabilia Authoris. 688.b.2
Duo sunt certissima quae a demonibus nunquam se serui potuerunt. 759.c.2
Duo magna beneficia, Deus Iudeis contulit. 791.b.2
Duodecim Ala, quid significant. 154.b.1
Duodenarius Apostolorum numerus, est perfectus, & completus. 655.c.1
Duplex illorum verborum dilucidatio. Abscōde fugietes, & vagos ne perdat. 331.d.2
Duplex ordo originis, potest Deo attribui. 743.d.2
Duplicia suscepimus de manu Domini multipliciter exponitur. 720.a.1
Dupliciter, quis dicitur scriptus in lib. vii. a. 658.c.2

E

EA, quae sub ipso erant, respiciant templum, quomodo intelligitur. 149.b.1
Ea, quae habentur in text. 7. vigesimi quarti

Cap. possunt referri ad tempus passionis Christi. 461.d.1
Eadem, ferè, sepius repetit Esaias, & quare. 61.a.1
Eadem causa semper eundem effectum producit, vide quomodo sit verum. 849.a.2
Ebrietas fugienda. 125.a.2
Ebrietas cōter sumpta, quid sit. 529.d.2
Ebrietas quo ad quid nominis, quid uolet. 528.e.2
Ebrietas metaphorica, est multiplex. 529.b.2
Ebrietas quae in re proprie, & formaliter consistat. 530.a.1
Ebrietas an sit peccatum, & an sit mortale. 530.a.1
Ebrietas quid efficiat sicut D. Aug. 530.e.2
Ebrietas mortaliter culpabilis, quae sit. 533.e.2
Ebrietas non omnino mortalis, quae. 533.c.2
Ebrietas, quomodo dicatur causa aliorum peccatorum. 536.c.1
Ebrietatem esse voluntarium demonem, immo detestabiliorem dicit Chrys. 531.a.2
Ebrietas, & potationibus, minatur Esa. 122.d.1
Ebrietas, quae pleni ira, vel furore. 324.a.1
Ebrietas meretur duplicem maledictionem, et quare. 536.a.1
Ebrius, & crapulosus, non a seipso, sed aliunde regitur. 369.d.1
E. ce dies Domini veniet crudelis, &c. quomodo intelligitur. 297.d.2
Ecce Dominus asportante faciet, &c. quomodo intelligitur. 420.d.1
Ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic. 657.e.2
Ecce in pace amaritudo mea amarissima a Dno Hieronymo egregie exponitur. 710.b.1
Ecce seruus meus suscipiam eum, quomodo intelligitur. 764.b.2
Ecclesia vocatur iuue omni, rectissima. 803.d.1
Ecclesia Romana, est eleuata super omnes Ecclesias. 49.e.2
Ecclesia Dei, mons Sanctus. 283.d.2
Ecclesia Dei, est velut mare operiens terram. 284.b.1
Ecclesia Dei, potest dici sepulchrum. 285.e.2
Ecclesia Tabernaculum Dei. 333.d.2
Ecclesia vocatur mons, & quare. 471.c.2
Ecclesia ciuitas fortis. 478.c.2
Ecclesia cur dicatur vinca meti. 505.a.2
Ecclesia dicit conuocationem. 506.e.2
Ecclesia

Ecclesia Catholica st. abilis, immobilis, & inconcussa. 640.e.1
Ecclesia dicitur sublimis, & excelsa, & quare. 49.e.1
Ecclesia, quamvis sit vna, dicitur tamen septiformis, & quare. 94.a.1
Ecclesia Christi, non solum ex gentibus, sed ex omnibus populis, & nationibus qua sub caelo sunt, collecta. 667.b.1
Ecclesia, similis est fugena missa in mare. 673.d.1
Ecclesia, erectio futura. 46.a.2
Ecclesia fundamenta sunt constituta in montibus sanctis. 514.a.1
Edmundo vulgata nuper approbata per Sixtum Quintum. 343.b.1
Edom est nomen ipsius Esau, a quo originem trahunt Iudaei. 647.e.2
Educ foras populeum cecum, &c. 788.b.1
Effectus eorum, qui patiuntur aliquod damnum, & calamitates. 346.d.1
Effectus, qui procedunt a causis naturalibus, non ab angelis, & hominibus cognosci possunt. 759.d.2
Effectus passionis, et satisfactionis Christi. 721.a.1
Ego sum, et ego sum Dominus, quomodo, &c. 790.d.2
Ego suscitavi eum ad iustitiam. Verba haec dupl. habent intellectum. 826.b.1
Egregia Auth. dubitatio, & solutio. 276.a.1
Egregia Authoris similitudo. 353.c.1
Egregia vititur similitudine ipse Doctor. 345.b.1
Egregia Authoris similitudo. 559.c.1
Egregia Au horis expositio. 156.c.1
Egregia somnians vititur similitudine summus noster vates. 557.d.1
Egregie, ac preclare similitudines, ac figura Esai. 263.c.2
Egregie D. Hier. exponit primam particulam 2. tex. trigesima cap. 580.c.1
Egregium dictum D. Thoma. 77.a.1
Egregium dictum D. Gregorij. 401.b.1
Evangelii filij, qui. 775.a.1
Elatio, & supercalium Regis Assyriorum. 361.a.2
Eleale interpretatur Des Ascensio. 323.e.1
Eleale, quid sit. 336.d.1
Eleganter, & copiose D. Cyrillus, exponit trigessimum primum cap. 599.a.1
Elachim, quem Deus suscitavit in locum Sibana, qui fuerit. 422.d.1

Elias fuit maximus Propbetarum. 212.a.1
Elisabeth Anglorum Regina improba, audax, ac temeraria. 848.a.1
Elim quid sit, & quid significet. 324.e.1
Elongasti omnes terminos terrae. Hac Propbetia duos habet sensus. 490.a.2
Eloquium nostrum cum Deo, est confessio peccatorum. 34.d.1
Emanuel quid significet. 193.d.1
Emanuel est quoddam agnomen, sive cognomen. 194.c.1
Emanuel potest etiam esse proprium nomen Christi. 194.e.1
Enumerat Isa. partes universiorbis. 787.a.1
Ephraim designet esse populus, & caput Ephraim Samaria. 183.c.1
Ephraim, & Manasses inuicem contrarij. 252.a.2
Ephraim dicuntur ebrj, & quare. 520.d.2
Ephraim, & Iudaei erant aliqua sanguinis propinquitate coniuncti. 174.c.2
Episcopatu quandoq. licet appetere. 165.a.2
Equis sunt caro, non spiritus. 601.a.1
Erui Tyro quasi carnicum meretricis, quomodo intelligitur. 439.a.2
Esaias loquitur quandoque in persona Dei. 84.a.2
Esaias excitat Iudaeos diferentes, & renitentes ad Dominum conuersi. 55.c.2
Esaias quid intelligat per sordes, & sanguinem. 100.b.2
Esai. ostendit non omnes Israelitas esse perdendos. 100.b.1
Esai. quid intelligat per spiritum iudicij, et ardoris. 101.b.2
Esai. fuit Spiritus sancto afflatus. 107.b.2
Esai. describit qualitatem vineae. 108.b.1
Esai. nominat domum Israel, et vitrum Iudae, et quare. 109.b.1
Esai. quid intelligat per vineam electam. 112.a.1
Esai. duo praecipue Iudaeorum vitia taxat. 117.e.2
Esai. vidit visionem sub Rege mortuo, & quare. 143.c.1
Esai. vidit Dominum sedentem, tanquam iudicem. 146.c.1
Esai. cur dicit a voce clamantis, et non clamantium. 155.c.1
Esai. fuit obnoxius peccato secundum Cyrillum. 157.c.1
Esai. fateitur se fore pollutum labij. 157.a.2
Esai. non audebat loqui, et quare. 157.c.2
Esai.

Esai. fuit terra dissectus, & quare. 164.c.2
Esai. more prophético post minas, & terrores, aliquam innuat consolationem. 168.b.2
Esai. sensu vititur similitudine. 175.b.1
Esai. vocat duos Reges titiones sumigantes. 176.b.2
Esai. duos habuit filios. 181.e.2
Esai. cur dixit. Nisi credideritis, non intelligetis. 184.a.2
Esai. loquitur Achaz. Pete tibi signum, &c. 186.a.2
Esai. monuit Achaz, vt sileret. 187.d.2
Esai. quid vult innuere illis verbis. Butirij, & mel comedet. 194.a.2
Esai. praedicit tres horribiles casus, & infortunia. 198.b.2
Esai. quid per muscas, & quid per apes intelligat. 198.d.2
Esai. quid intelligat per montes. 203.e.2
Esai. vocat duos testes, & quare. 208.d.2
Esai. ponit discrimen inter duos duceros situs, quibus aqua constituta sunt. 215.a.2
Esai. quid innuit cum exclamat ad Christum d. O Emanuel. 216.e.2
Esai. gradatim exprimit damna, & incommoda, qua passuri sunt Christi rebelles. 223.e.1
Esai. quid intelligat per domum Iacob. 225.b.2
Esai. quid intelligat per pueros. 226.d.1
Esai. describit duas Iudaeorum captiuitates. 230.b.2
Esai. per lapides quadros, & dolatos, quid intelligat. 249.e.2
Esai. praedicit, quid sit futurum, post liberationem factam per Christum. 288.a.1
Esai. vocat Iudaeam terram Domini, & quare. 308.c.1
Esai. uaticinatur qua Iudaei sint dicturi post liberationem, aut dicere poterunt aduersus Babylonem. 308.d.1
Esai. uaticinatur Babyloniam fore possidentem, & incolendam a feris, & monstris cuiuscunq. generis. 314.c.1
Esai. uaticinatur etiam sub Rege Ezechia. 315.e.1
Esai. per nominationes tot vrbium, indicat communem, & generalem illius regionis destructionem. 390.d.2
Esai. comparatur excidio Babylonis. 390.d.2
Esai. Leo potest dici, & quare. 402.c.1
Esai. adducit exemplum galli gallinacci. 420.a.2

Esai. quid intelligat per paxillum. 425.d.2
Esai. praedicit in princ. cap. vigesima tercij. Onus, & grauiamen ipsius Tyri. 427.d.1
Esai. alloquitur Tyrios, monens eos, ne conuertantur. 431.e.1
Esai. quid per habitatores insulae, intelligat. 431.b.2
Esai. modos, & artes explicat meretricis. 440.a.2
Esai. paucis verbis innuit destructionem, & euersionem quatuor regnorum. 444.a.2
Esai. quid velit innuere per illa verba. Secretum meum mihi, &c. 458.c.2
Esai. comparat diuinam gratiam, tori lucis, & quare. 497.a.2
Esai. quid velit innuere per illa verba. Secretum meum mihi, &c. 458.c.2
Esai. comparat diuinam gratiam, tori lucis, & quare. 497.a.2
Esai. quid per vineam intelligat. 502.b.2
Esai. cur repetit nomen pacis. 508.b.2
Esai. vocat Hierusalem, speciosam amplitudine, aut ironice. 512.d.2
Esai. iram, & furorem fortis exercitus, comparat turbis confringentis. 522.d.2
Esai. cur eadem vna, toties repetit. 527.e.2
Esai. bis meminit fortitudinis Pharaonis, & quare. 571.b.1
Esai. comparat Iudaeorum vanam fiduciam partem ruinam misantis. 585.d.1
Esai. comparat Iudaeos in fugam verfos, arbori nauis iam proscilae. 587.c.2
Esai. cur contulit Deum cum Leone. 602.e.2
Esai. quibus verbis indicat singularem curam, & protectionem, quam de nobis suscipit Deus. 602.b.2
Esai. deplorat, ac detestatur ruinam Hierusalem. 611.c.2
Esai. paucis verbis explicat excellentiam ciuitatis Syon. 642.e.1
Esai. pulcherrima vititur similitudine. 645.c.2
Esai. quorsum meminit tot animalium. 650.c.1
Esai. quid intelligat per bona terrae. 36.c.2
Esai. cur damnat Cedros Libani. 62.c.1
Esai. satis cuidam difficultate facit. 81.a.1
Esai. quid velit innuere per semitam, & viam. 671.d.2
Esai. consolatur duobus vicibus, Regem Ezechiam. 790.d.2
Esai. vititur more Prophético. 692.e.1
Esai. quid per colles intelligat. 692.d.1
Esai. ostendit, Deum nihil omnino latere. 692.d.2
Esai. explicat incomparabilem Dei iram, erga Ezechiam. 690.a.2
Esai.

Esa. a Deo monitus, monet *Exchiam.* 698. a. 2
Esa. deridet *Idolorum uanitatem.* 761. b. 1
Esa. quid intelligat per lucem, & tenebras. 820. d. 1
Esa. ingenium in ededis uairinijs. 274. d. 2
**Et erit super omnem gloriam protectio, mul-
 tisariam exponitur.** 102. b. 2
**Et descendent fortes eius, et populus eius, &c.
 quomodo intelligitur.** 127. c. 2
**Et incruentabitur homo, & hinc stabitur uir.
 quomodo.** 128. b. 1
**Et pascentur Agni, iuxta ordinem suum, &c.
 quomodo.** 128. d. 2
**Et erit iustitia cingulum lumborum eius, &c.
 281. c. 1**
Et erit mihi quasi Ariel. *Ista particula mul-
 tipliciter exponitur.* 553. a. 2
**Et iustitia oriatur simul, ego Dominus crea-
 ui eum, quomodo.** 822. b. 1
**Euangelij pradicatio, per uniuersum orbem
 diffundetur.** 751. c. 1
**Euersio Assyriorum facta per Angelum signa-
 ra fuit euersiois diabolica potestatis, su-
 pra per Christum, & Apostolos.** 270. b. 2
**Euersio Babylonica, iussu Dei effecta est, &
 quare.** 295. c. 1
Euersio Moabitarij, quid significet. 332. c. 2
**Euersio facta per Tyrium, & Vespassianum,
 & postmodum per Adrianum Impera-
 torem.** 457. c. 1
**Euersio Iudaea postrema, fuit omnium ma-
 xima, & infauitissima.** 27. c. 1
Eunuchi, multiplices. 715. d. 1
Euphrates fluminis irrigabat Babylone. 294. c. 1
**Eusebius exponit illud Esaias. Populo gra-
 ui, &c.** 21. c. 1
**Eusebius quid intelligat per eos, quos Deus
 decreuit, igne comburi.** 242. c. 1
**Eusebius Cesarieus accuratè considerat il-
 la uerba. Tertia mea filia, uel fili
 arca mea.**
**Ex locutione Rabsaris Ducis Assyriorum
 exercitus, duo occurrunt adnotanda.**
 680. c. 2
Ex multis Iudaeis, pauci remiserunt. 694. a. 1
**Ex text. s. vigesimiprimi cap. duo colligun-
 tur.** 392. c. 2
Ex quo, uel ex quibus procedit silentium.
 399. d. 1
Exaggeratio Prophetae. 200. e. 1
**Exaltabitur Dominus in iudicio, & sanctifi-
 ficabitur in iustitia. quomodo.** 128. b. 2

Ex ceca cor populi huius, &c. quo. 166. c. 2
Excepcio Iudaeorum, qualis fuerit 541. a. 1
Excelsum est nomen Dei. 290. b. 2
**Excessus Amoris, quomodoque reddi homi-
 nem prouentum, & alacrem.** 151. d. 2
Excidium Babylonis. 298. c. 2
**Excitat omnis Propheta, ad considerandam
 immensam Dei potentiam.** 736. d. 2
**Exclusio duarum haesum, ex quadam lo-
 quendi formula.** 273. b. 1
Excusatio peccandi, que. 133. a. 2
Exempla pulcherrima. 19. d. 2
Exemplo optimo, & sensato utitur Esaias.
 562. c. 1
Exemplo Doctorum, alij preceptes riuunt.
 40. e. 2
Exemplum pulchrum Naucleri. 140. a. 1
Exemplum Authoris optimum. 161. a. 1
**Exemplum quoddam, Auhor de seipso af-
 signat.** 310. d. 1
Exemplum Authoris egregium. 523. a. 2
**Exemplum optimum ipsius Prophetae, de-
 sumptum ab agricola.** 548. c. 1
**Exemplum nobis lucidissimum prebuit.
 B. Agnes.** 516. d. 2
**Exercitus Romanorum, Leonis rugitus com-
 paratur.** 140. d. 2
**Exercitus copiosus, comparatur densissima,
 accipiosissima Sylue.** 263. b. 1
**Exercitus copiosus dum mouetur fit magnus
 tumultus.** 350. a. 2
**Exercitus Assyriorum comparatus ad poten-
 tiam Dei, uocatur nubes leuis.** 302. b. 2
**Exercitus ferus, & acer, neque Djs Baby-
 lonis peperit.** 394. d. 2
Exercitus magnus comparatur grandini.
 522. c. 2
**Exercitus potest comparari faulle tran-
 seuntii.** 555. d. 2
**Ex-mius uates Virgilius, plurimum com-
 mendat Chartaginem.** 429. a. 2
**Existimant quidam postrema uerba cap.
 qua. trigessimisecondi ad Iudaeos referri.**
 776. e. 3
**Exp'auatio uisionis Esai. in cap. uigesimo-
 primo.** 401. e. 1
**Explicatio beneficiorum Dei, erga populum
 suum.** 269. a. 1
**Explicatio aliorum donorum, qua sunt con-
 ferenda Eliachim.** 423. d. 2
Exponitur illud Esaias. Semini nequam.
 21. c. 1
**Exponitur tripliciter illa particula. Tacete,
 que**

quis habitauit in insula. 431. e. 1
Exponitur primum text. 4. cap. 452. a. 1
**Exponitur a D Cyrillo, text. sextus uigesi-
 mi quarti cap.** 460. d. 1
**Exponitur causa animaduersionis in pra-
 uaricator s.** 460. e. 2
**Exponitur Anagogicè secundus text. uigesi-
 mi cap.** 582. c. 1
Exponitur illud Esa. dicite iusto, &c. 82. a. 1
**Exponitur illud. Pater filij notum faciet
 ueritatem tuam.** 712. e. 1
**Expositio uerborum David. In populo gra-
 uis laudabor te.** 21. a. 1
**Expositio illorum uerborum. Nisi Dominus
 exercituum, &c.** 29. b. 1
**Expositio Authoris super illud Esa. Hinc
 consolabor, &c.** 41. d. 1
**Expositio D. Tho. super illud. Erubescetis
 super hortus, quos elegeratis.** 43. d. 1
**Expositio illorum uerborum. Venite ascen-
 damus ad montem Domini, &c.** 50. c. 2
Expositio quatuor uirorum. 54. b. 1
**Expositio facili, & textui magis conforma.
 203. a. 1**
Expositio prima particule, noni cap. 233. c. 1
**Expositio illorum uerborum optima. Non
 secundum uisionem oculorum, &c. 280. b. 1**
**Expositio quadam, fuit extorta uidetur
 Authori.** 343. a. 1
**Expositio Tropologica super cap. decimimo-
 ni.** 378. a. 2
**Expositio littere. Ille uir biga equinum
 394. e. 2**
**Expositio secundi text. uigessimisecondi cap.
 407. c. 2**
**Expositio Authoris super illud. Interfessi
 tui, &c.** 410. e. 2
**Expositio text. secundi uigessimiquinti cap.
 467. e. 2**
**Expositio Tropologica super illud. Et erit
 cubile Draconum, &c.** 652. e. 2
**Expositio quarti text. trigessimiquinti cap.
 670. d. 2**
**Expositiones uariae super illud. Vt mihi
 quia tacui.** 156. a. 2
**Expositionis Authoris super illud. Qui in-
 credulus est, & c. uidetur assentiri Diuus
 Hieronymus.** 389. a. 1
**Expositores, quid sentiant in cap. uigesi-
 misextimo.** 499. a. 1
**Exprimunt aliqua Dei perfectio in singulis
 Angelorum ordinibus.** 154. a. 2
Exprobat Deus, & exagrat Ciri Regis in-

gratitudinem, & impietatem. 82. c. 2
Exprobat in ipsum Regem Babylonis.
 311. c. 1
**Exprobationes aduersus Regem Babylonis,
 commode possunt referri in ipsum demo-
 nem.** 314. c. 2
**Expugnatio, sine excidium Urbis Roma.
 319. d. 1**
**Extrema, & incredibilis uarietas sculptu-
 rium.** 841. a. 1
**Exultatio, gaudium, & corona sanctorum,
 Christus.** 100. a. 1
Ezechias Rex potentissimus. 330. b. 2
**Ezechias cur mitti legatos ad Esa. Pro-
 phetam.** 686. b. 2
**Ezechias fuit prius veri Dei cultor, &
 Idolorum, & Idolatriarum hostis acerri-
 mus.** 705. c. 1
**Ezechias, tertia die, postquam conualuit
 ascendit ad templum Domini.** 713. b. 1
**Ezechia cantuum, licet sit tritum, non est
 sans facile.** 705. e. 2
**Ezechia, fuit loquutus Esaias, secundum
 rationes inditas rebus.** 703. d. 2
**Ezechia confessionem, Dominus non despe-
 xit.** 700. b. 1
**Ezechia Regis nobilis profapia, & proge-
 nis.** 701. d. 2
**Ezechiel pronunciat, qua uentura sunt
 mala, super Tyrium.** 428. c. 2

F

**Faber ferrarius operatus est in brachio
 fortitudinis sua quomodo, &c.** 807. e. 2
**Fabri sunt ex hominibus, quomodo intelli-
 gatur.** 807. e. 2
Fabula quedam, & somnium Hebreorum.
 702. e. 2
Facere ueritatem, quid. 480. a. 2
Facere uerbum, quid sit. 702. b. 1
**Facies cuiuscunque hominis, ostendit, qua-
 li vnusquisq. sit.** 79. e. 2
Facies Dei, indicat eius notitiam 144. d. 2
Facies alii, quid importet. 269. a. 1
Faciem alius sustinere, quid sit.
 679. d. 2
Facile est in prosperis periclitari. 715. d. 2
**Facite mecum benedictionem, quomodo in-
 telligitur.** 681. e. 2
**Facta sunt simulachra eorum, &c. Hec
 particula habet duos sensus.** 840. a. 1
Fallacia

Fallacia equiuocationis, seu accidentis. 234.a.1
Falsa Regis Assyriorum existimatio. 260.e.2
Falsa Moabitaram superstitiosissimorum, opinio. 338.d.1
Falsa existimatio Babyloniorum, seu Tyrriorum. 435.e.2
Falsa Iudeorum, opinio. 463.e.2
Falsa Scribarum, & Pharisaeorum existimatio. 560.b.2
Falsa pravum hominum, cognitio. 562.a.2
Falsa, & heretica, quorumda opinio. 646.b.2
Falsum est, quod Rex Ezechias, abstulerit excelsa, & euerterit a'aria. 678.c.2
Falsum est, & a veritate alienum, Ezechiam Regem, a Pharaone auxilium petisse. 678.d.1
Falsum est imagines sanctorum, non audire, nec loqui. 841.e.2
Familiaris est Prophetis, indifferenter vii, quibuscunq. temporibus. 468.b.1
Familiaritas inter Aegyptios, & Assyrios. 377.d.2
Fasces ingens, & pompa Iudeorum. 257.e.2
Fastus & ambitio Sacerdotis Sobna qui. l. designat. 420.c.1
Fastum ipsius Tyri, vocat. Esa. sup. vbi. v. omnis gloria. 435.b.1
Fasces, a perfidia Iudeorum. 579.d.2
Fasces, stultissima, & insania, nunquam fasces deploranda. 808.b.2
Fasces secundum Grammaticos, a sancto dicitur. 609.a.1
Fecerunt Iudei vitulum in Oreb. 564.e.2
Fatissime Veneri, aut etiam Alonidi, vulgo dedit, qui. 382.c.2
Fatidus quoddam vitium, inter peccatum, & mortem. 472.e.1
Fatidus, et amicitia, inter quos mecat. 816.b.2
Falicitas, & consolatio eorum, qui residui fuerunt. 203.b.1
Felix successus bellorum, quid exigit. 218.b.1
Felix, frequens, copiosa negotatio, & omnium bonorum vberitas, & affluentia, Sydonis, & Tyri. 431.e.2
Felix, quis dicitur. 638.d.2
Felix, & iocunda conscientia, qua. 699.c.2
Femina imbecilliores, & infirmiores viris. 331.c.1
Ferocitas in Tauro, & stoliditas, & amentia in asino, a ferre non possunt: cognitionem Dominorum suorum. 17.c.1
Ferrum, & carbis, distinguuntur ab igne. 160.c.1

Festa Iudeorum, que, & qualia fuerint. 32.b.2
Festiuus, quandoque s. mitur, pro quadam cerimonia. 356.d.2
Festiuates, cerimonia, & sacrificia veteris legis in aduentu Christi emanuerunt. 553.a.1
Fides, est manus, & brachium, quo Deum apprehendimus. 183.a.2
Fides est tanquam ioster Pedagogus, & ductor. 183.c.2
Fides, quid sit. 543.b.2
Fiducia nostra, vna cum nobis, succendetur, & non erit qui extinguat. 44.a.1
Figura in tonitrua, quid sit. 299.c.2
Figura asini, & cameli. 404.a.1
Figura Anastrophe, quid. 509.c.1
Figura, qua dicitur Chitachis. 500.e.2
Figura Hyperbole, quid sit. 622.a.1
Figura, quibus vitur sacra scriptura, penes numeros, que. 91.a.2
Filiabus Syon, quid deest. 94.d.1
Filiarum Syon petitio, et ingens desiderium. 93.b.2
Filice Syon, ambulauerat extenso collo. 85.d.2
Filij puniuntur pro iniquitate Patrum suorum. 313.a.2
Filij Abraham secundum carnem, & secundum spiritum. 560.a.2
Filij desertores, qui dicantur. 570.c.1
Filij interfectionis, dicuntur Iudai, & peccatores. 647.b.2
Filij Israel sine Rege, sine Principe, sine sacrificio, & sine altari. 29.a.1
Filij Dei, qui. 787.c.1
Filij mendaces, sunt heretici. 584.b.1
Filij legitimati, an de iure communi, excludantur a successione hereditatis Paterna. 836.d.2
Filij illegitimi, non debent tam grauius de progenitoribus conqueri. 837.a.1
Filius Dei, dicitur Patris imago, & figura substantiæ Patris. 148.a.2
Filius Isa. dicitur relictus, et quare. 177.a.1
Filius Tabeel, quis fuerit. 178.e.2
Filius Esa. qui significat. 181.d.2
Filius Acha, nullibi vnquam, fuit appellatus Emanuel. 193.d.1
Filius Dei procedit a Patre per modum nature, & intellectus, concomitante voluntate. 743.c.2

Finis

Finis, & terminus Moabitarum. 324.d.1
Finis impiorum, & improborum. 351.c.1
Finis, & intentio Christiana fides. 53.b.2
Flagellum contra Assyrios. 268.d.2
Flagellum multiplex. 545.e.2
Flagellum insudans fuit anno 1590. & sequentibus. 546.c.1
Flamma ignis deuorantis, & absumentis homines, qua sit. 556.e.1
Flamma ignis, appellatur lingua. 137.c.1
Flatus Domini, nunquam deficit. 597.e.2
Fletus, & plangens non sunt synonyma. 417.a.2
Flos, & virga, quid significant. 272.b.2
Flos, & virga, quid significant, secundum sensum allegoricum. 272.d.1
Fluctuare, & vacillare, quomodo dicitur. 558.c.1
Fluent ad eum omnes gentes, quomodo intelligatur. 50.b.1
Flumen famosissimus in Ethiopia, quod vulgo dicitur Arno. 331.a.1
Fluuius propè Iordanem, quid significet. 666.a.1
Fluuius inundans, qui. 216.a.1
Fluuius Nili incredibilem copiam piscium, producere solet. 366.c.2
Fluuius Nili porrigebat fruges, & alia ipsi Tyris necessaria. 432.a.1
Fluuius Nili, erat ipsi Tyri, velut semen, messis, & fruges. 432.c.1
Fontes Dei, quantum distent à fluuijs Aegypti. 290.a.1
Formica, quid sint. 60.b.1
Formica parat in aestate sibi cibum. 17.a.1
Fornicatio, quid sit. 442.d.1
Fortis mendacium est in dextera mea, quomodo intelligitur. 809.a.1
Fortis, potens, & vigorosus videbitur Christus, in primo, & in secundo aduentu. 730.b.2
Fortis, & inconcussa est Ecclesia, qua Christus habet sustentamentum, & basim omnino immobilem. 826.e.2
Fortitudinis, & virtutis Christi, Dauid fuit typus, & figura. 731.a.1
Fortitudo, robur, & virtus. 737.b.2
Fortitudo Christi maxima. 526.b.2
Fontetur a Deo quandoque peccatores. 116.c.2
Frates mendicantes, & Monachi, non deferebant barbam. 325.a.1
Fraudulentus, vasa pessima sunt. Ista

particula potest dupliciter construi. 609.d.1
Fraudulentus, iure proprie dicitur. 608.a.2
Frequens sit in scripturis, Variatio persona. 640.d.1
Frequens vsus loquendi Euangelistarum. 6.b.2
Frequenter vnum peccatum, est causa, & origo alterius. 570.a.2
Fructus, & efficacia predicationis Apostolorum. 239.b.2
Fructus, aut flos, cum ex arbore producit, lucem dicitur ascendere. 273.d.1
Fructus spiritus, qui sint. 273.e.1
Fructus omnis flagellorum. 511.b.2
Fructus est multiplex. 82.d.1
Fuerunt instituta sanctorum imagines, multas ob causas. 811.c.2
Fumus exciuit lacrymas. 316.c.1
Fundamenta Hierusalem, sunt in montibus sanctis. 42.b.1
Fundamentum nostrum debet esse in Syon. 431.b.1
Furia, & amentia sunt potius agritudines, & pena, quam culpa. 534.d.2
Furor, & ira, secundum similitudinem Deo, attribuntur. 251.b.2
Furor Dni grauis, & implacabilis. 594.e.1
Furor, & indignatio Domini cessabit. 268.a.1
Furor, quid designet. 596.e.2
Furor, & indignatio Domini. 644.a.2
Fusus, & latus expositus illa pars. Manius dissolutus, & remissus corroborate. 667.c.2
Futura negotatio alterius Tyri, longè celebrior, & opulentior. 442.c.2
Futura totius orbis, desolatio. 648.e.1
Futura contingentia, qua sint. 760.a.1
Futura, & ventura, quo differant. 806.a.1
Futura contingentia, a quo possint euidenter cognosci. 806.a.1
Futurum, sine, cognitio futuri, potest esse duplex. 851.c.2
Futurum iudicium, non longè distat ab proquoque nostrum. 306.d.1

G

Gabriel Angelus accessit ad B. Virg. prauuncians ipsam filium Dei parituram. 213.d.1
Gactanus ponit discrimen inter donum lin. QUATRO,

- guarum, & Prophetia. 540.c.1
 Galilea superior, & inferior. 234.d.2
 Galilæa, cur dicatur gentium. 234.c.2
 Gallinæ, & putens Elim, sunt in finibus
 Moabitarum. 320.b.2
 Gallus gallinaceus, quid sit, secundum
 Grammaticos. 420.c.2
 Garrulus est proprium ipsorum avium.
 267.d.2
 Gaudia in luctum, lacrymasque vertenda.
 431.d.1
 Gaudium, & lætitia, quomodo differant.
 418.a.1
 Gaudium, et festiuitates Rusticorum. 595.a.2
 Gedon, quid significat. 240.a.2
 Gedon cum paucis delectis militibus, pro-
 fugauit Madianitas. 306.b.2
 Gemina illius paricula expositio. In con-
 silium coge conciliatum. 331.c.1
 Generale documentum affert Esai. 81.d.1
 Generatio hec temporalis, comparatur tu-
 bernaculis pastorum. 707.d.2
 Generatio filij Dei, duplex. 335.a.1
 Gens, populus, semen, & filij, dicuntur
 de Israele. 22.c.1
 Gens Hebræa, fuit valde potens. 112.c.1
 Gens consulsæ, & dilacerata, omnibus pe-
 nis obnoxia. 356.b.2
 Gens, quomodo dicatur expectans, & con-
 culcata. 356.d.2
 Gentes a Deo maledictæ, erant greges ouium
 Christi. 843.d.1
 Gentes, & vulgus indoctum Iudeorum, pu-
 nientur virga, & baculo. 548.d.2
 Gentes visum receperunt, Israel autem est
 obsecutus. 561.c.1
 Gentes quedam colebant Deum in monti-
 bus. 51.d.1
 Gentes ad Deum collatæ, nihil sunt propo-
 modum, neque ullam habent proportio-
 nem nisi ordinis. 754.c.1
 Gentes, collis submissæ diuine vocatio-
 ni. 776.d.2
 Gentes maritimæ, pluribus, & grauioribus,
 quam Mediterraneæ, dicuntur vitis es-
 se obnoxie. 255.d.1
 Gens Moabitarum, semper mala cogitan-
 tum. 323.d.1
 Germana illius loci intelligentia. Et post
 multos dies visitabuntur. 463.d.1
 Germana D Cyrilli expositio. 313.d.2
 Germanus intellectus horum verborum, quam
 magnam habent emphasim. Idola pe-
 nitus conuertuntur. 64.c.2
 Germanus illius particule sensus. Pone
 quasi nocte in vmbrianam tam in meridie.
 331.c.1
 Germanus sensus texti 4. cap. 16. 333.c.1
 Germanus intellectus primi text. cap. qua-
 dragessimiquinti. 815.c.2
 Germania penitentiæ, Anglia, & bona pars
 Gallie, recesserunt a Deo salutari suo.
 113.c.2
 Germani, pulcritudo, & speciositas Hieru-
 salem in nihilum redigetur. 137.a.2
 Germinans germinabit, & c. quomodo intel-
 ligatur. 666.d.1
 Gigantes ab inferis suscitati, qui, 310.a.1
 Gigantes non resurgenti, quomodo intelligen-
 tur. 489.a.1
 Gith, est genus leguminis. 548.d.2
 Gladius verus, & materialis. 37.a.1
 Gladius metaphoricus dicitur. 37.b.1
 Gladius est verbum Dei. 37.b.1
 Gladius dñi gradus, durus, et fortis. 500.a.2
 Gladius non hominis, sed Angeli denota-
 nit Ægyptios. 603.c.1
 Gladius Dei inebriatus, quomodo intelligen-
 tur. 647.e.2
 Gladio Patris Æterni, & verbi Dei, ceci-
 dit Assur. 663.a.2
 Gloria nostra, que sit. 43.c.2
 Gloria Carmeli, quid significet. 263.b.1
 Gloria exultationis Tribus Ephraim, de-
 primenda, & ex inguenda. 523.a.2
 Gloria celestis Patris, dicitur vmbra, &
 quare. 574.b.1
 Gloria Carmeli, que. 666.b.2
 Glosa interlinearis, super illud Esai. Val-
 nus, & timor, &c. 25.c.2
 Gnostici, & diuina oris, qui. 759.e.1
 Godolia fuit a Rege Nabuchodonosor, suf-
 ficiens in Regem. 569.c.1
 Gradus quatuor in peccando quidam ad-
 mittunt. 80.e.2
 Grande miraculum quale. 561.d.1
 Grandis sub Nerone bella consurrexerunt.
 556.b.1
 Grando subuertet speciem mendacij, quo-
 modo intelligatur. 545.d.2
 Gratia Spiritus sancti, que. 33.c.1
 Gratia, fumo, & igni comparatur, & qua-
 re. 102.c.1
 Gratia iustificans, appellatur semen glo-
 riæ. 509.d.1
 Gratia Spiritus sancti, non discernit inter
 vitium,

- vitium, & mulierem. 517.b.1
 Gratia Spiritus sancti, est necessaria viato-
 ri. 33.c.1
 Gratia Dei, mouet nostrum liberum arbi-
 trium. 81.d.2
 Graue, & intollerabile facinus, quale.
 528.b.1
 Graue aliquid potest dupliciter dici.
 20.e.1
 Graua mala non permittit Deus multa re-
 manere. 81.a.1
 Grauis et intollerabilis blasphemia. 738.a.1
 Grauisimum malum est ebrietas. 530.b.1
 Grauitas, & vis peccati. 20.b.2
 Grauis iniuria, qua. 681.d.2
 Graue incommodum passa est Iudæa. 27.c.2
 Graue malum omnino stabile, prædicit Isa-
 27.c.2
 Gregorius, quid intelligat per calamum, &
 tunicum. 671.a.1
 Gregorius quid intelligat per moriuos, &
 gigantes. 489.a.2
 Grex Christi, vocatur Christi hæcæstas.
 243.c.2
- H
- Habet sex. vigesimi secundi cap. ali-
 quam difficultatem. 409.d.1
 Habet Isa. in calce cap. vigesimi secundi,
 verba satis luctuosa. 424.e.2
 Habet illud aduerbium, nunc, peculiariter
 quædam vim, penes respectum ad præ-
 cedentia. 802.c.2
 Habitabit lupus cum agno, &c. quomodo
 intelligitur. 282.a.1
 Habitabunt apud te profugi mei. Dupli-
 ter exponitur. 332.b.1
 Habitare in excelsis, quid sit. 639.c.1
 Habitatio malus, causatur in nobis. 29.e.2
 Habitatio non satis facile tollitur per peni-
 tentiam. 444.d.2
 Hebræi, cur vocantur Principes Sodomor-
 tum. 31.a.1
 Hebræi dicunt in text. Hebræico, non legi-
 Virgo concipiet. 189.b.2
 Hebræi fuerunt valde additi, Idolorum
 vanitati. 527.d.2
 Hebræi, habent velamen in oculis eorum.
 225.c.1
 Hebræi, loco huius dictionis, visio, habent
 quoddam aliud nomen, quod significat
 aliquid plus. 11.d.1
 Hebræi nulla ratione possunt se excusare,
 de sua infidelitate. 226.a.2
 Hebræi non vno tantum morbo peccati lu-
 borabant, sed multis. 21.b.1
 Hebræi, opus manuum eorum adorauerunt.
 58.b.1
 Hebræi, peccatum suum quasi Sodoma præ-
 dicauerunt. 80.d.2
 Hebræi, produxerunt spumas, ex quibus
 coram contexerunt capiti Christi, cum
 etiam dederunt vinum felle commixtum
 loco meri puri. 113.a.1
 Hebræi nos calumniantur, et quare. 175.d.2
 Hebræi persistebant in peccato, & quare.
 131.c.2
 Hebræi, putantes se in loco suo consistere,
 gladio, fame, & peste corruunt.
 224.c.1
 Hebræi solent plerumq. vii nominibus pro-
 prijs, loco pronominum. 186.a.2
 Hebræorum infortunia contigerunt sub Se-
 nacherib Rege Assyriorum, sub Rege Ba-
 byloniorum, & Ægyptiorum, & sub
 Imperio Romano. 203.c.1
 Hac verba Isa. Quiescite ergo ab hoie, &c.
 sunt difficillima, & varias habent, in-
 terpretationes. 67.b.2
 Hac particula. Apprehendet vir fratrem
 suum, domum suam patris sui, vel debet
 legi disjunctim. 77.d.1
 Hac vox. Ecce, ostendit eminentiam Vir-
 ginis super mulieres. 191.d.2
 Hac vox. Ecce, quid denotet. 191.d.2
 Hac dicitio (vt) potest accipi bifariam
 195.c.1
 Hac verba. Tu vulneratus es sicut, & nos,
 &c. possunt etiam referri, ad omnes
 Principes. 310.d.2
 Hac verba. Dñus exercituum decreuit, &c.
 non solum innuunt difficultatem, sed
 impossibilitatem. 315.d.1
 Hac est pars eorum, qui vastauerunt nos,
 &c. quomodo intelligitur. 351.b.2
 Hac particula De terra Cethim reuelau-
 rum est eis, multifariam exponitur.
 430.c.2
 Hac locutio. Misercamur impio, videtur
 esse totius Trinitatis. 485.b.1
 Hac erit vobis directa via, non obliqua, &c.
 quomodo intelligitur. 673.a.1
 Heliopolis, Crux Solis. 374.b.2
 Hæretici

- Heretici, veritatem corrumpunt. 39.b.2
 Hereticus, sunt rescicendi, & quare. 101.b.1
 Heretici, dicuntur profugi. 332.c.1
 Heretici, & Philosophi tropologicè, possunt appellari cymbalum alarum. 353.d.2
 Hereticus sunt cymbali alarum. 354.c.2
 Heretici sunt multo diligentiores C. u. holi-
 cis. 354.d.2
 Heretici, dicuntur cauda. 370.b.1
 Heretici sunt omni charitate, destituti. 447.b.2
 Heretici vanam, & inanem philosophiam, cum verborum elegantia cōsuetam profiteantur. 591.b.2
 Heretici, sunt similes, Hypocrita. 610.a.1
 Hereticis, contingit velut ūs, qui se tuio nauigare iactitant. 447.c.2
 Haresum, secta. 180.e.1
 Herodes illustrit Christum. 76.c.1
 Herodes Rex, & omnis H yerosolim i, tur-
 baia fuit cum illo. 242.c.1
 Hesebon, Eleale, & Iasa, Vrbes Moabi-
 tarum. 319.b.1
 Hesebon, Latine dicitur numerus. 323.c.1
 Hi, qui detinentur in Purgatorio, post ali-
 quos dies visitantur. 463.c.2
 Hierarchia quotuplex sit, & vnde dicatur. 153.b.1
 Hierarchia distinguntur in nouem ordines. 154.d.1
 Hieremias, alias adductus ab Authore. 370.c.2
 Hieremias redarguit Iudaeos. 36.e.2
 Hieremias dicitur catus in Ecclesia. 441.c.2
 Hieroboam fuit primus Rex, decem Tri-
 bunum. 175.a.1
 Hieroboam, Author segregationis. 520.b.1
 Historia, quid sit. 268.c.2
 Hoc nomen, Alma, quid significet. 192.b.1
 Hoc nomen, Deus, quomodo conueniat vero Deo, & quibusdam creaturis. 245.d.2
 Hoc nomen, Princeps, latissimum habet significatum. 260.c.1
 Homines, contemnunt audire Christum. 13.b.2
 Homines, rationis capaces, ad similitudinem Dei, creati. 59.a.2
 Homines, duo incommoda, in obsidionibus vrbsium, patiuntur. 78.a.2
 Homines, fuerunt aggrauati peccatorum, pondere. 234.d.1
 Homines, cauda comparantur. 250.c.2
 Homines sunt instabiles, & infirmi. 266.a.1
 Hoies frequenter, passionibus ducunt. 279.c.2
 Homines feroces, tyrannis, similes vrsis, & leonibus. 282.d.2
 Homines pilosi, qui sint. 301.e.1
 Homines criminosi, impudentes, elati, & multis sceleribus obnoxii. 572.c.2
 Homines quidam, quid de Ioanne iense-
 rint. 723.c.2
 Homines sano comparantur. 727.d.1
 Homines perdit in cultu demonum, venient de vniuersis pagis, ab ortu Solis, vsque ad occasum. 514.a.1
 Hominum superbia presumit in rebus incertis, veluti nauia in fluctibus ventorum. 431.a.1
 Homo, penes quandam rationem, dicitur magis esse ad similitudinem Dei. 741.b.1
 Homo, miseriam suam, seu potius stoliditatem, deplorare debet. 20.b.2
 Homo potest falli, & facile deludi. 33.b.2
 Homo incurruunt se, & quare. 58.c.1
 Homo lignis, ac lapidibus est multo praestantior. 59.c.2
 Homo quicumque est mendax. 116.a.2
 Honesto sermone, & verborum circuitu, cum pueris turpitudinem demonstrat Iudas. 56.c.2
 Honorabilis vultu, quis sit. 73.e.1
 Horatius, quid de ebrietate sentiat. 531.c.2
 Horrendum facinus, & turpe flagitium. 488.d.2
 Horologium Achaicū, erat in palatio Regis constructum. 702.b.2
 Huic Propositioni, ego Deus, & non est alius, omnis fides est adhibenda. 834.e.1
 Humilias, potest bifariam sumi. 554.c.1
 Hyeronimus, quid intelligat per Principem. 73.d.1
 Hyeronimus, respondet cuidam obiectioni. 95.e.2
 Hyeronimus, vult in cap. octauo, sub alia figura virginale partem describi. 206.a.1
 Hyeronimus, taxat inconstantiam quorundam. 437.e.2
 Hyeronimus, respondet tacite obiectioni in text. 7.24. cap. 462.b.1
 Hyeronimus, pulchra virtutis similitudine. 755.b.1
 Hyeronimus, soluit quandam obiectionem. 729.e.1
 Hyeronimus, distinguit populum Israelis, & Iacob. 780.a.1
 Hyeronimus, egregie interpretatur illud. Facta est hereditas mea, &c. 553.d.2
 Hyerusalem, serunt aliqui, esse velut vmbilicum

- bilicum totius mundi. 267.b.2
 Hyerusalem, I. sa. appellat vallem visionis, & quare. 406.a.1
 Hyerusalem, Arx David. 414.c.2
 Hyerusalem, potest appellari vallis, & quare. 449.a.2
 Hyerusalem, ciuitas vanitatis. 456.c.1
 Hyerusalem appellat S yon, et quare. 478.b.2
 Hyerusalem terrestris, fuit pluries expugnata. 478.d.2
 Hyerusalem olim, non solum turribus, ac menibus triplicatis, verum etiam custodia Angelorum, erat fortiter munita. 512.b.2
 Hyerusalem, quingies capta, & eversa. 551.c.1
 Hyerusalem, ciuitas gaudij. 613.d.1
 Hyerusalem, diuersis nominibus appellatur. 194.d.1
 Hylyrius, quid per laborem Aegypti, & negotiatione Aethiopia intelligat. 828.a.2
 Hinnire, quid sit. 457.d.2
 Hyprochisis comparatur struthioni, & quare. 653.a.1
 Hypocrita, omnium virtutum inopia, et egestate laborant. 76.c.1
 Hypocrita, fraudulter ad Dominum loquuntur. 610.a.1
 Hypocrita comparantur Leopardis. 234.b.1
 Hypocrita exterminant facies suas. 80.a.1
 I
 Iacob noluit ambulare cum Esau fratre suo. 22.a.1
 Iacob, & Israel, fuit vna, & eadem persona. 782.a.1
 Iacobus clement, occidit Enricum, tertium Gallorum Regem. 55.d.1
 Iasub, filius Esau. 179.b.2
 Iasub, Latine dicitur conuersio, siue conuersatio. 182.d.1
 Iasa iuxta, vel contemplatio interpretatur. 323.a.2
 Iaxer, Sabama, Efebon, & Eleale, quid sint. 335.a.2
 Idola muta, & vana. 761.d.1
 Idola, muta, & surda. 43.b.2
 Idolorum cultores, sunt impij. 761.a.2
 Idolatria, & grauiori aliquo crimine inquitatus, cui comparatur. 591.a.2
 Idolatria est peccatum grauissimum. 16.c.2
 Idolatria multum vigebat apud Babylonios. 59.a.1
 Idolatria potissima causa destructionis Iudaeorum. 255.a.1
 Idolatria inter foedissima omnium criminum, est reponenda. 591.a.2
 Idolum nihil est, & nihil. habet numinis. 760.a.2
 Idumea quid significet. 647.d.1
 Idumea grauitur vexata. 397.b.2
 Idumea hispida, siue pilosa. 398.b.1
 Ierusalem cur dicitur Virgo. 690.e.2
 Ierusalem, quando despexit, & sub ianua ius Senacherib. 691.a.1
 Ierusalem Euangelistam dabo, quomodo, &c. 761.d.2
 Iesus filius Naue, diuisit terram promissionis. 580.a.2
 Ignis est multiplex. 487.b.1
 Ignis Inferni perpetuus. 597.d.2
 Ignorans Deum, sunt ex eorum numero, qui Ecclesia Dei sunt in fensi. 379.b.1
 Ignorantia est duplex. 79.c.2
 Illa particula. Ponam in desertum viam, & in inuio flumina, varias habet expositiones. 793.d.1
 Illa particula. Apprehendet homo fratrem suum domesticum patris sui, debet legi disiunctiue. 77.c.1
 Illa dictio, vtilis, dupliciter potest sumi. 579.d.1
 Illa dictio (Beib) quid importet. 580.e.2
 Illa verba. dic ciuitatibus Iudae, ad quos referantur. 730.a.2
 Illa verba. Quod non erit transiens per eam, multas habent expositiones. 649.b.1
 Illa dictio, ideo, consecutiuè capitur non casualiter, in text. 18.26.c. 494.b.1
 Illa dictio, si, potest accipi loco negationis. 419.b.1
 Illa dictio, omnis, est ponderanda. 408.b.1
 Illa dictio quasi non tantum est nota similitudinis, quam affirmationis. 29.c.1
 Illegitimi sunt in duplici differetia. 335.c.2
 Illud David. Cum sancto sanctus eris, &c. non est vniuersaliter verum. 21.d.2
 Illud pronomen (me) ad quod referatur. 398.c.1
 Imago Dei vniueque sexui, est cois. 741.d.1
 Imbecillitas, & pusillanimitas Aegyptiorum. 370.e.2
 Imbecillitas, & tenuitas legis Mosayca. 749.c.2
 Immensa pietas, & patientia ipsius Dei. 490.c.1
 c. 2 Immense

Immensa Dei potentia, ac bonitas. 378.b.1
Immisiones sunt p angelos malos. 393.d.2
Immunitates, & privilegia, quibus iusti, & pii, fruuntur in hoc seculo. 639.b.2
Immunitates, & prerogativa, olim concessa populo Iudaorum, et nunc ab eodem subtrahite, & Ecclesia collata. 666.b.2
Impetus tempestatis, comparatur motui curruum. 140.c.2
Impetus de quo loquitur Esa. similis est illi, de quo loquitur Lucas cap. 5. 509.b.1
Impetus aquarum multarum inundantium, quid efficiat. 522.e.2
Impietas, & inhumanitas, quam Arabes exercuerunt adversus populum Dei. 400.b.1
Impii quasi plumbum demerguntur in aquis vehementibus. 311.e.2
Impii, cum suorum criminum penas lument, de seipsis conquarentur. 391.a.1
Impiissimum est, aliqua de Deo minus proprie cogitare. 733.e.1
Impius convictus in malo, nec loqui, nec mutire audeat. 280.e.2
Imperator secundum aliquos est Dominus, Princeps, & caput uniuscuiusque orbis imperialibus. 618.b.2
Imp., triplici corona solet coronari. 619.c.1
Imperatores Romani, quandoque fuerunt nuncupati Pontifices Maximi. 619.d.1
Imperatores, & Reges, quomodo sint a Deo. 627.c.2
Impossibile apud homines, possibile est apud Deum. 30.a.1
Imprecatio Sancti Maritini Ignatii. 220.d.2
Imprecatio Propheta adversus impios, & rebelles Dei. 486.a.1
In sola Dei Ecclesia, docemur vias Domini. 51.a.2
In auribus meis sunt hac, quomodo intelligitur. 119.c.1
In medio populi mei, habito quomodo intelligitur. 120.d.1
In Christo Iesu nulla est diversitas, ob diversita em donorum. 274.b.2
In illo tempore deferetur Domino exercituum a populo disuulso, & dilacerato. Horum verborum sensus ad litteram. 359.e.1
In initio salutis fide, gratis solus est. 151.e.1
In Aegypto, non sunt pluviae. 366.d.1
In primo Christi adveniu, omnia sculptilia Deorum fuerunt contrita. 935.c.2
In hominum vita, & mundi huius peregrinatione, sunt plures aquies, & plura

animalia. 404.e.1
In die iudicii, fiet separatio bonorum, & malorum. 452.b.2
In die iudicii, nulla erit graduum distinctio. 452.d.2
In calce 9. text. 24. cap. vaticinatur Isa. gloriam Dei omnibus partuicendam. 464.b.1
In terra Iuda viget cognitio Dei. 478.b.1
In terra sanctorum iniqua gessit, quomodo intelligatur, & de quo. 485.e.1
In Archa Noe, erant animalia munda, & immunda. 507.e.1
In Iudaea, qua fuit olim terra promissionis, non erit sermo doctrinae, aut scripturarum. 663.b.2
In ponderibus, & mensuris, debet omnimoda qualitas servari. 545.d.2
In quibus debemus consulere Deum, & viros probos. 575.c.1
In futuro iudicio universali, Apostoli praerunt. 605.c.2
In capite libri scriptum est de me, quomodo intelligitur. 658.a.2
In libro, quem vidit Ezechiel, tria erant scripta. 659.e.2
In libro quem vidit Ezechiel, tria nobis necessaria repertiuntur. 660.b.2
In mente divina, qui sint scripti. 661.a.2
In rebus tristibus, & funestis, necessaria est praesentia viri prudentis. 716.a.2
In ipsa dormitione, intellectus magis recipit, influentias corporum caelestium. 855.b.1
Inanis spes Iudaorum, & turpis iactantia. 249.b.2
Incensum, suavitatem solet referre odorem. 31.d.2
Incommodum, & infelicitas futura adversus Aegyptios. 364.a.1
Incommodum, & iactura bellorum. 413.b.2
Incommoda, qua supervenient uniuscuique orbi. 456.d.1
Incredibilis erit eunctorum animantium similitudo. 457.b.1
Incredibilis Aegyptiorum superbia, ac lues praedicatur. 370.d.1
Incr. pat. Isa. acriter quorundam stoliditatem. 735.a.1
Increpare quid sit. 350.c.2
Increpationes, comminationes, & promissiones ad universas Tribus Israelis, facta sunt. 7.c.1

Indi-

Indigeni, solent calcare proprias vias. 336.e.2
Indignatio Dei, posita est in manu, & potestate Aegyptiorum. 258.b.2
Indignatio, non est mihi, quomodo intelligatur. 507.a.2
Indultum, & privilegium editum a Sixto Quarto. 836.d.2
Inexplicabilis Dei misericordia erga nos. 289.d.2
Inexplicabilis, & incredibilis insania, & furor Iudaorum. 410.d.1
Inexpugnabilis est pugna iustorum, post huius vite consummationem. 694.b.2
Infantes, resurgent in iudicio universali. 663.b.2
Infantia humani corporis, divina sapientia prauulicare non potest. 195.e.2
Infelix conditio Ebrui. 530.c.2
Infelix Iudaorum natio, post Christi passionem, et Hierosolima, excidit. 592.d.1
Infernus diluunt animam suam. 126.d.2
Infernus multipliciter accipitur. 127.b.1
Infernus fuit aggrauatus, per Christi mortem. 233.d.2
Infernus conturbatur in excipiendis Magnationibus. 309.c.2
Infernus comparatur Lacui, non sine ratione. 312.a.2
Infideles, qui dicantur. 59.c.1
Infortunia Solna, possunt traduci ad sensum allegoricum. 421.b.2
Infortunium Iudaorum, quod tangit Isa. multipliciter exponitur. 202.b.2
In gemerunt omnes, qui latebantur corde, quomodo intelligitur. 456.a.1
Ingens perfidia Iudaorum. 556.b.1
Ingens piaculum, & sacra impietas. 488.b.2
Ingens, vix mulierum turbulentus. 517.c.2
Ingens miraculum, tangit Propheta. 563.b.2
Ingens beneficium, humano generi collatum. 727.e.2
Ingratitudo maxima, Iudaorum. 23.a.2
Ingreddente Domino Aegyptum, fuerunt commota eius simulacra. 367.e.1
Iniquorum potentia, fani floribus comparatur. 718.c.1
Initium sexti Cap. est consonum cum initio Evangelij D. Io. secundum grauitissimos Doctores. 148.b.2
Inimici sero conuersi sunt ad Christum. 233.b.2
Inordinata vini potatio, est valde perniciosa. 521.b.2

Insania duplex. 583.d.2
Insigni metaphora, vitatur Propheta. 176.c.1
Insignis, & praecipua totius Regni Aegypti, Civitas. 374.c.2
Insignis, & elegans metaphora Isa. 546.a.2
Insignis quorundam ignorantia. 735.a.2
Insignia, & vexilla Turcharum. 264.b.1
Insigne Imperatorum, quale. 58.e.2
Inspicientia eorum, qui non Deo, sed propriae virtuti, aut aliorum consilio fidunt. 600.e.2
Inspicientia Iudaorum, processit ex malitia. 513.a.2
Instantia quadam Authoris. 147.d.1
Instantia Doctoris. 158.b.2
Instantia, & solutio Authoris. 376.b.2
Institutores unde dicantur. 376.b.2
Instrumenta, quibus purgamur a peccato. 159.c.1
Instrumentum, sine mouente, nullas habet vires. 262.a.1
Instrumentum musicum, hominum aures demulcet. 440.b.2
Insula multipliciter sumitur. 748.c.2
Insula etiam dicuntur domus, in vrbe consistentes, ab alijs separatae. 773.b.2
Insulae Maris, receperunt fidem. 186.c.1
Insulae dicuntur filiae Maris, & quare. 436.b.2
Intellectus creatus, potest aliquando videre Deum aperte, & clare. 147.e.2
Intellectus creatus videt essentiam, per ipsammet essentiam. 148.d.1
Intellectus quandoq. praecedat verbum, quod credere oportet quique, e contra. 183.e.2
Intellectus illorum verborum. Et cor Aegypti tabesceat in medio eius. 363.a.2
Intellectus D. Hier. circa illud. Regnum pugnatu adversus Regnum. 364.a.2
Intellectus illorum verborum. Posuit desertum in stagnum aquarum. 670.e.1
Intellectus planus litterae. Custos quid de molle. 598.d.1
Intellectus expositorum, horum verborum diversus. Glorificate Deum in insulis maris, &c. 458.d.1
Intellectus germanus 3. text. 27. cap. 505.e.2
Intellectus illorum verborum. Et circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo. 554.d.1
Intellectus illorum verborum. Quia scissae sunt in deserto aquae, &c. 670.e.1
Intellectus illorum verborum. Normae ipse est

cutus abstulit *Excebia excelsa, & altaria.* 678.a.2
 Intellectus illius partis. Ego dixi in dimidio dierum meorum. 706.a.1
 Intellectus illius particula. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis. 786.a.1
 Intellectus quinti tex. 43. cap. 795.a.1
 Intelligentia secundi tex. 18. cap. 355.d.1
 Intelligentia illius partis. & reliqua numeri, sagittariorum fortium, &c. 400.a.2
 Intelligentia illius particula occurrentes fi-tient, &c. 400.e.2
 Intelligentia illius tex. nuper correcti. In aquis multis semen Nitri. 431.d.2
 Intelligentia tex. quinti, 23. cap. 435.c.1
 Intelligentia quarti tex. 43. cap. 792.d.2
 Intentio dirigit opus, & fides intentionem. 306.b.2
 Intentio Propheta in cap. 13. 292.a.1
 Intentio sanctissimi Vatis in cap. 35. 665.a.1
 Intentio Propheta in cap. 14. 305.b.1
 Intentio Esa. in cap. 15. 317.a.1
 Intentio, & scopus huius operis ubi appa-ret. 10.a.2
 Intentio Esa. in cap. 40. 718.a.2
 Inter Prophetas minores vndecimum locum est fortius Zacharias, quem Esaius adhibuit sibi testem. 211.d.1
 Intermontes, & colles eminentissimos valles quadam infima interiora. 406.a.2
 Inter Ecclesiasticas traditiones, computantur decreta, & constitutiones Ecclesiasticas. 577.e.1
 Interficere contingit multipliciter. 409.d.1
 Interpretatio cuiusdam nominis. 398.b.1
 Interpretatio, huius nominis, Moab 321.b.1
 Interpretationes diversorum nominum tan-git D. Hier. in cap. 15. iuxta sensum Allegoricum, Anagogicum, siue Tropolo-gicum. 320.d.2
 Interruptio cadens, qua. 584.c.2
 Ioannes Baptista magnopere commenda-tur, & quare. 6.a.1
 Ioannes Baptista enarrat opera Christi. 6.a.2
 Ionathan, qui fuit avus Ezechiae, noluit Propheta meminisse. 198.a.2
 Ioseph vnus fuit ex illis, qui per aliquot dies, latuit in cavernis. 60.a.
 Ipsi sunt testes eorum, quomodo intelligen-tur. 807.c.1
 Ira, & indignatio hominum, lino sumi-ganti comparatur. 793.c.1
 Irrrefragabile, & insolubile argumentum. 6.a.2

Isaius, quid intelligat per Israel. 7.e.1
 Isa. in operis exordio, non dissentit a Philo-sopho. 8.a.2
 Isa. interpretatur solus Domini. 3.d.1
 Isa. ex Regia Profeta, originè duxit. 3.d.2
 Isa. mutat calam, & terram ad auctan-dum. 13.a.1
 Isa. exprobrat ingrattitudinem, duritiam, & peritiam Israelitarum. 16.c.2
 Isa. redarguit Iudeos, comparatione bru-torum. 16.d.2
 Isa. apponit nomen Patris, & quare. 5.a.1
 Isa. loquitur de seipso, in tertia persona, & quare. 5.b.2
 Isa. potius Evangelista quam Propheta nū-cupandus. 5.c.1
 Isa. explicat, quo tempore prophetaverit. 5.a.2
 Isa. vidit visionem, sub Rege Oria. 5.a.2
 Isa. clarè, aperitè, & copiose, mysteria Sal-uatoris, & Ecclesie manifestantiam, splendorem, ac dignitatè expressit. 5.d.1
 Isa. multis tropis, figuris, & velaminibus vtitur, & quare. 5.d.2
 Isa. est Propheta, Apostolus, & Evangelis-ta. 10.c.1
 Isa. fuit egregius, & insignis Poeta. 11.c.2
 Isa. cum vtitur verbo futuri temporis, & presentis, quid ostendit. 218.b.2
 Isa. hortatur, & monet Regem, & popu-lum, vt suis rebus cor sulant. 331.d.1
 Isa. consolatur Iudeos. 333.c.1
 Isa. refert miseriam Moabitaram. 334.d.2
 Isa. non frustra apponit aduerbium, val-de. 334.c.2
 Isa. quid intelligat per ventrem. 337.a.1
 Isa. pradicat ruinam, & desolationem Re-gni Syriae. 342.a.2
 Isa. pradicat futuros euentus Israelitarum, post obsidionem, qua fuerunt obsessi ab Assyrijs. 344.b.1
 Isa. non solum pradicat conuersionem gen-tium, sed etiam Iudeorum. 346.c.2
 Isa. pradicat Aegyptijs, penam, quam ob eorum audaciam, sunt perpeffi. 357.b.1
 Isa. maximo vtitur artificio similitudinibus, tropis, & figuris. 366.c.2
 Isa. non ab re, spectatim nominauit Ciui-tatem Solis. 374.c.2
 Isa. trium annorum spatio, nudus incesfit secundum quosdam. 382.a.1
 Isa. cur appellat Babyloniaram, trinitatem suam. 395.a.1

Isa. quid intelligat per Aream. 395.e.1
 Isa. tanquam speculator, & custos. 398.c.1
 Isa. assertit causam ignorantiae, ciuitatis Hie-rusalem. 409.c.1
 Isa. maxima tristitia, & dolore est conse-ctus, & quare. 411.c.1
 Isa. quid velit innuere per illa verba. Du-cent eam pedes sui, longè ad peregrinan-dum. 435.c.1
 Isa. certiores reddat Tyrios, facile destruen-dos, ac euertendos. 438.d.1
 Isa. multa pradicat in die iudicij, esse futura. 452.b.1
 Isa. ostendit, Deum nobis daturum pacem firmam, stabilem, & solidam. 481.c.1
 Isa. cur bis vtitur hoc verbo. Humiliabit. 482.c.1
 Isa. accipit singulare pro plurali, & quare. 482.d.1
 Isa. optime argumentatur a minori ad ma-ius, affirmatiue. 483.a.2
 Isa. quasi reuocat, & retrahat sententiam suam. 486.d.1
 Isa. cur non exprimit futurum diem iudi-cij. 505.c.1
 Isa. Spiritu sancto affatus, nunc minatur decè Tribubus, nunc consolatur. 520.d.1
 Isa. cur vtitur quibusdam similitudinibus. 522.b.2
 Isa. enumerat potestates demonum pessimo-rum. 582.e.2
 Isa. camelis, & asinis, comparat animas stolidas, & peruersas. 582.e.2
 Isa. comparat Iudeorum comminationem, lagenæ figuli, magno cum impetu ad terram protecta, & contrita. 585.c.1
 Isa. cunctam Iudeorum nationem redar-guit. 10.c.2
 Isa. cur bis eandem vocem, repetit. 718.c.2
 Isa. confert Christum Pastori. 732.b.1
 Israel datus in blasphemiam, quomodo in-telligitur. 799.b.2
 Israelia non solum, sed multis in statu gra-tia, ambulauerunt per siccam in medio mari. 782.d.2
 Israelita secundum spiritum, qui. 781.c.2
 Ista interiectio (va) potest esse multiplex nota. 19.c.1
 Ista particula. Neociatores Sydonis, trans-fretantes mare. Potest dupliciter exponi. 431.c.2
 Iuda, interpretatur confessio. 238.a.1
 Iudæ proditoris locum, Mathias obtinuit.

345.d.2
 Iudas proditor, quomodo vocetur a Christo. 626.d.1
 Iudas fuit proditor, fur, & latro. 406.b.2
 Iudas quid interpretetur. 730.e.1
 Iudæa insula, quid sit. 384.e.2
 Iudæ, est constituta, circa medium orbis habitabilis. 457.c.1
 Iudæi in grauissimum Idolatria facinus, prolapsi sunt. 15.d.1
 Iudæi dicuntur filij Dei, & quare. 15.b.2
 Iudæi comparantur luto pluitarum. 259.a.1
 Iudæi fuerunt auctores ipsorum calamita-tis. 81.d.1
 Iudæi dicuntur filij Dei per figuram. 15.e.2
 Iudæi dicuntur filij Dei per creationem. 15.c.2
 Iudæi spreuerunt, & reprobauerunt Chri-stum. 16.a.1
 Iudæi, quodammodo dicuntur filij Dei, nun-cupatiue. 16.a.2
 Iudæi non cognouerunt Deum, vide quomo-do. 17.d.2
 Iudæi dicuntur, populus grauis iniquitate. 20.d.1
 Iudæi fuerunt bestijs irrationabiliores, & canibus impudentiores. 30.c.2
 Iudæi impudenter negauerunt Christum, esse filium Dei. 30.d.2
 Iudæi, absque villo pudore, & verecundia. Clamabant, tolle, tolle, crucifige eum. 30.d.2
 Iudæi secum adduxerunt nonnullos ex Ba-bylonijs, & Assyrijs in seruos, & ancil-las. 308.b.1
 Iudæi Primogeniti dicuntur, et quare. 315.e.2
 Iudæi ipsorum agnoscentes ingrattitudinem, reuertentur ad Dominum. 346.c.2
 Iudæi, allegoricè, interfecit fuerunt, non gladio, aut mortui in bello, sed corpore, & anima fuere defuncti. 410.e.1
 Iudæi, & sacerdotes ad gentes comparati, puniuntur grauioribus poenis. 548.e.2
 Iudæi cõfidebat in vmbra Aegypti. 574.b.2
 Iudæi dicuntur filij mendaces, & filij nolentes audire legem Dei. & quare. 583.d.2
 Iudæi sunt longè abiectiores fragmento ali-quo restaceo. 585.e.1
 Iudæi in tribus solemnitatibus, consueue-runt adire Ierusalem cum leuitia. 595.b.1
 Iudæi comparantur cineri, qui superest de incendio. 636.e.1
 Iudæi velut spina simul iuncta, igne com-burent.

burnuntur. 636.a.2
 Iudaei ferro, fame, & incendio consumpti sunt. 80.d.2
 Iudaei, praeter lumen rationis, naturae nobis inditum, adepti fuerant ex lege, non nullam Dei cognitionem. 670.b.2
 Iudaei, nihil habent excusationis. 735.c.1
 Iudaei tristitiam peccaverunt. 778.a.2
 Iudaei multa dona, & praesera beneficia, contulit Deus. 15.d.1
 Iudaeis dedit Deus potestatem, filio: Dei fieri. 16.a.1
 Iudaei, in primis promissum est Regnum saeculorum, & credita fuerant eloquia Dei. 55.a.2
 Iudaeorum exclusio, subuersio Ierusalem, praedicatio Euangelij, & conuersio gentium. 771.c.2
 Iudaeorum infantes, & illorum Patres, velut sarmenta fuerunt praesisa in eorum conuersione. 389.e.1
 Iudaeorum saluus Deus magnopere prospexit eis. 428.e.1
 Iudaeorum videmus sine Rege, sine lege, & sine sacerdotio. 398.d.1
 Iudaeorum incredulitas, & pertinacia. 249.d.1
 Iudex iustus, dicit sedere, et quare 52.g.a.1
 Iudices vocis legis, qui fuerunt. 42.b.1
 Iudices plerique loquaces, & verbosi. 766.a.1
 Iudices: sedent dum volunt solemnem, & inappellabilem ferre sententiam. 142.c.2
 Iudicium, discretioris, quale. 52.c.2
 Iudicium duplex. 84.e.1
 Iudicium quale profere: nobis Christus. 765.c.2
 Iudith occidit Holofernem. 55.d.1
 Iulius Caesar, primus apud Romanos fuit nuncupatus Imperator. 620.b.1
 Iumenta Austria bene grauiata, & magnopere onusta. 580.e.1
 Iustus potest significare legem Euangelicam. 281.c.1
 Iusti sunt anumerandi inter senes, & quare. 464.c.1
 Iusti suis pedibus calcantur terram, idest omnium mundi gloriam. 482.c.2
 Iustitiam iusti, auferre contingit bisuriam. 135.e.1
 Iustus suscitatus ab Oriente, quis. 750.e.1
 Iuuenes, ac pueri ignorans, quid agant. 370.a.2

K

K Alenda primis diebus mensium celebrari consueverunt. 32.d.1

L

Labor Christi, ad reduccndos dispersos Israel. 286.a.1
 Lac tripliciter potest sumi. 536.c.2
 Lacrimae Firmiani, notabile distu. 770.a.1
 Lacrimae Firmiani, proclamatio aduersus simulacrorum cultores. 808.c.2
 Lacrima quid sit. 366.c.2
 Lacus amplius, & copiosus. 366.a.1
 Lacus inter duos montes. 416.c.2
 Lamina sculptilis, quid significat. 591.b.2
 Lapidibus, & operum manuum suarum, cultum, & venerationem, exhibere homines. 59.b.2
 Lapides, & ligna, & quae ex illis confinguntur, facile possunt conteri, & confingi. 846.b.2
 Lapidus angularis, adificio maxime pra omnibus confertur. 544.c.2
 Lapis effrenatus, & per a scandit. 223.a.1
 Lapis probus, & subtilis, & firmus, quis dicitur. 543.d.1
 Lapis angularis, quis dicitur. 544.d.1
 Langur Dominus Regi Achaz, duo signa. 187.d.1
 Latere facile franguntur, & colliduntur. 249.d.2
 Latet nos dies Iudicij. 544.a.1
 Laudabilis cuiusdam Poeta, sententia. 73.c.1
 Laus vocalis erit in caelis, & quando. 457.c.2
 Legati, non appellantur Ezechiam, titulo Regis, & quare. 687.c.1
 Leges impiae, quae sint. 256.a.1
 Legis Canonice a decretum, circa obsecrationem. 533.c.1
 Leges, in quem finem sunt instituta. 256.e.1
 Leo sume percutus, ac commotus, rugitus perterret animalia. 601.b.2
 Leo est animal, valde audax, & truculentum. 602.a.1
 Leonem, quasi bouem palcas comedere, quid sit. 282.c.2
 Latuitur deserta, & inuisa, &c. quomodo intelligitur. 665.b.1
 Latuit populus cum diebus sunt Tyranni. 309.c.1

309.c.1
 Latantur terra, & arbores. 309.e.1
 Latitudo, primat quandoque hominem vna. 533.a.1
 Leio, & gratos Nuncios, excepit Ezechias. 689.c.1
 Leuare orationem, quid sit. 688.d.1
 Leuitathan, quid sit. 500.e.2
 Leuitathan fuit captus homo, & quibus o.1.c.1
 Lex data Moysi non prodijt de Syon, sed de Sina. 52.d.2
 Lex Evangelica praecipit nos reuerere, & curare omne bellum. 54.a.2
 Lex Moysi mandanda, & sacerdotium corrigendum. 375.e.1
 Lex postrema Romanorum, aduersus mulieres. 516.c.2
 Lex cuiusdam Pictae, aduersus ebrios. 536.b.1
 Lex vetus, est quadam vmbra nouae legis. 573.c.2
 Lex vetus, fuit vmbra futurorum bonorum. 573.b.2
 Lex Evangelica vocatur panis arctus, & aqua breuis, & quare. 589.d.2
 Lex Moysaica, & Evangelica quomodo differantur. 52.d.1
 Lex vetus, & ministris eius, non loquebantur ad cor. 719.c.1
 Ly coniunctio (quoque) quid dicat. 408.a.1
 Ly (vri) quomodo sumatur in vigesimo octavo cap. 541.d.1
 Libanus, & Charamel, quid. 563.a.1
 Libanus, & cedri Libani, commenduntur in scripturis. 563.c.1
 Libanus, dicebatur locus valde subtilis, & amarus. 633.a.2
 Liber grandis, & nouus, quid sit. 207.d.1
 Liber Christi, est liber vna. 266.c.2
 Liber obsequius, cur dicitur. 558.c.2
 Liber Domini, quis, qualis, & quomplex. 654.c.2
 Liber vnde dicitur. 655.d.2
 Liber multiplex. 636.c.2
 Liber creaturarum, potest dici liber firmatus. 657.b.1
 Liber signatus, dicitur esse vnus tantum. 657.b.2
 Liber signatus, fuit apertus predicatione Christi, & Apostolorum. 657.c.2
 Liber vniuersum, quid sit, & qualis, secundum D. Hieronymum. 658.c.2
 Liber signatus intus, & foris, habens sigil-

la septem, quis. 659.c.1
 Liber generationis Adam, quis dicitur. 659.c.1
 Liber, de quo meminit Ezechiel, capite secundo, quid sit. 659.b.2
 Liber datus Ezechiel, erat scriptus intus, & foris. 659.c.2
 Liber bellorum Domini, qualis. 686.d.1
 Liber iustorum, qualis. 660.a.2
 Liber Domini, qualis. 660.b.2
 Liber vna, quid sit. 660.d.2
 Liber conscientia, qualis. 662.c.1
 Liber conscientia, vocatum volumen 70 ans, & liber monumenti. 662.c.1
 Liber vna, quid sit, secundum D. Augustinum. 662.a.2
 Liber multus, vniuersi modis intelligitur. 662.b.2
 Liber arbitrij conuersus, necessarius ad memoriam operatur. 36.b.2
 Liberum arbitrium, diuina gratia praeratum, quid. 51.b.1
 Libri dicuntur ij, qui ex pluribus concinnati sunt caris, ex quacumq; materia praeparatis. 656.c.1
 Libri sigilla, qua. 558.c.2
 Libri quomodo diffraunt inter se. 662.b.2
 Libri Regis Assyriorum, qui fuerunt. 650.c.1
 Ligulae signorum, signa legum in discipulis meis, quomodo intelligatur. 224.b.2
 Lingua maris Aegypti, qua. 287.b.1
 Lingua Characum, qua. 573.b.1
 Lingua blesca, quid sit. 699.e.2
 Linguae, quibus loquebantur Apostoli in die sancto Pentecostes, dicebantur lingua altera apud Iudaeos. 539.b.2
 Lyraciliana, tympanum, & illi, qua. 123.c.2
 Lyrans, quid dicat, pro complemento vniuersi, & totius historiae Regis Ezechiae, & Regis Assyriorum. 694.c.2
 Linteamina, syndo & acus, quid importent. 88.a.1
 Lintam multum temporis, & laboris requirit. 366.c.2
 Lintam candidissimam quomodo appellatur. 366.b.2
 Lintam quam habet D.Th. & glossa, quomodo exponatur. 493.e.1
 Lintarum munitio, quis fuerit. 656.c.1
 Lintum, & contentionum, rarus, qui nullus est aliquando finis. 698.c.2
 Locus, in quo multi insurgunt aduersus D. Hieron. 526.c.2
 Locus,

Locus, ex quo quidam sumunt occasionem erroris. 701.e.2
Loca, quae prius erant pascua gregum, erunt gaudium Onagrorum. 614.a.2
Loco vnius Apostoli, fuit alius sufficitus. 655.a.1
Locutio symbolica, quae sit. 154.a.1
Locutione impropria, virtus Iſaias. 46.d.2
Locutio hyperbolica, siue similitudinaria quid. 366.a.1
Locutio ista. Quid nam quoque tibi est, &c. habet emphasim. 407.a.2
Locutione quadam typica, & metaphorica, quid velit innuere Eſaias. 641.b.2
Locutio metaphorica est illa. Aperiatur terra, &c. 821.a.2
Locutiones Arabicae, sunt admodum difficiles. 571.d.2
Locutionibus metaphorice, quid velit innuere Iſaias. 733.c.1
Loqui ad cor, quid sit. 719.d.2
Loqui veritatem quid sit. 638.a.2
Loquitur Deus, more humano. 32.a.1
Loquitur Iſaias nunc in tertia, & nunc in secunda persona. 43.c.1
Loquitur Iſaias inſit ar hominis. 58.b.2
Loquitur Dominus ad tribus Iſrael. 109.a.2
Loquitur Iſaias de inferno, inquam de quodam regno. 310.b.1
Loquitur Dominus per manum, vel in manu Eſaias, filij Amos. 380.b.2
Loth fuit pater Moabitum. 336.e.1
Lucas mentionem facit de tempore, quo Ioannes Baptiſta prophetae incepit. 5.c.2
Lucas vocat mulierem quandam in ciuitate peccatricem, & quare. 20.a.1
Lucifer fuit cecus, & expulſus a Paradiso. 150.a.1
Lucifer ſua natura ſplendore, ac pulchritudine, omnes alios ſpiritus excedebat. 311.c.1
Lucifer dicitur de mane orti, & quare. 311.d.1
Luciferi ſuperbia, & elatio. 311.a.2
Lucrum regni caelorum, aſſimilatur negotiatori, quarenti bonas margaritas. 445.a.1
Luctus, & lamenta ſammarum. 410.c.2
Luctus, & plandus, abſtinentia, & ſordida veſtes, quid faciant. 418.a.2
Luth, quid ſit. 323.d.2
Lumen gloria, neceſſarium exiſtenibus in patria. 148.a.1

Lumen gloria, non est medium in quo, ſed medium ſub quo Deus videtur. 148.b.1
Lumen Iſrae, quid ſignificet. 262.c.2
Lumen rationis valde modicum, vigeat aliquo ex parte apud gentes. 670.a.2
Lux dicitur obtenebrata in caligine, & quare. 141.a.2
Lux matutina, quid ſit. 228.d.1
Lux magna, Chriſtus. 235.d.2
Lux meridiana, nullam ſecum admittit obſcuritatem. 357.d.2
Luxit, & defluxit terra, &c. quomodo intelligitur. 453.e.1
Luxuria, ſeminarium, & origo vitiorum eſt. 431.c.1
Luxuria, eſt mater auaritia, & quare. 431.c.1

M

M **Acetia**, quid ſignificet. 114.c.2
Magna Iudaeorum ſoboles. 93.c.1
Magna hominis arrogantia. 259.b.2
Magna virtus, & potentia Dei. 269.c.1
Magna ſerue, & incredibilis Iudaeorum proſperitas. 307.e.1
Magna inſamiae a mulieribus reprehendi. 513.b.1
Magna, & valde deſtabilis noſtri cordis diuitias, & ſocordia. 792.c.2
Magna ſecuritas, eſt habere Deum proteſtorem. 669.b.1
Magnus, & ſingulare beneficium nobis actum, Chriſti fides. 377.e.2
Magnus hominum conſuſus. 408.d.2
Maior, eſt ingratitudo noſtra erga Deum, quam perſecutio Iudaeorum aduerſus Chriſtum. 12.c.2
Maior eſt aditor, quam opugnator. 388.c.1
Maior, eſt Domini miſericordia quam noſtra iniquitas, & recordia. 510.c.1
Maior, eſt proportio, & aſſinitas inter lumen, & ſigillum, quam inter Deum, & creaturam. 824.b.2
Mala quae imminet incredulis, vide. 42.d.2
Mala bonitatis, quae videtur inferri. 300.b.1
Mala, & imperitius conſequentia, ſiue conſecutio, quae. 681.a.1
Malam vnicium, & viſile vaticinium, audiunt Ezechias ab Eſaias. 715.e.1
Malum pena, & malum culpa. 81.b.1
Malyas nauis, quid. 587.b.2
Manaſſes de ſuis impietatibus, egit penitentiam. 602

Manaſſes, fuit impiſſimus, & cauſa nouae euerſionis Ieruſalem. 605.a.1
Maſedech, quae uocabatur Iudaei in Chriſto. 23.c.1
Maſe, & Nox, quid ſignificent. 399.a.2
Manus Domini extenſa, & porrecta ad prodegendum nos. 124.c.2
Manus Dei, indicat eius potentiam. 144.d.2
Manus Dei inuſibili ſortitudine propuſat inimicos. 174.a.2
Manus Dei extenſa. 251.a.2
Manus Dei excelsa, ac proporens. 412.a.1
Manus eius diſmiſit ſeruem, &c. quomodo intelligitur. 655.c.1
Mare deſertum derelictum, & fluctuoſum, quid. 388.d.1
Maria, concepit ex virtute Spiritus ſancti. 193.b.1
Martyres Sancti illeſi a feris animalibus. 283.a.2
Mater nimis aſſidua, conquaritur, & lamentatur. 15.a.1
Mattheus nominat Manaſſem in genealogia Saluatoris. 6.c.2
Maxima, eſt vis penitentia. 34.a.2
Maxima vis, & efficacia Spiritus ſancti. 50.a.2
Maxima calamitas, quando pueri dormiuntur. 75.c.2
Maxima Dei beneficia. 100.d.1
Maxima Authoris inſtancia. 146.d.1
Maxima difficultas inter doctores. 193.c.2
Maxima Virginitas, modestia. 194.a.1
Maxima, & penes incredibilis, Iudaeorum calamitas. 202.a.1
Maxima cordis duritia, Iudaeorum. 251.b.1
Maxima Hebraeorum impietas. 251.c.2
Maxima inopia, & caritas omnium bonorum. 252.c.1
Maxima Dei potentia. 261.b.2
Maxima miſeria, & calamitas Regis Aſſyriorum. 262.c.1
Maxima, & copioſa Moabitarum multitudo. 339.c.1
Maxima uerborum obſcuritas, & interpretum diuerſitas. 348.b.2
Maxima Iudaeorum impietas, ac ſancti aduerſus Chriſtum. 351.a.2
Maxima Paganorum, & Saracenorum impugnatione, & crudelitas contra Eccleſiam. 351.b.2
Maxima improborum Haeſeticorum praesumptio. 351.c.2
Maxima rerum inopia anni 1590. 358.c.2
Maxima, Ciuitatis oppreſſio. 457.b.1
Maxima pars orbis, centum ſerè annis poſt Chriſti paſſionem acceſſit ad ipſum. 509.c.1
Maxima pars vniuerſi orbis a Chriſti fide deſinit. 787.c.2
Maxima controuerſi peres intentionem ſanctiſſimi Vati in cap. 45. 815.a.1
Maxime diſplicent Deo ſuperſtitiones diuini cultus, & ſimulata religio. 32.d.1
Maxime expedit iuſtorum virorum precibus nos comendare. 338.b.1
Maxime ſunt futura diſſentiones, & diſſidia inter Aegyptios, & quando 367.d.1
Maxime fuit cordi Ezechiae, cultus religionis. 700.c.2
Maximum dedecus, & ignominia in Principibus. 39.e.2
Maximus anguſtias paſſa eſt, & patitur Eccleſia propter nomen Chriſti. 494.d.1
Medaba, et Nebo ciuitates Arabiae. 318.a.2
Medaba Vrbs Arabiae, in Tribu Gad. 318.b.2
Medaba, Latinè, dicitur aqua doloris. 322.d.2
Medela ponitur in calce cap. 38. quam uſſit Eſaias apponi ſuper vnius Ezechiae. 712.d.2
Medi homines crudi, immites, & feri. 300.e.2
Medi, a que Perſi, vocantur ſanctificati, & quare. 295.a.2
Medi, & Perſi, oderant Babylonios, ob eorum ſuperbiam. 303.c.2
Meditari timorem, quid ſit. 640.e.1
Meditari, quid ſit. 640.c.2
Melius, eſt, cum multis uiris clariffimis errare, quam cum paucis bene ſentire. 349.e.2
Melior, & conuenientior inſcriptio eſt. Onus Aegypti, quam viſio Aegypti. 362.a.1
Memoria noſtra eſt ſuae nature, valde labilis. 656.a.1
Memoria quid ſit. 810.e.1
Menſura, & propendiculum, quid ſignificant. 651.c.2
Mercatura, non eſt omnino illicita. 440.d.1
Mercaturam Iſaias comparat arti meretriciae. 440.d.1
Mercennarius, expectat annum & quare. 400.c.1

Meretrices cantibus, & sonis, prae fir-
mum corporis, allicunt adol. scientes.
 440. b. 1
Meretrix senio confecta, prae: itas d. l. rias,
solet commemorare. 440. c. 1
Merum, quid sit. 503. e. 1
Mesopotamia, & Assyria, dicitur Babylonia.
 296. d. 1
Messis gemina, quae. 348. d. 2
Metaphora pulcherrima videtur P. ophora
Esaias. 250. c. 1
Metaphora pulcherrima Esaias. 261. e. 2
Moab concubus, quo intelligatur. 321. b. 1
Moab interpretatur Pater, vel a Patre.
 321. a. 2
Moab fuit exortus a patre, ex incestuoso
concubitu. 321. c. 2
Moabitaram principium, concupiscentia
carnis. 323. c. 2
Moabita Idolatra, & inimici Dei, fuerunt
vehementer infecti, & infecti, populo
Dei. 317. a. 1
Moabita potant aquam turbidam. 322. c. 2
Moabita gloriabantur in superbia, in ar-
rogantia, in indignatione, & fortitudi-
ne. 334. e. 2
Moabita in montibus, & locis eminentibus,
colebant Deos suos. 338. a. 1
Moabita conduxerunt Balsam ad maledi-
centium, populo Dei. 339. a. 1
Modi, & rationes, quas edumit di-
uina sapientia, ut nos saluos faceret.
 290. a. 2
Modus loquendi quo videtur scriptura.
 111. a. 1
Modus loquendi per hyperbolam. 309. e. 1
Moyse praecipit filiis Israel, ut recederent
a tabernaculis hominum impiorum. 22. a. 1
Moyse increpat Iudaeos, & recenset benefi-
cia sibi a Deo collata. 22. b. 2
Moyse, legis, fuit eximius promulgator.
 212. a. 1
Moyse occidit quendam virum Aegyptium,
& quare. 55. c. 1
Monachi primi omnium post Apostolos,
fuerunt in Ecclesia. 373. b. 2
Monasteria religiosorum, & sanctorum
locum vocatur terra, & habitationes san-
ctorum. 485. c. 2
Moneri Esaias Tyrios, ut quam primum se-
cedant, & alio proficiantur. 437. c. 2
Montales raluunt, seu sondent, capillos
capitis. 325. e. 1

Mons multifariam dicitur. 49. e. 2
Mons domus Domini, quid sit. 49. a. 1
Mons in numero singulari, quid significet,
& quid in plurali. 62. d. 1
Mons filiae Syon, designat Civitatem Ierusa-
lem. 330. b. 1
Mons Syon designat Ecclesiam. 557. c. 3
Mons Tefius, & mons amabilis, quid.
 729. b. 1
Montes conturbati sunt, est locutio hyper-
bolica. 138. c. 2
Montes plura significant. 138. d. 2
Montes, & colles, quid significant. 49. a. 2
Morbis Inicus, & morbis calculans, qui.
 323. a. 1
Morbi animi, qua ratione tolluntur. 26. a. 1
Mori in bello, est longum mori, & glorie-
ficus, quam morti fancti, & siti. 409. a. 1
Mors, umbra mortis, regio mortis, & te-
nebra, differt. 236. c. 1
Mors assessor littera, vna vero spiritus.
 404. b. 1
Mors sanctorum, qua verè non mors, sed
somnus, aut dormitio, est vocanda.
 497. d. 1
Mortalia omnia ruit. 361. c. 2
Mertus in peccato infidelitatis, & obstina-
tionis. 489. a. 1
Mos, & consuetudo Prophetarum, cum
aliquid narrauerint de Christo. 6. b. 2
Mos sacrae scripturae in mysterijs diuinis no-
bis ens. laudis. 318. a. 1
Mos sanctorum scripturaram. 334. e. 1
Mos quorundam animalium. 370. b. 2
Mos gesticionum, locutionum, & pra-
dictio triumphantium. 376. a. 2
Mos ferè omnium Principum, & Magna-
rum. 422. b. 2
Mos, & consuetudo sacrae scripturae. 51. b. 1
Mos, & consuetudo Prophetarum. 473. d. 2
Mos olim, & consuetudo apud Graecos.
 516. e. 1
Mos D. Thomae, poenes sacrarum scriptu-
rarum, fides. 575. d. 1
Mos, & consuetudo Prophetarum. 638. d. 1
Mos Prophetarum, qualis. 677. e. 2
Mos Isaie Propheta. 773. d. 2
Multebria ornamenta, varia, & multipli-
cia. 86. c. 1
Mulieres qua de causa velantur. 116. d. 1
Mulieres veteris testamenti, loquuntur in
E. clesia qua. 514. c. 2
Mulieres noui testamenti, loquuntur in Ec-
clesia.

clesia. 514. b. 2
Mulieres opulenta, filia confidentes, quo-
modo intelligatur. 610. e. 2
Mulieres in longitudine, & pulchritudine
capillorum, ut plurimum gloriantur. 85. b. 2
Mulieres lasanij. delecta, ex capitis confi-
ciunt comam. 85. d. 2
Mulier Pythonissa, qua furit. 853. e. 2
Mulier Pythonissa voluit decipere Saulem.
 854. b. 1
Mulieribus interdicitur ius, & officium ad
nocandi. 516. b. 2
Multa sunt nobis faciendae. 33. c. 2
Multa consideratione digna, ponit Author.
 64. c. 2
Multa contigerunt, sub Tito Vespasiani fi-
lio. 72. b. 1
Multa dicuntur de Christo. 74. d. 1
Multa dicuntur de Paulo Apostolo. 75. a. 2
Multa inconuenientia sunt in regno per-
turbato. 77. a. 1
Multa incommoda sunt in plerisque Regnis,
ac ciuitatibus. 364. c. 1
Multa, qua dicuntur de Christo, & de pijs
hominibus, possunt ad Ecclesiam iuxta
allegoriam, referri. 470. c. 1
Multa solent esse prohibita, vel concessa de
communis lege, qua non sunt prohibita,
vel concessa secundum specialè legè. 515. c. 2
Multa fiunt, & accidunt praeter intem-
tionem. 534. b. 2
Multa sunt, qua hominem iustum, & san-
ctum, vicia dignum faciunt. 535. d. 1
Multa dicuntur pro consensione, renominia,
ac digna pena iustis Senae heri. 693. e. 1
Multa damna intulit Deus Aegyptijs, &
quare. 784. c. 1
Multa praedixit Esaias, qua sunt futura
post Christum. 829. e. 2
Multa plura cognoscunt Angeli, & damo-
nes quam homo, & longè melius, & ef-
ficacius. 854. c. 1
Multa peccatorum hominum societates, ac
consuetudines. 97. e. 2
Multè interpretum ex parte super illud Deus
purgabit sordes filiarum Syon, &. 101. b. 2
Multa fuerunt factae reuelationes Esaias
sub Rege Orza. 5. b. 2
Multi Principes, & maxime Pralati, depa-
scunt vineam Christi. 84. c. 2
Multis Aegyptij, ut salus reuerfi sunt in pa-
triam. 373. b. 1
Multis p. p. silentia multa periculerit. 399. c. 1

Multis sub nomine, & titulo B. Basilij flo-
ruerunt. 96. e. 8
Multas habet expositiones illa particula.
Dicite iusto, &c. 81. c. 3
Multas nobis gratias elargitur Deus, &
quare. 694. e. 2
Multa temporis sui insumptum, priusquam
insula Orientales, & Occidentales acci-
perent verbum Dei. 772. c. 2
Multum temporis intercessit inter vaticinium
Esaias, & Iudeorum captiuitatè. 306. c. 5
Multiplex opinio circa intentionem Sanctis-
fimi Vatis in cap. 24. 451. a. 8
Multiplex timor. 494. b. 2
Multipliciter potest homo fornicari. 445. c. 8
Multitudo fortis, & crudelitas exercitus
aduuentantis aduersus Ierusalem. 556. b. 2
Multitudo gentium accessit ad Christum,
& Ecclesiam, & quomodo. 51. a. 1
Mundus nouus, quid. 772. d. 2
Munera, quandoque damnantur in sacris
litteris. 136. b. 2
Munera sunt multiplicia. 137. a. 2
Munimenta saxorum, sublimitas iusti, quo-
mmodo intelligatur. 639. c. 1
Mirus, & antemurale, quid sit. 479. d. 1
Muscare, quid sit. 491. d. 2
Michal filia Saul, deridebat David, & qua-
re. 381. e. 1
Migma, quid sit. 592. c. 2
Migma in area venilaum, quid significet.
 592. d. 2
Milites iniecerunt manus in Iesum. 241. d. 2
Milites sunt tanq. vepres, & spinae. 262. d. 2
Milites ingrediuntur principales portas ci-
uitatis, insignum potestatis dominij, &
obiente victoria. 294. e. 2
Militta multiplex. 721. a. 2
Militta cali, qua sit. 462. t. 2
Mineus, Rex Aegyptiorum. 368. e. 2
Ministerium, quo videtur Deus ad depri-
mendo Iudaeos. 258. a. 2
Ministri Demonis quales fuerint. 634. c. 2
Ministri Dei sancti debent appellari, &
quare. 23. a. 2
Minimum diuina maiestatis, est longè ma-
ius, quam tota gloria mundi. 149. d. 1
Minium, quid sit. 35. c. 1
Miseria, & maxima Moabitaram, cala-
mitas. 335. d. 2
Misera, & infelix Iudaeorum natio, &
quare. 347. a. 2
Misera peccatoris conditio. 460. d. 2
 Misera,

- Miseria, & infelix Ciuitas Ierusalem, & quare. 554.a.1
 Minus beneficium proponitur maiori, & quare. 791.e.2
 Mira, certè obediensia Isaiæ. 380.c.2
 Mira, & in perscrutabilis est virtus diuina. 50.d.1
 Mira rerum vicissitudo Tribus Ephraim. 523.d.1
 Mirum artificium sanctissimi Vatis 842.b.1
 Mirum, & praeclarum vaticinium. 378.b.1
 Mirabilia, qua contigerunt in Ægypto. 300.a.1
 Misericordia Dei, magna est. 19.a.2
 Misericordia Domini, superexaltat iudicium. 58.b.2
 Misericors, & clemens Deus, insignis quoddam suæ virtutis specimen nobis exhibuit. 367.c.1
 Miserrimam Iudaorum conditionem, prædicit Isaias. 64.d.1
 Misertus est Dñs humano generi. 306.a.2
 Misteria diuina, non possunt intellegi, nisi fides præcedat. 184.e.2
 Mittere radicem deorsum, & facere fructus sursum, quid. 694.b.1
 Mites, qui dicantur. 564.a.1
- N
- Nabo Ciuitas Moabitum in Tribu Ruben. 318.b.2
 Nabo interpretatur loquens. 322.c.2
 Nabo Idolum. 839.a.2
 Nabuchodonosor inuasit Ierusalem, & vniuersam Iudaam vastauit. 201.e.1
 Nabuchodonosor fuit exhumatus a filio, & in minutissimas partes dissectus, & proiec-tus in agrum. 312.e.2
 Nabuchodonosor, terram disperdidit tributis, & exactionibus. 313.b.1
 Nabuchodonosor fuit maximus Princeps. 621.d.2
 Natiuitas, quid faciant, dum nat. 475.c.2
 Nathan Propheta non vera nunciavit Dauidi. 9.d.2
 Natio Habreorum in duas partes scindebatur. 109.c.1
 Natura, & conditio hominis, in aliquod scelus prolapsi. 80.e.1
 Naues Persarum dicuntur naues magna, & quare. 429.a.1
 Nec fortitudo sine consilio, neque consilium sine fortitudine, quicquam valet. 687.c.2
 Negotiationes huius mundi sunt peritura. 431.d.1
 Negotiationes raro fieri solent absque fornicatione. 442.e.1
 Nembroth Regem tollerant Deus, & quare. 627.b.2
 Nembroth, quis fuerit. 260.e.1
 Nemrith interpretatur Leopardus, rebellio, amantudo, sine commutatio. 324.a.1
 Neomenia quid significet. 31.d.2
 Neptalim significat Christum Dominum, & quare. 237.c.2
 Neptalim, Hebraicè, dicitur dilatio mea. 238.a.1
 Neque soluetur cingulum venum eius, &c. quomodo intelligatur. 140.d.1
 Nicolas Lyranus adnotatio. 689.d.1
 Nigredo in Coruo, potest accipi in bonam, & malam partem. 651.a.2
 Nihil contra iustitiam expetere debemus. 33.d.2
 Nihil magis decorum, & honestum, quam Deo obedire. 381.a.1
 Nihil turpius, quàm Deo repugnare. 381.a.1
 Nihil ex nobis ipsis sperare possumus. 487.d.2
 Nihil est in mundo, quod possit quicquam contra Deum. 60.d.2
 Nihil temere in sacris litteris positum esse, credendum est. 672.b.2
 Nihil temere fieri in hoc mundo, quomodo intelligatur. 854.e.1
 Nilus flumen, difficile poterat pertransiri. 287.d.1
 Ninive Ciuitas magna. 438.d.2
 Nimita ad predicationem Iona, se promissus conuerterunt. 418.c.1
 Nobiles, præcipui, ac illustres viri, sunt velut mercennarij. 435.c.2
 Nobiles interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. 126.c.1
 Nobiles eius, non erant ibi, &c. quomodo intelligatur. 651.d.2
 Nobilitatem Ecclesia ex gentibus constituta, prædicit Esaias. 517.d.
 Nolite vastata est Ar. siue arcopolis, quomodo intelligatur. 321.e.2
 Noli timere seruus meus Iacob. Quid velit Deus innuere per hæc verba. 803.a.2
 Nomine cæli, possunt intelligi virtutes cælestes. 11.e.2
 Nomine terra, possunt intelligi homines. 11.e.2

Nomine

- Nomine cæli, possunt intelligi homines iusti. 12.b.1
 Nomine cæli intelliguntur peccatores, & quare. 12.b.1
 Nomen blasphemiam non inuenitur in scriptura, nisi per circumlocutionem, aut per suum contrarium. 23.d.2
 Nomine capitis, cordis, & pedum, quid intelligatur. 25.e.1
 Nomine vulneris, liquoris, & plaga iumentis, quid importetur. 25.c.2
 Nomine subuersionis, & desolationis, quid intelligat Isa. 26.b.2
 Nomine verbi, quid intelligatur. 30.e.1
 Nomine scelestis, & peccatoris, quid importetur. 43.a.1
 Nomina collectiua exigunt post se, vni unquam numerum. 509.b.2
 Nomina Militum scribi solent. 263.a.2
 Nomina quibus Deus vocatur, non sunt synonymia. 782.b.2
 Nomina eorum, qui fuerunt a Deo dilecti, scripta sunt in celo. 781.b.1
 Nomina bestiarum in cap. 43. metaphoricè capiuntur. 794.c.1
 Non adiciet residuum Israel, quomodo intelligatur. 265.c.2
 Non inconuenit homines prauos, & peruersos, quandoq; prophetare. 854.e.2
 Non quacumq; memoria fit ex sensu. 853.d.2
 Non est dicendum, Astrologiam omnem, esse damnandam. 848.c.2
 Non potuit vnquam Rex Assyriorum, expugnare Ægyptum. 827.b.2
 Non est inconueniens daemones aliquod futurum, præscire. 759.b.2
 Non audietur vox eius foris, quomodo intelligatur. 766.a.1
 Non sine causa introducit Esa Dominum loquentem. 771.c.1
 Non est nouum, & insolitum, Ecclesias, vocari insulas. 773.b.1
 Non fuit in vobis alienus, &c. quomodo intelligatur. 791.a.1
 Non dormit, neque dormitat, qui custodit Israel. 84.b.1
 Non est descendendum a conditionibus pacis, Ez. etiam recessisse. 677.c.1
 Non est asserendum, Rab facem, fuisse filium ipsius Esa. 677.d.2
 Non licet cuiquam sacra facere, in lucis, & montibus. 678.c.2
 Non inconuenit quenquam pluribus in locis versatum, diuersis linguis posse loqui. 680.d.2
 Non videbo Dominum Deum, &c. quomodo intelligatur. 706.d.2
 Non aspiciam hominem vltra, &c. quomodo. 707.a.1
 Non solum vno superflue potate, contingit aliquem inebriari, sed rationibus, & vñs, longe diuersis. 521.c.1
 Non satis congruebat Iudæis maleuolis, et pernicacibus, euangelicam doctrinam, sub claris verbis proponere. 541.c.1
 Non sunt illudendi Propheta, neque Denunciij, & ministri. 547.d.1
 Non diutius prorogabit Deus, vltionem, quam est factururus. 547.c.2
 Non parua conuentionia, inter Christum, & Dauidem. 552.c.1
 Non est aliquid addendum, vel minuendum in Sacra scriptura. 578.e.2
 Non omnia examina Apum, vni subijciuntur Duce. 622.b.1
 Non perimit nos Deus tentari, super id quod possumus. 351.b.1
 Non sine emphasi, & miro quodam artificio. d. Propheta Altare Domini fore in illa die, erigendum in Ægypto. 375.c.2
 Nonnulla difficultates circa cap. vigesimum tertium. 443.b.2
 Non est, aliquod temporis momentum, in quo nos Deus, non vocet. 399.a.2
 Non est inconueniens, Deum omnium creatorum, Sebi. 403.b.2
 Non inconuenit Christum, humilem, & abiectum, curru vestum. 404.c.2
 Non adijcet vltra; quò exponitur. 437.d.1
 Non est idem eleuari a spiritu, & assumi ab eo. 466.c.1
 Non idem est intelligendum per gentes robustas, & per Spiritum robustorum. 470.c.1
 Non est recurrendum in necessitatibus ad Magos, incantatores, & Phytones, sed ad Deum. 290.e.1
 Non Iudaorum tantum Deus, sed, & gentium. 315.d.1
 Non est sapientia, non est consilium, neque fortitudo, contra Deum num. 321.b.1
 Non refert homines, quandoque nasci, & produci a Patre iam purgato per Baptismum, & alia sacramenta. 321.b.2
 Non potest esse error in voluntate, qui prius fuerit in ratione. 527.c.2

Non

Non oportebat renouari solium, ipſius E-
zeccbia. 334.b.1
Non licet alicui, priuatam iniuriam vlti-
ſci. 55.c.1
Non debet quique deputari, ad magna ne-
gocia pertractanda. 163.d.2
Nomi rex. quadrageſimſecundi cap. Intel-
lectus. 774.c.2
Nos iuxta qualitatem, & quantitatem de-
lecti, viſitat Deus. 320.d.1
Nos debemus meditari, vt columba. 640.e.2
Nota conſionalis multipliciter poteſt ſu-
mi. 100.a.2
Notabilis ſententia D. Chryſoſt. 285.a.2
Notabilis aſtuta, faſtus, & ſuperbia Im-
perij Rabſaris. 677.d.2
Notabile diſtum Saluſtij. 435.d.1
Notanda ſunt vltima ſerè verba quadra-
geſimſecundi cap. 778.a.1
Notandum circa illud verbum. Clamat.
397.e.2
Notandum notabile Authoris. 436.c.2
Notandum notabile Authoris circa opera
noſtra. 487.e.2
Notandum notabile D. Auguſt. ex ſenten-
tia D. Cypriani. 460.c.2
Notandum notabile D. Baſilij. 558.e.2
Notandum optimum Au. horis. 501.e.1
Notandum, & notabile documentum, quod
poteſt elici a Propheta. 649.d.1
Notitia quam habet Deus de predeſtinatis,
poteſt dici libera. 661.c.1
Notitia predeſtinandorum, quomodo dif-
ferat ab ipſa predeſtinatione. 661.d.1
Notitia, & inſtruſtio perfecte habetur, per
doctrinam traditam viroq. in teſtamen-
to, & ex alijs libris, qui inde proficiſcun-
tur, approbati ab Eccleſia Catholica.
661.d.1
Nova lux inclaruit ad Chriſti potentiam.
399.a.1
Nova Ieruſalem, que ſit. 615.a.2
Nomen Oliua, quid deſignent. 345.e.2
Nominiſſens dies, quid indicent. 48.a.2
Nouus Orbis acceſſit ad Chriſtum. 286.d.1
Nox, & diluculum, orationi, & contem-
plationi, maxime ſunt idonea. 484.d.1
Nubes leuis, que. 362.d.1
Nubes leuis dicitur Corpus Chriſti, ſecun-
dum Euſebium. 362.c.2
Nubes, que. 821.d.2
Nuditas poteſt latius accipi. 382.d.1
Nulla potuit fieri perfecta ablutio, niſi

tempore noua legis. 33.a.2
Nulla in conſuetibus eſt reponenda ſecuri-
tas. 224.a.2
Nulla ſpes, & fiducia, eſt collocanda in
homine. 265.c.2
Nulla remedia, iurè nobis pro ſanitate tuen-
da, aut recuperanda a Deo præſtituta,
ſunt negligenda. 713.a.1
Nulla erit pars orbis, aut plaga mundi, in
qua non laudetur Deus. 774.e.1
Nulla gens ita fuit dedita Idolatriæ, ſicut
Ægyptius. 829.a.1
Nulla vires humana (ſecluſo Deo auxilio)
poterunt nobis in magnis anguſtijs, ali-
quas ferre ſuppetias. 678.e.1
Nullus Deus, eſt conferendus. 841.e.1
Nullum eſt peccatum, cui non detur locus
vniæ. 586.c.2
Nullus hominum, potentiam, aut volunta-
tem Dei ſubterfugere poteſt. 562.d.1
Nullus Dei iudicium, ac ſententiam, ſub-
ſimere poteſt. 34.b.1
Nullus Prophetarum, eſt Chriſto conferen-
dus. 668.e.1
Nullus exiſtmet imagines Beatorum, per-
peram fuſſe inſtitutas. 811.d.1
Nullus debet curioſè perſcrutari, mirabilia
opera Dei. 825.e.1
Num Eſa. inceſſerit per urbem nudus, &
discalceatus. 381.a.2
Num Eſa. nudus inceſſerit, varia ſunt ſen-
tentia. 381.c.2
Num quocunq. facimus, ex ſacris litteris
ſint petenda. 575.c.2
Num Deus in tex. 637. cap. alloquatur ad
Sennacherib. vel ad Iſaram. 692.a.1
Num Eſa. fuerit mentitus, cum dixit E-
rechtæ, morieris, & non viues. 703.a.2
Numerofus, & copioſus exercitus Aſſyria-
rum. 350.c.1
Numerus determinatus, pro indetermina-
to ſumitur quandoque. 91.a.2
Numerus ſeptenarius dicit perfectionem. 91.c.2
Numerus ſeptenarius in ſcriptura, valdè
commendatur. 92.e.2
Numerus ſenarius ſecundum Auguſtinum
dicit perfectionem. 92.b.1
Numerus decenarius, ac duodenarius, di-
cuntur perfectionem. 92.n.1
Numerus oliuarum in ſummitate rami
quid ſignificet. 345.c.2
Numerus oliuarum, cur diſiunctè lega-
tur. 346.a.1

Numerus

vitatorum ſanctorum. 373.c.2
Numerus quinquagenarius eſt numerus ſa-
cer, & Spiritus ſancti miſſionem ſigni-
ficat. 74.c.2
Numerus ſeptenarius, & denarius, fami-
liaris eſt Iudeis, & quare. 92.d.2
Nuncij præcipiuntur egrediens occurſum A-
cha, & quare. 175.c.2
Nuncij Iudaorum, quid ab Ægyptijs fue-
rint lucrati. 580.a.1
Nunquid parum vobis eſt, moleſtos eſſe ho-
minibus, &c. tex. iſte multipliciter legi-
tur. 188.c.1
Nunquid ipſi Deo poſſit poni aliqua imago.
745.c.2
O
O B ignauiam, vel impotentiam, malis
imminentiſſibus, non occurritur. 318.d.1
Obieſtio Authoris. 192.d.1
Obieſtio quadam Authoris, et ſolutio. 284.a.2
Obieſtio Authoris, & ſolutio. 310.d.1
Obieſtiones Authoris. 211.a.2
Oblutio Dei, eſt cauſa omnis mali. 347.c.2
Oblutio, quid denotet. 810.e.1
Obſequium, quod fidelis præſta. Chriſto, in-
digniſſimum facinus appellat Profani. 381.d.1
Obſidio Ieruſalem, qua. 76.e.1
Obſtupescere, quid ſit. 559.b.1
Oſtendit Auguſtus, dicitur regnaſſe an-
nis 56. & menſibus ſex. 620.c.1
Oculi ſublimiſſimum deprimuntur. 128.b.1
Oculi noſtri in futuro iudicio, in decore
ſuo conſpicient Regem. 639.e.2
Oculi mentis dicuntur attenuari, dupliciter.
709.a.1
Oculus hominis facillimè decipit. 279.b.2
Occultatio figurarum eſt vitis, vide ad
quid. 233.b.1
Occupato Regno ab Aſſyrijs, piſcatores ma-
rebunt, & quare. 367.c.2
Occurrit Author cuidam inſtantia. 790.a.2
Occurrit Prophetæ cuidam Scribarum obie-
ſtioni. 559.b.2
Officium arduum, & difficile, quale ſit.
165.c.1
Officium mulierum, quale. 516.a.2
Officium Sacerdotis, & Prophetæ. 527.d.2
Officium Curatorum, quale. 669.a.1
Officium Prædicatoris, quale. 727.a.1
Officium boni Paſtoris, quale. 732.c.1
Officium Iudicium, quale. 769.d.1
Officium, in auribus, mutatoria, & pal-
lipſa, quid ſignificent. 87.a.2
Omnia ſunt præſentia, ipſi Deo. 306.c.1
Omnia, velut vmbra, prætereunt. 420.a.2
Omnia Imperia, adueniente Chriſto, ſim-
gularim corruunt. 620.a.1
Omnia in ſacris litteris poſita, & ipſi apice,
diligenter ſunt inueſtiganda. 672.b.2
Omnia, que aduerſus Regem Aſſyriorum
aſſeruntur, poſſunt referri ad Principes
Iudaorum. 691.c.1
Omnia Deus fecit, in numero, pondere, &
meſura. 733.e.2
Omnia dona, & beneficia, auferet Deus a
Iudaïs. 74.c.1
Omne peccatum præſertim mortale, habet
ſuum oppoſitum. 532.d.1
Omne caput languidum, & omne cor ma-
rens, quomodo intelligitur. 25.d.1
Omnes Hebræi, Hiſpocrite, & homines na-
quam. 351.e.1
Omnes ſerè orationes Iſa. ſunt Ecliptica,
& quare. 432.c.2
Omnes percuſſiones, & flagella, inueſta
contra Iudaos, euenient peccatoribus in
die Iudicij. 556.b.2
Omnes libri legis, & Prophetarum, ſunt v-
nus liber. 559.b.2
Omnes ſerè Principes, in principio naſcentiæ
Eccleſiæ, infidelitate laborabant. 627.a.2
Omnes Aſſyrij Ieruſalem obſidentes, com-
buſti fuerunt. 634.c.2
Omnes Iudei, vna cum quinque ciuitatibus
corruerunt. 29.c.1
Omnes ſancti degentes, in terra montes dice-
bantur. 50.a.2
Omnes ſerè concupiſ. vni explete, reliquum
vita ſpatium. 706.a.2
Omnes ſimul obdormierunt, &c. dupliciter
exponitur. 793.a.2
Omnis, qui illius fuerit recordatus, &c. quo-
modo intelligitur. 371.a.2
Omnis Vallis exaltabitur, &c. quomodo in-
telligitur. 724.d.1
Onager eſt aſinus ſilueſtris. 614.d.1
Oneribus, que minatur Prophetæ ſubiace-
bunt præſequentes Eccleſiā Xpi. 379.a.2
Onocentaurus, Ibis, Coruus, Pilofus, Lamia,
& Struthio, quid. 650.b.1
Onocrotalus, & Hereticus, quid. 649.c.2
Onus, quid ſit. 293.c.1
Onus, & munus, quomodo differat. 293.d.1
Onus Ciuitatis Babilonica. 387.b.2
Onus, quod prædicit Iſa eſt maxime gra-
ue. 388.d.1

Onus

Onus in Arabia, quomodo intelligatur. 400 a. 1
 Opera, & si uis nostra, dicuntur aduersiones. 81 d. 2
 Opera nostra, facta in gratia, non sunt frustratoria. 81. e. 2
 Opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa. 144 b. 1
 Opera nostra comparantur panno, mulieris menstruata. 493 d. 2
 Opinio propria Authoris circa subuersionem, & desolationem Populi Iudaeorum. 27. b. 1
 Opinio Authoris optima de secunda uisione Esaiæ. 46. c. 2
 Opinio D. Cyrilli optima, circa illa uerba ascendamus ad montem Dñi, &c. 52 b. 1
 Opinio D. Io. Chryso. super illud. V a mihi, quia iacui. 157. d. 1
 Opinio D. Aug. super Genesim. 197. a. 2
 Opinio D. Tho. circa testes, ab Esa. adductos. 212. c. 1
 Opinio propria Authoris, cui dicantur illa uerba Congregamini populi &c. 218. a. 1
 Opinio Authoris egregia, quid intelligatur per Zabulon. 239. b. 1
 Opinio Authoris inter varias Doctorum sententias. 265. d. 1
 Opinia D. Cyrilli optima, quid intelligatur per Colubrum. 315. d. 2
 Opinio Authoris, satis probabilis 356. a. 2
 Opinio D. Aug. Herodoti, Antonij Possidens, & Plinij, circa uisitationem. 382. e. 2
 Opinio quorundam, non probatur ab omnibus. 410. b. 1
 Opinio quæ ad rem probat ab Author. e. 410. c. 1
 Opinio propria Authoris circa intentionem Isa. in cap. vigesimo quarto. 451. b. 2
 Opinio Authoris egregia, circa leges, iura, & factus sempiternum. 455. b. 1
 Opinio Origenis erronea. 493. e. 2
 Opinia D. Hieronimi in cap. vigesimo octauo quomodo possit sustineri. 527. d. 1
 Opinio quorundam Modernorum arbitraria. 551. d. 2
 Opinio Bariboli, & Baldi, circa Imperatoris potestatem. 619. c. 1
 Opinio quorundam Rabinorum, circa tempus, in quo agrotauit Ezechias 697. e. 1
 Opinia doctorum diuersa, circa textum Quintum quadagesimum secundum cap. 771. d. 2
 Opiones diuersa expofitionum, circa adificationem, & restauracionem Tyri. 427. a. 1
 Opima expofitio text. septimi cap. secundi

427. a. 1
 Opima D. Cyrilli interpretatio, super illud. Leuate manum, &c. 294. c. 2
 Opima Authoris similitudo. 339. c. 1
 Opima D. Hier. similitudo. 353. b. 2
 Opima Authoris difficultas. 388. c. 2
 Opima Authoris difficultas. 402. c. 2
 Opima consideratio D. Cyrilli super tertium tex. vigesimifecundum cap. 411. c. 2
 Opima adnotatio D. Cyrilli. 413. c. 2
 Opima Sanctis. Vatis similitudo. 457. e. 1
 Opima D. Hier. interpretatio super textum octauum vigesimi quarti cap. 464. a. 1
 Opima quorundam expofitionum similitudo. 471. c. 1
 Opima D. Hier. adnotatio. 29. d. 1
 Opima retributio fuit data Iudæis. 82. b. 1
 Opima Catechæsi adnotatio, super librum Danielis cap. 7. 661. d. 2
 Opima D. Augustini sententia super Psalm. 68. & 38. 661. e. 2
 Optimum, & sensatum exemplum Authoris. 829. d. 2
 Optimum D. Cyrilli exemplum. 312. d. 2
 Optimum, & manu ductuum exemplum. 341. c. 1
 Opus Domini, quale. 124. e. 1
 Opus prædicationis, & præsentia, est opus sapientia, & potentia. 315. d. 1
 Opus Dei, quod ad institutionem spectat, est alienum ab eo, & peregrinum. 546. e. 2
 Opus Dei, non finit ullum peccatum, fore impunitum. 547. a. 1
 Opus iustitia, Pax. 616. b. 1
 Opus, summo opere dignum memoratur, proponit Prophetæ. 766. e. 2
 Oppugnatio Regni Iudæ. 171. b. 2
 Ora Prophetarum, Dei sunt ora. 145. e. 2
 Oraculum Propheticum, debet suboscure denunciari. 192. d. 2
 Oratio ista. Ne ergo dimittas eis, est uox prædicentis, quod futurum est. 38. c. 2
 Oratio Prophetæ mutila, & manca. 430. b. 1
 Oratio Esa quam efficax fuerit. 689. c. 1
 Oratio Ezechia Regis, quæ. 690. b. 2
 Oratores quidam, & Philosophi, dicuntur im prudentes. 640. a. 1
 Orbis uniuersus, per Ægyptum figuratur. 370. a. 2
 Orbis terrarum, soluendus est, & quare. 454. d. 2
 Ordinarium tempus, uita hominis, cur dicitur esse LXX. annorum. 439. c. 2
 Ordo

Ordo inter titulares, qualis. 625. a. 2
 Ordo D. Benedicti, plurimum commendatur, & quare. 96. d. 2
 Ordo obscurandus, ne facile in peccata prolabamur. 34. b. 2
 Ornatus mulierum. 88. a. 1
 Oronam, urbs excelsa. 320. b. 1
 Oronam, quid sit, secundum quosdam. 323. e. 2
 Ortu, passione, & morte Christi, restaurandum est genus humanum, & potestas diaboli reprimenda. 272. b. 1
 Ostendit Isa. Deum nullo consultore, aut Doctore, unquam indigere. 734. c. 1
 Ostinati in malo, nulla correctione, & castigatione corriguntur. 485. c. 1
 Ostendit Isa. quis nam sit uerus Deus. 760. b. 2
 Ostendit Prophetæ Christum esse Dei filium, & Deum ipsum. 770. c. 2
 Oues sunt animalia obsequentia, & mansueti. 64. e. 1
 Ouidij Nasonis carmina. 770. a. 1
 Ozias, Rex multinomius. 143. c. 1
 Ozias, fuit Auus Regis Achaz. 172. c. 1

P

Palatium, & factus interunt Reges Iudæ, cum Rege Assyriorum. 633. e. 1
 Palatia Regum, delubra. 301. c. 2
 Panes hordeacei, & siliginæ, male pascunt corpus. 71. b. 2
 Panis arctus, & aqua breuis. 589. e. 1
 Panis, quo cibatur iustus, est Christus. 639. a. 2
 Parabola contra Regem Babylonis, quomodo capienda. 309. e. 1
 Parare uiam Domini, quid sit. 723. e. 2
 Parma est nomen Ciuitatis nobilissima, & nomen fluminis. 342. d. 1
 Pars illa. Et operatorem eius, de longè non uidistis. 416. b. 1
 Particula illa. Argentum tuum uersum est in scoria, multipliciter exponitur. 39. a. 1
 Particula illa. Vinum tuum, mixtum est aqua, quomodo intelligatur. 39. c. 1
 Particula illa. In die illa proieci homo Idola argenti sui, &c. potest multipliciter exponi. 65. e. 2
 Particula illa. Pome mensam, &c. quomodo intelligitur. 391. c. 2
 Particula. Sicut in manu forti, &c. maximam habet difficultatem. 222. b. 1
 Particula illa. Eerit uir, sicut, qui absconditur a uento, multipliciter exponitur. 605. d. 2
 Particula illa. Procule fugerunt, subscrua est. 409. d. 2
 Particula illa. Insanient cultores eius, quomodo intelligatur. 455. e. 1
 Particula illa. Vetus error abiit, multipliciter exponitur. 481. a. 2
 Particula illa. Et erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam, multipliciter exponitur. 525. a. 1
 Partis, & Medis, sunt populi distincti. 389. a. 2
 Partitio, & dimisi. Cantici Esaiæ. 478. a. 2
 Partitio, & partio, quomodo differant. 433. b. 2
 Parum erudit, in suo sensu abundanter grauitur erant. 412. d. 2
 Paruulus datus est nobis, & filius datus est nobis. 241. b. 2
 Passiones, & afflictiones huius sæculi, quomodo sint breuissima. 268. a. 2
 Pater, Filius, & Spiritus sanctus, licet non sint tres Domini, ratione tamen trium personarum, appellantur Domini. 709. c. 2
 Patriarcha Iacob, progenitor insignis, & eccelsus. 55. c. 2
 Patriarcha ha, Prophetæ, & Apostoli, luminibus celestibus comparantur. 266. d. 2
 Pauci, & rari, saluabuntur ex familia Iacob. 347. c. 1
 Paucitas hominum Regionis Babylonica. 301. c. 1
 Pauebunt Principes eius fugientes, quomodo intelligitur. 603. c. 2
 Paulus, cur præfert uinum mulieri 516. d. 1
 Paulus ostendit sui generis nobilitatem. 4. e. 1
 Paulus accepit litteras, a Principibus sacerdotum, & quare. 343. a. 1
 Pauperes spiritus qui dicantur. 564. b. 2
 Pauperes, & papilli, plerumque opprimuntur. 280. a. 1
 Pax duplex, interna, & externa. 54. e. 1
 Pax, qua perpetuo fruuntur anima beata, est sempiterna. 247. b. 2
 Pax a Deo expectanda. 483. e. 1
 Pax, est opus iustitia. 615. d. 2
 Pax, est quies conscientia. 615. e. 2

<i>Paxillus, quid sit.</i>	423.d.2	<i>nes, vide Hieronimum in fine Biblio-</i>	
<i>Paxillus stabilis, & firmus, quid sit.</i>	424.b.1	<i>rum.</i>	667.a.1
<i>Paxillus, ubi sunt fixus.</i>	424.c.1	<i>Perfecta Pax, habetur in Petria.</i>	54.e.1
<i>Peccabimus habitatores eius. Quomodo ista</i>	435.e.1	<i>Per Dom. nam excitatum, sine virtutum,</i>	29.d.1
<i>particula intelligatur.</i>		<i>quid intelligatur.</i>	31.a.2
<i>Peccatores moribus hyssopi, atque pilosi.</i>	399.d.1	<i>Per bonam terram, quid.</i>	36.c.2
<i>Peccatores, non possunt effugere manū Dei.</i>	64.a.2	<i>Per terram, quid.</i>	36.d.2
<i>Peccatores, quandoque per flagella, facile</i>		<i>Per Paucos alienos, quid.</i>	57.a.1
<i>corrigeniunt.</i>	485.b.1	<i>Per cedros Libani, & per quercus Basim,</i>	62.b.1
<i>Peccatores obstinati, comparantur Asinulis,</i>		<i>quid.</i>	62.c.1
<i>qua sunt in manibus puerorum. 541.c.2</i>		<i>Per omne, quod visū, pulchrum est, quid.</i>	63.c.1
<i>Peccata nostra, comparantur cacco, & ver-</i>		<i>Per simulacra auri, & argenti, quid.</i>	65.a.1
<i>miculo.</i>	35.b.1	<i>Per viram fortem, & bellatorem, quid.</i>	72.b.1
<i>Peccata, sunt obliquitates, & seclitates ani-</i>		<i>Per Isaacem, & Prophetam, quid.</i>	72.b.2
<i>ma. 35.d.2</i>		<i>Per discriminalia, per seclides, & murmu-</i>	87.b.1
<i>Peccata sunt fomiculæ.</i>	130.a.2	<i>ras, quid.</i>	93.c.2
<i>Peccata, & scelera nobis afferunt intolera-</i>		<i>Per septem mulieres - quid.</i>	93.c.2
<i>bile damnum.</i>	258.b.2	<i>Per fidem copulamur Christo, & per intel-</i>	183.c.2
<i>Peccata, vocantur sanguines.</i>	35.c.2	<i>lectum, vniuscumque.</i>	183.c.2
<i>Peccatorum duo genera.</i>	583.d.2	<i>Per fidem Christi, inimici reconciliantur,</i>	286.c.1
<i>Peccatum Iudæorum, fuit longè grauius,</i>		<i>& sunt vni.</i>	300.b.1
<i>peccato Sodomorum.</i>	30.b.2	<i>Per conturbationem cæli, quid.</i>	311.b.2
<i>Peccatum, est sicut plaustrum.</i>	130.a.2	<i>Per montem testamenti, quid.</i>	314.a.2
<i>Peccatum a idere peccato, quid sit. 570.b.2</i>		<i>Per Luciferum, quid.</i>	320.a.2
<i>Peccatum, est vinculum.</i>	131.e.1	<i>Per Torrentem silicium, quid.</i>	330.c.
<i>Peccatum Syria, graue coram Deo.</i>	341.a.1	<i>Per aditamenta, qui!</i>	354.e.2
<i>Peccatum grauiusimum quale.</i>	455.b.1	<i>Per fluminem Æthiopia, quid.</i>	375.d.1
<i>Peccatum, & sustinuit, longissime inter se</i>		<i>Per Titulum Domini, quid.</i>	377.a.1
<i>distant.</i>	844.c.1	<i>Per signa exteriora, facile excitamur ad</i>	377.a.1
<i>Pedes Christi, sunt Apostoli, & quare.</i>	482.a.2	<i>hanc Dei.</i>	384.d.2
<i>Pedes Christi, sunt inuicem locorum, ter-</i>		<i>Per Insulam, quid.</i>	385.b.1
<i>ram calcant.</i>	482.a.2	<i>Per tempestatem a deserto prodentem,</i>	416.a.2
<i>Pedes pauperis, & egeni, conculcabunt ter-</i>		<i>quid.</i>	422.d.1
<i>restrem Ierusalem.</i>	482.e.2	<i>Per Ierusalem, quid.</i>	423.c.2
<i>Pedes Dei, indicant eius presentiam.</i>	144.d.2	<i>Per Eliachim susceptum in locum Sobna,</i>	423.c.2
<i>Pani aliquibus insula, alios sanctificat.</i>	263.a.1	<i>quid.</i>	423.c.2
<i>Pana, quas propria gignit conscientia.</i>	310.e.2	<i>Per sobnam ad officio deturbatum, quid.</i>	425.b.1
<i>Pani, incommoda, & res aduersa, se mu-</i>		<i>Per ipsam sobnam, potest etiam designari</i>	425.b.1
<i>tuam consequuntur.</i>	460.e.1	<i>Moyse.</i>	434.c.1
<i>Pannitentiam, & dolorem male uerborum,</i>		<i>Per insulam, quid intelligat Deus Cyril-</i>	444.e.2
<i>tao uite nostra tempore, debemus reti-</i>		<i>lus.</i>	445.a.1
<i>nere.</i>	709.d.2	<i>Per Tyrum, quid.</i>	449.d.1
<i>Pennis Regis Achaz, responsum, varia sunt</i>		<i>Per Tyrum, Tropologicè, quid.</i>	449.d.1
<i>hominum sententia.</i>	187.b.1	<i>Per Vallam visionis, quid.</i>	479.a.2
<i>Pennis quorundam non nominum interpretatio-</i>		<i>Per murum, & anticum ale, quid.</i>	704.e.2
		<i>Per scripturam Ezechia, quid.</i>	

<i>Per Iudices terra, & persecutores secre-</i>		<i>Per domos gaudij, quid.</i>	612.b.2
<i>torum, quid.</i>	736.a.1	<i>Per domum dimissam, quid.</i>	613.c.2
<i>Per lassum, quid.</i>	738.b.2	<i>Per tenebras, & palpationem, quid.</i>	614.a.1
<i>Per eum, qui suscitatus est ab Aquilone,</i>		<i>Per orbem, quid.</i>	621.e.1
<i>quid.</i>	760.d.2	<i>Per Principes, & Duces, quid.</i>	626.c.1
<i>Per Iacob, & Israel, quid.</i>	764.b.2	<i>Per vocem Angeli, quid.</i>	631.a.2
<i>Per creationem, & per formationem quid.</i>	781.d.2	<i>Per eos, qui crant longi, & per victores, quid.</i>	636.b.2
<i>Per aquas, flumina, ignem, & flammam,</i>		<i>Per Hypocras, quid.</i>	639.d.1
<i>quid.</i>	782.c.2	<i>Per panem, & aquam quid.</i>	642.b.1
<i>Per Ægyptum, Æthiopiam, & Syenem,</i>		<i>Per populum alii sermonis, & discreti lin-</i>	642.c.1
<i>quid.</i>	784.e.1	<i>gue quid.</i>	642.c.1
<i>Per Aquilonem, & Austrum, quid.</i>	787.e.1	<i>Per Syon Ciuitatem, quid.</i>	642.a.1
<i>Per cognitionem habetur fides, & per fidem</i>		<i>Per populum imprudentem, quid.</i>	643.d.1
<i>cognitio, & intelligentia.</i>	790.c.1	<i>Per verba, seu titulos, quos Propheta tribuit</i>	647.b.1
<i>Per Testes, quid.</i>	790.c.1	<i>Christo, quid.</i>	648.d.1
<i>Per Israel, quid.</i>	792.e.1	<i>Per Idumeam, quid.</i>	648.d.1
<i>Per interpretæ, quid.</i>	799.c.1	<i>Per Unicornes, Rinocerotes, Minocerotes,</i>	648.d.1
<i>Per calos, montes, colles, & siluas, quid.</i>	810.d.2	<i>& Tauros, quid.</i>	648.d.2
<i>Per seruum, quid.</i>	811.c.1	<i>Per Torrenes, quid.</i>	652.d.1
<i>Per militiam cæli, quid.</i>	825.d.2	<i>Per spinas, & vricas, & per Palurum,</i>	653.e.1
<i>Per viros sublimes, quid.</i>	829.b.2	<i>quid.</i>	653.e.1
<i>Per domum Iacob, & Israel, quid.</i>	841.c.1	<i>Per sapientiam Architectum, quid intelligat</i>	653.e.1
<i>Per vanitatem, quid.</i>	456.a.2	<i>D. Cyrillus.</i>	377.d.1
<i>Per letitiam, & gaudium, non penitus idem</i>		<i>Percussio Dei duplex.</i>	377.d.1
<i>intelligitur.</i>	457.a.1	<i>Perpetua pugna in hac vita.</i>	34.e.1
<i>Per Modicitas, quid.</i>	475.a.2	<i>Perfiam dicitur.</i>	762.a.2
<i>Per Urbem fortitudinis, quid.</i>	479.a.1	<i>Persona Patris dicitur prima, & quare.</i>	150.c.2
<i>Per eos, qui habitant in excelso, quid.</i>	482.a.1	<i>Perusina Ciuitas, potest dici aggravata, &</i>	232.b.1
<i>Per fecunditatem messis, quid.</i>	513.c.1	<i>quare.</i>	315.c.2
<i>Per vinum, quid.</i>	528.c.2	<i>Pestilens Reguli conditio.</i>	268.d.2
<i>Per mendacium, quid.</i>	543.a.1	<i>Petra Orb, quid significet.</i>	773.d.2
<i>Per montem diuisionis, & per vallem Ga-</i>		<i>Petrus inter alios, & Paulus, fuerunt pra-</i>	55.b.1
<i>baon quid.</i>	546.c.2	<i>clari Iudices, & consularij.</i>	41.e.2
<i>Per Gub, & Cuminum, quid.</i>	548.d.2	<i>Pharaone opprimente populum Dei, mul-</i>	14.b.1
<i>Per frumentum, sine panem, quid.</i>	548.d.2	<i>ta, & manifesta signa de celo prodie-</i>	315.b.2
<i>Per eadem semina, intelliguntur iusti, &</i>		<i>runt.</i>	55.c.1
<i>peccatores.</i>	548.e.2	<i>Philistæi, non debent ob mortē ipsius Achaz</i>	420.e.2
<i>Per Prophetas, quid.</i>	559.a.1	<i>congaudere, & quare.</i>	561.b.2
<i>Per iumentia, Leonem, Leenam, viperam,</i>		<i>Phinees occidit virum Israelitam, & qua-</i>	177.c.1
<i>& Regulam volantem, quid.</i>	581.e.1	<i>re.</i>	181.c.2
<i>Per calumniam, & tumultum quid.</i>	584.d.2	<i>Piscina superior, quid significet.</i>	181.d.2
<i>Per panem arctum, & aquam breuem, quid.</i>	590.d.1	<i>Piscina inferior, quid significet.</i>	181.d.2
<i>Per agnum, pullos asinorum, tauros, &</i>		<i>Plaga</i>	
<i>bones, quid.</i>	592.a.2		
<i>Per nomen Domini, quid.</i>	594.d.1		
<i>Per ignem in Syon, quid intelligat Isa. &</i>			
<i>per caminum.</i>	603.d.2		
<i>Per stultum, & fatuum, quid.</i>	608.d.2		
<i>Per mulieres, quid.</i>	610.e.2		

- Plaga insarabilis, quid sit. 308.d.2
 Plantatio fidelis, qua. 348.c.1
 Plantatio infidelis, & non bene defossa, quid producat. 348.e.1
 Plantationes, quas faciunt auri, superbi, & luxuriosi, qua. 348.d.1
 Plasti à Idoli, confecerunt Idola, quomodo intelligantur. 812.a.1
 Plena erit omnis terra, gloria divina Matris. 152.b.2
 Plerique ex Babilonis, & Assyrijs, aditibus fuerunt ad Iudaeos, dum redierunt in Ierusalem. 308.c.1
 Plerique ex hominum generibus, qui cum deiecit fuerint ab aliquo honore, ac dignitatis gradu, nunquam amplius exurgunt. 313.c.2
 Plerique haereticorum confusi. 322.d.1
 Plerique fideles ex Iudaeorum gente, sunt miserati infelicissimam hanc eorum sortem. 349.a.1
 Plerique ignari sacrorum dogmatum. 351.c.2
 Plerique sanabantur ad umbram ipsius Petri. 360.a.1
 Plerique Iudaeorum, in omnibus locis finitimis, erant dispersi, & quare. 428.a.2
 Plerique, quod petunt, non assequuntur, & quare. 533.a.1
 Plerique fidunt mendacio. 542.e.2
 Plerique exponitum, sunt decepti in tex. 4. 34. cap. 646.d.2
 Plerique pseudo Propheta, habuerunt multas visiones, sed non verum intellectum. 9.b.2
 Plures fuerunt Zacharia. 210.b.1
 Pluribus rationibus arguit Author, Angelos cognoscere futura. 850.c.1
 Plurimum Dei Maiestatem offendit, qui adit peccatum, peccato. 418.b.2
 Plutarchus, quid referat de Insuperbia Numidatum Rege. 532.e.2
 Pluvia, plurimum confert, ad fruges producendas. 591.e.2
 Pompeius, et quidam alij Imp. Romanorum parum extimarunt templum. 251.a.1
 Pontifex habet omnem potestatem, & dominium tam spirituale, quam temporale. 623.e.1
 Pontifex est custos, & Magister fidei, & Christiana Religio. 622.d.2
 Populus Israelis conducens Arcam Domini in templum, vititur modo loquendi Tropico. 14.a.1

- Populus Christianus, proprie dicitur filius Dei. 16.a.1
 Populus Israel, fuit magis stolidus, & infipiens, quam fuerit bos, & asinus. 17.b.2
 Populus Israel constituit habitum in peccando. 18.c.2
 Populus Israel, diuersis nominibus nominatur. 18.e.2
 Populus Israel reducitur ab iniustitia, et infidelitate, iniustitia, & infidelitate. 42.b.2
 Populus meus factus est capillus quomodo intelligitur. 126.a.1
 Populus Hebraeus, indignus, elsi matas, durus, & ceruicofus. 164.c.1
 Populus Iudaeus, erit velut aus in circuitu, & illequentis. 228.c.2
 Populus Zebulon, & Neptalim, ambulauit in tenebris, & quare. 235.c.1
 Populus durus, & immitis, non agnouit Dominum suum. 250.d.2
 Populus Iudaeus erit esca, & pabulum ignis. 252.a.1
 Populus olim electus, nunc dicitur generis filius, & populus furoris Dei. 258.c.2
 Populus Iudaeus conculcabitur velut lutus, & fercus. 259.a.1
 Populus Iudaeorum grauius dolerit, & quare. 348.c.2
 Populus Aegyptiacus, est maximè lentus, rudis, & imperitus. 355.e.2
 Populus Aegyptiacus, memoria reperitur, qua fecit Deus populo Iudaeo, non poterit, non paucere. 356.b.2
 Populus Tyri, duplex. 438.e.2
 Populus Romanus fuit populo Caldeorum, potentior, ac robustior. 438.b.2
 Populus Hebraeus, coctus, sardus, & venundatus. 777.a.2
 Populus antiquus, quis. 805.d.2
 Populus Iudaeus, & Populus gentium, egrediuntur a Iacob. 508.e.2
 Populus Iudaeorum, fuit vehementer exacerbat, multitudine peccatorum. 540.a.2
 Populus Iudaeus factus est cibis vulpium, & immundorum spirituum. 563.a.2
 Populus Iudaeorum, poterat olim dici Carmel, vel Carmelus. 614.d.2
 Populus, qui proderunt a filijs Iauan, qui. 431.a.1
 Populus Christiani ingratitude, fuit longe maior, quam fuerit pertinacia Iudaeorum aduersus Christum. 12.c.2

- Porta meritoris, quid significat. 89.a.1
 Porta calis, quibus aperienda. 480.e.1
 Porta in sacris litteris, multiplices. 480.b.2
 Portus Hispanensis, Portus Ancona, & Portus Liburni. 432.d.1
 Post Christi aduentum, omnia videtur in vnum redacta. 378.a.1
 Post Imperatoriam maiestatem, atque Regale sunt multa alia dignitates. 624.d.1
 Post excidium Iudae, pauci remanserunt. 455.c.2
 Postrema verba cap. 41. possunt referri, etiam ad Isa. 762.a.2
 Postremum omnium malorum, quae passura est Iudaea, quale. 461.a.2
 Potentia mundi, palucri comparatur, & quare. 332.d.1
 Potentia Creatoris, nulla vquam potest aequari, aut illo modo conferr. 736.c.2
 Potestas spiritualis, & temporalis est in Christo, & in eius Vicario. 623.e.1
 Potus diu moderatus, dupliciter. 533.d.2
 Præcationes, & gratiarum actiones Christi, potius ad membra, quam ad ipsum sunt referenda. 469.e.1
 Præceptum Platonis, quale. 3.b.2
 Præcipitare consilium, quid sit. 364.e.2
 Præcipua munera, & officium Regum, & Principum. 53.c.1
 Præcipua, immo vniuersa ferè, Prophetiarum intentio. 329.c.1
 Præcipua beneficia, in Iudaeos collata. 780.b.2
 Præcipuum Charitatis munus, & officium, quale. 753.a.2
 Præcipua dies mortis, nulli hominum est praestituta secundum D. Hieron. 703.a.2
 Prædica, quid sit. 140.e.2
 Prædicatio Euangelij excellens admodum, & sonora. 513.d.2
 Prædicit Esu. Iudaeos captiuandos, & postea redimendos. 306.a.1
 Prædicit Esu, & adumbrat, futurum Iudicium, sub figura vastationes Babilonice. 306.b.1
 Prædicit Esu. aliam Aegyptiorum calamitatem. 364.b.2
 Prædicit Vates, omnes miseras, & infortunia Sobrae. 420.d.2
 Prædicitur consolatio Aegyptiorum. 356.c.2
 Prædium graue, quid sit. 400.e.1
 Præmium summum abrietatis. 529.e.2
 Præsumptio, & arrogantia, fructus cordis magnifici. 261.d.1
 Præuicatio, quid sit. 26.c.1
 Primordia Regni Charraginis, Naubus floruerunt. 429.a.2
 Primum caput, est velut argumentum totius libri. 14.a.2
 Primus, vmi bibendi inuentor, quis fuerit. 535.d.2
 Princeps huius mundi, & tenebrarum electus est foras. 247.a.2
 Principatus, super humerum Christi, dicitur ratione Dominij. 243.c.2
 Principatus, super humeros, quid significet. 244.a.1
 Principe viuente, non audet quisquam loqui. 143.b.2
 Principes Iudaeorum, & primates Populi, dicuntur Principes Sodomorum, & quare. 30.c.2
 Principes, determinatam habent dittonem. 260.b.1
 Principes, ac duces tenebrarum concutiunt, ac perturbant Ecclesiam, ac ciuitates fidelium, varijs haeresibus, persecutionibus, ac scandalis. 265.a.1
 Principes, & Magnates Tyri, Mercaturis dedunt. 435.b.2
 Principes, huius saeculi, sunt velut puluis. 555.c.2
 Principes nostri, & maximè Praelati, depauperant Ecclesiam Christi. 84.c.2
 Principium aliorum temporum est. Iy Nūc. 781.a.2
 Principium essendi, non quomodocunque essendi, est Deus gloriosus. 147.b.2
 Probat Author, fortissimis rationibus, ebrietatem non esse peccatum mortale. 532.b.1
 Probatica Piscina, representat sacrosanctum Baptisma. 416.c.1
 Probitas vite, & austeritas Eremitarum Camaldulensium. 325.e.2
 Proccres, & Primates Iudaeorum, fuere a Romanis vastati, & a Regno Calorum, penitus exclusi. 520.b.1
 Proccres, & Magnates, dicuntur excessiua. 270.c.1
 Processus, & Martinianus, Apostolorum prædicatione commouit, Christi fidem susceperunt. 784.c.2
 Profunda misteria reuelata Prophetis, non debent patefieri, nisi tempore legis gratiae. 225.b.1
 Profundus, ac propè diuinus intellectus, d. 4. San.

- Sanctissimi Vatis. 758.c.2
 Progenitorum nobilitatem, & ingenuitatem recensere, plurimum confert ab eis dependentibus. 4.d.2
 Promissio facta Regi Ezechia. 702.e.1
 Promissio facta Eliachim, in nullum unquam hominum legitur facta, nisi in Christum. 423.c.1
 Promissiones, in Ciuitate Ierusalem, nondum sunt impletae, neque implebuntur. 41.d.2
 Pronomina demonstratiua, apud Hebraeos, quae. 504.a.2
 Propheta ad Altare lapideum, sermonem conuertit, & quare. 13.a.2
 Propheta praecipit caelo, vt tantum audiat, terra vero, vt auribus percipiat, & quare. 14.d.1
 Propheta Isa. fauissimum supplicium perulit. 5.e.2
 Propheta Isa. ex sui animi constantia, non medio remissum est affectum. 5.e.2
 Propheta Isa. nullam illarum reuelationum, quae in hoc libro recensentur, habuit Manasse regnante. 7.a.1
 Propheta vnde dicitur. 9.a.2
 Propheta Isa. explicat sigillatim, peccata in qua prouincit Israel. 22.a.2
 Propheta Isa. ostendit, quid vniuersa Iudaea promeruerit. 28.b.2
 Propheta Isa. vocat Iudaeos, Principes Sodomorum, & populum Gomorae. 30.d.1
 Propheta cum loquitur, perinde est, ac si Deus, vel Angelus loqueretur. 213.a.2
 Propheta deridet Reges Syria, & Samaria. 221.b.1
 Propheta Isa. praedicit incommoda Iudaeorum. 228.e.1
 Propheta docens mendacium, quid praefert, secundum D. Hieron. 250.d.2
 Propheta Isa. clamat super montem caliginosum. 294.b.2
 Propheta Isa. praedicit quid futurum est, dum Ciuitas Babylon fuerit obfissa. 296.e.2
 Propheta egregie describit mores, & vitia Tyrannorum. 308.c.2
 Propheta loquitur de Inferno, tanquam de quodam homine viuo. 309.d.2
 Propheta quid intelligat per Gigantes. 309.e.2
 Propheta praedicit Ciuitatem Babylonicam, omnino destruendam. 314.d.1
 Propheta describit punitionem Aethiopum, & Aegyptiorum. 380.a.1
 Propheta deridens Tyrios, ad illorum memoriam, reducit tumorem, & insolentiam. 435.a.1
 Propheta tantisper Tyrios consolatur. 438.d.1
 Propheta comparat mercaturam fornicationi, & quare. 442.d.1
 Propheta recenset iactationes impiorum Regis Assyriorum, illumque exprobrat, ac redarguit. 691.d.2
 Propheta pulchra vniuersae similitudine. 755.d.2
 Propheta de quo tempore loquatur cum d. A. amore tuo Domine concepimus, &c. 496.c.2
 Propheta cur post coronam gloriae, addidit seruum exultationis. 524.b.2
 Propheta de qua ebrietate loquatur in. c. 29. 528.e.2
 Propheta excitat dormientes. 546.b.1
 Propheta, Ciuitatis Ierusalem, futuram mox ruinam praedicit. 555.a.2
 Propheta de rebus magnis loquatur, quem ordinem seruet. 11.b.2
 Propheta redarguit tam sapientes, quam insipientes. 657.c.2
 Propheta vtuntur nunc praeiterito, nunc futuro. 14.b.2
 Propheta dicuntur videntes. 11.a.1
 Propheta, & Apostoli, sunt calles, & montes. 49.a.2
 Propheta, quandoque etiam articulum temporis, quo res est futura, praedicit. 182.e.2
 Propheta accipiunt praeteritum, pro futuro. & quare. 236.e.2
 Propheta grauisima aspiciuntur, & prauid. ut mala, super idumeos, futura. 397.a.2
 Propheta dicuntur oculis, & Duces populorum. 558.a.2
 Propheta vera distinguitur a falsa, vide quomodo. 9.d.2
 Prophetia, de Partu Virginis. 171.a.2
 Prophetia Isa. incussit terrorem, Babylonijs. 402.c.1
 Prophetia Isa. ad qua tempora se extendat. 59.b.1
 Prophetia, non potest subesse falsum. 704.c.1
 Proponit nobis, Isa. duo genera tinerum. 671.d.2
 Proponit Author, duo dubia, circa ebrietate Proposita

- tem, illaque soluit. 531.a.1
 Proposita vulgarissima. 242.e.2
 Proposita Aristotelis optima. 244.l.2
 Propria Authoris opinio. 438.e.2
 Proprietates hominis insolentis, & superbi, qua. 691.d.1
 Proprietates Columbae, qua. 708.a.2
 Proprietates Hirundinis, qua. 708.b.2
 Proprietates Cerui, qua. 654.b.2
 Protogatio viua Regis Ezechiae, quid significet. 705.b.2
 Prospicientia, perspicuitas, & praecognitio, significant aliquid plus, quam visio. 11.d.1
 Protestatur, & comminatur Deus, aduersus incredulos, & rebelles. 36.e.2
 Prouerbum, quo passim homines vtuntur. 236.e.2
 Prouerbum vulgarissimum. 434.a.2
 Prouerbum, & distichum quoddam Iudaicum. 541.d.1
 Prouincia Cyrenica, qua. 387.e.2
 Prouisiones, & preparationes, pro tuenda Ciuitate. 415.c.1
 Puer dicitur velox duobus modis. 213.b.2
 Puer, decem, vel octo annorum, vix nouit numerare, vsque ad decem. 263.e.1
 Pueri, acclamantes. Osanna filio David. 669.d.2
 Pueri, quandoque dicuntur serui 689.a.1
 Pueriua non est detestanda, sed maxime colenda. 243.c.1
 Pugna inter Aegyptios. 364.e.1
 Pulcherrima, & elegans similitudo. 28.a.1
 Pulcherrima D. Hieronimi, ac germana expositio. 370.d.1
 Pulcherrima Laetantij Firmiani, adnotationio. 687.b.2
 Pulcherrimum discrimen, inter Christum, & Moysen. 731.c.2
 Pulchra similitudo. 38.c.2
 Pulchra, & sensata similitudo. 250.d.2
 Pulsus, vento rabido commotus, est leuis, & valde mobilis. 350.d.2
 Pullus Hirumidis, expectans cibum a matre, semper clamat. 708.e.1
 Pupilli depraedati. 256.c.2
 Purgatio, & modus purgationis, Ista. 158.d.1
 Pusillanimitas, est genus non paruum, infelicitatis, & miseria. 370.e.2
 Pyto, & Phylon, quid sint. 227.e.2
 Pythones dicuntur a Pythonome verbo Graeco.

- co. 365.c.2
 Pythones, & diuini, quid significant. 227.c.2
 Pythones, & Negromantes medaees. 554.b.2
 Pythones vnde dicantur. 228.a.2

Q

- Qua ratione, dicatur Deum deambulare, post meridiem. 744.d.1
 Qua ratione imago Sanctae Crucis, coli debeat, & honorari. 745.b.1
 Qua ratione, & a quibus futura cognoscatur praeterquam a Deo. 852.b.2
 Qua visitatione, visitaturus est Deus, Demonem. 500.a.1
 Quale sit, & iam olim fuerit. Imperium Turcarum. 620.c.1
 Qualis erit status, & conditio eorum, qui pugnant aduersus Ierusalem. 556.d.2
 Qualis debet esse, bonus Iudex. 280.d.1
 Quam belle, explicat Propheta, excidium Ierusalem, propinquitatem, ac celeritatem. 555.e.2
 Quam fuerit intrepidus Isa. in praedicando. 5.d.1
 Quam grande malum, sit peccatum lingua. 322.d.2
 Quam fugax, & vana, sit huius saeculi, prospectus. 420.d.1
 Quam sapienter fuerit locutus Deus, per Prophetam. 771.a.2
 Quando fuit exaltata, & demonstrata gloria Dei. 486.c.1
 Quando cantabitur vincamerti. 505.d.1
 Quando iudicabitur Deus in mensura, non contra mensuram, sed secundum mensuram. 510.a.1
 Quando, & quomodo mulieres, possint instruire, & docere. 517.a.2
 Quando vir abiciet idola argenti sui, & Idola auri sui. 603.b.1
 Quando ceperunt dominationes, & Imperia. 626.d.1
 Quando dicimus, vias esse dissipatas, & fractas. 633.d.1
 Quando, praesertim humana corpora, languescunt, & infirmantur. 646.e.2
 Quando praenariationibus, addimus praenariationem. 29.d.2
 Quando debemus apprehendere arma. 54.d.2

Quando

Quando Deus disposuit, pœnam de Mor-
bitis, sumendam esse. 339.a.1
Quando fuit Moabitaram, euerſio 339.b.1
Quando dicitur ascendisse nubem leuem.
363.b.1
Quando fuerunt confracta simulacra Æ-
gypti. 363.c.2
Quando Christus illuceſcet. 399.a.1
Quando quis nudatur secundum Cyrillum.
452.b.1
Quando terra affligitur. 452.d.1
Quando dicatur terra pellui, & contami-
nari. 454.b.2
Quando terra dicatur iniqua, & impius, ſe-
cundum Cyrillum. 454.c.2
Quando gloria Dñi erit patefacta. 457.d.2
Quando, & quo pacto, Christus præcipit.
ui Diabolium. 473.a.1
Quando Rex Babylonis, miſit litteras, &
munera, ad Ezechiam. 714.b.1
Quando fuit reuelata glorie Domini.
726.c.1
Quandoque propter peccata, populi præpe-
diuntur, ac detinentur a ſpiritu Dei.
559.d.1
Quanta erit in conſummatione ſæculi, uir-
tuſi Orbis rerum, conſiſſo. 452.b.2
Quanta fuerit Vox Domini. 596.c.1
Quanta ſit honorum uirorum dignitas, &
exiſtimatio. 686.c.2
Quanti referant, eſſe uirum bonum. 786.b.2
Quantum Eccleſiæ miniſtri, huius mundi
Regibus, debeant præferri. 463.c.1
Quantum Ægyptij deſecerint, in prudentia,
& ſapientia. 371.a.1
Quantum Populus Iudaicus, fuerit inſen-
ſus, & ingratus diuina bonitati. 372.b.1
Quantum referat eſſe uirum bonum.
786.b.2
Quare Christus mittit Apoſtolos. 356.e.1
Quare Iſa. peccata noſtra confert coloribus.
35.b.2
Quare Iſa. idem repetit. 366.a.1
Quare Propheeta de iſs, qui conſciunt limi,
uitur nomine operis. 366.b.2
Quare Propheeta ſæpius appellat Deum, Do-
minum exercituum. 374.e.1
Quasunque iniurias conſeſtim remittere
debemus, præter eas, qua ſunt contra
Deum. 41.b.2
Quaſi Leo dicitur dolor mortis, quomodo in-
telligitur. 708.b.1
Quatuor ſunt neceſſaria homini Dei, &

Doctori Chriſtiano. 578.d.2
Quatuor Concluſiones, continentur in cap.
44. 806.e.2
Quatuor Imperia, olim primaria, qua.
619.d.2
Quatuor, & quinque oliua, quid referant.
345.d.1
Que ſunt Dei iudicia. 490.a.1
Que requirantur ad remiſſionem peccato-
rum obtinendam. 512.b.1
Que ſit inte. tio Sanctiſſimi Vatis, in cap.
vi. eſt moſtano. 520.a.1
Que ſunt peccata directe contra Deum.
531.c.2
Que præcepta Deſi inſtituerit. 540.a.2
Que firmi ſunt credenda. 576.a.2
Que contigerunt, ſub Tito, Veſpaſiani ſi-
lio. 72.b.1
Que dicatur dies Domini. 61.b.2
Que de Lucifero, & de Rege Babylone di-
cuntur, apuſſime poſſunt tribui magno
Duci Turcarum. 316.c.2
Que Sobno, dicit inbeat Deus. 419.d.2
Que dicuntur cogitationes antiquæ. 466.a.2
Que Christus docuerit Apoſtolos. 655.d.1
Que ſit noſtra domus. 699.a.1
Quædam, experis terra colonis, debent eſſe
non. 549.b.1
Quædam traditiones, ſunt proſus inuti-
les, & vana. 576.b.2
Quædam Iſa. percuſſio, ſimilis eſt ei,
quam facit Regius Propheeta. 638.c.1
Quædam proprietates, & munia, non ſunt
attribuenda Chriſto. 640.b.1
Quædam adnotatio D. Hieronimi. 51.b.2
Quædam opinio reprobatum ab Authore.
56.e.1
Quædam adnotatus digna, cuiusdam uiri
eccellentis Hebraei. 247.a.1
Quædam loca, enumerat. ab Iſa. aduerſa-
bantur Iudæis, & poſtmodum fidelibus.
285.c.2
Quædam notanda Authoris poſt explicatio-
nem cap. 23. 445.c.2
Quem alloquitur Dominus, dum inquit.
Ego uocauit te. 770.d.1
Querens, non perducunt niſi ſine ſus ido-
neos, porcis nutriendis. 62.b.1
Quærendus eſt Deus, in ſimplicitate cor-
dis. 399.d.2
Quærimonia, & lamentatio Apoſtatarum,
& Idolatarum. 42.e.2
Quærimonia Iudeorum, aduerſus Babyloni-
os.

lonios. 309.a.3
Queritur a plerisque qua oratione par. ſi.
Amen, & quomodo ſum. Iſa. 467.b.2
Que ſtationes dicit. 194.b.1
Quæ dicantur eſſe de Eccleſia Dei. 507.b.1
Quin meſura, contra meſuram, & qui
in meſura ſe. undum meſuram, pu-
nantur. 510.b.2
Qui dicantur feſti. ave. 544.b.1
Qui ſunt illi Paſtores, qui ſorte Levi occu-
pauerunt. 602.d.1
Qui loquuntur ueritatem, deludunt, & imi-
deur. 609.b.2
Qui peccat in filium Dei, ſiue in ſan. ctu,
eius miſericordiam conſ. quit. r. d. uerbo
facit iuſtitiam, & ſubuenit pro-
ximo. 36.e.1
Qui uir. di. manicis, & compedibus ſtriſti
dicantur. 828.d.2
Qui dicantur, oculi ſædimes. 61.e.1
Qui tentationibus non reſiſtit, onere mari
deſe. ti, opprimitur. 388.c.1
Qui uir. dicitur eſt, infideliter agit 388.a.2
Qui res ſuas paritificiunt, in maximas af-
ſiſſiones incidunt. 397.d.1
Quid dicantur habere terra Aſſiri 461.b.1
Qui fuerint illi dies, in quibus egrotant
Rex Ezechias. 697.a.1
Qui ſperant in Domino, mutabunt forti-
tudinem, quomodo intelligitur. 739.b.1
Qui Dei, ſunt nullam debent, cum peccata-
tis, & demone, habere ſa. t. u. d. 781.e.
Quibus uerbis uideantur uates, & uiri miſi
a Deo. 538.a.1
Quibus, placatur Deus. 686.a.2
Quibus, præd. abat Ioannes. 725.b.1
Quibus præcipit Propheeta ut cantent Canti-
cum uinum. 772.a.2
Quicumq. fuerint ſcripti in libro uitæ, nun-
quam deleri poterunt. 266.c.2
Quicumq. uidet ſe propinquum morti, debet
conſulere paci, & quieti familia ſua.
698.e.2
Quid per gloriam Dei intelligatur. 485.c.2
Quid, per manum, & brachium. 486.b.1
Quid per pacem. 487.a.2
Quid per ſpiritum. 493.b.1
Quid uelit innuere Iſa. per illa uerba. In-
ſtitiam, uel ſalutes, non fecimus in ter-
ra. 493.c.2
Quid per cubicula, & quid poſt. ra. 497.d.2
Quid canabunt uinea, cui cantabit, & quid
ſit merum, quod iſſa producti. 503.c.1

Quid per uinum rubrum intelligi poſſit.
505.b.2
Quid per merum poſſit intelligi. 505.c.2
Quid conſigerit per exercitum Romanorum,
508.a.1
Quid ſit punire in meſura, contra meſu-
ram. 510.b.2
Quid ſi uominibus, lucorum, delubrorum,
lapidum, & ſculptilium, inuenat Iſa.
512.d.1
Quid per uinum. 512.d.2
Quid, allegoricè, per mulieres uenientes,
& docentes Ciuitatem. 513.c.1
Quid per populum inſipientem. 513.e.1
Quid inducit modus iſte loquendi. Vnus,
& uerus. 513.c.2
Quid uoluerit innuere Apoſtoloſ cum in-
quit. Mulieres ſunt ſubditi uiris 516.e.2
Quid per ſtorem decidentem, quid ue per
coronam ſuperbię. 521.e.1
Quid per Ephraim. 521.e.2
Quid per loquelam labij, & per linguam al-
terum. 539.d.1
Quid uelit innuere Iſa. per illud. De hu-
mo audietur eloquium tuum. 554.a.2
Quid ſit ſpiritus Soporis, & ſpiritus com-
p. u. t. 558.b.2
Quid per Principes intelligat D. Cyrillus.
559.c.1
Quid per locum latum, & ſpatioſum 592.d.2
Quid per montes, & colles, quid ue per ri-
uos aquarum. 793.d.1
Quid per uafa fraudulenti, uelut innuere
Propheeta. 609.d.1
Quid per ſyluam, et Carmelum antiquum,
i. u. u. ſum in ſyluam. 617.c.1
Quid per Bosum, & aſinum. 617.c.2
Quid per munimèta ſublimium murorum.
476.a.2
Quid per ſanguinem. 638.c.2
Quid per terram Iudam. 478.c.1
Quid per litteratum, quid per eum, qui
uerba legis ponderat, & per Doctores
Paruulorum. 641.a.2
Quid per Gentiles. 643.d.2
Quid per ſanguinem Agnorum, Hirorum,
& medullarum Ancium. 646.c.
Quid uelit innuere Propheeta illis uerbis.
Nocte, & die, non extinguetur in ſempi-
ternum. 648.c.2
Quid ſignificent quædam animalia, quo-
rum meminit Iſa. 651.a.1
Quid noie cæli, & terra intelligatur. 11.e.2
Quid

Quid voluerit innuere Iſa. cum inquit. Abalienati ſunt retrorſum. 24.d.1
Quid per vulnus, liuorem, & plagam tumorem. 25.c.2
Quid per colores tenaces, & diuturnos, denotetur. 35.c.2
Quid ſit coccinum, & vermiculus. 35.c.1
Quid intelligat Iſaias per Nanes Tharſis. 63.b.1
Quid per valdum, & fortiem. 71.a.1
Quid per robur panis, & robur aqua. 71.d.1
Quid per Ariolum, & ſenem. 72.d.2
Quid per prudentem eloquij miſtrici. 73.c.2
Quid per iuuenes, pueros, & effeminatos. 76.a.2
Quid per illuſores. 76.c.1
Quid per domiſticum patris ſui. 77.c.1
Quid per mulieres. 83.a.1
Quid ſit incedere compoſito gradu. 85.e.1
Quid intelligat Propbeta per filias Syon. 85.b.2
Quid per lunulas, torquem, monilia armillam, & mirram. 86.a.2
Quid per ſeptem mulieres repraſentetur. 94.c.2
Quid per germen Domini. 99.c.1
Quid per Patrialem Iſa. 107.e.1
Quid intelligat D. Hieron. per illud. Vineam Domini, domus Iſrael eſt. 112.a.1
Quid per umbrem, & pluuiam. 116.d.2
Quid per nationes procul exiſtente, & per fines terra intelligat Iſa. 139.e.1
Quid per ſagittas, & arcus extentos, quidus per ungulas equorum, & rotas. 140.a.2
Quid intelligatur per domum plenam maieſtate. 148.c.2
Quid ſit expectare Deum. 225.c.2
Quid per Zabulon, Nephtalim, & Iudam. 238.a.1
Quid per reliquias. 266.a.2
Quid ſignificet, ſecundum D. Hieronimum, Hancius. 314.c.1
Quid per Colubrum. 315.c.2
Quid Iſa. per veſtes intelligat, & per vitulam conſternantem. 319.b.2
Quid per Arnon intelligat D. Hieron. C. Cyrillus. 331.a.1
Quid per propaggines, & ſtagella. 335.b.2
Quid per Moabitas. 339.b.2
Quid per excelsa, & ſancti. 338.b.1
Quid innuit Propbeta cum d. Non eris qui exerrat. 342.a.1
Quid per Damascum, allegorice loquendo.

do. 343.c.1
Quid per duas Oliuas. 345.e.2
Quid per labruſcam. 348.c.1
Quid per legatos. 355.a.1
Quid per Papyrum. 355.b.1
Quid Aegyptij dixerint, & praeceperint legatis. 355.d.1
Quid per vaſa Papyri, moraliter intelligatur. 355.c.1
Quid per gentem conuulſam, & dilaceratam. 357.a.1
Quid intelligat Propbeta per orbem, ſecundum gloſam. 357.c.1
Quid per rubem leucam. 362.d.1
Quid per Regem fortiem. 365.a.2
Quid per Nilum intelligat Iſaias. 366.c.1
Quid per aueum viui. 366.c.1
Quid per ſementem irriguam. 366.d.1
Quid per aquam Nili areſcentem, & deſiccationem. 366.d.2
Quid per quinque Ciuitates. 374.a.1
Quid ſit iurare per Deum. 374.c.1
Quid fecerit Eſdras propter peccata Populi. 381.b.1
Quid dicat Ioseph de Regina Bernice. 381.b.2
Quid dicat Leo Papa, de Beata Virgine. 273.b.2
Quid referat Eusebius de nudipedibus, apud Lacedaemones. 381.b.2
Quid praeſtat Iſa. & varietur cum inquit. Onu. deſerui maris. 386.a.1
Quid ſentiat Plinius de turbine commoto, & exagitato a vento Australi. 387.d.2
Quid referat Pythagoras in ſingulis, de nudipedibus. 381.b.2
Quid Auth. audiverit a teſtibus, fide dignis. 388.a.1
Quid intelligat D. Bernardus per mare deſertum. 388.c.1
Quid innuit Propbeta illis verbis. Babylon dilecta mea, poſita eſt mihi in miraculum. 390.a.2
Quid per leonem intelligitur. 393.c.1
Quid per timorem nocturnum ſagittam volantem, negotium perambulans in tenebris, quidve per incruſum, & demonium meridianum. 393.d.2
Quid per Camelum, & aſinum. 394.a.1
Quid contigerit Roma, & inſula Cipri. 394.c.2
Quid per Currum, aſinum, & camelum, deſignatur. 396.d.1
Quid

Quid ſit clamare, ſuper ſpecula. 398.a.1
Quid Iſa. tropologicè intelligat, per currum, caſam Babylonis, quidve per aſinum, & camelum. 396.c.1
Quid per irruentem, filiam, ſeu filium, aut filium area ipſius D. intelligitur. 396.b.2
Quid per Turcas, & Paganos. 401.c.1
Quid per duo. Equites. 402.b.2
Quid per tella. 408.d.1
Quid contigerit in expeditione ſua, aduerſus Regem Turcarum. 409.b.2
Quid innuit illa verbi. Ponent ſedes ſuas in porta. 413.c.2
Quid per operimentum Iuda intelligitur. 414.a.1
Quid per domum ſubtus. 414.d.1
Quid per lacum factum inter duos muros, allegorice intelligatur. 417.c.1
Quid ſentiat D. Hieronimus de Solina. 419.c.2
Quid per vaſa craterarum intelligatur, & miſcorum. 424.e.1
Quid per diuerſa genera vaſorum intelligatur quo ad allegoriam. 424.c.2
Quid ſentiat Ceclium, varia ſunt ſcriptorum ſententia. 430.d.2
Quid per maris fortitudinem. 432.d.2
Quid per Syden. 432.e.2
Quid per illa verba intelligant Hieronimus, & Cyrillus. Tranſite maria, &c. 434.b.2
Quid per C. maam intelligat noſter Vates. 437.c.1
Quid velit innuere Iſa. cum d. Sume Cytharam, bene cane, &c. 441.e.1
Quid Iſaias intelligat per nonem onera. 445.b.1
Quid per inuentionem Auſtri, figuratur. 449.c.2
Quid paſſim videre liceat in Curia Romana. 453.b.1
Quid per leges, iura, & ſacra ſempiterna. 454.e.2
Quid per domum claſſam intelligatur. 456.c.2
Quid per vinum. 456.d.2
Quid per mare. 457.c.2
Quid per fines terra. 458.c.2
Quid per formidinem, foueam, & laqueum. 459.c.1
Quid acciderit in plerisque Ciuitatibus, & Oppidis Regis Gallia, & praefertim in ampliffima, & nobiliſſima Lutetiorum

Ciuitate. 460.e.1
Quid per lacum. 463.a.2
Quid innuit Iſa. per illam diſtinctionem. Ament. 467.a.1
Quid per Populum fortiem, & per Ciuitatem gentium robuſtaram. 468.c.2
Quid ſit conuulſum pinguium medullatum, & conuulſum videntia deſecuta. 471.b.2
Quid per factos vinculi colligati. 472.c.1
Quid ſit praecipitare mortem in ſempiternum. 473.b.1
Quid ſit liber in communi. 655.d.2
Quid, per librum grandem intelligat Deus. 658.c.1
Quid per librum Dei intelligendū. 661.b.2
Quid per leonem, & malam beſtiam intelligat Iſa. 673.d.2
Quid per baculum arundineum conſtitutum, intelligatur. 678.c.1
Quid per Eſtiam conſulcentem, ſeu manum praecipientem Regi Ezechia. 705.d.1
Quid per terram viuentium. 706.e.2
Quid per mortem, infernum, & lacum. 711.b.2
Quid per ſolitudinem intelligatur. 723.c.2
Quid per montes, & colles. 724.e.2
Quid ſit praedicare in deſerto. 726.a.1
Quid per ſanum. 728.a.1
Quid Sanctiſſimus Vates, Dei miniſtris, & praecibus, praecipiat. 728.d.2
Quid per res dignos. 733.c.2
Quid per ſtillam ſtilla. 734.a.2
Quid per militiam Cali. 737.a.1
Quid velit innuere Iſa. illis verbis. Deſecrem Pueri, &c. 738.c.2
Quid per gētes, & quid per inſulas. 748.a.2
Quid per amariſſima intelligatur. 806.e.2
Quidam per Arriel non Ieruſalem, ſed Aricem Syon miniſtriſſimam intelligi voluit. 552.b.1
Quidam in librorum Magiſtri, & Doctores valde decipiuntur. 648.b.2
Quidam ponunt diſtinctionem, inter coccum, & vermiculum. 36.d.1
Quidam adorant opera manuum ſuarum. 59.d.2
Quidam non verentur capite, & ſupercilia radere, & quare. 381.d.1
Quidam ex Antiquis, vocabantur nudipedales. 381.a.2
Quidam, aliter exponunt hanc partem Quia mercatus eſt, &c. 389.b.1
Quidam,

Qui iam, sui facinoris, non solum testem, sed Authorem, affirmant esse Deum. 682 d. 1

Qui iam Moderni interpretantur postrema verba, ista ab Ezechia. 713 a. 2

Quinque Civitates Aegypti. 373 a. 2

Quis poterit habitare de vobis, &c. quomodo intelligitur. 637 a. 2

Quis proprie dicatur Peccator. 19 d. 2

Quis omnia dicatur inuisus. 73 c. 2

Quis fuerit Dominus, sedens super solium. 143 c. 2

Quis fuerit speculator constitutus a Propheta. 401 b. 2

Quis dicatur in valle reperiri. 407 e. 1

Quis fuerit clamans, de quo loquitur Isa. cap. 40. 722 d. 2

Quis vere dicatur Deus. 759 b. 1

Quo iure sint instituta Dominia. 628 a. 1

Quo pacto euitare quis potest ignem deuoiantem, & ardores sempiternos. 637 c. 1

Quo pacto vindicatur Deus, de inimicis suis. 41 b. 1

Quo tempore terra Iudeorum fuerit repleta Idolis, secundum aliquos. 58 c. 1

Quo tempore, Dominator auferet à Iuda, & Ierusalem, validum, & fortem. 70 c. 2

Quo pacto dona Spiritus sancti, fuerunt in Christo. 274 c. 2

Quo pacto Apostoli comprehendebant, & rapiebant homines. 286 c. 2

Quo tempore, & sub quo Rege, fuit Elia-chim substitutus a Deo, in locum Sobn. 422 c. 2

Quo loco sunt reponendi, peruersorum dogmatum Principes. 449 a. 2

Quo iudicio iudicatur sunt impij. 663 b. 2

Quod homo stultum iudicat probatur a Deo, & quod homo sapientissimus vocat, apud Deum stultum est. 673 c. 2

Quod sit bonorum premium, & quale reprobatorum supplicium. 458 b. 1

Quoddam consolationis genus esse videtur flere, & plorare. 389 b. 2

Quo idam genus est instar, quorundam lapidum, aut lignorum. 365 c. 1

Quomodo, & quando animi concipiat, parturiam, & pariat. 497 a. 1

Quomodo intelligatur illud. Qui crediderit, non fessinet, &c. 543 a. 2

Quomodo idem lapis dicatur reprobatus, &

probatus. 344 c. 2

Quomodo Christus dicatur lapis in fundamento fundatus. 545 b. 1

Quomodo intelligatur ut illud. Deus crudet agricolam in iudicio, & docebit illum. 549 a. 1

Quomodo intelligatur D. H. Yeronimus cum d. Dominum ab usum esse verbis Ius. 560 e. 2

Quomodo Deus protegat populum suum super montem Syon, & super collem eius. 601 b. 2

Quomodo potest saluari Isa. arguens a maiori ad minus affirmatiue contra Regulas Dial. ticorum. 612 c. 2

Quomodo intelligatur illud. Christus in Iordane lauit nostra crimina. 36 b. 1

Quomodo intelligatur illud Isa. Si peccata fuerint ut coctum. 35 a. 2

Quomodo Deus dicitur consolari. 41 a. 2

Quomodo intelligatur. Vocaberis iuuuatus iusti, & vrbis fidelis. 42 c. 1

Quomodo intelligatur illud. Fluunt ad eam omnes gentes. 50 b. 2

Quomodo multitudo gentium, accesserit ad Christum. 51 a. 1

Quomodo intelligatur illud. Constabunt gladios suos in vomeres, &c. 53 b. 2

Quomodo intelligatur illa verba. Non leuabit gens, contra gentem gladium. 53 c. 2

Quomodo auguria sint prohibita. 57 d. 2

Quomodo intelligatur illud Esu. Non est finis ibi fauorum eius. 58 a. 1

Quomodo intelligatur. Abscondere in fossa humo. 59 d. 1

Quomodo intelligatur illud. Cant. 2. Veni in foraminibus petra. 60 b. 1

Quomodo interpretetur D. Gregorius. Ingrederi in petram. 60 c. 1

Quomodo debemus orare. 60 a. 2

Quomodo Deus dicitur excecere, & obdunare. 167 a. 1

Quomodo, & quale debemus petere signum. 190 d. 2

Quomodo Christus dicatur Pater futuri saeculi, & Principes pacis. 240 e. 1

Quomodo intelligatur illa verba. Hinni voce tua filia Gallim. 269 e. 1

Quomodo intelligatur illud. Adhuc dies est, ut in Nobe stetur. 269 b. 2

Quomodo, quando, & quibus vis, sit futura Iudeorum destructio. 272 c. 1

Quomodo intelligatur illud. Puer paruulus ministrabit eis. 282 a. 2

Quomodo intelligatur illud. Moab ululabit ad Moab. 335 a. 1

Quomodo intelligatur illud David. In Camo, & freno, &c. 346 a. 2

Quomodo intelligatur illud In die illa, erunt ciuitates fortitudinis eius, &c. 347 b. 1

Quomodo intelligatur illud. Ablata est messis in die hereditatis. 349 d. 1

Quomodo intelligatur illud. Et reliquent simul aubus montem, &c. 359 a. 1

Quomodo dicitur Pharaon, &c. Habet duplicem sensum. 368 c. 1

Quomodo intelligatur illud. Propterea repleti sunt lumbi mei, dolore. 390 a. 1

Quomodo, & quando debemus quarere Deum. 398 c. 2

Quomodo D. Bernardus exponat illud. Si quis uis, quarete. 399 b. 2

Quomodo Autor exponat hanc eandem particulam. 399 b. 2

Quomodo intelligatur illud Apostoli. Nulli malum pro malo, &c. 401 a. 1

Quomodo intelligatur illud Abactuc. 3 Qui ascendes super equos suos, & quadriga tua saluatio. 403 c. 2

Quomodo intelligatur Hierusalem ascendisse in terra. 408 c. 1

Quomodo Apostoli, & Martires fuerunt interfecti. 410 b. 2

Quomodo intelligatur illud. Et parietem nudauit Clypeus. 413 d. 1

Quomodo intelligatur illa Particula. Quid in hic &c. 419 d. 1

Quomodo intelligatur illud. Erubescit Sydon, &c. 432 c. 2

Quomodo dicitur Vox, Ioannes. 723 b. 1

Quomodo differant, exultare, & latari. 474 b. 2

Quomodo illud Exodus intelligatur. Dele me de libro, quem scripsisti. 661 a. 2

Quomodo illud Danielis 12 intelligatur. In tempore illo saluabitur populus: tuus &c. 662 a. 1

Quomodo sint intelligenda illa verba. Latrabitur deserta, & inuia. 665 a. 1

Quomodo illa particula est construenda. 668 a. 2

Quomodo intelligatur illud. Inceras, & occulta, sapientia tua, manifestati mihi. 704 a. 2

Quomodo sperabat Ezechias, id quod iam

tum exhorrebat. 708 c. 2

Quomodo differt, esse imaginem, & ad imaginem. 740 c. 2

Quo Christus sit dextera Patris. 818 d. 2

Quomodo nobis, loquatur Deus. 830 d. 2

Quomodo intelligatur illa Propositio. Oppositorum est eadem disciplina. 854 d. 2

Quorundam sententia, libenter subscribitur Author. 382 a. 1

Quorundamque bonorum operum, finis, & intentio. 716 a. 2

Quos uisitatis Dominus in die Iudicij. 463 b. 1

Quot modis, uisitauerit Deus Ierusalem. 556 c. 1

Quot modis debemus querere Deum. 399 d. 2

Quot Curus uidi Propheta. 403 a. 2

Quot fissurae sint in Ecclesia. 416 b. 2

Quorundam sepe exurgunt, & inualescunt, varia haresum species, & opinionones. 57 c. 2

R

Rabfices callidus, quid Regi Ezechia persuadent. 679 b. 1

Rabfices effrenis, & improbus, quam impudenter loquatur de Ezechia Rege. 681 c. 2

Racemus dicitur a remanendo. 344 d. 2

Raphaim mulier significat. 344 d. 2

Rara fratrum concordia. 77 c. 1

Rasura barba, & capitis, est signum luctus, dedecoris, & infamia. 206 a. 1

Ratio Rabfatis, mendacissima. 681 d. 2

Ratio numeri, secundum Augustinum, non est certissima. 93 b. 1

Ratio secundum se, nunquam iudicat futurum esse licitum. 134 d. 2

Ratio, qua Deus percussit, Prouinciam Arabia, qua. 400 b. 1

Rationes iudicialibus, explicantur per opus naturae, & voluntatis. 703 d. 2

Rationes seminales, qua. 817 a. 2

Rationes, & modi, quibus Angeli, & demones, possunt cognoscere futura contingentia. 853 d. 1

Rationabilis contentus, concordia uarietate compactus, bene ordinata ciuitatis, insinuat unitatem. 440 c. 2

Rebus insensatis, quomodo loquitur Isa. 13 a. 1

Rebus inanimatis, tribuuntur actiones rerum animatarum. 13 c. 2

Recesset Propheta a rationibus, qua profectum a Christo, dum fuerit adultus. 705 a. 2

Recor-

Recordatio, & memoria nominis Dei, excitant in nobis, desiderium ipsius 483.d.2
Rehoribus Populorum, quandoq. concessum erat visiones, & revelationes a Deo habere. 559.c.1
Redarguitur Democritus, & quare. 8.c.2
Reddita sunt Iudæis, mala pro malis, quæ ipsi commiserunt. 81.b.1
Reditz, peruricatores ad cor, quomodo etc. 842.a.2
Reges Ægyptij, dicebantur sacerdotes Vulcani. 689.a.2
Reges, quorum meminit Isa. non fuerunt immunes a peccato. 6.d.2
Reges præpotentes, conspirauerunt contra Regem Iudæ. 179.b.3
Regis Assyriorum, exercitus numerosus. 679.d.1
Regis Assyriorum, finis, & exitus 694.b.2
Regina Austri, per celebri Salomonis fama, fuit commota. 784.a.2
Regina Anglorum Elisabeth, mulier nequissima. 517.d.1
Regio Zabulon, & Neptalum aggregata. 231.e.2
Regio Moabitatum, vineis abundabat. 556.c.1
Regio Sammaria, fertilissima. 521.e.2
Regionem, quam olim coluere Iudæi, nunc alieni deorant, & consumunt. 27.c.1
Regiones, laeta, ampla, spatiosa, & bonis omnibus facunda. 786.b.1
Regna, Ciuitates, & oppida, qua ratione illustantur, & decorantur. 232.a.1
Regnum Christi, erit Regnum omnium seculorum. 247.c.1
Regnum militantis Ecclesie, comparatur sagena. 248.b.1
Regnum caeleste, est perpetuis temporibus duraturum. 248.a.1
Regnum Dauid, quandoque fuit interruptum. 248.c.1
Regnum Ægypti, possessum a Barbaris, est Maumeti: a superstitioni additum. 575.a.2
Regnum caeleste est longe desiderabilius, & optabilius, quocumque bono desiderabili. 612.a.1
Regnum meum non est, de hoc mundo, quomodo intelligatur. 623.c.1
Regula viuendi, sub sanctis Apostolis constituta, quæ. 443.a.1
Resicere lassum, quid. 540.b.2

Reiectio quarundam expositionum. 330.a.2
Respublica astrictio 399.d.2
Religiosi, dum se gularum vitam, & habitum eidem congruentem assumunt, haud nomine prius ipsi impositio, nuncupantur. 752.b.1
Reliqua Iudæorum remanserunt, & salua facta sunt. 123.d.2
Reliqua, paucitatem significant. 266.c.1
Reliqua, typus fuerunt, & figura Iudæorum, qui post Christi passionem in Chet. suum crediderunt. 266.b.2
Remedium, quod attulit Esa. Regi Ezechia, quale. 713.b.1
Remorsus conscientie erit damnatis, tantquam parca delictorum. 80.c.1
Renuit Deus omne genus sacrificij, quouebantur Iudæi. 796.c.1
Reparatio, et illustratio ipsius Tyri. 442.b.1
Repentinus turbo, figura vltimæ consumptionis mundi. 387.c.2
Repetit idem Propheta, & quare. 84.c.1
Repetitio quid sit. 206.b.2
Repetitio casus Babylonis. 394.a.2
Repetitio magna, habet Emphasim. 459.a.1
Reprehendit Deus, eos, qui dubitant de filij spūs, & de operibus manuum suarum. 825.c.1
Reprobatio cuiusdam optimis. 40.b.1
Reprobatio cuiusdam sententia. 84.d.1
Reprobatio operis, quorundam Modernorum expositionum. 336.c.2
Reprobatio cuiusdam sententia. 78.d.1
Reprobatur quorundam opinio. 58.d.2
Reprobatur quorundam hominum temeritas, insinua, & insinua. 734.c.2
Requisierit manus Domini super aliquem, vel in aliquo, quid sit. 474.d.2
Requisita ad reum iudicium. 524.c.2
Res, & verbum, quomodo se habent inter se. 715.a.1
Residuum populi Iudæici, sunt Tribus Iudæ, & Benjamin. 526.d.2
Residui Iudæorum, fuerunt sicut malus Nasis. 588.b.1
Respondeo Author cuidam ratori, non satis concludenti. 351.d.1
Respondet Author tacite obiectioni. 383.a.1
Respondet quidam Rusticus, cuidam perditum, eum interroganti. 385.a.2
Respondet Author cuidam instanti. 495.a.1
Respondet Author duobus tacitis obiectionibus. 309.c.1

Respondet

Respondet Author cuidam difficultati. 589.c.2
Respondet Propheta tacite obiectioni. 722.b.2
Respondet Auth. cuidam difficultati. 727.d.2
Respondet Author cuidam tacite instantia. 742.a.1
Respondet Cyrillus cuidam quaesito. 774.a.2
Respondet, & occurrit Propheta cuidam dubitationi. 788.c.2
Respondet quidam, Authoris cuidam difficultati. 826.c.1
Respondet Doctor, & satis optime facit, pluribus rationibus. 852.b.2
Respondeo, est verbum multiuocum. 403.c.1
Respondere, non semper sumitur, cum ad interrogata respondemus. 394.d.1
Responsio Authoris ad quædam Iudæorum obiectionem. 615.e.1
Responsio Ezechia. Bonum verbum Domini, quod locutus est, quomodo intelligatur. 715.e.1
Responsum Ezechia, quid præferat. 715.c.2
Respublica, quandoque tumultibus, vixit, & contentionibus, repletur. 109.e.2
Retrocesso solis, tempore Ezechia. 702.b.2
Rex Ozias, quis fuerit. 142.c.2
Rex Iudæ, gravissima damna pertulit, & populus eius. 172.c.2
Rex Iudæ, tantum vnico bello, fuit deuictus, secundum D. Hieron. 173.b.1
Rex Achaz, quis fuerit. 172.c.2
Rex Achaz, potest facile defendi, & excusari. 187.a.2
Rex Syria, & Rex Samaria, Ciuitatem obsederunt, & muros vrbs attigerunt. 174.d.1
Rex Assur, erit vnga, qua Deus ostendet iram suam. 258.d.1
Rex Assyriorum, quid significet. 258.d.1
Rex Assyriorum, vir impurus, & vorax. 260.d.1
Rex Ammonitarum, spreuit seruos Dauid. 325.c.2
Rex Assyriorum, Geni' Damascum, cum exercitu. 341.b.2
Rex fortis, dominabitur eorum, quomodo intelligitur. 365.d.1
Rex Ægypti, & Rex Æthiopia, surrexerunt aduersus Regem Assyriorum. 380.b.1
Rex Babylonis incredulus, & depopulator. 389.a.1
Rex Dauid eripuit Iebuseis Arzel, qua antea vocabatur Iebus. 552.a.1
Rex cali, & terra, vocatur Deus viuens, & quare. 687.e.2
Rex Assyrius, homo impudensissimus, & male conscius diuinorum secretorum. 689.e.2
Rex Assyriorum, spreuit, subsannauit, & despexit filiam Syon. 691.c.1
Rex Ezechias, cur seipsū extollat. 699.e.2
Rex Turcarum, vocat se Regem Regum, & Dominum Dominantium. 847.c.2
Rex Babylonis Balthassar, interfecit. 313.c.2
Rini aggerum, quid sint. 366.b.1
Robam durus, & inurbanus. 198.b.1
Rogandus est Deus, ne a principio sinat nos inuolui. 65.a.1
Roma vocatur Babylonia. 448.b.2
Romana Ecclesia, est Mater omnium Ecclesiarum. 42.d.1
Romani totum orbem dñabantur. 201.e.2
Romani, post passionem Christi, præsertim dominabantur Assyrijs, & vniuerso orbe. 264.c.2
Romani expugnaverunt Ierusalem, & magnas ei clades intulerunt. 351.a.2
Romanorum Imperium, quam sit hodie angustum, humile, & abiectum. 620.a.2
Romanum Imperium, fuit figura Romani Pontificis. 353.d.2
Romanum Imperium, nunquam fuit tantum latum, & amplum, vti nunc est. 648.b.2
Romanus Pontifex, non solum Mitra, sed Corona viuitur. 87.b.1
Ros, quid sit. 497.e.1
Rude ingenium quorundam Hebreorum. 281.c.2
Ruina Iudæorum, inuitabilis, & irrepabilis. 257.a.1
Ruina hac, sub manu tua, quomodo intelligitur. 77.d.2
Ruina, & desolatio, non Iudæorum tantum, sed omnium ferè gentium, ad quid potest referri. 203.e.1
Rusticam Ciuitatis Ierusalem, multa signa, & prodigia, præceterunt. 79.b.1
Ruscina quid. 808.d.1
Rusticus quidam, ruinam, & excidium Ierusalem prædixit. 79.a.2
Ruth, de cuius progenie natus est Christus, erat de natione Moabitatum. 329.c.2
Ruth vocatur. peira deserti, & quare. 330.a.1

Saccus

S

- Saccus** quid. 381. a. 1
Sacerdotes Idolorum, cultris brachia sua incidebant, & quarē. 318. e. 2
Sacerdotum, & Prophetarum mensa, qualis. 528. d. 1
Sacra Scriptura comparat homines lignis, & arboribus. 335. c. 2
Salices & herba. 804. e. 1
Salices, sunt arbores instructuosa. 324. c. 1
Salomon alloquitur hominem impigrum. 16. e. 2
Saluator in oratione Dominica, nos instruit, quid, & quomodo orare debemus. 24. a. 1
Saluberrimum praeceptum Authoris. 682. c. 2
Samaria, est regio decem Tribuū Ephraim. 175. a. 1
Samaria, & Syria, quid significant. 197. a. 1
Samuel, Moyses, & Iosue, fuerunt Iudices veteris legis. 42. b. 1
Sancti sunt bonis omnibus, refertissimi. 81. c. 1
Sancti Dei, vermes appellantur. 754. e. 2
Sancti, dum viuerent, fuerunt vna Christi membra, & templum Spiritus sancti. 814. d. 1
Sanctificatio, quid sit. 222. d. 2
Sanctificatio potest bifariam sumi. 263. a. 1
Sanctissimus Vates deridet, & subsannat, Principes, & Sapientes Aegypti. 368. a. 1
Sanctorum imagines, quomodo sint adoranda. 814. b. 1
Sanguinem Hircorum, & vitulorum, Deus amplius non requirit. 31. c. 1
Sanguis Dominicae Passionis clamabat ad Dominum. 100. e.
Sanguis Abel clamavit ad Deum. 376. c. 2
Sapientia, quid dicat secundum D. Thom. 73. d. 2
Sapientia secularis, nocte perit, quomodo intelligitur. 320. e. 2
Sapientia, ac doctrina D. Virg. Chaterina. 322. c. 1
Sapientia consistit in tribus. 73. a. 1
Sapiens, & prudens, quomodo differant. 135. c. 1
Sapientes huius mundi. 370. c. 2
Sapientes huius saeculi dedignantur in scriptis metaphoricis, & parabolicis Prophetarum, tempus in sumere. 657. d. 2
Sapientis monitio. 21. e. 2

- Saul** interfecit eos, qui habebant Pythones, in ventre. 228. c. 1
Scala, quam vidit Iacob, cuius restypus, & figura extiterit. 639. d. 2
Scelera Iudaorum tangit Propheta, secundum Auth. 56. a. 2
Sceptrum exactoris, quid significet. 240. c. 1
Scissura Ciuitatis. 414. d. 2
Scoria, quid sit. 39. b. 1
Scotista ponunt quatuor signa originis. 744. b. 1
Scribarum, Pharisaorum, & sacerdotum impietas. 84. d. 2
Scriba, & Pharisei, multa populorum Iudaorum promittebant. 83. d. 1
Scriba, & Pharisei, simulabant se praeceptorum legis, & religionis, populum auertere a Christo. 251. e. 1
Scriba, & Pharisei, cur non intellexerunt scripta Prophetarum. 560. c. 1
Scriba, & Pharisei sceleribus, & flagitijs, impunè scatebant. 560. d. 1
Scriba, & Pharisei, peccare faciebant homines in verba. 564. d. 2
Scripta Prophetarum, non tantum continent mysteria prater sensum historicum, & litteralem, sed facta, ac gestus, & gesta illorum. 204. a. 2
Scriptura consuevit appellare, gloriam Domini, fumum seu nebulam. 155. d. 2
Scriptura sacra, veluti pellis extenditur. 265. d. 1
Scriptura, ubique sibi ipsi constat. 287. c. 2
Scriptura diuinitus inspirata, comparat Ecclesiam, Carmelo. 635. e. 2
Scriptura Exegetica, duas continet particulas, a se inuicem abiunctas. 705. d. 2
Scrutatores secretorum. 735. d. 2
Seculi voluptates, & commoda, sunt contemnenda. 391. b. 2
Securitas negligentiam, negligentia parit contemptum. 490. e. 1
Securitas perpetua non habetur in hac vita. 616. b. 2
Seductores arbitrantur technas, & artes. 84. b. 2
Segetes, ante maturitatem erumpentes, cito pereunt. 358. c. 2
Segor est ciuitas parua, sed fortis. 319. c. 2
Segor allegoricè, designat parua paenitentium. 321. c. 1
Segor appellatur vitula conseruans. 321. c. 1

Scir

- Scir** expugnata ab Assyrijs. 397. b. 1
Scir est ciuitas sita in montibus, valde asperis. 398. b. 1
Semen pessimorum, non potest diu persistere. 313. d. 1
Semen generationis principium. 321. b. 2
Semen potest sumi in significatione passiva, & actiua. 21. b. 2
Semen mulieris, ad generationem passiuè concurrit. 321. d. 2
Semen Palsari contra scorpiones, est efficacissimum, & prodest calculosis, et iuxta. 652. e. 1
Semen est multilex. 28. c. 2
Semen Abrahae dupliciter dicitur. 753. d. 2
Semita in pedibus eius non apparebit, quomodo intelligitur. 751. c. 1
Semper diuinos impulsus, rerum natura sequitur. 437. e. 2
Sennaar Hebraicè dicitur excusio dentium, aut fetor eorum. 294. a. 2
Sena: herib multinomius. 380. c. 2
Senacherib exercitus multus, & copiosus. 231. b. 1
Senacherib vastauit Aegyptum, & quando. 380. a. 2
Seneca, quid de Deorum simulacris sentiat. 841. c. 2
Senes necessarij sunt. 73. a. 2
Senes per nimiam aetatem desipiunt, ac delirant. 370. a. 2
Senes, & iuuenes, sunt iam in malitia roborati. 382. d. 2
Sensata Authoris similitudo. 357. d. 2
Sensus illorum verborum. Si fuerint peccata vestra, vt coccinum, &c. 34. e. 2
Sensus visus inter alios sensus, priorem obtinet locum. 47. a. 2
Sensus horum verborum. Va impio in malum. 82. a. 1
Sensus Allegoricus, potest dici quandoque litteralis. 110. b. 2
Sensus illorum verborum Semen sanctum erit id quod fuerit in ea. 168. a. 2
Sensus moralis spectat ad animam. 180. d. 2
Sensus littera manifestus. 188. d. 2
Sensus illorum verborum. Non nocebant, neque occident in vniverso monte sancto meo. 283. e. 1
Sensus Allegoricus super illud. super montem caliginosum, leuate signum &c. 295. a. 1

- Sensus** horum verborum. Miserebitur enim Dominus Iacob, &c. 306. d. 1
Sensus illius particula. Iurauit Dominus exercituum. 314. b. 2
Sensus mysticus eorum verborum. In cunctis capitibus erit caritatem, &c. 326. a. 2
Sensus illius partis. Et cessabit adiuuatum, ab Ephraim, &c. 342. d. 1
Sensus illorum verborum. Ante messem. n. totus effloruit. 358. e. 1
Sensus illius particula. Dominus miscuis in medio eius, spiritum veriginis. 369. a. 1
Sensus germanus horum verborum. Et non erit in Aegypto opus, &c. 369. c. 2
Sensus horum verborum. Qui incredulus est, &c. 388. d. 2
Sensus illius partis. Ascende Aelium, obfide Mede. 389. c. 1
Sensus Prophetæ Allegoricus super illud. Custos quid de nocte. 398. e. 1
Sensus Moralitatis super illud. Ad me clamat ex Scir. 399. d. 1
Sensus illorum verborum. Propterea dixi. Recedite a me amare stulto. 411. c. 1
Sensus illius partis. Excidisti tibi, hic sepulchrum. 420. a. 1
Sensus illius particula. Vlulate naues maris. 428. d. 2
Sensus illius partis. Dissipatione dissipabitur terra, &c. 453. c. 1
Sensus illius particula. Cum cantico non bibent vinum. 456. b. 1
Sensus illorum verborum. Misereamur impio, &c. 485. a. 1
Sensus illius partis. Ego Dominus seruo eam, repente propinabo ei. 504. e. 1
Sensus omnium verborum primi text. c. 28. 521. a. 2
Sensus illorum verborum. Manda, remanda, &c. 542. a. 1
Sensus illorum verborum Abacuch 3 In medio annorum notum facies. 552. c. 2
Sensus illius partis. In silentio, & in spe, erit fortitudo vestra. 586. e. 2
Sensus verborum text. 4. cap. 33. 633. c. 1
Sensus Anagogicus super illud. Ad me clamat ex Scir. 399. b. 1
Sensus litteralis 8. text. cap. 37. 693. d. 2
Sensus illorum verborum. Nunquid sculpsit confluuit faber. 734. c. 2
Sensus illorum verborum. Iudices terra. velut inane fecit, &c. quomodo. 736. a. 1
Sensus illius partis. Vnusquisque fratri suo

6 2 auxi

auxiliabitur, &c. quomodo. 752.e.1
 Sensus verborum texti quinti 45.c. 827.c.
 Sententia irrevocabilis, & tremebunda. 37.c.1
 Sententia Authoris super illud. Quomodo facta est, &c. 37.b.2
 Sententia postrema, & prognosticum. 43.e.2
 Sententia Iustini super illud. Nam leuabit gens, contra gentem gladium. 54.a.1
 Sententia D. Hier. Augustini, & Chrysostomi super idem. 54.a.1
 Sententia Authoris, conseruat opinionem Modernorum. 63.d.1
 Sententia quaedam magis probabilis. 233.a.1
 Sententia Authoris in nimia verborum obfcuritate, & interpretum diuersitate. 348.b.2
 Sententia ferè omnium interpretum circa 7. Tex. 17. Cap. 348.d.1
 Sententia Authoris circa cutiscumq. inuentionem. 350.b.1
 Sententia ferè communis omnium, interpretum. 352.a.2
 Sententia aduersus Arabes ex parte Dei. 400.a.2
 Sententia notabilis M. T. Ciceronis. 488.b.1
 Sententia Authoris propria, circa Vineam meri. 505.a.2
 Sententia quorundam, circa Ciuitatem Ariel. 532.a.1
 Sententia Lyran, circa solis retrocessionem. 702.a.1
 Saepe idem repetit Propheta, & quare. 84.c.1
 Sepeliri in sepulchro Patrum suorum, magna felicitas est. 306.d.2
 Septem Mulieres, repraesentant septem dona spiritus sancti. 95.b.2
 Septem vitia capitalia, qua reducuntur ad ad tria, nos valde oppugnant. 180.d.2
 Septem rini sunt 7. dona Spiritus sancti, vel 7. Ecclesiae sacramenta. 287.a.2
 Septuaginta Interpretes, quid sentiunt de de Ciuitate Damasci. 342.c.1
 Septuaginta Interpretes, trepidauerunt timore, vbi non erat timor. 193.b.1
 Sepulchrum Christi gloriosum. 285.b.1
 Seraphim cuius ordinis sunt inter Angelos, & per quos articulos declinantur, vide. 149.b.2
 Seraphim sunt pramuniti sex alis. 150.a.1
 Seraphim dicitur stare, & volare. 150.d.1
 Seraphim, dicuntur volare duabus alis, &

habere faciem velatam, & pedes velatos. 150.d.1
 Seraphim summa admiratione, contemplantur Deum. 151.c.1
 Seraphim consolatur Isaiam, penè destitutum, & quasi visus functum. 158.e.1
 Seraphim in coelesti Hierarchia, referunt Sacerdotes. 162.c.2
 Serpentis prudentiam debemus imitari. 54.c.2
 Seruum potest accipi pro Flosculo. 1524.a.2
 Seruitus duplex. 377.c.2
 Sessio, quomodo tribuatur Deo. 744.a.2
 Senna fuit olim Tyrus, & terribilis. 437.a.1
 Sexta mundi aetas. 49.b.1
 Si Virgo Maria, manens Virgo non concepisset, ac peperisset, vana fuisset illa interrogatio. Quomodo fiet istud, &c. 192.b.2
 Si dimittitur iniquitas hac, &c. 3. exponitur. 418.c.2
 Sibilare quid sit. 139.c.2
 Sibilus sumitur in bonam, & malam partem. 139.d.2
 Signa, & portenta contigerunt in Israel, in Christi Natiuitate. 126.c.1
 Signa praecipua dilectionis, & cura, quae. 782.d.1
 Signi Diffinitio. 191.a.1
 Signum supra nos, & infra nos. 186.d.2
 Signum omnium signorum. 186.e.2
 Signum petere à Deo, non licet. 190.a.2
 Signum semper debet precedere signatum. 191.b.2
 Signum allatum, non immediate respondet voluntati Achaz. 191.a.2
 Signum in profundum inferni, siue in excelsum supra. 191.d.2
 Signum dedecoris, & ignominiae. 318.c.2
 Signum luctus, & mororis. 318.d.2
 Signum manifestum conuersionis Aegyptiorum. 374.e.2
 Signum, & testimonium Domini exercituum, quale. 376.b.1
 Signum, & portentum, quomodo differant. 383.a.2
 Signum aduentus Christi, fuit destructio Idolorum. 391.d.1
 Signum doloris, ac tristitia. 683.a.1
 Signum futurae victoriae Regis Ezechiae, ad duo maxime opportuna deseruit. 693.a.2
 Simeon Spiritu sancto repletus, quae verba protulerit. 474.b.1

Simia, Vtela, & quid Syrenes. 301.a.2
 Similitudo pulchra Authoris. 111.d.1
 Similitudo optima D. Chrysostomi. 153.b.2
 Similitudo Au horis egregia. 160.d.2
 Similitudo Authoris optima. 168.c.1
 Similitudo Au horis pulcherrima. 223.b.2
 Similitudo Au horis optima. 251.d.2
 Similitudo. & Symbolum inter Carmelum, & loca Moabitum. 336.d.2
 Similitudo D. Greg. egregia. 337.b.1
 Similitudo optima ipsius Isa. 358.c.2
 Similitudo quaedam Auth. egregia. 424.c.1
 Similitudo Isa. in cap. vigesimo quinto, text. 2. exponitur a Livano, & a quibusdam alijs. 470.c.2
 Simulacra fuerunt ablata per Ezechiam Regem. 200.d.2
 Simulacra falsorum Deorum, nullo pacto, sunt pro sacris numinibus habenda. 810.d.1
 Singula verba, & distiones, sacra scriptura, sunt prouidenda. 145.c.2
 Soina praepositi templi. Thesaurarius, sacerdos, & Pontifex. 419.c.1
 Sobria ex sanguine Leuitico, duxit originem. 419.a.2
 Sobria, populus vehementer exosus, & quare. 419.a.2
 Sobria, missus ab Ezechia Rege, non est ille, de quo scriptum est supra cap. 22. 677.a.2
 Sobria, cur magnam partem Ciuitatis, in manu Assyriorum tradidit. 681.a.2
 Socij furum. 40.a.1
 Socordia, in prouido, nequitia, & malignitas Iudaorum. 415.c.2
 Sodomia, & Idolatria, simul ceperunt, & simul creuerunt. 42.c.2
 Sodomia, igne, & sulphure, consumpti sunt. 80.c.2
 Sodomorum peccatum, & incendium, sunt typus, & figura persecutionis Iudaorum contra Christum. 80.c.2
 Sol, Luna, & Angeli, non sunt mundi in conspectu Dei. 464.b.2
 Sol retrocedens, dum agrotaret Ezechias, quid mystice significet. 705.a.1
 Sola translatione veterum Patrum, & vniuersalis Ecclesiae, multa factus. 576.b.1
 Solis retrocessio, sola Dei virtute, & potentia fuit facta. 703.c.1
 Sola diuina, sunt stabilia. 301.d.2
 Sola Dei bonitas, & misericordia, sufficit

ad expianda peccata. 797.a.2
 Solemnis est ipsi Deo, eos punire, qui persequuntur bonos. 268.c.2
 Solium, super quod Dominus sedet, non est aliquid corporeum. 44.c.2
 Solus Deus est purgare, & illuminare mentes hominum. 159.b.1
 Soluti Auctor, quaedam difficultate. 847.c.2
 Soluti Auctor assus obit. Dionis. 810.c.1
 Sensus Apostolicae praedicationis, exiit in omnem terram. 831.c.2
 Sorus aquarum inundantis, quid sit. 350.b.2
 Sor, & finis Iudeorum. 523.c.2
 Sp. rabam vsque ad mane, &c. quomodo intelligitur. 708.a.1
 Spiritus Domini peccatorum tenebras illuminat. 668.a.1
 Spiritus diuinus appellatur ignis. 242.c.1
 Spiritus durus, quid sit. 510.d.2
 Spiritus ualens uia, tunc non putatur, neque solitari, um scilicet nullus est qui neque verbo instruat, aut ex iplo moncat. 115.a.2
 Spiritum sanctum, Apostoli, vniuerses rogauerunt. 655.e.1
 Spiritus sanctus cecidit super Apostolos in lingua ignis. 539.d.1
 Spiritus sanctus, est velut ignis comburens. 603.d.2
 Spiritus sanctus, perpetuo nos inflammat, nos adiuuat, & incendit amore Dei. 638.b.2
 Spiritus sanctus, dicitur quiescere in Christi. 274.c.1
 Spiritus sanctus, per o. Isa. indicat miraculum factum in Cana Galilaeae. 231.b.2
 Spiritus sanctus, varijs nominibus appellatur iustos, & peccatores. 282.c.1
 Spiritus sancti dona, alio modo fuerunt in Christo, & in nobis. 276.d.1
 Spiritus sancti dona, non semper manent in nobis, in Christo autem sic. 277.d.1
 Spiritus sancti dona, quo pacto, & in quem finem erunt in Parua. 277.c.1
 Spiritus sanctus, comparatione rerum distimularem nos mouet. 17.b.1
 Spiritus sancti missio, licet effusa. 615.d.1
 Spiritus sapientiae, qualis, & sic de alijs donis. 270.d.1
 Spiritus robustorum, quid. 476.c.1
 Spiritus robustorum, sunt velut vch. mens turbo. 470.d.1
 Spiritus, quem de potest dirumpi. 364.a.2
 Spiritus vitiginis, non ab re Aegypti imputatur. 309.c.1

Splendor ignis, flammantis in nocte, quid.
102.d.1
Stabilitur, & corroboratur, quibusdam ver-
bis, Doctrina Conc. Trid. 643.d.1
Stare super Templum, quid sit. 149.c.2
Stella, quam viderunt Magi in Orient, fuit
signum nati Xpi, effluca isimum. 6.c.1
Stella, quam Magi viderunt in ingressu Ie-
rusalem, emanavit ab oculis, eorum, & qua-
re. 6.c.1
Stellas Caeli amittere splendorem suum;
Solem etiam, & Lunam obtenebrari, quid
sit. 298.d.2
Stephanus vidit Dominum stantem, tan-
quam Procuratorem, & advocatum. 146.b.1
Steriles in lege Veteri, erant maledictioni,
obnoxij. 93.b.2
Sterilitas futura, in agris, et vineis. 121.d.1
Sterilitas magna, penè in universa Italia.
121.a.2
Stetit Sol, ad preces Iosue. 186.c.2
Stilo hominis, Scriptura sacra, scribenda.
207.b.1
Striges, & Lamia infalices, & omnium
miserrima. 43.a.2
Struções sunt Aves, corpore magno, &
gravi, & sūt aialia voracissima 301.d.1
Stultissimum est imaginari, Deum esse mo-
lem aliquam corpoream. 144.a.2
Stupor, & confusio Iudaorum. 380.b.1
Subdola, ac peruersa haereticorum mens, &
opinio. 321.e.1
Sublimitas orulorum, & altitudo, ad qua
referantur. 61.e.1
Suburbana Hesebon, & vineam Sabana
Domini genitum, exciderunt, quomodo
intelliguntur allegorice. 335.c.2
Sume tu librum grandem, multipliciter ex-
ponitur. 207.e.1
Sumitur quandoque pars, pro toto. 429.d.2
Summa stoliditas, & insignis nequicia Iu-
deorum. 192.a.2
Summa Des benignitas. 23.c.1
Summa residui cap. 3. text. 19. 136.b.2
Summa 25. ap. 465.a.1
Summi Pint. Sisti V. decretum. 348.a.1
Summi Sacerdotes, & viri graues veste la-
lari, & cingulo utebantur. 423.c.1
Super hoc plorabo, in stetu, Iazer vineam
Sabana, &c. quomodo, &c. 336.b.1
Super montes, & colles, Dei beneficio, ad-
ficata est Ecclesia. 50.b.1
Superbia, & auaritia, dicuntur principium

omnium malorum, diuersimode 197.d.1
Superbia, arrogantia, & indignatio, in qui-
bus consistant. 334.d.2
Superbia, quid sit. 334.d.2
Superbia, & inanis iactantia, nimisq; pra-
sumptio Damasci. 341.d.1
Sperliminaria cardinu commota. 155.d.1
Sycomori, sunt vitis pracij, & nulli fe-
tus. 149.e.2
Sydon denotat stabilitatem, & immobilita-
tem eoru, qui sunt in lege positi. 434.d.1
Sylae, interpretatur missus. 216.b.2
Synagoga, a quo sumpserit denomina-
tionem. 504.a.1
Synagoga Latine dicitur congregatio. 506.e.2
Synagoga, & Ecclesia, quomodo sunt eadem
proptus, & quomodo non. 507.a.1
Syrus est regio Asia, valde lata, a que pro-
tensa. 173.c.1
Syria, quomodo requieuit supra Ephraim.
174.b.2
Syria inuē consilium malum, in malum
Ephraim. 178.c.2

T

Tabeel apud Hebreos, quid significet.
179.a.1
Tabernacula pastorum, dum mutant locum,
discuntur conuolui, & complicari.
707.b.2
Taciturnitas, & pollutio labiorum Isa. ad
quid debeat referri. 158.a.2
Talpa quid sit, & quale animal. 65.e.1
Tam magnam duorum populorum mutatio-
nem, nullus vnquam imaginari, me dum
facere potuisset, nisi Deus. 757.d.1
Taneos, & Memphis, quid sint. 368.c.2
Taneos est ciuitas, in qua Moyses, multa
signa fecit. 368.c.2
Taneos Ciuitas, a quo fuerit asificata.
368.d.2
Tans, & Hanes, quid sint. 379.e.2
Tauri, quid significant. 129.c.2
Tautologia, quid importet. 77.c.1
Tegumenta, & umbracula posita super ar-
cam foederis. 103.a.1
Templum Dei, fuit tacensum, & dirutum.
155.c.1
Templum Salomonis pulcherrimum erat,
& miro artificio constructum. 63.e.1
Tempore bellorum, & pestis, domus manent
obscita, vacua, & desolata. 456.b.2
Tempore

Tempore Pauli Quartii 2558. maxima an-
nona caritas, & penuria panis, & vini.
456.d.2
Temporis descriptio vissonis, quam vidit
Isaias. 380.b.1
Temporibus David, & priorum atatum, in-
sua maxime viguit. 38.e.3
Temporibus Vespasiani, & Adriani, ma-
xima urbium, et rorum mulierum, fuit
facta subuersio. 62.e.2
Tempus prescriptu, capisuitati Iudaorum.
442.a.1
Tenebra, in quibus Populus ambulabat,
qua. 235.c.2
Tentare Deum, quid sit. 190.c.2
Terebinthus, & quercus, amittunt fron-
des, & fructus. 168.c.1
Terminus iste Aclamita, quomodo sum-
itur. 413.b.1
Terra arida postulat aquam, & herba ro-
rem matutinum. 13.d.1
Terra audi verbum Domini. 13.d.2
Terra multipliciter sumitur. 12.d.1
Terra Iudaorum est deserta, destrutta, &
desolata, & ciuitates eorum igne succen-
sa. 27.a.2
Terra, ad quam loquitur Deus per Hiere-
miam, qua. 197.b.1
Terra, quando dicitur alleuiata, & aggra-
uata. 231.d.2
Terra Zabulon, & terra Neptalim, quo-
modo dicitur aggranata, & alleuiata.
234.a.2
Terra Sennaar fertilis, & amana 294.a.2
Terra Iudaea, montuosa. 314.e.2
Terra deserti, designat terrestrem Ierusa-
lem. 330.d.1
Terra Iuda erit Aegypto in pauorem. Va-
rie exponitur 371.b.2
Terra Iuda erit Aegypto in festiuitatem,
quomodo, &c. 356.e.2
Terra infecta ab habitatoribus, que 454.a.2
Terra tota erit sterilis, tota inuicta, & omni
benedictione destituta. 455.d.1
Terra est duplex. 639.d.2
Terra quandoque sumitur pro elementato.
646.c.1
Terra, quandoque sterilis, efficitur. 647.a.1
Terra viuendum, qua sit. 706.c.2
Terram os in die Pasionis Domini, con-
cussit: templum, & ianuaseris 556.a.2
Tonitruo coparatur exercitus Romanorum.
556.d.1

Tonitruum perterrefecit omnes habitatores
orbis. 556.d.1
Terror, ac fauor Regis Assur. 270.b.1
Terror bra. hij Domini, qualis. 596.a.1
Testimonia Prophetarum, sunt maiora, &
clariora, ad probandum Christi miste-
ria, quam stelle apparitio. 6.a.3
Textus vester habet. In tra furoris Rasin
Regis Syria, & filij Romel. a. 177.b.2
Textus emendatior, qualis. 178.b.2
Textus ille. Super quo percutiam vos vlna,
multas habet expositiones. 24.a.2
Textus quidam habent. Ecce Virgo in vre-
ro accipiet. 193.a.1
Textus decimusterius, duas admittit expo-
sitiones inter sese contrarias. 260.a.2
Textus verus, a Iudais abstrusus. 244.d.1
Textus quartus undecimi cap. est totus me-
taphoricus. 251.b.2
Textus quinti cap. 16 duplex expositio.
334.d.1
Textus 6 cap. 17. a ster exponitur, secun-
dum sensum Allegoricum. 349.c.2
Textus 3 cap. 18 exponitur iuxta spiritu-
alem sensum. 358.a.1
Textus 10. cap. 19. vario modo legitur, &
interpretatur. 371.d.1
Textus undecimus 19 cap. Tripliciter ex-
ponitur. 378.a.1
Textus primus vigesimertij cap. esset cla-
rior, si legeretur, vt quidam legunt.
429.d.2
Textus septimus 23. cap. varie exponitur.
438.b.1
Textus sextus 25. cap. plures habet expo-
sitiones. 475.b.2
Textus 26. cap. multipliciter exponitur.
480.a.1
Textus 9 26. cap. multifariam exponitur.
484.b.2
Textus decimus 26 cap. quomodo interpreta-
tetur. 484.a.2
Textus 19. 26 cap. quem exponit D. Tho.
in quo differat a textu quem exponit. Di-
uus Hieronimus. 492.c.1
Textus supradictus, quomodo communiter
legatur, & interpretatur. 492.a.2
Textus 5 27 cap. quomodo legatur in Piblyis
nuper correctis, & emendatis. 59.a.1
Textus septimus cap. 28. multipliciter expo-
nitur. 538.e.1
Textus 8 cap. 28. breuiter, & summarie
potest exponi. 542.d.1

- Text. tertius cap. 29. quomodo exponitur. 554. b. 1
- Text. decimus vigesimonomi cap. videtur populum arguere hypocrisis, aut temeritatis. 500. b. 2
- Text. 14. cap. 29. exponitur ab Authore ad litteram. 565. a. 2
- Text. 12. cap. 30. multas habet expositiones. 593. c. 2
- Text. 2. cap. 31. exponitur ad litteram. 606. e. 2
- Text. 5. cap. 32. multas habet expositiones. 610. b. 2
- Text. 6. c. 32. exponitur ad litteram. 611. c. 2
- Text. primus cap. trigessimus tertij cap. littera liter exponitur. 630. a. 1
- Text. 3. cap. 33. litteraliter, & spiritualiter exponitur. 632. c. 1
- Text. 8. 34. cap. exponitur litteraliter, & spiritualiter. 653. e. 1
- Text. habens habet dictionem, magis sonantem iustum, quam institutam. 38. b. 2
- Text. 3. 37. cap. intellectus. 689. c. 2
- Text. 9. 37. cap. intelligentia. 694. d. 1
- Text. 5. cap. 38. dilucidatio. 707. e. 1
- Text. 9. cap. 40. intellectus. 737. e. 2
- Text. 4. quadragesimiprimi cap. notitia. 753. b. 2
- Text. 5. quadragesimiprimi cap. plures habet sensus. 755. a. 2
- Text. 9. 42. c. dupliciter exponitur. 777. e. 2
- Text. 2. c. 44. dilucidatio. 803. b. 2
- Text. 5. c. 44. germanus intellectus. 809. c. 2
- Text. 3. 45. c. optimè exponitur. 820. e. 1
- Text. 6. 45. cap. intellectus. 830. a. 2
- Text. septimus 45. cap. egregiè exponitur. 832. c. 1
- Text. 8. 45. cap. dilucidatio. 834. b. 1
- Text. 3. cap. 46. intellectus. 841. e. 1
- Text. 2. cap. 47. optimè exponitur. 846. c. 2
- Text. 3. & 4. cap. 47. egregiè exponitur. 847. b. 2
- Text. 5. cap. 47. explanatio. 848. e. 2
- Tharisis, est nomen aquiuocum. 429. d. 1
- Tharisis, est quedam regio India. 429. c. 2
- Tharshan Dux, & prefectus militia Regis Assyriorum. 380. c. 1
- Thedoricus, quid intelligat per abitudinem dierum. 706. d. 1
- Thesauri recordandi. 715. e. 2
- Thesauri absconditi. 817. b. 1
- Thesaurus, potest dupliciter sumi. 632. d. 2
- Thomas de Aquino, distinguit conditiones personarum. 73. a. 2
- Timebunt, & confundentur Egyptij, quomodo intelligatur. 384. a. 2
- Timere mortem, & illam quoad fieri potest evitare, non est malum. 701. a. 2
- Timor Dei, multiplex. 275. a. 2
- Timor, & pauor. 297. a. 2
- Timor servilis, duplex. 494. c. 2
- Timor initialis, & filialis. 494. e. 2
- Timor perfectus, castus, & filialis, sicut cum charitate, & ab ea separari nequit. 495. b. 1
- Timor mundanus, & mercennarius, quid sit. 496. a. 2
- Timor Domini, est thesaurus diuitiarum salutarium. 632. c. 2
- Timor filialis, in quo consistat. 640. e. 2
- Timoris effectus. 297. e. 1
- Tivannidem ipseus Saibana, Christus suae virtute proiect. 674. b. 1
- Tituli Curialium, & seniorum eorum, ac Praepositorum. 422. b. 2
- Titulus Domini, positus in sublimitate Crucis. 375. d. 1
- Torniuo, comparatur exercitus Romanorum. 556. d. 2
- Torniuum pesterrefacit, omnes habitatores orbis. 556. d. 1
- Tophet quid sit, & quid designet. 597. b. 1
- Torcuar, quid importet. 111. d. 2
- Tota facultas, & copia diuitiarum, in tribus potissimum reperitur. 119. e. 2
- Tractanda proponuntur. 3. b. 1
- Tractus, quo iur ad mare trans Iordanem. 235. c. 1
- Tractio duplex. 576. d. 2
- Tractio ex parte materiae. 577. a. 2
- Traditiones Apostolicae, & traditiones Ecclesiasticae, qua sint. 577. a. 1
- Traditiones, vna cum scriptura, veluti magisterium diuinum debemus recipere. 577. e. 1
- Traditiones ex parte materiae, diuiduntur in vniuersales, & particulares. 577. b. 2
- Traditiones diuinae, possunt vocari Apostolicae, & Ecclesiasticae, & de contra. 577. e. 2
- Traditiones, quaedam sunt necessariae, quaedam liberae, & voluntariae. 577. c. 2
- Trahere iniquitatem in funiculis vanae, quid sit. 132. d. 2
- Transi terram tuam, &c. quomodo intelligatur. 436. d. 1
- Transisiones personarum in personas, & temporum.

- Temporum in tempora, maximam afferunt difficultatem. 329. d. 1
- Tres D. Tho. expositiones, super illud. Agnitus vultus eorum respondit eis. 80. b. 1
- Tres ordines, in quacunque Ecclesia reperiuntur. 201. a. 1
- Tres hominum status. 201. b. 1
- Tres expositiones rex. 13. 9. cap. 251. c. 1
- Tres verum v. c. s. i. t. u. d. i. n. e. s. u. t. u. r. 347. d. 2
- Tres annos oportet nos ire nudos, & discalceatos. 385. a. 2
- Tres expositiones iuxta vulgatam editionem, super illud. Omnem gemitum cessare fecit. 389. d. 2
- Tres opiniones grauisimorum virorum, circa vineam meri. 504. c. 1
- Tres expositiones super illud. Mulieres venientes, & docentes eam. 515. b. 1
- Tres ordines hominum. 799. c. 2
- Tres hominum status. 805. c. 1
- Tria genera felicitatis describit Isa. circa tempora futuri Messiae. 605. d. 2
- Tria dona iubet Isa. loquitur ad cor Ierusalem. 721. d. 1
- Tria compendio facit Isa. super illud. In diebus illis. Ezyrauit Ezechias. 606. a. 2
- Tria Habreorum scelera. 56. a. 2
- Tria flagella perulerunt Iudaei, vna cum aeterna damnatione. 647. e. 1
- Tria sunt genera murerum. 638. b. 2
- Tria miracula tangit Propheta. 563. d. 1
- Tria notat Author circa illud nomen Ariel. 554. c. 2
- Tria opprassionum genera, praedicat Esa. 300. c. 1
- Tria grauiamina, quibus miseri homines opprimuntur. 240. a. 1
- Tria requiruntur in martirio. 238. b. 1
- Tria vitia, qua tangit Ioannes, reducuntur ad duo. 180. e. 2
- Tria instrumenta concurrunt, in laborum purgatione. 162. b. 1
- Tria sunt, qua nunquam sciantur. 127. d. 1
- Tribus Iuda, forte contigit, pars Australis, ipsius Palaestinae. 580. a. 2
- Tribulatio murmurans, doctrina Dei. 491. d. 2
- Tribus Iuda, germen delectabile. 109. e. 1
- Tribus Ephraim, erat nobilior, & potentior, alijs Tribubus. 175. b. 1
- Tribus Iuda, & Beniamin immemores benefactorum Dei. 526. d. 2
- Tribus Iuda, & Tribus Beniamin, fuerunt segregata a ceteris. 7. a. 1
- Tridentinum Concilium, quid decernat, de traditionibus. 578. d. 1
- Trifariam exponitur illud Isa. Consummationem, & abbreviationem Dominus Deus exercituum, faciet in medio omnis terrae. 267. b. 1
- Trinitas Personarum, & vnitatis essentia. 153. a. 1
- Triplex est ius. 628. c. 2
- Triplex, sunt facta diuisio, & quando. 628. b. 2
- Tripliter exponitur illud. Venite, & arguite me, &c. 344. 1
- Tripliter Iudaei aberrabant, a iurisdictione Dei. 46. b. 1
- Tripliter exponitur illud. Non est singulum, vltra tibi. 436. a. 2
- Tripliter in sacra scriptura, reperiri librum, testatur Euthymius. 661. b. 2
- Tristitia, occidit multos. 532. e. 2
- Tristitia, & maeror, non sunt omnino synonymina. 553. c. 1
- Tristitia mea, &c. Haec pars, est obscura. 395. a. 1
- Tristitia, & vulgatum verbum, apud sapientes huius mundi. 218. e. 2
- Trium diuitiarum Personarum, est vna, & eadem voluntas, vnum propositum, & consilium. 245. b. 1
- Tu Domine Iacob, & vniuersa Synagoga, quomodo intelligitur. 348. b. 1
- Turbatio animi, quid sit. 351. a. 1
- Turbines venientium, puluerem in oculos, & commouent, v. oculos astantium, vel deambulantiu, obsecare queant. 387. b. 1
- Turbo, aestus, & pluuia, quid importent. 103. b. 1
- Turcarum Imperium est valde latum, amplum, & extensum. 620. e. 1
- Turcarum Princeps, appellat se Regem Regum, & Dominum Dominantium. 620. e. 1
- Turbae, & haeretici, vbi sint verum Dominum. 217. c. 1
- Turpe est precio emere Vatum mendacia. 228. d. 1
- Turres, quid designent. 593. e. 1
- Turris, quid significet. 111. c. 2
- Tyranni, & seguita erga parentes. 256. c. 2
- Tyrus turpissima, & enormissima scelera, perpetrarunt. 427. e. 2
- Tyrus, a quibus fuerint, tam grauiser afflicti, ac deaustati. 428. b. 2
- Tyrus, similes his, qui praesume, aut timo-

- re fugientes, hac, atque illac, diuersa maria peragranti. 432.c.2
- Tyrus, luxuria dediti. 434.d.1
- Tyrus, non solum Iudaeos, sed ipsum Deum habere deusui, & contemptui. 437.d.2
- Tyrus, cur praescribitur tempus LXX annorum. 439.b.2
- Tyrus, quid significet. 449.b.2
- Tyrus, filia Sydonis dicitur virgo, & quare. 437.a.2
- Tyrus vrbs florentissima, munitissima, & bonis omnibus referta. 435.a.2
- Tyrus, ciuitas coronata. 435.a.2
- Tyrus, quando condita. 435.b.1
- Tyrus debuit lugere, cum habitatoribus illius. 432.d.1
- Tyrus, Sydonis Colonia. 431.e.2
- Tyrus, fuit clarissimum totius orbis imperium. 429.e.2
- Tyrus quid sit. 427.a.1
- V**alde errabant, & decipiebantur Aegyptij. 368.c.2
- Valde deteriores, Iudaei sunt effecti. 56.a.2
- Valerij Maximi dictum. 56.a.2
- Vallis Cedron duxit in montem Oliuarum. 406.a.2
- Vallis Iam, prope Ciuitatem Perusinam. 407.a.1
- Vallis visonis, potest dici mundus iste, & quare. 407.c.1
- Vallis pinguisima vbi, & quomodo vocatur. 521.c.2
- Vana deorum societas. 43.b.2
- Vana, & inanis, impudicitia Mulierum. 85.d.1
- Vanisimus Idolorum cultus. 363.d.2
- Vania pugna, & concertationes. 307.d.2
- Varia expositionum sententia super illud. Quomodo facta est, &c. 37.e.1
- Varia Interpretum Expositiones super cap. secundum Esa. 46.a.1
- Varia haesum species, & opiniones. 57.c.2
- Varia interpretum expositiones, circa primam partem. 9 cap. 231.a.1
- Variis Doctorum sententiae, super octauum text. 9. cap. 248.d.2
- Variis Authorum locutiones, insignis calumniam Iudaeorum. 252.d.2
- Varia, clarissimorum virorum, sententia. 265.d.1
- Variae expositiones super illud. Et erit in die illa, aduocet Dominus secundo manum suam. 285.b.2
- Varia interpretatur illud. Ego quiescam, & considerabo in loco meo. 357.d.1
- Variae opiniones super illud. In die illa, erunt quinque Ciuitates, &c. 373.d.1
- Variis expositiones tertij text. vigesimi secundum cap. 411.d.1
- Varie exponitur illa particula. Vastata est domus. 429.d.2
- Variae expositiones super illud. Non parturui, neque peperui. 433.b.1
- Variae interpretationes illius Partis. Erubescite Sydon. 433.e.2
- Variis expositiones Doctorum, in primo text. trigesimi cap. 569.a.1
- Varia corporis membra, attributa Deo, quid significant. 144.d.2
- Variae mysteria continentur sub Hymno Angelorum. 152.d.2
- Variis sensus, quo ad sonum cytharae 337.e.1
- Variis status, & gradus hominum in Ecclesia. 424.d.1
- Varia Monachorum genera. 373.b.2
- Variis loquendi modus, eiusdem vici, & Ciuitatis. 373.d.1
- Vasa Simita, quae. 824.c.1
- Vates Isa. fuit intrepidus in praedicando. 5.d.2
- Vates Isa. Regum arguit impietatem. 6.b.2
- Vates Isa. non meminit ipsius Manasses, & quare. 6.b.2
- Vates sanctissimus per Israel, vniuersum populum Iudaeorum intelligit. 7.e.1
- Vates noster, super, & contra omnem populum Iudaeum, variatus est 7.a.2
- Vates Isa. vidit visionem super Iudam, & Ierusalem. 8.a.1
- Vates, suam Prophetiam, appellat visionem. 8.b.1
- Vates, de rebus magnis loquuntur, eo scribenli modo vniuer, quem solent seruire sapientes, & vni graues. 11.b.2
- Vates noster, ut a loquitur corpora inanimata, & insensibilia. 428.c.2
- Vates, deplorat gentem Hebraeorum. 19.b.2
- Vates vocat Israel, gentem peccatricem, & quare. 19.c.2
- Vates vocat populum Israel, filios sceleratos, & quare. 22.b.1
- Vates sanctissimus exposulat a Deo, & inquit vniuersi dubij solutionem. 509.b.2
- Vates Isa. ostendit Deos gentium, esse falsos, & mendaces. 789.a.2
- Vaticinia Prophetarum, sunt praecognitiones futurorum. 11.d.1
- Vaticinia aduersus Iudaeam vniuersa. 76.b.1
- Vaticinia Prophetarum, cuiusvis temporis differentia, possunt accommodari. 218.d.1
- Vaticinium Isa. in c. 42. non potest accommodari nisi Christo. 766.d.2
- Vaticinium quoddam Isa. in cap. 2. quando fuit adimpletum. 53.d.2
- Vaticinium aduersus Iudaeos, Principes, Tyrannos, & omnes, & singulos persecutores. 498.a.2
- Vaticinium aduersus Tyrum. 428.d.2
- Vaticinium latissimum, & faustissimum nuncium ipsi Tyris. 442.b.1
- Vaticinium Prophetiae adimpletum. 443.a.2
- Vaticinium Isa. aduersus filias Syon. 88.d.2
- Vbertas, & copia panis, quid designat. 592.c.1
- Vbi non est sensus, non potest esse experientia. 853.d.2
- Vbi cupiditas, & animi elatio viget, necessario sequitur rixa, & contemptio. 323.a.2
- Vbi que Pax, Charitas, & gaudium, regnare debet. 53.b.2
- Vt qui trahitis in quitatem in funiculis variatis, &c. 130.d.1
- Vt potest esse no. a comminantis, & condolentis. 132.c.2
- Vt, est nota comminantis, & praedictantis, rum in ipsi Assyris. 258.d.1
- Vt, quandoque est nota comminantis quandoque condolentis, ac deplorantis, non autem vocantis. 350.d.1
- Vt, accipit D. Hieronimus pro plaudu. 551.a.2
- Vt qui contradicit filio suo, quomodo intelligitur. 822.c.2
- Vetus est genus instrumenti, quo ostia clauduntur, & porta. 502.a.1
- Velare, & cooperire faciem, quid significet. 150.e.2
- Velociter spolia detrahe, cito praedare, quomodo. 208.b.1
- Veni, & mare obediui Christo. 13.b.2
- Veni impetiosissimum, prodeunt ab Aphrico. 387.a.2
- Ventura interrogate, &c. quomodo intelligatur. 824.e.1
- Vepres, & soma, ascendunt super vineam incultam. 116.b.2
- Verba Domini sunt considerata, & anti-

- mo reuolucnda. 14.d.2
- Verba Domini maximum terrorem, & terrorem incutiunt, si diligenter expendantur. 14.c.3
- Verba Domini, quandoque habent Emphaticam, & indignationem maximam. 16.b.2
- Verba illa Isa. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & ad quid referantur. 27.c.2
- Verba illa. Desolabit, sicut in vastitate hostis, quomodo intelligatur. 27.d.2
- Verba illa. Si peccata vestra fuerint rubra, quomodo intelligantur. 35.e.2
- Verba Domini, non sunt verba hominis. 37.c.1
- Verba Prophetiae, diligenter sunt expendenda. 84.a.1
- Verba illa Isa. In manu forti, erudit me Dominus, ponderanda sunt. 222.a.2
- Verba Regis Assyriorum, plena iactantia, & suata vanitatis. 260.a.2
- Verba effaciter dicta a Iudaeo rebo, et tremendo, comparantur vici. 281.b.1
- Verba Dei, sunt firma, & stabilia. 342.b.2
- Verba 2. text. 18. cap. non habentur in additione vulgata, nunc accepta. 355.a.2
- Verba Abachuc 3. Nicolaus Lyranus trahit ad visionem Isa. in cap. 21. 403.c.2
- Verba, quae a peccatore, peccatis immerso, dici solent. 418.c.1
- Verba text. 8. 24. cap. multas habet expositiones. 462.c.1
- Verba modi optantur, quibus quandoque vniueritur Propheta, quid significauit. 488.b.2
- Verba hominis, Dei patientiam, & longanimitatem admirantis. 494.a.1
- Verba, & grandes promissiones, quae habentur in text. 4. 28. cap. ad quos dirigantur. 524.d.1
- Verba Scribarum, & Pharisaorum, quos vocat Isa. dominatores populi, & 542.c.2
- Verba Prophetarum, accuratè sunt expendenda. 559.d.2
- Verba Dei, Ezechia Regis praebus, & iustitiam populi, commot, quae. 633.d.2
- Verba eorum, qui male affecti, loquuntur contra Deum. 637.d.2
- Verba illa. D. Syon exiit lex, &c. possunt habere duplicem sensum. 52.b.2
- Verba, quae Ezechias dixit bellatoribus suis, in platea porta ciuitatis. 678.b.1
- Verba Rabsaris, partium commixtorum, & partium horariorum. 680.c.1
- Verba

Verba postrema quadragesimi cap luculen-
ter exponuntur a D. Hieron. 738.e.1
Verba felicitis record Pij V. 784.b.1
Verba illa. Quis in vrbis annunciet istud?
quomodo exponantur. 789.c.1
Verba illa. Nunquid arans, 10'a die ara-
bit terram luculenter exponunt. 824.c.2
Verba quaedam Esa. possunt referri a tribus
Regina Anglorum Elisabeth 848.a.1
Verbi diuini contemptiores, non possunt su-
stinere faciem Domini. 64.e.1
Verbis, cum nota interrogationis appropi-
at, quid velit Isa. ostendit. 734.a.1
Verborum quorundam inculcatione, quid
annuat Isa. 758.d.1
Verbum Domini multiplex. 727.b.2
Verbum, corde conceptum, precedit ipsam
vocem. 723.b.1
Verbum, quomodo possit videri, fieri, &
audiri. 47.e.1
Verbum transiens, quid denotare potest.
602.d.2
Verbum imperans, potest sumi pro verbo
adhortans, & commouens. 611.b.1
Verbum Domini, Verbum omnino memen-
dum. 453.d.1
Verbum salutis, primum factum est ad
Iacob. 249.d.1
Verbum factum ad populum Iulium, de-
uoluntum est ad gentes. 249.d.1
Verbum multipliciter sumitur. 47.b.1
Verbum, & visio, quasi idem sunt. 47.c.1
Verecundia, notatur in relatione pedum.
151.a.1
Vera, & propria causa, emersionis, ac de-
structionis, gentis Iudae. 560.a.2
Verissime, & propriissime Deus Opt. Max.
vocatur Dominus. 803.e.1
Veri desertores, & Apostata, qui sunt, &
cui comparentur. 574.e.2
Veritas, inrepe est praeferenda, & vitia
reprehendenda. 6.b.1
Veritas Prophetia. 5.c.2
Veritas, Fides, & Iustitia unita est huma-
nitati Christi, sicut ignis ferro cadenti.
281.c.1
Vernas, quandoque ab homine peccatore,
& D'o odibili, profertur. 678.e.2
Vericulo text 4. cap. 9 Tres expositiones
aptari possunt. 239.d.2
Ventigo, ex quo generetur secundum M. di-
ces. 369.a.2
Verus, & praeipuus Isa. intellectus super

illud. Dominus ascendet super nubem
leuem. 362.c.1
Verus Deus, & Dominus vniuersorum, est
fortis, & constans in suis promissionibus.
481.d.2
Vespe, suis aculeis, accerrime pungunt.
199.c.1
Vespera, quid designet. 449.a.1
Vespertilio quid sit, & quale animal. 65.b.1
Vestimentum tibi est, Princeps esto nosfer.
Quomodo intelligitur. 77.b.2
Vestimentum mixtum sanguine, quomodo
intelligitur. 241.b.2
Vestimentum Christi, fuit, & erit Iu-
lais, in combu-
tionem. 242.a.1
Vestimenta Christi, fuerant diuisa, in eius
passione. 241.e.2
Vestitus ignobilis, & contemptibilis, qualis,
vel quis dicatur. 686.c.1
Veteri Testamento Patres, non optabant mo-
ri, sed deus hic viuere. 706.d.2
Vitor, non est ita suae salutis certus, quin
peccare vereatur. 224.e.1
Victoria Christi, Gedeonis victoria, compa-
ratur. 240.a.2
Victoria Gedeonis contra Madianitas.
241.a.1
Videbunt gloriam Domini, &c. quomodo
intelligitur. 667.b.1
Videbunt Insula, &c. quomodo intelligitur.
752.c.1
Videtur sibi Prophetia contradicere. 601.d.1
Videtur quasi Prophetia in spiritu Dei, agno-
uisse Deum iratum. 418.e.2
Videtur Prophetia irridere Tyrriorum Const-
lium virtum, & manere. 437.c.2
Vidua est defendenda. 33.e.2
Vidua praeta Scribarum. 256.b.2
Via, & semita, quomodo differant. 51.c.2
Via Christi dicuntur esse recta, & directa.
826.c.2
Vincula, cur vincula dicantur, & quid sint.
547.d.1
Vindicta, quomodo lugere dicitur. 455.d.2
Vindicta aduersus Iudeos, est duratura,
vsque ad finem mundi. 139.b.2
Vinea Domini, vocatur filia Syon, & qua-
re. 28.e.1
Vinea facta est, dilecto meo, in cornu filio
olet, &c. quomodo intelligitur. 108.a.1
Vinea multipliciter sumitur. 111.c.2
Vinea spiritualiter intellecta, semper est
eadem. 113.c.1
Vinea

Vinea Sabama, quid sit. 335.a.2
Vinea, quomodo luget. 455.d.2
Vinea diuersis modis vsurpatur in sacris
litteris. 502.b.2
Vinea, de qua dicitur Isa. in cap. 27. cur di-
citur vinea meri. 504.b.1
Vinea produunt aliquando spinas, & quo-
modo. 112.e.2
Vinum rubeum solet esse optimum, & val-
de preciosum. 503.c.2
Vinum felle, & aceto mixtum, in Cruce
Christi propinatum. 504.a.1
Vinum subtrahit intelligentiam, & sapien-
tiam. 527.b.2
Vinum, citra necessitatem ebibitum, quid
efficiat. 528.b.2
Vinum rubeum extraxit vinea de latere
Christi. 504.b.1
Violentia praedatio cum tumultu. 241.d.1
Vir grauis, se locuturum proponens, omnes
assurgunt, & aures erigunt. 14.c.2
Vires, potissimum in brachijs, manibus, &
cruribus, consistunt. 667.a.2
Vires, ob metum remitti, ac dissolui conspi-
ciuntur. 667.b.2
Virga humeris, quid sit. 240.b.1
Virga, & baculus, quo Deus explet furo-
rem, & indignationem. 258.d.1
Virga Aaron, typus fuit Christi resurrectio-
nis. 273.d.2
Virga, nunquam a damnatis, est amouen-
da. 596.c.2
Virga furoris Domini, cuius proprietatis
sit. 596.e.2
Virgilij Maronis Carmen. 840.e.1
Virginis Mariae imago, quo cultu debeat ve-
nerari. 812.c.1
Virginitas non fuit prohibita in veteri le-
ge. 98.c.2
Virgo Maria, cur dixit Angelo. Quomodo
fieri istud. 191.c.2
Virgo Maria, nulla hominis ope, sed sole
Spiritus sancti oblatione, genuit Chri-
stum. 273.e.2
Virgo Maria, secundum Ambrosium, tan-
quam nubes, pluit in terras, gratiam Chri-
sti. 363.a.1
Virgo Maria, specialis gratia, fuit a Deo
praeservata. 321.d.2
Viri fortes, sunt quasi vestes. 792.b.1
Viri Sodomitae spefimus fuerunt. 39.d.2
Viri Infres, qui scripserunt ex omni regu-
larium societate. 97.c.2

Viri graues, & experti, sunt adhibendi ad
tractanda, & conficienda magni ponde-
ris negocia. 677.d.1
Vis diuina, accepit nomen libri, & quare.
662.a.2
Visio Isa. fuit facta, super duas Tribus.
7.a.1
Visio, qua vidit, &c. est improprie dictum.
8.c.2
Visio distinguitur ab Historia, Prophetia,
& reuelatione. 9.c.1
Visio, qua Esa testatur se viderisse Dominum
proprijs oculis, non fuit imaginaria, aut
intellectiva, sed corporea, secundum
aliquos. 158.b.1
Visio multipliciter sumitur. 293.b.1
Visio Esa. in cap. vigesimoprimo, est facta
obscura. 401.a.2
Visio Esa. in hoc eodem cap. fuit potius ima-
ginaria, quam realis, & sensata. 401.b.2
Visio creaturarum, fuit scientibus, & ne-
scientibus, quasi verba libri signati, quo-
modo intelligitur. 657.b.2
Visitatio multipliciter accipitur. 257.b.1
Visitatio duplex. 442.c.1
Visitatio non semper sumitur in bonam par-
tem. 299.a.1
Visus neque interior, neque exterior, potest
aliquid videre, nisi moueatur a visibili.
146.c.2
Visus noster tam interior, quam exterior,
non mouetur a Deo. 146.d.2
Virtus maxima maiestas, & robur ventu-
ri Messiae. 280.c.2
Virtus, & efficacia, praedicationis Euan-
gelij. 281.c.2
Virtus, & potentia Dei praeparata, & reso-
luta, ad puniendum Aegyptios. 371.e.1
Virtus Dei, & potentia infinita. 594.d.1
Virtus est discenda, & imitanda, non viri-
bus natura comparanda. 34.d.2
Virtutes morales, disponunt ad vitam con-
templatiuam. 615.e.2
Virtutes ad adiuuam vitam spectantes. 639.a.2
Vita humana, comparatur tela Araneorum.
574.e.1
Vita, qua Deus viuunt, est et naturalis, &
per essentiam. 662.e.1
Vita nostra qualis, secundum Basilium.
701.e.1
Vita nostra, est ve' ut quadam tela. 703.b.2
Vita homini praesens, amarissima. 712.c.2
Vita duplex, corporis, & animae. 712.a.2
Vitia

Vita spiritalia, sunt longe maiora, quam carnalia. 532 a.1
 Vita, qua coinquinant hominem, qua. 161. b.2
 Vita, & peccata, possunt dici, Reges & Principes a vitorum nostrorum. 181. a.1
 Vitium labiorum, quid sit. 539 a.2
 Vitiosa verba, primi apertis sunt consona vitiosis verbis totius libri. 44 a.2
 Vitulatus, quid sit. 297. a.1
 Vitra quid sit, quid conferat, quos efficitus producat, & quam varia habeat significationes. 571 e.1
 Vitra mortis, quid sit. 574. a.1
 Vitra alius cuius rupis preminenti, & vehementer grata. 606 b.1
 Vita est tantum via, prima et precipua tendendi ad sanctam Syn. 672. d.2
 Vnde habuerit initium, iam magnus, & frequens cultus Idolorum. 809 a.2
 Vnde dicantur Diuini. 365. b.1
 Vitras, & Trinitas Personarum. 330. a.2
 Vitruerfa sa ra Scriptura iure optimo appellatur liber in singulari, & quare. 658. b.2
 Vitruerale Iudicium, quanto erit, & paritulari, quando fieri possit. 84. c.1
 Vitruerfus Israe'l non perijt. 635 c.2
 Vitruer Dei matris, vitruer erroris, vitruer expellit. 669. b.1
 Vitruer Dei, nec alterius cuiuspiam, munus potius esse, corroborare dissolutos, vita redere mortuis, & similia. 669 c.1
 Vitruer praecepto, tota lex continetur. 540. b.1
 Vitruer, & idem Deus est valde dissimilis, respectu bonorum, & malorum. 223. a.2
 Vitruer non potest imperare vitruerfo Orbi, & sit. gulis eius paribus. 623. b.2
 Vitruer alios, ad laudem Dei, quantum confert. 290. d.1
 Vitruer Isa Israelitas, coronam superbia, & quare. 520. a.2
 Vitruer Isa ex Persona Dei, Populum suum, duplici nomine. 802 a.2
 Vitruer Deus ipsum Cyrum, Christu meum, & quare. 816 c.1
 Vitruer Angelorum, audite fuerunt, & quando. 634. c.2
 Vitruer, & locutioni, qua vulnerati in terram cade res solent emittere, omparantur ijs, qui sub terra in aliqua fouca latitant. 554. e.1
 Vitruer ferabitur, & clamabit, quomodo intel-

licatur. 775. e.2
 Vitruer in humeris, quid sit. 285. a.1
 Vitruer Deus Tribus Iuda, grauitate punire, & quare. 353 b.1
 Vitruer volumen faderis, quare. 659. a.2
 Vitruer voluntas beneplaciti, & voluntas signi, qua. 843. c.
 Vitruer voluntas Dei fuit, quod Iudas punirentur, non vt penitus deleterentur. 259. 2
 Vitruer vomitus, ex quo procedat. 528. a.2
 Vitruer vouere, honum est. 377. b.1
 Vitruer vox Domini, quasi mare sonabit. 140 c.2
 Vitruer vox multitudinis, erit in montibus, quomodo intelligatur. 296 b.2
 Vitruer vox Propheta, commiserantis. 319 a.2
 Vitruer vox eorum, qui a peccati, & demonis seruitute, sunt liberati. 488 d.1
 Vitruer vox, qua aliqui vocantur, est vox liberi arbitrii, diuina gratia praecenti, atque ei sem consentientis. 51. a.1
 Vitruer vox, est quilibet quoddam verbi vehiculum. 723 b.1
 Vitruer vrbes, & optida, in quibus non colitur vitrus, & religio, non sunt appellandae vrbes. 249 a.2
 Vitruer vrbes Iudae, subtrahente Deo marum sua, deleta fuerunt, & penitus absumptae. 692. b.2
 Vitruer vrbs, praesertim Primaria, non deberet edificari prope mare. 235. d.1
 Vitruer vrbs olim eminentissima debebat in vallibus profundissimam reduci. 407 b.1
 Vitruer vrbs Ierusalem, triplici muro circumdata, & praemunita. 415 e.1
 Vitruer vrbs Romana, solet nunc parari Cius as Praetorium. 436 d.2
 Vitruer vrbs Sacerdos, & Zacharias filius Barachia, testes fideles. 208. d.1
 Vitruer vrbs, & Zacharias, quod significant. 209. a.2
 Vitruer vrbs Sacerdos, qui ad imperium Reus Achaz, crexit altare in templo Domini, fuit Idololatra. 209 e.2
 Vitruer vrbs speculator. 402 b.
 Vitruer vsque ad terminum loci, quomodo intelligatur. 118 a.2
 Vitruer vsquequo Domine: quomodo intelligitur. 167 d.1
 Vitruer vsus, & mos Prophetarum. 268 c.2
 Vitruer vitruer astuetis. Ista particula bifariam exponitur. 122 a.2
 Vitruer vitruer Isa. in textu. 2. 34. cap. eleganti Hyperbole. 647. d.1
 Vitruer vitruer Propheta quare Synonymis idem referen-

referentibus, & quare. 841 a.2
 Vitruer vitruer fellis, & vitruer amarissimus procedit de Sodomorum vitruer. 113 e.2
 Vitruer vitruer vulgare dictum. 261. b.1
 Vitruer vitruer vulgare dictum. 356 c.2
 Vitruer vitruer vulgatum dictum, maierna lingua 485. e.1
 X
 Vitruer vitruer Xpus dicitur gladius pungentissimus. 37. b.1
 Vitruer vitruer Xpus dicitur vermis, & non homo. 16. e.1
 Vitruer vitruer Xpus conueit aquam in vinum. 39 a.2
 Vitruer vitruer Xpus est verus Messias. 50 c.2
 Vitruer vitruer Xpus iudicabit gentes. 52 d.2
 Vitruer vitruer Xpus cur dixit. Non veni pacem mittere in terram, sed gladium. 54. b.2
 Vitruer vitruer Xpo multa conueniunt. 74. a.2
 Vitruer vitruer Xpam possimus appellare, prudentem eloqui mistici. 75 a.1
 Vitruer vitruer Xpus fuit pudens auditor. 75 c.1
 Vitruer vitruer Xpus quandoque interrogatus, non respondebat. 75. c.1
 Vitruer vitruer Xpus fuit repletus, ab instanti conceptionis sua, omnibus donis. 75. e.1
 Vitruer vitruer Xpus dicitur germen Domini, exultatio, & fructus terra sublimis. 99 b.2
 Vitruer vitruer Xpus dicitur frater noster. 107 c.1
 Vitruer vitruer Xpus, Apostoli, & Iudaei fideles, germen delectabile. 99. d.2
 Vitruer vitruer Xpus, quandoque vocatur cornu saluiss, & quare. 111. d.1
 Vitruer vitruer Xpus est filius olei. 111. e.1
 Vitruer vitruer Xpus testis locula, mortuum vidua filium suscitauit. 160 a.2
 Vitruer vitruer Xpus liminis oculis, caeci a natiuitate visum restituit. 160 b.2
 Vitruer vitruer Xpus nihil commune habet cum Acha Rege Iuda. 180. c.1
 Vitruer vitruer Xpus per suam sanguinem, diluit, & tergit, cordis nostri maculas. 181. d.1
 Vitruer vitruer Xpus est P. scima superior. 181. c.2
 Vitruer vitruer Xpus duos habuit filios. 181. e.2
 Vitruer vitruer Xpus Iesus verè, & proprie dicitur Emmanuel. 193. d.1
 Vitruer vitruer Xpus nobiscum est multis modis. 193. d.1
 Vitruer vitruer Xpus vocatur Iesus. 194. b.1
 Vitruer vitruer Xpus, cur belator, prado, & spoliatorum detraitor, nuncupatur. 208. c.1
 Vitruer vitruer Xpus varijs nominibus nuncupatur. 214. b.2
 Vitruer vitruer Xpus ratione qua Deus est infinitorum nominum. 214. d.2
 Vitruer vitruer Xpus magna eius patientia sustinet nos. 216. a.2
 Vitruer vitruer Xpus iugum suauè. 216. c.2

Xpi diuinitatis, maximum, & inuincibile argumentum. 489. d.2
 Xpi nomen per vitruer universum orbem, corruscavit, & illuxit. 219. c.2
 Xpi promissio stat firma, & immobilis. 220. c.1
 Xpus dicitur lapis offensionis, petra scandali, & ruina. 223. c.2
 Xpus non est in causa, quod aliquis offendant, & cadant. 213. d.2
 Xpus multos ex Iudaeis, & nonnullos ex gentibus, ad se pertraxit. 233. e.2
 Xpus vera lux. 235. a.2
 Xpus vicit mundum, & diabolum. 240. a.2
 Xpus natus est nobis, & datus est nobis, & pro nobis. 242. c.2
 Xpus vocatur Paruulus, & quare. 242. e.2
 Xpus dicitur filius, & puer. 243. a.2
 Xpus Princeps, Principatus, & Principum honorum omnium. 243. b.2
 Xpus verè dicitur Princeps noster, & quare. 243. d.2
 Xpus gerit Principatum, super humerum eius. 243. e.2
 Xpus Iesus plura nomina habet. 244. a.2
 Xpus dicitur admirabilis, & quare. 244. c.2
 Xpus, magni consilij Angelus. 245. c.1
 Xpus Propheta. 245. b.2
 Xpus dicitur consiliarius. 245. a.2
 Xpus qui se declarauit verum Deum. 246. b.1
 Xpus solus vicit ipsam mortem. 246. a.2
 Xpus fuit ex semine Dauid. 273. a.1
 Xpus originem duxit, ex progenie Iesse. 273. b.1
 Xpus potest dici, virga, & flos, & quare. 273. a.2
 Xpus non sine causa, dicitur flos campi. 273. e.2
 Xpus cur dicitur flos campi, & non flos horti, aut pomerij. 273. e.2
 Xpus non potuit timere malum. 275. d.2
 Xpus est futurus Iudex rectissimus. 279. a.2
 Xpus percussit homines virga oris sui, & spiritus labiorum suorum interficiet impium. 280. d.2
 Xpus dicitur infans, qui delectabitur ab vberibus super foramina aspidis, & in cauernis regum. 283. d.1
 Xpus positus est in signum. 284. a.2
 Xpus cepit facere, & docere. 286. e.2
 Xpus dicitur Saluator, & quare. 289. d.1
 Xpus dicitur, & Deus fortitudo nostra, & laus. 289. a.2
 Xpus

Xpus potest dici Saluator meus, & Saluator omnium. 289. b. 2
 Xpus pronobis sustulit inexpugnabilem demoneis iramudem, & multa alia fuit operatus. 290. c. 2
 Xpus est in medio nostris, & quo. 291. a. 1
 Xpus: Iesus dicitur Oriens. 294. e. 1
 Xpus, Arabis dicitur metaphorice. 303. a. 1
 Xpus sua singulari sapientia, Scribas, & Phariseis o fundebat. 322. d. 1
 Xpus temporibus erat renouandum, & instaurandum solus in Dauid. 334. c. 1
 Xpus elegit spicas. 344. d. 2
 Xpus nominat Apostolos veloces. 356. e. 1
 Xpus fructus benedictus, productus ex utero Virginitis Mariae. 359. c. 1
 Xpus fuit figuratus, per Cyrum, & Dauidum Reges Persarum. 392. a. 2
 Xpus dicitur Leo, & quare. 402. d. 1
 Xpus vocabatur discipulus, tanquam camelus, & asinus. 404. c. 2
 Xpus solus est iustus, bonus, & inter mortuos liber. 438. d. 2
 Xpus multa fert ut homo, & multa que fieri non poterant, nisi esset Deus. 459. a. 2
 Xpus dicitur pauper, & egenus, & quare. 469. c. 1
 Xpus iustus, tenuit semitam rectam ad ambulandum. 483. c. 1
 Xpi hereditas, & possessio. 488. c. 2
 Xpus est fortilo Paris. 508. c. 1
 Xpus de radice Iaob, secundum carnem duxit originem. 509. b. 1
 Xpus eiecit foras, Principem huius mundi. 525. c. 1
 Xpus est porta, per quam ingredimur aulam regni celestis. 526. a. 2
 Xpus vere videns appellatur. 528. a. 1
 Xpus appellat Iudaeos, generationem prauam, & adulteram. 536. e. 2
 Xpus dicitur lapis preciosus. 543. e. 1
 Xpus fuit lapis a Iudaeis reprobatus, & a Deo probatus. 544. d. 2
 Xpus dicitur lapis summe angularis. 544. e. 1
 Xpus est angulus, & est in fundamento fundatus, & est fundamentum. 545. c. 1
 Xpus vocat eam anguli, & quare. 545. d. 1
 Xpus ponit iustitiam in mensura, & quare. 545. c. 2
 Xpus cur venit in hunc mundum. 560. a. 1
 Xpus fuit liber, septem sigillis signatus. 550. b. 1
 Xpi fideles, dicuntur Pauperes, & egeni.

584. d. 1
 Xpus, & Apostoli, in Sicis, & plateis, videntur a reprehendebant. 565. a. 1
 Xpus, & Apostoli multa docuerunt verbo, que non sunt levis mandata. 576. c. 1
 Xpus dicitur panis arctus, & aqua breuis. 590. b. 1
 Xpus dicitur doctor, & praeceptor. 590. a. 2
 Xpus dicitur verus Sol. 594. a. 2
 Xpus, ut Leo, eiecit, & aboleuit demonem. 601. c. 2
 Xpus: Iesus, Leo, fulgur, & grando. 602. a. 1
 Xpus, & ad postoli dicuntur auri, & quare. 602. a. 2
 Xpus: solus, & absque alio titulo, absolute Rex diendus est. 605. c. 1
 Xpus vult, nuncupatur iustus, pater, & iustitia. 605. d. 1
 Xpus est Princeps pacis, & Pater futuris saeculi. 610. e. 1
 Xpus est iustitia, & Pax nostra. 616. c. 1
 Xpus est iustitiam otium honorum. 632. d. 2
 Xpus ab instanti conceptionis sua, fuit parvus. 640. c. 1
 Xpus est fluminis. 642. d. 1
 Xpus Iustus, & legifer. 641. b. 1
 Xpus Dominus, est omnium Prophetarum filius. 646. b. 2
 Xpus dicitur mons pinguis, & quare. 649. c. 1
 Xpus est vertex, & summus omnium montium. 649. d. 2
 Xpus fuit homo secundum carnem spiras, & respirans, sicut alij homines. 67. d. 2
 Xpus fuit Ariolus, & Diuinator. 74. a. 2
 Xpus predicauit Discipulis carmen, & v. a. 659. b. 2
 Xpus nullum librum scripsit. 660. d. 2
 Xpus flos humilitatis, innocentiae, sanctitatis, & omnium virtutum. 666. c. 1
 Xpus est finis, & complementum omnium Prophetarum. 722. a. 1
 Xpus vocatur dextera Dei Paris. 754. d. 1
 Xpus, qua ratione dicatur verus. 755. b. 1
 Xpus Dei filius, seruus vocatur. 764. c. 1
 Xpus solus ex diuinis personis, carnem suscepit. 764. c. 1
 Xpus non solum fuit electus, verum etiam magnopere dilectus. 765. a. 1
 Xpus in quantum homo fuit speciosus forma, praefiliis hominum. 765. b. 1
 Xpus mitis, humilis, & mansuetus. 766. a. 1
 Xpus an debeat dici seruatus, aut seruato. 770. b. 2

Xpus

Xpus multifaria suscitauit Zelum. 775. e. 1
 Xpus voluit ostendere, quis esset, quantum esset, & quantum posset. 776. e. 1
 Xpus dedit homines pro Ecclesia. 787. b. 1
 Xpus habet eandem naturam cum Patre, et quacumque sunt in Deo, pater tria. 790. b. 2
 Xpus, qua ratione potest dici, factus, & formatus. 790. c. 2
 Xpus seruauit in peccatis nostris. 797. b. 1
 Xpus a triplici morte nos liberauit. 797. d. 2
 Xpus Dominus Rex, & Redemptor, & gentium, & Iudaeorum. 805. a. 2
 Xpus Primogenitus omnium creaturarum. 821. a. 1
 Xpus Dominus, suscitatus ad iustitiam. 826. a. 2
 Xpus dicitur Avis. 844. a. 1
 Xpi corpus dicitur ciuitas, & templum Dei. 826. c. 2
 Xpi humanitas fuit instrumentum diuinitatis. 798. c. 3

Xpiani, & ministri Dei, subiecerunt sibi magistratus, & Principes Iudaeorum, & gentium. 307. d. 2
 Xpianus Populus, vinea Dei electa. 112. e. 2
 Z
 Z Abulon designat Ecclesiam sanctam Orthodoxam. 237. e. 2
 Zacharias pater Ioannis, in qua verba prorupuerit. 474. a. 2
 Zacharias pater Ioannis Baptistae laudatur, & quare. 4. d. 2
 Zelantes populi, possunt dici ipsi gentiles, & quare. 486. c. 2
 Zelus est in triplici differentia. 486. a. 2
 Zenonis Imperatoris desum. 621. a. 2
 Zizania vna cum tritico, reperiuntur in agro. 507. d. 1
 Zona, vel cingulum, quid sit. 281. d. 2
 Zorobabel, filius Salatiel. 603. d. 2

FINIS INDICIS.

ADNOTATIO DOCT.
AB AVTHORE CITAT.
IN PRIMO TOMO.

Bbas Calepinus
Tui Castaneus
tien Casiodorus
fis. Chrysofomus
Ab. Ciprianus
Cyrillus Alex.
Coelius

Aggæus
Albertus Pighius
Alex. Imol.
Ambrosius
Amos
Andreas Tiraquell.
Antonius Poslou.
Aristoteles
Athanasius
Auerroes
Augustinus

B

Baldus
Bartholus
Basilus
Benedictus
Benedictus Pererius
Bernardus
Berofus

C

Cæfar Baronius
Caietanus

Calepinus
Castaneus
Casiodorus
Chrysofomus
Ciprianus
Cyrillus Alex.
Coelius
Colummella
Concil. Trid.

D

Damasenus
Daniel
Dionisius
Dioscorides
Domjnicus Soto
Dried

E

Egidius Roma-
nus.
Epiphanius
Euripides
Eusebius Cæsariensis
Euthimius
Ezechiel

F

Flauius Iosephus
Franciscus Tole-
to

Franciscus Prierius
Franciscus Forerius

G

Glosa interlinea-
ris
Gregorius
Gregorius Magnus
Gregorius Nislenus.

H

Abacuc
Harodotus
Hieremias
Hyeronimus
Hylarius
Hireneus
Horatius.

I

Iacobus de Valen-
tia
Innocentius Tertius
Ioannes
Ioannes de Turre
Cremata
Ioel
Ionas
Iosephus
Isidorus Clarius
Iustinus Martir.

Lan-

L

Lancellotus Cor-
radus
Lactatius Firmianus
Leo Papa
Lucanus
Lucas.

M

Magister senten-
tiarum
Magister Didacus de
tunica
Malachias
Marcus
Marcus Tullius Cic.
Martinus Peresius
Matthæus
Menander
Metaphrastes
Michael Salon
Michæas.

N

Naum
Nicolaus de
Lyra

Nonius.

O

Oecumenius
Origenes
Orosius
Oseas
Ouidius.

P

Papinianus
Peresius
Petrus Berchorius
Philo
Plinius
Polidorus
Procopius
Propertius.

Q

Qvintilianus.

R

Rvbertus Abbas
Rubertus Be-
larminus.

S

Salicetus
Salomon
Salustius
Simmacus
Sophonias
Stephanus Durantes
Sueslanus.

T

Terentius
Tertullianus
Theodoretus
Theophilactus
Thiconius
Tomas de Aquino.

V

Valerius Max.
Vgo
Virgilius
Vulpianus.

Z

Zacharias.

EXPLANATIO

IN PROPHETIAM ISAIÆ

A. F. THADDAEO

PERVINO ORDINIS EREM. S.

AVGVSTINI SACRAE THEO.

LOGIAE DOCTORE CONSCRIPTA.

CAPVT PRIMVM.

PROPHETIAE INSCRIPTIO.

ISIÒ Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam, & Hierusalē in diebus Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia Regum Iuda. Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam dominus loquutus est. Filios enutriui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum, & asinus presepe domini sui: Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Vagēti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis: dereliquerūt dominum; blasphemauerunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos ultra; addētes prauaricationem? Omne caput languidum, & omne cor marens. A planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas: vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circum ligata, nec curata medicamine, neque fota oleo. Terra vestra deserta, Ciuitates vestrae succensa igni: regionem vestram coram vobis alieni deuorāt, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Et derelinquetur filia Sion, ut umbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut Ciuitas, que vastatur. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semē, quasi Sodoma fuisset, & quasi Gomorrha similes essemus. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrha. Quo mihi multitudinē victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum. holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum ueniretis ante conspectum meum.

Tex. 1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

quis, quæsiuit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atrijs meis? ne offeratis ultra Sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi. Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, iniqui sunt cætus vestri: Calendas vestras, & sollempnitates vestras odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens:

13. Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: & cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam: manus enim vestrae sanguine plene sunt. Lauamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere peruersè, discite benefacere: querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam. Et venite, & arguite me, dicit Dominus: Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabitur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quòd si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os domini loquutum est. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicida. Argentum tuum versum est in scoriã: vinum tuum mistum est aqua. Principes tui infideles, socij furum: omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non iudicant: & causa viduæ non ingreditur ad illos.

18. Propter hoc ait dominus Deus exercituum, fortis Israel: heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Et conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriã tuam, & auferam omne stannum tuum. Et restitua iudices tuos ut fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus: Post hæc vocaberis ciuitas iusti, urbis fidelis. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia: & conteret scelestos, & peccatores simul: & qui dereliquerunt dominum, consumentur. Confundentur enim ab idolis, quibus Sacrificauerunt: & erubescetis super hortis, quos elegeratis, cum fueritis velut quercus desfluentibus folijs, & velut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra, ut favilla stuppæ, & opus vestrum quasi scintilla: & Succedentur utrumque simul, & non erit qui extinguat.

Capitulum primum.

VISIO Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam, & Hierusalem in diebus Ozia, Ioathan, Achaz, & Exechia Regum Iuda.

EXPOSITIO.

Auctoris in sententia.

Tex.

Tractanda proponuntur.

Quò 1.

Isaias 1. filius domini.

Lib. 3. Rhet. cap. 2. Auer. 1. Philo. 60. 1.

OSQVAM Deo opt. Max. inspirante, & suam opem afferente opus hoc tam grande explanare, seu potius quæ ab eruditus viris in hanc vltimè diem pluribus verbis allata sunt in summam, & compendium redigere decreuimus, ab explicatione verborum, quæ veluti titulus, & inscriptio operis posita sunt, initiũ faciemus. Inquit ergo. *Visio, quam vidit Isaias &c.* Super his hæc omnia sigillatim videbimus. Primum quidem de nomine ipsius Prophetæ, quomodo reuera debeat nuncupari, quia non omnes idem sentiunt. Deinde videbimus quis fuerit iste Propheta videlicet qualis, & quantus. Tertio quando prophetauit. Quarto ad quos, vel vbi prophetauerit. Quinto quomodo vocat, & inscribitur hanc suam prophetiam. Postmodò quid ipsa contineat. His omnibus breuiter explicatis, rem ipsam aggrediemur. De primo igitur proposito dicimus, quod idiomati hebraico addicti, & ab eorum usu nequaquam recedentes, appellant hunc Prophetam Iesaiam, quæ admodum etiam alium prophetam appellant Hieremiam, nec ab re, quia ut D. Hieronymus in tractatu de nominibus hebraicis interpretatur, hoc nomen, salus Domini appellatur, & merito quidem eiusmodi interpretatio conuenit huic Prophetæ, quia reuera (vt inferius ostendemus) salutem domini idest quæ futura erat per dominum Iesum nobis apertè patefacit, ac denunciat Verum quia nominibus vtendũ est vt plures, vt inquit Aristoteles, & viri graues, & eruditi modi-

cam habent sollicitudinem de nominibus, sumus in ea sententia, vt potius Eesaias, vel Isaias debeat nuncupari, vt plures nostrorum nuncupant, quàm priori vocabulo, & ea potissimum ratione id fieri debere sentimus, ne nouitate vocabuli aures legentium offendamus. Est & alia ratio, quoniam septuaginta Interpretes hunc in modum huiusmodi nomen de hebræo idiomate in græcum transfulerunt: Sic & D. Paulus, & Lucas, & plerique alij in Sacris literis noui testamenti ipsum appellant; quin & nonnulli Iudeorum, vt Philo, & Flauius Iosephus non aliter ipsum nominant. Quare præceptum Platonis seruari optimum erit, ne si moueantur quæ mouenda non sunt, dum præsertim quædam nobis vocabula, ac dictiones occurrunt, quæ horridum, & absurdum sonum habent. Dicatur ergò, & nominetur Eesaias, vel Isaias vt malueris Quis autem, aut qualis fuerit Sanctissimus iste Vates, quod secundo loco monstare proposuimus, primum quidem quantum ad eius genealogiam, & conditionem, seu potius originem attinet, ipsemet in principio huius sui operis manifestat dum inquit. *Visio Isaiæ filij Amos, quam vidit &c.* Cum autem omnes ferè Interpretes, & priscorum temporum scriptores asserant huic Amos patrem huius Prophetæ fuisse fratrem Amasiæ Regis Iuda, de quo habetur 4. Regum cap. 14. clarissimè constat hunc Prophetam ex regia profapia originem duxisse. Non itaq; hic Amos, cuius filius esse perhibetur ille est, quem inter duodecim Prophetas sacrae literæ recensent, tamen nonnulli existimant & cum, qui Pater Isaiæ perhibetur inter Prophetas esse

Philo. & Iosephus. Platonis Præceptum.

Quò 2.

4. Reg. cap. 14.

numerandum, cum præsertim opinentur, non solum eos Prophetas, & in Prophetarum numero esse reponendos, qui vere, & propriè hoc prophetiæ munus habuere, verum etiam & patres, & auos, nec non & atavos eorum in prophetarum albo esse describendos: nequè mireris, quòd Prophe-
 tæ sui generis secundum carnem conditionem explicant. Apostoli autem & Euangelistæ non ita frequenter sui generis, & natalium notionem prodant, quoniam Christi Iesu seruituti prorsus addicti, & eius familiæ plufquam alij ascripti, & tanquam denuo renati, modicam, vel nullam rerum temporalium curam habuerunt, cuius rei exemplum manifestum sumere possumus ab ijs, qui voluerunt ingredi in regnum cælorum, quippè qui deposuerunt pristinam vestem, & veterem hominem exuerunt, vt Bartholomæus, D. Petrus, Ioannes Baptista, & plerique alij, vt expeditius ad regnum cælorum euolarent, id quod & nos, qui arctiorem, & puriorem vitæ rationem auspicamur, facere oportet, quemadmodum D. Pater Augustinus admonet cum inquit. Qui ad illam Sanctam societatem ex paupertate venerunt, non de parentum diuitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate studeant gloriari: Cui admonitioni subscribere voluere Patres eiusdem instituti, dum in suis legibus, & Constitutionibus præcipiunt, ne patres gradus parentelæ suæ recitent, nec de generis nobilitate se iactent, vnde factum puto quòd olim apud viros probos, & vere cordatos, quique arctiorem viuendi regulam profitebantur, non erat in vsu familiarum suarum cognomina retinere, vt qui à familijs terrenis, & carnalibus ad alias familijs, nempe spirituales se transfulerunt, quæ quamuis ita sint (vt prædiximus) tamen nõnunquam Apostoli quoq; ob aliquam rationabilem causam sui generis secundum carnem mentionem fecerunt, vt videre est Philip. 3. & 2. ad Corinth. 11 vbi occasione accepta à pseudo Apostolis, & ipse quoque D. Paulus gloriatur secundum carnem, & ostendit

A sui generis nobilitatem. Afferunt aliquid & aliam causam cur Prophe-
 tæ sui generis, vel profapiæ rationem habebant, quia .f. verebantur, ne sua varietate scribentes, nullius, aut modicæ apud posteros aucloritatibus existerent: contra verò Apostoli, qui futuri erant noui testamenti præcones, non solum Iudeis, sed & gentibus se gratos, & amabiles reddere studuerunt, & propterea nõ curarunt suis literis, & scripturis suos natales recensere & suorum maiorum nomen iactare, cum præsertim nomen Iudæorum non satis gratum, & plausibile apud gentes haberetur. Et est peculiaris ratio, qua permotus Isaias suum nomen, pariter & Patris voluit apponere, id enim non ex inani gloria, vt plerique faciunt, sed Deo mouente, & dirigente eius intellectum hoc fecisse credendum est, vt scilicet Pater honoraretur in filio, filius enim sapiens est honor, & gloria patris, quemadmodum & Pater solet esse aliquando gloria filiorum, vt pater Prouerb. 17. Corona senum filij filiorum, & gloria filiorum Patres eorum: Vnde Lucæ primo commendatur Ioannes baptista, quòd ortum duxerit à probis, & honoratis parentibus, dicens, quòd ambo erant iusti coram Deo super qua re vide quid ait Amb. supra Lucæ cap. 1. in principio, vbi dicit quod scripturæ diuinæ non solum mores in ijs qui prædicabiles sunt sed & parentes consuevit laudare, sic enim laudatus est Zacharias Pater Ioann. Baptist. sic etiam Anna mater Samuelis Prophe-
 tæ, sic & Timotheus laudatur à D. Paulo, quòd originem duxit à probis, & honestis parentibus dū inquit 2. Thimot. cap. 1. gratias ago Deo, cui seruiò à pgenitoribus in cõsciẽtia pura, & paulo post, vt gaudio implear, recordatione accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in aua tua loide, & matre tua Eunice, certus sum autem quòd & in te. Certe dici non potest quantum conferat ad commendationem bonorum, & eorum virtutis attestacionem, quòd originem duxerint à viris probis, & fidelibus, & præclaris virtutibus exornatis, vt quasi

Prouerb. 17

2. Thimoth. cap. 1.

inre quodam hæreditario bonitatem A contraxisse existimantur: propter igitur honorem, & gloriam patris, & ad ostendendam sui erga ipsum animi gratitudinem, vt filium bonis moribus imbutum, & diligenter instructum ac disciplinatum decet, voluit nomen patris apponere. Qua in re nec prætereunda est insignis modestiæ, & humilitatis suæ consideratio, cum vt supra diximus loquatur de se ipso in tertia psona quasi alius sit de quo loquitur ad euitandam iactantiam, & inanem gloriam, qua pleriq; tum veteres tum moderni laborant, quippe qui potius humanæ laudis aucupandæ causâ, aut ob alicuius Principis fauorem promerendum, dum aliquid in lucem produnt, non solum nomina, & cognomina suis opusculis inserunt, sed quoscunq; gradus, & dignitates, quas quomodolibet fuerint adepti, libenter apponunt, non sic autem hic noster Prophe-
 ta, sed hoc solum nomine, & inscriptione est contentus, vt dicat Viso Isaiæ Prophe. a filij Amos &c.
 Porro de dignitate eius, & excellentia quo ad eius scripturam, & prophetiam, non est cur multa dicamus, ipsa enim eius scripta declarant, & manifestè produnt eius excellentiam, & dignitatem, vt communi omnium consensu, verius Euangelista, quàm Prophe-
 ta sit nuncupandus: ita enim clarè, & apertè, quin etiam & copiosè mysteria saluatoris nostri, & Ecclesiæ magnificentiam, splendorem, ac dignitatem expressit, vt nulla, vel modica verborum explicatione indigemus, tametsi in plerisq; rebus arcanis describendis, & cõtextedis, multis tropis, & figuris & varijsq; velaminibus vtatur, quæ admodum & alij Prophe-
 tæ fecisse videntur, id quod nõ sine causa factum esse putandum est, ne videlicet margaritas porcis, neq; Sæcti canibus attulisse videantur, atq; etiam, vt nostra in Sacrarum literarum studio diligentia, & assiduitas continuè haberetur, qua & alijs proficere, & nos quoque æternæ vitæ præmio aliquando potiri valeremus, iuxta illud Ecclesiastici. Qui elucidat me, vitam æternam habebunt.

Isaias potius Euangelista quam Prop.

Matt. cap. 7.

24. Cap.

Quò ad tertium ab initio propositum videlicet quo tempore prophetauerit, ipsemet explicat cum inquit. Indiebus Ozia, Ioathan Achaz, & Iecchie Regum Iuda idest sub principatu, & dominio omnium istorum Regum Isaias prophetauit; licet nonnulli dubitent num aliqua fuerit facta reuelatio huic Prophe-
 tæ sub Rege Ozia dum ipse viueret, cum ea, quæ habetur 6. cap. fuerit facta post obitum ipsius. Propterea dicunt aliqui, quòd multæ fuerint factæ reuelationes huic Prophe-
 tæ sub hoc Rege Ozia antè obitum ipsius, alioquin difficile admodum sustineri posset quòd hic dicit videlicet indiebus Ozia, & aliorum Regum prophetasse, & quâuis propter modestiam de aliena psona loqui videatur, ipse tamen est qui loquitur, & proficitur se sub eo Rege visionem vidisse, id autem ab eo factum esse creditur, primo, ad demonstrandam veritatem prophetiæ, ne quis fortè suspicaretur hoc esse somnium, aut puram imaginationem, sicut etiam fecit D. Lucas, vt habetur cap. 3. cum voluit mentionem facere de tempore, quo Ioannes Baptista prophetauit, vel prophetare incepit. d. Anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæsaris, procurante pontio Pilato Iudeam &c. factum est verbum domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto &c. fecit hoc etiam vt ostenderet, quòd omnipotens, & misericors Deus diuersis temporibus iuxta vniuscuiusq; mores, & vitam volebat per hunc Prophe-
 tam viam salutis demonstrare, & fidei initia patefacere; fuit etiam valde opportunum tot Principum, sub quibus ille prophetauit, tempora describere, vt agnoscamus quam fuerit intrepidus Sanctissimus iste vates in prædicando, & denunciando quæ parum graua futura erant illis Principibus, nec sub vno tantum Rege voluit isthæc prodere, & propalare, sed sub diuersis, in tantum quòd sub vno illorum Regum, cuius nomen hic subicitur samsissimum supplicij pertulit, & mortè obiit, ex qua animi cõstantia, non mediocrem laudem est assecutus, quem idmodum & Ioannes

A 3 baptista

In regula.

Par. 3 cap. 3. constitu.

Philip 3. 2. Cor. 11.

baptista magnopere apud sacros Euan-
gelistas commendatur, quandoquidem
non est veritus & ipse Herodem
arguere d. Non licet tibi habere uxorem
fratris tui. Difficile quidem est
cum Principe contendere, & eius volun-
tati resistere vt habetur Eccles. 4.
At ipse Isaias fuit adeo fortis, & con-
stans, quod sub tot Regibus ausus est
prædicere, & palam denunciare quæ
ventura sunt præter, & contra opinio-
nem illorum, & eorumdem arguere
impietatem. Nec prætereunda est ea
causa, quæ mox tetigimus, hoc idè fa-
ctū Deo inspirante, ne videlicet Genti-
les & Iudei dicerent, aut putarent quæ
dicimus, & prædicamus de Christo do-
mino esse, & fuisse hominum commen-
ta ad decipiendas, & dementandas eo-
rum mentes, cum ante octingentos,
& plus annos ante Christi aduentum,
& eius passionem, misteria fidei nos-
træ fuerint prædicta, & prædicata.
Quod aut hoc sit efficax argumentum
aduersus Iudeos, & gentiles, & quos-
cunq. homines periticos, constat ex
eo, quod licet Christus dominus post
resurrectionem suam se visibilem, &
palpabilem coram discipulis ostende-
ret, quo firmiter crederent, se eum esse
Christum, qui fuerat mortuus, & sep-
ulchrum, verè resuscitatum, voluit ta-
men per veterum scripturarum testi-
monia id ipsum confirmare, propterea
aperuit illis sensum, vt intellige-
rent scripturas. Et incipiens à Moise,
& Prophetis interpretabatur illis scri-
pturas, quæ de ipso erant. & D. Petrus
post enarrata quædam misteria, dona,
ac beneficia, nobis à Deo opt. max. col-
lata, & præsertim manifestationem glo-
riæ suæ in monte sancto, & declara-
tionem Filij sui dilecti, subdens inquit
2. Petri cap. 2. cap. 1. Habemus firmiorem prophe-
ticum sermonem, cui benefacitis at-
tendentes quasi lucernæ lucenti in cali-
ginoso loco, donec dies clucescat, &
lucifer oriatur in cordibus vestris: Vn-
de & stella, quam viderant Magi in or-
iente, quæ erat signum satis efficax
Christi nati, in ingressu Hierusalem,
vbi erant scripta Prophetarum euauit
ab oculis eorum, hac ratione insinuât

Math. 14
Mar. 6.
Eccl. 4.

Veritas in-
trepidè est
prædicanda,
et vitia rep-
hendenda.

1. Mc. 2. p.

2. Petri cap. 2. cap. 1.

Math. cap. 2.

A Spiritus sanctus maiora, & clariora ibi
esse testimonia, ad probandum Christi
misteria, quam stellæ apparitionem.
Præterea non ne interrogatus Christus
dominus noster à discipulis Ioannis
Baptistæ Tu es, qui venturus es, an a-
cap. cap.
lium expectamus, postquam propo-
suit, & enarrauit opera, & miracula,
quæ ipse egerat, quia Cæci vident, clau-
di ambulant, quæ quidem erant notissi-
ma, tanquam irrefragabile, & in so-
lubile argumentum, adduxit tesimo-
nium Isaiæ Prophetæ. Quamobrem
solent frequenter Euangelistæ dicere,
cum aliquid de Christo narrauerint.
Hoc totum factum est, vt adimpleren-
tur Scripturæ Prophetarum, & in Actis
Apostolicis. Oportuit adimpleri scri-
pturam, quam prædixit Spiritus San-
ctus, & alibi sepe hoc ipsum reperies.
Sed dubitatur cur Propheta hoc loco
non meminit etiam ipsius Manassis,
cùm sub eo etiam prophetauerit. Di-
cunt aliqui hoc idè factum, quia per
Spiritum Sanctum præuderat se ab eo
fore occidendum. At hæc responsio
non plenè satisfacit, nam diximus pau-
lò ante, quod Isaias fuit vir maximè
constans, & intrepidus ita, quod non
verebatur dicere veritatem quodcunq.
euenerit, propterea non debebat ob-
mittere nomen eius, quod quidem
ad veritatem Prophetiæ plurimum
conferre demonstrauimus: Ob id alij
dicunt eum subtraxisse nomen ipsius,
qui erat vir impius, & maximè odibi-
lis, & abominabilis coram Deo, de cui
similibus dicit Propheta ps. 15. Non
congregabo conuenticula eorum de
sanguinibus, nec memor ero nomi-
num eorum per labia mea. Sed neque
hæc solutio mihi valde arridet, quia
nec etiam alij Reges, quos nominat
fuerunt immunes à peccato, & præ-
terea legitur 2. & 4. reg. & Paralip. 33.
quod ipse Manasses de suis impietari-
bus egit penitentiam; quare non erat
inconueniens, vt ipsum nominaret,
quemadmodum D. Mattheus non est
veritus illum nominare in genealogia
Saluatoris. Proindè aliqui volunt pro-
pterea illum ab Isaiæ prætermis-
quia

Math. 13.

Act. 1.

ps. 15.

Math. 1.

Quo 4.

Rom. 15.

Rom. 11.

Æn. scilicet.

quia, & si fuerit eius tempore, & fortas-
se etiam sub eodem aliquo d. Prophe-
tauerit, nullam tamen illarum reuela-
tionum, quæ in hoc libro recensentur,
habuit eo regnante. Quas & c.
Quarto proponit Isaias in princi-
pio huius operis, vbi, & ad quos fuerit
facta ista visio, & inquit super Iudam,
& Hierusalē i. super duas tribus, quæ
remanserunt segregatæ, & seiunctæ
ab alijs decem tribubus, & hæc duæ fu-
erunt Tribus Iuda, & tribus Beniamī,
quæ duæ Tribus regnum Iuda constitu-
erunt, cuius regni Metropolis erat
Ciuitas Hierusalem, nec immerito huius
seorsum meminit, quoniam quæ
ad vniuersum regnum pertinent, pecu-
liari quadam ratione ad primariam
Ciuitatem pertinere videntur: Nec ab
eorum sententia prorsus recedo, qui
legi volunt super Iudeam, & Hierusa-
lem vt etiam videtur inuere D. Hier. i
expositione huius loci, non super Iu-
dam, & Hierusalem, ad insinuandum,
quod huiusmodi increpationes, & cō-
minationes, pariter, & promissiones,
de quibus aliquando fit sermo, non solū
ad illas duas Tribus, videlicet Iudā,
& Benjamin, verum ad vniuersas Tri-
bus Israel factæ fuerint, quemadmo-
dum in progressu operis palam videbi-
mus, nec solum existimes velim eius-
modi ad eos tantum populos quarum-
cumq. Tribuum dicta esse, sed ad ali-
os multos, quin, & ad nos quoq. in
quos fines secundum deuenerunt, vel-
lut etiam indicauit Apostolus dicens
Rom. 15. Quæcunq. scripta sunt, ad nostram do-
ctrinam scripta sunt; & quemadmodū
alibi ait. Si Deus naturalibus ramis
non pepercit, nec etiam nobis, qui in
eorum locum infiri, & cooptauimus
est parsurus. Et eusebius Cæsariensis
lib. 2. demonstrationis Euangelicæ.
demonstrat 6. Asserit Prophetam hoc
loco omnem Iudeorum nationem co-
arguere, dum inquit, Israel me nō co-
gnouit, & populus meus non intellexit;
per Israel vniuersum Iudeorum
populum intelligens. Sed fortè quis
diceret Ipse Prophetauit sub illis Regi-
bus tantū, qui dominabantur super Iu-
dam, & Hierusalem i. super illas duas

A Tribus, non ergo ad omnem gentem
Iudeorum. Iam diximus, quod ple-
riq. legunt super Iudeam, & Hierusa-
lem, quorum lectio non omnino dā-
natur, quæ admissa, dubitatio est nul-
la: At si velimus persistere solum Et
admittere lectionem vulgatæ editio-
nis, dicemus, quod reuera super,
& contra omnem populum Iuda-
icum vaticinatus est, nec inconuenit,
quod licet sub illis regibus euentura
B Prophetauerit, multa etiam ventura
superalias Tribus prædicere potuerit,
quamuis priore loco super illas duas
Tribus Super hac re etiam aduertend-
um est quod non sine ratione aliqui
legunt de Iuda, & Hierusalem, & ali-
qui contra Iudam, & Hierusalem, ita
quod textus noster, qui habet super Iu-
dam, & Hierusalem potest commodè
aptari vtriq. lectioni, & videtur vtrūq.
complecti, quandoquidem illa præpo-
sitiō, super, videtur esse æquiuoca, vel
ambigua ad contra, & de, adeo quod
potest legi super Iudam, & Hierusalē
id est in fauorem, & commendationem
Iudæ, & Hierusalem, & contra Iudam,
& Hierusalem, quando in hoc opere,
& vaticinio, non solum aduersa, verū
& prospera de eis dicantur: Nec dubi-
um, quod ita dictio, super, apponitur
verbis & dictionibus, seu maioris propo-
sitionibus significantibus aliquid fæ-
lix, & prosperum, atq. etiam propo-
sitionibus significantibus aliquid infau-
stum, vt Deut. 32. Descendit Imber su-
per herbam, & nomen Domini inuoca-
bo, & alibi Spiritus Domini super me.
Itidem facta est manus Domini super
me, & alibi sepe. In malam quoq.
partem frequenter sumitur, vt cum di-
cit Apostolus Reuelatur ira Dei super
omnem impietatem, & iniustitiam ho-
minum, & Psal. Adhuc escæ erant in
ore ipsorum, & ira Dei ascendit super
eos, Vbi vides, quod ista præpositio,
super, in utramq. partem potest accipi
in bonā, & in malā. videlicet pro, &
contra. Proponit ergo Isaias hoc loco
se manifestaturum, & reuelaturum
visionem, quam vidit super Iudam, &
Hierusalem id est ruinam, & excidium,
quod passura erat vniuersa Iudæ. quæ

Hæc nota:
super, du-
pliciter ac-
cipantur.

Rom. 1.

psal. 77.

denominationem sumpfit à Iuda filio Iacob Patriarche, vel à Tribu Iuda, quæ fuit condistincta, & segregata ab aliis decẽ Tribubus, vel à maiori parte illarum, sub qua tamen Tribu, tanquam principem locum inter alias obtinente, postmodum comprehenduntur omnes Iudei. Prophetavit etiam, & vidit visionem super Iudam, & Hierusalem idest bona plurima, quæ promittuntur, & conferuntur, vel confestim erunt gentibus, & ijs, qui ex Circuncisione erant credituri. & hæc de Quarto capite à nobis proposito dicta sufficiant.

Quæst. 5. Quinto quod proposuimus a principio videndum est quo pacto inscribat hanc suam Prophetiam ipse Propheta Isaias, cui petitioni facile respondetur, quoddam eam appellat Visionem, sic enim ait visio Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudã, & Hierusalem. Ecce quod proponit se descripturum, & explicaturum visionem, quam ipse vidit. Nec mireris vt supra diximus, quoddam loquitur de se ipso perinde ac si esset quædam alia persona, quæ vidit hanc visionem, id enim ex singulari quadã modestia ipsam fecisse manifestum est: sic in Glosa interl. ait, quoddam verecundè de se, quasi de alio loquebatur, ne videlicet videretur de se ipso gloriari, & sibi ipsi tribuere se hanc visionem vidisse. Sed priusquam de huiusmodi visione loquamur, qualis videlicet fuerit, & quot modis eiusmodi visiones fieri contingat, occurrendum est tacitæ cuiusdã obiectioni, qua posset aliquis nobis, aut ipsi Prophetæ obijcere, quomodo scilicet ipse proponit à principio se explicaturum visionem, quam vidit super Iudã, & Hierusalem, cum non à visione incipiat, sed à correctione, & comminatione, vt mox videbitur. Potest huic responderi, quoddam non semper in operis exordio explicant Prophetæ, & ceteri Scriptores quoddam primò proposuerint, sed frequenter aliundè incipiunt, vel ad preparandos animos, vel ad iacienda fundamenta quædam pro maiori, & facilliori declaratione subiecti, & principali instituti quæ admodum Arif. tractaturus de principijs rerum naturalium

A prius, & viam, & ordinem doctrine nobis proponit, id quod obseruauit hoc loco noster hic Propheta, qui prius aliqua præmittit, quibus præmissis aggredditur principale propositum, & incipit commemorare visiones, vt videbis in principio 6. cap. & deinceps, quo loco sic orditur. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum &c. Potest etiam dici, quod licet 6. cap. explicet visionem illam, quæ post mortem oziaë contigit, in prioribus tamen cap. alia proponit, quæ ei reuelata fuerunt, nec forte minoris æstimanda, quam ea, quæ sequuntur, vt facile est videre ponderando, & expendendo singula quæ in prioribus cap. continentur. Esset alia difficultas, quæ prius videtur explicanda, quam ad propositum caput enarrandum accedamus, quo scilicet ad modum loquendi ipsius Prophetæ, inquit enim Visio, quam vidit, quod est improprie dictum visio namque dicit actum videndi, non ipsam rem visã, vt etiam docet Arif. 2. de Anima Text. 140. inquit. n. ibi Actus visus visio dicitur: unde non immeritò redarguit Democritum, qui dicebat visionem esse apparitionem rei, vt habes lib. de sensu, & scilicet, quare visio non potest esse res uisa. Cui obiectioni dicitur, quoddam reuera communiter loquendo Visio dicit actum, seu actionem, per quam res obiecta sensui videtur, sed in more hominum positum est, vt etiam visio tamquam obiectum quoddam nobis opponatur, quando scilicet nobis dormientibus, vel tãtisper vigilantibus multa simul connexa nobis offeruntur, quæ aliquid occultum, aut inopinatum nobis ostendunt, seu representant, & tunc dicimus nos habuisse visionem quandam cum aliqua præter usum nobis apparent. His obiter explicatis, videamus nunc qualis fuerit ista visio, quam vidit Isaias. Dicimus autem ex comuni sententia grauissimorum virorum, quoddam ista visio non fuit qualis est visio sensuum exteriorum cum mouentur à sensibus exterioribus, vt cum video lignum, aut lapidem, siue quid aliud: nec fuit visio imaginaria, qualis est ea, quæ fit per species desumptas à sensibus exterioribus

2. de An. ma Tex. 140.

Visio quod dicitur singulariter ab historia & prophetia, & reuelatione.

rioribus, & receptas in sensu interiori; nec fuit visio merè intellectualis, ita vt nihil amplius præter intelligentiam ipsam requiratur, quandoquidem potest fieri visio intellectualis per lumen naturale intellectus agentis, dum scilicet percipimus aliqua visibilia per principia rationis; potest etiam fieri visio intellectualis per lumen fidei, quando, scilicet intellectus noster eleuatur ad contemplationem misteriorum Dei, & rerum credibilium, quæ quidem visio non est eiusdem rationis cum ea, de qua in præsentem loquimur, immò nec ea visio, qua beati vident Deum facie ad faciem, aut per modum transeuntis, vt contigit D. Paulo, & Moyse, aut per modum permanentis, qualis est status, & conditio beatorum in patria est eiusdem rationis cum ea, de qua loquitur Isaias, quia hic loquitur de visione, per quam intellectus noster eleuatur ad cognitionem futurorum contingentium ad vtrumlibet per lumen gratiæ gratis datæ, quod est donum Prophetiæ, & quemadmodum d. D. Tho. huiusmodi visio, quæ est donum prophetiæ non attingit ad videndum Deum prout est obiectum beatitudinis, sed solum vt est ratio eorum, quæ pertinent ad dispositionem hominum in hoc mundo existentium: quare manifestum est, quod visio communiter dicta differt ab historia, quia visio est rei inopinato apparentis, & significantis aliquid occultum, vel naturaliter ignotum. Historia verò est narratio, vel expositio rerum gestarum, tamen latiori vocabulo dicitur etiam de quauis interpretatione, seu expositione, aut potius narratione aliquarum rerum naturalium, quo pacto Arif. opus quoddam edidit, quod inscribit de historia animalium, vbi narrat naturam, & proprietatem, seu passionem eorundem: & Plinius similiter aliud opus edidit, quod voluit inscribi de naturali historia. Differt etiam visio latius accepta à prophetia, & reuelatione, quoniam reuelatio aliquid plus in sui ratione continet, quam simplex visio, sic & prophetia, quia omnis prophetia potest dici visio, non autem e

A contra, quandoquidem visio potest esse de quibuscunq; prophetia verò solè de futuris contingentibus ad vtrumlibet & de his, quæ procul sunt, & naturaliter latent, & valdè femora sunt à sensibus nostris, vnde hinc volunt dictum esse hoc nomen Prophetæ à procul fari, vt Prophetæ dicantur, quia fantur ea, quæ sunt pocul. Quoddam autem visio possit esse quandoq; sine reuelatione, & absquè prophetia, manifestum est ex libro Dan. 7. cum Balthasar Rex Caldeorum vidit in pariete manum scribentis has dictiones videlicet, Manè, Theiel, Phares, habuit quippè visionem; sed non intelligentiam, & reuelationem scripturæ; & pleriq; pseudo prophetæ habuerunt multas visiones, sed nullius verum intellectum: potest etiam contingere Deo, scilicet permittente, vel etiam ordinante, quoddam etiam impij, & falsi prophetæ habeant alicuius rei visionem, pariter & intelligentiam, vt patet Num. 24. de Balaam, qui hæc mirabilia verba protulit videlicet orietur stella ex Iacob, & cõsurget Virga de Israhel, & percutiet Duces Moab, vastabitq; omnes filios Seth & cæter. quæ sequuntur. Contingit item quandoq; veros Prophetas, nec visiones vllas, nec reuelationes habere, sed spiritu quodam prophetico ductos aliquando vera nunciare, aliquando verò non, vt patet in Nathan Propheta, qui, vt patet 2. Regum 7. prædixit Dauidem ædificaturum templum, & domum Dei, quod tamen non euenit, vt ibidem est videre, cum per eundem prophetam Dominus ei dixerit, filius qui egredietur de utero tuo, ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam Thronum regni eius vsq; in sempiternum. Quomodo autem prophetia vera distinguatur à falsa, & quomodo prophetia vera distinguatur à spiritu prophetico & quomodo eadè ab instinctu, & spiritu proprio Prophetarum discernatur, quod videlicet spiritus ducti aliqui nonnulla prædicunt, alias videbimus satis sit scire ad præsentem quoddam non omnis visio etiam intellectualis est verè prophetia, & Prophetam constituit necessaria est intelligentia

Propheta uide dicitur.

Num. 24

Prophetia vera quomodo distinguitur à falsâ Dur. cap. 10.

ligētia, vt habes apud Dan. cap. 10 ex quibus colligi potest qualis sit ista visio, de qua loquitur Isaias, & quod duplex sit.

*q. propositū
sem Quest.
6.*

Reliquum nunc est explicare id, quod fuit positum loco propositum, quid videlicet in ista visione viderit Isaias, & quid ea contineat. Ad quod breuiter dicendum est, quod premisis correctionibus, increpationibus, & comminationibus, quas frequenter adducit aduersus impios, rebelles, & incredulos, prauit, etiam, & prędixit miseria Incarnationis Christi, & omnia miseria per eundem futura, nec non vocationem gentium, & ecclesie exaltationem, quoniam, & promissiones aternę hereditatis, & ineffabilem ac perpetuam duraturam felicitatem iustorum, sic enim D. Hieronymus in proemio huius operis enarrat quasi sub compendio precipua totius huius operis capitula, inquit. n. quod vniuersa Domini Sacramenta presens scriptura continet, vt Incarnationem, ac Natiuitatem eius de Virgine, operationem virtutum & miraculorum, mortem, ac resurrectionem ipsius, postremo vocationem gentium, & quod ipse tandem sit saluator omnium gentium, & denique hęc de hoc Propheta, diuina verba profatur dicens. Sic Isaiam exponam, vt non solum Prophetam, sed, & Apostolum, & Euangelistam doceam. D. etiam Cyrillus de hoc Sanctissimo Vate loquens sic ait. Mihi videtur hic Sanctus Propheta non sola prophetie gratia plurimum exornatus, sed decoribus Apostolicis etiam maxime pręditus. & commendatus. D. etiam Thomas, cuius doctrinam ab ineunte ætate sum libenter amplexus, breuiter, & ipse explicans quid sub ista visione contineatur, & quid sit principalis intentio huius operis, dicit eam esse circa aduentum Christi, & vocationem gentium. At quoniam via domini misericordia, & veritas, non solum ea, quę respiciunt misericordiam, verum & ea, quę diuinam Iustitiam concernunt, in hoc opere continentur: Pręinde quidam alij totius operis negotium paucis verbis explicantes dicunt, quod in hoc Propheta quę admodum in omnibus ferē

alijs inueniuntur hęc tria videlicet pręnunciatio futurorum, eorum pręsertim, quę ad humani generis salutem spectant, comminationes deinde, & consolaciones: verum nonnulli magnę auctoritatis viri dicunt, quod intentio & scopus huius operis satis apparet in illis verbis, in ipsa operis inscriptione positus cum inquit. Visio, quam vidit super Iudam, & Hierusalem, namque illa prępositio super, cū sit æquiuoca, & ambigua vt diximus ad contra, & de, siue pro, innuitur, quod Propheta hic loquitur de malo, & excidio vrbs Hierusalem, & totius Iudeę, nec non de eius profectu, & instauratione. Propterea dicunt isti, quod non temerę in primo cap. Septuaginta Interpretes legunt contra Iudam, & Hierusalem, in 2. verò cap. de Iudea, & Hierusalem, quasi velint innuere, quod loquitur, & prędicit de excidio Vrbs Hierusale, & totius Iudeę, nec non de eius profectu, & instauratione, cuius sententię est Eusebius Cesarientis lib. 2. de demonstratione Evangelica, cuius hęc sunt verba Magnus hic, diuinusque Propheta totius Prophetie argumentum ob oculos ponit, cum dicit se locuturum de visione, quam vidit super Iudam, & Hierusalem. Vbi cunctam Iudæorum nationem redarguit; deinde vero cõmutata ratione meliora quę ad prędicere videtur de eiusdem secundum spiritum non secundum carnem. Sed ex dictis posset oriri dubitatio apud iuniores, & minus eruditos, si videlicet in hac visione, quam vidit Isaias illa continetur, & scribuntur, quę sunt futura per tota secula, quo pacto talis cognitio appellata est visio. Dicit potest, quod dicta est sic, vt ostendatur certitudo eorū quę per ipsum Prophetam dicuntur, cum spiritus, quo dictante, & reuelante talia dicuntur non possit mentiri, & longe clariora, & manifestiora sunt, quā ea quę proprijs oculis cernuntur, & accipere eorum cognitio, congrue potest dici visio, similitudine sumpta à cognitione sensuum, inter quos sensus visus excellit: neque obstat tam longi temporis distantia quominus hęc pręcognitione visionem vocaret, quia ille,

*Hęc distinctio
super. 2. capitulum
psitur.*

Cap. 30.

qui

qui vocat ea, quę non sunt tanquam ea, quę sunt, oculos quoque dedit Propheta, quibus manifeste cognosceret, & viderent ea, quę nondum erant. Quã obrem cum volumus in nuere alicuius rei certitudinem nos habere, dicere solemus, id proprijs oculis vidisse, quoniam, & saluator noster volens ostendere se esse Christum illum Crucifixum, qui resurrexit, Videte inquit ad suos discipulos, manus meas, & pedes meos, quia ego ipse sum, & D. Thomas Nisi videro, inquit, in manibus eius fixuram clavum, non credam: Vnde non ab re Propheta appellari solebant videntes, vt 2. Paralip. 26. vbi legitur, quod ozias exquisiuit Dominum in diebus Zacharię intelligentis, & videntis Deum & 33. eiusdem libri Prophetas appellat videntes, & clarius primo Reg. 9. legitur Venite, & eamus ad videntem, qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim vidēs, & iure quidem, quia scilicet eiusmodi viri videbant quę alijs abscondita, & occulta erant, & quorum munus erat prospicere, & videre, quę populorum vtilitatem concernebant; Et profecto quia aliorum curam gerunt, videntes debent esse, & oculi populorum nuncupari, quandoquidem nihil debent ignorare, aut prętermittere eorum, quę spectant ad resp. commodum, & gubernationem. Memini me quodam legisse apud quosdam auctores, quod Hebrei loco huius dictionis, Visio, habent quoddam aliud nomen, quod significat aliquid plus, quàm visio est, hoc est Prospicientiam, & perspicuitatem quandam, ac pręcognitionem futurorum: & absque dubio vaticinia Isaię, & aliorum Prophetarum sunt pręcognitiones futurorum quę longè procul à nobis distant, quemadmodum in proposito fuit vaticiniū de Christo, & Ecclesia, de quo ait Apostolus ad Heb. ij. quod Patres veteris testamenti iuxta fidem defuncti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, & saluantes, & consistentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram, ex quibus satis liquet, quod non ab re, & non sine maximo fundamento vo-

ad Heb. ij.

luit Propheta hanc eius Prophetiã nuncupare visionem, cum inquit Visio Isaię filij Amos, &c. His omnibus expeditis tamquam prologomenis, cõsequens est, vt ad rei enarrationem accedamus, sic autem sanctissimus iste vates zelo diuini amoris accensus, & feruore charitatis inflammatus hunc in modum exorditur. *Audite Celi, & auribus percipite terra, quoniam Dominus locutus est.* Primū nota, quod Propheta de rebus magnis loquuturus, & longe semotis à nostris sensibus, eum scribendi modum seruat, quem solent seruare sapientes, & viri graues, nam per verb. 8. hunc in modum loquitur sapientia. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum, & aperientur labia mea vt recta prędicent, & conuenienter admodum rogat sibi pręstari auditum, quoniam, vt idem sapiens inquit, Vbi non est auditus, non offundas sermonem: sed videamus quos roget, & interpellat ad audiendum, Cælum inquit, & terram, cum dicit. Audite Celi, & auribus percipite Terra. Magnificum certè, & admirabile pręcipium, cui reliquū opus omne respondet, & ex quo manifeste deprehenditur, hunc Prophetam fuisse, pariter, & celeberrimum Vatem, & elegantissimum prędicatorem, nec non, & egregium Poetam, quandoquidem (vt videre est) vtitur tropis, & figuris, & alijs loquendi modis, quibus frequenter ipsi Poetę vuntur, vt prima facie hic est videre, qui aduocans celum, & terram ad audiendum, secundum quosdam vtitur methonimia, quę continens pro contento accipitur, aut prosopopeia, cum rebus inanimatis sensus, & cognitio tribuitur. Sed cur cælum, & terram, aduocat, vt audiant, opere pręcium est diligenter expendere; Vnde dicere possumus, quod id facit, vt sint in testimonium contra eos, qui non agnouerunt Dei beneficia, & pręsertim contra Iudeos: neque enim dubium vllum esse debet, quod nomina cæli possunt intelligi virtutes cælestes, vt Angeli, & spiritus beati, & per terram, homines, qui inhabitant terram, aduocat igitur huiusmodi creaturas

2.

Proverb. 8.

Ecc. 32.

creaturas, vt agnoscant, & detestentur ingratiitudinē Israelitarum: Quodd autem nomine cœlorum intelligantur virtutes cœlestes patet ex Psal. cum dicitur Cœli enarrāt gloriam Dei, vbi secundum Cyrillum, & alios Doctores per cœlos eo loco intelliguntur Angeli, per terram uerò homines in ea habitantes, ex multis scripturę locis habetur vt Eccl. 10. Quid superbis terra, & cinis. Matt. 5. Vos estis sal terrę idest hominum habitantium in terra: & illud fiat voluntas tua sicut in cœlo, & in terra: & profectò magna res est, quam dicturus est, & quam audiri oportet, quando ad eam audiendam inuitat cœlum, & terram, & ab ijs principalibus creaturis, & partibus vniuersi digna est vt audiatur. Dicere etiam possumus, quodd per cœlum intelligat viros iustos, & sanctos, qui contemptis rebus terrenis, solum cœlestibus inhiant; per terram vero homines peccatores, & rebus terrenis ad dictos; nanq; cum dicitur apud Isaram 66 Cœlum mihi sedes est, volunt pleriq; Doctores per Cœlum intelligi animam Iustorum quemadmodum alio in loco legitur Anima Iusti sedes est sapientię, & Ps. Dominus in cœlo parauit sedem suam idest in corde Iusti: per terram intelligi possunt omnes peccatores rebus terrenis addicti, quod ex scriptura facillimè habetur, vt cum Genesis 6. legitur Corrupta est terra coram Deo, & repleta est iniquitate, & Isaię. ii. Percutiet Deus terram idest hominem virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium, & apud Hierem. cap. 22. legitur Terra, Terra, Terra au di verbum Domini, vbi proculdubio alloquitur Propheta, & comminatur homini, qui est ex terra, qui colit terram, & sapit terram; nec profectò in conuenit nomine Cœlorum intelligi Iustos, & Sanctos, quia cum anima verius sit vbi amat, quàm vbi animat, cōsequens est, vt illi cœlestes, & cœli ipsi nuncupentur, qui cœlestia potius, quàm terrena concupiscunt; & e contra non immeritò peccatores, & impij terrę nomine sunt nuncupandi per illud Augustini 1. Io. cap. 2. Si terrā amat terra

A es, si cœlū amas, cœlū es. Hinc deductum est, vt qui Dicit, hoc est viris pro bis, & insignibus, & aliqua dignitate, vel auctoritate fulgentibus, aliquo modo detrahunt, dicatur ponere os in cœlum, & proinde reprobentur, & damnentur. Iure quidem, & maxima cum ratione Propheta aduocat creaturas cœlestes, ac terrestres idest Angelos, & homines, vt sint in testimoniū contra nequitiam, & impietatem Iudeorum, postquam suis sceleribus, & impietatibus Deum abiecerunt, & eius dicto nequaquam paruerunt; quia sic etiam fecit Moyses daturus legem, & præcepta illi populo, sic enim inquit Deuter. 32. Audite Cœli quę loquor, audiat terra verba oris mei: hoc idem Regius Propheta testatur dicens ps. 49. Aduocauit cœlum defursum, & terram discernere populum suum: Vocat inquam cœlos tanquam distantes, & terram .i. homines nobis presentes; & cuncta intuentes, vt hi omnes sint in testimonium contra Iudeos, & contra omnes, qui non agnoscentes, & considerantes Dei beneficia erga hominum genus, quotidie illum offendunt, & blasphemant, neq; tantillum eius potentiam reuerentur. Magna certè, & inestimabilia sunt beneficia; quę contulit omnipotens Deus populo Iudeosum, vt bene dixerit Propheta de eo loquens Non fecit taliter omni nationi, & Notus in Iudea Deus, in Israel magnum nomen eius & multa huius generis testimonia reperies in sacris literis, veruntamen si veritatem fateri libeat, ea sunt multo inferiora beneficijs quę populus Christianus ab eo accepit, vt verè dixerit Apostolus, Multifariam, multisq; modis olim Deus loquēs patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis loquutus est nobis in filio. Quo fit, & omnino consequitur, vt longe maior sit nostra erga Deum ingratiitudo, quam fuerit per tinacia Iudeorum aduersus Christum. Sed prosequamur vterius. Hucusq; adduximus expositiones illorum, qui per cœlum & terram metonymicè eos intelligunt, qui cœlum, & terram incolunt; asseramus nunc expositiones illorum,

Illorum qui per figuram, quam gręcè profopopeiam vocant intelligunt corpora ipsa vt cumq; inanimata; & iure quiddè dubitatur quomodo rebus istis insensatis Propheta loquatur, & quomodo eas ad audiendum inuitet, cum non habeant sensum neque auditum. Dicunt ergo aliqui, quodd propterea inuitat cœlum, & terram ad audiendum postquam homo se ad id difficilem præbet, vt vniuersa mudi fabrica, quę solo Dei verbo propter ipsum hominem facta est, testemonium ferat contra eū; & ratio est, quia dominus locutus est, non quiuis homo, aut queuis creatura, sed ipse Deus, qui solus fecit hominē, & omnem creaturam. D. Chrysof. inquit, quodd Isaias aduocat hoc loco cœlum, & terram, quę sunt creaturę irrationales, & insensate, ad confusionem hominum, qui sunt multo magis irrationabiles, proprię voluntatis arbitrio quàm ea creaturę, quę sunt suapte natura irrationales, & alludit Propheta ad verbum Moysis, qui similiter volens increpare Iudeos, & prædicere illis, quodd ob eorum blasphemias, & peccata in Christum filium Dei, expellendi erant quandoq; de terra promissionis, vtitur serè eisdem verbis vt supra, dicens. Audite Cœli, quę loquor, audiat terra verba oris mei, & sequitur. Concresecat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum: quibus verbis ostendit, quodd sicut terrę aridę necessaria est pluuia, & ros matutinū, sic verbum Dei est necessariū hominibus, pariter, & doctrina sanctorū scripturarum, q. d. Vtinam verba, quę sū dicturus audiantur à populo, ad quem meus est sermo, quemadmodum terra arida postulat aquam, & herbę ros matutinum.

Alij dicunt, quodd Propheta aduocat Cœlum, & terram, vt sint testes in iudicium peccati, quemadmodū fuerūt testes obligationis præcepti, sicut habetur ex auctoritate pallegate Duter. 32. & quandoq; etiam requiritur, & aduocatur creatura, vt sit instrumentum diuinę vltionis, vt habetur sapient. 16. Creatura creatori inseruiens excaudescat in tormentum aduersus impios.

A Et alibi. Armabit Deus creaturam ad vltionem inimicorum sap. 5. Neq; hic modus loquēdi est inusitatus apud Prophetas, namq; 3. Reg. 13. quidam ex Prophetis missus ad Ierobaam, non ad eum loquitur, ad quem mittebatur, sed ad Altare lapideū sermonē cōuertit, d. Altare altare hæc dicit dominus Deus Ecce filius nascetur domui Dauid Iosias nomine, & immolabit super te facer dotes excelsorū, qui nūc in te thura succēdunt, & ossa hominum super te incēdet: quibus verbis à Propheta prolatis altare scissum est. & cinis effusus, qui in eo erat: qua re facillè notantur homines duri, & obstinati corde, qui plerūq; tales existunt, vt multo duriores, existant, quam sint res inanimatę, & lapides insensati. Legimus .n. apud sanctos Evangelistas, quodd venti, & mare obediunt Christo, homines autē audire contemnunt. Sol audiuit vocem Iosias vt habet Iosue 10. cui præceptone, moueretur cōtra Gabaonē, stetit, & nō est aliter motus, nisi ad vocē Prophetę. Ignis audiuit Heliā loquentē, & præcipientem, vt descenderet de Cœlo, & descendit, vt habetur 4. Reg. cap. 1. Populus autem Israel fuit adeò durus, & pertinax, vt noluerit audire verbum domini: quamobrem non est mirum, si hoc loco Propheta interpellat, & rogat cœlum, & terram, vt suis verbis aures adhibeant, quoniam dominus locutus est, nec fuit, qui audiret vocem eius. Hoc etiam fecit Hieremias Propheta, vt habetur cap. 2. dicens. Obstupescite Cœli super hoc, & portę eius desolamini vehementer dicit Dominus: Duo mala fecit populus meus &c. Et alibi, vt supra dictum est alloquitur terram d. Terra terra audi verbum Domini: sic & in hoc loco Propheta noster alloquitur Cœlum, & terram, quamuis ex sui natura non queant percipere sermonem, & frequens est (vt diximus) hic modus loquēdi in sacris literis, vbi rebus inanimatis tribuuntur actiones rerum animatarū, quę admodū attestatur Dauid Propheta, quodd in exitu Israel de egipto, Montes exultauerunt vt Arietes, & Colles sicut Agni ouium. Similiter quando

Psal. 18.

Eccl. 10.
Math. 5.
Matth. 6.

Psal. 102.

Gen. 6.

Esa. 11.

Hiere. 22.

Terra multi
pliciter sum
mitur.

Psal. 48

Psal. 147

Heb. 1. cap.

3. Reg. 5.

3. Reg. 13.

Matth. Cap

8.

quandò populus Israelis conducebat Arcam Domini in templum, vrebatur eodem modo loquendi tropico d. Eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloria, quibus eisdem verbis vtitur Ecclesia, dū ingressum domini in limbum Patrum nobis proponit, ac repræsentat. D. Cyrillus Alexandrinus adducit quattuor expositiones super his verbis, quas ferè omnes, (si nos memoria non fegellit) tetigisse credimus, inter quas hæc nobis præcipua, & misteriosa vjdetur, dum inquit quòd Propheta aduocat Cælum, & terram tanquam ea corpora, quorum obsequio vsus est Deus pro liberatione populi Israelis nam cum Pharao opprimeret populum illum multa, & manifesta signa de Cælo proderunt, sic & de terra, nã cælum demisit grandinem, terra produxit ranas, & in sanguinẽ cõuerfa est, & alia plagarum genera inuasurunt Aegyptios, quæ notissima sunt ex lib. exo. & nunc elementa illa, quasi frustra pro illis laborauissent aduocantur tanquam testes ad condemnandam illius populi ingratiudinem, vt mox diximus ex lib. sap. cap. 5. Pugnabit pro illo s. Deo, & pro quocunq; iusto orbis terræ contra infensatos. i. contra peccatores incredulos, & rebelles, & insigniter obstinatos, & hæc pro intellectu illorum verborum dicta sufficiant.

Dubitant nonnulli Cur vario modo loquendi vtatur Propheta, inquit. n. Audite Cæli, & auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est, præcipit enim Cælo, vt tantum audiat, terræ vero, vt auribus percipiat. Dubitatio ista Ieuissima est, sed vt tollamus omnem ambiguitatem, afferemus sententiam quorundam, qui dicunt plus esse aliquid auribus percipere, quàm simpliciter audire, quoniam aure aliquid percipimus, quando illud non solum aure mentis excipimus, sed interius digerimus, penetramus, & firmiter retinemus: simpliciter autem audire nihil vltra significat, quam auribus aliquid percipere, sed re vera hoc dictum mihi videtur arbitrarium. Propterea dicendum quod Terra secundum sui rationem est crassior & hebetior cælo, ideo

A oportet eam maiorem vim adhibere ad percipiendum verbum Dei, quam simplicem auditionem. Est & aliud considerandum hoc loco, Nunquid ea, quæ hic dicuntur, sunt benè posita, & constituta, quia nondum erat vastata regio, vt hic dicitur, propterea volunt aliqui hoc primum caput esse veluti argumentum totius libri, positum à Propheta instar cuiusdam cõcionis, & post omnes reuelationes editum; sed hoc non est necessarium, Propheta. n. solent indifferenter vti nunc præterito, nunc futuro, præterito quidem, ad ostendendam certitudinem, & infallibilitatem eorum, quæ prædicunt, ideo quæ futura sunt, velut iam præterita proponunt. Dicit ergo Audite Cæli, & auribus percipe terra, quoniam dominus locutus est, dicens. n. dominus locutus est, nos vehementer excitat, & at tentos reddit, nam sine dubio cum

C quis vir grauis, & sapiens aliquid loquitur, vel se locuturum proponit, omnes assurgunt, aures erigunt, & summam præstant attentionem: multo magis id fieri debet cum Deus loquitur, quippe qui est infinitè sapiens, & ipsa met sapientia. Quod in idiomate nostro legitur, loquutus est, hebrei legunt, loquitur, in ratione præsentis temporis, quemadmodum omnes illæ dictiones verbales in principio primi ps. quæ apud nos leguntur sub tempore præterito, alibi leguntur, & intelligi debent secundum tempus præsens. sicut & in alio ps. cum dicitur Non. n. qui operantur iniquitatem, in vijs eius ambulauerunt. i. ambulant. Dominus itaq; locutus est, & quidnam locutus?

Filios (inquit) enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me, quæ verba sunt adedò consideranda & animo reuolunda, vt nulli non maximum terrorem, & horrorem incutiant, si diligenter expendantur; & hæc non ad Iudeos loquitur tanquam eos, qui supramodum Deum offenderant, & exasperauerant, sed cælum, & terram alloquitur, ut Iudeorum præuaricationẽ, & deprauatos mores vniuerso orbi ostenderet, & patefaceret: Quemadmodum. n. euenit matri erga filium nimis affectu, cum

D

E

Textus.

videt eum pernicem, in malis obduratum, non illum alloqui audeat, sed veluti nimis afflicta, alios alloquitur, & ad cælum vsq; suspiria, querulas voces, & verba nimio dolore conspersa, emittere solet, in huiusmodi, & similia quasi verba prorupens. Heu me miserã, videte obsecro quicunq; adestis noti, & propinqui mei, qualis, & quantus sit dolor meus, & quantum sit iusta indignatio mea, genui hunc filium, enutriui, & educaui, eumq; allactaui, suauiter admodum, & dulciter, & supraquam dici possit secum egi, quæq; sunt ei placita nunquam negaui, ipse autem recessit à me, longè abest, me reijcit, nequẽ vult meis vnquam acquiescere consilijs, & mea semper monita contemnit, & subsannat, omni vitiorũ genere, & turpitudine se ipsum commaculans: hunc quasi in modum videtur Deus hoc loco de populo Israelitico, de quo peculiarem curam perpetuò gessit, & multis gratis, & muneribus exornauit, querimoniam agere, prouide inquit filios enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Enutriui inquam non quocunq; modo quemadmodũ videlicet homines, & iumenta nutriuntur, sed peculiari quadã ratione, hoc est cibo tum spiritali, tum corporali, doctrina. s. legis, & sanctorũ Prophetarum institutis, & panem Cæli dedit eis, hoc est manna de Cælo descendens, & exaltauit. i. in amplissimã gentem, & magnificentissimam reuocauit, & multa alia dona, & præclara beneficia illis contulit, vt sacræ literæ vbiq; testantur. Ipsi autem spreuerunt me, quia non solum transgressi sunt pactum meum, sed me prorsus abiecerunt, & præter alia multa peccatorum genera, quæ indies perpetrarunt, in grauissimum quoquẽ Idolatrię facinus proruerunt. Vereor autem, ne (sicut D Hieronymus inquit) huiusmodi querimonie, quæ locutus est Deus de Iudeis, nõ Iudeis solũ, sed & nobis õnibus, qui Christo nomẽ dedimus aptari queant, suscepimus vt potè qui multo maiora beneficia, quã illi, & longè sumus eis de deteriores. Ceterũ occasione horũ verborũ nõnulli dubitant Nunquid

A Iudei potuerint verè, ac realiter nuncupari Filij Dei, quæ dubitatio oritur non solum ex his verbis, ubi dicitur filios enutriui, & exaltaui, sed quoniam 70. Interpretes legunt alio modo. i. filios genui, & exaltaui. Ad hoc dubium videtur respondere D. Ciprianus in sermone 6. de oratione dominica d. non eos posse dici verè filios Dei, qui per regenerationem spirituales non fuerint nati ex Deo, sed dicuntur Iudei potius filij Dei, quòd fuerint exaltati, magnificati, & ad maximas dignitates, & præeminentias euecti, & sublimati, & hunc in modum vult sacrę scripturę dicta debere intelligi vt Deut. 32. legitur. Nonne ipse est Pater tuus, qui possedit, & creauit te? & Deum, qui te genuit dereliquisti, & oblitus es domini creatoris tui. & alibi, filius meus primogenitus Israel, & ego ero illi in Patrem, & ipsi erunt mihi in filium. Potest etiam dici, quòd filij Dei appellabantur, & per consequens geniti à Deo per creationem, similiter & nutriti, quia per tot annos in Aegypto, per desertum, & alibi fuerunt cibati, alti, & conseruati per manum Dei; fuerunt præterea exaltati, quia præter omne meritum tot victorijs, opibus, ac dignitatibus honestati, quod nemo queat satis explicare, de quibus loquitur Paulus ad Rom. 9.

B

C

D

E

Quæ reuocantur Iudei dicitur minus filij dei.

Rom. 9.

Matth. 15.

& alij.

Io. 19.
Psal. 117.
Matth. 20.
Rom. 9.

Ps. 22.

& alij. Quidam aliter exponunt dicētes. Filios enutriui, & exaltaui .i. dedi eis potestatem, vt essent filij Dei per fidem in Christum, & per regenerationē sacri baptismatis, & per alia vere fidei Sacramenta. Ipsi autē spreuerūt me, hoc est, reprobauerunt quando dixerūt Non habemus Regem, nisi Cæsarem, vt verum sit quod dixit Propheta Dauid lapidē, quem reprobauerunt edificantē, hic factus est in caput anguli Si verò quis dixerit. Paulus ad Rom. 9 testatur, quod & ipsi obtinuerunt adoptionem filiorum cum inquit quorum est adoptio filiorum & gloria, & testamentum, & legis latio, & obsequium & promissa, quorum patres &c. Dicat quodd vtq; hanc adoptionem adepti essent, nisi Deum contempserunt. Aut dicas, quodd adoptio filiorum sumitur eo loco latiori modo, quatenus scilicet maiorem curam, & peculiarem affectum erga populum illū Deus ostēdit, cum enim omnia sint Dei iuxta il lud ps. 22. Domini est terra, & pleniudo eius, orbis terrarum, & vniuersi, qui habitant in eo, & alibi omnes animę meę sunt, voluit tamen specialiter eligere in portionem, & hereditatē suā populum istum, vt habetur Deut. 32. Pars autē domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis, & vbiq; ferē in sacris literis vocat se Deum Abraham Deum Isaac, & Deum Iacob, quæ omnia futis indicatē precipuum quendam amorem, quo Deus prosequēbatur populum illum: & proculdubio si ipsi cognouissent conditionem, & statum suum, & gratiam Dei, verē, & propriē filij Dei fuissent: Nihilominus habita ratione eorum, quæ supra diximus, videlicet quodd Deus tot gratijs, & prærogatiuis israeliticum populum referfit, & toties in sacris literis seruum, filium, & hereditatem suam nominauit quodd vtq; præ alijs populis sortiri poterat nomen filiationis, & non figuratiue solum, & impropriē, verum est tamen, quodd illa signa corporalia, opes, & prodigia, & quæcunq; fiebant in illo populo, præter veritatē historię, quæ maximam Dei potentiam, & prouidentiam commendabant, figuræ erant re

rum, & actionum spiritualium, quæ futurę erant in nouo testamēto: breuiter tamen, & compendio dici potest quodd populus israeliticus collationē ad populum gentilem poterat magis propriē dici filius Dei, nec per creationem solum, collatione verò, & relatione ad nos, qui regenerati sumus p baptismum, minus propriē, & quodammodo nuncupatiuē dici possunt filij Dei. Ipsi autem spreuerunt me. Emphasim habent hæc verba, & indignationem maximam ostendunt, quemadmodum, & alibi saluator noster alloquens ait. Ego honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me, Me inquam, qui vos genui, enutriui, & exaltaui, spreuerunt quidem, quia alios Deos sibi constituerunt, & vt ait alius Propheta Hier. 13. Abierūt post. Deos alienos: hoc enim sūm opere displicet diuinæ maiestati: & reuera est peccatū grauissimum, quemadmodum testatur Iob. 31. cum inquit Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima, videlicet cognoscere alium Deum, & præter ipsum ponere in quoquā alio spem suā. *Cognouit Bos possessorem suum, & Asinus Praesepe domini sui. Israel autem me nō cognouit, & populus meus nō intellexit.* Prosequitur Isaías exprobrare, & patefacere ingratitude, duritiem, & & pertinaciam israelitarum, vt aliquādo tanti sceleris penitentia ducti confundantur, & ad Deum creatorem, patrem, & largitorem omnium bonorū conuertantur, & quemadmodum in præcedentibus verbis detestatus est eorum duritiem aduocans cælum, & terram, quæ secundum sui naturam sunt res inanimatæ sic in præsentem eos detestatur, & redarguit comparatione brutorū animantium, vt Bouis, & Asinū inquit. *Cognouit Bos possessorem suū & Asinus Praesepe domini sui.* Hunc in modum eos redarguit etiam Hierem. cum inquit cap. 8. Cognouit Miluus i Cælo spiritum suum, Turtur, & hirūdo, & Ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus autem meus non cognouit iudicium domini, & salomō Prouerb. 6. inquit Vade ad formicam, & piger, & considera vias eius, & discere sapien-

Hier. 13.

Iob. 31.

Textus. 3.

Hier. cap. 8.

Matth. 6.

Iob. cap. 12.

sapientiam, quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe quod comedat. Hunc in modum etiam Saluator noster. Mat. 6. hortatur exemplo, & comparatione volatiliū, cum inquit Respicite volatilia Cæli, quoniam non serunt, neq; metunt, & pater vester pascit illa. Iob. etiam cap. 12. Interroga inquit iumenta terræ, & docebunt te. Multa alia huius generis loca reperies in sacris literis, vbi comparatione rerum valde dissimiliū, & inæqualium Spiritus sctus nos monet, & excitat ad nostri ipsius cognitionem, & peccati detestationem, sic ergo facit hoc loco dum inquit. *Cognouit bos possessorem suum &c.* Et quo nam modo dicemus illum cognoscere possessorem suum? hac nempe ratione, quæ nunq; desistit ei benefacere: scilicet arare, triturare aram, & alia præbere officia, quæ sunt in obsequium hominis, & verq; horum animalium quoddam naturæ motu, & impulsu, mouentur ad obsequium dominorum suorum, & prohis, quæ illis proponuntur ad cibum, & refectionem, rependant suis dominiis subiectionem, & obedientiam, & proficiunt quod a suis dominis dirigitur, & impelluntur absq; vlla repugnantia. Bos, & Asinus sunt animalia stolidissima, & omni ratione carentia, vt notum est vnicuiq; veruntamen suis dominis obsequuntur. At populus Israel fuit magis stolidus, & insipiens, quàm fuerint ista animalia, vt mox videbitur. Dicunt autem aliqui quodd per illud animal, quod in nostra vulgata editione legitur Bos, iuxta textum hebraicum intelligitur, non quicunq; Bos, sed ille, quæ ferocior, & insolentior est alijs, qui comuni nomine vocatur Taurus, qui alijs prægit, & ducit, & est alijs ferocior, vt hunc arguatur Iudeos fuisse magis improbos, feros, & intractabiles, quàm Tauri, quandoquidem nec in Tauro ferocitas, nec in Asino stoliditas, & amentia auferre possunt cognitionem, & obsequium in eos, qui illa nutriunt, & possident, nec solum in eos, qui ea diu possederunt, & obtinuerunt, verum etiam in quoscunq; qui nuper ea susceperint, vel acquisierint. Israel autem me non cognouit. Quia iudicia, præcepta, cæremonias, ac legem Dei contempserunt, & aduinitates, & in sanias falsas delapsi sunt. Notandum autest est, quodd in quibusdam textibus non legitur pronomen demonstratiuum u. g. cognouit bos possessorem suum, & Asinus praesepe domini sui, sed dominorum suorum, & cum dicitur Israel me non cognouit, non ponitur pronomen, Me, sed tantum Israel non cognouit, & populus non intellexit. Dicimus ad hæc, quodd hoc non est nobis curæ quid videlicet alij textus habeant, quia nos sumptimus exponendum textum qui vulgo circumfertur: veruntamen nulla est difficultas, quodd primum alicubi legatur in numero plurali quod nos legimus in singulari, & e contra, vt pleriq; in locis facile est videre, & præsertim apud hebreos. Circa illud pronomen, *Israel non cognouit me*, dicimus, quodd licet in quibusdam textibus non sit appositum illud pronomen, facillè tamen intelligitur, quoniam qui Deum non cognoscit, quemadmodum erant hebrei, & quicunq; transgrediuntur legem Dei, nihil cognoscere existimandi sunt, nihil inquam cognoscunt, nihil sapiunt, sunt vecordes & stulti qui deum non cognoscunt, & propterea cõgruè dicitur absq; alio addito Israel non cognouit, & populus non intellexit qui videlicet Deum non cognouerunt. Sed dices quomodo Israel non cognouit Deum, cum in Psal. 75. habetur Notus in Iudea Deus, in Israel magnum nomen eius. Respondemus, quodd dicitur ille populus non cognouisse Deum, quia. s. non cognoscebat cognitione practica, & approbatiua, non. n. reuerēbantur eum, nec timebant, sed violarunt legem eius & præcepta eius contempserunt, & Dijs alienis adhæserunt. D. Cirillus ita locum istum interpretatur, quamuis, inquit, populus iste legis pedagogia fuerit inuitatus, & proindeq; gloria, et maiestatem Dei didicisset, tamen in effrenatam quandam perueritatem

run, verum etiam in quoscunq; qui nuper ea susceperint, vel acquisierint. Israel autem me non cognouit. Quia iudicia, præcepta, cæremonias, ac legem Dei contempserunt, & aduinitates, & in sanias falsas delapsi sunt. Notandum autest est, quodd in quibusdam textibus non legitur pronomen demonstratiuum u. g. cognouit bos possessorem suum, & Asinus praesepe domini sui, sed dominorum suorum, & cum dicitur Israel me non cognouit, non ponitur pronomen, Me, sed tantum Israel non cognouit, & populus non intellexit. Dicimus ad hæc, quodd hoc non est nobis curæ quid videlicet alij textus habeant, quia nos sumptimus exponendum textum qui vulgo circumfertur: veruntamen nulla est difficultas, quodd primum alicubi legatur in numero plurali quod nos legimus in singulari, & e contra, vt pleriq; in locis facile est videre, & præsertim apud hebreos. Circa illud pronomen, *Israel non cognouit me*, dicimus, quodd licet in quibusdam textibus non sit appositum illud pronomen, facillè tamen intelligitur, quoniam qui Deum non cognoscit, quemadmodum erant hebrei, & quicunq; transgrediuntur legem Dei, nihil cognoscere existimandi sunt, nihil inquam cognoscunt, nihil sapiunt, sunt vecordes & stulti qui deum non cognoscunt, & propterea cõgruè dicitur absq; alio addito Israel non cognouit, & populus non intellexit qui videlicet Deum non cognouerunt. Sed dices quomodo Israel non cognouit Deum, cum in Psal. 75. habetur Notus in Iudea Deus, in Israel magnum nomen eius. Respondemus, quodd dicitur ille populus non cognouisse Deum, quia. s. non cognoscebat cognitione practica, & approbatiua, non. n. reuerēbantur eum, nec timebant, sed violarunt legem eius & præcepta eius contempserunt, & Dijs alienis adhæserunt. D. Cirillus ita locum istum interpretatur, quamuis, inquit, populus iste legis pedagogia fuerit inuitatus, & proindeq; gloria, et maiestatem Dei didicisset, tamen in effrenatam quandam perueritatem

Iudei non cognouit deum: vide q. 10.

B de lap.

delapsus est, & quasi pro nihilo Deū habuit, ac simul esset, qđ quidē eò probatur, qđ nisi sic esset nunq̄ dixisset ligno, & lapidi Deus meus es tu, tunc genuisti. Quod si hæc ad fidē in Christum referri volumus, multo certius id constat, quod ipsum non nouerunt. i. cognoscere noluerunt: propterea apud Matth. 23. conqueritur d. Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluit. D. Basilii quest. 212. quærens quomodo acquiratur dilectio erga Deum, & per consequens cognitio. Respondet si cum bona conscientia, & bono animo fuerimus affecti erga eius beneficia, vt apparet in brutis, & præferim in boue, & Asino, in quibus ex beneficio Altoris dilectio erga ipsum sponte nascitur, proculdubio facile cognoscemus eum, & consequenter amabimus, & reuerēbimur; Incongnita. n. diligi non possunt.

Matth. 23.

Est aliud hic considerandum, nam cum legimus in textu, *Israel me non cognouit*, patet, quod non de sola Tribu Iuda, & Hierusalem, vt existimabant aliqui, sed de populo vniuerso duodecim Tribuum cōqueritur Deus per Prophetam, quæ ita nuncupantur, quia omnes ducunt originem à Patriarcha Iacob, qui dictus est Israel. D. Hieronymus post multa, quæ digreditur super boue, & Asino, tandem iuxta sensum anagogicum, vult per hæc duo animalia significari populum gentilem, & Israeliticum, vt per bouem intelligamus populum Israeliticum, qui portauit legis iugum, & mundum animal est respectu aliarum nationum: Per Asinum verò populum gentilem, & idolatram, qui innumerabilium peccatorum onere fuit prægrauatus, & omni veritatis luce destitutus: vterq̄ tamen cognouit possessorem suum. i. dominum quando vna die crederent tria millia ex Iudeis, alia verò die quinque millia, & de gentibus quidem innumerabiles in Christum crediderunt: quo inquam modo verum est quod dicit Propheta, cognouerunt possessorem suum. i. Christum domi-

num Israel autem secundum carnem nequaquam cognouit.

D. Chrysostomus & D. Augustinus asserunt hoc per Isaiam prædictum in ipsa domini Natiuitate fuisse adimpletum, in qua quidem legitur Dominum natum fuisse reclinatū in præsepio. & D. Ambr. super lucam lib. 2. cap. 2. Audis (inquit) infantis vagitus, & non audis bouis dominum cognoscentis rugitus. & D. Athanasius Hæc (inquit) animalia, inter quæ positus est dominus, & quæ cognouerunt dominum suum figura fuere populi gentilis, & Israelitici, & hi duo populi referunt illos duos lapides, qui coniungendi erant per lapidem illum angularem, qui est Christus dominus. Alij per Christum positum, & iacentem in præsepio volunt spiritualiter intelligi quasi Christus fuerit pabulum bouis, & Asini. i. populi gentilis, & Iudaici, Alij alias asserunt interpretationes, & allegorias, sed hæc pauca adduxisse sufficiat. *Væ genti peccatrici populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis &c.* Increpat Propheta hunc populum Israeliticum, quod iam constituerit habitum in peccando, & velut professionem emisit in delinquendo instar artificum, qui profitentur aliquam artem, vel officium, & sunt adeò faciles ad peccandum, quod sine villo scrupulo, & difficultate quotidie labuntur in peccatum, & ex stirpe, & progenie parentum peccatorum originem ducunt, ipsorumq̄ vitam, ac mores imitantur, & deniq̄ nullum sceleris genus prætermittunt, vt verè dicere possint peccauimus cum Patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus; & de eisdem loquens Moyses Deut. 32. inquit Generatio peruersa, & in fideles filij & D. Ioannes baptista Progenies, & gemina viperarum quis vos docuit fugere à ventura ira. Et apud lucam inquit dominus Generatio praua, & adultera signum querit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. & paulo infra Profectò testificamini, quod consentis operibus

Textus. 4.

Psal. 105.

Deut. 32.

Matth. cap. 3.

Matth. 12.

Luc. xi.

patrum

patrum vestrorum, quoniam ipsi occiderunt prophetas, vos autem ædificatis eorum sepulera; & Psal. 57. Alii nati sunt peccatores à vultu, errauerunt ab vtero, & hoc est quemadmodum nos vulgo dicere solemus de aliquo viro prauo, & vitioso, qui nunquam didicit facere bonum, iste fuit malus in vtero matris suæ. Actorum. 7 Dura ceruice, & incircuncisis cordibus, & auribus, vos semper spiritui sancto resististis, sicut patres vestri, ita & vos. & Ezechielis 2. Filij Israel recesserunt à me ipsi, & patres eorum præuaricati sunt pactum meum vsq̄ ad diem hanc. & Hierem. 9. Ambulauerunt post Baalim secundum quod didicerunt à patribus suis: Et 44. Nunquid non sacrificium sacrificastis in Ciuitatibus Iuda, & in plateis Hierusalem, vos, & Patres vestri & c. ex omnibus his locis, & plerisque alijs facile colligitur, quod non immeritò Propheta in hæc verba prorumpit cum inquit. *Væ genti peccatrici.* Vbi notandum, quod ista interiectio (*Væ*) potest esse nota comminantis, & commiserantis, potest etiam accipi tanquam nota, & signum comminantis, & prædicentis aliquod graue exitium, & irreparabile damnum: si priori modo accipiatur, clarum est, quod per hæc verba innuitur pietas, & misericordia, qua Deus erga peccatores commouetur, quemadmodum etiam Genesi. 3 legitur, postquam Deus cognouit Adam peccasse, non statim tulit in eum sententiam, sed prius interrogat Adam vbi es? q. d. Quid fecisti o, miser, vbi es? quo vadis? non ne agnoscis peccatum tuum, quasi uolens per ea verba eum subducere ad cognitionem sui facinoris, vt cognito peccato, & errore, & pudescendo facilius resipisceret: Vnde facile possumus coniecere quod Deus non delectatur in perditione hominum, sed potius humano more loquentes dicere debemus, eum tristari, & dolore, cum nobis infert penam, quemadmodum legimus de Salvatore nostro, quod appropinquans Ciuitati

Psal. 57.

Act. 7.

Ezech. 2.

Hier. 9. que antea dicit propheta. Et 44. post medium.

Ubi: multi serie sumuntur.

Gen. 3.

ti Hierusalem, & præuidens illam subuertendam esse per Romanos, fleuit super illam lucæ 19. Proinde non abre Dauid psal. 50. misericordiam Dei appellat magnam, & alibi, Miserationes eius (inquit) super omnia opera eius. D. Paulus testatur d. quod Deus diues est in misericordia, & Ecclesia canit, Deus cui proprium est misereri semper, & parcere. Sic itaq̄ hoc loco dum Propheta ait *Væ genti peccatrici*, videtur omnino condolere, compati, & misereri ruinæ, & destructionis populi Israelitici sic exponit Eusebius 2. de demost. cap. 36. d. quod his verbis deplorat gentem iudeorum. Potest etiam illa dictio, seu interiectio esse nota comminantis, & prædicentis ruinam, & excidium ciuitatis Hierusalem, & vniuersi illius populi ob maximas impietates, & abominaciones, quas ipsi, & Patres eorum perpetrarunt. Vocat eam peccatricem, vt iam diximus, quia non simpliciter quandoq̄ peccant, & errant, sed continue delinquant, & persistunt in peccatis, & quemadmodum diximus in eis perpetrandis habitum quandam constituerunt & in eisdem penitus inforduerunt, & quasi in naturam transiit iniquitas, & hac ratione vocat gentem illam peccatricem, vt indicet facilitatem, & assiduitatem in malis perpetrandis. Namq̄ non quicumque peccat potest congruè dici peccator, sed qui consuevit frequenter peccare, & qui maxima facilitate, & quacumq̄ occasione oblata peccat, quemadmodum nos non dicimus aliquem esse infirmum seu valetudinarium qui laborat aliquando aliqua infirmitate, sed qui assidue ferme lecto decumbit, aut aliqua mala affectione detinetur, vt non possit perficere necessarias operationes, qui potius dici solet valetudinarius, aut malè affectus, quam infirmus, sicut etiam non vocatur artifex, qui semel aliquod opus, vt scammum, vel ferram quomodocumq̄; effecerit, sed qui habet habitum artis, & frequenter opo-

Luc. 19.

ratur, & maxima cum facilitate per-
fecit ea, quæ ad artem pertinent,
& quæ potest alios docere. Hunc in
modum apud lucam cap. 7. appel-
labatur mulier illa in ciuitate pecca-
trix, quia communis erat opinio, &
talis apud omnes habebatur, quod ip-
sa esset penitus dedita vanitatibus,
& illecebris huius mundi. Conside-
randum est etiam, quod Propheta
vocat populum illum, peccatricem
gentem cum dicit. *Va gens peccatrici.*
Hoc .n. facit ad maiorem illius popu-
li abominationem, & vituperatio-
nem: Dedecus .n. erat eo tempore
nomen gentis, tanquam populi, qui
viveret quasi sine Deo, sine lege & vt
vno verbo dicam morè bestiarum: vnde
cum dixit Saluator noster Ioannis 7.
Quo vado vos non potestis venire,
dixerunt Iudei ad semetipsos. Quod
hic iturus est; nunquid indispersio-
nem gentium, & docturam gentes?
Perinde tunc erat ac si nos hoc tem-
pore diceremus, hic vult proficisci ad
lutheranos, vel Turcas, aut Sarace-
nos, Et Paulus Rom: 1. enumerat
pauos mores, & conditiones ipsa-
rum gentium, & Clarius 2. cap. eius-
dem Epistolæ, & ad Galat. 2. Nos
(inquit) natura Iudei, & non ex gen-
tibus peccatores & prima, ad Thesal.
cap. 4. monet eos, vt nouerint vas
suum, possidere in sanctificatione,
& honore, non in passione desiderij,
sicut gentes, quæ ignorant Deum.

Postea vocat populum grauem in-
iquitate secundum quosdam cuius cor
est obsecatum, & aures eius agraua-
tæ. q. d. populum istum, & gentem
istam grauem esse infidelitate, quia
videlicet non credit verbo Dei, Di-
cit Glosa quod gens illa dicitur gra-
uis iniquitate, quia quodlibet pecca-
tum si non statim diluatur, sua graui-
tate ad aliud trahit. Sed proclariori
intellectu huius dicti notandum qd gra-
ue aliquid potest bifariam dici. Vel
quia maximè ponderat, vel quia est
multiplex, seu numerosum: primo-
modo graue est saxum, & onerosa est
arena Proverb. 27. Vtroq; autem gra-

nior est stultus, sicut impijs, & ma-
le agentibus grauis est vir bonus, & iu-
stus, vt sap. 2. Grauis est nobis etiam
ad videndum, de homine probo, & iu-
sto loquens. Et Iob. 7. Factus sum mi-
hi metipsi grauis. Hoc modo acci-
piendo graue, nulli dubium, quod pec-
catum valde aggrauat animam; que-
madmodum D. Hier. adducit testimo-
nium Zacchariæ cap 5. quod .s. iniquitas
seder super talentum plumbi.
Et Dauid Iniquitates meæ supergressæ
sunt caput meum, & sicut onus gra-
ue grauata sunt super me. Quibus
verbis vnusquisque facile potest inspi-
cere quanta sit vis peccati, & quam gra-
ue sit pondus ipsius, quod Angeli sus-
tinere nequierunt, qui à Deo receden-
tes, & tam graue onus sustinere non
potentes, è tam sublimi loco cæcide-
runt, & in infimum orbis terræ locum
fuere deiecti, quem magnum, & ir-
reparabilem calum hic sanctus Pro-
pheta admiratus inquit cap. 14. Quo-
modo cæcidisti lucifer, qui mane orie-
baris; & Saluator noster. Videbam
(inquit) Sathanam sicut fulgur de Coe-
lo cadentem. Quarè si peccatum est
adeò graue pondus, quod non potue-
runt sustinere spiritus illi tot præcla-
ris dotibus præmuniti, non est quod
dubitemus de eius grauitate & diffi-
cultate ad sustinendum: quarè valde
insipientes sunt homines, qui hac in
parte sunt multo stolidiores brutis
animantibus, videmus enim si quod
onus graue, & importabile superimpo-
natur alicui iumento, vt equò, aut A-
sino, statim rejicit illud, aut potius
succumbit, & prostratus humi iacet;
nos autem super humeros animæ nos-
træ tot onera peccatorum imponi
permittimus, quæ tandem demit-
tent nos ad infernum, & tamen illa
sustinemus, vbi miseriam, seu po-
tius stoliditatem nostram deplorare
debemus. Constat igitur, quod
non ab re Propheta comminatur
genti illi peccatrici, & vocat eam
gentem grauem iniquitate, quia
scilicet non quæcumq; peccata per-
petrabit, sed grauiora scelera, &
vsque adeò onerosa, vt difficile

admodum poterint ab eis releuari.
Secundo modo sumitur graue pro
multiplici, suè numeroso, quo modo
accipit Propheta cum inquit in pfa. 34.
In populo graui laudabo te. i. in po-
pulo numeroso frequenti, & multo, &
Ezechiel. 7. Ciuitas plena est iniqui-
tate, & hoc modo septuaginta Inter-
prætes legunt, nam vb. Textus noster
legit, populo graui iniquitate, ipsi le-
gunt. Populo pleno peccatis: & propte-
reà dicebatur grauis iniquitate, quia
non vno tantum morbo peccati labo-
rabat, sed multis, & varijs morborū ge-
neribus, vt auaritia, superbia, inui-
dia, & emulatione, & multis alijs sce-
lerum generibus erant coinquinati,
quemadmodum vbiq; per sanctos pro-
phetas notantur, & redarguuntur, id-
quod facit etiam saluator noster, vt est
videre apud sacros Euangelistas in plu-
ribus locis, præsertim Matt. 23. vbi
Saluator illis etiam comminatur eo
sanè modo, quo facit hic Isaias di-
cens. Væ vobis scribæ, & Phari-
sei væ, væ, & multoties vsus hac
nota, siue comminationis, siue com-
miserationis. Dicitur ergo, Populus
ille grauis iniquitate, vel quia ma-
gna, & enormia peccata perpetra-
uit, & in illis quasi prostratus iace-
bat; vel quia multa & ingentia pec-
cata commisit. Sic enim exponit Eu-
sebius, loco iam citato. populo ple-
no peccatis. Cum vero psalm. 34.
Propheta nominat Populum grauem
dicens in populo graui laudabo te,
per populum grauem intelligit gra-
uem idest numerosum vel grauem
idest nobilem, insignem, & præpo-
tentem, qualis erat futurus populus
gentilis, post Christi passionem. Di-
uus Augustinus exponens hanc par-
tem dicit Populum grauem eum esse,
qui velut triticum, non facile si-
cut palea eleuatur à terra, idest non
facile à rebus terrenis commouetur,
sed firmus & stabilis manet in lau-
de, & confessione fidei. Hæc par-
ticula, semini nequam, non solum
potest referri ad progenitores eorum,
qui tunc erant, & futuri erant imita-
tores; & sectatores illorum scelerum,

contra quos adduximus testimonia,
ex multis locis scripturæ, sed potest
etiam referri ad posteros, & descen-
dentes eorum, de quibus, & ad quos
tunc loquebatur. Proph. q. d. Væ semini
nequæ .i. væ illis, à quibus procedunt,
& producantur filij nequam .i. homi-
nes nullius valoris, nullius roboris,
& nullius pens, quandoquidem se-
men est id, ex quo aliqua proueniunt:
propterea Iudei, qui tunc erant, po-
terant conuenienter vocari semen ne-
quam ita quod semen hoc loco potest
accipi in significatione actiua, & signi-
ficatione passiua, hoc est semen, quod
est principium generationis, & semen
genitum .i. proles, & stirps ab alio de-
scendens, & semen, quod est causa pro-
lis; & vtrunq; potest congruè dici se-
men nequam, & semen pessimū. que-
madmodum alius textus habet, si men
inquam, pessimum, quia ab iniquis,
& pessimis patribus processit, semen
generans pessimum, quia pessimos, &
iniquissimos filios producit, quod in-
sinuauit Saluator cum dixit Io. 8. Vos
ex patre diabolo estis, & desideria pa-
tris vestri vultis perficere. Contingit
n. sepe numero, quod Pater impius,
& peccator generat filios sibi similes,
& quilibet homo prauæ conditionis, &
mali moris; eos, cum quibus ille ver-
satur, & consuetudinem habet, sui si-
miles facit, vt inquit Propheta pf. 17.
Cum sancto sanctus eris, & cum per-
uerso peruerteris, tametsi hoc non fit
vniuersaliter verum; quoniam vt habe-
tur 4. Regum 22. & 2. Paralip. 34. Io-
sias erat vir bonus, & gratus Deo, fe-
citq; quod placitum erat coram domi-
no, & tamen pessimos, & valde impios
habuit progenitores: quod attinet ad
malorum societatem, nulli dubium, qd
est valde perniciofa, & maximè ido-
nea ad corruptendos mores, propte-
reà monebat sapiens prouerb. 1. d. Fi-
lii miferite laudauerint peccatores, ne ac-
quiescas eis, & paulo post Ne ambules
cum eis, prohibe pedem tuum à semi-
tis eorum; & per omnes illos libros,
& volumina, in quibus de moribus, &
vita hominum pertractatur, eadem, vel
similia documenta habebis. Cauen-
dum

admodum poterint ab eis releuari.
Secundo modo sumitur graue pro
multiplici, suè numeroso, quo modo
accipit Propheta cum inquit in pfa. 34.
In populo graui laudabo te. i. in po-
pulo numeroso frequenti, & multo, &
Ezechiel. 7. Ciuitas plena est iniqui-
tate, & hoc modo septuaginta Inter-
prætes legunt, nam vb. Textus noster
legit, populo graui iniquitate, ipsi le-
gunt. Populo pleno peccatis: & propte-
reà dicebatur grauis iniquitate, quia
non vno tantum morbo peccati labo-
rabat, sed multis, & varijs morborū ge-
neribus, vt auaritia, superbia, inui-
dia, & emulatione, & multis alijs sce-
lerum generibus erant coinquinati,
quemadmodum vbiq; per sanctos pro-
phetas notantur, & redarguuntur, id-
quod facit etiam saluator noster, vt est
videre apud sacros Euangelistas in plu-
ribus locis, præsertim Matt. 23. vbi
Saluator illis etiam comminatur eo
sanè modo, quo facit hic Isaias di-
cens. Væ vobis scribæ, & Phari-
sei væ, væ, & multoties vsus hac
nota, siue comminationis, siue com-
miserationis. Dicitur ergo, Populus
ille grauis iniquitate, vel quia ma-
gna, & enormia peccata perpetra-
uit, & in illis quasi prostratus iace-
bat; vel quia multa & ingentia pec-
cata commisit. Sic enim exponit Eu-
sebius, loco iam citato. populo ple-
no peccatis. Cum vero psalm. 34.
Propheta nominat Populum grauem
dicens in populo graui laudabo te,
per populum grauem intelligit gra-
uem idest numerosum vel grauem
idest nobilem, insignem, & præpo-
tentem, qualis erat futurus populus
gentilis, post Christi passionem. Di-
uus Augustinus exponens hanc par-
tem dicit Populum grauem eum esse,
qui velut triticum, non facile si-
cut palea eleuatur à terra, idest non
facile à rebus terrenis commouetur,
sed firmus & stabilis manet in lau-
de, & confessione fidei. Hæc par-
ticula, semini nequam, non solum
potest referri ad progenitores eorum,
qui tunc erant, & futuri erant imita-
tores; & sectatores illorum scelerum,

contra quos adduximus testimonia,
ex multis locis scripturæ, sed potest
etiam referri ad posteros, & descen-
dentes eorum, de quibus, & ad quos
tunc loquebatur. Proph. q. d. Væ semini
nequæ .i. væ illis, à quibus procedunt,
& producantur filij nequam .i. homi-
nes nullius valoris, nullius roboris,
& nullius pens, quandoquidem se-
men est id, ex quo aliqua proueniunt:
propterea Iudei, qui tunc erant, po-
terant conuenienter vocari semen ne-
quam ita quod semen hoc loco potest
accipi in significatione actiua, & signi-
ficatione passiua, hoc est semen, quod
est principium generationis, & semen
genitum .i. proles, & stirps ab alio de-
scendens, & semen, quod est causa pro-
lis; & vtrunq; potest congruè dici se-
men nequam, & semen pessimū. que-
madmodum alius textus habet, si men
inquam, pessimum, quia ab iniquis,
& pessimis patribus processit, semen
generans pessimum, quia pessimos, &
iniquissimos filios producit, quod in-
sinuauit Saluator cum dixit Io. 8. Vos
ex patre diabolo estis, & desideria pa-
tris vestri vultis perficere. Contingit
n. sepe numero, quod Pater impius,
& peccator generat filios sibi similes,
& quilibet homo prauæ conditionis, &
mali moris; eos, cum quibus ille ver-
satur, & consuetudinem habet, sui si-
miles facit, vt inquit Propheta pf. 17.
Cum sancto sanctus eris, & cum per-
uerso peruerteris, tametsi hoc non fit
vniuersaliter verum; quoniam vt habe-
tur 4. Regum 22. & 2. Paralip. 34. Io-
sias erat vir bonus, & gratus Deo, fe-
citq; quod placitum erat coram domi-
no, & tamen pessimos, & valde impios
habuit progenitores: quod attinet ad
malorum societatem, nulli dubium, qd
est valde perniciofa, & maximè ido-
nea ad corruptendos mores, propte-
reà monebat sapiens prouerb. 1. d. Fi-
lii miferite laudauerint peccatores, ne ac-
quiescas eis, & paulo post Ne ambules
cum eis, prohibe pedem tuum à semi-
tis eorum; & per omnes illos libros,
& volumina, in quibus de moribus, &
vita hominum pertractatur, eadem, vel
similia documenta habebis. Cauen-
dum

Luc. cap. 7.

Io. 7.

Rom. 1. Et 2. Galat. 2. 1. Thes. cap. 4.

Græc. 2.

Prim. 27.

Sap. 2.

Iob. 7.

Zach. cap. 5.

psal. 37.

Esa. cap. 14

Luc. 2.

Quod pss dicitur gra- uis.

uis.

Psal. 34.

Ezech. 7.

Matth. 23.

Io. 8.

Psal. 17.

4. Reg. 22.

2. Paralip.

34.

Proverb. 1.

Gen. 33. dum est ergo, & rogandus Deus, ne malorum hominum locietatem incurramus, quia periculum est, ne similes illis efficiamur, legimus .n. Gen. 33 quod Jacob noluit ambulare cum Esau fratre suo, quia erat malus. tamen si placasset eum muneribus, & multa signa dilectionis ostendisset, & Num. 16. legitur quod Moyses præcepit multitudini filiorum Israel, ut recederet a tabernaculis hominum impiorum. Nolite (inquiens) tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini peccatis eorum. Reuertentes ergo vnde digressi sumus, dicimus, quod non iniuria Isaias Propheta iussu Dei comminatur populo Israelitico dicens. Væ genti peccatrici, væ populo graui iniquitate, væ femini nequæ, & postremo subdit filiis sceleratis. Nescio sanè quid turpius, quid horribilius, & ignominiosius dici poterat de illo populo: vocat autem populum illum filios sceleratos, hoc est omni vitiorum turpitudine commaculatos, & qui ita in peccatis perpetrâdis exoleuerant, ut palam, & absq; vilo pudore ea committere non vererentur. Sed considera quæso, & aduerte summam Dei benignitatem, quod licet in eo essent statui, & vitæ ratione populi isti Israelitici, nihilominus vsquè ad eò benignus, & misericors est Deus, quod non dedignatur vocare eos filios, ut hoc nomine audito, fortassis commouean-
Cum nimis tur, respiciant, & ad eum reuertantur, quemadmodum & Saluator noster dum instaret tempus passionis suæ, cum discipulū, qui eum traditurus erat ad se accedentem, amicū vocauit (inquiens) Amice ad quid venisti? qua uoce audita, si præuaricator ille fuisset homo & non lapis, proculdubio respiciisset, quemadmodum vnusquisq; nostrum respicere debet, dum considerat, & aduertit summam Dei benignitatem, & ineffabilem eius erga nos misericordiam. Nota etiam secundū D. Hierony. quod licet Propheta utatur diuersis vocabulis, & nominibus videlicet gens, populus, semen, & filij, omnia ista nomina de ipso Israele dicuntur, quibus facile innuitur, quod nullum genus peccati, nulla grauitas, & enormitas scelerū poterat

A reperiri, quæ in populo habreorum non fuerit. *Dereliquerunt dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, ab alienari sunt retrosum.* Cum propheta explicauerit repudiatione populi Israelis, quod d. s. repudiauerit, & spreuerit dominum creatore suū, & demonstrauerit brutalē eorū fatuitatē, nec non cōminatus fuerit & prærefecerit populū suū, nūc explicat si gallatim peccata, in q̄ proruerat, & inquit. Dereliquerūt Dñm, blasphemauerūt &c. Dereliquerūt inq̄ eū, qui erat & qui est, & sēper erit, & à quo non solū ipi, sed cætera omnia, quæ sunt, habent id, quod sunt. Recesserunt ab eo, tanquā à fonte omnium bonorū, & à quo innumerabilia bona receperunt: de hac defectio, & derelictione, abundè satis loquebatur Moyses, ut habetur Deut. 32. vbi inquit Generatio praua, atq; peruersa hecine reddis dominò popule stulte, & insipiens, nū quid ipse non est pater tuus, qui possedit, fecit, & creauit te? Et post pauca subdit, postquam recensuit alia quædam beneficia, quæ cōtulit illi populo. Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, in crassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factore suum, & recessit à Deo salutari suo, & quæ sequuntur. Hoc idem Hierem. cap. 2. Me (inquit) dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas &c. Deniquè non est locus nequè in vetere, nequè in nouo testamēto, vbi non fiat mentio de ista in signi & profunda ingratitude populi iudaici erga dominum suum. & nota, quod non ab re ponitur illa dictio (Dominū, cū inquit. Dereliquerūt dominū, quod notat extremā, & insignē illius populi stultitiā, & grauissimū scelus, q̄ non quemcūq; dereliquerunt, sed enim, qui solus est dominus, & verè est dominus, & illius populi peculiari quadam ratione dicebatur Dominus.
E Nec solum dereliquerunt, verū et blasphemauerunt Sanctū Israel, hoc est conuitijs lacerant, & velut quid pollutū, & contaminatū abiecerunt, summā eius bonitati, & Sanctitatis contumeliā irrogātes, nec sine rōne ad exagrandū, & aggravandū eorū facinus, & flagitiū dicit Sanctū Israel, hoc est blasphemauit eū, qui summa veneratione, cultu, & reuerentia iam olim habebatur ab Israele, & vt vno verbo dicam qui omnium erat Deus, & dñs, & verè sanctus dicebatur tñ Deus Israelis, quippe quem solum pro numine, pro Deo, & suo patrocinio habebant veteres Patres. Profectò graue peccatū fuit eos dereliquisse dominum, recessisse ab eo à quo habebant esse, bene & feliciter esse, & à quo tandem velut à fonte inexhausto omnia bona receperunt, et sine quo nihil boni facere, nec habere, vel vilo vnquam tempore expectare poterant, vt bene Hierem. cap. 5. et cap. 7. attestatur, sed longè maius, et grauius delictum fuit sanctum eius nomē blasphemare, illi detrahere, et varijs cōtumelijs lacessere, quæ oīa facile cōprobare possumus, si verba Prophetarū in memoriam reuocemus, cum ipsi de Dei potentia diffidebant dicentes. Nū quid poterit Deus parare mensam in deserto; Et apud Ezechiel. 18. cum dicerent. Non est æqua via Domini, melius erat nobis, cū Deos coleremus, & alia multa huiusmodi, quæ si referamus ad Christum dominum Saluatorem nostrum, facile nobis occurrent plures blasphemiar, & maledicta, quæ iaciebant in eū, cum dicerent. Si non esset hic maledictor, non tibi tradidisset eum. Et alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere; & multa alia blasphemantes dicebant in eū, vt Demoniu habes, & alibi. Seductor ille dixit, & multa eiusmodi. Nec parua sunt hæc, si velimus aliquantò prolixius expendere rationem, & significatum istorū nominū videlicet blasphemare, & Sanctū. Sanctū. n. significat, siue dicitur id, qd est purū, & mūdū, & segregatū, & separatū ab oībus alijs rebus, & quasi super excedēs oēm bonitatem, & perfectionem; vnde est illud præceptum leuitici cap 20. Sancti eritis mihi, sicut & ego Sanctus sum. i. quemadmodū ego super oēs alios excellentia puritate, munditia, & perfectione sum segregatus ab alijs, & excedo oēs alios, ita & vos mihi eritis populus segregatus, & maiori excellentia, & perfectione prædictus, & decoratus, quā alij. San-

A ctus etiā dī Deus ab effectu sanctificandi, & mundandi alios, quemadmodum & ministri Dei sancti debent appellari ab effectu sanctificandi, & mundandi. Sanctū itaq; dī illud, cui cultus, obsequiū, & religio, pariter & deuotio ipsa natura instigante ab oībus debetur. Nihil ergo indignius, nihil absurdius fieri, & esse potest aut excogitari quàm eum, quē sanctē, & religiosē, & magna cū reuerentia ac deuotione colere debemus, & blasphemare ac detestari, quasi rem turpē, immundā, & pollutā. Vt aut huius rei exemplum ponamus, quod ostendamus quā graue facinus cōmiserint Iudei. Accipiat quis, qui aliquem deseruerit, nec velit illius vlla tenus admittere cōsortium, aut vllā cū eo inire societate, sed nihil vltra face-re, nec aduersus eū quicquā moliri, factus profectò eiusmodi tolerabilis erit: At si præter hæc abominetur & detestetur illū, & iniuriā fecerit, proculdubio valdè intolerabilis erit, nec poterit vnquā sine culpa transigi. Hunc in modū se habuere Iudei aduersus dominum, qui non solū eū dereliquerūt, verū etiā blasphemauerunt. Blasphemia nāq; (vt de ea aliqd dicamus) nil aliud prorsus est, quā rē indignā de Deo cogitare, vel illi tribuere, quod non cōuenit, aut alijs tribuere, quod ipsi soli cōpetit, quemadmodum amici Iob negantes Dei prouidentia, dicebant. Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat, qd quidem peccatū, & vitium ita est Deo exosum q̄ secundum quosdam Hæbreos eruditos, nomen blasphemiar circa nomen Dei non inuenitur in scriptura sacra, nisi per circumlocutionem, aut per contrarium suum: huius rei exemplum habemus Iob. 1. Vbi dixit Satan as ad Deum de Iob. Tange illum, nisi in faciem benedixerit tibi. i. inferas illi ali quod malum, & videbis, si non publicè maledixerit tibi, & eius Vxor dixit ad eū, Benedic Deo, & morere. i. maledic. Et Michael Arcægelus teste Iuda Apostolo, cū disputans cum diabolo alterca retur de Moisi corpore, non est ausus inferre nomen blasphemiar, sed dixit Imperet tibi Deus: ex quo satis colligi potest quā abhominabile extiterit hoc vi-

Gen. 33.

Num. 16.

Cum nimis
cis & hosti-
bus n. ad-
ste & vltim
dum.

Matth. 26.

Textus. 5.

Dent. 32.

Hierem. 2.

Hiere. cap.
5. & 7.

Ps 77.
Ezech. 18.

Iob. 18.

Deus dicitur
Sanctus
multi pliciter

B

C

D

E

Iob. 1.

Iud. cap. 1.

rium coram domino, quòd Et confirma-
 A tur ex eo, quod Saluator noster in ini-
 tio ofionis dominicæ, qua hoies in-
 struit quid, & quomodo orare debeât,
 priori loco illud proponit. i. Sanctificetur
 nomē tuū. i. de tuo nomine, de tua
 virtute, ac maiestate, vbiq; digna dicantur,
 & sentiatur. *ps̄. aut̄ Deus vocetur
 Sanctus Israel clarū est ex innumeris
 penē locis sacrarū scripturarū ps̄. 72.*
ps̄. 72. Quam bonus Israel Deus his, qui recto
 sunt corde & ps̄ 71. Benedictus Dñus
 Deus Israel. & Pl. 88. Dñi est assumptio
 nostra, & sancti Israel Regis nostri, Isa.
 x. Innitetur super Dñm Sanctū Israel.
 Hierem. 2. Sanctus Israel dño primitiæ
 frugum eius & c. Dñus ergo Deus vo-
 catur sanctus, vocatur sanctus sancto-
 rum, Sanctus Dei, & sanctus Israel. Et
 illa dictio Israel debet accipi in casu
 obliquo ipsius genitiui, non in casu re-
 cto; sed quid laboramus in explicatio-
 ne blasphemix, aut potius in explica-
 tione huius delicti, qđ perpetrarunt fi-
 lij Israel, cum nō solū Deum derelique-
 rint, & sanctū Israel blasphemauerint,
 sed ad manifestandam magis eorum
 insaniam, & peruersissimam mentem
 subdit Propheta dicens. Ab alienati sūt
 retrorsum. i. omnino recesserūt à Deo,
 terga verterunt illi, & ad Idola muta,
 & surda se penitus couerterunt, nec
 de Deo quicquā amplius intelligere, &
 scire voluerunt, hoc est quod ait. Ab al-
 ienati sunt retrorsum, quo verbo vult
 innuere Propheta sceleratissimam, ac
 perditissimā Iudeorū mētē erga Deū.
 Textus 6. *Super quo percutiam vos vltra addentes
 prauaricationes? Omne caput liguidū, &
 oē cor moerēs, à planta pedis vsq; ad verti-
 cē capitis non est in eo sanitas, vultus & li-
 uor, & plaga tumens, non est circumligata,
 nec curata medicamine, neq; sota oleo.*
 Hoc loco Propheta ex persona domini
 videtur conqueri, & quasi dolore con-
 fici, videns pertinaciam, & incorrigibi-
 litatem populi sui, quòd. s. nec timore
 peccatæ, nec virtutis amore à peccato re-
 cedit, sed indies maiora, & grauiora pec-
 cata cōmittit: propterea postquā pau-
 lo ante manifestauit eorum statum, &
 cōditionē, & incredibile, ac detestabi-
 le ingratitudinem, p̄ videlicet dereli-

querūt dñm, & sanctū Israel blasphe-
 mauernnt, ac prorsus ab eo recesserunt,
 & alienati sunt, ob qđ defectiōē, multis
 ab eodē flagellis, & plagis sunt percusi, vt
 qñdōq; moniti, & excitati resipiscerēt,
 neq; tādē resipuerunt, tanqđ de eorū sa-
 lute disthdēs, inquit. Super quo percutiā
 vos vltra. Textus iste multas habet ex-
 positiones; prior est super quo percutiam
 vos vltra. i. quis nā sup̄est ex oī populo,
 quis reliquus est in toto regno. sup̄ quo
 percutiā in quo videlicet potētā meā, &
 virtutē ostēdā, qua cognita, & p̄fecta
 ad cor redeatis? Nullus inq; sup̄est,
 qa oē caput liguidū, & oē cor moerēs,
 A planta pedis vsq; ad verticē capitis
 non est in eo sanitas, oēs inq; tam maio-
 res, q̄ minores, tā principes, quā popu-
 li, tam sacerdotes, & ministri, q̄ infimæ
 fortis homines, & oēs tandē declinaue-
 runt, & inutiles facti sunt quare, nullus
 est, qui nō fuerit hucusq; percussus, &
 varijs modis diuexatus, vndē non est
 super quo percutiam vos vltra D. Tho.
 innuēs ferē hunc eundē sensum sic ex-
 ponit. Sup̄ quo percutiā vos vltra q. d. nō
 est qđ percutiā vos amplius, quia semp̄
 additis peccata peccatis, neq; vllus est p̄fe-
 ctus huius meæ correctionis nequē
 se offert q̄squā ī toto populo qui vos ar-
 guere possit, & ad semitā reducere, neq;
 cōsulendo, aut quouis modo suffragan-
 do, aut bene operando, quia omne ca-
 put languidum, & oē cor moerēs & c.
 Datur 2. expositio, & est meo iudicio
 textui magis consona. Super quo per-
 cutiam vos vltra. i. quo genere penarū,
 & suppliciorum vltierius vos percutiā,
 cum tot flagellis ac penis vos affligēs,
 vt quandoq; de resipiscētia, & emen-
 datione cogitaretis, & grauisimas of-
 fensiones, quas in hanc vsq; diem in
 me dominum vestrum intulistis ad me-
 moriam reducentes, desistere tan-
 dem deberetis, nihilominus semper
 additis prauaricationem, itā, vt nulla
 amplius super sit plaga, qua vos ea ratio-
 ne percutiam. & secundum hanc expo-
 sitionē p̄sens particula optime conue-
 nit cū ea, qđ statim sequit̄ videlicet. Ad-
 dētes prauaricationē. Affertur & alia ex-
 positio sup̄ his verbis, sup̄ quo percutiam
 vos vltra addētes prauaricationē. i. cur,
 & ob

& obquam causam, inquem finem vo-
 lo vos vltierius affligere, molestijs affi-
 cere, & flagellis cadere, cum hæc mea
 afflictio, & penarū inflicto nihil pro-
 ficiant, & nihil conferant ad eum finē
 consequendum, quem maximē cupio
 & requiro: Ego enim vos percutio,
 flagris verbero, diuersis p̄enis afficio,
 vt aliquando resipiscatis, & à peccato
 desistatis, vos tamen prauaricamini,
 & peccatis prioribus alia rursus pecca-
 ta superadditis, frustra ergo percutio;
 frustra laboro. Non est qui faciat bonū
 non est vsq; ad vnum. Omne caput ligi-
 guidum, & omne cor moerens, à plan-
 ta pedis vsq; ad verticem capitis non
 est in eo, vel in toto regno, vel in quo-
 uis homine vlla sanitas; prior expo-
 sitio respicit subiecta, & personas, super
 quas fit percussio, vel etiam partes re-
 gni, vel personarum. Secunda expo-
 sitio respicit genera plagarū q. d. Nul-
 lum est genus supplicij, aut plagæ,
 quod super vos excitandos, aut excu-
 tiendos non fuerim expertus, & nihil
 hucusq; profeci. Postrema expositio
 refertur ad causam, seu rationem, qua
 motus est Deus ad nos percutiendos,
 & innuit causā fuisse vanam, & frustra-
 toriam, cum per eam Deus nequaquā
 fuerit assecutus suam intentionem: &
 quamuis nonnullum discrimen inter
 p̄dictas expositiones esse videatur,
 omnes tamen ad vnam solam intentio-
 nem diriguntur, ad ostendendum .s.
 quòd inanis erat, & superuacua omnis
 diligentia, quæ adhibebatur pro resi-
 piscētia, & correptione Iudeorum,
 quia apud eos nihil erat boni, omnes
 erant contaminati, & cōquinati à ma-
 ximo vsq; ad minimum, & econtra:
 propterea dicit Propheta Omne caput
 languidum, & omne cor moerens: si lo-
 quamur de toto regno Iudeorum ad si-
 militudinem corporis humani, nulli
 dubium, quòd per caput debent intel-
 ligi omnes principes, & magistratus,
 per Cor, intelligi possunt Sacerdotes,
 qui & ministri Dei in populo: per pedes
 extremæ & infimæ sortis homines, qui
 omnes tam hostili gladio concisi, quā
 fame, & sterilitate domiti in summa
 miseriæ discrimē erant adducti. Prin-

cipes enim qui sunt duces. & capita po-
 pulorum sunt impij, iniusti, rapaces,
 & increduli: Scribæ verò, & legis Do-
 ctiores, ac Ministri templi, qui velut
 cor totius populi exemplo vitæ, & sui-
 ceritate doctrinæ debent alios instrue-
 re, & monere, sunt in perpetuo moe-
 rere, & tristitia, non modo ob eorum
 propria, & aliorum peccata (vt quidam
 opinantur) sed ob inopiam, ac defectū
 virtutis, & doctrinæ. Reliqui verò
 omnes à planta pedis vsq; ad verticem
 capitis sunt infirmi, plagis, & vlceribus
 contaminati (nec mirum) qui, (vt vul-
 go dicitur) quando caput languet, om-
 nia mēbra dolent, & hæc ad mores &
 cuiusq; priuati hominis actiones refe-
 rendo; nam quando quis laborat infi-
 delitate, habet caput languidum, quia
 fides est fundamentum omnium virtu-
 tum, dum laborat insipientia, tristatur
 & moeret, vt potē nesciens ponere di-
 scrimen inter bonum, & malum, vt
 nouerit hoc eligere, illud verò respu-
 ere: Et qui his malis est affectus, dubio
 procul in eo nō est sanitas. i. nulla vir-
 tutis operatio, sed sola preparatio ad
 perpetuam gehennam. Quare hæc
 genera malorum, quæ hominem lan-
 guentem, & moerentem afficiunt, ex-
 plicans Propheta inquit. *Vultus, &
 liuor, & plaga tumens & c.* Vt per vul-
 nus intelligi possit etiam peccatū ma-
 nifestum: per liuorem, inuidia latens,
 per plagam tumentem vitium super-
 bix, qui morbi si fuerint obfirmati,
 nec p̄cepto legis diuinæ, nec verbo,
 & exemplo maiorum, neq; operibus
 misericordiæ solis possunt vllum me-
 dicamentum suscipere. hoc est quod
 dicit Propheta *Vultus, & liuor, & pla-
 ga tumens non est circumligata, neq;
 curata medicamine, neq; sota oleo, propte-
 rea inquit Deus Super quo percutiam vos
 vltra addentes prauaricationem;* Qui-
 bus verbis facile possimus intelligere
 Deum sep̄nō afflictiones, & flagel-
 la nobis immittere, quo à peccatis re-
 cedamus, & recto itinere incedamus.
 Sed quamquam eiusmodi morbi, si-
 ue peccata difficile tollantur, veruntam-
 en fascis orationum (inquit Glos. In
 teris, vultus. i. malitia potest circum-
 ligari

Morbi ani-
mi qua ra-
tione tollat.

gari, liuor, hoc est inuidia exercitio bo-
norum operum potest aboleri, plaga
tumens, hoc est superbia, & ambitio,
lacrymis pœnitentiæ, & operibus mi-
sericordiæ curatur, iuxta illud Danie-
lis, peccata tua elemosinis redime. D.
Eaf: huiusmodi morbos, & prauas af-
fectiones ad ecclesiam adaptans iquit,
quod vulnera, quæ in corpore huma-
no fiunt per diuisionem continui, in
corpore mystico ipsius ecclesiæ sunt hæ-
refes, & scismata, Hypocritis verò, &
inuidia, sunt veluti liuor, & si sanies
redundat, & non extrahatur, & præse-
taneum remedium adhibeatur, fit ve-
luti plaga tumens, & fit lāguor penè in-
sanabilis. & perpetuo per elationem
animi, & superbiam turbat Ecclesiam,
& totum corpus mysticum. Cum ve-
rò dicebatur. Super quo percutiā uos
ultra addentes præuagatione, præter-
quam quod his uerbis uult inuere Pro-
pheta auersionem à Deo, nolle illum
respicere, nec eius audire pœcepta, & mo-
nitiones ut supra diximus aliud quod uult
est inuere, ut mox exponemus, cum prius
quid propriæ sit præuagatione aperie-
mus. Qui enim huius uocabuli vim
explanat, dicunt eum esse præuariato-
rem, qui aliud quam quod facere debet,
& dicere, dicit, & facit, aut contrariū
illius, aut non eo modo quo debet, qua
descriptione facile est videre, quam ma-
lum sit, & perniciosum hoc genus pecca-
ti. Quod alij definiunt, vel describē-
tes dicunt, quod præuagatione signifi-
cat peruersum dogma, & ea scelerum
genera. per quæ omnino à deo auerti-
mur. Cum uero dicit Propheta Super
quo percutiā uos ultra addentes præ-
uagationem qu. u. dicere, non satisfu-
it uobis tot plaq. Dei filium affecisse,
alapas ei dedisse, & sacrum illud caput
contudisse, & pterea clauis sacras eius
manus, & pedes confixisse, & deniq;
lancea latus eius confodisse; sed nec solum
in ipsum Christum tam sacrilegas
manus iniecissis, uerum, & post eius
necem in Apostolos, & seruos eius tā
crudeliter seuisissis, ita ut uerè possit di-
ci de eo omne caput languidum, id est
totum languens, & affectum vulneri-
bus: omne cor moerens .i. tristitia af-

Afectum, ut ipsemet d. Tristis est anima
mea usque ad mortē, et cetera quæ
sequuntur possunt uicūq; actionibus
saluatoris nostri accommodari. Verū
ut dicam quod sentio, difficile admo-
dum potest ista expositio nostro tex-
tui accommodari, sed hanc uolui huc
aduxisse propter eos, qui uarias expe-
tunt interpretationes.

*Terra uestra deserta est, Ciuitates ue-
stræ succense igni, regionem uestram corā*
B *vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut*
C *in uastitate hostili.* Totus iste contex-
tus facilis est & ex se ipso intelligitur
sed difficultas est de qua subuersione,
& desolatione loquatur Propheta.
Quidam enim uolunt, ex quibus est D.
Hieron. quod Proph. loquatur de uas-
tatione facta à Babilonijs incendio tē-
plo, & subuersa Hierusalem, quando
regionem decē Tribuum possederunt
samaritani: plenus autem, atq; perfe-
ctus fuit facta ista desolatio p. Roma-
nos tempore Vespasiani, & Titi, &
Aelii Adriani, quādo eorum exercitus
uniuersam Iudeam uastauit, ut copiose
describit Iosephus in lib. de bello Iudaico,
& in lib. de Antiquit. Nicolaus de
Lyra uult. et ipse, quod Propheta hoc
loco loquatur prius de desolatione de-
cem Tribuum, & postea de desolatio-
ne, & persecutione duarum tribuum,
quæ desolatio partim ab Assirijs, et par-
tim à Babilonijs facta fuit. Quidam
moderni sunt longè alterius opinionis
& sententiæ, asserunt enim hoc loco
Prophetam intelligere, ac prædicere
solum destructionem factam post Cru-
cem, & passionem Domini per exerci-
tum Romanorum: nam (ut inquit)
licet à babilonijs fuerit aliquando ca-
pta Hierusalem, reliquæ tamen ciuita-
tes illius regni, aut regionis, non fue-
runt ab eis incensæ: nec deuastate; at
post mortem Christi omnes uici, & vr-
bes uniuersæ illius prouinciæ cōflagra-
runt, & Iudei ferè omnes absumpti fu-
ere igne, gladio, & peste: Deinde dici
non potest, quod tempore captiuitatis
babylonicæ coram ipsis Iudeis regione
ipforum alieni deuorarent, cum ipsi
tam longe essent ab illis semoti, quod
huiusmodi deuorationem, seu desola-
tionem.

Matth. 26.

Textus 7.

Not. ly. corā
uobis.

tionem per alienos ipsi spectarēt. Nā
si fuerint Iudei in captiuitatem adlu-
ctū uiderent non poterant suæ regionis
desolationem non poterat ergo dicere
Propheta, corā uobis alieni deuorāt at
post mortem Christi uicūq; id euenisse
manifestum est, luce enim meridiana
clarius est, quod regionem, quam olī
coluere Iudei, nunc alieni deuorant,
& consumunt. Nam (ut referit Iusti-
nus in Apologia pro Christianis cōtra
Iudeos) lege cautum erat, ne quis Iu-
deorum pedē inferret in vrbes Iudeæ,
quod si quis introisset, capite plecteba-
tur; hæc autem mala, & incommoda
non aduenerunt Iudeis, nisi paulo post
passionem domini. In hac autem opi-
nionum diuersitate, non sum ego tan-
ti, ut possim iudicium ferre. sed con-
sideratis ijs, quæ hac in re consideran-
da occurrunt, ego potius illorum sen-
tentię subscribo, qui existimant Pro-
phetam fuisse loquutum de varijs cala-
mitatibus, & euerfionibus, quas passā
est uniuersa Iudea; tamēsi omnium ma-
xima, & infaustissima fuerit illa postre-
ma, quæ fuit per Romanos: nam, ut
inquit Cyrillus exponens hanc parti-
culam; sæpe numero quidem accidit,
ut caperetur Iudea ab Assirijs, & Aegip-
tijs, siris, & Moabitjs, & ab Idumeis,
& ab alijs, qui Palestini uocantur; at le-
uia pertulit, & in mala incidit tolerabi-
lia, & opitulante Deo, ipsoq; vulneran-
te percutientem, rursus emerfit: Ver-
um post Domini Crucem Vespasiano,
ac Tito eādē populatibus, funditus est
deleta; quā sententiam si sequamur,
quæcumq; hic à propheta dicuntur, fa-
cile possunt ueritatē habere. Cum .n.
inquit superius, super quo percutiam
uos ultra addentes præuagationem,
hoc in loco attestatur Iudeos iam olim
fuisse aliquando percussos, cum inquit
Terra uestra deserta ciuitates uestræ suc-
cense igni, & quæ sequuntur. cum ve-
rò subdit Regionem uestram coram
uobis alieni deuorant, & desolabitur si-
cut in uastitate hostili, & reliqua hic
posita, sine ulla difficultate, & absq; vl-
lo scrupulo possūt referri ad desolatio-
nem, & euerfionem, quæ fieri prædici-
tur per Romanos. sic enim exponit Eu-

sebius lib. 2. Demost. cap. 36. in prin-
Nec sit nobis multum curæ, quod Pro-
pheta nunc uerit uerbo temporis præ-
teriti, nunc futuri, quoniam, ut notū
est ijs, qui in sacris literis sunt uersati,
Propheta in explicandis Dei arcanis,
nunc præterit, nunc futuro, & alijs tē-
poribus frequenter utuntur. Verum
est ergo, & auribus nostris audiuimus
& plerique suis oculis perspexerūt ter-
ram Iudeorum esse desertam, destru-
ctam, ac desolatam, & ciuitates igne
succensas. Quod autē sequitur Re-
gionem uestram coram uobis alieni
deuorant, hoc ipsum nos quoq; pos-
sumus attestari, alieni quippe non re-
ligione solum, & moribus, sed alieni
locorum diuersitate, & quacumque so-
cietate politica, qui deuorant, & con-
sumunt regionem illam usque adeo di-
lectam, & custoditam, atque id coram
illis .i. illis scientibus, illis uidentibus,
ac spectantibus, nec reluctantibus, aut
resistentibus, quod quidem maximam
& grauissimam affert molestiam; nam
(ut inquit Cyrillus) Absentes, auribus
percipere quippiam molestum, dolorē
poterit fortassis afferre sed tollerabilē
præsentis uerò intueri nec auxiliij
quicq; posse afferri, necessarijsq; con-
dolere, & ingemiscere calamitatibus,
intollerabile quidem est: & sanè ualde
molestum: prædicit aliud graue incō-
modum, cum inquit, & desolabitur si-
cut in uastitate hostili .i. uerè desolabi-
tur quemadmodum solent deuastari a-
liqua ab hostibus, qui exuti omnem
humanitatem, more hostili, & impla-
cabili odio inuadunt aliena, quemad-
modum fuit etiam prædictum per Iali-
os Prophetas, ut Amos 2. Mittā ignē
in Iudam, & deuorabit eades in Hieru-
salem, & Hierem. 4. Aspexi, & ecce
Carmelus desertus, & omnes vrbes e-
ius destructæ a facie Dñi, & a facie fu-
roris eius. Et Deuter 20. Deuoret fru-
mentum iumentorū tuorum, ac fruges
terræ, donec intereas: & hic idem Pro-
pheta inferius cap. 3. Vepres (inquit)
& spinæ erunt in uniuersa terra. Nec
sistit hoc loco sapientissimus iste Va-
tes, sed sequitur, & prædicit aliud ma-
lum omnino flebile, & dignum perpe-
tua

Amos.

Hierem. 4.

Esai. cap. 3.

Textus 2.

quia, & sempiterna lamentatione, & effusione lacrimarum, cum inquit. *Et dereliquetur filia Syon vt vmbra vnicuius vineae, & sicut iugurium in Cucumerario, & sicut cimus, quae vastatur.* Pulcherrima certe, & elegans similitudo, quam ad percipiendum magnitudinem huius ruinae, aut desolationis. Hierusalem ad huc hoc loco Propheta, facile quidem intelligitur quod pro similitudine affert, certum est enim quod quam diu in Vineae sunt racemi vuarum, & alij fructus, subtrahitur ibi aliquod vmbra vnicuius vineae, ne à furibus, aut feris deuastetur, aut vna, & reliqui fructus surripiantur, sicut etiam erigitur iugurium aliquod in Cucumerario quando cucumeri sunt in agro, vel in pomerio; at racemis comportatis, & fructibus, qui in cucumerario sunt ablatis, custodes recedunt, & relictis vmbra vnicuius vineae, tanquam nulli vsui amplius futuris, liberam ingrediendi potestatem faciunt quibuscumque; voluerint: Ita profecto in filia Syon contingere Propheticus sermo nos docet. Dum enim populus Israeliticus, & primaria Ciuitas, quae hoc loco non absque ratione vocatur filia Syon, propterea quod erat constructa supra montem Syon, fructus iustitiae produceret secunda munitione & custodia, & omnia ea misericordia dignatus est eam Deus. Dixit enim Ego ero illi murus ignis circumclusus, & gloria ero in medio eius. Canit etiam beatus David ecce non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel. Cum autem vinea Domini Sabaoth cepit producere spinas, & tribulos, derelicta est à Deo, & tradita opprimentibus eam, inquit enim per Isaiam cap 5. Auferam sepem eius, & erit in direptionem, & auferam maceriem eius, & erit in conculcatione, & relinquam vineam eius, & non parabitur, neque fodietur. Vocatur filia syon, quia & si nunc defecerit & apostatauerit ab eius priori institutione, seu plantatione, quia tamen quandoque filia fuit, proinde hoc loco filia nuncupatur, quemadmodum, & Babilon filia vocatur vel quia quandoque poterit, & ipsa esse filia dicta ampliati

Esai. cap. 5.

A ue more dialectico vel sic nuncupatur quia natura sumus omnes filij Dei per creationem: *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, & quasi Gomorru similes essemus.* Praedictis, & praenunciatis ruinis, & calamitatibus, Quas passuri erant Iudei, nunc iuxta sententiam quorumdam con solatur eos aliquantulum, & monet quid imposterum debeant efficere. Ego autem existimo, quod Propheta hoc loco velit ostendere quid vniuersa Iudea promeruerit, ita, vt nullus se futurum immunem ab imminente, malo au deret presumere, & pariter explicat summam Dei benignitatem, & clementiam erga illum populum, cum inquit, dominum reliquisset nonnullos, quorum ope, & opera non totus Israel pessum iret inquit ergo: Nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen &c. Quibus verbis manifeste iuuatur quod nisi dominus hac pietate, & misericordia fuisset vsus, nolle scilicet in omnes, vt par erat, animaduere oranes omnino in vnum corruissent. Sed quod nam est illud semen quod nobis reliquit. Inquit D. Thomas, quod hoc est semen à diuersis locis, & regionibus adductum, & congregatum, vt habetur infernus 43. cap. Ab oriente videlicet (inquit Deus) adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. **D** Est etiam semel benedictionis promissum, vt ad Gal. 3. dicitur Abraham dictae sunt repromissiones, & semini eius: & apud Lucam 1. Suscepit Israel puerum suum, recordatus est misericordiae suae. sicut locutus est ad Patres nostros Abraham. Fuit etiam semen praedicationis diffusum per vniuersum orbem, vt Isaię 27. Qui egredietur impetu ad Iacob florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis femine. Fuit postremum semen, & posteritas sanctorum, vt habetur cap. vltimo huius libri Sicut (inquit) caeli noui, & terra noua, quae ego facio stare coram me dicit dominus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Tandem D. Hieron. vult intelligi per hoc semen relictum, Apostolos, & ministros Saluatoris nostri, & quotquot

Esai. 43.

Gal. 3.

Luc. 1.

Isai. 27.

Rom. 9
Osee 3.

Ioannis 19.

per eorum praedicationes crediderunt in Christum, & in eum spem omnem coniecerunt. Et extremis tandem temporibus reliquiae saluae fient, vt inquit Apostolus Rom. 9. ex filijs Israel, vt habetur Osee 3. Dies multos (inquit Deus) expectabis me, & non fornicaberis, & non eris viro, sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine Rege, sine Principe, sine Sacrificio, & sine Altari &c. et post haec reuertetur filij Israel, & quaerent Dominum Deum suum, & David Regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Nonnulli ex his verbis hoc loco à Propheta adductis, eliciunt, quod Propheta Isaias in toto hoc opere loquatur de vltima desolatione Iudaeae, licet interim de solat: onibus aliorum locorum agere videatur, & hoc arbitrantur fore scopum totius huius prophetae: sensus itaque est praedictorum verborum, quod nisi dominus reliquisset, & asseruasset quasdam reliquias ex populo Israel, nihilo minor fuisset vastatio Hierosolimae, & totius Iudaeae, quam illarum quinque Ciuitatum, in quibus nullum habitatorem superstitem relictum esse constat & omnes vna cum praedictis Ciuitatibus corruerunt. Vbi aduerte, quod illa dictio (quasi) non tam est nota similitudinis, quam affirmationis, quo quidem modo hoc loco sumitur. Per dominum exercituum, siue dominum virtutum, non solum Patrem, sed, & filium possumus intelligere, vt bene notat D. Hierony. qui, & ac pater potest appellari dominus exercituum, dominus virtutum, Rex gloriae, & quae cumque de eo dicuntur, exceptis his, quae relatiue dicuntur, quemadmodum Ioannis 19. attestatur ipsemet Christus, cum inquit omnia mea, tua sunt, & tua mea sunt, & glorificor iueis. Cum autem videamus quam grauius comminetur Deus per Prophetam populo Israelis, duo nobis considerata occurrunt. Primum, quod non iniuria Deus vsque adeo contra illos irascitur, & acriter obiurgat; quoniam peccata, quibus erant contaminati, erant tam grauias, vt nulla ratione potuerit Deus ad eam conuincere, quae

admodum videtur Deus aliquando dissimulare peccata hominum, & continere manum suam, ne super nos irruat, dum praesertim leuiora mala committimus, vt per Ezechielem dicitur Zelus meus recedet à te, & non irascar tibi amplius; Verum vt cumque; sit huiusmodi comminatio, & protestatio facta Iudeis, debet etiam nobis magnum timorem, & horrorem incutere, quippe qui forte non sumus illis multo meliores; sed rogandus est Deus, vt auferat à nobis condurum, & cor lapideum, & rribuat carneum, vt aliorum exemplo admoniti, non solum non addamus praeteritis peccatis alias praeruaricationes, sed obnixè caueamus, ne illas vnquam perpetremus. Est & aliud in hac parte considerandum, quod licet aliquando peccata nostra sint grauiissima, & oculos diuinae maiestatis vehementer offendat, non est tamen dicendum, nec ullo pacto sentiendum, quod si quando isti sic delinquentes respuerint, non eos audiat, & excipiat Deus, quandoquidem dum sumus in via semper est paratus Deus ad nos recipiendos, & amplectendos: non est enim abbreviata manus domini, vt saluare nequeat; & multo maior est misericordia Dei, quam sit iniquitas nostra, ipse .n. est propitiatus pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi: At nos curare debemus, & totis vitibus eniti, ne obduremus corda nostra, & quiescimus in fordibus, & peccatis, ac delectemur in illis, quod si per carnis fragilitatem, & concupiscentiam, delectatio obrepit, vt delectemur in eis, non tamen in eisdem nobis placeamus, & ea defendere, ac approbare velimus; dicit .n. Abbas Tuiensis, quod tunc praeruaricationibus addimus praeruaricationem, cum non solum peccamus, sed peccatum ipsum tueri volumus. Nempè cum sic fecerimus, causatur in nobis quidam habitus, & quaedam securitas, vt liberè, ac palam Deum offendere non vereamur, & quod nobis adlubet, licere etiā arbitremur; & hac ratione in peccata quotidie prolabimur, & quandam in peccando consuetudinē facimus, cui nisi obuietur, efficitur necessitas,

cessitas, neq; quodammodo fieri potest quin peccemus. Veruntamen quod impossibile est apud homines, possibile est apud Deū, apud quem non est impossibile omne verbum, & qui potens est de lapidibus suscitare filios Abraham, non enim illorum stultitię subscribimus, qui, vt refert Iosephus lib. 6. cap. 13. de bello Iudaico dicit; neque ipsi Deo facile esse aliquod magnum sine labore perficere; cum Regius propheta testetur, quod Verbo Domino cęli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Sed prosequamur expositionem textus, sequitur. *Audite verbū*

Tex. 10. Domini principes Sodomorum, Percipite auribus legem Dei nō strī populus Gomorre. Quo (inquam) mihi multitudinē victimarum vestrarum dicit Dominus, Plenus sum &c. Cum velit Isaias hoc loco noua quædam proponere & prædicere populo Iudeorum, & ea fortassis, quę valde ab eorum sententia, vel opinione semota erant, prius suo more petit attentionem quemadmodū paulo ante, cum dicebat. Audite Cęli, & auribus percipe terra, quoniam dominus locutus est sic, & hoc loco. Audite principes Sodomorum. Vbi notat quod non vocat Iudeos quicumq; illi fuerint, siue magni siue parui principes Sodomorū, quasi hoc solo vitio laborauerint, cum multa alia delictorū genera illis attribunt Prophetę; sed cum homines, & viri Sodomitę pessimi forent, velletq; Propheta innuere, & indicare populum illum grauissimis, & enormissimis yitijs, ac sceleribus irretitum, & contaminatum, & proinde vere pessimum, iccirco vocat eos principes Sodomorum, & populum Gomorra: præcipit autem primatibus, vt scribis, & phariseis, vt audiant verbum Domini. i. decretum, & voluntatem Dei, ad quos pertinet iussa Dei facere errores præcauere, & subditis rectę viuendę normā & regulam præscribere. Vbi per Verbum, nō intelligas simplicem vocem, aut dictiōnem, sed integram sententiā seu propositionem cum omnibus suis partibus, & circumstantijs. Cyrillus per verbum, intelligit legem, quā iubet nos attendere, aut increpationē,

A quam dicit nos auimaduerrere, atq; timere. Populo autem præcipit auribus percipere, corde retinere, & ipsis operibus exequi legem Dei, & pertimescere eius minas, ac terrores; alloquitur autem istos seorsum, quia duri admodum erant & tardi corde ad percipiēda mandata Dei. Sed prius maiores deinde de minores quia (vt notat Diuus Thomas) quę sunt a maioribus audita, facile percipiuntur a minoribus, monet ergo primum, & sermonem dirigit ad Prineipes, & magnates, quos vocat Principes Sodomorum deinde ad populum Gomorre. Quod autem peccatum eorum fuerit longe grauius peccato Sodomorum manifestum est, quoniam illi repulerunt loth, Iudei Christum, qui tāto maior est, quā to ipsa veritas maior est umbra. Illi repulerunt hospitem, & aduenam, Iudei repulerunt illum, qui tamq; Dñs & hæres in propria venit. Illi in Angelos, isti vero in Deum peccauerunt. Alij dicunt, quod Principes Iudeorum, & primates populi vocantur Principes Sodomorum, non quod eo scelere fuerint contaminati, sed quia fuerunt similes in rōne, & i modo peccādi. Nā illi palam contra naturam bestijs irrationabiliores, & canibus impudentior rei peccauerunt. Hi verò contra naturam, & contra omnem rationem, videntes signa, & mirabilia, quę faciebat Christus, quibus nimis ostendebat se vere filium Dei, istud impudēter negabant, & sicut illi absq; vilo pudore, & verecundia cūpellebant loth, vt educeret ad eos iuuenes illos, qui ingressi erant ad eum, vt illis abuteretur Sic Iudei absq; vilo pudore, & verecundia clamabant tolle tolle, Crucifige eū. Et si hunc dimittis non es amicus Cesaris &c. Sicut illi inferebant vi, & effrigebant portas eis, ita hi vī maximā inferebant ipsi Christo iuxta illud ps. Vnde non immerito dixit Christus Matth. 10. quod tollerabilis erit Terrę Sodomorum, & Gomorreorum in die iudicij quam illi Ciuitati, quę .S. non receperit verbum Domini, & ministros eius. Eus loco supracitato

Matth. 10.

citato circa, finem capiculi 36. inquit, quod proph. vocateos principes Sodomorum &c. quia manus eorum erant plenę sanguine, & quia iniquitatem suam, vt Sodomorū pdicauerunt, atq; indicauerunt. Est aliorum opinio forte verior, & sanior, quod Principes, & Magistratus Iudeorum, & reliqui de populo præter alia multa vitiorum genera, quibus laborabant, etiam hoc turpi, ac nefando scelere erant inquinati, quemadmodum inferius hanc notam illis impingit hic idem Prophetadum. capite sequenti inquit, quod augures habuerunt, vt philistijm, & pueris alienis adheferunt. Quid ergo vult Prophetas eiusmodi viros vsq; adeo labefactatos, & conspurcatos audire? Vide quid sequitur. *Quo (inquit Deus) mihi multitudinem victimarum vestrarū: plenus sum, q. d. quorsum, & in quem finem, cuius rei causa mihi offertis victimas, & holocausta? Vos .n. putatis eiusmodi oblationes mihi placere, me delectare, quod probem illas aut fortassis indigeam. Sed toto cęlo aberratis; quoniam sanguinem hircorū, & vitulorum nolui, meæ sunt omnes ferę Siluarum, iumenta, in montibus, & boues. Si esurierō, non dicam tibi, meus est .n. Orbis Terrę, & plenitudo eius, mea sunt omnia. Plenus sum; satur sum, vel potius tedio sum affectus, ista amplius non requiro, neq; a vobis quicquam horum expeto, cum nulli sint vlui; neq; vobis, aut etiam mihi fructum vllum queant afferre. At multo magis mihi adlubet Iustitia, sanctitas, & misericordia, vřa autem sacrificia, & holocausta absq; his, nihil profecto apud me sunt, & velut res inanes, & vacuas prorsus rejicio. Nūquid ego manducabo carnes taurorū, aut sanguinem hircorum potabo. quin potius immola mihi sacrificiū laudis & redde altissimo vota tua; deinde sequitur. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quesuit hæc de manibus vestrīs? Ne offeratis vltra sacrificium frustra. Incensum abhominatio est mihi. Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram. Iniqui sunt cœtus vestri: Kalendas vestras, &*

Tex. 11.

Isal. 49.

A sollicitates vestras odiuit anima mea facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens &c. Litera ista plana est, & non multa indiget explanatione. Sed nota quod per facie Dei & eius conspectū intelligēdus est locus ille, in quo Deus colitur, Deus adoratur, & vbi præces nostras effundimus; & gratias expetimus, & tandem vbi à Deo exaudimur; templum. n. Dei, est domus orationis In ea omnis, qui petit accipit. Venire ergo aut accedere ante conspectū Dei, nihil aliud est, nisi conferre se, & accedere in templum, orationis causa, & animo Deum laudandi, aut aliquid expetendi, & deniq; pro agendis gratijs. Satis a quidem audax, & impudens est quicumq; mente prophana, & corde peruerso, cum Deo præfara negocia acturus, templum accedit. *Aduersus hos indignatur Deus, & inquit Cum veniretis ante conspectum meum, quis quesuit hæc de manibus vestrīs. Hęc inquam holocausta, victima, & sacrificia. Quis iterū quesuit hæc de manibus vestrīs, vt ambularetis in atrijs meis; quotidie per huiusmodi atria, erecta, & constructa ad honorē nominis mei absq; vilo fructu perambulare pedibus ipsis conuertere, & obuerfari? frustra quidem id efficitis, nec est necesse, vt diutius in eo laboretis, frustra .n. i. sine vilo fructu offertis sacrificium quando quidem nec vobis vllam præbet vtilitatem, sed potius affert detrimentum, nec mihi laudem vllam, & honorem. Incensum, quod suauem solet referre odorem abhominatio est mihi, fetorē potius, & nauisem quandam mihi præbet, sic Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, Neomenia idem est, quod nouilunium, & prima dies cuiusq; mensis, quæ apud Grecos Kalende nuncupantur. Iniqui sunt cœtus vestri, hoc est, conuocationes, congregationes, & conciliabula vestra sunt iniqua, quia nihil ibi peragitur, tractatur ac diffinitur, quod non in alicuius perniciem conuertatur. Et quo odio, ac indignatione. Deus horū actiones prosequatur, rursus, quod mox dixerat repetit. d. Kalendas vestras, & solemnitates vestras, in quibus*

Textus 11.

Hua quidem Deus offenditur, & proximi, odiuit anima mea inquit Deus, qui loquitur more humano ac si haberet animam, & homines. Facta sunt (inquit) mihi molesta, non possum amplius ferre laborum sustinens hoc est diu patiens; loquitur hic etiam Deus more humano. Quando enim quis per multum temporis sustinuit iniurias, & opprobria contra omnem rationem, & contra eius naturam, & consuetudinem dicitur laborasse sustinens, cum preferat nullam videt offendente respiscenciam, ac emendationem. Hunc immodum clementissimus Deus, cum diu tolleravit nostra crimina, ac per uariationes expectans nos ad penitentiam nihil tamen respiscimus, sed in dies ceno peccatorum magis inuoluimur, aut potius demergimur; de laborare sustinens. Non quidem, quod Deus quicquam patiatur, aut laborem ullum sustineat sed tanquam defatigatus de laborasse sustinens, tollerando videlicet nostras inprobitates. Sed cur repetit in tam breui verborum spatio, quod dixerat. Dixit enim neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, & vno, aut altero verbo interiecto, inquit Kalendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea. Dicendum, quod illud idem repetit ad exaggerandum & ostendendum, quanto opere displiceant illi eiusmodi superstitiones, & externae, ostentationes diuini cultus, & simulate religionis, aut etiam hoc repetit, ut ostendat quod Kalendae, praeter id quod sunt prima dies cuiusque mensis, sunt etiam dies festi, qui primis diebus mensium celebrari consueuerant. Propterea dixit primum Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, & rursus postea subdit Kal. Vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea. Sed vereor ne quae hic dicuntur a Propheta aduersus Iudeos, multo verius aduersus nos christianos profertur debent, & possint. Quot enim ex his, qui Christianam religionem profitentur, fictam, & simulatam eorum sanctitatem ceremonijs hisce externis ostentare nituntur. Est enim facile videre quosdam, qui quotidie frequen-

A tant Ecclesias, deosculantur imagines nullum diem praetermittunt, quin missas audiant, diuinisque officijs interfunt, & tamen a vitijs nihil, aut parum recessisse videntur. proinde non iniuria aduersus eiusmodi hominum genus insurgere potest omnipotens Deus sub eisdem verbis: quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? quis quae iuit hac de manibus vestris; ut ambularetis in atrijs meis? incensum abominatio est mihi Kalendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea. Et quoniam de festiuitatibus sermonem habet opere precium mihi fore videtur, ut defectis Iudeorum quae, & qualia fuerint aliqua dicamus. Sed ne tardio lectorem afficiamus, quae, & qualia fuerint, & quae pariter eorum sacrificia extiterint, videbitur in calce huius operis id ad praesens sufficere scire, qualiter hoc in loco detestatur Deus omnem Hypochritism, & omnem dolum, ac simulationem, quae fit penes cultum Dei. *La uamini mudi estote auferte malum cogitationum uestrarum ab oculis meis.* Dubium est ad quos eiusmodi uerba diriguntur, & qui sunt illi, quos hortatur Propheta ut lauentur si enim dicamus ad ipsos Iudeos praesentem sermonem referri, certe mirum est, quoniam cum haec tenent a fuerit eos detestatus, difficile admodum videtur, ut ad eos cohortandas animas adijecerit. Propterea dicunt aliqui sic exponenda fore ista uerba; quod d. Vos estis prorsus a me reiecti; neque existimare debetis me uestras orationes, ac preces audire, neque amplius remissurum peccata uestra, nisi lauamini, hoc est nisi penitentiam agatis, & baptizetur unusquisque uestrum; scilicet pius enim dimisi uobis peccata uestra, & restitui uos in regnum, licet sepe numero me offenderitis; At nunc uos Iudei, qui me cruci affixistis, non amplius dimittam post tam graue peccatum in me perpetratum, nisi lauamini. Haec profecto est satis bona expositio, sed possumus etiam conuenienter exponere absque conexione praecedentium uerborum, ut sit principium seorsum alterius sermonis, in quo postquam Propheta explicauit, & detexit eorum scelerata

Itera & prauitates, uult nunc, ne quisquam desperet de salute recuperanda, afferre remedia, quibus homo potest in meliorem statum reduci; & propterea inquit: lauamini, mundi extote, quibus uerbis duo praecipit facienda uidelicet abluentionem, & absterisionem omnimodam a peccato, & uitae puritatem sectari, quae duo, & si fieri potuissent, ac debuissent in statu ueteris legis per aliquam penitentiam, & uitae reformationem, nulla tamen poterat fieri perfecta abluentionem, & recta absterisio, nisi tempore nouae legis. Proinde ueteres patres oppinantur, quod his uerbis uelit inuocare Propheta, sacramentum baptismi, & uitae puritatem: cum ergo inquit, lauamini, mundi estote duo praecipit facienda uidelicet baptismum lauerum, quod constat ex aqua, & Spiritu Sancto; & uitae Sanctimoniam. Dicit ergo lauamini, & curate, ut lauamini. Non enim potestis a uobis ipsis lauari, alium de uos oportet expectare auxilium, quo rite lauamini, & a uestris scorbilibus, & immunditijs detergamini. Et hoc necessarium & oportunum uobis auxilium, nullum aliud profecto est nisi gratia Spiritus sancti. Ob id dicebat Saluator nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto non potest introire in regnum coelorum. Nec solum oportet a peccatis purgari, & immunum se reddere, nisi etiam studeat omni diligentia uitam ita componere & coaptare, ut uere mundus, & purus ab omni labe existat. Id quod mox clarius ostendit Propheta dicens. Auferte malum cogitationum uestrarum ab oculis meis, quiescite agere uersere, discite benefacere. Bene inquit, auferte malum cogitationum uestrarum, quia non est satis praecauere malum, ne uidelicet in opus procedatur; & continere manus a furto vel homicidio, sed opere praecium est purificare cor & omnem prauam cogitationem, ab eo penitus abijcere. Propterea dicebat Saluator apud D. Matth. cap. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt; & B. Iohann prima cap. 3. Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum &c. Dicit etiam co-

Io. 1. cap. 3

Agitationum uestrarum, quia cogitationes impurae, & peruerse sunt nostrae, a nobis procedunt, non aliunde proueniunt, nisi quandoque suggerente Diabolo. Hinc dicebat Saluator, ut quid cogitatis mala in cordibus uestris? & alibi, de corde exeunt cogitationes male, furta, homicidia, adulteria, quae coinquant hominem, Dicit postmodum, ab oculis meis, quia non est satis, ut hominibus ostendam uos in melius uitam commutasse, sed necesse est, ut coram oculis Dei istud appareat. Deus non irridetur, homo quidem potest falli, & facile deludi, quia solum uidet ea, quae patent, at Deus intuetur cor, propterea subdit ab oculis meis, & sequitur adhortationem dicens. Quiescite agere peruerse, discite benefacere, hoc est planum, manifestum, & necessarium documentum. Non enim sufficit desistere a malo, neminem amplius offendere, nullum iniurijs lacessere, aliena non appetere; sed oportet etiam benefacere, se in bonis operibus exercere, & studere Deo, & hominibus, in omnibus, & per omnia placere: Sic et monuit Regius Propheta d. Declina a malo, & fac bonum; explicat ipse Deus per Prophetam aliqua genera bonorum, quae fieri oportet erga proximum uidelicet. Querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite uiduam, & uenite, & arguite me, dicit Dominus, querite inquam iudicium, quia nihil certe contra iustitiam debemus expetere; quod alterius est per fas, & nefas non debemus exigere, Iudices in causis decidendis, & absoluidis non debemus per vim, & metum subuerrere, & iniustam Sententiam emanibus subtrahere: subuenire oppresso, ei scilicet, qui uolentiam a potentiore patitur, & uolenter opprimitur; debemus iudicare pupillo. i. iudicium facere erga pupillum, qui ob aetatis imbecillitatem suam causam tueri non potest, similiter defendenda est uidua, quae cum sit omni auxilio destituta, non potest se ab aliorum improbitate tueri, & id quidem congrue, quia Deus est pater orphanorum & iudex uiduarum. Nota ex augustinus differentiam

Matth. 15.

Et 36.

Psal. 33.

inter non peccare, & non habere peccatum, qui non habent desideria carnis, & huius sæculi dicuntur non habere peccatum, quod proprie non contingit perfecte, nisi in alio statu: illi verò dicuntur non peccare, & in quibus non regnat peccatum, qui non obediunt desiderijs carnis. Tho. 4. fol. 389. Et venite, & arguite me dicit Dominus. Planus sensus est. d. Si vos feceritis hæc omnia, quæ prædixi vobis, & monui, & ego, qui sum Deus, & non mentior, non præstitero quod vobis promisi, nec stabo pollicitus, venite, & arguite me quasi non sim verax, & iustus. Propterea dicebat David Miserere mei Deus & c. vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Sed quis est, qui possit disceptare cum Deo, & arguere ipsum? quippe qui si iniquitates nostras obseruare voluerit, nemo illius iudicium, ac Sententiam sustinere poterit, & alibi, non ne dicebat ipse Prophetata non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens: Sed certe magna est clementia Dei, vt dignetur nobiscum disceptari causam nostram, & quot, quamq; maiora omni existimatione contulerit in nos beneficia, & quot pro tot beneficijs rependerimus ei mala, nobis tamen omnia condonat, & nos ita reddit audaces, vt cum eo in iudicium venire patiat. Verum ex his eliciendum, quantam bonis operibus ipse Deus fiduciam præstet, vt nos idoneos reddat, non iam per deprecationis meritum, sed per fiduciam auctoritatis, suis animaduersionibus obuiare. D. Augustinus super psal. 103. Super illud. Iocundum sit ei eloquium meum, d. quod eloquium nostrum cum Deo non est, nisi disputatio hominis ad Deum, & hæc, nihil aliud est, nisi confessio peccatorum, confitere Domino, quod es, & disputasti cum illo, disputa cum illo, fac bona opera, & disputa, vbi uides quantum tribuat ipse Deus ipsi penitentia, & puritati vitæ, vt his muniti possimus cum Deo in iudicio contendere. Poterimus ergo quodammodo Deum expostulare si nobis eius mandata cu-

A studentibus non præstituit, quod posset licetur, Tribus inquam modis reperi apud varios auctores particulam istam exponi, vel quod Deus sistat se à nobis iudicandum, & redarguendum si nouerit promissis, vel quod non amplius de nobis conquærat, & iudicet, aut tertio, quod pugnaturi simus cum eo, & penè competituri de Iustitia et Sanctitate cum eodem à peccatis respicerimus: & tanta erit vis ipsius penitentia, quod quemadmodum sequitur in textu; si fuerint peccata nostra vt coccinum, sicut nix dealbabitur: et si fuerint rubra quasi uermiculus, velut lana alba erunt. Sed priusquam exponamus istam particulam, prius annotanda sunt quedam super his, quæ mox dicta sunt. P. nit. n. D. Thomas hunc ordinem obseruandum, ne facile in peccata prolabamur, postquam fuerimus aliquando ab eis liberati; Primum, ne corde, et animo de his ultra cogitemus, sed cordis puritatem, & munditiam, quod ad fieri potest tueamur; propterea dicebat sapiens, fili peccasti, ne adicias iterum, & de præteritis deprecare, vt tibi dimittatur. Secundum si forte quicquam in mentem surreperit, & mali quippiam cogitauerit, caue ne cogitatum opere prosequaris, quibus comminatur proph. Mich. cap. 2. Vx, qui cogitatis mala in cordibus vestris, et operamini malum in cubilibus vestris. 3. studere oportet ne mala coepta prosequamur, propterea dicit hic Deus per Prophetam quiescite agere peruerse. Supponit. n. quod illi quos alloquitur multa iam mala perpetraverint, quibus optime conuenit documentum illud mox adductum. fili peccasti ne adicias, iterum et c. et merito dicit discite benefacere, quoniam iustitia uirtus discenda et immitanda, non viribus naturæ comparanda, et si ratio non corrupta semper depræceatur, ad optima. Sed uideamus, quid uult Proph. per uerba, quæ sequuntur, dum inquit.

Si fuerint peccata uestra, ut coccinum, sicut nix dealbabitur: et si fuerint rubra, quasi uermiculus, velut lana alba erunt.

Sensus est, quod quæcumque peccata nos unquam fecerimus, quantum vis graui et horrende, nec non diuturna, et per

et per longum tempus inueterata, siquid respuerimus, & iudicium, & misericordiam fecerimus omnia nobis condonabuntur. Vnde D. Christof. in cap. 7. Epistolæ ad Hebræos Inquit. Nemo eorum, qui in profundum iniquitatum de uenerunt de se ipso desperet, quandoquidem penitentia ductus, si habitum uitiorum inueteratum contraxeris, non solum sanaberis, sed sicut lana candida dealbaberis; Vbi uides quanta sit vis penitentia, quod si fueris inquinatissimus, sicut niue te dealbabit, hoc etiam inuebat psal. 67 loquens de gratia Dei nobis per penitentiam collata. D. qui educit uinctos in fortitudine; Similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris, & Danielis 7. Vestimentum eius sicut nix candidum & capilli eius quasi lana munda. Et quoniam peccata nostra hoc loco comparantur cocco, & uermiculo, pro inde notandum est, quod coccus, & uermiculus, si quod idem sunt, & plerumque unum pro alio accipitur, ut est uidere, apud D. Hieronymum, Secundum alios distinguuntur, quia coccus, vel coccinum dicitur color habes splendorem ruboris, quod uulgo dicitur grana. Vermiculus autem est ipsum minium. Minium est quoddam genus pigmenti laudatissimi coloris, quod in metalis argentarijs cum argento uiuo solet inueniri. De hoc genere pigmenti, seu coloris loquitur Plinius lib. 33. cap. 7. & alij quoque scribunt non omnes idem sentiant. Alij uolunt coccum esse quoddam genus fruticis, seu plantule, ex cuius granis uermiculi oriuntur, ex quibus efficitur quidam color, quo vestes tinete cocineæ appellantur, & uulgo scarlati. Solent autem vestes hoc colore semel tingi. Quandoque uero pluries. Et quæ sunt pluries eo colore tinete, sunt aliquanto subobscuræ neque ita lucidæ uelut hæc, quæ semel tantum fuerint tinte. De hoc genere coloris loquitur Plinius pluribus in locis, præsertim lib. 9. cap. 41. & lib. 21. cap. 8. dicit hunc colorem coccineum fulgere, & splendere gratius, & splendidius, quæ rosæ. Ego autem nescio, quid dicam. Scio me (dum essem in Iulianiana, habuisset præmanibus uas quoddam valde

A præciosum, quod coccum appellabatur, mihi dono traditum à Scenissima Regis Iulianiana amita, quod quidem uas erat coloris admodum nigri; quare admissa optime quadraret comparatio, vel contrapositio posita hoc in loco uidelet. Si peccata fuerint coccinea; i. excellenter nigra, ut nix dealbabitur, in suum inquam oppositum redigentur albedo namque simpliciter & absolute contrariatur nigro ut est sententia Arist. 5. phi. 19. & alibi Vermiculus autem est quoddam animal minutissimum, quod vel nascitur ex granis illius fruticis, quem appellant coccum, vel sunt animantia quedam, quæ materna lingua apud nos uocantur baciarrelli, ex quibus miro labore, ac studio fericæ lanæ contextuntur, Dices autem, cur uoluit Propheta peccata nostra conferre his duobus coloribus. Dicunt hoc ideo factum, quia sunt duo colores valde tenaces, & diuturni, quo designatur grauitas, diuturnitas, & perseverantia in peccando, nec non, & denominatio ipsorum peccatorum, quæ uocantur sanguines iuxta illud Prophetæ libera me de sanguinibus; i. de peccatis. Et alibi uiri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos, & quoniam isti duo colores sunt opinionem communem habent exuberantiam quandam, & splendorem ruboris, ideo eisdem peccata conferuntur iuxta proprietatem, quam diximus.

At nonnulli eiusmodi expositionem uidentur abhorre, male quidem eos habet & absurdum illis uidetur, peccata, quæ sunt obliquitates, & seditates ipsarum animarum debeant conferri cum pulcherrimis, et splendidissimis coloribus, propterea uolunt hunc in modum hanc similitudinem exponi, uidelicet si fuerint peccata nostra ut coccinum. i. si fuerint asperfa, et abluta sanguine Christi, procul dubio erunt alba, & munda, et candida, sicut nix, et si fuerint rubra sicut uermiculus. i. si corona martirij fuerint, rubricata, et eo sanguine conspersa, erunt uelut lana alba, aut si qui fuerint rabie, et furore perciti, et Christi passionem, et eius sanguinem pro nobis effusum fuerint meditari, uelut lana

erunt: idest usq; adeo molles et pa-
cifici, ac mansueti euadent, ut sint
molliores, quam sit ipsa lana: quam eo-
rum expositione, cum sic ueteru patru
non audeo improbare, multo minus re-
ijcere, sed paru mihi uidetur ad textum
facere. Namq; non sunt peccata, qua
Christi sanguine mundantur sed anima
nra a peccatis mundatur iuxta illud.
Lauit nos a peccatis nostris in sangui-
ne suo, et in Apocalipsi lauerunt stolas
suas, c. i. aias suas in sanguine agni, B
nec refert, qd aliqn legimus qd Xpus
in Iordane lauit nra crimina, hoc. n. in-
telligitur non sm sensum, quem uerba
faciunt, sed iuxta sensum, in quo sunt.
Sensus. n. est, quod lauit nra crimina. i.
mundauit nos a peccatis. Abstulit ea,
et omnifariam dimisit: id quod. l. prae-
cipue contingit in Baptismo. Et dum
cōparantur peccata coccino, et uermi-
culo, non debet attendi, neq; animad-
ueri ista comparatio, pp pulchritudi-
nem, et speciositatem, qua eiusmodi co-
lores sunt referri, sed debet ea tantum
ratio haberi, qua sunt eo rubore perfu-
si, tincti, et quodammodo infecti et ma-
culati; Propterea (inquit Deus) per Pro-
phetam, quęrite iudicium, facite iusti-
tiam, et misericordiā cū proximo et c.
Quod si feceritis, peccata usā, hoc est
usā actiones, et opera si fuerint infe-
cta, et conspurcata, et uelut sanguine
conspersa, et appareant rubicunda, ut D
coccinū; ut nix dealbabuntur, idest
non apparebit amplius ulla fæditas, et
macula, sed aia usā erit pura, innocēs,
et munda uelut nix. Quidam ponunt
discrimen inter coccum, ut uermiculū,
quod coccus refert sanguinē Propheta-
rum, et Sanctorum Martirum, quo san-
guine fuere madefacti pleriq; Iudeoru,
et presertim Reges, et Principes; per
uermiculum uero rubrum intelligunt
sanguinem Xpi, qui dicit aliqn se esse
uermen et non hominem. Peccata ergo
illo rum, qui effuderunt sanguinem
Prophetarum, sunt rubra uelut cocci-
num, qui uero Xpūm Dei filium occi-
derunt, et uarijs penis affecerunt, horū
peccata, sunt rubra sicut uermiculus.
Si quis ergo fecerit iudiciū, et iustitiā,
subuenerit ipsi proximo, siue peccaue

A rit in Filium Dei, siue in Sanctos eius,
misericordiam consequetur. Prosequi-
tur Esaias exortationē iam cæptā; dum
inquit. *Si uolueritis, & auerteritis me.* *Tex. 16.*
Idest si mihi obsequentes eritis, bona
terre cū mederis, cōueniēter inquit pri-
mū si uolueritis. Deīde auerteritis, quo-
nā oportet prius, quo arbor faciat bo-
nos fructus, habeat stirpē et radicē bo-
nā, solidā & nulla sui parte infectā, vn-
de si qs externē bonū opus prosequat,
nec tñ rectā intētionē pcedat, nihil effi-
ciē, itētio nāq; dirigit opus, & fides itē-
tionē. *De nde hic manifeste oñdit nri*
liberi arbitrii necessariū cōcursum ad
bene, salubriter, & meritorie operādū
propterea dicit, si uolueritis, & audierit-
is me; i. si uolētes, & libere mihi aures
pbueritis, & feceritis, q ego p̄cipio vo-
bis, bona Terræ cōmedetis, hoc est illis
bonis, & facultatibus, quas Deo largitē-
te Terra producit, ut, & frui poteritis, C
iuxta illud, qd in psal. legimus. Spera
in Dño, & fac bonitatē, & pasceris ī diui-
tijs eius. Hoc dictū sit ad lēam, sed al-
tiorē, & ueriorē intellectu allumendo,
dicimus; bona Terræ hic fore intelli-
genda bona cęlestis p̄iā, sumpta simi-
litudine ab eius firmitate, & soliditate,
de qua Terra loquabatur ipse Prophe-
ta David, cum dicebat Placebo Dño in
Terra uiuentiū, & alibi. Credo uidef bo-
na dñi in terra uiuentium, & Saluator
nri Matth. 5. Beati mites, qm ipsi pos-
sident Terram. Per terram quoq;
pleriq; ueteres intelligūt ipsa corpora,
nostra, cum fuerint glorificata, Tūc.
n. bona Terræ comedemus, idest
tunc perfecta erit nra fælicitas, & glo-
ria; tūc uerē aia letabit, & p̄gaudio nū-
quam gestire desistet, cum fuerit reuni-
ta suo corpori, & æterna uita nunquam
amplius moritura, fruatur in Domi-
no. Quod si nolueritis, supple (audire
me) & me ad iracundiam prouocau-
eritis, gladius deuotabit vos; quia
Dominus locutus est, Protestatur hoc
loco, & comminatur Dominus ad-
uersus incredulos, & rebelles, quod
si noluerint illi, obtemperare, sed pō-
tius illi obfistere & consequenter
ad iracundiam prouocare; idest ef-
ficere, ut ipse alioqui benignus, & mi-

Hoc idem Iustus Le. 11. 26.

Io. cap. 16.

Matth. 25.

Psal. 114.

Sequitur Tex. 17.

& misericors, more eorum, qui prouo-
cati irascuntur. Suam exerceat poten-
tiam, prædicat, & pollicetur eis, quid fu-
turum sit & inquit, gladius deuorabit
vos. Gladius inquam uerus, & materia-
lis, qualia fuerunt arma Assiriorum, la-
cedemoniorum, Persarum, & aliorū
Principum, & deniq; arma Romano-
rum, qui deuorauerunt uniuersam gē-
tem Iudeorum, innumeris, cladibus,
cædibus, & rapinis, ita ut uerē deuora-
tū esse dicantur, quando nihil planē su-
per fuerit ex eis. Nec solum eiusmodi
gladio materiali, sed gladio metapho-
rice dicto deuorati sunt Iudei, quia fa-
me, peste, & demum igne perpetuo
sunt absumpti, & quotidie absumen-
tur. Gladius etiam, quod est uerbum
Dei, & ipse Christus, deuorabit eos,
quia arguet eos de peccato, de Iustitia,
& de Iudicio, ut habes apud Iohan. cap.
16. & Deniq; Christus erit gladius eo-
rum pungentissimus, & ex utraq; par-
te acutus; Deuorabit eos, cum irreuo-
cabili, & tremebunda sententia dicit
eis. Discedite a me maledicti, & ite-
ra ignem æternum, qui paratus est Dia-
bolo, & Angelis eius. Et ne quis forte
crederet, uerba hæc comminatoria,
frustratoria fore, & fortassis ab homi-
ne dicta ob terrorem incutiendum,
subdit Propheta os Domini locutum
est, q. d. non sunt uerba hominis men-
dacis & instabilis sed sunt uerba Dei,
qui non est, ut homo, qui mentiatur,
aut uel ut homo, qui mutetur, sed sunt
uerba ipsius Dei, immo est uerbum ip-
sum, sine quo factum est nihil. Qua-
re dū quicq; nobis euenit preter intētio-
nē, nō existimemus id fato cōtingere,
sed quia os Dñi locutum est, i. quia sic
Deus uoluit, sed Nota qd p̄manentibus
hominū peccatis Dei sentētia non pōt
mutari at si nos cōuertemur & ipse cō-
uertetur, dicit D. Hierem. quare & c.
Quomodo facta est, meretrix Ciuitas.
Quomodo facta est, meretrix Ciuitas.
Quomodo facta est, meretrix Ciuitas.
Quomodo facta est, meretrix Ciuitas.
fidelis plena iudicij? Iustitia habitauit in
ea, nunc autem homicida. Aliqui ex-
positores opinantur, quod Propheta
uult his uerbis demonstrare iustā Dei
ultionem in populum Iudeum ob ea
peccata, quæ perpetravit in proxi-
mum, cum antea ostenderit iustam pu-

A ntionem eiusdem populi propter pec-
cata, quæ sciens, & uolens perpetravit
in Deum. Quidam Iuniores uolunt
hoc loco Prophetam aspicari aliud ca-
put suæ prophetiæ præcipuū, qd est spi-
ritualis redēptio nouæ Hierusalē, sed
prius oportunū fore iudicauit recēdere
scelera illius terrenę Ciuitatis, & totius
ferē illius nationis. Propterea, quæ
admirans, & obstupescens hunc in mo-
dum exorditur. d. quomodo facta est
meretrix Ciuitas fidelis? Mihi autem
saluo semper meliori iudicio uidetur
hoc loco Prophetā prosequi, quam an-
tea aduersus Hierusalē susceperat inue-
ctiuā, seu obiurgationē: rephēderat. n.
Ciuitatem de maxima ac det estabili
ingratitude erga Deū, de cultu Idolo-
rū, & de alijs uitijs, quibus populus ille
scatebat, et exaggerādo, & mauius ad-
mirando, & hanc turpē, & mōstruosam
metamorphesim detestando, inquit.
C Quomodo facta est meretrix Ciuitas fi-
delis plena iudicij, & æquitatis? Iustitia
nāq; olim habitauit in ea nūc aut homi-
cidę, q. d. Qui fieri, p̄t, & qnā causa, aut
infortuniū accidit, ut ea Ciuitas q̄ iā pri-
dē erat plena iudicij q̄q; tot causas, aut
p̄sidia se bñe gerēdi diuinitus suscepit,
nūc fuerit effecta me retrix, caupona-
ria fallax, & hipocrita qs vnq̄ credidisset
aut suspicari potuisset id aliqn futu-
rū (nō est hic dubitandū de qua Ciuitate
loquatur. 70. n. Interp. in suo textu
explicant prophetā de Ciuitate Syon,
ubi constructa erat Ciuitas Hierusalem,
locutum esse. Hæc. n. Ciuitas diceba-
tur olim Ciuitas Fidelis primo quia fi-
dei doctrinam sectabatur, uerumq; Dei
cultum præ ceteris uniuersis Orbis par-
tibus retinebat, deinde Ciuitas fidelis
vocabatur ratione patrum & progeni-
torum suorum, quorum uestigia, mo-
res, & uitam complectebatur, & in alias
Iudææ Vrbes, ac loca diffundebat suā
doctrinam & erat ueluti mater, & do-
mina ac magistra ceterarum Urbium.
Hęc autem Ciuitas sic nuncupata fide-
lis, & magistra, & plena iudicij & æqui-
tatis, dicitur facta meretrix, quia se
subtraxit à cultu ueri Dei, & subijci uo-
luit, ac susterni potestatis tenebra-
rum, & ab illis gubernari. Cum autem
C 3 dicitur

dicitur fuisse plena iudicij, aliqui secus intelligunt, quàm nos exposuerimus. Dicunt. n. quod plena erat iudicij, quia plena erat castigatione cum multis eâ plagis Deus punierit. Quæ correctio, & punitio appellatur iudicium, quia p illud discernuntur non solum, qui mereretur puniri. & castigari ab ijs, qui meretur protegi, & defendi, verum etiam tali iudicio discernuntur pæne puniendorum quandoquidem non omnes pari pæna puniuntur. At hæc expositio mihi non satisfacit, quia neq; etiam cõuenit litteræ quam exponimus: namq; prius eam Ciuitatem commendat, appellans eam fidelem, & plenam iudicij, postmodum vero nullo verbo interiecto eam damnat, ac detestatur. Dicitur ergo plena iudicij. i. consilij, rectitudinis, & equitatis vt pote in qua nulli fiebat iniuria, & cuiq; quod suum est, reddebatur, & omnia prudenter, & secundum ordinem tractabantur, id, quod melius per verba sequentia declarat cõinquit, Iustitia habitauit in ea, quoniam vt diximus vniciq; quod suum erat reddebatur, & aduersus improbos, & male agentes exercebatur Iustitia, neq; erat vlla personarum acceptio: id quod temporibus Dauid, & Salomonis contigisse dicunt, & multo magis eo tempore, quo Resp. Iudeorum per Iudæes: i. viros quosdam Dei nute selectos & probatos regebatur. Non autem exitimes, licet dicat Propheta Iustitiã habitasse in ea Ciuitate, non fuerint etiã multi hominis facinorosi in eo populo, vt habes ab ipso Dauide psal. 54. cõinquit Vidi iniquitatẽ, & cõtradictionẽ in Ciuitate. Die, ac nocte circundabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniustitia, & non defecit de plateis eius vsura, & dolus. Sed verba Prophetæ capienda sunt iuxta comparisonem, quoniam v. g. temporibus Dauid, & priorum ætatum iustitia magis vigeat, magis exercebatur, & videbatur iam firmam sedem constituisse, & ibidem quicuisse: at posterioribus seculis iustitiam pænitentis recessisse, & iniustitiam, suam sedem occupasse, propterea ait, nunc autem homicidæ, Sed nolo præterire,

Psal. 54.

A quod aliqui Interpretes annotarunt, quod vbi nos legimus iustitia habitauit in ea, ipsi legunt, dormiuit, insinuantes, quod iustitia et quæcũq; virtus, quæ sub iustitia, & per iustitiam intelligitur dormiuit; idest cessauit in Sion, quia mirummodum vita inualuerant, & pleriq; omnes dediti erant voluptatibus ac delictijs, & hoc fuit in causa, quod populus ille fuit adeo Segnis, & durus ad recipiendum Christum. Alij legunt. Iustitia non habitauit, neq; requieuit, sed habitabit, & requiescet in Ciuitate Hierusalem, quod futurum est tempore Christi, sed hæc duæ expositiones vna cõ suo textu: reuelluntur p ea que diximus: dic saltẽ vt notat D. Hieronimus quod vbi nos habemus iustitia, in textu hæbreo habetur dictio, quæ magis sonat iustum, quam iustitiam, & sic omnis amouetur difficultas quod scilicet iustus videlicet Christus Dominus prius in ea Ciuitate, hoc est temporibus Patriarcharum, & Prophetarum commoratus est, quam posterioribus temporibus cum omnia fuerint repleta in credulitate. Et hoc est, quod dicit Propheta. Nunc autem homicidæ, vbi illud aduerbium præsentis tẽporis, conuenienter potest referri ad tempus quo iudei occiderunt Xp̄m, quandoquidẽ illud homicidium fuit grauissimum, & quo nullum maius fieri vnquam potuit: aut poterit, sed hoc non obstante dicimus cum D. Hieronymo, quod illud aduerbium potest referri ad vtrunq; hoc est ad tempus ipsius Prophetæ & ipsius Christi & vnum fuit signum, & figuratum alterius, nec tamen (vt diximus) existimandum est, quod populus ille, quem elegit Dominus in hereditatem sibi non fuerit aliquando bonus, licet re vera nos simus veri heredes ipsius Dei choeredes autem Christi: monstrat autem Propheta pulchra similitudine sumpta a rebus inanimatis, quàm turpis, & ignominiosa fuerit illius Vrbs transformata dum subdit. Argentum tuum versum est in scoriã: Vinum tuum mistum est aqua: Hoc aut probatur signo manifesto cõ dẽ. Principes tui infide-

les

les, socij futurum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. & quod his deterius est, reperillo nõ iudicant: & causa videt nõ ingreditur ad illos. Particula illa argentum tuum versum est in scoriã multifariam potest exponi, primum ad Iram, vt referatur ad Ciuitatẽ Hierusalem, hoc est ad Principes, & Magistratus, & ad vniuersum populum, q. d. Ciuitas hæc prius erat insignis nobilissima & viris illustribus, omniq; virtute præditis copiosissime referta, vt pote in qua quieuerat, & cõfederat Iustitia, nunc vero versa est in Scoriã & turpitudinem, ac spumã: Scoria. n. vocatur spuma illa, siue spurcicia, aut sordes, quæ ex metallo inter quoquẽdum, extrahitur, ac in Terrã deijcitur: Et secundum Plinium, lib. 33. cap. 4. Spurcicia, quæ in oĩ metallo reperit, ac proiecta scoria vocat. Vide ergo & cõsidera ac diligenter pp̄de ex hac similitudine, in quam ignominiam & turpitudinem deuenerit Ciuitas illa vsq; adeo celebris, & magnifica summisq; laudibus, apud omnes exterarum nationes ad Cælum vsq; exaltata. Nec dubium ea verba referri iuxta sensum pp̄riũ & literalẽ ad scribas, & Phariseos, & alios legis Doctores, qui legẽ diuinã, & Dei madata, quæ sunt vel vt argentum igne examinatum, verterunt in Scoriã hoc est suis traditionibus, & vanis interpretationibus corruerunt, & vt ita dicam, adulterauerunt, quemadmodum illis Saluator n̄ apud Matth. impingit, cõ inquit, q̄ illi transgressi erant madata Dei propter eorũ traditionẽ, potest hæc particula referri ad quẽcũq; nostrum, quia pleriq; reperiuntur quæquæ fideles, & morigeri, & pleriq; virtutibus decorati, qui reuera sunt velut argentum refinã, ac relucẽs, & magno p̄cio extimãtũ, qui postea, vel suggestu demonis, vel ob prauas aliorũ cõsuetudines veruntur in Scoriã, hoc est efficiuntur iniqui, rebelles, & increduli, & multis vitijs, & criminibus coinquinati, immo potius refertur de his Iure dicere possumus, argentum vestrum versum est in Scoriã. Et vinum mistum est aqua: i. sinceritas, & puritas dogmatũ, nec non vitæ & morũ, deturpata est, & deformata p aquã,

Plin. lib. 33. cap. 4.

A idest per ea, quæ non sunt de essentia vini, quin potius minuunt eius vigore, & tollunt eius puritatem, ac sinceritatẽ, & contrario modo operantur, quam egerit Xp̄s qui aquam conuertit in vinum, isti vero vinum in aquam, vnde Procopius d. q̄ Iudei offerunt, & bibunt vinum mixtum aqua, quia merum illud scripturarũ, quod hominũ animos ad se conuertit, & ebrietate quadam celesti afficit, & delectat, ac lætificat cor hominis, fabulosis quibusdam commentarijs, & interpretationibus, velut aqua diluunt, & sinceritatem vini hoc modo corrumpunt, sic etiam faciunt heretici, & pleriq; alij doctores, qui velut caupones, & tabernarij turpis lucri gratia, aut alia ratione adducti sacras literas peruertunt & miscent sacra profanis docentes quæ non oportet. Correctores etiam Iudices, & magistrorum, dicuntur & ipsi miscere vinum aqua, cum a severitate legis in molliem quãdam deflectunt, & satis se fecisse arbitrantur si subditi molliora, & leuiora quãdam obseruent, modo quæ grauiora sunt legis reijciant, & cõtendant, dicuntur etiã miscere vinum aqua, qui nihil ex animo, & recta intentione faciunt, quamuis exterius bona, & Sancta videantur esse quæcũq; faciunt opera isti re vera miscent vinum aqua, & argentum eorum nõ est purum, & verum, sed fallax, & alchimicum, & vocatur ab alijs argentum reprobatum sic quidem multi sunt, qui Christi nomen habent, & Christiani vocantur, veram tamen Christi effigiem, & figuram non habent, quemadmodum etiam dicebat Apostolus, confitentur se nosse Deum factis autem negant. Id autem quod dixit, manifestat a signo, cum inquit Principes tui infideles, non solum, vt aliqui exponunt, quia sunt inobedientes, immo morigeri, diuinis eloquijs nullam plane fidem adhibentes verum etiam infideles eos appello, & appellari existimo, quia non seruant fidem, neq; pactum initum cum illis, cum quibus rem agunt, & aliqui negotiantur, quod quidem est maximum dedecus, & ignominia in principibus, & in ijs, qui

C 4 alijs

alijs dominatur. Nihil enim turpius dici vel excogitari potest in quocumque hominum genere at presertim in ijs, qui alijs prestant, ac dñantur, non constare sibi ipsis in ijs, quæ dicunt, & pollicentur; unde Virgil. Tu modo promissis maneat, seruatq; serues

1. Eneidos. Troia fidem. Dicuntur socij furum, vel quod ipsi quoque furantur, vel quod fures tumentur, & fouent vel quod sunt participes eorum rerum, quæ alij rapiunt, & furantur quemadmodum in varijs vniuersi orbis regionibus usu uenit, ubi sunt multi latrones, exules & sicarij qui sub tutela & presidio quorundam principum viatores depredantur & mactant Deinde occulte cuiusdam rapacitatis, & auaritiæ eosdem sugillat, dum inquit, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Non approbo, quod dicit D. Hieronymus, maius esse peccatum diligere munera, quam accipere, cum alibi scriptum sit, beatus, qui manum suam excutit a munere, & psal. 14. ille habiturus domicilium in Dei tabernaculo prædicatur, qui munera super in nocentem non accepit, & Iob cap. 35. Inquit, ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt, & præterea, qui accipit munus ab aliquo, aliquid ei subrahit quod forte in eius qui donat, aut propinquorum maximè cedit detrimentum. Qui uerbò diligit solum, & nihil accipit, nulli præterquam sibi ipsi iniuriam facit, nec solum hoc peccat, sed sequitur retributiones, quia sc. nihil per iustitiam faciunt sed ob id solum quod aliquid sub spe, lucri & mercedis, se accepturos arbitrantur. si aliquid iudiciū in alicuius fauorem & beneficium exercent. At ubi se nihil accepturos arbitrantur, obdormiunt, vel silent, aut cōmuniunt, & plerumq; ob eandem causam dant impunitatem criminum, & impios iustificat, & absolunt, inopes ac egenos miseros omniq; auxilio destitutos opprimi patiuntur id, quod manifeste nobis ostendit, cum inquit. Pupillo non indicant, & causa uiduæ non ingreditur ad eos, quia uidelicet nullum est tibi lucrum, neq; vlla retributio.

A Ad eorum tribunal non ingrediuntur uiduæ, neq; pupilli possunt vllatenus exaudiri, & deniq; oīa in deterius sunt conuersa, veritas in mendacium, iustitia in homicidium, argentum in Scoriā, & vinū in aquā, & hæc oīa facile referuntur ad Xp̄m, & suæ passionis tempore contigerunt; Principes. n. Iudeorum fuerunt in fideles, quia descierunt à Xp̄o, & abierunt retrorsum dicentes, non habemus Regem, nisi Cæsarem: fuerunt socij furum; i. Scribarū, & Phariseorum, qui corruperūt scripturā & vaticinia Prophetarū, vel socij furum; i. Iudæ proditoris, qui fuit fur, & latro: dilexerunt munera, & sequuti sunt retributiones cum dixerunt. Venite occidamus eum, & habebimus hereditatem eius: His dictis, & enarratis Iudeorū erratis, & grauissimis impietatibus, nunc Propheta in medium affert & profert iudiciū, & sententiā Dei aduersus eos, & inquit. *Propter hoc ait Dominus Deus exercituum, fortis Israel Tex. 18. heu, consolabor super hostibus meis. Et vindicabor de inimicis meis:* Quòd Propheta explicet ipsum Dñm exercituum proferre sententiam suam, indicat profecto rei euentum certissime futurum, quandoquidem Deus, non est vel ut homo, qui mutetur, eo ipso dicente ego Deus, & non mutor. Vocat eum Dominum exercituum ad demonstrandam eius virtutem, et potentiam: oīs. n. militia Celi, & exercitus Angelorum sub ipso militant, et ab eo cuncti reguntur, sicut ipsemet testatus fuit dicens Math. 26. An putas quia non possum rogare præm meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum: proinde non ab re vocatur etiam fortis Israel: nam in Iacob, et in Israel demonstrauit Deus quam fortis, et potens sit, et quotidie id ipsum ostendit in oībus creaturis. Sed nota ubi nos habemus. Deus fortis Israel. 70 Interp. habet. Veh potentes Israel, quibus verbis ostendit Esaias s̄m Cyrillū. q̄ Deus precipue arguit p̄fectos, et doctores aliorū, et eis p̄ceteris cōminat, quorū ex ep̄lo alij p̄cipites ruūt: et ideo alibi scriptū est, potentes, potēter tormenta patietur. **Quid ergo dicit Dominus exercituum fortis**

fortis Israel. Heu, inquit, ego consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis; dicit, heu, ostendens dolorem, & afflictionem, quam instar hominum loquens, habere dicitur Deus, cum cogitur sumere penas de nobis, & scelera nostra vlcisci quæ admodum pij patres dolere solent, & contristari, cum filios verberare coguntur. At dices, si dolet, quo pacto consolatur? nulli dubium, quod ob reprimenda peccata, quæ Deus, cum sit summe bonus, & iustus, maxime detestatur, dicitur consolari cum ea punit, & ob id maxime quia tandem ad penitentiam conuersi meliorem vitam auspiciantur, Adeo quòd Deus pariter, & simul delectatur, & dolet, dū aliquos punit; delectatur quidem propter ostensionem Iustitiæ, & propter eorum resipiscentiam, dolet, ac tristatur ob penam, quæ patiuntur Alij dicūt, quòd illa dictio heu, est potius nota, & signum insultatis, & comminantis Dei, quam dolentis, quandoquidem non potest Deus nō maxime delectari cum punit iniuriam sibi illatam: De qua vltione habet psal. 43. & Deut. 32. reddam inquit vltionē hostibus meis & his qui oderunt me retribuam, hoc est ergo quod dicit, heu consolabor super hostibus meis, qui sunt Scribæ, & Pharisei, & quicumq; mihi obsistunt, & reluctantur, & vindicabor de inimicis meis id est non permittam eos absq; vindicta liberos p̄trā fire. Hæc fere est communis aliorum expositio. Sed pace illorum mihi visū est, aliam asserre expositionem. Dico enim quod Deus volens vltionem sumere, & vindicari de inimicis suis, cōsolatur sup alijs inimicis suis. i. vtitur opera, & manu illorum, & hac ratione consolatur super illis, quia non potest non magnopere, & vehementer delectari, & consolari cum per hostes suos & ei aduersarios punit, & castigat alios Id quod sæpius fieri videmus, & prius quoq; temporibus factitatum esse legimus. Quot enim clades ruinas, & cædes p̄pessi sunt Iudæ ab Assirijs lace demonjs, & Persis. Quot clades, & ruinas perpessi sunt christiani a paganis, turcis, & hereticis, propterea nō

A sine causa dicit ipse Deus, heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Magna certe, & grādis est consolatio sumere v̄dictam de inimicis sicut quōdam strenuus quidā miles mihi dixit, nihil esse dulcius in hominum vita, quam vindictam sumere de inimicis, quæ verba non sunt simpliciter admittenda, quia sic accepta è diametro procul absunt a fide, quam profitemur; nobis inquam præceptum est vt quascumq; iniurias confestim remittamus præter eas, quæ sunt contra Deum neq; sol occidat super iracundiā nostram De nostris autem, diuino iudicio reseruari velimus, iux: illud, mihi vindictam, & ego retribuam, & quo nam pacto vindicabitur Deus de inimicis suis, Inquit, & conuertā manum meam ad te, & ex coquā ad purū Scoriam tuam, & auferam omne stānum tuum; vult dicere, quòd cum per alias penas, persecutiones, & damna, quæ aliās passa fuit Ciuitas Hierusalē non fuerit ad amussim purgata, & purificata, nec omnino fuerit ab rasa, & extincta vitia, quibus laborabat, vult conuertere manum suam ad ipsam, & rursum apponere manum, hoc est adhibere alias clades, & supplicia, vt omnino Scoria, sordes, & imūditia projiciatur, & òne stannū, quod extrinsecus apparet argētum, penitus tollatur, & Ciuitas vniuersa, & populus ad puritatem, & pulchritudinem suam restituitur; & quid vltra; & restitutam Iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus; post hæc. i. 6. nibus his per actis, vocaberis Ciuitas Iusti, Vrbs fidelis, nulli dubium, quod eiusmodi p̄missiones in Ciuitate Hierusalem non dū impletæ videntur, sed neq; vllō inquam tempore ad implebūtur. Propterea ad tempora nouæ Ciuitatis, hoc est Ecclesiæ Christi easdem ad impletas esse per Dei gratiam videmus. Iudices nāq; restituti fuere duodecī Apostoli qui nihilo inferiores, imo longe superiores, & præstantiores fuere prius illis Iudicibus, qui inter sanctos recensentur. Namq; Petrus inter alios, & ipse Paulus fuerunt præclari Iudices, & egregij consiliarij, de quibus

*Psal. 34.
Deut. 32.*

bus Iudicibus, & Consiliarijs Sanctus Propheta David ipsam Ierusalem alloquens dicebat. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, quandoquidem Apostoli Christi erant ex Iudeis progeniti, & ipsi quoq; alios in Christo filios genuerunt; vt sæpe Apostolus Paulus, & D. Iohann: filios appellant, qui per eorū prædicationē in Christum crediderūt. Dicuntur autem isti Iudices, & consiliarij restituti vt prius, quoniam scilicet non per sacrificia, oblationes, & obseruationes iudices fuerūt veteris legis vt Samuel. Moises, Iosue, & quidā alij, sed per fidem, quam habuere in Christum venturum. *Post hac inquit Prophe- ta .i. cum purgata fuerit, & ablata omnis spurcicia à Ciuitate Hierusalem, .i. ab ea Ciuitate, cuius fundamenta sunt in montibus sanctis, & restituti fuerint Iudices, & consiliarij, vt prius, Tunc, ò, Ciuitas Sancta nobilis, & præclara, Vocaberis Ciuitas Iusti, & Vrbs fidelis. Vocabitur inquam Ciuitas Iusti. i. Ciuitas Dei, & Ciuitas dilecta à Deo, cō-structa. & protecta ab eo, & in qua vera, & solida Iustitia perpetuo residebit. Et vocabitur Vrbs fidelis, tum ratione sui, quia coler, & adorabit verum Deū, tum quia à Sanctissimis, & fidelissimis Patribus, & Prophetis originem ducet, tum tertio, quia alijs Vrbsibus .i. cæteris Ecclesijs vite, & doctrinæ regulam ac formam perscribet, & erit mater, & magistra aliarum gentium, quemadmodum Romana Ecclesia est mater omnium Ecclesiarum, & verum erit, quod infra 62. cap. hī. Non vocaberis vltra derelicta nec vocaberis ultra desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea. Dein de Subdit. *Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in Iustitia & conteret scelestos, & peccatores simul, & qui dereliquerunt Dominum confundentur.* Prosequitur Esaias ad demonstrandam futuram gloriam Ciuitatis Hierusalem, quæ appellatur Sion, quoniam super eū mōtem dicunt fuisse constructam, sed, & hæc quoq; prædictio, seu prænūciatio non de Hierusalē Terrestri, sed de Hierusalē à Christo Domino constructa, & edificata debet intelligi. Redimetur quidem in iudicio, quia qui digni inuē-*

Textus 19.

Tex. 20.

ti fuerint, redimentur; quandoquidem non omnis Israel saluus erit, & reducēt eam in Iustitia .i. per Dei misericordiā saluabuntur. Iustitia namq; Christi p quam redempti sumus, congrue pōt appellari misericordia, quemadmodum 70. Interp. videntur inuere. Aut dicamus, quod ista redemptio, & reductio erit in iudicio, & Iustitia, quia expensis, & discussis rōnibus & causis eorum captiuitatis erunt liberati, vt Hieremię 23. Regnabit Rex, & faciet Iudicium, & Iustitiam in Terra. Si vero legatur in accusatiuo, hoc est reducent eam in Iustitiam, sensus est, quod Populus ille Israeliticus reducetur ab iniustitia, & infidelitate quam vsq; in illū diem operatus fuerat in Iustitiam, & sc̄t̄tatem, & qui nam erūt, qui hoc munus obibunt? dubio procul post Christi passionem discipuli Christi, & prædicatores verbi Dei sed biblia correctā hnt in iustitia, & sic debet exponi. Aliqui volunt per Iudicium, & Iustitiam intelligamus sanctificationem, qua p Dei misericordiam sanctificati sumus, ita vt sion .i. Ecclesia, & congregatio electorum sit redempta à captiuitate diaboli per Iustitiam Christi quam diximus appellari misericordiā. Vnde psal. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimici, & de regionibus congregauit eos &c. Et subdit. *Et conteret scelestos, & peccatores simul, & qui dereliquerunt Dominum confundentur*: Consequens erat, vt explicatis bonis, quæ euenient his, qui abiecta impietate, & iniquitate Deo adheferint, nunc ostendat, quæ mala illis immincant, qui increduli fuerint, & pertinaces, Redimetur itaq; Sion, & Hierusalem; attamen scelerati, & peccatores, & qui dereliquerunt Dominū nullam habebunt partem cum his, qui repempti fuerint, D. Thomas, per scelestos intelligit idolaras, per peccatores vero eos, qui voluptatibus, ac delictijs presertim venereis sunt dediti. vult enim D. Tho. quod præ ceteris sceleribus sodomia, & idolatria simul ceperūt & simul creuerunt 4. dist. 1; q. 2. Alij per

Psal. 106

per scelestos intelligunt eos, qui cæteris præsumt, per peccatores vero, subditos. Ego vero existimo, quod per scelestos intelligat Propheta, eos, qui sunt omnino peccatis immergi per peccatores vero, quoscumq; diuinę legis transgressores. Per eos qui dereliquerunt Dominum intelligamus, eos, qui post veritatem agnitam recesserunt à Deo, quemadmodum illi, qui reiecto Christo dicebant non habemus Regē nisi Cæsarem. Illi igitur Priores contentur, posteriores verò, consumentur, vt nulla sit amplius spes eorum salutis. & respicientiæ iuxta illud, quod dixit Hieremias cap. 17. Domine omnes, qui te derelinquunt, confundentur, recedentes ate in Terra scribentur, & iuxta illud, quod legitur Matth. 21. Christus est lapis angularis, super quē, qui ceciderit confingetur. Super quē vero ille ceciderit conteretur, ille scilicet super quem ceciderit lapis. Et præter hæc Confundentur ab Idolis, quibus Sacrificauerunt & erubescēt in hortis, vel super hortis, quos elegerant; Loquebatur Propheta in tertia persona de illis, cum dicebat consumentur, & confundentur, postea per apostophen mutat personam, & loquitur in secunda dicens, Erubescetis super hortis quos elegeratis. D. Thomas p sistens in sua expositione priorum verborum, vult quod Propheta hoc loco carpat Idololatrias, & voluptuosos luxuriæ deditos d. Erubescetis super hortis, quos elegeratis, ad explendam, scilicet luxuriā, iuxta illud Pauli Apost. d. Quem fructum tunc habuistis in illis, in quibus nunc erubescitis? Sed alij referunt hæc omnia ad cultum Idolorum, quibus quidem sacrificabant in hortis, in lucis & nemoribus, in collibus, & locis eminentibus, & iure quidem poterant conqueri, & erubescere & secum ipsi in hæc verba præcūpere. O nos miseros, & insanos, & tota mente captos, qui cōstruximus, & elegimus hos hortos, & nemora, vt in illis placaremus Deos nostros, & propitios eos haberemus in nostris angustijs. & necessitatibus, qui tamen nobis nihil omnino profuerunt, contra quos, & v-

Hier. cap. 17.

Matt. 21.

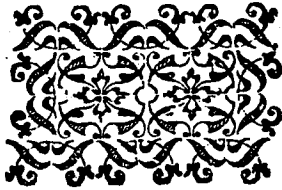
nicuiq; nostrū potest illud deuteronomij in faciem obijci videlicet Vbi sunt Dij tui, in quibus habebas fiduciam: opulentur vobis, & in necessitate vos protegant. Hoc idem possumus iactare contra striges, & lamias, quæ infelices, & omnium miserime, vt suas quas dā expleant cupiditates se se demonis seruituti dedunt, & aliorum spirituum nefario consortio sese adiungunt quæ tamen post modicum tempus magno suo malo, & certissimo suarum animarum detrimento, quā fallax, & vana fuerit demonum societas, facile experiantur, quippe quæ nullum inde possunt excipere tutamen, & auxilium; Nec multo secus nobis quoq; euenit, qui adoramus idola muta, & surda, quæ sunt opera manuum nostrarum, vt sunt opes, fauores, consilia, & quæcumq; ab hominibus præstari possunt: quæ in angustijs, & necessitatibus, nisi ad sit virtus, probitas, & Iustitia parum admodum, vel propè nihil proficiunt. Et experto mihi crede ruberto: Gloria nostra sola hæc est, testimonium conscientię nostrę: Vt verò melius id ostendat subdit. *Erunt enim quasi terebintus, Vel quasi quercus desuuentibus folijs, & velut hortus sine aqua. Nemo est, qui ne sciat, quam turpe, & horridum sit inspicere arbores, qualesdam aridas, & de siccatas, ita vt nec flores, nec folia illic appareant, similiter, & hortos sine aqua: hunc in modū cum ingruerit Tēpestas, & repentina calamitas apparebit Ciuitas Hierosolima, quæ prius erat conlita, & adornata tot oliuetis, hortis, arboribus, ac pomerijs, & postmodum omnibus istis ornamentis expoliata, ac denudata, & omnino deformis effecta. Et vt amoueat omnem spem reparationis, & reintegrationis ab istis incredulis, & pertinacibus, scelestis, peccatoribus, et improbis desertoribus, ponit hanc postremam sententiā, & hoc prognosticum. Et erit fortitudo vestra .i. Turres, et mœnia, ciuitatis munitio, multitudo Ciuiū, ingēs numerus armatorū, quasi fauilla superpe, quæ cito euanescit, et opus vestrum .i. cōsilia, præparationes, et auxilia quib. muniti erit quasi sciuitilla, et vtrumq; simul*

Deut. 32.

simul succēdetur, & non erit qui extinguat: succēdetur tunc simul, .i. idolū & Hierusalem, & non erit, punīte Domino, & exardescēte ira Dei, qui extinguat. Vel vtrunq; simul succēdetur .i. tam qui prę est, quam qui laborat, & profert auxilium, & vt vno verbo dicā, fiducia nostra, & ij in quibus erat collocata, vna cum nobis, succēdetur, & nemo erit qui extinguat. Quamquā autem hęc omnia, quę mox dicta sūt de incendio, & ruina Ciuitatis Hierusalem, & vniuersa Iudea facta per exercitum Romanorum intelligi possint, & debeant, nobis tamen, qui xpi fidem profitemur, & Ecclesię Dei haud diffi-

A cile p̄nt aptari cui maxima quidem dāna huc vsq; contigerunt; perierūt quidem enim Ecclesię cum suis cultoribus, & habitatoribus, & nemo hactenus fuit, qui extinguat, & succurrat. Et quisq; nostrum subibit eandem sententiam nisi penitētiā egerimus. Sed vide, quo modo vltima verba huius capituli consona sunt, & concordant vltimis verbis totius libri, vbi dicitur. Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur, vt agnoscamus, quā sibi ipsi constet ipse Propheta, & quam firmiter persistat in eodem argumento pro excitandis, & conuertendis peccatoribus ad penitentiā.

ERBVM, Quod vidit Isaias filius Amos super Iudā, & Ierusalē. Et erit in nouissimis diebus preparatus mos domus Domini i vertice mōtiū, & eleuabitur sup colles, & fluēt ad eū omnes gētes. Et ibunt Populi multi, & dicēt: Venite, & ascēdamus ad mōtē Domini, & ad domū Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius: quia de sion exhibit lex, & verbū Domini de Ierusalem. Et iudicabit Gentes, & arguet populos multos, & constabūt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: nō leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebūtur vltra ad praelium. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini. Projecisti enī populum tuum, domum Iacob: quia repleti sunt vt olim, & augures habuerunt vt Philisthijm, & pueris alienis adhaerunt. Repleta est terra argento, & auro: & non est finis thesaurorum eius: Et repleta est terra eius equis: & innumerabiles quadrigę eius. Et repleta est terra eius idolis: opus manuum suarum adorauerūt, quod fecerunt digiti eorum. Et incuruauit se homo, & humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis. Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris domini, & à gloria maiestatis eius. Oculi Sublimes hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorū: exaltabitur autem Dominus solus in die illa. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem: & humiliabitur. Et super omnes cedros libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan. Et super omnes montes excelsos, & super omnes colles eleuatos. Et super omnem turrim excelsam, & super omnem murum munitum, & super omnes naues Tharsis, & super omne, quod visu pulchrum est. Et incuruabitur Sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorū, & eleuabitur Dominus solus in die illa: & idola penitus conterentur. Et introibunt in speluncas petrarū, & in voragines terre à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. In die illa projiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui, quę fecerat sibi, vt adoraret talpas, & vespertiliones. Et ingredietur Scissuras petrarum, & in cauernis Saxorum à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia excelsus reputatus est ipse.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.

IN DEI NOMINE.

EXPLANATIO IN
SECUNDVM CAPVT

ISAIAE PROPHETAE.

Textus.

VERBUM, Quod vidit Isaias filius Amos
Super Iudam, & Hierusalemem.

DIVVS Tomas iuxta suum morē procedēs, vult quōd hoc loco ipse Propheta increpet, et coarguat culpam Iudeorum ex parte conuersionis posteaquam in priori capite reprehēdit eos de peccatis commissis ex parte auersionis: constat enim, quod bifariam Deum offendimus, vel quia auertimur ab eo tanquam à bono in cōmutabili, in quo consistit tota ratio peccati, vel quia conuertimur ad bonum commutabile, qua ratione tripliciter Iudei aberrabant. Primo in cultura Idolorum; deinde in oppressione hominum, postremo in abusu rerum: pene hæc tria versatur Propheta secundum hunc Doctorem vsquē ad Caput sextum. Alij verō dicunt, quōd postquam Propheta in primo capite prædixit Regni Iudæ, et Hierusalem Deiectionem, et euersionem, nunc prædicat Ecclesiæ Christi erectionem; et certe hoc apparet in ipso huius capituli initio, vt facile est videre. Verūm, et hic, et ibi facit vtrumque, sed (vt ex Diuo Hieronymo colligitur) in prima visione post comminationem, prospera, et læta promittuntur, in hac verō prospera prius, deinde aduersa, vnde recte quidem mihi videtur dixisse Cyrillus, ea quæ hic proponuntur sint similia, et cognata ijs, quæ dicta sunt, et pari quodammodo sententiarum tenore procedant. Sed his non obstantibus, sententia quorundam Modernorū mihi mul-

tomagis arridet, & summā rei magis indicare videtur, vt scilicet dicamus, quōd prædicto, et pronuntiato in primo capite Iudeorum excidio, et ipsius Ecclesiæ erectione futura, hoc in loco prædicat Isaias tempus, quo id futurum est, et inquit *Et erit in nouissimis diebus præparatus Mōs domus Domini in uertice montium, et eleuabitur super Colles, et fluent ad eum omnes gentes.* sed proposita Intentione præsentis Capituli, cōsequens est, vt singula verba expendamus. Primū quidem oritur dubitatio apud quosdam. Nunquid Visio, de qua hic loquimur sit eadē cū præcedēte, aut altera, et distincta. Nō nulli volunt, quōd hæc sit prima visio, seu Profetia, quæ etiā durat vsquē ad sextum caput, et non ab re primo loco ponitur, quia est de Christo Domino omnium Prophetarum fine, et de dignitate, ac excellentia Religionis et Ecclesiæ, quam ipse instituit, et fundauit; nec non de Vastatione Israelis, et Iudæ ob ingentia eorum crimina, et de sanctis reliquijs, quæ seruata sunt &c. Ego autem existimo, saluo semper meliori iudicio, quōd præsens Visio sit alia, & distincta à priori Visione, nec vi deo qua ratione aliqui velint hanc esse primam Visionem, aut explicationem prioris, cum apertè in primo cap. dicatur Visio esaiæ, quam vidit super Iudā, & hierusalem. Hic autem sic habetur, verbum quod vidit Isaias filius Amos super iuda, & Hierusalem. Et etiam notandum, quōd incongrua viderur locutio

locutio cum dicitur Verbum, quod vidit Esaias, quandoquidem verba non videantur, sed dicantur, & audiantur: Que dubitatio facile tollitur, sequamur Textum 70. Interpretum. sic enim habet illorum Textus. Verbum, quod factum est ad Esaiam filium Amos, verūm nec per hoc tollitur difficultas, quia nequē Verbum sit, sed dicitur: Priusquam tollatur eiusmodi difficultas, quæ re vera facilis est, & leuis, videndum est quid per Verbum hoc loco intelligat propheta, volunt enim plerique viri graues, & docti, quod hoc loco accipiatur pro filio Dei carnem suscepturo, vt dicamus, quod esaias vidit Verbum, hoc est, cognouit Christum filium Dei venturum in carnem, & constructurum, & fundaturum Ecclesiam suam, vnde cum dicitur Verbum, quod vidit Esaias, siue Verbum, quod factum est ad Esaiam, perinde sit, ac si dicamus. Verbum Patris, Verbum Deus, filius Dei vnigenitus factus est, id est missus ad Esaiam, ad eū quōd Verbum, & Visio quasi eadem sint, & quemadmodum Diuus Augustinus in Cap 5. super Ioannem tractatu. 18. inquit filius Dei audit, & videt, & est ipsa auditio, & Visio, & hoc est illi audire quod esse, & hoc est illi videre quod esse, Cum ergo dicimus Verbum quod vidit Esaias, hunc in modum possumus intelligere, & pleniorem verbis explicare, filius Dei locutus est ad Esaiā. Quanquam hæc Interpretatio sit valde conueniens, & idonea, verumtamen (pacc tantorum Virorum dixerim) parum videtur cōsona ijs, quæ sequuntur; propterea mihi videtur dicendum, vt per verbum, quod vidit Esaias, intelligamus decretum, voluntatem, propositum firmum & stabile ipsius Dei, quod fuit reuelatum ipsi Prophetæ per Verbum, hoc est per filium Dei, & per Spiritum Sanctum illum illustrantem, & instruentem, nec inconuenit Verbum sic acceptum videri, fieri, & audiri, quorum omnium manifestissima habentur exempla, legitur enim apud lucam. Vide amos hoc Verbum, quod factum est; Quod fecit Dominus, & ostendit no-

bis dicitur ergo, verbum videri hoc est, manifestum fieri. Et lib: 15. de Tri: cap. ij. dicit Augustinus. Per Verbum Dei intelligi doctrinam Dei. Cū autē sensus visus inter alios sensus principē locum obtineat, non inconuenit, si, & actiones aliorum sensuum quandoquē ei tribuuntur; sequitur super Iuda, & Hierusalem. Hic oporteret repetere questionem superius motam inter D. Hieronimum, & quosdam alios Patres, propterea quod septuaginta Interpretes legunt De Iudea, & de Hierusalem & In primo Cap. Contra Iudeam, & Hierusalem, ex qua lectionis varietate volūt innuere, quōd in primo Cap. fuerit vaticinatus Propheta contra Iudeam, & Hierusalem, hoc est prædixerit ruinam, & destructionem populi Israelitici, In hoc verō capite prædicat ea, quæ sunt prospera, & iocunda populo Israeli; Sed iam nos diximus, vtrobique eadem tractari, hoc vno discriminantur, quod in prima visione prius tristia, & mæsta prædicantur, in secunda verō prius læta, & prospera, quam terra, & obscura, proponuntur; proinde sapienter, & egregie Diuus Hieronymus hanc difficultatem dirimit, cū vtrobique eodem modo legit, videlicet super Iudam, & Hierusalem. His præpositis, videamus modo quid cōtineat ista visio. *Et erit in nouissimis diebus præparatus Mons Domus Domini.* Equidem primo loco mihi occurrit ista dubitatio. Quid velit, & cur posita est illa coniunctio, & Ego certe non putabam quenquam me priorem super hac re quicquā dubitasse veritē tūcno quosdā dixisse, quōd ly. & ponitur causalī cōiunctōne, videlicet quia, aut quoniā, & hoc pacto legūt septuaginta Interpretes, quasi dicat Neccesarium erat Hierusalem destrui, legem aboleri, templum euerti, & cætera Iudeorū munia cessare, quoniam In nouissimis temporibus erit præparatus Mons Domus Domini, & omnia debebūt innouari, alia sacrificia institui, alias ceremonias haberi, & cætera, quæ postmodum sigillatim afferentur, sic enim origenes in leuiticum Cap. 16. Hom. 10. Neccesse erat (inquit) cum venisset veritas

Verbū mult
nariatā ac
cipitur,

Aug. 1. cap.
5. Iohan.
11. 18.

Luc. cap. 8.

Iudei 3. a-
berrabant
auersi à deo

Ista dicitur,
& non vno
tantū modo
accipitur.

Christof.

veritas deleri vmbra, & cum lex noua inciperet, aboleri veterem, sic etiã D. Christofomus videtur innuere in ferm. De Natiuitate Ioannis Baptiftæ. Sed quanquam ifte fenfus ob excellentiam tot in fignium virorum nullo pacto fit reiiciendus, crederem tamen dici poffe, quod nulla coniunctio, & debet accipi pro quia, vel pro quoniam, confequentiã potius, quam caufaliter exponatur, quod videlicet ad deftructionem templi, ad euerfionem legis Iudaicæ, & ad illius populi excidium, diuina benignitate, & fingulari eius prouidentia factum eft, ut in nouiffimis diebus Mons effet præparatus Domus Dei, ad quem confluerent omnes gentes, quemadmodum in plerifque locis facræ fcripturæ id ipfum legitur, videlicet hoc totum factum eft vt adimplerentur fcripturæ, & Ductus eft Iefus in defertum à fpiritu, vt tentaretur à Diabolo. Sed præter has expofitiones mihi rogo concedatur afferre aliam, quæ non videtur infana. Cum enim in priori Vifione nos Efaías valde admodum perterrefecerit, & in fine illius capitis nonnulla adduxerit, quæ non modicam trifitibus videbantur afferre confolationem nunc corroborando, & confirmando imbecilles animos, & vehementer perterrefactos, fubiicit ftatim hanc eximiam, & inexpectatã confolationem, propterea inquit, præter ea, quæ diximus. Hæc confolabor fuper hoftibus meis, & vindicabor de inimicis meis, & cetera quæ fequuntur paulo ante finem præcedentis capitis: Non diffidatis, quafi dicat, nec defpèritis de benignitate, & mifericordia Dei, quoniam præter ea, quæ prædixi, vidi etiam, & reuelatum eft mihi, quod erit in nouiffimis diebus præparatus Mons Domus Domini & c. cui expofitioni videtur aliqua ex parte fuffragari fenfentia Diui Cirilli in expofitione huius loci. Poffumus etiam afferre expofitionem, quam affert Diuus Gregorius fuper Ezechielem Homilia fecunda, quod videlicet ifta nota coniunctio, &, coniungit, & continuat verba quæ profert Vifioni intimæ, quam habet, fubiungit enim hoc, quod exterius lo-

Gregorius
fuper Ezechielem
ch. Hom. 2.

A qui incipit, ac fi & illud foris fit, quod intus vidit. Dicit ergo & erit in nouiffimis diebus præparatus Mons Domus Domini in vertice montium; Nouiffimi ifti dies dubio procal indicant sextam ætatem, & poftremum feculum, *Hæc dift. Nouiffimæ pluræ fign. ficat.*
De his nouiffimis diebus locutus eft prius Iacob Patriarca cum in extremis laboraret, alloquens filios fuos hunc in modum. Congregamini (inquit) vt annunciem vobis quæ ventura funt in nouiffimis diebus. Hæc eadem ferè verba habentur & apud Micheam cap. 4. dum inquit & erit in nouiffimo die- rum mons domus Domini præparatus in vertice montium, & fublimis fuper colles, & fluent ad eum populi. De his nouiffimis diebus locutus eft & Paulus Apoftolus prima ad Cor. 10. dicens. Hæc autem omnia in figura continebant illis, fcripta funt autem ad correctionem noftrom, in quos fines feculorum deuenerunt. Hos nouiffimos dies tetigit etiam D. Ioannes in Epiftola fua prima Cap. 2. dicens filio- li nouiffima hora eft: Nec velim exiftimes per hos nouiffimos dies intelli- gi debere extremum diem Iudicij, poft quem diem nullus alius expectetur, fed poftremam vt diximus mundi hu- ius ætatem, quam alibi D. Paulus ple- nitudinem temporis appellare voluit: Dicitur autem aliquid nouiffimum per contemptum, & ignominiam, quemadmodum Efaías cap. 53. de Chrifto loquens (inquit) Et vidimus eum, non erat ei fpecies, neque decor, & defide- rauimus eum defpectum, & nouiffimũ, virorum. fic, & Paulus Apoftolus prima Cor. 4. vocat fe, & fui fimiles homi- nes nouiffimos, & inter alios homi- nes viliozem, & ignobiliozem locum tenentes, d. Deus nos Apoftolos nouiffimos oftendit tanquam morti desti- natos, hoc eft homines viles, & abie- ctos, & tanquam hac temporalis vita indignos, fed hæc huius nominis acceptio, & fignificatio, non facit ad rem noftrom. Dicit ergo Propheta, quod
in his

in his nouiffimis diebus erit præpara- tus, hoc eft difpofitus, ac defignatus, & fine vilo creaturæ admniculo, & nulla interpofta tẽporis mora, ac dila- tione, confiftet, apparebit, & ob oculos omnium erit Mons domus Domini, id eft Mons, in quo, & fuper quem funda- ta, & conftituta erit domus Domini, & non qualifcunque erit ifte Mons, nec vbicunque ftatuetur, fed erit in uer- tice, & fublimitate aliorum Montium, & eleuabitur fuper colles ita, vt om- nibus, & apud omnes facile conspicuus appareat. Sed quoniam tempore fiet ifta præparatio, & defignatio montis, tam fublimis, & excellens? Ab aeterno fiquidem fiet ifta præparatio, fed ma- nifestatio erit in tempore, hoc eft in fexta mundi ætate, vt diximus, & hoc textus feptuaginta Interpretum perfpicue indicat, cum fic habet. Erat in nouiffimis diebus manifeftus Mõs Domini, & Domus Dei. De hoc Monte loquebatur Propheta pfa. 67, dum inquit Mons Dei, mons pinguis, Mons coagulatus, mons pinguis, Mons, in quo beneplacitum eft Deo habitare in eo, & reuera cum Chrif- tus Dei filius fit ifte Mons, de quo loquimur, verè, & proprie, & iure optimo, & abfq̃ vilius iniuria po- teft appellari mons pinguis, quia in ipfo funt omnes thefauri fapientia, & fcientia Dei reconditi. Dicitur ifte Mons conftitutus, & poftus in vertice Montium, quia fcilicet nul- la eft alitudo, nulla fublimitas, nul- lus excelfus, qui poftit illi coequari, fed neque vila ratione comparari, id, quod magis exprimit cum inquit. Et eleuabitur fuper omnes colles; quod fi fuper hunc Montem fundata eft Domus Dei, quæ eft Ecclefia, nulli dubium, quod & ipfa eft verè fubli- mis, & alta, & omnibus vbique no- tiſſima; non enim poteft Ciuitas late- re, neque abfcondi, quæ eft fuper eiuſmodi Montem pofta: dicitur etiam Ecclefia fublimis, & excelfa, quia nihil terreni fapit, & fupra res omnes terrenas eft & folius Dei glo- riam quærit. Poffumus etiam eiuſ- modi verbis alium fenfum adhibere,

Pfal. 67.

Mons mul-
tifariam ds
ostat.

1. Cor. 11.

10. p. cap. 2.

Gal. 4.

Efa. cap. 53.

1. Co. 4.

A quod Montes, & Colles funt omnes Prophetæ, Apoftoli, & electi Dei iux- ta pfa. 124 Montes in circuitu eis; & Dominus in circuitu populi fui. fu- per quos omnes conftituitur Mons il- le magnus, & excelfus, qui eft Chrif- tus Dominus, de cuius plenitudine gra- tia, & fanctitatis omnes acceperunt, quin potius omnes illi quicunq̃ funt, aut fuerunt, vel in pofterum funt futu- ri, fuper hunc Montem funt con- ſtructi, et fundati, iuxta illud Apo- ſtoli fundamentum aliud nemo poteft
1. Co. 3.
ponere, præter id, quod poftum eft, quod eft Chrif- tus Iefus. Aut etiam di- cere poſſumus, & fortè magis ad litem, quod Colles funt omnia magna, & excelfa, quæ veneratur, & colit hic mundus, vt fapientia, potentia, Vir- tus, induſtria, & quicquid mundus pro magno habet, & admiratur, cuius- modi funt Imperia, honores, dignita- tes, & opes; Mons autem ifte, de quo loquitur Vates confiftit in vertice Mõ- tium, fuper omnes colles eleuatur, id eft fuper omnem fapientiam, po- tentiam, virtutem, & cetera huiusmo- di, quæ nihil funt in comparatione il- lius, & nullo pacto poſſunt attingere altitudinem, & magnitudinem illius, fultam enim fecit Deus fapientiam huiusmudi, & quicquid ab homine cogitari poteft eſt velut exigua arena in comparatione illius, & tanquam lu-
ſap. 7.
rum æſtimabitur argentum & c. Idipſum de domo Dei, id eft de Eccle- ſia fuper illum montem conſtituta di- cere poſſumus, ac debemus, quod ip- ſa. s. eſt conſtituta in vertice Montium, id eſt in Chrifto, qui eſt vertex, et fuma- mitas omnium Montium, & eleuabi- tur fuper omnes colles, id eſt fuper om- nes alios cõtus, & congregationes ho- minum: Nec ab re eiuſmodi conditio- nes, & excellentia Ecclefia Romanæ tribuantur, quandoquidem ipſa eſt e- leuata fuper omnes alias Eccleſias, & eſt Dux, & Magiſtra fidei, & verita- tis, & caput omnium Eccleſiarum; nec te perturbet, quod Chrif- tus Do- minus, pariter, & Eccleſia vocetur Mons, quia quemadmodum Natura Montis eſt, ut in terra fitus, ſe vſquẽ
D ad

ad sydera attollere videatur, ita caro Domini iuxta hominis conditionem terra erat, quia tamen Verbo unita erat, coelos omnes transcendit, nec solum ipse, sed qui eum imitantur ab eo denominationem suscipiunt, vt et ipsis Montes, Petre, & Colles dicantur, domum Dei supra se sustinentes, qualis erat Petrus, cui dictum est Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo Ecclesiam meam: quare omnes sancti, cum in terra erant, quod conuerfarentur in Coelis, Montes dicebantur, quod verò in terra degebant, corde, & animo transcendebant sydera; super hos Montes, & super hos colles Dei beneficio edificata est Ecclesia. Diuus etiam Augustinus in Oratione, quam edidit aduersus Iudeos, Mons (inquit) Christus est secundum carnem, constitutus super cacumen Montium, quod omnes eorum celsitudines eius celsitudo transcendat; nam Montes Prophetarum, & Patriarcharum appellantur, super quos positus dicitur esse Dominus, propterea quod ab his pronuntiatus, & predictus, & quia tanto interuallo Christus secundum carnem superauit Moysen omnium Prophetarum maximum, quanto maiorem honorem habet Dominus familiarum, qui fecit ipsam domum, seruo, qui praestitit familiarum. De quo monte subdit Propheta, & inquit,

3. *Et fluent ad eum omnes gentes, Et ibunt populi multi, & dicent &c.* Mira, & imperferutabilis est virtus diuina, nec facile explicari potest quanta celeritate, quanta alacritate, et iubilo trahat ad se homines, nec difficultas vlla, nec labor itineris potest eos retinere, cum semel fuerint a spiritu sancto moti, quin adimitandum Christum, ad eius praecipua iugiter obseruanda concurrant, et fortassis haec Prophetia fuit adimpleta, quando Christus abiens trans mare Galileae quod est Tiberiadis subiit in montem cum discipulis suis, et sequuta est eum multitudo magna, vt haberetur Ioh. cap. 6. Obserua quae, quod a quibusdam subtiliter admodum, et ingeniose obseruatum est, quod licet Ecclesia Dei

A et fides nostra fuerit super altissimum Montem constituta, cum summa tamen festinatione, et festiuitate gentes ad illam confluisse dicuntur, ut inde conijcias eius magnificentiam, quae, etsi ardua, et difficilia multum sensui, nec non et rationi proponat, et praecipiat, tot tamen ad ipsam confluere dicuntur, non secus ac flumina ab aliquo eminentiori loco deorsum labuntur; Tanta est uis, et efficacia Spiritus Sancti, cum menti nostrae illabitur; cum verò dicit fluent ad eum omnes gentes, intelligas pro generibus singulorum, non pro singulis generum, idest, de omni natione, quae sub coelo est, aliqui ad eum concurrent, Vel accipias omnes pro magna multitudine confluentium, tamen postea dicat, et ibant populi multi. Verum nonnulli interpretes sic distinguunt, vt per omnes gentes intelligamus eos, qui ex gentibus credituri erant, per populum multum intelligamus, qui ex Circumcisione in Christum verum Messiam credent, vt hinc insinuetur, quod multo plures ex gentibus, quam de Iudeis ad Christum accedent: At ego magis existimo, quod vtrobiq; sit idem sensus, sed vnum alterius expositiuum, seu declaratiuum, aut potius corroboratiuum, Ibunt ergo populi multi, et dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, hoc est ad Christum, et ad domum Dei Iacob, idest ad Ecclesiam Sanctam orthodoxam, & dicent Adeste, et venite ad Montem Domini, venite inquam, *Psal 118.* non expectate, non contrahite moram, sed festinate, tempus enim faciendi dissipauerunt legem tuam vbi nota, quod verbum istud imperatiuum, non accipitur vt uerbum imperantium, sed exhortantis potius, aut excitantis, seu maui inuitantis, ut Propheta Dauid Venite (inquit) exultemus Domino, et Christus Dominus apud Math. Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis. Notat hoc loco Cyrillus, populos multos, qui alios ad fidem pertraxerunt, fuisse ex gentibus, et qui similiter vocati fuere et conuersere, fuisse ex gentibus, vnde

ma-

magnopere, inquit, commendanda est Dei benignitas, quandoquidem multitudo gentium accessit ad Christum, et ad Ecclesiam, non per instructionem legis, aut Prophetarum, sed diuina potius, et occulta quadam gratia, quae eorum mentes irradians, et salutis ardorem, ac desiderium instillans, congregauit eas in eam fidem. Vox proinde vox illa, qua aliqui vocantur, et excitantur ad huius Montis ascensum, vox est liberi arbitrii diuina gratia praeuente atq; eidem consentientis, ascendere autem ad Montem, et profiteri Christum, atque eius praecipua fidem adhibere, ac morem gerere, virtus est, et operis nostri diuina ope suffulti, nisi enim prius nos uocaret Dominus, et nos quodam modo compelleret, nemo ad illum Montem ascenderet, cum omnes in unum declinauerimus: Nam quis quaeso ascendit in montem Domini, aut in locum Sanctum eius? respondeat Regius Propheta, et dicat. Innocens manibus, et mundo corde, et quae sequuntur, proinde, vt congrue, et absque multo negotio ascendere possimus, disponamus in corde nostro ascensiones in corde nostro in valle lacrymarum. In hoc loco carceris, exilij, ac porpetui luctus, ac tristitiae: de istis ascensionibus quae, et quales sint et quomodo fiant, vide Augustinum ser. primo de Annunciatione. To. 10. et 2. de Doctrina cap. 7. Priusquam ulterius progrediar, nolo praeterire obseruationem quandam ab alijs propositam, quod scilicet non abre proponit Dominus per Esaiam Montem magnum, et excelsum, ad quem confluere oporteat eos, qui salui sunt, vt alludat ad morem, et consuetudinem quarundam gentium et haec reorum quae libenter colebant Deum in Montibus, vt habes apud Ioannem capite. 4. qui ea forte ratione mouebantur, quoniam cultus Dei debet esse ab imis segregatus, et agre admodum possunt diuinis vacare, qui terrena non transcendant. Ascendamus igitur ad Montem domini, et ad domum Dei Iacob: vocabatur enim Deus ferè vbiq; Deus Iacob, Deus

A Deus Israel, non solum quia reuera erat eorum Deus et dominus, sed quia Haebrei non agnoscebant alium Deum nisi Deum Iacob, et Deum Israel, et sub his nominibus eum appellabant, et laudabant, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis eius. Hic primo nota, quod in hac sola domo idest in Ecclesia Dei, docemur vias eius, et extra hanc domum, non est vera doctrina, quemadmodum neque uera salus, propterea rogabat Propheta dicens Vias tuas Domine demonstra mihi, et semitas tuas edoce me, et alibi Beatus homo, quem tu erudieris Domine, et de lege tua docueris eum, ponit discrimen ipse Vates inter vias, et semitas, inquit enim Docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis eius. Notat Diuus Hieronymus, quod prius docendae sunt viae, et regulae, per quas nobiscundum est ad hunc montem altum, et excelsum, deinde ambulandum in semitis eius, proinde Hierem. 6. Interrogata (inquit) de semitis antiquis, quae sit via bona, & ambulate in ea. Quidam hac ratione distinguunt semitas a vijs, quod vijs sint praecipua omnibus indistinctim data, semitae vero cum sint angustiores, & arctiores, quam viae publicae, pro consilijs accipiuntur; & reuera prius homines sunt educandi, & manducandi ad obseruantiam praceptorum, deinceps verò cum fuerint in illis satis educati, & quodam quasi modo assuefacti, ad arctiora sunt deducendi; Nanque, arcta est via, quae ducit ad vitam; & magna profectò est difficultas, & ingens labor, si proprias vires inspiciamus, excelsos montes, & colles ascendere, tamen diuina ope praemuniti, & brachio dexterae Dei sustentati, possumus facile quoduis arduum iter arripere, iuxta illud, quod dicit Saluator Math. ij. Iugum meum suave est, & onus meum leue. Nota quod a semitis antiquis petendum est quae sit via bona iuxta illud Deutero. 32. Interroga patres tuos & annuntiabunt tibi &c. Post haec affertur ratio, quae nos libenter debeamus confluere ad

Deus

D 2

Mon-

*Via Christi
te quo dissi-
runt.*

Montem Domini, & ad Domum Dei A
Iacob, & quod ibi docebit nos vias
suas, & ambulabimus in semitis suis.
quia .s. de Syon exibat lex, & Verbum
Domini de Hierusalem. *Dubium est,*
apud expositores, cui nam tribui de-
beat illa verba. Nunquid ipsi Prophe-
ta, vel ijs, qui vocant, & inuitant alios
ad ascensum Montis. Nulli dubiam
quod verba sunt ipsius Prophetæ, qua-
tenus tamen gerit hoc loco personam
credentium. Alij tamen volunt esse B
ipsum verba, quibus adducit causam
cur tanta multitudo confluxerit ad
Christum. Diuus autem Cyrillus opi-
natur hoc esse dictum ab ipsis credenti-
bus, & quorum mentes, & corda Deus
illustrabit, vt dicent simul, & senti-
rent quod mox dictum est. quæ verba
duplicem videntur habere sensum.
Prior est, quod lex data Hebræis pro-
diit de Syon, idest de loco illo, in-
quo verè fuit data lex Moisi, & per C
eum vniuerso Israël; Euangelium au-
tem, quod verè est Verbum Dei pro-
cessit de Hierusalem, idest ab ipso
Christo, qui instruit Apostolos & di-
misit eos per vniuersum orbem, vt
predicarent Euangelium omni crea-
turæ adeo, vt hic fiat distinctio de le-
ge Moisaica, & de lege Evangelica,
vt vna de Syon, altera de Hierusalem
prodierit: sed reuera ista sententia
hunc in modum stare non potest, quia D
lex data Moisi non prodijt de Syon,
sed de Sinai: Veruntamen isti persi-
stentes ferè in eadem sententia dicunt,
quod vtiq; ponitur discrimen inter
legem, & Euangelium, quod videli-
cet lex exibat de Syon, & relinquet
ipsam terrestrem Hierusalem, &
Verbum Dei pariter exibat de Hieru-
salem, & transibit, & commigrabit
ad gentes; hoc enim satis perlucidè
describit Cyrillus, postquam enim E
(inquit) Iudei fræuerunt in Christum,
& regnum eius negauerunt, eos reli-
quit orfanos, & destitutos, illudq; se-
cutum est, quod dictum est per Pro-
phetam Zachariam cap. 11. Non pa-
scam (inquit Deus) vos, quod mori-
tur, moriatur, & quod succidatur suc-
cidatur, & reliqui deuorent vnusquis-

Syon & Si-
naij.

Zach.ca. 11.

que carnem proximi sui, & quod Pau-
lus Act 13. Vobis oportebat primum
loqui regnum Dei, sed quia repellitis
illud, ecce conuertimur aegentes. A
ha datur expositio, & est magis comu-
nis, & vera iudicio meo quod videli-
cet de Syon exibat lex, lex inquam
spiritualiter intellecta, id quod magis
explicat dicens, & Verbum Domini
de Hierusalem, idest lex eo modo ac-
cepta, pariter & Euangelium de Syon
exibit, & de Hierusalem, quia salus
ex Iudæis est, & hæc videtur esse senten-
tia D. Augustini in Oratione aduersus
Iudæos dum inquit. De Syon exibat
lex idest ex eo loco vbi Christus est
affixus Cruci lex, & verbum Domini
processit ad gentes, quoniam lex da-
ta Moisi non processit ex Syon sed de
Monte Syna, vt dictum est. & 18. li-
bro de Ciuitate Dei Cap. 50. & Iustinus
in Apolog. pro Christianis inquit
Verbum domini exiisse de Hierusa-
lem, quia inde prodierunt duodecim A-
postoli, qui conuertere totum Orbem.
Sequitur Esaias, & proponit alios effe-
ctus, & alia officia, quæ prodibunt ex
Domo Dei, fundata in vertice Mon-
tium, & super omnes colles, & inquit.
*Et iudicabit gentes, & arguet popu-
los multos.*
Et constabunt gladios suos in vo-
meres, & lanceas infalces, & vltra
non leuabit gens contra gentem
gladium, nec exercebuntur vltra ad
prælium, tametsi Propheta non ex-
plicet, qui nam futurus sit ille, qui
iudicabit gentes, & arguet populos
multos, facile tamen potest expre-
missis intelligi, quod .s. ille, qui
præsidebit domui Iacob, quiq; do-
cebit nos vias suas, ille inquam iu-
dicabit gentes, Christus .s. Dei fi-
lius, verus Deus, & Saluator, &
quicumque fuerint vocati ab eo tan-
quam Aaron, Iudicabit inquam gen-
tes, quia scilicet iuxta earum me-
rita, ac demerita pœnas infliget,
& præmia, quandoquidem Pater
dedit ei omne iudicium; aut etiam
dicamus gentes per eum fore iudi-
candas iudicio discretionis, di-
scernendo .s. & segregando fide-
les

Ad. 13.

Tcx. 4

les ab incredulis, & oues ab hœdis. Di-
cere etiam possumus diligentius eius-
modi verba perpendentes, quod Deus
iudicabit gentes, quod tantus erit iste
Deus, quod Gentes, quæ uidentur
omnino alienæ, & segregatæ ab eius
cultu, & imperio erunt subiectæ suis
legibus, & mandatis, & eas tanquam
subditas iudicabit, leges, & iura im-
ponet, & in transgressores pro arbi-
trio animaduertet; arguet populos
multos, eos videlicet, qui eius doctri-
nam, non susceperunt, quemadmo-
dum habemus apud Ioannem decimo
sexto quod cum venerit Paraclitus spi-
ritus ille veritatis, arguet mundum
de peccato, de Iniustitia, & de iudicio.
De peccato quidem, quia non credi-
derunt in eum, de Iniustitia, quia il-
li resisterunt, de iudicio verò, quia
falsitatem, & mendacium defende-
runt. Alios habent intellectus hæc
verba, sed non est præsentis negocij
ea declarare; hoc vnum scias velim,
quod arguo, & arguere, mulieriam
sumitur: Vel pro arguere verbis, &
verberibus, vel pro conuincere, quo-
modo sumitur aliquandò in sacris li-
teris, vt cum Dominus noster dice-
bat turbis Iudeorum quis ex vobis
arguet me de peccato? & quemad-
modum Paulus ad Titum cap. 1. di-
cit quod Episcopus debet esse potens,
exhortari in doctrina sana, & eos,
qui contradicunt arguere. Similiter
cum ait 2. Timor. 4. Argue, obse-
cra, increpa in omni patientia, &
doctrina, idest peccantes conuince,
& ostende eos peccasse: sed aduerte,
quod non omnes, qui sunt conuicti,
sunt persuasi, & adducti ad creden-
dum: hoc autem loco iuxta phrasim
hæbream existimo capi arguere pro
ea reprehensione, quæ fit verbis tan-
tum, non autem minis, ac verberibus,
& sic potest accipi pro ea, quæ fit con-
uincendo. De hoc modo arguendi lo-
quitur infra cap. ij. cum inquit Iudi-
cabit in iustitia pauperes, & arguet
in æquitate pro mansuetis terræ.
Cæterum dicit Propheta, Constabunt
gladios suos in vomeres, & lanceas
in falces. Duo sunt præcipua munè-

Id. 16.

Arguet
multiplici-
ter accipi-
tur.
Tit. cap. 1.

nera, & officia, quæ Principes, & Re-
ges perpetuò debent exercere: Vnum
quidem, vt seruent iudicium, & ius-
titiã, ne .s. boni opprimantur à ma-
lis, & vt impij, & seditiosi corrigan-
tur, vt tandem omnes in pace vi-
uant, & quietam vitam ducant; A-
liud munus est, vt pacem seruent, &
ab omni dissidio, & perturbatione
suos subditos tueantur. Pro vtroq;
Vates, quod nulla erunt amplius bel-
la, nullæ seditiones, & congressus
hominum, sed omnes paci studebunt,
& perpetua quiete, ac securitate fru-
entur, id, quod est præcipuum, ac fe-
rè solus finis, & intentio Christianæ
fidei, vt .s. vbique regnet pax, cha-
ritas, gaudium, & cætera, quæ Paul-
us ad Gal 5. enumerat, & hoc est
quod ait sub his verbis, constabunt
gladios suos in vomeres, & c. quasi
dicat instrumenta bellica, quibus ho-
mines utebantur vt mutuo se se con-
cidant, & contendant, ac perimant,
conuertentur in instrumenta agri-
culturæ idonea, quæ maximè bella
detestatur, & sola pace lætatur. Vt
autem id magis explicet subdit. Non
leuabit gens contra gentem gladium,
nec exercebuntur vltra ad prælium;
quod sic potest exponi. Non leuabit,
idest, non arripici, gens contra gen-
tem gladium, aut, non leuabit idest
non mouebit arma gens contra gen-
tem, nec exercebuntur vltra ad præ-
lium, idest non cogetur consilium, ne
quæ vila fiet amplius deliberatio ad
excitandum prælium. vel ad mouen-
da, & capienda arma contra alium.
quod quidem vaticinium dicitur fuisse
impletum, quando Romani vniuer-
sum Orbem suo subiugarunt Imperio.
Huius sententiæ est Eusebius Cæsaria-
sis libro nono de demõstratione Euan-
gelica cap. 17. sic enim dicit. Si dili-
genter tempora obseruaueris, facile
intueri poteris, quemadmodum ab
Augusti temporibus, & à Saluatoris
nostri aduentu, qui per ea tempora e-
micuit, cum ad vnum redactum Ro-
manorum Imperium omnia obrinuis-
set, veteres gentium differentie, &
mul-

Gal. 5.

Ex. 26. lib. 9.
cap. 17.

multiplices Principatus aboliti sunt; atq; tunc que ad pacem, quam Prophe-
 te prædixerunt, ea finem suum contin-
 gere cæperunt, tempus autem veniet,
 cum plenissime propheta cõplebitur,
 quando gentium plenitudo intraverit.
 Huius etiam sententię videntur esse
 D. Hieronymus, Chrysostomus. &
 Augustinus. Iustinus autem videtur
 aliud sentire, quòd scilicet tempore
 Christianę fidei, non leuabit gens
 contra gentem gladium, quia scilicet
 fideles non se defendent armis ad-
 uersus iustos, qui armis confur-
 gent aduersus Dominum, & aduersus
 Christum eius, sed sponte præbeunt
 iugulum, & petent martyrii coronam;
 & hac ratione totum Orbem subiuga-
 runt. Prior expositio quamuis sit gra-
 uissimorum virorum quorum senten-
 tia venerari timeor & obsecrari, mi-
 hi tamen videtur ea parum exprimi,
 & designari magnitudo et excellen-
 tia Christi aduentus, vt scilicet eo
 tantum tempore quo ipse uenit in
 hunc mundum debuerint cessare præ-
 lia. Existimo quid amplius, et diu-
 turnius uoluisset Prophetam innuere.
 Sententia Iustini tametsi ostendat man-
 suetudinem, & patientiam contra in-
 fideles, non uidetur tamen attingere
 sensum ipsius Prophetę, non enim
 uidetur his uerbis Esaias innuere, seu
 prædicere quòd Martyres tempore
 persecutionis eorum non obstitent,
 nec leuabunt arma contra gentes,
 quandoquidem non erat in eis tan-
 tum robur, et fortitudo, ut potuissent
 arripere gladium contra perse-
 quentes, & mutò sese exercere ad
 prælium, sed igne charitatis accensi,
 quoscuq; cruciatus, & tormenta pa-
 tienter obibant. Propterea saluo sem-
 per meliori iudicio dicerem, hoc Pro-
 phetę uaticinium intelligendum esse,
 non de pace externa, sed de interna
 que debet esse inter spiritum, & car-
 nem, que quanquam non habeatur
 perfectè dum sumus in hac mortali
 uita, in qua est perpetua pugna, per-
 fectissimè tamen habebitur in patria:
 quod si etiam de pace externa ueli-
 mus hoc uaticinium intelligi, nulli

A dubium, quòd ex lege Euangelicã
 præcipimur reijcere, & euitare om-
 ne bellum, præsertim in causa priua-
 ta & citius omne bonum externum
 est nobis amittendum, quàm pa-
 cem, & charitatem amittere, iux-
 ta illud Matthei. 5. Si quis uult tol-
 lere tunicam, relinque ei, & pal-
 lium, & præsertim id fieri debet
 ubi nullum est fidei detrimentum, nec
 Dei contemptus. Nec mouea ris Do-
 minum & Saluatorem nostrum olim
 dixisse Matth. 10. Non ueni pacem
 mittere in terram, sed gladium,
 quoniam satis constat in quem fi-
 nem, & cuius causa hæc uerba dix-
 erit, namq; si quando Deus offendi-
 tur, & eius Maiestas imminuitur,
 debemus præliari, totis uiribus ob-
 sistere, & aduersus quoscuq; etiam
 nobis conuictissimos, immò con-
 tra nos ipsos arma suscipere, iuxta
 illud eiusdem Saluatoris Iohannis
 12. qui odit animam suam in hoc
 mundo in uitam æternam custodit
 eam, & qui diligit animam suam
 plusquam me, non est me dignus.
 Nos enim oportet serpentis pruden-
 tiam imitari qui totum corpus
 permittit incidi modo caput inte-
 grum seruetur. Sed neq; etiam ex
 uerbis Esaię Prophetę reprehenden-
 di sunt qui non solum pro defension-
 e ueritatis, & Catholicę fidei, sed
 & qui pro salute, & conseruatione
 Reipublicę & propriarum substan-
 tiarum suscipiunt arma aduersus Tur-
 cas, Hæreticos, & omnes turbu-
 lentos, ac seditiosos, quemadmo-
 dum exempla testantur phiscorum
 temporum, atq; etiam huius nos-
 tri seculi, quibus semper licuit con-
 tra omnes nefarios, & publicę pa-
 cis, & quietis perturbatores arma
 suscipere, atq; id multò magis, &
 quam maxime dum nos, & res nos-
 stras inuadunt, ac diripere nullo iu-
 re conantur, proinde explodenda
 est eorum opinio, qui ex his uer-
 bis Esaię Prophetę & alijs confi-
 milibus uolunt Christianos prohiberi,
 ne arma suscipiant aduersus eos,
 qui contra omne ius uolunt alijs præ-
 esse.

Matth. 5.
 Matth. 10.
 Ioann. 12.
 Ioann. 12.

esse, ac dominari. At in causis
 priuatis (vt mox dictum est) ho-
 mo christianus, & uerè fidelis potius
 omnem iniuriam sufferre quàm ad-
 uersus proximum gladium suscipere
 ex se ipso debet: Sed reuera ra-
 ri admodum sunt hoc nostro seculo
 qui id exequantur, sed potius non
 solum oculum pro oculo, & dentem
 pro dente, uerum etiam propriam
 uitam, pro quauis leui iniuria au-
 ferre nituntur, non ita loquitur Chri-
 stus, non ita præcepit, sed ubiq;
 pacem, ubiq; concordiam nobis com-
 mendat, & proponit. Id quod ma-
 nifestè declarauit, dum Petrum, qui
 dum milites uellent apprehendere ip-
 sum Dominum, Exempto gladio, &
 percussio seruo Principis Sacerdo-
 tum amputauit ei auriculam; graui-
 ter reprehendit, & accerime fuit com-
 minatus dicens. Conuerte gladium
 tuum in uaginam: Omnes enim qui
 gladium acceperint gladio peribunt,
 & Math. 5. Etiam præcepit non esse
 malo obstitendum. Et Paulus ad
 Rom. 12. Non uos (inquit) de-
 fendentes charissimi, sed date lo-
 cum Irę. Sed fortè quis dicet, non-
 ne Moyses, ut habetur Exodi. 2. oc-
 cidit quandam ægyptium ut liberaret
 hominẽ Iudeu? & ipse Phinees nonne
 ausus fuit occidere uirum Israelitam,
 qui fuit ingressus ad mulierem Ma-
 dianitidem Num. 25. & ipse Aod
 occidit Regem Moabitaram ut pa-
 ter Iud. 3. quemadmodum & Iudith
 occidit Holofernem, & his tempo-
 ribus nostris nonnè quidam uir ap-
 prime religiosus Sacri Ordinis Præ-
 dicatorij, uocatus Iacobus Clement
 occidit Enricum Tertium Gallorum
 Regem stipatum magna copia mili-
 tum, & armatorum? Sed dicendum,
 nulli hominum licere proprio motu,
 & priuata autoritate quemquam oc-
 cidere, sed sola autoritate publica,
 aut iussu Principis legitimi, aut Dei
 nutu seu uoluntate firmiter impres-
 sa, reuelata. Secus facientes grauis-
 sima pœna sunt digni. Sed de hoc alias.

Ioan. 18.
 Matth. 5.
 Non licet alicui priuata
 tam minus
 rã ulesci.
 Ter. 5.

A *venite, & ambulemus in lumine Domini.*
 Hoc etiam loco dubitatur, cu-
 iusnam sint istę uoces, & salutiferę
 cohortationes. Quidam arbitrantur
 esse uoces ipsius Prophetę, tanquam
 eius qui compatiatur calamitati Iu-
 deorum, quibus in primis promissum
 est Regnum cœlorum, & credita
 fuerunt eloquia Dei. Tristatur ergo
 Propheta quod tam magno, & præ-
 cellenti beneficio, proruperit in hæc
 Verba. Alij uolunt, quod hæc sint
 uoces eorum, qui ex gentibus cre-
 diderunt in Christum, quippe qui
 doleant, ac tristentur, quod Iudei
 nolint habere eundem Deum cum
 ipsis, & ei eundem cultum præbere;
 mirariq; plurimum, ipsos excidisse
 Dei promissis, neq; uelint rursus ei
 inseri; sed potius eum renuant, &
 contemnant, quàm uelint eidem ad-
 hærerere, à quo tanta beneficia su-
 scipere: Quarè Propheta eorum ge-
 rens personam, excitat ipsos Iu-
 deos diferentes, seu potius reni-
 tentes ad Deum conuertit, & Inquit.
 Domus Iacob. q. d. O Israelitę, qui
 habetis progenitorem tam insignem,
 & excelsum ipsum uidelicet Patriar-
 cham Iacob, de cuius domo, & fa-
 milia uos estis, à quo genus trahi-
 tis, & de cuius posteritate gloria-
 mini, uenite inquit, quid cunctami-
 ni? Quid expectatis? quę mora
 uos tenet? & quę causa? Venite
 inquam, & ambulemus in lumine
 Domini, accedamus ad eum, quia
 salus mundi & est lux que illuminat
 omnem hominem accedentem ad ip-
 sum qui clamat, & inuitat omnes ad
 se, inquit, Venite ad Sanctuarium
 eius quod sanctificauit in æternum,
 seruite domino Deo uestro & auerte-
 tur ira eius à uobis & per Prophetam
 ministrum, & præconem suum hortatur
 omnes, & ait Accedite ad eum, &
 illuminamini, & facies uestrę non con-
 fundentur, & alibi chrs ipse. Ambu-
 late, inquit, dum lucem habetis,
 ne tenebrę uos compræhendant.
 O, bone Deus quous quisque est inter
 Christicolos, qui eiusmodi officia

Ecc. 17.

officia præstet? qui exhortetur alios ad bene faciendum, ad Dei beneficia passim considerata, & alios excitet ad respicientiam; Utinam non multo sint plures, qui alios dehortentur, & suadeant ad vindictam de proximo sumendam, & ad omnia malorum genera confectanda, non potius iuuent, & comitentur: Nonne Deus mandauit unicuique de proximo suo: non ideo qui quam excusandus venit, quod ad eum non pertineat aliorum curam suscipere, inanis est talis excusatio, repugnat manifestè diuino præcepto qui alibi ait. Diliges proximum tuum sicut te ipsum: Et præcepit stabulario dicens. Curam illius habe, qui tamen nihil ad eum attinebat. Sed prosequamur ulterius. *Proiecit enim populum tuum Domum Iacob*: & quam ob causam? quia .s. repleti sunt, ut olim & Augures habuerunt ut Philistinim. & pueris alienis ad hæserunt. Postquam Propheta ex persona credentium rogauit, & excitauit Hæbreos, ne amplius in perfidia persistenter, sed potius ad Deum Patrem, & creatorem omnium properarent; nunc videns eos reuenientes, ac detrectantes ad Xp̄m accedere rationem affert qua fuerint à Deo proiecti, & quasi alloquatur Deum ipse Propheta, sic dicit, Proiecit enim populum tuum Domum Iacob; quibus verbis intelligenda est Domus Iacob secū dum carnem; superius verò cum inquit. Venite ascendamus ad montem Domini, & ad Domum Dei Iacob, accipitur ibi domus Iacob secundum spiritum, ut rectè aduertit Diuus Augustinus aduersus Iudeos; causa autem huius proiectionis triplex affertur. Prior, quia repleti sunt ut olim, De qua repletionem loquatur Propheta nō satis constat: Quidam enim volunt eos repletos fuisse omnibus bonis temporalibus ut olim, dum .s. omnium rerum copia fruebantur quæ fuit in causa, ut à vero Dei cultu defiscerent. Sed hæc opinio stare non potest, quia paulo infra manifestè adducit hanc causam eorum proiectionis. Propterea longè melius est, ut dicamus eos repletos fuis-

A se ut olim, repletos inquam omni spurcicia, dolis, & impietatibus ut olim, putà quando fuerunt in Egipto, ac etiam in deserto quum .s. fecerunt Vitulum in Horeb, & adorauerunt sculptile, & mutauerunt gloriam Dei in similitudinem Vituli comedentis fenum, & ab eo tempore vsq; in hanc diem nihilò meliores sunt effecti, immò valde deteriores, cū tñ in terram fuerint multa mala ppeffi, & multis èt qñoque beneficijs affecti. Et pōt forte verius dici eos fuisse repletos vt olim, dum .s. ea regio erat possessa à Chananeis. Aliud scelus, & impietas fuit, quòd augurijs, & magicis artibus operam dabant cōtra expressum Dei mandatum; Nanq; fuit eis præceptum à Deo Deut. 18. Non inueniatur in te qui ariolos sciscitetur, & obseruet somnia, & auguria, & alibi sæpè. Postremò peccauerunt, quia pueris alienis adhæserunt. quam particulam quo pleriq; de turpi vicio, iudei laborare dicebantur, intelligi volunt, à qua sententia non abhorret D. Hieronymus, qui asserit eo morbo & græcos, & Romanos olim vehementer laborasse, & Symmachus videtur idem sentire, dicens quodam verborū circuitu, & honesto sermone voluisse prophetam plaudentium eandem cum pueris turpitudinem demonstrare. D. etiam Tho. videtur in huius loci expositione idem asserere, quibus non facit ego re vera adhærerem, nisi offenderem sententiam quandam Ezechielis. 16. vbi Deus conqueritur, & comminatur Synagoga quòd fecit sibi imagines masculinas, & fornicata est in eis: & paulo post inquit, fornicata es cum filijs Aegipti magnarum carum. Præterea notum est, quod legitur. 2. Maccab. cap. 4. de ijs, qui laborabant hoc vicio. Sunt tamen pleriq; qui annuntur vindicare hanc nationem ab eiusmodi calumnia, & graui ignominia: dum aliqui volunt per pueros alienos de quibus hic loquitur Propheta, intelligendos esse filios, & pueros præ creatos ex mulieribus alienigenis, de quibus loquebatur Propheta Dauid ex persona omnipotentis Dei, filij alieni mentii

mentiti sunt mihi. Sed quomodo tueri possumus verbum ipsius Prophetæ, vbi dicit ipsos Hæbreos pueris alienis adhærere? dicunt sic intelligendum istud verbum, quod scilicet adhæserunt, id est conuiuierunt, oblectati sunt, & sibi ipsis satisfecisse visi sunt si habuerint filios ex mulieribus alienigenis, & qui dam alij per pueros alienos intelligunt discipulos, & varijs in disciplinis præter legem Mosaicam instructos, ut qui in augurijs, magijs, necromantia, & cæteris damnatis artibus instructi erant, quibus pleriq; Hæbreorum adhærebant: fuerunt etiam quidam ex Hæbreis, qui per pueros alienos intelligebant nō pueros masculini generis, sed puellas, quippe quæ libentius iungebantur hominibus extraneis, cum quibus inibat connubia; aut verius dicendum ipsos Hæbreos, ut mox dictum est, puellis alienis, ut Moabitaram, & Madianitarum, & cæterarum eiusmodi adhærere, & connubium contraxisse, asserentes isti sic sentientes dictionem Hæbream vtrūq; significare. Non desunt etiam qui per pueros alienos hoc loco intelligant ipsos Deos, qui quæ ratione pueri hoc loco dicantur, ego re vera coniectari nō valeo. Verum verba quadam apud Iosephum. 23. Cap. videntur quoquo pacto huic opinioni fauere, dum inquit. Si volueritis harum gentium, quæ inter vos habitant erroribus adhærere, & cū eis nūscere connubia, atq; amicitias copulare, iam tunc scitote, quòd Dominus Deus vester non eas debeat ante faciem vestram, sed erunt vobis in foetam ac laqueum, & offendiculum ex latere vestro. His interpretationibus & sententijs pleriq; ut vidistis tuentur partes Hæbreorum, & vindicare se existimant eos ab hac ignominia: qua in re nolo ferre sententiam, sed aliorum esto iudicium. Constat .n. nequè potest negari exclusos esse Iudeos à diuinis promissionibus; quia inter cetera delicta seu peccata, pueris alienis adhæserunt, quouis modo, & significatu pueri hoc loco accipiuntur. Nā si pueri alieni intelligantur, ut in priori expositione ex aliorum sententijs diximus, nemo non videt non maioris infamiae,

& turpitudinis fore adhærere pueris alienis, quàm ijs qui sunt eiusdem generis, tribus, & nationis: hoc .n. nobis pro certo tenendum est, nunquam Deum proijcere quemq; à facie sua, & excludere ab eius regno cælesti nisi nos prius reiecerimus eum, & eius præceptis fuerimus inobedientes, & parum morigeri. Quis enim ignorat quàm maxime Deus præ cæteris hunc populū elegerit, & innumera beneficia contulerit? nihilominus multis flagitijs, & sceleribus diuinam eius maiestatem offenserunt, eius præcepta contempserunt, & sæpissimè irritauerunt eum in adinventionibus suis, & ppea multiplicata est in eis ruina, & optimo iure fuerunt ab eo proiecti, & in eorum locum gentes alienigenæ quibus olim ad Hæbreos cupiebant succedere, & substituta. Caueamus interim nos ne, & nobis id ipsum contingat. Videmus enī quòd fides, & religio nobis aliqua ex parte reiectis, & exclusis transiit ad exterarum nationes, & penes nos quotidie ferè exurgunt, & excitantur, ac inualescunt varia heresim species, & opinionones, quæ vix Deum agnoscunt. Et quoniam inter alios defectus, & errata, quibus hic populus fuit proiectus hoc vnū fuit quòd Augures habuerunt ut Philistinim. Notandum est, quòd Auguria non sunt omnino prohibita, ut quæ sunt ex garrulitate animalium, & ex actio animalium, & ex actio animalium, nō enim inueniuntur ex causis quibusdam naturalibus de futuris augurari, ut hoc loco Diuus Thomas, & reliqui videtur asserere. At si volumus ex his motibus animalium, & quibusdam coniunctionibus siderum de his quæ pendent à nostro libero arbitrio quicquam auspicari aut futurum prædicere, proculdubio peccatum incurrimus, & Idolatriam quandam committimus: non enim cælestia necessario operantur in ea quæ pendent à libero voluntatis nostre arbitrio; verum de hoc alibi fusius, & clarius dicemus. *Sequitur textus. Repleta est terra eius argento, & auro, & non est finis thesaurorum eius, & repleta est terra eius equis, & numerabiles quadrigæ eius.* Quibus verbis

Auguria nō sunt omnino prohibita.

Tex. 6.

verbis

Esai. 2.

Dent. 32.

verbis ostendit Propheta summam feceritatem, ac prosperitatem illius reip. Iudeorum, quemadmodum etiam Osee 2. habetur, ubi Deus inquit Dedi eis frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicavi eis, & aurum que fecerunt Baal, & cum inquit. Non est finis thesaurorum eius, vult innuere thesauros, quos habebat fore innumerabiles & penè infinitos, aut quia eorum cupiditas erat inexplebilis, aut quia in dies augebantur, & multiplicabantur opes, divitiarum, & quæcunque bona, nec illis quicquam deerat ad luxum, & voluptatem, & hoc inquit cum inquit Repleta est terra eius equis, & innumera-biles quadrigæ eius. Sed vide quid sequitur, & quam retributionem, quas vices attulerit populus ille clementissimo Deo tot honorum largitori? sequitur Propheta, & inquit. *Et completa est terra eius idolis*, opus manuum eorum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum, quid ultra, & incuruavit se homo, & humiliatus est vir, & quasi dicat, Postquam populus iste tot beneficia accepit, tot muneribus est affectus, quid quæso retribuit ipsi Deo pro omnibus, quæ retribuit sibi; id, quod sequitur videlicet, Completa est terra eius idolis, vt verissime admodum prædixerit Moyses, Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo, & quæ secuntur. Dent. 32. Nec solum opus manuum eorum adorauerunt, & quod ipsi suis ipsorum digitis fabricauerunt (rem certè turpem, & ignominiosam) sed incuruavit se homo, & humiliatus est vir q. d. omnis vtriusque; sexus tam viri, quam femine tam nobiles quam ignobiles, & cuius vis fortis, & conditionis homines, sponte, voluntate propria, nullo cogente, se se ad huiusmodi Idola humiliaverunt, genuaflexerunt, & quodammodo se ipsos prostrauerunt, hoc enim indicant ista verba cum tali, ac tanta amplificatione verborum; ubi notat Cyrillus, quòd cum maiori artificio usus sit Deus creando hominem, quam alias creaturas, quia in alijs dixit fiat, & factum est; ho-

A minem autem delimo terre suis manibus ad imaginem suam fecisse perhibetur, & tamen in tantam est prolapsus indignitatem, vt neglecto creatore suo, opera manuum suarum adoraret. Propterea sequitur Propheta, & inquit, Ne ergo dimittas eis q. d. Iustissime, & potentissime Deus posteaquam populus iste vsque ad eò inobediens, & ingratus extitit maiestati tuæ, ne ergo dimittas eis hanc noxam, vindicta hanc iniuriam, fac, vt agnoscant huius culpe gravitatem, loquitur enim hoc loco Propheta instar hominis, qui iudicat secundum rectam rationem, quod videlicet iustum esset, vt ijs, qui tam turpia commiserunt facinora, non dimitteres, aut condonares culpam iuxta illud psal. 58. Nò miserearis omnibus qui operantur iniquitatem, at quia misericordia Dei super exaltat iudicium; iccirco si forte se correxerint, & ad penitentiam redierint, citra controuersiam illis dimittatur. Alij dicunt, quod oratio ista. Ne ergo dimittas eis, non est vox imprecantis & optantis illis malum sed prædicantis quod futurum est, quod nisi resipuerint, quemadmodum pro certo maiori ex parte non resipiscunt, peccatum non dimittatur. Sed quæritur hoc loco quo nã tempore terra Iudeorum fuerit replera idolis. Dicunt enim quidam, hoc fuisse tempore, quo Romani subuerterunt Ciuitatem Hierusalem, & templum Dei, qui tunc nò adorauerunt Deum, vt qui victoriam illis præbuit, sed idola manuum suarum. Hęc opinio stare non potest, quia Propheta inuehitur hoc loco, & insurgit contra Iudeos, non contra Romanos. Alij opinantur id accidisse penes tempora Christi, & Paulo ante quam ipse veniret in mundum, sed & hoc stare non potest, quia illis temporibus Iudei palam damnabant imagines, & statuas Deorum, & quorumcunque hominum vt refert Iosephus lib. 1. de Bello Iudaico cap. 9. & lib. 2. cap. 1. 8. & nono ubi refert multas turbas, & tumultus fuisse concitatos inter Iudeos propter statuam Cæsaris, & propter Aquilam quod erat insigne Imperatorum, quam nolabant apponi neque in templo, neque in Ci-

Dubium

Cap. 31.

Tex. 7.

in Ciuitate Propterea dicunt alij id accidisse tempore, quod præcessit captiuitatem babilonicam, nam tunc Idolatria que apud eos .i. babilonios multum vigeat, fuit iusto Dei iudicio super eos inducta, & colligitur ex 4. Regum, & ex 2. Paralip. cuius sententia videtur esse Nicolaus de Lyra in expositione huius loci; sed dicerem ego, quod non semel Iudei in hac amentia inciderunt, sed semel atque iterum vt est videre apud sacros Auctores; propterea prophetia Esaiæ nò potest extendi, & applicari ad vnum tantum tempus; verum ad omnia illa tempora, & status, quibus ipsi à vero Dei cultu recesserunt, & quoniam tam graue scelus, & peccatum fuit illud, quod perpetrarunt Iudei, eo præsertim, quo seruierunt Idolis, & Deum ipsum abnegauerunt, proinde vir Dei incredibili diuina maiestatis zelo accensus, & iusta indignatione commotus, aduersus eos; qui non solum neglecto Dei cultu, verum etiam propria eorum conditione penitus deiecta se prostrauerunt coram Idolis, insurgit inquam aduersus eos, & vehementer increpat dicens. *Ingrederet in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini, & à gloria maiestatis eius* q. d. O popule stulte, & insipiens, indigne profusus, vt inter homines cæsaris, ingrederet in petram, segreges te à conspectu hominum, illorum euites consortium, nusquam inter eos appareas, & vsque adeo te demittas, & detrudas, & in temetipsum colligas, & recipias, pinde ac si inter fissuras, & aperturas petrarum, tãquam in cellas abditissimas claudaris: Quod manifestius ostendit cum subdit Abscondere in fossa humo .i. fodias terram aut in terram iam defossam te ipsum projicias, vt præ pudore, & verecundia nusquam videaris, id quod profecto facere debent impij ob timorem Domini, qui corrigit, & punit grauius omnes delinquentes, & præsertim diuini nominis contemptores, & propter gloriam, & decorem maiestatis eius, quæ tanta est, & tam spectanda, & admirabilis, vt propter eam solam, ne vel leuiter offèdatur, debet omnes præcauere, & præsertim in re tam detestata,

A da, & ignominiosa, vt homines, qui sunt rationis capaces, & ad similitudinem Dei creati, rerumque omnium creaturarum Domini constituti, & sub eorum pedibus omnibus suppositis; & viri quibus conuenit grandia appetere, & considerare, pariter, & efficere non erubescant coram lapidibus, qui nec sensum habent, nec vllam virtutem, seu potestatem, genua flectere, & procedentes in terram eos adorare; quæ quidè grauis iniuria, & insignis contumelia in Deum ipsum redundat, & in ipsam ipsius hominis præstantem naturam. Cui enim debuissent homines ex pulchritudine, & magnificentia rerum creaturarum artificem perspicere, & intueri nequaquam miseri, & imprudentes id fecerunt, sed lapidibus, & operi manu um suarum, quod suis ipsorum digitis perfecerunt, venerationem, & cultum exhibuere, nec intellexerunt suam quique propriam naturam contumeliosè fuisse deformatam, quandoquidem homo sit lignis, ac lapidibus multo præstantior. Non ergo iniuria subrafitur Propheta, & atrocissime inuehitur in huiusmodi hominum genus, dum inquit. *Ingrederet in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini, & à gloria maiestatis eius*. At quoniam nostra hac tēpestate pauci admodum reperiuntur, qui adorant Idola, & eiusmodi opera manuum suarum, dicere possumus quod hoc Dei beneficio factum est: Verumtamen sunt quidam, & fortè multo plures, quam nos existimemus, aut agnoscamus, qui adorant opera manuum suarum .i. eorum opiniones, phantasias, & commenta, & sicut inquit Diuus Hieronimus, qui sustinent dogma contrarium veritati adorant opus manuum suarum; & qui suis opinionibus vsque adeo adhærent, & ipsi adglutinantur, quemadmodum coniuges suis vxoribus, vt ab eis nequaquam auelli possint: Hęc quidem est prima expositio huius loci que mihi plurimum semper adlubuit. Verum alij nolunt hoc loco Propetiam inuehi, aut exaggerare aduersus impios qui spreto Dei cultu coram lapidibus incuruantur, sed potius paternè eos monerè

Petra mania
incuruantur, sed potius paternè eos significat.
monerè

monere, & hortari, vt posteaquam tam maximè Deum offenderunt, & propriam dignitatem deiicere, ac deturpare non sunt veriti, debent ingredi petram & abscondi in fossa humo, hoc est debemus respicere, & confugere ad petrā idest ad Christum, quem aduocatū habemus apud Patrē p̄ peccatis nostris, de quo Dauid Psal. 60. inquit Petra est refugium herenacijs, & Psal. 13. In Petra exaltasti me, & Moses absconditus, & latens inforamine Petræ vidit posteriora Dei, & Cant. 2. surge prope ra amica mea. Veni in fora minibus petræ. Hec foramina quid aliud sunt nisi plage corporis Christi: & Diuus Paulus affirmat, quod bibebant Israelitæ de spiritali conseqente eos Petra, & in fossā humo debemus abscondi, hoc est peccata, quæ nonnunquam in corde p̄petrauimus, intra eius lauibala velimus occultare ne per operationē foris prodeant, nec solum in corde diutius tenere verum ita contere, et in puluerem redigere ne uim vnquam exurgendi, & in lucem prodeundi habeāt. D. Greg. 31. Mor. cap. 22. aliter exponit, & intelligit hoc dictū. Ingredere in petrā hoc est penetra duritiā cordis tui. & abscondere in fossa humo. i. terrenas cogitationes projice, & a facie timoris Dñi apud te met ipsum abscondas, & cæles, neq; velis audacter tamquam innocens prodeere vultum tuum. D. Hieronimus, præter quas adduximus expositiones, vult Prophetam hoc loco non arguere, aut increpare, sed prænucciare quæ ventura sunt mala, & hortari, vt ingrediantur petras, & abscondantur in speluncis ob metum Romanorū vel Babiloniorum, conforme ijs quæ in Euangelio legimus Lucæ: 23. cum dicitur, qui in Iudea sunt fugiant ad Mōtes, & dicent montibus, cadite super nos, & collibus operite nos. Monet igitur Prophetam, vt fugiant, & se abscondant a facie Domini, quem admodum re vera factum fuit, tempore, quo vniuersa Iudea, & ciuitas Hierusalem fuit obsessā à Romanis, quia pleriq; fugerūt ad montes, & non nulli in cauernis terræ, Criptis, cloacis atque speluncis, per aliquod tempus latuerunt, vt diffu-

Psal. 60. Esal. 13.

Eua. 23.

A. se refert Iosephus in libro de Bello Iudaico, qui & vnus fuit ex illis, qui in eodem loco per aliquot dies latuit; sed quis poterit latere eum, qui omnia videt? Inquit enim Propheta. Quia ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? psal. 138. Quis enim locus te excipiet fugientem, vbi eius potentia, te non inueniat: si descendero in infernum ades. Nos itaq; abscondamur in petra i ingrediamur Cubiculum cordis nostri, & clauso Ostio adoremus patrem, vt in terreno corpore constituti, & varijs periculis agitati, trāseuntem huiusmodi tempestatem, aliquando securi, & incolumes fugiamus. D. n. Augustinus Hom. 50. Nemo recte fugit ab eo, nisi ad eum ipsum, ab eius seueritate. s. ad eius bonitatem. Nec fugientes ab eo possumus aliquid ire, nisi ad eius misericordiam, cuius potestatem peccādo contempimus, sequitur textus. *Oculi sublimes hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum, exaltabitur aut Dominus solum in die illa, quia dies Domini exercituum super omnem superbium, & excelsum, & se p̄ omnē arrogantē, & humiliabitur, & super omnes cetros libani sublimes, & erectus, & super omnes quercus Easur. Et super omnes mōtes excelso, & super omnes colles eluatiō, & super omnes turri excelsā, & supra omnem murū munitū, & supra omnes naves Iherosolym, & supra omne quod vultu pulchrum est.*

B. In omnibus his versiculis, nihil aliud intendit Propheta, nisi prædicere, & præmonstrare, quod nihil est in mundo, quod possit quicquam contra Deum, & quo vis pacto æquari ei, & quod omnia tandem subiiciantur ei, & siquid aliquando voluerit insurgere contra ipsum, in nihilum tandem redigetur, ita vt nec potentia, nec dignitas, aut nobilitas, aut vlla diuitiarum copia, sed neque huius seculi prudentia, vel sapientia, nec bonitas apparatus vel existens aut pulchritudo, vel sanitas, & robur corporis, & quicquid denique magnificat, aut æstimat iste mundus, quicquam est, aut potest si conferatur ad Deum, & quicunque veneratur, & colit quecunq; vel natura, vel arte futeint constituta, contempto Deo,

Li. 3. cap. 14.

Psal. 138.

Tex. 8.

Psal. 130.

Deo, facile corruunt, & ad nihilum rediguntur. Quare datur nobis occasio hæc omnia inferiora contemnendi, & in solo Deo spem omnem nostram collocandi. Præterea nobis aduertendū est, quod in hoc eodem cap. eadem ferè sepius repetuntur, id quod non ab re à sanctissimo, & prudentissimo Vate factum est, vt. s. cognoscamus omnes, & diligenter expendamus, quod serio loquebatur Propheta, & non ioco aut ex tempore, vel fortuito, vt videlicet nos exciter, & in re tanti momenti desidiam, & torporem à cordibus nostris euellat; Nanq; inferius iquit, quod hæc omnia mala, quæ ab eo prædicuntur illis euenient, vel in Iudicio vniuersali, cum videlicet Dominus surrexerit percutere terram, & notanter dicit Cū surrexerit percutere terram, quò intellegamus, quod Dominus iustus, & misericors per multum temporis nos ad penitentiam expectat; interim videtur quasi vel ignorare, quæ sunt, vel ea prorsus negligere, aut potius obdormire. Vnde scriptum est Ecclē 8. quia contra malos non cito profertur sententia idcirco filij hominū perpetrāt mala At qui cum surrexerit q̄ dormire videbatur, tunc euenient absq; vllō timore omnia, quæ fuerint prædicta mala, id quod profecto contigit Israelius, quādo regiones eorum fuerunt euersæ à Caldeis, Babilonijs, & postremo à Romanis, & multo peius erit, cum Dominus ad extremum, & nouissimum Iudicium venerit cum potestate magna, & maiestate. Hoc est ergo quod in his verbis exprimit Propheta cum inquit. Oculi sublimes hominis humiliati sūt & incuruabitur altitudo virorum: quādoq; Propheta vtitur verbo temporis præteriti ad demonstrandam certitudinē rei q̄ prædicatur quandoq; vtitur verbo temporis futuri quia reuera futurū est est quod prædicat. Qui dicantur oculi sublimes, facile est intelligere; qui enim alta percipiunt, & de se ipsis magna præsumunt, dicuntur habere oculos sublimes, propterea dicebat Propheta Dauid, Domine non est exaltatum cor meū, neq; elati sunt oculi mei

& c. Huiusmodi verò oculi sublimes dicuntur deprimi, & humiliari, quando præ confusione, & pudore non audeat eleuari, & quæquam inspicere sed neq; ab aliquo videri, & incuruabitur altitudo virorum. Idem quasi repetit, nisi quod sublimitas oculorū ad superbiam, seu potentiam videtur referri, altitudo verò ad nobilitatē generis, aut ad quācunque dignitatem seu plationē. exaltabitur autem Dominus solus in die illa, indie. s. illa, qua decreuerit Dominus potentiam suam exere, & superbos deiicere, & humiliare, iuxta illud Lucę; i. fecit potētiam in brachio suo, & quæ sequuntur, cuius facti rationem adducit Propheta cum inquit, quia dies Domini exercituum super omnē superbium, & excelsum, & super omnē arrogantem, & humiliabitur. Vbi nota, quod dies Domini dicitur proprie dies illa, quam sibi soli referuauit, de qua nemo scit dicitur proprie dies illa quam sibi soli referuauit, de qua nemo scit neque Angeli de Cælo, neque filius hominis, cum omnes alios dies totius decursus temporis nobis cōcessisse videatur, & illa nemp̄ dies, in qua Deus facit iudicium, & iustitiā in terra, quæ admodum inquit per Prophetam Cum accepero tēp̄s ego iustitias iudicabo, & tibi Psal. 9. Cognosceret Dominus iudicia faciens, & infra 63. Dies ultionis in corde meo; annus retributionis meæ venit, idq; non solum intelligi debet, de Die Vniuersalis Iudicij, verum de quacunque die in qua complacitum erit ei, cuiunq; hominum particulari reddere mercedem boni operis, vel mali, antequā veniat dies ille Domini magnus, & horribilis. Aduerte etiā. quòd Dominus vocatur Dominus exercituum vt non nulli obseruarunt, cum in sacris litteris vocatur Dominus exercituum, quæ de victoria aliqua, quam Deus habet de hostibus, vt hac pram omnes intelligant, non deesse Deo vires; & facultatem hostes debellandi, atq; de eis iustam vltionem sumēdi, cum ei tanta subijciatur obsequium multitudo, & nullus eū possit subterfuge, vnde alibi scriptum est Pugnabit orbis terrarū contra

Psal. 74.

Psal. 9. Esal. 63.

Cur deus tu vocatur Dominus exercituum.

Sa. 5. contra

Superbus & Arrogans.

Proverb. 6.

Greg. 3 3.

Mor. cap. 1.

Psal. 1 44.

Cap 3.

contra infensatos, & Paulo ante arma bit Deus creaturam ad ultionem inimicorum suorum. Postremò nota discrimen inter arrogantem, & superbum, quia superbus ille est, qui de magnis, quæ habet extollitur, Arrogans verò is est, qui sibi tribuit quod non habet. De utroque Proverb. 6. dicitur Arrogantiam, et superbiam, & viam pravam, & os bilingue detestor. Dicit postea & super omnes cedros libani sublimes, et super omnes quercus Basan. Per cedros libani, quæ sunt arbores in altum vehementer porrectæ, notat homines, qui nimium de suis viribus præsumunt; per quercus Basan notat eos, qui delitijis, & voluptatibus huius seculi detinentur, & nihil præter eas videntur expetere, et procurare; et commodè quidem quercubus comparantur, quæ non producunt nisi fructus idoneos porcis nutriendis; Nec mireris, quòd hoc loco Cedri libani damnantur, cum tamen in scripturis aliquandò commendentur, et inobsequium Domus Dei fuerint constitutæ, quoniam, ut inquit D. Hieronymus ex eodem genere hominum, aliqui sublimantur ad regnum, aliqui verò ad penam, quemadmodum ex eodem ligno potest aliquid construi in honorem, et aliquid in contumeliam. Et cum subdit et super omnes montes excelsos, et super omnes colles eleuatos haud dubiè reperit, quod mox dixerat, hoc est viros superbos, et de suis uiribus, vel sapientia, et prudentia sumimoperè confidentes, inuens, quòd et super istos erit aliquando dies Domini, mons enim, ut inquit D. Gregorius libro 33. Moralium cap. 1. cum in numero singulari ponitur, aliquando significat Dominum nostrum incarnatum, ut in principio huius 2. cap. Erit in nouissimis diebus præparatus Mons domus Dei significat aliquando Ecclesiã Dei. iuxta illud Psalmi 144. Qui confidunt in Domino sicut Mons Syon Quandoquæ significat testamentum Dei, ut apud Abacuch. Deus de libano veniet, et Sanctus de Monte Pharan, idest de Monte umbroso, et condense. Significat etiam, quandoquæ; Dæmonem, ut

A Efsaiæ 13. Super montem caliginosum leuate signum: Et nonnunquam significat Hereticum iuxta illud Psal. 10. In Domino confido, quomodo dicitis Animæ meæ transmigra in montem sicut passer: At Montes in plurali numero designant quondamque celsitudinem Apostolorum, atq; Prophetarum, ut Psal. 35. Iustitia tua sicut Montes Dei, et alibi leuauit oculos meos in Montes, vnde veniet auxilium mihi, et aliquando Montes significant fastum, et superbiam secularium potestatum de quibus Psalmo. 96. Montes sicut cæra fluxerunt à facie Domini, quo pacto hoc loco sumuntur Montes, et Colles, quibus etiam per Ezechielem cap. 6. comminatur Dominus dicens. Haec dicit Dominus Deus Montibus, et collibus et rupibus, et Vallibus, et quæ admodum inter magnates aliqui sunt maiores, et potentiores, aliqui uerò minus potentes, propterea Efsaias de vtriusq; facit mentionem, ponens inter eos discrimen, designatos per montes excelsos, et per colles eleuatos. Nec solum dies Domini apparebit, et exaltabitur super omnes montes, et colles, sed et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitum: Per quæ possumus intelligere omnem uim, et curam, ac diligentiam adhibitam pro custodia, ac defensione Ciuitatis, quæ omnia fuerunt frustra, ut reicuentus manifestissime demonstrat, ut verè admodum dixerit Propheta. Nisi Dominus custodierit Ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. De hac turri excelsa, et muro munito legas uelim Iosephum De bello Iudaico lib. 6. c. 6 et cap. 9. lib. 7. et alibi, ubi uidebis quas turres, quas arces, quosque muros construxerint et munerint Iudei pro defensione Ciuitatis, ut Vespasianus Imperator suo ore proculerit, non humanis opibus, nec uiribus quibuscunq; hominum, sed ira Dei tantum capi potuisse, et præter eam, proditum est quinquaginta Vrbes munitissimas Iudeæ fuisse subuersas, & vicos celeberrimos nongentos octoginta quinque, tēporibus Vespasiani, & Adriani vñ cōstat nihil ònino proficisse

Psal. 10.

Psal. 35. Zpf. 120.

Psal. 96.

Ezech. cap. 6.

Psal. 116.

Postremo

fecisse istas munitiones, & defensiones locorū. Deindè exaltabitur Deus super omnes Naues tharsis, & super omne, quod visu pulchrū est. Quibus uerbis summatis nihil ultra vult innuere Propheta quod tanta est virtus, & potentia Dei, ut ei tanta vis, nulla potestas, nullum robur, aut quicquam quouis ingenio, aut artificio elaboratum, & perfectum possit vlllo pacto resistere, quandoquidem, & Cedri libani, quæ altas & firmas habent radices, ita, ut non facile conuelli possint, & quercus Basan quæ pariter est fortis, & dura, ut non facile frequentibus ictibus scidatur, vno momento quatitur, & in puluerem redigatur ita, ut neq; terra neq; mari neq; quicquid est infra Deum possit vlllo pacto resistere eius potestati. Sed uideamus quæso paulisper quid per Naues tharsis hoc loco velit Efsaias. D. Hieronymus inquit, per Naues tharsis intelligit ipsum mare q. d. Deus exaltatur, & præualeat super omnem potentiam & fortitudinem prouenientem aut consistentem ex nauali pugna, & militiæ, & aliorum opiniones refert. D. Augustinus super Psal. 47. per Naues tharsis intelligit, Naues Carthaginis, & quæ à Dño, & potestate Carthaginis exeūt & hoc loco multū digreditur. Alij uolunt, per Naues tharsis intelligamus Naues, quæ ex Tharso Ciliciæ progrediūtur & huius opinionis est Iosephi li. 1. antiquitate cap. 11. & alij, quorum omnium sententias non facile reijcio nec pariter admitto, propterea dicerè una cum quibusdam modernis, quod per Naues Tharsis uoluit innuere Propheta Naues quasdam magnas, & egregie constructas, quæq; maris tempestatibus sufferendis essent reliquis aptiores quæ tamen utcumq; fuerint constructæ non poterunt obistere diuinæ potestati quin vno temporis momento facile frangantur, & demergantur, Per omne, quod visu pulchrū est, nonnulli intelligunt quædam ornamenta suæ nauium, siue domorum, quæ maximè visum delectant, & admirationem iniiciunt, & præterea nonnulli Templum Salomonis intelligunt, quod ut habetur in sacris literis vtriusq; Testamēti & primo Ma-

hab. 2. & apud Iosephum in lib. De bello Iudaico, & in lib. Antiquitatum pulcherimum erat, & miro artificio cōstructum. Alij per pulchrum visu intelligunt vniuersam regionem Iudeæ, & Galileæ, quæ erant refertæ delitijis omnibus, ut pomerijs, viridarijs, diuersis arborum fructibus, siluis, nemoribus, uinetis, oliuetis, & alijs omnibus bonis, quæ beneficio aeris, & aliorū elementorum à terra nobis producuntur ita ut nulla pars soli sterilis esset, & infecunda. Nonnulli, ut. D. Thomas intelligit mulieres Hebreorum, de quarum pulchritudine Iudith 1. legitur. Quis contemner populum Hebreorū, qui habet tā decoras mulieres? At. D. Hieronymus per pulchrum visu intelligit, quicquid pulchrū videtur uerbis & humana ratione confictum, & hoc item nihil est, si se erigat contra Deum, Proinde sequitur. Et incuruabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & eleuabitur Dominus solus in die illa &c. Quæ sequuntur in toto huius capitis residuo, non aliam postulant elucidationem, cum sint ferè eadem cum superioribus, nisi dicamus quòd hæc subiicit Propheta, ut intelligamus nō aduersus creaturas, quæ culpa vacant præfata mala irruere, & iram Dei demonstrandam esse, sed aduersus sublimitates hominum, & altitudines virorum, aduersus eos inquam, qui eius medi prauis affectibus erunt imbuti: tales inquam incuruabuntur, & humiliabuntur, & Dominus solus in die illa quæ id efficere decreuerit, ipse solus, inquam, eleuabitur, & cognosceret, quod non est alia sublimitas, neq; alta altitudo præter eam, qua ipse solus est, & à qua cætera dependent, & per quam solam quisque sublimis præpotens, & altus esse perhibetur; & cognosceret tandem, quod non est alius Deus præter ipsum, à quo, dubio procul, dependet cœlum, & natura, & quæcunq; sub his continentur. sed tantisper quæso consideremus, & contemblemur hæc uerba, & accōmodemus ad nos ipsos, quia reuera quandoquæ tempus erit, ut incuruetur sublimitas hominū, & humilietur altitudo virorū. Non loquamur ad

3. Reg. 6. & in 1.

Iudeth. 1.

Tex. 9.

Et eleuabitur Dominus solus in die illa &c.

mur ad præfens de illa, quæ continget in nouissimo die iudicij, sed de ea, quæ passim proprijs oculis inspicimus: quot enim hominum reperuntur, & magnorum virorum, qui cum aduenerit tempus senectutis, aut ægritudinis, vel cuiusvis aduersitatis, qui videbantur sublimes, fortes, & indomiti, incurantur, defleunt, & orane robur amittunt, & in die illa solus Dominus erigitur, ipse solus eleuatur, solus ipse cognoscitur & predicatur, & solus ipse magnis vocibus interpellatur, & reliqui omnes, præter ipsum incuruantur, & infirmantur, id quod perspicimus Regius Propheta David, inquit Ne derelinquas me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me. Quid ultra eueniet, cum eleuabitur Dominus in die illa? cum suam voluerit exercere virtutem, ac potentiam? Subdit Propheta d. & idola penitus conterentur, Vbi illa dictio, & magnam habet epimorphiam, & manifeste factis coarguit miseriam, & calamitatem hominum, eorum scilicet qui spreto Deo, in operibus manuum suarum confidebant; Hic proprius, & germanus videtur esse intellectus horum verborum & idola penitus conterentur q. d. non solum incuruabitur, & humiliabitur, ac penitus deicietur sublimitas, & altitudo virorum, sed idola, quibus ipsi confidebant, in quibus spem omnem collocauerant, penitus conterentur, & contrita in puluerem, aut potius in nihilum conuertentur: Idolum namque ut inquit, D. Paulus, nihil est, unde & cultus eorum profusus nihil est, & omnino inanis. Quare terribiles sunt illi, qui in huiusmodi falsis Dijs spes suas constituunt. Sed quid tandem eueniet his, qui ea pro Dijs colebant? subdit Propheta incredibilem, & miserrimam illorum conditionem Introibunt (inquit) in speluncas petrarum, & in voragines terre a facie formidinis Domini & a gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Paulo supra declarauimus hæc particulam de Die, & hora, qua Deus decreuerit, & quasi a se non excitatus, & crapulatus a vino, surrexerit percutere terram. Tunc enim delinquentes, & diuini Verbi contemptores non potentes sustinere faciem

A Domini, quæ maximam, ac terribilem incutit eorum animis formidinem, neque poterunt sustinere gloriam, & splendorem maiestatis eius introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ, & abditissima locorum latibula, existimantes hac ratione effugere manum Domini, & declinare furorẽ eius, id quod considerans patientissimus Iob, hac ratione precabatur Deum dicens Manum tuam Domine longe fac a me, & formido tua non me terreat. prosequamur textum, & Prophetiam ipsius Esaiæ *In die illa cum scilicet Deus surrexerit percutere terram, proijci et homo Idola argenti sui, & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi, ut adoraret talpas, & vesperationes & ingredietur scissuras petrarum, & caernas saxorum a facie formidinis Domini, & a gloria maiestatis eius Neque hic textus aliam postulat elucidationem, quandoquidem quæ hic dicuntur consona sunt superius dictis: Sed quædam dum taxat sunt consideranda. Primum quidem, quod multipliciter ex causa proijcient homines, cum Dominus eos percusserit, Idola, & simulacra argenti, & auri metu, & formidine iudicij Dei, qui sine dubio eorum cultores puniet, proijcient etiam eiusmodi simulacra, ne sint eis impedimento ad fugam, ad quam properabunt, velut cum quis proijcit merces in mare ad euitandum naufragium, & vitam conseruandam, aut ea proijcient, cum iam re ipsa comperiant vana extitisse, & inutilia ad ferendum suffragium. Postremo fortassis ea ratione proijcient tanquam agnoscentes eiusmodi simulacra causas fore ruine, & perditionis ipsorum, quo loco egregie quidem notatur a quibusdam, quod sæpe numero contingit ea studia quæ inuexerunt nobis mala, calamitates, & incommoda illa eadem fore nobis impedimento, ne ab ipsis nos expedire, & extricari possimus; quoniam am relinquere ea non permitit amor, aut lacrum, vel inueterata consuetudo: & eadẽ retinere prohibemur, vel quod obmurmurat consciencia, vel ob metum superiorum, vel saltem ob timorem diuini iudicij: atque interim cum in dubio est animus, venit sponsum, & claudit*

ianuam

ianuam, quia iam præterijt tempus ad deliberandum: propterea rogandus est Deus, ne a principio sinat nos inuolui, aut nimis affici penes ea, quæ certissimo nobis possunt esse detrimento. Tropicè verò per simulacra auri, & argenti intelligere possumus sapientiam, & eloquentiam quorum alterum auro, reliquum verò argento comparatur, & hæc proculdubio sunt dona Dei expressa hominibus data in obsequium suæ diuinæ maiestatis: Cum autem istis donis abutimur ad fraudes, & dolos, & ad circumuentionem populorum, & quod peius est & intolerabilius in manifestam Dei offensam, & in salutem nostram pernitium, ac iacturam, debemus procul abijcere idola ista, & simulacra auri, & argenti, quemadmodum monuit etiam aliquando Saluator noster d. Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proijce abute. O Bone Deus quot homines agnouit, & eorum mores & consuetudinem sæpenumerò aduertit, quibus tua sola benignitate, & clementia, ingenium perspicax, prudentiam, eloquentiam, & plerumque corporis, & animi dotes contulisti, quibus non modo amabiles, & spectabiles, verum & admirabiles omnibus reddebantur, & tamen his omnibus bonis ad plerumque flagitia perpetranda ut non erubescabant, de quibus verè dici poterat illud Prophetæ Sapientes sunt, ut faciant mala, de quibusque non iniuria conqueritur Deus apud hunc Prophetam cap. 31. Dedi eis argentum, & aurum ipsi verò operati sunt in sacrificium Baal. Dicit ergo Propheta. *In die illa proijcet homo idola argenti sui, quæ fecerat sibi, id est, quæ suis manibus ea formauerat, sibi, id est in obsequium suum, in commodum suum, iuxta voluntatem suam, & ut sibi ipsi satisfaceret. Et fecerat inquam, ut adoraret talpas, & vesperationes, hoc est imagines, & simulacra istorum animalium, quemadmodum D. Paulus reprehendit etiam romanos, quod & ipsi mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium; Talpa*

Esai. 31.

Rom. cap. 1.

A enim, ut refert Diuus Hieronymus est animal absque oculis, quod terram fodit & humum egerit, & radices sub terram comedens, frugibus maximè nocumentum præbet. Sed quid sit, & quale sit hoc animal vide Arist. primo lib. de Hist. animalium cap. 9. & 2. de Anima tex. com. 131. & non nihil apud Plinium de Naturali Historia lib. 30. cap. 3. Vesperilio autem est exiguum animal lucifugum, & de nocte volitans quod stridore potius, quàm voce, & cantu percipitur, & sentitur. De natura Vesperilionis vide Arist. 4. de partibus animalium Cap. 13. penes finem & pl. lib. 10. cap. 61. Quare quicunque adorat ea, quæ sunt cæca, & sensibus, ac ratione carentia adorare dicuntur talpas, & vesperationes, cuiusmodi sunt plerique nostrorum temporum, atque hi nimirum sunt, qui sectantur opera tenebrarum, & in ijs toti incumbunt, & persistunt. Diuus Cyrillus ait, quicunque mentis Idola suscipiunt, & phantasias, ac opiniones absurdas admittunt, sciunt se fore nidos vesperilionum, hoc est immundorum spirituum & quicunque turpes, & obscenas cogitationes in se ipsis admittunt, & depascunt, nouerint animam suam, & cor suum esse velut stabulum brutorum animalium, vnusquisque enim tentatur à proprijs concupiscentijs, sed non sunt admittendæ, ac citissimè proijciendæ, & ad petram allidendæ, quoniam dum in corde conceperint, pariunt peccatum, quod cum fuerit consummatum generat mortem. Reijcienda sunt ergo à principio malorum initia: & eiusmodi mentis Idola, quæ sola cogitatione proueniunt, omnino propulsanda.

Et ingredietur scissuras petrarum, & in caernas saxorum, a facie formidinis domini & a gloria maiestatis eius, cum surrexerit, percutere terram &c.

Particula ista cum præcedenti, vbi inquit, in die illa proijciat homo idola argenti sui, & simulacra auri sui &c. quæ iam est exposita, potest exponi, & aliorum iudicio multi sariam exponi, ut dies illa de qua loquitur propheta, referatur ad tria tempora,

E siue

siue ad tres status, & conditiones hominum. Primum quidem existimo facile posse referri ad id temporis, quo euerenda erat Ierusalem, & vniuersa Iudæa per exercitum Romanorum. Tunc enim procul dubio proijciat quicumq; homo, qui erat in Ierusalem idola argenti sui, & simulachra auri sui, siue accipias ad litteram eiusmodi idola, & simulacra, quibus illi maximè adhibebant, vel spiritualiter pro dono sapientiæ, prudentiæ, regiminis, & abundantia opum, & diuitiarum, quibus rebus, nemo est qui ambigat, primates illos, scribas, & phariseos plurimum fuisse confisos. Tunc quisque perterrefactus, & omnis auxilij, & consilij inops, neque vllum habens refugium, aut patrocinium, ingredietur scissuras petrarum, & in cauernas Saxorum à facie formidinis Domini, cum in tanta rerum turbulencia, & maximo discrimine viderint, & cognouerint Deum illis maximè iratum, & præpotentem se omnibus ostendentem, iam paratum, & constitutum, vt percuteret terram; tunc enim (vt supra etiam dictum est) nullum erat latibulum, nullum erat locus ad eò reconditus, in quem ipsi Iudæi non sese abderent; perterriti, vt diximus, à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, nouerant enim ipsum esse præpotentem, dominum virtutum, principem exercituum, & regem gloriæ, & supremum iudicem, ac vindicem omnium malorum: possunt etiam ea verba referri, quò omnes cuiusq; gentis, & nationis homines comprehendat, ad diem iudicij, tunc enim nullum erit discrimen inter iudæos, & græcos, inter liberos, & seruos, mares, & feminas, omnes cuiuscunq; status, conditionis, & sexus, stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque, pro vt gessit in corpore siue bonum, siue malum. Et hoc dubio procul erit, cum dominus apparuerit in sede maiestatis suæ. Tunc quidem qui in corpore male se gessit se agnouerint, ingredientur, si fieri poterit, in scissuras petrarum, & in

A cauernas saxorum, vt se abscondant à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, quam nulla ratione, studio, atq; arte poterunt vnquam sustinere. Potest etiam, si rectè sapio, dies illa de qua loquimur, referri ad tempus illud faustissimum, quo prædicatum fuit, & promulgatum Christi Euangelium, tunc enim iustissimo Dei iudicio ad eò exarsit ira, & odium aduersus idolatras, vt qui prius pro idolis se aduersus Christum exerant, persequentes, interficientesq; Christianos, nunc certè querant quoscunq; idola colentes, interficere, & penitus tollere de medio, vt qui nunc persistunt in idolatria, sollicitè querant, vbi se abscondant, cum sacrificare volunt, vel vbi Deos suos retrudant, ne à Christianis inueniantur, pariterq; & ipsi cultores occidantur. Vt asserit Diuus Augustinus de consensu Euangel. lib. 1. cap. 27. & 18. de Ciuit. Dei cap. 50. factum est enim, vt qui prius diabolico furore beatorum Martyrum sanguinem fuderunt, nunc Christiano amore ipsos venerentur, ipsiq; Reges, quorum legibus vastabatur Ecclesia, ei nomini salubriter subdantur, quod iam olim de terra crudeliter auferre sunt conati. Postremò suspicor diem illam, de qua loqui sumus aggressi, referri ad saluberrimum illud tempus, quo viri probi, Christiana fide imbuti, & diuini spiritus charitate inflammati, vt se se subtrahant a concupiscentijs huius mundi, & delicias, ac voluptates procul effugiant, ingredientur scissuras petrarum, & in cauernas Saxorum, vt quemadmodum, inquit Diuus Hieronimus non in terræ puluere, & vili luto vel etiam super arenam, sed in firma, & solida ratione versentur, & inueniant sibi diuersa virtutum foramina, per quæ ad veritatem valeant peruenire. Hoc autem facient, & faciunt quicumq; sunt huiusmodi, a facie formidinis Domini, quia scilicet timore quodam non omnino seruili, sed timore quodam initiali, pertimescunt dominum, & quàm vehementer anhelant aliquã

do vi-

do videre gloriam maiestatis eius. Ne scilicet quandoq; paucant, cum surrexerit dominus percutere terram. Sequitur nunc vltima particula huius capituli videlicet.

12.

Quiescite ergo etc.

Posteaquam Propheta iam prædixerat; & prænunderat minas, & pericula ijs, qui Deum contemnunt & suis vanitatibus magnopere confidunt, tandem concludit, quid nobis sit faciendum, & inquit. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia excelsus, vel excelsum reputatus est ipse. Hæc postrema verba licet sint difficillima et varias habeant interpretationes, tamen ne vos confundam, vnam, vel alteram adducam expositionem. Diuus enim Hieronymus inquit in expositione Sanctarum scripturarum, veritatem nos debere sequi, non contentionem. Prior ergo expositio erit ista. Quiescite vos mortales ab homine, cuius spiritus in naribus eius est id est, qui spirat, & respirat sicut cæteri homines, qui tandem nihil aduersum vos poterit efficere, cum sit moriturus, & finem habiturus, sicut & vos; quanquam dum inter vos vitam agit, excelsus, & magnus reputetur, volens innuere propheta hæc verba iudæos quandoq; dicturos aduersus Christum Dominum, cum prædictum esset a prophetis ipsum quoq; quandoq; moriturum. Sed hæc eorum interpretatio, vt inquit Hieronymus inanis est et vacua, quæ enim est, inquit ille, verborum consequentia, & qui ordo rationis, ac sensus, vt dicatur, quiescite ab homine, & caute ne offendatis eum qui est mortalis veluti cæteri homines. Propterea datur alia expositio, & est vera, et consona ijs, quæ hæcenus dicta sunt, & dicentur; nam cum hæcenus Propheta (vt vidimus) terq; quaterq; quæ euentura sunt ijs, qui ignorant Deum, & venerantur opera, quæ fecerunt digiti eorum, enarrauerit incommoda, tandem, vt possint præcauere quæ dicta sunt mala, monet, & concludit dicens, Quiescite ab homine & c. id est, caute ne mo-

A lesteris, neq; prouertis in hominem, qui habet spiritum in naribus, qui scilicet est ita fortis, & potens, ut cum fuerit ad iracundiam prouocatus facile possit omnia diruere, & prorsus in nihilum redigere. Dicit enim Diuus Thomas ex Homero, quòd viri fortes austeram uituam per singulas nares exufflant: et experimento comprobatur, dum fuerit quis maximè concitatus ad iram propter multiplicationem spirituum exufflat per nares, et per omnes ferè corporis partes præmostrat iram, & indignationem conceptam, id quod egregie considerans Dauid præcabatur Deum dicens, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. et alibi; ab Increpatione tua Domine, ab inspi-

*Psal. 6.
Psal. 17.*

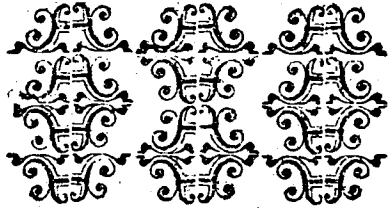
ratione spiritus iræ tuæ. Et eò magis ab eo cauendum est, et quiescendum, quia excelsus reputatus est ipse, excelsus inquam reputatus a Sanctis Angelis, & hominibus, iuxta illud Psalmi; Excelsus super omnes gentes Dominus, et super Cælos gloria eius, iuxta textum uulgatæ aeditionis sic habetur. Sed quidam textus sic habent apud hebreos excelsum reputatus est, et re uera si uelimus rei, de qua loquitur naturam, et uocationem respicere, potius debet uocari excelsum, quam excelsus, potius altum, quam altus, quia uidelicet ipse Deus est ipsa altitudo, ipsa sublimitas, & excellentia. Dicit Augustinus quòd Deus est excelsus, & omnium excellentissimus, qui tamen non elatione sed humilitate contingitur, vel attingitur, at in rebus visibilibus si quis uult excelsa contingere, in excelsum erigitur, non sic penes Deum. Dicamus ergo paucis verbis, quòd licet Christus Dominus fuerit homo secundum carnem spirans, & respirans, sicut alij homines, fuit tamen uerus Deus secundum diuinam maiestatem; Secundum communem modum loquendi, cum dicimus aliqui, vel aliquibus, quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus est, uolumus innuere, quiescite ab eo, id est ne tentetis, neq; molesteris illum, aut

E 2

illi-

illudatis ei, quia habet spiritum in A
naribus id est est homo, qui percipit,
qui sentit, se ipsum cognoscit, & in
se ipsum redit, atq; ubi fuerit mole-
status, statim commouetur, neque si-
nit se vlllo pacto contemni, aut iniu-
ria lacefsiri. sic volebat innuere Pro-
pheta de Christo Domino, qui cum
fuerit ad iracundiam prouocatus, red-
det vltionem hostibus suis, & ijs qui
oderunt eum, retribuet. Deutero-
nom. 32.

Et sic est finis huius secundi Capituli,

EXPLANATIO IN CAPVT
TERTIVM ISAIÆ PROPHETÆ.

1. **E**cce. n. dominator Dominus exercituum auferet à Hierusalē. &
2. à Iuda validū, & fortē, oē robur panis, & oē robur aqua: for-
3. tē, & virū bellatorē, Iudicē, & pphetā, & ariolū, & senē: I'ricipē
4. sup quinquaginta, & honorabilē vultu, & cōsiliariū, & sapiētē
5. de architectis, & prudētē eloquij mystici. Et dabo pueros p'icipes
6. eorū, & effeminati dominabūtur eis. Et irruet populus, vir ad vi-
7. rū, & vnusquisquē ad Proximū suū: tumultuabitur puer cōtra se-
8. nē, & ignobilis cōtra nobile. Apprēdet Enim vir fratrē suū do-
9. mesticū patris sui: vestimētū tibi est, princeps esto noster, ruina
10. aut hęc sub manu tua. Respōdebit in die illa dicēs: Nō sū medicus,
11. & in domo mea nō est panis, neq; uestimētū: nolite cōstitunere me
12. p'incipē populi. Ruit. n. Hierusalē, & Iudas cōcidit: quia lingua
13. eorū, & adinuētiones eorū cōtra dominū, vt prouocarēt oculos ma-
14. iestatis eius. Agnitio vultus eorū respōdit eis: & peccatū suū quasi
15. Sodoma p'edicauerūt, nec abscederūt: v'x aī'e eorū, quoniā reddi-
16. ta sunt eis mala. Dicite Iusto quoniā bene, quoniā, fructū adinuē-
17. tionū suarū comedet. V'x impio In malū; retributio. n. manū eius
18. fiet ei. populū meū exaētores sui spoliauerūt, & mulieres domina-
19. te sūt eis. Popule meus, q' te beatū dicūt, ipsi te decipiūt, & viā gres-
20. suū tuorū dissipāt. Stat ad Iudicandum Dominus, & stat ad iudi-
21. cādos populos. Dominus ad iudiciū veniet cū senibus populi sui, et
22. principibus eius: vos. n. depasti estis vineā, & rapina pauperis in
23. domo vestra. Quare atteritis Populū meū, & facies pauperū cōmo-
24. litis, dicit Dominus Deus exercituum? Et dixit Dominus: Pro eo
25. qđ eleuati sūt filie Syō, & ambulauerūt extento collo, & nutibus
26. oculorū ibāt, & plaudebāt, ambulabāt pedibus suis, & cōposito gra-
27. du incedebāt: Decaluabit Dominus verticē filiarū Syō, & Domi-
28. nus crinē earū nudabit. In die illa aufert Dominus ornāmētū ca-
29. lceamentorū, & lunulas, & Torques, & monilia, & armillas, &
30. mitras, & discriminatia, & periscelidas, & murenulas, & olfa-
31. ctoriola, & inaures, & annulos, & gemmas in frontē p'ndentes,
32. & mutatoria, & palliola, & linteamina, & acus, & specula, & sin-
33. dones, & vittas, & Theriāstra. Et erit pro luauī odore fetor, & pro
34. zona funiculus, et p' crispātī crine caluitiū, et p' fascia p'ctorali cili-
35. cium. Pulcherrimi quoquē Viri tui gladio cadēt, et fortes tui ī pra-
36. lio. Et m'arebūt, atq; lugebūt porta eius, et d'solata in terra sedebit.

IN DEI NOMINE.

EXPLANATIO IN

TERTIVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

1. Tes.

Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Hierusalem & à Iuda validum, & fortem, omne robur panis, & omne robur aqua.

Loquitur hic Propheeta à diuino spiritu edoctus, & inspiratus de futuris euerfionibus, ac destructionibus Iudæ, & Hierusalæ, siue quas habituri erant à Babylonia, & Caldæis, siue postremam, quã habituri erant à Romanis post passionem Christi, & propter passionem Christi, quæ admodum & prius dictum est sed magis speciatim. Dicit ergo, continuando, & connectendo præsens capitulum cū præcedenti; Quiescite ab homine, in cuius naribus viget spiritus, intelligendo per hominem hoc loco positum, Christum Dominum, quia nisi quiescatis & cessetis ab eo molestando, & ad iracundiam prouocando, vt nouissimè fecerunt Iudæi, existimantes ipsum esse purum hominem; Ecce, hoc est non longè abest multo prius, quàm vos putetis, cito veniet quod prædicimus, quin Deus, dominator, quatenus habet in promptu actum proprium dominandi, & imperandi cui libet creaturæ, & Dominus, quatenus habet potentiam, & virtutem dominandi, quæ est ipse Deus, auferet à vobis, hoc est ab Hierusalem, & à Iuda omne id, in quo vos putatis consistere omnem potentiam, & fortitudinem, qua possitis resistere eius imperio, ac dominio. Aliqui satis ingeniose, & artificiosè hac ratione initium præsentis capituli cum sine præcedentis coniungunt. Quie-

A scite inquam vos ab homine, qui habet spiritum in naribus, idest Ne complaceatis vobis in homine, nec spem vllam collocetis in eo qui est cito mortuus, & paruo tempore duraturus quamuis alioqui magnus, & excelsus apud vos existimetur; volens innuere, & alludere ad inanem fiduciam Iudeorum, quam habebant in eorum satrapis, & magnatibus, quia. s. Ecce dominator dominus auferet à vobis validum, & fortem, & omne robur panis, & quæ sequuntur. Diuus Thomas vult, quòd in hoc loco, & in præsentis Capitulo Propheeta redarguat peccata Iudæorum, vti antea ceperat, quatenus primates eorum, et potentiores, alios opprimebant. Prior expositio qua ea verba vltima præcedentis textus referuntur ad Christum est longe melior. Proposita intentione dicendorum, expendamus verba Primum, Cur Deus appellatur quandoq; dominus exercituum, paulo ante dictum est.

C At quo tempore iste Dominator, & Dominus auferet à Iuda, & Hierusalæ validum, & fortem? Num in ea ipsa clade, quam sunt perpeffuri, an antea? Ego certè crediderim, quòd antè, quòd facilius possent ab hostibus debellari: adde quòd si per vim, & virtutem hostium fuissent ad tantam miseriam, & calamitatem deducti, præterquam, quòd excusatione, & commiseratione digni haberentur, non adeò posset hæc eorum calamitas, & miseria in ipsum

Deum

A Deum vindicem eorum, ingratitude, & incredulitatis, ac seuitiæ, referri, Verùm vtrumq; dixerimus, nulli debet esse dubium omnem eorum calamitatem à diuina Iustitia processisse eum propter multa eorum scelera, tū vel maxime propter passionem, & mortem Xpo allatam, Auferet (inquit) validum, & fortem. Cōmuniter exponēt iuxtā propriam significationem accipiunt istas dictiones, vt per validum, & fortè intelligamus eū, qui est optime complexionis, ac dispositionis, & itā in ossibus, & neruis, & reliquis corporis partibus compactus, & consolidatus, vt non facile quamcunq; lēSIONEM patiat. D. autē Cyrius hanc fortitudinem, non ad corporis dispositionem, sed ad animum refert, atq; mentem, vt illi intelligantur fortes, qui virtutem fortiter exercere norūt, & p̄sertim in ea pugna, qua caro insurgit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, in quo consuetū quam inferior fuerit ipse spiritus penes Iudæos, nemo est qui dubitet, cū nullus fermè ex eis appareat, qui affectus carnis reprimeat, aut monstruosarum voluptatum insultus deijcere studuerit: Nec mirum, cū non habeant eum, de quo dicere possint. Omnia possum in eo, qui me confortat. *Subdit omne robur panis, & omne robur aqua auferet.* s. ipse Deus ab ipsis, Per robur panis, & per robur aquæ iuxtā literā intelligere possumus quicquid ad sustentationem vitæ hominis necessariò requiritur, quæ à principio in pane, & aqua sola consistebat iuxtā illud initium vitæ hominis panis, & aqua & vestimentum & domus regens turpitudinē D. August. in q̄stionibus sup Numeros lib 4. q. 62. per robur panis intelligit virtutem & efficaciam panis. i. cibū ipsum, quo sublato deficit virtus. i. corporis vires. D. Cyrilus iuxta suum morem interpretatur hunc locū de pane cœlesti, qui est diuina sapientia, de quo genere panis dicebat David Panem cœli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo. Sic & de aqua Io. 4. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, &

A Esaias infra Haurite inquit, aquas in gaudio de fontibus Saluatoris, & apud Salomonem Cibauit illum panem vitæ, & Intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum, vbi per aquas istas spirituales, & intellectuales, non solū cœlestis sapientia, sed & gratia, qua filij Dei efficiuntur intelligi debet. D. Basilii per robur panis & aquæ, intelligit sacram corpus & sanguinis Christi, sed parum ad propositum hoc loco.

B Vbi etiam aduerte, quòd Deus non abstulit Iudæis absolutè panem, & aquam, quia videlicet gloriantur, & ipsi in lege, & Prophetis, & quòd filij Abraham dicantur & similia at non habent robur panis, et aquæ, idest non habent veram et perfectam substantiam panis, qui perfectè nutriat, & corroboret, sed habent panes hordeaceos, & filigineos, qui malè pascunt corpus, & difficile digeruntur, hoc est non habent veram intelligentiam, & perfectam noticiam scripturarum, quippe quæ testimonium perhibent de Christo, quem ipsi nolunt accipere, id quòd confirmatur per Apostolum dicentem quòd vsq; hodie Iudæi habent velamen super cordibus eorum, Rursus scriptum est, lex & Prophetæ vsq; ad Ioannem, ita quòd post ipsum, non sunt amplius apud eos nec lex, nec Prophetæ, sicq; nec panem habent, neq; aquam, abstulit enim ab illis Dominus, & nobis tradidit; quòd si ipsos Prophetas legunt, & audiunt, non intelligunt, vt bene prædixit Esaias cap. 6. & Matth. 13. & in actis. 28. & alibi Aure. s. audieris, & non intelligetis: propterea subdit, *Et fortem, & virum bellatorem:* Iudæi, & Prophetam, & ariolum, & Senem: principem super quinquaginta, & honorabilem vultu. & consiliarium, et sapientem de Architectis, & prudentem eloquij mistici. Et in summa vult innuere Propheeta, vt inquit D. Hieronymus, quòd omnes gratiæ, & donationes sublatae sunt à Iudæis, & quemadmodum etiā Theodoretus inquit, cū Iudæi fuerunt obsessia Romano exercitu, nulla sentibus eo tempore præstatur reuerentia, nec generis, aut diuitiarum splendori vllus habebatur ho-

Psal. 77.

Io. 4.

Cal. 5.

nos, pauperes potentibus insultabunt, & adulescentes deridebunt seniores, quæ omnia euenerunt illis propter blasphemias, quibus prouocauerunt Dominum, quemadmodum in Sacris Euangelijs legimus, & quemadmodum D. Hieronymus inquit, tunc nec ætatis, nec sciendiæ ullus ordo seruabatur, sed rebellabant pueri senibus, ignobiles nobilibus & mutuo se concidebant, atque ita omnes corruerant, & fuit implerum illud Apostoli ad Galat. 5. Mordentes se inuicem, & comedentes, & tandem ab inimicem consumpti, atque destructi, & hæc omnia contigerunt subito Vespasianæ filio: Sed expendamus sigillatim verba iuxta literam, deinde iuxta sensum mystici. Auferet inquam Deus virum fortem, & virum bellatorem. Per virum fortem hoc loco D. Thomas intelligi vult eum, qui sit fortis animo, constans, & intrepidus in quo videlicet vigeat virtus fortitudinis, cum paulo ante accepit idem nomen pro fortitudine, & soliditate corporis. Alij pro forte hoc loco intelligunt, non quicumque fortitudinem vteumque; habet, sed qui alijs est fortior, & robustior & corpore & animo ut de Hectore, & Achille legimus, & ut vno verbo dicamus de eo loquitur Prophetæ, qui propter singularem eius fortitudinem alijs præfuit, & Dux in bello est, quod videtur innuere textus sepuaiginta Interpretatum, quia ubi nos legimus (fortem) ipse habet Gigantem, per quem Diuus Cyrillus intelligit præualidum, præpotentem, siue Heroem Per virum bellatorem intelligimus hominum bellicis assuetum, & in disciplina militari egregie instructum, & educatum; quæ omnia relata ad spirituales intelligentiæ, dicere possumus secundum Cyrillum, quod ille potest vocari Gigas, qui ad terminum, ac metam spiritualis fortitudinis peruenit; præpotens verò, & bellator qui nondum ad eam perfectionem accessit, sed in via qua tendit ad ipsam: Nec mirum, quia non omnibus datum est alire Coryntum neque; vilius repente fit perfectus. Apud Iudeos igitur, qui respuerunt Christum Dominum non fuit Gigas, nec bellator, præsertim, tempore necessitatis: Nos autem, quo fide

A regem glorie, & hominum virtutum, & potentem colimus, ab eo neruosi redimamur, ac robusti, & idonei efficiamur ad oppugnandum prauas, impurasque potestates. Nam non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, aduersus spiritualia nequitie in coelestibus: Propterea Saluator per Ecclesiam & in Ecclesia monet Apostolos, et discipulos suos dicēs. Estote fortes in bello, & pugnate cum antiquo serpente et c. Per Iudicem intellige magistratum, qui præfuit, ac regit populū, qui recte nouerint iudicare, & in cæcis rebus, tam prosperis, quam aduersis, quæ passim occurrunt, oportunitate adhibere remediū, Per Prophetam facile est intelligere quid velit Esaias, constat. n. quod veri Prophetæ illi proprie nuncupantur, per quos Deus suam voluntatem notificare, consuevit, qui in maximis angustijs consolabantur populū, atque in rebus, penè desperatis quid fieri oporteret præmonstrabant, ut est videre apud Hieremiam & alios Prophetas; Hoc genus hominum vsque; a deo necessarium pro salute populorum auferet et Deus à populo Israel iuxta illud Psalmi. Iam non est Prophetæ, & nos non cognoscet amplius. Ariolū, & senem alij textus habent Diuinū, et senē Textus 70. coniectorem, et præbiterum. D. Hæc omnia facile exponuntur, ut per diuinū, aut Ariolum, siue coniectorem intelligamus eum, qui profunda, & exquisita rerum cognitione sit præditus, & perspicaci mentis oculo singulari quadam prouidentia euentus rerum intueatur, ut rebus futuris contingentibus probe prouidere, & singula prudenter administrare queat, vnde Ariolus hoc in loco in bonam partem sumitur, Per senem autem intelligimus eum, qui longa rerum experientia, atque prudentia circumstantijs omnibus inter se collatis, solet alijs consulere, et quemque, ad munus suum exequendum, & facis, et belli tempore nouerit monere, et exhortari: Hoc loco Diuus Thomas ait, quod ad gubernandum populū, et ad exercenda iudicia, requiritur sapientia, quæ

Ephes. 5.

Amos. 8.

quæ consistit in tribus, videlicet in discretione boni, & mali, quod sit per humanam institutionem, & obid dantur iudices, vel per diuinam inspirationem qua obtinenda Deus ordinauit Prophetas, vel per Dæmonum reuelationem, quo pacto dantur Arioli, qui subsunt Aris, & delubris Dæmonum diuinabant, & quandoque vera dicebant. At huiusmodi consultatio parū dicebat, ut videbimus. Vult ergo Prophetæ ostendere re extremā illius populi calamitatem quia. s. illo tempore, quo præmebantur ab hostibus, nullum habebant Prophetam, vel Ariolū, qui bene, aut male illi consuleret, & quæ sunt futura vilo modo præuideret, ac prouideret, id quod sepe numero contingit in plerisque locis, ubi nullus adest Ductor aut Doctor, qui nos admoneat, aut demostret quid agere debeamus, in rebus præsertim ambiguis, ac difficilissimis, quæ sunt est animi calamitas, ac miseria, ut per Amos Prophetam Deus aliquando comminatur. Non mittam inquit vobis frumentum panis, & vini, sed esuriam Verbi Dei, Hæc ipsa calamitas, & miseria mihi non nunquam contigit, dum posito, & constituto in maximis angustijs, & afflictionibus, nullus penè affuit, qui me consuleret, aut auxilium vllum præberet, ut hac ratione addiscerem me ipsum melius cognoscere, & in nullo præterquam in solo Deo fiduciam collocare. Auferet etiam principem super Quinquaginta. Per huiusmodi Principem D. Hieronymus vult intelligi omnes Principes, & Præfectos ac Duces belli: intelligens per partem totum, qui cum aliqua manu militum valeant se hostibus opponere & vtili lingua vernacula dicere solemus. Che post in far testa contra gli inimici. Aliqui dicunt, quod eo tempore solebant esse multi ex istis quinquagenarijs quibus in quavis necessitate Princeps utebatur ad repellendam iniuriam. Eiusmodi Quinquagenarios, siue Principes, & capita quinquagenariorum dicit Prophetæ auferendos esse à Iudeis. Per honorem vultu intelligendus est ille, qui præfertur in vultu maiestatem quandam & auctoritatem qua possit sola præsentia

A alios coercere. D. Thomas distinguit hæc conditiones personarum penes trias in quibus consistit auctoritas, qua quis necessario colitur, & in præcio habetur videlicet potestas, seu dignitas officij, & obid sunt necessarii Principes in Re-publica. Alterum est honestas in moribus, & actionibus; quocirca sunt necessarii sanes, non modo ætate sed moribus, & virtutibus. Postremum est grauitas, & ob id oportet aliquos in rebus reperiri, qui sint aspectu venerabiles & conspicui, & sola vultus præsentia timorem quandam, ut ita dicam reuerentialem, alijs ingerant. Per consiliarium eum sine controuersia intelligimus, qui nouerit in rebus arduis ac difficilibus consilium afferre, ne videlicet quicquid in consulto, & præcipitanter agatur, & hunc auferet Deus à Iudea, & Hierusalem. Et certè magnū est malū quod respicit hoc hominum genere destituta; laudat namque. D. Hieronymus laudabile illius poetæ scētici d. primū beatū esse illū qui se sapiat, & nullius cogit consilio. 2. qui libenter sapietē audiat. Qui autem vtroque careat, hunc esse omnino inutilem, tam sibi quam alijs. Auferet etiam sapientem de Architectis, id est Ne quis Architectorum ibidem habeatur, quod quidem plurimū facit ad cumulum calamitatis eorum, ut nemo esset in ciuitate, qui machinis conficiendis, aut extruendis propugnaculis foret idoneus, quod quidem est magnum & incredibile detrimentum reip. & præsertim eo tempore, quo Ciuitas obsidetur ab hostibus. Notat hoc loco Diuus Thomas quæ sapientia non solum dicit cognitionem quandam vniuersalem primarum causarum, sed etiam dicit actionem, ut est sapientia particularis propterea nullus miretur, si vocatur sapiens Architectus. D. Cirillus more suo per sapientem Architectum intelligit allegorice illum, qui sciat diligenter construere, & edificare Ecclesiam in templum Sanctum in Domino. Postremo auferet Deus à Iudea, & Hierusalem prudentem eloquij mystici per quem fere omnes intelligunt hominem peritum in facultate orandi, qui videlicet sciat vi eloquentiæ, & facultate dicendi

alios persuadere ad bene, recteque viuendum, & ad ea exercenda munia, quæ tam belli, quam pacis tempore fuerint reip. necessaria. Quidam moderni dicunt per prudentem eloquij mystici debemus intelligere. qui conceptis, & præmeditatis verbis causam agit, ita ut quod animo iam conceperat, obtineat & euincat, vnde oratores, apud eosdē incantatores, & exorcistæ possunt appellari. Glossa iterlinearis habet, quod ille est prudens eloquij mystici, qui est maxime exercitatus in lege, & euangelio, longè melius meo iudicio. D. Tho. qui per prudentem eloquij mystici intelligit eum, qui nouit misteria, & arcana legis interpretari; & quoniam ubi nos habemus prudentem eloquij mystici, textus 70. Interpretum habet prudentem auditorem. D. Cyrillus per hunc intelligit eum, qui habet in ecclesia discretionem spirituum. vt colligimus in summa quæ hoc loco præscripsimus. Propheta nihil aliud vult inuere, nisi quod in principio diximus, videlicet quod Deus Dominator, & Dñs propter passionem Christi filij sui omnes gratias, & omnia dona, & cuncta beneficia auferet à Iudæis, id quod nos perspicue videmus effectum, quoniam nihil horum à passione Christi vsq; adhæc tempora, ipsi habent, & rerum euentus est optimus scripturarum interpretes & si quid hac in re dubitandum est nulli dubium esse potest, quod Christus est ablati ab eis qui est omnia, quæ supra posita sunt: fuit enim Gigas quia summo cælo egressus, cucurrit viam suam: fuit etiam fortis, & potens iuxta illud Psal. Dñs fortis, & potens dominus potens in prælio: fuit etiam vir bellator, quia triumphauit de potestatibus aereis vsq; psal. 44. d. f. ei. Accinget gladio tuo super femur tuum potentissime, & cū fortis armatus fuit etiam verus, & sapiens Architectus, quia omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil & omnia in sapientia fecisti Domine; & iste sapiens Architectus fundamenta iecit ciuitatis magnæ Hierusalem, quæ edificatur vt Ciuitas, cuius Participatio eius in idipsum; & hæc Ciuitas est tam magna, & ampla, quæ nõ

A vnã tantum gentem sed omnes vbiq; terrarum gentes, & nationes completur: fuit etiam Christus Ariolus. & Diuinator (hoc enim nomen potest sumi in vtramq; partem) & profecto fuit non solum Diuinus sed Diuinus, qui nimo ipsemet diuinitas, ipse nãq; præuidebat, & præcognoscebat omnia, quæ & intimas, & reconditas hominum cogitationes. Deus scit cogitationes hominum ipse aut vt vidit cogitationes, & alibi quid cogitatis mala in cordibus vestris: fuit quoq; & erit in consumatione sæculi Iudex viuorum, & mortuorum, Pater enim omne iudicium dedit filio. Quid si fuerit Propheta nulli est dubium, scriptum est eni Propheta magnus surrexit in nobis, & Deus visitauit plebem suam, & Deut. Prophetam suscitabit vobis Deus de medio vestri &c. Inter senes etiã, & presbyteros iure optimo computandus propter dignitatem, & maiestatem officij sui, venit enim peccatores saluos facere, & illuminare his qui in tenebris, & umbra mortis sedent, & ad dirigendos pedes nostros in viam Pacis: præterea dicitur, quod antiquus dierum sedit, primo in principio quidem erat verbum &c. Potest etiam dici, & vere nuncupari Princeps super quinquaginta, id est super numerum, & multitudinem sanctorum, & Beatorum, quandoquidem numerus quinquagenarius est numerus sacer, & Spiritus sancti missionem designat, qui post quinquaginta dies à resurrectione Christi fuit missus super Apostolos, & huius numeri Princeps, & auctor est ipse Christus. Præterea nõne frequenter in scripturis appellatur dñs exercituum: fuit item honorabilis vultu, quia. s. omnes eum admirabantur propter seueritatem vultus, & propter excellentiam sanctitatis, & doctrinæ, & operationis miraculorum; Vnde mirabantur Iudæi dicentes Quomodo hic literas scit, cum nõ didicerit? & alibi mirabantur omnes de doctrina, & responis eius. speciosus forma p̄silijs hominũ Vultu tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Cõnienter etiam dici potest cõsiliarius quandoquidem hic idem Propheta appellat eũ infra, magni Consilij Angelus fuit

fuit etiam sapiens et doctor, imò ipsa met sapientia patris. Io. 7. mea doctrina non est mea Luc. 2. in medio doctorum. Et super Io. 7. Luc. 2. Matt. 7. Postremò non iniuria possumus eũ nominare, et appellare prudentem eloquij mystici, quia. s. ipse solus nouit profunda misteria, et arcana celestis sapientiæ, et potens erat soluere omnia, et singula æigmata, ac difficultates sanctorum scripturarum: ipse enim solus erat verus præceptor, et doctor, et omnium magister: ipse nãq; sciebat omnia, et non opus erat, vt quis eum interrogaret, et testimonium perhiberet de homine, ipse. n. duobus, discipulis euntibus in Emmaus interpreta- bat illis omnes scripturas quæ de ipso erant Luc. ult. et alibi dixit Nolite vocari magistri, vnus enim est Magister vester, qui est in cælis Christus Dominus. si vero legatur vt septuaginta interpretates, Videlicet Prudens Auditor, potest hoc etiam facile aptari Christo Domino, qui fuit prudens auditor, quia. s. recte capiebat, et intelligebat quæ dicebantur à doctis, optimèq; nouerat, et discernebat quando tempus erat loquendi, et quando erat tempus tacendi, legimus enim, quod quandoq; interrogatus nihil respondebat ut Matth. 15. et Io. 19. quare vides omnes perfectiones, omnes titulos, et prerogatiuas, quæ erant quandoq; in populo Israelitico, facile, et multò melius, et verius reperiri in Christo, ita, vt non solum ablati sunt ab eo et auulsi qui eiusmodi prerogatiuis, et muneribus erant decorati propter eorum immanitatem, et sequitiam in Christum Dominum, verum etiam quando fuit ab eis ablati Christus, fuerunt illis itidem et pariter omnia prædicta bona sublata et nobis concessa iuxta illud Saluatoris Auferetur in vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius: Nanq; non solum Christus fuit repletus, et ditatus ab instanti conceptionis suæ omnibus illis donis, et virtutibus, verum etiam pleriq; Discipulorum suorum, et eorum, qui tota mente, et toto cordis affectu illi seruis, et adherent, referti sunt omnibus illis

A muneribus, ac donis postquam receperunt Spiritum sanctum. Nonne Paulus Apostolus potuit citra omnem controuersiam nominari Gigas, Vir bellator, fortis, et potens? Perlege quælo Acta Apostolorum Perlege quas ipse ad diuersas Ecclesias scripsit Epistolas; et videbis quas pugnas, quas lites, et cõtrouersias pertulit pro nomine Christi, et de omnibus illis vsq; ad extremum vite diem feliciter triumphauit; Non ne fuit et sapiens Architectus, qui segregatus à Iudæis, in edificationem Domus Dei posuit vnicum illud fundamentum, quod est Christus Iesus. Fuit quippè Ariolus, et Diuinator, quia præuidit omnes infidias pseudo fratrum pariter et Iudæorum nec non et gentilium, et prudenter, ac viriliter omnes euasit: Nec desijt vbi oportuit obire officium Iudicis, senis, et Presbyteri, reprehendendo, et arguendo, et increpando eos, qui reprehensibiles erant. fuit etiam Princeps quinquagenarius, quia instituit Episcopos, et Presbyteros super tot Ecclesias. Habuit quoq; omnes alias conditiones, quæ necessariæ erant ad rectè instituentiam Ecclesiæ Christi temp. vt facile est demonstrare, si legerimus, et expenderitimus singulas eius actiones. Nec solus ipse, sed plerique alij discipuli, et ministri Christi, et serui Dei cuiuscunq; sexus, conditionis, ac ætatis his eisdem titulis, et prerogatiuis fuisse honestati, qui omnes Dei beneficio sunt nobiscum aggregati, et in societatem nostram aduocati. Præter ea damna, ac detrimenta, quæ Iudæis sunt perpessi propter eorum duritiem, alia damna, et multo maiora fuerunt eis a diuina iustitia illata; vnde subdit in textu. Et dabo pueros Principes eorum, & effaminati dominabuntur eis. Hoc loco Propheta mutat personam, hucusq; enim locutus est ipse iustus, et inspiratione Dei vel gerens personam deinuree introducit ipsummet Deum loquentem, et inquit Dabo pueros et c. Hæc est vna, et fortassis præcipua inter calamitates, quæ regnum, et ciuitatibus contingunt, quando. s. pueri dominantur, in quibus de comuni lege non est iudicium, neq;

Psal. 18.

Psal. 23.

Psal. 121.

Io. 5.

Luc. 7.

Deut. 18.

Luc. 1.

Io. 7.

Luc. 2.

Matth. 7.

Matth. 21.

3.

Ecd. 11.

neq; intelligentia, et multo minus experientia, unde legitur. Vae civitati, cuius Princeps iuuenis est, et mane comedit, hoc est solum gulae, et ebrietatibus incumbit, nilque magis experere, et desiderare videtur, quam proprijs voluptatibus, ac delitijs operam dare. Quamquam non accipiuntur hic iuuenes, et pueri praecise iuxta rationem temporis, et etatis, sed secundum sensum, et intellectum, quo pacto exponit D. Cyrillus. Et Sacrae literae testantur, Salomonem fuisse duodecim annorum cum regnare caepisset. Per effeminatos proculdubio intelliguntur viri molles, et lascivi, qui more faeminarum statim succumbunt: et multo plus temporis in delitijs, quam in actionibus virtutum, consumunt: Hos textus septuaginta vocat Illusores, quos iure optimo Iudaei habuere Principes, et Dominos, quandoquidem et ipsi non erubuerunt illudere Christo Domino dicentes Si filius Dei es, salva te ipsum, et nos, et alia huiusmodi verba effutiebant aduersus eum: Sic et Herodes illudit eum indutum veste alba. Sed per Illusores nonnulli intelligunt eos, quos nos dicimus Hipocritas, hi enim simulant se aliquid esse, cum nihil sint, et omnium virtutum, quae verae sunt virtutes, inopia et egestate laborant. Alij per Illusores intelligunt quicunq; ambiunt honores, ac dignitates, siue pecunijs, siue alijs obsequijs aut muneribus ea ipsa aucupantes, vel propter fructuum quae sunt, vel ut praedas a populis accipiant, et deuorent plebem Dei sicut escam panis, aut propter aliquam mundi gloriosam ac nullus istorum sensum praesenti litterae quadrat sed quosnam appellat hoc loco Propheta effeminatos qui dominabuntur Iudaeis, num Iudaeos ipsos aut alios externarum nationum? Non nulli volunt, Iudaeos intelligi, quoniam quando ciuitas Hierusalem debebat eueri, ac penitus destrui, paulo ante nonnulli iuuenes, et inexperti, mundi cupiditatibus intenti, et maxime seditiosi sumpis prioribus Magistratibus, et delectis uiris probis, ac senioribus, occuparunt vniuersam Ciuitatem Hierusalem, et cae-

A perunt dominari ei, ut poteris videre apud Iosephum in libro de bello Iudaeico. Alij per effeminatos intelligunt quosdam idolorum cultores, qui se castrabant, ut maiori cultu sacrificarent Dijs, et ideo effeminati dicebantur, et pleriq; ex his Idoloatris dominati sunt Iudaeis post euerisionem ciuitatis Hierusalem: et praesertim illis qui ducti fuerunt in captiuitatem. Sed verè magis, et proprie per istos effeminatos hoc loco intelliguntur Romani, qui absq; dubio non modo post euerisionem sed et ante, dominati sunt Iudaeis, et vocantur effeminati propter delicias, et voluptates, quibus plus debito occupabantur licet in re militari nequaquam essent molles et, effeminati. Sequitur textus. *Et irruerit populus vir ad virum, & Tex. & vnusquisque, ad proximum suum: Tis multabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem.* Haec oia absq; vlla probatione sunt per se ipsa manifesta, quibus facile colligitur, quod in illa ciuitate, et in vniuersa Iudea nullus erit ordo, nulla quies, sed omnia erunt perturbata confusa, et confracta, quia (vt legitur Prouerb. 11.) Vbi non est Gubernator, corruet populus, et mutuo confundetur: sic etiam praedictum fuit per Hieremiam Prophetam Ego (inquit Deus) dabo populum istum in ruinas et ruent in eis Patres cum filijs simul, vicinus, et proximus simul peribunt, hoc est quod inquit hoc in-textu Esaias. Iurret populus, et vir in virum. i. alter aduersus alterum, tumul-tuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Haec enim eueniunt ciuitatibus, et Regnis, ubi non dominantur Sapientes, et uiri honorabiles, iustitia, et virtute insignes, de quo malo loquebatur sapiens Ecclesiastes. 10 Est malum, quod uidi sub so- *Ecd. 10.*

B le quasi per errorem egrediens a facie principis. Positum stultum in dignitate sublimi, et diuites sedere deorsum: Vidi seruos in equis, et principes ambulantes super terram quasi seruos, Non ergo est mirum, si intali peruersitate, et inordinatione omnia perturbantur, et confunduntur id quod accidit in ob-sidione Ciuitatis Hierusalem, dum ma-

Matth 26.
Mat 14.
Luc. 12.

Prouerb. 11

Ecd. 10.

tuis cadibus se ciues trucidabant, & puer contra senem arma capiebat, & ignobilis contra nobilem. Nec mirum hoc accidit eis, quia elegerunt Barrabam seditiosum, & homicidam, propterea permisit Deus, vt, & ipsi homicidae, & seditiosi, nec non & proditores ad se inuicem efficerentur. Et egregie quod dicit D. Tho. Super huc locum quod in regno perturbato sunt omnia ista in consuetudine, videlicet vix dissensio, amicitiae dissolutio, & ordinis confusio. his potest et inferi lamentum, & quimoniam quae habet Hierem. cap. 9. Deinde sequitur, Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum Patris sui vestimentum tibi est, Princeps esto noster, Ruina autem haec sub manu tua. Apprehendet inquam vir fratrem suum, apprehendet, non quomodocumque rogaturus, & ad eum accedet, sed quasi quadam vi ad imperium capessendum pertrahet, atq; compellet, & apprehendet domesticum Patris sui. Quid per domesticum Patris sui intelligat hoc loco Propheta, non satis constat; si enim est frater, non ne etiam erat domesticus Patris sui? & magna ei familiaritate, & consanguinitate coniunctus, tamen nonnunquam fratrum quoque gratia rara est. videtur enim esse hoc loco Tautologia, hoc est eiusdem sermonis iteratio; propterea dicitur aliqui quod ista particula debet legi disiunctim, vt legunt Septuaginta, videlicet Apprehendet homo fratrem suum, vel domesticum Patris sui, & sic nulla est difficultas, neq; vlla in hac oratione superfluitas, & iuxta vulgaram editionem dicimus, quod per domesticum Patris sui possumus intelligere fratrem, & germanum suum, qui tamen ex alia muliere fuerit exortus, et hac ratione dicitur domesticus, & filius eiusdem Patris, vt in eadem domo natus, & educatus, & cohabitans. Sed & haec solutio meo iudicio est valde impropria, vt qui filij seu fratris denominatione habet, domesticus appelletur. Alij recentiores per fratrem domesticum Patris sui intelligunt eum, qui est natus ex eadem familia, & ex eadem stirpe, & qui vel consanguinitate, vel etiam affinitate est coniunctus alicui. Sed pace omnium istorum

dixerim, mihi magis adlibet, & satisfaci, vt per fratrem hoc loco non intelligamus eum, qui ex eodem Patre est progenitus, & eum, quem nos proprie germanum appellamus, sed quemcunq; obuium habuerit modo sit eiusdem generis, & cognationis, & hic proprie potest vocari domesticus Patris illius hominis qui apprehendit, ob aliquam necessitudinem, seu familiaritatem Patris sui, & hic, apprehenso Fratre suo, & domestico Patris sui, dicit, modo viderit eundem aliquanto decentius, quam alij vestitum. Vestimentum tibi est, Princeps esto noster, Ruina autem haec sub manu tua Id. n. in more hominum positum est, & opinione, quod existimentur ditiores et potentiores alijs qui specioso vestibus induuntur. Tanta inquam erit miseria, & infelicitas illius Urbis, vt in tanta rerum perturbatione, & confusione nullus esset, praeter quosdam tiranos, & seditionum auctores quos omnes fugiebant ob eorum sauitiam, & immanitatem, qui vellet suscipere curam, & dominatum super alios, & super ipsam Urbem: sed quemcumque reperirent vel ex plebe, qui vix vestem haberet, & modicum panis, vt. scilicet alijs aliquanto locupletior haberetur, vellent accipere in regem, & Principem, & propterea dicunt, vestimentum tibi est, tibi inest aliquid domini, nullius eges, aliquid superest, quod possis nostram miseriam subleuare, & intot calamitatibus ac miserijs nobis subuenire: quare Princeps esto noster & hanc ruinam vel potius hanc curam, ne. scilicet Ciuitas ruat, & prorsus intereat, ac labefactetur, suscipe pro omnibus nobis tibi subiicimur, & sub manum, ac protectionem tuam omnes confugimus. Textus septuaginta Interpretatur vbi nos legimus. Ruina haec sub manu tua, habet. Cibum noster sub te fit: quae verba possunt hunc sensum habere, quod scilicet Miseri illi, & infelices Iudaei omnes suas opes, & quicquid in bonis habebant lubenti, & animo summo prope confuso, & absoluto, sub illius ditione, & potestate constituerent, & consignarent modo, & scarijs, & praedonibus eaderent; sed in ipsa vulgata editione persistentes; dicimus, quod optime conso-

nat vulgari dictū, videlicet Ruina hæc sub manu tua, q. d. quod totum hoc negotium, & salutis, ac Patriæ discrimē sit sub manu tua, tua sit cura, & tuum sit onus tot imminentibus malis remedium adhibere, instar eorum, qui graui, & periculoso morbo laborantes, sub cura, & opera alicuius Medici, quem sibi profuturum opinantur, se se totos dedunt, & constituunt. *R. spondebitq; in die illa dicens. Non sum Medicus, & in domo mea non est panis, neq; vestimentum, nolite constituere me principem populi &c.* Apposite quidem respondebit ille, qui fuerit apprehensus, & rogatus ut aliorum curam suscipiat. Non sum (inquit) Medicus. Difficile admodum videtur, quo nā pacto eiusmodi responsio faciat satis illorū petitionibus, quia aliud est expetere Medicum, qui corporis infirmitatibus medeatur, & aliud est petere, & rogare alicquem, ut in commotione, & perturbatione Ciuitatis aliorum curam sustineat; ob id septuaginta legunt. Non ero tuus Princeps qua ratione nulla est difficultas; sed cū in vulgata editione legatur, Non sum Medicus, difficile est petitioni satisfacere nisi dicamus, ut ferē dicunt omnes quod illud innuitur his verbis Non sum Medicus, .i. Non sum eius virtutis, ac potentia, ut possim mederi malis, & calamitatibus vestris, ut morbus hoc loco metaphoricē capiatur: Infirmitas enim hæc vestra longe maiorē, & prudentiorem, nec non, & fortiorem postulat curatorem, cuius responsionis causam affert reiiciens, & denegans se ea habere commoda, quæ ipsi opinabatur dicens, in domo mea non est panis neq; vestimentum, propterea Nolite constituere me Principem populi: Hic aliqui sapienter, & artificiose colligunt, oportere eos, qui alijs præfunt, aut præesse cupiunt, imitari Medicos, & Chirurgos, ut .f. morbis, & vulneribus animorum, & reip. mederi sciant, domiq; habere, & præseruare non quæ sibi solis sufficiunt, sed quibus alijs in tempore subuenire possint vide hoc loco deregimine Principum sed præ alijs lege cap. 34. Ezech. & Aug. tot. 9. de pastoribus: At ego volo hoc in loco susti-

anere oportunissimam, & aptissimam fore responsionem illius ad petita, cū inquit. Non sum Medicus, ut Medicum, non solum pro Medico quocunque modo, sed magis propriē pro chirurgo accipiamus. Neminem quippē nostrum later, duo esse potissimū quæ in bellis, & præsertim in obsidionibus Urbium incommoda homines patiuntur, fames videlicet, & vulnere, ac mortis p̄p̄sio: Propterea ad hæc duo euitanda necessarius est qui alimenta subministrer, & vulnera alliget; & illis medeatur, ne mortem oppetere cogamur, propterea dicit ille. Non sum medicus .i. Non sum Chirurgus, qui possim vulnera inflicta curare, neq; in domo mea est panis, nequē vestimentum, quibus possim corporeis necessitatibus occurrere, ut fami, & nuditati, Dicit .D. Thomas super hunc locum, quod rationabiliter ille requisitus cōstituit illam præfecturam, aut dominiū, quia .f. non erat potens ad repellendum hostes, nec ad subleuandos inopes, neq; ad conseruandum eos, qui viuunt, quia illa electio non erat iussu Dei, non auctoritate Prælati, nec consensu multitudine, quæ quidem facta est ab vno nullā auctoritatem habente, sed sola necessitate cogente; quo loco docemur: nō acquiescere statim cum vocamur ad aliquod onus subeundum, sed metiri nos ipsos quanti simus, & quantum valeamus: Non approbo sententiam illorum q. d. hanc petitionem eorum fuisse, qui erant locupletes, & aliorum primates, qui libenter fortunas suas cū pauperibus cōmutare volebant, & sub illorum præsidio delitescere, ne ab eis Tirannis vexarentur, qui in illos præceteris insaniebant, & sæuiebant Minus etiam placet eorum opinio, qui dicunt hanc Petitionem, & postulationem fuisse eorum, qui post ciuitatis euersionem remanserunt; ignoro enim, nec vlla ratione video, cui fundamenta sic dicentes innitantur. Verum vnusquisq; eam apprehendat sententiam, quam præfenti literæ magis conuenire iudicabit. Sed sensū huius orationis, & colloquij allegoricum à Ruberto Abbate allatū, nolo silentio præterire. Dicit enim

enim, quod ille vir, qui apprehendit domesticum Patris fuisse figuram populi Iudaici, qui accessit ad Moysen tanquā domesticum Dei, ut eos instrueret, & euraret, & Moyses respondit Non sum Medicus: in domo mea nō est vestimentum, ego nanq; non dedi legem, sed fuit digito Dei scripta. Nec est panis in domo mea, sed ab eo descendit, qui dat escam omni carni, ille solus Medicus est, qui solus venit curare infirmitates nostras, quem vos blasphemastis, & occidistis. Illū vos adire oportet, si vultis a ruina, & ab hoc exordio liberari sequitur textus. *Rur enim Hierusalem & Iudas concidit, quia lingua eorum, & ad inuentiones eorum contra Dominum, ut prouocarent oculos maiestatis eius.* Pleriq; opinantur hæc verba debere referri ad domesticum illum, qui requisitus, & rogatus, ut curam aliorum susciperet, abnuuit, & detrectauit Imperium, hac ratione motus, quia videbat iam Hierusalem ruere, & Iudæa concidere, vel concidisse, quasi diceret Non est opus, me ad vestri curam suscipiendam requiratis, quia iam conclamatatum est, res ad vltimum discrimen est redacta, tempus iam præterijt, nulla est amplius spes, & via salutis, concidit ut paries Hierusalem, & veluti murus Iudæ; & huius ruinæ, & subuersionis causa est lingua eorum, blasphemado, & despectu habendo Dominū Deum; & ad inuentiones, ac studia eorū contra ipsum, ut .f. occasionem aliquā prætenderent, & præferrent, cur eius mandata contemnerent, & ab eo omni nō desciscerent, fuerunt in causa, ut prouocarent oculos maiestatis eius sic etiam habetur infra 57. super quem luffistis? super quem dilatasti os, & eiecistis linguam vestram? dicentes ei. Samaritanus es, & Demonium habes & alia multa effutientes in eum .D. autē Hieronymus existimat hoc loco Prophetam loqui in persona sua propria, non in persona illius, qui electus in Principem, aut Dominum receit onus: hæc ruinam Ciuitatis Hierusalem, & vniuersæ Iudææ Angeli magna voce, prædixerunt cum Tēplo Hierosolimitano (ut

Isop. lib. 7.

refert Iosephus lib. 7. de bello Iudaico

cap. 12.) maximo cum strepitu emigrātes dixerunt, emigremus hinc .i. derelinquamus has sedes, & aliō transeamus; similiter, & ille vocatus Iesus Annan filius plebeus, & rusticus, quadrennio ante hanc ruinam fuit eam protestatus, qui nullis cruciatibus potuit prohiberi, quin per vniuersam urbem perambulans, clamaret, clamor ab oriente, clamor ab occasu, clamor à quatuor ventis, clamor aduersus Hierosolimā, & aduersus Templum. Prætereo multa alia signa, & prodigia, que præuenerunt eiusmodi ruinaam, & excidium, ut poteris videre ex eodem loco nunc adducto. Quod autē dicit, Propter adinventiones eorum contra Dominum, eiusmodi ruinam, & concisionem fuisse perpeffos Iudæos, ostendit, quod de industria, & propria malignitate, & non ex ignorantia, aut fragilitate peccauerunt, quanquam alicubi dicit Apostolus. Scio quod per ignorantiam fecistis, sicut principes vestri: quandoquidem illa fuit ignorantia affectata non fuit inuincibilis, aut crassa; signāter autem dicit quod lingua, & adinventiones eorum contra Dominum prouocauerūt oculos maiestatis illius, ut hac ratione demonstraret, quod quocūq; modo Deum offendissent, tamen si nequaquam eum morti tradidissent, satis fuisset huiusmodi temeritas, & audacia ad p̄nas, & quæcūq; supplicia subeunda. Sequitur textus. *Agnitio vultus eorum respondit eis: Expectatum suum quasi Sodoma pradicauerunt, nec absconderunt; & anima eorum, quoniam reditu sunt eis mala:* particula ista est aliquantulum subobscura, nec facile potest coniectari, quis sit eius sensus. Mihi quidem videtur, ut proprius, & germanus sit iste sensus videlicet si quis in vultu eorum oculos conijciat, facile videbit, & cognoscet nequitiam, & malignitatem illorum, & talis agnitio vultus respondebit eis .i. quadrabit, conformis erit eorum malitia, & eorū naturam manifestabit, nanq; vulgo dicere solemus. Vultus, & facies cuiusq; hominis ostendit qualis vnusquisq; sit, sicut Petro dictum fuit, loquela tua manifestum te facit, & Psal. Respice in faciem

Cap. 11.

Isop. ibid. vs. 3.

Tex. 5.

ciem Christi tui, habent enim impij, A cum suorum scelere grauitatem cōsiderant vultum demissum, nec sursum erectum, & protensum, vt legimus de Cain, qui post perpetratum paricidium curuus, & pronus in terrā incedebat; vnde Dominus ad eum quare iratus es, & cur concidit facies tua? Gen. 4. Et hypocrite, exterminant facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes. At si quandoq; eiusmodi homines detecta, & aperta fronte, & postposita quacūq; B verecundia se se ostentant, dicas eos ad summum impudentiæ, & temeritatis gradū deuenisse iux. illud Hier. cap. 2. Irons meretricis facta est tibi, & noluit isti erubescere, & confusi sunt, q̄ ab hominatio es fecerūt, q̄ potius cōfusione nō sūt confusi, & erubescere nescierūt. Quāobrē cadēt iter ruentes, et i tēpore uilitationis corrūct. *D. Tho.* affert sup hęc verba tres expositiones, prima est conformis huic nostrę, quōd .i. peccatum suum ex vultu alijs agnitū fecerunt, ex verbis, & gestibus, et alijs actionibus, quę intanto scelere perpetrando ab eis prodire. Alia est, quod agnitio vultus .i. suorum peccatorum cognitio, quā in se ipsīs habent, respōdebit eis .i. causas reddet, ob quas merito puniuntur. Postrema est agnitio vultus .i. remorsus conscientię respōdebit eis, hoc est erit eis tanquā p̄na delictorum, vermis eorum non morietur et ignis non extinguetur, id quod maximē verum fuit quando videntes Christum, cognoscere noluerunt, cuius facinoris postmodū eos poenituit, cum tot damna, calamitates, et incommoda pertulerunt. Alij sic exponunt agnitio vultus vestri respōdebit vobis q. d. cum vos Iudei scire volueritis ūde comprobetur, vos à Deo esse dimissos & derelictos, agnitio vultus vestri respōdebit vobis q. d. Agnoscite vultus vestros, perspicite, & videte quales sitis, & in quo statu nunc maneatis, & respōdebit hęc res pro vobis, quæ proculdubio est res manifesta, & quā nullus non videt, & cæci ipsi aperte fatentur. Sequitur. *Et peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt.* Est quidem naturæ hominis cō-

ditio de male factis erubescere, & si quis aliquando fuerit infraganti crimine deprehensus, rubore suffūdī, & quoad fieri potest, illud abscondere, vel excusare, & modis omnibus efficere, ne palām fiat: at isti peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nā sicut homines illi scelestissimi in conspectu ferē omnium postulabant sibi dari Iuuenes, quos domum loth ingressos viderant, vt abuterentur, sic, & isti, quos hic Propheta redarguit publicē in Deum, & contra se ipsos peccabant, neq; magnopere curabant, vt eorum errata alijs innotescerent; nanq; Pilato magnis vocibus clamabant dicentes de Christo tolle, tolle crucifige eum quam eorum vocem, & offensam, & Deo maximē exosam prænūciauit Propheta d. Dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum eius: facta est hereditas mea mihi vt leo in silua, deditq; contra me vocem suam, ideo persecutus sum eam. Gregorius Naz. hunc in modum exponit hunc locum, vt velit peccatum Sodomorum, & eorum incendium, ac ruinam fuisse typum, & figuram persecutionis Iudeorum contra Christū, & pariter excidij, ac destructionis eorum. sic enim inquit. Vt sodomitæ, quorum scelera vulgatissima sunt toto orbe, p̄na tamen multo notabilior & vulgatio, quandoquidē igne, & sulphure consumpti sunt: ita Iudei quorum facinus illud immane crucis Domini toto orbe nobilitatum est, et p̄na incendij toto orbe vulgatissima, quandoquidem ferro, fame, et incendio sunt consumpti, et Sodomitis sūt omnino similes effecti. Hęc eadē verba sunt apud Gregoriū magnum, cum loquitur de sacro baptisinate, similiter et reliqui Doctores. Notandum autē est, quod peccatū eō quidē est grauissimū, quod est publicum, et omnibus par tens, quoniam hac ratione plurimi corumpuntur, vnde quidam hos gradus in peccādo admittūt, prim⁹ est amare peccatum, iuxta illud psalmi dilexisti malitiam super benignitatem iniquitatem magisquā loqui equitatem

2. opera

2. operari, et committere peccatum. 3. A perniciaci animo peccato adherere, & in illo sibi ipsi complacere 4. uerò omnium pessilentissimum est peccatum ap probare, et summis laudibus efferre, quemadmodum fecerunt isti, de quibus hic loquitur Propheta, et quia iustitia Dei (ut dicit Dnaus Thomas) non permittit tam graua mala inulta remanere, idē Propheta, quasi condoleēs miseræ, & calamitati peccatorum, subdit Væ Animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala .i. mala p̄næ, quæ pro malis culpæ admissis promeruerunt: & reuera reddita sunt ei mala pro malis, quæ ipsi commiserunt, quoniam inierunt consilium cōtra Iesum, & contra ipsos eorum consilium est peccatum, atq; suum finem consecutum: nec dubium, quod hęc omnia mala euenerunt ipsis propter Christum, quē Cruci affixerunt, dicant alij quicquid volunt. *Sequitur textus, Dicite Iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit.* Particula ista multas habet expositiones sed ea mihi valde Satisfacit, vt sit quædam Apostrophe, & adhortatio ad viros probos, vt .s. moneantur, & pro re certissima, & manifestissima habeant, neq; credat aliud vnquam, & opinentur, quod bene est, & delectabile, vtile, & iocundum bene operari, & quoad fieri potest à peccatis abstinere: Nam cum Propheta de subuersione gentis Iudicæ fuerit locutus, & eos suæ ipsorum calamitatis fuisse auctores, enarrasset, noluit quenquam existimare illa ad Iudeos tantum pertinere, sed voluit omnes mortales admonere, vt exemplo Iudeorum disceret vnusquisque sibi ipsi cauere & recte sapere. Generale ergo documentum affert, quod omnibus est alta mente reponendum, & inquit. *Discite d, mortales hoc Iudeorum exemplo, & alieno incommodo sapere, & pro uidere, ne talia vobis euentiant, hoc dicite, hoc prædicare, quoniam bene, vtile, & salutare est bene operari. Item dicite iusto quoniam bene, quoniam .i. bene illi erit, si iustitiā seruauerit, & ab offensione Dei, & proximi sese abstinuerit, quoniam .s. fructum adinventionum*

A suarum comedit. Item Dicite Iusto quoniam bene .s. quoniam bene, & rationabiliter factum est, vt impijs, & peccatoribus pro suis demeritis, & culpis reddantur mala p̄næ, iuxta illud Psal. 57. Ixtabitur Iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. At si hęc admonitio prodest cunctis mortalibus cur præcipit, vt Iusto tantum commendetur. Hoc facit Propheta, vt contra ponatur, siue correspondeat è diametro alteri propositioni mox subiiciendę cum inquit. Væ impio in malum: retributio enim manuum eius fiet ei. iuxta. Ixx. Sic dicitur. Alligate iustum .i. Christū quā bonum vel bñ nobis erit. .i. vtile. quā iste iustus inutilis est nobis, & contrarius operibus nostris, vt dī sap. 2. Dicuntur autem boni comedere fructū, adinventionū suarum .i. percipere cum gaudio, & delectatione mercedem operum suorum. hinc David de homine probō loquens dicit. labores manuum tuarum, quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit: comedimus enim nos pro appetentia, naturę indigentia sedanda. At sancti cum sint omnibus bonis refertissimi, comedunt .i. potiuntur statu felicissimo cęlestis Patrię, quemadmodū Dominus luc. 22. Ego (inquit) dispono vobis, vt edatis, & bibatis super mensam meam in Regno meo. Dicuntur opera, & studia nostra adinventiones, quoniam sicut mali sunt solliciti, & sagaces ad inueniendos modos, quibus peccatur, sic & boni solliciti sunt aut esse debent ad inueniendos modos, quibus Deo placere possunt, & huiusmodi adinventiones dicuntur suæ, non quā ipsi soli eas adinueniant, sed quia præueniente, & præeunte Dei gratia, & mouente nostrum liberum arbitrium, nos quoq; aliquid facimus, & cooperamur. Dicitur autem merces, & præmium, quod consequimur, & quod percipimus, fructus adinventionum nostrarum, vt hinc agnoscas, & fatearis, opera nostra facta in gratia non esse frustratoria, vt aliqui nugantur, sed esse meritoria, & causas, aut concussas mercedis æternę, quę sunt illa nouissima, sola, & præcipua, quibus frui cupimus,

Psal. 57.

Psal. 127.

pimus, & quibus tãdē beatificamur sed sū moperē dolēdū est, q̄ teste Saluatore apud lucā. filij huius seculi sunt prudē tiores filijs lucis in generatione sua, prudē tiores qdē .i. magis astuti & callidiores. 22. q. 92. art. primo ad primū Circa illā particulā. (Vē impio i malū) supple tēdēri & properant d. Glosa. Alij dicūt Vē impio in malū, .i. pro malo, qd sibi imminet: sed siue sic, siue sec^o exponat, parū refert, vñ sequitur. Retributio manu eius fiet ei. .i. in opus, qd operatus est reddet ei, vñ Psal. In operibus manū suarū cōphēsus est peccator. Optima quidē retributio fuit data Iudæis, quū quidē ipsi tradiderūt Xpm Romanis, & ipsi traditi sūt arderi, & potestati Romanorū, ipsi flagris Xpm cæciderūt, & ipsi flagris cæsi sunt à Romanis. Ipsi illuse re Dño & ipsi pariter fuerūt illusi, & pū de facti à Romanis, vñdē verum fuit, quod Ezechiel antea prædixit cap. 9. sicut fecisti, fiet tibi. Quidam legunt sic. Retributionē manū suarū faciet sibi. q. d. q̄ improbi manibus suis sibi ip sis mortē, & pditionē acquirēt, nā quemadmodū Pij sibi fruct^o parāt, quos ali qñ comedāt, sic improbi sibi ipsis vicē repēdunt, Deus. n. nō vult mortē peccatoris, sed magis vt conuertatur, & viuat. Sed nota ex D. Thoma pulcherri mam considerationem super id, quōd dictum est quod. s. Iustus comedit fructum adinventionum suarum, quoniā aliqui sunt fructus, quos boni tanquam arbores bonæ edunt, & pariunt, & alij sunt fructus, quos recipiunt; pariunt quidem, & reddunt fructum sanctæ operationis, salutaris prædicationis, & puræ confessionis iuxta illud ad Heb. vlt. Offeramus hostiam laudis Deo. .i. fructum labiorum consentientium nomi ni eius, & Psal. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Recipiūt autē fructū remissionis culpæ, & iste est oīs fructus, vt auferat peccatū. Mox participationē græ, de quo fructu loquit Apost. ad Gal. 5. fructus autē spiri tus, Caritas, gaudiū, pax, paciētia, & q̄ sequūt. Postremō recipit fruitionē Dei, de quo cātic. 2. fructus eius dulcis gutturi meo. Rogemus Deū opt. max. vñ no bis cōferat hęc virtutē, quā vberrimos

illos fructus pducere, & alios eisdē cō sētaneos, & cōformes aliqñ pcipere valeamus. Sed ne quis ignauit nos in simu let, nolimus pterire, qd aliq̄ ingerit dif ficultatē, quā in superiorib⁹ verbis legi tur hūc i modū. *Dicite Iusto quoniā bene quoniā fructū adinventionū suarū comedit; Quā particulā exposuim⁹ referēdo ad ipsum Iustū qd .s. ipse Iustus comedit fructū adinventionū suarum.* Diuus autē Hieronymus vnā cū septuaginta, & plures alij Doct. legūt in numero plurali, vñ delictet fructū adinventionū suarū come dēt referēdo ad ipsos Iudæos, de quibus supra dictū est Vē aīæ eorū q. d. qualia Iudæi fecerūt aduersus Xpm, talia ipsi patient, & metent, iuxta illud Pauli q̄ se minauerit hō, hæc & metet; quū vtraq̄ lectio hēt clarissimos auctores, & potest vnaq̄q; cōcors esse cū itēctioe ipsi⁹ Pro phetę, idē nolo vllam rejicere, sed vtrā q; libet amplectendam esse existimo. *7. Sequit⁹ textus. Populū meū exactores sui spe liauerunt, & mulieres dominatæ sunt eis.* Conq̄ritur rursus Propheta d̄ scribis, & Phariseis, nec nō s̄ de hostiū exercitiis, quūquidē oēs indistinctim Dei populū satis inq̄ ptractarūt: exactores inq̄ .i. Scribæ & Pharisei expoliauerunt popu lū cūctis bonis, exigētes primitias, & decimas ab eis, quos potius docere, & enutrire debuērāt. Possumus et̄ hoc loco p exactores intelligere dæmones, q̄ sunt duri exactores aīarū nostrarū. Et nota q̄ quīs populus ille Israeliticus pa rū gratū se exhibiisset corā Deo, nihil omnis Deus p sua infinita pietate, & misericordia adhuc dignatur appellare illum populū suum, quandoquidē nō dū erat omnino ab ea coniunctione, & cōsuetudine, q̄ erat cū ipso auulsus, & pferum si vellet ad id, qd ipsi collubitū erat, se trāsferre & mulieres dominatæ sunt eis. Mirū quā rōne ipse Propheta repetit hoc loco id, qd supra dixerat, di xerat. n. paulo post p̄cipiū huius capi tuli. Dabo pueros p̄cipēs eorū, & effa minati dominabunt eis; qd ferē idē est cū eo, qd hic ait. Dicimus, hac rōne hoc repetitum, quia nūc in ipsos p̄ncipes, & magistratus inuehit qd supra nō fa tis cūmodē fieri poterat, cū m̄ digressus esset ad populū calamitatē describēdū;

Luc. cap. 16

Isal. 9.

Ezech. 9.

Heb. vlt.

Geni. 2.

7.

Diuinitatio nibus & blis sermōnis nulla fides adhiben dz.

Ecc. 11.

nūc autē ad Magistratus, & eorū uitia de tegēda, & coarguēda redit, quos femi nus similiores, q̄ viris asserit, nimiumq; auaritia, & voluptatibus deditos, & oī humanitate, & beneficentia destitutos. Pōt et̄ dici, q̄ hic p mulieres nō miuria possumus intelligere ipsas feminas, q̄ pculdubio dominabāt viris p̄trahētes eos ad Idolatriā, & ad aīa scelera perpe trāda, id qd facillimū ē, & v̄sitatissimū. Hoc autē cōtingitē existimādū ē eo tpe, quo gr̄s illa in summa pace & trāquili tate vigeat, & sui iuris, ac dñij erat, q̄ si intelligi velimus de oppressione, q̄ passi fuerūt à Babilonijs vel Chaldeis, aut et̄ à Romanis post mortē Xpi, nul lū existimo inueniens, constat. n. q̄ illi populi multas angustias, & grauami na pulerūt posteaquā fuerūt in capti uitate adducti, & sub dura seruitute, & tyrannide cōstituti: sed prior sentētia videtur magis cōsona huic loco. *Sequit⁹ textus. Popule meus qui te beatū dicūt, ipsi te decipiunt, & viā gressū tuorū dissipant.* Hucusq; locutus est Deus p Pro phetā ad populū Iudæorū, nūc autē loq̄ tur ad me, & ad quascūque gentes monēs ne cōhdāt r̄ verbis mēdacijs, nec fal sis pdictionib⁹, & pollicitationib⁹, nec nō sūlitis, & vanis opinionibus aliorū; & pulcherimū est documētū, q̄ pueris, dū primū institunt, pponi solet, vide dīs sermōnis licet i⁹ alijs de te, q̄ tibi credere no bus nulla f. li. Pleriq. vel a ludando, vel exteriora qdā aīaduertendo sepe numero dicunt nos beatos, & felices, & grādia nobis au gurant, quā rōne dissipāt, ac desinūt, aut saltē impediūt viā gressū nostrorū .i. reititudinē operū ad ea, q̄ sunt vera, & logē meliora, ac diuturniora bona obtinēda, parū memores illius sēnæ Ec clesiastici 11. Ne beatū dicas quenq̄ ate mortē, & apertū. Ne laudaueris hōem in uita sua. Sic faciebāt Scribæ, & Phari sai cū populo Iudæorū, cui oīm securi tatē pacē, & trāquillitatē, quō ab eo ali qd extorq̄rēt, p̄mittebāt. dicebāt. n. q̄ ille esset popul⁹ Dei peculiaris, & tanq̄ primogenit⁹, q̄ sol⁹ ille verū Deū agnō sceret, & coleret, & cetera, quæ refert Io sephus de bello Iudaico. ac proinde ni hil sibi timēdū esse, & hac rōne dissipa bāt viā bonorū gressū, nec sinebāt po

pulū illū ire ad Xpm, & ad salubrē Eūa gelij pdicationē. Dehorū nequitia uide D. Aug. lib 3. cōtra Epistolā Parmenia ni, & clarius apud D. Matth. 23. dum in quit, qd alligāt onera grauiā, & impor tabilia, & ipōnūt in humeros hoīū & c. Perlege totū illud cap. à principio vsq; in finē, & apud eūdē cap 15. Vos autē di citis. Mun⁹ quodcūq; est ex me tibi p̄ derit & c. Propterea Deus hunc populū alloquit, & detegit f̄sidias, & occulta cor diū dicēs. Popule me⁹ qui te beatū dñt, quicumque sint illi, mō non sint à Deo, te decipiūt, & seducūt, & qua tibi eundē erat uia, dissipant, & contorquent, & à recto itinere abducunt, quo loco mone mur, ne nō solum alijs sed nec nobis ip sis vnq̄ placeamus: sed neq; etiam multa, & magna de Dei bonitate, & misericordia, q̄q̄ infinita, polliceamur, sed multo minus de fauore, & bñificētia Principū, vel amicorū, quia hęc oīa sunt vana, & instabilitati subiecta, quicumque sint illi. Perlege q̄so lector totū cap. undeci mū Ecclesiastici, & Ps. 145. Nolite confidere in Pricipib⁹, neq; in filijs hoīum, *Ecc. 11. & in quib⁹ nō est salus.* O bone pariter & *Eccles. psal. 145.* Iustissime Deus, nonne mihi homūcu lo, & serualo tuo hęc oīa contigerunt? Quid q̄so nō pollicebant hoīes? & illi quidē graues, & primarij? Quid non au gurabātur? Quid amici pariter & socij nō p̄stolabant? Sed oī potēs, & iustissi mus Deus, dū adhuc orāder, succidit telā: Misericordiā, & iudiciū cantabo tibi dñe. De his Prophetis, & Primatibus, qui seducūt populū legitur Micheæ. 3. Haec dicit Dñs sup Prophetas. qui seducunt populū meū, qui mordēt dēti bus, & p̄liciat pacē, sic et̄ apud Iherem. 14. Prophetæ dicunt eis. Non videbitis gladiū, & fames nō erit in vobis, pacē verā dabit vobis in loco isto, In gla dio, & fame consumēt Prophetæ illi Isti profecto sunt similes ijs vendunt oleum, qui scilicet siue falsa, siue igno rata laudantes animas in errorem mit tūt, vana gaudia p̄mittēdo, sub spe ali qua mercedis & lucri, lege Aug. Hō. 12. inter 50. & quomodo damnantur adula tores, & assentatores, iuxta illud psalmi. 9. Laudatur peccator in desiderijs aīæ suæ & iniqu⁹ bñdicit. Sequit⁹ alia parti cula

Ecc. 11. & in quib⁹ nō est salus.

Miche. 3.

gula i hoc eodē ca. Tex. 8. stat ad iudicā
 dum dñs, et stat ad iudicādos populos,
 dñs, ad iudiciū veniet eū senib⁹ populi
 sui, & eū Prīcipib⁹ ei⁹. i. hoc loco sermo
 cōuertat, & nō āpi⁹ De⁹, sed Propheta
 loquat, di ligēter tñ sunt expendenda
 hęc verba p q̄ vult innuere cito futurū
 iudiciū; neq; existimēt, Deum Op. Max.
 diuina ea toleraturum; aut dicendū, q̄
 haec uerba pponātur ad tollēdā oēm
 credulitatē, seu vanā fiduciā ab illis se-
 ductorib⁹. q. d. Vos seductores arbitra-
 mini has technas, & artes, qb⁹ utimini
 ad dīpiciēdos populos, nunq̄ detegēdas,
 & vīdicādas, sed vos fallimini, & toto cō-
 lo aberratis, qñ quidē stat, non dormit,
 neq; dormitat q̄ custodit Israel, sed stat
 expectās tēpus oportunū, quo nos iudi-
 cet, & dī malefactoris sumat vltionē, stat i q̄
 ad iudicādū paratus, & p̄ōptus, & aō
 firmo, ac deliberato, vt tpe cōstituto fe-
 ras ētētā. stat ēt ad iudicādū, & iā nō
 sedet vt iudicet, vt p̄beat deliquētib⁹ lo-
 quū, & tēpus, quo suā cām tueātur. & stat
 ad iudicādos populos, & vniuersū mun-
 dū de peccato, de Iustitia, & de Iudicio,
 vt superius tactū est, Et tandē Dñus ad
 Iudiciū veniet cū senibus populi sui, &
 cū principib⁹ eius. Mira certē res hęc,
 qd̄ ter idē repetit, & inculcat Dñus s. p̄-
 sto esse ad iudiciū, sed nō ab re fit ista re-
 petitio, vt. f. terreat scribas, & Pharisēos,
 & quēq; iniq; & crudeliter se gesserunt
 aduersus populū, atq; ēt certiores, i mō
 certissimos reddat de isto infallibili, &
 inuitabili Dei iudicio futuro; Nō app-
 bo illorū sētētā, q̄ dicit Dñm vēturū
 ad iudicādū i. vt iudicet à Pilato, & Prī-
 cipibus Iudaeorū, sed potius cū D. Aug.
 sup Psal. 49. & 121. q. 5. Dñus veniet ad
 iudicādū cū Prīcipibus, & senioribus. i.
 cū Prophetis, & Patriarchis, & cū Apōsto-
 ljs, q̄ dñr ēē Prīcipes cōstituti sup oēm
 terrā, & sedebūt sup sedes duodecī iudi-
 cātes duodecī tribus Israel in quo nu-
 mero iudicātū itelligunt oēs q̄ pp̄ euā-
 geliū oīa sua dimiserunt, & secuti sunt
 dñm. Aug. Hō. 50. cap. 4. & quāuis hoc
 vniuersale iudiciū erit in nouissimo, &
 extremo Iudicio, nihil tñ phibet quin
 & multo antea fieri possit, ac debeat Iu-
 diciū aliq; particulare sup vnū populū,
 sup vnā domū, sup vnū hoīnem, & quāq;

Aug. supra
 Psal. 49.
 121.

A supra vnā Ciuitatē, & sup aliq̄ Regnū
 & deniq; sup totū orbē, quemadmodū
 cōigit in dieb⁹ Noe. Cū hęc fuerit lo-
 cutus Propheta, nūc cōuertit sermonē
 & loquit in p̄sona Dei, qui tanq̄ punito-
 rus scribas, & Pharisēos prorūpit i hęc
 verba dīcēs. *Cur depasti estis vineā meā?*
Vos n. depasti estis illā, & rapina pauperū
in domo vestra. Vineā. n. Dñi, domus
 Israel est, q̄ depasti sūt, & succēderunt,
 qñ Agricolas, & Vinitores, et deniq; fi-
 liū Patris familias turmatim ceperūt,
 et occiderūt, dicētes Hic est hāres, nos
 habebim⁹ hereditatē eius. Rapina pau-
 peris, hoc est opes, facultates, sapellecti-
 lia p vim, et metū pauperib⁹ abstulistis,
 et rapta in domū vestrā asportari feci-
 stis, ibiquidē sunt, ibi recōdūtur nō po-
 testis illa operire, aut denegare: Nec
 quēcūq; depāci estis, et opp̄ssistis, sed
 hoīem miserū pauperē, et egenū, qui
 hoīem nō hēt, q̄ respōdeat p̄ eo, qui il-
 lius cām agat, atq; illū p̄tegat, et tueat
 C D. Hierony. hoc genus peccati nō solū
 ad Prīcipes Sacerdotū Iudaeorū uerū ad
 Principes nostros, & maximē Prēlatos,
 qui depascūt vineā. i. Ecclesiā Xpi, et bo-
 na ei⁹ diripiūt aut suis largiūtur et pau-
 peres, et egenos fame perire sinunt, qui
 quidem q̄ grauius peccant ostēdit D.
 Tho. 22. q. 188. ar. 7. Et p̄sequit magis
 exaggerādo casum, Quare (inquit) arte-
 retis populū meū, et facies pauperū cō-
 molitis? dicit Dñus exercitūū. Illi nē-
 pē Scribae, et Pharisēi, et Prīcipes Sacer-
 dotū, et reliqui potētes non solū vineā
 .i. populū Dei d̄pascēbāt, et corrodēbāt
 decimis, atq; primitijs, sed p̄ter id facies
 eorū cōtūdebāt, et cōmoliebāt, et exte-
 nuabāt pugnis et colaphis, et deniq; (vt
 vno verbo dicāus) oī genē iniuriarū affi-
 ciebāt, et vexabāt Dicit Dñs exercitūū.
 Diximus supra, q̄ vbi Prophētē loquū-
 tur de Deo tanq̄ vīdicē, et punitore sce-
 lerū, aut qñ de hostibus triūphat, Dñm
 exercitūū eū appellare cōsueuerūt, quo
 noīe rōnabiliter vtunt, ut eo noīe audi-
 to, et intellectu, caueamus ipsū offende-
 re, quia uindicās uindicabit. Quae oīa
 mox dicta verissima sunt, si ad tempo-
 ra Christi, et discipulorum referantur,
 quos omnes dubio procul varijs crucia-
 tibus, et tormentis affecerunt Iudaei,
 etia

& in hac ipsa causa Deus profecto est
 Actor, & Iudex pro populo suo, & mi-
 n. itris suis. *Et dixit dominus Deus: Pro*
eo quod Eleuata sunt filia Syon, & ambu-
lauerunt extento collo, & nutibus oculorum
ibant, & plaudebant, & ambulabant,
& pedibus suis composito gradu incede-
bant, In hoc loco loquitur Prophe-
 ta, & manifestat culpam filiarum
 Syon, & illarum delicias, & super-
 biam, & inanem gloriam, Iustus,
 & verbo Domini cum inquit & dicit
 Dominus Deus, quæ verba sumuntur
 hoc loco, vice proemij respectu dicen-
 dorum, & non vltima verba textus p̄-
 cedentis, vt opinantur quidam Moder-
 ni. Per filias Syon intelligit mulieres
 Ciuitatis Hierusalem, & etiam mulie-
 res aliarum Urbium, & oppidorum,
 quæ erant in vniuersa Iudea, & in locis
 propinquis, quæ referebantur, & de-
 pendebant à Ciuitate Hierusalem tan-
 quam metropoli vniuersæ illius Re-
 gionis: Nec data venia possum appro-
 bare eorum sententiam, qui per filias
 Syon intelligunt non ipsas mulieres,
 sed per Metaphoram ipsas Vrbes, &
 oppida, quæ dependent, & referuntur
 ad ipsam Hierusalem, quæ propterea
 nuncupatur filiæ Syon, quia erat con-
 structa, & edificata super Montem
 Syon, vt dictum est supra, & fusius in-
 frā dicitur. Carpit ergo hoc loco Esa-
 ias eiusmodi mulieres de incestu, quia
 filicet ambulauerunt extento collo,
 vbi notatur fumus, & superbia, & ma-
 gna qdā p̄sumptio de se ipsis, deindē q̄
 nutibus oculorum ibant, & plaudebāt,
 & ambulabāt. Vbi designatur vanitas,
 & praua, & malitiosa intentio, quia. s.
 huiusmodi nutibus, & alijs gestis ho-
 mines ad sui amorem allicere, & per-
 trahere cupiebant. Postremò inquit
 & pedibus suis composito gradu incede-
 bant. Quid sit incedere composito
 gradu, facile quouis potest intelligere.
 Est enim ambulare cum maxima gra-
 uitate, & innitē; ne pedem vllum mo-
 ueat incassum, ac si nos vernacula lin-
 gua diceremus: *Non metter piede in sal-*
lo, aut iudicere. Camina col' passo della
Ranca. Plaudere autem nihil aliud est,
 nisi manibus pulsando, strepitumq; pe-

Vanitas &
 impudicitia
 mulierum.

A dibus faciendo lætitiā ostendere, vt
 Virgilius. *g. Encid.* *car: pedibus plau-*
dunt Choreas, & carmina dicunt. Bre-
 uiter D. Chrysostomus per oculos, per
 uestimenta, per pedes, per incelsium ip-
 sa castitas, vel impudicitia se facile
 manifestat & Beatus Augustinus in Re-
 gula Impudicus oculus impudici cor-
 dis est nuncijs. Postquam Propheta
 patefecit vanitates, & culpas filiarum
 Syon, nunc apponit panam, & prædi-
 cit earum supplicium d. Decalubabit
 Dominus verticem filiarum Syon, &
 Dominus crinem earum nudabit. Fa-
 cilis est & horum verborum expositio:
 Nemo enim est, qui nesciat quid per
 verticem sit intelligendum, quòd. s. est
 posterior pars capitis, & decalubabit ip-
 sum verticem ipse Deus, quia auferet,
 & expelari faciet longitudinem, & pul-
 chritudinem capillorum, in quibus so-
 lent vt plurimum mulieres gloriari, &
 querere ab hominibus videri, propte-
 rea infra repetit Propheta dicens. Pro-
 crispanti crine in capitibus earum erit
 caluitium, & hoc est, quòd ait hoc ip-
 so loco, & Dominus crinem earum nu-
 dabit. Dicit hic Diuus Thomas quod
 per hęc verba innuit Propheta, Deum
 ablaturum quandoq; ab illarum capi-
 tibus non solum capillos veros, & natu-
 rales, verum etiam ascititios, & adul-
 terinos quemadmodum solent etiam
 hac nostra tempestate Mulieres vani-
 tanibus, & lasciujs deditæ conficere
 comam, & pulcriorem reddere, non
 solum ex veris, & naturalibus capillis,
 verum etiam ex pilis aliunde accersit-
 tis, & præsertim ex caudis equorum.
 At ego existimo, per verticem decalua-
 tum, & crinem denudatum, voluisse
 Prophetam innuere, totum caput, tam
 partem anteriorem quàm posteriorem,
 deturpatum iri, et spoliatum omni ve-
 nustate, & quacunq; pulchritudine indi-
 ca à natura, vel etiam ab arte. Nec
 solum Deus puniet ipsas mulieres eius-
 modi penis, quæ respiciunt dona, & pul-
 chritudinem quasi à natura illis in sitam,
 verum etiam auferet ab illis omnia or-
 namenta, quæ studio, & arte, & ma-
 gnis impensis comparantur: quæ qui-
 dem omnia ornamenta, his verbis ex-
 pli-

plicat, cum inquit. *In die illa auferet Dominus ornamentum calciamentorum, & lunulas, & torques, Et monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelidas, & murenulas, & olfactoriola, & manres, & anulos, & gemmas in fronte pendentes, & mutatoria, & palliola, & limreamina, & Acus, & specula, & sindones, & Vitis, & tersira.*

Enumerat hoc loco sapientissimus Vates & mirū in modum expertus, omnia ferè, & singula, quæ spectant ad ornatum muliebrem, quo mediante misera, & in foelices eorum animæ, sunt parum prudentes, & cautæ, facillè decipiuntur, & pertrahuntur ad illecebras cupiditates, & actiones, quemadmodū Proverb. 7. legitur, Ecce occurrit mulier ornata meretricio, præparata ad capiendas animas. Distinguit autem suo more D. Thomas, omnia ista muliebria ornamenta, quoniam aliqua deseruiunt ornatui quarundam partium corporis, aliqua ad totum corpus, aliqua ad vestimenta, & totius corporis, & aliquarum partium, non nulla ad ornatum ipsorum ornamentorum; nonnulla verò ad contemplandum, & discernendum rectam, & congruam dispositionem ipsorum ornamentorum, ne. s. aliquid incomped, & præter ordinem, ac decorem efficiat cuius generis sunt ipsa specula, quibus mulieres discernunt, & conspiciunt utrū omnia penes vulcum sint bene ordinata, & suo loco disposita. Primū quidem quantum ad ornamentum pedum, auferet Deus huiusmodi ornamenta calciamentorum, vt puta calceos factos ex serico, aut alio ditioni, & molliori panno, vel mā cum laqueolis aureis, vel argenteis, aut etiam de serico confectis, vel de holoserico villoso quod vulgo dicitur vellutum, de quibus pedibus hoc modo claceatis scribitur Cantic. 7. Quam pulcri sunt pedes tui in calciamentis filia Principis.

Lunulæ secundum D. Hieronymū sunt quaedam bullulæ instar lunæ, quas ferunt mulieres pendentes à collo. D. Thomas dicit, has lunulas esse quasdam picturas factas, in calciamen-

tis ex corio deaurato. Quidam alij per lunulas intelligunt quaedam ornamenta, seu potius instrumenta, quibus vestes mulierum inter se connectebantur in modum lunæ. Per torquem intelliguntur quaedam ornamenta colli, & summi pectoris, ex auro, vel argento, aliaue præciosa materia confecta, quæ materna lingua dicimus collana, vt ex profanis authoribus colligitur; de quo legitur Prover. primo, vt addatur grā capiti tuo, et torques collo tuo.

Et hoc ornamentum, inquit, D. Tho. in signum, et honorem victoriæ conferatur. Per monilia intelliguntur fibulæ, quibus munitur pectus: Alij intelligunt ornamentum gutturis, quod solet de collo puerarum pendere, vnde Ouid. Meta: Dat longa monilia collo. Secundum D. Tho. monilia dicuntur quæcunq; ornamenta, sed præsertim fibula quaedam, quibus munitur pectus, ne vestes illud cooperientes, aperiantur, quas nos vulgo appellamus fibe, o, bot toni. Sic existimant aliqui. Armillæ sunt ornamenta brachiorū, quæ sunt veluti catenulæ de quibus legitur exodi 32. vidi, cum mulieribus præbuerunt armillas ad faciendum opus tabernaculi testimonij. Alij dicunt esse ornamenta instar circularum quæ viri militares ab Imperatoribus donata in sinistris brachijs deferre cōsueuerūt, cuius opinionis videtur esse D. Tho.

Quidam alij scriptores dicunt, Armillas esse instrumentum, et apparatus vestitiarum ab armis dictum, pro dolis, et fraudibus, contextendis; Sed ego hanc interpretationem non capio, nec existimo sententiam fore ipsius Isaiæ. Mitra dicitur esse pileum curuum, et velut corona mulieris, ad capitis ornamentum confecta: et secundum quosdam dicitur absolutè tegmē capitis mulierum. Coelius dicit Mitram, olim ex fascijs horarijsq; concinnatam corollam: dicitur quoq; secundum eundem lib. nono. cap. decimo, eodem nomine Zona, quam soluere consueuerant primum parientes dicereq; Dianæ, Sed si loquamur de Mitra iuxta consuetudinem nostrorum temporum, dicimus Mitram esse teg-

mentum

sue Cydarim, quæ vtuntur Episcopi, & Abbates, & cæteri Apostolicæ, ac Romanæ Ecclesiæ Presules, quam quidem deferre solent, dum sollemniter, rei diuinæ dant operam, de qua, & plerisq; ornamentis hic enarratus habetur lib. Iudith. cap. x. quod ipsa profectura ad Holofernem imposuit Mitram super caput suum. Sed nota, quod Innocentius Tertius in sermone primo in festo Sancti Siluestri asserit, Romanum Pontificem, non solum Mitra, sed corona vti solere; corona quidem quæ regnum nuncupatur insignum imperij vtitur, in signum vero pontificis auctoritatis vtitur Mitra, sed ea semper, & vbiq; regno verò seu coronæ, nec vbiq; nec semper quia pōtentialis auctoritas, Prior est, & dignior, et diffusior quam potestas imperialis. Per discriminalia intelliguntur pariter iuxta D. Tho. instrumenta quaedam de auro, vel argento, vel de quavis alia materia confecta instar acuti, quibus mulieres diuidunt capillos suos ante frontem, hoc idem asserunt dictionarij, dicentes esse acus, quæ diuidunt crines. Periscelides secundum D. Thomā est quidam ornatu ex auro confectus instar circuli, qui poni solet circa collum mulierum. Alij dicunt esse ornamentum, vel instrumentum, quibus mulieres gressus suos componere solebant. Nonnulli verò (ne aliorum opiniones, & fantasias prætermittam) dicunt hoc nomine significari caligas, quibus crura, & pedes teguntur. Alij dicunt esse ornamenta, quæ ponuntur in capitijs, & simbrijs inferioribus. Ceteri dicunt eas esse pectoralem fasciam mulierum Coelius dicit periscelides, nihil esse aliud præter id quod nos vulgo dicimus gremialia. Vide de hoc ornameto Numeri 31 offerimus in Donarijs domini singuli, quod in præda auri potuimus inuenire, Periscelides, & Armillas, Anulos, ac murenulas, vt deprecæris pro nobis dominum. Per murenulas intelliguntur isti quasdam catenas virgulis aureis, & argenteis vermiculatas in modum Murenæ, quæ ponuntur circa collum, de quibus canticorum primo. Murenulas aureas

faciemus tibi vermiculatas argento. Sic etiā sensit D. Tho. Hucusq; posuit Elaias omnia ferè ornamenta capitis, & membrorum, quibus tūm viri, tūm mulieres vti solent, nunc enarrat ornamenta, vel instrumenta, quæ recreant organa sensum, & præsertim odoratū. Et primum ponit olfactoriola, quæ sunt quidam pixides, aut vasa, in quibus ponuntur quidam liquores suauissimum odorem emittentes, inter quæ vasa fortè recenserī possunt, quaedam ex Argento, vel ære perforata instar Thuribali, in quibus ponit ignis, vt ex eo varia aromata tantisper calefaciat, quod facilius emittant odorem, quæ nos vulgo dicimus, scalda viuande. Nonnulli dicunt hæc olfactoriola esse florum, vel rosarum, vel cuiusvis alterius rei odoriferæ fasciculum delectandis naribus, vel olfactui comparatum, de quo Plinius lib. 30. cap. 11. dicens

Plinius lib. 30. cap. 11. Lethargum olfactorijs excitari; & in canticis, fasciculus Mirræ dilectus meus mihi. Inaures est aliud genus ornamentum, quod auribus mulierum in hunc finem perforatis, solet apponi, & eiusmodi inaures, qui sunt quidam circuli, velut Anuli Aurei, vel Argentei, non solum mulieres in auribus deferre, sed etiam pleriq; adulescentes, & viri esse minati deferre solent, quemadmodum ego vidi in Gallijs, & in Pro-

uincia Galitiæ; de hoc genere ornatus legitur exodi. 33. Per Anulos, & gemmas in frontem pendentes, non est, quod quicquam dubitemus satis. n. hæc ornamenta manifesta sunt omnibus, quæ digitis manū vbi viget sensus tactus inferri solent. Et veteres (vt aiunt scriptores) solebant gerere Anulum in digito sinistræ manus, qui est minimo proximus, de Gemmis item in fronte pendentibus ornatur scēsus visus, & his inquit D. Tho. ornabantur mulieres Aegiptiæ: sunt deinde mutatoria, quæ pertinent ad totius corporis ornata, & vt puto hoc nomine nihil aliud nisi diuersa vestimentorum genera pōt indicari, quibus quidem tūm homines, quātm feminae prō varijs temporum et locorum conditionibus solent vtī.

Sunt etiam palliola quæ ad quandam

Iudith. cap. 10.

Prover. 2.

Plinius lib. 30. cap. 11. Cantic. 1.

Exo. 33.

lib. 2. cap. 11.

I.

Prou 7.

Muliebria ornamenta varia & multiplicia.

Cantic. 7.

corporis partem cooperiendam deferunt. at secundum D. Hieronymum huiusmodi palliola sunt ornamenta vestium muliebrum, quibus humeri, & pectora proteguntur. Sunt praeterea linteamina, quae, ut inquit D. Tho. deferunt totius corporis quieti, & commoditati. D. autem Hieronymus innuit haec linteamina ad delicias, & maiores uoluptates captandas plurimum deferuere, aut etiam dicuntur panni linei, quibus in balneis, & alijs negocijs ad extergendum corpus utimur, & possunt etiam accipi pro illo panniculo, quo nos omnes uti consueuimus ad extergendum nasum. Sunt item Syndones, quae sunt secundum D. Tho. uestes, quaedam ad operiendos humeros adiuuentae quas nos uulgo appellamus (supergetti) & possunt etiam syndones intelligi pro pannis illis lineis, quae deferunt ad accumbendum, uelut etiam diximus de linteaminibus; & iuxta hoc significatum fortassis poterit accipi syndon, quo scribit D. Marcus, amictum fuisse quendam adolescentem, quem cum tenuissent milites, qui apprehenderunt Iesum, eo relicto nudus fugit ab eis. Reperi dum huic rei in sisterem, quosdam ponere discrimen inter Palliola, & Syndones, quod Palliola sint uestes ad tegendum totum corpus super alias uestes appositae, & Vulpianus expresse d. Pallium seu Palliolum esse uestem exteriorem, quae reliquis iniicitur: syndonem uero uolunt accipi proueste illa, qua cooperiuntur humeri mulierum super alias uestes iniecta ut uelo tenuissimo confecta, ut supra diximus. postremo quidam alij scriptores uolunt syndonem dici amictum ex lino Aegyptiaco, quod significatum non discrepat, ut reor, ab eo, quod nos diximus: Quid etiam per acus intelligi debeat notum est, quam sub hoc nomine possunt comprehendendi etiam illa minutissima spicula, quae uulgo appellantur, spillerti, aut etiam illa iumenta, quibus ornatorum, & compositorum crinium ipsarum mulierum compago retinetur, ne capilli haec, atque illac distuant.

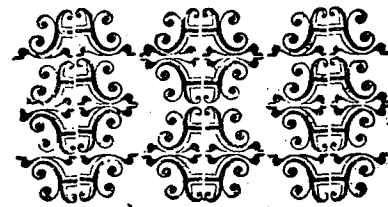
Vittae sunt quaedam instrumenta, si-

A uel ligamenta, quibus mulieres ligant capillos, facta instar retis. Alij per Vittas intelligunt id genus vestium, aut instrumentorum quo nos cooperimus caput, praefertim in nocte, quae uulgo appellantur Toccati. Alij uolunt vittas significare, id quod nos uulgo dicimus, benda. Postremo ponit aliud genus ornamentorum muliebrum, quod est vestis quaedam subtilissima, ac tenuissima, qua in magnis caloribus solent comuniter uti, ut Burattum, & quaedam alia huius generis indumenta quae uocantur theristra. Vid. Gen. 38. Et nota quod satis, artificiose ponit Isaias ornamenta non solum corporis, et membrorum, uerum etiam instrumenta ornamentorum, ut recte etiam Diuus Thomas ex sacris litteris omnia confirmat. Diuus Hieronymus quaecumque in hac postrema parte dicuntur refert & ad mores, & ad Ciuitates Iudeorum, videat qui uelit ostendi locum, sed forte alibi dabitur occasio, hoc tractandi, & utinam hoc uaticinium non fuerit impletum in pluribus locis, haec nostra tempestate. Hos omnes ornatus tam circa corpus, quam circa corporis partes, et membra, et ita circa interiora, sicut et exteriora corporis indumenta Deus auferet a mulieribus illis dimitibus, et lasciuis, et ab omnibus uiris esse minas; & ab huius mundi illecebris omnifariam deditis in die illa, in eas. quando fuerint capti a Romanis, et omnia vestium, atque gemmarum, aurique ac monilium ornamenta, & diuersas suppellectiles amittent. Nec solum haec in dedecus, et ignominiam, ac perpetuum damnum amittent, sed maiores etiam penas, et supplicia sustinebunt. *Erit namque, pro suauis odore fator, & pro Zona funiculus, & pro crispant crine caluitium, & pro fasciis pectoralis ciliuim.* Nae solum haec sed adhuc maiores penas, atque cruciatus intus, et extra patientur, *Quoniam pulcherrimi quoque uiri tui, Quorum pulchritudine, et consortio fruebaris gladio cadent, erunt uidelicet occisi, et uelut pecudes interfecti, et fortes uiri tui, quibus plurimum confidebas, et ipsi quoque in proelio cadent, et perimentur, quia,*

tur. Postremo his omnibus in modis, A portis mactas, ac lugentes intelligunt Misericordis, ac calamitatibus exactis, et Iudices, et Rectores Ciuitatis, qui sedebant in portis ad iudicandum. De hac desolatione, et destructione loquitur Hierem. 1. Tren. Posuit me desolatam, tota die moerore confectam, et Tren. 2. destructae sunt in terra portae eius, et contriuit ueltes eius. locutus est autem hoc loco Esaias aduersus mulieres, quoniam, et ipsae, quia imperabant uiris, et coniugibus suis, fuerunt in causa non modica persecutionis, et Passionis Domini nostri Iesu Christi.

14.

Et sic est finis huius tertij Capituli.

12.

13.

EXPLANATIO IN CAPVT
 QVARTVM ISAIÆ PROPHETÆ.

ET Apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur: tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. In die illa erit germen domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his, qui saluati fuerint de Israel. Et erit: Omnis qui relictus fuerit in Syon, & residuus in Ierusalem, Sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem. Si abluerit dominus sordes filiarum Syon, & Sanguinem Ierusalem lauauerit de medio eius in spiritu Iudicij, & spiritu ardoris. Et creabit Dominus super omnem locum Montis syon, & ubi inuocatus est, nubem per diem, & fumum, & splendorem ignis flammantis in nocte: super omnem enim gloriam protectio. Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu, & in securitatem, & absconsionem à turbine, & à pluuia.

91
 IN DEI NOMINE.

EXPLANATIO IN
 QVARTVM CAPVT
 ESAIÆ PROPHETÆ.

ET Apprehendent septem mulieres virum unum id die illa dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur tantummodo inuocetur nomen tuum super nos: Aufer opprobrium nostrum.

Vbitur in primis circa initium huius capituli. An sit quemadmodum comuniter legitur vel secus. Nam septuaginta Interpretes, & Diuus Hieronymus, & reliqui ferè omnes posteri hoc loco faciunt initium præsentis Capituli; At in textu hæbraico, hic est finis, et veluti conclusio cap. præcedentis: sed ut cunq; sit; clarum est, ea, quæ dicuntur in huius cap. initio, et quæ nunc proposita sunt, optime consequi ad ea, quæ sunt in postrema parte cap. præcedentis. Nanq; cū descripsisset Esaias miseriam, et calamitatem euenturam filiabus Syon ob earum scelera, impudentiam, et insignem, ac detestabilem vanitatem, atq; inter cætera extremam virorum inopiam, quia pulcherrimi quiq; et viri fortes ceciderunt in prælio quemadmodū fuit prædictum, ut habes in fine præcedentis capituli videlicet pulcherrimi quoq; viri gladio cadent nunc facillè consequitur, ut multo plures femina quæ viri post ipsam cladem superstiterint, cum non consueuerint milites, et eorum Duces, ac principes expugnatis hostibus, ita sequere in feminas, et eas morti tradere, quemadmodum in viros: Quare cum tam magna fuerit virorum inopia, et quæ remanserant mulieres, optarent esse immunes ab opprobrio, & dedecore eisdem à lege indicto, cupiebant habere viros, De numero qui earū opprobrium auferrent, & propterea apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, & dicunt, septem, inquit. i. multæ (dicunt aliqui) ponens numerum determinatum pro interterminato, ut consuevit Scriptura quemadmodum .D. Aug. in 3. de doctr. Christ. attestatur cap. 35. iuxta regulam tichonij, qua solet scriptura uti quandoque figura synodoche; quandoque numeros, quos vocant legitimos assumere, cuiusmodi sunt numerus septenarius, vel denarius, aut etiam duodenarius, qui aliquando sumuntur per vniuerso tempore, ut cum dicitur psal. 118. septies in die laudem dixi tibi, per in de est ac si dicat, semper laus eius in ore meo: sic ergo possumus hoc loco dicere Apprehendent septem mulieres virum unum. i. multæ vel ònes. Clarius dicitur alij, & ipse idem Augustinus posuit numerum septenariū, quia numerus iste dicit perfectionem; quæ doquidem constat ex his duobus, ternario .s. primo impari toto, & quaternario primo pari toto; & propterea fortasse dixit Deus visitabo iniquitatem Patrum in filios usq; in tertiam, & quartam generationem: & illud Amos 1. in tribus, & Quatuor impietatibus non aduerlabor, per quod voluit intelligere vniuersas impietates, ut exponit Augustinus. Cæterum quis non nouit septimo die quiescisse

Figure qui
 bus vitur
 scriptura pe
 nes nume
 ros.

uisse Deum ab omni opere quod parat; unde non immerito perfectio tribuitur septenario numero; sed dices, hæc expositio non plenè satisfacit, quoniam non sola huius numeri species dicit perfectionem, verum numerus etiã Denarius, Senarius, & alij, & præsertim numerus ternarius, quo solo Deus gaudet, teste etiam Aristotele 1. Cœli: cur ergo voluit Prophetæ potius accipere numerum septenarium, quam alium? Quod enim numerus Senarius dicat perfectionem probat Aug. de Ciui. Dei lib. 1. cap. 3. quia numerus Senarius primus completur in suis partibus. s. sexta sui parte, tertia, & dimidia, quæ sunt vnum, duo, & tria, quæ in summam ducta, sunt, & cõficiunt numerum senarium, per partes autem cõstituentes aliquem numerum totum, & perfectum non accipi debent quæcumq; sed aliquotæ, sicut dimidia, tertia, quarta, & deinceps ab aliquo numero denominatæ, nam in nouenario numero, quatuor, pars aliqua vtique est totius huius numeri, sed quora non est, vnum autem, & tria patres quoræ sunt seorsum acceptæ, at simul nequaquam. V. G. ter tria faciunt, & complent nouem, vnum nonies, vel nouem victibus reperitum, conficit nouem, sed tria ter repetita, & vnum faciunt decem, & non nouem, sic in duodenario; sed his non obstantibus numerus denarius, ac duodenarius, propter multa, quæ significant sacra memoranda, nõ est qui ambigat ea quoque dicere perfectionem. Propterea si tot alia species numerorũ dicunt perfectionem, cur potius voluit Prophetæ numerum septenarium harum mulierum eligere, quam aliũ quæpiam? Mihi certè videtur D. Hieronymum rem attingisse, cum inquit. Hoc ideo fecisse Prophetam, quia numerus septenarius & denarius familiaris est Iudeis pp Sabbathũ, & decem præcepta legis, et ideo frequenter his duobus numeris abutuntur; Sic etiam legitur Zacchariæ 8. In diebus illis apprehendent decem homines, ex omnibus linguis gentium, & apprehendent simbriam Viri Iudæi, dicentes ibimus vobiscum, audimus enim, quod

Zach. 8.

A Deus vobiscum est. At si pro quia, verum est, quod subdit hoc loco D. Hieronymus, quod s. dictio Hæbreæ hic posita sit multiplex, & ambigua, quia nunc septem, nunc plures, aut multitudine significet, tollitur omnis scrupulus; verum quia communiter sic legitur, & communis interpretum sensus hæc lectionem approbavit, ac retinuit, dicamus, & nos non absq; misterio voluisse Prophetam hunc numerum eligere dicens, quod apprehendent septem mulieres, non quinque vel decem, virum vnum; Certè si volumus de perfectione huius numeri aliquid fusius enarrare, multa nobis in sacris litteris occurrunt loca quibus numerus iste commendatur. D. Ciprianus commendat hunc numerum, ex eo quod legimus septem Sacerdotalibus tubis clangentibus, confestim muros Hiericho corruisse. Quod leprosus septimæ diei inspectione a sacerdote iudicatur. Quod item summi Sacerdotes cõsecratio septem diebus consumatur. Præterea septem diebus in Paschæ editur Azima, septem diebus mense septimo tabernaculorum solemnitas consumatur, in septem annis templum a Salomone construitur, septem brachijs, & totidem luminibus candelabrum adoratur. Deniq; nihil fermè recolitur & celebratur in veteri testamento quod non redoleat hunc numerum: cui non immerito benedixit deus & sanctificauit illum. Et si respexerimus ad nouum testamentum, scimus septem petitionibus Patrem adeundum, et exorandum fore Dominum præcepisse. Remissio peccatorum duplicato septies septemnario, Petro cõmendatur. Dominus Iesus septem panibus quatuor millia hominum satiauit. Et iustus quisq; septies in die laudare Deum p̄dicatur, & alia multa in sacris litteris reperire, quibus numerus iste commendatur. Præterea quid dicemus de septem spiritibus, missis in omnem terram, vt laudarent, et magnificarent Deum? quid de septem stellis, quæ illuminant mentes hominum? de septem tubis, quorum sonitus, & clangore dei ciunt septem capita peccatorum mortalium?

Iosue. 6.
Lciii. 13.
Lciii. 8.
Exo. 12.
Lciii. 23.
3. reg. cap. 6.

Matt. 6.
Matt. 18.
Mar. 8.
Psal. 118.

Numerus septenarius in sacris litteris valde commendatur.

talium? Quid dicturi sumus de septem candelabris, & lampadibus lucentibus ante Dominum? De septem pariter sigillis, & columnis, de quibus. D. Ioannes in suis reuelationibus honorificam facit mentionem? Nolo hic recensere septem fratres, & totidem Machabeos, qui pro gloria Dei, & obseruantia legis crudele martyrium subierunt. Postremo quid Aug. : & cæteri scriptores sacri de huius numeri perfectione, & celebritate litteris mandarint non est opus hic referre, ne plus debito simus longiores, sed illa eius sententia xi. de Ciuitate Dei cap. 3. est memorie commendanda, cum inquit ratio numeri non est contemnenda, quæ in multis sanctarum scripturarum locis, quam magni ætymada sit, elucet diligenter intuentibus, vt non ab re dicatur de Deo, quod omnia fecit in numero, pondere, & mensura. Sed prosequamur vterius, & quod opus iam incœpimus perficiamus. diximus n. ex textu, quod septem mulieres apprehēderunt virum vnum dicentes; Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur super nos nomen tuum.

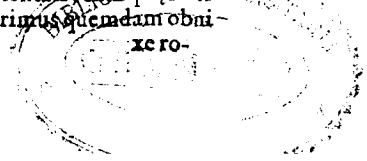
Apprehendent itaq; virum vnum, vt ab eo harum singula sc̄eundetur, id quod ex sententia contigit eis (nam vt ex Priscis scriptoribus habetur) tanta Iudæorum prodijt soboles, vt toti terrarum orbi admirationi pariter, & terrori extiterit, adeo vt nulla vnquam clades videretur inuēta Iudæis. Apprehenderunt igitur virum vnum, & nequaquã simpliciter apprehenderunt, sed ita apprehenderunt, vt quodammodo ipsum cogere, & vim facere videretur vt permaneret cum ipsis, id enim significat dictio Hæbraica, in hanc latinam translata, & hoc quãdo erit? In die illa dicit Prophetæ, in ea scilicet, qua destructa erit Hierosolima, & maxima pars hominum in captiuitatem adducta, quod eo tempore nimirum contigit, quo fuit obsessa à Romanis, & euersa sub Vespasiano, & Tito eius filio Romanis principibus, quam quidem intentionem penes cõnexionem textuum, non parum iuuat illa dictio

A copulatiua, & quæ videtur coniungere, & connectere particulam istam cū præcedenti; Atq; vt res hec manifesta reddatur, considera, & vide quid septem istæ mulieres expostulant, & qua arte, & ratione virum illum præoccupant, & tacitè illius obiectioni, & confutationi respondeant, cum dicunt panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, & aufer oprobrium nostrum: hæc est illarum petitio, hoc ingens earum desiderium, videlicet tantummodo inuocetur super nos nomen tuum, vt scilicet dicamur tuæ vxores, tibi in matrimonio coniunctæ, tu verò sponsus, & maritus noster, sub tua cura, & patrocínio nos degere, & sub tui nominis vmbra volumus conuiescere, tu vero aufer oprobrium nostrum, ne. s. macula sterilitatis, & infecunditatis inuramur, & consequenter diuina legis edictum, & maledictionem incurramus; ille autè sic apprehensus, facillimè se poterit excusare, & abnuere postulatis, dicēs. Nõ expedit mihi, & vobis, vt mecum cohabitare velitis, quia sum pauper, & inops, post hæc vrbis nostræ destructionem, quò vos sustinere, vestrisq; necessitatibus occurrere quæã, nihil plane mihi superfluit, vt vix tantum suppetat panis, quo vt cunq; me sustineã propterea illæ præoccupando dicunt. Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, vt verum sit quod ait Apostolus 1. Tim. 6. Habentes 1. Tim. 6. alimenta, & quibus tegamur his contenti simus. q. d. Nolumus te in aliquo grauari, neq; vlli detrimento esse, nos ipse nobis ipsis, quo ad victum, & vestitum prouidebimus; quibus verbis facile conijcitur quod ille vir apprehensus non erat locuples, quia non se ipsas vltro exhibissent ad propriam eorum, quæ victui sunt necessaria sustentationem. At quia non est credibile, aut saltem veri simile, eiusmodi mulieribus post euerisionem vrbis tantam bonorũ copiam suppetere, vt ex se ipsis, absque aliorum ope, et opera, in vltimo statu potuissent sustentari, cum præsertim paulo ante legerimus, quædam obui-

Steriles in vobis lege e-rant maledicti obnoxij.

1. Tim. 6.

p. sept. m. a. l. i. e. r. e. s. n. a. l. i. a. s. i. g. n. a. t. u. r.

æ rogatum, & vehementer expetitur, ac requisitum, aliorum curam ut susciperet, respondisse. In domo mea non est panis neque vestimentum idcirco oportet hoc loco ad spirituale intelligendum animi adijcere. D. Augustinus vel sub eius nomine, ac titulo quisquam alius in q. ex vet. testa dicit; Certissimum esse, & absolutissimum per septem mulieres intellegendas esse septem Ecclesias, ut quamuis vna sit tantum, dicitur tamen septiformis, ut corpus vnum septemplex constet membris numero: Non solum autem nos sed & superni ciues ecclesie membra sunt, huius caput est Christus. Nonnulli, has septem Ecclesias referunt ad congregationes, seu societates Iudæorum, Quas Propheta inducit, velut supplices, & rogantes Christum Salvatorem, hominem factum, ut auferat ab illis opprobrium. Intellexerunt enim ad hoc natum esse Christum, ut auferret opprobrium. Primum quidem sub lege sua degentium, deinde aliorum. Meminerant quidem scriptum esse, veniet ex Sion, qui auertat impietatem, à Iacob. Quid ergo petunt istæ mulieres: istæ septem conciones Iudæorum? Si enim habent panem, quo possint refici, & vestimentum, quo possint indui, quid quaeso illis deest? Habent quidem, quibus pascuntur verba legis, quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. habent quoque vestimenta, quibus induantur, quia nihil deest timentibus Deum, & hoc præsertim quia vocantur populus dei. Quid ergo illis deest? Deest inquam cognitio, & inuocatio filij Dei, quo duce hæreres fieri possint Regni Cælorum, hæc Aug. quidam alij trahunt hanc parabolam ad Ecclesias gentium, quæ quidem, cum re vera esset nudæ, steriles, & abiectæ, sine Deo sine Lege, & a via veritatis longe procul distantes, & auersæ, nec optime apprehenderunt hunc virum, dum venit plenitudo temporis: & quamquam abundarent opibus, sapientia, prudentia, consilio, & fortitudine, & cunctis fructibus bonis temporalibus, omnes tamen peccauerunt, & egent gloria, & bene-

ficio diuinæ largitatis. Sed ut cumque accipiantur istæ septem mulieres, siue pro Ecclesijs Iudæorum, siue pro Ecclesijs gentium omnes tamen suo quæque tempore apprehenderunt hunc virum vnum, ut eius nomen super eas inuocaretur, & non amplius Synagoga Iudæorum, aut delubra Idolorum, seu Demoniorum, sed Ecclesiæ fidelium - & Christi feruorum nuncuparentur: Quæque prius erant Hospites, & adueniæ, fierent ciues, & domestici Dei, super ædificati supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Et conuenienter quidem numero septenario, qui numerus est perfectus (ut supra dicebatur) describuntur istæ Ecclesiæ, quo signifiçetur, qui in eiusmodi septem Ecclesijs fuerint ascripti, perfectiorem, & faciliorem ad regnum Cælorum eos viam apprehendisse. Nolo tamen subterfere quorundam obseruationem dicentium, propterea per septem mulieres septem Ecclesias, non omnes, aut plures fore intelligendas, quia pauci admodum tamen ex Iudæis tamen ex gentibus Christi fidem apprehenderunt. Sed ut cumque accipiantur huiusmodi Ecclesiæ, siue Iudæorum, siue Gentilium, non absque mysterio mulieribus comparantur, vel per mulieres designantur, quo presentiam, sicut mulieres gravidæ viro pariunt filios, & educunt in lucem, ita per modum Ecclesiæ, Christi fide imbutæ, perfidem, & sacramenta pariunt multos filios in Christo, & eos adducunt in gloriam. Nonnulli vero non ponunt hoc discrimen inter Ecclesias gentium & Iudæorum, sed indistinctim per istas septem mulieres, quascumque Ecclesias in obsequium Dei extructas, & erectas volunt intelligi: & recte quidem quoniam non est distinctio Iudæi, & Græci, idem enim est Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum. Nec istæ Ecclesiæ duntaxat, quæ in terris vitam degunt, & continuis fructibus, ac tempestatibus subduntur petunt super ipsas inuocari nomen Dei, & ab eisdem auferri opprobrium, sed & supernæ virtutes, atque Angelicæ potestates id ipsum postulant, & incessanter efflagitant, quæ quidem, tam & si spirituales sint,

sint, & cœlestes, opprobrium tamen subiacent, si a creatore suo quæquam recesserint. D. Cyrillus per septem istas mulieres, multas hominum animas vult prænotari, quæ Christi fidem receperunt, quæque eundem, ut panem, & cibum spirituale, & ut salutis indumentum quarunt, & possunt; dicuntur autem, & animæ Christi fide imbutæ, velut mulieres, multas virtutes parare, ut continentiam, pudicitiam modestiam, sobrietatem, & reliquas huiusmodi virtutes, ut merito dixerit Dauid de Domino saluatore nostro. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum latantem, & hic idem Propheta, quem nunc exponimus, exultabit inferius dicens, latere sterilis, quæ non parit, erumpe, & clama, quæ non pareris. Sterilis inquam vocabatur, quando erat sine Deo, neque agnoscebat Deum: effecta est postea genitrix, & fecunda; & multo plures fuere filij desertæ, quam eius, quæ habet virum: sed siue per mulieres istas accipiamus Ecclesias: siue animas quorumcumque fidelium, qua ratione poterant expostulare Deum dicentes, panem nostrum comedemus vestimentis nostris cooperiemur, tantummodo inuocetur super nos nomen tuum, cum, quicquid habemus, siue corporalia sint siue spiritualia nihil à nobis, & ex nobis, sed dona sint Dei; poterant ergo sano, ac recto intellectu hæc earum verba intelligi ut dixerint. Panem nostrum, id est nobis tua benignitate collatum comedemus, vestimento tuo, hoc est inuocatione nominis tui, & Baptismi sacramento poterimus indui, quo turpitudines nostras regamus, & operiamus iuxta illud Apostoli, quicumque baptizati estis, Christum induistis.

Gal. 3.

Sed quamuis quicquid habemus ex ineffabili Dei benignitate susceperimus, ut intellectum, memoriam, voluntatem, & cæteras animi virtutes, ac potentias quibus naturaliter pascimur, & vestimur, ne velut alia animantia expoliati, & nudi inueniamur, verumtamen oportet deponere veterem hominem, qui corrumpitur secundum desi-

deria cordis, & indui nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis: & hac via & ratione poterit auferri opprobrium nostrum, quod contraximus dum in Adam perdidimus quæ fuerant nobis dona à Deo gratiosè collata.

At qui præter has veterum sententias, & expositiones libet afferre expositionem Origenis, & D. Hieronymi communitè receptam, & approbatam; inquit enim per has septem mulieres fore spiritualiter intelligenda septem dona Spiritus Sancti: De quibus loquitur hic Propheta cap: ij. Hæc enim dona videlicet sapientia, consilium, & fortitudo, & reliqua apprehenderunt Christum Dei filium sub his verbis. Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur. i. nos habemus nostrum decorem, & ornatum, sumus satis superque; ab omnibus experti, exulta, & cohonestata, verum absque; te nihil sumus, nihil proficimus, & potius umbra, quam veritas dici, & haberi possumus. Propterea, ut auferatur opprobrium nostrum volumus tuo nomine vocari, & ego sapientia, ego consilium, ego fortitudo, & sic cætera nominemur Iesu, & in omnibus, nomen Iesu adis, præsit, & resplendeat; sic ait Origines. D. Hieronymus super caput ij. mox citatum, sic ait. Absque; Christo Iesu nec sapiens quis esse potest, nec intelligens, nec fortis, aut eruditus, vel plenus timoris Domini. Propterea ut quis vere, hæc dona habere dicatur, oportet sint vnita, & coniuncta cum Iesu Christo Domino Nostro. Hæc autem expositio non placet. D. Cyrillo, non enim dicit ipse, possunt dona Spiritus Sancti conuenienter dicere; aufer opprobrium nostrum cum ob eorum decorem nullum possint habere opprobrium. Cui obiectioni respondet. D. Hieronymus. d. Hæc dona non referri neque; considerari, ut respiciunt personam Spiritus Sancti, neque; secundum quod sunt in anima ipsius Domini Iesu, sed quatenus sunt in viuente, qui scilicet non vivit, ut dona Spiritus Sancti exposcunt, propterea cupiunt sibi inuocari nomen Iesu, ut sic ab eis

Per septem mulieres representantur septem dona Spiritus Sancti

C

D

E

eis auferatur opprobrium, vt videlicet, quod in lege pariter, & natura imperfectum erat, in Euangelio compleretur; nec ab re Spiritus sancti dona mulieribus conferuntur; quoniam nobilissimos effectus veluti filios producant, qui eiusmodi sacris muneribus fuerint ditati. Apprehenderunt itaq; mulieres istæ virum vnum, vt ab eis auferretur opprobrium, & uem nullum præter hunc vnum inuenissent, in eo solo quieuerunt, & perpetuo permanserunt, iuxta illud Ioannis. Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum hic est, qui baptizatus in Spiritu sancto sed prædictis non obstantibus, quod dicit hic Esaias de septem mulieribus, quæ apprehenderunt virum vnum, vt super eas inuocato eius nomine auferret ab illis opprobrium, potest etiam trahi, & deduci, non modo ad diuersas Ecclesias, aut quorumcumque fidelium animas aut etiã ad se ipsas gratiam Spiritus sancti, verum ad plerumque alias piorum hominum societates, & familias. Scimus enim, & cuiusque notum est multos viros, & homines, probos, ac Religiosos, vtriusque sexus, & ætatis, frequenter in vnum conuenisse & præter Christum Dominum (qui est pater, pax, & caput omnium) sub vnius regula, & instituto vitam Christiano homine dignam apprehendisse, et solemniter eam fuisse professos, vt v. g. sub nomine, & regula D. Patris Augustini, non solum septem, sed multo plures vtriusque sexus erectas, & institutas fuisse societates manifestum est, ex quibus aliqui vocantur canonici regulares Sancti Augustini, quidam alij sub eiusdem regula, & instituto Canonici Sancti Saluatoris nuncupantur, Equites quoque hierosolimitani, et plerique alij: vt Equites Sancti Iacobi. Sancti Lazari et Equites, sub nomine Christi et alij permulti. Nos vero tamquam filij eius primogeniti vocamur Eremitæ Sancti Augustini, et attestacione summorum Pontificum, et communi totius Ecclesie consensu, et approbacione, veri fratres, et ilij eius nuncupamur. Sunt præterea Regulares ordinis prædicatorij, qui quã-

quã Patrem, ac Ducem habeant Sanctissimum virum Dominicum, à quo fuerunt instituti, Regulam tamen, & formam viuendi à D. Augustino iam olim propositam elegerunt, et susceperunt. Plerique alij ordines, et congregaciones Regularium, ac Militiarum, quæ vbiq; terrarum diffunduntur, apprehenderunt hunc virum. Regulam, & formam viuendi ab eo præscriptam; sed quia res est nota lippis, et consoribus non est opus hic eas recensere. Insuper multi, et ferè innumerabiles viri, et mulieres apprehenderunt alium virum videlicet. Beatum Franciscum Assisiensem, et voluerunt super eos, illius nomen inuocari, et Franciscani dici, et appellari; et quo maior humilitas, ac demissio in eorum vita & conuersatione perpetuo haberetur, præceteris, qui hanc viuendi rationem apprehenderunt, minores, et minimi appellari voluerunt, et paulò ante hæc nostra tempora, permulti fuere huius nominis viri, qui sub eadem regula degeneres, abiectissimam vitam rationem professi, Cappuccini voluerunt nuncupari. Sed quid dicam, de illo hominum statu, et conditione mirifica, qui sub Regula, et titulo D. Benedicti Abbatum vitam degunt, et eius nomine vocari uoluerunt, quòd opprobrium ex seculi huius vanitatibus, ac delictis contractum siue contrahendum, fore ab eis ablatum? Dicit non potest, nec paucis uerbis explicari, quàm maximè is ordo floruerit, et quàm latè se per vniuersum orbem distuderit, vt uerè ob eorum sanctitatem, pietatem, doctrinam, et miraculorum excellentiam Christianus Orbis mirabiliter fuerit illustratus, unde etiam tot summi Pontifices et Præsules amplissimi, atq; etiam uiri omnium virtutum genere præstantissimi prodierunt. Sic dici oportet, et credi de Beato Basilio, sub cuius nomine, et titulo multi floruerunt, et præsertim sanctissimi illi, et summis laudibus extollendi qui à monte Carmelo denominationem ceperunt, et Carmelites vocantur. Sed præter hos ordines mendicantium, et monachorum hæc septem mulieres, quæ apprehenderunt

Per septem mulieres vna & permulta congregacione regularium.

derunt virum vnum longe congruentius referunt septem illos viros, quos in Hetruria ferunt fuisse Duces, & auctores illius honoratissimi, & deuotissimi, fidelium Coetus, qui serui Beatissimæ Virginis Dei genitricis Mariæ nuncupantur, & quo nomine plurimè gaudent, & velut mulieres grauidæ & foecundæ multos pariunt filios, ita hæc religio multos peperit filios, hoc est viros plenos scientiæ & sanctitate, quique multos etiam fructus in Ecclesia Dei, ceu filios pepererunt, & pariunt. Præterea plerumque alij vtriusque sexus virorum, & mulierum Congregaciones, quæ hoc seculo abdicatæ, & ab eo penitus segregatæ sub alicuius sancti viri patrocinio, quem pro sua queque deuotione apprehenderunt, vni Christo domino se se dediderunt, vt Cistercienses, Camaldulenses, Præmonstratenses, Cœlestini, Siluestrini, Clareuales, Clunienses, & plerique alij huius vitæ generis, ac formulæ confortes, qui vitæ Sanctimoniam, singularem doctrinam, & miraculorum gloria vniuersum orbem illustrarunt. De quibus omnibus singulatim B. Anto. 2. parte suæ Historiæ tit. 15. & 16. & Bart. Cassaneus in Catalogo gloriæ mundi par. 4. cons. 52. & deinceps, & plures alij vbertim scripserunt, vt Ep̄s signinus, & Sixtus Senen: nouissimè verò hoc est sub anno Domini xxxviij. vel circa super annum milleimum quingentesimum, exurexerunt viri quidam admodum spectabiles, & Religiosi numero decem vt mihi relatum est, qui & ipsi cum maiori ex parte haberent quæcumque ad vitam hanc honestè transigendam sufficerent, relictis omnibus huius seculi, curis, & facultatibus, hunc vnum virum hoc est Iesum Christum apprehenderunt, & solo eius nomine vocari prælegerunt, vt à Sanctissimo Christi Iesu nomine Iesuitæ vocarentur. Et sub anno quadragesimo supra præfatum numerum M. D. horum societas & institutio fuit approbata & confirmata à fœl. reco. Paulo III. Pont. Max. quos equidem existimo præfiguratos fuisse, ac prænunciatos per illos decem viros, quorum memi-

De vitiis illis scribis ex omni regularium societate facti, qui scripserunt.

nit Zacharias Cap. 8. Ex omnibus linguis gentium, qui apprehenderunt simbriam viri Iudæi dicentes, ibimus vobiscum, audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est, neque me existimo falli, cum quæcumque aliquid futuro, Hi quidem singularis vitæ exemplo, & incredibili erga omnes modestia, & pietate quantum profecerint, & Christi fidelibus, vt in officio persistent quàm sedulam operam præbuerint, non potest paucis explicari; Paulo ante hæc tempora prodierunt quidam alij admirandæ sanctitatis uiri qui Theatini vocitantur, arctissimam & ipsi viuendi formulam aggressi, & post ipsos multi alij Clerici regulares eandem vitæ rationem apprehenderunt, de quibus omnibus satius est penitus filere, quàm pauca pro iusta eorum commendacione in medium afferre. Atqui vereor, nè plerique ex his qui sese alicui Religioni addiderunt, eadem verba istis septem mulieribus consimilia impudenter effutiant, & in rem suam illis abutantur, dicentes Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur; tantum (inquam) subsidij, & rei familiaris nobis suppetit, vt per nos ipsos absque aliorum incommodo possimus vitam ducere, tantum super nos inuocetur nomen tuum, id est vt habeamur, & vocemur Religiosi, neque ullus audeat nobis inferre molestiam, & possimus quandoque perpetrare quidquid libet. Est etiam facile quosdam reperire qui in vnum coeuntes apprehendunt virum aliquem præpotentem, qui eorum tutelam, & patrocinium suscipiat, quique pariter vt ceteri dicunt, panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo super nos inuocetur nomen tuum, vt pro seruis, domesticis, & familiaribus tuis, cunctis habeamur, atque ita sumus immunes ab omni opprobrio.

Contra verò non erit difficile in multis, ac diuersis huius seculi regionibus multas perditorum hominum societates, & conuenticula reperire, qui apprehendent non virum vnum, sed quoscunq; potuerint viros locupletes, &

beneficantes, quibus dicent. Non panem nostrum comedemus, sed panem tuum comedemus, & vestimentis tuis cooperiemur, tantummodo inuocetur super nos nomen tuum, idest volumus tuis opibus ditari, ex tuis facultatibus vitam nostram sustentare, nostris necessitatibus occurrere, ut auferatur opprobrium nostrum, idest ne fame pereamus, ne tanquam inopes, & mendicantiam petere cogamur, & simus apud omnes opprobrii, O miseri, & infelices homines, nonne putatis aliquando futurum ex hac impudentia, ac temeritate condignas vos penas esse iururos? quis poterit ex vobis effugere manum Dei: exaltare qui iudicas terram, redde retributionem superbis, factis, & peccatoribus; vae vobis inquit Isaias qui perdamini quoniam & vos perdamini. & qui alios spernitis vos quoque spernemini. Postremò ab eiusmodi septem mulierum parabola sumpta similitudine, haud quaquam excludendas esse dicimus multas, & varias sibi; inuicem diuersas, & contrarias Hæreticorum sectas, quæ quidē & ipse apprehendunt virū vnū. i. Christum dominum, quem solis verbis contententur, & agnoscere se protestantur, factis autem negant; isti quidem velut impudentes, & temerarij dicunt panem nostrum comedemus &c. Idest nostram quicquid sententiam volumus tueri, quidquid adlubet credere, & sustinere; tantummodo inuocetur super nos nomen tuum vt videlicet Christiani nuncupemur, non Turcæ, vel Iudæi, vt sic auferatur opprobrium nostrum, quantumquam hi reuera sint longè peiores Turcis, atq; Iudæis, Sed ad rem nostram. Quid quæso prohibet quin per septem mulieres, de quibus hucusq; sumus locuti, non fuerint præsignatae septem illae Ecclesiae quarum peculiarem curam habuisse videtur D. Iohannes in suis reuelationibus? Nonne etiam consulto factum esse putandum est; instar harum septem mulierum quæ apprehenderunt virum vnū stas fuisse septem illas Ecclesias Romae, quibus adeundis, ac visitandis, præcibus, ac supplicationibus apprehendamus hunc

A virum vnū, idest Christum dominū; sed hac ad præsens consideratione posthabita, videamus obsecro cur in veteri lege fuerit prohibitum, ne quis sterilis esset apud eos tā in hominibus, quam in gregibus vtriusq; sexus, cum non sit in potestate cuiusquam sterilem esse aut fecundum. Dicit hoc loco B. C. Cirillus Deum hoc præcepto voluisse inuenire quemq; debere eniti feracem esse, & procreatorem bonorum operū; ne uel essemus velut arbores infructuosae quæ nullum ex se producunt fructū bonum, quas propterea saluator iubeat succidi, & in ignem projici. Lyranus super Iud. cap. 11. dicit nequaquam Deum præcepisse, nullum futurum sterilem in populo Dei, sed fuisse promissionem quandam factam obseruantibus legem matrimonij de fecunditate prolis habenda, sic vt in noua lege multiplicatio prolis existentibus in matrimonio reputatur beneficium diuinum. C. Quod autem Virginitas non fuerit prohibita in veteri lege, patet ex eo quod Helias propheta, & Hazias 2. Mach. 1. 4. Beata etiam virgo votum virginitatis emisit, cum dixerit ipsi Gabrieli annuncianti se parituram filium qui vocabitur Iesus, quomodo inquit fiet istud, quoniam virum non cognosco: Paulus etiam Apostolus veteris legis æmulator dicitur virginitatem voluisse &c. Cum ergo istæ mulieres apprehendissent virum vnū, idest Christum, vt auferret illis opprobrium, nos quoque earum exemplo totis viribus enitamur apprehendere ipsum Christum, & ad nos trahamus, & nobis vniri, & coniungi studeamus, quoniam tamen quandoq; eius munere quibusdam bonis abundemus, vt sapientia, prudentia, consilio, fauoribus, ac dignitatibus, nihil tamen ea profutura credamus, neq; vllum auferre opprobrium, nisi Christum habeamus, nisi cum corde, ore, & opere fateamur, & imitari satagerimus.

Sequitur textus: In die illa erit germen domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his qui saluati fuerint de Israel. & erit: omnis qui relictus fuerit in syon; & residuus in Hierusalem, Sanctus vocabitur, omnis qui scri-

scriptus est in vna, in Hierusalem.

Iuxta diuisionem ac distinctionem hæbreorum, hic est principium quarti capituli huius libri.

Sed quia nos (vt par est) Sequimur vulgatam additionem, de eorum partitione non est nobis cura: Dicimus ergo iuxta diuum Hieronymum quod egregius iste vates, postquam prædixit excidium, ac ruinam ipsius Hierusalem, & Cladem, ac occisionem omnium bellatorum, & quorumcumq; aliorum, quodq; pleræq; mulieres suis viris orbatae remanserunt, ne quis existimaret omnes Iudæos in vniuersum perdendos, prædicit Israelæ populum aliquando fore suscitandum iuxta illud ap. Non repulit deus plebem suā quā præcitur, & inquit. in die illa erit germen Domini &c. Ista particula quæ nunc exponendam sumpsimus, plures hæt expositiones Sed præsertim duas.

Rom. ca. 11.

Prior est consequens ad intentionem iam præpositam, quod scilicet, per Germen Domini velit Esaias intelligere Iudæos ad fidem conuersos, cum paulo inferius sic eos nomenet. d. Viri Iudæi germen delectabile eius &c. Adeo quod per germen istud futurum, intelliguntur Israelitæ & præsertim apostoli & hi qui sunt, & denominantur à Iuda, secundum spiritum quibus omnes istas prærogatiuas, & munia tribuit hoc loco.

Io. 15. Ibidem.

Vocantur ergo primum germani dñi, quia videlicet, à dño producuntur, & ab eo fouentur & sustentantur. Vocatur germen delectabile, quia deus in eis sibi complacet, & delectatur, vt alibi dicit. vos amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio vobis. & paulo post. Iam non dicam vos seruos, sed amicos &c. & Vocantur magnifici, & gloriosi, quandoquidem fuerunt a deo maxime subiecti. & exaltati magnisq; muneribus honestati, & hac gloriæ claritate ditati; Gloria namq; nihil aliud est nisi clara notitia. Acceperunt enim potestatem contra Spiritus immundos, vt eos eijcerent, & curarunt multos infirmitatibus affectos. Fructus etiam terræ sublimis extiterunt, de quo fructu sublimi loquebatur Christus cum dixit. Nisi granum frumenti cadens in

Io. 12.

A terrā mortuum fuerit ipsum solū manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. At quis ignorat qualē, & quantum in terra. i. in hominibus qui terrā incolunt, atq; inter homines versantur protulerint apostoli & ministri domini, suis prædicationibus, miraculis, & prodigijs, atq; in primis vitæ sanctitate fructum, vt non immerito dixerit aliquando Christus: Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum: Dicitur ergo istud germen, fructus terræ sublimis, tum quia productus à deo mirabiliter, & excellenter, tum quia germen istud produxit fructus vberrimos, excellentes, & magnificos. Erit etiam Germen istud exultatio his qui saluati fuerint ex Israel. exultatio quidem erit, iubilus, & tripudiū, his qui saluati fuerint ex Israel, idest qui liberati fuerint ab incendio, & vastitate illius incredulitatis qua Israelitæ secundum carnem detenti erant; quibus non erit nisi perpetuus dolor, & tristitia. Nota etiam hic quod ista particula potest exponi, & fortè in alio alio pacto. Vt dicamus quod non solum germen illud delectabile erit exultatio his qui saluati fuerint, idest resp. aliorum, sed ita vt sit gratia, & donum seorsum. i. secundum se, non relati ad alios, quod scilicet in die illa erit germen dñi in magnificentia, & gloria; deinde erit fructus terræ sublimis; tertio quod in die illa erit exultatio his qui saluati fuerint ex Israel. Est altera expositio totius huius particulæ.

Io. 14.

Quod hæc omnia attributa, siue prædicata attribuantur, siue ascribantur Christo Domino Saluatori nostro: vt ipse dicitur Germen dñi, & fructus terræ sublimis, quibus titulus, & prædicatis, Christi diuinitas, & humanitas insinuat: iuxta illud Psal. Terra dedit fructum suū, & alibi. Orate celi de super &c.

Christus dominus: Apostoli, & Israel credentes in Xpm Germen delectabile.

Ps. 84. Esai. 45.

Dicitur Germen dñi quia iuxta diuinitatem solius dei est Germen, quia à solo pfe processit, & secundum humanitatem, potuit et dici Germen dñi, quia non virili semine, sed virtute spiritus sancti fuit conceptus.

Dicitur fructus terræ sublimis, quia ab instanti conceptionis suæ fuit omni

gratia plenus, fuit magnificus, & gloriosus, quia constitutus caput super homines, & Angelos, & data est ei potestas in cœlo, & in terra, De eius gloria, & maiestate omnes paginæ sanctarum scripturarum manifestissima testimonia ferunt. Fuit etiam exultatio, & est, quia est gaudiū, & corona sanctorū; Hęc expositio ab intentione p̄posita nō multum abest; Et si dixerimus à principio velle Esaiā in hoc loco ostendere, non omnes Israelitas esse ostendendos, sed aliquos relinqui, & non omnino destitui quod probat ex hoc; quia in die illa quando scilicet ea quę sunt p̄gnūiata euentient; erit Germen domini in magnificentia, & gloria hoc est, emicabit, & consurget Deus in magnificentia, & gloria, & virtute magna, ut exaltet, & glorificet quod est residuum Hierusalem. Hoc autem erit in illa die, quando scilicet fuerit penitus euersa, & desolata ciuitas Hierus. vt supra dictū fuit, aut etiam quando fuerit transacta nox infidelitatis, aut quando venerit plenitudo temporis; vel in illa die qua dei promissiones fuerint adimpletę, & sacramentum fidei declaratum. Nec solum istud erit, verum etiam ad cumulum glorię, & felicitatis eorū qui relictī fuerint in Syon, & residui in Hierusalem Sanctus vocabitur omnis q̄ scriptus fuerit, & designatus in vita, hoc est in libro vitę in Hierusalem .i. in Ecclesiā triūphante. Dicimus. n. quę sunt certa, & irreuocabilia fore scripta in Hierusalem certe hoc postremum beneficium quod confertur huic germiui, de quo supra dictum est, excedit oīa alia beneficia nempe magnificentiam, gloriam, iocunditatem, & omnia bona, nanq; sanctitas vitę, splendorem, gloriam, & amplitudinem secum affert & quicunq; est p̄ditus vitę sanctimonia habet secum omnia bona. Vnde optimē dicebat saluator discipulis suis, Nolite (inquit) gaudere quod Domina subijciuntur vobis, sed potius gaudete, & exultate quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. Neq; mireris quod toties repetit hoc loco Esaias idē verbum. Dicit n. qui relictus fuerit in Syon, qui residuus fuerit in Hierus. quo

am repetitio eiusdem vocis denotat vehementiā, & energiā rei q̄ proponit Dicit Aug. quod bona est repetitio ne subrepat obliuio. hom. 42.

Sequit̄ deinde propheta dicēs: *Si Abluerit dominus sordes filiarū syon; & sanguinē Hierusalem lauerit de medio eius, in spū iudicij & spiritu ardoris.* Sensus est Quod tunc qui relictus fuerit in Syon, & residuus in Hierusalem Sanctus vocabitur. **B** pro quia, aut quando, vel potquam Dominus abstulerit, & expurgauerit sordes filiarū syon; & sanguinem Hierusalem lauerit. Potest etiā accipi nota illa conditionalis in proprio sensu ad denotādā libertatē arbitrij. Per sordes intelligēdo maculas, & peccata, q̄ nos ipsos maculāt, & ificiūt, Per sanguinē verō peccata q̄ non solū nobis obsunt, verū et̄ proximū lædūt; aut p̄ sanguinem possumus intelligere Sanguinē quē iudei extraxerūt ex sanctiss. corpore dñi nři quē sup se fuerunt im̄p̄cati cū dicebāt. Sāguis eius super nos, & sup filios nōstros. Non aut̄ sanguis ille puriss. indiget ablutione vlla vel purgatione, sed p̄t̄m quo sāguis ille fuit extractus, maxime indigebat ablutione. Cum ergo Christus lauerit sanguinem eorum, qui se ipsos contaminauerunt ob sanguinem, & homicidium in personam ipsius perpetratum, tunc erunt germē delectabile, sāctū, magnificum, & gloriosum. Hoc egregiē declarat Cyrillus innuens, quod hoc in loco propheta respōdet cuidam obiectioni, qua posset quisquā diuina oppugnare iudicia. Dicere namq; quis posset, quod nam pacto restituerent in pristinum filij Hierus. & ornabuntur gloria, & magnificentia, & in libro vitę scribentur; cum Prophetas occiderint, ministros Christi lapidibus obruerint, & demum Christum ipsum morti tradiderint, eorumq; manus sanguine redundauerint? Respondet itaque huic obiectioni Esaias. Quod haec omnia praeclara, nunquam satis admiranda illis contingent beneficia si, aut, quando dominus sordes illorum abluerit, & sanguinem eorum lauerit de medio eorum, vel ipsius Hierus. De medio inquā, hoc est oīno

abstule-

abstulerit, et de intimis visceribus, et penetrantibus, ac ipsissimis quoque cogitationibus eruerit, et extirparit. Hoc ipsum clare admodum, vt dixit etiam Petrus coram Iudæis, vt legitur Act. 3. Vos sancti, et iusti negastis, & petistis vim homicidam donari uobis, auctorem uerō uitae interfecistis, quē Deus suscitauit a mortuis, his tamen non obstantibus post aliquot uerba, subdit Petrus. Penitemini igitur, et conuertimini, ut deleantur peccata uestra. Et quae sequuntur.

Hoc autem faciet deus in spiritu iudicij, et ardoris. in spiritu iudicij hoc est iudicando, et iuste puniendo, ac discernendo bonos à malis, et exhibendo quantitatem, et qualitatem penaē iuxta qualitatem culpae. In spiritu ardoris, quia scilicet, per tribulationes, et afflictiones purgabit culpas, et peccata populorum nec solum in hoc mundo, sed et in futuro seculo, igne purgatorio, ut innuit Aug. 20. ciuit cap. 25. Aut in spū iudicij, et spū ardoris, hoc est per Aquam, et ignem, hoc est per Baptismum, et ignem diuinum, ac intelligibilem nos purgabit, quemadmodum praedixit Io. Baptista. Ille vos baptizabit spiritu sancto, et igne.

Nec dubium quod si loquamur de filijs, et filiabus Iuda, quae post ruinā, & desolationē ciuitatis remāserūt, qđ sordes, & peccata eorū fuerūt ablata, et purgata spiritu iudicij, et ardoris qñ uidelicet deus, vt p̄mo cap. uisum est, conuertit manum suam ad populum illum, & excosuit ad purum scoriā suam, et abstulit omne stannum eorum; quod factō pollicitus est restituere magistratus, et iudices, ut fuerunt olim, talis autem excotio, et purgatio fuit facta per Romanos, in qua reprobi, igni, et morti traditi sunt, reliquae autem quaedam remanserunt quae totius sanctitatis in uniuersa Ecclesia propagandae causa extiterunt. De hoc iudicio locutus est Ioannes Baptista dicens Math. 3. Dominus habet uentilabrum in manu ad purgandum aream suam, et triticum quidem in horreum congregabit, paleas autē comburet igne inextinguibili. De

hoc eodem iudicio locutus est Malach. cap. 3. d. et accedam ad uos in iudicio (inquit Deus) et ero testis uelox maleficis, adulteris, et peruriis et c. Sic et Hierem. cap. 6. Sed quid clarius, et apertius, quā id, quod apud Matth. 25. dicit ipsemet saluator Cum uenerit in sede maiestatis suae.

Alij dicunt in spiritu iudicij, et ardoris id est secundum formam, et rationem congruentem recto, et incorrupto iudicio, nihil eorum, quae ad recti iudicij normam spectant praetermittens: In spiritu ardoris, hoc est iuxta formam, et conditionem seueri iudicis, et animi erga Dei contemptores uehementer affecti, de quo dicit Regius Propheta. exardescet sicut ira tua. Alij non multum diuersi ab expositione priori loco posita d. quod Deus purgabit sordes filiarum syon in spiritu iudicij, & in spiritu ardoris, hoc est in

star venti, qui spiritus appellatur, & in star ignis; haec. n. duo corpora, siue elementa, a vt mixta imperfecta maximam habent vim separandi, purgandi, & probandi, & praesertim si de vento, qui boreas appellatur, loqui uelimus. Cum itaque tempus affuerit, quo Deus uelit exercere iustitiam, in spiritu iudicij, & spiritu ardoris profectur. Nonnulli mitius loquuntur, dicunt enim quod in spiritu iudicij, i. per fidem, quam ex auditu Verbi Dei nanciscimur, nos purgabit, et in spiritu ardoris, hoc est per charitatem, qua de morte transferimur ad vitam, nos ipsos purgabit.

Postremō omisis multis alijs expositionibus tūm ueterum, tūm modernorum Interpretum, D. Cyrillus per spiritum iudicij intelligit iudiciū, siue calculum ex recto iudicio, et perfecta iustitia factum, & latum in nos, de quo dicebat Saluator apud Ioannem Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps mundi huius eijcietur foras. Nō eam habebit ampliū, quam hucusq; in nos habuit potestatem. Per spiritum uerō ardoris intelligit et ipse sancti spiritus gratiam, quae nobis in baptismo confertur, baptizati namq; sumus spiritu sancto, & igne. In nouissima particula huius cap. praedicit iste Va-

tes alia, quæ nobis conferenda sunt beneficium, nobis inquam, & his, qui relictum fuerint in Syon, et residui in Hierusalem, & quæ nam sunt hæc? *Creabit (inquit) Dominus super omnem locum Montis Syon idest super omnem partem, & in omni circuitu ipsius & à summo usque deorsum, & denique in omni loco, ubi fuerit invocatus, nubem per diem, & solum* Alij sic legunt *Creabit Dominus super omnem locum montem Syon i. In omni loco orbis terrarum erit Mōs Syon idest Ecclesia. Quidam alij sic. Erit omnis locus montis syon, siue Mōtis Syon idest omnes conuocationes, & synodi, et congregationes bonorum erunt Montis syon idest ad vniuersalem ecclesiam spectabunt, et ad illam referentur, & ab illa pendebunt, eruntque velut partes, & membra illius, et super huiusmodi Ecclesia creabit Dominus nubem per diem, vt eam defendat ab æstu persecutionum, et prauorum affectuum, & fumum impediens oculos aduersariorum, ne illam impediât, quò minus ingrediatur sanctam Ciuitatem, et splendorem ignis flammantis in noctem, sic enim legitur de filiis Israel, quòd eos deduxit in nube diei, et tota nocte in illuminatione ignis. Sic etiam Exo. 14. habetur, quòd stabat Angelus inter castra Aegyptiorum, & castra Israel, et erat nubes tenebrosa, et illuminans noctem ita, vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent, Per splendorem ignis flammantis in nocte, dubio procul intelligenda est gratia spiritus sancti illuminantis corda nostra in ipsa nocte idest in ignorantia peccatorum, et obscuritate Dæmonum. Et notandum dicitur Creabit, quia reformati per Christum, et illuminati, dicuntur, Noua creatura in Christo. Vel dicas, quòd sicut id, quod creatur, ex nihilo producit, sic etiam qui relictum fuerunt in Syon, & residui in Hierusalem, cum ad tantam gloriam fuerint euecti, dicuntur quasi ex nihilo creati. Est etiam not. quòd non absque causa, quæ nobis in hoc statu conferatur gratia, fumo, et igni comparatur, non autem puro, et solum igni, quia dum sumus in hac vita, non su-*

mus omnino immunes à peccato propter carnem spiritui reluctantem, nec proinde possumus clarè, et perspicuè uidere Deum, at cum erimus in Patria ubi nullus erit fumus impediens illius luminis claritatem, videbimus eum sicuti est. Et præter hæc subdit.

Et erit super omnem gloriam protectio, & tabernaculum erit in vmbra diei ab æstu, & in securitatem, & absconsonem à turbine, & à pluuia. Super omnem gloriam idest super omnes viros gloria, & exaltatione dignos. Tales inquam viri nihil incommodi patientur, quia habent Deum protectorem & adiutorem. vnde Psaltes dicebat, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo, & aliquandò precabatur dicens, esto mihi in Deum protectorem, et in locum refugij, ut saluum me facias. Alij sic exponunt, super omnem gloriam protectio idest protectio, qua Deus protegit suos est super omnem gloriam idest super omnem gratiam, & magnificentiam, et superat omnem maiestatem, quam unquam dederit Deus populo suo, aut multò maiorem, quam unquam habuerit Arca foederis, quæ consuevit appellari gloria Dei. Dicit Cyrillus, quòd protectio Dei est super omnem gloriam, quia nō aliqua particularis gloria dabitur electis, sed omnis honor, ac thesaurus misericordiarum illis tribuetur, quæ expositio postulat bonum intellectum, quia in domo Patris mansiones multæ sunt, nec omnibus datur omnis gloria, sed iuxta qualitatem, & quantitatem meritorum secundum diuersos gradus gloria confertur, quanquam secundum essentiam una, et eadem in omnibus reperitur. Propterea dicunt aliqui, quòd protectio Dei excedit omnem gloriam idest omne auxilium, quodcumque munus, aut præsidium, quod possit aliunde nobis prouenire, de qua protectione dicebat Saluator Matt. 7. quòd qui sub ea fuerit repertus, assimilabitur viro sapienti, qui edificauit domum suam supra petram, quam melius declarat ipse Propheta ijs, quæ sequuntur, videlicet & tabernaculum erit in vmbra diei ab æstu idest a tentationibus, et

B *Psal. 117.*

C *Psal. 30.*

D *Io. 14.*

E

*Psal. 77.
Exo. 14.*

Dirunt alii quod Angelus Michael se valeret in nocte, dubio procul intelligenda est gratia spiritus sancti illuminantis corda nostra in ipsa nocte idest in ignorantia peccatorum, et obscuritate Dæmonum. Et notandum dicitur Creabit, quia reformati per Christum, et illuminati, dicuntur, Noua creatura in Christo. Vel dicas, quòd sicut id, quod creatur, ex nihilo producit, sic etiam qui relictum fuerunt in Syon, & residui in Hierusalem, cum ad tantam gloriam fuerint euecti, dicuntur quasi ex nihilo creati. Est etiam not. quòd non absque causa, quæ nobis in hoc statu conferatur gratia, fumo, et igni comparatur, non autem puro, et solum igni, quia dum sumus in hac vita, non su-

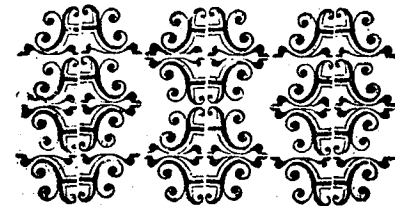
concupiscentijs carnis, quæ interiorum hominum ledunt. & alludit (vt puro) ad illa vmbacula, siue tegumenta, quæ posita erant super Arcam foederis, et super Propitiatorium, ne molestiae quicquam paterecur ab aere, Aut potius alludit ad curam, et protectionem, quam filij Israel dum per desertum in terram promissionis incederent, habuerunt. Erit etiam in securitatem, & absconsonem à turbine, et à pluuia, ab impetu videlicet persecutionum et à quibuscumque rebus, siue prosperis, siue aduersis quæ nos impediunt, aut remouantur à consecutione salutis; de quibus dicebat Psaltes. Abscondes eos in abscondito faciei tue a conturbatione hominum, proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum. Per hæc tria videlicet æstum, turbem, et pluuiam methodicè loquendo designantur tria malorum genera, quæ

A nos maxime abducunt nos a Deo, videlicet concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia uitæ. Verum (vt mox dicebamus) qui sunt fundati supra firmam Petram, nihil horum debent pertimescere. Descendit pluuia, flauerunt venti, & irruerunt in eos, et non ceciderunt. Quidam volunt, hæc vltima verba huius cap. velle Isaiam innuere quòd filij electi Dei in illo nouissimo Iudicij die, erunt immunes ab omni poena et ab omnibus illis in commotis, quæ super malos, et impios ventura esse loquitur Propheta d. Pluuiam et super peccatores laqueos ignis, sulphur, spiritus procellarum pars calicis eorum, a quibus pœnis Deus omnipotens per suam misericordiam nos eripiat. Sunt et aliae expositiones super his verbis, sed hæc mihi satis fore videntur.

Matth. 7.

Psal. 107.

Et sic est finis huius quarti Capituli.

CAPVT QVINTVM.

1. **C**ANTABO dilecto meo canticum patruelis mei
 vinea sua. Vineam factam dilecto meo in cornu
 filio olei. Et sepiuit eam, & lapides elegit ex
 illa, & plantauit eam electam, & edificauit tur-
 2. rim in medio eius, & torcular extruxit in ea:
 & expectauit ut faceret uuas, & fecit labruscas. Nunc ergo
 habitatores Ierusalem, & viri Iuda, iudicate inter me, & vi-
 3. neam meam. Quid est quod debui ultra faceret vineam meam, &
 non feci ei? an quod expectaui ut facere uuas, & fecit labruscas?
 4. Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineam meam, auferam se-
 pem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit
 in conculcationem. Et ponam eam desertam: non putabitur, &
 non fodietur: & ascendent vepres, & spina: & nubibus manda-
 5. bo, ne pluant super eam imbrem. Vineam enim Domini exercitu-
 um dominus Israel est: & vir Iuda germen eius delectabile: &
 6. expectaui ut faceret iudicium, & ecce iniquitas. & iustitiam,
 & ecce elamor. Vt qui coniungitis domum ad domum, & agrum
 agro copulatis usque ad terminum loci: numquid habitabitis vos
 7. soli in medio terra? in auribus meis sunt haec dicit Dominus exer-
 8. cituum: Nisi domus multa deserta fuerint grandes, & pulchrae
 absque habitatore. Decem enim iugera vinearum facient lagun-
 9. culam unam, & triginta modij sementis facient modios tres. Vt
 qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum usque
 10. ad vesperam, ut vino aestuetis. Cythara, & lyra, & tympanum,
 & tibia, & vinum in conuiujs vestris: & opus domini non res-
 11. picitis, nec opera manuum eius consideratis: Propterea captiuus
 ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles e-
 12. ius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Propterea
 dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque ullo
 13. termino: & descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes
 gloriosusque eius ad eum. Et incuruabitur homo, & humiliabitur
 14. vir, & oculi sublimium deprimentur. Et exaltabitur Dominus
 exercituum in iudicio, & Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.
 15. Et pascentur agni iuxta ordinem suum, & deserta in ubertate
 versa aduena comedent. Vt qui trahitis iniquitatem in funiculis va-
 nitatis, & quasi vinculum plaustrum peccatum. Qui dicitis: festinet,
 & cito

& cito veniat opus eius ut videamus: & appropriet, & ueniat con-
 silium sancti Israel, & sciemus illud. Vt qui dicitis malum bo-
 16. num, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem te-
 nebras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Vt qui
 17. sapientes estis in oculis vestris, & coram vobis metipsis pruden-
 tes. Vt qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad
 18. miscendam ebrietatem. Qui iustificatis Impium pro muneribus
 & iustitiam iusti aufertis ab eo. Propter hoc, sicut deuorat stipu-
 lam lingua ignis, & calor flamma exurit, sit radix eorum quasi
 19. fauilla erit, & germen eorum ut puluis ascendet. Abiecerunt
 enim legem Domini exercituum, & eloquium sancti Israel blas-
 phemauerunt. Ideo iratus est furor Domini in populum suum, & ex-
 20. tendit manum suam super eum, & percussit eum; & conturbati
 sunt montes, & facta sunt morticina eorum quasi sterco in medio
 Platearum. In his omnibus non est auersus furor eius, sed ad huc ma-
 21. nus eius extenta. Et leuabit signum in nationibus procul, & sibi
 22. labit ad eum de finibus terra: & ecce festinus velociter veniet:
 Non est deficiens, neque laborans in eo: non dormitabit, neque dormi-
 et, neque soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia cal-
 ceamenti eius. Sagittae eius acutae, & omnes arcus eius extenti.
 Ungula equorum eius ut silex, & rota eius quasi impetus tempesta-
 23. tis. Rugitus eius ut leonis, rugiet ut catuli leonum: & frendet,
 tenebris praedam, & aplexabitur, & non erit qui eruat;
 Et sonabit super eum in die illa sicut so-
 24. nitus maris. Aspiciemus in terram,
 & ecce tenebrae tribulationis,
 & lux obtenebrata est
 in caligine
 eius.

EXPLANATIO IN QVINTVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

CANTABO Dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ &c.

Tex. 1.

CAPITVLVM Istud. V. continet sub metaphora, & sub quadam similitudine querelâ & lamentationem Dei de Populo Israelitico, siue durarum tribuum tantum, siue omnium, & minatur pœnâ, & supplicium, quod illis imminet, inserens etiam benedictens fœlicitatem, & prosperitatem bonorum. Huius aut capitis initium nõ eodem modo legitur apud omnes: sed nos cum lectionem, quæ pauciores habet difficultates, & vulgatæ editioni magis conuenit, eligemus. Nostra editio sic hêt: Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ, Alij legunt: Cantabo canticum dilecto meo, canticum dilecti mei vineæ suæ. **Q**uidam alij sic: Cantabo canticum dilecto meo, amatori inquam meo propter vineam suam. Queritur ergo propter intelligentiam dicti, quale fuerit istud canticum. Quis sit ille, qui cantat, quis sit ille dilectus, cui cantatur, quis sit suus patruelis. Postremo, quæ, & qualis sit ista vinea, de qua cantatur, & ne de primo errare contingat, opere precium est prius videre, quid sit canticum, & quid nomine cantici debeamus intelligere: Secundum Grammaticos, canticum proprie dicitur (Authore Quintiliano) elegans, & lasciuus cantus. D. Augustinus in enarratione psalmi 67. describit, canticum esse id quod ore profertur, & significatur intelligentia me

tis. Sanctus Hilarius in prologo expositionis psalmodum dicit: Canticum est laus quædam cantantium chorus, libertate sua utens, non astrictus conformari, & obsequi ipsi organo, hymno canore vocis per se ipsum cantat, Ponit etiam discrimen inter canticum, hymnum & psalmum, & inter canticum psalmi, & psalmum cantici. Sed hæc nõ sunt ad præsens necessaria nõ est perscrutatio. D. autem Hieronimus vult, canticum hoc loco accipi pro carmine quodam lugubri, & luctuoso, quod facit Propheta dilecto suo; & proprie cantica dicuntur carmina quædam, quæ cantando dicuntur, quibus explicatur hylartas, & iucunditas animi, quæ tamen aliquando contrario modo vsitantur, vt recitando aliquid luctuoso, & lamentabile, & quandoq; etiam aliquid fabulosum ad excitandum gaudium, & lætiti-

C hic verò (vt dicebamus) accipitur canticum per antithesim .i. pro carmine lugubri, & luctuosum. Diuus chryostomus dicit canticum hoc loco esse carmen obiurgatorium, & hac ratione proponitur, vt modulatione cantici facilius, & frequentius quis meminerit male actorum, & rubore suffusus peniteat: Versibus hexametris, & pentametris incedere, & constare canticum istud testatur Isidorus. Incipit autem secunda particula huius capitis, vbi inquit: *Vinea facta est dilecto meo vsq; ad vij particula exclusiue huius eiusdem capitis.* Quis verò sit ille, qui cantat, non idem sentiunt omnes, aliqui volunt, Deum

Descriptio
cantici.Canticum
multiplex.

Patrem

Patrem eum esse, qui cantat Dilecto suo hoc est, Dei filio, quem vbiq; in sacris litteris appellet dilectum suum. Alij diunt, quod, ipse Dei filius est ille, qui cantabit Deo patri, vel populo Iudæorum canticum patruelis sui, idest populi Israelitici. Nonnulli volunt, Spiritum Sanctum esse illum, qui cantabit. At ego existimo, Prophetam eum esse, qui Spiritu Sancto repletus cantabit dilecto suo idest populo Iudæico canticum patruelis sui idest ipsius Christi Domini; Christus enim Dei filius dici poterat patruelis idest pater consobrinus, non autem germanus ipsius prophetæ, quia nondum natura humana, coniuncta erat filio Dei, in vnitatem suppositi, quemadmodum contigit, adueniente plenitudine temporis, in qua misit Deus filium suum in Mundum, factum ex muliere, factum sub lege. Vnde nos tutius, & cõuenientius possumus appellare Christum Dei filium fratrem nostrum, quemadmodum in figura dixerunt filij Iacob de Ioseph. Caro nostra, & frater noster est, Sic etiam dixit Dauid psalmo xxi. Sub figura Christi, Narrabo nomen tuum fratribus meis, & ipsemet Christus apud Iohannem cap. xx. dixit Mariæ Magdalene: Vade ad fratres meos, subintelligens eiusdem Apostolos. Christus ergo Dei filius non poterat dici frater ipsius Prophetæ, sed vtiq; patruelis, quia .i. ex eadem gente, & cognatione, ex qua fuit Esaias, hoc est, de tribu Iuda Christus erat originem ducturus. Potuit etiam Christus vocari dilectus ipsius prophetæ, quia vnusquisq; natura diligit gentem suam: & nutrit, & fouet eam: sed magis conformiter huic textui dicimus, quod per dilectum, cui propheta pollicetur cantare canticum, dicitur esse populus Iudæicus, quem iure optimo poterat vocare dilectum suum.

Non mihi videtur in congrua, aut impertinens eorum opinio, qui per patruelem Esaiæ, cuius canticum vult assumere in honorem, aut opprobrium dilecti sui intelligunt quandam propinquum, aut agnatum ipsius, qui quidem solebat aliquando (vt falleret tempus)

A cantare, de quadam vinea sua, quam plantauerat, & multis modis adornauerat, ex qua tamen nullum ferè fructum suscipere consueuerat: sed quisquis ille fuerit, dubio procul figura est, & representatio filij Dei, qui ob ea, quæ diximus, dici poterat ipsius prophetæ patruelis, qui in alijs editionibus dilectus nuncupatur. Paret ergo ex his, quid sit canticum, quis ille, qui cantat. Cui cantatur, in gratiam cuius; **B** Quis fuerit patruelis, quæ vinea, ex textu ipso nobis elucescet. Hucusq; enim habemus ipsum prophetam, spiritum Sancto afflatum proposuisse, & statuisse, & cantare idest alta, & clara voce pronunciare, & deplorare canticum, idest carmen elegiacum funestum, & lugubre dilecto suo, idest populo Iudæico, quem iure, & merito appellet dilectum, quia vnusquisq; vt diximus natura diligit gentem suam. Vocat Esaias hunc populum dilectum ad maiorem sui confusionem, vt qui fuerat à Deo, tot beneficijs auctus, fuerit in eum tantum uecors, & ingratus, sic exponit Chryostomus; & canticum istud, quod vult canere, est canticum patruelis sui, quod quidem cantare solebat de eodem dilecto, hoc est, de populo Iudæico. Diximus autem, canticum istud hic incipere, videlicet, *Vinea facta est dilecto meo; in cornu filio oleæ*: Alij dicunt, canticum istud ibi incipere, vbi dicit: **E**xpectaui, vt faceret iudicium, & iustitiam. Alij volunt, canticum istud inchoare vbi dicit: *Vae qui conungitis domum ad domum, & quæ sequuntur vsq; in finem præsentis capitis.* Nonnulli volunt, canticum istud, illud esse, quod cantauit Dominus noster apud Lucam 19. capite; Dum videns Ciuitatem Hierusalem fleuit super illam dicens. *Quia si cognouisses, & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi &c.* Ego autem existimo cum plerisque, canticum istud, quod hoc loco proponit Esaias cantare, sit illud ipsum, quod cantauit iste patruelis apud Marthæum 21. Hoc est parabola illam de vinea, quam plantauit quidam pater familias, quæ quid significet videbitur postea.

Defin.

Decriergo Esaias qualitatē huius vineæ, quo inquam loco fuerit plantata, quibus cōmodis fuerit exculta, & coarptata, & sic ait: *Vinea facta est dilectio meo in cornu filio olei, & sapientiam eam, & lapides elegit ex illa, & plantauit eam electam. & edificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea, & expectauit, ut faceret uuas, & fecit labruscas.* Hæc est prima pars huius cantici. Hæc sunt priores eius riuæ, & versiculi. Vineam quidem facta est dilectio meo, hoc est in gratiam, & cōmodum, & obsequiū ipsius. Et facta est in cornu filio olei, in cornu .s. hoc est in loco tutissimo, & amoenissimo qui quidem locus vsq; adeo erat amoenus pignus & ferax, & cuiusq; boni copiosissimus, ut conueniēter admodū, dici potuerit filius olei. Deīde vsq; adeo cōstruxit hanc vineam & aptauit eam, ut nihil illi deesset ad cumulū, & perfectionē vineæ optimē cōstituta, sapiuit eam, hoc est, munuit sepibus, & arbusculis, vepribus, ac spinis, ne à feris aut prauis hominibus forte iniqua deuastata, diruta, ac dissipata. Lapides elegit ex illa quos in locū satis opportunū ponere cōgruebat ut nō fuerit satis pro eius custodia, sepē, cōstruxit xillē; sed voluerit etiā supra vepres, & spinas, feliger lapides, ex quibus fortior, & tutior haberetur. Sed quoniā quidā textus hēnt, quod lapides eiecit ex ea, hoc etiam potest libenter admitti, quod .s. cultor vineæ eiecit lapides ex ea, lapides iquā, qui cōstructioni vineæ nō satis erāt idonei: sed magis erāt impedimētō pductioni fructuū. lapides enī, quādoq; in bonā, & quādoq; in malā partē capiūtur & cuius cōstructioni quidā optime cōgruūt, quidā verò minus. Præterea iste patruelis plātauit hanc vineam electā ex vitibus iquā vberimis, & summa diligentia delectis, & edificauit turrim in medio eius ad eius munitionem, & custodiam, ut .s. qui in eius custodiam positi erant possent subingredientes vineam, vndequaq; perpicere. Postremo torcular extruxit in ea. Torcular inquam ad prementendas uuas, ut conficiatur vinum. Vbi vides quā ritē, q; prudenter, & diligēter fuerit hanc vineam crecta, & cō-

structa. Primū quidem in loco amoenissimo & feracissimo, deīde sepibus, & muro ex electis lapidibus confecto præmunita, Turri in medio cōstructa & erecta nec non torculari in ea posito, & extructo, ita ut nihil omnino defuerit quod facis esset ad vineam, quæ perfectissimum, & suauissimum proferret vinum conficiendam, & adornandam. Sed quid tū? Vide qd sequitur. Dilectus, inquam, meus, qui vsq; adeo instituit, & elaborauit in excolēda hac vinea, expectauit tandem, summo cum desiderio expectauit, & credidit, ut faceret uuas, & fecit labruscas, & quandoq; etiā spinas, ut aliqui textus habēt. Hæc est prima pars cantici. Ad quam nonnulli volunt totum istud Canticum terminari; quod mihi nō placet. Totum enim Canticum parabolicum est, quod sequitur esse significatum illius. Audi secundam: *Nunc, ergo, (inquit dominus vinea). Nunc inquam habitatores Hierusalem, & Viri Iuda iudicate inter me, & vineam meam. Quid est, quod debui vltra facere vineam meam, & non feci ei? An quod expectauit ut faceret uuas, & fecit labruscas?* Quibus verbis Propheta ostendit quam maximē vineæ cultor de testetur, ac exprobrat vineam suā. Cūq; rem suam, & suum hoc nego ciū coram iudicibus proposuerit, & eorum iudicium expectauerit, ipsis nihil afferentibus; ipse per se ipsum quid sit ipso iure facturus exponit, & iquit, Et nūc qd. Postea q; vos in mei tutelam ac defensionem nihil adductis, neq; iustitiæ partes exequimini, nunc ostendam vobis quid ego faciā vineam meam. Magna certē res est, ut qui nullus erat conficius mali, neque quicquam preterisse in excolenda vinea sibi ipsi certo persuaderet, voluerit cū ea ipsa, in iudicio sistere & aliorū expectare sententiam. Nō enim poterat de negligentia redargui, quin omni fuerit vsus diligentia, quod vinea perduceret uuas, & vinū suauissimū, aut quod fuerit nimis morosus, aut importunus ad repetendū fructū ante tempus: Certē nihil horum affuit, vñ cū aduersus ipsū non posset iustē quicquam adduci, ipsemet iure optimo protulit sententiam, quæ continet aliam, & postre-

& postremam huius cantici particulam & inquit; *Auferam saporem eius, & erit in direptionem, diruam maceriam eius, & erit in conculcationem. & ponam eam desertam, nō habitabitur, & non solum: Et ascendent vepres, & spinæ, & nubibus manibus ne pluant super eam imbrem.* Ethic qdem mea sētētia completur canticū istud quod ad sensum litteralem.

Iam nunc expedita metaphora præassūpta, videamus op3 quid significet. sed ne frustra laboremus, explicat Propheta verum, & germanum eius intellectum, indicans quid per vineam olim bene cultam, & postea derelictam intelligere deberemus; Quid item per uuas, & labruscas, & inquit.

Vinea hac Domini exercituum, domus Israel est, & Vir Iuda (sic habēt Biblia nup correpta) germen delectabile eius, & expectauit, ut faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiā, & ecce clamor: Nominat hæc, duo videlicet, Domum Israel, & virū Iuda, quia, ut supra diximus, vniuersus populus hebreorum, & cūcta illa natio in duas partes scindebat, quarum altera complectebat decem tribus, reliqua vero duas tantum videlicet tribum Iuda, & tribum Benjamin; & propterea omnes hoc loco nominat ut ostendat non vnam, vel alteram tantum fore destruendam sed omnes indistinctim. Nominat autem viros, aut virum, & tribum Iuda, germen delectabile; secundum alios textus, plantationem delectationum; aut secundū 70. interpretes, nouellam plantationem dilectam, quia ista tribus magis perstitit in cognitione, & cultu veri Dei quam alia tribus: non enim constant vitulos, & adorauit eos, ut alia tribus; & preterea ex ea tribu natus est Christus, qui fuit verē germen delectabile, quo lætatus est; & gauisus torus orbis. Dicit Augustinus sup: psalmum 103. quod vir Iuda erat germen delectabile cum primum fuit plantatum, sed cum spinas produxit factus est germen damnatum. Alij dicunt quod dicitur germen delectabile tribus Iuda, quia in ea erant sacerdotes, leuitæ, & viri religiosi. Dicitur plantatio delectationum, quia in ea tribu maximē Deus delecta-

batur, ut appellaretur delitiæ Dei, quæ admodū apud Salomonē Deus iducit dicens, Delitiæ meæ sunt cum filiis hominum: & profecto quæ maiores delitiæ esse potuerunt, quando eorum erat adoptio, gloria, testamentum, &c. quæ .D. Paulus enumerat. Quid g. dicit Deus ad istas tribus? quid loquitur? quod negocium, vel quas querelas haberet aduersus eas? Expectauit inquit, ut faceret iudicium, hæc est via & ecce iniquitas, hæc sunt labruscæ; Expectauit ut faceret iustitiam, ecce via, & ecce clamor, hæc sunt labruscæ: expectauit .i. diutius sustuli, non morosus, & importunus fui, tempus, & ocium præbui, quod aliquando, (ut par erat) opportune fructus redderent, ut scilicet facerent iudicium, ex animo inquam sincero, & incontaminato, cuiq; quod suum est redderent. Neq; vilius personam pro veritatis tutela respicerent, sed iustum iudicium facerent. Sed ecce iniquitas, & huiusmodi vitis non uuas, sed spinas & labruscas peperit; & quæ fuit iniquitas ista? non recte iudicare, iudicium peruertere, in fauorem partis aliquid decernere, & contra ius, & fas pp mu nera, & alia obsequia à recto tramite declinare: Similiter expectauit ut faceret iustitiam, causarum merita diligenter intuendo, & singula cuiq; reddendo & ecce clamor. Clamor iste potest intelligi bifariam apud eos contigisse: Vel clamor eorum, qui patiuntur iniustitiam, qui opprimuntur à fortioribus & potentioribus, nec se possunt tueri contra eos, & contra iudices iniquos; & alterius partis fautores, ita ut per huiusmodi clamorem possimus intelligere stridores populorum, sctus, & querimonias iniuste oppressorum; aut clamor intelligatur non habita ratione ad grauamina, & iniustitias principum, & magistratum (ut mox diximus) sed potius habita ratione, & consideratione vnius ad alterum, quo .s. inter eos non sit pax, & concordia, sed maxima confusio, & perturbatio, ita ut omnia in Republica tumultibus, rixis, & cōtentionibus replentur, tametsi hoc malum iure optimo in principem, & retores vrbium plerūq; referatur, nāq; vbi

Clamor
multis modis accipit.

vbi princeps, & rector non est sagax, & A prudens, scinditur incertum studia in contraria vulgus, & Ecclesiast. 10. secundum iudicem populi, sic, & ministri eius, & qualis est rector ciuitatis tales habitates in ea. Propterea. D. Paulus ad Eph. 4. dicit, et motet, omnis clamor, & ira, & furor, & maledictum tollatur a vobis: aut sic, omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia; estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & Deus in Xpo donauit vobis. Non. n. decet eos, qui Christi velint esse imitatores, stolidis vti vociferationibus, id quod magis conuenit, qui bus vita est labilis & lubrica, & ad omne facinus proclius & intenta, quiq; furore magis, quam prudentia vitam instituunt. Ita ferme Diuus Cyrillus exponit huius nominis significationem. Quod si al legoricum intellectum spectare velimus, hac dictione videtur ipse Vates atrocissimam iudeorum exclamationem subinnuere, quam contra Christum excitauerunt; Proponente namq; Pilato an Regem suum in crucem agi vel lent, omni decoro, & pietate posthabita, exclamarunt, tolle tolle, Crucifige eum, & si hunc dimittis non es amicus Caesaris, iste ergo clamor improbus iudaei conciliabuli fructus est. Ita Cyrillus. Hunc in modum D. quoq; Hieronymus videtur exponere, quoniam inquit, expectauit Deus, ut populus Iudeorum faceret iustitiam, ut .f. Christum largitorem tantorum munerum a patre missum susciperet, & fecit clamorem, quo vociferatus est contra ipsum, & clamauit dicens. Tolle, tolle, crucifige eum. Aut pro clamore intelligere possumus vocem, quam emittebat voce magna Sanguis dominice passionis ad dominum, cum dicebat, in manus tuas Domine commendo spiritum meum, & Deus Deus meus ut quid dereliquisti me? & huiusmodi clamor est is, quo iusti clamant ad Dominum cum fuerint oppressi, & miserabiliter afflicti, ut Gen: 4. Dicit Deus ad Cain, vox sanguinis fratris tui clamat ad me; Deus autem cum audit ipsos cla-

mantes ad se, non obliuiscitur clamor pauperum. Hucusq; vidimus quanto pere conqueritur Deus de ingratitude, et malignitate iudeorum, qui cum ob innumera, quae acceperant a Deo beneficia, tenebantur reddere pietate, mansuetudinem, & ipsius legis verae, & sinceram obedientiam, ipsum tamen neglexerunt, blasphemauerunt, & deniq; cruci affixerunt. vereor, & maxime timeo ne id ipsum nobis contingat, & iuste quidem sumus aliquando, & nos similes, aut grauiore daturi penas, Sed de hoc al. Priusq; ultra progredi amur necesse est alias parabola partes explicare, cur .f. dicta est esse plantata in cornu filio olei.

Vinea quidem haec dicitur facta, & plantata in cornu filio olei: nulli dubium, quod iuxta sensum literalem, & allegoricum, qui dicitur literalis, quia talis est principaliter intentus a Propheta si conferatur ad sensum purum, quem facit illa parabola, quae loquitur de plantatione vineae, & cornu etiam olei, a vinea enim haec, est populus iudaicus, quemadmodum hoc loco explicat Propheta dicens, vinea enim Domini exercituum domus Israel est, & Vir Iuda, germine eius delectabile. De hac vinea loquitur etiam David dicens. Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti radices eius, hi sunt lapides quos eiecit ex vinea. Si vnum textum per cornu debemus intelligere locum illum, vbi aedificata est ciuitas Hierusalem, videlicet Palestina regio, quae dicitur cornu rone situs, quia plus habet longitudinis, quam latitudinis; & ratione virtutis, quia erat regio valde fortis, & potens. Dicit hoc loco Chryostomus loca tuta, & bene munita vocari cornua, siue Cornu, quod quidem est fortior est pars in eo animali, quod est omnium fortissimum. Sic etiam appellatur Mos oliueti, qui ut mihi relatum est ab his, qui in ea regione sunt versati, est inquit cornu, plus habens longitudinis, quam latitudinis: & iure optimo vocatur mons ille filius olei propterea quod ibi maxima erat copia, & frequentia oliuarum, & ideo mons ille vocatur filius olei. Nec dubium quod consuevit scriptura,

Sensus allegoricus potest dici quia doq; literalis.

eum quis abundat aliquo bono vel malo dici filius illius, .v.g. cum quis est plenus sceleribus, & maledictionibus dici solet filius irae, filius mortis, seu filius perditionis. Contra vero cum quis abundat omnibus bonis dicimus ipsum esse filium Dei, aut filium fortunae, & filium bene fortunatum, & nos vulgo solemus dicere, figlio dell'Oca bianca. Et Diuus Thomas in cap. 10. Epistolae ad Hebraeos, prope sine inquit. Quod quis dicitur filius alicuius, cum scilicet illi quicquam dominatur, aut praestit, ut filius peccati, cui dominatur peccatum, & in quo regnat peccatum. Propterea dicebat Apostolus non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentijs eius, quandoquidem mos est filiorum obedire parentibus. Dicitur ergo mons ille filius olei, quia maxima erat illi copia, & quoddam quasi dominium, vel congeries ipsarum oliuarum, quae scilicet occupabant totum illum montem, & videbantur illi superesse. Per que omnia sic descripta designatur vbertas, & fecunditas illius terrae, quae erat fluens lacte, & melle. At si volumus intimius isthaec considerare, & quod res ipsa est palam fateri, dicemus, ut supra, quia ista vinea idest gens iudaica fuit plantata in cornu, idest in maxima virtute, & potentia, quae per cornu designatur, quoniam sicut animalia per cornua se ipsa defendunt ab omnibus illis insultantibus, sic in quibus est potentia, & virtus facile se tuentur ab hostibus. Vnde Christus Dominus aliquando vocatur cornu salutaris, quia eius virtute & potentia dicitur aduersarias potestates, & nos liberauerit a captiuitate Sathanæ: Et alibi scriptum est, In te inimicos nostros ventulabimus cornu, & spernemus insurgentes in nos. Per filium olei debemus etiam intelligere Christum Dominum, qui ex proprio nomine dicitur Christus idest vnctus; nam quemadmodum antiquitus solebant Reges, & sacerdotes oleo inungi sic Christus cum fuerit Rex, &

Rom. cap. 6.

Psal. 43.

A sacerdos fuit oleo inunctus, & non quocunq; oleo, sed oleo sanctitatis, & virtutis, ac iucunditatis & laetitiae. Vnde psalmus Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae praefortibus tuis. Nec vtcunq; fuit hoc oleo vnctus, sed in summa, & singulari abundantia, & plenitudine omnium donorum, & gratiarum, ut de eo vere dicere possimus, & plena voce canere, & clamare, Tu solus Sanctus, Tu solus Dominus, Tu solus altissimus: quamobrem iure optimo potest appellari filius olei, & filius pinguedinis. Vinea ergo haec idest Gens, & natio iudaica, fuit facta huic dilecto idest Christo quia in ipso, & per ipsum fuit facta, & plantata, & per ipsum aliquando diu conseruata, & ipsi peculiare commendata. Fuit etiam facta haec vinea filio Dei, dilecto meo, non acquisitione auri, & argenti, sed operatione multorum mirabilium, quae fecit in terra Aegipti & facta est illi, ut praeparatam sibi ille adueniens in carnem possideret, & per suum sanguinem sanctificaret. Non nulli ut Irenaeus, per vineam, quam plantauit Deus, intelligit humanum genus, dicens, cepit. quod primo plantauit eam per plasmationem Adae, & electionem Patrum, tradidit eam colonis per legis dationem, sepep eam cunctis, idest circumterminauit eorum culturam; & turrim aedificauit, idest Hierusalem elegit. Torcular fodit idest receptaculum propheticum spiritus reparauit, idest Propheas misit. Et Hilarius supra Mathaeum maceriam, siue sepep sanctificationem Abraham, & populi circumcisionem interpretatur. Torcular Prophetas vocat, in quos instar musti vbertas quaedam spiritus sancti insuit, ut ex eorum scriptis in ecclesiam exuberet. Turrim vero emineatiam legis appellat, quae cum in terra sit ad caelum homines subuehit, & ex ea poterat speculari aduentum Christi. Verumquamuis haec recte dicta sint mihi tamen videtur in peculiari intellectu horum verborum ne larum quidem ungu-

Psal. 45.

Explicatio parabola.

*Vinea mul-
tipliciter ac-
cipit.*

vinguem esse recedendum à D. Hieronymo vult enim, sub hac methaphora vinea describat populum iudæorum, qui ex vniuerso hominum genere fuit selectus à Deo, dicit enim tex. Vineam Domini domus Israel est. Pro cuius tutela circumdedit sepem, idest, Angelorum multitudinem, ædificauit Turrim in medio eius, hoc est templum in media ciuitate, quod facilius conuenirent omnes ad preces faciendas, & sacrificia offerenda, & Torcular extruxit in ea, hoc est altare, in quo holocausta fiebant, & hostiæ immolabantur. Lapidem elegit ex ea, hoc est, apostolos, doctores, & antea prophetas, tanquam idoneos ministros ad illam fulciendam, custodiendam, & manutendam, & si quis vellet oppugnare, aut expungere, quod se facile tueri, defendere, & conseruare possit elegit, & constituit in ea gente viros bellatores fortissimos, vt nihil prætermitteret cum iactura, & detrimento vitæ huius corporalis, & omnium bonorum temporalium. Legimus enim quod hæc gens fuit valde potens, multos. n. deuicit Reges, multos populos subiecit, & multas, ac memorabiles victorias obtinuit. Sed quia vbi nos legimus, lapides elegit ex ea, aliqui tex: vt mox diximus, habent, lapides eiecit ex ea, id quod possumus iure optimo admittere, quod. s. Deus ex hac vinea eiecit gentes, quæ impediebant, & infestabant populum illum. Nouissimè verò ex vinea eius dilecta eiecit lapides, hoc est iudæos, qui aduersabantur Christo huius vineæ cultori: nam gens iudaica, quæ fuit vinea prius extructa, & plantata ab optimo Deo, cum fuerit maximè sterilis, & infæcunda, fuit reiecta, eradicata, & reprobatà à Deo, & in eius locum fuit suffecta, & supposita alia vinea, cuius illa prior erat symbolum, & figura. Huic vineæ denuò ere-

Vid. Aug. sup. psal. 79. & plantata ab optimo Deo, cum fuerit maximè sterilis, & infæcunda, fuit reiecta, eradicata, & reprobatà à Deo, & in eius locum fuit suffecta, & supposita alia vinea, cuius illa prior erat symbolum, & figura. Huic vineæ denuò ere-

Populus etæ, & plantata, ne vnquam amplius Christianus excideret, maceriam circumposuit, & vinea de vallum fecit. vbi per vallum intelligunt palos, & pedamenta, quæ substinent vites, ne in terram decendant, ac deiciantur. Et huiusmodi pedamenta absq; dubio fuere apostoli, doctores,

& prophetæ, et ad presens illorum successores, & Vicarij, qui animas hominum ad cælestia subleuare nituntur, nec patiuntur illas humi prostratas succumbere, & iacere. Plantauit certè vineam electam, idest viros delegit, et constituit qui producerent fructus suauissimos, qui fuerunt in primis Patriarchæ, & Prophetæ, & omnis generis homines eruditi, & iustitia, ac sanctitate repleti, qui verbo, & exemplo docerent, monerent, & arguerent populum illum, vt in præceptis Dei permanerent, neq; ab eius obedientia vlla ratione recederent; & deniq; nullum fuit beneficij genus, & præsidij, aptum, & idoneum ad excollendam vineam illam, quod non fuerit largissimè collatum, referendo semper id omne ad populum iudaicum; sed postremo ad nos ipsos, quia omnes transferentes secundum aliquam similitudinem transferunt, vt d. Aris. Sed videamus quæso finem huius operis, de fatigationis, & diligentia, Expectaui inquam, vt hæc vinea sic diligenter exculta, protecta, & custodita faceret vvas, & fecit labruscas.

Magna quidem expectatio, & felix cõpensatio exitit tot operi, & labori, vt dum expectabatur fructus operi cõueniens, & tam diuturna expectatione condignus, prodierit oppositum; Expectaui inquam dilectus meus, vt hæc vinea faceret iuuas, idest fructus dulces, & præclaros bonorum operi, & fecit labruscas, idest vvas fetidas, & acerbas, cuiusmodi sunt vitia, sordes, & turpitudines, quæ maximè diuinæ maiestatis oculis offendunt, & super hæc omnia incredulitatem, & pertinaciam: & quia vbi nos habemus labruscas, alius textus habet spinas, dubiū est quomodo vineæ producunt spinas, nam labrusca magis opponitur vva vinea probonæ, quàm spina, sed huic dubio satis ducunt alii. Primò quia vinea inculta, & paulo quomodo spinas quam deserta ita spinas, quem: nas. admodum & labruscas apta est producere. Deinde quemadmodum de vinea sodomorum vva fellis, & botrus amarissimus procedit: Ita etiam ab ea, (vt diximus) inculta, possunt spi-

nae

Prov. 4.

nae produci. Vnde Prouer. 4. legitur, vinea viri stulti vrticis est repleta; & profectò vinea, vt diximus, inculta, & penè deserta, spinis, & herbis luxuriatur, quamobrem dominus hac similitudine est vsus apud Math. 7. Num quid colligunt de spinis vvas, & de tribulis ficus? Nec mirum quòd vinea illa, populus inquam Israeliticus loco vuarum, & Sanctorum operum produxit spinas, quia, scilicet ex illis coronam contexerit capiti huius dilecti cultoris vineæ, cui etiam dederunt vinum felle commixtum loco meri puri, & sinceri. Vnde D. Chrysostomus Hom. 2. de Cruce, & latrone; in hæc verba prorumpit: Deus dederat tibi manna in deserto, tu illi fel offers: de terra tibi produxit delicias, tu illi spineam coronam imponis. Sed nota, quòd quæ hætenus dicta sunt de populo iudaico sub parabola vineæ intelliguntur etiam de populo Christiano, qui & ipse est vinea

Aug. super psal. 103. conc. prima.

Christi, sic enim D. Augustinus super psal. 103. vbi postquam ostendit domum Israel vineam esse Domini Sabaoth, (subdit) Nunquid domus Israel vinea fuit, & nos non sumus? Cum timore audiamus quod iudæis dictum est, videte quomodo Apostolus terreat ramos infertos de ramis fractis, & in ramis fractis commendat timendam seueritatem, & in ramis insertis commendat amandam bonitatem, & paulo post concludit, Vineam ergo es o Ecclesia & habes Agricola Deum. Quare & nobis cauendum est, ne dum Deus ingenti desiderio, & incredibili anxietate, (vt ita loquar) expectat à nobis vvas, idest opera iustitiæ, & Sanctitatis, reddamus ei spinas, & labruscas. Et ne quis fallatur, aduertendum, cum in textu habetur, quòd vinea hæc domini exercituum, de quo parabolicè loquitur Propheta, domus Israel est, sit Sola gens iudaica, & sola Synagoga, verum etiam Ecclesia militans, & congregatio fidelium, quæ sub Christo Dei filio huius vineæ instauratore intelligitur. Hæc enim vinea spiritualiter intellecta semper est eadem, & eadem erit vsq; ad consummationem seculi. Iesus Christus n. ait

Aug. ps. 79. c. medium.

Apostolus ad Hebr. 13. hæri, hodie, & ipse in secula. Verum est quòd alij fuerunt, & sunt vites, & palmites, & racemi in hac, & in illa. In vinea quidem veteri erant Patriarchæ, & Prophetæ, & pleriquè alij illustres, & præclari omni sanctitate præcipui. In hac eadem vinea spiritualiter intellecta, sunt Apostoli, vt diximus, & innumera multitudo ex omnibus gentibus, tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronum in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmae in manibus eorum. Quæ igitur fuit illa vinea, à qua eius cultor vult auferre sepem, & maceriam & dimittere eam in conculcationem, est vinea secundum carnem, populus ille iudaicus, Deo rebellis, & præuaricator legis diuinæ, non quidem vinea ipsa, sed suppositi, palmites, qui erant in illa. Propterea verendum est ne ex eadem vinea noui palmites euellantur, & alij in eorum locum inferantur. Videmus enim Germaniam penè totam, Angliam, & bonam partem Gallie à Christo Dei filio recessisse, & alium cultorem sibi ipsis præfecisse. Taceo alias orbis regiones, quæ iam diu recesserunt à nobis. Quid ergo faciet Dominus huic vineæ carnali, & materiali? Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. At non solum per hanc vineam gens iudaica Vir Iuda & tribus Israel secundum carnem; nec sola eorum congregatio, qui Christiani appellantur, intelligendum est; verum cuiuscunque anima, præsertim eorum, qui Christo nomen dederunt, intelligenda est. Quod quidem anima cuiuscunque possit dici vinea nulli dubium: ipsa enim est à Deo plantata, & infusa in corpore nostro, & multis aucta beneficijs, vt si loquamur de anima cuiuscunque hominis, sepem circumdedit ei, idest custodiam Angelorum, vel, vt alij dicunt, timorem domini, ego autem existimo legem, & præcepta esse sepem, quam Deus ædificauit, & circumdedit huic vineæ, De qua sepe legitur Ecclesiastici 35. Vbi

H

non

non est sepes, diripitur possessio, Sic etiam ubi nō est lex omnia pessundantur. Vnde non ab re Deus, qui dedit legem, & præcepta, vocatur ad Esaia c. 58. Aedificator septium. Fodit in ea torcular. i. aduersitates, & præsuras, quibus quatimur in hoc mundo, quæ tamen, cum præmuntur suauē vinum, iocundum; ac delectabile emittunt. videlicet eruditionem veritatis, donum patientiæ, & tadium præsentis vitæ & desiderium futurum. Aedificauit Turrim in hac vinea, per quam possumus intelligere cognitionem boni, & mali, presentium, & futurorum, et quæcunque alia vitæ hominis expediunt.

Si verò loquamur de anima hominis fidelis. & Christiani, quis dubitat animam huius esse vineam Electam domini exercituum Israel, quam elegit & sibi desponsauit ab initio seculi, Fodit in ea Torcular, hoc est ipsam conscientiam, Aedificauit Turrim, hoc est gratiam eius nobis assistentem, & perficientem. Construxit septem, hoc est apposuit timorem suum, et misericordiam. Timor enim domini est initium sapientiæ, et ut sapiens dicit; qui timet Deum faciet bona, Misericordia eius est etiam sepes, & securitas nostra, ne ab insidijs Demonum perturbemur, Vnde psal. Qui coronat te in misericordia, et miserationibus. Hæc itaque vinea cuiusque hominis indistinctim, et præsertim hominis Christiani quas attulit uas, i. fructus bonorum operum? Non quidem uas, sed potius labruscas, idest uitia, luxus, auaritiā, hipocrisim, & simulatam Sanctitatem, vnde non iniuria conqueritur sponfus. Cant. primo. Vineam meam non custodiui, quia .s. homo est parum diligens suæ salutis, nec animam tuetur ab insidijs diaboli, quare caueamus oportet, ne simus alijs deteriores &c. sed profequamur textum iuxta verum sensum à propheta intentum. Textus.

Et nunc ostendam vobis; quid ego faciam vinea mee, auferam septem eius, & erit in direptionem, diruam maceriam eius, & erit in conculationem, & ponam eam de-

A *sertam; Non putabitur, & non fodietur, & ascendent super eam vepres, & spine, & nubibus mandabunt pluuere super eam imbrem, &c.*

Hoc loco Propheta gerens personam domini proponit se explicare, & aperire sententiam contra ipsam vineam, posteaquam illi, qui tanquam iudicari petebantur, nihil attulerunt, et inquit, et nunc; quasi dicat, Postquam vos non vultis sententiam ferre, neque discernere quid nam hæc vinea sterilis, et inculta debet promereri; Dicam ego, et ostendam quid faciam vineæ meæ. Auferam inquam septem eius, et erit in direptionem; sic enim euenit his, qui pro bonis mala reddunt. Namque; vt legitur 36, Eccli. Vbi non est sepes, ibi diripitur possessio vti mox diximus. Per septem namque diximus intelligi allegoricè custodiam Angelorum. Et D. Thomas vna cum Cytillo, prædictum praelatorum, siue magistratuum, aut etiam robur, et fortitudinem Ciuitatis, et gentis, et tandem omne sepimentum; & aliqui verum legis intellectum, et obseruantiam, et alij aliter applicando parabolam ad Synagogam, vel ad Ecclesiam aut etiam ad cuiusque animam. Et diruam maceriam eius per quam iuxta litteram intelligere debemus munitionem quandam, ex structura lapidum confectam, qua deruta vinea ipsa erit in conculationem; ita vt quibuscunque, tam bestijs quam hominibus pateat aditus, iuxta illud psal. 79. Dextruxisti maceriam eius, et vindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur viam.

Allegoricè verò per maceriam intelligunt nonnulli protectionem Dei, et Angelorum presentiam, Diuus Cyrillus. Per Maceriam intelligit omnem, quam prius habebat populus ille securitatem, cum diuinis mandatis obtemperabat. Nec dubium quoddam diruta, vel amota dei protectione, homines erunt in conculationem, quia deprimuntur ab aduersarijs potestatibus, et ab hostibus visibilibus, et inuisibilibus; vt exitus rei comprobauit, et tandem per huiusmodi munitionem

Eccl. 36.

Psal. 79.

Ioel. primo.

Luc. 13.

nitiones, et adaptationes vineæ, siue septem, siue maceriam, & quicquid aliud, quod spectet ad perfectionem, & securitatem vineæ, intelligit iuxta sensum typicū, quemadmodum & supra; & repetit, vt magis confirmet; & ponam eam desertam, sicut etiam legitur Ioel primo: Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticauit. Præter alia damna, & incommoda mox allata, proponit, & prædicat aliud damnum, & incommodum, quod est quasi cumulus, & complementum omnium aliorum: Ponam inquit eam desertam, idest incultam, & penitus destitutam, ac desolatam, quemadmodum etiam prædixit ipse dominus apud Luc. 13. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta: In editione 70. interpretum ita legitur. Dimittam vineam meam: quibus verbis solet vt scriptura loquens in persona Domini, quotiescunque vult innuere, & demonstrare aliquos esse excludendos à regno Dei, vt esse videre apud hunc Prophetam in pluribus locis, & apud alios.

Vt autem cognoscas quantum referat, & quot damna proueniant dum vinea fuerit dimissa, ac derelicta ab eo, qui custos est vineæ, his quæ sequuntur palam manifestatur, dum subditur:

Non putabitur neque fodietur, & ascendent vepres, & spina super eam, & mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem &c.

Nulli dubium quoddam vinea, quæ suis temporibus non putatur, neque foditur, est prorsus inutilis, neque vilius idoneum, & conuenientem fructum reddit temporibus suis, & nulli est vsui, nisi vt in ignem mittatur, & ardeat; namque; super eam vepres, & spine ascendant, quæ vites, & malleolos opprimunt, & quodammodo suffocabunt, vt nequeant se exerere, & germen aliquod proferre, & præsertim cum terra non fuerit madefacta, & adiuta rore, & pluuiâ. Hæc omnia sub metaphora proponuntur. At quantum ad sensum

typicum, & moralem, dicimus tunc vineam, idest Ecclesiam, aut cuiusque animam, non putari, neque fodi, cum scilicet nullus est, qui neque verbo instruat, aut exemplo moneat, sed neque etiam qui puniat flagro, ut homines emendentur, & ad rectam semitam reducantur; at tunc putatur, & foditur, cum homines corriguntur, & superfluitates amputantur, & vsque; ad vitium refecantur, quæ progressum, & inclinationem ad bona opera impediunt, vt sunt cupiditates, & vitia, quæ intrinsecus latent in animo; cuiusmodi sunt peccata spiritualia, de quibus supra diximus, vt hypocrisis, ambitio, & simulata Sanctitas. Ascendunt super nos vepres, & spinæ cum deficit correctio, aut castigatio, quia peccatorum multitudine opprimimur, ac detinemur, & varijs calumitibus, & miserijs vehementer affligimur, & vexamur. Nubibus mandat, idest prophetis, & prædicatoribus, ne pluant super nos imbrem, idest veritatis doctrinam. Quoddam autem per nubes (iuxta allegoriam) intelligantur Apli, declarat Diuus Augustinus in psal. 88. Dicit enim super iisdem verbis. Misit sunt Apostoli tanquam nubes, vt pluerent iudæis, idest veritatis viam demonstrarent, et illi verbum Dei repellentes prouis spinas dederunt, Vnde dixerunt Apostoli,

Ad vos misit eramus, sed quia repulistis verbum, imus ad gentes; et tunc ceperunt nubes non pluere pluuiam super vineam illam, idest super synagogam. Sed quomodo prædicatores veritatis dicunt nubes? & alibi vocatur cæli: iuxta illud psal. 8. Cæli enarrant gloriam Dei, etc. dicuntur cæli propter fulgorem veritatis; dicuntur nubes propter occulta carnis: et supra psal. 96. hoc idem attestatur, videlicet Prædicatores veritatis appellari nubes, nam quemadmodum nubes in cælo, idest in ære est nebulosa, obscura, et habet intus nescio quid latens; si coruscet, emicat splendor; et ex eo ipso; quoddam contemnebas, inde prodijt quod ex-

Aug. 3. Ps. 88.

Prædicatores nubibus, & cælo comparantur.

Ps. 96.

Pf. 102.

panefcas. Sic Dominus noster Iesus Christus misit Apostolos suos, prædicatores suos sanctos, velut nubes: Videbantur homines, & contemnebantur, quemadmodum videntur nubet, & contemuntur, antequam de eis exiliat quod mireris. Erant enim primum homines carnem portantes, infirmi, deinde idiotæ, & ignobiles; sed erat in illis quod fulguraret, & corruscaret: erat Petrus homo piscator, orabat, et resuscitabat mortuos: forma humana nubeferat, splendore miraculi coruscatio erat. Theodoretus inquit, q̄ Prophetæ, & Apostoli appellantur nubes; quia sicut nubes bant pluias, & effundunt eas super terras, sic Prophetæ, & Apostoli accipiunt verba à Spiritu Sancto, & effundunt ea super rationalem creaturam. Alij dicunt, quòd prædicatores comparantur nubibus, quoniam sicut nubes ex terra eleuantur, ita hi & se, & alios à terra eleuant, & ad cælestia adducunt. Nec miretis, Scripturam Sacram ut istis metaphoris, & similitudinibus, quoniam, ut inquit Augustinus super psal. 103. ut clauderet sapientiam, suam, non studiosis, sed negligentibus, & aperiret pulsantibus, & ut in his, quæ de corporali, & visibili creatura dicuntur, queramus aliquid spiritualiter absconditum, quo inuento gaudeamus. Et super ps. 146. dicit idem pater Aug. supra illis verbis. Qui cooperit cælum nubibus: & parat terræ pluuiam: qui nisi haberemus occasionem obscuritatis scripturæ, vobis fortasse non diceremus ea quibus gaudetis: ipse inquam deus est qui cooperit cælum nubibus. i. Scripturam Sacram figuris & Sacramentis: Ad hoc ergo cooperit cælum nubibus, ut paret terræ pluuiam. Voluit .n. deus obscura esse dicta prophetarum, ut haberent serui dei quid influerent super aures & corda hominum. Item secundum eundem D. Augustinum prædicatores nubibus comparantur, quoniam sicut nubes non de suo munere pluunt, sic & Apostoli & prædicatores verbi, non de suo pectore

A aut ingenio quicquam exprimere aut eloqui præsumant. Qui enim de suo loquitur, non nisi praua & immunda loquitur, quia omnis homo mendax; propterea dicebat Christus. Dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri. Et alibi. Non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et notant aliqui super literam, non incongruè dicere Prophetam, quòd super vineam incultam ascendent vepres, & spinæ, quia videlicet sua sponte succrescent, & producentur nullius opera, ac labore sed sola ipsius terræ natura, et communi beneficio solis, quòd intelligi potest, quod si peccatores, et impij, qui per vepres, et spinas intelliguntur, in hoc mundo quandoquæ feliciter viuunt, & ducunt in bonis dies suos, prouenit non ex illo eorum merito, sed sola Dei benignitate, qui solem suum facit oriri super bonos, et malos, et pluit super iustos, et iniustos. Sed dices quoniam pacto Deus opt. Max. præcipit, ne doctrina veritatis prædicetur, cum ipse venerit in hunc mundum ad demonstrandam, & manifestandam veritatem, et cum sit lux illa, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? et de se ipso dixit. In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati, et ubique præferebat veritatem, & commendat eam, sic enim presens litera habet; Mandabo nubibus ne pluant super terram imbrem, quòd enim per imbrem; et pluuiam intelligatur doctrina, testis est Moyses Deuter. 32. Cum inquit concresecat in pluuiam doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum. Huic dubio potest responderi, quòd Deus proprie, & absolute loquendo nequaquam præcepit ne doctrina veritatis prædicetur; neq; aufert à nobis potestatem prædicandi neq; subtrahit verum legis intellectum; sed ob nostra scelera, & mentis perniciam subtrahit lumen

Peccatores quandoq; fouentur a deo.

Deus quandoq; prohibet doctrinam veritatis.

Aug. 7. ps. 503.

lumen gratiæ à Prophetis, & legis peritis, atq; alijs diuini verbi ministris, ne intelligant, aut doceant veritatem, quemadmodum alibi dicit, Ero Spiritus mendax in ore omnium prophetarum 3. Regum. 22. Hoc autem scientiæ, & veræ cognitionis beneficium ab indignis aufertur, ut per huiusmodi supplicium Deus aliquando cognoscatur, qui beneficijs cognosci non potuit. D autem Christostomus huic dubio hunc in modum satisfacit. Dicit enim quòd Deus opt. max: nihil, quod ad se pertineret, prætermisit, Sed ingratisimifimi homines nihil utilitatis inde perceperunt, quia post tot, & tanta allata remedia in morbis etiam perseverant: & genus quoddam curationis est, futura mala prædicere, & eos, quos non patient, deserere, & desere, ut qui volēt, alieno malo edocti, sapiant, & metu supplicij à peccatis abstineant. hac ratione respondet cuidam obrectatori, qui videbatur arguere Deum; quòd mundo laboranti, & labanti non porrigit manum, sed potius eius videtur desere miseriam. Sed rursus dices quod nam fuit tempus illud, quo nubes non dederunt imbrem super terram? Nonne fuerunt Apostoli, aut prophetæ, qui viam veritatis præmonstrarent, & docerent? Sunt quidem nonnulli, qui suspicentur hoc accidisse iudeis tempore quo captiui ducti fuerunt in Babilonem, & ibi per aliquot annos detenti fuere. Verum qui rectè sapiunt & rationes temporum diligenter aduertunt, substinent nequaquam hæc accidisse iudeis, dum captiui fuerunt apud Babilonem, tamen si ob eorum vitia, & præuaricationes eo tempore multa fuerint perpessi incommoda: Attramen nõ fuit tunc penitus euulsa, & eradicata vinea illa; adhuc remanserunt vites, & aliqua ex parte ilius Reip: forma videbatur: non enim fuit omnino dirutus, & euersus murus illius Sanctæ ciuitatis, nec templum penitus dirutum: sed postquam Christum Dei filium occiderunt, per Titum, & Vespasianum, et post aliquod tempus per Adrianum ciuitas illa fuit penitus destructa, ac desolata, regibus, sacer-

A dotibus, sacrificijs, & omni eius ornatu penitus orbata, ac destituta. Sic ad verbum loquitur Cyrilus. Ex his quæ dicta sunt per Prophetam, licet perspicere non ante aduentum Christi tempora filijs Israel talia aduenisse, sed postquam in Christum debaccati fuerunt: non enim memorari, vel demonstrari poterit tempus quo Israel Sanctis prophetis fuerit omnino destitutus, quandoquidem alijs temporibus licet pluribus ac diuersis captiui fuissent, & in Persarum, ac Medorum regiones ducti cum vxoribus, ac liberis. Verum tamen sine prophetis Sanctis nunquam extiterunt, & præsertim cum in Aegyptum descenderunt, Et cum Babilonij ciuitatem Sanctam expugnassent, aderat cum illis Hieremias ministrans supernis, ac diuinis sermonibus. At verò cum in Christianis Dominum blasphemiam euouissent sepimento suo, & omni prorsus securitate caruerunt. Cef fuit enim inter illos omnis Sanctorum prophetarum oratio, et instar pluuiæ inhibita est eis prædicatio, et præueniatio, atq; sanctorum voces intermissæ. Et hoc est quod per Amos Prophetam prædictum fuit. Ecce dies veniunt dicit Dominus, et inducam famem in terram; non famem panis, et sitim aquæ, sed famem audiendi verbi Dei. Sequitur textus. *Vide supra hunc locum. Dicitur autem quæ, sed famem audiendi verbi Dei. Sequitur. 3. ps. 56.*

D *Va qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, usq; ad terminum loci. Numquid habitabitis vos soli in medio terra? In auribus meis sunt hæc dicit Dominus exercituum.*

Incipit hoc loco canticum illud Patruelis, de quo supra diximus, iuxta sententiam quorundam. Explicat nunc Propheta specialiter, magis quam supra egerit, quos fructus, quas labruscas, vel spinas reddiderit ista vinea electa Dei, hæc domus Israel, germen illud delectabile. Et duo præcipue taxat, ac reprehendit eorum vitia, auaritiam .s. et immoderatum luxum, quæ sunt ea, quibus facilius auertimur à Deo, et ad idolatriam prolabimur. Auaritia enim est idolorum seruitus, et quemadmodum habetur Ecclesiast. 10. Auaro nihil

Vide supra hunc locum. Dicitur autem quæ, sed famem audiendi verbi Dei. Sequitur. 3. ps. 56.

sclestius, et D. Paulus inquit, cupiditas est radix omnium malorum. Avaritia namque ubi vires potest exere in proximum, vim, & irannidem exercet iniquissimam, & pro cumulandis opibus nihil non agit, nihil prætermittit, Deique minas, ac præcepta deridet, & habet pro nihilo, Sic enim legitur apud Luc: 16. cap. Quod cum Saluator aliquando moneret Iudæos, Scribas, & Phariseos, Deo potius, quam diuinjs inseruire studerent, Audientes hæc Pharisei, qui erant avari, deridebant illum. Vnde Diuus Cyrillus super hunc locum egregie discurret, dicens, quod diues est quid insatiabile, si quidem accedat quoque ut quod velit non possit recte conficere, nunquam profectò quiescet, neque desinet ad proximi bona, & facultates assilire, quod non dum adest sitit, & summo opere concupiscit. Propterea d. Prophetæ, Væ his qui volunt copulare, & iungere suis ædibus alienas, & agros agris, vt proximo aliquid auferant. Semper enim causam student obtendere, cur plus ipsi possidere debeant, & cur alios sibi contiguos esse non oporteat. Præterea imbecilliores cogunt, & impie rapiunt ab illis ciuitantibus, & contra eorum scuitiam, ac ferociam vociferantibus. Huius facinoris præclarum testimonium habes. 3. Reg. 12. De Acab rege, qui ui, & dolo sustulit, & rapuit vineam ipsius Naboth. Et multa alia similia facile est reperire apud scriptores tam sacros, quam prophanos, & frequenter eiusmodi extorsiones, & rapinæ contingunt temporibus nostris. De quibus raptoribus, & iniustis possessoribus loquitur Micheas Propheeta cap. 2. d. Et concupierunt agros, & calumniabantur virum, & domum eius virum, & hæreditatē eius. Et cōformiter ad hunc locum loquitur Hierem. cap. 22. Væ qui edificat domum suam in iniustitia, & cornacula sua non in iudicio, amicum suum opprimer frustra, & mercedem eius non reddet ei, qui dicit edificabo mihi domum latam, & mercedem eius non reddet ei. Hoc est

A quod damnat hoc loco Esa: d. Væ qui coniungitis domum domui, et agrum agro copulatis vsque ad terminum loci, hoc est, vsque ad terminum loci iam præfixi, & constituti ab eis, non attendentes, neque respicientes iacturam proximi, sed tantum exoptantes explere cupiditatem suam, & eorum desiderio satisfacere. Vel vsque ad terminum loci, id est agrum agro copulare, & domum domui coniungere annuntur, & quarunt vsque ad terminum loci, id est quousque ad eum terminum perueniant, vltra quem non detur alius locus, qui possit ab eis occupari. Vel tertio dicunt aliqui, agrum agro copulare vsque ad terminum loci, id est quousque veniant ad loca publica, vt sunt viæ communes, et publicæ quæ sunt tanquam termini agrorum, & prædiorum, vltra quos pertransire non licet. Nonnulli hunc in modum exponunt hanc particulam, quæ erit quarta expositio. Quod aliqui copulant agrum agro, vsque ad terminum loci, quia. s. sunt adeò insatiabiles, & percupidi vt nunquam quiescant, sed semper querant aliquid possidere, & acquirere, quousque aliena rapiant. Alieni namque agri, & alienæ domus, & prædia videntur esse termini loci, quos nullus potest legitime pertransire; sed aliqui Neoterici dicunt, quod hoc loco non intendit Esaias arguere istos, contra quos loquitur quod vera aliorum possessiones diripuerint, aut per violentiam extorserint, sed potius damnare istud studium, et vehemens desiderium semper acquirendi, quoniam huiusmodi labor, et studium semper ferè secum affert hoc incommodum, vt alijs vim inferant, aut minis cogant, et plerumque minoris, quam decet, emant. Ideirco reprehenduntur à Deo, et ostenditur, quod tales fructus sunt nimis acerbi, et ipsi Deo vehementer ingrati, et exosi. Propterea dicit Deus, Nunquid vos soli habitabitis in medio terræ? Exprobrando, et increpando dicuntur hæc verba. Volens innuere, non propter ipsos solos conditum, et factum esse mundum in tanta latitudine, et am-

Vsq; ad terminum loci.

D. Hieronymus.

amplitudine, vt pauci solum, eo fruatur, sed plures, & omnes iuxta suum quisque laborem, & conditionem, seu maius necessitatem, illius partem obtineant. Vnde eleganter hoc loco aduersus istos inuehitur D. Hieronymus. Inquit enim. Quæ enim est ista rabies, cum tecta, et agri ad depellendos imbres, et ad serendas fruges haberi debeant, ea habere cupere, in quibus omnibus habitare non possis, et ea colere, quæ non sufficiat, alteriusque necessitatem tuam facere voluptatem? Vnde rectè quidem Valerius Maximus inquit. Cupidos, et auaros non possidere diuitias, sed possideri ab eis, lib. 9. Cap. 4. et Diuus Chrysostomus Hom. 22. super Mathæum. Et ne quis existimet, ista vehemens cupiditas, et inexplebile desiderium habendi, lateat Deum, non cognoscatur ab eo, neque percipiat huiusmodi voluntatem, seu potius ingluuiem, Sequitur Textus. In auribus meis sunt hæc. Dicit Dominus exercituum, Quasi dicat, Vos putatis huiusmodi cupiditates, et desideria, nec non oppressiones, quas facitis, me latere, eos non audiam, non ad aures meas perueniunt, sed longè fallimini, quam maximè aberratis, quandoquidem in auribus meis sunt omnia hæc, ad aures meas citissimè perueniunt, quandoquidem ego sum Dominus, præsto sum omnibus, omnia complector, ambio, & contineo, & quæcumque sunt opumè perpericio, qui plantauit aurem non audier, & qui finxit oculum non considerat. psal. 93. Alius textus habet, In auribus meis sunt hæc, domini exercituum, Vbi loquitur ipse Propheeta, quasi dicat, Verba, quæ loquutus est dominus, resonant in auribus meis, id est continuè pulsant ad aures meas, & timorem incutiunt menti meæ, ne videlicet Deus irascatur aduersum nos, quod simus vsque adeò tardi, & segnes ad increpandum eos, qui talia agunt. Nec solum ea verba, quæ hucusque audiui, sed quæ mox sequuntur, vbi dicit dominus. Nisi domus multæ desertæ fuerint grandes, & pulchræ, absque habitatore, supple, non mihi am-

A plius fidem adhibeat, aut non quiescet ira mea. Quibus verbis committatur Deus his, qui adeò sunt solliciti, & studiosi in cumulandis opibus nec desistunt pro eorum cupiditatibus explendis alijs vim inferre. Propterea dicit Deus, Nisi domus multæ grandes, & pulchræ fuerint aliquando desertæ, mihi non credatis, aut ego non sum Deus, vel non deficiet, nec cessabit ira mea, Vbi est quædam figura, quam Apopsiophem vocant, quæ fit cum per iram, vel indignationem pars orationis reticetur, Vt est illud Virg: Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Deest enim hoc verbū puniam, quod subicitur. Et Plautus, non sum is, qui sum, nisi (supple) hoc fiet. Minatur ergo Propheeta hoc loco ijs, qui spes suas collocarunt in opibus, & ædificijs Urbis: futurum est enim, vt nihil illa omnia iuuent, cum venerit tempus desolationis: hoc idem Sophonias cap. primo prædixit, Soph. cap. 1. & inculcat; erit (inquit) fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: ædificabunt domos, & non habitabunt: plantabunt vineas, & non bibent vinum earum. Propterea dicit hic Deus per Propheeta. Nisi domus multæ desertæ fuerint, & c. dicite quod ego non sum Deus. Aut quemadmodum supra adiunximus, non quiescet furor meus. Propterea Sapiens egregie monebat. d. prouerb. 23. Noli laborare, vt dixeris, sed prudentiæ tuæ pone modum, ne erigas oculos ad opes, quas non potes habere, quia faciunt sibi pennas vt Aquilæ, & volabunt in cælum. Et paulo post subdit, Ne attingas paruulorum terminos, et agrum pupillorum non introeas, propinquus enim illorum, qui est Deus, fortis est, & ipse iudicabit contra te causam illorum: Tota nempe facultas, & copia diuinarum, quæ consistit penes domos, in tribus potissimè reperitur, videlicet in multitudine, & abundantia ipsarum, cum quis multas possidet domos, & prætorias, villas, & oppida: Deinde in pulchritudine, quod scilicet sint ritè, & summo cum artificio, & studio constructæ, & ædificatæ;

atq; in optimo situ constituta, & aeris salubritate, cœliq; aspectu, & amenitate prædotata. Postremo quod sint magnæ amplæ, & ingentis populi, & multorum cohabitantium capaces, & optimorum ciuium numero exculta. Hæc omnia complectitur illa Prophetæ comminatio, nisi domus multæ defert, & c. Sed nota quod non ab re Propheta mentionem fecit de domibus multis, pulchris, & magnis, quod scilicet desertæ erunt omnes, vt probet per locum à fortiori, quod si videlicet domus magnæ, pulchræ, & multæ deserentur, & desolabuntur, quantum magis erit de minoribus, & tenuioribus ædificijs? Nulli dubium, quod tota Vrbs deuastabitur, & domus supra domum cadet. Præter ea, quæ diximus, circa presentem textum iuxta editionem vulgatam, præstat etiam non parum afferre expositiones iuxta textum hæbreum, qui hæc verba nunc exposita, non per modum interrogationis, sed secundum assertionem accipit huc in modum. Vos agrum agro, & domum domui copulatis, vt uos soli habitetis in medio terræ, quasi uelit innuere. Vos omnia ad vos trahere, omnia præcipere, cuncta possidere tentatis, vt uos soli optimis quibusq; rebus fruamini, & uelut rerum domini, cuncta sub sint uestræ potestati, Sic etiam in 4. lib. Reg. cap. 4. intelliguntur ea verba, quæ dixit quaedam mulier sunamitis ipsi Eliseo. In medio populi mei habitato, Cum quaesita fuisset ab eo, si qua in re opus erat, illi vt faueret, & auxilium quoddam afferret apud Regem, siue Principem militiae. Quibus uerbis nihil certè aliud innuere uidebatur illa, nisi quod ipsa nullius erat indigens, & omnia ei necessaria, uel appetibilia præsto erant, & abundè, & copiosè supererant, ppterca dixit in medio populi mei habitato. Sic & de istis poterat dici, Vos agrum agro copulatis & c. Vt uos soli habitetis in medio terræ, id est vt nulla re prorsus indigeatis, sed omnia uobis abundè super sint. Quæ expositio, quamuis meo iudicio possit aliqua ratione probari, prior tamen est longè melior, & longè ma-

A iorem habet efficaciam ad confutandam, & condemnandam auaritiæ labem, tamen si D. Cyrillus uideatur modo quodam adhaerere posteriori expositioni. Sic enim ait, Si uos ò diuites, & præpotentes propinquoꝝ bona rapueritis, si vicinum odio habueritis, & ex suis sedibus deturbare, ac eijcere conabimini, vsu ueniet sanè vt uos soli habitetis regionem, exturbatis alijs omnibus; desolatam proinde terram, & uacuum habitatoribus habeatis, & quid nam proderit colere, & inhabitare terram habitatoribus destitutam, & pene desertam? Itaq; optimū, & consultiusimum erit, vt curent ea solum, quæ ad uitam se ipsa contentam, ac moderatam attinent: Quandoquidem portio tenuis cum timore Domini longè melior, q̄; multi prouertus cum iniustitia. Quemadmodum Prouerb. 16. Melius est parum cum iustitia, q̄; multi fructus cum iniquitate. Et ps. 36. Melius est modicum iusto super diuitias peccatorum multas. Hæc ad uerbum Cyrillus satis consona textui Hæbreo. Sed posteaquam nos de diuitibus, ac locupletibus sermonem suscepimus, non est prætereunda reprehensio, & admonitio Dicit Iacobi ad eosdem, dum inquit. Agite nunc, diuites plorate ululantes in miserijs uestris quæ aduenient uobis, diuitiæ uestræ putrefactæ sunt, & uestimenta uestra à tineis comesta sunt, aurum, & argentum uestrum eruginauit, & erugo eorum in testimonium uobis erit; & mādudabit carnes uestras, sicut ignis; thesaurizastis uobis iram in nouissimis diebus, ecce merces operariorū, qui mesuerunt regiones uestras, quæ fraudata est à uobis, clamat, & clamor eorū in aures Dñi Sabaoth introiuit. Quæ uerba profectò eadem ferè sunt, his, quæ hoc loco habemus, cum d. Esa. In auribus meis sunt hæc, dicit Dominus exercituum, seu Dominus Sabaoth. Vbi aduerte, q̄; clamor, qui peruenit ad aures Domini, ut supra diximus, quandoq; in malam, quandoq; in bonam partem sumitur. Clamauerunt iusti ad Dominū, & exaudiuit eos. Voce mea ad Dominum clamaui, & intendit mi-

Prouerb. 16.

psal. 36.

7.

hi. Vtrobiquè in bonam partem accipitur. At cum ait. Clamor sodomorum ad aures Domini puenit, in sinistram partem accipitur. Sed uide quod iste clamor, qui fit coram Domino, & ad aures eius pertingit, non est semper magna uocis emissio. ut not: Diuus Hieronymus cap. 4. ad Gal. sed est sc̄iæ, & dogmatum magnitudo, & cor conpunctum. Moyses enim supprimens linguam, cor ad Deum porrigebat, & Dominus illarum precum efficaciam, clamorem uocans, ait. Quid clamas ad me, & nihilominus illius uoces non audiebantur, impiorū autē opera, & affectus prauī absq; ullo uocis strepitu pariter ad deum clamare dicuntur, nō quidem ad propitiationem, & ad ueniam consequendam, sed ad uindictam, & punitionem subeundam. De quo clamore loquitur Esa: hoc loco, cum dicit: In auribus meis sunt hæc, uide licet, furta, rapinæ, et cupiditates, ac desideria, quæ nunquam habent finē Denique per clamorem hoc loco uoluit Propheta innuere nimis anxiam, et immodicam acquirendi cupiditatem, iniustam indignationem, iram, sensus et rati onis expertem, pugnas, contentiones, et rixas. Chrysost. Audi uistis nunc culpam, et prauum iudiciorum affectum, consequens est audiamus quæ illorum culpas pœna consequatur. Inquit enim decem iugera uinæ facient lagunculam unam, & triginta modij seminis facient modios tres. Quibus uerbis describitur, & designatur quæta sit futura sterilitas in agris, et uineis. Nempe quis non uidet quanta sit differentia in cultura decem iugerum ad lagunculam unam? Iugerum enim s̄m Pliniū lib. 18. cap. 3. est quantum terræ par bobum uno die arare potest. laguncula autem, uel ciatus, aut cadus est nas, uel mensura ualde impar, et improporcionata ad culturam uineæ, factam ex decem iugeris, uel iugeribus (utrūq; dici potest) Et quanquam nonnulli scriproes existimant hoc loco Prophetā hyperbaton fuisse usum, attamen, ut absq; tropis loquamur, arbitrator hanc lagunculam esse uelut aliquod delium paruum, quod nos materna lingua ca-

Tex. 8.

hi. Vtrobiquè in bonam partem accipitur. At cum ait. Clamor sodomorum ad aures Domini puenit, in sinistram partem accipitur. Sed uide quod iste clamor, qui fit coram Domino, & ad aures eius pertingit, non est semper magna uocis emissio. ut not: Diuus Hieronymus cap. 4. ad Gal. sed est sc̄iæ, & dogmatum magnitudo, & cor conpunctum. Moyses enim supprimens linguam, cor ad Deum porrigebat, & Dominus illarum precum efficaciam, clamorem uocans, ait. Quid clamas ad me, & nihilominus illius uoces non audiebantur, impiorū autē opera, & affectus prauī absq; ullo uocis strepitu pariter ad deum clamare dicuntur, nō quidem ad propitiationem, & ad ueniam consequendam, sed ad uindictam, & punitionem subeundam. De quo clamore loquitur Esa: hoc loco, cum dicit: In auribus meis sunt hæc, uide licet, furta, rapinæ, et cupiditates, ac desideria, quæ nunquam habent finē Denique per clamorem hoc loco uoluit Propheta innuere nimis anxiam, et immodicam acquirendi cupiditatem, iniustam indignationem, iram, sensus et rati onis expertem, pugnas, contentiones, et rixas. Chrysost. Audi uistis nunc culpam, et prauum iudiciorum affectum, consequens est audiamus quæ illorum culpas pœna consequatur. Inquit enim decem iugera uinæ facient lagunculam unam, & triginta modij seminis facient modios tres. Quibus uerbis describitur, & designatur quæta sit futura sterilitas in agris, et uineis. Nempe quis non uidet quanta sit differentia in cultura decem iugerum ad lagunculam unam? Iugerum enim s̄m Pliniū lib. 18. cap. 3. est quantum terræ par bobum uno die arare potest. laguncula autem, uel ciatus, aut cadus est nas, uel mensura ualde impar, et improporcionata ad culturam uineæ, factam ex decem iugeris, uel iugeribus (utrūq; dici potest) Et quanquam nonnulli scriproes existimant hoc loco Prophetā hyperbaton fuisse usum, attamen, ut absq; tropis loquamur, arbitrator hanc lagunculam esse uelut aliquod delium paruum, quod nos materna lingua ca-

A rattellum nuncupamus, aut aliquod huiusmodi uas aliquanto minus, aut etiam aliquid plus. Similiter penes discrimen, et proportionem triginta modiorum seminis inde collectos facilè percipitur quam magna fuerit sterilitas, et penuria utriusq; potus scilicet, et panis aut cibi, Non multo minor sterilitas fit it penè in uniuersa Italia sub anno Dñi 1590. & duobus sequentibus, in quibus, qui decem, uel duodecim tritici salmas agri solebant producere, uix unam, aut alteram prodixerunt, & in agro quodam fertilissimo non multū à Perusia distante, ubi singulo quoq; anno 118. & 120. salmæ tritici colligebantur, quodam anno uix 18. habitæ sunt tanta fuit sterilitas terræ. Id quod luculentè, & satis fusè describit Iosephus lib. 5. & 6. de bello iudaico, & ferè per totum illud uolumen. Ex his quæ diximus prius notandum est nō esse intentionem ipsius Prophetæ damnare eos, qui diuitias accumulantes, & multas domos, & plures agros coemere nituntur, modo id fiat citra iniuriā ipsius Dei, & proximi, nec studeat in huiusmodi negotio, & mercatura circumuenire proximum, neq; in eis tantam adhibeat curam, ut obliuiscatur operum Dei, & mandata eius non requirant: hoc innuit David psal. 61, d. Diuitiæ si affluant nolite cor apponere. Verum de hac re quo nam pacto diuitijs, & opibus cumulandis inhiare contingat absq; Dei offensa, aliàs fusiùs, & copiosius forsan ostendemus. Sed interim uidere licet. D. Thomam 2.2. q. 118. quaestionibus de malo q. 13. dein de super his considerandum est quod attinet ad instructionem nostram, & ad mores componendos. Putandū namq; est nos fore agricolas, nobisq; incumbere, vt agrum nostri cordis, & animi ita colere studeamus, & tale semen inferere, vt ex vno modio multo plures colligamus, hoc est ex vna uirtute, & dono nobis à Deo collato procuremus Dei gratia præueniente, multos fructus producere, vt cum illo prudente, ac solerti famulo dicere possimus, Domine quinq; talenta tradidisti mihi, ecce alia

psal. 61.

Ter. 5.

ce alia quinq; lucratus quibus, Math. 25. Sequitur textus. *Vt quis consergitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam, vt vino astuctis. Cithara enim, & lira, & tympanum, & tibia, & vinum in consergijs vestris, & opus Domini non respiciatis, nec opera manus eius consideratis.* Omnes ferè sacri Doctores, & interpretes sanctarum scripturarum in hanc penè sententiam conueniunt, vt duo fuerint præcipua mala, & grauiore culpa quibus populus Israeliticus Deum offendit, & auersus fuit ab eo, videlicet Auaritia, & luxus, aut libido, vt nunc etiã diximus. Præterea cum mox fueriteis comminatus sterilitatem terræ, & desolationem Vr bis pp insignem avaritiam, nunc eisdem comminatur ob luxum, & lasciuam, ac immoderatas delicias. Hoc indicat illa interiectio, *vt*, Quæ, vt diximus in 1. capite huius operis, accipitur plerunq; tanquam nota, & signum comminantis, & quandoq; tanquam nota cõdolentis. Hic ergo comminatur illis ob nimium luxum quantum ad abusum & deprauationem ciborum, & iuxta D. Thomam, notat eorum conuiuia, & commestationes penès quinq; conditiones, videlicet præproperè, lautè, nimis ardentè, & studiosè. Cõtra quos etiã sapiens Prouer. 23. vehementer insurgit, & comminatur, cum inquit cuius? cuius Patria? cui rixæ? cui foue? cui sine causa vulnera? cui suffosio oculorum? nõne hic qui cõmoratur in vino, & student calicibus potandis? & paulo ante blandè nos monet dicens, Noli esse fili in conuiujs potatorum; nec in commestationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes simbola confumentur, & vestietur pannis dormitatio. Vnde non ab re Propheta etiam insurgit, & minatur istis ebrijs, & potatoribus, quia non solum student suam ingluuiè explere, sed præproperè, & importunè citra horam, & consuetudinem humani conuictus ebrietati incumbunt, & eam sectantur, ita vt nihil magis cogitent, neq; vlli rei tantopere inuigilent, ac ipsius ebrietati, & potationi. Nec semel i die, & quousq; necessitati natu-

Prou. 23.

rae, superque fuerit satisfactum, sed mane quasi prima hora diei è stratis exurgunt, vt inebrientur, atq; ita semper & assidue vsq; ad vesperam, hoc est ad finem vsq; diei ad ebrietatem sectandam, & potandum insistent; sed vice versa prius potationibus incumbunt, i de postmodum ebrietatem sectantur, *Vt vino astuctis.* Quæ particula bifariam potest exponi, vel casualiter; vt more scholastico loquamur, vel consequutiue, quod propterea ad ebrietatem sectandam, & ad vesperam vsq; potandum persistebant, vt vino astuctis, vt incalescerent vino, & vndequaq; æstum, & calorem, imo potius ignem, foras emitterent, aut fudicamus, Illos ex nimia ebrietate, & ex nimio, ac superfluo potu vino astuctis, & totos fore ignitos, & calefactos. D. Ireneus opinatur hunc locum Prophetæ esse ferè eundem cum eo, qui apud lucam legitur de diuite Epulone, & Lazaro medico, ostendens hanc fore intentionem Prophetæ in hoc loco demonstrare scilicet quod ludæi dediti voluptatibus, ac delictijs, oblitii sunt Deum, & roin se in maximas calamitates inciderunt, vt contigit illi Epuloni. Hic ergo apparet prima conditio, aut prima species eorum qui crapulæ, & ebrietati incumbunt; cum verò dicit ad ebrietatem sectandam, innuitur illa istorum Epulonum conditio quod ardentè, & magno cum desiderio, & feruore seu potius furore ad ebrietatem accurrunt. Cum verò subditur, vsq; ad vesperam in potationibus persistunt. Palam ostenditur quod nimis, & citra vllam necessitatem vino se ingurgitant, oblitii illius vulgati diciturij (Ne quid nimis). Quod autem studiosè, & summa cum diligentia huiusmodi commestationibus se se dederint; insinuat ex eo, quod mox subdit. videlicet Cithara, & Lira, & Tympanum, & Tibia in conuiujs vestris adducitis: non enim satis erat, vt varia ferculorum genera excellentè, & summo cum studio condita, & preparata secum attulissent, Verum vt nihil omnino deesset eorum, quæ ad voluptates, & ad delicias parari cõsueverunt; ad cumulum, & comple-

mentum voluere adduci Citharam, & Liram, & huiusmodi musica instrumenta, quæ licet fuerint instituta, & adiuuenta ad laudandum Deum, verum datorem, & largitorem omnium bonorum, transtulerunt, & vti voluerunt ad explendas suas cupiditates, & prouocandam libidinem. Cum postremo subditur; & vinum in conuiujs vestris, designatur quæ lautè, & speciosè conuiuare, & epulari curauerint, quandoquidem conuiuia non nisi magno cum apparatu; & esculentis exquisitis, ac poculentis fieri solent. Re vera lauta conuiuia, & modestè preparata non sunt omnino damnanda, sed eorum immoderatus, & superfluus abusus à Deo damnatur, et hoc loco latenter reicitur. Legimus enim Dominum interfuisse nuptijs, et Angelos conuiuio exceptos, et Iob filios fecisse conuiuium fratribus suis, et sororibus. C. Diuus Gregorius primo Mor. capitulo 5. dicit quod conuiuia vix sine culpa celebrari possunt. et lib. 2. cap. 37. epist. describit qualia esse debent conuiuia. De conuiujs, et conuiuiantibus loquitur Plinius lib. 2. 8. 2. 8. lib. 2. cap. 2. sed parum ad rem nostram, nos optulante Deo fufus in fine huius operis de conuiujs agemus. Quare expetendum est, & exequutio ni mandandum sapientis decretum ecclesiast. 9. cum inquit, Viri iusti sint tibi conuuiæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio, & in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis altissimi, & prouerb. 23. quãdo federis, inquit, vt comedas cum Principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, & statue cultrum in gutture tuo. Si tamẽ habes in potestate animam tuam, ne desideres de cibus eius, in quo est panis mendacij. Non est opus hoc loco recensere, & ad memoriam redigere singula mala, & incommoda, nec non quot, & quæ contigerunt in conuiujs proditones, & homicidia, quæ potest quis à varijs scriptoribus tum sacris, tum prophanis absq; vllò negotio excipere. Et quemadmo-

Conuiuia nõ sunt omnino damnanda.

Greg. li. 1. mor. cap. 5.

Plinius lib. 2. 8. lib. 2. cap. 2.

Ecclesi. 9.

Prouer. 23.

dum non simpliciter conuiuia esse danda censemus, neq; etiam vti quãdoq; & delectari instrumentis musicis; Ita neq; etiam damnandi sunt omniquaq; qui mane consergunt ad potandum, & corpus reficiendum, sed nimia anxietas, & sollicitudo, aut etiam superfluitas, & immoderatus excessus, & potus. Potest enim contingere quod aliqui mane comedant, & quadam tenus reficiantur, vt possint reliquum diei rebus agendis incumbere, aut alia corporis exercitia peragere. At qui secus faciunt, hoc loco manifestissimè damnantur. Iuxta illud Prouer. 23. Quando euigilabo dicebat ille, crapulator, & ebriosus, & rursus vina reperiam? Sic etiam Ecclesiast. 10. scriptum est Vãter, ræ, cuius Principes mane comedunt. Quod autem attinet ad illa musica instrumenta, quæ Esaias hoc loco enumerat, tam etsi non multum ad rem conferat, ne quis tamen existimet illa esse oonyma, libet singula describere, & explicare discrimen inter ea. Cythara ergo dubio procul, vt de ea loquimur, est profectò musicum instrumentum, de quo Diuus Hieronymus hoc loco facit mentionem, & plures alij: qui autem sint ipsius inuentores, non satis constat, sed Plinius lib. 7. cap. 56. multos enumerat. Lira etiam, quamuis, & ipsa multa significet, hic tamen sumitur pro musico instrumento, in quo quot sunt fides & corda, tot resonant voces, de qua Ouid: 10. Metamorph. & alij quoq; mentionem faciunt, vt Plinius lib. 9. cap. 10. dicit habere formam testudinis, neq; multum differt à Cythara, licet sub his temporibus aliud per Cytharam, aliud per Lyrã capiatur; Huius inuentorem dicit fuisse Mercuriũ, quidam Apollinem; nos autem dicimus fuisse Deum viuum, & verum, à quo õnis harmonia, & quicquid boni est ab eo procedit. Tympanum verò multis modis accipitur, vt est videre apud varios scriptores, hoc tamen loco sumitur pro quodam instrumento, quod baculo, aut virga, vel etiam quãdoq; manibus pulsatur; Estq; ex vna parte

Prouer. 22.

Ecclie. 10.

Cythara.

Plinius lib.

7. cap. 56.

Lira

Tympanũ.

parte planum, membrana clausum, in-
 tus verò vacuum, de quo Ouid. 4. Me-
 tamorph. Quacunq; ingrederis cla-
 mor iuuenilis, & vnà, Femineq; vo-
 ces, impulsaq; tympana palmis. Et
 Exo. 15. Sumpfit Maria Prophetissa
 tympanum in manu sua. De tympano
 loquitur Aug. psal. vlt. quod fit de co-
 rio siccato, atq; firmato. Tibia est aliud
 instrumentum musicum oblongum,
 teres, & foraminosum, quod inflatum,
 & digitis modo adductis, modo redu-
 ctis temperatum, non ingraturam, &
 iniucundam reddit Symphoniam, &
 vulgo dicitur Pifera, vt reor. Dicit er-
 go Esaias, Cythara, & Lyra, & Tym-
 panum, & Tybia, & vinum in conui-
 uijs vestris, (supple, adductis, & affer-
 tis) & opus Domini non respicitis, nec
 opera manuum eius consideratis. Per
 opus Domini, quamuis multa possint
 intelligi, tamen hæc præcipua mihi
 veniunt in mentem, Primum, vt per
 opus Domini intelligamus causam, &
 rationem; qua Deus voluit hæc fieri,
 quandoquidem sunt facta ad laudan-
 dum Deum, & Dauid nouissimo psal.
 Laudate Dominum in sono tubæ, psal-
 terio, & Cythara &c. Conuenit qui-
 dem laudare Deum in tympanis, & cy-
 tharis, & alijs musicis instrumentis mo-
 do nihil impurum, aut prophanum il-
 lis misceatur. vt Concil. Trid. Sess. 22.
 Vos autem illa operamini, & eis abuti-
 mini ad luxum, & luxuriam, & ad ex-
 citandam concupiscentiam ad omne
 opus prauum. Aut opus Domini hoc
 loco intelligitur dignitas, & conditio
 naturæ humanæ, aut finis, in quem,
 et ad quem Deus fecit hunc hominem,
 opus inquam admirandum, paulo mi-
 nus ab Angelis imminutum, gloria,
 & honore coronatum. & vniuersæ crea-
 turæ principem constitutum. Vos
 itaq; opus Dei non respicitis, idest di-
 gnitatem, & conditionem vestram, nec
 finem, in quem, & pp quem estis pro-
 ducti, animo perpenditis, & vobis ip-
 sis, non solum prouidere, sed omni co-
 natu obesse contenditis. Aut etiam
 opus Domini nequaquam respicere ius-
 te culpamini, quia scilicet nihil ad eius
 honorem, cultum, et obseruantiam

A facere videmini, cum tamen omnia
 bona vobis suppeditent ab eodem vo-
 bis abundè donata. Deniq; opus Do-
 mini est passio Christi, et mors eius,
 quod certè est magnum pietatis o-
 pus, quia tunc mors mortua fuit, et prin-
 ceps huius mundi erectus est foras, Nō
 ergo decet dum dominus noster se ex-
 ponit morti, et passioni, nos delictijs,
 et voluptatibus operam dare, opus er-
 go Domini tam magnum, tam salubre,
 tam viuificans non respicitis, nec ope-
 ra manuum eius consideratis. Opera
 quippe manuum Dei sumus nos ipsi,
 sic enim dixit ipsemet per Prophetam,
 opus manuum mearum tu es, hæreditas
 mea Israel, et nos quoq; eum depre-
 cantes dicimus, opera manuum tua-
 rum ne despicias. Et psal. 118.
 Manus tuæ Domine fecerunt me,
 et plasmauerunt me, da mihi intel-
 lectum. Postremò opera manuum
 eius sunt ea, quæ ipse, tum ad manife-
 standam gloriam nominis sui, tum ad
 vtilitatem nostram operatus est in no-
 bis, Quæ sunt aded nota, & manifesta
 vniuerso Orbi, vt nulla possint ratione
 celari, & abscondi, cuiusmodi sunt, cre-
 atio, Redemptio, Gubernatio, conser-
 uatio, Protectio, & multa alia huius
 generis beneficia, quæ longum esset re-
 censere, & ex sacris literis vtriusq; le-
 gis facillimè colliguntur. Vnde De-
 uter. 32. dicit Moyses, non nē ipse est
 pater tuus qui possedit te, fecit te, &
 creauit te? Nōnē hic est ille, cuius
 verbo cæli firmati sunt, & spiritu or-
 ris eius omnis virtus eorum? Nonnē
 ipse est, qui aperit manum suam, & im-
 plet omne animal benedictione? Pos-
 tremo nonnē ipse est qui dat omnib;
 affluenter, & non improperat? Tu
 autem popule stulte, & insipiens hæc
 opera non consideras, quæ sunt opera
 dumtaxat manuum Dei? Dominus sol-
 us dux eius fuit, & non erat cum eo
 Deus alienus. Non ne manus domini
 fecit hæc omnia? Sed vide ne fallaris
 quoniā licet manus Dei sit extensa, &
 porrecta ad protegendum nos, & cus-
 todiendum, habet etiam manus ad pu-
 niendum, & condemnandum eos, qui
 obliuiscuntur domini creatoris sui,

lus

quiq; creaturas ad nostram salutem, &
 obsequium productas in propria eius
 damnationem conuertunt, quibus per
 Hieremiam hunc in modum cōmi-
 natur Dominus, Ego debellabo vos
 in manu extenta, & in brachio forti,
 & in furore, & in indignatione, & in
 ira grandi. Et Dauid, Domine per-
 cussisti inimicum, & in multitudine
 gloriæ tuæ deposuisti omnes aduersa-
 rios tuos. Et Deuter. 32. Ignis inquit
 successus est in furore meo, & arde-
 bit vsq; ad inferni nouissima; & parū
 infra; Videte, inquit, quòd ego sim
 solus, & non sit alius Deus præter me;
 ego occidam, & ego viuere faciam, per-
 cutiam, & ego sanabo, & non est qui
 de manu mea possit eruere; & si acue-
 ro vt fulgur gladium meum; & arripu-
 erit iudicium manus mea, reddam vl-
 tionem hostibus meis & his, qui me o-
 ciderunt, retribuam. Opera ergo ma-
 num eius considerare, & quæ nobis
 contulit beneficia memoria frequen-
 ter repetere necessum est: quas etiam
 pœnas, & quæ supplicia sumat de pec-
 catoribus, licet quandoq; dissimulet
 peccata hominum pp pœnitentiã. Ve-
 runtamen cum nos obdurescimus, &
 in peccatis persistimus, & pœueramus
 extendit manum suam super nos.

Quod probè considerans Iob pre-
 cabatur Deum, sic dicens. Manum
 tuam longè fac à me, & formido tua
 non me tectat. Et D. Paulus ad Hæ-
 breos 10. Horrendum est inquit inci-
 dere in manus Dei viuētis. Illi deniq;
 opera manuum Dei non considerant,
 qui ex creaturis visibilibus inuisibilia
 Dei, hoc est sempiternam eius virtutē,
 atq; diuinitatem non comprehendunt,
 hiscerebus terrenis, & caducis nimum
 addicti, & seculi huius delictijs, & vo-
 luptatibus obcæcati. Et pp hæc igno-
 rantiam, sicut inconsiderationem, aut
 potius diuentiam. D. Deus per Pro-
 phetam, Populus meus captiuus ductus
 est, quia non habuit scientiam, & nobiles
 eius interierunt fame, & multitudo eius
 siti exaruit. Sed priusq; ad huius parti-
 culæ expositionem accedamus, notan-
 dum est, & frequenter animo repeten-
 dum, quod notat Diuus Hieronimus

A videlicet, Multos reperiri, &
 mane confurgunt ad ebrietatem sectā
 dam, per hanc ebrietatem omnem ani-
 mi perturbationem, & prauum menti
 affectum capiendo, quippe qui non so-
 lum vbi è pueritia, & ephebis excessere-
 rint, sed in ipsa quoq; pueritia vitijs, &
 turpitudinibus se se dedunt, & conta-
 minari permittunt, & quod deterius est
 vsq; ad vesperam. i. ad finem vsq; gra-
 tis in malo perseuerant. Heu heu Do-
 mine quam pauci sunt illi, qui custodi-
 unt innocentiam suam, & conseruare
 nouerint sui corporis integritatē? Ple-
 riq; ex his sunt pueri centum annorum
 qui cum ad decrepitam ætatem deue-
 nerint, debiles sunt vsq; aded effecti,
 & ita viribus defuituti, vt è cœno pec-
 catorum nequeant villo pacto resilire.
 Quarè infelicissimi sunt illi, qui vsq;
 ad hanc ætatem, gulæ, & ventri, cæ-
 terisq; voluptatibus addicti non intelli-
 gunt opera domini, & finem vitæ eorū
 Pergar ergo, & surgat velociter vnus-
 quisq; & cum Dauide precetur Domi-
 num dicens. Domine vsq; in senectā;
 & senicem ne dereliquas me. Nec ti-
 bi sit satis ea verba ferre; Delicta iu-
 uentutis meæ, & ignorantias meas ne
 memineras, sed potius adde, & dicas.
 Delicta totius vitæ meæ, & ignorantias
 meas ne memineras, vt aliquando
 cū eodē Propheta dicere possis. Ve-
 lociter exaudi me Domine, quia defe-
 cit spiritus meus. Dicebat ergo Deus
 per prophetam, Propterea populus me-
 us captiuus ductus est, quia non habu-
 it scientiam. Sed qua scientia carue-
 runt? ea scilicet quam habere potue-
 runt, & habere tenebantur, quo fit vt
 omnino inexcusabiles habeantur. Nō
 habuerunt inquam scientiam, idest in-
 telligentiam sanctarū scripturarum,
 nolebant audire Prophetas, sed potius
 illos deridebant, & subinanabant quod
 crimen impingit illis saluator, cum
 Iohannis cap. 5. inquit. Scrutamini Iob. cap. 6.
 scripturas, in quibus vos putatis vit-
 tam habere, & illæ sunt, quæ testi-
 monium perhibent de me, & non
 vultis venire ad me, vt vitam ha-
 beatis, & in calce.

Nolite putare quia accusaturus
 sum

sim vos apud patrē, est qui accusat vos Moyſes, in quo speratis. Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan et mihi, de me enim ille ſcripſit, ſi autē illius literis non creditis, quomodo verbis meis crederis? D. Baſilius apertē te ſtatuerat quod Iudei occupati, ac dediti cōuiuijs, & epulis nullū ſibi reliquere locum ad contemplantum ſcripturas, & cognoscendum Deum. Textus 70. interpretum ſic habet. Populus meus factus eſt captiuus, quia nō cognouerunt Dominum, Textus h̄breus. Populus meus captiuatus eſt propter non ſcere, aut non cognoscere gloriā eius. i. ipſius eiusdem populi, cuius gloria erat Xps vt dixit ſimeon, lumen ad reuelationem gentium, & gloriā plebis tuæ Iſrael. Quod autem populus ille fuerit factus, & ductus captiuus nulla indiget probatione, hoc enim re ipſa uidemus, & ipſimet ſuo eorum malo experiuntur, qui, & ſi alijs in captiuitatem fuerint adducti, ad propria tamē aliquando redierunt, ſed poſt paſſionē Chriſti eam captiuitatem ſunt perpeſſi, à qua non modo non ſunt liberati, ſed neque unquam liberi erunt. Huc etiam ſpectat quod legitur ſapient. 13. Vani ſunt omnes homines, quibus nō ſubeſt ſcientia Dei. *Et nobiles interierunt fame*, quia .s. tota aut maior vis malorum recidit, & reorta eſt in capita Phariſeorum, & Principum, quorum erat inexplebilis cupiditas, interierunt fame. *Et multitudo eius ſiti exaruit*, quia tanta erat penuria non modo vini, ſed & ipſius aquæ, vt nequaquam ſatiſſiſſet ad refrigerandam, & extinguen- dam ſiti ipſius multitudinis. Quod autem hæc omnia, quæ hucusq; diximus verā exiſtiterint, videre oportet Ioſep. de bello Iudaico. ſep. 4. de bello Iudaico cap. 2. 2. & lib. 6. cap. penultimo, & per totum, &c. ſide dicendū eſt quod ex adipe prodiit iniquitas eorum, & tranſierunt in affectum cordis &c. *Propterea dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuum abſq; vilo termino, & deſcendent fortes eius, & ſublimis gloriſiq; eius ad eum, & incuruabitur homo, & humiliabitur vii, & oculi ſublimium deprementur.*

Luc. 1.

Ioſep. de bello Iudaico.

Tex. 11.

A Proſequitur cſaias enarrare incommoda, p̄nas, & ſupplicia, quæ ſequuta ſunt iudæos pp̄ immane illud facinus, quod perpetrarunt, & commiſerunt aduerſus Chriſtum dominum filium Dei. Nuper dixit, quod ob hanc cauſam populus ille captiuus ductus eſt, & nobiles interierunt fame, & multitudo eius ſiti exaruit. Vide quæ ſo, & conſidera pulcherrimam antitheſim, & quomodo ſerē ſingula ab eis cōcupita cōtrarios pepererēt effectus. Volebant illi ſummo mane ſurgere ad ebrietatem ſectandam, nunc vice verſa fame, & ſiti moriuntur, quæ quidem mors eſt magis dura, & acerbior, quàm occidi gladio, quemadmodum dicebat Hierem. Tren. 4. Deinde ipſi potabant, & crapulabantur lōgē plus debito, & nullus erat finis epulandi, ac potandi, Nunc poterunt abſq; vlla difficultate ſaturari, quia **C**adeſt infernus, quia aperuit os ſuum, & ipſi vnā cum Diabolo habebunt omnem ſaturitatem, ſed longē diuerſam ab ea, quam olim concupierant, & hoc eſt, quod nunc dicit Propheta, *Propterea dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuum abſq; vilo termino. q. d.*

Vos nihil vltra, & nihil magis curare vidēbamini, quam ventrem implere, & omnibus delicijs, & voluptatibus exaturari, iam nunc habebis veſtri comparem veſtræ cupiditati, & vitæ rationi conſimilem; Vos omnia deglutire, ac deuorare cupiebatis, en præſtō eſt, qui itidem concupiſcat, & exequatur, Infernus inquam, qui dilatauit animam ſuam ideſt ſe totum exhibuit, & aperuit os ſuum, & voraginem ſuam præ ſe tulit ad deglutendas animas, & aperuit os ſuum abſq; vilo termino, vt nunquam ſit ceſſaturus, neq; deſatigandus, aut vlli parſurus, quō omnes indiftin- tim abſorbeat, qui digni fuerint eius habitaculo. Nota quōd Prophe- ta vitur hoc loco quadam figura, quæ vocatur Proſopopeia, & poſſumus etiam tutō appellare Metaphoram, quā ostendit infernum eſſe velut cete grandem, aut aliud quōdam monſtrum ani- matum

matum, quod velit omnes deglutire, quōd q; habeat animam, & os velut cetera animantia. Hoc eſt quod dicit, dilatauit Infernus animam ſuam, ideſt affectum, & deſiderium ſuum abſorbēdi, & deuorandi omnia. Et hoc perinde eſt, ac ſidicamus, Infernus præſtō eſt, patet, & obuium offert ſe cuiuncq; voluerit ingredi eius domicilium, & habitare in eo, & cum eo. Dicit Gregor. per hæc verba voluiſſe Prophetam explicare immenſam eius loci latitudinē. Deinde aduerte, quōd hoc nomen Infernus non vno tantūmodo ſumitur, neq; rem vnā ſignat. Quandoq; quidem ſumitur pro Gehenna, & pro loco damnatorum, & hoc, meo quidem iudicio, eſt proprium eius ſignificatum, iuxta illud Lucæ, Mortuus eſt diues, & ſepultus in inferno, Aliquando pro loco patrum veteris teſtamenti, & puerorum, quorum anima non fuere aqua baptiſmi abluta, iuxta illud Per: Loquentis de Chriſto quem Deus ſuſcitauit ſolutis doloribus inferni, ideſt limbi 3. pro loco purgationis, iuxta illud Apoſtoli, omne genus ſelectatur cœleſtium, terreſtriū, & infernorum 4: ſumitur pro loco, in quo mortuorum corpora humanantur, iuxta illud Gen: Deducetis canos meos ad inferos. 5: ſolet accipi pro ſeparatione animæ à corpore, quæ mors nūcupatur, iuxta illud Prouerb. 30. Tria ſunt, quæ nunquam ſatiantur, videlicet Infernus, hoc eſt mors, os vuluæ, & terra, quæ non ſatiatur aqua: & ignis, qui nunquam dicit ſufficit. Et poſtremo ſolet appellari etiam infernus ſtatus illorum, qui ſunt in maxima anguſtia conſtituti, iuxta illud Davidis. Eduxiſti animam meam ex inferno inferiori. Non ignoro tamen pleroſq; in alium ſenſum accipere hoc loco infernum inferiorem, at infernum nunc **E**puto nō incongruē poſſe accipi tribus, aut quatuor modis mox enumeratis; Infernus inquam, hoc eſt locus damnatorum, nulli dubium poteſt intelligi aperuiſſe os ſuum ad deglutendas, & perpetuē torquendas eorum animas, qui crucifixērunt Dominum, neq; etiā dubium alicui eſſe poteſt, quin pleriq;

Infernus m̄p̄r accipitur.

Cap. 16.

Cap. 44.

eorum, qui perſequuti ſunt Dominum, fuerint in mortem adducti, cum multa millia hominum legantur interrempta in illa obſidione Hieroſolimitana, tum gladio, tum peſte, & ſæuiſſima fame, Dicere etiam poſſumus eo tempore, quo fuerunt obſeſſi, & poſtmodū deuicti, & ſuperati, fuiſſe in maximis anguſtijs conſtitutos. Et quamquam multa eorum corpora inhumata extiterint, & pleraq; à canibus dilacerata, nonnulla in fluuium proiecta, multa etiam igne combuſta & in cinerem redacta; attamen & iſta, quæcunq; fuerint illorum corporum ſepultura, dicere poterimus quōd & illa fuerint illorū infernus. Nec volo prætereire quōd memini me legiſſe apud quōſdam Hiſtoricos, quōd multi ſummo ſtudio quærebant propinquoꝝ corpora ſepelire, nec vilo modo poterant. Dicit ergo textus, propter ingentia illorum ſcœlera dilatauit infernus animam ſuā, & aperuit os ſuum abſq; vilo termino, quid tum ſequitur? *Et deſcendent fortes eius, & ſublimis gloriſiq; eius ad eum.*

Vide quæſo rerum conſequentiam Illi primum nimium ſtudebant, & ſuperfluam curam adhibebant in conuiuijs, in condiendis epulis, & maximis viris ad epulas conuocandis. Nunc omnes, magni, & parui, nobiles, & ignobiles, diuites, & pauperes deſcendent in infernum, & humiliabuntur. Per iſtos gradus hominum, videlicet fortes, ſublimes, & glorioſos, ſecundum quōſdam Propheta intelligit homines cuiuſcunq; ſtatus, ideſt ſummos, hoc eſt magnates, medios, & iſimos, quōd .s. de quocunq; ſtatu homines vtriuſque ſexus deſcendent ad Inferos, eo modo quo diximus, Et quemadmodum dicit pſal. 48. Introhibet in progenies patrum ſuorum, & vſq; in æternum non videbit lumen: præter quōſdam pauperes, qui dimiſſi ſunt liberi; & nonnullos etiam de primis, & locupletibus, qui captiui ducti fuerunt, vt eſſent ludibrio omnibus hominibus; & dura, & aſpera ſeruitute teneantur; cæteri ſerē omnes fuerunt interempti. Ego autem (pace aliorum dix- rim)

Pſ. 48.

rim) per fortes existimo Prophetam intellexisse, eos, qui robore corporis confidebant, neq; suspicabantur, aliquid posse eis accidere mali: Per sublimis eos, qui erant in dignitatibus constituti, & suspiciebantur ab omnibus, velut illis præminentes. Per gloriosos eos intelligo, qui ob honorem, & reuerentiam olim sibi præstitam, plurimum de se præsumebant, & vanè admodum gloriabantur. Per populum, cuius etiam hoc loco meminit, eum accipi existimo, qui huiusmodi magnatibus adhaerebat, & eorum virtuti, & animositati confidebat, plurimum. Vnde sequitur Propheta, & dicit, *Et incuruabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur, quasi idem repetit quod nunc, nunc dixerat, verum id facit vt magis imprimat, corroboret, atq; confirmet.* Incuruabitur ergo homo, qui s. potens erat in diuitijs, & opibus: Incuruabitur inquam, quia dimittent eum, & inclinabunt, ne possit eleuare faciem, vincietur, & ligabitur, vt ducatur ad spectacula, & obijciatur bestijs, & feris in ludum, & contemptum, inhonorabitur vir, qui prius magno in precio habebatur postmodum verò pro nihilo aestimabitur, & risui, ac despectui habebitur: oculi sublimes deprimentur, idest qui alta sapere videbantur, et nihil præter se fore, aut esse existimabant, deprimentur, idest deijcientur, & infimo loco habebuntur. Nec mirum, quòd oculi sublimium deprimantur, quando auctores, & causæ interitus fuerunt sibi, & alijs: Nec fecus fieri poterat, vt mortis terrore, & intolerabili calamitate detenti, non humiliarentur. Hæc erunt præmia digna his, qui Christum contempserunt, qui manè surgebant. ad ebrietatem sectandam, & vsq; ad vesperam illam vitæ consuetudinem protrahabant, quiq; non intelligebant opera manuum Dei, nec habebant, idest habere noluerunt scientiam sanctarum scripturarum; hi profecto sunt; ex eorum numero, quos infernus, aut mors, aut perpetuus cruciatus deglutiuit. Contra verò, & vice versa dicit Textus.

A *Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio, & Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.* 13.

Existimabant Iudæi Christum Dominum esse penitus deletum, atq; extinctum, at oppositum palam vsu venit, & patefactum est. Cum enim suo recto, & sacrosanto calculo in populum superbum, & voluptuosum animaduertit, exaltatus est, & commendatus, tanquam iustus iudex, & Sanctus, potens, & verus, cum ea quæ de ipso prædicta sunt, in effectum deducuntur. Exaltabitur ergo dominus in iudicio, qui prius iudicabatur iniustus. Proinde rogabat Deum, dicens, Iudica me Deus, & discerne causam meam. Et apud Io. 17. inquit, Pater iuste, mundus te non cognouit. Et Deus sanctus sanctificabitur in iustitia, idest Sanctus, & iustus apparebit, iuxta illud, Quod petimus in oratione, dicentes; Sanctificetur nomen tuum, i.

C Sanctum credatur, agnoscat, & ab omnibus prædicetur, quippe qui prius seductor, malefactor, & violator legis, ac blasphemus dicebatur. Exaltabitur ergo dominus exercituum in iudicio, quia iuste iudicabit gentes, & dominabitur populis, & Deus Sanctus Sanctificabitur, idest reputabitur, & declarabitur in iustitia, quia .s. iustus, bonus, & Sanctus, & ab omni labe semotus, & seiunctus, sicut ipse dixit, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et apud Ezech. cap. 15. Et scietis, quia ego dominus cum posuero faciem meam in eos, & dederò terram inuam, & desolatam, eo quòd præuaricatores extiterint.

Et pascentur agni iuxta ordinem suum, & deserta in vbertatem versa aduenæ comedent. 14. *15.* *14.* Iste Textus, & hæc particula multas habet expositiones, & valde diuersas, quemadmodum etiam varij sunt textus, ac translationes. Nos iuxta textum vulgatæ traditionis prius exponemus secundum sensum literalem, deinde secundum allegoriam. Iuxta sensum literalem quidam intelligunt per agnos ipsamet animalia, quæ comesta erant ab hostibus, quemadmodum & deserta in vbertatem versa ab eisdem hostibus

hostibus, & aduenis diripientur, & comedentur, & hæc est pœna respondens illi culpæ, & vanæ cupiditati, qua nobiles iudæorum curabant lautè, & opiparè sua facere conuiuia, & lectissimis cibus ea referre: Deus autem in eorum pœnam permisit, quòd agni, & cætera animalia comestibilia pascerentur ab extraneis iuxta ordinem suum, idest prius meliora, & pinguiora, post hæc deteriora. Vel agni pascerentur, idest pascuæ habebunt iuxta ordinem suum, idest turò, & absq; eo, quòd in fugam vertantur, aut greges confundantur. Non est admittenda eorum sententia, qui existimant ab eodem populo iudæico agnos, & deserta in pinguedinem versa esse comedenda, quos dicunt vocari hoc loco aduenæ, quia scilicet fuerunt aduenæ in terra Chaldeorum, Non est inquam admittenda ista expositio, quia maximam vim infert textui, non enim esset imprecatio, sed boni auguratio, & prædictio. Dicamus ergo, vt iam dictum est, quòd post obfidionem, ac desolationem ciuitatis Hierusalem, & totius Iudææ pascentur, & assumentur agni, & cætera quæq; animalia, & quæcunq; loca ad meliorem frugem reducta ab ipsius hostibus, siue alijs nationibus, pascentur inquam, idest auferentur, & illis potentur. Allegoricè verò, & iuxta sensum spiritualem dicimus qd per agnos debemus intelligere viros pios, & Sanctos, qui adhaerebunt Christo, & propter puritatem, & mansuetudinem appellantur agni. Hi inquam pascent, & nutrientur iuxta ordinem suum, idest absq; vilo impedimento, dicunt aliqui; sed melius est vt per ordinem intelligamus desiderium, & voluntatem, seu intentionem, quòd videlicet homines pij, & Christo per fidem coniuncti tempore quo Christus fuerit exaltatus, & declaratus Dei filius, & lex etiam Euangelica fuerit propagata, & recepta, pascentur iuxta ordinem suum, idest iuxta eorum intentionem, ac voluntatem, & maximam cum libertate nemine eos impediente, ac distrahente. Pa-

A scentur inquam à Domino in pascuæ vbertatibus; et ingredientur, & egredientur, ad libitum suum, et pascuæ inuenient, vt habes apud Iohannem cap. 10. Huiusmodi autem animalium pastus, & hæc tanta eorum libertas ingrediendi, & egrediendi vbicunq; vel quòd cunq; voluerint, signum est, et argumentum quietis, et pacis, quæ futura est tempore gratiæ, & legis Euangelicæ. Deserta verò in vbertatem versa aduenæ comedent, hoc est lex vetus, & promissa patrum à iudæis deserta, idest non intellecta, neq; approbata, Versa in vbertatem, idest in gratiæ pinguedinem resoluta. Aduenæ comedent, idest gentes, quæ erant alienæ à Dei cultu, & expertes legis diuinæ, vt verè adimpletum sit quod apud Lucæ scriptum est. Alius est qui seminat, & alius est qui metit, quidam enim seminauerunt, & alij in labores eorum introierunt. Quamuis hæc sit vera, et germana intelligentia huius particule, tamen ad vberiore notitiam eorum, quæ hîc tractantur, prodest mihi afferre etiam expositionem congruam literæ. 70. interpretum; sic enim habet. Et pascentur direpti quasi tauri: et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent. Vbi per tauros nonnulli intelligunt ipsos primates, & principes iudæorum, qui tanquam pingues, & inflati, & summa grauitate, et autoritate turgidi, veluti tauri, pascentur, et diripientur, et ducentur ad supplicia. De quibus tauris dicebat Saluator per Prophetam. Tauri pingues obsederunt me: erunt itaq; tauri isti direpti; et deserti; hoc est domus, et agri deserti, et relictæ ab istis tauris. Erunt pabulum agnorum, hoc est virorum fidelium, et innocentium, atq; iustorum.

E Alij per Tauros modo satis apposito intelligunt Sanctos Martires, qui velut tauri erunt direpti, dilaniati, et ad patibulum conducti. Et vocantur tauri propter fortitudinem, et robur animi, et summam constantiam; ijdem vocantur agni propter innocentiam, mansuetudinem, ac patientiam. De quibus, vel ad quos dicebat Saluator.

ator. Luc. 10. Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, et deserta eorum agni comedent, hoc est quæ ludæi dereliquerunt, diuina scilicet eloquia, agni, idest Christiani in Ecclesia possidebunt, vt paulò ante dictum est. Hæc est expositio textus. 70. interpretum, quam adhibere placuit ob ea, quæ ibi dicuntur.

Sequitur Textus: Vbi Deus per Prophetam cõminatur diuersis peccatorum generibus, p̄ cuius intellectu liber nunc afferre ipsissima verba. D. Cyrilli. inquit enim quòd summus opifex sua clementia per Sanctos Prophetas alloquutus est Scribas, et Phariseos, vt ad meliora se reciperet, et deteriora relinquerent. Deniq; à vitijs, et sceleribus desisterent, et quod bonum est, et rectum summò studio persequerentur, ob id nunc illis præmia multa proponit; nunc suppliciorum genera peccatorum magnitudine digna exponit, vt omnibus modis ad id, quod vitale est, perducatur. Sed cum nullus esset modus, et uia, quæ Iudæorum ignauiæ depellendæ satis esse posset, quando in auaritiã, et libidinem magno pere prolapsi essent, et morbo contumaciæ in Deum extremã laborarent, sanctosq; prophetas minimè vererentur, & alijs eorum dictis nullam fidem adhiberent, Deus iustus Iudex illis hoc loco multa comminatur. Et præter ea, quæ diximus, inquit

Va qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustrum peccatum, qui dicitis festinet, & cito veniat opus eius, vt videamus, & appropiet, & veniat consilium Sancti Israel, & sciemus illud.

D. Thomas adducens intentionem huius partis dicit hoc loco Prophetam reprehendere, & comminari ijs, qui persistunt in peccatis, neque volunt, quibusdam falsis, & vanis opinionibus adducti, ab eis recedere: quæ vanitas trifariam demonstratur. Primùm quidem in contemptum iudicis, qui est Deus: Deinde in excusationem peccati. Postremò quantum ad præsumptionem peccandi; & hic triplex modus, aut occasio, qua de-

linquentes perseverant in peccatis, est ille funiculus triplex, qui iuxta sententiam Eccles. 4. difficilè rumpitur. Primùm ergo trahitur iniquitas per funiculum vanitatis ratione exempli, quoniam cum quis labitur in aliquod peccatum, nec statim corripitur, in peccando progreditur, præbet alijs exemplum id ipsum committendi.

Peccata sunt funiculi.

Vnde prouerb. 7. dum loquitur sapiens de adolescente seducto à muliere compta, & ornata, & c. statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & ignorat quòd ad vincula stultus trahitur. Deinde peccatum est quasi funiculus, quo trahimur in usum peccandi, quia vt dicit beatus Gregorius Peccatum, quod mox per penitentiam non diluitur, statim suo pondere ad aliud trahit. Postremò trahit nos funiculus iste ad æternam mortis interitum, de quo Prouerb. 24. Erue inquit eos, qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Sic ergò manifestum est peccatum esse velut funiculum vanitatis, & quasi vinculum plaustrum, quo funiculo perierunt suspensio duo vanissimi homines, & grauissimi peccatores, videlicet Architozel, & Iudas, quorum alter David, alter dominum suum prodiderat, & vterque sibi ipsi mortem consciiuit, existimantes, vt dicit diuus Hieronymus malum conscientia presentis morte finire, & nihil esse post mortem. Neque ab re, & absque rationabili causa Propheta comparat hoc loco peccata funiculis, quoniam sicut funiculus ex filis tenuissimis, & leuissimis conficitur, ita peccatum facillè textitur, & conficitur, sed cum inde voluerimus extricari, solidissimis vinculis nectimur, cum autem funiculus difficilè dissoluatur, sic & peccatum.

Comparatur etiam & plaustrum, sicut plaustrum onustum, & plenum mercibus, & varijs ponderibus est valde graue, & non facillè trahitur; sic fermè est ipsum peccatum. Vt psal. Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue gra-

Peccatum est vinculum.

Peccatum est vinculum.

uatæ sunt super me. De huiusmodi plaustro, idest de impietate dicebat Zach. 5. quòd sedebat super talentum Plumbi ostendens grauitatem peccati. Aegyptij quoque persecuentes Hæbreos, descenderunt quasi plumbum in aquis vehementibus quoniam grauiati erant multitudine peccatorum. Hæc ex Diuo Hieronimo .D. Thomas vult peccatum comparari plaustro, quia opprimit, & grauat, quod ferè in idem redit. Opprimit inquam quia non sinit nos quiescere, neque quicquam habere solatiij, & die, noctuque fluctibus agitari, sicut hic idem Proph: inferius dicit c. 57. Cor impij est quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Et Diuus Augustinus fecisti domine, & ita factum est, vt pœna sit sibi omnis inordinatus appetitus. Potest etiam peccatum appellari vinculum, quia re vera nos vincit, & ligat. ligat namque intellectum ne videat, & consideret id quod bonum, & rectum est, propterea dicebat ille, Omnis malus ignorans. Ligat etiam pedes, & affectum, ne quid boni faciat peccator, aut appetat. Ob id dicebat ille pater familias, ligatis manibus & pedibus proijcite ipsum in tenebras exteriores. Dicitur quoque vanitas, quia re vera peccatum nihil est, & quicunque homo delectatur his rebus terrenis, & caducis, vanus est & improuidus, quia hæc velut vmbra transeunt. Et tanquam nuncius præcurrens, & in medio cursu sapennero deficiunt. Sed licet ita sit, & testimonio scripturarum comprobetur, vt est illud psal. Funes peccatorum circumplexi sunt me. Prouerb. 5. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur, tamen si volumus rectè verba textus expendere, & considerare non est eorum sensus, quòd peccata sint velut funiculi, & plaustra, & huiusmodi, sed sunt ea, quæ committuntur, & protrahuntur his medijs, tanquam occasionibus, & in-

strumentis, quæ statim enumerat. Qui enim trahunt iniquitatem in funiculis vanitatis, idest qui addunt peccata peccatis; his rationibus permouentur, & adducuntur. Primùm quia vident Deum differre pœnas, & supplicia delinquentibus, & dicunt.

Festinet, & cito veniat opus eius, vt videamus, & appropiet, veniat consilium Sancti Israel, & sciemus illud.

Quæ verba dicta sunt per ironiam, propterea quod Propheta sapius admonentes populum Israeliticum, Principes Sacerdotum, scribas, & Phariseos, vt haberent timorem Domini, & à peccatis resisterent, prædicebat multas calamitates, & miseras illis euenturas, illi autem deridebant eos, & parumpendebant eorum comminationes, & huiusmodi verba aduersus eos, immodè & aduersus Deum effutiebant, quemadmodum etiam deridebant Christum Dominum in Cruce pendentem, cum dicebant sine videamus an veniat Helias, & liberet eum, & si filius Dei est, descendat nunc de Cruce, & credimus ei. Et ob id, quia non statim adesse videbant quod moerebantur supplicium, propterea persistebant in peccato, & trahabant peccatum in hoc funiculo vanitatis, existimantes Deum fore mendacem, aut nequaquam facturum quod illis minabatur. Et hac ratione prolongauerunt iniquitates suas, quod etiam Sapiens affirmavit, cum dixit, quia non proferetur cito contra impios sententia, filij hominum absque vilo timore perpetrant mala. Hoc inani, & leuissimo fundamento persuadebat Saul r. Reg. 28. Cuidam Pythonissæ, vt faceret contra Dei præceptum dicit:

Viuit Dominus, quia non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem. Dicit ergo Propheta orationem dirigens, & lamentum ad Hæbreos, Væ vobis, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, qui dicitis: festinet quasi dicat, si Dominus vult nos punire, & varijs calamitatibus afficere, & castigare cur-

tardat? cur tamdiu differt? cur non exequitur quod ipse prædixit? & citò veniet opus eius? ut citò videamus quid futurum est, & appropiet, ad nos accedat, loquatur nobiscum, veniat consilium Sancti Israel (quod etiam ironice proferunt) quasi deridentes ipsos Prophetas, qui futurum Messiam, & redemptorem omnium obreuerentiam, & obseruantiam nominabant Sanctum Israelis, Et scimus illud, idest cognoscemus, et fortasse apprehendemus consilium eius. Hæc omnia arroganter, & ironice dicebant, & repetebant.

Ezech. cap. 12. cap. 12.

Hoc idem per Ezech. c. 12. Causabatur Deus aduersus istos subannatores hunc in modum. Filij hominum quod est prouerbum istud vobis in terra Israel dicentes. In longum differunt dies, & peribit omnis visio, idest dic ad eos, Hæc dicit dominus Deus, quiescere faciam prouerbum istud, neque vulgò dicitur vltra in Israel, et loquere ad eos, quòd appropinquauerint dies, et sermo omnis visionis: Non enim erit vltra omnis visio cassã, neque diuinitio ambigua in medio filiorum Israel, & c. quæ in hoc eodem cap. continentur maximè ad hanc rem pertinentia. Ratio ergò, & causa inanis, & vana, qua isti traherent iniquitatem, erat iste funiculus vanitatis, et hoc plaustrum vinculum, videlicet dilatio iræ Dei, et incredulitas penes verba ipsorum Prophetarum, et vanæ opinionis, quibus adhærebant, et spes omnino inanes, quibus nitebantur, et est opinio quorundam quòd ex his verbis imprudenter, et ironice prolatis poterat facile conijci, quòd isti contemptores, et illusores negabãt Dei prouidentiam, neque putabant diem iudicij aliquando futurum. Sed videretur hoc difficile; Non enim vero est simile, quòd Principes Sacerdotum, Scribæ, et Pharisei ita sentirent. Cum enim ipsi essent aliorum magistris, et Sanctarum Scripturarum interpretes, quo nam pacto poterant rescire scripturas? et non ma-

A ximam illis fidem adhibere? Hoc profectò ita esse congruebat, veruntamen avaritia, et cupiditate referti, et delitijs, ac voluptatibus addicti, re vera non credebant his, quæ alios docebant, et profitebantur. Sic enim Diuus Cyrillus attestatur. d. Primores, & nobilissimi iudaicæ synagogæ, et qui inter alios cognitione diuinarum legum emicuerunt, iudiciaque apud Deum exercebant grauius huius criminis arcescebantur, quasi ad largitiones accipiendas inexplebilem manum extendentes, et fratres iudicio perfunderè volentes, facile à recto tramite recedebant; et Saluator noster clariùs, et manifestiùs huius criminis eos redarguit, cum inquit; Quomodo potestis credere qui gloriam ab inuicem accipitis, et gloriam quæ à solo Deo est non queritis? Io. cap. 5.

Io. cap. 5.

C His declaratis consideremus paulisper diligentius verba presentis litteræ. Primum quidem illud Væ, quamquam nos exposuerimus esse notam uel signum comminationis. Cyrillus tamen existimat esse notam condolentis, quasi ipse Propheta diuino spiritu afflatus præuidens ruinam, et excidium populi sui ob eius perfidiam, et obstinationem, doleat, tristetur, et desolat. Cuius expositionem, siue sententiam non reijcimus, ueruntamen eiusmodi interiectiones, potiùs uidentur innuere minas, et terrores, quam lamentationes, presertim hoc in loco, ubi recensentur errata Scribarum, et Phariseorum. Væ, sicut Christus significat extrema mala, ut pote sempiternas pœnas. Deniq; trahere iniquitatè in funiculis uanitatis est uel trahere, et producere in longum ipsa peccata, nec uelle ab illis resilire, aut peccatis grauioribus addere grauiora, v. g. ludis, aut potationibus addere furtum, adulterium, uel homicidium, uel peccata iam perpetrata uelle alijs peccatis operire, cuius sententia est. D. August. super Io. tractatu x. Hæc uerba habet; quomodo peccata adduntur peccatis cum peccata, quæ facta sunt, cooperiuntur alijs

Aug. supra Joh. trac. x.

Aug. supra psal. 108.

alijs peccatis. v. g. furtum fecit, ne inueniatur, qui fecit, quærit Mathematicum. Sufficeret furtum fecisse, quare vis adiungere peccatum peccato? Ecce duo peccata cum ad Mathematicum prohiberis accedere, blasphemias Episcopum, ecce tria peccata, & sic de singulis, & super ps. 108. In modum funis trahit peccatum, qui ex pluribus minimis crescit in multum, peccata semper tamquam longo sine tenduntur. Nonnulli uolunt hoc loco accipi iniquitatem, non pro ipsis delictis, & criminibus, sed pro supplicijs, & pœnis debitis pro peccatis, quasi trahere iniquitatem in funiculis uanitatis nihil sit aliud, quam damnationem, & supplicium sibi acquirere, quemadmodum dicit Apostolus de his, qui abutuntur Dei patientia, & longanimitate, uide licet, Theaurizas tibi iram in die reuelationis, & iusti iudicij Dei. Et ita per funiculos uanitatis uolunt intelligi peccata leuiora, quæ facile remittantur, per vinculum plaustrum, quod est operosius, & longè grauius, peccata grauiora, quæ non tam facile remittuntur. Hoc tantum hic annotare licet, quòd licet Diuus Hieronymus & alij existiment hæc uerba, & huiusmodi minas, aut lamentationes, dirigi ad Principes Iudeorum, quos supra redarguit dominus de avaritia, atq; luxuria, neque prouocari ab eo ad poenitentiam, uoluerunt respicere, sed potius in eorum obstinatione persistere, & perseuerare; ego tamen existimo, & pro comperto habeo ad nos etiam Christicolos uerissimè huiusmodi uerba dirigantur: Quotus enim quisq; nostrum est, qui non solum eadem peccata sæpissimè committat, & quasi funem longam conficiat, uerum etiam peccatis leuioribus peccata multo grauiora adiugat? Nos etiam adducti uana spe, & fiducia diuinæ pietatis, & misericordiae, aut etiam de longiori uita nobis ipsis promittentes, & diem in diem differentes, ueram, & absolutam uitæ respicientiam porogamus, ac differimus; surgamus ergò & respiscamus, neque longiore funiculū uanitatis protrahamus. Væ qui dicitis malum bonum, & bonum

Tex. 16.

A malum ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum dulce, & dulce in amarum & c. Hoc loco, & his uerbis comminatur Propheta ijs, qui protrahunt peccata, & in illis persistunt ligati, & astricti alio vinculo uanitatis leuissi: ac debilissi: quod est excusatio peccandi, quam excusationem afferunt, & prætexunt, & quoad intellectum quia existimant tenebras fore lucem, & lucem tenebras: & quantum ad affectum, quia putant malum bonum, & bonum malum; Postremò quantum ad effectum ponentes amarum dulce, & dulce in amarum. Nec dubium aliquos ex iudejs extitisse, qui fuerunt huius genij, & prauæ conditionis, ut etiam testatus est Saluator. Io. 3. Dilexerunt homines magis tenebras, quæ lucem. Quòd autem eiusmodi excusationes nihil afferant adiumenti, & in maximum discrimen homines conijciant testis est Dauid, qui precabatur Deum his uerbis. Non declines cor meum in uerba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis, Huiusmodi tamen excusationes reuera non poterant asserre præfecti iudeorum, qui erant instructi in lege, & sciebant uoluntatem Dei. Propterea dicamus & si optimè nosset hæc omnia habebant tamen uoluntatem peruersam, & omnes eorum cogitationes detortas, et obliquatas, ut potè à Principe tenebrarum obfessas, ac deuinctas, quales, et hodie quoq; sunt pleriq; nostrum, qui mortificat animas, quæ non moriuntur, & uiuificant, quæ non uiuunt, cuiusmodi fuerunt primates iudeorum, qui petierunt Barabam latronem, et homicidam, ac seditionis authorem, et reiecerunt Christum humani generi redemptorem. sic enim legitur apud Io. cap. 18. Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi. Tales etiam sunt, qui Christum qui est lux mundi, et lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, respiciunt, et Diabolum sequuntur, qui est nox obscuriss: et Princeps tenebrarum. Tales sunt qui patientiam, et humilitatem, ceu res uiles, et abiectas damnant, Superbiam uerò, etiam

Io. cap. 18.

stantiam, tanquam res viro nobili dignas laudant, & sectantur. Eiusmodi quoq; sunt qui legem domini, quæ dirigit gressus nostros in semitis eius, aut respiciunt, & postliminio habent, vel multis superstitionibus, & præceptis inutilibus, ac traditionibus humanis opplent, & confundunt. Tales sunt hodie, & ante hac etiam fuere hæretici, qui falsa pro veris nobis obtunderent, & nostris auribus imprimere curauerunt, quibus iure optimo vnâ cum Propheta comminari possumus, & eorum desistere miseriam, qui relicto Christo & eius Ecclesia quæ est columna, & firmamentum veritatis, quæq; nullam habet maculam, aut rugam. nouas, & falsas adinuenerunt doctrinas, & eas nobis obtrudere omni via studuerunt. Væ ergo illis sic affectis, quia (vt inquit Cyrillus) in se ipsos impij, & stulti iudices extiterunt, cum enim malum bonum esse dicerent, & tenebras lucem, & amarum dulce, & dulce in amarum cõuerterent, grauissimis, & atrocissimis malis diuexati fuere. Christus enim est verè bonus iuxta illud Psal. Quam bonus est Deus is qui recto sunt corde. Est verà lux, quandoquidem Io. perhibuit testimonium de illo. Dulcis, & suauis iuxta illud ps. 33. Gustate, & videte quoniam suauis est dominus. Quam tum ergo mali, quam absurdum, & mōstruosum facinus est rejicere, bonum, & apprehendere malum, rejicere, & euomere id, quod suaue est, & deglutire amarum, euitare lucem, & tenebras appetere? Quæ conuentio Christi ad Belial? Væ ergo miseris sic affectis, et iudicio deprauatis, vt dicant bonum malum, et malum bonum.

Sed dices qui fieri potest, vt quis dicat bonum malum, et malum bonum cum sint contraria, et non possint eidē inesse? dicit D. Thomas, quod reuera bonū, quatenus bonū nō pōt esse malū, sed nihil prohibet id, quod est bonum sū vnâ rationem, dici malum secundum aliam rationem, v. g. Plato, vt homo, est bonus, sed quatenus adulter est malus. Qui verò dicebant bonum simpliciter bonum esse malum,

Psal. 72.

Psal. 33.

D. Thomas

A grauissimè errabant, propterea illis minabatur Esa: d. Væ illis, qui dicunt bonum malum, et malum bonum. **D.** autem August. hoc idem prolixius declarat. Enchiridion. cap. 13. et quæ sequuntur: potest enim idem subiecto esse bonum, et malum, et non secundum eandem rationem, puta Socrates secundum naturam, et substantiam, quo homo, bonus est; Verum vt iniquus, et iniustus est malus. sic debet intelligi quod ait Saluator, Matth. 22. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala. Vocatur ergo homo malus non ratione qua homo, sed ratione qua fallax, et iniquus. Qui ergo diceret, quatenus hō, est malus, et quatenus fallax bonus, iste diceret bonum malum, et malum bonum. Sed iterum quæres, quæ causa est, quod intellectus, qui secundum se, secundum Arist. semper est rectus, apprehendit id quod est secundum se bonum sub ratione mali, et quæ secundum se est malum, sub ratione boni. V. g. remittere iniurias est secundum se bonum, sanctum, et laudabile, vt puta præceptum à Deo; quidam verò existimant id esse turpe, malum, et ignominiosum. Dico hoc prouenire ab ipsa voluntate, quandoquidē voluntas illecta, et abstracta à concupiscentia, apprehendit id quod est malū. v. g. furtum, et adulterium sub ratione boni, et illud offert intellectui; et hac ratione id quod est secundum se malum iudicat esse bonum, et inde si datur facultas, et occasio progreditur in opus. At ratio secundum se nunquam iudicabit furtum esse licitum, sed decepta, et seducta ab ipsa voluntate sub ratione vtilis, et delectabilis iudicabit illud esse bonum, quemadmodum **B.** Greg. in p. Moralium. cap. 3. Nec mireris q̄ ratio, vel intellectus seducatur, et deprauetur ab ipsa voluntate, cum actus intellectus sit prior actu voluntatis, quā licet actus intellectus sit prior actu voluntatis, et consequenter error voluntatis debet prouenire ab errore intellectus, et non è contra; verū tamen, vt dicit Arist. lib. 3. Ethic. cap. 1. quando intellectus peccat per ignorantiam,

Aue. Ench. cap. 13.

Matth. 22.

Greg. primo moralium. cap. 3.

Arist. 3 Eth. cap. 1.

Prout. 14.

Iacob. p.

17.

Sapiens & Prudens. quo differunt.

Rom. 12.

ẽum. s. apprehendit rem aliter quam sit, tunc error intellectus præcedit errorem in voluntate; At quando intellectus peccat ignorans, id est deceptus, & seductus, tunc error in voluntate præcedit errorem in intellectu. De huiusmodi errore loquebatur Salomō, Prout. 14. Est via quæ videtur homini iusta, nouissima autem eius deducunt ad mortem. Oportet igitur plurimum cauere ne à concupiscentia trahamur, quoniam vt inquit præfatus Apostolus Iacobus primo cap. cum concupiscentia conceperit, parit peccatum, peccatum verò cum consummatum fuerit generat mortem. Sequitur textus. *Va qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobis met ipsis prudentes, & c.*

Comminatur Propheta huic generi personarum, quales sunt hæ, quæ de se ipsis nimium præsumunt, & sunt sapientes dumtaxat in oculis suis. Quibus verbis vult Esa: redarguere magistratus, & rectores populorum, quorū interest alios instruere, & docere, sapientes inquam, qui sua sapientia, discursu, & consilio debent aliorum commodis prouidere; Prudentes autem, qui sua prudentia, & dexteritate alios regere, & quasi manu ducere, de quibus loquitur etiam D. Paulus, dum inquit, Nolite esse prudentes apud vos met ipsos. Isti igitur, qui sunt sapientes in oculis suis, & prudentes apud se met ipsos, sunt ij, qui spreto iudicio, & iustitia, & aliorum consilio, suas tantum opiniones mordicis amplectuntur, & vias suas ingredi volunt. Contra quos Saluator dicebat. Væ vobis, qui habetis clauem scientie, nec vos introitis, neq; alios introire permittitis. Legimus apud D. Paulum hæc duo, videlicet, Ne sitis stulti, & alibi ne sitis sapientes apud vos ipsos, quæ duæ enunciationes, seu monitiones, idem significare videntur, Non sic est: nam stultus appellatur qui non intelligit voluntatem Dei. Sapiens apud se ipsum dicitur ille, qui proprio sensu vtitur, & non secundum fidem verba Dei sectatur. Verumq; hoc loco redarguere videtur, & taxare diuinus Propheta. Et quidam volunt hoc loco Prophetam

A innuere, & præmonstrare consilium illud, & stultam sapientiam, atq; prudentiam, quæ fuit ostensa aduersus dominum, cum fuit conclusum in concilio Pontificum, & Phariseorum contra ipsum, quod expediebat, vt vnus homo moreretur pro populo, ne tota gens periret. Aliam cõminationem subiicit hæc Propheta, cum inquit.

Va qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem & c.

Mihi re vera videtur, quod ista comminatio proprie referatur ad magistratus, quorum munus, & potestas est ad publicos vsus ordinata, qui tamen per potentiam, & autoritatem, qua polent, sua officia post habentes, suis tantum delictis, & voluptatibus, incumbunt, & hac in re ostendunt se fore potentes, & magnanimos. contra quos nihil habere virium ceteros quicunq; illi sint; Veruntamen væ illis, quia alibi scriptum est. Potentes potenter tormenta patientur. Miscere autem ebrietatem, est vnâ cum vino multa perpetrare flagitia. Et sub hac comminatione tangit etiam eos, qui muneribus iustitiam deludunt & inquit (*supple v. vobis*) qui iustificatis impij pro muneribus & iustitiam iusti auferunt ab eo. Hoc profectò est grauissimum peccatum; immò sunt duo peccata, quorum quodq; est in se, & seiuñctum ab alio, valde detestandum; & à Deo optimo maximo qui iustus est, & iustitiam dilexit magnopere damnatum, & maledictum, cum autem hæc duo fuerint coniuncta simul, peccatum erit dubio procul grauissimum. Auferre iustitiam iusti, id est condemnare eum, qui iustus est. Et quouis modo, aut per industriam, & data opera, vel minis, aut promissionibus quorumcunq; aut etiam ex ignorantia, seu neglecta, seu affectata iniuriam inferre piaculum est, & illud sanè quam maximum. Cõn quos legitur Prout. 17. Qui iustificat impij, & qui condemnat iustum abhominabilis est vterque apud Deum. Contingit autem bifariam auferre iustitiam iusti ab eo, vel in foro iudiciali, vel in priuatis colloquijs, vel

18.

Prout. 17.

etiam in hominū confortio; detrahere videlicet, aut minuere, vel denigrare famam proximi, quod etiam facinus non est leuiter puniendum. Aduersus huius conditionis hominem loquitur psal. d. Detrahetē secretō proximo suo, huac persequebar. Et alibi commendatur vir, & cælesti dignus habitaculo reputatur, qui loquitur veritatem in corde suo, & non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum, & opprobrium non accepit aduersus proximos suos. Accipere quoq; munera quandoquē damnatur in sacris litteris. Scriptum est enim Beatus qui excutit manum suam à munere. Et Job. 15. habet. Ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Quare cum vnumquodq; eorum seorsum sit maximē detestandum, facillē est videre, & citrà omnem controuersiam concludere, & inferre possumus quā maximum sit crimen pro munerē, quodcunq; sit illud, siue à manu, siue ab obsequio auferre iustitiam iusti: proinde iure optimo commendatur à Propheta qui munera super innocentem non accepit. Et eadem ratione hoc vltimo loco minatur illis Esaias maximum exitium, qui iustificat impium pro muneribus, & iustitiam auferunt ab eo. Licet huiusmodi comminationes hic enarratæ, designatæ per hanc notam interiectionis, Væ; sint tantummodo sex; Abbas tamen Tuitien enumerat octo, & totidem vult eas esse, quæ per Christum dominum fuere Scribis, & Phariseis indictæ, Matth. 23. Quare innuere videtur maximam inter vtramq; scripturam concordiam, & consonantiam. Omnes istas comminationes, siue querelas aliqui volunt reducere ad illas octo beatitudines, quas enumerat Saluator apud Matth. cap. 5. Existimantes hæc omnia esse peccata sicut defectus oppositos illis beatitudinibus. Ego autem ne vim faciam presenti litteræ, arbitror potius per illas indicari illa peccatorum genera, quibus maximē unusquisq; in se ipsum delinquit, atq; etiam in proximum; dum quidam primò peccant per auariciam: nonnulli per concupiscen-

tiam carnis, quæ penes gulam, & luxuriam versatur: nonnulli per superbiam peccata excusando: alij qui sunt faciles in exequutione malorum: quidam contra proximum peruersè iudicando. Et omnes hi grauius peccant ob pertinaciam in peccando; sex illæ comminationes ad ista sex peccandi genera facilius reducuntur. Sequitur Textus.

Propter hoc, sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit, sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum, ut puluis ascendet, &c.

Consequenter hoc loco Propheta prædicat pœnam tot scelera, & flagitia consequuturam post comminationes iam propositas, & expressas. Et summa totius huius capituli residui, est prædictio, & propalatio summæ, & extremæ desolationis gentis iudaicæ, quæ desolatio, vt videbis, est furtum propter immane scelus, quod commiserunt contra Christum dominum. Neq; talis desolatio referenda est ad illud excidium, quod passi fuerunt sub Rege Chaldeorum, quando, s. fuere ducti captiui in Babiloniam, quia vt aliàs diximus non fuit totale excidium, nec radicatus fuit extirpata ciuitas Hierusalem, quorum sententiam efficaciter impugnat Diuus Hieronymus, Sed loquitur de excidio, ac destructione facta per Romanos.

Nec interim abnuo illorum sententiã, qui dicunt hoc futurum tempore Antichristi, quamuis & nunc Antichristi multi sunt. Vt habetur prima Ioh. 2. Dicit ergo sanctissimus Vates. Propter hoc, id est propter multa scelera, & abhominaciones, quas hæcenus fecistis, & nunc quoq; facitis, et presertim propter hoc vltimum scelus, & iniquitatem, qui iustificatis impium, hoc est Barabam hominem scelestum, & nefarium, et iustitiam iusti, id est Christi domini Redemptoris nostri auferitis ab eo, dicentes illum fore seductorem, blasphemum, & diuinæ legis contemptorem; & postremò morte turpissima condemnantes, propter hæc omnia inquam, maxima vos maner ruina, vt mox dicemus. Sed dices quibus muneribus attracti, & corrupti hoc fecere? Respondeo quod munera

erant sunt

Tex. 19.

Ioh. 2.

sunt multiplicia, inter quæ sñ Arist: ad Nicomacum locantur fauores, & gratiæ Principum, spes honoris, & dignitatis consequendæ, aut alicuius lucri, vel commodi cupiditatum, aut etiam sæpe numero metu alicuius mali, vel damni; hæc omnia lato vocabulo inter munera computantur. Propter hoc ergo sicut lingua ignis id est flamma deuorat, & absumit stipulam, siue paleam, aut quascunq; quisquillas, & sicut calor flammæ exurit, cum presertim fuerit nimius, & facillē combustibili propinquus; sic radix eorum sicut fauilla erit, quia statim dissoluetur, & euanescent; Et germen eorum, quod ab ipsa radice procedit, vt puluis ascendet, quia statim dissipatur, & in nihilū recidit. Dubium est, cur flamma ignis appellatur lingua? Respondeo secundum quosdam, quoniam flamma ignis multam habet similitudinem cum lingua, quoniam sicut lingua habet basim, seu radicem aliquanto latam, cuspidē verò acutam, sic flamma inferiores partes habet rasiiores, cuspidem verò acutam; & ratio est, quia partes flammæ inferiores sunt terrestriores, superiores vero sunt valde puriores, & tenuiores, proinde, & acutiores. Alij dicunt quod flamma ignis comparatur linguæ, quia est rubea, vel rubescit sicut lingua, & in acutiem tendit. Ego autem existimo, quod flamma comparatur linguæ, ratione velocitatis, quoniam quemadmodum lingua absq; vilo negotio facile mouetur, vnde psal. lingua mea calamus scribæ velociter scribentis; sic & flamma ignis velocissimo mouetur, & sursum tēdit. Cum autem inquit, quod radix eorum quasi fauilla erit, nulli dubium. per radicē intelligendā esse ciuitatē Hierosolimā, quæ erat velut radix totius Israeliticæ gentis. Germen autem eius intelligi potest omnis eius magnificentiã, decor, & ornatus: Vel per germē quod procedit à radice, intelliguntur alię ciuitates, oppida, & loca iudeæ. Inquit ergo quod radix eorum, id est metropolis, & primaria ciuitas totius iudeæ; quasi fundamentum, & firmamentum, ac robor totius illius populi

redigetur in fauillam id est exterminabitur, & funditus euertetur. Germen etiam id est decor, & pulchritudo, & speciositas illius ciuitatis, & populi, vt puluis ascendet, & prorsus in nihilum redigetur D. Hieronymus per radicem videtur innuere initium, & principiū omnium malorum. Quod quidem fuit cupiditas, & auaritia, quæ verè est radix omnium malorum, ex qua radice, & arbore mala prodit hoc germen, quod est Dei contemptus, vt paulo post videbimus. Dicit etiam iste sanctus Ecclesię Doctor. possumus intelligere malas cogitationes, & praua desideria, vnde prouenit hoc germen, quod est opus malum, & tandem cogitationes, desideria, vanitates, & cuncta hinc procedentia facillē in vnum comburentur, & in summa vult innuere Propheta, quod quicquid roboris, virtutis, ac fortitudinis in ipsis Israelitis reperiebatur quicquid virile, & solidum, atq; quicquid pulchrum, & magnificum, tota nāq; ipsa arbor id est Hebræorū natio, quæ radicibus, trunco, ramis, folijs; & fructu constat, veluti quid putridum & marcidum statim dissoluetur, & in puluerem redigetur. Et hanc similitudinem videtur innuere Diuus Thomas, dum inquit, quod patres, vel cognati, & germen eorum id est filij, in quibus maximē confidebant Iudæi, quasi fauilla dissoluentur, & tanquam puluis citò euanescent; id quod fuit pœdictū per Malachiam Prophetam cap: vlt. & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflamma bit eos; sic etiam Job: 21. erunt impij sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla cum turbo dispergit. Aliqui dicunt, quod ponentes radices in peccatis flamma ignis exurit, vt magis propinqua, & idonea, calor verò vt magis distans; sed vtunq; fuerit, dicam, quod radix id est cogitationes prauæ, & quicquid ab illis procedit, facillē comburetur, uel à flamma, vel a calore, cū venerit dies vltimus. Affert statim Esai: hoc loco rationem, qua tam facillē ruent: inquit enim. *Abiecerunt enim legem domini exercituum, & eloquium sancti Israel blasphemauerunt.* Vide quæso

Malachias cap. vlt.

Job. 21.

Ps. 100.

Iob. 33. Iob. 15.

Matth. c. 5.

Ps. 111.

Hierony.

quæso, & obserua, quod prudenter ad modum aduertit. D. Hieronimus cum multa peccata perpetrarunt Iudæi, qui bus valde admodum offenderunt Deum nullius eorum meminit ipse Vates, nec aliquod aliud exprobat eis, nisi quia abiecerunt legem euangelij, & sermonem domini blasphemauerunt. Vocat hoc loco sanctum Israel, tum quia re vera ipse solus sanctificabat Israel, vel etiam quia pro Sancto ab illis habebatur. Ex his potest conijci non ab re adducere Esaiam rationem, quare fuerit tanta vastitas, & desolatio Iudæorū, Vt scilicet agnoscerent non peperam, & ioco, sed serio, ac pro rei veritate illa eum predixisse: atq; ita respicerent, & auerterentur a via sua mala, & ab abominationib⁹, quas hucusq; fecerūt. Dicit enim quod abiecerunt legem domini exercituum non vt palam, & aperte illam reicerent, sed quia corde, & animo, & spiritu interiore contemnebant, & pleriq; absq; vllō timore, & reuerentia eam peruertebant, eloquium Sancti Israel blasphemauerunt, dubio procul, verbum, quod mandauit Deus per Prophetas respuerunt, & postremo sacrosanctum Dei euangelij, quod Deus pater loquutus est nobis in filio, quod verē, & propriē dicitur eloquij Dei, blasphemauerunt, cum dicerent, Non est hic homo à Deo, qui sabbatum nō custodit. Io. 9. Et aliās Io. 8. Samaritanus es tu, & demonium habes, & hic si esset propheta, sciret vtriq; quæ & qualis est mulier, quæ tangit eum. Et multa alia dicebāt blasphemantes ī eum (ideo sequitur in textu) *Iratus est furor Domini in populum suum, & extendit manum suam super eum, & percussit eum, & conturbati sunt montes, & facta sunt morticina eorum quasi steruus in medio platearū.* Diuus Chryostomus egregie exponit hunc locum dicens p hæc verba innui grauem vindictam a futuram quandoq; peccatorum, quæ perpetrarunt Iudæi, vt ne corpora quidem eorum permissurus sit Deus dari sepulture, vt futuri superstitēs cōsideratione alienæ calamitatis aliquid præciant ex sua ipsorum malitia. Sic etiā prædixit Hier. cap. 8. Non colligentur

Io. 9.
Io. 8.

Tex. 20.

Crysost.

Hier. 8.

A neq; sepelientur, ita sterquilinum super faciem terræ erunt. Sensus horum verborum facilis est, & planus, sed pp verba; aliqua sunt repetenda vt prius. Primum ne existimes in Deo, qui est summe simplex, & omnis passionis expertus, sit ira, & furor, sed cum grauitur animaduertit in aliquem, dicimus in eo esse iram, & furorem; & hac ratione precabatur Dauid dicens, Domine ne in furore tuo arguas me, &c. Deinde vocat hoc loco Iudæos populum suum pp patres, qui verē dici poterant populus Dei, iuxta illud, Iacob funiculus hereditatis eius 3. cum dicitur Deum extēdisse manum suam, nihil aliud vult innuere, nisi quod incepit exercere virtutem, & potestatem super eum, qui percutitur, & est loquutio metaphora. Cum enim Deus dissimulat peccata nostra, & non punit ea, dicitur habere manum complicatam; at cū post multam, & diuturnam tolerantiam, & patientiam incipit aliquem percutere, aut flagellis cedere, dicitur extendisse manum suam. Propterea dicit Iob manus Domini tetigit me. Et quæ admodum supra quoq; diximus, Manum tuam longe fac à me &c.

4. Cum dicit conturbati sunt montes, & facti sunt morticina quasi steruus in medio platearū: Neq; etiā existimes quod montes re vera conturbentur, & commoueantur, tamen si apud Deum non sit impossibile omne verbum, sed hæc est loquutio hyperbolica ad insinuandum, scilicet tantam fore confusionem, perturbationem, & illius populi commotionem, ac dissipationem; et plagam illis immisit, et inlicitā vsq; adeo fore validam, et præpotentem, vt montes ipsi videantur perturbari, et commoueri. Aut dicas quod per montes hoc loco possumus intelligere maiores, et potentiores in populo, quippe qui præ alijs omnibus molestias multas pertulere, et in maximas angustias et afflictiones, et in mortem ipsam tandem deuenere. Diuus Hieronymus p montes vult hoc loco posse intelligi aduersarias potestates, et ministros Dei ad puniendos malos. Sed vide tandem quod sequitur.

Psal. 6.

Hierony.

Cum

Tex. 21.

Tex. 22.

Esa. 62.

Cum tot, et tanta fuerint perpepsi Iudæi, vt aliquando tandem respicerent, & conuerterentur ad Deum, minime omnium id prestiterunt, & pprea d. Propheta, *Quod in his omnibus, & post hæc omnia non est auersus furor Dei (supple aduersus illos) sed adhuc manus eius extenta.* Hoc est præparata ad plures, & grauiore penas illis infligendas. Nondum complicuit manum, sed adhuc permanet in actu exercito, hoc est etiam num exercet illam puniendo, & corrigendo gentem istam perditam, & obstinatam. Quibus verbis non nulli volunt ostendi vindictam fore perpetuam, & vsq; ad finem mundi duraturam aduersus Iudæos, & post consumationem seculi aduersus eos, qui non fuerunt conuersi sine vllō sine permanuram. *Et leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet.* In postrema parte huius capituli describit dispositionem, & preparationem exercitus, & conuocationem, qui contra vniuersam Iudeam iubeat. Deo est profecturus; & p̄dicat onē eius belli apparatus, & ruinam, & calamitatē ipsius Regni futuram. Dicit ergo, *Et leuabit signū in nationibus procul.* Signū istud, quod leuabit ipse Deus est signū quod vocabit exterar gentes aduersus Iudæos, quod nihil aliud est, nisi indicare bellum, vel propalare bellum. Aut signum istud accipitur pro vexillo quod eleuabitur, & erigetur contra Iudæos, sub quo multi ad eorum destructionem accurrent. Et potest etiam accipi, & longe melius pro signo crucis, ad quod. & sub quo gentes ad fidē vocatæ depositis oneribus peccatorum velociter accurrent, atq; crediderint. Vbi non mireris, quod licet signum primo modo acceptum accipi videatur in malam partem quandoq; tamen sumitur in bonam vt Esa: 62, dicitur leuate signum ad populos, confortamini, & nolite stare &c. Per nationes procul existentes, & per fines terræ, nihil aliud vult innuere, quam regiones longinquas; & valde distantes ab ipsa Palestina. Nec solum erunt procul respectu regionū, & locorū, verū etiam erūt

procul à Iudæa moribus, & līgna, cum quibus difficile admodū poterant Iudæi pacisci, aut fœdus inire, quod pleriq; intelligunt de exercitu Romanorum, & de alijs nationibus, quæ non satis pcul respectu Iudææ, ab Vrbe distabant, id quod prædictum fuit, Nū. 24. per Num. 24. ipsum Balaam, cuius verba sunt hæc. Veniēt in Tirremibus de Italia superabūt Afsirios, vastabuntq; Hebreos, & ad extremū ipsi quoq; peribūt. Et Deuter 28. Adducet inquit, Dominus super gentē de lōgīquo, & extremis terræ finibus in similitudinē Aquilæ volātis cū impetu, cuius linguā intelligere nō possis, gētē procacissimā, quæ nō deferat seni, nec misereatur paruuli, & quæ sequitur &c. Neq; etiā mireris, quod ipse Deus à tā lōgīquis partibus, & ab extremis terræ finib⁹ cōuocet tātā armatorū multitudinē, cū & ipse sit potēs de lapidib⁹ suscitare filios Abrahæ cū etiā saluator noster dū esset, pp̄inatus suæ passioni dixit Petro. An putas quia nō possū rogare patrē meum, & exhibebit mihi modō plus quā duodecim legiones ægelorū? Dicit etiā Esai: 7. quod Dñs Deus, cū venerit tēpus vltionis, sibilabit ad eum de finibus terræ. Sibilare. n. est simplici quodam nutu aliquid innuere, vel quicquam vocare quo sibilō Deus mouebit vniuersum orbē, & cōgregabit onēs gētes de cūctis partibus terræ. Vbi nota ne forte decipiaris, quod sibilus ppriē non est, vox vlla articulata, sed potius quidā motus cū cursu līgæ, & aliarū partiū corporis, quæ ad formadā vocē requiruntur, & propriē lingua nostra materna italicē vocatur; sischio; & talis sibilus sumitur, & ipse ī bonā, & ī malā partē. In malā Esa: 7. Et erit ī die illa, & sibilabit Dñs Muscæ, quæ est ī extremo fluminū Aegypti, & Api, quæ est in terra Assur, & quæ sequuntur. In bonā partem accepit Zacha: 10. dum inquit, sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos. Deus ergo sibilat in bonum, dum nos ad bonum prouocat, & mouet interius ac spirat. Sibilat ī malum cum excitat aliquos ad vindictam sumendā de aliquibus impijs, & diuini verbī cōtempторibus, & pulcherrima quidem

Deut. 28.

Esa. 7.

Sibilū quid.

Esa. 7.

Zacha. 10.

vitur

ritur hoc loco Methaphora sanctissimi-
mus hic vates cum dicit Deum sibilare
ad eum de finibus terræ, vt ostendat nō
minus facillē esse Deo in modico tem-
poris momento innumeram hostiu m
multitudinem conuocare, & coaduna-
re, quā sit homini sibilare; Et sicut
in Naui ad sibilum Naucleri omnes mi-
nistri præstō adfunt ad iussū Guberna-
toris exequenda, ita ad quodcunq; do-
mini uotum, & iussionem ex omnibus
terræ partibus citissimē possunt quot-
cunq; voluerit congregari. Sequitur
postea appositissimē. *Et ecce festinus
velociter veniet*, Hæc namq; particula
ei correspondet, qua derisorie dicebāt
illi contra Prophetam, Festinet, & ci-
tō veniat opus eius, vt videamus, Nunc
ait Propheta: Et ecce festinus veloci-
tēr veniet, & multō celerius, ac citius,
quā vos vnquam putassetis. Habito
namq; præcepto, & erecto signo, seu
vexillo festinus veniet vltor, & veloci-
ter, quia scilicet nulla interposita mo-
ra, aut temporis dilatione tractus, vel
attractus, & Dei potentia, ac virtutæ
præmonitus acceder, non tam ad pu-
gnandum, quā ad prædandum, &
vorandum præstō aderit, vt prædixit
Hier. trē. 4. Velociiores fuerunt per
sequutores nostri aquilis cæli. Non est
deficiens, aut laborans in eo, in eo in-
quam exercitu nullus erit deficiens, qui
præ nimia corporis lassitudine desi-
stat, aut laborans, qui in itinere fatige-
tur, id quod lingua materna dicere-
mus; nullus erit, *Che nel viaggio si strac-
chi, o venghi meno*.
Deinde non dormitabit neq; dormiet, s.
nullus erit, qui tam profundo somno
opprimi patiarur, vt cesset ab itinere,
aut à labore desciscat. Neq; soluetur
cingulum renum eius, nec rumpetur corri-
gia calcamenti eius, Quo ostenditur mi-
lites illos, qui ad debellandos hæbreos
fuerint selecti fore tam vigilēs, & prō-
ptos ac expeditos, quōd cubitum adeū-
tes, & diluculo exurgentes, ne tempus
conteratur in se ipsis cingendis, & coa-
ptandis, non soluent cingulum renum,
neq; corigiam calcamenti, sed vesti-
ti, & armis induti decumbent, & modi-
cum, ac leuem captabunt somnum.

Prætereā nē iste militum apparatus ra-
tione equorum, aut aliorum iumentō-
rū, quæ necessaria sunt exercitui, ullū
habeat impedimentum, neq; vllam tar-
ditatis causam, & arma, sint egregie
præparata (inquit) *Sagitta eius, uest
exercitus, acuta, idest*, Fortiter, & acriter
pungentes, & penetrantes, iuxta illud;
Sagittæ potentis acutæ cum carboni-
bus desolatorijs; *Et omnes arcus eius ex-
tenti*, vt nulla mora intercedat ad emit-
tendas sagittas, quando fuerit opus:
Et vngula aquorum vt silex, idest duræ,
& infatigabiles, ac non facillē consūp-
tibilēs; *Et rotæ eius quasi impetus tempe-
statis*. Rotæ inquam curruum, quibus
vehuntur homines, & arma, & reliqua
supellex, ob eorum multitudinem, &
cursus velocitatem, eum sonitum, &
strepitum efficiant, velut impetus
tempestatis.

Deinde rugitus eius, idest ipsius exerci-
tus, erit velut rugitus Leonis, Rugiet vt ca-
tuli leonum, & fremdet, & tenebit præ-
dam, & amplexabitur, & non erit qui eri-
piat. De impetu tempestatis, qui cō-
paratur motui curruum dicebat Hier.
cap. 4. Ecce quasi nubes ascendet, &
quasi tempestas curruum eius. Exerci-
tus autem rugiet, vt Leo, non solum
dum est in acie, & cum hostibus con-
greditur, verū cum deprædatur, & ra-
pit quicquid ad eius manus deuenerit.
Aut dicas exercitū Romanorum Leo-
nis rugitui comparari ob ferocitatem,
sæuitiam, & crudelitatem; Vnde Osee
11. dicitur: Post domum ambulabunt,
quasi Leo rugiet, & formidabūt
filij matris; Postmodum (inquit) *Et te-
nebit prædam*, ne alius suffuretur, & am-
plexabitur. Amplexabitur (inquam)
quia strictē, & firmiter secum illam
habebit: nam quos amplectimur, non
permittimus vt facillē excidant, & à no-
bis seungantur. Propterea subdit,
non erit qui eripiat: præda enim dicitur
esca, vel quicquid aliud, quod vi capi-
tur, aut surripitur, & sonabit super eum
in die illa sicut sonitus maris: quemadmo-
dum etiam Hier. 6. dicitur. Vox eius
quasi mare sonabit. Solet enim mare
cum fremitu incutere timorem his, qui
sunt propē. Id quod, aliquando sum

expertus, dum ob assiduum ipsius fre-
mitum maximē pauebam, cum propē
adessem. Tandem Esa: concludit mi-
ferum, & lachrimabilem illius populi
statum, & conditionem, quandoqui-
dem nullus erit adiutor; sic enim dicit
*Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ, scilicet
tribulationis, & afflictionis, & lux ob-
tenebrata est in caligine eius q. d.* Aspi-
cere cœlum non possumus, quia lux cœli
obtenebrata est in caligine eius: Sic eti-
am per Hier. dicitur. Aspexit terram
& ecce vacua erat, & nihil: & Cœlos,
& non erat lux in eis. Diuus Hieroni-

mus dicit, Aspiciemus terrā quia nō
audemus aspicerē cœlum, cum eius hæ-
bitatorem offenderimus. Et lux dici-
tur obtenebrata in caligine, quia tota
gloria illius populi videbatur exticta.
Cirillus dicit; lux obtenebrata est in
caligine, quia mentes eorum erant
confusæ, & inopes consilij. Omnem
hanc ruinam, & desolationem Diuus
Hieronimus refert ad eam, quæ fuit fal-
sa per exercitum Romanorum, alij
ad captiuitatem babilonicam, nonnul-
li vero ad extremum diem iudicij.

Tex. 2 4.

CAPVT SEXTVM.

Tex. 1.

IN Anno, quo mortuus est Rex Ozias, vidi Do-
minū, sedentem super solium excelsum, & ele-
uatum; & ea quæ sub ipso erant replebant tem-
plum: Seraphim stabant super illud: sex alæ
uni, & sex alæ alteri, duabus velabant
faciem eius, & duabus velabant pedes eius, & duabus
volabant. clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus,
Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis
terra gloria eius. Et commota sunt super liminaria cardinum,
à voce clamantis, & domus repleta est fumo, Et dixi vā mihi,
ga tacui, ga vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta
labia habentis, ego habito, & regem Dominum exercituum vi-
di oculis meis. Et volauit ad me vnus de seraphim, & in ma-
nu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meū
& dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua,
& peccatum tuum mundabitur: Et audiui vocem Domini, di-
centis; quem mittam, & qs ibit nobis? & dixi, ecce ego, mitte
me, & dixit: Vade, & dices populo huic; audite audientes, &
nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere: Ex-
ceca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius clau-
de, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde
suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Et dixi, vsq; quo
Domine? & dixit, donec desolentur ciuitates absq; habitatore,
& do-

8. & domus sine homine, & terra reliquetur deserta. Et longe faciet Dominus homines, & multiplicabitur que derelicta fuerat in medio terra, Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur: Et erit in ostensionem, sicut terebitus, & sicut quercus, quae expandit ramos suos: semen sanctum erit id, quod steterit in ea.

EXPLANATIO IN SEXTVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

APVT Istud sextum multas habet particulas, quemadmodum multa sunt, quae continent mysteria, primum quidem ponitur, & describitur Admirabilis visio, quam habuit hic Propheta Esaias, cum omnibus circumstantijs, & conditionibus adiacentibus, vt visio clara, & sensata videatur, uti suo loco videbitur. 2. explicat Propheta, quid ei contigerit post hanc visionem, & quid secum ipse persenserit, & meditatus fuerit. tertio & ultimo quid fuerit ei praeceptum, ac demandatum, & quae inter ipsum, & Seraphim fuerint habiti sermones, & colloquia. Prima pars à principio huius capituli vsq; ad illam, Et dixi, ab hac parte vsq; ad illam, & volauit ad me vnus de seraphim. Tertia, & vltima ab hoc puncto vsq; in finem. Volunt nonnulli, hanc visionem, quae in hoc capitulo proponitur esse omnium primam, quam habuerit Esaias: quae. n. ante hac ab eo praedicta sunt, non visiones, sed comminationes, potius ac praedictiones nuncupari volunt: at priusq; res haec determinetur à nobis, quando, & quomodo fuerit ista visio, videamus primum intentionem istius capituli, &

A quod tendat ista visio; deinde quis fuerit iste Rex Ozias, & cur eo mortuo Esaias habuerit hanc visionem. Dicimus ergo quod ipse Propheta patefecit hanc admirabilem visionem, quam habuit sub Ionata filio Regis Oziae, & voluit eam hac ratione monumentis tradere, vt ostenderet, quam habebat auctoritatem, ideoq; suis dictis indubitata fides haberetur quibus praedicebat vastitatem Iudeorum, tamen si quidam ex eis per fidem in Christum venturum essent aliquando salutem consecuturi. D. Thomas vult ipsum prophetam intendere afferre vltimam, & extremam sententiam, quam Deus est allaturus, tantquam index incorruptus, & in solempni forma iudicij aduersus pertinaces, & incredulos Iudeos, propterea dicit se vidisse Dominum, non quomodo cunq; sed, sedentem, non vbi cunq; sed super solium excelsum, & eleuatum, & ab Angelis, ac potestatibus super caelestibus, vnde quaq; septum, & circumdatum; quemadmodum fieri solet apud Iudices, dum super aliqua re graui diu discussa, & agitata volunt solempnem, & inappellabilem ferre sententiam. Id autem fit, vt nos homunculi, tantam, et tam maximam supremi iudicij virtutem, ac potentiam vereamur, et pertimescamos iudicia eius, quae sunt vera, et iustificata in semetipsa. Deinde quis fuerit iste Rex Ozias

cx 4.

ex 4. Reg. capite 15. & ex 2. libro Paralipom: ca: 26. potest facile videri: sed illius progressum, ac finem egregie describit Cyrillus; inquit enim; quod postquam, Dei auxilio, & beneficio expugnavit finitimas gentes aduersarias, & plures mirificas, atq; magnificas res praeclare gessit, hoc foelici successu inebriatus est, & ad superbiae scopulum impexit; namq; eo amētia deuenit, vt sacrum ministerium sibi ipse arripuerit, sed & sponte non vocatus ad sacrificandi munus accesserit; ingressus enim Dei templum, non leuitarum vel Sacerdotum opera vicaria in offerendis Deo Hostijs vti voluit, sed ad diuinum altare assiliens, praeter morem, & legem ausus est incensum adolere, ac reprehensus quidem est à tribu sacerdotali, qua si impiè agens, & legem violans: At ille regali dignitate insolescens, hanc sibi Sacerdotij functionem arrogauit, & spretoq; Sacerdotum consilio, confestim à Deo redarguitur lepra videlicet percussus, morbo in ipsa propria fronte germinante. Is ergo est Ozias, qui & Azarias nuncupatur, & alicubi etiā Zacharias vt refert idem Chrysostomus. de quo loquitur nunc Propheta, & sub quo iam vita functo, vidit visionem. Cur autem eo mortuo, vel post eius mortem fuerit facta haec visio ipsi Prophetae, ea ratio est, quia ad id displicebat ipsi Deo sub impuro, & immundo principe caelestia secreta cuiq; innotescerent, quod existente isto rege, de quo loquimur, leproso, & immundo, quam lepra ob suam temeritatem, & sacrilegium contraxerat, non congruebat aliquod misterium ipsi Prophetae reuelari. Vnde Diuus Hieronymus manifestè asserit, mortuo Ozia, & imperante Ionatha, Esaiam vidisse Dominum, sic etiam Origenes in cap: 2. lib: Iudicum Hom: 1, videtur sentire.

Sic quoq; legimus in exodo, quod mortuo Pharaone, qui opprimebat Israel, populus coepit clamare ad Dominum, quod quidem non ideo factum est à deo, quasi suos Prophetas oderit, aut voluerit eos affici contumelia, sed potius volens ostendere, ac declarare eos, qui praeter legislatoris voluntatem

A immundo, & contagioso morbo affecti cohabitare volebant fore indignos ad monitionem, & consilio Prophetarum, id quod per Ezechielem Dominus aliquando demonstrauit, dum ad eum sic ait cap. 3. linguam tuam ligabo, & obmutesces, nec eris illis corrector, & censor quia domus exasperans est. Dicimus etiam, quod postq; obiit Ozias, desijt tempus silentij diuinaeq; visiones Sanctis Prophetis clementissimus Deus reddidit. B Quod quidem singulis ferè temporibus fieri conspicimus: quādoquidem cum praestit, ac regit aliquis Princeps, tyrannus, & sequus, non audet quis quicq; loqui, sed neq; etiā veritatē fateri, aut patefacere, ne veritas ipsa opprimatur, & ipsi videantur tentare Deū, manifesto piculo se se exponētes.

His praemissis, & declaratis accedamus ad explanationē textus. Diximus .n. quod Esaias post varias comminationes, & correptiones vult propalare sententiam contra Iudeos in solempni forma Iudicij, vnde oportebat illum demonstrare, quo praetextu, cui nixus fudamēto, & qua auctoritate hanc ferebat sententiam, & inquit. *Vidi Dominum sedentē super solium excelsum, & eleuatum &c.*

Vbi consequens est videre quis fuerit iste Dominus. Dicitur aliqui, fuisse Angelum id quod stare non potest ob ea quae mox sequuntur. Nonnulli dicunt fuisse Deum Patrem, & hoc non est contra rationem, neq; etiā contra veritatē, quia de eo scriptum est, Coelum, & terram ego impleo. D. Paul. actorū 28. dicit fuisse Spiritum sanctum cum inquit, bene Spiritus sanctus locutus est per Esaiam, dicens. vade ad populum istum & dic ad eos. Aure audietis, & non intellegitis &cetera quae sequuntur in hoc capitulo. Quidam alij volūt hoc loco per Dominum intelligi Dei filium, & eius maiestatem, de qua testatus est Ioannes cap. 12. cum dixit adducens testimonium Esaię, videlicet excecavit oculos eorum, & induravit cor eorum, vt non videant oculis &c. & continuo subdidit. Haec dixit Esaias quando vidit gloriam Dei, & locutus, est de eo; constat enim Ioannem, cum dixit haec verba fuisse locutum de Christo filio Dei, & consequenter, cum dicit hic Esaias, vidi Dominum sedentē super solium excelsum

Ahor 28.

Io. cap. 12.

excelsum, per Dominum intellexisse filium Dei. Atquis non videt, quod ubi est filius, est etiam Pater, & Spiritus Sanctus, cum vna, & eadem sit omnium essentia, & natura, & opera Trinitatis ad extra sint indiuisa? Quare vnâ cum patribus tuto possumus affirmare, ibi affuisse totam Trinitatem; Vnde super illis verbis D. Ioannis cap: 16. non sum solus, sed qui misit me Pater. D. Ambrosius super Psalmũ 116. vult verificari in hoc loco dictum Esaiæ; sed dices. Si tota Trinitas hic affuit, cur loquitur Propheta in singulari, dicens, vidi Dominum? Iam diximus opera Trinitatis ad extra esse indiuisa, nominatur tamẽ solus filius, quia ipse est sapientia Patris, & verbum Patris, quicquid operatur Pater, operatur per filium, quare non inconuenit eum solum fuisse nominatum. Præterea dicunt aliqui, vbi nos legimus Dominum, iuxta textum Hæbreum, debet legi dominantes, & sic tollitur omnis scrupulus. Vidi inquit Dominum super solum excelsum, & eleuatum. De hac eadem visione habetur 3. Reg. cap. vltimo vbi Micheas Propheta sic ait: Vidi Dominum, sedentem super solum suum, & omnem exercitum cœli assistentem ei à dextris, & à sinistris; vbi dubitatur ab Interpretibus, & expositoribus sacrarum litterarum, qd per solum, super quod sedere visus est Dominus intelligere debeamus: Quidam nimis crasse (meo iudicio) imaginantur, hoc solum esse templum à Salomone constructum ex tribus coenaculis, siue atrijs confectum, & compactum, videlicet supremo medio, & infimo, & imaginantur Deum aparuisse, tamquam iudicem in forma hominis pergrandis, extensi, seu ampli, cuius caput, & collum occupabat supremam partem templi; per manus, & brachia, seu manibus, & brachijs secundam partem templi; pedibus, ac tibijs infimam partem, ex quibus facile innotescit, iuxta horum opinionem, per solium excelsum et eleuatũ, super qd Dñs sedere videbatur intelligendam esse supremam partem templi. Contra Aug. serm. horum imaginationem D. Aug. ser.

A 14. in festo omnium Sanctorum, acriter insurgit, dicens: cogitanti tibi de Deo, occurrit fortassis aliqua mira, & amplissima magnitudo in humana specie, constituisti eam in conspectu; cogitationis tuæ, tamquam magnum aliquid, amplissimum, grande, ingentissima mole diffusum, sed finire non potuisti: Nam si finisti Deus non est, si non finisti, facies vbi est? cogitas molem, & vt membra distinguas, definis molem, nec membra distinguere potes, nisi moli dederis finem, at Deus est infinitus. Sed dices, videtur Deus habere terminum, quia dicit Esaias, vidi Dominum sedentem super solum excelsum. Et alibi: Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Sed hoc nihil est, quia per Cœlum intelliguntur Sancti, per terram homines iusti, qui habitant in terra, non quod Cœlum, & terra dicantur loca, quæ capiant, & comprehendant ipsum Deum, tamquam rem aliquam finitam, & terminatam. Qui enim fieri potest, vt cum Deus palmo suæ manus metatur cœlum, sedeat in palmo suo? sic enim oporteret, vt idem Cœlum fieret latum, cum Deus in eo sedet, & fieret angustum, cum Deus illud metitur: aut oporteret, Deum tantum esse, & tam magnum in sedendo, quantum in palmo. Cum igitur hæc sint omnia impossibilia, non est putandum, Deum aliquo loco posse comprehendere, & terminari. Quare noli cum loqueris de Deo, & legis ipsum habere brachium, manus, & pedes, ipsum sedere, aut stare, noli inquit Augustinus membra humana cogitare, & instar hominis de Deo suspicari. Manus enim Dei indicat eius potentiam. Facies Dei eius notitiam, pedes Dei eius præsentiam. Sedes Dei vbi quiescit Deus. ad eò quod quisq; nostrum, si velimus possumus esse sedes Dei: Nam anima iusti sedes est Sapientia, & scimus Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam esse, & dici. Non ergo per solum, super quod Dominus sedere dicitur debemus intelligere aliquid corporeum, ne que Deum corpus aliquod esse, aut fieri. D. Thomas refert opinionẽ quorundam,

14. in festo omnium Sanctorum 10. mo. x

Stultissimũ est imaginare Deum esse molem aliquam corpoream.

Varia corporis membra attributa deo quid significant.

dam, qui putabant solum excelsum, & eleuatum fuisse constitutum in supremo coenaculo, vnde procedebat splendor, & gloria in secundum coenaculum, de quo habetur in hoc textu. Et plena erat domus à maiestate eius. Cum postea subdit. Et ea, quæ sub ipso erant replebant templum, idest Troni eius ornamenta, vel splendor vestumentorum, aut agmina subditorum replebant templum idest partem illam, quã intrabant Sacerdotes: Sed hæc expositio præterquam, quod parum differt à prima, non est conformis nostro textui, quia in biblijs nuper impressis, & magis correctis, non habetur ista particula D. Hieronymus aliquanto subtilius, & altius per solum, super quod sedere dicitur Dominus, vult intelligi Angelos Dei ministros. Dionysius 13. cap. cœlestis hierarchia per solum, super quod sedere Deus dicitur, vult significari eminentiam diuinæ naturæ, & dicitur solum excelsum, propter nobilitatem, & excellentiam ipsius, dicitur eleuatum, quatenus omnia quæcunq; sunt, & quæ fuerunt, et sunt subsilia fieri, & esse in infinitum excedit, super quod sedere dicitur Deus ad designandam suæ naturæ immobilitatem. D. Chrisostomus considerat ipse hæc duo verba, seu dictiones, quas non vult esse Synonimas, sed dicit excelsum, et eleuatum, loquens de eius Cathedra, quam incomprehensibilem fore demonstrat. Nam excelsum respectu inferiorum est; eleuatio vero dicitur sublatio eius naturæ incomprehensibilis, quã nec cogitatione concipere, nec verbis eloqui quisquam potest. Dicit idem Chrisost: propterea describitur Deus sedere super solum excelsum, quoniam consuetudo Iudicum est cum de aliqua re graui sunt daturi sententiam, non clanculum; & in abscondito, sed pro sublimi, & excelso loco astantibus & cunctis spectantibus, iudicium ferre, iuxta illud psal. 9. qui sedes super thronum, qui iudicas institiam & c. quid autem significet ista sessio, iam planè dictum est, non enim intelligendum Deum proprie sedere, neq; villo circumscribi loco,

A sed abusuẽ, et methaphoricẽ tales proprietates Deo tribuuntur, quoniam Sa-
Deus quo p-
cto dicitur
cedere.
sta, quæ Deo tribuitur nihil propemodum aliud significat, quam firmitatem, stabilitatem, et constantiam in eodem tenore, et possessione bonorum? Sic enim dicit Dauid. Deus sedet in throno maiestatis suæ; et Baruch 3 dicit ad eundem. Tu sedes in sempiternum, & nos perimus in eum, semper enim et omnino creatura omnis est obnoxia mutabilitati, et eorum, quæ actum habent, mensura quædam est, ac terminus: summa autem rerum omnium, architectatrix, et opitex sapientia immota est, et eodem modo permanet, velut etiam Regius Propheta canebat dicens ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent. D. autem Thomas ex D. Hieronymo, vult per sedem significare filij Dei maiestatem: Sed iam diximus, quod per Dominum intelligendum est Dei filius, adeò, quod sessio ista designat eius maiestatem, et excellentiam; aut dicamus, quod ista sessio denotat authoritatem Iudicis, actu iudicantis, et sententiam ferentis, aut regnantis potestatem, et dominatum, cum vtraque istarum interpretationum sit consona rei, quam tractamus, neutram reiiciendam esse arbitror: Nec displicet eorum sententia, qui per huius sessionem, volunt intelligi tranquillitatem regni cœlestis: et plenissimam, ac pacatissimam subiectionem totius creaturæ inferioris, quæ nondum est, idest quæ subiectione pacatissima nondum est sed post hanc vitam erit, Sed forte dices, cur huiusmodi verba, ac dictiones vsq; adeò ponderantur, ut non sit satis simplicem habere intelligentiam? Respondebo vna cum Chrisostomo Tomo primo Hom. secunda super hoc eodem capite quod Prophetarum ora, Dei sunt ora, ut nihil temerè positum sit in Singula vcr prophetis; Deus loquitur singulas litteras & dictiones teras, singulos apices oportet diligenter expendere. Præterea dicit August. scripturæ sũt super illud psal. Qui extendis cœlum, ponderant sicut pellem, quod diuina scriptura plu da.

Amb. super ps. 116,

3. Reg. cap. vltimo.

Psalm. 101.

Psalm. 9.

Aug. serm. horum imaginationem D. Aug. ser.

res habet intellectus, et omnes sunt admittendi, modo non sint contra fidem, & contra Dei uerbum. Proinde non ab re ueni, & simplici dictioni tot adijcimus expositiones; sed circa hanc dictionem, nunc expositam, quod uidelicet Esaias uidit Dominum sedentem, dubitatio est, Cur Stefanus Prothomartir, dum lapidaretur à Iudeis, dicitur uidisse Iesum, stantem à dextris Dei? & nunc propheta dicit, se uidisse Dominum sedentem? Soluitur ista questio in quaestionibus veteris, & noui testamenti, quod Stefano uisus est Dñs ut stans id quod fuit propter calumniam Iudaorum, quia Stefanus causa Saluatoris vim patiebatur, ideo filius Dei, tanquam procurator, & aduocatus, tanquam qui causam diceret, stabat coram iudice Deo, & quia causa erat iusta, & bona ad dexteram uirtutis Dei iudicis stabat, quia omnis, qui dicit causam stet necesse est: At cum apparuit Prophetae, apparuit, tamquam iudex, tamquam Dominus, & tamquam Rex, & Dominator, propterea decebat, ut Sederet. Non autem, ut circumscriberetur loco.

Sed quicquid per solium istud excelsum, & eleuatum, & per istam Dei sessionem intelligamus parum refert, modo nihil praeter fidem, aut ueritatem, vel praeter doctrinam Sanctorum patrum afferatur: sed maior, & praecipua difficultas in eo uersatur, quod Esaias hic dicit, se uidisse Dominum, sedentem super solium & c. cum tamen exodi 33. dixerit Dominus ad Moysen: non poteris uideri faciem meam; & non uidebit me homo & uiuet. Et in fine dicit idem Dominus; uidebis posteriora mea, faciem autem meam uidere non poteris: & Iob. 11. cap. Forsitan uestigia mea comprehendes, & omnipotentem usq; ad perfectum reperiēs: & cap. 36. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram; sed multò clarius, & apertius Saluator noster Ioannis primo cap. Deum nemo uidit unquam; unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Et Matt. 11. nemo nouit filium nisi Pater neq; Pa-

An Deus uideri possit.

rem quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare, & prima Timor. 3. D. Paulus appellat Deum immortalem, & inuisibilem. Quomodo igitur Esaias dicit hic; uidi Dominum sedentem, aduersus cumulum & congeriem tot scripturarum, sicut etiam Micheas 3. Reg. ultimo dicit se uidisse Dominum? Dicendum, ut ferè omnes sacri Doctores dicunt; Deum posse considerari multifariam, uel secundum essentiam suam, & naturam eius absolutam, uel secundum humanitatem assumptam, aut etiam secundum multa, varia & mirabilia opera eius aut in figuris, & similitudines rerum, siue interiores, siue exteriores, quibus, quando uult, quantum uult, & quomodo uult apparere hominibus dignatur, & uoluntatem suam patefacere. Si ergò loquamur de Deo secundum puram, simplicem, & modis omnibus absolutam ipsius essentiam, nullus unquam uidit, nec uideri potest, nisi ipsemet solus, & hoc est, quod uolebant innuere auctoritates illae ex Sacris litteris desumptae mox adductae, & hoc rationale est quia ut inquit D. Tho. prima parte quaest. 12: non potest uisus, neq; interior, neque exterior uidere aliquid, nisi moueatur à uisibili, & secundum quod magis, aut minus mouetur à uisibili, sic magis, uel minus uidet: cum autem uisus noster tam interior quam exterior non moueatur à deo, quod probatur quia Deus à nulla creatura perfecte, & modis omnibus comprehenditur, ideo, ut sic à nulla creatura, quaecumq; sit illa perfecte comprehenditur aut uidetur; loquendo scilicet de Deo secundum puram, & simplicem eius essentiam, et hoc est, quod dicit D. Chrisost, super Io. cap. 1. ipsum, quod est Deus non solum Prophetae, sed nec Angeli uiderunt, neq; Archangeli. Quod enim creabilis est naturae, qualiter uidere poterit, quod increabile est, & super hunc locum sic ait: Nudam illam Dei maiestatem, & sentiamq; modis omnibus sinceram, nemo exactè perspexit praeter unigenitum; Propheta uerò profiteretur se u-

disse

disse Deum, sed quatenus eam uidere poterat: Quod enim est Deus, is nequam uidere poterat, sed uelamine quopiam, & in uolucro decenu opertum contemplatus est, et eatenus se demittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eò usq; assurgere spirituali ascensu. Sed praeter hæc si loquamur de essentia Dei non in signis, aut figuris, sed de ea secundum se, & secundum quod quid est eius, non tamen secundum totam eius amplitudinem, potest ab intellectu creato, ut ab Angelo, uel ab homine uideri, non tamen oculis corporalibus, nisi postq; surrexerit à mortuis, & in caelesti patria. Hoc est, inquit Augustinus 12. de Genesi ad litteram, quod ipse Moyses concupierat, uidere inquam Deum, non sicut uiderat in monte, nec sicut uiderat in Tabernaculo, aut in flamma ignis, sed in ea substantia, qua Deus est, nulla assumpta corporali creatura, quae mortalis carnis sensibus praesentatur, neq; in figuratis similitudinibus corporum, sed per speciem suam, quantum eam capere potest creatura rationalis, & intellectualis seu uocata ab omni corporis sensu, & ab omni significato Enigmate spiritus. Hoc est, quod ille dicebat exodi 33. uidelicet si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos. Hoc enim modo, quem ipse petebat, Beati mundo corde ipsum uidebunt. Quod autem essentia diuina à nullo intellectu creato possit modis omnibus uideri, non est ex parte sua, cum sit maxime cognoscibilis, et splendida, sed est ex parte nostri, qui non sumus ad eò perspicui, & acuti uisus, ut possimus tam excellens obiectum, ut par est, comprehendere; possumus quidem ipsum attingere, & alio modo apprehendere, nullo autem modo comprehendere, nisi eo modo, quo tenere contingit, quem attingimus.

Quod autem oporteat, intellectum creatum aliquando uidere Deum eo modo, quo potest, non in figuris, & similitudinibus, sed aperte, & clare, demonstratur: quoniam si creatura nō

posset, unquam clara uisione uidere Deum, & eius essentiam; uel nunquam beatitudinem assequeretur, uel in quodam alio extra Deum eius beatitudo consisteret, id quod est ualde inconueniens, & absurdum & ab omni ueritate prorsus alienum, quoniam teste Diuo Augustino fecit Deus rationalem creaturam, ut summū bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando possideret, & possidendo frueretur. Quod autem beatitudo in nulla alia re, praeterquam in Deo possit constitui patet, quia Nostra beatitudo consistit in attingendo, & coniungendo nos ad id, quod est principium essendi nobis, non quomodocumq; essendi, sed quatenus sumus renati denuo, praedestinati ad salutem, & filij Dei effecti. Hoc autem principium, nullum est aliud, nisi Deus gloriosus. propterea si res aliter esset, uidelicet quod nunquam intellectus hominis, uel Angeli posset uidere diuinā essentiam, frustraretur suo naturali desiderio cognoscendi causam, unde ab ipsis emanant tot actiones, & effectus, praeter ordinem naturae. Hoc autem est inconueniens; igitur oportet dicere, & fateri, Deum se praebere aliquando nobis uisibilem: Praeterea in hoc nostra beatitudo consistit dicit ipse Deus, scire, & nosse me, ac si diceret, quod satis est ipsi creaturae cognoscere Deum, ut est primum ens, & prima causa omnium rerum, & ut creator, & conseruator ipsius uniuersi; respondeo, ut mox dicebamus, quod hic non loquitur de creatura rationali quomodocumq; sed de creatura rationali, renouata per Baptismum, & illuminata per gratiam.

Sed iterum dices quoniam pacto poterit diuina essentia ab intellectu creato uideri, cum nulla sit proportio uidentis ad rem uisam, neq; in ipsa re uisa, hoc est essentia diuina, possit poni aliqua similitudo, per quam ualeat uniri uirtuti uisuae, cum nulla res superior, & excellens possit per aliquam similitudinem inferioris ordinis nobis praesentari, & manifestari. Propterea dicendum, omnino requiri aliquam similitudinem & aliquod medium, quo es-

K 2

sentia

sentia diuina uniatur uirtuti nostræ uisui & uideatur ab ea & hoc est lumē gloriæ, quod quidem necessarium est, existentibus in patria ad videndum clara uisione ipsum Deum, quod quidem lumen, non tam requiritur, ut confortet, & subleuet intellectum ad videndum Deum, sed etiam ut faciat ipsum intellectum creatum Deiformem, & diuinæ naturæ consortem: Et quanto quis maiori charitate feruet, ac desiderio, videndi Deum, quàm alius tanto plùs de hoc præclaro lumine participat, & per consequens dicitur magis beatus. Nec lumen istud quod est medium quoddam ad subleuandum intellectum, quo uidet ipsum Deum est medium in quo, sed mediū sub quo Deus uideatur, & licet Augustinus. 9. de Tri. cap. 11. dicat. cum Deum nouimus fieri aliquam similitudinem Dei in nobis est intelligendus de similitudine, idest de lumine gloriæ. Sed nota, quod non ualet consequentia, ego desidero plusquam alius uidere Deum, ergo plus alijs uidebo, dico, quòd re uera non ualet hæc consequentia; ueruntamen, quātitas desiderij reddit desiderantem magis dispositum, & præparatum ad consequendum id quod desiderat. Vnde B. Augustinus 12. de Genesi ad litterā cap. 25. dicit quod una, & tota uirtus, est amare, quod uideas, & summa fœlicitas habere quod amas. Dicitur etiā quòd per ipsammet essentiam diuinā, intellectus ipsam uideat, ut sic in tali uisione diuina essentia sit, & quod uideatur, & quo uideatur ut expresse dicit D. Tho. 3. lib. contra Gentiles cap. 51. & li. soli loqui cap. 31. dic. Aug. nemo te amat ò deus nisi qui te uidet, & nemo te uidet nisi qui te amat. Non potest ergo uera beatitudo esse sine uisione & dilectione dei.

Sequitur textus, *Et ea, quæ sub ipso erant replebant templum.*

Sic legitur in textu nostro. In textu septuaginta interpretum habentur hæc uerba, & plena erat domus à maiestate eius, vel plana erat domus gloria eius, sed hæc particula paulo infra legitur: sub his uerbis. plena est omnis terra gloria eius; sed ea uerba, quæ

A habentur in textu septuaginta interpretum, sic exponunt aliqui, ut per gloriam intelligant personam filij, qui in Sacris litteris appellatur gloria Patris, ut Heb. 1. quandoq; splendor patris quandoque imago, & similitudo patris, & quandoque figura substantiæ Patris, aded quòd secundum istorum sententiam in principio huius capituli nominatur pater, cum dicit. Vidi Dominum sedentem, cum autem subdit. Plena erat domus gloria eius, uolunt, hæc dici propter filium, ubi etiam subintelligitur spiritus sanctus, idest tota Trinitas, quæ postea clariùs explicatur ab ipsis Seraphim cum trina repetitione eiusdem nominis insinuantibus tres personas, & uolunt huius capituli initium respondere, & consonum esse cum initio Euangelij D. Ioannis, uidelicet In principio erat uerbum & c. Quamuis hæc expositio sit grauissimorum doctorum, quorum auctoritati me humiliter, ac reuerenter subijcio, mihi tamen nō uidetur necessaria, nam ex communi consensu multorum patrum, diximus filium Dei intelligi per Dominum, sedentem super solum excelsum: nulla ergo erat necessitas hoc loco rursus filium intelligere. D. Tho: per domum plenam maiestate, intelligit Ecclesiam triumphantem, quæ re uera cū sit repleta spiritibus Angelicis, & beatis animabus plena dici potest diuina maiestate. Dionysius autem (ut refert D. Tho.) intelligit per domum uniuersam creaturam, quæ dicitur plena maiestate, quatenus impletur participatione diuinæ bonitatis iuxta suam capacitatem. Alij per domum, hoc loco intelligunt Ecclesiam militantem, cuius sententiæ uidetur esse, Cyrillus, ponens differentiam inter synagogam, & Ecclesiam fidelium; dicit enim quòd quandiu Israel non admisit impietatem contra Dominum Nostrum Iesum Christum, gloria Dei Ierosolomitana Domum impleuit, sed postq̄ negarunt regnum eius, & in impietate nullo modo ferendā proruerūt, audierunt eundē Xpm, dicentem; Ecce reliquetur uobis domus uestra deserta.

Filius dei dicitur patris imago, & figura substantiæ patris.

C fit repleta spiritibus Angelicis, & beatis animabus plena dici potest diuina maiestate. Dionysius autem (ut refert D. Tho.) intelligit per domum uniuersam creaturam, quæ dicitur plena maiestate, quatenus impletur participatione diuinæ bonitatis iuxta suam capacitatem. Alij per domum, hoc loco intelligunt Ecclesiam militantem, cuius sententiæ uidetur esse, Cyrillus, ponens differentiam inter synagogam, & Ecclesiam fidelium; dicit enim quòd quandiu Israel non admisit impietatem contra Dominum Nostrum Iesum Christum, gloria Dei Ierosolomitana Domum impleuit, sed postq̄ negarunt regnum eius, & in impietate nullo modo ferendā proruerūt, audierunt eundē Xpm, dicentem; Ecce reliquetur uobis domus uestra deserta.

ferta. Alij uero persistentes in priori sententia, quòd per Domum plenam maiestate debet intelligi Ecclesia, quæ iam tuta in Cœlis triumphat, dicunt, Ecclesiam, quæ sursum, non quæ deorsum maiestate repletam, quia uidelicet Beati cognoscunt, quantus ipse est, qui dominatur cunctis gētibus quamuis non plenè, aut perfectè, sed multo magis quàm quæ deorsum est, quem admodum cognitum per speculum in enigmate: Sed siue per hanc domum quis intelligat Ecclesiam militantem, siue triumphantem, aut etiam uniuersam creaturam, manifestum est, quòd ubiq; apparet Diuina maiestas, licet secundum magis, & minus, ut iam diximus. Sed quoniam hæc particula, non est in textu nostro, idcirco de ea nihil amplius. Propterea prosequamur expositionem textus, ubi habetur, *Quod ea, quæ sub ipso erant replebant templum.* Quæ uerò fuerint ea, quæ sub ipso erant, dicunt nonnulli ea nimirum esse, quæ Christus gessit in carne, ut puta omnia humanitatis misteria, & quecunq; ad nostram salutem Sacramenta reliquit: quæ omnia nōnulli appellat fimbrias, aut extremitates uelamentorum eius, & dicuntur fimbriæ, aut extremitates ad ostendendum minimum diuinæ maiestatis, si conferatur cum illa immensa gloria, quæ reuelabitur in nobis quū uidebimus eum sicuti est, sortitur denominationem fimbriæ, siue limborum respectu uelium, & tamen istud minimum diuinæ maiestatis, & extremum est maius, quàm tota gloria mundi. Iuxta hanc metaphoram, seu similitudinem imaginari oportet, Dominum sedere super solum excelsum, & eleuatum, uelibus ualdè longis indutum ob honestatem, grauitatem, & dignitatem, qua pollere debent uiri graues, & insignes, uelut sunt uestes Pontificum, prælatorum, ac etiam Religiosorum, & ideo, quæ sub ipso erant, appellantur fimbriæ. Glosa interlinearis uult ea, quæ sub ipso erant, & replebant templum fuisse, uel designasse tot agmina Angelorum, tam superiorum, quàm inferiorum, quæ replebāt templum, idest Ecclesiam militantem,

A in cuius beneficium erant ueluti ministri, & coadiutores designari. Deinde Sequitur in Textu. *Seraphim stabant super illud sex ala uni, & sex ala alteri; duabus uelabat facie eius, & duabus uelabant pedes eius, & duabus uolabant: & clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum; Plena est ois terra gloria eius & c.* Circa partē istam primo Not. q̄ Seraphim est primi ordinis primæ Hierarchiæ celestij spirituum, & dñr Seraphim (ut notum est oibus) à seraph, qd̄ est ardeo, siue incendio, quia iste ordo Angelorum est plenus, & inflamatus dilectione, & charitate erga Deū, & flectuntur per genus masculinū, fœmininū, & neutrum, et in numero singulari desinunt in (n) & cū sit mentio de uno, appellatur Seraphim, in plurali uerò numero desinunt in (m) & appellatur Seraphim. Neq; ob id mireris, quoniam Angeli nullo sexu discernuntur. dicuntur enim Angeli, Archangeli, Throni; per genus masculinum. In genere fœminino, uirtutes, Dominationes, & potestates: Neutro, Cherubim, Seraphim in plurali: et beata quæ Seraphim, & Cherubim: In singulari Cherubin, & Seraphin, et per omnes casus Cherub, & Seraph ita flectuntur. Hi ergo dicuntur stetisse super templum. idest super choros aliorum Angelorum, et beatorum spirituum, qui Chori dicuntur templū Dei. Stabant igitur isti duo Seraphim supra omnes Angelos in supremo, et eminentissimo loco, & secundum aliquos in circuitu Dei, et coram Deo ipso, ut qui maximè ardent charitate, et summo perè diligunt Deum, et sint dilecti à Deo. Stabant ergo isti duo Seraphim super templum; dicunt alij super Ecclesiam tanquam custodes, et Præfœcti custodientibus Ecclesiam, et perpetuò laudibus Deum prosequentes. Dicuntur etiam stare super templum, quia proximè assident ante Thronum Dei, et quia sunt ualdè femoti ab his rebus terrenis, et caducis: dicebant stare, quia scilicet ostendebant, se fore promptos, et paratos ad seruiendum Deo, et quodcumq; ministerium eius iussu obeundum. Et præterea summæ honesta-

Seraphim cuius Ordinis sint inter Angelos & per quos articulos declinantur.

C dicuntur enim Angeli, Archangeli, Throni; per genus masculinum. In genere fœminino, uirtutes, Dominationes, & potestates: Neutro, Cherubim, Seraphim in plurali: et beata quæ Seraphim, & Cherubim: In singulari Cherubin, & Seraphin, et per omnes casus Cherub, & Seraph ita flectuntur. Hi ergo dicuntur stetisse super templum. idest super choros aliorum Angelorum, et beatorum spirituum, qui Chori dicuntur templū Dei. Stabant igitur isti duo Seraphim supra omnes Angelos in supremo, et eminentissimo loco, & secundum aliquos in circuitu Dei, et coram Deo ipso, ut qui maximè ardent charitate, et summo perè diligunt Deum, et sint dilecti à Deo. Stabant ergo isti duo Seraphim super templum; dicunt alij super Ecclesiam tanquam custodes, et Præfœcti custodientibus Ecclesiam, et perpetuò laudibus Deum prosequentes. Dicuntur etiam stare super templum, quia proximè assident ante Thronum Dei, et quia sunt ualdè femoti ab his rebus terrenis, et caducis: dicebant stare, quia scilicet ostendebant, se fore promptos, et paratos ad seruiendum Deo, et quodcumq; ministerium eius iussu obeundum. Et præterea summæ honesta-

nefatis erat, ac reuerentiæ coram supremo omnium Iudice, ac dominatore totius vniuersi, quod starent, & nõ federent: Nam quia vnus eorum voluit coram Deo sedere, & non stare, fuit eiectus, & expulsus è paradiso, vt habetur Esa: 14: dicebat enim sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis. Dicebantur isti Seraphim esse premissi quisq; eorum sex alis: Nam sex alæ vni, & sex alæ alteri. Quæ alarum complosio, ac multitudo miscicè intellecta indicat mirabilem, & superexcelsam horum spirituum naturam, vt potè singularem velocitatem, & miram, & alacrem eorum agilitatem, sic etiam de Deo dicimus, Qui ambulat sup pennas ventorum. Pennæ ventorum inquit Aug. sunt virtutes animarum, quibus se velut pennis à terrenis timoribus in auras libertatis attollunt, supra

Aug. 7. p. 17.

pl. 17. Neq; erat superflua, & ociosa multitudo istarum alarum, propterea quod duabus alis velabant faciem, aut suam, aut Dei; iuxta variam interpretu expositionem, & duabus velabant pedes, aut suos, aut ipsius Dei, & duabus volabāt. Sed forte dices, qui fieri potest, vt volarent, & starent? Respondeo, q̄ volabant, quia scilicet demonstrabant Dei maiestatem, & illam patefaciebant, et manifestabant, & stabant, quia .s. nunq̄ à Dei contemplatione recedebāt. Dicuntur etiam isti Seraphim stare, & volare, quia in statione immutabilitas in volatu alacritas designatur, nè videlicet insensibilis quædam, & quasi lapidea stabilitas estimetur, stabant ergo volando, & volabāt stando, ita Ber. Dicuntur etiam Seraphim stare, quia charitas, quæ ipsi replentur, et ardent nõquam excidit. Dicuntur duabus alis volare, idest cognitione, & amore, intellectu, & voluntate, Zelo Dei, & charitate; neq; enim vna alæ sufficiens est aibus ad volandum; dicuntur etiam volare, & stare, quia volant per contemplationem, & stant per subiectionem, & obseruantiam erga Deum. Dicuntur habere faciem velatam, & pedes velatos, habent faciem velatam, quia quæ fuerunt ante mundum, nequaquã scire potuerant, & habebant pedes ve-

latos ad designandum, & denotandum, quod neq; etiam, quæ futura sunt post hunc mundum ex se scire possunt. Quæ verò sunt inter hæc duo, media utiq; scire possunt, quamuis neq; etiam omnia, quia multa futura contingentia, neq; animi cogitationes; solus enim Deus scrutatur renes, & corda. Sed neq; et Apostoli omnia nouerunt, vt. v. g. Natiuitatem, & Assumptionem Beatæ Virginis, & quædam alia Dei opera ad eò recondita, & occultata ipfis Apostolis, vt Sacri Euangelistæ, de his, præsertim prefatis duobus misterijs, & quibusdam alijs, vt puta de futuro die iudicij Act. 1. nullam habuerit notitiam nec obstat id quod legitur apud Io: 15. iam non dicam vos seruos, sed amicos, quia omnia, quæ audiui a patre meo, nota feci vobis; nota inquam feci quæ tunc, & illis scire expediebat & D. Augustinus primo de tri. cap. 12. sic exponit, Nota feci vobis, .i. faciam. Et intelligitur de die illa & hora. Dicitur etiam, quod isti duo Seraphim velabāt caput, quia non perfectè norant primã in Trinitate personam, non dico primam Tempore, vel origine, aut etiam dignitate, sed primam quia priore loco nominatur: velabant etiam pedes, quia neq; tertiam personam, quæ est spiritus Sanctus apprimè nouerunt: secundã verò personam, quæ est persona filij partim nouerunt, partim verò non; Nã quatenus in principio erat verbum in comprehensibile est, quatenus verò homo, dedit se manifestum omni populo ante mortem, post mortem verò non omni populo, sed testibus præ ordinatis à deo. Aut per alas, quæ velabant faciem, intellige contemplationem eorum, quæ sunt super naturam illorum, per alas quæ velabant pedes, intellige contemplationem eorum, quæ sunt infrã naturam Angelicam, per eas verò alas, quibus volabant, intellige contemplationem suã ipsorum naturæ. Postremò dicuntur velare, & cooperire faciem suam ad significandum; quod tanta est puritas, maiestas, & Sanctitas Dei Nostri, vt non audeant ipsi illius vultum inspicere, & tam immensum diuinæ maiestatis fulgorem, & splen-

splendorem intueri: velabant verò pedes propter honestatem, & modestiam, quam coram Deo assistentes præferre debebant, vt in velatione faciei designetur reuerentia quam habebant erga diuinam maiestatem. In velatione pedum notetur verecundia quæ consequitur ipsam reuerentiã. Quia in re id nobis considerandũ occurrit, q̄ si Angeli, qui sunt natura purissimi, & Dei amore successi et inflammati, velabant facies suas, & pedes ob honestatē, & reuerentiã erga Deum, quanto magis nos hominuli, qui natura sumus impuri, et sordidi, et mille maculis inquinati debemus ante cõspectũ Dei facie, & pedes obregere, neq; vnq̄ audere leuare oculos ad Cælum. Sed præter has, quas adduximus expositiones, quibus declarauimus causam, quæ Seraphim velabant faciem, & pedes nolo præterire sententiam ipsius Cyrilli: d. quod velabant faciem, & pedes non suos, sed ipsius Dei, quia nemo potest principium, vel finem verborum Dei percipere, aut de eo cogitare, quia caret principio ipsa diuinitas, & finem ignorat. D. quoque Hieronymus vult utrunq; posse intelligi, quod .s. velabant pedes suos, ac pedes Dei. Deinde dicuntur volare, quia nihil abiectum, et conculcatum habent, sed semper in altum eorum mens in Deum fertur. Os quoq; eorum plenum est semper diuinis laudibus. Dicuntur quoq; habere faciem velatam, & pedes velatos, quia principium Nostræ salutis, et finem ipsi non sunt operati, sed omnia sunt à Deo in nobis. sine nobis, quæ autem in medio sunt, idest sentire uocationi, & iustificacioni, partim est à nobis partim à Deo, sic ait Bernardus. inquit enim ser. 4. super Esaia, quod sic oportet accipere corpus, & pedes cuiusque nostrum, quemadmodum sub Typo, et figura dicuntur Angeli habere caput, corpus, et pedes in uerbis Apostoli, dicentis Rom. 8. Quos præsciuit, et prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui: ecce caput, quos uocauit, hos et iustificauit, ecce corpus. Et quos iustificauit, hos magnificauit, ita q̄ mirium salutis nostræ, solius gratiæ est, et nihil est à nobis, non sic in opere iustificatio-

Angeli stantes ante Deum velabant faciem.

nis, in quo non ita sumus alieni, vt gratia quicquam operetur sine nobis, sed planè nobiscum; porro consumatio quidem, et ipsa solius gratiæ est, nec est, quò in hac parte, uel cum ea, siue in ea possumus gloriari, quasi coadiutores, aut cooperatores uideri possumus. Velat itaque Seraphim caput suum, uel faciem, duabus pennis, si ueraciter cogouerit, et humiliter fateatur, quia sola misericordia eum præuenit. Velat et pedes suos, alis equè duabus, si misericordie quoque, quæ subsecutura est nec ignarus extiterit, nec ingratus; sed mirum certè est, quo pacto dicuntur isti duo Seraphim, usque adeo igniti, & inflammati amore, et desiderio uidendi ipsum Deum, & tamèn, cum astant ante ipsum dicuntur uelare faciem, ne uideant ipsum. Dicendum primo secundum sententiam aliorum, quod uelabant faciem non suam, sed Dei, quia .s. summa admiratione, et ueneratione contemplantur ipsum Deum, uelabāt pedes, non suos, sed Dei, quia uidelicet fidelitate, et prudentia, Dei profunda misteria pertractare, ac reuelare debebant fidelitate quidem, ne cunctis et præsertim malignis spiritibus dei misteria reuelarent; prudentia verò, quando et quomodo ipsi nouerint ea detegere, et quibus debeant ea manifestare at si dicamus, quod uelabat faciem suã, et pedes suos; dicendum, quod quamuis summopere, et quàm maxime diligenter Deum, et cuperent ipsum uidere; ueruntamèn ob immensitatem, et pulchritudinem diuinæ maiestatis, uerebantur ipsum uidere; quemadmodum eò tra excessus dilectionis, et amoris quandoq; reddit homine m. ita promptum, et alacrem, ut non uereatur uidere maiestatem Principis, et assistere coram eo. Eiusmodi quoque uelant pedes, qui facile possunt fordescere, et propterea, qui non satis diligenter de pedibus puluerem excutunt, uelant pedes, ne turpes, et sordidi appareant coram Deo. Breuiter quæcunq; hætenus dicta sunt de uolatu Angelorum, et de ipsa uelitatione, insignura, et similitudine dicta sunt. Quo ad illam partem r qua dicitur, *Et clamabant alter ad alterum, & dicebant Sanctus,*

Etus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum: plena erit omnis terra gloria eius. Clamabant, inquit, idest non leuiter, & submissè, sed alta, & intelligibili voce, quasi præ lætitia gestientes, & ab omnibus audiri cupientes, dicebant. Sanctus, Sanctus, Sanctus, qua eiusdem nominis repetitione designabant, immò palàm ostendebant misterium Sanctissimæ Trinitatis.

Nec ab re dicit Textus, quòd clamabant, & non dicit clamauerunt, vt innueret eos, semper in hoc eodem officio versari, & nunquam à Dei laudibus desistere: B. quoq; Amb. lib. de S. Sancto inquit. Angeli non semel dicunt, Sanctus. ne singularitatem credas, neq; bis ne spiritum excludas, neq; dicit Sanctos in plurali, ne pluralitatem existimes Deorum, sed vnitatem diuinitatis intelligas, cum subiungit, Dominus Deus exercituum, inuens, quòd illa tria nomina, seu tres voces, Sanctus, Sanctus & c. non demonstrant tres Deos, aut tres substantias, seu tres essentias, sed tantum tres personas, aut tres Hypostasies in vna tantum essentia, seu Deitatis natura, eadem omnino in esse, & essentia consistentes.

Clamabant alter ad alterum, non tanquam lassè, & defatigati, sed honore mutuo se inuicem præuenientes, & vt dicit D. Tho: clamabant alter ad alterum ex deuotione, & affectus magnitudine, & secundum quemdam ordinem, quòd admodum nos Clerici solemus in Ecclesia alternatim psalimos, & melodias canere, & recitare: clamabant item alter ad alterum ad designandum vnum testamentum in altero contineri, & summam inter ea concordiam reperi.

Præterea clamabant isti Seraphim, & non humili, sed alta voce vt dictum est, quia mirabantur ineffabilem Dei clementiam, & bonitatem, quod in terras descendere, crucem subire, & pro nobis omnibus mori decreuerit.

Subdit. Plena est omnis terra gloria eius, idest Christi filij Dei, id quod fuit tempore gratiæ, & in plenitudine temporis, quo tempore non solum Iudæa, in qua tantum notus olim erat Deus, sed in omni terra, & in omni gente scisso

velo, quod diuidebat inter atrium interius, & atrium exterius. Et hoc per bellè, & eleganter ostendit D. Cyrillus d. priusquam verbum caro factum esset, Demon exitialis, & Draco desertor orbem terrarum occupauit, & creatura tunc pro creatore, & conditore adorata est; & vbi verbum factus est homo, vnigena Dei sermo. i. vnus, & eiusdem naturæ Deus verbū, omnis terra maiestate eius repleta est, quandoquidem omne genus ei se flectit

Cœlestium, Terrestrium, & Infernorum, & omnes Tribus, & linguæ seruiunt ei. Id quod etiam proclamauit, & prædixit Regius Propheeta Dauid d. Omnes gentes quasi cumquē fecisti, venient, & adorabunt coram te Domine. At qui tunc verè erit omnis terra plena gloria diuinæ maiestatis, quando fuerit impletum, quod dicitur in oratione Dominica. Adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, id quod profectò tunc erit, & non ante, cum scilicet aduenerit in sede maiestatis suæ, & sedebit super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel, & omnes Angeli eius cum eo. Dicit Chrysof: in hoc celebri, & præclaro hymno, quòd canebant Seraphim, tria præcipuè contineri: Primum quidem, æternā laudē conditoris, quam summa concordia cātabant illi duo Seraphim.

Deinde erat vaticinium illorum bonorum, quæ explicanda erat, & manifestanda suo quequē tempore vniuerso orbi per eosdem Angelos, & præsertim in natiuitate Domini. Postremò hic hymnus continet in se septam, & manifestam notitiam eorum dogmatum, quæ præcipuè sunt tenenda, & præsertim dogma Sanctissimæ Trinitatis, quod quidem in hoc consistit, vt credamus, & firmiter teneamus Patrem, & filium, & Spiritum Sanctum, vnum esse naturaliter Deum, nequē tamen ipsum Patrem esse, qui filius est, neq; filium ipsum eum esse, qui Pater est, nec Spiritum Sanctum ipsum esse, qui Pater, aut filius est. Vna enim est Patris, & filij, & S. Sancti essentia,

quam

D. Cyrillus.

psal. 85.

D. Chrysof.

Varia mysteria continet sub hymno Angelorum.

quam Græci vsiam vocant, in qua non est aliud Pater, aliud filius, aliud Spiritus sanctus, quamquam personatè sit alius Pater, alius filius, alius Spiritus sanctus, quæ omnia nobis demostentur in isto Cantico, in quo facile apparet Trinitas personarum, & vnitas essentiæ diuine, vt etiam habes in Symbolo Athanasij. Hic tamen solet queri, cur de tot ordinibus Angelorum, quorum omnium officium est assistere coram Deo, & ministrare ei assumpsit tantum seraphim, & cur ex illo ordine duos tantum: Nam constat ex Dionysio in sua Hierarchia tres constitutas esse à supremo Deo Angelorum Hierarchias, videlicet supremam, mediam, & infimā, & dicitur Hierarchia à Hierō quæ est sacrū, & archos princeps, quasi velit dicere, sacer principatus, & in quarum qualibet sunt tres ordines, & sic in vnū sunt nouem ordines Angelorum, seu beatorum spirituum. In prima, & suprema ponuntur Seraphim tamquam suprema, deinde Cherubim, in tertio ordine ponuntur Throni, in secunda Hierarchia ponuntur Dominationes, Principatus, & Potestates. Postremò in tertia ponuntur Virtutes, Archangeli, & Angeli & quemadmodum dicit Diuus Tho: prima pars q. 66. articulo tertio Angeli sunt in Cœlo collocati, non solum, vt æternaliter contemplantes Dei maiestatem, sed etiam, vt generaliter præfidentes, quia præsentur omni corporæ naturæ, idè in supremo loco debet collocari post Christum, qui præest omnibus istis spiritibus, & cunctis creaturis: Dicitur etiam, & communiter sustinetur quod Beata Virgo Maria exaltata est super choros Angelorum, quod probant per illud 3. Regum cap. 2. vbi legitur Positus est Thronus Matris iuxta Thronum Regis & psal: 49. Assitit Regina, à dextris tuis in vestitu deaurato, &c. Cum ergo queritur, cur de tot ordinibus Angelorum, quorum omnium officium est assistere coram Deo &c. fit mentio tantum de istis seraphim quòd scilicet Clamabant alter ad alterum &c. Dicendum est s̄m opinionem quorundam non esse verum, quòd Angeli isti, qui assistebant coram Deo, &

Dionysius de cal. Hier.

D. Tho.

Regis 3. cap. 2. Psal. 94.

stabant super templum, fuisse propriè Seraphim, sed potius ex numero eorū, qui de communi lege mittuntur ad aliquod ministerium. sed re vera horum opinio mihi non satis probatur; p̄ca quòd absq; vlla ratione cōtradicit Textui. Idcirco longe tutius tenendum est angelos, qui assistunt in hac visione, fuisse seraphim, tamquam eos, qui sūt magis coniuncti, & coherentes diuine maiestati, & multo magis capaces diuini Consilij quam alij Angeli aliorum ordinum: & præsertim, cum prædicandum esset, & manifestandum primum & maximum, ac profundissimum ipsius diuinitatis arcanum, cuiusmodi est misterium Sanctissimæ Trinitatis.

Et Diuus Chrysofostomus ponit similitudinem ex his, qui sunt primates Regū terræ, quorum, qui maiori dignitate præpollent, solent assistere p̄ones Regem, sic nimirum & seraphim prop̄ Deum. Quod autem duo tantum Seraphim ad hoc ministerium fuerit missi, & destinati, dicendum id non fuisse præter rem, ad designanda, siue præfiguranda duo testamenta, videlicet vetus, & nouum quæ duo congruè admodum designantur per duos seraphim tamquam per duos spiritus ignitos, & inflammatos amore, & Charitate, quæ profectò Deus vtrubiq; demonstrauit videlicet tam per legem veterem, quæ per Euangelium, quamuis multo clarior, & efficacior, atq; salubrior in Euangelio quam in lege. Dicuntur etiam duo Seraphim tantum constituti, ad præcinerendum illud Canticum, ob præfigurandam scilicet naturam Angelicā & humanam, quæ dux naturæ præ ceteris omnibus creaturis maximè debent ipsi Deo. Præterea illorum sententiam, qua dicitur, melius est esse duos simul, quam vnum, idcirco non ab re fuerunt hic duo seraphim destinati. Reijcio, & reprobo vnā cum diuo Hieronimo illorum sententiam, qui dicunt, hos duos seraphim referre filium & Spiritum sanctum. D. Clemēs Alex: lib. 8. constitutionum cap. 16. asserit, non tantum duos seraphim Domino assistisse sed plures, & innumerabiles, ad quod ego non abnuo, sed duos tantum

D. Chrysof.

Actus 2. 8.

Io. cap. 1. 2.

tuum

tum coram eo cecidisse existimo, ut habet littera, quam exponimus.

Solet etiam queri, cur isti duo Spiritus Angelici, & ordinis primarij ponuntur alati, cum re vera, Spiritus sint purissimi, & ab omni qualitate corporea se iunctissimi. Iam dictum est, quod locutio ista est Symbolica; dicuntur enim habere alas, & pennas secundum quādam similitudinem; quia ad superna assiliunt, & in illis commorantur, quod iuxta sensum nostrum fieri non potest nisi ab ijs, qui habent alas. Dicuntur etiam sic, quia sunt velocissimi in ministerijs, & actionibus obeundis, vel quia habent contemplationem liberam, & semotam à curis terrestribus, & caducis, vel ob alias causas quas facile poterit quisq; videre apud sacros Authores; Dicuntur autem habere simul duodecim alas, quibus significatur duodecim lapides altaris, quos ferum non tetigit, aut duodecim gemmas, quæ ponebantur in diademate, vel Thiara sacerdotis, aut sunt figuræ duodecim Apostolorum, quorum volatu, per vniuersum orbem propalata est, & diuulgata doctrina Euangelij, & manifestata veritas, & prædicatio Crucis Christi, & vnus quisq; eorū dictus est habere sex alas, & non absq; misterio, ut scilicet ostēdatur eos habuisse cognitionem creationis, & secretarum, quæ fenario numero continentur. Nihil equidem sit absq; misterio, & singulari iudicio ac ratione, quæ sola maiori ex parte patent apud solum Deum, ut patet dicuntur Chori Angelorum partiri in tres Hierarchias, ut dictum est pro mysterio Trinitatis, dicuntur istæ tres Hierarchiæ distinctæ in nouem ordines, designatos per nouem lapides ut habetur de penitentia dist. 2. cap. principium. sed apoc. 21. numerantur duodecim lapides ut ibi; dicuntur quoq; duo Seraphim stare super templum, super quod Dominus sedet, & alterum ad alterum clamare Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth cū stare & sedere non propriè conueniat deo, & creaturis Spiritualibus: sunt etiā quidam, qui in vnoquoq; ordine ipsorum Angelorum describunt numerum An-

gelorum existentium in singulo quoq; illorum ordinum, sed hoc non est nobis curæ, quia non facit ad rem nostrā, verum non displicet illorum consideratio, qui volunt in singulis his ordinibus designari, vel exprimi aliquod Dei munus, seu perfectionem, ut scilicet ipse Deus, qui omnia operatur in omnibus, diuidens singulis prout vult, amat in Seraphim, ut Charitas, eos, qui ardore charitatis in Deum, & proximū incenduntur. In Cherubim amat, & nouit, ut veritas, quicunq; veritatem amplectuntur Sedet in Throno, ut æquitas fauens, & fouens quicunq; iustitiam amplectuntur. Dominatur in dominationibus tamquam maiestas, cōplectendo quicumq; suos Dominos reuerentur, & non tantum bonis, & modestis, sed etiam discolis libenter obsequantur, & subditi sunt: Regit in principibus, ut principium, & creator omnium rerum. Tuetur ut virtus in virtutibus, reuelat ut lux in Archangelis & per eos multa nobis misteria, & secreta reuelatur. Assistit ut pietas in Angelis, per quos nos custodit, nos tuetur, & multa beneficia continue confert pro ea non absq; magna ratione Ecclesia precatur ipsum Deum, ut per Angelos, & ministrantes, & ei in cælo assistentes, in terris vita nostra muniatur. Postremo solet queri, cur isti duo Seraphim, laudantes Deum, & ipsi acclamantes dicebant ter Sanctus, sola sanctitate ipsum commendabant, & non etiam Sapientia, Iustitia, Bonitate, & alijs titulis insignibus, qui citra controuersiam ei tribuuntur. Dicendum secundū quosdam id factum, ut ostendatur generationem filij à Patre, & processionem Spiritus sancti ab utroq; esse puram, candidam, & immunem ab omni suspicionem carnalis confortij, & generationis terrenæ, id quod non ita commode poterat insinuari per alia Deo attributa: aut dicas, hoc ideo factum, ut ostenderetur non alio nomine, atq; ratione posse quempiam sanctificari nisi per eum, qui est Sanctus Sanctorum, & Sanctificans quicumq; Sanctificantur; unde suis præcipiebat Deus, dicens Sancti estote quoniam ego Sanctus sum.

Sic

Sic ergo non propter, aut incongruè clamabant ipsi duo Seraphim, dicentes & canentes ipsi Deo Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, et inquit, *Quia à voce clamantis commota sunt super liminaria cardinum, & domus repleta est fumo.* Nec mirum, quod ad vocem clamantis commota sunt super liminaria cardinum; quoniam ut dicit D. Clemens lib. 8. conf. Apostolicarum cap. 16. erant cum illis Seraphim qui clamabant innumerabiles copiarum Angelorum, & omnium virtutum celestium, & nullo temporis momento, & sine vlla vocis intercapedine clamabant, & dicebant præfatum hymnū Sanctus Sanctus &c. Qui hymnus est tam dulcis, & tam desiderabilis, quod si diu noctuq; proferatur. & canetur, nunquam poterit fastidium gignere, ut etiam testatur Iohannes Euangelista Apoc. 4. qui dicit se vidisse quatuor animalia, quorum singulū habebat sex alas in circuitu, quæ requiem non habebant die, ac nocte, dicentia Sanctus, Sanctus, Sanctus, & non immerito, quia ut dicit Diuus Ambrosius nihil pretiosius nos inuenire possumus, quo Deum laudemus, nisi ut Sanctum appellemus. sed cum plures, aut saltem duo essent seraphim, qui clamabant, cur dicit à voce clamantis, & non à voce clamantium? facilis est responsio, quia alter ad alterum clamabant, & cum vna tantum esset oratio, & præconium clamantium ideo dixit à voce clamantis. Sed quæ sunt ista superliminaria templi; seu cardinum? sunt postes, & bases templi, & ea quibus cardines portarum subterantur. dicit ergo eiusmodi postes, commotas à voce clamantis, quando scilicet euersum est templum, & conflagrata sunt omnia, id quod contigit, dum Christus pateretur, & post mortem eius. Vel hoc accidit, quando fuit facta magna commutatio rerum, & personarum Rerum quidem, quando ipsum Dei templum fuit incensum, & dirutum, & tota ciuitas repleta fumo ob incendium factum ab exercitu Romano; fuit facta etiā maxima commotio ratione personarum, quia corruerunt, qui in sublimi statu degebant, & qui deiecti e-

Superliminaria cardinum commota.

rant, surrexerunt, & maximè letabantur, sicut prædictū fuit per Amos Prophetam cap. 9. d. percutere cardinem, & commouebuntur super liminaria; & apud hunc eundem Prophetam Esaiam dicitur cap. 65. Ecce serui mei comedent, & vos esurietis. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus ululabitis. Nonne magna est ista commotio? cum non solum ciuitas, & templum fuerint quasi in nihilum redacta, sed vniuersa Iudea euerfa, & dissipata. Sed ad huc aliter exponitur ista particula, & forte melius quod à voce clamantis commota sunt super liminaria cardinum, id est à prædicatione Christi, super liminaria cardinum id est veteris, & noui testamenti facta sunt eminentiora, & sublimiora, & multo magis firmiora, quia scilicet clarior, & eminentior fuit fides & notitia vtriusq; testamenti, & præsertim veteris legis, quæ antea fuit maxime obscura, cum cœperit diuulgari passio Christi, & domus videlicet domus Iacob secundum carnem impleta est fumo ignorantia; scilicet infidelitatis, & tenebrarum. Alij dicunt commota esse super liminaria, quia videlicet amota sunt legalia, et ceremoniarum, quibus, tamq̃ umbris, et obstaculis impediatur ingressus ad ipsa domus penetralia id est ad veram notitiā Christi, quæ obstacula dubio procul sunt non solum commota, verum etiam amota, adueniente Christo Iesu in terrā. Et tunc domus, id est vniuersus mundus impletus est fumo, id est gloria Dei. Ipsum enim fumum, seu nebulam gloriā Domini consuevit appellare Scriptura Psal. 17. Psalmus 17. inclinavit Cælos, et descendit, et caligo sub pedibus eius, et 2. Paral. cap. 6. Dominus pollicitus est, ut habitaret in caligine. Nec mirum, quod nebula, seu caligine, aut fumo, Deus præsentiam suam nobis solet quādoq; ostendere, seu præmonstrare, quia ipse habitat lucem in accessibilem, sicq; nullo pacto immensam eius maiestatem capere possemus Propterea quicumq; voluerit ex se ipsis

ipsius gloriam intueri, tenebris inuoluantur necesse est, & omnia ferè sint illis nebulosa, & fumo plena: quòd, si quid splendoris illis interdum illucescit, modicum admodum est, & quasi peregrinum, presertim si cum luce Euangelica conferatur: Legitur enī quòd neq; in faciem Moysis, quæ tantisper quondam respicendebat, poterāt intendere filij Israel pp gloriam vultus eius. At Apostoli gloriabantur in Domino Iesu, se reuelata facie gloriam Domini speculari, quia scilicet mysteria diuina, quæ occulta tantum erant in veteri testamento, non àplius sub tropis & figuris, sed reuelata facie ac explorata umbra, intelligebant ipsi, & alijs aperuerunt. Præter omnes istas interpretationes, quas hucusq; ex sententijs aliorum adduximus (bona uenia lectoris) volumus, & breuiter nostram quoq; in medium afferre, & dicere iuxta vulgatum dictorium, Nos quoq; pomanatamus.

Dicimus ergo, quòd à voce clamantis commota sunt super liminaria cardinum, quia scilicet à prædicatione, & doctrina sanctissimæ Trinitatis misterij, non solum tota Iudæa, non solum duo testamta, non solum omnia legalia, & ceremonialia, sed totus mundus concussus est, & vniuersa sapientia huius mundi perterrita est, & stupefacta, ppea quòd nunquam potuit, tam abstrusum, & profundū misterium comprehendere, ob id videmus, quot hæreses, quot errores, & extraneæ, seu potius monstruose opinioniones occupauere hominū ingenia. Vnde bene sequitur, et domus repleta est fumo. Illa enim domus, quæ fuit constructa, et fundata super istis liminibus, neq; isti commotioni resistit, et superstitit, repleta est fumo, hoc est cæcitate, et damnatione perpetua, et sempiterno incendio, illa verò domus quæ permanfit, neq; ad commotionem super liminarium a solo exiit impleta est fumo, id est gloria, et maiestate Dei. Prior domus fuit constructa ex lapidibus mortuis, et inanimatis, id est ex Iudæis carnalibus. D. Cyrillus dicit, hos Iudæos, non cre-

Adentes fuisse magis insensatos, quam lapides, altera verò fuit constructa ex lapidibus viuis, et preciosis, sed videamus nunc, quid euenerit, quid ve dixerit ipse Propheta post hæc visionem, et post hanc commotionem super liminarium, et hæc est 2. pars principalis huius capituli. *Vt mihi (inquit) quia Tex. 3. tacui, quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito, & regem Dominum exercituum vidi oculis meis.* Interiectio ista, qua ipse Propheta ostendit se commoueri, ac turbari, et timore quodam affici, secundum aliquos fuit ex eo, quia audierat Angelos Dei laudes canentes, et eius misteria cum magna voce, iubilo exultatione proferentes, ipse autem de rebus humanis agere solum, et loqui videbatur, aut quia non loquebatur, vbi, et quando oportebat, et dum loqui necessum erat: Alij dicunt, ipsū voluisse quidem Dei laudes predicare, sed timebat, ne rejiceretur à Deo ob suorum pollutionem laborum, et suam ipsius indignitatem, quia scilicet in medio populi polluta labia habentis habitare cogebatur, cum prohibitum sit cum impijs, et peccatoribus, nullum haberi debere cōmercium vt. Nū.

præcepit Deus dicens. Recedite à tabernaculis impiorum hominum, et nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum. D. aut Hieronymus nō existimat sanctissimum hunc Prophetam aliquo modo deliquisse, sed ex humilitate, et quia immundis labijs se fore iudicabat, si conferatur ad labia ipsorum Seraphim indignumq; se Dei laudes fateri existimabat, verebatur enim ne increparetur à Deo d. Quare tu enarras iustitias meas (Psal. 94.) et assumis testamentum meum per os tuum? Alij dicunt, quòd ipse vtiq; deliquit triplici errore. Primo quidem peccato omissionis, ppea quòd non reprehendit Oziam Regem Sacrilegum, et alios legis transgressores, et Dei contemptores, quæ admodum poterat, ac debuerat, neq; Dei laudes, vt par erat, cecinit, et decantauit. Deinde peccauit peccato cōmissionis cum pollutus labijs esset, et cum

eum hominibus pollutis cōuersaretur sed parum erat habere labia polluta, nisi mens polluta fuisset. Postremò dicunt eundem peccato presumptionis deliquisse, quia ausus est videre Dominum Deum, cum esset pollutus, & impurus, quandoquidem Iudicum 14. scriptum est morre moriemur, quia vidimus Dominum, quamquam alibi legatur, quòd visio Domini sit vita, & salus hominis; sic enim habetur Gen 42. Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea, verumtamen illud est presumptionis, & audaciæ, hoc verò confidentiæ. Ego autē inter has; quasi contrarias partes media via, & forte tutiori incedendum arbitror. Non enim censeo Prophetam fuisse omnino immunem à peccato, velut sentit D. Hier. cum paulò post promittat ei Angelus auferre iniquitatem suam, & peccatum suum, & ipse met fateatur se tacuisse, & pollutum esse labijs. Cyrilus etiam hoc in loco, nullum existimat fore inconueniens, si dicamus Esaiam fuisse obnoxium alicui peccato, tñ quia erat homo, de quo dixerat Dauid omnem esse mendacem, tum quia fuit ex semine Israel. Proinde timore correptus dicit, & conqueritur: ve mihi. Sed neq; etiam tot peccata, quæ postrema illi tribuit opinio eundem commisisse existimo sed potius ex reuerentia, & singulari quadam veneratione, se reum fore coram diuino conspectu existimasse, cum nō alio crimine teneretur obnoxius, nisi quatenus in sermone peccauit, non quidem suo vitio, sed solum, quòd cogebatur cum populo labijs pollutum interdum sermonem habere. Et hoc innuebat D. Hier. cum dixit de eo scilicet conscientia, quæ tantum in sermone peccauit, nō suo vitio.

D. Chrysost. videtur secus opinari, quòd videlicet Esaias non deliquerit vt dicunt aliqui quia non reprehendit Regem Oziam ob sacrilegium, sed potius ipse fuit opinatus, quòd ipsum reprehendisset, si fuisset presens, cum ille Rex, reuentibus ministris templi voluisset adolere iucensum; quoniam, vt dicit D. Paulus ad Rom. x. Esaias vt audax, & audacter loquebatur; immò

constat, eum pp libertatem dicendi multos pertulisse cruciatus. Præterea quamuis ipse fateretur se fore pollutum labijs, non ob id potest inferri ipsum deliquisse, sed hoc debet accipi si conferatur ad naturam ipsorum Angelorū Postremò si habitabat in medio populi, habentis labia polluta, nō ob id erat ipse culpandus, cum longè alia ratione pollutus diceretur ille populus, vt potè transgressione legis diuinæ, & multiplici iniquitatum, & scelerum perpetratione, quibus minimè quidem erat inquinatus Esaias.

Dico ergo, quòd ipse doluit, & contristatus est, & timebat sibi aliquid mali futurū, quia tacuit aliquando Dei laudes enarrare, & eius misteria referre, fortè ob timorē populi, & principum huius seculi, tamen, aliquoties pp Deum se audacem ostenderet, & demonstraret. Qui cum penitentia adducere tur quæ .i. prætermisit facere quòd debebat, dum presertim audiret duos Seraphim alta voce glorificare Deum, & Trinitatis misterium patefacere, mox in se reuersus, statuit explere munus suum, & prestare quod debuit. At cōtinuò sibi ipsi obstitit, & opposuit, cōsiderans suam indignitatem, & pollutionem suorum laborum, quàm fortè fuerat consecutus quia Dominum vidit proprijs oculis, velut contigit Abraham Moisi, & plerisq; alijs; quod quidē solet contingere quibuscunq; ferè hominibus, qui dum sistunt coram principi, aut sunt loquuturi cum eo, videntur omnino demittere animum, & facultatem loquendi, & balbutire potius quam quicquam apertè proloqui, & enunciare; Ita vt Esaias, quasi ita loqueretur. Ego libenter Dei laudes predicarem, & eius misteria cunctis populis enunciarem, sed quia habeo labia polluta, & sum incircūcisus labijs, non audeo loqui: Verumtamen his difficultatibus non obstantibus, dei clementiam, & benignitatem admiratus, subdit: Et regem Dominum Exercituum vidi oculis meis, Dominum inquam non quemcumq; sed Dominum exercituum, creatorem, & conferuatorem omnium, cui mare, & venti obediunt

Iud. 14

Gen. 42.

Esaias num fuerit à peccato immunus.

Num. 16.

Psal. 94.

Rom. x.

& cuius est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo. Hunc ergo Regem, & Dominum exercituum vidi oculis meis: Quæ verba dicunt aliqui exponentes, cum maxima grauitate, & verborum pondere legenda, & consideranda esse. Sed ego potius existimo cum maxima admiratione, & attestatione diuinæ bonitatis legi debere; quod scilicet Clementissimus Deus non fuerit indignatus se visibilem præbere homini alioquin non satis puro, & mundo; sed polluta labia habenti, quo altissima eius mysteria tantisper agnoscere potuisset. Vnde nonnulli volunt visionem istam, de qua loquimur, & qua Esaias testatur se proprijs oculis Dominum vidisse; non imaginariam, vel intellectualem fuisse, sed re vera corporalem, ita scilicet quod sub humana specie suam præsentiam eidem præmonstrare voluerit, ut ipse; absq; vlllo timore, & dubitatione Dei voluntatem patefaceret, & populo Iudæorum suam prædiceret reprobationem, & reliqua mala, quæ iusto Dei iudicio erant super eum ventura, sed ut eumq; sit nullus existimet voluisse Prophetam innuere se vidisse Dominum simpliciter, & absolute; neq; nos sic intelligendum esse putemus, sed eo modo vidit, quo fuit capax illius visionis, vt superius dictum est.

Tex.

Et volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. Hæc est tertia & vlt. pars huius capituli vbi cum Propheta iam confessus fuerit errorē, & peccatum suum tam omissione q̄ cōmissione & quouis modo perpetratum, & iam timore correptus, totusq; pauidus, & tremebundus existeret; describit hoc loco suam purgationem, & emundationem, modumq; & rationem purgationis, & quo Auctore cuiusvis ministerio, & quibus vijs ac rationibus fuerit effecta; & inquit. Et q. d. Posteaquam ego territus, & tremefactus verebar, ne aliquid mihi accideret mali, volauit ad me vnus de Seraphim, qui me iam penè destitutum, & quasi vita functum suscitauit, erexit & consolatus est, & veluti quoddam cauterio; laborant medorum pollutionem, et om-

A ne locutionis impedimentum aboleuit. (Si tamen admittamus illum quouis modo deliquisse) ac si taciturnitatem, & pollutionem laborum, non ad culpam, sed ad pœnam referamus, vt (volunt nonnulli) quia scilicet fuerit ausus videre Dominum, dicemus, quod Deus miserit Angelum suum ad purgandum ipsum, & ad condonandam omnem pœnam, & quodcumq; impedimentum remouendum; quo amoto redderetur habilis, & idoneus, ad prophetandum, & quodcumq; aliud ministerium obeundum, & ad mortem ipsam (si contigerit) libenter, & fortiter pp gloriam Dei subeundam. Sed dicēs quo pacto missus est vnus de Seraphim ad Prophetam purgandum, si eiusmodi ordo Angelorum est ex numero eorum, qui semper assistunt ante Dominum, & tamquā primarij cōsules, & consiliarij sūt perpetuò in circuitu eius, cum præsertim supra habuerimus quod ipsi stabant super ipsum templum, aut super solum Dei, vel in circuitu Dei? Respondeo primum, quod omnes actiones ad nostram salutem pertinentes administrantur à supremis potestatibus, & cœlestibus spiritibus iuxta illud ps. Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Et D. Paulus ad Heb. 1. Nonnō omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi pp eos, qui hereditatem capiunt salutis? Quare non inconuenit, quod aliqui ex primo Angelorum ordine mittantur à Deo ad aliquid ministerium peragendum, cum præsertim teste D. Cyrillo, hoc siterē iugum omnibus Sanctis spiritibus, vt nutui Dei inserviant, & obsequantur, non indignam censentes eiusmodi seruitutem, sed honori laudiq; ducentes. Alij dicunt, quod Angelus, qui missus fuit ad Esaiam, non fuit de primo ordine Angelorum, neq; etiam Seraphim, sed hoc loco appellatur Seraphim ab officio quia eo illuminante, & instruento Angelos, qui sunt inferioris ordinis ad purgandum labia ipsius Prophetæ calculo ignito; quod est proprium munus ipsorum Seraphim, dictus est hoc loco Seraphim volasse, & missus fuisse ad ipsum

ipsum Prophetam. Dicitur est ergo Seraphim ab effectu, & à proprietate rei, nō à propria nominis descriptione, vel quia eo illuminante, & instruento inferiorum Angelum. Dicitur ergo volasse, id est velociter, & quā primum aduenisse, quia non tardat ipse Deus suam gratiam cōferre, & veniam prebere ijs, qui toto corde ad eum conuertuntur, quo pacto David rogabat Deum. d. Velociter exaudi me Domine, quia defecit spiritus meus; neq; existimes, quāuis hoc loco dicatur vnus de Seraphim missus ad purgandum Prophetam, id effectum propria Angeli virtute, quia solius Dei est purgare, & illuminare mētes hominum, & peccatis oibus exuere, & à pœnis, quas pro his moeremur eripere, iuxta illud Esaiæ. Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Deus ergo est primus, & principalis Author, quo labia ipsius Prophetæ purgantur; Angelus, siue Seraphim, siue quicumq; alius sub eo titulo nuncupatus, fuit huius purgationis minister; neq; vlllo est inconueniens, si dicatur Angelus missus ad Esaiam verē, et propriē fuisse vnus de Seraphim, quia sic Deo, qui est hominum, & Angelorum caput, placuit, & sic voluit; tamen munus eorum proprium sit assistere semper coram Deo, aut in circuitu eius, sicut exempli gratia Illustriss. Domini S. R. E. Cardinales de communi, lege, ac veteri consuetudine Romano Pontifici, & Ecclesiæ vniuersalis Episcopo semper assistere tenentur, quandoq; tamen ad aliquod graue negotium, vel ad regimen, seu administrationem alicuius vrbs vel prouinciæ consueuerunt legari, & destinari.

Instrumenta quibus purgatus à peccato.

Instrumenta verò, quibus facta est ista purgatio per Angelum, his verbis describuntur; *In manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Quibus verbis, non existimes, vt quidam rudes opinantur, Angelos esse corporeos, & habere manus, & pedes, licet supra dictum fuerit, eos habuisse alas, quibus velabant pedes, & facies, cum sint ab omni materia corporali omnino soluti, sed sunt merè spirituales, & ab omni alia potentialitate seiuincti, præter eam, de

A qua infra dicemus. Dicuntur autem quandoq; habere manus, & pedes, vel quia assumunt similitudinem hominis, vel secundum metaphoram, aut proprietatem quamdam dicuntur habere manus, & pedes, & secundum Euthimium dicuntur Angeli habere manus, quia habent intelligentiam, & viuacitatem, qua mediante nostras preces illustrant, & in mente sua transformant. Dicuntur etiam manus Angelorum, Societates, & auxilia illorum per quæ nostrarum præcum imbecillitatem adiuuant; neq; enim possunt Angeli esse forma intrinseca alicuius corporis, nec vniri materiæ, aut corpori intrinsecè, essentialiter, & communicare ei suum esse existentiam, & fieri vnum suppositum cum illo; & consequenter, neq; operata sensibilis, aut animalis, seu vegetabilis, quæ sūt videre corporaliter, audire & cetera, huiusmodi vitæ sensitiuæ munia exercere, tamen ex aere, aut alia materia præexistente possint formare corpora quædam fantastica, quibus possunt dare formam, & figuram quandam accidentalem, non autem substantialem, in quibus quidem corporibus sic assumptis possunt aliqua opera exercere familia operibus vitæ sensitiuæ. Vide Arcangelus Raphael *Tob. 12.* dicebat. cum essem vobiscum per voluntatem Dei, videbar quidem manducare, & bibere; ego autem cibo, & potu inuisibilis vtor, quod autem supra diximus, in Angelis nullam reperiri compositionem, sed esse merè spirituales, ne fallaris, neq; existimes ab Angelos nos remouere quasdam alias compositionis species, quas Theologi, & aliqua ex parte etiam nonnulli Philosophi comminiscuntur, vt est compositio ex actu, & potentia, ex genere, & differentia, ex intellectu, & intelligibili, ex esse & essentia & reliqua huiusmodi; sed nos locuti sumus de illis partibus, quæ constituunt suppositum, ut materia, & forma in rebus corporalibus; similiter cū diximus eos fore merè spirituales, & ab oī potentialitate semotos, intelleximus semper respectuē ad alias creaturas excludendo semper ipsum Deum, qui est aclus purus, simplex, & oīno immaterialis;

Calculus multifariā sumitur.

rialis; & ab oī compositione, semotus. *Calculus in manu eius, quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meum &c.* Calculus iste in manu Angeli, multifariam accipitur; quemadmodū hęc uox multa significat, ut est videre apud Doctores Latinos, in presenti tamē oratione accipitur pro lapide quodam parculo, seu carbunculo ignito, quem Seraphin forcipe tulerat de altari ad purgandum labia ipsius Prophetæ, & secundum quodam calculus iste moraliter representat, aut significat donum Prophetiæ colatum ipsi Prophetæ. Alij per ipsum calculum designari volunt sermonem Dei, qui velut carbo ignitus accendit hominum corda, de quo dicebat Regius Prophetæ. Ignitum eloquium tuum vehemēt, & seruus tuus dilexit illud.

Quidam alij viri graues, & Spiritu sancto afflati, per calculum istum intellegi volunt allegoricē Dominum Nostrum Iesum Christum. Qui pp nos, & pp nostram salutem descendit de Cœlis, & assumpsit carnem humanam, quę ita fuit diuinitati vnita, ut carboni, seu ligno accenso, aut ferro cādenti vnitus est ignis. Et quemadmodum ferrum, & carbo distingūtur ab igne, ita vnatur vnus, non mutetur in naturam alterius, sic tamen inuicem vnita, & coniuncta, ut nulla sit pars ferri, aut carbonis, quin sit ignita. Ita contingit in Christo Domino incarnato, ut natura humana ita sit vnita verbo, ut nulla ratione possit ab eo disungi, & tamen natura diuina nō transit in humanam, neq; natura humana transit, aut mutatur in diuinam. Nec te perturbet, quōd verbum Dei incarnatum calculo ignito comparetur, quoniam consueuit scriptura, diuinitus inspirata naturam diuinam igni comparare: Sic enim apparuit Israel in Monte Synai, sic & Moy si in Rubro ignis & ppter ea Deus ignis consumens appellatur, & Dominus noster manifestē dixit, ignem veni mittere in terram, & quid uolo nisi ut ardeat? & quamquam Deus factus sit homo similis nobis, omnis tamen plenitudo diuinitatis in eo corporaliter hoc est vere, & realiter residet. Non enim est credendum quod diuinitas sit corpus,

A aut quid corporeū, sed dicitur in Christo habitare omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, quia in illo implentur omnia quę in vmbri figurata sunt de eo, ut quasi ipse sit corpus illarum umbrarum, hoc est figurarum, & significationum illarum ipse sit veritas, & complementum, sic docet D. Aug. lib. 12. super Gen. cap. 7. Ideo quę & caro sua, diuinitatem operandi virtutem habere comperta est. Tacto nanq; loculo, mortuum viduę filium suscitauit, & cum fecisset lutum ex sputo, linitis oculis Cęci à natiuitate visum restituit. Conuenienter ergo Christus Dominus calculo ignito comparatur, qui si quando labiam nostram tetigerit; p̄tocol dubio peccata omnia, & nostras iniquitates absumet. Dicitur calculus accipi forcipe tamquam instrumento, cum scilicet fide, & charitate apprehendimus, & cum ex legalibus, & prophetiis institutionibus, nec non ex doctrinis Apostolicis velut quadam forcipe, per quam duo testamenta designantur nos apprehendimus Dominum Nostrum, & verē calculum ignitum accipimus, hoc est veram, & salutarem doctrinam, qua Deum cognoscimus, & vitam tandem æternam consequimur, cum palam ipse Saluator per Ioannem testatur, quōd hęc est vita eterna, ut cognoscamus Deum verum & qui missus est Iesum Christum: & alibi ipse idem dixit; Scrutamini scripturas, in quibus vos putatis vitam habere. Postremō sunt quidam alij, qui existimant, hoc ignito calculo præfigurari nō solum Christum Dominum incarnatum; verum etiam eundem qua in Eucharestia sub specie panis, & vini nobis potrigitur; Ita q; sicut corpus, & sanguis Christi consecratus non potest esse sine speciebus Panis & vini, neq; ē contra, si videlicet loquamur de hoc genere & modo quō Christus existit in sacramento, sic profectō videmus cōtingere in ferro ignito, aut vice versa, dicas quōd quemadmodum cōtingit in ferro ignito respectu ignis, ita contingit in Sacramento Eucharestiæ, & speciebus panis, et vini respectu veri corporis, & veri sāguinis Christi. Qua similitudine nonnulli eliciunt hoc

Hoc documentum, quōd quemadmodum Seraphin non manu, sed forcipe sumpsit de altari calculum ignitum, ita sacerdotes non solo tactu transfacerent panem, & vinum in corpus, & sanguinem Christi, sed forcipe id est verbis consecrationis hoc efficiunt; & aduerte, quōd calculus iste fuit acceptus de altari, ad significandum, quōd fides, & notitia sanctarum scripturarū & verus earum intellectus, non debet accipi vndecumq; sed de altari, hoc est de loco sacro, & de sensu à patribus eruto & constituto, ut inde erudiamur, & instruamur de his, quę ad nostram spectant salutem, propterea reiiciendi sūt heretici, qui de locis absconditis, & tenebrosos, volunt sanctarum scripturarum intelligentiam eriere, & per eam mentes hominum dementare. Quo circa, non ab re monebat Saluator discipulos suos dicens. Attendite à falsis Prophetis, qui veniūt ad uos in uestimētis ouium, & quę sequuntur. Et D. Paulus. 2. Tess. cap. 3. Denūciamus, inquit, uobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi ut subtrahatis uos ab omni fratre, ambulāte inordinatē, & non s̄m traditionē quā acceperūt à nobis. Nō est hoc loco prætereunda silētio, neq; disimulanda detestabilis obsecitātia, seu negligētia nostrorū hominū, qui se fideles profitētur & in numero beatorū uolūt ascribi, qui cū semel in anno Christum Dominū nō solū uisuros, sed manducatos se se præbeant, sic se ipsos exponunt, ac præparant, ac si ad epulas, & conuiuia corporalia sint accessuri. Legimus n. quōd sanctissimus hic Prophetæ Esa. maxime uerebatur, & pauebat se Dominū Regem exercituum, pprijs oculis uidisse, cum pollutus esset labijs, & in medio populi polluta labia habitaret, nec tamen propriē Deum ipsum sua in substantia uidisset, sed tantum in aliqua specie humana, aut similitudine imaginaria, vel intellectu apprehensa. At nostri non solum uidere, sed intra sua ipsorum uiscera ipsum de glutire præsumunt, quorum nō solum labia sunt maxime polluta, sed inquinatæ sunt eorum mens, & conscientia. Quicumq; ergo ad hanc mensam acce-

A dere concupiscunt, meminerint se non solum Deum uisuros, verum ore contrectare, & sibi ipsis eum eodem coniungere debere, & vnā eundem fore manufiros; iuxta illud Ioannis, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me manet, & ego in illo. Quare nullus ad hanc mensam accedat, nisi prius se ipsum discutiatur, & suam conscientiam examinaret, qualis, & qualiter illuc accedat, nisi enim fuerit Christi discipulus, non audeat accedere. Dicebat n. Christus facio Pascha cum discipulis meis. id quod non est olicitanter prætereundum.

Sed prosequamur, quod iam cœpimus. Diximus n. quōd unus de Seraphim habebat calculum in manu, quē forcipe tulerat de Altari; uideamus nūc oportet in quem finem, & in quem vsū & cuius rei gratia ipsum tulerit. Dicit Prophetæ. *Et tetigit os meum, & dixi. Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur.* Quibus ex verbis duo nobis indicātur. Primum, quōd citra controuersiam Prophetæ non nihil deliquerat, neq; erat omnino immunis à labe peccati, quāquā non satis grauer deliquisset. Alterum quod ex cuiusmodi actione colligitur quam salubris, & proficua sit nostrorū peccatorum confessio. Nam se ipsum Prophetæ accusauit. d. Vx mihi, quia taciui, & sum vir pollutus labijs &c. Et statim purgatus est per Angelum. Non tamen existimes solam apud te ipsum, & in corde tuo confessionem satis fore ad salutem, sed oportet sacerdote m̄ adire, & ab eo peracta confessione absolutionem accipere. Dicit n. Chriof quod mundanis & forēsis iudicijs, post accusationem, & criminū cōfessionem restat mors: sed apud diuinū tribunal, post accusationem & cōfessionem criminū datur corona. Hom. 3. super Esa. 1. Sed qui fieri poterat, ut calculo ignito purgaret Angelus labia polluta, & immunda, & redderet ipsum Prophetam ad loquendum magis idoneum, cum teste experientia, carbo ignitus ori appositus soleat potius obesse, & impedimentum afferre, quā facultatem, seu maius aptitudinem loquendi: facile potest

responderi, diuina uirtute id fieri, quæ A
admodum etiam Rubus ardens non cõ
burebat, neq; ignis accensus in forna
ce, ubi detenti erant tres pueri quicq;
nocumẽti illis afferebat. Dicit Christo.
quod ignis ille ppea non comburebat
neq; incendeat labia Prophetæ, quia
non subiacebat sensui corporis: Quo
autem pacto hoc fieri posset, non est cu
riosius inquirendum, aut super id su
perfluam, & inanem operam insume
re actius enim iste ignis, & sensibus B
subiacens, qui circa corpora versatur,
nõ efficit ea, quæ cõpetunt igni spiritua
li; nullus itaque debet mirari, si mul
tis alijs, & penè innumeris præter ho
minum opinionem gestis, os Prophe
tæ igne expurgauit, nec tamen illud
exulsit. Quod autem in ista labiorum
purgatione tot instrumenta concurre
ant, ut Calculus, forceps, & altare, nõ
mirum, quia tot ferè eadem requirun
tur in sacramentis, dignè percipiendis C
quibus & labia, & cor pariter, & totum
corpus aliquando purgantur, & emun
dantur uidelicet uerbum, & elemen
tum, pariter & actio ministri. Tetigit
ergo Seraphim os Prophetæ calculo igni
to, mediante forcipe, ne posthac ex
eius ore immundus sermo prodiret, &
meritò de altari sumptus est ignis, quo
niam hoc est altare, quod uidit Ioãnes
in Apoc. Plenum calculus ignitis, qui
bus nimirum purgabatur peccata. Ex
hac autem purgatione consecutus est
Propheta hoc singulare beneficium, cū
dicitur. *Et auferetur iniquitas tua, & pec
catum tuum mundabitur.* Optimè qui
dem inquit, auferetur, & non auferam
d. Angelus, quo demonstratur solùm
Deum esse eum, qui auferit peccata, ut
supra diximus. Ponunt isti discrimen
inter peccatum, & iniquitatem, quoniã
peccatum appellatur offensã, quæ in De
um committitur, quæ uerò contra pro
ximum, iniquitas, & non absq; ratione
d. Angelus Auferetur iniquitas tua, &
peccatum tuum mundabitur. D. Christo
stomus tandem dicit, Deum uoluissẽ
uti tot instrumentis ad purgandum la
bia ipsius Prophetæ, ut scilicet doceret,
& offenderet, quã se Deus demittat,
& humiliter causa nostri, & non suæ

mysterio, uult calculum istum accipi
de altari, super quo hostiæ afferuntur,
& sacrificia, quia inde ueniunt expiatio
nes peccatorum. Quid tũ postea ef
fectum de ipso Propheta posteaquã
tactu calculi igniti labia sua purgata
sunt, & iniquitas sua, & peccatum suũ
prorsus ablatum, & sequitur in textu,
*Et audiui inquit ipse uocem Domini dicentis:
Quem mittam? & quis ibit nobis? & dixi
Ecce mitte me.*

Antequã particulam istam expo
namus (ne quid intactũ remaneat) volo
nõ nihil dubij remouere super his, quæ
dicta sunt. Quia Ezechiel. 10. legitur,
quod Cherub extendit manus ad ignẽ
& dedit in manus Ezechielis, & Sera
phin, qui est longè superioris ordinis,
non manu, sed forcipe tulit ignem de
altari, & tetigit os Esa: Præterea legi
mus Dominum extendissẽ manum suã
ad Hier. & tetigissẽ, atq; ita contulissẽ

ei donum Prophetiæ, & facultatem
annuntiandi uerbum Dei; Ipsi uerò E
saiæ non Dei manus porrigitur, sed u
nus de Seraphim mittitur, & calculo
ignito labia eius purgantur, ad duos
ergo Prophetas uidelicet Hieremiam,
& Ezech. non tot medijs, & instrumen
tis collatum est donum Prophetiæ, ad
Esaïam uerò mediãte ipso forcipe. Res
pondeo ad primum dubium, quod Se
raphim in cœlesti Hierarchia analogi
cè, uel typicè habent locum, quem in
Ecclesiastica Hierarchia tenent sacer
dotes. Cherubim autem, qui sunt in
ferioris ordinis referunt diaconos, qui
sunt immediatè post sacerdotes, & quo
niam sacerdotes, utcumq; sint magis
coniuncti Deo, & referant Christum
Magnum sacerdotum, non possunt ta
men manu tangere corpus Christi, sed
tantum forcipe. idest uel consecrationis
uocem, uel quodam instrumento,
comitante fide, & recta intentione. Qua
rè, neq; etiam Seraphim manu de alta
ri calculum ignitum idest Christũ Do
minum. Diaconi uerò, qui sunt infe
rioris ordinis, manu tangunt, non cor
pus Christi consecratum, sed panem,
& uinum, ex quibus fit corpus Christi,
sano modo intelligendo: scimus enim
& ita credimus, & fatemur, hoc modo

*Cõparatio
Esaie & E
zechiel pe
nis manus
uiriq; lemã
datum pra
di ad uer
bum Dei.*

E
& ita credimus, & fatemur, hoc modo
expa

ex pane fieri corpus Christi, quia scilli
cet substantia panis transubstantiatur
in uerum corpus ipsius Christi. Et quia
Cherubim. ut diximus representant dia
conos, Idcirco permittunt eis, manu
absq; alio medio teuerint ignem.
Vel dicas ad litteram, propterea id fa
ctum est, quia Ezech. non erat pollutus
labijs, ut Esa: ideo non erat necessariũ,
ut forcipe, uel alio instrumento susce
perit ignem ad purgandum; & hunc
in modum respondet D. Hier. ad illud
dubium de Hiere. & de Esaia.

His expeditis redeamus ad expositio
nem propositæ particulæ, cum inquit
Esa. Et audiui uocẽ Domini, dicentis,
quem mittam? & quis ibit nobis? super
quibus uerbis duo consideranda occur
runt. Vnum Auctoritas, & deliberatio
eius, qui mittitur Alterum consensus
eius, qui mittendus est, ut scilicet prom
ptè, & alacriter exequatur quod ei com
missum est, & non coactè, aut per vim
aut metum (ut dici solet) rem aggre
diatur. Sed uidere necessum est, ut pro
bè res intelligatur. Quis est, qui loqui
tur. Deinde cui, uel ad quem, seu ad
quos mittendus est iste nuntius, & quid
facturus. Dico ergò iuxta uerba Pro
phetæ, Dominum Deum fore, cuius uo
cem se audiussẽ Propheta testatur, aut
etiam Angelum in persona Dei. Dicit
enim D. Aug. lib. 3. de Tri. cap. vlt. quod
cum Deus apparere dicitur. Patribus ue
teris testamenti, ante incarnationem
Saluatoris, uoces illè, ac species corpo
rales, uel imaginariæ, factæ per Ange
los sunt, seu ipsis loquentibus, uel agen
tibus aliquid sub persona Dei, sicut eti
am Prophetas solere credimus, siue assu
mẽtibus ex creatura, quod ipsi non sũt
ubi figuratè aliquid demonstratur homi
nibus. Sed siue Deus, siue Angelus ex p
sona Dei fuerit locutus, non absq; ratio
ne dicit, quem mittam ad ostendendã
unitatẽ substantiæ, & uoluntatis diuinę
quia vna est essentia, & uolũtas in Deo
Patre, filio, & spiritu sãcto, & propterea
loquitur in singulari, dicens quem mit
tã: sed ubi tres personę debet in sinuari
numerus pluralis uisitat, ut cum dicitur.
Faciamus hominẽ ad imaginẽ, & si
militudinẽ nostrã & alibi. Eamus, & cõ

A
fũdamus linguas eorũ; & similiter hoc
in loco. Quis ibit nobis? V. G. Quẽ mit
temus, cui cõmitteremus hoc negociũ?
Vel quis ibit nobis? idest quis nobis ob
sequetur, uel ad honorem, & gloriã no
strã manifestandã idoneus erit? Vel ad
uindictã de nostris hostibus sumendã;
ita ut non ad cõmodum, & utilitatẽ p
priã destinetur. At fortè dices, si Deus
ipse loquitur, cur ipse expostulat, aut q
rit, quẽ sit missurus? Deest ne fortè ipsi
Deo cõsiliũ, ut aliorũ sentẽtias exqui
rat? Nunquid erat ei difficile Angelos,
uel homines aduocare? Qui eius in mãda
ta pficeret? Nõ, cũ propinquus esset
passioni redarguẽs Petri, qui percussẽ
rat seruum Principis sacerdotum, &
cui amputauit Auriculam dixit, An pu
tas quia non possum rogare Patrem
meum, & exhibebit mihi plusquam duò
decim legiones Angelorum? cur ergò
sic loquitur? Enim uerò non deerat ei
consilium, neque ulla inerat difficultas
accedendi quoscumque uoluisset ad
quodlibet opus exequendum, cum in
eius ditione cuncta sint posita; nec sit,
qui suæ possit resistere uoluntati. Sed
hoc dixit, ut perfringeret, ac demon
straret duritiẽ, & peruicaciam pop
uli Israelitici, qui quidem nulli eorum
qui usque in eam diem fuit missus ad
eos coercendos, & reprehendendos,
uoluit aures porrigere, quin potius, ut
D habetur Matth. 21. & Lucę. 20. alios
eiecerunt, alios cæciderunt, & alios
occiderunt.

Cæterum, ex hac Domini expo
sitione, potest colligi non esse cuius
uis hominis ad quemcumq; populum
seu principem ob res graues, & dif
ficiles pertractandas destinari; & præ
fertim, cum hi, quibus cum est agen
dum durę sint ceruicis, ac obstinati
animi: Sed eum, qui mittitur ad hu
iusmodi negotia pertractanda, fortem
esse oportet, & prudentem, qui quę
didicerit, & in mandatis habuerit;
omnia studeat perficere, & ad finem de
bitum deducere. Vide quid super hoc
dixerit Dominus ad Ezechielẽ cap.
3. uidelicet fili hominis, omnes sermõ
nes meos, quos loquor ad te, assume
in corde tuo, & auribus tuis audi, &

*Non debet
quisque de
putari ad
magna ne
gotia pertra
ctanda.*

vade, & loqueris ad eos &c. Dicunt Alij, Dominum hoc fecisse, quia consecuit expeteret, & expectare voluntarie ministros. Poterat quidem imperare seruo suo Esaiæ, sed maluit de spontanea oblatione sua nequaquam eum fraudare, & debitam ei mercedem reddere, & quamvis eius iam nosset affectum, expectavit tamen uocem, ut cumularer gratiam. Hæc D. Ambro. super psal. 118. Vnde rectè quidem dicebat Dauid; Voluntariè oris mei beneplicita fac Domine. Deinde ex hoc verbo colligitur, quàm sint grata ipsi Deo quæcumque spontè, ac libenter in eius obsequium efficiunt. Vnde Dauid Voluntariè sacrificabo tibi &c. Cum postea queritur, quòd, vel ad quem mittendus est iste nuntius in verbis sequentibus apertè monstratur, cum inquit. Vade, & dic populo huic, non explicato nomine istius populi, fortè ut intelligamus eiusmodi prædictiones, & minas dirigi ad quemcumque populum, quia reuera omnes declinauerunt simul neque est, qui faciat bonum. Sed persistentes in sensu presentis litteræ, tutò dicere possumus Prophetam hoc loco loqui de populo Iudaico, de quo quasi per contemptum sic ait. Vade, & dic populo huic, Populo inquam indigno, proprio, & peculiari nomine vocari. Populus inquam obstinatus, durus, & ceruicofus, & profectò, qui non agnoscunt Deum, neque reuerentur, quiq; neq; etiam sunt cogniti à Deo, non merentur proprio, & peculiari titulo nuncupari, dum è cõtra, qui cognoscunt Deum sunt multo magis, & multo prius cogniti ab eo, ut ait Paulus ad Gal. 4. & 1. Cor. 8 qui diligit Deum, cognitus est ab eo. Sed priusquam videamus verba, quæ sunt referenda huic populo, perscrutemur, quis fuerit iste nuntius, qui hæc verba Dei est relaturus; denim textus, quòd cum dixisset Deus, Quem mittam? & quis ibit nobis? confessum Esaias omni cunctatione postposita respondit, dicens Ecce ego præsto sum Domine, mitte me, is ego sum, qui cum antea tacuissem, nec auderem loqui, quia pollutus eram labijs, nunc cum sim calcu-

lo ignito, ab ipso Seraphin tuo iussu purgatus, & ab omni labe tua gratia mundatus, paratus sum, ac expositus ire quòd cumq; volueris, & quæcumq; præceperis omni timore abiecto, & omni difficultate postposita te adiuuante perficere. Quare ecce ego mitte me: voluit. n. hic sanctus vates hac spontanea, & prompta sui ipsius oblatione expurgare, seu delere maculam illam indebitæ taciturnitatis, & silentij, quòd videlicet nõ reprehendisset (vt par erat) secundum opinionem quorundam Oziam regem neq; Dei laudes, & opera pro eorum magnitudine enarrasset. Et hoc est, in quo D. Paulus videtur modo quodam ipsũ carpere vel fugillare, cũ dicit Rom. 10. Esaias audet, & dicit inuentus sum à nõ quærentibus me &c. Sed reuera nõ est ita: Nam cum dicit Paulus, Esaias audet, non vult innuere suis viribus, eum ita confidere, & de se ita præsumere, quòd non vereretur tantum onus subire, sed vult innuere, quòd ipse contemnebat mortem, & quascumq; persecutiones, quas sibi pro Dei gloria imminere cernebat. Audet igitur, & prædicat verbum Dei, & annunciat populo scelera sua. Non ergò illa eius spontanea oblatio vlli vitio est tribuenda, sed eximæ voluntati in exequendis Dei mandatis. Vnde nonnulli existimant hanc ob rem eum fuisse serra dissectum, Et non quia dixerit, se vidisse Dominum super solum sedentem, quia illud idem propalarunt Moyses, & alij Prophetæ, non tamen huiusmodi mortem obierunt, sed eam potius causam suæ eius mortis fuisse putandum est, quia attulit nuntium Iudæis, ipsos fore excæcandos, & deustandos post Christi aduentum. Alacriter igitur, & promptè respondit. Ecce ego mitte me. Et certè mirum est, quòd hic Propheta tam spõrè, & audacter pollicetur se iterum, & laturum hunc nuntium, cum tamen Moyses iussus accedere ad Pharaonem Exod. 3. & 4. longè difficilem se præbuerit & morosum. Sic Hieremias vt habetur cap. 1. renuit hoc onus accipere dicens A: A: Domine Deus ecce nescio loqui, quia puer ergo sũ: sic

Ezechiel,

Ezechiel, vt habetur 3. cap. & Ionas cap. 1. & pleriq; alij detraxerunt hanc Dei legatione, & mandatũ. D. Christof. super hunc locum excusat, & ponit di scrimen inter Moysen, & Esaiam d. quòd Moyses mittebatur in Regionẽ Barbaram, et ad Tyrannum vecordi insaniam, ac rabie percitum, Esaias verò ad Domesticã notos, et qui eũ aliàs audierant docentem, quiq; ab ipso fuerant non exiguo tempore eruditi. Quidam alij dicunt Esaiam se ita promptũ & alacrem ad hoc munus obeundum præbuisse, cum vidisset Dominum, & Seraphin ad se missũ qui sua purgaret labia, dum se, & populum suum pollutum fuisse confessus esset. Propterea non est eadem conditio hic, & ibi. Ceterum occurrit hic aliud dubium. Postquam Esaias ita se obtulit ad hoc munus obeundum, & se ipsum patefecit d. Ecce ego, cur oportuit subdere, & inferre. d. mitte me? nonne satis erat, se obtulisse primum? fecit hoc ut demonstraret, ac doceret, neminem debere aggredi aliquod munus, vel officium, præsertim arduum, & difficile, nisi fuerit ei demandatum, idq; eo magis fieri debet, & obseruari in his, quæ sunt ad Deum, & ad vtilitatem populi, quòd quidem munus, nullus debet assumere nisi fuerit missus à præposito, iuxta illud Apost. ad Rom. 10. Quomodo prædicabunt nisi mittantur, sed dicentes, cur ergo Hier. iussus à Deo ad prædicandum renuit, & se excusauit ratione, etatis, & tardioris linguæ, seu nescienti loqui? D. Greg. quem sequitur etiam D. Tho. 1. par. 2. cap. 7. dicit quòd ad prædicationis officium nonnulli laudabiliter coacti pertrahuntur, Quidam vero laudabiliter illud appetunt, et queunt. Qui enim proximis per actiuam vitam prodesse cupiunt, prædicationis officium libenter accipiunt, vt Esaias; Qui verò per contemptum Deo inherere magis cupiunt non satis libenter officium prædicationis accipiunt, vt Hier. & multi alij. D. Aug. super ps. 50. dicit, longè sceliciores esse, qui audiunt, quam qui loquuntur. Ex his verbis, & ex hoc factò Esaiæ nonnulli eliciunt, nequaquam

illicitum fore; quandoq; appetere episcopatum, & alias dignitates, vt ostendit D. Tho. 2. 2. q. 184. art. 1. appetere. si Episcopatum, & assumere munus prædicandi, ut alijs profimus, est laudabile, & virtuosum; appetere autem hac sola ratione eiusmodi officia, vel dignitates, gradus, aut honores tantummodo propter celsitudinem honoris, & dignitatis, aut propter bona temporalia, hoc est illicitum, presumptuosum, & quandoq; etiam peccatum mortale. At appetere eiusmodi, non tamquam finem, neq; tamquam rationem appetendi, sed velut ea, quæ sunt ad finem vel consequuntur finem, qui est episcopalis actio videlicet pascere oves, non est illicitum, sic enim dicebat Apostolus, Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, Vide Caeteranum ibidem, et alios doctores. Sed videamus, quæ dicturus est Sanctissimus iste vates, et Dei nuntius ac legatus populo huic. Audite (inquit) audientes, et nolite intelligere, et videte visionem, & nolite cognoscere. Increpat quidem eos, qui audient, et videbunt, sed instar eorum se exhibebunt, qui nunquam audierunt, nec viderunt. Audierunt inquam sanctos Prophetas, Deinde sanctos Apostolos, et postremò Christum ipsum Dei filium, et nequaquam credere voluerunt. Viderunt quidem opera Dei mirabilia, ut leprosos morbo releuatos, claudos ambulantes, Cæcos videntes, Mortuos è monumentis exurgentes, et tamen hæc uisa, minime profuerunt. Quod autè non crediderint mirabilibus Christi operibus non est mirum, quia neq; etiam crediderunt Moysi, et Caeteris Prophetis. Vnde rectè dicebat Christus Io: S. si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit, Cum ergo hæc ita sint, neq; quicquam prodesse videantur ad eos suscitandos, et ad semitam reducendos, prophetarum monita, et vaticinia ad eò dura ceruicis, et pertinacis animi se ipsos ostendebant, Deus præcipit ipsi Prophetæ d. Excaca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claudede, ne forte videat oculos suos, & auribus suis

Episcopatus
numquid li
ceat appetere.

Amb. super
1. 118.

Cur Esa. ita
proprie se of
fert ad ob
eundũ mu
nus eidemã
datũ Moys.
vero & Hier.
remi. secus
agunt.

Aug. super
psal. 50.

suis audiat, & corde suo intelligat, & cōuertatur, & sanem eum. Optimè, & Clementissimè Deus, quàm magna est multitudo misericordiæ tuæ, tu enim primo præcipis ipsi Prophetæ, ut excæcet cor populi huius, & aures eius aggrauet, ne fortè oculis videat, & auribus suis audiat, & postmodum quasi videatur Deus ambigere de eius respicietia, & conuersione, ita ut quodammodo cogatur Deus præter voluntatem suam, & meritum illius eiusdem populi, eidem ignoscere, & suam in gratiam recipere (inquit) ne fortè conuertatur & sanem eum. Vnde bene dicit Aug. super hunc locum hoc fortè de supernæ medicinæ misericordia factum intelligatur, ut quoniam superbe, & peruersæ voluntatis erant, & suam iustitiam volebant constituere, ad hoc desererentur, ut excæcarentur, & excæcati offenderent in lapidem offensionis & impleretur facies eorum ignominia atq; ita humiliati quærerent nomen Domini, & non suam, qua inflatur superbus, sed iustitiam Dei, qua iustificatur impius. Hoc enim multis profecit in bonum, qui de suo scelere compuncti, in Christum postea crediderunt, & salutem sunt consecuti; sed quis dicet, & iurè quidem, Qui fieri potest, ut homines non pœccent, si Deus præcipit ipsi Prophetæ. d. excæca cor populi huius: &c. Rursus dubitabit aliquis, quæ ratione, vel qua virtute poterat ipse Prophetæ excæcare cor eorum, & aures aggrauare, & cætera, quæ præcipit illi Deus efficere? Ad primum dicendum, per hæc verba non præcipitur, populum Israeliticum esse excæcandum, sed prædicatur per Prophetam, id quod futurum est, quòd videlicet ipsi Iudei, quia habent cor impenitens, & durum excæcabuntur tandem, & peribunt. Alij dicunt, quòd hæc verba sunt Prophetæ, quibus præcatur Deum, ut excæcet cor eorum, quia nolunt audire, & intelligere, quæ illis proponuntur, & prædicuntur. Nicolaus de lyra, & pleriq; alij, sic exponunt hæc verba videlicet: Excæca cor populi huius &c. idest percute eum, tum in intellectu, tum in affectu; quæ tamen percussio

non fit immittendo culpam, sed subtrahendo gratiam ut etiam frequenter dicit Aug. Ad aliud dubium dicendum, quod verba dicta ipsi prophetæ non sunt uerba quasi animi irati aduersus populum, non ita, ut Esaias debeat oculos excæcare, & aures aggrauare, sed denotant, & demonstrant ipsum populum ob malitiam suam talem futurum, ut audiens non audire, neq; intelligens intelligere queat, & ita iubeatur ipsi Prophetæ, ut proferat, et enunciet, quod omnino futurum esse Deus illi significauit, vnde iuxta D. Chrysostr. duas habemus in hoc capitulo prædictiones, seu vaticinia. Vnum quidem de Ecclesia prædictum ab ipsis Seraphim, ubi denunciantur summa bona orbi terrarum assurura, alterum vero de captiuitate, & pœnis Iudeorum, quod vaticinium Deus voluit ore Prophetarum promulgari: & certè mirum est, quomodo præsens Vaticinium tot locis Sanctarum Scripturarum fuerit commendatum, & repetitum, quamquam sub diuersis significationibus, uel modis enunciandi. D. enim Matt. cap. 13. refert illud per modum prædicationis, ac prophetantis D. Marcus adducit eandem Prophetiam instar enūciantis morem quorundam, cum inquit, sunt quidam, ut videntes uideant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant &c. Mar. 4 & Luc. 8. quasi eodem modo D. Ioannes cap. 12. refert hanc eandem prophetiam, demonstrans, id quod fecit Deus aduersus populum istum. d. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum &c. Prophetæ enim indifferenter utuntur temporibus, quandoque præterito pro futuro, quandoque verò e contra, & nonnunquam utuntur tempore præsentis pro alterutro eorum, de hoc eodem uaticinio meminit Paulus ad Rom. xi. & in Act. Apostolo. cap. vlt. quasi super eisdem uerbis, quibus utitur hoc loco Propheta. Vt autem disticillimam hanc quæstionem unico uerbo absoluamus dicim⁹ quòd Deus nullo modo potest dici causa peccati licet dicat Esaias, aut prædixerit oculos eorum excæcandos, & cor eorum

eorum indurandum, ita ut, non uideant oculis, & intelligant corde, quia sic dicitur Deus excæcare, & obdurare, & delictis deserendo, & non adiuuando, & sicut paulò ante diximus subtrahendo gratiam, non immittendo culpam, quod occulto iudicio facere potest, iniquo non potest, & ut subdit Aug. Trac. 53. super Ioannem, Deus, siue quando nos adiuuat misericorditer facit, siue quando non a liuuar iuste facit, quia non temeritate sed iudicio facit. *Et dixit, vsque quo Domine? Et dixit, do nec desolentur ciuitates absque habitatione, & domus sine homine, & terra derelinquetur deserta, & longe faciet Dominus homines, & multiplicabitur, quæ derelicta fuerat in medio terræ, & adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in ostensionem sicut terebintus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos: semen sanctum erit id quod steterit in ea.*

Cum Propheta ex uerbis Domini tam apertis, & manifestis intelligeret populum suum esse excæcandum, & oculos claudendos, & cætera quæ audiuit; uelut anxius de salute populi sui, & admiratus de hac comminatione facta Dei iudicio, de quo locutus est quandoque Saluator noster dicens. In iudicio in hunc mundum ueni, ut non videntes uideant, & qui uident cæci fiant, confidenter accedit ad Dominum Deum suum, & sciscitatur ab eo dicens. Vsq; quòd Domine? hoc est quamdiu durabit ista maledictio in populo Israelis, quem iam olim præ alijs gentibus delegisti? Num scilicet in perpetuum, aut vsque ad aliquod præfixum, & determinatum temporis spatium? Nonne cessabit aliquando ista eorum calamitas, & miseria? Huic petitioni respondit Dominus, & dixit ea uerba, quæ supra: videlicet, donec desolentur &c. Ex quibus uerbis iuxta expositionem Diui Thom. octo, vel decem referuntur, & prædicuntur genera eiuscemodi maledictionis, & miseriar, ita scilicet intelligendo, nunquam eiusmodi calamitates, & castigationes finem habituras, donec quæcumque hic enarrantur euenerint. Pri-

ma est desolatio ciuitatum, ita ut in eis nullus sit amplius, qui inhabitet, & quemadmodum supradictum est, relinquetur domus uestra deserta. Secunda est, quòd domus erunt sine homine, quia uidelicet omnes ferè captiui ducentur, quemadmodum Hier. Trem. primo posuit me desolatam tota die mœrore confectam. Tertia terra uidelicet agri, & prædia relinquentur deserta, quòd nullus erit, qui colat ea, uerpes; & spinæ germinabunt in agris. Quarta & longè faciet Dominus homines idest tanta hominum persecutio, & tantus ubique terror, & timor erit quòd homines salutem quærent, & in uarias, & diuersas regiones dispergentur, ut nullus sit situs, & vestigium pedum eorum. Quinta & multiplicabitur, quæ relicta fuerat in medio terræ, quia scilicet adeò longa, & diuturna erit eorum dispersio, seu fuga, aut potius exilium, ut in medio terræ, hoc est per uniuersum orbem sint multiplicandi, & filios, & nepotes, & pronepotes habituri, iuxta illud Hier. 29. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus israel omni transmigrationi, quam transtulit de Hyerusalem in Babylonem. edificate domos, & habitate in eis. Dicuntur etiam habitare in medio terræ, qui nullum habitant proprium, & determinatum locum, sed habitant in loco omnibus communi. Porro sexta maledictio, & castigatio & adhuc in ea decimatio; quæ uerba duos recipiunt intellectus. Primus est, quòd tam magna erit desolatio illius Regionis, & tam magna clades, & captiuitio, quòd ex tot millibus hominum uix remanebit decima pars. Alius intellectus, quòd licet qui captiui ducentur in alias regiones sint mirum immodum multiplicandi, & filios, ac filias generituri adhuc in ea gente erit decimatio q. d. non erit tanta hominum multiplicatio ut referat decimam partem eorum, qui olim erant in Ciuitate Hyerusalem, & in omni eorum regione, sicut prædictum fuit Deut. 28. Et remanebitis parui numero, qui prius eratis sicut

Aug.

Mat. 13.

Mar. 4 & Luc. 8. quasi eodem modo D. Ioannes cap. 12. refert hanc eandem prophetiam, demonstrans, id quod fecit Deus aduersus populum istum. d. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum &c. Prophetæ enim indifferenter utuntur temporibus, quandoque præterito pro futuro, quandoque verò e contra, & nonnunquam utuntur tempore præsentis pro alterutro eorum, de hoc eodem uaticinio meminit Paulus ad Rom. xi. & in Act. Apostolo. cap. vlt. quasi super eisdem uerbis, quibus utitur hoc loco Propheta. Vt autem disticillimam hanc quæstionem unico uerbo absoluamus dicim⁹ quòd Deus nullo modo potest dici causa peccati licet dicat Esaias, aut prædixerit oculos eorum excæcandos, & cor eorum

Rom. 11.

Deus non est causa peccati

Ca' amittentes Iudeorum

Hier. Trem.

Hier. 29.

Deut. 28.

astra Caeli. Septima maledictio, & conuertetur, siue, vt aliqui textus habent reuertetur, sensus est, quod licet quandoq; ciuitas Hierusalem, & vniuersa Iudea, & resumat vires, & in pristinum reuertatur, nihilominus adhuc in ea erit decimatio id quod procul dubio contigit sub Adriano imperatore, sub quo rursus in captiuitatem venerunt, posteaquam per Titum, & Vespasianum fuerat antea desolati. Sequuntur postea tres alij modi siue species miserandæ eorum calamitatis, & punitionis, quod scilicet erunt in ostensionem, sicut Terebintus, & sicut quercus, quæ expandit Ramos suos; erunt (inquit) in ostensionem, hoc est in derisionem, & contemptum, quemadmodum dicere solemus de hominibus abiectis, et aliqua graui afflictione, vel ignominia affectis digito monstrantur, et super eos mouent homines capita sua et quemadmodum Terebyntus, et quercus expandit ramos suos, cum folia et fructus defluerint, et cæciderint nulli sunt usui, nisi vt præcidantur, et prosternantur, et in ignem mittantur; sic isti erunt in ostensionem, vel vt alij dicunt excisionem. De his tandem subditur. Semen sanctum erit

De terebynto vide Plinium li. 13. cap. 6.

A id quod steterit in ea, sensus est, quod licet horum obduratio, & execratio, de qua locuti sumus habitura sit uel passura omnia ista incommoda, quæ enarrauimus, nihilominus, qui referuati fuerint, et in fide perstiterint, salui erunt neq; solū pauci isti saluabuntur, verū & erunt semel sanctū multorū filiorum Dei, qui dicuntur verē Israeelitæ, ex quibus seminibus, et benedictis radicibus alij uiri perfecti progredientur. Chrysost. dicit per hæc verba indicari prosperitatem temporis successuram his, qui relictū fuerint. Vnde ipse Esaias more prophetae post minas, et terrores uoluit aliquam innuere consolationem, et ostendere, quod licet multi, et ferè innumerabiles Iudei sint perdendi, et exterminandæ ammissuri non solum bona temporalia, uerū etiam quæ magis refert, bona spiritualia, reliquæ tamen saluæ fient, et quemadmodum habet alius textus licet Terebintus, et Quercus amittant frondes, et fructus, et quandoque decidant, remanebit saltem Truncus, et radix, unde poterit aliquando rursus excrecere, et alios ramos proferre, et educere: et hic est sensus ultimorum uerborum presentis capituli, et finis totius capituli.

CAPVT SEPTIMUM.

ET factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filij Ozia regis Iuda, ascendit Basim Rex Syria, & Phasæe filius Romeliæ Rex Israel, in Ierusalem, ad preliandum contra eam: & non poterunt debellare eam. Et Nunciauerunt domui David .d: Requieuit Syria super ephraim, & commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna siluarum à facie venti. Et dixit Dominus ad Isaiam: egredere in occursum Achaz tu, & qui derelictus est Iasub filius tuus, ad extremum aqueductus piscine superioris in uia agri fullonis. Et dices ad eum: Vide ut sileas: noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caulis titionum fumigantium istorum in ira furoris Rasim Regis Syria, & filij Romeliæ: eo quod consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim, & filius Romeliæ, dicentes: Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, & auellamus eum ad nos, & ponamus Regem, in medio eius filium Tabeel. Hæc dicit dominus Deus: non stabit, & non erit istud, sed caput Syriae damascus, & caput damasci Rasim: & adhuc sexaginta, & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus: & caput Ephraim Samaria, & caput Samariae filius Romeliæ. Si non credideritis, non permanebitis. Et adijciet Dominus loqui ad Achaz, dicens: Pete tibi signum à Domino deo tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra. Et dixit Achaz: non petam, & non tentabo dominum. Et dixit: Audite ergo domus David: nunquid parum uobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propter hoc dabit dominus ipse uobis signum. Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emmanuel. Butyrum, & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Quia antequam sciat Puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris à facie duorum regum suorum. Adducet dominus super te, & super populum tuum, & super domum patris tui dies, qui non uenerunt à diebus separationis Ephraim à Iuda cum Rege Assyriorum. Et erit in die illa: Sibilauit dominus muscæ, quæ est

est in extremo fluminum Aegypti, & api, quae est in terra Assur, & venient, & requiescent omnes in torrentibus vallium, & in cavernis Petrarum, & in omnibus Fruticibus, & in uniuersis foraminibus. In die illa radet dominus innouacula conducta in his, qui trans flumen sunt, in Rege Assyriorum, caput, & pilos pedum, & barbam uniuersam. Et erit in die illa: Nutriet homo Vaccam, Boum, & duas oues, & prae ubertate lactis comedet Butyrum: Butyrum enim, & mel manducabit omnis, qui relictus fuerit in medio terrae. Et erit Indie illa: Omnis locus ubi fuerint mille vites, mille argenteis, in spinas, & in vepres erunt. Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc: uepres enim, & spinas erunt in uniuersa terra. Et omnes montes, qui in sarculo sarrientur, non veniet illuc terror spinarum, & ueprum, & erit in pascua bouis, & inconculcationem pecoris.

EXPLANATIO IN SEPTIMUM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. I. ET factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filij Ozia Regis Iuda, ascendit Rasin Rex Syria, & Phacee filius Romelia Rex Israel in Hyerusalem ad praliandum contra eam, & non poterunt debellare eam.

STVD capitulum non solum est diligenter, & summo cum studio, ac attentione legendum, & considerandum, verum etiam summa cum veneratione, ac deuotione exosculandum, & obseruandum, quando in eo praediciur & pronunciatum primum, & principale nostrae salutis mysterium, & quemadmodum sacri quidem expositores Sanctarum scripturarum asseuerant, capitulum istud pariter, & praecedens maximam habent connexionem, cum priori capite Sacerofanti Euangelij Io. Euangelista, in quo de aeterna, ac temporali diuini verbi generatione sermo habetur. In expositione igitur praesentis capituli, primum videbimus, quantum nostri intellectus imbecillitati poterit concedi, quae fuerit ipsius Prophetae intentio, de inde exponemus litteram iuxta textum editionis vulgatae: postremo eliciemus ex ea, quo ad fieri poterit sensus mysticos, & allegoricos ad percipienda fidei nostrae Sacramenta, & Christianam vitam sanctis moribus, & institutis imbuendam. Intentio itaque prima & principalis ipsius Prophetae est praedicere, ob oculos mentis nostrae ponere incarnationem filij Dei in utero Virginis, salua semper, & integra permanente eius virginali pudicitia, nec non mirabiles ac vere diuinos ipsius filij Emanuclis effectus, & actiones, & quo pacto sumus etiam & nos filij Dei effecti, & compositi Regni caelestis, diuinitate, & consortes

A naturae. At priusquam ad huiusmodi misterium propalandum Prophetata descendat, refert historiam quandam desumptam ex quarto libro regum cap. 16. cuius occasione miro quodam, ac plane diuino artificio ad illud tam grande mysterium nobis aperiendum accedit. vnde prophetiam de partu Virginis, quae post longum tempus erat adimplenda cum ijs quae breuiori tempore euenient conecit, & vt ex credulitate ipsius, facilius habeatur fides posterioris. Dicit ergo: Et factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filij Ozia Regis Iuda, ascendit Rasin Rex Syria, & Phacee filius Romelia Rex Israel in Hyerusalem. Describit hoc loco Propheta oppugnationem Regni Iuda tempore quo regnabat in eo Achaz filius Ioathan, id quod anno 4. regni sui euenisse tradunt scriptores; & refert, ac narrat eius liberationem. Vbi tria sunt considerata, primum modus loquendi ipsius Prophetae dum auspicatur, & aggredditur narrationem huius historiae ab illa copula, & Inquit enim, & factum est, illa dictio copulatiua, & nullam videtur habere connexionem cum praecedentibus, ita vt quae in hoc capitulo dicuntur possint coniungi, & copulari cum praecedentibus; sed non ita res habet, nam cum in praecedenti capitulo dixisset se vidisse Dominum sedentem super solium & c. & patefactum, seu reuelatum ei fuisse altissimum Sacrae Triadis mysterium, quaequae sunt futura excidia, post aliquod tempus Populi Iudaici, nunc consequenter accedit ad eadem excidia pronuntianda; vt quae facilius

4. reg. c. 16.

facilius credat ea esse futura, nec putet ea perperam vel temerè, & absq; ratione, & fundamento fore predicta Prophetiæ nanq; nobis proponuntur non solum vt futura præsciatis, sed vt metu prophetiæ comminationis à peccatis recedamus, & promissione bonorum sumus ad bonos mores, & ad Christianam vitam promptiores; idè dicit. Et quasi dicat; cum mox dixerimus populum hæbreum fore obcedendum, & ciuitates eius esse desolandas, & euertendas; nunc audite, quid post hæc futurum est. D. Thomas arbitratur in præcedenti capitulo habitum sermonem contra duas tribus; nunc verò contra decem tribus, tamquam hostes duarum tribuum; & idè conuenienter incepit ab illa copulatiua, & Vnde dicit & factum est, in diebus Achaz filij Ioathan, filij Ozie Regis Iuda. q. d. Non solum due tribus grauisimam sunt habituræ miseriam: verum & alie tribus, idcirco dicit. Et factum est. Præterea est aliud hic aduertendum, qd in descriptione, & enarratione temporis quo ista contigerunt facta est mentio ipsius Ozie, qui fuit auus ipsius Regis Achaz, nec absq; ratione, quia aliqui forte suspicari possent satis fore meminisse patris ipsius, qui fuit Ioathan, propterea dicitur aliqui idè Isaiam hoc loco mentionem fecisse ipsius Ozie, vt ostenderet quòd hostes ipsius Achaz acceperunt audaciam inuadendi ipsum, vt qui originem ducebat ab eo, qui fuerat aliquando exosus ipsi Deo ob sacrilegium temerè, & violenter perpetratum, atq; ob id, ab eodem lepra percussus; vt igitur illius hostes de victoria obtinenda spem concipere potuissent; ipsius Ozie mentionem fecit; vel dicas hoc loco commemoratum fuisse Oziam ab ipso Propheta, vt ostenderet longe maiorem fuisse Dei misericordiam erga ipsum Achaz, quàm quis vnquam posset arbitrari quia non obstante quòd descenderit ab auo olim sacrilego; Deus tamè misertus est illius. Alij dicunt quòd in hac temporis descriptione exprimitur pater, & auus ipsius Achaz; vt cognoscat beneficium diuinum sibi factum, de quo paulo post

A loquemur, non fuisse factum à Deo ob aliqua eius merita, sed ob merita patris sui Ioathan, & Ozie auis sui, qui tametsi aliquando deliquisse perhibeatur, libenter tamen, & summa cum patientia, suæ temeritatis pœnam substituit. At ego saluo semper aliorum iudicio existimo patrem pariter, & auum fuisse hoc loco commemoratos ob maiorem historiæ certitudinem & pro euitandis quibuscunq; dubitationibus, quæ indè faciliè possent exoriri. Postremo loco notandum, quòd ista oppugnatione, seu obsessio de qua nunc loquitur Propheta facta aduersus Regem Achaz ab illis duobus Regibus, videlicet à Rege Syriæ, & à Rege Israel non ea est, de qua libro 2. Paralipomenon capite 28. satis abundè tractatur, sed ea est de qua quarto Regum 16. capite, sermo habetur quandoquidem in priori bello de quo liber Paralipomenon loquitur Rex Iuda grauisissima damna tulit et ipse, & populus eius, ita vt innumera hominum multitudo fuerit cæsa, & ingens præda omnium bonorù ab hostibus facta, & tota ferè illa regio fuerit depopulata, ac deuastata: atq; id quidem nulla prorsus iniuria, sed maximo iure quando iste Rex Achaz fuerit omnium scriptorum testimonio satis impius & scelestus, diuinæ legis contemptor, idolorum cultor, multorum què subinde scelerum perpetrator insignis, cuius rei causa Deo iubente Rasin Rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ Rex Israel mouerunt exercitus, & arma contra ipsum, & grauisissima; & penè incredibilia ei & vniuerso regno (vt diximus) damna intulerunt. id què non contigit in hoc bello, & in hac obfisione, de qua nunc loquitur Esaias. Sed non faciliè constar ex dictis Sanctorum; numquid vnico tantum bello Rex Iuda tot incommoda subierit an pluribus. In prefato enim libro Paralipomenon sic legitur. Dominus Deus tradidit Achaz Regem Iuda in manu Regis Syriæ, qui percussit eum, magnèq; prædam cœpit de eius imperio; & adduxit in Damascum. Postea immediate subdit. Manibus quoq; Regis Israel traditus est, & percussus pla-

gagrandi, occiditq; Phacee filius Romeliæ de Iuda 20. millia in die vno omnes viros bellatores, èd quòd reliquissent Deum Patrum suorù: ex quò modo loquendi videtur conijci, duo fuisse bella & certamina, quibus infelix Rex Iuda fuit grauitè afflictus, & percussus, semel inquam à Rege Syriæ, postmodum alia vice à Rege Samariæ; & sic videntur sentire pleriq; exponentes, & de recentioribus Niccolaus de Lira, & alij post ipsum. D. autem Hieronymus videtur innuere vnico tantum bello fuisse deuictum Regem Iuda ab his duobus Regibus, verum quicquid horum fuerit, parum refert: volumus exercitationis causa hanc rem potius innuere, quam tractare & diffinire sed videamus circa particulam textus primo loco assumptam, quæ vt inquit Cyrillus, loco præfationis, posita est, cur ibi dicatur, quòd Rasin Rex Syriæ ascendit in Hierusalem; Nonnè poterat Esaias vt alio verbo v3. perrexit, seu profectus est, vel exercitum duxit, aut quid simile. Dicunt, idè Prophetam vsus fuisse hoc verbo iuxta propriam eius significationem, quia Syria vnde movebatur Rex cum exercitu suo, erat satis eminens, & montuosa, & propterea si Rex Syriæ proficisci statuerat in Hierusalem oportebat illum ascendere, quandoquidem Syria secundum Geographos est, vel Armenia, vel pars Armeniæ, quæ Regio altissima fertur, & omnibus alijs orbis terræ partibus valdè supereminens; Quòd potest ex eo comprobari, quòd legitur Gen. 8. quòd Archa iussu Domini fabricata per Noe, peracto diluuiò requieuit super montes Armeniæ. Sed mihi rogo parcant isti grauisissimi expositores. Ego sum tam imbecillis ingenio, quòd non possum capere. qua ratione oportuerit illum ascendere si ex Regione altissima in Regionem decliuorem erat profecturus. Propterea salua semper eruditorum sententia, existimo, hoc verbum (ascendere, non semper capiatur iuxta proprium eius significatum, videlicet ex loco decliuo petere locum sublimem; sed quando; transferatur ad quicquam aliud significan-

Gen. 8.

A dum, verbi gratia, ascendere ad aliquem locum sit perinde, ac de loco moueri, in quo quis residet, aut quiescit, alicuius negocij causa, & alium petere, verbigratia cum mouetur exercitus, aut Princeps aliquis de domo sua, vel de Palatio, seu Patria, in qua solet reside- re, & aliò vadit, potest dici exercitus vadit, vel ascendit, aut Princeps vadit, vel ascendit in Senatum, aut aliquid huiusmodi, quo pacto possumus intelligere dixisse Saluatorem fratribus suis Io- septimo. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendam. q. d. Vos ite ad diem festum hunc, vestra interest illuc proficisci ego autem non ascendam, idè non ibo, quia tempus meum nondum impletum est. Dicimus etiam cum aliquis promouetur ad aliquè gradum quòd ascendit; & Cyril- lus hoc in loco exponit, illud verbum ascendit peruenit, siue perueniunt: Quòd attinet ad Regnum Syriæ non habeo quòd referam, nisi quòd reperi apud scriptores, quibus in hac parte oportet addiscentem, seu legentem credere. Dicunt enim, quòd sit Regio Asiæ, valdè lata, atq; protensa, multiq; Ciuitatibus fluuijs, Montibus, & collibus exornata, & multas sub se continens regiones, videlicet Assiriam, Cœlesiriam, Leucosiriam, & alias quoq; Plinius in duas tantum diuidit, in Palestinam scilicet, & Sarmariam. Vide ipsum lib. 5. naturalis historiæ capite 12. Dicit etiam gò Propheta, quòd Rex Syriæ, & Rex Israel ascenderunt in Hierusalem, ad pre- bellandum contra eam, & non potuerunt eam debellare. Totum, quòd hucusq; dictum est, accipitur, velut informatio, & præfatio eorum; quæ in toto hoc capite enarrantur, vbi etiam breui sermone ipsius rei exitum ponit, dum inquit. Et non potuerunt eam debellare. Hic certè nil aliud nobis agendum occurrit, nisi vt misericordiam, & iudicium Domini contemplemur, & vnà cum Propheta dicamus. Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. Iste Rex Achaz valdè impius, & scelestus, vt diximus, post acceptas clades, prædas, ac direptiones omnium bonorum sui imperij nihil minus in suo semper sce- lere

Ioan. 7.

lib. 5. natu-
gò Rex Syriæ, & Rex
Israel ascenderunt in Hierusalem, ad pre-
bellandum contra eam, & non potuerunt eam
debellare. Totum, quòd hucusq; dictum
est, accipitur, velut informatio, & præfatio
eorum; quæ in toto hoc capite enarrantur,
vbi etiam breui sermone ipsius rei exitum
ponit, dum inquit. Et non potuerunt eam
debellare. Hic certè nil aliud nobis agendum
occurrit, nisi vt misericordiam, & iudicium
Domini contemplemur, & vnà cum Propheta
dicamus. Misericordiam, & iudicium
cantabo tibi Domine. Iste Rex Achaz valdè
impius, & scelestus, vt diximus, post
acceptas clades, prædas, ac direptiones
omnium bonorum sui imperij nihil minus
in suo semper scelere

Ps. 100.

2. Paralip.
cap. 28.

lere permanfit, nec minimum quidem à suis vijs pefsimis vnquam recessit, & quemadmodum legitur, secundo Paralip. loco præallegato, tempore angustia suæ auxilij contemptum in Domino. Veruntamen Deus clemens, & misericors non est passus eum rursus debellari, & expugnari ob eas fortè causas, quas nos ex sacris litteris excipere tentabimus; sed prius consideranda est hoc loco multa, & admirabilis Dei sapientia, atq; prouidentia pro salute Iudæorum. Non enim statim à principio commotionis represit bellum, neque impediuit quòd minus iunctis copijs ascenderent in Hierusalem, & eam obliderent hi duo confederati Principes, sed neq; Et pmissit, vt exercitus ingruës, & circum Moenia existens pualeret, & quicquam mali afferret obfessis, sed verbo tantum fieri permisit comminationes. Contra verò ciuibus, qui intra Ciuitatem continebantur ademit socordiam, & suam pariter declarauit potentiam, qua possit eos in maximo discrimine constitutos, & ad finem malorum penè deductos eripere, non fecit, quam eos, qui nondum sensere quicquam mali, quemadmodum etiã potest eos, qui iam sunt in aliquod periculum prolapsi, ita conseruare, vt nihil omnino patiantur mali, quemadmodum contigit illis, qui missi fuerunt in fornacem ignis ardentis, & his, qui in lacum Leonum. Quid ergo fecerunt isti duo Reges? Ciuitatem obsederunt, muros Vrbs attigerunt, & tamen ciuibus intra timore concussis nihil attulerunt detrimenti, & pugna erat valde inequalis. Apud illos enim erat multitudo infinita, tum Sirorum, tum Samaritanorum; & populi decem tribuum, qui conspirauerunt aduersus fratres suos, & alienæ gentis hominibus se coniunxerant. Hierosolymis verò nihil horum, sed solum Ciuitas vna; & tamen nullo arma mouente, neq; aduersus illos exeunte, vel ad congressum preparato, victoria ex hostium manibus est elapsa, & eorum maligni conatus in nihilum reciderunt. Dicitur. *Et non poterunt debellare eam, & qui dicitur impediuit? nullum ce-*

Dan. 3. 14.

A tē aliud, nisi manus Dei, quæ inuisibili fortitudine propulsauit inimicos.

Sequitur in textu, *Et nunciauerunt domui Dauid dicentes, Requiuit Syria super Ephraim, & commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna siluarum a facie venti.*

Nunciauerunt (inquit) domui Dauid, hoc est, Curia Regia; & his, qui in Prætorio degebant, quiq; curam, & administrationem ipsius Regni tenebant; Rumor enim, & fama huius commotionis peruaferat vniuersam Vrbum, & penè totum Regnum, quod scilicet illi duo Reges iunctis viribus decreuerant Ciuitatem aggredi, & illam omnino expugnare, & euertere, & licet in domo Dauid eo tempore regnaret ipse Achaz, appellatur tamen domus Dauid quia Achaz erat de eius domo, ac familia, & in eius Regno successor. At quo modo requieuit Syria super Ephraim?

Dicunt ferè omnes quod dicitur requieuisse, quia in vnum fœdus, & amicitia conuenerant, & aduersus Hierusalem conspirauerant. Vel dicitur Syria requieuisse super Ephraim, quia scilicet exercitus Regis Syriæ conqueiuit, & coniunctus fuit cum exercitu Ephraim. Ita quod exercitus Syrorum accessit ad exercitum Ephraim, & ibi confedit, & requieuit, vel vt vulgo dicitur massam fecerunt. Melius opinor iuxta propriū illius uocis significatum, quod requieuit Syria super Ephraim, quia Syria, quæ magnopere cupiebat capere & destruere Hierusalem, requieuit, id est spem suam, & sui desiderij progressum, & euentum fundauit, & locauit super Ephraim, tanquam comitem, & ducem totius belli, quoniam licet vires Regis Syriæ essent fortasse maiores, quam ipsius Regis Ephraim, vt videtur sentire D. Thomas, tamen quia Ephraite erant ardentiores, & audaciores, atque etiam magis experti Regionis Iuda, ideo rationabiliter Syria requieuit super Ephraim, & eò magis, quod maior solet esse emulatio inter eos, qui aliqua sanguinis propinquitate sunt coniuncti, quemadmodum erant Ephraite, & Iudæi, quàm inter extraneos, vt dicit Ioseph. lib. 6. antiq. cap. 3. li-

E

quet

2.

Psal. 107.

quet tamen hic videre insignem malignitatem decem tribu, qui non modo aduersus fratres susceperant bellum, & aduersus eos concitauerant seditiones & arma, verum etiam viris alienæ tribus, & gentis se coniunxerant, vt eosdem suos fratres perimerent, & destruerent. Dicitur Samaria, quæ est Regio decem Tribuum Ephraim, quia Hieroboam, qui fuit primus Rex istarum decem Tribuum, erat de Tribu Ephraim & præterea sic nominatur, quia tribus Ephraim erat nobilior, & potentior alijs Tribubus. Vnde sequitur. *Et commotum est cor Regis, & cor populi illius, sicut mouentur ligna a facie venti.* Iurè quidem, & non sine maxima ratione motum erat cor Regis, & concussum, quia cum recorderetur se aliàs ab altero tantum illorum Regum maximam cladem accepisse, nunc multo magis, & longè maiorem se cladem accepturum poterat suspicari, dum vires in vnum essent coniunctæ duorum Regum potentissimorum. Nec solum dicitur cor Regis, sed etiam cor totius populi esse commotum; quòd facile est percipere trepidationem, & timorem fuisse vniuersalem. Nec mirum, quoniam, vt inquit Cyrillus, ex grauibus terroribus solet vehementer mens concuti, & animus exagitari; & ponit similitudinem ipsarum Arborum, & lignorum dum mouetur à facie ventis, mouetur quæ, dum fuerit ventus vehemens, & impetuofus non folia arborum solū, quæ certè facillimè est, verum et ligna, & arbores ipsæ quæ non mouetur solū, & agitantur, verum et quæ; franguntur, & eradicantur. Quemadmodum ergo arbores; & ligna mouentur, cum ventus vehemens irruit in ea, sic, & cor regis, & cor populi eius commotum fuit, & perturbatum à facie illius exercitus, quandoquidem contenerat illi duo Reges iunctis viribus, vt rursus Ciuitatem Hierusalem, & vniuersum illud Regnum expugnarent, ac diriperent, rati hoc prælio se omnino victoriam consecuturos.

3.

Tunc dixit Dominus ad Esaiam, Egredere in occursum Achaz, tu, & qui derelictus est Iasub filius tuus ad extremum aquæ ductus Pifcina superioris in via agris

A *sullonis, & dices ad eum, vide vt sileas noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caudis titonum fumigantium.*

Cum Rex Achaz in tot angustijs, & calamitatibus verfaretur, & tot mala tamquam præsentia sibi obijcerentur, Deus optimus clemens, & misericors eius fortem miseratus, pollicetur auxilium, & certissimam liberationem futuram, sicque ob id nuncios destinauit, per quos Rex moneatur, & certus reddatur ac securus de liberatione obtinenda. Queret aliquis cur Deus permittit cor Regis, & populi totius commoueri, & timore concuti, & non prius illi suam operam polliceri? Dicas hoc ideo factum, vt euidentius cognosceret potentiam Dei, & eius beneficium; sic enim consuevit Deus cum est facturus quippiam operis admiratione dignum permittere prius hominem tangens sensu malorum, & perspicere imminens periculum, & deinde opem afferre, vt liber à periculo cognoscat liberatorem suum, & ei gratias agat, & veneretur. Dicit ergo Dominus ad Esaiam vel inspirando interius, vel per subiectam creaturam exterius instruedo, egredere in occursum Achaz tu, et filius tuus. Dicunt aliqui exponentes, quod nuncij præcipiuntur egredi in occursum ipsi Achaz, quia fortasse ille perrexerat, vt se opponeret militarijs copijs ipsorum hostium, & impeditur, ne ultra progredirentur. Alijs verò videtur, quod Rex timore perterritus iam fugam parabat ne forte in manus hostium deueniret. D. Chrysostomus in expositione huius loci dicit, quod Rex non quiescebat, sed frequenter egrediebatur muros circumspiciens iuxta portas ambulans, & singula diligenter inquirens, animumq; macerans anxius, superuacuis questionibus quomodo se habent res hostium, & ideo iubet Propheta iussu Domini, vt sileat, ne verbum vllum faciat, neq; fuga, aut alio quodam signo timorem vllum, & pauorem demonstrat. sed spem in ipso Deo collocet iuxta illud Esaiæ, in spe, & silentio erit fortitudo nostra. Alij textus habent. Vide ut sileas, id est sis circumspicet, & quiesce, q. d. ne mouearis,

ris, si te gradū, noli timere, neq; te dedas, aut villo pacto quicquam vile committas; sed ne mireris, in tanta rerum turbulenta et tam manifesto periculo, quod imminerebat ipsi Regi Iuda, Deus præcipiat illum silere, neq; motionem ullam facere; qui enim fieri poterat, ut non exclamaret non fletet, non omnia fuisq; deq; moueret, cū se et populū suū tot periculis expositum, et penē depresso sum inspiceret? Sed Deus, secus, agit secus operatur, et sic fieri vult à suis, quos ille protegit, ac tuetur; inquit enim. Mihi vindictam, et ego retribuam: et David Qui tribulant me exultabunt si motus fuero, ego autē in te speraui: sed filij huius seculi, cum aliquid in commodi patiantur, franguntur desperatione, et omnia tumultibus ac blasphemijs replent, neq; vquam quiescunt, donec de inimicis extremam ultionem fumant iuxta illud psal. 17. persequar inimicos meos. et comprehendam illos, et non conuertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare donec cadant sub pedes meos. Deinde sequitur. *Et cor suum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum in ira furoris Rasin Regis Syriae, & filij Romeliae.* In signi metaphora vtitur hoc loco ipse Deus per Prophetam, cū illos duos Reges alioqui robustissimos, et potentissimos comparat duabus caudis idest extremitatibus, et minimis quibusdam residuis lignorum fumigantium, volens ostendere impotentiam, et imbecillitatem eorum, quā nil nisi fumum poterunt excitare, quicq; modica nimirum aqua poterint extingui, vocantur etiam caudæ, quia erant in extremitatibus sui imperij, et numeratim, duæ tantum caudæ dicuntur, ut vt ostendatur duo tantum ligna fumigantia non posse magnum ignem, aut ingentem flammam emittere. Et summatim hoc vult innuere propheta, quod omnes vires, et omne robur principum huius seculi si conferuntur ad Deum sunt velut titiones fumigantes nihil habentes solidi, ac diuturni, quemadmodum caudæ, idest extremitates titionum parum durant, cito finiunt, et consumuntur; ita mundi potentia:

A sic etiam David ps. 36 tanquam foenum velociter arescent, et quemadmodum olea herbarū cito decident. Dicit Cyrillus, quod quemadmodum lignum, seu titio, qui ex igne extrahitur, fumigat quidem, sed ignem in se habere desinit, ita homo, vel uita, vel rei alicuius finem facturus, meritū dici potest, fax aut lignum ad huc fumigans. D. Chrysost. ait, quod Esaias cōparat illos duos Reges titionibus fumigantibus, ut ostēdat duram, et acrem illorum vehementiam, et inuentionem, simulq; ostendens quā facile possunt opprimi, dicit postmodum; *In Ira furoris Rasin Regis Syriae, & filij Romeliae*, vocat Prophetam hos duos Reges caudas titionum fumigantium, quia propediem finienda, et extingueda erāt eorum imperia, aut potius ipsi extinguedi erant, et eorū regna ad altos transferenda, et iurē quidem appellantur titiones fumigantes, quoniam fumum ē naribus efflare dicebantur, sic facere consueverunt, ut plurimum, qui aduersus aliquos valde irascuntur. Super his quæ dicta sūt duo occurrunt dubia. Primum quia causa præcipitur Esaiæ, vt in ea legatione secum duceret, et comitem haberet filium suum, qui sibi relictus fuerat nomine Iasub, alterum quæ sit illa Piscina superior, ad quam fuit iussus Esaias debere proficisci, et occurrere ipsi Achaz. De primo dicendum, quantum ad id quod ex historia licet conijcere, voluit Deus Prophetam secum ducere filium suum pro dignitate legationis obeundæ, et fortassis etiam pro securitate suæ ipsius personæ, vt eum instrueret, quemadmodum se gerere deberet in denotantis rebus publicis; et negocijs arduis ac difficilibus. Alij alias adducunt causas, quas prudens lector poterit ex se ipso videre ac etiā inuenire. At secūdū D. Chrysost. dicendum, quod non erat solus Iasub, qui comitabatur Esaiam, sed pauci quidam qui relictī fuerant ex tot cladibus acceptis in prioribus bellis, ex quibus non pauci etiā fuerunt ab hostibus adducti; quomodo autem potuerit egredi Prophetam, cum Ciuitas esset ab hostibus circumdata. Respondet quæ ex vno muro Ciuitatis

uitatis ad alium processit, non autem prorsus extra Ciuitatem, verum sub his verbis, & sub hoc facto grande latet misterium; vt videbimus infra; dicebatur autē iste filius Prophetæ relictus, quia secundum huius loci interpretes, Esaias habuit alium filium nomine Rapsacē, qui relicto patre defecerat ad Regem Assiriorum, cū nō satis honorifice tractaretur a Rege Iuda, vt habetur. 4. Regum cap. 18. Dicunt alij Iasub non fuisse filium secundum carnem Esaiæ, sed secundum spiritum, quod tamen non recipitur ab oībus. D. Chrysost. est huius Sētētiæ, quod fuerit filius sūi Spiritū, dicit. n. quod illi Sancti Patres, pleni charitate, & solerti quadā prouidentia gerebant officium Patris erga populū, imo superiores erant his, qui dicuntur patres sūi carnem. Quod attinet ad piscinam superiorē, dicimus sūi beatum Thomam, quod erant in Hierusalē tres piscinæ q̄ constructæ erāt ob inopiam aquarum fluentium, vna, q̄ erat ad vsum sacerdotum, & sacrificiorum, q̄ probatica dicebatur, secūda inferius in Ciuitate, q̄ munda seruabatur ad cōmunem vsum Ciuitatis, tertia erat extra Ciuitatē, q̄ habebat aquam immundā in qua fullones lauabant lanas, & totus ille ager in quo erat constructa illa piscina, & vbi lanæ postquam lotæ erant, extēdebatur; appellabatur ager fullonis q̄ ad vsum fullonum constituta esse videbatur, id quod neq; etiā caret misterio, & eo quidem altissimo, vt paulo post videbimus; sed melius meo quidē iudicio, distinguit istas piscinas quidā modernus interpres, asserens & ipse quod in Hierusalem tres erant, vna superior, quæ ex aquis à montibus disfluentibus conficiebatur extra Urbis mēnia sita, vnde aquæ dimanabant pro commoditate ipsius Urbis, de qua piscina sermo est 4. Regum 18. & penes istam piscinam morabantur fullones, pro lauandis lanis. Altera Piscina erat inferior intra Urbis mēnia constituta, quæ ex aquis de super aduenientibus, cogeatur, et de ea voluit Esaias fuisse loquutum cap. 22. erat & alia, circa templum, cuius sit mentio 3. Reg. 7. quam vis difficile admodum ex eo loco elici possit.

A Profectus est ergo Esaias ad extremum aqueductus piscinæ superioris, vbi obuiam esset habiturus ipsum Regem Achaz. Ioseph de bello Iudaico, lib. 6. cap. 6. vbi describit situm; & constitutionem Ciuitatis Hierusalem, non videtur alias aquas meminisse, nisi fontem, suē natatoria Syloe, de qua Io. cap. 9. & stagnum quoddam Salomonis; & circa ipsum templum dicit fuisse quædam aquarum pluuiarum receptacula: & paulo post de quibusdam cisternis, & balneis facit mentionem, nullibi autem nominat vllam piscinam: sed forte res est eadem licet diuersis nominibus; sed vt iam diximus, totum istud negocium, & singula hæc verba continent in se magnum, & profundum misterium. Est & aliud supra dictum textum nequaquam silentio prætereundū, quoniam vbi nos habemus illa vltima verba in ira furoris Rasin Regis Syriae, & filij Romeliae, alij textus habent cum ira furoris mei fuerit, iterum Sanabo; quibus verbis vult innuere ipse Deus, quod tamen aliquando ob nostra scelerata ad iracundiā prouocatus, aliquem punit, quemadmodum contigit Tribui Iuda, & ipsi Regi, qui dimicantes, & cōgressi contra Regem Israel, ceciderūt, & grauiter fuerunt afflicti, iterum tamen sanat, & reficit, quod vsu venisse Regi Achaz, & subditis suis, in hoc postremo prælio in eum suscepto manifestum est. Quare magnopere nobis aduertendum est, & magnæ Deo gratiæ semper habendæ quod nisi fuermus omnino periuicaces, nunq̄ Deus nobis irascitur, & in ira furoris sui nos punit, quin etiam sanitatem adducat iuxta illud Abacuch 3. Cum iratus fueris, misericordiam recordaberis, & alibi Iob. 3. post tempestatem tranquillum facis; & ps. 54. expectabam eum, qui me saluū fecit à pusillanimitate spiritus, & tempestate, ex eisdem verbis, quæ habentur in textu. 70. interpretum possumus, et colligere quod nunquam Syrii, & Israelitæ obtinuerunt aduersus Regē Iuda, nisi Deus permisisset immo tradidisset eum ob punitionem tot scelerū in manum hostium suorum, & consequenter iuxta morem Prophetarum mani-

Psal. 12.

Ps. 17.

Ioseph. lib. 6. a bello iud. cap. 6.

Io. cap. 9.

Abacuch. 3. Iob. 3.

psal. 54.

manifestat, & reuelat consilium illorū. A Regum contra Regem Iuda. d. Scio quod consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim & filius Romelia dicentes, Ascendamus ad Iudam, & suscite mus eum, & euellamus eum ad nos; & ponamus Regem in medio eius filium Tabeel, Scio, inquit, quod consilium inierit contra te Quis dubitat Deum omnia scire? nihil prorsus eum latere? intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite dicebat Regius Propheta, qui plantauit aurem, non audiet, & qui finxit oculum non consulerat, nōnē omnia sunt nuda, & aperta oculis eius? Deus enim est qui scrutatur renes, & corda; & alibi dicit idem Propheta Dñe tu scis insipientiam meam, & delicta mea non sunt a te abscondita. Proinde non est, q̄ homo quicquā meditetur, & cogitet, q̄ putet ipsum Deum latere, ne fallatur, nec sibi ipsi quisq̄ blandiatur, & dicat, quomodo scit Deus, & si est scientia in excelsis, & existimat vt quidā, qui dicebat, qd. nouit Deus, & quasi p̄ caliginem iudicet, nec nostra considerat, & circa cardines cœli perambulat, hi quidem plurimum decipiuntur, quia ipse nouit hominum vanitatem, & apud ipsum est sapientia, & fortitudo, ipse habet consilium, & intelligentiam, & propterea p̄ Prophetam sic loquitur, & dicit, Scio non imaginor, non ambigo, non sum p̄plexus, sed pro comperto habeo, quod Syria, & Ephraim inierunt consilium contra te, o Rex Iuda, in malum, idest in perniciem tuā, atq; in tui regni destructionem, ac desolationem; cum nominat Ephraim, & filium Romeliæ, vult innuere, de tribu Ephraim non solum Principē, & Regē ipsum, verum, & ipsos subditos concorditer, & pari consensu, & voto conuenisse, & conspirasse aduersus Iudam in malum, dicentes, Ascendamus ad Iudā et c. Sed hic aduerte quēdā textū aliter legere hāc particulam videlicet Syria inijt consilium cōtra te in malum Ephraim, quorum verborum sensus est, q̄ Syria, & filius Romeliæ inierunt cōsiliū malū in malum Ephraim, hoc est in p̄niciē, & graue detrimentum, & irreparabile damnum ipsius Ephraim, i. ipsius Popu-

Is. 93.

Is. 68.

li Israelitici, quod vtiq; verū fuit, & q̄d nam erat consilium istud? quæ eorum consultatio? quale cōmentum? illud sane. Ascendamus ad Iudā, & suscitemus eum, seu velut ē somno excitemus, quia tamq̄ securus, & liber ab oī molestia torpescit, quodāmodo quiescere vī, ac dormire, & nihil p̄timescere. Propterea dicunt, suscitemus eum, & vigilare faciamus a sōmno; quibus verbis arrogātia profectō, & supbia, seu potius insignis eorum temeritas demonstratur, quia minus facile sibi futurum esse existimāt, eum expugnare, & debellare, q̄ a somno dormientem excitare, sed si Ephraim erat iunctus & vnitus cū rege syriæ, quo pacto intelligi pōt regē syriæ inire cōsiliū in malū. i. in p̄niciē & dānū ipsius Ephraim, quā illa expō. z. loco adducta non potest admitti, ideo prior habeat. Textus. n. emendatior sic hēt, q̄ Syria, Ephraim & filius Romeliæ inierūt consilium contra Iudam. Dicunt præterea, auellamus eū ad nos, idest p̄rahimus in potestatem nostrā abducamus eū ad nos, suis ē sedibus uideturbemus, & nostrę ditioni subijciamus; alius textus habet, euellamus eum ad nos, hoc est extrahamus eum de hoc regno, & ita eijciamus, & eradicemus, vt nomen eius nō memoretur ampli⁹, & ponamus Regem in medio eius. Per hæc verba D. Chrysost. existimat, quōd horum arrogantia, & p̄sumptio ea fuerit, vt sibi persuaderent, & pro comperto haberent nō armis, neq; vllō exercitus apparatu, se victoriā cōsequuturos, et Ciuitatē vnā cū Rege, & populo, sola eorū p̄sentia obtenturos, cum primum, scilicet in eorū cōsp̄ctum venerint, illi sese dedant & captiuos omnes abducāt. Deus autē sefellit eorum opinionem, & eius p̄uidencia deduxit omnes ad p̄niciem. Cum autē dicunt. Ponamus Regem in medio eius, Perinde est, ac si dicāt, cōstituamus Regem in toto Regno, nō in vna sui parte tm̄, proclamemus, & p̄nunciemus Regem apud omnes, & corā oīb⁹ & eiusdem Regni cōstituamus Dñum, & Regem filium Tabeel. Quis autē fuerit iste filius Tabeel, nō satis clarum habetur. Quidam. n. volunt hunc Tabeel fuisse Idolū quōdā-

B

C

D

E

dam ab eis celebratum, & summæ venerationi tamquam Deum habitum, quia Tabeel lingua Hæbreorum significat bonum Deum, sed hæc opō nō cōgruit textui nisi velimus, dicere qd̄ nitebantur constituere regē in Hierusalem Idolū qd̄ vocat̄ Tabeel, vel filium eius, qd̄. s. volebant trahere gentem Iudaicā ad Idolatriā, & puertere, ac d̄ducere in sententiā suā. Non nulli existimant hunc Tabeel fuisse hominem, quendā, sic proprio nomine appellatum, & non nulli Rabini, vt retet̄ Nicolaus de lira, opinantur ipsum phaceam, sic dictū, cuius filium decreuerunt in Regno Iudę constituere Regem, quę opinio reuera non multum abest a vero, vel saltem a verisimilitudine, qñ quidem magna videtur insipientia, aut ip̄rudencia istorum Regum, velle tot copias ducere & suas oēs vires exerere, quo Regē iurē sibi debito velint expoliare & extraneū quempiā eius loco sufficere, tamen si nō nunq̄ id fieri videamus sed rō postulare videtur, vt ipsi potius eo regno potirentur q̄ alteri extraneo concederēt, verum hoc factō designatur, & ferē delineat̄ igēs quoddā malū, q̄ nos sepenumero, imago nostrarum aīarum detrimētō fieri cōspicim⁹, & experimur q̄. s. filij huius seculi nunq̄ nō q̄runt a cordibus n̄ris euellere Deum verum oīs boni datorē, & in eius locum nō substitue re solū, sed tamq̄ primariū, & principale Dñum constituere ipsum Tabeel, i. Deum malū, & prauum Cacodemonē. d̄. n. Tabeel bon⁹ Deus p̄ Antiphrasī i. a cōtrario sensu sed Dñus dissipat cōsilia gentium, reprob̄at cogitationes populorum, & reprob̄at cōsilia principum, cōsiliū autē Dñi manet in æternum. Propterea sequitur in textu, & inquit. Hac dicit Dominus Deus; nō stabit, & non erit istud, sed caput Syria damascus & caput Damasci Rasin, & adhuc sexaginta, & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus & c. Priusquam exponamus hunc textum, & vterius progrediamur, uideamus, si q̄ ex dictis hauriri p̄nt mysteria, nec nō, & aliqua ad mores cōponendos & ad uitam recte instituendam p̄cepta, & documēta: habuimus. n. huculq;

psal. 32.

Ex. 4.

locos satis obscuros, ex quibus aliqua debent elici mysteria, quandoquidem ideo scripta sunt, ut p̄ eorum doctrinā spem aliquam habeamus. Primum quī dem Historia mox declarata proponit duos Reges valdē robustos, & præpotētes inijle fœdus contra vnum Regem, & omnes sunt æque scelerati, & digni grauissimis supplicijs, verū tamē Deus eum, qui impetitur, & oppugnatur, protegit, ac tuetur. Deinde præcipitur ipsi Propheta: ut se conferat ad extremum aqueductus Piscinę superioris, & occurrat ipsi Regi trepidanti, & graui timore percusso, ut fileat, et quiescat, neq; se dedat, aut vile quicquam committat. Postremo iubetur, vt secū ducat filium suum Iasub, qui solus ei relictus fuerat. Quo ad primum D. Hieron. et pleriq̄ alij volunt p̄ hos Reges, qui conspirarunt contra Regem Iuda designari, ac denotari duo ḡna hominum, qui perpetuo contra verum Deum, et Sponsam suam Ecclesiā dimicare nituntur videlicet populus infidelis, et etiā ignobile vulgus hæreticorum, qui mutuo consentientes oppugnant Ecclesiā Dei, tamen si suis in opinionibus, et fantasijis maximē dissentiant, hi quidem rationibus, sophisticis, et varijs, ac uanis argumentationibus Dei populum seducunt Illi verō innixi sapientiæ, et prudentię seculari, et rationibus quibusdam a solo sensu deductis, respuunt, quæcumq; nos credimus, et tenemus, at ex nostris qui parum firmis, solidisq; arboribus nituntur, cōtremiscunt, et facile ruunt. Non sic euenit illis, qui sunt fundati supra firmam petram, sed quia Hæbrei nos calumniantur, quod quecunq; in sacris litteris continentur trahimus, et deducimus ad spiritualem intellectum, nos facile postsumus illis demonstrare id magnopere nostræ saluticonducere. ut paulopost ostendemus. Nūc autem sit satis ad soluendum propositas difficultates imprimis statuere, et decernere nihil temerē a Sanctis Prophetis positum esse, quandoquidem, ora Prophetarum sunt Dei ora, et voces prophetarum sunt ipsius Dei oracula & cum Deus loquitur, singulas lit-

B

C

D

E

Solu. primi dub.

teras singulos apices, et puncta considerare oportet, et quemadmodum d. B. Aug. lib. 22. contra fauistum Manicheum cap. 34. & 35. & alibi non solum verba, & scripta, verum etiam facta Prophetarum prophetias esse credendum est. Sic enim dicit. Hoc primum dico illorum hominum, hoc est, ipsorum Prophetarum non tantum linguam, verum etiam vitam fuisse prophetiam, totumque illud regnum gentis hæbreorum magnum qui Ierusalem, quia, & magni cuiusdam fuisse Prophetam. Quocirca, quod ad eos attinet qui illis erant eruditi corde in sapientia Dei, non solum in ijs, quæ dicebant, sed etiam in ijs, quæ faciebant propheta venturi Christi, & Ecclesiæ perscrutanda est, & in Epistola ad Volusianum, tanta est, inquit, Christianarum profunditas litterarum, ut non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus, quæ intelligendæ sunt, lateat altitudo sapientiarum. Quid ergo significat, & præfiguratur hoc foedus intra duos Reges initum aduersus Regem Iudæ? certè nihil magis, quam quod prædixit Dauid psal. 2. cum dixit. Quare fremuerunt gentes, & populi medicati sunt inania. Astiterunt Reges Terræ, & Principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Sed dices quid commune habet Christus Dominus cum Achaz Rege Iudæ, cum ille fuerit impiissimus, & malis omnibus inquinatus Christus autem summa bonitas, & prorsus immunis ab omni labe peccati, quæ cõparatio vel similitudo potest esse inter eos ut verè cum Pauidicere possimus. Quæ cõuentio Christi ad Belial? 2. Cor. 6. de illis duobus Regibus nulli dubium, quod figurant Reges gentium, & principes Iudæorum, qui licet nullam inter se se fortassis necessitudinem haberent, attamen in persequendo Christum, & Ecclesiam Dei maiorem immodum conuenere; id ipsum affirmare possumus de multis hæresibus sectis, quæ quamquam inter se maxime dissentiant ac differunt: plussatisquam distet oriens ab occidente, concorditer tamen om-

nes concurrunt in persequendo Ecclesiam Dei, & Catholicam fidem. Eusebius lib. 7. demonstrationis Euangelicæ Cap. primo longè post principium, & per totum illud capitulum declarat hoc septimum cap. Esaiæ, vult per istos Reges foedere vnitos intelligamus demones, ac inuisibiles potestates, quæ non solum Iudaicam gentem, sed vniuersum hominum genus oppugnant: contendunt, nec oppugnare solum, sed expugnare conantur, neque solum in omne malitiarum genus, sed in simulacrorum cultum verè religioni contrarium prouere compulerunt. At hæc bene se habent, verum quo pacto poterit Achaz præfigurare, & referre Christum Dominum? Dico non est necesse figuram semper vndequaque; respondere figurato, sed est penes aliqua, aliquam fore similitudinem inter ea, sicut enim Achaz Rex Iudæ fuit grauer vexatus, & afflictus à duobus Regibus, & eorum subditis, sic, & Christus à Iudæis & gentibus. Præterea Achaz secundum istos interpretes latine dicitur fortis, vel fortitudo. Cum itaque Dominus sit fortis, & potens immo ipsa fortitudo satis commode potest figurari per ipsum Achaz iuxta nominis interpretationem. Et quemadmodum illi duo Reges nequaquam potuerunt opitulante Domino quicquam facere aduersus Regem Iudæ, sic nulla potestas demonis, aut cuiusvis creaturæ poterit quicquam facere aduersus Christum, & Ecclesiam. Præter hos intellectus allegoricos est etiam intellectus moralis, qui spectat ad animam. Habemus enim plures Reges, qui nos oppugnant, nec duos solum, sed multo plures, & hi presentium septem vitia capitalia, quæ postmodum reducuntur ad tria, quæ detexit D. Io. in Epistola sua prima cap. 2. d. omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex patre, sed ex mundo, & mundus transiit, & concupiscentia eius. Et hæc tria tandem in duo resoluntur videlicet

in odium Dei & odium proximi, nec potest quis odisse Deum, nisi & proximum oderit, & e contra, dicit enim Io. in præf. Epistola cap. 4. si quis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est, & postmodum, qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt quomodo potest diligere? Quod vero huiusmodi vitia, & peccata possint dici Reges, & Principes animarum nostrorum. Dominus ostendit Io. 8. D. qui facit peccatum seruus est peccati, & Paulus Apostolus, non regnet inquit peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius. Per duos reges qui nos oppugnant etiam moraliter possumus intelligere, cupiditatem & timorem: quæ sunt duæ ianuæ per quas ingreditur & occupat cor nostrum ipsum peccatum, ut dicit Augustinus hom. siue ser. 20. de diuersis. Sed cur præcipit ipsi Prophetæ ut vadat ad extremum aquæ ductus piscinæ superioris in via agri fullonis nuncium allaturus ipsi Regi, ne moueatur. Dico secundum Cyrillum, & alios exponentes, quod Esaias qui tipum, & figuram gerebat ipsius Dei ad extremum aquæ ductus, hoc est in fine temporum, & in extremitatibus, et complemento, seu termino legis Mosaicæ, mittit nos ad piscinam superiorem, hoc est ad baptismum quo ducimur ad superiora, hoc est ad gloriam regni coelestis, quod non prestabat piscina inferior, hoc est ipsa circumcisio, neque alia sacramenta veteris legis, & in hac piscina lauantur lanæ, hoc est sordes, & macule nostræ mentis per ipsum fullonem, qui in via agri qui appellatur ager sanguinis aderat fullo, id est Christus Dominus, qui per suum sanguinem diluebat, & tergebat, & quotidie tergit cordis nostri maculas, & ab inquinamentis liberat & emundat. Non ergo ab re, nec sine grandi misterio præcipitur ipsi Esaiæ ut occurrat ipsi Achaz in maximis angustiis cõstituto per quem Achaz, non solum populus Iudæorum, sed vniuersi homines intelliguntur qui peccatis obruti, & sub potestate demonis constituti in-

uocantes, & confitentes Dominum per salutarem aquam baptismi mundantur à peccatis, quæ illis dominantur. Possumus etiam per Piscinam hanc superiorem intelligere sacramentum penitentiarum, quod cordis compunctione, & lacrimarum effusione, & pura, ac sincera morborum nostrorum detestatione, & confessione conficitur, quod est extremum aquæ ductus, cum scilicet non alia superest uia post naufragium mortem euadendi, vel cum in extremum omnium malorum, & penè omnibus destituti auxilijs adducti sumus, ut non multum absimus ab ipsa desperatione, & dei electione animi.

Tunc valde opportunum est ad hanc piscinam superiorè accedere, sicut ille dixit. Qui sitit veniat ad me, & bibat, & alibi venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Propterea, Dauid quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus meus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. Non ergo inconuenit per Piscinam hæc superiorè intelligere Christum Dominum, sicut ipse per Hieremiam conquereretur dicens. Dereliquerunt me fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi Cisternas dissipatas, hoc est auxilia, & subsidia humana quæ non valent continere aquam. Postremò quid nobis sub figura proponit, & pretendit, quod Esaias iubetur secum ducere Iasub filium suum, qui ei relictus est. Breuiter dicunt omnes, per istum filium Esaiæ, hoc est ipsum Dei relictum, debemus intelligere; quod ex omnibus Iudæis, qui à Deo apostatarunt, pauci quidem remanserunt, qui in lege, & mandatis Dei perstiterunt, nec ambulauerunt post Deos alienos quique figuræ sunt illorum Iudæorum, qui post Xpi passio- nem relictis sunt, alijs in incredulitate permanen- tibus Xpm Dñum sunt sequuti. Sicut enim Esaias duos habuit filios, vnū, qui recesserat ab eo, & tanquam rebellis, & apostata se contulit ad Regem Assiriorum, & alium, qui sequutus est patrem, sic, & Xpus Dñus dicitur duos habuisse filios ex eadem matre scilicet Synagoga progenitos; & vnus recessit ab-

eo, & defecit ad Regem Assiriorum, id est ad Diabolum, & alium, qui latine dicitur qui relictus est conuertetur, pfigurantem illas reliquias, quæ ex Israel remanserunt, & saluæ factæ sunt. Non enim ois Israel cæcidit, & præuaricatus est, sed cecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gratiæ intraret. Nec solum de Iudæis hoc dictum putes, sed de cunctis gentibus, quarum quædam abierunt retrorsum, quædam permanserunt, & permanent in fide, & obseruantia mandatorum Dei. Id legimus etiam contigisse, cum Dominus loquebatur ad turbas, & ad discipulos suos, quoniam quidam crediderunt, quidam verò abierunt. Nec mirum, quoniam ut dixit aliqui Saluator. Multi sunt vocati, pauci verò electi. Et duo erunt in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. Sicut etiam isti duo filij præfigurati per illos duos, quos legimus Abraham, patrem omnium habuisse, quamuis vnum de ancilla, reliquum de libera, quæ procul dubio sunt per allegoriam dicta. Voluit itaque Deus, ut Esaias, vnus secum duceret filium suum Iasub, id est filium eius derelictum, ut symbolum esset, & figura eorum, qui ex femine Israel relictæ pstitierant in fide sui Regis Achaz, id est Domini nostri, & permansuri erant. Ex eo namque & ex eius progenie futuri erant, qui ex Israel saluandi erant. D. autem Chrysostomus super hunc locum Esaiæ aliter interpretatur nomen Iasub. Primum quidem non admittit, ut diximus ipsum fuisse filium verè secundum carnem ipsius Prophetæ. Deinde vult Iasub latine dici conuersionem, seu conuersionem, hoc est aggregationem multorum. Vult ergo sic intelligi mandatum Dei ad Esaiam. Duc tecum, cum adhibis allocuturus Regem Iasub filium tuum, id est plures assistentes, & tamquam testes futuros eorum quæ dixeris ei, ut nunquam se nihil tale audiuisse, aut forsitan de memoria excidisse causetur. Quod autem tales homines secum adducendos Deus appellet filios, hoc est ut diximus supra; intelligitur secundum spiritum, non secundum carnem. Circa huius nominis interpretationem nolo amplius immorari. Hactenus dicta sufficiant.

A Sed prosequamur expositionem textus. Iam diximus Prophetam ex Domini mandato omnem præstitisse operam, ut Regem Iuda omni metu & trepidatione liberaret, præcipiens ei, ut sceleret, neque in aliquo titubaret, verumtamen cum pericula imminencia ob oculos posita videret, qui fieri poterat, ut ne trepidaret, & parum credulum se præberet. Propterea Vates magnum adhibet signum, quo illius dictis fides haberetur. **B** Aperit enim et in medium profert consultationes hostium, & singula quæque ab eis pertractata, & quæcunque aduersus Ciuitatem fuerant moti. Proinde erectis tatis per eorum animis subijcit, & cõfert absolutum ipsius Domini decretum d. *Hæc dicit Dominus Deus. Non stabit, & non erit istud; non stabit inquam, quod ipsi imaginantur & sibi ipsis persuadent, ut sint expugnaturi Ciuitatem, auulsuri sint Regem è loco suo, & ad eos abducturi, ut alium ibi Regem constituent.* Non erit hoc, toto cælo aberrant. Non stabit, nullus erit effectus suæ ipsorum consultationis, nec dubitationi vllus relinquatur locus, quia hoc est decretum illius, qui mentiri non potest, cuique nulla potest uis obsistere, & contradicere. *Sed caput Syria Damascus, & caput Damasci Rasin.* Pro spatio aliquot annorum vnusquisque in suo regno manebit, & in eo statu, in quo hactenus fuerunt, illorum res erunt, neque augmentum, neque diminutionem vllam susceperunt, *Sed postquam completi fuerint sexaginta quinq; anni. desinet Ephraim esse populus & caput Ephraim, Samaria.* Et caput Samaria filius Romeliæ. Poterat sanè Rex Achaz omnem ex animo trepidationis scrupulum eicere, cum temporis articulum assignat Prophetam, quo Rex Samariæ est in suo vetere statu permansurus. Nam maximè euidentis est veritatis demonstratio, quando Prophetæ est articulum temporis, quo res est futura, prædicunt. At qui dixerit hæc temporis præfixi designatio, quò Regnum Ephraim prædicatur sine habiturum nullum assert gaudium, & emolumentum ipsi Achaz: potuisset. n. dicere, si nobis nunc arreptis, & in captiuitatem addu-

ctis, post. 65. annos illi disperdentur, quid nobis affert emolumentum? Propterea dixit Prophetam. Inter hoc temporis spatium filius Romeliæ potietur suo regno, neque ultra progredietur, sed intra sui regni limites continebitur. Exacto eo tempore, desinet Ephraim esse populus; qui dicunt aliqui ad alia loca, & ad alias regiones transferetur, vel deducetur. Et quod dicitur de Ephraim, & de Samaria, id ipsum de Syria, & Damasco subintelligendum, qui scilicet post illud tempus deficiet. Sic exponit D. Cyrillus. Quod autem attinet ad illi numeri annorum, notandum est, ex D. Hieronymo, ne quis forte minus versatus in sacris litteris errore decipiat, quandoquidem ab eo tempore, quo fuit factum hoc Vaticanum, vsque ad euersionem, & dispersionem populi Israelitici sub Rege Osea per salmanasar Rex Regem Assiriorum fluxerunt viginti quatuor anni, & propterea non est standum in præcis, & absolutis verbis huius vaticini, sed computandi sunt anni ab eo tempore, quo prædixit Amos Propheeta hanc eandem ruinam, & desolationem Samariæ, cuius populus fuit inde educus, & alius populus, & alia gentes, ut puta Medi, vel Persæ illuc cõducti quò regnum illud incolerent, & inhabitarent. Et propterea inquit Propheeta post illud tempus Ephraim desinet esse populus. Et caput Ephraim Samaria. Et caput Samariæ filius Romeliæ sed quomodo Ephraim desinet esse populus, si fuerit cõductus in Medos, vel Persas, sic intelligas, quod populus Ephraim, id est regnum Ephraim, post tot annos cessabit, vel dicas ut supra, quod ad alia loca trasferetur, & non erit amplius populus vnus sub vno Rege, & sub vna, & eadem lege, seu forma viuendi, quia ad diuersa Regna, & sub diuersis Regibus subsistere cogetur. Quod autem vnum non est, nihil est. d. Aristoteles. Post hæc subdit ipse Propheeta. Si non credideritis, non permanebitis quod d. vos etiam non diu persistetis in regno vestro, neque permanebitis in vestris his regionibus, nec fruemini bonis, & facultatibus vestris, nisi fidem adhibeatis verbis meis, sed captiui eritis, velut

A hi duo populi, de quibus prædixi vobis. Sic enim legitur Abacuch cap. 2. *Abac. cap. 2.* Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso, & secundo Paralip. cap. vigesimo. *2. Paralip. cap. 20.* Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis, credite Prophetis eius, & cuncta vobis eueniet prospera. Vbi vides quam maxime sit necessarium præbere fidem verbis Domini, quandoquidem fides est manus, & brachium, quo Deum apprehendimus, & ad nos ipsos trahimus, & in qua, & per quam firmi, & stabiles efficimur. **B** Vnde Eccl. 2 dicitur contra incredulos, *Eccl. 2.* & insipientes corde. Væ dissolutis corde, qui non credunt Deo, & ideo non protegentur ab eo. Quare iure optimo dicit Esai; si non credideritis non permanebitis, hoc est non subsistetis, neque firmi eritis, sed eijciemini, & dilabimini hæc, atque illæc, velut alij. Sed alius textus habet, si non credideritis, non intelligetis. **C** Quam propositionem D. Augustinus exponit multis in locis; & primo quidem lib. 2. de doctrina christiana cap. 12. Sic enim dicit nisi credideritis, non intelligetis, id est non peruenietis ad notitiam rerum inuisibilium, quia fides tanquam noster pædagogus, & ductor nos vti paruulos quibusdam cunabulis rerum temporalium, quasi lacte nutrit. Et quia ea ad quæ per fidem credimus sunt res permanentes, propterea concordans hunc textum cum eo, quæ mox exposuimus. d. nisi crediderimus, id est si non habuerimus fidem, non permanebimus, id est non perueniemus ad speciem, quæ non transit, sed semper permanet, i. ad bona inuisibilia. Difficile est enim inquit Aug. huiusmodi interpretes, ita inter se diuersos fieri, ut non se aliqua vicinitate contingant, & in 14. cap. sup. Matheum, quasi eandem sententiam habet. In Euangelium Io. tractatu 27. dicit idem Aug. quod nisi crediderimus, non intelligemus, quia per fidem copulamur ipsi Christo, sed per intellectum viuificamur. Prius ergo oportet credere, & postea viuificari, lumen veritatis accipere. In sermone. 27. de verbis Apostoli cap. 6. d. quandoque; intellectum præcedere verbum, quod credere oportet, quoniam; verò è contra v. g. si ego aliquid

quos doceo, hortor, aut moneo, ut aliqd credat, nisi quos doceo intelligat verbu meū, & ordines meos, nō credet, & hoc pacto intellectus præcedit fidem: at fides præcedit verbum bene intellectū, et firmiter aīo impressum. Vnde sic ait, intellige ut credas verbum meum, crede ut intelligas verbum Dei, vbi vides quomodo fides præcedit intellectū et in tractatu de uerbis Dñi, ser. 51. cap. 1. vbi dicit, quod fides debet præcedere intellectu, ut intellectus sit fidei præmiū. Quod n. simpliciter pdicatur, credendū est, qđ verò subtiliter disputatē intelligēdū est. Et sup illa verba Io. si quis voluerit voluntatē eius facere, cognoscat ex doctrina mea. Vbi dicit. Cum Dñus n̄ fuerat hortatus ut verbis, et operibus suis credendum esset, subdit. Hæc est uita æterna, ut cognoscāt te Deum verum, et quē misisti Iesum Xp̄m, vbi vides, qđ fides p̄cedit intellectum. Aug. et Homelia. 32. iter 50. hom. diffuse, et p̄spicue declarat hæc eādē p̄pōnē quasi per totum. Dicit. n. qđ fides h̄t quoddam lumen suū in scripturis, in p̄phetia, in Evangelio, in Apostolicis lectionib⁹. Oīa. n. ista q̄ nobis ad sp̄s recitatur, lucerna sunt in obscuro loco, ut nutriamur ad Dñm. Vt Apōst. Petrus d. 2. cap. 1. Habētēs propheticū sermonē &c. D. Chrsost. sup Esaiā habet eādē sententiā, d. si fidē habuerimus dictis, intelligemus et cognoscemus, q̄ta sit ipsius Dei virtus, et potētia. Hæc eādē sententiā ante oēs protulit ipse Dauid d. Credidi propter qđ loquutus sum, qđ sibi quoq; sup̄sit d. Apostolus 2. Cor. cap. 4. d. Habentes eūdē spiritum fidei sicut scriptū est. Credidi pp̄ quod loquutus sū, & nos credim⁹ pp̄ quod, & loquimur. Nec mireris D. Paulum vti testimonio desumpto ex vetere testamēto, qm̄ hæc duo testamēta sunt velut rota in rota, nec tñ ob id existimes maioris auctoritatis fore testamētum verus, q̄ nouum, immo d. idem Chrsost. quod testimonia, auctoritates, & sententiæ, q̄ sunt in vetere testamēto, tāto sunt inferiores ijs, q̄ in nouo, quāto inferior est Cælo ipsa Terra. Cyrillus et sup eisdē verbis habet hæc sententiā, qđ nobis in ille nō pōt cognitio bona, & salutaris,

De ver. do-
mini ser. 51

Io. cap. 7.

Io. 17.

2. Cor. ca. 4.

nisi prius sit in sita, vel infusa fides eorū, quæ a Deo nobis p̄mittuntur, nec fieri pōt, ut ipsius Dei cognitione digni nq̄ habeantur, qui Dei verbis fuerint in creduli. Quod si queras, cur Propheta prorupit in hæc verba, nisi credideritis, non intelligetis, facile est vnicuiq; ex se ipso huius dicti eām percipere. Nouerat. n. Propheta animum Regis, & totius populi fore suspensum, nec facile ipsius dictis fidem adhibere; nec certē mirum quia q̄ dixerat humanum captū excedebant, & quo vis discursu, & rōnū efficaciam videbantur lōge maiora, & fortassis ipsemet Esaias consideratis viribus humanis; tamen nullo pacto de ipsius Dei potentia dubitabat, rei tū difficultatem perpendebat, propterea præter illud signum, quod attulerat reuelando. s. & manifestando omnia consilia, tractatus, ac molimina suorum hostium; ut Regi Achaz timorem inculceret, subdidit ea verba, nisi credideritis nō intelligetis, vel non permanebitis. D. aut Chrsost. quasi in eādē sententiā deueniēs, vult Prophetam apposuisse, vel subiūxisse ea verba, quasi respondens tacitæ obiectioni. Cum enim ipse Propheta prædixisset, & nunciasset Regi se liberandū esse ab illa obsidione, & eo existimante id fore non modo difficile, verum impossibile, confirmat eum. d. Ne queras, quo pacto hæc fient, Deus est. n. qui operatur, tu tantum fidem præsta dictis meis, & facile intelliges virtutem Dei, quod nisi credideris, non intelliges. Eusebius autem aspiciens à longe profundum misterium, & admirabile Sacramentum, quod mox est prolaturus hæc verba protulit, quæ sunt tanquam principium doctrinæ supernaturalis, & totius fidei nostræ, ac sacrosanctæ cognitionis, quam habemus de Deo, & de misterijs diuinis, quæ quidem misteria intelligi nequaquam possunt, nisi fides præcedat, propterea non immeritō præponit Esaias, & supponit hoc Axioma, nisi credideritis, non intelligetis. Cumq; nisi non obstantibus, nec dum videretur ipse Rex quicquam assentiri, quæcumq; dicebantur, & parui etiam facere, hanc veluti comminationem ipsius Prophetæ.

Adiecit

Tex. 5.

Adiecit Dominus loquens ad Achaz d. pete tibi signum à Domino Deo tuo, siue in profundum inferni, siue in excelsum supra. Quia in re, magna, & in scrutabilis Dei misericordia manifestatur, qua vult allicere hominem, & quasi pertrahere, ut cognoscat eius clementiam, & bonitatem. Hoc enim insinuat illud verbum, adiecit, q. d. Deus rursus voluit experiri eius animum, et mentem, & nouas illi rationes, & occasiones præbere, quibus agnoscat Dei bonitatem, & virtutem promissionum Dei, committit eius arbitrio, ut petat aliquod signum, siue supra se, velut de cælo de missum, aut infra se hoc est, ab inferis deductum, modo certus reddatur eorum, quæ pollicitus est ipsi Deus. Sed priusquam discurrem super hoc signum, quod allaturus est Propheta in corroboratione dictorum. Videamus parumper quamobrem Deus omnipotens, etustus, tam diu voluerit sustinere illos Reges in suis sedibus, cū essent Idolatræ, & aliorum scelerum nequissimi Authores, et Sectatores, et præsertim ipsum Regem Achaz, quem non modo Deus, tamquam rebellem, & incredulum, et Idolorum cultorem sustinuit in multa patientia, verum etiam voluit protegere, ac tueri, ne suis ab hostibus diuexaretur, et expugnaretur. His dubitationibus nulla profecto potest afferri verior, et efficacior causa, nisi ipsa Dei bonitas, qui quamquam sit iustus et sapiens, et vindex malorum, est etiam misericors, et longanimis, et misericordia super exaltat iudicium. Voluit ergo Deus tam diu sustinere istos impios, et proditores, ut aliquando respicerent, et cognoscerent, ac laudarent Dei potentiam, et maiestatem, cum præsertim iuxta sententiam sanctorum Prophetarum comminationes solent quandoq; permutari. quando scilicet respicimus; ac quando persistimus, et perseveramus in flagitijs, et sceleribus perpetrandis confirmantur, et stabiliantur, id quod profecto contigisse in his tribus Regibus de quibus nunc est sermo, manifestū est. De Rege autem Achaz, extant peculiare causæ, et rationes, quibus De-

Dubitatio.

us voluit eum protegere, ac tueri. Primum quia Deus neminem punit ultra condignum, cum autem iam dudum gravissima damna, et contumelias, ac suorum cades fuisset ab illis duobus Regibus perpeffus, noluit eadem, et multo maiora denuo ab illis pareretur cum præsertim Deus non contineat in ira misericordias suas. Deinde ne forte superbiunt hostes eius, et dicerent, manus nostra excelsa et non dominus fecit hæc omnia.

Tertio non permittit Deus, ut eo in consulto quisquam uelit sumere vltionem de inimicis suis. Inquit enim mea est vltio, et ego retribuam eis in tempore. Quarto Deus non tam voluit eius misereri, quam populi sui qui forte nō mœrebat tot mala pati, quot in eum iam parata et constituta erant, Et præterea d. D. Thomas hoc ideo factum, quia Deus proposuerat ex eo populo suum filium incarnandum, ut paulo infra de ipso Achaz videbis. Postremo noluit Deus eum omnino eo tempore expugnari, et ad nihilum redigi, quo eius occasione Propheta predicaret, et pronuntiaret filij Dei incarnationem. His, et alijs rationibus potest quis opinari Deum, tunc Regem Achaz sustinuisse, nec permisisse, quinquā mali pareretur sed quis cognouit sensum Domini: aut quis consiliarius eius fuit? mors et vita in manu Dei. Ipse mortificat, et viuificat, deducit ad inferos, et reducit, et omnia facit quæcunque velit, neque potest ei quisquā dicere, cur ita facis? Propterea præter eas causas, quas adduximus ista erit potissima, quia sic voluit. Verum ex hac largitate, et beneficentia Dei nostri, qua per sexaginta quinque annos sustinuit illos Reges, debemus nos admoneri, et documentum sumere, re, quamdiu sumus in hoc mundo, et tam longum, et diuturnum tempus nobis conceditur eniti, ut operemur bonum, et nostræ ipsiusmet animæ misereri, quærentes in omnibus et per omnia placere Deo. Illos præsertim moneo, qui sunt similes mei, quique pueritiam, et reliquum vitæ decursum iam transegiimus, nec toto hoc tempore

Deut. 32:

tempore eam, quæ nos decet, uitam duximus, ubi Dei beneficio 75. annos iam expleuimus, hoc est ad ætatem penè decrepitam, qua, terrens hominū cupiditates flaccescere solent, ac tepescere, reuertamur ergo ad Dominū Deū nostrum. Et vnacum Propheta Regio deprecemur illum dicentes. Ne proicias nos in tempore senectutis, cum defecerit uirtus nostra, ne derelinquas nos. Et si fieri potest opitulante Deo irritū faciamus dictum illius qui dixit Prouer. 22. Adolescens iuxta uiam suā etiam cum senuerit, non recedet ab ea; Porro qui post sexaginta quinque annos non fuerint conuersi, qui scilicet toto vitæ suæ decursu, quod per sexaginta annos instar sex dierum, quibus conditus est mundus, suis voluptatibus, ac delictis, quæ per quinque sensus designantur, & explentur, obedire & inferuire uoluerit, proculdubio disperdentur, & non erit amplius nequæ Rex, nequæ populus.

Prosequamur expositionem textus, quem proposuimus, ubi d. *Et adiecit Dominus loqui ad Achaz dicens. Pete tibi signum à Domino Deo tuo, in profundum inferni, siue in excelsum supra;* iam diximus, quod tanta est benignitas, & misericordia Dei Saluatoris nostri quod modis omnibus curabat allicere præfatū Regem ad fiduciam, & certissimam fidem promissionum Dei, quod cum ipse detrectaret, idem Dominus proponit ei, ut petat aliquod signum, quo omni incredulitate, vel dubitatione postposita, credat uerbis eius; & consulto hoc facit Dominus, quia sciebat morem Iudeorum qui super signa petunt, ut Paul. prima Cor. 1. & Matth. 12. & propterea dicit, *pete tibi signum, tibi inquam, idest in utilitatem tuam, in obsequium tuum, in tuum beneficium, ut scilicet deducaris ad credendum, quæ tibi dicuntur, & promittuntur, & hoc signum pete nō à phitonibus, neque fatidicis, sed à Domino Deo tuo, qui uerè est Dominus & pater tuus, & ipse solus est, qui auxilium pollicetur, & solus ipse præstare potest, non oracula Idolorum, non delubra Deorum, neque uani, & Pseudo*

Prophetæ ex hoc modo loquendi, ubi inquit, *pete signum à Domino Deo tuo, inferunt quidam exponetes, quod non Deus nunc fuerit loquutus ipsi Achaz, sed ipse Propheta, nam si Deus ipse esset loquutus, nō dixisset à Domino Deo tuo, congruentius erat ipsum dicere, pete signum à me, sed hanc argutiam diluit, vel explodit D. Thomas d. quod Hæbrei solent plerumq; uti nominibus proprijs loco pronominum. Verum modica, & ferè nullius momenti est isthæc consideratio, seu uerborum ponderatio. Iubet ergo Propheta, vel Deus per Prophetam, quod uerius est, ut Rex petat signum, siue in profundū inferni, siue in excelsum supra, in profundum inferni, quemadmodum ad increpationem Moyſis aperta est terra, & deglutiuit Dathan, & Abiron, in excelsum supra, quemadmodum fecit Elias, cū precatus est, ut descenderet ignis de Cælo, inquit. Descendat ignis de Cælo, & deuoret te, & quinquaingentos, & sic factum est, aut quemadmodum ad præces Iosue stetit sol per aliquot horas, neque peregit cursum suū per spatium unius diei. Proposuit illi Deus, ut expeteret signum vel in profundum inferni, vel in excelsum supra quo agnosceret Dominū fore creatorem, & Principem, atque absolutum Dominum Cæli, & Terræ, & eorum quæ supra nos, & quæ infra nos existunt; & super hæc omnia liberam, & absolutam habere potestatem, hac etiam ratione, ut intelligat quod si potest Dominus facere aliquod signum, siue in Cælo sursum, siue deorsum in inferno, multo facilius poterit ipsum liberare de manibus duorum Regum. At si uolumus altius erigere mentem nostram & diligentius perscrutari, quod signū supra nos, & infra nos afferri potest, quo quidem maius, & præstantius afferri nequit, dicemus, quod descensus Christi è cælis in terram, & postmodū eius descensus ad inferos, hoc est signū omnium signorum, quibus nostra redemptio, & liberatio potest oculis nostræ mentis representari, & eiusdem ascensus in Cælum, est signum, quo nos possumus fieri certiores de glorificatione*

ne

ne nostrarū animarū. Ipse. n. ascēdēs in altū captiua duxit captiuitatē & dedit dona hominibus, & quemadmodum dedit idem Saluator, & redemptor noster, nemo ascendit in Cælum, nisi qui descendit de Cælo filius hominis, qui est in Cælo, ipse idem est qui ascendit, & descendit, primum quidem in inferiores partes terræ, deinde ascendit super omnes Cælos Eph. 4. Hoc est ergo signum, siue in profundum inferni, siue in excelsum supra. Hoc etiam prædixit futurum Ioel Proph. cuius uerba adducit D. Petrus act. 2. uidelicet dabo prodigia in Cælo sursum, & signa in terra deorsum &c. Qui respondit Achaz huic ample, & magnificè oblationi. *Non petam inquit & non tentabo Dominum.* Penes hoc Regis responsum uariæ sunt hominum sententiæ, num scilicet, ipse ueniat arguendus nec ne? uidetur enim prima facie inciuis admodum, & parum gratus ipsi prophetae namque si Deus illi proponit, & præcipit, ut petat aliquod signum à Deo, nulla erat urbanitas, & modestia id ipsum refellere, sed magis decebat se obtemperantem præbere Dei iussioni, & huius sententiæ uidetur esse D. Hieronymus, & quidam alij. Contra uerò D. August. lib. 1. quest. super Gen. ipsum commendat, existimans timore & reuerentia adductum ipsum Regem non petiisse signum. Epiphanius quoque in Anciroto, inquit, quod Achaz per humilitatem respondit, non petā, quā Regis humilitatem duobus signis remunerauit Dominus, quod prius unum tantum fuerat pollicitus. Largitur enim Dominus duo signa, ab excelso, uerbum suum, quod misit, a profundo carnem, quam propria uoluntate uerbum assumpsit. Orig. etiam dicit, quod uerecundè fecit Achaz, nolēs petere signum quamquam, postea fuisset culpatus. D. etiam Chrysost. inquit, quod si Rex Achaz signum aliquod reiecit, qualiscumq; fuisset momenti satis aperte commostrarat, & detexisset ipsius superbiam, & fucatam illius Hipocresim, & præterea si uoluisset accipere signum, facile ostendisset Dei uerbis fidem non præbere. In cuius rei argu-

mentum est obiurgatio Saluatoris aduersus quosdam d. nisi signa, & prodigia uideritis, non creditis, & alloquens phariseos, dicebat aliquando, generatio praua, & adultera signum querit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionè Prophetæ. Postremò potest facile defendi, & excusari Rex Achaz quod noluerit petere signum, ne uideretur agere contra præceptum Dei, Deut. 6. cap. non tentabis Dominum Deum tuum. Verum his non obstantibus possumus tueri illorum sententiam, qui uolunt ipsum fore culpabilem, & maxima reprehensione dignum, propterea, quod iubente Deo, ut peteret aliquod signum, siue in profundum inferni, siue in excelsum supra, debebat omnino petere, & secus agens manifestam redolet inobedientiam, atque impietatem, quòd autem uerba legis obtulit hoc erat potius subdolo, & falso religionis pretextu; quam ob reuerentiam, & humilitatem. Alij dicunt, quod ad aliud refertur illa prima negatio, nō petā, & ad aliud refertur quod sequitur. Nā cū inquit, non petam, uult innuere, quod iam dictum est, quod ipse, vel ob reuerentiam, ut dicunt quidam, uel ob prauam, & peruersam illius naturam & conditionem, & uelut inquit Cyrilus, ob manifestam impietatem, negauit se petiturum aliquod signum, sed potius uolebat deliramenta fatidicorū sectari, & augurum responſa curiosè sciscitari, & demonum præſidia implorare, quā diuinos sermones, & fauores amplecti, cum autem dicit, non tentabo Dominum, uolebat innuere, non sibi cōducere, nec benè secum agi, sicut Esa. illū monuit, ut fileret, & quiesceret, neque quicquam attentaret pro defensione sui, & Ciuitatis, id enim facere, dicebat ille, propriè, & uerè est tētare Deum; quippe qui in huiusmodi periculis, & necessitatibus, uult nos ipsos facere quæcumq; possumus, & se cum ipse fortè loquebatur, & cogitabat, cur debeo filere, cur debeo sistere nihil agere, & ocio torpere cum uideā Ciuitatem undiq; ab hostibus obsessā? Nonne possum ego præſidia querere, & auxiliare copias expetere, cum mihi non

Psal. 70.

Prouer. 28.

Paul. 1. Cor.
Math. 12.

Ioan. 4.

Math. 11.

Deut. ca. 6.

Tex. 7:

non desint pecuniæ, quas in tanta rerū
 turbulencia effundere necessum est?
 ad hæc itaque volunt referri dictum
 illud. Non tentabo Dominum, quorū
 sententiam non audeo improbare, cum
 sit satis ingeniosa, verum tamen alio-
 rum sententia mihi magis probatur,
 ut supra ex diffidentia vel incredulitate
 negaret petere signū, id quod ex ver-
 bis sequentibus potest conijci. Quod
 autem aliqui exponunt, non tentabo
 Dominum, hoc est nolo ipsum extol-
 lere, neque magnificere, difficile ad-
 modum potest presenti litteræ adapta-
 ri. Sequitur & dixit. *Audite ergo Domus
 David, numquid parum vobis est, mole-
 stos esse hominibus, quia molesti estis, & Deo
 meo?* Cum enim vidisset Dominus Achaz
 Regem tam stupidum, & insolentem.
 Deniq; præcepta, & consilia negli-
 gentem, non ulterius ipsam alloqui
 dignatur, sed domum potius dauidi-
 cam compellat, domum illam videlicet
 ex qua nasciturus erat Christus, se-
 cundum carnem, & ratione quidem eos
 alloquitur non solum ob id, quod di-
 ctum est verum etiam, quia isti de do-
 mo David non omnino Deum contem-
 pserāt, sed aliqua ex parte ipsum cogno-
 uerant, & venerati sunt, neque vniuersa
 domus illa est prorsus damnanda,
 sed ex parte saluabitur ut sepius dictum
 est. Dicit ergo, nunquid parum uo-
 bis est, molestos esse hominibus, quia
 molesti estis, & Deo meo? Presens tex-
 tus multifariam legitur. Aliqui legūt
 parum est vobis exhibere certamen. Alij
 parum est, vobis fatigare homines, qui
 etiam fatigatis Deum meum, & alij ali-
 ter. Hic autem labor, seu fatigatio,
 aut certamen, seu molestia, & quodcum-
 que aliud simile, dicatur, secundum Eu-
 sebiū nil aliud est sensu anagogico.
 Nisi quodammodo compellere Deum
 ad hominem accedere, fieri hominem,
 & de Virgine nasci, ut nostra deleret
 peccata propterea dicit alibi laborare
 me fecistis in peccatis vestris. secundum
 Origenem, ille prestat, & exhibet Deo
 certamen, tropologicè qui cum Deus
 venerit, ut saluet hominem, procul re-
 cedit ab eo, & aliunde quarit salutem.
 Alij dicunt allegoricè quod illi fatigāt

A Deum, & præstant ei certamen, qui sūt
 molesti prophetis missis ab eo, & suis
 ministris, iuxta illud Matth. Qui vos
 spernit, me spernit. Cuius sententiæ
 videtur esse auctor D. Hieron. Qui hūc
 laborē, seu molestiam illatam ipsi Deo
 dicit esse persecutionem, quia Iudei sūt
 persequenti, non solum Prophetas, sed
 Deum ipsum, qui de hoc labore, & mo-
 lestia sibi à Iudeis illata, conquæritur
 primo cap. huius libri dicens. Labora-
 ui sustinens; septuaginta interpretes,
 quia loco molestiæ legunt agonem, sic
 dicentes, Numquid parum vobis est Ag-
 onem exhibere hominibus, & quomo-
 do Domino exhibetis agonem? Ob id D.
 Hieron. exponit ipsū Prophetā allegoricè
 et loqui de Agone, quē passus est Domi-
 nus noster, quando existens in horto,
 factus in Agonia prolixius orabat, præ-
 sudore sanguinem effundens, ibi enim
 Saluator luctabatur, & viriliter certa-
 bat, quia sensus, & ratio inferior pu-
 gnabat cum ratione superiori, Spiritus
 enim promptus erat ad subeundā mor-
 tem, caro autem infirma. Dicitur etiā
 agonizare Saluator cum hominibus
 peccatoribus, qui nolunt subijcere col-
 lum seruituti eius. Sed ego existimo
 laborem & molestiam afferri ipsi Deo
 pariter, & hominibus, quando non cre-
 dimus uerbis Prophetarum, nec ipsi
 Deo, nisi nobis afferantur signa, ut di-
 xit aliquando Saluator, vbi supra. Nisi
 signa, & prodigia videritis, non cre-
 ditis: Perinde est ergo inferre certa-
 men, & molestiam ipsi Deo, ac nullam
 de eius virtute, & potentia habere ra-
 tionem. Propterea dicit Propheta, non
 paruum est crimen, nec leuis est iniu-
 ria nolle fidē præbere hominibus, homi-
 nibus præsertim probis, ac fide dignis,
 ut pote Dei ministris, ac multo magis
 graue est & criminiosum nolle credere
 Deo, & ipsum habere suspectum. expo-
 sitio D. Chrysost. secundum alios dicitur
 illi esse Deo molesti, qui in afflictio-
 nibus, & angustijs ad ipsum, non con-
 fugiunt, sed in præsidijs humanis spē
 suam collocant, id quod re vera graue
 iniuriā infert diuinæ bonitati, cum eo
 relicto, & post habito ad alia subsidia
 confugimus, quando quidem ipse solus
 est

*Hic est sen-
 sus litteræ
 manifestus*

*sensu mora-
 li ut supra.*

Tex. 8:

est nostrum refugium, & virtus, & adiu-
 tor in tribulationibus, quique dicere
 solebat, uenite ad me omnes, qui labo-
 ratis, & onerati estis ut supra. Ut autē
 resolutē, & sub compendio afferamus
 intellectum huius particulæ: Dicimus,
 illos præbere molestiam Deo, & Pro-
 phetis, qui illis non credunt, aut qui
 illos persequuntur, aut etiam, qui in
 suis ipsorum afflictionibus aliena sub-
 sidia quarunt, & præsertim penēs ea,
 quæ spectant ad salutem animarum.
 Sed adhuc clarius, & expressius dico,
 illos uerē molestos esse Deo, & homi-
 nibus, qui uisus tot signis & miraculis,
 & tot scripturis in lucem productis, &
 emanatis nondum credunt messiam
 uenisse, aut nullam sperant ab eo ob-
 tinere salutem.
 Nec est pretereundum quod Propheta
 vocat hic Dominum Deum suum, cū
 inquit. Molesti estis, & Deo meo, quo
 modo loquendi insinuat maxima pie-
 tas, & obseruantia ipsius Prophetæ in
 Deum, & suprema charitas in proximū,
 vocat etiam Deum meum, quia tan-
 tus erat animi affectus, & deuotio ip-
 sius erga Deum quod in nulla alia re,
 qua cumque sit illa, videbatur consti-
 tuisse spem suam, omne bonum suum
 nisi in Deum, quem ita amplecti, & ut
 que ad eò sibi coherere monstrabatur, ut
 quodammodo proprium, & peculiare
 cum sibi fecisse videretur, dicit Euse-
 bius, quod Propheta vocabat Dñum
 Deū suū peculiariter ad differentiā eo-
 rum, ad quos sermo dirigebatur, qui
 erant ex eorum numero, qui inferebant
 Deo certamen. D. Aug. in lib. de
 ouibus tomo. 9. cap. 16. dicit, quod ille ve-
 rē potest dicere Deum suum, qui illi cre-
 dit, illū sequitur, & peculiariter amat,
 non ita tñ dicitur deus esse alicuius.
 nisi etiam sit alterius, quia super om-
 nes est, omnibus se communicat, & se-
 fruendū præbet, in omnibus integer &
 in singulis integer. Et subdit, propter hoc
 dabit Dominus ipse vobis signum q. d. ut
 nunc, & deinceps mihi credatis, nec
 molesti amplius sitis, nec Deo, nec ho-
 minibus, dabit Dominus ipse vobis si-
 gnum, Quamquam hactenus osten-
 distis nequaquam credere, neque ob id

A voluissetis petere signum, quo certio-
 res redderemini promissionis diuinæ
 & liberationis futuræ. Dabit inquam
 Dominus ipse signum propter eos, qui
 ex ista domo seruandi erunt. Nouit
 enim Dominus, qui sunt eius. Et quod
 nam obsecro erit signum istud? Hoc
 est profectò attendite, aures arrigite, in-
 tenti estote, non oscitemini, signum
 magnū, & admirabile. *Ecce Virgo concipiet
 & pariet filium, & vocabitur nomē eius
 Emanuel, Butirum, & mel commedet,
 ut sciat reprobare malum, & eligere bonū.*
 Laborant nonnulli exponentes in ex-
 positione huius loci propter Iudæos,
 qui dicunt in textu hebraico non legi.
 Virgo concipiet. Sed alma, siue puella
 aut abscondita, & ita ex hoc loco non
 potest atrui beatam Virginem conce-
 pisse, & peperisse Dei filium, uti nos
 dicimus, & prædicamus, & credimus.
 Priusquam examinamus hanc partem,
 & hoc signum mox adductum, quo ad-
 ferri potest, intelligamus, videamus pri-
 mum, Quis hic loquitur ad domum
 David, & quis assert hoc signum, Deus
 an Propheta? Deinde consideremus si
 licet aliquando petere signum à Deo, &
 nunquid verē peccauerit Achaz nolen-
 do petere signum à Deo. Postremo vi-
 debimus si istud signum allatum à Pro-
 pheta, quicquam confert rei, de qua agi-
 tur. Post hæc examinabimus uerba
 prophetiæ huius, quantum Dei gratia,
 & spiritu sancti assistentia nobis dede-
 rit, De primo igitur, ut patet ex tex-
 tu, Dominus loquutus est ad Achaz,
 Vbi D. Hieron. inquit. Qui prius per
 Prophetam loquutus est ad Achaz, & vi-
 de ut fileas, noli timere. Illo non cre-
 dente, & consequenter non intelligen-
 te, ipsemet loquitur ad Achaz, ut sal-
 tem auctoritate Domini terrius sus-
 scipiat, quæ dicuntur. Alij uolunt nō
 Dominum, sed prophetam hic loqui
 iussu tñ Domini, & eo inspirante, & præ-
 monstrante quid loqui deberet, ducti
 hac ratione, quia sermo sit de Deo in
 tertia persona, cum dicit pete signum
 à Domino Deo tuo. Sed huic rationi
 responsum est supra, ut scis, & proinde
 nihil impedit, ut dicamus tam Domi-
 num, quam Prophetam fuisse loquentē;
 Sed

Sed Deum per inspirationem, & Prophetam per denuntiationem, ut dicit D. Thomas. Sed dices friuola hæc est responsio. Nam quod Deus ubique loquitur in Prophetis inspirando, & ipsi postea denuntiant ea de quibus inspirantur, & instruuntur à Deo. Respondeo quod ubique loquitur Deus per Prophetas eos inspirando, sed hic nouus fuit motus, nouus influxus, & inspiratio ipsius Dei, id quod verba hic posita ostendunt cum dicitur. Et adiecit Dominus loqui ad Achaz, id est præter ea quæ loquutus fuerat per Prophetam, voluit etiam rursus, ac denuò loqui ad Achaz per eundem, qui cum agnouisset Regem negligere, aut paruifacere eius dicta despexit illum, nec est amplius eum allocutus indignum reputans, & absurdum, cum homine, stulto & insipienti habere sermonem iuxta illud sapientis, ubi non est auditus non effundas sermonem. Propterea conuersus ad populum, hæc proposuit orationem dicens. Audite ergo domus Dauid quod. posteaquam is cuius magis interest, non vult audire sermonem, nec oblatum petere signum, alloquar uos omnes, qui estis de domo Dauid, quam obrem diligenter quæso audite, & attendite. Nunquid parum est vobis molestos esse hominibus, quia molesti estis, & Deo meo? quod. uos tot signa habuistis, quibus oportebat credere dictis meis, cum vobis denuntiares hostium vestrorum consultationem, ac prodicionem ab eis pertractatam, nec non futuram captiuitatem & desolationem Israelitarum, & quo tempore sit futura, nolulistis tandem credere, nec signum aliquod petere uobis oblatum siue in Cælum, siue in infernum, id est quocumque locorum, quæ continet ipsum vniuersum molesti estis non solum hominibus, verum etiam & Deo meo, propter hoc dabit dominus ipse vobis signum: propheta ergo est qui loquitur, sed iussus à Deo, ex præcepto Dei. Quo ad secundum iam propositum si videlicet nobis licet, aut expedit aliquando petere signum à Deo quod videtur esse quædam tentationis species. Dico quod cum in Deo sit scientia, voluntas, & potentia, tentare Deum

uel petere signum aliquod ad videndum seu cognoscendum nunquid Deus sciat, & possit aliquid, stultum est, & absurdum, cum manifestum sit, cuiusmodi modo non sit omnino destitutus sensu & ratione, quod Deus omnia sciat, & omnia possit præter ea, quæ implicant contradictionem, & quæ repugnant summe eius bonitati, & perfectioni. At tentare voluntatem Dei circa aliquod particulare negotium, aut rem nostram, quid videlicet ipse velit aut probeat cum ignoremus, aut dubitemus de eius voluntate, licet aliquando (seruatis debitis circumstantiis) per aliqua signa tentare, et experiri Dei voluntatem. Quod autem voluntas Dei sit bona, & immutabilis, dubitare nequaquam licet, & quod velit omnibus esse propitius, quantum in se est, & voluntate, quod dicitur aliqui antecedente nulli debet esse dubium contingit autem tentare Deum verbis, et factis quod quomodo contingat, et quot modis, declarat D. Thomas. 2. 2. q. 97. art. 1 et 2. Vbi etiam dicit, quod petere auxilium in magnis periculis, et grauissimis necessitatibus à Deo, et eius opem implorare, ei soli ipsi fide re, non est tentare Deum, cuius rei exemplum habemus, 2. Paralip. cap. 20. At uelle soli Deo confidere, et reliqua omnia remedia nobis proposita renuere, seu negligere, hoc est tentare Deum, et consequenter grauer ipsam offendere, cuius rei dat exemplum D. Augustinus 22. lib. contra Faustum cap. 36. de Domino nostro Iesu Christo, et de Paulo, Apostolo, ut ibi videri potest. Docet Origenes quomodo, & quale debeamus petere signum. Dicit enim signum nobis petendum esse Dominum nostrum Iesum Christum de quo legitur Esaia 11. quod stat in signum populorum, et Lucæ 2. quod est signum, cui contradicetur. Hoc ergo signum accipere non solum nobis licebit, sed maxime expediet. Accipiamus ergo in excelsis, et in profundo, id est consideremus quanta sit latitudo; longitudo, et profunditas scientiæ Dei, et Iudiciorum eius, ac suarum miserationum Eph. 3. Nunquid verò peccauerit Achaz non petendo signum ex supradictis patet. Ad postremum illud propositum nunquid videlicet

An liceat petere signum à Deo.

D. Thom. 2. 2. q. 97.

2. Paralip. cap. 20.

Esaia 11. Luc. 2.

Eph. 3.

licet signum allatum à Propheta de ipsa Virgine paritura, emolumentum quicquam potuerit afferre ipsi Achaz, quandoquidem signum, quod proponitur non est inditium alicuius rei propediè futuræ, sed multos post annos. Dicitur potest quod reuera non poterit quicquam facere ad id, quod ipse expetebat, & magno opere indigebat, quamprimum videlicet ab hostibus liberari, id quod videtur esse de ratione signi. Præterea signum semper debet præcedere signatum, at hic contrarium apparet, propterea non videtur esse conuenienter allatum. Ad huiusmodi obiectiones respondent, quod si ipse Rex Achaz, & populus suus fidem præbuisset ipsi Prophetæ, ac Domino, penes ea, quæ dicebantur, proculdubio fuissent etiam liberati ab illa obsidione, qua detinebantur, quandoquidem multo facilius erat credere Deum posse illum liberare ab illis imminenti periculis, quam facere vnam mulierem, Virginem existentem, concipere, & parere. Propterea licet signum allatum, non directè, & immediatè foret inditium illius liberationis ab hostibus, at tamen si fidem præbuisset, & firmiter credidisset Dei nutu, & potestate Virginem parituram, conuenienti esset omnimodam liberationem, quia sic et credidissent se posse liberari ab hostibus, si non de quo minus videtur in esse, & inest, ergo de quo magis, non ergo perperam allatum fuit istud signum. Alij dicunt, quod signum datum hic à Propheta, reuera non responderet desiderio & presenti necessitati ipsius Regis, & totius populi, sed responderet illi signo, quod volebat Deus peti ab ipso Achaz, quod erat siue in profundum inferni, siue in excelsum supra. Huic ergo signo responderet signum nunc allatum à Propheta, quod ut supra tetigimus erit in profundum inferni, siue in excelsum supra, cum videlicet filius Dei ex Deo secundum naturam ab eterno genitus descendit in Terram, de Virgine carnem assumens, ad inferos peteret, & Sepulcro resurgeret, & in cælos perpetuo regnaturus ascenderet. Et cum hæc erunt, erit etiam proculdubio extrema vastitas Iudæorum, & perpetua

salus, & libertas Israelitarum secundum spiritum. Non ergo mirum si signum allatum, non immediatè responderet voluntati Regis Achaz, quamuis & ipse forte dubitaret iam tum aduenisse tempus supremæ vastitatis, ac desolationis iam olim prædictæ à Moise, & alijs Prophetis. Alii dicunt, signum non se per accipi pro eo, quod aliquid futurum vel occultum indicat, iuxta propriam signi diffinitionem, qua dicitur, quod signum præter spectem, quam ingerit sensibus, facit aliquid aliud in cognitionem uenire, sed accipitur signum etiam, quandoque pro aliqua re mirabili, & inusitata, quemadmodum sunt miracula, & prodigia, & quæcumque accidunt præter communem cursum nature, sic itaque dicunt hoc loco signum accipi, non pro eo quod indicat aliquid futurum, uel occultum, aut secretum, sed pro miraculo, & pro re nunquam aliàs audita, ut puta. Quod Virgo manens Virgo sit paritura, & iuxta hanc solutionem facile eluditur alterum argumentum quo dicebatur signum semper præcedere signatum; quamuis illa propositio non sit vniuersaliter uera, ut bene ostendit D. Thomas. His uisus, atque discussis, accedamus nunc ad expositionem huius textus, ubi proponitur hoc signum siue ingens & stupendum miraculum inquit enim ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Inquit enim (Ecce) qua voce ostenditur hoc esse maximum, & admirabile signum, hæc enim uox ostendit eminentiam Virginis super mulieres; quia Virgo, super Virgines, quia concepit, super Angelos, quia peperit, non enim Angelos Christus apprehendit, sed semen Abraham. Heb. 1. D. Christoff. Paul. heb. 1. Inquit quod propterea ponitur ista vox (Ecce) ad denotandum quod ipse Propheta erat quasi perspicuus ea, quæ fieri debebant, & intellectu bene instructus, & plenam fidem retinens eorum quæ à se dicerentur; ipsi enim Prophetæ, quæ non uidebantur, longè perspicacius cernebant, quam nos propriis oculis quicquam intueamur; namque sensibilis noster uisus, quandoque potest decipi, & Prophetæ, spiritus sancti gratia illustrati

Iustrati nequaquam possunt falli, penes ea, quæ ipso docente pronuntiant & referunt. Ecce Virgo. Hoc est verbum. Hic est locus in quo laborant Iudæi, immò potius quo nos despicere, ac decipi imaginantur. In quibus enim primo, quod Virgo non potest parere, & quod nunquam Esa. Propheta protulit hanc sententiã, quod s. Virgo concipiet, & pariet, quoniam in textu Hæbraico dicunt ipsi, non legitur Ecce Virgo, sed Ecce Alma, quare dicimus nos, vt ex D. Hieronymo & alijs doctoribus desumpsimus. Hęc

Hoc nomen vox Alma, significat quandoq; Virginem, quandoq; Puellam, vel adolescentulam, quandoq; absconditam, idest, quæ nunquam patuit virorum aspectibus, sed magna parentum diligentia custoditur, & non nunquam, Alma dicitur Sancta: Dicitur etiam secundum aliquos Vetula; sed iuxta D. Hieronymum, non solum dicitur de Virgine quacunq; sed de Virgine iuuenula, & adolescentula, & quæ nunquam fuerit nupta, quandoquidem Mulier 60. annorum, quæ nunquam virum cognouit, poterit dici Virgo, sed non Alma. Vnde proprium significat huius nominis erit non solum Virgo nunquam cognita viro, nec quæ sit eius ætatis, vt non sit habilis ad concubitum, vt est Puella sex. vel octo annorum, Sed dicitur de Virgine, quæ sit Puella, & apta nuptui. Et quidam in sacris litteris exercitati, dicunt hoc nomen Alma, nunquam nisi Virginibus tribui consueuisse, & secundum sententiam eiusdem D. Hieronymi Alma; lingua punica, proprie dicitur de Virgine. Sed quæso ommittamus hæc omnia, & ponamus, quod Alma significet Virginem, possit adhuc aliquis Iudæus obistere, & arguere, non inde sequi Virginem peperisse, sed quod ea quæ antea fuit Virgo postea peperit. Verum huic obiectio ni, aut proteruæ imaginationi facile est respondere, et vnūquemq; conuincere, & reprobare. Nam si Propheta proponit ipsi Achaz, & domui Dauid dare aliquod signum, cum inquit, propter hoc dabit Dominus ipse signum. Quale quæso erit signum istud? quod vna

A puella, seu adolescentula prius sit Virgo, & postea coniuncta alicui viro concipiat, et pariat? O summam stoliditatem & insignem nequitiam, quin potius extremam hominum malitiam. Ecce Virgo concipiet, si mulier concipiens, Virgo non esset, signum aliquod non fuisset, de ratione enim signi admirabilis & stupendi est, vt communè rerum ordinem prætergrediatur, & excedat nouumq; sit, nec prius auditum ita vt singuli, spectatores, & auditores ingenti applausu, ac fauore illud approbent, & admirentur; hæc enim ratione dicitur signum, inquit Chriost. quod à cæteris insigni, & mirabili nota sic distinctum. At non fuerit insigne, si delituerit intra communitatem aliarum rerum. Præterea si Virgo, manens Virgo non concepisset, & peperisset, debilis, ac vana fuisset ea interrogatio facta ab ea ipsi Angelo eandem salutante, cum dixit. **C** Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco: potuisset enim Angelus statim ei respondere, si hæcenus virum non cognouisset; cognosces postea, & sic facile poteris concipere, et nulla erit difficultas, aut impotentia; sed quia sancta, et immaculata hæc Virgo iam statuerat, et firmiter suum in animum induxerat perpetuam seruare virginitatem, propterea audacter, et intrepidè dixit Angelo. **D** Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? si verò quæsieris, si res ita habet, cur Propheta non addidit ad tollendam omnem suspicionem, et falsam imaginationem, qua ratione, et quomodo ista Virgo concipiet, et pariet, quia. *adueniente & supueniente spiritu sancto: Respondet huic dubitationi D. Chriost; id quod dicebat, Propheticum erat oraculum, quare conueniebat illud suboscure denuntiare propter perfidiam, et malignitatem Iudæorum, ne dum cuncta manifestè didicissent, omnes libros sacros igni comburendos tradidissent. Nam qui non pepercerunt ipsis Prophetis, quin eos occiderent, et mactarent, multo minus se temperassent ab eorū scripturis lacerandis et comburendis; sed quod Propheta prudenter, et artificiosè*

ficiosè subicit, poterant quidem, qui fecus opinantur existimare non potuissent aliudè Virginem concipere, nisi ope illius, qui naturam ipsam condidit. quandoquidè eius legem soluere nullius alterius est iuris, & potestatis, nisi illius qui naturam condidit. **Q**uidam textus habent. Ecce Virgo in vtero accipiet id quod aliqui dicunt, non sine causa factum, propterea quod concipere videretur præse ferre, et designare congressum viri, et foeminae quem ne quis fortè vnquam putaret, propterea illud verbum ponere videlicet concipiet, 70. interpretes formidarunt; verum eniuero isti timuerunt timore, vbi non erat timor. Maria ergo habet, vel habuit et concepit non ex congressu alicuius uiri, sed ex virtute spiritus sancti. Sic enim Diuus Lucas Euangelista refert Angelum dixisse. Ecce Virgo concipies, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum, spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Et D. Matth. inuenta est in vtero habens de spiritu sancto quod. n. prædixit Esa. futurum, Euan. retulit iam factum. Amara est ergo illa difficultas, quæ perturbabat nonnullos propter illud verbum concipiet, fuit quippe in illa congressus duorū. i. beatæ Virginis, & spiritus sancti obumbrantis vterū eius. *Et vocabis nomen eius Emanuel. Ritu digni sunt flagris & verberibus, qui volunt hæc dici de Ezechia filio Achaz cum nullibi fuerit vnquam appellatus Emanuel, præter alias ineptias quas effutiunt hebræi, Vocatus itaque fuit filius ille Emanuel, idest nobiscum Deus, & verè fuit Emanuel, quia ipsemet dixit. Ego vobiscum sum omnibus diebus, vsquè ad consummationem seculi, & proprie quidem nobiscum est multis modis, seu multis nominibus, & rationibus. Primum quidem tamquam frater per naturæ confortium, tamquam pater per regenerationis principium, tamquam sponsus, per amoris vinculum, tamquam pastor per singularem custodiam, tamquam Saluator per defensionis auxilium, & tamquam ductor, & doctor*

A per boni operis exemplum, ut eleganter, & egregiè notauit D. Thomas et D. Chriost diffusè admodum ostendit quo pacto Christus Dei filius conuenièter fuerit dictus Emanuel, idest nobiscum Deus, tunc enim maximè fuit nobiscum Deus, quando super terram uisus, et cum hominibus conuersatus summam nostræ salutis prouidentiam declarauit. Non quidem Angelus, non etiam Archangelus nobiscum est; **B** sed ipse suo descensu Dominus Deus omnem in se ipso recepit medelam, et correctionem, cum meretricibus loquitur familiariter, cum publicanis recumbit, domos ingredientur peccatorum, latronibus se conueniendi, liberam præbet facultatem, ad se magos aduocat, et attrahit, omnia perustrat, nihil non reformat in meliorem statum, et conditionem, Denique nostram hæc naturam sibi ipsi conuinit, ita ut verè, et proprie possit dici Emanuel. i. nobiscum Deus.

C Sed hic est dubium inter sacros doctores, quia in editione vulgata, quæ nos præ manibus habemus sic legitur, et vocabitur nomen eius Emanuel. 72. interpretes legunt, et vocabis nomen eius Emanuel, D. Matth. Euangelista sic habet, et vocabitur nomen eius Emanuel, Et re vera illorum pace dixerim, questio ista vel contentio mihi videtur impertinens, cum de veritate et identitate rei factis constet. **D** Quia enim Propheta loquebatur de eo, quod futurum est apud omnes gentes, & nō tantum apud hunc, vel illum, propterea loquitur in tertia persona d. et vocabitur, scilicet a gentibus, vel ab ijs, qui erunt verè de domo Dauid, idest ab ipsis Christianis. Sic Euangelista Matth. indifferenter loquitur cum ait & vocabunt eum. 72. interpretes respicientes ad domum Dauid, ad quam peculiariter sermonem direxerat propheta, vititur, secunda persona in numero singulari, videlicet, tu domus Dauid vocabis eum Emanuel, quam prolationem, siue allocutionem in hunc modum Cyrillus adornare, & amplificare voluit. Tu o domus Dauid, quæ nunc renuis Deo credere, signumq; ab eo postulare, vocabis hunc filium.

Emanuel, idest confiteberis Deum in humana forma apparuisse, quod per indè est, ac si diceret nobiscum Deus, sic, & apud Lucam dum alloquitur Gabriel Angelus beatam Virginem, eadè ferè verba repetit, quæ dixit Esaias, & uocabis eius nomè Iesum. Quæ cù ipsa fortè legerat, & audierat apud Esaiam respondit. Quo modo fiet istud quoniã virum non cognosco? Noluic ea præ modestia dicere, ego sum Virgo vel ego ea ipsa sum de qua loquutus est Esaias. Sed solum dixit, uirum nō cognosco. Nulla est ergo difficultas in his verbis, & si differente legantur; Sed alia est quæstio multo rationabilior si Propheta spiritu sancto afflatus vñ à cum ceteris Euangelistis, & aliis inter pretibus dicunt hunc filium uocandū esse Emanuelem, cur Angelus Gabriel iussit, vt vocaretur nomen eius Iesus, cum presertim non satis constet, vbi, & quando fuerit ei impositum illud nomen. Dicit potest Iesum fuisse proprium nomen; At Emanuelem, quod dam agnomen, siue cognomen, quæ nominum genera imponuntur hominibus plerumque ab aliqua proprietate, seu ab aliquo accidente superueniente, seu ab aliquibus actionibus denuo patris, ut contin- git in multis, qui præter nomina propria, & cognomina domus, & patriæ alia nomina fortiuntur, vt Scipio Africanus, & quidam alii. Diuus Chrysostomus inquit, quod Dominus noster sortitus est hoc nomen a rebus ipsis, quia scilicet ad nos venit, & nobiscum stetit; ac permanfit, idcirco vocatus est Emanuel, & ab huius rei effectu hanc sibi asciuit appellationem, & affert exemplum de Hierusalem, quæ aliquando appellatur Ciuitas Dei, quandoque Ciuitas pacis, & iustitiæ, & quandoque meretrix, & fornicaria. Aut dicas quemadmodum aliqui viri graues, & eruditi; quod Emanuel sit etiam proprium nomen ipsius Christi, neque vllum est inconueniens, vt vni, & eidem rei, siue nature, imponamus plura nomina, vt sūt homonima, siue synonyma; vt Elis, gladius, cultellus, & huiusmodi, sic

Christus vñ
cuius Iesus.

A & vestis, & indumentum: si uelis scire quot nominibus Christus Dei filius appelletur uide Eusebium, & catalogum gloriæ mundi 3. p. confid. p. & 2. Sequitur postmodū *butyrum, & mei comedet, ut sciat reprobare malum, & elige re bonum.* Adducuntur hæc ad probandam ueritatem carnis, & nature assumptæ. Quandoquidem pueri solent libenter vti pinguibus, & dulcibus, velut ijs quæ sunt magis amica nature. Acra autem, & acerba solēt illi abhorre, & detestari; Vult ergo his verbis Propheta circumloqui conditionem puerorum, vt ostendat. Christum futurum verè, & verum hominem, & non Deum tantum, immò per hæc non minus ostenditur in carnationis sacramentum, quam per ea, quæ ante sunt dicta de Virgine grauida, & paritura. Namque si iste Emanuel non erat verè Deus, sed tantum homo non oportebat dicere, quod butyrum, & mel comedet superfluè quidem eiusmodi fuissent adiecta, cum constet homines & præsertim pueros, & infantes comedere lac, & mel. Ad hoc igitur ostendendum, quod ille, qui nasciturus erat de Virgine, non solum erat verus Deus, sed verus homo, voluit hæc apponere. Et præterea, vt ostenderet contra quosdam fatuos hæreticos, Deus non assumpsisse hominem factum, & formatum, sed hominem, qui secundum conditionem aliorum hominum debebat ex utero cuiusdam femine nasci, & ad perfectam quantitatem passim deduci, quæ admodum, & alij homines. Alij dicunt, per butyrum, & mel uoluit innuere quoscumque cibos, quibus communiter solent homines vesci, vt ex parte totum intelligamus. E quæ omnia suos habent mysticos intellectus. Dicitur enim quod Emanuel, idest Christus, butyrum, & mel comedet, quia scilicet docebit doctrinam, quæ pinguis, & vberima gratiarum est, & suauis, cuiusmodi est doctrina Euangelica. De qua Matth 11. scriptum est. *Matth. 11.* Tollite iugum meum super uos, quia

Tex. 2.

Matth. 11.

ps. 18.

mitis sum, & humilis corde, iugum enim meum suauis est, & onus meum leue, & psal. 18. Iudicia Domini iustificata in semetipsa, desiderabilia super aurum, & lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel, et fauum; Diuus Augustinus in annota. in Iob. cap. 20. d. per pinguedinem Butyri, Charitatis ueritatem, per dulcedinem mellis, mentis hilaritatem fore intelligendam, et alibi per butyrum, uolunt designari iuxta allegoriam, humanitatem Christi; propterea quod de terre nutrimento uenit, per mel autem ipsam diuinitatem, quod de ore Coeli colligitur. Habuit quidem naturam sine corruptione, sicut butyrum sine caseo, et attulit ad nos consolationem sine iudicio scilicet condemnationis, quasi mel sine aculeo. Non enim uenit, vt iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. Iste ergo puer, qui uocatur Emanuel, butyrum, & mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. Sic enim habemus in littera; vbi nota secundum omnes, quod illa dictio (vt) potest accipi bifariam, & secundum quod dicit causam, uel ut dicit consecutionem. Primo quidem modo sic exponetur. butyrum, et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum, q. d. cibis uetur humanis, uelut alij homines, ut sciat idest, ut ostendat se quando fuerit ad perfectam ætatem deductus, qua poterit nosse discrimen inter bonum, et malum, se etiam scire bonum, et malum, hoc eligere, illud reprobare. Altero modo, ut consecutionem notat, sic exponas. Emanuel butyrum, et mel comedet, vnde continget, et sequetur temporis progressu quod sciet reprobare malum, et eligere bonum. Reprobabit inquam malum, nunquam tamen illud in se ipso expertus, nouerit eligere bonum sua ipsius natura, et singulari propensione animi, nullo aliorum adiutus, et instructus consilio, sic enim de se ipso dicit Sap. cap. 7. Deus mihi de

Sap. cap. 7.

A dit horum, quæ sunt scientiam ueram ut sciam dispositionem orbis terrarum, et uirtutem elementorum. Sed re uera huiusmodi sententia potius in Salomonem, quam in Christum Dominum potest conferri. D. Hieronymus inquit hæc uerba apposta fuisse uidelicet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum, ne quis fortasse crederet infantiam humani corporis diuinae sapientiae quicquam præiudicare. Et Eusebius inquit, quod per hæc uerba toties repetita ostenditur ipsum Emanuelem, fore maioris uirtutis, et potentis, quam quocumque hominum genera, cum sciat eligere bonum, priusquam cognouerit mala, sed hoc in sequenti particula melius declarabitur, quæ tamen non eodem modo ubique legitur, textus enim Hæbreus sic habet. Antequam puer sciat, reprobauit malum, & elegit bonum, idest antequam sciat idest antequam discurrat, et operaturæ exerceat, reprobauit malum, et elegit bonum, tex. 70. interpretum ita habet. Antequam puer sciat bonum, et malum non credet malitiæ, ut eligat bonum, q. d. tantæ erit perfectionis, et excellentiæ. Puerulus iste, quod etiam in puerili etate constitutus, ita approbabit bonum, et sic illud apprehendet, ut numquam noverit malum, si tamen de malo culpa fuerimus locuti. Iuxta illud psal. Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem. Et prima Petri c. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Et alibi dixit ipse. Christus, Venit Princeps mundi huius, et in me non habet quicquam. Et apud Iohannem. Quis ex uobis arguet me de peccato? At si loquamur de malo penæ posuit in eo Deus iniquitatem omnium nostrum, idest est pœnas, quas nos omnes pati merebamur. Vulneratos est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, et eius luore sanatus sumus: optimè quidem d. Diuus Augustinus 8. super Gen. ad litteram cap. 14. quod eligere bonum sine experimento mali, summæ, et singularis

Ps. 44.

1o. cap. 14.

1o. cap. 8.

laudis est, quod propterea tribuitur illi puero, qui ex Israël factus Emanuel, idest nobiscum Deus reconciliavit nos Deo; sed dices, quomodo quod nescit, potest contemnere, aut eligere, certe non alia ratione, nisi quia hæc duo vario modo sciuntur, aliter enim per prudentiam boni, aliter per experientiam mali, Per prudentiam boni, malum scitur, & si non sentitur, tenetur enim bonum, ne eius amissione sentatur malum. Et per experientiam mali scitur bonum, quoniam quod amiserit sentit: quàm de bono amisso ei male fuerit, & id quod vulgodicitur nūquam bonum perfectè cognoscitur & amatur nisi quando malum experimur. vide Aug. lib. 8. super Gen. cap. 14. Priusquam ergo puer iste sciret per experientiam, aut bonum, quo careret, aut melum, quod amissione boni sentiret, contempserit malum, ut eligeret bonum: non sic fecit primus homo qui volens facere voluntatem suam, non voluntatem Dei, quoniam potius volens aderere voluntati Sathanæ, eligit malum, & reprobavit bonum, per cuius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, quemadmodum per alterius obedientiam plerique facti sunt iusti, ut bene d. D. Paulus Rom. 5.

Rom. 5.

Origenes etiam & ipse ad eundem modum in hac materia loquitur, dicens. quod licet Christus anima rationali, præditus boni, & mali capax videri potuit, sic tamen eligit iustitiam, ut pro immensitate dilectionis, per ipsam dilexit, incommutabiliter ei inhereret, quemadmodum ferrum quidem capax est caloris, & frigoris, si tamen sit semper ignis candens, nequaquam poterit recipere frigus; sic illa beata, & benedicta anima Christi, quasi ferrum ignitum, sic erat vnita Deo vnione Hypostatica, quod nullo modo poterat peccare.

Et D. Cyrillus d. priusquam sciat puer bonum vel malum, malitia non obtemperat ut eligat bonum. Hunc in modum explicatur ista particula iuxta literam septuaginta interpretum. Textus autem vulgatus alio modo le-

git, & facit punctum, sic videlicet. Antequam sciat puer reprobare malum & eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris à facie duorum Regum quibus verbis non nihil consolationis afferre videtur Propheta ipsi Regi promittens liberationem ab obsidione duorum Regum, & quod terra, siue regio quam detestatur, & deser tam fore ac desolatam magnopere timet, relinquenda esset, neque amplius retinenda ab illis duobus Regibus, sed ab eorum conspectu, & principatu omnino subtrahenda; & hoc futurum prædicit antequam puer de virgine nasciturus, sciat reprobare malum, & eligere bonum.

Sed dubium est quæ sit illa terra quæ Rex iste detestatur, & execratur. Dicunt aliqui exponentes eam esse quam obsidebant hi duo Reges, Terra (inquam) Iudæa. Sed hoc non apparet rationi conueniens, neque veritati, cum Iudæa regio sub eius ditione maneret, quamquam sub id temporis foret obsessa. Et dicunt eam tunc Regem detestari, vel quia timebat eam amittere, neque amplius sub eius ditione futuram, vel detestabatur quia propter eam occupandam magnum illi duo Reges negotium ipsi faciebant; alij dicunt quod eam Regionem detestabatur propter cultum Idolorum.

Sed neutra istarum opinionum satisfacit obiecto, neque tollit ambiguitatem. Non enim est vero simile hunc Regem eam Regionem detestari, quæ erat sui iuris ac ditionis, & pro qua tuenda, & conseruanda totis ipse uiribus decertabat, propterea loq̄e melius mihi dixisse videntur qui per terram, quam Rex Achaz detestatur non quam illi duo Reges obsidebant, sed quam ipsi possidebant, detestatam fore & execratam ab ipso Rege Achaz existimant, & iure quidem, quia ob eius opes, & Thesuros, & pro eadem amphanda, & extendenda terra videlicet Syriæ, & Samariæ, ab illis duobus Regibus oppugnabatur Iudæa Regio, & suæ res in magno discrimine versabantur. Eandem terram siue Terras nos omnes detestari, fugere, & abhorreere debemus

Quid

Quid n. aliud samaria quàm vepres & spinas significat? quid item Syria? nisi fraudes, dolos, & maledictiones? fugienda est ergo eiusmodi terra, in qua nihil præter Vepres, & spinas est reperire, nihil tenerum, aut molle, sed quæcunque pungunt, ac feriunt, & nihil habent suauitatis. Sic etiam quid prodest eiusmodi terram appetere in qua nil nisi fraudis, aut deceptio, & maledictionibus, ac blasphemis omnia constant? Terram hanc detestemur fratres, non in illam inhiemus, non illam appetamus, sursum cor habeamus, quæ sursum sunt sapiamus non quæ super terram. Hæc est ea terra ad quam loquitur Deus per Hieremiam Prophetam dicens Terra, terra, terra, audi verbum domini, ad nos eiusmodi dirigitur, nos sumus illa terra, cui præcipitur audire verbum domini, non hæc terra quæ pedibus calcatur. Hanc Terram quæ detestatur Rex Achaz. i. quicquid uidet quicquid intelligit, & cognoscit, atque discernit inter bonum, & malum & eligit bonum, & reprobatur malum, hi duo reges occupare nituntur, videlicet cupiditas, & superbia. Achaz enim interpretatur videns, propterea qui videt; cupiditatem, & superbiam detestatur. Quodque horum est radix, fons & caput omnium malorum. Neque mireris nos ponamus duo capita, siue initia, aut radices omnium malorum, quoniam non eadem ratione singulorum horum est caput, sed superbia, est caput omnium malorum, si consideretur ordo intentionis, at penes ordinem executionis auaritia, seu cupiditas diuitiarum est radix omnium malorum, modo auaritia capiatur prout est speciale peccatum, cui tanquam regi potentissimo omnia obediunt Eccl. x. Potest etiam dici superbia esse principium omnium malorum ex parte auersionis, auaritia vero ex parte conuersionis, & licet aliqui ponant inordinatum amorem sui ipsius esse principium, & radicem omnium malorum, nihil tamè prohibet inordinatum amorem propriæ excellentiæ sortiri hunc Principatum respectu creatorum malorum, quia hæc duo, vel sunt ferè idem, uel vnū

Hier. ca. 22

Ecc. 10.

redigitur ad aliud, vel est pars alterius. Hæc ex D. Thoma. 1. 2. q. 84. art. 1. & 2. & ibidem Caiet. Diuus autem Augustinus 11. supra Genesim cap. 14. videtur sentire superbiam pariter, & inuidiam esse primas, & principales causas omnium malorum & quod hæc duo fuerunt in causa quod Angeli ceciderint à supernis sedibus, dicit tamen idem sanctissimus Doctor Inuidiam potius oriri ex superbia, quàm contra diuidi ad superbiam, nam cum superbia, dicit ipse, sit amor propriæ excellentiæ, inuidia uero sit odium felicitatis alienæ, satis in præcepto est inuidia à supbia proficisci, non autem è contra, & propterea scriptum est Eccl. 10. Initium omnis peccati superbia, & idem Augustinus eodem loco cap. 11. ostendit, & declarat quod patet cupiditas, vel auaritia ex sententia D. Pauli 1. Thimo. 6. sit caput, & radix omnium malorum. Sed ut concludamus id quod intendimus, detestemur terram, quam nos iuxta metaphoram hoc loco assumpsimus, & aspiciamus, & enitamur Deo duce ingredi Terram uiuentium, & possidere eam, quam non nisi mites, sunt possessuri, teste Domino uostro, Mathei 5.

Eccl. 10.

Prædixit ergo Propheta Terram, quæ ipse detestabatur derelinquendam esse à facie duorum Regum, antequam puer nasciturus de Virgine sciat reprobare malum, & eligere bonum; quamcumque terram accipias, siue quam hi duo Reges possidebant, siue quam obsidebant & eiusmodi terram, siue terras euerit dominus, & perdidit eas vsque ad fundamentum. Id autem nonnulli dicunt esse futurum tempore Aduentus Christi, idest cum virgo concipiet, et pariet filium. Tunc enim non solum Reges Syriæ, & Samariæ desinent esse Reges, verum etiam illa duo Regna cessabunt esse regna, neque amplius peculiare habebunt Reges, quia reducentur in Prouincias, & sub Romanis Ducibus subsistent. Hoc autem d. Propheta ad amouendum, & depellendum ex animo Regis timorem, qui fortè suspicabatur vidēs illos duos Reges iunctis uiribus aduersus eum conuenisse, fore ultimam desolationem

nem Iudee, iram prædictam, à Moïse & Prophetis. At secundum Diuum Hieronymum Terra Syriæ, & Samariæ uastabitur, & desolabitur à Rege Syriorum multo anteaquam virgo concipiat, & pariat, & domus Dauid liberabitur ab illis duobus Regibus ad misterium, & inuocationem nominis Emanuel, & licet illa duo Regna sint euertenda à Rege Assyriorum, nihilominus post modicum tempus, & ipsa Iudæa uastabitur ab Assyrio. Et hoc est quod habetur in littera sequenti cum inquit.

Tex. 10. *Adducet Dominus super te, & super populum tuum, & super domum Patris tui dies, qui non uenerunt à diebus separationis Effraim à Iudæa cum Rege Assyriorum.* Nota, est Historia ex 3. libro Regum Cap. 12. quod regnante Roboam super uniuersum populum Israel ob eius duritiem, & inurbanitatem recesserunt omnes Tribus, præter vnā ab eo, & constituerunt sibi Regem Hieroboam, & tunc Ephraim in quo intelliguntur omnes illæ Tribus, recessit à Iudæa, & separatus est ab eo. Ne uero Rex Achaz, nimium consideret, & speraret se omnino liberum fore ab angustijs, & perturbationibus, ac tumultibus, subdit Propheta, & prædicit multo plura, & grauiora se passurum esse incommoda, quam usque in eam diem &c. Hoc autem comminatur ipsi Regi propheta ob eius inobedientiam, & obstinationem, in ipsa incredulitate, & propter alia multa scelera quibus erat irretitus, & illaqueatus. Alij uolunt in his paucis uerbis denunciari salutem, & liberationem, denunciari pariter perniciem, & desolationem; quæ tamen hac ratione distinguuntur, quod salus, & liberatio quandoque futura per Christum, datur pijs, & his qui ex familia Dauidis ex qua nasciturus est Christus prodibant, & ijs omnibus qui erant in eum credituri; nuncius uero tristis, & ualde horribilis prædicitur, & denunciatur impijs, incredulis, & obstinatis hominibus; propterea dictum est. Adducet Dominus super te, & super populum tuum; & super domum Patris tui, id est super domum Iudæa, uel

A super domum Ionathan qui fuit Auus ipsius Ezechia, cuius noluit Propheta ob modestiam meminisse, habita ratione probitatis illius, adducet ergo super hanc domum dies aded infamos, & male fortunatos quales nunquam fuerunt, à diebus separationis, quando non solum ab alijs Regibus finitimis, & consuetis eum debellare, uero à Rege Assyriorum in suum eorum auxilium & Patrocinium olim accersito, multa, & grauiora damna patitur, nec solum ab Assyrijs, sed ab alijs longè remotis hostibus quemadmodum habetur in textu. *Et erit inquit in die illa, sibilabit Dominus Musca quæ est in extremo fluminum Egypti, & Apis quæ est in terra Assur.* In toto residuo huius capitis Propheta uaticinatur, & prædicit tres horribiles casus & infortunia, quæ sunt euentura in illa die, & quam quam uideatur hoc loco Propheta exprimere & aperire quibus eiusmodi casus horribiles sint euenturi, non tam est satis unicuique manifestum. Similiter quæ sit illa dies, & quando sit futura in qua eiusmodi casus, & ruiæ sint euenturæ non satis constat, cum præsertim ter explicet ipse uates diem illam, in qua eiusmodi mala contingent; propterea uidebitur in progressu expositionis huius loci. Sed primum exponamus ea uerba quæ sunt in hoc textu, qui totus uidetur esse metaphoricus. Nam cum dicit. In die illa sibilabit dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Egypti, quid quæso per muscas intelligit ipse uates; communis opinio est eum intelligere Aegyptios, & per Apes quæ sunt in terra Assur, intelligere Assirios, quibus uerbis apparet, Iudæos non solum ab Assirijs, uerum etiam ab Aegyptijs multa damna pertulisse, qui habetur 4. Reg. Cap. 23. sanctum Regem Iosiam occiderunt; deinde Babilonii sub Rege Nabuchodonosor quam maximè fuerunt infensi, & molesti ipsi Iudæis, ut mox uidebimus. Lyranus autè nō admittit Aegyptios fecisse molestos Iudæis sed gentes quasdam Libiæ quæ sunt propè Aegyptum: uerum hac eius opinio non à cunctis approbatur.

Sed

Sed cur appellat Propheta Aegyptios muscas: dicunt aliqui, quia in ea parte Nili, qui est in terra Aegypti, vel in extremo fluminum Aegypti, est ingens copia muscarum; quidam alij ob multitudinem gentium quæ ibi communter degunt, aut etiam propter molestiam, & importunitatem illarum, conueuimus enim dicere dum uidemus alicubi copiosam hominum multitudinem penè innumerabilem, isti sūt multo plures, quam muscæ; Sic etiam dum aliqui sunt nimis importuni, & alijs molesti, dicimus eos esse ueluti muscas. Secundum Cyrillum Aegyptij comparantur muscis, propter absonam, quam emittunt uocem: Assirij autem comparantur Apibus, uel propter copiam mellis quæ in ea Regione solet reperiri, uel quia gentes illæ cum fuerint aduocate uelut apes modico temporis momento agglutinantur: uel etiam, quia ab anteriori parte, hoc est, uerborum lenocinio, mel uidentur habere suauitatis, & dulcedinis, à posteriori uero, si opera consideremus, aculeum persecutionis, & foeditatis uidentur habere: aut etiam sic dicti, quia emittendis iaculis se maximè potentes, & ualidos ostendunt. Nec displicet eorum opinio qui uolunt nomine apium intelligamus etiam uespas, quæ suis aculeis acerrimè pungunt, & libenter ubi mel inuenitur aduolare conspiciunt, nequè facile est eas abiciere dum circa nos sunt. Nonnulli uolunt Assirios apibus comparari quia elegantia studiose apparent, & uestes uarietas solent deferre, quemadmodum & apes eiusmodi colore decorantur: & quia sunt homines ualde cupidi rei militaris, ac domini sanguinis et uindictæ ualde appetentes, teste Eusebio sub hoc loco. Uult ergo innuere Propheta, utrosque Populos tam Aegyptios quam Assirios fuisse olim, quæ

Notandum est etiam uerbum illud sibilabit, quo significatur Deum non absolurè, & expressè illis populis præcepisse ut Iudæos inuaderent, & molestia eis afferrent, sed potius immisisse in mentem eorum per Angelos malos & quodammodo impulisse, id ut per-

A fierent. Dicitur inquit, Deus sibilare, hoc est in instanti commouere, & peragere quidquid uelit sumpta metaphora ab ipsis Naucleris, ad quorum sibilum omnes ministri præsto adsunt, & iussa complent, immò longè facilius est Deo innumeram hominum multitudinem cogere aduersus quos uelit armare, quam cuiuscumque homini aliquid innuere, aut sibilare. deinde sequitur in textu *Et uenient, & requiescent omnes in torrentibus uallium, & in cauernis petrarum, & in uniuersis foraminibus, & in omnibus fructibus.* uult per hæc uerba Propheta innuere quod Assyrii, & Aegyptii, aut quicumque fuerint illi, Peris, uel Lybici, omnia tam foris, quam intus tā agros, quam Urbes, tam Pauperum domicilia, quam palatia Regum denique loca tam arte, quam natura rectè mouita, omnia sint occupaturi: aut per hæc uult innuere tantam futuram, & tam magnam hostium inuadentiū multitudinem, quod nullus erit locus in quo ex miseris Iudæis quisquam possit delitescere, ut non faciliè admodum possit ab hostibus inueniri.

Tex. 12.

Rursus in die illa (inquit Propheta) quando scilicet uenerit astus, & afflictio, radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen sunt in Rege Assyriorum, caput, & pilos pedum, & barbam uniuersam.

Nouacula conducta metaphoricè dicuntur ipsi hostes, quibus quidem mercede conductis per Regem Assyriorum Deus uirtur ad suorum castigationem iuxta illud. Vindicabo me de inimicis meis, cum inimicis meis; & conuenienter, inquit in die illa, ad denotandum tempus à Deo præfixum & diffinitum ad uindicanda scelera suorum populorum, iuxta illud psal. 74. Cum accipero tempus, ego iustitias iudicabo. Et quoniam nouacula intelligitur instrumentum illud rasuræ idoneum, quod ideò conductum appellatur quia conducti solet per totum corpus, ideo Propheta uoluit innuere quod Deus tanquam tonsor radet caput, pilos pedum, & barbam uniuersam, id est abolebit, & in terram deiciet Principes, & infimos quosque & auferet omnem ornatum, qui per-

N 4 barbam

barbam describitur, radet etiam caput. 1. amouebit omnem fortitudinem, pulchritudinem atque potentiam, quæ omnia per pilos capitis designantur, quemadmodum per pilos pedum infimi quique. Dicit enim Cyrillus, quod rasura barba, & capitis est signum luctus, & dedecoris, aut infamie. In cuius signum legati David hunc in modum turpiter, et male fuere tractati ab Amonitis, ut habetur 2. Reg. Cap. 10. Diuus Augustinus sermone 10. de diuersis. Cap. 17. facta est inquit nouacula ad radendos capillos, hoc est ad tollenda, et abijcienda superflua, cuiusmodi sunt capilli in corpore. Sic Deus consuevit è medio tollere, hoc est de mundo eicere omnes qui operantur iniquitatem. Sed dices quomodo vult radere pilos pedum, quando natura in pedibus non seuerit pilos; Dicunt aliqui per pilos pedum voluit circum scribere omne genus pilorum, ex necessitate materiarum nostris in corporibus à natura productorum, & honesto vocabulo sic eos nominare libuit. Vel dicas hoc modo loquendi hunc sapientissimum vatem vti uoluisse ad exaggerationem, q. d. Radet ipse Deus per ministros suos omnes pilos, eos etiam qui sunt in pedibus, si pedes pilos haberent, volens innuere nihil omnino futurum in illo Populo incredulo, & pertinaci quod non abradatur, & aboleatur; neque erit vir, vsque adeo potens, qui in illo totius regni exterminio non sit multa passurus, ut verum sit quod alibi dicit Propheta à maximo, vsque ad minimum lugebit omnis terra, et alibi. A planta pedis vsque ad verticem capitis non est in eo sanitas. Quando autem futurum sit istud exterminium, cuius

Ex. 33.

Prosequamur textum. *Et erit in die illa (cum scilicet Deus faciet hæc signa et portenta) nutriet homo vaccam & duas Oves; Et præ vbertate lactis comedet butyrum, butyrum enim, & mel, manducabit omnis qui relictus fuerit in*

A medio terra.

Præsens textus duas admittit expositiones non parum inter se contrarias, prima est, qua ostenditur mira desolatio illius Regionis Iudææ cū describitur tantam ibi fore penuriam & paucitatem habitantium, propterea quod omnes ferè, aut ferro perempti, aut fame, & peste absumpti, aut in captiuitatem abducti quod natriet homo vaccam boum, & duas oues, ex quibus tantam habebit copiam lactis, quod poterit ex eo absque alio cibo, sustentari, aut dicas, tantam fore penuriam animalium quibus illa Regio solebat olim plurimum abundare, quod qui habebat magnum, & copiosum numerum, vel armentum horum animalium vix sit habiturus vaccam vnam: Et qui olim amplissimos Ouum greges possidebat vix sit habiturus, dum fuerit magna hæc desolatio, & ruina quæ prædicatur, duas Oves, & præ vbertate lactis comedet butyrum: namque vbi desunt habitatores, & incolæ, & cultores agrorum, agrum non excolunt, & non existente agricultura, pascua sunt vberima, & vbi pinguis sunt pascua, magna profecto habetur copia lactis & butyri: proinde ad maiorem dicti confirmationem hoc idem repetit dicens. Butyrum enim, & mel comedet omnis homo qui relictus fuerit in medio terre. Qui enim residui fuerint, et à cladibus, & alijs incommodis superstites extiterint, butyrum, & mel comedet, aut quia nullus erit qui eos impediatur, aut quia tanta erit copia harum rerum quod quisque pro arbitrio poterit eis vesci, aut quia nihil ultra supererit, quo nutririqueant & sustentari. Altera expositio est ut quæ mox dicta sunt prædicentia futuram Iudæorum calamitatem, penes allegoriam, referantur, & applicentur ad eorum felicitatem qui relictus fuerint ex Israel, & qui ad Deum conuertentur, quod scilicet omnes isti butyrum, & mel comedent id est optima quæque & suauia degustabunt, omnibus

omnibus bonis abundabunt, summaque quiete, ocio, & pace perfruentur, quæ omnia accipiet à puero illo Emanuele, qui butyrum, & mel comedet, & quisque horum qui relictus fuerint in terra, aut Iuuenam boum, aut duas oues prædicatur esse nutriturus, hoc est tres ordines in quacunq; Ecclesia eorum qui relictus fuerint ex Israel, erit reperire: Vnum quidem eorum qui præsent, reliqui verò, aut eorum qui credunt & iam sunt renati per baptismum, qui verè filij Dei appellantur, vel eorum qui nondum ad lauari regenerationem sunt vocati, quos alloquens Apostolus ait. Lac vobis potum dedi, non escam, quales sunt Cathecumeni: aut etiam dicamus, quod horum duorum Ordinum quidam sunt incipientes, quidam proficientes, qui verò sunt in statu perfectiori, quippe qui perfecti dicuntur, hi sunt qui Iuuenam boum nutriunt, qualis fuit ipse Apostolus (ut refert Eusebius) & reliqui Dei ministri, & sectatores, de quibus rectè loquebatur Deus per hunc eundem Prophetam Cap: 65. vbi ait. Qui seruiunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis: ipsi bibent; vos sitietis.

2i. Reg. 1. 9.

Supra dicebamus non satis notum esse, nec liquidò apparere, quæ sit dies illa, in qua prædixit Propheta tot strages, & ruinas euenturas, neque quibus, vel à quibus. Quidam enim certò credunt eiusmodi mala, & infortunia euentura iusto Dei iudicio, super Assirios regnante Senacherib eorum Rege, quando cum ingenti exercitu venit expugnaturus, & funditus euersurus vniuersam Iudæam & Ciuitatem Hierusalem, quo tempore, & qua die cæsi fuerunt vna nocte cæcum octuagintaquæque milia virorum, cuius opinionis, & sententia videtur esse Liranus: sed hæc opinio difficile potest huic loco aptari, quoniam ex serie textus, & verborum, magis videtur Esaias innuere desolationem Iudæorum, quam Assiriorum. Non ergo Assirij passus sunt hanc desolationem & excidium, ut habet illa opinio. D. Hieronymus opinatur hunc diem enm fuisse, quando Nabuchodonosor inuasit Ciuitatem Hierusalem, & vni-

uersam Iudæam vastauit, templum incendit & sacra vasa abstulit, quæ quidem non potuerunt vna tantum die contingere, sed totum illud tempus pro vna die qua Deus iustus Iudex decreuit populum illum vecordem, & ingratum vlcisci, computatur, ut habetur 4. Regum 25. Huius sententia, & opinionis fuit D. Hieronymus, & Cyrillus, ut ex eorum dictis videri potest.

De alia strage, & clade Iudæorum vult etiam D. Hieronymus Esaiam loqui, qua Aegyptij occiderunt sanctum Regem Iosiam, & populum Iuda sibi subiecerunt, ut habetur 4. Regum 23. Quidam alij ut Procopius, & Eusebius lib. 7. demonst. Euang. Cap. 2. & lib. 2. Cap. 39. Existimant hanc Iudæorum stragem, & ruina fuisse, & contigisse quando Romani sub Tito, & Vespasiano, & postmodum sub Adriano Imperatore fuerunt expugnati, & ad extremum interitum, ac desolationem abducti, quando quidem non legitur apud quemdam historicum, & scriptorem rerum antiquarum quempiam dictorum Regum, neque Aegyptiorum, neque Babiloniorum, aut quoruncunq; aliorum Principum, vsq; adeo exaruisse in populum Iudaicum, velut præfatos duces, & Imperatores Romanorum. Sed dices. Si res ita habet cur igitur Propheta non nominauit hoc in loco Romanos, sed Assirios, & subtrahit faustum, & præclarum nomen Romanorum? Respondeo iuxta sententiam istorum præclarissimorum interpretum, non absque efficaci ratione, & singulari iudicio id fuisse peractum; primum quidem quoniam sub nomine Assiriorum volunt intelligendos esse populum Romanum qui sub illud tæporis, hoc est post passionem Christi vniuerso Orbi dominabatur, & quoniam Assirij Idiome Hæbreo gubernantes dicuntur, idcirco Romani qui totum Orbem gubernabant, & omnia Regna sub eius Imperio subegerant, per Assirios possunt intelligi. Quod autem noluerit ipse Vates eos proprio nomine nuncupare. Respondit Eusebius loco nuper adducto, de industria id factum, ne videlicet

eet Romani his prophetarum vaticinijs prouocati impedirent, ne vlliborum scripta haberentur, & hac ratione, & via tolleretur è medio tam salubris, & necessaria diuinorum misteriorum cognitio. Ego autem quidquid alij dixerint impetrata venia huius meæ temeritatis, & audacię existimo diem illam cuius tot vicibus meminit ipse Propheta prædicens & ob oculos nostros obijciens tam maximam & penè incredibilem Iudęorum calamitatem, eam fore, de qua nemo scit quando futura sit, nequè Angeli de Cælo, sed nequè etiam filius hominis vt eam deberet alijs patefacere, & reuelare, dico enim diem illam in qua reddituri sumus omnes coram omniũ Principe, & dominatore Deo rationem operum nostrorum, tunc enim sibilabit dominus muscę & api, quæ est in terra Assur, & reliquis terræ huius habitationibus, tot demonibus, Angelis malis, atq; etiam spiritibus Angelicis; & in istu oculi, & in nouissima tuba mortui resurgent incorrupti, siue qui in torrentibus vallium, siue in cauernis petrarum & in quibusq; foraminibus sepulti iacuerint, & omnes immutabimur.

In illa die radet dominus in nouacula conducta caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam, hoc est nihil remanebit intactum .i. tam Principes, & Duces, & populi magnates, quàm reliqui cuiuscunq; conditionis homines, oēs (inquã) stabimus, ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; & reportet prout gessit in corpore suo siue bonũ, siue malum, vt qui benè egerint, transferantur, vel deducantur in vitam æternam, qui verò mala in ignem æternũ. Credimus ergo sub nomine, et titulo Iudæorum subintelligi vniuersum populum cuiuscunq; sit Ordinis, ætatis, & conditionis, quemadmodum sub nomine Afsiriorum quidam volunt intelligi populum Romanum.

Tex. 14.

Et erit in die illa omnis locus vbi fuerint mille uites mille argenteis in spinas & in vepres et vnt. Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc, & spina erunt in vniuersa Terra. Explicat hoc loco Pro-

pheta aliud grauamen, & incommodum quod futurum est in die illa tam horribili, & ærumnosa, quod scilicet post tempus illud vltionis diuinæ maxima erit illius loci solitudo, sterilitas et valdè modicus habitantium numerus, et vbi quondam erat maxima vberitas, decor, et fœcunditas illarum vinearum quod vna uitis emebatur precio mille argenteorum, tunc omnia versa erunt in spinas, et in vepres, et si qui volebant ea loca olim plena delicijs, et voluptatibus postmodum cum sagitta et arcu ingredientur illuc. quoniam vepres, et spinæ erunt in vniuersa Terra. Hoc autem infortunium multifariam potest exponi et primum quidem in se su litterè persistentes, dicimus eos qui volent illuc ingredi ingredientur cum sagittis, et arcu, quia scilicet illic non aderunt nisi bestię feroces, et animalia immunda, & quæcunq; alia horrorem potius et metum, quàm vllam corporis, et animi voluptatem incutiētia, quemadmodum communiter solent esse loca aspera, siluestria, et nemorosa, de inde potest intelligi quod loca illa vsq; ad eò inculta, et vepricosa ita erunt incolis destituta quòd cum sagittis, et arcu ingredientur. quicunq; voluerint, quia scilicet facilis eis patebit accessus absq; vllò impedimento, vepres enim, et spinæ erunt in vniuersa Terra: aut tertio dicamus quod tantus erit pavor, et formido eorum qui ibi morabuntur, quod seuentibus vndique gladijs, et impetu inimicorum, quòd nullus audebit ingredi agrum suum aut vineam, siue arcu, et sagitta, quemadmodum nostris quoque temporibus in plerisque Orbis terræ regionibus summo Principum dedecore, et infamia vsu venire conspicimus, dum tanta quãdoque prædonum, et sicariorum multitudo perspicitur, aut inuenitur quòd nullus audeat egredi domo absque arcu, & sagitta, et aliquo peiore instrumento. Postea subdit. Et omnes montes qui in Sarculo Sariantur, non veniet illuc terror spinarum, et veprium, et erit in pascua bouis, et in conculcationem pecoris; particula ista vltima multas et ipsa habet expositiones.

Sed

Sed quæ facilius et textui magis conueniens mihi videtur, hæc est quòd montes omnes qui consueuerant diligenter excoli, et summo studio laborari, et Sarculo tantum Sariri vt vineæ, pomeria, vt horti illic struerentur, quo essent magis tuta à prætereuntibus reducta erant in spineta, et vepreceta, nec vllus ibi erat terror spinarum, et vepriũ à quibus solebant olim eiusmodi loca circumvallari, et præmuniri, quia erant omnia reducta in pascua bouis, et in conculcationem pecoris, quòd scilicet animalia cuncti generis poterant ibi tuto pasci et enutrir. Alij dicunt quod post hanc ruinam, tanta erit fœlicitas, et consolatio eorum qui residui fuerint ex tot cladibus et miserijs, quòd omnes montes. i. loca femota, et diligenter costodita, et à natura, vel ab arte in monticulos quosdam reducta, quæ solent à vepribus, et spinis esse discretæ, et tuta, erunt ad eò in vbertatem, et pinguedinem reducta quòd erunt in pascua bouis, et conculcationem pecoris. Sed prior expositio (vt dixi) mihi magis videtur conuenire textui, Sed prius quæ ad sensum spirituales accedamus reuertamur ad id quòd antea vestigauimus, videlicet quæ dies sit ista, in qua eiusmodi infortunia contigerunt, diximus enim supra quòd iuxta opinionem Nicolai de Lira, & quorundam Hebreorum contigerunt sub Senacherib Rege Afsiriorum, quo tempore voluit nonnulli multam benedictionem, & copiam rerum Deum contulisse Hebreis. Diuus autem Hieronymus & Ciryllus sub Rege Babiloniorum, & Aegiptiorum. Quidam alij sub Imperio Romanorum post passionem Christi quo tempore coacti fuerunt Iudæi vt (predixit dominus Mat. 24. fugere ad montes, & abscondi in torrentibus Vallium, & cauernis petrarum, & agros qui non poterant per vomeres, & alia instrumenta agriculturæ idonea arari, Sarculo, & manibus fodere, vt est videre apud Iosephum, & alios scriptores qui referunt acta belli Iudæi, & destructiones Iudææ. Nos autem diximus hanc grauem ruinam & desolationem non Iudæorum tantum, sed omnium ferè gen-

tium ad extremum illum diem vniuersalis Iudicij posse referri, tunc enim erit maxima sterilitas, & solitudo hominũ in vniuersa terra, & qui relictĩ fuerint in medio terræ, qui quidem erunt paucissimi, quoniam valdè exiguus est numerus electorum, habebunt copiam lactis, & mellis, quandoquidem ingredientur terram iam olim à Deo promissam fluentem lac, & mel: Si verò volumus hæc omnia non ad futuram diem, verum ad præsentem in qua voluit dominus percutere terram Iudęorum nõ solum in temporalibus, verum etiam in spiritualibus, quòd satis multũ est, dicemus qd hi cum viderint scripturas Prophetarum, & quæcunq; fuere de Christo ab eis prædicta in actum manifestè deducta, & effectum sortita, fugient ad montes idest, ad loca aspera, & inaccessibilia, quæ sunt interpretationes inutiles & vanę suorum Rabinorum: neque ad illos accedit terror spinarum, & vepriũ .i. nolũt audire rones solidas, & efficaces, & veras interpretationes Sacrorũ Doctorum: Neque pertimescunt minas, & terrores Sanctarum scripturarum contra rebelles, & incredulos: quòd si quicquid de Sanctis scripturis voluerint aliquid effari, omnia spinis, & vepribus, & varijs inuolucris replēt, & eorum animus, & mens fertur in pascua bouis, & conculcationem pecoris, idest in prauos affectus, & seruitutem immundorum spirituum. De ijs verò qui ex Iudæis relictĩ fuerint in medio terræ, Si ad sensum spirituales velimus reducere, nulli dubium, qui residui fuerunt ex hebreis qui scilicet ab incredulitate recesserunt, & Christum Dei filium verum Messiam apprehenderunt, ad montes se contulerunt, idest ad Christum, & Ecclesiam, quæ per montem significatur, iuxta illud. Qui confidunt in Domino, sicut mons Syon. Ps. 124. Er illud. Non potest Ciuitas abscondi supra montem posita. Nec solum Ecclesia, sed quicquid in ea magnum, & excelsum est, quodq; ad Cælum nos deducit, qualia sunt Sacramenta, prædicatio Verbi Dei &c. Potest congruè Mons appellari, quòd nullus potest terror accedere veprium, & spinarum. i.

Ps. 124.

Matth. ca. 5

tenta-

tentationū, & prauorū affectuū, iuxta illud. Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Et ibidem hoc est in Ecclesia non iam deserta, & vetricosa, sed bene instructa, & instaurata, erunt paucula vberissima ouis, & bouis, quia non solum simplices, sed etiam prouecti habebunt, vnde sufficienter alantur; Sed in his dictis, & plerisq; alijs eiusdem rationis occurrit dubium communitatis, & vniuersale; Cur Prophetæ sub figuris, & vmbra mysteria fidei proponit, & hoc loco præsertim interitum, & abolitionem gentis Iudeorum? Dico vt supra hoc ideo fieri, vt scripturæ Prophetarum in nostrum commodum, & utilitatem editæ tutius seruentur. Nam si Prophetæ palam, & expresse Iudeorum interitum prodidissent, genibus autem bona præcarentur, eas de medio tollere omnino studuissent. Sicq; nobis nulla fuisset relicta via, qua possemus eos refellere, & de Salvatore nostro testimonia afferre, præterquamq; priuari effemus tam grande, & præciosum thesauro. Nota etiam secundum D. Chrysost. Eusebium, & alios doctores, quod mos est ferè omnium Prophetarum, quò homines facilius adhibeant fidem rebus magnis non tam cito euenturis, prædicere aliqua citius futura, vt cum viderint ista euenisse, facilius credant posterius futura: Id quod prædictum est videre in hoc capitulo, in quo prædicat Virginem parituram, & Messiam venturum, Prædicat enim primo duos Reges potentissimos re infecta domum redituros. Deinde Regna Syriæ, & Samaritæ breui casura, & ad alios transferenda, 3. prædicat Virginem parituram, Postremo quod tempore Christi aduentus vniuersa Iudæa destruetur à Romanis. Sic, & Daniel, vt fides ei daretur, ad mysteria magna de Christo, & Ecclesia propalanda, inter-

pretatur, primo Somnium Nabuchodonosor, & illa verba, quæ in pariete viderat quadam manum scripta ipse Rex Balthasar. Vbi etiam notato ex eisdem doctoribus; quod non solum dicta, & scripta Prophetarum, aliqua mysteria in se continent præter sensum historicum, & literalem; verum etiam, & facta, ac gestus, & gesta illorum. Quid enim conferebat Esaiæ loqui de vinea, & vitibus, vel incedere per vias nudis pedibus, & ferè toto corpore, sicut ei præceptum fuit? Quorsum Hieremias iubetur abscondere lumbare in ripa fluuij Euphratis, & post aliquot dies illud repetere? Aut cur iubetur Ezechiel Propheta pane tosto vesci ex fimo bubulorum, & alia quædam huius generis similia, nisi aliquòd mysterium referant quod suo loco, & tempore declaretur? Et vt aliquando finem faciamus expositionis præsentis capituli, nota quod omnes istæ afflictiones & ruinæ, quas passi sunt Iudæi, semel atq; iterum ab Aegyptijs, & Assyrijs, quamuis verè, & realiter contigerint illis temporibus, quibus regnabat Achaz, Ionatas, & alij, omnes tamen typus, & figura fuere illius magnæ cladis, & persecutionis, quam subiere post mortem Christi ab exercitu Romanorum: fuit itidem typus, & figura grauissimæ illius persecutionis, quam passuri sumus tempore Antechristi; Et deniq; sunt typus, & figura passionis, & afflictionis, quam vnusquisq; nostrum patitur in hoc mundo, & in futuro seculo ob inobedientiam, & transgressionem mandatorum Dei, quorum & ego pars magna fui. Placeat diuinæ bonitatis proijcere post tergum omnia peccata mea, & præbere mihi gratiam, ne de cætero illam offendam; Sed eius mandata perpetuo adimpleam.

CAPVT OCTAVVM.

ET dixit Dominus ad me: *sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachie. Et accessi ad Profetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus: Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere: festina prædari. Quia Antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, Auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum. Et adiecit Dominus loqui ad me ad huc, dicens pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ: Propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas, Regem Assyriorum, & omnem gloriam eius, & ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius, & ibit per Iudam, inundans, & transiens vsque ad collum veniet. Et erit extensio alarum eius, implens latitudinem terre tuæ à Emanuel: congregamini populi, & vincimini, & audite vniuersa procul terra: confortamini, & vincimini, accingite vos, & vincimini: inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet: quia nobiscum Deus. Hæc enim ait Dominus ad me: Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in via populi huius, dicens: Non dicatis, coniuratio: Omnia enim quæ loquitur populus iste, coniuratio est: & timorem eius ne timeatis, neque pauceatis. Dominus exercituum ipsum sanctificate: ipse pauor vester, & ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem. In lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum, & in ruinam habitantibus Ierusalem. Et offendent Ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Et expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam à Domo Iacob, & præstolabor eum. Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israel à domino exercituum, qui habitat in monte Syon. Et cum dixerint ad vos. Quærite à pythonibus, & à diuinis, qui strident in incantationibus suis: Nunquid non populus à Deo suo requireret pro niuis à mortuis? Ad legem magis, & ad testimo-*

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

13. *niur. Quod si non dixerint iuxta verbum hoc non erit eis matutina lux. Et transibit per eam, corruet, & cum esurierit, irascetur, & maledicet Regi suo, & Deo suo, & suspiciet sursum. Et ad terram intuebitur, & ecce tribulatio, & tenebrae, dissolutio, & angustia, & caligo persequens, & non poterit auolare de angustia sua.*

EXPLANATIO IN OCTAVVM CAPVT ESAIÆ PROPHEIÆ.

1. *ET dixit Dominus ad me, sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, velociter spolia detrahe, cito pradare & c.*

AM multa in presentia capitulo, & tam difficilia nobis proponuntur, ut non facile breui compendio comprehendere queant. D.n. Hieron. vult in

hoc capitulo, sub alia figura virginalem partum describi, & id quidem stilo hominis, id est humanis verbis, & ijs, quibus homines uti solent, aut eo stilo, qui ab hominibus possit intelligi, & quadam tenus, ut cumque apprehendi. Ob id Eusebius opinatur, & sentit, pns caput connecti, & continuari cum precedenti: ibi namque dicebatur Virginem parituram filium, cuius nomen sit Emanuel, id est nobiscum Deus, hic verò dicitur, eandem parituram filium, cuius nomen sit velox depredator spoliatorum, & alia multa hic refert explicanda, quæ cum prioribus magnopere consentiant; ut passim videbimus. D. Thomas .d. in hoc capitulo, tria potissimum contineri, primum destructionem decem tribuum per manus Assyriorum: deinde molestiam, & perturbationem aliqua ex parte duarum tribuum. Et 3. vult Prophetam consolari eos, promittendo su-

aturam liberationem: sed explicatius suo loco singula videbimus: at citra omnem controuersiam manifestum est, hic describi aut rursus prædici ipsius gloriosæ Virginis partum, & mirabiles effectus atque opera filij ex ea nascituri. Sed nonnulla, hoc in loco satis manifestè explicantur, nonnulla verò sub inuolucris verborum & sub enigmate; manifestè quidem illorum regnorum casus, & euersio: mysticè verò, & suboscure victoria Christi aduersus Sathanam, & eius imperium, denique gloriosa Christi Domini resurrectionis, & eiusdem in Cælum ascensio: Nec mireris eadem sepius repeti, quãdo quidem eiusmodi repetitio, tam grandis, & profundi sermonis est corroboratio, quemadmodum dixit Ioseph Regi Pharaoni Gen. 41. Quod vi disti secundo ad eadẽ rẽ pertinens, firmitatis inditium est, eò quòd fiat sermo Domini, & velocius impleatur. Ideo quoque id factum est ut ad fidem huiusmodi promissionibus habendã, magis excitarentur Iudæi, atque hac ratione ab incredulitate secederent. Diuus Augustinus lib. 5. super Genesim Cap. 3. d. quòd sacra scriptura sic loquitur ut altitudine superbos irrideat, profun-

profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate paruulos enutriet. Inquit ergo Propheta. & dixit Dominus ad me. Non frustra, nec sine causa præposita est illa particula & ea namque refertur ad internos clamores ipsius Prophetæ, anxie cupientis sortem, & hæreditatem in illa beata generatione Emanuelis habere, nec pro se solum sed pro his, qui sunt eiusdem tribus; aut ponitur illa coniunctio, & ut coneclet, quæ dicta sunt, cum his quæ dicentur, q. d. non solum ex his, quæ dicta sunt credere debetis, Christum Dei filium cito venturum, sed & ex his, quæ mox iubente Domino sum dicturus. Dicit ergo Dominus. Sume tibi librum grandem, & nouum iuxta. tex. 70. interpretum, & scribe in eo stilo hominis. Inquit Cyrillus, quòd oportebat accipere librum grandem, quia in eo res grandes, res multæ, & res nouæ nunquam amplius audite scribendæ erant, non res leues, aut modici ponderis, sed res graues, ac sublimes: Vel oportebat sumere librum nouum, quia si esset vetus, literæ facile delerentur, ac perirent, oportuit etiam sumere librum nouum, quo multo tempore dureret, ac deseruiat ad reuincendum, qui dictis Prophetarum audent refragari: Prætereo, quòd congruebat magnopere sumere librum grandem, & nouum, cum in eo noui testamenti misteria, quæ sunt longè præstantiora, & clariora ijs, quæ in veteri testamento continentur, scribenda erant. Et cur in his rebus magnis, & admirabilibus inscribendis non oportet sumere librum grandem? quando teste Io. Euangelista mundus capere non posset, qui conscribendi essent libri de operibus tam multis, tam magnis, tamque admirabilibus admirabiliter gestis à Salvatore nostro? Magna quidem opera Domini dicebat Propheta, ex quibus sita in omnes voluntates eius. Quæritur deinde, cur dicit ei Dominus, sume tibi librum grandem, nonne satis erat dixisse. Sume tu librum illum? Dicunt exponentes, propterea dixit sume tibi, ut ostenderet librum illum, non cuique præmanibus habendum nisi

A ab eo, & sui similibus, & à quibuscunque recta fide, & sano intellectu verba ibi conscripta apprehendentibus, non ab incredulis, & contumacibus: Aut sume tibi, id est Sit hæc tua cura, tuum munus, tua diligentia, sint hæc tua negotia: aut sume tibi. i. Sis tu vnus de citharedis citharizantibus in citharis suis: vel denique, sis tu vnus de testibus Virginei partus, & misteriorum eius. Denique; sume tibi, cui .s. reuelata sunt hæc misteria. Præcipitur et ei, ut scribat in eo stilo hominis, .i. humanis uerbis d. D. Hieronimus. Alij dicunt stilo hominis, id est stilo, quo ab hominibus possit intelligi, & comprehendi, & non solum ab Angelis, & potestatibus supercœlestibus. Aliqui multo subtilius hunc modum, & hanc rationem scribendi interpretantur, quod videlicet in hoc libro scribi oportet stilo hominis, quia in eo non nisi de misterijs humanitatis Christi, quæ facilius ab humano intellectu possunt apprehendi, hic est tractandum quale est misterium natiuitatis Christi passionis, & mortis, nec non resurrectionis, & ascensionis in Cœlum, & eiusdem ad dexteram Patris sessionis, & postremo de iudicio per eum futuro in consumatione seculi. At loqui de misterio Trinitatis, de processione filij à Patre & Spiritu sancti ab vtroque; & quomodo pater sit prior filio, nec tamen ille posterior, & cetera his similia, non humano stilo, sed multo altiori, & perspicaciori est opus. Post hæc explicat ipse Deus, & ostendit, quæ sunt scribenda in isto libro grandi, & nouo, qui quidem non ratione continentis, sed ratione virtutis, & magnificentie rei contentæ peroptime, & incomparabili iure dicitur grandis, & nouus. Quæ ergo scribenda erant, hæc sunt, *Velociter spolia detrahe, cito pradare.* Hæc verba re vera paucissima sunt, nec ea sunt, quæ postulent librum tam grandem, & magnum, si sola uerba consideres: at si perpendas, quæ, & qualia sunt, & quid significant tot profertò, & tanta sunt, quod postulant multo maiorem librum, quàm nostra paruitas, ac tenuitas possit opinari, quæ etenim hic scribuntur, eiusmodi literis, & cha-

Hieron.

Eusebius.

D. Thomas.

Cyrillus.

Liber grandis & nouus sacra scriptura.

psal. 110.

Stilo hois scriptura sacra scribenda.

& characteribus scribenda erant, & tam grandibus, vt non solum ab ijs, qui prope, verum & ab ijs, qui longè sunt legi queant, neq; ab ijs tantum, qui per speculo sunt oculo, sed & ab ijs, qui aliquali cæcutiunt, & lippis sunt oculis. Ea namq; significant, quæ magna quæ multa, obscura, & difficilia existunt, Et licet nonnulli velint per ea verba innuere celerem, & planè inexpectatam vastationem ac destructionem illorum regnorum, de quibus supra diximus, tamen re uera vult per ea prædicere, ac præsignificare spoliationem inferni, & potestatis eius perinde, ac si intelligamus, Deum Patrem alloqui filium de Virgine nasciturū, & mortē subiturū, ac tādē ab inferis suscitadū. Inquit ergo ei Pater, accelera fili, spolia detrahe, cito prædare, i. nō patiaris amplius neq; sustineas Diabolum regnare, nec fortem hunc armatum diutius, quæ possidet, in pace retinere, sed vniuersa eius arma, in quibus confidit, velis auferre, & spolia distribuere: Sed hic dubitatur. Si Christus suo sanguine redemit nos, cur bellator, prædo, et spoliatorum detractor nuncupatur in hoc loco. Dñt, aliqui eum fuisse suo sanguine humani generis redemptorē, habitare relatione ad Deum patrē, dñ autem fuisse bellator hnta relatione ad ipsum Demonem. vide Dried. in tractatu de redēptione generis humani.

Postea quàm præceperat Deus, & declarauerat, quid in eo libro grandi, & nouo, stilo hominis scribi debuisset, præcipit nunc iuxta tex. 70. Interpretum eidem Prophetæ, vt faciūt sibi testes fideles homines, quos, & nominatim explicat, videlicet Vriam Sacerdotem, & Zacchariam filium Baracchiæ. Sic enim habet tex. Testes mihi fac fideles homines. At vulgatus non tribuit hæc verba Deo, sed vult ipsummet Prophetam absq; alio iussu prænomina tos testes sibi asciuisse. Verum hoc parum refert. Constat enim ipsum Prophetæ, nihil ex se ipso, sed solo ductu, & magisterio Spiritus sancti efficere: & hæc dictare. Et sic habetur in tex. nostro. *Et adhibui mihi testes fideles Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Baracchiæ.*

Tex. 2.

A Verum super his verbis, ne vllus dubitationi locus relinquatur, nōnulla sūt sigillatim consideranda. Primum; cuius rei voluit Deus eiusmodi testes adhiberi: deinde, cur oportuit ad eam rem comprobendam testes adhiberi, cum Deus qui est via, veritas, et vita, nullis indigeat testibus, sed suum ipsius verbum, sit quàm maximè satis, cum nec fallere possit, nec mentiri. Præterea, cur duos voluit esse testes, & non plures, & eos quidem probos, & fideles. Postremò quæritur, cur hos tantum videlicet Vriam, & Zachariam voluit expresse vocari, & non alios?

B Ad primum dubium, quo quæritur. Cuius nam rei testes debuerint esse. Dicunt aliqui, eos debere esse testes quemadmodum Deus per hunc Prophetam denuntiatur Iudæis destructionem, & euerionē Regni Samariæ pariter, & Syriæ, nec non, & ipsius Iudææ, cum omnes eadem ferè pice fuerint inquinati, & eodem sanè morbo cuncti laborarint. Alij volunt, istos testes aduocatos futuros testes partus Virginei iam dudum prædicti, & prænuntiati ab eodem Propheta. Sed quæso, quid prohibet, vt dicamus, eos fuisse adductos in testimonium vtriusq; Vaticinij? Ad aliud quæsitum. D. Chryso. respōdet, & inquit. Ne quis fortè parum credulus existimaret, quæ à Propheta dicuntur, non iussu Dñi, & Spiritus sancti afflatu, sed à se ipso fore prædicta, & conficta, propterea voluit esse testes viuos, qui dum hæc scriberentur, & quo tempore fuerint scripta, & pronuntiata, veluti testes oculati omnia assererent, & confirmarent, quo faciliè eorum, qui audent imprudenter loqui, obturarentur. Cui sententiæ pleriq; Veteres, & Moderni videntur acquiescere. Sed quoniam res est cōtrouersa. vt paulo post videbimus, propterea dicendū, voluisse Prophetam adhibere testes sui Vaticinij ad corroborationem ipsius, quādoquidem multa prædicebant Prophetæ, quibus Iudæi non solum nullā eis fidem adhibebant, verum sapissimè eos deridebant, ut est videre apud hunc eundem Prophetam, & apud Hieremiam. Voluit ergo Deus, vt quædā magna

C **D** **E**

Chryso. som.

Duo testes ab Esaiæ vocati Cur illa.

magna vaticinia eximij quibusdam Prophetis reuelata, innotescerent, & iam Sacerdotibus, & Sacræ legis doctoribus, Vitæ, Sanctitate, ac doctrinæ insignibus omnique exceptione maioribus, vt Iudæi horum opinione, & fama permou, maioribus vaticinijs fidem præberent, aut saltem, non pertinaciter obstitissent. Ad tertium dubiū propositum videlicet, cur duos, & non plures, facilis est responsio, quia in ore duorum, vel trium stat omne verbum, sed præcipue duo hac adducuntur propter legem, & Prophetas, nam testimonia quidem legis, & Prophetarum abunde sufficiunt ad comprobendam veritatem, ac doctrinam de Christo nobis traditam, voluit et duos testes pp duo testamenta, vel pp duos populos, qui sunt accepturi, & cōfessuri Xpm. Dñm. Deinde voluit Deus huiusmodi testes, quos adhiberi iussit fore fideles. Ratio est, quoniam oportebat eos intelligere, & apprehendere veritatem eorū, quæ prædicebantur. At nisi fuerint, fideles non intelligent iuxta id, quod supra dictum est. Nisi credideritis, nō intelligetis: Deinde necessarium erat, eos esse fideles, id est firmos & constantes, nec à veritate vnquam deuiaturos, quod est proprium, & peculiare donum ipsius fidelitatis, & constantiæ. Non ergo incongrue, & præter rem voluit Deus adhiberi testes fideles. Non euro autem cuius, vel cui dicatur esse testes, an Dei an ipsius Prophetæ: potest. n. dici vtrunq; & quod sint testes Dei, & sint testes ipsius Isaiæ Prophetæ, qm Deus loquitur per Prophetam, & Prophetam, non nisi spiritu Dei afflatus loquitur, & vaticinatur. Ad dubium vltimo loco positum, iam diximus, quod Deus iubet vocari hos duos, vz; Vriam Sacerdotem, & Zacchariam Prophetam, filiū Baracchiæ, & non alios, sed quomobrem? Nihil profecto fateor me posse, aliud respōdere, nisi qd sic visum est spiritui Sancto, & ipsi Prophete. Verū si liceat quicquā aliud ex hoīs ingenio depromptū in medium asserre, dicemus vnā cū alijs, quorū vestigia sequi haud quaquā dedignamur, quin potius summa cū reuerentiā amplectimur, & deosculamur;

A **B** **C** **D** **E**

dicemus inq; quod p Vriā sacerdotem designatur ipsa lex, qñquidē Vriā interpretatur lux, vel illuminatio, & ipsa lex, seu cognitio, & doctrina legis interpretatur lux: lux ita illud psal. Præceptum Dñi lucidū illuminās oculos. Et prou. 6. Mādatū lucerna est; & lex lux. Adeo qd p Vriā Sacerdotē intelligēdū est testimonium ex lege desumptū ad probandam veritatē Mesiæ. Zaccharias aut; quē interpretantur Memoria Dñi, qui, videlicet, semp in mente gerit Dei imaginem, & die, ac nocte meditatur in lege Dñi; & vocatur filius Baracchiæ, quā nomē .s. Barachias interpretatur Benedictus à Dño, vel filius bñdictionis Dñi. Vocatur ergo hi duo testes ad testificandū de aduentu Mesiæ, & de destructione Regni Satanæ scz. Vriæ, & Zaccharias filius Baracchiæ, hoc est lex, & Prophetæ, aut quicumq; fuerit illustratus à Dño, & qui perpetuo meditatur in lege sua, & benedictus erit à Dño. Aut dicas magis ad lram, quod vocauit ipsos duos, in quibus, & p quos voluit intelligere oēs, tum Sacerdotes, ac legis doctores tū, et Prophetas per eam figurā, quæ ex vno plures, vel oēs intelliguntur, quæ est intelligere totum pro parte, quemadmodū et dixit Virgilius. Crimine ab vno disce oēs, quod si quis nolit approbare has expōnes iuxta sensū allegoricū, vel moralē maximè laborabit in soluēdis, ac diluēdis difficultatibus, qd hic occurrūt. Nā si volumus opinionē sequi, eorū qui volunt hos testes Vriā, & Zacchariam verè, & realī fuisse duos homines ab eo in testimonium, & corroborationē sui raticinij vocatos, & nō sū allegoriam siue sū quamdā collationē seu similitudinē accipi debere, in maximas angustias. ac difficultates incidemus. Primo. n. dubitatur de Vriā, quis nā fuerit iste, qui in teste adhibet ab ipso Esaiā. Nō. n. dici pot, qd aliqui dñt eū fuisse, illū Vriā Sacerdotē, qd ad Imperiū Regis Achaz erexit altare in templo dñi instar illius qd viderat ipse Rex in damasco, qm hic erat Idolatra, vir improbus, & male fidei, & ob id non poterat esse bonus testis. Nec valet eorū defensio, qui dñt, tamen si fuisset Idolatra, nihl minus poterat esse verus ac fidus

fidus testis eorum, quæ prædicta erant adde quòd ab infidelitate respuerat: at hoc nullibi apparet. Testes enim debet esse constantes, in corrupti, & vitæ integritate conspicui, iuxta illud, integer vitæ sceleris; purus. Si verò per Vriam intelligant prophetam illum probum, & sanctum, de quo legitur apud, Hieremiam cap. 26. non potuit esse testis eorum, quæ prædicta erant per Esaiam, quia longo post tempore fuit ad Esaiam. De Zacharia itidem non video quis verè, & realiter potuerit eo nomine dici, quin quidem potuerit esse testis eorum quæ vaticinatus est Esaias; quia nullus eorum de quibus scripturæ loquuntur (præter vnum) potuit esse testis illius. Nam; libro secundo paralip. cap. 24. Fit mentio de Zacharia filio Ioiade summo Sacerdote qui fuit Insu Regis Ioas in atrio domini lapidibus interfectus, de quò etiam fit mentio eodem libro cap. 26. at iste cum primis non fuit filius Barachia, sed filius Ioiade vt dictum est, & secundum alios filius Iebrechia, vt refert Isidorus clarus, & præcessit Esaiam annis plus minus nonaginta. Fuit alius Zacharias filius Ieroboam Regis Israelitarum, qui fuit occisus à Sellum filio Iabes, viro seditioso in conspectu ferè omnium, vt patet 4. Regum cap: 17. Neq; hic potuit esse testis Esaiæ prophetæ quandoquidem annos octuaginta sex fuit ante ipsum; Et præterea non legitur hunc fuisse Prophetam. Legitur de Alio Zacharia, qui inter duodecim prophetas recensetur qui quamuis, hoc loco dicitur filius Barachia, verum quia non legitur fuisse occisus inter templum, & altare, vt refert Christus apud Matheum 23. non existimatur fore adductus in testem ab Esaiâ, præterquam quod legitur, fuisse post ipsum per annos ducentos sexaginta. Alius extat Zacharias Hæbreus sacerdos, & propheta pater Ioannis Baptistæ, de quo legitur apud Lucam cap. 1. qui cum non fuerit filius Barachia, neq; etiam tempore Esaiæ, sed septingentos nonaginta duos annos post ipsum, nulla ratione videtur potuisse adhiberi in testem ipsi Esaiæ Prophetæ, licet pleriq; viri gra-

ues, & summæ auctoritatis secus opinentur. Postremo legitur quidam alius Zacharias Hæbraus extitisse filius Baruch, vir probus, & illustris, qui & ipse fuit à seditiosis in medio templi occisus à coluue, & in fami secta Zelorum vel Zelotarum (Vt refert Iosephus libro quinto de bello Iudaico cap. 1.) Et citra omnem controuersiam, & communi omnium sensu, minime omnium potuit iste adhiberi testis ab Esaiâ, cum fuerit post passionem Christi quadragésimo anno vel circa. Quare non videtur Ex his, qui Vrias nuncupantur; quorum scriptura meminit neq; item vllus ex his qui Zacharias appellantur potuisse adduci in testem ab ipso Propheta. Quid ergo dicendum? nunquid scripturæ mendaces, nunquid Esaias propheta protulit hoc in loco quod ex scripturis probari non potest? minime quidem omnium; Sed dicendum iuxta sententiam. D. Chrysostomi, & aliorum, quòd iste Vrias, pariter & Zacharias propheta, quos Esaias ipse sibi adhibuisset fatetur in testes fuerunt penes tempora ipsius; Vrias quidem sacerdos. cap. 16. aut forte quisquam alius cuius ego non memini me legitisse: de Zacharia autem propheta hic adducto in testem, magna est controuersia inter Auctores, & expositores sacrarum literarum. Diuus enim Hieronymus vnâ cū plerisq; alijs qui sequuti sunt eum, opinatur hunc Zachariam de quo loquitur hic propheta, eum esse de quo scribitur secundo libro paralip. cap. 24. lib. 2. para. & 26. qui secundum ipsum dictus est filius Barachia non secundum rei veritatem vel propriam nominis appellationem, sed iuxta nominis interpretationem, quoniam Barachias interpretatur Benedictus à Domino: Cum autem hic Zacharias de quo nunc loquimur, fuerit vir Sanctus, & verè benedictus à domino aut verius dicamus, Ioiada, cuius dicebatur prædictus Zacharias esse filius, fuisse summum Sacerdotem, & summopere gratum ipsi Deo, idcirco appellatum esse Barachia. Hæc D. Hieronymi sententia quamuis ob examiam huius viri auctoritatem à plerisq;

risq; vt diximus, approbetur, mihi tamen omnium minimo, neq; aliqua ex parte digno, vt possim ac debeam huius sanctissimi, & præcipui viri ac doctoris Ecclesiæ sententiam reprobare, ductus tamen sola conscientia puritate, vel integritate, non video cur, & quomodo expressa verba Domini Saluatoris, & ipsius Esaiæ hoc in loco possint variari, & in alium sensum adduci, & præterea hic Zacharias de quo loquitur fuit longe ante ipsum Esaiam, (vt diximus) quidam alij dixerunt hunc Zachariam, de quo loquitur hic Propheta, eum fuisse quem diximus patrem. D. Ioannis Baptistæ quam sententiam pleriq; tum veteres tum moderni sunt sequuti, & præsertim nostra hac etate Dominus Cæsar Baronius in suo Martyrologio, & in ecclesiasticis Annalibus Tomo primo quem ego reuera ob eius singularem eruditionem, & præcipuas animi dotes mirum in modum veneror, & obseruo; veruntamen neq; huic opinioni ob eandem rationem possum adherere, quandoquidem neq; iste Zacharias dictus est vnquam filius Barachia, Neq; etiam fuit quòd tempore vaticinatus est Esaias, quod autem vterq; istorum, de quibus sumus loqui pro patrijs legibus, & pro Dei gloria, & corrigendis Iudæorum moribus in atrio domini aut pœnes templum, & altare, aut inter vtrunq; fuerint occisi nihil refert quoniam non tollitur inde præcipue difficultas cum neuter illorum fuerit filius Barachia vt hoc in loco refert ipse Esaias, propterea consideratis difficultatibus hinc inde emergentibus, bona aliter sententiam venia, & salua eorum pace in hanc sententiam deuenio; vt sentiam Zachariam illum quem Esaias adhibuit sibi testem, fore eum qui inter duodecim prophetas minores vterdecimum locum est sortitus. Huius autem sententiæ testimonium habeo ceteris longe maius, quia scilicet ipse de se ipso loquans, dicit se esse filium Barachia filij Addo Prophetam. Quid clarius? quid expressius? volumus hæc expectere? hæc enim quam præfero sententiam habet præceteris longè maius te-

stimonium; & hic idem Zacharias est de quò loquebatur Saluator noster apud Math: cap: 23. & cuius causa minabatur Iudæis, & prædicebat, luper eos venturum omnem sanguinem iustum, qui effusus est super terram à sanguine Abél iusti vsq; ad Sanguinem Zacharie filij Barachia quem occiderunt inter templum, & altare. Sed video; Quosdam mihi protinus obiecturos tum quia non constat hunc Zachariam fuisse occisum inter templum, & altare cum eo tempore templum iam olim dirutum nondum esset instauratum; tum etiam quia prædictus Zacharias fuit multo post tempore quam fuerit Esaias. Ad has obiectiones facile est respondere. Dicimus enim ad primam, quòd licet templum nondum eo tempore fuisset plene instauratum, tamen vt patet ex Esdra Cap: 3. licet templum nondum fuisset perfectum, & plene instauratum, tamen iam inceperat instaurari, & tanta erat instauratio iam inchoata, vt quæ tunc erant resarcita, templi, & altaris nomine, possent iure vocari, vt rectè demonstrat quidam modernus interpres mei amantissimus.

Ad aliam obiectionem dicere possumus eo loci loqui Deum aut propheta tam vice, & spiritu Dei, Vnde cum dixit Deus ad Esaiam, fac mihi duos testes fideles, immisit in mentem ipsius propheta vt sibi adhiberet in testem tam qui eum præcessit, quam qui post eum erat futurus, cum omnia sint presentia ipsi Deo, & vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt. Si autem quæras, cur voluit Deus per prophetam eligi hos duos testes videlicet Vriam, & Zachariam? dicas id factum vt per hos duos intelligamus legem, & prophetas, & quæcunq; de Christo Rege, & Messia continentur in lege, & prophetis iuxta præceptum Saluatoris. Ioan: quinto Scrutamini scripturas, quæ testimonium perhibent de me, & in quibus vos putatis vitam habere, & alibi. Necessè est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moyssi prophetis, & psalmis de me: & possumus etiam per hos duos

hic adductos, intelligere quoscunq; sacre legis doctores, & prophetas per figuram Synedochen, vbi per partem intelligitur totum, sicut etiam legitur dum voluit Dominus noster sue maiestatis gloriam, suis discipulis patefacere, & in monte coram illis transfigurari, insit illic Moysem, & Eliam cum eo loquentes apparere, quorum alter haud dubie referebat ipsa legem cuius ille fuerat eximus promulgator, reliquus verò videlicet. **Elias maximus prophetarum.** Nec exiames absque ratione dominum prædixisse ruinam, & desolationem Iudeorum propter effusum sanguinem ipsius Abel, & ipsius Zacharie quoniam constat omnibus Abel vel Abalem fuisse primum iustum inter homines occisum, & hunc Zachariam de quo loquimur fuisse quasi postremum inter omnes prophetas. Quod si aliquid forte nostra hæc opinio parum ardeat, quia Zacharias iste non fuit sub temporibus vel per tempora Esaiæ: quoniam. **D. Cyrillus videtur sentire vna cum .D. Chrysostomo** testes illos ab Esaiâ adductos fuisse illi contemporaneos, asseremus aliam solutionem sumptam ex. **D. Thoma** super hunc locum; dicit enim ipse quòd Zacharias adductus intertestem ab Esaiâ. **Propheta** non est filius Ioiade, neque est ullus ex duodecim prophetis, multo minus qui fuit Pater Ioannis Baptistæ sed quidam alius exprogenie illius qui dicebatur filius Barachie quem diximus esse filium Ioiade. Sed nec euasio hæc salua reuerentia tanti Doct. quietat intellectum. Quod autem Cyrillus ita senserit, patet ex eius verbis super hunc locum. id. quòd eo tempore quo sermo de his rebus habebatur à Deo ad Esaiam, **Vrias propheta,** & Zacharias Sacerdos, & legis doctor aderant; & **D. Chrysostomus**, testes inquit adducti quo tempore scriptæ sunt literæ, ob id adesse debebant, ut si quam patiantur calumniam, perspicui fiant, & possint obrurare os ijs qui sic loquuntur; sic ergo iuxta sententiam

A horum uirorum qui scientia, doctrina ac sanctitate quam maximè præditi fuere dicendum est scilicet hos duos testes adductos ab Esaias, fuisse presentes aut contemporaneos ipsi Esaiæ prophete: quidam alij ut audistis, secus opinantur. Ego autem in hac difficultate nolo proteruire, sed efficere quod monet. **D. Augustinus** 8. super Gen: cap. 5. ubi d. melius est dubitare de occultis. **B** quam ligare de incertis; sed præter ea que diximus nolo præterire opinionem quorundam, qui per **Vriam, Zachariam, & Barachiam** hoc loco nominatos ab Esaiâ, nihil horum cum proprie intelligere, vel iuxta proprium significatum ipsarum uocum, sed symbolice tantum iutelligi, cuius opinionis uidetur esse etiam. **D. Hieronymus**, ut scilicet per **Vriam** intelligamus eos qui sunt, illustrati à Deo: per **Zachariam** eos qui sunt memores ipsius Dei, & per **Barachiam** qui sunt benedicti à Deo, quòd intelligamus testes & prædicatores inferiorum, Dei oportere homines esse diuinæ legis doctores, integritate uitæ præfulgentes, & moribus in corruptos; & quamquam nos approbemus hanc sententiam secundum allegoriam, non rejicimus tamen eam quam nos adducimus iuxta sensum literalem.

Sed prosequamur textum. *Et accessit ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me. Voca nomen eius. Accellera. Spolia detrahe festina prædari. Quia antequam sciat Puer vocare patrem suum, & matrem suam auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samaria coram Rege Assyriorum.*

Ego non possum adduci, ut credam per prophetissam hoc loco intelligi debere uxorem Esaiæ, sed neque etiam Spiritum Sanctum, multo minus ego possum existimare, nomen filij, qui nasciturus est ex prophetissa, posse attribui uni ex filijs Esaiæ; quòd certe maximè

Beata virgo Maria Prophetissa.

nime consonans est prioribus dictis, **A** quando nulla ratione admittimus, ut per Prophetissam intelligatur vxor Esaiæ. Dicimus ergo per prophetissam intelligi Beatam Virginem Mariam que verè poterat dici prophetissa, cum & de se ipsa prophetauerit, & de alijs, ut ex eius cantico manifestum est. Ipsa enim prædixit quòd futurum erar, & re ipsa euenisse dicimus, & fatemur. De ipsa quidem, cum cecinit, Beatam me dicent omnes generationes. De alijs verò subdidit. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles, quo circa iure optimo Prophetissa dici debuit: quando, & in ea dominus, & spiritus omnium Prophetarum consedit. Et præterea consequens est, ut mente conceperit, quem iam carne peperit. Quòd in super de alio puero quam de Christo Iesu Dei filio, tam præclara mentio fiat, & tot magnificis titulis præter ipsum decoretur, vix possum credere, quando quidem solus ipse fuit verus prædo ipsius inferni, & fortiter ac viriliter non furtim ac petulanter, & in solenter, sed iuste detraxit spoliaathanæ. At si quis velit contendere eiusmodi titulos posse tribui filio Esaiæ quemadmodum vni suorum filiorum, qui vocabatur Seareiasub tributum erat, quòd reliquæ salua fient, poterit aliquo modo concedi sed non satis ad rem. Cum autem dicit Propheta se accessisse ad Prophetissam, quæ concepit, & peperit filium, nulli dubium, Prophetam hoc loco spiritu Dei afflatum gessisse personam Spiritus sancti, aut etiam Angeli Gabrielis; quorum quisque legitur accessisse ad Beatam Virginem, quam verè diximus prophetissam extitisse. Angelus enim Gabriel accessit ad eam prænuncians ipsam filium Dei parituram, & Spiritus sanctus itidem accessit ad eam, & superuenit, & virtus altissimi obrumbarit ei, & mox illa concepit, & præfinito tempore peperit, cuius filius ore prophetico fuit nuncupatus velox prædator, & spoliator ut non immerito hic Propheta fuerit dictus alius Evangelista: nec mireris quæ dicta

A sunt à propheta tribui Deo vel Angelo, & e contra, quoniam, ut inquit **Aug. 9. de Trin: cap 11.** Cum propheta loquitur perinde est ac si Deus, vel Angelus loquatur. Iste igitur puer erit vsq; adeo celer, & velox, quòd antequam sciat vocare patrem suum, & matrem suam, auferet fortitudinem Damasci, quæ consistebat in diuitijs; & præsertim in auro; auferet etiam spolia Samariæ, hoc est Idolatriam quæ maximè vigeat in illo populo ut d. **Augustinus ser. 32. de temp: Quòd autem** iste puer dicatur adeo velox, &c. potest **32.** intelligi duobus modis, primum quod his nominibus designentur effectus futuri virtute, & potentia ipsius, ut velox spoliatio, & depredatio inferni, quod certè futurum est antequam sciat Puer iste scientia experimentalis, & acquisita vocare Patrem, & Matrem, quia multi per fidem in ipsum venturum, & in hie nominis eius in loco saluatoris consistent, & de sua felicitate securi erunt, & quam primum fuit in lucem editus, & Verbum caro factum, omnis pota Satanæ, & cultus Idolorum minui cepit, & aboleri: id quod Vniuerso Orbi palam factum est, quando Magi ab Oriente venerunt Ierosolimam Puerum illum adoraturi, & in canabalis iam tum vagerinti varia munera oblaturi. **Alio:** exponitur quòd, scilicet, ista velox expoliatio, aut depredatio velit designare Aduentum ipsius, qui erit maximè velox, & inopinatus, cuius velocitas explicatur per illam particulam, quæ ponitur in textu septuaginta interpretatum, videlicet adest. n. quibus Verbis vult innuere Propheta secundum istos interpretes, quòd videlicet Christus adest; & quòd quam primum Spiritus sanctus accessit ad Prophetissam, ipsa concepit, & peperit iuxta ill, quòd scriptum est **Luc. 1. p.** apud Lucam. Spiritus sanctus superuenit in te, & Virtus Altissimi obrumbrabit tibi. Præterea cum dicitur in text: Accessit ad Prophetissam, quidam (ut diximus) volunt Verba illa esse Spiritus sancti, & non ipsius Prophetæ: & hoc modo loquendi voluisse loqui Prophetam, qui est stilus hominis,

nis, idest modus, quo loquuntur homines, cum de aliquo coniugio, ac concubitu verba faciunt; dicimus enim quod vir accedit ad Mulierem, dum vult illam suo tempore concepturam, & parituram, sic dicitur de Spiritu sancto respectu Virginis immaculatæ.

Nec tibi videatur durum, aut infolens, quod huiusmodi Verba de Christo domino Iesu proloquamur, & de eodicta fateamur quoniam (vt inquit Rubertus Abbas) quicquid nos loquimur in scripturis & tractamus, nihil debemus respicere, & referre nisi Christum Iesum, & quicquid aliud senserimus maiestati Sacrosanctæ Scripturæ maxime detrahemus; nihil enim (dicebat Apostolus) arbitramur nos scire nisi Christum Iesum, Sed ex prædictis posset aliquis non immerito dubitare, cur scilicet fuit necesse hoc aliud nomen imponi huic puero ex Virgine nascituro, videlicet velox spoliator, & festinus deprædator cum in præcedenti capitulo fuerit iussus Esaias, & cuiquam alij præter ipsum, vt vocarent nomen eius Emanuel? & præterea cur hoc nomen durum, asperum, & horrendum, videlicet spoliator, detractor, & deprædator imponitur huic puero.

Primum quidem nullam debet afferre dubietatem, quandoquidem habita ratione multorum effectuum, & operationum, quæ ab ipso Dei filio, tanquã omnium rerum artifice, & conditore pro ratione temporum, & personarum, emanant, diuersis nominibus nuncupetur, immò ratione qua Deus, est infinitorum nominum. Dicitur ergo Emanuel, quia cum sit Deus verus in sui natura in se ipso existens, factus homo nostramque naturam assumens dictus est Emanuel, hoc est, nobiscum Deus. At cum iam factus homo cum Sathana congressus, vt potè, multo fortior illo, eum vicisset, & spolia, atque arma ei detraxisset, & spolia distribuisset iure optimo debuit hoc nomen fortiori videlicet velox spoliator, & festinus deprædator, & hac ratione, patet solutio ad secundum postulatam. Nemo ergò admiretur, & exhorrescat, tam asperum, & horribile nomen Saluato-

ri nostro, cuius misericordia superexaltat iudicium tribuatur; Est enim procul dubio mitis, & suavis omnibus inuocantibus eum, & præstabilis super malitia; sed his, qui sunt peruicaces, increduli, & obstinato animo est seuerus, asper & terribilis, iuxta illud psal. Tu terribilis es, & quis resistet tibi? ex tunc ira tua. Cum autem Sathan, & Satellites eius continue oppugnent filios eius, & omnem moueant lapidem, quò ab eius fide, & obedientia recedant, & alienentur, Deus tunc maxime illi obsistit, & eius vires, & arma detrahere, & spoliare contendit, habita itaque ratione variæ, multæ ac diuersæ conditionis & operationis ipsius Dei, ob varias, ac diuersas necessitates, & opitulationes suarum creaturarum varia, & diuersa nomina sortiaturo oportet Sed dices, quomodo fuit tam celeriter facta ista prædatio, & spoliatorum detractio, cum tot secula præterierint, ex quo fuerunt hæc prædicta vsque ad Christi aduentum, quo talia contigisse dicimus; Respondeatur, tunc reuera aliquid, celeriter efficitur, quando oportuno, & conuenienti tempore peragitur. Tunc enim dicimus lentè festinari, at cum præpostere, & citra temporis opportunitatem aliquid efficitur, res non benè geritur, & noxia est huiusmodi celeritas. Deus autem, qui dux sapientiæ est, & ipsam sapientiam per essentiam, ad congressum cum Sathana inuendum, & ad eius spolia detrahenda, hostemque humani generis conculcandum, & subijciendum, & foras omnino eijciendum, non ita festinauit, vt tempus oportuno anteuerteret, neque rursus ita lentus fuit, vt temporis præteriret congruitatem, sed cum venit plenitudo temporis misit Deus filium suum in mundum, vt nos ab eius potestate liberaret. Et profecto hunc in modum agit nobiscum clementissimus Deus. Expectat enim nos per longum tempus, vt respiscamus, & recedamus à peccatis, atque ad eum conuertamur; Cum autem viderit nos pertinaciter in peccatis persistere, & indurescere, comminationes, ac terrores negligere, & parui fa-

psal. 75.

Christi Dei filius multum & variis nominibus nisi ab re nuncupatur.

psal. 6.

Tex. 4.

tere, nullisque; adhortationibus commoueri, velociter, & insperato nos aggredditur, spolia detrahit, & omnia deprædatur, subtrahit in primis gratiam suam, deinde aufert opes, honores, præsidia, atque dignitates, & quæcunque; suppeterant præsidia, et usque ad eoceleriter agit, vt cum iudicij tempus aduenerit, nulla nobis facultas adsit, qua consulere, auxilia expetere, & refugium vllum habere possimus, vt congrue fuerit impræcatus Regius Propheta aduersus inimicos suos, dum ait Erubescant, & conturbentur vehementer omnes inimici mei, conuertantur, & erubescant valde velociter. Sed forte quis mirabitur, quòd plenumque nos Deus punit, & flagellat per manus hominum impiorum, qui sunt feces, et extremita vniuersi orbis, quemadmodum in præsentia negotio quòd tractamus, legimus ipsum Deum, visitasse populum suum multisque flagellis, & calamitatibus attriuisse per Syros, & Assyrios, aliaque exteras, et feras nationes ipsi Deo maxime infensas, et exosas, vt potè idolorum cultrices, et cunctis improbitatibus, et nequitijs, re fertas. veruntamen nihil est, quòd mirari debeamus, iudicia enim Dei abissus multa: & præterea idem ipse Deus sic se facturum protestatur dum ait Vindicabo me de inimicis meis, cum inimicis meis, non deest autem, et contra eos extendere manum suam, et exercere iustitiam, vt de maxima clade Assyriorum, et aliarum nationum, de quibus multa nobis exempla sacrae literæ suppeditant, manifestum est.

Et adiecit Dominus loqui ad me adhuc dicens. Pro eo, quòd abiicit populus iste, aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ. Propter hoc Ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis, fortes & multas Regem Assyriorum, & omnem gloriam eius: & ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius, & ibit per Iudam inundans, & transiens vsque ad collium veniet, Et erit extensio alarum eius, implens latitudinem terræ tuæ, o, Emanuel &c.

Præsentis verborum contextus, quo

ad externum literæ sensum planus est, et facilis, quamuis sit totus metaphoricus. Proponit hic Propheta discrimen inter duo genera aquarum, aut potius inter duos diuersos situs, quibus aquæ constitutæ sunt. Vnus enim est locus ille, et situs, vbi existunt aquæ Siloe, alius situs est, et locus, in quo fluunt aquæ fluminis cuiusdam per regiones Assyriorum. Differentia est, quòd aquæ Siloe vadunt leniter, et cum silentio, aquæ autem fluminis Assyriorum sunt multæ, et fortes, et magno cum imperu diffluent. Dicit ergo Deus, necesse est, quòd irascatur aduersus populum decem tribuum, quoniam abiicit aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, et assumpsit, hoc est adhesit magis Rasin Regi Syriæ, et filio Romeliæ, Regi Samariæ: per aquas, quæ vadunt cum silentio iuxta metaphoram intelligendi sunt illi Principes, et Rectores terrarum, qui ad vindictam, et punitionem malorum non statim profiliunt, sed magna cum patientia, et longanimitate sustinent, et expectant ad pœnitentiam, quòd si post diuturnum tempus non respuerint grauitur admodum et vehementer aduersus eos commouentur, de quibus dici solet, quæ læsa patientia vertitur in furorem, contra verò per aquas fluminis fortes, et multas, intelliguntur, et designantur hi, qui in delictis, et erroribus vindicandis magno cum imperu, et furore procedunt nullam humanitatis, et pietatis speciem præferentes, hunc immodum agit aliquando nobiscum Deus vt paulo ante diximus, cum videlicet in peccatis nimium obdurescimus; Quam vindictæ formulam, et rationem animo perpendens Regius Propheta præcabatur Dominum dicens. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Qui ergò abijciunt aquas quæ vadunt cum silentio iusto Dei iudicio coguntur sustinere aquas fluminis fortes, et multas, hoc est grauissima supplicia, et irreparabile damnum. Hoc est, quòd dicit Propheta in his verbis. Propter hoc, quia videlicet populus iste abiicit aquas Siloe, Ecce Domi-

Qualis sit ista aqua, & vbi sit. vi. hoc loco D. Hierony.

psal. 6.

nus adducet super eos aquas fluminis fortes, multas, Regem Assyriorum, & omnem gloriam, robur, et potentiam eius, et tamquam fluuius inundans occupabit omnia loca Syriæ scilicet et Samariæ. Et non solum in his regionibus verum etiam per Iudam, idest per Regem duarum tribuum ibit inundans, et transiens, ac ultra progrediens vsq; ad collum ueniet, vsq; ad supremam, et maximam Cinitatem, ita ut parum abfuerit, quin, et ipsa submergeretur, i. tota penitus euerteretur. Et erit extensio aliarum eius, idest potentia, et multitudo sui exercitus, quod implebit latitudinem terræ tuæ, quamuis sit ualde ampla, et spatiosa, o, Emanuel, idest nistū d. elementissime Deus prestō adsis, et dextera manus tue confringas inimicos.

Hierem. 47. Hoc idem habes à Hieremia. 47. cap. cum dicit. Ecce aque descendunt ab Aquilone et erunt quasi torrens inundans, et operient terram, et plenitudinem eius et c. Sed dubium est; contra quos inuehit hic Propheta num contra duas Tribus, uel contra decem? D. Hieronymus asserit quod primò inuehit cōtra decem Tribus. ut quæ relicto cultu ueri Dei, uoluerunt adherere Rasin, et filio Romeliæ qui erāt Reges impij, et Idolorum cultores. Alij dicunt, quod inuehit contra duas tribus, uidelicet Tribum Iuda, et Tribum Beniamin Sed nō uideo quomodo istæ duæ Tribus assumpserint magis Rasin, et filium Romeliæ, cū hi duo Reges fuerint maximè infensillius duabus Tribubus. Nisi dicas, (ut istimer dicunt) q̄ aliqui ex illis duabus Tribubus adhæserant istis duobus Regibus, et sic tollitur difficultas; sed denominatio debet fieri à nobilior; et principaliori parte. Dicam⁹ ergò Esaiã cōtra uniuersas illas Tribus inuehere sed prius cōtra decē, deinde cōtra duas. Contra decē quidem, p̄pea, q̄ relicto Regno, et populo Dei, et quodāmodo fastidio habētes ipsum Deū adhæserūt, et fœdus inierūt cum Regibus Idololatriæ, et apostatis, et uerri Dei osoribus. Alij uerò quia timore p̄culsi illorū duorū Regū, et Dei auxilio parū fides adhæserūt et ipsi, et fœdus

A iniere cū Regibus itidē Idololatriæ, et infidelibus idcirco eos. Esaias imperit, et hoc facile apparet ex his uerbis, Quod attinet ad aquas Siloe, quæ uadunt cū filētio iam diximus p̄ huiusmodi aquas Syloe iuxta sēsūm allegoricū possumus intelligere Regnū, ac dominiū Xpi Saluatoris nostri; qui quidem sine strepitu, et clamore, et magna cū patientia sustinet nos, et reuocat ad semitā, de qua rōne regnādi hic idē Propheeta cap. 42. loquitur dicēs. Nō clamabit, neq; accipiet, personā, nec audietur uox eius foris. Nec mireris quod per aquas Syloe intelligamus Regnū Christi, quoniam Syloe interpretatur missus, quod nomen uerè quidem, et proprie conuenit Saluatori nostro, qui dicitur, et fuit missus à Patre in hunc Mūdum p̄ nos, et propter salutem n̄sam.

Qui uerò abiiciūt aquas Siloe, hoc est, recedūt à Regno Christi, et illud parui pendunt, in manus Assyrierū, hoc est, ipsius Sathanæ, et suorū satellitum recidere sunt coacti, et hoc iusto Dei iudicio; quāquidē reuētes subire iugū Xpi, quod suauē est, s̄uissimō tyranno subijciant oportet. Et profectō in multis Urbibus, ac locis uidere est quādoque. aliquos fastidio habentes qui pacificè, leniter, et modestè gubernāt, expertiri tādē Deo permitte uiros tirutruces, et inhumanos, et in potestate, et seruitutem, eorum qui sunt ualdè intrastabiles, et immodesti, quiq; sine ulla pietate, misericordia erga subditos, redigantur: id quod frequenter vsu venire nullus est, qui dubitet, & existimo quidem Esaiam hoc loco præuidisse quod futurum erat in populum Iudæorum, dum Romanis potius, quàm Christo Domino subijci contendebant cum dicebant. Non habemus Regem nisi Cēsarē, & Pilato cōminabantur dicentes. Si hunc

E dimittis, non es amicus Cēsaris. *Ioan. 19.* Sed quid innuere uolebat ipse Propheta cū spū uersus ad Xpm exclamata dicens, O, Emanuel, tanta erit copia aquarum inundantium, quod implebunt latitudinem Terræ tuæ, idest tanta erit copia, & multitudo hominum, qui ad tuam destructionem, & vastationem conuenient, quod latitudinem

A dinē Terræ tuæ. i. uniuersam Regionē tibi iam olim deditam, & deuinctam occupabunt, nulla crit pars totius terræ latitudinis, quæ sit immunis, & libera ab Assyrijs. At hic uidere oportet numquid illa exclamatio sit precātis, aut dolentis. Dicunt aliqui uelut etiam nos retigimus quod exclamando uocat ipsum Christum, ut ostendat sui iuris esse peculiarem curam gerere illius terræ, quàm præ aliis selectam populo suo concedidit; & in qua ipse est nasciturus, & multa miracula, & prodigia facturus, denique ipsam mortem subiturus. Q. d. d. Emanuel nisi tu uelociter manū admoueas, ista inundatio replebit latitudinem terræ tuæ hoc est tota Iudæa destructur. Alii uolunt hanc exclamationem non nisi cū maximi doloris participatione profectam.

Non enim poterat non uehementer tristari piissimus iste uates, cum spiritu præuidere quæ passuri erant Iudæi quorum est testamentum legislatio, & præsertim si in spiritu præuiderat vastationem illam, quæ postremo futura erat per Romanos, aut etiam ad vastationem illam factam posterioribus seculis non solum in Iudæa, & in uniuersa regione Palestine, uerum etiam in toto Oriente, & magna ex parte in occidentem ubi Turcæ, & Hæretici sunt citrà controuersiam, & summo nostri dedecore ac detrimento, sunt inquam rerum domini, ita ut nos omnes cum Propheta ingemiscere, & exclamare debemus O Emanuel tanta ne crit perfidia Sathanæ, ut magna pars orbis desciscat à fide. Aliqui dicunt, quod hæc prophete exclamatio non sit neque dolentis, neque præcantis, sed potius iucunditate, & lætitiæ gestientis signum, quasi iam propheta Christi misterium agnouerit, quod per Auentum Regis Assyriorum in Iudæam, & tam magnificum belli apparatum uoluerit sub enigmate præfigurare futurum Christi Regnum quod vsque ad alas suas extendere, & dilatare debebit ut terræ latitudinē sit impleturū, quod ut ostenderet, se uoluisse, mētesq; animos auditorum ad hoc percipien-

A dum permoueret, fecit hanc apostrophem, dicens, O Emanuel idest O Deus qui nobiscum es, et nobiscum te esse concupiscis prædicationibus, & miraculis implebis latitudinem terræ quem admodum Assyrii uniuersam terram occupabunt, Abbas quoq; Tuit uult; & ipse quod Propheta gloriatur, & gratuletur ipsi Christo sed non ob eandem causam, at quod eo protegente tot exercitus Assyriorum nihil potuerint aduersus Iudam.

B Licet nulla istarum expositionum valeat improbari, mihi tamen uidetur sub eiusmodi apostrophæ ad ipsum Emanuelem eum fore admonendum, & excitandum & rogandum ut suæ terræ tutelam ac protectionem suscipiat, quoniam si differat de die in diem facillimè contingeret ut Assyrius, hoc est diabolus, suis dolis, ac suasionibus impleat latitudinem terræ tuæ, idest seducat uniuersos homines, qui sunt terra tua, possessio tua, & figmentum tuum, Quemadmodum regius propheta quādoque uirur hoc modo loquendi cum inquit. Exurge quare ob dormis domine, exurge & ne repellas in finem. Quare faciem tuam auertis, & obliuisceris inopie, & tribulationis nostræ

Sequitur textus. *Congregamini populi, & vincimini, & audite uniuersæ p̄cul terræ. & osorimini, & vincimini, accingite nos, & uincimini, inite consilium, & disp̄bitur, loquimini uerbum, & non fiet, quia nobiscum Deus.* *Tex. 5.*

D Particula ista est etiam difficilissima, tum propter varios textus, tum etiam propter varias interpretum expositiones. primum in editione uulgata aliqui textus legūt, vincimini, aliqui in futuro, uincemini. Sed præter id, quod parum refert sunt multe aliæ uerborum diuersitates, & quod attinet ad intentionem presentis loci, dubium est, quos alloquatur Propheta, & contra quos insurgit, dum aliqui uolunt hæc uerba dirigi aduersus Regem Syriæ, & Regem Samariæ, qui una coniuncti decreuerant, & statuerant aggredi Regnum Iuda, contra quod tandem, nihil efficere potuerunt, aliqui uerò uolunt sermonem dirigi contra Regem Assyriorum,

riorum, & milites eius qui & si uenerint aduersus istos duos Reges, & postremo etiam contra Regem Iuda, mirabili tamē Dei virtute, ac potentia, fure subuersi, ac destructi. Ego tamen collatis. ijs, quæ præcedunt ad ea quæ sequuntur, existimo priorem sententiam esse meliorem. Sed quicquid sit, certum est hoc loco Prophetam colludere, & irridere eos, qui oppugnaturi uenerant Ciuitatem Hierusalem, existimantes illam penitus euertere ac destruere, propterea inquit congregamini populi, & uincimini, q. d. Agite quicquid uultis, omnes uires, & neruos adhibite, & quicquid potestis facite, nihil tandem obtinebitis. Triamque ut bella prospere succedant, & optatum finem consequantur fieri necessum est. Primum quidem copiarum multitudinem cogere, & coadunare, deinde bellatores quarere, qui corporis, & animi fortitudine, & animositate polleant, postremo, ut arma præparata habeant, & idonea ad offensionē pariter, ac defensionē. Propterea dicit Propheta quasi insultando, ac deridendo. Congregamini populi, hoc est vos populi Syriæ, & Sāmariæ congregamini. i. coadunamini cogite gētes numerū facite, simul cōuenite, sitis tam multi ut ferē non sit locus numerationi, nihilominus uincimini, seu uincimini: Neque refert, aut uerbo temporis presentis, aut futuri siue etiam præteriti Prophetæ utantur, quoniam, quæ ab eis prædicantur sunt adeo certa, & indubitata, ut cuiusuis tēporis differentia possint accommodari. Congregamini ergo populi, quicumque decreuistis oppugnare, & expugnare Ciuitatem Dei, conuenite inter uos; & consulite; armatos exercitus colligite, uos tandem uincimini, & hoc uestrum negocium perperam susceptum in maximum uestrum dedecus, & ignominiam innotescet, & diuulgabitur apud omnes ita ut etiā terræ & regiones, que procul sunt, & valde à nobis distant audire sint hunc nouum, & infolidum huius audaciæ profectum, & finem, ita ut omnes, qui hunc belli finem sunt adiuturi, subsanare uos, & irridere cogantur.

Felix successus bellorum quid exigit.

A tur. q. scilicet duo potētissimi Reges inuasuri Ciuitatem Hierusalem iunctis uiribus concesserint, ueruntamen Deo illam protegente re infecta abire fuerint coacti, & sequitur Confortamini uidelicet robor corporis procurate, & animosiores efficiamini, & omnem à uobis timorem excutite, & mutuis uiribus, fortiores effecti pugnaturi accedite, & uincimini. At confortamini, hoc est, lætamini, & iubilabitis cum aliquid præualebitis, & nihilominus tandem uincimini: accingite uos tanquam uiri fortes, & strenui ad bellum, & gladii uincti, & variis armorum generibus præmuniti ad prælium accedite, & cum hostibus congregamini, & tandem uincimini. Vbi nota cum uitur uerbo futuri temporis prædicat quod futurum est, cum uitur uerbo temporis presentis ostendit certitudinem rei futuræ perinde ac si esset præsens. Et hoc idem significat, ac si nos diceremus alicui ironice loquendo, & hostiliter insultando. Accipe hanc uestem, quam quis inuito domino prædari uolebat aut se meruisse iactabat, sic etiam Vergilius, Egregiam ueno laudem et spolia ampla refertis, aut aliud quid simile. Sic & Propheta certò sciens quod omnino futurum erat, inquit Congregamini, & uincimini, q. d. coegistis exercitum, oppugnastis Ciuitatem, iam uisitistis q. d. frustra hoc bellum suscepistis, & ita sequitur. Inite consilium, & dissipabitur, iuxta illud Prophetæ Dominus dissipat consilia gentium, & reprobatur cogitationis populorum, & reprobatur consilia principum. loquimini uerbum, & non fiet, quia nobiscum dominus, & hoc idem est, quod uulgo dicitur Homo proponit, & Deus disponit. Hoc enim est loqui uerbum, proponere, & secum animo quicquam deliberare nulla habitatione finis, neque eorum quæ ducunt ad finem, atque in primis non respicere Dei uerbum, immò potius negligere, & nullam rationem habere eorum quæ Dei sunt, quemadmodum apud sapientes huius seculi tritum, & uulgatum est uerbum, quòd in his quæ spectant ad principatum, & dominium

¶ 32.

rerum terrenarum non est habenda ratio eorum, quæ ad conscientiam spectant, quandoquidem iuxta eorum sententiam. longe diuersa est ratio utriusque; At Iob. 5. scriptum est quod Deus comprehendit sapientes in astutia eorum, & consilia prauorum dissipat. Et prou. 21. Notum est illud pulcherrimum axioma. Non est sapientia, non est prudentia, neque est consilium contra Dominum. Et D. Paulus. Sapientia huius mundi, stultitia est apud Deum prima Cor. 3. & ibidem cap. 1. Dicit ergo Propheta. Inite consilium, & dissipabitur, quia est contra Deum. Deus autem est nobiscum: & si Deus pro nobis, quis contra nos? & Hierem. 3. Belabunt aduersum te non præualebunt, quia ego tecum sum. Sed quid causæ est, quòd Propheta tribus uicibus profert hoc uerbum, uincimini? Nonne satis erat semel dixisse. Congregamini populi, & uincimini, seu uincimini? Respondet, quod propterea fit ista repetitio, & eiusdem uerbi inculcatio, ut certissimum fore, quod predicatur ostenderet: aut etiam, ut demonstraret, quod quantacumque uis, & quantus uis apparatus fieret ab eis, & quaquā semel atque iterum innouaret exercitum, & redintegrarent bellum nihil tamen fieret, sed omnifariam uicti, & superati essent, & hoc quidem iuxta sensum historicum, & litteralem, quando sic profecto euenit, quòd omnia illa regna post modicum tempus fuerunt extincta. At secundum Allegoriam, quæ maxime in his prophetijs spectanda est, ut dicit Eusebius, & alij ueteres patres, dico quod totus iste uerborum contextus, potest habere duplicem intellectum, aut quòd Propheta spiritu Dei afflatus, & edoctus ea, quæ futura sunt, hostiliter insultet Iudeis, qui Christo credere noluerunt, sed eum penitus reiecerunt, quòd non obstantibus tot eorum congregationibus, concilijs, & consultationibus aduersus Christum, & Ecclesiam, nihilominus, uicti sunt, & superati a Christo, & per uniuersum orbem dispersi, aut iuxta sententiam ueterum Patrum Propheta uel sui personam gerens uel ipsorum Apostolorum

A aut etiam ipsius Dei hortatur Iudeos, & gentiles, & quoscunque nominis Christi aduersarios ut permittant se uinci, & superari à sacra legis doctoribus & diuini uerbi prædicatoribus nec pertinaciter, & obstinato animo ueritati contradicant, & suæ saluti certissimam uiam præcludant: propterea inquit iuxta primum intellectum. Congregamini populi uidelicet uos Iudei, & uos de gentibus congregamini id est simul conuenite, inuicem consultate, & pro uestra securitate diligenter animaduertite, & tandem, quicquid uultis, & potestis exequimini nihilominus uincimini, nihil tandem consequemini oleum & operam proculdubio estis perdituri. Conspirauerant enim Iudæi, ut si quis confiteretur Christum extra Sinagogam fieret, Ioan. 9. Collegerunt Pontifices & Pharisei concilium aduersus Iesum, decernentes, & concludentes expedire pro totius populi, & gentis conseruatione Christum mori, & post eius mortem Sacerdotes, & magistratus templi, Principes, & seniores populi, & quicumque primates Iudeorum denunciauertunt Apostolis, & præceperunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Domini Iesu. Verum his non obstantibus, & minime quidem omnium quicquā impredientibus, Christi nomen, uirtus, ac potentia per uniuersum orbem corruscauit, & illuxit. Id ipsum de gentibus, & idolorum cultoribus dicendum est, contra quos uerissime admodum prædictum uaticinium induci potest, quandoquidem, & ipse gentes, & quicumque simul iuncti, & coadunati, & cunctis uiribus adhibitis præmuniti aggrediuntur Ecclesiam, & conuincuntur eam destruere, funditusque euertere dici inquam potest aduersus eos. Congregamini populi, & gentes Idolatre, confortamini conuincimini, & mutuo uos ipsos conuincimini, qui machinamini aduersus Christum, quique Dei seruos, & ministros uarijs tormentis, & cruciatibus affligitis uos quoque tandem uincimini, nec uobis proderit, contumeliosos nos afficere, dicentes, humilem, & seruilem esse vitam Christianorum quandoquidem

1an. 11.

iuxta

iuxta veritatem, & certissimam nostram fidem multo est præstantior christiana humilitas, & seruitus, quam quotcunque, & quæcumque regum opes, & magnificentiæ. Scimus enim & tantum rem compertissimam nos habemus, quod vos quoque vincemini, inite consilium, mutuo vos ipsos fouete, alter alteri vires, & animum præbete, quia tandem vincemini. Loquimini verbū discurrette, pertractate, & quæ placita sunt vobis decernite, & non fiet. Quid cause est? quia nobiscum Deus, ipse. n. dixit, ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Compello vel appello vos hæreticos, quandoquidem & vos conuenistis, & coniurastis aduersus Dominum, & aduersus Christum eius, Nullum enim est Ecclesiæ sanctæ dogma, nullum decretum, nulla constitutio, quam vos non inuertere, peruertere, ac deprauare curaueritis, propterea ad vos quoque Propheta sermo dirigitur, cum ait. Congregamini populi, & vincimini, confortamini & vincimini, accingite vos, & vincimini, hoc est inuicem conuenite, simul in vnum vestras insanas conferte, conciliabula vestra, & colloquutiones indicite, & quicquid vultis, executioni mandate, nihil tandem prope modum efficietis, stat enim firma, & immobilis Christi promissio, quod per tæ inferi non præualebunt aduersus eam, quare & uos quoque vincemini, nec difficile fuerit negotium, cum factis constet vos in paucis admodum cõuenire, si enim Sathanas in se ipsum diuisus est & cõtra Sathanam pugnat, quomodo stabit Regnum ipsius? Et quãquam omnis virtus robor, & potentia tum Iudæorum, tum infidelium, tum quoque heræticorum, & quorumcumque veritati aduersantium, dextera manus Dei facile confringentur, & prosterentur, aliis quoque viis, & rationibus contingit aliquando eiusmodi infideles, et appostas, Christi que aduersarios à fidelibus vinci, & superari. Frequenter enim euenit, vt cum homines isti nefarii vident fidelium, & piorum hominum bona opera, & presertim maximam eorumdem in pressuris, &

A afflictionibus patientiam, & constantiam, facile conuertuntur, & hac ratione dicuntur vinci. Quod si etiam noluerint conuerti, sed in sua infidelitate permanere, vincuntur tamen in illis, & ab illis, qui eosdem conuertere enitentur, aut ab his, qui pro Christo patiuntur, quandoquidem nõ ea fuit virtus, & potentia eorum, vt potuerint Christi fideles à veritate tantillum auertere, quippe qui potius mortem subire, quam à fide, & veritate recedere sunt parati. Eà autem, quæ per allegoriam ad conuersionem, & proxim Christi aduersariorum deduximus possumus etiam ad vnumquemque nostrum referre quandoquidem quisquẽ tres habet hostes infensissimos videlicet carnem mundum, & sathanam qui nos perpetuò iunctis viribus aggrediuntur & mille modis infestant. Credimus tamen ex prædictis vaticinijs voluisse quoque Propheta innuere id quod dicebat Apostolus, nihil esse damnationis ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, & quod nemo potest rapere de manu Dei, quos ipse eligit, & constituit sub vmbra alarum suarum. Proinde dicebat Regius Vates. si confurgant aduersum me castra, non timebit cor meum, si exurgat aduersum me prælium. in hoc ego sperabo, & alibi. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo & rursus Dominus mihi adiutor & ego despiciam inimicos meos. Propterea cõgregamini populi, cõfortamini simul, & confirmamini, qui si aliquando præualebitis aduersum me, postremo tandem vincemini. Dicebat sanctus Martir Ignatius, ignis, crux, bestie contra stio osium, membrorum diuisio, & totius corporis contusio, & omnia tormenta Diaboli in me veniant, nihil existimo, modo Iesum Christum inueniam, & eo fruor, & D. Paulus. certus sum, inquit, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, & tandem nulla creatura poterit me separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Summa itaque est, quod qui cumque populi fuerint congregati contra Dominum

miam, quicumque sint illi. siue Iudei, siue Græci, & quicumque mundi huius sapientes, aut heretici, siue etiam, quicumque mali Christiani, quiquamuis confiteantur se nosse Deum factis autem negant, nullis viribus, nullis artibus, aut dolis, nullis insidijs seu machinationibus potuerunt quicquam facere aduersus eum, sed neque aduersus seruos eius. Sed Dominus qui habitat in Cœlis irridebit eos, & subnabit eos, quemadmodum nunc Propheta deridet Reges Syriæ, & Samariæ, qui iunctis viribus, & animis, cum ingenti armatorum multitudine venerant, vt expugnarent Hierusalem, qui tamen uicti, & superati recesserunt. At præter illos modos, quibus diximus aliquando impios uinci, cum tamen se existiment alios uicisse, extat alius modus, quo sæpe eos vinci, & reprimi, atque eorum vires attenuari contingit: Idque tum maxime, cum aliqua graui molestia, & animi, & corporis, percurbatione tãguntur. Dicebat enim Regius vates. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Et alius Propheta vexatio dat intellectum. Qui verò sic à Deo percussus et excitatus non vincuntur (hoc est) nõ respiscunt, neque ad se redire conantur, de illis proculdubio actum est, nec pro eis orare oportet. De quibus Hieremias cap. 5 loquitur in hunc modum. Percussisti eos Domine, et non doluerunt, attriusti eos, et renuerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram, et noluerunt reuerti. Hi quidem quamquam prima fronte videantur vicisse quia Dei mandatis se pertinaciter opposuere, et à statione sua non permiserunt se moueri. vincuntur tamen, quia suæ eorū temeritatis, et peruicacis pœnas aliquando dabunt. Sed de huiusmodi impiorum, et perditorum hominum genere aliàs sese offert occasio plura dicendi. Restat videamus, quem alium sensum iuxta allegoriam afferant patres huic vaticinio, cum inquit Propheta Congregamini populi, et vincimini. Dicunt enim quod Esaias hoc loco gerens personam propriam, aut Apostolorum,

A vel totius Ecclesiæ non irridet, neque insultat populis tum Iudæorum, tum gentium, sed hortatur, et monet, ut Ecclesiæ dogmata apprehendant, predicationibus euangelicis, aures præbeant et se vinci patiantur: Et hunc sensum ex textu 70. Interpretatum eliciunt, quific habet. Scitote gentes, et vincimini. Victi quippe sunt omnes, qui ex Iudæis, et gentibus manus dederunt Christo, in quo nimirum conflictu vincti est peculiare lucrum, et gloriosa victoria: Namque sic vincimur, et succumbimus, quia adueniente duce depellimus tenebras, et arrepta veritate, error, et ignoratia longe procul eiicitur. Intelligite ergo gentes, et scitote populi et vincimini, salutari admodum, et Iocunda victoria videlicet subiicere colla Domino, expellere Demonomum in insidias, et a crudele Sathane tyrannide ac seruitute liberari, et scilicetissimam assequi, et amplecti seruitutem, qua Deo seruietis, cuiusmodi seruire dubio procul regnare est. D. autem Cirillus huc in modum huius particula orationem distinguit ac explanat. Quod prius Christi misterium præuidens Propheta et conuersionem gentium, prægaudio gestit, et exultat, propterea dicit, scitote gentes, et vincimini, nolite nobis aduersari, quia nobiscum Deus. Et personam Apostolorum, et Evangelistarum assumens primum cum gentibus deinde cum Iudæis congregatur. Gentibus inquam præcipit, ut cognoscant Christi misterium, et se vinci patiantur ab his, qui illud docent. propterea inquit Scitote gentes, nobiscum enim Deus Ideo eius sermonem capite, et vincimini, id est cedite, et sanctis sacrorum prædicatoribus nolite resistere, sed illis potius obsecundate. Vos autem inquit, o Iudei, qui præualuistis, vincimini Præualuistis enim contra Christum cum miseri vos eum cruci tradidistis, et consilia contra eum iniuistis, quæ stabiliri non poterant, neque enim fieri potuit, vt morte oppressum tenerent auctorem vitæ: Proinde si aliquando præualuistis, et victores quodammodo contra eum fuistis, tamen postea vincimini; hoc est præstate

p/82.

p/sal. 26.

p/sal. 7.

Hier. cap. 5.

Rom. 3.

state obedientiam, fidem amplectimini et Dei seruos, ac ministros nolite ulterius profecti, illud scientes, quod si post hac præualueritis, et his qui euangelium annunciant, crudeliter insultaueritis, de integro uiacimini à Iudice, qui punit imposteros, et tante, tanquæ diurnæ infanæ pœnas expetit, id quod haud dubie factum est, quia cum post Christi resurrectionem et in Cælos ascensionem crudeliter fuerint persecuti sanctos Apostolos, et multas eis astruxerint infidias, et multos ex eis post carceres, et uerbera neci tradidissent, uicerunt tandem Christi discipuli, et Apostoli, et illi ac cerbissimas pœnas dederunt Romanis copijs uolentes nolentes subacti.

Sequitur post hæc uerba idem Propheta, et inquit. *Hæc enim ait Dominus ad me. Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in uia populi huius.* Versus iste cum multis sequentibus quantam habeat difficultatem non est opus ullis uerbis commostrare, qui enim aliqua uel mediocri attentione legetis, facile percipiet. Ego autem existimo hunc esse huius particulæ intellectum. Monuit, et erudiuit graui, et potenti manu mirabilique sancti spiritus fulgore ipse Dens Prophetam ne iret in uia populi huius, idest populi Iuda quippe qui cum intellexisset duos illos Reges uidelicet Regem Syriæ, et Regem Israel coniurauisse aduersus Regnum Iuda, usque adeo fuit per terrefactus, ut uehementer timeret, et expauesceret eorum aduentum, neque quicquam magis habere uidebatur in ore, neque passim quicquam aliud dicebatur, et mutuo susurrabant, et colloquebantur nisi coniuratio: cōiuratio q.d. Quid amplius moramur, quid ulterius differimus, quominus eos excipiamus, et illorum dittoni nos ipsos dedamus: tantusque populum illum inuaserat timor, et pauor ut plerique ex his, qui intus erant de fuga, uel de deditioe cogitarent. Et forte ex his unus erat Esaias, quem propterea Deus in manu forti erudiuit, et monuit, ne iret in uia populi illius ne scilicet conueniret cū eis, aut ulla ratione illis accederet: quin

A potius illos moneret, ne non solum non explerent opere, sed nec uerbo quidem auderent quicquam dicere, et significare de coniuratione. Ponderanda nempe sunt ea uerba, in manu forti erudiuit me Dominus, quandoquidem uerbis, et sermonibus fieri solet eruditio non manu; Ob id aliqui dicunt; per istam eruditionem debemus intelligere aliquam correptionem, non solum uerbis, sed etiam facta peractam B alii dicunt per eruditionem intelligendum esse sermonem quemdam ipsius Dei terribilem, et irrefragabilem, robore spiritus firmarum in eius mente, ac stabilitum, uel in manu forti, idest in uirtute Dei qui fortis, et potens est, aut in Christo, quod idem est qui est fortis et sapiens Sed forte melius, quod Deus erudiuit Esaiam in manu forti, idest potente, et efficaci illuminatione; et subdit. *Timorem eius ne timeatis, o populi Iuda, nec paucaatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pauor uester, et ipse terror uester, timorem scilicet populi coniurati, et conspirantis, ne timeatis, neque paucaatis.* Hoc est ob eius timorem atque pauorem, nulla ratione moueamini, neque quicquam attentetis, quod in uestram perniciem, atque ruinam cadat. Dominum exercituum, qui scilicet dominatur exercitibus Angelorum, et hominum, illum inquam uos timere oportet, et pauere. Ipsum sanctificate, hoc est sanctum colite, sanctum prædicate, ad eius cultum alios induci satagite, et ei toti subiacete. Ipse erit uobis in sanctificationem, hoc est per ipsum, et eius munere. & donditati, sanctificatione corporum & animarum accipiemus, quæ sanctificatio est quæ dā animi stabilitas, puritas, & confirmatio, quam secundum non nullos D. Lucas appellat resurrectionem uel dicas breuius, erit uobis in sanctificatione. i. sanctos uos faciet, & hic Deus erit in lapidem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israel. i. duabus tribubus Iuda, quæ duæ tribus constituunt unam domum Israel, & decem tribus, quæ constituunt aliam domum. Erit ergo Dominus in lapidem offensionis, & petram scandali duabus domi.

domibus Israel, & in laqueum, & in Ruinam, habitantibus Hierusalem. *Et offendent, idest impingent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.*

Super his uerbis ubi Propheta ponit diuersam rationem, & habitudine, qua se habet Deus respectu diuersitatis hominum, quoniam quibusdam futurus prædicatur in sanctificationem, quibusdam uero in lapidem offensionis, & in petram scandali, & quibusdam in laqueum, & in ruinam est notandum, quod timentibus Deum, & in eum credentibus nulli dubium, quod erit in sanctificationem: Sanctificabit eos, purgabit, & ab omni malo eripiet, & glorificabit: Incredulis uero, & Dei uerbum aspernantibus erit in lapidem offensionis, & in petram scandali, idest quidam istorum dum fuerint in uia, tamquam parum accusati, & uelut ceci impingent in lapidem, & lædent pedem, & in petram scandali, hoc est, non solum impingent in lapidem, & pedibus lædentur uerum etiam quandoquæ in terram cadent, & qui nam erunt isti? dicit Propheta istud continget duabus domibus Israel, hoc est, domui Iuda, & domui Israel, & non ut quidam dicunt domum Phæceæ, & domum Ofæ, cum utraque fuerit ab Assyriis deleta, & extincta, nec per istas duas domos intelliguntur scribe, & Pharisæi quia eo tempore non dum erant in usu, neque eorum mentio habebatur. Et qui sunt illi quibus Deus erit in laqueum, & in ruinam? Habitantibus Hierusalem, Non enim satis fuit Propheta prædixisse ruinam domus Iuda, in qua, tamquam Metropoli, & primaria Ciuitate qualis erat Hierusalem, sed uoluit speciatim, & seorsum illam nominare, propterea quod eius habitatores, & incolæ aduersus Christum longe duriores, & atrociores extiterent, quam ceteri. Et nota, quod gradatim exprimit Prophetam damna, & incommoda, quæ passuri sunt Christi rebelles, & increduli nanque minor est læsio pedis quam casus, & casus minor est, quam in terram decidi, quia qui cadit potest

A resurgere nisi conteratur vel confringatur at qui illaqueatur non ita Ruina est peior, quam laqueus, & hæc omnia mala siue singulatim, siue omnia simul non solum hæbreis cōtingerent sed passim contingunt reliquis gentibus, & prauis hominibus. Nec mireris, quod vnus, & idem Deus, vnus Dominus & pater omnium sit adeo dissimilis, ac diuersus, respectu bonorum, ac malorum quandoquidem eiusmodi diuersitas, ac dissimilitudo provenit ex parte nostri non ratione sui, quia secundum se est omnibus idem; quemadmodum vnus, & idem flos sumptus ab apibus, & comestus, conuertitur in mel, sumptus autem ab araneis conuertitur in uenenum, cum tamen sit vnus, & idem. sic Christus, quid est flos campi pulcherrimus, & suauissimus, alius est in sanctificationem, alius uero in ruinam, ac destructionem. Hoc idem prædixit Simeon Senex apud Lucam cap. 2. *Lucæ 2.* Dicens. Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum. Dicitur autem Christus esse lapis offensionis, & petra scandali, laqueus, & ruina, quia cū uiderint, & intellexerint, Christum fuisse hominem, de muliere natum, mortuum, & crucifixum, non poterant adduci ad credendum ipsum fuisse, & esse filium Dei, tamen miracula, & prodigia fecerit, quæ nemo alius fecit. Propterea dicebat ipse apud Iohannem Beatus qui non fuerit scandalizatus in me. Non ergo est ipse in causa, quod aliqui offendant, & cadant, aut quod aliqui ruant, & perdantur, sed ipsimet sunt in causa, quia nolunt credere, & ideo subdit Prophetam. d. Et offendent ex eis plurimi, non d. omnes, quia non omnes Iudæi ceciderunt, sed reliquæ remanserunt & saluæ facte sunt, sic & de nobis creditibus multi cadent, quia impingent in lapidem, & cadent, quia filij regni ejicientur in tenebras exteriores, & conterentur; quia poterit esse talis percussio super petram, quod cadeas conteret; brachia, & pedes, & totum corpus, cōfringetur, & irretientur, quia retibus complexis, & complicatis inuoluentur, & detinebuntur, ne possint explicari,

cari, & extricari, & sic tandem capiuntur ab hostibus, & prædonibus, hoc est ab inimicis tam visibilibus, quam invisibilibus. Hoc procul dubio contingit non solum incredulis, sed omnibus, qui sunt afflicti peccatis, qui iure optimo possunt conqueri, & dicere funes peccatorum circumplexi sunt me, & prouerbiorum quinto, funibus peccatorum suorum constringit peccator. Proinde omni ope, & conatu debemus efficere ne peccatis assuescamus quia si consuetudini, & assuefactioni non resistitur, efficitur necessitas, quo difficile admodum possumus deinceps euitare peccatum. In tex. Septuaginta interpretatum habentur hæc verba, que, ut inquit D. Hieronymus, non sunt in tex. Hebreo nec in editione vulgata, hæc inquam. Appropinquabunt, & capientur homines in securitate existentes. Appropinquabunt, id est Iudæi, qui erant dispersi per Ciuitates Iudææ, appropinquabunt. i. accedent Ierosolimam ad celebrandum Pascha, qui iam securi erant cum euaserint vim belli, & tam omnes perierunt. Aut qui erant Ierosolimi s, imaginabantur se in securitate, & in loco tuto consistere, qui tam gladio, fame, & peste corruerunt. Diuus Cyrillus sic exponit. Appropinquabunt, id est accedent propè Iudæos illi, qui quærent eos percutere, & pessumdare. Neq; vlli dubium est, quòd infelices Iudæi existentes Ierosolimis existimabant se in securitate manere, & tamen fuerunt capti, occisi, ac deprædati à Romanis, id. quod sa penùmero contingit & nobis ipsis, & ego pro cæteris sum expertus in memetipso, quippe qui dum sumus in Via, & dum inter homines versamur nullam nobis, nec de Deo alioqui iustissimo & clementissimo neq; de hominibus securitatem vllam debemus polliceri. De Deo quidem, quia nemo potest scire num amore, vel odio sit dignus. Et D. Paulus monet, vt cum timore, & tremore nostram salutem operemur. Et qui stat videat ne cadat. Et B. Ioannes in suis reuelationibus, Beatus (inquit) qui semper est pauidus, propterea nemo debet irà suæ salutis esse certus, & sic

A rus, quin peccare vereatur. Quòd verò in hominibus nulla sit collocanda, & reponenda securitas, est aded clarum, & manifestum, vt nulum sit opus alias probationes afferre. Inquit enim Dauid psal. 17. Nolite cum fidere in principibus, neq; in filiis hominum, in quibus non est salus. Verissimè ergo dicit hic Esaias iuxta tex. 70. interpretatum, quòd capientur homines in securitate existentes. sequitur textus. **B** Liga testimonium, signa legem in discipulis meis &c. Si verborum superficem spectemus, reuera sunt, obscurissima, nec facile possum applicare intellectu expositioni quorundam: Verum cum diutius in horum sensu eruendo laborassem, mihi visum est hanc fore intentionem, quòd videlicet Dominus alloquatur. Prophetam, & ei præcipiat, vt testimonium fidem, ac intelligentiam misteriorum, quæ de incarnatione verbi filij Dei, vel de reprobatione Iudæorum, & deuocatione gentium cognouerat, ligaret id est abconderet, nulli communicaret, sed recondita, & celata teneret in discipulis suis, i. quamdiu accederent illi, & comparerent, quos doceri congruebat. Hi autem erant discipuli, & electi Dei, quibus vnus datum erat nosse misterium regni Dei ceteris autem in parabolis, & enigmatibus quod enim ab alijs nolumus videri, scire ac ligare consueuimus & obuoluere. Dicit ergo Deus liga testimonium, signa legem in discipulis meis, hoc est vaticinia tua, & misteria in uerbis tuis abscondita, liga, id est clausa, & circumligata tene nec soluas alijs vel explices alijs preterquam discipulis meis, quibus post eius resurrectionem Dominus aperuit sensum, ut intelligerent scripturas incipientes à Moyse, & Prophetis, & quod hic dicit per Esaiam Prophetam aliquanto obscurius longe clarius per Danielem 12. cap. confirmat dum inquit. Claude sermo nes, & signa librum vsque ad tempus statutum. D. Cirillus alium textum habet, sic enim legit, tunc manifesti erunt qui obsigunt legem, ut non discant, q. d. quando manifestata erit gloria Saluatoris nostri, & plenitudo gentium intrare

Tex. 7.

Dan. ca. 12

prom. 5.

Ioan. in apoc.

intrare cæperit, tunc manifesti erunt, qui sunt ob signati, id est, ij super quos lumen spiritus sancti signatum est, & immago Dei resfulget. Manifesti inquam erunt apud Deum, & mundo quoque satis conspicui, ita tamen, vt legem non discant, non ut illam prorsus ignorent, aut abijciant, cum scriptum sit, omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini diuiti, qui profert de thesauro suo noua, & vetera, sed prohibente eam discere, ne videlicet secundum eam viuere attentarent, quãdo D. Paulus sub his verbis protestatur. Dico vobis, & manifestè præ nuncio, quod si circūcidamini, Christus vobis nihil proderit. Abalienati estis à Christo, quicumq; in lege iustificamini à gratia, excidistis. Quãuis .n. vt vides hic doctor subobscurè loquatur, in eandem tñ sententiã venit vt profunda misteria reuelata Prophetis, nõ debeant patefieri, nisi tẽpore legis gratiæ, & id qdẽ p̄ seruos & discipulos ipsius Christi, qui est finis ipsius legis. Aliqui aliã præ fati uerbis afferunt expositionẽ. Liga testimoniu, signa legẽ in discipulis meis. i. fac, vt hæc mea, siue tua vaticinia & reuelationes tibi factæ, & carũ intelligẽtia sint ligatæ, & ipressẽ in mẽte meorũ discipulorũ, postq; Iudæi illa cõtenunt derident ac reiiciunt. Habent. n. velamẽ in oculis eorũ. Post hæc verba sequitur in tex. *Et expeclabo dominũ, qui a scõdis facie suã à Domo Iacob, & præstolabor cum* Alius tex. habet, & confidam ei: quæ verba congruè dicta fuerunt à Propheta, nam cum Deus ei præcepisset ut misteria superius prædicta, ac testimonia ligaret, & absconderet, atque inuoluta teneret quousque aduentarent, quibus reuelanda erant, & qui ea explicare, & manifestare debebant Propheta tamquam de diuina voluntate contentus, nec velut importunus postulator, aut more impatiens in hæc verba prorupit. Postquam tu Clementissime Deus sic decernis, & iubes, expeclabo te futurum Messiam, ac redemptorem meum, nec expeclabo solum, sed maxima cum patientia, anxietate & ingentio desiderio præstolabor te, qui si diutius aduenire decreueris, non à

A spe tuæ promissionis decidam, sed ad huc expectans expectabo, & sustinebo Dominum meum quamdiu uenerit. Quod autem dicit. *Qui abscondit faciem suam à Domo Iacob*, ita planè intelligas, quod maior pars populi Iudaici prouocauit Deum in Dijs alienis, propterea ab eius Domo abscondit Deus faciem suam, id est noluit existimare filium suum, ex his tamen pauci admodum salui fuerunt. Aut latius exponentes hunc textum dicemus quòd Deus abscondit faciem suam à Domo Iacob id est ab omnibus illis, qui spreto Euãgelio, voluerint legis umbram sectari, & p̄ illã iustificari isti õnes quotquot sunt ad Domũ Iacob posũt referri, cũ filijs Iacob fuerit data lex. D. Cirillus egregiè (mea quidẽ s̄tẽtia) exponit huc locum, aded ut omnia, & eius singula verba esset hic inferenda, & diligenter cõsideranda: Verũ (nẽ longiores simus & ne videamur aliorũ pascuis velle fatu rari id unũ cõsiderem⁹, videlicet, *Quid sit expectare Deũ.* Inquit. n. quòd ille expectat Deum, qui curat q̄ ipsi placet & eius nutui obtempere studet, quiq; pro iustitia & pietate, quæ unũq; certamina libetẽr sustinet. Hac voce psal. excitat spiritus sanctus inquit. Viriliter agite cõfortetur cor vestrũ, & sustinere Dominum. Nam vnuerſi qui te expectant non confundentur Proinde alibi dicebat idẽ Propheeta. Expecta s̄ expectaui Dominũ, & intẽdit mihi. Nec sine misterio Propheeta subiiecit hæc verba dicens. *Qui auertit faciã suã à Domo Iacob*, uolens non solũ obediẽtiam in nuere, verum etiã prudentiã, quãdo ipse Propheeta illuc dirigit animum suũ & stabile, ac tutũ minimèq; lubricũ reddit, unde cæteri impeggerũt in lapidẽ offenderunt: q. d. Ego expectabo illũ, & sustinebo à quo cæteri ob impatiẽtiã, & incredulitatẽ sunt auersi, quales fuerunt qui de Domo Iacob sunt recessi. Nõ. n. satis est Deũ tãtis p̄ expectare vt nobis subueniat, verũ p̄stolari oportet, & cum paciẽtia sustinere, quia tãdẽ veniẽs veniet, & nõ tardabit. *Qui. n. iã olĩ fidẽ receperũt, Deiq; gratiã cognouerũt se seq; tãdẽ ab illa auerterũt, loco lógẽ peiori habebũtur, quã qui nũq; cognoue*

ps. 39.

P gnoue

gnouerūt, iuxta illud Petri 2. ca 2. Melius inq̄erat illis nō cognoscere uiam veritatis, q̄; post agnitā auerit ab eo, q̄ traditū ē illis s̄cto m̄dato. *Sequitur de indē. Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signū, & i portētū Israel a Domino exercitū, quos habitat in Mōte Syon.* Hæc verba referūt ad Christū, quasi ipse sit qui loquitur, vt ex Epist. ad Heb. cap. 2. elicitur, sed in hūc finē, ut p̄ hæc verba demonstraretur Christū fuisse verū hominē, cū immediatē sequat. Quia Pueri mei comunicauerūt carni, & sanguini, & ego similiter participauī eisdē. At in hoc loco ī aliū sensū dicunt hęc verba in persona Christi cū d. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dñs. Nunquā p̄mitteremus deleri penitus & extingui locū, in quo sū nasciturus, & vbi sū cōpleturus ministeriū meū, tācēsi plerūq̄ v̄m diffidat de auxilio, & p̄tectione meā. Erūt inq̄; ego & pueri mei in signū & in portētū, quādoquidē plerūq̄; iudēorū rep̄babitur, gētes autē peccatrices, & alienæ à Deo vocabūtur ad fidē, & erūt participes salutis. Signa etiā, & portēta cōtingerūt in Israel in Natiuitate filij Dei s̄m carnē, & in toto illius vitę p̄gressu, & ea plurima, quæ p̄ Apostolos, & alios Dei seruos incredibili totius orbis admiratione, & stupore gesta fuere. De quibus dicit idē Christus Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horū faciet. Et nota hic q̄ verē, & p̄fectē credēs ī Christū omnia hæc nomina sortiūtur. Dicūtur. n. Pueri, dicuntur si līi, icuntur fratres et dicuntur serui, necnon et discipuli. Dicūtur pueri p̄ simplicitate, & innocētā, iuxta illud. Nisi efficiamini sicut paruuli nō intrabitis ī regnū Cælorū. Dicūtur filij, quia sunt p̄ fidē, & sacramēta ī X̄po regenerati & communicationē. Dicūtur fratres p̄ vnitatē Naturę & sp̄ualē cōiūctionē, q̄ habēt cū X̄po, quæ admodū ipse dixit. Narrabo nomē tuū fratrib⁹ meis. Et alibi. Vade ad fratres meos & dic eis, ascēdo ad patrē meū, & patrē vestrū p̄terea dicūt serui p̄ obedientiā. Hic quidē Christus dñs, pater, frater, & māgister dicitur cuius nom̄nis ratione, qui credūt in eū, & erudiūtur ab eō dicunt discipuli; s̄m nām diuinā, qua

Tex. 8.

Ioan. 14.

vi Rom. ca 8. cū clama mus ad eū Abba pater

Ioan. 20.

A equalis est patri, omnia quæ sunt Dei, sunt etiā ipsius filij, at vbi est homo factus d̄r quæcunq; habet P̄r, & ipse à Patre ac cepisse. Nisi dicamus, q̄ s̄m et naturā diuinā quicq; habet filius habet à patre, quia & ipsū esse habet à Patre, à quo p̄cedit secūdū orig hō. 7. ī Efa. oēs hōies dū sūt ī hac vita possūt dici pueri et de pueris sic acceptis loq̄tur hic Efa. Iudæi nulla ratione fe possūt excusare de sua īpietate, & infidelitate, q̄ cū tot si gna, & p̄digia uiderūt, dicebāt in Belzebub p̄cipe Demon. Hæc fieri, & nō in virtute, digito, ac potētia Dei. Propheta autē manifeste dicit, q̄ isti pueri sūt dati in signum, & portētum Israel à Dño exercitū, & nō ab aliquo demone, vel homine, aut à qua vis alia p̄stāti, & excellenti creatura, ab illo inquā Dño, qui habitat in Mōte Syon; ubi nota, q̄ nō in cōgrue, aut p̄peram vidēt idem repetere cum dicit quod sunt dati isti pueri à Domino, & rursus inquit, à Dño exercituum, quoniā (ut aliqui dicunt) ista repetitio fieri solet, ut indicet singularē Dei p̄uidētā sup̄ his, q̄ fiunt, & q̄ eiusmodi sunt res magni p̄deris, quas Dñs singulari cōsilio occultoq; iudicio patre cōsueuit. Exprimat autē clarius, quis sit Dñs iste exercituum, cū inquit Qui habitat in Mōte Syon; Locus. n. iste erat in quo colebatur Deus, & euidētiora signa suę virtutis ac potētia demōstrabat, atq; vnde respōsa p̄dibāt, tēplum que illud erat, veluti quædā regia Dei ī terra. Si autē volumus hęc verba nūc exposita de ipso Propheta intelligere cū inquit, ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dñs &c. Dicemus ipsum demonstrare p̄ōptitudinē suā, & puerorū suorū. n. aliorū Prophetarum, ab eo dependentium, seu quo uis pacto descendētū, qui possunt vocari pueri, & filij maiorum Prophetarum ac si velit dicere ego, & pueri mei expectabimus Dominum, & p̄stolabimur auxilium eius, nec timebimus Assyrios, & quoscumq; alios potētiores exercit⁹ qui. n. cōfidūt in Dño sicut mons Syon, nō cōmouebitur in æternū, qui habitat in Hierusalē, & sic erim⁹ ī signū & ī portētū ī Israel quia v3 illi timētes, & p̄terrefacti mirabuntur, & expauescēt, cū viderūt nos nihil

nihil horū p̄imescer, & cōfidētes esse? Nouerāt. n. nō esse timēdos, qui occidūt corpus, sed qui possūt occidere corpus, & animā. Qui p̄ hos pueros intelligūt filios Esaię, p̄ quos rep̄batio Iudēorū, & salus gentiū designatur, valdē aberrant sequuntur postea necessaria quæ dā admonitio ipsius Proph. vel potius ipsius Dei p̄ Prophetā, qua nos monet & instruit, quid nobis in rebus dubijs, ac difficilibus sit agēdū, & quos cōsulare, & quorū refugiu expetere debeam⁹ ac p̄quirere, & inquit, *Et cū dixerint ad vos: querite à Pythonibus, & à diuinis, q̄ stridēt ī icatationib⁹ suis, sup̄ se sic respōdeatis. nūquid: non populus à Deo suo requirit visionē pro uiuis, à mortuis? q. d. si homines curiosi & scrutatores diuinorū secretorū cupientes scire tū futura, tū quid in rebus dubijs, & difficilibus fieri oporteat at dixerūt ad uos. Querite à Pythonib⁹ & à diuinis Vos respōdebitis, nōnē dñs populus requirit à Deo suo visionē, & notitiā rerū futurarū & nō à mortuis quid pro uiuis fieri oporteat? Quo respōso Propheta vult redargui, & increpare eos, qui à mortuis, vel ossibus mortuorū notitiā rerū futurarū expectabāt eū lōgē magis cōueniat, vt viui cōsulatur si quis ābiat, aut anhelet p̄scire statū & cōditionem mortuorū. Nō ergo uos decet cōsulare Pythones, ac diuinos, ne q̄ mortuorū sepulcra effodere aut penetrare, aut eorū ūanes adire, si qd credere quid sperare, qd expetere, quid timere, & fugere debeatis, necessitas, aut cupido nulla uos teneat, sed magis ad legē, & ad testimoniū, supple, est recurrendū. leges. n. & testimonia. i. p̄cepta & dei promissa ea sūt, quæ uos spectare & curare debetis quæq; cōsulare necessū est. Et re vera mihi sūm opere placet aliquorū s̄nia, q̄ v3 iste tex. *Cū dixerint ad uos querite à Pythonibus, & à Diuinis sic cōiungēdus cū superioribus uerbis, vbi dicebatur. Liga testimoniū, signa legē in discipulis meis Cætera uerō, quæ sūt in reposita sint loco parētēsis apposita. Dicebatur. n. liga testimoniū. i. conuolue, & claude secretū, & archanū eorūq; diximus, & signa legē, appone sigillū, ne v3 quisq; eā intelligat, quousq; oriatur, & ī lucē p̄deāt discipuli mei, qui**

A bus eiusmodi misteria erūt reseruata. Quod si curiosi aliqui, & vani obseruatores, et cupidi rerū futurarū dixerint ad uos, cur nā in rebus dubijs ac difficilib⁹ & ī arduis negocijs Prophe. cōsultis, q̄rite à Pythonib⁹ et diuinis & seq̄ q̄ si nō dixerit iuxta uerbū hoc. i. si q̄ hoc modo req̄situs, et p̄suasus nō respōderit iuxta hoc uerbū, quod. s. oporteat ī rebus dubijs, et difficilibus recurrat ad legē, et testimoniū magis q̄; ad pythones, et ariolos, nō erit eis matutina lux, hoc est, nihil habebūt boni, et cōmodi, ōnia erit illis cōfusa, offuscata, et obtenebrata; Aut nō erit eis matutina lux, quia nullā habebūt rerum agēdarū cognitionē verā, et aptā, potest et sic exponi. Si nō dixerint iuxta uerbū hoc, i. si nō fecerūt iuxta hoc cōsiliū (seu p̄ceptū, nō solū Iudēis, sed ōnib⁹ alijs, q̄ sūt in agustis cōstituti, nō erit matutina lux. i. nō poterūt facere quicq; C boni iuxta illud, q̄ dicit Apo. Nox p̄cēsit, dies autē appropinquauit. Abijciam⁹ ergo opera tenebrarū, et induam⁹ arma lucis, sicut ī die honeste ābulemus. Aliæ expositiones dātur huic loco, sed hæc mihi vidēt planior, et cōsona magis textui, nec ullā patitur uolentiam ut sic dicam⁹. Nō erit eis matutina lux. i. nō habebūt intellectū neq; sciētiam ignorabūt quid dicūt, et erūt orbatū iudicio. Quod si p̄ Pythones, et diuinos, volumus iuxta allegoricū sēsūm intel ligere Rabbinos, qui tēpore uastationis Iudē, et p̄sertim in illa vltima destructione facta p̄ Rom: cōsulebāt Iudæis; ne quicq; timerēt, p̄ponētis illis multa loca scripturarū, et multas p̄missiones factas patrib⁹ antiquis, et à vero, et germano scripturarū sēsū retrahebāt, nō erit incōgruū: sed q̄ ad mores, et institutionē nostrā maxime spectat, illud est, vt ī ōnib⁹ negocijs nostris, et rerū diffi cultatib⁹, nō ad uanos hominū fauores et p̄sidia, sed ad Deū optimū, & clementissimū patrē, ac Dominū nostrū recurramus, ut ait Propheta, Pax multa dilectibus legē tuā, & nō est illis scādālū Vt autē intelligam⁹ quid sint pythones ac diuini, sciēdū q̄ pytho, seu p̄yihō, s̄m quosdā est spiritus quidā in sepulcrist mortuorū delitescēs, et plerūq; ī lo

cis subterraneis, q uoce stridula respō
 fa dare solet; unde hi , qui hos spiritus
 ad huiusmodi respōsa ferēda cōpellūt
 pythones appellātur, et dictos volūt à
 dracone quod à serpēte, qui diuinatoriū
 spiritū habebat, quo correpti, pythones
 appellabātur vel pytonici. Et qm ferūt
 Appollinē serpēte illū iterficcisse, ideo,
 quādoq; Appollo pythius appellat. Di-
 uini autē nūcupāt spirit⁹ qui ex locis
 mortuorū dabāt respōsa, aut qui eius-
 modi artē exercēt, vel tertio ut dicit Ni-
 cho. de Lira Pythones vocātur qui p ap-
 parētē alicuius mortui suscitationē ali-
 quid p̄dicebāt, vt habet 1. Reg. 28. De-
 niq; i vniuersū illi dici solēt diuini seu
 diuinatores, qui vacāt incātationibus
 & huiusmodi; & dicūtur diuini, quia Dei
 actū sibi vindicāt, qui ē p̄dicere futura.
 Dicūtur autē hi, suis incātationib⁹ stri-
 dere, vel quia cū difficultate loquūtur,
 et verba quādā aspera, et inintelligibi-
 lia eructāt, vel quia ore clauso, et cōp̄f-
 sis dētib⁹ ex v̄tre velut ex quodā v̄tre
 uerba pmūt, quo fit ut eiusmodi homi-
 nes v̄triloqui appellētur, ita ut stride-
 re potius, q̄ loqui videantur. et 1. Reg.
 28. legitur quod Saul iterfecit eos qui
 habebāt pythones in v̄tre, quāuis po-
 stea timore philisteorū p̄teritus quē si
 erit mulierem habentē pythone vt su-
 scitaret sibi Samuelē p̄ cuius rei int. uid.
 Aug. ad Simpl. lib. 2. cap. 3. Et D. Tho.
 2. 2. q. 95. art. 4. et seq. Verba illa paul
 D lo ante exposita. Si nō dixerint iuxta
 verbū istud, non erit eis lux matutina.
 D. Cirillus habet, nō est dona dare pro
 ipso, q̄ sic declarat. Turpe est velle do-
 nis, et p̄cio emere vatū m̄c̄dacia, postq;
 sine ulla mercede nobis affertur p̄ legē
 et Euāgelii ueritatis cognitio, et earū
 rerū notitia, quē futura sūt, et quas sci-
 re et fieri oportet, iuxta illud Esa. cap.
 55. Sitientes venite ad aquas, et qui non
 habetis argentū, properate venite, et e-
 mite absq; argēto, et absque vlla cōmu-
 tatione uinū, et lac. Postremo sc̄ḡtur Pro-
 pheta enarrare in commoda corū, quibus uel
 sup̄ quos nō fulgebit lux matutina. Inquit
 in quod trāsibit p̄ cā. i. ruina, & destructio
 trāsibit p̄ cā i. p̄ vniuersā Iudēā, uelut dicit
 D Hie. trāsibit p̄ eā, s. lux matutina, vel
 trāsibit p̄ eā, sed nō firmabitur in ea,

Tex. 10.

A neq; stabit. Et corruet. i. in preceptis abi-
 bit ipsa Iudæa, uel cōgregatio eorū q̄
 relicta lege et testimonio credūt mēda-
 cio, et cōsulent pythones et diuinos, et
 esuriet, iuxta illud psal. famē patientur
 ut canes et cū esurierit irascetur, qm
 qui esuriāt in furorē aut accidiā uertū-
 tur, et maledicet Regi suo, cū ob eius
 ignauā, aut prauitatem, tot mala, et in-
 euitabilia dāna obuenerint, maledicet
 Et Deo suo, qui nō ē tutat⁹ populū suū,
 sed pmisit cū potius in summū, et extre-
 mū discrimē adduci, et suspiciet fursū,
 et ad terrā deorsū t̄uebit⁹ ut uideat si
 aliūde quicquā opis, et subsidij fortasse
 pueniat. Et cū nullibi ob e⁹ puica ciā,
 auxiliū, et p̄sidiū queat reperire, et ecce
 tribulatio, et tenebre disolutio, et āgu-
 stia, et caligo serbe queens, et nō poterit
 auolare de angustia sua. Qui uolūt hic
 p̄dici cladē factā Iudæis p̄ Assyrios
 maledixisse eos Regi, et d̄ Deo suo, itel-
 ligi t̄ de Rege Achaz, et de Deo uino, et
 uero. Qui uerb⁹ uolūt hic p̄dici, et p̄figu-
 rari cladē factā Iudæis p̄ Roma: Regē
 cui maledicebāt itelligunt eos q̄ rege-
 bāt Ciuitatē, et p̄ Deū cui maledicebāt
 Pōtiffices et magistratus tēpli, q̄ Dii ap-
 pellātur. Erit inq; tribulatio, q̄ ē i spera-
 rato, et in opinato eueniet, q̄ inuit⁹ p̄
 illā dictionē ecce, q̄ d. cū nihil tale expe-
 ctaretur, nec minus de sup̄uenturis mā-
 lis quicq; cogitarēt. Ecce tribulatio. i.
 magna corporis afflictio, et tenebrarū
 mētis cōfusio, et animi cōsternatio, Ec-
 ce dissolutio, q̄ nō poterit ullibi stare
 et cōquiescere, usq; adeo corporis mem-
 bra, et totū corpus erit cōfractū, ac dis-
 solutū, et āgustia q̄a nesciet, q̄ sit reme-
 diū repturus et cū i dubio ē anim⁹ huc
 atq; illuc ipellit⁹ & ecce caligo p̄sequēs,
 q̄a ubiq; difficultatē iuenerit et nullū pu-
 tabit sibi afforē p̄sidiū, quī multē illū dif-
 ficultates ipediāt, et p̄sequātur: et tādē
 nō poterit auolare de āgustia sua. i. nō
 poterit ullo pacto liberari, et de illa p̄-
 turbatione expediri nisi vsq; ad tēpus, di-
 cit tex. 70. hoc ē usq; ad cōsumationē se-
 culi, i quo reliquē saulu a s̄iēt. Erit iste,
 uelut auis irretitus, et illaqueatus, cui⁹
 rei oppositū cōt̄igit uiris p̄bis et piis, q̄
 dicere possūt illud ps. āima nostra sicut
 passer erepta est de laqueo uenātū etc.

CAPVT

CAPVT NONVM.

PRIMO tēpore alleuiata est terra Zabulon, & ter-
 ra Nephtali: & nouissimo aggrauata est via ma-
 ris trans Iordanem Galilee gentium. Populus
 qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnā:
 habitantibus in Regione Vmbrae mortis, lux or-
 ta est eis. Multiplicasti gentem, & non magnificasti letitiam.
 Latabuntur coram te, sicut qui letantur in messe, sicut exul-
 tant Victores capta prada, quādo diuidunt spolia. Iugum enim
 oneris eius, et uirgam humeri eius, & sceptrum exactoris
 eius superasti, sicut in die Madian. Quia omnis uolenta prae-
 datio cum tumultu, & uesitmentum mistum sanguine, erit
 in combustionem, & cibus ignis. Paruulus enim natus est no-
 bis, & filius datus est nobis, & factus est Princeps super hu-
 merum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius,
 Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis Multiplicabitur
 eius Imperium, & pacis non erit finis: super solium Dauid, &
 super Regnum eius sedebit: ut confirmet illud, & corroboret in
 Iudicio, & Iustitia ammōdo, & usq; in sempiternum: Zelus do-
 mini exercituum faciat hoc. Verbum misit dominus in Iacob,
 & cecidit in Israel. Et sciat omnis Populus Ephraim, & habi-
 tantes Samariam in superbia, & magnitudine cordis dicētes.
 Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus adificabimus: Syco-
 moros succiderunt, sed Cedros immutabimus. Et eleuabit do-
 minus hostes rasim super eum, & inimicos eius in tumultum uer-
 tet: Syriam ab Oriente, & Philistym ab Occidente: & deuora-
 bunt Israel toto ore. In omnibus his non est auersus furor eius,
 sed adhuc manus eius extenta: & Populus nō est reuersus ad per-
 cutientem se, & dominum exercituum non inquisierunt. Et dis-
 perdet dominus ab Israel Caput, & Caudam, incuruantem, &
 refrenantem die una. Longæuus, & honorabilis ipse est Ca-
 put: & Propheta docens mendacium, ipse est Cauda. Et erunt
 qui beatificant Populum istum, seducentes: & qui beatifican-
 tur, precipitati. Propter hoc super adoloscensculis eius non le-
 tabitur dominus: & Pupillarum eius, & Viduarum non mise-
 rebitur: quia omnis Hypocrita est nequam, & vniuersum os
 locutum est stultitiam. In omnibus his non est auersus furor.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.

14. eius sed adhuc manus eius extenta. Succensa est enim quasi ignis impietas, Veprem, & Spinam vorabit, & succendetur in densitate saltus, & conuoluetur superbia fumi. In ira Domini exercituum conturbata est terra, & erit Populus quasi esca ignis: Vir fratri suo non parceret, & declinabit ad dexteram, & esuriet, & comedet ad sinistra, & non saturabitur, unusquisque carnem Brachij sui vorabit: Manasses Ephraim, & Ephraim Manassen, simul ipsi contra Iudam. In omnibus his non est auersus furor eius sed adhuc manus eius extenta.

EXPLANATIO IN NONVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

PRIMO tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim: Et nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galilæa gentium &c.

ISTVD capitulum quamuis vulgatissimum sit, quia singulo quoque anno in natalitijs Domini Nostri Iesu Christi ad horas matutinas legi consuevit, & obscurissimum tum propter varias, nec parū diuersas interpretū translationes, tum etiam pp varias, & maximè inter se se dissidentes scriptorū expositiones. Veruntamen in scopo, & primo authoris intento omnes ferè videntur conuenire. Quod scilicet hic de incarnatione filii Dei, de vocatione gentium, nec non de electione, & deputatione duodecim Apostolorum Propheta miscet, & figuratè loquatur. Postremo uerò prædicat perturbationem & desolationem regni Israel ob eius audaciam & incredulitatem, ut huius capitis initium sit foelix, & faustum, altera uero pars sit tristis & gemebūda. Sūt ergo in his primis verbis, & in priori parte huius capituli quæ profectò difficillima est, & in qua per multos dies laborauit tres ad minus expositiones à se muticem maximè distantes, præter

eam, quæ est, sū interpretationem 70. interpretum, de qua loquemur inferius. Quod autem attinet ad vulgatarum editionem, una est expositio ipsorum Iudæorum adhuc cecutientium, & velamen etiam uisum super oculos habentium, quod Propheta in hoc loco describit duo tempora, & in quibus eorū regiones, & regna multas clades sunt perpeffa & duas captiuitates. obierunt quam uis una fuerit longè grauior altera. Et post hæc tertiam quamdam obsidionem subindicat, à qua admirabili & præpotenti manu Dei, fuit vniuersa illa Regio liberata. Prima itaque fuit dum per Regē Assyriorū Teglar Phalasar duæ tantum tribus, & pauci quidam fuerunt in captiuitatem ducti. Secunda persecutio fuit multo grauior, quando per Salmanasar Regem quoque Assyriorum omnes ferè tribus fuerunt ultra captiuitatem, multis affecte miseris, & calamitatibus, sitamen ulla præter captiuitatem atrocior poena potest reperiri. Dicunt præterea fuisse vniuersam Iudæam in maximo discrimine sub Rege Ezechia constitutam, quando exercitus Senacherib. decreuerat illam prorsus absorbere, & pessum dare.

dare, qui tamen fuerunt ab illa obsidione liberati occisis una nocte centum octuaginta quinque millibus hominum. Sic itaque exponunt hunc textum. Primo tempore idest in prima obsidione alleuiata fuisse Terram Zabulon, & terram Nephtalim, & uiam maris Transiordanem ab incolis, & habitatoribus vniuersæ Regionis, cum multi fuerunt ducti in captiuitatem, & pauci admodum remanserunt. Nouissimè autem, uel nouissimo tempore dicitur aggrauata fuisse illa Regio, quando in secunda expugnatione & debellatione omnes ferè defecerunt aut perempti gladio, aut fame necati, aut in captiuitatem ducti, & ad alia Regna transfuerti. Cum demum exercitus Senacherib multus, & copiosus aduentarit, quo omnes pertimescebant, & expauescebant, quid facere, aut quò ire penitus ignorarent, velut hi, qui in tenebris uersabantur, & maximis erant angustiis detenti dum illis, nihil tale cogitantibus, & summa trepidatione percussis apparuit illis Angelus percussus, & occidens tot millia virorum, tunc populus ille, qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnam. Sic itaque exponunt primam particulam huius capituli. Sed re vera talis expositio nullo pacto coheret, quia si Terra Zabulon, & terra Nephtalim dicitur alleuiata, quoniam quidam ex habitatoribus fuerunt ducti in captiuitatem multo magis dicitur alleuiata, & non aggrauata, quando longè plures, & ferè omnes erant captiuati. Si tamen uelis hæc uerba iuxta sensum allegoricum interpretari, dicemus cōformiter huic expositioni, quod Terra dicitur alleuiata, quando pauci quidam ex tot hominum millibus sunt conuersi ad Christum, & dicuntur alleuiati, quia sunt ab onere peccatorum liberati, dicitur autem Regio ipsa esse aggrauata quando scilicet inualuit manus Domini super ipsam, & non pauci sed multi, & quasi innumerabiles crediderunt in Christum, & Diabolus amisit suum regnum. Dicitur autem tunc Regio ipsa Zabulon, & Nephtalim aggrauata, quia post mortem Christi per predica-

tionem Apostolorum, & per signa, & prodigia, quæ fiebant per manus illorum, omnes gentes ad Christum conuertebantur iuxta illud Iohan. cum exaltatus fuero a Terra, omnia traham, ad me ipsum. Dicitur quidem tunc illa Regio aggrauata quia manus Domini multum inualuit, & abundauit super illas extrahens de manu, & potestate Diaboli. Est alia expositio horū uerbo alleuiata Terra Zabulon, & Terra Nephtalim, quia à multis erroribus, & superstitionibus uanisq; opinionibus fuit per Christum liberata, cū primū cepit illis predicari, d. Pœnitentiā agite appropi quauit enim regnum Dei, & eiusmodi terra siue regio fuit prima ad recipiendā fidē, & pleriq; ex ea prodire Apostoli, & discipuli Christi: nouissimè uero, uel nouissimo tempore fuit aggrauata. idest deterior facta ut potè ad uomitū reuersa, & cōsequenter iusto Dei iudicio maiori supplicio affecta. Huc expositioni non habeo quod obieciam, cū sit D. Hier. Sed habet in se non nihil difficultatis ob ea, quæ sequuntur, cū inquit propheta. *Populus, qui ambulabat in tenebris uidit lucem magnā* Quæ uerba si referantur ad ea, quæ dicta sunt, quomodo populus ad uomitum reuersus uidit lucem magnam? Propterea alij dicunt, & longè se cus exponunt, ut per terram alleuiatā intelligamus Terram uilem, & abiectam: & per terram, & Regionē aggrauatam intelligamus Terram præclaram, nobilem, & illustrem. ac gloriosam, ita ut eadem Regio uidelicet Zabulon, & Nephtalim, & vniuersa Regio Galilæa & totus ille tractus usque ad Iordanem erat olim valdè uilis, & contemptibilis, nulla re præclara insignitus, ut habemus apud Ioa. 7. Non è tu galileus? scrutare scripturas, & uide, quod à Galilea Propheta non surgit; & illud à Nazaret potest aliquid boni esse: primo ergo tempore idest iam olim. Terra Zabulon, & Terra Nephtalim erat alleuiata, idest uilis, & abiecta nouissimè uerò, idest post aliquod tempus, aggrauata est, idest illustris, & gloriosa effecta ob præsentiam, & cohabitationem, doctrinam, & prædicationem, & miracula Christi

Christi Saluatoris Nostri, quæ ibi primum edidit, & propter discipulos eius quorum maxima pars inde produiuit; Vbi vides, quod pleraque regna, Ciuitates, & oppida decorantur, & illustrantur quia inde prodeunt, & oriuntur viri spectabiles, & maximarum virtutum, aut quia ibi nutriuntur, et diurnam habent consuetudinem, aut tandem, quia nonnullas actiones, & opera laude & admiratione digna ibidem operantur. Ob has rationes indubiè ciuitas nostra Perusina dici potest aggrauata quia legibus & armis est plurimum decorata, & multi insignes viri inde prodierunt, & prodeunt continuè. Ista expositio re uera est ualde subtilis, et ingeniosa, et qui hæbraici sermonis sunt bene periti possunt illam uerius commendare, et approbare: at nos, qui sequimur editionem uulgatam, & latinum sermonem amplectimur non possumus tutâ conscientia illam approbare, aut reprobare. Constat enim hæc duo uerba alleuiare, & aggrauare numquam apud Latinos sub illo significato quo diximus posse assumi, et propterea ommittenda est ista expositio. Iuxta tex 70. Interpretum non est ista difficultas quoniam sic habet illorum text: Hoc primum bibe, fac uelociter, sensus est. O Terra Zabulon, et Terra Nephtalim, cum iam audieris Christo nobis esse credendum, et ei soli confidentibus in sanctificationem, & non in lapidem offensionis, et petram scandalis; hoc primum bibe fac uelociter, id est absque ulla temporis dilatione, et sine ulla mora, in primis, et ante omnia bibe, id est imbue te Christo Domino suscipe illum, et quoad fieri potest, totum absorbe, bibe inquam de petra, de petra hac spiritali, quæ est Christus, bibe illum, qui est fons uitæ, bibe illum, qui est stimulus illud, cuius impetus legitur. Ciuitatem Dei. Bibite inquam omnes, et inebriamini carissimi. Sed dices. Nulla est cõueniètia horum uerborum cum hæbreo textu nec cõ editione uulgata, nec propterea uidere est quorsum hæc uerba dicantur. Dicendum, quod re uera nulla est cõueniètia huius textus ad reliquos textus.

A qui primanibus habetur. Verumtamen non sunt extra prepositum. Nam cum antea Prophetata monuisset suos: Dominum exercituum sanctificaret in cordibus suis, et ei soli confiderent; et aliquantulum infra ut puta cap 55. moneat sitientes uenire ad aquas, 70. Interpretes spiritum sancto afflati, ex illis uerbis hanc admonitionem susceperunt. O Terra Zabulon, et Terra Nephtalim ne amplius immereris. Hoc primum bibe, omnem aliam curam post habeas, hoc tibi sit primum, et præcipuum intentum, et negocium, Bibe de aquis fluentibus ex latere Christi, suscipe eius doctrinam, arripas prædicationem Euangelii, et hoc fac uelociter. cito ueniât alii, et accipiant coronam tuam: per hæc rursus uerba, hoc primum bibe uoluit spiritus sanctus per os huius Prophetæ indicare miraculum factum in cana galileæ de aqua in uinum cõuersa, per hæc hoc primum bibe. Deum factum hominem, et legem in Euangelium mutata. Cum uerum subdit, fac uelociter inuit ac prædicat quod citò, et alacriter Discipulo uocati à Domino relicti retibus secuti sunt eum. Matth. 4. Speciatim uero aduocat, et compellat has duas tribus uerba. Terram Zabulon et terram Nephtalim, quia homines horum locorum fuerunt primi ad credendum, et ex his prodierunt post Apostolos plurimi. Vnde ps. 67. Præcipes Iuda duces eorum Præcipes Zabulon, et Præcipes Nephtalim, aut dicam uoluisse Prophetam phas duas tribus intelligere ceteras, quæ crediderunt in Christum. Alii aliter exponunt hunc locum et fere omnes redeunt in unum. Quod autem ex ea regine prodierit aliquot Apostoli patet ex ca. 4. Matth. ubi habet quod abulâs Iesus iuxta mare galileæ uidit duos fratres Simonem qui uocatur Petrus, et Andream fratrem eius, mittentes rete in mare. Et percedens inde uidit alios duos fratres Iacobum Zebedæum, et Iohannem fratrem eius in nauicula Zebedæo Patre eorum, qui omnes statim relicti retibus, et nauis, atque et patre secuti sunt eum, quo adimpletum est illud, quod dictum fuit à Propheta iuxta tex. 70. Interp. Hoc primum bibe, et fac uelociter, uti mox annotauimus. Omissa ad præsentem lectionem pariter, et expositionem præsentis literæ 70. Interp. uideamus, quæ reliquarum expositionum sit magis probabilis, et consona rei, de qua agitur.

Credide-

Crediderim ego eam magis fore probabilem, quia asseritur Esaiam omnino præiudicasse, & prænucciassè uictoriam per Christum Dominum futuram contra Iudæos, Gentes, & hereticos, & aduersus quoscumque, qui persecuturi erant Ecclesiam Christi, sed primum oportuit prædicare aduentum ipsius Domini per quem sumus liberati ab onere peccatorum, à iugo legis, & à potestate diaboli, & eius tyrannide. Sed quoniam hæc sunt archana, & secreta profundissima, & occultissima, quippe quæ non facile poterant hominibus persuaderi; qui carnales sunt, & terrenis uoluptatibus addicti, idcirco sub typo, & figura rerum temporalium, quæ aliquando gesta facile poterant cunctis innotescere, uoluit spiritus sanctus per Prophetam ea tegere, & modo quodam adumbrare. Hæc enim occultatio figurarum est utilis de exercituum studiosorum & contra irrisiones infidelium. Tho. prima p. q. prima art. 9. Primo ergo tempore, id est in prima obfisione, & expugnatione populi Israelitici; Terra Zabulon, & Terra Nephtalim cum cæteris locis finitimis, & coherentibus alleuiata est, id est modicam iacturam passa est, quandoquidem solum due tribus cum dimidia in captiuitatem fuerunt adductæ per Teglat Phalasar Regem Assyriorum. Nouissimè uero, hoc est, post aliam obfisionem, & expugnationem sub Rege Salmanasar eadem Terra Zabulon, & Terra Nephtalim aggrauata est, quia multo maiora damna, & incommoda quam prius sub eo Rege passa est, quandoquidem omnes penè tribus in captiuitatem abierunt. Hæc iuxta historiam, & sensum literalem sint dicta. Quo uero ad intellectum spiritualem, & ueriores sententiam, dicemus, hæc omnia contigisse per Christum & in Christo Primo quidem tempore, id est cum Christus filius Dei inclinauit Coelos, & descendit, & in hunc mundum terrestrem, & caducum aduenit, multos quidem ex Iudæis, & non nullos ex gentibus ad se pertraxit, & primum quidem, cum stella duce magos ad se adorandum perduxit, & præterea cum cepit

prædicare, & miracula, ac signa multa facere, per multos ut diximus à peccatorum pondere ab Idolorum cultu, & à demonis seruitute liberos, & immunes reddidit, & in suam ipsius seruitutem, & captiuitatem fedegit, & hac ratione Terra illa cum toto illo tractu usque ad Iordanem iure optimo alleuiata dici potest. Nouissimè uero, id est post mortem ipsius Christi, & per prædicationem Apostolorum, & per stupendissimam, & admirabilissimam eorum signa, & prodigia maximè est aggrauata præfata regio, & terra, quia multo plures, & ferè innumeri fuerunt in captiuitatem ducti, & serui effecti ipsius Dei, quando uno die quinque millia, alio tria millia, & sic singulis quibusque diebus conuersi sunt ad Christum, & in eius captiuitatem reducti, iuxta illud Iohannem prius adductum. Cum exaltatus fuero à Terra omnia traham ad me ipsum, cum postea idem Christus Dominus ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem. Vide ergo quomodo primo tempore, id est in primo; Christi aduentu Terra Zabulon, & Terra Nephtalim fuit alleuiata, id est pauci ex ea respectiue fuerunt ad fidem conuersi, & Sinagoga leue detrimentum est passa, tamen, qui Christo adhæserunt fuerunt alleuiati ab onere peccatorum &c. ut diximus. Nouissimè uero, id est postquam Christus per mortem suam uicit mundum, & prostrauit diabolus, & foras profusus eiecit, aggrauata est Terra, id est infernus, & potestas demonis, & cultus Idolorum maximam profecto, & incredibilem iacturam passus esse dicitur, & mirum modum aggrauatus; quamquam, qui ab eo cultu recesserunt, & Christi fidem apprehenderunt non aggrauati, sed supra modum alleuiati, & pugilliores facti esse perhibentur, et sic non inconuenit sub diuersis rationibus idem aggruari, et alleuari, namque eiusmodi terra fuit aggrauata corporaliter loquendo, et secundum sensum, quia maxima pars Iudæorum fuit in captiuitatem ducta, et ipsa regio, cadibus, et rapinis, grauiter admodum vexata. Sed hæc interpretatio nulla ratione mihi pro-

probatur, quandoquidem non loquitur de ipsa Terra Zabulon & c. Secundum eandem rationem, & committitur fallacia æquiuocationis, seu accidentis, vt videbatur esse alleuiatum, & aggrauatum conueniat vni, & eidem nomini secundum alios modos plurimum inter se disidentes. Alij dicunt terram Zabulon, & terram Nephtalim penes eundem modum consideratas, hoc est secundum sensum spiritualem, sed diuersimode susceptum dici aggrauatas, & alleuiatas v. g. Terra Zabulon, & terra Nephtalim, hoc est homines illarum Tribuum, seu Regionum, fuisse alleuiatos primo tempore, vt puta subleuatos ab onere peccatorum, & à seruitute legis. Nouissimo verò tempore Sinagogam Sathanæ aggrauatam quia dempta est illi potestas, & vigor, quo præualebat in hominum mētēs, & corda, seducens ea, & auertens à Deo. Sed nequē hæc opinio mihi placet, quia esse alleuiatum, & esse aggrauatum non tribuuntur vni, & eidem rei eodem modo & secundum eandem rationem specificam consideratæ, licet ambo capiantur secundum Spiritum, & non secundum sensum. Propterea mihi videtur esse dicendum, vt de eadem re, & eodem modo considerata, at non respectu eiusdem temporis Propheta sit locutus v. g. Primo tempore, id est, Cū primum Christus filius Dei venit in mundum terra Zabulon, & terra Nephtalim fuit alleuiata, id est ab onere peccatorum, & à iugo legis erepta, & subleuiata, ob eas rationes quas paulo supra adduximus, nouissimo verò tempore, eadem terra Zabulon, et terra Nephtalim id est, homines illarum Regionum fuere aggrauati, sub pondere inquam peccatorum constituti, quando scilicet viderunt Christum multas contumelias pati à Principibus Sacerdotum derideri, ab omnibus blasphemari, & denique in Crucem agi, tunc enim qui prius crederunt, retrorsum abierunt, et in sua perfidia perfluerunt, tunc profectò terra illa fuit aggrauata quia nouissimus error fuit peior prior. Nec mirum quod Saluator cum vidisset multos discipulorum eius abiisse

A retrò, & iam non amplius cum illo ambulare, dixit ad duodecim Nunquid et vos vultis abire? Sed dices qui fieri potest vt eiusmodi terra Zabulon et c. fuerit eo tempore aggrauata, cum statim habeatur in textu quòd populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam? Respondeo eiusmodi verba, & totum id quod sequitur esse connectendum, et coniungendum cum prioribus dictis videlicet terra Zabulon, et terra Nephtalim, et uia maris trans Iordanem et c. fuit alleuiata. Illa verò particula nouissimo aggrauata est, posita est velut parenthesis, sic ergo nullum est inconueniens, aut incompositum. Eadem enim terra secundum spiritum quæ primo tempore dicitur alleuiata, eadem secundum spiritum nouissimo tempore dicitur aggrauata. Porro quod attinet ad descriptionem istarum regionum seu terrarum (quod idem est) consule eos qui terras illas peragrarunt, aut cosmographiæ, vel geographiæ sedulo operam dederunt. Scio equidem Plinium lib. 5. cap. 14. et sequentibus meminisse huiusmodi locorum, et quantum satis fore cognouit de illis fuisse locutum. Si verò spiritualement sensum aspiciamus, (vt par est) Diuus Hieronymus hoc in loco, et alibi pariter et Diuus Augustinus super psalmum 67. Satis accuratè sunt locuti vt fusi infra dicemus. Cum autem subdit Esaias in textu. Via maris trans Iordanem, intelligit viam qua itur ad mare, quod non proprie dicitur mare, cum fuerit quoddam stagnum, sed appellatur mare secundum vsum scripturæ, quo congregationes aquarum solent appellari maria. Postea subdit, Galileæ gentium; qua loquendi forma nonnulli existimant duplicem fore Galileam, unam cuius pars excurrit in meridiem, et dicta est inferior, reliqua verò quæ vergit ad septentrionem propinqua Tyro, et Sydoni, et dicta est Galilea superior. Ioan. 1. de saph. libro tertio de bello Iudaico cap. 1. de saph. 2. duas vult omnino esse Galileas, vocatur autem Galileæ gentium, quoniã (vt inquit etiam Diuus Ambrosius). Super psalmum 43. multæ nationes gentium

Ioan. 6.

Ioan. 1. de saph. libro tertio de bello Iudaico cap. 1. de saph. 2.

Amb. 3. ps.

gentium erant permixtæ in illis regionibus, tribus Iudeorum, vt per has tribus ad exteras nationes aliqua lux & cognitio veri Dei dimanaret: potest etiam dici fuisse appellatam Galileam gentium, quia erat satis propinqua locis in quibus morabantur gentes Idololatres; quin etiam legitur Salomonem nonnullas illius regis Vrbes, & oppida dono dedisse Hyram Regi ob accepti beneficii gratitudinem. Non desunt tamen ex probatis auctoribus, qui non duas sed vnã tantum esse Galileam affirmarunt, dicta autem est Galileæ gentium ob eas quas adduximus. Sequitur textus.

Tex. 2.

Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in Regione vmbrae mortis lux orta est eis. Hoc loco prius videndum est de quo populo loquitur Esaias; deinde quæ sunt illæ tenebræ in quibus populus ille ambulabat, & postremo quæ sit illa umbra mortis, & reliqua quæ hic apponuntur. Diuus Hieronymus vult Prophetam hic loqui de populo Israel, hoc est, de populo illo qui incolebat, & morabatur in terra Zabulon, & in terra Nephtalim, & tandem in toto illo tractu qui iur ad mare trans Iordanem, quandoquidem de huiusmodi populis fuit locutus à principio, nec vlli dubium populum illum ambulasse in tenebris, quoniam in superficie literæ suæ ipsorum vitæ cursum peragebant, nec satagebant eleuare mentem ad veram scripturarum intelligentiam. Nec mirum eiusmodi populos ambulasse in tenebris quia gentes maritimæ pluribus, & grauioribus quàm Mediterraneæ dicuntur vitijs esse obnoxie. Propterea præcipit Plato vt refert Eus. lib. 12. de præparatione Euan. cap. 27. Ne quisquam deberet condere Vrbes præsertim primariarum, propè mare, ne incolæ alienis moribus, ac vitijs ob frequentem consuetudinem corrumpantur, atqui multum referret per decem milia passum ad minus propinquam habere quòd vtilitate, iucunditateque maris ali quando homines fruerentur, sicque non tam faciliè alienis moribus corrumpentur. His ergo, in tenebris ambulantibus, apparuit lux magna, quando

Eus. lib. 12. de præp. E. aug. ca. 27.

A Christus filius Dei qui est vera lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, & qui verè est lux mundi apparuit in terris. Nec imaginari (vt dicunt plerique Iudeorum) hanc lucis apparitionem de tempore illo intelligi, quo populus Hæbreorum erat obsecutus à Rege Senacherib, cui velut in tenebris, ac maximis difficultatibus, & angustijs constituto, apparuit lux magna, dum Angelus ea nocte occidens tot millia hominum subleuauit, & erexit animos illorum populorum. Promde ceteri volunt hic haberi sermonem de cunctis populis tam Israelitis, quàm Gentibus, cum terram Nephtalim, & terram Zabulon nominet, deinde Galileam gentium, quandoquidem omnes indistinctim ambulabant in tenebris, nec sciebant quo irent, nequē quò suos gressus dirigerent: verum non eo inficias, quin prius de populo Israelitico mox prædicta intelligantur, cum veritas diuina prius illi populo, deinde reliquis nationibus illuxerit, in tenebris quidem versabantur ignorantia, & multorum quibus impliciti, & obuoluti tenebantur errorum, nec mirum quia veram lucem non modo ignorabant, sed quandoquæ agnitæ detestabantur: tandem clementissimus Deus nostram sortem miseratus, visitauit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris, et vmbra mortis sedebant, ad dirigendos pedes nostros in viam patris. Manifestum est ergo quales fuerint tenebræ in quibus populus ille ambulabat, quique fuerit ille populus, & quæ fuerit ea lux magna quam viderunt: fuit nempe (vt sæpe dictum est) Christus dominus, Dei filius, qui de se ipso dixit. Ego sum lux mundi, & quando sum in mundo, sum lux mundi. Sed quam ob rem vocatur lux magna, & nulli dubium vocari lucem magnam collatam ad alios qui nuncupantur lux, sed non ita magna quemadmodum ea de qua sumus locuti. Moyses enim Aaron, Iosue, & reliqui Prophete pariter & apostoli, et quicumque Spiritu sancto edocti, et illuminati alios docent, & viam salutis alijs demonstrant. Lucis nominationem sortiantur. iustæ illud

Ioh. 8.

Eccle. 24.

lud Eccleſ. 24. Qui me elucidant vitā æternā habebunt, & Apoſtoli dictū fuit à, Chriſto domino, & præceptore noſtro. Vos eſtis lux mundi Math. 5. Dicitur etiam Chriſtus lux magna, quia non ſolum mentes noſtras illuminat, verum quia fortius, & intenſius illuminare dicitur, quia ſolus ipſæ illabitur mentibus noſtris, & eis quodammodo imprimi bonos cogitatus, vt pſal. 118. Declaratio Sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis, & melius Propheta declarans hoc beneficiū, generi humano collatum ſubdit. d.

Habitantibus in regione vmbre mortis, lux orta eſt eis. Nec te perturbet, quòd. D.

Mat. cap. 4.

Matth. cap. 4. habeat hæc verba, non nihil in ſpectem diuerſa videlicet, & ſedentibus in regione, & vmbra mortis, lux orta eſt eis, quoniam omnia idem ſignificant, nam tā qui habitant, quam qui ſedent, vtrique videntur alicubi ſuum conſtituiſſe domicilium, ad eò quòd tam habitantes, quam ſedentes in tenebris, iam ſe ibi collocatos, & ſtabilitos fore cenſentur. Et his habitantibus, aut ſedentibus in regione vmbre mortis, tamquam proprio domicilio lux orta eſt prædicatur, Vide quòd non eſt idem mors, vmbra mortis, regio mortis, & tenebra, quoniam mors de morte ſpirituāli loquendo, quæ ſola ſit per peccatum mortale, eſt ſeparatio animæ à Deo, vmbra mortis eſt diſpoſitio quedam, & præparatio ad eam mortem, ideſt ad ſeparationem, qua anima ſeparatur: & ſeiungitur à Deo, peccata namq; ſunt, quæ diuidunt inter nos, & Deum, & in vmbra mortis ſedere dicuntur; & hi qui in maximis vitæ periculis verſantur, de quorum vita ſolent vehementer homines dubitare, ſic nonnulli homines eruditi vmbra mortis fore exiſtimant. Regio vero vmbre mortis eſt ſtatus in quo peccatores velut oſcitant, & nihil aliud, quam ſuas cupiditates explere cogitantes perſiſtere videntur; D. verò Hieronymus hoc ponit diſcrimen inter vmbra mortis, & huius vmbre regionem, quoniam in vmbra mortis dicuntur eſſe, qui in peccatis adhuc viuunt, in regione vmbre mortis ij exiſtere, & per-

Mors.

Hieronymus

A manere dicuntur, qui obruti peccatis ad inferos demerguntur: verum hæc declaratio patitur calumniam, quia qui cum malis operibus, & prauis actionibus ad inferna descendunt, his nulla poteſt lux apparere, niſi forte intelligas de Sanctis Patribus qui antequam Chriſtus reſurgeret, detinebantur in limbo. At illi non eò descendunt cum malis operibus, ſed potius onuſti, & muniti Sanctis actionibus.

B Tex. autem habet, quod habitantibus in regione vmbre mortis, lux orta eſt eis, Non ergo per regionem vmbre mortis intelligendus eſt ſtatus eorum qui cum peccatis ad inferos descendunt. Propterea ego dicerem illos eſſe in regione vmbre mortis, qui differunt vſq; in finem, & ad extremam horam à peccatis reſilire. Tenebra verò eſt priuatio lucis, & iuxta propoſitum ſermonem, qui ſunt deſtituti vera notitia Dei, aut priuatiuè, aut negatiuè, dicuntur ambulare vel habitare, ſeu mauiſ ſedere in tenebris uis. Quidā auſtor in nominatus inter opera Chryſoſtomi ponit diſſertationem penes hoc inter gentes, & Iudæos quod hi in tenebris, illæ verò in regione, & vmbra mortis ſedent, quia non agnoſcebant verū Deum, omnes tamen quāmdiu ſunt in hoc ſeculo ſunt in regione mortis & non in vera vita: ſed in vmbra vitæ.

C Prætereo alios ſignificatus quibus hoc nomen tenebra accipitur, & diligenter aduertas, quòd lux iſta ingens, & magna non illuxit ſolum, & apparuit ijs qui in tenebris. & in vmbra mortis ſedent, verum etiam ſuper Apoſtolos, & quoscuq; alios homines, quibus datum eſt noſſe miſteria Regni Dei, & quāuis Eſaias loquitur de iſtius lucis ortu ſecundum tempus præteritum, ne confundaris, quia

D more prophetarum quo demòſtret certitudinem rei, accipit præteritum pro futuro, quemadmodum dicit Terrentius, dictum puta, ſic etiam de re omnino futura dicere ſolemus, factum puta, & accipe rem quam promitto pro re iam facta, & Auguſtinus exponens illud Ioannis cap. 15, quæcuq; audiui à Patre meo nota feci vobis, & per-

E feci, ideſt faciam; Vide etiam Auguſtinum ſuper pſal. 107. Tex. 70. interpretum eſt liber ab hac difficultate, quia ſic ipſi legunt. Lux orietur ſuper uos, tamquam Propheta vtatur apoſtrophè ad omnes mortales de quibus antea Prophetam locutum eſſe dicebamus iuxta ſententiam Origines, & Ambroſij:

Augu. ſup. pſ. 107.

Secur voluit Deus prius inuiſere has duas regiones videlicet Terram Zabulon; & terram Nephtalim quā alias aliarū tribuū, & ſuis prædicationibus ac miraculis colluſtrare? D. Hieronymus ſuper Matth. dicit hoc factum quoniam ſatis congruum, & rationi cõſonum videbatur, vt quæ prior fuerat ab Aſſyrijs in captiuitatem ducta Chriſti præconio, & præſentia, prima omnium frucretur. Inſuper cum præſentia regionis propter oportunitatem maris, & rerum omnium opulentiam, per multis, & grauiſſimis vitijs forèt obnoxia, oportuit, ſeu decuit, priuſquam alijs non eo morbo laborantibus remedium adhibere. Præterea cum Chriſtus dominus Dei filius homo factus in ea regione ſeu regionibus nutriri, & educari voluiſſet, prius alleuari, & à peccatorum ſordibus quāquamcuq; aliam, eas expurgari opere præcium erat. Poſtremo id factum opinor, vt quod prædixit Iacob, cum benedixit filijs ſuis, vt haberet Gen. cap. 49. adimpleretur; nam dum prædiceret quæ cuiq; eorum loca obtingerent in terra Chananeorū; De Zabulon qui fuit ordine generationis filiorum Iacob decimus, & ſextus, eorum quos ex Lia habuit. inquit. Zabulon in littore maris habitabit, & in ſtatione nauium pertingens vſq; ad Sidonem. quæ verba cum D. Ambroſius in libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 5. fuerit interpretatus, dixit per Zabulon deſignari Eccleſiam Sanctam orthodoxam, quæ tamquam portus, aut litus, firma in fide, & immunis ab aquarū fluctibus ſemota, in ſinū ſuū recipit in hoc mundo tanquam mari magno fluctuantes, qui ad eam tamquā ad tutiſſimum portum conſugiunt: Hi ſunt, qui in tenebris, ideſt in magnis er-

Aug. 3. 16.

Aroribus, & periculis ſempiternæ damnationis exiſtentes, cuiuſmodi ſunt omnes infideles, Iudæi, & Hæretici, & quicumq; ex Chriſtianiſ in malitia, & nequitia fuere pertinaces, vident lucem magnam, dum ex illis erroribus, & prauis, ac peruerſis opinionibus Dei gratia præuenti in rectam fidei, & veritatis cognitionem exurgunt. Zabulon ergo, ideſt Eccleſia dicitur alleuiata, dum tot heriſibus proſtigatis, & variis gentium opinionibus prorfus euulſis, vnam, veram, & ſolidam veritatem apprehendit, & ſuſtinuit, & hæc eſt illa habitatio quam Chriſtus Saluator elegit in habitationem ſibi, de qua Pſal. Hæc requies mea in ſeculum ſeculi, hic habitabo quoniam elegi eam.

B Nephtalim quoq; vt habes eodem loco, filius fuit Iacob Patriarchæ, filius inquam ſextus ex Bala ancilla Rachelis prognatus, qui deſcribitur, & appellat Ceruus emiſſus dās eloquia pulchritudinis. i. eloquia pulchra, grata, ſpetioſa, & valde Saluberrima, eloquia caſta, dulciora ſuper mel, & fauim: quæ verba du bioprocul conueniunt & per optimè quadrant in Chriſto Ieſu Domino noſtro, qui velut Ceruus emiſſus, à ſummo cœlo egreſſus, velociter cucurrit viam dñicæ incarnationis, Euāgelicæ prædicationis paſſionis, & mortis, qui verè dedit eloquia pulchra, quandoquidem nūquam loquutus eſt homo ſicutiſte, & dum foret circumſeptus à miniſtris, & militibus ſcribarum, & phariſeorum timens ne apprehenderent quemquam ex diſcipulis dixit. Si me quæritis ſinite eos abire, & paulò ante ſimilia verba pulchra, fidei, & charitatis plena patrem alloquutus dixit quos dediſti mihi non perdiſti ex eis quemquam, & pendens in cruce, non minora, nec pauciora verba protulit ſuauiſſimè, & pulchritudinis, & incomparabilis ſapientiae, & bonitatis plena, vt verè admodum Spiritus ſanctus per os David fuerit ei prolocutus dicens. pſ. 44. diſfuſa eſt gratia in labijs tuis Si ergo terra Zabulon, & Nephtalim fuerunt præ ceteris regionibus peculiariter Chriſti præſentia inſignitæ, & colluſtratæ, non debet eſſe alicui mirum nec præteriti-

pſ. 195.

C Ceruus emiſſus dās eloquia pulchritudinis. i. eloquia pulchra, grata, ſpetioſa, & valde Saluberrima, eloquia caſta, dulciora ſuper mel, & fauim: quæ verba du bioprocul conueniunt & per optimè quadrant in Chriſto Ieſu Domino noſtro, qui velut Ceruus emiſſus, à ſummo cœlo egreſſus, velociter cucurrit viam dñicæ incarnationis, Euāgelicæ prædicationis paſſionis, & mortis, qui verè dedit eloquia pulchra, quandoquidem nūquam loquutus eſt homo ſicutiſte, & dum foret circumſeptus à miniſtris, & militibus ſcribarum, & phariſeorum timens ne apprehenderent quemquam ex diſcipulis dixit. Si me quæritis ſinite eos abire, & paulò ante ſimilia verba pulchra, fidei, & charitatis plena patrem alloquutus dixit quos dediſti mihi non perdiſti ex eis quemquam, & pendens in cruce, non minora, nec pauciora verba protulit ſuauiſſimè, & pulchritudinis, & incomparabilis ſapientiae, & bonitatis plena, vt verè admodum Spiritus ſanctus per os David fuerit ei prolocutus dicens. pſ. 44. diſfuſa eſt gratia in labijs tuis Si ergo terra Zabulon, & Nephtalim fuerunt præ ceteris regionibus peculiariter Chriſti præſentia inſignitæ, & colluſtratæ, non debet eſſe alicui mirum nec præteriti-

D quam loquutus eſt homo ſicutiſte, & dum foret circumſeptus à miniſtris, & militibus ſcribarum, & phariſeorum timens ne apprehenderent quemquam ex diſcipulis dixit. Si me quæritis ſinite eos abire, & paulò ante ſimilia verba pulchra, fidei, & charitatis plena patrem alloquutus dixit quos dediſti mihi non perdiſti ex eis quemquam, & pendens in cruce, non minora, nec pauciora verba protulit ſuauiſſimè, & pulchritudinis, & incomparabilis ſapientiae, & bonitatis plena, vt verè admodum Spiritus ſanctus per os David fuerit ei prolocutus dicens. pſ. 44. diſfuſa eſt gratia in labijs tuis Si ergo terra Zabulon, & Nephtalim fuerunt præ ceteris regionibus peculiariter Chriſti præſentia inſignitæ, & colluſtratæ, non debet eſſe alicui mirum nec præteriti-

E ſtitia

stitiam, & æquitatem. D. etiam Augustinus super psal. 67. horum duorum nominum mysticam significationem adducit, ostendens per Zabulon quod Hebraicæ dicitur habitaculum fortitudinis, & per Nephtalim quod Hebraicè dicitur dilatio mea, adiuncto significatione huius nominis Iuda, quod Hebraicè dicitur confessio, vult inquam innuere gloriosos Martires in confessione vere fidei ceteris Dei famulis anteferendos; quandoquidem in martirio hæc tria requiruntur, primum fortitudo, quæ designatur per Zabulon, deinde finis angustijs, sequitur latitudo præmij præfigurata per Nephtalim; aut per Zabulon possumus intelligere donum spei, quæ maximè est necessaria in tollerando martyrio, per Nephtalim debemus intelligere charitatem, designatam per latitudinem, quandoquidem charitas secundum se lata est, & facillè diffundit erga Deum, & proximum. Deest primum quod est fides quæ per nomen Iuda significatur, & hoc est quod dicit Propheta in eo psalmo, principes Iuda duces eorum principes Zabulon, & principes Nephtalim, vbi etiam subdit Augustinus per hæc tria nomina personarum seu principum intelligere possumus hos fore principes fidei, spei, & charitatis: Quibus autem insunt hæc virtutes videlicet fides, spes, & charitas sunt primitus à Deo uisitati, in eius signum recepti. & denique summis præmij ab eo cõonestati; sed ut redeamus ad nos ipsos, & expendamus ac perferutemur, si quid aliud per Zabulon, & Nephtalim mysticè nobis intelligendum proponatur cum præsertim subdat in textu, quod populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; & verè quidem si per Zabulon possunt figuratè intelligi quicumque huius mundi commoditatibus ac diuitijs, quales erant Zabulonitè qui negotiationibus, & mercimonijs vehementer intendebant fuerint referri, ut nihil propemodum ad hanc vitam splendide, & plausibiliter ducendam illis deesse videatur, hi profectò ambulant in tenebris & quandò huiusmodi rebus oblectantur, & cõquiescunt,

A. in graui admodum periculo sunt constituti. Eadem ratione, qui habent eloquia pulchritudinis, qualis sunt Nephtalitè quippe qui sciunt recte loqui, & suas res ac negocia diligenter explicare, & suadere, quo facile mentes hominum capiant ac dementent ut ad suas cupiditates, & desideria trahant, hi nimirum ambulant in tenebris, & in umbra mortis sedent, nisi ex alto oriatur lux diuina super eos tandem quoscunque inanis tumor, aut superbia, vel tenax cupiditas, & auaritia possederit vel oppleuerit, per Zabulon, & per Nephtalim facillè designari, & præfigurari credimus, & sustinemus. propterea huiusmodi regiones, & terras, et viam maris transiordanem, vbi viget galilea gentium procul euitemus. & aliam terram vbi videre licebit bona domini adire, & possidere aliquando studeamus.

Post hæc sequitur in textu. *Multiplicasti gentem, & non magnificasti lætitiã lætiantur coram se sicut qui lætiantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia &c.* *Tex. 3.*

Dabium est quorsum hæc verba dirigantur, & quonam pacto debeant intelligi: Latet enim in his non parum scripturuli. Dicunt enim quidam hoc loco Prophetam spiritu edoctum dirigere verba ad Regem Senacherib qui magno cum exercitu venit expugnaturus Hierusalem, qui tamen victus, & confectus inde confusus abiit, et ita verè posunt in eum hæc verba iactari videlicet, multiplicasti gentem, et non magnificasti lætitiã, quorum sententia non potest facillè refelliè, sed melius hæc verba possunt intelligi si iuxta sensum allegoricum capiantur, sed persistentes adhuc in sensu literali, possumus quorundam sententiam admittere, qui dicunt Esaiam allocutum Deum quem ait multiplicasse gentem, videlicet Iudæorum: hæc enim gens secundum generationem carnis fuit multa, et satis numerosa, at valde pauca, et exigua quo ad participationem gratiæ, et gloriæ, quia ut ait Apostolus, in pluribus eorum non est beneplacitum Deo. Alij magis ad allegoriam sic exponunt particulam istam. Quamuis multi fuerint

1. Cor. 10.

ex

ex Iudæis, et gentibus conuersi ad Christum, et eius gratiam perceperint non tamen in ea persistenter, et ideò multiplicata fuit gens, non autem magnificata est lætitiã, quia non persistenter, sed gaudium de conuersione illorum cito recessit. Non displicet illorum sententia quid dicitur, multiplicatam fore gentem, eam scilicet, quæ sponte hilariter, ac toto corde Christo nomen dederunt, cuius rei causa gaudium est coram Angelis Dei, quia tamen, qui crediderunt, et in confessione verè fidei fortes persistenter, multis fuerit cruciatibus obnoxij, idcirco non multa fuit lætitiã quam ipsi plurimum gauderent, quia digni fuerit pro Christo morrem, et contumeliam ipsi. Præter hæc omnia, ego sic opinor hanc partem fore intelligendam, quod scilicet multæ nationes non solum Iudæi, uerum etiam ex gentibus ut Persæ, Medi, Germani, Galli, et nouissime Angli, et plerique aliæ nationes acceperunt fidem, et postea retrorsum abierunt; D. Hieronymus existimat multos ex gentibus ad Christum conuersos, sed quoniam plurimi Iudæorum in sua incredulitate permanserunt, ideò tristati sunt Apostoli, et hoc est quod dicebat Apostolus ad Romanos: tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo, optabam enim ego ipse Anathema esse à Christo pro fratribus meis qui sunt cognati mei secundum carnem, tristabatur, inquam, gentes ad fidem conuerti, Iudæos autem qui erant cognati sui, secundum carnem, et quorum tot immunitates, et præuilegia gratis extiterunt in ipsa incredulitate permanere. textus 70. interp. est longè diuersus ab hac nostra lectione; Sic enim habet, multiplicasti gentem, et magnificasti lætitiã. Quidam alij sic legunt. Plurimam partem populi deduxisti ei in lætitiã. Priorem textum sic exponunt videlicet, Multiplicasti gentem, tu Pater omnipotens ei scilicet Christo, hoc est multitudinem credentium, & magnificasti lætitiã, quia multitudinis, credentium erat anima vna, & cor vnum in Deo, ex qua vnione, et animorum conformitate magna profectò resultat læ

Rom. 9.

titia, iuxta illud psal. quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum. Alia verba sic exponunt. Tu Pater plurimam partem populum deduxisti ei scilicet Filio in lætitiã, iuxta illud quod dicebant Pharisei apud Ioannem. Ecce mundus totus post eum abiit. Et quod Pater adducat credentes ad filium, patet Ioan. 11. Nemo venit ad me nisi pater meus traxerit eum, Et filius quod adducit multos ad Patrem, quando ipse dicit, nemo venit ad Patrem nisi per me. Quibus verbis designatur fructus, & efficacia prædicationis futuræ per Apostolos, et veros ac fideles diuini uerbi ministros, & notanter ait plurimam gentem adduxisti ei, non omnem, quia non omnes obediunt Euangelio. At qui adducti fuerunt, & qui adduxerunt repleti fuerunt gaudio, sicut qui lætantur in messe, quando colligunt fructus sementis, de qua messe loquebatur Christus ad Apostolos. d. *Ioan. 4.*

Leuate oculos, & videte regiones quia iam alba sunt ad messem ut gaudio, & lætitiã hoc videntes replerentur, et sicut exultant victores capta præda, quæ quidem absque vlla probatione manifestum est, ipsi quidem Apostoli, conuictores mundi et secularis sapientiæ diuiserunt vniuersi orbis regiones inter se, & cuncti abierunt, fidem, ac doctrinam Saluatoris nostri prædicatum, qua prædicatione, et victoria Verbi Dei omnes hi triumphi, & trofea prodierunt quæ Propheta Christum Dominum alloquens in his paucis verbis complectitur dum inquit.

Ingenium enim oneris eius & virgam humeri eius & sceptrum exaltoris eius superasti sicut in die Madian. *Tex. 4.*

Huic versiculo tres expositiones optime aptari posse non dubito. Primo. n. arbitror Prophetam hic alloqui, & conlaudare Dominum Deum, quod sua virtute, & potentia liberauerit populum suum ab oneribus, et duris, grauissimis; ex actionibus, quibus vexabatur ab Assirijs. Verum eiusmodi liberatio Typus erat, et figura liberationis futuræ per Christum à seruitute legis, et à potestate diaboli, et tandem existimo hanc victoriam fore Typum, et figuram victoriarum,

Ioan. 12.

Ioan. 11.

Ioan. cap. 6.

Ioan. 4.

Tex. 4.

etoria per Christum futuræ aduersus Iudæos, gentiles, et Hæreticos, et aduersus omnes, qui sunt inimici Crucis Christi, et ponit tria grauamina siue modos, quibus miseri homines opprimuntur, videlicet Iugum oneris, virgam humeri, tertio sceptrum exactoris, quibus nempe modis solent tyranni grauare, et opprimere subditos suos. Solent enim eos onerare præceptis et varijs legibus, et edictis, affligere pennis; et spoliare bonis, propterea dicit Superfluus, vel abfulisti Iugum oneris, hoc est tot leges, ac statuta, quibus homines premuntur, et uinciuntur. Iugum enim solet imponi ceruicibus et collo iumentorum, vt magis premantur, et in officio contineantur. Virga humeri dicitur esse baculus, quo vel ipsi Principes alios castigant, aut aliquid indicando, vel iudicando præcipiunt, et dicitur virga humeri, vel quia humero innititur dum manibus gestat, vel quia super populos qui per humeros designantur, deferri et exerceri solet, populi namque velut humeri, regni pondera sustinere coguntur. Sceptrum exactoris dicitur quod pro Imperio, et potestate designatur. Solent enim Principes deferre sceptrum ad demonstrandam potentiam, et auctoritatem, quam iure, vel iniuria exercent in subditos, quorum bona diripiunt et vsurpant, cum per vim et metum populis dominantur. Spiritualiter et allegoricè hæc interpretando, verè dici potest, quod Dominus noster Iugum oneris hoc est obligationem Mosaicæ legis sustulit cuius onus eiusmodi erat, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus: Virgam quoque super humeros nostros impositam hoc est varia penarum genera, quibus aberrantes in lege premebamur de medio tulit, ac deleuit affligens ea Crucis; Sic etiam sceptrum exactoris, hoc est potestatem demonis, quam in nos legis aliquando transgressores, seuus Tyrannus exercebat confregit, et projecit in ignem; et hæc omnia ea facilitate deuicit, ac superauit, sicut in die Madian, hoc est, quemadmodum

Lib. Iud. 7. Gedeon cum paucis admodum militibus vicit copiosum exercitum ipsorum

A madianitarum: sic Christus uicit mundum, et diabolum sola prædicatione, et miraculis suorum Apostolorum, qui erant viri imbelles, indocti, ignobiles, ac pro maiori parte uiles et abiecti, nec ab re victoria Christi comparatur huic Gedeonis victoria; cum tamè multas alias Dei populus singulari Dei præsidio obtinuisset, quoniam sicut Gedeon hæbraica lingua dicitur euulsor, ita Christus verè potest dici euulsor, quia euulsit, et extirpauit ac deleuit idola gentium, Sinagogas Iudæorum, et omnem Sathanæ uersutiam, et potestatem abegit. Præterea Gedeon magnam partem suorum sociorum ex Terra Zabulon & terra Nephtalim, & alijs locis finitimis selegit, sic & Christus Dominus inde suos Apostolos accepit. Et quæ admodum ille tercetum tantum numero milites secum duxit, ita Christus per Crucem, quæ significatur ea litera, quæ apud Græcos .T. denotat hunc numerum suos credentes ad se pertraxit. Et quemadmodum ille gessit bellum contra Madianitas homines contentiosos, & litium cupidissimos ita Dominus noster contra huiusmodi rebelles, & audaces vim suam exercuit. Et sicut ille in lagænis fistilibus cum faculis accensis ibidem inclusis, & contractis in fugam vertit, & conduxit exercitum Madianitarum sic, & Christus per passionem Martyrum, & per prædicationem Euangelij fregit exercitum, et fugauit hostium suorum uisibilibus & inuisibilibus. Et quemadmodum Madianitæ mutuis se contriuerunt, & consumpsere vulneribus, sic Iudæi magis seditionibus, et intestinis odijs periire, quam Romanorum armis, quemadmodum Ioseph lib. de bello Iudaico, & alij scriptores affirmant. Non ergo immeritò, Sanctissimus hic Propheta comparat victoriam Christi contra legem, peccatum, infernum, ac demonem victoria Gedeonis contra Madianitas. Sequitur Textus.

Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine erit in combustionem, & cibus ignis.

Hæc particula est quidem fati obsecura, nec facile apparet, cui possit aptari.

Victoria Gedeonis contra Madianitas

aptari. Reddit enim causam dictorum, sed quorum: varia sunt expositiones; sed ego bisariam ex dictis posse deduci existimo. Primo quia dictum est, quod Christus superauit iugum oneris, & virgam humeri, & sceptrum exactoris, sicut in die Madian. Hoc est, sine armis, & absque strepitu bellorum, quem admodum contigit ipsi Gedeoni, contra Madianitas; hoc ideo factum est, quia omnis violenta prædatio cum tumultu, idest cum dissidijs, & contentionibus animorum; idest uisum, hoc est, facultates, quæ maximè sunt necessariae ad hominis vitam tuendam, & conseruandam, mixtæ sanguine; idest per vim, & metum arreptæ erunt in combustionem; idest facillè consumerentur, velut ea, quæ in ignem proiciuntur, & cibus ignis; idest pabulum Inferni, ad eos, qui eas arripuerunt; & propterea non vi, aut strepitu armorum conquirendi sunt hostes, aut atrahendi, sed rationibus & blandis sermonibus obtinendi, quia paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, qui non solum amator est pacis, sed princeps, & auctor, & pater futuri sæculi, in quo quodæ seculo, alius planè erit modus, & ratio uitæ, quam fuerit in hunc usque diem. Noluit ergo Deus obtinere contra hostes, tui uisibiles sunt inuisibiles metu bellorum, sed sicut Gedeon absque armis, quia omnis violenta prædatio cum tumultu. Alio modo potest hæc particula cum præcedentibus connecti sed longè diuerso. Nam cum dixisset Propheta Deum ipsum allocutus, tu superasti Iugum oneris, & virgam humeri, sicut in die Madian, possit quis dicere, non oportebat in superandis hostibus & debellandis tyrannis uilas vires adhibere, & cum illis bellum committere, cum solo nutu voluntatis tuæ potuisses illos opprimere. Respondet hic Propheta Dei partes suscipiens, quod oportuit in manu potenti, & brachio excelso illos deprimere, quia omnis violenta prædatio fit cum tumultu, & fieri non potest absque eo. Oportuit, inquam fortem cum forti congressi, & vi ipsum subigere, & sub pedibus detinere, & conculcare, & spolia eius di-

Omnis violenta prædatio cum tumultu, & cibus ignis.

ripere, quare, cum Christus Iesus ad nos uenerit, ut onerosum legis, & peccati Iugum quo nimis durè premebamur, amoueret, & sceptrum ac potentiam, quam Sathan in nos miserabiliter exercebat deiceret, non poterat hæc omnia absque tumultu, & commotione fieri potestatum huius mundi, vt rei euentus comprobauit, & vestimentum mixtum sanguine; idest corpora humana, quæ sunt animarum indumenta, si fuerint admixta sanguine, hoc est si fuerint foedata peccatis (peccata namque sub nomine sanguinum capiuntur iuxta illud psal. libera me de sanguinibus) Erunt in combustionem, & cibus ignis, quibus nimirum ignis inferni nutrietur, & succrescet, & perpetuò manebit. Huius autem ratio est, quia paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, q. d. alia uita ratio nobis est ineunda, alia erit forma uiuendi, non quidem amplius sub demonis tyrannide, & sub dura, ac dira seruitute legis, & peccati, sed sub libertate spiritus & uitæ. Inter has duas expositiones hoc interest, quod prior in his uerbis nullum admittit bellum; reliqua uero sic. Deinde iuxta priorem expositionem, tota illa oratio est vna sola propositio copulatiua: secundum aliam duæ sunt propositiones, seorsum acceptæ. Eiusmodi autem uerba, iuxta allegoricum sensum ad Christi Domini passionem relata, hunc in modum exponuntur. Primum quidem inuicitur quomodo in ipsa Christi passione milites iniecerunt manus in Iesum, & quemadmodum eum uolenter apprehenderunt, & cum tumultu & clamore, magnisque uocibus duxerunt ad Pilatum dicentes. Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Ioan. 18. & sic tandem eodem furore, ac rabie in crucem egerunt; & sic uerum est quod in ea passione fuit violenta prædatio, & cum tumultu. Deinde uidere est; & meminisse, quomodo post eius crucem, & passionem diuiserunt uerimenta sua & super ea miserunt sortem. Quare non ab re hoc in loco fit etiam mentio de uerimento mixto sanguine, quale fuit uerimentum

psal. 50.

Vestimentum mistum sanguine quomodo.

Io. 18.

umentum Christi, ab eis diuisum, & inferrem missum: Hoc autem vestimentum fuit & erit ipsis: Iudæis in combustionem, & in extremam eorum perniciem, & cibus ignis inquam, quo primum à Romanis, deinde à demonibus crudelissimè cruciabantur. Nonnulli veteres, propter textum 70. Interpretæ exponunt, quicquid prædati fuerint Iudæi, & quamcunque intulerint ipsi Christo pœnam, & supplicium reuertetur in capita eorum; & fortassis multo abundantius, & locupletius, quam ipsi vnquam crediderint. Nam text. ille sic habet. Quoniã oem stolã congregatam dolo, & vestimentum cum commutatione restituit; & volent, i. cupient esse igni combusti priusquam peccatum illud grauissimum perpetrassent: aut cupient igni esse combusti, quoniam puer natus est nobis, & filius datus est nobis, quemadmodum etiam Herodes Rex, & omnis Hierosolima turbata fuit cum illo, cum audierunt à Magis puerum quẽdam natum Regẽ. Sic D. Chrysofomus, & Eusebius exposuerunt hanc partem, sed valde diuersam à Text. vulgato. Eusebius per eos, quos Deus decreuerit igne comburi, vel esse combustos, intelligit impios, qui salutem gentium cuius ipse est autor abhominantur, et implacabili odio persequuntur, & in eius auctorem credere nolunt; aut etiam ipsos demones qui perpetuo igne cruciantur. Quod si propositionem illam iam expostam ad actionem hominum referamus, dicemus, quod omnis violenta prædario cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine, erit in combustionem, & cibus ignis, quia nullus furor, aut conatus, quantumcunq; magnus poterit diu subsistere, & opes quecunq; per iniuriam partẽ cito consumentur, quia de malè acquisitis non gaudebit tertius heres.

Moderni quidam satis eruditi, & ingeniosi dicunt ex his verbis Prophetã velle commostrare nullam esse ferociam, nullam barbariem, nullam feruitiam, aut obstare posse, & resistere spiritui diuino, qui hoc loco appellatur ignis; Deus nanq; ignis consumens est,

A quoniã omnes gentes venient, & adorabunt coram te Domine. Nolo hanc expositionem rejicere, sed quomodo valeat presenti literæ accommodari certè non video. Sed consideremus verba, quæ sequuntur; & diligenter expendamus. *Paruulus inquam natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuræ seculi, Princeps pacis.*

B Hieronymus iungens hunc Textum cum præcedenti, d. quod ideo Diabolus, & omnis eius uiolenta prædatio, quæ humanum genus oppræsserat, & sanguinem sanguini miscuerat, erit in combustionem, & cibus ignis æternus, quia natus est nobis hic puer de Virgine, & datus est nobis. Vult ergo summatim innuere, quod causa propria, & præcisã omnium bonorum, & reiectionis, ac expulsionis omnium malorum est incarnatio, & Natiuitas filij Dei, qui uerè ueram salutem nobis attulit. Dicit ergo Puer natus est nobis, natus in quã ratione humanitatis assumptus, quia secundum diuinitatem est ab æterno genitus, & datus est nobis ob eã causam, & in hunc finem, ut saluemur, & ab eo protegamur. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret &c. Datus est inquam nobis, non à se electus, nec à se missus, nisi quia Deus, sed datus, & missus à Deo, non sibi, aut pro se, quia nullius indigebat sed pro nobis: i. pro grege, & ouibus commisisis, datus est ergo nobis, & pro nobis; nobis inquam, qui in eum credidimus, qui in Galilea gentium conuersamur, et sumus, quibus nimirum factus est auctor luminis, et lætitię, et recentis nouiq; potus misterij, noui testamenti, de quo potu sumendo hortabatur Propheta dicens. Hoc primum bibe, fac uelociter. Natus est ergo paruulus iste nobis, quia homo factus in quantum filius Dei æternus, datus est nobis, non natus, sed in quantum puer, et ex Virgine ortus, dicitur etiam natus esse nobis. Vocatur paruulus non absq; misterio, ut scilicet ex uiam Dei erga nos dilectionis, et beneuolentiam agnosceremus, quod uolue-

Tex. 6.

1. Thess. 2.

Luc. 2.

Luc. 1. Psal. 68.

uoluerit filium suum per omnia sibi equalem supremum, et maximum omnium, effici paruulum, et omnium abiectionis cuiusmodi se exhibere debent omnes, qui Christi vices gerunt, qui quidem licet habeant in terris principem locum, debent tamen pro salute, & beneficio animarum, quæ illis sūt creditæ, fieri paruuli, & omnium minimi: id quod fecisse testatur Paulus Apostolus his verbis, facti sumus paruuli in medio vestri, vt vos magni efficere mini ante Deum; quemadmodum etiã monuit Saluator noster. d. qui uoluerit inter vos maior fieri, sit velut minister. Dicitur etiam Christus paruulus, quia, quemadmodum pueri, & infantes in omnibus, quæ agunt genitoris uoluntatem sectantur, & eius nutu diriguntur, ita Xpus Dñus non solum dum esset paruulus, verũ et in omni uita sua nihil se dicere, aut agere profitebatur, nisi acceperit à Patre, & nisi uiderit patrem facientem. Et quemadmodum Xpus instar bonorũ puerorũ erat maxime obediens Deo Patri, immò, dum adhuc esset puer, erat subditus illis. s. parentibus, vt refert d. Lucas, ita, & nos decet esse beneuolos, & obsequentes primũ erga Deũ, deinde erga progenitores nros. Dicit quidam ex nris, quod nõ de dignatus est Xpus vocari puer, quoniam hinc monemur pueritiam nõ esse detestandam, sed maxime colendã, & obseruandã non solum, quia Xpus Dñus eũ uitæ cursũ pegit verũ et pp innocentiam, simplicitatem, ac puritatem ei etiam maxime conuenientem. Nec solũ ipse Xpus Dñus, & magister nr, verum, & sancti, ac electi Dei uocantur pueri, sicut primum cap. Luca Euang. Suscepit Israel puerum suũ, & psal. 68. Ne avertas faciẽ à puero tuo, quoniam tribulor &c. & cap. præcedenti. Ecce pueri mei, quos dedisti mihi; & hic puer seu paruulus figuratus est, & præsignatus puerum illũ, qui describitur Exo. 4. cap. qui fuit quasi terminus, & finis circũcisionis iuxta illud, quod iuxta text. heb. dixit Sephora, Stetit sanguinis circũcisionis pueri mei. Hic est ille puer, de quo supra dictũ est, antequã sciret de uocare patrem, aut matrem, cepit spolia dam-

A sci, paruulus ergo natus est nobis, & filius datus est nobis: Dicitur eadem filius hic, puer, qui datus est nobis, vt non serui solum, aut ministri munas obeat, sed filij, vt scilicet talem & tam maximam curam, gloriæ patris habere cognoscat velut hæres constitutus vnuerforum, qualem, & quantum habet ipsemet Pater. Et factus est principatus super humerum eius. Descripta huius pueri natiuitate, & uoluntaria eius ad nos collatione, & concessione, describitur eius principatus. d. Et factus est principatus super humerum eius. *super humerum* Q. d. Ne credas hunc puerum nobis datum Christi, fore tam vilem, & abiectionem, vt quia ipse est nulli sit futurus vsui, & in infimo statu mansurus perpetuo. Sed erit princeps, *capitum oĩũ* Dominus, & Rex omnium. Nec solum *virtutum, et* erit Princeps, & principatus, verum, & *bonorum.* principium bonorum omnium: Ipse quidem principium & radix erit inter. *Dicitur 2.* graitatis, pudicitie, castitatis, & patientie *principatus* suauitatis, & tandem radix, & principium in *per humerũ* nobis omnium uirtutum, & bonorum. *eius: ratione* iste principatus est quoddam dominij *quod* nium, quod habet hic puer super *greges* *habet sup oēs* gem suam, qui sunt omnes creaturæ *creaturas rati* rationales, & præsertim, qui in ipsum *rationales.* firmiter credunt, vt habetur Ezech. 34. *Ezech. 34.* in persona Dei d. Vos autem greges mei, greges Pasquæ meę homines estis. Qui quidem grex, uocatur etiam Christi *Psal. 2.* hereditas, vt dicit Dauid in persona Patris, filium alloquentis postula à *Dicitur 3.* me, & dabo tibi gentes, hereditatem *principatus* tuam, & uerè Christus dicitur esse non *per humerũ* ster Princeps, quippe qui nostri curam, *eius propter* & sollicitudinem gerit. Ipse nos regit, *generale cu* & gubernat. Ipse nos tuetur, ac fouet, *et prote* aperit manum suam, & implet omne *dionẽ* quã animal benedictione, & deniq; percutit *habet à nobis.* re, & diligenter considera, quæcumq; *e-Psal. 146.* narrantur à Regio Propheta in psal. *4* *habet prin-* *patum sup* *humerũ su-* *um, quia ac-* *nes infirmitates;* & curas subditorum *capit. 3.* se suorum sustinet, & patienter fert, quem *oēs infirmi-* *tatis nostras* admodum D. Paulus huius pueri imitator dicebat; sollicitudo mihi incumbit *et dispen-* *bit omnium Ecclesiarum;* & alibi, quis latet *latet pñi mĩ-* scandalizatur, & ego non orbi? quis *Paulus.*

infirmitur, & ego non infirmor? Et iterum. Omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur. **Principatus** Et præterea ille portat principatum super humeros suos, qui: dominium, & regimen, non vt sibi ipsi, & suis tantum commoditatibus inseruiat, sed vt eis, qui suæ fidei sunt commissi prouideat; Dicit Augustinus serm: 71. de tempore, quòd Christus portauit super humerum suum hunc principatum, quando admirabili humilitate portauit ipsam Crucem. Nec incongruè Crux dicitur principatus eius, quia per ipsam Diabolus vicit, & mundus totus ad sui notitiam, & gratiam fuit adductus, & ipse Christus super omnem Creaturam sublimatus, quando quidem per eam acquisiuit dominium, & principatum super omnia, ita vt ei omne genus cœlestium terrestrium, & infernorum & c. & quemadmodum ipsemet alibi dixit, cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Et postremò, quid clarius, illis uerbis, quæ frequenter canit Ecclesia, quæquæ proculdubio desumpta fuere ex psal. 95. ipsius Dauid. Dicite in gentibus, quia Dominus regnauit à ligno; nec te perturbet quod in textu, quem nos habemus, non sit illa particula, à ligno, quoniam iuxta veriorum sententiam, quorundam veterum patrum, illa particula ab hostibus Christianæ fidei fuit inde abrasa, ac detracta; sed hoc non obstante plerique omnes Catholici Patres admittunt ac probant, & frequenter reperunt hanc eandem sententiam, dicite in gentibus, quia Dominus regnauit à ligno; & mirum est, quod cum Propheta hic loque retur de paruulo nobis dato, asserit ipsum super humerum suum habiturum esse principatum, vt hinc agnoscas, & fatearis hunc puerum non esse tam imbecillem, & inualidum, vt tanto oneri ferendo, non sit satis, quandoquidè non homo solus, sed homo, & Deus esse credendus est. Et certè magnum discrimen est inter hunc Principem, & alios Reges, propterea quod alij Reges, aut manibus, aut in capite insignia Regiæ potestatis deferre so-

Tex. verus à Iudais abrasus.

lent præmanibus quidem sceptrum, in capite vero cyderim, aut coronam. Solus autem Christus Iesus Rex nouus, apud nos, & Princeps ab alijs diuersus, in signe Regiæ potestatis humero defert. Tertio loco recenset, & enumerat hic *Christi Iesu* Propheta nomina, quibus paruulus iste nominatur, & inquit. Et vocabitur nomen eius admirabilis, cõsiliarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis etc. Hec sunt nomina, quibus nuncupatur iste paruulus; neq; existimes alteri, quam huic, de quo supra diximus, hæc nomina conuenire, nec respicias ad illas ineptias, quas effutiunt Iudæi, quod videlicet Deus vocabit hunc paruulum Principem pacis, Ezechiam filium Achaz. Namq; Tex. habet vocabitur, & non vocabit. Sed quolibet proferente contraria sollicitum esse stultum est, vt dicit Aristot. Vocabitur itaque nomine suo admirabilis, qui supra dicebatur Emanuel, ob multas quidem rationes, primum. quia mirabilia multa faciet, vnde cum eiecisset demonium, & loquutus esset mutus admiratæ sunt turbæ. Et plerunq; videntes Turbæ signa et mirabilia, quæ faciebat, admirabantur, et aliquando eum Prophetam, aliquando Dei filium, et aliquando alijs præclaris titulis, et nominibus vocabant. Dicitus fuit etiam admirabilis ob præcipuam, et singularem curam, quam erga suos habere dignoscitur, nullus. n. intel lectus, nulla ratio potest vnquam satis cognoscere, et perspicere quibus artibus quibus vijs, aut rationibus, qua prudentia. quo consilio, et sapientia regat hunc mundum, et quo pacto sæpe numero deludat hominum mentes, vt longè secus hæc inferiora disponat, ac administret, quam homines opinentur, ac decernant. Propterea dicebat quidam Propheta meæ viæ, non sunt viæ usq; et hinc profectò longè admirabilis redditur, et apparet, quemadmodum psal. d. Tu es Deus, qui facis mirabilia. Nonnè mirabilis fuit Deus, quando eduxit populum suum de Egipto? Nonnè mirabilis fuit, quando traduxit populum suum per desertum? et diuisit mare rubrũ in diuisiones? quemadmodum cecinit

Nomina hic posita non possunt attribui Ezechia. Arist. 1. phy tex. 32.

Christus ad mirabilis.

psal. 104. 105. 106.

Hierony.

Chrs magni consilij Angelus.

cecinit Dauid in psal. 104. 105. & 106. vnde hortatur, vt consiteantur domino misericordix eius, & mirabilia eius filijs hominum. Et postremò dicitur paruulus iste admirabilis, quia est Deus, & homo simul; quod quidem est inauditum, & omnè mētis capacitatē excedit. Dicitur etiam consiliarius, non quidem, quòd patri, quasi ignoranti consilium vllum afferat, sed potius, quòd consilij, & voluntatis diuinæ sit perfectissime capax, quando omnium tritū personarum sit vna, & eadem voluntas, vnum sit propositum, & vnum consilium, nonnulli volunt coniungi hæc duo admirabilis consiliarius, sed ego volo sequi lectionem D. Hieronymi, vt vnumquodq; horum seorsum capiatur. Alius Tex. habet; Magni consilij Angelus. Et verè quidem potest dici nuncius, & prædicator magni consilij, quia nemo nouit filium, nisi pater, & nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, & præsertim illius consilij, aut decreti præsciis fuisse non dubitatur, quod fuit ab æterno, in secretissimo Dei pectore reconditum demittendo scilicet filium suum vnigenitum, in hunc mundum, ut hominem omnino perditum restitueret & recuperaret; Quæ res tantam peperit hominibus admirationem, & ipsi quoq; Angelis vt eius consideratione perterriti, & quodammodo concussi, inter se quarerent, quis est iste, qui venit de edom tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine virtutis suæ. Quibus verbis demonstrant Angeli se admirari pulchritudinem stolæ suæ; idest innocentix, puritatis, & iustitiæ, quam ille numquam deturpauit, & eo admirabilior erat, quod eiusmodi stola tincta sanguine sui corporis immaculati nullo pacto erat deformata, sed longè omnium pulcherrima, & candidissima. Dicebatur etiam esse gradiens in multitudine virtutis suæ, quia nulla creatura vt cumq; pulchra, vt cumq; fortis, & immaculata graditur in multitudine virtutis suæ. Et proinde non immeritò vocatur iste puer admirabilis consiliarius, vel magni consilij Ange-

lus. Postremò dicitur magni consilij Angelus, quia missus fuit à Patre in hunc mundum ad annunciandum, & manifestandum ipsum Patrem, & declarandam eius voluntatem, vt Io. 15. testatur. Quæ ego audiui à Patre meo nota feci vobis. Et alibi Pater manifestatum nomen tuum hominibus. Et præterea cum sit ipsa sapientia Patris, omnium creaturarum magister, & doctor non iniuria vocari potest admirabilis consiliarius, magni consilij Angelus & Angelus testamenti sicut à Malachia nuncupatur, nec mireris, Christum cū sit Pater, Dominus, caput, & Creator Angelorum vocari ab istis Angelum, quia est etiam Dominus, & Pater Prophetarum, & tamen etiam Propheta nuncupatur: Dicitur ergo Angelus, quia nunciauit, & nunciat quotidie aliquid humano generi proficuum & pericundum nunc affuturum. dicebatur Propheta, quia prædicebat aliquid futurum. Et quoniam verbum Dei caro factum est, non solum Angelus, et Propheta. sed Angelorum, & Prophetarum Dominus iurè appellatur. Sic ait Augustinus tract. 4. super Iohan. & idem Augustinus in anno: super Iudic. 13. cap. existimat, quod hic puer, qui hoc loco vocatur admirabilis, vel magni consilij Angelus, sit ille idem, qui lib. Iudic. 13. cap. Et Genes. 32. quesitus est, quo non inue vocaretur, respondisse legitur nomen meum esse admirabile. & propterea non esse quibuscunq; facile manifestandum. Tertio vocatur iste puer Deus, vbi nota, quod hoc nomen Deus, singulariter prolatum dicitur solum de Deo verò, vno, & sempiterno, vno in substantia, & trino in personis. In numero verò plurali dicitur de Angelis, de Iudicibus, & de Sanctis hominibus, sic etiam hoc nomen Deus absconditus, Deus admirabilis, Deus fortis, Deus potens, de solo Deo dicuntur. De creaturis nulli dubium, quod, & aliquæ dicuntur fortes, dicuntur potentes, sed nunquam absolutè sicut Deus, neq; propriè dicuntur admirabiles, sed potius ob aliquam singularem prærogatiuam dicuntur admirandæ. Qui verò hæc duo coniun-

Io 15.

Malachias

Christus propheta.

Aug tract. 4. sup. Ioh.

sup. Iudic. cap. 13. Genes. 32.

Hoc nomen Deus quò conueniat verò Deo, & quibusdam creaturis.

coniungunt Deus fortis, non absq; cau-
 fa id faciunt, vt videlicet ponant discrimen inter Deum verum, & eos qui non sunt verè Dij. Quippe qui non sunt fortes, nec sunt potentes, vt Deus noster, qui est magnus super omnes Deos. Vnde psal. Quis similis tui in Dijs Domine? quis similis tui in fortibus? est enī ad eò fortis & potēs, vt ei nemo possit resistere, & omnia quæcunq; velit faciat. Est igitur hic puer Deus, & verus Deus. Nec te moueat quòd aliqui iudæi dicunt non conuenire appellare puerum Deum, quoniam sicut non inconuenit puerum regem appellare regem, ita nec puerum Deum appellare Deum, cum Deus sit oīa in omnibus. Sed notant quidam, quod licet fuerit semper Deus, & natura Deus, & per omnia patri similis, & æqualis, nunquam tamen se nobis declarauit verum Deū, nisi postquam per alios gradus inferiores se nobis patefecit, vt esse paruulum, patri subditum, et per omnia ei obsequentem, & deniq; postquam super humerum detulit suum principatum, idest ipsam Crucem. Quo loco monentur omnes, qui vices Christi gerunt, non existiment se verè, & iure egregios titulos promereri, nisi prius per alios gradus inferiores fuerint progressi: & i arduis difficilibusq; negocijs suas vires expti. Quarto appellat fortis, ea scilicet fortitudine, quæ ab amore proficiscitur, quæ quidem mortem ipsam quæ à nullo vinci potest nisi à solo Deo, planè superat, ac prosternit. Hæc namq; dilectio non solum est fortis sicut mors, velut dicit scriptura, sed ipsa morte fortior, quippe quæ mortem ipsam, quæ omnia perdit, ac delet, morti tradit, vt homines morti obnoxios vitæ restituat, id quod profectò nulla vis, & fortitudo efficere potest, nisi diuina, quæ est vsq; ad eò fortis, vt non modo nequeat ipsa morte extinguī sed tunc incipiat viuere, & magis proficua esse, vbi cum morte luctatur. Tunc enim concipit vitam & morte deuicta gignit filios vitæ, hac nimirum ratione puer iste vocatur fortis præter ea, quæ mox diximus. Vocatur deinde pater futuri seculi, & pater æternitatis,

Ps. 85.

Christus quādo se declarauit verū Deum.

Can. 8.

Deus fortis.

A quia ipse est æternus, et nūquam potest deficere, nec desinere esse, & qui cum eo regnabunt, viuent & ipsi in perpetuas æternitates, & ipsius est qui præbuit nobis aditum ad ipsam æternitatem, cum iam solus ipse vicerit ipsam mortem, Potest enim etiam dici pater futuri seculi, idest orbis Christiani, quòd quidem Christiani dicuntur à Christo, & puer iste de quo loquimur vocatur Christus, à quo primum Antiochie eius discipuli vocati sunt Christiani Act. 10. Postremò dicitur princeps pacis. i. radix & principium omnis cōcordiæ, vnitatis, & amicitæ, Accipitur etiam hoc loco pax pro omni foelicitate, tranquillitate animi, & prosperitate omnium bonorum; de qua Angeli videbantur loqui, & prædicere, cum in Christi natiuitate canentes dicebant, Gloria in excelsis Deo & in Terra pax hominibus bonæ voluntatis.

C Pax etiam appellatur ea, quæ plerumq; animi inter se dissidentes cōciliantur, & in concordiam reducuntur, de quo genere pacis loquebatur Apostolus 2. cap. ad Eph. Cum inquit, ipse scilicet Christus est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, & (paucis interpositis) duos condidit in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliat ambos in vno corpore Deo per Crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Dicit Glosa, quod vocatur Christus Princeps pacis, quia reconciliavit nos Deo, & Angelis. Dicit Liranus, qd filius Dei vocat Princeps pacis, tum internè, quantum ad conscientiam, tum supernè, quantum ad coelestem patriam. Sed summam ego dicerem, quòd hic puer dicitur & est princeps pacis quia reuera tollit omne dissidium, & nihil agit, nihil præcipit, neq; quicquā aliud tentat, & perpetuò habet in ore, quā pacem, & concordiam quemadmodum in Sacris literis noui instrumenti frequenter est videre, Nec quemquam perturbet, quod alibi dicit Ioan. 20. Christus, non veni mittere pacem, sed gladium, quoniam de pace longè diuersa ab ea de qua loquimur, ipse loquebatur, ut aliàs videbimus. Placeat hoc loco, ad verbum referre, quædam

Pater futuri seculi.

Act. 10.

Eph. 2.

Christus pater pacis.

Ioan. 20. & alibi.

Matt. 10.

dam annotata à quodam uirò excellenti Hæbreo, priusquam Christus adueniret in mundum, Dicebat enim iste, considerans, & expendens uaria nomina, quibus hoc loco filius Dei nuncupatur. Quia inquit Messias est futurus Deus, & homo uocatum est nomen eius Emanuel, idest nobiscum Deus, Item quia Deus est; mirabilis consiliarius appellat, & quia magna cū ui & celeritate uicit Demonem, & arma eius diripuit, uocatus est accelega, spolia festina prædari. Et quoniam ipsius Christi est omnis fortitudo, propterea appellatur fortis. Et quoniam est æternus, neq; principium habens neq; finem, uocatur pater auctor, & Princeps æternitatis. Nullus enim post hoc seculum in quo sumus, posset constituere, & erigere, & sustinere aliud seculum nisi Deus. Postremò, quia in diebus eius pax multiplicabitur cuius nullus umquam erit finis, uocatur Princeps pacis. Præter hæc, quia saluos faciet omnes ad se accedentes, & in coelestem patriam adducet, conuenienter appellatus est Iesus, & nulli dubium, quod illa pax, quæ nullum habet terminum, neq; finem, nullum potest habere auctorem nisi ipsum Deū. Qui ergo tot nominibus est insignitus, dubio procul appellatus est Deus. Propterea benè subditur.

Tex. 7. Inc. 1.

Matth. 28.

psal. 76.

Multiplicabitur eius Imperium, & pacis non erit finis; Sic enim dictum fuit ab Angelo cum allocutus est Beatam Virginem, ut habetur Luc. 1. Multiplicabitur, inquit, eius Imperium; nam ipsemet dixit. Data est mihi omnis potestas in Cælo, & in Terra. Et psal. Dominabitur amari usq; ad Mare, & flumine usq; ad terminos Orbis Terrarum. Et multiplicatur quidem, quia non in una tantum gente, sicut olim, regnabit, sed super omnes Reges Terræ, & Regnum suum erit regnum omnium seculorum; multiplicabitur autem, et augebitur istud Imperium per prædicationē Apostolorū, & successorū, & per signa, & miracula, quæ quotidie in Christi nomine fiunt, et per operum Sanctitatem, et excellentiam. In omnem enim Terram exiit sonus eorum

et in fines Orbis Terræ uerba eorum, & pacis uon erit finis, hoc est, nihil amplius erit, quod perturbet hominum conscientiam; & eorum mentes, ab amore, & cultu ueri Dei abstrahat, & detineat, quandoquidem Princeps huius mundi, et tenebrarum eiectus est: foras, neq; timendum est, ut contra Deum, et filios eius amplius insurgat, nec solum pax erit sempiterna inter Deum, & hominem, sed uniuscuiusque hominis conscientia poterit habere quietē, & pacē, qd si quandoq; homines: pij, & electi ceciderint, et perturbati fuerint non collidentur, quia Dominus supponit manum suam, si uerò loquamur de illa pace, quæ in Cælis habetur qua perpetuo fruuntur animæ beatæ, & cœlestes illi spiritus, nulli dubium, quod pax ista, est sempiterna, et nullum unquam est habitura finem.

Super solium David, & super regnum eius sedebit, ut confirmet, & corroboret illud in iudicio, & iustitia ammado, & vsq; in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hoc.

Conuenienter hoc loco explicato aduentu Saluatoris, et enarratis nominibus quibus est appellandus, prædicto etiam, quale, & quantum sit futurum eius Imperium, ac potestas, nunc describit locum et regnum, in quo præcipue residebit, et modum, ac formā, quo ipsum reget, et confirmabit, et perpetuo integrum manentem. Inquit ergo super solium David et super regnum eius sedebit, quæ eadem uerba Gabriel Angelus ad beatam Virginem repetijt. Dixit enim. Dabit illi Dominus sedem David patris sui, et regnabit in domo Iacob in æternum, et regni eius non erit finis, regnabit inquam in iudicio, et iustitia, quia nulli dubium, quòd si loquamur de Regno cœlesti, ac de regno spirituali militaris Ecclesie, i. de sola congregatione, et societate bonorum, certum est, quod nihil apud eos fit præter iudicium, et iustitiam, uel absq; iudicio et iustitia: At si loquamur de regno militantis Ecclesie nulli quocumq; dubium esse potest, quod in iudicio, et iustitia confirmabitur, et corroboretur. Namq; licet multas frequen-

quæter hoc regnum patiatur angustias, & calamitates, & aliquando ferè profusus ruere, & deleri videatur, semper tamen surgit incolumè, & integrum manet. Veruntamen beati sunt illi, qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam in omni tempore. At fortassis quæres, quanto tempore, siue quot seculis regnum istud stabile, & firmum consistet? *An modo, & vsq; in sempiternum.* Hoc est perpetuis temporibus est duraturum, & ab exordio nostræ salutis vsq; in secula seculorum. Ex quibus verbis facile colligitur quòd eiusmodi promissiones, quas enarrat Propheta, & futura bona huius pueri, de quo loquimur intelligi debent de regno cœlesti, & sempiterna gloria beatorum, potius quam de hoc regno militantis Ecclesiæ, quandoq; finem habuero. In hoc. n. regno, quod comparatur Sagenæ missæ in Mare sunt permixti boni & mali. At in eo regno beatorum nihil est impurum, nihil immundum, sed erunt omnes, sicut Angeli Dei. Sed fortè quis dicet; qui fieri potest vt Regnum Dauid fuerit necesse, vt confirmetur et corroboretur: quoniam oportet Deus hæc verba de eius regno manifestè pertulerit, dum inquit, Ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius, sicut dies seculi. Et rursus semel iuravi in Sancto meo si Dauid mentiar Semen eius in æternum manebit &c. Cum ergo Deus tam multa promiserit ipsi Dauid; quo pacto igitur ipsius regnum fuit concussum, dirutum, & omnino extinctum: cum post babilonicam captiuitatem nullus amplius de semine Dauid regnauerit apud Iudeos; Huic dubio facile est respondere per ea, quæ in eodem psal. referuntur. Spiritus. n. diuinus per Prophetam hunc in modum insurgit aduersus semen Dauid, & ipsam redarguit d. Tu vero repulisti, & despexisti, distulisti Christum tuum, auertisti testamentum serui tui, profanasti in terra sanctuarium eius: Propterea non est mirum, quòd regnum Dauid, quandoq; fuerit interruptum; & permã scribit vsq; vero, et legitimo Rege vsq; ad Christi aduentum. Postquam vero Dominus Saluator noster Iesus Chri-

stus; qui de semine Dauid ortus est, cepit instaurari regnum Dauid, & confirmari & corroborari, tunc absq; villo impedimento permanebit in æternum, velut sol in conspectu Dei. Iste quidem est rex ille potentissimus, qui facit iudicium, & iustitiam in omnes gentes; & ego fateor me ex illis vnum fore, qui sensi, & expertus sum iudicium, & iustitiam Dei, quamuis non absq; ingentis misericordia. De hoc Rege futuro locutus est Angelus Gabriel ad Beatam Virginem cum dixit Ne timeas Maria; inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, & paries filium &c. Dabit ei Dominus Deus Sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Sed vnde nobis hoc tantum beneficiu? quis nobis conferet tot bona, & commoda? Respondet Propheta & inquit. Zelus Domini exercituum faciet hoc, idest summa, et ineffabilis bonitas & dilectio, qua Dominus exercituum; idest Angelorum, & hominum diligit nos, faciet hoc; idest iubebit, & exequetur, quæcunq; mox diximus; idest restituere, & corroborare regnum Dauid. Aut faciet hoc; idest misterium incarnationis, velut D. Iohan. 3. cap. dixit. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Licet enim hæc dictio (Zelus) possit accipi, quandoque pro æmulatione, nonnunquam pro indignatione quæ nasci solet plerumque ex immoderato amore, sumitur etiam pro intenso amore; quo nos aliquem diligimus, & cui bona omnia optamus. Hoc loco existimo accipi pro amore hoc tertio modo acceptio, nec secus posse capi existimo.

Verbum misit Dominus in Iacob, & cecidit in Israel. Quid hic velit Esaias, non omnes conueniunt. Aliqui volunt hic asserre aliud vaticinium contra decem tribus. Alij volunt, quod profatur prophetiam iam inchoatam aduersus illas decem tribus, sed interruptam pro declarando misterio incarnationis filij Dei. sed quicquid horum sit, satis clarum est nunc prophetam alium sonum emittere & canticum longè diuersum canere. Hucusq; enim cecinit &

præ-

prædixit res admodum lætas & iocundas: nunc verò tristes funestas, & lamentabiles. Dicit ergo quod Dominus misit verbum; idest verbum comminationis, et ruinæ in Iacob, hoc est in tribum Iuda, aperuit mentem suam, & per Prophetam indicauit se castigaturum tribum Iuda, quod præsertim fuit, quo tempore conuenerant duo Reges, & conspirauerant aduersus Hierusalẽ, et tamen verbum illud, & illa comminatio cecidit in Israel; idest conuersa est, & reiecta in decem tribus. Sic mihi videtur exponendus iste locus, neque enim possum assentiri his, qui per Israel, & Iacob idem intelligunt, neque etiã possum admittere, quòd per Iacob intelligant, omnes Iudæi, per Israel verò ipsæ gentes, dum enim possumus literam absq; vllis ambagibus, & difficultatibus saluare, mihi videtur omnino faciendum; sed cur Deus comminatus fuit ipsi Iacob, et demum iram, & indignationem suam super Israel immisit? Respondet, quod licet tam illi qui erant ex tribu Iuda, quam qui de tribu Israel grauissime deliquerint, verum tamen populus decem tribum multo grauius peccauit, & eo præsertim, quod primò recesserunt à cultu Dei, et gentibus idolatris tenacius adhe serunt, qui vero per Iacob intelligunt populum Iudæum, per Israel vero populum gentilem, litera huius tex. longè secus est exponenda: namque verbum non amplius comminationis, sed verbum salutis primum factum est ad Iacob, idest ad populum Iudæum, sed quia repulerunt illum, cecidit in Israel; idest deuotum est ad gentes, et apud eas, et in eis permansit, et permanebit opitulante Deo vsq; in finem. Huius autem mutationis, & uariationis ratio, et causa fuit, ipsorum Iudæorum incredulitas, et pertinacia, recedentes à cultu veri Dei, et adherentes, et se ipsos deuotentes Dijs, quos ignorabant, et quos non coluerunt patres eorum. Propterea Deus per Moysen ita conquirebatur: d. Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, et irritauerunt in vanitatibus suis: Et ego prouocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos.

Populus enim gentium nunc non populus vocabatur, et nunc quoque omnes ille nationes, et populi, in quibus nulla viget virtus, et religio, iure non populus vocari debet, quemadmodum neque Vrbes, et oppida, in quibus non colitur virtus, et Religio, Teste Platone sunt appellandæ Vrbes. Sed omissio hoc posteriori intellectu sequamur prioris expositionem, quod scilicet hoc loco Esaias prædicat ruinam, et destructionem decem tribum, et primum refert, ac deridet inanem illorum spem, et turpem iactantiam, quasi suis uiribus, ac opibus confidentes, et de se ipsis longè plus, quàm par erat præsumentes nihil mali vereri videbantur. Et inquit. Et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam (quod idem est) in superbia, et magnitudine cordis diacentes. *Lateralis ceciderunt, sed quædris, ac dolatis lapidibus, ædificabimus.* *Sicomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Ostendit per hæc verba Esaias iactantiam, ac temeritatem Israelitarum, qui gloriantur, et præsumunt; si hæc tenus aliquam iacturam, siue domi, siue foris, siue in Urbibus, siue in agris pertulerunt omnia in meliorem, et nobiliorem formam et statum redacturos. Sed quia Esaias præuidit hoc nequaquam futurum, propterea deridet eos, et sublannat. d. et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam. Videbit inquit populus iste, quid ei eueniet ob hanc suam fiduciam, et arrogantiam, sensus facilis est: Et si enim domus nostræ bellorum iniuria fuerint dirute, et agri, et pomeria, ac prædia fuerint deuasata, nos maioribus impensis, et accuratiori opere cuncta instruabimus. Loco enim laterum qui facile franguntur et colliduntur, nos ædificabimus lapidibus marmoreis, singulari artificio elaboratis. Si hostes succiderunt sicomoros, quæ sunt vilis præcij, et nulli ferè vsui, loco illarum accipiemus cedros, quæ sunt arbores firmissimæ, et tenacissimæ. Per lapides quadros, et dolatas volebant fortassis innuere viros prudentiores, et sapientiores, et regendis populis multo aptiores: per cedros innue-

Ps. 105.

Ps. 88.

Plato.

Tex. 2

Zelus multipliciter accipitur.

banthomines potentiores, et robustiores, & bellandi, ac decertandi arte magis peritos, & exercitatos. Sed vide, quod sequitur. *Et eleuabit Dominus hostes Rafin, Quem supra legimus fuisse Regem Syriæ, eleuabit inquam Dominus illius hostes, quales sunt Assyrij super eum, idest super populum Israel, & inimicos eius; idest ipsius populi uerter in tumultum, quia scilicet commoti, & cõ citati, nec nõ audaciores facti prodibunt contra Israel cum tumultu, & clamore, qualis fieri solet, dum plurimi conueniunt in vnum, & aggregediuntur aliquem locum. Nanq; vbi est multitudo, ibi etiã est confusio.*

Aliqui alſ accipiunt hanc particulã, videlicet Dominus inimicos eius uerter in tumultum, quia scilicet Dominus iusto iudicio suo inimicos eius; iudæos uerter in tumultum, quia tanta erit inter eos confusio, quod in maximis angustijs constituti, ignorabũt quid agant. Confusi enim sunt, quoniam Deus spreuit eos. Deinde sequitur. Syriam ab oriente, & Philistijm ab occidente, hoc est ex omni parte circundabunt Samariam, et deuorabunt Israel toto ore; idest cum magna auditate, immo potius uoracitate, sine vlla spe miserationis, & clementiæ, sumpta metaphora ab ijs, qui cum magno comedendi desiderio tenentur. os quantum possunt adaperiunt, vt facilius, & citius deglutiant totum cibum, & nihil ex eo deperdatur. Sic propemodum eueniet Israeli cum fuerit circumseptus ab eiusmodi hostium multitudine, qui nihil relinquent intactum, & omnia pessundabunt. Dicit postea Esaias manifestans, & declarãs: pertinaciam Iudæorum. d.

Tex. 11.

In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Litera est plana; demonstrat enim quod tamerſi multas clades, & ruinas passi fuerint Iudei, & frequenter Deus extenderit manum suam, & grauiter eos percusserit, non est tamen auersus furor ipsius Dei, nec dum retrocessit, & manum auertit ab eius percussione, sed adhuc extenta constans, & directa manus eius ad percutiendum illum popu-

lum. Ratio autem eius est, quia neq; etiam populus durus, & impenitens agnouit Dominum suum, & reuersus est ad percutientẽ se; Dominum exercituuum non inquiserunt; idest non profectu sunt ad eum, rogantes, & misericordiam implorantes, vt à vijs pessimis aliquando recederent. Propterea per Hieremiam cap. 2. conquerebatur. Deus. d. frustra percussit filios vestros, disciplinam non receperunt, proinde rursum sequitur comminatio aduersus Israelẽ in hunc modum.

Hier. ca. 2.

Et disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam, incuruantem, & refrenantem die vna. Longeius & honorabilis, ipse est caput: & Propbeta docens mendacium ipse est cauda. Et erunt, qui beatificant populum istum seducentes; & qui beatificantur precipitati.

Tex. 12.

In his verbis nihil est declaratione dignum. Ipse namq; Propbeta exponit quid per caput, & caudam intelligat, vt non alia indigeat explanatione: sed nota titulos & proprietates, quas attribuit caudę, videlicet incuruari; & deprauari, siue refrenare quodd certẽ nihil aliud est, quam à recto legis tramite secedere, & deuiare, & in alios exoticos; & extraneos vsus conuertere. Nec iniuria huius conditionis homines caudę comparantur, quoniam quẽ admodum cauda est posterior pars corporis, ac ceteris membris deterior, ita hoc hominum genus postremum inter alios locum tenet, neq; inter homines recenseri dignum est. D. Hieronymus per Prophetam docentem mendacium vult hereticos intelligi, qui veluti iumentum sua cauda, idest falsa doctrina quibusdam sententijs sacrę scripturę male perceptis, & contextis cooperiunt sua stercora; idest suas seditates, & altera parte caudæ eos, qui ad veritatem capiendam anhelant more quorundã animalium arcere, & procul amouere fatagunt. Cauda hoc loco, ut uides in sinistram partem accipitur, sed non sic semper. Nam Illustrif. Magistratus Patrię meæ ex decem uiris constitutus duos præcipuos Cives in eo semper cooperat, quorũ alter vocatur caput, et est omnium primus, reliquus

Hierony.

Caput & cauda i Magistratu perusino.

verò cauda nũcupatur, qui vt plurimũ, cuius est honestissimus, & spectatę pbitatis, ac inter primarios computatur. Sed prosequamur Tex. dum inquit. Et erunt, qui beatificantur populum istum, et qui beatificantur, præcipitati, omnes enim in vnum ruent, & concident; & velut ex alta spe in maximum, & profundissimum exitium cadentes præcipitabuntur. Constat enim quod Iudei deridebant Prophetas, et Propheziã, & persuadebant populum ut peristerent in lege Moisis, et non crederent dictis Prophetarum, neq; postea Christum sequerentur. *Propbet hoc inquit. Esaias; idest propter hunc maximum cordis duritiã, quia scilicet noluerũt credere veris Prophetis, & potius uoluerunt confidere in verbis mendacij. Propter hoc, inquam, Dominus non lætabitur super adolescentulis illius populi, & pupillarum eius, & viduarum non miserebitur; quia omnis hypocrita est, & nequam; & uniuersum os locutum est stultitiã.*

Tex. 13.

Nominat hoc loco Propbeta ea genera personarum, quæ solent mouere quemquam ad misericordiam, veluti sunt adolescentuli ob corporis vigore, et valetudinem, & pupilli propter tenetatem, et propter parentum orbitatem, et viduę propter impotentiam, et desolationem, quia vt plurimũ sunt omni auxilio destitute. Inquit ergo quod nõ lætabitur Dominus super adolescentulis, & iuuenibus, hoc est nullum signum lætitię, et miserationis erga eos ostendet, aut non lætabitur super illis, quia nulla erit causa, qua lætari debeant, quandoquidem permittet eos trucidari et in captiuitatem duci. Vel dicas, quod non lætabitur Dominus super illis quoniam nullum virtutis specimen in illis deprehendebat quo facile potuerit conijci, quodd boni, & proficui futuri essent Reip. vel sic. Non lætabitur dominus super adolescentulis, idest non faciet Deus quicquam in gratiam, & utilitatem illorum: vnde possint lætari et tuti esse. Vocat omnes hypocritas, & homines nequam; idest nullius frugi, ac utilitatis, & vere quidem hypocritas, præsertim scribas, & phariseos, quia simulabant se

prætextu legis, & religionis populũ auertere à Christo, & nihilominus id faciebant ne perderent decimas, & primitias. Sic ait D. Hieronymus. Et cum nullis vnquam monitis, & flagellis ab impietate recederent, neque etiã Deus retrahebat manum à punitione eorum, & hoc est; quod iterum inculcat Propbeta. d. in omnibus his, non est auersus furor eius, hoc est Dei; sed adhuc manus eius extenta, hoc est disposita, ac præparata ad puniendum. Namq; si non habet finem impietas, sed semper vterius progreditur, & in peiora dilabitur, neq; etiam vltio finem habebit. Nam vt penitentiam hominum consequitur Dei misericordia, ita; perseuerantiam in peccato consequitur ira. Neq; existimes (vt alijs diximus) quod ira, & furor in Deo ponantur, quemadmodum in nobis, quãquidem ipse Deus est immunis, & expers omnium passionum, sed secundum quandam similitudinem Deo attribuantur. Et procedit Esaias ad describendam maximam impietatem, quæ vigeat apud Hæbreos, nec non incredibilem miseriam, & calamitatẽ quam merito suorum operum iure patientur, Et inquit,

Dei manus extenta,

Succensa est, quasi ignis impietas, veprem, & spinam vorabit.

Tex. 14.

Q. d. vsq; aled creuit impietas, improbitas, & malitia Iudæorum, vt non facile ab eorum cordibus possit aueri. Sicut enim cũ acceditur ignis inter vepres & spinas, & in aliqua silua satis cõdensa non facile extinguitur, sic impietas ita inualuit, & obtinuit corda Iudæorum, ut non facile possit remitti, & ab eorum animis aboleri; sed conuoluetur in superbia fumi, hoc est, tanta erit eorum impietas, & nequitia, qua nec Deum, nec homines uerentur, & existimant se aliquid esse cum nihil sint, conuoluetur in superbia fumi, hoc est ita facile dissoluetur, & in nihilum recidet velut fumus exiitõ igne. Audisti quanta fuerit horum impietas, & quousq; progressa. Audi nunc, & cum pauore considera eorum flagellum, & punitionem. Inquit. n.

In ira Domini exercituum combusta est Terra,

Terra, & erit populus quasi esca ignis. Quibus verbis manifestè innuit, quod existete, & praevalente ira Dei contra populum istum, vniuersa Terra conturbabitur, & commouebitur, omnia susq; deq; vertentur. nullus erit ordo, omnia igne conflagrabunt; & populus ipse erit esca, & pabulum ignis; o miseriam istius populi conditionem; sed progredere ultra, & ad finem vsq; procede.

Vir fratri suo non parces, & declinabit ad dexteram, & esuriet: & comedet ad sinistram, & non saturabitur.

Q. d. homo quocunq; se vertet, modo huc, modo illuc, vt aliquid inueniat, quo saturetur, & famè depellat, nec tamen quacunq; se verterit poterit satiari; vel per dexteram, & sinistram intellige domesticos, & amicos pariter, & inimicos, & contradicentes; quasi velit inuicere, quod neq; ab amicis, & parentibus, neq; ab hostibus, & male affectis, quicquam subsidij, aut opis recipiet. Aut per dexteram intellige viros potentes, ac locupletes, per sinistram, intellige viros inopes, & omni facultate destitutos, ibit ergo quisq; ad dexteram, vel ad sinistram vt tantisper saturetur, nec inuenire poterit, quo suo appetitui faciat satis; quin potius tanta erit inopia, & caritas omnium bonorum, quod vnusquisq; carnem brachij sui vorabit; qui locus potest bifariam intelligi, vel ad literam, & iuxta proprium significatum istarum dictionum, vt scilicet per brachium intelligamus ipsismet brachium, quia plerique carnem brachij sui vorabant, hoc est prae fame, & rabie sibi brachia lacebant quæ admodum ego de quibusdã audiui, vel per brachium possumus intelligere fratres, et consanguineos nostros, secundum quem sensum possumus exponere, quod quisq; carnem brachij sui vorabit; idest absument per vim, et merum, ac potius deripient facultates et modica illa subsidia, quibus fratres, et consanguinei necesse habent sustentari. Et vt magis hanc inimanem audaciam, et impietatem exprimeret, ponit exemplum de duobus fratribus veterinis, qui se mutuo persequebantur.

Consanguinei discuntur brachiu.

A tur, et inestabant videlicet Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem et simul ipsi contra Iudam. Sensus est, quod ij duo fratres iter sese digladiabatur, et nihilominus ambo concurrerant, et conueniebant aduersus Iudam, et per illos duos fratres; quos in exemplum hic adduxit, intellige quoscunq; alios, isdem sanguine coniunctos in gente illa perfida, et maledicta dum ira Dei ascendit super eos. Tandem tertia vice repetit Propheta eandem sententiã, quod scilicet in omnibus his non est auersus furor Dei, sed adhuc manus eius extenta; idest in actu posita, et constituta siue prae parata, vt exeret iram suam super eos; cum non obstantibus tot calamitatibus, tot cædibus, et incendijs, adhuc Iudæi persistunt in suis sceleribus, et Dominus quoque in indignatione quæ cepit aduersus eos.

Ephraim es Manasses in vicem conuerti.

Et vide queso maximam varietatem eorum, quæ in hoc capite aguntur, quandoquidem initium fuit omniquæ letum, suane, et iocundum, reliquum vero, vnã eũ sine lugubre, totum funestũ, et plenũ amaritudine, ita ut verè dixerit hic idem Propheta extrema gaudij luctus occupat. Et rite quidem potest totum hoc caput appellari Canticum hoc est carmen elegiacum, quandoquidem elegia secundum probatos aucthores significat non solum carmina tristia, lugubra et funesta, uerum etiam lata et iocunda, vt est videre in hoc loco.

Caput 9. carmen elegiacum.

De hac insigni calamitate variè loquuntur auctores. Quidam enim volunt eiusmodi calamitatem contigisse Iudæis cum fuerunt in Assyrios deducti, ac translati. Alij volunt quod ea contigerit illis dum inter se mutuis odijs et seditionibus coactabantur, et se ipsos crudeliter persequebantur, et enecabant; primum quidem Israelite, hoc est populi decem tribum inter se, deinde omnes iunctis viribus aduersus duas tribus; idest tribum Iuda, et tribum Benjamin. Aliqui verò, volunt rotam hanc cladem, miseriam et calamitatem hic descriptam, et predictam referri ad illam vitimam cladem, et occisionem,

nem; ac omnimodam destructionem factam per Romanos post, et propter passionem Christi Quorum ratio est quia in nulla earum persecutionum, quæ aliàs contigerunt Iudæis, nec Vrbes illorum incendio conflagrarunt. nec tanta fuit egestas, & inopia vt quisque carnem brachij sui comederit si cut contigit, quo tempore fuit à Romanis destructa, et euerfa.

CAPVT DECIMVM.

VAE qui condunt leges iniquas: & scribes iniquitiam scripserunt: ut opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causa humilium populi mei: vt essent vidua præda eorum, & pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longè uenientis? ad cuius confugietis auxilium? & ubi derelinquetis gloriam uestram, ne incuruemini sub uinculo, & cum in terfectis cadatis? Super omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. *Ve Assur, Virga, furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.* Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illũ in concultationem quasi lutum platearũ. Ipse autè non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit: sed ad cõterendũ erit cor eius, & ad interitionem gentium non paucarũ. *Dicit. n. Nũquid nõ principes mei simul regesisũ? nũquid nõ vt carchamis, sic calano: & ut Arphad, sic Emath? nũquid nõ ut Damascus, sic Samaria? Quomodo inuenit manus mea regna Idoli, sic & simulacra eorũ de Ierusalẽ, & de Samaria. Numquid non sicut feci Samarie, & Idolis eius, sic faciam Ierusalem, & simulacris eius? Et erit: cum impluerit dominus cuncta opera sua in monte Syon; & in Ierusalem, uisita bo super fructum magnifici cordis Regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. Dixit enim: in fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi: & abstuli terminos populorum & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes, Et inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum: & sicut colliguntur oua, quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui: & non fuit qui moueret pennam, & aperiret os, & ganiret. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secatur in ea? aut exaltabitur serra contra eũ à quo trahitur? quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se; & exaltetur baculus qui utiq; lignum est? Propter hoc mittere do-*

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

8. *minator dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem: & subtus gloriam eius succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen, Israel in igne, & sanctus eius in flamma: & succendetur, & deuorabitur spina eius, & vepres in die vna. Et gloria saltus eius, & carmeli eius ab anima vsque ad carnem consumetur, et erit terrore profugus. Et reliquia ligni saltus eius pro paucitate numerabuntur, & puer scribe eos. Et erit in die illa, non adijcet residuum Israel, & hi, qui fugerint de domo Iacob inniti super eo, qui percussit eos: sed innitetur super dominum sanctum Israel in veritate. Reliquie conuertentur, reliquia, inquam, Iacob ad Deum fortem. si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquia conuertentur, ex eo, consummatio abbreviata inundabit iustitiam. Consumationem enim & abbreviationem dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terre. Propter hoc haec dicit dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus habitator Sion, ab Assur in virga percussit te, & baculum suum leuabit super te in via Aegypti. Adhuc enim paululum modicumque, & consummabitur indignatio, & furor meus super scelus eorum. Et suscitabit super eum dominus exercituum flagellum, iuxta plagam Madian in petra Oreb, & virgam suam super mare, & leuabit eam in via Aegypti, Et erit in die illa: auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum a facie olei. Veniet in Aiath, transibit in Magron apud Machmas commendabit uasa sua. Transierunt cursim Gaba sedes nostra: obstupuit Rama, Gabaa: h Saulis fugit. Himni voce tua filia Gallim, attende Laisa pauperum la Anathoth. Migravit medemena: habitatores Gabim confortamini. Adhuc dies est, ut in Nobeste tur: agitabit manum suam super montem filiae Sion. Collem Hierusalem. Ecce dominator dominus exercituum confringet Lagunculam in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimis humiliabuntur. Et subuertentur condensa salutus ferro: & libanus cum excelsis cadet.*

EXPLA-

EXPLANATIO IN DECIMUM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

VAE qui condunt leges iniquas, & scribentes iniustitiam scripserunt, ut opprimerent in iudicio pauperes, & uim facerent cause humilium populi mei, ut essent uiduae praeda eorum, & pupillos diriperent &c.

QUID velit Propheta in hoc x. cap. uerba ipsa contextus satis indicant. Vult enim Propheta in priori parte huius capituli ostendere, quae fuerit praecipua causa uastationis, ac destructionis populi Iudaici quae primū per Assyrios aut alios quosdam, & postmodum per Romanos inuenta fuit, et ostendit fuisse iniustitiam, & oppressio- nem pauperum, & uiduarum, & eorum qui, & propriis uiribus & omni humano fauore sunt destituti, sic enim inquit D. Cyrillus, quod expositis, et manifestatis calamitatibus Iudeorum, & in commodis per manus hostium futuris nunc commodissime affert causas quibus eiusmodi ruinam patiantur. Et re uera uidetur magis consonum ueritati, ut hic loquatur Propheta de uastitate inuenta a Romanis, cum in hoc eodem capitulo prope finem d. quod tandem reliquiae saluae fient ex Israel. Videtur autem, quod reliquiae ex Israel saluandae, sint illae potius, quae remanserunt, & superfuerunt post desolationem factam a Romanis, quae fuit magis propinqua temporibus euangelicis quam de reliquiis, quae remanserunt post desolationem factam ab Assyriis, aut a Caldeis. Constat enim, prae-

A quam exercitus Senacherib Hierosolimis manum aduouisset, uniuersum fere una nocte ab Angelo fuisse deletum, & consumptum. Sed dices alias non semel dictum est potissimum causam destructionis Iudeorum fuisse Idololatriam, & insignem stultitiam, & uanitatem eorum, qui demonibus adhaerebant, & in quibus omnem spem suam collocabant. Et secundum D. Thomam quoddam aliud nefandum facinus. Respondeo, quod iuxta diuersas rationes potest unaqueque in genere suo appellari praecipua, & principalis causa destructionis Iudaicae. Nam si habeatur ratio illius officii, uenerationis, & obseruantiae quam homo iure ipso debet habere ad Deum, nulli dubium, quod praepone- re cultum, & uenerationem Idololorum cultui, quo debemus soli Deo ipsa Idololatria praeter alias transgressiones, quibus Deum offende- bant, erat praecipua causa eorum destructionis. At si consideremus habitudinem hominis ad homines, constat, iniquitates, & iniustitias esse potissimum causam eiusmodi destructionis, & ruinae. Manatur itaque hoc in loco Esa. grauissima damna, & incommoda, quae sunt uentura super omnes Iudeos, praesertim super duas tribus, quas mox alloquitur, et inquit, Vae his qui condunt leges iniquas, & non solum condunt, et uerborum statunt sed adhibita meditatione: & iuxta quadam consideratione scribentes scri-

bunt

bunt iniustitiam, ut scilicet eorum leges, quantum uis iniquæ, & impiæ, firmiores, & diuturniores maneant, nec possint vilo ignorantie, & obliuionis titulo præteriri. Per huiusmodi leges sic impias, & iniquas nonnulli intelligunt leges quasdam politicæ, quas ferebant principes, & magistratus Iudeorum ad propriam ipsorum vilitatem, cum summa pauperum, & miserorum iactura & iniuria, & huiusmodi leges ferebant ad occulandam eorum tyrannidem, & violentiam, cum alioqui potuissent per vim, & metum opprimere pauperes absque ullis legibus sed volebant sub prætextu obseruantie legis sibi licere, quicquid liberet. Alij per leges iniquas, quas isti condiderunt, voluit intelligi quasdam additiones, seu interpretationes, valde impias, quas afferre ad diuinam legem nequaquam sunt veriti, quemadmodum ipsi scribæ, & Pharisei docuere, præter mittendum honorem parentum & subuentionem ipsorum, modo aliquid offerrent, & afferrent in templum, fuerunt enim isti uelut Caupones, vinum aqua milcentes, & argentum purum adulterantes quemadmodum faciunt alchimici. Quidam alij per leges iniquas conditas, & latas volunt intelligi leges, & statuta, quæ Iudei post Christi passionem condiderunt, & per uniuersum orbem diffuderunt, & sparserunt contra Christianos, præcipientes omnibus Iudæis, ubique locorum existentibus, & nuncios mittentes, & mandata ad omnes Synagogas ut Christi nomen exerarent, & omnino diris deuouerent. Hæc est sententia Iustini Martiris in Dialogo aduersus Triphonem Iudæum, nec mihi uidetur reprobanda, quamuis, & aliæ expositiones sint admittendæ. Nolo hic verba facere pænes qualitatem legum, & quas debent habere conditiones, & in quem finem debent institui, quia non est hic locus hoc recensendi, sed oportet ea supponere: Constat enim leges debere esse iustas & rationabiles, & ad communem reipublice utilitatem, & non ad cuiusquam particulare commodum institutas. Quod si ad alium finem præter-

A quam ad commune bonum instituantur, neminẽ ligant, nec possunt ad earum obseruantiam quemquam astringere, aut compellere. Sed uideamus quales fuerint hæc leges, de quibus loquitur Propheta, & in quem finem fuerint ab illis optimis uiris coadite, & late Inquit textus. *Ue opprimerent in iudicio pauperes, & uim facerent causa humilium*, ut uide licet uiri humiles, & abiecti caderent à causa, quam uis iusta cum non haberent, qui eorum causam tueretur ob timorem, & oppressionem potentiorum, deinde, ut essent uide præda eorum & pupillos deriperent. Horum uerborum sensus est planissimus, nulla indiget explanatione. Dicebantur uide præda illorum tum ad explendam libidinem, cum essent uiris orbata, tum ad diripiendum earum facultates, & substantias Huius conditionis homines non paucos agnouit qui modica, uel leui causa moti, audacter, & impudenter diripiunt bona uiduorum, & pupillorum quauis magna egestate præmanantur, adde, licet sint affines, & consanguinitate coniuncti. Nec erat eis difficile pupillos diripere, ac deprædare, cum nec scirent, nec possent ob ætatis imbecillitatem suam causam tueri, nec tutores haberent, qui audacter eorum iura susciperet, ac substereret. Demum per pauperes, uiduas, & pupillos plerique intelligunt Christi fideles quippe qui reliquerunt omnia, propter Christum, & quibus mundus crucifixus est, sicut & ipsi mundo, neque habent alium uirum, præter Christum. Et re uera uim faciunt causæ humilium populi Dei, quia non permittunt prædicari nomen Christi, & persequuntur qui Christo adherent, docentque eius nomen blasphemari; & quia hi sunt pauperes, & abiecti, non possunt nisi per aquam, & sanguinem tueri ius, & nomen suum. Cum ergo Scribæ, & Pharisei, duces, ac doctores aliorum, eiusmodi leges fuerint commenti in perniciem, & damnationem pupillorum, & uiduorum, & eorum presertim, qui sequuntur pauperem Christum, id quod maxime Deus detestatur, & odit, quia ipse est pater orphanorum, & Iudex uiduorum, nunc

Uide præda scribarum

Tyranni & sanguis eorum parente

Pupilli deprædati

Christi fideles pupilli

leges impie

Caupones uelut aqua milcentes

Iustin. Mart. aduersus Triphonem

Leges in quem finem sunt institutæ

Tex. 21.

Uisitatio multipliciter

psal. 58.

De uisitatio ne suscipiendum

Propheta uelut illorum conditionem miseratus, hunc in modum eos percutatur. *d. O uos miseri, & insolentes & omnium miserissimi, quid facietis in die uisitationis, & calamitatis de longè uenientis? ad cuius confugietis auxilium? & ubi derelinquetis gloriam ueliram ne incur uemini sub uinculo, & cum interfectis cadatis?* Ostendit profecto his uerbis extremam, & irreparabilem, ac profus inuitabilem istius populi ruinam, cum uenerit tempus quo Deus eum uisitare decreuerit, & iudicium de illis facere, ac de tot malis, erroribus ac flagitijs ab eo per varia temporum curricula perperatrat uitionem sumere. Propterea per diem uisitationis plerique exponunt diem uitionis. Sed ut persistamus in uisitationis hic apposite, dicamus, diem uisitationis conuenienter appellari diem illum, & tempus, quo ab eo qui præest, exquiritur, ratio directorum factorumque, ut pro bene, uel male factis, præmium referamus, uel supplicium, iuxta illud psal. Intende ad uisitandas omnes gentes, non miserearis omnibus, qui operantur iniquitatem, & eiusmodi uisitatio licet persepe fiat dum sumus in hoc seculo, & cuius ego in utramque partem particeps fui, planissimè tamen, & exactè fiet in extremodie iudicij. Sumitur etiam quandoque hoc nomen uisitatio in bonam partem, ut illud Zaccharia apud Lucam, uisitauit nos oriens ex alto illuminare ijs, qui in tenebris, & umbra mortis sedent: nec solum in die uisitationis nobis ingès cruciatu aduenit, sed in die calamitatis de longè uenientis maximus terror, & pavor irruet super nos, & tandem feruissima clades, & interitus. Per calamitatem de longè uenientem nonnulli ex ueteribus intelligunt calamitatem illam, & obsidionem, quam passi fuerunt Iudei ab Assiyrjs sed quidam alij, tum ueteres, tum moderni, dicunt non posse eam intelligi de calamitate, & ruina ab Assiyrjs illata, quia ut dicunt, Assiyrj non multum distabant à Iudæis, & utrorumque regiones erant satis propinquæ, & conterminæ ob id uolunt calamitatem illam de longè uenientem intelligi eam, quæ

A omnium maxima, & postrema fuit in uicta à Romanis ut toties dictum est, quippe qui longè satis distabant à Iudæis: sed ut omittatur controversiam istam, dicamus, quod ea calamitas, quæ nunquam expectabatur, neque ullo pacto timebatur, & ex improuiso nobis aduenit, & super caput nostrum repente ingruit, nosque in terram deiecit ac humi prosternit, illa, illa inquam dicitur profecto calamitas de longè ueniens, quæ calamitates sic de longè uenientes sunt longè grauioribus, & longè maiorem, quam alia dolorem, & tristitiam afferentes, quandoquidem minus iacula feriunt, quæ præuidentur, & istæ calamitates, sic aduenientes comparatur tenestibus, & inundationibus, quæ de longè ueniunt, quippe quæ maiori impetu in arbores, & domos irruentes; omnia in terram deiciunt; possumus etiam uerè, & proprie per eiusmodi calamitatem procul uenientem, intelligere eam, quæ superuenit in extrema die iudicij, de qua die, & hora nemo scit, neque Angeli de Cælo, neque filius hominis, adeo quod per diem uisitationis, & calamitatis intelligit eundem diem, & idem tempus quo scilicet uisitabit eos, & inferet calamitatem. Et cum dicit ad cuius confugietis auxilium? ostendit, quod qui fuerint immanes, & seui aduersus miseros, & pauperes, nullum & ipsi in angustijs, & necessitatibus habebunt ad quem confugiant patronum & locum, & cuius tutelam & patrocinium habere mereantur. Contra uero ijs, qui sunt misericordes iuxta illud ps. Beatus uir qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus & Matth. 5. Beati misericordes, quoniam, & ipsi misericordiam consequentur, & 25. Satis aperte declaratur quantum proficiant opera misericordie cum fuerimus ante tribunal Dei. Præterea dicit, ubi derelinquetis gloriam uestram? cum inter tot angustias uersare cogemini? Vbi erit pompa uestra, magnificentia uestra & tam ingens fastus quo ab omnibus timeri, suspici, & uenerari uolebatis, apud quem deponetis & custodiri mandabitis, gloriam hanc uestram, ne profus deprædatur, aut in

Calamitas de longè ueniens

ps. 40.

Matt. 5.

Matt. 25.

psal. 48. terreat. O miseri, benèdixit Prophe-
 D David, cum interierit, non sumet om-
 nia, neq; descendet cum eo gloria eius
 curate quidem, & quantum potestis
 effcite ne incuruemini sub vinculo,
 hoc est sub iugo & potestate victorum,
 aut sub vinculo, quo. alij deuicti & supe-
 rati vincuntur, & captiui ducuntur, ut
 quandoquè in spectaculis sint alijs ludi-
 brio, & quandoquè etiam bestijs lanian-
 di pro ioco tradantur, & cum interfe-
 ctis cadatis, q.d. nihil efficietis, frustra
 laborabitis, nullum habebitis locum
 aut refugium, quo possitis euadere, ne
 incuruemini sub vinculo, & ne cū alijs
 interfectis, & gladio perēptis cadatis, &
 in captiuitatē ducamini quia sic decreuit
 Deus, & nemo potest resistere voluntati
 eius, neq; stare ante faciē indignationis,
psal. 75. et iuxta illud ps. Tu terribilis es & quis
 resistet tibi? & in his vñibus subdit Pro-
 pheta, nō est auersus furor eius, sed ad
 huc manus eius extenta, q.d. cū tāta, &
 tā grauiā dāna passi fuerint Iudæi, non
 dum tamen placatus est Deus, nondum
 satisfactum est iustitiæ, & voluntati ei?
 & ratio quia scilicet ipsi non propterea
 respuerunt. *Tex. 3.* *Va Assur uirga furoris mei*
& baculus ipse est, in manu eius indigna-
no mea &c. Cum Propheta fuerit com-
 minatus his, qui condunt leges ini-
 quas, ut sub earum prætextu opprimāt
 pauperes, pupillos, & viduas, nunc
 ostendit, cuius manu, & opera velit eos
 corrigere, & castigare, & explicat Re-
 gem Assyriorum, quem elegit, & acce-
 pit pro virga, & baculo, quo expleat
 furorem, & indignationem suam, & il-
 lud uæ videtur secundum quosdam esse
 nota, quia aduocat, & compellat ip-
 sum Regem Assur q.d. Assur tu eris vir-
 ga, qua ego ostendam iram meam, &
 baculus quo ego percutiā, & verberabo
 rebelles meos, sed quoniam difficile
 est accipere notam illam tamquam si-
 gnum aduocantis, & compellanis, me-
 lius mihi videtur esse dicendum, ut sit
 nota comminantis, & prædicentis rui-
 nam ipsi Assyrijs, quos licet Deus tā-
 quam Virgam sui furoris delegerit, ip-
 si tamen non se exiitit fore tutos,
 & immunes ab omni malo, sed cum
 Dei permissu flagellauerint, & percussē

A rint populum suum, ipsi quoque sint ac-
 cepturi partem suam. Assur uirga furo-
 ris mei, q.d. ne credatis me vobis illu-
 dere, ostendam vobis, & manifestabo
 per quem sum ego vos visiturus, & cu-
 ius ministerio vtar ad uos deprimen-
 dos, & corrigendos. Hæc expositio
 videtur magis libera ab omni obiectio-
 ne, & difficultate, cum præsertim mox
 subdit, in manu eorum, hoc est Assyrio-
 rum indignatio mea, ideo per manus
 eorum ostendam, & exeram indignatio-
 nem meā, in eorum manu, & potestate
 posita est indignatio mea. Sequitur. *Ad*
gentem fallacem mittam eum, & contr. i.
populum furoris mei mandabo illi, ut auferat
spolia, & diripiat prædam, & ponam illum
in conculcationem quasi lutum platearū. Vi-
 de quam intollerabile damnum nobis af-
 ferant scelera, & peccata, & actiones
 quibus Deum offendimus, & proximū:
 Populus enim ille quem antea Deus vo-
 care dignabatur populum dilectum, po-
 pulum suum, & peculiarem filium, nūc
 appellat gentem fallacem, & populum
 furoris Dei, qui scilicet excitauit, ob
 innumeras eius transgressiones furo-
 rem, & indignationem in Deo, qui sua
 ptē natura est benignus, & misericors.
 Vel dicitur populus furoris Dei, qui cō-
 pulit quodam modo ipsum Deum ad ost-
 endendum furorem suum in eundem
 populum: qui vocatur populus fallax,
 quia non stetit promissis, erga Deum,
 Nam exod. 19. cum audierit ea, quæ præ-
 cepit Deus, respondit. i. Cuncta quæ lo-
 cutus est Dñs faciemus, veruntamen
 pleriq; ex ijs ad Idola defecerunt, & alia
 multa perpetrarunt scelera, quibus
 maximè fuit commotus Deus. propterea,
 alicubi conqueritur Moyses dicēs.
 Dereliquisti Dominum Deum tuum
 & oblitus es Dñi Creatoris tui; ob id nō
 improprie populus iste appellatur gēs
 fallax, aut etiam quia erant velut hypo-
 critæ, qui exterius quamdā virtutis spe-
 ciē habere videbantur, veram autē vir-
 tutē pœnitus abnegabant, sed quid de
 istis decernit iratus Deus efficere: *Man-*
daba Assyrijs, ut auferant spolia, & diripiat
prædam & ego ponam illum in concul-
cationem, & quasi lutum platearum: nam sicut lu-
 tum absq; vlla resistētia conculcatur
 à præ-

ps. 17.

Tex. 4.

Exo ca. 19.

Deut. ca. 32.

à prætereuntibus, ita etiā populus iste
 puerus, & incredulus conculcabitur
 à militibus velut lutum, & sterco. Sic
 enim Regius Propheta etiam prædixit
 psal. 17, Communiam eos, vt puluere
 ante faciē veni, vt lutum platearum
 dolebo eos. Sed cur luto platearum cō-
 parat eos & eorum cadauera? quoniam
 lutum quod efficitur in plateis longē
 magis quā aliud cōculcatur ob frequē-
 tem prætereuntium obambulationem
 Namq; si legimus quæ contigerūt Iu-
 dæis pœt passionem Christi ab exerci-
 tu Romanorum (de qua re dicemus po-
 stea) tanta erat multitudo cadauerum
 strata per vias, vt conculcarentur à mi-
 litibus, non secus, ac lutum platearum
 vt refert Ioseph. & alij Historici cum de
 euerfione, ac destructione populi Iudæi
 ci verba faciūt, & iux. Tex. 70. Inter. Cō-
 culcatur fuerunt pleriq; Ciuitates, & op-
 pida Iudææ, & in puluerem redacta: Id
 quod vnumquemque nostrum, non so-
 lum Ciuitates, & regna mouere debet,
 et excitare ad ambulandum semper in
 via Dei, quia nos ipsi experimur in no-
 bis, dum benefacimus, Deus nos adiu-
 uat, & prospera nobis elargitur. Cum
 autem à via Dei recedimus, et peccatis
 immergimur, Deus nos odit ac detesta-
 tur: et qui antea eramus filij Lucis, et
 diei efficiamur filij noctis, et tenebrarū.
 Deinde sequitur, *ipse autem videlicet*
Assur, non sic arbitrabitur & cor eius non
ita existimabit. Sed ad conterendum erit
cor eius, & ad intermissionem gentium non
paucarum &c. Horum verborum sen-
 sus est facilis, et planus, nulla indiget
 explicatione, sed iuxta secundam ex-
 plicationem nuper allatam incipit Pro-
 pheta ostendere, quam ob causam fue-
 rit dictum vā ipsi Assur; et quæ im-
 mineant ei mala fuere prædicta, fa-
 ctus enim est superbia et nimia eius
 presumpcio, qua mouebatur, in causa
 fuere, quod ipsi quoq; multæ calami-
 tates aduenerint. Deus etenim iussit il-
 li, aut potius sibilauit ut populum Iu-
 dæum aggrediretur, et vexaret atque
 ob id exequendum vires, et animum
 illi contulit, quo Dei mentem uiriliter
 expleret. Ipse autē non sic arbitra-
 bitur, et cor eius non ita existimabit,

A sed putabat, et sibi ipsi tributebat, mo-
 tu proprio, & ex se ipso aggressum ef-
 se hanc prouinciam ut percuteret po-
 pulum illum, et satis vires ex se ipso
 habere, quibus secluso dei auxilio ef-
 fectum consequeretur: at Deus non ita
 instituit, nec erit eius mens ut omni-
 no populus ille deleteretur, sed tantum
 vt percuteretur, et calamitatem aliquā
 sustineret, quo tandem respiscere co-
 geretur. At ille in hunc finem hanc p-
 B uinciam suscepit, et ita cor eius erat
 succensum et inflāmatum; ut populū
 illum contereret, et plerasque gentes
 deduceret ad interitionem. Vide quē
 so quam magna sit hominis arrogātia,
 non enim satis nobis esse putamus, si
 intra proprios limites contineamur,
 & si Dei iussa non prætereamus, sed ple-
 rumquē aut multo minus aut lōgē plu-
 ra, quam fuerint præcepta efficere au-
 demus cum tamen nobis fuerint præ-
 C ceptum, non esse transgrediendos ter-
 minos, quos posuerunt patres nostri,
 et multo minus quod præcepit ipse De-
 us: voluntas namque Dei fuit, quod Iu-
 dæi aliqua ex parte punirentur, sed nō
 ut pœnitus eorum Vrbes, et Regna de-
 lerentur. Id ipsum puto accidisse,
 quibusdā aduersū me, et in causa qua-
 dam mea, quibus haud dubiè fuerat cō-
 missum negociū, me ut monerēt, et cor-
 riperent vel etiā corrigerent quādoqui-
 D dē nemo est, qui aliquando non peccet,
 et verè beatus potest nō cupari qui ver-
 bo aut facto quodē nō deliquerit; At
 illi me haudquaquē corrigere, & paternè
 monere cōtenti fuerunt, sed pœnitus
 deturbare me, et exterminare satage-
 rūt; parcat illis Deus. Nouimus. n. Deū
 cū sit caput nostrū et nos mēbra ei? va-
 rio modo se habere erga nos, vt inquit
 Aug. super ps. 85. al. a quidē mēbra reci-
 pit, alia flagellat, alia corrigit, alia cōso-
 la, qdā reditegrat: sed redeam? ad Re-
 gē Assyriorū, et cōsideremus cū Prophe-
 quāta fuerit illius arrogātia, et vana p-
 sūptio dicit. n. Nūquid nō ut Carcamis,
 sic Calano, & ut Arphad, sic Emath? Nūquē
 nō ut Damascus, sic Sāmariā? Verba sūt
 plena iactantiæ ac temeritatis, primū in-
 quit, quod principes sui: proceres, et
 R 2 barones

Tex. 5.

barones, & qui ei famulātūr, & assistūt simul sunt Reges, q. d. non credas eos q. mihi nūc seruiunt non fuisse olim p̄icipes, ac duces, et postea sic effectos aut electos Reges, sed simul, hoc est, eodem tempore sunt Reges, & mihi famulantur, & obediunt, Non sic euenit ei, ut quibusdam nobilibus, & cuiusuis generis hominibus, etiam tenuioris fortunæ qui postea quam inferuerint alicui principi, p̄sertim maximo Pontificibus promouētur ad maximas dignitates. At iste Assur gloriabatur se habere viros, qui principes simul, & reges erāt a principio. Alij volūt: sic intelligēdā esse illā propositionē, quod Principes simul Reges sunt, quia non solū habent determinatum quoddam, & p̄fixum dominiū, sed longē lateq; se extēdit eorū ditio, atq; ita principes simul sunt, & Reges. Principes. n. sunt q. d. determinatā nec satis amplā habent ditionē, ceterū sunt etiā Reges: at solus Deus est, qui habet vniuersi Orbis absolutū Imperiū, nō p̄fixū, aut limitatū. dominatur. n. ā mari, vsq; ad mare, & ā flumine vsq; ad terminos orbis terrarū. Omitto quod hoc nomē p̄iceps latissimū habet significatū: Nāq; Reges, & Imperatores dicūtur principes nō ē cōtra, sed possumus dicere hūc Regē appellare suos duces reges ob excellentiam quandam. Per illa verba aut dictiones, quas hic nominat Proph. ut Carcamis, & Calano & reliquas itelligit quāsdā Ciuitates primarias, quas Rex Assyriorū sibi subegisse gloriatur. Per Carcamū quidā intelligūt Caramaniā, per Calanū, id quod est eontra Regionē Babilonis: & dicūt esse Terrā illam, vbi Nembrot cepit edificare Turrim, in qua confusē sunt linguæ, per Emath & Arphad intelligunt loca vtriusq; Arabiæ. Quid sit Damascus, & Samaria, & in qua orbis parte sint sita facile est videre apud Pliniū, & reliquos Authores. quis porrō fuerit Nēbrot, & nū fuerit ille turris Babilonis fūdator, & caput nō est eadē sententia apud omnes. Quidam. n. uolūt ipsū fuisse Ninū filiū Beli, quidā alij ipsūmet Belum patrem Nini. Et hunc fuisse primum conditorem Babilonis affirmant, quātmuis postea per Semeramidem aucta, postre-

mo per ipsum Nabochodonosor penē destructam velut de integro instauratam, et ampliatam, ut rectē d. Benedi. Per lib. 15. in Gen. Gloriatur ergo & se extollit iste Rex Assur se omnes istas Ciuitates, & omnia ista loca suo subiecisse Imperio, & quo magis sui animi elatio ac fastus demonstratur, & pateat subdit etiam hęc alia verba plena iactantiæ, ac fucate vanitatis. Quomodo inuenit manus mea Regna Idoli, id est Regna, in quibus coluntur Idola sic & simulacra eorum, id est Idolorum, de Hierusalem, et Samaria, supple inuenire poterit manus mea q. d. non minus potens, et valida erit manus mea ad inueniendum, hoc est ad subigendum, et ad partes meas pertrahendum simulacra, hoc est Deos tutelares de Hierusalem, etc. Dicitur autem manus inuenire aliquid quando sine multo labore, et industria aliquid obrinemus, aut quando casu, et fortuna, aut Dei nutu aliquid peruenit ad manus nostras, quia ergo iste Rex Assur modico, uel nullo ferme negotio occupauit ea omnia loca, propterea, inquit, inuenit manus mea Regna Idoli, et propterea iste miles gloriosus subdit etiam, et animo suo concipit, hęc alia verba, reliquis haud quicquam dissimilia videlicet. Numquid non sic feci Carcamis, et Idolis eius, sic faciam Hierusalem, et simulacris eius? q. d. quemadmodum ego non timui Idola Samarię, quin cepi eam, ac destruxerim neq; eorum Dij potuerunt illam defendere, ac tueri, sic faciam Hierusalem, et simulacris eius, quibus verbis volebat innuere iste vir impius, et vorax simulacra etiam fuisse in Hierusalem, quod tamē nō est vsquequaq; cedendū, cū ea fuerint ablata per Ezechiam Regem: aut dicamus, quod vocat simulacra, arcam fœderis, et cætera, quę ad ornatum templi: aut dicamus ipsum credidisse, in templo Hierosolomitano eum cultum haberi, qui in templis, vel delubris Idolorum: vel etiam iste perfidus homo existimabat Deum viuum, et verum, vel dicitur Deorum simulacra habenda in aut

parua

parum discriminis inter ipsum, & Idola fore. legimus nanq; Pompeium, & quosdam alios imperatores Romanorum parum extimauisse, aut etiam cōtemptui habuisse templū, & religionē Iudęorū, propterea dicunt Iudęi ob eiusmodi contemptum, vel irreuerentiā, quā habuit Pompeius templo, & sacris Iudęorum omnia illi pessimē cessisse. Sed de hoc aliās. Sed his non obstantibus non admittere quod aliqui dicunt aliqui inueniri manu, quod absque labore, vel casu possidetur, quāuis vulgo dici solet. Hęc res cecidit in manus meas, ad manus meas peruenit. At hoc loco vult innuere studium, diligentiam ac propriam virtutem ut patet ex textu. Cum huic vsq; Propheta Dei spiritu imbutus, quasi cogitationes cordiū ipsius Regis Assur, & sociorū p̄noscens eas omnes aperuerit, & recensuerit, nūc explicat, quid tamē sit facturus Deus, & inquit: Et erit (ōni nō futurū est) & citra oēm dubitationē: cū impleuerit Dominus cūcta opera sua, quæ facturus est, aut facere decreuit in Monte Sion, & in Hierusalem, quod idē est dum Ciuitas hęc fuerit super eū montē cōstructa, & edificata, quæ a. I. modū sepius dictū est, *visitabo* (inquit *Deus*) *et requirā sup fructū magnifici cordis Regis Assur, et sup gloriā altitudinis oculorū eius.* i. videbo, quæ opera prodierint ab eius corde, quibus fundamentis fuerint innixę eius cogitationes, et desideria, & vndēnā prodierit tanta eius p̄sumptio, & arrogātia, et vana sui ipsius extimatio, hęc. n. sunt fructus cordis illius, quod dicitur esse magnificum, quia magna cogitabat, & magna continue die noctuq; animo versabatur, et habebat oculos elatos, ita ut omnia despiceret excelsa tātummodo, et difficilia meditabatur, & p̄se nihil haberi arbitrabatur. Quare cū hoc maximū sit vitiū, et inexcusabilis error, nō iniuria gloriabatur Dauid in Dño d. Dñe non est exaltatū cor meū, neq; elati sunt oculi mei. Neq; ambulauit in magnis, neq; in mirabilibus super me. Vocatur gloria altitudinis oculorū. i. hilaritas, et circumspectio, et festiuitas quędā, quæ appareret in oculis eorū, qui de se magna cogitāt, et quibus omnia pro uoto succedunt, et con-

Ecc. 6.

ps. 130.

gruē quidē fructus cordis hęc omnia dicuntur, quoniam profectō de corde exeūt, ut dicebat saluator apud Mattheum cap. xv. At ego potius existimo per gloriā altitudinis oculorū intelligi supercilium quoddā & elationem, quā p̄ferunt in oculis, ut neminē ferē dignentur respicere, et ad magna semper cogitare vidēt, sic erat Rex iste Assyriorū. Videamus nūc, quid in corde suo magnifico meditabatur iste Rex Assur: Dixit. n. *In fortitudine manus meæ feci, hoc est in potētia, et uirtute, quæ ego magno pere prestabam, et in sapientia mea intellexi q. d. nō temerē et inconsultō, sed consilio, atq; iudicio, et frequenti meditatione ne proposui, quid essem facturus, et hac meditatione animatus, et commotus abstuli terminos populorū. i. aliorū p̄cipū fines attigi, et occupauit, et in meā potestate transtuli, et redegi, et principes illorū sum depredatus, illorū scilicet populorū, seu finiu, et detraxi quasi potens, et nullius resistentiā ferē patiens in sublimi residēs, hoc est viros principes, magnates, in alto cōstitutos, et alij p̄sidentes. Quid ultra? progredere miles gloriose, et inuenit (inquit) quasi nidū manus meæ fortitudinē populorū. i. ea facilitate deuici fortitudinem, et potentiam populorū, quæ quis potest adire, et euerrere nidum pullorū siue columbarū: erant. n. populi omnes, quos ego deuici, uelut pulli galinæ, cum sunt aliquo pauore cōculsi. Alia similitudo, et sicut colliguntur oua in nido, quæ sunt derelicta a matre, ubi non est qui resistat, ac tueatur, sic ego vniuersā Terrā cōgregaui, et sub meā potestate et dominio attraxi, et non fuit, qui moueret pennā, et aperiret os et gāniret seu potius garrirer, quod est propriū ipsarū auū. Quæ quidem metaphora ostendit ipse iactator maxima cū facilitate, tā amplū, et latū obtinuisse imperiū nullo Dei auxilio, sed suis tantum uiribus, cōsilio, prudentia, uirtute ac sapientia. Sed vide quæ so, et diligenter expende, quid aduersus eius iactantiam ac temeritatē, dicat Deus per hūc Prophetam *Numquid gloriabitur securis contra eum qui secārit ea? aut exaltabitur scissa contra eum a quo trahitur: hęc enim**

Matth. 15

R. 3

enim

enim cum in modum fieri possunt, quo modo si eleuetur uirga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui utiq; lignum est, q.d. quemadmodum instrumentum sine mouente, & sine principali agente nullas habet vires, nedum, ut contra artificem possit confurgere, sic nullus homo, quantumvis prudens, quantumvis sapiens, & fortis potest quicquam agere, sine Dei motu, & auxilio, idest nisi moueatur, & sustentetur à Deo. Sic etiam qui trahitur à potenti manu Dei, dum à gratia præuenitur non potest exaltari, neque eleuari contra eum à quo trahitur, sicut nec serra contra eleuantem se. *Propter hoc mittet Dominator Dominus exercituum in pinguis eius tenuitatem: & subtus gloria eius succensa ardebit quasi combustio ignis. his verbis Dominus animaduertit erga istum Regem, & exercitum eius, & deprimit iactantiam eius, ac temeritatē, & ostendit se nihil posse, ac omnino nihil esse absq; Dei manu cum in eius conspectu sit veluti quoddam lignum putredini obnoxium, & mox in puluerem redigendum, propter hoc, idest propter hanc eius præsumptionem, & arrogantiam mittet Dominus in pinguis eius, hoc est in principibus, & optimatibus suis, & in tanta multitudi- ne exercitus, qua ipse tantopere confidebat, & qua se in expugnabilem fore arbitrabatur atq; etiam in vniuersa substantia sua; & in multitudine diuitiarum suarum mittet inquā tenuitatem, qui scilicet reddet, & reducet exercitum eius, ad tam exiguum numerum, ut pauci admodum sint fun- turii superstitēs. Vocatur autem Deus Dominator, quia semper in nobis operatur, nos perpetuò regit, & gubernat, vocatur Dominus exercituum, quia omnem cæli militiā sub suo regit imperio, & facit Angelos suos spiritus, & vocatur Dominus exercituum, tunc præcipue quando est facturus aliquod in signis miraculum, aut quando de hostibus est sumpturus vltionem, aut suis victoriam illam præbiturus, & sub- tens gloria eius, idest Regis Assur succensa ardebit, quasi combustio ignis, videlicet tanta eius gloria statim eua-*

Tex. 7.

Deus cui no-
catur Domi-
nus exercituum.

A nescet, & consumetur, velut ea, quæ igne comburantur. Dicunt aliqui, quod in ipsa destructione, & occisione Assyriorum per manum Angeli gloria eorū subtus existens, idest corpora bellatorū comburentur, arma vero eorum, & vestes illesæ permanebunt. Sed hæc sententia non ab omnibus approbatur. *Et præterea, erit lumen Israel in igne, & sanctus eius in flamma, & succendetur, & deuorabitur spina eius, & nepres in die vna Et gloria saltus eius, & carmels eius ab anima vsque ad carnem consumetur, & erit terrore profugus. Et reliquia ligni saltus eius præ paucitate numerabuntur, & puer scribet eos, prosequitur Esaias prædicere, & explicare ruinam, & extremam calamitatem Regis Assyriorum, & exercitus eius, & inquit, quod lumen Israel erit in igne ad comburendum, & consumendum uniuersum exercitum illum, qui obsidebat Ciuitatem Hierusalem, & volebat eam contere, & in puluerem redigere. Vbi per lumen Israel quidam intelligunt Angelum deputatum ad custodiam populi Israelitici quem dicunt fuisse Michaelē Archangelum. Alii, quibus magis subscribo per hoc lumen, & per hunc sanctum intelligi volunt ipsum Dominū, qui quidem Israelitis est lux, & quem ut sanctū Israelitæ colebāt: Hoc ergo lumen in igne, & hic sanctus in flamma comburet Assyrios, idest Deus ipse, qui est ignis consumens succendetur, idest in iram, & indignationem commouebitur aduersus rebelles, & ipsius contemporēs, & vno die idest simul, & breui tempore, aut die una, idest in nocte, quæ est pars diei naturalis deuorabit spinas, & vepres, idest uniuersum exercitum, tam magnos, quam paruos aut etiam opes, & peccata. Dicuntur autem milites qui obsident aliquem locum veluti vepres; & spine, quia semper sunt parati ad pungendum, & feriendum quoscūq; ex hostibus obuios habuerint. 70. in terp. sic legunt; & erit lumen Israel in ignem; & sanctificabit eam in igne ardenti, ubi per lumen Israel, quidam veteres intelligunt gloriam illam, & magnificentiā Israel, qua populus Dei dicebatur & illustris erat. Illud inquā lumen,*

Tex. 8.

Milites sunt
tamquā vepres, & spi-
nae.

Sanctificatio
bisariam.

Aug. lib. 4
supra Num.
cap. 3.

lumen, & illa gloria erit in ignem, idest confidebit in medios ignes, & vniuersa conflagrabit incendio, & cum inquit, & sanctificabit eā in igne ardenti, idest consumet præfatam terram Iudææ. i. purgabit, & castigabit in igne ardenti, Nam secundum quosdam hæbreos sanctificatio potest accipi in bonam; & in malam partem, & secundum D. Augustinū super num. lib. 4. cap. 3. sanctificare pro castigare, quādoquē accipitur, eo quod pœna aliquib; iniūcta, alios sanctificet, & Deum timere faciat. Cum verò dicit. Et gloria saltus eius, i. multitudo exercitus, quæ erit velut delisissima & copiosissima filia, & gloria carmeli. i. abundātia omnium rerum, qua refertus, & munitus erat ille exercitus ab anima, vsq; ad carnem. i. penitus, et omnino consumetur: aut ab anima, vsq; ad carnem, hoc est, tam in corpore quam in anima patientur, anima quidem ad infernum descendet perpetuo igne crucianda, & in cineres redigetur, & erit terrore profugus, quia videlicet ipse Rex ob maximam, & repentinam sui exercitus cladem perterrefactus procul aufugiet & postremò subdit, reliquia ligni saltus eius præ paucitate numerabuntur, & puer scribet eos, egregijs quidem, & præclaris similitudinibus, ac figuris utitur sanctissimus iste vates. Comparat, ut mox diximus exercitū Assyriorū lignis saltus, hoc est alicuius magni nemoris, aut cuiuspiam amplissimæ siluæ quia reuera erat valde multus, & copiosus, ut ligna Syluarum, quæ fuerint multis arboribus consistat, & consistat, & certè si consideremus numerosum aliquæ exercitū in ordinē redactū, et vno in loco coactū & vnitū, cū lanceis, & galeis, et alijs instrumentis militaribus optimè instructum et adornatum apparet, quasi magna quædam, & spatiosa Sylua, qui tamē reliqui fuerūt post maximā illam cladē, tam pauci erunt, ut puer facile possit eos scribere, & numerare, quasi magna quædam, & spatiosa dicere dū aliqui sunt valde pauci, si potrebbono numerar. con l'nafo: constat autem, quod pueri decem, vel octo anhorum vix nouerint numerare vsq; ad

A decem. Hoc autem dicit quoniam nomina militum scribi solent, qui cum multi fuerint nequaquam à puero con scribi possunt, aut numerari: super hoc pueri scriptura latet aliquod misterijū de quo dicimus infra in hoc eodē capitulo. Sed priusquā reliquū tex. exponeret aggrediamur duo sunt nobis dubia breuiter absoluenda. Primum, qua ratione Deus vtatur ministerio, et manu prauorum hominum. ad corrigendum alios, et maximè qui sunt sui. Alterum numquid uerè de Assyriis hic Prophetata loquatur, an de quoquam alio. Ad primum facile respōdetur, quod eū Deus sit omnipotens, Dominus, et crea- tor omnium creaturarū potest uti, ut vult aturas irra- tionalis omnibus creaturis ad quæcūq; ve- tiales pu- lit: nec solū prauis, et peruersis homini- nis hominū bus ad alios corrigēdos, sed irrationali- peccata. bilibus, et plerunquē inanimatis reb; vt lignis, lapidibus, fulgore, imbribus; tonitruis, ac diluuiis, vltur cū punit et castigat iniquitates hominū, quæ admodū sepius magnonostro malo experiri cogimur. Dicit. n Prop. posuit terrā in stagna aquarū, et terrā sine aqua in exitus aquarū ps. 106. Dedit terrā fructiferā in falsuginē à malitia inhabitatū in ea: facit etiā hoc ipse Deus ad maiore confusionē, et ignominia eorū, qui delinquent, cū viderint se ab eis puniri, et castigari, qui sunt longè peiores, et perniciosiores; proinde priori capite dicebat heu ego cōsolabor sup hostib; meis et vīdicabor de inimicis meis, sed dices si Deus vtitur malis hominib; tāquā suæ ipsi iustitiæ ministris ad irrogandas pœnas, puniēdosq; malos cur et ipsi postmodū puniūt, quæ admodū legitimus de Assyriis, qui posteaquā deuastarūt Samariā, et grauitur affixerūt omnē illā regionē grauissimē tadē fuerūt, et ipsi quoq; puniti, et penè omnes ceciderūt: Hinc pe- tritioni respōdetur, quod hi homines mali, quos Deus seligit, ac decernit ad pturbādos ac vexādos alios delinquentes non id faciunt, vt seruiant Deo, neq; putant, se Dei ope illud fecisse, sed suis viribus, ac potentia, nec non ut expleant suas cupiditates, et praua desideria perficiant, ut paulò ante diximus et idē meritò pœnas luunt, sic

Psal. 106.

cap. 1.

Assyrijs contigisse nouimus, qui non tamquam Deo inferuientes bellum gerebant Israelitis, sed potius tanquam Deo superiores, quasi pro nihilo habentes diuinam maiestatem bellum illud aduersus eos commouerunt. Quod .n. superiores Deo esse se crediderint ostenditur 4. Regū ca. 18 et 19. cum dixerit Regi Iuda. Nō te seducatur Deus tuus, ne que dicas. Nō tradetur Regnū Israel in manibus Regis Assyriorū. At ego dum essem in Hispania vidi quēdam insignia et vexilla turcharū quibus erant inscripta hæc verba. solus Deus vincit, quibus apparet, non vsquequaq; verum esse quod homines impii, et infideles, qui sæpissime Dei permissu nos oppugnant et vexant suis ipsorum viribus confidunt. Verum ad hoc potest dici non ita ut dicunt, et scribunt eos opinari, sed suis viribus ac industria id tribuere credendum est. Et præterea cum non agnoscant uerum Deum, parum refert quid de eo sentiāt. At de hac questione quomodo scilicet Deus optimus maximus per pauos, et per uerfos homines tamquam suos ministros alios castiget non est mirū, quoniam Deus ut supra diximus potest uti suis creaturis ad quodcunq; uoluerit, sic .n. dicit. Diuus. Aug. lib. de gratia et libero Arbitrio cap. 20. Deus bonas hominum voluntates quas ipse quandoq; facit ex malis, et in bonos actus dirigit sic etiam illas quæ sunt malæ Deus inclinat, uel ad beneficia quibusdam prestanda, uel ad pœnas quibusdam inferendas, sicut ipse iudicat. occultissimo quidē iudicio, sed absq; ulla dubitatione, iustissimo. Ad aliud dubiū dico q̄ reuera ut patet ex progressu et cōtex. præsentis capitis uidetur Propheta semper loqui, et sermonem habere de Assyrijs, et cōtra Assyrios, neq; oportet opinari de alijs nationib⁹ quā de Assyrijs hoc loco eundem loqui. Sed aliqui tū ueteres tum moderni nō id libenter admittūt, quoniam in bello moto per Senacherib, nō permisit Deus quæcunq; Rex ille fieri statuerat in actū deduci quoniam priusquā exercitus Hierusalem attigisset, uniuersus ferē nocte una ab Angelo fuit extinctus, et sic ab imminente plaga fuisse Iudæi liberati.

A Et hinc sequitur nūquā Assyrios superasse Babilonios quin potius Assyrijs deliti; fuisse à Babilonijs paullopost tempora Esaiæ. At in hoc tex. legitur hunc Regem Assyriorū accepisse Carcamū & Calanum, & omnes ferē Regiones, quæ erant supra Babilonem. Tertio hoc probatur, quia legitur in hoc eodem cap. Quod cum impleuerit Dominus, seu perfecit cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierusalem uisitat & castigabit, ac deprimet superbiam Regis Assur. Constat autem, quod cū Deus castigauit hunc Regem, nondū perfecerat cuncta opera sua, quæ facturus erat in Monte Sion, & in Hierusalem. Postremò non est uerum quod Assyrii contriuerint Israel, & deleuerint, sed captiuū duxerunt, at in hoc tex. habetur quod ipse firmauerat animum suum, & cor eius ad conterendum Israel & ad internitionē gētium non paucorum, id est multarum gentium. Propterea dicunt isti, hæc omnia, quæ referuntur hoc loco de Assyrijs intelligi debere de Romanis, quandoquidem tūc Romani, præsertim post passionē Christi, dominabantur Assyrijs, & uniuerso Orbi, & cum nominat Assyrios capit partem pro toto per figuram Sinedochen. Alii quidē opinantur ex his, quæ hoc loco dicuntur, aliqua referri ad ipsū dæmonem, & nonnulla ad ipsum Deū opt. max. Nam cum dicitur uisitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur, uolūt hæc uerba referri ad dæmonem, qui gloriatur de uiribus malitiæ suæ, quibus putat se posse Vrbes ab altissimo Deo Angelis concreditas ab eorum manibus abducere, & tenebris impietatis inuoluere, & huic opinioni uideretur astipulari tex. 70 interp. qui sic legitur: inducet scilicet Dñs super mentē magnā, super Principē Assyriorū ubi p̄mentem magnā intelligi uolunt ipsū Dæmonem, qui uocatur magna mens, seu magnus sensus, quia eo abutitur ad instruendos sapientes huius mundi, ut componant, & consingant falsa dogmata, & uarias sectas introducant. Nec mirū q̄ Dæmon magna mens nūcupetur, quia iā legimus apud Gen. ca. 3. q̄ serpens, qui figuratur per dæmonem

erat

Euc. ca. 16.

erat callidior omnibus animatibus, quæ erant super Terram, & filij huius seculi prudentiores filijs Lucis in generatione sua à Domino describuntur. Hic ergo Dæmon, hic magnus sensus, & hæc magna mens est princeps ille, & dux tenebrarum, qui gloriabatur in corde suo. d. in fortitudine manus meæ, & sapientia intellectus mei commouebo Ciuitates, quæ inhabitantur, id quæ frequentissimè fieri conspicimus dum concutit, & perturbat Ecclesias, ac Ciuitates fidelium varijs heresibus, p̄secutionibus, & scandalis: hunc in modum D. Hylarius, Origenes, & Eusebius lib. 4. demost. cap. 9. exponunt hunc locum: nec mirum, quod ipse Dæmon talia de se imagnetur; & cogitet, qui ausus fuit dicere Domino nostro ostensa ei omnium regnorum gloria, hæc omnia tibi dabo, si cadens in Terram adoraueris me. Postremò quidam alij ea uerba, quæ leguntur in Tex. 70. Interp. uidelicet Persuadebo Ciuitates habitatas, siue commouebo, & omnē orbem comprehendam manu ut nidum, & c. Intelligunt, & existimant uerba esse ipsius Dei, cui uerissimè, & appositissimè illa conueniunt, quippe qui, est solus, & vnus, qui manu 1. potentia, & sapientia sua comprehendit Orbem Terrarum, & conseruat, ac administrat, cui Cælum Thronus est, & Terra Scabellum pedum suorum.

Quid faciam ego inter tot hominū, & clarissimorum uirorum uarias ac diuersas sn̄as, dum quidam uolunt ea uerba communatoria intelligenda fore de Rege Assyriorum, alij de Romanorū Imperatore, nonnulli de Principe Dæmoniorum, alij de Christo Domino, & Saluatore nostro? Dicam ego, quod scriptura Sacra, cum plures habeat intellectus, & ueluti pellis extendatur, nullum inconueniens putabo, si iuxta literam referatur, primum ad Assyrios, deindè uerò ad Romanos, et secundum allegoriam referatur ad Christū iuxta modum quemdam intelligendi ut 13. eiusmodi uerba secundum ueritatem proferantur, nec non & ad ipsum dæmonem, si cum tumore, & superbia, & apparentia quadam, ac falsitate capian-

tur: immò si uolumus eadem uerba in sensu tropologico, & morali intelligere ad unumquemq; nostrum possunt facillimè referri, quotus enim quisq; nostrum est, qui cum aliqua uirtute, aut potentia imaginem præferat, non existimet sua se sapientia, & uirtute, quemcunq; honoris, aut dignitatis gradum promoereri, uel attingisse? contra quem insurgit Apostolus .d. 1. Cor. 4. Quid habes quod non accepisti, si autē accepisti quid gloriaris, quasi nō accepisti? quandoquidem omne datum optimum & omne donum perfectum desursum est descendens à p̄re luminis, et innumera sunt in sacris literis testimonia, quibus arguitur, et reprimitur eorum uanitas, et iactantia, qui à se ipsis hoc est suo merito existimant se bonū habere, quod habent.

Sequitur Textus, Et erit in die illa: non adijcet residuum Israel, & hi qui fuerint de domo Iacob, mitti super eos, qui percutit eos, sed immitetur super Dominum Sanctum Israel in ueritate:

Prædicat hoc loco Esaias, quid facturi sunt, si sapere uoluerint, qui post tot ruinas, et calamitates residui fuerint de domo Israel, et inquit, quod in die illa, quando scilicet uastata fuerit omnis Iudæa, et Hierusalem, non adijcet, id est non cogitabit, neq; amplius decernet, residuum Israel, id est qui relictī fuerint de domo Israel, et hi, qui fugerint de domo Iacob inniti, et fundamentum facere, et spem suam collocare super eo, qui percutit eos. Dicit autem hoc Propheta propter eos, qui olim in angustijs positi, & à Rege Syriæ, et Samaritæ vexati, postularunt auxilium ab Assyrijs, qui tandem ex amicis in odium uersi percusserunt eos, et accesserunt, ut obsiderent Ciuitatem Hierusalem, qui postmodum fuerunt ab Angelo una nocte percussi, trucidati, et igne combusti. Cum ergo uiderint illi, qui relictī fuerant post illud excidium, et quod in hominibus nulla est spes, et fiducia collocanda, et quod longè melius est sperare in Domino, quam in Principibus, statuerunt, et firmiter induxerunt in animum, non amplius in homine, cuius uana est salus, sed in Domino confidere,

1. Cor. 4.

Iac. cap. 5.

Tex. 9.

dere, & non in speciem tantum, & simu-
latè, et ad horam; sed in veritate,
et tempore perpetuo. Quod quidem
debet nobis in exemplum, et actionū
nostrarum certissimum esse documen-
tum quippe qui in angustijs, et necessi-
tibus nostris non in hominibus, qui
sunt instabiles, et infirmi, sed in Deo
vero, qui est verus, potens, et immutabi-
lis, spem omnem nostram debemus co-
gitationes nostras, et desideria colloca-
re, cuius rei signum habemus in libe-
ratione populi Iuda ab obsidione Re-
gis Assyriorum: Quæcumq; enim scri-
pta sunt ad nostram doctrinam scripta
sunt, vt per patientiam, et consolatio-
nem scripturarum spem habeamus.
Propterea dicebat Dauid; cum clama-
rem ad Dominum exaudiuit me, et ex
omnibus tribulationibus eripuit me;
et in afflictionibus constitutus frequen-
ter ad eum confugebat. d. de necessita-
tibus meis eripe me Domine. Alij aliter
exponunt. d. non adiciet residuum
Israel, id est qui reliqui fuerint, et perma-
nebunt post ruinam, et destructionem
Ciuitatis Hierusalem non adiciunt; i.
non adhibebunt, neq; amplius coniun-
gentur cum Israel. i. cum populo Iudæ
q; neq; sectabuntur suas leges, et ceri-
monias, sed innitentur super Dominū
Sanctum Israel in veritate; id est qui est
Israel, secundum spiritum, et non se-
cundum carnem, et hoc magis decla-
rat, cum inquit reliquiæ conuertentur,
reliquiæ inquam; i. pauci illi, qui remā
serint post omnimodam destructionē
Iudææ, reliquiæ Iacob, quæ videlicet
descendunt ab illo vetere Patriarca cō-
uertentur ad Deum fortem; Deus. n. vt
sæpè dictum est, re vera est solus for-
tis, et potens, cuius potentiæ nemo po-
test resistere: sic. n. habetur 1. reg. in cā-
tico Anæ, non est fortis sicut Deus nos-
ter. Et ne quis forte putaret magnū
fore numerum eorum qui ex Israelitis
conuertendi sunt ad Dominum, vocat
eos reliquias, quando quidem hoc no-
men reliquia, vel reliquiæ paucitatem
significat, et quod superest ex multis.
Propterea sequitur, et inquit. Si fuerit
populus tuus o Israel, quasi arena Ma-
ris, uæ profectò est innumerabilis, re-

liquiæ conuertentur ex eo. O infeli-
cem, et malè fortunatum populum: per
reliquias iuxta literam possumus intel-
ligere, vel paucos illos homines, qui
euaserunt post expugnationem, et capti-
uitatem Samariæ, vel eos paucissimos,
qui viui superfuerunt post maximam
illam cladem Assyriorum manu Ange-
li peractam, vel tandem sub intellectu
cadii, et hoc quidem maximè, nume-
rus ille Iudæorum, qui post magnum
illud excidiū Urbis Hierosolimæ, Dei
beneficio, ac benignitate Romani Im-
peratoris supstitit esse moeruerunt; quo-
cunquè autem horum modorum eius-
modi reliquias accipias, typus, et figu-
ra fuere illorum Iudæorum, qui post
Christi passionem in Christum Domi-
num crediderunt. Et impleta est pro-
phetia quæ habetur 1. Reg. cap. 2. pro
qua vide Aug. 17. de ciui. cap. 5. Et vsq;
adeò pauci fuerunt, quòd puer scribet
eos, et verè quidem puer scribet in li-
bro suo, qui est liber uitæ, et quicunq;
fuerint in eo scripti nunquam poterunt
deleri; Et quis nam fuit iste puer? il-
le, inquam, de quo supra dictum fuit,
puer natus est nobis, et filius datus est
nobis, et antequam sciat vocare patrē
suum, et matrem suam, auferetur for-
tudo damasci, et spolia Samariæ cor-
am Rege Assyriorum, sed vide quæso,
et mecum ipse considera, quemadmodū
Deus promisit Abraham ex ijs, qui oritu-
ri erant ab eo, quod aliqui futuri essent,
sicut stellæ Cœli, reliqui verò sicut are-
na Maris, illud certè verum, quod tere-
res Patriarchæ, et Prophetæ, et Saluato-
ris nostri Apostoli, et discipuli, quibus
ipse Testimonium reddidit, uos estis
lux Mundi, luminibus cœlestibus ipso
splendore comparantur, reliqui verò,
qui secundum carnem ab Abraham de-
scenderunt, tamquam terreni, et ter-
ram semper spectantes, et appetentes
arenæ comparantur. Ex his ergò ho-
minibus terrenis pauci admodum sal-
uabuntur, et huius rei quasi affert cau-
sam. d. Consumatio abbreviata innun-
dabit Iustitiam; id est finis, et perfe-
ctio legis reducta in compendium; et
mirum in modum abbreviata, ac de-
curtata, inundabit Iustitiam, hoc est,

tam

Ps. 18.

tam magnam gratiæ, & Sanctitatis co-
piam proferet, & producet, quod effun-
detur in omnem Terram, iuxta illud
psal. In omnem Terram exiit sonus
eorum, & in fines Orbis Terræ verba
eorum; & hæc consumatio abbreviata
nil certè aliud est, quam lex euangeli-
ca, quæ tota in duobus præceptis con-
sumatur & perficitur, in dilectione vide-
licet Dei, & proximi; supposita quoq;
lege nature, quod tibi non vis fieri, al-
teri ne feceris; & quis nam fuit author
huius consumationis, & abbreviatio-
nis, quis nā potuit abbreviare, & quo-
dammodo concidere legem Dei? Re-
spondit Esaias, & inquit. Consumma-
tionem, & abbreviationem Dominus Deus
exercituum faciet in medio omnis terræ.

Quæ sententia trifariam potest intelli-
gi, vel quia ipse Christus Dominus nos-
ter condidit istam legem, & explica-
uit, vt videlicet, Diligamus Deum, &
proximum, cum interrogatus à quo-
dam Magister bone, quid faciendo vi-
tam æternam possidebo? vel quod est
mandatum magnum in lege? Matt. 22.

Math. 22.

Mar. 10.

Luc. 10.

& Mar. x. Lux. 10. Respondit illi, in le-
ge quid scriptum est? & statim protulit
illi sententiam. d. diliges dominum
Deum tuum ex toto corde tuo, & ex om-
nibus viribus tuis, & proximum tuum
sicut te ipsum. In hoc vniuersa lex pen-
det, & prophetæ & d. Paulus finis &
consumatio legis est dilectio, & qui di-
ligit proximum, legem impleuit, &
hanc expositionem affert etiam D. Au-
gustinus in tractatu de disciplina Chri-
stiana. cap. 2. dicens quod voluit Deus
facere. verbum abbreviatum & consu-
matum propter eos qui se posse excu-
sare, vel quia eis non vacat legere, vel
quia non norunt legere, vel quia non
possunt facile intelligere, vt excusatio-
nem nemo habeat in die iudicij, voluit
ergo facere hoc verbū consummatū, &
breuiatū nec obscurū, vt oēs intelligerēt,
breue, ne non vacaret legere, idè aper-
tum, ne quis dicat non mihi licuit in-
telligere, & verbum istud consummatū,
& apertum est obulus, siue. nummus
argenteus, quæm præcepit Deus offe-
rendum à quocumq; qui remanserit in
domo Dei, vt per bellè satis, & acutè

more suo exponit Augustinus 17. de Ci-
uit. Dei cap. 5. circa finem. Aut di-
camus, quod hanc abbreviationem fe-
cit Dominus, quia ipse penitus, & ad ū-
guem legem ipsam impleuit, quemad-
modum ipse de se dixit, non veni legē
soluere sed adimplere, quæ fuit peni-
tus adimpleta, quomodo ipse docuit.
Cepit enim Iesus facere, & docere vsq;
in diem quo fuit in cœlum assumptus;
Vel tertio dicas, quòd consumationem,
& abbreviationem fecit Dominus; quia
quæcumq; de eius passione, morte, &
resurrectione iam olim prædicta fue-
rant tribus tantum diebus perfecit. Et
hoc quidem in medio terræ. i. in Hieru-
salem, dicunt aliqui quam ferunt esse
velut vmbilicum totius mundi; aut in
medio terræ: i. palam & omnibus spe-
ctantibus & ex omni genere hominū,
videlicet latinis, Græcis, & Hæbreis affi-
sentibus, vel astantibus. Præter hæc di-
cunt aliqui quòd Dominus facit abbrevi-
ationem & paucitatem hominum,
qua licet velit omnes homines saluos
fieri, & ad agnitionem veritatis venire,
in pluribus tamen non est beneplaci-
tū ei vt dicit D. Paulus 1. ad Cor. ca. 10. 1. cor. 10.

Prosequitur Esaias, & quasi ex dictis
infert consolationem populo Israel. d.

Propter hoc dicit Dominus Deus exerci-
tuum. Noli timere populus meus habita-
tor Syon ab Assur: in virga enim percussit
te, & baculum suum leuabit super te in via
Aegipti. Nonnulli ad literam hunc
in modum deducunt particulam istam,
quia scilicet Dominus breui admodum
tempore consumationem faciet, & ab-
breuiationem in medio omnis terræ. i.
quæ erit nota, & manifesta vniuerso or-
bi liberando populum suum ab oppres-
sione Regis Assyriorum occidendō p-
manum Angeli vniuersum eius exerci-
tum propter hoc, dicit Dominus Deus
exercituum noli timere ab Assur, quia
vtiq; aliqua dāna tibi inferet, & aliquā
molestiam tibi præbebit, me non so-
lum permittente, verum etiam incli-
nante, attamen non te omnino delectabit,
& ad nihilum deducet, sed deprædabi-
tur, & vastabit ea, quæ foris sunt in via
Aegipti, hoc est. quando cum exercitu
proficiscens Aegiptum, aut indè rediis
per

Rom. 15.

Psal. 21.

1. Reg. 2.

per tuas Regiones pertransibit; aut in uia Aegypti, hoc est percutiet te, & baculum suum mouebit contra te in uia Aegypti. quemadmodum fecerunt Egipti, qui te grauius afflixerunt, quæ tamen afflicto non fuit satis diuturna neque; extrema maiorum tuorum deperditio; & hoc magis confirmat dicens.

Adhuc enim paululum modicumque; id est post breue admodum temporis spatium consummabitur indignatio mea, & furor meus super scelus eorum. cessabit, finem habebit indignatio mea, & furor meus commotus aduersus populum meum, non propter ipsum, neque super ipsum, sed propter scelera eorum, et super eorum in signem malitiam, & iniquitatem. Vocat enim populum Israel populum suum, quia scilicet peculiariter præ ceteris illum elegit: aut uerius appellat Israel, uel habitatorem Syon populum suum, quia scilicet futurus est suus, ut

potè in eum crediturus: Et propterea quæ hic promissiones leguntur, quod consummationem, & abbreviationem facit, et quod nolit timere ab Assur, & quod non sit amplius super eum indignationem habiturus, uult per eas innuere quod post modicum tempus liberabit eum à seruitute diaboli, à seruitute legis, & peccati; et conteret omnem diaboli potentiam, et omnem legis ambitum, & circuitionem, ac multitudinem præceptorum concidet, & abbreviabit, reducens uniuersam legis obseruantiam ad duo tantum præcepta ut superius diximus. Volunt tamen nonnulli, illud pronomen demonstratiuum, uidelicet Consummabitur indignatio mea, & furor meus super scelus eorum, ly eorum referatur ad Assyrios, q. d. Indignatio mea, & furor meus, quem cepi aduersus Assyrios citò consummabitur; id est citò apparebit, et manifestabitur; sed hæc expositio parum mihi arridet, caperat enim loqui Prophetam, et prædicere gratiam, et fauorem, quem facturus erat Deus erga populum suum, ubi colligendum nobis est, quod etsi homines iusti, et pii, quandoque affligantur, et puniantur à Deo, talis tamen correctio, et punitio non est satis diuturna, sed breui tempore du-

rat, neque est ad consumptionem, sed ad correctionem. Non enim relinquit Dominus uirgam peccatorum super fortem iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Et præterea si conferamus passionem, et afflictionem, quas in hoc mundo patimur ad ipsam æternitatem in qua beata uisione fruimur, breuissimè admodum sunt, et ferè nullæ, ut Paul. secunda Cor. cap. 4. d. Id quod in presenti est momentaneum, et leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternam gloriæ pondus operatur in nobis. Et alibi. Non sunt inquit condignæ passionem huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in uobis. Et Rom. 8. sequitur. *Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in petra Oreb; & uirgam suam super Mare & leuabit eam in uia Aegypti.* Mirum est, quod cum mox fuerit loquutus Prophetam de beneficio nobis futuro per Christum, nunc tam citò ad historiam redeat, hoc est ad correctionem, et castigationem futuram per Dominum Deum aduersus Assyrios. Sed ne mireris, quia hoc est in uisum, et more Prophetarum, quoties historia est umbra quædam, et delineatio futuræ ueritatis, ut ab uno persæpe transeant ad aliud. Et plerumque prædicunt aliquid futurum post aliquod tempus penes res temporales, et caducas, ut facilius fidem adhibeant alijs rebus futuris potioribus, et maiore fide dignis. Dicit ergo hoc in loco, quod Dominus exercituum suscitabit flagellum contra Assyrios iuxta plagam Madian in petra Oreb, id est tam facile, et celeriter nec non et mirabiliter Dominus exercituum percutiet Assyrios, quemadmodum percussit Madianitas manu Geleonis in petra Oreb, id est in eo loco, et super petram illam durissimam, in qua, et super quam fuere occisi Oreb, et Zeb Principes Madianitarum, uel in petra Oreb, i. in loco tribulationis. Et uirgam super Mare in uia Aegypti, quæ do scilicet percussit Aegyptios dum persequerentur populum Israel: Solemne enim est ipsi Deo eos punire, et castigare, qui persequuntur bonos, et seruos eius:

per tuas Regiones pertransibit; aut in uia Aegypti, hoc est percutiet te, & baculum suum mouebit contra te in uia Aegypti. quemadmodum fecerunt Egipti, qui te grauius afflixerunt, quæ tamen afflicto non fuit satis diuturna neque; extrema maiorum tuorum deperditio; & hoc magis confirmat dicens.

Adhuc enim paululum modicumque; id est post breue admodum temporis spatium consummabitur indignatio mea, & furor meus super scelus eorum. cessabit, finem habebit indignatio mea, & furor meus commotus aduersus populum meum, non propter ipsum, neque super ipsum, sed propter scelera eorum, et super eorum in signem malitiam, & iniquitatem. Vocat enim populum Israel populum suum, quia scilicet peculiariter præ ceteris illum elegit: aut uerius appellat Israel, uel habitatorem Syon populum suum, quia scilicet futurus est suus, ut

potè in eum crediturus: Et propterea quæ hic promissiones leguntur, quod consummationem, & abbreviationem facit, et quod nolit timere ab Assur, & quod non sit amplius super eum indignationem habiturus, uult per eas innuere quod post modicum tempus liberabit eum à seruitute diaboli, à seruitute legis, & peccati; et conteret omnem diaboli potentiam, et omnem legis ambitum, & circuitionem, ac multitudinem præceptorum concidet, & abbreviabit, reducens uniuersam legis obseruantiam ad duo tantum præcepta ut superius diximus. Volunt tamen nonnulli, illud pronomen demonstratiuum, uidelicet Consummabitur indignatio mea, & furor meus super scelus eorum, ly eorum referatur ad Assyrios, q. d. Indignatio mea, & furor meus, quem cepi aduersus Assyrios citò consummabitur; id est citò apparebit, et manifestabitur; sed hæc expositio parum mihi arridet, caperat enim loqui Prophetam, et prædicere gratiam, et fauorem, quem facturus erat Deus erga populum suum, ubi colligendum nobis est, quod etsi homines iusti, et pii, quandoque affligantur, et puniantur à Deo, talis tamen correctio, et punitio non est satis diuturna, sed breui tempore du-

rat, neque est ad consumptionem, sed ad correctionem. Non enim relinquit Dominus uirgam peccatorum super fortem iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Et præterea si conferamus passionem, et afflictionem, quas in hoc mundo patimur ad ipsam æternitatem in qua beata uisione fruimur, breuissimè admodum sunt, et ferè nullæ, ut Paul. secunda Cor. cap. 4. d. Id quod in presenti est momentaneum, et leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternam gloriæ pondus operatur in nobis. Et alibi. Non sunt inquit condignæ passionem huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in uobis. Et Rom. 8. sequitur. *Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in petra Oreb; & uirgam suam super Mare & leuabit eam in uia Aegypti.* Mirum est, quod cum mox fuerit loquutus Prophetam de beneficio nobis futuro per Christum, nunc tam citò ad historiam redeat, hoc est ad correctionem, et castigationem futuram per Dominum Deum aduersus Assyrios. Sed ne mireris, quia hoc est in uisum, et more Prophetarum, quoties historia est umbra quædam, et delineatio futuræ ueritatis, ut ab uno persæpe transeant ad aliud. Et plerumque prædicunt aliquid futurum post aliquod tempus penes res temporales, et caducas, ut facilius fidem adhibeant alijs rebus futuris potioribus, et maiore fide dignis. Dicit ergo hoc in loco, quod Dominus exercituum suscitabit flagellum contra Assyrios iuxta plagam Madian in petra Oreb, id est tam facile, et celeriter nec non et mirabiliter Dominus exercituum percutiet Assyrios, quemadmodum percussit Madianitas manu Geleonis in petra Oreb, id est in eo loco, et super petram illam durissimam, in qua, et super quam fuere occisi Oreb, et Zeb Principes Madianitarum, uel in petra Oreb, i. in loco tribulationis. Et uirgam super Mare in uia Aegypti, quæ do scilicet percussit Aegyptios dum persequerentur populum Israel: Solemne enim est ipsi Deo eos punire, et castigare, qui persequuntur bonos, et seruos eius:

rat, neque est ad consumptionem, sed ad correctionem. Non enim relinquit Dominus uirgam peccatorum super fortem iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Et præterea si conferamus passionem, et afflictionem, quas in hoc mundo patimur ad ipsam æternitatem in qua beata uisione fruimur, breuissimè admodum sunt, et ferè nullæ, ut Paul. secunda Cor. cap. 4. d. Id quod in presenti est momentaneum, et leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternam gloriæ pondus operatur in nobis. Et alibi. Non sunt inquit condignæ passionem huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in uobis. Et Rom. 8. sequitur. *Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in petra Oreb; & uirgam suam super Mare & leuabit eam in uia Aegypti.* Mirum est, quod cum mox fuerit loquutus Prophetam de beneficio nobis futuro per Christum, nunc tam citò ad historiam redeat, hoc est ad correctionem, et castigationem futuram per Dominum Deum aduersus Assyrios. Sed ne mireris, quia hoc est in uisum, et more Prophetarum, quoties historia est umbra quædam, et delineatio futuræ ueritatis, ut ab uno persæpe transeant ad aliud. Et plerumque prædicunt aliquid futurum post aliquod tempus penes res temporales, et caducas, ut facilius fidem adhibeant alijs rebus futuris potioribus, et maiore fide dignis. Dicit ergo hoc in loco, quod Dominus exercituum suscitabit flagellum contra Assyrios iuxta plagam Madian in petra Oreb, id est tam facile, et celeriter nec non et mirabiliter Dominus exercituum percutiet Assyrios, quemadmodum percussit Madianitas manu Geleonis in petra Oreb, id est in eo loco, et super petram illam durissimam, in qua, et super quam fuere occisi Oreb, et Zeb Principes Madianitarum, uel in petra Oreb, i. in loco tribulationis. Et uirgam super Mare in uia Aegypti, quæ do scilicet percussit Aegyptios dum persequerentur populum Israel: Solemne enim est ipsi Deo eos punire, et castigare, qui persequuntur bonos, et seruos eius:

Tex. 12.

eius: Et sequitur explicatio beneficio-rum Dei erga populum suum, cum inquit; *Et erit in die illa, Cum. S. Deus decreuerit sumere ultionem de hostibus suis, Auferetur onus eius. Regis Assur de humero tuo, non amplius grauabit te, & iugum de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei;* id est cessabit eorum dominium ad assistentiam, & presentiam bonitatis, & misericordiæ Dei, vel computrescet iugum à facie olei; id est dissoluetur, & facile rumpetur, & dissipabitur iugum à facie olei; à presentia Regis, qui uictus dicitur; ipsius Ezechia, qui fuit uictus in Regem Iuda, uel alij Reges uingebantur. Vel 3. per faciem olei intelligas abundantiam omnium bonorum, & donorum quæ largitur Deus, cum n. Deus, & Christus unà cum donis, & uirtutibus comparebit pro suis, computrescet, & emarcescet iugum, quo præmebamur, ita ut non possit amplius nos opprimere, & gravare: aut dicas, pro amore, & desiderio cœlestis patriæ tam facile iugum Domini sustinebimus, quemadmodum boues facile sustinent iugum molle, & perunctum, Et sequitur. Veniet in Aiath &c.

Ut Prophetam nobis declaret, quam magna sit uirtus, & potentia Dei, & quæ ratione confundat, & nihili faciat audaciam, ac temeritatem nostram, describit, quanta cum præpitudine animi, celeritate, & festinatione Rex Assyriorum fuerit profectus cum exercitu ad expugnationem Ciuitatis Hierusalem. Propterea inquit. Veniet supple Rex Assur in Aiath, transibit in Magron, apud Machmas, commendabit uasa sua, hoc est suppellectilem suam, & quæ in pedimento fortassis erant profectendo itineri, nec exercitui ualde necessaria. Postmodum transferunt eum Gaba sedes nostra, quia sic fortè erat, aut sic stauerant penes se Assyrij locum illum in eorum ditionem quædoque futurum, aut quod ibi exercitus per aliquantum temporis sistere, & uires præ itinere lassas paululè resumere, & recreare decreuisset. Obstupuit Rama, & Gabath Saulis uel fugit audito nuncio tam copiosi exercitus aduentantis. Hinni uoce tua filia Callim, id est ciuila, mitte clamores, &

gemitus, quia iam propè adest hostium exercitus, in ianuis est, arripe fugam, & te commenda Deo; attende Laifa, hoc est vos qui habitatis Laifa, uobis attendite, uigiles estote, uobis ipsis consulite, nec despiciatis uoces, & clamores eorum, qui sunt uobis propinqui, ut est uiculus, & pauperula Terra Anathor, quæ fortassis pauperula dicebatur, aut quia non multis opibus erat referta, uel quia fuerat ab hostibus destructa, & depopulata, aut quia re uera erat paruula, & valde exiguo Terræ spatio conclusa, migrauit Medemena habitatores Gabin confortamini. *Adhuc dies est, ut in Nobis stetur.* Quasi uelù dicere, Non tam cito ad uos ueniet, aut nondum accessit nox, nondum aduersa fecit, uolens innuere, priusquam nox ipsa prætereat liberos fore ab exercitu iam propè menia constituto; Aut dicendum, confortamini habitatores Gabin, hoc est uires in unum colligite, & fortes estote, quia propè est exercitus, qui facile, nisi resistatis, uos delebit, & absorbebit. Non multum refert, quæ hic recensentur locorum nomina diligentius excutere, ut quæ sint, in qua orbis parte sint sita, quidue significant. Sat sit nobis scire, & intelligere intentionem Prophetæ, quæ est describere, quam fuerit uanus tam ingens belli apparatus, et quam uana fuerit, & peni nullius tam uelox itineris profectio, illius tam numerosissimi exercitus festinatio tametsi multa intulerit Iudæis damna uel pergeret in Aegyptum, & multo peiora cum reuersu fuere ex Aegyptio, quia multas eorum Urbes incenderunt. Prædicat tandem Esaias, quid sit facturus Rex Assur cum profecto itinere propinquus erit Urbis Hierusalem, & inquit, *Agitabit manum suam super montem filia Syon, & Collem Hierusalem.* Agitabit inquam manum, id est crebro ipsam mouebit per modum comminantis, & indicantis prauam mentem, quam habebit aduersus illam Ciuitatem, & eius ruinam decernentis, ac omnino futuram designantis, uerum quam fallax, & uana fuerit eius mens, & deliberatio uel bis sequentibus demonstratur, cum inquit.

Ecce, cum uideritis nihil tale expectate. Tex. 13.

tur, ex templo, & prater omnem opinionem dominator Dominus exercituum, Hoc est, verus Deus, Qui verè dominatur super omnia Regna, & qui est Princeps Regum Terra confringet langunculam in terrore.

Lagūcula.

Seu cum maxima violentia, ad quam violentiam mox sequitur terror; Lagūcula est paruum vas fictile, cui Efaías comparat exercitum Assyriorum, ubi vult innuere, quod ea facilitate Deus confregit, & dissipauit exercitum illū, qua quis potest confringere lagunculā, quæ de Terra efficitur. Et quemadmodum, cum vas aliquod terreum in terram deijcitur, & confringitur, gignit quandam strepitum, & per consequens non nihil terroris his, qui strepitus, & insperati rumoris causam ignorant. Talis fuit terror, timor, ac pavor ipsius Regis Assur, cum fuit ex templo totus eius exercitus vna in nocte occisus, cōbustus, & in cinerem redactus, paucissimis admodum relictis. & in fugam conuersis. Tunc excelsi statura, quales sunt proceres & magnates. & magni quoque corporis moles succidentur, & minuentur, vel vt rami ab arbore, & sublimes, idest magni, et nobiles, & alij præcellentes humiliabuntur idest deijcientur, & subuertentur; condensa saltus eius, hoc est milites, qui velut arbores in aliqua Silua condensa manent vnā coniuncti, et constipati, ferro subuertentur, occidentur, & in nihilum redigentur, & libanus, idest Rex cum excelsis; idest cum principibus, & Ducibus; ac magnatibus suis cadet, quia paulò post fuit et ipse à filiis interfectus.

Hæc vltima pars Textus ad litteram, quam nos habemus fuit exposita, sed iuxta alium textum, ubi nos habemus. Agitabit manum suam super Montem filia: Syon, alius textus habet, e conuerso, videlicet Mons Syon

Agitabit manum suam super Assyrios, quasi insultans illis, & deridens eos, sicut apud Virgilium.

En agros, & quā bello Troiane petiti, Hesperiam metire iacens; q. d. futurum est quandoquē, ut ludæi debeant insultare Assyrijs, ut re ipsa contigit, cum diluculo è lecto surgentes uiderunt omnia corpora mortuorum. Sed nota, quod licet hic textus loquatur de euerfione Assyriorum facta per Angelum Dei, talis tamen euerfio signum fuit, & figura euerfionis, ac destructionis diabolicæ potestatis factæ per Christū Dominum, & per Apostolos eius cum prædicatum est uerbum Dei, & lex Euangelica per uniuersum orbem diulgata, tunc enim non solum uis, & potestas demonis fuit imminuta, & foras proiecta, sed tyranni, ac primates gentilium, et Iudæorum vnā cum excelsis, & sublimibus corruerunt, præter eos, qui uidentes signa, & miracula, quæ fiebant per Apostolos, & Dei ministros, crediderunt in Christum, & iugo fidei se subiecerunt.

Nota etiam, quod per lagunculam fractam, & in terram deiectam possumus intelligere iuxta allegoriam, Christum Dominum, cuius humanitas in passione fuit confracta, & uarijs modis attrita, post cuius passionem excelsi, & sublimes, humiliati, condensa saltus subuersa; idest impietas Iudæorum cum omni sua altitudine, & magnificentia destructa est; & ad nihilum redacta. &c.

CAPVT VNDECIMVM.

ET egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Et requiescet super eum spiritus domini: spiritus sapientia, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientia, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini: non secundum uisionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet. Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in equitate pro mansuetis terra. & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renū eius. Habitabit lupo cum agno: & pardus cum hoedo accubabit: vitulus & leo, & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur: simul requiescent catuli eorum: & leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis: & in cauerna reguli, qui ab lactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, & non occidēt in uniuerso monte Sancto meo: quia repleta est terra scientia domini, sicut aqua maris operientes. In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes depræcabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Et erit in die illa: adijciet dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs, & ab Aegypto, & à Phethros, & ab Aethiopia, & ab Aelam, & à Sennaar, & ab Emath, & ab insulis maris. Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terra. Et auferetur zelus ephraim, & hostes Iuda peribunt: Ephraim non erubescit, & Iudas non pugnabit contra Ephraim. Et uolabunt in humeros Philisthym per mare, simul prædabuntur filios orientis: Idumæa, & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt. Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti, & leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui: & percutiet eum in septem riuis, ita ut transerant per eum calceati. Et erit uia residuo populo meo qui relinquetur ab Assyrijs: sicut fuit Israeli in die illa, qua ascendit de Terra Aegypti.

EXPLANATIO IN VNDECIMVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1. **E**T egredietur virga de radice Iesse: & flos de radice eius ascendet. Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientia, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientia, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini & c.

EGO existimo quæ admodum potui colligere ex uerbis D. Hieronymi, quod Propheta intendens prædicere destructionem, & euerfionem impietatis Iudaicæ, ueluti iam superius subfiguris, & umbris inchoauit, primo prædixit Virginem parituram, deinde explicauit nomina filij de ea nascituri iuxta diuersas eius actiones, & proprietates. Tertio indicauit eius passionem præfiguram, & casum libani iam præcisi, quibus denotatur, uel circumscriptur sublimitas, & altitudo Iudæorum deiectionis, & prostrata; consequens erat declarari, quomodo, & quomodo nasciturus iste filius cuius ortu, et passione, & tandem ipsa morte restaurandum est genus hominum, et potestas diaboli reprimenda. Propterea, inquit, *Et egredietur Virga de radice Iesse.* Vbi non ab re nec superflue ponitur ista dictio Et, quod d. postquam prædiximus destructionem Assyriorum ueluti figuram, et prælagium destructionis Iudæorum, & prædiximus etiam, cuius ope, & opera est hæc destructio peragenda, nota nunc, & aduerte, quomodo, et quando, aut quibus uijs, et rationibus sit futura ista destructio. **D**

Inquit ergo.
Egredietur Virga de radice Iesse, & flos

A de radice eius ascendet. Nemo quidem existimet id statim fieri debere, cum u; Assyri fuerint de fructu, excelsi fuerint succisi, sublimes humiliati, et deiectionis, & libanus unam cum illis collapsus, et confractus, sed in tempore præfinito a Deo, ac præfinito iuxta illud Apostoli. Cum uenit plenitudo temporis misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant redimeret & c. Quamuis autem plerique uelint per Virgam, et florem hoc loco intelligi, et inueniri Christum Dominum, ut per Virgam regia eius potestas denotetur, quandoquidem signum regni, aut ipsius Regis, aut alicuius dominantis sit Virga: & per florem eiusdem puritas, et pulchritudo designetur, nos tamen cum D. Hieronymo, per Virgam, beatam Virginem, per florem uero Christum Dominum, ex ea uirga prodeuntem uolumus intelligi, quædoquidem prius oportebat Virgam et surculum ex aliqua radice prodire, mox ex uirga florem. Dicit enim de se ipso Christus Ego flos campi et lilium conuallium. Dicitur beata Virgo metaphoricè Virga, quia gracilis erat paupertate, et humilitate, flexibilis uero ratione pietatis, et mansuetudinis, Et eiusmodi Virga dicitur de radice Iesse, quod fuit pater ipsius Dauid, non de radice Dauid prodisse, ne quis fortè putaret ob ipsius Dauid dignitatem, atque excellentiam aliquid splendoris huic flori accessisse, et præterea inquit de radice Iesse, ut in memoriam reuocetur quam debile fuerit initium, et quæ misterij plenum exaltationis Christianæ fidei principium, non autem negamus quin fuerit ex semine Dauid, cum fuerit ei dictum a Deo de fructu uentris tui ponam super sedem meam ps. 131. et Paulus Rom. primo cap. qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem Nec proprie hoc in loco radix pro ea parte, quæ est sub terra, ubi radix reuera fundatur, sed pro stirpe, uel pro eo trunco, qui super terram est, accipi debet, quod perinde est ac si dicamus Dominum Iesum originem duxisse ex progenie Iesse. At cum dixit Propheta egredietur Virga de radice Iesse, consequens erat eum dixisse, flos de Virga eius ascendet, et non de radice eius, uerum non sine causa id factum est, ut rectè quidam aduertunt. Nam ex hac loquendi formula duæ hereses excluduntur, altera, quæ asserit Christum Dominum non habuisse ueram carnem: reliqua quæ opinatur ueram quidem carnem eum habuisse, sed à parentibus non tractam, neque propagatam, in utero tantum beatæ Virginis à Deo creatam, & à primis parentibus distinctam, sicut lux quædam nulla peccati labe infecta; propterea dicit, flos de radice eius ascendet; id est exiliet, prodibit, et pullulabit, et proprie quidem, quando flos, aut fructus ex arbore prodit, in lucem dicitur ascendere.

B *de radice eius ascendet.* Nemo quidem existimet id statim fieri debere, cum u; Assyri fuerint de fructu, excelsi fuerint succisi, sublimes humiliati, et deiectionis, & libanus unam cum illis collapsus, et confractus, sed in tempore præfinito a Deo, ac præfinito iuxta illud Apostoli. Cum uenit plenitudo temporis misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant redimeret & c. Quamuis autem plerique uelint per Virgam, et florem hoc loco intelligi, et inueniri Christum Dominum, ut per Virgam regia eius potestas denotetur, quandoquidem signum regni, aut ipsius Regis, aut alicuius dominantis sit Virga: & per florem eiusdem puritas, et pulchritudo designetur, nos tamen cum D. Hieronymo, per Virgam, beatam Virginem, per florem uero Christum Dominum, ex ea uirga prodeuntem uolumus intelligi, quædoquidem prius oportebat Virgam et surculum ex aliqua radice prodire, mox ex uirga florem. Dicit enim de se ipso Christus Ego flos campi et lilium conuallium. Dicitur beata Virgo metaphoricè Virga, quia gracilis erat paupertate, et humilitate, flexibilis uero ratione pietatis, et mansuetudinis, Et eiusmodi Virga dicitur de radice Iesse, quod fuit pater ipsius Dauid, non de radice Dauid prodisse, ne quis fortè putaret ob ipsius Dauid dignitatem, atque excellentiam aliquid splendoris huic flori accessisse, et præterea inquit de radice Iesse, ut in memoriam reuocetur quam debile fuerit initium, et quæ misterij plenum exaltationis Christianæ fidei principium, non autem negamus quin fuerit ex semine Dauid, cum fuerit ei dictum a Deo de fructu uentris tui ponam super sedem meam ps. 131. et Paulus Rom. primo cap. qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem Nec proprie hoc in loco radix pro ea parte, quæ est sub terra, ubi radix reuera fundatur, sed pro stirpe, uel pro eo trunco, qui super terram est, accipi debet, quod perinde est ac si dicamus Dominum Iesum originem duxisse ex progenie Iesse. At cum dixit Propheta egredietur Virga de radice Iesse, consequens erat eum dixisse, flos de Virga eius ascendet, et non de radice eius, uerum non sine causa id factum est, ut rectè quidam aduertunt. Nam ex hac loquendi formula duæ hereses excluduntur, altera, quæ asserit Christum Dominum non habuisse ueram carnem: reliqua quæ opinatur ueram quidem carnem eum habuisse, sed à parentibus non tractam, neque propagatam, in utero tantum beatæ Virginis à Deo creatam, & à primis parentibus distinctam, sicut lux quædam nulla peccati labe infecta; propterea dicit, flos de radice eius ascendet; id est exiliet, prodibit, et pullulabit, et proprie quidem, quando flos, aut fructus ex arbore prodit, in lucem dicitur ascendere.

C *Qui uerò dicunt per Virgam, et florem intelligi debere Xpm Dñum, aliter exposunt hunc locum, sed potius iuxta sensum allegoricum, quam iuxta sensum literalem. Dicunt enim quod his, qui tardiores sunt, et negligentiores ad opus Dei exequendum dicitur Christus tamquam Virga egredi, et exire, et non ascendere, quandoquidem, qui signio res sunt, et pigriores exire debent ex eo statu, in quo sunt, et ad eum commigrare in quem Virga compellit, hominibus uerò iustis, qui uelut palma florescunt, Christus ascendit ut flos, quo usque afferant fructus spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax, patientia, et longanimitas et c. Ut docet Paulus Aposto*

psal. 131. Pau. Ro. c. 1.

A lus ad Gal. cap. 5. Ego certè non abho reo eorum sententiam, qui Virgam, et florem metaphoricè dici de Christo existimant, cum multi ueteres patres istud sentiant, et multis in locis ostendant congruè Christum appellari Virgam, quemadmodum est illud psal. Virga directionis Virga regni tui, et alibi Virga uirtutis tuæ emittet Dominus ex Syon; sed hoc in loco mihi uidetur conuenientius, ut Beatissima Virgo Maria de radice Iesse egressa, dicatur Virga; flos uero de eadem radice progreuius dicatur Christus. Vnde Beatus Leo Papa Ser. 4. de Natiuitate Domini Inquit. Nulli dubium, quod Beata Maria, quæ de radice Iesse progenita est, Virga illa rectissimè potest appellari, quæ Spiritu sancto foecundata, nouum florem carnis humanæ utero quidem materno, sed partu enixa est Virgineo, et præter D. Hieronymum, in modum multo ante ipsum, Tertullianus lib. de Carne Christi habet hæc uerba: ipse Christus est flos de Virga, nata de radice Iesse, radix autem Iesse, genus Dauid, et tantundem est dicere, Virga est de radice Iesse quod Maria ex Dauid, flos ex Virga filius ex Maria, qui, et ipse fructus uentris Mariæ existit, flos enim fructus, quia per florem, et ex flore omnis fructus. Alioquin, quod Christus Virga dicatur propter dignitatem regiam, et quod Pastor est, et quod Rex Regum, quod Propheeta, quod Iudex, non habeo pro aliquo inconuenienti, quin potius existimo, quod Virga illa Aaró typus fuerit Christi resurrectionis, quod quemadmodum illa arida, et sicca reuixit, et refleuruit, sic Dñus mortuus reuixit, et rursus in lucem prodijt. Dicitur etiam, et rectè quidem ipse Christus flos, tum propter pulchritudinem, ut diximus, tum propter odoris suauitatem, et fragrantiam; nec ab re flos campi potius uoluit appellari, quæ flos horti, aut cuiusuis pomerij, quoniam flores qui nascuntur in hortis, hominum studio exurgunt, quemadmodum, et Christus non horti, at qui nascuntur in agris, ex se sine causa ipsis absque hominum industria, exoriuntur, sic etiam, et beata Virgo. nulla hominis ope atque opera, sed sola Spiritus sancti obubratione protulit hunc sanctis.

Gal. cap. 5. Christus potest dici virga & flos.

psal. 44. psal. 109.

Leo Papa.

Tertullianus.

Christus non horti, at qui nascuntur in agris, ex se sine causa ipsis absque hominum industria, exoriuntur, sic etiam, et beata Virgo. nulla hominis ope atque opera, sed sola Spiritus sancti obubratione protulit hunc sanctis.

Etissimum, & suauissimum floreni Christi Dñum. Præterea flores, qui nascuntur in hortis nō sunt omnibus expositi, quemadmodum qui nascuntur in agris, sic & Xpus non vni tantum genti natus est, sed vniuersis, tamen si quandoq; dixerit, non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt Domus Israel, quorum verborum sensus alibi declaratur. Constat enim ex D. Paulo, quod ille vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Potest etiam dici, quod velut flores in agris existentes à feris animantibus conculcantur, & conteruntur, sic Dñus Iesus dñi fuit in hoc mundo, fuit à feris, ac seuisissimis hominibus, bestijs longè immanioribus, illusus, despectus, flagellatus, pedibus conculcatus, & tandem crudeliter cruci affixus. Postremò flos odorem suum quamuis concisus adhuc reforescat, & contritus accumulatur, nec aulus amittit, ita Dñus Iesus cum fuit cruci affixus; nec contritus emarcuit, nec aulus euanuit, sed illa lanceæ punctione, & vulnere illato succisus sacro, speciosior fusi coloris cruore vernauit, mori ipse nescius, & mortis æternæ vitæ munus exalauit. In hoc igitur spiritus sanctus Virgo regalis flore requieuit. Sic enim habet pñs textus. d. Et requieuit super eum Spiritus Dñi; p quæ verba innuitur, quod in eo fuit plenitudo gratiæ, & Sanctitatis, permanens ac sempiterna nunquam mutabilis, ac defutura. Quod respexit Euangelista cum dixit, super quem videris spiritum descendentem, & manentem, hic est, qui baptizat. Et quæ admodum dicit. D. Tho. Spiritus Sanctus requieuit in eo; quia gratia nō fuit in eo augmentata, nec p culpam interrupta, nec p repugnantiam carnis villo modo perturbata. Dicitur etiam requiescere super eum Spiritus Domini, quia licet omnia dona gratiæ gratum facientis alicui simul quandoq; infundantur, nullus tamen habet perfectum usum omnino, velut habuit Christus, de quo verè scriptum est. Non est inuentus similis illi; sed neq; reperitur vllus inter viuentes, qui habeat simul omnia dona gratiæ gratis datæ, cum secundum D. Paulum, alij detur per spiritum ser-

mo sapientiæ, alij sermo scientiæ, secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu. At Christus omnia simul perfectè habuit. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum suum; & postea, pater inquit, diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Nec existimes p tot genera spirituum, quæ hic enumerantur, in Christo diuersitatem vllam reperiri seu multipliciter, est enim vnus & idem spiritus diuidens singulis prout vult, vnus, & idem est spiritus sapientiæ, fortitudinis, quoniam ipse Christus est fons omnium virtutum in tantum, & est diuersus sine Christo nullus est sapiens, nullus fortis, nullus intelligens &c. Et nota quod spiritus Domini requieuit super Christum non per temporis progressum, seu successione, sed ab instanti conceptione suæ habuit omnem plenitudinem gratiæ, et virtutum, quia ipse est virtus & sapientiæ Dei Patris. Vnde scriptum est omnia in sapientia fecisti, i. omnia fecit in Christo, & per Christum. Sed priusquam vltierum progrediar, uide quæso, & considera quam mirabiliter, & artificiosè procedat iste vates, ne quisq; frangatur animo, & disperdat; Namq; in præcedenti cap. vaticinatus est, & prædixit virgam prodituram, quæ dicebatur virga furoris, & baculus indignationis, nunc verò pollicetur virgam de radice Iesse progreduram; quæ sit futura virga pietatis, gratiæ, & mansuetudinis, virga super quam, & in qua quiescere, & sustentari possimus, & de qua egredietur flos in quo, & super quem requiescit spiritus Domini, & omnis plenitudo diuinitatis. Non fuit contentus Propheeta, nec satis illi fuit, explicasse huius floris decorem, & sanctitatem, quod quidè sufficere posse videbatur, sed voluit sigillatim enumerare singula dona Spiritus sancti, quæ fuerunt in eo, cum subdit, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, &c. Sed dicit quis quomodo fuit in Xpo spiritus sapientiæ, & requieuit in eo. Fuit inquam quia lux tâ fluente eloquij plenissima residens, & diuinitati sibi naturaliter ab æterno insitæ semp iternis, oēs diaboli retationes & argutias euicit uiriliter, & euitauit:

Matth. 15.

1. Tim. 2.

Ioan. ca. 1.

Spiritus sanctus dicitur quiescere in Christo.

In Christo Iesu nulla est diuersitas ob diuinitatem donorum.

Esaiæ ingenium in ede dispancti.

Quo pacto dona spiritus sancti fuerunt in Christo.

uit: spiritus intellectus in eo mirabiliter reſedit, cū nouerit apprimè, quibus misteria regni Dei aperire, & quibus in parabolis loqui oporteret. Spiritus consilij in eo fuit, quia abscondebatur archana cælestia sapientibus, & prudentibus, & reuelabat ea paruulis. Nonnè fuit in eo spiritus fortitudinis, & valdè fortis, & efficax, de quo loquitur propheta, Quis similis tui in fortibus domine, quiq; passim in scripturis sacris appellatur fortis, & potens: Et paulò supra fortis bellator, spoliatorum detractor, & prædator, cuius quidem fortitudinis ipse benè conscius, protulit hæc verba. Nemo potest rapere de manu patris mei. Et ego cognosco oues meas, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Non defuit in eo spiritus scientiæ, quippe qui nouerat de omni scriptura congruè proferre sermonem; & de quacumque re fuerit interrogatus irrefragabilè ferre sententiã. Ita ut mirarentur iudei dicentes, quomodo hæc literas scit, cum non didicerit? Et alibi: mirabantur de doctrina, vel stupebant super prudentia & responsis eius. Et alij dicebant. Nunquam loquutus est homo sicut iste. Nū spiritus pietatis fuerit in eo, & perpetuò quiescit, quæ dubitat? cum videns turbam multam ad eum accessisse, dixit, misereor super turbam, quia iam triduo sustinent me, nec habent quid manducent. Et multiplicatione septem paruum satiauit quatuor millia hominum. Marc. 8. & alia vice cum propè mare galileæ quod est Tyberiadis vidisset quod d multitudine magna sequebatur eum, prouidit ex quinque panibus & duobus piscibus quos habebat puer vnus, & satiauit quinq; millia hominũ, exceptis paruulis, & mulieribus: præterea quod cæcis, & claudis, & varijs morbis laborantibus sanitatè restituit, & mortuos in vitã reduxit? Itè de ipso dixit. Filius hoīs nō venit aſas pderè, sed saluare. Deniq; fuit in eo spiritus timoris dñi, cū oēs eius actiones, cogitatus, & opera in sinu, & voluntate patris sui statuerit, & posuerit dicēs. Pater nō mea, sed tua voluntas fiat. Luc. 22. sed nota quod cū multiplex sit timor quo timeamus Deum, nō timere debemus, nec est ullo mō suspiciãdũ timorẽ seruile quo qu-

Exo. 15. ca.

5. Cap. viij.

Ion. 1. 0.

Ioan. cap. 7.

Luc. 2.

Ioan. 7.

Marc. 8.

Ioan. 6.

Luc. 19.

Quo fuit in Christo spiritus timoris.

recedit à malo timore penè fuisse in Xpo dño, neq; timorẽ illũ filialẽ quo quĩs p Deum cauet aut recedit à malo culpæ fuisse vnq̃ in eo: multo minus timorẽ illũ mundanũ quo quis p mala q̃ timet recedit à Deo, vel à uirtute, seu à veritate dicēda, uel tuēda, sicut fuit in Petro Matth. 26. qui Xpm dñm, & pceptorẽ suũ ad vocẽ ancillæ ostiarie, & corã scribis, et phariseis ter negauit, sicut et pleriq; hominũ facere, nō uentur. quos arguit, & monet dñs dicēs. Matth. 20. & Luc. 12. Nolite timere qui occidũt corpus. post hæc non habent amplius quid faciãt, sed potius eũ timere, qui p̃t aſa, & corpus mittere in gehennam. Sed timor iste quo repletus erat Xpus dñs dē esse timor quidã castus, plenus charitate, & reuerētia, quo nos amamus, & reueremur ipsum Deũ. Sed D. Tho. 1. 2. q. 68. dicit timorem quo fuit repletus dñs, nō importare cõiũctionẽ eius ad Deũ. Nã cū timoris obiectũ sit malũ, nō p̃t esse in Deo, sed magis recessum ab aliq̃bus rebus p̃ reuerētiã Dei. At tertiapar. q. 7. Art. 6. dicit hunc timorẽ qui est donũ spiritus Sancti fuisse in Xpo, ut q. 7. art. 6. respicit ipsã diuinã emittẽtiã, circa quẽ mouebat quodã affectu reuerētiæ, cuius aſa erat actã, & mota à Spiritu Sancto, quẽ affectu Xpus sũ q̃ hõ habuit pleniorẽ cunctis hominibus; p̃ea d̃ de potuit timore. replebit eũ Spiritus Dñi. Vbi Notat Caetanus, quod Xps timebat eminentiam diuinã, potèret infligere malũ, quamuis aſa Xpi, cū esset determinatã à diuinã voluntate, nō posset sibi infligere aliquod malũ, secũra esset, & libera ab oĩ timore mali: timebat ergo Xps vt hõ, maiestatem Dei potèret infligere malũ, & quatenus p̃t infligere malũ, quis non ei, neq; in eum, sed solũ in mebra eius. Timebat ergo i. venerabatur, suspiciebat, & colebat ipsã diuinã essentiã, seu eminentiã, quemadmodũ qnq; timetur patrẽs à filijs, aut p̃cipies à ministris, & seruus q̃ sunt eis maxime grati, & dilecti, qui qdẽ possent infligere malũ, uerũtamẽ quia summopere diligunt filios, aut seruos timetur ab eis, nō quia illi suspicentur se aliquod malũ recepturos sed potius quia illos suspiciunt, uenerantur, & colunt. Sed melius, & tutius dicēdo cū

Timor dei multiplex.

Matth. 26.

Matth. 20. Luc. 12.

Tho. 1. 2. q. 68.

Tho. 3. par. q. 7. art. 6.

Christus nō timorẽ cunctis hominibus; p̃ea d̃ de potuit timore.

domino Caetano, q̄ licet timor s̄m̄ fere spiciat malū, t̄n̄ vt eleuatur ad donū, p̄priē respicit bonū, & sic fuit in X̄p̄o, q̄ si respiciebat auctorē mali. i. vt potētem infligere malū, nō t̄n̄ vt exequutiū, nisi in mēbra X̄p̄i, nō in ipsum Christum.

Dubium. Sed fortē quis diceret, Si Christus Dei filius est Deus, & est sapiētia patris, cōtern⁹ illi, & confusib̄ tālis, cur oportebat eū repleri spiritu Sancto, & huiusmodi dona tam varia, & multiplicia illi impartiri? Respondēt quidā, d̄n̄m nostrum septem hęc dona accepisse, q̄ in populo Iudaico cessanda essent, & sinem tadē habitura, & ab ipso X̄p̄o deberent aliq̄n̄ in suos fideles diffundi, & dimanare, & numq̄ amplius apud incredulos Iudæos futuri essent prophete, neq; eiusmodi dona apud eos, vel eis conferēda, quæ olim diuidebantur, vt cū Salomoni datus fuit spiritus sapientiæ, Danielem spiritus intellectus & consilij, & alia alijs iuxta rōnē temporum, & personarū, & s̄m̄ beneplacitum voluntatis diuinę. Vel dic breuius s̄m̄ Ireneum lib. 3. cap. 10. ista dona fuisse data ipsi X̄p̄o, quatenus hō erat ex radice Iesse, & fili⁹ Abrahæ, nō rōne qua Deus, & verbum patris. Cum hactenus viderimus, qua rōne, & quo pacto fuerint hęc dona a spiritu Sancto in X̄p̄o d̄no, videamus, quo modo, & q̄n̄ sunt in nobis. Credimus. n. tunc quēpiā habere spiritum sapientie, dū cognoscit, & apprehendit q̄ velio mō sue rē bona sunt, & salutaria; & in his perfis: in Chri sit, nec quibuscumq; leuiculis rebus a flo ē in no summo bono, & vero demouetur. Perbis. spiritus spiritum intellectus, intelligimus spiritum illum, quo quis optimē nouit, quæ sunt agenda, & quæ sunt euitanda, nec præcipitanter fertur in oē, quod ei obijcitur, sed discurrendo, & conferēdo probat ea, quæ sunt faciēda, & respuit, quæ sunt euitanda. Hoc donum quidā uolunt appellari prudētā, cū v3. quis in rebus agendis industriam habet, atq; peritiā. Spiritus consilij consistit in iudicando, & amplectendo quod bonum, & iustum est, quo dono repleti erant Apostoli, dum coram magistratibus præcipientibus, ne prædicarent in nomine domini Iesu, audester dixerunt. Oportet magis obedire Deo, quam hoibus;

A aut dicamus, & fortē melius, quod spiritus consilij est donum illud Spiritus sancti, quo quis non temerē, sed maturē aliquid agit, & prius optimē cogitat qd fieri expediat, qd vero minus. Post hoc donum sequitur spiritus fortitudinis, quo quis constanter, & intrepidē exequitur, quod statuerat esse faciendum, neq; vlla difficultate ab eo exequendo, aut perficiendo dimouetur. Sequitur deindē spiritus scientiæ, & pietatis, vt per spiritum scientiæ intelligamus diuinę legis cognitionem, & perfectam scripturarum intelligentiam, & quæ ex huiusmodi studio, & cognitione oriuntur, vt est reuerentia, cultus, & religio, quæ per spiritum pietatis nobis afferuntur. Sed aliqui spiritum scientiæ appellant illū spiritum, quo quis pro loco, & tempore, & iuxta alias circūstantias nouerit quicquā efficere, vel differre, seū prorogare, aut prorsus ommittere, habita solū rōne Dei honoris, & utilitatis proximi, id quod fortē in sinuabat Apostolus arguens Iudæos, quod Zelū Dei habebant, sed non secundum scientiā. Et pietas si referatur in Deū nihil aliud est præter id, quod diximus nisi reuerentia, cultus, & religio erga Deū, a quō uitam, & bona oīa accepim⁹, & iuxta hęc rōnē parum aut nihil differre a timore quē inter dona spiritus enumeramus, at si referatur, & respiciat proximum, significat propensionem, & affectum animi ad benemouendum de illo, & inseruiendum illi propter Deum, vt dicebat Apostolus, exerce te ad pietatem. i. ad opera, quibus beneficias proximo. Nā corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis est, & futurę. i. ad Thim 4. Postremò donum timoris quo nos maximē indigemus, est timor nobis necessarius cōtra cōcupiscentiam inordinatā rerū delectabilium, quo timore declinat oīs a malo, vt legitur prouerbiorū 16. Propterea rogabat Dauid Deum dicens. Confinge timore tuo carnes meas a iudicijs. n. tuis timui. Verum est t̄n̄ quod timor iste non est omnino bonus, neq; est simpliciter malus, sed p̄ ipsum timorē deducimur ad timorem omnino bonum & lau-

Dubium.

Solutio prima.

Solutio secūda.

Iren. lib. 3. cap. 10.

Spiritus sancti dona a- tiæ, dū cognoscit, & apprehendit q̄ velio mō sue rē bona sunt, & salutaria; & in his perfis: in Chri sit, nec quibuscumq; leuiculis rebus a flo ē in no summo bono, & vero demouetur. Perbis. spiritus spiritum intellectus, intelligimus spiritum illum, quo quis optimē nouit, quæ sunt agenda, & quæ sunt euitanda, nec præcipitanter fertur in oē, quod ei obijcitur, sed discurrendo, & conferēdo probat ea, quæ sunt faciēda, & respuit, quæ sunt euitanda. Hoc donum quidā uolunt appellari prudētā, cū v3. quis in rebus agendis industriam habet, atq; peritiā. Spiritus consilij consistit in iudicando, & amplectendo quod bonum, & iustum est, quo dono repleti erant Apostoli, dum coram magistratibus præcipientibus, ne prædicarent in nomine domini Iesu, audester dixerunt. Oportet magis obedire Deo, quam hoibus;

Spiritus consilij qualis.

Spiritus fortitudinis qualis.

Spiritus scientiæ & pietatis qualis.

prima Tim 4 Donum timoris quale.

Prou 16. Ps. 118.

Ps. 118.

Rom: 5.

Tho. 1. 2. q. 68. art. 4.

Io. pri. cap. 1.

Dona Spiritus sancti nō semper manent in nobis: In X̄p̄o autem sic.

Quo pacto & in quem finem dona Spiritus sancti erunt in patria.

& sanctum qualis est timor de quo loquebatur Dauid, dicens timor domini castus permanet in seculum seculi, hic est ille timor cuius teste Diuo Augustino Dedit nobis Deus spiritum qui est timor virtutis Charitatis, & continentię. Hic est ille spiritus qui facit nos omnia libenter pati propter Christum, de quo Paulus ad Rom. 5. hunc in modū loquebatur dicens, gloriamur in tribulationibus scientes, quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum Sanctum qui datus est nobis. D. Thomas 1. 2. q. 68. Art. 4. quasi eodem modo demonstrat dona spiritus sancti nobis aliquando conferri, & in eundem finem quē nos hic adluximus; sed postea plurimum differt eiusmodi dona reperiri in Christo Domino nostro, atq̄ in nobis, quoniam in eo, vt supra diximus, non est datus ad mensuram, sed secundum omnem plenitudinem, & perfectionem, quia fuit perfectus in omni gratia, & virtute, iuxta illud Ioannis ca. 1. vidimus eum plenum gratiæ, & veritatis, & D. Pau. us inquit, habitat in eo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: nobis autem non sic. Deindē eiusmodi dona Spiritus sancti non semper manent in nobis, in Christo autem semper manent, & licet de timore quis fortē posset dubitare quia scriptum est charitas foras mittit timorem: dicimus tamen id uerum esse de timore quem uocant feruleum, aut initialem, sed timor domini filialis, & castus semper manet in patria in Angelis, & Christo, & Sanctis animabus, quem timorem non solum charitas non excludit, sed magis auget, & confirmat, undē timor filialis erit in patria quo ad actum reuerentię quem exhibemus Deo. Fortitudo facit nos adherere Deo. Pietas congraudere beatis. Consilium eligere bonum. Intellectus aspicere, & contemplari, quę Dei sunt. Scientia quo pacto debet quisq; se habere ad alterum & mutuo gaudere, & lætari cum Deo uiuo, & uero. porrò sapientię munus erit frui Deo, & eius beatifica uisione

A perpetuō satiari at in hoc statu, & in presenti vita eiusmodi Spiritus sancti dona non semper sunt in nobis nisi ex specialia gratia, & priuilegio, vt legimus de Beata Virgine, & de quibusdam Dei electis, & Sanctis hominibus.

Sed penes hanc materiam dubitatur *Dubium de numero dona Spiritus sancti sint plura aut pauciora* *nō an sint plura, vel tantum fore hæc dona, non enim existimant vltimis verbis Prophetę explicari aliquod donum, sed effectum tantum ipsius Dei in omnes credentes, & ab horum numero amouent spiritum pietatis: volunt enim, vt quem nos spiritum pietatis nuncupamus, spiritus timoris appelletur. Quidam alij putant plura esse dona quam septem, quia secundum Apostolum Ephesios cap. primo datur Spiritus reuelationis. At ego nullo pacto auderem quicquam aliud sentire præter id quod dicit Esaias, quod uidelicet septem sint dona spiritus Sancti, non plura, neq; pauciora, videlicet spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Quod autē aliqui dicunt spiritum pietatis esse eundem cum spiritu timoris, longissimè aberrant, quia aliud est timor, & aliud est pietas, vt ex dictis patuit. Quod autem dicunt de spiritu reuelationis, dicimus eundem esse cum spiritu sapientiæ vel intellectus: Pro cuius rei solutione vide D. Thom. 1. 2. q. 68. art. 4. Si autem queras cur tot sunt & non plura, neq; pauciora? Varię sunt sententię. Quidam dicunt ea tot esse, quoniam tot etiam sunt vitia capitalia, pro quibus cohibendis, aut abolendis eiusmodi dona conferuntur. Sed hæc opinio præter quàm quod in Christo Domino nullum habet locum, etiam si de nobis habeatur sermo difficilē poterit sustineri, vt postea videbimus. Propterea dicunt alij, quod cum dona spiritus Sancti perficiant vitam contemplatiuam, & actiuam multo efficacius, quàm habitus intellectuales, & morales, quandoquidē comparantur ad virtutes, velut perfectio,*

Dubium de numero dona Spiritus sancti sint plura aut pauciora nō an sint plura, vel tantum fore hæc dona, non enim existimant vltimis verbis Prophetę explicari aliquod donum, sed effectum tantum ipsius Dei in omnes credentes, & ab horum numero amouent spiritum pietatis: volunt enim, vt quem nos spiritum pietatis nuncupamus, spiritus timoris appelletur. Quidam alij putant plura esse dona quam septem, quia secundum Apostolum Ephesios cap. primo datur Spiritus reuelationis. At ego nullo pacto auderem quicquam aliud sentire præter id quod dicit Esaias, quod uidelicet septem sint dona spiritus Sancti, non plura, neq; pauciora, videlicet spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Quod autē aliqui dicunt spiritum pietatis esse eundem cum spiritu timoris, longissimè aberrant, quia aliud est timor, & aliud est pietas, vt ex dictis patuit. Quod autem dicunt de spiritu reuelationis, dicimus eundem esse cum spiritu sapientiæ vel intellectus: Pro cuius rei solutione vide D. Thom. 1. 2. q. 68. art. 4. Si autem queras cur tot sunt & non plura, neq; pauciora? Varię sunt sententię. Quidam dicunt ea tot esse, quoniam tot etiam sunt vitia capitalia, pro quibus cohibendis, aut abolendis eiusmodi dona conferuntur. Sed hæc opinio præter quàm quod in Christo Domino nullum habet locum, etiam si de nobis habeatur sermo difficilē poterit sustineri, vt postea videbimus. Propterea dicunt alij, quod cum dona spiritus Sancti perficiant vitam contemplatiuam, & actiuam multo efficacius, quàm habitus intellectuales, & morales, quandoquidē comparantur ad virtutes, velut perfectio,

Eph. primo

nes supaddite facile demonstrabit ipsa debere numero septenario contineri. Nāq; vel perficiunt virtutē pertinentem ad vitam contemplatiuam, vel eandem virtutem pertinentem ad vitam actiuā. Si primum, vel perficiunt ipsam virtutem per modum experientiae, & gustus, & hoc fit per donum sapientiae, aut per modum intimae penetrationis, aut profundae speculationis, & hoc fit per donum intellectus. Si verò considerentur eiusmodi dona, quo perficiunt vitam actiuam, aut ipsam perficiunt penes recessum à malo, & hoc fit per donum timoris, quo homo peccatum timet, & vitat, non quidem propter poenam, sed ob solam Dei dilectionem, quo timore Ecclesia sponsum suum quanto ardentius diligit tanto diligentius cauet offendere, vt dicit B. Augustinus super psal. 118. vel ipsa dona perficiunt virtutem, qua homo inclinatur ad bene operandum, quoniam si illud bonum oēs debemus operari, et actum ipsum exercere, sic est necessarium donum pietatis, at si opus ipsum bonum dirigere ac discernere oporteat, necessarium est donum scientiae. Si verò consideretur operatio boni ad quod non omnes tenentur, sed in eius executione necesse est viriliter agere tamquam opus arduum executuri, requiritur donum fortitudinis, si verò non exequi, neque actu exercere, sed tantum dirigere, & prius diligenter aduertere, & meditari, sic datur donum consilij. Et hac ratione apparet, quod necessarii septē sunt dona Spiritus sancti, non plura, neque pauciora, & huius numeri ratio, & sufficientia excipitur ex D. Thoma in expositione huius loci. Si alia uis nosse que respiciunt huius rei copiosorem notitiam, vide ipsum prima secundę q. 68. ubi etiam facile discēs, quid nobis conferant ista dona, & quemadmodum sint nobis necessaria, tamen non nihil hucusq; de eisde dubijs tetigerimus.

Nunc vnum superest in hac materia nobis discutiendum, qualis scilicet ordo reperitur inter huiusmodi dona. Esai. enim hoc in loco primum ponit Spiritum sapientiae, & intellectus, postremo ponit spiritum timoris Domini.

A ni. Veruntamen legimus in Propheta psal. 110. Initium sapientiae timor Domini. Vbi D. Aug. serm. p. de Annunciatione Dominica, inquit, Esaias enu merantem septem illa dona Spiritus Sancti incepisse, à sapientia & ab ea peruenisse ad timorem Dei, tanquam de sublimi descendens ad nos, vt doceret nos ascendere: Sicut ergo ille non deficiendo, sed docendo à sapientia usque ad timorem Dei descendit: Sic nos non superbiendo, sed proficiendo à timore, usque ad sapientiam oportet ascendere. Initium enim inquit sapientiae timor Domini. Nam Esaias cum proposuisset sapientiam (lumen inquam intellectus indeficiens) adiunxit intellectum tamquam quarentibus, vnde ad sapientiam veniretur? responderit ab intellectu, vnde ad intellectum? à consilio, vnde ad consilium? à fortitudine, vnde ad fortitudinem? à scientia, vnde ad scientiam? à pietate, vnde ad pietatem? à timore Domini, et sic vides verum esse, quod ait Propheta David Initium sapientiae est timor Domini: & idem lib. 2. de doctri. Christiana cap. 7. fusius declarat quomodo per ista dona Spiritus sancti tanquam per quosdam gradus ascendimus ad vltimum qui est donum sapientiae. D. Et Ambrosius persistit in eo, quod legimus apud Esaiam quod videlicet spiritus timoris vltimum locum inter dona debeat sustinere, vt scilicet ipse timor Dei debeat informari, & perfici per sapientiam, instrui per intellectum, dirigi consilio, virtute firmari, cognitione regi, pietate decorari, tolle timori Domini ista praesidia, & erit timor irrationalis, & insipiens.

Ad huiusmodi dubia facile est respondere, primum quidem non est dubium, via generationis, & originis, dum scilicet volumus perfici in via Dei, secundum gratiam quam nobis elargitur, à timore nobis inchoandum esse. vt alibi notatum legimus videlicet, à timore tuo Domine concepimus, & perimus spiritum salutis, & ab hoc principio vjarum Domini tendimus ad culmen ipsius perfectionis, quod est donum sapientiae. Postquam per huiusmodi sapientiae donum sumus adepti aliquam perfe-

*psal. 110.
August.*

*psal. 33.
Thomas.*

Paulus prima Tim. 5.

Esai. 26.

Tex. 2.

fectionem, qualis in hac vita haberi potest, gradatim descendimus ad timorem, qui timor est quaedam firmitas, & stabilitas in dilectione, & amore Dei consistens, qui quidem adeo perfectum reddit hominem, vt illi, in quo sit, nihil desit, iuxta illud Prophetae nihil deest timentibus Deum. D. autem Thomas aliam affert rationem penes ordinem, & enumerationem huiusmodi donorum. Dicit enim quod talis ordo, seu dignitas potest bifariam attendi, & considerari: vno modo per comparisonem ad proprios actus, secundum quod procedunt à suis principijs: alio modo per comparisonem ad materiam in qua, & circa quam versantur. Constat autem, quod cum dona sint super addita virtutibus, quemadmodum inter virtutes secundum se vna alteram praecedit in dignitate, & perfectione, sic & dona, quae perficiunt ipsas virtutes se ipsa praecedunt. Et hac ratione donum sapientiae, & intellectus praecedunt donum scientiae, & consilij, & haec duo dona praecedunt reliqua tria, videlicet donum pietatis, fortitudinis, ac timoris: at si respiciamus materiam circa quam versantur, donum fortitudinis, & consilij praeseruntur scientiae, & pietati, quia fortitudo, & consilium habent locum in arduis; ac difficilibus, & magnis periculis; pietas autem, & scientia penes communia versantur. Vnde cum D. Paulus prima ad Tim. 5. d. quod pietas ad omnia utilis est, non confert eam omnibus donis; quae à Deo dantur, sed solum corporali exercitationi. De timore autem iam diximus quod in via acquirendę perfectionis primo loco ponatur tanquam primordium quoddam perfectionis acquirendę. Vnde alibi scriptum est, Qui sine timore est, non potest iustificari. Et deniq; d. D. Thomās prima 2. q. 68. art. 7. dona, quae sunt directiua, vt quae pertinent ad rationem, sunt praestantiora donis, quibus aliquid exequimur.

Sequitur Textus, *Non secundum visionem oculorum iudicabit, neq; secundum auditum aurium arguet, sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in aequitate pro mansuetis Terra &c.*

A Cum ostenderit Propheta, quibus donis, ac virtutibus debeat esse refertus ille, qui praedixit tempore egredietur de radice Iesse, per haec verba, quae sequuntur ostendit, qualis sit futurus erga illos, quibus praerit, & iuxta sententiam quorundam ostendit hic Propheta ipsum futurum Iudicem, & habiturum iudicariam potestatem rectissimam, & equissimam, neq; vllam se habiturum acceptionem personarum.

B Propterea inquit. Non secundum visionem oculorum iudicabit; id est non secundum externam speciem, aut humanum iudicium, quandoquidem homines ea tantum vident, quae patent, & plerunq; vnum pro altero supponitur, & oculus hominis facillime decipitur existimans aliquid esse rectum, quod est penitus curuum, aut obliquum: neq; secundum auditum aurium arguet, id est non iuxta relatum quorumcumq; iudicabit, propterea quod homines frequenter passionibus ducuntur, neq; rei veritatem percipiunt, sed iste rectissimus Iudex, qui iustitiam diligit, & cuius vultus equitatem videt, ac prosequitur, secundum iustitiam proferet sententiam. Quidam Textus ita habet: Non ex opinione iudicabit, neq; ex sermone redarguet. Ille quidem iuxta D. Cyrilli expositionem ex opinione iudicabit, qui hominis personam respicit, vel diuitijs, vel sermonis elegantia, aut praestantia cultus, aut aliqua dignitate insigniti, quamquam alios perimere velit, seu diripere. At qui non ex opinione iudicium fert, eundem, velut iniquum condemnat proflus, & deuouet; ille porro ex sermone iudicat, qui blandis adulatorum sermonibus acquiescit; & eos arbitratur honore dignos, qui laudare norunt, & in negotio didicerint circūuenire proximum. At Dominus noster verus Emanuel, qui blandē loquuntur, neq; verē sunt boni, & vana loquuntur, grauitate obnirgat, & se longē esse ab eo aperte demonstrat, dū inquit. Nō oīs, q dicit mihi Dñe Dñe, stabit in Regnū Caelorum, sed qui fecerit voluntatem patris mei, qui in Caelis est; & alibi, multi dicēt in illa die; id est in die Iudicij Dñe nonne in nomine tuo profetauimus, &

Cyrillus.

Matth. 7.

virtutes multas facimus, & ego dicam illis, numquã noui vos. Rursus ille dici potest, & verè quidem ex sermone iudicare quempiam, cum scilicet permittit se moneri, aut suaderi argutis quibusdã rōnibus, quibus solent persèpè astuti homines, & callidi circumuenire iudicẽ, & cum pertrahere p̄ fas, & nefas in suã sententiam, qua rōne plerũq; multi pauperes, & pupilli, & quicunq; sunt auxilio destituti opprimuntur. Dñs aut, qui corde hominũ intuetur nullo pacto poterit seduci, qñquid non ex opinione iudicabit, neq; ex sermone redarguet. 70. sic legunt non s̄m gloriam iudicabit; idest nō iudicabit principes, & potentes pro fastu, & gloria, vt plerique faciunt, neq; iuxta sermonem arguet, quia videbit occulta cordium. Nicolaus de Lira superiora verba secus exponit, cum inquit. Non s̄m visionem oculorum iudicabit. neq; s̄m auditum aurium arguet; i. non habebit noticiã rerum per inuentionem à sensibilibus deductã, neq; per doctrinã aliunde acceptã, sed solum per scientiã ei ratione qua homo, diuinitus infusã: aut per scientiam increatã, quã eidem supposito qua est Deus conuenire d̄r. Sed breuius, & planius absq; torglosis, & limitationibus, Iudex iste rectissimus, & integerrimus non s̄m visionem oculorum iudicabit; i. non s̄m id, quod exterius apparet de actionibus hominum iudicium proferet, atq; sententiam: neq; s̄m auditum aurium arguet, neq; ex relatu quorumcunq; contra quempiam, vel arguendo, vel condemnando procedet, cum satis nouerit omnem hominẽ esse mendacem, nec oporteat, ut quis ei testimonium perhibeat de homine. Nō sic agũt pleriq; Iudices, qui sepenuero ex simplici quorũdã relatu impiũ iustificãt, & cōdemnant iustum, id quod in me ipso aliqñ sum expertus, non paruo mei nominis d̄decore, & ignominia, nec modico mei ordinis detrimento, & summa bonorum omnium displicentia, ac detestatione. Non ergo oportet s̄m visionem oculorum quẽquã iudicare, neq; solo aurium auditu eundem arguere, & increpare, sed imitari oportet iustum Iudicẽ Deũ, qui non secun-

A dũ visionẽ oculorũ indicabit in quouis iudicio, sed p̄sertim dũ sumus in hoc seculo, neq; s̄m auditũ aurium arguet. At quo nã modo; vide quid sequitur. Sed iudicabit in Iustitia pauperes, & arguet in equitate p̄ m̄suetis Terræ. Iudicabit inq; in Iustitia pauperes; nō p̄mitteret pauperes, & abiectos, & oĩ humano auxilio destitutos opprimi, et grauari à potẽtioribus, & arguet in equitate pro m̄suetis Terræ, hoc est suscipiet tutelã, et p̄tectionẽ in equitate, hoc est absq; vilo personarũ delectu eos arguendo, & increpando, qui contra legem, & Iustitiã mites, et mansuetos persequuntur. Vel arguet in equitate pro mansuetis Terræ; i. castigabit mansuetos, si et ipsi qñq; deliquerint in uilitatẽ eorũ, iuxta illud psal. Castigãs, castigauit me Dñs, & morti nō tradidit me. Castigatio. n. et increpatio Domini liberat nos à morte peccati, hoc est ab ea morte, quẽ per peccatum inducitur, qua anima separatur à Deo, et detruditur ad perpetuas pœnas inferorũ, Arguet igitur mansuetos terrẽ, idest humiles, et abiectos, iuxta illud, Pauperis non misereberis in iudicio. Exod. 23. Quid ultra faciet iste Iudex Iustus? et percutiet Terrã virga oris sui, et spiritu labiorũ suorũ interficiet impiũ: quibus sanè verbis declaratur virtus, maiestas, et robur ipsius venturi Messie, quem iuxta veritatem iam olim Dei benignitate uenisse fatemur. Percutiet inquam Terram: i. homines terrenos, et terrenis cupiditatibus addictos potentia oris sui, et uĩ p̄ceptorũ suorum, aut uirga oris sui, i. uerbis efficacibus, et potestatem habentibus, quẽ ex ore suo nimirũ diuino ueritate conspicuo à quo non nisi diuina et salutaria uerba promanant. Ex ore namquẽ eius procedunt fulgura, uoces, et tonitrua; spiritu labororũ suorũ interficiet impiũ, i. Antixp̄um et satellites eius, atq; ministros, iuxta illud psal. Increpasti gentes, et perijt impius; et uerè, ac propriè dicimus impiũ interfici cū deprehensus, et conuictus in malo, nec loqui, nec mutire. audet, et uelut mortuus in Terram prostratus succumbit, et iacet. Viuus est enim sermō Dei, et efficax, et penetrabilior omnĩ gladio

gladio ancipiti D. Cyrillus ait, quòd Deus percussit Terram uirga oris sui, cū maledixit eam dicens Adamo, Terra es, & in Terram ibis Maledixit etiam mundo, cū etiã aquis diluuij submersit, maledixit Iudæ cū dixit Hierusalem Hierusalẽ q; occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Postremò percutiet terram uirga oris sui, idest terribili denunciatione, & cōminatione futuri iudicij, cū d. Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum Cœlorum. Omnis arbor, quã non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur, Verba quidem efficaciter dicta à iudice recto, & tremendo verberant, flagellant, & percutiunt, idè cōparantur uirgẽ. Percutiet terram uirga oris sui, idest Christo domino, qui ex ore altissimi prodijt: quicquẽ aliquando lixit in iudicium in hũc mundum ueni ut qui uident ceci fiant Postmodũ sequitur. Et erit Iustitia cingulum lumborum eius, & fides idest ueritas, et fidelitas, seu cōstãtia uerborũ, cinctorium renũ eius, locutio est metaphorica, & uult innuere, quòd usq; adẽ apprehendet Iustitiã, & fidem, & ita cohærebit ei, uti cingulum lumbis, & cinctorium renibus, itaque fortiter adhærebit ei Iustitia, & totum cinget sicut cingulã lumbos. Nequẽ id mirum quoniã ueritas, fides, & iustitia vni ta est humanitati Christi sicut ignis ferro cãdenti, Et quòd dicimus de Christo, de corpore eius mistico potest intelligi, idest de his qui imitãtur eum, & sunt ex parte eius, & verè sunt membra eius. D. Cyrillus exponit, quòd iustitia erit cingulum lumborum eius, quia in hoc manifestabitur eius potestas, & dominium, qui iustitiã, & ueritatem facit in uniuersa terra. Cingulum enim uel Zona secundum iptum dicitur esse signum principatus: uult etiam per Iustitiã hoc loco intelligamus legem Euangelicã. Ex his omnibus, quẽ nos hucusq; uidimus, hoc vnum tandẽ nobis colligendum est, quòd quemadmodum in Christo fuerunt omnia illa dona spiritus, quã superius annotauimus secundum excellentiam, & sum-

mam perfectionem, ita enitendum omnibus est, qui aliorum curam gerere, & alijs p̄esse contendunt illis uirtutibus, ac donis sint p̄diti, quã superpremos Iudices, & aliorum p̄fectos, decent, secundum quamdam participationem, vt quoad fieri potest imitentur Dominum Gubernatorem omnium: Post hæc p̄dicit, ac pronuntiat Prophetã, officia, & beneficia, & mirabiles operationes, & fructus qui proueniunt ex illo purissimo, & suauissimo flore, qui de radice Iesse ascendet, cum percussit terrã uirga oris sui, & spiritu labiorũ suorũ interfecerit impiũ. Hoc est cū p̄dicatũ fuerit Dei Euangelium, & reiecta fuerit, & procul abacta impietas, & hominum stultitia. Tunc enim inquit. Habnabit lupus cum Agno, & Pardus cum hãdo accubabit, & uulcr, & Leo, & Tex. & osis simul morabuntur, & puer paruulus mimabit eos. Totus iste rex. est metaphoricus, nec potest ad literam intelligi, vt quidam rudẽs hebræi imaginantur, sed sensus est, quòd tanta erit uirtus, & efficacia p̄dicationis Euangelij, quã est p̄dicatio mitis, & suauis, & uerè pacis, & trãquilatis inductrix, quòd ab hominum cordibus omnis feritas, & sequitia facillẽ tolletur, & faciet nos in pace, & charitate mutua conuersari. Aut planius dicas, & secundum omnium veterum patrum sententiam, quòd cum uenerit filius hominis in mundum, & ueritatem patefecerit tunc gētes Idolorum Cultrices nullam Dei cognitionem habentes, agrestes, ac rapaces, auaritiẽ deditẽ ad voluptates eas quẽ turpissimas valdè procliues, atq; ad omnia scelera p̄cipites, Lupis; Pardis, ac Leonibus per similes miseram, & ignominiosã eorum conditionem edocti ueniunt, & conuiuent cum Iudeis, ad Christum conuersis, legis instructione, quodammodo mansuefactis, & Iustitiã conformatione nonnihil perdomitis: aut etiam dicamus, quòd homines quidam suapte natura feroces, & alta sapientes nec hominibus cōsentientes, cum fuerint uerã Dei cognitionem adepti, deponunt eorum ferociam, atquẽ immanitatem, nec uerebuntur cum pauperibus, & obscuris

Ioan. 2.

Qualis debet esse bonus Iudex.

Gen. cap. 3.

Math. 3.

I. 9.

Tex. 3.

Ps. 117.

Psal. 9.

vel etiam ignote conditionis hominibus societatem habere. Et sic habitabit Lupus cum Agno, & Pardus cum Hædo accubabit. Id quod facile est videre in religionum domibus, ubi diuersæ ætatis, & conditionis homines nec non sub diuersis climatibus exortiuuamiter, & conformiter uiuunt, eodemq; cibo, & potu uesciuntur, quæ res proculdubio Dei beneficium peragitur iuxta illud psal. 67. Qui habitare facis unanimes in domo, & alibi. Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum, & D. Aug. in Regula. Vos estis in vnum congregati, vt unanimes habitetis in domo, & sit uobis anima vna, & cor vnum in Deo. Et hanc vnionem siue consociationem, et coadunationem diuersorum animalium, vidit etiã D. Petrus in eo lintheo quod fuit ei ab Angelo præmostratum vt habetur Act. x. Vbi etiam videre licet quod varijs nominibus spiritus sanctus appellat eos, qui sunt sui, atque etiam peccatores. Hos enim lupos, Vrsos, Pardos, Leones, Aspides, & Regulos suis quæq; proprietatibus illis animalibus congenitis alios verbò Agnos, Hædos, non qui solebant offerri, p peccato, sed qui immolabantur in paschate, Vitulos, Boues, & paruulos nuncupari consuevit, nec sine ratione, ut dictum est; quia scilicet, propter innocentiam, puritatem, simplicitatem, & alias conditiones, quæ in præfatis animalibus reperiuntur. Cum verò dicit. Et paruulus minabit eos, ostendit Propheta ingens miraculum quod eo tempore præter omnem opinionem apparebit, quòd videlicet puer paruulus imbecillis, & teneræ ætatis ducet, gubernabit, & reget eos, qui prius erant velut Leones, Vrsi, & Pardi, hoc est homines feroces, inhumanos, nihil Deum timentes, omnia paruifacientes, & se se super omnia extollentes. Hos deniq; puer paruulus, hoc est, sancti Apostoli, viri ignobiles, & indocti, ducunt eos, & in eorum sententiam trahent, cunctis populis, & gentibus admirantibus. Non placet hæc eorum opinio, qui per hunc puerum paruulū volunt intelligere Christum Dominū

A. Non enim consequitur ijs quæ hoc loco proponunt. Si per hoc verbum (minabit) velimus intelligere, reijcere, abijcere, (Quòd sanè est valde exoticum, & improprium) dicere poterimus, quòd absq; dubio puer paruulus, idest homines simplicissimi, & omni calliditate, & astutia vacui minabunt, idest abigent, et explodent ab aliorum consortio, qui velut Leones, aut Vrsi voluerint obistere Dei ministris, quemadmodum legitur de B. Ambrosio, qui expulsi ab ingressu Ecclesiæ Theodosium Imperatorem, nec voluit eum ad percipiendam Ecclesiæ sacramenta admittere, nisi iniunctam poenitentiam expleuisset, id quod videmus frequenter in diuersis Ecclesijs contingere, ubi qui præsumunt, veri paitoris officium exercent, non mercennarij. Dicit postmodum, vt clarius ostendat Esaias, hanc vnionem, & familiaritatem. Vitulus, & Vrsus pascentur. Vide quæso, quæ potest esse societas, & concordia inter hæc duo animalia, inter Vitulū, & Vrsū: Vitulus enim est animal satis familiare, & domesticum. Vrsus verò animal ferox, vorax, & atrox, & humani consortij poenitus experit. Sic etiam contingat in hominibus qui cum aliquando fuerint voraces, et tyranni, et Christiani nominis, & officij hostes insensissimi cognita veritate, & ad se reuersi, & in melius commutati Ecclesijs adeunt, & cū Sacerdotibus, & ministris Ecclesiæ, tametsi fuerint viles, et abiecti ac omnino plebei, societatem inire et conuiuare non dedignantur; nec solum hi, sed filij filiorum hoc vite genus prosequuntur. Et nos quotidie videmus plerofque quæ laicos delictijs, et voluptatibus deditos, plurimum dissolutos, lites, & cõtentiones ambientes, et amplexantes aliquandò spiritu Dei commotos, atq; incensos arctissimam vitam auspicari, religiones ingredi, et sæculi pompis, et commoditatibus omninò renunciare, et dicere uale. Et Leo quasi eos paleas comedit. Nonnè hoc erit pulchrū et spectabile, et admiratione dignum, Leonē quæ quòd Leo, qui consuevit comedere bouem, idest homines graues, et ali-quæ dignitate insignes, diuitijs et opibus

psal. 67. psal. 132.

Ab. x.

Puer paruulus minabit eos.

Homines feroces, tyranni similes, filij filiorum.

Par. 2. thi 2.

Tex. 5.

Greg. 17. mor. cap 18. Tex. 6.

bus affluentes, qui delicatis epulis, et cibis uesci consueuerunt, ad comedendas paleas, velut homines rudes, et simplices, et bonorum omnium inopiam, et caritatem habentes, comedant paleas idest cibos vilissimos, et digestu longè difficiles. Huius autem rei figura est quòd antequàm gentes Christi fidem apprehenderent, improbos, et verè ignaros habuere magistros: At ubi ad cognitionem Dei peruenere, à pristino errore, et doctrina, qua fuerant imbuti, descuerunt; et cibum hominibus placidis moribus insignitis præbere solitum, prægustare ceperunt. Sic enim Paulus secunda thim. 2. cap. monet sic debere esse seruos domini, videlicet non litigare, sed mansuetos esse ad omnes velut oues, dociles, patientes cum modestia corripientes, eos qui resistunt veritati, nec velut Vrsos aut Leones gerere se cum fratribus, et sic qui prius erant Leones, quasi Boues paleas comedent. Deindè sequitur, Et delectabitur infans ab ubere super foramina aspidis, & in cauerna reguli, qui ablatus fuerit mittet manum suam. hoc idem sub alijs Metaphoris explicare prosequitur quòd scilicet pueruli, et infantes qui ab vberibus matrum recesserunt, mittent manum in loco occulta, et subterranea in quibus degunt aspides, et reguli, idest homines idiotæ, et nullius extimationis, ac ponderis aggreduuntur, et tentabunt eos qui habent impietatem occultam, et hæresim in uisceribus delitescentem, et eam educere, et extrahere Dei spiritu muniti, non verebuntur. Dicitur etiam iste infans qui delectabitur ab ubere fore Christus Dominus noster, ad quem cum adhuc esset in vberibus, accesserunt magi vt adorarent eum, et tunc incepit eijcere demonium, cum misit manū in cauerna reguli, hoc est in corde peccatorum, et in potestate Diaboli. Vide Greg. 17. mor. cap. 18. Deindè sequitur. Non nocebunt, neq; occident in uniuerso monte sancto meo Sensus est. Quòd ista animalia idest aspides, et reguli, et quæcumquæ alia pestifera, et venenosa, et quantacumq; rabiaz opplera, non nocebunt, nequè occident istos

A ministros, et seruos meos fideles; vt cumq; sint paruuli, idest humiles, et abiecti, nequè aliqua dignitate insigniti. Cuius rei testimonium sunt gloriosi martyres Vitus, Modestus, et Crescentia qui cum iussu Diocletiani fuissent obiecti cuidam Leoni, ipse Leo prosterrens se eorum pedes lambebat. Sic Primus, et Felicianus martyres decorati, cum vnâ cum duobus leonibus fuerint in Theatrum immisi, nihil læfonis ab eis pertulerunt, sed potius ad eorū genua prostrati, capite et pedibus benedicantur, ex quo mirabili spectaculo quingenti homines Christi fidem susceperunt; Sic etiam legimus de Daniele in lacu leonum detruso, et plerisq; alijs martyribus, quorum corpora nequam fuerūt à Leonibus, et bestijs ullo pacto molestata. Hoc idem de duobus sanctis martyribus Abdon, et Sennenquos Vrsis, ac Leonibus obiectos, ferè, illæ feroces non audebant attingere: vide etiam de Beato Ianuario, et socijs eius. Id quod etiam pollicitus est Saluator discipulis suis, cum dixit Demoniam eicient, linguis loquentur nouis, Serpentes tollent, & si mortiferū quid biberint non eis nocebit, super egros manus imponet, & benè habebunt, Nec mireris, quòd homines; uocentur & fortiantur nomina belluarum ob aliquam significationem, siue similitudinem alicuius conditionis, vel proprietatis, sic Beniamin Lupus Rapax, Iudas Leo, Herodes Vulpes; Scribe; & Pharisæi progenies Viperarum, & Christus ouis, leo, petra, & sic de alijs &c. Et hoc erit in uniuerso sancto meo, idest dum fuerint, & persisterint in Ecclesia mea quæ appellatur Mons sanctus, quia in alto gloriæ fastigio est collocata, & propter dogmatum, ac præceptorum, & consiliorum altitudinem, & similitatem iure optimo appellatur mons, in quem nullus, qui confugiat potest quicquam mali sustinere, De hoc monte loquebatur Dauid Propheta psal. 110. Altissimum posuisti refugium tuum, non accedet ad te malum, & flagellum nõ appropinquabit tabernaculo tuo. Quòd si dixeris, multi homines pii & fideles vexantur, & occiduntur ab impijs,

Martyres sicut ille si feris animalibus.

Mar. vlt.

Ecclesia Dei Mons sanctus. psal. 110.

impiis, & infidelibus; Respondebo hos
vniq; quantum ad corpus, non quo ad
animam quicquam pati. Propterea di
cebat illis Christus Io: 10. in mundo
pressuram habebitis, sed confidite, e
go vici mundum, & apud Matth. Bea
ti estis cum maledixerint uobis &c, &
dixit *In uniuerso monte sancto meo*, vt o
stendat quod vbicunq; erit vera Eccle
sia Dei, non magis hic quam ibi, sed
vbic; terrarū ministri Dei erūt īmunes
ab oī malo. Et hoc erit, q̄a terra erit re
pleta sciētā Dñi, i. p̄dicatione Euāgel
ij, & manifestatione veritatis, dum s̄.
p̄dicabitur, & manifestabitur īmen
sa Dei benignitas erga hominum ge
nus, & erit repleta Terra scientia Do
mīni, sicut aquæ Maris operientes. Nā
quē sicut mare operit magnam partem
Terre; & si Mare extra limites suos
exiret, facilius cognosceremus, quam
maximam Terre partem operiret, sic
erit de scientia Dei, quoniam vt ait Pro
pheta psal. 8. In omne terram exiuit
sonus eorum, & in fines orbis terre ver
ba eorum: per quē verba facillē quisq;
videre potest, quam sit vtilis p̄dica
tio verbi Dei, ad reformandos mores,
ad componendas lites, & ad vnitatem
in Ecclesia Dei constituendam, & con
seruandam, & quam magnam partem
totius orbis occupabit, & sit occu
patura semper quousq; fiat vnum ouile,
& vnus pastor. Post hęc sequitur Pro
pheta p̄dicando, & plenius ac plā
narius explicando, quid futurum est post
Christi mortem, & resurrectionem.
Inquit enim D. Hieronymus, quod post
quā loquutus est Propheta in hoc eo
dem capite de Christi Natiuitate, & de
effectu p̄dicationis eius, nunc venit
ad mortem & ad ea, quæ mirabiliter,
& summo omnium stupore, & gaudio
contingent. Et inquit.
*In die illa radix Iesse, qui stat in signum po
polorum, ipsum gentes deprecabuntur, &
Sepulchrum eius erit gloriosum.* Inquit er
go in die illa, quando scilicet lupo
cum Agno habitabit, & Pardus cum
Hedo accubabit, aut cum fuerit p̄
dicatum Euangelium, & repleta Terra
scientia Domini, radix Iesse, qui stat
in signum populorum, ipsum gentes

A deprecabuntur, sed vide, quod non res
pondet illud relatiuum, qui sub gene
re masculino illi substantiuo nomini ge
neris feminini, idest radix, Verum de
industria hoc factum est, ut ostendat
non radicem fore in signum populorū.
sed qui de radice procedit, qualis fuit
ipse Christus de quo super dictum est.
Et conuenienter dicit, qui stat in signū
populorum. Stat inquam firmiter, &
immobiliter, & stat erectus, vt ab om
nibus conspiciatur, quem omnes in
tueantur, & in quem facillē omnes ocu
los conuertant: stare enim multifariam
sumitur, nam quandoquē significat re
ctum esse, & super pedes consistere,
quandoq; significat permanere, & nul
lo loco moueri. Item sumitur pro du
rare, stat, idest durat, supponit etiā quā
doquē pro decreto, & statuto immobi
li, vt stat sua cuiquē dies, stare etiam
significat ministrare & inferuire, vt in
quit Apoc. ste: it Angelus iuxta aram tē
pli. & 1. Reg. 16. cum venisset Dauid
ad Saulem stetit coram eo, & quando
quē stare sic acceptum notat reueren
tiam, & obsequium, sicut videmus no
biles aliquandō stare coram princi
pe, & esse primos apud eum. Tandem
stare significat sua vi, & grauitate subsi
stere, quo modo existimo accipi hoc lo
co cum dicit Propheta. Radix Iesse stat
in signum populorum. Erit inquam
positus in signum populorum cum fue
rit exaltatus à Terra per Crucem, &
passionem, positus erit in signum, q̄
omnes admirentur, & in quem populi
omnes spem suam, & fiduciam collo
cent. Sed, & positus erit in signum, cui
ab omnibus contradiceretur, tamen si fu
turum est tempus, quod ipsum gentes
deprecabuntur. Nam cum intellexe
rint, qua cura, quouē studio, quā ma
ximis laboribus, & quantā cum dile
ctione, & charitate fuerit prosequutus
ipsum mundum, & pro eo reparando
tandem mortem subierit, fieri non po
terit, quo minus ipsum sequantur, in
ipsum credant, ei toti adhereant, & se
suaquē omnia eidem committant. Et
hoc est, quod ī psal. 71. p̄dictum fuit.
Adorabunt eum omnes Reges Terre,
omnes gentes seruiēt ei. Alius tex.
habet

sepulchrum
Christi glo
riosum.

Ecclesia
Dei potest
dici sepul
chrum.

habet. *In ipso gentes sperabunt*, cuius se
sus non est multum dissimilis à priori
Textu. Non enim gentes deprecaren
tur eum, nisi, spem concepissent se au
xilium ab eo accepturas. Sic, et alius
textus, qui habet, in illum gentes in
quirent, quod propē nihil aliud vult innue
re, nisi quod gentes promptē, alacriter,
et expedite magno cum studio, ac di
ligentia ad ipsum properabunt pro cō
silio, et auxilio ab eo obtinendo. *Et erit
sepulchrum eius gloriosum*, quia diximus
ipsū quandoq; itādum in signum popu
lorum, quod maximē futurum est. cū
fuerit adactus in Crucem, et erectum
fuerit illud vexillum, et in medio vni
uersę Terrę plantatum, et fixum; con
sequens erat, quid post passionem, et
mortem sit futurum Propheta ediceret
et inquit. *Et sepulchrum eius erit glorio
sum*. Nulli dubium, si respiciamus hęc
nostra tempora, ne longius petamus
exempla, multi summa cum pietate,
et deuotioē, multa vitæ pericula sub
eūtes currunt ad ipsū videndū, adoran
dum, & colendum. Aut dicas, quod
sepulchrum eius erit gloriosum, idest
mors eius, per quam factus positus in se
pulchro, erit gloriosa, quia per eius
mortē fuit exaltatus super omne nomē
ut in eius nomine omne genuflectatur,
cœlestium, terrestriū, et infernorū: vbi
nos habemus sepulchrum eius erit glo
riosum 70 Interp. legunt. Erit requies
eius honor: et D. Hieronymus com
mendat hunc loquendi modum, quia
re vera mors Christi non potuit appel
lari mors, cum sit perpetua vita, sed cō
ueniētius requies est dicta, et hęc eius
mors, suē requies fuit honor, quia per
resurrectionem fuit maximē glorifica
tus, vt mox diximus. Quidam misti
cē per sepulchrum intelligunt Ecclesi
am, quando in ea Christus spiritualiter
requiescit, ac residet, nec solū spiritali
ter verum etiam corporaliter, sub speci
bus panis, et vini. Et sepulchrum i.
Ecclesia semper est, et erit gloriosa, nō
habens in se, nequē secundum se macu
lam, et rugam, aut aliquid huiusmo
di. Sed vt melius pateat, quam glorio
sum fuerit, et sit eius sepulchrum,
idest mors, et resurrectio; nota quæ so

A quod ait D. Chrysost. Namquē Reges
positis diadematis crucem suspiciunt
suæ mortis simbolū, in purpuris crux;
in diademate crux, in armis, in rebus
omnibus toto orbe crux super solem
fulget, et splendet, et nostro hoc secu
lo conspiciamus, ope, et opera iussu ac
diligentia, nec non pietate Sixti V.
Pontificis Max. multos obeliscos iam
diu per multa tempora humi prostra
tos et confraetos, nunc per Vrbe
erectos et super unumquemq; sanctif
simam Christi Crucem auro contextā.
summo omnium gaudio, et alacritate
constitutā. De hoc sanctissimo Crucis
signo in nationes eleuato, digressum
culam quādam fecimus in calce huius
operis. *Et erit in die illa*, hoc est quando
fuerit p̄dicatum Euangelium, et ve
ritas ipsa patefacta, id quod non nisi
post Christi mortem futurum est, et
paullo ante post Christi aduentum adij
ciet Dominus secundo, hoc est altera vice
manum suam, & virtutem suam ad possi
deranda residuum populi sui, quod relin
quetur ab Assyrijs, & ab Egypto, & à Pe
ros, hoc est ab Arabia finibus, vel a partibus
& ab Ethiopia, & ab AElam, & à Sen
aar, & ab AEmath, & ab insulis maris, hoc
est ab Italia, et ceteris locis, quæ sunt
intra Mare Oceanum. Hęc omnia lo
ca hic enumerata, sunt ea, quæ aduer
sabantur Iudæis, et post modum nobis
quoquē fidelibus, quod minus veram
Dei cognitionem haberemus. Quan
tum ad id, quod secundo Deum man
num apposuisse dicitur variē expo
situm inuenio. Quidam enim volunt
sic intelligi, quod primo Deus ma
num apposuit ad possidendum po
pulum suum, cum liberauit à captiuitate
Babylonica, secundo cum ab obsidio
ne Assyriorum. Alij, et longē melius,
ad tempora Christi referri volūt, quod
scilicet primō apposuit Deus manum
suam, quando dedit legem Moyfi, qua
sciret ille populus, quid esset facturus,
vt Deo placeret. Secundō, cum dedit
nouam legem, vt possideret residuum
populi sui, cum scilicet optime perse
pisset veteram legem parum, aut nihil
profuisse ad salutem consequendam,
quia lex neminem ad perfectū adducit.

Eccle. Dei ve
lut mare o
periens ter
ram.
psal. 8.

D. Hieron.
Tex. 7.

Sixtus V.
Pont.

Tex. 8.

Alij exponunt, quod primò adiciet ma-
num suam ad possidendum populum
suum, quando Christus Iesus per se-
metipsum prædicatur Regnum Dei,
& signis, ac prodigijs curauit attrahe-
re populum ad veritatis cognitionem.

Christi Iesu
labor & di-
ligentia,
ad reducen-
dos disper-
sos Isracl.

Tex. 9.

Secundò adiciet manum, cum per Apo-
stolos, & eorum successores laborauit,
vt saluaret reliquias populi sui. Vel 3.
apposuit primò manum, vt possideret,
& saluaret ex reliquijs Israel sanctos
Apostolos, & nonnullos, qui cum ipsis
erant ex omnibus tribubus Israel. secun-
dò apposuit manum ad possidendum,
& saluandum reliquias gentes ex omni
natione quæ sub Cælo est. Quid vul-
tra? Et leuabit signum in nationes. i. vexillū
Crucis, quòd erit salus, & protectio
cunctis gentibus. & congregabit profugos
Isracl. i. dispersos ex omni tribu Israel
secundum carnem, aut melius congre-
gabit profugos Israel, idest filios Dei,
qui erant dispersi, & sunt ex semine Is-
rael secundum spiritum, & congrega-
bit eos; & colliget à quatuor plagis
Terræ, idest ex omnibus partibus Ter-
ræ habitabilis, vt Oriente, Occidente,
Meridie, & Septentrione, & fuit facta
primum ista collectio, & coadunatio
in die sancto Pentecostes, quando ex
omni natione, quæ sub Cælo est illuc
confluxerat, & præterea singulis quo-
què temporibus aliqui ad fidem addu-
cuntur, vt nostra hac tempestate, Dei be-
neficio nos cuncti videmus de nouo

Insula ma-
ris recepere
fidem.

Nouus Or-
bis accessit.
ad Christi.

Tex: 10.

Orbe, & multis insulis ad Christum cõ-
uersis: nonnulli per pfugos intelligunt
eos, qui cum prius essent fidem profes-
si ab ea defecerunt, sed tandem Dei cle-
mentia ad eum redierunt. Et auferetur
Zelus Ephraim, idest odium, & emulatio
quæ erat inter populos Israclis, & hos-
tes Iuda peribunt. Id quod secundum
historiam dicitur fuisse tempore Mac-
chabeorum. Sed verius dicamus hos-
tes Iuda periisse quando per fidem ab-
latæ sunt omnes æmulationes, rixæ, &
contentiones, quæ erant inter illas tri-
bus quandoquidem in Christo Iesu
liantur; & non est distinctio tribuum,
nequè sexuum, sed omnes in Christo fratres su-
mus, & filii Dei. et hoc est, quod repetit.
Ephraim non emulabit Iudam, & Iu-

das non pugnabit contra Ephraim.

Et volabit in humeros philistim super ma-
re. Quomodo volabunt in humeros
philistim super mare, idest prædicato-
res Apostoli verbi Dei cum tanta ce-
leritate erunt in Terra philistinor-
um, & Alienigenarum, siue Orientis
siue Occidentis, vt volasse videantur su-
per Mare. Nam cum acceperint naues,
quibus onera portantur, uelut hume-
ris, & Mare transitur, sic Dominus vo-
lasse super mare prædicatur. Aut me-
taphoricè loquèdo dicamus, quòd quis
volat in humeros, cum ex improuiso,
& velut à tergo, quasi non visus, aut ex-
pectatus, quis insilit super humeros ali-
cuius, & tangit ipsum, aut silit, sic ferè
fecisse videntur Apostoli cum multis
aliarum gentium, & nationum. Aut di-
cas discipulos Christi volasse in hume-
ros Philistim, quia ita suis prædicatio-
nibus & verbis diuinis eos apprehen-
derunt, & captiuarunt, vt non secus,
quàm Leones, aut Ursi capiunt, & ap-
prehendunt aliquod animal, quòd sub
pedibus tenent, conuincunt, laniant,
atque discerpunt, sic & Apostoli quos
suis prædicationibus apprehendebant ita
captabant, & tenebant, vt corpus, &
animam pro arbitrio disponerent, ac
facerent, quòd vellent. Se enim, & sua
omnia comprehensit tribuebant Apo-
stolis, & ad pedes eorum prouiciebant
& si oportuisset, etiam suos oculos eru-
issent, vt dicit Apostolus. Simul præ-
dabunt filios Orientis, hoc est è potesta-
te Diaboli auferent homines Orientales
Idumea, & Moab præceptū manus eorum, & fi-
lij Ammon obediētes erunt. Idumea, & Mo-
ab qui ante erant inimici, & deniq; om-
nes gentes, & tota latitudo Terræ, quæ
prius Idolis dedita erat, implebunt
præceptum, manus eorum, idest præ-
ceptū, quòd ex manibus, & potesta-
te, ac uirtute eorum procedit, vel præ-
ceptum manus eorum, idest præceptū
quod ipsi prius quàm alios docerent,
exemplo Domini opere complebant,
qui capit facere, & docere. Et filii Am-
mon obediētes erunt supplè præcep-
tis eorum. Obediētes inquam & ob-
audientes prius enim audire, & fidem
adhibere oportet, & postea obedire, fi-
des

Tex. 11.

Quo pacto
Apost. com-
prehēderūt
& rapiebāt
homines.

B

C

D

E

Rom. 10.

Tex. 12.

Lingua Ma-
ris

Dens auferi
à suis fide-
bus qua
diūter ad
salutem.

des enim ex auditu, auditus autem per
verbum Christi. Et desolabit Dominus
linguam Maris Egypti, & leuabit manum
suam super flumen in fortitudine spiritus
sui, et percutiet eum in septem riuus, ita ut
transcant per ipsam calciati. Non est du-
bium, quin hoc loco Propheta sub Ty-
po, & figura diuisionis fluminum, velit
prædicere facilitatem, quam habituri
sunt Apostoli, ad prædicandam Chri-
sti fidem per omnes partes orbis: ista au-
tem facilitas haberi nõ potest nisi amo-
ueantur impedimenta, quibus detineri
potuissent, aut difficultate itinerum,
aut fortitudine, seu potentia principū
obsistentium. Dicit ergo primo quòd
dominus desolabit, destruet, extermin-
abit linguam maris Egypti, idest il-
lam partem maris, quæ lingit Egyptū
Lingua maris hoc loco vocatur pars
Maris, hoc est illa pars, quæ lingit, aut
terminat Regionem Egypti, & est cõ-
munis modus loquendi: & quomo-
do desolabit, hoc est, ad eum statum re-
duce, ut non possit esse impedimento
itinerantibus, aut progredi, vel trans-
meare uolentibus. Et leuabit manum
super flumen. Aliqui uolunt, istam par-
ticulam esse expositiuam præcedentis,
quoniã linguam Maris Egypti, dicunt
esse Nilum. Aliqui per flumen intelli-
gunt Euphratem, Sed mihi magis vi-
detur, vt sit remotio alterius impedi-
menti, quod erat ratiõ Nili, qui ob
magnitudinem, latitudinem, & abun-
dantiam aquæ in vnum collecte, diffici-
le admodum poterat pertransiri, & præ-
sertim quando innundabat. Dicit ergo,
quod leuabit manum suam idest exeret
potentiam suam super flumen in forti-
tudine, & uehementia spiritus sui, idest
roboris, & uirtutis suæ. Et percutiet

A eum in septem riuus, idest diuidet eum
in tot partes, & meatus, vt non sit adeò
copiosus, & multus, ita ut homines tra-
sire possint per eum. calciati, idest cum
calceis, & non nudis pedibus, quemad-
modum fieri solet, quando in fluminibus,
sit tantum aquæ, quòd oportet tra-
sire, seutes discalceari. Vult ergo breui-
ter innuere, quod usquè adeò erit im-
minuta potentia regnorum, & usquè adeò
pacatæ erunt mentes populorum, qui
assimilantur aquis. Nã aquæ multe, po-
puli multi quòd discipuli, & ministri
Christi poterunt cum maiori facilitate
annunciare uerbum salutis. Vnde tan-
dè subdit. Et erit uia residuo populo meo,
idest electis meis, & qui mihi fidem ad-
hibebunt, qui scilicet relinquetur ab
Assyrijs, idest a Demonibus, & perse-
cutoribus meis, sicut fuit Israel, in die,
qua ascendit de Terra Egypti. Nota est
historia, quæ legitur Exo. 14. Quanta
cum facilitate, & celeritate liberauerit
Dñs populum suum de manu Egyptio-
rum, quando transierunt per mare ru-
brum, quia posuit mare rubrum in
diuisiones aquarum. Sic etiam libe-
raturus est reliquias populi sui, nec
permissurus ut à flumine absorbeatur.
Nota hoc loco, quomodo scriptura ubi
quæ sibi ipsi constat, dicitur enim hic,
quòd Dominus leuabit manum suam
super flumē in fortitudine spiritus sui,
& Exo. 14. pariter dicitur, quòd Moyses
extendebat manum suam super mare,
& aquæ ibant, & reuertebant, sic legitur
Eccle. 36. in noua signa, & immota mira-
bilia, glorifica manum &c. Supra hoc
cap. præsertim post medium nulla po-
test haberi clarior expositio, quam illa
D. Hieronimi.

Septem riuus
sunt septem
dona spiritus
sancti de
quibus supra
vel septem
sacerdotum
Ecclesia, ut
qui non pro-
est transire
per unum ri-
um tran-
seat per ab-
ternum.

Exod. 14.

Notandum

Eccle. 36.

CAPVT DVODECIMVM.

1. **E**T dices in die illa: cōfitebor tibi Domine, quoniā iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me. Ecce Deus saluator meus; fiducialiter agā & nō timebo. Quia fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutē. Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris; Et dicetis in die illa: Confitemini Domino, & innocate nomen eius: notas facite adinventiones eius: mementote quoniam excelsum est nomen eius. Cantate Domino quoniam magnificē fecit: annunciate hoc in vniuersa terra. Exulta, & lauda habitatio Sion: quia magnus in medio tui sanctus Israel.

EXPLANATIO IN DVODECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

ET dices in die illa, confitebor tibi domine quoniam iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me.

PRAEDICIT Propheta quid sit futurum post liberationem factam per Christum: aut melius quid facere teneantur illi, qui sunt redēpti, & liberati per Christum, quod si volumus persistere in figura, & signo, dicemus quid facturi sunt qui fuerint per manum domini liberati ab Assyriis, & alijs populis qui persequēbantur populum Dei. Et certē nihil aliud quā laudare, & gratias agere Deo, qui post iram, & furorem conuersus est in misericordiā, & mansuetudinē, & consolatus est populum suum. Sic ergo dicit, & dicit in die illa quando scilicet dō Popole Dei, dō tribus Iuda, & tribus Israel liberatus fueris à tot hostibus,

A qui quarebant delere te, & prorsus extinguere nomen tuum. Illa dictio, & non superfluit q.d. Deus, cum videris, & expertus fueris misericordiam Dei quod fueris liberatus ab Assyriis, id est à potestate Demonis, quid facies? quid retribuēs Deo? pro tot beneficijs tibi collatis? quid facies? quid dices in die illa? sequitur, Confitebor tibi domine &c. Dices ergo. Confitebor tibi domine, laudem dicam tibi, & celebrabo nomen tuum, & gratias agam, quoniam scilicet iustē iratus es mihi, quia multipliciter peccavi, & offendi nomen sanctum tuum, & prouocaui maiestatem tuam ad indignationem; sed his non obstantibus conuersus est furor tuus in misericordiam, & mansuetudinem, et consolatus es me, redimendo me,

me, & liberando à tot malis, & periculis. Hunc in modum fecit populus Israel cum submersis Egyptijs in mari rubro securus, & liber aufugit, & euasit in micorum manus: Sic & nos, & vniuersa Ecclesia postquam destruetum fuit regnum diaboli hymnum cantare debet domino Deo: Sed quādo iratus fuit Dominus nobiscum? à principio quidem, cū s3. Apostarauit ab eo in paradiso terrestri Adami, & potius Demoni quā Deo creatori suo voluit obtemperare. Quando consolatus est nos Deus? Tūc quidem quando reuelauit consilium suum promittens vnicum filium suum Saluatorem nostrum mittere, ut satisfaceret pro totius generis humani delictis, & prauaricationibus, cuius rei promissio facta fuit Adē, & Euā, ut scilicet solatus est semen illius uel illorum contereret caput Serpentis Gen. 3. Promisit etiam Abraham se benedicturū omnes gentes: illud idē fuit promissum Isaac; Gen. 26. & ipsi quoque; Iacob Gen. 28. Gen. 49. p̄dictum fuit Iudæ ex eo nasciturum qui sit futurus expectatio gentium. Et pręterea dum quisque nostrum agnoscat se mole peccatorum fore oppressum, & propterea perciperet Deum iratum, & ad eius misericordiam, & pietatem cōtritum accedere, mox Deo reconciliabitur, & ab eo consolationem accipiet; tunc postea assurgemus in laudē Dei, & cantabimus canticum laudis, et gratiarum actionis sub his uerbis. *Ecce Deus Saluator Meus*, Quasi uideat Deū pręsentem sibi opem, et auxilium prębentem, prę gaudio, et securitate dicit. Ecce adest Saluator meus, hoc est Iesus Christus quippe qui dicitur Iesus, quia saluum faciet populum suum à peccatis eorum, dicitur quidem Saluator non solum quia Saluatorem, sed quia opem, et auxilium ad eam cense quendā nobis confert: fiducialiter agam (Domini mei uiribus innixus), et non timebo; quandoquidem ad fiduciā sequitur securitas quādam, et audacia iuxta illud psal. Dominus mihi adiutor, nō timebo, quid faciat mihi homo; quia fortitudo mea, et laus mea Dominus Deus fiducialiter agam, quia indutus armaturā Dei, p̄ fidē, et Sacramēta

Deus quando iratus est nobis.

Quando cōsolatus est semen illius uel illorum contereret caput Serpentis Gen. 3. Promisit etiam Abraham se benedicturū omnes gentes: illud idē fuit promissum Isaac; Gen. 26. & ipsi quoque; Iacob Gen. 28. Gen. 49. p̄dictum fuit Iudæ ex eo nasciturum qui sit futurus expectatio gentium. Et pręterea dum quisque nostrum agnoscat se mole peccatorum fore oppressum, & propterea perciperet Deum iratum, & ad eius misericordiam, & pietatem cōtritum accedere, mox Deo reconciliabitur, & ab eo consolationem accipiet; tunc postea assurgemus in laudē Dei, & cantabimus canticum laudis, et gratiarum actionis sub his uerbis.

Tex. 2.

ps. 117.

A potero resistere aduersus in sidias diaboli. Dicitur Christus, et Deus fortitudo nostra, quia ipse est in quonos fortes, & robusti efficiamur: nec timendū est illū posse unquam expugnari. Dicitur et laus nostra, quia nihil nisi Deum laudare, et celebrare debemus, et ipse est per quem si quid laudis, et honoris obtinemus, uerē habemus, iuxta illud quid habes, quod non accepisti? Et factus est mihi in salutem, factus est inq̄ nobis in salutem; cum carnem assumpsit, tunc enim operatus est salutem in medio terræ, cum scilicet crucem ascēdit, et pro nobis peccatoribus Deū orauit. Dicitur etiam Saluator meus nō ita quidem ut sit peculiariter unius tantum dominus, et Saluator, sicut V. g. equus aut uestis ita est mea quod nō tua, sed Deus est Dñus, et Saluator oīum; q̄ ad eū cōfugiūt, et eius opē implorant, nec p̄ter ipsum alium Deū cognoscunt. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris &c.* Prędicat his uerbis Proph. beneficij futurū; et murā cōsolationē et exhortationē populorū ad diuinā laudē; aut promittit eximiā, et incōparabilē remunerationē ijs, qui agnoscent p̄ fidē Deū, & ipsum glorificāt. Ecce Deus Saluator meus fiducialit̄ agā, et nō timebo: q̄ est ergo hæc remuneratio? Haurietis, inquit aquas de fontibus Saluatoris. Cōsidera quęso q̄ benignus, et liberalis sit Deus, qui nō solū antea iustē indignatus, postea pepercit, salutē dedit, sed et fontes salutis scaturire facit, ad quos fontes cuique properare licebit, uel ad hauriendā salutē, & gratiā, uel ad recuperandā amissā, uel ad cōseruandā acquirētā, uel et ad augēdā, q̄ habemus, q̄ fontes dubio procul sunt sacramenta Eccl. ad q̄ suscipiēda accedere oportet, nō cū aī tristitia, neq; aliqua trepidatione mētis, sed cū max: ma iocūditate, et hilaritate; dat. n. oībus affluēt, et non impropere. D. Cyrillus Epūs Aillexādrinus p̄ aquas hoc loco intelligit uiuificū Dei uerbū; fontes autē, sanctos Apost. & Euang. et alios illius uerbi ministros, et p̄cones; nec erit absurdum, ut et Proph. inter istos annumerentur. Nō. n. fas erat, ut qui ex ignorātia gērium ad agnitionem ueri Dei uocati erant non essent.

Tex. 3.

Inexplicabilis Dei misericordia erga nos.

Ad tria capita xpiane fidei regula reducit, ad fidē ardentiorū: ad p̄ceptionē sciētiā antiorū, et ad obseruatiā pręcepto rmm.

T

essent participes doctrinæ verbi Dei q̄ exhilarat, & i officio cōtinet eos: q̄n̄qui dē scriptū est. Nō in solo pane viuunt ho mo, sed in ōni verbo, q̄ p̄cedit ex ore Dei. Vndē D. Hier. exponēs. Haurietis aquas in gaudio. i. in Euangelio inquit. Et de fontibus Saluatoris, nō de fluuiis Egypti, qui percussī sūt. & iuris, & ratio ne dicit de fontibus Saluatoris, vt nos camus quōd hic est ille idē, quē sup̄ no minauit Emanuel. Spolia detrahe, & q̄ ab Angelo Gabriele fuit vocatus Iesus .i. Saluator, quia ipse est, qui saluū faciet populū suū à peccatis eorū. Quidā per aquas intelligūt dona spiritū sancti, q̄ de fontib⁹ Saluatoris. i. de sacramētis nouē legis exhauriūt. Et dicitis in die illa in tēpore illo, quo ista futura sunt sū præsentiā Dei patris. Dicitis inquit. Cōfitemini Dño. & inuocate nomē eius. Prę dicit Proph. exhortationē, & acclamationē, quā facturi sūt qui e.⁹ beneficia gustarūt, ut alios ad eadē beneficia, & gratias cōsequēdas inducāt. Nō potest .n. se cōtinere qui Deo plenus est quin maximē cupiat, & curet, vt alij eisdē bonis p̄fruarūt, neq; sibi satisfecisse vidēt nisi viderit alios pro acceptis beneficijs Deo pariter gratias agere. Qui ergo pri us p̄ceperunt Dei dona dicturi sunt alijs. Cōfitemini Dño, & inuocate nomē eius. O rē admirabilē, & incredibilē dicit Cyrillus. Qui modo sacris misterijs est initiatus, deidē ad salutis fōtes accessit, vitalesq; hauit scatebras tātā videtur adieciſſe accessione, ad hoc inquit, ut fidus, et germanus existat, ut statim Apostolicū ministeriū ostēdat, & exerat & nō solum gloria ebucināda ferueat, sed iā ōnibus alijs hoc factitādū mandat, dicēs. Cōfitemini &c. Hęc autē exhortatio, & acclamatio aliorū ad diuinā laudē multa cōplectitur, primo cōfusione, & agnitionē donorū Dei, & mirabilitū operū eius, secūdo inuocationē sui nominis, vt s̄ in angustijs, & necessitatibus nostris ad eū recurramus, nō ad magos, & incātatores, aut phitones, vt liberet nos, et saluet nos; nec quomodo docūq; debet ad nobis inuocari, sed i spiritu, & veritate, quod est inuocari in spiritu pleno fidei, vt nulla sit i nobis habitatio. Teriō debemus ānūciare, et p̄dicare

Math 4.

Tenses Dei.

Tex. 4.

Cyrillus

Vocare alios ad laudem Dei quantū confert.

Ac re, ac notū facere bonitatē suā, magnificētīā suā et misericordiā, q̄ erga hōies cōtinuē exercet, et mirabiles vias, ac rationes. quib⁹ nostrā salutē operat. Hoc est, q̄ dicit Proph. *Notas facite* in populis ad inuentiones eius. i. modos, et rationes, quas adinuenit diuina sapiētia, vt nos saluari possimus, quales sunt in carnato, passio, & resurrectio filii Dei pręter alios modos, quos quotidie pręter humanum captum, et morem in saluandis hominibus cōspicimus, miramur, et cōtēplamur quī potius obstupeſcimus. Quartodebemus meminisse beneficiorū Dei, et iugē memoriā in visceribus nostris retinere suę s̄ctitatis, bonitatis, et magnificentiæ. Et hoc est, q̄ dicit. Memento quā excelsū est nōmē eius, et usq; adeo excelsū, q̄ est supra omne nomē. Et nō est aliud nomē pręter ipsū i quo oporteat nos saluos fieri Postremō inquit *Citate Domino* psalmis et cātjcs Deū celebrate, laudes illi dicite quā magnificē facit mortē vincēdo, nos à potestate demonis liberādo, et carnē in Cælos vehēdo. Quibus verbis vult D. Thom. vt Proph. puocet nos ad gratiarū actionē. D. Cyrillus egregiē declarat, et deducit, quomodo magnifice fecit, saluauit. n. nos, nec eū p̄nitet, cū nobis benefecerit. Sustulit in expugnabilē dæmonis tyrānidē, redemit deceptos, in libertatē assēruit, in captiuitate cōstitutos, fausta, et læta nūciāuit cæcis, vt s̄ visū reciperēt, iustificauit p̄ fidē, s̄ctificauit p̄ spiritū, filios effecit, quondā fugitiuos, et ignobilē degētes vitā, et execrabilē. Re ipsa certō fidē fecit, se natura, et verē Deū esse, Excitauit mortuos, leproſos mūdauit, infirmitatibus laborātes nutu sanauit, spiritū malorū impetus pręcidit, marē s̄cū vultu cōpescuit. Quo circa ānūciante hoc in vniuersā Terrā. Excelsa. n. fecit, sūt nāq; hęc verē supra hominis manū, immo vltra omnē admirationē ab eo facta. Proinde sequitur in tex. *Exulta & lauda habitatio Syon.* O Ecce Sāra Dei d Ecce. Catholica & præsertimtu, q̄ primitiua es exulta, iubila, cōgaude, gratias age, quia magnus i medio tui s̄ctus Israel, id est qui sanctificat Israel & pro sancto habetur in Israel. Quod si d̄ ver

5.

Tex. 5.

6.

Eccl. 50.

Christus in medio nostri

Aug. tom. 9. Eouh. ca. 12

bo incarnato volum⁹ intelligere, verē q̄ dem est q̄ in medio tui, quia in terris visus est, et cū hominibus cōuersatus. At si de Deo, et vnigenito ei⁹ filio sm̄ diuinitatē loquamur, in medio nostri est hoc est, in visceribus nostris latet, intima nostra penetrat, quiniō intimior est ipse nobis, quā nos nobis ipsis. Epo test etiam dici, quod in medio tui est. i. in medio populi Israelitici, quia notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. D. autem Thom. optimē declarat, quomodo Christus in quātū homo sit in medio nostri. Est. n. in medio nostri, quasi lux ad illuminādū. Eccl. 50. quasi stella matutina i medio nebule. Est in medio nostri tāquā mediator ad recōciliādū Luc. vlt. Itetit Iesus in medio discipulorū suorū. Est etiā i medio nostri, quasi minister ad distribuēdū. Luc. 22. ego i medio vestrū sū, sicut q̄ ministrat. Cōgruē igitur. d. Prop. et iurat credētes. d. exulta, & lauda habitatio Syō quia magnus i medio tui s̄ct⁹ Israel, D. Aug. t. 6. 9. de ou. c. 12 Egregiē

A admodū declarat, quomodo Deus sit in medio nostri, primū qd̄ quia verbū caro factū est & habitauit i nobis, utiā iā est dictū. Deindē dicitur i medio nostri, q̄a mediator Dei, et hominū, q̄a Deus cū patre, q̄a homo cū hominib⁹. Nō mediator homo pręter deitatē, nō mediator Deus pręter humanitatē. Ecce mediator. Diuinitas sine humanitate nō est mediatrix, humanitas sine diuinitate, nō est mediatrix, sed inter diuinitatē solā, et humanitatē solā, mediatrix ē humana diuinitas, et diuina humanitas Christi. Hūc mediū, et hęc mediatrix, siuē mediatrix pręuidit Ezech. cap. 34. dicēs seruus meus Dauid, princeps in medio eorū ego Dñs locutus sū; sūt alia aut horitates in sacris literis quibus probatur, et ostēditur Deū esse in medio nostri. Propterea optimē locutus est hoc loco Esa. loquēs ad Ecclesiā Iudæorū sub forma, et figura Ecclesiæ fidelīū Cum dicit, Exulta, et lauda habitatio Syon, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

B

C

CAPVT TERTIVM DECIMVM.

NV S Babylonis quod uidit Isaias filius Amos. *Sup mōtē caliginosū leuate signū, exaltate vocē, leuate manū, & ingrediātur portas duces. Ego mādaui s̄ctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, exultātes in gloria mea. Vox multitudinis i mōtibus quasi populorū frequētū: vox sonitus regū, gentiū congregatarū: dominus exercitūū p̄cepit militia belli, veniētibus de terra procul à sūmitate cæli Dominus, & vasa furoris eius, vt disperdat omnē terrā. Vllulate, quia propē est dies Domini: quasi nastitas à Domino veniet. propter hoc oēs manus dissoluētur, & ōne cor hominis cōta bescet, & cōteretur. Torsiones, & dolores tenebūt, quasi parturiēs dolebūt, vnusquisq; ad proximū suū stupebit, facies cōbusta vultus eorū. Ecce dies Domini veniet crudelis & idignationis plenus, & ira furorisq; ad ponēdā terrā in solitudinē, & peccatores eius cōtere dos de ea. Quoniā stella Cæli, & splendor earū nō expādēt lumē suū: obtenebratus est sol i ortu suo, & luna nō splēdebit in lumine suo. Et visitabo sup orbis mala, & cōtra ipios iniquitatē eorū, & quie*

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.

scere faciã supbiã infidelium, et arrogantiã fortium humiliabo: pretiosior erit vir auro, & homo mundo obrizo. Super hoc cælum turbabo: et movebitur terra de loco suo pro indignatione domini exercituum, & pro die ira furoris eius. Et erit quasi Damula fugiens, & quasi ovis: & non erit qui congreget: unusquisque ad populum suum convertetur, & singuli ad terram suam fugient. Omnis, qui inuentus fuerit, occidetur: & omnes qui supervenerint, cadent in gladio. Infantes eorum allidentur in oculis eorum: diripietur domus eorum, et uxores eorum violabuntur. Ecce ego scitabo super eos Medos, qui argentum non querant, nec aurum velint: sed sagittis paruulos interficiet, & lactantibus uteris non miserebuntur & super filios non parcat oculus eorum. Et erit Babilonia illa gloriosa in regnis, inclinata in superbia Chaldaeorum: sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorrhã. Non habitabitur usque in finem, & non sudabitur usque ad generationem, et generationem: nec poterit ibi tertia Arabia, nec pastorum requiescet ibi: sed requiescet ibi bestia, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi strutiones, & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi Vlutai adibus eius, & Syrenes in delubris voluptatis.

.8.
.9.
10.
11.

EXPLANATIO IN CAPVT TERTIVMDECIMVM.

ESAIÆ PROPHETÆ.

ONVS Babylonis, quod uidit Esaias filius Amos.

Ter. 1.

In isto capitulo, & multis aliis, quæ sequuntur prædicit Esai. præssuras, calamitates, & grauamina, quin potius extremas ruinas, & excidia quarundam Ciuitatum, & Regnorum, eorum præferim, quæ Iudeorum populo fuerunt magis infesta. Hoc autem facit non solum ob veritatem posterioribus seculis populo paladã, verum etiam pro aduersione Christi Domini nostri misteria, ut scilicet redemptio, & liberatio Iudeorum ex captiuitate Babylonica esset typus, & figura redemptionis per Christum futuræ ex seruitute diaboli atque, ut facilius homines fidem adhiberent illis, quæ de Christo prædicebantur, cum viderent alia quæ antea prædicta erant statuta temporibus esse completa. Sic, in hoc in loco

Intentio prophete in hoc capitulo.

prædicitur excidium Babylonicum, & aliorum quorundam locorum, ut cum viderit certum esse, quod prædictum erat, pro indubitatis, & manifestis ea omnia, quæ de Christo prædicta erant, essent habituri. Hoc etiam consulto factum est, ut non solum Iudeis, sed nos omnes agnosceremus Iustitiam Dei, qui omnium gentium, ac nationum habet rationem, & nullius hominis personam accipit, sed quicumque peccauerit, suo tempore punietur iuxta illud psalmi. Cum accepero tempus, ego Iustitias Iudicabo: & propter hæc erudiri nos oportuit, nequaquam rebus prosperis ita fidem duci, ut non putemus aliquam rerum mutationem fieri debere, prudenter enim comicus ille dixit, omnium rerum vicissitudines esse, id quod ego miser hominum iter alios factis sum expertus, sed in omnibus sit benedictio Deus. Nam siue viuimus siue morimur, Domini sumus. Describit ergo Propheta

Esai. 74

Terens in Enuch. sic. 4

visio multis plerumque sumitur.

Onus quid

onus, & præssuram Ciuitatis magnæ & præpotentis Babylonis, quia nulla erat in toto orbe opulencior, insignior, & omnibus in rebus anterior. Huius itaque præssuram, & grauamen multo ante tempore, quam re ipsa contingerit, vidit Esaias filius Amos. Et hac ratione 70. interpretes eiusmodi prædictiones vocant visiones, non onera. Sed quo pacto illud videre potuit tanta loci, & temporis distantia ab ea disiectus, dicendum quod re vera oculis corporeis videre non potuit, cum non dum esset, sed vidit oculis mentis spiritu Dei, quasi digito commostrante, quæ se vidisse dicit, ut videri hoc loco dicamus, ac si reuelari, quis arbitretur, ut ipsa visio propemodum nihil sit aliud, quam Dei reuelatio, aut reuelatio facta à Deo, & iure quidem eiusmodi cognitio, seu reuelatio visio nuncupatur, quia longè certior est, & euidentior, quam sint quæ propriis oculis conspiciuntur. Et cur excidium istud, de quo locuturi sumus, ab hoc vate vocatur onus? Respondeo, quod non immerito, nequæ absque ratione huiusmodi vaticinia, in quibus grauia, ac tristitia nunciuntur, onera debent appellari, tum quia maxime præmunt, & grauunt, quibus adueniunt, tum quia ea audire grauè admodum est, luctuosum, ac triste, nec parues eos dumtaxat, qui audiunt, sed et penes eos, qui referunt, & alij denunciant, cuius rei argumentum est, quod nullus vir probus, & ingenuus libenter assumit hoc munus, tristitia, dura, ac dira denunciasse, qui hoc facit, onus potius quam munus dicendus est assumptis. Videamus nunc quale fuerit istud onus, quod vidit Esaias, & quod nos omne, & omni studio præcauere debemus, & euitare. Sequitur in Textu. Super montem caliginosum leuate signum exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas Duces. His paucis verbis Propheta gerens personam Dei conuocat exercitum ad euertendam Babyloniã, quam vocat Montem caliginosum; & ostendit quàm vehemens, et strenuus fuerit ille exercitus, ut ferè temporis momento Ciuitatem fortissimam, & populatissimam

A apprehenderit, Vocat autem eam montem caliginosum, non quod ipsa fuerit super aliquem Montem constructa, ut Cosmographi illius temporis testantur, sed ob edificiorum, Turrium, ac murorum altitudinem, videretur quasi quidam mons, et fortassis etiam hoc modo loquendi voluit Esaias designare, et ostendere magnam eius superbiam, et elationem. Sed ego libenter admitterem fuisse super eam Ciuitatem aut propemodum, Montem aliquem nubbibus oppletum, nisi textus 70. interpretum me amoueret, qui sic habet.

Babylonia mons caliginosus.

B Super Montem Cæpestrem exaltate signum, vbi videtur innuere Ciuitatem sitam fuisse in planitie, et in campis. Nec eos perturbat ista locutio prænitentia ridicula ponere oppositum in adiecto, licet hic modus loquendi apud scriptores nonnunquam reperitur, et nos quandoque eo vti soleamus, dicimus enim doctam ignorantiam, et de aliquo rustico, dicimus eum fore ciuilem, et alia his similia: at his commissis, non ab re putamus grauissimos illos interpretes appellasse Babyloniã Montem campestrum, ut ostenderent ipsam re vera in planitie constitutam, sed propter immensam ædificiorum altitudinem Montem caliginosum vel quia re ipsa erat Vrbs obiecta nubibus, et caligini, vel quia tanta erat structuræ altitudo, quod videbatur quasi nubes attingere: Et si velimus ad allegoriam transire, dicemus, quod vocabatur Ciuitas ista Mons caliginosus propter confusio-

Babylonia Mons campestris.

nem, quæ per caliginem designatur, vel propter tenebras peccati, et ignorantia, aut propter imminencia mala, quæ nomine tenebrarum vocari solent in scripturis. At omnes istæ difficultates, et ambiguitates facile tollerentur, si vbi nos legimus, super Montem caliginosum, legeremus ut aliqui videlicet super Ciuitatem munitam. Quidam per montem caliginosum non ipsam Ciuitatem, sed montem aliquem propemodum ipsam, quem hostes conscenderant quod facilius eam oppugnant intelligunt, ego autem per ea quæ leguntur

E

Gen. Cap. 11. non possum opinari Babyloniam sitam, et constructam fuisse in montibus sed in locis campestribus. Sic enim legitur loco iam citato, videlicet. Cum proficiscerentur de Oriente, qui habitabant in illa Regione, & plaga mundi, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Cumque mutuò colloquerentur, & inter sese dicerent, & conferrent, & locus ille satis illis complacuisse, quòd esset planus, latus, & amplus, & in quamcumque partem satis patens, & apertus & flumine Euphrate influente irriguus, & proinde fertilis, & amœnus, strauerunt, & decreuerunt facere ibi Ciuitatem, & Turrim, cuius culmen pertingeret ad Cœlum; vnde satis apparet meo quidem iudicio Babyloniã, ædificatam fuisse in locis campestribus, & non supra montem aliquem. Nisi forte dicamus (ut memini me legisse apud quosdam) duas extitisse Babylonas, vnã in Assyria, quæ & Seleucia nuncupatur, metropolis regni Caldeorum, altera in Aegypto aut saltem proxima Aegypto, in finibus Arabiæ iuxta Heliopolim, vnde non satis constat de qua loquitur hic Propheta, & cui minatur ruinam, non valde procul imminentem, & fortassis aliqua ex his duabus dicebatur esse constructa super montem caliginosum; at ego non audeo quicquam super hac re affirmare. Scio equidem Plinium de eadem Ciuitate locutum lib. 5. nat. hist. cap. 26. quam dicit, quondam fuisse caput ipsius Caldeæ: sed fufius de Babylonia, quæ erat in Assyria loquitur lib. 6. cap. 26. & alibi. Sed vt cumque sit, Babylonia latine dicitur confusio, vnde quicumque fuerint, aut olim fuerunt huius Urbis coloni, iure dicuntur confusi, aut permixti, quippe qui nesciunt se ipsos resoluerè, aut explicare, cui scilicet debeant obtemperare, & morem gerere, an Christo, an mundo aut ipsi Diabolo, quique non sunt calidi, neque frigidi, sed tepidi semper: nec mirum quoniam qui hanc Ciuitatem construxerunt profecti sunt de Oriente, non autem de illo cui nomen Oriens de quo Zach. 6. fit mentio; sed de alio Oriente vnde prodijt quidã nomine Balac

A de quo legitur num. 33. qui ergo de tali Oriente prodierunt, extiterè fatui, amentes, & insani quoniam Balac, latine dicitur amentis propterea homines eius genii & prauæ conditionis non poterant nisi velut amentes, & insani Babyloniã construere: & conuenienter quidẽ indè profecti habitauerunt in terra Sennaar, hoc est in terra quæ hebraice dicitur excusio dentium, aut factor eorum, quia scilicet eiusmodi genus hominum perdidit solitam loquendi facultatem, veluti nescientes loqui, aut balbutientes. & præ superbia, & inani gloria putridum factorem redolentes: Sed his omisissis admittamus ciuitatem istam constructam fuisse super montem caliginosum, vt dicunt septuaginta interpretes, accipiendõ, & intelligendo montem istum (ut dicebamus) super istum itaque montem clamat Propheta leuate signum, id est vexillum, insignia belli, exaltate vocem vos Medii, & Persæ accingimini, leuate manû, hoc est signis exterioribus, demõstrate vos esse preparatos ad eius ruinã, ac desolationẽ; Sic. n. D. Cyrillus videtur interpretari hæc particulã videlicet euocate manu. i. manibus, & nutibus excitare milites ad bellum, quando in tanta armorum multitudine nulla potest vox audiri: aut leuate manum, i. accingimini ad pugnandũ, neq; manus sub cingulo detentas habeatis, & denique ista sunt voces, quibus homines ad pugna cito festinanter, & alacriter obeundã solent excitari, quibus secuta, & infallibilis victoria promittitur. Vnde sequitur. Et ingrediantur portas duces, q. d. nulla sit mora cum primũ Urbẽ expugnaueritis: Duces hoc est principes qui aliorũ primi ad pugnandum sunt futuri, & cum hostibus congressuri, portas ingrediãtur, neq; cũ aduersariis aliquod fœdus, & pactum inire velint. Nonnulli iungunt illud nomen Duces, cum præcedenti nomine v3 portas, ut portæ Duces nocetur, quæ sũt primariæ, & aliis celebriores, & augustiores in ipsa Ciuitate, quemadmodũ nra in ciuitate quinq; sunt partæ duces; & primaria: Vult ergo inuere Proph. quòd postq; fuerit Ciuitas expugnata, Milites ingrediãtur portas Duces, hoc est portas

Balac. Num. 33.
Sennaar factor.
D. Cyrillus.

Terra Sennaar fertilis & amœna.

Euphrates fluminis irrigabat Babylonia.

Babylonia dua.

Plin. lib. 5. cap. 6.

Babylonia confusio vi. Aug.

Christus Iesus dicitur Oriens. Zac. 6.

principales in signũ potestatis, & domini, & obtentæ victoriæ, sed prior expositio videtur magis congruere presenti negotio, nihil. n. refert cũ fuerit aliquod oppidũ expugnatum qua via illud ingrediantur, quin se numero vsu venire solet, per muros potius, & per alia loci diuerticula ingrediantur, quã per portas, & ostia loci primaria. Quæ si ad allegoriam velimus referre, precipitur nobis, & Apostolis, qui fuerunt nostri Duces, vt sup hæc Babyloniã; i. super mundũ hũc caliginosũ ignorantiã tenebris, & peccatorum caligine inuolutum leuemus signũ, i. cruceẽ ad expugnandũ, & eueredũ ipsum, carne pariter, & demonem: exaltemus vocẽ. n. prædicãdo & annuiciãdo immentia Dei beneficia & grauissimas pœnas, quas aliquandò sunt passuri qui Deum contempserint. Leuemus manus i. bonis operibus insistendo, & alter alterius onera portando & inuicem cohortando, & admonẽdo, verbis, atq; exemplis excitando ad Dei præcepta iugiter exequenda: Et ingrediantur portas Duces, i. ministri Dei, & sacerdotes, qui Apostolorum vices sustinentes, non iniuria nostri Duces appellentur, ingrediantur portas, i. sacra mœta nobis ad ministrant, quippe quæ portæ sunt, & ianuæ, quibus regnũ cœlorum ingredimur, & Ciuitatem S. Hierusalẽ. Vnde scriptum est à diebus Iobaptistæ regnũ cœlorũ uim patitur, & violenti rapiunt illud; & Dñs noster apud. Matth. nos monebat d. Intrate per angustam portam, quia arcta est uia, quæ ducit ad salutẽ. Sacramenta nimirum, & obseruatio mandatorũ Dei sunt portæ illæ satis arctæ, ac difficiles hominibus Terrenis, quæ nisi per Dei gratiam faciles reddantur per eas nequaquam sumus idonei ad ingressum Regni Cœlorum; Proinde dicebat Dauid psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Et sequitur in tex. Ego mandauit sanctificationis meæ, & uocauit fortes meos, sine gigantes meos in ira mea exultantes in gloria mea, loquitur hic Propheta ut prius in persona Dei, vt ostendat euerfionem Babilonicam iussu Dei, effectam ob scelera, & peccata illius gentis, quæ absq; ulla misericor-

Sensus allegoricus.

Apostoli, & sacerdotes sunt duces portarũ Cœli.

Matth. 11.

Matth. 7.

Psal. 118.

Tex. 2.

Sanctificati

Esai. cap. 1

Tex 3.

dia, & longè supra, quã eos decuisset vexarunt, & grauitè affixerunt, atque opprèsserunt populum Dei. Euertergo Babyloniã, & illum populum percussit per manus Medorum atque Persarum, per gentes quidem nihilominus Deo odibiles, atque peruersas, quas tamen Propheta hoc loco uocat sanctificatos. hoc est selectos, ac designatos ad exequendum Dei propositum. Non quòd ipsi ulla ratione sancti essent, ut potè Idolorum cultores, & variis criminibus impliciti, & fortes Dei nuncupatur, quia eos Deus elegit ad illud munus obeundum, & robur, ac fortitudinem, qua uiriliter illud exequerentur, illis Deus impartiuit; propterea uocat illos fortes meos, siue gigantes meos, quasi nihil peccitantes, & uocauit (inquit) eos in ira mea, id est cum iratus fuerim erga populum istum: uel in ira mea, id est explendam iram meam aduersus eiusmodi incredulos, & feros homines exultates in gloria mea, hoc est aucter, & letanter facientes id quò gloria mea, uirtus, ac potentia mea manifestabitur, vel exultantes in gloria mea, quia scilicet uictoriã, quam cõsequitur, non sibi ipsis sed gloriæ, & maiestati Dei attribunt, Vt primo esdre cap. 1. Inquit. Hæc dicit Cyrus Rex Persarum Omnia regna Terræ mihi Dominus dedit, sicut etiam hac tempestate faciunt plerique infideles, & hæretici, quemadmodum aliàs ostendimus, tamen hæc eorum confessio, seu protestatio nihil eis ualeat prodelle, quòd quidẽ sine fide impossibile est placere Deo: & quicquid nõ est ex fide peccatum est. tex. 70 interp. explodit õnes ista difficultates, quia ubi nos legimus exultantes in gloria mea, ipsi legunt gaudentes, & superbiẽtes q. d. ipsi presumunt sua se uirtute uictoriam obtinuisse, & textum exponentes dicere possum ipsos fore gaudentes, & exultantes in gloria mea, hoc est in eo honore, fastu, & gloria quæ mihi debetur. Post hæc describit Esaias conditionẽ, & proprietatem exercitus in vnum coeuntis d. Vox multitudinis in montibus, quasi popularũ frequentium. Vox sonus Regum gentiũ congregatarum, bene inquam dicit. Vox multitudinis.

multitudinis, quia solent barbaræ nationes magnas imittere uoces, & clamores, ut terrorem incutiant & se inuicem ad pugnam excitent, ac prouocent. Vox sonitus Regum gentium congregatarum, quibus uerbis inuocatur, quod multi erunt Reges, & gentes ad hanc Ciuitatem expugnandam congregate, ubi ne cessum erat in gentem fieri sonitum, ac strepitum tubarum, hominum, & aliorum instrumentorum, quibus milites accinguntur ad pugnam. Nec possunt ista mea quidem sententia tribui uocibus obsessorum, & sequitur - *Dominus exercituum præcepit militibus belli.* idest militibus huc adductis causa belli, uenientibus de Terra procul, hoc est, ab extremis Terræ finibus, immo à summitate Cæli, quasi Dominus congregari fecerit tantam multitudinem, ut à summitate Cæli egressæ, & prodiisse uiderentur tamquam uasa furoris Dei, ut disperdat omnem Terram, scilicet terram habitabilem: vel per omnem terram aliqui uolunt intelligi solum ipsam Babyloniam, quæ erat usque adeo ampla, extensa, ac dilatata, ut uideretur comprehendere uniuersam Terram habitabilem: vel per totam Terram intelligunt uniuersam regionem chaldeorum. Vnde Plin. lib. 6. cap. 26. d. quod propter claritatem, & celebritatem huius Urbis reliqua pars mesopotamiæ, & Assyriæ Babyloniam est appellata, cuius circuitum eleganter ipse, & satis planè eo loco describit, & illud uerbum à summitate cæli Dominus sic exponit, q. d. Dominus præcepit militibus belli, uenientibus de Terra procul, ut scilicet libenter, ac intrepidè præliatum uenirent, neq; pertimescerent quicquid, quia à summitate Cæli hoc est à summitate cæli Dominus illis adierit eos adiuuando, uires, & animus illis addendo, quare &c. Sed hæc omnia, quæ hæcenus de Babylonis, ac de eorum punitione dicta fuere longè magis his, quæ futura sunt in extremo iudicii die aptari queunt: & primū cum inquit *Vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea*, uerba sunt Dei præcipientis Angelicis uirtutibus, ac potesta-

tibus, ut uocent, & congregent omnes à tribus, ut referat unusquisque, & recipiat prout gessit in corpore suo siue bonum, siue malum, quippe qui exultabunt in gloria Dei, cum uiderint ipsum in sede maiestatis sue, unā cum Apostolis, ac discipulis suis, iudicantibus duodecim tribus Israël. Possunt et intelligi per istos fortes, seu gigantes ipsi demones, quos uocabit Deus, ut perdant impios, & eorum animas unā cum corporibus ad inferos deducant & expleant iram & furorem Domini, quem sensum eo libentius amplector, quod uerba Tex. difficile admodum conuenire possunt historia. Dicitur enim quod tunc erit uox multitudinis in montibus quasi populorum frequentium. Si enim Babyloniam non erat in montibus constituta, quo pacto de eius præssura, ac oppugnatione loquendo, poterat audiri uox multitudinis in montibus? Præterea ad eam expugnandam, cur oportuit tot Reges conueniri, & tot gentes congregari, cum potuisset Deus parua manu, immo solo uoluntatis nutu uniuersam terram destruere, & in nihilum redigere? postremò cum dixit, Deus uocabit à summitate cæli gentes procul distantes, ac remotissimas, ut disperdat omnem Terram, siue totum Orbem Terræ, non uenit manifestè satis innuitur Prophetam hic loqui de extremo futuri iudicii die? quoquidem reuera non una tantum regio ipsius Terræ, uel Orbis, sed uniuersus Orbis disperdendus erit, et conflandus. Et quia tanta erit clades, et persecutio propterea Sequitur in textu.

Vlulate (inquit Propheta) *quia prope est Dies Domini quasi vastitas a Domino ueniet.*

E Iubet enim seu potius prædicat ipse uates, quid futurum est dum Ciuitas Babylon fuerit obseffa, & expugnata, aut potius cum totus orbis diuino iudicio subiacebit, talis enim erit tanta est afflictio futura, quod habitantes in ea uulabunt ex præ angustia spiritus gement, et stridēbūt non secus quā qui maximo frigore concutiantur, aut febricit-

Demones et possunt appellari gigantes.

Plin. lib. 6. cap. 26. d. quod propter claritatem, & celebritatem huius Urbis reliqua pars mesopotamiæ, & Assyriæ Babyloniam est appellata, cuius circuitum eleganter ipse, & satis planè eo loco describit, & illud uerbum à summitate cæli Dominus sic exponit, q. d. Dominus præcepit militibus belli, uenientibus de Terra procul, ut scilicet libenter, ac intrepidè præliatum uenirent, neq; pertimescerent quicquid, quia à summitate Cæli hoc est à summitate cæli Dominus illis adierit eos adiuuando, uires, & animus illis addendo, quare &c. Sed hæc omnia, quæ hæcenus de Babylonis, ac de eorum punitione dicta fuere longè magis his, quæ futura sunt in extremo iudicii die aptari queunt: & primū cum inquit Vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea, uerba sunt Dei præcipientis Angelicis uirtutibus, ac potesta-

Angeli dicuntur gigantes.

Vlulatus quid.

Hier. cap. 4.

Ezech. 30. cap.

Tex. 4.

Timoris tres effectus.

febricitant præ dolore, & passione quā sustinebunt. Vlulatus enim est clamor confusus, & inarticulatus, & magni timoris est inditium, quo prohibetur, formari uocem distinctam, & articulatam, & uelut omni spe sublata, & nulla re alia ipsis Babylonij relictis, nisi ut lugeant, & plorent, propterea dicit Propheta *ululate*, q. d. nihil aliud potestis efficere, nihil aliud uobis est reliquum, nisi uires Brutorum, & Canum ululare, & uarios clamores emittere, & affert rationem dicens; quia prope est dies Domini, quasi vastitas à Domino ueniet, hoc est non est opus, ut cogitetis uos posse hanc ruinam euadere: prope est dies Domini, iam tempus aduenit, quo statuerat Deus de uobis iudicium ferre, & non est Deus, ut homo, qui mutetur. Vnde si vastitas hæc, & euersio uenit à Deo inuitabilis est, nec potest omitti. Nihil enim potest diuine uoluntati resistere, & ideo subdit, Omnes manus dissoluentur, id est signat excessiuū dolorē, seu timorem, quo nimirum uires franguntur, ac debilitantur, & qui sic timent, non audēt, nec possunt mouere manum, quia ut inquit Cyrillus, timor sic retrahit spiritum, et calorem à membris exterioribus, ut penè dissoluantur, & sic remanent frigida, ac trementia, & consequenter inualida; hoc idem prædictū fuit à Hieremia cap. 4. cum dixit.

Plangite, & ululate, quia non est uersa ira furoris Domini à uobis. Et erit in die illa, dicit Dominus. Peribit cor Regis, & cor principum, & obstupescunt Sacerdotes, & Prophetæ consternabuntur. Sic etiam Ezechiel 30. c. hæc dicit Dominus Deus. Ululate, uæ uæ diei quia iuxta est dies, & appropinquat dies Domini. Proinde dicebat Propheta Esaias.

Omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet, & conteretur.

Quibus uerbis innuit Proph. tres effectus timoris, & pauoris corda hominum occupant; namq; primo liquefacit, & quodammodo dissoluit ipsum cor Deinde cogit hominem, erumpat in gemitum, & plāctum; postremò minuit uires, ne quicquam possimus; & subdit. Tor-

siones, & dolores tenebunt, & quasi parturiens dolebit, sicut etiam Regi⁹ Propheta dicebat, ibi dolores, ut parturientis; et tanta erit afflictio, & calamitas, quæ superueniet illis, dum in manus hostium deuenierit, quod unusquisq; stupebit ad proximum suum, & eius miserebitur; facies eorum combustæ, quia uidelicet incensa Ciuitate & locis circum adiacentibus habebunt in colæ facies, & uultus combustos, ac denigratos. Dicit enim Cyrillus quod uultus eorum qui sunt animo deiecto, ac tristi solent denigrari, & macilentiores reddi, ut nihil aliud ferè hominum conspectui appareant, quā fauillæ, et cineris consumptæ reliquæ. Alius textus habet sermonem longè diuersum à vulgato. *Turbabuntur legati, & dolores ipsos habebunt, sicut mulieris parturientis.* Vbi per legatos intelliguntur nunciij futuræ calamitatis; idest demones; quoniam, & ipsi magis cruciabuntur, cum dies Domini aduenit: vel per huiusmodi legatos intelligere possum⁹ Angelos bonos, qui turbabuntur in illa die, quia hominum calamitati compatientur: vel tertio possumus intelligere prauos homines, qui noluerunt recipere Christum quorum sub quadam parabola meminit ipse Saluator apud Lucam cap. xviij. Et hæc quoque quæ in hac particula exposuimus multo magis de futuro iudicio, & de poenis damnatorum, quæ de euersione, et punitione Babylonie sunt intelligenda, ut quisque potest per se ipsum facile intueri, id quod magis apparerebit per ea, quæ sequuntur. Inquit enim.

Ecce Dies Domini ueniet crudelis, & indignationis plenus, & ira furorisque ad ponendam Terram in solitudinem, & peccatores eius conterentos de ea: quoniam stelle Cæli: & splendor earum non expandent lumen suum &c.

Nulli dubium ne multis uerbis lectorem offundamus, quæ hic dicuntur unā cum præmissis uersimiliter de extremo iudicio fore intelligenda; Verum quoniam sermo est de præssura, ac punitione Babyloniorum, exponamus, & apertius ea ipsi

Timor & amor.

Angeli tam boni quā mali fuerint officio legationis.

Luc. cap. 19

Tex. 5.

ipsis Babylonijs, vt veritas historiæ ad umbret ac designet, seu potius describat veritatem rei.

Dicit ergo Propheta. *Ecce dies Domini veniet*, q. d. iam instat & est in Ianuis dies Domini, hoc est, tempus, quo Dominus sumet vltionem de improbis, & peccatoribus: Non enim loquitur Propheta de tempore illo, quo dissimulat peccata hominum propter pœnitentiã. Tempus enim illud, non dies Domini sed nox potius est appellandum, quãdo quidem in nocte consueuimus dormire, & somno detineri; hunc in modum & Deus aliquando cum peccata nostra dissimulat, neq; ea videre aut punire videt, dormire eũ dicimus, & somno detineri. Hinc Propheta exclamans, interdum inquit, exurge, quare obdormis Domine? vocatur autem dies iste crudelis, seuus, & insanabilis, non quidem referendo eiusmodi scitiam in Iustitiam Dei, quæ semper est commixta pietati, & misericordiæ, sed referendo ad iudicium, & existimationem eorum qui puniuntur, quemadmodum contingit, & his, qui per Iudices temporales aliquãdo corriguntur, qui quidem tamen puniuntur citra condignum, & multo minus, quam eorum facinora moereantur, causant tamen & dicunt Iudicem fuisse crudelem. Dicitur enim quis crudelis, quando in inferendo delinquentibus supplicia, sanctarum legum, regulam, & formam excedit, id quod nequaquã in Deo est putandum, ipse enim est iustus Iudex, longanimis, & multũ misericors. Dicitur quoq; iste dies Domini plenus indignationis, iræ, & furoris. Indignamur enim quando contemnimur, & aliquid citra rationem, & rectitudinem fieri conspiciamus, & subira scimur; ira namq; est appetitus vindictæ propter paruipensionem: in furore verò pertrahimur, & accendimur, cum huic appetitui vindictæ nullus apponitur modus, sed illum excedimus, neq; vllam moram in puniendo, sed statim nulla temporis, aut loci habita ratione, manus in aliquẽ iniicimus. In isto ergo die Domini crudelis indignationis, pleno iræ, & furoris, veniet Dominus ad ponendam Terram in solitudinem, vt qui

Deus quando dormit re dicitur.

Dies domini crudelis et seuus.

Crudele quis.

lus eam inhabitet, & peccatores eius, de Terra conterendos. Iurè quidem & non Iniuria ponenda erit Terra in solitudinem, quia intollerabili delictorũ pondere prægrauatur, quæ ea ratione delebitur, vt amoris, & expunctis sceleribus, Iustitia sola regnet in ea; cum autem subdit, & peccatores de terra conterendos, non ita dictũ existimes, quasi futuri sint ibi quidam boni, quando omnes nequam fuerint, & idolatre, ex quibus verbis hic appositis nonnulli prudenter eliciunt causam desolationis Vrbiũ, & Ciuitatum eam esse alicquando quòd peccatores, exules, ac ficiarios homines perditissimos fouent, ac nutriunt. Vt autem propheta magis exprimat infelicitatem, & calamitatem istius populi, & quòd omnia erunt illis aduersantia. Subdit. *Quoniam stelle Cœli, & spiritus dei non expandent lumen suum;* Quæ quidem comminatio, seu prænnunciatio, citra controuersiam intelligi debeat de iudicio in fine temporum futuro, quando eadem prorsus verba ab eũdã gelista cum de consumatione seculi Dominus Noster sermonem habet referantur. At cum sermonem habeamus in presenti de excidio Babylonis dicemus, quod eo tempore stelle Cœli non dabunt lumen suum, & sol, & luna obtenebrabuntur, quoniam his, qui sunt in maxima afflictione constituti omnia videntur tenebrosa, caliginosa, & obscura, et nihil est quod eis afferat lætitiã: qd aut hęc ipsa Dñi Nri passione, & morte contigerint, quis est, qui nesciat? Sed nota quod ait D. Hierony. stellas cœli amittere splendorem suum, solẽ, & lunam obtenebrari, non solum id fore pro maiori perturbatione, & calamitate Babyloniorum, sed pro ratione, & præsentia diei domini, cuius comparatione omnia alia luminaria obtenebrantur, & offuscantur. Prosequitur ipse vates loquens in persona Dei, diuino eius spiritu afflatus, & inquit.

Causa desolationis vrbiũ & ciuitatum.

Matth. 13.

Et visitabo super Orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Loquitur hic Deus aduersus Babyloniam, & comminatur se visiturum super

Et visitabo super Orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo.

Loquitur hic Deus aduersus Babyloniam, & comminatur se visiturum super

per orbis mala, quoniam per Orbẽ hoc loco Babyloniam ipsam intelligit, quæ propter eius magnitudinem, & amplitudinem, & accessum, & frequentiam multorum populorum potuit appellari orbis. Visitabit inquit super orbis mala, inquisitionem faciam super orbis mala, vt in ea animaduertam, vt ea puniat, deleat, & prorsus exterminet; visitatio namq; vt aliã diximus non semper in bonam partem assumitur, sed quandoq; in malam, veluti hoc loco, & iuxta illud psal. Intende ad visitandas omnes gentes, non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. Quandoq; etiã nos visitat, quanquam vehementer iratus, vt homines omnino intereant, vt Osee. 4. habetur. Reliqua quæ in hac comminatione recensentur facilia sunt neq; aliam postulant explicationem. Hoc vnum ex his quibusdam placuit annotari, quod plerumq; Ciuitates, & regna destruantur non ob odia nationum, aut ambitionem, seu auaritiã principum, sed ob multa facinora, & flagitia, quæ ibidem committuntur. Sic itaq; Babylonijs euenisse manifestũ est, qui ita dieisti fuere, & consternati vt post illam vastationem, & euerisionem rari admodum fuerint inuenti. Propterea subdit Propheta.

psal. 58.

Tex. 8.

Quod præciosior erit vir auro, & homo mundo obrizo. Quid tanta erit paucitas illius regio nis hominum, quod longè præciosior erit vnus vir auro, quãtũuis solido, & perfecto. nec solum vir quispiam nobilis, & clarus, sed quicumq; homo ignobilis-erit præciosior auro obrizo, quandoquidem omne rarum carum, & consequenter præciosum, atq; ita cum raris sint illic homines futuri, erunt tunc longè præciosi. Aut dicas, homines illius regni futuros præciosiores auro electo, & mundo obrizo, quia Perse, & Medo multo magis extimabunt habere se eos captiuos, & in suam ipsorum ditionem, & potestatem redigere, quam quantancumq; auri copiam, qua ipsi potuissent redimi, tamen si grandis auri, vel argenti summa pro redemptione captiuorũ fuerit illis proposita. Vtraq; harum expositionum mihi atis aridet. At si vo

lumen hoc vaticinium ad extremum iudicium referri, dicemus, quod in illa die, qua fiet segregatio bonorum à malis, fulgebunt iusti, sicut sol in conspectu Dei. Et tunc absq; dubio præciosior erit vir auro: & homo quicumq; selectus, & segregatus, præciosior erit mundo obrizo; id est mundo purgato, & ab omni fœce semoto. Hanc expositionem ex D. Basilio assumunt, qui de sanctis hominibus hunc locum interpretantur, quos dicit futuros omni auro præciosio honorabiliores, & omni lapide præciosiores, & deniq; confert statũ, & conditionem sanctorum ad id, quod in natura optimum existimamus. Deinde prosequitur eandem comminationem aduersus Babylonios, & fortè magis aduersus omnes peccatores, atq; diuini verbi contemptores, incredulos, & pertinaces, super quos in hoc seculo, & in futuro, nisi resipiscant, vim habebit ista comminatio, ne quisquam sibi persuadeat eiusmodi præsuram, ac vastitatem solis Babylonijs euenturam, nanq; vt ait Tertulianus, q̃ specialiter aliquando prænnunciata videntur, generaliter sunt interpretanda, v. g. cum Israelitas admonet, omnes admonet, cũ Egypto comminatur, omni genti peccatrici comminatur, iuxta illud Saluatoris qui vni dico omnibus dico, inquit ergo vt redeamus ad Babylonios, super hoc, præter ea, quæ diximus, hoc etiam adiciam, *Turbabo Cœlum, & mouebitur Terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem ire furoris eius, Quæ posunt ad literam facillimè intelligi, Cœlum videlicet turbatum tonitruis, fulguribus, ac cæteris signis prodigijs, et horribilibus commoueri cernitur, similiter & Terra dum suis motibus concutitur, & contremiscit. Vel secundum D. Hieron. hęc debent intelligi per figuram metonymiè capiendõ Cœlum, & Terram pro his, qui cœlum, & terram inhabitant. Sed melius est, dicamus vnã cum D. Cyrillo, & alijs interpretibus, quòd hæc locutio est hyperbolica, qua Propheta vult innuere, irato Deo aduersus quẽpiam, creaturam quoq; tamquam Dei amulam, & ministrã ad iram commo-*

Tertullianus

Comminatio facta est a Babylonijs ex ore dicit ad quos peccatores illis non absimiles.

Cœlum turbare.

Hieron.

Cyrillus.

mo-

moueri, eodem ipso Deo tamquam ip-
 sius creaturę Domino & auctore ad id
 eam excitante. Nouimus enim cum
 Deus esset iratus aduersus Egyptios,
 creatura nihil non fecit aduersus eosdē.
 Aqua conuersa est in sanguinem, Ter-
 ra produxit ranas, Cælum demisit gran-
 dinem, profundę tenebrę vniuersam
 illam regionem trium dierum spatio
 vehementer occuparunt, quemadmo-
 dum in Exodo scriptum est; nec mirū,
 quoniam cūcta quidem creata cum sup-
 prema voluntate conspirant, & nihil
 est in rerum natura, quod diuino nutui,
 & consilio non statim obtemperet, &
 obsequatur. Tandem per conturbatio-
 nem Cæli, & Terrę voluit indicare Pro-
 pheta summam, et ingentem rerum
 omnium perturbationem, quę maxi-
 me solet accidere, cum Deus nobis ira-
 scitur, et indignatur. Sequitur deinde
 Propheta, et ostendit, qualis eo tempo-
 re futura est conditio miserorum, et
 inquit. *Et erit quasi damula fugiens, &
 quasi ovis, & non erit, qui congreget,*
 Aduentantibus inquam perſis, & me-
 dis, et instante eorum persequutione
 quisq; illius Vr̄bis, erit quasi damula,
 quę est animal uelocissimum, fugiens
 Leonem aut quodcunq; animal sibi in-
 festum, et quasi ovis fugiens lupum,
 sic itaq; quicumq; Babylonię degent ma-
 xima cum celeritate sibi ipsis fugam pa-
 rabunt. Erunt enim animi tam abiecti,
 et vilis, eoq; timiditatis ac vœcordię ad-
 ducti, vt nihil aliud in votis habeant,
 neq; de re vlla magis cogitent, nisi ut
 fugam capiant: et non erit, qui congre-
 get, quia scilicet nullum habebunt qui
 in ea fuga, et animi consternatione eos
 officio cōtineat, vel excipiat, custodiat,
 et feruet: vel nullum habebunt ducem,
 qui eos reducat in vnum, et cohorte-
 tur, ut se hostibus opponant, et pro ui-
 ribus obſistant; neq; uelint cum dede-
 core, et ignominia uitam amittere: quid
 ultra? *Vnusquisq; (inquit) ad populum
 suum conuertetur, & singuli ad terram
 suam fugient, & omnis, qui inuentus fue-
 rit, aut superuenient, cadet in gladio,
 et inauditum, commune est enim his,
 qui apud alias nationes degunt, vt imi-*

*Mirabilia q̄
 contigerunt
 in Egypto
 Exo. 7. &
 deinceps.*

*Creatura ser-
 uens crea-
 tori: & in-
 strumentū
 eius.*

*Cælum con-
 turbati.*

Tex. 9.

A nente bello reuertantur ad suos; Et om-
 nis, qui inuentus fuerit occidetur, ex
 his inquam, qui fugere, et in tutum re-
 duci nequiverit, occidetur, non ut cūq;
 occidetur, sed iugulabitur, confodietur,
 et à latere in latas transfuerberabi-
 tur, et absq; ulla pietate, et misericor-
 dia perforabitur, ut apud turchas tru-
 ces fieri consueuerunt. Quod si quis su-
 peruenierit auxilium fortē laturus, ca-
 det in gladio; idest mox trucidabitur.

B Infantes illorum allidentur in oculis
 eorum ipsis conspicientibus, et spectā-
 tibus illorum paruuli in Terram, uel
 in parietes proſiciendo confringentur,
 et deripientur domus, ut supelleſtilia,
 et quęcumq; hominum uitę sunt neces-
 saria, et quod multo peius, ac intolle-
 rabilius est, uxores eorum uiolabuntur,
 qua re, nihil potest esse molestius his,
 qui sensum aliquem habent et non ca-
 rent prorsus iudicio. Nec uerē scio,
 quę potest esse alia maior oppressio,
 quam quemquam offendi in persona,
 illi uitam auferendo, aut in bonis ea de-
 ripiendo, aut in honore ut puta uxores,
 et maritale connubium uiolando, et
 constuprando, hęc tria oppressio-
 num genera recenset, et prædicat ipse Pro-
 pheta in his ultimis uerbis, quę aut
 omnia, aut aliqua solent frequenter ue-
 nire his, qui Deum contemnunt, et
 eundem ad iracundiam prouocāt, quę
 admodum testatur Moyses deuteronomio
 cap. 32. et rursus hoc idem magis con-
 firmat per ea, quę sequuntur, loquens
 itidem in persona Dei, dicens inquam
 Deus, non solum Cælum turbabo, et
 mouebitur Terra de loco suo, sed.

*Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui
 argentum non querant, neq; aurum uelint.*
 Quibus uerbis mihi uidetur ipsum
 Prophetam apertius explicare, et decla-
 rare quod antea dictum erat, uidelicet
 Cælum turbabo, et Terra mouebitur
 de loco suo. Dicit ergo ego suscita-
 bo, idest mentem immittam super eos,
 idest Babylonios, Medis, qui sunt ho-
 mines crudi, immites et feri, faciam
 eos expurgari, ac deliberare, ut Baby-
 loniam aggrediantur, et euertant, qui
 argentum non querant, nec aurum ue-
 lint, neq; ulla rei cupiditate mouean-
 tur,

D eum, sed solum inimicorum sanguine
 satiari desiderent, & vsq; ad eō crudeli-
 tate, & immanitate delectentur, quod
 sagittis paruulos interficiant, nec eos
 solum, qui ex matrum utero prodierunt
 interficiant, sed & illorum, qui in utero
 solam lacte matris nutriūtur, haud qua-
 quam misereantur, & super filios iam
 adultos non parcat oculus illorum, qua
 in re, extrema, & inaudita crudelitas
 horum demonstratur. Sed si non pe-
 percerunt pueris in utero matris adhuc
 existentibus, nec paruulis nuper in luce
 æditis, minus crudelitatis erit si neq;
 et pepercerint pueris iam adultis: explicat
 deinde non absq; commiseratione sinē
 & exitum huius obſidionis, & expugna-
 tionis, cum inquit.

*Et erit Babylon illa gloriosa in Regnis,
 hoc est, intra omnia alia regna, eminent, &
 præstans, inclinata super omnia Caldeorum.*
 Propter cuius, uidelicet pulchritudi-
 nem, magnitudinem, ac nobilitatem
 Caldei mirum in modum gestiebant,
 intumescabant, & gloriabantur. Erit
 inquam Babylō ipsa tam insignis, & ma-
 gnifica in eum statum reducta & euerſa
 sicut subuertit Dominus Sodomam, &
 Gomorram; hoc est penitus destructa,
 & in solitudinem redacta. Non habi-
 tabitur vsq; in finem, & non fundabitur
 vsq; ad generationem, & generationē,
 hoc est per tempus valdē multum deso-
 lata permanebit. *Nec ponet ibi tentoria
 Arabs, nec pastores requiescent ibi,* Vsq;
 adeo locus erit incultus, & vacuus, vt
 neq; ouium grege; habeant vnde pascā-
 tur; *Sed requiescent ibi bestię, & replebun-
 tur domus eorum draconibus;* Per Arabes
 Cyrillus intelligit Saracenos, & qui sūt
 propē Assyriam, quiq; intimas, & inaccessi-
 biles aremos inhabitant; & rursus ha-
 bitabant ibi strutiones, qui sunt aues
 corpore magno, & graui, & sunt anima-
 lia voracissima admirabilisq; naturę, &
 quęcumq; sibi obuia, etiam ferrum, de-
 uorare eos fama est; vt refert Plin. 10.
 cap. 1. deinde pilosi saltabant ibi, per q̄
 animalia pilosa aliqui intelligunt vul-
 pēs, & alia his similia.
 Ego autem existimo per pilosos in-
 telligi debere quosdam homines bruta
 loſi quę sint, tem vitam præferentes, vt Satiros,

*Mala horri-
 bila que vi-
 dentur in infern-
 tur.*

*Tria oppres-
 sionum gene-
 ra.*

Deut. 32.

Tex. 10.

Tex. 11.

*Arabes qui
 secum habent
 Cyrillum.*

*Plin. lib. 10.
 cap. 1.*

*Animalia
 pilosa.*

*Homines pi-
 losi quę sint.*

faunos, & præter hos Simias, & cattos
 quosdam siluestres; *Et respondebunt ibi Simia.*
vulua in adibus. Per quas vlulas absq; vl-
 la cunctatione ego intelligerem aues
 quasdam, quę noctu vagari solent, &
 tristem ac lufuosam vocem emittere, *Vlula.*
 præsertim in ædibus, & in agris, & mul-
 tō magis vbi sunt ædificia diruta; *Et
 Syrenes erunt ibi quiescentes in delubris vo-
 lupratis.* Per Syrenes nonnulli intelli-
 gunt quædam animalia, quę emittunt
 vocem satis iocundam, ac delectabilem,
 nonnulli volunt eiusmodi Syrenes esse
 monstra quædam in aquis degentia par-
 tim ex piscium natura, partim hominis
 imaginem referentia, quę vocem adeo
 suauem emittunt, vt nauar ea delectati
 & allecti plerunq; naufragium patiun-
 tur; ista inquam Syrenes, in delubris
 voluptatis requiescant, hoc est, in tem-
 plis, & locis quibus homines idolorum
 cultores omni voluptatum generi, &
 præsertim libidinibus operam dabant:
 Alij per delubra voluptatis intelligunt
 palatia regum, & principum, & aliorū
 dominorum. Hic itaq; fuit finis, & exi-
 tus totius glorię, & splendoris Regni
 Babyloniar; sed qui diligenter aduertit,
 & rerum humanarum conditionem, &
 quę in hoc mūdo inferiori consueſcūt,
 intimē pendet, agnoscat, nil nisi di-
 uinum stabile esse; & quod mortalia om-
 nia ruunt Verum non solum ipsis Baby-
 lonijs hoc malum contigit, sed prohdo
 multos alijs Ciuitatibus, & Regnis
 accidisse nouimus. Neq; id propter re-
 rum humanarum conditionem tantū,
 sed quod maius est, & lachrimabilius,
 propter iniquitates nostras, vt Dauid
 psal. 106. fuit supra diximus. Posuit
 terram fructiferam, in saluginem à
 malitia habitantium in ea. Et reuera
 non est putandum de Babylonijs tantū
 prophetam esse locutum: neq; vt dicit
 Augustinus super Apoca: hom: 16. Cū
 Babyloniam nominari audimus perpe-
 tuō intelligendam esse Ciuitatem illā
 terrestrem ex coctis lateribus confe-
 ctam, sed Ciuitatem Diaboli, congrega-
 tionem impiorum, & malorum ho-
 minum, quemadmodum per Hierusa-
 lem, quę visio pacis interpretatur, ho-
 mines sanctos, & ad Deum pertinentes
 intelli-

C reus, sed solum inimicorum sanguine
 satiari desiderent, & vsq; ad eō crudeli-
 tate, & immanitate delectentur, quod
 sagittis paruulos interficiant, nec eos
 solum, qui ex matrum utero prodierunt
 interficiant, sed & illorum, qui in utero
 solam lacte matris nutriūtur, haud qua-
 quam misereantur, & super filios iam
 adultos non parcat oculus illorum, qua
 in re, extrema, & inaudita crudelitas
 horum demonstratur. Sed si non pe-
 percerunt pueris in utero matris adhuc
 existentibus, nec paruulis nuper in luce
 æditis, minus crudelitatis erit si neq;
 et pepercerint pueris iam adultis: explicat
 deinde non absq; commiseratione sinē
 & exitum huius obſidionis, & expugna-
 tionis, cum inquit.

*Et erit Babylon illa gloriosa in Regnis,
 hoc est, intra omnia alia regna, eminent, &
 præstans, inclinata super omnia Caldeorum.*
 Propter cuius, uidelicet pulchritudi-
 nem, magnitudinem, ac nobilitatem
 Caldei mirum in modum gestiebant,
 intumescabant, & gloriabantur. Erit
 inquam Babylō ipsa tam insignis, & ma-
 gnifica in eum statum reducta & euerſa
 sicut subuertit Dominus Sodomam, &
 Gomorram; hoc est penitus destructa,
 & in solitudinem redacta. Non habi-
 tabitur vsq; in finem, & non fundabitur
 vsq; ad generationem, & generationē,
 hoc est per tempus valdē multum deso-
 lata permanebit. *Nec ponet ibi tentoria
 Arabs, nec pastores requiescent ibi,* Vsq;
 adeo locus erit incultus, & vacuus, vt
 neq; ouium grege; habeant vnde pascā-
 tur; *Sed requiescent ibi bestię, & replebun-
 tur domus eorum draconibus;* Per Arabes
 Cyrillus intelligit Saracenos, & qui sūt
 propē Assyriam, quiq; intimas, & inaccessi-
 biles aremos inhabitant; & rursus ha-
 bitabant ibi strutiones, qui sunt aues
 corpore magno, & graui, & sunt anima-
 lia voracissima admirabilisq; naturę, &
 quęcumq; sibi obuia, etiam ferrum, de-
 uorare eos fama est; vt refert Plin. 10.
 cap. 1. deinde pilosi saltabant ibi, per q̄
 animalia pilosa aliqui intelligunt vul-
 pēs, & alia his similia.
 Ego autem existimo per pilosos in-
 telligi debere quosdam homines bruta
 loſi quę sint, tem vitam præferentes, vt Satiros,

C reus, sed solum inimicorum sanguine
 satiari desiderent, & vsq; ad eō crudeli-
 tate, & immanitate delectentur, quod
 sagittis paruulos interficiant, nec eos
 solum, qui ex matrum utero prodierunt
 interficiant, sed & illorum, qui in utero
 solam lacte matris nutriūtur, haud qua-
 quam misereantur, & super filios iam
 adultos non parcat oculus illorum, qua
 in re, extrema, & inaudita crudelitas
 horum demonstratur. Sed si non pe-
 percerunt pueris in utero matris adhuc
 existentibus, nec paruulis nuper in luce
 æditis, minus crudelitatis erit si neq;
 et pepercerint pueris iam adultis: explicat
 deinde non absq; commiseratione sinē
 & exitum huius obſidionis, & expugna-
 tionis, cum inquit.

*Et erit Babylon illa gloriosa in Regnis,
 hoc est, intra omnia alia regna, eminent, &
 præstans, inclinata super omnia Caldeorum.*
 Propter cuius, uidelicet pulchritudi-
 nem, magnitudinem, ac nobilitatem
 Caldei mirum in modum gestiebant,
 intumescabant, & gloriabantur. Erit
 inquam Babylō ipsa tam insignis, & ma-
 gnifica in eum statum reducta & euerſa
 sicut subuertit Dominus Sodomam, &
 Gomorram; hoc est penitus destructa,
 & in solitudinem redacta. Non habi-
 tabitur vsq; in finem, & non fundabitur
 vsq; ad generationem, & generationē,
 hoc est per tempus valdē multum deso-
 lata permanebit. *Nec ponet ibi tentoria
 Arabs, nec pastores requiescent ibi,* Vsq;
 adeo locus erit incultus, & vacuus, vt
 neq; ouium grege; habeant vnde pascā-
 tur; *Sed requiescent ibi bestię, & replebun-
 tur domus eorum draconibus;* Per Arabes
 Cyrillus intelligit Saracenos, & qui sūt
 propē Assyriam, quiq; intimas, & inaccessi-
 biles aremos inhabitant; & rursus ha-
 bitabant ibi strutiones, qui sunt aues
 corpore magno, & graui, & sunt anima-
 lia voracissima admirabilisq; naturę, &
 quęcumq; sibi obuia, etiam ferrum, de-
 uorare eos fama est; vt refert Plin. 10.
 cap. 1. deinde pilosi saltabant ibi, per q̄
 animalia pilosa aliqui intelligunt vul-
 pēs, & alia his similia.
 Ego autem existimo per pilosos in-
 telligi debere quosdam homines bruta
 loſi quę sint, tem vitam præferentes, vt Satiros,

Simia.

Syrenes.

*Delubra dā-
 rum.*

*Palatia re-
 gum delu-
 bra.*

*Sola Diuina
 sunt stabili-
 lia.*

Ps. 106.

Aug. 3. Apo.

Babylonia dicitur ois ciuitas & congregatio mala.

August. 7. ps. 61.

Gregorius 3. ps. 50.

Dubia contra literam.

ntelligimus. Quodd autem hoc sit verum, & rationi consonum indè probatur (inquit Augustinus) hom. 15. super Apoca: quia non videtur vnus Ciuitatis ruinam posse capere omnes spiritus immundos, & omnem auem immundam, & quæcumq; animalia sordida, & abhominabilia: Propterea per Babyloniã, quæ confusio interpretatur, debemus intelligere omnem Ciuitatem immundam, diaboli sedem, Conuentum malignantium, & congregationem impiorum; & profectò vnusquisq; hominum vt dicit Augustinus super eundem locum, aut spectat ad Hierusalem, aut ad Babyloniã, quàmuis vt dicit super psalmum 61. quandoq; qui spectant ad Hierusalem, aut eam regunt, sunt Ciues Babylonijs, & contra multi qui ad Babyloniã spectant, & illi præfunt, sunt ciues Hierosolimitani. Sic etiam D. Gregorius super psal. 50. dicit, vnumquæq; hominem, aut Hierusalem, aut Babylonis ciuem esse. Namq; sicut per amorem Dei, quisq; Sanctus Hierusalem eius efficitur, ita per amorem seculi omnis iniquus in Babylonis structura operatur. tandem per Babyloniã Ciuitatem impiam, proindeq; longè nobis euitandam, & Babylonios homines impios, & nefarios intelligendos esse manifestum est, Sed dices multa, hic prædicantur à Propheta, quæ longè à veritate, & re ipsa secundum literam distare videntur, primò quidem parum verisimile est Medos, & Persas, & cuiuscunq; generis milites, dum obrinuerint aliquod regnum; neq; aurum, neq; argentum expetere, cum communis, & vniuersalis rerum experientia fecus testetur: nihil enim magis in prælijs, & expugnationibus locorum quàm prædas, & rapinas videre liquet. Deinde, nõ apparet omnino verum quodd Ciuitas Babylon fuerit vsq; adeò destructa, vt nihil ex eã superfuerit, & quod non sit infinem vsq; habitabilis, neq; reedificabilis cum secus historici, & descriptores terræ nobis ostendant, vt Strabo, & alij qui de situ orbis loquuntur. Postremò; qui fieri poreff, vt in eo loco tot diuersi generis animalia simul cohabitare possint, cum pleraq; ex his diuersas

A inter se, & prorsus contrarias habeant proprietates, & naturas: His ego respõdo, & dico difficile admodum fore, vt Perse, & Medi, & quicumq; alij milites, cum expugnauerint aliq; Vrbe, nolint aurum, & argentum, & alia bona quæ deferri possunt idcirco nostri per Medos, & Persas intelligunt Demones, qui reuera non aurum aut argentum; sed animas nostras expetunt, & ad se trahere vehementer cupiunt, & curant. Et præterea non est præter rem, aut præter usum eam esse aliquorum hominum conditionem, & immanitatem, vt sanguinem potius expetant inimicorum, quàm quocunq; opes, & diuitias; In super aduertendum prophetam hoc in loco loqui comparatiuè, quodd scilicet nonnulli potius inimicorum sanguinem, quam opes quandoq; optant, non ergo simpliciter, & vtr vel absolute verum. Sed conferendo homines hominibus, vt sic quoniam. D. Cyrillus Medos, non capi, neq; trahi prædis, nec inescari opibus. Fastidiant enim quæstus, & luxum imodo Babyloniũ supercilium deprimant: Ad secundum dico, quodd reuera Babylon, quæ sita erat in regione Caldeorum, fuit euersa, sed postea post multum temporis fuit reedificata: quamuis secundum quosdam non in eodem loco præcisè, sed parum distante: Verum si volumus veritatè aperire & germanum sensum exponere, dicimus omnia spiritualiter esse capienda; quodd scilicet Regnum Sathanæ quãdoq; destruetur per aduentum Christi, & orbis ipse conflagrabit, vt prædictum est, cum extremus dies aduenierit, vbi non ponet tentoria Arabs, neq; pastores requiescent ibi. De Babylone sic spiritualiter intellecta loquutus est etiam Ioan: in Apocalip. cap. xvij. d. Cecidit, cecidit Babilon magna, & facta est habitatio demoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis. Non solum ergo per Babyloniã & euerfionem eius intelligenda est euerfio Babylonię terrenę, & aliorũ regnorum; sed destructio diabolicę potestatis, & conflagratio totius orbis intelligenda est; destructio vnus cuiuscunq; nostrum,

Solutio.

Medi & Persæ vehementer odetam Babylonos ob eorum superbiam.

Ioan. Apoc. 18.

Christus dicitur Arabs dicitur metaphorice.

psal. 73.

Demon Draco. psal. 103.

strum, cum à Deo recesserimus. Anima quidem nostra efficitur Babylonia, cum ceciderit à gratia Dei, & cum fuerit præuaricata legem Dei, & sequuta fuerit concupiscentias carnis. Tunc enim Arabs: idest Dominus non ponit tentoria in ea, neq; pastores, idest Angeli, qui sunt custodes aërum nostrarum ibi requiescent. Sed erit spectaculum, & domus immundorum spirituum; & ad infernum descendent, vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat; sed qua ratione per Arabem possumus intelligere Christum Dominum; quia Arabes dicuntur pastores Egregij; & quia Christus est summus Pastor, & Princeps pastorum; idè per figuram potest dici Arabs. Ad tertium dubium dico similiter per ista nomina diuersorum animalium intelligi debere ipsos Demones, qui sub diuersis figuris, & imaginibus nobis apparent, & sub varijs modis, ac suasionibus nos miserè seducunt, propterea Dauid rogabat Deum. d. Ne tradas bestijs, idest demonibus, animas confidentes tibi, & animas pauperum tuorum ne obliuiscaris infinem. Demon itaq; appellatur Draco iuxta illud psal. Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Vocatur strutio propter voracitatem, quia numquam satiat, circuit enim semper quem deuoret. Pilosus dicitur, qui sepe sub figura Hirci, & capræ suis cultoribus apparet, & sic depingitur.

A Vlula similiter potest appellari, quia vt plurimum, noctu vagatur ambulans per loca arida, & inaquosa: postremo Syrena potest iure nuncupari, quia plerunq; delectabilia nobis suggerit, vt opes honores, gradus, & dignitates; & omnia carnis oblectamenta quibus in suam nos trahit sententiam, & suo dulci, & appetibili, sed mortifero cantu ducit in interitum. Nec dubium per ista diuersorum animalium genera designari et varia hominũ ingenia, seu potius monstra: sũt enim pleriq; homines qui brutalem magis quàm rationalem vitam ducunt; proindeq; bestię magis quam homines debent appellari: sunt enim quidam veluti dracones, qui proximis ac fratribus suis, nunquã non insidias tendunt, & querunt in negocijs circumuenire fratrem suum. Sunt alij, velut structiones gulæ, & ventri dediti; nonnulli plusquam Syrenes qui licet aliquid humani quandoq; sapere videantur, voluptatibus tamen, & libidinibus sunt prorsus intecti, & immerfi: Nec desunt, qui pilosis animalibus congruè possint conferri, quia penitus sordidi, & auari esse demonstrantur, sunt, & alij, velut vlulæ qui semper noctu vagantur, et nil nisi tenebras, ac horrores disseminant cuiusmodi sunt pro maiori parte Hæretici. Quare rogandus est Deus ab eiusmodi monstris nos subtrahere, & liberare dignetur. Et in hoc terminatur expositio Cap. xiiij.

Strutio, vlula.

Diabolus pilosus.

Diabolus Syrena.

CAPVT QVARTVM DECIMVM.

1. **P**ropè est vt veniat tẽpus eius, & dies eius nõ elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam: Adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob. Ex tenebunt eos populi, & adducent eos in locum suum: & possidebit eos domus Israel super terram Domini in seruos, & Ancillas, & erunt cœpientes eos, qui se cœperant, & subjicient exactores suos. Ex erit

indie

- indie illa: Cum requiem dederit tibi Deus à labore tuo, & à concussione tua, & à seruitute dura, qua ante seruisti: sumes parabolam istam contra Regem Babylonis, & dices: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cadentem populos in indignatione plaga insanabili. Subijcientem in furore gentes, persequentem crudeliter. Conquieuit & siluit omnis terra, gauisa est, et exultauit: abietes quoque letatae sunt super te, et cedri libani ex quo dormisti, non ascendet qui succidat nos. Infernus subter conturbatus est in occursum aduentus tui, suscitauit tibi gigantes. Omnes principes terra surrexerunt de solijs suis, omnes principes nationum. Vniuersi respondebunt, & dicent tibi: Et tu vulneratus es sicut, & nos, nostri similis effectus es. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum: subter te sternetur tineae, & operimentum tuum erunt vermes. Quomodo ceci disti de caelo lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: Incaelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo. Veruntamen ad infernum detraheris in profundum lacu: Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient: Nunquid iste est vir, qui conturbauit terram, qui concussit regna, qui posuit Orbem desertum, & Vrbes eius destruxit, vinetis eius non aperuit carcerem? Omnes reges gentium vniuersi dormierunt in gloria, vir in domo sua. Tu autem proiectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis pollutus, & obuolutus cum his, qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad fundamenta lacu, quasi cadaver putridum. Non habebis consortium, neque cum eis in sepultura; tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti: non vocabitur in aeternum semen pessimorum. Preparare filios eius occisioni in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec hereditabunt terram, neque implebunt faciem orbis Ciuitatem: Et consurgam super eos dicit Dominus exercituum: & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, & progeniem, dicit Dominus. Et ponam eam in possessionem ericij, & in paludes aquarum, & Scopabo eam in scopis terens, dicit Dominus exercituum. Iurauit Dominus exercituum, dicens: Si non, ut putauit, ita erit: & quomodo mente

tractauit

tractauit sic eueniet: Vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum: & auferetur ab eis iugum eius & onus illius ab humero eorum tolletur. Hoc consilium, quod cogitauit super omnem terram, & haec est manus extenta super vniuersas gentes. Dominus enim exercituum decreuit: & quis poterit infirmare? & manus eius extenta. & quis auertet eam? In anno, quo mortuus est Rex Achaz, factum est onus istud. Ne lateris Philistea omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens volucrum. Et pascentur primogeniti pauperum, & pauperes fiducialiter requiescent: & interire faciam in fame radicem tuam, & reliquias tuas interficiam. Vlula porta, Clama Ciuitas: prostrata est Philistea omnis: ab Aquilone enim fumus veniet, & non est qui effugiet agmen eius. Et quid respondebitur nuncijs gentis? Quia Dominus fundauit Syon, & in ipsa sperabunt pauperes populi eius.

EXPLANATIO IN QUARTVMDECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Propè est, ut veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur.

Priusquam huius capituli expositionem aggrediar, occurrit dubitatio diluenda penes eius initium quando D. Hieronymus vnà cum plerisque expositoribus, aliud facit principium huius capituli, ibi nempe. Et erit Babylon illa gloriosa in Regnis. Alij aliud faciunt initium, & tandem communis, & vulgata omnium opinio est, ut assumpta verba sint presentis capituli initium, & intentio est ipsius Prophetæ his verbis, & in sequentibus aliquid noui nobis proponere. V. G. de aduentu Christi verba facere, id est de tempore quo venturus est iuxta quam sententiam sic exponi debet, propè est, ut veniat tempus eius; id est ut Christus Dominus Dei filius, & verus Messias ad nos veniat, nobiscum sit, & humanam carnem suscipiat. Propè, inquam, est non diu morabitur, citò veniet, & non tardabit, quasi ante pedes est, et iam iam nobis apparebit; & dies eius non elongabuntur, & rectè quidem dicitur ipsum venturum, quia ipse est, qui predicabatur venturus in nomine Domini: Hic est ille benedictus, qui ab alio Propheta veniens nominatur, vbi hic ait: adhuc

Intentio presentis capituli.

V adhuc

adhuc modicum, & veniens veniet & non tardabit, qui item venit in nomine Dei, & patris sui. Quid postmodum sit facturus cum venerit, paulo post videbimus, Hi autem, qui volunt verba *prædicatur præassumpta, clausulam esse, et finem Iudæos, captiuandos, et prædicari tempus, quo Iudæi erunt captiua redempti, et postea redimedi, aut potius meritos.* supponit iam dictum superius, Iudæos esse captiuandos, & in presenti capite eos esse liberandos, describens, et præ nuncians Babylonix destructionem. d. Propè esse tempus, quo Iudæi sunt captiuandi, & non multo post ab ipsa captiuitate liberandi. Verum est tamen quod sub figura vastationis Babylonice intendit Sanctissimus iste Vates adumbrare futurum iudicium, quo omnes iudicabuntur, vt qui non commouentur ad bene agendum, ex promissionibus, & præmijs uitæ cœlestis moueantur timore futuri Iudicij. Dicit ergo propè est vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Nec mireris, quod multum temporis intercesserit ab eo, quo Esaias ista uaticinatus est vsq; ad ea tempora, quibus Iudæi fuerunt in captiuitate adducti, aut ab ea liberati, & multum etiam temporis, si de Christi aduentu loquamur, quo quidem tempore fuimus & nos erepti à seruitute Diaboli, quoniam cum omnia sint præsentia ipsi Deo, atq; etiam **D** habita relatione, & collatione ad totum tempus futurum, verissimè dictum fuit à Propheta propè est ut veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Si etiam de futuro iudicio loquamur, non longè distat ab vnoquo; nostrum, sed propè est vt veniat tempus eius, iuxta illud Ioan. in Apoc. cap. 11. Et quid tum faciet? Sequitur. *Miseretur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam.* Sensus est, si hæc verba referas ad historiam, quæ habetur primo Ecdre cap. primo quod ipsi Iudæi erunt redimendi, bene (inquit) quod Deus miseretur Iacob; id est non permittet Iudæos sub illa captiuitate diutius detineri, sed eorum miseretur, & Israel saluabitur, iuxta illud, psal. 102. Non in

prædicatur præassumpta, clausulam esse, et finem Iudæos, captiuandos, et prædicari tempus, quo Iudæi erunt captiua redempti, et postea redimedi, aut potius meritos.

Esai. primo cap. primo.

ps. 102.

perpetuum irascetur, neq; in æternum comminabitur. Sed re uera hæc duo verba longè verius ad liberationem humani generis à seruitute diaboli, quam Iudæorum è captiuitate Babylonica liberationem sunt referenda. Misertus est enim Deus humano generi, reuocans ipsum è captiuitate demonis, & ignorantix tenebris, & ad lucem Euangelicam ipsum deducens; & non absq; causa habetur in textu hæc verborum variatio, scilicet miseretur Deus Iacob, et eliget adhuc de Israel q. d. Non omnis Israel saluabitur, sed reliquæ saluæ fient. Ex tota enim illa Israeliticam multitudinem delegit aliquos cum quibus tamquam delectis militibus, & socijs liberaturus esset, et saluum redditurus ipsum mundum sicut Gedeon cum paucis delectis militibus profligauit Midianitas Iud. 7. Dicit autem Iacob miseretur; et de Israel eliget, quia oportuit misereri Iacob, et eum adiuuare, quia semper est in luctu, et magno in discrimine constitutus. De Israel eliget, quia post victoriam cum Deo nomen accepit. Et requiescere eos faciet super humum suam. Quod attinet ad historiam. Sensus est, quod Deus sua potenti virtute reducet Israelitas in patriam suam, et ad proprios lares; *Et requiescere faciet super humum suam; i. super domos suas, aut sicut vulgo dicimus in proprio cubili morientur, et in Terra sua, hoc est in sepulchro suorum maiorum requiescent.* Sed et hæc verius de nobis, qui in Christum credidimus possunt, ac debent intelligi. Deus. n. facit nos requiescere super Ecclesiam in qua nos requiescimus, tuti, et tranquilli absq; vlla perturbatione manemus, et post hanc vitam super humum nostram; i. super Terram, et regionem viuorum quiescere poterimus. **E** De quibus dicitur, quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini, et post pauca Beati, qui habitant in domo tua Domine. Et sequitur. *Adiungetur advena ad eos, & adheret domui Iacob.* Quod hic dicit verum est, si spiritualiter intellexerimus, quia doquidem gentes, quæ erant peregrinae,

Iud. 7.

Sepeliri in sepulchro suo

ps. 83.

ne, & aduenæ, longè à Dei cognitione, & salute, accedēt & adiungentur ad eos; i. ad Apostolos, & ad eos, qui de domo Iacob, & de domo Israel erant credituri; & adhærebunt domui Iacob fide, & affectu, vt dicitur glosa interlinearis. *Et tenebunt eos populi, & adducent eos in locum suum, & possidebit eos domus Israel super Terram Domini in seruos, & ancillas, & erunt capientes eos, qui se caperant & subijciant exactores suos.* Propterea D. Paulus Ephesios 2. cap. alloquens eos qui ex gentibus crediderant in Christum, & adiuncti erant Apostolis tamq̃ veris Israelitis. d. iam nō estis hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum, & domestici Dei. Inter cōmoda, & prosperitates, quas Deus pollicet filijs Israel, & Iudæ; postea q̃ fuerint liberati à captiuitate Babylonica, ea sunt q̃ prædiximus, q̃ s. requiescent super humum suam, & q̃ alienigenæ adiungēt eis, & adherent domui Iacob, & p̃ter hæc populi eos tenebunt, hoc est amplectentur, & fouebunt, nec pmittent à quoquā lædi, aut impediri, quin ad proprios lares reuertantur, quin potius populi maioris autoritatis, & virium, adducent eos in locum suum, hoc est in Patriam suam afficiabunt eos, & comitabuntur; & possidebit eos, hoc est filios Iudæ è captiuitate eductos domus Israel, aut potius domus Israel possidebit eos, s. populos, qui comitabuntur Iudæos, & illis fauebunt aut melius dicamus, quod domus Israel possidebit, hoc est suæ ditioni, & imperio, atq̃ dominio habebit eos populos, qui adiuncti fuerat, vel adiungent, & adherent domui Iacob, & nō quacūq; rōne, sed p̃teritū, ac Iure dominij possidebunt eos sup Terram Dñi in seruos, & ancillas; & p̃terea erunt capientes eos, qui se caperant, hoc est in eam prosperitate deueniēt, & tanta sibi erit collata potestas, q̃ capient, & captiuos ducent eos; qui a se se caperāt, & postmodò subijciant exactores suos, eos inq̃, qui suas opes, & facultates arripiebant, & nulla habita rōne neq; pietate, magna cum vi, & potētia exigebant tributū aq̃bus cumq; magna certe, & ferè incredibilis erit horū prosperitas, & admirabilis rerū vicissitudo, vt qui prius erāt serui, eorū

Tex. 2.

dē quibus seruiebant, & subiecti erant, Dñi fore p̃dicatur, at qm̃ ex nullis Animalib; neq; alicuius historia constat Iudæos in tantā auctem, & potēstatē euectos, vt habuerint, & possederint in seruos, & ancillas quosdā ex Babylonijs, & Assyrijs, neq; vnq̃ captiuos duxerint alios quos ex eis, p̃p̃ea Sacri Doctores, & horū verborū sani et veri Interp̃tes, q̃cūq; hæctenus p̃dicta sunt, s̃m̃ rei veritatē ad Xpi tēpora lunt, oīno referri. Nulli profectò dubiū est, q̃ pleriq; gētiles, qui erant peregrini, & aduenæ à Testamēto Dei, adiuncti sunt p̃ Dei misericordiam, & pietatē ad Apostolos, & alios Dei ministros, immò ad eos oēs, qui de domo Iacob, & de domo Israel erāt credituri in Xpm, & fide, ac deuotione adhæserūt domui Iacob, hoc est ipsi Eccl. & cōgregationi fidelium; & ipsi quidē Apostoli possederūt in seruos, qui ancillas plerosq; gentiliū ac Iudæorum, q̃ñ quidē hi ad fidē adducti seruiērūt, & quotidie seruiūt Apostolis, & ministris verbi Dei, & obtēperāt illis, & reuertur, ac genua flectunt; & erūt capientes eos, qui se ceperāt. Et hoc indubie, & citra oēm cōtrouersiam, effectū esse cōspicimus. Prius n. in exordio nascētis Ecclesiæ gentes, & Iudæi, vbi poterāt, capiebant, & mastrabāt Dei seruos, & Xpi fidē annūciātes, q̃rāt veri Israelitæ, Israelitæ qdē s̃m̃ carnē p̃sequabantur eos, qui erāt Israelitæ s̃m̃ sp̃m̃. Sed postea serui Dei ceperūt, & sibi subiectos reddiderunt eos, quos antea persecutores, & interfectores habuerūt, & Des subiectos quibus nā armis, qua virtute, quibus viri quibus sibi a bus? nemp̃ prædicatione verbi Dei, ministris & ratorum operatione, & bonorum operum exēplo. Possunt, & ad victoriā, q̃ habemus cū demone referri. Gētes namq; q̃ gentium. prius erāt Idolorum seruituti addictæ, & affixæ, & qui summopere demonē colebāt, & cuius Imperij singulari cultu obseruabāt, Dei bñficio illustrati, cōfregērūt idola, abijcerūt tōno eorū cultū, & ipsū demonē sibi subiecerūt, & eos, qui iā seducti erāt, & iugo seruitutis opprēsi, ministerio Apostolorū fuerūt itroducti in Terrā Dñi, hoc est i Sæc̃tā Eccl. & in seruos, & ancillas Dei euaserunt. Hæc oīa, q̃ mox diximus licet verissima sint, & ab oī diffcultate libera, & se

Christiani ministrati sunt sibi a bus? nemp̃ prædicatione verbi Dei, ministris & ratorum operatione, & bonorum operum exēplo. Possunt, & ad victoriā, q̃ habemus cū demone referri. Gētes namq; q̃ gentium.

moti, nō inficior tñ, quin, & sñ histo-
riã modo quodã intelligi queant; Ni-
hil.n.absurdi aut multũ à veritate ale-
nũ existimo, q̄ pleriq; ex Babylonijs &
Assyrijs adũcti fuerint ad Iudeos, dum
redierunt in Hierusalẽ, & q̄ fuerint ip-
si Iudæi redeuntes multis fauoribus, ac
muneribus aucti, ab his, qui coluef Ba-
byloniã. Vt p̄t haberi ex r. lib. ipsius
Esdre cap. 1. Neq; vllm arbitror fore
incõueniẽs, ipsos Iudæos secũ adduxif
se nō nullos ex Babylonijs, & Assyrijs,
& alijs nationib; peregrinis in seruos, &
ancillas, & p̄serti ex Babylonijs, cũ iam
fuerint de proprijs dominibus eiecti, & oĩ-
bus bonis, ac facultatibus expoliati. Et
q̄ ipsi Iudæi in suã propriã Terrã addu-
cti, eos, quos secũ duxerãt, captiuos, hoc
est legis iugo subiectos detinerẽt. Sic. n.
ait Cyrillus; qui et alio modo interpreta-
tur ad Isam, qd̄ v3. ipsi Babylonij, qui o-
lim victoria sunt potiti, & Israe:le ex Iu-
dæa captiuũ abduxerũt suoq; subiecerũt
imperio, dominationi subijcienẽt, & ipsi
et captiuabuntur, Cyro nimirũ, et per-
sis, et Medis, eos ad vastitatẽ redigẽtib;.
Hæc Cyrillus ad uerbũ. Sed prior eius
expositio magis ad Isam. Vbi et nota,
Esaiam vocare Iudæã Terrã Dñi, pro-
pterea q̄ fuit illis, hoc est Iudæis à Dño
data, nō vi, aut virtute horũ acqui sita. Et
quoniam ibi præcipuẽ colebatur Deus.
Et erit in die, cum requiem dederit tibi Do-
minus à labore tuo, & à concussione tua, &
à seruitute dura, qua a te seruisti, sumes para-
bolã istã cõtra Regẽ Babylonis, & dices etc.

Prosequitur Esaias p̄dicere, et enũcia-
re cõsultatione futurã in populo Israel
post liberatione, ex captiuitate Babylo-
nica, et vaticinatur ea, quæ dicturi sunt,
aut dicere poterũt ipsi Israelita aduer-
sus Babylonios, qui sunt eos p̄sequuti,
et tot annis in dura, et aspera seruitute
detinuerunt: sãtisq; eleganter, et perspi-
cũẽ d̄scribit miseriam eorum, et calamita-
tẽ qui de aliquo eminẽti loco, et statu i
terrã corruerũt. Propterea inquit. Et er-
it in die illa, eo s3. tẽpore, quo Deus mi-
serebitur Iacob, et reducere decreuerit
de captiuitate, in qua manebat, populũ
suum, et requiẽ dederit tibi Dñus à labo-
re tuo, quo s3. p̄mebaris, et à cõcussione
tua p̄petuo vexaberis, et à seruitute du-

1. Esd. ca. 1.

Cyrillus.

Tex. 3.

ra, qua ante seruisti, sumes inquit para-
bolam istã contra Regem Babylonis;
et dices. *Quomodo cessauit exactor, quie-
uit tributũ? Quis, & qualis fuerit hæc pa-
rabola, post eius finem examinabimus
quid ea significet in p̄nti videam; quid
ea contineat. Inquit ergo. Quomodo
cessauit exactor, quieuit tributum; ces-
sauit inquam exactor; nō est amplius,
qui grauet nos, qui nra surripiat, quiq; à
nobis exigat, quod nō debemus, q̄q; Et
reddere, et p̄stare non valemus, cessauit
inq; hoc est perijt, mortẽ obiuit, et deni-
q; dura, et importuna exactio finẽ ha-
buit. Vltus est hoc verbo Esaias (dicunt
isti) Cessauit, et non perijt, ut dictione
mollioris nec tã aspera, aut odiosa vtere-
tur; sed hoc parũ est, et nihil refert, quie-
uit tributum, nō amplius infesti erunt,
qui illud repetebant, et singulo quoq;
die, aurum ex nobis exposcebant, et pe-
nẽ corporum n̄orum viscera extrahe-
re nitebantur, et nihil ferẽ aliud passim
vbique; audiebatur. nisi tributum. Quie-
uit ergo tributum. *Præterea conseruit
Dominus baculum impiorum, virgam domi-
nantium, cedentem populos in indignatio-
ne plaga insanabili subijcienẽm in furore
gentes, persequentem crudeliter.*
His duob; versiculis egregiẽ describit
Proph. mores, et vitia tyrãnorũ, qui po-
testate sibi tradita, vel p̄missã, nequaq;
vult didicerũt quadã dexteritate, aut cle-
mẽtia, sed tamq̄ baculo, et virga ad pec-
tiendũ subditos, et eos conterendos vo-
luere illis dominari. Dicuntur cedere, et
flagellare populos quibus dominantur
in indignatione. i. animo iam cõmoto;
et in sauitiam adducto, et nullo habito
humanitatis respectu, cedunt inq; et pec-
cunt subditos, et afficiunt plagã insa-
nabili, plaga nẽpe insanabilis est plaga *insan-*
nabili, plaga nẽpe insanabilis est plaga nabilis.
p̄petua nuq; curabilis, ac defitura: alij p̄
plagã insanabile intelligũt mortẽ æter-
nã q̄ tñ Deus ob peccata infert i poeni-
tẽtib; Cedũt itaq; populos i indigno-
gnatione, plaga insanabili; postremõ
contriuit Dominus baculum impio-
rum, et virgam dominantium subij-
cienẽm in furore gentes, persequen-
tem crudeliter, subijciunt inquam in fu-
rore gentes, id est nulla mansuetudino,
aut animi dexteritate vtuntur, dum
ali*

Tex. 4

Psal. 17.

Tex. 4.

Latatur populus cum deiectione sumi tyranni.

Terra & arbores latantur. Ps 113.

aliquos sublicere, & ditionem aliquã
sibi acquirere student ac laborant,
sed cum impetu, minis, ac terroribus
sub eorum dominatu pertrahere con-
sueuerunt, & crudeliter more ferarum,
ac bestiarum persequuntur eos, qui illis
obstant, proinde cum fuerint isti ty-
ranni, & impotentes ad Terram deie-
cti, & ferẽ ad nihilum reducti, sequitur,
quod ait Propheta scilicet.
*Conqueuit & siluit omnis Terra, gausa
est, & exultauit.* Conqueuit inquam, &
siluit omnis Terra à s̄ctu, murmure, la-
mentis, & perturbatione, nec non à me-
tu, & terrore, quibus continuẽ erant af-
fecti; gausa inquam est omnis Terra,
quæ pauēbat ex dominatione illorum;
& exultauit, vires & animum reassum-
psit, cum liberata esset a subiectione
eorum, & cum viderit eosdem iam
deiectos, & in terrã prostratos. Latatur
enim iustus, cum viderit vindictam ma-
nus suas lauabit in sanguine pecca-
toris; nec solum Terra, sed abietes
quoq; lætata sunt super te, ò Rex Baby-
lonis & cedri libani, hoc est principes, &
reges, quibus ille vi dominabat, quosq;
sub iugo, & virga ferrea detinebat, læta-
ti sunt eo mortuo, atq; defuncto. Et se-
quitur sub eadẽ elegãti Methaphota. *Ex
quo dormisti, ò Rex insolens, ac tyrãne,
Non ascendet amplius, qui succidat nos.* Lo-
quunt quidã abietes, & cedrii. viri potẽ-
tes, & magni, & quicũq; erũt aliquãtẽ au-
thoritatis; ex quo dormisti. i. ex quo ce-
cidisti, & vita functus es, non ascendes,
quemadmodum faciunt, qui volunt ex
arboribus ramos succidere, ascendunt
in arborẽ, & ramos succidunt, mortuo
itaq; ipso Rege. Babylonis. i. e. potẽtia
ad nihilũ redacta, nō erit, gnos destruat
aut vires imminuat, ac potestãtẽ nostrã.
Potest etiam dici hunc esse modum
loquendi per hyperbole, cum dicit. q̄
Terra, & arbores lætata sunt interitu, ac
destructione Babylonis iuxta illud p̄sa.
Montes exultauerunt, vt arietes, & col-
les sicut agni ouium cum fuit liberatus
Israel de argypro, & domus Iacob de po-
pulo Barbaro, & alia huius generis sex-
centa exẽpla. Notandũ et est, q̄ parabo-
la illa contra Regẽ Babylonis assum-
pta, in exprobrationẽ illius capiẽda est,

non in commendationem, quemadmo-
dum Iudæi pariter & latro impropera-
bant Xp̄o, dũ in Cruce penderet. d̄ s̄si-
lius Dei es, descende de Cruce; salua te
metipsum, & nos; deinde sequitur sub
eadẽ parabola referre, & explicare, q̄
maneant mala post hanc vitam ipsi Re-
gi Babylonis, dum inquit.
*Infernus subter te conturbatus est, in oc-
cursum aduentus tui, suscitauit gigantes: om-
nes Principes Terra surrexerunt de solijs
suis, omnes Principes nationum etc.*
Infernus dicitur subter nos, quia scilicet
in loco inferiori est situs, & constitu-
tus; & quia omnia grauiã tendunt deor-
sum, & facilis est descensio auerni, pro-
pterea cum tu grauitate peccatorum sis
valdẽ onustus, facilẽ admodum inferni
locum, qui te indubitanter expectat adi-
bis & petes. Dicitur conturbatus in oc-
cursum tui aduentus, vel q̄ fuerit stupo-
re commotus qui fieri potuit, vt viri tã
potentes, tam fortes, ac formidabiles,
illuc descendant? Vel dicitur Infernus
conturbatus, quod, qui illic derinebã-
tur forsã timebãt, ne sic mortuus eos
laderet, sicut viuus eos laderẽ solebat;
vel tertio dicit p̄t fuisse locus ille infe-
rior conturbatus, & quodam pauore cõ-
territus p̄p occursum aduentus tui, ò
Rex Babylonis, quia es adeo exofus, &
despectus cunctis mortalibus tuam ob-
insolentiã, & multitudinẽ peccatorũ,
vt et infernus grauãtẽ admodũ, & agrẽ
te excipiat: ego aut̄ vereor ne infernus
vehementer conturbetur, et magnope-
re excandescat dum ego (quod Deus a-
uertat) & mei similes, & longẽ maiores,
quorum munus est alij præcludere viã
inferni, & ab illo nos subtrahere illuc
properemus. Loquitur. n. Propheta de
inferno tamquam de quodã homine vi-
uo; quæ. n. hic d. cuntur non quod ita
sint, sed quod faciliẽ potuerint esse aut
fortẽ modo quodã extiterunt referunt.
Propterea parabolicẽ, & sub quadã figu-
ra dicta sunt, & hunc in modum accipi
debent, sicut, & ea, quæ sequuntur. Di-
cit. n. *Infernus suscitauit gigantes, Quid p̄
gigantes hoc loco intelligat Propheta
non satis constat. Quidam. n. intelligũt
magnos demones, & manes inferorum,
quia vt plurimum, dum nobis apparent*
sub

Infernus conturbatur in excipiendis matibus.

Gigantes ab
inferis sus-
citati, qui.

sub monstruosa mole conspiciuntur. Suscitabit ergo tibi gigantes, idest principes demoniorum, qui tibi assurgant, & tamquam omnium malorum principem in suo sinu, & locis tenebrosis excipiant. Alij per gigantes intelligunt viros sublimes, qui illis derinentur, quiq; opibus, et potentia alios quondam oppresserunt, & in pauperes & egenos, sequam tyrannidem exeruerunt; nonnulli per gigantes intelligunt quoscumq; mortuos, qui ideò gigantes nuncupantur, quia perpetuos cruciatus, et tormenta sustinent, et ea quidem grauissima. Deinde oēs Principes Terræ surrexerunt de solijs suis, oēs principes nationū, vt s3. te uideant, et admirentur, loquitur. n. hic Proph. de Inferno, p̄inde ac si sit aliquod regnū, in quo multi sint principes, et duces, qui eant in occursum magno Regi. Quæ omnia dicta sunt per ironiā, vt illudāt Regi Babyloni, et cuiuscūq; eius imaginē, ac p̄sonā gerenti, q. d. Tu adeò malus, impius fuisti, et iniquus, q̄ omnes mali, et omnes demones tibi dabunt manus et præcipuum locū, ut multo plura, q̄ alij tormenta patiaris. Aut ea verba, omnes principes Terræ surrexerunt etc. debent referri ad Principes viuos, et existentes, qui prælatiua, et iocunditate surgant de solijs suis, et insultent Regi Babyloni, et dicant verba, quæ sequuntur, Sic. n. legimus. *Vniuersi respondebunt, & dicēt tibi. Et tu vulneratus es sicut & nos, nostri similis effectus es &c.* Vniuersi inquit respondebunt, et dicent tibi. At cui respondebunt? nullus adest interrogans, cui respondeant. Dicimus hanc particulam posse duobus modis exponi. Primo quidem, vt supponamus, et imaginemur istos Principes mutuo colloqui, et inuicem conferre maximam hanc, et inopinatam rerum vicissitudinem; eū s3. qui alijs principibus dominabatur, nequē quicquam sibi infensum verebatur, sic fore deictum, vt et ipse fuerit coactus ad infernum descendere: sic itaq; inter se colloquentes, et admirantes vniuersi respondebunt, et alter alteri sic dicet: et tu vulneratus es et c. Secundo modo, sic pot̄ exponi, et effingi aliquem respondere, et ferre sententiam, non

solum dum ab aliquo interrogatur, uerum etiam, quando quis intra se ipsum loquitur, et supponit, quod aliquis interroget, vel ipse secum ipse disputat, et diligenter discutit, ac perpendit facinus aliquod nouum, et inusitatum, quemadmodum hoc in loco factum esse existimandum est, ac si Rex ipse Babyloni de se ipso conquestus, et de sui status mutatione vehementer admiratus in hæc verba proruperit. Ego s3. edificauit Babylonem magnā, in robore fortitudinis meæ, subieci principes, et duces meæ ditioni, et fui potens in potentia meā; quam ergo ob causam, ob quod meum facinus, et flagitium ad tantam calamitatem deuenit tunc respondebunt vniuersi Principes, et dicent tibi.

Nos putabamus præquam imbecillitate nostrarum virium, nequamquam potuissent nos resistere tuæ potentia, et te solum eum esse, qui in tua sublimitate permaneres: Verum res ipsa manifestē nobis demonstrat oppositum, quando quidem, et tu vulneratus es et captus, nostri quē similis effectus, ita vt, quos dignitas, et potestas ac dominatus in Terra distinxit, et separauit, apud inferos pœna consociat; detracta est. n. ad inferos superbia tua, concidit Cadaver tuū, subter te sternetur tinea loco tapeti, vel panni serici, et operimentum tuum erunt uermes. Hucvq; non dubito, quin ista verba non solum ad Regem Babyloni, verum ad omnes Principes, et potestates huius seculi, immò ad vniquemque nostrum commodè referantur, qui dum sumus in aliquo statu, et gradu eminenti, vel Dei permisso, vel propria culpa, aut improborum nequitia ad aliquam miseriam, et calamitatem deuenire contigerit; et ne longius exempla petamus, de me ipso, et in me ipso, hæc omnia, vel maiori ex parte p̄nt verificari. **D.** Cyrillus innuit hæc verba referri debere ad Principes, qui supersunt, sed hoc tantum est, ad id, quod supra diximus. Quod autem dicitur, *Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt uermes*, Dubio procul indicat pœnas, quas propria dignitas conscientia, vel suppliciorum materia, quæ ex proprijs peccatis, et di-

uinae

uinae legis neglectu prodiit, ac nascitur; vt rectē inquit D. Hieronymus. Qui vero, hæc voluit referri iactata ab inferis demonibus contra Christum Dominū cum ad inferos descendit, mea quidem sententia, nequam sunt audiendi, quamuis sit sententia veterum patrum, vt postea videbimus. Itidem sequitur Propheta exprobens, et in filiis aduersus Regem Babyloni damnans, et increpans in signum, et admirabilem eius arrogantiam, et superbiam. d.

Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in Terram, qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: in Cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, & sedebo in Monte testamenti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo & c.

Licet pleriq; omnes existiment hoc loco fieri Apotrophen ad ipsum demonem, seu potius ad Principem demoniorum, qui appellatur Lucifer. Propterea quod, hic Angelus suæ naturæ splendore, ac pulchritudine omnes alios spiritus excedebat. Veruntamen volumus hæc omnia prius interpretari, ceu dicta aduersus Regem Babyloni, et deinde discernemus, quæ in demonem propriè tunc referenda. Dicimus ergo, quod poterat absq; vlla iniuria isthæc exprobratio in ipsum Regem Babyloni injici, poterat inquam ipse Nabuchodonosor iure Lucifer appellari, quia gloriosior, et magnificentior erat cunctis alijs Principibus, et de Cælo cecidisse dicitur, quia de folio potentie, et maiestatis suæ, qua cæteris præeminēbat, descendit, et in Terram corruit. Cælum enim appellatur hoc loco sedes, et solium, in quo ipse residebat propter altitudinem, splendorem, et maiestatem ipsius. De mane dicebatur oriri, quia videbatur à principio suæ ætatis Regnum assequutus, et quasi naturali quodam iure, et sine multo labore, tam amplum Regnum super alios Principes suæ ditioni adiunxisse. Iste ergo tam magnus Princeps, et totius ferè orbis absolutus Imperator, qui vulnerabat gentes depredando Vrbes, et regna, in Terram corruit, et in

cinerem conuersus est. Præterea dicebat in corde suo, tamquam sibi non factis esset occupauisse vniuersam Terrā. In Cælum conscendam, quasi diceret, non satis est magnitudini animi mei, neq; spiritus, et desideria cordis mei quiescunt, quòd rebus terrenis dum taxat præsum, et super sum, sed altius, et sublimius tendit animus meus, videlicet in Cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, et sedebo in Monte testamenti, in eo scilicet loco, in quo fuit data lex, aut in Monte Testamenti, hoc est in templo, vbi solus Deus colitur, q. d. Volo omnibus illis præeminentijs, et immunitatibus, quibus ipse Deus colitur, et honoratur, et ipse frui, et uti: et sedebo, et persistam in lateribus Aquilonis, quemadmodum, et ipse Deus: per latera Aquilonis expositores intelligunt Ciuitatem Hierusalē, de qua psal. xxxvij. *psal. 47.*

Mons Syon, latera Aquilonis, Ciuitas Regis magni. Stellæ vocantur astra Dei, tum quia sunt creatæ à Deo, tum quia omne magnum, et excellens dicitur esse Dei, et tribuit ipsi Deo. Dicebat etiam in corde suo iste Rex nimis arrogans, et inflatus. Ascendam super altitudinem nubium, et deniq; exprimens præcipuum, et principale eius desiderium Inquit. Similis ero altissimo: non ausus est dicere ero Deus, quia nouerat id fore impossibile, sed inquit similis ero altissimo, ero tamquā Deus sic Et dixit ipse demon progenitoribus nostris Gen: 3. Eritis sicut Dij scientes bonum, et malum, sed vide quid sequitur, et quæ sit rerum vicissitudo, et in quem modum fuerit iste consequutus, quæ meditabatur in corde suo. Inquit ergo Propheta Veruntamen ad Infernum detraheris, et in profundum Laci. Non enim tua sponte ibis, sed detraheris, ui ductus eris, et vt vulgo dicitur. Ci sarai strascinato; i. discerptus. in profundum Laci. conueniens quippè erat, qui, nec Deum cognouit, nequē homines est veritus, sed sibi tantum tribuit, vt similis esse Deo quandoquæ cogitaret, ad Infernum, et profundum Laci detraheretur. Nam impij, quasi plumbum demerguntur in aquis

V 4

vehemen-

Infernus cõ
paratur la-
ci.
1. x. 7.

vehementibus, & descendunt in profundum quasi lapis. Quanto enim gratus est altior, tanto grauior est casus. Sic enim dicit Deus per Moïsem Deuter. xxxij. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima. Neq; præter rationem Infernus assimilatur lacui, quoniam, quemadmodum Lacus excipit aquas, & detinet, ita Infernus impiorum animas suscipit, & detinet in perpetuum. *Quæ erant illam viderint, & contemplati fuerint, & fixis oculis illum disceptant, & qui degunt inter viuos, siue animæ eorum, qui iacent in tenebris, ad eum inclinabuntur, vt perspicacius videant, & eius deiectionem considerent, & obstupescant. Inclinabuntur quidem, quæ admodum faciunt hi, qui vt videant aliquem in imo deiectum, & substratum inclinant caput, & demittunt, vt in profundo alicuius loci, siue putei iacentem, & demissum melius videant, & agnoscant, quorum quidem actio adeo curiosa, & nimis impudenter affectata, pœna est grauissima his, qui alias fuerunt in aliquo honore, & dignitate constituti, quin & ab omnibus summo in honore, & obseruantia habiti. Dicuntur etiam illi, qui hoc viderint ad eos inclinari, & mente consternari, considerantes & admirantes diuinam Iustitiam; & in se ipsis eiusmodi verba effabuntur. Nunquid iste est vir, qui conturbauit Terram, omnia suscipiens; deq; mouens, qui concussit Regna, omnia litibus, & contentionibus inuoluens, & cuncta in dubium reuocans, qui posuit Orbem desertum, interfectis magna ex parte, vel in fugam positis incolis, & habitatoribus, & Vrbes eius destruxit: vt in exemplo est manifestissimo Ciuitas Hierosolima cum multis alijs Vrribus, & oppidis ab eo destructis, & euersis, postremo vincētis eius siue ab eo, non aperuit carcerem, sed crudeliter cum eis egit, & cõtra communem Principum morem, nullum ipsdem benignitatis, & humanitatis signum commonstrauit, quando quidem solent Principes dum occupant aliquem locum vincētos, & carceribus detentos, liberos reddere, & si qui fuerint etiam ab eo obtenta Victoria, in*

A vincula coniecti, post aliquod tempus, aut mera ipsius liberalitate, aut exposita pecunia illos tandem in libertatem asserere. Clementia namq; pietas, & misericordia, magis quam sequitia, & crudelitas vigere debet in Principe, q̄ quidem cum longè abessent ab hoc Rege Babylonio, minimè quidem moerebatur inter Principes, & Reges, sed potius inter sauisimos, & rapacissimos tyrgros, & Leones annumerari. Propterea vide quæso maximum discrimen, & varios exitus inter vtrosq; hoc est inter bonos Principes, & impios Tyrannos, sic. n. discriminatur inter eos prudentissimus iste vates, subdit. n. *Omnēs Reges gentiũ vnũuersi qui scilicet optimo price digna peregerūt, dormierunt, & quæuerunt, extremumq; diem clauerunt in gloria, honore, & existimatione, & summa apud omnes opinione, & non solum Principes, & Reges, sed vnusquisq; vir priuatus, probò homine digna, qui egerit, quæruit in domo suo, mortuus est in cubili suo cum omni apparatu, & prouisione rerum necessariarum, summa cum pace, & tranquillitate ciuium, absq; iurgiis, & contentionibus: Tu autem ò Rex Babylonis Protectus es de sepulchro tuo quasi stirps inutilis, nulli vsui proficua, palluit, & obuolutus, atq; permixtus cū his qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad fundamenta lacu.* Hoc est ad infimas partes, & pfundissimas ipsius Lacu, vnde colligimus secundum **D.** Hierony. infernum esse sub terra. *quasi cadauer putridum.* Solent. n. cadauera putrida, & pessimè olentia proieci in aliquem locum subterraneum valde profundum, & excauatum, ne visum pariter, & olfatum prætereunrium, quouis pacto lædat. Notat hoc loco **D.** Cyrillus, quod sicut vestis sanguine conspersa, & tineta non potest facile mundari, ita, qui pertinax est in peccatis, non facile potest ad semitam reduci ob id polluit, & sanguine conspersus ipse Nabuchodonosor, veluti cadauer putridũ proiectus fuit in profundum inferni, & reuera sic legitur de ipso, quod fuit exhumatus à filio, & in minutissimas partes dissectus, fuit tandem proiectus in agrum, quò volucres Cœli depascant,

Tex. 8.

psal. 54

70. interp.

Cyrillus

pascant, ac deglutire ipsam quæquã **A.** **D.** Hier. existimat hanc esse fabulam. Particulam istam. *Quasi cadauer putridum* aliqui nectunt cum præcedenti versiculo, ut nos fecimus. Alii volunt se quentis particulæ fore principiũ, vt sic legatur. *Quasi cadauer putridum nõ habebis consortium neque cum eis in sepultura* q. d. non solum dum viuus, & hac luce frueris non habebis consortium, aut etiã mortuus nõ moereberis inter alios Reges recenseri, sed neq; etiam parrem, aut similem cum eius sepulturæ locum obtinere. Verum tibi conueniet omnino, quod impræcat David tui similibus, descendant in infernum viuētes: Ratio est in enim *terri. dispersidisti omnia tributis, exactionibus, & aliis grauaminibus, innumerabilibusq; iniuriis, & violentiis perturbasti, & oppressisti, tu populum occidisti, etiam tibi subiectum, tanta humani sanguinis auiditate laborabas.* Sed hic est difficultas quoniam in textu nostro sic legitur, tu terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti, quomodo terra Iuda erat ipsius Nabuchodonosor: nisi dicamus esse suam, quia data ei in correptionem. At si legamus, ut 70. interp. qui legunt terram meam, & populum meum, nulla est difficultas. Vel potius, permanentes in textu nostro, sic exponētes, tu terram tuam, & populum tuum, id est tibi subiectum, sic tollitur omnis scrupulus, & magis demonstratur, & declaratur illius Regis crudelitas, & extrema cupiditas: vnde benè subicitur: *tanta humani sanguinis auiditate laborabas.* Et p̄hec & alia scelera multa, & peccata quibus Deum, & homines offēdisti, nõ vocabitur in æternum, neq; erit in hominum memoria *semen pessimorum,* hoc est non poterit diu durare, & persistere germen, & proles hominis tã pessimi. Id quod non solum accidit in progenie ipsius Nabuchodonosor quæquidem modico post tempore fuit extincta, & ad nihilum redacta verum etiã non ista hac tempestate videmus obtigisse in Regem Anglorum, qui tanta fuit impietate, & crudelitate non solum inferuos Dei, sed etiam admodum impudēt, & insolenter crassatus est in san-

ctam ecclesiam Catholicam, & in Romanos Pontifices qui suo tempore floruerunt. Videmus enim, & propriis oculis perspicimus illius semen omnino detectisse, sed prosequamur, inquit enim *Præparate filios eius occisioni, quasi ne dubio macerentur, nec poterunt cuiquam euadere mortem, quia in iniquitate patrum suorum persistunt, vel quod punientur pro iniquitate patrum suorum, iuxta id quod dixit Dominus. Visitationes iniquitates patrum in filios, vsq; in tertiam, & quartam generationem. Non consurgent, id est postquam semel ceciderint, & quam prædixi ruinam passi fuerint, non sunt amplius surrecturi, neque caput eleuabunt, sed eorum memoria proforsus interibit, neque implebit faciem orbis Ciuitatum, hoc est, non est putandum neque illo pacto suspicandum, quod sint occupaturi eius filii magnum spatium orbis, ac terræ habitabilis; & Ciuitates arces, & castra edificaturi. Scriptum est enim Ecclesiast. x. cap. Sedes superbiorum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis: & quod hic Propheta prædixit, indubitanter euenit, Balthassar namque fuit interfectus, & vnuerſa eius cognatio ita, ut eo orçiso nullum postea de eius progenie regnasse compertum est. Sic etiam frequenter euenire conspiciamus pleriq; hominum generibus qui cum deiecti fuerint ab aliquo honoris, vel dignitatis gradu, nunquam amplius resurgunt neque ad idem, vel aliquanto minus, promouentur, ut multorum exemplis facile potest demonstrari. Textus quem habet. **D.** Cyrillus, sic iacet, ut non implent Terrã bellis, ubi exponit quod numquam resurgent, ne paternam insolentiam imitantes, & auitæ impietatis emuli, terrã implent bellis, & aliis tumultibus. Quo autem hætenus dicta magis roborentur, introducit Propheta dominum loquentem, & ait. *Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum, hoc est ipse Deus, qui est Dominus, dux, & caput militiæ Cœli, & omnium exercituum quicumq; sint illi præter legiones Demoniorum, quorum fuit vtique, & est creator, & Dominus non autem dux**

Contr. Regem Anglorum:

Exod. 40.

Eccle. x. cap.

Balthassar Rex Babyloniæ interfectus.

& caput, super Regem confurgam, dicit ipse, idest super Regem, & filios eius & super omnem eius familiam, & gentem. Et perdam Babylonis nomē vt nunquam amplius nominetur, & reliquias, & germen, & progeniem dicit Dominus, & vt vno verbo dicamus, perdam inquit omnem eius progeniem, & posteritatem, & ita efficiet, quod non possit vltra extendi, & propagari.

Et ponam eam in possessionem Hericij, & in paludes aquarum. Et scopabo eam in scopas terens dicit Dominus exercituum. Quid sit Hericij clarum est apud nos, dicimus enim esse quoddam animal, vndeque spinosum, delitescens vt plurimum in cauernis Terræ, & foraminibus. Alij dicunt in tex. hæbreo haberi voculam, quæ significat testudinem, alij noctuam, alij aliud. Ego cum glossa interlineari existimo hoc genus animalis insinuare cetera monstra animalium, volens ipse Deus ostendere, Babyloniam fore possidendam, & incolendam, non amplius ab hominibus, sed à feris, & monstris cuiuscumque generis, D. Hieronimus asserit per hoc genus animalis designari eos homines qui gaudent, & conquescent in incerto diuitiarum. Dicit etiam Babyloniam uertendā esse, aut potius immittendam, & iniiciendam in paludes aquarum.

Nec mirum, quia iuxta dictum quorūdam per mediam Ciuitatem percurreret quidam riuus, qui nullum habes exitum constituit paludes aquarum, vel baratrum luti, hoc est in voragine luti. At ego Arbitror id futurum potius diuina virtute, quā profluuio ritui. In summa sensus Prophetæ est, quod Ciuitas illa omnino destruat, cuius postremam desolationem his verbis ostendit. Et scopabo eam in scopas terens, q. d. non leuiter, & fortuito eā scopabo, sed terens, vt nihil in ea remaneat fordium, aut potius quicquam boni. Dicebamus hæc verba, & exprobrationes aduersus Regem Babylonis commodè referri in ipsum Demoniū, qui cum esset maximis honoribus, & gratuitis donis abundè insignitus, in superbiam elatus, ausus fuit insurgere aduersus Deum, & percipere

A fieri similis altissimo, ut copiosè admodum declaratur secundo sent. Veruntamen vt dicit D. Aug. ij. super Gen. ad It. cap. 24. non solum ad ipsum Demoniū qui est caput omnium malorum, verū ad eius membra posse applicari. Potest enim per ipsum Luciferum intelligi genus apostatarum, vel caput eorum. Verum aliqua propriè tribuuntur membris quæ non possunt dici de Diabolo qui est caput, vt e. g. regie ostendit Aug. lib. 3. de Doct. Chri. cap. vlt. *Iurauit Dominus exercituum d. si non vt putant, ita erit: & quomodo mente tractatus, sic eueniet*, quasi dicat, si non ita erit, vt putauit, & quo modo mente tractauit, non sim Deus, non amplius mihi credatur, nulla meis dictis præbeatur fides. Dicit hæc Propheta Domini personam gerens, quia posset fortè quis imaginari, quæ Deus est comminatus nequaquam euentura, vel ob maximam, atq; formidabilem Babylonis potentiam, aut propter immensam Dei benignitatem. Quare ad consolandum, & consolidandum populum suum Israel, & ad perscindendam Babylonis omnem eorū spem vanam; quæ prædixit futura, iuramento confirmat. Est enim bonorum hominum consuetudo, & maximè Principum, & Dominorum, quæ statuerint & decreuerint iuramento firmare.

Quamquam non est necesse, quæcumque decreuit Deus iuramento firmari, sed more humano loquitur ipse Deus, verbum enim Domini manet in æternum. Sed videamus super quo iurauit Dominus exercituum. *Vt conteram inquit Assyriū in terra mea & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis*, hoc est à populis meis iugū ei, hoc est subiecto, & oppressio, qua populus meus, sub Assyriis cõprimitur. & detinetur, & onus illius hoc est Regis Assyriorum ab humero eorum idest Iudæorum tollitur. Vocat autem terram Iudæorum, terram suam quia ei dicata, vel quia ibi vigeat diuinus cultus vt etiam paulò dictū est, sic etiam vocat montes meos, quia fidei suæ; & suæ protectioni erāt commissi. Cum Iudæa montuosa esse dicatur propterea dicit, in montibus meis, innuens & intelligens regionem Iudæam

Hericij
qua

Hieron.

Tex. 11

Rom. 16.

Tex. 12.

Tex. 13.

Tex. 14

Index. Sed dubitatio est, cur hoc loci Propheta comminetur Assyrii, cum iam sermonem habuerit de Babyloniis & eorum vastationem, ac desolationem prædixerit. Dicunt aliqui, & satis rectè hoc idè factum, vt proposito exemplo de clade Assyriorum facta sub Rege Ezechia, credibilior illis redderetur desolatio futura ipsius Babyloniæ. Et tandem cum viderent Iudæi vtrumque vaticinium fuisse adimpletum, & prædictum finem assequutum, facilius possent adduci ad credendum quæcumque fuerunt à Prophetis prædicta de Christo Domino, & cum primis videntes vtriusque regni destructionem, & victoriam Domini super vtrumque, futurum quoque aliquando intelligerent Christum esse habiturum per mortem, & passionem suam uictoriam, & potestatem aduersus omnes incredulos, & infideles, & præcipue super demonem, & eius affeclas, nec solum ipse, sed eius discipuli, ac ministri habebunt potestatem super omnes serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, vel ut etiam Paulus ad Rom. 16. testatur d. Deus conteret Sathanam sub pedibus vestris velociter. Deindè sequitur *Hoc consilium, quod cogitavi, super omnem Terram, & hæc est manus extenta super vnuerfas gentes, vel ad dispergendum, & conterendum incredulos, vel ad protegendum & saluandum eos, qui crediderint*, quia non Iudæorum tantum Deus, sed & gentium. Vult enim Deus omnes saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire. *Dominus exercituum, decreuit. Et quis puterit infirmare? & manus eius extenta & quis auerter eam?* Nec existimet quisquam hæc verba solum difficultatem inuere, sed testè D. Hier. impossibilitatem, & quia opus prædestinationis, & prescientiæ est opus sapientiæ, & potentie, ideo attribuitur consilio & manus ipsius Dei.

In anno, quo mortuus est Rex Achaz factum est onus istud. Hucusq; vaticinatus est Esaias sub Ozia, qui, & Azarias dicitur, & sub Ionathan eius filio, postremo sub Achaz Rege impiissimo Post hac vaticinatur sub Rege Ezechia & hoc est, quod dicit, in Anno, quo mor-

tuus est Rex Achaz factum est istud onus, hoc est talis visio, & Prophetia, qua prædictum fuit excidium Regis Assur, & Regis Babyloniæ, & nunc prædicit onus, & præssuram pauperum, & inquit *ne lateris tu philistea omnis q. d. nullus omnino sit cuiusvis gradus, & conditionis Philisteorum, qui debeat lætari, & securitatem sibi polliceri, quoniam comminuta est, & extenuata, siue contracta uirga percussoris tui, quia scilicet mortuus est Rex Achaz, qui erat tibi valdè infensus, quoniam de radice, hoc est de stirpe, & semine cõlubri egredietur regulus, q & basiliscus dicitur, de cuius pestiferis, et mortiferis conditionibus, vide Plinium lib. 8. cap. 21. propè finē. Sensus ergo est quod Philistei non debent ullo pacto ob mortem ipsius Achaz congaudere, quia longè peior, et sanior erit aduersus eos, qui in eius Regnum est successurus, quàm qui præcessit. Quidam voluit per colubrum intelligamus Oziam, et Ionatham, qui longè peiora, et grauiora damna intulerunt Philisteis, quam fecerit ipse Achaz, quippè qui potius accepit à Philisteis aliquot damna, quam intulerit Pro qua re vide lib. Reg. et secundū Paralip. et semen eius absorbens uolucrum, explicat his verbis pestilentem ipsius reguli conditionem, quippe qui ore, et afflatu absorbet volucrum, idest alias aues, pro quo vide D. Hier. Cyrillus autem existimat Philisteos potius ab Assyriis, et Babylonijs, quam à Regibus Iudæa damna suscepisse, nec tibi videatur durum, quod Reges Pij, ac Deo grati vocentur serpentes, & colubri. ac basilisci, quoniam aduersus hostes Dei, tales eos esse oportebat. Prædicit deindè, quales erunt Iudæi percussis Philisteis, id est è medio sublatis, et inquit. *Et pascentur primo generi pauperum* idest ipsi Iudæi, qui dicebantur filij primogeniti ipsius Dei, et dicuntur primogeniti pauperum, quia eorum patres iam erant ad inopiam redacti tot bellis, cædis, et rapinis depopulati. Isti ergo primogeniti pauperum, et pauperes pascentur, poterunt sustineri, & fiducialiter requiescere; Arque vt diuitias requiescant subdit*

Tex. 15.

Plin. lib. 8.
cap. 21.

Hier. Cyril.

Tex. 16.

Iudæi primo
genis-

subdit Deus. *Et interire faciam in fame radicem tuam, & reliquias tuas interficiam.* hoc est subtraham tibi dPhilistee, opes, & subsidia, quibus vitam substineas, & quicumque eiusmodi egestate non laborabunt, ego scilicet Deus interficiam, & perire faciam. Utq; magis demonstrat, & manifestius ostendat futuram Philisteorum destructionem interpellat res inanimatas, p eas nimirum intelligens, quæ sunt animata. d: *Vtula porta, clama Ciuitas: prostrata est Philistea omnis,* Hic loquitur Propheta per methonimiam accipiens continens pro contento, aut per prosopopeiam, quod fit ad maiorem expressionem futuri euentus, & ad exaggerandum, ingens, & ineuitabile malum, quod futurum est. Sed neque etiam præter rem alloquitur portam, quia in demolitione Urbium, & Ciuitatû portæ solent primitus euerti, & ad terram deijci, quibus deiectis Ciuitas tota est euersioni exposita. Si per portas intelligimus Iudices & magistratus, qui solebāt ad portas conuenire, & ibi iudicium exercere, non iniuria uates alloquitur portam, aut fortè eam alloquitur quia in portis solent esse locorum propugnacula. *Ab Aquilone fumus uenit* id est rumor, & fama exercitus aduentantis, vel fumus, qui molestiam affert ipsis oculis dum uiderint multitudinem exercitus qui sicut fumus excitat lachrimas ex oculis, sic milites obsessis lachrimas adducit. Dicitur uenire ab Aquilone, quia Assyrii erant Philisteis à parte Aquilonari, & non est, qui effugiat agmen eius id est nullus poterit effugere, aut efficere, quin in manus hostium deueniat, tam frequens; & multum erit agmen ipsorum militum. Et postea quam Phi-

Tex. 17.

sumus exci
at lacrimas

listei erunt omnino concussi, ac destructi, quid respondebitur ab eis, supple Philisteis nunciis gentis, & aliarum nationum, quæ aliquod fœdus, aut amicitiam contraxerint cum eis, exquirentibus, et admirantibus, et fortassis etiã miseratione commotis? Respondebitur inquam, nos sumus deuicti, atque occisi, neque potuimus quicquam aduersus eos obtinere. Quia Dominus fundauit Syon, id est Ciuitatem sanctam Hierusalem: & in ipso sperabunt pauperes populi eius id est ipsius Dei, iuxta illud psal. Beatus uir, qui sperat in eo, pauperes populi Dei dicebantur ipsi Iudæi, ut supradictum est, quia omnibus aliis rebus postpositis in solo Deo spem, & fiduciam collocarunt, sed ut uerius loquamur, pauperes populi Dei dicuntur illi, qui reliquerunt omnia propter Christum de quibus dicit ipse saluator, vos qui reliquistis omnia, & sequiti estis me, centuplum accipietis &c. *psal. 87.* Nec poterat Ciuitas à Deo fundata facillè ab hominibus dirui, ac euerti qualis est Ecclesia quæ est fundata super firmam petram, cuius fundamenta, munitiones, & præsidia declarat *psal. 86.* Et hæc de cap. 14-

Quæ in hoc cap. 14 de Lucifero, & de Rege Babyloniar referuntur aptissimè possunt tibi magno Duci Turcarum qui eisdem titulis, & encomiis se ipsum adornat, ut est uidere, in literis nuper ad Principem Transiluanû ab eo missis, ubi se totius Orbis Principem, ac Imperatorem describit, & Regem Regum, Dominum Dominantium, & umbra Dei obiectum, & super indutum, & reliqua sibi tribuit non multò minorâ, & inferiorâ, quàm fecerit Rex Babyloniar, & ipse quoq; Lucifer.

CAPVT QVINTVM DECIMVM.

O NV S Moab. *Quia nocte uastata est Ar, Moab conticuit: quia nocte uastatus est murus, Moab conticuit. Ascendit domus, & Dibon ad excelsa in plateam super Nabo, & super Medaba Moab ululabit: In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur. Intriuis eius accinti sunt sacco: super tecta eius, & in plateis eius omnis ululatus descendit in fletum. Clamabit Hesebon, & Eleale, usque iasa audita est uox eorum. Super hoc expediti Moab ululabunt, anima eius ululabit sibi. Cor meum ad Moab clamabit, uentes eius usque ad Segor vitulam conternatem: per ascensum enim Luith, flens ascendet, & in uia oronaim clamorem contritionis leuabunt. Aquæ enim Nemrim desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, uiror omnis interijt. Secundum magnitudinem operis, & uisitatio eorum: ad torrente salicum ducent eos. Quoniam circuiuit clamor terminum Moab usque ad Gallim ululatus eius, & usque ad puteum Elim clamor eius. Quia aqua Dibon repleta sunt sanguine: ponam enim super Dibon additamenta: his, qui sugerint de Moab leonem, & reliquys terra.*

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.

EXPLANATIO IN
CAPVT QVINTVM DECIMVM.
ESAIÆ PROPHETÆ.

O NV S Moab: quia nocte uastata est Ar, Moab conticuit: quia nocte uastatus est murus, Moab conticuit.

P Radicit hoc cap. A populum Dei uexabant, & Deum omnipotentem, tamquam minus potentem ad eum protegendum, ac saluandum, contemnebant, & aduersus eum extulerunt caput: quamobrem eò magis digni erant graui supplicio, quoniam cum originem ducerent à Loth, qui erat propinquus Ahrabæ, à quo etiam multa acceperant beneficia, atq; ideo modo quodam pertinebant ad populum Israël debent potius eos protegere,

gere, & iuuare, quàm hostibus prode-
re, & in manifestum, euidentiq; pericu-
lum eos inducere. Prædicat etiam Esa-
ias suorum destructionem, vt fidem
faceret, & viam sterneret ad misteria
Christi, facilius credenda. Nam cum
vidissent Iudæi, & vniuersum hominū
genus, non multo post tempore Moa-
bitas, vt prædictum erat ab Esaia, esse
destructos, crederet facilius, ea quæ
doque ventura, quæ de Christo Domi-
no ab eodem erant prædicta. Sic enim
confuevit sacra scriptura in iis mis-
teris nostro intellectui firmiter im-
primendis prius, aliquid cito futurum pro-
ponere, & prædicere, vt quæ multo post
tempore sunt futura, absque vlla hesita-
tione credantur, vt iam dictum est; cū
enim Dominus prædixisset, & commi-
natus fuisset se peruersurum domum,
& posteritatem omnem Heli sacerdotis,
hoc illi signum illius mali, quod
venturum esse decreuerat, dedit. Hoc
erit tibi signum, eius quod venturum
est, duo filii tui Ophni, & Phinees
indie vno morietur Ambo. Prædicat er-
go vates omnis Moab; idest ruinam, &
desolationem illius Regionis, & popu-
li, & inquit. Nocte vastata est Arque
(vt dicunt) erat Metropolis totius Reg-
ni; Moab conticuit idest nihil obstitit
nullo pacto se mouit, continuo manū
dedit, & patienter primariæ Ciuitatis
ruinam sustinuit. Nocte vastatus est
murus, idest omnia propugnacula, &
munitiones Urbis diruta & euerse.
Moab conticuit, hoc est, nihil repara-
tionis, aut præsidii tantæ ruinæ attulit
idque Dei virtute, ac potentia, qui vires
ei substulit, atque animum, & hæc li-
benter Esaia repetit, & inculcat ad ex-
primendam ruinæ certitudinem, & ad
maiores eorum infelicitatem, & hæ-
betudinem ostendendam; nec non, ut
monstraret, quàm grauis, & magna
sit futura hæc ruina, id quoque facit
Hieremias, & multo copiosius, & ardē-
tius .cap. 48. & recte quidem nocte va-
stata est Ciuitas Moab quia nocte etiā
conceptus est Moab de incestu patris.
Ascendit domus, videlicet vniuersi pri-
mares, & Dybon Ciuitas præclara ad
excelsa, vbi locata erant idola, & co-

lebantur, aut ad magos, & diuinos, qui
inter eos multi habebantur, accedebat
nō vt adorarent, sed vt plāgerent, & plā-
ctu, ac vlulatu commouerent Deos
suos ad commiserationem, & ad feren-
da ei subsidia: Dibon, seu Dimon excel-
si montes Moabitarum ubi colebantur
idola: seu Ciuitas Maobitarum valde
in signis, Super Nabo, & super Meda-
ba Moab vlulabit, q. d. non solum lo-
ca prius dicta vastabuntur, sed etiam
Nabo, & Medaba, propterea Ciues, &
incolæ illius Regni vlulabunt, idest
horribiles voces, & gemitus emittent,
& stridoribus, seu potius rugitibus sui
doloris vehementiam demonstrabunt.
Hæ fuerē duę ciuitates satis nobiles,
& præclare illius regni. Medaba Vrbs
Arabiq; in tribu Gad. Nabo similiter Ci-
uitas Moabitarum in tribu Ruben. aut
nomen montis eiusdem nominis, sed
iuxta verba Hieremię non potest esse
nomen montis hoc loco, sed Urbis,
quia inquit, uę super Nabo quoniam
vastata est, & confusa. Tunc vltra. *In cū
eis capitis eius caluitium, & omnis Tex. 2.
barba radetur,* argumentum videlicet
doloris, & tristitię; quandoquidem
mos erat priscorum, in afflictionibus,
& luctu, caput, & barbam radere, ali-
quando nos diximus Rasuram barbæ
fieri in signum dedecoris, & ignomi-
nię; sed alibi mos est, vt in signum
lætitie; & prosperitatis barba rada-
tur. Contra verò in signum luctus
& mœroris barba deferatur. Sed D. Tho.
dicit oppositum quod tempore luctus
viri nutriebant comam, mulieres autē
deponebant. Hiere. 7. ubi sic dicit capil-
lum tuum tondē, & proiice, & sume
indirectum plantum. Pro maiori tan-
dilucidatione huius rei vide in fine huius
cap. Alius textus habet. Erunt omnia
brachia concisa. Sensus est, quod eo
tempore Sacerdotes Idolorū, quo suos
Deos placarent, cultris brachia sua in-
cidebant, quemadmodum, & nos faci-
mus, dum virgis, & fustibus, & funi-
culis quibusdam nodosis percutimus
spatulas, & totum corpus vsque ad san-
guinem in penitentiam nostrorum delictorum.
*In triuis eius idest in omni-
bus uis publicis, & patentibus, accim-*

Medaba. &
Nabo Ciui-
tates Arabie

Mos sacra
scriptura in
misteris di-
uinis nobis
enucleatis.

At metropo-
lis Moabita-
rum, quæ
magis auto-
re. D. Hier.
uocatur Ari-
polis.

Ob ignanti-
am vel impoten-
tiam malis
imminentibus, quando
que non oc-
currunt.

Hier. ca. 48.

Tex. 3.

*Ei sunt sacco; solemus, & nos in signum
penitentia; et detestationis peccati in
dui sacco. Super reſta eius & i plateis eius
omnis vlulabit: descendit in fletum, quem
admodum enim ascenderunt in excel-
sa cum fletu, sic etiam videntes Deos
suos nullam opem attulisse, descende-
bant cum fletu. Clamabit Hefebon, &
Eleale, Ciuitates, usque Iasa, quæ erat in
extrema parte Prouincię, audita est vox
eorum. Næc solū senes, & impotentes,
sed etiam expediti hoc est uiri fortes,
& nullo impedimento detenti, & qui
possent resistere, & se à cunctis hosti-
bus tueri, aut uelut imbelles, & pau-
di fugam capere, vlulabunt: anima
eius, idest cuiuscunque ibi degentis
vlulabit sibi, quisque enim suum o-
nus portabit, & necesse erit cauere si-
bi ipsi. Hefebon Ciuitas in Galaad
Moabitarum, in qua habitauit Schon
Rex Amorreorum, quàm edificauerūt
filij Ruben. Numeri 32. & p. Paral. cap. 6.
Qui edificarunt aliam Ciuitatem in Ga-
laudide regione, tribui Iudæ ascrip-
ta, quæ uocatur Eleale. Numeri 32. Ia-
sa autem est nomen Ciuitatis, quæ de
tribu Ruben; Merari Nepotibus data
fuit, vt legitur numeri 21. & alibi. Sed
clarius Iosue. cap. 21. D. Hieronymus.
d. hanc Ciuitatem imminere mari mor-
tuo, vbi est terminus prouintie Moabi-
tarum. Et profectò per nominationes
tot Urbium, et locorum maximè dis-
tantium; Esaia, quemadmodum, &
Hieremias uolunt ostendere grauissi-
mam fore, et prorsus commune, et
generalem illius regionis destru-
tionem, uelut quondam fuit in uniuersa pe-
nè Italia: et nostra quoq; ætate, dum es-
semus paruuli, in expugnatione uel ex-
cidio Urbis Romæ sub anno Do-
mini 1527. 5. Maij. Vbi non solum vni-
uersum latium, et pleraq; loca finiti-
ma, et eidem Ciuitati propinqua mul-
tas subierunt ruinas, et deuastationes,
verum etiam alię Ciuitates procul dis-
sitæ non paruam damnum, et incom-
modum pertulerunt, vt facillè est uide-
re, si quis legerit historias nostrorum
temporum.*

Hefebon E-
leale, & Ia-
sa vrbes Mo-
abitarum.

Num. 32.

Ios. 21. &
alias.

Tex. 4.

Propterea subdit. *Cor meum ad Mo-
ab clamabit. Vestes eius vsq; ad segor vitu-*

lam consternantem: per ascensum enim
lucis: h fletus ascendet, & in uia Oronam cla-
morem contritionis leuabunt.
Verba hæc sunt satis obscura, et sub-
horum cortice latent magna misteria.
Pro quorum intellectu præfertim ana-
gogico uide. D. Hieron. in sexto eius li-
bro super Esaia. Quod attinet ad ser-
sum literalem, vox est Prophetę, uel
commiserantis, cum etiam hostes. Dei
digni sint aliquando commiseratione.
Dei enim sunt creaturę, uel vt alij di-
cunt, vox est Prophetę non tamquam
dolentis ex illorum vastatione, sed
quasi innuens sibi in animo esse se car-
men lugubre habiturum de afflictio-
nibus Moab, vt uidelicet pœniteat, pri-
usquam ira Dei ueniat super eum; &
quæ magna futura sit ista clades, & rui-
na, ostendit, dum ait. Vestes eius, hoc
est termini, & fines illius Regionis præ-
tendunt vsq; ad segor vitulam conſter-
nantem, q. d. Ciuitas, aut regio ipsius
segor, est vsq; adeò pinguis, & affluens
omnibus bonis, vt sit uelut vitula, quę
propter pinguedinem, & crassitiem ap-
pellatur consternans quasi humi iaces,
& perpetuò succumbens. Alij dicunt,
& legunt. Vestes eius vsq; ad segor vi-
tulam conternantem, quod sic debet
exponi, vestes eius, idest regiones
Moab, fortes inquam, vsq; ad segor
quæ est Ciuitas paruula, sed fortis, vt
Vitula conternans, idest trium anno-
rum: alij per vestes regni Moab intelli-
gunt viros admodum potentes qui erāt
in illo regno tamquam uetres ostij, qui
bus clauduntur ostia domus, ita vt do-
mus sit tuta, & libera ab oī infestatione.
Segor dicitur etiam vitula conternans
quia tertio quodam terremotu prostra-
ta est; sed melius est dicatur vitula con-
ternans: alij per vitulam conternantem
intelligunt locum magnum, fortem, &
optimum. Alij dicunt locum illum
comparatum Vitulæ trienni propter
lasciuam, & dissolutionem quandam,
quam Vitulę huius ætatis, vt plurimū
habere consueuerunt. Dicit enim Cy-
rillus, quamdiu Vitula est iugi inexper-
ta, lasciuens, & iuuenula, tenerum;
ac nouitium cornu perferens exultans
ex septis, & vestibulis, ac stabulis sal-
titat

Vestes.

titat identidem. Nam tertius annus animalibus ratione carèntibus ad grãtis florem, et ad maturas vires efficiendas sufficit, quo etiam tempore domari solent. Talis erat Moab, siue segor, tunc insultans vicinis, & infirmiores negligens. Per ascensum enim luith, qui dicebatur esse mons: quidam, adibant fugientes, flens Moabita ascendet, vel in Montem, vel in celsitudinè ipsorum montium, vbi colebantur Idoia, & in via Oronaim clamorem concretionis leuabunt. Oronaim dicunt esse Vrbe[m] excelsum, et tritam, ac popularem, quæ quotquot ex aliis Urbibus, aut Regionibus illuc aduentabãt solebat excipere; qui ergo illac ituri pertransibãt, ingentes clamores dolore, & mætu plenos emittebant. Deinde aqua Nemrim desertere erunt. Nemrim secundum Liranum esse ager quidam, seu territorium abundans aquis, & fontibus. Cyrillus dicit esse urbem positã in extrema ora Regionis rubro Maris satis propinquam, adeoque aquosam, et feracem, ut qui in ea degunt, multos habeant equos, et homines pugnacissimos, aquæ igitur illius loci desertæ erunt, quia aruit herba, defectus germè nihil ultra ibi crescebat, aut exoriebatur. Viror omnis interit, neque arbores, neque plantæ, aut vires ibi conspicebantur, amplius D. Hieronymus inquit Nemrim esse oppidum quoddã situm super mare mortuum salis aquis atque sterilibus oppletum. Et propter amaritudinem d'æserte erant. Namque secundum magnitudinem operis, scilicet peccati, & malit' visitatio eorum. Visitatio .n. ut sape dictum est quandoque in bonam partem, quandoque in malam accipi consuevit. Nos ergo iuxta qualitatem, et quantitatem delicti visitat Deus, infligens varia p'narum genera. Ad torrentem salicum ducet eos hoc est ipsi Assyrii ducent Moabitas captiuos ad torrentem salicum, ut ibi eos trucidet, et sumergant. quoniam circumibit clamor terminu[m] Moab, vsque ad gallim vlulatus eius, et vsque ad puteum Elim clamor eius qd vndique & omni ex parte usque ad fines regni Moabitarum; audietur clamor, se-

Oronaim
vrbis excel-
sa.

Tex. 5.

sumus exci-
sallacrimas

Tex. 6.

tus, et vlulatus ipsorum occisorum D. Hieronymus opinatur prophetam hoc loco innuere vastitatẽ inuectam à Caldeis, seu Babyloniis, & per torrentem Salicum intelligit flumina Babylonis, vel vallem Arabiæ qua itur ad Assyrios, sed de hac vastitate aliqui dicunt nihil haberi in sacris literis, quia aquæ Dibon replete sunt sanguine: tanta enim erit occisorum sanguinis abundantia vt cum assentia, et copia aquarum contendant. Dybon enim vel Dimon est nomen fluminis in terra Moab. Gallim autẽ, et puteus Elim sunt in finibus Moabitarum. Vnde ad maioris doloris, et calamitatis augmentum inquit Deus, *ponam super Dybon adstantia*, quia scilicet non tantum ab Assyriis verum etiam ab aliis extraneis nationibus grauissima damna patientur: & his qui fuerint de Moab, & reliquiis Terre his videlicet qui fuerint superstites, immittam Leones, idest feros, et crudeles homines, qui eos deuorent. Vide quæso, quàm dura, quàm misera, et aspera fuerit istorum fors, et conditio, ea præsertim ratione, quod et ipsi persequuti sunt populum Dei, dum ab aliis nationibus extraneis innumerabiles iniurias, et persequutiones paterentur. contra quos ait, *Propheta psal. 68. Domine quem tu percussisti, persequuti sunt, et super dolorem vulnerum eorum addiderunt Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in iustitiam tuam, et deleantur de libro viuentium, et cum iustis non scribantur.* Cæterum interpretationes diuersorum nominum, quæ in hoc cap. ponuntur, et intellectus eorum siue significatus iuxta sensum allegoricum, aut anagogicum, siue etiam tropologicum perquire à D. Hieronymo nobis enim non vacat omnia perscribere. Pro hoc varietate uide etiam 48, cap. Hieremię, qui multo vberius refert hanc visionem contra Moab. Hoc solum iuxta sensum moralem mihi videtur annotandum: non sine causa dictum esse quod nocte vastata est Ar, siue Ariopolis, quæ interpretatur aduersaria, siue sapientia secularis. Hæc enim sapientia nocte perit, quia scilicet in tenebris ignorantia

psal. 86.

Dicunt aliqui hæc adstantia, nihil aliud esse nisi super maiore causa belli conceptum addere maiorem patientiam.

rantia, & in errore actionum tandem corrumpit et deficit. Et in nocte pariter eius murus, hoc est tutela, & protectio dolis, & fraudibus conficta cecidit in nocte, idest præter spem, & opinionem cecidit inquam, & non potuit consistere. Aut dicas, quod nocte vastata est Ar, idest aduersarii, & inimici nominis Christi nocte destructi sunt, hoc est ex improviso, & nihil tale suspicantes perire, & nullus potuit eis auxilium ferre, quia non est sapientia, non est consilium, neque fortitudo contra Deum, Moab contigit, hoc est mundus, demon, & quæcumque creatura contigit, quieuit, patienter tulit, & nulla ex parte obstitit. Hæc enim omnia videlicet Mundus, caro, Demon, & creaturæ corporales dici possunt Pater: *Moab enim a patre interpretatur.* Nota interpretatione huius nominis Moab. Et reuera cum primum in lucem prodimus, priusquam ex aqua de spiritu sancto renascamur, velut spurii, & illigiti mi habemus hos tres patres videlicet Carnem, Mundum, & Demonem. Nota etiam pro documento, & consolatione delinquentium, quod notat Nicholaus de Lira super illam particulam. Vectes eius vsque ad segor, qui appellatur uittula contemans, quod allegoricè interpretando vult innuere, paruam penitentiam designatam per segor, quæ erat parua Ciuitas, & exigua, si perseuerauerit, nos deducet ad perfectam salutem quæ est vltimus finis noster, præter hæc pauca quæ iuxta sensum mysticum super hoc caput ad quorundam afferre sensum tropologicum, seu moralem quo demonstrantur peruersi quorundam hominum mores, qui per nomina hic contempta designantur, sumpta occasione ab interpretatione, & significatione horum nominum. Et licet D. Hieronymus dicat, omnem prophetiæ huius sensum penè vnum esse, vt scilicet author per ea quæ hic de Moabitis referunt, voluerit innuere, subdolum ac peruersam hæreticorum mentem, qui per falsa eorum dogmata, putant, & nituntur subuertere Ecclesiam Dei, nos tamen non

Hierony.

credimus inficiari, si secundum interpretationes diuersorum nominum in dicemus varios mores diuersorum hominum, qui non sunt ab similes ipsis Moabitis. Primum quidem diximus, Moab interpretari Patrem, vel à patre, & cum quisque nostrum sit à patre, opere precium est videre, quem patrem habeamus, & à quo tamquam à patre simus à principio procreati. Constat enim nostræ productionis, & generationis principium esse semen quod à genitore re fluit, ac deciditur quod quidem est vsque aded putridum, & infectum nisi per aquam sacri baptismatis abluamur, & recreemur, ac rursus generemur, essemus perpetuè polluti impuri, & filii carnis, & Diaboli: Nec refert homines quandoque nasci, & produci à patre iam purgato per Baptismum, & alia sacramenta, quoniam cum primum nascimur, & exorimur ab homine sic purgato, non nascimur ab eo, & ex eo secundum Spiritum sed secundum carnem, & consequenter cum vetustate peccati, ut dicit Diuus Augustinus contra Iulianum, & velut Moab fuit exortus à patre ex incestuoso concubitu, ita dici potest de cunctis hominibus, qui ex concubitu viri, & mulieris oriuntur nisi fuerint in vtero sanctificati, aut speciali gratia à Deo preferuati, vt dicimus de Beata Virgine. Sic ergo nos omnes qui nascimur à patre hoc est à tali patre, quale est semen ipsius viri, & sanguis menstruus, nec tamen excludimus omnino semen mulieris, tamquam imperfectum quid in ratione feminis, quod quidem citra controuersiam dicitur ad generationem concurrere passiuè, de signatur per ipsum Moab qui dicitur, & interpretatur Idiome latino, à patre, hoc est à patre sic infecto, & commaculato. Deinde dicitur in principio huius capituli quod nocte vastata est Ar, siue Arcopolis Ciuitas Moabitarum, quæ iuxta Diuum Hieronymum aduersaria, vel aduersarius exponitur, & dubio procul, hoc nomine designantur sapientes huius seculi qui semper aduersantur sapientiæ Dei

Semen gene-
ratio nisprimi

D. Aug.

Esa 29.

Dei, et extolluntur supra omne quod dicitur Deus, qui tandem facile ruunt, & omnia eorum tela, & propugnacula cito præter omnem eorum opinionem subuertuntur, & destruantur iuxta illud, perdam sapientiam sapientium, & prudentia prudentium reprobo. Quod autem dicitur Moab conticuiffe, indicat eiusmodi sapientes huius seculi nihil se habere quod tueantur contra Deum, quia non est consilium, nec sapientia contra ipsum, legimus enim de D. Stephano Actorum 6. quod plerique de Synagoga disputabant cum Stephano, & non poterant resistere sapientiæ, & spiritui qui loquebatur in eo. Sic, & de Petro, & Paulo qui fuerunt gloriosi principes terræ & de cæteris Apostolis, & sanctis martiribus, qui audacter sunt loquuti contra sapientes huius seculi pro tutela veritatis, & pro defensione nominis Christi, quibus illi non poterunt resistere, nec contradicere. Sed, & ex mulieribus nonne legimus de Gloriosa Virgine Chaterina contra quam cum Auctore Maxentio fuissent adducti doctissimi homines ut eam conuincerent, & ad Christi fide ad idolorum cultum perduxissent non modo illam nequieuerunt ullis rationibus conuincere, sed quinquaginta Philosophi qui ad eam coarguendam conuenerant, vi ac subtilitate eius disputationis sunt conuersi, & tanto Christi Iesu amore sunt incensi, ut pro illo mori non dubitauerint. Sed non mirum quia Christum Dominum sunt imitati, qui usque adeo sua singulari sapientia scribas, & Phariseos confundebat, quod nemo poterat ei respondere verbum neque amplius interrogare eum, ut habetur Matth. 22. Sic etiam confusi sunt plerique hereticorum, ut Arriani, Gymnosophiste, Sabelliani, & reliqua turba insanientium, quoniam Deus spreuit eos. Sic pro certo tenendum est, & firmiter credendum reliquos omnes apostatas, & hereticos, ut Lutheranos, Caluinistas, & cunctos Atheistas, breui de medio tollendos, ac penitus ex aliorum

A hominum cætu fore deturbandos.

Sequitur in textu, quod ascendit domus, & Dibon ad excelsa in planum, Dibon siue Dimon dicitur esse Ciuitas in tribu Gad, quæ latine præter alias interpretationes dicitur abundantia intellectus, quot quæso hominum sunt, qui ex hac Ciuitate originem ducunt, & fortassis perpetuo ibidem habitant, & sunt valde consimiles iis que præcesserunt. Sunt enim hi, qui plurimum de se ipsis præsumunt, neque vlli cædunt, & Sapientes sunt ut faciant mala: Hæc est illa Ciuitas, & locus in quo filii Israel profecti de Oboth, fixere tentoria, ut habes Nume. 33. Quid ergo fecerunt isti? Ascenderunt ad excelsa, vbi scilicet colebantur Idola, non ut eos peniteret malè actorum, minus ut conuerterentur, sed ut suas miseras, & calamitate deplorarent, ut faciant multi. Meminit Esaias hoc eodem loco de duobus locis, siue Ciuitatibus videlicet Nabo sita in tribu Ruben, & alia pariter quæ vocatur Medaba vrbs Arabiæ, ut habetur Iosue 13. cap. Nabo interpretatur loquela, seu loquens, per quæ designatur proprietas, & conditio eorum hominum, qui sunt valde loquaces, quorum mea quidem sententia infinitus est numerus, & quàm sit noxia, & odibilis horum hominum conditio, nullus est qui nesciat. Dicebat enim Dominus, sit sermo vester est est, non non, quod his abundantius est, à malo est, & ut dicebat Sapiens Prou. x. in multiloquio non deest peccatum, imo si nos oremus, præcipitur, ne multum loquamur. Sic enim legitur apud Matth. Orantes nolite multum loqui.

Medaba quæ dicebatur Vrbs Arabiæ, latine dicitur aqua doloris, & verè bibunt aquam doloris qui sitient huius seculi, in illis consequendis, et possidendis toti insunt, et funditus immerguntur, hi denique velut Moabitæ potant aquam turbidam, quæ in eorum cordibus, et mente gignit perpetuos dolores, ut mor-

bum Ilicum, & morbum calcularem, & alias egritudines, quæ non facile tolluntur: Propterea monebat quidam vir Sanctus. Si diuites esse cupitis veras diuitias amate, Si culmen veri honoris quaritis, ad cælestem regnum tendite. Si dignitates, in illa æterna gloria ascribi facite. Greg. Hom. 15. Super has duas Ciuitates dicit Esaias Moab vlulabit, Moab quidem, idest cuncti homines qui à femine velut à patre nondum purgati descendunt, vlulabunt Super Nabo, & Medaba, idest super eos qui sunt nimium loquaces, & vehementer cupidi rerum terrenarum, desebunt eorum statum & miseriam. Post hæc loca, ponitur, & describitur ingens, & vehemens ac prolixus clamor duarum Ciuitatum, videlicet Hesebon, & Eleale, vsq; Iasa, & iure quidem clamore necessum erat, primum quidem Hesebon, quæ erat sita in Galaad Moabitarum, vbi habitauit Seon Rex Amorreorum, constructa, et ædificata à filiis Ruben, ut habetur Nume: 32. Hæc inquam Ciuitas latine dicitur numerus, siue cogitatio, per quam quidem Ciuitatem possumus intelligere eos homines, qui semper cogitant mala, & ducuntur, & reguntur ab illo omnium malorum principe, & capite quod est diabolus, qui immittit prauas cogitationes, & desideria in hominum mentes, qui & si habeant innumerabilem bonorum omnium copiam, numquam dicunt sufficit. Contra quos dicit Propheta psal. 93. Dominus scit cognitiones hominum quoniam vanæ sunt. Quos etiã redarguit Saluator noster Matth. 9. ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Deniq; sub hoc nomine comprehenditur illud genus Moabitarum qui semper cogitant mala, quique cum cæteris Moabitibus aliquando destruentur. Eleale interpretatur Dei Ascensio, & est Ciuitas Amorreorum in Galaaditide, per quam designantur, & prænotantur, qui velut lucifer tentant in cælum conscendere, & fieri similes Deo, quippe qui ab illa radice prodeunt, quæ & ipsa iuxta suam rationem est radix

A omnium malorum, ut aliàs ex Sententia. D. Augustini declarasse meminimus; & clamor istorum duorum locorum vsq; Iasa dicitur peruenisse, quæ rixa vel contemptio interpretatur.

Nulli profectò dubium esse potest, quin vbi cupiditas, & animi elatio viget, necessariò sequatur rixa, & contemptio, quia nullus vult sibi quemquam præesse, aut quæ sua sunt ab alio surripi, aut per vim auferri, Ciuitas hæc fuit data nepotibus Merari, ut habetur Iosue 21. dicit ergo Esaias tantum fore clamorem planctum, & rugitum, quod audita est vox gentis eorum locorum vsq; Iasa, quæ sita erat in sinibus Moabitarum. Sequitur postea quod vestes ipsius Moab procedent, aut terminabunt vsq; ad Segor vitulam conternantem. Dicitur Segor oppidum Sodomorum, ut habetur Gen: 19. & dicitur latine vitula Conternans siue lasciuicns, ut diximus in expositione textus, & facile quisque potest absque ullo verborum circuitu auspicari quale genus hominum sub huius nominis interpretatione comprehendatur, & qualis sit radix, & principium horum hominum: quod certè nullum aliud est, nisi concupiscentia Carnis.

Dicit deinde propheta, quod ipse Moab per ascensum Luith flens ascendet, & in via Oronaim clamorem contritionis leuabunt. Luith apud Hæbreos est nomen cuiusdam montis; Sed apud Eusebium Pamphylum, est quidam vicus inter Eliopolim, & Ioaram; & latine dicitur tabulatum, vel tabula, aut viriditas, quibus nominibus designatur vigor, & cupido eorum qui libenter accipiunt præfecturas, & misericè querunt eas adipisci, & in tabulis eorum qui sunt ad hoc munus designati, describi, qui proprio nomine vocantur ambitioni. Oronaim secundum quosdam sunt duo vici, aut duæ vrbes Moabitarum, vna superior, & altera inferior; & hæc dicuntur latine ira uel furor. Syriacè uerò libertates; & ut potui conijcere per eiusmodi nomina sic interpretata, non alij præter ebrios

Nabo

Iosue 13.

Matth. 5.

Matth. 6.

Quam gran

de malum

si lingua, u

de Prou. x.

Et Iacob. 3.

Et Aug. 15.

de Trm. ca.

vlt. Et alibi.

Aqua Nemrim.

ebrios possunt intelligi, qui cum fuerint musto pleni, ira, vel furore videntur perciti, & omnia sibi licere arbitrantur.

Præterea fit mentio de quibusdam aquis quæ hic dicuntur aquæ Nemrim de qua Nume. 32. & Latine dicitur Leopardus, siue rebellio, aut amaritudo seu commutatio, cuius nominis interpretatio ego subintelligo genus hipocritarum, qui verè more Leopardi varii esse dicuntur, aliud in corde, aliud in ore, uel in opere, & veluti dicebat Saluator, eiusmodi homines exterminat facies suas, ut apparet hominibus ieiunantes. Aquæ istius loci, vel Ciuitatis desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit, & verè quidem quia ut legitur Iob. 8. cap. spes hypocritæ peribit, propterea aquæ eius, idest labores, simulationes, & studia eius peribunt. Denique dicit Esaias, quod ad torrentem salicem ducent eos. Salices sunt arbores infructuose ita quod dicitur, si quis Salicis semen epotet extinguitur calor naturalis, & tollitur vis generandi, id quod significat labores, & opera quibus hypocritæ defatigantur, sunt vana, & infructuosa, & hoc confirmatur per verba Saluatoris d. Amen dico vobis receperunt mercedem suam quod nullam.

Post hanc Ciuitatem fit mentio de alia quæ vocatur Gallim, ad quam vsq; perueniet vlulatus Moabitarum, quod quidem ostendit magnum, & extremum fuisse hunc vlulatum, quia hæc Ciuitas erat longè ptocul à finibus Moabitarum, & latine dicitur gutta maris, per quam nominis interpretationem ego suspicor intelligendum esse finem, & terminum Moabitarum, hoc est malorum hominum qui tandem ob eorum peccata gustabunt, vel percipient guttas maris, quia ibi, hoc est, in mari summergentur & sepelientur.

Postremò describit Esaias, ad quem alium terminum deueniat clamor Moabitarum, dicit enim tandem perueniturum, vsque ad puteum Elim, quod

quidem est nomen Ciuitatis Moabitarum, & est etiam nomen putei; sed utcumque sit, Latine significat Arietes, siue fortes per quod intelligimus peccatores perfidos, & obstinatos qui cornibus obsistunt veritati, & impugnant qui volunt eos apprehendere, & ducere ad puteum, idest ad aquam baptismalem, vel ad lauacrum pœnitentiæ de quo dicebat Esaias in principio huius operis, lauamini, mundi estote, & auferte malum cogitationum vestrarum. Sed Moabite hoc est homines mali, & mente capti effugiunt eiusmodi puteum, & hanc salutrem admonitionem. Hæc pauca adduximus iuxta sensum tropologicum aduersus Moabitas.

C *Discussio supra his verbis presentis Cap Esaiæ Propheta.*

I *N cunctis capitibus caluitium, & omnis barba radetur.*

Super his verbis presentis capitulis occurrit mihi nonnihil dubii, quod hoc loco discutere aliquantisper proposui; num videlicet deferre barbam sit laudabile, & honestum an potius res indigna, & detestabilis; & huius meæ dubitationis ratio est quia nostra hac tempestate videmus hac in re honestissimorum, & grauissimorum virorum in vtramque partem sententiam sustineri: propterea non vereor me posse à quoquam iure reprehendi, ut qui de re leui, & nullius pensæ disputationem aggrediar, cum presertim in sacris literis & apud prophanos quoque authores frequenter mentio habeatur, & in more hominum sit, rationem aliquam haberi eorum qui deferunt barbam, qui verò non deferunt, aliquanto minus, Præterea videmus apud quosdam viros graues & insignes hunc barbam radendam

barbam deferre an sit res laudabilis.

Iob. 8.

morem, & obseruantiam inuiolabiliter seruari, & retineri, Sunt enim (ut alios omittam) viri quàm maximè religiosi, & vitæ austeritate conspicui, qui nunquam deferunt barbam, ut Monachi Camaldulenses, & præcipui quidam viri ex variis ordinibus mendicantium, qui & ipsi numquam deferunt barbam & pro graui piaculo habent.

Frates mēdicantes, & Monachi nō deferunt barbam.

lib. 3. de vita & honestate cleric.

Comitia Generalis nostræ ord. celebrata Neap. an no 1539.

1. Corin. xi.

ret, si eam deferrent. Sunt etiam Venerabiles Monachi sub regula D. Benedicti degentes, qui quidem nullo umquam tempore nisi fortè in aliqua necessitate constituti aut de consilio medicinæ fieri cogatur, solent deferre barbam, quinimò capillos, & crines eorum capitis crebro admodum abradi faciunt, ad eò ut nullus ferè appareat, tenuè quandà & vix perceptibilem coronulam relinquentes. sunt quoque & plerique clerici tum regulares tum seculares atque etiam canonicorum plurimi nobilitate insignes, & quod longè maius est sinceritate doctrinæ, & vitæ sanctitate illustres, qui & ipsi uel numquam, vel raro admodum deferunt barbam & rectè quidem, quoniam ut habetur, de honestate, & vita clericorum lib. 3. ex consilio Cartageniensi statuitur, & decernitur quòd clericus neque comam nutriat, neque barbam, id quod plerique strictissime exequuntur. Et ego quoque memini, dum essem Iunior, paucissimos extitisse ex patribus, & sociis mei ordinis, & fodalitii, qui barbam detulerint: At in comitiis generalibus Neapoli celebratis sub Anno Domini 1539 die 28 Maii, fuit concessum, aut permisum solis Sacræ Theologiæ Magistris & quicumque prædicationis officio functi fuerint, eò tantum tempore, quo id muneris exercuerint, barbam deferre, aliorum verò nemini: verum postmodum pgressu temporis, eiusmodi vsus aut maior abusus, ita nobis conuenientibus, inoleuit ut penè omnes cum primum adoleuerint, eò priuilegio uti ceperint. Sed omitamus, aut prætereamus loqui de uiris regularibus, nonnè Moniales ipsè radunt seu tondent capillos capitis, neque vlla ratione permittunt deferre capillos? Sed quid? nonnè Paulus prima ad Corinth. cap. ij. hæ-

A bet expresse hæc verba; fit uir comam nutriat ignominia est illi, quare si non conuenit ei comam nutrire multò minus barbam, quæ indiget multa cura, & studio, conuenit ei deferre & eò presertim quòd aliqui dicunt capillos barbam, & totius corporis pilos esse membra corporis extraordinaria, quare non multum abest à ratione, & honestate si præcidantur. Contra verò videtur magis dignum, laudabile, & honestum barbam deferre quàm ipsam abradi, seu tonderi, primo quidem propter verba quæ habemus in presenti cap. ubi vates indedecus, & ingnominiam Moabitarum, & in pœnam peccati eorum, prædicit incunctis capitibus, cuiusque eorum forè caluitium, & omnem barbam esse radendam, sic etiam superius cap. 7. prædicit, Deum quandoque rasurū caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam in Rege Assyriorum, non nisi ob eundem propter multa eius scelera, & flagitia deturpandum. Deindè legitur 2. Regum xi. quòd Rex Ammonitarum iussit, seruis Daud qui profecti erant ad consolandum eum super interitu patris eius, radi dimidiam partem barbæ eorum, & præscindi vestes eorum medias vsque ad nates in symbolum, dedecoris, & ignominia, præterea præcepit Deus ei qui fuerit mundatus à lepra die septimo, radat capillos capitis sui, & barbam, & supercilia, unde videtur inferri, rasuram barbæ dari consueuisse in pœnam peccati, & maculæ iam dudum contractæ, ut legitur Leuitici cap. 14. laudabilius ergo, & honestius est, deferre barbam, quam ipsam radere, aut tondere. Postremò si respiciamus, & perscrutemur actiones, & vitam quorundam religiosorum qui consueverunt deferre barbam, citra controuersiam, fatebimur eos fore viros, plenos sanctitate, Dei spiritu ductos, & perpetuò duci ac gubernari, cuiusmodi sunt Eremitæ Camaldulenses fratres illi minores, qui Capuccini dicuntur, quorum vitæ probitas, & austeritas ea est, ut omnes in stuporem, & admirationem, simulque in uenerationem inducant: cuius ordinis, & vitæ rationis sunt, & plerique alii regulares,

Leui. cap. 14

ita ut non facile discerni queat ac diffiniri, utri horum sint meliores, Deo, & hominibus acceptiores, & magis dilecti an qui deferunt barbam uel qui eam abradunt, neque vllam illius curam habent. Sed ego vna cum D. Pau. Rom. 14 dicam, quod regnum Dei non est esca, & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, & non in deferendo; vel in radendo, seu tondendo barbam placet Deo, & probatus est hominibus, modo in neutro horum adsit vanitas, & ambitio & maiorum contemptus, & regulæ, vel statuti Prætereo, quod reperi apud quosdam modernos qui edunt commentaria quedam Symbolica, dicentes sacerdotibus fore prohibitum caput, & barbam radere, cum capilli capitis, & barba significant virilitatem, & virtutem hominis interioris. Cælius lib. 2. antiquarum lectio- num cap. 24. dicit mirum esse quantum ratio barbæ conferat ad cognoscendam corporum maturitatem, & sexus discernicula, aut deco- rem etiam num virilitatis, aut roboris, & Atalabas dicebat. Pulchritudinis, & ornamenti argumentum fuisse in barba potissimum. Et post pauca subdit ipse Cælius. Si qua visatur barba insignis, hinc contingere quod illi additum sit peculiarius aliquid roboris, et calor. Diuus etiam Augustinus super psal. 132. dicit barbam significare fortes, iuuenes, strenuos, impigros, et alacres: Ideo inquit. quando tales describimus, barbatus homo est, dicimus: vnde Apostolos; qui primi impetus seculi fortiter, et alacriter sustinuerunt, vocat barbam seu barbatos designatos per Dauid, cum in eo psalm. dixit sicut unguentum in capite, quod descendit in Barbam barbam Aaron; Hilarius etiam super eundem psal. dicit barbam significare virtutes, ut puta fortitudinem, sapientiam, iudicium, et discretionem boni, et mali, que solent in homine reperiri, cum iam incipit adulescere, et ratione uti quemadmodum barba nascitur in homine, cum ratio in-

capit in eo vim suam habere. Sic etiam Rupertus supra Leui lib. 2. cap. 4. In proposito autem nostro si volumus ad sensum mysticum referre quod dicit hic Esaias in cunctis capitibus erit caluitium, et omnis barba raderetur, dicemus quod omnis virtus, decor, et, magnitudo deficiet, et finem habebit in Moabitis: quod idem possimus referre ad hæreticos, & Pseudo Prophetas apud quos, et in quibus nihil est solidi, nihil stabilis, aut firmi, sed omnia eorum dogmata vires, & præsidia spiritus sancti virtute cessabunt, et ad nihilum redigentur.

Sed forte quis dicet si barba est signum virilitatis, et fortitudinis, ac etiam roboris, cur ergo præcipitur clericis, et sacerdotibus, ne comam nutriant ac barbam; sed potius radantur, & tondeantur? Deinde, cur Deus Leui. cap. 14. præcepit quod mundati à lepra, septimo die radantur barbam, pilos capitis, et supercilia? Tertio quis dubitat. Si Diuus Paulus monet, aut consultat mulieres ut nutriant comam, quoniam capilli pro uelamine dati sunt eis, cur præcipitur monialibus, ut radant capillos, siue tondeantur, & non sit in eis capillatura?

Postremo, mirum quoque est mulieribus seculi huius permitti comam ut nutriant, quoniam gloria est illis; hominibus vero nequaquam, quoniam si hoc fecerint ignominia est illis, et incidimus in eandem quaestionem quæ mox tacta est quod mulieribus solutis, aut coniugatis permittitur, siue conceditur nutrire comam, monialibus autem prohibetur, et præterea si homines non possent nutrire comam; sed deferre eam incultam, seu deformem, longè melius, aut conducibilius foret eam nunquam in eorum capita proflire.

Quare ad primum dubium facile respondetur secundum D. Thomam, non eandem esse rationem de sacerdotibus et laicis, quoniam quemadmodum illi sunt segregati à mundo conuersatione, dignitate, et gradu, seu officio, ita summopere congrue ab utroque signo

aliquo exteriori discernentur ab aliis, et signo illo exteriori innotesceret eorum gradus, & officium. Debent enim hi postquam mancipati sunt diuino obsequio, diuinis rebus esse intenti; & nihil præter eas curare, perpetuò intendere, & assidue contemplari. Propterea barbam radi faciunt, ut ostendant se diuina contemplari, caput autem tondere, & capillos præcidi faciunt, quod se abiicisse temporalia omnes intelligant. Ad illud ex Leui. 14. dicimus in figuram nostri id factum esse, ut videlicet disceremus, postquam mundati sumus à lepra id est à peccatis mortalibus, & eorum macula, insanitatem restituti, non amplius velut homines barbam deferamus, & ad pristinos huius seculi mores reuertamur sed quasi modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac Sactæ matris Ecclesiæ concupiscamus, & eo iugiter nutrirî, ac depasci studeamus. Ad tertium dubium, siue quaesitum, dicimus similiter ut prius non idem fieri debere iudicium de monialibus & reliquis mulieribus, quoniam moniales cum desponsantur Christo do-

signo & ei totæ se committunt, promouentur in dignitatē virilem, ut sicut viri non deferunt comam, ita nec ipsæ. Deinde cum assumant statum penitentiae, & abdicacionis ab hoc seculo debent etiam à se amouere quæcumque videbantur pertinere ad luxum, & pompam huius seculi.

Ad vltimum non est, quo quis dubitet non conuenire, aut vllò pacto decere, homines nutrire comam, quia est actio omnino muliebris cum præsertim non sit frequens, aut in usu homines habere cæsariem satis prolixam, velut mulieres comuniter, & ex natura habere solent, & sic ignominia esset hominibus, si quam habent enutrient, non autem sensus Apostoli est, quod nullo modo nutriatur, sed quod non satis multa diligentia, nec multum temporis in ea nutrienda infumatur, ut faciunt viri molles, & effoeminati, vbi uidere est hæc nostra tempestate aliquos Iuuenes non minus comptos & ornatos quod si essent mulierculæ quedam, aut puellæ desponsabiles, & mox nuptiū tradendæ, id quod reuera est magnum dedecus, & ignominia illis.

CAPVT SEXTVM DECIMVM.

1. **E**MITTE agnum domine dominatorem terra, de pe
 2. tra deserti ad montem filia Syon. Et erit sicut a-
 3. nis fugiens, & pulli de nido auolantes, sic erunt fi-
 4. lia Moab in tra scensu Arnon. In consilium, coge
 5. cor cilium: pone quasi noctem umbram tuam in me-
 6. ridie: Abconde fugientes, & vagos ne prodas. Habitabunt
 7. apud te profugi mei: Moab esto latibulum eorum a facie vastato-
 8. ris: finitus est enim puluis, consummatus est miser: defecit qui
 9. conculcabat terram. Et preparabitur in misericordia solium, &
 10. sedebit super illud in ueritate in tabernaculo Dauid, Iudicans,
 & quarens iudicium, & velociter reddens quod iustum est. Au-
 diuimus superbiam Moab, superbus est valde: superbia eius, &
 arrogantia eius, & indignatio eius plusquam fortitudo eius. Id-
 circo ululabit Moab ad Moab, vniuersus ululabit: his, qui la-
 rantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas. Quo-
 niam suburbana Hesebon deserta sunt, & vineam Sabama Domi-
 ni gentium exciderunt: flagella eius usque ad Iazer peruenerunt:
 errauerunt in deserto, propagines eius relictæ sunt, transferunt
 mare. Super hoc plorabo in fletu Iazer, Vineam, Sabama: ine-
 briabo te lachryma mea Hesebon, & Eleale: quoniam super vin-
 demiam tuam & super messem tuam vox calcantium irruit.
 Et auferetur letitia, & exultatio de Carmelo, & in uineis non
 exultabit neque iubilabit. Vinum in torculari non calcabit qui
 calcare consueuerat: vocem calcantium abstulit. Super hoc uen-
 ter meus ad Moab quasi cythara sonabit, & viscera mea ad mu-
 rum cocti lateris. Et erit: Cum apparuerit quod laborauit Mo-
 ab super excelsis suis ingredietur ad sancta sua, ut obsecret,
 & non ualebit. Hoc uerbum, quod loquutus est Dominus ad
 Moab ex tunc, & nunc loquutus est Dominus, dicens: in tri-
 bus annis quasi anni mercenarij auferetur gloria Moab super
 omni populo multo, & relinquetur paruus, & modicus, ne-
 quaquam multus.

EXPLA

EXPLANATIO IN
SEXTVM DECIMVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

1. **E**Mitte agnum Domine dominatorem terra, de petra deserti
 ad montem filia Syon, & erit & c.

ERA, & propria, atq; germana huius loci intelligentia est non solum prædicere, Christi Domini Natiuitatem, & eius aduentum in carnem; sed vehementer experere, & instanter præcari Dolminum Deum, ut quam primum illum ad nos mittat, propterea quod totus Mundus in maligno positus est, omnia ruunt, neq; ullus est locus pacis, & quietis, id quod sub excidio; ac destructione Moabitarum de quibus antea est loquutus; indicare intendit. Et eodem modo quidem hoc loco præcatur futurum Domini aduentum, ut aliqua ex parte consoletur Moabitas de quorum gente ducturus est originem Christus Dominus, vniuersæ terræ dominator. Næc mireris, tam festinè, & velut ex abrupto transferit Propheta ad huius ineffabilis mysterij contemplationem, quandoquidem præcipua, imò vniuersa ferè Prophetarum intentio; & præcipuis eorum scopus, est prædicere, & reuelare mysteria futuri Messia: quæ si quandoque aliud agunt; & prosequuntur in hunc finem, & sub ea intentione omnia agunt; & cum primum tantilla se illis offert occasio, dimissa priori tractatione ad Christum redeunt; neque quicquam illis videtur esse antiquius, quam de Christi mysterijs, & actionibus aliqua pertractare. Et hoc reuera illud est, quod maximam affert difficultatem in Prophetarum scriptis intelligentiis, & interpretandis; quia frequenter personarum in personas, & temporum in tempora transitiones fiunt, videt-

A connexio dictorum pariter & sensus est plurimum asper, ac durus: nec facile intellectu perceptibilis. Et Diuus Hieronymus dicit hoc ideo fieri, ne si ordinem eorum scriptura conseruaret, non vaticinium, sed narratio diceretur. dicit ergo Propheta.

Hieronymus in principio expositioni.
 Emitte agnum Domine Dominatorem terra, de petra deserti ad montem filia Syon.

Cui postulationi, & præcationi spiritus sanctus per Malachiam prophetam huc in modum satisfacere, & respondere videtur dum inquit, cap. 3. & statim

venit ad templum suum dominator quem vos queritis, & Angelus testamenti quem vos vultis: præcatur ergo Propheta ut mittat agnum qui, & Angelus nuncupatur, non Leonem aut Vrsum ut Tygrim vel quemcumque hominem, sed Angelum, & hic ille est de quo loquebatur Ioannes dicens. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi;

Hic est ille Agnus qui fuit occisus ab origine Mundi, de quo quidem loquutus est Ioannes Euangelista in suis reuelationibus; iste Agnus appellatur dominator terræ, quia ipse est, cui data est omnis potestas in celo, & in terra. Iste Agnus mittendus est, & auocandus de petra deserti, hoc est ex regione Moabitarum, quæ sita est in Arabia petrea, & hoc ideo dicitur, quia Ruth de cuius progenie, seu stirpe natus est Christus, erat de natione Moabitarum. Nec mireris, quia cum Christus pro vtroque populo venerit de vtroque natione, quam .i. nationem, & gentem aliqui volunt nuncupari petram deserti, quia homines illi erant cultores Idolorum & proinde lapides venerabatur,

Maluch c. 3

Io. 1.

Matth. 28.

Agnes Dei: Angelus & Dominator terræ.

Petra deserti.

Hierony.

cuius rei causa etiam omnino differt; & derelicti à Deo. Quidam alij uolunt petram deserti fuisse præcipuam ciuitatem Moabitarum, id quod nescio profectò uide habeat alij totam illam regionem. Diuus Hieronymus in secunda Expositione huius cap. dicit ipsam Ruth vocari petram deserti quia iuxta præceptum Dei, Moabitæ, & Amonitæ usque ad decimam generationem, & usque in æternum non ingredientur Ecclesiam Dei; præcantur igitur sancti Patres, & uniuersa prædestinatorum Ecclesia, & rogant Deum Patrem de cælis, ut mittat Agnum dominatorem terræ. i. Christum filium suum de petra deserti. i. de loco, Dei auxilio destituto & omni benedictione orbato, hoc est de gentilitate prophana, mittat (inquã) eum ad montem filiæ syon, hoc est, ad Ciuitatem Hierusalem quæ est sita, & constructa sub monte Syon, & uerè quidem ad montem filiæ Syon, quia ibi fuit immo latus ille Agnus, dominator uniuersæ terræ; & appositè quidem, postquam in precedenti capite prædixerat ruinam Moabitarum, In principio huius capituli rogat ipse Propheta ipsum Deum, ut emittat agnum dominatorem terræ, ut consulat rebus caducis, id quod & nos facere debemus rogantes Deum, ut de nobis Presulem iustum, & fidelem, ut reprimat malos, & foueat bonos. Sed præter omnes istas expositiones, non abhorreo opinionem illorum, qui per petram deserti intelligunt terrestrem Hierusalem, in qua proculdubio natus est Christus, aut p. p. & per montem filiæ Syon intelligunt, & rectè quidem, Ecclesiam Dei, & licet hic textus quem nos exponendum sumus, sit uerus, & proprius quem nos sequi, & perpetuò sustinere debemus; quia tamen alicubi legitur in numero plurali; Emittite Agnum dominatorem terræ etc. non est omnino reiiciendus iste textus, ut per hoc uerbum pluralitatem significans, intelligamus Patrem, & spiritum Sanctum, pariter & filium, qui concorditer, & vnico decreto, & operatione mittunt filium, ut domineur terræ, quemadmodum alibi legitur, faciamus hominem ad imaginem, & si-

multitudinem nostram. Cum ergo dicitur Emittite Domine Agnum dominatorem terræ, per illud uerbum emittite innuitur Trinitas personarum, per illud nomē singulare Dñe designat unitas uirtutis, & essentia. Reliq̄ expositiones quæ afferuntur circa hunc locum sunt penitus reiiciendæ; quippè quæ uolunt Moabitas, qui erant diuites ouium, & arietum, dona, siue tributa mittant ipsi Ezechie dominatori uniuersæ terræ, ut eius gratiam conciliarent; & alij uolunt, quod ipsi Moabite moneantur ut regnante Ezechia Rege potentissimo mittat Arietem. i. exercitum fortè, & billicosum; sed re uera hæc oia sunt nugæ, & nihil ad rem; nulla namque occasio uel necessitas erat, ut Moabite tributum penderent, aut obsequium aliquod afferrent Regi Israel, aut Regi Iuda, cum per id temporis nullus esset Rex, neq; Regnum in Israel, aut Iuda, cum iuxta sententiam aliquorum, u. trumq; Regnum esset ferè poenitus extinctum, dicamus ergo, & repetamus quod supra diximus, hoc in loco Esaiam fuisse uaticinatum de missione illius ueri Agni immaculati, qui fuit missus à tota Trinitate, ut sua morte auferret peccata Mundi, & non est dicendum (ut quidam putant) hæc uerba fuerint dicta per tyranniam aduersus Regem Moabitarum, quasi deludens, & obiurgans ipsius arrogantiã, quando uinctis Ammonitis uenerunt aduersus Iosaphat Regem Iuda, cum nihii minus in ea causa facerè potuerint. Sed quæ sequuntur, ego quidem existimo, ironicè dicta fuerint cum paulò post subdit Propheta, dicēs: ini consilium, coge concilium &c. Hæc itaq; est primam pars huius cap. Sed percurramus uniuersum textum à principio, cum ait. *Et eris sicut aquis fugiens, & sicut pulli de nido auolantes, sic erunt filia Moab in transcensu Arnon.* Quibus uerbis describit hic Propheta, calamitates Moabitarum, & inquit in hac secunda parte huius cap. quod populus, & gens Moabitarum, cum super eos ingruerit tempestas, ac terror Afsiriorum, erit sicut aquis fugiens quando, scilicet, uiderit Accipitrem, uel Miluum, ipsum insequentem; & sicut pulli de nido auolantes

Vnitus & Trinitas personarum in uerbis præsentis textus.

Arnon.

lantes cum maxima celeritate, nulla interposita mora aufugiunt, ne (scilicet) à serpentibus deuoretur, aut à quouis alio subripiantur: sic erunt filie Moab in transcensum Arnon. Per hoc nomen. Arnon diuus Cyrillus intelligit urbem quandam munitissimam, Moabitis conterminam. Alij uolunt quod Arnon sit fluuius quidam in finibus Moabitarum, quod mihi uidetur uero similius. Sed nos in Ethruria habemus flumen famosissimum, qui eodem ferè nomine nuncupatur. Per arnon quidem D. Hieronymus dicit significari scientiam ueritatis, ad quam debet trãsire qui erat in errore. Alij uolunt fuisse terminum quendam Moabitarum, & Amorreorum; per filias Moab nonnulli intelligunt urbes, & alia loca illius regionis: at mihi magis placet, per filias Moab intelligamus Populum cuncti generis illius Regni, quem sexu foeminitio uoluit Esaias nuncupari, ut denotaret eius pusillanimitatem, & ingentè formidinem, ac pauorem. Meminit Et filiarum potius quàm filiorum, quoniã illæ uelut imbecilliores, & infirmiores priores erant in capiendâ fuga, undè non immerito eos irradet, ac deludit. *In consilium coge concilium, pone quasi non erant umbram tuam in meridie.* Opinio est quorundam expositorum, hæc uerba fuisse allata ab ipso Propheta, ut exprimeret Moabitas, & in memoriam reduceret eorum inhumanitatem, ac seruitiam erga Iudæos, dicunt enim quod dum fugerēt Iudæi ab exercitu Afsiriorum eos insequente, & ob uiciniam ad Moabitas se contulissent, ipsi cõsulabant, & in dubium afferebant, numquid in eo casu essent accipiendi, ne forte displicerent Afsirijs, cum tamen instante necessitate, non consilio, sed auxilio potius erat opus. Alij uolunt hæc particulam referri ad ipsos Moabitas, & in eorum beneficium eiusmodi uerba apponi ut scilicet non sint uerba exprobrantis, sed potius exhortantis, & ad momentis, quasi dicat talis, ac tanta tibi ò popule Moab imminet calamitas, & ruina, quod tibi necesse est eam ut effugias, inire consilium, i. inter nos ipsos consulere, decernere, ac deli-

berare quid facto sit opus: necesse, inquam, est, cogere Concilium, id est aduocare primates, & seniores, & rerum experientia maximè claros, ut de rebus uestris optimè consulatis, ne in discrimine sint positæ. Sed prior expositio est longè melior iudicio meo. D. Thomas, distinguit inter consiliũ & cõcilium, quoniam cõcilium est ipsa quaestio, siue discussio rerum agendarũ, quæ inter Consiliarios, & prudentes uiros agitur, & uertit, Concilium autem est congregatio, & coadunatio ipsorum consiliariorum d. ergo ini consilium ò Moab, quoniam pacto possis effugere & euitare periculum, Coge concilium, considera, & diligenter expende quid & qua ratione de tua salute Consiliarij tui decernunt, pone quasi noctem umbram tuam in meridie. i. ita in die studeas delitescere, nequis te apprehendat, aut uideat uelut in nocte nemo te uidet ita ut umbra tua, quæ solet in meridie ex corporibus causari, sit tibi ueluti nox. Alij uolunt ex his uerbis denotari quod in meridie. i. in aperta, & manifesta persecutione dubio procul delitescere, & ab hominum conspectu se subtrahere necessum est, ad eò quod nullum aliud præter absconsonem extat refugium dum apertam, & uehementem magnorum hostium persecutionem patimur. At ego uelut alijs minus sapiens, & intelligens existimo huic esse sensum horum uerborum, quasi dicat, pone quasi noctem umbram tuam in meridie, id est facias ex die noctem, & ex nocte diem, id quod fieri solet, et dici, quando nobis aut grauissima negotia instant, ut nullum sit quietis et ocii tempus, aut quando tor, & tanta imminet pericula ut singulis diei, ac noctis, horis, atque momentis cauere nos oporteat: deinde sequitur. *Abconde fugientes, & uagos ne prodas. Habituabunt apud te profugi mei, in Moab est latibulum eorum à facie uastatoris, & nihil timeas. finitus est enim puluis, consummatus è miser, defecit qui cõculcabat terrã.* Sic itaq; ipse Propheta Spiritu sancto imbutus, & præuidens ruinam, ac desolationem Moabitarum horratur, & monet Regem, & Populum, ut suis rebus

Consiliũ & Concilium quo differunt.

Tex. 3.

bus consulant, dicens, ini consilium, co-
ge concilium, absconde fugientes, & va-
gos ne prodas: quasi dicat dum neces-
sitas incumbet, vt quidam metu hostiū
fugiant, & nonnulli hac, atq; illac ob-
ambulent, ne prodas; id est ne manife-
stes, & detegas hostibus persequentib⁹;
hæc verba possunt referri ad ipsos Moa-
bitas, vt scilicet ipse Propheta hortetur
Moabitas, vt si qui ex eis metu persecu-
tionis, & gladij hostilis aufugerint, de-
beant ipsi Moabitæ suos Conciues, &
Conterraneos abscondere, & ita eos ab-
dere, & cōseruare, ne hostibus appareāt:
hic est sensus, & expositio facile conse-
quens uerba immediatē pcedētia. Qui-
dā alij fortasse magi sad literā, sic expo-
nūt, vt Proph. hortetur Moabitas, vt fu-
giētēs Iudæos, & p̄gnos post destructio-
nē Hierusalē, eos recipiant, abscondāt,
& tutos omninō seruare studeant; pro-
inde sequitur. *Habitabunt apud te profu-
gi mei.* Id est Iudæi, quos ego decreui
ob eorum demerita hac ipsa calamita-
te premi, & grauari, ad te confugient
sed melius hæretici dñr profugi quia re-
cesserūt a Christo Tu Moab esto latibu-
lum eorum à facie vastatoris, id est cū
vastator in eos irruerit, finitus est: n-
pulis, id est potentia, & virtus inimico-
rum siue Afsiriorum, vt pleriq; volūt,
siue Babyloniorum, vt alij; consumatus
est miser, id est Rex ille persequens, &
conterens eos, defecit qui conculcabat
terram, & cuncta sub eius pedibus redi-
gebat, & opprimebat; vbi nota quòd
potentia huius Inundi conuenienter pu-
lueri comparatur, proptereaq; nullam
habet stabilitatem, & consolidationem;
vel dicas quod hac loquendi ratione sū-
pta similitudine à puluere quæ reserua-
tur in ampulla pro dinumerandis, &
distinguentis diei, horis, cum tota ce-
ciderit, dicimus iam hora transacta est,
tempus iam expletum, finitus est pul-
uis, non est quiquā aliquid expectan-
dum: sic ergo dicebat Propheta, ne ti-
meatis vos Moabitæ, præbere hospitij,
& gratiam præstare Iudæis, ob timorē
Caldeorum, aut Afsiriorum, quia finit⁹
est puluis, hora iam præterijt qua ipsi
poterant vos opprimere, eorum vis, &
potentia paruo tempore durat, & vsquē

Potentia mundi
di velut pul-
uis.

A adeò fragilis est, & cito amouibilis, vt
iam præterijssē, & consumptam esse di-
ci queat, & verè quidem finitus est pul-
uis, quæ Rex Afsiriorū occisus fuit à filijs.

Alij existimant hæc omnia, in fau-
orem Moabitarum dicta fore, vt scilicet
Propheta moneat Iudæos, vt instante
persecutione aduersus Moabitas, in eā
consilium, cogant concilium, abscon-
dant fugientes, & vagos, & profugos
ne prodant, quandoquidem Moabitæ
profugi mei, quos ego meos appello,
quia de eorū gente nasciturus est Chris-
tus, habitabunt apud te ò Iuda. Pro-
pterea tu Iuda esto laribulum eorum à
facie vastaturis &c. iuxta hanc exposi-
tionem in his versiculis alia sunt pun-
cta adhibenda, quā in communi, &
vulgata editione adhibeātur, ex quibus
verbis vtcunq; expositis, nonnulli hoc
documentum excipiunt, summopere
Deum approbare misericordiam, & pie-
tatem erga proximos, quandoquidem
hortatur vt recipiantur, & hospitio sint
excepti, quos ipse aliquandò punit, &
suo iussu ab alijs etiam hostibus, & ad-
uersarijs puniuntur, ipse enim qui ius-
tus est, & iustitiam diligit diues est in
miseriordia. Iuxta primā expositionem
vates hortatur moabitas vt suos
Conciues, & conterraneos iuuent, & fa-
uoribus prosequantur. Iuxta secundā
horrorat Propheta eosdem Moabitas

D vt foueant Iudæos fugientes ab Afsirijs
& Caldeis, & plerique expositores sunt
in hac sententia, & ego quoque aliquā-
do. Tertia expositio est, è contra vt Iu-
dæi foueant Moabitas; Nulla istarum
expositionum mihi probatur, sed ego
persisto in expositione prius adducta, vt
scilicet Propheta hironicè loquatur ad-
uersus Moabitas, & exprobet illis eorū
nequitiam aduersus Iudæos In
his paucis versibus Propheta, vt vides

E prædicit Natiuitatē Christi futuram,
prædicit euerfionem Moabitarum, de-
structionem Iudæorum, & extinctio-
nem Afsiriorum, pariter & Caldeorū,
& hæc omnia iuxta literam sint dicta,
at secundum intellectum mysticum di-
cimus, quòd per euerfionem Moabita-
rum, siue etiam aliarum nationum in-
telligere possumus, ac debemus euer-
fionem,

tionē, & exinanitionē Diabolicæ pote-
statis q̄ p̄ Xpi passionē, & mortē finē
habuisse prædicitur, & confirmatur.
Quemadmodum apud Io: legitur. Nūc
iudicium est mundi, nunc Princeps hu-
ius mundi eicietur foras; & alibi legi-
tur. Cum fortis armatus custodit a-
trium suum, in pace sunt omnia quæ
possidet, si autem fortior illo qualis est
Christus Dominus superueniens vice-
rit eum, vniuersa eius arma auferet in
quibus confidebat, & spolia distribuet,
hoc ipsum testimonium ex Euangelio
Lucæ desumptum, sepè aliàs adductū
est, & opus erit sæpius illud ipsum in-
ferius repetere, quia plurimum confert
ad veritatem rei comprobendam ex va-
riis vaticinijs nobis præ ostensam; sed
mirum est cur ad insinuandam Satha-
næ destructionem voluit hoc loco po-
tius Moabitarum, quā aliarum na-
tionum meminisse. Respondeo ob du-
plicem causam, primum quia ex eorum
gente (vt supra dictum est) nasciturus
erat Christus, deinde quia iam ser-
monem incoauerat de casu, & rui-
na ipsorum. Vndē, & supra cum dixit
quòd filiæ Moab erūt sicut auis fugiēs,
& velut pulli de nido auolantes pleriq;
viri graues, interpretatur de ipsa Ruth
Moabide, quæ velut auis maxima cū
celeritate ex ea regione aufugit, & vnā
cum Socru in Iudæam se contulit, vt ha-
betur in eo libello cap. 4: quo factō Spi-
ritus Sanctus voluit præmostrare no-
bis, & significare, quòd filius Dei vti-
quē ducturus erat originem secun-
dum carnem, ex gente Moabide steri-
li, & inculta, sed non ibi permanurus;
sic erunt omnes filiæ Moab in transeun-
tu su Arnon, cum videlicet ad aquas bap-
tismales deuenerint, & ad eas perno-
ctarint, sicut aues à Demonis confor-
tio ad Christū auolabūt. Postea subdit.

*Et preparabitur in misericordia solum, &
sedebit super eum in ueritate, in taberna-
culo Dauid iudicans, & querens iudicium,
& velociter reddens quòd iustum est.*

Videtur mihi hoc loco Prophetā vel-
le Iudæos consolari post eorum deso-
lationem, fugam, & dispersionem ostē-
dens futurum esse tempus in quo sint re-
gnaturi in pace, & quiete, & sum mā

A habituri tranquillitatem, quodquidem
tempus sub imperio Regis Ezechchiæ
ferunt Iudæi, futurum esse, & extitisse.
Verum iuxta proprium, & germanum
huius literæ sensum tempori quo Chri-
stus Dei filius accipiet regnum, & dia-
dema, & regnabit in maiestate sua, eius-
modi prædictiones & vaticinia sunt at-
tribuenda. Ipse enim est cui à Deo Pa-
tre preparabitur solum sempiternum,
id quòd erit in priori eius aduentu, nec

B aliam ob causam, neq; ob vllum alicuius
meritum, sed ob solum Dei miseri-
cordiam, quandoquidem omnes pec-
cauerunt, & indigebant gratia Dei: atq;
id tunc profectò nobis eueniet, quando
consumptum erit Regnum Diaboli. Se-
quitur. Et sedebit super eum in veritate
in tabernaculo Dauid iudicās, & que-
rens iudiciū. Sedebit (inq) super eū. su-
per ipsum solum in veritate, quia non
ambit, aut præsentatione, seu auaritia,

C & cupiditate, vel vlla regnandi cupi-
ditate vel vsurpatione. Sed in veritate
id est serio, ac re vera non per figurā,
& signa, vt in veteri lege, vel in veritate,
quia tunc deleta erunt gentium mendā-
cia, quæ constituēbant sibi Deos suos,
qui erant opera manuum suarum. su-
per illud sedebit in tabernaculo Dauid
iudicans, & querens iudicium quando-
quidem sic Deus post misericordiam in-
dicat, & quærit iustitiam, vt reddat vni-
cuiq; secundum opera sua, & velociter
reddens quòd iustum est; Non enim tar-
dat Deus; nec præstolatur, velut an-
ceps quid sit facturus, propterea quòd
absq; vllō labore, & negotio videt om-
nia quæ est facturus secundum miseri-
cordiam, & iustitiam suam. Hoc autē
fiet in tabernaculo Dauid, id est in ipsa
Ecclesia quæ est verè domus, & taber-
naculum, vbi Christus hospitatur & se-
det, tabernaculum enim istud iam olim
corruebat & in secundo Christi aduentu
suscitatum est, & instauratum.

Ex his possumus elicere, & annotare
quæ sint futuræ conditiones perfecti Iu-
dicis, & Regni gubernacula obtinentis.
Debet enim cum veritate, & iudicio
Reorū causas iudicare, & cunctas sub
ditorum lites & controuersias iuste, ac boni iudicis
fideliter, & non ad aures, & placitum cu-
iusq;

Io. 12.
Luc. 11-

Ruth. ap. 4.

Tex. 4.

Eccl. taber-
naculum Dei

Conditiones
diti

iusq; aut dolis, & fraudibus dirimere. Nec oportet solum in veritate iudicet, verum etiam vt non rogatus, neque vi, aut praeibus, aut etiam munusculis attractus ferat iudicium, & postremo velociter reddat quod iustum est, quando quidem nimia morositas, & cunctatio in iure dicendo, & in causis, ac litibus decidendis, non parum iniustitiae cōtinet.

Quod autem eiusmodi fauores, & beneficentiae hoc loco praemittuntur, & praenunciantur, aptari nequeant, & conuenire Regi Ezechiae facile potest demonstrari: Non enim oportebat preparari, seu renouari solum ipsi Ezechiae, quando quidem quo tempore haec praedicebantur, iam Rex Ezechias obrinebat Regnum quod a maioribus acceperat, & illud idem velut hereditarium suis posteris tradidit; praeterea non est putandum, quod Moabites delaturi essent tributum Regi Israel cum eo tempore quo haec futura praedicuntur nullus esset Rex neque Regnum in Israel, nec in Iuda; propterea in ea sententia persistendum est, quam assertit D. Hieronymus, vt haec omnia vaticinia ad Christum referantur, cuius temporibus renouandum, seu preparandum, aut etiam instaurandum erat solum ipsius Dauid. Christus enim dictus est instauraturus regnum Israel, & renouaturus solum Dauid, & in eius tabernaculo iudicatur, & quies iudicium.

Tex. 5. Sequitur in textu. *Audiuimus superbiam Moab, superbus est ualde. Superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius plusquam fortitudo eius &c.*

ab hac parte vsq; in fine cap. re. & gaudio futuro, transit Propheta ad fert miseriam funesta, & miserabilia, dum inquit, Audiuimus superbiam Moab.

Hierony. Dicit D. Hieronymus hoc fieri, ne cum prospera, ac leta nobis proposuerit, negligentiores faciat, propterea uult nos terrere, & pauidos efficere comminatione poenarum, & hic uidetur esse quasi mos sanctarum scripturarum, velut optime ostendit exemplo cuiusdam psalmi, dicit enim in eo, custodit Dominus omnes diligentes se; & ne quis negligens reddatur Dei misericordiae plus debito confidens, mox infert, & oes pecca-

tores disperdet; sed forte dices, harum intentionem non conuenire presenti lectioni. Quoniam consolatio ex bonorum promissione futurorum prius apposita, fuit adhibita populo Israelitico, qui scilicet post fugam, & dispersionem, tandem restituetur in pristinum. Veruntamen, hoc non obstante, potest etiam quod praedicatur aduersus Moabitas, referri etiam & applicari ad quoscuque. Sicut enim praenunciatis gratijs, & fauoribus populo Israelitico confectis, confert se Esaias ad explicandam & praedicandam euerfionem Moabitarum, id quod est, luctuosum, & flebile, sic euenit quibuscuq; vt postea iocunda, & delectabilia quaeque; proceperit, tristitia quoque; nouerit se quaeque; procepturos. Sed praeter haec expositionem, dicamus quod ipse Propheta digressionem a principio capitis usque in hunc locum ad Christi uaticinia, nunc redit ad historiam & pronunciat urbes Moab diruendas; ut cum uiderint homines isthuc iam praedicta fore completa, maior accedat fides, & auctoritas uaticinij de Christo futuro. Audiuimus ergo (inquit) superbiam Moabitarum, quippe qui oes alios praese contemnebant, existimabant nullos alios illis reperiri fortiores, ac potentiores, nullos formidabant, imo neque Deum ipsum uerebatur, propterea destructi sunt, & extincti, quando quidem superbis Deus resistit. Superbus enim est ualde. Dicitur enim superbus ualde quia est de numero eorum qui sunt ualde mali, ut dicit Augustinus; superbia namque est uehemens, & indigna mentis elatio, qua quis non patitur quemquam sibi praeseferre, sed uult inter alios semper primatum gerere. Arrogantia uero est uitiu quo quis insolenter sibi ipsi tribuit quae non habet & longe maiora, ut ex Aristot. colligimus. Liranus uult superbiam consistere in factis, arrogantiam in uerbis, Indignationem, in exterioribus signis. Et Moabites praeter haec tria gloriabantur in fortitudine, qua putabant se omnes alios excellere, namque; superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius plusquam fortitudo eius; ob id non sine causa dictum est Moab esse superbum ualde non frustra appositum est aduer-

aduerbiu illud. fuit enim superbus non a modo quod de se ipso nimium praesumebat, & sibi multo magis quam par erat, tribuebat, verum etiam hunc eius factum, ac tumorem uerbis, & factis ubi uis locorum palam ostendebat, ut habes Iere. cap. 48. unde sequitur. *Idcirco ululabit Moab, ad Moab, conuersus ululabit, hoc est, Muru clamabunt, alter ad alterum suas miseras, & calamitates enarrabit, inuicem dolebunt, & suas eorum aduersitates, & perniciem, cum luctu, ac gemitu referent. Aut sic exponendum, Moab ululabit ad Moab, quia scilicet Moabites uiui lugebunt, & ululabunt, hoc est horribiles gemitus emittent, & enarrabit ad Moabitas mortuos, & illis quodammodo mirum admodum inuidebunt; tandem uniuersus ululabit, quia scilicet nullus erit in toto illo Regno, qui fuerit immunis, & liber a miseria, & calamitate. Possunt haec omnia secundum intellectum tropicum aptari ad seditiones, quae plerumque inter Ciues maxima cum totius Reipublicae iactura, ac detrimento oriuntur, nec non, & ad varias Haereticorum dissensiones, quae nulla ratione inter se conueniunt: de his omnibus dici potest Moab ululabit ad Moab, uniuersus ululabit. Proinde uos qui super estis & aliorum fortem perspicitis, loquimini, & enarrate his qui stantur, & confidunt super muros coeli lateris, id est super muros fortes, duos, & inexpugnabiles, loquimini (inquam) & ostendite eis suas plagas, suas clades, & suas captiuitates, direptiones & incendia et reliqua malorum genera; denique; per haec uerba uult innuere Sanctus hic Propheta potestiam, & magnitudinem pristinae felicitatis, & plagas repentinae subuersionis, & inspicere & contemplari, quam maxima sit rerum omnium uicissitudo. Propterea inquit. his qui latantur super muros coeli lateris loquimini plagas suas, et ad memoriam reducite eorum calamitates.*

Tex. 6. *Quoniam suburbana Hesebon deserta sunt, & uineam Sabama Domini gentium exciderunt &c.* Usque ad illam partem. Et auferetur letitia, & exultatio de Carmelo. dicit er

go quod suburbana, id est loca propinqua Hesebon, quae erat Ciuitas nobilis, deserta sunt, cum olim essent exulta, et egregie confusa, & extructa. Er uineam Sabama, quae er ipsa erat Ciuitas ualde insignis, Domini gentium, uidelicet Caldei et Assirij exciderunt, & penitus euerterunt. flagella eius usque; ad Iazer quae erat postrema Ciuitas Moabitarum, et in suis finibus collocata peruenire Errauerunt in deserto, et profugi, et vagabundi per loca inuia, et iniquosa obambulabant qui gladios, et hastas inimicorum euaserunt, nec tamen tuti fuere, quia non admodum fuit difficile suis hostibus eos reperire Deo permittente, et suam ad eos manum extendente, Propagines eius relictas sunt, mare transierunt; per flagella quidem, quae sunt uites, et capita sarmentorum, intelligi uoluit Propheta Cues, et Optimagines, et per propagines, aut filios Moabitarum, aut reliquos de Populo; Est familiare diuinae scripturae diuino spiritu conscriptae, ut siluis, lignis, et uitis assimilaret eos qui in singulis urbibus, atque locis inter mortales uitam degunt. Er de Israele quidem manifestus est locus in sacris literis. Vineam Domini Sabaoth domus Israel est, et domus Iuda nouella plantatio. Hoc loco fas est uidere, quoniam pacto describit Esaias, nec non irrideat florentem statum Moabitarum, qui etsi maxime super omnes alios essent inflati, et plurimum de se ipsis praesumerent, nihilominus aduentantibus hostibus, et in eos irruentibus huc, atque illuc dispersi, quidam ad ultimos fines Regni properarunt, quidam per deserta errantes, ubi latere potuissent, quidam uero mare mortuum transiere, ut suae salutis possent consulere.

Quae omnia si allegoricè uelimus interpretari, dicemus uide cum D. Hieronymo Suburbana Hesebon, et uineam Sabama Domini gentium exciderunt; quia scilicet Apostoli; et uiri Apostolici exciderunt omnem superbiam, et omnem altitudinem deiecerunt extollentes se aduersus Deum, et Christum suum, nec solum uineam, et suburbana, id est Primarios hostes Dei exciderunt sed, et

De hac ciuitate Hesebon locuti sumus in precedenti cap.

Iazer: Sabama, Hesebon, et Elele urbes ualde summae Moabitarum.

Quid per flagella & propagines.

Sacra scriptura comparat homines lignis & arboribus.

flagella, et propazines, ne alij alios producerent, et instituerent, quod pre- fertim fieri oportuit in heresibus extir- pandis, et uiri quique fortissimi, et in fide constantissimi, non solum propa- gines exciderunt, sed usque ad Iazer peruenerunt, hoc est fortissima queque dogmata philosophorum, et Hereti- corum dialectica arte constructa peni- tus euerterunt, ac dextruxerunt, Et se- quitur, describendo miseriam, et cala- mitatem illius Regni, et inquit.

Vinea Sa- bama.

Super hoc plorabo in fletu Iazer vineam Sabama inebriabo te lacrima mea Hesebō, & Eleale: quoniam super vindemiam tuā, & super messem tuam vox calcantium ir- ruit. Dicit hic Propheta se ploraturū, et abundantissimas lacrimas emissurū super euerfione, ac perditione tot loco- rum, et rerū pulcherrimarum, idque ideo se facturū tum quia hostes, et ipsi sunt aliqua digni commiseratione, cum sint creaturę Dei, tum quia ut iam diximus de gente Moabitarum nasciturus erat ille qui fururus erat Dominator uniuersę terrę, et sefsurus super folium Da- uid, tamen si debeat alioqui letari iustus cum uiderit uindictā, et lauare manus in sanguine peccatoris; plorabo (inquit) in fletu Iazer, deffendo. f. huius loci de- structionem, uineam Sabama: inebria- bo te lacrima mea. hoc est. tot lacri- mas emittam, et tam diu plorabo quod plerissimē satiari poteris, inebriabo (in- quit) te Hesebō, & Eleale lacrima mea:

Eleale quid sit, & quid significat in precedenti cap.

Meminit horum quatuor locorum, cū essent precipue Moabitarum sedes: Plo- rabo (inquam) et uehementer contrista- bor, quia super uindemiam tuam, et su- per messem tuā uox calcantium irrui- t impetum, fecit, et in maximam addu- xit desolationem, quibus uerbis uult in- nuere Propheta, quod tempore messis, et tempore uindemię quibus ea quę sūt omnino ad uitam hanc sustentandā ne- cessaria, hostes irruent, & omnia pessū- dabunt: Nec mireris Prophetam cōfer- re Moabitas uiribus, et uincis, quia ut dicunt aliqui tota illa Regio uincis abū- dabat, et omnium bonorum erat feracis- sima, & congruē quidem quia de patre ebrio originem ducebant. hoc est. ab ip- so Loth qui fuit Pater Moabitarū; pro-

inde quemadmodum solebant ob co- piam uini eo inebriari, quemadmo- dum, et eorum Pater & radix, sic Pro- pheta alludens ad eorum consuetudi- nem, dicit uelle se inebriare eos lachri- mis, quia uidelicet tanta erit abundan- tia lachrimarum ob eorum clades, ac ruinas, quod poterūt lachrimis immer- gi, et suffundi. Et sequitur textus.

Auferetur letitia & exultatio de Carmelo & in uineis nō exultabit, neq; iubilabit, neq; uinum in torculari non calcabit, qui calca- re consueuerat, uocem calcantium abstulit. Dubium est qua nam ratione predicit Esaias letitiam, et exultationem auferē- dam esse de Carmelo, cum Carmelus mons sit Galileę, et pro Iudea frequen- ter ponatur in scriptura, & hoc in loco de miserijs, et calamitatibus nō Iudęo- rum, sed Moabitarum agatur. Ob id qu- dam moderni Expositores dicunt hoc uaticinium referri ad euerfionem Gali- leę, et Iudęę quę futura erat per Roma- nos, et non de terra Moabitarū. At hoc mihi uidetur durum, in tā breui spatio locutionis fieri transitum a vastatione futura Moabitarum, ad vastationem tē- poribus multo posterioribus futuram ipsorum Iudęorum per exercitum Ro- manorum: ppter ea dicunt alij Prophe- tam hic locutum de Carmelo, uel tam- quā de loco propinquo Moabite Pro- uincię, seu regionis, quandoquidem ma- la, et damna quę inferuntur aliquibus locis, soleant etiam frequenter, et propin- quorum locorum esse communia, uel meminit ipsius Carmeli ob quandam si- militudinem quę inter utrumq; locum reperitur: Nam sicut mons Carmelus dicitur mons pinguis, et feracissimus, et bonis omnibus abundās ita loca om- nia Moabitarum optimē exulta, uincis frugibus, et alijs bonis referta aptē nun- cupantur Carmelus, quemadmodū et nos Itali regiones aliquas fructiferas, et feraces dicimus esse Apuliam, aut aliud simile: dixit in uineis non exultabit, ne- quē iubilabit ille. f. qui prius tamquam Dominus et possessor exultare, et iubila- re consueuerat, aduentante hostili gla- dio. Deinde cum dicit uocem calcantium abstulit facile est intelligere hic loqui de indigenis qui solebant calcare proprias

Tex. 7.

Carmelus mons Galileę.

uas, cum vox hostium super eos cal- cantium irruit, uocem, inquam, abstu- lit ad insinuandum eos qui uas suis in uineis proprijs colligere, & deinde calcare consueuerant, canere, iubilare, & lætas uoces emittere solebant.

Tex. 8.

Sequitur deinde. Super hoc uenter meus ad Moab, quasi cithara sonabit, & us- scera mea ad murum cocti lateris; Nulli dubium per uentrem hoc loco Prophe- tam intelligere sensum, & affectum a- nimi uehementer afflictum, & contur- batum ob imminente Moabitarum desolationem, quemadmodum etiam Hieremias Propheta querebatur di- cens, uentrem meum, uentrem meū doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me, quę uerba declarans D. Grego- rius 12. Moralium cap. ultimo dicit no- mine uentris rectē mentem intelligi, quia sicut proles in utero concipitur, sic cogitatio in mente generatur: Et sicut in ventre cibi, ita in mente cogitatio- nes retinentur.

Hieremias. 4.

Greg. 12. Moral.

Dicit ergo Propheta Venter meus ad Moab, Quasi dicat nihil aliud cogito, nihil aliud mente versatur, nisi desola- tioni Moab: quasi Cythara sonabit, me te atq; animo reuoluendo omnes pla- gas, & omne malum quod aliquando est passurus: quasi cythara sonabit, tan- gendo, & ad memoriam reducendo a- lias Cordas, id est multas, & varias, quas attulit suę ruinę occasiones, & causas: quasi cithara sonabit, plangendo. & lugendo quemadmodum forte solebāt Antiqui lugēdo canere cantiones & car- mina lugubria; & viscera mea. i. inter- rora, & penetralia cordis mei com- mouebūt. f. ad murum cocti lateris. i. ad lugendum & deplorandum fortitu- dinem Ciuitatum, quę sunt constructę ex coctis lateribus cuiusmodi fortassis erant pleręq; vrbes Moabitarū, Quod attinet ad istum sonum citharę de quo loquitur hic Propheta, varij sunt sen- sus. Qui iam enim uolunt hunc sonum citharę Prophetam egisse ad Moab tā quam ducturum ipsum ad penitentiā, & resipiscentiā male actorum, quem admodum nos varijs modis annitimur homines quandoquē ad fletum, & sui ipsius cognitionem allicere, id quod læ-

Cithara So- nare.

passime mihi accidit, dum suauis cantu aut cuiusuis instrumenti musici sono ad fletum, & ad mei ipsius cognitionē deducor, deus scit, quia non mentior & denique ad celestis patrię desiderium uehementer commoueor: legimus etiā de Saule quod dum Dauid Cytharam pulsabat, Spiritus malus recedebat ab eo, neq; amplius infestabat, & alia mul- ta habemus huius rei exempla. Alij di- cunt quod Propheta cithara sonabat ut iam dictum est, quando, uidelicet, in casib; mestitie, & afflictionis solemus carminibus, & sonis quibusdam luctuo- sis miseriam nostram explicare, & pro- pterea dicit Salomon. Musica in luctu importuna narratio. Diuue Hieronymus dicit hoc loco, quod Pro- pheta ex intimo cordis dolore, & pio affectu lugebat euerfionem vrbs potēt- tissimę, quemadmodum re uera non raro solet accidere, quod homines pij uehementer dolent, ac tristantur, cum vident quempiam alias fortunatum, & bene se habentem ad supplicium duci, aut ad aliquam miseriam, & calami- tatem deuenire. Diuue Cyrillus sic habet textum - Cythara mea sonabit, & inter- iora mea uelut murus quem renoua- sti. i. sicut murus per terremoto con- fractus, ac deiectus, fuit renouatus inu- tiliter, sic cantus, & sonus meus cum lu- ctu erit inutilis. Postremō quidā alij uolunt hunc sonum cytharę fieri po- tius, aut prædici a Propheta ad explicā- dum, & manifestandum gaudium & læ- titiam quam uiri Dei, & homines pij so- lent excipere cum uiderint homines prauos, & peruersos suorum scelerum penas luere iuxta illud psalmi prius ad ducti, lætabit iustus cum uiderit uin- dictam, manus suas lauabit in sangui- ne peccatoris. Quę nam istarum expo- sitionū sit uerior, nō satis possum discer- nere, existimo tamen unamquamque posse faciliē defendi:

Et sequitur Tex. Et erit, cum appa- rueris, quod laborabis Moab super excelsis suis ingrediens ad sancta sua, ut obsecret, & non ualebit. Sensus est. Cum appa- ruerit, id est cum euenierit quod præ- dictum est, hostes uidelicet aggressuros, & impetum facturos in Regnum Moa- bita-

Salomon Eccl. ca. 22.

Cyrillus.

Ps. 57.

Tex. 9.

bitarum, laborabit Moab super excel-
 sis suis, idest in montibus, & locis emi-
 nentibus, in quibus colebant Deos
 suos, & nihil proficiunt, ingreditur ad
 Sancta sua, vt obsecret, & petat auxiliū
 eorum, & non valet. Non valet (in-
 quam) aliquid impetrare quod in eius
 commodum, & salutem vergat, aut
 quouis modo pertineat, cum lapidibus,
 & saxis inanimis nulla possit virtus in
 esse, aut non valet ipse Moab præ la-
 stitudine corporis, & defatigatione ad
 excelsa, & sublimia loca in ipsa totius
 Regni perturbatione, & concussione
 confedere. Ea autem verba, excelsa,
 & sancta, quidam expositores pro
 eodem accipiunt, vt scilicet, pro excelsis
 intelligamus loca eminentia, vbi
 quos colebant deos, existere arbitra-
 bantur, vbi & sacra faciebant, & per Sā-
 cta, illud idem significetur, sed magis
 expressē. Vel per loca Sancta intellige-
 bant loca seiuncta, & segregata, & mo-
 do quodam referuata pro diuino cultu,
 vt nequaquam illuc hostes pertingere
 posse suspicarentur. Dicit Basilus
 super his verbis plerosque moerore
 oppressos se ipsos in domuncula in-
 cludere, omnemque aditum obtura-
 re ne qua lux appareat, & quandam de
 se ipsis vltionem stendo, & lachriman-
 do expetere, id quod mihi sepe nu-
 mero contigit. Diuus Cyrillus vo-
 luit, quod cum Moabitæ fuerint su-
 persitiosissimi augures, & auspicijs ma-
 xime dediti, miraculorumque vanissimi
 iactatores, præstigijs, noxijsque plu-
 rimum tribuerint, existimarunt se ho-
 stium manus euasuros, non tam vsu
 peritiæ; armorum quam suorum Deo-
 rum adminiculis. Verum spe omni
 frustrati, et hoc quidem euenit ijs qui
 existimant Deos, & quæ colunt numi-
 na certo loco, & tempore affixa esse, &
 constituta, quæ loca, & tempora cum
 non sint eis opportunè obuia, non mi-
 rum si præsidia & subsidia illis defunt.
 Nos verò qui scimus, & cognoscimus
 Deum vbique esse, per essentiam, præ-
 sentiam, & potentiam, & nullis locis,
 aut temporibus circumscribi, vbi-
 que eum deprecemur, possumus ab eo
 facile exaudiri. Summa ergo infœlici-

tas, & miseria istorum miserorum erat,
 se non solum non posse eminentia loca
 præ corporis lasitudine, aut alijs cau-
 sis præpediti, & detenti periculis, illuc
 ascendere, sed quod ab eisdem suis nu-
 minibus nullum poterant auxilium
 expectare, Vbi notandum, & aduer-
 tendum nobis est, quod in nulla qua-
 us creatura, quecunq; sit illa, possumus,
 aut debemus spem nostram collocare,
 nisi forte pro nobis intercedat, aut in-
 terpellent. dixit enim Propheta nolite
 confidere in Principibus, neq; in filijs
 hominum in quibus non est salus; spe-
 rate in Deo omnis congregatio populi:
 Deus adiutor noster in æternum; quod
 si in hominibus nulla est spes nobis col-
 locanda multo minus in lapidibus, aut
 alijs creaturis irrationabilibus. Non
 ideo tamen negamus, quin maxime
 expediat, bonorum, & iustorum v iro-
 rum præcibus nos comendare, quod eo-
 rum intercessionibus adiuuemur, vt
 qui sola spe gratiæ cælestis innititur,
 Dei protectione adiuuemur; gratiam
 tamen & gloriam dabit dominus.

Postremò dicit Esaias. *Hoc verbum
 quod loquutus est ad Moab ex tunc, & nunc
 loquutus est dicens, in tribus annis quasi
 Tex. 11. anni mercenarij.*

Hoc verbum quod loquutus est Do-
 minus ex tunc, idest ex quo creatus est
 Moab, vel ex tunc, idest ab æterno cum
 Deus præuidit ea quæ futura sunt, cum
 videlicet dixit Moabitæ, & Amoni-
 tæ non intrabunt in Ecclesiam meā:
 & nunc idest vnum est verbum, &
 vna sententia, nec alia, et alia quā
 scilicet olim dixerat, et nunc itidem
 profert sed quod ibi cæperat, aut
 prædixerat hoc loco completum est
 Vel ex tunc quando scilicet incæpit
 Propheta loqui verbum contra Mo-
 ab. Dixit enim in principio cap. 15: ve-
 lut præfatus Onus Moab quod ergo
 ibi cæpit, nunc compleuit, & per
 fecit, & quamuis Deus ab æterno,
 vel in tempore præuiderit Moabitas
 esse destruendos non ideo tamen fuit
 causa eorum perditionis. Dicunt alij
 quod ex tunc, idest eo tempore quo
 Moabite conduxerant Balaam ad ma-
 ledi-

ledicendum populo Dei, tunc
 Deus disposuit hanc penam de illis
 sumendam esse, quippe qui fue-
 runt etiam infensi, & grauitè mo-
 lesti populo Dei, cum exiret de Aeg-
 ypto, cui noluit occurrere cum pa-
 ne, et vino, sed magis illi resistere
 & impedimentum præbere ne
 perficerent quod illis Deus manda-
 uerat. Quid ergo nunc loquitur
 Deus? *In tribus, inquit, annis quasi
 anni mercenarij.* Qui non possunt
 protrahi, neque diminui: In tribus an-
 nis quasi anni mercenarij, quasi dicat tres
 anni sunt quibus Moabitæ habebunt re-
 gionem, aut potius tres sunt anni qui
 bus persequutionem patientur. Quod si
 queras quo tempore fuit hæc Moabi-
 tarum euersio dicit Diuus Hierony-
 mus eam fuisse postquam tribus Is-
 rael fuere captiuitati ab Assirijs, &
 Hierusalem oppressa à Caldeis.
Auferetur gloria, Hoc est diuitiæ, no-
 bilitas, et magnificentia *Ipsi Moab
 super omni populo multo.* Idest super
 omnem multitudinem illius Regni,
 quamuis sit multa valde, & copio-
 sa, ita ut non videretur humanis viri-
 bus posse umquam extinguī aut nume-
 rari et ita diminuetur, ac rescabi-
 tur quod per inde erit in vniuerso
 Regno illo, sicut contingere solet

in vineis diligenter, et summa cum
 diligentia, et cura vindemiat, in
 quibus racemi quidam pauci, et ual-
 de rari remanere dicuntur. Sed ad-
 uerte quod in quibusdam biblijs hæc
 similitudo non habetur, sed textus
 ita habet. Auferetur gloria Moab
 super omni populo multo, et relin-
 quetur populus (suple) paruus, et
 modicus, et nequaquam multus,
 idest paucissimi remanebunt, et
 hi quidem inermes, et inuiles. Et
 nota quod propterea Prophetæ de-
 scribunt euersionem finitimarum re-
 gionum, ut Iudei uidentes adim-
 pleri que ipsi prædixerant facilius fi-
 dem adhererent his que de futuro
 Messia illi idem prædixerant, ut se-
 pius notatum est. Plerique uolunt
 per Moabitas hoc loco intelligi Iu-
 deos persequentes Christum, nonnul-
 li Romanos et reliquas nationes iu-
 sto Dei iudicio persequentes Iudeos.
 Ego autem existimo intelligendos
 esse per Moabitas Turchas Hereticos,
 et scismaticos & quicumque uerbis, aut
 factis hoc est doctrina, uel armis op-
 primunt ueritatem, et Christianam fi-
 dem, è quorum manibus rogandus
 est Deus nos liberare dignetur.

Et sic est finis huius Capituli.

DECIMUMSEPTIMUM
CAPVT.

1 **N**us Damasci. Ecce Damascus desinet esse ciuitas,
& erit sicut aceruus lapidum in ruina. Derelictæ
ciuitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi,
& non erit qui exterreat. Et cessabit adiutorium
ab Ephraim, & regnum à Damasco: & reliquiæ
2 Syria sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exerci-
tuum. Et erit in die illa: attenuabitur gloria Iacob, & pingue-
do carnis eius marcescet. Et erit sicut congregans in messe quod
resisterit, et brachium eius spicas leget: et erit sicut querens spicas
in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut ex-
3 cussio oleæ duarum, vel trium oliuarum in summitate rami; siue
quatuor, aut quinque in cacuminibus eius fructus eius: dicit Do-
minus Deus Israel. In die illa inclinabitur homo ad factorem
suum, et oculi eius ad Sanctum Israel respicient: et non inclina-
bitur ad altaria, quæ fecerunt manus eius: et quæ operati sunt di-
4 giti eius non respiciet lucos, et delubra. In die illa erunt ciuita-
tes fortitudinis eius derelictæ sicut aratra, et segetes quæ dereli-
5 ctæ sunt à facie filiorum Israel, & eris deserta. Quia oblita es
Dei Saluatori tui, & fortis adiutoris tui non es recordata: propte-
rea plantabis plantationem fidelem, & germen alienum semina-
6 bis. In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum flore-
7 bit: ablata est messis in die hereditatis, & dolebit grauius. Væ
multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis:
& tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. Sona-
bunt populi sicut sonitus aquarum inundantium, & increpabis
eum, & fugiet procul: & rapietur sicut puluis montium à facie
8 venti, & sicut turbo coram tempestate. In tempore uespere, & ec-
ce turbatio: in matutino, & non subsistet: hæc est pars eorum,
qui vastauerunt nos, & fors diripientium nos.

341
EXPLANATIO IN
DECIMUMSEPTIMUM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tcx. r.

O Nus Damasci; ecce Damascus desinet esse ciui-
tas & c.

Damascus
Ciuitas Sy-
ria.

Cayn occi-
disse Dama-
sci Abel fra-
trem suum.

RAEDICIT hoc loco Propheta ruinã, & desolationem Regni Syriae, & cum prius ipsius Damasci quæ erat Ciuitas nobilissima, & metropo-
lis totius Regni, quamuis aliqui velint totum Regnum vocari Damascum, fortassis à nobilitate, & magnificentia præcipuæ Urbis, cuius authorem, & conditorem voluit extitisse quendam Eliezar filium Procuratoris domus Abraæ qui vocatur Damascus Eliezar, in qua Ciuitate asserunt etiam nonnulli Cayn occidisse fratrem suum Abel; & enim hoc nomen Damascus, iuxta D. Hieronymum, interpretatur sanguinem fundens, aut sanguinem bibens, sanguinem sugens aut osculum sanguinis. Comminatur ergo Propheta eius destructionem, dicens. Damascus desinet esse Ciuitas, quasi dicat, non ut cum; in bellorum pericula, & damna inde nascentia deueniet, sed auferet potius, & ex albo Ciuitatum detrahetur, ut non amplius Ciuitas nuncupetur; sed erit sicut aceruus lapidum, quemadmodum in ruina, ac destructione edificiorum contingit, ubi nihil est videre, nisi confusam, & inordinatam lapidum congeriem, & vestigia dumtaxat, vel minima quod prius erat edificij hominibus apparent. Id autem illis contigit non modo ob eorum superbiam, & inanem instantiam, nimiamque de proprijs eorum viribus præsumptionem, verum etiam quia præbebant auxilium decem tribubus, quæ à Domino Deo suo recesserant contra Iudam veri Dei cultorem,

A quibus etiam hac ratione præstabatur occasio ut in peccato infidelitatis, & rebellionis obstinata peristerent, neque vnquam cogitarent reuerti ad Dominum Deum suum; ob quam causam multo magis peccatum Syriae graue coram Deo reddebatur. Etenim sepe numero contingit aliquos diutius in peccatis peristere, dum qui eos foueant, & faueant se habere confident; sed potens est Deus, & cogitationes hominum frequenter eludit, dissipat enim consilia gentium, & reprobat cogitationes eorum, scit quidem quoniam vanæ sunt, nec potest quisquam eius potentia, ac voluntati obistere. Dicit ergo Propheta. Ecce Damascus desinet esse Ciuitas, Q. d. Ecce. i. iam propè est, iam tempus aduenit, in ianuis est, quæ Damasco imminet pernicies, atque id dubio procul euenit, quandoquidem Rex Assyriorum venit Damascum cum exercitu, quamuis non multo, & nihilominus cepit eam & transtulit ferè omnes in Cyrenem, interfecto illius Rege, ut narrant historiæ Regum lib. 4. 16. cap. & 2. Paralipomenon cap. 24. sed exercitus Syriae prius aggressus est Ierusalem, & interfecit omnes principes populi, quamuis per modicum esset numerus Syrorum, præterea. d. Derelictæ Ciuitates Aroer gregibus erunt, & requiescent ibi, & non erit qui exterreat. Ciuitates Aroer quæ est quedam regio ipsius Syriae, derelictæ erunt, destitutæ erunt, & nullus erit qui eas inhabitet, ita ut deseruiant dumtaxat gregibus ouium, & requiescent ibi velut in pascuis tutissimis, ut nullus neque homo, neque fera eas impediatur, nec erit qui exterreat, & foras eiciatur; quibus verbis

4. Reg. cap. 16. 2 Para lip. cap. 24.

Cyrillus.

Propheta ostendit omnimodam illius Regni desolationem, & cum dicit. *Nō erit qui exterreat*, vult innuere propheta adeo loca illa desolari, & derelinqui, vt nullus Incolarum adfit. Et addit Cyrillus, quod non solum nullus erit incola qui ibi supersit, sed quod neq; aliud quisquam poterit se recipere, & commigrare, verum hostium gladijs confecti erunt omnes, & absumpti. Cum inquit, vel Non erit qui exterreat, nemo (in q̄) erit qui non solum greges extra abiciat, sed nemo erit qui increpet Pastores, quod tam illustrem, & nobilem iam pridem Ciuitatem stabulum effecerint: *Vel nō erit qui exterreat* id est loca erūt adeo publica, & aperta, vt pascuis Gregum, quo nullus erit qui exterreat, vt si in aliquo loco nobili, & exulto animalia pasceret nullus aunderet illa eijcere. Dubium quidem est de hoc nomine Aroer, nunquid sit nomen regionis solius, aut alicuius priuatæ Ciuitatis, Ex verbis huius textus apparet fuisse nomen alicuius regionis, & prouinciæ; at alibi vt ex libro Iosue cap. 12. & lib. Iudicum cap. 11. apparet fuisse urbem in Moabitida regione constitutam sed hoc non obstante verius dicere possumus Aroer hic positum fuisse nomen alicuius regionis: quæ fuerit portio, & particula quædam totius Regni Damascenorum, aut dicamus vno & eodē vocari ciuitatem, & regionem aliquā, Vt Parma est nomen Ciuitatis nobilissimæ & nomen fluuij, à quo forte ciuitas illa sumpsit nomen; sed vt inquit Lyra Aroer, vt nomen vnius ciuitatis, est in Iudæa. & sic potest præsens littera intelligi; qui plus sapit, meliorem sententiam ferat. Postmodum subdit. *Et cessabit adiutorium ab Ephraim, & regnum à Damasco: & reliquæ Syria sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum.* Sensus est, quod diruta, ac destructa Ciuitate Damasco, & reducto vniuerso eius regno in pascua gregum, & totalem desolationem, cessabit adiutorium ab Ephraim, q. d. Iudæi illi qui sunt de tribu Ephraim, cuiusmodi sunt qui habitant Samariam, ex decem tribus, non poterunt amplius expectare, neq; expectare adiutorium à

Aroer.

A Damasco, cui tantopere confidebant, cum Damascus deserit esse Ciuitas, & Regnum eius desolatum, namq; non est credibile, post hanc ruinam Syros fore tam potentes, ac validos quod possint vobis suffragari, vel auxiliū quoddam præbere; & reliquæ Syriæ .i. pauci illi qui post ruinam, ac desolationē Regni superstitierint, & euaserint, erūt, hoc est, in eam conditionem, & statum deuenient, qualis fuit gloria filiorum Israel, quippe qui fuerunt omnes destructi, & in captiuitatem adducti, ita vt eorum gloria fuerit magnum dedecus, & ignominia: talis profectō erit gloria reliquiarum Syriæ quæ insurrexerunt contra Deum: & nequis putet ea quæ dixi cōmentum fore, aut somniū, subdit: *Dicit Dominus exercituum, Quasi dicat.* Hæc non sunt verba hominū, quibus facillē fieri possit deceptio, aut in aliud commutatio, sed sunt verba Dei quæ sunt firma stabilia; & inconcussa quandoquidem non est Deus, sicut homo qui mutetur. verba illa. *Et cessabit adiutorium ab Ephraim, & Regnum à Damasco.* D. Hieronymus hunc indidum exponit dicens, quod ea non significant perpetuam vastitatem, sed quod dominus aufert in præsens potentiam per quam in omni Syria ante regnabat. Verum ex verbis in principio positis videtur designari omnimoda euersio ipsius Damasci, cum inquit, *Quod desinet esse ciuitas, & erusit acervus lapidum in ruina;* Sed quicquid sit pro eo tempore quod præiudicet, & prædixit ipse Propheta, certum est eam postmodum sub Tolomeo Rege rursus extructam, & reedificatam. Nonnulli vero expositores, hæc omnia quæ hic sunt proposita nequaquam de Damasco arbitrantur posse intelligi, cum præsertim septuaginta interpretes dicant ipsam futura desertam, & vsq; in seculum in pascua gregum derelictam; id quod de vastitate inuecta ab Assyrijs non potest intelligi quando post vastitatem prædictam, Regnum Damasci & Damascus ipse viduissit, & floruisse tradat. Propterea volunt hæc omnia referri ad tempora, quibus vniuersa Iudæa fuit per Romanos ad summam vastitatem redacta, quod si tibi

ad. cap. 2.

tibi videatur absurdum, & præter omnem sensum, Damascum pertinere ad Iudæam, memineris Paulum accepisse litteras à Principibus sacerdotum ut proficisceretur Damascum, & cōprehederet omnes qui confitebantur Christū, ex quibus facillē potest intelligi plurimos Iudæorū illic habitasse, & inter ruinas, & vastationes Iudææ comprehendere etiā ipsum Damascum Ciuitatem ipsam, & vniuersum Regnum, Hæc expositio quamuis sit grauissimorum uirorum, tum veterum, tum modernorum mihi tamen uidetur satis extorta; nec moror quod textus septuaginta Interpretum quibus haud dñbiē maxima debet fides adhiberi dicat esse derelictam in seculum, potest enim intelligi in seculum, id est per multum tempus. Sat est quod in editione uulgata nuper approbata per Xistum V. Ea uerba non habentur, & maxime mihi fidem facit dictū D. Hieronymi quod cessare Regnum Damasci, & quiescere, non significat perpetuam vastitatem. Vnde longē melius secundum enudem, per Damascum allegoricē possumus intelligere multitudinem gentium, quæ ex diuersis urbibus, & locis ad Christi fidem sunt uocate, & quæ gentes desinent esse infideles & sanguinariæ quemadmodum, & Damascus dicitur desinere esse Ciuitas. Damascus enim secundum D. Hieronymum ut diximus interpretatur sanguinem bibens, aut sanguinem sicens, id est sanguinis osculum. Et Ciuitates Aroer. i. gentes quæ erant à Domino Deo maledictæ, figuratæ per eas urbes quæ erant sitæ, & constructæ in desertis locis, erunt greges ouium Christi; ut Ciuitates & loca in quibus prius gentes incredulæ & Idololatræ habitabant, erunt pascua gregum, & receptacula ouium Christi, quæ tunc sub eius umbra requiescent, & non erit qui exterreat, quia Dominus custodit atrium suum, ubi nec Diabolus insidiator, neq; Inimicus homo poterit eis quicquam facere: sed quomodo dicer quis, potest uocari onus Damasci. i. baculus, & uirga percutiens Damascum, si per ipsum interpretari uolumus uocationem gentium, uel gentes uocatas à Deo: Respō-

A deo quod onus erit Damasco da littera accepto, sed Damasco secundum spiritum erit gaudium & lætitia, possunt hæc omnia quæ spiritualiter adduxim⁹, non modo ad gentes olim ad Deum conuersas cum prius essent falsorum Deorum cultrices; uerum ad unamquamq; Ciuitatem, & Regnum, imo, & ad unumquemq; nostrum conuenienter aptari: Quot. n. Ciuitates, & Regna nostra hac tempestate uidimus omnino destructas, ac desolatatas, & longē peius quam in pascua ouium abductas quæ recesserunt à Deo suo. Ego proprijs oculis uidi, et magno opere condolui, et unā cum Propheta lachrimis me inebriau, dū ingallijs, uidi multas Ciuitates multos uicos, et oppida pœnit⁹ destructa, et in acruū lapidū reducta. Sic profecto unicuiq; nostrum usū uenire contingit, et re ipsa usu uenit, quando florere conspiciuntur et in maxima quadam existimatione, et hominum opinionē haberi ob aliquod facinus, uel admistum, uel iniectū, iure, aut iniuria, ab eo statu, et expectatione decidimus; et hunc in modum Damascus desinet esse Ciuitas, Et qui prius habebatur, aut haberi putabatur inter gloriosos, et Magnates, desinit esse talis, et contemptui habetur, Ego noui hominem qui putabatur ob suas uirtutes et optimam de illo opinionem propediem in cælum ascensurus, ueruntamen improborum nequitia, et aemulatione in terram decidit. Et ita Damascus desijt esse Ciuitas, Sed prosequamur textum.

Et erit in die illa; Attenuabitur gloria Tex. 2. Iacob, & pinguedo carnis eius marcescet.

In die (inquam) illa qua Damascus desinet esse ciuitas, et Regnum, eius cessabit gloria, et magnitudo filiorum Israel, hoc est decem tribuum attenuabitur hoc est non adeo efferentur, et extolentur, non erunt usq; adeo inflati et de se ipsis præsumentes, quemadmodum antea, dum ad Syros conueiebant, et in quibus plus debito conuiescebant; et pinguedo carnis eius marcescet, hoc est nobiles, et potentes ac diuitijs affluēs humiliabuntur, et prouertentur, nec solum eorum gloria, sic attenuabitur quia cessabit adiutorium à Da-

malco, neq; eas uires habere se conspi-
ciēt, quibus populū Dei, & suos cōtribu-
les persequantur, & infestent, sed & ipsi
magnoperē erunt afflicti, & in extre-
mas miseras, & calamitates adducti; &
præter id non habebunt amplius Prop-
hetas, nec signa, non potestates ac re-
gnum, neq; etiam sacerdotium, quem-
admodum fuit etiam prædictum per
Dauid Prophetam. Signa nostra non
nō uīdimus, iā non est Propheta, neq;
nō s Deus cognoscet amplius. Et sequit̃.

157. 73.

*Et erit sicut congregans in messe quod re-
stitit, & brachiū eius spicas leget: & erit
sicut quarens spicas in valle Raphaim.*

Vaticinatur Esaias quid futurum erit
de Israelitis post illam obsidionē qua
fuerint obfessi, & circumuenti ab As-
syrijs, & inquit tam paucos remansu-
ros ut facile conferri possint spicis tri-
tici quæ remanent in segete post mes-
sem, quia paucissimæ admodum rema-
nere solent si messores fuerint strenui,
at diligentes: Et brachium eius spicas
leget, qua loquendi formula uult innue-
re tā paucas spicas remansuras, ut non
oporteat ambobus brachijs, vel ambabu-
bus manibus, quæ forte fortuna reman-
serint spicas colligere, sed sat erit v-
num brachium, aut vna manus ad eas
colligendas, q. d. non erit opus multo
labore, sed paruo negotio poterūt col-
ligere quod restiterit. Et erit. i. contin-
get his q̄ uoluerint numerare quotquot
euaferint ex Israelitis post eorum obsi-
dionem, quemadmodum contingit illi
qui vadit q̄rēs spicas ī valle Raphaim,
q̄ eū sit fertilissima, & maximē abūdās
tritico, pleriq; inopes, & egeni summa
cū diligentia illuc vadunt ad colligen-
das spicas, & verē quidem sic accidit, si
prosequamur historiam, & litteram dū-
taxat expendamus.

157. 73.

At si rei veritatem interiori spectemus
videbimus ea q̄ cōscripsimus, non vsq; ad
deo, ut prædiximus, veritatē habere, pri-
mū quidē nō est oīnd verū Damascū
fuisse ita deletā, aut destructā, ut pror-
sus deserit esse ciuitas, & perpetuō de-
relictā, cum illud Regnū vsq; ad t̄pora
Apostolorū fuerit potentissimum: sed
uerius quæ hic dicuntur ad t̄pora, qui-
bus Christus uenit in mūdum sunt re-

A ferēda, neq; et penitus verū est delēdo
esse Iudæos cum maxime fuerint pro-
pagati post illorū euerionē; sed utiq; eo-
rū gloria fuit extēta, ut Sacerdotiū, Re-
gnū, donū pphetiæ, & alię gratiæ illis
gratis collatæ. Quod et dicit, q̄ paucis-
simi admodū ex illis remanebunt uult
innuere, & notare Propheta paucos ad-
modū ex illis saluandos, & fidē Xpi ap-
prehensuros, & hoc idē est, ei quod su-
pra diximus: quodq; et adnotauit Apo-
stolus, q̄ reliquiæ s̄m electionē gratiæ
saluē fient, cū postea dicit, q̄ brachiū
eius spicas leget, uult innuere Propheta
iuxta sensum mysticū, q̄ ille qui congre-
gabit in messe qd̄ restiterit, nō erit qui-
cūq; sed brachiū Dñi. i. virtus, & poten-
tia eius qui ex tot millibus Iudæorū se-
cernet paucos quodā, ut Apostolos, &
aliquos eorū sequaces. Nec dubiū q̄ p̄-
gressu tēporis pleriq; ex Iudæis, ubiq;
terrarū dispersis postmodū crediderūt
in Xpm, & hoc est q̄ dñt septuagita In-
terp̄tes in suo textu. Semē spicarū me-
tet. i. qd̄ ex illis spicis q̄ post messem re-
stitit, aliæ multæ renascētur, qd̄ qui-
dē cōferri pōt cū eo, quod idē Prophe-
ta dixit in principio huius operis. Nisi
Dñus exercitū reliquisset nobis semē,
quasi Sodoma fuisset, & quasi Gomor-
ra similes essemus. Quod postea subdit;
& erit sicut quærēs spicas in valle Ra-
phai, & relinq̄tur ī eo, hoc est in toto po-
pulo Israel, sicut racemus peracta vīde-
mia, ubi p̄ Raphai multa interp̄tat. D.
Hieronym⁹, significat. n. aliquid sanū, &
ī colume, significat et̄ mortuos, signifi-
cat Gigātes, & uiros potētes, nec nō ali-
quid durū, & inflexibile, hæc oīa facile
pōt referri ad eā gētē siue populū, ex
quo selectę sūt spiculę qd̄ā, Xpus. n. in
Valle redēptorū, & Sanatorū elegit spi-
cas. i. Apostolos, & Discipulos suos, qui
racemis cōparātur, qui peracta vīde-
mia colligūtur ī exceptione racemorū,
deindē in Valle Raphaim, hoc est ī na-
tione Iudæorū, nec nō & gētū q̄ oēs e-
rant uelut mortui, Deus selegit paucu-
los uiuos: pōt et̄ dici q̄ in illa valle hoc
est ī illo populo, ex quo olim prodierūt
tot Prophete & uiri sācti uelut gigātes
nūc pauci admodū sunt d̄lecti filij Dei.
Nec aberrat, aut multū distat à uero sen-
su,

Damascus
i. gens in-
dāa: & pa-
gani. i. infi-
deles euerit̄
tur, i. con-
uertentur.

157. 7.

Raphaim
multa signi-
ficat.

Racemus
dus a rema-
nendo

su, q̄ illa dictio Raphaim significat ali-
quid durū, & inflexibile, quia re uera po-
pulus Iudæorū ex quo nonnulli credi-
derunt, durus admodum fuit & obsti-
natus quemadmodum illi fuit se-
pius exprobratum, & præter tim Acto-
rum 7. per D. Stephanum dicentem
Dura ceruice, & incircumcisus cordi-
bus & auribus, vos semper Spiritu-
tui sancto restitistis &c. Nonnulli præ-
ter allatas interpretationes dicunt præ-
fatum nomē significare etiam lapides
præciosos, ut sic intelligamus, ex val-
le Raphaim, hoc est, ex loco in quo
gemme, & smaragdi solent reperiri,
pauci quidam sunt delecti, nec dubi-
um, quod sancti uiri non solum lapi-
des præciosi nuncupatur, sed multo
præciosiores auro, & lapidibus præcio-
sis solent extimari. Nec inconuenit
super vnicō uerbo tot expositiones af-
ferre, quoniam consueuit scriptura fa-
era in his nominibus multiuocis om-
nes illas significationes accipere, & li-
benter amplecti modo fidei, & uerita-
ti non contradicant ut refert D. Augu-
stinus.

Cum posuerit Esaias exemplum pe-
nes messem tritici ad ostendēdū quod
sic usu ueniet Israelitis, uidelicet post
ruinam ab Assyrijs illatam tam pau-
ci supererunt quot sunt spicæ quæ re-
manent post exactam messem triti-
ci, ponit idem exemplum penes uinde-
miam, & penes collectionem oliuarū
quod sicut peracta uindemia remanet
quandoque in vitibus aliquis racemus
ob oscitantiam seu negligentiam, aut
incuriam uindemiantium, & quemad-
modum dum excutiuntur oleæ rema-
nent duæ uel tres oliuæ in summitate
rami, & ut plurimum quatuor, aut quin-
que in cacuminibus siue extremitati-
bus ramorum, sic profectō contin-
get Israelitis, posteaquam fuerint vī-
dequaque percusi, & in fugam acti,
quia tunc pauci admodum remanebūt
hoc est quod dicit Propheta. Et relin-
quetur in eo scilicet populo, sicut race-
mus, & sicut excusio oleæ duarum,
uel trium oliuarum in summitate ra-
mi, siue quatuor, aut quinque in cacu-
minibus eius, quæ sunt fructus eius,

C idest arboris. Sic suple eueniet domui
Iacob: Dicit Dominus Deus Israel;
hoc addit quemadmodum, & supra
cum loquebatur de reliquijs Regni Sy-
riaci, quod gloria, & magnitudo illi-
us erit uelut gloria filiorum Israel, sta-
tim subiecit. Dicit Dominus existi-
cium, ne uidelicet quisquam existi-
met hæc uerba fore futilia, & uana,
quia sunt uerba Domini, cuius dicere
est facere, ponit exemplum ipse Pro-
pheta in uino, tritico, & oleo, & hoc
quidem rationabiliter quoniam in his
tribus fructuum gezeribus scilicet in
abundantia frumenti uini, & olei, be-
nedictio Iacob fundari, & consistere
uidebatur, ut habetur Gene. 28. quem-
admodum ergo in colligendis, uel ex-
cutiendis oleis, manibus, aut uirgis
remanent in summitate rami, quo ma-
nu, uel baculo, aut uirga non possunt
attingi duæ, uel tres oliuæ, sic erit de
populo Israel, quia pauci admodum de
tam copiosa multitudine remanebunt.
ut iam dictum est. Circa numerum oli-
uarum quæ in summitate rami, aut
in cacuminibus eius remanere dicun-
tur quæ non fuerint excussæ cum alijs
oliuis. D. Hieronymus unā cum ple-
risque alijs uult Prophetam diuino spi-
ritu afflatum, uoluisse prænunciare, &
præsignificare modicum illum nume-
rum Apostolorum qui ex tot milli-
bus Iudæorum ab alijs selecti Christo
adhererunt, & in eius fide perstiterunt
Petrus namque, Iacobus, & Ioannes
fuerunt illæ tres præcipuę, & pingues
oliuę quę in summitate, & sublimi-
tate supræmi rami non excussæ per-
manserunt, quatuor, & quinque re-
ferunt alios nouem Apostolos in qui-
bus, Iudæa proditoris locum Mathias
obtinuit, qui quidem Apostoli nouem
ut ait D. Hieronymus pro diuersitate
gratiarum quę nobis ignota est, in qua-
tuor, & quinque oliuas discernuntur:
aut dicas quod istæ nouem oliuæ, quæ
remanerunt designant volumina qua-
tuor Euangeliorum, & quinque volu-
mina ueteris legis; ut hinc demonstre-
tur ipsos Apostolos futuros uersusque
testamenti prædicatores, per duas au-
tem oliuas intelligi uolunt Paulum, &
Barna-

Gen. 28-

Hierony.

Barna-

Barnabam, & alii Paulum, & Iacobum fratrem domini, & per tres oliuās Petrum, Iacobum, & Ioannem. Neque moreris quod in textu disunctiue legatur numerus istarū oliuarum quæ remanserunt, quoniam Propheta uoluit per hanc similitudinem explicare raritatem, seu paucitatem illorum fructuum, & uoluit ad summum explicare maiorem numerū, qui potuit in ista raritate describi. Veruntamen ad sensū spiritualē parū refert, an disiectiue an copulatiue legantur, sed non solum hæc paucitas, seu raritas bonorum fuit reperia in populo Israelitarum, sed & in ter gentes, & in quacunque communitate, & societate hominum id solet ut plurimum reperiri, stultorum namque infinitus est numerus, & uelut dixit ille Poeta; apparent rari nantes in gurgite uasto.

Sequitur textus. In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israel respicient: & non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus eius. Et quæ operati sunt digiti eius non respiciet Lucas, & delubra. In die illa (inquit) qua percussi erunt, & afflicti Iudei ab Assyrijs, aut uerius cum apparuerit in carne filius Dei, & cum manifestata fuerit eius uirtus, & potentia, inclinabitur homo non Iudæus tantum sed quicumque agnouerit effectum, & fructum Christi passionis, & præterea sui ipsius miseriam, & calamitatem, inclinabitur, inquam, iste homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israel respicient. Hic quidem est effectus eorum qui patiuntur aliquod dānum, & in aliquas graues calamitates inciderunt ut nisi fuerint plusquam insensati ad Dominum conuertantur, sic enim apud psalmographum legitur Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Et alibi ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Et D. Paulus ad Heb. 12. dicit si disciplinam sustineris, ut filiis uobis se offert Deus; quis enim est filium quem non corripit Pater? quod ipsum comprobatur testimonio sapientis. Sic enim legis apud ipsum. Filijne contemnas disciplinam Domini, ne

A que deficias ab eo, dum corripieris. Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit: Quos autem correctiones, & beneficia non auertit à malo afflictiones, & flagella sæpe numero conuertunt, iuxta id quod ait psal. in Camo, & freno maxillas eorum costringe, qui non approximant ad te, multa quidem sunt flagella peccatoris, at qui sperant in Domino misericordia circundabit.

B Sicut enim ait Cirillus qui pullos domare solent, ijque sapientes, equos maturiores ad cursum moderatum, frenis circumagunt, sic omnipotens Deus necessitate laboris, ac doloris nos frequenter agitat, & circumflectit, ut rebelles, & effrenes rectè uiuere addiscamus, et aliquandò eam rectè uiuendi rationem inchoemus, et prosequamur. Hoc ipsum contingit Iudæis qui Samarum incolebant, postquam enim uarias, et graues belli calamitates sustinuerant tandem suam ipsorum agnoscences ingratitude, et auersionem à uero Deo spreto cultu Idolorum ad sanctum Israelis, hoc est, ad ipsum Deum, qui sanctificat Israellem et qui ab Israele tamquam sanctus uerè colitur, oculum mentis transfulerunt, ab eo nimirum expectantes auxilium, et à periculis tam præsentibus quam futuris liberationem. Et hoc est quòd dicit Esaias in litera præassumpta; quod etiam apparet ex libro 2. Paralip. cap. 30. Quando Ezechias Rex misit ad omnem Israel, et Iudam, ad tribum Ephraim, et Manassè, ut uenirent ad Domum Domini, in Hierusalem, et facerent phasæ Domino Deo Israel, et quamquam id quoque pacto sit uerum pro eo tēpore quo Ezechias fecit hoc edictum, multo uerius, et copiosius, atque salubrius, hanc conuersionem ad sanctum Israel contigisse fatendum est post Christi passionem, quando per aliquantam temporum successiōem non ex Iudæis solum, uerum etiam, et ex gentibus multi, et ferè innumera-biles, relicta incredulitate conuersi sunt relictis huius lucis, et delubris, et Dijs manufactis et post habitis, atque deiectis altaribus, quæ fecerunt manus

manus eorum, et quæ operati sunt digiti eorum, conuersi, inquam, sunt ad sanctum Israel: ita enim ueteres Patres intellexerunt hunc locum, ut post uaticinia uastitatis Iudeæ, & post Prophetias de reliquijs Israel; quæ taluæ factæ sunt, & post præfiguratum numerum duodecim Apostolorum, uoluerit Esaias præsignificare, & prædicere conuersionem gentium. Ego autem existimo de utriusque;

Deinde rursus prædicit ruinam, & desolationem decem tribuum. & tandem uniuersæ nationis Iudaicæ dicēs. *In die illa erunt Ciuitates fortitudinis eius derelictæ sicut aratra, & segetes quæ derelictæ sunt a facie filiorum Israel, & erit deserta.*

In die (in quam) illa, quam de creuerit Dominus uisitare populum suum, aut in die illa, qua Deus decreuerit iustitias iudicare, & ultimum supplicium sumere de his qui omninò fuerint auersi ab eo. Et nota quod ter in hoc capite prædicit Esaias, quòd futurum est in illa die, hoc est in tempore iam præfixo, & præstituto ab eo; primum quidem prædicit futurum diem, quo Deus ultionem sumet de Domo Iacob, sic tamen, quòd ex eius familia nonnulli saluabuntur; quamuis admodum rari & pauci, collati ad eos, qui desperauerint; Deinde prædicit illum diem, quo plerique tam ex Iudæis, quam ex gentibus grauitate pœnarum percussis reuertentur ad Deum suum, & respuent Idola, & quæcunque operati sunt manus ac digiti eorum. Postremò meminuit Esaias, & uaticinatur de die illa, qua homines ingrati, & omninò à Deo auersi, extremas suæ incredulitatis, & opprobriosæ ingratitude pœnas dabunt. Propterea dicit. In die illa, qua Deus decreuerit in populum suum extremo supplicio animaduertere erunt Ciuitates fortitudinis, id est Ciuitates fortes, & munitæ ad quas quidem solent homines bellorum tempore uelut ad loca tuto se recipere, erunt (inquā) Ciuitates istæ derelictæ sicut aratra, & segetes, quæ omnia de relicta fuerunt ab Amorrhæis, & Ethæis quando filij Israel iussu, & ductu ipsius Dei ingre-

diebantur terram promissionis. Tunc enim illi populi à facie filiorum Israel exterriti, dereliquerunt aratra, & segetes, & acruos frugum in agris, ubi metebant, & secabant triticum, sic nimirum conuenit decem tribuum quando hostes aduenerint eos desbellaturi. Ereris deserta. O misera, & infelix natio, quia tunc nullum habebis adiutorium, neque defenorem. Sic enim legitur in editione uulgata, Quod dubio procul optimè conuenit cum sequenti uersu, ubi quædam quasi ratio affertur à Propheta cur fuerit deserta, & in alijs calamitates inciderit, dum inquit, Quia oblita es Dei saluatoris tui, & fortis aduutoris tui non es recordata, & merito quidem ob id criminis desertam esse congruebat, propterea quod obliuio Dei est causa, & radix omnium malorum, quemadmodum meminisse Dei, hominem conseruat in eius timore, & facit eum cauere à peccatis, unde omnia cuiuscunque generis peccata, & scelerata nomine obliuionis Dei, sæpe intelliguntur. Quo circa haud fiducia animatus Dauid, præcabatur Deum, ne ipsam penitus abiiceret, quamuis errantem dicens. Erraui sicut ouis quæ perit, quæ re seruum tuum, quia mandata tua non sum oblitus, & in eodem In iustificationibus tuis meditabor, & non obliuiscar sermones tuos, & alibi sæpe. Quòd autem populus Israel multa, & prope innumera à Deo suscepit beneficia, non est qui dubitet, quæ admodum neque etiam erit cuiquam dubium ipsum fuisse ingratisimum & infestissimum Deo, cum præsertim non fuerit ueritus mittere lignum in panem eius, & eundem radere de terra uiuentium. Nonnulli sub iis uerbis tres rerum uicissitudines futuras in illa die ponunt qua Christus se manifestauit mundo: Prima qua Iudæi conuertentur ad ipsum: Secunda qua gentes relicto cultu Idolorum ad eundem conuertuntur. Tertia qua plerique fidelium relictis domibus, & agris Christum nudum nudi sequentur. Unde sequitur. *Propterea plantabis plantationem fidelem, & germen alienarum seminabis. Iste uersus uñ cum sequenti difficillimus est, propter*

Eccl. 1. ca. 1. Enredos. Tex. 3.

psal. 72.

Heb. 12.

Prom.

psal. 31.

Tex. 4.

2. Paralip. cap. 30.

Esaias per hæc uerba non solum prædicit conuersionem gentium sed etiam Iudæorum.

obliuio Dei est causa omnis mali.

psal. 118.

pter varias, & eas quidem longè diuer-
fashuius loci interpretationes, siue trā-
stationes.

At quia summi Pontificis decreto
grauissimis pœnis, & censuris cau-
tum est, ne alium textum exponere
fas sit, præter eum qui nuper editus
est, & approbatus, propterea dimissis
aliis interpretationibus exponemus
& prosequemur dumtaxat illum tex-
tum qui nobis nunc proponitur, nulla
habita ratione aliorum textuum. Sic er-
gò legimus in hoc loco. Propterea, tu
domus Iacob, & vniuersa Synagoga,
plantabis plantationem fidelem, & ger-
men alienum feminabis, plantabis in-
quam à Synagoga, à domus Israel, plan-
tationem fidelem, te tamen inuita, &
nolente: Plantabis inquam Ecclesiam
sanctam Orthodoxam, quæ est plantatio
fidelis, pulchra, & iocunda,
quæ prius fuit plantata in Patriarchis,
& Prophetis, deinde in sanctis Apo-
stolis, & plerisque Dei ministris qui
de stirpe tua prodierunt, & prodi-
bunt vsque ad consumptionem secu-
li, & germen feminabis alienum quod
dem non à fide Patrum, sed à cognatio-
ne secundum carnem, quia alterius ge-
tis, & nationis, qualis est populus gen-
tium qui olim alienus à fide tanquam
oleaster inferetur oliuæ, præcisus ramis
infructuosus, & inutilibus, vt ait Apo-
stolus. D. Hieronymus vult hæc uerba
dicta per ironiam, quasi dicat, quia
oblita es Dei Saluatoris tui, propterea
plantabis plantationem fidelem? ne-
quaquam. Sed potius alienum semen
feminabis, quod hostis eripiet, Notat
hoc loco D. Thomas plantationem quæ
faciunt auari, superbi, et luxuriosi, quia
nullum colligunt fructum ex ea, verè
dici infidelem. Omitto alias exposi-
tiones.

In die plantationis tuæ labrusca, & ma-
ne semen tuum florebit, ablata est messis
in die hereditatis, & dolebit grauiter.
Verba difficillima nam si per labrusca-
ram intelligimus amaritudinem, et
acerbitatem, ac fœditatem optime
respondet particule præcedenti sicut
ante legebatur, videlicet plantabis
plantationem infidelem quoniam plao-

ntati infidelis, & non bene defossa,
& aptata siue communita, producit
fructus amaros, et insuauis cuius-
modi est labrusca. Cum ergo dicit
in die plantationis tuæ id est cum
primum capit synagoga foras prodire,
inter initia non nisi labrusca, & ama-
ritudo percæpta est; et mane semen tu-
um florebit, sed non diu perdurabit,
& cum tēpus erit maturos fructus per-
cipere, ablata est messis. Ego in tanta
verborum obscuritate, et interpretū
diuersitate in hanc sententiā deuenio,
vt referat hoc loco Propheta tres sta-
tus, siue tria tempora ipsius Synagoge
Primum quando incæpit, et cum fuit
principium suæ plantationis, in eo qui-
dem, primordio suæ plantationis fuit
labrusca, multæ quidem amaritudines
afflictiones, et miseria; nunc ab Egy-
ptiis, nunc ab aliis nationibus multas
pertulere persecutiones, et erummas,
fuit aliud tempus congruè mane appel-
latum, quando subactis, et deiectis
multis hostium cuneis, et exercitibus,
magnopere floruerunt, & vniuerso or-
bi magnæ fuere admirationi, atque eo
tempore verum Deum colere, et ceri-
monias legis efficere studuerunt, tunc
quippè semen ipsorum florebat. Postre-
mum tempus meo quidem iudicio ac-
cipiendum est, cum debebat populus
ille maiorum præcepta sectari Dei m̄
data obseruare, et bonis operibus inde
sinenter vacare, quo fructum laborum
suorum possent iure quodam expetere
cū tamē ea neglexerint ablata est mes-
sis in die hereditatis, id est eo tempore
cum scilicet iure quodam hæreditario
deberent fructus colligere, illum præ-
sertim tandiū optatum, et à sanctis pa-
tribus expectatum, illisque promissū,
qui est Christus Dominus; ablata est
messis, non quidem messis tempora-
lis, et terrena dumtaxat, sed messis il-
la spiritualis, et æterna. Vnde D. Pau-
lus inquit. Quæ seminauerit homo
hæc et metet, qui seminat in spiritu, de
spiritu metet uitam æternam. Qui autē
seminat in carne, in carne metet cor-
ruptionem tandem subdit. Et graui-
ter dolebit, suple tu, populus Iudeorum
non solum exclusus ab hæreditate. et

Eccle-

Ecclesia, sed concisus cladibus ab exer-
citu Romanorum propter ingens faci-
num, quod perpetravit aduersus Domi-
num, veruntamen eiusmodi dolor ni-
hil eis profuit, quia in tempore quo
fuerant vocati, non respuerunt, nec
solum populus ille Iudaicus grauius
doluit, & vehementer est contristatus
ob amissam hæreditatem, verum, &
plerique fideles ex eorum gente, sunt
miserati infelicissimam hanc eorum
sortem, vnde, & Paulus Apostolus ad
Romanos 9. vt rectè quidem aduertit
D. Hieronymus in hæc verba proru-
pit dicens. Tristitia mihi magna est, &
continuus dolor cordi meo, optabam
enim ego ipse anathema esse à Christo
pro fratribus meis, qui sunt cognati
mei secundum carnem, qui sunt Israe-
litæ &c. Nec solum ipse, sed & omnis
vir probus, & sanctus habet hanc tri-
stitiam, cupiens cum ramis oleastri,
etiam radicem saluam esse: hunc eum-
dem textum aliter secundum sensum
allegoricum, siue anagogicum expo-
nunt alii, vt per labruscam in die plan-
tationis Iudaicæ exortam, intelligant
gentes infideles insertas oleæ, & plan-
tatas in Ecclesia, quo facta est exclusio
Iudeorum ab Ecclesia. Cum verò dicit.
Mane semen tuum florebit hoc re-
fertur ad Christum Dominum, cum ma-
ne id est diluculo Christus resurrexit,
tunc enim fides Christi quæ latebat in
ipsa plantatione legis Iudaicæ florebit,
& multum fructum afferet, quia multa
hominum millia ad Christum accesserunt,
vt verum fuerit, quod Christus prædixit,
videlicet. Nisi granum frumenti
cadens in terrā mortuum fuerit
ipsum solum manet, si autem mortuum
fuerit, & inde resurrexerit multum fru-
ctum afferet. Cum postea subdit. Ab-
lata est messis in die hereditatis, innuit,
quod in die passionis Christi, & resurre-
ctionis eius, quo die patefactus est adi-
tus ad Cœlestem hæreditatem, cum po-
pulus Iudeorum noluerit fidem adhi-
bere promissionibus patrum, & cœlesti-
bus misteris, exclusus est ab huiusmo-
di hæreditate, quæ tandem ad gentes
fuit translata; & iure poterat uehemen-
ter dolere.

Rom. 9.

Ioan. 12.

Gal. 6.

D. Cyrillus cum habeat textum aen-
nihil diuersum ab eo quem exponen-
dum sumpsimus, asserti hoc documēta-
tum aduersus eos qui obliuiscuntur
Deum, dicit enim quod qui confidete
vulnerit multitudini populorum, & vi-
ribus propriis, plantabit plantationem
infidelem, & germen ex ea prodiens ne-
quaquam stabile, & duraturum, ac cum
vni Deo inseruies, & in eo spem tuam
collocabis, tunc mane feminabis, flo-
rebis in messis, & fructum afferes, &
bonorum operum mercedem recipies.
at filii Israel ob innumera beneficia qui-
bus affecti fuerant cum Deo gratias a-
gere oporteret ipsi Domino, malum re-
pendere non curarunt, in. d. velut impu-
nè, & sine vilo timore illum offenderunt
nec vno tantummodo cruciari sunt au-
si, sed legem etiam per Moysen descri-
ptam pro nihilo habentes, diuinæ quo-
que religioni prorsus recalcitrantes,
insensatis lapidibus diuinum honorem
tribuere ob id moeruerunt omnino à
cœlesti hæreditate excludi.

In calce huius capituli tandem Prop-
heta comminatur multitudini popu-
lorum & iis omnibus qui persequuntur
Christum, & seruos eius sub figura po-
puli Israelitici, ex decem tribubus siue
ex tribu Iuda, & inquit. *Va multitudini
populorum multorum, ut multitudo ma-
ris sonantis. Et tumultus turbarum sicut
fontus aquarum multarum.* Dico maio-
rem partem sacrorum interpretum in
hac fore sententia, hoc in loco Prophe-
tam comminari Assyriis regna Israel,
& Syriæ deuastantibus, nec non, & Iudeæ
Vrbes, & præsertim primariam Ciuita-
tem Hierosolimorum obsidere, ac de-
prædari tentantibus, cuius sententiæ vi-
detur esse D. Hieronymus, *Quidam ve-
ro Moderni uolunt Prophetam hic ser-
monem dirigere aduersus Syros, & Is-
raelitas, Iudeorum regnum grauius, &
vehementer affligentes, quemadmo-
dum cæpit à principio: At ego malo
cum multis errare, & iis quidem uiris
clarissimis, quàm cum paucis bene-
fite, cum præsertim videam D. Ciril-
lum in suis commentariis ad priorem
sententiam accedere. Non desunt ta-
men quidam posteriores qui firmiter,*

&

et incōcūsse asserunt, eiusmodi comi-
nationem, neque contra Syros, multo
minus contra Assyrios esse directam,
cum verba hic apposita multas patian-
tur difficultates, ut suo loco vide-
bimus.

Volunt igitur hoc loco prædici destru-
tionem Hierosolymorum factam à
Tito, & Vespasiano post passionem Do-
mini. Sed ego, vt dixi, non audeo ob-
sistere, & repugnare sententiæ tot cla-
rissimorum virorum, sed fortassis
citra cuiuscunque iniuriam poterim-
us sic dicere, quòd à principio tex-
tus, Propheta est locutus contra Dama-
scum, & regnum Syriæ pariter, & con-
tra Isrealitas qui occupabant Samariã,
in fine autem eiusdem capituli loqui-
tur aduersus Assyrios Veruntamen, &
hic, & ibi intendit sub umbra, & figu-
ra istorum populorum innuere, & vati-
cinari destructionem Ciuitatis Hieru-
salem, & vniuersę illius regionis per
exercitum Romanorum, & denique
ruinam, & extinctionem Romani im-
perii Dicit ergo primum. Vt multitudi-
ni populorū multorū prænotans nume-
rosam, & copiosam exercitū ipsorū As-
syriorum qui dicebatur multitudo po-
pulorum multorum, quia erat aggrega-
tus ex populis diuersarum nationū,
& secundum quosdam videtur Prophe-
ta lugere ipsos Assyrios tamquam mi-
seros, & iam iam morituros, potius
quam eis comminari, illa enim dictio
Væ, quandoque est nota comminantis
quandoque nota condolentis, ac depla-
rantis, & secundum quosdam potest
etiam esse nota vocantis, seu clamant-
tis, id quòd ego non probo, Com-
minatur ergò Deus his qui infestant, ac
perturbant populum suum, nec perti-
mescit, aut curat multitudinem popu-
lorum, neque minus eorum impetum
& furorem, nec mirum eiusmodi popu-
los aliquando fore vexandos, quia Deus
numquam dereliquit populum suum,
sicut quandoque cum spe bonorum cō-
mifceat etiam aliquid metus, & pau-
oris, idque non sine causa, & maxima
utilitate eorum qui vexantur, quòd &
ego non semel sum expertus, ut autem
ob oculos nobis proponat quandam

A quasi effigiem furoris, & iracundiæ,
animitique nimium accensi ipsorum mi-
litum, cum ad debellandum properat
his similitudinibus est vsus d. *Vt multu-
tudo maris sonantis, & tumultus turbarū
sicut sonitus aquarum multarum.* Dum
enim mouetur exercitus valde multus
& copiosus, & satis audax, & animosus
fit magnus tumultus ex collisione ar-
morum, motu curruum, hinnitu equo-
rum, & sonitu tubarum, & tympano-
rum qualis erat exercitus Assyriorum
B & multo verius exercitus Romanorū,
& hunc strepitum, & rumorem genti-
um dum ad bella procedunt magis in-
dicans subdit. *Sonabunt populi sicut so-
nitus aquarum inundantium:* qui est qui-
dam sonus cōfusus, & incertus, & est
velut quidam murmur, & concentus
exhorrescens. Quid ergo facit ipse
Deus uniuersis, & verè Dominus exerci-
tū d. Propheta, & increpabit eū, hoc est
ipse Deus, increpabit, & obiurgabit ipsū
Regē, Ducē trā furibūdū ac tremebūdū
exercitus, increpare n. propriè signifi-
cat verbis durioribus aliquē arguere,
et acriter in eū inuehi, sic enim dicit
Grāmatici, quod increpare aliquem
est cum crepitu quodam verborum, pe-
dumue strepitu, contra aliquem crepā-
do, & strependo insurgere, quandoque
verò significat punire, seu castigare, ut
hoc loco accipitur. Nec solum Assy-
rium Regem increpabit Deus, verum,
eius caput, et ductorem, videlicet Dia-
bolum, ut notat D. Hieronymus, qui
hoc modo reprehensus, et obiurgatus
à Deo fugiet procul, & rapietur sicut pul-
uis montium a facie venti: & vt sic turbo
coram tempestate. Nihil enim est adeò
leue, et facile mobile, ut puluis vento
rapido commotus, et sicut is, qui in mō-
tibus ab impetu ventorum eleuatur, sic
quippe contigit Regi Assyriorum. cele-
riter enim et quasi raptus aufugit in
Niniuem, vbi tandem fuit occisus à fi-
liis suis, et verum sit quod ei prædixit
Deus. Et iniuciam retinaculum nari-
bus tuis, et frenum ori tuo, et uertam te
uia qua uenisti etc. Deinde sequitur.
*In tempore uespere, & ecce turbatio in ma-
tino, & non subsistet.* Sensus est, in
priori parte noctis, qua Iudæi magno-
pere

Turbatio a-
nimi.

psal. 29.

psal. 124.

pere timebant impetum exercitus Assy-
riorum turbatio erat in eorum menti-
bus: nam turbatio est quædam animi
perculsio, & cordis commotio ex ni-
mio terrore. *In matutino,* hoc est, cir-
ca diluculum, magna fuit iocunditas,
erexultatio, & non subsistet, id est exerci-
tus vnā cum Rege non poterit subsiste-
re, & permanere Angelo ipsum percuti-
ente, vt verum sit quod Propheta psal.
29. præcinit dicens. ad vesperum de-
morabitur fletus, & ad matutinum læ-
titia. *Et dicent populi multi* qui vide-
rint hæc, & Dei potentiã, ac prouidenti-
am fuerint contemplati, aut ipsemet
Propheta in hæc verba erūper, & eius-
modi conclusionem formabit. *Hæc est
pars eorum qui vastauerunt nos, & fors de-
vipientium nos;* Non permittit enim De-
us nos tentari supra id quod possumus
& velut dicit Propheta. Non relinquet
Dominus virgam peccatorum super
sortem iustorum, ut non extendant iu-
sti ad iniquitatem manus suas, quo lo-
co etiam notare oportet, & diligenter
animaduertere, qualis sit finis impio-
rum, et improborum. Qui autem opi-
nantur quæ hucusque dicta sunt de Ro-
manis tantum intelligi, non de Assy-
rijs, hanc asserunt rationem, quòd in
obsidione Ciuitatis Hierusalē per As-
syrios, nulla fuit turbatio, nullus fle-
tus, aut planctus, quandoquidem nū-
quam Ciuitas fuit obsessa à Sennache-
rib, licet multa fuerit ei cōminatus. at
una nocte, dicunt isti, fuit Vrbs capta, &
deleta à Vespasiano quod si non vna tñ
nocte, saltem exiguò admodum tempo-
re. Verum non ita sentiunt omnes, &
ego non existimo aliquod fore incon-
ueniens, vt aduentante exercitu Assy-
riorum fuerit in Ciuitate multa pertur-
batio, tamen si fuerit conatus Ezechias
excitare ab illis omnem timorem. At
diluculo: & penes matutinum, torus pe-
nè exercitus fuit preceptus, & tunc
cessauit omnis terror, ac perturbatio.
Quæ hactenus circa præsens caput, &

præsertim circa vltima verba sunt alla-
ta historiam potius, & allegoriam te-
tigerunt: vt verò applicemus ea ad pra-
xim, & ad mores, & vitam hominum
primum scire debes quod non solum
Propheta insurgit, & notat Romanos
qui expugnarunt Hierusalem, & ma-
gnas ei ciades intulerunt, nec solum ar-
guit Iudæos qui fuerunt vsquè adeò ma-
ligni, & crudeles aduersus Christum,
neque solum instar aduersus Paganos,
& Saracenos, qui, & ipsi crudeliter,
& plusquam feraliter impugnaverunt Ec-
clesiam, verum etiam aduersus omnes
improbos, & cum primis aduersus Dē-
monem, & aduersarias potestates quę
velut aquæ violenter influunt aduersus
animam, uel externis tentationibus, uel
in suis quibusdam, & quasi innatis mo-
tibus carnis, mentem ritè constitutā
obsidere aggrediuntur, sic & plerique
homines improbi, ac nefarii, p̄obis ho-
minibus, & animo pacatis bellum sem-
per intentant, & pacem ex animo exci-
pere conantur. At si Deum adiutorē
habuerimus non erit cur animo anga-
mur, nouit enim Dominus pios eripere
ex tentationibus. & psal. 33. Immitet,
inquit Dauid, Angelus Domini in cir-
cuito timentium eum, & eripiet eos.
Sunt etiam plerique ignari sacrorum
dogmatum, qui se scire præsumentes
cuiusmodi sunt hæretici qui sua fræti
audacia consurgunt contra veritatem,
vel bellum excitando, uel persecutio-
nes, & afflictiones nobis ingerendo, &
plerumque etiam mortis ac interitus
mæcum immittendo. Nihilominus si
Deus nobiscum erit, & acriter eos in-
crepabit, procul dubio rapiuntur, & fu-
gient procul. Nobis autem, & vnicui-
que nostrum, licet quandoque in fine ani-
mi perturbatio, cum tamen fuerimus
erepti ab illo timore, aut insidias, & tē-
tationes hostium, tum uisibilem, tum
inuisibilem superare contigerit, erit in
nobis iucunditas, & exultatio.

psal. 33.

1. **V**AE terrae cymbalo alarum, qua est trans Flumi-
 2. **V**na Aethiopiae, qui mittit in mare legatos, & in
 3. **V**uas papyri super aquas. Ite angeli ueloces ad
 4. **V**gentem conuulsam, & dilaceratam: ad populum
 5. **V**terribilem, post quem non est alius: ad gentem
 expectantem, & conculcatam, cuius diripuerunt flumina ter-
 ram eius: omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum
 eleuatum fuerit signum in montibus uidebitis, & clangorem tu-
 bae audietis, quia haec dicit Dominus ad me: Quiescam, & con-
 siderabo in loco meo sicut meridiana lux clara est, & sicut nubes
 roris in die messis. Ante messem enim totus effloruit, & imma-
 tura perfectio germinabit, & praecidentur ramusculi eius falci-
 bus, & qua derelicta fuerint, abscidentur, & excutientur. Et
 relinquentur simul aubus montium, & bestijs terrae, & estate per-
 petua erunt super eum uolucres, & omnes bestiae terrae super illū
 hiemabunt. In tempore illo deferetur munus Domino exercituum
 à populo diuulso, & dilacerato, à populo terribili, post quem
 non fuit alius, à gente expectante, expectante & conculcata, cuius
 diripuerunt flumina terram eius, ad locum nominis Domini
 exercituum montem Syon,

EXPLANATIO IN CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

ESAIÆ PROPHETAE.

VAE terrae cymbalo alarum, qua est trans flumina Aethio-
 piae, qui mittit in mare legatos, & in uasis papyri super a-
 quas &c.

CONTEXTVS prædictae explanando conabor ea quo ad sic-
 ri potest, clariora reddere. Dicit ergo
 Propheta. vae terrae, quam circumlo-
 quitur his dictionibus, Cymbalo ala-
 rum, quae scilicet terra est trans flumi-
 na Aegyptiae, ubi sententia ferè com-
 munitatis omnium interpretum intelli-
 git Propheta vniuersam regionem Ae-
 gypti

Aegypti, cui minetur perniciem, ac
 desolationem; quoniam ausi sunt illi-
 us regionis populi præbere auxilium
 contra Dei voluntatem duabus tribu-
 bus populi Dei aduersus Assyrios qui
 dei iussu, ac ordinatione præmebant
 & infestabant duas illas tribus, & iure
 quidem Deus aduersus Aegyptios mo-
 uebatur, quoniam nolebat quæ eius vo-
 luntatem exequerentur quales erant
 Assyrii, impedire, deinde volebat po-
 pulum suum, si quando vllam mole-
 stiam patiebatur, in nullis hominum
 uiribus, & præsidij; sed in eo solu
 fiduciam omnem constituere. & in eum
 solum oculos conuertere. Volebat quip-
 pe Deus tribus Iuda ob scelera multa
 quæ passim, & velut impune perpetra-
 bant grauius puniri, ut à peccatis resi-
 piscerent, & verum Deum colerent:
 ob id mouit Assyrios, ut illis bellum
 inferret; At quidam Aegyptij annuen-
 te Deo pro Iudæis arma suscipiunt ad
 uersus eos, voluit Deus contra Aegypti-
 os suam virtutem exercere: hoc perinde
 contingit, quemadmodum si Pater
 quispiam filium aberrantem, & delin-
 quentem corrigere uolens, ab aliquo
 uiro improbo, & extraneo fuerit im-
 peditus ille aduersus eum virgam, &
 brachium audacter operetur. Hoc ip-
 sum frequenter obseruatum esse scimus
 quando Iustissimus Deus voluit ali-
 quod Regnum, seu Ciuitatem, ob aliqua
 perpetrata flagitia, vel ob seditiones
 excitatatas affligere, & punire, non solu
 in ea, verum & quoscunque qui velint
 illis opem ferre, grauius animaduertit.
 Dicit ergo Vae terrae, ubi illa inter-
 iectio, Vae, cominantis potius, ac præ-
 dicentis futurum malum nota est, quæ
 vocantis, & excitantis, ut nonnulli vo-
 lunt. Vocatur autem Aegyptus, seu
 terra Aegypti Cymbalum alarum, vel
 propter multitudinem exercitus equi-
 tum, & pedum, vnde ob strepitum ar-
 morum, & hominum, & vexillorum,
 sonitus quidam perstrepebat, ac si esset
 cymbalum quoddam arte, & industria
 manu percussum, aut vocatur cymba-
 lum alarum propter multitudinem na-
 uium quibus utebantur; quæque prop-
 ter uela impetu ventorum commota

Aegyptus
 cymbalum
 alarum,

A quendam sonum velut cymbalum cau-
 sare videbantur; Quidam alii dicunt
 Aegyptum vocari cymbalum alarum
 propter Nilum qui per Aegyptum
 fluens, & per montana descendens
 facit sonitum instar cymbali. Diuus
 Hieronymus, imaginatur Aegyptum
 hic appellari cymbalum alarum prop-
 ter velocitatem volatus auium quan-
 do velox, & concitus auium volatus red-
 dit sonitum cymbali. Glosa referens
 verba D. Hieron. inquit Aegyptum vocari
 cymbalum alarum, quia sicut auis cito
 transuolat, sic cito Nilus fruges gene-
 rat: verum pace omnium dixerim om-
 nes ferè istæ expositiones mihi videtur
 ascititæ, & extraneæ. Ego existimo
 Aegyptum vocari hoc loco à Prophe-
 ta cymbalum alarum, ad circumscri-
 bendam, siue circumloquendam vani-
 tatem illius Populi: Quemadmodum
 enim cymbalum nihil aliud potest effi-
 cere nisi dum percussit sonitum quen-
 dam, & illum quidem leuem, et nullius
 dulcedinis, ac suauitatis si præferim
 fuerit percussus ab alis: sic etiam, & Ae-
 gyptii paruum rumorem, & modicum
 damnum efficere poterunt: sed solum
 voces, & comminationes. Quid quæso
 præhiberet si per terram cymbalum ala-
 rum intelligeremus Romanum Imperium?
 quod iam olim extedit alas suas super
 vniuersum orbem, & nunc tandem ad
 nihilum ferè reductum est; nisi uelimus
 Romanum Imperium fuisse figuram Ro-
 mani Pontificis cuius potestas citra om-
 nem controuersiam est super omnem ter-
 ram? Et quo ad litteram Aegyptij pos-
 sunt verè dici cymbalum alarum, quia
 solum vento, & fumo pascuntur, & nu-
 triuntur: De quorum leuitate vide Cy-
 rillum super hunc locum. Quid à tropo-
 logicè appellant cymbalum alarum
 Hereticos, Philosophos, & quoscunque
 Christi fidem profitentes, qui & si ha-
 bent alias virtutes, nisi habeant chari-
 tatem sunt velut cymbalum alarum.
 sed pro hoc vide D. Gregorium 13. Mor.
 Cap. 7.
 Qui melius sapit, melius afferat.
 Verum si sectari uelimus aliorum in-
 terpretationes, qui dictionem hæ-
 bream hoc loco positam, non cym-
 balum

balum, sed vmbam intelligunt, facilis & congrua erit huius dicti explanatio; vt dicamus. Væ terræ quæ est velut umbra, præsidium, & protectio duarum tribuum, quoniam dum ipsa nititur af ferre auxilium populo Dei, quem, ipse iam decreuerat ob eius flagitia percutere, & castigare, ipse inquam, Populus Aegypti grauius affligetur, & meritas sue audaciæ pœnas dabit: Describit locum ipsius terræ Aegypti, dum inquit quæ terra scilicet est trans flumina Aethiopiæ p quæ verba, existimât nōnulli significari interiorē Aegyptum, & partem illam Aethiopiæ quæ nunc à Christianicis incolitur sub eo Rege quem vulgo prestem Ioannem vocant, qui imperium habet iuxta Nilū, & vsque ad mare Rubrum; vel per descriptionem huius loci intelligi possunt, quæcunque orbis partes etiam remotissimæ quas non nisi per mare licet adire.

Præter illas expositiones ad literam, & ad mores, non est præterenda silentio quædam alia expositio nuper in lucem prodita, quod per terram cymbali alarum intelligamus regionem quamdam valde ab oculis, & sensibus nostris remotā, de qua per somniū, & imaginatorem tantum loqui contingit, in qua opes, & opera magni Alexandri recepti sunt, et quodammodo interclusi multi Iudæorum: & hæc regio dicitur cymbali alarum quia de ea nullam habemus notitiam, seu famam nisi per aerem, & notitiam satis leuem, et vix perceptibilem, sicut est sonus vel strepitus ipsius cymbali, quando est percussus ab alis, vel à leui manu, siue baculis tenuioribus. Hęc ergo terra vocatur cymbalum alarum, quæ mittit legatos suos in vasis papireis, ut noui aliquid percipiant de Mesiā venturo, & mittunt ad gentem conuulsam, & dilaceratam, et expectantem expectantē. cum maximo desiderio expectantē, ut psal. Expectans, expectaui Dominū, vel expectatē, expectatē idest inutiliter, perperam, & absque causa expectantem, Hęc expositio non mihi videtur conuenienda nisi quod est satis noua, nec videtur ullo pacto consona expositioni veterum patrum. Quo uero ad sen-

sum moralem, si uolumus intueri per terram cymbali alarum quid sit intelligendum, dicimus quod licet multa significare possit, nobis tamen videtur congruentius significare, et denotare, eos qui in huius seculi fluctibus perpetuo nauigare dicuntur, idest qui semper negotiantur, laborant, & numquam quiescunt, singulis horis, et momentis procurantes honores, opes, ac dignitates, et quotidie mittunt nuncios epistolas, et munera modo huic, modo illi, vt aliquid aucupentur, multis sæpe desideris, et cupiditatibus multas, nullam unquam requiem habentes, et sicut nos vulgariter dicimus, *semper facti in aris*, et quia sunt magna miseratione digni, ideo propheta quasi comparat, et condoleat eorum conditionibus idcirco Esaias dicit Væ terræ, sed cum nemo possit duobus dominis seruire Deo, et mōne. Proinde nō solū cōparati, et cōdolere prophetā putādū est, uerū etiā illis minari, & prædicere, nō solum inquietu linem, et mentis perturbationem, uerū etiam grauem pœnā, in hoc seculo, et in futuro. D. Hieronymus per cymbalum intelligit hereticos ut paulo ante dictum est. Et hæc in re taxat D. Hieronymus satis acriter, segnitiam, et socordiam, aut negligentiam Ecclesiasticorum, quia ut inquit ipse, nullus eorum tantum habet studium in bono, quantum heretici in malo, quippe qui se multum lucrari existimant, si alios decipiant, et ipsi perdit; ceteros etiam perdant: Veruntamen, contingit hereticis velut his qui se tu-

Ambitiosi sunt cymbalum alarum

Heretici sunt cymbalum alarum

Heretici sunt multo diligentiores catholicis.

Per flumina Athiopiæ D. Cyrillus intelligit septem ostia per quæ magnus & amplus Aegypti fluius mari cōfluit, Terram, ultra hunc fluium dicit eam esse

esse quæ nūc Alexandria, olim Nom, siue No uocabatur. Deinde subdit *quæ mittit in mare legatos in uasis papiri super aquas* Per legatos nulli dubium prophetā intelligere Nuntios, & eos per quos negotia eminus tractari solent: quibus uult iuuere, multa negotia tractatus, & commercia fieri per hunc populum. Per uas papiri nonnulli intelligunt genus aliquod nauis, quæ celeriter, & expedite mittuntur de loco ad locum super aquas Nuntii, vel epistolæ pro aliquo negotio graui, properè, & celeriter exequendo, & fortasse non absque ratione putant aliqui eiusmodi uasa papiri fore nauiculas quasdam leuissimas quæ in superficie aquæ uelocissimè moueri quæunt, quas nos uulgo uocamus fregatæ, aut feluculas, siue quouis alio nomine eiusmodi significatam exprimente. Per papyrum quidā intelligunt iuncum ex quo conficiebantur istæ nauiculæ, quæ etiam non absurdè imò cōmuniter, uulgo uasa dicuntur, quemadmodum omnia instrumenta deputata ad quasdam operationes uasa dicuntur, iuxta illud psal 70. Confitebor tibi in uasis psalmi ueritate tuam Deus &c. Pro declarandis istis uasis papiri Cirillus narrat quandam fabulam cuius etiam meminit Ezech. cap. 8. Vide etiā Greg. 13. moral. ca. 7. quid per uasa papiri moraliter intelligat. Postmodū explicat hoc loco quid nam Aegyptii dixerint, & præceperint illis legatis, & inquit. *Ite Angeli ueloces ad gentem conuulsam, & dilaceratam: ad populum terribile, post quem non est alius: ad gentem expectantem, & conculcatam, cuius diripuerunt flumina terram eius &c.* Ite Angeli ueloces idest Nuntii celeriter & expedite nulla data mora ad gentem conuulsam partim à Deo, & partim à terra sua, & dilaceratam, ab Assyriis, supple. Ad populum terribilem idest ad populum Iudaicum, qui certe terribilis erat, & formidabilis, quando scilicet habebat Deum protectorem, postquam non est alius qui ei valeat comparari, ad gentem expectantem et conculcatam, expectantem scilicet auxilium nostrum, potiusquam Dei, & conculcatam ab hostibus eam opprimenti

Papyrus

psal. 70.

Tex. 2.

bus; & in quibusdam textibus reperitur expectantem, expectantem quasi dicat, magno cum desiderio, & magna cum anxietate expectantem, auxilium & præsidium aliorum.

At hæc uerba in additione uulgata nuper accepta non reperiuntur in hoc loco, sed paulo infra, & ibi illa fusius exponemus. Et sequitur *cuius diripuerunt flumina terram eius*, idest Principes & Reges diripuerunt terram ipsorum idest omnia mala super eos induxerunt, superius enim cap. 8 comparat Propheta Regem Assyriorum, & eius exercitum aquis fluminis, cum d. Ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas.

Sic quidem exponunt istam particulam plerique expositores uidelicet Ite Angeli ueloces ad gentem conuulsam & dilaceratam, ut sint uerba Aegyptiorum, Iudæorum saluti prospicientium qui summa cura, ac ingenti desiderio præcipiunt, & mandant suis legatis, ut quam celeriter fieri potest accedant ad populum Iudæorum & illis certissimū & præsentaneum polliceantur auxilium Sed alii quidam uolunt hæc uerba dicta ab eodem propheta per ironiam ludæis & subsannans Aegyptios qui maxima cum festinatione miserunt legatos ad populum Iudaicum cum tamen nihil præceperit D. aut, Cirillus aliud opinatur opinatur inquit, ea uerba fore Iudæorum qui certiores facti de incurssione Assyriorum in eorum regionem non longe abfuturam, miserunt legatos & nuncios ad populum Aegyptum dicentes. Ite Angeli ueloces ad gentem conuulsam, & dilaceratam, quam in textu suo Cyrillus habet gentem excelsam, ad populum peregrinum, ac durum, ubi nominat Aegyptios, gentem excelsam & elatam idest superbam uel leuem, & agilem, & nulli uulneri, aut ictui expositam, peregrinam autem & duram, uelut rara quadam scuitia ac inuisitata immanitate sustulram, quæ non habet Superiorem. Et hoc omnino uerum est quod populus Aegyptiacus est maxime leuis, rudis; & imperitus, quippe cum nullus alius sit ita facilis, & pronus ad Idolatriam uelut iste, quem pro

Cyrill. quid opinatur de Aegyptiis.

Alia opinio de terra cymbali alarum

ps. 39.

terea uocat ipse Cyrillus populum de-
spectum, & concucarum. Quia ergo
Aegyptii uoluerunt præbere auxilium
ipsis Iudæis aduersus Assyrios, pro-
pterea iratus fuit Deus aduersus Aegy-
ptios, & per Regem Babylonis expu-
gnauit eos, ut habes apud Ezechielem
cap. 29. a principio usque ad finem

Verum quamquam ego existimem
sententiam eorum qui textum istum,
uel de Aegyptiis pro Iudæis, uel de Iu-
dæis ad Aegyptios, nuncios mittentibus
exposuere non esse reiiciendam ni-
hilominus satis probabilē puto, & nō à
vero alienam sententiam illorum qui
asserunt superhis uerbis tamquam sub
figuris & enigmatibus designari, &
prænnunciari ingentem perditionem Iu-
deorum, & summam diligentiam, seu
potius uersutiam, & astutiam Diabo-
licam qua usi fuere post Christi passio-
nem, & perpetuo temporis decursu cō-
tra Christum, & contra professores no-
minis Christi.

Quare cum ait Esaias. Vē terræ cym-
balo alarum, quæ est transfumina
Aethiopiæ &c. id uult significare ui-
delicet. Væ terræ Iudææ ob na-
ues alatas, quæ percussio uentis, cym-
bali sonum reddunt: Væ (inquam) po-
pulo Iudæorum qui mittis in omnes,
& singulas partes orbis terrarum, etiā
ad eas quæ sunt nobis remotissimæ,
qui mictis, inquam epistolas, Nunci-
os, et Seruatores, ut homines abducāt
Iudæos, et singulas nationes à Chri-
sto, & doceant quoscunque blasphe-
mare nomen Christi. Nec mireris
quod hoc loco fit mentio tantummo-
do de illis regionibus, quæ sunt trans
flumina Aethiopiæ, quoniam accipi-
tur hic pars pro toto, hoc est Aethio-
pia pro omnibus terminis ac locis or-
bis terrarum,

Cum uerò subditur. *Ite Angeli uelo-*
Alia exposi- loces ad gentem conuulsam, & dilaceratā
no quare ad populum terribilem &c. sunt etiā uer-
Christi. ba Christi Domini mittentis Apostolos
Et Apsto- et Discipulos suos in uniuersum orbē
los. terrarum dicens illis. Euntes docete
Matth. 28. omnes gentes baptizante eos etc.
præcipit aut eos proficisci ad gentem
conuulsam, et nominat eos veloces, vel

A ut uelociter vadant: uel dicuntur velo-
ces, quia in breuissimo temporis spa-
tio ferē totum orbem perlustrarunt, &
cuntur etiam veloces hoc est celeres, *Matth. 28.*
& expediti, quia sine ullo impedimen-
to iubetur suum interagredi, ita ut
non ferant fauulum, neque peram,
neque plures uestes inducantur, neque
que calceamenta, et præterea ne à
cepto itinere retardentur, et detineantur
uel tantillum in uia; præcipitur eis
ut neminem per uia salutent præcipi-
B tur, vadant ad gentem conuulsam, et
dilaceratam, quæ quidem omnibus cu-
iuscunque generis pœnis, & supplicis
erat obnoxia. At Apostoli et serui
Dei per eos scilicet per Aegyptios,
Iudeos fuere conuulsi, et lacerati
quandoquidem alii lapidati, alii be-
stis obiecti, & alii gladio perem-
pti, & denique omnibus bonis spo-
liati, & à quibuscunque gentibus con-
uulsi & dilacerati, & eadem gens sic
conuulsa, et dilacerata uocatur à Pro-
C pheta populus terribilis postquam nō
est alius, quandoquidem ad Deum
illustrandum, et spectabilem omni-
bus faciendum, multa facta sunt
miracula, et prodigia, et signa ma-
gna ubique terrarum, et supra quem
populum nullus est alius, propter
quem Deus Optimus maximus tot fe-
cerit miracula; de hoc populo et de
hac natione, uere dici potest quōd
aliquando fuit dictum de Iudæis,
sed typice quidem, et figuratē. Non
est alia natio tam grandis quæ ha-
beat Deos appropinquantēs sibi, si-
cut Deus noster adest nobis, uel sicut
Deus adest cunctis nostris obsecratio-
nibus Deut. 4. quippe qui caro nostra
et frater noster est.

Hæc eadem gens dicitur expe-
ctans, et conculcata, expectans, qui-
dem æternam uitam, et perfectam
salutem, et conculcata (ut iam di-
ximus) à cunctis infidelibus, et ho-
stibus nominis Christiani, de quibus
scriptum est. Quod ibant ganden-
tes à conspectu concilij, quoniam di-
gni habitus sunt pro nomine Iesu con-
tumeliam pati.
De quorum contumeliis, opprobriis,
& per-

et persecutionibus, uide; Hēb. 11. Deniq;
per gentem conuulsam, et dilaceratā
ad quā Christus mittit legatos suos nō
possunt hoc loco intelligi Apostoli, ut
quidam exponunt, sed gens dedita Ido-
lis, & superstitionibus, ut ab eis rece-
dant, & liberentur. Possunt etiam intel-
ligi Iudæi qui uere dici possunt gens cō-
uulsa, & dilacerata. Possunt quin etiā
intelligi Christi fideles, qui sunt cōuul-
si, et dilacerati ab Hæreticis, infidelibus
& pseudo christianis, hortatibus eos A
postoli ut sint fortes in bello &c. sequit
deinde. *Omnes habitatores orbis, qui mo-
ramini in terra cum eleuatum fuerit signū
in montibus, uidebitis. Et clangorem tubæ au-
diētis, quia hæc dicit Dominus ad me:
Quiescam &c.*

Hoc in loco Propheta in persona Dei al-
loquitur omnes gentes, et iuxta expo-
sitionem **D** Thomæ prædicat Aegyptiis
pœnam quam ob eorū audaciam sunt
perpessuri, quæ quidem pœna in eo cō-
C stitit quod certissimum interitum & uni-
uersi Regni desolationem uidebunt, &
per orbem secundum Glosam intelli-
git hic uniuersam regionem Aegy-
pti, & Aethiopiæ, contra quas Prophe-
ta insurgit, & inuehitur. propter earū
amplitudinem, & uastitatem, & inquit.
Cum eleuatum fuerit signum in mon-
tibus, uidebitis supple, quæ prædixe-
rim uobis, re ipsa euenire, signum in
quam, idest uexillum in quod bellato-
D res inspicere solent, & quod dum ad pu-
gnā properant sequi, & dum clangorē
tubæ audieritis, id quod est signū exer-
citus aduentantis, & appropinquantis
tūc supple scietis, & uidebitis quia hæc
dicit Dominus ad me. *Ego quiescam,
& considerabo in loco meo.* Quiescam in-
quit **D**. Hieronymus donec ueniāt quæ
præcepi, & considerabo in loco meo
quis rerum finis sit futurus q. d. nihil a-
gam in eorum subsidium, & ut mater.
na lingua dicimus, starō à uedere, quæ
admodum Deut. 32. dicit etiam Deus,
considerabo nouissima eorum, genera-
ratio enim peruersa est, & infideles filii.
Alii exponunt Ego quiescam idest quie-
scere factam gentes ne ulterius infe-
stent populum meum, id quod optime
conuenit Deo, qui non in perpetuum

irascitur neque continet in ira mileri-
cordias suas, posteaquam sumperit pe-
nam de suis transgressoribus, & consi-
derabo in loco meo idest conuertam o-
culos meos, & respiciam calamitatem
populi mei, considerabo inquam in
loco meo, dicunt exponentes, in loco
meo, idest in Ecclesia, quæ est sedes, &
locus Dei, basis, firmamentum, & co-
lumna ueritatis. Iudæi dicunt consi-
derabo in loco meo idest in templo He-
B rosolymitano. At ego fortē melius di-
co; considerabo in loco meo idest in me
ipso. locus Dei est essentia sua, & nihil
Dei est extra ipsū, neque Deus dicitur ex-
tra se, ipse namque immobilis manens
dat cuncta moueri. Alii longē secus
exponunt quōd eiusmodi uerba referā-
tur ad ipsum Prophetam, quod ipse uē
delicet, se quieturum, & consideratu-
rum affirmet, quæ Deus illi reuelauit.
Sed hæc eorum expositio mihi cer-
te parum adlubet, quoniam textui uim
quandam infirre uidetur, propter ea
quæ immediate sequuntur. inquit enim
considerabo in loco meo, sicut meridia-
na lux clara est, & sicut nubes roris in
die mæsis, quæ similitudines difficilē
admodum aptari possunt hominibus
quicunque sint illi. Dicit ergo Deus,
ut priori expositioni acquiescam,
Considerabo in loco meo sicut me-
ridiana lux clara est, hoc est. quæ ego
prædixi, ita certe euenient, & ita mani-
festa erunt absque ulla ambiguitate, &
rerum inuolutione & ab omni obscuri-
tate aliena, sicut lux in meridie clara
est, & manifesta, & nullam secum ad-
mittit obscuritatem, & quæ ego prædi-
xi in tempore, & appositē euenient,
quemadmodum nubes roris in die mæ-
sis, quando uidelicet Rustici mæsores
præ ardore tolis ferē combusti maxi-
me refrigerantur, & spiritum, ac ui-
res, dum nubes, aut ros illis aduenit
resument. Dicunt alii quod Deus erit
uelut lux meridiana hostibus oppu-
gnaturis Aegyptiis, quia manifeste,
& non sub umbra insinuabit illis, quid
sit agendum, & erit uelut nubes ro-
ris in die mæsis eisdem hostibus,
quia scilicet in laboribus, & erumnis
illos fouebit, et subleuabit, iuxta
illud
Z 3

illud psal. 88. Exaltasti dexteram deprimentium eum, iustificasti omnes inimicos eius hæc quas hucusq; adduxi expositiones ad literam possunt vtrunque admitti; sed longè melior, & verior expositio, iuxta spiritualem sensum, hunc habetur, quòd .i. mittuntur legati ex omnibus Orbis terræ partibus ad quas cunq; gentes, & cum primis ad gentem Israeliticam, velut ad eam ex qua facilius veritas doctrinæ poterat haberi (quoniam salus ex Iudæis est) quod cū eleuatum fuerit signum, idest sanctissimum Crucis vexillum, & clangor tubæ fuerit exauditus, idest cum prædicatum fuerit Euangelium, & annunciatum gentibus, Christum filium Dei pro humani generis redemptione cruci affixum, tunc omnes habitatores orbis, qui morantur in terra; & rebus terrenis fuere hucusq; addicti; tunc videbunt, & cognoscent quòd Dominus iam quietus, & se à motu, & perturbatione animi comescuit, neq; sic afflixit, vt nos penitus deseruisse videatur; sed ait Dominus ad me, ad me (inquã) idest ad omnes credentes, & intelligentes: Quiescam, idest non amplius vos affligam, neq; oblitiscar misereri vestri, & tunc velut lux meridiana vobis adero, & mentes vestras lumine spiritus Sancti illustrabo, & clarificabo, & eiusdem spiritus Sancti rore corda vestra ardore siccitatis exusta, refrigerabo. His dictis redit Esaias ad Historiam, sub qua tamen latet intellectus spiritualis, tamquam verus cibus animarum: Describit igitur in sequentibus verbis, Aegypti superbiam, & populi illius vastitatem, & cadauera per vniuersam prouinciam dispersa, ac relicta, quæ à bestiis, & volucris veniet deuoranda. Dicit ergò vtrius vel vsus metaphora messis, & agrorum, dū inquit. *Ante messem enim totus effloruit, & immatura perfectio germinabit, & præcedunt ramusculi eius falcibus: & quæ derelicta fuerint abscindentur, & exuientur.* Sensus est quòd quemadmodum sepe numero contingit, quòd anrequam veniat tempus messis, totus ager efflorescit, & videtur indicare vberitatem fructuum; & immatura perfe-

ctio, hoc est, priusquam fructus maturefiant, videtur arbor germinare, veruntamen contigit aliquandò ante perfectione fructuum, arboris ramusculos præcidi, & quæ fuerint derelicta in eius arboris sublimitate abscondi, & excuti; ita propemodum contigit populo Aegypti, qui quasi à principio florere, & de se aliquid magnum polliceri videbatur, verum cum maximè de se ipsis præsumerent, & nihil vnquam mali sibi imminere existimarent, confestim à sua spe excidere coacti fuere, quando superuenerunt Assyrii, & oppugnare ceperunt, ac deuastare eorum vrbes, & arua, quoscunq; sibi obuios tam magnos, quam paruos perimentes, & quicquid poterat Aegyptiis aliquam spem afferre magnitudinis, & augmenti sublatum erit. Id autem Propheta declarat similitudine sumpta ab arboribus, et agris, vt optimè exponit. D. Hieronymus dicens. Sicut enim ante maturitatem segetes erumpentes cito perefuit, quemadmodum hoc anno M. D. XC. in tota ferè Italia, incredibili omnium ferè incolarum detrimento euenisse cōspicimus, & quemadmodum priusquàm congruum tempus adueniat, arbores germinantes redduntur inutiles, sic populi Aegypti quasi rami inutiles falcibus præcidentur, & cunctæ propagines euanescent. D. autem Thomas colligens quæ hic dicit Esaias, inquit. tribus ex causis fructus arborum solere deperdi; aut quando flores decidunt, quòd vt plurimum contingit dum arbores aut agri ante tempus emittunt flores, aut folia; aut quando fructus sunt præcoces, & immaturi: uel quando ventus turbinis eos deiecit: tertio quando rami quibus insunt fructus absconduntur, vel exiccantur. Hoc est quod dicit Propheta ante messem, idest ante tempus debitum, & conueniens, totus effloruit, & immatura perfectio germinabit; sed nondum perfectum, & maturum fructum produxit. Et præcidentur ramusculi eius. i. minimi quiq; ne rursus possint germinare, & alios producere fructus. i. vires resumere, cornua erigere, & res suas firmius stabilire, & quæ derelicta fuerint post occisa-

occisione, & vastatione, abscondentur, supple à Caldeis, & alijs nationibus, & excutietur. i. ammouebuntur de terra sua, ita vt nō amplius possint, efflorescere. Cū postea subdit, *Et relinquuntur simul aubus montium, & bestijs terre: Et estate perpetua erunt super eum.* idest populū Aegyptium volucres, & oēs bestiarum terræ sup illū hiemabunt. omiſſa metaphora trāsit Propheta ad veritatē historiarum, volēs innuere quod cadauera hominū occisorū, quæ erunt derelicta in agris, & insculpta, erunt perpetuo tēpore, hoc est tā in estate, quā in hieme cibus volucrum, & bestiarū: aut dicas quod p volucres, & bestias terræ intelligit Propheta ipsos Assyrios, & quoscunq; alios, qui de longinquis partibus aduolabunt, ad cōsumendas & deuorandas gentes, quæ post vastationē Aegypti residuæ erūt, nec eas solū, sed quæcunq; erūt illis finitimæ, & cōterminæ. Aliqui ex nostris referunt hæc oīa ad tēpora nouæ legis; permessem intelligentes Ecclesiam Dei, quæ anteq̄ fructus purus perfectus, et maturus, qui est Xps Dñs mundo appareret, cepit florere, & iam iā paratus erat orbis ad fructū producendū, quippè qui floruit quā prophetiæ de ipso passim edebantur, & legēbatur, et multa vbiq; miracula cernebatur; dū postea venit plenitudo tēporis, natus est Xps, qui est fructus ille bñdictus productus ex utero Virginis Mariæ: de hac eadē messe loquitur est hic Propheta cū dixit; lætābuntur corā te, sicut qui lætātur in messe: Dñs Io: 4. Leuate (inquit) ad Discipulos suos, oculos vestros, & videte regiones, quæ alba iā sunt ad messem. Se demelius infra textus iste declarabit. Cum postea subdit, *Et præcedunt ramusculi eius falcibus,* volūt hæc referri ad destructionem Iudææ indectā à Romanis post passionē Dñi, quicquid ē in illa euersione Iudæorū infantes, & illorū patres, veluti fœmēta fuere p̄cisa, et bestijs agri, hoc est gētibus infidelibus, et idolorū cultricibus relicta, et in earum potestate penitus redacta, Tandē in fine huius capitis describit, ac p̄dicat Esaias quod futurū est post illas clades, et ruinas tū Aegyptiorū tū Iudæorū, et inquit.

Ioan. 4.

Tex.

exercituum à Populo diuulso, & dilacerato: à populo terribili, postquē nō fuit alius, à gēte expectate, expectate, & coculcata, cuius diripuerūt flumina terræ eius, ad locū nominis Domini exercituum montem Syon. Horum verborum sensus ad literā est. Quod postquē viderint Iudæi hæc desolationē, et quæ nequaquā potuerūt Aegyptij illis ferre suppetias, et res eorū in maximo discrimine fore cōstitutos, cōuertētur, et reuertētur ad Dñm Deū suum, et tūc deferet munus, & oblatio Dño Deo exercituum Deferetur (inquit) munus à Populo diuulso, et dilacerato à varijs, et diuersis nationibus: à populo (inquit) illo terribili p̄ quē, et cuius causa tot magnalia, et mirabilia operatus est Deus: à populo (inquit) illo terribili, postquē nō fuit alius, neq; unquē erit. ab eo populo offerret munus Deo à gēte expectate, expectante; & expectante. .i. auxilium ab alienis, et ab eisdem, à quibus expectabat auxiliū conculcata et prostrata, et quæ expectabat, et sperabat auxiliū, et fuit decēpta, cuius terrā flumina. i. infūdationes, et multitudines hostium diripuerūt: veniet tandem ad locū nominis Domini exercituum videlicet ad montē Syon.

Præter hanc expositionē, quæ cōmuniter solet adduci, est alia expositio fortasse magis ad intētionē ipsius Prophetæ, vt v3. dicamus, quod eo tēpore quo populus Iudæus fuerit vndēquaq; conuulsus, et dilaceratus, et cū fuerit allata cognitio veritatis, et Sactæ fidei, deferetur munus Dño exercituum à populo diuulso, et dilacerato. i. ab ipsis Apostolis, et Xpi fide libus, qui iure quidē pōt appellari populus diuulsus, et dilaceratus, vt paulò ante dicebamus: sed p̄ter rē quā in principio nascētis Ecclesiæ, et multo postea Xpi fideles innumeras p̄secutiones passi fuere, et p̄sertim ob multas hæreses quæ singulis ferē tpibus vsq; in p̄sentē diē cōuulserūt, et dilacerarūt Ecclesiā Dei, neq; vllū erat mortis genus, quod ipsi non fuerint patēter expti; nec solū ipsi se ipsos obtulerūt Deo ioblationē et hostiā, verū, et plurimos tā ex Iudæis quæ ex gētib⁹ ad Xpi fidē adduxerūt, et verē quod poterat dici populus iste terribilis, postquē nō fuit alius tā maximū terrorē, qui populis iculserit suis magnificis, et mirificis,

actionibus dū cōmināte Petro Anani
as, et Zaffiras vxor eius, ceciderūt mor
tui ad pedes eius, vbi fact⁹ est timor ma
gnus in vniuersa Ecclesia, Act. cap. 5. si
militer cū Petr⁹, et Ioannes ascenderēt
in tēplū, cōfestim sanū, et incolumē
reddiderūt quēdā qui erat claudus ex
tero Matris suę. Quid plura? Nonne ple
riq; sanabātur ad vmbra tātū ipsius Pe
tri eos obūbrāte: Quare cū per manus

Apost. fierēt prodigia, et signa magna
populo, nō ī merito chorus Apost. terrī
bilis poterat nūcupari, dicebatur etiā
expectās, et expectās, quoniam sūma
cū patientia, et spē incredibili semel, at
que iterū expectabat æternā salutē, q̄
et nos Christi fideles nō secus atq; ipsū
sūmo cū desiderio, et animi deuotione
ac puritate fidei expectare debemus,
et præcari.

CAPVT DECIMVMNONVM

1. **ONVS** Aegypti. Ecce Dominus ascēdet super nubē le
uē, & ingredietur Aegyptū, & commouebūtur simu
lachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet
2. in medio eius: Et cōcurrere faciā Aegyptios aduer
sus Aegyptios: & pugnabit uir cōtra fratrem suū, & uir
cōtra amicū suū, ciuitas aduersus Ciuitatem, regnū aduersus re
3. gnū. Et dirūpetur spiritus Aegypti in visceribus eius, & cōsiliū
eius precipitabo: & interrogabūt simulachra sua, & diuinos suos,
& pythones, & ariolos. Et tradā Aegyptū ī manu Dominorū cru
4. deliū, & rex fortis dominabitur eorū, ait Dominus Deus exerci
5. tuū. Et arefcet aqua de mari, & fluuius desolabitur, atque siccabi
tur, Et deficient flumina, attenuabuntur, & siccabūtur riui aggerū.
6. Calamus, & iuncus marcescet, nudabitur aluens riui à fonte
suo, & omnis sementis irrigua siccabitur, arefcet, & nō erit. Et
7. mærebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumē ha
mū, & expādētes rete super faciē aquarū emarcescent. Cōfundē
tur q̄ operabātur linū, pēctētes, et texētes subtilia. Et erūt irrigua
eius flaccētia: omnes qui faciebāt lacunas ad capiēdos pisces. Stul
8. ti principes Taneos, sapientes consiliarij Pharaonis dederūt cōsili
um insipiens: Quomodo dicetis Pharaoni: filius sapiētū ego, fi
lius regum Antiquorū? Vbi nūc sunt sapiētes tui? annuncient
tibi, & indicēt quid cogitauerit Dominus exercitūū super Ae
9. gyptū. Stulti facti sunt principes Taneos, & marcuērūt p̄cipēs
Mæpheos, deceperūt Aegyptū, āgulū popularū eius, Dominus mis
cuit in medio eius spiritū Vertiginis: & errare fecerūt Aegyptū ī
ōni opere suo, sicut errat ebrius, & vomēs. Et nō erit Aegypto opus,
& faciat caput, & caudam incuruantem, & refrenantem. In die
illa erit Aegyptus quasi mulieres, & stupebūt, & timebūt à facie cō
motionis

10. motionis man⁹ Domini exercitūū, quā ipse mouebit sup eā. Et erit
terra Iuda Aegypto ī pauore: oēs q̄ illius fuerit recordatus pane
11. bit à facie cōsiliū domini exercitūū, quod ipse cogitauit super eā
12. In die illa erunt quinque ciuitatis in Terra Aegypti, loquentes
lingua Chanaan, & iurantes per dominum exercituum: Ci
uitas solis vocabitur vna. In die illa erit altare Domini in me
13. dio terra Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius e
rit in signum, & in testimonium Domino exercituum in ter
ra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulan
tis, & mittet eis Saluatorem, et propugnatorem, qui liberet
14. eos. Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscet Ae
gypti Dominum in die illa, et colent eum, in hostijs, et in mu
neribus; et uota nouebunt domino, et soluent. Et percuet
15. Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam, et reuertentur ad
Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos. In die illa erit uia
16. de Aegypto in Assyrios, et intrabit Assyrius Aegyptum, & Aegy
ptius in Assyrios, et seruient Aegyptii Assur. In die illa erit Is
rael tertius Aegyptio, et Assyrio, benedictio in medio terra cui
benedixit Dominus exercitūū, dicens: Benedictus populus meus
Aegypti, & opus manūū mearū Assyrio: hereditas autē mea Israel.

EXPLANATIO IN
DECIMVMNONVM CAPVT
ESAIAE PROPHETAE.

1. **ONUS** Aegypti: Ecce Dominus ascendet super nubem leuem,
et ingredietur Aegyptum, et commouebuntur simulachra
Aegypti à facie eius, et cor Aegypti tabescet in medio eius.

Parsens caput mul
tas habet inter
p̄tationes velut
2. pleraque alia in
scriptis Prophetarum. Verum quōd
attinet ad eius in
tentionem ex primis verbis appar
ret, Propheta hoc loco p̄dicere onus,
grauiam, ruinas, & calamitates Ae
gyptiorum sermone longe clariore q̄
in p̄cedenti capite, vbi uocibus ma
3. xime obscuris & inuitatis est usus.
Diuiditur autem istud capitulum pri
ma sui diuisione in duas partes. In p̄rio
ri describit ipsam calamitatem; & va
stationem quæ certē maxima fuit, atq;
id vsq; ad quintam huius capituli par
ticulam inclusue: in posteriori eos cō
solatur, & p̄dicat eos ad ueram fidem
tandem accessuros. Dicit ergo. Onus
Aegypti. Alij dicunt. Visio Aegypti:
seu Verbum quod fecit Dominus cō
tra Aegyptum: Sed meo iudicio nulla
est

Act. cap. 5.

Tex. 1.

Emfēb. lib.
8. cap. 5. &
lib. 9. cap. 2.

Diuisio cap.

est melior, & conuenientior inscriptio quam ista, videlicet, Onus Aegypti. q. d. iactura, pondus, & grauamen, tribulatio pariter et afflictio ipsius Aegypti; quemadmodum dicit Apostolus. Vnuiquisque onus suum portabit: omnes. n. communiter loquendo, suam habent in hoc mundo iacturam, suas quisque afflictiones, ac tribulationes, & nemo ferè est, qui suam in hoc mundo non cogatur deferre fortunam aliqui magis, aliqui verò minus. Verum nota, quæ admodum alij obseruarunt, quòd licet Propheta in hoc capite proponat agere contra Aegyptum, & describere eius erumnas, & calamitates, non omnia tamen hic prædicta de ipso adamu sim verificantur, præter quam quòd per Aegyptum allegoricè debemus intelligere mundum quem Christus sua passione, & resurrectione subiecit, & ad suam fidem traduxit, ut postea loco suo videbimus. Posito titulo, & huius captis præmissis, vel potiùs insinuat, breui argumèto expendamus singula verba text. Dicit. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem: & ingredietur Aegyptum.* Communiter solet exponi particula ista iuxta sensum litteralem, quòd Dominus, qui est vniuersorum Dominus, & Deus vltionum præter omnium opinionem, aut citrà omnem spem, & contra omnium consilia, & iudicia, nullo, quid tale cogitante, tanquam aliquid noui facturus ascendit, tunc cum ipse decreuerit ascendit super nubem leuem: & ingredietur Aegyptum: que fuerit ista nubes leuis, multi multa dicunt. Nonnulli existimant hanc nubem leuem fore Assyrios quorum mentes, & corda mouit Deus, & instigauit, ut confestim, & absque vlla mora caperent arma aduersus Aegyptios, qui videbantur quasi cum Deo congressuri, & eius voluntatem velle impedire, aut illi pertinaciter obistere; Dum ipse iam statuerat ludæos ob crimen Idololatriæ, & ob alia quam plurima eorum scelera, & flagitia diuina eximente iustitia grauius affligere, vel punire: dicitur autem exercitus Assyriorum esse velut nubes, propterea quod velut ex nube grauida, & densa horribiles tempestates solent oriri; ita ubi-

A cunq; exercitus Assyriorum pedem fixerit, vel quocunq; diuerterit, non secus atq; horribilis tempestas illuc accessisse videatur. Dicitur autem leuis, tum propter eius velocitatem, tum quia leui, & facili motu, neq; multo cum labore aut negotio arma sumperunt contra Aegyptios. Ego autem dico, quòd Dominus dicitur ascendisse super nubem leuem tamquam super curram quædam leuissimum & expeditissimam, qua loquendi formula apud imperitos ostenditur potentia, & maiestas Dei, qui in ictu oculi absque vlla temporis dilatione præsto est ad puniendos reprobos, & peruicaces, quæ celeritas, & extemporanea diuinæ virtutis executio describitur per leuitatem nubium. Unde Propheta nubes, & caligo in circuitu eius. Vel exercitus Assyriorum super quem Dominus ascendit in Aegyptum comparatus ad potentiam Dei vocatur nubes leuis, Eusebius dicit nubem leuem hic dici corpus Christi de Spiritu Sancto conceptum quòd aliqui dicunt crassitudinem leuem. At si uolumus verum, & præcipuum huius uatis intellectum explicare, dicemus quòd Dominus Deus ascendit super nubem leuem, quia cum uenerit tempus præfinitum à Patre, suscipiet humanam carnem nullo pondere peccatorum grauatam, quæ dicitur nubes, quia Spiritus Sancti virtute fuit formata nullo hominis auxilio quemadmodum nubes generantur sursum in aere virtute solis, & dicitur leuis ob causam iam dictam. Aut dicamus, quòd per nubem leuem per quam Dominus ascendit potest intelligi sacratissimum, & prorsus immaculatum Beatæ Virginis corpus, quod pariter dici potest nubes leuis, quia dum Christus in eius utero, & ex purissimis eius sanguinibus carnem suscepit, nullo eius uenter quouis genere peccati grauabatur. D. Cyrillus inquit nubem leuem esse carnem Christi purissimam, quam sumpsit ex Maria Virgine, quam nubem leuem nominat, quòd typus esset, & figura pluuiæ spiritalis: adeò quod per nubem leuem hoc in loco spiritaliter non solum Christi caro desumpta ex Virginis utero; uerum & corpus, ac uenter

nenter Sacratæ Virginis nuncupatur quia nullo peccati pondere grauabatur. Unde, et D. Ambrosius in libello de institutione Virginis inquit. Virgo Maria tamquam nubes pluuit in terras gratiam Christi, & corpus. B. Virginis. *Et ingredietur* (inquit) *Aegyptum*, idest mundum, dum Virgo peperit ipsum. Et tunc profectò dicitur etiam ascendisse nubem leuem, quando nesciente Herode, & nullis eiusdem satellitibus quicquam tale cogitantibus, fugit in Aegyptum, admonito Ioseph ab Angelis in somno; ut adimpleretur uaticinium. Ex Aegyptu uocauit filium meum: sed ut ad litteram redeamus. Dicit text. Quod ingrediente Domino Aegyptum. *Commouebuntur simulachra à facie eius.* C. Quamquam enim non constat ex sacris literis, cum Dominus infans ingressus est Aegyptum, commota esse simulachra & ad terram deiecta, certum est tamen, & prorsus indubitatum, quæ adueniente Christo in mundum, & publicato Euangelio, commota sunt, imo confraeta simulachra Aegypti à facie, & præsentia uirtutis, et potentia Christi, neq; quicquam dubito, imo firmiter, et constanter teneo commota fuisse simulachra Aegypti, idest suam uim amisisse, dum primum Christus adhuc puer ingressus fuit Aegyptum. Nec puto me ire inficias si dixerim, tunc fuisse Aegypti simulachra commota, cum Assyrii, aut potius Romani (Deo iubente) expugnarunt Aegyptum, & ea ratione dicuntur commota, quia non in ea opinione, seu existimatione apud eorum cultores extiterunt, quemadmodum prius, cum neq; potuerint eis opem ferre in tanta necessitate, et rerum perturbatione. Vel dicendum quòd adueniente exercitu Assyriorum commota sunt simulachra Aegypti, idest demones qui in eis latitabant, et dabant responsa, qui tunc amisit uirtutem suam. Et multa etiam in impetu belli, et armorum strepitu fuere confraeta.

A Sed uerius dicuntur fuisse commota, et confraeta, cum Christus adhuc fuit puer in Aegyptum deductus; sed longe clariorum cum fuerit predicatum Euangelium. tunc enim non solum simulachra lignea, et lapidea; sed praua, et peruersa dogmata penitus corruerunt, et abstracta sunt. Et cor Aegypti tabescet in medio eius, idest cor populi liquefiet, et animo cõsternabitur in medio eius, idest in intimis eius precordijs cum uiderit hostes aduenisse, et rerum potiri, et simulachra quibus fidebant fore commota, idest non illud, quo tunc maxime indigebant auxilium illis præbere. Non enim possumus non maxime turbati, et commoueri, cum omnia præsidia, quibus nitimur, irrita, et uana esse conspiciamus.

Ut autem res hæc perspicue declaratur nunquid scilicet simulachra Aegypti fuerint commota cum Dominus ingressus est Aegyptum, imo non solum commota uerum etiam confraeta nonnulli ueteres affirmarunt, et primo quidem Eusebius lib. 6. demon. Euang. cap. 20. Et apertius lib. 8. in fine et alibi. Et Procopius apertè dicit. cum Dominus puerili ætate in Aegyptum deuectus est, ineffabili potentia confregit Idola. Et quidam alius inquit Non descendit dominus in Aegyptum, ut mortem euitaret sed ut mortifera idola dissiparet, et Theodoreus. Error (inquit) Deorum deletus est in Aegyptum, et ille qui reclusus est in nube leui, ab Aegyptijs est adoratus. Et tunc uerum etiam fuit quòd prædixit Esaias hoc in loco dicens. Et cor Aegypti tabescet, idest liquefiet in medio eius, idest igne Spiritus Sancti inflammabitur, et hoc modo commolietur, et liquabitur cor illius populi cognita ueritate, et spreto uanisimo Idolorum cultu, dum apertè nouerint iidem populi eorum deos nullam re uera potestatem habere, nec eis posse suffragari, si tamen uolumus sustinere simulachra Aegypti fuisse commota, et confraeta, dum accesserunt Assyrii, non erit absurdum, ut mox annotauimus sed littera habet, quòd commouebuntur à facie eius, idest Christi hoc pacto saltim intelligendo, quo supra

Aegyptus,
Mundus.

Nubes leuis
qua.

Huius loci
meminit Eusebius
in fine
lib. 8. &
cap. 2. lib. 9.
Et lib. 6. cap.
20.

Mat. cap. 2.

pra diximus, fuisse commota, idest vim suam amisisse, & si non fuerint omnino contracta. Sequitur aliud incommodum, & insolicitas futura aduersus Aegyptios; Et inquit. *Et concurrere faciam Aegyptios aduersus Aegyptios: Et pugnabit contra Fratrem suum, & vir contra amicum suum, ciuitas aduersus ciuitatem, regnum aduersus regnum.*

Quicquid fuerit penes Aegyptios ex his quæ hoc loco prædicit Elaias; certum est tamen in aduentu Christi in hunc mundum hæc omnia contigisse, quemadmodum ipse apud Mattheum inquit. Si quis uenit ad me & non odit Patrem & Matrem &c. non potest meus esse Discipulus. & clarius apud Marcum. 13. cap. dum inquit. Tradet frater fratrem in mortem & Pater filium, & consurgent filij in parentes, & morte afficient eos: Nec tamen dubium esse potest hoc idem accidisse Aegyptijs dum aliqui ex his volebant cedere, aut sedus inire cum Assyrijs, quidam alij volebant omnino obistere, & vsq; ad Sanguinem rem suam tueri; id quod etiam videmus in plerisque Regnis, ac Ciuitatibus reperiri, & plerumq; etiam in vna, & eadem domo, & præsertim hac nostra tempestate incredibili omnium bonorum dolore contingit in amplissimo regno ipsius Galliarum, dum vna prouincia aduersus aliam, vna Ciuitas aduersus aliam, & in eadem ciuitate aliqui Ciues oppugnant alios, & tandem in eadem domo sunt variae scissionses, & sectæ. Aliqui dicunt hæc pugnam fuisse inter Aegyptios, non quidem quoddam aliqui ex eis uellent se iungere Assyrijs aliqui uerò non sed quod variae erant in eis voluntates, varia consilia, & quisq; uolebat alijs præferri; sicq; mutuis inter se se odijs consistabant, & adeò se inuoluebant, & impediabant, quemadmodum uerpes quæ sibi inuicem coherentes mutuo se pun- gunt. Non tamen desunt qui hæc omnia ad Christi tempora uolunt referre cum nusquam secundum eos legatur Aegyptios celsisse Assyrijs, aut Babilonijs, sed varia fortuna belli inter eos pugnatum: neq; legitur unquam seditio- nibus inter se fuisse dissectos uerumta-

men D. Hieronymus dicit oppositum & multis Scripturæ autoritatibus confirmat. vide ipsū sup hunc locū. Cū uero dicitur regnum pugnabit aduersus Regnum, cum in præsentia loquamur de vno Regno Aegypti, non existimes plura ibi fuisse regna; sed per regnum hoc loco intelligamus diuersas eiusdem regni prouincias, sunt regiones, quæ admodum nos itali diceremus Aethru- riam pugnare aduersus Apuliam, seu Romandiolam, aut Flaminiam, quæ sunt prouinciæ in eodem regno, siue orbis parte existentes, & sic uerum est quod ait Propheta. Prædicit Elaias aliam Aegyptiorum calamitatem dices.

Et dirumpetur spiritus Aegypti, in uisceribus eius, & consilium eius precipitabo: & interrogabunt simulachra sua, & diuinos suos & pythones, & ariolos &c.

Dirumpetur (inquit) Spiritus Aegypti. hoc est, ita confundetur, & labefactabitur, quod prorsus ignorabit quid agere debeant. Et si fortassis aliquod rectum consiliū apprehenderint; igno- rant modum, & rationem, qua illud exequantur. Vel dirumpetur Spiritus Aegypti in uisceribus eius, hoc est, in suis primatibus, & consiliarijs, qui protinus amittent robur, fortitudinem, & constantiam. Certum est enim Primates, & Consiliarios fore viscera ipsius Rei publicæ. Aut tertio dicas. dirumpetur Spiritus Aegypti in uisceribus eius, idest tam extremo, & incredibili dolore spiritus, & anima totius populi commouebitur, et concutietur, ut eorum viscera dirumpi, et confringi uideantur. sed melius, dirumpetur spiritus Aegypti in uisceribus eius, quia tunc erunt seditioes, et odia intestina in intimis uisceribus. hanc calamitatem ad Christi tempora referentes, dicunt Spiritum Aegypti in aduentu Domini dirumpi et commoueri, quia omnem lapidem mouebunt, quod Christianos ab eorum conuersatione summoueant, nec poterunt quicquam efficere; Unde conuenienter sequitur. *Et consilium eius precipitabo.* Tunc enim precipitari dicitur aliquod consilium, cum quipiam repente, temere, et inconsulto efficitur. Debet enim consilium esse perfectum,

fectum, maturum, ac diu præmedita- tum, cum præsertim res arduæ ac difficiles nos perurgent, & nos vulgo dicere consueuimus; Deum cum uult aliquid ob male acta punire, auferre ei cerebrum, & mentem, ut quæ sunt opportuna nequeat inspicere; quo nempe modo Deus optimus Max. egit aduersus Aegyptios, dum ab Assyrijs erant oppugnandi subtrahens illis iudicium, & rectum consilium. Quo etiam pacto egit aduersus eosdem, dum à suis sedibus nitentur pellere ipsū Christū. Ipsi enim interrogabunt simulachra sua, Deos suos fictiles, & lapidos. Et diuinos suos, & pythones, & ariolos. Diuini dicuntur ab archano seu secreto, quod. scilicet eiusmodi hominum genus archanis, & secretis uerbis uti soleat, & plerumq; ijs uocibus, seu clamoribus quæ nullū habent sensum, ut virtutem ad aliquid operandum. Pythones dicuntur quidam homines Demoniaci, qui animas ab inferis euocare dicuntur, per quas interrogantibus futura prædicunt, dicti à Pintanome uerbo Græco, quod latine significat interrogo, quod interrogati respondebant quid futurum esset. Arioli dicitur, & ipsi qui futura diuinant, dicti Arioli quasi farioli à faris, vel à fando, quia. scilicet. fantur, & loquuntur quæ plerumq; nesciunt: sed de his hominum monstris uide alia quæ supra notauimus cap. 8. huius operis. & propterea sequitur; *Et tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium, & Rex fortis dominabitur eorum: ait Dominus Deus exercituum.* Domini crudeles hoc loco ueniunt intelligendi Babilones, & Assyrii, qui maxima ira, & furore perciti, expugnati uenerant, & penitus uersuri uniuersam Aegyptū: appellantur Domini crudeles quod nullum habent pietatis affectum, nullis mouentur precibus, aut officijs, sed duri, & asperi sunt contra quoscunq; & præsertim contra eos quos euicerunt. Rex fortis dominabitur eorum, idest qui nullis commouetur supplicationibus, imò quo magis exoratur redditur obstinatio- rior, & hoc hominum genus est instar quorundam lapidum, aut lignorum, qui quod magis alicui elemento ut aquæ uel igni opponuntur, eo magis obdure-

scunt, & consolidantur; sed melius quidem meo iudicio, per Regem fortem intelligendus est Rex inuictus, & constans, quales erant Romanorum Imperatores, in quorum manus circa tempora aduentus Christi deuenerunt Aegyptij, qui prius suos habebant Reges. At qui Domini crudeles, & Reges fortes sunt reuera Principes gentium, qui suis tantum commodis, & uoluptatibus inseruiunt, neque ullam habent curam subditorum, Domini crudeles, & Reges fortes sunt Demones, qui nos incessanter oppugnant, iuxta illud Euang. Cum fortis armatus. Diabolus custodit atrium suum. Et denique Domini crudeles, & fortes sunt ipsæ hominum voluntates corruptæ, & peruersæ, quibus in passionibus ignominia, & in reprobum sensum deducimur, & tradimur. Dicuntur etiam crudeles domini, qui parcunt iniquitati, & ad omnia scelerum genera solent conuere. Contra uerò Deus cum sit misericors, dicitur aliquando crudelis apud Hieremiam, quia non parcat iniquitati ut refert. D. Augustinus Epi: 54. inquit tandem. Ait Dominus Deus exercituum. Timeant Aegyptij, timeat unusquisque, qui uult repugnare iustionibus Domini, & repellere seruos, & ministros suos; quoniam eiusmodi comminationes, et prædictiones non sunt hominum uerba, sed eius qui solus est potens, & Dominus exercituum, qui potest mutare regna, & Imperia, et ea destruere, et restaurare, sicut ei placitum est. Aliud incommodum Aegyptijs futurum prædicit ipse Propheta. d. *Et areset aqua de mari, & flumens desolabitur, atq; siccabitur. Et rursus. deficient flumina: attenuabuntur, & siccabuntur riuus aggerum.* Commode quidem, et opportunè postquam expressit Aegypti calamitates futuras penes hominum subiectionem, prædicat eos sub maxime tyrannide, et sub dura seruitute crudelium Dominorum quædoq; futuros; nunc prædicit eorum miseriam quod ad terræ desolationem, & sterilitatem, quæ tunc dicitur desolari, quod priuati aquis, quarum beneficio tota regio irrigata fouebatur. Propterea inquit. et areset aqua de mari

Tex. 2.

Matt. 10.
Luc. 14.
Mar. cap. 13.Consilium
quale debet
esse.

Diuini

Pythones

Arioli.

Tex. 3.

Domini cru-
des Doms-
ni fortes quiPrecipitare
consilium-

siue mediterraneo quod attingebat, & aluebat oras quasdam Aegypti, vel intelligit lacum quendam sauis amplum, & copiosum, quem D. Hieronymus uocat lacum Mareoten siue Mareotidem. & dicitur arefcere, quia non tantum fructus, & beneficij afferet Aegyptijs uti solebat, & est locutio hyperbolica, siue similitudinaria; sic cum dicit: & fluuius desolabitur, atq; siccabitur. Et idem repetit, ut magis terreat, & rem ipsam clarius demonstrat, & corroboret, cum inquit. *Et deficient flumina, & aridabuntur, & siccabuntur riuus aggerum.* Aggeres dicuntur veluti munitiones fluuiorum quibus impediuntur flumina ne foras prodeant, & agros inundent. Quare cum .d. siccabuntur riuus aggerum vult innuere nullam amplius futuram necessitatem conficiendi aggeres, ob excessum, & superfluentiam riuorum, qui à principali flumine dimanant. Appellat Nilum flumina cum inquit deficient flumina, qui per septem latera aut ostia intrabant in mare. Sic etiam cum .d. nudabitur alueus riuus à fonte suo, & omnis sementis irrigua siccabitur, arefcet, & non erit: hæc omnia dicta hyperbolicè, sic etiam cum dicit. *Calamus, & iuncus qui oriuntur in paludibus, et conseruantur, marcescent, & putrescent, Quia deficiente aqua non habebunt humorem: per alueum riuus quidam intelligunt littus fluminis aut ripam. Ego autem potius intelligerem lectum, ut dicunt, fluminis. Per sementem irriguam intelligunt ea quæ sunt seminata, & posita iuxta riuos aquarum, quibus necessario quæ indigent seruntur ut fructum producant, cum in ea regione, iuxta sententiam ferè omnium, non sint pluuiæ. Proinde arefactis aquis, & deficcatis fluminibus necesse est quæ sunt iuxta ea, hoc est: iuxta flumina, & riuos ab illis dimanantes desiccari, & in nihilum redigi.*

Aggeres.

In Aegypto non sunt pluuiæ.

Cum postea subdit. *Et moerebunt piscatores, & lugubunt omnes mittentes in flumen hamum, & expandentes rete super faciem aquarum emarcescent; Confundentur qui operabantur limum pestentes & rexentes subtilia: Et erunt irrigua eius flaccidissima: omnes qui faciebant lacunas ad ca-*

A *piendos pisces.* Supple moerebunt, & gement: & ratio est, quia piscatione parabant sibi victum, & alia necessaria ad usum humanum, sic etiam qui Confiaciebant retia, vadè sibi quantum, & victum parabant, cum nulli essent amplius vsui moerebant, & dolore conficiebantur, sic & illi qui operabantur limum, id quod non potest fieri absq; vsu aquarum, confundentur (inquam). i. i. plexi erunt, & animo consternati, quia Bignorabunt, cum nullam aliam artem, aut opificium didicerint qua ratione possent se, & familiam sustentare; petentes, & textentes subtilia, id est bixum, limum candidissimum, vestes ex serico confectas, lagenas, & alia eleganter, & operose laborata: & non ab re de ijs qui conficiunt limum utitur Propheta nomine operis, dicens, qui operantur limum; quando nihil sit ex his quæ ex terra nascuntur, quod tantam operam, & industriam requirant, quantam limum, ut experientia testatur, quantum temporis, laboris, & studij infumant Pauperula Mulieres in conficiendo lino, & vestibus quæ inde consuuntur. Postremo non parum dolebunt, & gemet, ac male habebunt, qui faciebant lacunas, id est viuaria, stagna, lacus, & piscinas ad conseruandos, & capiendos pisces quorum incredibilem copiam producere solet fluuius Nili, quia irrigua istius fluuij erunt flaccidissima, hoc est, modica admodum, & ea quidem corrupta, & lutuosa aqua erunt oppleta, & magna ex parte arefacta, & exsiccata. Hæc autem omnia non ea ratione sunt allata, quasi reuera voluerit innuere Propheta aquam Nili, vel etiam ipsius maris desiccanda esse, & penitus arefcere, quamquam & id facillimum sit ipsi Deo, sed voluit innuere, quod post captiuitatem tanta erit inopia, & omnium bonorum caritas, quod videbitur mare desiccatum, & fluuium Nili vsq; adè amplissimum, & copiosissimum aquis omnino destitutum, & reuera nescio, quo maiori artificio, quibus similitudinibus, tropis, & figuris uti potuisset Sanctissimus, pariter, & eruditissimus iste vates, ad describendam summam, & incredibilem illius regni deso-

Dabium

Solutio

Exo. 15.

lib. 6. cap. 20

desolationem ac destructionem: sed multo maior erit destructio, & desolatio, quæ erit alterius Aegypti, hoc est, ipsius mundi in die iudicij. Propter ea quæ hic dicitur, merito quis posset ambigere, cur Dominus Iesus, cum primum fuit in Lucem editus, fuerit destinatus in Aegyptum proficisci? huic dubitationi responderet Eusebius Cesariensis libro 6. demonstrationis Euangelicæ cap. 20. & lib. 9. cap. 2. vbi perbellè satis, & egregiè hanc affert causam. d. quod Aegyptij primi omnium fuerunt qui ceperunt colere multos Deos, ac Demonibus offerre sacrificia; & proinde vniuersis mortalibus superstitionis, authores extiterunt, & præ omnibus alijs Dæmoniis artibus, & curiositatibus operam dedere, & ob id diuina scriptura præcipuos populi Dei hostes fuisse testata est, quinimo non erubuit antiquus eorum Rex fateri se non nosse Dominum, neque cum eo commune quicquam habere; sic enim respondit ipsi Moy siroganti, ut Dei populum dimitteret; non noui dominum, & Israel non dimittam. Volens ergo misericors, & clemens Deus insigne quoddam suæ virtutis specimen nobis exhibere, præmisit filium suum in illud Regnum; cuius aduentu non leuis, & exigua illius regni futura erat mutatio; quia videlicet referente scriptura in hoc eodem cap. cognoscent Aegypti Dominum qui videlicet non cognoscebant illum prius, & uocabant Domino uota, & soluent; & colent eum in hostijs, & muneribus, & quæcunq; alia in hoc eodem capite referuntur quod commouebantur simulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet in medio eius: quodq; maximæ sint future diffusiones, & dissidia inter Aegyptios, cum Christus ad eos accesserit, & cum postea fuerit prædicatum Euangelium, omnia hæc profecto verissima extitisse demonstrat idem Eusebius: Et quantum non dubitem verum fuisse, quod ingrediente Domino Aegyptum fuerint commota eius simulachra, quod ferre non possent suæ virtutis præsentiam, fatearq; multo magis non folius Aegypti, verum totius orbis terrarum

A commota esse consilia, naturas hominum, & ingenia, qui agnoris dolis, & fraudibus Sathanæ sunt conuersi ad Christum Dominum: & ob id eius piscatores, & qui olim conficiebant retia & suis rebus eorum præsidio optime confulebant detesta Dæmonis astutia, moereant, ac tristentur, nihilominus verla uice etiam existimo conuenienter posse intelligi, cum Dominus fuit ingressus Aegyptum, hoc est, hunc mundum, & cum cepit prædicari Euangelium, et Christi fides, commota esse simulachra, id est varia dogmata, multas hereses, & opiniones, etiamq; sapientiã huius mundi, de qua maxime olim homines gloriabatur exoleuisse, & arefacta esse ita ut Spiritus qui tunc vigeat in hoc mundo diriperetur iuscibus eius, & diuideretur, quod factum est, ut multæ exortæ fuerit scilicet, & scismata et aquæ fluuij sint arefacta, quæ nulla, vel modica fides in aquis. i. in Populis fuerit reperta, iuxta illud Lucæ 18. d. Putas ne cum filius hominis venerit in mundum, inuenierit fidem in terram? Hinc factum est, ut piscatores, et tendentes rete in mare, hoc est Apostoli, qui constituti fuerant piscatores hominum, ut scilicet, caperent pisces, id est animas, et traherent ad salutem, et qui reficiebant retia. i. emendabatur, et corrigebant mores hominum, et ad unitatem, et concordiam quoscunq; redigere conabantur, isti (inquam) piscatores nunc tristentur. ac lugeant quia nullum charitatis uestigium, et recte intentionis propositum in mundo inueniunt, et præsertim his nostris temporibus, in quibus multæ, et varix hæreses inualuerunt, et re vera contingit pugnas, et concertationes varias, non solum inter extraneos, et inter cognatos, et nos, uerum et inter eos, qui sunt sanguine coniuncti sæpe reperiri, et propterea iure moerent piscatores, et lugent et c. Et ne omnino recedamus à litera dicamus quod occupato regno ab Assyrijs piscatores etiã moerebunt, quia sublata erit eius facultas piscandi ob inopiam aquarum, et ob insolentiam militum, qui etiam solebant suis dolis, et fraudibus seducere mentes pusillorum, et moerebunt, et tristabunt.

Luc. 18.

stabantur, quia Christus manifestas, et notas faciet in populis adinventiones eorum.

Præterea subdit Esaias tamquam deridens, & subannans Principes, & sapientes ipsius Aegypti. d. *Stulti Principes Taneos Sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens*: et nunc videtur conuersus ad eiusmodi Sapientes et Consiliarios deridere eos, et increpare quæ admodum sunt ausi, nec puduit eos decipere Faraonem, et vniuersum regnum in perditionem conijcere. d. Quomodo dicitis Pharaoni. Filius sapientium ego filius Regum antiquorum? Dicebantur stulti Principes, & Consiliarij Pharaonis, quia persuaserunt ei arma capere aduersus Regem Assyriorum pro defensione Populi Iuda, quæ in re, ut euentus rei comprobauit, dedere consilium insipiens. ut bene dixit ille Exitus acta probat. Cum ergo eos increpat. d. Quomodo dicitis Pharaoni: Filius sapientium ego, filius antiquorum Regum: duplicem habet sensum, aut quod de se ipsis loquerentur. q. d. Nostra est sapientia, nostrum est consilium, nostri progenitores, & antenati fuere sapientes, & iure consulti, nos non sumus ab illis degeneres, sumus filij Regum antiquorum; propterea quoddam nullus erat apud eos Rex, nisi sapiens: & proinde non possumus errare, nec decipi: hunc in modum miseri se ipsos iactabant, & de sapientia plurimum gloriabantur: aut illa verba ad ipsum Regem possunt referri, hunc in modum, quod illi sapientes, & Regni primates, qui adherere Regi, & circumstantabant ipsum applaudebant ei, & adulabantur dicentes. Quid times Rex potentissime? nonne Regnum tuum antiquissimum est, & potentissimum? neque Regem vllum vnquam pertimuit, sed quotquot ausi fuerunt aduersus ipsum consergere, fuerunt ab eo deuicti, & in eius dictionem redacti, nec mirum quoddam Regnum istud fuit rite, & prudenter erectum, & summa cum sapientia firmatum, stabilitum, & administratum; quare non est quoddam timeas. Et quoniam quale fuerit eorum consilium, quantumue eorum adulatione profecerit res ipsa comprobauit,

A inuehitur nunc Propheta aduersus Regem, & inquit. *Vbi nunc sunt sapientes tui? o Rex Pharaon: annunciant tibi, & indicunt quid cognauerit Dominus exercituum super Aegyptum. Quis enim eorum cognouit sensum Domini? aut quis Consiliarius eius fuit?* Scriptum est enim filij hominum mendaces in stateris, ut decipiant de vanitate in idipsum. Et alibi. d. Propheta filij hominum vsque; quo graui corde, ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et tandem repetit Esaias, quod dictum est; & concludit. *Stulti facti sunt Principes Taneos, emarcuerunt Principes Memphes*. Id est decepti sunt, & a sua existimatione ceciderunt; *deceperunt Aegyptum, angulum populorum eius*. i. Aegyptus erat angulus populorum eius, hoc est, erat nexus, & iunctura robur, ac stabilimentum populorum, vbi angulum populorum Aegypti possumus intelligere Principes, & Optimates ipsius Regni. Sed ego potius per angulum populorum intelligerem ipsum Regem quem deceperunt ipsi Sapientes, & Primates Regni; & verè quidem Rex potest vocari angulus Populorum, quia in eius virtute, sapientia, ac potestate populi consistunt, & vniuntur, & corroborantur, velut distincti parietes in uno, & eodem lapide coniunguntur Taneos, & Memphis sunt duæ principales, & nobiliores illius Regni Ciuitates. Taneos n. est Ciuitas illa in qua Moyses multa signa fecit, iuxta illud psal. 77 posuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos. Memphis autem est Ciuitas, iuxta D. Thomam, vbi vigeat studium, & exercitium bonarum artium & literarum, & vbi florebat sapientia secularis, & secundum quosdam, erat Ciuitas maximè dedita magicis artibus; et quemadmodum scribit Iosephus lib. 8. cap. 6. de antiquitatibus, ista Ciuitas fuit constructa, & edificata à Mineo Rege Aegyptiorum multo ante quam fuerit ipse Abraham. Quoniam ergo istæ duæ Ciuitates erant illustriores in toto illo Regio, ideo earum dumtaxat meminit Esaias.

Cur autem, et quid causæ fuerit, quoddam sapientes, & consiliarij Regis Aegypti tantopere aberrarint, & in eiusmodi

Pf. 61.

Pf. 4.

Aegyptum angulum populorum.

De Taneis vi. Plin. lib. 6. cap. 7. Taneos Memphis.

Pf. 77. De Memphis Plin. lib. 2. cap. 85.

Ioseph. lib. 8. antiq. cap. 6.

gra

grauissimas calamitates inciderint, docet Esaias hoc versiculo, cum inquit. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis: & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut erat ebrius, & uomens; & non erit Aegypto opus, quod faciat caput, & caudam incuruantem, & refrenantem*. Miscuit (inquam) Deus id est permisit commisceri, aut infundi inter ipsos primates, & sapientes Spiritum vertiginis, hoc est, spiritum erroris, spiritum inconstantiae & instabilitatis, aut etiam spiritum promptitudinis, ac temeritatis, & hoc ideo fuit; quoniam, ut inquit D. Paulus ad Rom. primo Deum habere in notitia, ideo tradidit illos in reprobum sensum, & 2. ad Thes. ca. 2. dicit idem Paulus, de eiusmodi hominibus: pro eo quoddam charitatem veritatis non susceperunt, ut saluarentur, mittere eis Deus operationem erroris, ut credant mendacium; sic & in hoc loco Deus misit, vel commiscuit inter eos, vel in medio eorum, hoc est, in cordibus, & mentibus ipsorum spiritum vertiginis: & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, videlicet, in his quæ spectant ad cultum Dei; deinde in his quæ spectant ad regimen populorum, & ipsius Regni conseruationem. Nec te perturbet prius dixisse prophetam quoddam dominus miscuit in medio populi spiritum erroris, & postea dixisse primates, & duces populi fecisse Aegyptum errare, quoniam prius ipsi errauerunt, & postea alios errare fecerunt. Postremo in his quæ spectant ad præparandum, & conficiendum bellum, tum pro defensione, tum etiam, si occurrerit, pro offensione eorum, qui nobis aduersantur, & errare fecit, sicut errat ebrius, & uomens; id est qui est perfectè ebrius aut crapulosus, ille enim non à se ipso, sed aliunde regitur; hic vero cum exierit, ebrietate, nullam habet, neque honesti, neque decoris rationem.

Porro nota, quoddam spiritus vertiginis non ab re istis imputatur, quoniam qui laborant hoc morbo, omnia sibi videntur circum volui, & instar rotæ com-

A moueri, & tandem in se ipsis mobiles, & inconstantes ruunt in terram; vnde psal. 82. contra istos hunc in modum d. Deum meum pone illos ut rotam, & sicut stipulam ante faciem venti. In summa qui spiritu vertiginis laborant, sibi ipsis sunt tædio, sunt inconstantes, nec sciunt quid agere debeant. Vertigo. n. secundum medicos nascitur ex humore frigido, & glutinoso, occupante cerebrum, aut ex vaporibus calidis, & acris delatis ad caput, & spiritum animale in cerebro vertentibus, & veluti in gyrum agentibus: alij ferè idem. d. esse morbum capitis qui ex frigidis, & lentis humoribus sursum ex ventriculo commeantibus oritur: ut sic affecti parua occasione succidant, quia omnia sibi videntur circumferri & circum volui, sic propemodum contingit his quibus Deus hunc spiritum imittit ut quid sint facturi nihil omnino percipient. Eiusmodi erant Aegyptij, & cum primis optimates, & sapientes consiliarij; & explicans Propheta maiorem illius populi miseriam, inquit; Et non erit Aegypto opus, quod faciat, caput, & caudam, incuruantem, & refrenantem. Horum verborum sensus est, quod Regnum Aegypti vsque adeo vile, & abiectum erit, quoddam non erit opus, ut studeat, ac labore ad constituendum caput, id est præpositos, Duces, ac præfectos; neque erit opus constituere caudam, id est satellites, & sequaces; neque erit opus instituere quempiam incuruantem, & refrenantem, id est ministros qui regant populum, & ne vlli fiat iniuria, in officio contineant; & pœnis luuenum petulantiam coerceant, ac refrenent; quia expugnata, & capta Aegypto, ad alios deuoluetur imperium, & aliorum erit munus. & officium gubernandi. Alij exponunt, quoddam Aegypto non erit opus, ut faciat caput, & caudam, id est non habebunt sui Duces, ac Rectores tantam vim, nec tantum animi robur, ut rem aliquam magni, vel parui momenti facere queant; neque habebunt incuruantem, & refrenantem, hoc est, nec Senes, nec Adoloscens, quorum opera videntur. Alibi per caput, videtur intel-

psal. 82.

A a intel-

Tex. 4.

cap. 9.

Hierony.

Hæretici
cauda.

Hierony.

intelligere ipse Propheta longæuum, & honorabilem; per caudam verb. Prophetam docentem mendacium; sic. n. legit supra cap. 9. Disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam, incuruantem, & refrenantem die vna. q. d. simul & eodem temporis momento, & subdit ibidem. Longæuus, & honorabilis ipse est caput: & Propheta docens mendacium, ipse est cauda. Vbi D. Hieronymus per Prophetam docentem mendacium intelligit Hæreticos, qui velut iumenta sua cauda, id est falsa doctrina desumptis quibusdam sacrae scripturae locis perperam intellectis, suas, seditates operiunt, & eadem cauda frequenter mota, & agitata arcet eos qui ad veritatem anhelant, sicut moris est quorundam animalium motu caudæ arcere, & amouere à se muscas, & quaedam alia huius generis animantia. Alij quidam posteriores hunc in modum exponunt: non erit opus Aegypto, ut faciat caput et caudam, id est non oportet eum laborare, & quicquam operis facere ad resistendum hostibus; quod habeat principium & finem, id est nihil efficiant, quod illis sit profuturum; neque ipsum laborare oportet, ut habeat incuruantem, & refrenantem, id est quod præparet exercitum, qui incuruare possit, id est in fugam mittere militares hostium copias, aut saltem refranare, quia tandem omnia eorum opera erunt imperfecta, ac tumultuaria: nec bonum habebunt principium; neque etiam sunt bonum habitura finem; neque etiam tanti erunt ut nouerint separare senes à iuuenibus, & petulantes ac lasciuientes iuuenes reprimere, ac refrenare; quibus verbis dubio procul incredibilis Aegyptiorum stupor ac lues prædicatur, ac designatur. D. Hieronymus clarioribus verbis exponit hanc partem cuius expositio mihi summopere placet. Sic enim dicit. Aegyptus nullam habebit opus, siue consilium, quod aut caput habeat, aut finem, quemadmodum nos vernacula lingua diceremus, non farà cosa, che stia bene, ne cosa ch'habbi garbo, & l'azione sue non hanno ne capo, ne coda;

A neque facient rem quæ senibus conueniat, aut Pueris, quorum alij. i. Senes per nimiam ætatem desipiunt, ac delirant: alij hoc est, iuuenes, & Pueri, per lasciuiam, & infantiam, & modicam rerum experientiam ignorant quid agant. Hæc autem omnia quæ mox dicta sunt verius contigerunt, non modo Aegyptijs verum, & vniuerso orbi qui per Aegyptum figuratur, sed multo magis Iudæis post Christi passionem; Tantus enim stupor ex prædicatione Euangelij, & miraculis Saluatoris nostri inuasit mentes hominum, ut nihil omnino scirent quid facto esset opus pro extinguenda, & penitus abolenda fide passionis Christi. Quod etiam in his locis fuerit elusa, & penitus reiecta stulta sapientia Aegyptiorum manifestum est signum, & inditium sapientiæ huius mundi, quæ dubio procul apud Deum, manifesta est stulticia, & præsertim cum audeat, aut tentet se erigere contra Deum, cum satis constet nullam esse prudentiam, nullam sapientiam, consilium nullum contra Deum, ut dicit Hieremias. Nec mirum quod aliqui huius Mundi Sapientes, qui nimium suæ sapientiæ tribuebant, & nihil uerum, nihil uel solidum, præter id, quod ipsi imaginabantur, fore existimabant, tantopere à ueritatis uia recesserint, & aberrarint; quando Dominus uolens reprimere, & detegere, manifestamque facere uanissimam eorum instantiam, in uisceribus eorum cerebri miscuit spiritum uertiginis, & eosdem reddidit uelut ebrios, atque furentes. Ebrios quidem, non quia uinum potauerint, sed quia uitiis, & prauis opinionibus erant oppleti, contra quos ebrios loquebatur Propheta. d. Væ qui ebrii estis absque uino, & non solum ebrii sed et uomentes furorem draconum, et furorem aspidum insanabilem.

Sequitur deinceps ipse Propheta, ostendens imbecillitatem, & pusillanimitatem ipsorum Aegyptiorum, quod est aliud genus non paruam infelicitatis, et miseræ, dum inquit.

In Die illa erit Aegyptus quasi mulieres & stupebunt, & timebunt à facie com-
Text. 5.
mationis

Hieremias
alias adu-
sus.

motionis manus Domini exercituum, quam ipse mouebit super eam &c.

Cum mox ostenderit quantum Aegyptij defecerint in prudentia, & sapientia, de qua tantopere gloriabantur, cum suis consilijs, & actionibus maximam præse tulerint insipientiam, id quod rei euentus comprobauit, nunc sugillat eos, & demonstrat quemadmodum in fortitudine, et animi magnitudine excelluerint, cum in tanta rerum necessitate effecti fuerint, uelut mulieres, imbecilli scilicet, et pusillanimes, quoniam aduentante exercitu Assyriorum, non modo illis se opponere, et quantum res ferebat illis obistere non curarunt, sed stupore, et timore percussis hostibus manum dedere, hoc est quod habemus in præsentem litera, inquit enim Propheta quod ipsi stupebunt, & timebunt à præsentia, & manifestatione, quæ per faciem designatur commotionis manus Domini exercituum, quam ipse Deus mouebit super eam, hoc est, super Aegyptum; Videbunt enim et considerabunt manum Domini, id est uirtutem, et potentiam ipsius Dei esse commotam, etiam præparatam, ac resolutam ad puniendum Aegyptios. Unde conuenienter sequitur, quod habetur in hoc eodem capite, uidelicet.

Et erit Terra Iuda Aegypto in pauorem: omnis, qui illius fuerit recordatus, p. uebit à facie consilij Domini exercituum, quod ipse cogitauit super eam. Textus iste cum vario modo legatur à diuersis Interpretibus non est usque adeo clarus, & perspicuus, ut prima facie nobis apparet. Si enim legatur quemadmodum in pluribus biblijs, & præsertim in ea quæ nuper est correctæ, & approbata per Sixtum quintum & nouissime per Clementem viii. hunc in modum exponitur, quod Terra Iuda erit Aegypto in pauorem, quia cum nouerint Aegyptij Dominum exercituum præ alijs regionibus eam protegere, & custodire, pauebunt & contremiscent, neque unquam audebunt contra eam arma suscipere, aut dicendum quod cum Aegyptij fiterent recordati quod propter auxilium ipsis Iudæis collatum

A tam grauiam damna sunt passi, erit Terra Iuda Aegypto in pauorem, quod melius exponit cum dicit, omnis qui illius fuerit recordatus pauebit à facie, id est à consideratione consilij Domini exercituum, quod consilium ipse Dominus cogitauit super eam. Solet enim quisque uolentem contristari dum recordatur loci, uel hominis in quo, uel à quo passus est aliquid mali iuxta illud Virgili. Insandum regina iubes renouare dolorem.

B præsertim cum recordati fuerint in obsidione ipsius Hierusalem Dominum una nocte per Angelum interfecisse. 185. millia virorum, Dicunt alij erit Terra Iuda Aegypto in pauorem, quia ueniet aliquando dies, quod sine tremore non poterunt audire nomen Iuda, cum in ea terra hoc Domini consilium de puniendis Aegyptijs longè antè fuerit reuelatum. Nec est credendum, Terra Iuda fuerit Aegypto in pauorem quasi fuerit tempus illud, ut Iudæi potuerint, præter ea tempora in quibus eorum Ductor fuit Moyses, inferre malum aliquod Aegyptijs, cum ipsi fuerint potentissimi, & fortissimi, quorum auxilium summopere Iudæi expetebant, & petebant, nisi dicamus, ut mox diximus, quod agnoscentes Aegyptii, & memoria repetentes quanta fecit Dominus in Populo Israel, & propter ipsum, non solum in pauorem quandam deuenirent; sed in reuerentiam quandam, & obseruantiam illius populi adducerentur. Sed ego longè altius erecta mente, & sursum corde eleuato, illis assentior qui existimant hic latere mysterium, quod scilicet, Terra Iuda erit quandoque Aegypto in pauorem, & quicunque recordatus fuerit illius, pauebit à facie consilij Domini exercituum, quod ipse cogitauit super eam, id est super Iudæam, & quodnam fuit hoc consilium? Consilium (inquam) Domini fuit, ut gens Iudæa spreto Idolorum cultu, & cognitis innumerabilibus Dei erga ipsam beneficijs conuerteretur ad ipsum, & legem, & mandata illis præscripta custodiret, & uenientem Dei filium in hunc

Vir. ant. 2

Mundum, vt cœlestis vitæ nobis additum aperiret, obuiis vlnis exciperent, & toti in eum sese proicerent; At cum id minime effecissent, sed totis viribus; & obnixè ei obstitissent, & denique eundem cruci affixissent, omnes eorum vrbes delerentur, & funditus euerterentur; cum itaq; Aegyptus, & vniuersus orbis per Aegyptum designatus, fuerit contemplatus hæc omnia misteria, & quoniam modo populus ille, qui ad eum erat gratus, & acceptus Deo fuerit ob eius demerita tam mirabiliter consumptus & ad exerminium redactus, non poterit non pauere, & totus contremiscere, memoria repetens quæ fecit Deus in populo illo, & quantum ille fuerit infensus, & ingratus diuinæ bonitati, & quæ Deus tandem decreuerit ob eius flagitia efficere, non poterit non maxime pauere, & admirari consilium Domini. At quoniam in quibusdam bibliis aliâs approbatis, & in lucem editis, habetur. Quod Iudæa erit Aegypto non in pauorem, sed in festiuitatem, ad abundantiam doctrinæ, & vt studiosis aliqua ex parte faciamus satis; dicemus secundum opinionem quorundam, quod terra Iudæa erit quandoq; in festiuitatem gaudium, & consolationem Aegypti, cum viderit Iudæos aliquando oppressos, & in calamitate constitutos, iuxta illud vulgare dictum. Solutium est miseris socios habere penates; sed hæc opinio est inanis, & ridicula; non enim verba sequentia indicant huiusmodi vanitatem: Alii dicunt quod festiuitas hoc loco sumitur pro quadam cerimonia, qua solebant uti ipsi Iudæi, dum cupiebant placare ipsum Deum. Quare cū Aegyptii præmerentur ab Assyriis, & meminissent illius ceremoniæ & actionis, quæ erat solemnis, & velut quædam festiuitas Hæbreis, ipsi etiam ea cerimonia uterentur. Sed ego perspicuus in consideratione, & contemplatione misterii iam præsignati, & tantisper explicati, dico, quod terra Iudæa erit Aegypto in festiuitatem, idest in gaudium & exultationem quoniam cum Aegyptii receperint adem Christi

A cum gaudio, & exultatione, introibunt portas Domini, idest venient in Iudæam alacres, & festiui ad Sanctissimū Christi sepulchrum, et ad ea loca, quæ pedes Domini calcauerunt. Et omnis qui fuerit recordatus ipsius Iudææ, in qua Dominus peregit negocium redemptionis humanæ, pauebit, idest in se ipso contremiscet, & stupebit considerans admirabile, & secretum Domini consilium, de quo paulo infra loquitur Propheta cum inquit. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc cœniuium pinguium, coniuuium vindemiæ, pinguium medullatorum vindemiæ defecatiæ; & præcipitabit Dominus in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos etc. Hæc festiuitas erit Aegypto. omitto alias expositiones quæ à variis expositoribus dari consueuerunt huic particulæ, sed prosequamur textum.

In die illa erunt quinque ciuitates in Terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum. Tex. 6. & Ciuitas solis vocabitur una. est 2. pars principalis.

In postrema parte huius capituli (diuidebatur enim caput istud in duas partes principales) et hæc est posterior pars in qua Propheta prædicat consolationem, quam tandem sunt habituri Aegyptii postquam fuerint dei permissu acriter percussi ab Assyriis vel etiam à Romanis vt dicunt alii, vt hinc agnoscamus Deum non obliuisci generis humani in æternum, neq; in ira continere misericordias suas, et quod ipse est qui mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, et reducit vt frequenter diximus et dicemus: sit enim sepe repetitio ne subrepa obliuio. Et Iob. 5. ipse est qui vulnerat, et medetur, percutit et manus eius sanabunt. Dicit ergo quod in die illa iam præfixa, et præordinata à Deo in die inquam illa gloriosa, et benedicta tãdiu expectata, et desiderata. Habet qd est Emphasim hic modus loquendi, In die illa quãdo scilicet, venerit plenitudo temporis et prædicatum fuerit Euangelium in vniuerso mundo, erunt quinque Ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaan, idest

idest lingua Sancta, lingua Hæbraea (sic enim omnes exponunt) uoluit autem Propheta nominare potius linguam Chanaan, quam linguam Hæbream, vel ut propheta esset obscurior, uel ad tollendam iactantiam, et inanem gloriam Hæbreorum, quasi lingua eorum esset præstantior, et communior, et maior in præcio à cunctis habita: aut dicamus, propterea dixisse Prophetam, in illis quinque Ciuitatibus linguam Chanaan haberi, quia per longum tempus fuit terra illa, à cananeis exculta, et habitata: Nonnulli aiunt (ne quid prætermittam) multos Aegyptios, qui cum Assyrijs venerant ad expugnandam Hierusalem, missos fuisse saluos in patriam suam, vt narrarent magnalia Dei Israel, & erectis aris (colerent ipsum Deum) et sacrificijs venerarentur, et hoc vult innuere Propheta, cum inquit: quinque Ciuitates Aegyptiorum loqui lingua Chanaan, idest lingua Hæbraea, qua utebantur fideles, laudaturi Dominum, quamquã lingua Chanaan non sit omnino eadem cum Hæbraea; sed mirum est, quomodo quinque tantum Ciuitates in terra Aegypti fuerint hoc beneficium consequutæ, et non alitæ, aut non plures, aut pauciores: ego certe non intelligo; et existimo sub his verbis, et sub hoc numero determinato profundum aliquod latere mysteriũ. Dicunt aliqui quod posuit numerum determinatum pro indeterminato: vel quod uoluit recensere vrbes celebriores, et illustriores. Alii dicunt quod istæ quinque Ciuitates in uniuersum, et secundum quamlibet eius partem susceperunt linguam Chanaan, ad eum quod in nulla istarum erat aliqua scissura siue diuisio, vt una pars Ciuitatis loqueretur lingua Aegyptiaca, reliqua uerò lingua Chanaan, quemadmodum ego uidi Tridenti, et in quibusdam aliis locis, et Ciuitatibus, quod pars una, seu uiculus illius eiusdẽ urbis loquebatur lingua germanica, reliqua uerò pars lingua Italica. Quælibet istarum expositionum secundum literam mihi satisfacit, sed re uera arbitror non absq; misterio sic loquutum esse Prophetam: nisi fortè dicamus quod re ipsa Propheta præuidit sic fore à prin-

cipio prædicationis Euangelicæ tot, et non plures fuisse ad Deum Ciuitates conuertendas, sic enim sua uis dispositio qua Deus omnia disponit, uidebatur exigere. At si uolumus ad tropos, et figuram deuenire, dice mus quod per quinque Ciuitates debemus intelligere, iuxta Procopium uaria ordinum genera, qui perpetuo loquuntur lingua Chanaan idest laudant, et consentunt Deum, quæ sunt Heremitarum, Anachoritarum, Monachi, Coenobitarum, et alia religiosorum genera; et si liceret in Sacris literis nonnunquam ludere, dicere possemus, quod quinque Ciuitates; designantur quinque ordines Mendicantium, sed quia non sunt prætermittendi Monachi, qui primi omnium post Apostolos fuerunt in Ecclesia; ideo inter ea quæ per istas Ciuitates figurantur, connumeremus etiã uaria Monachorum genera: Nec mireris per quinque Ciuitates uarias Religiosorum classes intelligamus, quando nonnulli Sacri Interpretæ uelint numerum quinarium religionem insinuare. D. Hieronymus lib. 6. super Esa: uult per quinque Ciuitates præsignari quinque ordines qui sunt in Ecclesia, uel præbiteratus, diaconatus, Episcopatus, Fideles, et Catechumeni, et hæc sunt quinque uerba quæ. D. Paulus cupiebat loqui in Ecclesia potius, quam decem millia. Alii existimant numerum quinarium, esse notam, et signum uirorum Sanctorum, quandoquidem sancti, quinque corporis sensus in obsequium sui Creatoris exercent. u. g. oculos habent erectos, et eleuatos ad Dominum Deum, audire desiderant uocem Angelorum, qui narrant mirabilia eius, Currunt in odorem unguentorum eius, et inexplicabilem gustum percipiunt in perceptione Sacramentorum iuxta illud Prophetæ. Gustate et uidete quã sua uis est dominus ps. 33. et sacra tractare cupiunt, abhorrentes uana, et prophana; sic etiam docet B. Augustinus sermone 23. de quinque uirginibus fatuis, et quinque prudentibus, ubi uult quinque Virgines fatuas referre quascunq; animas damnatorum, qui quinque sensuum illecebris delinunt æternam uitam amiserunt: per Virgines autem quinque pruden-

deutes, unſt referri, et designari beatorum omnium vitam, quæ à sensibus allici non potuerunt, neq; à virtute abduci. Sic & D. Ambrosius videtur affirmare multis in locis, inter quas Sanctorum virorum sententias, & assertiones, posse et ego afferre sententiã meam: quòd per quinque Ciuitates Aegypti, quæ loquebantur lingua Chanaan intelligamus non immerito præsignatas fore quinque plagas, & vulnera Christo Domino allata; ex quorum Sanguine fuit plantata, & erecta Christi Ecclesia, quæ doctrina quatuor Euangelistarum, & scriptis aliorum Apostolorum, & præsertim D. Pauli Apostoli instruitur, regitur, & perpetuo in sincera fide roboratur.

D. Hieronymus egregie per quinque Ciuitates quæ loquuntur lingua Chanaan tropologicè intelligens quinque sensus ostendit, qui loquuntur lingua Aegyptiaca, & qui loquuntur lingua Chanaan, cuius sententiam prætereo, ne tædio lectores afficiam. Hoc vnum aduertito quod qui vsi fuerint his sensibus in obsequium Dei, & in salutem animæ dicuntur loqui lingua Chanaan: qui verò secus dicuntur loqui lingua Aegyptiaca. Hoc vnum nolo prætermittere, quòd non abre dictum fuit à Propheta in Terra Aegypti futuras quinque Ciuitates loquentes lingua Chanaan, ut ostenderet aliquando futurum, quòd omnes in Ecclesia eadem dicent, eadem loquentur, & sentient, & non erit distinctio apud Deum Iudæi, & Græci, id quòd profectò eueniet, cum fiet vnum ouile, & unus Pastor: Nec solum in Terra Aegypti erunt istæ quinque Ciuitates, quæ loquentur lingua Chanaan, sed inquit Propheta, quod erunt iurantes per Dominum exercituum. Hoc enim est potissimum signum absolutæ fidei, & conuersionis ad Deum, quia iurare per Deum, nil aliud est, quam agnoscere, & fateri eum esse verum Deum, ac Dominum, et Patronum, vindicem, ac tutorem veritatis; sicq; ei manus & fidem dare, ut ab eius præcepto, obsequio, ac deuotione nunquam recedamus: appellat ipsum Deum Dominum exercituum;

A & plerumq; præsertim in hoc eodem capite appellat eum Dominum exercituum, quo intelligimus eum esse Dominum, & principem militiæ cœli, & omnium Regnorum, quæ vnquam fuerunt, & quæ nunc sunt, & quæ post hæc sunt futura, ut timeamus eum, & uereamur, ne quid agere putemus aduersus ipsum; dicit etiam Propheta quæ vna ex his quinque Ciuitatibus, quæ loquuntur lingua Chanaan, dicitur Ciuitas Solis, quæ secundum aliquos dicitur nunc Alexandria; quòd ibi primū capit apparere sol. i. lumen veritatis, & Christus Dominus per prædicationem B. Simonis Apostoli, qui primus ibi Christum annunciauit, et nonnulli aiunt etiam Marcum Euangelistam, ibidem Christi fidem annunciaſſe; pleriq; tum veteres tum Moderni non recedentes à significatione vocabuli, dicunt hanc ciuitatem Græco vocabulo nuncupatã Heliopolim, quod idem est quod ciuitas solis. Hanc ferunt fuisse Ciuitatem insignem, & præcipuum totius Regni vrbe in qua uigebant studia diuersarum facultatum, præsertim Philosophiæ, & Astronomiæ, & ibidem uiguisse, & floruisse uiros sapientes, & præsertim Sacerdotes, qui mordicus uitam opinionem sectabantur, & proinde præter alias causas, non ab re sapientissimus uates noster duxit opportunū hanc speciatim, inter alias, vrbe nominare, quòd demonstraret maximam vim, & efficaciam uerbi Dei, quæ eius prædicatione non solū quæcumq; loca quæcumq; Ciuitates, præsertim salutate, ueritatem apprehenderunt. uerum etiam Ciuitas illa primaria, multis sapientibus referta, & maximè uiris religiosis, & suorū Deorum cultui præ cæteris addicta, quos nulli dubiū, difficilius est à suis opinionibus & culta amoueri, uerebat ea lingua.

Et sequitur textus. *In die illa erit altare Domini in medio Terræ Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum, & in testimonium Domino exercituum in Terra Aegypti.*

Ponit hic Esaias signum aliud longè manifestum conuersionis Aegyptiorum, quòd uidelicet, in die illa, quando sup. uenerit Dominus, & manifest-

status fuerit gentibus, & lumen fidei fuerit infusum, erit altare Domini in medio Terræ Aegypti, hoc est, non in angulis, aut uico aliquo Regionis illius modico, & obscuro; nec solum in quinque Ciuitatibus; sed in medio Terræ Aegypti, hoc est, in uisceribus eius, & intra ipsam terram, et per omnem partem illius erit altare, id est locus in quo Sacerdotes faciant Sacra, et offerant sacrificia munda, & immaculata, non sanguine conspersa, ut erant prius, immundorum animalium; ubi per altare erectum in medio Aegypti, uel erigendum intelligere possumus uerè religionis cultum ibi institutum; nec solum in medio Aegypti, sed in medio Mundi, qui (ut alias diximus) per Aegyptum figuratur, & per illud altare erectum intelligas innumerabiles aras, quæ sunt erectæ in toto mundo ad honorem Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi; nequè mireris quod vnum tantum dicat altare erigendum, quia re uera, licet multa, ut diximus, sint ubique locorum altaria, omnia tamen sunt vnum, quia vna tantum est fides, vnica oblatio, vnicum sacrificium, sicut vnus est Deus, et vnum baptisma. Cum postea subdit; *Et titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum, & in testimonium Domino exercituum &c.* Per titulum Domini positum iuxta terminum eius, nonnulli intelligunt titulum illum, & superscriptionem positam in sublimitate Crucis, qui titulus, et inscriptio erat scripta literis Græcis, Latinis, et Hæbraicis. Alij per titulum istum intelligunt ipsam crucem, quæ fuit erecta in signum, & in testimonium Domino exercituum, quod scilicet ipse solus est, qui potest, & potuit saluare Aegyptum, & vniuersum Mundum, omitto quòd ipsam Crucem, in qua, & supra quam fuit eleuatus, & exaltatus summus Sacerdos Christus, opinantur esse altare illud de quo loquitur hic Propheta, adeo quod crux non titulus, sed altare constitutum in medio terræ dicitur. Nonnulli posteriores opinantur titulum Domini positum iuxta terminum ipsius Aegypti fore

A quoddam præsidium, & propugnaculum positum iuxta terminum Aegypti ne quis audeat perturbare limites, & inuadere loca illius Regni, qua sententia uolunt innuere, quòd fides ibi, id est in Aegypto usque ad eò fixa permanebit, ut non sit timendum unquam inde recessuram.

Sed hoc falsum est, quoniam iam uidemus regnum Aegypti possessum à Barbaris, et Maumeticè superstitioni addictum, tamen multi adhuc Christi fidem profitentes, & multa eorum tēpla existant; uerum in fine temporum uerum erit omnino quod hic Propheta testatur. D. autem Cyrillus inter ceteros opinatur titulum de quo hic loquitur Esaias positum iuxta terminum in terra Aegypti hunc esse uidelicet Sacrosanctum Euangelium. Inter has autem opinionones iudicet quisque uir prudens, & intelligens quid optimum, quid uerè rectissimum, et magis opportunum esse uideatur. Nota etiam, et aduerte quòd non sine emphasi, et miro quodam artificio. d. Propheta, Altare Domini fore in illa die erigendum in Aegypto, qui enim quondam alijs omnibus gentibus superstitiones fuerunt, & laxatis habenis impudenter proruerunt, in illa die, id est cum salutaris prædicatio cœperit illucescere, uerum Deum colere, & amplecti non grauebuntur, sed alacriter ad ipsum accurrunt. Propterea nō sine admiratione d. Propheta, in die illa erit altare Domini in medio terræ Aegypti. Quis unquē istud præquidisset? Quis crederet? Quis putaret? Nonnè præter opinionem, ac fidem quorundam; et planè paradoxum est in ipsa regione Aegyptiorum altare Domini constitutum? Uerum quis merito dubitaret. Qui fieri potuit, ut præter Ciuitatem Hierusalem, & extra templum in ea constructum altare quoddam frueretur Domino exercituum? cum lege cautum esset, nulli bi, neq; altare, nequè sacrificia fieri debere, nisi in sola Iudæa, et in una tantum eius ciuitate Hierosolyma? Respondeat, hoc factò indicari iā Moysi legem esse euacuandam similiter, et Sacerdotium esse commutandum, et

uero Deo, non amplius Moyfi neq; cuiquam ex Prophetis esse obtemperandum; quæ uero de leuitis, & Sacerdotibus, nec non et Sacrificijs fuisse à Moyse constituta nulli amplius usui, nequè Aegyptijs, neq; cuiquam omnino gentium sunt futura, conuenienter ergo, et uerè fuit prædictum à Propheta, quod erit altare Domini in die illa, et titulus Domini iuxta terminum eius in signum, et in testimonium Domino exercituum in Terra Aegypti. Vbi sequitur.

Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem, & propugnato'em, qui liberet eos. Signum, et testimonium Domino exercituum istud erit, quod erectio altaris, titulus appositus, sunt signa euidentia, & testimonia nos colere Deum, eius fidem profiteri, & protestari coram Domino exercituum nos esse filios eius, & ab eo redemptos, & liberatos, id quod ex eo probatur, quòd cum fuerimus oppræsi ab aliquo, clamabimus ad Dominum, cuius auxilium interpellare nemo quidem auderet, nisi sciret aut crederet se in filium Dei assertum, & ascriptum, quemadmodum faciebant Aegyptij dum fuerint oppræsi ab inimicis, et hoc est quod habemus in litera. *Clamabunt ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem, & propugnato'em uidelicet, Christum Dominum, qui liberet eos;* & statim sequitur.

Tex. 8.

Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscetur Aegyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostijs, & in muneribus; & uota uonebunt Domino, & soluent.

Videtur in hoc loco Propheta superfluous esse, cum toties idem repetat. d. n. primo cognoscetur Dominus ab Aegypto, & statim subdit, & cognoscetur Aegyptij Dominum. Huic dubitationi facile satisfacio ex sententia veterum patrum quandoquidem, hac repetitione quanta sit erga nos Domini indulgentia facile designatur, pariterq; videre est quanto cum gaudio lætetur, & exulet ipse Propheta, dum contempletur ineffabilem indulgentissimi Domini benignitatem, quòd Aegyptum præter cæteras nationes uitius turpif-

simis inquinatam, & seditissima Idolatria superstitione conspurcatam sua misericordia sit psequutus, & uocatur ad fidem; propterea præ lætitia, & admiratione more gestientium, & lætantiũ, & præ gaudio triumphantium eandem rem centies repetit, dixerat enim prius quòd iurabunt Aegyptij per Deum Israel, quòd erit altare dedicatum Domino exercituum in medio Terræ Aegypti, & quòd Deus mittet eis saluatorem, & propugnato'em, qui liberet eos à facie tribulantis; & postmodum subdit. & cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscetur Aegyptij Dominum; & quæ sequuntur. Et re uera quemadmodum ait D. Cyrillus, causa efficiens, & concilians omnia bona ipsi homini est hæc una, agnoscere uerum Deum, Dominum & Creatorem omniũ; sed ipsemet Cyrillus circa præsentem textum mouet hanc dubitationem, quomodo potuerit Aegyptij clamare ad Dominum cum tribularentur, cum nondum ipsum cognouerint?

B Respondeo quòd ipsa natura à Diabolo grauata, & oppræssa non valens eius uolentiã sustinere cogit aduersus eius tyrannidem uociferari; tamen non perfecte cognoscatur Deus, quemadmodum legimus sanguinem Abel clamasse ad Deum quamquam ipse propriam uocem non haberet, sed hoc nobis plurimum confert, quòd ipse Deus ipsam quasi rei indignitatem odio habet, ac detestatur. sic ergo, illi quamuis nondum perfecte Deum cognoscerent ab ipsa tamen necessitate coacti clamauerunt ad Dominum. Sed reuertamur ad textum mox propositum. *Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscetur Aegyptij Dominum,* quibus uerbis, præter ea quæ dicta sunt, arbitror Prophetam innuere quòd prius Deus lumine gratiæ præuenientis excitat nos, ut à nobis cognoscatur proponendo nobis quasdam uias, & rationes, quibus eius cognitione auspiciari curem, & ipsi demũ excitati, & moti, clarius, & perspicacius ipsum cognoscamus, & cognitum colere, & uenerari studeamus in hostijs, & in muneribus, & uota uouere ipsi Domino, & soluere, et de uniuersis beneficijs

Dubium.

Solutio.

Sanguis Abel clamauit ad Deũ.

C Respondeo quòd ipsa natura à Diabolo grauata, & oppræssa non valens eius uolentiã sustinere cogit aduersus eius tyrannidem uociferari; tamen non perfecte cognoscatur Deus, quemadmodum legimus sanguinem Abel clamasse ad Deum quamquam ipse propriam uocem non haberet, sed hoc nobis plurimum confert, quòd ipse Deus ipsam quasi rei indignitatem odio habet, ac detestatur. sic ergo, illi quamuis nondum perfecte Deum cognoscerent ab ipsa tamen necessitate coacti clamauerunt ad Dominum. Sed reuertamur ad textum mox propositum. *Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscetur Aegyptij Dominum,* quibus uerbis, præter ea quæ dicta sunt, arbitror Prophetam innuere quòd prius Deus lumine gratiæ præuenientis excitat nos, ut à nobis cognoscatur proponendo nobis quasdam uias, & rationes, quibus eius cognitione auspiciari curem, & ipsi demũ excitati, & moti, clarius, & perspicacius ipsum cognoscamus, & cognitum colere, & uenerari studeamus in hostijs, & in muneribus, & uota uouere ipsi Domino, & soluere, et de uniuersis beneficijs

D Respondeo quòd ipsa natura à Diabolo grauata, & oppræssa non valens eius uolentiã sustinere cogit aduersus eius tyrannidem uociferari; tamen non perfecte cognoscatur Deus, quemadmodum legimus sanguinem Abel clamasse ad Deum quamquam ipse propriam uocem non haberet, sed hoc nobis plurimum confert, quòd ipse Deus ipsam quasi rei indignitatem odio habet, ac detestatur. sic ergo, illi quamuis nondum perfecte Deum cognoscerent ab ipsa tamen necessitate coacti clamauerunt ad Dominum. Sed reuertamur ad textum mox propositum. *Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscetur Aegyptij Dominum,* quibus uerbis, præter ea quæ dicta sunt, arbitror Prophetam innuere quòd prius Deus lumine gratiæ præuenientis excitat nos, ut à nobis cognoscatur proponendo nobis quasdam uias, & rationes, quibus eius cognitione auspiciari curem, & ipsi demũ excitati, & moti, clarius, & perspicacius ipsum cognoscamus, & cognitum colere, & uenerari studeamus in hostijs, & in muneribus, & uota uouere ipsi Domino, & soluere, et de uniuersis beneficijs

E Respondeo quòd ipsa natura à Diabolo grauata, & oppræssa non valens eius uolentiã sustinere cogit aduersus eius tyrannidem uociferari; tamen non perfecte cognoscatur Deus, quemadmodum legimus sanguinem Abel clamasse ad Deum quamquam ipse propriam uocem non haberet, sed hoc nobis plurimum confert, quòd ipse Deus ipsam quasi rei indignitatem odio habet, ac detestatur. sic ergo, illi quamuis nondum perfecte Deum cognoscerent ab ipsa tamen necessitate coacti clamauerunt ad Dominum. Sed reuertamur ad textum mox propositum. *Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscetur Aegyptij Dominum,* quibus uerbis, præter ea quæ dicta sunt, arbitror Prophetam innuere quòd prius Deus lumine gratiæ præuenientis excitat nos, ut à nobis cognoscatur proponendo nobis quasdam uias, & rationes, quibus eius cognitione auspiciari curem, & ipsi demũ excitati, & moti, clarius, & perspicacius ipsum cognoscamus, & cognitum colere, & uenerari studeamus in hostijs, & in muneribus, & uota uouere ipsi Domino, & soluere, et de uniuersis beneficijs

Vouere, bonum est.

Tex. 9.

Dubium.

Solutio.

Percussio Dei duplex.

ficijs gratias agere, quo loco obseruare oportet cultum externum nulla ratione esse damnandum, ut quo testamur nos esse filios Dei, ab eo redemptos, & multis alijs beneficijs cumulatos; præterquam quòd his ceremonijs externis protestamur nos nullum aliũ Deum præter ipsum cognoscere, & fateri: adde quòd per hæc signa exteriora, & actiones corporeas nos cū simus sensibiles & sensuales facile excitamur & uocamur ad laudem Dei, ac deuotionem. Aliud præcipue nobis considerandum, magnopere nobis prodesse Deo quandoq; aliquid uouere, & multo magis uota soluere; iuxta illud ps. Redde altissimo uota tua, & ps. 50. uouete, & reddite Domino Deo uestro omnes, qui in circuitu eius assertis munerera.

Post hæc sequitur. *Percutiet Dominus Aegyptum plaga, & sanabit eam, & reuertetur ad Dominum, & placabitur eis, & sanabit eos.* Mirum certè est quomodo Deus, iuxta uerbum Esaiæ tot variationes, & circuitiones circa Populum Aegypti agere uideatur; nunc quidem asserit Dominum fore illis propitium, nunc eos percutere; & postmodum Sanare; & rursus ipsis placabilem reddi, et denuo eosdem Sanare. Item posset quis abigere qui fieri potest ut homines Aegyptij infideles, et incircumcisi tot beneficijs à Deo cumulerentur. Ad primum Respondeo secundũ quosdam quòd ista percussio de qua textus loquitur in presenti est percussio parentis, non percussio perentis, et exterminantis, quæ quidem per plagam penitentia animam sperducit ad salutem, et propterea subdit. Percutiet Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam, et reuertetur ad Dominum, etc. Alii dicunt quod Deus percutiet Aegyptum ob eius scelera, et præuarcationes, quibus Deum contempfit, et sanabit eos, idest Aegyptios, et cum fuerit sanatus, idest per gratiam illuminatus, et cognouerit, et confessus fuerit errorem suum reuertetur ad Dominum. Sed quoniam sepe numero contingit illuminatos, et conuersos ad Deum inani quadam fiducia elatos ad uomitum

A reuerti, et longè peiora delinquere, ut plerisque frequenter contigit rursus Deus eos percutit, et non quacunq; percussione, sed longe grauiori, et acriori, et hac graui lætione percussus ardentius reuertuntur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos; quæ autem fuerit ista plaga qua Dominus percussit Aegyptum, dicunt nonnulli fuisse ablationem regni, quòd tandem uoluit Dominus una cum cæteris nationibus fore subiectum Romano Imperio, ut facilius possent Apostoli per omnia loca prædicare uerbum Dei; et quoniam pacto sanauit Aegyptum? eo nimirum, quia; tandem ex impietate ad pietatem adduxit.

Ad aliud quæsitum, cur uidelicet, Aegyptij homines impii, et incircumcisi tot gratijs, et beneficijs fuere ditati. Respondeo ob immensam, et inexplicabilem Dei largitatem, qui cum primũ graui animaduersione eos percussisset, atq; ipsi suam infirmitatem, et impotentiam agnouissent, et quòd nullibi poterant expectare auxilium, confugerunt ad Dominum Deum, qui placatus fuit eis, et sanauit eos.

Ex qua conuersione, seu resipiscencia, hoc deindè beneficium maximum produisse compertum est quod futurum omnifariam prædixit Esaias, cū subdit. *In die illa, qua. l. fuerit conuersus populus Aegypti, et uerũ Deum cognouerit, erit uia, & transitus de Aegypto in Assyrios, intrabit Assyrius Aegyptum, & Aegyptius Assyrios; & seruiunt Aegyptij Assur.* Quasi uelit dicere quòd tanta erit communio, confidentia, Societas, et consuetudo inter Aegyptios, et Assyrios, quòd cum omni securitate, et fiducia, et absq; ullo timore, et suspitione, mutuo conuersabuntur, negocia tractabunt, commercijs addicentur; et sibi inuicem seruiunt; seruiunt (inquam) non seruitute coacta, dura, ac uolenta, sed seruitute Christiana, qua etiam D. Paulus seruum se fore omnium fatebatur. Vide quæso quàm magnum, et singulare beneficium nobis attulerit Christi fides, et cognitio, quòd ea; quæ prius inter se maxime distabant, et dissidebant, post Christi aduentum omnia uidentur in unum

Solutio.

Tex. 10.

vnun coacta, & non solum homines cum Angelis, sed etiam gentes, cum gentibus coniungentur.

Et præterea *In Die illa* quando scilicet, fuerit prædicatum Euangelium, & fuerit facta ista communicatio, & familiaritas inter Aegyptum, & Assyrium d. *Propheta Erit Israel tertius ab Aegypto, & Assyrio, benedictio in medio terra cui benedixit Dominus exercituum.*

Tex. 11.

d. Benedictus populus meus Aegypti, & opus manuum mearum Assyrio, hæreditas autem mea Israel.

O mirum & præclarum uaticinium. O incredibile, & immensæ Dei potentiæ ac bonitatis, qui prius inter se erant infensissimi hostes, & inimici, per Christi fidem, & uirtutem se inuicem diligunt se inuicem complectuntur, & sibi mutuo seruiunt. Et cum nulla esset affinitas, & necessitudo inter Aegyptios, & Assyrios multo minus utrorumque; ad Iudæos: nunc post Christi aduentum omnia hæc re-

gna, omnes hi populi erunt inuicem uniti in una fide, in una spe, & mutua dilectione, & Israel idest populus Israeliticus qui nihil habebat commune cum istis, erit quasi medius inter utrosque; & utriusque participabunt naturam, & conditiones, hoc est, beneficia, gratias, & præmia promissa Iudæis, idest ueris Israelitis. Vel dicas quod Israel erit tertius post Assyrios, & Aegyptios, quia tertio loco uocatus ad fidem, cuius figuram habemus Num. 2. quod qui erant primi uidelicet, secundum carnem, secundo loco mouebantur, & incedebant, & quemadmodum d. ipse Dominus apud Marthæum. Erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Sed melius est ut dicamus Israel fore tertium inter Aegyptium, & Assyrium, quemadmodum solet esse unus amicus duorum, qui cum prius inter se maxime dissiderent, postea facti sunt amici, & omnes idem sentiunt, idem dicunt, idem volunt, neque ulla est inter eos dissensio, atque distinctio, cui vnioni, & coniunctioni benedixit Dominus exercituum d. *Benedictus populus meus Aegypti tamquam prior uocatus ad fidem, & opus manuum mearum Assyrio, vel Assyrius quem ego*

Mat. ca. 20.

diu sustinui, & ad me tandem conuer- ti. Hereditas autem mea Israel. tamquam ea gens in qua natus, educatus, & multa sum operatus. O profunda misteria quis unquam poterit ista comprehendere? Deus nobis gratiam largiatur, ut ea quandoque tantisper apprehendamus.

Expositio Tropologica super Caput XIX.

IN hoc itaque 19. capitulo quod nunc exposuimus aduertere oportet, & memoria repetere Prophetam in eo predicere onus, grauitatem, & pondus quod imminet regno Aegypti, quemadmodum & predixerat onus Babilonis, & Damasci. Vbi sciendum hæc tria ciuitatum, & regionum nomina non carere misterio. Damascum enim, dicunt quidam speculatores istorum nominum, significare carnem; Babiloniam uero Diabolum, Aegyptum uero mundum, seu tenebram, & alias denominationes quas refert Augustinus super psal. 113. Hæc tria, cum primum in lucem ædimur, nos oppugnant v3. Caro, Demon, & hic mundus fallax, & infatiabilis, qui totus in malo positus est. quemadmodum Babilonii, Syrii, & Aegyptij infestabant, & affligebant populum Dei, sed præter missis oneribus Babilonis, & Damasci, loquamur de onere Aegypti, quod est presentis speculationis qui quidem dicit Augustinus loco mox adducto interpretatur afflictio, uel affligens, uel comprimens, & sepe etiam ponitur in imagine huius seculi, à quo spiritaliter recedendum est, ne simus iugum ducentes cum infidelibus: & quemadmodum populus Israel in terram promissionis deduci non potuit, nisi prius ab Aegypto discederet, ita nemo nostrum poterit ingredi sanctam Ciuitatem nisi prius recedamus ab hoc seculo, & abrenunciemus ei, & pompis eius, & sicut ille uidelicet populus Israel non inde discessit, nisi diuino liberatus auxilio, sic nemo corde ab hoc seculo auertetur, nisi diuinæ misericordiæ munere

Aug. super Ps. 113.

Ose. cap. 4.

re adiuuetur. Hoc ille super psal. 113 super primam partem psal. Et quoniam per hunc Aegyptum diximus etiam significari tenebras, propterea per ipsum, & sub ipso dicemus contineri quemcumque sunt in tenebris, in tenebris in quibus ignorat & peccatorum, quippe qui nolunt intelligere, ut bene agant, quibus quoque loquitur Oseas Propheta, cap. 4. cum dicit quia tui scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et oblita es legis Dei tui obliuiscar filiorum tuorum & ego, Et multa alia dicit in eodem capitulo aduersus eos qui repulerunt scientiam. Hi ergo qui ignorant Deum, & nolunt acquiescere sermonibus ueritatis, sunt ex eorum numero qui Ecclesie Dei sunt infensi, & abhominantur, & execrantur doctores ve-

ritatis, et pastores ouium Christi. Et quoniam per Aegyptum designantur etiam secundum Augustinum tribulantes, et affligentes, et angustiantes, uel angustiam ferentes, aut alios ad angustiam redigentes, id circo rationabiliter uel iure optimo, Deus per Prophetam minatur illis, onus, & supplicium qui perturbant, affligunt. & ad angustiam redigere conantur seruos Dei, & ministros Ecclesie, et ecclesiam ipsam, qui nisi quandoque respuerint, et ad Ecclesiam sanctam redierint, et deuotis precibus Deum placere studuerint, ipsis oneribus quem propheta minatur subiacebunt, à quibus nos subtrahere, & subleuare dignetur Dominus noster Iesus Christus cui sit laus, et honor per infinita secula.

CAPVT VIGESIMVM.

IN anno, quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, & pugnas- set contra Azotum, & cepisset eam: in tempore illo locutus est Dominus in manu Isaie filij Amos, dicens: *Vade, & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic vadens nudus, & discalceatus. Et dixit Dominus: sicut ambulauit Seruus meus Isaia nudus, & discalceatus, trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiam, sic minabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti & transmigrationem Aethiopiae, iuuenum, & senum, nudam, & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam Aegypti. Et timebunt, & confundentur ab Aethiopia spe sua, & ab Aegypto gloria sua. Et dicet habitator insulae huius in die illa; Ecce haec erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos a facie regis Assyriorum: & quo modo effugere poterimus nos?*

1.

2.

3.

4.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. r.

IN anno quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon Rex Assyriorum, & pugnasset contra Azotum, & cepisset eam. In tempore illo loquutus est Dominus in manu Isaiæ filii Amos dicens: Vade, & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis, & fecit sic vadens nudus, & discalceatus & c.

IN hoc capite manifestum est quid agatur. Prius n. describitur & p̄dicatur punitio Aethiopiae, & Aegyptiorum facta per manum Regis Assyriorum, ita iubente Deo, ac disponente, seu maius permittente vnâ cū ceteris conditionibus ad perfectam rei descriptionem requisitis loci, videlicet temporis, & personarum. Deinde ponitur stupor, & confusio Iudæorum, qui in Aegyptiis, & Aethiopiis spem suâ collocarunt. Dicunt enim quidâ scriptores, quòd Rege Assyriorum debellante, & depopulante Iudæâ, & indies ad eius deuastationem progrediente, Rex Aegypti & Rex Aethiopiæ surrexerunt aduersus illum, qui id persentiens mouit castra aduersus eos, debellauit, & captiuos duxit. Describit ergo tempus Esaias, quo hæc dei reuelatio facta fuit. Et inquit. In anno quo Tharthân Dux, & præfectus militiæ Regis Assyriorum ingressus est Azotum, & expugnauit eam, missus inquam à Sargon Rege Assyriorum, quem dicunt fuisse ipsum Senacherib, qui secundum D. Hieronymum in hoc eodem loco septem nominibus fuit appellatus, licet alii dicant hoc falsum esse, & nequaquam ipsum Senacherib vastasse neq; Aegyptum, neque Aethiopiam; vt etiam te

Senache rib multi no min s.

statu Ioseph lib. 10. antiqui: cap. 1. & 2. Sed ego tutius existimo assentiri. D. Hieronymo, fortassis enim aliis temporibus Senacherib vastauit Aegyptum, vel quod probabilius est per Senacherib, vel per Sargon Regem Assyriorum qui vastauit Aegyptum, & Aethiopiam quicquam aliud voluit in ministerio Esaias intelligere, aut per hæc duo regna aliud indicauit. Azotus autem, qui, & Asdol dicebatur erat oppidum Iudæe munitissimum in cōfinio, scilicet Iudææ, & versus Aegyptum, ac prope ipsum mare, Scopus autem & intentio huius visionis est ostendere, quam temerè & imprudenter Iudæi confidebant in auxilio Aegyptiorum, & Aethiopum. Dicit ergo Propheta in eo tempore, dum scilicet Tharthan expugnaret Azotū, vel paulo post quam cæpit ipsum, ut ex textu Hæbreo potest elici, loquutus est Dominus per manum, uel in manu Esaiæ filii Amos cuius in hac re prædicenda, & patefacienda voluit uti ministerio, utq. non solum verbis, uerum signo aliquo exteriori, quod facturus aduersus Aegyptios, & Aethiops præmostraret, dixit ei præcipiens. *Vade, & solue Saccum de lumbis tuis, id est exue te, et detrahe saccū de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis, & fecit sic, vadens nudus & discalceatus.* Mira certè obedientia non enim veritus

Ioseph. lib. 10. antiq. cap. 1.

Azotus urbs.

Munitiss. ma.

Saccus quid

lib. 1. antiq. cap. 5.

Ambrosius Epist. 36.

2. Reg. ca 6.

ritus est uir nobilis, & excellens incedere nudus, & discalceatus, nihil magis decorum, & honestum, quam Deo obedire, futurum esse existimans, sicut e contrâ, nihil turpius quam Deo repugnare Saccum quidē dicit omnes fuisse cilicium, quod ex pilis Hircorū & Caprarū cōficiēbatur, & ipsâ carnē immediatè præcingebat, & operiebat super quod alia postmodū uestes, & indumenta ponebantur, quemadmodū hac quoque nostra tempestate plerique viri sancti solent pro carnis maceratione deferre; & nudis pedibus incedere, vt Esdras qui cum audisset, peccata populi scidit uestem, caput barbâque contumeliose dilacerauit sese prostrauit in teram Et non nulli dicunt, hoc genus indumenti fuisse Prophetis ingenuum, & peculiare, uel dum populi peccata plangebant uel cum miseriam, & calamitatem aliquam ipsius populi præuidebant, aut prospiciebant, quo tempore, pro luctu & tristitia saccum illum deferebant, aut etiam in exemplum aliorum, ne qui cæteros ad penitentiam, & mundi contemptum hortabantur, sectari delicias uiderentur quemadmodum hodie quoque quidam religiosi uiri, & præsertim qui mendicantes nuncupantur, & præceteris Capuccini, & alii quidam aliorum ordinum saccos quosdam deferunt, quos Hæretici, & omnes Profani saccos mendicitatis per ignominiam appellare consueuerunt, & quemadmodum dicit Ambrosius epi. 36. quidam non uerentur capita, & supercilia sua radere, ut ueneri sacra faciant, & si quis Dei obsequio magis addictus mutaerit uestem, aut nudus incesserit, indignum facinus appellant, non considerantes uocem Christi, dicentes qui me erubuerit coram hominibus, erubescat & ego eum coram patre meo, qui est in cœlis, non est confusus David qui ante arcam testimonii coram omni populo saltabat, imo dicebat, & profitebatur se futurum uilem, & ignobilem in oculis suis coram Deo, ut habetur secundoregum ca. 6. dum Michol filia Saul eundem deridebat, & reprehendebat quòd nudus fuisset progressus ante ancillas seruorum suorum, non igitur ar

guendus est Esaias qui nudus, & discalceatus ibat per populos oracula clamans cœlestia, sed non est adeò nouum, & insolitū nudis pedibus incedere, quoniã ut scribit Cœlius lib. 8. cap. 27. quidam ex antiquis vocabantur nudipedales, quia nudis pedibus incedebant, & sacra faciebant. Quin, & D. Hieronymus ad Paulam scribit Phariseos uerustissimo more sacra fecisse, & nudis pedibus ambulasse, Sacco incubantes, uolutati in cinere. Et Ioseph de bello Iudæico lib. 2. scribit Reginam Bernicē ut Deo uota uoueret pro salute Hierusalem uenisse, & pro amore patrio, hostiis cæsis capillisq; abrasis nudipedem ante tribunal stetit. Eusebius quoque refert nudipedalia apud Lacedæmonios primum acta: Pithagoras quoque in Symbolis notauit adorandum pedibus nudis, ac sacrificandum, sed hæc in re de Esaiâ variâ sunt sententiæ, quidam enim putant hæc in uisione tantū imaginaria fuisse peracta, sed ego nõ probo hanc opinionem, neque uideatur ullo pacto congrua ipsi textui. Quidâ alii nolunt affirmare Esaiam omnino nudum incesisse, quia nimis turpe, & indecorum extitisset, uirum tam celebrem, & præclarum palam hominum conspectibus obici, sed satis erat (inquitur) ad istam nuditatem præmostrãdam pedes esse discalceatos, & crura, atque tibias fore denudatas, quoniam apud Hæbreos, ut aiunt non hi solum nudi dicuntur, qui nihil habent uestiū, sed qui superiores tantum deponunt, & apud nos quoque inoleuit iste modus loquendi, vt si quis interiores uestes deponeret, & pallio tantum foret amictus nudus incedere diceretur, & apud D. Marcum cap. 14. legitur de eo adulescente, qui sequebatur Christū amictus syndone, qui reiecta Syndone, nudus profugit ab eis, quãquam is potius uestem superiorem, quam interiorem deposuisse credatur, sic etiam contra, si quis interiores uestes uelut indusium aut quicquam aliud retinens, pallium, & supplemẽtas uestes deponeret, nudus quodammodo nobis uideretur; solemus enim deridere homines, qui absque pallio, & infula, seu thiara in publicum

Num. Esaias inceserit per urbē nudus et discalceatus. Cœlius lib 8 cap. 27.

Ioseph de bello Iudæico lib. 2.

Matth. 14.

licum prodire conspiciuntur, Horum A quidem sententiæ libenter subscribo, neque enim video qua ratione debeat refelli, iidem etiam nolunt trium annorum spatium nudum incessisse Prophetam, sed accipiunt annos pro diebus, ut alibi de Ezechia legitur, sed ego non ita facile huic opinioni assentior, modicum enim signum, & portentum fuisse, si per tres dies tantum Propheta eodem modo nudus incessisset. Propterea unusquisque in suo sensu abundet. Sed videamus quid hoc factum, siue signo voluit inuere, uel indicare Dominus, & dixit Dominus sic ambulauit seruus meus Isaias nudus, et discalceatus, trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiā, sic nominabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti, & transmigrationem Aethiopiae, Iuuenum, & Senum, nudam, & discalceatam, discoperitis natibus ad ignominiam Aegypti &c.

Fortasse quis posset querere si Deus volebat ostendere quid facturus erat de Aegyptiis, cur non premostrauit potius ipsis Iudæis per os Prophetæ quæ progressu temporis erant euentura Aegyptiis, & non præcipere, ac iubere hominem tam celebre, & insignem Prophetam nudum, & discalceatum per urbem incedere omni decenti cultu neglecto? Responderi potest Deum hæc ideo præcipisse quia optime norat ipsos Iudæos Prophetarum sermonibus non obtemperare, nec fidem adhibere, imò cum futura prædicarent eos in crepare, dicentes alia nobis loquimini & annunciate nobis, quæ sunt t. placencia. Quod autem discoperitis natibus ducti fuerint Aegyptii per ignominiam, quidam non admittunt, ut litera iacet, sed latius accipiunt hanc nuditatem pro quacumque ignominia, quod non facile est admittendum, nisi dicamus pudenda tantum fuisse obiecta, reliquum totius corporis nudum prorsus extitisse, quoniam licet Assyrii fuissent Barbari, & omnis honestatis, & clementiæ expertes. Nihilominus etiam

Aug. lib. 14. de Ciuitate Dei. bant pudenda velare, ut quidam Bar-
De Ciuitate Dei. bari teste D. Aug. illas corporis partes

nec in balneis nudas haberent, sed cum earum tegumentis lauabant, imò refert in quibusdam opacis indiæ solitudinibus cum quidam nudi philosophi phentur adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum carent. Herodotus inquit magno fuisse probro apud Lydos, cæterosque barbaros hominem conspici nudum. Contra verò legitur apud Diodorum lib. 4. aliquos Aethiopum nudos prorsum incedere, alios verò vulpinis caudis pudenda uelare, aut quando que foliis, & arborum corticibus pudenda tegere: Antonius quoque Possouinus quem ego ob egregias sui animi dotes vehementer colō, in sua Bibliotheca selecta par. prima refert in quibusdam indorum regionibus reperire homines siluestres, senos, immanes, qui humana carne vescuntur, nulla veste uix virilia tegentes, imò quidam nudi prorsus, & timidi foedissimæ veneri, aut etiam Adonidi vulgo dediti, & Plinius lib. 5. cap. 8. d. Gamphantes esse nudos, præliorum expertes nullo externo congregari, & lib. 8. cap. 30. d. Gymnites semper nudos existere. Verum enim uero putandum est, Assyrios de quibus nobis est sermo, ob implacabile odium aduersus Aegyptios, & Aethiops nihil quo eos confunderet, & probro afficerent ulla tenus amisisse erga Iuuenes, & Senes, et quoscumque; cuius uis sexus, & ætatis id quod permisit Dominus quo ostenderet, omnes in unum declinasse, senes ut qui iam perfectam ætatem erant adepti, iuuenes ut qui ad maturam ætatem peruenierint, sunt iam in malitia roborati, id ipsum nobis quoque qui non sumus multo aliis meliores, & sanctiores aliquando contigisse scimus, dum uicti ab immanissimis tureis, & aliis infidelibus in captiuitatem adducti fuerimus nullum ignominiam, & opprobrii genus fuit prætermisum, ut uerè beati illi, qui sincera fide muniti summa cum patientia eiusmodi pro Christo opprobria sustinere sint omnino habendi.

Sed aliquis dicit, cur turpe, & ignominiosum fore putabatur, nudum, & discalceatum incedere, nonne primum

mi nostri parentes, cum primum fuerint in lucem editi, & procreati nudi erant, & nudis pedibus incedebant, et hæc eorum nuditas non erat illis incognita; quamuis textus dicat, quod facta transgressione aperti sunt oculi amborum, et cognouerunt, se esse nudos Gen. cap. 3. Verum nec dum erubescerent, neque uillo pudore afficiebantur. Dico ad primum secundum Augustinum lib. 14. de Ciuitate Dei cap.

Ad primum.
Gen. cap. 3.

August. lib.
14. de ciuit.
cap. 17.

quod non est eadem ratio de primis parentibus, dum erant in statu innocentia, et de nobis omnibus, qui sumus in statu naturæ corruptæ, imò neque ipsorum eadem est ratio, antequam peccarent, et cum primum per inobedientiam deliquerunt, et ab eo felicissimo statu ceciderunt: nam antequam peccarent, nullus erat pudor, quamuis nudi essent; at postea quæ peccauerunt, ceperunt erubescere, quia tunc libido cepit membra corporis præter arbitrium commouere, quod antea non faciebat, quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat, quia tunc erat compressa, et subacta ab originali iustitia; Sed posteaquam progenitores nostri suo demerito iustitiam illam amiserunt, ad homines delictum, et inobedientiam eius redarguendum cepit libido suam vim in illa corporis membra exerere. Sed rursum quæres, cur genitalia corporis membra potius quam brachia, pedes, et crura sunt pudenda, et erubescimus ea detegere? Dicunt aliqui hoc esse propter obscenos eorum motus, quibus animus ad res turpes, et flagitiosas facile commouetur, et incitatur; et propter inobedientiam earundem partium erga rationem: minus enim quam cæteræ obediunt rationi, neque eius imperio quasi freno coerceri, et reprimi possunt; et hoc iusto Dei iudicio factum est, ut quæ ratio nolit obedire Deo; neque etiã inferiores hominis partes obediunt ei, sed potius eidem rebelles, et repugnantes existant hæc. D. Augustinus in calce cap. vigesimi eiusdem lib. à qua rebellionem nullus eruitur, nisi id quod in comunem perniciem pertratatum est, et Dei iustitia vindicatum

Dei gratia in singulis expietur. Hic nota duo, primum quidem quod illud factum, siue actio, præcepta ipsi Prophetæ, ut nudus, et discalceatus incederet, dicitur fuisse signum, et portentum super Aegyptum, quod signum, & portentum non sunt nomina synonyma, quia signum dicitur respectu omnium quorum est signum, & quæ per ipsam nobis innotescunt, & significantur; portentum uero super id quod significat, & portendit, addit aliquid horrendum, ac terribile; quemadmodum Ireneus alibi docet; quod Prophetæ non solum uisionibus, aut reuelationibus, sed aliquando conuersatione, & actionibus quibusdam, quas Dei spiritu permoueri peragebant, aliquid futurum significabant & pertendebant. Aliud hic notandum, quod trium annorum dicitur futurum signum, & portentum super Aegyptum; hæc descriptio, & limitatio temporis trium annorum multifariam exponitur. Quidam uolunt hoc tempus trium annorum fore præfixum, ac designatum ipsi Prophetæ, quo nudus, & discalceatus incederet pro signo, & portento super Aegyptum, quorum sententiam non penitus reijcio, neque admitto, quia uis nimis graue onus tanto Prophetæ uideatur impositum, ueruntamen uerisimile est Deum quandoque suos seruos, ac Ministros tam paruifacere, ut contemptibiles omnibus reddantur, & quodammodo uelut fatui, & insani habeantur, tamen si insanus non sit habendus qui Dei iussa exequitur, insani sunt illi qui uana, & inutilia, atque etiam perniciose sequuntur, & amant, de quibus Regius Propheta ps. 39. ita loquitur. Beatus qui non respexit in uanitates, & insanias falsas; ubi notat D. Ambrosius reperiri in hominum consuetudine insanias ueras, & insanias falsas, existimans, insanias ueras eas esse quæ tales existimantur ab hominibus uanis, quæ tamen sunt multo sapientiores, & prudentiores quacumque sapientia huius mundi; ut quæ prophetæ in excessu mentis dicunt, & faciunt, sicut Isaias nudus, & exalceatus currebat per Ciuitatem, prædicentes non quæ ipsi populi uellent, sed quæ à Deo præcepta erant

Not. 1.

Signum & Portentum quo differt.

Ireneus.

Not. 2.

ps. 39.

Ambrosius

Insania duplex.

erant, Sed clarius infania vera est credere, & facere quod non decet. Infania falsa est credere, & facere quod placet Deo, et displicet hominibus, & D. Aug. super eundem psalmum d. Infaniam falsam, seu medicam esse seclari uana. noxia, caduca, & transitoria fidem præbere auguriis, et diuinationibus, quam ego potius existimarem, pace D. Ambrosij) appellari debere infaniam ueram quam falsam. Alij dicunt spatium illud trium annorum descriptum fore, quod post tres annos expletos, Aegyptij cladem patientur. At ego existimo, quod tribus annis integris & perdurantibus Aegyptii, & Aethyopes subibunt grauem illam iacturam per exercitum Assyriorum, quo toto tempore illum sustinere cogentur, qui tandem subacti, ac deuicti, plurimi eorum in captiuitatem ducentur, nec Iuueni, & Seni, nec Nobili, aut ignobili parceret, sed omnes indistinctim suam quique poenam sustinebunt. Post ea sequitur. *Et timebunt, & confundentur ab Aethiopia spe sua, ab Aegypto gloria sua, & dicit habitator insulae huius in die illa: haccine erat spes nostra. uerus tex. habet. Ecce hac erat spes nostra ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos à facie Regis Assyriorum, & quomodo effugere poterimus nos.*

A pite est loquutus, eadem nunc recensetur, & approbatur. Dicit ergo. *Et timebunt & confundentur Aegyptij*, timebunt (inquam) & confundentur ab Aethiopia spe sua, hoc est, in fiducia quæ habebant in auxilio Aethyopum, pariter & Aethyopes timebunt, & confundentur ab Aegypto qui in gloria, uirtute, & magnificentia sua gloria bantur, ita quod inuicem pudissent, & confundentur, & alterum alterius misereberetur, & suam quisque miseriam, & calamitatem incredibili pudore, & reuerentia accusabit; aut dicamus quod timebunt, & confundentur Iudæi ab Aethiopia spe sua, & ab Aegypto gloria sua, cum scilicet uiderint eos quorum auxilio nitebantur, ita deiectos, ac pudefactos, & in miseram adductos calamitatem, timebunt inquam ne illis idem eueniat, & eandem, aut forte maiorem patiantur ignominiam. Confundentur (inquam) ab Aethiopia spe sua, id est fiducia quam in ea collocauerant, & quæ forte illis erat pollicita: & rursus confundentur ab Aegypto gloria sua, quæ scilicet, ipsi magnificabant, & de qua tantopere gloriabantur. Confundentur (inquam) cum uiderint illam, nullam esse, & nihil sibi ipsis profecisse.

Et dicit habitator insulae huius in die illa cum uidisset uiderit hoc euenisse, hęc cine erat spes nostra &c. per insulam, hoc loco nonnulli intelligunt ipsam Aegyptum, eò quod flumina circumfluant, & stagnis aquarum undique cingatur, & uult Propheta, eius habitatores se ipsos damnare ob spem in Aethyopibus collocatam, Alii uolunt per insulam hoc loco intelligamus ipsam Azotum, qui locus, uelut insula à mari circumdatus erat à militibus Assyriorum, sed melius illi, qui per insulam intelligunt Iudæam, & Palestinam quæ ab utroque mari cincta est, & abluta, iste ergo habitator insulae id est Iudææ, & Ciuitates Hierusalem in hæc uerba querulus, & luctuosus prorumpet *haccine erat spes nostra, &c. tex.* est clarus, ex quo illud tandem nobis colligendum est; maledictum esse, qui confidit in homine, & carnem ponit brachium

Dubitatio
tex.

Solutio

Hierony.

ehium id est robur et potentiam suam quare in solo Deo confidendum. Nulli dubium, quod Aegyptii, nudi erant, & discalceati. quia bonis omnibus tam internis, quam externis destituti, & uelut ignominiosi habitati, quales fumus, & nos omnes cum uirtute amiserimus & nihil nisi res futiles, & inanes àplexa tiferimus licet incedere nudum, & discalceatum propter Deum sit ualde laudabile iuxta illud. Nisi quis renunciauerit omnibus que possidet non potest me esse discipulus. Et propterea nimis laboriosum est, pannis grauatum et superfluis uerbis indutum magnū iter, quale est ex hoc mundo ad Patrem uelle p

A ficere. Vnde interrogat quid rusticus à quodam prædicator, & uero potentem nū crederet se post mortem in cælum ascensurum. Respondit rusticus, credo quod non, quoniam multa uestimenta, quæ defers impediunt quod tam longum iter pficias, ideo dicebat illa oportet Christum nudum, nudi sequamur. Considera etiam, quod tres annos nos oportet ire nudos, & discalceatos, i. uitijs, & sceleribus destitutos, v3 in Adoloscetia, in Iuuetute, & Senectute iuxta illud Esaiæ: Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ: & illud, cogitavi dies antiquos, & annos æternos in mente habui.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

O Nus deserti maris, Sicut turbines ab Africo ueniunt de deserto uenit, de terra horribili: Visio dura nunciata est mihi, qui incredulus est, infideliter agit, et qui depopulator est, uastat. At cede Aela, obside Me de: onem gemitu eius cessare feci. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis, corruui cum audire, conturbatus sum cum uiderem. Emarcuit cor meum, tenebra stupefecerunt me: Babylonia dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam, contemplare in specula comedentes, & bibentes: surgite principes, arripite clypeum. Hec. n. dixit mihi Dominus: Vade, & pone speculatore: & quodcumque uiderit, annunciet. Et uidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli: & contempletus est diligenter multo intuitu. Ex clamauit Leo. Super speculam Domini ego sum, stans iugiter per diem: & super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. Ecce iste uenit ascensor uir bigæ equitum et respondit & dixit: Cecidit, cecidit Babylonia, & omnia sculptilia deorum eius contrita sunt in terram. Tritura mea, & filia area mea, quæ a diuini à Domino exercituum Deo Israel, annunciaui nobis. Onus Dumma ad me clamat ex Seir: Custos quid de nocte, custos quid de nocte? Dixit custos: Venit mane, & nox: si queritis, quæ erite: conuertimini, uenite. Onus in Arabia, in saltu ad uesperam dormietis, in Semitis Dedanim. Occurrentes sitiienti ferte aquam, qui habitatis terram Austri, cum panibus occurrere fugienti. A fa

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.

10. *cie.n.gladiorū fugerūt à facie gladii imminentis, à facie arcus ex-
tenti à facie grauis praelii : quoniam haec dicit Dominus ad me.
Ad huc in uno anno, quasi in anno mercenarii, & auferetur omnis
gloria Cedar. Et reliquiae numeri sagittariorum fortium de fi-
liis Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Israel locutus est.*

EXPLANATIO IN VIGESIMVMPRIMVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

1. *ONVS deserti maris sicut turbines ab Africo veniunt, de de-
serto venit de terra horribili.*

Mnes expofito
res quos haete
n'ego videri fu
per caput istud,
opinãt' Esa. i eo
pdicere, & vati
cinari grauiffi-
mã psecutionē

lis, vel paucis habitatoribus oppletam,
Sic propemodum de Babilonia dicen-
dum est, sed verius de hoc seculo, vt in
fra dicemus. Verū difficultas est cum
supra in cap. 13. & 14. prædixerit Esa-
ias, & descriperit, quod viderat onus
supra Babylonē, cur id ipsum in hoc e-
tiã ca. uoluerit enarrare. Nō nūllī dice-
rēt fortasse, nō semel, sed pluries Baby-
loniam eiusmodi onera sustulisse, proi-
de nō inconuenit, ea quoque recensere
et eorum monuisse. At ex sacris literis
id nō constat: propterea dicunt alii, nō
esse incōgruum apud Prophetas de eadē
re semel atq; iterum sermonem ha-
beri, quandoquidem nō semper quæcun-
q; fuerint eis reuelata mox literis man-
dare solent, sic Dei spiritu eos monen-
te, neq; omnia quæ ad vnã, & eandē p-
sonã, seu locum spectant, vnica tantum
visione, sed per interualla temporum
quemadmodum expedire nouerit om-
nipotēs Deus, illi patefunt; dicunt qui-
dam propterea hoc loco Prophetã rur-
sus prædicere ruinam Babylonis, quo-
niã quæ supra 13. & 14. c. dixerat, erant
aliquantum obscura, et explicari dif-
ficia tametsi principium, et titulus
præsentis cap. teste. D. Hieronymo, sit
magis obscurus propterea apertius hoc
in loco voluit explicare ob eam cau-
sam ut Iudæos ab omni spe, fiducia in il-
lis constituta abduceret, & eosdem cō-
tristatos, et moerore confectos conso-
laretur, eadē semel atq; iterum ob ocu-
los ponens, demonstrat se habituros
Deum vindicem, modo ex præscripto
legis

*Babylonia
mare deser-
tum.*

*mare deser-
tum præse-
culum*

& afflictionē quã passura est à Medis, &
Persis Ciuitas Babilonia, vrbs alioquã
veteriffima, & potentiffima, authori-
bus Cyro, & Dario Regibus Persarum
qui eam expugnarūt, & D. Hieronymus
ante alios, uenit in hãc sententiam, tum
propter ea quæ apertè de Babylone re-
feruntur in hoc cap. tum propter ea quæ
apud Hieremiam cap. 51. leguntur, &
quidam volunt aliqua ex parte tangi e-
tiam Aegyptum, & totum istud cap. di-
uiditur in tres partes principales iuxta
tria onera, quæ describit, & prædicat
Esa. trium locorum videlicet deserti
maris, Dumæ, & Arabiæ, quorum sin-
gula suis quæq; locis tractabuntur, sed
prius de deserto mare, aut de mare de-
serti, vel de deserto maris loqui inten-
dit non enim hæc dictiones idem signi-
ficant omnino, sed prius describit, aut
circumloquitur onus deserti maris p
quod Babilonia intelligitur, quam vo-
cat mare aridum, inaquosum, piscibus
destitutum, & nullam habens idonei-
tatem ad nauigandū, quia admodū dice-
remus syluam desertam omni genere
lignorum destitutam, sicut agnū deser-
tum nullis frugibus excultum, siue Ci-
uitatem desertam, aut derelictam nul-

Hier. c. 51

legis uiuere instituant, et Dei præcep-
ta seruare conētur. Dicit ergo Prophe-
ta. *Onus deserti maris* q. d. Ecce ego vi-
deo, prædico, ac prænuncio onus. i. affli-
ctionem, destructionem, et euerfionē
illius vrbs, quæ est uelut mare desertū
vel potius mare deserti. Cōmuniter di-
cūt exponentes Babiloniã uocari ma-
re propter amplitudinem situs, & pro-
pter multitudinem habitantium, quo-
rum frequentia, concursus, et conuer-
satio, & mutui ad se inuicem tractatus,
& colloquia, reddebat quasi quēdam so-
nitum uelut mare dum à fluctibus qua-
titur, et commouetur. quemadmodum
videre est in quibusdam Ciuitatibus,
vbi multa negocia, et commercia pera-
guntur, & quemadmodum in mari ple-
rumq; solet esse turbatio, motus, & in-
quietudo, sic propemodum erat in ea
Ciuitate, quæ multa regna complecte-
batur, uelut etiam mare, multorum flu-
minum aquas excipit, ac retinet. Sole-
mus. n. cum uidemus alicui multas ge-
tes in vnum coactas dicere, illic est ma-
re gentium, mare populorum. Nec dif-
plicet, eam uocari mare, propter aqua-
rum copiam quæ prope erant, scimus
enim congregationes aquarum appel-
lari maria. Prætereo quod aliqui di-
cunt ipsam uocari Mare deserti, quod
inter eam, et mare quod uergit ad oc-
cidentem erat amplum, & horridum
desertum, aut appellatur mare deserti,
quia in solitudinem erat quandoq; red-
genda, et habenda uelut desertum. Ly-
ranus uult dici mare desertum, propter
attenuationem Euphratis, quod pro-
pter amplitudinem et cōgregationem
aquare potuit appellari mare, quod erat p
pe desertū ut prædixit Hier. cap. 51. De
ferti faciam mare eius, et sicabo uen-
tius. Ego autē (pace aliorū dixerī) Ba-
byloniã uocari mare deserti, quia erat
Ciuitas orbata, & destituta omnib⁹ uirtu-
tibus, & bonis omnib⁹, quocūq; aliquid solēt
apud oēs illustre, nobile, & spectabile
reddere, & dicebat mare deserti, ut cū
dicimus mare absq; piscibus. q. d. mare
nullius p̄c̄i, atq; ualoris, sic ego existimo
hac methaphora uoluisse Prophetã nū-
cupare Ciuitatē illã vsq; adeo cōtēpti-
bilē. Et describēs Propheta inuicū suę p

A ditionis, inquit. *Sicut turbines ab Africo
ueniunt.* unde .s. v. etiã ipetuoissimū p̄de-
ūt, sic suple cū homines illius regionis
sunt agrestes, & inhumani, sic ego existi-
mo uocatã esse terrã illã, unde prodit
uastitas illius Ciuitatis, desertū, & ter-
rã horribilē. Venit d̄ deserto, hoc ē d̄ lo-
co ignobili, inculto, uepribus, & spinis
cōferto, de terra horribili, neque uquã
habitabili quæ solã nominatione facit
horrorē, ac despiciētã, sed forte erat
horribilis terra ista Babiloniis. Sunt q
existimãt pauca ista uerba dicta ab ipso
propheta i personã Babilonię, sed ego
ai bitror debere referri ad ipsūmet Pro-
phetã, qui ex his uerbis sc̄ipit describe-
re, & explicare onus ipsius Ciuitatis. q.
d. statim ex iprouiso, & p̄ter oēm opinio-
nē, cū maximo petu, & armorū strepitu
ueniet p̄ditio, & ruina sup̄ Babilonię, q;
admodū ex iprouiso nobis quicq; nihil
tale cogitãtibus, uenit turbines uento-
rū, qui puluerem ita cient, & cōmouent
ut quicq; parū ab sit, qui oculos alitū, uel
deãbulatiū obsecare queãt. Nec dubiū
quod iste uehemens, & repentinus turbo q
occupauit Ciuitatē Babiloniã, sit figura
ultimæ cōsumationis Nubis, cū nos co-
medentes, & bibentes nudentes, & nup-
tui tradentes, & nihil tale opinãtes su-
bito uoce Dñi opprimemur, et ex hoc
mundo extrahemur sed quid ego eius-
modi cōmotionē ad mūdī cōsumatio-
nē refero? quod nos sigulo quoq; die uide-
mus propriis oculis nōnullos ex ipro-
so, & nihil tale cogitantes ex hac uita
absumi, propterea monemur diligētes
esse, & sc̄p uigilare, quia nescimus die
neq; horã. De hoc turbine, cōmoto, i &
e xagitato à uēto Australi, qui quicq; est a
deò uehemens, & multos quousq; uidetur
obsecare hōes p̄tereūtes: scribit Pli. li.
2. de natu. hist. p̄ multa capita, & p̄fert
ca. 45. ubi inquit quod i Dalmatia sūt qui-
dã specus quæ sine generat uētos, &
uasto in preceps hiatu, in quem deie-
cto leui pondere, quamuis tranquillo
die turbini similis emicat procella, &
in Cyrenica Prouincia dicitur esse quæ
dam rupes dēdicata Austro, quam pro
phanum sit atreclari hominis manu, *Prouincia
Cyrenia. a*
confestim Austro uolente arenis, Al-
ferit etiam, in quibusdam domibus ma-
Bb 2 nu

*Pli. lib. 2.
c. 45.*

*Prouincia
Cyrenia. a*

nufacta inclusa opacitate cõceptacula, auras suas habere; id q̄ prop̄ Vincētā reperiri à testibus fide dignis audiui. Nō ergo inconuenit turbines quosdā, & tēpestates ab Aphrico venire, & p̄ desertum pr̄arsēntes cō mouere urbē, & iā eturā nō modicā hoīb⁹ ī ferre Auster. n. vt dñt metheorologicī est v̄t̄ hauriēs aquas, & quia est calidus, & humidus rōne locorū p̄ q̄ trāsīt, est cauta harū imbrīum, fulgurū & horribilit̄ tēpestatū & habet duos collaterales, v3. Euro austrum ex vno latere, & Austro affricum ex alio ideo & c. Hāc tēpestatem à deserto p̄deuntē. Testatur D. Hieronymus plerunq; nobis aduenire p̄ q̄ dubio procul tentationes, & angustias, q̄ nos incessanter afficiunt, & opprimunt, desiguatur, q̄ qdem tempestates ab eo loco veniunt, ut puta à deserto ī quo tentat⁹ est Dñus, & reuera plurimum cauere debem⁹ ne nos tentet Sathanas, aut si forte tentauerit, illi quoad fieri pōt conemur obistere, p̄petuo Deum orantes ne nos īducatur in tētationē. Memores ill⁹ dicti. Beatus uir qui suffert tentationē, & profectō nō debemus cedere tentationibus, qm̄ lōgē maior est adiutor, q̄ oppugnator. Qui uero huiusmodi tētationib⁹ nō resistunt sed cēdunt, onere maris deserti opprimunt. Dicit. n. D. Bernardus mare desertum esse hoīes derelictos à Deo, & à sanctorū numero segregatos, qui suo pōdere & p̄secutione sancti p̄munt Ecclesiā, qui postmodū graui pōdere poenarū aliqñ punientur. Mare desertum, ac derelictū, & maxime fluctuosum sunt illi, qui diuersis passionū, ac vitiōrū tumultibus quatunt; isti popemodum designantur p̄ mare deserti, qui grauissimo oneri subiiciunt, de quib⁹ hoc loco uaticinat ipse Propheta. Et cū onus istud sit maxime graue, & vehemēter detestādū, & effugiendum p̄pea subdit Propheta. d. *Visa dura nunciata est mihi*: & re vera aspera, & acerba, q̄ vix capi, aut tollerari pōt, q̄ verba verissima sunt, cōsiderata grauitate oneris q̄ vidit sup̄ Babilonē, vt. l. Ciuitas adeo magna adeo potēs, & tāta fortissimorū hoīū multitudinē cōstipata, tā facile, & quodā quasi t̄pris momēto sit ruitura. Hinc aliqui volunt onus dici visio-

A nē, vt v3. on⁹ dicat visio, q̄ ego nō probo. Aliud est. n. p̄uidere aliquod onus, aliud ipsum ferre, nisi dicamus quod videtur onus alicui imponendum, aliqñ est satis graue, quia contristatur vidēs, & moerore cōficitur. Post hęc subdit hęc axiomata Qui incredulus est, infideliter agit, & qui de populator est vastat; quasi velit dicere, qui malus est, nō pōt nisi mala facerē iuxtā illud Saluatoris. Nō pōt arbor mala fructus bonos facere. Eadē ferē verba leguntur apud Abacuch cap. 2. vbi inquit. Ecce qui incredulus est, nō est recta aīa eius ī semetipso. Planus ergo sensus verborum est. Qui sua natura est propensus ad incredulitatē nec didicit esse cōstās in verbis suis, nō pōt nisi infideliter agere, & operari, qñquidē actus necessario debet esse cōformis potētē, & habitui à quo prouenit. Similiter qui depopulator est. i. qui consuevit alijs nocere, & de alienis laborib⁹ uictū parare, & oīa p̄ fas, & nefas surripere, & suū incōmodum conferre, nō pōt seculus facere, nisi ut vastet, & lēdat, & que cunq; sibi obuia dissipet, ac dep̄detur, & q̄ quis nouit artem, illā exerceat, & exequatur. Sed dubiū est quod nā referantur hęc verba? cur hęc subiecte Esaias? Dicit quidā hęc uerba referri ad Balthasarem Regē Babylonię, quippē qui p̄p̄ Cyrū Regem Persarū fertur hęc uerba dixisse dū lugeret vastitatem Babylonijs, quasi diceret, quid mirū est, si perfidus Cyrus, aut Darius fidem nō seruat aut si nos sine causa depopulatur, & vastat: cū uterque sit incredulus, & infidelis? Ego aut̄ existimo hęc uerba dici à Propheta aduersus vtrūq; v3, aduersus Regem Babylonijs, & aduersus Regem Persarū, & Medorū, qm̄ utriq; erant increduli, malæ fidei, & hoīes pueri, vt, iste sit sensus. Qui incredul⁹ est, infideliter agit. i. scelerat⁹ in sceleratū inijcit manus (vt vulgo d̄r) un Barbier rade l'altro, & vn tristo gastiga l'altro. Verū hęc expositio difficile admodū pōt aptari literē q̄ habemus. Propterea, melior forsā expositio est, ut dicam⁹ hęc uerba ab eo prolata aduers⁹ Regem Babylonijs, vt cū dixerit; visio dura nunciata est mihi. v3. ciuitatē Babylonicā esse d̄struendā, & solo equādā, r̄ferat postmodum

Tex. 1.

Gen. cap. x.

modum non esse id mirum, neque prater rationem, quasi velit innuere quod Rex Babylonijs hęc, & longē grauiora promeretur, quia qui incredulus est infideliter agit, qualis fuit ipse, & qui depopulator est, quemadmodum, & ille qui omnia volebat suo subitici imperio, merito hęc patitur; cui expositioni videtur assentiri D. Hieronymus dum inquit, non prauaricator, nisi qui prauaricator est, & non agit iniquē, nisi iniquus. Quod igitur maris fluctibus obruamur, & opprimat nos sc̄ua tempestas nostri uitii est, qui ante tempestatem prauaricatores fuimus. & iniqui quibus uerbis uidetur innui, quod nisi Babylonijs prius iniquē egissent, illi Reges non insurrexissent aduersus eos, neq; arma, cepissent. Quidam sic exponūt hanc partem. Qui incredulus est infideliter agit. q. d. impii, & infideles ac uiri nequam agant quam maxime possunt, & quidquid velint, quia tandem luent p̄nas, & suorum criminum debitum exoluent. Deinde sequitur *Ascende Aelam, obside Mede, omnem gemitū eius cessare feci*. loquitur hęc uerba noster Propheta, uel in persona Dei precipientis Persas, & Medos ad obsidionem Babylonijs in uisionem suorum scelerum, aut sunt uerba ipsiusmet Propheta, ut qui propriis oculis, ac ueluti de proximo conspiceret exercitus pr̄paratus aduersus Babylonię, & ideo inquit. Ascende Aelam, id est vos Aelamitas, & Persas qui cunctamini, quid expectatis, & vos Medorum non properatis, & cur non cito uemini ad destruemdam hanc Ciuitatē tam fastuosam, tā infestā, ac formidabile cunctis nationibus? Neq; est quod eius fortitudinem, & bellatorum multitudinē vereamini, Aelā dicunt fuisse filiū Sē, à quo cōstructa fuit iuxtā opinionem quorundā in Regione Persarū Ciuitas quā nomine suo appellauit Aelā vnde Ciues dicuntur Aelamitas de cuius nominis interpretatione, uide D. Hierony. in tractatu de locis Hæbraicis, & ob id quidā uolūt Aelamitas, & Persas idē esse, quod ego non probo, quemadmodū neq; illorū sententiā, qui pro eodē accipiūt Medos. & Persas, In

A ct. quidē Apostolorū cap. 2. fecerunt nomina istorū locorū d. Parthi, & Medi, et Aelamitæ etc. Hęc eadē uerba mox exposita dicta à Propheta, uel in persona Dei, uel ipsiusmet; iuxtā textū 70. Interprætum dicta fuere ab ipso Balthasare Rege Babylonijs, tamquā miserante et deflente infortunū suum qui typus est hominis terreni, et auari, quo nihil est in rerū natura scelestius, et magis odiosum, similiter que uerba immediate sequuntur, uidelicet omnē gemitum cessare feci, tribuitur eidē, sub hac forma tamē. Nūc ingemiscā, et consolabor meipsū, que uerba licet nō sint in textu nostro, uerū tamē propter multa, quæ ex his eliciuntur sic interpretari libet. Inquit. n. D. Cyrillus quod cōstitutis in vltimis erūnis, quodā cōsolationis genus esse uidetur flere, et plorare. extenditur. n. ex dolore lachryma et iusto dei iudicio efficitur, ut qui tam audaces, et animis supra quoscunq; homines tumidis existūt, et se ipsos alijs pr̄ferunt, muliebriter fundant lachrymas, et antē belli periculum debilitate fracti, et cōtusi, fletū sibi ipsis cōfiscunt et eliciūt. Dicūt. n. impleti sūt lūbi mei angustia, et d̄solatione, et dolore apprehenderūt me etc. Sed exponamus hunc testū iuxtā uulgatā editionē. Sic n. habet textus noster. *Omnē gemitū eius cessare feci. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore*. Pōsūt hęc uerba referri, uel ad ipsū Deū, uel ad eūdē Prophetā in persona Dei loquētē, et bifariā pōsūt exponi Primū, ut cessatio gemitū refferatur ad eos, qui ob Assyriorū seueritatem, et immanitatem honorū direptio nē, gemere, ac deplorare cogebātur, q. d. sic animaduertā in Babylonijs, et sic eos flagellabo, et aduersū eos agā, ut alios sinant uiuere, neq; ullis āplius molestia ferant. Deinde sic exponunt, omnem gemitum eius cessare feci, q. d. ita eos terrebo, et tantū illis timorē, et pauorē iniiciā, ut neq; gemere, aut quicquā hiscere audeāt. Alii iuxtā textū Hæbręum aliter exponūt q. d. omnē gemitū eius reuertī faciā, aut reddā. q. d. omnes lachrymas, et gemitus, quib⁹ Babilō faciebat cōtabescere populum meū, reddā illi, et faciā ad eū reuertī, et

A. 7. cap. 2. Parthi, & Mali sunt populi diffin di.

Omnē gemitū cessare feci

1. expositio: 2. expositio: 3. expositio

Apc. ca. 18. volūt hoc vaticiniū ab ipso Ioanne fore repetitum in suis reuelationibus ca. 18. cū inquit: recordatus est Deus iniquitātū Babylonis. Propterea reddite illi, sicut, et ipsa reddidit vobis, et duplicate duplicia sū opera ei⁹. In poculo quo eomisit, miscete illi duplū. Prior expositio mihi magis arripet. Sed profequamur textū nostrū: *Propietas repleti sunt lūbi mei dolore, angustia possidet me, sicut angustia parturientis: corruī cū audirē, conturbatus sū cū viderē.* Quæ quidē verba dicta fuisse à Propheta velut cōpatiēte, et cō miserāte tātā vrbis desolationi, rationi consonū est: est. n. cōsuetudo bonorū virorū cōpati, et cō misereri his, qui grauitē affligunt, et si alio qui sint homines prauī, et vita indigni, quandoquidē, et ipsi creaturæ Dei sūt, et homo de hominibus loquitur, et fieri nō potest quī misericordiæ motus affectu non doleat, prauidēs tātā multitudinis sanguinē effūdī, nec minus dolere soleat, et ingemiscere, quā Mulier in partu stridere, et vlulare soleat. Propterea inquit Repleti sūt lūbi mei humore, hoc est, adeo sūt inflati, et quodā modo relaxati, q̄ me deficere, et labi p̄sentiam, āgustia possedit me, et occupauit cor meū sicut āgustia mulieris parturientis quæ p̄ dolore stare loco nescit, et totā āgitur, et cō mouetur, q̄ litera emēdatior habet, lūbi mei repleti sūt dolore, nō humore, et sic debet exponi: ut in hęc verba quādoquidē dicātur ab his qui similes sūt, aut fuere Babylonis, ut dicāt ob penitentiā suorū delictorū, lūbi mei impleti sūt dolore, & nō dicāt lūbi mei impleti sūt illusionibus, vt aliquādo resurgant. Corruī cū audirē auditu. s. interibri, conturbatus sū cū viderē visione. s. intellectuali, vel imaginaria, aut cū ī spiritu eleuatus prauidi tā graue, & lacrimabile factum paulo post futurū. Emarcuit cor meū, tenebrę stupefecerūt me, emarcuit īquā, hoc ē deficere, et debilitatū ē cor meū nihil habet viriū ob tā graue et admirabile Dei viderē tā ī Babylonios, et tenebrę stupefecerūt me, et me extra me dduxerūt, et quasi nihil vidētē, aut penetrātē me stupore, et velut sōno graui affecerūt dū maximū Babylonis excidiū viderē, et velut p̄sēs oculis spectatē. Vnde prophe

ta cō miseratione cōmotus, ac dolore, et ī stupore positus, et cōstitutus ī hęc verbaprorūpit *Babylon dilecta mea, posita est mihi in miraculum*, hoc est in rē prāter omniū opinionē, et expectatiōnē, et in maximū horrore, atq; stupore quasi uelut innuere, qui fieri potest, ut ciuitas tā insignis tā admirabilis, et gloriosa vno quasi tēporis momēto, sit redacta in nihilū? Vnde Hier. 50. ca. dicit. Omnis qui trāsibit per Babylonem stupebit, et silebit sup̄ uniuersis plagis eius. Quē ad modū ego dū superioribus annis trāsui per Galliā uehemēter obstupui uidens multas Ciuitates, et Oppida penitus desolata. Sed dubium est, et quidem rationale, si hęc uerba uolūmus tribui ipsi Prophetae quomodo uocat Babylonē dilectā meā cū ferit Idolis seruens, et multis uitiis, ac sceleribus referta? Quo nā pacto potuit eidē esse dilectā? Dicit aliqui dilectā nūcupari quia tot beneficiis, & numeribus fuit à Deo cohonestata, quot nulli vnquā Ciuitati legimus fuisse collata, ut habetur Dan. ca. 6. qui uerō eius modi uerba dicta fore in p̄sona Regis Babylonis affirmāt, nulla est in eo dicto difficultas, aut dubitatio, q̄nquidē in iure poterat ipse Rex Babylonis uocare eā dilectā, & perterritus ex eo q̄ prauī debat p̄sentaneū malū, dicere potuit, posita est mihi in miraculū, & forte et loquebatur Isaias de illa Babylonis, q̄ iure optimo uocat dilectā, de qua et locutus est D. Petrus ī epi. sua prima, quæ uerē dilectā potest nūcupari, Roma inquit. Nec mireris Prophetā q̄nquā loqui ī p̄sona sua, q̄nquā ī p̄sona aliorū, q̄a hoc ē solēne Prophetis, q̄ ut d. Hiero. plurimā p̄sonę ī his cōmutātur, & ideo sūt obscuri Similiter ea uerba cū inquit, *cor Esaias corruī cū audirē, conturbatus sū cū viderē* referri uolūt ad ipsū Regē Babylonis, q̄ *cidio Babylonia;*

Hier. ca. 50.

Dan. cap. 6.

Babylon di. li. 3. a.

cor Esaias corruī cū audirē, conturbatus sū cū viderē referri uolūt ad ipsū Regē Babylonis, q̄ *cidio Babylonia;*

operā adhibui ne uiderē, quē uiderē necessum erat, & idē sensus potest elici ex textu nostro cū inquit: corruī cū audirē. i. expauicū Dei mirabilia mihi referretur, nō sustinebā ea auribus percipere. Cōturbatus sum cum uiderē, dum v3. mihi esset proposita p̄mia, & beneficia si Prophetarū dictis, & sermonibus auferretur, nec solū eiusmodi lamentationes, & quareleq; tribui possunt ipsi Balthassarri, qui q̄ dederat ipsi Daniel spreuerat cōsilia, uerū et aptari quęnt eius modi uerba hominib⁹ improbis, & a spe regni Dei exclusis, qui in mediis tormētis existētes, de se ipsis cōquerūtur, q̄ occluserint oculos ne uiderēt, & aures obturauerint, ne audirēt Dñm, quē admodū et apud sapiētē legitur de eis dē reprobis, ac dānatis, qui uidētes, & cōsiderātes in quo statu uiri iusti existāt, turbantur timore horribili, & mirabuntur in subitaneā in speratā salutis gemētes p̄ āgustia spiritus, & dicētes Hi sūt quos aliq̄n habuimus in derisū & in similitudinē īproperius nos insēsa ti & c. perlege totum Quintum caput libri sapiētiz. Deinde sequitur *Pone mēsa cōtemplare in specula, comedētes, et bibēs surgite Principes arripite clypeū.* Particula ista sū D. Hierony. potest bifariā exponi, uno modo, ut Propheta persistēs in ea uisione dura, & horribili, quæ sibi nunciata est alloquatur Medos, & Aelamitas, ut sumāt cibum, reficiantur optime, uires corroborent ad futurum praelium se pręparēt, ne dum tempus dimissionis aduenerit lassitudo eos retraheret aut debilitas retardet; sic ergo ait, Tu dō Mede, & Aelamita, qui cogis exercitu poare mensā, & cū cōmederitis, & biberitis surgite, arma ampite Babylonā de bellatur, pergite atq; interim contēplamini in specula, hoc est diligēter aduertite, & prospicite quæ sunt uertura, ne decipiāmini. Quidam trahunt hęc uerba ad spirituale ciuium, ut. s. ad ipsam cōcito gressu properemus, nihil formidātes, aut ābigētes sed pacta conuenienti preparatione ad illud festināter accedamus. Alio modo exponitur ut Propheta spiritu Dei attractus uideat, & perspiciat quæ uentura sunt super Regem Babylonis, pariterque nos moneat, ne in deliciis, & uanitati-

ipii cū suorū criminū penas lūit de se ipsis conqueruntur.

Sap. cap. 5.

Eccl. 7. 1.

Tex. 4.

Ab ac. cc. 2.

bus huius mundi citō perituris ullam spē colloceamus, neq; de his rebus sum̄ nimium solliciti, in cuius figurā, & signū alloquitur ipsum Regem Babylonis, dicēs, Pone mēsa contemplantur in specula comedentes, & bibentes, surgite p̄cipites, arripite clypeū. O nos miseros infelix; & nimium uerē miser Rex Babylonis, dum pręparat cōuiuium, dū epulis accumbit, uidit in pariete manum scribentis, & pronūciātis eius in teritum, & regni diuisionem. & ablatiōnē, nec profuit quicquā illi ponere excubias, mittere exploratores, q̄ clamaret ad arma, q̄ comedētes et bibētes, & delicias, ac uoluptatibus uacantes subito fuerunt oppressi, & ab hostibus interempti. Propterea nihil iuuat sollicitum esse speculatores habere, qui uigilent, & prospiciant, quæ necessaria sunt seruandæ Ciuitati, neque qui custodiant Ciuitatem milites, ac propugnatores habere, cum Dominus decreuerit eam perdere, ac destruere, iuxta illud ps. 126. Nisi Dominus custodierit Ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eā. Cauete igitur, dō miseri comedētes & bibentes, dū mero estuatis, dū uos ipsos nimia ciborū affluētia consumitis, & uentrem expletis, cogimini plerumq; in mediis epulis existentes, ē mensa surgere, & clypeū arripere, quo uos ipsos p̄regere, atq; ueri possitis sed neq; istud satis erit: sed oportet Deū timere & mādara ei⁹ obseruare, hoc ē oīs homo Hęc. n. dixit mihi Dñs. *Vade, et pone speculatore, & quocūq; uideris annunciet tibi.* Pone inquit speculatore. i. tu ipse sis speculatore, te ipsum cōstitue speculatore, hoc sit tuum munus, nō aliū potules ministrum, et quodcūq; uideris annuncies. Est. n. cōsuetudo Prophetarū cum diuina reuelatio fuerit eis immissa, quodāmodo ī se ipsis animū cogere se ipsos colligere, et acerrima attentissimo cogitatione res sibi à Deo pręmissas expēdere et pōderare, et uelut ī sublimi, ac secreta specula diuinis uerbis aurē p̄bere. Sic. n. dicebat Abacuch Propheta cap. 2. Sup̄ custodiā meā stabo, et figā gradu sup̄ munitiōnē, & cōtemplabor, ut uideā quid dicatur mihi et quid respondeam ad arguentem me

Saculi uoluptates & cōmoda contēnenda.

Eccl. 7. 1.

Tex. 4.

Ab ac. cc. 2.

Et vidit cur rum duorum equitum ascē A
 fore Afni, et Ascensorē Cameli, vidit,
 inquam, iste speculator. v. g. ego qui ius
 fu Dei cōstitui me speculatore, vidi cur
 rū duorū equitū, hoc est, duorū Princi-
 pū, & Magnarū, qui pro solitis eqs, aut
 mulis affuetis ad trahēdū currū, asino,
 & camelo, vtebant. Dicunt ferē oēs ex-
 ponentes: p ascēforē Afni intelligi Cy-
 rum Regē Persarum, qñquidem Persæ
 erāt olim ignobiles, & crasi ad ferēdū
 iugum: per ascenforē Cameli Darium
 Regē Medorum; ppea quod Medi le-
 guntur fuisse semper potētissimi. Aut
 dicamus Prophetam vidisse currum tra-
 ctum, atq; deductum ab Asino, & Came-
 lo tanq̄ ab his animalium generibus q̄
 ad ferenda onera, & sustinēdos labores
 sunt maximē idonea, & vult nihilomi-
 nus innuere Propheta p hęc duo gene-
 ra, vel species aīalium Persas, & Medos
 iā designatos ad debellādā Babyloniā,
 velut Milites indefessos, et cuiusq; la-
 boris patiētissimos. D. aut Cyrillus p-
 sistens in sensu literali .d. q̄ Aelamitæ
 gens Barbara est, et deletatur vehi ca-
 melis. Sessor aut, vel ascenfor Afni ha-
 bebatur quisq; eximius, et electus Per-
 sarū, qui mulis, et curribus Cameratis
 vtebatur dum ad pugna procedebat, ne
 forte quis labor eum eneruaret. Qui tñ
 cum ad locum pugnæ deueniret ē curru
 desiliēs, equis lectissimis vtebatur. Aut
 fortē dicēdum q̄ milites equis vteban-
 tur, sed muli, Afni, et Cameli ad vecti-
 galia deferēda inseruiebant. Sed lon-
 gē melius mihi dixisse videntur ij, qui
 per Camelum Iudaicum populū intelli-
 gunt ob graue iugum legis quod
 portabat, et ob prauos, ac distortos mo-
 res, per Asinum uerō quod est animal
 immundū populū gentium, & sic
 Christus Dominus, qui velut lapis an-
 gularis cōiūxit utruq; populū uehe-
 batur curru tracto, & deducto ab illis
 duobus aīalibus, id quod erat signū, &
 figura horū duorū populorū quos Xps
 sibi subiugauit; et quemadmodum hęc
 duo aīalia sunt typus, et figura istorum
 duorū Populorū Iudaici, u3. et Genti-
 lis, ita Darius Rex Persarū, et Medorū,
 aut Cyr⁹ sm D. Hieronymū fuit typus,
 et figura Xpi Dñi Nostri Regis gētiū,

*Afni & Cy-
meli trahen-
tes currum.*

*Aelamita
pro uehētis
curribus vte-
bantur Ca-
melis.*

*camelus Signi-
ficat populū
Iudaicum
Asinus ue-
rō populū
gentilem.*

et Iudęorum, aut hominū, et Angelo-
 rū, et quemadmodum Cyrus interfe-
 cto Rege Babylonię possedit illud Re-
 gnū, ita Xps Dñus erecto Principe tene-
 brarū cepit post crucē declarari Rex ho-
 minū, et Angelorū. Sed dubiū est nunqđ
 vnus tm, uel duo essent ascēsores; et ni
 detur quidē ex textu duos fuisse ascē-
 sores: sic. n. textus habet. Quod ipse spe-
 culator uidit currū duorū equitū: equi-
 tes. n. sunt homines qui insidēt equo, nō
 equi, et p̄rea clarius inquit. ascēforē
 afni, et ascēforē came'i; in cōtrarium
 verō est sentētia plurimorū qui uolunt
 phuiusmodi ascenforē intelligi Dariū
 tm, vel Cūrum, quorū quisque accipit
 pro typo, et figura Xpi Dñi. Propterea
 nōnulli dicūt, quod currus traheretur
 à duobus aīalibus asino, v3. et Camelo,
 quorū quēquē suū habebat ascēforē,
 at in curru vnus tm uehebatur, qui pro-
 tulit uerba q̄ sequūtur. et hęc. D. Hiero-
 nym⁹ opinatur esse cyrū Regē Persarū,
 et Medorū. Alii rectius opinātur q̄
 vnus erat currus qui traheretur ab his du-
 bus aīalibus, Asino u3. et Camelo, et vnus
 tm erat ascenfor, qui qm vtebatur
 Asino, et camelo dicebatur ascenfor Af-
 ni, et Cameli. Et qm dicat textus, spe-
 culatorē uidisse currū duorū equitū: p
 duos equites intelligas duo aīalia sub
 uno iugo iuncta, q̄ simul, et pariter tra-
 hebāt ipsum currū; et aduerte in his lo-
 cutionibus, ne ullum capias errorē. cū
 Propheta mō Regē Babylonię introdu-
 cit loquētē, mō quemuis alium, ut ui-
 dere est in hoc capite, qm frequēter uti-
 ture a figura q̄ prosopopeia dicitur. ea-
 enim uti solemus cum personam fingi-
 mus, aut quæ non est, aut quæ aliquan-
 do fuit, et cum rebus inanimatis perso-
 nam tribuimus, et loquelam. Habem⁹
 ergo ex hoc tex. quōd specula-
 tor uidit currū duorū equitū, ascenfo-
 rē afni, et ascenforē cameli, et cōtēpla-
 tus est diligētē multo intuitu, q̄ postre-
 ma uerba non sunt sicco pede p̄ra seun-
 da sed diligenter expēdenda, & meli-
 us explicat p ea quæ sequuntur, dum in-
 quit. Et clamauit leo: super speculā Domi-
 ni. nō ego sum, stans iugiter per diē. Et super cu-
 stodiā meā ego sū. stas totis noctibus etc. Ex
 his, duo prima facie nobis apparēt, vnū
 ipsum.

*Christus fi-
guratus per
Cyrum &
Darium re-
ges persarū.*

*Prophetā
mos in eodē
cōtextu p̄ter
transiōnes
facit.*

Tex. 5.

Ipsūmet Propheta eū speculatore fuisse,
 cui p̄ceptum est ut quęcunq; uiderit,
 annuntiaret, & non Vriam Sacerdotē,
 neq; alium quemquam, esī nonnulli
 viri huius loci interpretes existiment
 speculatorem illum fuisse Angelum
 Dei, à quorum sententia haud multū
 dissentio. Et. 70. interpretēs dicant il-
 lum fuisse Vriam. Alterum quā di-
 ligenter, & attentē fuerit speculatus, &
 intuitus quærēcunq; uiderat ipse Prophe-
 ta: percurramus textum. Contem-
 platus est (inquit) diligenter, i. summa
 aī attentione, ac perspicuitate, & mul-
 to intuitu. n. non leuiter, et semel tan-
 tum; sed fortiter, atq; frequēter. Et
 clamauit leo. litera ista meo quidem
 iudicio est obscurissima, nec certe ui-
 deo p̄a exiguitate ingenij mei, qua
 ratione & uia possum tutus ex huiusce
 textus cōp̄licationib⁹ expēditi p̄o
 diuersitatē textuum, & interpretā-
 tionum, in quibus multa est uarietas:
 sed ijs omnibus p̄termisissis, expo-
 namus literam iuxta editionem nu-
 per receptam, & approbatam. Sic ha-
 bes. Et clamauit leo: quid per leonē
 (bone Deus) est hoc loco intelligendū?
 Quidam existimant per leonem eum
 intelligi, qui erat in curru; sed quæ
 uerba sequuntur non facile possunt illi
 conuenire. Propterea dicunt alij quōd
 per leonem intelligendus est ille Specu-
 lator, qui stabat super speculā Domi-
 ni, qui non Vriam Sacerdos, ut dicunt ali-
 qui, sed ipsemet Propheta qui iussus fue-
 rat annuntiare quōdcunq; uiderat; &
 huius sententiæ est. D. Hieronymus:
 Sed cur uocatur leo? Vocatus est leo
 propter uirtutem, & animi robur ac
 magnitudinem, quandoquidem cum
 uiderit uisionem tam horribilem, ac du-
 ram non expanit, aut saltem non cor-
 ruit, sed firmus, & constans in ipsa
 contemplatione persistit, nec cito ab ea re-
 cecidit, fuit quidem perterritus sed nō
 ideo desitit perspicaciter intueri quod
 uidit. Quid tum protulit iste specula-
 tor? Super speculā Domini (inquit) ego
 sum stans iugiter per diē, & super custo-
 diā meā ego sum. Stans totis noctibus.
 Vide quæso singularem istius uiri con-
 stantiam, pariter, & obedientiam; stans

A iugiter per diem, id est nullum tempo-
 ris spatium p̄termittens, quo ego uos
 monerem, aduerterē, & quæ sunt futu-
 ra pronuntiarem; super custodiam mi-
 hi commissam, & super locum mihi cō-
 mendatū, ut custodirem, uel super
 eos, qui in custodiam mihi sunt crediti;
 ego sum stans totis noctibus neq; vllō
 tōedio affectus, aut labore à statione
 mea recedo, & totis noctibus illic per-
 maneo, cum ea potētissimum temporis
 parte, propter hostium insidias vigilare
 oporteat, & ut breuiter dicam. Nihil
 omisi eorum quæ per me fieri poterant
 quo Ciuitas ista seruaretur. At cum
 nihil profecerim, uide quid sequitur *Ec. Tex. 6.*
*ce iste uenit ascenfor, uir bigæ equitū, & res-
 pondit et dixit: Cædit, cædit dicit Babylō, et oīa
 sculpsit Deorum eius cōtrita sunt in terrā.*
 Priusquā p̄sentem particulam expo-
 namus, nolo p̄termittere documē-
 tum nobis valde necessarium: quōd vi-
 delicet vnusquisquē nostrum instar
 istius speculatoris debet stare super cu-
 stodiā suam, id est super animam, &
 super sensus nostros, & nequaquam ab
 ea custodia recedere, nequē cuiq; locū
 dare; cauere (inquam) debemus, ne quic-
 quam agamus, quo reuelationes Diui-
 nas suscipere nequeamus. Constat. n.
 peccata, Dei reuelationes & inspiratio-
 nes impedire: & ubi magis ab aspectu
 rerum sensibilibus subtrahimur, sum-
 mopere cauendum est ne immisiones
 fiant per Angelos malos; id quod po-
 tētissimum contingit in nocte: proinde
 Regius Propheta Dauid pollicebatur ei
 qui sub dei cœlī protectione cōmorabi-
 tur nō esse timēdū à timore nocturno,
 à sagitta volante per diē, à negotio
 perambulante in tenebris, ab incurfu,
 & Demonio meridiano. A timore quid-
 dem nocturno, hoc est à tentationibus,
 & peccatis quæ per ignorantiam quan-
 doq; committuntur. A sagitta volante
 per diē, hoc est ab his quæ scīenter
 fiunt, licet non permaneant, sed cito
 transeant. Anegocio perambulante in
 tenebris, & ab incurfu & demonio me-
 ridiano, hoc est ab omnibus peccatis, si-
 ue tentationibus, siue per ignorantiam,
 siue per manifestam scīentiam quæ sunt
 longē grauiores prioribus perperen-
 tur,

Ec. Tex. 6.

Ps. 110.

tur, ab his omnibus liberet nos Deus. sic declarat Augustinus super psalmum nonagesimum.

Quod attinet ad expositionem literæ præsumptæ: ille vir bigæ equitum .i. qui vehebatur curru deducto à duobus animalibus, videlicet, Camelo, & Asino, secundum plerosque exponentes intelligebatur Darius; at secundum D. Hieronymum dicebatur esse Cyrus, qui conducebat exercitum duarum gentium, siue duorum populorum; quamquam apud Daniele. V. cap. legatur, Darium Medum interfecit Balthasare Rege Caldeorum successisse in regnum. Sed uter illorum fuerit, an ambo parum refert, hæc enim fuit visio imaginaria, non vera, ad aliud significandum adducta. At ego non facile possum adduci, per equites intelligamus ea duo animalia quæ deferunt currum, seu bigam, cum manifeste contradicat textus ubi habetur quod unus erat ascensor asini, alter uero camelus, vocabantur tamē equites improprie & abusive, sed iuxta communem modum locutionis operæ præcium est ergo per ea aliquod mysticum designari, ut paulo post uidebimus; & uelut etiam aliquatenus superius visum est phæc duo animalia inter se specie distincta, designari varias conditiones, & proprietates illarum gentium, quæ coactæ fuerant, & coniunctæ ad debellandum Babyloniam. Quid ergo fecit, aut dixit iste vir ascensor bigæ equitum; dicit textus, & respondit, & dixit. *Cecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptilia Deorum eius contrita sunt in terram.* Sed cui respondit? Dicimus enim ut dicit quidam vir doctus, hoc uerbum respondere non semper sumitur, cum ad interrogata respondemus, sed aliquando, cum nouum sermonem contexamus, aut dum contextum prosequimur. uel dum ad conceptus formatos in mente, aut ad aliquid nobis reuelatum, quicquam subiicimus, quemadmodum etiam apud Math. ca. 11. legitur, quod Respondens Iesus dixit Confiteor tibi Pater Domine cæli, et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, et prudentibus, et reuelasti ea paruulis, et cap. 17. habet

A tur. Respondens Petrus dixit ad Iesum. Domine bonum est nos hic esse, cum nulla præcessisset interrogatio, sic, et in hoc loco respondit ille, qui dixit cecidit, cecidit Babilō respondit, patefecit, et dixit quod illi fuerat reuelatum: uel respondit Prophetæ clamanti super speculam, et dicenti, Ecce uenit ascensor uir bigæ equitum. Dixit autem cecidit, cecidit Babylon: repetit casum Babylonis, ut magis affirmet ac demostret illius ruinæ certitudinem, uel indicat duplicem casum, et desolationem illius, cum prius à Medis, et Persis, deinde fuerit à Domino deo euerfa: aut propter duos suæ desolationis auctores, quorum alter fuit principalis auctor, uidelicet, ipse Deus, reliquus uero, instrumentalis, ut exercitus Medorum, et persarum. Hanc eandem ruinam predixit Hieremias ut est uidere cap. 51. præsertim cum post principium ait. Subito cecidit Babylon, et contrita est, uelate super eam etc. De eadem ruina locutus est Ioannes Euangelista in suis reuelationibus dū cap. 24. refert eadem uerba d. Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à uino iræ fornicationis suæ potauit oēs gentes. et cap. 18. idem repetit. d. cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio Demoniorum; nec solum ipsa destructa est, ac desolata, sed omnia eius sculptilia, et Idola sunt contrita, et in terram proiecta; et præsertim templum illud magnificum, et tantopere ab ipsis Babylonijs excultum, et honoratum ipsi Belo dicarum. Exercitus. n. ille ferox, et acer, neque etiam suis dijs pepercit. et ea ratione cum primis, quia sculptilia illa erant aurea et argentea, et præciosis lapidibus adornata; ob id statim fuere confraeta, et deuasiata, quod aurum, et argentum deprederentur, quemadmodum nostra etiam tempestate contingit, qua Prophani milites vrbes ui aggressi, nullis Diuorum imaginibus, et sacris uasis, quo aurum, et argentum furripiant pepercerunt. Ut contigit Romę multis ab hinc annis, et nouissimè in Insula Cypri, et ubiq; locorum. Deinde sequitur - *Tritura mea, & filia areæ meæ, quæ audiui à Do-*

Apoc. ca. 18

Math. ca. 11

Mat. c. 17.

à Domino exercituum Deo Israel annuncians uobis. Hæc particula est non nihil obscura quia nescimus, quis loquatur, & de quibus loquatur. Pleriq; uolūt hæc esse uerba Prophetæ, qui per apostrophem Babyloniam alloquatur & uelut eam miseratus, in hæc uerba lamentationis erumpat. Appellat Babyloniam trituram suam, quia Deus eam contriuit, & in puluerem redegit, vsus præterito, pro futuro more Prophetarum: appellat suam, quoniam de ea est uaticinatus, & ei maxime compassus. Alij uolunt, & multo congruentius, hæc esse uerba Prophetæ, Dei personam gerentis, & uocat eam Deus trituram suam, quia eam Deus conteret, & comminuet uelut triticum in area. & quoniam mundus, qui hoc loco per aream designatur, est creatura Dei, propterea uocat Babyloniam contritam, & comminutam, filiam areæ suæ: & D. Cyrillus in eandem ferè sententiam deueniens, uult uerba ista unā cum superioribus dicta à Propheta in persona Dei uiuentis. Verum alia expositio mihi magis satisfacit, & magis literæ concordat & nulla ei uis adhibetur, ut Propheta, dirigat sermonem ad Ciuitatem Hierusalem, & ad populum Dei, & modò quodam excusationem asserat, se omnia illi prædixisse quæ uentura sunt, insinuando .s. Deum contriturum populum illum, & Ciuitatem illam, & excussurum ab eo omnem malitiam, & impietatem aliorum exemplo; quod si non aduerterint, idem de illis fore iudicium: & appellat populum illum trituram suam, & filium areæ suæ, quæ uerba non facile uidentur posse Babylonijs applicari. Nec mirum ipsum Prophetam appellare Hierusalem trituram suam, & filium areæ suæ, quandoquidē ipse erat unus de populo: & area, hoc est de Ciuitate & Ecclesia qui triturandus erat, seu templum, aut lex, per quam populus excuti, & triturari solebat erat areæ sua, idest cuius, & ipse erat participes, & confors, Dicit ergo Propheta. O triturura mea, o Ciuitas Hierosolyma, o Popule Dei, quæ audiui à Domino exercituum Deo Israel, Deo uestro, creatore uestro, largitore om-

A nium bonorum uestrorum annunciaui uobis. q. d. nullam potestis ignoracionem prætere. Ex his possumus colligere dum Propheta diligenter, & multo intuitu contemplatur, quæ sunt uentura super Babylonios præscire etiam, & præuidere Dei spiritu reuelante, non minora, aut pauciora, quando; euentura mala super populum suum; Idcirco quodam cōmiserationis affectu protulit ea uerba, quando propter eorum salutē Deus patefecit per eum illi populo hæc misteria, quò sibi ipsis cauerent, à peccatis abstinerent, neq; etiam externis auxilijs amplius considerent; sed in uno Deo spem suam collocarent. Cum autem teste. D. Paulo Apostolo. Quæcunq; scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sint, nulli dubium, hanc Babylonis destructionem indicare totius orbis consumationem, et prius eiusdem orbis conuersionem, & commutationem; et uictoriam Christi de Mundo, Demone, & alijs hostibus nostre salutis aduersantibus, tum uisibilibus, tum inuisibilibus. Per secundum aduentum possumus intelligere diem iudicii, uel diuulgationem Euangelii: in primo quidem Christi aduentu omnia sculpulia Deorum fuere contrita, & falsa dogmata reprobata penitus, & reiecta: in secundo postea aduentu edidit cælum nouum, & terram nouam. Quare cum legimus Prophetam uidisse currum qui trahebatur ab asino, & camelo iuxta sensum spiritualem, & allegoricum, designatur Christus Dominus, qui per humiles & indefessos Apostolos patefecit ueritatem, destruxit hereses, & prophanas hominum opinioniones: & annunciauit uerbum salutis. & hic est, qui ascendit super currum i. super cælum cæli ad orientem, hoc est, super animas nostras, quas lumine gratiæ, et igne spiritus Sancti illuminat, & accendit. Et hoc est quòd ille dicebat apud Ioannem cap. 16. & 17. quæ audiui à Patre meo nota feci uobis, et spiritus ille paracletus docebit uos omnem ueritatem, non enim loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet, loquetur, & quæ uentura sunt annunciat uobis, et item,

10. c. 16. 17

& item, Pater manifestauit nomen tuum hominibus; & hic Christus Dominus curru vectus clamauit vt leo, imo ipse est leo de tribu Iuda, qui voce magna, & horribili clamat quotidie ad aures nostras. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos. Et alibi pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum; & idē, nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis, & similia. Clamat super speculam, hoc est, per scripturas veteris, & noui testamenti. propterea dicit, scrutamini scripturas, quia ipsæ testimonium perhibent de me; nec semel tantum, velut in die, sed singulis horis clamitat ad nos, vel immittendo bonas cogitationes, vel per alios excitando, vt caueamus iram Dei, & consulamur nobis ipsis. currus autem, quo uehitur est prædicatio Euangelii, consideratio, & contemplatio beneficiorum Dei, misericordia, & iudicium, & denique mirabilia opera eius exquisita in omnes voluntates eius. Cassiodorus autem per currum quo uehitur Christus intelligit unionem, & copulationem iunctam ipsorum fidelium, et perfectam inter eos charitatē, qua ita homines vincuntur, et colliguntur sicut loris, et iugis animalia copulantur, & sociantur. Hic ergo currus est cui Dominus velut auriga insidet, & ad voluntatis suæ ministerium eundem saluari lege moderatur. D. Augustinus super pl. 67. d. & ipse quod ingens multitudo Sanctorum, atque fidelium, qui portant Deum, sunt currus Dei, iuxta illud. currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, Dominus in eis, in Syna, in Sancto.

Quidam alii per currum quo uehitur Deus intelligunt multitudinem Angelorum. sic ergo tropologice habes, quid Esaias intellexerit per curru, & quid per casum Babylonis & in quo sensu acceperit illa eadem verba. D. Ioannes, quandoquidem in eodem sensu. i. pro consumatione mundi, quemadmodum nos quoque sumpimus. Habes deinde pœnes eundem sensum, quid per asinum, & camelum, qui trahebant currum, intelligere debeamus: nō qui-

A dem aliud, nisi Dei Apostolos, & ministros, qui propter humilitatem, & deiectionem non nisi a suis comparantur; & propter virtutem, & animi fortitudinem ad sufferendos labores, & quodcumque onus, comparantur Camelis: Nec me later per huiusmodi animalia, multa alia posse denotari; sed huiusmodi significatus ad rem nostram facit, ne quis existimet casu, aut fortuito de his duobus animalibus ipsum Prophetam fuisse locutum.

B Superest vt in eodem sensu spirituali perscrutemur, quid per trituram filiā seu filium aut filios, vt habent alii textus areę ipsius Dei intelligere debeamus; & ratione quidem, cum trituum congregatum in horreum, prius oporteat esse percussum, & triturationem, & a paleis excussum, & semotū, siue segregatum, illud arbitramur designare electos, qui ab improbis vel a paleis dicuntur esse seiuncti; & quique uariis persecutionibus, & tribulationibus tentati, tādē in fide perseverant, de quibus loquebatur apud Mattheum. D. Ioannes Baptista, prædicans uenturum Dominum, qui accipiet ventilabram in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit trituum suum in horreū, paleis autem, hoc est reprobos, et contumaces comburet igni inextinguibili; et nota ac diligenter expendere uerba ipsius textus. Inquit enim tritura mea filia uel fili areę mea, quæ adiui a Domino exercituum Deo Israel annunciaui uobis. Vbi Eusebius Cæsariē, diligenter, et accurate considerat hæc uerba, quod. s. non ad quoscunq; dicit Dei miseria esse annuncianda; uerum ad eos tantum qui sunt tritura Dei, quos ipse ab aliis selegit, quique dicuntur filii areę suę, id est qui in Ecclesia, et intra Ecclesiam suam, et pro Ecclesia sua mala pertulerunt. E. quales fuerunt Apostoli et martyres Sancti qui bene fuerunt triturati, et excussi pro fide Christi in Ecclesia Dei.

Onus Duma, ad me clamat ex Seir. Posteaquam in priori parte huius capituli descripsit Onus, et ruinam ipsius Babylonis multo clarius quam in capite 13, et 14. Nunc describit onus, et flagellum

quod imminet ipsi Dumæ, & in postrema parte huius capituli describit onus futurum in Arabia. Hæc itaque est 2. pars huius cap. 21. Duma a quo dicuntur Dumitæ, et a quo descendit, fuit filius Ismael, & prophetatur contra eum malum de Seir uenturum. D. Hieronymus inquit, quod Duma non est nomen proprium alicuius uiri, neque est Ciuitas vlla: sed Regio prouincię Idumę quę uergit ad Austrum, & ab vrbe quadam Palestinę dicta olim Eleutheropolis viginti millibus distans, & incolæ huius regionis sunt de stirpe, & progenie ipsius Esau, qui & Edom dicitur filius Isaac, quem admodum, & Iacob Pater duodecim Patriarcharum. Iuxta hanc regionem Duma, est Ciuitas quædam sita in montibus nomine Seir; & iuxta opinionem huius sanctissimi Doctoris fuit expugnata ab Assyriis, & propterea Esaias prædicit onus duma, onus, scilicet, & flagellum quod accepturi erant ab Assyrijs, quidam alij dicunt eam non fuisse expugnatam, neque aliquid incommodi passam, verum cum audissent Babyloniam vastatā a Dario Rege Persarum, & Medorum timuerunt ne & ipsi hanc ruinam paterentur; ob id nocte ac die, & multo magis in nocte ubi maius periculum imminabat excubias faciebāt, & ex summitate turrium, & moenium, quod hostes terreret, nocte clamabant. Sed dices, si Dumitæ nullam sunt passi racturam, cur Esaias proponit se dicturum onus Duma? Respondent hi, non ab re Prophetam appellasse onus Duma, quamquam nihil graue asserat ipsam subijisse, quia graue onus, & maxima potest appellari afflictio alicuius Reipublicę quando imminetibus vndiq; malis, vel parum diligenter suæ saluti prospicit, & in quada quasi securitate degere uidetur; aut si curat & prospicit, non habet vnde tutum sibi auxilium pollicetur; aut tandem illorum fauores, & consilia spernit, qui possunt illi mirummodum suffragari. Huic oneri plerique subduntur, quippe qui res suas & conditionem suā parui admodum faciunt proinde, quod nunquam verebantur accidit illis, ob id fortassis opinantur Iudæi hæc aduer-

A sus urbem Romam fuisse prædicta cum Idumæ nomine existiment Romam demonstrari quod non admittit D. Hieronymus quamuis ego non sum longē ab eorum sententia.

Sed licet hoc loco nihil asperum Esaias aduersus Dumam vaticinetur, nihilominus alij Prophetæ grauisima auspicantur, & præuident mala super Idumæos futura, vt apud Amos Prophetam cap. 1. cum inquit.

B Super tribus sceleribus edom, & super quatuor non conuertam eum, eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, & violauerit misericordiā eius, & tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsq; in finem. Abdias in toto suo vaticinio loquitur ex persona Dei aduersus Idumæos. Similiter Ezechiel cap. 25. & 35. Et apud Hieremiam leguntur comminationes, & vaticinia grauisima aduersus Idumæam, & inter cætera hoc futurum prædicit, erit Idumæa deserta, omnis qui transibit per eam, strepbit, & sibilabit super omnes plagas eius; sicut subuersa est Sodoma, & Gomorra, & vicinæ eius. ait Dominus, non habitabit ibi vir, & non incolat eam filius hominis &c. in pl. 59. In Idumæam extendam calcamentum meum, & psal. 137.

C Memoro esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt exinanite, exinanite vsq; ad fundamentū in ea. Ex his, & plerisque alij sacrę scripturę sententijs facile elicitur Idumęos non solum grauer fuisse a Deo percussos, verum etiam rationes adductas quibus hæc flagella sunt passi, quia. s. fuerunt maxime Iudæis infensi, & præsertim quando ab Assyriorum infestationibus, & molestijs fugiebant. Veruntamen in eiusmodi eorum afflictionibus recordati se ex genere Abraham, & Isaac originem duxisse, confidenter clamant ad Deum, & eius petunt auxilium. & Hoc est quod habemus in textu. Ad me clamat ex Seir: custos quid de nocte custos quid de nocte? Primum nota, quod illud verbum clamat, non habet a quo regatur, ob id oportet supplere, quod videlicet, Idumæa, seu Duma clamat. Aut dicendum vt dicunt quidam,

Matth. 11.
Matth. 3.
Luc. 13.

Ioan. 5.

Currus quo
Christus ue
hitur.

Aug. 3. pl.
67.

Duma quid
sit.

Seir expu
gnata ab
Assyrijs.

Qui res suas
paruifaciunt
in maximis
afflictionibus
incidunt.

Amos ca. 1.

Idumæa
grauiter nec
ata.

pl. 59.
psal. 137.

& satis argute, quòd hoc loco tertia per
sona accipitur impersonaliter, ad me
clamat, id est clamatur, vel mihi videntur
audire vocem quòdam clamantem,
& alta voce interrogantem quempiam.
Alij dicunt illud verbum referri ad vni
uersam Ciuitatem, vel ad vnumquòq;
Ciuium, quoniam quisq; timebat sibi,
& quisq; compellabatur ipsum vigilem,
qui in Vrbs custodia excubabat. Alij
uolunt quod Rex Seir clamabat, vel qui
præerat ciuitati. Seir dicitur esse Ciui-
tas quòdam (vt diximus) sita in qui-
busdam montibus valde asperis, & pa-
rum accessibilibus, & est (vt diximus)
in regione Idumæ, & huius nominis
interpretatio est hispidus, siue pilosus,
& Esau legitur fuisse huius montis in-
cola, & eo quod ipse Esau erat hirsutus,
spida siue & pilosus, mons iste ab eo nomen accepit;
dicitur esse etiam nomen viri cuiusdam
Horrei, vt habetur Gen. 36. dicens.
Isti sunt filii Seir Horrei habitatores terræ,
lotan & Sobal, & reliqui. Cum autem dicitur, ad me clamat,
illud pronomen refertur ad ipsum Deum,
vel ad ipsum Prophetam tamquam speculato-
rem, & custodem positum super Ciuitates
Idumæ, & fortassis super Ciuitatem con-
structam, & edificatam in montem Seir.
et quid clamat ille. s. qui præsidet huic ciuitati,
præsidet autē huic Ciuitati, vel Angelus
Dei nomine, & loco ipsius Dei. Vel quis
alius de populo, custos quid de nocte?
quasi dicat. Nunquid hac nocte factum est
quicquam aduersum nos? Nunquid hæc
nox attulit quicquam mali? vel sic, quid
facturi sumus nocturno tempore? quo pacto
nos ipsos tuebimur, & euadem hostium
insidias: quandoquidem in nocte longè
facilius est eis nos aggredi, & opprimere?
Qua ratione poterimus illis obistere?
In mane quidem, dum beneficium lucis
frui contingit, & longè, lateq; possumus
inspicere, qui, et quot nos oppugnatū
veniant, facillè admodum possumus il-
lis opponi, & eorum vires infringere,
& irritas reddere, at in nocte non ita;
quare tu d. custos quid de nocte? quid
de nocte fieri oportebit? Tua enim in-
terest omnia præuidere, quæ nos circun-

stāt mala cauere ne quis aduersum nos
mali quicquam molitur; Tua refert nos
cautos reddere, ne in tā manifestis
periculis hæreamus, & à spe tua deci-
damus. uel quid de nocte? id est non
semper nocti succumbemus, nonnè
quandoq; finem est habitura ista nox,
et uenturus dies? Tu Deus custos noster
es; Tu nō Protector, nōnè poteris nos
tā in aduersis, quā in prosperis tueri,
et iuuare? Dixit custos, venit mane, &
nox. q. d. non solum uobis timēda sunt
quæ futura sunt, et quæ contingere pos-
sunt mala, et pericula in nocte, uerum,
et quæ in mane possunt euenire, et uos
debetis solliciti esse, et incunctanter ui-
gilare non minus in mane quam in nocte,
& quos Deus uelit flagellis cedere, &
triturare nihil minus fieri potest in
die quā in nocte; sic etiam quos uelit
tueri, & intactos seruare non magis in
die, & mane, quam nocte potest effice-
re; Propterea si quæritis uos ipsos tue-
ri, & hostium manus effugere, quærite
non solū in nocte, uerum & in die: rur-
sum si quæritis uos ipsos tueri, quærite
quemadmodum fieri debet, hoc est om-
nem conatum, & omnes vires adhibete
ne depredeamini, et si quandoq; vires
non suppetunt, conuertimini, hoc est,
simul in unum uos colligite, animum
resumite, & vires augete, Venite, & for-
titer oppugnetis. Præterea si quæritis au-
xilium, et illud postulatis quærite sum-
ma cum fiducia, seruenti animo, nec de-
sistite, uenite & opportunum uobis af-
feretur auxilium. Postremo si quæritis
me nō modo in nocte, hoc est in ad-
uersitatibus, uerum etiam, et in prosperi-
tate, ac secundis rebus quærite me.
Et tandem si quæritis me, toto corde
quærite, et omni tempore. conuertimini
ad me relinquentes Idola, et uana præ-
sidia. Venite ad me, et ego uos exau-
diam, et in his necessitatibus haud dubie
uobis succurrā. Hæc pro plano intellectu
ipsius literæ sint dicta. At si al-
legoricè textum uelimus interpretari
dicemus. Quod ex Seir multitudo gē-
tium, et incircuncisorum clamant ad
Deum creatorem omnium dum Iudæi
sunt, et obmutescunt; et quid clamat?
custos quid de nocte? u. g. quandiu in
gortem.

Seir qua.

Idumæa. Hi-
spida siue
pilofo.
Gen. 36.

Alius sen-
sus anagori-
cus.

Sensus mo-
ralis.

Nota.

hac nocte ignorantis uersabimur? A
quando nobis Christus illucescet? re-
spondit custos, uenit mane, et nox. i.
Christus oriatur, et uobis gentibus ap-
parebit, et datus erit: nox autem lu-
dæos occupabit, ad præsentiam nāq;
Christi noua lux mundo inclaruit, & tamen
in corde infidelium uetusta cecitas re-
mansit. Greg. 6. mor. cap. 14. Rursus
venit mane, hoc est tempus quo filius
Dei carnem assumpsit, nox erit dies ille
terribilis Iudicij: rursus ad me clamat
ex Seir, hoc est Dominus alloquitur coe-
tū Apostolorum dicens Vocate ad me
qui sunt de Seir. i. gentium multitudi-
nem, & cæterus ille Apostolicus, hoc est
Ecclesia responderet, & inquit. venit ma-
ne, & nox, hoc est, non solum in pro-
speris uerum, & in aduersis, te Deum co-
lemus, & tua præcepta seruabimus, &
iterum Deus alloquitur Ecclesiam, &
inquit. si quæritis, quærite non solum
uobis, uerum & opere, nec semel tan-
tum quæsisse sufficiat, sed quem inuenie-
ris, ne desistas, etiam num inquirere, &
perseuere retinere. Si uero moraliter
hæc exponamus, primum nota quòd
onus Duma hic nobis proponitur. Du-
ma uero interpretatur silentium. Scire
autem debetis, multos propter silen-
tium, multa pertulisse, quia nō reddunt
quas debent laudes ipsi Deo: hinc dice-
bat Dauid laudationem domini loque-
tur os meum ps. 144. & præterea silen-
tium, quòd ex pudore, & confusione pro-
cedit, confessionem obstruit peccato-
rum, & consequenter excludit remis-
sionem illorum, & profecto qui tale si-
lentium obseruat, sub graui pondere
peccatorum præmuntur, & ingens pœ-
na illos manet. præterea cum inquit
Propheta, ad me clamat ex Seir, indicat
omnes peccatores, qui sunt moribus
hispidi, atq; pilosi, quemadmodum Seir,
clamat ad Deum dicentes, custos
quid de nocte? q. d. tu es uerè nobis cus-
tos, qui non dormis, vt protegas nos:
ipse. n. custodit nos nocte ac die, iuxta
illud ps. non dormitabit, neq; dormiet,
qui custodit Israel; custos ergo quid de
noctē? custos quid de nocte? q. d. quan-
diu uersabimur in tenebris ignorantia
& peccatorum? quandiu nox occupa-

bit mentem nostram, ne discernere
quæramus inter bonum, & malum? &
tenebras lucem, & bonum malum exti-
memus? Dixit custos, uenit mane, &
nox, id est gratia uobis infundetur, vt di-
mittatis peccata. Nox remansit, dum
noluistis recedere à peccato: uenit ma-
ne. i. tempus bene operandi. Venit nox
quando nemo potest operari. Rursus
venit mane, & nox. i. quocunq; tempore
vigilare oportet, nequē vllum est tem-
poris momentum in quo nos Deus nō
uocet. Proinde si quæritis (inquit) au-
xilium meum, & gratiam meam, quæ-
rite (inquit) semper, & non desistite, &
si quandoq; retrocedere libet, & aduor-
tū reuerti, conuertimini, respicite,
& reuertimini ad Deum uestrum, ueni-
te, & recipiam uos. Conuertimini cor-
de, uenite opere, conuertimini per pœni-
tentiam, uenite cum operibus miser-
cordiæ. D. Bernardus ita exponit hunc
locum, si quæritis quærite, id est in sim-
plicitate cordis quærite illum, non aliud
tamquam illum, non aliud præter
illum, non aliud post illum. In simplici-
tate cordis quærite illum. Deus enim
cum sit natura simplex simplicitatem
cordis requirit & cum simplicibus ser-
mocinatio eius. Non potest quem qua-
rimus inueniri ab his, qui ad tempus
credunt, & in tempore tentationis re-
cedunt. Væ inquit. peccatori ingre-
dienti terram duabus uis; oportet
ergo Deum quærere in simplicitate
cordis, & toto, ac perfecto corde il-
lum quærere, & cum Deus sit ueritas,
oportet in spiritu, & ueritate eum qua-
rere. Quare si nolumus frustra quære-
re Dominum, quæramus eum ueraci-
ter, quæramus frequenter, quæramus
perseueranter: vt nec pro illo quæra-
mus aliud, nec cum illo aliud, sed nec
ab illo ad aliud conuertamur. Facilius
est enim cælum, & terrā transire, quem
vt sic quærens, non inueniat, sic petens
non accipiat, & sic pulsanti non aperia-
tur. Quæramus ergo Dominum, & cō-
firmemur, quæramus faciem eius sem-
per, vt monet Propheta ps. 104. Sed
studium est per studium, conuerti debe-
mus per desiderium, & ad eum uenire
per exercitium, & in quærentio perse-
stere,

D. Bernar-
di

Ecl. 2 cap.

Quot modis
opit quære-
re Deum.

stere, & perseverare. Deus enim est ille vigilantissimus custos qui clamat ex seipso, quæ latinè dicitur tempestas, vel Demon. Clamat (inquam) ad gentes ut conuertantur, ad Ecclesiam, ut persistat in fide ad vnumquemque nostrum ut sobrius simus, et vigilemus ne demon nos dormientes deuoret, aut inuadat. Sic ergo potest exponi præsens littera iuxta sensû tropologicû, pariter & allegoricû.

Onus in Arabia. i. in ea parte Arabiæ quæ est magis propinqua ipsi Iudeæ nota est. diuisio quæ faciunt Geographi de hac parte Asiæ quæ diuidunt in Arabiam felicem, Petreiam, et desertam, seu sterilem. Quidam volunt hanc Prophetam fuisse vaticinatû aduersus Arabiâ felicem. De Arabia felice Pli. uide lib. 5. ca. 11. & lib. 12. cap. 18. & alibi. Alij uerò secus, ratio autem qua Deus percussit hanc Prouintiam, quia noluit uti misericordia, & aliquo humanitatis officio erga Iudeos fugientes persecutionem ipsius Nabuchodonosor, quos fugientes oportuit commorari nocte, ac die in siluis, & nemoribus, & ibi delitescere, neque etiam ipsis fame, & siti pereuntibus, paulum panis, & aquæ illis exhibere, aut saltem offerre, qua in re minimum erat laboris, ac dispendij. Quare comminatur eis Prophetæ, quod venturum est tempus, nec multo post futurum, quod etiam indubitanter expectare possunt, non secus atque Mercenarius expectat annum quo perficiat suum opus & sui laboris mercedem accipiat. Qui. n. in seruitute sudorem, ac laborem tollerat & se mercede alteri addixit, subtiliter, et accuratè rationem inquit semper suæ conductionis; et quidnam aliud iminebit istis crudelissimis Arabibus, à facie gladiorum fugerunt; à facie gladij imminentis, qui passim guturi eorum immittebatur, aut potius emittebatur, à facie arcus extenti quo maxime utilius exercitio affueti ipsi Arabes. à facie grauis prælij: graue (inquam) prælium appellatur, quod non facile, aut cito perficitur, aut in quo, o. genus malorum perpetratur, quæ mala hæc tenus enarraui aduersus Arabes, plerique uolunt ad ipsos. Israelitas referri, q. d. quodcumque Israelitæ omnia hæc mala, & hanc omnem iacturam, et perse-

cutiorem paterentur, nullum fuit eis allatum subsidium, atque præsidium.

Propterea fertur sententia aduersus Arabes ex parte Dei, dum inquit. *Quoniam hæc dicit Dominus ad me. Ad huc in vno anno quasi in anno Mercenarij, & auferetur omnis gloria Cedar.* Cedar est locus in Arabia, et fortasse locupletior, et opulentior quo loco uniuersa illa regio potest intelligi ea figura, qua non nunquam pars pro toto ponitur, quæ græcè appellatur Sinedochon.

Dicit ergo Prophetæ, ob hanc impietatem, et in humanitatē, quam uos Arabes non erubistis exercere aduersus Populum Dei in tot præsuris, ac calamitatibus existentem, adhuc in uno anno, quasi in anno Mercenarij, qui suos habet limites, ac fines, nec potest minui aut prorogari, potestis quodammodo uestris bonis potiri, et uelut securi, & oscitantes conuiescere; At expleto hoc anno, *auferetur omnis gloria cedar,* o. is altitudo, robor, & magnificetia ipsius Populi, *& reliqua numeri Sagittariorum fortium de filijs cedar imminuentur.* q. d. pauci illi qui post clades, et bella ex numero Sagittariorum fortium remanserint, etiam, et illi imminuentur, et ad nihilum ferè redigentur, et ne quisquæ existimet hoc vaticinium esse vanum, et comentiû, subdit Prophetæ. d. *Dominus enim Deus Israel loquutus est.*

q. d. ille Deus, et Dominus quem colunt Israelitæ, et quorum ipse est peculiaris Deus, et Pater, sic loquutus est, sic instituit, ac decreuit, neque eius uoluntatem, ac mentem poterit ulla uis, ulla uirtus, ac potentia quicquam immutare, sic mihi uidetur hic textus posse conuenienter exponi licet alij aliter exponant. Cedar de quo hic fit mentio fuit Nepos Abrahæ et filius Samueles à quo dicti sunt Cedareni, siue Agareni, qui tamen improprie appellanç Saraceni, et fortassis usurparunt sibi hoc nomen, ut à Sarra uxore libera, et non ab Agar eius Ancilla, se originem duxisse ostentent. Item. uerba illa superius adducta: *Occurrentes sitiensi ferte aquam, qui habitatis terram Australem, cum panibus occurrere fugienti;* quidam existimant eiusmodi uerba per Ironiam dicta, quasi. d.

Tex. 11.

Tex. 9.

Vos Iudæi Arabibus fugientibus à facie gladii occurrere, et afferte panem, et aquam, quemadmodum, et ipsi erga uos se præstiterunt. q. d. reddite malum pro malo. Conuenit. n. quandoque pro malis mala retribuere his, qui non agnouerunt Deum, ut qua mensura mensurauerant, remetiatu eis, ut discant non semper mala facere, quamuis Apostolus Rom: 12. d. nulli malum pro malo reddendum, priuata scilicet autoritate, et ex praua animi intentione. Secus autem licet, diuina iustitia exigente. Dicit enim Gregorius 23. mor: cap. 27. in hac uita necesse est quandoque flagellis atteri, et aliquando uitis tentari et c. Illi dicuntur habitare terram Austri, qui in Ecclesia potiti superno spiritu Charitate fulgent, hi fugientes à seculo debent actu Charitatis excipere, et cum panibus Sacræ doctrinæ illis occurrere.

Ex his omnibus hoc documentum liber elicere, quod Dominus Deus nequaquam uult, ut quos ipse flagellat, et punit, nos quoque eos percutere, et flagellare uelimus, sed potius omni humanitate, officio, ac pietate prosequi: Deinde nota, quod per huiusmodi Arabes, et Idumeos possumus intelligere Turcas, et Paganos, pariter, et Iudæos, qui nunquam cessant persequi, et blasphemare nomen Christi, et multo quidem peius nobis officiant Hæretici, quæ quæcunque aliæ nationes quibus uis legibus additæ, quippe qui sub titulo nominis Christiani, quotidie persequuntur Catholicam fidem, et sanctam Ecclesiam. Verum Deus patienter ad tempus eos tollat Sed tandem eius iustitia flagitante non permittet illos diutius permanere.

Explanatio visionis proposita in præsentî Cap. 21.

Difficultas certè non modica est in illis uerbis quibus Esaias refert illam uisionem, ut ego re uera pro tenuitate ingenij mei non uiderim, qua ratione poterim elabi, aut ex ea expediri: nec mirum quia (ut inquit D: Hie-

ronymus) in ea personæ plurimè computantur, ut non facile quisquam possit intueri, quæ nunc personæ loquantur, & cum quibus, & de quo. In hoc enim colloquio seu potius multiloquio adest in primis Dominus Deus, deinde propheta Esaias. Speculator Leo. Curus duorum equitum quorum vnus erat ascensor Asini, alter uerò Cameli. postremò extat alius uir, qui est ascensor bigæ equitum, & quedam alia quæ non modicam afferunt dubitationem.

Habetur ergo in hac uisione (quæ fuit imaginaria potius, quàm realis, & sensata) habetur inquam dominum dixisse & præcepisse Esaiæ prophetæ, ut ponat speculatorem, qui annunciet quæcunque uiderit. Quaritur ergo in primis quis fuerit iste speculator, positus & constitutus, à propheta. Ex textu septuaginta duorum Interpretum habetur fuisse Vriam quemdam Sacerdotem, de quo aliàs habetur sermo. uidelicet super cap. 8. uel alium quempiam. Sed hoc admitti non potest, cum ipse haudquaquam potuerit uidere, quod annunciandum erat, vnde nec Diuus Hieronymus admittit hanc opinionem, seu sententiam. Alii opinantur speculatorem hunc à propheta constitutum Angelum fuisse, quæ sententia quamuis non multum absit à uero, tamen ob ea quæ habentur in textu, non facile potest sustineri. Neque etiam potest dici Abacuh fuisse hunc speculatorem quæ uis de se ipso dicat cap. 2. super custodiam meam stabo: propterea dicunt alij ipsum met Esaiam prophetam fuisse hunc speculatorem, ut qui dixerit apud semetipsum, Suscipiam ego hoc onus; hunc laborem, has ego met excubias faciam.

Dicitur autem Esaias præ aliis hoc onus assumpsisse ex eo quod ipse de se ipso loquens ait, ut habetur in hoc textu. *Super speculam domini ego sum, stans uigilans per diem, & super custodiam meam, ego sum stans totis noctibus.* Nec præter rem fore existimo si dixerimus hunc speculatorem Angelum quoque fuisse, quippe qui arcana Dei, & præuisa ab eo reuelaret ipsi Prophetæ, quinimo, si uelimus ad spiritualitatem intellectum

Præsens uisio admodum obscura.

Speculator quis

Esaias speculator.

Angelus speculator.

aliqua ratione p̄gredi, dicemus ipsum Deum, patrem, & dominum nostrum fuisse, & esse perpetuum speculatorem, qui quidem pro sua singulari prudentia, ac sapientia prouider cuncta, quæ in rebus humanis nouerit esse necessaria, quin & nos ipsi per spiritum eius habitantem in nobis, idest in cordibus nostris, possumus aliquando, quæ sunt futura, & naturaliter nobis abscondita p̄spicere & intueri, Sed neque etiam sunt reprehendendi septuaginta duo interpretes, dicentes speculatorem illum fuisse Vriam, si iuxta nominis interpretationem velimus intelligere Christum, vt refert Diuus Hieronymus, at pro constanti iuxta sensum literæ accipiamus Esaiam fuisse hunc speculatorem.

Deus speculator.

3. Dubitatio

Esaias leo.

Christus Leo.

3. Dub.

Currus.

Est alia difficultas penes hanc visionem, quid per Leonem, cuius hic meminit Esaias, qui & ipse dicitur stare super speculam sit intelligendum. Hunc etiam volunt esse eundem Prophetam, qui non iniuria, neque præter rem vocatur hoc loco leo propter fortitudinē scilicet, & animi magnitudinem, quia quod viderat iuxta id, quod fuerat ei demandatum manifestare non timuit, & præterea sicut leo, incutit terrorem prætereuntibus ita eius propheta incussit terrorem Babylonijs. Sunt etiam, & hi qui volunt hunc leonem fuisse Angelum, Leoni quidem simillimum propter ipsius animi constantiam, & curam de rebus humanis ei mandatam, nunquam deficientem, & ob obsequium perpetuum erga ipsum Deum creatorem omnium. Nec desunt qui per leonem præter Christum nihil aliud volunt intelligi, qui quidem stat super speculam continuè intendens in ea, quæ sunt pro salute humani generis, propter quod venit in hunc mundum vt saluos faceret credentes in eum. Et verè dictus est leo quia vicit omnes aduersarias potestates, quæ viam hominis ad salutem præpedire nituntur. Extat porrò alia difficultas penes currum duorum equitum, qui scilicet fuerint isti equites. Dicit enim textus, quòd speculator videtur currum duorum equitum, quorum vnus erat ascensor Asini, alter vero Cameli. Et post pauca dicit quasi digito demòstrans,

A quòd venit alius vir ascensor bigæ equitum; dubium itaque est, quo pacto dicit se vidisse currum duorum equitum, & postmodum dicit quòd venit vir ascensor bigæ equitum; nunquid scilicet vnus tantum erat currus, aut plures. Aliqui dicunt multos in ea visione currus fuisse perspectos, quorum quidam ab Asinis, quidam à Camelis trahebantur, non enim putant congruum, aut decens fore à duobus animalibus vsque adeo specie distinctis, & proprietatibus longè diuersis posse currum aliquem trahi, atque deduci. Quidam alij multos secus ab aliorum sententia opinantur per duos equites nequaquam duos vectores esse intelligendos. Sed biugos, idest duo animalia simul iuncta & sub vno iugo existentia debere intelligi (hoc enim indicat dictio hebræa) vt mihi à viris quibusdam eruditissimis dictum est; & præterea cum hic Esaias loquatur de equitibus, et iuxta propriam nominis significationem, ascensor Asini, & ascensor Cameli non possunt dici equites, quia ij ab equitatione, & vsu equorum non Asini, aut Cameli equites nuncupantur nisi abutamur significationibus horum nominum. Præterea si litera habet quod vnus erat ascensor bigæ equitum, quo modo ergo volunt isti; duos fuisse ascensores, & si duo, quomodo vnus? Dicit Liraus re vera secundum literam duos fuisse ascensores, sed Propheta vnus est numero singulari, pro plurali cũ dixit, vir bigæ equitum ascendit. Nulla istarum positionum, siue imaginationum (pace horum dixerim) mihi videtur ad rem facere, pro sensu presentis literæ. Sic enim legitur. Quòd speculator, & Leo, vidit currum duorum equitum, non currus, quorum equitum, vnus erat ascensor Asini, alter ascensor Cameli, quæ duo animalia trahebant currum illum vnum, quem vidit speculator. Nec ad præsens estimemus, aut iudicemus, num fuerit durum, aut infuetum duo animalia specie distincta trahere vnum currum, persistamus nunc in explicatione visionis, quam vidit Propheta, ne quis in eius intellectu confundatur. Vidimus enim ex contextu literæ vnum dumtaxat fuisse currum, qui

Quod currus vidit propheta.

Respondeo verbu multum.

Matth. 11.

Mat. 17. ca.

Clamor & repetitio non inuulit, & vana.

fuit visus à speculatore, non duo, vel tres, (vt aiunt quidam) sed vnus tantum cui infidebat, seu præsidebat, aut vehabatur vnus qui clamauit, iste (inquam) clamauit, qui erat ascensor bigæ equitum, non leo, aut speculator, & currus iste vbi iste clamans, & vociferans ferebatur, ducebatur ab illis duobus equitibus, quorum vnus Camelo, alter verò Asino supersedebatur. Clamauit (inquam) & respondit, & dixit cecidit, cecidit Babilon, & oia sculpsitla Deorum eius cõtrita sunt in terra, Duo hic aduertenda, Alterum cui respondit iste vector bigæ. Deinde cur clamauit, & bis idem repetiuit? Respondit quidem, cuius forte per imaginationem interroganti: Vel respondit ei qui fingitur à Propheta, quæpiam interrogasse, vel (vt ait Diuus Hieronymus) respondit ipsi Prophete interroganti. Vel tamdè dic, vt in expositione diximus, non semper hoc verbum Respondeo, sumitur pro eo quod sciscitanti cuiquam respondere solemus: sed quandoque ad conceptus iam formatos in mentem, aut ad aliquid nobis reuelatum respondemus. Quemadmodum Matth. 11. legitur de Christo domino, quòd nullo prius interrogante respondens dixit. Constitute tibi domine pater cœli, & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Sic etiam Matth. 17. cap. cum dominus assumptis Petro, Iacobo, & Ioanne, & ductis in montem excelsum seorsum, & se transfigurasset ante eos, dicit textus. Quod Petrus nullo eum interrogante respondens, dixit ad Iesum. Domine bonum est nos hic esse, &c. Sic itaque, qui vehabatur biga, potest dici respondisse quamuis nullus interrogauisset. Ad aliud dubium propositum, cur tories dixit, Cecidit, cecidit Babylon &c. & cur etiam clamauit? Dicimus cum clamasse, quòd facilius, & amplius seu latius vox eius audiretur, & protendere tur. Repetiuit vt fortius imprimeret, ac Babyloneos perterrefaceret. Id quòd dicimus iuxta literam: Sed quo ad sensum mysticum dicimus illam repetitionem esse iudicium, & præfagium futurorum malorum, & signanter mali culpe,

& mali pene. Sed obsecro quisnam fuit iste qui clamauit? quemquè diximus Currum, & bigæ præsidere, & vehi? Dicimus quidem (& non absquæ ratione, & fundamento) & grauissimorum virorum auctoritate eum (inquam) fuisse, iustitiam fere, Deum ipsum, Iudicem iustum, Deum vindicem malorum, & eum ipsum qui in die Iudicij, & consummatione seculi proferet sententiam, & reddet vniquequè secundum opera sua. His paucis verbis constat, & absoluitur tota hæc visio, relata à Propheta secundum literam. Non ergo dicendum, neque Cyrum, neque Darium fuisse illum vectorem qui clamauit, sed Cyrus utique dicitur Ascensor Asini, denotantis Imperium Persarum, Darius verò ascensor Cameli, designantis Imperium Medorum, ob eas rationes, quas in expositione adduximus. Nec uerearis, aut tibi durum videatur Deum creatorem omnium, Regem Regum, & Dominum dominantium vehi, quoniam scriptum est. Abachuc cap. 3. d. Qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. Quæ uerba Nicolaus de Lyra trahit ad hæc visionem, quam habuit hoc loco Esaias quòd videlicet ipse Deus ascendit equos, videlicet Persarum, & Medorum ad euertendam Babyloniā, quos vocat suos, quoniam ad ministerium suum erant adducti, ob quòd minus obeundum, data fuit eis à Deo uirtus, & potestas, & quamquam Esaias uiderit non equos, qui trahebant currum vocat tamen equos, quia fungebantur officio, & ministerio equorum. Et quadrigæ tuæ saluatio, idest eiusmodi currus, & equitatio fuit saluatio idest salus, & liberatio populi Israelis. Deinde subdit. Suscitans, suscitabis arcum tuum, idest arcus, & arma Medorum, & Persarum, quæ dicuntur tua, quia ad executionem iustitiæ tuæ sunt preparata, & extenta. Hæc Nicolaus de Lyra in huius loci expositione. Diuus etiam Hieronymus in epistola ad Chromatium Episcopum Aquiliensem, loquens de eadem propheta Abachuc d: eam esse aduersus Babyloniā, & Nabuchodonosor, à quibus in Epist. ad Iuda, & Hierusalem, Templumquè sub-

Abachub. 3.

Lyranus.

Hieronymus Epist. ad Chromatium.

uersa fuere. Is itaque qui iustā prophe-
tiam Esaiæ vehabatur illo curru, seu bi-
ga dicebatur esse Deus. Modo velimus
persistere in sensu literali ipsius visio-
nis. At si volumus ulterius progredi,
& secretiora misteria perferuari, dice-
mus. Populum Gentilem & populum

figura asini
& cameli.

ludaicum, referre Asinum, & Camelū,
vt Populum Iudaicum designetur per A-
sinum, Gentilis verò per Camelum. A-
scensor Asini dicebatur esse Moyses,
Christus verò ascensor Cameli. Vel p
Asinum, & Camelum, quidam intelli-
gunt, literam, & spiritum, vt Moyses di-
catur idem ascensor Asini, idest ipsius
literæ, Christus verò Cameli, idest ip-
sius spiritus. Sed melius dicunt alij Mor-
tem esse ascensorem literæ, vitam ve-
rò spiritus, quoniam litera occidit,

2. Cor. 3.

spiritus autem viuificat. 2. Cor. 3. Secun-
dum verò sensum tropologicum dica-
mus currum duorum equitum esse hūc
mundum, qui verè currit (transit enim
mundus, & concupiscentia eius) qui cō-
temnit hunc mundum est ascensor Asi-
ni, quia deijcitur, & humiliatur, qui ve-
rò contemnit Deum, est ascensor Came-
li, cuiusmodi est Demon, & satellit-
es eius. Sed fortè melius dicendum
scripturam sacram currum esse, quo cur-
rimus, & trahimur ad cælum, qui Cur-
rus habet duas rotas, videlicet testamē-
tum vetus, & testamentum nouum, ha-
bet quin etiam duos ascensores, & duos
pariter animantes, qui eum trahunt, li-
teram, videlicet, & spiritum; Ascensor
literæ (vt diximus) est ipse Moyses,
ascensor, verò spiritus, est verus, ac pro-
prius, & germanus literæ intellectus,
& tandem (vt uno verbo dicam) ipse
Christus dominus, qui de se ipso dixit.
Scrutamini scripturas quia ipsæ testir-
monium perhibent de me, & vos puta-
tis in ipsis uitam habere. In hominū
quoque vita, & huius mundi peregrina-
tione, sunt plures equites, & plura ani-

1. Cor. 3.

A malia; quidam quidem, qui diligunt
mundum, & ea quæ sunt in hoc mun-
do, & hi dicunt ascensores Camelorū,
quia tendunt ad sublimia, & excelsa, &
iuhant, & anhelant ad res magnas, &
excelsas, qui tandem facile decidunt,
& franguntur. Quidam verò sunt hu-
miles, & abiecti in se ipsis, qui contem-
nunt mundum, & ea quæ in mūdo sunt,
quique super Asinum ascendunt, qui est
Animal vile, humile, & abiectum. Per-
fecto autem cursu, & peragrato iime-
re, qui se humiliauerit exaltabitur, quæ-
admodum è contra, qui se ipsum exal-
tauerit humiliabitur. Christus enim du-
ctor, & doctor, ac exemplar eorum qui
se humiliant, fuit ascensor huius ani-
malis, vt habetur Math. 21: quo præbe-
ret formam & rationem viuendi ijs, qui
sunt eius. Vfus etiam fuit pro diuul-
gatione Euangelii, & pro annunciatio-
ne veritatis, & fidei opera, & ministerio
suorum discipulorum, quibus vti Ca-
melis, & Asinis, animalibus (inquam)
humilibus, & mansuetis, adeoque satis
imbellibus voluit uti, & eosdem in hoc
opus assumere, vt hac ratione fortia,
& sublimia confunderet, Nec mireris
ipsum, quamquam sese humilem, & a-
biectum, omnibus ostenderet, curru
vectum esse dixerimus, quia sic eundē
veluti moderatorem, & gubernatorem
omnium, & tanquam ludicem quando-

D què daturum sententiam, ducti, ac de-
monstrari congruebat, vt ipse
quiescens, & sedens, & im-
mobilis manens face-
ret cuncta suo nu-
tu moueri.

Hæc de
illa

Methaphora iuxta sen-
sum tropologicū
dixisse suf-
ficiat.

CAPVT VIGESIMVM SECVDVM.

Nus vallis visionis. Quidnam quoq; tibi est, quia
ascendisti, & tu omnis in tecta? clamoris plena,
vrbs frequens, Ciuitas exultans: interfecti tui, nō
interfecti gladio, nec mortui in bello. Cuncti prin-
cipes tui fugerūt simul, dureq; ligati sunt: omnes,
qui inuēti sunt, vincti sūt pariter, procul fugerūt. Propterea di-
xi: Recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere, ut consolemini
me. super vastitate filia: populi mei. Dies enim interfectionis, &
conculcationis, & fletuum Domino Deo exercituum in valle vi-
sionis, scrutans murum, & magnificus super montem. Et Aelam
sumpsit pharetram, currum hominis equitis, & parietem nuda-
uit clypeus. Et erunt electa ualles tue plena quadrigarum, & e-
quites ponent sedes suas in porta. Ex reuelabitur operimentum
Iudæ, & videbis in die illa armamentarium domus saltus. Et scif-
suras ciuitatis David videbitis, quia multiplicata sunt: & con-
gregastis aquas piscina inferioris, & domos Ierusalē numerastis,
& destruxistis domos ad muniendum murum. Et Lacum fecistis
inter duos muros ad aquam piscina veteris: & non suspexistis
ad eum qui fecerat eam, & operatorem eius de longè non vidi-
stis. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum,
& ad planctum, ad caluitium, & ad cingulum Sacci: & ecce gau-
dium, & latitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere
carnes, & bibere vinum: Comedamus, & bibamus: cras enim
moriemur. Ex reuelata est in auribus meis vox Domini exerci-
tuum: Si dimittetur iniquitas hæc uobis donec moriamini, dicit
Dominus Deus exercituum. Hæc dicit Dominus Deus exercituum:
Vade, ingredre ad eum, qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam
prepositum templi, et dices ad eum: Quid tu hic, aut quasi quis
hic? quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelso me-
moriale diligenter, in petra tabernaculum tibi: Ecce Dominus
asportari te faciat, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi
amictum, sic subleuabit te. Coronans coronauit te tribulatione,
quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morie-
ris, & ibi erit currus gloria: tua, ignominia Domus Domini tui.

8. *Et expellamte de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa: Vocabo seruum meum Eliachim filium Helchiae, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda. Et dabo clauem Domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solum gloriae domui patris eius. Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius, vasorum diuersa generum, omne uas paruulum à vasis craterarum vsq; ad omne uas musicorum. In die illa dicit Dominus exercituum: Aufertur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli: & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerit in eo, quia Dominus locutus est.*

EXPLANATIO IN VIGESIMVM SECVNDVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1.

Onus uallis uisionis &c.

Mnes quos ego uide-
rim expositores in
hoc capite, conueniunt
Prophetam prædicere, & prænu-
ciare onus, & grauamen
super ciuitatem Hierusalem
aliquando futurum per manus
Chalæorum. Et quærunt; cur
Hierusalem, quæ sita erat
super montem Syon, appellat
Propheta uallem uisionis: qd
dicunt appellari uallem uisionis,
quia constructa erat, & ædificata
ad radices montis Syon, unde
Cyrillus, & quicunque sequuntur
textum 70. interpr: Sic legunt.
Onus uallis Syon: quidam alij
dicunt propterea Hierusalem
vocari uallem uisionis, quia sub
ea erant ualles quædam profundissimæ,
ut Perusia quæ etiam sita est
in montibus, inter quos sunt
ualles satis profundæ: & pa-

tant inter eas quæ sunt Hierusalem
recenseri uallem Cedron, quæ ducit
in montem oliuarum, & uolunt
intra hanc uallem, & extra illam
multas ualles reperiri: pro qua re
uide Ioseph. lib. 6. de bello Iudaico
cap. 6. & alibi. Nec mirum uidetur,
quoniam plerumq; natura factum
esse conspiciamus, inter montes,
et colles eminentissimos, ualles
quasdam infimas interiaccere,
quemadmodum, & uirtuti quæ
sublimis est, & excelsa, uicium
illi cõtrarium propinquum est,
quod quidem reddit homines
maximè uiles, & abiectos. Quidam
uero à sensu literali ad mysticum
transeuntes, dicunt Hierusalem
propterea dici uallem uisionis,
quia frequentes, & multæ erant
ibi uisiones Prophetarum, unde
prophete dicuntur uidentes, &
crebro Deus uidebatur, ut habetur
psal. 83. uidebi-

Ioseph lib. 6
de bell. ca. 6

Hierusalem
Vallis uisionis

Cyrillus.

debitur Deus deorum in Syon: & quemadmodum ubi est magna alicuius rei
ubertas & copia, ut tritici, olei, aut simi-
lium, dicimus ibi esse uallem tritici, aut
olei, quemadmodum nos Perusiæ, locum
quendam propè Ciuitatem ualde uberem
fruitiferum, & speciosum appellamus uallem
Iani; hunc propè in modum Hierusa-
lem ob frequentes Dei uisiones iure me-
rito appellatur uallis uisionis. Præterea
potest dici, & iure quidem uallis uisionis,
quia dum prius erat sublimis, & excelsa,
post Christi mortem effecta est
humilis, & abiecta ad eum propter eius
impietatem, & abominationem, non
meretur amplius nomine montis ap-
pellari, sed potius uallis, & locus om-
nium deiectissimus: id quod præuidens
Propheta, uoluit eam non Hierusalem,
sed uallem profundissimam, & turpissi-
mam nuncupare, quod Hierusalem
Vrbs olim eminentissima deberet in
uallem profundissimam reduci, prædi-
xit etiam Hieremias Cap. 25. Cum ac-
cepit calicem uini, & dedit Hierusalem,
ut bibat, & uomat, & insaniat. Prædi-
xit etiam Ezechiel, Iohel, Michæas, &
Sophonias, qui uidentes omnes nuncu-
pantur, unde propterea dicta est Vallis
uisionis, Vallis uisionis est etiã hic mun-
dus inferior, si conseratur ad superiores
Orbes, & uerè potest dici uallis uisionis,
quia singulis horis, & momentis innum-
erabiles rerum uicissitudines est ui-
dere in eo, Sed quot quæso hominum
dicuntur in ualle reperiri: primum
quidem si inspicimus statum, & conditionem
hominum politicam, quicunq; ab
eminenti dignitate iure, uel iniuria, de-
mictuntur ad aliquem statum humili-
lem, & abiectum, dicuntur in ualle re-
periri, quod profectò non longè est ab
unoquoq; nostrum. Si autem ad mores
animum conuertamus, quicunq; à ius-
titiâ, & uirtute in malitiam, & iniqui-
tatem desciscit, dicitur iuste quidem in
ualle reperiri, simili modo, si uelimus
ad rem nostram, & quo magis refert
propius accedere, dicimus, & sustine-
mus quoque: à catholica fide in hæ-
reses, & falsa dogmata, & prauas opinio-
nes decidunt, in ualle reperiri, & in lo-
cum turpissimum, & ignominiosum de-

trudi; quemadmodum Iudei, Hæretici,
& mali Christiani sepius deturban-
tur: per hæc pauca uidimus quam obrem
ciuitas Hierusalem dicta sit uallis uisionis.
Quo uiso, & declarato, dei spiritu
uates iste permotus profectus; & ad
ipsam Hierusalem, hunc in modum
alloquitur.

Quidnam quoq; tibi est, quia ascendisti,
& tu omnis in tecta? clamoris plena, vrbs
Tex 2: frequens, Ciuitas exultans, interfecti tui
non interfecti gladio, nec mortui in bello.

Habet profectò Emphasim eiusmodi
locutio seu potius exprobratio. q. d.
Aliæ urbes, & regna multa sunt passa de
trimenta ob eorum scelera, & flagitia
ob quæ tu debebas integro iudicio exi-
stimare, ac intelligere omnes illas ur-
bes non immerito concidisse, interituq;
suo, scelerum, & flagitiorum suorum
pœnas uisisse; tu tamen Ciuitas Dei in
signis, & præclara quæ uocabaris ciui-
tas Sancti, putabas te liberam, & immu-
nem fore à suppliciis, & pœnalitibus,
cum non minora scelera, nec pauciora,
cum non minora scelera, nec pauciora,
quàm ille, perpetrasset? hoc est quod
dicit. Quidnam quoq; tibi est, quia a-
scendisti, & tu omnis in tecta? Alij sic
exponunt, & fortè melius, quod Pro-
pheta in spiritu præuidens, & cognoscens
quod ciues Hierosolymitani quo tem-
pore fuerint obsessi, ad Idola confu-
gient; propterea increpat ipsam Ciui-
tatem sub illis uerbis; uelut admirans
eius ineptiam, & in sapientiam, quod ui-
delicet, in illis periculis constituta, in
tecta domorum conscendere auderent,
ut sacrificarent Idolis ut aliæ gentes; sic
exponit D. Thomas.

Alij dicunt morem fuisse Præscorum
cum magna pericula imminerent, &
grauis in republica tumultus undique
audirentur, ascendere in tecta domo-
rum ut melius perspicerent causas tu-
multuum, tum quoque ut ibi forent tu-
tiores: & quidam alij dicunt huius-
modi tecta esse quædam latibula ubi homi-
nes præ metu hostium aliquando latita-
bant. Nonnulli ueteres ad allegoriam
hæc uerba transferentes, dicunt hoc lo-
co Prophetam increpare eos, quos præ-
uidebat in Christi passione ascensuros
tecta, & suggestus locorum, ut clama-

rent contra Christum, Crucifige, Crucifige eum. Propterea dicit Propheta, quidnam quoque tibi est? quasi .d. quæ causa uos mouit, quæ uos dementia cepit, ut, et uos ederetis facinus istud tam stultum, et temeritatis plenum? ubi lyconiunctio quoque, non solum ornatus causa, sed ad magnificandam, et amplificandam huius Ciuitatis stultitiam, et malignitatem est apposita, id quod facile potest ostendi per ea quæ sequuntur, cum inquit, et tu omnis .q. d. non sola tu ciuitas Hierosolyma in hac amentiam incidisti, sed et plerique alie ciuitates, et loca, ut puta gentes infidelium, et incircuncisæ, hoc facinus admiserunt: Deinde illa dictio omnis (dū inquit) et tu omnis .q. d. nullus fuit immunis ab hoc scelere, omnes quidem declinauerunt, et inutiles extiterunt omnes nullo penitus excepto in hunc lapidem impegerunt, tu, omnis, inquit, id est cuiusque sexus, uel ætatis, aut conditionis homines quandoquidem in tanto rerum discrimine ad te cta, hoc est ad Idolorum phana, ac domicilia cōfugerunt. Alii sic dicunt, et tu omnis .q. d. nemo fuit liber ab hoc metu, ac trepidatione: Tandem Ciuitas hoc loco reprehenditur, et increpatur. Vel quia propter metum quō obtorpuit ascendit in te cta domorum, cum hostis uultum non auderet aspiciere: Vel ut ibi Deos suos coleret, quibus maximè confidebat, uel allegoricè dicitur te cta conscendisse, quia spreta simplicitate fidei, te cta, id est, altitudinem scientiarum secularium, & uarias heresum opiniones libenter apprehendit, ideo conuenienter dicitur te cta, non te cta ascendisse; potest hæc exprobratio etiã uerè fieri aduersus eos, qui cum fuerint protestati se omnem curam huius seculi, gradus, et dignitates abiicisse, rursus in te cta domorum conscendere student, et anticiuntur.

Ciuitas clamoris plena, urbs frequens, Ciuitas exultans; Ciuitas quidem iuxta ueritatem historie plena clamoris, quādo ob multitudinem ciuium, et diuersitatem negociorum, et plurimorum commercium singulis horis percipiuntur uoces tumultus, cōtentiones, disceptatio

nes, seu concertationes, litigantium, et clamores turbarum. Urbs frequens, multitudine populorum, et uicinarum urbium, et multorum etiam extraneorū, qui illuc aduēbant, non erat inuenire, et pertransire uiculum, et latus ullum ciuitatis, ubi non esset magnus hominum concursus. Ciuitas exultans, plena deliciis, opibus abundans, et bonis omnibus referta. At secundum spirituales sensum, quem haud dubie primò intentum à Propheta existimo, dicitur hæc Ciuitas clamoris plena, dum in passione Christi magnis uocibus clamabant aduersus Christum. Erat ciuitas frequens, quia multitudo populorū. Principes Sacerdotum, concio scribarum, et Phariseorum conuic, et confestim in mortem Christi, uide quā frequens erat ciuitas hæc sub eo tempore. Reges Hebræorum Principes sacerdotum, scribæ, et Pharisei, Præsides, ac duces militum, et denique cuiusque generis turba conuenit aduersus Christum: quæ præuidens Propheta Dauid ps. 2. uelut *psal. 2.* stupens et admirans ait. Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Asciterunt reges terræ, et Principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, et aduersum Christum eius. Dicebatur ciuitas exultans, quandoquidem læti, et hilares uixere Christum, et traxere ad Pontifices, ad Pilatum, et ad Herodem sub hoc iniuste iustitiae pretextu, si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum. Et reuera eiusmodi laudes, et Encomia nullo unquam tempore tribui magis huic ciuitati potuerunt, quam cum Christus Dominus fuit à Iudeis traditus, et morti adiudicatus, quia tunc uere Ciuitas illa, hoc est primores, et maxima pars populi, plena erat clamoris, frequens ob concursum populorum, et diuersarum nationum, et plena gaudij et exultationis, tamen si aliqui dicant, eiusmodi laudes, et Encomia; secundum historiam uerè tributa huic ciuitati, iis temporibus, quibus regnauere Salomon, et Dauid Pater eius, sed postmodum rara fuerunt tempora, quibus eadem ciuitas non maximis fuerit calamitatibus obnoxia, et prosequens Esaias describere maximam,

mam, & penè incredibilem ipsius miseriam pariter, & ignominiam, inquit.

Interfecti tui, à Ciuitate olim adeò insignis, & latubunda, non interfecti gladio, nec morti in bello; quemadmodum hi qui corporis, & animi uiribus prestant, sed fame, & siti, plagis, & carceribus, fuere ignominiose necati. Neque enim dubium, quod mori in bello est longè melius, & gloriosius, quam mori fame, & siti, & aliis incommodis, quia sic mori est res diuturnior, & tristior. Vnde Mach.

Machab. p. cap. 3. Tren. 4. Plaut. n. Mostel.

p. ca. 3. dicebat Iudas, melius est mori in bello, quàm uidere mala gentis nostræ. Sed clarius Trenorum 4. melius fuit occisus gladio, quàm interfectus fame, & Plautus in Mostel. act. 3. inquit. Nisi ego illam animum interfecero siti, fameque atque algi. Quibus uerbis uideatur innuere horribile malum, fame, siti, atque frigore interfici, seu perire. Videtur autem subinde afferre causas huius ignominie; quia cuncti Principes tui fugerunt simul, vnà super cum bella toribus, nec faciem, & sagittariis insequentibus, uincti sunt pariter, procul fugerunt. In quibus quidem uerbis est nonnulla difficultas, quia uidetur inibi manifesta esse contradictio. Primum quidem inquit. Interfecti tui non interfecti gladio, qui fieri potest, ut quis dicatur in bello uel obfisione locorum esse interfectus, & non gladio, aut ense uel saltem lapide, siue baculo aut etiam tormentis bellicis? & profectò facile poterunt hac ratione uerba Prophetæ absque ulla contradictione ueritatem habere, ut dixerit Propheta. Interfecti tui, non interfecti gladio, quia poterant esse interfecti, ut diximus, lapide, siue baculo. Nisi quis dixerit, quod perempti lapide dicuntur lapidati, non interfecti. sic qui perimuntur baculo dicimus eos uerberatos, seu baculo aut fuste necatos, non interfectos. Dicunt alii quoddam dictio Hebræa hoc loco posita, significat interfectos, & vulneratos .q. d. vulne-

A rati tui, non vulnerati gladio, sed alio quodam instrumento. At hæc est leuis euasio: exponamus textum nostrum nec uariemus significatum illius. Propterea dicerem nullam hic esse contradictionem, nam cum dicit. Interfecti tui, non interfecti gladio super tu, non omnes quoniam plerique interfecti, dubio procul interfecti fuere gladio, quidam uero & fortassis maxima pars eorum perierunt fame, peste, plagis, & carceribus & interfectos gladio fuerunt commixti, & cōnumerati. Sicut cōtingit sub anno 1595 in expeditione facta aduersus Regem Turcarum pro recuperandis plerisque locis, & Ciuitatibus in aimplissimo Regno Pannonie ab eodem superioribus annis occupatis, ubi multi ex nostris interfecti fuere, non gladio, & mortui, non in bello, sed fame & aliis incommodis. Alia difficultas est dum inquit cuncti Principes tui fugerunt simul, & postea inquit, dure ligati sunt. si enim fugerunt quo pacto fuere ligati? sic cum subdit, omnes qui inuenti sunt uincti sunt pariter, procul fugerunt. hæc duæ particule nullo modo cōharrent, si .n. omnes, qui sunt inuenti ligati sunt, quomodo fugerunt? Dicendum quod cuncti Principes simul cum reliquis armigeris & bellatoribus fugerunt, at qui in fuga intercepti fuerunt ab hostibus, & Sagittariis dure, & arte ligati sunt, ita ut nulla fuerit spes se ex illis uinculis eximendi. Similiter omnes, qui inuenti sunt, uel in Ciuitate, uel extra fugam capientes uincti sunt pariter nomine quidem excepto. *Procul fugerunt.* particula ista subobscura est, & non coheret cum particula præcedenti; nam si omnes pariter uincti sunt, quomodo procul fugerunt? Dicunt aliqui exponentes, ex textu Hebræo haberi, non quod fugerint, sed quod uincti, & ligati arctissimis uinculis transmissi sunt procul; Sed hæc expositio non conuenit textui nostro, & uim facit ipsi uerbis: aliud .n. est aliquem transmitti procul, & in longinquas partes, aliud est quempiam fugere, & non aliò transmitti. Dicerè ego Prophetam hic repetere quod aliàs dictum est, uidelicet tantam fuisse illius Popu

Populi formidinem, & timiditatem quod omnes, aut mortui fame, aut durè ligati, aut procul fugientes, pauci admodum existerunt qui fuerint gladio perempti. Nonnulli ex veteribus, ut ex his difficultatibus se expediant dicunt Prophetam hic loqui de expugnatione cuiusdam partis Hierosolime Ciuitatis, facta per Senacherib Regem Assyriorum, in qua pluriimi eorum non fuerint interfecti gladio, nec mortui in bello, sed sola prodicione in seruitutem adacti, alijs vinculis alligatis; quorum opinio non probatur ab omnibus immo videtur fieri non posse, ut aliqua vrbs insidijs, & prodicione capiatur, & res non geratur armis, proindeque non contingat multos gladio perire, propterea dicunt alij, hoc accidisse sub Nabuchodonolor Rege Babyloniæ, qui non pugna, nec armis, sed obsidione obtinuit Ciuitatem sub rege Sedechia, cui opinioni videtur non nihil assentire D. Hieronymus. Sed neque hæc videtur omnino excludere, & amouere omnem difficultatem quamquam ex sacris literis habeat aliquod fundamentum, ut est videre 4. Reg. ultimos: & apud Hieremiam. 39. capite. Quandoquidem, & in illa obsidione, quæ duobus ferè annis permanit, fieri non potuit, quin multi fuerint gladio interfecti; quãuis dici posset, denominationem debere fieri semper à superabundanti longè melius dixisse videntur ij, qui hæc omnia referunt ad tempora Romanorum, & primum quidem vniuersa illius Ciuitatis calamitas, illius clades, & ruina prius attribuenda est iustitiæ Dei, quæ voluit armis, & viribus Romanorum punire inexplicabilem, & incredibilem infaniam, & furorem Iudæorum, qui ita in Christum redemptorem, & verum Messiam consurrexerunt, & insanierunt, ut ipsi cruci affigerent quam ipsorum hostium virtuti ac potentiæ: & alij dicunt hanc destructionem fuisse figuram eius quæ facta fuit tempore Guidonis regis per saladinum. 1177. & ut magis ad verum sensum, hoc est, ad allegoriam transeamus, dicimus, quod miseri Iudæi interfecti fuerunt non gla-

dio, aut mortui in bello, sed corpore, & animo fuere defuncti, & vere inter mortuos connumerati, ut vere mortui, & ligati dicantur hi, qui animam perdidērunt, & corpus; & funibus peccatorum, & præsertim ipsa infidelitate detentum. Præterea, quicumque peccant peccato ad mortem, dicuntur interfecti non gladio aut ferro, sed contagione pestifera, & mortifera. Quicquid etiam non resistunt tentationibus, sed statim cadunt, & succumbunt, dicuntur mortui non in bello, sed socordia, & segnitie, ac detestabili ignauia, ob eandem causam principes Iudæorum fugerunt procul, sed de ratione et causa fugæ dicemus postea. Et si volumus per Hierusalem ciuitatem pacis, & visionis, intelligere Ecclesiam sanctam, dicemus quod Apostoli Christi, & Sancti Martyres fuerunt interfecti, & mortui non in bello, sed sola infidelium impietate. C. D. Cyrillus quod attinet ad literam facile se expedit ex illa verborum difficultate, quomodo quidam fuerint interfecti, aut vulnerati, & non interfecti nec vulnerati gladio, nec mortui in bello dicens, quod priusquam susciperent bellum, & priusquam arripissent gladium, priusquam oppugnationem molirentur, Ciuitas fuit repleta cadaueribus, quandoquidem erant ubique, & vndique luctus, & lamenta fornicarum, & liberorum fame, & siti cõfectorum, id n. profecto vrbibus obsidione cinctis plerumque; euenire necessum est; & præterea ut diximus, interficere non semper significat quempiam gladio occidere, sed multis etiam alijs modis contingit quempiam interfici, quam gladio ut mox diximus. Dicimus. n. aliquem interfici veneno; igne appposito, uarijsque suppliciorum tormentis adhibitis, & pessimis quoque exemplis dicitur aliquando quis interfici. Vnde apud Plautum in Mostel. actu 3. legitur, Quod malum versatur domui meæ ut Dij, Deaque omnes me pessumis exemplis interficiant? sic itaque; nihil absõnũ, aut inconcinnum dixit Propheta; interfecti tui non interfecti gladio. Ar ego parum exercitatus, opinor præsentem particulam sic debere intelligi, multos

Interficere contingit multipliciter.

Hierem. ca. 39.

Ioseph. lib. 7 de bello iudæico cap. primo.

inquam fuisse interfectos non gladio. f. hostili, plerosque item mortuos non in bello, quandoquidem priusquam Ciuitas fuisset obsessa à Romanis, plena erat iurgiis & seditionibus; et passim à Zelotis Ciues trucidabantur & sic interfecti erant, & mortui, & non in bello. Vidè Io. de bello Iud. lib. 5. cap. 2. & per totum. Sic etiam cum d. cuncti Principes tui fugerunt simul, durè ligati sunt, est accõmodata distributio, ut intelligas aliquos fugisse aliquos vero detentos, & ligatos ut Virg: pars in frustra secant verubusque; trementia figunt. Vel dicas eosdem illos qui procul fugerunt fuisse tandem ab insistentibus sagittariis comprehensos, & arctissimis vinculis ligatos. Sic puto literam istam posse exponi. Cumque prædixerit Esaias ipsius vrbs perniciæ ac destructionem, quod plerique fuerint interfecti, non gladio, nec mortui in bello, & quod cuncti Principes, & Rẽtores vrbs arripuerunt fugam, & reliqui qui fuerunt inuenti arctissime ligati, fuere et in captiuitatem ducti, ipse Propheta in spiritu puides futura, quæ iam preterisse more suo enarrat, tanta tristitia, & mœrore est confectus, ut nulla ratione potuerit, aut voluerit consolationem vllam admittere, & hoc est quod dicit. *Propterea dixi. Recedite à me, amare fletu: nolite incumbere ut consolamini me, super ueritate filia populi mei.* Dixi inquam, aut mecum ipse contuli, aut cunctis astantibus, uel reliquis collegis meis Prophetis. Dixi inquam, recedite à me amare fletu, nolite incumbere, ut consolamini me, quod d. permitte, ut deplorem hanc ingentem calamitatem filie populi mei, hoc est Ciuitatis Hierusalem, fuit enim Ciuitas illa constructa à maioribus, et progenitoribus suis, sed vocat eam filiam, non filium, quia ob eius delicta perdidit dignitatem virilitatis, quemadmodum & nos dum committimus aliquod facinorandum, et lubricum, non amplius viri, sed fornicariæ dici mœremur: dicit ergo nolite incumbere, ac laborare, daus vestrate Ciuitatis meæ. Et certè grauissimus fuit iste dolor, qui noluit re-

Virg.

Tex 3.

Ciuitas Hierusalem filia non filiorum dicitur mœremur.

capere consolationem. Neque mireris, aut quid inane suspiceris Prophetam usque aded flere, ac deplorare ruinam illius Ciuitatis, quamquam optime sciret hanc vltionem ex Dei ira proficisci ut Ioseph. lib. 7. de bello Iudaico cap. 1. testatur, quia hæc est boni viri proprietas & conditio cordolere, et compiti punitionibus malorum, quemadmodum et Samuel nec non, et ipse Dauid, ut habes. 2. Reg. plangebat Saulem, et Christus Dominus videns Ciuitatem Hierusalem, fleuit super eam. et D. Paulus 2. ad Corinthios cap. 12. veretur, ne illi contingat lugere multos ex his qui ante peccauerunt, et non egerunt penitentiam. Nonnè, et supra legimus quam vehementer fuerit tristatus, et angustia præsus ipsemet Propheta super vastitate ipsius Babylonis? D. Cyrillus disertissimis verbis explicat hanc nostris vatis afflictionem d. cum ipse Propheta prohibet præpotentes, et magnates quosque consolationem admouere plagæ magnitudinem declarat, quippè quæ medicinam reperire non possit, sed grauer sit illi inflicta, cuius ictus sit accerrimus, et inuitabilis & huius doloris, ac mœstitiæ, rationem adducit d. *Dies enim interfectionis, & conculationis, & stetitum Domino Deo exercituum in ualle uisionis scrutans murum, & magnificus super montem.* D. In editioe vulgata nuper approbata sic legitur, ut notauimus; sed alicubi legitur cum præpositione à, id est dies interfectionis etc. est à Domino Deo exercituum, verum siue apponantur, siue non, parum refert. Sensus enim utrobique idem est, vult enim Esaias demonstrare huiusmodi afflictionem inflictam præfata Ciuitati esse à Deo, vel Deo ita volente, ac statuente, est enim Deus causa mali poenæ, non culpæ. Vnde perbellè satis contemplatur D. Cyrillus d. si Deo non illis irato facta fuisset incurisio, et impugnatio ab Assyrijs, spes maxima foret fessis, et languentibus posse se, inuadente Deo omnium dominatore manum super illos consuetam porrigenre, ac eorũ protectionem suscipiente, tandem aliquando superare. At cum is sit qui per-

cap. 1.

Luc. 19.

2. Cori. 1. A.

D. Cyrillus

cutit, et à quo conculcatio, et destru-
ctio provenit, quis euerter hoc aut la-
befactabit? quis manum Dei excelsam,
ac prepotentem auertet? si enim contra
hominem clausit, quis aperiet? cō-
tra verò si Deus pro nobis quis contra
nos? Dies ergo interfectionis qua sci-
licet multi erunt interfecti, dies con-
culcationis qua Ciuitas erit prostrata,
et conculcata, dies fletuū constitutus
à Deo in valle visionis, hoc est in mise-
ra, et nunquam satis neglecta Ciuitate
Hierusalem quæ, re uera, non ampli-
us mons eminens, et sublimis, sed val-
lis horribilis, et obscura facta est. Dies, in
quam, in quo non nisi clades, tumultus
fletus, et perturbatio: ones, et quæ sub id
temporis consequuntur, mihi præscri-
ptus est, et reuelatus, fieri non potest
quin ego amarè fleam, et assidue de plo-
rem huius Urbis uastitatem. Dies in-
quam erit, in quo miles scrutabitur mu-
rum, et diligenter perquiret omnes Ci-
uitatis munitiones, et propugnacula
perlustrabit undequaque, qua Ciuitatis
parte possint hostes ingredi, quisue
locus possit eis impedimentum, aut
difficultatem afferre, et dies iste pari-
ter magnificus erit super montem,
quia scilicet expugnata Ciuitate mili-
tes poterunt ascendere, et occupare
montem Syon super quo fundatum est
templum, et cui tota Ciuitas, est in-
nixta.

Alii exponunt præfata verba, scruta-
rans murum, et magnificus super mon-
tem, quod tempore quo fuerit expu-
gnata Ciuitas ab exercitu Romano sub
Tito, et Vespasiano, illo die scruta-
buntur murum, hoc est solo æqua-
bunt, et diruent omnes muros illius,
et magnificus super montem, hoc est
ille dies erit quo Romanorū Princeps
ascendet super montem Syon, magni-
ficus, et clatus, et velut superbus triu-
phator, et templum comburet, quo
etiam die, cum expugnaretur templū,
et incenderetur, tantus fuit clamor to-
tius populi, ut non potuerint audiri vo-
ces Imperatoris, qui iubebat suis mili-
tibus, ne templo quom vllam inferrent;
et profecto multi ex Patribus, et sacris
auctoribus sunt in hac sententia, ut Pro-

A pheta loquatur potius hoc in loco de
uastitate illata à Romanis, quam à Ba-
byloniis. Cyrillus autem longè secus
exponit hunc textum d. quod hic dies
est scrutans murum, & errans in mon-
tibus, quia scilicet Populus Hæbreorū
perferens hanc calamitatem, confu-
guit ad montes, ex loca excelsa, ubi
sunt delubra, & phana Idolorum con-
tra quos Hieremias inueit cap. 2. ubi
vehementer conqueritur de hoc Popu-
lo, quòd reliquerit ipsum Deum, & se-
ctatus fuerit Idola, quæ expositio licet
penes textum quem habet possit admi-
ti, nulla tamen ratione potest congru-
ere, si uelimus hoc loco Prophetam res-
picere ad vastationē quæ fieri debebat
per exercitum Romanum, quoniam,
ut refert Iosephus lib. 5. de bello Iudai-
co, milites Romani circum omnem ur-
bem construxere murum extra quem
nemo poterat Iudæorum elabi, quod si
fortè quisquam exisset, & fuisset elapsus
statim ueniebat in manus Romanorū
& multis affliciebatur tormentis. Po-
tuit utiq; post ipsam vastationem quis-
quam elabi, et per montes errare pro-
fugus, & vagus; & sic potuit uideri
quisque Hæbreus, aufugiens magnifi-
cus super montem, quia uidebitur ali-
quid magnum fecisse si ex vrbe unde-
quaque à militibus obsessa, & præocu-
pata liber exierit Sed hæc uerba reuera
potius debent referri ad principes Ro-
manos quam ad profugos Iudæorum.
D. Hieronymus ad allegoriam tran-
siciens dicit eos esse magnificos super
montem qui cum sint in ualle visionis,
hoc est ignobiles, & parum eruditi au-
dēt legere prophetas, Euangelia, & sa-
cras scripturas, in quibus, in suo sensu
abundantes, & parū intelligentes graui-
ter errant: sequitur deinde, & *Aelam
sumpsit pharetram, currū hominis equitis,
et parietē nudauit clypeus.* Describit hoc
loco Esaias apparatus belli, et alacri-
tatem hostium ad pugnam ineundam,
et postmodum uaria incommoda bel-
li recenset. Vnde cum. d. Aelam sum-
psit pharetram, accipit singulare pro
plurali, uelut etiam Virgilius qui di-
cit, armato milite, complent. et quo-
niam Aelamitæ sunt maiori ex parte
Sagitt-

Sagittarii, ipsi quoque uenerunt vnà cū
Babyloniis ad debellandā Ciuitatem
hierotolymam, & sumpsērunt phare-
tram, currus, & equites aptauerunt ap-
tos ad pugnam. Sed mirum est, quo
pacto ælamicæ fuere focij Babylonio-
rum, cum fuerint valde infensi, & ini-
mici eorumdem & inter eos, qui inua-
serunt, & euerterunt regnum Babylo-
nicum non postremum locum obtinue-
runt. Sed neque etiam potest hoc vati-
cinium referri ad tempora Christi, cū
Romanis tribuatur, non Aelamicis,
vastitas, ac destructio Ciuitatis Hiero-
solymæ. Dicendum quòd licet Aela-
mitæ fuerint infensi Babylonijs, & nul-
la inter utrosque fuerit vnquam ami-
cicia, uerū tamen hoc loco non accipi-
untur Aelamitæ præcisè pro his homi-
nibus, qui ex ea regione ducunt origi-
nem, sed cum ipsi fuerint maxime as-
sueti arti, & exercitio emittendi sagit-
tas, quicumque fuerint in ea arte ex-
cellenter experti, nuncupari possunt
Aelamitæ, sic Aelamitæ hoc loco non
accipiuntur pro iis qui uerè sunt Aela-
mitæ, uerum pro iis qui eos in hac arte
magno opere æmulantur, si uero, quæ
hic prædicuntur ab Esaiā ad obsidionem
factam per exercitum Romanorum re-
ferantur, nullum fore incōueniensimo
necessarium Aelamitas recenseri, quā-
do quidem sub Imperatore Romano eo
tempore quo fuit capta Ciuitas Hiero-
solymæ omnes ferè nationes sub Ro-
manis ducibus militabant, nec solum
Medi, & Persæ, sed Alamitæ et quicumq;
alii. Cum postea subdit, *Et parietem nu-
dauit clypeus,* sic potest intelligi, quia
tantus erit concursus militum, & appa-
ratus, quod parietes domorum qui so-
lent esse onusti, & operi clypeis pen-
dentibus & affixis ipsis parietibus e-
runt denudari, & spoliati ipsis, quos qui
dem milites ituri ad pugnam turma-
tim omnes accipient. Aut dicas
quòd parietem nudauit clypeus, quia
scilicet tanta erit multitudo hostium
aduersum Iudæos, & tor erunt telorū
& tormentorum genera, quod nihil in-
Ciuitate Hierusalem integrum extite-
rit, quin ab hostibus diruatur, destrua-
tur, ac euertatur. Mibi non displicet

A expositio Glosæ interlinearis, quod pa-
rietem scilicet templi auro ueluti, nu-
dauit clypeus id est robur, & fortitudo
Caldeorū. D. Thomas inquit quod cly-
peus id est milites armati nudauerunt
parietes templi auro opertos, & ador-
natos. Et ut vno uerbo dicere possimus
quod paries, id est milites armati expo-
liant domos Ecclesias, & quæcunque
loca ab eis expugnata. Deinde sub-
dit. *Et erunt electæ ualles tua plena quæ
arsigarum: Et equites ponent sedes suas in
porta.* Hoc unum est ex incommodis
ac iacturis bellorum, quod loca amena
& delicia, ac voluptatibus idonea, seu
preparata, receptacula sunt currum, &
quadrigarum, necnon omnium instru-
mentorum bellicorum, & uectigalium
& præter hæc hospicia sunt ipsorum
equitum, & receptacula equorum, & re-
liquorum animalium, quæ maximo
sunt vsui ipsis bellatoribus. Notat hoc
loco D. Cyrillus, equites, & currus fore
innumerabiles, quando ualles, & cete-
ra loca quæ circum adiacent urbi, erūt
repleta curribus. Cum uerò ait. *ponēt
sedes suas in porta.* aut innuit innumera-
bilem curruum, & equitum multitu-
dinem, aut uult ostendere equites habi-
tuos liberam, et absolutam potestatem,
et merum dominium super ipsam Ci-
uitatem. Aut etiā uult ostendere, quod ipsi
milites siue Babylonijs, siue Romani, se
debent in porta, hoc est, obsidebunt, &
occupabunt eam ne obsessi possint e-
uadere, et fugam capere. Aut qui ingre-
di uolunt multis præmaatur angustis
et difficultatibus, sic enim legit Cy-
rillus equites oppilabunt portas tuas,
& hoc est quod prædixit etiam Hiere-
mias cum dixit. Vndecimo anno Se-
dechias, mense quarto, quinta mensis a-
perta est Ciuitas, et ingressi sunt omnes
Principes Regis Babylonis, et sederunt
in porta media: et paulo post, inquit, cū
que uidisset eos Sedechias Rex Iudas
& omnes viri bellatores, fugerunt, et
egressi sunt nocte de Ciuitate per uiam
horti Regis, et per portam quæ erat in-
ter duos muros, et egressi sunt ad uiam
deserti dicit quod equites sedebunt in
porta tamquam domini, etiam liberi
& absoluti possessores Ciuitatis.

Et reuelabitur operimentum Iudæ, & uidebis in die illa armamentarium domus saltus. Per operimentum Iudæ nonnulli intelligunt ipsum templum quod sic erat opertum, et consecretum, et penè absconditum, quod soli sacerdotes intrare poterant. Alii per operimentum intelligunt portas urbium, quæ erant clausæ, et vestibibus ferreis obstrictæ, quæ tunc temporis fuerant apertæ; et patefactæ ingressu militum. Nonnulli per operimentum intelligunt thesaurum quod erat absconditum, et tempore obsidionis fuit reuelatum, et detectum, uel ab ipsismet Iudæis pro stipendiis militum, aut pro munitione Ciuitatis, et pro aliis belli necessitatibus aut etiam fuit reuelatum ac detectum ab ipsis militibus post expugnationem urbis. Nonnulli per operimentum intelligunt, et accipiunt quedam loca abstrusa, et recondita, ubi res magis preciosæ recondi consueuerant, Ego autem unico verbo existimo per operimentum Iudæ, quod reuelandum esse prædicit, intelligat Esaias loca omnia secretiora, & quæcunque maiori in precio habebantur. vel pro tuenda, & conseruanda Ciuitate, vel pro repellendis hostibus, & aduersariis, vel pro præmiis conferendis iis, qui de Republica erant benemeriti quod iure potest uocari ærarium. *Videbis in die illa, armamentarium domus saltus.* Per domum saltus nonnulli intelligunt Hierusalem, quæ tunc erit uelut domus posita & constituta in aliqua solitudine, ubi nulla est hominum consuetudo: uel dicitur domus saltus de domo quadam quæ à Salomone ex lignis libani erat constructa, pro quo uide 3. Reg. cap. 7. quæquam aliqui uolunt eam uocari domum saltus, non quod in monte libano fuerit sita, sed quia locus ille amenitate, & pulchritudine certabat cum monte libano. Alii per domum saltus intelligunt locum quandam, in quo reposita erant arma, uel quibus uti poterant in bello uel quibus Reges uti solebant in uentatione, qui ob densitate, & multitudine armorum uidebat esse domum cuiusdam filij, uel in cuius circuitu multæ arbores utebantur.

A At ego existimo, saluo semper meliori iudicio, domum saltus fuisse locum quandam sepositum, atque semotum in aliquo eminentiori loco Ciuitatis, ubi recondebantur arma, & reliqua instrumenta bellica, quem nos Itali lingua vernacula uocamus (Arsenale) Sed quid per armentarium intelligat Esaias, non satis constat: dum quidam, uolunt per ipsum intelligi uniuersitatem armorum quæ grece uocatur panoplia. **B** Alii uolunt armentarium esse locum in quo recondebantur arma cuncti generis, qui locus erat situs in domo saltus id est in quodam nemore, uel prope domum quam dicunt fecisse Salomonem de lignis libani, uel prope eam erant multæ arbores cõsitæ. Dicit itaq; Esaias uos Iudæi in die illa qua expugnata erit Ciuitas, uidebitis armentarium domus saltus destructum solo æquatum, & penitus expilatum, quod nonnulli Veteres uolunt omnino referri ad illud tempus quo Romani occupabant istam Ciuitatem. Vel per domum saltus potest intelligi Arx quædam munitionissima pro defensione et conseruatione Ciuitatis, *Videbitis etiam scissuras Ciuitatis David, quia multiplicatæ sunt.* Eiusmodi scissuras quidam existimant fuisse quedam latibula sub terra existentia, ad quæ per subterraneos meatus iri solebat. quæ uocant Criptas, siue caueas. Alii existimant, & forte melius, quod scissuræ istæ de quibus loquitur hic Propheta dicantur quedam fracturæ, & sectiones Scissura Murorum quas hostes arietibus, & tormentis bellicis passim faciebant, ut facilius Ciuitatem occuparent. Dicta est autem hæc, ut sepe aliàs, Ciuitas David, quia tamen fuit primum constructa ab alijs, ut à Noè, uel à Melchisedech, fuit tamen in restaurata, & ad ampliorem formam reducta ab ipso Dauid, quæ quia fuit etiam ab eo munita, & propugnaculis aucta, tota uocatur Arx Dauid. De huius Ciuitatis obsidione, & occupatione predixit etiam Hieremias cap. i. d. Ecce ego conuocabo omnes, cognationes Regnorum Aquilonis, *Vide 2. Reg. ait Dominus, & uenient, & ponent uirge cap. 5:* quisque solium suum in introitu portarum

rarum Hierusalem, & super omnes muros eius in circuitu, & super uniuersas urbes Iudæ. Hæc quidem fuerunt incommoda belli, sed minima, & infima pars eorum, siue fuerint illata à Babylonis, ut dicunt aliqui, uel à Romanis, ut dicunt alij uisquisque nostrum caueserit debet ne acies cupiditatum, & carnalium uoluptatum occupent mentem nostram, quia tunc ab ea omnem pietatem expellent, & præclaris uirtutum actionibus eandem exuent, & spoliabunt. Propterea vigilare oportet alidere paruulos nostros ad petram. *Et congregastis aquas piscina inferioris, & domos Hierusalem numerastis, & destruxistis domos ad muniendum murum. Et lacus fecistis inter duos muros ad aquam piscinam ueteris, & non suspexistis ad eum qui fecerat eam, & operatore eius de longe non uidistis.* Posteaquam recensuit Esai. ex parte quæ incommoda ex bello populo Dei illato, erat ille suscepturus: nunc enumerat prouisiones, & præparaciones, quas pro tuenda Ciuitate primates illius necessarias fore arbitrabantur & inquit. Primum congregastis aquas piscine inferioris ne Ciuitas aquis destitueretur, & forte etiam, ne hostes illis uerterentur. Deinde inquit, *Et domos Hierusalem numerastis,* ob hanc fortasse causam, ut iuxta numerum & proportionem loci quem occupabant, aut soluerent, aut destruerent, sed ego melius puto domos Hierusalem fuisse dinumeratas, uel ut esset prouisum cuique domui, pro uictu, uel pro his quæ necessaria erant ad propugnandos hostes, aut etiam existimarunt opere præcium fore dinumerare domos ut nosset quæ & quot dirui poterant, quæ uel superesse oportebat, & destruxistis domos ad muniendum murum. Nulli quidem mirum uideri debet pro faciendis tectis, & reficiendis moenibus, quæ forte aliqua ex parte corruebant, necessarium fore aliquas domos diruere, & moenia collapsa ex lapidibus amotis instaurare, seu potius murum antiquum constabile, constat. In urbem Hierusalem triplici muro cinctam, & præmunitam esse. Dicunt autem aliqui exponentes, id solum post

A Christi passionem fuisse factitarum id quod non libenter affirmo, sed longe ante, tot moenia ibi fuisse constructa memini me legisse apud Ioseph de bello Iudaico lib. 6. ca. 6. & præter hæc industrias quas pro tutela, & securitate urbis, Iudæi sunt committi, est & alia uidelicet *Et lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinam ueteris,* quam piscinam ueterem nonnulli existimant eam esse de qua loquitur D. Ioan. inquam qui primus ingrederetur sanus fiebat a quacunque detinebatur infirmitate. Ex plurimis uerò aquis, qui per uarios aqueductus fluebant constituerunt locum inter duos muros iuxta uel penes aquam piscinæ ueteris. *Et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam, & operatorem eius de longe non uidistis.* In his paucis uerbis Propheta ostendit socordiam, & ineptitudinem, seu potius nequitiam, & malignitatem Iudæorum qui cum in tanto rerum discrimine versarentur, & imminens sibi periculum fuerint conspicati, omnia auxilia, præsidia, & securitates tentabant præterquam respicere, & depræcari diuinum auxilium: satis enim sibi se fecisse arbitrabantur, dum aquarum copiam congregarent, domos Hierusalem numerarent, & eas pro muniendis & reparandis moenibus, & obstruendis scissuris destruerent, atque etiam lacum inter duos muros construerent, & nunquam ad Deum qui fecerat eam scilicet piscinam, oculos dirigerent. Propterea ostendit Propheta omnia eorum opera, omnes labores & industrias inanes fuisse, & frustratorias, quia non aduertebant, neque aspiciabant ad id, quod esse potissimum erat, nempe ad eum qui ciuitatem illam condiderat, & præseruauerat, sed oculos ad opera manuum suarum conuertentes, Deum posthabere & paruifacere, atque in dies ad iracundiam prouocare satagebant. Putare quidem debuerunt id quod factum est longè facilius conseruari, quam de nouo constructui aut erigi posse. Quare si Deus Opt. max. Hierusalem, & templum condidisse legitur ut qui modum, & dispositionem qua fieri debuit præmonuit, poterat, & eandem iam perfectam, & constitutam,

operimentum Iudæ.

armamentarium

Domus saltus.

Armamentarium

Tex. 4

Scissura Murorum

Hierusalem Arx David

Vide 2. Reg. ait Dominus, & uenient, & ponent uirge cap. 5:

Ioan. 5.

psal. 136.

tam absq; vllis viribus humanis pro A
tegere, & conferuare.
Nolim tamen ob id existime, uitutem,
arem, atque hominum industriam pro
fus explosã iri, atq; prius, & magis Deo
est confidendum: iuxta illud Prophe-
te. Nisi Dominus edificauerit domum,
in uanum laborauerunt quid edificat
eam. Sic etiam Nisi Dominus custodie
rit Ciuitatem frustra vigilat qui custo-
dit eam. Iurẽ itaq; Propheeta hos repre-
hendit cũ inquit: Non suspexistis ad
eum, qui fecerat eam, & operatorem e-
ius de longe non vidistis. De longẽ in-
quam hoc est veterem, & antiquum die-
rum huius piscinẽ opificem, aut opera-
torem nõ respexistis. Vel de longẽ, quia
erat valde procul à vobis, iuxta illud
Propheetã, longẽ à peccatoribus salus.
Aut de longẽ non vidistis, quia magna
erat distantia loci inter uos, & ipsum
Daabus enim ex causis nõ potest quis
aliquando videri, aut ob temporis di-
urnitatem, aut ob loci distantiam. Itẽ
de longẽ non vidistis, quoniam quẽ de
illo operatore Propheetã prædixerant
non attendistis. Et postremo de lon-
gẽ non vidistis, quia non considerastis
quod licet sit tardus, nec satis propẽ ad
puniendũ, quia dissimulat peccata homi-
nium; veruntamen qua hora non pu-
tamus, irruet super nos calamitas, &
perditio. Et certẽ debuerant Hæbrei
plurimum de Dei bonitate, atq; poten-
tiã sibi ipsi polliceri, quando per aliũ
Propheetã Deus dixerat ero ei (hoc est,
ciuitati Hierusalem) murus igneus
circumquaq; & in gloriam ero in me-
dio eius. Hic etiam est notandum non
absq; causa Propheeta vsq; adeo in-
dignari a Iuersus Hæbreos, qui lacum
construxerant inter duos muros ad a-
quam piscinã veteris, dicens, eos non
suspexistis, neque rationem habuisse il-
lius qui fecerat eam, quod pronomen
volunt referri ad piscinam ueterem.
Quia ut supra diximus existimant
eam esse piscinam illam probaticam,
quã mota ab Angelo sanabat qui
pius in eam descendebat à quacunq;
infirmitate; arbitrantur .n. eiusmodi pi-
scinã representare sacrosanctum Ba-
ptisma, qui virtute spiritus sancti sanat

quicunq; ritẽ baptizatur à quocũq; pec-
cato detineatur, et cum à sensu literali
ad spiritualement transferimus, oportu-
um erit alia quoque in hunc sensum
nterpretari. Arguit ipse propheeta ip-
sam Hierusalem, & prædicit eam quã
doque visuram scissuras ciuitatis, quia
multiplicatã sunt Si enim per Hieru-
salem intelligamus Ecclesiam sanctã, A
quemadmodum plerique omnes fidei
catholicẽ sectatores, & D. Io. in Apoca-
lipi videretur intelligere, cum inquit.
Vidi Ciuitatem sanctam Hierusalem
nouam descendẽtem de cœlo &c. Nul-
li dubium hanc prophetiam nunc esse
adimpletam, videt enim ecclesia, vide-
mus omnes, & ingemiscimus, quot
scissurẽ sint in ecclesia, & quemadmo-
dum fuerint multiplicatã. Vix enim
fatis esset totus hic liber ad dinumerã-
das, & recensendas singulariter omnes
hæreses, scismata, sectas ac diuisiones
quã fuerunt ab initio nascentis eccle-
siã vsq; in hodiernum diem, & quam
maxime fuerint his nostris temporibus
multiplicatẽ. Vos autem Ecclesiẽ Pri-
mates ad eas componendas, vel ob-
struendas, congregastis aquas piscinẽ
inferioris, & domos Hierusalem nume-
rastis, id est coegistis concilia, conuoca-
stis natu maiores, fecistis synodos, &
quãcumque opportuna remedia fore
putastis, nihilominus adhuc extant
hæreses, uigent Schismata, & vnusquis-
que in suo sensu abundat; & ideõ tam
multã sunt, domos Hierusalem nume-
rastis, id est quot sint episcopus, & pri-
maria dignitates in ecclesia, qui prouẽ-
tus, ut quisq; norit quam partẽ queat
accipere, & per mendicata suffragia, ad
varia munusculorum genera illam adi-
pisci: destruxistis domos ad muniendum
murum, dum pleraque beneficia, præ-
fecturas, & monasteria suppressistis, ad
muniendum murum, hoc est ad locu-
pletandum eos, qui non sunt sua sorte
contenti, & præter hæc scimus etiam
non valde paucas ecclesias, & templa
fuisse destructa ad muniendum murũ
ad construendas arces, & propugnacu-
la: alii referunt huiusmodi verba ad
Iudeos, & ad hæreticos, qui usurpatis
scripturã sacrã vocibus, et sententiis,
ad

Apoc. 21.

Domus de-
structa

Lacus inter
duos muros

Lacus inter
duos muros.

Tex. 5.

ad fouendas suas hereses, & falsas opi-
niones abutuntur, destruunt domos, &
euertunt ut munitur murum: fecistis
Lacus inter lacum inter duos muros iuxta piscinam a-
duos muros. quã ueteris id est multos canones, con-
stitutiones, & decreta veteri ecclesiã sa-
tis consona sanxistis, quẽ tamẽ cum pa-
rtim executioni mandentur, parum ad
modum, vos profecisse dignoscitur.
Quare opere præcium fore arbitror,
ut si qui inoleuerint abusus, & aliquid
per ignauiam fuerit prætermisissum, vel
proflus euauerit, restituatur in inte-
grum & ad priorem normam rediga-
tur, cuius rei causa coactum fuit supe-
rioribus annis Concilium Tridentinũ.
Sed præter hanc curam, & sollicitudinẽ
quam nemo hominum non maxime
fore necessariam existimabit, primum
& præcipuum huiusce reformationis re-
medium esto, auxilium diuinum, & spi-
ritus sancti numen, & præsidium, quod
assiduis præcibus nobis est imploran-
dum. Per lacum factum inter duos mu-
ros fortassis non inficiabor si allego-
ricẽ fuero interpretatus sacrum ius ca-
nonicum, & percelebrem scien-
tiã quam vocant theologiam scho-
lasticam, seu methodicam, quã ex
duobus testamentis conficitur, & robo-
ratur. Sed prosequamur textum. Et us-
cauit Dominus Deus exercituum in die illa
ad fletum & ad planctum, ad caluitiũ, &
ad singulum sacci, & ecce gaudium, &
letitia occidere vitulos, & iugulare arietes
comedere carnes, & bibere uinum, comedam-
us & bibamus cras enim moriemur.
In his duobus uersiculis primum ostẽ-
ditur pietas, & clementia Dei ad nos:
Deinde hallucinatio, pernicies, & obsti-
natio cuiuscunq; peccatoris in malo
pertinaciter constituti, exemplo Ciui-
tatis Hierusalem, & eius incolarum.
d. enim propheeta, quod in die illa qua
decreuerit Dominus Ciuitatẽ euertere.
et ob scelera, & peccata sua, statuta sup-
plicia irrogare, antea quã exequatur
iudicium, cum sit pius, & misericors, &
prestabilis super malitia, uocat Iudeos
ad fletum, & planctum, & caluitium
hoc est radant capita sua in signum do-
loris, & mœstitiã, & induantur sacco: i-
pãno duro, & aspero, quo caro puncta

& læsa mortificetur. Antiquitus enim
in die luctus, & tristitiã radebant
caput, & barbã, sicut hodie pleri-
que religiosi uiri facere consueuerunt
Vocabit Deus ad fletum & ad plan-
ctum non est usus uates synonymis.
Non enim est idem flere, & plangere
Flemus quidem cum lacrimas emit-
timus: Plangimus autem dum lu-
gentes pectus nostrum aliamue cor-
poris partem cadimus, aut percuti-
mus nec solum uiri religiosi; sed
omnes Deum timentes dum casus
aliquis atrox, & horribilis occurrit,
facere consueuerunt, uidelicet indui
cilicis, sacco, & uestes horridas de
ferre. discalciantis pedibus incedere;
abstinentes à cibis, & poculis, mu-
lieres quoque amictũ nigris pallis
dissoluta Cæsariẽ, & omnino incomp-
pta, ad præces, & suffragia pocen-
da turmatim occurrere conuenire so-
lent. At hi de quibus loquitur Esa-
ias nihil minus, quam quod prædi-
ctum est facere decreuerunt, nam
dum lugere potius, & lacrimari,
ieiunisque, & uigilijs se ipsos affli-
gere, misericordiam petere debue-
rant illud uoce dauidis clamantes, vi-
de humilitatem meam, & laborem
meum, & dimitte uniuersa delicta
mea, illi tamquam proterui, et per-
tinaces, & ueluti cuiusque doloris
expertes palam, et statim, absque
ulla mora gaudium, et exultatio, seu
letitia occidere vitulos, iugulare a-
rietes, comedere carnes, et bibere
uinum, et tandem delicias omnes,
et voluptates sunt prosequuti, et cum
ctas partes, et officia hilaritatis, et
gaudii sunt complexati, quotidie cra-
pulis, et ebrietati indulgendo lu-
xuriãque abundẽ satisfaciendo, deli-
berato, profligatoque animo sibi ip-
sis, et interfese uicissim acclamando
d. Comedamus, et bibamus cras
enim moriemur: neque enim mise-
ri putabant eiusmodi nugas, & bla-
sphemias Deum esse auditurum, et
fortassis hi erant ex eorum numero,
qui post hanc uitam nihil se boni,
aut mali habituros arbitrantur. Cum
uero dicit Propheeta quod ipsi ad gau-
dium

Fletus et
Planctus.

C

D

E

dd

dium

Caudium l. iiii.
dium, & lætitiã se totos conuerterunt, non existimes has duas dictiones esse omonimas, gaudiũ enim dicitur illa animi affectio qua intrinsecus exhilaratur ex opinione concepta alicuius boni presentis, ita tamen, ut ad exteriora non diffundatur ultra modum. Lætitiã verò dicitur cum ita gliscit ipse animus ut ad exteriora egrediatur, & maxime in vultu. Sic enim habes à Marco Tullio 4. Tuscul. hi quidem illis verbis utebantur quæ sapientiæ secundo leguntur scilicet, venite fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in iuuentute celeriter, vino pretioso, & vnguentis nos impleamus.

A Tuscul. Sap. 2.
Opotebat enim eos in diebus quibus à tentationibus mouebantur non torpescere, & ignauiã supinos esse, & omnino stertere, sed lugere potius, & lachrymari, & ad Deum qui est misericors, & prestabilis super malitiã accedere, & se totos conuertere, ieiuniis, laboribus, & carnis macerationibus se affligere, & misericordiam querere, & non voluptatibus ac delitiis sese totos dedere, & Prophetarum voces, ac minas aspernari, sed imitari Niniuitas, qui ad prædicationem Ionæ se protinus conuerterunt, & vestiti sunt sacco à maiore vsque ad minorem, nec solum ipsi de plebe, verum etiam & Rex ipse furrexit de folio suo, & indutus est sacco sedit in cinere, sic nimirum facere debuerunt & isti.

Verum hæc postrema verba volunt nonnulli ab his prolata, non quod sic re ipsa crediderint, quæ illis imminere ruinam præuidentibus, sed ironicè potius velut illudentes, & repetentes verba, quæ sepe solebant ipsi Prophetæ comminantes dicere, & inculcare, & sunt uerba, quæ ferè ab unoquoque peccatore, peccatis immerso, & de se plus nimium presumente dici solent, quæ etiam Diuus Paulus primo Corinth. 15, ex parte infidelium prolata voluit repetere dicens si mortui non resurgunt comedamus, & bibamus, cras moriemur: quæ ver-

Ambrosi.
ba d. B. Ambrosii super hunc locum Pauli Apostoli sunt, eorum qui quasi nihil sit futurum post mortem, ventri tamen student sicut pecora, ex his locis tria colligimus, primum Deum numquam nos flagellis cedere, nisi prius ad penitentiam vocet. Deinde videre est, quantopere luctus, & planctus abstinentiæ victus, & fordilæ vestes conferant ad placandam iram Dei, & ad supplicia, & penas euitandas vide quæ scribit Ioel cap. 2. Prostermo hinc colligitur plurimum Dei maiestatem offendi, cum quis in afflictionibus, & præsuris obliuiscitur eius & in se ipsum non reuertitur, Sed potius addit peccatum peccato. Vnde legitur. Prouerb. 1. Vocauit, & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret, ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo cum vobis id quod timebatis, aduenerit &c. Ego re vera lectores amantissimi: in expositione huius visionis diu multũq; laboraui, neque vnquam potuit ad plenum meus intellectus acquiescere. Quis enim fuerit scrutatus murum, quis scissuras Ciuitatis, quis nudauit clypeo parietem non facillè ex verborum contextu potui percipere. Quid item alia multa quæ ibi explicantur nobis significant, & videantur referre, nec mirum, quoniam Diuus Hieronymus omnium linguarum peritissimus & in huius prophetæ vaticiniis interpretandis quàm maximè versatus testatur in eius verbis maximam obscuritatem reperiri, ego autem in eo explicando quod à maioribus recepi illud uobis tradidi.

Prouerb. 1.
Post hæc subdit propheta. Et reuelata est in auribus meis vox Domini exercituum, si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini. dicit Dominus exercituum. Videtur quasi Propheta in spiritu Dei agnouisse Deum iratum, & sub his uerbis iuramentum scilicet si dimittetur iniquitas hæc vobis, videlicet hæc blasphemia, hæc animi durities, atque obstinatio donec moriamini id est,

Tex. 6.
toto

toto tempore vitæ vestræ mihi non credatis. & me Deum esse non existimetis. Alii sic exponunt, numquam dimittetur vobis hæc iniquitas, hoc est contemptus verborum Dei, indicans eos sic fore affectos, quasi Deum non timeant, aut veracem, & constantem esse nequaquam opinentur, sed potius in hoc peccato vestro moriemini. Placet etiam expositio illorum qui dicunt, quod illa dictio, si accipitur loco negationis hunc in modum, si dimittitur iniquitas hæc vobis donec moriamini, hoc est numquam dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus exercituum, dicit in quâ Dominus Deus exercituum, qui nec falli potest, nec fallere, &c. & immediatè rursus ait, hæc dicit Dominus Deus exercituum. nec ab re eadem verba, nunc repetit, quia aggreditur Esaias aliud uaticinium aduersus particularem hominem, & priusquam illud aggrediatur, exordium sumit, quo indubitata fides ei præbeatur, sub his verbis. Hæc dicit Dominus Deus exercituum, quasi d. non à me ipso loquor, sed verba sunt ipsius Dei, est enim Deus verax, omnis autem homo mendax, quare eius verba sunt certa, indubitata, & infallibilia, nec potest aliud esse, neque aliter esse, quam quod ille dicit, & facit. Sic enim dicit ipse cap. 46.

consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Dicit ergo Propheta. Vade ingredi ad eum, qui habitat in tabernaculo ad Sobnam præpositum templi, & dices ad eum. Quid tu hic aut quasi quis hic? quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelsis, memoriale diligenter, in terra tabernaculum tibi, &c. Dubium est apud exponentes quis fuerit iste Sobnas, & re vera ista dubitatio videtur inutilis, & superuacanea: quia iam ex litera habemus quoddam præpositum templi. Aliqui dicunt ipsum fuisse custodem gratiæ, siue Thesaurarius non cuiuscunque pecuniæ sed eius tantum, quæ solebat exigi, & conseruari, pariter & expendi, pro re-

paratione templi, & pro quibuscumque ad eius commodum, uel ornatum spectantibus. Dicunt etiam ipsum ex sanguine leuitico duxisse originem, & Sacerdotii ornamentis insignitum, virum alioqui magni, & elati animi ob eius auaritiã, pariter, & sequitiam aduersus eos, qui in aliquo deliquerant, populis vehementer exosum. Et præter id non Sacerdotem solum, verum & Pontificem cum fuisse quidem affirmant. Alii non Pontificem, & Summum Sacerdotem, sed secundum a primo Prætereo opinionem eorum, qui putabant ipsum fuisse alienigenam, & nihil habere commune cum Hebræis immò non desunt quidam sacrarum literarum scrutatores, qui asserunt eum fuisse quem Iudæi proditorem insimulant, a quorum sententia ego non valde dissentio, cum Esaias præuidens in spiritu hanc huius hominis fraudem, & nequitiam prædicit eum esse deponendum, & alium in eius loco substituendum.

Sed Diuus Hieronymus hoc non admittit, quia non habetur ex sacris literis sed quia hic Sobna erat tumidus, & superbus, & populis exosus idcirco Propheta vaticinatur contra ipsum. Est & alius, qui eodem nomine vocatur, de quo Esaias infra 36. cap. quem dicit fuisse Scribam Regis Ezechia, quem nonnulli putauerunt fuisse proditorem Ciuitatis, id quod nullo modo stare potest, neque ex sacris literis habetur. Propterea his omiſsis videamus, quæ huic Sobnæ, de quo loquitur hic Propheta dici iubeat Deus. Inquit. n. Quid tu hic, aut quasi quis hic? quasi dicat, Cur hic manes? quid facis hic in domo Dei, indignus profecto tali domicilio? iuxta illud Hierem. xxi.

Quid est quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa? Vel quid tu hic, id est, qua autoritate hic manes? Deinde quasi quis hic, id est, Tu hic manes veluti omnino tutus, & securus, & omni metu liber, uel quasi, quis hic, id est, tu hic manes, quasi multum tibi tribuas, & multa timidi de

p Cor. 15.

Sobna præpositus templi.

Hier. c. xxi.

Et de te ipso pollicearis, uel sic exponas, quid tu hic quasi dicat, frustra hic manes, non deberes hac dignitate perfungi, & quasi, quis hic, quasi dicat, Tu non es verè, et legitime presertus huic templo, sed uelut ascitus, & per fraudem, ac dolum huic introductus, et non uerè sed quasi hoc officio perfunctus. Et quod ita sit sequitur in textu, *quoniam excidisti tibi hic sepulchrum*, quasi dicat, tu manes hic quasi quis longo tempore sit hic permansurus, quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelso, ac sublimi loco, quo ab omnibus posses inspectari, excidisti in excelso memoriale diligenter in petra tabernaculum tibi, Memoriale inquam, idest Ephetaphium ad perpetuum tui memoriam, ut ab omnibus possit lectitari, diligenter, idest maxima cura, & officio extructum, ac laboratum, præterea excidisti in petra, quo firmitus, & diuturnius sit futurum tuum istud domicilium, uelut numquam morituros aut summum gradum habiturus, aut eo hucusque perfunctus. Et uerè hic factus, & ambitio huius præfati Sacerdotis designat aut representat Sacerdotes veteris legis, qui uolebant, aut præsumebant veterem legem perpetuò duraturam. Sed uide quid sequitur. *Ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sic subleuabit te.* O infelix Sobna tu struebas insigne sepulchrum, tu parabas tibi per pulchrum domicilium, tu studebas, & anhelabas fieri immortalis, & futuris temporibus per ora omnium uersari, & aliis immortalibus adequari, neque interim que poterant euenire præuidisti, quàm fugax, et uana sit huius seculi prosperitas, nos quoque per scripturas & rerum experientia admoniti plusquam termigeri, ignoramus quid agimus, cum tantam pro nobis, & posteris nostris sollicitudinem impendimus, ut eos equites, Ducès, ac Principes relinquamus, & superbias domos & palatia construimus, et quo nihil omnium bene fortunati reddantur,

nec tamen aduertimus, quòd omnia uelut umbra prætereunt. Quo circumspectemus quid de nunciè ipse propheta iussu Dei, huic uisitatam insigni, et de se tam magna et speciosa cogitanti, et inquit: *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum subleuabit te.* Gallus enim gallinaceus dum fuerit pedes ligatus, facile admodum, et sine ullo negotio manibus de loco ad locum asportatur, de foro, scilicet domum, si militer quisque potest quod gerit palium, super humeros deferre, nec maiorè quidem negotio Deus per milites & ministros suos tollet de hoc loco & aliò transferri, et asportari faciet, et tu miser, et stulte construebas tabernaculum in petra, ubi sperabas te diem tuum feliciter explere. Gallus gallinaceus, secundum quosdam dicitur qui est nutritor filiorum gallinæ, qui quidem nutrit pullos, id quod ego non intelligo: iuxta sententiam Græmaticorum gallus gallinaceus dicitur nocturnus uigil, quem pro excandis ad opera, et negotia mortalibus, rumpendoque somno Deus procreasse uideretur. Quidam gallum gallinaceum dicunt qui facit opera gallinæ non galli ut qui non est uerus gallus. *Coronans coronabit te tribulatione quasi pilam mittet te in terram latam, & spaciosam. Ibi morieris, & ibi erit currus gloria tua ignominia domus Domini tui, et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Prædicat ipse vates omnes miseras, & infortunia istius Sobne præpositi templi, prima ergo miseria est quam primo loco explicuimus, uidelicet, quòd confestim, et sine ulla mora extrahitur de tabernaculo suo, et aliò asportatur, Secunda miseria est, quòd quem admodum ipse meditabatur, et amebat supremum aliquem magistratum, et super caput suum deferre aliò quòd insigne quo aliis præstare, et præesse uideretur eius corona, et insigne factus, et gloria erit tribulatio, et angustia. Deinde deiciendus est, et expellendus uelut pila, que cū sit sphericæ figure, facile pūicitur, et reuoluitur in terram

latam

latam, & spaciosam, & rectè quidem quia lata est uia dānatorum, præsertim si ceciderit in aliquè locum decliuem. ibi sistit, nec facile indè amouetur, aut recedit, ita contingit miseris quibusdam hominibus, qui si fuerint in aliquem locum humilem deiecti, illic manent immobiles, neque unquam resurgunt, etiam si quid rectè fecerint ut quòd nunquid conueniat, & laudabile sit, Deus ipse iudicet, qui non continet in ira misericordias suas. Nec parua, & cōtēnenda est ea captiuorū infelicitas, cū in terram latam, & spaciosam abducuntur, quoniam propter loci amplitudinē difficilius possunt redimi, quàm qui in loco propinquiori, & angustiori detinentur, nec prætereas oscitanter aliud infortunium hic uno uerbo expressum, dum inquit, & ibi morieris, tū quia ablata est omnis spes ad suos redeundum quia non parum qui dum extra suos, & inter alienigenas, ubi nulla, neque egrotantis, neque iam mortui cura solet haberi, mortem obit. Vulgo enim dicitur, detrunca manus & pedes meos, & proiice me inter meos. Alia infelicitas, & miseria, quòd in regione lata, & spaciola, in quam fueris deductus erit currus gloriæ tuæ quod uice uersa, & modo contrario, loco curruum, & quadrigarum quibus magnificè, & insolenter utebaris, ligatis manibus, & pedibus insepultus iacebis. Tunc ultra, & erit ignominia domus domini tui ignominia certè erit, ut qui Præpositus erat templi, & prouidebat quecūquerāt necessaria in templo, & summo in præcio habebatur uilis, & abiectus ibi existat. uel ipse erit ignominia domus Domini sui, quia scilicet Babylonii cū intellexerint hunc hominem facinorosum Præpositum fuisse domui Dei, maximè offendentur, uelut cum exponendo dicimus alicui tu es ignominia, & deducis familiaritatem tuam, tu magnam infamiam labè intulisti principi tuo, & certè summum dedecus incidit cui uis principis, seu Dño improborū hominū familiaritas, & cōsuetudo. Postrema calamitas, & miseria subinfertur, cū inquit, & expellam te de statione tua, et de ministerio tuo, quo loco sit mutatio per-

sonæ, prius enim audiuimus Prophetam loquentem, & quæ sunt huic misero euentura prædicentem. Nunc uero loquitur ipse Deus. Deponam te a statu in quo es, non habebis amplius locum & titulum tam insignem neque sic honorificè manebis in tabernaculo templi, uelut antea, et denique ministerium hæctenus per te exercitum nusquam amplius habebis: B quæ duo postrema mihi quoque iam olim contigerunt iure ne, an iniuria uiderint ipsi qui fuerunt in causa. Ego quidem sum in hac sententia, ne minem fore usque aded beatum, & felicem, neque fortunam aded secundam, & ex uoto possidere, quin facile possit in alium statum permu- tari; quia nil nisi diuinum stabile est, reliqua omnia sunt mutabilitati subiecta, & si que diximus de Sobna uolumus ad sensum allegoricum traducere, dicemus hoc loco. Prophe- tam manifestè satis prædixisse, quòd futurum erat, ut scilicet Populus Hebræorum, uel cum suis primatibus, Scribis, & Phariseis fuerit de sua statione amotus, & ad aliam deteriorē, & imperfectiorem uiuendi regulam deductus; simili ratione sacerdotēs illius temporis de ministerio suo, de ceremonijs, sacrificijs, ac oblationibus olim assuetis, & in lege præceptis fuerunt absoluti, hoc uoluit innuere Propheta, cum dixit.

Expellam te de statione tua, de ministerio tuo deponam te, & alteri conferam. Vbi per Sobnam designatur Populus Iudæorum, designatur Scribæ, & Pharisei, & præcæteris Principes Sacerdotum, Nec citra ministerium præcipitur ipsi Prophetæ, vadat, & ingrediat ad Sobnam præpositum templi, & moneat ac excitet eum ad sui ipsius considerationem; præuideat statum rerum, & consulari sibi ipsi, quoniam hinc uult innuere Propheta discipulos Christi accessisse ad Pontifices, & Sacerdotes, qui sub nomine Sobna intelliguntur, quique non credebant uiciniā de Christo uel la ratione futura; proindeque nusquam

ad impleandam, atque interim construebant magnificas domos, & erigebant sepulchra sumptuosissima, Apostoli inquam missi à Christo Domino, & Saluatore nostro, monebant eos, vt se auerterent ab ira Dei, neque diutius different respicientiam, & emendationem, sed quam primum conuerterentur ad Christum, qui cum nolissent acquiescere, nec Apostolorum dictis fidem adhibere in eas calamitates, & miseras numquam satis pro rei qualitate explicandas, manu militum Romanorum miserabiliter inciderunt, atque ita uerum est, quod ait Propheta, expellam te Sobna hoc est gens Hæbreæ de statione tua, de ministerio tuo deponam te. q. d. non erit opus, ut in his ceremonijs, & uictimis le galibus amplius occuperis, in alium quippe translatum est Sacerdotium, & eo translato facta est translatio legis. Vnde appositè consequitur. *Et erit in die illa uocabo seruum meum Eliachim filium Elchia, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantium Hierusalem, & domus Iuda.* Et erit inquam in die illa qua scilicet fuerit præstitutum à Deo animaduertere in eos, qui præuicacati sunt, & transgressi sunt mandata eius, & preteritum in Sobna, qui erat Præpositus templi, quem Deus statuerat de statione sua, & de ministerio suo deponere, & in eius locum alium sufficere, quem uocat Eliachim filium Elchiæ seruum, cui ipse Deus promittit hæc omnia se facturum v. g. *in duam illum tunica tuo Sobna, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius &c.* Sed dubitatur qui fuerit iste Eliachim quem Deus suffecit iste in locum Sobnæ. Et quis fuerit iste Sobna De Eliachim loquitur Propheta inferius c. 36. & d. ipsū fuisse maiorem domus Regiæ suæ cubiculi, qui dam uerò, Magistrū domus q̄ parū refert, licet apud nos sit nō nihil discriminis: De Sobna autē eodem loco legitur fuisse scribam. i. secretarium Regis. Alij dicūt fuisse scriptorē annaliū; seu acommentarijs. plurimum. n. differt

A à Sobna de quo paulo ante sumus loquuti, ille enim dicebatur prepositus templi, siue custos erarii, hic uerò posterior dicitur fuisse Scriba: sed ne confundamur, & recedamus à sententia textus scito hunc Sobnam de quo est presens sermo multis titulis fuisse: nuncupatam nam præter id quod in textu legitur fuisse prepositum templi aliqui nuncupant custodem templi, & custodem eius, & custodē uasorum templi, quidam appellant Thesaurarium, aut custodem hærari publici plerique uerò Summum Sacerdotem, uel Secundum à primo, & summo Sacerdote in cuius locum ut diximus fuit suffectus Eliachim qui erat filius Elchiæ prepositus domum Regis Sobna autem de quo loquitur uates loco inferiori uidelicet 37. cap. erat Scriba tantum. quidam Ioahæ filius Asaph dicebatur esse acommentarijs, uel cōpilator annalium. Quiddā posteriores arbitrantur hunc Sobnam cuius hic meminit Esaias esse nomen fictitium id quod non aliqua ex parte insinuauimus in præcedentibus uerbis, sed quia nos sermonem sumus aggressi de titulis ac nominationibus istorum curialium aduertendum aliud esse, & dici quempiam præfectum Domus Regis qualis erat Ioseph ut habetur Gen. 39. aliud esse præfectum cubiculi Regis cuius opē & opera adducuntur aliqui, & secluduntur ab ipsius cubiculo, aliud esse magistrum familiæ ut scilicet peculiarem curam, & gubernationem gerat familiaris, quæ perpetuò deseruit, & famulatur personæ principis. Est etiam in more ferè omnium principum, & Magnatum, ut præter Magistratum Domus, & familiaris, & præfectum cubiculi sit etiam alius, qui dicitur præesse, uniuersæ domui Principis & uocatur Maior domus, est & alius qui præter Regem, & principem est præfectus, & gubernator totius Regni: non sic erat Sobna, nec Eliachim de quibus hic agitur. Sed uidentur esse dubium quo tempore, & sub quo Rege fuit Eliachim substitutus à Deo in locum Sobnæ, Sed quia huius dubij

Tituli curialium & seruatorum eorum ac præpositorum.

Summi Sacerdotes uel in ueritate, & in luti lorica iustitiæ, cingulo uel calcinati pedes in preparationem Euāgelij pacis. Deinde subdit, & potestatem tuam quam tu hactenus indigne exerces, sed omnes cuius Sobna, dabo in manu eius. Ut uiri graues scilicet ille exercent, & exequatur. Et aliqui dicunt, Et erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domus Iuda. Erunt inquam, Paxfulgentes iis uicinis.

bii decisio, ac dilutio non satis constat ex sacris literis, nec interpretes, & expositores non parum inter sese dissentiunt idē dimittatur. Sed quisquis ille fuerit satis est, quod Deus uocat illum seruum suum, quo indicat hunc uirum fuisse animo tractabilem obsequentem, & Domini sui uoluntati nequaquam reluctantem. Dicit eū induendum tunica, ueste quidem oblonga & talari, & Summis Sacerdotibus maximè propria & peculiari. Dicit, & cingulo tuo confortabo eum, id est fortem, & stabilem, & inuicti animi eū reddam, his enim indumentis, & hoc genere uestium Pontifices, & Reges, quiq; insigni aliquo Magistratu erant honestati uti consueuerant, quibus, & à reliquis secernerentur, & dignoscerentur, & sui muneris potestatem demonstrarent. Cingulo quidem præcingimur, ut firmiores, & robustiores simus, ac magis agiles ad negocia peragenda, ne scilicet latitudo, uel incompta uestis longitudo ad aliquid agendum nos impediatur. Dicebat. n. Saluator Discipulis suis. Sint lumbi uestri præcincti, & Paulus ad ephesios 6. state succincti lumbos uestros in ueritate, & in luti lorica iustitiæ, cingulo uel calcinati pedes in preparationem Euāgelij pacis. Deinde subdit, & potestatem tuam quam tu hactenus indigne exerces, sed omnes cuius Sobna, dabo in manu eius. Ut uiri graues scilicet ille exercent, & exequatur. Et aliqui dicunt, Et erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domus Iuda. Erunt inquam, Paxfulgentes iis uicinis.

A lata nisi in Christū Dominū summi Sacerdotem, & inuictissimū Regem quæ admodum D. Ioannes in suis reuelationibus explicat, & declarat, cum inquit cap. 3. Hęc dicit sanctus, & uerus qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo claudit, claudit, & nemo aperit, quam quidem potestatem ipse Dominus, & Magister contulit ipsi Petro, & successoribus eius cū dixit. *Tibi dabo clauem Regni cælorum quæcumq; ligaueris super terrā erūt ligata in cælo, & quæcumq; solueris super terrā erūt soluta in cælo quæ. n. ligatur dicuntur claudi, & que soluntur dicimus ea aperiri. Et eiusmodi clauis, & potestas ligandi, & soluendi, non solum Petro, & successoribus eius fuit collata, sed iis omnibus, qui in partem sollicitudinis fuere uocati. Nec quicquam dubito per ipsū Eliachim suffectum in locum Sobnæ quicunq; ille fuerit præfiguratum esse Christum dominum, uel re Sacerdotem summum, & eum Regem, cui data est omnis potestas in cælo, & in terra quemadmodum per ipsū Sobnam ab officio deturbatum facile possumus intelligere Sacerdotes veteris legis, quippe qui adueniente Christo Dei filio, uero & summo Sacerdote veteris legis Sacerdotes euauerunt, & corruerunt. & hic nouus Sacerdos erit uere non quasi Pater habitantibus Hierusalem. in Ecclesia cui præest Rex pacificus, & habitantibus Domui Iuda. i. qui uere consentunt ipsū Christum Iudas. n. interpretatur confites uel confessio. Deinde sequitur explicatio, & enumeratio aliorū donorum quæ sūt conferenda huic summo Sacerdoti, de signato per Eliachim, & inquit. *Et figam illum paxillum in loco fidelis, & erit in solium gloriæ domui Patris sui.* Paxillus est quidam clauis, uel ex ligno aut ex ferro confectus, qui sit affixus in loco fidelis, hoc est in pariete aut scamno stabili, & firmo, itaut, non facile possit inde extrahi, aut amoueri in quo suspenduntur uel affiguntur uentila domus uel quādoq; uenalia quasi d. Ita eius dominium ac potestatem constituam, ut nullus in posterū ualeat illū extrahere aut amouere seu deponere de loco, &*

Math. 16

Paxillus qd

in quo erit positus & constitutus. Non erit inaequus; amouibilis, sed firmus, & stabilis in aeternum manebit; & erit in solium gloriae domus patris sui, hoc est erit is super quem tamquam super solium excelsum, & eleuatum consistebit, & manifestabitur gloria domus Patris sui, id est dei, & maiestas, quae uiget in Ecclesia, quae est domus Dei.

Et Subdit. *Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius.* hoc est super hunc paxillum stabilem, & firmum, id est super Christum Dominum suspendent omnem gloriam, quia ipse super eius humerum sustulit omnem gloriam electorum Dei, & Ecclesiae fidelium, quae est Domus Dei; aut paxillus est crux in qua affixa, & descripta sunt omnia omnium peccata, & postmodum in ea, & per eam abrasa omnia, & penitus deleta, quo tunc perinde apparebit gloria domus Dei, quemadmodum aliquando pollicitus est ei Deus dicens, & clarificauit & iterum clarificabo, paxillus iste fuit fixus in loco fidei. i. in Ecclesia Dei quando Christus Dominus fuit Crucis affixus, & consequenter ad eius similitudinem, & imitationem quando bonus, & innocens Praelatus, aut Rector praepositus, ac praeficitur alicui Ecclesiae, aut Reipublicae: unde recte dictum est Eccl. 14. Beatus, qui requiescit iuxta Domum illius, & in parietibus eius figens paxillum, siue palum. *Nec solum gloria Domus Dei, sed uasorum diuersa genera, omne uas paruulum a uasis Craterarum usque ad omne uas musicorum,* Quasi uelut dicere. Quod quemadmodum sunt varii status & gradus hominum in ecclesia, sic etiam omnes cuiuscumque sint ordinis, & gradus tam inferioris, quam superioris pendebunt a Deo per ipsum Christum Dei filium, & Dominum nostrum: a uasis craterarum usque ad omne uas musicorum. Dicit Hieronymus. d. tam Apostoli, qui erant craterae plenae aquis vitalibus, quam illi cuius munus erat laudes perpetuo canere in ecclesia Dei. Dicerem ego quod per uasa craterarum intelliguntur illi, qui habent ministerium in ecclesia, siue regendi, siue docendi: per uasa mu-

ficorum intelligerem eos qui sunt inferioris ordinis, quorum munus est laudare Deum hymnis, & cantibus, confiteri beneficia Dei, & ei perpetuas gratias agere. Et fortassis hoc uoluit indicare Paulus 2. Tim. 2. cum dixit. In magna quidem domo non solum sunt uasa aurea, & argentea, sed lignea, & fictilia, & alia quidem in honorem, quaedam uero in contumeliam, aut etiam possunt intelligi plures gradus, aut status hominum, qui sunt in uersa domo ipsius Dei, uidelicet eorum qui tantum contemplationi insunt, quidam uero, qui actiuam uitam eligunt, musici uero, qui negotiis mundi occupantur, aut forte melius dicas per uas paruulum uoluit Propheta intelligere, qui minimis artibus, & exercitiis dant operam, per uas craterarum, qui maioribus curis, & negociis incumbunt, per uas musicorum, qui res ad oblectationem animi pertinentes consecretantur, & denique magis ad Allegoriam, uult innuere Propheta, quod super paxillum suspendentur diuersa genera uasorum, id est magna, & parua, & cuiuscumque generis extructa, & consecreta, hoc est, quemadmodum ab uno excellenti Principe dependent filii, nepotes, & pronepotes, & quicumque fuerint, siue consanguinitate siue affinitate coniuncti, siue qui maximis, & praecipuis artibus fuerint exculti, siue minimis operibus operam dederint, sic ab ipso Deo summo omnium Principe pendunt, et pendebunt, quicumque siue paruis, & minimis rebus, siue magnis fuerint intenti, & occupati, hoc est, siue clerici, & Religiosi qui se totos cultui diuino mancipauerint, siue qui regendis populis, & Ciuitatibus fuerint addicti, siue qui operibus mechanicis, & filiorum generationi sese dederint, hi omnes modo fideles sint, nec a Deo apostatauerint, a Deo pendebunt, & sustentabuntur tamquam gloria domus ipsius Dei. Postremo in calce huius cap. habet Esaias uerba satis luctuosa iuxta sententiam. D. Hieronymi. d.

In die illa satis deploranda, & uitanda

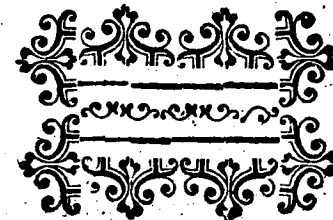
Ysa. 9.

da dicit Dominus exercituum. i. Dominus fortis, & potens, Dominus potens in praelio. *Auferetur paxillum, qui fixus fuerat in loco fidei.* i. loco firmo, & constante, & frangetur, & cadet, & peribit quod pendebat in eo, quia Dominus loquutus est. destructo fundamento necesse est, quae super eum sustentabantur omnia ruerent, & pessum ire. Sed dubium est, quid intelligat Esaias per istum paxillum, qui auferetur? Plerique exposito res ad literam intelligunt ipsum Sobnam, qui erat praepositus templi fixus in loco fidei. i. in gradu stabili, & eminenti, & quia non est digne functus munere suo, amotus fuit ab officio, et alius in eius locum susceptus; et consequenter quisque praepositus templi fixus in loco fidei. i. in gradu stabili, & congregationis dum suo munere nimis abutitur, debet eo priuari iuxta illud Ecclesiastes 10. cap. est malum quod uidi sub sole, & quasi per errorem egrediens a facie principis, stultum positum in dignitate sublimi, et diuites sedere deorsum. Hoc quippe faciendum est, ueruntamen non est credendum omni Spiritui, sed uide, & probare oportet an Spiritus ex Deo sint. Deinde per ipsum Sobnam hoc loco intelligendus est ipse Moyses, qui adueniente Christo & eius Euangelio ablati sunt, Moyses inquam, et lex eius pariter altare, dignitas, et sacrificium. D. autem Hiero-

Eccl. ca. 10.

D. Hieronymus.

nymus per hunc paxillum, qui in die illa auferetur, et cadet, intelligit Christum Dominum, qui in nouissimis temporibus, et quandoque etiam, et quibusdam in locis, ac regionibus, longe ante haec tempora frangetur, et cadet, non in se, nec secundum se, nec secundum totum, sed secundum partem, in his uidelicet, qui erant sui, et postea recesserunt, uti uidemus in multis regnis, et Prouincijs uniuersi orbis, & hoc praecipue uerum erit, cum Antichristus uenerit in hunc mundum tunc enim Christus auferetur a cordibus multorum, frangeatur, id est non erit adeo uirtus, et robur eius constans in animis fidelium, quia refrigescet Charitas multorum. Et cadet propter infidelitatem populorum, qui fuerint subuersi ab Antichristo, et peribit non in se, sed in multitudine peccatorum. Sed uerius ipsi peribunt. ipse autem permanebit iuxta illud ps. 101. et hoc est quod Dominus loquutus est per Zachariam cap. 11. d. *Zach. ca. 11* Ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non uisitat, dispersa non quaeret, et contrita non sanabit, et id quod stat non enutriet, carnes pinguium comedet, et uingulas eorum dissoluet. A cuius excidio nos liberet Christus Dominus cui sit laus, et honor in secula seculorum.

CAPVT VIGESIMVM
TERTIVM.

ONus Tyri *U*lulate naues maris : quia vastata est domus, unde uenire consueuerant : de Terra Cethim reuelatum est eis. Tacete qui habitatis in insula : negotiatio Sidonis, transfretantes mare, repleuerunt te. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges eius : & facta est negotiatio gentium : Erubescite Sidon : ait enim mare : fortitudo maris dicens : Non parturui, & non peperui, & non enutriui luuenes, nec ad incrementum perduxi uirgines. Cum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt cum audierint de Tyro : Transite maria, ululate qui habitatis in insula : Nunquid non uestra haec est, quae gloriabatur à diebus pristinis in antiquitate sua? ducent eam pedes sui longè ad peregrinandum. Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam, cuius negotiatores principes, institores eius inclyti terra? Dominus exercituum cogitauit hoc, ut detraberet superbiam omnis gloriae, & ad ignominiam deduceret uniuersos inclytos terra. Transi terram tuam quasi flumen filia maris, non est cingulum ultra tibi. Manum suam extendit super mare, conturbauit regna : Dominus mandauit aduersus Chanaan, ut contereret fortes eius, & dixit : Non adicies ultra ut glorieris calumniam sustinens uirgo filia Sidonis : In Cethim consurgens transfreta, ibi quoque non erit requies tibi. Ecce terra Chaldeorum, talis populus non fuit, Assur fundauit eam, in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam. Ululate naues maris, quia denastata est fortitudo uestra. Et erit in die illa : In obliuione eris o Tyre septuaginta annis, sicut dies Regis unius : post septuaginta autem annos eris Tyro quasi Canticum meretricis. Sume Citharam, circui ciuitatem meretrix obliuioni tradita : bene cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit. Et erit post septuaginta annos : Visitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad mercedes suas : & rursum fornicabitur cum uniuersis regnis terra super faciem terra. Et erunt negotiationes eius, & mercedes eius sanctificata Domino ; non condentur, neque reponentur : quia his, qui habitauerint coram Domino, erit negotiatio

eius

eius, ut manducent in saturitatem, & uestiantur usque ad uentritatem.

EXPLANATIO IN
VIGESIMVM TERTIVM CAPVT
ESAIAE PROPHETAE.

ONus Tyri. *U*lulate naues maris: quia vastata est domus, unde uenire consueuerant : de terra cethym reuelatum est eis.

PRAEDICIT hoc loco Esaias onus, & grauiorem ipsius Tyri, qui locus secundum quosdam erat quaedam insula Sydoniorum, aut Phœniciae : secundum

alios dicebatur Ciuitas, & Metropolis totius insulae, & erat Ciuitas fortissima, & munitissima, & velut emporium ipsius orbis. De his duobus locis hoc est, de Tyro, & Sydone loquitur

Pli. lib. 5.
Natur. hist.
cap. 19 &
cap. 22.

Bicens, Tyrus quondam Insula præalto mari septingentis passibus diuisa, nunc uerò Alexandri oppugnantis operibus continens, olim partu clara urbibus genitis; lepti, Utica, & illa Romani Imperij emula, terrarum orbis auida, Carthagine : & in calce capitis enumerat quaedam alia loca interque est sydon ar tifex vitri. de Phoenice provincia eodem libro cap. 12. & alibi sic dicit luxta Syria littus occupat : quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus : namque Palæstina vocabatur

pli. lib. 5. ca.
22.

qua contingit Arabas, & Iudæa, & caele, deinde Phœnice, & qua recedit in tus Damascena, & aliarum regiones, & urbes de quibus ibi, uolunt autem quidam Tyrum dictam à robore, & fortitudine, quod in petra fuerit extructa, & siue ciuitas, siue insula fuerit, omnes fatentur fuisse locum quasi inexpugnabile, quod abducta à terris in mari sita erat ;

A natura loci munitissima, & uolunt eius urbis conditorem fuisse Assur (ut inferius uidebitur) qui ex Babylone uenies, Niniuem quoque Ciuitatem dicitur condidisse. Alij uolunt à Chanaan filio Cham, filio Noe fuisse extructam, & post aliquod tempus instauratam à Tyro illius Rege, cui etiam nomen indidit. Iustinus asserit eam fuisse conditam à Sydonijs. Sydon etiam cuius hic meminuit Esaias dicitur fuisse conditam à Sydone primogenito Cham cui & ipse nomen dedit : & ambæ iste Ciuitates præclarissimæ leguntur extitisse, & opulentissimæ. Sed de hoc infra. De his duobus locis locutus est Dominus apud Mathæum. 11. dicens, si in Tyro, & sydone factæ fuissent uirtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio, & cinere penitentiam egissent. Super ergo has urbes, & loca prædicit Esaias futuram maximam ruinam, & desolationem ; hoc autem factum est à Deo ob multas causas ; primum quidem eorum culpa, quoniam cum turpissima, & enormissima scelera perpetrarint, congruum & iustum erat iustitia Dei exigente, ut luerent poenas. Deinde eos affixit Deus, & castigauit, quemadmodum Babylonios, Palæstinos, & quosdam alios de quibus supra locuti sumus, quia insultauerant captiuitati populi Dei, & subuersioni Ciuitatis Hierusalem, quemadmodum testatur Amos Propheta cap. 1. cum inquit. super tribus sceleribus Tyri, & super

per

per quatuor non conuertam eum, eo quod concluserint captiuitatem perfectam in Idumea, & non sunt recordati fœderis fratrum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit q̄s eius, & Dauid ps. 82. præcatur Deum dicens. Deus quis similis erit tibi, ne taceas neq; compescaris Deus; quoniam cogitauerunt vnanimiter simul aduersum te testamentum disposuerunt, tabernacula Idumeorum, & Ismahelitę, Moab, & Agareni, Gebal, et Ammō, & Amalech, Alienigenę cū habitantibus Tyrum. Et Ezechiel 26. fili hominis, inquit, pro eo quod dixit Tyrus de Hierusalem euge contra te sunt portę populorum, cōuerfa est ad me, implebor, deserta est, Propterea hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego super te Tyre, & ascende faciam, ad te gētes multas, sicut ascendit mare fluctuans, & dissipabo muros Tyri, & destruam turres eius, & radam puluerem eius de ea. D. Cyrillus egregie describit indignationem Dei aduersus Tyrios. tū quod fuerint ausi diuinā maiestatem cum vitis proscindere, iactabant enim Deum protectorem Iudeorum fuisse longē inferiorem manu Asiriorum, tum quia depredati sunt gentem Iudaicam, partim insidiando, partim sacra uasa falso nuncupatis Diis consecrando. Tum tertio quod captiuatos omni opera curabant a legis cultu abdicare, & Idolatras constituerunt. D. est et alia causa pro Iudeorum beneficio, vt scilicet videntes aliorum vrbes, & regna potentissima, ad eō facile destrui, & funditus eueri respiscerent, & suę saluti consulerent, nec de suis viribus, nec de aliorum auxilio quicquam præsumerent, sed omnem spem suam in Deo vno, viuo, & uero collocandam esse decernerent, & firmiter, ac inuiolabiliter collocarent. Postremo magno Dei consilio, et sapientia factum est, vt non solum Insula Tyri, quæ erat satis propinqua Iudææ, sed & alia Regna viciniora tam graues erumnas, & calamitates paterentur, ut dum Iudei quorum saluti magnopere Deus prospiciebat, quæ aliis locis et temporibus à Prophetis prædicta, euenisse intuebantur, et manibus ferē contrectabant, sa-

psal. 28.

Ezech. 26.

lius, quæ de aduentu Christi futuro in scripturis frequenter legebant, omnino euentura esse, omni procul dubio existimarent, cum præferim iu omnibus locis illis finitimis essent dispersi pleriq; Iudeorum, propter varias negotiationes, & rerum omnium mercimonia obeunda. Ob has ergo causas putandum est Deum voluisse grauitè animaduertere in Tyrios, & Sydonios et gentes alias his affines, et confocias, et certo quodam fœdere coniunctas. Videre nunc oportet a quibus nam fuerit ipsi Tyrii tam grauitè afflicti, ac deustati; id nobis demonstrat Ezechiel eodem cap. 26. Cum inquit. Hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis Regem Regū ab Aquilone cum equis, et curribus, et equitibus, et coetu, populoq; magno; et enarrat ibi omnia mala. iacturas, et incommoda, quæ allaturus erat huic Ciuitati, nec solum ibi, sed tribus in capitulis sequentibus prænunciat, quæ ventura sunt mala super hunc Tyrum; neq; quicquā obstar, quod & Alexander Macedo occupauerit, et expugnauerit eandem ciuitatem, vt multis aliis urbibus constat euenisse non semel, sed iterum, atq; iterum fuisse obsessas, et expugnatas, quemadmodum Sacre literæ testantur de celeberrima Ciuitate Hierosolyma, et à nostris, de vrbe Roma omnium famosissima. Præmissis (ut fieri solet) ab exordio, titulo presentis capituli, aggreditur uaticinium aduersus hunc Tyrum, et inquit. *Vlulate Naues maris*, hoc est clamores emittite, stridete, et uoces ac eiulatus ad cœlum usq; porrigite. Naues maris. i. uos Nautę, uos Mercatores, et negociatores, qui p mare mercēs uel tras, et uestra negocia facere solebatis. Totum istud caput in duas partes secatur primo destructionem, secundò preparationem demonstrat.

Alloquitur Propheta ipsas naues quæ sunt corpora inanimata, et insensibilia ad explicandum, et exaggerandum inexplicabile damnum quod erant perpersuri qui maris beneficio sua negocia peragebāt, et explebant: et est usus hoc loco quemadmodum in pleriq; aliis,

Ezech. 23

Naues Tharsis dicuntur naues maris quia perueniunt ex perueniunt sunt in mare mediterraneum, quod est amplissimum, & finissimum. Hieronymus epi. 132.

Tharsis nomen equiuocum. Tarsus ciuitas cilicis, & patria D. Pauli.

illis, quodam tropo, qui Prosopopeya appellatur, quasi uelit innuere tempus aliquando futurum, quo naues requiescent, non amplius circumferentur, et agitabuntur, quamquam ista quies, & otium redundet in detrimentum eorum qui opera nauium suis necessitatibus occurrerāt. Alicubi legitur. *ululate naues maris* quorū uerborū sensus est. *Vlulate naues Tharsis*, hoc est, *ululate uos Mercatores, et negociatores, qui cū nauibus Tharsis, hoc est nauibus maris, grandibus, et onerariis gratia luctari ad Tyrū uenire cōsueueratis. Quid per Tharsis hoc loco fit intelligendum non idem omnes sentiunt. D. Hieronymus epist. 132. ad Marcellam dicit hoc nomen Tharsis esse nomen equiuocum, quandoque enim significat idem quod mare, aliquando est nomen cuiusdam lapidis præciosi, ad cuius similitudinē, mare quia cœruleum sit, et sepē solis radiis percussum, prædictum colorem referre uidetur, et à colore nomen accipit, et uocatur Tharsis; perinde ergo est dicere naues Tharsis, ac naues maris. Tharsis etiam est quedam regio Indię, ut d. D. Hiero. et fortassis hoc loco sic accipitur, *ululate naues Tharsis*, quæ ad modum in psalmo, in spiritu uehementi conterens naues Tharsis, quæ quidem sunt naues magnæ, et magnis oneribus comportandis idoneæ, est etiā Tharsis nomen unius ex filiis Iauan, qui et ipse fuit Pronepos ipsius Noe uel etiā Abnepos. D. Augustinus super ps. 47. refert opinionem quorundam, qui opinantur ciliciam dictam esse Tharsis, eo quod Metropolis, et primaria Ciuitas illius Prouinciæ Tharsis dicitur, de qua Ciuitate oriundus erat D. Paulus, ut habes Actuum 21. Alii, ut refert B. Augustinus, existimant Tharsis fore ipsam Chartaginem, quæ fortassis antea sic uocabatur, et propterea ubi nos legitur, *ululate naues maris*. 70. Interpretes habent. *ululate naues Chartaginensium*, Nā Dido fugiēs fratrem delapsa ē ad terras Aphricę, ubi Cartaginē cōdidisse fertur, ut et eodem loco refert D. August. subdēs eādē assumpsisse naues quæ paratæ erant ad mercationem, ad fugā &c. quod alii textus habet Tharsis,*

nec multum est à ueritate dissonum, id quod legitur apud 70. quoniam primordia Regni Chartaginensium nauibus floruerunt, et ita floruerunt, ut inter ceteras gentes excellenter negociationibus, et nauigationibus; hanc Ciuitatē inter ceteras illius regionis floruisse, et emicuisse testis est etiam Virgilius. *Aeneid.* dum inquit. *Vrbs antiqua fuit. Tyri tenuere coloni,* (longē. *Aeneid.* Chartago Italiā cōtra Tyberināque lib. Oltia, diues, opum studiisque asperitima belli.

Quare hoc nomen Tharsis multiplex est, et non idem significat.

Primum quidem est nomen unius filiorum Iauan, qui fuit nepos Noe, aut pronepos, uel etiam abnepos, quem dicunt fuisse auctorem illorum populorum qui uocantur Cilices, à regione Cilicię, in qua est Ciuitas una metropolis, et primaria quæ uocatur Tharsis, seu Tharsum mutata littera th, in t. simplex, et hæc Ciuitas fuit patria Diui Pauli Apostoli. Alii ut Ioseph lib. 8. Antiqui. Tharsis dicit esse regionem Indię: at D. Hieronymus, et quidam alii pro Tharsis posuerunt Chartaginem, id quod uidetur accedere ad opinionem illorum, qui per Tharsis intelligunt Africam. Cum ergo dicitur in textu *Vlulate naues Tharsis*, seu naues Chartaginensium perinde est ac si dicas *Vlulate naues maris*, accipiende partem pro toto, quasi uelit innuere naues Tharsis esse grandiores naues, et magis onerarias, quam sint quęcunque alię naues, quę peragrunt ipsum mare.

Dicit ergo Esaias. *Vlulate naues maris*; Quia uastata est domus uadē uenire consueuerunt. Clarior planē esset textus si legeretur, ut quidam legunt, sic enim habent. *Vastata est domus quæ ideofuit ad quam uenire consueuerant naues onustę mercibus, potius enim existimandum est ad Tyrum aliunde appellere naues, quam quod ex Tyro, ut alibi proficiscantur sint soluendę, asserunt enim Tyrū fuisse clarissimum totius orbis emporium, in quod undiq; mercatores onera conuehebant. Potest etiā dici uastata est domus quæ erat commoda, et idonea excipiendis nauibus quæ*

alium

aliunde venerant. Sed persistentes in expositione literæ, vt iacet dicimus deplorandum esse et ululandum nautis, et mercatoribus, quia vastata est domus, destructa penitus, ac deleta, Vnde venire consueuerant ipsæ naues onustæ mercibus, et alijs bonis quæ inde asportabantur, aut ululandum est, ac deplorandum, quia vastata est domus unde venire consueuerat gaudium, et exultatio ob ingens lucrum ibidem comparatum. Aliqui nimis additi lectioni hę breuē sic legunt. Vlulate naues, quia vastata est domus intrinsecus, et extrinsecus, et omni ex parte consumpta, nihiluē quod sit solidum, et inconcussum remanet. Alii sic exponunt. Vlulate naues, etc. Quia vastata est domus unde venire cōsueuerant omnia bona, et inde deserti, et asportari ad varia loca orbis terrarum. Quod autem hęc oratio sit adeo mutila, et manca, ut sup plere oporteat, non mireris, quia ut inquit Glo. non potuit Propheta præ nimio dolore perficere, et complere sermonem suum, instar eorum, qui graui moerore affecti, non id totum quod latet in corde exprimere queunt. Cum uerō subdit. De terra Cethim reuelatum est eis, multifariam exponitur, quemadmodum et multifariam construitur hęc particula. Nam sillæ duę dictiones de terra Cethim coniungantur cum particula præcedenti; sic uidelicet. Vlulate naues quia vastata est domus unde venire consueuerant de terra Cethim; difficilis est expositio, nisi dicamus ut supra, quod ly unde designans terminum à quo accipiat, et legatur quo, et non unde, ut indicet terminum ad quem ut iste sit sensus. Vastata est domus ad quam de terra Cethim solebant venire naues onustę mercibus, uel exponendo ut dicunt alii. Vastata est domus, idest corruit, et periit Tyrus, unde, idest cuius causa de Terra Cethim consueuerunt uenire naues: Vel vastata est domus unde remeare, et ad propria reuerti solebant naues, et nauæ, qui de terra Cethim soluebantur. Iuxta textum 70. Interpretum aliter debet exponi particula ista, uidelicet ululate naues, quia periit, et captiua ducta

est Ciuitas Tyri, ne ultra ueniant naues, et Mercatores de terra Cethim. Reuelatum est eis, idest cognouit, et intellexerunt Cithui, et omnes nationes iam uastatam, et desolatam esse Tyrum; uisus ferè ubiq; uerbo temporis præteriti pro futuro pro rei certitudine insinuanda. Expositio Cyrilli consona est plurimum huic expositioni. Si uerò ista particula de terra cethim cōiungatur cū sequētibus uerbis, uelut puncta biblorū nuper correctoru indicant sic legēdo de terra Cethim reuelatum est eis, planior est sensus, et facilis intellectu. Sic. n. exponitur. De terra Cethim reuelatum est eis, Tyriis, et Sydonis, quæ uenturū erat sup eos, ita ut ipsi non possint ullo pacto excusari, quæ ex tēplo fuerint obsesti, et circumuerti a Babiloniis, quia de terra Cethim, hoc est, ab Insula Cypri, et ab alijs locis propinquioribus fuerunt moniti, et certiores facti de eo, quod aduersus eos agebatur. Alii secus intelligunt hanc particulam. De Terra Cethim reuelatum est eis hoc malum, et afflictio, quia scilicet inde prodiit, et processit, dum Alexander Macedo rursus dirupit, et euerit eam ciuitatem; Nec inconuenienter prophetam, dum prius fuerit usus meminisse illius destructionis per Babilonios, confestum innuere, aut prædicere eiusdem loci vastationem sub alio Rege, vel Principe, Spiritu Sancto ei suggerente, modo unam modo aliam vastationem, utraq; expositio potest admitti. Nec mireris, nos usq; adeo laborasse, et perstitisse in expositione huius loci, quoniam munus, et officium boni interpretis est sic se gerere, ut qui lecturus est sic intelligat quod legit, quomodo ipse exponens intelligit. Quid autem fuerit Cethim; variæ sunt scriptorum sententiæ. Quidam enim uolunt esse Insulam Cypri; Alii Macedoniam, quæ est pars Græciæ. Nonnulli Insulas quasdam Italię, uicinas Græcis. Et nota, ut bene aduertit quidam modernus, omnes illas regiones olim apud Hębreos Insulas appellari, ad quas non nisi per mare poterat commigrari. Dicunt etiam Cethim esse filium Iauan, ut habetur Genes. cap. 10. à quo Iones di-

Cethim Insula Cypri

Cethim Macedonia

dicti sunt qui inter populos Græcos recensentur, cuius fratres sunt Dodanini ex quo Rhodii prodierunt, & Tarsis ex quo Tarfenfes originem duxisse fertur uti mox diximus. Nec uolo præterire quod notat D. August. super his uerbis concernens uitam, & mores hominum, ut iure optimo iubeat Prophetam naues ululare, per quas nimirum ipsum forum hominum superbia denaturatur, præsumēs in rebus incertis, ueluti Nauata iu statibus uentorum. Quare monet iste Sanctus doctor, ne quis presumat de uelificatione, & quasi de prosperitate seculi huius, quod quidem est uelut mare: fundamentum nostrū sit in Syō, ibi stabilire debemus, non omni uento doctrinæ circumferri. Quicumq; ergo ex incerto huius uitæ intumescunt, euerantur, & subdantur Christo. D. et Ambrosius super his uerbis. Vlulate naues Chartaginis, quia domus vastata est, merito, inquit, exclamat Propheta, uniuersum ferè mundum luxuriæ ignibus comburi, & ideo aduersus hoc uicium inuehitur, quod luxuria seminarium, & origo uitiorum est, nec finem habet, nequē ullius disciplinæ obseruatiam. Et quamuis Apostolus, 1. Tim. 6. dicat Auaritiam radicem esse uitiorum omnium, luxuria tamen mater est ipsius auitiæ; Nam quando quis luxuriando proprias facultates exhaurerit, D. quærit postea auara compendia. D. quod Hieronymus occasione huius loci, insurgit aduersus auaros, qui uolentes diuites fieri incidunt in tentationes, & laqueos Diaboli, & desideria multa, & noxia quæ detrahunt homines in profundum; & iure quidem præcipitur eis ululare debeant, scientes omnes negotiationes mundi huius esse perituras, & contemplationem gaudij, atq; lætitiæ in luctum, lacrymasq; uertendam. Sequitur textus. Tacete qui habitatis in Insula, negociatores Sydonis, Transfretantes mare, repleuerunt te in aquis multis etc. Alloquitur nunc Propheta ipsos Tyrios monens eos, ut taccant, idest ne cōquerantur, aut obmurmurent aduersus Deum, aut quascūq; alias gentes quod illis nullum in tanto rerum discrimine

Gen. cap. 10

Dodanini filii Iauan Rhodii unde prodierunt.

De filiis Iauan & qui populi ab illis prodierunt. vi. Pterius. lib. 15. super Gen.

D. Ambrosius.

1. Tim. 6.

D. Hieronymus.

Tex. 2.

auxilium præstiterint, cum ipsi sua eorum culpa pariter, & ignauia fuerint deturbati, & suis à sedibus auulsi: propterea inquit Esa. uos Tyrii tacete, idest uocem stupore defixi, & grauior oppressi, cōprimite; ne quis ultra audiat uostros eiulatus. Alii sic interpretantur, tacete, hoc est lugere, ac deplorate miseriam uestrā, & nolite grauiores turbas excitare, sed cōquiescite. Est, & alia interpretatio huius uerbi, tacete, v3. uos qui habitatis in insula, i. uos Tyrii tacete, i. nolite amplius gloriari de uestra gloria, de uestris opibus, & potētia, quæ iam cecidistis, gloria uestra fuit inanis, diuitiæ uestræ nihil profuerūt, finis uenit, uenit finis. oīum quidē rerū est uicissitudo. Per habitatores Insulæ intelligit ipsos Tyrios, quandoquidem Tyrus, ut dictum est Insula vocabatur & erat, propterea quod circumclusa erat à mari, licet postmodum fuerit ab Alexandro Macedone redacta una ex parte in continentem. Deinde sequitur. Negociatores Sydonis; transfretantes mare, repleuerunt te, uastata namq; ipsa Tyro Mercatores non poterant amplius negociari. Similiter transfretantes mare, qui repleuerunt te tot mercibus, & omni genere bonorum, & in aquis multis, hoc est, per longa maria ad te tāq; ad Emportū orbis terrarū cōmeabant & onera cōuehebāt à nauigatione cessabant. Particula ista potest bifariam exponi, namq; si construat cum uerbis præcedentibus iam dictum est, quod transfretantes in aquis multis, idest per aquas multas, & per longa maria non amplius apparebunt. Si uero coniungatur cum uerbis sequentibus hunc in modum, v3. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges eius; & facta est negotiatio gentium, Vt habet textus nup correctus. Videtur Esaias commendare, & laudibus efferre Prouinciam illam; illius felicitatem, & opulentiam non absq; fletu, & suspirijs in memoriam reuocare, ut inde facilius ostendat eiusdem miseriam, & calamitatem. q. d. Nulla erat tam felix, tam frequens, & copiosa negotiatio, quam illa Sydonis, nequē ullibi tanta erat bonorum omnium uertas & affluentia sicut in terra Sydonis, & præsertim in ipsa Tyro, quæ

quæ erat illius Colonia, quam quidem transfretantes mare replebant cunctis bonis hominum vsui necessariis. Id autem eò procedebat, quia fluuius Nili, qui multis aquis abundabat porrigebat fruges & alia ipsi Tyriis necessaria, adeo quod, quemadmodum in agris proicitur semen, quo suo tempore colliguntur fruges, sic fluuius Nili per diuersos riuulos ab eo defluenti expansus, erat velut ager in quo proicitur semen, Vnde illius insulæ habitatores, triticum, et reliqua ad victum necessaria habebant, quare ibi erat semel beneficium aquarum multarum quæ ex fluuio Nili prodibat, & mensis quæ ex femine colligitur beneficio eiusdem fluminis, erant fruges eius, hoc est proventus cuiuscunq; anni, & hanc ob rem suæ oportunitatem, & subministratiorem frugum facta est Insula illa, & ea regio negotiatio gentium, hoc est, locus ubi omnes ferè gentes, & nationes negociatum concurrebant, & velut ita diximus erat Emporyum totius orbis. Aliàs legisse meminimus fluuium Nili ob ingentem aquarum copiam, & ob commodam nauigationem erat ipsi Tyro velut semen, mensis & fruges, tum quia à locis remotioribus per ipsum fluuium asportabantur frumenta, & aliarum res necessariae: tum quia per riuulos ab eo deductos irrigatis agris colligebantur fruges, & ob earum abundantiam facta erat Ciuitas illa negotiatio gentium, quemadmodum in Hispania est portus Hispanensis, in Piceno portus Anconæ, & in Ethruria portus liburni. Quare lugere debuit Ciuitas illa, & habitatores illius, cum dum maxime floretet, & bonis omnibus magnopere abundaret, & fortunatissima videretur, in eam incidisset miseriam, ut quæ esset præda & rapina aliarum gentium, prius erat earum negotiatio, & iuxta textum 70. Interpretatum dicemus habitantes in ea Insula, & mercatores illud mare peragrantes in eam deuenisse miseriam, & aduersam fortunam, ut similes facti essent his, qui præ fame, aut præ timore fugientes, hæc, atq; illæc diuersa maria peragunt, & varias, ac longinquas regiones perquirunt, deditos extitisse. Cõtra istos Negociatores. **D.** Cyrillus

hunc in modum loquitur. d. Eorum genus ignobile admodum esse, & ex mala stirpe natos, maioresq; ipsorum superiores auaritiæ. Sed longè fustius aduersus istos negotiatores D. Ambrosius digreditur, dicens, Mercaturis, ac negotiationibus periculosa transfretatio maris. lucella, idest parua et exigua, lucra querens sollicita uita hominum, inquietæ conuersatio, & quodam semper in turbine ventis ipsis mobilior, quibus uoluitur, huc, atq; illuc sepè iactatur, et eos reprehendit qui de mare conqueruntur, et crebra naufragia accusant. Namq; ipsi, nõ mare, sunt in culpa, Deus. nõ ipse fecit mare nõ ad nauigandum, sed propter elementi pulchritudinem, atq; ut freto includeret terras, ne longius vagos, & exules errare contingeret. Et si tempestatibus mare iactatur dolere non debes, nec de ipso conqueri. Elementum innocens nihil deliquit, temeritas tua tibi ipsi est discrimini, et alia quædam ad hoc propositum refert D. Ambrosius. Postmodum aliam contentiõnem seu quæremõniã aggreditur Esaias dicens. *Erubescet Sydon ait enim mare, fortitudo maris dicens. Non parturii: & non peperit & non enutriti Iuuenes, nec ad incrementum perduxit Virgines &c.*

Omnes ferè istæ orationes sunt eclipticæ hoc est defectiuæ. nullum. n. perfectum sensum in animo lectoris aggerant, idq; profectò non aliam ob causam factum esse existimo, nisi ad insinuandum dolorem, ac tristitiam, quam ex inclytæ huius vrbs uastatione homines excipere congruebat. Adducens ergo res inanimatas mutuo colloquentes, et conquerentes, siue alteram, alteram coarguetem, & increpantem dicit mare, hoc est qui ipsum mare permeare, et adnatare solebant, nec mare solũ, sed ipsa maris fortitudo hoc est insula Tyrus, quæ olim erat fortitudo maris, protegebat ipsum mare, reddebat ipsum tutum ab omnibus inuadentibus, et perturbantibus: dicit (inquam) et alloquitur Sydon, hoc est, uniuersam Insulam, et regionem cuius caput erat ipsa Sydon. Erubescet (inquam) pudeat te ulterius inter alias urbes, et partes orbis recenseri, et annumerari, non omnem

omnem uim, & conatum te præstitisse, ne tam magnifica, & præclara ciuitas in Caldeorum manus deueniret. Erubescet (inquam) tu Sydon, & reliquæ Ciuitates quæ tanquam filia à Tyro pendebatis, & quodammodo ab ea genitæ, ut Lepthi, Vtica, Gaddes, & Chartago, Nõ parturii & non peperit, q. d. ipsa Tyrus mihi quidem sum mopere indulgendum est, & ignoscendum, tam facile me in hostium potestatem deuenisse, & penitus euerfam, & depopulatam esse, quia non parturii neq; peperit, nec iuuenes enutriti, &c. q. d. non habui uiros bellatores qui me tueri possent, quandoquidẽ omnes interfecti fuere, & mulieres fecere abortum, Pueri, & Iuuenes periire an tequam adoleuerint, & in eo statu fuere cum iis qui nunquam pepererunt, neque iuuenes educarunt cum me miseram ciuibus nudam, ac proorsus destitutam conspiciam. Alij aliter exponunt non parturii, & non peperit. q. d. somnia, & vanitates erant quæ de nobis ipsi, cogitabamus, ut de potentia, de opibus, de gloria, ac de Ciuium multitudine; nam nos neq; parturiiuimus, neque genuimus filios, aut filias, neque Virgines eduximus, quæ parerent filios, neque adfocentes, sed quorsum hæc non uideo, nisi dicamus hanc esse detestationem, aut exprobrationem suæ ipsorum ignauitæ, ac socorditæ, quasi indicare uoluerint per hæc uerba, se ita in hac eorum angustia gessisse, ac si nullos unquam peperissent homines idoneos ad resistendum vel frustra laborasse in educationem iuuenum: Est & alia expositio quæ mihi nulla ex parte satisfacit, ut hæc uerba per modum interrogationis fuerint dicta. q. d. nonne parturii? nonne peperit? nonne Iuuenes enutriti? q. d. nonne edidi Iuuenes, & filios idoneos ad bellum? quippe qui pro Patria pugnare deduxi? & potius uelent mortem oppetere quam in manus hostium diuenire? nonne ad incrementum Virgines deduxi, quas uiri defendere ac tueri debuissent? Vbi per filios, & filias intelligi uolunt, alias urbes quas diximus tanquam genitas à Tyro dependere, aut ciues, et habitatores illius, sed hæc expositio, præ-

Ciuitates Tyro dependet

lib. de Heliæ & ieiunio cap. 19

Tex. 1.

terquam, quod in ea multa suppleri oportet non uideretur ullo pacto præfatio textui cõuenire Nihil. n. per eam uideretur cõcludi posse. Deinde Cũ ait. Non parturii, & nõ peperit uide qdẽ inutilis repetitio, nisi dicamus, quod pro parturire innuat, se habuisse uim, & uirtutem ad pariendum, hoc est non fuisse sterilem, per parere autem uoluisse innuere, se actu peperisse filios, ac filias, & ad incrementum adduxisse; aut forte ista repetitio est facta ad amplificandum. Nisi dicamus qd parturio, siue parturire sumitur, p illo statu in quo femine mox parituræ dolore anguntur, seu cruciatibus afficiuntur, parere autem, seu parco dicitur de eo temporis momento quo foetum è uulua educunt. Si ad mores uolumus hæc referre, dicemus qd parturire est bene cogitare, parere bñ operari. enutrire in bono perseuerare. Præter eas expositiones quas adduximus ad præfata uerba quæ, mare, & fortitudo maris dixisse fertur, ui. delictet, non parturii, & non peperit &c. est expositio Theodorici dicens, quod Tyrus malis oppressa fatetur se non peperisse illam multitudinem ciuium, & opum, nec se sua potentia sibi comparasse imperium, sed Diuino beneficio; Deus ergo (inquit) largiebatur hæc dona, non ego parturii, nec peperit, quare Dominus dedit, Dominus abstulit, nec putandum est absquẽ causa Tyrum aggredi Sydon, & ipsum compellare, quo fortassis uoluit etiam innuere quod quæ admodum ipse, quamquam sit fortitudo maris fuerit euerfus, atque deletus non existimet se fore immunem ab huiusmodi calamitatibus, sed ipsum quoque Sydon similia quandoquẽ passurum, neque amplius gloriatur, sed erubescat, & cõfunda, tacet, atque deplorat, uelut ipsa Tyrus, & habitatores ei.

D. Ambrosius super his uerbis. erubescet Sydon. sumit occasionem, redarguendi immensam hominis cupiditatem, & fingit ipsum mare tanquam fatigatum, et nimis, agitatam, istam uocem mittere, uidelicet, erubescet Sydon hoc est, tu negociatorum et cupidum meos sanctus arguis, cum tu sis, longè inquietior fluctibus, et erubescet, quoniam

Parturio & pario quo differunt.

nam periculo non moueris, Verecun-
 dios uenti sunt, quam uestre cupidi-
 tates. Illi habent oia sua, unquam uest-
 ra querendi studia feriantur, & cum
 ociofa tempestas est, nunquam uestra
 ociofa sunt nauigia. Noh paruriui (in-
 quit) nec peperit, nec enutriui luuenes;
 quid me inquietant? quos nescio, quos
 non agnosco? et libro de Elia, & ieiunio
 Cap. 19. lib. 4. Exam. cap. 4. sic ait.
 Erubescet Sydon ait mare, q. d. si pericu-
 la uos non mouent o mercatores, uel
 pudor comprimat, uerecundia confun-
 dat, erubescet Sydon ubi nullus uirtuti
 locus, nulla salutis cura, nulla iuuentus
 pro excubiis Patriæ bello dedita, ar-
 ma squè exercitata, sed omnis solietudo
 de questu, omne studium in mercatu-
 ra, hoc est quod ait mare non parturiui,
 neque peperit. Alii sic exponunt eru-
 besce Sydon hoc est tuè te meritaris
 pudeat & amentie, quæ olim inaniter
 exultabas, & propter opes quas tibi ma-
 re suppeditabat immoderatè gestiebas
 D. Gregorius ad mores corrigendos
 hæc uerba d. Erubescet Sydon ait mare,
 q. d. uita Gentilium plerumq; Sanctior,
 & purior est uita eorum qui sunt sub le-
 ge, et actiones secularium, quandoquè
 sunt laudabiliores uita religioforū, dū
 isti promittendo non seruant quæ in p-
 ceptis audiunt, & isti rectè uiuendo ea
 custodiunt, quibus nequaquam astrin-
 guntur: Sic etiam unufquisquè nostrū
 dicere tutò poterit ijs qui sunt in ma-
 iori dignitate constituti, & qui uerbo,
 & exemplo debent alios instruere, dum
 a recto tiramite recesserint. erubescet
 Sydon: Sydon nanq; denotat stabilita-
 tem, & immobilitatem eorum qui sunt
 in lege positi. D. Hiero. alium affert
 sensum huic dicto, uide ipsum. Sequit-
 ur textus. *Cum audistum fuerit in Egi-
 pto dolebunt, cum audierint de Tyro, Ty-
 rû, u3. fore destructū, ac desolatū, do-
 lebunt inquam, quia timebunt ne idem
 eueniat ipsis, quod præuidens Propheta
 futurum: sic est affatus *Transite maria,
 ululate qui habitatis in Insula, Per insulā
 dubio præcul intellige Tyrum. D. Cy-
 rillus est huius opinionis, ob id Ægy-
 ptios dolere affici, non quod Tyris sic
 cumbar, sed quod belli mala ad ipsos**

Tyrū dedi-
it luxuriz.

Tex. 4.

Cyillus.

A peruadant. putabunt inquam qui ex-
 sa: Tyro nihil sit impedimento quo mi-
 nus ab eodem hoste eadem: et forte
 peiora sint accepturi. Alij secus sentiu-
 dolere, & contristari, urbem adeo ce-
 lebrem, & famosam, tam facile sub-
 uerti: Sed Cyrilli sententiam ueriores
 esse existimo, nam vulgo dici solet, dū
 propinqua domus comburitur, aquam
 præpara ne & tua comburatur. Nam
 tua res agitur paries cum proximus ar-
 det. Transite (inquit) maria, ululate
 qui habitatis in Insula. His uerbis hor-
 tatur ipse Propheta Tyrios maria per-
 transeant, quin potius longè ultra ma-
 ria proficiscantur, neq; expectent hos-
 tium aduentum: aut potius prædicat
 quod eis est euenturum, quia scilicet, ca-
 tiui ducti, transiuri sunt maria, & abi-
 turi in regiones longinquas; aut etiam
 secundum D. Hiero. prædictum à Pro-
 pheta eosdem Tyrios cum fuerint ob-
 fessi, postquam nullam euadendi spè
 habuerint cōscensis nauibus aufugisse.
 Cyrillus autem opinatur per hæc uerba
 Prophetam exprobrare, & in faciem
 obijcere Tyris ac Sydoniis hanc igno-
 miniam, quod, v3. ipsi aufugerint, &
 terga hostibus uerterint, neq; quicquā
 obtulerint, neq; item præcipit ipse pro-
 pheta eos ululare, seu deplorare, quan-
 do hæc muliebria sunt, & adolofcentu-
 lis magis, ac etate prouectis, & iam se-
 nio confectis conuenientia. Atqui bello
 denunciato oportebat eos qui in flo-
 re sunt etatis, ac maturi, ac uiribus rō-
 busti ad pugnam instrui, & præparari,
 & disciplinam militarem exercere, &
 in hostium phalanges priusquam adue-
 nerint impingere, & uim facere, pro-
 fusus què ab eorum finibus eos arcere.
 Deridet itaq; ipsos Deus aut Propheta
 Dei personam gerens viros imbelles,
 ac parum masculos; & uiles Tyriorum
 animos; fugiunt enim & ululant, qui
 quondam denominabantur & superio-
 res erant in pugnis. Quod si querās, ob
 q̄cām rām seuē, & crudeliter irruerunt
 Caldei in psatā Insulā, ut eā ferè ad ter-
 ra usq; deiceret, & funditus euerteret.
 Inuare D. Hiero. uñ cum Cyrillo, hoc *Causa deso-
 latiois.* ideo factū, quia nouerit Caldei cōplu-
 res Tyrios, qui mercaturæ studiū secta-
 bantur

D. Hiero.

D. Hier.
D. Cirillus

Berosus
Tyris quan-
do condita.

Salustius.

Tex. 5.

bantur, & nauigare solebant, ex Insula
 cum liberis simul & Mulieribus ena-
 tasse, & ad alias vrbes uñ cum opibus
 eō migrasse, & nobiles quoq; (inquit D.
 Hieronymus, ciuitatem uaciam, & om-
 nibus bonis expoliatam reliquisse, &
 audientes Babylonij expugnata urbe,
 commemorantes in ea trucidarunt, ple-
 rosq; ceperunt, & cætera quæ in more
 sunt uictoribus deceptis, & sua spe frau-
 datis factitarunt. Vnde Propheta eos
 deridens, & ad memoriam illorum tu-
 morem, & iactantiam reducens, & obii-
 ciens inquit *Nunquid non uestra hac est,
 v3. Ciuitas, Et magnificentia qua glo-
 riabatur à diebus pristinis in antiquitate
 suas; iure quidem poterat de antiquita-
 te gloriari, quia secundum Berosum
 fuit condita anno post diluuium. 1891
 et secundum Iosephum anno 240. ante
 constructionem Templi Salomonis,
 uana tñ fuit eius gloriatio cū iā fuerit
 ad nihil ū ferè redacta; et ut clarius; et
 manifestius suorū ciuiū declarat infor-
 tuniū inquit. *Ducet eā pedes sui lōge ad pe-
 reginādū, hoc est incolæ, et habitatores
 urbis istius fatigabunt pedes suos, quib⁹
 antea uti solebāt in tripudijs, saltatio-
 nibus, & choreis, ad peregre proficiscē
 dū extra fines suos, nō solū qui sua spō
 te p̄ nimio metu arripēt fugā, sed, & q
 captiui ducēt in Babiloniā: et signan-
 ter dicit, pedibus eos lōge cōmigratu-
 ros, qm̄ .i. non hēbunt currus et equi-
 tus quib⁹ euchi, ac deduci cōsueuerāt
 quæ quidē magna est miseria, & infeli-
 citas huius infelicitatis obliuio magna
 est felicitas, sicut ille dixit, rerū irrecu-
 perabilū summa felicitas est obliuio.
 Et hæc quidē q̄ Tyris accidisse noui-
 mus plerisq; alijs ciuitatibus nostra et
 tempestare accidisse compertum est.
 Sequitur textus uidelicet. *Quis cognauit
 hoc super Tyrum quondam coronatam: ci-
 uitas negotiatores Principes, instatores eius
 inclit terra?*
 Cum hæctenus Propheta, tam graue, &
 inexpectatā, quin potius incredibile fu-
 turā Tyrii destructionem prædixisset,
 & diurnā suorum ciuium proscriptio-
 nem, uelut admirans inquit; *Quis cog-
 nauit hoc super Tyrum urbem quondam co-
 ronatam? quis unquam credidisset, hoc***

A de Tyro futurū? aut quis tam potens
 ita fuisset ausus de Tyro statuere ac de
 liberare? cum esset vrbs florentissima,
 munitissima, & bonis omnibus refer-
 ta? Ciuitas (inquam) coronata, hoc est
 Regiis insignibus exornata, & uelut Re-
 gina aliarum urbium? uel Ciuitas coro-
 nata, quia uelut Rex in plurima homi-
 num multitudinem ornatum diadema-
 te caput, solet erigere, & alijs palām
 facere, ita Tyrus fulgens, et excelsa opi-
 bus, & auroq; et gemmis serico, ac pur-
 pura nitens Regina in cūctis gentibus
 existimabatur. Cuius negotiatores,
 Principes; aut quia similes erant; aut
 forte maiores multitudine opum Prin-
 cipibus aliarum urbium, aut quia Prin-
 cipes, et Magnates sui ita erant Mercu-
 turis dediti, ut uerè dici potuerint Mer-
 catores, et negotiatores; quemadmodū
 hodie quoq; vsu uenit, quod pleriq; Du-
 ces, et Principes quō ditiores siant, et
 suam expleāt cupiditatem, potius mer-
 caturis quā generosis, et ingenuis ar-
 tibus occupantur. Instatores eius incly-
 ti terræ; hoc est; Nobiles, & præcipui,
 ac illustres uiri sunt qui præsumt, & in-
 stant negocijs, quo circa dñr instatores,
 q̄a instāt negocijs gerēdis; et sunt uelut
 Mercenarii. Dicuntur homines incly-
 ti, qui præclari nominis et fame gloria
 ac existimatione apud hoīes respiciēt.
 Tandem præmissæ et propositæ dubi-
 tationi satisfacit Esaias dicens. Domi-
 nus exercituum cogitauit hoc, hoc su-
 um fuit decretum ac deliberatio, ut de-
 traheret superbiam oīs gloriæ, et adi-
 gnominiam deduceret uniuersos incly-
 tos terræ. Non enim casu aut fortuna
 id contigisse putandum est, quemad-
 modum plerumquē imperitii homi-
 nes arbitrantur.
 Cogitauit (inquam) Deus hoc, & quod
 prædico, quōd q; futurum est, et quod ui-
 suri sunt oculi nostri, et experturi qui
 eo tpe supererunt. Id autem fecit Deus,
 quia suum cogitare est facere, nec ideo
 tantum, ut detraheret superbiam om-
 nis gloriæ ipsius terræ. Verum quia
 putarunt Babylonij seu Tyri Hierusa-
 lem sub manu hostium corruisse, non
 ob sua scellera, sed quod ille Deus qui
 illius susceperat protectionem debi-
 Et 2 lis-

Tyris ciui-
tas corona-
ta.

lis et languidus esset, et quod ij qui uicerant, et expugnaverant illam Diuina manu essent fortiores, praterere quod iste gentes non destiterant insultare illi Ciuitati, quasi perditæ et penitus occise, et in eam mouere capita sua. Deus igitur ut uisceretur hanc iniuriam cogitauit perdere Tyrum. Quare monemur, ut aliâ ostendimus, non exultare: cum Deus aliquem percussit, neq; exultare diuinam virtutem esse. quouis pacto imminutam, sed cogitare potius, quod (Deo permittente, etiam boni viri quandoq; in tentationes incidunt: factum ipsius Tyri vocat Propheta superbiam omnis gloriæ, quoniam tota superbia, tota animi inflatio, et præsumptio, quæ in omnium hominum cordibus poterat consistere, in mentes, et corda Tyriorum adducta esse videbatur, quod quidem putabatur esse omnino rationis absolum: Etenim cum plurimi eorum negotiatores essent, et institutum vitæ ad eò turpe, et abiectum iniierunt, eò gloriæ, et eminentiæ peruenerunt, ut etiam principibus dignissimos honores sibi tribueret, & corona nobilitatis, atq; splendoris spectatissimi reddebantur. Sed Dominus exercituum hanc eorum temeritatem, et inanem superbiam decreuit infringere, et labefactare, et ad ignominiam deducere, qui se inclytos, et insignes haberi cupiebant, et existimabant. Quo monemur dum in aliquo eminenti gradu consistimus, erigamus cornua, sed humiliemur semper sub potenti manu Dei.

Prosequitur Esaias sub hoc vaticinio prædicere, et prænuunciare, quanta cum celeritate coacti erunt Tyrii fugam arripere, et quasi spectator monet eos qui celerime recedant, et inquit. *Transi terram tuam, quasi flumen filia maris, non est cingulum vltra tibi.* q. d. tuò Tyre filia maris, quæ uidebaris habere matrem ipsum mare, ita ut nulli videretur superpetias ferre, nisi tibi et præter te, et habitatores tuos nullius curam habere. Transi nunc terram tuam, patriam tuam, ipsum mare velut flumen, aut riuulum quandam. hoc est, tam celeriter, et tam audacter te mari committas, et coneris illud transire,

A nulla periculi habita ratione, et consideratione. non secus ac si riuulum quandam sis transiturus, tantus erit hostium impetus, et tanta animi ferocia ad uos debellandos ac trucidandos. properabit. Nò est cingulum ultra tibi. D. Hiero. sic exponit non habebis amplius uires, nec lumbos accinctos, et preparados ad pugandum. Vel non est cingulum ultra tibi, idest non habes quò detinearis, et quò minus omni curâ solutus aufugias. Alii sic exponunt, non est cingulum ultra tibi, idest non ultra uenient ad te naues, à quibus obeorunt frequentiam, et multitudinem uidebaris cincta, et circumdata. Insule dicuntur filia maris quod in eo conuiescant, et confident, et suas habeant stationes, atq; etiam ab eo, et eius ope, ac ministerio nutriuntur. Plures alia expositiones afferuntur huic literæ, sed hæc ad præsens sufficiant. Nota autem iuxta sententiam quorundam modernorum hanc ruinam, quam prædicit hic Esaias non eam esse, quæ fuit sub Nabuchodonosor Rege Babylonie, sed de ea quæ fuit illata ab Alexandro Macedone, quo tempore uastum, et amplum mare traiciendum fuit Tyriis captiuis, ductis in Macedoniam, sed de hoc in calce huius capituli aliquid dicemus. Nota etiam nullum esse paradoxon quod hic ait Esaias u. g. negotiatores Tyri fore Principes, qm urbs Romana solet nuncupari Ciuitas Prælatorum, et Ciuitas Neapolitana appellatur Ciuitas Principum, et Dominorum, et sic de aliis quibusdam, sic etiam Tyrus iure poterat dici ciuitas negotiatorum, qui quidem habebantur et erant principes opulentissimi.

Deinde subdit, *Manum suam extendit super mare, et conturbauit regna.* Dominus mandauit aduersus Chanaan, ut contereret fortes eius. *Et dixit Ecce.*

In primis dubium est de quo hæc uerba dicantur, et quis nam sit, qui manum suam extendit super mare, et conturbauit regna, et quamquam paulo infra in hoc eodem contextu litera aperte habeat, quod Domi-

Dominus mandauit aduersus Chanaan, & ille idem videatur intelligi qui manum suam extendit super mare; D. tamen Cyrillus uideretur inuere hæc uerba intelligi de ipso Tyro, quæ ciuitas erat ad eò potens, quòd extendit potentiam suam super mare, & super omnia regna quæ circum erant: hæc sunt uerba Cyrilli. Seua fuit olim Tyrus, & terribilis, tum remotissimis, & vicinis, tum gentium Ducibus. Alij dicunt hæc uerba referri ad Nabuchodonosor, qui quidem dicitur extendisse manum suam, & potentiam suam super mare, idest super Tyrum, & conturbauit regna, quia scilicet expugnata, & capta Tyro, Aegyptiorum, & Moabitaram vicinarumq; prouinciarum loca legitur conturbasse, & expugnasse: quoniam legitur apud Ezechielem. Deum tradidisse regnum Aegypti in manu Regis Nabuchodonosor, quia subterterit ipsam Tyrum: Sed mihi quidem magis adlubet. D. Hieronymi sententia, qui tum ex uerbis præcedentibus, tum ex his quæ sequuntur colligit de Deo hoc in loco Prophetam loqui. De quo statim sequitur. *Dominus mandauit aduersus Chanaan, ut contereret fortes eius;* mandauit (inquam) hoc est destinauit exercitum aduersus Chanaan, idest aduersus Tyrum, & Sydonem, & mandauit, & præcepit exercitui, ut contereret fortes eius, & hoc e ratione qua Chananei opprobria, & contumelias iecere in Iudæa, & Israelitas omnes habuere exos, nullusq; pensi, ac existimationis, quin potius, & ipsum Deum quem Iudæi colebant, habuere derisui, & contemptui:

Et dixit supp. ipse Deus per Prophetam. *Non adicies vltra, ut gloriaris, calumniam sustinens Virgo filia Sydonis.* Nullam (inquam) occasionem arripies qua gloriaris, quia de præssa eris, & vltimè ad eò deiecta, quod neq; de diuitiis, neq; de potentia, ac nobilitate vlla se præbebit occasio, qua possis extolli, & supra alias vrbes eleuari; calumiam sustinens virgo filia Sydonis. calumniæ quidem, seu contumeliæ tuit magis exposita, cum semper ab exteris nationibus de superbia, atq; iactantia fuerit sugillata, ac diffamata. Nunc uero

A magis calumniam sustinebis, hoc est, penam pro calumnia illata cõtra Deum, & populum suum, oblantrans aduersus ipsum quòd tamquam impotens, & inualidus sustinere nequiverit, ac defendere populum suum à Babyloniis. Appellat Propheta ipsam Tyrum virginem, & filiam Sydonis: Vocatur virgo iuxta textum nostrum, quia vsq; ad unum diem nulli Principi, nulli alii Ciuitati subiecta, à nullo adhuc Principe quauis prodicione, vel fidiis corrupta, & deprauata, sed in sua semper libertate constituta; nunc uero calumnia, sustinebis, quia subiectioni, ac depopulationi eris obnoxia, appellat eam filiam Sydonis, propterea quod dicebatur colonia Sydoniorum; est enim opinio probabilius Sydonem quæ sita erat in continenti, hoc est Terra firma (vt aiunt) fuisse antiquiorem Tyro & à Sydoniis fuisse constructam, & edificatam.

Monet deinde ipse Propheta ipsos Tyrios, ut quam primum secedant, & aliò proficiantur dicens. *In Cethym,* hoc est, in Insulam Cyprum (dicunt aliqui) *consiuens,* omnibus aliis rebus omisis, & post terga habitis, *Transfrata,* pergas vltra mare, longè ab eas; *Quamuis is quog; non erit tibi requies.* Vbi quærit tibi dolor, & angustia (vt illa dicebat) angustia mihi sunt vndique.

Videtur hoc loco Propheta, iuxta sententiam quorundam, irridere ipsorum consilium & innuere fore omnifariam irritum, & nihil profuturum, nec ibi habituros requiem, quia Nabuchodonosor iubebit eius modi profugos ad ipsum remitti. D. Cyrillus ait hoc ideo futurum, quia Deo ad sudorem, & laborem impellente nemo potest vllâ quietis spem accipere. & si manus Dei cuiquam aduersatur, & aliquem ledit, nullus poterit ea calamitate laborantes quicquam adiuuare. Semper enim diuinos impulsus rerum natura sequitur. & quod fieri velit, hoc semper, & omnino perficit. Hic D. Hieronymus notat, & sugillat eos qui quandoq; vt maior & Hieronymus quietem inueniant, & foelicius uitæ detaxat incogant, suæq; saluti melius consultum stantia quo velint, de industria ab vno statu, ad aliũ transiunt, vel relicto priori quodam

Tyrus filia Sydonis. Tyrus virgo.

Dan. ca. 13

D. Cyrillus.

exercitio aliud assumunt, qui tamen nullibi requiem habent, quia sic permittit Deus, ne videlicet, in hoc mari procelloso possimus vnquam absq; commotione fluctuum enatare, vt sic per miserias coacti, non in se, sed in domino creatore confidant. Sic dicebat D. Aug. Ingetū est cor nostrū Domine, donec reuertatur ad te. Et quidam alius. (Iutis. In mūdo spes nulla boni, spes nulla fidei. Sola salus seruire Deo, sunt cætera fraudes. Et Iob. 7. Militia est vita hominis super terram & Christus. Ioan. 1. 6. In mūdo pressurā habebitis. Sequitur text. *Ecce terra Caldeorum: talis populus non fuit. Assur fundauit eam: in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius: posuerunt eam in ruinam.*

Difficilis profecto est intentio presentis textus: non enim facile apparet, cuius causa hic dicta apponantur. Aliqui sentiunt huic referri, quasi velit Propheta respondere tacite obiectioni, qua potuissent Tyrii sic dicere. Si in cethim transfretantes, & manentes, nequē ibi habebimus requiem, tutum erit nobis in terram Caldeorum proficisci, quia fortassis ibi erit requies; propterea. d. Propheta. Ecce terra Caldeorum, vbi oportet subintelligere responsum tacitam huius consilii, quemadmodum innuit Cyrillus, vbi inquit etiam si captiuus factus caldeam occupes, nequē sic à dolore requiesces, neq; tibi erit respiratio, quoniam, & illa vastata est depopulantibus eam Persis, & Medis Cyro nimirum oppugnante. Verum hæc expositio meo iudicio parum conuenit ijs, quæ mox sequuntur, inquit enim talis populus non fuit. Assur fundauit eam. Propterea longē conuenientior est eorum sententia qui dicunt Prophetam hoc loco, aut tantisper Tyrios consolari, aut certiores reddere eos facile destruendos, ac euertendos. Consolari quidem ne videlicet, impossibile, aut difficile illis videatur eorum regionem esse depopulandam, & eos in captiuitatem adducendos, quando cōstant, & manifestum est terram caldeorum, & populum illum: talem fuisse, vsque adeo fortem, & potentem, ut talis nunquam amplius existerit, & tamen

Perse, & Medi in captiuitatem traduxerunt robustos eius hoc est viros fortiores, & animosiores, suffoderunt domos eius, posuerunt eum in ruinam: hac ratione fortassis potuit eos propheta cōsolari, quia minus feruunt iacula quæ præuidentur. Certiores et eos reddit de futuro excidio, & amouet ab eis omnem spem, & inanem fiduciam, ac si dixisset. Non est necesse vos Tyrii confidatis munitionibus, & fortitudini Ciuitatis arte, vel natura hunc in modum consistenti: Neq; multitudini, & robori ac virtuti bellatorum, quoniam ecce terra Caldeorum in promptu est, oculis, & auribus omnium obiecta potens sima, & fortissima, & talis Populus qualis numquam antea fuit, & tamen in eū statum miserum, & plusquam infelicē redacta est; benē inquit, qualis nō fuit, & non quasi non erit, quia Populus Romanus fuit eo potentior, & robustior.

Cum interim ait. Assur fundauit eam; dubio procul iuxta literæ coniunctionē per Iy eam debemus intelligere terram caldeorum, & non ipsam Tyrum, quicquid dicat ipse Lyranus: magis placet sententia, et expositio. D. Hieronymi. Quōd si quis dixerit non potuit Assur fundare caldeam, cum legatur 10. Gen. de Caldea illum prodidisse: potuit enim ex ea regione duxisse originem, & tamen ibi construxisse aliquam Ciuitatem, quemadmodum de eodem legitur, quod ædificauit Niniuem, & plateas Ciuitatis, & Calē, et Resen quæ est Ciuitas magna. Hæc ciuitas magna secundū Glos. dicitur Niniuē supra Gen. cap. 10. et, Ionas cap. 3: sed quamquam hac in parte acquiescam sententiæ D. Hiero: in his tñ q̄ immediate sequuntur non ita facile: Vult. n. de Tyro dictū esse v3. in captiuitatem traductos fuisse robustos eius, domos suffossas, & pforatas etc. dicēs duplicē fuisse populū Tyri, et eorū qui fugerāt et trās fretauerāt in Cethim, et eorū q̄ in vrbe remāserāt, quos dicit in captiuitatem fuisse traductos. Ego autem existimo vnā cum plerisq; alijs, hæc omnia intelligi de exterminio Caldeorum per exercitum Perfarū, ac Medorū, ne tam facile, et absque causa fiat trāsitus à Caldeis ad Tyrum.

D. Aug.

Ioan. 61.

Tex. 7.

B

C

D

E

Quidam Moderni, ut se expediant à difficultate quæ confurgit ex verbis Gen. vbi videtur, Assur de caldea egressum, atq; ideo non potuisse eam fundare, dicunt eum haud quaquam simpliciter & absolute fundasse, & à fundamentis, vel ab imo eam construxisse, sed fundasse eam, id est aptam, & idoneā reddidisse excipiendis nauibus & illis conseruandis, cum enim (dicunt) ingentibus, & amplis fluminibus vt Tygri, & Euphrate alluatur illa regio magnum numerum triremium caldeos habuisse creditur. Sicq; dicimus Assur fundasse Caldeam, & quamquam fortisima esset, ac potentissima, ita ut Baby Ionij nihil se aduersi passuros esse sperarent, sed quoscunq; Inimicorum impetus futuros esse irritos, & inanes; veruntamen Persæ, & Medi aduertentes in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam, vt ferē nihil profus perstitisset. Et uelut inquit Hieremias in persona Dei. Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, & portæ eius excelæ igne comburentur, & labores populorum ad nihilū, redigentur, & in ignem erunt, & disperibunt. Murus (inquam) ille erat latissimus, vt etiam si plaustra alternatim succederēt via in eo lata, ac spaciofa videbatur, vt nihil difficultatis aut impedimentū videretur. Sed his dictis redit ad id quod supra dixerat, videlicet, vlulate naues maris, vlulate vos Mercatores, quia deuastata est, & abolita fortitudo uestra, refugium uestrum & locus illē in quo negocia uestra, & lucra uestra facere cōsueueratis, vbi nimirum per fortitudinem, intelligit ciuitatem ipsam, natura & arte egregiē munitam; aut etiam intelligit locum in quo tāquam in portu naues sistebant, & tutæ asseruabatur. Et sequitur aliud vaticinium penes tempus quo futura est Ciuitas ista sub tyrannide, & suprēma calamitate & inquit. *Et erit in die illa; quādo. f. destruenda, & excindēda erit ciuitas ista: in obliuione eris o Tyre. 70. annis, sicut dies regis unius;* Immo sicut natura, vt plurimum, & pro maiori parte solet esse ætas vnus hominis post LXX. autem

cap. 51.

Gen. 6. 10.

Ion. cap. 3.

Tex. 8.

Annos, hoc est expletis istis. LXX. annis, erit Tyro quasi canticum Meretricis, hoc est eueniet ipsi Tyro, quod solet euenire Meretricibus, non quibuscunq; sed exoletis. Quod attinet ad ætatem LXX. annorum, extat. sententia Dauid ps. 89. Verum aliqui dicunt hūc numerum annorum propemodum cōuenire Regibus, & alijs imperantibus. ne, videlicet, Regimen, & Imperium reddatur nimis onerosum & odiosum; quandoquidem diuturna imperia solēt esse subditis admodum molesta. Aliqui dicunt tempus LXX. annorum præscribi ipsis Tyriis, vt eorum captiuitas æqualis reddatur captiuitati Iudæorū, quos ipsi deridebant, & subsannabant; quippe qui (vt diximus) causas suorum malorum non illorum socordix & impietati, sed impotentix ac debilitati ipsius Dei, quem toties offenderunt, attribuere, & quidam alii dicunt, hoc spatium temporis illis pro misera seruitute consignari, quia totidem annis Rex Nabuchodonosor dicitur regnasse. Omitto quod nonnulli dicunt ex sententia Aristotelis. Ordinarium tempus uitæ hominis esse LXX. annorum, velut etiam asseruit Regius Propheta Dauid loco supra adducto. Dies annorum nostrorum in ipsis LXX. anni. & hoc ideo, quia tempus generationis, & corruptionis debet esse æquale, quandoquidem tempus generationis dicitur esse triginta quinq; annos, & quadraginta ad summum, tantundem etiam debet esse tempus declinationis, quo homo incipit labi declinare ac deficere, Ob id nō absq; consilio, & graui misterio LXX. annorum spatium contulit ipse Deus ipsis Tyriis, quo miseri, profugi, & captiui in captiuitate permanerent. Et vā illis, qui cum peruenerint ad eam ætatem, hoc est, LXX. annorum, & non se totos ad Deum conuerterint, & omnino se ei dederint, & præsertim ii qui aliquibus malis, erumnis, & calamitatibus toto eo tempore fuerint obnoxii. Sed præcandus est Deus ut nostri miseretur, & cum Dauide Deum interpellare libeat dicentes, Ne proicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Dicebamus

Actus septuaginta annorum conueniens reueniens reueniens: ita vt post 70. annos nulla amplius sit illorum memoria: quod tamen non est uniuersa litter verum.

ps. 89.

Amb. lib. de Helia & ier. i. ca. 20.
 ex ipso textu, quod expleis. 70. annis
 erit Tyro quasi canticum Meretricis. D. Am-
 brosius videtur admirari Prophetam uti
 ijs verbis turpibus & obscenis, Sed nota
 inquit ille, quod talia verba quadoq;
 exprimentur, vt qui delicta non eru-
 bescent, saltem erubescant ipsorum no-
 mina. Non quod nobis quam illis lin-
 gua sit castior, sed auctoritas inferior.
 Sed quo pacto predicat Esaias, quod ip-
 sa Tyrus, erit velut canticum Mero-
 tricis. dicunt hac ratione, quoniam sicut
 Meretrices cantibus, & sonis suauibus,
 præter formam corporis, solent allice-
 re ad se Adolescentes, sic facient homi-
 nes Tyrii Mercimoniis dediti, frequen-
 tibus literis, & pollicitationibus lucri, &
 multarum facultatum conabuntur gen-
 tes ad se, vt pristinis negotiationibus in-
 cumbant, attrahere. Cyrillus etiã com-
 parat ipsam Tyrum post receptam lib-
 bertatem, idest postquam imperium
 Caldeorum conciderit canticum mero-
 tricis exoletæ, quæ non valens amplius
 speciosa forma corporis gentes attra-
 here, cantibus, & Melodis nititur eos
 allicere, Vel meretrix iam senio con-
 secta præteritas delicias in sui conso-
 lationem solet commemorare. Dicunt
 alij, Mercaturam, lucri cupiditate faci-
 le homines apprehendunt, quemadmo-
 dum, & meretrices blanditijs homines
 demulcent, & quemadmodum Mero-
 trices, & fornicarii quo suas voluptates
 expleant, & re amata potantur, nullos
 subterfugiant labores, ita Mercatores
 quod aliquid lucri faciant, omnibus se
 exponunt periculis, & nullis parcunt
 laboribus: & præterea non immeritò
 comparat Esaias arti Meretricis ipsam
 Mercaturam, quoniam concupiscentia
 carnis, & concupiscentia oculorum ma-
 xima inter se se habent affinitatem. At
 ego non existimo mercaturæ exerci-
 tium, absque furo, & mendacijs, & abs-
 que fraude & nimia cupiditate peractū,
 esse villo pacto damnandum, cum varijs
 necessitatibus diuersorum locorum, &
 multorum hominum non parum con-
 ducere, esperientia ipsa testetur? pro
 qua re vide D. Thom. 2. 2. q. 77. & alios
 doctores, & præterea Dñm Cae. in sum-
 ma & alios. etiam compendarios au-

Mercatura non est omnino illicita.

A ctiores qui hac de re satis copiosè tra-
 ctabunt. Et nos quoque post finem hu-
 ius operis aliqua tangemus, non enim
 decet omnia simul complecti, ne lecto-
 ri tardium, & nauseam ingeramus.
 Prosequitur deinde Propheta expli-
 care modos, & artes, quibus meretricu-
 læ solent homines aucupari, & laqueis
 irretire, dicens. O Tyre, quæ facta es
 velut meretrix obliuioni tradita, nulli
 amplius vsui, vel existimationi, aut ho-
 minum opinioni habita, sed prorsus
 contempta, & reiecta. *Sume Cytharã,*
circum civitatem, bene cane, frequenta cã-
ticum vt memoria sit tui. Fac quantum
 vis, quantum potes, nihil efficies, oleũ,
 & operam perdes. Hac amplificatio-
 ne, & repetitione verborum vult inuere
 Propheta vtrumquẽ genus musicæ, cã-
 tique videlicet, et instrumentum mu-
 sicum, idest sonum hominum aures de
 mulcere, nec absque ratione fuit institu-
 tus, et receptus iste modus Dei laudan-
 di in Eccl. non solum veteri, verum &
 in Eccl. Christi. Et huius ratio est, vt di-
 cit Augustinus in prologo super libro
 psalmodum, vt modulatione quadam,
 et delectabili canore humanum ani-
 mum ad pudicitiam prouocaret. Quo-
 niam quidem Spiritus Sanctus uidentis
 obnutantem, ac resistentem ad uirtutis
 uiam humani generis animum, et ad de-
 lectiones uitæ huius magis inclina-
 ri, quam ad uirtutis rectum iter erigi,
 delectabilibus modulis cantilenæ uim
 suæ doctrinæ permiscuit, vt dum suau-
 itate carminis mulectur auditus, diuini
 sermonis pariter utilitas inferatur.
 Hac ratione David, qui erat uir in can-
 ticis eruditus armoniam musicam nõ
 uulgari uoluptate, sed fideli uoluntate
 dilexit, eaquẽ Deo suo, qui uerus est
 Deus, mystica rei magnæ figuratiõne
 seruiebat. Diuersorum enim sonõrũ
 rationalis, moderatusque concentus,
 concordii uarietate compactam, bene
 ordinatæ ciuitatis in sinuat unitatem. et
 ipse Augustinus 10. lib. confessionum
 testatur se magnum fructum recepisse,
 dum perciperet in Ecclesia aliquas lau-
 des diuinas decantari. Sic enim ait, Cũ
 reminiscor lachrimas meas, quas fudi
 ad cantus Ecclesiæ in primordijs reu-
 peratę

Aug. prob. 30 p.

Cantus cui resistentis in Ecclesia.

Aug. lib. 17 de ciuit. cap. 14

Aug. 10. lib. conf. 10.

peratę fidei meę, & nunc ipse commo-
 ueor, non cantu, sed rebus, quæ can-
 tantur, dum liquida uoce & conuenien-
 tissima modulatione cantantur, ma-
 gnã instituti huius utilitatem reco-
 gnosco, & lib. 9. Confessionum cap. 6.
 habet ferè eadẽ uerba dicens, Quãtũ
 fleui in hymnis, & canticis tuis suauẽ so-
 nantis Eccl. tuæ uocibus cõmotus acri-
 ter. Voces illæ influebant auribus me-
 is, & eliquabar ueritas tua in cor me-
 um, & ex ea estuabat affectus pietatis,
 & currebant lachrimæ, & bene mihi
 erat cum eis. *Diuis Thomas 2. 2. q. 91. art. 2.*
 ostendit necessitatem, siue con-
 gruentiam ipsius cãtus, & soni in Ecc-
 instituti, vel introducti, dicẽs quod laus
 uocalis necessaria est ut affectus homi-
 nis prouocetur in Deum, & secundum
 diuersas melodias sonõrũ animi homi-
 num diuersimodẽ disponuntur. Ideo sa-
 lubriter fuit institutũ, ut in diuinas lau-
 des cantus assumerentur, ut animi infir-
 morum magis prouocarentur ad deuo-
 tionem. Vnde Aug. in lib. x. Confessio-
 num cap. 33. Adducor (inquit) cantandi
 consuetudinẽ approbare in Ecc. ut per
 oblectamenta aurium infirmorum ani-
 mus in affectum pietatis assurgat. Et
 quamuis D. Hier. uideatur damnare can-
 tum, nihilominus non simpliciter can-
 tum damnat, sed reprehendit eos, qui
 in Eccle. cantant more theatro, non
 propter deuotionem excitandam, sed
 propter ostentationem, vel delectationem
 prouocandam.
 Ceterum qui cantus, & soni debeant fre-
 quentes haberi in Eccl. quæ est domus
 Dei, & qui sint proxime ab ea prohiben-
 di, memini me dixisse satis sufficienter
 in tractatu de cultu Dei, nunc autem sit
 satis adnotasse cãtus non esse vsq; quaq;
 ab Ec. amonẽdos. Sed oportet (ut inquit
 Aug) cantum cum cythara coniunge-
 re, & annexere, quod tunc fiet, cum be-
 re loqui, & bene facere. ac operari cura
 uerimus. Cum ergo dicit Esaias, & hor-
 tatur Tyriũ vt sumat Cytharam. bene
 canat, & frequentet canticum, uult in-
 nuere hortari, & monere Tyrios, vt quã-
 doque peniteant, & hac ratione pœnas
 & supplicia euadant, propterea cum di-
 cit, ut sumat Cytharam, nihil aliud de-

D. Tho. 2. 2. q. 91.

Aug. lib. 10.

D. Hier. dam- nat cantum in eccl.

A signat, nisi ut assumat sacramentum
 pœnitentię, quæ uelut cythara habet de-
 cem chordas, quibus redditur sonus sua-
 uis. & gratus, & expellit malos affec-
 tus, & cogitationes, sicut David sono
 Cytharæ expellebat malum dæmo-
 nẽ, qui vexabat Saulem. Regem di-
 cit ergo Esaias, sume cytharam, fre-
 quenta canticum; bene cane, labora;
 sollicitus esto, studium, & omnem ope-
 ram impende, quò reducaris in pristinũ
 & memoria tui sit, nec amplius ex ho-
 minum meritis excisa uidearis. Sume
 (inquam) cytharã decem chordarũ
 idest sacramentum pœnitentię, quò rã-
 gas, & diligenter percutias decem chor-
 das, idest cõsideres, & aduersas quom-
 do, & quantum, & quoties decem præ-
 ceptã fueris transgressus, eiusmodi chor-
 dæ debent bene tenere, & excitatæ repe-
 riri, ut scilicet per ieiunium, & abstinen-
 tiam, ac uigiliã, & orationes memine-
 ris affligere, & macerare corpus tuum:
 circuire Ciuitatem, uisitare pupillos, &
 uiduas in tribulatione ipsarum, frequẽ-
 rare Ecclesiã, domos infirmorum, &
 omnia loca pia aliquando perlustrare, &
 frequentare canticum, idest orationibus
 & suffragiis, & diuinis laudibus assiste-
 re, iuxta illud Propheta, Septies in die
 laudem dixi tibi, Et iterũ. Benedicam
 Dominum in omni tempore, semper
 laus eius in ore meo. Hæ decem chor-
 dæ quibus oportet pulsare animam, &
 suauem sonum in auribus Dei, & domi-
 ni nostri exhibere, designantur per de-
 cem partes, seu conditiones, quibus uer-
 ra, & salutaris pœnitentia conficitur, &
 integratur. Quæ sunt, uoluntaria, apër-
 ta, integra, accusatoria, non excusatoria,
 uerecũda, discreta, deuota, frequẽs,
 necessaria, sua non aliena. & si quæ sũt
 aliæ, poterit quisque pro arbitrio uide-
 re, & intelligere apud Summistas, & va-
 rijs in opusculis, quæ nuper adita fue-
 re pro instructione Curatorum, & exa-
 minandorum, eorum scilicet, qui sunt
 promouendi ad confessiones audien-
 das. Hucusque uisum huius misere
 Ciuitatis calamitatem, quæ per septua-
 ginta annorum spaciũ fuit detenta,
 ubi uidere licet immensam Dei miseri-
 cordiam, quando ipsis Tyrijs per mul-
 ta se-

sa se-

ta seculorum spatia à Deo auersis De-
 us ipse septuaginta annorum spatium
 dumtaxat præscribit, quo de eorum
 sceleribus penam fluant, cum tantun-
 dem temporis fuerit etiam præfinitum,
 captiuitati Iudeorum, ut hinc facile
 conicias, et pro comperto habeas eun-
 dem esse Iudeorum, et gentium do-
 minum. *Et erit post 70. annos visitabit
 dominus Tyrum, & reducet eam ad mer-
 ces suas &c. rursum fornicabitur cum uni-
 uersis regnis terra super faciem terra &c.*
 Nunc Propheta assertit vaticiniū quod
 lætissimū, et faustissimū est ipsius Tyri
 nuncium allaturum, dicitenim *Visita-
 abit Dominus Tyrum.* hæc est secunda
 pars principalis huius capituli, ubi con-
 trario modo se habet Propheta ad ea,
 quæ sunt ante dicta, Ibi enim de pressu-
 ra, & calamitate ipsius Tyri, nunc au-
 tem de instauratione, & reparatione
 ipsius & p̄mōtione, seu potius euectio-
 ne ad longè meliorem statum. *Visita-
 bit, inquam. Dominus non ea visita-
 tione, quæ fertur in malum, quasi uelit
 animaduertere in ipsam Tyrum, & rur-
 sus de ea ultionem sumere, sed uisi-
 tabit in misericordia, & pietate, & redu-
 cet eam ad merces suas idest ad nego-
 cia eius priora, & rursum eadem Ty-
 rus fornicabitur, idest variis modis, &
 artibus curabit lucrari, & magnopere
 ditari, non solum suis cum ciuibus, pro-
 pinquis, & affinis, sed cum uniuersis
 regnis terræ palam, et in cōspectu om-
 nium, ut uideant omnes, & perdiscant,
 ac doceantur quam accuratè, quam di-
 ligenter, et studiosè exerceant artem
 suam, & suis negociationibus uacent.
 Nec mireris Prophetam comparare
 mercaturam fornicationi, quæ est tur-
 pis usus, seu mauius abusus, quoniam
 quemadmodum meretrices, & mulie-
 res fornicariæ exponunt corpora sua
 indistinctim singulis hominibus ita
 etiam mercatores, & negociatores ex-
 ponunt merces suas quibuscūque ho-
 minibus. Possent etiam dici (bona eor-
 um uenia) quod eiusmodi negociatio-
 nes raro fieri solent absque fornicatio-
 ne, uel corporali, uel spirituali, ut ha-
 betur Eccl. 26. *Duæ species difficiles,*
*et periculose mihi apparuerunt. Diffi-**

A cilè exiit negotiator à negligentia
 et non iustificabitur caupo à peccatis
 laborum, et præterea non habent qui-
 dam exponentes pro re omnino diffi-
 cili, aut impossibili, quin Tyrij redu-
 cti ad pristinas negociationes, ob ma-
 lam, & inueteratā consuetudinem rur-
 sus fornicari, & uelut canis ad vomitū
 reuerti cogitauerint, quandoquidem
 habitus est difficile mobilis, et re uera
 nisi prius viriliter obstitatur tentationi
 bus efficitur quedam consuetudo in
 peccatis, et non potest facile quis amo-
 ueri; frequenter enim irrepit terrena-
 rum illecebra cupiditatum, et uanita-
 tum offusio mentem occupat, ut quod
 studeas uitare, hoc cogites, animoq;
 uoluas, quod cauere difficile est homi-
 ni, exuere autem impossibile. Potest
 alio quodam modo negociator forni-
 cari, & longè quidē peggiore, aut deterio-
 re, de quo paulo infra aliquid dicemus.
B *Et erunt negociationes eius, & merce-
 des eius sanctificata domino, non condētur
 neque reponentur, quia his, qui habitauer-
 unt coram domino, erit negociatio eius sci-
 licet Tyri, ut manducet in saturitatem,
 & uestiantur usque ad ueritatem.* Hæc
 est alia Tyrus, alia ciuitas quam prior
 opulentiore multo, atque celebrior.
 Dicit enim Propheta, et uaticinatur
 quæ sit futura negociatio ipsius Tyri,
 quam maximum lucrum sit factura,
 quidque de suis mercibus, et mercatu-
 ris sit factura, inquit enim quod cum
 fuerit reducta ad suas merces, et nego-
 cia, non erit ut prius, quoniam iam olim
 omnes opes, et quicquid lucrabantur ip-
 sius negociatores, recōdebatur, & absq;
 ullo proximorū cōmodo sub terra fo-
 diebatur et in proprios tantū usus, aut
 potius abusus, impēdebatur. post modū
 uerò idest dum fidem Christi recepisse-
 rent, uel dum receperint, erunt merces
 et lucra sanctificata et dedicata ipsi
 Deo uiuo, et uero, et in suorū mini-
 storū, et seruorum commodum, et
 obsequium in sumpta non amplius con-
 dentur, neque reponentur, sed his, qui
 habitauerint coram domino, et mini-
 strabunt ei, erit negociatio eius, ut mā-
 ducent in saturitatem, ita ut nihil eis
 desit, & uestiantur usque ad ueritatem
 idest

Amb. lib de fuga seculi

Teu 9.

2. pars prin cipalishuius

Visitatio du plex

Mercatura fornicatio

Eccl. ca 26.

idest quandiu uixerint, quod ipsum cō-
 tigit, et factum fuit à filiis Israel, cum
 à captiuitate Babylonica in patriam re-
 dierunt. Alij dicunt eorum opes, idest
 Tyriorum non congregabuntur illis
 ita quod ipsi futuri sint earum posses-
 sores, sed erunt illis omnia communia
 neque quisquam eorum, quæ posside-
 bat, dicebat esse suum, iuxta regulam
 uiuendi sub sanctis Apostolis constitu-
 tam. Id autem non asserimus uniuersa-
 liter uerum, et re ipsa adimpletum ab
 uniuersitate Tyriorum, nisi forte iux-
 ta præparationem animi: at si loqua-
 mur de plerisque Tyriorum ciuibus, et
 populis non existimamus fore incon-
 ueniens, aut impossibile, quod elegerint
 uitam, quam diximus sub sanctis
 Apostolis constitutam. Et uerò faci-
 le potuit contingere, Deo sua gratia
 præuente, et inouente corda Tyri-
 orum, et Sydoniorum, plerosque ex
 his non solum fidem, et ueritatem ca-
 tholicam apprehendisse, et palam fuisse
 professos, uerum ita se Christo Do-
 mino deuouisse, et dedicasse, ut omnia
 penitus propter eum reliquerint, iux-
 ta regulam, et formam uiuendi sanctis-
 simorum Apostolorum, legitur enim
 apud Lucam cap. 6 quod stans Iesus in
 loco campestri, & turba discipulorum
 eius, et multitudo copiosa plebis ab om-
 ni Iudæa, et Hierusalem, et maritima
 Tyri, et Sidonis, qui uenerant, ut audi-
 rent eum, et apud Matth. 15. legitur;
 quod egressus Iesus in partes Tyri,
 et Sydonis uenit ad eum uxor Chananea
 à finibus illis egressa, Nec est ullo pacto
 credendum, quin dominus Iesus dum
 peragraret illas partes multos ad se
 conuerteret, et spiritu sancto suo ita
 uiuificaret, ut essent cum eo, sicut ipse
 & pater unum sunt Præterea, quid sibi
 uult dictum illud Regi, prophetæ, cum
 inquit, filix Tyrij in muneribus, ubi
 D. Augustinus, multa pro loquitur
 in declaratione munerum ipsorum
 Tyriorum, licet per filias Tyri intel-
 ligat ipsas gentes. Sic etiam cum ps.
 86. dicit Deus per eundem prophetam
 Memor ero Raab, et Babylonis scien-
 tium me, ecce alienigenæ Tyrus, et po-
 pulus Aethiopū hi fuerunt illi. Super

Luc. cap. 6.

Matth. 15.

Psal. 44 Augustinus.

Psal. 86.

quibus uerbis multa dicit Augustinus
 in commendationem gentium, quæ
 ex infidelitate uenerunt ad fidem.
 Sic ergo impletum, stit uaticinium
 Prophetæ, quod aliquando Tyri redu-
 centur ad merces suas, quæ tamen e-
 runt sanctificatæ Domino, & deseri-
 uent ministris Dei, ut habeant uictum, & ve-
 situm in saturitatem, quibus contenti
 esse poterunt, iuxta illud Pauli Apосто-
 li, Et sic existimo intelligenda esse uer-
 ba præsentis capituli.
 Sed super his, quæ hætenus dicta
 sunt, extant nonnullæ difficultates non
 vsq; quaq; prætereunda. Primò quidē
 dubitatur, quia scribit hoc loco Efaias,
 quod post 70. annos visitabit Dominus
 Tyrum, & reducet eam ad merces suas.
 Verumtamen legimus apud Ezechielē
 cap. 26. quod dominus decreuit dissi-
 pare muros Tyri, & destruerē Turres
 eius, & radere puluereim eius de ea, &
 dare eam in limpidiſsimam petram: &
 in fine huius cap. inquit, In nihilum re-
 digam te, & non eris; & requisita non
 inuenieris ultra in sempiternum. Et in
 calce cap. 27. inquit, Negociatores po-
 pulorum sibi lauerunt super te, ad nihil-
 lum deducta es, & non eris vsq; in per-
 petuum: dicendum quod ueti, Ciuitas
 Tyri, de qua loquitur Ezechiel, penitus
 fuit destructa, & euersa, uerum post
 reaedificata, at non eodem loco, neque
 tanta cum amplitudine, & magnificen-
 tia, sed neq; multum distans ab ea, quæ
 fuit prius, id quod accidisse legimus
 multis alijs oppidis, & ciuitatibus ipsi
 Orbis. D. Thomas dicit, Non eris in
 perpetuum, idest memoria unius ho-
 minis, cuius uita communiter est 70.
 annorum. Melius puto fortasse dice-
 retur, ut ait Procopius, quod licet Deus
 uideatur præficere tempus uitæ cuius-
 quē uel 70. annorum, uel 40. quemad-
 modum fuit Niniuus, aut aliquid simi-
 le, non tamen semper adimpletur, cum
 Deus suæ prædictionis non subiaceat
 terminis. Bonus enim cum sit, & mise-
 ricors, & tempora desinit, aut aliquid mi-
 nitetur, & præſſuras, non tanquam il-
 laturus re uera pronunciat, sed ut ti-
 more ad uitæ penitentiam adigat, pro-
 cuiusq;

Tim 6.

r. Difficulu tas.

Ezech. 26.

cuiusque enim poenitentia, vel peruacitate decretis temporibus adicit, vel addit, ut accidit Noë temporibus, cum vitam hominum centum viginti annorum futuram statuerit pro sua in homines liberalitate, & beneuolentia breuiorem esse voluit, ut calamitates passim ingruentes auerteret, presentesque temporis progressu maiores Deus prohiberet. A Niniiuitis autem cum poenitentiam egissent non alia ratione decretas certo dierum spatio minas remouit, quàm solet Medicus à significatione, seu pramonstrata ante, vel sectione, vel vitione abstinere, cum facta est corporis in melius mutatio, quemadmodum mihi nuper accidit, quòd Medicus pharmacum, quod mihi dare statuerat, corpore in melius mutato exhiberi tandem vetuit: Sic etiam Deus agit nobiscum, vti mox diximus. Sic itaque dicendum est de tempore, quo statuerat ipse Deus Tyrios fore exules, aut perpetuo ruituros, aut praxio tempore septuaginta annorum ad suas merces redituros,

a. difficultas.

Sed rursus dubitatur à quo fuerit destructa ciuitas Tyri, nam ex Sacris literis habetur haud quaquam à Nabuchodonosor fuisse destructam, licet cap. 26. Ezechielis legantur hæc verba, Hæc dicit dominus Deus, Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babilonis; ab Aquilone Regem Regum cum equis, & curribus. Dicunt quidam expositores moderni ipsam Tyrum; & vniuersam Insulam fuisse absumptam, atque destructam inundatione maris, & fluctuum allisione; & oppugnatione quoque Alexandri Regis Macedonum, quem ipsum Ezechiel (aiuit) indicasse per ea uerba dicit inquit, ab Aquilone, supple adducam Regem Regum cum equis, & curribus, & equitibus, & cætu populoque magno, quos titulos, & encomia non nisi Alexandro Magno tribui debere uolunt, cum esset Rex multorum regnorum, & ferè totius orbis. Alij dicunt Nabuchodonosor non expugnasse Tyrum, sed per aliquod tempus obsedisse, & metum incussisse, Alexandrum uero Macedonem expugnasse, & eueruisse. Nos autem

A cum quibusdam non ueremur asserere fuisse prius à Nabuchodonosor, deinde ab Alexandro captam, & destructam. Nota tandem quòd in hoc capitulo inuit Esaias sub paucis uerbis destructionem, & euerisionem quatuor regnorum, uidelicet Caldeorum Assyriorum, Iudæorum, & sub figura quadam etiam regnum Romanorum, & denique consumationem totius seculi, nec inconuenit uni specialiter dictum de omnibus vniuersaliter, aut generaliter posse intelligi illud Saluatoris Marci 13. quod uni dico, omnibus dico. Vigilate.

Tertia difficultas est quo pacto, & qua ratione Tyrus potest dici fornicaria, postquam fuerit reducta ad merces suas, & ad negocia sua? Dicendum si volumus persistere in propria significatione uerborum, & secundum sensum literalem, hanc Ciuitatem fuisse fornicariam, quia fortè cum fuerint reducti ad proprios lares relictis propriis vxoribus, cum Alienigenis concubuerunt: aut melius dici potest fornicariam fuisse, quia redierunt ad pristinas negotiationes, & mercaturas, et expositi fuerunt negotiationi omnium gentium, & exercuere mercaturam cum omnibus nationibus, & facta est Emporyum totius orbis. Tertio potest dici fornicaria, quia rediit ad vomitum, idest ad infidelitatem. qua etiam ratione iure potest appellari meretrix, si forte in ea vastatione recognouerit Deum, cum postmodum ab eo ad falsos Deos & creaturas defecerint. Sed planius dixerim Tyrum redire ad fornicationem propter malum habitum factum in peccatis, qui habitus non satis facile tollitur per poenitentiam, sed longe facilius per opera misericordiarum.

At uero si iuxta allegoriam, quemadmodum Prophetam loqui credendum est, loqui uelimus, dicemus per Tyrum intelligi debere Christi Ecclesiam, ex gentibus congregatam, quæ uerè Meretrix, & fornicaria spiritualiter potest nuncupari, quia fornicata est cum amatoribus multis & creature potius quàm creatori inferuire uoluit, quæ tamen Ecclesia post septuaginta annis

3 difficultas.

norum spatium idest cum plenitudine temporis à Deo instituti, & praxio aduenit; ad merces suas, hoc est ad opera, quæ uere Christi fidelibus conueniunt se totam conuertet, quibus possit mercari, & facere lacrum Regni Cælorum, quod quidem assimilatur negociatori quærenti bonas margaritas, per Tyrum etiam potest intelligi tropologice anima nostra, quæ ipsa est quandoque meretrix prostituta quando scilicet variis huius seculi uanitatibus commiscetur, & nihil nisi lucra, & commoditates huius mundi quærit, & obnixè amplectitur, quæ tamen Dei benignitate, & misericordia post spatium septuaginta annorum, hoc est peracta uera, & perfecta poenitentia designata per numerum septennarium, qui decies repetitus conficit numerum septuaginta annorum, redit ad suas merces, & negocia idest ad opera misericordiarum pietatis, & iustitiæ. Neque mireris tempus poenitentiarum prescribi numero septuagenario, quia etiam Dominus noster quærenti Petro numquid peccanti fratri sit ei culpa dimittenda usque septies, respondit, Nō dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. Multipliciter quidè potest homo fornicari, scilicet secundum corpus, & secundum animam, & quamuis corporis fornicatio sit ualde execrabilis, ac detestanda, quia qui fornicatur, uolat templum Dei, & tollit membra Christi, & facit ea membra meretricis, multo tamen magis est execrabilis fornicatio animæ, in qua omne genus peccati pariter continetur, & hæc generalis fornicatio perpetratur, cum anima, quæ in confortium uerbi Dei est ascita, & eius matrimonio quodammodo copulata, ab alio Christi ueri uiri aduersario corrumpitur, & uiolatur. Unde B. Augustinus 2. lib. Confess. cap. 6 ita inquit fornicatur anima cum auertitur abste dō Domine Deus, & quærit extra te quæ pura, & liquida non inuenit, nisi cum redit ad te: quare quisque conari debet, ut si quandoque Demonio surggerente auertitur à Deo, oret, & quærat quæ citius ad eum reuertitur, neque expectet

A spatium septuaginta annorum, neque de die, indiem, quia nescimus diem, neque horam.

Postremo dubitatur quo pacto rediit Tyrii, eorum merces, ac negotia sint eorum qui habitauerint coram Domino ut fuerit implatum quod habetur psal. 44. filia tyri in muneribus idest elemosinis, & quo iure in eorum manus deueniant cum fuerit præceptum Dei ministris, ne uelint possidere aurum, neque argentum &c. Respondetur quod eiusmodi merces, & negotia erunt eis uel eorum, in usum tantum, & eum quidem, quantum sit satis; ita ut nullo indigeant, neque ullo tempore, etiam cum fuerint in Senectutem adducti subministrantur eis necessaria, neque cogantur ostiarim petere quibus habent opus. Quidam uero aliter sentiunt, fortè non intelligentes uerba Prophetæ. Sed de hoc aliàs.

C

Post explicationem cap. 23.
hæc sunt notanda.

PRIMUM quidem quòd Esaias descripsit, aut prædixit decem, aut etiam undecim, iuxta literam onera, siue præssuras, & calamitates obuenturas Dei permisso, aut etiam iussione certis quibusdam, ac designatis urbibus seu regionibus, ut Babylonie, Moab, Damasco, & quibusdam aliis supernominatis. Et certè mirum est Prophetam fuisse usque adeo aridum, mancum, & diminutum, ut non aliis urbibus, ac regionibus prædixerit eadè & grauiora incōmoda ac dāna uentura. Et ut prætereamus ruinā, ac destructionem multarum Ciuitatum, locorum, & Oppidorum, quæ in Asia, & in Africa, & in maxima parte Europæ contigerunt satis superque nobis erit in hunc numerum, & in eandem classem repone, ac enumerare multas Ciuitates quæ nostris temporibus in Gallia, & Italia deuastatæ fuerunt. Nolo inter has Romanæ urbis mentionem facere quæ satis constat, quā maximam fuerit perpeffa ruinam, primo quidem à Gothis, deinde à Gallis, & nostris quoque

que temporibus ab Hyſpanis, ac Theu-
tonicis, & varii generis hominibus.
Omitto alias Ciuitates, ne fortè quis
dicat. Infandum Regina iubet reno-
uare dolorem, Propterea videtur Pro-
pheta, aut nesciuisse, aut noluisse to-
tam prædicere, quod nouerat esse fu-
turum. Sed (ut inquit Ruper. Abb. Tui-
ri) voluit propheta studens breuitati,
sub nominibus prædictorum locorum
manifestare omnes, & quoscunque
locos qui sanctissimo Christi nomini,
& sanctæ Ciuitati eius Hierusalæ coe-
sti, & sponsæ ipsius Ecclesiæ contrariã
tur, quæ videlicet loca, siue partes or-
bis, sunt quasi quædam scissuræ, quæ
catholicam ecclesiam impugnant. Et
quia ipse tantummodo nouem onera
recenset, quæ decimum onus impugnat
ideo cum per nouem multos intelli-
gat, concludit, & determinat per nouem
onera, siue per nouem loca quæ à va-
riis oneribus premuntur intelligere de
beamus multa loca siue ea omnia quæ
Christo contrariantur. Nos autem ac-
cipientes, & animaduertentes interpre-
tationem eorum locorum quibus onera
imponenda prædicuntur, uaria gene-
ra delinquentium significari uolumus
quos Deus æquissimo iure condemna-
ri decernit, & grauissimis oneribus
præmi, ac detineri. Vt autem hoc sin-
gillatim ostendamus Babylonia. qui-
dem latinè confusio nuncupatur, dum
ergo propheta prædicat onus Babyloni-
nis, aduersus eos uaticinatur, qui sunt
mente confusi, seu permixti, quippe
qui nesciunt se ipsos resolvere, ac deter-
minare, cuiquidem debent obtempera-
re, & moremergere, Christo uideli-
cet an Mammonæ sunt quæ ex eorum
numero, qui non sunt calidi, neque fri-
gidi, quibus inquam iure minatur Do-
minus, & per prophetam prædicat o-
nera, præsturas, & calamitates.

Moab interpretatur de patre, uel à
patre, cuius interpretationis ratio est,
quia Moab fuit genitus à Loth ex filia
sua maiore, ut habetur Gen. 19. et (ut
dicit Diuus Hieronimus) de incestu
& ebrietate fuit conceptus, per quem
figurantur, qui cumque adueterinos, &
damnatos concubitus sectantur. Prio-

res, qui scilicet per Babylonios signi-
ficantur, sunt qui contra primum præ-
ceptum Decalogi impudenter de lin-
quunt, et à Deo auertuntur. Se cun-
di grauitate, et flagitiose delinquent
circa aliud præceptum secundæ tabu-
læ. Primi grauitate offendunt Deum,
et ipsos, reliqui uero ipsum proximū,
et consequenter se ipsos, et ipsum De-
um, cuius genii, & prauitatis quot om-
nes (bene Deus) reperiatur in unum
B. so orbe terrarum non est opus demon-
strare, res enim per se notissima est.

Damascus (secundum Diuum Hie-
ronymum) significat sanguinem bibens, aut
sanguinis osculum, cuius nominis si-
gnificatio refertur ad omnes qui san-
guinem bibunt, et delectantur in oc-
cisione uiuorum, et in perditione mo-
rientium quales sunt homicidæ, sicarii,
et humani sanguinis hostes, et stibidii.
Hos Dominus, qui est pius, et miseri-
cors quæ maxime odit, et detestatur
iuxta illud ps. Virum sanguinum et do-
losum abhominabitur Dominus: et ali-
bi uiri sanguinum declinate a me. Et
item Viri sanguinum, et dolosi nondi-
midiant dies suos.

Ponitur aliud onus, sed sub aliis uer-
bis, quibus idem uidetur innuere cum
inquit. Væ terræ, quæ est uelut Cym-
balum alarum: uel quæ est Cymbalū
alarum, ubi per illam dictionem, Væ
quæ est nota comminationis, uel comi-
serationis, dubio procul indicat pro-
pheta magnum aliquid flagellum, et
grauissimum pondus imminere, uel
superstare illi terræ. Sed videndum est
quid per eam sit intelligendum. Qui-
dam enim ex sententia Vererum pa-
trum, ut Eusebii Cesariensis. Iustini Mar-
tirii, et Oecumenii asserunt eiusmodi
terram designare Ciuitatem Hierusa-
lem, propterea quod ex ea mitteban-
tur a Scribis, et Phariseis nuntii, et na-
ues expeditissimæ, primum quidem ad
Aegyptios petentes ab eis auxilium
aduersus Assyrios hostes suos: Dein-
de uero cum cepit prædicari euange-
lium Dei, ad omnes partes orbis in qui-
bus debebant Iudæi eosdem nuntios
et naues cum incredibili celeritate mi-
serunt, præcipientes eis, et cohortan-

tes

tes, ne uillo pacto, neque quauis causa, A
uel occasione permitterent prædicari
eiusmodi euangelium, sed modis om-
nibus, et cunctis artibus, ac uis cona-
retur eiusmodi prædicationem impedire,
Et ob conditionem istarum nauium usque
adeo expeditarum, uocauit propheta
ciuitatem Hierusalem terram cymba-
li alarum. D. Hier. per terram cymba-
li alarum uult posse intelligi terram Ae-
gypti, quoniam uelox, & concitus autem
uolatus, quarum ingens ibi est copia re-
fert sonitum cymbali. Nonnulli non
Aegyptum absolute, sed interiorem
partem Aegypti significari uolunt v.g.
partem illa Aethiopiæ, quam nunc in-
colunt Christiani sub dominio illius
principis, quem uocant Præsten Ioan-
nem, seu presbiterum Ioannem, cuius
opinionis est Franciscus Forerius lu-
sitano uir apprimè doctus, & cruditus.
Sed pace tantorum uirorum dixerim,
nulla istarum opinionum mihi ualde
probat. Ad hæreo potius illorum sen-
tentia, quos refert Diuus Hieronymus
fuisse opinatos per huiusmodi cymba-
lum alarum intelligi exercitum Ro-
manorum, sed quoniam horum senten-
tia. D. Hieronymo minime satisfacit,
non audeo, & ego illam prorsus admit-
tere: uerum quicquid intelligatur, nunc
parum refert. Sed uideamus, ut cepi-
mus, quid per hanc Metaphoram, seu
circumlocutionem uoluerit indicare D
propheta. Dicimus enim quod licet ter-
ra cymbali alarum multa significare
possit, nobis tamen congruentius uide-
tur significare, & præfigurare eos qui
huius mundi fluctibus perpetuo versan-
tur, qui in hoc mundo tamquam uelut in
mari procelloso perpetuo dicuntur na-
uigare, qui semper negotiantur, die no-
ctuque laborant, & numquam quiescunt,
nunc opes, nunc honores, ac dignita-
tes, nunc Principum fauores pias & nefas
E procurantes, quotidie mittunt nuntios,
epistolas, & munera modo huic, modo illi,
ut aliquid aucupetur, multis sepe desi-
derijs, & cupiditatibus astuantes. nullam
unquam requiem habentes, & uelut nos
uulgo dicimus, (semper fanno castelli
in aria) & quoniam hoc hominum ge-
nus, & coaditio magna commiseratio-

ne digna esse uidetur, ideo propheta
quasi compatiens, & condolens huic
eorum conditioni, uæ terræ dicit, & non
onus; & ob id asserunt quidam, decem
tantum onera expressisse Esaiam, ait
D. Hier. tropyce per eiusmodi terram
Cymbali alarum uult designari eos qui
nullam habent charitatem, ut dicebat
Apostolus 1. ad Corinth. 13. Si charita-
tem non habeam factus sum uelut æs
sonans aut Cymbalū tinniens; & non
B solum cymbalum rauco concrepans so-
nitu, sed propter leuitatem sermonis
cymbalum uocatur alarum, quales sunt
Hæretici, qui sunt omni charitate de-
stituti, & propter leuitatem sermonis
in diuersas partes orbis uelociter se, &
sua dogmata proteudunt. Et hac oc-
casione D. Hier. satis acriter ecclesia-
sticorum socordiam, siue negligentiam
taxat, quia (ut inquit) nullus eorum
tantum habet studij in bono, quantum
C hæretici in malo, quippe qui se multum
lucrari existimant si alios decipiant; &
ipsi perditos alios perdant. Veruntamen
contingit Hæreticis uelut his qui se tu-
ro nauigare iactitant, aut alas habere ad
uolandum, sepe tamen in falsis flucti-
bus hærent & in medio cursu patiun-
tur naufragium, uel in terram decidunt:
minatur ergo propheta sub his uerbis
hominibus uanis, & stultis, & quoniam
horum infinitus est numerus, ideo non
vni particulari Ciuitati, seu regioni
comminatur, sed uniuersæ terræ quæ
est uelut cymbalum alarum: minatur
etiam hæreticis, & nullam charitatem
habentibus, quorum etiam longè ma-
ior est numerus, quam per nos existi-
mari possit.

Sequitur deinde onus Aegypti per
quem locum designantur quicunque
sunt conditionis adeo peruersæ, & ma-
le affectæ, quod nolunt intelligere ut
bene agant, & continue versantur in te-
nebris ignorantia, quandoquidem Ae-
gyptus latinè, tenebra nuncupatur, pro-
fecto huic hominum generi iure meri-
to comminatur propheta, de quo dicit
etiam Propheta Hier. c. 4. Quia tu scie-
stiam repulisti, & ego repellam te, ne fa-
cristis mihi, & oblitus legis
D. Hier. Oblitus est, & ego filiorum tuorum,
&

Franciscus
Forerius.

Tex. 10.

Hæret.

& David præcatur Deum dicens, effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. et ps. 94. ipsi non cognouerunt uias meas, quibus iustau in ira mea, si intribunt in requiem meam.

Et quoniam Aegyptii etiam tribulantes, siue angustia patientes, sint alios ad stium redigentes sunt idcirco ratione minatur. illis. Esaias onus, & supplicium, uelut his, qui perturbant, affligunt & ad angustiam redigunt Dei seruos, & ministros. Dicitur etiam Aegyptus significare hunc mundum, qui totus an maligno positus est. Vnde nihil boni potest expectari ab eo, sed miseria prorsus calamitas, & præssura.

Postmodum prædicit Esaias aliud onus quod futurum est deserti maris: dicebamus enim supra in expositionis huius loci, quod mare desertum nihil præ se aliud significat ad litteram, quam mare aridum, inaquosum piscibus destitutum, & nullam ex se habens aptitudinem qua possit nauigari quemadmodum dicimus Ciuitatem desertam, ac desolatam nullis, uel paucis habitatoribus excolta, & quoniam mare significat hoc seculum, ob id dicitur mare desertum, hoc est seculum bonis omnibus destitutum, iuxta illud cuiusdam Poetæ. in mundo spes nulla boni spes nulla salutis. Quod mare appellatur seculum, testatur D. Hier. ex ps. 106. dum Propheta inquit. Qui descendunt mare in nauibus facientes operationem in aquis multis, ipsi uiderunt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Per desertum ergo mare intelligendi sunt homines merè seculares. i. seculi uoluptatibus dediti, & præter ea. quæ sæculi sunt nihil ultra sapientes, quibus omni iure, & omni ex causa comminatur Deus per Prophetam. Sed quoniam in eo capitulo ipsemet propheta uideatur explicare per mare desertum ipsum intellexisse Babyloniam, ut scilicet quæ superius nimis obscure prædixerat, nunc apertius explicaret: propterea sciendum non sine causa uoluit appellare Babyloniam mare, ratione scilicet multitudinis gentium, quæ illuc

confluebant, & propter amplitudinem Ciuitatis, atque etiã propter aquarum copiam quæ propè Ciuitatem extabat. Dicit etiam, mare desertum, quoniam in terra ipsam, & mare uerum, amplum, & satis horridum desertum uisebatur. Afferuntur & aliæ rationes, quibus Babylon mare deserti appellabatur, sed non est opus eas omnes recensere. Nos in presertim expiscari conamur significatio nes, quæ sumuntur ab interpretationibus horum nominum. Nec satis probabo prophetam uoluisse hoc loco per mare deserti intelligere Babyloniam, cum de ea superius fuerit locutus, sed ego nolo plus sapere, quam oportet sapere. constat enim quod D. Petrus uocat Babyloniam urbem Romam, dum prima epist. cap. 5, inquit. Salutem uos Ecclesia quæ est in Babylone collecta, ubi omnes per Babylonem ibi Romam intelligunt. Et fortassis de ipsa quoque loquebatur Esaias, At quis dicit non inconuenit de eadem re pluries habere sermonem, quoniam ut inquit super cap. 19. Diuus Hieronymus moris est scripturarum obscuris manifesta. subdit. Est etiam onus Duma. Duma quidem interpretatur silentium, uel similitudo, per quam designantur homines, qui uelut iumenta nunquam loquuntur & ex quorum ore nunquam Dei laudes percipiuntur, aut refert illos, qui, præ pudore, & uerecundia non audent confiteri peccata sua, sed illa potius celare, & abscondere omni studio, & arte nituntur, ut uideantur boni coram hominibus, quippe qui ob hoc facinus perpetratum quotidie fiunt deteriores, ut dixit Dauid. Quoniam tacui in uetuerauerunt ossa mea, quibus tamen loquitur Deus. d. Conuertimini ad me filii conuertentes, & ego sanabo contritiones uestras. Qui ergo suam turpitudinem reuelare non erubuerint facile sanabuntur, iuxta illud psal. Delictum meum cognitum tibi feci, et iniustitiam meam non abscondi, et quæ sequuntur. Et alibi scriptum est. Die tu prior iniquitates tuas, ut iustificeris.

Sequitur post hæc onus in Arabia. Arabia quidem dicitur uespera, aut uesperina

pergina, & alias quoque; habet interpretationes. Sed hæc nobis satis erit; cum enim uespera, siue hora uesperina sit principium noctis, ac tenebrarum, designat eos, qui cum inceperint delinquere, & in peccatis delectari, de respicietia nunquam cogitant, & semper in tenebris uersantur, et in media nocte consistunt, dum ad summum delictorum peruenierint, quo de sua ipsorum salute nulla aplius potest haberi spes iuxta illud prophetae Impius cum in profundum uenerit peccatorum contemnit. Præterea sequitur aliud onus super uallem uisionis, predictum. Quid autem per uallem uisionis propheta intellexerit, non est satis perspicuum. D. Hier. una cum plerisque aliis per uallem uisionis intelligit Ciuitatem Hierusalem, & certe mirum est quo pacto Hierusalem possit appellari uallis cum fuerit constructa super montes: sed dicunt aliqui posse dici uallem, quia erant uallem uisionis, quæ intercedebat inter illos montes super quibus erat ædificata, & propterea nominat ipsa uallem ab imo Ciuitatis: mysticè uerò, et figuratiue dicebatur uallis ampliatiue, pro eo quod est, uel erit, quia scilicet coplananda erat et in similitudinem uallis redigenda. Dicitur uallis uisionis, quia in ista Ciuitate multæ uisiones, et prodigia cælitus fiebant, et ibi multi prophetae, hoc est uidentes morabantur, qui passim multas uisiones a Deo habuerunt. Per hanc ergo uallem uisionis (teste D. Hier.) significantur, qui cum fuerint creati, et constituti a Deo in aliquo eminenti gradu, et dignitate instar brutorum animalium propter peccata sunt ad terrena depressi ut dicebat Dauid. Homo cum in honore

esset non intellexit. Quo loco sunt reponendi, inquit ipse, omnes peruersorum dogmatum principes, qui corruerunt de sublimitate sensus sanctorum scripturarum, et ad humilia deuoluti sunt. Potest etiam Hierusalem appellari uallis, quia inter ceteras gentes Ido latras potest, et ipsa reponi, ut nequaquam mors amplius appelletur. Postremò ponit Esaias inter præscripta onera, onus Tyri cuius deuastatio calamitas, et præssura superius fuit exposita. Et quoniam Tyrus significat angustiam, & tribulationem, designat eos qui malis cogitationibus perpetuè agitantur, & qui uolentes diuites fieri, & dignitates aucupari, incidunt intentiones, & laqueos Diaboli, & desideria multa, & noxia, quæ detrahunt homines in profundum. Sed quoniam post hæc decem onera Esaias cap. 30. prædicit aliud onus, quod est onus iumentorum Austri, dicimus per hæc iumenta Austri præfigurari eos, qui cum prius Christi fidem apprehenderint, uelut iumenta, & animalia quadripedia retrocedunt, & reuoluuntur ad Aegypti Synnacha, hoc est ad seculi uanitates, & ludibria, de quibus dicebat Saluator. Ne mo mittens manum ad aratrum, & aspiciens retro aptus est regno Dei. Et Paul ad Heb. 6. Impossibile inquit est eos qui semel sunt illuminati gustauerunt etiam donum cælestis, & participes facti sunt spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei uerbum virtutesque seculi uenturi, & prolapsi sunt rursus renouari ad poenitentiam, rursus crucifigentes sibi metipsum filium Dei, & ostentum habentes. Hæc dedecem uel uadecim oneribus addere uisum est.

D. Hier.

prover. 16.

C

D

E

psal. 48.

Luc. 9.

Hab. 6.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

ECCE Dominus dissipabit terram, & nudabit eam, & affliget faciem eius, & disperget habitatores eius. Et erit sicut populus, sic Sacerdos, & sicut Seruus, sic dominus eius: sicut ancilla, sic domina eius: sicut emens, sic ille qui vendit, sicut foenerator, sic is qui mutuum accipit: sicut qui repetit, sic qui debet. Dissipatione dissipabitur terra, & direptione pradabitur. Dominus enim locutus est: verbum hoc luxit et defluxit, terra, et infirmata est: defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terra. Et terra infecta est ab habitatoribus suis: quia transgressi sunt leges, mutant ius, & dissipauerunt fœdus sempiternum. Propter hoc maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius: ideoque insanient cultores eius, & relinquetur homines pauci. Luxit vindemia, infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui latabantur corde. Cessauit gaudium tympanorum, quieuit sonitus latantium, conticuit dulcedo citharæ. Cū cantico non bibent vinum. amara erit potio bibentibus illam. Attrita est ciuitas vanitatis, clausa est omnis domus nullo introeunte. Clamor erit super vino in plateis: deserta est omnis latitatio, translatum est gaudium terræ. Relicta est in urbe solitudo, & calamitas opprimet portas. Quia hæc erunt in medio terræ, in medio populorum: quomodo si pauca oliuæ, quæ remanserunt, excutiantur ex olea: & racemi cum fuerit finita vindemia. Hi leuabunt vocem suam, atque laudabunt: cum glorificatus fuerit Dominus, hinniunt de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum: in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A sinibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti. Et dixi: secretum meum mihi, secretum meum mihi: & mihi, prauaricantes prauaricati sunt, & prauaricatione transgressorum prauaricati sunt. Formido, & fovea, & laqueus super te, qui habitator es terræ. Et erit. Qui fugerit a voce formidinis, cadet in foveam, & qui se explicauerit de fovea, tenetur laqueos, quia catharacta de excelsis aperta sunt, & concutientur fundamenta terræ. Confractioe confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commouebitur terra, agitatione agitabitur terra sicut ebrius, & auferetur quasi tabernaculum

tenius

unius noctis: & grauabit eam iniquitas sua, & corruet, & non adiciet, ut resurgat. Et erit in die illa Visitabit Dominus super militiam cæli in excelsis: & super Reges terræ, qui sunt super terram: Et congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere: & post multos dies uisitantur. Et erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in Monte Sion, & in Ierusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

EXPLANATIO IN VIGESIMVMQVARTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

ECCE Dominus dissipabit terram, & nudabit eam, & affliget faciem eius, & disperget habitatores eius &c.

QUAE fuerit intentio huius sanctissimi Vatis, in hoc capitulo non facile est videre, cum presertim expositores inter se (ut sæpe alibi) non conueniant. Quidam, n. volunt Prophe tam hic prædicere vastationem terræ Iudæ, & presertim eam, quæ futura est postrema post passionem Christi per exercitum Romanorum: apparet, n. pleaque, se re omnia hic prædicta de illa postrema vastatione debere intelligi. Nec refert hoc loco nominari terram sic absolute, vniuersam Iudæam, quoniam mos est scripturæ diuinæ partem vnam ipsius Orbis, aut vniuersæ terræ habitabilis, appellare terram sine vlla additione. Quod autem de ipsa terra Iudææ sermonem habeat Propheta, patet ex verbis paulò infra appositis, ubi habetur, quòd relinquetur homines paucissimi, id quod in præfata vastatione facta per Romanos contigisse manifestum est. Cyrillus Alexandrinus vna cum plerisque aliis existimat Prophe tam, postquam recensit quæ plerisque gentibus grauamina ex ira diuina contigerunt.

Anunc quasi repetendo, & recapitulando quæ dixerat, tandem arbitratur de vniuersali iudicio, & de consumatione sæculi sermonem hoc loco haberi, Cuius opinionis est etiam Diuus Hieronymus, vult, n. quæ dicta fuerunt de particularibus quibusdam gentibus, nunc de vniuerso Orbe terrarum prædici, & prægnunciari. Alii volunt (iuxta sententiam Hebræorum) Prophe tam hic loqui de euerfione terræ Idumæe quandoquidem Idumæi fuerunt valde infesti, & molesti Iudæis dum fuerunt in captiuitatem adducti. Ego autem posteaquam super verba huius capituli diutius consideravi, in hanc tandem sententiam deueni, ut non supra Iudæam, neque supra Idumæam, neque aduersus locum vllum particulari, sed aduersus vniuersum Orbem terrarum Prophe ta fuerit vaticinatus. Et ratio est, quia absque vlla causa fieret ista repetitio. Dicit ergo Prophe ta, Ecce Dominus dissipabit terram, & nudabit eam. Diuus Ambrosius considerans. Ecce, inquit, quasi manu sanctus Prophe ta demonstrat, Et quasi oculis aduenientem videat iudicii diem, ita dicit. Ecce venit Dominus disperdere

Ff 2 terram,

terram, immò quia in spiritu, quæ futura sunt, tamquam præsentia Prophetis reuelantur, idèò quæ videbant, nobis quoq; demonstrare cupiebant, ut nos ad conuersionem aberrare reuocarent. Dicit ergo, Ecce Dominus dissipabit terram, omnia euertet, ac destruet, & in multas partes, & quidem multitudinissimas eam diuidet, & ad nihilum ferè ipsam deducet: nudabit eam, hoc est, omnibus bonis vacuum reddet, & nihil omnino boni reliquum erit: **B** Vel nudabit terram, id est, patefaciet impietatem, & iniquitatem cuiusq; quæ prius latebat, & de illis pœnas exiger. Tunc patebunt simulationes hypocritarum, & eorum, qui sub prætextu alii cuius boni apparentis volebant aliis præesse, & superesse. Dicit Cyrill. quòd tunc aliquis nudatur, quando iusto Dei iudicio, ac irreuocabili sententia puniatur. Quandiu enim Deus mala tollerat, & differt pœnas delinquentibus, & latet quodammodo impiorum uita, & cuiusque uitæ facies, aut species modo quodam tegitur, & occultatur. Cum verò iram infligit, & de vnoquoque dignum, ac debitum sumit supplicium, cuiusque supplicio affecti facies, ac persona denudatur. Qualis enim sit, & fuerit vnusquisque genus animaduersionis præmonstrat, siquidem verum est Deum redditurum vniqueque secundum opera sua.

Affligere faciem locutio metaphorica.

D Et affliget faciem eius non solum ob pœnam, quam sustinet, sed ob ignominiam, quam ex detectione suorum seclerum necessario patitur. Et hoc est quod habetur in textu 70. Interpretum, vbi legimus. Et affliget faciem eius, ipsi legunt, & reuelabit faciem eius. Quòd si hæc non ad homines, qui terram inhabitant, ut verius est, placeat referre, dicemus terram affligendam, cum arbores excinduntur, domus euertuntur, segetes comburuntur, & habitatores terræ disperguntur per diuersas partes Orbis. Hæc quidem omnia tùm ad terram Iudææ, cum fuerit destructa, ac dissipata à Romanis tùm etiam ad vniuersum orbem, cum aduenerit tempus consummationis sæculi, & futuri iudicii, ab quo

vllo negotio possunt aptari. Tamen si nonnulli posteriores agere admodum admittant, quæ hoc loco disuntur, ad vltimam Orbis consumptionem debere referri, cum ibi nulla sit futura præda, nulla direptio, & nulla terræ dissipatio, aut hominum dispersio. Sed alii, quibus ego assentior, (ut iam dixi) contra volunt hæc eadem in die iudicii omnino esse futura, tunc enim habitatores terræ erunt dispersi, hoc est diuisi, & segregati, & ad varia loca deputati pro qualitate premiorum, vel suppliciorum, quia tunc fiet separatio bonorum, & malorum. nudabit faciem terræ quia tunc omnes stabimus ante tribunal Christi, ut referat vnusquisque, pro ut gessit in corpore suo, siue bonum, siue malum, testimonium reddente conscientia ipsorum, & cogitationibus inter se inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die cum iudicabit Deus occulta hominum.

Et erit (supp. in die illa) sicut populus: Tex. 2. sic sacerdos, & sicut seruus sic Dominus eius; sicut Ancilla sic Domina eius. Sicut emens, sic ille qui vendit, sicut fenerator, sic is qui mutuum accipit, sicut qui repetit, sic qui debet. Et vò verbo dicam, per hæc vult inuere Propheta quanta erit in consummatione sæculi vniuersi orbis rerum confusio, & totius terræ perturbatio, nulla erit gradus distinctio, aut personarum acceptio, et eadè erit obseruatiua, & respectus Sacerdotis vt populi, Domini, vt Serui, pauperis ac diuitis, omnes æqua lance penduntur, nulla certe erit apud Deum æquatio personarum, sed sola erit ratio meritorum. Nulla tunc auctoritatis eminentia, nec diuitiarum copia poterit quicquam prodesse, sed pari loco, & æquali statu omnes sistemus ante Iudicem, seu parui, seu magni, & cuiusvis sortis, ac conditionis; sola erit (vt diximus) meritorum discretio: Neque solùm penes Iudicem Deum erit eiusmodi æqualitas personarum, verùm & iam Ecclesia Dei. Et cum primùm Christus apparuerit in hunc mundum, hoc est pœnas acceptioem, aut collationem gratiæ nobis. conferendæ.

Quo-

Quoniã in Christo Iesù, non est seruus neq; liber, neq; est distinctio Iudæi, & Græci sed est diues in õnes qui inuocant illum; & plerumque accidit ex domino quempiam fieri seruum, & ex diuite pauperem, quoad modum apud Lucam legimus Dominam dixisse. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes: plerumque etiam contingit ex Sacerdote fieri subditum, vt supra Cap. 22. vidimus de Sobna, qui ex Summo Sacerdote, & Preposito templi, fuit de ministerio depositus, & abductus in captiuitatem. Sed quid aliorum ex plebe querimus? cum id ipsum passim videre liceat in Curia Romana? Vbi plerique ex seruis, & famulis, & aliorum obsequio mancipatis, efficiuntur Domini, & quidem Primari, ac summi Sacerdotes, & è contra qui antea erant Domini, & aliorum Duces, & Patroni, efficiuntur Serui, & quandoque eorumdem, quibus aliquando fuerant dominati. Et ne longius uager, id mihi quidem (Deo sic volente) aliqua ex parte contigisse, nemo est qui nesciat. Quasi dictorum summam colligens Propheta repetit dicens. *dissipatione dissipabitur terra, et diruptione praduabitur.* Dissipatione dissipabitur, hoc est verè, & realiter dissipabitur, & diuturna, aut etiam perpetua erit ista dissipatio, scilicet nõ quam amplius redibit in idem, aut dissipabitur quoad bona stabilia: et prædabitur penes res mobiles: vt notat D. Tho. Et ne credas quòd ait Propheta irrum fore, & inane & velut quid fictitium. subdit Propheta dicens. Dominus enim loquutus est verbum hoc quod verbum omnino tremendum, neque ullo pacto contemptui habendum. quia nõ est verbum hominum, non consiliũ hominis, ac deliberatio, sed est ipsius Dei, cuius dicere est facere. neque enim Deus est uelut homo, qui mutetur, & mentitur. Deinde sequitur Esaias describens magis specialiter effectus iræ Dei, & inquit, *Luxit, et defluxit terra, & infirmata est, defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terra.* Terra luxit quãdoquidè afflicta è, & tristitia cõbussit cor suũ in amaritudine posita est, neq; videtur apertius exhilarescere neq; letos & vagos reddit

prætereutes: defluxit, hoc est paulatim decidit, virtutem, & vigorem amisit, neq; amplius fructus, ac fruges emittere conspicitur, tristitia enim & tetrica apparent omnia, dum belli gladio absumuntur homines, ædificia incenduntur, ac diruuntur, agri non nisi spinas, & tribulos emittunt, & reliqua belli detrimenta vndique conspiciuntur. & præterea infirmata est terra, hoc est, inutilis redita, neque solidi quicquam habet, defluxit orbis, hoc est tota mundi regio, quæ dissipatione dissipata fuerit, et à sua stabilitate, & diuturnitate cecidit; denique infirmata est altitudo, hoc est nobilitas, & excellentia, nec non elatio populi terræ quod cum vastitas alicui terræ fuerit iniecta, altitudo, id est nobilitas, & magnificentia Primatum, & excelforum, infirmabitur, & ad nihilum paulatim recidet, & quæ antea fortia purebantur, infirma reddentur, ac debilia quoniam Deos superbis reficit, humilibus autem dat gratiam, quæcunque autem hic de misero, & flebili statu ipsius terræ adducuntur, de incolis, & habitatoribus eiusdem conuenienter intelligantur. necesse est, quæ si uelimus ad regiones Iudææ, ut aliqui dicunt, referri, nulli dubium, ea omnia in destructione, ac euersione ipsius Hierusalem, et vniuersæ illius terræ Iudææ contigisse, vt verè dici possit, terram illam luxisse, & defluxisse, ac infirmatam esse et uidetur quasi orbis defluxisse, et altitudinem, ac nobilitatem populi illius terræ, fore infirmatam, ac depressam. Altitudo quidem populi Iudæarum valde infirmata est, et declinata Populus enim ille habebat legem, et prophetas, habebat multa dona spiritus sancti, et multos immunitatibus, et privilegiis, erat honestata, qui tñ fuit in ima detectus. Hoc idem multo magis de vniuersis populis, et gentibus vniuersæ terræ dicere possumus, et tamquã omnino futurum expectare, sic n. scribit Io sep. 11. 7. de bel. Iudæ. ca. 1. Erat inquit miserabilis terræ facies, nam quæ antea Iosaph. lib. arboribus, & paradisis ornata fuerat, ea 7. de bello Iudæico tunc deserta; præcis vndique arboribus cernebat, nec vllus, qui pridè Iudæam viderat alienigena, et suburbana

Ff 3

pul-

pulcherrimæ Ciuitatis cum eius solitudinem tunc violaret continere laerymas poterat. Omnia nãq; insignia pulchritudinis bellũ deleuerat, nec si quis subito aduenisset, qui prius locũ scierat eũ cognosceret, sed præsens quæreret Ciuitatẽ Vbi neq; antiquitas neq; ingentes diuitiæ, neq; per totũ orbẽ terræ diffusa fama, nec magna religionis gloria quicquam uiuit quo minus pariet, ut d. Iosep. hoc eodem libro cap. 18. vbi etiã inquit quod õnibus ferẽ occisis, & facultatibus omnibus direptis iussit Cæsar totã funditus dirui ciuitatẽ, ac tẽplum, relictis tantũ quibusdã turribus, quæ præter alias eminebãt, & parte quadã muri qua cingebat ab occidente Ciuitatem, Solida ac integra permanẽte. At si volumus Prophetã hoc loco loqui de conflagratione totius orbis ante, uel propẽ diẽ iudicii quis dubitat eũ futurum statũ. & conditionẽ tunc vniuersẽ terræ, nec solũ terrã tunc lugebit, & effluet, & cætera quæ hic referuntur, sed ea omnia multo verius in reprobis, ac damnatis apparebũt; qui detrusi ad perpetuas inferorũ pœnas, turbantur timore horribili, & mirabuntur in subita tione insperatæ salutis &c. hoc loco mihi prodest afferre dubiũ quoddã. à D. Amb. super his verbis nobis propositũ, cum orbẽ defluisse in hac mundi vastatione dicimus. Dicit. n. ille, & si nos grauiã peccata cõmiserimus quid orbis deliquit? quid cœlum? quid terra? vt & illã disperdat. & cur perit tam pulcher ornatus? Angustia est animi (inquit ille, isthæc opinio nãq; pro mundo est quod aduersus mundum nos arbitramur namq; propterea orbis terrarũ soluendus est aliquando, vt sit requies fatigatis, non. n. decet semper laborare quemadmodum neq; athletæ; in stadio semper decertare cogũtur, defluendus est igitur, & finiendus quãdoq; orbis, ut boni optata quiete potiantur, Sed non sicut hic gradam sanctissimus iste vates sed vltimus progreditur. d. *Es terra infecta est ab habitatoribus suis, quia transgressi sunt leges mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternũ.* Infecta est quidẽ terra Iudææ, & cõtaminata, & consequẽter abominabilis effecta, in opprobriũ,

D. Amb. lib. de Helia ca. 21.

A in ignominia, redacta, et horrori vniuerso orbi existens, & velut pestifera ab omnibus euitata. Idq; contigit ab habitatoribus suis, seu propter scelus, ac delictum suorũ habitatorũ. Velut. dicunt alii, sub habitatoribus suis, quod perinde est. ac si dicamus tales fore eius habitatores, & eas esse eorum actiones, & opera, quod sub eorũ pedibus nõ videatur posse subsistere, sed totã dimoueri et contremiscere. quemadmodũ innuitur Prou. 30. Quod autẽ terra dicatur pollui, & contaminari ob scelera habitatorum te stis est Dau. pl. 103. Posuit terrã fructiferã in falsuginẽ à malatia habitatiũ in ea, & quamq; reuera cõtigit aliquã terram fore odibilẽ, & abominabili lẽ ob malitiã habitantiũ in ea, verũtũ, et ea sũ se dicitur pollui, et cõtaminari, quãdo. s. in sterilitatẽ, et solitudinẽ ac siccitatẽ redigitur, ita ut nullas habeat fruges neq; ad aliquos fructus producendos habilis esse cognoscat inquit. n. Cyril. terrã dici iniquã? et impiã, et si sensus expers paruari nesciat, quæst ipiorũ tutrix, ppea inquit Paul. ad R. õ. q. omnis creatura etiã nõ volẽs subiecta est vanitati; sed futurũ est tẽpus quo, & ipsa liberabitẽ aseruiuit corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei quã maximẽ erit in cõsumatione seculi, tũc vere dicere poterimus vniuersã terrã alias infectã, et corruptioni obnoxia suã claritati restituta. Cur autẽ nũc sit huius qualitatis, et cõditionis miseræ, affert rationẽ Esa. dicẽs. *Quia transgressi sũt leges mutauerũt ius dissipauerũt fœdus sempiternũ,* quo dicto apparet Deũ non abliq; causa nobis inferre pœnas, et supplicia, dicitur ergo incolæ, habitatores terrẽ fuisse transgressi leges nõ vnustũ, uel aliter sed ferẽ oẽs, vt dicit Dau. pl. 13 Dñs de Cœlo prospexit sup filios hominũ, vt videat si est intelligẽs aut reqrẽs Deũ, et tãdẽ uidit q; oẽs declinauerũt simul inutiles, tacti sũt, nõ est qui faciat bonũ nõ est vsq; ad vnũ. Quid ergo p leges: Quid per ius: et per fœdus sãpiternũ, intelligi debet dicit Nico. de Ly q; p leges intelligit Esa. leges diuinas p ius leges positiuas, p fœdus sãpiternũ ius naturæ q; in mētibus humanis est i delebiliter inscriptũ D. Hic videtur in-

Terra infecta ab habitatoribus

Prou. 30.

Isai. 103.

Terra impia

Rom. 8.

psal. 13.

Quid per leges, & iura: fœdus sãpiternũ. p ius naturæ. Ly annu.

Hieron:

Tex. 3.

Deut. 28. 29.

Atere per legẽ accipi debere legem naturalem: per ius legem scriptam: per fœdus sempiternũ intelligere debemus legẽ euangelicã sempiterno tẽpore duraturã. Nonnulli expositores moderni pleges intelligũt legẽ, seu præcepta iudicialia, quibus uita humana, & trãquilas in republica solet cõseruari, piure ceremonias intelligunt quibus Dei cultus prouehitur ac retinetur: p fœdus sãpiternũ inte lligunt legẽ Decalogi, & præcepta moralia. Nonnulli etiã ex modernis peccatũ quo terra infecta est, ab habitatoribus suis, asserunt fuisse peccatũ illud execrandũ quo cruci Christũ affixerunt, nec dubiũ q; propter illud grauissimũ crimen in alia crimina facile prouerũt, quibus, & leges, & iura, & quæcunq; fœdera, & pacta inter eos, & Deũ inita, pculrecesserũt, ac dissoluta fuere. Nulla istarum expositio non est reicienda, quia nulla recredit aliqua ex parte a vero, sed ego credẽ illam magis ipsius vatis intellectũ attingere, quæ ponit legẽ naturalem, quæ naturaliter est nostris cordibus insculpta: legẽ scriptã & postremõ legẽ Euangelicã, quæ iurẽ optimo potest nuncupari fœdus sempiternũ, Ex his deducit Esaias hoc corrolariũ videlicet *propter hoc quia scilicet habitatores terræ, & cum primis Iudæi transgressi sunt leges &c. maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius. vorabit inquam terram, totã absorbabit hoc est reddet inutile omnino, & infructiferam, neque vlla illius pars erit quæ alicui hominum beneficio esse possit, tota erit sterilis tota inculta, & omnibenedictione destituta, & hoc est dictu. maledictio vorabit terram. i. tota erit maledicta, vt vera sit impræcatio facta à Deo populo Israel, si non seruauerit omnia quæ præcepta sunt ei, vt poteris videre Deutor. 28, & 29. cap. & alibi Deinde peccabunt habitatores eius, nõ vt cumq; peccabunt, sed in peccatis infordeſcent & quodãmodo immergentur & velut alii tex. habet, peribũt habitatores terræ, pessum ibũt, exterminabũtur qui fuerint maledicti: vbi dubitatur à quibusdã Nũquid peccatũ sit causa maledictionis, aut e cõtra. Vide: D. Aug. Deinde infaniet cultores eius, hoc*

A est amittent iudiciũ, & præ tristitiã calamitate quã patientur erunt velut canes rabidi, & ipsi extra se ipsos egressi fuisse videbuntur, & reuera, si de Iudæis loquamur, profecto insaniisse cõper tum est, cum scẽpius prouocauerint arma Romanorũ, & nullas conditiones pacis quas optimas Romani offerrebãt accipere voluerunt & hanc insaniam, & fatuitatẽ, immisi illis Deus ob transgressionẽ suorũ præceptorũ, vt habes Deut. 28, vbi scriptum est; percutiet te Dominus amẽtia, & cæcitate, & furore mentis. id quod vsu illis euenisse manifestum est. Deinde impræcatur illis Esaias dicens Et relinquẽtur homines pauci. Si persistamus in contemplatione destructionis Iudæicę, profectõ pauci homines mãserũt, qm̃ maxima eorũ pars fuit perẽpta gladio, pleriq; ducti captiui, & multi etiã ut deueniẽti, fuerũt adducti pro triũpho Exercitus Romani, uel etiã vt in spectaculis, & ludis cõducerentur cũ bestiis, & exponerentur feris laniandi cõ pleriq; fame perẽpti vt supra. At si volumus alius mentẽ erigere, dicẽs omninõ post excidiũ Iudææ paucos remansisse, quia scilicet ex Iudæis pauci admodum fuere, qui fidẽ Christi fuerint amplexati, ut iuxta dictum Apostoli, reliquẽ tantum saluentur; nec solum ex turba Iudæorum, verum etiam ex vniuersis habitatoribus terrę pauci quidẽ sint, qui salutẽ cõsequãtur iuxta illud Saluatoris. Math. 20. Multi sũt vocati, pauci vero electi. Mat. h. 22. Prosequitur Esa. enarrare alia mala quæ cõsequũtur ea quæ hæctenus sunt prædicta. *Luxit vindemia, infirma est uitis ingemuerunt omnes qui leuabantur corde. Vinea quomodo luget* In his verbis utitur Propheta vt sepe alio modo lugetas, similitudinibus a rebus inanimatis desumptis. Vindemia. n. lugere nõ potest, sed luctus est eorũ, qui ex ea modi quia sicut cõ, aut nullũ fructũ perceperũt, infirma ea solet effrata est vitis, neq; etiã, & ipsa quæ alias solebat fructũ protulit, cũ nõ haberet qui dñm, ista in eã coleret, & purgaret, atq; humili pstratã die sudia surrigeret, & aputaret supflua, & velut eius recorda infirma, & omni opere destituta, nõ reddi linẽt fructum, vt uerẽ dici poterit, vnde illã miserã fuisse, & male fortunatã; sed caueam⁹ nos, & quẽq; curã gerũt

animarum, ne vineæ nostræ, & vindemia lugeant, ac deplorent. Eiusmodi luctus, & eiulatus ad Patris familias aures deueniant. Ingemuert omnes qui lætabantur corde, qui scilicet hilaritatem et iucunditatem præferebant in vultu: lætabantur corde qui, ex fructu vindemiæ inebriari solebant, quia vinum lætificat cor hominis. propterea vino destituti ingemuert omnes quorum corda vino lætificari solebant, et ultra cessauit gaudium tympanorum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo cytheræ, non amplius audiebatur suavis sonitus, et melodia instrumentorum musicorum, sed omnia terra, tristia, funesta omnia. præterea. Cum cantico non bibent uinum, nã si fortè potauerint, non cum hilaritate, gaudio, et festiuitate, ut pridem solebant: vel hoc dictum. *Cum cantico non bibent uinum*, velut olim cantantes, et exultantes dicebant, comedamus, et bibamus cras. n. moriemur, amara erit potio bibentibus illa, quia ut legitur Pro. 1. 4. Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii, luctus occupabit, et cap. 20. dicit Sapiens luxuriosa res vinum, et tu multuosa ebrietas, quicunq; his delectatur non erit sapiens. Proinde nulla debuit esse causa lætitiæ, et iubilii bibentibus vinum, tantundem ergo erit dicere amara erit potio bibentibus illam, ac si dixisset, bibant et manducant quantum velint, nihil illis proderit. Quoniam plena erunt omnia moeroris, et tædij. Deinde magis explicat incommoda, quæ superuenient vniuerso orbi, cum venerit consumatio, et cum primis regionibus Iudææ, dein cunctis vrbibus, et locis, quæ non sectata fuerint præcepta Dei quæcunq; fuerint illa d. ergo. *Attrita est Ciuitas vanitatis clausa est omnis domus nullo introeunte*, quod Hierusalem post excidium Ciuitas vanitatis appelletur non est præter rem, tunc n. fuit comminuta, et in puluerem redacta, propterea dicebatur ciuitas de solo titulo: sic etiam vniuersus orbis poterit adie qua fuerit iudicatus nunc pari Ciuitas vanitatis, quod vanitati subiecta est creatura omnis ista terrestris, et quicquid in ea reperi-

tur vanum est, et instabile, nec diu duraturu; ipsi namq; cæli peribunt, & omnes sicut vestimentu veterascent, &c. aut per vanitatem intelligere possumus in ordinationem, in compositione, & omnimodam confusionem; quandoquidẽ instante mundi consumatione, omnia erunt in composita, inordinata, & confusa, quæ admodu et Ciuitas, quæ caret gubernatione, Iudicibus, Cõsiliariis, et Magistratibus, nec non legibus, & statutis, inordinata, in composita et deniq; malis omnibus exposita, et prorsus adiudicata. *Clausã est omnis domus nullo introeunte*, quia scilicet extrinsecus est clausa, et omnis aditus in edes interclusus, nam si foret intrinsecus, facile posset aliquis ibi delitescere, et comorari, et pro arbitrio reserare; sic passim videmus tempore belloru, et pestis domos manere obrectas, vacuas, ac desolatatas, ita ut nullus in habitet. et præterea prohibitu erat a Romanis Ducibus, ne quis Iudæus illius Regionis Vrbes ingrederetur. At si loquamur de toto orbe (ut par est) clausa erit omnis Ciuitas, nullo introeunte, quia si omnes homines desierint, nullus poterit ingredi vllam Ciuitate. At si per domu clausã volumus intelligere cœlum, nullus erit habitatoru terræ, qui possit illuc ingredi. Vide Vgo. Dicit deinde. *clamor erit super vno in plures* id est tanta erit inopia vini, et reliquarum reru victui humano necessariaru: per vinu nãq; hoc loco intelligitur quodcunq; alimẽtu, ut homines præ cupiditate illius, ac necessitate inter se vociferetur et clamet, et magno ciuitat rumores, quæ admodu ego vidi Romæ anno domini 1558. d. Paulus 4. ap. postolicã sedem teneret, propter annonæ caritatem, et ob penuriã panis, et vini si huc clamorem ob penuriã panis & vini in regione Iudææ perceptu vis melius, et clarius percipere, lege Ios. li. 7. de bello Iu. ca. 7. qui ait. in ea obsidione nullu erat genus cibi, quod ipsi non comederent, imo talia quæ nullu brutoru animaliu nõ horreret, deserta est omnis lætitia, trãslatu est gaudiu terræ, quod completum, est et finitum omne gaudium nostrum, actum est de nobis, ioci, Iudicantus, et tripudia iam sunt expleta,

non

nõ est eis vlterius vacandu trãslatu est gaudiu terræ. Per lætitiã et gaudiu nõ penitus idẽ intelligit vt etiã sup dixim⁹ quã vnũ ad interioru animi iucunditate aliter vero ad exteriora refertur vel lætitia: opponit trãstite gaudiu vero dolore cythera nostra conuersa est in luctu, relicta est in vrbe solitudo quæ n. antea solebat esse frequẽs, & p̄clara (vt sup dicebam⁹) nũc est õnib⁹ destituta & ab õnibus derelicta, et maxima, imò potius horribilis solitudo: si de Ciuitate Hierusalẽ loquamur, & deniq; in toto orbe, qui hoc loco vrbs appellatur, incredibilis erit cunctorum animantiu solitudo, & calamitas opprimet portas. Ea enim erit ciuitatis oppressio, quod nihil erit tutum, ac liberum, nec solũ portæ, veru turres, & pugnacula erunt collapsa, & destructa, & munitiones õnes in terram deictæ, & cominuatæ. Et ne quis fortassis existimet hæc esse mendacia, aut hominum inuenta, sub ut Propheta ea non esse in quodã terre angulo peracta, veru. *In medio terrarum in medio populoru*, itaq; omnibus erunt p̄spicua, nec poterunt quẽquã latere: quod si de Iudæa sermo habeat, dici potest facta in medio terræ, quia asserunt eam esse constitutam circa medium orbis habitabilis; neq; vnquam potuisset quisquam imaginari, eam quandoq; in solitudinem esse redigendam; velut si quis de vrbe Roma, Venetiis, ac si-

oliuæ, postquam fuerint excusse oleæ, & pauci quoq; racemi remanent vitiibus appensi expleta vindemia. Hunc in modum qui post excidium supererint Iudæi, pauci admodum erunt, quoniam post euersionem factam per Tyrum, & Vespasianum, qui ex Iudæis singulari beneficio, & hominum clementia relicti fuerint, postmodum per Hadrianum Imperatorem erunt & ipse cisi, & de medio sublati: & per istos paucos homines, qui residui fuerunt, possumus ad huc eos intelligere, qui ex tanta Iudæorum multitudine Christi fidem apprehenderunt. Quod si de conflagratione orbis loquamur, id omne verisimum erit, & longẽ certius futurum, quàm in euersione Iudææ. Quod autem de his fuerit locutus, diuino spiritu afflatus ipse Esaias ex his quæ immediate sequuntur facile colligitur, cum subdit. *Hi leuabunt vocẽ suam, atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hinc de mari*. hi profecto, qui remanserint, leuabunt uocẽ suã, cõtinere se nõ poterunt, quin exclament, omnibus auditum faciant, quoniam excelsum est nomen Dei, & ipsu laudabunt, & magnificabunt, & gratias agent ei. Ex his uerbis applicatis Iad eos qui sunt in regno cœloru, quidã eliciunt in cœlis esse laudẽ uocẽ, cuglorificatus fuerit Dñs. i. cum manifestata fuerit eius potentia, bonitas, & iustitia, id erit potissimum, cum in die iudicij apparebunt bonis præmia, improbis uerò ob eorum demerita pœnæ illatæ. At si de Iudæis, & reliquiis Israel prophetã locutu itelligas. Cuglorificatus fuerit Dominus, eius gloria tunc erit patefacta quando fuerit prædicatum Euangelium, & gentes iugo Christi colla subegerint. Hinc inquam) de mari, hoc est, demundo, qui uelut mare plenus est fluctibus, periculis, ac difficultatibus, & hoc uocabulo hinnire, uoluit Propheta inuere igẽs gaudium, quod habituri sunt pauci illi, qui per Dei misericordiam relicti fuerint, ita ut uelut equi gestientes, & signa lætitiæ ostendentes, hinnisse dicantur. Alii per mare plagã mudi occidẽ talem accipi uolunt, ita ut valde remo-

ti

pro. 14.

Cap. 20.

Hierusal.
Ciuitas vanitatis

Hinnire, id.

erunt, à regionibus Iudee, cuiusmodi sunt qui in parte occidentali commorantur hincient, & summo opere letabuntur, & laudabunt Deum. Dicit etiam potest eos de mari hincisse, quia scilicet et loco remoto ac satis tuto gaudium ostenderunt. Quidam alii ad allegoriam eminus accedentes, existimant per mare, hoc est, per occidentes, intelligi posse diem illum quo occidente mundo iustorum salus apparebit, iuxta dictum Saluatoris. Cum incipient hæc esse suscipite, & leuate capita uestra, quoniam ecce appropinquat redemptio uestra. *Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum in insulis maris nomen Domini Dei Israel.* Propter hoc (inquit) in doctrinis glorificate Dominum. quod iam audistis, quod sit premium uestrum, & quale sit Reprobatorum supplicium, in doctrinis, hoc est, in scientia, & cognitione Dei uobis qui reliqui estis per reuelationem tradita glorificate Dominum, notas facite uias eius, iustitiam uidelicet bonitatem, & misericordiam eius aut in doctrinis, id est postquam docti estis et instructi. Quidam hæbreis additi legunt. In cauernis glorificate deum non in doctrinis. Vel in doctrinis, id est scriptis Euangelium, & noui testamenti dogmatibus, in quibus reuera Dei bonitas, & sapientia, abunde manifestatur, *glorificate Deum: In insulis maris, nomen Domini Dei Israel,* hoc est non solum in toto orbe nobis peruio, & tractabili, verum, & in insulis maris, hoc est, in locis aditu difficillimis, & in partibus remotissimis. laudate, & magnificate nomen Domini dei Israel, uel nostris temporibus Dei benignitate contigit, varias mundi partes à nobis remotissimas nuper repertas. in quibus prædicatur Euangelium Christi, eius fide libentissimè apprehendisse, nec à filiis Israel, hoc est à ueris Christi fidelibus duntaxat glorificatus est filius Dei, sed Pater, & filii mutuo se ipsos glorificauerunt legimus Ioan. 17. Alii expositores, & ueteres, & moderni per insulas maris intelligunt Ecclesias Dei, siue dicatas Deo, quæ quidem sunt in hoc mari, hoc est in mundo variis fluctibus agitato: Nec

dubium Ecclesias Dei multas, & varias, in hoc mundo subuisse hominum persecutiones: tamen nunquam fuerint penitus deiectæ. Postremo sciendum, iuxta quorundam sententiam Alium esse intellectum horum uerborum, ut scilicet Propheta uelit excitare quotquot Christi fidem apprehenderint, siue contemplationi fuerint dediti, qui per eos qui versantur in doctrinis intelliguntur in doctrinis intelliguntur, siue in actione soleant uersari, quos per eos qui in insulis maris cohabitant uoluit indicare: Omnes (inquam) istos monet ipse uates debent glorificare Deum & laudare nomen Domini Israel: intendit ergo Propheta utrosque ad glorificandum Deum, & laudandum his uerbis commouere & excitare, & ueluti uoti compos fuerit effectus ipse Propheta, & hæc eius monita operatum fuerint sortita effectum, subdit. A finibus terræ laudes audiimus gloriam iusti: Per fines terræ loca totius orbis remotissima intelligit; & iuxta interpretationem quorundam, per fines terræ intelliguntur quatuor regiones orbis, quandoquidem in omnem terram exiuit sonus eorum, id est prædicantium, & in fines orbis terræ uerba eorum, qui nemo dicunt aliqui etiam ab eis qui habitant in cauernis, & antris terræ, & locis abditissimis, & quibuscunq; sub sole existentibus etiam Barbarissimis nationibus Dei laudes emanarunt, & audire fuerunt iuxta illud ps. Omnes gentes plaudite manibus, iubilare Deo in uoce exultationis. Non nulli uerò uolunt hæc uerba uidelicet, à finibus terræ laudes audiuius, esse electorum in die iudicii: sed quicquid sit, & a quocunq; dicantur sunt gloria iusti. cadunt in gloriam, laudem, & magnificentiam ipsius iusti, id est ipsius Christi qui solus est iustus, bonus, & inter mortuos liber. *Et dixi secretum meum mihi secretum meum mihi, dixi (inquam) intra memetipsum in spiritu, & in intimis cordis mei penetralibus secretum meum mihi, quod nolo plura loqui, nolo quicquam aliud effari, tacere, inquam oportet prohibitus sum à spiritu meo, ne quid aliud dicam, hoc est quod*

quod dicit, secretum meum mihi, & quod demostat magnitudinem, & profunditatem mysterii quod silere uisus erat, repetit, quæ certè repetitio magna, habet emphasim; ueruntamen sacrorum Interpretes opinantur hoc fore secretum, quod Esaias iudicabat fore occultandum, uidelicet, reprobatio Iudeorum, & uocatio gentium; aut potius in aduentu Christi impios, & terra delendos, & reliquias salutem consecuturas, quæ duo offariam euentura, sunt archana, & mysteria sacratissima, & humanis mentibus prorsus imperceptibilia secretum meum mihi, quod dicitur hoc secretum est meum quia ego illud prædico, & prophetizo, & secretum mihi, id est mihi profuit non alijs qui non agnouerunt deum, & repætit, quia uerbis & figuris mihi illud patefecit. quemadmodum etiam D. Paulus ad Ephesios 3. uidetur inuere. d. sibi reuelatum esse sacramentum in misterio Christi quod alijs generationibus non est agnatum filijs hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis in spiritu uidelicet gentes esse coheredes, & participes promissionis Diuine in Christo Iesu per Euangelium, & paulo infra inquit. Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti ab

est Deo, ut uellet mori D. Christus in multa fecit ut homo, & multa quæ fieri non poterant nisi esset Deus. Christus enim ut homo esuriuit, ut Deus quinque millia hominum ex quinque panibus satiavit, quasi homo in Cruce pendit, uelut Deus latronem in celum deduxit, Christus tandem ut homo inquit. Pater maior me est, ut Deus ego & pater unum sumus. Cum uerò in profundam tantorum misteriorum contemplationem Propheta traheretur, agnosceretque humani intellectus imbecillitatem, noluit ultra progredi, sed inquit, secretum meum mihi, secretum meum mihi. quod dicitur non possum explicare cuncta quæ noui hæret lingua palato, & uox faucibus hæret, sed interim non possum inquit, quem percipito, & sentio continere dolorem, ob perditionem, & ac reprobationem meæ gentis: Proinde subdit. Ue mihi qui fieri poterit, ut populus tam gratus, & dilectus Deo meo in tanta multitudine de beat deleri, & dei promissionibus tantopere fraudari? ut pauci admodum ex eo sint salutem consecuturi? Postmodum in se ipsum reuersus, & cognito ob eorum culpam, & insignem peruicaciam id euenturum apponit hæc uerba. *Præuaricantes, præuaricati sunt, & præuaricatione transgressores præuaricati sunt.* quo etiam loco frequenter repetit idem, ut eiusmodi repetitione tam frequenti insinuet multitudinem peccantium seu peccatorum, & grauitatem peccatorum, & præsertim grauitatem illius magni excessus, quo filium Dei cruci affixerunt. & D. Hieronymus existimat hanc esse causam luctus, & gemitus Prophetæ ob quam dixit & secretum meum mihi, quia intuebatur, & spiritu præuidebat, quàm maxime deliquerint Iudæi, & præuaricati fuerint legem Dei & non absque misterio quater hic apponitur nomen siue dictio præuaricationis. Primo quidem inuitur peccatum blasphemie quo Christi humanitatem iniuriis lacerabant. d. *Præuaricationes Iudæorum.* Ecce homo uorax, potator uini, & amicus Publicanorum deinde detrahebatur Christi diuinitati, Demoni eius miracula tribuentes, cum dicebant. in Beelzebub

Lnc. 21.

I.

Io. 16.

Præuarica-
tiones Iudæo-
rum.

zebus Principe Demoniorum eiicit Demonia.

Prævaricationes Iudaorum.

Tertio sunt prævaricati, & quidem maximè ipsius necem procurantes, cū magnis vocibus clamabant crucifige, crucifige eum. Postremò in discipulis, ac sectatoribus suis ipsum persequentes, edicto prohibentes, ne in nomine Christi prædicarent, & si quis confiteretur Christum, extra synagogam fieret. Non ergò ab re vsus est Propheta hoc modo loquendi; quippe qui non consuevit in eius uaticiniis quicquã absq; mysterio proloqui. Dicit etiã potest nõ absquẽ mysterio quater locutum de præuaricatione, ut comprehendat peccata quæ corde, ore, & opere & consuetudine perperantur.

Tex. 6.

Cum graues culpas, & enormissimas Iudæorum delicta, ea repetitione fuerint insinuata, predicat Esaias graues et pœnas; & supplicia, quæ eos manēt. d.

Formido, & fouea & laqueus super se qui habitato res terra.

Tu uidelicet qui corde, uiribus, & corpore terram colis, & in habitas, & nil nisi terrena sapias, & requiris. Enumerat autem hæc malorum diuersa genera, quo ostendat mala, pœnas & incommoda, & res aduersas se inuicem consequi, & contingit plerunq; qui uult effugere unum incidat in aliud, quemadmodum vulgò dici solet. Infortunia non sola, sed ut plurimum associata, & unum post aliud uenire solent, & qui uult, aut enititur uenire effugere, incidit in aliud, & plerumq; acerbius, & intolerabilius. Vt vulgò dici solet. Incidit in Syllam cupiens vitare Carybdim. D. Cyrillus sic exponit, timor (inquit) fouea, & laqueus, idest omnia genera malorũ, super vos & à calamitate nullum erit suffugium, nec declinatio, sed si forte quis unum malorum effugerit, capietur altero, & ubiq; ac semper aliquo malorum comprehendetur; hoc contigit Iudæis post crucem Domini, quandoquidem formido, fouea, & laqueus, & deniq; omnia mala illis adueniunt, & præsertim cum obsessa fuit ciuitas Hierosolyma: formido quidem inerat eis, et ferè cordibus infixata exercitum Romanorum: fouea in quã

Quid per formidinem foueam & laqueum.

A passim proruebant, pestis, & fames quæ dira, & incredibilis erat. Laqueus uerò illis erat iniectus ob seditiones, & bellum domesticum, aded ut si quis Romanorum arma euitaret, fame aut pestilentia mortem obibat, & si qui forte ex his malis euaderet, domesticis seditionibus erat irretitus; aut si ad Romanos confugeret, comprehensus occidebatur ab illis; bene ergo dicit hoc loco noster Esaias, qui fugerit à voce formidinis cadet in foueam, & qui se explicauerit de fouea, tenebitur laqueo. et consonant ea quæ hoc loco à Propheta dicuntur, his quæ exodi, 15. leguntur, v3. Exod. 15.

B noster Esaias, qui fugerit à voce formidinis cadet in foueam, & qui se explicauerit de fouea, tenebitur laqueo. et consonant ea quæ hoc loco à Propheta dicuntur, his quæ exodi, 15. leguntur, v3. Exod. 15.

C infortunia, quemadmodum hoc ipso tempore quo hæc scribimus. in plerisque ciuitatibus, & oppidis Regni Galiliæ, et præ cæteris omnibus, in amplissima, & nobilissima Lutetiorum Ciuitate, summo, & incredibili bonorum omnium dolore contigisse audiuimus, & deniq; in ipsa totius orbis conflagratione euentura esse, nemo est qui dubitet. Sed quid ad Iudæam, et totius mundi euentura mala animum adiicimus? cū vniciq; nostrum qui habitator est terræ, qui scilicet nihil nisi terrena cogitat, nihil aliud cupit, nihil loquitur, ac deniq; nihil nisi terrenum & fragile operatur, super quem accidit formido, laqueus, & fouea? Namq; si quis peccat, à formidine inuaditur; & si in peccato diutius persistit, in foueam cadit, quòd si ex fouea, & ex diuturna peccandi cõsuetudine non se explicat, laqueo iniicitur, i. obstinatione, & pertinacia peccandi, quo laqueo manebit irretitus.

D Dicit enim Aug: in trac. de Carh. cap. 1. ex sententia D. Cypriani, quòd si deprefferis auaritiã, esuriet libido, si fuerit suppressa, succedit abritio, & si abritio fuerit deuicta, succedet ira, Zelus, & inuidia cum cæteris sui pestiferis sociis, & satellitibus in unum coactis.

E Huius autem animaduersionis in præuaricatorum causa nunc exponitur, ab

Aug. 12. 114. de cath. ca. 1.

autore. d. Id nempe fiet quia catharactæ de excelis apertæ sunt, & concutientur fundamenta terræ. catharactæ .i. fenestras, aut hostia celi aperta sunt, ut scilicet videat dominus quæ infra celum sunt, & quæ sũt super terrã, qualia scilicet sunt opera mortalium: et concutientur fundamenta terræ, idest omnia præsidia, et propugnacula quibus terreni homines nitentur, facile ruent, et pessimum bunt, et quo aperit hæc ruina declaretur, sequitur Propheta, et inquit.

Tex. 7.

Confractioe confringetur terra, commotione comouebitur terra, agitatione agitabitur terra, sicut ebrius.

D. Thom.

Enumerat ferè omnes modos quibus aliquid corrumpi potest, ac perdi. et nunquã amplius in integrũ restitui; vsus hoc modo loquendi, confractioe confringetur terra, hoc est, in plures partes, ac frustra diuidetur ad ostendendum uerè, et realiter, ac perfectè eam confringendam, et sic de aliis; dicit enim D. Thom. quòd q̃ magna sunt quantitates, confringuntur; quæ uerò minoris, conteruntur; et quæ stabilitate gaudent commouebuntur; et quæ motu interno, uel etiam externo potuntur, agitantur, non secus ac ebrius, qui (ut inquit D. Hieron:) ebrietatis vitio laborans, nescit quid agat, et neruis ebrietate hebescentibus, nec pedes, nec caput, aut ulla pars corporis suo in officio continetur. Sic propemodum omnis terra, idest quicunq; homines versantur in terra, ac terram colunt, & res terrenas affectant, malorum malignitudine, ac suppliciorum perpersione uelut ebrii erunt, et obstupescunt ad cuncta quæ uident.

D. Hieronymus. Corpora præsertim mixta quatuor modis dissoluntur sed hi quatuor modi respo dei quatuor modis quibus deum offendimus.

Alii referunt hos terræ motus, ac perturbationes, ad illud tempus quo Christus Dominus fuit in crucè actus, tunc enim proculdubio contigerunt hæc omnia, terra mota est, templum concussum, uelum templi scissum, reseratæ ualæ, quæ cum essent ferreæ nõ nisi à magna hominum multitudine claudis, et recludi solebant: et paulò post eisdem usq; fuerunt in expugnatione ciuitatis Hierosolymæ, & aliarũ

A illius regionis urbium excipis aperit et patefacte. Tunc ultra: hæc omnia uerius et magis erunt in consumatione sæculi, ut est uidere apud Lucam 21.

Et auferetur quasi tabernaculum uanum noctis, & grauabit eam iniquitas sua & corruet, & non adijciet ut resurgat.

Hoc est postremum omnium quæ passura est Iudæa, et postmodum in die Iudicij uniuersus orbis malorum, et suppliciorum: Auferetur (inquam) seu tolletur, et transferetur Regnum Iudæicum, et uniuersa eius pompa, & gloria, quasi tabernaculum unius noctis constructum. s. et compactum pro requie tantum unius noctis, hoc est, facile, et cito destruendum, aut aliò comportandum, quemadmodum sunt tabernacula, seu tuguria quibus utuntur Pastores, dum greges ouium de loco ad locũ singulo quoq; die deducunt. Hac similitudine nonnulli uolunt describi tempus, quo Sinagoga, & lex Moysis erat duratura, quandoquidem cum ea esset umbra legis nouæ, vna tantum nocte, quæ fuit usq; ad tempora Euangelij, erat duratura. quando igitur dies lux apparuit & ueritas innotuit, umbram recedere necessum fuit. Quemadmodum.

d. Paul. Nõ præcessit, dies autem appropinquauit. Et ob quã causam oportuit tam citò amouere, & de medio tollere Iudæam? d. Propheta, quia iniquitas sua, peccatum suum grauabat eam, quæ grauitas erat in causa quòd facile, & celeriter posset auferri: quia quanto maius, & grauius est aliquod pondus, eo celerius, ac facilius in terram deicitur: & corruet, & non adijciet, ut resurgat, sic quidem de Iudæa contigit, cuius peccati, & iniquitatis tanta fuit grauitas, qua in Dei filium impegunt, quòd non poterant amplius resurgere, neq; è terra subleuari; & horum factè malorum, & pœnarum id fuit in causa, quia catharactæ celi apertæ sunt, hoc est, ipse Deus, postea quã per aliquot sæcula uelut obdormiret, neq; agnosce re uideretur Iudæorũ peccata dissimulari; tandem aperuit oculos, & cuncta eorum opera uisit, & considerauit: nec uoluit diutius differre, quin ea puniret;

C

D

E

F

G

H

I

niret; propterea. d. psal. 33. Vultus Domini super facientes mala, vt perderet de terra memoriam eorum: Neq; vlli dubium esse debet hæc de Iudæa, & Hierusalem omnino esse futura; quia scilicet ita corruet, ut nunquam amplius debeat resurgere, id est nūquam amplius instauranda, & ad pristinum splendorē, ac dignitatem restituenda. Sed quid prohibet hæc omnia dici de hoc seculo nequam? vnde cum dicit non adiciat vt resurgat, vult innuere Prophetam q̄ iniquitas terræ erit ad eò grauata, quòd non erit amplius apta habitationi hominum, & animalium. Aduertit hoc loco D. Hieronymus ne quis forte in errore labatur, existimans Prophetam negare resurrectionem hominum. Resurgent utiq; omnes, tam boni quam mali, et animæ recipient quæ prius deposuerant corpora, & qui bona egerūt, ibunt in uitam æternam, qui verò mala in ignem æternum: & tandem circa finem huius capituli vaticinatur Esaias & prædicit nonnulla, quæ maximam sunt consolationem allatura iis, qui bene egerint, quemadmodum luctum, & moerorē immensum & interminabilem, et ius qui in malo pertinaces extiterint, vt hoc Dei iudicio perspecto, suæ salutis quamprimum omnes prospiciant,

Et erit in die illa visitabit Dominus super terram, qui sunt super terram. Et congregabuntur congregatione vnus fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur, &c.

Inquit. Et erit in die illa, qua, si fuerit statutum à Domino, & cum acceperit tempus. Visitabit Dominus super militiam Cœli in excelso; hæc particula multas habet expositiones, quas omnes (si Deo placent) volo recēdere. Ne uē quis miretur nos afferre tot expositiones, quia ut inquit D. Hieronymus hic propheta tantis est obscuritatibus inuolutus, ut difficile admodum sit paucis verbis eius sensum explicare, nos illum imitati scribimus hæc vel potius excipimus in uilitatem studioforum, non in gratiam eorum, qui omnia fastidiūt, & sugillant. Prima est, quòd per mili-

atiam cœli intelligendi sint Angeli cœlestes, tūm qui diuinæ Maiestati semper adsistunt, tūm qui ad alia pro hominibus ministeria peragenda sunt deputati. At quòd i huiusmodi uisitatione dignū efficietur? Dicunt quidam ex nostris, multas ob causas fieri à omnipotentē Deo. Est enim quædam uisitatio condemnationis, qua quis ob demerita condemnatur: alia, qua uisitati corriguntur: tertia, est uisitatio consolationis.

B Cœlestes ergo illos spiritus uisitabit Deus, tamquam eos, qui fuerunt administratorum ad eorum salutem procurandam, qui æternæ hereditatis participes sunt futuri. Hi quidem quamquam sint in gratia confirmati, & Diuini amoris igne succensi, uisitandi erunt tamquam hi, qui non sunt omnino liberi à quocunq; defectu, nō priuati uē, sed negatiue accepto. legimus enim i Iob. *Iob. cap. 4.*

C uitate, Præterea dicunt aliqui, & longè meli⁹ decuit cœlestes Angelos, uisitari, ut ex præsentia creatoris sui augeretur in eis gaudium, et consolatio. Secūda expositio est, quòd per militiam cœli intelligi debeant astra Cœli, ut sol, & luna, & quæcunq; Sydera producta à Deo, tum ad utilitatem hominum, tum ad ornatum corporum cœlestium. Quod hæc expositio non sit incōcinna, ex 4. lib. Reg. 21. et alibi facile conicitur. *4. reg. 21.* Vbi habetur quòd Manasses adorauit omnem militiam Cœli, et coluit eam, per quam dubio procul intellexit solē, et lunam & sidera. Tertia expō est, per militiam cœli intelligendos esse ministros, et præfectos Ecclesiæ, qui sunt uelut Angeli Dei in cœlo, uisitabit (inquam) hos deus, quia exposcet ab eis rationē sui ministerii, & requiret, quæ admodum pauerint gregem suum.

E Alii per militiam cœli intelligunt æreas potestates, et eorum principem, qui dictus est Lucifer; nam & si fuerit peccati pater, et author, quoniam propter antiquam eius gloriam, & uenustatem priuquam, laberetur, lucifer dicebatur, ea ratione placuit Prophetæ eundem unū cum suis satellitibus militiam cœli appellare. et D. Hieronymus ab hac sententia non uidetur dissentire

sentire. Alii in hac militia cœli præter Demones reponunt etiam Prophetas & prænuncios Antichristi. Sed D. Cyrillus præter hanc expositionem imaginatur per militiam cœli, quam Prophetam à Domino uisitandam esse prædicit, non solum Angelos, aut Demones, aut quicquam aliud intelligere debeamus, Verum, eos qui ad eò stulti erunt, & ignari, vt harum creaturarum suæ cœlestium, suæ terrestrium pulchritudinem & excellentiam admirati, uelut creatorem, & Dominatorem omnium fuerint uenerati, hos ergo uisitabit Dominus in die iudicij: uisitabit (inquam) non vt corrigat, aut consoletur, sed vt condemnet, & ad infernum detrudat. Propterea d. Prophetam in die illa uisitabit Dominus, non militiam Cœli, sed super militiam cœli, uidelicet aduersus eos, qui adorant militiam cœli: uisitabit etiam super Reges terræ, qui sunt super terram exposcens ab eis, & reuocans rationem sui regiminis & potestatis. Vbi nota si per militiam cœli capiamus ministros Ecclesiæ, uidebis eos in excelso constitutos, hos autem qui sunt Reges terræ, in terra, & super terra, suam sedem habere; vnde facile potest conicere quantum Ecclesiæ ministri, huius mundi Regibus debeant præferri. Sed quicunq; sint isti siue maiores siue miōres congregabuntur oēs (inquit Prophetam) in congregatione vnus fascis, quemadmodum multi baculi, aut virgæ, seu calami congregantur, & colligantur simul, & rediguntur in fasciculum ut coniciantur in ignem; sic omnes isti tam magni, quam parui, tam qui in excelso, & sublimi loco, quam qui sunt in terra constituti, congregabuntur, & ligabuntur instar unius fascis, & proiciantur in lacum, id est in locum circumclusum. & obfignatum; vnde non poterunt amplius egredi, & claudentur ibi in carcere, usque ad diē iudicij: *Et post multos dies uisitabuntur.* Sic etiam legimus apud Mattheum. Cum uenerit filius hominis in maiestatem sua, congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicē, sicut Pastor segregat oves ab hœdis, & statuet oves quidem à dextris suis, hæ-

dos autē à sinistris, et post multos dies uisitabuntur. si in illa die congregabuntur omnes in congregatione vnus fascis, quomodo separati erunt ab inuicē, quidam à dextris quidam à sinistris, facilis est solutio reddendo singula singulis, qui uerò erunt tanquam zizania erunt alligati in fasciculos ad comburendum, *Matth. cap. 13.* Si lacus iste intelligitur de lacu inferiori, hoc est, de loco inferni, non omnes Ecclesiæ ministri, & Principes terræ illic claudentur, & detinebuntur usque ad diem iudicij, uerum de his dicitur qui non legitime, nec recte suis muneribus defuncti fuerint, & absque penitentia lauacro hinc recesserint, at si de loco, alio quemadmodum est locus ille, quē nos Purgatorium uocamus, aut ille in quo sancti Patres ante Christi passionem & priuquam ipse à mortuis resurrexisset, detinebantur. Prophetam loqui putemus, nulli dubium quòd, & hi, & illi post aliquos dies uisitabuntur, uisitatione (inquam) gaudij, & consolationis. Quidam ex Modernis existimant hanc congregationem ministrorum, & Regum terræ, & in carcere clausorum, intelligi debere de iis omnibus, qui sub peccato infidelitatis uelut i carcere teterrimo erunt detenti, quousque plenitudo gratiæ intrauerit, quāquidē omnes peccauerunt & egent gloria Dei, tunc uerò plerique saluabuntur. Sed ommissis omnibus his, arbitror hanc esse ueram, & germanam huius loci intelligentiam, quòd post multos dies omnes uisitabuntur, tam boni quam mali, & vnā cum corporibus iam olim depositis omnes resurgent, nonnulli quidē in resurrectione uitæ, quidam uerò in resurrectione iudicij. quemadmodum D. Paulus etiam attestatur. d. omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Nec uerò per hæc uerba quis imaginetur ueram esse opinionem Iudæorum asserentium, eos quoque post multos dies esse uisitandos & in priorem statum, ac dignitatem, & longè meliorem, ac excellentiorem esse restituendos, multò minus opinionem Origenis audeant approbare d. Post multos dies, id est post diē

Judicii tam boni, quam mali, & homines, & Angeli, qui & Demones ipsi uisitabuntur, et saluabuntur iuxta illud psal. Homines, et iumenta saluabis Domine, cuius opinio nullo pacto est admittenda, neque ullum ex uerbis Prophetæ habet robur, quandoquidem (ut ait D. Hieronymus) textus habet, post multos dies uisitabuntur, non autem explicat à Deo, uel ab Angelis, sed absolute duntaxat. Tandem in calce huius capituli uaticinatur Esaias tunc gloriam Dei, et eius maiestatem, ac fortitudinem omnibus patefaciendam, et inquit.

Tex. 9. *Et erubescet luna, & confundetur sol cum regnauerit Dominus exercituum in monte Syon, & in Hierusalem.*

Idest in Ecclesia cœlesti, tranquilla, et pacifica et ibi tanquam in specula intuebitur, ac inspiciet omnem creaturam, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus, Idest gloriosus, terribilis, et magnus super omnes existens; apparebit, in conspectu (inquam) senum suorum, hoc est, Abraham, Isaac, et Iacob, et aliorum Patrum ueteris testamenti, nec non in conspectu, et presentia suorum Discipulorum, et quicumque uirtute, sapientia, ac bonitate fuerint decorati. Hi omnes iure optimo inter senes sunt anumerandi, iuxta illud Salomonis: Cant sunt sensus hominis, et ætas senectutis uita immaculata qui igitur prudentia, et intelligentia fuerint exornati hi sunt senes, de quibus loquebatur hic pro-

Sap. 4.

Apheta cum supra cap. 3. d. Dominus ad iudicandum ueniet cum senibus populi sui. In conspectu (inquam) Dei, erubescet luna, et confundetur sol, non quidem quoddam illorum Syderum deprimatur, et amittat splendorem suum, sed in conspectu Dei, et in comparatione eius, sol, et luna erubescet, et confundentur, quia, uidelicet, non audebunt, pudescient ante Dei faciem sistere, et uideri, quemadmodum etiam apud Ezechielem legimus, quoddam animalia, quæ sistebant ante thronum Dei, uelabant facies suas, Quoddam si luna, et sol quæ maxime splendunt, & Angeli ipsi non sunt mundi in conspectu Dei, quid faciemus nos miseri homunculi, qui tot maculis, et criminibus turpissime sumus defedati? Rogemus Dominum Deum nostrum, ut sua benignitate, & misericordia abstergat maculas cordium nostrorum, et suæ gratiæ nos faciat participes, ut una cum senibus, et electis suis, tuti possimus in die iudicii ante eius conspectum induti stolis albis assistere, et comparere. Amen,

Et sic est finis expositionis huius Capit. x x i i i j.

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

Dominus Deus meus es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo: quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas. fideles, amen, Quia posuisti ciuitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum: ut non sit ciuitas, & in sempiternum non adificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robustarum timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua: spes à turbine, umbraculum ab aestu. Spiritus enim robustorum quasi turbo pellens parietem. Sicut aestus in siti, tumultum alienorum humiliabis: & quasi calore sub nubi torrente propaginem fortium marcescere facies. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in morte hoc conuiuium pinguium, conuiuium uindemiæ, pinguium medullatorum, uindemiæ defecata. Et precipitabit in monte isto faciem uinculi colligati super omnes populos & telam quam orditus est super oēs nationes. Precipitabit mortem in sempiternum: Et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de uniuersa terra: quia Dominus locutus est. Et dicet in die illa: Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, exultabimus, & letabimur in salutare eius. Quia requiescet manus Domini in monte isto: & triturbabitur sub eo, sicut teruntur paleæ in plastro. Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natas ad natandum: humiliabit gloriã eius cum alissione manuum eius. munimenta sublimium murorum tuorum concident, & humiliabuntur, & detrahentur in terra usque ad puluerem.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM QVINTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. **D**omine Deus meus es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles. Amē.

Summa prae sentis cap

MULTA sunt, quæ in præserti capite pertractantur: sed ad duo summam reducuntur, ad laudes, & gratiarum actiones: deinde ad uaticinia quæ rerum futurarum, quibus nobis immensa Dei beneficia prædicuntur. Prius ergo Propheta uelut ex

abrupto incipit à laudibus, & gratiarum actionibus erga ipsum Deum, sed quæ ob rem hoc loco id egerit, diuersi diuersa sentiunt. D. Hieron: quem uelut ducem, & antesignanum omni iure mihi proposui, existimat ipsum Prophetam agere gratias Deo Patri de iustissimo illo, ac seuerissimo iudicio, quod post cõsu-

Euf. Gof.

Greg. c. 10. 3 Exeb.

matione seculi facturus esse dicitur, & de passione Iesu Xpi Dni Nri. Eusebius Cæsar. arbitratur hoc loco Prophetam agere gr̄as ipsi Deo pro redẽptione generis humani, & p destructione regionis Iudee, in q̄ fere s̄ntiã Cyrillus cõcedere v̄t. At si gr̄as cur hoc loco potius, q̄ alibi? Ego existimo s̄ntiam quorũdã modernorũ esse lögẽ cõgruã, vt. f. Propheta velit aliqua ex parte m̄deri malo, aut abolere culpã, i q̄ incidisse videbat, cũ ostēderat se vehemẽter affligi, & aĩo cõmoueri ob Iudæorũ iacturã, ac pditionẽ; nunc aut cũ meminerit iudiciũ, & iustitiã Dei, fueritq; recordatus, q̄ iudicia Dni sunt vera, iustificata in se metipsa; mox eleuatus in spiritu cõuertit se ad laudãdũ Deũ, & q̄ maximas potuit gr̄as ei reddendas, q̄. s̄. tã graue peccatũ, & atrox delictũ nequaquã reliquerit ipunitũ; vñ Propheta nõ solum eleuatus, sed et assumpsit à Spiritu sancto in huius laudes prupit. Dicit. n. Gregorius Home. 10. supra Ezech. q̄ multi sunt eleuati à Spiritu, vt Balaã; qui tñ nõ dn̄r assumpti ab eo, sicut hic Propheta. Dicit ergo, Dñe Deus meus es tu, quia tu me creasti, tu me plasmasti, tu me cõferuas, nõ habeo aliũ Deũ p̄ter te, tu mihi salus, & uita, exaltabo te, te magnificabo, te glorificabo, & qbus possum laudibus, & p̄conijs magnitudinẽ tuã annũciabo, & cõfitebor nomini tuo, gr̄as, & laudes p̄petuas tibi redditurus, Sed cur q̄ Propheta uocas, Dñm Deũ tuũ? nonne ipse est oĩum Deus? quomõ ergo dicis Deus meus? meus (inquã) est, quia peculiari gratia, singulariq; priuilegio mecum agit, prã cãteris mihi fauet, intellectum meum super alios illuminat, & secretissima eius cõsilia mihi patefacit. Explicat aut ipse Propheta proprias, & peculiare causas, quibus ad laudandũ, & magnificandũ Deũ fuerit in p̄sentiã p̄motus, & inquit. *Quomã fecisti mirabilia, cogitationes antiquas, fideles, amen.* Fecisti (in q̄) ea, q̄ nullũ hoĩum aut Angelorũ credere vnq; vel excogitare potuisset, nisi diuino spiritu fuisset affatus; fecisti quidẽ q̄ nulla rõne, vel arte, neq; ullis hoĩum studijs, aut artib; fieri unq; potuissent. Et q̄ nã sũt ista? *Destruxisti vrbes, & regna ipiorũ hoĩum; credimus, & speramus te citõ euerfurũ,*

ac destructurũ regnũ Diaboli, & oēs areas potestates tenebrarũ harũ. Speramus te citõ euerfurũ & vniciq; redditurũ s̄m̄ opera sua, quemadmodũ Apocalips. vlt. promittit ipse Deus, dicens, Ecce uenio citõ, & merces mea mecũ ẽ, reddere vniciq; s̄m̄ opera sua. Et p̄terea subdit. Cogitationes antiquas, & fideles, Amẽ. Cogitationes antiquas (dñt aliqui) est hoc ipsũ, qd diximus, v. 3. reddere vniciq; s̄m̄ opera sua, & hoc qdẽ nõ recẽs factũ, aut nup institutũ, sed ab æterno, & ante tẽpora secularia; quemadmodũ testat Apostolus ad Ephes. 1. elegit nos i ipso aĩe Mũdi cõstitutione, vt essem; Sãcti, & imaculati in conspectu eius in charitate, q̄ & ipse Xps apud Mãt. 25. Cõfirmat dicẽs, Venite bñdicti P̄ris mei, possidete paratũ uobis regnũ à cõstitutione Mũdi. i. ante q̄ Mũdũ cõstituerẽ, vel et qñ fuit cõstitutus. Nec in his dictis vlla est cõtradictio, q̄ cãlestis patria antẽ cõstitutionẽ Mũdi fuit p̄parata sanctis s̄m̄ p̄destinationẽ, & principio Mũdi fuit p̄parata p creationẽ, in Xpi passione, & ascẽsione quoad p̄mij cõsequutionẽ, & ianuẽ apertionẽ. Dñr istẽ cogitationes Dei, hoc ẽ deliberationes, & decreta facta à Deo nõ solũ antiqua, ut q̄ nullo in tẽpore, aut in eo, qd iã diũ p̄terijt. sed ab æterno fuerũt in mẽte Dei. Dñr ẽẽ fidelis, firma; & stabilia, nulliq; uanitati subiecta, & p̄ter id uerissima, et ab oĩ falsitate, aut fictione lögẽ alienã, p̄p̄ea subdit, Amẽ. quasi d. sicut decreuisti, ita fecisti, sic op̄ere cõpleuisti. Et q̄ nõ affirmabit ualde admirabilia, & sup̄ oẽm fidẽ q̄ fecit ipse Deus, s. Deũ fieri hoĩẽ, uerbũ carnẽ, uirginẽ matrẽ, mortale fieri imortalẽ; Nõne ẽt cogitationes antiq; uerẽ dici p̄nt, salus p̄destinationorũ, reprobatio damnatorũ, uniuersale iudiciũ futurorũ, & totus deniq; mundus in aliã formã redigẽdus: Vnde Iob Sapiẽter, et egregiẽ dixit cap. 9. Prãter multa, q̄ enarrauit, subdit. Qui fecit magna, et icõprehensibilia, et mirabilia, quorũ nõ est numerus. Cogitationes ẽt diuinæ uerissimæ ita sunt fideles, q̄ non fuerũt fabulæ, aut somnia, ut dicebam; neq; hominũ siḡmeta. Vñ conueniẽter adiecit Esaias illã particulã, Amẽ, qm̄, (vt inquit Cyrillus) Propheta, loquebat

Apoc. vii.

Ephes. 1.

Math. 25.

Cogitationes antiquas.

Iob. 9.

Amen.

Augusti.

cap. 6.

Augusti.

de his, q̄ nõdũ erãt facta eo tẽpore, quo ipse dictabat, neq; ẽt tẽpus instabat, ut fieret, ipse tñ usus est uerbo t̄p̄is p̄teriti, dicẽs, Confitebor nomini tuo, qm̄ fecisti mirabilia, et postea subiecit hãc dictio nẽ, Amẽ. quasi dicat, fiat, fiat, quasi uolẽs inuere quõ maximẽ ferebat, ingẽs desideriũ, ut ea mirabilia, q̄ diximus, aliqñ euenirẽt, quorũ p̄cipua dubio procul erat incarnatio filij Dei, et redẽptio generis humani: q̄q̄ alia nõ multo min; mirabilia explicat ipse Vates, de quibus infra dicemus. Nũc aut satis cõueniẽs nobis in p̄senti v̄t, de hac dictione Amẽ in mediũ aliquid afferamus, ut uideamus q̄ dictio est ista, qd significat, et qñ fuerit in usu. Primũ quidẽ cõstat hãc dictio ẽẽ hẽbreã, nõ grãcã aut latinã, aut cuiusuis alterius lingue, seu nationis. Dicit. n. August. Episto. 178. Amẽ, & Alleluia nec latino, nec barbaro licet in suã ligũã trãsserre, Hãbreo cũctas gẽtes uocabulo decãtare, & lib. 2. de doctrina Christiana cap. 11. dicit, Amẽ, & Alleluia, Raca, & Ofanna, Et qdã alia hãbreã uerba nõ interpretata sãpẽ inueniuntur i alijs libris, Alii doctores ueteres, & moderni attestant hoc idẽ, quos poteris uidere in lib. de ritibus Ecclesiasticis lib. 2. cap. 17. nuper edito ab eruditissimo viro D. Stephano Durãte. Si aut q̄ris quid significat; dico s̄m̄ opinionẽ doctorũ plura significare. qñquẽ. n. uerũ, vel uerẽ, aut sic est, vel sic factũ fuit, vel sic erit. Dicit. n. Augustin; tract. 4. i supra Iohã: cũ Dñs dixit Amẽ Amẽ dico uobis perinde ẽ ac si dixisset, uerũ, dico uobis, amẽ quippẽ interpretatur uerũ & tñ nõ est interpretatũ, nec Græcus interpretes ausus est hoc facerẽ. nec latinus. Sic ẽt cõtra Faustũ Manicheũ lib. 1. 5. cap. 9. d. q̄ Amen interpretatur uerum, non ubi unquẽ, sed mystica religione. Alii uolũt, Amẽ esse aduerbiũ affirmandi vel optãdi vt dicebamus, sic est, uerẽ est: sic accipit, D. Thomas in expositione huius loci. D. Bernardus sermone 7. de cana Dni inquit, cũ dñ in fine orationũ, per oĩa secula seculorũ. & respõdet Amẽ, indicat nos optare qd̄ rogamus, vt h. ec vox sit nota, & si gnaculũ orationũ, & cõcõusionũ, & glosa ordinaria sup̄ illud Paralip. 1. 6. li. 1. d.

A q̄ Sacerdotibus orantibus populus oĩs dicit Amẽ, sit vt concordet in precibus pio Sacerdotũ silentio, & populi Sacra deuotio. Dicit aut Talmudicẽ triplex esse Amen, v. 3. papillũ, subreptiũ, & sectile, seu bipartitũ. Pusillũ, cũ quis precatione tenet, nec intelligit qd̄ responderet: Subreptiũ cũ respõdet Amen an teq̄ absoluat p̄catio, id qd̄ mihi sãpẽ cõtingit dũ celebrarẽ Sacram Synaxim, ubi puerulus respõdit Amen, priuquã esset cõpleta oratio. Sectile cõtingit cũ in duas partes fecat responsum, ut puta oscitãter audies, & aliud agẽs: patet ergo quid significat ista dictio Amẽ, & imprimis, qd̄ est dictio hãbreã, non grãca, nec latina, aut alterius nationis, qd̄ nobis constet. Queritur à plerisq; que orationis pars sit, nõ quid nomẽ, aut uerbũ, seu p̄positio aut aduerbium, & cõmuniter quidẽ dicitur esse aduerbium, vel pro aduerbio, ut plurimũ accipitur: quãquã nõnulli dicant sumi nominaliter, vt Apoc. 3. Hãc dicit testis fidelis, Amẽ. Quãdoq; uerbaliter, vt Deu. 27. Dicat oĩs populus Amẽ, ut Aliqñ temporaliter, ut cũ dñ, Deus, qui est benedict; in secula Amen. Aliqñ aduerbialiter, ut ex Iohanne cap. 6. Amen Amen dico uobis. In hoc autem loco Esaiã, quem exponimus, existimo sumi aduerbialiter, vt nota affirmantis, siue optantis. Quod si quæras num vsus istius dictiois sit recens, aut antiquus, facile quidem ex dictis poteris intelligere, uerem esse vsũ, vt habes locis citatis ex lib: Deuter: lib. 1. Paral: Et est dictio frequenter vsurpata apud Euangelistas à Domino nostro, vt diximus. Et D. Paul. p. ad Corinth. cap. 14. de ea fecit mentionem, cum dixit, si benedixeris spiritu, qui supplet locum Idiote, quomodo dicit Amen? & D. Augustinus super Iohan. tract. 41. d. quod ab initio nascens Ecclesiã, populus, qui erat in Ecclesia, post recitatas preces respondebat, Amen. Sequitur textus. *Quia posuisti ciuitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorũ: ut nõ sit ciuitas, & i aternũ nõ adificet.* Qui uolunt hoc loco Prophetam uerba facere de consumatione seculi in extremo iudicij die, per ciuitatem intel

Amen quosimplex.

Apoc. 3.

Deut. 27.

Iohan. 6.

lingunt vniuersum orbem quem asse-
runt ea die in tumultum, velut in con-
geriem lapidum reduci, & omnia sus-
que, deque, & maxime inordinata uide-
ri. Alij verò (ex quibus est D. Hierony-
mus) asserunt hic fermonem haberi de
ciuitate Hierusalē, q̄ propediē i tumu-
lū erat redigēda, iuxta dictum saluato-
ris, q̄ futurū est tēpus in quo non relin-
quetur lapis sup lapidē, q̄ nō destruat̄.
Matth. 24. Nec mireris. Prophetam ve-
lut iam factum asserere, quod post mul-
ta secula indubitanter est futurum, quo
niam (vt sēpē diximus) familiare est
Prophetis indifferenter vti quibuscun-
que temporibus: dicit ergo, Posuisti ci-
uitatem in tumultum Urbem fortem
in ruinam, domum alienorum, id est ci-
uitatem, in qua non proprii filij subditi,
sed alienigenē inhabitabunt, vt re ipsa
contigit, & nunc quoque videmus: uel
per filios alienos intelligi debent ipsi
met Iudæi, qui quā iam recesserant a
Deo uero Patre dño, & creatore suo, nec
nō & p̄ctore, uti dicebat, & erat, & fal-
sis diis, ac dēmonibus adhaerēt. Dicit
poterant filij alieni iuxta illud ps. 17.
Deū aut dictū ubiq; Patrē Iudæorū,
attestatur Moyses Deuter. 32. d. nōne ip-
se est Pater tuus qui possedit te, & fecit,
& creauit te? & alibi sēpē. Posuisti ergo,
i. aliqñ pones hāc urbē in ruinā, vt bē,
scilicet quā est domus alienorū, aut q̄
quan loq; est futura ciuitas alienorum:
facies etiam vt non sit Ciuitas, in eam
formam reduces, vt nullum prorsus
habeat Ciuitatis vestigium, ut de ea di-
ci queat. iam seges est ubi Troia fuit,
refecandaq; falce. Dicitur etiam ciuitas
ista, i. mūdus positus in tumultū qa hic
mundus est uerē tumulus mortuorū, i.
peccatorū; & certē oīs domus, aut ciui-
tas oppleta hominibus nefarijs, pōt ap-
pellari tumultus cadauerum ut habetur
Mich. 3. & postremo subdit: Et in semp-
ternū nō ædificet: Neq; existimes sem-
piternū hoc loco accipi pro diuturno,
aut longo tempore, sed iuxta proprium
eius significatum. Quod si dixeris ci-
uitatem Hierusalem fuisse reedifica-
tam, quemadmodum hodie facile est
uidere: Respondeo, non eo in loco ubi
antea erat fuisse reedificatam: & pro-

pterea non est nobis curæ de muris; &
parietibus: hoc unum certo scimus post
ultimū eius excidium nequaquam ad
eū statum redactā, quo prius existebat,
quin potius memini me legisse nonnul-
los Imperatores ethnicos in inuidiam
nostræ religionis, quō Iudæis se fauo-
rabiles demonstrarent, pluries tentauis-
se eam reedificare, & in priorem statu
reducere, igne tñ cœli tus demisso, ædi-
ficia consumpta, & edificatores deterri-
tos, & extinctos abscisisse; ubi non so-
lum uirtus, & potentia Dei emicuit, sed
impietas hominum, ac temeritas fuit
humī p̄strata: & poterat dici uere Hie-
rusalem non esse Ciuitas, quia numquā
fuit reducta in pristinū statū, ut ibi es-
set cultus Dei sicut prius: cuius causa,
fuit ibi constructum templum adeo
mirabile, & famosum: dicit. n. Arist. a
principali debet fieri denominatio.
Sed D. Cyrillus per urbem destru-
ctā, ac in tumultum redactam, neq; lo-
ca sensu percepta, neq; homines qui il-
lic inhabitant, sed Demonem, & eius
exercitum nominari existimat: solet
enim scriptura diuinitus inspirata, eos
qui ualidissimi sunt, et potētissimi, tur-
ribus & moenijs, ac etiam urbibus com-
parare: cum itaq; Xps mundo illuxit,
impiū agmen Demonū esse deprassum,
atque funditus Sathanas deturbatus, ac
que deiectus. Prionde subdit. *Super hoc
laudabit te populus fortis, Ciuitas gentium
robustarum timebit te.* Super hoc (inq̄). i.
sup his facinoribus, et admirabilibus
operibus, rebusq; præclarissimē gestis,
aut gerēdis, laudabit te, summis laudi-
bus extollet te populus fortis; populus
(inq̄) magnanim⁹, ifractus, et maxime
constans; populus (inquam) qui non ti-
mebit a duobus caudis titionum sumi-
gantium, nec propter minas, terrores,
aut mortes deterrebitur, aut detrahe-
tur a laudibus tuis, & a prædicatio-
ne mirabilium tuorum. Per popu-
lum fortem nonnulli intelligunt spi-
ritus coelestes, qui non cessant quo-
tidie laudare nomen tuum. Super hoc
(inquam) id est super hac uindicta quā
de impijs Iudæis, & de alijs genti-
bus incredulis suscepisti, Ciuitas gen-
tium robustarum timebit te. i. quecūq;
homi-

Tex. 2.

Popu-
formu

hominum, aut etiam Demonum uis, &
et potestas timebit te, pauebit a facie
tua, non audebit infirmare, nomen tu-
um. Vel Ciuitas gentium robustarum,
id est Ecclesia collecta ex gentibus, et
Iudæis, timebit te, hoc est reuerēbi-
tur, obseruabit, et singulari amore, ac
deuotione prosequetur, tam iustam
impietatum uindictam prospiciens: nec
non ineffabilem bonitatem, et clemē-
tiam tuam dum eos qui tuis uocationi-
bus aures præbent, deque suis uiribus
nihil præsumunt, tam hilariter, et be-
nigne suscipis, ac defendis: nec mirū,
neq; præter rationem, et iustam cau-
sam Deus nobis laudandus, et honorā-
dus est, atque etiam timendus. d. Pro-
pheta laudandus et adorandus, quō
Deus et creator, Timendus quō domi-
nus et gubernator orbis. Honorandus
quō pater et protector.
Tex. 2. *Quia factus es fortitudo pauperi, forti-
tudo egeno in tribulatione sua: spes a tur-
bine, umbraculum ab æstu, spiritus enim
robustorum quasi turbo impellens parte-
rē.* Dicitur Deus esse fact⁹ fortitudo pau-
peri, et fortitudo egeno in tribulatio-
ne: per pauperem hoc loco, nonnulli
intelligunt Christum Dominum, qui
pauper, et egenus pro nobis factus est,
ita ut non habeat ubi caput suum recl-
net: factus est etiam eidem Christo ro-
bur, et fortitudo in tribulatione, dum
scilicet penderet, in patibulo, in cuius
manus magna uoce clamans cōmme-
dauit spiritum suum, dictus est etiam
Christus pauper, quia spoliatus a Ty-
rannis: dictus est egenus, quia concū-
catus a diuitibus, nec ipse solum in
persona sua, uerum etiam in mem-
bris suis, pro quibus rogabat Deum. d.
Deus, Deus meus respice in me, hoc
est in membrā mea, ne derelinquas
me, ob id alias referens Deo Patri gra-
tias tamquam beneficii memos, inquit,
Cum int̄scarem exauidiuit me Deus
iustitiæ meæ. in tribulatione dilatasti
mihi. Eiusmodi præcationes, et grā-
tiarum actiones dubio procul ad mem-
bra potius, quam ad ipsum Christum
sunt referendæ: sic enim ipse ait apud
Ioan. cap. ij. Pater gratias ago tibi quo-
niam audisti me: ego autem sciebam

Tex. 2.

Ps. 21.

Ps. 4.

Iac. cap. 1.

quia semper me audis, sed propter po-
pulum qui circumstat. dixi, ut credant
quia tu me misisti. Factus est ergo
Deus fortitudo pauperi, et egeno in tri-
bulatione, hoc est, ius, qui per fidem, et
charitatem ei coherent, quippe qui dū
prius essent pauperes, & egeni omni o-
pe destituti, debiles, & claudi, per Chri-
stum effecti sunt diuites, & bonis omni-
bus affluentes, nec non contra omnes
mundi, carnis ac Sathanæ tentationes
valde præpotentes, & magnanimi: sic
quē iidem fortes, & debiles, pauperes,
ac diuites possunt nūcupari: dixit enim
in uerbis præcedentibus, laudabit te
populus fortis, & hunc eundem popu-
lum pauperem & egenum; pauperes
quidem, & impotentēs iuxta proprias
uirēs, & facultates; fortes autem, & di-
uites propter Christum, & quo omnem
fortitudinem, omnem diuitiarum cōpi-
am receperunt: hinc D. Paulus opti-
mē nos redarguit. d. qd habes o homo
quod non accepisti? & D. Iacobus om-
ne datum optimum, & omne donum
perfectum desitutum est, descendens a
patre luminum apud quem non est tran-
smutatio, nec uicissitudinis obumbratio.
Et ad Rom. 8. qui proprio filio
suo non pepercit, sed pro nobis omni-
bus tradidit illum, quomodo non etiā
cum illo omnia nobis donauit? Sic ergo
uides quomodo Deus est factus for-
titudō pauperi, fortitudo egeno in tri-
bulatione, subministrat enim vires, au-
get robur, & constantiam, qua dum
tribulamur, & affligimur, persistamus
in fide, non deficiamus laborantes, non
excidamus a gratia, sed fortiter ob-
sistamus, quemadmodum gloriosi mar-
tyres effecerē, quos neq; mors, neque
uita, neque Angeli, neque Principatus,
neque Potestates, nec denique creatu-
ra aliqua potuit separare a charitate
Dei. Est etiam Deus suis fidelibus spes
a turbine, & umbraculum ab æstu. Di-
citur primum fuisse spes a turbine ipsi
Christo, dum Iudæi impetum fecerunt
in ipsum, fuit umbraculum eidem re-
spectu passionis, & mortis, ne forte in
cruciatibus ratione humanitatis, & car-
nis deficeret, quam infirmam esse tri-
stabat, propterea uenit Angelus de
celo.

Iac. cap. 1.

Rom. 8.

Dicitur
umbraculum
fuisse
fidelibus.

cœlo confortans eum. Dicitur, & multo verius fuisse & esse spes, et confidentia suorum membrorum, propter rabiem superborum Principum. Dicitur umbraculum ab æstu propter cupiditatem, & auaritiam Iniquorum hominū. Nec minus. ac multo magis dicitur Deus nobis fore spes, protectio & securitas magna à turbine, idest cum ventus, & impetus persecutionum nos inuadit, & umbraculum ab æstu, cum. s. carnis. & mundi tentationibus affligimur, & cruciamur, misericors Deus sua gratia nos protegit, ac defendit, ne sub tam ardenti calore succumbamus, & verò summopere nobis in his casibus necessaria est Dei protectio, quandoquidem spiritus robustorum, quasi turbo impellens parietem nos aggredditur, sed Diuino auxilio protecti, & super firmam petram fundati, potest nos vtiq; impellere, & tantisper commouere, non autem subuercere. Per

Spiritus ro
bustorum.

Spiritum robustorum existimo Prophetam eos homines intelligere, qui sunt nimis arrogantes, impetuosi, plus debito inflati, & vim cuique inferre præsumentes, quod quidem hominum genus non minus piis, & modestis obesse solet, quam ventus vehemens alicui parieti, & muro, quantumuis solido & bene fundato.

Vbi aduerte non eadem significatione accipi hoc loco, & priori textu, nomen robusti, cum dixit supra: Ciuitas gentium robustarum timebit te, & hic: spiritus robustorum est velut turbo impellens parietem: ibi enim vocat gentes robustas, quæ resistunt tentationibus, et impugnationibus Demonum, et malorum hominum, et fortes in fide persistunt. Hic autem per robustos, vel per spiritū robustorū intelligit eos homines, qui nulla habita ratione iusti, vel iniusti, omnes in festant, nemini parcunt, et nullis cuiusquam præcibus flectuntur. et quibus pnt iniuriosi & cōtumeliosi existunt; q̄ oīa nō solū ad Christum Dominum, non solum ad pios, & fideles homines, verum ad vniuersam Ecclesiam possunt commodissime iuxta allegoriam referri: spiritus enim robustorum, hoc est impiorū

hominum, nulli dubium quod magno impetu, velut uehemens turbo inuadit Ecclesiam, & querunt eam subuercere; sed perperam id tentant, possunt enim quadam tenus impellere, & aliquod negocium facieffere, nunquam tamen euertere; quia fundata est supra firmā petram. Demones etiam in albo robustorum, vel in capite possunt reponi: quippè qui nunquam cessant, aut opera Tyrannorum, & infidelium Principum, aut ope, vel opera, pseudo Doctorum, aut pseudo Prophetarum: vel per Philosophos, Poetas, & oratores, quodq; deterius est, per varias Hereticorum sectas annuntur, & uim omnem faciunt quod destruant Ecclesiam, & parū firmos, ac imbecilles in puteum interitus deiciant: opere ergo præcium est Deum nobis adesse, veluti spem à turbine & umbraculum ab æstu.

Sicut æstus in siti, tumultum alienorū humiliabis: q̄ quasi calore sub nube torren te, propaginē fortium marcescere facies, &c.

Ista particula est satis obscura, si uerba, (vt iacent) considerare velimus: potest enim prima similitudo hic posita connecti cum præcedentibus, & potest exponi velut initium præsentis textus. Nicolaus de lyra hunc in modum exponit hanc similitudinem, videlicet. Sicut æstus in siti vehementer hominem affligit, sic Pauper per impietatem iniquorum affligitur: & sicut æstus tandē transit, & recedit, sic & iniquorum impietas finem aliquando habebit: & hoc proposita verba indicant, sicut æstus in siti, tumultum alienorum humiliabis. Qui præsentem particulam superiori coniungunt, sic exponunt. Deus factus est spes bonorum à turbine, & umbraculum ab æstu, & sicut æstus in siti, idest quemadmodum magna siti laborans, magnam percipit suauitatem tempore æstus, & magni calor in potu, ita et boni dum sitiunt iustitiam atque ad eam toto corde anhelant, maximam profectò iocunditatem percipiunt in æstu tribulationum, et persecutionū, iuxta illud quod Act. Apostolorum 5. legitur Ibant Apostoli gaudentes a cōspectu concilii, quoniam digni habitusunt pro nomine Iesu contumeliam pati.

Math. 5. pati. Et Saluator noster apud Matth. Beati, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur: & beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam quoniam ipsorum est regnum Cœlorum. Dicit etiam Paulus Rom. 5. Gloriamur in tribulationibus, sciētes quod tribulatio patientiam operatur &c.

Rom. 5.

17.

Postea immediate subdit tumultum alienorum humiliabis, idest strepitum, & comminationes, & audaciam alienorum, hoc est eorum, qui sunt à cultu, ac obseruantia tui alieni, humiliabis, ac deiciēs; nec facile amplius resurgēt. De his loquitur etiā Propheta Regius, & uaticinatur ps. 17. d. Populum humilem saluum facies, & oculos superbiorum humiliabis.

Est & alia expositio, qua particula iam exposita, & declarata ponitur principium sequentis littere in modū. Sicut æstus in siti reperitur, & facilius tolleratur: sic tu Domine tua virtute, ac potentia absq; ulla difficultate, seu defatigatione tumultum, & furorem alienorum, & superbiorum humiliabis; & quemadmodum propagines frugū, aut herbarum sub nimio, et ardenti calore, dum, scilicet nubes in vnum cōdēntur, & reducuntur facile marcescunt, & corrumpuntur; sic dextera manus tuæ marcescere facies, & exinanire propaginem fortium, idest rationes, & consilia prauorum hominum. Alii per propaginem fortium intelligunt filios populorum, qui uirtuti, & maiestati diuinæ contradicunt, vel ab eo deficiunt: & hæc omnia facile possunt afferri aduersus omnes qui suē Iudæi sint, suē Græci vehementer impugnant Ecclesiam. Hæc secunda expositio est longè conuenientior priori, & magis conformis & consona pnti verborum contextui. Post hæc subdit ipse Propheta & prædicat eximia, & præstantissima Dei erga omnes beneficia. d.

Tex. 3.

Et faciet Dominus exercituum omnibus populis, omnibus (inquam) non Iudæis tantum velut præ aliis dilectis, & approbatis ob veterem patrum Sanctimoniam; sed electis ex omni populo: in monte hoc videlicet in monte syon. Idest in Ecclesia. Ecclesia enim vocatur

mons propter celsitudinem, & quia in sublime fertur, nec rebus terrenis, & caducis inhæret; & quid faciet, pulcherrimum, & lautissimum conuiuium, *Conuiuium, pinguium conuiuium vindemix, pinguium medullatorum, vindemix defecata.* Non ab re conuiuium istud, quod præparat Dominus erit conuiuium vindemix, hoc est conuiuium lætissimum, conuiuium plenum iubilo, & exultatione, quale solet esse tempus vindemix; quo nulla comunitate solent esse tempora lætiora, sicut videtur innuere Textus 70. interp: Conuiuium nempe, cuius modi solet fieri tempore messis vindemix, & collectionis fructuum; conuiuium pinguium medullatorum, præstantissimis. s. & exquisitissimis apulis refertum. Conuiuium vindemix defecata in quo. s. lautissimo conuiuio, sint vina optima, & præciosa ab omni fæculentia depurata, & expurgata: vina, clara limpida, colorē optimū, pergratum oculis conuiuantium, odorē suauissimum redolentia, & qd̄ cunctis apulis, ac de litiis præstat sapore locuudissimum; hæc enim duo potissimum in probatissimis, & laudatissimis conuiuijs expeti solent, & requiri: videlicet, carnes pingues, & medullatę, itemq; vina præciosa. Conuiuium istud singulo quoque die fieri solet in Sacrosancta vniuersali Ecclesia, in quo citrà omnem ambiguitatem, & controuersiam pretiosissima caro, quæ est super omnem carnem, neq; vli omnino carni vlio pacto conferenda in cibum proponitur, & hæc est mundissima, & sanctissima caro Christi: Vinum itidē optimum, suauissimum, salubre, & uiuificum, idest sanguis, qui emanat de Sanctissimo eius corpore, in eiusmodi conuiuio ab ipso mensæ ministris ferorsum sumitur, & potatur; & alijs sub altera tantum specie porrigitur, & ministratur, nullum potest, in tota rerum vniuersitate, & quibuscumq; sæculis isto salubrius reperi conuiuium; de quo iurē optimo canit Ecclesia. d. sacrum conuiuium in quo Christus sumitur: Præter hoc legimus aliud Conuiuium celebrari frequenter in Ecclesia, dum. s. pleriq; ex Iudæis, & Gentibus

vocantur ad fidem, & ad perceptionem baptismi, in quo nimirum Conuiuio aliud genus ciborum solet in uitatis afferri, & preparari, videlicet prædicatio & doctrina Euangelii pura, & sincera ab omni errore depurgata; proponuntur etiam Sæctorum Patrum exempla, & saluberrima illa sacramenta, quibus gratiam Christi promeremur, et uitæ æternæ quoddam quasi pignus accipimus. Præter Conuiuium istud, & coenâ ad quam, dum sumus in hac fragili uita uocamur, et inuitamur preparatum est nobis ante mundi constitutionem aliud conuiuium longè præstantius, & opulentius, in quo dubio procul omnem famem explebimus, & in eo tantum cuius epulæ perpetuo nobis aderunt saturari poterimus: de quo conuiuio loquebatur Christus cum dixit, Amodo non bibam de hoc genere uitis donec bibam illud nouum in Regno Patris mei, & apud Lucam dispono vobis (dixit Christus discipulis suis) sicut disposuit mihi Pater meus Regnum ut edatis, & bibatis super mensam meam in Regno meo. In hoc quippe Conuiuio erunt carnes pinguisime iuxta illud psal. Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea. Erunt carnes medullatæ quia, scilicet percipiemus omne gaudium interius; & exterius. Erit ibi vinum defecatum, idest gustus suauissimus omnium bonorum absq; vlla fecæ & immunditia, erit tandem plena satietas, vt inquit Prophetâ, Satiabor cum apparuerit gloria tuâ, quæ tamen satietas non tollet desiderium, quod anima semper flagrabit uide re faciem Dei. iuxta illud Eccles. 24. qui me edunt adhuc esuriunt, & qui bibunt mo ad huc sitient. Et precipitabit in monte isto faciem vinculi colligari super omnes populos, et telam quâ orditus est sup oēs nationes. Præcipitabit (inquâ) in monte isto, nō in monte Oliueti, vt dicunt Hebræi; sed in monte Syon, hoc est in Ecclesia sua Sancta, quæ cepit preparare conuiuium, & uocare ad cænam; hoc est ad ipsam fidem, & ad cælestis regni hereditatem: præcipitabit (inquam) faciem vinculi colligati, hoc est scædus quoddam inuicem

inter peccatum & mortem, auctore Diabolo: sunt enim hæc duo, vel potius hæc tria vsquæ ad eò colligata, & inuicem deuincta, vt facile se omnium conspectibus intuentur, colenda, & amplectenda præbeant. Diabolus namq; suggerit, et immittit prauas cogitationes: peccatum subinde facile perpetratur, quod tandem cum consummatum fuerit generat mortem. Præcipitabit ergo Dominus huiusmodi faciem, id est apparentiam, & fucatam imaginem ipsius vinculi, et sic præcipitabit ut non amplius audeat apparere, et sub simulata specie nos decipere.

Quidam per faciem vinculi colligati intelligunt Antichristum: Quidam verò Diabolum, mortem, et peccatū, sicut nos quoque diximus, et de hoc vinculo colligato potest dici illud Eccl. 4. funiculus triplex difficile rumpitur. Et verò uinculum colligatum potest peccatum ipsum nuncupari, quod quidem est colligatum, et implicatum, ut si soluatur, & explicetur plures videbitur habere facies, quoniam multa sunt peccatorum genera, & hoc vinculum est super omnes populos, quia omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, & alibi, scriptum est, nemo mundus à sorte. quia scilicet nullus vaquam de cõmuni lege fuit absque peccato, sed non ita quod quisque non possit aliquando esse sine peccato, vt exponit. D. Ambrosius supra Luc. cap. 1. Præcipitabit et telam, quam ipse diligens, & expertus opifex Diabolus orditus est super omnes nationes; præcipitabit (inquam). id est succidet, & abscindet huiusmodi telâ, quam cepit ordiri ab initio sæculi cum primos Parentes callidos iste serpsus sub prætextu, et pollicitatione magni cuiusdam boni inuasit, ac decepit, cæcitateque & ignorantiam veri luminis eorum cordibus immisit, quo destituti ignorabant, quo ituri, & quid facturi essent, & (velut scriptura loquitur) cognouerunt se esse nudos, hoc est, bonis omnibus destitutos, & primo humani generis Parente desciscendo, ac delinquente in eo omnes peccauerunt, aduersus quem potest adduci illud Esaiæ 38. Dum adhuc ordire succidit me,

me, tamquam ipse Demon deploret suum ipsius infortunium: sed quando, et quo nam pacto præcipitabit hanc telam Dominus Deus? præcipitabit (inquam) et conscidit, ac dirupit, primū quidem quando fuit cruci affixus, quādo Princeps huius mudi fuit foras proiectus & chyrographū delicti quod aduersum nos erat, fuit omnino deletum. præcipitabit, quando à mortuis resurrexit, quia tunc mors mortua fuit, præcipitabit tandem quando contulit spiritum sanctum Apostolis dicens illis, iā edoctis, & instructis euntes docete omnes gentes baptizantes eos in Nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Præcipitabit mortem in sempiternum, ne amplius uires haberet, ex quibus patet in gens beneficium numquam satis laudandum, & commendandum, quod nobis contulit ipse Deus, cum scilicet præcipitabit faciem vinculi colligati, idest ipsius, & potestatem ipsius Demonis erga hominum genus: præcipitabit etiā telam idest peccatū, & occasiones peccati quam orditus est ab initio sæculi perpetuus humani generis hostis, præcipitabit etiam mortem in sempiternum (vt dixi) Nunc explicat aliud singulare beneficiū quod nobis Deū esse collaturū vaticinatur ipse Propheta d. Et auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui, auferet de vniuersa terra quia Dominus locutus est etc. Beneficium istud sumus accepturi, primum quidem in hoc statu, quando nobis contulerit gratiam, qua possimus peccatum euitare & liberi esse à morte æterna, factiq; participes vitæ cælestis, tunc procul dubio erimus læti, & gaudentes, amota erit ab oculis nostris, & a facie nostra omnis opprobrium populi sui, idest infidelitatem, & cultum Idolorum, quo reddebamur infames, et stulti coram Angelis Dei. Hoc ipsum plenius, & perfectius continget in die iudicii, & in consumatione sæculi, cum resurgent corpora nostra, & corruptibile hoc induerit incorruptionem, tunc quidem, (vt testatur Ioannes in suis reuelationibus) Absterget Deus omnem lacrymam

ab oculis nostris & mors ultra non erit neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ultra. Auferet de vniuersa terra opprobrium populi sui, quia non amplius erit sub feruitute peccati, & obnoxius morti, quoniam Dominus abstulit vires ipsius mortis, vt scriptū est. Absorta est mors in victoria.

Et quoniam resurrectionis mysterium humano intellectui non est admodum perceptibile, & propter eius magnificentiam plerique existimant rem impossibilem, ob id necessario subdit Propheta. Quia Dominus locutus est, q. velut dicere, ne existimes me ex meo spiritu vel ingenio talia profari. Hæc ego vobis propono atque denuncio quia Dominus locutus est. non ego sum auctor istius vaticiniū, neque tã grandis promissionis fidem iubeo, sed Dominus locutus est, qui mētiri non potest & q̄ prædictū est & annunciarum omnino perficiet, cœlum. n. et terra trāsibunt, at Dei verba non præteribunt. est. n. Deus verax, omnis autem homo mendax. Postremò refert Esaias quid futurum est, postquam eiusmodi vaticinia fuerint adimpleta, et prædicat gratias laudaturas Deum, & gratias reddituras de tam immensis gratiis, et fauoribus eis collatis: et in fine huius capituli prædicat insignem victoriam Christi Domini nostri aduersus Demonem, et cunctas aduersarias potestates huius sæculi, et inquit.

Et dicent in die illa. Ecce Deus noster iste expectauimus eum, & saluabit nos, iste Dominus, sustinuumus eum, exultabimus & letabimur in saluati eius etc. Mosest pro maiori parte ipsorum prophetarū post minas, acterrores miscere semper aliquid lætum, et iocūdum. In principio huius capituli vidimus Prophetam, gratias habere ipsi Deo, quod posuit Ciuitatē in tumulū, vrbes fortes in ruinam et reliqua; nunc verò post explicata beneficia nobis conferenda, redit iterum ad gratiarum actionem, et laudis confessionem.

Dicit ergo & dicent in die illa Ecce Deus noster iste, expectauimus eum etc. Qui nam illi sunt qui in die illa qua fuerint completa vaticinia dicent hæc

Math. 26.
Mar. 14.
Luc. 22.
Ps. 62.

Ps. 62.

Ps. 118.

Eccles. 24.

Gen. 4.

Math. 28.

hæc uerba, et facient eiusmodi confessionem? dicit Cyrillus, hos fuisse populum Israeliticum, qui velut extensa manu, et protenso digito Deum tamquam præsentem oculis intuitus profert ea uerba, propterea quod plerique ex Patribus in spiritu uiderunt ipsum Christum. Nonne Zacharias Pater Ioannis in hæc uerba prorupit. Benedictus Dominus Deus Israel quia uisitauit, & fecit redemptionem plebis suæ? & erexit cornu salutis nobis: Nonne, & Simeon spiritu sancto repletus ausus est hæc uerba proferre, uiderunt oculi mei salutem tuam? sic & alii, uerbis Moyfi, & sanctorum Prophetarum admoniti id ipsum dixerunt: Alii existimant incredulorum hominum, qui Christum, purum hominem putauerunt futuras esse eiusmodi uoces, id quod dici non potest, nisi postquam crediderint. At ego existimo eiusmodi uerba tribui posse omnibus gentibus, qui aliqua ex parte cognouerunt hoc uerbum incarnatum, ut per ora omnium uersata fuerit, & de cantata huiusmodi congratulatio, & gratiarum actio.

Propterea dicunt. *Ecce Deus noster iste expectauimus, et saluabit nos:* Verè qui de dixit alicubi Regius Propheta. Cōfitebuntur tibi cum benefeceris eis postea quam genes fuerunt egregie & cibate, & potatæ cognouerunt uerè Deum esse, & Dei filium natura, non adoptione, quamquam in forma serui pro omnium salute apparuerit & per omnia nobis similis effectus præter peccatum; dicunt igitur, iste & non alius est Deus noster. expectauimus eum, & saluabit nos.

Iste Dominus non procul abest, quasi præsens adest propterea dicunt, iste, quod est pronomen demonstratiuum. iste (inquã) Dominus tamdiu desideratus, præstò aderit. Unde alius Propheta dicebat, expectas expectaui Dominum sustinui eum quod nulla reposita diuturnitas, et prorogatio nulla persuasio, nullus labor, neque uia quorūcūque persecutio nos prohibuit aut retardauit, quin liberentur, & summo cum desiderio, & patientia animique constantia sustinuerimus eum; & ideo cum uenerit

supp. exultabimus, & lætabimur in salutari eius, hoc est, in eius aduentu, qui erit nobis salutare, hoc est, salutem nobis allaturus. quem admodum dicebat bonus ille Senex. Viderunt oculi mei salutare tuum. quod praerasti ante faciem omnium populorum: exultabimus (inquit) quia tanta erit animi lætitia, ut non gaudere solum, sed signis, & gestibus externis, omniq; motu corporis, præ nobis lætitiā feramus. Sicut idem

Propheta Regius alibi dicebat; cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum uiuum. Quare hoc differunt exultare, & lætari: quod exultare designat gaudium: quod exterius demonstratur, lætari uero quod interius: exultabimus ergo, & lætābimur in salutari eius. & quia posset quis nobis obiicere haud quaquam eiusmodi immunitates, & præuilegia nobis, qui in fines seculorum deuenimus, iure posse tribui. Idcirco Subdit Propheta, & inquit, Nos utique poterimus uidere ipsum Dominum, exultare, & lætari, quia requiescet manus Domini in monte isto, & triturbabitur Moab sub eo, sicuti teruntur palæe in plauastro. & extendent manus suas sub eo sicuti extendit natans ad natandum, & humiliabit gloriam eius cum allisione manus eius.

Requiescet inquam, manus Domini auctoritas, & potentia eius, in monte isto, uidelicet, in Syon per quem designatur Ecclesia Dei, in qua se perpetuò mansurum promisit cum dixit. ego uobiscum sum usque ad consummationem seculi: requiescere enim manus Domini super aliquem, uel in aliquo, nihil profectò est aliud, nisi perpetuò esse cum illo, aut in illo, & eius auxilium gratiam, & fauorem illi præbere: neque id solum, ut potegat, & foueat, uerum etiam hostes, & persecutores, ut deprimat, ac debellet. Quare si nos nequimus uidere Christum in carne, neque presentia eius corporali aliquando perfrui, contristari non debemus, neque inuidere aliis, sed neque iis multo inferiores existimari, aut minus ad consequendum beatitudinem idonei nos futuri: iuxta illud Saluatoris. Beati qui non uiderunt, & crediderunt. Christus

Idem. 20.

stus ergo requiescit in monte isto, hoc est in Ecclesia, in qua licet speculari Dei maiestatem, sapientiam & bonitatem, & reliqua eius attributa, nec non beneficia ingentia, & commoda, quæ nobis confert in, Ecclesia in qua non solum ipse requiescit, ac residet, sed et nobis eius famulis requiem præstat, cum quod liberat nos, à pondere peccatorum quibus præmebamur, & terroribus suppliciorum, quæ nostris uerbis imminabant: tum etiam, quod bonam spem attulit Regni cælorum aliquando consequendi; ium denique diuturnam uitam malorumque omnium abolitionem gratuito nobis elargitur, ut perpetuò lætari, & iubilare possimus: neque exisimes citrà rationem Ecclesiã & congregationem fidelium huic monti comparari, quandoquid Ecclesia est quid ex celsis, & sublime, & quã maxime illustre, uelut ea quæ sunt in monte posita: deinde nihil in ea est reperire humile & abiectum. Præterea merito mons appellatur Ecclesia, ob ea quæ in ea continentur, alta, sublimia, uera, et sancta dogmata, et instituta. Postremò quoniam Ecclesia domus est Dei, qui est omnia in omnibus, et ipse est caput super omnem principatum, et potestatem etc. Nec sanè eiusmodi requies, et reliqua dona conferuntur, nisi iis, qui erunt, et consistant in monte, idest in Ecclesia, nec ab ea ulla causa defecerint, quia extra eam non est salus.

Ceterum, ne qui sunt in Ecclesia perturbentur, et ab hostibus sint perpetuo lacerati affert prudentissimus iste uates iocundissimum nuncium, quo prædicat eiusmodi hostes aliquando profligandos, et conterendos d.

Et triturbabitur Moab sub eo, sicuti teruntur palæe in plauastro. Ne frustra labores, per Moab non intelligitur solum, ipse Moab, et regnum quod ab eo denominationem accepit, et quicumque illud incolebant, quippe qui erant impiissimi, et Idolis deditissimi, et ueri Dei hostes infensissimi: sed per eum, primum quidem iuxta opinionem quorundam intelligitur Antichristus, qui dicitur filius perditionis, et in die iudicii triturbabitur, ut palæa, quia scilicet

A eius potentia omnino auferetur: et iuxta aliorum sententiam per Moab intelliguntur omnes Impii inimici Dei, et cultores Idolorum idest ipsarum creaturarum. contempto uero Deo. speciatim autè loquitur de Moab, quia fortassis tempore quo fuit hoc uaticiniū, res erat cum Moabitibus, qui (ut diximus) erant insignes Idolatræ, et cõtermini gētib; Iudaicis. d. ergo Propheta. Triturbabitur Moab sub eo, idest sub Christo, sub potenti manu eius, omnes impii patientur, affligentur, et peribunt. Deus autè permanebit.

Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natans, ad natandum, & humiliabit gloriam eius, cum allisione manuum eius **Tex. 6.**

Hic locus plures habet expositiones, una est, quod ipse Moab. Antichristus uel ipse Diabolus ipsius, Pater, & Ductor pariter, & omnes Idolatræ extendent manus suas sicut natans ad natandum, sicut illi, qui labuntur; aut melius quæ admodum faciunt natantes, dum natant totum corpus extendunt, & manus collidunt, uel potius dilatant ad scindendã aquam & a se remouendam, ne sumergantur; aut manus extendunt instar depræcantis, & hominis omnino subiecti, et flagellis expositi, et humiliabit gloriã eius, cum allisione manuū uelut quando quis percutit inuicem manus insignum maximi doloris, et afflictionis. Triturbabitur ergo Moab, quæ admodum palæa trituranter in plauastro, quæ postea contritæ, et concisæ, proiciuntur in sterquilinum, tamquam res omnino inutiles; et sub eo, hoc est, sub manu Dei triturrante, et comminute extedet manus suas sicut natans (in signis quidè Metaphora) Alia expositio est, quod ipse Deus ad puniendū ipsius contemptores & cõterendū extedet manus suas, hoc est ueterum ambabus manibus, nudabit, brachia sua. omnè uim adibebit, quod deleat, et exterminet oēs eius aduersarios, et humiliet, et prosternat omnè gloriã eorum & potentiam cum allisione manuū suarū, quasi uelit innuere, quod in puniendis his ueterum omni potentiam neque illum laborem ac difficultatem subterfugiet. Cum. n. manus colliduntur aliquã iacturã nos sub-

psal. 39.

Ioan. 20.

subire videntur, et non nihil laboris in eo opere faciundo. Nec te per urbem nos tribuere Deo aliquem labore, ac difficultatem dum quicquam operatur, cum de se ipso alibi loquatur. d. laboravi sustinens instar eorum, qui vere aliquid factitates laborant ac fatigantur. Tertia expositio longe diuersa a precedebus quod v3 per ipsum Moab intelligamus quoscuq; rebelles, et Idolatras, qui tandem cognouerunt occurrere ad ipsum Deum, siue Christum, & eius Apostolos, ac ministros, sub quibus extendetur manus, & genua flectent, & humiliabuntur coram eis, quemadmodum quis incuruatur, & prosternitur, ut adoret quempiam, & triturabuntur sicut teruntur, palea in plastro, hoc est conterentur, & comminuentur praepudore, ac dolore, quo Deum contempserunt, & creaturae potius quam creatori cohaerent: conterentur (inquam) & proscindantur aratro Apostolorum, id est praedicatione, & miraculis eorum, et contriti hunc in modum, ac proscindi reconducentur in horreum Ecclesiae, & agnitione suorum peccatorum, allisionem manuum, & genuflexione. profunda

A que humilitate inter filios Dei censentur, & tunc subdit propheta, & munimenta sublimium murorum tuorum o Moab, o Antichriste, o Sathanas & quicumque estis eius ministri, ac sectatores, concident, & humiliabuntur, & detrahentur in terram usque ad puluerem, munimenta sublimium murorum, sunt artes & figmenta, quibus Demon, velut Antistes omnis erroris, & prauitatis seducit, ac decipit hominum mentes, & haec est altitudo se extollens aduersus scientiam Dei, quam destruere, & demoliri oportet, & in terram deijcere, & ad puluerem usque redigere, ne ullum vnquam illius vestigium appareat, quae per Dei gratiam post Christi aduentum magna ex parte euenisse nouimus. Ceciderunt namque phana, & delubra Idolorum, & quaecumque in adytis erant, velut a pedibus amota, & profligata, neque amplius inspicuntur arae, vel sacrificia, vel qui erroris, & vanitatis ludibria exercebant, omnia per Christum cessarunt, quando hominibus ambulanti-bus in regione umbrae mortis lux orta est eis.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

1. **I**N die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda
2. Vrbs fortitudinis nostra Sion Saluator ponetur in ea murus, & antemurale.
3. Aperite portas, & ingrediatur gens iusta, custodiens veritatem.
4. Vetus error abijt: seruabis pacem, pacem quia in te sperauimus.
5. Sperastis in Domino in seculis eternis, in Deo forti in Perpetuum.
6. Quia incuruabit habitates in excelsis, ciuitatem sublimem humiliabit.
7. Humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad puluerem.
8. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum.
9. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum.
10. Et in semita iudiciorum tuorum Domine sustinuimus te: nomen tuum

- tuum, & memoriale tuum in desiderio anima.
- Anima mea desiderauit te in nocte: sed, & spiritu meo in precoribus meis de mane uigilabo ad te.
- Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discant habitatores orbis.
- Misereamur impio, & non discet iustitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit gloriam Domini.
- Domine exaltetur manus tua, & non videant: videant & confundantur Zelantes populi: & ignis hostes tuos deuoret, Domine dabis pacem nobis: omnia enim opera nostra operatus es nobis.
- Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui.
- Morientes non uiuant, gigantes non resurgant: propterea visitasti, & contriuisi eos, & perdidisti omnem memoriam eorum.
- Indulxisti genti Domine, indulxisti genti: numquid gloriaficatus es? elongasti omnes terminos terrae.
- Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.
- Sicut quae concipit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis: Sic facti sumus a facie tua domine.
- Concepimus, & quasi parturimus, & peperimus spiritum: salutes, non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terra.
- Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent, expergiscimini, & laudate qui habitatis in puluere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.
- Vade populus meus, in tra in cubacula tua, claudere hostia tua super te, abscondere modicum ad momentum donec pertransit indignatio.
- Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terra contra eum: & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet ultra inter suos factos.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM SEXTVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. I.

IN die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostra Syon, Saluator, ponetur in ea murus & antemurale.

PRAEDICIT hic nos-
ter Euāgelicus Pro-
pheta canticum, cā-
ticum (in quam) nou-
um, quod aliqui uo-
cant parabolam, et
sunt laudes, et gra-
tiarum actiones, et elec-
ti Dei, vel in hac militante Ecclesia pa-
ce iam et ocio constituto, uel in cœles-
ti patria sunt cantaturi; quia mirabilia
fecit: deicit quidem Demonē, & infi-
delitatem prorsus amouit: et opportu-
nē hoc in loco facit id Propheta, quia
iām narrauit quid futurū est de Moab,
hęc est, de omnibus, qui sunt increduli,
et Diuinæ maiestati rebelles. Primo
ergo proponit dicens.

In illa die qua, scilicet fuerit, deuic-
tus Moab, et infidelitas sublata et Dei
gloria manifestata, cantabitur canticū
istud, quod modo subiiciam, in terra Iu-
da, id est in ea terra, ubi uiget cognitio
Dei, et aperta confessio ipsius verita-
tis, et non in terra aliena; quibus uerbis
uidetur Propheta per terram Iudam in-
telligere Ecclesiam hanc nostram mi-
litantem, quæ semper uersatur in pu-
gna, et Ecclesiam illam, ubi est perpe-
tua pax, quies, et tranquillitas: utrobi-
que enim laus, et confessio beneficiorum
Dei exauditur.

Et cantabitur canticū istud ab iis qui
iam errore liberati ad ueritatis lucem
peruenere, et apertis mentis oculis ag-
nouerunt omnium opificem Deum,
Dominum, ac Saluatorem nostrum,
per quē omnia, et in quō omnia, qui

propter nos omnes, & ad nos omnes
saluandos uoluit e cœlis descendere,
& inclinari. Canticum ergo est istud.
Quod duobus & viginti carminibus cō-
ficitur, & decantatur; nec mihi displicet
quorūdam partitio, qui in quatuor
partes diuidunt canticum istud: primo
enim canitur gaudium saluatorum in
die iudicii: deinde humiliatio malorū
tertio salus et pax bonorū quarto & vl-
timo gloriosa resurrectio eorum.

Vrbs fortitudinis nostræ Syon. Omnes
quos ego uiderim hanc particulam ex-
ponentes notant in codicibus emenda-
tis non reperiri hanc dictionem Syon:
At in codice bibliorum nuper emenda-
to, & per Sixtum V. Et successorem e-
ius Clementem VIII. omnibus aliis ex-
pensis recepto, et approbato legitur ista
dictio Syon, quæ quidem non alia est
Ciuitas nisi Ciuitas Hierusalem, quæ ap-
pellatur Syon, vel propter mōtem sub
quo est sita, et fūdāta, vel propter signifi-
cationem: quoniam Ciuitas illa diceba-
tur sublimis, & excelsa, quemadmodū
mons sub quo erat constructa, erat sub
sublimis, et excelsus; ea ergo Ciuitas di-
cebatur vrbs fortitudinis nostræ, hoc ē
Ciuitas, quæ propter fortitudinē, et muni-
tionē reddebat nos securos ita ut nihil
nobis esset timendū: sic. n. erat fortis, &
munita, torque præsidii vallata, ut nū-
quam posset ullis uiribus, aut poten-
tia expugnari: Id quod. de Hierusa-
lem terrestri, hauquaquā est asserēdu,
cum satis constet eam fuisse pluries ex-
pugnata: at id uerissimū fore cōproba-
tur de Ciuitate spirituali, & intelligibi-

*Ecclesia Ci-
uitas fertis*

Digitur per Ciuitatem istam fortem

leque est præsens Ecclesia, et multo ue-
rius de cœlesti Hierusalem. in qua ui-
dere est, & perpetuo frui æterna pace,
& tranquillitate. In sensu uero tropolo-
gico, & morali, per hanc urbem forti-
tudinis intelligi potest anima nostra
dum est suffulta gratia Dei. Et hic quo-
que est dubium penes uerba quæ sequun-
tur sic enim legitur. Saluator pone-
tur in ea murus, & antemurale. Vbi nō
nulli opinantur illam dictionem Sal-
uator, debere coniungi cum præceden-
tibus, ut sic legatur, Vrbs fortitudinis
nostræ Syon Saluator, & hic erit sensus:
Vrbs illa fortitudinis nostræ, ciuitas
illa adeo fortis, & munita quæ nam
est, & ubi nam gentium est: iuxta expo-
sitionem D. Hieronymi, dicitur quod
est ipse Saluator Christus Dominus, ip-
se est fortitudo nostra, securitas nostra
& protectio nostra. Alii uero referunt
illam dictionem ad inferiora hunc in-
modum. Saluator ponetur in ea mu-
rus, & antemurale, q. d. in quo consistit
istius urbis fortitudo, & munimen, ut
inde nos securi maneamus? quasi res-
pondēs, inquit Saluator ponetur in ea,
id est Christus Dominus Dei filius ibi
tamquam custos, & propugnator assi-
debit, ita ut de huius urbis fortitudi-
ne, ac securitate nullus debeat esse ti-
mor, aut suspicio, quia murus, & ante-
murale ipse, est ipse Saluator. Per mu-
rum intelligi consuevit prima illa pa-
rietum constructio, quæ cingit Ciuita-
tem. Per antemurale intelligunt alium
murum, quo prior circumdatur, & defē-
ditur, qui quid ē ob id uocatur antemura-
le. Alii pantemurale intelligi uolunt, p-
pugnacula quæ ad quæ feri solēt ad tuē-
dos muros principales aliquāto eminē-
tiora, & grassiora, & maxime idonea ad
eorum, qui uellēt priora urbis moenia
diruere, latera offendenda: & huius-
modi propugnacula lingua punica di-
cuntur barbani, Italica uero lingua
ulgo dicuntur bastioni, turroni, & si-
milibus nominibus: Hęc pro intel-
lectu literę, sed ueniamus ad sensum
spirituale, & allegoricum, uidelicet
quid per murum, & antemurale uelut
hoc loco Propheta.

Sigitur per Ciuitatem istam fortem

A & munitam, cuius nimirum au thor,
& conditor est ipse Deus, uelimus signi-
ficari, & designari animam cuiusq; ho-
minis Deo addicti: huius Urbis murus
& antemurale sunt fides, & opera, mi-
rus enim quo defendimur ab hostibus
inuisibilibus. atq; etiam uisibilibus, est
exercituum bonorum operum; fides au-
tem est antemurale, quæ prebet securi-
tatem, & uirtutem bonis operibus;
quandoquidem quicquid non est ex fi-
de peccatum est, quamquam et ipsa ope-
a bona roborant, & sustinent ipsam
fidem, cum sine illis mortua sit. Greg.
20. Mor. cap. 33. d. Christum esse murū
animę nostrę quia prohibet ne mali-
gni spiritus occupent cor nostrum: fi-
dem autem dicit esse antemurale, quia
non ingrederetur Christus animā no-
stram, nisi pius fide eum apprehendere-
mus, & per eam habitaret in cordibus
nostris. Si uero urbem fortitudinis no-
strę uocemus ipsam Ecclesiam, mu-
rus & antemurale, quibus ipsa muni-
tur, & securā efficitur est sancto um
Angelorum præsidium, & primum,
ac supremum illorum præsidium, &
inexpugnabile propugnaculum ipsa
Dei protectio, contra quam, & infero-
rum portę nequaquam possunt aliquid
efficere, aut usquam præualere. Sic di-
cit Zaccharias 2. ca. ero ei, inquit Domi-
nus murus ignis in circuitu eius, & in
gloria ero in medio eius: si uero urbs
ista fortitudinis capiatur pro cœlesti,
& sublimi patria, murus, et antemura-
le dicitur et ipsemet Christus Domi-
nus, et Redemptor noster, & ipsa uisio
pacis, qua beati fruuntur, et misteria fu-
turi sæculi, qua nobis tunc patefient,
neque tunc quicquam erit, quod ab a-
more Dei nos queat amouere, ibi erit
sempiternum gaudium, perpetua salus,
et omni moda securitas, iuxta illud ps.
149. Exultabunt sancti in gloria, letabu-
tur in cubilibus suis. et alibi Esa. lxxi.
Esa. lxxi. Eternitiam super capita eorū gaudium,
et exultationem obtinebunt, et alibi
quoque David ita canit. non commoue-
bitur in æternum qui habitat in Hyeru-
salem. Hęc est fortitudo, robur, & mu-
nimentum illius superę Ciuitatis. Tā-
dem (ut securi loquamur) Christus ubi
que

*Gregor. 20.
Mor. cap. 33*

Zacchs. 2.

*psal. 149.
Esa. 35.*

ps. 52.

*Murus et an-
te murale
quid.*

que est Ciuitas fortis, Ciuitas munita, murus, et antemurale.

Sequitur textus, et fit commutatio personarum in priori particula Prophetia in persona Beatorum, et Sanctorum Spirituum; et quorumcumque Christi fidelium loquebatur; nunc autem cum dicitur. *Aperite portas et ingredietur gens iusta, custodiens ueritatem.* Secundum Cyrillum loquitur Prophetia, et rogat sanctos Dei ministros, videlicet Apostolos, et Euangelistas, et quoscumque diuini uerbi præcones, ut aperiant portas, et his qui uolunt per fidem, et sacramenta in Celestem Hierusalem, aut viatorum conuentum, et communionem ingredi, aditum patefaciant. Secundo alios Interpretæ hæc uerba loquitur Prophetia in persona Dei, qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis, et præcipit eis, cæli portas aperiant, quod detur ingressus his, qui per fidem et operam Deum sunt confessi, et eius mandata, sunt exequuti. Dicit ergo. *Aperite portas, eas, nimirum, de quibus loquitur psal. 117. Aperite portas iustitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino.* Item *Aperite portas vos Angeli Dei, et custodes cæli, portas, inquam, paradisi, per quas non ingrediuntur nisi uiri iusti, et uolunt approbati, et à suis sordibus purgati, et mundati; de quibus portis loquitur ibidem Regius Prophetia dicens. Hæc porta Domini iusti intrabunt in eam; quemadmodum & hoc loco, *ingredietur gens iusta custodiens ueritatem.* Non sunt aperindæ portæ istæ, sed uestibus durissimis operiendæ, tum his qui noluerunt Deum agnoscere, multo minus his, qui cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, sed euertunt in cogitationibus suis; minime uero his, qui cum haberent legem, et Dei uoluntatem iam dudum agnouerint, auerterunt faciem suam ab eo.*

Tex. 2.

psal. 117.

Porta Cæli Portæ igitur Cæli ijs dumtaxat, qui faciunt iustitiam, et custodiunt ueritatem sunt referendæ, qui quæ sunt fideles, et constantes in uerbis, et promissionibus suis, quibus uerba taxat eos Prophetia, qui cum se filios Abrahamæ iactarent, putabant etiam se hæreditatem

A Abrahamæ esse consecuturos. Facere ueritatem, aut ueritatem custodire, est secundum quosdam nihil aliud, quam uerum cultum retinere, non typicum aut fucatum, seu falsum. At secundum alios hi dicuntur facere ueritatē, qui quod dihi dicuntur facere ueritatē, qui quod di

Acere ueritatem quid, I oan. epist. d. si a. cap. 1.

B quorū sententia coincidit cum prima. Est etiam præter ea, quæ hic dicuntur, annotandum, quod plures in sacris literis portarum species reperiuntur. sunt enim quædam quæ portæ mortis nuncupantur, sunt portæ Inferni, sunt portæ iustitiæ, et sunt portæ cæli, et per radii. De portis mortis, quæ ueræ dicuntur e quibus ad inferiora descendimus et p quas illuc usque introimus mortis loquitur psal. 106. cū inquit Appropinqua uerit vsq; ad portas mortis (inquā) æternæ cauēdū quippe est, et sumis uiribus annitēdū, ne ad huiusmodi portas nos ipsos cōferamus. Sunt portæ Inferni (de quibus supra diximus) quod non præualebunt aduersus Ecclesiam, et eodē psal. cōtriuuit portas æreæ, et uertes ferreos confregit psal. 106. sunt deinde portæ iustitiæ, quibus electorum consortio annectimur, & contociamur, per quas quidem portas Dei tabernaculum ingredimur, et ibi commoramur, iuxta illud psal. quis habitabit in tabernaculo tuo? subdit, qui ingreditur sine macula et operatur iustitiā, qui loquitur ueritatē etc. Et ne in hac portarū descriptio ne cōfundamur, re uera portæ iustitiæ, e quibus sunt appellandæ, quibus nobis præbetur aditus, et facilis accessus ad portas cæli, quas Prophetia uoluit appellare portas æternales, cū Dñs alloquens coelestes spiritus aiebat. Attollite portas principes uestras et eleuamini portæ æternales. et certè quod hic dicitur *Esaias aperite portas, et ingredietur gens iusta* desumptum est ex psal. 117. *Aperite mihi portas iustitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino.* Deinde sequitur in text. *Vetus error abiit seruabis pacem, pacem quia in te sperauimus.* Hæc uerba sunt proculdubio dicta à spiritu sancto in persona

Porte in sacris literis multiplici

psal. 114.

psal. 117.

Tex. 3.

persona populi is redempti, & ab infidelitate prorsus liberati: ideo sic exponitur: uetus error abiit. i. cultus Idolorum recessit, non sumus amplius decepti, neque sub Diaboli potestate detinermur: uel sic intellige: uetus error abiit. i. non sumus amplius illius opiniois, & credulitatis, ut putemus per cerimonias legis, & per opera quæcumque; externa cæli portas aliquando nos ingressuros, uelut olim fuimus, nos, & patres nostri, sed ea tantum ratione, uide licet. seruando iustitiā & corde, ac opere ueritatem custodiēdo, credimus nos aliquando fore dignos eas portas ingredi ueritatē inquam uix iustitiæ, & doctrinæ. Quidam moderni expositores hunc in modum interpretantur hanc particulam. Vetus error abiit, id est non sumus amplius in dubio, nec hæsitamus quid nos credere, nec facere oporteat, sed credimus, & firmiter tenemur, quod tu Domine seruabis pacem, pacem inquam id est quietem, & tranquillitatem corporis, & animi, pacem absque omni perturbatione, & contentione tam interna quæ externa, pacem (inquā) hic in uia, & pacem in patria, ubi est summa, & sempiterna pax, & tranquillitas absque ulla intermissione, & interpollatione. Propterea repetit eandem uocem, pacem, pacem; aut ista repetitio fit ad maiorem confirmationem, uel ut ostendat Deum nobis pacem daturum, non quamcumque, sed pacem firmam, stabilem, & solidam, & maximam conscientie tranquillitatem, & denique pacem illam de qua est locutus in capite præcedenti cum inquit. Auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie, & oprobrium populi sui auferet de uniuersa terra; Et post pauca. Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & saluabit nos, sustinimus eum, & exultabimus, & lætabitur in salutari eius. Alii qui dicunt eiusmodi repetitionem fieri ut cognoscamus securam fore retributionem. Dicit ergo populus fidelis. Vetus error abiit, nos credebamus, siue putabamus in eo nos fiduciam cōstituisse, qui nunquam nobis esset affuturus, iam desiderium nostrum cōpletum est, spes nostra, uel falsa credulitas

A iam finem habet; propterea quod iam uenit Christus quem numquam putabamus aduenturum, aut sic: uetus error abiit. i. rumor, & opinio eorum, qui existimabant nos, qui Christum uenturum expectamus, magnopere decipi, iam abiit, cessauit, cum iam confiteretur, & manifestum sit Christum uenisse; loquitur, n. Propheeta audacter de eo quod futurum est, perinde atque iam fuerit, quo ostendat in fallibilem rei euentum. Dicit ergo, uetus error abiit, tu uero Deus seruabis pacem, pacem (inquam) nobis optatissimam quia in te sperauimus, ubi uides meritum spei firmæ, & stabilis quod est, habere, perpetuam, & integrā pacem, iuxta illud psal. 30. in te Dñe speraui, non confundar in aternū. Et nunc idem repetit dicens. *Sperastis in Domino in perpetuum, & propterea uos ppetua quies, & tranquillitas corporis, & animi nunc, & speret uobis inerit. Sperastis (inquā) in Domino, uos Ciuēs cæli uos filii Dei in sæculis æternis, non aliquando quidē sic, aliquando uero non, sed in omni tempore, & ultra omne tēpus, & futurū seculū, & absque ulla tēporis intermissione, singulisque horis, & momentis, & præter quodcumque negotiū, iuxta illud psal. 36. speraui in Domino, & fac, bonitatē & pascere in diuitiis eius &c. & alibi. d. Benedicā Dominū in omni tēpore semper laus eius in ore meo. Sperastis in Dño Deo forti in perpetuum, sperastis (inquā) & prudenter quidē ac sapiēter egistis sperantes in eo qui est uerus Deus, & Dñs uniuersorū, & est fortis & costās in suis, pmissionibus, imo est ipsa uirtus, et fortitudo omnium seculorū, & per omnia secula uiuit & regnat nec potest unquam uobis deesse iuxta illud Matth. ult. Ego uobiscum sum omnibus diebus. Post hæc assertit Esaias rationem qua in Dño Deo forti sit nobis in perpetuum sperandū, & quædam modū etiā Deus fortis nuncupetur, & inquit quia incuruabit habitantes in excelsis, Cunitatem sublimem humiliabit, humiliabit eam que ad terram, detrahet eam usque ad puluerem conculcabit eam pes, pes pauperis, gressus egenorum. Præsens litera non multa indiget explanatione, sat est declarare quosdam terminos;*

psal. 30.

Tex. 4.

psal. 36.

psal. 33.

Matth. ult.

per eos qui habitant in excelsis possunt intelligere Demones, qui licet in presenti in inferioribus terrarum, sint de presenti, aliquando tamen fuerunt in excelsis, unde sua culpa ceciderunt, quique etiam dicuntur in excelsis commorari, quia alta sapiunt, & intumescunt, ita ut contra potentissimam Dei manum audeant se quandoque efferre: uel per hos in excelsis habitantes, debemus intelligere quoscumque superbos, & animo elatos, quique de se ipsis nimium præsumunt, quo loco videtur speciatim Esaias notare Iudeos, qui se aduersus Christum extollebant, et eius virtutes, ac miracula subsanabant, de quibus scriptum est Lucæ primo. Deposuit potentes de sede & exaltauit humiles. et alibi qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur; sic etiam exponit Cyrillus hanc particulam, quod videlicet sancti gratias agunt Deo, et laudant eum, pariterque in eo lætantur et præ gaudio gestiunt, cum vident Deum abicere, et disperdere superbos atque sui magni nominis hostes, quem admodum d. Dauid lætabitur iustus cum viderit uindictam, manus suas laudabit in sanguine peccatoris humiliabit ciuitatem sublimem, humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad puluerem; his utitur hoc verbo humiliabit Ciuitatem sublimem, hoc est Ciuitatem Hierusalem, quia duabus vicibus legimus eam fuisse humiliatam, & velut in puluerem redactam: primo quidem a Caldeis: deinde a Romanis, nec de ea Ciuitate solum Prophetam hic loqui putandum est; sed de quibuscumque vniuersi orbis Ciuitatibus, ac oppidis, quæ se aduersus Deum erigere attentarunt accipiendo singulare pro plurali (ut notat Lyranus) hæc igitur est causa, quare in Domino Deo forti perpetuo sit confidendum, atque sperandum. Dicit etiam quod Ciuitatem sublimem in puluerem redactam conculcabit pes.

Et quis quæso pes? *pedes inquam, pauperis, gressus egenorum*, primo quidem intelligendi sunt pedes Christi Domini nostri, qui supradictus est pauper, & egenus, quemadmodum etiam mul-

tis in locis Regius Propheta vocat ipsum pauperem, & egenum, cuius pedes Hierusalem, & vniuersæ Iudææ, & ipsius Galilææ, & finitimorum locorum terram calcasse manifestum est omnibus, quippe qui perambulabat per vniuersam Iudæam prædicans regnum Dei sanans egrotos, Demones euiciens, & variis morbis oppressos solo verbo, aut vestimentorum tactu confestim liberans: intelliguntur etiam pedes Apostolorum, qui cum prius essent ab omnibus reiecti tanquam viles, & nullius pensii homines & à finibus Iudæorum depulsi, postmodum usque ad eum fuerunt exaltati, ut parum abfuerit quin velut Dei essent habitati, & adorati. Horum certe pedes calcauerunt terram, quia misi sunt in omnem Ciuitatem & locum vniuersi orbis ut annunciarēt verbum Dei, nec terram solum viri sancti & electi Dei, suis pedibus calcauerunt, verum & Demones, iuxta illud Lucæ 10. Ecce dedi vobis potestatem (inquit Luc. 10. Christus) calcandi super Serpentes, & Scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.

Potest etiam dici, Dei seruos vere pauperes, & egenos, & cuiusuis abiectionis conditionis homines, suis pedibus calcare terram, quia re vera omnem mundi gloriam, omnes huius terre delicias, & commoditates alacriter contempserunt, & pro nihilo habuerunt terram hanc desiderabilem, iuxta illud Paul. mihi mundus crucifixus est & ego mundo, & ad Philip. 3. inquit idem Apostolus. quæcumque huius mundi commoda, & lucra arbitratus sum ut stercorea, ut Christum lucrificiam. Potest etiam simpliciter & ad litteram exponi præsens particula, quod vs. Ciuitatem sublimem, Ciuitatem (inquam) Hierosolymam iam olim nobilissimam, & illustrissimam, humiliabit Deus, ad eum quid est humiliabit, & usque ad terram eam deducet, nec solum illud deducet, sed usque ad puluerem eam detrahet, ut nullum ferè sit ex ea reperire vestigium, & conculcabit eam pes, & non quicumque pes, neque cuiuscumque viri nobilis, & eximii, sed pedes pauperis, & egeni, & infimæ fortis hominum. Conculcabitur terrestrem Hierusalem.

rufalem, quoniam post eius vastationem, & excidium, non aderit amplius ciuium frequentia, non amplitudo domorum: neque concursus negociantium, ita ut omnes quicumque illi sint, poterint pro arbitrio, & omni securitate absque illo impedimento illius vicis, plateas, & strata viarum perambulare. Deinde sequitur. *Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum, & in semita iudiciorum tuorum domine sustinimus te, nomen tuum, memoriale tuum in desiderio anime.*

Tex. 7.

Tex. 8.

Existimant quidam exponentes Prophetam prosequi canticum, & laudes de Christo Domino, qui solus, & vere iustus, & iustitiam dilexit. et dicit, Quod semita iusti. i. via qua Christus ambulauit, & qua nos ambulare docuit recta est, nullam habens obliquitatem neque ad dexteram, neque ad sinistram declinans, & quo facile, cito, & expedite conficiamus cursum, nullum habens impedimentum, neque quicquam præcipiens iniustum, uel parum honestum, quemadmodum alie leges ab hominibus constitutæ: & hoc magis confirmans inquit. *rectus callis iusti ad ambulandum.*

Nec solum ipse Christus iustus tenuit semitam rectam ad ambulandum, verum (ut diximus) docuit & alios, ut ambularent in ea iuxta illud sap. iustum deduxit Dominus per vias rectas, & ostendit illi Regnum Dei. Et Dauid Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui. *Ponunt autem discrimen inter semitam, & callem, quod semita est uia stricta, et angusta, & satis arcta, propter consiliorum arctitudinem, et difficultatem; callem vero dicunt esse viam tritam, et amplam cur sui curuum, & quadrigarum idonea, ac perapta. Alii qui alii oppositum sentiunt callem communi vsu loquendi appellari viam strictam, et arctam; semitam vero dici de quacumque via, quomodo cumque sit illa: hoc vtiq; scimus Dominum nostrum potuisse discrimen inter has duas viarum conditiones, quod via que ducit ad uitam arcta est & valde angusta, lata autem est ea que ducit ad perditionem, et secundu omnes auctores semita, et via aliquando confunditur, proprie tamen callis dici solet via callo communi planata, et pedibus deambulantium bene compressa, et consolidata*

Matth. 7.

ta: et semita dicitur uia angusta, et longe diuersa à via plaustrorum. Ego autem existimo hoc in loco semitam, et callem pro eodem accepta, et fore nomina Synonima ut estis, et gladius, Et cum subdit. *Et in semita iudiciorum tuorum Domine sustinimus te, nomen tuum, & memoriale tuum desiderio anime.* Videtur quibusdam Prophetam prosequi operum Dei, laudem, et commendationem tanquam ea que sunt omnifaria recta, ostendendo id à minori ad maius affirmatiue hunc in modum. si semita et via iustorum, et opera eorum omnia iusta et recta sunt, et in semita iudiciorum tuorum sustinimus te, multo magis iudicia tua Domine, que libenter, et patienter sustinimus recta sunt, & iusta. et hæc est uox prophetæ suscipietis personam sanctorum in die iudicii, aut est priorum hominum presentis vite statum (inquam) hominum qui pro Christi gloria. pro spere, et fiducia quam habuerunt in eo, multas sustinuerunt calamitates, & cruciatus, & ob id inquit, *in semita iudiciorum tuorum sustinimus te, nomen tuum, & memoriale tuum in desiderio anime. Sustinimus (inquam) in nomine tuo, vel ad recordationem nominis tui in desiderio anime,* quia. scilicet anima desiderat, et concupiscit tibi morerere, tibi satisfacere, et propter te omnia patienter sustinere, et libenti animo diutius expectare: sic. n. dicebat Dauid

psal. 82. Anima nostra sustinet Dominum quoniam adiutor, et protector noster est. et alibi psal. 129. Propter legem tuam sustinuit te Domine, et sustinuit anima mea in verbo eius. vel dicas nomen tuum Domine, recordatio, et memoria nominis tui, ac beneficiorum tuorum excitat in nobis desiderium tuarum illud psal. 118. concupiscit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. et alibi concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini. Eadem particula secus exponitur. In semita iudiciorum tuorum Domine sustinimus te, hoc est, in semita iudiciorum tuorum in ea uia quam nobis præbet, ac demonstrat lex fidei, et doctrina Evangelica sustinimus te, id est patienter expectauimus quæcumque nobis in ea doctrina promiseras, quia iustus es Domine, et rectum iudicium tuum, et alibi. d. psal. iudicia Domini vera sunt, et alibi. d. psal. iustificata

18.

psal. 82.

psal. 129.

Hh 2 iustificata

iusiuficata in femetipsa, desiderabilia sunt per aurum, et lapidem preciosum multum, & dulciora super mel & fauam, & seruus tuus custodit ea, quia custodiendis illis retributio multa. Quid autem voluit per hęc duo v3 sustinimus nomen tuum, & in memoriale desiderio tuum anime, indicari duo nomina Christi, vñ quod significat diuinam essentiam v3 tetragrammaton, alterum quod est Iesus significans Saluatorem. Et vere hęc duo nomina sunt in ore, melos in aure, iubilus in corde. Ber. *Deinde sequitur Anima mea desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in precordiis meis de mane uigilabo ad te &c.* Anima (inquit) mea desiderauit te in nocte hoc est, in presenti vita, in qua te solu per speculu, & enigma videre licet; aut in nocte hoc est cum tentationibus nos opprimimus, & variis illusionibus affigimur. & ob id iure d. Propheta. Anima mea desiderauit te in nocte, quia eo temporis spatio magis Dei auxilio indigemus. Dicunt aliqui, Anima mea desiderauit te in nocte, hoc est, antequam Dei filius nobis iam diu promissus ad nos veniret. Etenim tunc in umbra, in tenebris, & figuris dumtaxat tui notitia fruebamur, tu (inquam) spes, & desiderium anime nostrę eras, neque magis quicquam optabamus, nisi ut tui presentia frueremur. Sed & spiritu meo in precordiis meis de mane uigilabo ad te. Sensus est quod diu uiam, & quamdiu spiritu hos reger arctus, & meis in uisceribus, atque in timis cordis penetrabilibus reſidebit, de mane uigilabo ad te, non ero segnus aut piger, pręueni in maturitate, & clamabo, subito mane confurgam, & ad te de luce uigilabo. Vnde non iniuriad. Proph. Mane ad te uigilabo, & antea dixit. Anima mea desiderauit te in nocte, quoniam nox, & diluculum orationi, & contemplationi magis huiusmodi temporis differentię uidentur idoneę. Vnde psal. Media nocte surgebam ad confidendum tibi. Nicolaus de lyra sic exponit. Mane id est ab exordio uitę meę uigilabo ad te, aut noctis, & diei forsum meminit, ut discamus tam in proximis, quam in aduersis ad Deum confugiendum esse. Aliqui sic exponunt hanc particulam: spiritu meo in precor

diis uigilabo ad te, quia scilicet oportet aliquando sic deum alloqui. De profundis clamaui ad Domine, Domine exaudi uocem meam. *Deinde sequitur cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discens habitatores orbis.* Nam memoria peccatorum cum detestatione eorum, & videre impios castigari a Deo, plurimum confert ad iustitiam acquirendam, at impii pertinaces discunt, & ipsi iustitiam Dei per experientiam flagelli, non ob id tamen corriguntur, & respiciunt: constat enim quod in die iudicii cum Deus suum exercuerit iudicium, ut reddat unicuique secundum opera sua, discant utique habitatores orbis iustitiam, uidebunt (inquam) & palam fatebuntur Deum esse iustum, neque acceptatorem personarum. Volunt quidam exponentes hęc uerba dicta a Propheta ex persona sanctorum aduersus eos, qui iuxta affectum mundi suam uitam degunt, & ambulat post suas concupiscentias irridentes, & contemnentes Dei iudicia, & pia hominum desideria sanctas actiones, carnis mortificationes, inuitiles esse & res pueriles fore existimant: isti igitur cum Deus fecerit iudicia sua, & demonstrabit uirtutem, & potentiam brachii sui. iusti contemptores iustitiam discunt. Quidam ex ueteribus longę secus exponunt hunc locum. Dicunt, cum feceris iudicia tua in terra, id est cum predicatum fuerit Euangelium & cum lux tuę maiestatis affulserit. cumque in effectum, quod iam olim pollicitus es deduxeris, tunc discant habitatores orbis iustitiam, quod scilicet est ex fide in Christum Iesum, & non ex operibus purę humanis, & ex hominum sententia factitati & breuius dicunt aliqui quod soluta Diaboli tirannide per aduentum Christi facilis erit ascensus ad culmen uirtutis, & ad ueram iustitiam confectandam. Ego autem persisto in priori expositione paulo ante adducta, quod siue loquamur de extremo iudicii die, siue pro aliis quibuscumque temporibus dum placuerit omnipotenti Deo iudicia sua super terram exercere, tunc omnes habitatores orbis, iustitiam Dei cognoscent, altero duorum modorum, uel quod Deus

Tex. 16.

Tex. 11.

Prouer. 18.

Prouer. 1.

Prouer. 9.

est iustus, & quod bonis bona, & malis mala retribuit, uel boni discant iustitiam, quia exercebuntur in bonis; mali uero, discant iustitiam, quia per malis operibus recipiēt poenam, & iusta suorum scelerum uisionem patientur. Sequitur deinde, & iuxta sententiam. D. Hiero. uidetur Prophetam hoc loco induere persona Domini d. *miseremur impio* q. d. condonemus illi suas culpas, ostendamus ei clementiam nostram, ut ueniam consequatur, & discat benefacere, & uidetur ista locutio esse totius trinitatis, aut communicaio consilii ipsius Dei sanctis spiritibus, & beatis animabus, quo iudiciorum Dei, & summe illius bonitatis conscię reddatur, cui respōdet. Si tu Domine miserearis ipso nihilefficiēs, non. n. discet facere iustitiam, quia nunquam suorum scelerum penitebit, & quāquam sola uexatio dat intellectum & ob id aliquando contingat quosdam peccatores reperiri, qui quidem per flagella corriguntur, & ad rectam semitam reuerti solent, at sunt quidam ita obstinati in malo, quod nulla correctio, & castigatio quantumuis acris, & ardua, eos ad penitentiam reducit, uelut de Pharaone, & plerisque; alii exempla commostrarunt, & alicubi legitur. Impius cum in profundum uenerit peccatorum contemnit. Alii sic exponunt. miseremur impio, & non discet facere iustitiam. i. misericordia ostensa, & exhibita Iudeis, conserendo eis tot gratias, & priuilegia, non. n. frustratoria fuit, ob id didicerunt facere iustitiam. i. non sunt conuersi ad Christum: uel gentes per misericordiam uocatae ad fidem, non discunt facere iustitiam. i. non sunt assuetę legibus que docent iustitiam cum semper idola coluerint. Verum hęc expositio (mea quidem scēticia) est valde extorta, neque facile potest literę aptari melior ergo, & tutior est prima expositio, que uulgaris quodam prouerbio ita potest declarari, quod aut dies sapiens sapientior erit argue irrisore, & contemnet te. matera lingua sic dici solet: castiga il buono diuenta migliore, castiga il tristo diueta peggiore. D. Bern. in quodam sermone sic. d. miseremur impio, & non discet facere iustitiam, i. nolo ut discat facere iustitiam, ut non inueniatur iniquitas eius ad odium. Postmodum subdit *in terra sanctorum iniqua*

gestis, & non uidebit gloria Dei; alia: Domini Cōstat. n. quod Iudæus in terra sanctorum hoc est in terra ubi erat erectus templum Dei, ubi erant sancta sanctorum, ubi erat sacerdos, & ministri Dei iniqua gestis, quia Christus Dei filium cruci affixit. Et mox quidem iudicio non de se solis Iudeis hęc uerba sunt intelligenda, sed de quocunque impio, qui usque adeo recessit a Deo, & in peccatis suis adeo obduruit, ut quāquam fuerit aliquando expertus Dei clementia & misericordiam consecutus, nunquam tamen didicit iustitiam. bene, & iuste agere, De huiusmodi impiorum genere merito quidem conqueritur Propheta, d. *In terra sanctorum iniqua gestis*. q. d. huiusmodi Impius usque adeo peruersus, & ad quęcumque flagitia maxime propensus, nulla causa quantumuis ardua, & graui retrahitur a peccato, ut neque ex sanctitate loci, neque ex temporum obseruatione, sed neque etiam ex qualitate personę aut ex pudore, & ignominia, uel ex cuiuscumque turpitudine sceleris, & enormitate, quales ii sunt, qui in templis diuino cultui dicatis, atque ubi Sacramenta administrantur, quique etiam in sacris domibus cuiusmodi sunt Monasteria religiosorum, & sanctimonialium, que uocantur terra, & habitaciones sanctorum, praua, & iniqua agunt, & cum istis turpiter, & flagitiose commiscantur; de istis etiam conquirebatur Deus per Hiero. *Hięc. ca. 11.*

D. d. quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa in terra sanctorum iniqua gerit. Inquit. D. Ber. quod in aliquo collegio clericorum uel regularium, uel quorumcumque magistratum non sint legitime instituti male operatur, non recte incedit & potius destruit quę edificat: ut presertim qui aliorum curam gerit, isti quippe non uidebunt gloriam Dei; primo quidem in hac presenti uita non gustabunt quicquam ex donis spiritualibus, que consequuntur Deo conserre sanctis suis, & in commutatione seculi, cum Deus apparebit in sede maiestatis suę non uidebunt gloriam Dei. i. non uidebunt Deum in sua maiestate regnante uidebunt tamen inquit Aug. formam hominis, at Dei gloriam non uidebunt uel contra. serm. Arrianorum ca. 11. Nonnulli per gloriam Dei intelligunt predicationem Euangelii, quę gloriam certe, neque Iudæi, neque gentes incredulę numquam uidebunt.

Tex. 12.

Deinde sequitur impræcatio aduersus istos impios, & rebelles Dei numeri cū præcatione, ac desiderio exaltationis, & manifestationis Dei virtutis, & potentia. d. *Domine exaltetur manus tua & non videant; Videant, & confundantur Zelantes populi: & ignis hostes tuos deuolet.*

Primum quidem nota (vt inquit Patres) Prophetas cum aliquid optare videntur, futura vaticinari, quare cū d. *Propheta (ipse enim loquitur) Domine exaltetur manus tua, intellige potentia tua, uirtus tua, magnificentia tua per quam, & cum qua edidisti mirabilia, per quam manum pariter, et brachium solet etiam intelligi verbum Dei, quo firmati sunt Cœli, & omnis uirtus eorum. De qua manu alibi. d. scriptura Manus tua confregit inimicos, & dicitur fecisse Deus potentiam in brachio suo, id est filio suo, per quæ omnia sunt facta, & sine quo factum est nihil. Dicit ergo exaltetur manus tua. i. uirtus, & potentia tua, vt non videant. i. ut non cognoscant neq; intelligant quàm magna sit uirtus, & potentia tua, neq; per tot miracula abste edita moueantur, & agnoscant maiestatem tuam; iuxta illud Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. qua in re uerissimè quidem & citrà omne dubiū, exaltata est, & demonstrata potentia Dei, ut tot miraculis editis tū in passione, tū in resurrectione filii Dei, iudæi nō fuerint corde cōpuncti, & agnouerint Christi diuinitatem, excecauit enim eos malitia eorum. At statim quasi reuocat, & retractat ipse Propheta sententiam suam, et desiderium, quod nunc patefecerat, d. videant, & confundantur. q. d. pœnitent me hoc dixisse, & exoptasse, vt exaltetur manus Dei. ut nō videat, quin potius pœcor, & cupio, vt videant, & confundantur zelantes populi, id est Iudæi qui usque adeò uidebantur emulari honorem, & gloriam Dei, vt eius filium neci tradere non fuerint confusi: uideant ergo Christum à mortuis resurrexisse, in cœlum ascendisse, Apostolos suos spiritu sancti lumine repleuisse, & multa miracula edidisse; uideant (inquam) tot signa, & tot prodigia, & confun-*

dantur, & multò magis cum uidebunt uenientem in gloria Patris sui, cum Angelis suis, erubescant, & confundentur. Cum uerò Propheta, zelantes populos appellat Iudæos, præterquam quòd ironia quadam uidetur uti aduersus eos, nihilominus notandum est, quòd zelus multifariam sumitur. Primo quidem pro odio quodam implacabili, & profunda quadam iuidia qua persequebatur Christum, & ob id cruci affixerunt eum: sciebat enim Pilatus quòd per inuidiam tradissent eum. Sumitur etiam zelus pro quadam æmulatione, qua æmulabantur gentes. quas neque superiores, neque pares sibi futuras esse cupiebant, neque ullo pacto fore particeps promissionum Dei; quamobrem eas ad fidem Christi conuerti ferre nequaquam poterant. At ipse Deus secus decreuit vt habetur Deuterono. 32. cap. d. Ipse me prouocauerunt in eo quod non erat Deus, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & ingente stulta irritabo illos. Zelus etiam quandoque pro amore, & charitate ordinata accipitur, quomodo zelantes populi dicitur ipsi Gentiles qui charitate succensit, zelabant, et cupiebant apprehendere Christi fidem: uerum de his non loquitur præsens textus, quamuis Diuus Ambrosius super psal. 118. aliter sentire uideatur. *Et ignis deuoret hostes tuos.*

Non uidentur eiusmodi uerba cum superioribus aliquo pacto respondere iuxta expositionem Ambrosii; præcatur enim Propheta vt exaltetur manus Dei, ne inimici eius uideant, & intelligant uirtutem operum suorum, & quòd ignis deuoretos, et postmodum d. quòd zelantes populi, id est populi charitate accensi uideant, & confundantur.

Nisi dicamus, quòd prius dictum, vt non uideant, referatur ad Iudæos, & quoscumque incredulos pertinaces: cum postea dicit, uideant, & confundantur zelantes populi, referatur ad gentes, & paucos illos Iudæos, qui in Christum crediderunt, uidebunt, enim primi in quem pupugerunt, &

con-

cōfundetur, ac pudescent, tã grauis ce-
lus se aduersus Deum comisit gentes
quoque zelantes, & spiritus sancti
ardore æstantes, uidebunt Dei bonita-
tem, & magnificentiam, & quàm suauis
est Dominus, & confundentur, ac erubescant, se Demonibus, & creaturis
cultum uerò Deo debitum aliquando
tribuisse; sed redeuntes ad priorem
sententiam, dicimus Prophetam
impræcari malum Ipsi Iudæis, &
consequenter quibuscumque eorum
gentium prosequentibus. dicit ergo
ignis deuoret hostes tuos Domine,
ignis quidem uerus, & realis in excidio
Hierosolymitano ex Iudæis multos,
qui potius uoluerunt absumi incendio,
quam cum gentibus Christi fidem
apprehendere, deuorasse legitur;
sed præter hunc, ignis pœnitentiæ
excrciauit, & torfit eos, qui tale facinus
perpetrarunt, & postremo ignis gehē-
næ deuorabit eos: deuorabit (inquam)
non consumendo, sed affligendo conti-
nuè. Diuus Gregorius inquit super Can-
tici. ca. 8. c. 8. ignis deuoret uos: ignis inquam
in uidiæ cum uiderint Christum exaltatū
nec solum ignis inuidiæ, sed sua rabies
tamquã ignis uos consumet. His dictis
rogat Propheta, & suppliciter petit in
persona eorum omnium, qui propter
Christum multa sustinuerunt, & in fide
semper constantes perstiterunt.

Et quid petit? *Domine, inquit, pacem dabis nobis: omnia enim opera nostra operatus es nobis.* Iuxta expositionem
D. Hieronymi Propheta quasi exultans
& gaudens post multa mala, & incō-
moda, quæ passus est fidelis populus,
sperat quin potius, de se ipso sibi pol-
licetur Deum illi pacem daturum:
& aliqui uolunt eum ex persona Iudæorum,
qui sunt ad fidem conuersi, ira loqui,
& ipsam pacem confidenter expetere.
Alii uolunt ipsum Prophe-
tam posteaquam est præcatus Deum
ut ostendat potentiam suam, & cætera
quæ sequuntur, nunc sperat Deum
adeo fore misericordem, & benignum
expetenda ut deuictis hostibus, & ab igne consumptis
Deus det nobis pacem, ut per eam
intelligamus quæcumque ad summam,
& absolutam felicitatem

pertinere noscuntur, et eam pacem, ut non sit nobis amplius formidandum, id quòd raro, aut nunquam in præsentis statu conferri consueuit. Vnde per pacem hoc loco nonnulli intelligunt, Christū, qui est pax nostra, & fecit utraq; uñ Alii intelligunt cōscientia tranquillitatem quam non nisi iustitiam ex fide habere contingit. Alii per pacem nobis dandam intelligunt spiritum sanctum qui nos reddat immunes, atque securos ab omnibus Demonum impugnationibus. Alii per pacem quam petit, et expetit iste uates, intelligunt gloriam immortalitatis, qua cum Deo uiuimus in æternum: & omnes istæ expositiones ferè in idem redeunt. Postremo afferam expositionem quorundam, qui existimant hæc esse uerba Iudæorum, qui post multos ex eis perditos, ac damnatos perstiterunt. quasi dicerent, Domine posteaquam tot nostris perditis, & consumptis fuere, nobis, qui reliqui sumus tua gratia & benignitate dabis nobis pacem, accipiendo pacem iuxta omnem modum, quæ tetigimus.

Cum postea d. *omnia opera nostra operatus es nobis*, id est quicquid boni fecimus, quicquid passi sumus, & quæcumque mala sustinuerimus, opus tuum, uirtute tua, tuo potenti brachio sustinuerimus, & tui causa perpessi sumus, nisi tu Domine adiuuisses nos paulominus in inferno habitasset anima nostra, quā nimo ex toto cæcidissemus, & penitus consumpti fuisset: tu uires cōtra hostes uisibiles, & inuisibiles attulisti, tu nos uictores in huiusmodi certaminibus reddidisti: Denique opus tuum fuit quod operatus es in nobis, ex nobis ipsis nihil præstare poteramus, sed neque etiam quicquam cogitare, sed omnis nostra sufficientia ex te prodiit, & processit. Sed nota quòd licet omnia opera nostra Deus operetur nobis, & in nobis, sic tamen ut nos quoque operemur, & propterea d. textus. opera nostra operatus es, quia nos quoque ea facimus, & apud Ioann. ipse. *Ioan. 6.* met Christus operamini inquit non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam: & alibi. *Voca operarios, & redde illis mercedem suam*

Hh 4 &c

Matth. 23.

& quoniam in presenti littera ponitur nota reddens causam prioris dicti, dū inquit omnia enim opera nostra opera tus es nobis. Not. propterea homines iustos, & pios ex quorum persona loquitur Esaias cōfidenter petere, aut spe rare sibi pacem dari; quoniam iā Dei munificētiam; & liberalitatē sunt experti; quōd videlicet, fuerint à uinculis peccati, & à Demonis tyrannide erepti & liberati, factiq; participes bonorū celi estū; & quibus tandem Deus opt. max. donauit filium suum; & quoniam in more est & satis usitatum, ut his, qui aliquando magna accepit beneficia, plura etiam & maiora non vereatur postulare: Nam ut ait Cicero. Ingenui animi est cui multum debes. ei plurimum uelle debere; quia igitur omnia opera nostra operatus est Deus in nobis, idcirco possumus audacter donum hoc vltimum, & summam expetere, vt scilicet pacem nobis conferre dignetur, sicut ipse aliās pmisit d. Ego vobiscū sum omnibus, diebus vsq; ad consumationem scūli, & postmodum gloriā immortalitatis nullum vnquam finem habituram. Præterea rememorat Propheta Dei, seruatorum ingentem miseriam, & calamitatem, quam prioribus temporibus miserabiliter sunt perpessi, vt hinc ipsius Dei erga illos benignitas, & humanitas magis appareret. d. Domine Deus noster possederunt nos Domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui. Hæc vox nimirum eorum est, qui à peccati, & Demonis seruitutē liberati cognoscunt in quo ad illud vsque tempus statu extiterint, & cuius imperio, ac potestate succubuerint, possederunt nos, (inquam) Domini violenter, & crudeliter absque te, id est te non iubente, nō consentiente, neque etiam annuente, sed permittente solum, qui tamen es solus verax Dominus: & qui nam fuerunt isti adeo præpotentes & insolentes Domini? Demones (inquā) lapidibus, & lignis assidentes, nec non diuersarum auctores scētārum, qui æternam salutem nobis miseris, & incultis hominibus pollicebantur, fuere (inquam) quam plures diuini nominis hostes, qui ui, & potentia nos solli citabant, & quot

Cicero

Matth. 28.

Tex. 14.

A quos poterant modis, & artibus nos impellebant: At nos in te vno fiduciam, & spem nostram locauimus, soliusq; nominis tui memoria vigebat in nobis, de quibus poterat dici illud psal. 43. Hæc omnia venerunt super nos, nec oblitus sumus tui, neque inique egimus in testamento tuo, nec solum iudæi, & quicunque ex gentibus olim seducti à Demone, & pseudo Prophetis eiusmodi querimoniam, merito coram Deo possunt efficere, verum quicunq; Christi sanguine redempti, & sacri baptismatis lauacro regenerati, noue rint se variis peccatorum generibus fuisse possessos, eiusmodi voces ad Deum iugiter efferre tenentur. Domine Deus noster possederunt nos Domini absque te, id quod certe fuit ingens piaculum, & sc̄ua tyrannis, quandoquidem nos sumus hæreditas Dei & a nullo quouis Domino præterquam à Deo debemus possideri iuxta illud psal. 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ; nos ergo sumus Dei hæreditas, & possessionis, quam Deus pater filio reliquit d. i. & ipse filius sua morte mirabiliter acquisiuit, & media resurrectione possedit. Nec solum nos, & Ecclesia est hæreditas Dei, sed & ipse Dominus potest dici hæreditas nostra, iuxta illud psal. Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi. sunt ergo hæc duo inuicem connexa, Deus & Ecclesia. Deus (in quam) est hæreditas nostra, & nos quoque sumus hæredes quidem Dei cohæredes autem Christi.

E O quā horrendum facinus, & turpe flagitium, velle nos, qui sumus hæreditas mei, possessi à Deo. templū Dei, aliis potestatibus subesse, uel subici, ab illis manu duci, uel subijci & gubernari, & à Deo viuo, & vero, & clementissimo Domino, ac patre ad creaturas fragiles, & caducas plenas falsitatis, & mendacii deficere; & illis manum dare? Ob id contra eiusmodi hominum genus Propheta insurgit, ac depræcatur d. *moriamur non uiuamus*

psal. 43.

psal. 2.

Christi d. i.

psal. 15.

Rom. 8.

uuant, Gigantes non resurgent, etenim qui mortui sunt in peccato infidelitatis, & obstinationis, quiq; nos atrociter persequuntur, & incessanter oppugnant non uiuent, hoc est Dei gratiam, & gloriam non consequentur, quia gratia Dei est uita æterna; & Gigantes non resurgent, Gigantes (inquam) qui de se ipsis multa sibi pollicebantur, neq; putabant se unquam defuturos, aut qui i sua iustitia satis multum confidebant. Et quoniam in quibusdam cōdicibus legitur, mortui non uiuent, & Gigantes nō resurgent: nota secundum D. Hierony. eiusmodi propositiones (vt sic iacēt) ridiculas apparere, quoniam certum est, quōd mortui quamdiu sunt mortui nō uiuent, quemadmodum cæcus quamdiu est cæcus, lumen non uidet: At si receperit sanitatem utiq; videbit; sic, & qui in peccato mortuus est, donec iustificetur, & à peccato resurgat per eum, qui dicit, ego sum uia ueritas, & uita, uiuere non poterit: sic Deus dicitur Deus uiuorum, & non mortuorum, & in psal. 113. Non mortui laudabunt te Domine, neq; omnes, qui descendunt in infernum. Dicamus ergo, quōd mortui, siue morientes in peccato, & in eo vsq; ad uitæ finem persistentes, dubio procul non uiuent, neq; in hoc sæculo uita spirituale, neq; in alio, uita beata, & gloriosa. At si Deus sua ineffabili misericordia dum fuerint in hoc sæculo ad uitam reuocabit, proculdubio & ipsi uiuent, & mortem non uidebunt in æternum, iuxta illud Saluatoris apud Ioan. 11. Ego sum resurrectio, & uita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit uiuet, &c. Gigantes etiam (vt dixi) non resurgent, iuxta illud ps. Non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum. Gigantes neq; (vt mox diximus) hi appellantur, qui ob excellentiā uirtutis, & potentia, ob diuitias, & honores nihil mali sibi vnquam euenturum existimant, sed magnitudinē suæ uirtutis arbitrantur se cælos attingere, & quodam quasi modo eosdem penetrare, & si contingerit mortem oppetere, posse se suapte uirtute ad uitam reuocare nē ergo isti superbiant, & se ipsos fallant, inquit Pro-

ps. 113.

Ioan. 11.

psal. 1.

A pheta. Gigantes non resurgent, D. etiā Greg. 17. Mor. cap. ij. exponens hanc partem; per mortuos intelligit peccatores, qui dicuntur non uiuere, quia peccando uitam iustitiæ perdidit, Per gigantes uerbō intelligit Angelos apostatas, aut homines superbos, qui post culpam suam inflati ad penitentiæ remedia non accedentes numquam resurgent, nisi scilicet in die iudicij; de quibus benè dicitur Prou. 21. uir qui errauerit à uia doctrinæ, in cætu gigantum commorabitur: & quoniam in biblijs nuper emendatis uerba ista leguntur in optatiuo, uidelicet morientes non uiuant, Gigantes non resurgant: repte quod supra diximus, uerba modi optatiui, quibus aliquando utuntur Propheta indicant rem sit futuram.

- Quidam ex ueteribus uolunt, ex hoc loco elicere apertum discrimen inter Christum Dominum Dei filium, & creaturas quascunq; rationales, propterea quōd nemo hominum quicunq; sint illi, & quantus quantus fuerit poterit unquam mortuus ex se ipso uiuere, aut alios uiuificare: Christus autem solus inter mortuos liber, quippe qui potuit ex se ipso à mortuis resurgere & alios quoque iam uita sanctos, & iam iam corruptioni propinquos, solo uerbo suscitare, cum dixit uni. Adolescens tibi dico surgē, alteri uerbō iam quatruiduano. Lazare ueni foras. quod quidem fuit maximum, & inuincibile suæ diuinitatis argumentum.

- Et sequitur textus. Propterea uisitasti, & contriuisisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum.

Hic loquitur Propheta in persona iustorum, et Dei iudicia contemplantium, et admirantium; quia (inquit) morientes non sunt amplius uicturi, quia uoluere in finem usque uitæ in peccatis persistere, neque Gigantes resurrecturi, quia noluerē ad penitentiam redire, in eorum malicia obdurati, uisitasti eos, et contriuisisti affligendo, et condemnādo, hoc est, ad perpetuos inferni carcere illos detrahendo, et quōd ad eorum corpora in puluerem, et cineres redigēdo. Et perdidisti omnem memoriam eorum

Grego. 17. mor. c. 11.

Prouer. 21.

Luc. 7.

Ioan. 11.

eorum

eorum, ubi nos legimus, omnem memoriam eorum. 70. legunt omne masculinum, idest omnes viros, idest principes, et magistratus. hæc enim sunt Dei iudicia, ut qui noluerunt in statu præsentis uitæ Deum agnoscere, et uelut Dominum, et creatorem reuereri, perdat, ac debeat omnem eorum memoriam: ita ut coram Deo non memorantur amplius, iuxta illud ps. 9. Perit memoria eorum cū sonitu: et alibi disperat de terra memoriam eorum, eò quòd non sunt recordati facere misericordiam, et persecuti sunt inopem, et mendicam, et compuctum corde mortificare. Et sequitur: *Indulxisti genti Domine, indulxisti genti, nunquid glorificatus es? elongasti omnes terminos terræ. Domine in angustia requisierunt te.*

Indulxisti (inquit) Domine, indulxisti (inquam) populo Iudaico: indulxisti genti peccatrici, et obstinatæ in malo: indulxisti humano generi: et repetit, ut magis exprobet, et confirmet, ac denoret immensam pietatem, et patientiam Dei. Nec solum sustinuit in multa patientia uasa ire apta in interitum, sed multis profecutus est beneficis omnes præuaricatores; et quamquam eos tam diu sustinuisset, et beneficijs multis, & magnis cumulauisset, nunquam tamen glorificauerunt Deum, sed euauerunt in cogitationibus suis: & hoc innuit Propheta cum inquit, uelut obstupescens, & uelut incredibilem, & difficilem relatu manifestaturus: *nunquid glorificatus es? nunquid agnouerunt, & confessi sunt gloriam tuam? nunquid aliquando respicerunt? Itã ut eorum respicientia manifestaretur gloria tua? nequaquam Domine. haud unquam cogitarunt quòd benignitas tua ad poenitentiam eos adducebat, minime quidem, sed suis sceleribus, et uarijs transgressionibus thesaurizauerunt sibi iram in die reuelationis, & iusti iudicij Dei. nec mirum, quia securitas negligentiam, negligentia parit contemptum. Sed aliqui textus sic habent. Addidisti genti huic uidelicet genti Israeliticæ alias gentes, & nationes, & quia ex his Deus magnificatus est, ideo subdit. Nunquid glorificatus es*

A Domine: q. d. sic. Textus 70. habet. Ad de eis mala domine, adde mala gloriosæ terræ. Proinde sequitur. *Elongasti omnes terminos terræ.* Hæc particula duos habet sensus: alter est, ut tanquã poena peccantium, & ingratorum hominum afferatur. q. d. quia multi quibus indulxisti, & præsertim Iudæi non cognouerunt clementiam tuam, neque glorificauerunt quemadmodum debuerant: propterea elongasti omnes terminos terræ, idest fecisti, ut fides tua, gloria tua, & tua maiestas se diffunderet, ac dilataret in omnes terminos terræ, idest in uniuersum orbem abiectis, & relictis Iudæis: sic etiam exponit. D. Hieronymus non solum de Iudæis, verum de Gentibus, & de uniuersis humani generis hominibus, qui quòd non cognouerunt incomparabilem Dei clementiam, neque glorificauerunt nomen suum, sed abierunt post Deos alienos elongasti omnes terminos terræ, idest satis procul ab eis recessisti, iuxta illud psal. 118. longè à peccatoribus salus, quia iustificationes tuas non exquisierunt: & rectè quidem factum est, ut qui se longè fecerunt à Deo, Deus pariter elongaretur ab eis. Iuxta illud 2 Paralip. 15. Si quæseritis Deum inuenietis, si autem dereliqueritis eum, derelinquet uos: id quòd nostra hac tempestate, et multò antea in diuersis mundi partibus contigisse uidemus: Cum enim in quibusdam regionibus, & prouincijs ipsius orbis nulla, uel modica diuini cultus, & obsequij ratio haberetur, iustus, & omnipotens Deus elongauit omnes terminos terræ, nec solum ad Indos, & alias remotiores mundi plagas, fides, & prædicatio euangelij Christianæque uitæ institutio, et obseruãtia dimanauit, uerò in his regionibus, in quibus maximè uigebat Christiani nominis professio, demonum cultus & peruersa, atque impia dogmata nunc uisuntur.

Alius sensus huius propositionis est: quòd Propheta inter alia beneficia quæ Iudæis collata recenset, sit etiam, & hoc, quòd Deus elongauit omnes terminos terræ, idest dedit eis terram promissionis, & dilatauit fines eius, sed nequè obid moti fuere, ut colerent ipsum Deum,

ps. 9
ps. 108.

ps. 118.

2. Paralip. 15.

ps. 12.
Tribulatio murmuris doctrina dei in nobis.

Luc. 12.

Ioan. 15. & 16.

Deum, et manifestarent gloriã eius, quare iustissime factum est, ut per uniuersum orbem disperderentur, iuxta illud ps. Perdidisti omnes, qui fornicantur abste. Sed quid tum postea factum est, postquam fuerunt adeo afflicti, & contriti? dicit Propheta.

Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris, doctrina tua eis.

Id eò est omnibus in afflictione, & angustia constitutis, recognoscant, & reuertantur ad Deum, iuxta illud psal. imple facies eorum ignominia, & quaerit nomen tuum. & osæ 6. In tribulatione sua mane confurgent ad me. & D. Greg. mala inquit, quæ nos hic præmunt, ad Deum ire coguntur: ex quorum numero fuere quandoque Iudæi, qui in angustia, & tribulatione positi, Dei memisse uidebantur. Verum quicunq; tantisper Dei notitia sunt præditi, id ipsum facere coguntur: quia solus Deus nostrum est refugium, & uirtus, & adiutor in tribulationibus, quæ inueniunt nos nimis. id quæ ualde nos occupant, & præmunt. Sed quid sibi uult sequens particula ubi dicitur. *In tribulatione murmuris doctrina tua eis:* sensus est, quòd tribulatio plerumquè nos inducit ad murmur, & querimoniam de Deo, ut sapè David, Viquequo Domine obliuisceris me in finem, quandiu auertis faciem tuam à me? Dicitur etiam tribulatio murmuris, quòd non palat, & aperte, sed tacite, & submissa uoce mulsitamus, & cõquerimur, & dolore nostrum deglutimus: uel etiam quando alij obmurmurant de nobis, & obloquuntur. Dicitur autè hæc tribulatio esse doctrina Dei, ijs, qui sunt in angustia constituti, quia scilicet tribulatio nos instruit, & docet, quid sit nobis in tribulatione agendum: docuit enim Christus, & monuit nos dicens. Luc 12. Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, post hæc non habent amplius quid faciant: docuit etiam, & prædixit quid nobis erat euerturum, cū dixit Ioan. 15. si me persecuti sunt, & uos persecuentur. & cap. 16 in mundo pressuram habebitis, sed confidite: ego uici mundum. Et breuius. In tribulatione murmuris. idest quando nos tribulamur, conquerimur, & lachrymas emitti

mus, doctrina tua nobis. idest tu eris documentum dux, & præceptor noster, & consolatio nostra, iuxta illud Pauli. 2. ad Corinth. 1. Dicitur etiam eiusmodi tribulatio esse doctrina afflictis, quoniam quando aduersis premmimur, & grauius in angustiis uersamur, tamen non fortiter clamemus, nec faciliè dolorem nostrum exprimamus, in nobis tamen ipsis, & in conscientia nostra, quæ est testis uerax et infallibilis nostrarum cogitationum, & quaruncunquè actionum, agnoscimus, & fatemur ob culpas, & demerita nostra id euenisse: tunc profectò doctrinæ Dei, ac præceptis aures prebemus, & eius disciplinam libenter excipimus. Vnde Paul. Tribulatio (inquit) patientiam operatur, patientia uerò probationem; probatio uerò spem. Et ego quidem liberè possum fateri, quòd in tribulatione murmuris doctrina tua domine mihi ualde profuit, memor illius sententiæ, quòd Deus flagellat omnem filium quem recipit. Huius rei aptissimi mam nobis offert similitudinem noster Esaias, dum inquit. *Sicut quæ concipit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat.* Vbi comparat dolores, & angustias, quas aliquando patimur mulierum, quæ concipit dum fuerit propinqua partui. Nec mireris Esaiam conferre homines cuiuscunquè status, conditionis, & sexus mulieri grauidæ; & parturienti, quoniam (ut inquit) Orig. hom. 10 super 21. cap. Exod. Anima quæ concipit Dei uerbum, dicitur mulier prægnans, sed anima, quæ statim parit, & foetum producit in opus, uocatur uir, & habet conditiones uiri, idest hominis perfecti, & absoluti; sicut uulgo dicimus de his, qui faciunt aliquid opus egregium, & insigne, isti sunt homines uiriles, & uirilitem sapiunt. Qui uerò concipiunt Dei uerbum, etiam conceptum diutius in uentre retinent et non pariunt, nec producant in opus, mulieres non uiri sunt appellandi, de quibus loquitur Esaias cap. 37. d. Dolores partus aduenerunt ei, et uirtus pariendi non est in ea; Huius generis sunt, quicunquè frequenter animo concipiunt, ac deliberant abstinere se ab aliquo delicto,

Paul. 2. ad Cor. 1.

Rom. 5.

18.

Orig. hom. 10. sup. 21. Exod.

Esaias. 37

licto, nunquam tamen abstinere; sed semper in deterius labuntur. Qui vero sibi ipsis uim faciunt, & quod iam diu cœceperunt omnino exequi studēt, dum caro, mundus, & demon illis obstitunt, sunt ueluti mulier, quæ dum appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis: hoc est quod ait propheta in his duobus versiculis: sed quia uariē leguntur in diuersis codicibus & secundum quoddam uariæ sunt additiones, uarij quoque sunt illarum sensus & expositiones: nam (ut ait D. Hier. hoc in loco) diuersa interpretatio, diuersum quoque postulat sensum. Nos autē, ut lectoribus, & studiosis aliqua ex parte faciamus satis (ut possumus) adducemus illustriores translationes, & eas pro uirili nostra exponere curabimus. Postmodum uero eligemus unam ex istis translationibus, & super eam aliquā tulum digrediemur. Biblia ergo impressa Antuerpiæ sub anno domini 1559. per Christophorum Plantinum, quæ nos in tota hac expositione (ut plurimum) secuti sumus sic habent.

Biblia impressa Antuerpiæ 1559. per Christophorum Plantinum, quæ nos in tota hac expositione (ut plurimum) secuti sumus sic habent.

Tex. 19.

D. Thom.

Sic qua concepit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis: sic facti sumus à facie tua Domine. Concepimus, & quasi parturimus, & peperimus spiritum salutis non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terræ.

Textus, quem exponit. D. Thom. sic habet. *Sicut qua concepit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis facti sumus, & sic est punctus: Deinde sequitur alius versiculus. A facie tua Domine concepimus, & quasi parturimus spiritum salutis. Iustitiam non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terræ, & sic etiam habet textus, quem exponit Glo. ord. ut textus præcedens. D. Hieronymus habet primum versiculum uelut is, quem exponit D. Thomas, sed differunt in postrema parte secundi versiculi, quia ubi præcedentes textus legunt. Iustitiam non fecimus in terra. D. Hier. legit Salutes non fecimus in terra. Septuaginta Interpretes quos sequitur Orig. & ferè omnes ueteres patres Theologi sic habent. Sicut parturiens cum appropinquat ad partum in dolore suo clamat*

A sic facti sumus dilecto tuo, Propter timorem tuum domine in utero accepimus, & doluimus, & peperimus spiritum salutis tuæ quem fecimus super terram & alicubi uero, & communiter sic legitur.

A timore tuo domine concepimus, & peperimus spiritum, salutis, iustitiam non fecimus in terra; nam cum fecerimus, omnia quæ præcepta sunt nobis dicere, debemus quoddam serui inutiles sumus, ideo non ceciderunt habitatores terræ; & super hac propositione, postquam reliquas ut cunq; exposuerimus, digrediemur. Propositionū ergo, quæ leguntur in bibliis Plantini, ex ponenda est ultima particula prioris versiculi, quæ sic habet. Sic facti sumus, nos, v3. (qui te sequimur) à facie tua domine, quemadmodum mulier propinqua partui dolens clamat in doloribus. Vult enim indicare propheta, quoddam scilicet homines probi, & uiri pii dum affliguntur, et persecutiones patiuntur à facie tua domine, idest coram te, te sciente, & uidente, et in conspectu tuo, et te uelut conuiente, aut dissimulante, seu permittente hæc patimur.

Alij dicunt, à facie tua domine, hoc est, à recordatione nominis tui, et propter honorem nominis tui hæc patimur. Sunt enim hæc uoces, et querimonia, seu clamores eorum de quibus dixit Esaias in textu præcedenti. Domine in angustia requisierunt te, et in tribulatione murmuris perceperunt doctrinam tuam; Hæc profecto non sunt nisi uoces piorum hominum, qui in maximis angustijs se esse comperiuntur. Quales autem et quot sint hæc angustia in quibus versantur, et consistunt, paulo post dicemus.

Neque est mirum quoddam Deo uidente, et spectante homines pii, et iusti aliquid patiantur in hoc sæculo, quoniam (ut inquit D. Paul. ad Heb. 12.) omnis autem disciplina in præsentem quidem uidetur non esse gaudij, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Et quia sic etiam habet textus libri bibliorum nuper correcti, idcirco eadem expositione contenti erimus. Et quoniam in

secundo versiculo est discrimen in multis codicibus, quoniam sic legitur in quibusdam. *Cœcepimus, & quasi parturimus et peperimus spiritum.* Propterea nescitur quid uelit Esaias per illud uerbum spiritum, id est dicunt alij qui in quibusdam Rabbini edocti, quoddam ubi legitur spiritum debet legeri uerbum, quod d. Tandem laborauimus, tam diu passus sumus, et tot tribulationes sustinimus, & tamen nihil fecimus, uerumtamen peperimus, oēs nostri conatus fuerunt inanes, et irriti; & proinde sequitur in eodem textu. *Salutes non fecimus in terra.* At quia ista expositio est nimis dura, id eo melius est. ut per spiritum intelligamus spiritum uiuificum, spiritum, uires, et robur afferentem, uel (ut dicit D. Hier.) per spiritum intelligamus fidem, ac deuotionem in Deum, ut quem per beneficia non sensimus per tormenta discamus, et quod longe melius, & clarius explicant illi codices, in quibus sic legitur. *Concepimus, & peperimus spiritum salutis:* qui spiritus dicitur uerè spiritus uiuificus, & spiritus salutis, qui nobis affert aliquando salutem. Nec reiicienda est illorum sententia, qui per spiritum salutis intelligunt prædicationem euangelij, quem spiritum salutis dubio procul super terram fecit Paulus Apostolus, qui ab Hierusalem usque ad Ilyricum prædicauit euangelium, et ceteri Apostoli per uniuersum orbem terrarum eiusmodi spiritum pepererunt, et nos quoque possumus hoc efficere, si ueram et sinceram doctrinam in cordibus hominum studuerimus inserere, et imprimere. Sequitur alia particula in secundo uersiculo, in qua est etiam non nihil discriminis, ubi dicitur. *Salutes non fecimus in terra;* et alicubi legitur. *Iustitiam non fecimus in terram, ideo &c.*

Sed priusquam hanc particulam exponamus, ne contingat idem repetere, notanda est etiam differentia, quæ est in priori uersu, quoniam D. Thom. et Glof. sic legunt. Sicut quæ concepit et cæc. Sic facti sumus, et nihil ultra sequitur postea secundus versiculus. *A facie tua domine concepimus.* Septuaginta Interpretes ita legunt: *Sic facti sumus dilecto tuo.* Littera quæ habet. D. Thom. & Gl. sic potest exponi

A facti sumus, nos, uidelicet serui tui factores mandatorum tuorum: sic uidelicet facti sumus sicut mulier quæ parturiens clamat, in doloribus suis. & alius textus sic facti sumus dilecto tuo; hoc est, propter dilectum tuum, propter amorem nominis tui clamamus, & uociferamur aduersus eos, qui tibi non obediunt; uel sic: facti sumus dilecto tuo, id est mens nostra, & cor nostrum grauidum est, & repletum semine dilecti tui, id est uerbi Christi filij tui, quemadmodum mulier fit grauida quandoque & plena semine uiri. Cum postea sequitur secundum hos textus alius versiculus. *à facie tua Domine concepimus,* potest exponi præter eam quam supra posuimus hunc in modum; à facie tua, id est à contemplatione nominis tui, & à reuerentia, & obseruatione maiestatis tuæ, uel (ut etiam diximus) à recordatione nominis tui, aut à facie iudicis tuæ concepimus, & peperimus. Hæc duæ particule super positæ uidelicet. *Iustitiam, uel salutes non fecimus in terra,* facile possunt exponi. Quidam existimant hæc uerba dicta ab eisdem pijs hominibus, qui suam infirmitatem fateantur; quoniam enim post multos dolores, & labores facti fuerint se spiritum salutis peperisse, dicunt hoc non obstante, salutes non fecimus, quod d. nihil inde profecimus, nulli profuimus, nemini salutem contulimus, errata nostra patefacimus, iustitiam non fecimus in terra, id est in rebus terrenis fuimus plus satis additi, nihil boni sumus operati; ideo non ceciderunt habitatores terræ. Nec mirum boni quicquam, haud nos egisse, quandoquidem opera nostra sunt quasi pannus mulieris menstruatæ. Quidam uolunt Esaiam per hæc uerba innuere prauitatem huius sæculi, quod non facile excipiat uerbum Dei, aut uult repellere ab eisdem pijs hominibus iustitiam, & inanem gloriam. Quidam alij existimant hanc esse querimoniam iustorum, & eorum, scilicet, qui propter iustitiam persecutionem patiuntur, & dicunt. *Iustitiam non fecimus in terra.* q. d. Tametsi multos labores perulerimus, & omnia propter te libenter su-

B facti sumus, nos, uidelicet serui tui factores mandatorum tuorum: sic uidelicet facti sumus sicut mulier quæ parturiens clamat, in doloribus suis. & alius textus sic facti sumus dilecto tuo; hoc est, propter dilectum tuum, propter amorem nominis tui clamamus, & uociferamur aduersus eos, qui tibi non obediunt; uel sic: facti sumus dilecto tuo, id est mens nostra, & cor nostrum grauidum est, & repletum semine dilecti tui, id est uerbi Christi filij tui, quemadmodum mulier fit grauida quandoque & plena semine uiri. Cum postea sequitur secundum hos textus alius versiculus. *à facie tua Domine concepimus,* potest exponi præter eam quam supra posuimus hunc in modum; à facie tua, id est à contemplatione nominis tui, & à reuerentia, & obseruatione maiestatis tuæ, uel (ut etiam diximus) à recordatione nominis tui, aut à facie iudicis tuæ concepimus, & peperimus. Hæc duæ particule super positæ uidelicet. *Iustitiam, uel salutes non fecimus in terra,* facile possunt exponi. Quidam existimant hæc uerba dicta ab eisdem pijs hominibus, qui suam infirmitatem fateantur; quoniam enim post multos dolores, & labores facti fuerint se spiritum salutis peperisse, dicunt hoc non obstante, salutes non fecimus, quod d. nihil inde profecimus, nulli profuimus, nemini salutem contulimus, errata nostra patefacimus, iustitiam non fecimus in terra, id est in rebus terrenis fuimus plus satis additi, nihil boni sumus operati; ideo non ceciderunt habitatores terræ. Nec mirum boni quicquam, haud nos egisse, quandoquidem opera nostra sunt quasi pannus mulieris menstruatæ. Quidam uolunt Esaiam per hæc uerba innuere prauitatem huius sæculi, quod non facile excipiat uerbum Dei, aut uult repellere ab eisdem pijs hominibus iustitiam, & inanem gloriam. Quidam alij existimant hanc esse querimoniam iustorum, & eorum, scilicet, qui propter iustitiam persecutionem patiuntur, & dicunt. *Iustitiam non fecimus in terra.* q. d. Tametsi multos labores perulerimus, & omnia propter te libenter su-

finuerimus, nihil tamen tua maiestate dignum sumus exequuti quia non ideo cæciderunt habitatores terræ, impij, scelesti, et qui nihil sapiunt nisi terram, prævalent adhuc, & omnibus dominantur. Aut posiremo dicas eiusmodi esse verba hominis, Dei patientiam, & longanimitatem admirantis, q. d. nos qui versamur in terra, iustitiã non fecimus, & tamen nos Deus patienter sustinuit, ob cuius patientiam, & incredibilem tollerantiam factum est, ut pleriq; etiam grauer delinquentes ad huc vigeant, & sua pace fruantur: propterea dicit Esaias, Ideo non ceciderunt habitatores terræ, idest qui terram incolunt, & terram amant, ut illa dictio, ideo, consecutiue capiatur non casualiter, vel potius aggravando perfidiam Iudæorum, vel modicum aut nullum profectum apostolorum. q. d. fecimus quod potuimus, nõ ideo quicquam profecimus: sunt et aliæ expositiones, sed has adduxisse sufficiant. *A facie ergo tua domine concepimus, & quasi parturimus, & peperimus spiritum salutis: Iustitiam non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terra;* Nulli profecto mirum esse debet, quod habitatores terræ adhuc persistant, si iustitiam non fecimus in terra: Aliqui nanq; concipiunt spiritum salutis: aliqui concipiunt dolorem & pariunt iniquitatem. Exponamus ad presens particulam istam iuxta alium textum, qui sic habet. *A iure tuo domine concepimus, & peperimus spiritum salutis:* vbi videndum est, quis sit iste timor, à quo mota cuiusq; peccatoris anima parit quandoq; spiritum salutis, et quæ sint illæ tribulationes, & angustie pro quibus perseverandis, anima sustinet dolores parturientis, de quibus locutus est Dominus apud Ioan. 16. cap.

Ioann. 16.
cap. David
ps. 47

A dilationem beatitudinis consequendæ, de qua tristitia loquebatur David cum ps. 119. dicebat. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, et Paul. ad Rom. 8. dum inquit. Si quod non videmus speramus, per patientiam expectamus, & spiritus adiuuat infirmitatem nostram, & postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: sed re vera maior est angustia quam sustinet quisque peccator ob merum, ac timorem suppliciorum, quæ ob diuinæ maiestatis offensam se promereri cognoscit dum fuerit intense iudicia Dei contemplatus, & nouerit neminem posse effugere ultionem suorum delictorum. Hæc igitur secum ipse animo voluens, et sedulo mente considerans. d. A timore tuo Dñe concepimus, & peperimus spiritum salutis. spiritum (in q) qui nos aliquando saluos faciet. Cum autem multiplex sit timor, quo nos aliquid efficere, aut ab aliquo retrahi aliquando compellimur, dicimus hunc timorem de quo loquitur propheta, esse timorem quem uocant seruilem, quo quis refugit peccare, et abstinere ab aliquo delicto ob malum pœnæ, uel quia pertimescit aliquod opprobrium, vel ignominiam, uel penam aliquam temporalem, seu æternam. Sed nota, quod timor iste seruilis potest esse bifariam: vel penitus, & omnino seruilis, dum scilicet alicuius pœnæ timore solum coercetur nulla habita ratione diuinæ maiestatis offensionis: vel timor non omnino seruilis qui primo quidem timore pœnæ refugit peccatum, verum etiam aliqua ex parte timet offendere ipsum Deum, & facere quod in oculis eius vehementer displicet à timore sic accepto, inchoamus iustitiam nostram. Sed præter hunc timorem, succedit alius aliquanto perfectior, quo quis euitat peccatum et propter ipsum Deum, et etiam propter pœnam, sed ille principaliter hoc secundario: et hoc genus timoris uocant timorem initialem: huic tandem succedit alius perfectus, et absolutus timor, cum quis nullo habito respectu ad quod uis commodum, vel incommodum temporale, uel æternum, sed propter Deum solum, qui est summum bonum, et bonum omni-

boni,

boni, & summe diligibile, & appetibile secundum se, euitat, ac detestatur quodcumque peccatum, ne offendat ipsum Deum tanquam patrem, & Dominum: & iure quidem optimo, timor iste filialis nuncupatur, quia boni, & perfecti filij ratio, & munus est summo studio, ac diligentia cauere, ne offendat ipsum patrem, & perpetuo ipsum reuereri. A timore igitur illo seruili concipimus, & subinde parimus spiritum salutis, & tunc filiali, siue casto & sincero timore versamur circa ipsum Deum, & quodammodo coniungimur ipsi Deo. De huiusmodi timore loquebatur Apostolus ad Rom. 8. cum dixit. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater. Locutus est etiam facis clare, & copiose Diuus pater Augustinus super cap. 4. primæ Ioannis. Locutus est. D. Thom. 2. 2. q. 19. per totum, et alij Theologi, et cum primis Magr. sentent. 3. sent. dist. 34. postremo extat decretum Conc. Trid. sess. 6. cap. 6. et extat canon. 8. ubi sic decernit. Si quis dixerit gehennæ metum per quem ad Dei misericordiam de peccatis dolendo commouemur, uel à peccando abstinemus, peccatum esse, aut peccatores peiores facere, anathemast. Confirmatur hoc decretum multis sacra scripturæ auctoritatibus, ut Timor Domini expellit peccatum. Qui sine timore est non potest iustificari, et David Initium sapientiæ est timor Domini; quamquam timor iste seruilis dicitur initium sapientiæ, non quod sit primus gradus sapientiæ, sed quia præparat nos, et disponit ad sapientiam. Sed cum ibidem habeatur, quod plenitudo sapientiæ est timere Deum et plenitudo à fructibus illius; nulli dubium quod longè diuerso modo accipitur hic timor: est enim aliquid timor qui est initium sapientiæ, ut ille de quo locuti iam sumus; est alius qui est primus effectus illius: et alius quoque, qui est plenitudo fructus eiusdem sapientiæ; et est ille qui est omnino perfectus, et absolutus, et permanens in sæculum sæculi; hic quidem timor est gloria, et gloriatio, et lætitia, et co-

ad Rom. 8.

Aug super
Ioan. cap. 4.

Conc. Trid.

Eccl. 1.
Primer. 1.
psal. 110.

A rona exultationis. Hic timor (inquit sapiens) delectabit cor et dabit lætiam, et gaudium in longitudinem dierum, Sed forte dices. Qui fieri potest ut timor possit remanere in longitudinem dierum, vel in sæculum sæculi, ut dicit David psal. 18. Si perfecta charitas foras mittit timorem, ut Ioan. epist. 1. cap. 4. et asert rationem, quoniam timor penam habet, qui autem timet non est perfectus in charitate. Cui facile est respondere quod D. Ioannes loquitur de timore, quem nos seruilem uocauimus aut initialem, non de timore casto filiali, et perfecto. hic est ille timor, qui stat cum charitate, et ab ea separari non potest. Dicitur autem, et appellatur timor, quia est usque ad eum coniunctus Deo, quod nunquam uellet separari ab eo, et hoc timore, qui potius amor, obsequium et reuerentia potest nuncupari quam timor, anima hominis pii, et iustitia amat, et diligit ipsum Deum, quod nihil præter ipsum Deum diligere, uel amare, aut percipere uideretur, neque id facit ob aliquod proprium, seu priuatum commodum, uel incommodum, sed ob unius Dei dilectionem, et charitatem, & si dato, et nõ commo, nulla esset retributio boni, aut inflicto mali, nihil minus perfecta, et sincera dilectione unum, verum, et solum Deum prosequeretur: de hoc timore uidebatur loqui David psal. 2. cum dixit. Seruauit domino in timore, et exultate ei cum tremore, Qui fieri potest ut aliquis commo scès exultetur, lætetur, et gaudeat hic est ille tremor, qui est a spiritu sancto, donum spiritus sancti manet in charitate, imo est ipsa charitas et ideo timet, ac tremet, quia intensissime amat, et quantum charitas, et amor augetur, iste timor etiam crescit, et augetur. Diuus Augustinus super hunc psal. dicit: quod monemur seruire domino in timore ne ob istam seruitutem extollamur, debemus exultare ei cum tremore; ne forte in uitium temeritatis laberemur. Timor autem seruilis, et initialis habent, et id si non nihil communicationis, et participationis cum spiritu sancto, et cum charitate, quæ est precipuum donum aut uirtus spiritus sancti

psal. 2.

Et loquor autem de timore seruilis, de eo. s. qui non est omnino, & simpliciter seruilis, quippe qui non ob timorem poenæ, solum priuatiue proprii commodi, verum etiam propter Deum à quo timet separari propter malum culpæ, licet secundario, iste (inquã) nō est omnino malus, et est à spiritu sancto, licet nō pprie inter eius dona possit annumerari, et quod secundum substantiam suam potest stare cum charitate, et nullo modo contrariatur ei, quamquam ratione qua seruilis cum charitate manere non possit. Timor autem initialis, quamuis et ipse nō nihil habeat de seruitute, quia tamen plus habet libertatis, cum primo timeat malū culpæ propter Deum, à quo nollet vquam separari, quam propter poenam priuatiuā proprii: boni dicitur esse a spiritu sancto, & donū spiritus sancti, et manere cū charitate, licet imperfecta qualis est incipientiū, et proficiētiū: cū charitate autem perfectorum vt sic, nequaquam stare potest, & huiusmodi charitas perfectorum foras mittit hunc timorem, & quo magis charitas augetur tanto ille minuitur: Timor autem pure et simpliciter seruilis, qui timet malum poenæ tamquam proprii um obiectum, et ob illius timorem dumtaxat refugit malum culpæ, hic est simpliciter malus, mercenarius, meretricius, et non potest stare cum charitate, nec dicitur esse a spiritu sancto, nisi lato vocabulo, et valde improprie, quatenus scilicet, habet hoc boni, quod per eum homines desunt à peccato. Sūt & alii timores quos omnino cauere oportet, qualis est timor iste mercenarius et timor mundanus, et quidam a quibus difficile potest quisquam abstinere, cuiusmodi est timor, quem vocant naturalem. Hic enim timor naturalis est, quo homo timet proprii corporis detrimentum, ut frigus, infirmitates, et inopiam, et denique ipsam mortem, et hic non est malus, nisi pro his rebus consequendis, et amittendis committat aliquod peccatum, quemadmodum dicebat Saluator Qui amat animam suā plusquam me, non est me dignus: contra uero. Qui perdidit animam suā

propter me inueniet eam. Timor autē mundanus est semper malus, quia à mala radice procedit, id est ab amore huius sæculi, qui est malus: ideo dicebat Apostolus Nolite diligere mundum, neque ea quę in mundo sunt. Ob hunc timorem Herodes occidit omnes Pueros, qui erant in Beth leem. Timor autem mercenarius est eorum qui abstinent ab aliquo peccato, et faciunt aliquid bonum non ob timorem poenæ, neque propter amorem Dei, sed hac ratione tantum, ut consequantur aliquod bonum temporale, videlicet sanitatem diuitias, et aliquā dignitatem, atque etiā gloriā et exultationem apud homines: cuiusmodi sunt hypochritæ: propterea dicebat Christus. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Omnis autem prædictis timoribus; dicimus quod timor ille, de quo loquitur hic noster Esaias cum dicit:

A timore tuo domine concepimus, et peperimus spiritum salutaris est timor seruilis, utroque modo acceptus, sed non precise secundum eandem rationē, atque etiā timor initialis, quiquidē timor initialis potest etiā dici de timore filiali quod sit initiū sapientiæ tāq̄ primæ sapientiæ effectus. A timore igitur tuo domine concepimus quia scilicet timuimus te non solum quia bonus es, et dator omnis boni verum quia es iustus Iudex, qui facis iudicium, & iustitiam in terra, et non parcis delinquenti, qui nec peperisti unigenito filio tuo, sed pro nobis omnibus illum tradidisti, nec peperisti Angelis peccantibus etc. quę D. Petrus secunda cap. 1. commemorat: timuimus etiam consocii magnitudinis peccatorum nostrorum cruciatus, et poenas inferni, et preparationem perpetuam à conspectu diuinitatis, tuæ scientes autem quod nullum respicis, sed quantumuis peccantibus per poenitentiam pia misericordine placaris in nos reuersi, & ad te conuersi spiritum salutis iam pridem in mentis vtero conceptum parturiuimus, & peperimus quippe quem speramus perpetuam salutem nobis allaturum.

Spiritus

quem concipimus à facie domini: Secū dum quosdam, nihil aliud est, nisi uehementis animi contritio, qua cum spe veniæ tristamur, et dolemus instar femine parturientis, Deum nos offendisse, et felix quidem anima potest dici concipere, parturire, et parere. Concipit quidem quando contritetur. Parturit cum ore delicta confitetur. Parit autem dum bene operatur.

Tex. 20. Sequitur textus. Quasi respondens superioribus dictis d. *Vivent mortui tui, in interfectis meis resurgent.* Loquitur Christus ad Ecclesiam de suis electis quos vocat suos, quia in filios, & fratres adoptauit: uiuent (inquam) quia resurgent ad vitam. & gloriam sempiternam, iuxta illud Ioannis cap. 5. dicentis quod venit hora, & nunc est quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint uiuent. Sic etiam interfecti mei, i. qui propter me. i. propter honorem, & defensionem honoris mei interfecti sunt, in occisione gladii mortui sunt: idē ergo sunt mortui tui, & interfecti mei. Propterea dicit Christus.

Expergiscimini, & videte seu audite, qui habitatis in puluere, hoc est in sepulchro, vbi defunctorum corpora delitescunt siue reconduntur. Expergiscimini, & rogare ipsam Deum, cuius ope, & opera resurgitis ad uitam, ad veram uitam, ad perpetuam, & sempiternam uitam; quandoquidem preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius, quæ verē non mors, sed somnus, aut dormitio est uocanda. Expergiscimini igitur, & laudate ipsū Deū, quia omnis qui uiuit, et credit in eum non morietur in æternum. Nęc laudate solum, sed letari, & exultare uos decet, quia ros lucis ros vester erit. Erit enim ros, qui uiuificabit corpora tuorum mortuorum. O Ecclesia spon sa mea. Hic. n. ros quid aliud est, quam misericordia domini, qua mortui, vel interfecti tui, pariter & mei rectē dicuntur expergisci? quoniam (vt diximus) iuxta sententiā Hier. eorū mors, est uelut somnus, & dormitio, & terrā gigantum, i. potentium, & superborū detrahes in ruinam potentes enim poterat tormenta patientur.

A Comparat ipse Propheta diuinam gratiam rori lucis, aut etiam rori qui, si immo rose terram irrigat. Nam quē admodum ros in terram decidens recreat herbas, & olera languētia, quęq; desiccari cęperūt, adueniente rore matutino resurgūt, & uirescūt, sic adueniente rore gratiæ, Dei, & virtute potentiæ eius mortui resurgent, & sequitur.

Vade populus meus; iura cubicula tua, claudere ostia tua super te, abscondere modicum

B *ad momentū, donec pertranseat indignatio.* Verba hæc sunt proculdubio exhortationis, & consolationis referentis imz, sunt clara, & manifesta, neque ulla indigent expositione. Vult enim ostendere Propheta, in afflictionibus, angustiis, & persecutionibus imperiorum, aut etiam in tribulationibus, & rebus aduersis quas Deus immitit per Angelos malos, hoc est per Demones, & malos ministros eius voluntatis executores, aut etiam per Antichristum, & eius satellites non confundamur, non deiiciamur animo, aut spe cadamus, sed patienter omnia incommoda feramus, & sustineamus donec transeat indignatio, & eo magis quieti, patientes, ac taciturni esse debemus, quia ad modicum momentum perdurat eiusmodi tentatio, ut inquit D. Paulus 2. Cor. 4.

D Id enim quod in presententi est momentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum glorię pondus operatur in nobis:

Hortatur etiam ipse Propheta, uel ipse Christus per os Cubicula ingrediamur, id est secreta mentis nostræ perseruemur, ostia claudamus, id est desideria illicita coerceamus Greg. 4. mor. cap. 26. & hoc idem habetur Matth. Postremo loquitur Propheta, uel in persona propria, vel totius Ecclesię respondens ad ea, que supra dicta sunt propter eos qui de nimia Dei patientia aduersus improbos admirabantur. d. *Ecce enim Dominus egredietur de loco suo ut uisitet iniquitatem habitatoris terrę contra eum, & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet vltra interfectos suos. reuelabit (inquam) terra sanguinem suum, id est sanguinem eorum qui occi-*

I i cili

Tex. 21.

Pa 2. Co. 4

22:

si sunt propter Christum, reuelabit etiam sanguinem Christi, quem innocentem effuderunt impij Iudei, neque amplius terra operiet interfectos suos, idest eos quos impie, crudeliter, & improbe, ac prorsus iniuste occiderunt, ac trucidarunt: Apparebit (in qua) quam impie & inique egerint habitatores terrae contra filios Dei, & contra eos qui faciebant iustitiam, & ueritatem in terra: huiusmodi autem exprobratio, & uaticinium non solum aduersus Iudeos

os & aduersus Principes, & Tyrannos, qui persecuti sunt Christum, & seruos eius, sed contra, & aduersum omnes, & singulos, siue publicam, siue priuatam gererent personam, qui persecuntur uiros bonos; & probos, & eisdem omnes inferunt molestiam, quos Deus disperdat, cum alijs habitatoribus terrae. i. cum his qui nullam agnoscunt patriam neque bonum nisi terram, & res terrenas. Amen.

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

1. **I**n die illa uisitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti, super Leuiathan Serpentem uectem, & super Leuiathan Serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est. In die illa, uinea meri cantabit ei. Ego Dominus, qui seruo eam, uepente propinabo ei: ne forte uisitetur contra eam, nocte, & die seruo eam. Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam, & repre in pralio: gradiar super eam, succendam eam pariter. An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. Qui ingrediuntur impetu ad Iacob, florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine. Numquid iuxta plagam percutientis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos eius, sic occisus est? In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, iudicabis eam: meditatus est in spiritu suo duro per diem astus. Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Iacob & isle omnis fructus ut auferatur peccatum eius, cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt lucina, & delubra. Ciuitas enim munita desolata erit, speciosa relinquetur, & dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, & ibi accubabit, & consumet summitates eius. In siccitate messes illius conterentur, mulieres uenientes, & docentes eam, non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur eius, qui fecit eum: & qui formauit eum, non parcat ei. Ex erit in die illa percutiet
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.

cutiet Dominus ab alueo fluminis usque ad torrentem Aegypti, & vos congregabini, unus, & unus filij Israel. Ex erit: in die illa clangetur in tuba magna, & uenient, qui perditii fuerant de terra Assyriorum, & qui eiecti erant in terra Aegypti, & adorabunt Dominum in monte sancto in Ierusalem.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM SEPTIMVM CAPVT

ESAI AE PROPHE TAE.

In die illa uisitabit dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem uectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum, & occidet Cetum, qui in mari est &c. Tex. 1.

Expositorum, quos Ego uiderim Maior & praecipua pars existimat, Prophetam in praesenti capitulo agere, & praedice re, seu uaticinari extremam demonis, & Antichristi deiectionem, & condemnationem in extremo die finalis iudicii. Et quantum caput istud sit apprimè difficillimum, & obscurissimum, tum propter uaria & profunda mysteria, quae in eo continentur, tum ob uarias, & diuersas interpretationes, ac expositiones tantorum uirorum, mihi tamen post multos labores, & diuturnum studium, frequentisque cogitatus, & meditationes, uisum est in quatuor partes, posse rationabiliter secari. In priori igitur parte, non est dubium Prophetam agere de ultima & extrema demonis, & Antichristi deiectione, peracta primum per praedicationem Euangelii, & consumanda in die illa, qua Deus rationem exposcet, ac requirit de omnibus creaturis rationabilibus, & intellectualibus. Et iuxta D. Hieronymum, posteaquam a capite 24. usque ad hunc locum egerat Prophetia de iudicio aduersus uniuersum Or-

bem in consumatione saeculi peragendo, atque etiam aduersus mortem, quae & ipsa nouissimè destruetur, conuenienter hoc loco de iudicio aduersus demonem obundo erat peragendum, & consequenter non nihil de uastitate Iudeae, & de humani generis redemptione pertractabitur, adiectis, quibusdam alijs mysterijs, Christi mortem, ac resurrectionem concernentibus. Posteaquam igitur in priori huius capitis parte, de potestate demonis abigenda, & ad nihilum redigenda fuerit propheta tum. Secundo loco agitur de mirabili, & nunquam satis laudata diuinae bonitatis clementia, qua Deus protegit plebem suam, quam uineam appellare libuit. Tertio loco praedicit Esaias in explicabilem, & omnimodam ferè desolationem ciuitatis Hierusalem eadem illa die futuram, quanquam ante illam extremam diem, nouimus ex multis scripturarum locis fuisse inchoatam, & peractam, sed non absolute consummatam. Quarto & ultimo loco praedicit Esaias, quod futurum erit in illa die in gens gaudium, & letitiam, dum scilicet gentes incredulae, & a Dei cognitione plurimum distantes, ac dissite uenient ad Christum, & Dominum De-

um adorandum in monte sancto Hierusalem. Non in ea, quæ iam erit destructa, sed in Sancta Christi Ecclesia per Hierusalem terrestrem præsignata, quiatunc fiet vnum ouile & vnus pastor. Quod autem ad primam huius capituli particulam attinet, dicit Esaias. *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan &c.* Notandum est imprimis hanc visitationem, qua demonem visitaturus est Deus, non esse visitationem quamcunque; sed visitationem cõdemnationis, (vt diximus in expositione ca. 24.) de qua visitatione cõdemnationis loquitur etiam Sophonias 1. cap. dicens, visitabo super viros defixos in facibus suis, id est cõdemnabit eos, & detruet in perpetuum ad pœnam ignis substituendã. Sed forte quis dubitaret, cur Deus cõsciens, & expertus nequitiam Demonis, et eius fraudes tam diu distulit illum cõdemnare, & prorsus de medio tollere?

Respondet Procopius huic dubitationi, quod ipse Deus noluit in priori aduentu, ipsum penitus deicere; sed adoriri tantum, eiusque vires infringere, & conculcare, sed interficiet tandem penitus in mundi consumatione. Dicit postmodum quod visitabit eum in gladio duro, grandi, & forti, visitabit inquit (vt diximus) cõdemnando eum in gladio suo, hoc est uirtute, et potentia. qui gladius dicitur, suus. i. ipsius Christi, cui data est potestas in Cœlo, et in terra, & pater omne iudicium dedit filio iudicabit inquam in gladio duro, hoc est stabili, firmo & incõcusso, & nequaquam per quoscunque ictus, ac percussiones fragibili, seu reflexibili. Heb. 4. In gladio grandi, quia pertingit vsque ad uisionem animæ, & spiritus, compagum quoque & medullarum. Nonnulli dicunt hunc gladium fore grandem, vel propter amplitudinem vel quia nullo pacto potest euitari iuxta illud psal. Quo ibo à spiritu tuo, et quò a facie tua fugiam. In gladio quoque visitabit Dominus forte, quia. s. grauter, et efficaciter percutiet, & ad terram vsque deiciet, ac profligabit.

De hoc eodem gladio loqueba-

tur hic Propheta cap. 49. d. posuit me quasi gladium acutum, in umbra manus suæ prorexit me, et alibi Moyses Deuter. 32. gladius meus deuorabit carnes. Diuus Thomas in hoc loco exponens uerba hæc, dicit gladium Domini nuncupari forte ob acerbiteriam pœnæ, magnum, ob uniuersaliteriam punitorum, vel puniendorum. Dicitur quoque grandis, ob uirtutis potestatis, seu magnitudinem. Dicitur etiam acutus propter ipsius uirtutem penetratiuam, quia pertingit usque ad animam, Sed rursus dubitabit fortasse aliquis, cur Dominus uisitaturus, Leuiathan, et eundem confossurus, uti debuit gladio duro, forti, et grandi, nonne poterat id efficere solo nutu suæ infinitæ potestatis, et penitus ipsum conterere, et omnem eius potestatem ad nihilum redigere? Dicimus id profectò potuisse fieri, sed ut agnosceremus quam maximas vires habeat Sathanas aduersus nos: uoluit propheta his uerbis ostendere: de cuius potestate loquutus est Iob, dicens, non est potestas super terram, quæ possit ei comparari. Et Dominus noster apud Lucã appellat ipsum Demonem fortem, armatum, et summis uiribus, et ingenio præmunitum. Et uerè oportet ad eum superandum uti gladio duro, non facile, flexibili, gladio grandi, qui non presentia solù, et exteriora, uerùm interiora, et quæ sunt ual de procul à sensibus amota, quæque; etiã præterire, et quæ sunt etiam futura, attingere, nosse, et penetrare queat. Et præterea dicitur grandis quia uniuersalis, et amplius, et ad omnia, et super omnia potest, extēdi, et exerceri, Gladio etiam forti, quoniam nihil fortius, aut incorruptibilius, qualis est potentia Dei, fuit opus. Dicit ergo Deus, filio-li mei, et electi mei neque; Diabolum, neque fraudes, aut comminationes illius unquam timeatis, sed forti, et infracto animo resistite, quia mox fugiet à uobis. vt dicit Iacobus. Nunc autē uidendū est quid sit iste Leuiathan, super quem Esaias prædicit Deum facturum uisitacionem, dicit. n. textus, Leuiathan esse serpentem uicem, et serpentē tortuosum, hoc est unum, ex nominibus

Deut. 32.
D. Thom.
Gladius domini grandis
Durus, & fortis.

Diabolum
fortis armatus

Iac. 4.

Leuiathan

Soph. 1.

Procopius

Psal. 138.

bus, quibus nuncupatur Dæmon, seu Diabolus, qui græcè dicitur criminatōr. Leuiathan autem hebraicè dicitur additum, & iure quidem, quod & membra, et Squamæ sibi coherant. D. etiã Gregorius lib. Moralium 33. cap. 1. dicit hoc nomen Leuiathan interpretari additamentum eorum, ipsorum scilicet hominum, quibus semel culpam præuaricationis intulit, & hanc culpam vsque ad æternam mortem pessimis suggestionibus quotidie extendit. Potest quoque; Leuiathan per irrisionem vocari, primo quippe homini persuasione callida diuinitatem additurum se perhibuit, sed immortalitatem tulit. Additamentum ergo hominum per irrisionem dici potuit, dum quibus spondit se addere, quod non erant, etiam hoc, quod erant fallendo subtraxit. Sed quid plura? verè dicitur additamentum, quia semper addit peccatum peccato, malū malo, suggestionem suggestioni. Sed iste Leuiathan fuit captus hamo, quia in Redemptore nostro, dum per satellites suos escam corporis momordit, diuinitatis illum aculeus perforauit. Vocatur etiam Sathan, id est aduersarius, ut habetur Zacchariæ 3. Vocatur Belial, id est apostata, præuaricator, & absque iugo iuxta illud Apostoli 1. ad Corint. 6. Quæ conuentio Christi ad Belial? dicitur Aspis, Draco, & quandoque; etiam Leo, vt habetur ps. 90. Super Aspidem, & basiliscum ambulabis & conculcabis Leonem & draconem. Dicitur quidē Leo, vt testatur etiam Petrus in Epistola sua, cum inquit, Aduersarius uester Diabolus tanquam Leo rugiens circuit quærens quem deuoret: & ipse met Deum alloquens dixit, circuitui terram, & perambulauit eam. Iob. cap. 1. Dicitur etiã draco magnus & rufus. vt habetur Apoc. 12. & alibi. Dicitur quoque; Lucifer, iuxta illud Esaiæ. cap. 14. d. quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris ubi citrà controuersiam Propheta loquitur de Diabolo, & Sathana primo præuaricatore. Vocatur Cetus, cuius meminit hoc loco Esaias. d. de Christo domino, Et occidet Cetum, qui in mari est. At nota Deum occidere Cetum, qui in mari est, & iam frequenter & ab initio

Greg. li. 33.
mor. cap. 12.

Leuiathan.

Sathan

Zaccharias
Belial
1. Cor. 6.

Aspis.

Leo

Iob. cap. 1.
Draco.
Lucifer.

Esai. 14.

Cetus

occidisse, non quidem occisione naturæ sed occisione pœnarum, & infictione tormentorum, quæ perpetuò est obiturus. Istud autem animal, seu piscis, quod uocatur Cete, hebraicè autem Hataninim, nihil penè aliud esse nisi Draco, & hac uoce seu nomine uocantur Dracones terrestres, atque; marini: Isti enim Ceti, & quicumque alii pisces vastæ magnitudinis nihil aliud esse uidentur in aquis, quam dracones in terris, quique; pisces sunt tam profundæ magnitudinis, quod vnus ex illis deglutit Ionã in cuius ventre fuit tribus diebus, ac noctibus. Quod autem huiusmodi pisces tam magni uocentur dracones, testis est Ezech. 32. cap. qui ait de Pharaone, Leoni gentium assimilatus es, & Ezech. 32. draconi, qui est in mari. Vnde Gregorius loco mox adducto d. In hac quippe aquarum abisso, id est in hac immensitate generis humani ad omnium mortem inhians uitam penè omnium uorans, huc, illuc: aperto ore Cetus iste ferebatur, sed ad mortem ceti istius hamo in hac aquarum profunditate caliginosa, mira est dispositione suspensus. Vnde Serpens ista Demonis natura, quæ etiam uocatur serpens, quia serpit, & passim incedit, in terra serpit, natat in mari, uolat in aere, ita ut tria hæc elementa sua sub potestate modo quodam uideatur sibi subicere, ac detinere. Quod autem Diabolus uideatur occupare aerem testis est Diuus Paulus, Ephes. 2. d. secundum Principem potestatis aeris huius, qui nunc operatur in filiis diffidentiae. Sed præter ea hic enarrata, habet hic Demon multa alia nomina, quibus sacris in litteris frequenter nuncupatur. Vocatur enim Beemot, Iob. 40. Potestas tenebrarum princeps mundi huius, & quandoque nominibus propriis aliquorum Principum, seu tyrannorum, et pessimorum hominum, vt Pharaon Nabuchodonosor, Assur, Esaias cap. 1. & quædam alia eidem nomina tribuuntur. Hic enim est ille draco, qui uolens deuorare filium mulieris parituræ, id est extinguere nomen & fidem Christi, cepit esse sanguinarius, carnis, & occisor.

Ezech. 32.

Ephes. 2.

Beemot.
Iob. 40.

Apoc. 12.

Abel iusti, hæbreorum masculorū Exo. 2. Prophetarū, infantū innocentū Mat. 2. tandē Christi carnifex, seductor & crudelis persecutor apostolorū, & aliorum Christi fidelū. Non incongruē iste Demon, & aduersarius noster, velut bestia quædā terram inhabitans cū sociis, & satellitibus suis dictus est Beemot & Draco de quo Et ps. 103. Draco iste quæformasti ad illudēdū ei. Hoc loco vocatur vesticus, quod est genus instrumētī, quo ostia clauduntur, & portæ, qui & ipse est minister, & instrumentū, quo plerisq; regni cælestis ianua clauditur, & obseratur. Et quandoq; hic Vesticus ad eō mentis nostræ ostia præstringit, & tenet occlusa, vt difficile admodum pateat aditus ad veritatis intelligentiam. Proinde legimus aliquando Saluatorem eiecisse Demonium, quod erat cæcum, surdum, & mutum, quia scilicet eius opera, & præsentia, seu assistētia miser, & infelix homo ab eo possessus, erat cæcus, surdus, & mutus. **D.** Hier. vocat hunc serpentem Veetem, quia nos in carcere suo sub peccato captiuos velut vesticis concluderat. Dicitur etiā tortuosus, quia in veritate nō stetit neq; rectē incedit; & quoniā in se ipso tantum, neque in alio quoque quiescere nouit, ideo vocatur aliquando orbicularis. Diuus Basilii opinatur hunc Serpentem dici tortuosum, quod peccati dux sit, & varios habeat flexus ad varia vitiorum genera, quæ quādoq; sunt inter se se pugnancia, & sibi inuicem contraria, ut prodigalitas, & auaritia, ebrietas & vitium aliud oppositum, quod caret nomine. et quædā alia. Nec mireris tot nominibus, & vocibus nuncupari Sathanam, quoniam si varios eius effectus, & officia perspicias, nec non quot modis mortalium corda pariter, & corpora aggreditur, & vexat, nō mirabere tot nominibus eundem vocitari. Iustissimē ergo, & sapientissimē factum erit, si Deus in die illa horribili, ac tremenda visitabit super hunc Serpentem, Veetem, veneficum, tortuosum, & quam maximē turbulentum, ac truculentum. Vnde non absq; misterio (inquit Athanasius) data fuit arundo ipsi Christo à perdidis Iudæis,

A dum ei illuderent, quoniam (ut inquit iste doctor) vim habet, & virtutem arundo ad tollendos serpentes, & confringendos, & signanter quidem fuit ei data potestas à Deo patre super omnes spiritus immundos. Et sequitur tex. *In die illa vinea me* **Tex. 2.** *ri cantabit ei. ego Dominus, qui seruo eam repente propinabo ei &c.* Hæc est secunda particula huius capitis, in qua Propheta refert, & enarrat beneficia multa, quæ olim contulit Deus Synagoge, nunc autem ecclesiæ collectæ ex gentibus, & Iudæis. Quam particulam, priusquam exponamus, ne vlla oriatur confusio, videndum est quid per vineā istam intelligat Propheta: quod merum: cui cantabit: quid cantabit, & *Vinea multiplicet.* quando. De primo sciendum est, quod vinea in sacris litteris multifariam, accipitur; non enim hoc loco de vinea materialiter sumptā dicendum est loqui prophetam, quoniam vinea sic accepta, non cantat, sed facit alios cantare; nunc itaque sufficiat accipere hoc nomen vinea secundum tres significationes, vel pro vinea, quæ est cælestis Patria, cuius vites & palmites sunt Angeli, Beati, & quicumque cælestes adiuuini Spiritus, qui fruuntur diuina visione, & sempiterna quiete cum consortio beatorum; vel pro Synagoga, vel pro Ecclesia Christi militante. De vinea primo modo accepta, loqui videbatur Zacharias ca. 3. cum dixit: Vocabit vir *Zacch. ca. 3.* amicum suum, subtus vineam suam, & Nabor, cum tertio Reg. cap. 21. dicebat: Non dabo tibi hæreditatem meam 3. Reg. 21. cum fuerit à Rege Achab postulata eius vinea, quandoquidem, qui hanc vineam ingrediuntur, idest cælestem patriam; namquam ab ea amplius elongantur, neq; recedunt: & de istis, qui fruuntur diuina fruitione, loquitur Salomon *Cant. 8.* Comedi fauam cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo, & Cant. vlt. Dabo tibi poculum cum vino condito. De vinea sic accepta non est præfens sermo, de qua tamen tu tō dicere possumus, quod perpetuū, & sempiterno tempore, cantabit ei, hoc

Vesticus

Enc. 11.

D. Hier.

Arundo

Cap. 51.

Matth. 23.

Joel. cap. 1.

psal. 25

Esa. cap. 5.

Cant. vlt.

psal. 25.

Merum

hoc est ipsi Deo canticum summa laudis, & gratiarum actionis, & infiniti gaudii, & exultationis, iuxta illud Prophetæ Esaiæ, lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium, & exultationem obtinebunt. Sumitur deinde vinea hoc loco pro Synagoga, & congregatione Iudeorum, qualis erat tempore Christi Iesu, & Apostolorum, & aliquanto antea tempore, quo vigeabant Prophetæ. Vnde Christus Matth. 23. dicebat Hyerusalem, Hyerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, &c. De hac vinea locutus est Joel cap. 1. dicens, Vineam consumpta est, & sicut elanguit, & omnia ligna agri aruerunt. Et psal. 25. Deus occidit in grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina. De hac eadem vinea loquutus est Esaias cap. 5. factis abunde. Et hoc opus, hic labor est, vt videamus quid cantabit ista vinea, & cui cantabit, & quid nam sit istud merum quod ipsa producit, & à quo eadem sumptis denominationem Postremo videbimus de vinea tertio modo accepta quæ est Ecclesia militans, de qua Cant. vltimo locutus est Sap. d. Vineam fuit pacifico, que habet populos multos. Datur etiam vinea malignantium, quæ comprehendit omnem congregationem malignorum spirituum, quorum conuentum, & societatem oportet cauere, & cum illis non federe, idest non consentire malignis operibus eorum. De hac vinea loquitur Dauid psal. 25. de qua nō sumus tractaturi nisi forte cum altera dictarū coincidat. Videamus ergo de hac vinea, quæ secundo loco posita est, idest de Synagoga, quam vineam vocari in sacris litteris iam demonstratum est, Videamus inquam, quid ipsa cantabit, & cui: Et quoniam Propheta vocat ipsam vineam meri, operæ præcium est videamus quid sit merum, et quo pacto, hoc loco accipiatur, vnde Synagoga acceperit hanc denominationem, vt vocetur vinea meri. Dicunt ergo aliqui, merum nil aliud esse, quam vinum purum non dilutum aqua, neque aliquo

alio liquore permixtum sed huic opinioni videtur aduersari Dauid psal. 75. qui dicit. Calix in manu Domini vini meri plenus mixto, quo pacto ergo possunt opinari vinum merum dici vinum purum, et simplex, et nullo alio liquore permixtum? Huic dubitationi responderet D. Pater Augustinus super hunc psalmum, quod scilicet Propheta loquebatur mysticè, non de vino naturali, et vero, sed de vino sumpto allegoricè, idest pro lege diuina, et Euangelica, cuius uirtus, et efficacia erat in manu Domini: quæ si referatur ad legem puram, et sinceram, dicitur esse vinum merum, at si consideretur lex à Deo data cui sunt admixta corporalia sacramenta, quæ sunt tanquam fæces respectu spiritualium sacramentorum, dicitur esse ille calix plenus mixto. Quidam alii dicunt penes eundem sensum, et fortassis à Propheta intentum; per calicem vini meri Prophetam intellexisse efficaciam diuinæ ultionis: per calicem pleuum vino mixto intelligi, et significari horrorem diuinæ uindictæ, ut sicut à vino turbido, et fæculento abhorremus, ita & considerauerimus, et expectauerimus tempus diuinæ ultionis, erimus in perpetuis pauoribus ac terroribus. Velfortè dicitur vinum mixtum, quia diuina ultio multas, et varias infert peccatoribus calamitates, quibusdā quidē subtrahit opes, quibusdā honores, ac dignitates, quibusdā vitam ipsam aufert, et nonnullis hæc omnia, et multo plura. Quidam uerò simpliciter, et absolute arbitrantur vinum merum esse vinum purum, fortissimè tamen, et efficacissimum, atque etiam turbidum, præsertim cum nuper educiatur, aut extrahitur ex uase, aut dolio, & præterea est etiam nonnihil fæculentum. Potest etiam dici vinum merum quod licet pluribus uini speciebus sit admixtum, nulla tamen aquæ portione, est dilutum. Cæterum dicunt aliqui, et uiri quidem magna autoritatis, et famæ, per merum intelligendum esse vinum rubeum, quod prioribus aliis huius speciei liquoribus solet esse optimum, et ualde preciosum. Postremo

psal. 75.

Aug. super psal. 75.

ne vterius uagemur per vinum merum à quo hæc uinea, idest Synagoga suscepit denominationem, ut dicitur uinea meri, intelligunt vinum illud miratum, aut vinum illud felle, & aceto mixtum in cruce Domino nostro Iesu Christo propinatum, quod, cum gustasset, noluit bibere. Cum ergo dicimus ex verbis Prophetæ, quod uinea meri cantabit, videamus quod merum fuerit id, à quo ipsa sic denominatur; Dicimus enim ex sententia multorum interpretum, eam dici vineam meri, tum propter ceremonias, & sacramenta legalia, quibus ipsa secundabatur; Tum propter uinum rubeum, quod ipsa ex traxit de corpore, & latere Christi Domini nostri, hoc est ipsum sanguinem purum, & immaculatum: aut etiam dicimus ipsum dici, & nuncupari vineam meri propter vinum illud felle, & aceto mixtum, quod ipsa propinavit, & porrexit Saluatori nostro dum in cruce pendebat. Ab ista ergo uinea, vel propter istam vineam Christus ipse fuit potatus tali mero. Videamus nunc quid cantabit ista uinea, & cui cantabit; & in hoc quæsito præter alias, tres inuenio opiniones, & sententias maximorum uirorum. Prima opinio est quod uinea idest synagoga nihil cantet, nihil in hac parte labore, sed solus Deus cantet, aut ipsi vineæ, aut sibi ipsi: & Prophetæ in hoc loco velut insignis Poeta proponat Deum secum ipsum differere, percunctari, & enim Synagoga decertare, vsus dialogi sumo, quo quis secum ipse disputat, aut proloquitur, quasi cum altero; Dicit ergo Deus ipsi vineæ meri, uel de ipsa uinea meri tāquā de re subiecta huic loquutioni. *Ego Dominus qui seruo eam in uineam, repente propinabo ei, ne forte uisitetur contra eam, nocte, & die seruo eam indignatione est mihi ego* (inquam) Dominus, & non alius præter me, qui seruo, tueor, & custodio vineam meam, repente propinabo ei, idest non differam, neque procrastinabor porrigere ei calicem iræ, & indignationis, & multas illi pœnas irrogare, quia turpis & ingrata me abiecit, & ad idola se conuertit efficiam post hæc nihil res-

A cipiānt in ecclesiam, & conuertantur, & in me credant, ut sint vagi, & profugi omnes, sine lege, sine Rege, sine sacerdotibus: & templo: Nunquid indignatio est mihi.

Hoc est canticum quod aliqui dicunt Deum cecinisse de ipsa uinea, aut ipsi vineæ, aut etiam sibi ipsi: & quamuis textus dicat. Uinea meri cantabit ei: dicunt aliqui nullum esse discrimen apud Hebreos in pronomibus demonstratiuis, siue sint reciproca, siue non tantūdem sit dicere ego loquor ei, ac si dixisset loquar mihi ipsi. Omitto quod textus 70. interpret. sic habet.

In die illa uinea pulchra, desiderium cantare contra eam. quasi dicat Deus, desidero cantare contra uineam meam pulchram, idest contra Synagoga, quæ cap. 5. huius libri dicebatur Uinea Domini Dei Sabaoth Domus Israel. Hæc est prima expositio

C super his verbis. Secunda, quod uinea meri cantet eadem uerba, quæ diximus Deum ipsum cantare, ut uidelicet uinea referat, et recenseat cuncta, quæ olim acceperat à Deo beneficia, quibus nunc ipsa videatur quodammodo destituta. Quæ expositio cum difficile admodū possit huic textui aptari, idcirco dicunt alii vineam utique esse eam, quæ cantat, & cantat ei, hoc est ipsi Deo, vel ei idest sibi ipsi, et se cum ipsa, sed contraria prioribus uerbis. Fingit enim sic eam loqui,

Ego uinea illa dilecta, Ciuitas illa munita præsidio Angelorum, et singulis momentis à Deo irrigata, Ciuitas oppugnata; En nunc obsideor, circumdant me inimici mei uallo, circumdant me, et coangustant undique, et ad terram prosternunt me, et filios meos, qui in me sunt, etc. Unde iuxta hanc expositionem, qua con-

E queritur uinea, idest Synagoga de ipso Deo, uolunt similiter quædam uerba superius dicta à Deo in fauorem vineæ, contrario modo esse capienda, ut uerbi gratia, cum dicebat ipse Deus, Ego Dominus seruo eam, repente propinabo ei Ita legantur. Ego Dominus perdam eam, & repente propinabo ei, propinabo inquam calicem iræ, & furo-

70 interp.

ris mei. Sed re uera cum nulla istarū expositionum mihi parum satisfacere uideatur, pace omnium dicam quod sentio. Ego quidem sum in hac sententia, quod si per vineam meri intelligamus ipsam Synagoga (id quod non admitto) dicemus eam uocari uineam meri, quoniam porrexit Iesu Christo uinum merum, uinum inebrians, uinum fatidum, ut potè felle, & aceto mixtum. Aut dicatur uinea meri, idest uini rubei, quod fuit sanguis Christi, quo totum eius corpus, & Sanctissimi vestes tinctæ, & coquinatæ fuerunt. Ita ergo uinea sic dicta uinea meri cantabit ei, idest ipsi Deo, & Christo Saluatori nostro. Cantabit (inquam) canticū luctus, & mæroris, & perpetuæ afflictionis. Et quando cantabit? In die quidē illa, qua fuerit gens, & uniuersus orbis ad Christum Dominum, quem ipsi flagellarunt, & occiderunt, conuersus. Aut cantabit canticum istud triste, ac luctuosum cum fuerit penitus vastata, ac desolata eiusmodi ciuitas, aut uinea. Postremò cantabit in illa die finalis iudicii, quando ad perpetuam in ferorum carceres fuerit condemnata. Non exprimit Prophetæ quæ sit illa futura dies, tūm ut boni uigilent, & studeant semper benefacere, mali uerò perpetuò crucientur, ac mæreant. Quare si per uineam meri intelligamus Synagoga, sic exponi debet ista particula, ut nos exposuimus. At si per vineam meri intelligamus Ecclesiam collectam ex gentibus, & Iudæis, cum istis; populis, et nationibus Orbis terrarum, ut Cantico rum ultimo indicauit sapiens, cum dixerit hanc uineam habere populos multos, & non unam solam gentem de quibus populis loquitur psal. 91. Plantati in domo domini in atrijs Dei nostri stabunt, quod quidem nos uerius esse opinamur, & magis literæ præsentis textus congruere, dicemus Ecclesiā Dei iure optimè posse dici, ac debere uineam meri, hoc est uineam producentem uinum merum, simplex, & purum, uinum optimum, suauē, & preciosum, quod nonnulli appellat uinum rubeum, quod in ea prouincia solebat esse præstantissimum, (ut aiunt quidam Rabini) Hæc

psal. 91.

A ergo uinea, idest Sancta Dei Ecclesia est uinea meri, quia producit saluberrimos fructus; & quā maximè excellentes, & signanter producit uinum sacre ablutionis, ut habetur Numeri 15.

Vinum adhibe, et liba fundenda eiusdem mensuræ dabit in holocaustum, si uè uictimam, Producit etiam uinum fructuosæ prædicationis iuxta illud psal. 4. A fructu frumenti, uini, & olei multiplicati sunt. Tertio producit uinum deuotæ confessionis, iuxta illud

Cant. 7. Guttur tuum sicut uinum optimum. Hæc ex D. Thoma. Quod si per merum, quod producit hæc uinea libeat accipere uinum rubeum, quod prioribus alijs aiunt, esse optimum, & pretiosum, satis erit congruum fidei nostræ catholicæ sacris mysterijs, & rationibus: quandoquidem per uinum rubeum citrà omne dubium, possumus intelligere & figurare sanguinem Christi, & Sanctorum martyrum, qui pro eius fide multa passi sunt tormenta, ut securi peruenirent ad palmam martyrij. Nec penitus carebit mysterio si per merum ab hac uinea productum, intellexerimus uinum turbidum, fatidum, ac plenum mixto (ut supra dicebamus): quandoquidem per ipsum designantur incommoda, afflictiones, persequutiones, & assidui labores, quos hæc uinea Dei electa, idest ipsa Ecclesia sublinet ab infidelibus, ab Hæreticis, & deprauatis hominibus, quorum causa nomen Dei blasphematur inter-

gentes. Cantabit ergo uinea ista non solum in illa die extremi iudicij, qua iusti exaltabuntur, & reprobi confundentur, & (uelut alibi diximus) Exultabunt sancti in gloria, & lætabuntur in cubilibus suis, uerum antè illum diem boni palmites istius uineæ, proferent salutes fructus. Sed videamus quod sequitur in hoc textu, loquitur enim Deus in fauorem, laudem, & protectionem huius uineæ, et inquit,

Ego Dominus, qui seruo eam, repente propinabo ei, ne forte uisitetur contra eam, nocte, & die seruo eam.

Seruo (inquam) & tueor à uersutia Demonum, & fraudulentia Hæretico-

rum, à violentia Tyrannorum, per me ipsum, per Angelos, per Prælatos, & ministros meos, ope, & opera doctorum, & prædicatorum, & forti brachio Principum secularium, ac temporalium. Repente propinabo ei, idest non diffidam, neque procrastinabor gratias, & dona ei conferre, immò singulis momentis ero ei præsens: ne forte visitetur contra eam, idest ne quis eam aggrediatur, demoliatur, ac vastet. Nocte, & die seruo eam, idest tam in prosperis, quam in aduersis curam illius habeo, ne forte veniat aper de Sylua, & exterminet eam, & singularis serus. i. A sinu eam depulcat. A sinu quidem nota est eorum, qui extremam rationis inopiam patiuntur. Aper verò typus est eorum, qui voluptariam uitam degunt. Hi profecto sunt præ ceteris, qui facile, & citò poterunt vineam demoliri. At cum dicit seruo eam, vsus uerbo temporis presentis: & postea subdit propinabo, vsus futuro tempore, vult innuere, & nobis indicare nullam esse temporis particulam, qua Deus nõ sit nobis præsens, alioquin statim laberemur, & in nihilum facile redigeremur. Deus. n. (ut inquit beatus Gregorius 16. Mor. cap. 5.) sic exteriora circumdat, ut interiora impleat: sic interiora implet, ut exteriora circumdet: sic summa regit, vltima non deserat: sic imis præsens est, ut à superioribus non recedat: sic latet in sua specie, ut tamen cognoscatur in operatione: sic cognoscitur in suo opere, ut tamen comprehendi non valeat à cognoscentis æstimatione: sic adest, ut uideri nequeat: sic videri non ualet, ut tamen eius presentiam ipsa sua iudicia testentur: sic se nobis intelligendum præbet, ut tamen ipsum nobis radii sui intellectus obnubilet, & rursus sic caligine nos ignorantia reprimat, ut tamen mentis nostræ radii sue claritate intermicet, & quæ sequuntur. Ex his uerbis declaratur qua ratione Deus est in nobis, & in cunctis creaturis per essentiam, presentiam, & potentiam. Et propter hæc est etiam notandum, & aduertendum, quòd licet Deus per Angelos, & per ministros suos custodiat hanc vineam, & tradiderit eam custo-

A dibus, ut habetur Cant. vltimo nihilo tamen minus semper Deus nobiscum adest, præsens est, & custodit, ut dicit ibidem sapiens in figuram Christi, qui est Princeps pacis, & pater futuri seculi, sicut & Salomon, qui dicebatur pacificus, dicit ibi, vinea mea coram me est: quibus uerbis indicatur Deum esse nobiscum, (ut nunc dicebamus) per essentiam, presentiam, et potentiam.

B Sed quandoq; occurrit dubitatio cur in sacris literis tam ecclesia uera, et proprie dicta, quam ipsa Synagoga comparetur vineæ. Dicunt aliqui conuenienter fieri hanc similitudinem, quoniam quemadmodum in uinea congregantur multe uites, et inferuntur; ita in Ecclesia pariter, et in Synagoga multi homines congregantur. Potest etiam anima cuiusque appellari vinea, et si fuerit uinea recte plantata, non alias uites

C habebit, quam Christum Dominum, quemadmodum ipse met dixit, Ego sum uitis uera, et pater meo agricola est, nos autem sumus palmites et farneta istius uitis, et qui manserit in ipsa uite profert fructum multum. Dicitur etiam uinea meri nihil aliud esse nisi Ecclesia Christi ab omni peccato immunis, & puri, unde hoc nomen uinea multis modis accipitur. Sed cum dixerimus tam Ecclesiam, quam Synagogam uocari uineam, et uineam domini Sabaoth merito queri potest num sit aliquod discrimen inter utramque. Respondemus, et dicimus quoad nominis significationem nullam penè esse differentiam, quia ambo latine accepta, significant congregationem plurimorum ad inuicem coeuntium, vel vnitorum. Verum paulò accuratius horum nominum proprietates considerando, est inter ea non nihil discriminis, ut refert Augustinus pl. 81.

E dicit enim quòd Synagoga cum latine dicatur congregatio, congregatio autem sit tam hominum, quam bestiarum, Ecclesia uero dicat conuentionem, seu conuentum multorum aut conuocationem, conuocari autem magis conueniat ratione uerbis, quam bestiis, et animalibus irrationalibus, dicimus (iuxta eius sententiam) Synagogam dici de congregatione

ne

Dub.

Resp.

Dubium.

Resp.

Aug. pl. 81.

Psal. 79.

Greg. 16. mor. cap. 5.

ne Iudeorum, Ecclesiam uero de congregatione fidelium. In cuius rei signum Apostoli loquebantur de congregatione, vel unione fidelium, nunquam appellabant Synagogam, sed semper Ecclesiam. Quamquam dum uetus ille Hæbreorum populus in unius ueri Dei fide permansit, eadem erat prorsus Synagoga, et Ecclesia, ut patet in multis sacre scripturæ locis. At quando Iudæi desciuerunt à cultu ueri Dei, et præsertim cum post aduentum Christi noluerunt ipsum agnoscere, et uenerari tanquam Messiam, et filium Dei, factum est magnum inter utramque discrimen. Qui enim contempserunt, dicitur sunt infideles, ethnici, et perditionis filii: qui uerò secus, siue Iudei sint, siue Græci, siue serui, siue liberi, dicuntur esse de Ecclesia Dei, et palmites huius uineæ. Ecclesia enim sic accepta nihil est aliud quam fidelium collectio, et communio catholicorum: adeò quod conuenticula, seu conuentiones hereticorum non possunt dici Ecclesia, neque etiam vniversitas prædestinatorum, siue charitatem habentium potest dici ecclesia (ut nunc de ecclesia loquimur) quemadmodum opinantur quidam heretici, quoniam talis ecclesia est inuisibilis cum nemo ex se ipso possit certitudinaliter cognoscere numquid odio, vel amore dignus sit, multo minus poterunt alii de extraneis eiusmodi certitudinem habere, quamquam dixit aliquando Saluator à fructibus eorum cognoscetis eos. Ecclesia ergo in qua plures homines congregantur, & conueniunt, sicut plures palmites in una uite, aut plures uites in una uinea, dicitur esse collectio, siue vniversitas fidelium tam bonorum, quam malorum, uti Saluator docuit nos exemplo, & similitudine sagene missæ in mari, & agri, in quo una cum tritico reperiuntur etiam Zizania: & quemadmodum in Archana Noè dicebantur esse animalia munda, & immunda. Demum si quis uelit uerius agnoscere, quæ sit uera ecclesia, legat D. Ioannem de Turre Cremata in sua summa de ecclesia, & librum nuper editum à R. P. Magistro Gregorio Nunio mei ordinis professo, & uiro appri-

A me erudito, & in sacris literis per quam diligenter versato. Sed prosequamur textum.

Dicit postmodum. *Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam, & ueprem in prælio? gradiar super eam succendam eam pariter, an potius tenebit fortitudinem meam? faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?*

Indignatio non est mihi, quod si contingat aliquando vineam hanc meam fructus parum suaues, & maturos producere, non irascar, non statim euellam, ac destruaam, sed corrigam, & emendabo, iuxta illud psal. 88. uidelicet. Si dereliquerint filii mei legem meam, & mandata mea non custodierint, uisitaabo in uirga iniquitates eorum, et in uerbis peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea. Et quo planius suam hanc erga nos benignitatem, & clementiam demostret Deus subdit. Quis dabit me spinam, & ueprem in prælio? idest dum anima fidelis, & Christo dicata erit in prælio, et confictabitur cum Demone, & caro pugnabit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem (hæc enim sibi inuicem aduersantur) similiter dum Ecclesia spontanea vexabitur, & affligetur ab Infidelibus, & Hæreticis, et atrocissimis mei nominis hostibus, quis unquam crederet aut cogitabit me esse spinam, & uepre, aut me in spinam & uepre esse conuersum? hoc est, fieri me tam asperum, & seuum aduersus aauam, et ecclesiam meam, ut gradiar super eam, pedibus conculem, ac deprimam, pariterque succendam? An potius tenebit fortitudinem meam? Quis inquam erit, qui istud existimet, et de me, qui sum clemens, et misericors talia audeat excogitare? nullus profecto est fururus qui contra electos meos exasperare me queat, nulla enim est damnatio his, qui sunt in Christo Iesu, et qui non secundum carnem ambulat: an potius tenebit fortitudinem meam, idest existimabit me retenturum, et quodammodo repræssurum fortitudinem meam, ne uidelicet, aduersus improbos, et pernicaces exardescat sicut ignis ira mea? Alii uolunt hæc uerba dici aduersus Synagogam

Tex. A.

Ps. 118.

Math. 7.

agogam hunc in modum. Indignatio non est mihi. q. d. furor nō est apud me valde patiens, & præstabilis super malitiam. Verum si vinea det mihi spinas, & uepres in prælio, gradiar super eam, & succendam eam pariter, hoc est commouebo bellum, & gentes aduersus eam, quæ gradiuntur super eam, & succendant; id quod manifeste contigit per exercitum Romanorum; an potius tenebit fortitudinem meam, id est pro comperto habebit me validum esse, fortem, ac robustum prorsus uē inuincibilem, & cum nouerit se meæ potestati resistere, faciet pacem mihi? Vel sic dicas, populus iste durus, & uecors tenebit, hoc est, impedit, aut remorabitur fortitudinem meam? minime quidem omnium, quin potius cum imbellem se, & impotentem uiderit, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. D. Hieronymus hunc in modum exponit: an potius tenebit fortitudinem meam? faciet pacem mihi &c. Sensus est; postquam populus meus fuerit acriter succensus, et castigatus, tenebit fortitudinem meam, id est amplectetur Christum qui est fortitudo patris, & sic saluus fiet, hoc est, faciet pacem, et reconciliabitur Deo; quam particulam, v. 3. facere pacem iungit etiam. D. Hiero. cum particula immediate sequenti, v. 3. qui egrediuntur impetu à Iacob. D. Cyrillus uult hæc omnia dici de populo gentium, qui cum Israel primogenitus recesserit à Deo, & impius fuerit in redemptorem suum, & tenebris ad lucem uenit, & à cultu Deum ad ueri Dei cultum concedens pacem, fecit cum ipso Deo, sublato namque peccato infidelitatis, obediens prædicationi euangelii iustificati ex fide pacem habuerunt apud Deum per Dominum nostrum Iesum Christum. Ego autem existimo (bona uenia tot sanctorum patrum) hæc uerba non solum de gentium populo, uerum & de Iudæis & (ut uo uerbo dicam) de uniuerso genere humano prædicta fore, quandoquidem vnus est Deus, et una fides, et apud Christum nō est distinctio Iudæi, et Græci; uult enim omnes homines saluos fieri, et ad agnitionem ueritatis uenire. Quare quicumque, siue Iudæi, siue

A Gentiles, et cuiuscumque nationis homines non fuerint oīno auersi à Deo, et uoluerint ad eum conuertere, neque renuerint disciplinam Dei, requisierint quæ Christum Dominum, facient pacem cum eo, et reconciliabuntur ei. dicit Deus. *Indignatio non est mihi, id est non usque ad eam filios meos irascor, ut protectionem, et custodiam eorum derelinquam; sed si quandoque deliquerint, gradiar super eos. uisitabo eos, et ex eorum quam ad purum scoriā eorum, cumque nouerit gressus meos, et susceperit correptionem meam, faciet pacem mihi pacem faciet mihi, id est reconciliabitur mecum, et iustificatus ex fide, mecum pacem habebit. Repetit nomen pacis, ut quā grata et iucunda sit ei, quā apud Deum pacem habemus hac repetitione demonstrat: Vel bis nominat pacem, ut pacem queramus, et petamus in hac uita, et pacem post hanc uitam, ubi erit uera, perpetua, et sempiterna pax obtinere possimus. Aut etiam repetit pacem ut cum ingredimur ecclesiam, et societatem fidelium pacem uicemus, et cum egredimur ex hac uita in pace recedamus iuxta illud psal. In pace in idipsum dormiam, et requiescam. Et Dauid præcabatur. d. Dominus custodiet introitum tuum, et exitum tuum ex hoc nunc, et usque in seculum, ut et nos (quod in nobis est) cum omnibus pacem habeamus; dicemus ergo in eo loco ubi agitur de spina, et uepribus, et quod in bello omnia succendentur, et disperdentur, sermonē haberi de vinea, hoc est, de Synagoga, et populo Iudeorum reiecto iam, et reprobaro. At in illis uerbis faciet pacem mihi, pacem faciet mihi, dicemus Prophetam in persona Dei uaticinari de populo per baptismum regenerato, siue Iudæus sit, siue Gentilis, et fortassis nō ab re facta est ista repetitio pacem faciet mihi, mihi faciet pacem, ut uelit inuere quemque istorum populorum pacem facturum cum Deo, et ei reconciliandum, faciet pacem mihi populus Iudaicus: faciet quoque pacem mihi populus gentium. Et hi omnes egrediuntur à Iacob, id est ab eo originem trahunt, cuius initium siue radix, aut trun-*

Hieromy.

D. Hieron. Cyrillus.

1. Thim. 2.

truncus fuit Iacob, et eo prior Abraham, qui fuit pater multarum gentium. Sed redeamus ad expositionem textus quæ unum exponendum sumpsimus, qui sic habet. *Qui ingreditur impetu ad Iacob; florebit & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine.* Sic legitur in bibliis nuper emendatis. Sensus est: Futurum est tempus, et in ianuis est, quod multi impetu, id est subito, absque multa temporis dilatione, magno conatu, et cunctis uiribus, ingentique animi ardore, et cupiditate ingreditur ad Iacob ad Iacob (inquam) spiritualiter intellectum, id est ad Christum Dominum, qui de radice Iacob secundum carnem duxit originem, et hic impet⁹ de quo loquitur hic Esaias similis est illi. de quo loquitur Lucas cap. 5. factum est cum turbæ irruerent in Iesum ut audirent uerbum Dei. Nec Apostoli solum (ut exponit D. Hiero.) sed innumerabiles populi, qui apprehenderunt fidem Christi dicuntur ingressi, et accessisse ad Iacob impetu, seu iuuantem, et magno concursu; quandoquidem centum fere annis post Christi passionem maxima pars orbis accessit ad ipsum, uelut ex historijs, et actionibus sanctorum Apostolorum, et aliorum diuini uerbi ministrorum facile est uidere, et hoc explicat Propheta cum dicit. *Florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis.* Id est latitudinem totius mundi semine, id est cognitione uerbi Dei, seu gratia iustificatione, quæ appellatur semen gloriæ, neque is modus loquendi te perturbet cum dicit. *Florebit, et germinabit Israel,* cum dicere debuisse germinabit, et florebit Israel, sic etiam cum inquit Israel germinabit, et implebunt faciem orbis, ubi dissentit nomen à uerbo. circa numerum, cum iuxta regulas grammaticarum dicendum esset, germinabit Israel, et implebit faciem orbis: sed hæc parui referunt; prior quidem obiectio ni dicendum est. Prophetam ueluti excellentissimum Poetam, ac oratorem uisum fuisse figura dicta anastrophe, quæ est, dum legitimus ordo uerborum in-

Tex. 5.

Luc. 5.

Tex. 6.

Anastrophe

A uertitur; arbores namque et uites prius germinare, quā florere sunt dicende germinabit (inquam) & florebit Israel, id est populus regeneratus per fidem, et baptismum, & prædicationis uerbo eductus, quandoquidem non erit aridus, & putrescens, sed prosperè ager, fructuque uberrimos, atque salutare producet. Aut dicas cum D. Tho. Florebit fide scilicet, & bono animi proposito, & germinabit operis consumatione. Altera obiectio facile amouetur; nomina enim collectiua exigunt post se utrumque numerum, tam singularem quam pluralem, ut est illud Virg. pars in frustra secant ueribusque tremantia signant. sic itaque dicere potuit iste uates; Israel, id est populus Israeliticus implebunt faciem orbis semine. Sequitur textus, in quo Propheta in persona aliorum, siue Prophetarum, siue quoruncumque Dei iudicia contemplantium, & admirantium, expostulat à Deo, & inquit vnus dubii solutionem, dicens: *Nunquid iuxta plagam percussis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos eius, sic occisus est?* Sensus est facilis, & planus; hic queritur nunquid Deus ita crudeliter, & immaniter percussit Iudæos, sicut ipse, & Martyres eius crudeliter, & atrociter percussi sunt à Iudæis? aut sicut populus Iudæorum occidit interfectos eius, id est Sanctos martyres impiè, & crudeliter, ita & ipse hoc modo occisus est? uel clarius sic expone: Nunquid Deus sic percussit Iudæos, ut omnino deleantur, & ex eis nihil sit reliqui, aut sic eos percussit, ut inimicus, & animo hostili sicut ipsi percussuerunt ipsum Christum? D. Hiero. existimat fieri eiusmodi quæstum propter Apostolos, qui maximè fuerunt ab infidelibus vexati, qui ramen eorum salutem procurarunt, & studuerunt modis omnibus, ac uis reconciliare eos Deo. Huic quæstio respondet Chorus Prophetarum, & beatorum spirituum hunc in modum, *In mensura contra mensuram cum abiecta fuerit, iudicabis eam.* Huius solutionis vnus est sensus, & intel-

Deut. 25.

Psal. 102.

Osee 11.

intellectus, quod cum fuerit abiecta, A & repudiata Synagoga, per filij Dei In carnationem; aut cum venerit ad extre mum iudicium, iudicabit eam in men sura contra mensuram, ut scilicet secū dum mensuram culpæ sit futura men sura pene; iuxta illud Deut. iuxta mē suram delicti erit plagarum modus. At hæc solutio prima fronte videtur con tra textum, ubi habetur quod in men sura, contra mensuram iudicabit. Alij sic exponunt; in mensura contra men suram percutientur hi, &c. In mensura, idest in certa quantitate & gradu pene, sed contra mensuram, idest non erit qualitas, & quantitas pene conferenda cum qualitate culpe, propterea dicitur, punire in mensura contra mensuram, quia semper nos punit citra condignū. Hinc David. Non secundum peccata nostra facies nobis, neq; secundum ini quitates nostras retribuies nobis. Vn de Cyrillus ait, his verbis, Domini be nignitatem, ac indulgentiam demo strari, quem quamvis populus Iudæo rum Regem gloriæ in crucem sustule rit, in Sanctos immanissimè sequerit, Prophetas occiderit, ipse tamen in illos multo minus sequerit, quin potius pro illis patrem rogauerit: & quidam alij Dominum sic loquentem introducūt, sperabatis (inquit) me pēnitentia del turum gentem Iudæorum? maior mea indulgentia est, & misericordia quā corū iniquitas & uecordia: adhuc mea prouidentia dignos eos iudicabo, nec rationem habeo immanium peccato rum, quæ populus iste in me egerit, & per Oseam Prophetam hunc in modū pie admodum loquitur Deus ad popu lum istum quomodo dabo te Ephraim, protegam te Israel: quomodo dabo te sicut Adama, ponam te ut Seboim: con uersum est in me cor meū, pariter con turbata est plenitudo mea. Non faciā se cundum iram meam, non conuer rar, ut disperdam Ephraim, quoniam Deus ego, & non homo: quæ uerba du bio procul de reliquiis, quæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt, in telligi debent, ceteri, qui in sua perri nacia perstiterunt, abiecti fuerunt, et foras emissi, et eorum terra deserta relicta

est. Quoties (inquit) Deus, uolui congre gare filios tuos, quemadmodum in galli na congregat pullos suos sub alis, et no luisti: Ecce relinquetur domus uestra deserta. Idcirco dicitur textus, cum abiecta fuerit uinea hæc, idest cum Apostoli ad gentes transferint, vel cum venerit dies extremi Iudicij tunc iudicabit De⁹ in mensura, non contra, sed secundum mensuram. Vbi nota quod illi quos pēnitentia ex animo Deum offendisse, pu nirentur in hoc statu, siue in purgatorio in mensura contra mensuram: at quos nunquam pēnitentia scelerum, punirentur in mensura secundum mensuram, si non intensus, saltem extensus, ut fa cile probatur ab his, qui sunt in sacris litteris exercitati. non uererer tamen asserere nullum hominem damnatum, et reprobatum puniri omnino iuxta qualitatem, & quantitatem culpe, sed omnes puniri citra condignum, quæ ad modū electi coronantur ultra condignū. Deinde sequitur. *Meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus: idcirco super hoc dimittetur iniquitas domus Iacob: Et iste omnis fructus ut auferatur peccatum eius &c.* Difficilis admodum est hæc partic ula ob varias translationes, quoniam in in Bbilis antuerpiæ excusis legitur, meditata est. In his autem quæ nuper approbata sunt per Clementem Octa uum legitur meditatus est &, iuxta hanc literam particulam istam expone re decreuimus, ut expositio sit conformis literæ quamquam iam antea secus interpretati fuimus. Dicit ergo Esa ias quod omnipotens Deus, iustus, & misericors puniturus ob ingentia eorum delicta populum Iudæorum, me ditatus est in spiritu suo duro, idest sta bili, & firmo, nec facile flexibili, Quid nam esset facturus; num. scilicet omnino esset perditurus gentem Iudaicam, aut aliqua ex parte dimissurus, & ueniam largiturus: hæc autem medita tio & quædam quasi diuinæ mentis sus pensio fuit per diem æstus iuxta illud psal. 38. Concaluit cor meum intra me; et in meditatione mea exardefecerigne aut eo tempore quo Synagoga perse quebatur ecclesiam Dei, et maximo fu

Math. 23.

Tex. 7.

ps. 38.

Ps. 76.

rore, ac impietate nitentur extingue A re nomen Christi, aut è contra, dies hu iusmodi æstus: dici potest tunc fuisse, dum. eadem Synagoga accerbissimè tractabatur ab Assyriis, vel à Romanis. Tunc igitur Deus meditabatur in spi ritu suo duro ac uehementi, num per mitteret eos populos omnino deleri, vel quosdam ex his debere Saluari quæ doquidem misericordia, & iudicium erant in cōspectu Domini. Is ergo æstus, & feruens calor potest referri i, uel i pra uum, & iniquum affectum Synagoga aduersus Deum, & Prophetas, ac seruos suos, aut potest referri in acerbam ra biam, & sequitiam aliarum gentium ad uersus populum Iudæorum; aut etiam potest iste æstus, & feruor referri in irā, & in indignationem Dei aduersus Syna gogam; sed quoniam post hanc medi tationem, misericordia superexalta uit iudiciū, idcirco. d. Esaias, super hoc, idest post hanc meditationem dimitte tur iniquitas domus Iacob, non enim Deus uoluit omnino repellere plebem quam præciuit. iuxta, ea quæ habentur psal. 76. Meditatus sum nocte cum cor de meo: & postea. Nunquid in æternum proiciet deus & cetera: Sic mihi (bona a liorum uenia) uideretur exponendus iste textus pene ea uerba, quæ ibi legūtur. Qui uerò uolunt uerbu illud legi iux ta fœmineum genus, ut dicatur medi tata, non autem meditatus, dicunt hūc D esse sensum quod scilicet Synagoga in spiritu suo duro, hoc est difficili, ac ob stinato, difficile admodum ad pēnitē tiam reducta, per diem æstus, idest dū maximis angustiis premeretur, medi tata est, secū ipsa cogitauerit ad pēnitē tiam reuerti, & idcirco subdit Prophe ta, super hoc, idest super hac contritio ne, & uehementi dolore ob perpetrata scelera, & præsertim ob Dei contem ptum suscepto, dimittetur iniquitas do mus Iacob, non Apostolis (inquam) dū taxat, qui ex ea domo secundum carnē prodierunt, uerum & omnibus ex sin gulis, qui agnouerunt eorum errata, & diuinæ manus ultionem diligenter, & intensè fuerint meditati; & Propterea Sequitur. Et iste omnis fructus, ut aufe ratur peccatum eius & certem non ob

aliam causam neq; in alium finem De⁹ nos punit, & castigat, nisi ut peccatum auferatur, unde in quadā collecta dicit Ecclesia. Nulla nobis nocebit aduer ueritas, si nulla dominetur iniquitas. Constat enim hanc ob causam Domi num nostrum tam acerbā passionem, crucem & mortem sustulisse, nisi ut ex piaretur peccatum, quo expiatio, Genus humanū redimeretur. Propterea dicit Propheta, iste omnis fructus, ut aufe ra tur peccatum eius, ipsius inquam do Fructus om nis Iacob: Senfus ergo est (ut uno uer bo dicam) Omnis fructus, qui proue nit ex Christi passione & cruciatu; et quicumq; ex flagellis, et afflictionibus quas immittit Deus, hic est, ut aufe ra tur peccatum, quo Deum offendimus, & eum ad iracundiam prouocamus. Sed fortè quis dicet, num ex manu Dei, & Spiritus sui uirtute non alius fruct⁹ exiit, aut progreditur, nisi ut auferatur peccatum? nõne D. Paulus ad Galatas Paulus Ga 5. enumerat plures gradus, aut uirtu lat. 5. tes, aut etiam fructus, qui à spiritu Dei progrediuntur & fluunt? ut Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, & cetera? Respondeo, non esse sensum Prophetæ ex præfatis uerbis unum tan tum esse fructum, qui prouenit ex be nigna. Dei manu erga nos, & salutem nostram, cum multi (ut diximus) nume rentur ab Apostolo loco iam adducto; Sed explicat Propheta unum tantum tamquam genus, quod est auferre pec catum, qui fructus procedit à Spiritu sancto, tamquam, à semine vel à radi ce, qui etiam multiplicatur, & distingui tur secundum diuersum processum quo procedit in nobis, & hac ratione diuer se sunt uirtutes in nobis, secundum quæ mens hominis primo disponitur in se ipsa, & ordinatur ad bonum, deinde ad ea quæ sunt iuxta se, vel infra se, ut. d. Sanctus Doctor 12. q. 70. D. Aug. supra Epist. ad Galatas 5. d. non fuisse inten tionem Apostoli ad amussim recense re numerum peccatorum, neq; fructus spiritus, sed solum indicare, quæ sunt euitanda, & quæ sunt magnopere ex petenda: Non ergo uerba Prophetæ ul lo modo contradicunt uerbis Apostoli. Dicit ergo Propheta omnis fructus, & certem non ob

Fructus om nis Iacob: Senfus ergo est (ut uno uerbo dicam) Omnis fructus, qui prouenit ex Christi passione & cruciatu; et quicumq; ex flagellis, et afflictionibus quas immittit Deus, hic est, ut aufe ra tur peccatum, quo Deum offendimus, & eum ad iracundiam prouocamus.

Paulus Ga 5. enumerat plures gradus, aut uirtutes, aut etiam fructus, qui à spiritu Dei progrediuntur & fluunt? ut Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, & cetera? Respondeo, non esse sensum Prophetæ ex præfatis uerbis unum tantum esse fructum, qui prouenit ex benigna. Dei manu erga nos, & salutem nostram, cum multi (ut diximus) nume rentur ab Apostolo loco iam adducto;

Tho. 12. q. 70. art. 7.

omnis labor, & quodcumque Christi impendium, huc tēdit, ut auferatur peccatum, & de mundo tollatur demonū cultus. Propterea sequitur in textu. *Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris albos, non stabunt luci, & delubra.* Tunc quippe facile cognoscetur domum Iacob, & reliquos idolorū, cultores percepisse Dei ultionē, & eius indignationem aduersus eos, cum eodem poenituerit tot prauaricationum, & ab hominationum, & cum sustulerint, et diruerint lucos, & altaria, in quibus immolabant diis suis, et in cineres quodāmodo ea redigent. Et sic non stabunt amplius luci, & delubra, in quibus idola colebantur. Quo moneamur, ad remissionem peccatorum obtinendam, & deniq; ad Salutem consequendam, non satis fore intus conterri, foris gemere, & suspirare, genua flectere, & pectus percutere, & alia poenitentia signa quaequam secū agere, aut praemonstrare, nisi etiam tollantur occasiones peccati & quaequā diuinā maiestatis oculos offendūt, iuxta illud Euāgelij. Si oculus tuus scādalizat te, erue eū, & pice abste. Nō erat satis ipsi Chananeae, de qua Matth. 15. accedere ad Xpm, & rogare p filia sua, q̄ a Demone vexabatur, nisi fuisset egressa a finibus. Thyri & Sydonis, & David praebatur Deum. d. Viam iniquitatis amoue a me, i. occasiones ad peccandum, & dei praeccepta transgrediendum psal. 118.

Rurfus nulli dubium, his nominibus lucorum, & delubrorum, lapidum, & sculptilium, volebat innuere Propheta, oportere Iudaeos, et nos omnes amoue re superbiam, auaritiam, quae verē est Idolorum seruitus, & omnem arrogantiam, & cetera omnia uitiorum genera, quae nos Deo odibiles reddunt; odibilis est enim Deo impius & impietas eius sap. 14. Sequitur textus.

Ciuitas enim munita, desolata erit, speciosa relinquetur, & dimittetur quasi desertum. Ibi pasce tur vitulus, & ibi accubabit, & consumet summitates eius &c.

In toto huius cap. residuo Propheta multo elarius, & expressius vniuersae Iudaeae desolationem, praedicat, paucis quibusdam excepis, de quibus alias di-

Matth. 15.
Matth. 9.
Matth. 5.

psal. 118.

Sap. 14.

Tex. 8.

Actum est, & gentium uocationem praefatur omnino futuram. Praedicens ergo ipse Iudaeae desolationem numero singulari vitur, nominans Ciuitatē pro cunctis illius regionis, ac populi ciuitatibus, pagis, & oppidis; neque id inconuenit, quandoquidem solet a nobilitate fieri denominationes; & quamquam hic Author nota rationis utatur. d. Ciuitas n. munita, ubi illa dictio. n. est nota reddens causam dictionum, mihi magis placeat notam esse aduersariam, ut quidam aduertit, ut sic diceremus. Ciuitas autem munita, desolata erit; neque ulli dubium, intelligi de Ciuitate Hierusalem, quae olim non solum turribus, ac moenibus triplicatis, verum, & custodia Angelorum erat fortiter munita, & artificiosē constructa, quae nimirum desolata erit; quia scilicet filium Dei occidit, neque voluit unquam poenitere; & speciosa relinquetur, (speciosa quidem) quemadmodum olim erat de qua Ezech. 16. legitur, ubi inquit inter alia. Simi lam, & oleum, & mel quibus nutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis (& speciosa facta es vehementer nimis) & in qua habitauit ille d. quo scriptum est. Speciosus forma praefilius hominum; ista (inquā) speciosa relinquetur deserta, vel dimittet quasi desertum; locus inhabitabilis, & feris tantum obuius: propterea dicit, ibi pasce tur vitulus, pro quo omnia quotēq; genus animalia accipi debent, licet quidam intelligant ipsum Tyrum, qui erat adolescens, aut vniuersum exercitum Romanorum, et ibi accubabit absq; ullo impedimento, & consumet summitates eius, ut magnates, & optimates vrbis, & populi, & quicquid ī eo, (ut de fertō) excelsum est, & magnificum Vocat eam speciosam ampliatuē (dicunt logici) id est habita relatione ad id quod fuit, vel vocat eam speciosam ironice, quia scilicet quae speciosa olim dicebatur, nunc autem turpis, & ignominiosa erit desertum. Vel simpliciter intellige ciuitas quae nunc munita, et speciosa apparet, relinquetur, & dimittetur quasi desertum. Deinde in siccitate, aut praesiccitate, messes illius conterentur, in terram deiciantur, & deridentur, quia

Ezech. 16.

Luc. 14.

quia non erit, qui colligat. Mulieres venientes ex populis sapiens: iuxta historiam dicendum est; quod mulieres venientes ex pagis, & oppidis, colligent grana tritici in terram proiecta, ac dispersa, & colligent ramulos arborum, vites fractas, & sarmenta, quibus ignem succedant, & docentes eam. i. arguentes, & reprehendentes ciuitatem, & gentem Iudaeorum, & seniores populi, qui superfuera, quia nō cognouerunt temporis visitationis suae: quia in re designatur et alia non leuis illius populi ignominia, quod in eam fortem fuerint adducti, ut a mulieribus docerentur, & reprehenderentur; & quemadmodum inquit. D. Hiero. Magna est populi infelicitas, & infamia a mulieribus reprehendi, & in his quae agenda erant ab eisdem instrui, & doceri. Alii sic distinguunt literam. Vt in siccitate messis mulieres conterentur. i. affligentur, & disperdentur ob ingentem penuriam panis & olium rerū; nā per siccitatem messis intelligitur olium bonorum penuria.

At in allegoriā, & sensum mysticū, dicimus p mulieres venientes, & docentes eam, voluit Spiritus sanctus praedicere, & praenunciare, quod futurū erat in ipsa Dni nri resurrectione; quicquidē suscitato Dño, erant mulieres a longe venientes, quae summo mane venerunt ad monumentum, ut vngerent Christū lectum. Sed cum vidissent eum surrexisse, acceperunt ad Apostolos, & docuerunt eos, annūciantes Christum Dñm iā surrexisse, nec mirū, quā (ut habes in hac lra) non est. n. populū sapiens; ipsi nāq; Apostoli prius q̄ essent imbuti spiritu sancto, erant valde rudes, & insipientes, & non facile credebant, quae dicebantur a Prophetis; quemadmodū illis improperat, & obiicit ipse Xps. d. O stulti, & tardi corde ad credendum in oībus his quae locuti sunt Prophetae; sic ergo mulieres venientes docuerunt ipsos Discipulos, qui tūc dicebāt populū insipientes, (& velut. d. D. Hiero.) istae mulieres nō venerunt nisi cū viderēt regiones iā albas ad messem. Sed si per populū insipientem volumus hoc loco intelligere populū Iudaeorum, nullus est labor, atq;

difficultas, dictus est. n. populū insipientes, quia non habuit scientiā Dei. Propterea sequitur in textu. *Non miserabitur eius ipse Deus, qui fecit eum, & qui formauit eum non parces et:* quā eiusmodi insipientia processit ex malitia, quia noluit intelligere, vt bene ageret. & vt D. Paul. primo ad Corint. 14. d. ignorans ignorabitur. Et tādē in calce huius cap. p̄dicit. Esaias uocationes gētiū, & inquit. *In die illa cū. s. tempus captiuitatis aduenerit percussit Dominus ab alveo fluminis usq; ad torrentē Aegypti terrā Iudaeā. Tex. 9.* Itā vt in Iudaea quae fuit olim terra promissionis, nullus erit sermo doctrinae, aut scripturarū: Proinde cauendū est ne attendamus falsis Prophetis, fabulis Iudaicis, & hominū mendaciis. Haec est tertia particula huius capituli, iuxta diuisionē, q̄ fecimus a principio ubi uniuersū capitulū partiti sumus in quatuor partes principales. *Et uos congregabimus vnus, & vnus filij Israel:* q. d. ex populo Israelitico pauci admodū, & q̄ facile possent enumerari, congregabuntur, & salui fiet: hoc indicat modus iste loquendi, vnus, & vnus, quod est dictū vnus, & alter. Alij dicunt, vnus, & vnus, id est sigillatim vnus post alium, & inquit. Congregabini, vt verum appareat quod legitur Ioannis 11. quod filius Dei moriturus Ioan. 11. erat, ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. *Et erit in die illa, &c.* Haec est quarta, & vltima pars principalis huius capituli, quod quidem diuisum in decem sectiones, quae admodum facere cepimus in praecedentibus capitulis, & in hac decima sectione terminat hoc capitulū, *Et erit in die illa* quādo Christus aduenerit, & genus humanū fuerit redimendū, & clangeretur in tuba magna, Quae est praedicatio Euangelij ad eū excellens, & sonora, quod poterit facile ab omnibus audiri, non in angulis, & parietibus, non in cauernis, & antris terrae, sed palam in toto orbe, & apud omnes nationes praedicabitur Euangelium, & omnes gentes quoscunq; fecisti venient, adorabunt te Domine, & glorificabunt nomen tuum.

Et ueniēt, qui perdit fuerant de terra Assyriorū, & qui eieci erant de terra Aegypti. Tex. 10.

Tex. 9.

Ioan. 11.

Idest gentes quæ perditæ erant in cultu Demonum, & falforum Deorum, venient de vniuersis pagis ab ortu solis, vsq; ad occasum, venient (inquam) & adorabunt Dominum in Monte sancto in Hierusalem, non quidem in ea, quæ iam destructa erit, & desolata, sed in Hierusal. i. in Ecclesia Sãcta, cuius fundamenta sunt constituta in montibus sanctis, & post hanc uitam, fragilem, & caducam adorabunt Domium in monte sancto in Hierusalem, hoc est, in ciuitate sancta, et beatorum spirituum habitaculo, de qua Ciuitate, gloriosa admodum, et speciosa dicta sunt. iuxta illud psal. gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei.

psal. 86.

Brenis discussio sup his verbis presentis Capituli vbi dicit Esaias Mulieres venientes, & docentes eam.

D Vbitatio quidem est, quoniam D. Paulus prima ad Corinth. 14. inquit, Mulieres in ecclesiis, i. in cõgregationibus multorum, (vt exponit Cæretanus) taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut, et lex .d. si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est. n. mulieri (inquit Apostolus) loqui in ecclesia, et prima ad Timoth. cap. 2. Docere, Mulieri non permitto, neq; dominari in uirum; sed esse in silentio: Qua ergo ratione, quo consilio, quoue spiritu dicit Esaias, quod Mulieres venientes, et docentes populum in illa die videbuntur: Huic dubitationi forte quis posset respondere, quod ista prohibitio non erat tempore legis Naturæ, seu legis scripte, sed tempore legis Euangelicæ, quo Paulus protulit ista verba. In cuius rei Argumētum legimus in ueteri testamento. Multas Mulieres fuisse loquutas in conspectu omnium, ut legitur de Iudith cap. 8. quæ cum audierit Oziam statuisse post quinque dies in manus hostiũ tradere Ciuitatẽ, palãm corã psbiteris, et Senioribus loquuta fuit, et

Mulieres vet. test. loquuntur in Ecclesia. Iudith. 8.

A redarguit eiusmodi Ozie deliberatione. Sic et Delbora ut habet Iudica. loquuta est corã filiis Israel, et iuit ad bellum cũ Barach, et oēs currus Regis Cananearum, uinerafamq; multitudinem interfecit in ore gladii. Sic etiam legitur de Olda 4. Reg. 22. quæ et ipsa loquuta est palãm mala contra populum Israel, et Regi Iuda prædixit eum citò moriturũ. Dẽ Athalia et legit 4. Reg. 11. quæ audito clamore populi plaudētis, et clamantis, uiuat Rex, ingressa in templum in medio turbarum cepit clamare coniuratio, coniuratio; Quamquã huius sue temeritatis, et audaciæ cõfesti licuit penas. eiusmodi respõsio seu dictum nulla rõne pot admitti, quã quidem et tempore legis Euangelicæ legimus pleraq; muliere fuisse locutas, et docuisse populos. Primo quidẽ legimus de illa muliere samaritana de qua loquitur Io. cap. 4. quæ dum ex colloquio habito cũ Xpo Dño agnouisset eũ for: Messia qui dẽ Xpus, confestim abiit in Ciuitatẽ, et dixit illis hominibus venite, et uidete hominẽ qui dixit mihi oĩa quecumq; feci, numquid ipse est Xpus? Legitur et 2. lucæ de Anna filia Phanuel q loquebat de Xpo oib; qui expectabãt redemptionẽ Israel. Idẽ pot dici de illa Cananea Matth. 15. q egressa à finibus Tyri, et Sidonis clamauit ad Xpm, Misere mei fili Dauid, et tamdiu clamauit, q Apostoli tedio, aut pudore affecti, aut et fortassis pietate cõ moti. Accedẽtes ad Xpm rogabãt eũ dicẽtes. Dñe dimitte eã, quia clamat post nos. Ita legimus de mulieribus illis, q sequebãtur Xpm, præsertim Maria Magdalene Maria Iacobi, & Iosephi Mater, & Mater filiorũ Zebedi, præmonitæ ab Angelo, Xpm Iesum iam resurrexisse, cum timore; & gaudio magno currentes uenerũt in Ciuitatẽ, & nũciauerũt discipulis Xpm surrexisse. Insuper, vt efficacissimã rõnẽ adducamus cõtra solutionẽ mox datã. Legimus qd Beata uirgo Catherina cũ fidẽ Xpi cõstãter, & audacter corã Maxetio, seu uerius Maximino, prosteret, vnã cũ quinquaginta pilosophis uiris eruditissimis, in conspectu oĩum discipulũ q subtilitate eius disputatio nis

Delbora Iud. 4.

Olda 4. Reg. 22.

Athalia 4. Reg. 11.

Mulieri euang. locut in ecclesia.

Samaritana Io. 4.

Cananea Matth. 15.

Matth. ult. Marc. ult.

De Catherina Al. xand.

A nis conuicti, & confusi tanto Iesu Xpi amore sunt incenssi, ut pro illo mori nõ dubitauerit. De beata Catherina quoq; Senenfi præter alias virtutes, & dona quibus à Deo fuit mirabiliter honestata legitur apud Greg. 11. & Urbanũ sextũ summos Ecclesie Romanę Pontifices perorasse, & ea tñ femina fuit: hoc idẽ legitur de multis aliis uirginib; & Deo dicatis feminis q se totas Deo uouerũt. Postremo extat authoritas huius Prophetę hoc in loco, vbi dicit. In illa die erunt mulieres ueniẽtes, & docẽtes eã vbi D. Hieronymus, et pleriq; alii doctores antiqui volũt p hęc verba Esaiã spiritu Sancto, edoctũ, fuisse plocutũ de illis mulieribus q sequunt Xpm uenerunt in Ciuitatem cum timore, & gaudio magno, & nũciauerunt discipulis Christum Dñm resurrexisse cum prius fuerint admonitę, et instructę, ab Angelo. Alii qdem volũt Prophetã pmostrare in ipsietã illius populi, dũ mulieres ueniẽtes docebãt illũ. i. arguebãt, & rephẽdebãt scribas, & Phariseos, et vniuersũ populũ, quia nõ cognouerũt tẽpus uisitationis sue, & hoc, ut dixi, factũ est à Propheta, ut cõfundatur ispietia populi Hebręorũ, quemadmodũ in eodẽ textu explicatur, eũ. d. qd erat populus insipiens. Hinc docemur, qn in aliqua plebe, vel vniuersitate nullus est uirorũ, qui sciat loqui, aut q sunt necessaria, alios instruere, nullũ esse in cõueniẽs, aut indecetiã fœminas loqui, aut docere: omitto qd alia pot esse intentio Prophetę sub his uerbis, qd. f. mulieres ueniẽtes, docẽtes. Veniẽtes inq ad spectaculũ passionis Xpi docerẽt, & uocaret alias mulieres, vt relinquãt populũ insensatũ, & accedãt ad nouũ testamentũ. Aut magis ad literã, mulieres ueniẽtes, & docẽtes. i. ostẽdẽtes nudatis peccatoribus, lacertos, & brachia sanguinaria; Sed persistẽtes in priori expositione dicimus iam ostẽsum esse, & facile cõclusum nulla lege nulloue tempore fuisse umquã mulieribus prohibitum aut interdictum loqui in ecclesia. Quod si dixeris, ex testimonio D. Pauli sum pro ex cap. 3. gen. cum Deus dixit, Mulieri, sub uiri potestate eris, legem ueterem ueniẽte mulieribus ne publice

prima Expositio.

secunda Expositio.

tertia Expositio.

A docerent, aut in ecclesia loquerentur, potest facillẽ responderi, per ea uerba Deum nequaquam fuisse locutum de doctrina, aut locutione mulierum, nequẽ publica, neq; priuata; sed tantũ modo qua ratione se habere debeat ergo uirũ, quod. f. mulier Dominiũ, & potestatem erga uirum, nullam habere debeat. Propterea dixit Deus, tu mulier sub uiri potestate eris, & ipse dominabitur tui: non ergo uidetur per hęc uerba posse inferri Deum prohibuisse mulieribus, docere, aut in ecclesia loqui. Vult ne ergo. D. Paulus prohiberi mulieribus, quod neq; Deus, neq; lex vlla prohibuisse uideretur? Atqui non sic esse credendum est; quare nos uolumus pro uirili nostra, & quoad fieri poterit tueri Paulum Apostolum (si tamen credendus est nostra tutela quicquam indigere) & dicere, & asserere, & firmiter substinere, haud perperam, uel temere fuisse loquutum, tantum, & tam magnũ Apostolum prædicatorem ueritatis, & doctorem gentium. Quod si queras qua ratione. D. Paulus tam simpliciter, & absolute, ausus est dicere, docere in ecclesia mulieri non permittit? Dicimus non absq; ratione ea uerba dixisse quandoquidem multa solent esse prohibita, vel concessa de communi lege, quæ non sunt prohibita, vel concessa secundum particularem, aut specialem legem, seu gratiam, aut particularem mandatum De lege inquam cõmuni cautũ est, ne mulieres loquantur in ecclesia; at secundum particulare legẽ, aut speciale mandatum, & ob aliquem particulare effectũ, seu diuinam dispositionẽ, & ordinationem, concessum est aliquãdo mulieribus loqui in ecclesia, & in cõgregatione multorum, quemadmodũ illis mulieribus de quibus huẽdũ sumus loquuti; quando ergo D. Paulus dicebat mulieres non debere loqui in ecclesia, loquebatur de lege cõmuni, non ex specialem mandato, seu priuilegio. Quod si queras, qua lege cautum est ne mulieres loquantur in ecclesia dicit D. Tho: in expositione cap. 14. prima ad Cor. super hunc locum, quod ab Thõ. autoritate ecclesie, eis interdicitur, seu non permittitur, sed officium ca-

Solutio dub.

Ecl 9.

Hierony.

Ambrosius.

Ambrosius.

Aug. de civi. 14. de Civi: Dei cap. 9. quod olim mos erat apud Græcos, ut et feminae publi-

rum est, ut sint subditæ uiris, & hoc ideo, quia verba mulieris sunt inflammantia, ut habetur eccles. 9. Colloquium mulieris quasi ignis exardescet. D. autem Hier. super eundem locum. d. quod est contra ordinem nature, vel legis, ut in cōuentu uirorū femine loquantur; sed in sexu suo p̄mittitur eis loqui. D. Ambrosio: super eundem locum. d. si imago Dei uir est, non femina, & uiro subiecta est legi nature, quātomagis i Ecclesia debet esse subiecte pp̄ reuerentiā ei⁹ q̄ illis legat⁹ est, qui et uiri caput est. Nō enim permittitur eis loqui, sed esse in silentio, sicut, et lex dicit: Quid dicit lex? ad uirum tuum conuersio tua, ipse dominabitur tui. lex enim spiritualis est. Hinc Sara Dominum uocabat uirum suum. Igitur lex Dei est, ut mulier in ecclesia taceat, et non audeat loqui: & quamuis uir, & mulier sint vna caro, duabus tamen causis mulier est subiecta uiro, tūm quia ex uiro est, tūm quia per ipsam intrauit peccatū in mundū. Cum uerō inquit Apostolus. Turpe est mulieri in ecclesia loqui, inquit Ambrosio: Turpe est, quia contra disciplinam est, ut in domo Dei qui eas subiectas uiris suis p̄cepit, de lege loqui p̄sumant, cum sciant uirum super illis habere primatum & sibi magis competere ut in Domo Dei precibus uacent, linguam detinentes, aures aperiant, ut audiat quomodo misericordia Dei mortem uicit per Christum que per eas regnauit. Nam si ualere in ecclesia loq̄, dedecus esset, quia idcirco uelā ut humiliatē appareat. ille autem se in uerecundē ostendunt quod uiris opprobrium est. In mulierum enim insolentia etiam mariti norantur. Idem Ambrosius super cap. 2. primæ ad Timotheum. d. quod Paulus p̄ferret uirum mulieri, quia primus creatus est, & ut mulier sit inferior, quia post ipsum, et ex uirō creata est: est & aliud, quia Diabolus nō seduxit uirum, sed mulierem; uir autem per mulierem deceptus, ac per hoc nulla illi concedenda est audacia, sed debet esse in humiliate, quia p̄ illā mors intrauit in mundū. Dicit Aug. lib. 14. de Civi: Dei cap. 9. quod olim mos erat apud Græcos, ut et feminae publi-

cis consultationibus interessent ad ferenda suffragia: sed quia femine in quadam consultatione ubi agebatur quadam differentia inter Neptumnum, & Mineruam p̄ualuerunt, quia vna plus est inuenta fæminarum, Minerua uicit, unde iratus Neptumnus obtinuit ne amplius vlla mulier in consultationibus ferret suffragium. Res profecto ridicula, sed aliquid confert ad rem nostram: unde cautum est etiam in iure civili quod mulieribus interdicitur ius, & officium aduocandi, sic enim habet lex. ff. l. 54. neq; femina, neq; miles, neque qui reipublice causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum inritus est, aut inuitus in iudicium pati non potest, Idoneus defensor intelligitur Glo: feminis pro parentibus agere interdum permittitur causa cognita, si forte parentes morbus, aut ætas impediatur, nec quemquam habeat qui agat. lex. 41. ac ex lege communi nō erat licitum mulieribus quicquam agere in suorum patrocinium, nisi ut à iure conceditur. Id quod etiam obseruauerunt Romani, quod d in legibus condendis soli uiri, & non feminae uocarentur. Vnde Papinianus in lege prima digestorum de legibus: lex (inquit) est commune p̄ceptum uirorum prudentum consultum, & hoc, quia mulieres sunt fragiles & eorum consilium in validum, ideo consilium propriè est uirorum non mulierum: quibus ita se habentibus uidetur Paulus Apostolus iure quidem optimo, & nulla penitus iniuria prohibuisse mulieribus in ecclesia loqui, neq; permisisse: ut ibi doceret, cum hoc fuerit diuina lege cautum, & legibus humanis corroboratum, & firmatum. Vñ Chrysostomus sup̄. cap. 14. Epist. 1. ad Corinthios. d. q̄ dum lex p̄cipit mulieres debere esse subditas uiris; uoluit innuere q̄ multo magis p̄ceptoribus, patribus, & Ecclesie ministris debeant esse subiecte. Rectè ergo Paulus ex ea lege data Gen. 3. potuit excipere; mulieribus nō licere i ecclesia loq̄ & sub aliorū doctrina, & cōsilio subiacere: vñ subdit idē Chrysostomus Paulū in his uerbis nō cōsulere solum, aut monere, sed uehementer, & uelut potestare habere impe-

Ius civile.

lex postina nomantra. papiniana

Christi.

imperare mulieribus ut i ecclesia taceat. Dices ergo si tot legibus, et mandatis p̄cipitur ne mulieres in ecclesia loquantur, quid ergo dicemus de tot mulieribus tam veteris, quam nouæ legis quæ palam in congregatione multorum, in ecclesia, et apud summos Pontifices sermonem habuere? uti de Iudith, Delbora noui isime uerò de utraque Catherina paulò ante diximus. Dicitur enim hoc fuisse speciali quodā privilegio, et peculiari dono spiritus sancti, cuius gratia non discernit inter uirum, et mulierem, ut inquit Beatus Thomas. Quædam enim ex his partim ab Angelo motæ, partim feruore charitatis & fidei impulsæ continere se nequaquam potuerunt, quin quod nouerint, aut didicerint, aliis non communicauerint, ut Samaritana illa mulier, et quædam aliæ: sic etiam dicere possumus de his que diuine bonitatis fiducia commotæ diuinum auxilium audacter implorarunt, ut Mulier illa Cananea cui Dominus dixit. O Mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis; sunt multe denique mulieres, que sola temeritate, et inani fiducia, audent quandoquē in consilio multorum loqui, et sententiam ferre, et suam in potestatem omnia redigere, ut fecit Athalia, que omnem turbam, et maiores natu commouit, et in magna perniciem curauit inducere. d. D. coniuuratio, coniuuratio. Hanc mulierē nequissimam egregie satis fuit imitata Elisabeth Regina Anglorum, que sua insigni audacia ac temeritate regnū illud occupauit, et in maximū dedecus, ignominia, et cunctarum ferè illius regionis animarum extrema, et irreparabilis ruina, et detrimentum extitit. Concludamus ergo quod Paulus uas electionis, et doctor gentium optimè sanxit, et sanctissimè prohibuit, ne mulieres in ecclesia doceant, p̄ter illos casus, aut causas, quas adduximus ut v. g. instinctu spiritus sancti aut etiā

A q̄q; ob penuriam, seu insipientiam populi, ut d. hic Esa. et si quid scire uoluerint, domi uiros suos interrogent; quia turpe est, et inuerecundum mulieres in ecclesia loqui. Non tamen excludimus, et prohibemus si quid scire uoluerint etiam extra domum, et in ecclesia suos patres qui sunt secundum spiritum in interrogare possint. quin et in ipsa ecclesia poterunt mulieres priuatim instruere, aut docere filios, et filias, ita ut non ab omnibus tamquam ex suggestu loquentes audiantur. Hac ratione putamus licere monialibus dū suis in monasteriis degunt alias docere, p̄sertim, que p̄sent aliis eam coram monere, et instruere. reliq; uero cum silentio discant: sed uereor ne frustra laboremus, dum ex testimonio, et autoritate legis, et D. Pauli conamur ostendere, et persuadere mulieribus ne loquantur in ecclesia, quandoquidem longè secus ab eis fieri propriis oculis perspiciamus, namq; ingens ubique mulierum tumultus, maximus clamor, colloquio plurima, atq; confusa ubique percipiuntur, neque usquam alibi tam in foro, quam in plateis, aut spectaculis, vel etiam in cōspitibus tantum loqui mulieres, quantum intra ecclesiam etiam dum sacra fiunt loqui uideas, ut quandoquē nequaquam dum celebrarem me cōtinere potuerim; ne aduersus eas exclamarem, neque intellegunt misere, et infelices feminae nihil se posse uilius agere nisi modestia uti, et p̄sertim cum in publico hominum coetu consistunt et longè magis dum sunt in Ecclesia, quandoquidem Paulus Apostolus uas electionis quem ducem, et tutorem habemus hac in re discutiendā manifestè dicat scribens ad Corint. ut uidistis, turpe est mulieribus in Ecclesia loqui. Et hæc de hac breui discussione dicta sufficiant.

CAPVT VIGESIMVM
OCTAVVM.

1. Ae corona superbie, ebrjjs Ephraim, et flori decidēti, gloria exultationis eius, qui erāt in vertice, vallis pinguisima, errātes à vino. Ecce validus, & fortis
2. Dominus sicut impetus grādinis Turbo cōrīgēs sicut ipetus aquarū multarū inūdantiū, & emissarū sup
3. terram spaciosam. Pedibus conculcabitur corona supbia ebriorū ephraim. Et erit flos decidens gloria exultationis eius, qui est sup verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autumnī: quod cum aspexerit videns, statim vt manu tenuerit, deuorabit illud. In die illa erit Dominus exercituum corona gloria, & sertum exultationis residuo populi sui: & spiritus iudicij sedenti super iudicium, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam. Verum hi quoq; pra uino nescierunt, & pra ebrietate errauerunt sacerdos, & Propheta nescierunt pra ebrietate, absorpti sunt à vino, errauerunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignorauerunt iudicium. Omnes enim mensa repleta sunt vomitu sordiumq;, ita vt non esset ultra locus. Quem docebit scientiam: & quem intelligere faciet auditum? ab lactatos à lacte, a vulfos ab uberibus. Quia manda remanda, manda remanda, expecta, reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum. Cui dixit: Hec est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire. Et erit eis verbum Domini: Manda, remanda, manda, remanda, expecta, reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi: vt vadant, & cadant retrorsum, & conterentur, & illaqueentur, & capiantur. Propter hoc audite verbum Domini viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Ierusalem. Dixistis enim Percussimus fœdus cum morte & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transferit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Syon lapidem, lapidem probatum, angularem, practiosum in fundamento fundatum, qui cre-
- diderit

diderit, non festinet. Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura: & subuertet grando spem mendacij: & protectionem aqua inundabunt. Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundans cum transferit, eritis ei in conculcationem. Quodcumq; per transferit, tollet nos: quoniam mane diluculo pertransibit in die, & in nocte & tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat: & palliū breue virumq; operire non potest. Sicut enim in monte diuisionum stabit Dominus: sicut in ualle, quæ est in Gabaon, irasceatur: vt faciat opus suum, alienum opus eius: ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur uincula uestra. Consumationem enim, & abbreviationem audiu à Domino Deo exercituum super uniuersam terram. Auribus percipite, & audite uocem meam, attendite, & audite eloquiū meū. Numquid tota die arabit arans ut serat, proscindet, & sarriet humum suam: Nonne cum adequauerit faciem eius, seret gith, & cyminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum, & milium, & uiceam in finibus suis? Et erudiet illum in iudicio: Deus suus docebit illum. Non enim in ferris triturbabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit: sed in uirga excutietur gith, & cyminum in baculo. Panis autem comminuetur: uerum non in perpetuum triturans triturabit illum, nequæ uexabit eum rota plaustri, nec unguis suis comminuet eum. Et hoc à Domino Deo exercituum exiuit, ut mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM OCTAVVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 2.

VAE corona superbia, ebrijs Ephraim, & flori decidenti, gloria exultationis eius, qui erant in vertice uallis pinguis-
sima errantes à uino, & c.

3. Reg. 12.

Hierony.

Cyrillus.

QUAE sit intentio hu-
ius uatis in hoc capi-
te, & contra quos agat, videri potest, & apprehendi ex primis verbis, & ex ipsa (ut ita dicam) capitis inscriptione: videtur enim contra decem tribus Israëlitis negocium agere, quæ (ut sepè aliàs diximus) se subtraxerant, & segregauerant à duabus tribubus quæ regnabant in Iudæa: Et quoniam qui hu-
ius segregationis fuerat auctor dicitur fuisse de tribu Ephraim, nempe Hieroboam (ut habetur. 3. Reg. cap. 12. Ideo videtur omnino Esaias aduersus has decem tribus vaticinari, & sic sentit D. Hieronymus, & pleriq; alii cum eo. Cyrillus autem eximitat verba hu-
ius Prophetæ aduersus Proceres, & Primatez Iudæorum pronuntiata fore, qui ob coronam spineam Domino impositam, et ob alias iniurias, & contumelias Christo Domino illatas, fuere à Romanis vastati, & à Regno cælorum penitus exclusi. Propterea Propheta præuidens illorum ruinam, & partim condolens, & compatiens eorum subuersiõnem, nec non illis comminatus, in hæc verba prorumpit. d. *Vae corona superbia, ebrijs ephraim, & flori decidenti, gloria exultationis eius & c.* Et profecto caput istud est longè difficillimū ob varias interpretum expositiones, & varijs metaphoris, & similitudinibus refertū, & ut potui excipere, mihi videtur prophetar. spiritu Detastatū nunc minari, nunc verè consolari; nec solis decem tribubus, verum quibuscuque

A fuerint peruicaces, & obstinati in peccatis: Solatur vero eos q respuerint, & verū Deū factorē suū cognouerint. Dicit ergo vae coronæ supbiæ. Vocat ipsos Iudæos, siue Israelitas coronā supbiæ, quoniam tamen isti decem tribus, quia p̄ aliis hoc morbo vehementer laborabāt, propterea appellat eos coronā. i. celsitudinē, & excellentiā superbiæ. D. Hiero-
d. eos appellari coronā superbiæ, quia Magistri, & doctores erant erroris, quippe qui soli ausi fuerunt ponere in cælū os suū, quod licet allegoricè accomodet Hereticis, & falsis doctorib⁹, itelligi tñ p̄t ēt de falsis Prophetis, quales erāt scribæ & Pharisei, & comparate hæc decem tribus duabus tribubus, poterāt appellari corona superbiæ, quia superiores erant numero, & robore. Dicebant ēt corona superbiæ, quia plurimū suis uiribus cōsistebant, aut quia totius Hebraicæ gentis erant velut qdā coronā, et gloria sacerdotij insignibus excellētes, & principatus auctoritatē sortiti, et qui pri⁹ dici poterāt corona supbiæ, facti sunt corona iniuriar, et insolētiar: sed ego vnico uerbo explicarē s̄sū hu-
ius propositionis, qd̄ tātūdē est dicere corona supbiæ, ac si diceremus rex, & regina, caput ac regnū supborū hominū. Alii sic exponunt. Vae vobis scribæ et Parisei, quia vos manet grauisima poena. Vae vobis ebrijs ephraim, qui de diti estis cōpotationib⁹, delictis, ac voluptatib⁹ oīs generis, et q debaccati estis in Xpm, et dñr ebrji. q̄ p̄ superbiā supra seipos, & extra seipos eleuātur. Vae flori decidenti. i. vobis principibus,

facet-

sacerdotibus, & magistratibus ipsius A populi, qui cito à vestro statu decideris, & nihil vsquam vobis supererit, quo re surgere, & reuiuiscere valeatis. Vae gloria exultationis, vae vobis omnibus quibus tanta erat magnificentia, tanta gloria, tam ingens omnium penè gentium concursus, ut iure optimo exultare, gesticire, & velut Dii omnium Domini in terris haberi videbamini. Vae illis qui erant in vertice, in culmine, & in sublimitate vallis pinguisimæ, hoc est, in loco ubi habitatores illius, omnibus bonis affluebant: errātes à uino ideſt propter vinū: miseri (inquā) sūt omnes isti, qui ad e se uino ingurgitarūt, & potantibus deuouerunt, ut in amentia, et fatuitatē deuenirēt; nec dubiū q̄ ob inordinatā vini potationē præter alia mala facile prorūpitur in lasciuia. Propterea D. Paul. nolite (inquit) inebriari uino, in quo est luxuria, ad eph. 5. potest quis inebriari ita ut ebrietas afferat ei ingens commodum, quem admodum ps. 35. d. *Dauid inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & psal. 22. Dominus (inquit) calix meus inebrians quā in præclarus est: ad quam ebrietatem sponsa nos inuitat Cantic. 4. d. comedite amici, & inebriamini. Sed ex dictis etiam est aduertendum, quod non solum uino superfluē potato contingit aliquem inebriari, sed rationibus, & vjjs longè diuersis. Vnde ubi nos legimus errantes à uino LXX. legunt ebrj sine uino, & hi sunt quicumque in amentiam, & stupiditatem quandam, vel furorem incidunt, qui dicuntur ebrji, & non à uino, & hoc sanè modo dici poterant scribæ, & Pharisei valde ebrji & ca. 51. dicit idē propheta carudi paupercula, & nō ebrja à uino. Sed nota quod aliqui Expositores, tā veteres, quā modernī, et iūmodi lamētationes, siue cōminationes, quā uis primo aspectu existimēt adductas aduersus Iudæos, siue Ephraim, aut populum decem tribuum, mysticè verò sic eas declarant, ut per coronam superbiæ intelligant coronam impositam capiti ipsius Christi in signum contumeliar, & iniuriar ab impijs, & superbis Iudeis: Sic etiam per florem decidentem intelligamus Christum Domi-*

psal. 35.

psal. 22

Esai. 51.

num, qui est flos ille candidissimus de radice Iesse productus. sic quoque gloria exultationis dici potest Christus Dominus, qui uocatur, & est gloria splendor & magnificentia patris. Quis ergo erit sensus horum verborū secundum hanc applicationem? Vae coronæ superbiæ; O quam calamitosa erit corona illa spinea imposita Christo à vobis Iudæis ebrjis, & amentibus: o flos ille pulcherrimus in terram à vobis deiectus, & crudelissimè verberibus, & flagris cæsus, & percussus: O gloria exultationis, quam vos Hebræi ob superbiā, & auaritiā obscurare tentauistis. O vos, qui in vertice uallis pinguisimæ velut triūphatores, & dominatores orbis p̄ inuidiam tradidistis Christum, & in crucem agere, non erubuitis. Vae igitur vobis omnibus, qui errastis a uino, & a furore uos duci permisistis. Sed vide ne fallaris, quoniam dum sacri interpretes per coronam superbiæ, interpretantur coronam impositam Christo domino nostro, non existimes eam fuisse coronam superbiæ, sed potius pileum calamitatis, & iniuriar; sed dici potest corona superbiæ quia a superbis, & iniquis iudæorū principibus fuit imposita, ut illuderet ei dicentes. Tu es Rex Iudæorum. Et quoniam hic meminit Propheta vallis pinguisimæ, propterea dubitatur ubi nam fuerit constituta ista vallis pinguisima. Prima fronte dicendum esse videtur quod fuerit sita in regione Ephraim, hoc est in regno Samariæ, ubi degebant uiri decem tribuum: & hæc opinio videtur esse conformis præsentit literæ, & ferè opinioni omnium expostitorum, qui volunt Prophetam in hoc capite primariā quadam intentione vaticinari contra decem tribus, et in principio textus meminit ipsius Ephraim, per ipsum intelligens decem tribus, quæ auctore Hieroboam, qui fuit de tribu Ephraim se à duabus tribubus segregauerant, & diuiserant: preterea dicunt regionem Samariæ, & præfertim illius Metropolitim fuisse fertillissimam, & omnibus bonis, quæ in ea producuntur abundantiſsimam. Et secundū Lyraniū vallis illa vocabatur

Vallis pinguisima

Canet

Math.
Marc.
Luc. 12.

Euseb. lib. 6
demo 17

Ceneret. At D. Hierony. videtur innue-
re vallē istā pinguisimā de qua loqui-
tur. hic propheta esse vallē Gethemani
de qua Matt. Luc. & Mar. fecere mentio-
nē & re vera dicebatur esse pinguissima
tū pp̄ vbertatem loci, quōd erat pe-
nēs mōtē Oliueti, cuius arbores, & fru-
ctus reddūt locū satis vberē & pinguē
Et allegoricē dicitur illa regio pinguis
propter Scribas, & Phariseos, qui velut
Thauri pingnes eo in loco obsederunt
Christum, & comprehenderunt. Nec
refert, quōd hic meminere Ephraim,
quoniam secundum Euseb. Casar per
Ephraim intelliguntur omnes Iudæi,
sed præsertim, qui recesserunt à Chri-
sto, quorum figura fuerunt Ephraimæ,
qui recesserunt, & se separauerunt ab
aliis duabus tribubus Iudæorum. Verū
tamen qui sunt ex duabus tribubus po-
terunt cognationis ergo vocari ephrai-
tes, sicut Lufitani apud plerosque dicun-
tur Hispani. Cyrillus per Ephraim intel-
ligit Iudam Ischariothem, qui erat de
Tribu Ephraim. Mercenarii dicuntur
qui mercede illum conduxerunt, ut
traderet Christum. Sed in hoc loco non
parua mihi difficultas occurrit propter
D. Hieronymum, qui asserit hoc lamē-
tum, seu comminationem fieri aduer-
sus decem tribus, & tamen per vallem
pinguisimam intelligit vallem Gethse-
mani, quæ non erat in regione decem
tribuum, sed propē Ierusalē, quæ e-
rat Ciuitas duarum tribuum. Huic du-
bitationi ignoro planē quid possit ref-
ponderi pro D. Hier. nisi dicamus. Pro-
phetam hic loqui de decem tribubus
quæ dū iūctæ erāt duabus tribubus ad-
rabant Deum in templo Ierusalē, quod
in vertice vallīs pinguisimæ. i. in Gethse-
mani, situm erat. Euseb. Casar. etiam
huius opinionis esse videtur. d. post re-
ditum de Babylone non amplius diui-
sum esse populum in tribus, quemad-
modum prius erat. Aut dicas apud Mat-
thæum discrimen esse inter Gethsema-
nim quod est uallis pinguis, & Gethse-
manim, quōd dicebatur torcular pin-
guedinis seu olei: quandoquidem eo in
loco præmebantur oliuæ ad eliquandū
oleum. Aut tercio dicas (ut d. Lyranus)
quōd vallis illa pinguisima, quæ erat

A in Samaria, vocabatur Ceneret. *Tex. 1.*
Postea sequitur. *Ecce validus, & fortis
Dominus sicut impetus grandinis: turbo
confringens, sicut impetus aquarum mul-
tarum inundantium, & emissarum super
terrā spatiosā.* Nunc describit ipse Esaias
quæ admodū acturus sit Deus cōtra eius
modi superbos, ebrios, ac temulentos
& quā parum, seu modicum tempus
sunt potituri sua gloria, & magnificen-
tia, nec non suis voluptatibus, ac deliti-
is, qui & si florere videbantur, & om-
nium bonorum copia abundare, nihil
ve illis deesse; quia tamen impiē ege-
runt, & vitæ huius commoditatibus
pessimē admodum fuerunt abusi, idcir-
co funditus omnino, & præter omnem
modum perdituri fuerunt, atque deliti-
is. Sic ergo inquit, vsus ipsi similitudinibus
ad ostendendum quā repente,
quā velociter, & quā fortiter su-
per eos irruit vis, & potentia Dei. *Ecce
validus, & fortis Dominus sicut impetus,
grandinis, sicut turbo confringens sic ut im-
petus aquarū multarū inundantium, & em-
issarum super terram spatiosam.* Ita suple-
veniet exercitus Assyriorum, aut alio-
rum hostium super decem tribus, aut
super Iudam, & delebunt eos, & nihil
omnino remanebit illesum. Primo er-
go comparat exercitum super has tri-
bus superuenientem ipsi grandini, quā
do uenit cum magno impetu, quemad-
modum sæpissime solet accidere, quæ
maximam iacturam, & calamitatem
solet frugibus inferre, grana tritici unā
cum paleis in terram deicit, racemos
vinearum, & palmites frangit, & rum-
pit, oleas, & quicquid in aliis arbori-
bus fructuum sorte reperitur corrup-
pit, & omnia deperdit facit, sic planē
erit furor hostium, qui super istos epu-
lones, & Dei oses aduenient: com-
parat etiam horum impetum, & fro-
rem turbini confringenti, constat .n.
quōd turbo iactatus, & in aere diutius
rotatus, cum in terram proiicitur, om-
nia, conterit & confringit, sic etiam im-
petus aquarum multarum inundanti-
um, ex aliquo loco eminentiori proru-
ens & emissarum super terrā spatiosā,
omnia quæ inuenit, perfundit, & secū
rapit, sic propemodum erit exercitus
fortis

fortis, & copiosus dam irruet, & super
ueniet super istas urbes Iudæorum, &
populorum crapulæ, & ebrietati dedito-
rum, constat enim quōd exercitus
Romanorum, qui expugnavit Ierusalē
ita circumdedit illam, & superstitit,
quōd nulli poterant ex eorum mani-
bus effugere, & re uera his tribus simi-
litudinibus, videlicet impetu grandinis
super aliquem locum magna vi de-
cidente, & turbine per vr̄bem diu rota-
to, & magno aquarum impetu super-
ueniente super spatiosam terram, quæ
nullum habet diuerticulum, commodis-
simē explicatur ira Dei super hostes ip-
sius, ita ut aliis verbis vix clarius possit
explicari, & textus LXX. Interpretum
hoc idem satis lucidē videtur exprime-
re, quōd videlicet ira, & furor Domini
aduersus impios Iudæos, qui Christum
in crucem sustulere, nec vocati ad poe-
nitentiam voluerunt respicere, erit tā
ardens, tanto irruens impetu, quanto
multa grandine nimbi, quando magno
impetu in aliquem locum nullo vm-
braculo obtectum deferuntur; quan-
doquidem miseri Iudæi, nec domi, nec
foris erant tuti ab insidiis Inimicorum
intus namque seditionibus Tyranno-
rum præmebantur, & fame, & peste
erāt cruciati: & foris ūdiq; vel vñ quaq;
ab exercitu Romanorum necabantur.
Vnde sequitur. *Pedibus conculcabi-
tur corona superbia ebriorum Ephraim, &
erit stros decidens gloria exultationis eius,
qui est super verticem uallis pinguium qua
si temporaneum ante maturitatem autum-
ni, quōd cum asperis videns statim ut ma-
nu tenuerit deuorabit illud.* O mirā rerū
uicissitudinē vide q̄so, & pp̄de, e regia
antithesim q̄ nobis ponit oculos iste sa-
pientissimus vates. Prius enim dixit.
Vē coronæ superbiæ, quæ sci licet
ad eō gloriabar in magnificentiā
tua, in altitudine primatum tuorum
& in multitudine, ac robore tuorum po-
pulorum: nunc vero dicit ipsam pedi-
bus conculcanda, id quod contingit
Hæbreis iexpugnatione ipsi vrbis: Hac
etiam pæna puniri iussit magnus Dux
Iosue, quinque Reges, qui venerant ad-
uersus eum, in Galliam. Iussit enim, ut
subiectorum in colla pedibus calcarent:

Tex. 3.

A Ibi dicebatur. Vē flori decidenti, & nūc
asserit, & probat florem illum, quando
quē decidurū: Ibi dicebatur, Vē gloriæ
exultationis, nunc prædicit eiusmodi
gloriam esse deprimentendam, & omnino
extinguendam: Ibi dicebatur quōd qui
sedebant super verticem uallis pingui-
um, qui que abundabant omnibus bo-
nis esse absorbendos, & deuorandos nūc
dicit illos cōterendos. Quemadmodū
fic⁹, aut vix p̄coces, vel poëma imatū-
ra ante autumnum solent à famelicis
cum primum apparuerint absumi, &
deuorari, sic (inquam) eueniet Hæbre-
is & quibuscunq; in delictis versantur.
& qui Deum non cognouerūt, sic enim
Dauid propheta impræcatur aduersus
istos dicens: effunde iram tuam in gen-
tes, quæ te non nouerunt, & in regna
gna. quæ nomen tuum non inuoca-
uerunt. Ecce post coronam super-
biæ qua Iudæi præfulgebant, nel post
coronam iniuriæ qua Christum deride-
bant, data est illis corona, opprobrii, &
damnationis æternæ, ut dicebat hic
Propheta 22. Cap. Coronans coronabit
te tribulatione. Hic itaque erit sors
& finis Iudæorum, qui velut ebrii hæc,
atq; illac girare, & flecti se permittebāt
neque vllum habere certum locum, &
requiem, & velut amētes ignorare quid
agere, aut pati debeant, sic & omnibus
huius farinae dubio procul contingit
Deinde contraponit Esaias statum
fœlicem, & gloriosū eorum, qui fuerūt
residui ex populo Iudæorum ob eō ebrie-
tatem, & amantiam reiecto, & reproba-
to infatigabili conditionis eorum
quj perstiterunt in infidelitate & inquit
in die illa erit Dominus exercituum corona
gloriæ, & seruum exultationis residuo popu-
li sui: & spiritus Iudicij sedenti super iuda-
cum, & fortitudo reuertentibus de bello ad-
portā. *Tex. 4.* Manifestū est ex his verbis pro-
posita contra positio, cōminatus fuerat
Propheta coronæ superbiæ, flori de-
decidenti, & sedenti super verticem ual-
lis pinguium, nunc exaltat, & magnifi-
cit aliam coronam gloriæ, & florem
exultationis his, qui relictī fuerint ex
populo suo, qui non fuerint ab ebrieta-
te absorpti, & inquit. *Inde illa,* qua
fuerit gloria domini manifestata, & Sy-
nagoga

magoga fuerit abiecta: velut (dicunt alii) destructis, & reiectis decem tribubus, aut superueniente escidio Hierusalem per exercitum Romanorum. Et longe melius dicunt illi qui diem hunc accipiunt pro extremo die Iudicii, quoniam boni gloriam immortalitatis consequentur. erit Deus reliquus, quæ salutæ factæ sunt corona gloriæ, quoniam Deus coronam illam spinæ quæ fuit eius capiti imposita, in signum contumeliæ commutauit in triumphum gloriosissimum, & velut (inquit Cyrillus: Principium, & quasi primitiæ illius multitudinis quæ reliqua fuit ex his quæ seruatae sunt extitit sanctorum Apostolorum chorus, & ipse Dominus exercituum coronabit credentes in se spe, & gloria, spe futurorum bonorum, gloria, quoniam una cum illo regnabunt & maximorum donorum facti participes admirabiles erunt, & illustres, nihil enim potest huic honori, ac dignitati sperantibus in Deum magis conferri, quàm se regni coronam in Christo quandoque esse accepturos: nec solum particeps erit huius gloriæ populus ille Iudæorum relictus, uerum, & quicumque ex gentibus magna in Christum fiducia concepta orant, & clamant ad patrem, & Deum Cœlestem. Domine ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.

Hic ergo Dominus exercituum erit corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi Dei; iam diximus communio sententiam exponentium fore, quod propheta hic loquatur de fauore, gloria, quam sunt habituræ istæ duæ tribus, videlicet tribus Iuda, & tribus Benjamin atque id tempore Regis Ezechia. Nos autem magis approbamus aliorum sententiam, qui existimant hæc verba, & huiusmodi grandes promissiones dirigi ad eos, qui uel ex Iudæis, uel ex Gentibus crediderunt in Christum Dominum quibus profecto erit Deus corona gloriæ, ut supra inuimus, corona (inquam) ex auro, & gemmis confecta, erit sertum exultationis ex floribus, & liliis compactum quod nos Itali materna lingua uocamus ghirlanda, licet aliqui existi-

ment sertum accipi pro flosculis, qui manibus deferuntur propter gratiam, & odorem. huiusmodi sertum aliqui uocant corollam, hoc est paruum coronam de qua Propertius. Me uiuat externis positum languere corollis: sic ergo decorabuntur illi, & honestabuntur, qui crediderint in Christum & in eo spem omnem collocauerint. his nempe Deus erit pro ornamento, pro gloria, & iocunditate protector, ac defensor in omnibus uis eorum, sicut Prouerb. 8. pollicitur Deus dicens. Qui me inuenierit, inueniet uitam, & hauriet salutem à Domino: Nec superflue additur post coronam gloriæ sertum exultationis, ut ostendat eiusmodi coronam, seu triumphum esse omnino plenum, & absolutum, & absque cruore fetido. Erit etiam spiritus iudicii sedenti super iudicium, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam. Erit (inquam) spiritus iudicii iis, qui sunt constituti Iudices, & Præfetti ad exercendam iustitiam, & alios gubernandos, ac moderandos. Erit spiritus iudicii inspirans, & inducens in his uel eos qui iudicant qualiter iudicare debeant: aut sedenti erit spiritus iudicii, ut scilicet non constituent iura, leges, & statuta, quæ non sint iuxta normam legis diuinæ. Vnde notandum quod ad ferendum iustum iudicium ita ut nullam patiarur calumniam tria potissimum requiruntur. primum quod laturus iudicium sit legitime constitutus, et deputatus ad hoc munus obeundum, et propterea dicitur quod Deus erit spiritus iudicii sedenti super iudicium, id est non cuiuscunque dabitur iste spiritus, et hoc donum iudicandi: uerum sedenti super iudicium id est constituto, et collocato super tribunal, et solum ad iudicandum Secundum necessum est, ut iudicaturus rectum iudicium, prius cognoscat quid sit rectum, et quid sit iustum. Postremo requiritur, ut quod nouerit, iuste exequatur. ut alibi præceptum est. quod iustum est iuste exequaris. Huiusmodi uero conditiones difficile admodum habere possunt, qui non spiritu Dei aguntur, sed spiritu uindictæ, odio, uel amore ad iudicandum reducuntur

Prouerb. 8.

Requisita ad rectum iudicium.

Cyrillus

Psal. 5.

cuntur, et ideo debet sedere qui iudicet, id est non facile moueri, neque sine Christo existimet quis se futurum iustum iudicem, neque se posse quam uis hostem, uel aduersarium uincere, nisi adiuuetur ab eo, et roboretur. *Et erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam.* Hæc particula multifariam exponitur. Aliqui dicunt, quod Deus affert fortitudinem, uel erit ipsa fortitudo his, qui auerterint, uel amouerint bellum à porta Ciuitatis id est ab ipsa met ciuitate: per portam enim intelligitur tota Ciuitas, per figuram Synedochon, hoc est ita te gesserint, ut Ciuitas numquam bello infestetur: sed quia ista expositio non uidetur esse consona uerbis textus. Non enim dicit, euertentibus, aut defendentibus ciuitatem, sed reuertentibus de bello ad portam.

Simplicititer, et absque tot ambagibus dicere possumus quod Deus erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam iis qui uictores & incolumes de uictis hostibus redibunt de bello ad portam. id est ad proprios lares uel ad portam Ciuitatis, unde prodierunt. quod certe ingentem præbet lætitiâ, et consolationem Ciuibus, et terrigenis. Vnde nonnulli tria colligunt beneficia suis credentibus à Deo collata; uidelicet populus pacem, et consolationem eximiam; principibus spiritum iudicii; militibus et decertantibus fortitudinem, et uictoriam. D. autem Cyrillus quamuis habeat textum non nihil à nostro diuersum, sic tamen exponit. Quod Deus erit in spiritu iudicii sedenti super reuertentibus de bello ad portam: erit quidem in spiritu iudicii. quia constitutus Iudex, et Arbitrer inter nos, et Sathanam, iudicauit nos uolenter oppressos, et ipsum Demonem tamquam Ty-

Christus eiecit foras prius eiciendum; Et nos qui perditum eramus capem huius iustificandos, et saluandos; de quo iudicio loquitur Saluator Io. 12. Nunc quidem, e iudicium est mundi, nunc princeps mundi sed huius mundi eicietur foras. et nos qui ex cordibus eramus sub tiranide, assidue ad Deum clamabamus dicentes. Exurge, & intende iudicio meo Domine Deus me-

us. Exurge Domine iudica causam meam; iudicio facto gratias agimus Deo. d. Confitebor tibi Domine in toto corde meo narro omnia mirabilia tua. Igitur ab inte, & psallam nomini tuo altissime, quia fecisti iudicium meum, & causam meam; sedisti super thronum qui iudicas iustitiam. &c. Fuit etiam nostra fortitudo ipse Deus aduersus insidias, & tentationes Diaboli, se pro nobis illius armis, & sagittis opponens nosque inuulneratos, & ab eius malitia immunes, intactosque custodiens.

Sed præter hæc expositiones aliam forte longe meliorem, iuxta sensum allegoricum, atque utinam, non sit secundum uerum, & proprium, quem intendebat ipse uates intellectum: quod uidelicet, Deus erit in spiritu iudicii, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam, quando Apostoli, & Discipuli ipsius Christi missi fuerunt, aut mittentur ad prædicandum Euangelium, quod quidem aliquando à Prophetis mystice uocatur iudicium; spiritus sanctus illis tamquam iudicibus, & præfctis Ecclesiæ dabitur, ut pure, sinceriter, & audacter illud annuncient. Et erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam quoniam, cum iidem Apostoli, & alij ministri, ac testes uerborum Dei, uoluerint exercere ministerium suum, multis controuersis ac certaminibus erant expositi, ut refert. D. Paul, epistol. ad Heb. 11. quæ ad modum fortes facti sunt in bello, & castra uerterunt exterorum, & ludibria, & uerbera experti, in super & uincula, & carceres &c qui tamen de bello ac certamine martyrii, uictores ad portam urbis reuersi sunt, uel ut testimonium ueritatis, & fidei ad cæteros Apostolos & præfides Ecclesiæ, referrent, & hoc est quod legitur in Act. Apostolorum. Quod ibant Apostoli gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati: et dubio procul hi non tot, & tanta sustulissent tormentorum genera, neque eorum uerbo, ac doctrina tot gentes ad fidem Christi conuertissent, neque tot signa, & prodigia fuissent operati, nisi Deus opt. Max. contulisset illis spi-

Psal. 9.

Hab. 11.

spiritum iudicii pariter, & fortitudinem, iuxta illud. Ego pro te rogaui Petre, ut non deficiat fides tua, & alibi Luc. 20. cap. Dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarii vestri. Non uos estis qui loquimini sed spiritus patris vestri, qui loquitur in uobis, Et quæ de Apostolis, & aliis Dei ministris allegoricos exposuimus, ad vnum quæ nostrum iuxta sensum tropologicum conuenientissimè possunt referri. Quicumque enim e tot vniuersi orbis populis & nationibus in Christum Dominum crediderit, volueritque eius præcepta iugiter custodire, erit ei (dubio procul) Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis; primum quidem in præsentis uitæ decursum, deinde in cælesti patria erit (inquã) corona gloriæ, quia gloriosus eum, spectabilem, & cum ceteris honorabilè reddet iuxta illud ps. Gloria & honore coronasti eum. Erit quoque sertum exultationis, quod coronam ex rosas, liliis, & floribus compactam circumdabit capiti eius, id est omni virtutum genere redolere eum faciet, iuxta illud Sapient. Flores mei fructus honoris, & honestatis. Erit etiam spiritus iudicii quicumque sedebit super iudicium qui scilicet noverit discernere inter bonum, & malum, & relicto, malo elegerit bonum. Vnde Paulus 1. ad Corinth. ca. 11. si nos metipso diudicaremus, non utique iudicaremur. Denique erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam. Quicumque enim uiriliter, & audacter fuerit præliatus cum Demone, nec ad primos illius imperus voluerit succubere, Deus erit huic fortitudo. Constat enim & re ipsa comprobimus militiam esse uitam hominis super terram. Et sicut d. Apostolus. Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates tenebrarum harum Fidelis tamen est Deus, qui non patitur nos tentari supra id quod possumus Et d. Joan. prima cap. 2. scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum, Et post pauca, scribo vobis iuvenes, quoniam fortes estis, et uicistis malignum. Nec parum negotii nobis

A efficit caro, et sanguis, propter eam quicumque aduersus eiusmodi hostes viatores extiterint, reuertentur ad portam, id est ad Christum, qui est porta per quam ingredimur aulam regni cælestis. Et Deinde deducet eos ad portam paradisi, ut habetur Apoc. 3. qui uicerit dabo ei sedere mecum in throno meo sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius, et paulo ante inquit, qui uicerit faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius: et cap. 2. Vincenti dabo edere de ligno uitæ, quod est in paradiso Dei mei. Vide ergo quam maxima sit futura fortitudo Christum Dominum reuertentibus de bello ad portam victoribus: Quare pugnemus oportet, & uiriliter agamus, neque Demonis insidias timeamus, ut cum triumpho, Mûdi, Carnis, et Sathanæ reuertamur ad portam, id est ad Christum, et per eum ianuam Cæli ingrediamur, Verum hi quoque præ uino nescierunt, & præ ebrietate errauerunt: Sacerdos, & Propheta nescierunt præ ebrietate, nescierunt videlicet, ignorauerunt iudicium etc. Hic est locus, in quo multi insurgunt aduersus D. Hieronimum, vel potius hic est locus, ubi facile se potest tueri aduersus oppugnantes. Opinatus est enim D. Hieronymus in hac parte Prophetam agere aduersus duas tribus, videlicet aduersus tribum Iuda, & tribum Benjamin, quia sic habet textus, erit rex corona gloriæ et residuo populi sui, quod quidem residuum sunt illæ duæ tribus videlicet Iuda, & Benjamin. Sed prius quo eorum peccatum magis grauaretur enumerat gratias, fauores, et beneficia quæ præfatis duabus tribubus fuerat ab eo gratuite collata, qui tamè et ipsi fuerunt immemores beneficiorum et parum grati diuinæ beneficentiæ et liberalitati, ostendens quod et ipsi supramodum, gulæ, et genio indulgerunt, atque id liquido per hæc uerba, et locutionis formam uidetur indicari dum inquit. Verum hiquoque, quibus uidelicet, tot munia Deus contulit præ uino nescierunt &c. At pace huius

ius sanctissimi viri, & præcipui sanctarum scripturarum interpretis dicunt aliqui non videtur præcedentibus, satis consona eius expositioni. Qui enim fieri potest ut hi quibus Dominus est corona gloriæ, & quibus dederit spiritum iudicii & alia bona fuerint absorpti à uino, & in tantam amentiam ceciderint præsertim si per istos tot gratias, & meritis ditatos, quique sunt residuum populi sui, sanctos Apostolos intellexerimus: Proinde hoc in loco eorum sententiam admittunt qui asserunt, Prophetam redire ad id quod supra incoauerat, ad ostendendum, ebrietatem, & mentis aliarum decem tribuum de quibus supra dictum est fuisse causam destructionis Iudæorum. Quod autem attinet ad illum modum loquendi, Verum hi quoque, iudem dicant sic debere legi hi enim præ uino nescierunt, ut hic reddatur causa ualutatis Iudeorum, quæ admodum supra in principio huius capituli uidetur tetigisse. Sed persistentes in textu vulgata editionis communiter approbato, dicimus hoc in loco Prophetam agere, quem admodum à principio contra omnes Iudæos cuiuscumque tribus extiterint, quos omnes appellat ebrios Ephraim, ob rationem superius assignatam. In hac autem particula, ubi enumerat beneficia residuo populi sui collata uirtute casu qua intermissa priori oratione, proponitur aliquid ad mysterium prius ab ipso Propheta intentum, aliquo modo conferens quo explicato prosequitur quod cepit iuxta historiam, quem admodum. n. ait D. Basil. non intendit spiritus sanctus suis in oraculis sacra Prophetarum uaticinia ad terrena se per debere referri. Si quis autem uellet tueri expositionem D. Hier. quod in particula nup expostita loquatur Propheta de duabus tribus allegorice uerò de sanctis Apostolis non turbetur, ex eo quod postea subdit uidelicet; Verum hi quoque, præ uino nescierunt, quoniam, & beati Apostoli priusquam fuerint induiti uirtute ex alio, quam doque errauerunt à uino. i. ab aliquo affectu inordinato. Nonne dixit ipse Christus. Mundi estis, sed non omnes, & unus ex uobis Diabolus est? Nonne in ip-

sa passione relicto eo omnes fugerunt? Nonne Petrus aliorum caput ter negauit ipsi? Nonne discipuli ferè omnes cum detes effusione unguenti super caput eius, indignati dixerunt, Ut quid perditio hæc poterat. n. unguenti istud uenditari multo, & dari pauperibus? Nonne duo ex illis petierunt primatum apud ipsum, ut unus ad dexteram, alius ad sinistram sederet in regno suo? Patet ergo ex his, & plerisque alijs similibus Apostolorum, quæ errauisse à uino, hoc est à quibusdam affectibus terrenis, qui inebriant hominem, & trahunt ipsum extra se ipsum. Non ergo est omnino absurda D. Hiero. expositio, ob id reuertamur ad expositionem textus. Hi quidem, qui residui erant de gente Iudeorum, id est duæ illæ tribus, præ uino nescierunt, quæ doquidem uinum subtraxit eis intelligentiam, & sapientiam, & præ ebrietate errauerunt, quoniam ita delectati epulis & potationibus, & in illis diutius, uersati, opus, erat à recto uelut fatui, & stupiditate quadam affecti errauerunt, & ne superfluis Prophetæ uideatur non absque ratione dicit prius, eos præ uino nesciisse; deinde præ ebrietate eos deerrauisse, namque prius dicit eos nesciuisse, quæ sciri, & intellectu comprehendendi oportebat, quem admodum sunt credenda: Dicit eos errauisse penes ea, quæ nos agere decet, atque oportet. Errauerunt quidem in ratione, & uoluntate, quia non potest esse error in uoluntate, quin prius fuerit in ratione, quomodo alias diximus. Aliqui dicunt eos errauisse pro ebrietate, quoniam ita affecti fuerant Idololatriam uanitatis, ut contempra religione, ueri Dei simulacra demonum sint uenerati. Nec solum homines gregarii, et infirmae sortis hoc uitio laborarunt, uerum Sacerdos, & Propheta, quorum officium erat reliquos ab ebrietate deterrere, & eorum libidines, & concupiscentias exemplo ceteri nescire, & seueritate disciplinæ in officio continere, nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt uino, errauerunt in ebrietate, & ab eorum gradu omnino deiectioni. Nec ab re est, quæ ad uirtutes toties repetit Prophetæ uerba. f. magis eorum inscientiam, & fatuitatem demostret, & magnitudinem excessus ieiunio diuini, & imuditiis: Nec existimes hoc

Luc. 20.

Caul. 1. ad Rom. 11. si nos metipso diudicaremus, non utique iudicaremur.

Iob. 7. AEpb. 6.

Apoc. 3.

Tex. 5.

C

D

E

hoc loco taxari veros Prophetas, sed eos, q̄ falso nomine Prophetę dicebāt, & subdit. Nescierunt videntē, ignoraerūt iudiciū. Nescierūt in quā vidētē, quia nō crediderūt Prophetis, Prophetarū. vidētē dicebātur: vel nescierūt videntē i. nō cognouerūt Xpm, qui verē vidēs appellatur; Propheta solus, & sūm⁹: nō cognouerūt. i. cognoscere noluerūt. Nec solū non credebāt, sed potius damnabant eos, & contemnebant. Alij dicunt nescierunt videntem. i. Dei visiones, & reuelationes ab ebrietate absorpti nō intellexerunt, sed iuxta suū genium, vel sensum interpretati fuere, non iuxta voluntatem, & intentionē Dei, quod quidem est graue, & intollerandum facinus, & peccatum; quandoquidem Prophetę, qui Dei Spiritum non habent, multa petulanter proficiēci a Deo mentiuntur, quę tamen ex Deo non sunt; quibus aliquando minatur Deus. d. Vā illis, qui prophetāt, & loquuntur nō ex me, neq; misi eos. De hoc eodem crimine loquitur Deus per Ezech. cap. 23. Sacerdotes contēpserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: & Osee. 4. Vinum, & ebrietas apostatare faciunt a Deo, & non cognouerunt iudicium; quoniam de rebus, quas eos agere, & tractare oportebat, non sanum, & validum afferrebant iudicium. Quod vt magis explicet, subdit. d. omnes mensę eorum, D sup. Sacerdotum, & Prophetarum, repletę sunt uomitu, & fordium, ita ut non possit esse vltra locus, hoc est nullus reperiretur locus, qui vacuus esset a sordibus, & a turpitudinibus, quę non statim iniicerent prætereuntibus stomachum. Vel non erat vltra locus, quo Deus possit ibi aliquod habere domicilium. Vel non erat vltra locus, qui non scateret sordibus, & immunditijs, aut vbi quis possēt præ fetore consistere. Vel non erat vltra locus, in quo spem nostrā collocare possemus, quandoquidem si sal euauerit, in quo salietur? Ibi namq; erant eructationes, uomitus, cibi sordidi, qui faciliē mouēt nauſeam, quos græcō vocabulo vocant dysadias, & præter hæc turpissima colloquia, cachinni, & irrisiones.

A. Demūm turpissimę actiones, & gesta, quę quidem ad huiusmodi compositiones, & commestationes necessarię consequuntur. Vomitus namq; prouenit ex abundantia ciborum, quos cum calor naturalis digerere, absumereq; non possit, cogitur stomachus eos reijcere, quos etiam quandoq; ex putredine, vel forditate reijci t. Neq; ulli poterit esse dubium quā minimum deceat homines ratione præditos crapulis, & ebrietatibus operam dare, cū manifestē constet vinum citra necessitatem ebibitum, mentem stupidam, & minus idoneam ad quicquā probē intelligendum efficere: At minimē omnium decet hoc vitium Sacerdotes, ac Dei ministros, quorum munus est alios instruere, & iter rectum præbere, & commonstrare: verūm si cæcus cęco ducatum præstat, ambo in foueam cadunt. Neq; ego existimo eos ab Esaia reprehendi, quōd vino tantum se inebriari permiserint, & præ ebrietate errauerint, ita vt neq; Deum, neq; Prophetas, audierint, & iudicium ignorauerint; sed existimo per vinum, omne quod inebriare potest, intelligi, quemadmodum nimia honoribus cupiditas, diuitiarum sitis, & huius sæculi cōmoditatum ingens desiderium, quo perciti, & detenti nihil non agunt, quō illud expleant, et uelut amentes, & furiosi omnem mouent lapidem, ut quod concupiscunt quauis ratione, uel arte consequantur; quemadmodum olim de se ipso quidam gloriabatur. d. Quod desiderauerunt oculi mei non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni uoluptate frueretur, Eccl. 2. & ob id subdit Propheta, nescierunt videntē, ignorauerunt iudicium, & quoniam Esaia hoc in loco satis acriter insurgit aduersus ebrios, qui præ ebrietate errauerunt, neq; scierunt videntem, & ignorauerunt iudicium, idcirco cum in sacris literis de ebrietate fiat sermo, & quandoq; commendetur, & efferat, quandoq; uerō summo opere damnetur, & improbetur; de qua ebrietate. hic loquatur Propheta opere præcium est uideamus, Et ut ab ouo principium sumamus sciendum, quōd ebrietas quo-

Ezech. 23.

Math. 7.

Eccl. 2.

ad quid nominis nihil aliud notat, & designat, quā repletionem, & superabundantiam. & communiter accipi solet pro repletionem uini, aut cuiusuis alterius rei, qua potest quis inebriari. Et iuxta D. Thomam potest sumi ebrius pro defectu, quo q̄s nocatur ebrius uel potest sumi pro actu, ut pro ipsa potatione, qua quis in hunc defectum incidit, vt inebriari, et eiusmodi defectus potest cōtingere uel ex nimia fortitudine uini, uel ex immodica, vel inordinata. aut superflua potatione uini; sed accepta ebrietate, vt solā nominat alicuius rei repletionem, & superabundantiam potest bisariam sumi, vel corporaliter (vt iam exemplum dedimus) seu secundum commune & vñtū eius significatum: vel secundum metaphoram, & similitudinem; & sic dicitur magis multiplicem esse ebrietatem. Primo quidem dicitur quis ebrius iuxta metaphoram, qui est repletus furore, vel infania, aut etiam malitia, vt faciat, quę non conueniunt.

Ebrietas metaph. multis placiter

psal. 106.

Esa. c. 16.

sto pleni sunt. Vnde Petrus Apostulus eos coarguens dicebat. Non enim sicut vos astitimatis hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia; vnde & Ecclesia in laudibus ferotinis, & matutinis canit. Linguis loquuntur omnium, turbę pauent gentilium, multo madere deputant, quos spiritus repleuerat. Hęc quidem ebrietas nihil est aliud, quam quædam spiritualis mentis alienatio, & spiritualibus donis repletio, qua homo ab humano sensu, & conuersatione abstrahitur, & separatur. De qua Salomon Cant. 5. loquitur dicens, Comedite amici mei, & bibite, & inebriamini charissimi, & Dauid psal. 22. Calix meus inebrians, quam præclarus est? Vbi inquit Diuus Ambrosius in expositione primi psalmi. Bona ebrietas, quę infundit lætitiā, non avertit confusionem. Bona ebrietas, quę sobrię mentis stabilem reddit incessum. Bona ebrietas, quę vitę munus rigat æternę: hunc ergo calicem bibē, de quo dicit Propheta, Calix meus inebrians, quam præclarus est. Post hanc succedit alia ebrietas multo excellentior, & optabilior præcedenti, quę est repletio, & ingens affluentia omnium bonorum, glorię inquam, & beatitudinis æternę, de qua psal. 35. Inebriabuntur ab ubertate domus tuę, & torrente voluptatis tuę potabis eos. Sunt & alia genera ebrietatum secundum similitudinem dicta, sed de nulla harum sumus ad præsens verba facturi nisi de ebrietate communiter dicta quę est repletio, & redandantia uini in guttur, & corpus nostrum ex nimia delectatione potus, de qua loquitur hoc in loco noster Isaia, & prouerb. 20. Luxuriōsa res est vinum, & tumultuosa ebrietas, & Osee 4. Vinum, fornicatio, & ebrietas auferunt cor.

Act. 2

Cant. 5.

psal. 22.

Ambro.

psal. 35.

proverb. 20.

Isa. 4.

Plin. lib. 4 cap. 32.

L1

morſq;

morisque memoriae. Rapere se ita uitam praedicant, cum priorem diem quotidie perdant, illi verò, & venientem. De hoc verò genere ebrietatis, loquentur, videbimus qua in re proprie, & formaliter consistat, & numquid sit peccatum, nec ne, & an sit mortale, vel ueniale. Dicimus ergò, quòd ebrietas proprie non consistit in potu uini, neque etiam in vino immodicè, & multum potato, quandoquidem ex odore solum uini multi reperti sunt inebriari, nec uinum solum, sed ceruisia, & quaedam alia tum potabilia, tum etiam comestibilia, quandoque dicuntur inebriare, et Plinius loco iam citato enumerat multa, quae interdum inebriare dicuntur, dicuntur, & non uentur asserere alicubi inuentum esse, quemadmodum aqua quoque inebriaret. Ebrietas ergò dicitur consistere in hoc, quod propter delectationem in potu non curat quis sciens, & uolens priuare se usu rationis, ita quod non priuatio usus rationis absolute, nec delectatio in potu uini absolute culpam constituit, sed delectatio in potu uini inebriantis in sciente, & uolente illam, idest dum quis sciens, & uolens potum illum uini inebriare, illud assumit, cum enim actus ebrietatis, uel ebrietas ipsa sit species intemperantiae, dubio procul est circa delectabile secundum sensum tactus, quare est potus uini inebriantis. Sicut ergò dicebamus, ebrietas non consistit in potu uini simpliciter, neque etiam semper si quis multum uinum eporet, quia potest quis modi eo uino uti, & propter imbecillitatem naturae, aut propter fortitudinem uini poterit inebriari, sed ebrietas consistit dum quis ita delectatur in potu uini qualecumque, & quantumcumque sit, modo priuati usus rationis, & tamen sumit, & bibit sciens & uolens. Et ex eo confurgit peccatum mortale, quod non obstante priuati ac usus rationis iste delectatur in potu. Vnde dicit Chrysostomus, Non est planta mala, neque uinum ma-

lum, sed illius abusus, quia non propter uinum, sed propter peruersam uoluntatem nepharia scelera fiunt, & cum in uino sit utilitas, ut noceat, causa est intemperantia. Et plinius eodem libro cap. V. dicit, Neque uiribus corporis uilius aliud uino, neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit, & cap. 20. post initium sic ait, Vinum bibere tanto opere, tanto labore, & impendio constat, quòd hominis mentem mutet, ac furorem gignat milibus scelerum huic deditis, tanta dulcedine, ut magna pars non aliud uitae praemium intelligat: & profectò grauissimum malum est ebrietas, inquit Chrysost. omnis hom. 29. Super Genesim cap. 9. quod potest exaccare sensus, submergere mentem, & hominem rationale animal, qui super omnia dominium suscipit, insectis uinculis insolubilibus, quasi mortuum & operatione carente iacere facit, immò de terius habentem quam mortuum. Nam mortuus neque bona, neque mala potest operari, ebrius autem nihil boni ualeat operari, ad malum tamen faciendum plus potest, iacetque ibi ridiculus omnibus, & uxori, & pueris, & famulis, amici enim suam ignominiam cogitantes sese abscondunt, & confunduntur, inimici autem oblectantur, & irrident, & execrantur, quasi haec uerba dicentes, hunc ne oportebat uiuere? Et hunc oportebat spirare aerem? ò pecudem, potcum, & adhuc grauiora loquuntur. E post pauca subdit, Quid eo miserius fuerit qui ebrietati quotidie uacat, & uinum profundit, & mentis suae iudicium corrumpit? Et diuus Augustinus eadem ferè uerba aduersus hunc morbum proludit dicens, Ebrietas aufert mentem dissipat sensum, confundit intellectum concitat libidinem, inuoluit linguam, corrumpit sanguinem, omnia bona debilitat, uitam minuit, & omnem substantiam exterminat, & ut summum loquamur, adduo mala potissimum ebrietas hominem

Chrysost. hom. 29. super genesim cap. 9.
Cyrill.

minem deducit, quia scilicet aufert uisum rationis, & uiam prebet, & occasio nem alia mala perpetrandi, unde Ambrosius dicimus ebrietate, per quam uitia, cauere non possumus, uerum hæc duo non inferuntur, aut saltem non constitunt mortale peccatum, nisi ad sit uoluntas, & praescientia. At qui dices quispiam: cum eiusmodi sit uia meri detrimentum, ut priuati usu rationis, quis quæso erit unquam tam uecors, & amens, ut velit priuari usu rationis? Ad hoc respondetur, re uera difficile fore reperiri, qui uelit usu rationis priuari, nisi sit omninò destitutus iudicio, & uelut animal irrationale, sed qui uult principale, uult quoque accessorium, & quia ad ebrietatem, & superfluam uini potationem necessario sequitur, ut plurimum rationis usus destitutus, idè qui uult inebriari, uult etiam priuari usu rationis, & eo magis dicitur peccare, quo sciens ad ebrietatem sequi eiusmodi priuationem, uult potius eo carere, quam illa delectatione priuari. Sed nunquid si quis nimio potu delectetur, nec tamen crediderit eo se posse rationis usu priuari, nunquid iste peccabit mortaliter si forte inebrietur? Ad eiusmodi dubium respondetur inferius: Nunc autem dicimus, quòd si ignoret potum esse immoderatum, & potentem inebriare, talis ebrietas erit sine peccato; at si quis immoderate biberit, & satis plusquam decet, delectatus dulcedine, & suauitate uini, non tamen crediderit ipsius potu posse inebriari, talis ebrietas erit sine peccato mortali, non tamè absque culpa ueniali. Secus erit, si quis nouerit potum esse immoderatum, & facile posse inebriari, attamen noluerit abstinere, iste procul dubio peccabit mortaliter, quia sciens, & uolens, & sola cupiditate ductus uoluit inebriari. Sed quidam modernis satis diligenter, & accuratè aduerit ebrietatem semper esse malam, & omninò euandam, et cum sine culpa contingit. Namque si aliquando caret crimine, aut ita uidetur, nunquid tamen uacat damno, uel corporis, uel rei familiaris, aut opprobrio, ut paulò antè diximus, & ut alia desint, nunquã

Dubitatio.
Responsio.
Dubitatio.
Solutio.

abest confusio animi, perturbatio mentis, & quasi quædam breuis infania, ut uere dixerit Chrysostomus: ebrietatem esse uoluntarium demonem, quinimo detestabiliorem, & odiosiorè quocumque demone; sæpè enim (inquit ille) cum uidemus hominem demoniacum miseratione affici, & condolemus, contra uerò inuisos, & exosos habemus ebrios, indignamur illis, nec ulla misericordia, sed maximo potius supplicio dignos iudicamus, Nec in huius rei consideratione uolo praeterire quæ à Plinio eodè lib. & cap. superius adducto, de istis temulentis asseruntur: dicit enim dum reliqui homines parè prudentes, aut intelligentes, alij alias committunt ineptias, & facinora refert quosdam ebrios adeò fore mentis inopes, ut animi secreta pferant, alij mortifera loquantur, redituraque per iugulum uoces non contineant, quæ multis ita interemptis, & alia multa de hoc genere hominum, ferè irrationalium loquitur Plinius in eodè cap. immò in uniuerso penè eodè libro; quæ omnia, ne legentibus tedium afferatur, libetèr praetermitto. Mihi satisfactum esse uidebitur si hanc pestem procul euitare conabimur, sine sit criminosa, sine etiã culpa uacet, & rectè quidem Horatius Epistolarum lib. 1. ad Torquatum. 5. Quid non ebrietas designat aperta recludit. Spes iubet esse natas, in praelia ruidit inermem, sollicitus animis onus eximit, addocet artes. Fecundicatices quæ non fecere disertum, contralla quem non in paupertate solutum. Ego certe non existimo quenquam scriptorũ, tam ecclesiasticorum, quam profanorum, & quauis alia ratione scribentium, qui non maxime damnet hoc uitium, quod licet re uera (authore Chrysostomo, sic grauissimum, et in Decretis distinct. 35. habeatur, oium uitiõrum esse radicem, & nutritic, sic tñ existimes uelim, pleraque alia fore multò grauiora, ac dist. 35. deteriora quam ebrietas ut puta, quæ sunt directè contra Deum, ut hæresis, blasphemia, infidelitas, et quædam similia, quæ non solum tollunt usum rationis, qui potest esse quandoquæ bonus,

Chrysost.
Plinius.

Horatius. Decret.

nus, & quandoque malus, verum etiam tollunt quam maximè bonum virtutis, quod quis tollatur etiam per ebrietatem, nequaquam tamen ita obest ipsi homini, quemadmodum bonum illud virtutis, quod per alia peccata nobis auferitur. Et hoc est, quod dicebat Gregorius lib. Moral. 33: Vitia spiritualia esse longè maiora, quam carnalia. Sed ex aduerso probatur, imò magis defenditur ebrietas aduersus alia peccata, seu crimina, quandoquidem primò probatur ipsam non esse peccatum, quoniam dicit Diuus Augustinus eam non esse culpandam, nisi sit assidua. Non ergò ebrietas, sed assiduitas ebrietatis dicitur esse peccatum. & si fortè velimus asserere peccatum esse, non nisi veniale dicitur, quoniam cum assiduitas sit quædam circumstantia peccati, non trahit ipsum in aliam speciem, vt uidelicet de veniali faciat mortale.

Gregor.

Contra ar.

Aug. serm. purgat.

Et hoc expressè dicit ibidem Diuus Augustinus dum ebrietatem inter minuta peccata, quæ dicuntur uenialia, recenset.

Secundò Diuus Thomas, cuius doctrinæ vt par est, multum tribuimus in quest. de malo quest. 2. articulo. 8. Ad tertium, & alibi dicit ebrietatem etiam multoties factam (per se loquendo) non esse peccatum, nisi ueniale, per accidens tamen, & dispositiuè potest fieri peccatum mortale, quia propter consuetudinem potest quis contempere Deum, & inebriari quandocunq. uoluerit.

Tertio omne peccatum, presertim mortale, habet aliquod vitium sibi immediatè, & è diametro oppositum, at ebrietati nullum reperitur vitium immediatè oppositum, ergò ipsa non est peccatum.

Quartò: Delectatio, seu concupiscentia uini secundum se non est peccatum, nisi ibi constituarur ultimus finis, sed ebrietas nihil est aliud, nisi inordinata delectatio, seu concupiscentia uini, igitur non est peccatum mortale.

A Postremò quod conceditur aliquando ob sanitatem, & ob aliquas rationabiles causas, non debet recenseri inter peccata, ebrietas est huiusmodi, quoniam: quandoque propter sanitatem tuendam, aut recuperandam ex consilio medicinæ solemus inebriari, ut ad prouocandum uentrem, aut quouis alio modo peccatus, & stomachum euacuandum, ut memini me audiuisse de quodam Principe, qui semel in hebdomada immoderate admodum crapulabatur & inebriabatur, ut purgaret stomachum & corpus vomitu, seu alio modo ebrietatis ualidius oppressum. Sunt etiam quidam, qui propter euitandam Tyranni alicuius sequitiam, aut inebriantur, aut simulant se esse ebrios. Huius rei exemplum habemus ex Dauid primo Reg. 21.

C qui cum timeret à facie Achis, regis Geth. immutauit os suum coram gentibus, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia portæ, desuebantque saluæ eius in barbam.

1. Reg. 21.

Et quoniam idcirco inter peccata mortalia computatur ebrietas, quia dicitur priuare usu rationis, arguo, & probo id non sufficere ad constituendum peccatum mortale, quandoquidem multa sunt alia, quæ pariunt hunc effectum, seu defectum, vt somnus, & dormitio, quandoque etiam nimia lætitia, aut tristitia, & excessiuus dolor priuant hominem usu rationis, & nullum horum est mortale peccatum, Namque si priuant uita, priuant etiam usu rationis quare igitur &c.

D Quod enim tristitia, & excessiuus dolor priuat uita, testis est Eccles. cap. 30. d.

Eccle. 30.

Multos enim occidit tristitia, & non est utilitas in ea, & Plutarcus in Horatio refert Iugurtham Regem Numidarum cum in triumpho ductus esset captiuus magna uide doloris desipere cœpit ac delirare, ut in insaniam prorsus adactus esse uidebatur.

Quod

Plin. lib. 7. cap. 53.

Quod etiã lætitia priuet quãdoq; aliquè uita testis est Plin. li. 7. ca. 53 de Dionisio Siciliae Tyrano, Sophocle, & testis est etiã Cic. 1. Tusc. quest. prope finem quare si hæc priuat hominè uita a fortiori priuant eum usu rationis, quod est minus præterea dicebatur ebrietatem esse detestabilem, & omnino cauendam, quia est etiam causa aliorum peccatorum, vt supra dicebamus ex Decreto legis canonice, ubi dicitur; ante omnia Clericis uetatur ebrietas, quæ omnium uitiolorum radix, & nutritrix est. At hoc non uidetur, quoniam legimus de Noe, & de Loth filio fratris Abraham, qui inebriati fuerunt, & tamen non legitur illorum ebrietatem fuisse causã aliorum peccatorum.

Pro solutione istarum obiectionum, & pro declaratione, & dilucidatione istius difficultatis, dicimus primum, non omnem ebrietatem esse peccatum mortale immò quandoque nullum, aliqua ne ebrietas est peccatum ueniale, quædam prope mortale; aliqua uero simpliciter, & omnimò mortale, aliqua uero nullum (vt diximus) vt puta, si quis ex potatione uini inebriatur ignorans uinum illud potens inebriare, iste (inquã) nullo modo peccat, & excusatur ab omni culpa: sic etiã si quis de consilio medicinæ tantum sumat de uino, ut debeat inebriari: iste etiã non uidetur peccare ullo modo nisi adhibeat consensum ipsius inebriationis directè, uel indirectè aut sibi ipsi cõplaceat, aut delectetur hoc remediũ eidem à Medico fuisse allatum. Si quis et aliquantulum immoderatè uino utatur ita ut inebrietur (modo non sit assidua ista inebriatio) dicitur peccare uenialiter, hæc est sententia B. Aug. ut arguendo, dicebamus, in sermone de Purg. t. 6. x. dicit. n. Aug. ser. 4. r. de sanctis. Quæ autem sint minuta peccata, licet omnibus nota sint, tam è quia longum est, vt omnia replicentur, opus est, ut ex eis aliqua nominemus, & subdit, Quoties aliquis in cibo, ut in potu plus accipit, quam necesse sit ad minuta peccata nouerit pertinere: peccata autem minuta dicuntur esse uenialia. Ebrietas autem mortaliter culpabilis, ea est, qua quis sciens, & uolens quærir

Aug. serm. 4. de sanct. sem. 7.

& curat modis omnibus inebriari, & eò magis redditur culpabilis, quando ob aliquam finem ab eo premissum, & intentum, quod ex suo genere sit mortale, & flagitiosum quærir inebriari; ista quidem ebrietas est omnimò culpabilis. Nota tamen, quod ista ebrietas dicitur culpabilis, & criminosa non ut refertur ad illud tempus, in quò quis uerè, & totaliter est ebrius, & rationis usu omnino destitutus, sed referendo illã ebrietatẽ culpabilem ad illud tempus, in quo talis ebrius sciens, & uolens fuit inebriatus, immò si post ebrietatem talis ebrius perpetrauerit aliquod peccatum, quod ex genere suo sit mortale, non omnino excusatur à peccato mortali, ratione defectus præcedentis, in quo uoluntas aliquantulum intercesserit, & multo magis (ut mox dicebamus) dicitur quis peccare mortaliter, & esse dignus graui supplicio, si de industria curauerit inebriari, ut liberius committat aliquod crimen, omnium uero maximè dignus erit supplicio, qui non extens ebrius simulauerit se ebrium fore, ut committat aliquod facinus immane.

Ebrietas uero non omnimò mortalis, sed prope, qua uocatur ebrietas non plena, quando quis ex potu uini nimis redditur lætus, & alacer, aut turbatur aliquantulum in phantasia, vt uideatur ei domus circumuolui, aut lignum aliquod ex se ipso moueri, non tamen perdit usum rationis, peccatum procul dubio graue est, nisi fiat causa medicinæ non tamen simpliciter mortale, quia immoderatus est potus secundum quantitatem, uel secundum qualitatem: Ita sentit Caieta in sua summa,

Nunc ad rationes in contrarium adductas facillè erit respondere, cum enim primum dicebatur ex sententia Diui Augustini peccata minuta esse ebrietates dico Augustinum non loqui de ebrietate, quæ formaliter, & completè est peccatum, quia ipse dicit, si quis in cibo, aut in potu plus accipit, quam necesse sit, non autè dicit, si quis ad eò est uino, ut amittat usum rationis: talis ne ebrietas absq; dubio est peccatum mortale, si fuerit uolita, & præcognita

Ad 2.

Ad aliud D. Thom. dicendum, quod secū dum ipsum ebrietas, qua quis amittit usum rationis scienter, & libenter volens, est peccatum mortale, & quamuis in quæstionibus de malo secus dixerit, tamen in 2. secundæ q. 75. fuit alterius opinionis, vt rectè aduertit Dominus Caietanus.

Ad 2.

Ad tertium cum dicebatur, omne peccatum habet aliud vitium sibi è diametro oppositū, ut p. ligalitas, & auaritia, ebrietati autem nullum videtur vitium oppositum, sed bene virtus, vt sobrietas: Respondeo, vitium oppositū ebrietati esse inno minatum. sicut, & multa vitia, quæ opponuntur speciebus temperantiæ, carent nomine. Et rectè quidem factum est, vt non explicetur nomē oppositū ebrietati, quia si sciretur & quis vellet in vitium oppositū ebrietati declinare, quod non potest esse nisi abstinere à vino, qua abstinētia dubio procul natura quandoq; multum grauarietur, iste sic faciens, non esset immunis à culpa. Ad Quartum cum dicebatur, ebrietas nihil est aliud, quam nimia delectatio vini & potus, hæc autem non est peccatum mortale, nisi ibi constituitur vltimus finis, quare nec ebrietas erit peccatum mortale; Ad hoc dicimus quod nimis delictari potu vini, potest intelligi dupliciter, vno quidem modo, vt illa nimietas excedat modum, & quis bibat plusquam oportet formaliter, & cōpletuè ita ut verè constituat hominem ebrium, aut ista nimietas non excedat omnino modū, & bibere plusquam oportet, sumatur materialiter, ita quod quis bibat aliquantulum plus, quā oportet, ut si satis erat ad prandium, vel in prandio bibere bis, aut ter, quis ob delectationē vini bibat quater, aut quinquies, & sic intelligebat Aug. cum dixit ebrietatem computandam inter peccata minuta D. autē Tho. hoc loco loquitur de ebrietate formaliter, cum dicit ipsam esse peccatum mortale.

Ad 4.

Ad quintū argumentum, cum dicebatur ob sanitatem oportere, quandoque aliquem inebriari, dicimus, quod fide consilio medici, seu artis medicinæ concedatur ebrietas a-

Ad 5.

licui ob sanitatem recuperandam, aut tuendam, Non est quidē (meo iudicio) talis ebrietas, culpanda, siue detur ad procurandum vomitum, siue ob aliquem alium effectum, modò primò, & principaliter intendatur sanitas. Et si tunc fortè impediatur vsus rationis ad modicum tempus, quo sanitas acquiratur, aut recuperetur, non est grande malum, & si fortè ita tollatur vsus rationis, vt nunquam restituatur, ferendum est. Multa enim fiunt, & accidunt præter intentionem. Quod etiam quandoque studeat quis inebriari, & velut amens, & vecors haberi, vt euitet seuitiam, & crudelitatem alicuius Tyranni, non habeo pro inconuenienti, quia sic legimus etiam Dauidem fecisse (ut dicebamus arguendo) qui ut fugeret imperiū, vel indignationem Regis Hachis, finxit se insanum, quamuis illa actio fuerit figura Domini nostri, qui tanquam stultus fuit illusus ab Herode, & indutus veste alba, ab eo dimissus, & remissus ad pilatum. Luc. 23.

Aliqui verò, vt Caietanus nulla ratione volunt licitum esse quenquam inebriari, vt fugiat persecutionem alicuius principis, aut Tyranni, quia ut inquit ipse, non sunt facienda mala, ut veniant bona, quando multis aliis modis potest quis euitare persecutionem principis. At ego putarem posse fieri quandoq; minus malum, vt euiretur lōgè maius: Et quoniam loquuti sumus de furiosis, & amentibus, qualem se fecisse Dauidem ostendimus, idcirco videndum est, si isti committant aliquod peccatum, vel facinus sint magis excusandi à reatu peccati, quam ebrii: Dicendum iuxta sententiam Aristotelis in 3. Ethico, quod furia, & amentia sunt potius agritudines, & pœnæ, quam, culpæ; verum si & isti voluntariè incidunt in eiusmodi pœnas; non sunt excusandi à culpa, neque à peccatis sequentibus, neque etiam à grauibus suppliciis, quibus sunt digni.

Ad Sextum, cum dicebatur non quicquid priuat vsu rationis constituit peccatum mortale, ut somnus, & dormitio

ergo, neq; etiam ebrietas, quam quis priuat vsu rationis debet esse peccatum mortale. Respondetur non esse simile, neque rectam fieri comparationem inter vtrumq; quia priuatio vsus rationis per somnum, est naturalis, licet quandoque ex nimia corporis, vel animi defatigatione nobis aliud agentibus siue cogitantibus obueniat. Potest tamen iste somnus excitari cum voluerimus, aut deponi. Priuatio autem vsus rationis per ebrietatē est violenta, nec restituitur, cum volumus. præterea somnus, & dormitio fit in nobis mediante quiete sensuum, hæc verò priuatio vsus rationis per ebrietatem, fit perturbatione quadam ægritudine, ut patet in ebriis vigilantibus: priuatio verò huius vsus, per lætitiā, aut tristitiā, cum sit de ratione contingens, difficilè potest fieri qua ratione perdat, aut restituatur.

Luc. 13.

Ad 7.

At ego arbitror, per lætitiā, aut tristitiā nequaquam amitti usum rationis, sed tamē per aliquod breue tempus suspendi aut impediri. Ad septimum, cum dicebatur ebrietatem esse detestabilem, &c. quia est causa aliorum peccatorum, quemadmodum etiam legitur Osee 4. Vinum, & ebrietas faciunt apostatare a Deo, contra dicebatur de Noe, & de Loth, qui inebriati fuerunt, & tamen non legitur illorum ebrietatem fuisse causam aliorum peccatorum. Ad hoc responderetur secundum D. Chrysostomū de ipso Noe, qualiter multa sunt, quæ hominem illum tam iustum, & sanctum venia dignum faciunt, non ita, quasi velit excusare ebrietatem illius, sed monstrare non quasi ex intemperantia eum fuisse supplantatum, sed magis per ignorantiam illud facinus comisisse, qui cum primus vini bibendi inuentor fuerit, nesciens sumendi mensuram in ebrietatem incidit, & addit: Neq; hoc solum est in causa, q; ignorans immoderate biberit, sed quia magna tenebatur tristitia, & se ipsum consolari cupiebat, fecit, quod dicit sapiens prouer. 31. f. Date vinū ijs, qui in tristitia, & sicceram ijs, qui in dolore, innuens per hoc nullum esse tā prefens tristitiæ remedi-

D. Chrysost. hom. 29. ca. 9. super Gē.

prouer. 31.

dium, atq; vini vsum, hoc tamen cauetum, ne vtilitatem eius perdat intēperantia. sic ergo respondet D. Chrysost. pro excusatione ebrietatis ipsius Noe. Cum ergo ebrietas non fuerit formaliter & cōpletè peccatū, non est mirum si ea non fuit causa aliorum peccatorum, Quò verò ad ipsum Loth, cū quo filia concubuerit, dicitur cōmuniter à Theologo, & à sanctis patribus, ipsam Loth futuræ legis gestasse personam. Dicit tamen D. Augustinus, non idè tamen hoc factum, uel ipsius, uel eius filiarū iustificamus, aliud enim illæ, ut hoc facerent, intenderunt, aliud Deus qui hoc fieri permisit, unde inquit Augustinus, cum factum illud in sancta scriptura narratur propheta est, cum verò in illorum uita, qui hoc commiserunt, consideratur, flagitium est. Quare ex dictis colligere possumus Loth, & filias, aliqua ratione peccasse, non tamen ita grauius, ut existimant heretici: namq; dicit scriptura Gen. 19 quod filia inebriauerunt eum, & se ne-

scienci miscuerunt, qua propter culpandus est quidem Loth, non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas. In qua quidem re ratio iustitiæ non tantum factū sit, uerum etiam quare factum sit intuetur ut ex causis suis facta pendencia libramento equitatis examinet. Et profectò si quis diligenter considerauerit unde fuerint motæ illæ mulieres, ut cum patre concubuerint, perspiciet eas humano quodam, & naturali affectu, ut rectè declarat Diuus Augustinus, fuisse motas.

Concludamus ergò ebrietatem Loth, & filiarum fuisse aliquale peccatum, sed non ad eò sequum, & tamen mane, ut quidam crediderunt: Quod autem dicitur ebrietatem esse causam aliorum peccatorum, nulli dubium, ut supra dicebamus, id facile posse probari, et si quid aliud propositio illa ex Osee ca. 4. mox adducta satis ostendit, ubi dicit, qd uinum, et ebrietas faciunt apostatare a Deo, & ob hanc causam dicit Arist. in Ethic. quod ebrius meretur duplices maledictiones, id quod fortè uoluit intelligi de his, qui non sunt uerè ebrii, sed ut expleant cu-

Gen. 19.

D. Aug. lib. 22. contra Faust. cap. 41. tom. 6.

3. Est. ca. 5.

D. Thom.

piditates suas, & facinora sua, fingūt se esse ebrios. D. Tho. inquit, quod Aristoteles ita debet intelligi, quod ebrius meretur duplicem maledictionē propter duplex peccatum, & hoc est, quod nos dicimus, quod scilicet ebrietas est causa aliorum peccatorum, nāq; ipse primū sciens, & volens inebriatur, & postquam fuerit inebriatus, aliud peccatum committit, aut saltem satis est ipsum esse ebrium. Dicit etiam D. Thomas ipsum Arist. fuisse loquutum secundum legem cuiusdam Pittaci, qui statuit ebrios plus debere puniri, quam sobrios delinquentes, id quod fortē factum fuit, ut cohiberetur iniuriæ, & temeritates quorundam & non idē, quod ebrii mereantur, grauius puniri, quod non est faciendū eum non sint sui iuris compotes. Ego autem putarem, qui scientes, & volentes inebriati committunt aliquod facinus, grauius puniri, & rectē loquutum esse Aristotelem.

Sed ne recedamus à communi sententia aliorum doctorum, dicemus ebrietatem propterea dici, & esse causam aliorum peccatorum, propter pronitatem, & facilitatem, quā communiter habere videntur ebrii ad quodcunq; facinus perpetrandum.

Et hęc de vitio ebrietatis satis sint dicta. Sed veniamus ad expositionem textus sequentis, Cum enim noster Isaias dixerit plerosq; de Tribu Iuda, & aliis Tribubus vnā cum sacerdotibus, & quibusdam ex his, qui de spiritu prophetiæ, seu titulo prophetarum perperam, & inaniter gloriabantur vino repletos esse, & prę ebrietate nequaquam scire Dominum:

Ostendit consequenter iuxta sententiā quorundam, quam inepta, & parum idonea fuerint instrumēta ad Dei mysteria percipiēda, & q̄ pauci fuerint qui bene, ac rectē possint institui in legis diuine præceptis, propterea non minus cōquerendo, quam interrogando hęc verba subnectit, d. *Quem docebit scientiā & quem intelligere faciet auditū?* Q. d. si omnes ferē sunt ebrii, & luxui, ac voluptatibus dediti, quē ergō Dominus Deus, & spiritus suus, & ipse Prophē-

Ter. 6.

ta docebit scientiam? & quem intelligere faciet auditum, id est quo nam pacto poterit eos monere, & manu ducere, ut prebeant aures iis, quæ audiunt à Prophetis? Quæ ex postulatione facile colligitur non esse diuinorum eloquiorum, & sacrorum mysteriorum capaces, qui sint comperationibus dediti, & peccatis nimium assueti, quandoquidē in maleuolam animam non introibit sapiētia, nec habitabit in corpore subdito peccatis, & ibi scriptum est. Spiritus disciplinæ effugiet fictam. D. Cyrillus hunc in modum præfata verba exponit d. *Quem docebit scientiā?* q. d. qui fieri potest, vt homo indignus, siue populus ingratus, & rebellis, & nullo modo moerens, qui neq; terrore suppliciorum à malo retrahitur, nec promissionibus bonorum quicquam melior efficitur, possit instrui, ac doceri scientiam Dei? Huic petitioni respondet Esaias dicens. Ablactatos à lacte, auulsos, ab uberibus. Hęc verba multas habent expositiones. Prior expositio est prioribus dictis satis respondens; Eos inquam docere scientiam poterimus, qui sunt ablactati à lacte, & auulsi ab uberibus, id est qui sunt iam segregati, & seiuncti à voluptatibus, & delitiis huius sæculi, & hęc terrena prorsus contempserunt; Lac namq; sumitur quandoque pro carnali concupiscentia, veluti supra cap. 2. dictum est, In cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet; & fortassis hoc uoluit innuere Paulus Apostolus, cum hebreorum s. d. omnis, qui lactis est particeps, expertus est sermonis iustitię, paruulus enim est. Et sumitur lac pro rudi doctrina, de quo Paulus primo Corinth. 3. tanquam paruulus in Christo lac porum dedi uobis. Ponitur etiam quandoque lac pro sana, & perfecta doctrina propter dulcedinem, & suauitatem eius, ut Cant. 4. mel, & lac sub lingua eius. Est alia expositio, ut per ablactatos à lacte intelligamus, eos qui sunt tāquam paruuli, simplices, & puri, non coinquinati peccatis, quales non erant Iudæi quos Christus Dominus appellabat generationem prauam; & adulteram. Diuio Ioanne

Sap. cap. 11

Math. 11:

Ioanne Baptista, non est veritus eandem appellare progeniem, & genimina viperarum.

Hi profecto non erant quos docere expediret Dei scientiam. Erant enim vere illusores, & continentēs Deū, & Prophetarum oracula irridentes, & subsannantes palam; Non ergo eiusmodi homines docere oportet scientiam, sed hos de quibus loquitur, Matth. 11. Dominus noster. Confiteor tibi Domine, pater coeli, & terre, quia abscondisti hęc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, paruulis (inquit) nō sensu, sed malitia; dicuntur ablactati à lacte, quia ijs similes ferē existunt, qui mox allactati sunt, & subtracti à lacte. Alii ferē cōtrario sensu, dicunt eos posse dici ablactatos à lacte, qui iam non indigent à lacte sed solido cibo, qui pfectorum est cibus, eorum, scilicet qui consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni, & mali. Cyrillus in eandem ferē sententiā, vult Prophetam hic loqui in persona Dei, qui suos sanctos alloquatur hunc in modum.

Cyrill.

Vos qui ablactati estis à lacte, & in lege instructi, cibo olim paruulis ac comodatō, & rudiori mente præditis, nunc homines effecti, & in virum perfectū adducti in mensuram ætatis plenitudinis Christi. cibum perfectis idoneum debetis assumere, hoc est, præparare corda uestra, loquitur (inquam) ad eos qui sunt in statu gratiæ) vt nouam Euangelicæ conuersationis formam, ac doctrinam suscipiamus. Est alia expositio, ut rñsō sit neg. hunc in modum Quem docebit scientiam dominus? respondet neminem, quia (v3.) omnes sūt veluti Puēri, rudes & inhabiles ad percipiendam scientiam sanctarum scripturarum, & hanc profecto expositionem non poenitens reiciendam esse arbitror, & eo magis quō sequentibus verbis videtur satis conformari, sed ea verba, volunt per interrogationem exprimi, q. d. quem docebit scientiam, aut auditum quasi respondeatur; ablactatos à lacte, & auulsos ab uberibus? q. d. non impositum est enim ut huiusmodi genus adeo rude, & ineptū

possit adiscere scientiam Dei. Sequitur enim quia *manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta, reexpecta modicum ibi, modicum ibi.* Sensus horum est, quod mysteria, arcana non sunt quibuscunq; promiscue reuelāda, & præsertim ijs, qui illusores, & contemptores sunt Prophetarum, atq; eorum, qui eos admonent & instruunt, præcipiunt quid agendū, quidquē sit fugiendum; & frequenter comminantur, ac terrent; quandoquē uerō consolantur, promittentes breui tempore futurum, ut ueniat, qui redimat eos à malis, & propterea illudentes Prophetarum dicta, repetunt, quæ ipsi Prophetę solent quandoq; illis effari, dicētes. *Manda remanda, expecta reexpecta & c.* Alij dicunt quod homines istirudes & ignari, & præter hoc malitia repleti) similes sunt hominibus ablactatis à lacte, & paruulis, quibus multa successiue & paulatim dantur præcepta: primo quidem minora, & facilliora quorum illa ætas est capax; deinde grandiora, & aliquando subtiliora. Sic propemodum populus iste Hebraicus docendus, & instruendus est, & sensum ad Dei cognitionem deducendus, & propterea per hęc uerba toties repetita innuitur opus fuisse frequenter populo rudi, & obstinato monitionibus, & increpationibus toties repetitis. Cyrillus autem uult hęc uerba dicta ad consolationem iustorum, qui uarias persecutiones assidue patiuntur: uult enim per hęc uerba sic eos hortari Propheta q. d. si alia, & alia succedat afflictio, & crebra uos infestet persecutio crassante in uos persecutionum crudelitate, modicum ibi, modicum ibi, q. d. sustinere paululum, et paululum sustinere, ut spe diuites effecti quandoquē laborum uestrorum condigna præmia suscipiant. sed alij aliter exponūt. Sed mea quidem sententia prior expositio uidetur magis consona ueritati, et consequentibus optimē quadrat, cum propheta inferius exaggeret, contra quosdam, quos, uocat illusores, quippe qui non erant alij, nisi qui illudēbāt dicta prophetarum, et uelut histriones, aut Sumiæ referebant eorum sententias,

B

C

D

E

Cyrill.

uas, & uerba: nos enim lingua uerna-
cula dicimus (contrafare) sicut faciūt
mimi, vel agere famnionem. Namq;
solebant uates, & uiri à Deo missi, & in-
spirati ad exhortationem, & instructio-
nem populorum frequenter uti his uer-
bis. Deus mandauit hoc uerbū, Deus
præcepit filijs Israël hoc fieri, vel il-
lud: Hæc mandati ad me. d. Dicis filiis
Israël hæc est uoluntas Domini, & simi-
lia: sic etiam solent quandoq; uti hoc
modo loquendi. Expecta Dominum,
& custodi uias eius. Expecta Dominū,
& sustine Dominum, Expectauimus pa-
oem, & non uenit: Expectans expecta-
ui Dominum: Est etiam in usu apud pro-
phetas hoc uerbum; seu dictio, modi-
cum; ut puta Adhuc modicum, & ego
mouebo cælum, & terram; Adhuc mo-
dicum & ego uisitabo sanguinem. Cū
ergo eiusmodi Epulones & ebrij audi-
rent qñq; & legerent uaticinia prophe-
tarū ubi hortatur, & p̄cipiunt expectari
Dñm, mandata eius securanda esse
nec tantillum prætereunda: & quod
expectandus est Dominus quia cito ue-
niet, & non tardabit, & nihilominus
eius aduentum prorogari, nec dum ap-
parere cōspiciebant deridebant eos idē
prophetas & repentes eorum uerba
eos subsānabant, quasi dicētes, isti pro-
phetæ, seu potius diuinatores, & uani
præcones nihil sciunt, nihil habent in
ore, nihil præterea dicunt, nisi manda-
remanda, expecta reexpecta, modi-
cum ibi, modicum ibi, & eandem sem-
per ciferam, seu cantilenam cantant.
Sed uide, quæ uates noster aduersum
eos proloquitur, & inquit.

Tex. 7.

*In loquela enim labij, & lingua altera lo-
quetur ad populum istum, cui dixit. Hæc
est requies mea, reficite lassum, & hoc est
meum refrigerium, & noluerunt audire.*

Ego prius ad hæc uerba afferam ex-
positiones aliorum, & tandem eam, quæ
mihi magis arridet. Primum quidem
Cyrillus sic exponit.

In loquela labij, & lingua altera lo-
quetur ad populum istum, idest, inter
cæteras afflictiones, atq; tribulationes
quas ministri Dei, & uiri sancti sunt ha-
bituri, una & quidem præcipua erit af-

A fictio, quod percipient blasphemari
nomen Dei, & tunc quidem maxime
cum audierint Apostolos loqui varijs
linguis, quos non verebuntur dicere e-
brios fore, & multo plenos, quibus ta-
men non credentibus dixit. Hæc est
requies mea, reficite lassum, hoc di-
cebant Apostoli, et prædicauerunt Iu-
dæis, docentes eos quæ sit uera reges,
quæ sit contritio, quid uile, et quid se-
cus: nec uoluerunt audire. Vel sic quod
non credentibus Iudæis, et terga uer-
tentibus dictis, & præceptis Christi,
& apostolorum, & fortasse tædio affe-
ctis, ob multitudinem præceptorum
dicebat Christus. Non uos grauabo,
non multa requiro, et exigo. Hæc est
requies mea, id uñum à uobis expeto,
hoc uñum præcipio, reficite lassum
Matth. 11. et tamen non audierunt. Alii
dicunt quod in loquela labij et lingua
altera loquetur, Dominus hoc modo
enim hucusq; dicit Deus, minatus sum
pœnas futuras et supplicia, nunc autē
in lingua altera loquar uobis, mutabo
sermonem, non adhibeo de præsentibus
pœnas, et supplicia, quæ nequaquam
euitare poteritis, q. d. nolūstis intel-
ligere linguam meam quando uos hor-
tabar, et monebam, et aliquando com-
minabar, nunc feriam uos, et percus-
tiam: et sic loquar in loquela labij;
hoc est aperte loquar, et lingua altera,
quia scilicet prius locutus sum per nu-
tus, ac signa, et per dicta prophetarū;
nunc autem loquar lingua altera, idest
per effectus, et opera.

Tertia expositio. Loquetur illis in lo-
quela labij & lingua altera, qm̄ s3. postq̄
rebelles, et increduli Iudæi noluerunt
audire linguam; qua locuti sunt pro-
phetæ, lingua scilicet eis propria, et
cōnaturali, qua monebant eos, et præ-
cipiebant ut irent in uiam rectam, et
noluerunt audire, sed potius contem-
pserunt, et neglexerunt, atq; etiam ir-
riferunt: loquetur (inquam) in lingua
altera, hoc est lingua extranea, et pere-
grina, nec satis intelligibili, ut lingua
Romanorum, Assyriorum, et aliarū
gentium; quæ expugnatum uenit
uniuersam regionem Iudæorum, ut ha-
betur Deuter. 28. Sic. d. Adducet Do-
minus

Matth. 11.

Deut. 28.

Hier. 5.

4. Expositio

Luc. 2.

1. ad Corin-
th. 14.

mius super te gentem de longiquo,
et de extremis terræ finibus, in simili-
tudinem aquilæ uolantis cum impetu,
cuius linguam intelligere non possis
et c. Sic etiam habes Hier. 5. Ecce ego
adducam super uos gentem de longin-
quo (ait Domiuus) gentem cuius
ignorabis linguam, nec intelliges qd
loquatur. & hoc quidem uaticinium,
quod attinet ad historiam uerissimum
fuit, et plenè adimpletum.

Quarta expositio est, et hæc (iudicio
meo) uera et propria, et germana hu-
ius loci intelligentia nec multum dif-
ferens ab ea Cyrilli. ubi per hæc uer-
ba uaticinatus est Esaias ingens illud
miraculum, cuius meminit Lucas in
actibus Apostolorum cap. 2. qñ s. spi-
ritus sanctus cecidit super Apostolos
in linguis igneis, seditq; supra singu-
los eorum, et ceperunt loqui varijs lin-
guis, prout spiritus sanctus dabat elo-
qui illis. Cumq; ibi adessent Parthi,
Medi, et Elamitæ, et ex omni natione,
quæ sub cælo est, stupebant omnes, et
mirabantur, et dicebant. Quomodo
audiuimus vnusquisq; nostrum lin-
guam nostram in qua nati sumus? Qui-
dam alii irridentes dicebant, quia mu-
sto pleni sunt: De hoc eodem uaticinio
locutus est Paul: prima ad Corinth.
14. d. In lege scriptum est (accipit
legem pro quocunq; libro ueteris tes-
tamenti) Quoniam in alijs linguis, et
labijs alijs loquar populo huic, et nec
sic exaudient me dicit Dominus: sicut
etiam hoc loco, dicit Esaias (et nolue-
runt audire) Ut autem particula ista di-
ligenter à nobis exponatur tria seorsum
sunt examinanda. Primum quid
per loquelam labij, & per linguam al-
teram sit intelligendum. Deinde quis
hic loqui proponitur. Postremo quid,
et ob quam causam? Dicunt ergo ali-
qui per loquelam labij intelligendam
esse eam, per quam labia tantum uiden-
tur moueri, nihil tamen de articulatū
exprimi, cuiusmodi faciunt ij, qui uel
natura impeditri, uel de industria sic lo-
quuntur; ut non sint intelligi. Alii per lo-
quelam labij intelligunt linguam bal-
butientium, ueluti est lingua puerorū,
qui per ætatem nequeunt proprias uo-

A ces exprimere, aut qui natura sunt ta-
les, & huiusmodi loquelam septuagin-
ta interpret. uocant uitium labiorum.
Per linguam alteram intelligunt lin-
guam exoticam, & extraneam. Ego
autem existimo per linguam labij, &
linguam alteram idem prorsus intelli-
gi, ut vnum sit expositiuum alterius. sic
enim habet tex. In lingua labij & lin-
gua altera, ut scilicet per vtrumq; in-
telligamus linguam imperceptibilem:
Linguæ ergo quibus loquebantur Apo-
li in die sancto Pentecostes, dicebantur
linguæ alteræ apud Iudæos, quippe qui
quascunq; linguas, quoscunq; sermones
præter eos, quibus uti solebant, Barba-
ros, & imperceptibiles arbitrabantur.
De quo autem loquitur Propheta cum
inquit cui dixit. Hæc est requies mea
& c. Citra controuersiam loquitur pro-
pheta in persona Christi, qui uere fuit
ille, qui dixit, hæc est requies mea re-
ficite lassum, & hoc est meum refrige-
rium, & hæc fuerunt etiam dicta ab A-
postolis, & uiris Apostolicis, ut patet in
plerisq; literis noui testamenti, & præ-
sertim Matt. 11. Quid ergo dixit? Hæc
est requies mea, reficite lassum, hoc est
meum refrigerium. Et cui nam dixit?
Nulli dubium fuisse locutum ad popu-
lum Iudæorum, ut habemus in textu.
Et quid dixit? O uos Iudæi si post tot
offensas, & errata cupitis mihi aliqua
ex parte gratificari, & requiem ulla
laboranti mihi diutius præbere, refici-
te lassum, idest facite ut aliquando in
cordibus uestris requiescam, hoc est re-
frigerium meum, hæc mea ingens cō-
solatio, ut mentes uestre sint hospitia,
& domicilia diuinitatis meæ, ut aliqua
do in uobis cōsideam, & inhabitem.
Aut sic expone. Hæc est requies mea
q. d. si uultis uos Iudæi à laboribus, &
afflictionibus quas hucusq; sustinūstis
liberari esse, & immunes, date & uos quie-
tem, & consolationem fratribus uestris,
dum aliqua afflictione præmuntur, re-
ficite lassum, subuenite oppresso, iudi-
cate pupillo, defendite uiduum, ut in
primis capite huius dictum est, & quem
admodum infra cap. 58. dicit idem
propheta. Cum effuderis exurienti ani-
mam tuam, & animam afflictam reple-
ueris

Matth. 11.

Matth. 7.

ueris, oriatur in tenebris lux tua & requiem tibi dabit Dominus semper: sic etiam dominus apud Matth. 7. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Sed longe melius hæc verba Dei exponenda, & interpretanda existimo. Hæc requies mea, hoc est, id vnum est quod vehementer expeto, in quo vno mihi solum complacco, hoc est meum refrigeriū, scilicet reficite lassum, quo vno præcepto clauduntur, & sub intelliguntur omnia charitatis, & pietatis officia erga proximos, quippe qui dixit, quodcūq; uni ex minimis meis feceritis, mihi feceritis: hoc vno præcepto tota lex continetur, qui enim proximum diligit, legem adimpleuit: Hæc autem præcepta non sunt multa, non graua, non intellectu, aut factu difficilia, quandoquidem ad ea seruanda iure quodam naturæ ducimur, ut illud Matth. 5. Quæcunq; vultis faciant vobis homines, & vos facite illis; & quod tibi non uis fieri, alteri ne feceris. Hæc est loquela labij, hæc est lingua altera, in qua locutus est Dominus, primum quidem ipsis Iudæis, quibus ante omnes oportebat predicari regnum Dei, qui tamen noluerunt audire, ut testatur Esaias hoc in loco. Gaetanus interpretatur verba Esaiæ iuxta sententiā Pauli prima ad Cor. 14. qui videtur ponere descricimen inter donum linguarum, & donum prophetiæ, quod donum prophetiæ fuerit datum Iudæis credentibus: donum verò linguarum Iudæis incredulis, et non credentibus.

Matth. 5.

Propterea queritur quod postremo loco propositum fuerat; ob quam causam ipse Deus locutus est ad populum illum verba tam pia, tam suauia, tam dulcia, ac salutifera, cū viderit Iudæos ea deridere, contemnere parui facere, nec minimum quidem eius dictis aures adhibere. Vnde fortassis motus fuit prothomartyr stephanus ut haberetur in act. Apostolorum. 7. eos hunc in modum compellaret. d. Dura ceruicæ, & incircuncisi corde vos semper spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita & vos. Deus ergo illorum fortem miseratus, & ab inmensa sua ipsius benignitate commotus, cognoscens populum

Ab. 7.

A illum, quem præ cæteris elegerat, vehementer exacerbatur multitudinem præceptorum, eorum grauitate, & tot promissionibus Prophetarum, quemadmodum ipsi putabant fore deceptum. Voluit (inquam) Deus ipse instituere, & ordinare præcepta numero pauciora, vilitate maiora, & actu faciliora. Propterea hic dicit per Prophetam. Hæc est requies mea, hoc est meum refrigerium, in hoc ego quiescam, hæc erit animi mei tranquillitas, nihil ultra à uo reficere lassum quid. bis expectam, nisi ut proximum diligas, in hoc enim vno verbo instauras. diliges proximum tuum sicut te ipsum. q. d. si vultis vos Iudæi à tot laboribus, & afflictionibus quas hucusq; sustinistis, liberi esse, & immunes, præbete & vos quietem, & consolationem proximis vestris, hoc est quod ait reficite lassum, & tamen his non obstantibus, vel non satis esse putantibus, credere noluerunt: Ob hanc etiam causam existimatur à quibusdam Deum hoc illis præceptum dedisse, tam breue, tam facile, & præcisum, quoniam Iudæi singulis ferè diebus, velut pueri, erant grauari repetitione tot præceptorum, quæ innuntur per ea verba, manda remanda, expecta reexpecta; pro quorum præceptorum captu, & intelligentia, necessesse erat subinde mutare vocem, id est submissius & planius loqui: sic enim D. Paulus ad Heb. 5. videtur eos redarguere dum inquit Cum locutus fuisset de sacerdotio secundum ordinem Melchisedec; de quo nobis grandis sermo, et ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum; etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis, ut uos doceamini, quæ sint elementa exordij sermonis Dei, & facti estis quibus lacte opus sit non solido cibo. sic ergo patet ob quam causam clementissimus Deus protulit ea verba, videlicet hæc est requies mea, reficite lassum & c.

Circa presentem textum tria notare possumus mysteria magnopere spectanda, & consideranda, quæ nobis ab hoc diuinissimo Vate insinuari videntur Primum, donum linguarum Sanctis

Etis Apostolis in die sancto Pétécostés diuinitus, & summa omnium admiratione conferendum. Secundum: Doctrina euangelica qualis, & quanta sit futura per Apostolorum prædicatione, & in quo potissimum consistere videatur, ut potè in dilectione proximi, & consequenter in dilectione Dei, iuxta illud Io: euang. Qui non diligit proximum, quem uidet, Deum, quem non uidet quomodo potest diligere? Tertium excoatio Iudæorum, Nam subdit in textu & noluerunt audire, Vocauit enim uos (ait alibi Deus) & renuistis & cæt. Prou. primo. Diuus etiam Ambrosius colligit ex hoc loco quæ mox diximus, noluisse scilicet Prophetam nobis indicare, et prænunciare nouum testamentum, cum apud Hieremiam Dominus sub aliis uerbis idem ferè commōstrare uideatur cum inquit Consummabo domui Iuda testamentum nouum, non secundum quod dispositus Patribus eorum: nec uoluit tunc uerbis claris, & apertis illud indicare, quia non satis congruebat Iudæis male uolis, & peruiacibus euangelicam doctrinam sub claris uerbis proponere, & reuelare, quoad usq; saltim respiceret. At quia hoc loco dicit Propheta quod ipsi noluerunt audire, quin potius per ora passim habent uerbum illud Domini cum derisione, & scommotis Mandata remanda, expecta, reexpecta modicum ibi, modicum ibi, ideo subdit ut vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illa queentur, & capiantur. Vbi nota, quod ly (ut) non ponitur ut dicat causam, sed potius consecutionem, & sequelam q. d. Quoniam isti contemnebant uerbum Domini, & deridebant eum, & pro risu, et cachinno habebant uelut in prouerbium, et distertium quoddam, inde secutum est in eorum temeritate, et impudentiæ penā, ut in omnia hæc incommoda, et infortunia incurrant, ut. scilicet. primum uadant in ruinam, ut præcipientes ruant, cadant retrorsum, qui quidem casus, quàm caedere in faciem, quàm super faciem, est longe periculiosior quia qui cadit in faciem uidet locum, ubi cecidit, et potest facile se se erigere, et subleuare, atqui

Prima. Ica. cap. 4.

Prou. 1.

Cadere in faciem.

A cadit retrorsum, non ita, Sancti enim et boni uiri cadunt in faciem, non retrorsum, ut Moyses Num. 16. cecidit pronus in faciem. Ezechiel, ut habes 2. et 44. cap. Cecidi (inquit) super faciem meam, Christus dominus Matth. 26. procidit in faciem suam orans, & dicens & cæt. Discipuli Christi Matth. 17. ceciderunt in faciem suam. Leptofus ille curatus, & mundatus à lepra Lucæ. 17. cecidit in faciem suam, & sic de alijs multis. Cadere uerò retro uer sum secundum Hierony. est subinde peccare, & in deterius semper progredi, & ad priorem seu meliorem statum nunquam reuertitur; id est ad bona opera aliquando promoueri & nunquam proficere. Deinde, ut conterantur, hoc est usque ad eò dissoluantur, & minuantur, ut nihil omnino ex eis supersit, & illaqueentur. Ita supplè implicentur, & inuoluantur, ut se ex laqueis expedire nequaquam possint, & tadem capiantur, & capti ita detineantur, ut libertatem nullo vnquam tempore queat obtinere. Quæ omnia mala vnicuique nostrum facile admodum (quod Deus avertat) nisi eum timuerimus, & mandata eius seruauerimus, euenire poterunt. Ruere inquam possumus, cum non aduertimus inquam mala peccantes collabamur, deinde conteremur, si peccando prosequemur, neq; de respicientia vnquam cogitabimus, illaqueabimur, cum in peccatis diuturna assiduitate persistemus, ut nihil omnino sciamus quid agere, quid pati, cui credere debeamus. Quamuis diuturnitas & assiduitas peccandi non faciat vnum peccatum grauius nisi adfit contemptus & inobedientia, sed est quedam dispositio idonea ad grauitatem peccati, & ad contemptum Dei. Capiemur cum ita fuerim⁹ peccatis assueti ut in nos omnimodam exerceat potestatem ipse Demon, quā doquidem qui facit peccatum seruus est peccati, & mediante peccato nos ducit Demon, & trahit quò velit, & pulcherimo quodam exemplo peccatores in peccato persistentes quidam comparat auiculis, quæ sunt in manibus, puerorum, sic profecto contigit ipsis Iudæis, quoniam spræuerunt Deum & di-

Cadere retrorsum.

Num. 16. Ezech. 44.

Matth. 26.

Luc. 17.

1. Cor. 8.

Et Prophetarum contempserunt, deridentes eorum verba manda remanda, expecta & cæt. Quidam expositores (meo iudicio non cõtemnendi) & in facris literis non vulgariter exercitati, hæc postrema uerba, v3. & erit eis uerbum Domini Manda remanda, longè secus exponunt, uolunt enim hæc uerba repeti ab ipso Deo, & retorqueri aduersus Iudæos hunc in modum. Vos Iudæi dum estis malis obruti, fame, peste, & seditionibus vexati, confugitis ad me, expostulantes opẽ, et auxiliũ, & liberari ab õibus his malis, & erit uerbũ Domini eis. I. aduersus eos, & ego dicã: Mada remeda, modicũ ibi modicũ ibi q.d. Si ego uobis auxiliũ p̃sto, si uos libero, & modicum post illud auxiliũ, uobis adueniet occasio, rursũ peccatis, me contemnitis, neq; ullũ peccandi finẽ facitis, & hæc quidem se Dominus diciturum ait, ut penas luant suorum facinorum, & præsertim illius magni, & incredibilis flagitij, quod perpetrarunt in Christũ Dominũ; quo factum est, ut irent in perniciem, retrorsũ caderent, fuerint perpetuo contriti, et imminuti, per vniuersũ Orbem dispersi, mille scelerum, & difficultatum laqueis impliciti, & deniq; plurimi eorum, et ferè omnes in captiuitatem ducti, undè subdit Propheta.

Propter hoc audite uerbum Domini Viri illusores, qui dominamini super populum meum qui est in Hierusalem, dixistis enim Percussimus fadus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.

Breuius, & summarè hæc litera potest exponi; ex dictis enim manifeste constat, prophetam inuehi aduersus diuini uerbi contempiores, quibus licet ob eorum contemptrum, ac derisiones grauiora supplicia illis euentura pronunciari deberent, atquẽ etiam immiti; veruntamen tanta est Dei pietas, et misericordia, quod magnum, & inexplicabile, illis pollicetur beneficium, si tamen credere uoluerint: Prius ergo refert mentem, et ingenium scribarũ; et Phariseorum, quos hoc loco principes, ac dominatores appellat dicens: Propter hoc, quia, scilicet, ita recipitis uerba prophetarum, Deinde explicat

A singulari beneficium illis conferendum: par. 16. cum inquit. Ecce ego parat. 16. mitto in fundamentis Syon lapidem. Dicitur ergo primum Audisse uerbum domini. auditẽ uerbum Domini, percipite mentem, ac decretum illius, uiri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Ierusalẽ, quem ego præcipue diligo, tueor, et protego: Dixistis enim non solum uerbo, sed opere, et effectu ita uos sentire, quæq; fuerit opinio uestra clare ostendistis. Percussimus (inquam) sedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum, iam optime scimus, et prauidemus quid de nobis futurum sit, imo de nobis omnino actum esse pro comperto habemus. Scimus nos quandoq; morituros, et ad infernum descensuros. Quid nobis ultra minamini? Cur ultra nos affligitis, et uestris p̃dictionibus, ac uaticiniis terrere tẽtatis: neq; mortẽ neq; infernũ timemus: quare nõ est opus ut ea semper nobis ob oculos proponatis; quæ uerba maiori ex parte erant scribarum, & Phariseorum, quos uocat hoc loco Esaias dominatores populi quoniam eorum exemplo, ac doctrina alij dirigi debebãt, & admoneri: Hi pro priè dicebantur illusores, quia fortassis aliud uerbo, aliud re ipsa præmõstra bant, qui tamen potius derisi, & delusi, quàm illusores iure optimo dici poterant: quemadmodum Ezech. 22. cap. dicit Deus. Dedi te in opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris. Flagellium inundans dicunt ipsi, non ueniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. q.d. ueniat quicquid malorum & calamitatum, vnquam aduenire poterit, nos nihil pertimescimus, quia posuimus mendacium spem nostram, & me mendacio protecti sumus, nos ita tuebimur causam nostram, & ita malitiam nostram cooperiemus, & palliabimus; ut nihil nobis aduersi possit accidere.

Plerique fidunt mendacio, hoc est fauoribus, & præsidis hominum, qui sunt mendaces, & fidunt etiam quàm plurimi suæ ipsorum temeritati, & audaciæ, negantes, & detestantes omnem ueritatem. Tu uerò Deus perdes omnes qui

qui loquuntur mendacium. Aliqui uolunt, ut per mendacium Iudæi intelligant iustitiam legis absq; fide, quam prophetæ mendacium appellabant, ac si dixissent nos Iudæi nihil timemus, quia spem nostram in obtinuita legis constituimus, quam uos prophete putatis, & dicitis esse mendacium. Sed hæc expositio mihi non placet, quoniam propheta uocat ipsos sic dicentes, illusores, at non sic dici deberent si tamquam legis obseruatores fuissent habiti: proinde planior, & uerior, & magis literæ conueniens uideatur prior expositio. Unde sequitur text. Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego mitto in fundamentis Syon lapidem, lapidem probatum, angularem, præciosum, in fundamento fundatum: qui crediderit non festinet.

Tex. 9.

Spestanda est, & summopere admiranda Dei benignitas, qui uerè est benignus, & misericors, & mæserator Dominus. Decebat enim eum grauius indignari, & uicticem manum suam in eiusmodi contempiores, & illusores exercere, & exercere; at tamen illis proponit ac demonstrat, cui fidere, in quo sperare, & cuius numine & fauore protegi debeãt ac valeant, quo perpetuò se curi existant, & inquit. Ecce ego Deus potens, & magnus, mitto, ponam in fundamento Syon, pro construenda Ecclesie, domo, ac tabernaculo meo, quod uocatur Syon. i. specula, locus altus, & sublimis, ponam (inquam) uelut sapiens Architectus in fundamentis lapidem, lapidem, dico, non utcuq; nec qualẽcũq;, sed lapidem probatum, stabilem, & firmum, qui scilicet cuiuscũq; maliciæ p̃cursionibus, aut cuius uenti irruentis impetui fortiter obstat, & immobilis permaneat, lapidẽ angularem, qui duos angulos inter se maxime distinctos, ac dissidentes, hoc est, gentes, & Iudæos, in vnum copulet, & coniungat. Dicitur etiam lapis præciosus, quia est inestimabilis valoris, & præcii quidam per eum, & in eo sit redemptus vniuersus orbis. Et licet iste lapis sit usq; adeo nobilis, utilis, & præciosus, qui crediderit in eum non festinet. i. non credat eum citò uenturum, & in tem-

A poris momento in fundamento constituendum, uel superstruendum. Propterea dicit alius propheta Abac. 2. Si moram fecerit expecta eum, quia non tardabit, ideo non oportet festinare, sed fide stabiliri, & sustinere eum. Alii dñe, qui crediderit non festinet. i. non faciat uelut illi qui metu trepidi huc, atq; illuc circumeunt, & circuncursant, et præsertim cum Deus uenerit iudicare seculum per ignem. Sed quoniam eadem uerba à Diuo Paulo ad Rom. 9. & à D Petro Epist. prima cap. 2. & nos quoquẽ supra habuimus cap. 8 nonnullis additis, ac mutatis, et præsertim in his uerbis ultimis ubi nos legimus Qui crediderit non festinet, sic legitur. Qui crediderit in eum non confundetur, ne debet exponi pro conciliatione dictorum. Qui crediderit, et se adhibebit, ac inniteretur, huic lapidi non festinet uide quod promittitur, quia fides est argumentum non apparentium, sed expectet tempus constitutum, et non confundetur. i. non erubescet, neq; pudebit, si credidit quod nondum uidet, quæ enim quis uidet non sperat. Quare idẽ Heb. 10. Apostolus ad Heb. 10. nos hortat dicens. Nolite amittere confidentiam uestrã quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim uobis necessaria est ut uoluntatem Dei facientes reportetis promissionem, et confirmans prius dictum, qui crediderit non festinet, subdit. Alhuc enim modicum, aliquantulum quẽ qui uenturus est ueniet, & non tardabit, iustus autem meus ex fide uiuit &c.

Aliqui exponunt præfatam orationẽ hũc in modum, v3. qui crediderit non festinet. i. tamquam confusus, aut deceptus non se abscondat, aut se proripiat, uel se in fugam mittat, et auferat se ab hominum conspectu, quia dubio procul eueniet quod promissum est; est autem Deus uerax, omnis autem hominem mendax. Solemus enim quando alicui promissioni fidem adhibentes de fraudamur, ac decipimus erubescere, abscondi, ab hominum conspectu semoueri, propterea dicit. tex. omnis qui credit in illum non confundetur, et iuxta nostrum textum: qui crediderit non festinet. i. non credat se deceptum iri, si non

Tex. 8.

Ezech. 21.

D. Tho. p̃t

mendacium

intelligit i-

dolum quo

confidebant.

Abacuch. 2.

Paul. Ro. 9.

Heb. 10.

Abac. 2.

statim quod expectat non consequatur. & aliqui referunt hoc ad generale iudicium, videlicet, qui crediderit non festinet. Christum cito ad iudicium venturum, nec quærat quo tempore sit venturus; imo Saluator ipse reprehendit discipulos quærentes, et interrogantes, quo tempore esset restitutus regnū Israel, dicens; non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ pater posuit in sua potestate; & id est habetur Matth. 24. vbi dicit. de die illa, et hora nemo scit, neq; Angeli de celo, neq; filius hominis, Sed expositiones prius allatæ magis præsentī loco cōueniunt. Secundum D. Augustinum Hom. 17. illic dicuntur festinare, qui volunt à Deo quod promittit in tempestiue exigere. Si enim Deus substat te quousque mutaueris uitam tuam malam, substine tu illum vt coronet uitam tuam bonam. Alij dicunt qui crediderit non festinabit, quia non tam cito crediderunt Christum esse venturum. Vnde dicebat Apostolis. O stulti, et tardi corde ad credendum. Præter hæc diligentius notanda sunt uerba uidelicet, quomodo idem lapis dicatur reprobatus, et probatus: deinde uidentur à quo fuerit reprobatus, atq; item probatus, & electus. Tertio quomodo, & quamobrem uocetur lapis angularis, qui tamen à beato Apostolo uocatur lapis summangularis; sic enim scribit ad Eph. 2. Ipso summo angulari lapide Iesu Christo, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. lxx. Interpretæ etiam; & D. Augustinus uocant hunc lapidem summangularem. De primo itaq; sciendum, quod lapis iste de quo loquitur propheta figurat sub methaphora, ac præsignat Christum Dominum Deifilium hominem factum, qui apud Matth. 21. & apud Luc. 20. de se ipso intelligi præmonstrauit, cum Scribis, & Phariseis secum disceptantibus, & de agricolis, & filio familias occisis contendentibus, dixit. Numquam legistis in scripturis, lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli? subdit; ideo dico uobis quia auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti

fructus eius: sic etiam D. Petrus in Act. Apostolorum; imo ipse Dauid psal. 117. de Christo hoc uancinium intelligi palam affirmat. Christus ergo lapis ille est, de quo loquitur hic Elaias dum in persona Dei inquit. Ecce ego mittam infundamentis Syon lapidem probatum, & electum. Sed Dauid psal. supra citato dicit cum lapidem reprobatum, sic & ipse Dominus Matth. 20. fuit quidem reprobatus, sed ab ædificantibus, sic enim d. psal. lapidem quem reprobauerunt ædificantes. Dicunt enim quidam in ædificatione templi Salomonis lapidem quandam ad manus ædificantium uenisse inutilem omnino ædificio construendo existimatum, qui tandem ad illius consumationem duorumq; angulorum compactionem fuisse admodum idoneum adiudicatum, quamquam id ex scripturis non facis constat, sed quo ad præsentem locum sufficere potest nobis, nulli dubium id aliquando contingere ædificantibus, vt qui ante, nulli loco dum ædificium peragitur uidetur lapis idoneus, tandem ad summam eius perficiet utilitatem, quemadmodum lapides angulares ædificio maxime præ omnibus conferunt, quandoquidem non solum suum implent locum, ut ceteri lapides, sed duos parietes in vnum coniungunt, & continet; sic itaq; hic lapis, qui fuit olim reprobatus à Scribis & Phariseis, & à communi coetu, ac turba Iudeorum dum ipsum respuerunt, & non solum pro rege Cæsarem, & pro reo potius Barabam quam ipsum gratificandum elegerunt, sed Pilato tradiderunt, & in crucem agere non erubuerunt; sic quidem fuit reprobatus ab eis, sed à Deo probatus, & electus inter omnes lapides uiuos, & præciosos, fuit inquam probatus. i. firmus, & solidus, & saxo durissimo comparatus, probatus, in experimentum assumptus, & tentatus per omnia, sed absq; peccato (vt inquit Apostolus) Dicitur deinde lapis angularis, nec angularis solum, sed summè angularis, & uelut dicit Dauid. Factus in caput anguli. Est autem caput anguli summitas, & culmen duorum parietum in unum con-

psal. 117.

Matth. 20.

Ang. sup.

conuenientium seu coeuntium, nam ubi duo parietes conueniunt illic angulus est & in horum angulorum summitate locari solent lapides magni & graues, per quos duo parietes ad inuicem iungantur, & actu contineantur, qui duo parietes significant duos populos Iudaicum scilicet & Gentilem, quos in vnam fidem, in vnam legem, & in vnam & eandem mentem, & sententiam adducens, & reconcilians, soluens inimicitias quæ erant inter hos duos populos in semetipso, uniens eos in vno corpore, ipsi Deo. Sed dubium est, quomodo dicitur lapis iste in fundamento fundatus, si ipse Christus est caput anguli, & summitas duorum parietum, & alibi appellatur fundamentum iuxta illud Apostoli fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus: Nam posset aliquis dicere, Christum potius super Prophetas & Apostolos incumbere, & fundatum esse, quam illi super ipsum, si illi sunt in fundamento ipse uero in angulo. Sed adhuc respondet D. Aug. d. Christum esse, angulum, & esse in fundamento fundatum, & esse fundamentum, Est enim fundamentum quo inferius nihil est; & Apostoli sunt fundamenta, & quomodo Christus dicitur Sanctus Sanctorum, ita dicitur fundamentum fundamentorum; & alia est ratio in ædificijs materialibus & in ædificio spirituali, in illis enim non potest unus & idem lapis esse in imo, & in summo, at in ædificio spirituali idem potest esse lapis angularis respectu parietum, quæ sunt in imo, & pariter erit lapis angularis imò caput anguli respectu summitatis ædificij; non ergo inconuenit eum dici lapidem in fundamento fundatum quasi firmum, & stabile & nunquam ruiturum fundamentum, & uocari etiam caput anguli, vel summangularem Huius autem diuersitatis ratio est quia omnia pene corpora patiuntur angustias, nec ubi quæ esse possunt nec semper. Diuinitas autem quæ ubiq; præsto est undiq; potest ad eam duci similitudo, & totum potest esse in similitudinibus quia nihil eorum est in proprietatibus, potest etiam dici secundum Augustinum quod

non oportet quærere in diuinis, & spiritualibus actionibus rationem fundamenti in imo, sicut in rebus corporalibus, quia origo fundamenti huius est in summo, & propterea potest dici fundamentum, & caput anguli. Deinde sequitur in textu.

Et ponam in pondere iudicij, & in mensura, & subuertet grandis spes mendacij, & protectionem aque inundabunt.

Priusquam exponamus hunc textum meminisse oportet, quæ fuerit pietas, & misericordia Dei nostri, qui quamuis terrere debuerit, & exanimare eos, qui se mendacio tutos esse asserebant, non tamen eos perterruit sed adhortatur, & monet vt præfato lapidi in fundamentis Syon collocato, lapidi, inquit, probato, lapidi angulari, & præciosio cohereant, & connitantur, quod si facile detrectauerint prædicit illis futurum graue iudicium. Ponam inquit in pondere, id est iusto examine, & exacta discussione iudicium quod aliquando fiet per filium meum, quandoquidem pater noui iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio: ponet iustitiam in mensura, quia scilicet rectam, & exactam rationem faciet nostrarum actionum, & recte quidem (inquit) in pondere & mensura, non in ponderibus, & mensuris quia pōdus, & pondus mensura, & mensura utrumq; est abominabile apud Deum, quia scilicet in ponderibus, & mensuris debemus omnimodam qualitatem seruare, & nullam habere acceptionem personarum. E subuertet grandis spes mendacij, et protectionem quam in mendacio, et dolis, ac fraudibus vestris habere videbamini aquæ inundabunt, & omnia occupabunt, et spes uestra statim euanescent, et in fumum conuertetur. Et delebitur sadius uestrum cum morte, & passum uestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans cum transierit, eruis ei in conculcationem, conculcabit, inquam, vos, affliget, ac deprimet vos, illud, inquam, flagellum de quo dixistis, non ueniet super nos, siue locuti fuerint de flagello exercituum, siue Assyriorum, siue Romanorum, qui destinati, ac deputati in

Et in. Tex. 16.

Io. cap. 4.

M m per-

Matth. 24.

D. Aug. Hom. 11.

Eph. 2:

Matth. 21. Luc. 20.

perniciem, et ruinam Iudaeorum, siue loquatur de flagello mortis, ac damnationis, et cuiuscunque opprobrii, ac de decoris, quoniam (inquam) huius generis flagellum velut aqua inundans, et irrumpens pertransierit, eritis ei in calculationem, nec solum semel, aut in die tantum, vel in nocte, sed erit semper, in mane, diluculo in die, et in nocte. i. quocumque tempore & quacumque hora, et sola vexatio intellectum dabit auditui, etc. quum hic quoque meminit propheta foederis quod egerunt cum morte, et pacti cum inferno praeter ea quae supra diximus. hanc etiam putamus fore intelligentiam huius dicti, quod dicitur isti nebulones fecerunt pactum cum morte, et cum inferno quod si secum animo cogitauerunt, aut firmiter fore putauerunt, prius quam flagellum istud adueniret, eos omnino morituros, et ex hoc mundo recessuros, aut fortassis putauerunt eos tantum acturos vitam, quoad usque flagellum istud pertransiisset, et cessauisset, neque mortem aut infernum interim quicquam illis obfuturos. Alii secus exponunt. vnusquisque in suo sensu abundet. Flagellum inundans fuit temporibus nostris, videlicet anno 1590. et sequentibus, dum flagellum caritatis, et contagii inundauit per totam Italiam, et ultra. Circa illam particulam. sola vexatio dabit intellectum auditui; comunitur haec affertur interpretatio, quod scilicet castigationes, & flagella excitant mentem nostram, & monent, ut peccatis valere iussum, Dei praecipis indefinenter obtemperemus, iuxta illud Davidis quod frequenter adduximus. Imple facies eorum ignominia, & quarent nomen tuum Domine. D. Hieronymus breuius exponit hanc particulam. d. Cum vexati fueritis tunc scietis Prophetas meos verum dixisse, & consequenter his quae audistis ab eis fidem adhibebitis. Deinde procedit Esaias ostendens oportere vnumquemque sibi ipsi consulere, & animo firmiter statueret ad deliberare, quid pro obtinenda salute factum sit opus. & inquit.

Tex 11. Coangustatum est enim stratum, ita ut alser decidat, & pallium breue utrunque opere non potest.

A In signis profecto, & elegans est methaphora, qua vult innuere ut quisque se expediat, an Deum viuum, & verum, an Demonem sequi velit ac ei obtemperare: quia impossibile est vtrunque sequi, aut enim vnam diliget, & alterum odio habebit, aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis inquam Deo seruire & mammonae. Matth. 6. & quod nos Deus excitet ad alterum horum sequendum, duobus exemplis a duobus reb^{us} olim scelare, & mirabiliter gestis demonstrat ipse propheta, quid denique futurum est, quare vna poena his immineat, qui contempto, & spreto verbo Dei per suos prophetas declarato, falsos Deos voluerunt amplecti;

Matth. 6.

Primum exemplum est de victoria, quam habuit (Dei auxilio protectus) aduersus Philisteos, ipse Dauid in monte diuisionum, de qua victoria habetur 2. Reg. cap. 5. Alterum est de victoria quam magnus Dux Iosue habuit contra quinque Reges, qui venerant eum oppugnaturi, de qua diffuse legitur Iosue. 10. cap. Sequitur textus. Sicut enim in monte diuisionum stabit dominus. Sicut in valle qua est in gabaon irascetur: ut faciat opus suum, alienum opus eius, ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius. Per montem diuisionum in quo stabit dominus figuratur primus aduentus Christi nostri Redemptoris, figuratus per victoriam habitam in eo monte contra Philisteos, ut habetur 2. Reg. cap. 5. Et per vallem gabaon ubi irascetur Deus figuratur tempus secundi aduentus Christi, in quo omnes impij tradentur ad Inferos, de qua Historia habetur Iosue. 10. & cur ita faciet Dominus, ita legeret, & quamobrem hunc in modum irascetur aduersus populum suum? dicit Propheta. Hoc faciet Deus, ut faciat opus suum, ut faciat quod ipse iam instituit, & quod ad eius iustitiam spectare nouit, quodque merita nostra exposcunt, ut scilicet puniat delinquentes, & eos qui potius mendacio quam veritati acquiescunt. Hoc tantum opus quod ipse facit, est alienum ab eo, quippe qui non uenit in hunc mundum ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. Et rursum; hoc facit Deus ut operetur opus suum;

2. Reg. 5.

Ios. cap. 10.

D Christi nostri Redemptoris, figuratus per victoriam habitam in eo monte contra Philisteos, ut habetur 2. Reg. cap. 5. Et per vallem gabaon ubi irascetur Deus figuratur tempus secundi aduentus Christi, in quo omnes impij tradentur ad Inferos, de qua Historia habetur Iosue. 10. & cur ita faciet Dominus, ita legeret, & quamobrem hunc in modum irascetur aduersus populum suum? dicit Propheta. Hoc faciet Deus, ut faciat opus suum, ut faciat quod ipse iam instituit, & quod ad eius iustitiam spectare nouit, quodque merita nostra exposcunt, ut scilicet puniat delinquentes, & eos qui potius mendacio quam veritati acquiescunt. Hoc tantum opus quod ipse facit, est alienum ab eo, quippe qui non uenit in hunc mundum ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. Et rursum; hoc facit Deus ut operetur opus suum;

suum, quod quidem opus est non sinere ullum peccatum fore impunitum, quod tantum opus est peregrinum ab eo, ei magis proprium est misereri & parcere, quam vindictam delictorum expetere. Alii dicunt opus suum esse iustificare, & saluare non perire, & condemnare, & tamen hoc opus quod est iustificare & saluare est opus peregrinum ab eo, quoniam iustificare, ignoscere, & saluare non Christi hominis; sed Dei est opus unde alibi dicitur pater in me mansens ipse facit opera quare ut haec opera faceret, aliena opera fecit sua Sed prior expositio meo iudicio est longe melior, & planior, quoniam opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa, neque ita Patris sunt opera, quin etiam, & filii iuxta illud. Quaecumque facit Pater haec & filius similiter facit, non ergo eius modi opera dici possunt omnino peregrina ab eo. Alii dicunt Deum perdendo Iudaeos fecisse opus alienum ab eo, qui quidem solebat quoddam illis fauere, & perdere quos nouerat eis aduersarios; sed & haec expositio patitur calumniam, quoniam proprium est Dei iudicium, & iustitiam facere aduersus omnes peccatores. Dicit Bernardus in ramis palmarum, Recedat mundum est opus Christi, quia dedit ei pater in manus; sed erat alienum ab eo, quia non dicebat, ut tot, & talia opprobria sustineret cum nullum peccatum perpetraret.

Quo circa monet propheta non solum eos quos nunc alloquitur, sed vnumquemque nostrum, et inquit. Et nunc nolite illudere ne forte costringatur vincula uestra. q. d. rebus ita se habentibus postquam, v3. paratus est Deus ad summam vindictam de his, qui errant, & sunt increduli de istis prophetarum, nolite illudere ipsos prophetas, neque Dei nuncios, & ministros, ne forte costringatur vincula uestra: atque ita coarctemini ut nequaquam euadere possitis, vincula quod de sunt afflictiones, & poenae, quas Deus mittit, & dominus vincula, uel poenis, uel ut quibusdam coepedibus astringimur, et torquemur, uel quod per ea, ita vincimur, ne in peiora labamur, costringitur. sepe numero ut per aliquid erratum, nonnulli carceribus mancipentur, ne scilicet peiora committant. Hoc autem loco minatur vincula debere costringi, quia nisi respiciantur, peiora,

A & grauiora inferentur supplicia: apponit autem aduerbium dubitandi dum inquit, ne forte costringantur vincula uestra, uel ut innuat libertatem arbitrii, u3. permanserunt in eo errore, ut illud ait prophetis: uel melius ut innuat Dei benignitatem, quoniam plerumque usu uenit, ut et si quoniam; nos in peccatis persistamus, Deus tantum est usque adeo patiens, & misericors, ut videatur adhuc conuiniere, & ea peccata desimulare: Verum nequis hac opinione decipiatur, & de Dei benignitate, & patientia plusquam deceat, securus existens perseueret in prauitate cordis sui, neque de respicientia cogitet unquam, propheta excitat dormientes, ne sibi ipsis de dilatione ultionis longiore persuadeant. inquit. Consumationem. n. & abbreviationem audiuisti a Domino Deo exercituum super uniuersam terram. q. d. ne quisquam amplius errore fallatur, neque sibi ipsi persuadeat Deum, aut nequaquam nos puniturum, & nostrorum operum rationem ullam habiturum, aut ultionem, & uindictam tantum diu prorogadam, ut facile nos possimus euadere. Enim. i. quia consumationem, & abbreviationem audiui a Domino Deo super uniuersam terram. i. super uniuersum orbem. q. d. non amplius, sed in alium non diutius prorogabit Deus ultionem quam est facturus: quare caueamus omnes ut effugiamus iram Dei, tum propter nos omnes in die iudicii, tum propter Iudaeos, & alias gentes tempore obsidionis, & aliarum afflictionum.

Eandem positionem habet 3. cap. x. sed in alio sensum ibi

Auribus percipit, & audite uocem meam, attendite, & audite eloquium meum. Nunc quid tota die arabis arans ut seret, proficiat, & sarriset humum suam; Nonne cum adequauerit faciem eius, seret germen, & cyminum, siue cuminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum, & milium, & uiciam in strabus suis, & erudiet illum in iudicio, Deus suus docebit illum. Non enim in ferris triturabitur germen, nec rota planstri super Cyminum circuibit, sed in uirga excutietur germen, & cyminum in baculo. Pannis autem comminuetur: uerum non in perpetuum triturans triturabit illum, & eque uexabit eum rota planstri, nec ungulis suis comminuet eum; Et hoc a Domino Deo exercituum exiit, ut mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam.

Tex. 12.

Totus iste verborum contextus in M m 2 tres

eres precipuas partes secatur, in Prima Propheta Zelans, & magnopere exoptans conversionem suorum Iudæorum, & præter eos omnium gentium, excitat omnes ad attentionem, nec semel tantum, sed iterum atque iterum nos horatur ad audiendum vocem suam, & ad percipiendum suum eloquium. Propterea inquit, auribus percipite, audite vocem meam attendite eloquium meum. Et uidetur Propheta eisdem monere, & ad eos uerba facere, quibus sup. dixerat, audite uerbum Domini uiri illuiores. At ego existimo (ut dixi) ad omnes indistinctim eiusmodi sermonem dirigi, sed præ ceteris ad gentem suam, ad eos qui sunt in sua cognatione, hoc est ad ipsos Iudæos. In 2. Parte Pulcherrima, & aptissima similitudine, & metaphora sumpta à natura, & genio agricolarum ostendit, quod Deus sapientissimus, gubernator, & rector totius orbis non semper idem opus exercet, aut operatur, non enim semper nostri miseretur, sed quandoque nos punit, hos quidem leuius, illos uero grauius, & eundem quandoque leuius punit, quandoque uero grauius. Verum nullos in perpetuum punit, nisi fuerint peruicaces, & animo inflexibiles, qui neque uelint unquam respicere, & ueteris uitæ poenitere, quod ut planius percipiamus, sumit exemplum ab agricola, quippe qui non semper arat, sed quandoque arabit arans, quandoque seret, & aliquando Sementem colliget, neque eadem actione, uel eodem instrumeto seret gith, & cyminum sparget. Sic etiam non ubique Seminabit triticum, sed ponet triticum per ordinem, id est in eo loco, & eo tempore, quo possit ferre fructum, neque in ea humo, ubi seminabit triticum, seret hordeum, & milium, & uiciam, & quodcumque aliud ex frugibus ferere uelint, omnia suis finibus, & locis feminabunt, quandoquidem non eadem terræ conditio est idonea, ad quodcumque Semen recipiendum, & fructum ex eo proferendum, Sic enim agricola facit, non tota die arat. Sic etiam Deus non semper facit dispositiones suarum creaturarum, sed tantum usque ad tempus futurum vel ab eo præsumum. In tertia, et ultima

A parte ostendit Prophetam, Unde proueniat iste pulcherrimus ordo quo ad culturam agrorum, & ad excipiendum quos Deus creauit in utilitatem hominum fructus, & alia terra bona & inquit. Et hoc à Domino Deo exercituum exiit, *Tex. 13.* ut mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam. Quod quidem consilium multo admirabilius, & magnificentius fuit ostensum penes directionem, & gubernationem hominum, tum ad uitam æternam consequendam, tum etiam ad perpetuam impiorum damnationem, quibus quidem actionibus magnificata est, & manifestata in seculum seculi iustitia sua qua inreprehensibiliter aliquos punit, & damnat, aliquos uero corripit, & seruat: & quemadmodum triturans non semper triturat, neque aras sepe arat, sic Deus non sepe punit, neque sepe ignoscit, sed iuxta qualitatē operum nostrorum. Sic Deus nobiscum agit. Porro quod attinet ad sensum uerborum, Nota quod ad equare faciē capi nihil aliud est nisi prospicere, & discernere in qua parte agri sit ferendum triticum, aut hordeum aut milium. Deinde quid per gith & per cyminum intelligit hic Esaias, videre est apud eos auctores, qui de his terræ frugibus meminerunt. Cōmuniter. n. dicitur hæc esse genus leguminis, si *Plinius lib. 20. n. d.* tū clarius uis hæc nosse, lege *Plinium lib. 20. Naturalis historię. cap. 17. & columellam lib. 7. nec non & Dioscoridē. Glof. 17.* Inter. d. Gith esse genus leguminis simile cymino in quantitate, sed nigri coloris, & in pane dulcius ad spargi solet. *D. Hier. Hierony.* allegorice uult per gith & cyminum intelligi omnes gentes, quæ non habuerunt Dei notitiam, per frumentum autem suum, panem qui efficitur ex frumeto intelligit populum Iudæorum. Alij per gith, & cyminum intelligunt populum Iudæorum, & in doctum uulgus eorum: per triticum uero suum panem, Scribas, & Pharisæos, nec non, & sacerdotes. Vtrique tamen gentes quæ uulgus in doctum Iudæorum punientur uirga, & baculo, hoc est leuioribus penis, Iudæi autem primores, & precipui ad gentes comparati pariter, & Sacerdotes punientur grauioribus penis, hoc est nota plaustris, & uulgulis brutorum. Nec mireris per eadem femina intelligi iustos & peccatores, quia hoc fit propter identitatem naturæ in ipsis *13.* sicut diuersi in meritis, ac demeritis. Ita

Nicol.

Nicol. de Iyra. Præterea dicit in textu, quod Deus erudiet agricolam in iudicio, & docebit illum, erudiet inquam in iudicio, naturali quodam instinctu, ut uidelicet agricola iuste, & rationabiliter agat, non in tempestiue, sed consulto excolat agrum suum, nec perperam, & citra tempus quicquam agat, quod si Deus hoc pacto erudit, & docet agricolam, quanto magis credendum est Deum uniuersi orbis conditorem, & creatorem nihil agere præter rationem, & absque causa dicit etiam quod prudens agricola ponet triticum, & hordeum, & huiusmodi genera frumentorum per ordinem, hoc inquam modo, ut scilicet ad uertat quantum debet quod seritur teluris occupare, & certę cuidam portioni telluris certam tritici quantitatem superferere. Animaduertere etiam sub qua luna, sit faciendum, et cetera huiusmodi, quæ expertis terrarum colonis debent, esse notissima: sed hæc nos

se parum, aut nihil ad nos attinet, nostra plurimum refert cognoscere iudicia Dei, quæque nos, efficere teneamur, neque nobis ipsis persuaderi sinamus Deum semper nostri misereri, quia cum sepe sepius nos per uarias afflictiones, et tribulationes, quas subinde nobis immittat, nequaquam emendemur, neque peccato resurgamus, ipse tandem nos relinquit in manu consilij nostri, et quod ad modum triturans non semper triturat, sed aliquando quiescit: sic Deus non semper ignoscit, et penam condonat, et sicut triturans, non semper triturat, sic Deus non semper punit, sed quandoque dissimulat, sed post hanc uitam nisi antea fuerimus emendati, & triturans triturbabit, id est in æternum puniet. Quare debetis omni conata, et totis uiribus eniti, ut peccatis, et criminibus omnino relictis in uia mandatorum Dei currere festinemus Amen.

CAPVT VIGESIMVM NONVM.

V Ac Ariel, Ariel Ciuitas, quam expugnauit Dauid: additus est annus ad annum: sollemnitates euoluta, sunt. Ex circunuallabo Ariel, & erit tristis, & moerens, & erit mihi quasi Ariel. Ex circundabo quasi spheram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidione tua. Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum: & erit quasi pythonis de terra uox tua, & de humo eloquium tuum multabit. Ex erit sicut puluis tenuis multitudo uentilantiu te: & sicut fauilla praesens multitudo eorum, qui contra te praenauerunt: eritque repente confestim. A Domino exercituum uisitabitur in tenuitruo, & commotione terra, & uoce magna turbis & tempestatis, & flamma ignis deuorantis. Et erit sicut somnia uisionis nocturna multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra Ariel, & omnes qui militauerunt, & obsederunt, & praenauerunt

M m 3 lucerna

7. luerunt aduersus eam. Et sicut somniat esuriens, & comedit, cum autem fuerit, experges factus vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens, & bibit, & postquam fuerit experges factus lassus adhuc sitit, & anima eius vacua est: sic erit multitudo omnium gentium, quae dimicauerunt contra montem Syon. Obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate: inebriamini, & non a vino: mouemini, & non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas, & principes vestros, qui vident visiones operiet. Ex erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: lege istum: & respondebit: Non possum, signatus est enim: & dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: lege: & respondebit: Nescio litteras. Et dixit Dominus: eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor autem eius longe est a me, & timuerunt me mandato hominum, & doctrinis. Ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo: peribit enim sapientia a sapientibus eius; & intellectus prudentium eius abscondetur. Vae, qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium: quorum sunt in tenebris opera, & dicunt: Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruersa est haec vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo: Non fecisti me: & figmentum dicat fictori suo: Non intellegis. Nonne adhuc in modico, & in breui conuertetur libanus in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur? Et audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris, & caligine oculi caecorum uidebunt. Et addent mites in Domino laetitiam, & pauperes homines in sancto Israel exultabunt: quoniam defecit qui praeualebat, consumatus est illisor, & succisi sunt omnes qui uigilabant super iniquitatem: qui peccare faciebant homines in verbo, & arguentem in porta supplantabant, & declinauerunt frustra a iusto. Propter hoc haec dicit Dominus ad domum Iacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Iacob, nec modo uultus eius erubescet: sed cum uiderit filios suos, opera manuum mearum in medio sui Sanctificantes nomen meum Sanctificabunt Sanctum Iacob, & Deum Israel praedicabunt, & scient eranties spiritu intellectum, & musitatores discent legem.

EX.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM NONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1.

Vae Ariel, Ariel ciuitas quam expugnauit Dauid: additus est annus ad annum, solennitates euolutae sunt &c.

Capitulum istud est oblongum satis & difficile. Triatamen (ut potui percipere) complectitur. Primum quidem desolationem, & excidium Ciuitatis Hierusalem & ipsorum magnatum: Deinde modicum, & inane lucrum ipsorum hostium. Tertium felicitas, & gaudium, qui ex Iacob, vel secundum carnem, vel secundum spiritum descenderunt. Praedicit iterum propheta destructionem Ciuitatis Ierusalem, quam hoc loco appellat Ariel; & profecto non possum non vehementer admirari hunc nobilissimum autem toties eandem materiam, & idem argumentum inculcare, & toties repetere: Vate quia putandum non est eum diuino spiritu afflatum perperam, & absque causa id peragere; propterea credendum est duas ob causas id factum esse; vel, ut ad veram Dei notitiam, & legis obseruantiam celerius Israelitarum traducerentur; vel, ut per repetitionem, & reiterationem eiusdem argumenti, quod potissimum in euerfione Iudaicae gentis uideatur consistere, plures eius clades, & euerfiones uellet insinuare: scribit enim Iosephus lib. 7. de bello Iudaico cap. 18. Quinque capitam fuisse, & euerfam ciuitatem Ierusalem: priusquam ab exercitu Romano sub Tito, & Vespasiano fuisset omnino deleta, quae postmodum non multis praefactis ac decursis lustris, seu olimpiadibus in Turcharum tyrannidem, ac potestatem deuenit, sub qua adhuc

manet. D. ergo Propheta. *Vae Ariel.* Ista nota vel aduerbium (vae) quamuis sit aduerbium dolentis, & commiserantis (ut aliqui accipiunt) hoc loco potius accipio, ut notat comminationem, aut praenunciationem futurorum malorum, quam uelit indicare dolorem, vel commiserationem; quamquam D. Hieronymus pro planctu accipi debere affirmet, Vae quo accipitur. Dictum est alias sed percipere aut est nota condolentis, aut comminantis aut etiam nota quod futurum est praedictis, ut infra, vae qui profundi estis corde. Porro haec dictio, Ariel, interpretatur Leo Dei, quasi uelit innuere ciuitatem Hierosolimitanam ratione principatus, fortitudinis, & potentiae qua super alias urbes, & orbis nationes pollebat, uelut Leonem, & uirtutem, ac fortitudinem Dei extitisse: Vnde Hieremias Trenorum primo, *Falsa est inquit quasi uisus, de quo etiam infra.* *dua domina gentium princeps prouinciarum falsa est sub tributo.* Vocatur etiam Leo Dei, quia illam fundauit, construxit, et erexit, illam stabiliiuit, & denique per multa saeculorum spacia custodiuit, protexit, & ab hostibus defendit: uocata fuit etiam leo, quia pauorem, & timorem iniiciebat alijs ciuitatibus, neque absque ratione adiicitur illa dictio Dei, ut appelletur leo Dei, non solum, ut diximus propter magnitudinem, & fortitudinem illius, uerum quoniam Deo attribuuntur quaecunque sunt magna illustria, & praeter caeteris excelsa: quamquam per essentiam solus Deus magnus, fortis, ac terribilis sit appellandus. Dicunt quidam moderni templum Hierosolymitanum quod per

hæc nomen Ariel designatur a fronte fuisse latum, et amplum a sine vero angustum, cuiusmodi est forma leonis, & ob id Ariel. Sive ut plurimum Salomoni fuisse appellatum leonem Dei: sed hæc videntur nimis arbitraria, & sine multa ratione adducta. Dicit deinde Ariel Civitas quam expugnasset David. legitur enim. 2. Reg. cap. 5. David Regem eam eripuisse Iebusei, quæ antea vocabatur Iebus: dicit autem D. Hieronymus, hoc debere referri ad illud tempus, quo David arcem Syon cepit repugnantibus, et claudis, et primus Iobab domum excelsum construxit, id quod Cyrillus egregie admodum describit. Quidam per Ariel non civitatem Hierusalem, sed Arcem Syon munitissimam intelligi volunt, quam non modo David expugnasse nequaquam asseritur, sed potius valido, et forti presidio cinxisse summisque opibus vndique sepissime perhibetur: Quorum sententia non libenter subscribo. Sed ad aliorum cunctas referens ostendit, ea penitus accidisse David in ea expugnatione, quæ contigerunt Christo Domini eius prædicatione: quem admodum enim Iebusei, et coeci, et claudi restiterunt ipsi Davidi ne ingrederetur civitatem dicentes, & obstinato animo acclamantes, non ingredietur hac; ita habitatores Ierusalem restiterunt Christo Domino, & Salvatori, ne ingrederetur Ierusalem, id est ne in mundum suam illam salutarem doctrinam introduceret, & prædicaret, nec solum ipsi Christo, sed & Apostolis eius acriter restiterunt, & quem admodum hostes, & adversarii Davidi erant coeci, & claudi, ita qui restiterunt ipsi Christo, Scribæ (v3.) & Pharisæi erant coeci, & claudi: Non enim recto pede incedere, nec divinam lucem comprehendere poterunt. Quapropter D. Paulus ad Heb. 12. huic eorum imbecillitati, ac indispotioni compatiens eos hunc in modum cohortatur. d. Remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus vestros facite pedibus vestris, ne non claudicans quis.

Mat. h. 23. erret, magis autem fuerit: & Dominus ipse Matth. 13. In iudicium, in hunc mundum, veni, ut qui non vident, ui-

Heb. 12.

Mat. h. 23. erret, magis autem fuerit: & Dominus ipse Matth. 13. In iudicium, in hunc mundum, veni, ut qui non vident, ui-

deant, & qui vident cœci fiant. & de claudis, sive claudicantibus loquitur Deus per prophetam ps. 17. *Fili alieni mentis sunt mihi, filii alieni in iudicari* Ps. 17. *sunt, & claudicaverunt a seminis suis.*

Hæc ergo est quæ Ariel quam expugnauit David, quamuis iuxta sententiam quorundam potius instaurasse, atque munisse, quam expugnasse dicatur. Sed litera nostra habet eam expugnasse. Sequitur deinde. *Additus est annus ad annum, sollemnitates enoluita sicut.* Hæc particula multas habet expositiones. Aliqui sic exponunt. Additus est annus ad annum, id est non post multos annos, vel pauci subsequuntur anni, quibus Civitas ista Ariel patitur excidium, & hoc est quem admodum si quis aliquid profixius locuturus dicat duo tantum verba volo tecum loqui, id est non multa, ita hic. Vel per additionem anni ad annum voluit Propheta innuere quod ait Abacuch. cap. 3. in medio annorum notum facies, quod scilicet in medio duorum annorum, id est in medio duorum temporum cognoscetur Dominus: Nam ut ait D. Hier. per tria paschata Dominus venit in Ierusalem quæ duos annos efficiunt. Alij sic dicunt: Additus est annus ad annum, hoc est. singulo quoque anno mihi sacrificia offertis et oblationes, verum tamen nihil vobis profuit, neque unquam proderit. Ego autem sic intelligo. Additus est annus ad annum, id est per multum annorum spatium sibi inimicem succedentium expectavit, ut civitas ista respiceret, & de anno in annum plurimæ factæ sunt monitiones, comminationes, vaticinia; nunquam tamen visum est illam ad meliorem frugem reducere: sic etiam sollemnitates euolutæ sunt, quibus (v3.) aliquando sperabant civitatem esse convertendam, & in meliorem formam redigendam, nihil tamen hucusque factum est. Dicitur etiam annus ad annum additus, dum ad annum culpe additur annus poenæ, sive temporalis, sive æternæ. At si ad annum culpe addatur annus salutari poenitentia postmodum addeatur anni immobiles, & perpetui qui sunt anni sempiternæ gloriæ, Aliqui secus exponunt.

Abacuch 3

Mat. 24. Luc. 19

sollemnitates euolutæ sunt, id est iam præterierunt, finitæ sunt, ac cessauerunt, & quamquam propheta loquatur de re veluti iam facta, & præterita pro rei certitudine futura non sunt post Christi passionem, & resurrectionem quæ ita certa sunt habenda, ac si iam olim facta fuisset, vultergo propheta breuiter ostendit re, sacrificia veteris legis festiuitates, & ceremoniæ in aduentu Christi penitus evanescent, ac finem habebunt. Et ut inquit D. Hierony. subverso namque templo, & Iudaica religione sublata omnis eorum festiuitas perijt, sic dicimus & nos singulis annis celebratur pascha, Natiuitas Domini & aliæ præcipuæ sollemnitates; & tamen semper in eodem statu peccati permanemus, & numquam respicimus, Dicimus. n. hoc anno, seu paschate futuro volo corrigere vitam meam volo dimittere concubinam, volo relinquere negociationes, & additur annus ad annum, & festiuitates euoluuntur, & nihil unquam efficitur Sequitur deinde. *Et circumvallabo Ariel & erit tristis, & moerens, & erit mihi quasi Ariel.* Nunc incipit Eliaas Dei personam gerens ostendere causam luctus, & lamentationis super Civitatem Hierusalem, prædicet quoddam futurum est, videlicet, Circumvallabo Ariel. Hic notandum primum quod licet Babylonis, & etiam Romani fuerint illi, qui circumvallabunt Ariel, & fossis obsederunt Civitatem dicitur tamen Deus eam circumvallasse tamquam ipse sit qui obsederit Civitatem quoniam hostes qui eam obsidebant per Deum hoc fiebat, & iussu vel permisso Dei erant immixti, & hoc est quod legitur apud Matth. 24. Quod videns Iesus Civitatem fleuit super illam. d. Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te & coangstabunt te vndique, & ad terram prosternent te; filios tuos qui in te sunt etc. Et erit tristis, et moerens. Cuius tristitia & moerore significet idem notamen sunt accipienda hæc nomina, tamquam omnino Synonyma, sed eius modi geminatio significat magnitudinem moeroris, et varietatem, ut si intelli-

gatur ubique esse angustia moerorem, ac tristitiam, et eum subdit. *Et erit mihi quasi Ariel* hoc vltimum dictum huius particularis est valde obscurum. Primo quidem sic exponitur ut pronomen illud demonstratiuum referat ipsum Deum sic loquitur Civitas Hierusalem erit mihi quasi Ariel, supposito quod Ariel hoc loco accipiatur pro templo, vel altari holocaustorum, ut quæ admodum ipsum altare totum madet sanguine et cadaueribus animalium, que pro sacrificiis mactanda offeruntur, ita Civitas Ierusalem est futura quandoque Glo. Inter. sic exponit. Civitas Hierusalem erit mihi quasi Ariel id est vmbra quædam & similitudo antiquæ dignitatis id quod fuit sub Iesu Sacerdote magno. Alii sic exponunt *Et erit mihi quasi Ariel*, hoc est: ego Deus fortis et potens faciam de ista Civitate Hierusalem, quem admodum Ariel, hoc est Leo fortis, faciebat de aliis, vrbibus quas vexabat, infestabat, laniabat, ac discerpebat: velut dicunt alii erit mihi quasi Ariel id est ero, velut Leo rabidus, et ferrox aduersus Hierusalem quod idem est. Est alia expositio, quæ mihi profecto magnopere placet, ut hoc loco conqueratur Deus, et prædicat quod futurum est aduersus ipsam per ipsam Civitatem Hierosolymam, ut. ostendat aduersus Ierusalem Deum quasi Leonem se habiturum. q. l. Ariel quod significat, et denotat ipsam Civitatem aut populum Iudeorum, sit futurus velut Leo fortis, ferrox aduersus ipsam Christum, ut quæ admodum Leo sequitur quoscumque; sive sint homines, sive aliud genus animalium, sic pro modo erit populus Iudeus aduersus Christum, namque non solum Christo Domino totis viribus restitere verum etiam in cruce sustulere, et legatos in omnes partes miserunt, ut persequerentur Apostolos, et quoscumque fideles, de qua persecutione sub hac figura locutus est Hier. cap. 11. cum dixit facta est hereditas mea mihi sicut leo in silua, quæ sententia interpretas lact. Fir. li. 4. ca. 20. inquit. Quia præda, et deuoratio factus sum inquit Deus hereditibus meis ut Leonibus qui me imolauerunt sicut pecus, et voces dederunt super me suas mortis et crucis idem bene dixit Hier. facta est hereditas mea mihi sicut Leo in silua, et erit mihi qua-

fi

Ariel. Deinde prosequitur quod iam ceperat vaticiniū de vastatione Hierusalem d. Et circumdabo quasi spheram in circuitu tuo, et iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionem tuam. Circundabo inquit quasi spherā in circuitu tuo, hoc est Ciuitas erit ab hostibus obsessa ad eō, & circumdata ut nullus possit egredi, neque insuetis hostibus subintrare, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponā in obsidionem tuam, id est propugnacula construam, & castra erigam quae te diruam, & ad terram prosternam, ut quod praedixit olim Deus verissimum esse comprobetur, videlicet, ad terram prosternent te. Proinde subdit. *Humiliaberis de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum, & erit quasi pytho nis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum musitabit.* Humiliaberis quidem, quia vsque ad eō eris deiecta. O misera ciuitas, quod nulla amplius caput erigendi, & super alios te extollendi praebitur occasio: quo loco humilitas nō pro ea quae est virtus, sed pro miserrima ipsius conditione accipitur, & verē quidem humiliata potest dici, & ad terram prostrata, quoniam non solum mēnia, turres, ac palatia erunt in terram deiecta, sed Iudaei, quam plurimi iacentes per vias, strati humo, fame necati, peste moribundi, & miseris omnibus oppleti de terra gement, & de terra loquuntur: vnde verissimum fuit vaticiniū cum de ea dictum fuerit, humiliaberis, & iustissimē quidem factū est ut qui ausi sunt ponere os in cœlum dicentes de Christo filio Dei, quod Demonium haberet, & quod nesciebant qui sit, & vnde sit humilientur, & in terram deciantur. De terra loqueris hoc est, terrena tantum sapiēs, cœlestium nihil. Qui de terra est, de terra loquitur, Ioā. 3. vel de terra loqueris, hoc est, ad eam corporis exinanitionem, & animi cōsternationem deuenies quod similis eris iis, qui tam submisit, & exiliter loquuntur, vt videantur, de terra vel sub terra loqui: quae admodū contingit iis qui sub terra in aliqua fouea latitant, vel in putei alicuius profundo: & velut aliqui dicūt de terra loqui, est ve-

lut vox, & locutio, quā vulnerati in terrā cadētes solēt emittere, vt cū gemūt aut cōquerūt, & quae admodū faciunt qui sunt aegri, & corpore, & animo: & hoc magis explicans inquit. *De humo audietur eloquium tuum* quo dicto vult innuere in ea regione futuris aliquando magos, & phytiones, quod per uerba quae sequuntur videtur confirmari, cum inquit. *Et erit quasi pythionis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum musitabit.* Alii dicunt non hanc fuisse intentionem prophetae sed voluit innuere, quod homines illius Ciuitatis obseserunt ita arefacti & extenuati, quod ita exiliter & submisit loquentur, vt de humo eorum vox prodire videatur: nō enim inquit textus, quod erit pythionis vox tua, sed quasi pythionis, quia. s. similis erit ei: quandoquidem pythones, & Negromantes, dū euocatis mortuis fundunt nonnullas voces, & fingunt se animam ē corporibus educere subtile quid ac tenue, & stridolum quidā vix musitant, quasi ipsa anima leniter, & ē terra loquente, sic ait Cyrillus: aut postremo dicas, hunc voluisse innuere prophetam sensum, quod tanta erit illius ciuitatis demissio, & abiectio, vt nē semel quidem hincere audeat, aut vocē emittere sed si quid effari voluerit potius musitare cogatur.

Circa hoc nomen Ariel tria sunt annotanda, primum quid nominis huius dictionis: deinde quid rei postremo cur ea fuerit vsus propheta hoc loco, cum potuisset explicatius nominare rem de qua est locuturus, nempe Ciuitatem Ierusalem, cuius excidium (vt diximus) prēnunciare intendit.

Primum ergo quoad quid nominis huius dictionis, omnes quos ego viderim dicunt, hoc nomen esse compositum ex duabus dictionibus videlicet **E**x Ari, quod latine interpretatur Leo, & ex (el) quod interpretatur Deus siue fortis, ut idē sit dictū Ariel, quod leo Dei, siue leo fortis, aut fortitudo Dei. Quid autem secundum rem importet hoc nomen, sciendum aliud esse quod significat, & aliud esse quod dē nominat (ut scolastico more loquamur): significat enim primo altare holocaustorum

vt habes apud Ezech. ca. 43. ubi sic habet. *ipse autē Ariel quatuor cubitorū & ab Ariel vsq. ad sursum*, cornua quatuor, & Ariel duodecim cubitorum nī longitudine per duodecim cubitos latitudinis quadrangulatum equis lateribus. vbi Nico. de Lyra. d. Superiorem partem altaris vocari Ariel eo quod in superficie est locus cremationis holocaustorum. Et sic pars illa deuorat illas carnes, siue adipēs, sicut Leo fortis deuorat carnes, cum Ariel sit idē quod Leo fortis. Significat etiam homines bellicosos, ut habes 2. Reg. 23. vbi legitur Banaiam filium Ioiadē percussisse duos leones Moab, quod in Hebreo sic legitur, percussit duos Ariel Moab, id est duos ex praecipuis aulicis siue robustissimis seruis Moab est etiā Ariel cuiusdam viri Israelitae ut habetur num. 26. Verum tamen hoc loco sumitur Ariel pro ciuitate Ierusalem, quae admodum clarē in principio huius capituli habetur, videlicet vā Ariel, Ariel Ciuitas quam expugnauit Dauid, vt sic postius exponere particulam illam. Ariel erit mihi quasi Ariel, id est Ciuitas Ierusalem quae appellatur Ariel, vt supra declarauimus, erit mihi quasi Ariel, id est velut altare holocaustorum in quo mactantur animalia pro sacrificio, quod quidem repletur sanguine, & cadaueribus mortuorum, sic penē reducam ciuitatem meam Hierosolymam q. d. Ego etiam ero mactatus, id est crucifixus in Ariel, id est in cruce tamquam in altare holocaustorum, & sic erit mihi quasi Ariel.

2. Reg. 23.

secundū du.

Postremo querebatur ob quam causam vocat Esaias hīce nominibus impropriis, & parum affluētis Ciuitatem Hierusalem: superius etiam volens eius onus & grauamen describere, nominabat vallem visionis. Ego re uera huic dubio planē ignoro quid respondeam nisi dicamus hoc factum ab eo, vel ut lectoribus tedium amoueret diuersis appellationibus vt ens, vel fortassis vt ostenderet eius magnificentiam, & amplitudinem, quandoquidem tot egregiis titulis, & nominibus dignaretur. Sed alii, alias fortē poterunt afferre rationes; nos autem hucusque nihil

melius afferre potuimus, textum prosequamur. Inquit enim. *Et erit sicut puluis tenuis multitudo uentilans te, & sicut fauilla pertransiens, multitudo eorum, qui contra te praualuerunt erit quae repente confestum.* Non dubito hanc fore praedicta de his qui obsederunt Hierusalem iuxta literalem sensum quae postea secundum allegoriam alio referentur; nunc itaque propheta ciuitatis Hierusalem futuram mox ruinam praedicit, quod indicauit cum dixit: Annus additus ad annum q. d. non multi anni praeteribunt; citius quā iudicatis est futurū vestrū hoc excidium. Erīt sicut puluis tenuis, multitudo ventilantium te: innumērabilem fore multitudinem hostium, qui ad eius euersionem conuenient, & accurrent, quae pulueri tenui, & contritae comparatur, quae nullo modo potest numerari; quaeq; etiam facile dissipabitur, & perdetur.

Ter. 4.

Nec dubito quin haec similitudo nobis deseruiet ad ostendendam, & describendam huius saeculi Principum consimilem quasi conditionem, quippe qui sunt ueluti puluis, quae facile euanescit ac dispergitur, & in aerem quouis debili vento proicitur, & eleuatur: dicuntur ventiles, quia vexilla deferunt, quae facile vento agitantur, & ipsi quoque uelut uentos circumaguntur, & circū agūt gentē illā, & cribrare videntur. Et erit exercitus iste, uel multitudo eorum, qui contra te praualuerunt, uelut fauilla transiens, quem admodum enim fauilla transiens non potest numerari, neque ullo pacto detineri, sic & multitudo exercituum, & multo magis status, ac dominium ipsorum Principum quod quidem modicum durat. egregia quidem similitudo.

Et ne fortassis Iudaei putarent hoc excidium, vel numquam aut tarde admodum euenturum, subdit propheta & inquit. Erīt quae repente confestum. Vide quā belle explicat propheta istius excidii propinquitatem, & celeritatem vsus duobus aduerbiis nulla penitus cōpula interiacente iidem prorsus significantiibus, quo innuit hostium aduentum fore tam repentium,

Tex. 3.

Ioan. 3.

ut nulla ferē interposita mora in eos ir
uisse conspiciatur et perinde est ac si
dicamus admodum repente, uel citissi-
me, et sicut Paulus dicit r. Thes
Dies Domini sicut fur in nocte ita uen-
iet. Cum enim dixerint pax, & secu-
ritas tunc repentinus superueniet inte-
ritus, & sic erit inuasio Ciuitatis Hyeru-
salem, sicut etiam in die iudicii r. Thes
s.D. Hyero, dicit horum hostium exer-
citurū repēte cōfestim ad euersionem
Ierusalem concessisse, quia in media pa-
ce, subita sub Nerone bella confurre-
xerunt, ita ut Iudēi ex templo, & præ-
ter omnem opinionem fuerint inuasi,
& variis modis afflicti, & quemdōdū
subditur.

Tex. 5.

*A. Domino exercituum uisitabitur,
in tonitruo, & commotione terre, & uo-
ce magna turbinis, & tempestatis, &
flamma ignis deuorantis.* Per hæc uerba
ostendit propheta multitudinem, forti-
tudinem, & crudelitatem exercitus ad-
uentantis aduersus Ierusalem, id
quod maxime contigit in obsidione fa-
cta sub Tito, & Vespasiano, sub quibus
fuit certē uisitata Ciuitas illa ea uisita-
tione, quæ in malam partē accipi solet,
quatuor namq; modis fuit eiusmodi ui-
sitatio à Domino profecta. In tonitruo
scilicet in cōmōtione terrę: Tertio in
uocē magna turbinis, & tēpestatis: quar-
to & ultimo in flāma ignis. In tonitruo
quidem quoniam exercitus Romano-
rum irruens ex improuiso in ciuitatem
& impetum faciens, fuit uelut quod-
dam tonitruum perterrefaciens om-
nes illius urbis habitatores; similiter
fuit similis eorum aduentus commo-
tioni terrę, quia uisa est quodammodo
nemine profus tale quid expectante.
terra tota commoueri. Apparuit in uo-
cē magna turbinis, & tempestatis, quo-
niam uelut turbo ē terra confurgens,
& tempestas defursum adueniens ma-
gnam uocē id est strepitum, & sonū
quendam horribilem emittunt, sic pe-
nē fuit adueniens ipsorum hostium. Po-
stremo in flamma ignis uisitabitur hæc
Ciuitas, non quomodocunq; sed ignis
deuorantis; & absumehitis homines, &
cuncta quę offenderit. Dicunt aliqui
uera fuisse tonitruū in expugnatio-

ne Urbis: Fuit quoque tremotus in
die passionis Domini, quo concussum
est templum. & Ianuę eius, quæ uix po-
terant claudi, uel aperiri à magna ho-
minum, multitudinē, ex se ipsis fuerūt
apertę. Fuere etiam audię magnę, &
horribiles uoces Angelorū, & spiritūū
dacentes. Migremus hinc. Apparuit
quoque flamma ignis deuorans, & com-
burens Turres, domos, & Palatia, &
multos quoque homines, qui circum-
B aderant. Vnarrat Iosep. de bello Iuda.
Quare nobis demonstratur non solum
Deum qui est ultionum Dominus ex-
ardescere, & commoueri aduersus
impios uerum, & elementa aucto-
rem suam uindictabūt. iuxta illud plu-
ries à nobis adductum. Pugnabit orbis
terrarū cōtra in se factos & alibi, ar-
mabit Deus creaturam ad ultionē impiorū.
Verum omnes istę percussiones, & fla-
gella quę describit Esaias inuicta ad-
uersus Iudæos euenient unicuique no-
strum in die iudicii, nisi penitentiam
egerimus, & præuenerimus Deum in
confessione & aliis bonis operibus, pri-
usquam ferat aduersus nos sententiam.
Propterea sunt hæc à nobis diligenter
expedenda, & die, noctuq; in mente
reuoluenda, scientes quod quęcunq;
scripta sunt ad nostram doctrinam scri-
pta sunt.

Sequitur Propheta qualis erit status,
& conditio eorum qui pugnabunt ad-
uersus Ciuitatem Ierusalem d. n.
*Et erit sicut somnium uisionis nocturnę mul-
tudo omnium gentium, quæ dimicauerūt
contra Ariel, & omnes qui militauerunt
& obsederunt, & prauulerunt aduersus
eam &c.* Verē quidem scriptum Eccle.
34. Vana est spes & mendacium uirō in-
sensato, & somnia extollunt imprudē-
tes. Quidam existimant hoc uaticiniū
fore adductum contra eos, qui pugna-
uerunt contra ciuitatem Ierusalem,
& hoc allatum ad consolationem Iu-
dæorum, quorum uerborum hic est
sus secundum horum existimationem;
quod uidelicet hostes, quamquam ma-
gno cum impetu sint accessuri, & con-
sumpturi omnia, nihil tamen efficiēt;
id quod de Assyriis iure quidem dici
posset, at de aliis exercitibus non ita;
Sed

hoc autem aliquibus contigisse opinā-
rur, quod scilicet nihil essent assecuti,
quia sibi, & suis Diis, ac Demonibus, &
non Deo uictoriam omnem tribuerunt.
Sed hæc eorum existimatio litteræ nō
quadrat; hoc inquā uaticiniū sit contra
eos, qui pugnauerunt aduersus Hyeru-
salem, nisi hunc in modum, quod quāquā
hostes Iudæorum sint habituri uictoriā
contra Iudæos, & cunctis eorum bonis
potituri, id tamen erit uelut somnium
uisionis nocturnę, quoniam scilicet prin-
cipatus, & dominium eorum tandem
euanescet, nec diu durabit, et hæc ratio-
ne poterit aliqua Iudæis afferri conso-
latio, quia solatium est miseris socios
habere pœnates. Dicunt alii; hæc ne-
quaquam fore allata ad Iudæorum so-
latium, sed ad ostēdendam potius inex-
plebilem hostium cupiditatem aduer-
sus eos, qui neque iacturæ ac detrimen-
ti tantum poterant illis inferre, quod
non fuerit uelut somnium ab eisdem
hostibus existimatum,

Sed prior expositio mihi, re uera ma-
gis satisfacit, ut scilicet dicamus om-
nem uictoriam, omne dominium, quā
tamcumque susceperint prædam, et
quāmaxima fuerint uis crudelitate
aduersus Iudæos, uel Babylonii,
aut quicumque alii, et postremō Ro-
mani, ac deinde sequissimi Turcæ fuit
eis uelut somnium in uisione noctur-
na: quomodo autem contingat dor-
mientibus somnium, & quid conferat
duobus patentibus exemplis in cibo,
et potu ostendit hic Esaias.

*Et sicut somnias esuriens, & comedit cum
autem fuerit expergefactus uacua est ani-
ma eius: & sicut somnias sitiens, & bibit
& postquam fuerit expergefactus lassus ad
huc sitit, & anima eius uacua est, sic erit
multitudo omnium gentium quę dimica-
uerunt contra montem Syon.* Similitudo
ista somniantis facile potest ad litterā
intelligi, quod sicut somnias exple-
ta dormitione nihil reperit ex his quę
dormiens somniabat se habere, et poti-
ri, sic quicumque militarunt contra
Ierusalem, nihil tandem firmi, et sta-
bilis habuere absoluta expugnatione,
præter quędam iocalia facile consum-
pabilia. Alii uolunt eos ita modice suis

se faturos, et contentos, ut rursus impu-
gnare, et expugnare, ac absorbere uel-
lent hanc ciuitatem. Verum hæc simi-
litudo siue referatur ad cupiditatem im-
litum, siue ad solamen, et refrigerium
Ciuitatis Ierusalem parum refert.
Hoc tamen uelim scias, quęcumque di-
ximus euenisse his, qui dimicauerunt
contra Ariel, omnino euentura, et fre-
quenter etiam euenisse aduersus eos,
qui militarunt contra Ecclesiam Chri-
sti. Sic enim prædixit Esaias in sine
textus nuper expositi; ita enim ait.
Quod quemadmodum quis in somno
dicitur esurire, et comedere, sic etiam
sitire, et bibere; sed postquam fuerit ex-
pergefactus adhuc sitit, et bibit, et ani-
ma eius ideft uita eius uacua est; nihil
inquā habens eorum quæ in somnis
habere uidebatur, sed ut uulgo dicitur,
si trouaua con le mani piene di Mosche
sic inquā erit multitudo omnium gē-
tium, quæ dimicauerunt, et quæ post
hæc dimicabunt contra montem Syon
ideft contra Ecclesiam quæ (ut milles
dictum est) designatur per Syon. Qua-
rē non audeant infideles, non audeant
Hæretici, neque homines maligni, et
animis peruersi infestare Ecclesiā Dei,
quoniam si quid aliquando fecisse uide-
buntur, erit tandem uelut somnium.
Sequitur in Textu. *Obstupescite, & ad-
miramini: fluctuante, et uiscitate, inebria-
mini, & non à uino; monemini, & non
ebrietate.*

Ita profectō habet textus noster: quā-
quam alii aliorum interpretationem
sequuti, legant pro tempore futuro. uī
delicet obstupescetis, & admirabimini,
fluctuabitis &c. Sed hoc mihi non est
cure, tamen si sensus esset lōge facilior
ut scilicet Propheta non præciperet.
quod ex se malum est uerum potius
quod futurum est prædiceret. At quo-
niam ipse Dei spiritu affatus. opti-
mē præuidit quod futurum erat in Hē-
breorum populo, & in eorum primati-
bus quod scilicet nequaquam erant cre-
dituri uaticiniis Prophetarum, neque
etiam intellectu, tamquam Zelo ad
indignationem commotus, alloquitur
Scribas, & Phariseos, & quos-
cumque alios illius factionis homines
& inquit

Tex. 6.

Ecd. 34.

Tex. 7.

& inquit Obstupescite, & admiramini. fluctuate, & vacillate, eosanè modo quoniam indignati diceremus alicui viro cõtumaci, & incorrigibili, abi in malam crucem, recede à me sicut dixit Christus ipsi Petro, vade postme Sathana.

Matt. 16.

Obstupefcite igitur, ubi tamquam presentes & velut res iam existeret, quæ commoratur eicit illos à se. d. obstupefcite nunc, & velut confusi abite, prorsus ignari eorum, quæ videtis, & auditis, extra vos ipsos exite, & ob tam mirabile factum suspensi ac dolentes estote (obstupefcere est attonitum fieri, & quodammodo insensibilem reddi) admiramini tamquam ignari tam grandis effectus, & mirabilium operum, quæ fecit ipse Deus in oculis vestris, ignari inquam estis & credere non vultis, & quamuis stupor sit admiratione longe grauior, & deterior hoc tamen loco admiratio notat aliquid maius: potest enim quis ex aliqua re nuper accidere fati obstupefcere, & inde querere causam Rei: At si quis post stuporem susceptum negligat causam effectus inquirere, & in ea ignorantia velit persistere admirari; dubio procul est multo magis culpandus, quam qui tantum obstupefcit. Sic etiam cum inquit. Fluctuate, & vacillate, illi nempe qui sunt inopes consilii, & oportuno remedio destituti fluctuare dicuntur, & vacillare, nunc quidem hunc, nunc illuc eorum cogitationes, & consilia dirigunt, sed frustra semper & perperam; Illi enim fluctuare dicuntur qui multitudine, & varietate negotiorum, seu cogitationum ita perturbantur, & agitantur, vt quid fieri expediat nequaquam percipiant, & qui sunt, vacillantes grandi laborant inconstantia et modo huc, modo illuc animum fluctuant. Inebriamini, inquit & non a vino mouemini, & non ebrietate. Supra etiam si memores estis. diximus à pluribus causis aliquem inebriari præterquam à vino. Quidam enim vsque adeo suas opiniones, & fantasias diligunt, & sibi ipsis adiungunt, & quodam quasi modo copulant, vt nulla ratione, nullo consilio velint ab eis recedere: nec non & quidam ita honoris, & dignitatis obeun- de cupiditate anhelant, vt nihil vn-

Obstupefcere quid.

F fluctuare & vacillare quomodo dicitur

A quam cogitent, nihil affectent, dere nulla alia loqui audiantur, nisi de modo, & ratione iusta, vel iniusta, qua illas affectant, & non à vino, sed ab ingenti desiderio, & cupiditate rerum, quæ animo versantur, mouentur, & non ab ebrietate, sed à multitudine, & confusione rerum, quæ illis occurrunt, & velut ebrii, & insensati, huc, atque illuc rapiuntur, & pertrahuntur, & hoc ideo quia *misit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas, & principes vestros, qui vident visiones operiet.* Spiritum soporis illum esse exitimo quo quis ita graui somno opprimitur, vt uix queat excitari, & cum fuerit excitatus, vel expergefactus velut attonitus, & penè mortuus appareat, sed quoniam aliqui textus legunt spiritum compunctionis. Et D. Paulus Rom 1. sic etiam legit dicens dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, & aures vt non audiant usque in hodiernum diem, idcirco dicunt hunc spiritum esse, qui ita compungit cor conscientia male actorum, vt ferè exanimem reddat, et quandoque agnoscentes malum suum qui ita compunguntur ut agant penitentiam, dicantque eum propheta. Conuersus sum in erumna mea dum conficitur spina.

Rom. 1.

C Quidam alii dicunt hunc spiritum compunctionis esse, quo quis, ita peccatis assuefit, & in eis inueterascit, vt quasi non possit nisi malum operari instar eorum, qui puncti, & affixi vinculis, & clauis, ut nullo pacto se querant dimoueri: sed quoniam D. Paulus in eum sensum qui mox dictus est accipit spiritum compunctionis, ideo omittatur aliorum sententiæ. Neque cuiquam mirum videatur nos tam accurate verba prophetarum expendere, & considerare, quoniam ut inquit D. Basilius, non solù verba, & orationes, sed nulla est littera, aut Syllaba in sacris litteris quæ careat mysterio. Claudet oculos vestros prophetas, & principes vestros qui vident visiones operiet. Volunt aliqui D. Basilius. exponentes hanc secundam particulam dictam esse per appositionem, hoc est Domi-

D

D. Basilius.

Domini

Dominus claudet oculos vestros, qui sunt propheta, et principes vestri, qui re uera sunt oculi, et duces populorum qui si forte fuerint cæci, vna cum suis populis etiam cæcis infoueam cadent. Sed ego seorsum accipio istas particularas, quod nidelicet Dominus claudet oculos vestros vt nequaquam uideatis, nec intelligatis quæ uestra referunt; et item operiet prophetas, et principes vestros qui vident visiones, quod si per prophetas, et principes Prophetam intelligat veros prophetas, et principes probos, et approbatos operiet quidem Deus eos, non ut ipsi non uideant, sed quod eorum visiones ita uelabit, et tenebris, ac difficultatibus inuoluet, ne alij eas intelligant, et percipiant. At si per prophetas, et principes intelligat quoscunque sanctarum scripturarum interpretes, qui se mentiunt esse prophetas, Deus illos operiet, idest excecabit ob eorum impietatem ne intelligant scripturam, et ne Christum agnoscat, sic et principes sacerdotum, qui gloriabantur se quicunque prophetarum uaticinia exquiste intelligere: sic exponit D. Cyrillus. Neque fortassis est absolum, ut per principes intelligamus duces ac rectores populorum, quibus etiam quandoque concessum erat uisiones, et reuelationes à Deo habere. Sicut ergo qui opertum habent caput usque ad humeros et collum nihil vident, sic uelamen positum ante oculos prophetarum et principum impedit, ne quicquam supernorum mysteriorum intelligat, quamuis alioqui, non sint extorres, aut expertos horum donorum, sed quandoque propter peccata populi principes, ac duces populorum præpediuntur, ac detinentur à spiritu Dei, neque subditorum utilitati expediunt agnoscere queant.

Tex. 9.

Sequitur. *Et erit uobis uisio omnium sicut uerba libri signati, quem cum dederint scribit enim litteras, dicit et lege istum, & illi respondebit non possum, signatus est enim.* Et dicitur liber nesci enim litteras diciturque, lege et respondebit nescio litteras. Et erit inquit uobis, uobis quidem scribis et pharisæis non tamen omnibus, et quibuscumque prophetis, ac doctoribus, uisio omnium sicut uerba libri signati, et clausi

A In his duobus uersiculis hoc unum habetur, quod liber. i. cognitio mysteriorum, et eorum quæ sunt futura de Messia uenturo, de euerfione, ac desolatione Iudæorum, nec non de uocatione gentium, et de suprema gloria Beatorum, tam his qui litteras sciunt, quam qui nesciunt, tam rudibus, quam eruditis erunt uelut libri signati, idest libri clausi, et sigillati, qui neque à doctis neque ab indoctis potest ullo pacto legi; Quibus uerbis tacite cuidam obiectioni Scribarum occurrit propheta, qui quid dicitur potuisset, nihil eos morari, quod eorum oculos claudat, et phibeat prophetis, et uelut cibus, ne Dei reuelationes habeat quadoquid habet continuo per manibus libros legis et oracula prophetarum, unde poterunt pro arbitrio, quæ illorum saluti conueniant facile perspicere, dicit itaque; propheta libros omnes legis, et prophetarum esse unum tantum uolumen. liber (inquit Cyrillus) est tota scriptura diuinitus afflata, et ab uno sancto spiritu prodita; dicitur ob signata, quia nesciens litteras, neque etiam nesciens; uim uerborum, & sententiarum poterit adipisci, cum scriptum sit, et decantatum: obsecratur oculi eorum ne uideant, et dorsum eorum semper incurua. *Ves. 68.*

C hic liber ita ob signatus, et clausus aperiri non poterit, neque legi nisi uenerit Leo de Tribu Iuda radix David, qui aperiet librum, et soluet septem signacula eius: qui tandè uenit, et accepit de dextera sedentis in throno librum, & qui astabant cantabant canticum nouum dicentes. Dignus es Domine accipere librum, et aperire signacula eius. De hoc libro signato loquitur Euseb. Cæsar lib. 8. demon. Euang. cap. 2. d. Quod iste liber erat clausus et signatus, ubi clauderetur uisio, et prophetia, sed Dominus noster uenit in hunc mundum, ut uaticinia quæ antea erant obscura, & quasi signo impresso clausa aperiret, et latius explicaret, quo tempore suis discipulis aperuit sensum, ut intelligerent scripturas, hoc est quod d. Io. in Ap. Ecce uicit Leo de Tribu Iuda, et ipse aperuit sigillum libri apposita quæ sigilla, nihil aliud erant nisi obscuritates prophetarum quas bene notas haberet Esaias dixit. Et erunt

Apoc. cap. 5

Euseb. Cæs. de demon. 8. ca. 2.

erūt verba hæc tamquam verba libri si A
gnati. Potest etiam dici iuxta aliorum
interpretationem Christum venisse,
non solum vt explicaret legem, & pro-
phetas, verum vt eas adimpleret, & cō-
firmationem afferret. finis. n. legis est
Christus: Etideo Signatus erat liber,
quousq; ea quæ ibi scripta erant, & de-
mandam, opere complerentur. Chri-
stus ergo aperuit librum: quia coepit
facere, & docere. Christus Iesus non so-
lum aperuit hunc librum Signatū, sed
B
siple fuit eiusmodi liber, septem sigil-
lis signatus, videlicet. Natiuitate; Circū-
cisione, Baptismi susceptione, miracu-
lorum operatione, morte & sepultura,
Resurrectione & in coelum ascensione.
Et. D. Hiero. hoc loco notat quod cū
magistri Iudæorum vsq; in hunc diem,
neq; legere, & aperire signacula: & my-
steria scripturarum pandere queāt, neq;
Et populus indoctus, & ignarus legere
possit, longe tñ leuius est imperitiam
fateri, quàm iactare prudentiam, &
non posse scire quod dicitur; Sribæ er-
go & Pharisei non intelligebant scripta
prophetarum, quia noluerunt credere
ipsi Christo, vt supra dictum est, nisi
credideritis non intelligetis: Causa ue-
ro, qua duri erant ad credendum, pri-
mum erat eorum iactantia, & inanis
gloria, qua de se magna presumentes
impudenter dixerunt: Nos Moyfi di-
scipuli sumus. Nos scimus quia Moyfi
locutus est Deus, hunc autem nescim⁹
vnde sit. Et quamquam dixerit aliquā
do Deus. Ego sum lux mundi; dum lu-
cem habetis ambulate in luce, ut non
tenebræ vos compræhendant, nihilo-
minus non crediderunt, neq; vlla ra-
tione sunt facti meliores, neq; se ipsis
sapientiores, sed duri magis, & præfra-
C
cti postea effecti sunt. Taceo post hæc
re & nume multa eorum scelera, & flagitia qui-
bus impune scatebant, quippe quæ
vnde infra intelligentiam Sanctarum scriptura-
rum impediabant. Sequitur postea in
textu.
Et dixit Dominus, eo quod appropinquat
populus iste ore suo, & labijs suis glorificat
me, cor autem eius longe est à me, & in-
muerunt me mandato hominum. & do-
ctis.

Esa 7.

Iudeorum
durities vn
de processit.

1o. 8. cap.

De qualita
te & nume
ro horū lib.
vnde infra
3. ca. 34. hu-
ius operis.

Tex. 10.

Nescio planè quorsum apponat
hæc verba ipse propheta, nisi forte quò
ostendat veram, & propriam causam
eursionis, ac destructionis vniuersæ
gentis Iudaicæ, præter paucas illas re-
liquias, quæ secundum electionem gra-
tiæ, & per Dei misericordiã salutæ sunt
factæ: Iudæi nãq; mandatorum legis
scientiã, ac profunditatē tenere se pro-
fitentes, in ore, ac lingua dumtaxat
mãdata olim patrib⁹ descripta habetes
hac una re se colere Deum, & timere
existimabant, eorum autem que, præ-
cipua Dei ore tradita erant, nihil omni-
no præferrebant, ac sequenbatur,
Et quamquam littera præfens uideat-
ur, huius hypocrisis, aut temeritatis
populum arguere, verũtũ existimandũ
est Sacerdotes, & ministros templi prio-
res. in eo diliquisse, & in causa quòd a-
lii inferiores deliquerint omnino exitis
se; qm̄ appropinquare Deo, & cultum
exhibere, ei peculiare videtur esse mini-
strorũ templi: sic. n. habetur leuit. 8. Ap-
propinquare fecit filios Aaron. Quod
si timorem vllum, aut cultũ, siue reli-
gionis signũ erga me inquit Deus præ-
ferulerunt, non nisi mandato hominũ,
& doctrinis p̄stiterunt, nõ ad præscri-
ptum diuinæ legis, & ipsius Dei volũta-
tē: sic. n. dicit hoc loco Esaias, cuius tes-
timonio vtitur Et Dñs n̄ aduersus eos
Marth. 15. d. Hipocrite, bene propheta-
nit de vobis Esaias. d. Populus hic labi-
bus me honorat, cor autem eorũ lõge
est à me. Sine causa, hoc est absq; aliquo
profectu colunt me, docentes doctrina-
nas, & mandata hominum. Sed mirũ
quod D. Hieronymus Exponens hanc
auctoritatem dicit, Dominũ abusum ef-
se hoc testimonio contra Phariseos, in
Euangelio Matthei, quasi verò perpe-
ram, & impropiã; seu præter rationẽ
testimoniũ illud Dñs adduxerit: abusi
enim aliquo est impropriẽ, & male uti:
Dicunt aliqui D. Hieronymũ per hoc,
vocabulũ abusum, intellexisse rectẽ u-
sũ, sicut qñq; Cicero usus est Et hoc vo-
cabulo abuti. i. præclare. & cõmode uti
per figuram dictã chatacrefim. Melius
puto dicẽdũ D. Hieronymũ voluisse. vt
hoc vocabulũ (abusus) q. d. accipere, uel
trahere aliq; vocẽ, seu orõnẽ in re. sũã,
& ad

Leuit. 8.

Matth. 15.
Mar. 7.

Cyrillus.

Irenæus.

Tex. 11.

1. Cor. 1.

1o. cap. 9.

D. Hiero.

& ad propositũ suum. Sic dicit dominũ
abusũ esse verbis Esaię. Sed hoc omisso
uideamus quid aliifenserit sup his uer-
bis d. n. Aug. d. Dominũ obcecasse Iudę
os, ne res diuinas intelligeret, quia cole-
bãt eũ labijs, corde autẽ nolẽbãt, pmisi
ergo inquit Deus, vt non saluarentur,
permisi, ut qui non per errorem sed
per malevolentiam verum vocarẽt fal-
sum, permisi (inquam) ut qui intelligen-
tes bonum fingebant se nõ intelligere
vt facerent quod est malum, vt uere ne-
que intelligerent bonum: & quẽadmo-
dum d. Cyrillus non erat consentaneũ
cognitione scripturæ diuinitus inpira-
tæ eos ditari qui illam contemnebant.
Irenæus super eodem textu sic in-
quit. Verba legis enunciabãt Iudę, sed
erant sine charitate, & cõsequẽter iniu-
sti in Deũ, & in proximis: docebãt do-
ctrinas hominũ. i. traditiones p̄sbyte-
rorũ, quas ipsi sinxerãt vt frustrarẽtur le-
gẽ Dei, ne essent ei subiecti. id quod d.
Paul. Ignorãtes iustitiã Dei, & suã volẽ-
tes statuere, iustitiã Dei nõ erãt subiecti
Vnde subdit. Ideo ecce ego addã vt admi-
rationẽ faciã populo huic miraculo grãtis et
stupẽdo. Peribit. n. sapiẽtia a sapiẽtibus eius
et intellẽtus prudẽtiũ eius abscondetur. Vbi
nota qñd dicit tex. peribit sapiẽtia a sa-
piẽtibus õnibus, sed a sapiẽtibus eius. i.
a sapiẽtib⁹ istius gẽtis, & nationis stupa-
dę, & peccatis inuolutę, & obtenebratę,
& hæc illis grauẽ iacturã cõtingere di-
cit Paul. 1. ad Cor. ex ipso Deo vbi dicit.
Perdã sapiẽtiã sapiẽtiũ & c. vnde postea
querit Nõne stultã fecit Deus sapiẽtiã
huius mudi? cui q̄sto respõdēs inquit
Quia in Dei sapiẽtia nõ cognouit mun-
dus per sapiẽtiã Deũ, placuit Deo p̄ stul-
titiã prædicationis saluos facere credẽ-
tes: hoc est. n. grande miraculũ s. homi-
nes eminentis doctrinæ, ac sapientię he-
ri homines rudes, & indoctos, sic & ex
hominibus indoctis, et rudibus fieri
homines sapiẽtissimos. Nec mirũ quia
iã Xps ipse apud lo: ca. 9. dixit i iudiciũ
veni i hũc mūdũ, ut q̄ nõ vidẽt videãt
& quidẽt cęci fiãt. Gẽtes nãq; visũ rece-
perũt, Israel autẽ est obcecat⁹ Aduertẽ-
dum, autẽm (vt inquit D. Hyer) q̄ De⁹
nõ est inimicus sapiẽtiæ, cũ eius pater
sit, & per quẽ est omnis in hominibus

A
sapiẽtia: sed Deus est inimicus sapien-
tiæ populi, & prudentię Iudæorũ Ali-
quãdo tamẽ vt Clemes Alex. & Euseb.
Cesar. vna cũ D. Paul arbitratũr hic lo-
qui Propheta nõ d sapiẽtia tñ quã p̄su-
mebãt Iudæi, sed de sapiẽtia hui⁹ mudi.
Sed ut de nobis; ipsis loquamur, cauẽdũ
ẽ ne eodẽ vitio laborem⁹ et nos, vt. s. la-
bijs tñ honorem⁹ Deũ, corde verò lõ-
gẽ sim⁹ ab eo. D. n. Chrysol. dicit. Quidã
putãt sibi satis esse, si duos aut tres p̄la.
d̄ more recitẽt, de corde verò nõ extur-
bare, aut delere cogitẽt auaritiã, super-
biã, ambitũ, & cætera huiusmodi vitia,
quę coinquãt hominẽ. Sũt pleriq; ex
nostris, q̄ horarias p̄ces nõquã omie-
tunt, sacra Synaxim singulo quoq; die
celebrãt, nec p̄mittũt quouis nego-
cio frequẽtare Ecclesias, & alia priorũ ho-
minũ exercere officia, animo tñ & cor-
de retinẽt passiones, & odia, & diffi-
ciles admodũ sũt in remittẽdis iniuriis.
C
Propterea caueam⁹ ne de nobis cõque-
ratur Deus, nõsq; veraciter incuset, & di-
cat. Populus hic labijs me honorat, cor
autẽ eius lõge est à me. Deinde uidẽdũ
est quomodo, & quã ob causã Deus per-
dat sapiẽtiã sapiẽtiũ, ut hoc loco dictũ
ẽ. Cui dubio facillẽ potest respõderi p̄-
ea quæ dicta sũt, qñquidẽ Deus nõ ab-
solute perdit hominũ sapiẽtiã cum ois
sapia à Dño Deo sit, sed eã tñ p̄dit sa-
piẽtiã, q̄erigit se, & extollit cõtra sapi-
entiã Dei, q̄ iuxta doctrinã Paul. Apo)
stultitia est apud mundũ: quẽadmodũ,
& sapiẽtia huius mudi stultitia est apud
Deũ. nec dubiũ quòd sapiẽtia qua glo-
riabãtur Iudæi, & cui confidebãt, stulti-
tia erat apud Deum. Postremo dubiũ
est de traditionibus, & mãdatis homi-
nũ. nõquid omnia sint idistĩctim repro-
bãda & reuicẽda. Dicendũ est q̄ nõ, sed
ea tñ quę nihil i se diuinũ habẽt, neq;
ex lege & institutis Dei p̄dẽt, quæq;
nec pietatẽ, nec publicũ bonũ, & vtilita-
rẽ cõtinẽt; sed ã his seorsũ infra tracta-
bimus. Sequitur tex. V a, qui profũdũ est in
corde, ut à Domino abscondatis cõsilũ, quorũ
sũt in tenebris opera, & dicũt. Quis uidet
nos, & quis nouit nos? Litera est plana v-
ult. n. propheta explicare causas suppli-
ciorũ, quæ sũt ventura super populũ Iu-
dæi, quo Deus appãreat iustus in om-
nibus

Chrysol.

tribus operibus suis. & inquit in persona Domini loquens. Vnde qui profundi estis corde, homines qui putatis neminem scire, aut penetrare cogitationes vestras & putatis Deum latere consiliū vestrū, consiliū, quo decreuistis tradere hominē iustū, operire, & celare uirtutes & mirabilia eius attribuere ea principi Deumiorū & abscondere, ea obtegere resurrectionē filii Dei, corrūpere quaretes pecunia qui custodiebāt sepulchrū; putabatis (iquā) hęc vestra cōsilia fore semper occulta, & nūquam in lucē proditura: cōsilia ergo vestra quæ abscondita fore putabatis a domino, & opera quæcunque uestra mala in tenebris erant, id est in obscuritate posita, aut potius in tenebris, quia digna erāt tali prætio, & tali hospitio. Et dicunt. Quis uideret nos, & quis nouit nos? O miseri inuidentes, & cæci, qui finxit oculū nō cōsiderat, & qui plantauit aurem nō audiet? forte putabatis, quod nullus hominū uideret neque uos nouit, propterea Deum nō uidere? & si nullus hominū uideat, Deus autem quem latere nihil potest, omnia uidet, & omnia sunt nuda, & aperta oculis eius. Nouit ergo Deus cogitationes uestras, consilia uestra, & quicquid aduersus eum molimini, propterea subdit. *Peruersa est hęc uestra cogitatio quasi si lutum contra figulum cogites, & dicat opus factori suo, non fecisti me, & figmentum dicat si clori suo, non intelligis.* q. d. quemadmodum nō potest scamnū aut lapis reductus in aliquod opificiū, vel opus, dicere factori suo, nō fecisti me, nihil habes cōmune mecum, à te non pēdeo, sic nos haudquaquā dicere possumus ipsi Deo, nō sū opus tuū, nō sum factura tua, & cōsequēter nos, & omnia nostra pēdēt à Deo, nec potest quicquā eius potētīā, atque uoluntatē subterfuge se, ne uē quicquā latere eius intelletū, & sapiētīā, nā neque figmentū potest dicere factori suo, nō intelligis. q. d. nō sapis non me cognoscis, nihil abs te habeo, & cōsequēter nihil eorū quæ sunt in me tua ergo, nec ad te spectat. quæ admodū est nullū opus, aut nullū effectum opponi possit, et contradicere factori suo, ita profectō sentiendū est de quacū-

que creatura rationali respectu Dei: id quod clarius declarat Apost. ad Rō. ca. 9. cū inquit. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo: nūquid dicit figmentū ei qui se finxit quid me fecisti: sic in nō habet potestatem figulus luti ex eadē massa facere aliquod vas in honorē, aliud uerō in cōtumeliā? Vnde & hic idē proph. c. 45. uidetur in sinuare. d. Nūquid dicit luti figulo suo quid facis? & opus tuū ab se; manibus est: sensus ergo horū uerborū est, quod Iudæi, & quicquid homines logisime falluntur, & toto cælo aberrāt, si existimāt se quæcūque agere cōtra cōsiliū Dei, & eius quoquo pacto uolūtātē subducere. & quæ admodū nō potest uas ab artifice rationē expetere, cur se sic finxerit, sic nec Iudæi, neque quisquam hominū potest cōqueri de Deo, neque rationē exigere, cur sic se finxerit, & creauerit, cur si me uas in honorē, illud uerō in cōtumeliā amini si dicamus quod si quē reprobauerit, & dānauerit suo id merito effecerit, si uerō saluū, & prius reddiderit sua gratia id fecisse credendū ē. Vnde Aug. pluribus in locis sic dicit. Quos Deus castigat iniustitia castigat, quos uerō liberat, sua gratia liberat, quod nō liberatur agnoscit debitū, qui liberatur gratia agit; sic qui dānatur nō habet quid reprehēdat, quia suo merito dānatur. & Ambr. sic & ipse hūc locum interpretatur; Nā quæ admodū in potestate figuli est quale uelut ex luto opus cōficere, uel honorificum, aut uile uel abiectū, sic Deus ex massa, qua hominē creat, potest aliquē edere seruū, aliquē uerō liberū, & magnū. Vasa uero oīa unius sūt substantiæ, sed uolūtate auctoris differunt honore; sic & apud Deū, sed hoc differunt figulus, & Deus, quia in figulo, uel opifice est sola uoluntas & cōplacētia, in Deo uero uolūtās cum iustitia. Deinde ponit Esa. aliud signum, & stupēdum quoddā miraculū cōmutationis populorum, quod f. gētes ad lucē ueniēt, siue deducētur, & Iudæi qui erāt populi Dei, & qui soli sapientes habebāt, in tenebris manebunt, & reiecti erunt a gratia Dei. id autē quibusdā methaphoricis locutionibus ostēdit dicens. *Nonne adhuc in modico, & in breui cōuertetur Libanus in Charmel, & Charmel in saltū reputa- tur?* Pro huius intelletū breuiter scire debe-

Libanus

Charmel

debetis, Libanū (sūm Cyrillū) esse mōtē Phēnicie, cuius incolę erāt homines superstitiosissimi, dediti Idololatrię. Charmel autē erat mōs Iudææ, & erat locus (ut superius quoque dixisse meminimus) delictiosissim⁹, & significat hūc populū Iudæorū: dicit ergo. quod in modico & in breui. i. quā citissime, & multo prius quam putatis, fiet ista cōmutatio, siue cōuersio aut trāspōitio quod Libanus qui est mons siluestris, & locus inaccessibilis, & receptaculū ferarū, in Charmel, qui est locus fertilis, ac deliriosus cōuertetur, & cōtra. quæ admodū si dicamus locū aliquē ubi pulcherrimū sit pomeriū; pulcherrimis arboribus cōstitū in locū aliquē sterile, & immundū cōuertatur, quæ admodū facile est reperire in variis locis, et ego pleraque uidi eiusmodi sorte pultisse & hoc est quod gentes quæ erāt steriles, & imundæ apphēdēt lucē, & ueritatē euāgelicam, & Iudęi qui erāt populus Dei & in lege enutriti, efficiuntur mancipia Diaboli, & forte multo peiores quā fuerint Idolatrę atque id est in causa, quod quicquid Libanus, & cedri Libani cōmēdātur in scripturis, & accipiūtur pro Ciuitate Hiersusalē, & pro Israelitis, quā. scilicet Charmel fuerit conuersus in Libanū; hic tādē uides miraculū grādē & stupēdum, quod admirationē, & stuporē addet, nō solū populo huic Iudaico, sed uniuerso orbi, & in seculis omnibus superuenturis, de quo supra dixit ipse Deus, quia populus iste labiis tātum me honorat, & corde, ac spiritu lōge abest à me, ideo subdidit. *Ecce ego addā* & c. Primū ergo miraculum fuit. per dā sapiētīā sapiētum & prudentiā prudētīū abscondā; ita uero qui soli p̄ alios sapientes habebāt, sint destituti omni rerū cęlestiū cognitione. Alterū quod uasa, quæ erāt cōfecta in honore, cōmutentur in uasa contumeliæ. Tertium quoque miraculū est, Libanū mutatū in Charmelū, Charmel in Libanū; hoc est, populū gētīū erit popul⁹ Dei, popul⁹ Deo gratus ac dilectus, populus autem Iudæorum reputabitur in saltū. i. in locū desertum opprobriosum, ac despectū. Et hoc est quod paucis uerbis inuebat propheta iuxta tex. 70. Iterp qui sic habet. *Ecce ego addā ut cōmutē populum istū, & commutabo eos; mutatus est er-*

go populus Iudaicus, & factus est cibus vulpium & immundorum spirituum. Mutatus est à recto sensu in mentē reprobā, à gloria in ignominia, à fortitudine in infirmitatē, à sapiētia in stultitiā. Nec ibi tātum hęc mirabilē rerum mutationē est uidere: sed frequēter quoque seculo, & apud quascumque gētes, et precipue in Vrbe Roma, qui prius erat alicuius seruus, eius domin⁹ efficit. & cōtra. et qui uidit ac expertus fuit, testimonium prohibuit, & testimonium eius est uerum. Sequitur tex. *Et audient in die illa surdi uerba libri, & de tenebris & caliginē oculis cęcorū uidebūt. Et addēt mites in Domino laetitiam, & pauperes homines in Domino Israel exultabunt* & c. Hoc certe est aliud ingens miraculum, præter ea quæ mox enarrata sunt: Et hoc est illud quod Dominus iussit referri ad Io. Bap. cum audisset in uinculis opera Christi. d. cæci uident, claudi ambulant, & surdi audiunt etc. Id profectō eueniet, et manifestum erit cunctis gentibus posteaquā fuerit facta ista cōuersio, seu permutatio de qua nunc dictum est. Audiet surdi uerba libri, qui olim erat clausus, et signatus, nec poterat legi, neque aperiri, audient in quā, surdi, quibus non dum prædicatum erat Euangelium, ne que cœli misteria patefacta; audient quidem et intelligent, et dicto obedient. Et de tenebris peccatorum, et densa caligine ignorantie oculi cęcorum eruti, ac liberati uidebunt. De tenebris inquit et caligine quo ostendat in quā profunda, et tetra ignorantia uersabantur Gentiles, cum tamen Iudęi lucem aliquā, quamuis perexiguam haberent, erant inquam gentes in tenebris, et caligine, quia ignorabāt propter peccata esse damnatum humanum genus, mortalitatē, corruptionem, omnēque huius miseriam putabāt non esse supplicia culpe, sed cōditiones naturæ: at quādō Christus uenit in hunc mundum, de tenebris nos uocauit in admirabile lumen suum, uerum tamē dum in propria peculiarē gentē uenit, non receperunt eum. d. autē textus. et audient in die illa gloriosa, et tam diu cum ingenti desiderio expectata, addent mites in Domino lætitiā, hoc est multipliciter lætā-

būtur, & gaudiū sup gaudiū habebunt, neq; vnquā lētari desinent, aut desistēt ob tātā & tā magnā gratiā eis collatā qua. s. digni erūt possidere terrā iuuentū: iuxta illud Matth. S. beati mites qm̄ ipsi possidebūt terrā, Mites illi dicunt q̄ de se ipsis non præsūmūt, nō extollūt, humiliter colla submitūt, & Dei volūtatī libēter obediūt & s̄n̄ Aug. li. 1. d̄ de ser. Dom. in mōte: Mites sūt qui cādūt in p̄bitatibus, & nō resistūt malo, sed vincunt in bono malū. *Et pauperes homines in sancto Israel exultabunt*, exultabūt inquā, in Domino in Christo Iesu lēta buntur in cubilibus suis, hoc est in suis mā sionibus, & nō in alia re quapiā. Dicūtur isti pauperes pauperes inq; spiritu, q nō superbe sapiunt, neq; de suis meritis gloriantur, quorum tutelam, & p̄ rectionem prācipuam Deus perpetuo habere videtur, & sū paupertatis, & mo p̄tē prāmium est regnum cōlorū, iux tā illud Matth. 5. Beati pauperes spiritu qm̄ ipsorum est regnum cōlorū: d. pa peres spiritu, nō pauperes sūt corpus, & de his qui diuitiis corporalibus indigent, & rerum necessariorum patiuntur mopiam, sed de pauperibus spiritu, & de his omnibus, qui propter iustitiam, ab aliis sunt oppressi. Possunt. n. quidā s̄n̄ corpus pauperes esse, & nihil habere, mentis tamen affectu diuites, et superbi: quorum quidem nequaquam est regnum cōlorum. Et potest qui p̄ iam multis opibus abundare, & tamen esse p̄per spiritu. i. humilis. ac timēs Deum, & consequenter capax Regni cōlorum. Dicantur etiam Christi fideles pauperes, & egeni, quia reliquerunt omnia propter Christum, & patietur ferūt omnia p̄ ipsum, de quibus loquitur propheta ostendens eorum lāritiā, & exultationis causam. d. *Quonia de fecit qui praeualebat, consumatus est illusor* & successi sunt omnes, qui uigilabant super iniquitatem, qui peccare faciebant homines in uerbo, & arguētem in porta sup plantabant, & declinauerunt frustra a iusto. Quoniam inquam defecit, qui multum praeualebat, propterea uos mites, & pauperes potestis in Dño gaudere, et exultare: quia reuera magna est lāritie ratio, quando quis diu a potentiori op-

Aug. li. 1. de ser. Dom.

Matth. 5.

A p̄sus eo tandem mōrtuo, aut uiribus debilitato subleuatur Nos. n. ualde cruciamur a principe huius mundi, cuius potestas nulli super terram potest comparari. At cum fuerit foras eiec̄tus, et arma eius ablata, et spolia quibus confidebat, distributa, nos erecti sumus, et liberati. Nec solum de principe tenebrarum isthęc intelligi possunt, verum etiam de ipsismet principibus sacerdotum, Scribarum, et Phariseorum qui suis lenocinis ac blandimentis a uero Dei cultu populum auerrebant, quin uniuersus populus Iudæorum olim praeualebat aduersus Christum, et suos fideles, quandoquidē ubiq; locorum eos in sequebāt cōuiciis lacesebant, et ut eos omnino deprimerent, et opprimerent, nihil non agebant: Defecit autem cum Christus surrexit, et ascendit in cœlum, et cepit eius nomen diuulgari per orbem, tunc. n. Christus omnium magister, et iudex illorum uersutiam detexit, et eius, q̄ an rea praeualebat, magnopere imminuta est potētia, et cōsumptus est illusor, hoc ē ipse Demō, qui Illudit mētes hominū, ac demērat. Aliq̄ tex. habent cōsumat⁹ est q̄ p̄ualebat. i. munus suum finem habuit, iam p̄fectum est, cōsumatum est, nihil āplius iuris habet in nos, ipsi quoq; p̄cipes sacerdotū, et legis doctores q̄ miseris hominib⁹ iludebant, et imponebant, uerū legis sensū p̄uertentes, suc cisi sunt oēs, q̄ uigilabāt sup iniquitatē, delicti sūt oēs, obtruncatē eorū vires, q̄ diligētes erāt sagaces, et studiosi ī p̄p̄rā dis iniquitatib⁹, neq; ut suis satisfacerēt cupiditatibus, quicq; operis omittebāt, q̄ et peccare faciebāt homines ī uerbo, dū. s. illud p̄uertebāt, et aliud p̄ alio sug gerebant: nā cū lex p̄ceperit honorādos esse parentes, illi sic dicebant. Munus quodcūq; est ex me, tibi p̄derit: peccare faciebāt ī uerbo, quia. s. eū blasphemabāt, et eos q̄ credebāt uerbū esse Dei filiū, Iesū maiestatis reos accusabāt, qui mo arguebant ipsū uerbū cū diceret se esse filiū Dei, et tēplū esse destruēdū et ī triduo reedificādū: Vel peccare faciebāt ī uerbo, quia cogebāt homines ad ferendū falsum testimoniū cōtra Christum; cogebant quoq; Iudices ad ferēdā s̄cētā cōtra ipsum, et arguentem in quoq;

Amos. 5.

Tex. 14.

quoque Iudices ad ferendam sententiā contra ipsum, et arguētem in porta sup plantabant, eum uidelicet, qui publicē delinquentes arguebat, & uitia damna bat ipsi sup plantabant, et ferē pedibus conculebant, & pro nihilo eum haberi hominibus suadebant, contra quos Amos propheta testimonium asserit. d. Odio habuerūt corripientem in porta, & delinquentem perfecte abominati sunt. Christus. n. Dominus noster, & eius Apostoli fuerunt ii, qui in porta. i. palām, in templo, in Synagoga, in uicis & plateis uitia reprehendebāt scribas, & Phariseos arguebant. Sic. n. dicit Christus apud Ioan. 18. ego palām locutus sum in mundo, ego semper locutus in Synagoga et in tēplo, quo omnes Iudēi conueniunt, et in occulto locutus sum nihil: fuerunt. n. mille modis irrisi, supplantati, et deniq; crudeliter necati. Et tandem declinauerūt frustra a iusto. i. in iustitiā, iniquitatem, & impietate deflexerunt, & hoc quidem frustra. i. absq; causa, absq; uolō fructu, et uilitate quin potius cū irreparabili eorū detrimēto putabant. n. se aliquid premij fortassis cōsequuturos, si p̄ Cesarē declinabant a iusto. i. a Christo hoc est. n. nomē quod uocabant eum. dominus iustus noster, declinabat ergo ab eo, cum dicebant ei, noli dicere Rex sum Iudæorum, nos. n. non habemus Regem nisi Cesarē Sed miseri, & plusquā omnes infelices d̄ simi sua spe sunt frustrati. Et uide, ac enumera, quot mala, et incommoda sunt humano generi allata, postquam defecit, qui praeualebat, primum quidē consumatus est illusor: Deinde succisi sunt omnes qui uigilabant super iniquitatem, & qui peccare faciebant homines in uerbo negantes uerbum Dei et in cœlo ponentes os tuum. Postremo ab rasi qui arguentem in porta supplantabant. Vnde sequitur. *Propter hoc haec dicit Dominus ad domum Iacob qui redemit Abraham, non modo confundetur Iacob, nec modò uultus eius erubescet, sed cum uiderit filios suos opera manuum mearū in medio suis sanctificantes nomen meū, & sanctificabūt sanctū Iacob, et Deū Israel pradicabunt, et scient errantes spiritu intellectum, et musitatores discēt legem.* Mihi

A hi uideretur hoc loco Prophetam Dei tētelam aduersus Iudæos conquērentes de diuinis promissionibus, factis ad Abraham et domui Iacob quod. s. eorum soboles perpetuo sit duratura, et eorū semen futurum sicut arena maris, quæ prae multitudinem numerari non potest. Cum tamē ex prophetarum uaticiniis prospexerint gentes earū promissionū hærede s futuras. d. ergo Propheta. Ille Deus qui redemit Abraham ab Idolatris B et eduxit eum de ur caldeorū, is ille inquā faciet, et prouidebit, ne Iacob confundatur, nec uultus eius erubescat, quasi fuerint Dei promissiones irritæ, et uana & ipse populus Iacob fuerit a Deo delusus, atq; deceptus; sed tunc non modo. i. nō eo tempore quo uaticinabatur Elia, sed postea cū. s. affuerit ipse Messias: tunc, inquā cum Iacob uiderit filios suos non secundum carnē tantū, sed secundum spiritum operæ manuū Dei, hoc est eius uirtute in medio sui, hoc est coram ipsis Israelitis. sanctificantes nomen meum, et sanctificabunt sanctū Iacob. i. Deū ipsum qui sanctificat domū Iacob, et dicent et pradicabūt, ac indefesse laudabunt Deum Israel: quod. n. Discipuli Christi, qui ex Iudæis secundū carnē descendūt in medio nationis Iudææ miracula edent, audeat prædicabunt euangelii, nulli dubium quod pleriq; Iudæorū sanctificabunt nomē Dei, iuxta illud. Pater noster qui es in cœlis, sanctificet nomen tuū, et prædicabūt Deū Israel, ita quod qui prius ex Iudæis impie loquebantur de Christo temporis p̄gressu uidentes opera Christi, et Apostolorum qui Apostoli, et quorum miracula sunt opera manuū Dei, cum uidebunt orbē conuersū, Idola cōtrita, gentium errorem ablatum, sua peccata cognoscent, suam impietatem fatebūt, et deniq; sanctificabunt nomen Dei, et Deum Israel prædicabūt errantes spiritu hoc est gentes quæ nullum certum numen habebant, sed spiritu uagabāt, circuibant, et errabāt, et scient intellectum, hoc est acquirunt ueram intelligentiam, et notitiam ueritatis: ut Musitatores, hoc est, nebulones et Irrifores, qui omnia prophetarum uaticinia contemnebant discēt legem, Mihi

& acquirent notitiam veritatis, ita ferè omnes exponunt hanc partem. vt. .f. in his vltimis verbis quæ postremo loco selegimus, propheta primum loquitur de reliquiis Iudeorum, quæ aliquando saluabuntur; in fine autem huius particulæ sermo habeatur de conuersione gentium, imo nonnulli veteres totam hanc partem ad vocationem gentium volunt referri, cum in principio huius particulæ dicat, hæc dicit Dominus ad domum Iacob, qui redemit Abraham idest qui redemit populum gentium, qui benedictus est in semine Abraham qui est Christus, vnde Abraham est nominatus pater multarum gentium, pater nationum non vnus tantum gentis, Ego autem non sum tantus, vt valeam redarguere, aut reuertere expositiones tantorum virorum. Sed quoniam vniciq; licet illud explicare, quod sentit, modo non sit contra fidem, et sanctæ Ecclesiæ absolutam determinationem, Ego sū

A in hac sententia, ut hoc loco propheta variatur primum de conuersione Iudeorum propter uerba quæ hic dicuntur, et sub his etiam subintelligere velit, & inferri vocationem gentium. Nec dubium quòd quidam ex Iudæis sunt, et fuerunt filij ipsius Abraham, et secū dum carnem, et secundum spiritum, & egressi pariter de domo Iacob: isti quidem prius errabant corde, in corde. et corde locuti sunt: at cum intrabit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus erit, quod autem Iudæi pariter, et gentiles fuerint aliquando munitores, detractores nihil approbantes. quicquid audiunt vel legunt sugillantes, et murmuratores, ac illusores prophetarum, testis est Paul. epist. ad Titum cap. 2. d. Sunt enim multi inobedientes, nani loqui, et seductores, et maxime qui sunt ex circumcisione, ubi manifeste loquitur non solum de Gentibus uerum et de Iudæis.

CAPVT TRIGESIMVM

1. **V**AE filij desertores, dicit Dominus, ut faceretis cōsilium, et non ex me: & ordinemini telā, & non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum qui ambulatis, ut descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in umbra Aegypti. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionē; & fiducia umbræ Aegypti in ignominiam. Erant enim in Tan principes tui, & nuncij tui usque ad Hanes peruenerunt. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit: non fuerū in auxilium, & in aliquam utilitatem sed in confusionem, & in opprobrium Onus iumentorum Austri. In terra tribulationis, & angustia leaena, & Leo ex eis, uipera, & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum Camelorum thesauros suos ad populum qui eis prodesse

se non poterit. Aegyptus enim frustra, & vane auxiliabitur: ideo clamauit super hoc: superbia tantum est, quiesce. Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die nouissimo in testimonium vsque in aeternum Populus. n. ad iracūdiā prouocans est, & filij mendaces, filij nōtes audire legē Dei. Qui dicunt vidētibus: Nolite videre & aspiciētibus nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: loquimini nobis placētia, videte nobis errores. Auferte a me viā, declinate a me semitā, cesset a facie nostra sanctus Israel. Propterea hæc dicit sāctus Israel. pro eo quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia, & in tumultu, & innixi estis super eo; propterea erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelso, quoniam subito dum non speratur, veniet contritio eius. Et comminuetur sicut conteritur lagena, figuli contritione perualida; & non inuenietur de fragmentis eius testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aqua de fovea. Quia hæc dicit Dominus Deus sanctus Israel: si reuertamini, & quiescatis, salui eritis; in silentio, & in spe erit fortitudo vestra. Et nolulistis: dixistis: Nequaquam sed ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt, qui persequentur vos. Millæ homines a facie terroris vnus: & a facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus nauis in vertice montis, & quasi signum super collem. Propterea expectat Dominus, ut misereatur vestri: & ideo exaltabitur parcens vobis: quia Deus iudicii Dominus: beati omnes qui expectant eum. Populus enim Syon habitabit in Hierusalem: plorās, nequaquam plorabis miserās miserebitur tui: & ad vocem clamoris tui statim, ut au dierit, respondebit tibi: Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem: & non faciet auolare a te ultra doctorem tuum: & erunt oculi tui uidentes preceptorem tuum. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis: Hæc est uia, ambulate in ea: & non declinetis neq; ad dexterā neq; ad sinistram. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum coslatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstratae. Egredere dices ei; Et dabitur pluuia semini tuo ubicumque seminaueris in terra; & panis frugum terrae

11. erit uberrimus, & pinguis. pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose; & tauri tui & pulli asinorum, qui operantur terram commistum migma comedent sicut in area ventilatum est. Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui currentium aquarum in die interfectionis multorum cum ceciderint turres. Et erit lux lunae sicut lux solis, & lux solis erit septemplex sicut lux septem dierum in die qua alligauerit Dominus vulnus populi sui, & percussarum plagae eius sanauerit. Ecce nomen Domini uenit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius uelut torrens inundans usque ad medium colli ad perdedas gētes in nihilum, & frenum erroris, quod erat in maxillis populorum. Canticum erit uobis sicut nox sanctificatae sollempnitatis, & laetitia cordis, sicut qui pergit cum tibia ut intret in motem Domini ad fortē Israel. Et auditam faciet Dominus gloriam uocis suae, & terrorem brachij sui, ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis; allidet in turbine, & in lapide grandinis. Auoce enim Domini pauebit Assur uirga percussus. Et erit transitus uirgae fundatus quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis, & cytharis; & in bellis praecipuis expugnabit eos. Praeparata est enim ab heri Tophet, à rege praeparata, profunda, & dilatata Nutrimenta eius, ignis, & lingua multa; flatus Dominus sicut torrens sulphuris succendens eam.

EXPLA-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. I.

Vae filij desertores, dicit dominus, ut faceretis consilium, & non ex me, & ordiremini telam, & non per spiritum meum.

INSENTIO pro A phete in praesenti capite pspicua est, et satis manifesta quod attinet ad primam partem. In 2. uero consolatur: Et multa praedicit ac pollacetur. Prius ergo minatur et praedicit graues iacturas, & magnas calamitates ijs omnibus euenturas, qui Israelo Dei consilio, & fauore in ullis creaturis fiduciam constituunt: Et quoniam sensus iste spiritualis, et uerus alicui rei iam facta, aut aliquando efficienda innititur; propterea sciendum varias in hoc fore opinionones expositorum: Constat enim explano literae intellectu Prophetam contra Iudaeos hoc in loco acriter inuehi, qui neglecto, et post habito prophetarum consilio in maximis periculis constituti ad Aegyptios confugerunt. Sed quo tempore, et ob quam causam istud contigerit uarij sunt opinionones. D. Hieronymus opinatur Esaiam loqui aduersus paucos illos qui post captiuitatem Babylonicam interfecto Godolia, qui fuit à rege Nabuchodonosor suffectus in regem super his qui remanserunt in Iudaea, pro securitate Caldeorum, nec & ipsi propter illud facinus essent trucidati, aut in captiuitatem adducti, in Aegyptum confugere decreuerunt, & quod hoc loco praedicit Esaias, contigit post centum quinquaginta annos, quo tempore fuit Ieremias, qui hoc ipsum fuit uaticinatus, ut facile est uidere à cap. 41. inclusiue usque; ad

D. Hieronymus.

46. itidem inclusiue. Quidam alij existimant prophetam aduersus Oseam regem Israel uerba facere; quippe qui fertur misisse nuncios ad regem Aegypti, ut ferret ei suppetias aduersus regem Assyriorum, cui singulo quoque anno tributum praebere cogebatur, à quo magnopere liberari cupiebat, & hac ratione mouentur; quia nuncios quorum meminit in hoc cap. misit à rege Israel, absque ullo impedimento peruenunt usque ad Hanes. Qui autem metu Caldeorum, ne scilicet ab eis mali quicquam paterentur exules & effugiuui recesserunt, non tamquam tuti; & pacifici ibi moraturi sunt eò profectu cuius rei historia habetur 4. Reg. 17. Verum hac ratio non cogit hanc opinionem esse omnino ueram. Non enim cogimur ex hoc textu hos nuncios de quo hic loquitur Esaias, asserere eos fuisse quos legimus fuisse missos ab Osea ad Suae regem Aegypti. Propterea dicunt alij, Esaiam loqui, & uehementer indignari aduersus eos, qui sub rege Sedechia uoluerunt rebellare aduersus regem Nabuchodonosor, nisi auxilio, & subsidio regis Aegypti, de qua re habes historiam apud Hierem. cap. 37. Cyrillus autem putat hoc dictum à propheta, quoniam denunciato bello, & pugna; & Rege Assyriorum contra Iudaeos arma mouente, ipsi confugerunt ad Aegyptios, eorumque opem implorarunt, cum longè melius illis cõtulisset, Deum placare, & à sceleribus quibus Deum offenderant abstinere, & protinus ad meliora se conuertere: bona quidem,

Cyrillus.

& recta est huius opinio, sed non liquet de quo bello Assyriorum propheta fuerit locutus, neue quo tempore istud contigerit: Idcirco, vt tutius procedamus à sententia D. Hier. existimo non esse recedendum. Hoc tamen supposito, quod de quocunq; ludæorum errato, seu, defectione loquatur Esaias, suū hoc vaticinium referatur ad illud tempus, quo peruersi, & pernicaces Iudæi à Christo domino defecerunt, & aduersus ipsum consiliū attulerunt dicentes. Quid facimus quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic venient Romani; & tollent locum nostrum, & gentem. Vbi quidam ex his qui erat Pontifex anni illius sententiam tulit. d. Expedit vnum hominem mori pro populo, et non tota gens pereat; hoc est illud consiliū, de quo loquebatur Deus Gen. cap. 49. d. In consiliū eorum non veniat anima mea. Hoc est cōsiliū de quo loquitur Ezechiel. 11. cap. d. filii hominis hi sunt uiri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consiliū pessimum in vrbe ista dicentes &c. non igitur sine causa dicit Esaias aduersus eos ex persona domini d. Vx filii defectores (hoc est) filii rebelles, apostate, ac perduelles, & domini, & creatoris vestri proditores. Vx igitur vobis ut faceretis consiliū & non ex me. i. non ex voluntate mea aut me sciente, seu consulto, vel accersito, aut præter, & contra edictum meum, & in quo nullam partem habeo: fecistis inquam cōsiliū in quo decreuistis occidere virum, & vestra in voluntate murum suffodistis; & ordiremini telam & non per spiritum meum, quod nihil est aliud, quam ex vobis ipsis, & ex genio vestro aliquid moliri, & pertractare & non per spiritum meum, sed iuxta spiritum & voluntatem propriam: priuata commoda tantum præ oculis habentes, & de Dei bonitate ac potentia, nihil omnino præsumentes: id quod agentes euenit ut addideritis peccatum super peccatum Vbi nota quod illa dictio, vt, non est (ut reor) capienda quasi notet causam, sed potius vt rei effectum, & consecutionem dicit; namq; uero non est simile, ut Iudæi, Domini con-

Gen. 49.
Ex. ecb. cap.
11.

Filij defector:
res: per quos
nonnulli in
rebelli clau
strales qui
ob leuē cau
sam, & irra
tionem fiducia
recedunt à
claustris, &
bi proprie di
cuntur de
fectores, &
apostata.

A filium præterirent ob eam causam, ut adderent peccatum super peccatum, sed ex eo quod non ex Deo consiliū inibant, peccatum super peccatum additum fuit. Potest etiam dici quoniam frequenter vnum peccatum est causa, & origo alterius, quoddam Dei cōtempus causa esset, ut aliud peccatum perpetrarent & peccatis peccata adderent. Super quo quidam exponentes dicūt, hæc ratione eos peccatum super peccatum addidisse, quia .s. primo peccarunt de Deo diffidentes; deinde in humano auxilio collocantes fiduciam, Alii, peccatum super peccatum addiderunt, quoniam multa scelera antea perpetrarunt per quæ Deo permittente ad idolatriam se contulerunt, & ij sunt qui blanditijs peccatorū attracti, se conuertunt ad fabulas & doctrinas hereticorum. Sed melius est ad Christi tempora eiusmodi vaticinium referendo, quoddam peccatum supra peccatum addidere, quia prius interfecerunt Sãctos prophetas, qui vt aliquos fructus ex eis colligeret missi erant: Deinde in ipsum patrem familias, & heredem manus iniecerūt; neq; solum peccatum supra hoc peccatum occidendo Christum addidere; verum etiam factum cum custodibus pecunia corruptos iniere, vt diceret Christum noctu ab Apostolis fuisse suffuratum: neq; id solum, sed et Apostolos eius, & quoscūq; fideles sunt psecuti; sic itaq; patet quo nã pacto peccatū sup peccatū addidere. Deinde sequitur, & explicat illud, in quo maxime conquebatur Deus, & diuinæ eius maiestati summo opere displicebat. d. Vos qui ambulatis ut descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes auxiliū in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in umbra Aegypti. Vos qui ambulatis qui iam aggressi estis iter, qui operati ut descendatis in Aegyptum, & vates, & prophetas meos per quorū ora mentem meam aperio, & notifico non interrogastis, neq; consuluistis: & quāquam aliquem ex prophetis meis consulueritis vtpotē Hieremiam proph: longe tamen secus atq; ipse præcepit voluistis efficere, sperantes auxiliū in fortitudine Pharaonis, existimantes.

Peccatū ad
dere peccato

mantes, & pro comperto habentes illius uirtutem, & potentiam vobis omnino suffragaturam, quod cum multo aliter fuerit euenturum, propterea dicit. Habentes fiduciam in umbra Egypti. Id quod clarius declarat per verba sequentia, cum inquit. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, & fiducia umbra egypti in ignominiam: quandoquidem Aegypti non solum eos nõ inuauerunt, sed deriserunt potius, & velut timidos, & imbelles iudicarunt. Præterea quod & ipsi Aegyptij fuerūt ab Assyrijs; atq; etiam a Caldeis postea deuicti, & spoliati; melius ergo erat Iudæis sperare in domino, quàm confidere in homine, & ponere carnem brachium suum. Notat hic D. Hier. p. Esaias bis meminit fortitudinis Pharaonis, ut scilicet per hanc repetitionem voluerit innuere maximam, & formidabilem ipsius uirtutem, & potentiam vt sic magis ostenderet nullam esse tantam gradem fortitudinem, quæ possit resistere diuinæ voluntati. iuxta illud psal. Quis similis tui in fortibus Domine terribilis &c.

Digressio de umbra super caput 30. Esaiæ.

Cum in hoc capite 30. insurgat propheta, & coarguat ludæos, quia spreto Dei consilio omnem spem suam in fortitudine, & potentia Regis Aegypti constituerunt, dicens ex persona Dei: vos os meum non interrogastis, habentes fiduciam in Umbra Aegypti, & in fortitudine Pharaonis. Mihi satis congruum esse videtur, ut de ratione, & qualitate, multiplicique significatione ipsius umbræ latius aliquid dicamus, quandoquidem hæc uox (umbra) non semper in malam, sed in bonam quandoque partem sumatur. Præscire itaque oportet quid sit umbra quid conferat, quos effectus producat, & quam uarias habeat significationes. De primo dicimus umbram non esse corpus aliquod solidum, per manens, aut stabile, neque ullam habere existentiam; sed (vt dicunt quidam)

Umbra
qui d.

est fluxus quidam tenebricosus, non autem tenebra, quia hæc differt ab umbra, quoniam umbra requirit alicuius luminis, super aliquod corpus opacum incidentis præsentiam, tenebra uero nequaquam, sed omnem luminis carētiā poscit, & significat. Quandoque uero pro eodem accipiuntur tenebra, & umbra, sed cum additione, ut dicatur umbra mortis. Sicut habemus in Cant. Zach. Lucæ primo, et ps. 87. posuerunt me in laco inferiori, in tenebris, & umbra mortis. Vbi quid per umbram mortis proprie, et uerè intelligatur paulo post dicemus. Umbra igitur, cum causetur à lumine solis, et Lunæ, & uterque istorum Planetarū semper moueatur et sit in continuo motu; umbra quoque non eodem in loco perpetuò manet, sed ad motum illorum, corporum transit et ipsa, ac mouetur, Beatus Aug. super psal. 62. d. et ipse umbram causari à corpore opaco, et lumine: unde quandiu corpus illud manet circumfusum lumine solis, aut lunę, ipsa quoque manet. Philosophi tamen, vt Auerroes in libro destructionum. disp. 3. in solutione 2. dubij aduersus Algazelem, negat umbram causari à corpore, nisi improprie, et ab eius suè, quoniam corpus non est separatū ab ea, agens uero separatur ab eo cuius est agens, hoc est ab effectu, vel à re acta. Homo uero, et quodcunq; aliud corpus opacū, nõ separatur ab umbra. Sed ego existimare posse dici corp⁹ nõ agēs propriū, et immediatū ipsius umbrę, sed pot⁹ esse eam sine qua nõ: ita quod posito corpore, necessario fluat, et emanet ipsa umbra. Verū quæ proprie fuerit mens Auer. non potest facile percipi, quoniam (ut rectè inquit Suetianus) in expositione illius loci, locutiones Arabicę sunt aded difficles, et obscurę, ut uix intelligi possint. Sed quicquid sit de hac Auer. sententia, satis constat à corporibus opacis, lumine circumfusis, umbras emanare, quę quidem umbrę, quid conferant, vel quos effectus producant, non est difficile perspicere. Constat enim umbrā quandoque protegere, & defendere corpora animata, & quandoque etiam

Auer. in li
bro destru
tionum.

inanima-

inanimata ab aestu solis, & nimio calore concussa. Solet etiam quandoque refrigerare, & consolari, dum quis est ab itinere fessus, & defatigatus: non nunquam verò infrigidat, & tepefacit. Reperitur etiam quandoque umbra quibquam aliud referre, ac representare, seu designare, quamquam nihil ultra videatur utilitatis afferre corporibus adiacentibus.

Dicitur etiam umbra quandoque decipere, & pretereuntes fallere, dum videntes vmbra aliquid existimamus ibi aliquid subesse, vel subsistere, & tamen nihil horum est: & quemadmodum affirmat aliqui plerumque videtur umbra alicuius corporis, non tamen videtur corpus, cuius est umbra. Vnde non

Aristo 5. me ab re dixit Ar. 5. meth. tex. 34. Vmbra (videlicet) picturas, & somnia esse admodum falsa, quatenus non subsunt res, quarum habent similitudinem. Est & alius effectus ipsius vmbrae nequaquam silentio praterendum. quod scilicet non solum protegit, & defendit ab aestu solis, & refrigerat: sed quandoque ita fouet, & reficit adeuntes, ut nunquam inde cupiant amoueri, sed perpetuo sub ea degere, & quiescere. Et quemadmodum tot varios habet effectus, ita etiam varias habet significationes. Quod quidem umbra protegat, & defendat non solum ab aestu solis, verum ab ærumnis, et laboribus, quæ vehementer hominem excruciant testis est Elias 3. Reg. 19. qui fugiens minas Iezabelis perrexit in desertum viam vnus diei: cumque venisset, & sederet subter vnâ Iuniperum, petiuit animæ suæ ut moreretur. Similiter legimus de Iona, cap. 3. cum fugeret à facie domini fecit sibi met vmbra culum, et sedebat subter illud in vmbra, donec uideret, quid acciderit Ciuitati; et post pauca legitur quod Deus præparauit hederam, quæ ascenderet super caput Ionæ, ut esset umbra super caput eius, et protegeret eum.

3. Reg. 19. Reg. 19. qui fugiens minas Iezabelis perrexit in desertum viam vnus diei: cumque venisset, & sederet subter vnâ Iuniperum, petiuit animæ suæ ut moreretur. Similiter legimus de Iona, cap. 3. cum fugeret à facie domini fecit sibi met vmbra culum, et sedebat subter illud in vmbra, donec uideret, quid acciderit Ciuitati; et post pauca legitur quod Deus præparauit hederam, quæ ascenderet super caput Ionæ, ut esset umbra super caput eius, et protegeret eum.

Cum igitur umbra producat hunc effectum, et conferat hoc bonum, conuenienter significat etiam protectionem, fauorem, et subsidium, quod quiscumque in alio constituit, vel in se ipso; qui enim bonum omne in se ipso constituit,

ut refert Esaias de Assur. cap. 10. aut in quauis creatura plurimum quidem fallitur, et decipit, contra quos loquitur Salomon Sap. 5. d. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? transferunt omnia sicut umbra. De hac eadem umbra loquitur hoc loco Esaias cum inquit, reprehendens Iudæos, ex persona Dei. Os meum non interrogastis, habentes fiduciam in umbra Aegypti. Et Dauid psal.

145. Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus. Ergo in solo

Deo nobis omnibus est confidendum: propterea dicebat etiam Dauid. Sub umbra alarum tuarum protege me, à facie impiorum qui me afflixerunt. Et alibi. In umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Hoc est verum tutamen, hoc est nostrum refugium, sub hac umbra nos quiescere, et dormire debemus. Qui verò sub umbra huius mundi delitescunt, et con-

quiescere cupiunt, sunt homines criminosi, impudentes, elati, et multis sceleribus obnoxij. De quibus loquebatur Salomon sap. 15. Sic in errorem induxit nos mala artis cogitatio, et umbra picturæ. Vita etiam hæc mortalis, et mundana, est etiam umbra, in qua non est confidendum: De qua Dauid.

Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut umbra prætereunt 143. et alibi. Dies mei sicut umbra declinauerunt, et ego sicut fenem arui. 101. Prætereamus hanc vmbra, et accedamus ad eam, sub qua uerè protegi, et defendi poterimus ab omnibus angustiis, et afflictionibus, ab his qui nos oppugnant. Umbra ergo dicitur significat protectionem, qualis est protectio; talis est umbra, et eo modo est capienda, ut si queramus et præcemur esse, et viuere sub Dei protectione umbra in bonam partem sumitur, si secus in malam. Quemadmodum ergo umbra dicitur protegere ab aestu, et calore solis, et ab angustiis, et afflictionibus, quæ quandoque nostris corporibus grauem afferunt molestiam, et passionem; sic etiam nos interdum ab itinere et labore fessos, et fatigatos, refrigerare solet, et ab aestu, et calore

solis corporei recreare. Hæc quidem umbra quæ nos refrigerat ab aestu caloris interni, & tentacionum mundi; carnis, & Diaboli, nihil est aliud nisi gratia, & fauor spiritus sancti, qui nos tuetur ab huiusmodi caloribus. De qua umbra loquitur Esaias cap. 32. dum inquit. Et erit uir, qui absconditur à vento, & celat se à tempestate, sicut riui aquarum in sua, & umbra petrae prominentis in terra deserta. Hæc umbra iuxta D. Aug. ps. 67. fuit spiritus sanctus, qui obumbravit Beatam Virginem, ut non carnaliter concupiscendo, sed spiritualiter credendo conciperet filium Dei, & quoniam umbra causatur à lumine, & corpore, homo accessit Deo, tanquam corporis lumini, & credentes in eum umbra protectionis operuit. Et quia diximus vmbra quandoque corpora nostra tepefacere, & infrigidare, quod quidem contingit dum quis degit sub umbra arborum, penes aquas existentium, & præsertim ubi sunt paludes aquarum; sic etiam mysticè loquendo datur umbra, quæ remittimus calorem charitatis, & frigesimus, & varijs peccatorum generibus inquinamur. Sicut etiam dixit saluator noster Matth. 24. quod abundabit iniquitas, & refrigeret charitas multorum. De hac umbra locutus est Iob. cap. 40. cum dixit, de ipso Beemoth, qui dormit sub umbra in secreto calami, & in locis humentibus. Quæ omnia D. Gregorius libro Moral. 33. cap. 3. refert ad ipsum Demoneum, & ad eos qui sunt membra eius. Dicit enim quod dormit sub umbra in secreto calami, id est in illorum cordibus, qui intus ut calami sunt charitate, & pietate vacui, foris autem per quandam uirtutis speciem apparere nituntur: quiescit etiam in locis humetibus quoniam loca humida (inquit ipse cap. 5. eiusdem libri) sunt mentes hominum terrenorum, quas humor carnalis concupiscentiæ replet, & fluidas reddit. Vnde duo sunt uitia quæ humanogenere immaniter dominantur, unum spiritus, aliud carnis. Elatio namque ut hypocrisis, & superbia spiritum erigit, Luxuria carnem corrumpit. Sub hac

umbra delituit Adam, & quieuit quando post peccatum perpetratum inter arbores paradisi ad auram post meridiem abscondus iacebat, ut habetur Gen. 3. Aura enim illa dicit Greg. frigida potius, quam calida erat, quia post meridiem: Umbra igitur quandoque infrigidat, & hæc ratione fugienda potius, quam apprehendenda esse videtur.

solis

umbra delituit Adam, & quieuit quando post peccatum perpetratum inter arbores paradisi ad auram post meridiem abscondus iacebat, ut habetur Gen. 3. Aura enim illa dicit Greg. frigida potius, quam calida erat, quia post meridiem: Umbra igitur quandoque infrigidat, & hæc ratione fugienda potius, quam apprehendenda esse videtur.

Aug. ps. 67. fuit spiritus sanctus, qui obumbravit Beatam Virginem, ut non carnaliter concupiscendo, sed spiritualiter credendo conciperet filium Dei, & quoniam umbra causatur à lumine, & corpore, homo accessit Deo, tanquam corporis lumini, & credentes in eum umbra protectionis operuit. Et quia diximus vmbra quandoque corpora nostra tepefacere, & infrigidare, quod quidem contingit dum quis degit sub umbra arborum, penes aquas existentium, & præsertim ubi sunt paludes aquarum; sic etiam mysticè loquendo datur umbra, quæ remittimus calorem charitatis, & frigesimus, & varijs peccatorum generibus inquinamur. Sicut etiam dixit saluator noster Matth. 24. quod abundabit iniquitas, & refrigeret charitas multorum. De hac umbra locutus est Iob. cap. 40. cum dixit, de ipso Beemoth, qui dormit sub umbra in secreto calami, & in locis humentibus. Quæ omnia D. Gregorius libro Moral. 33. cap. 3. refert ad ipsum Demoneum, & ad eos qui sunt membra eius. Dicit enim quod dormit sub umbra in secreto calami, id est in illorum cordibus, qui intus ut calami sunt charitate, & pietate vacui, foris autem per quandam uirtutis speciem apparere nituntur: quiescit etiam in locis humetibus quoniam loca humida (inquit ipse cap. 5. eiusdem libri) sunt mentes hominum terrenorum, quas humor carnalis concupiscentiæ replet, & fluidas reddit. Vnde duo sunt uitia quæ humanogenere immaniter dominantur, unum spiritus, aliud carnis. Elatio namque ut hypocrisis, & superbia spiritum erigit, Luxuria carnem corrumpit. Sub hac

Math. 24.

Iob. 40.

Greg. 33. mor. cap. 3.

Dicitur etiam communiter umbra aliquid representare, seu indicare. Certum est enim, & omnibus manifestum dum aliquanto eminus inspiciamus aliquam vmbra, mox conijcimus ibi, vel propè esse aliquod corpus, siue hominis, siue cuiusvis alterius animalis, quod deinceps nihil esse quod putabamus. Hac ratione dicimus legem veterem vmbra fuisse futurorum bonorum, ut dicit Apostolus ad Hebræos, 10. videlicet. Vmbra habet lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum; ubi notat D. Aug: quod licet vmbrae transeant, non tamen ea quæ figurant, & representant transire dicuntur. Est ergo lex uetus vmbra quædam nouæ legis. Est & alius effectus quem facere vmbra nos quandoque perspeximus, quod scilicet nonnunquam decipit, & fallit. Videmus enim quandoque aliquam vmbra penes quæ existimamus aliquid esse, verum tamen non id quod credimus, & imaginamur, sed longè quid aliud, ac diuersum existit. Huius rei exemplum habemus libro Iudicij cap. 9. ubi dixit quidam. Vmbra non tides, quasi capita hominum, & hoc errore deciperis. Videbat enim umbras è montibus deductas, & existimabat eas referre capita hominum. Sic etiam diximus supra ex sententia Arist. 5. Meth. Vmbra, picturas, & Somnia esse falsa. Et fortassis Arist: per vmbra intelligebat spiritus quosdam, qui sub quadam umbra loquebantur, & dabant responsa; quæ velut sacri lega sacramenta detestabatur Aug: ut ut ipse dicit libro 10. confessionum cap. 35. Per eiusmodi genus vmbra designantur, & referuntur homines fraudulenti, mendaces, & hypochrite, qui habent speciem quandam pietatis, sed

Dicitur etiam communiter umbra aliquid representare, seu indicare. Certum est enim, & omnibus manifestum dum aliquanto eminus inspiciamus aliquam vmbra, mox conijcimus ibi, vel propè esse aliquod corpus, siue hominis, siue cuiusvis alterius animalis, quod deinceps nihil esse quod putabamus. Hac ratione dicimus legem veterem vmbra fuisse futurorum bonorum, ut dicit Apostolus ad Hebræos, 10. videlicet. Vmbra habet lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum; ubi notat D. Aug: quod licet vmbrae transeant, non tamen ea quæ figurant, & representant transire dicuntur. Est ergo lex uetus vmbra quædam nouæ legis. Est & alius effectus quem facere vmbra nos quandoque perspeximus, quod scilicet nonnunquam decipit, & fallit. Videmus enim quandoque aliquam vmbra penes quæ existimamus aliquid esse, verum tamen non id quod credimus, & imaginamur, sed longè quid aliud, ac diuersum existit. Huius rei exemplum habemus libro Iudicij cap. 9. ubi dixit quidam. Vmbra non tides, quasi capita hominum, & hoc errore deciperis. Videbat enim umbras è montibus deductas, & existimabat eas referre capita hominum. Sic etiam diximus supra ex sententia Arist. 5. Meth. Vmbra, picturas, & Somnia esse falsa. Et fortassis Arist: per vmbra intelligebat spiritus quosdam, qui sub quadam umbra loquebantur, & dabant responsa; quæ velut sacri lega sacramenta detestabatur Aug: ut ut ipse dicit libro 10. confessionum cap. 35. Per eiusmodi genus vmbra designantur, & referuntur homines fraudulenti, mendaces, & hypochrite, qui habent speciem quandam pietatis, sed

per vmbra intelligebat spiritus quosdam, qui sub quadam umbra loquebantur, & dabant responsa; quæ velut sacri lega sacramenta detestabatur Aug: ut ut ipse dicit libro 10. confessionum cap. 35. Per eiusmodi genus vmbra designantur, & referuntur homines fraudulenti, mendaces, & hypochrite, qui habent speciem quandam pietatis, sed

per vmbra intelligebat spiritus quosdam, qui sub quadam umbra loquebantur, & dabant responsa; quæ velut sacri lega sacramenta detestabatur Aug: ut ut ipse dicit libro 10. confessionum cap. 35. Per eiusmodi genus vmbra designantur, & referuntur homines fraudulenti, mendaces, & hypochrite, qui habent speciem quandam pietatis, sed

& re-

& religionis, at reuera sunt subdoli, fallaces, & impii, speciem tantum humanitatis, & sanctitatis habentes. Veritatem autem omnem abnegantes, & sunt ex eorum numero, qui dormiunt in secrete calami.

Postremo loco (ut memoriam tenacius insigatur) volumus hic apponere vltimum, & præstantissimum quem facit umbra effectum, quod scilicet nos tandem fouet, & reficit, & plenè recreat, consolidat, & confortat: sub qua perpetuo manere, & ad quam celeriter confugere, & properare nitendum est. Et hæc umbra nulla est alia præstantior, & excellentior, atque optabilior nisi gloria cælestis patriæ, & paradisi; sub qua certissimè quiescere, foueri, et a quacunque molestia perpetuò liberi, immunesque erimus. De qua umbra forte loquebatur sapiens Cantic. 2. in persona Ecclesiæ, aut electorum d. sub umbra illius, quem desideraueram sedi, et fructus eius dulcis gutturi meo. Hic quidam locus, seu mansio vbi perpetuò sumus quieturi Deo duce, et auspice, satis improprie dicitur umbra, sed quatenus ibi tuti quiescimus, et ab omni perturbatione liberi sumus, modo quodam appellata est umbra.

Sed uideamus quò differt ab umbra mortis. Frequenter enim legimus in sacris literis umbram mortis distinctam ab umbra seorsum accepta: quemadmodum Esaiæ. 9. Ambulantibus in Regione umbræ mortis lux orta est eis. Et in Cant. Zach. Lucæ primo. Illuminare his qui in tenebris, & umbra mortis sedent. Dico igitur breuiter, quòd mors ipsa potest appellari umbra mortis, vt sit constructio intransitiua, id est umbra mortis, umbra quæ est mors, quoniam mors transit, quemadmodum & umbra cito transit: iuxta illud Sap. 5. Transierunt omnia tanquam umbra. Dicitur secundò umbra mortis ignorantia, & carentia cognitionis Dei. De umbra mortis sic accepta loquebatur Dauid d. Posuerunt me in lacu inferi in tenebris, & umbra mortis. Vbi secundum Aug. loquitur de his, qui erant in tenebris ignorantie cognitionis diuinæ. Sic etiam Esaias.

A Tertio dicitur umbra mortis, separatio animæ à Deo per peccatum, de qua umbra mortis loquebatur Iob. cap. 28. d. lapidem caliginis, & umbram mortis diuidit torrens à populo peregrinante.

Postremò dicitur umbra mortis, tribulatio huius mundi, quia est prælagium mortis subsequens. De qua umbra loquebatur Dauid ps. 22. Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo.

B & c. Dicitur etiam secundum D. Th. doctrina, & facta Hæreticorum umbra mortis, quia portant secum imaginem mortis, & Diaboli. Sed redeuntes ad id quod dicebamus, propheta insurgit aduersus Iudæos, qui confidebant in umbra Aegypti, propterea diligenter nobis præcauendum est, ne telam unquam ordiamur, neque quicquam moliamur, aut agere præsumamus quod non sit per spiritum Dei, aut saltim non sit, neque tractetur contra eius præscriptum, & voluntatem ex sacris literis, vel patrù traditionibus nobis abunde præmostrata, certi, quòd quicquid faciemus, modico admodum tempore persistet, atque durabit, atque ideo ipsis telæ comparat ipse propheta, quecunque per industriam nostram absque Dei numine, seu ductu nobis comparamus. Vnde Iob. cap. 8. legitur. Nunquid uiue

D crescere caretum sine aqua? sic uic omnium qui obliuiscuntur Deum, & spes Hypochritæ peribit. Et postmodum subdit. Sicut tela aranearum fiducia eius, & verè quidem, velut tela aranea rum est hominum uita, quia sicut ille pendunt in aere, & facile scinduntur, ac proiectæ in terram pedibus conculcantur, ita propemodum nostra est uita; sic sunt cogitationes, & opera, quæ citra Deum, & secluso eius numine, ab uno pendunt homine. Hi sunt veri desertores, & apostatæ qui neglecto Deo in angustijs, & tribulationibus constituti, ad humana præsidia confugiunt. Hi sunt similes Iudæis, qui præ timore hostium volebant in Aegypto descendere, & illic detineri, quos propterea increpat ipse propheta d. Os meum nõ interrogastis, sperantes auxilium in forti-

fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in umbra Aegypti: vbi fauores, robur, ac potentiam Pharaonis appellat umbram. Hæc est umbra illa de qua hactenus locuti sumus, quæ scilicet est ex eo genere umbrarum ad quas, haudquaquam est confugiendum.

Dubium ex textu.

At ob ea quæ diximus nõ absque causa dubitatur. Num semper oporteat, in his quæ sumus facturi os domini interrogare, & eius voluntatem consulere? cui dubitationi est confugiendum? sponderi. Quoniam si quid contra eius legem & proximi utilitatem agere decernimus, profectò Deus non est consulendus, neque eius voluntas perquirenda, quia non est Deus iniquitatem volens, & iustus est dominus, & iustitiam dilexit. Verum si quis aggrediat, & tentet quicquam agere, quòd vel in Dei honorem, & gloriam cedat, vel in commodum, ac utilitatem proximi, & in his præsertim quæ aliquam secum difficultatem ferunt, debemus omnino Dei voluntatem exquirere cõsulendo viros probos, Dei seruos, & amicos orationibus, ac suffragijs causam nostram, & nos ipsos Deo commendare. v. g. Si quis velit arctiorem uitæ rationem auspicari, aut sacros ad ordines promoueri, vel arduum aliquod opus inchoare, veluti conciones ad populum habere, libros sacros interpretari, aut publice docendi munus obire, debet cum primis Deum præcibus adire, & supplex eum præcari inspiret eius mentem, ac illuminet, utiq; sibi vires conferantur, onus sibi commissum diligenter, & vtiliter exequendi.

Mof. D. Th. penes sacrum scripturam variis studiis.

Quemadmodum de D. Thoma Aquinate legitur, quòd nunquam se lectioni, aut scriptioni dedit nisi post orationem, & in difficultatibus locorum sacra scripturæ enodandis, ad orationem ieiunium adhibebat. Si quis etiam velit iter capere, aut uxorem ducere, uel ad aliquas dignitates, seu mynisteriũ aliquod assumi, debet in primis Deum implorare, ut legimus vade cum Apostolos effecisse, dum in locum Iudæ pro ditoris alium eligere decreuerunt, quòd cõpleretur numerus quod denarius. Itẽ si quis princeps velit indicere bellum,

A & arma mouere aduersus improbos, & rebelles populos, aut se ab hostibus tueri, debet itidem Deum consulere & precibus interpellare, ut in veteri testamento multorum extant exempla quemadmodum legitur 2. Reg. cap. 5. fecisse Dauid, qui præliaturus cõtra Philisteos, aut potius eorum armis ressiturus rogauit Deum, & consuluit, nunquid esset pugnaturus aduersus eos. Nec minus etiam post Christi aduentum apud christianæ fidei professores factum legimus, videmus, & audiuius, sic & in priuatis quibusque causis facitare debemus, quemadmodum Dauid præcari solebat d. Dirige gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur vestigia mea.

2. Reg. ca 5

Neque illorum sententiæ acquiescas, qui ex hoc loco perperam intellego, eliciunt homini Christiano nihil esse præcipiendum, aut faciendum, nisi ex sacris literis habeatur, quoniam quauis textus ita habeatur, vt his, qui faciunt consilium et non ex me, aut os meum non interrogant, non ideo sequitur, nihil omnino fieri debere, aut credi, quòd in sacris literis non exprimat, quando multa nos facere, & credere oportet ad salutem necessariam, quæ in sacris literis non continentur. Credimus, tres personas in diuinis a se inuicem realitèr distinctas, nullibi tamen in sacris literis euidenter exprimitur. Sic etiã dicimus, & prædicamus spiritum sanctum à patre, & filio non tanquam à duobus principiis, vel authoribus, sed velut ab vno procedere: nusquam tamen id habes in sacris literis aperte demonstratum. Quod Christus post mortem ad inferos descenderit, & inde Sanctos Patres eduxerit, ex scriptura diuinitus inspirata non habemus, quamquam sacra eloquia non contradicant. Præterea nos vbiq; dicimus, & prædicamus gloriosam Dei Matrem, & spõsam perpetuò mansisse incorruptam; id tamen non aperte legimus apud sacros auctores, quando non defuerint, qui hanc certissimam veritatem negare ausi fuerint. Sunt pleraque alia huius generis dogmata, quæ firma fide credimus, & amplectimur, quorum tamen

Nũ quacum que facti ex sacris literis sint petenda.

Sicq̄ literę nullum afferunt euidēs te
Basil. lib. de stimoniū. Cæterū inquit Basilus. Quis spiritu san-
no cap. 27. nobis ex sanctis uiris reliquit scripta
 verba inuocationis illius, quæ sit in des-
 ignatione panis Eucharistiæ, & bene-
 dictionis calicis, quibus tamen eccle-
 sia a multis annis reuerenter, & san-
 ctè uti consuevit. Præterea, quis nos do-
 cuit in sacrosancta synaxi pro uita fun-
 ctis offerre sacrificium? Quis institu-
 it, dum sacrificium missæ peragitur,
 nunc erectis, nunc flexis genibus cor-
 ram altari decenter assistere? Quis itē
 docuit, cum domo egredimur, aut cum
 aliquid sinistrum offendimus signo cru-
 cis nos muniri, & signari? Nullus qui-
 dem eodex Sanctarum scripturarum,
 sed sola traditione veterum patrum, &
 vniuersalis ecclesiæ hoc facimus, & ri-
 tē facimus. Multa quidem nos docue-
 re Apostoli, non solum uerbo, verum
 etiam scripto, ut D. Pau. 2. Tesal. cap. 2.
Pau. 2. Te-
sal. cap. 2. ait. Tenete fratres mei traditiones
 quas didicistis siue per sermonem, siue
 per epistolam nostram: quin & ipse
 Christus Dominus, & præceptor noster
 multa docuit uerbo, quæ non sunt lite-
 ris mandata, ut habetur Ioan. 20. & 16.
Ioan. 20. &
16. Multa inquit habeo uobis dicere, sed
 non potestis portare modo, propterea
 dicit. Cum uenerit ille spiritus veri-
 tatis, docebit uos omnem ueritatem.
 Præterea si Christus post passionem
 suam præbuit se ipsum uium discipu-
 lis suis in multis argumentis per dies
 quadraginta apprensus eis, & loquens
 de regno Dei, ut habetur Act. 1. Nonne
 putandum est multa eum docuisse, quæ
 in sacris bibliorum scriptis non sunt
 exarata? Neq; etiam credendum est ea-
 dem ipsos Apostolos apud se tantum
 continuasse, neq; ulli unquam patefe-
 cisse, cum ipse idem Christus, & Do-
 minus præcepit eis dicens Matth. 11.
Matth. 11. Quod dico uobis in tenebris. i. in pa-
 rabolis, & enigmatibus, & sub obscurita-
 te uerborum, dicite in lumine, & quod
 in aure auditis. i. seorsū ab alijs, & clan-
 culum, prædicare super tecta. Quod
 D. Paul. pertimescens 1. ad Corint. 9.
1. ad Cor. 9 inquit. Vx̄ mihi si non euangelizauero,
 necessitas enim mihi incumbit. Sed
 forte dices. Quo pacto Christus fatē-

A tur se in aure locutum esse, cum alibi
 ipse idem dicat. Ego palam locutus
 sum in mundo, & in occulto locutus
 sum nihil? Sed scito, nihil esse locutum
 Christum in tenebris, & in aure quod
 uoluerit omnino fore occultum, sed
 uoluit omnia patefieri post resurrectio-
 nem suam; hoc autem omisso conclu-
 damus nō solum ea à nobis fieri oportere,
 si salui esse uolumus, atq; etiam
 firmiter credere quæ in sacris literis ex-
 primuntur, uerum & ea quæ nobis per-
 traditionem fuerint exposita, seu pro-
 posita. Sed notandum non quācūq;
 traditionem nobis esse seruandam, quā-
 quidem sunt quædam prorsus inuiles,
 & uanæ, quædam uero nimis onerosæ,
 quales erant traditiones Iudæorum,
 & sunt etiam nōnullæ diuinę legi re-
 pugnantes, cuiusmodi est uimui repel-
 lere, & pellem pro pelle, & oculum pro
 oculo inimicis reddere. Traditiones
 autem de quibus hic loquimur, sunt lō-
 gē alterius generis, in telligimus enim
 per eas, doctrinas quasdam, archanas,
 atq; olim reconditas, fidelium usum ro-
 boratas, & per manus à maioribus in
 posteros, interueniente uerbo, tran-
 sultas, atq; deductas, & quamuis doctri-
 nę scripturis traditę possint quoquo p-
 sto traditiones, & ipse nuncupari, pro-
 priè tamen loquendo traditio uocatur
 doctrina non scripta, quæ ab uno co-
 muniatur alteri, & cum dicimus tra-
 ditionem uicari doctrinam non scri-
 ptam, nolim intelligas eam à nullo pe-
 nitus fore scriptam, sed quæ à primo
 authore scripta non reperitur, sed per
 manus tradita, quæ postmodum fuit
 à multis authoribus, seu doctoribus li-
 teris demandata. Et recte quidem hoc
 genus traditionis partitur à quibusdam
 Neotericis valdè admodum eruditis,
 & in sacris literis miramimodum
 exercitatis in duas partes, hoc est pe-
 nēs authoris, & penēs materiam. *Traditio du-*
pl. uel ex
parte autho-
rum, uel ex
parte mate-
ricas, & ecclesiasticas. Diuinę dicuntur, 11a.
 quæ sunt acceptæ ab ipso Christo A- Ex parte au-
 postolos docente, quæ ausquam in sa-
 cris literis inueniuntur, uel ea quæ
 ad materiam, & formam sacramentorū
 per

1. Cor. 11. pertinent: ueruntamen Paulus Aposto-
 lus de Sacramento Eucharistiæ loquēs
 1. ad Corint. 11. d. Ego accepi à Dño
 quod & tradidi uobis. Apostolicæ tra-
 ditiones dicuntur quæ ab Apostolis sūt
 institutæ; spiritu sancto tamen afflatis,
 & imbutis, quæ et in eorum scriptis nō
 reperiuntur, quale est ieiuniū quadra-
 gesimæ, & quædam alia, quæ com muni-
 ter absq; ullo uerbo scripto ab eis, fa-
 cere consueuimus, Traditiones uerò
 Ecclesiasticæ appellantur consuetudi-
 nes quædam antiq̄e à prælati intro-
 ductæ, quæ paulatim tacito consensu
 populorum, uim legis obrinuerunt; de
 quo gñe traditionū loquebatur Aposto-
 lus 1. ad Corint. 11. d. Si quis uidetur
 contentiosus esse nos talem consuetu-
 dinē non habemus, neq; ecclesia Dei;
 Neq; existimo quēq; inficias ire, si ei-
 usmodi traditiones ab Apostolis, & eccle-
 sia Dei vniuersali emanatas, & perpetuo
 usu detentatas à uerbo Dei parum abesse
 crediderit. Iuxta illud Saluatoris.
 Qui uos audit me audit, & qui uos sper-
 nit me spernit. Et alibi. Qui Eccle-
 siam nō audierit sit tibi sicut Ethnicus
 & Publicanus. Et Beatus Leo primus
 sermone. 6. quadagesimæ sic ha-
 bet. Dubitandum non est omnem ob-
 seruantiam Christianam traditionis esse
 diuinam, & quicquid ab Ecclesia in cō-
 suetudinem est deuotionis receptum,
 de traditione apostolica, & de sancti
 spiritus prodire doctrina. & B. Aug. q̄-
 uis (inquit) non omnia quæ facta sunt,
 ab Apostolis scripta inueniantur, uerū-
 tamē facta esse certis documentis pro-
 bantur. Quare cū non minoris autho-
 ritatis fuissent apostoli, cū aliquid scri-
 ptis mandarent, quā cū aliquid oreten-
 docerent, & posteris committerēt quip-
 pequi eodem spiritu, & fideles docebāt
 ac instruebant, sequitur traditiones u-
 nā cum scriptura ueluti magisteriū di-
 uinū debere recipi, & non minoris au-
 thoritatis haberi, respectiue tamen &
 singula singulis conferendo. Et quoniā
 inter ecclesiasticas traditiones compu-
 tantur decreta, & constitutiones Eccle-
 siæ in iure canonico descriptæ, & pro-
 palatę existantibus non multo ma-
 iorem auctoritatem habere, quā præfa-

A tæ traditiones ueteri usu à Prælati in
 Ecclesiam introductæ habent.
 Proinde solent partiri traditiones pe-
 nes materiam quod aliquæ sunt de fi-
 de, quædam uero de moribus, ut de fi-
 de, Beatam Mariam semper fuisse uir-
 ginem, & quod quatuor tantum sint
 euangelia. De moribus uerò ut fle-
 tere genua ante crucem Christi, & ali-
 quid simile, & utrunq; genus traditio-
 num solent etiā diuidere in perpetuas,
 ac temporales. Perpetuę quæ usq; ad
 mundi consumationem debent obser-
 uari, uelut ieiunium quadagesimę, &
 aliquid simile: temporales uerò quæ
 usq; ad certū tempus debent in usum
 retineri; quemadmodum superioribus
 anis fuerunt institutæ solemissis pro-
 cessiones ferè per omnes Ecclesias, us-
 que ad certum tempus pro sedandis
 Gallicis tumultibus. Item eiusmodi
 C traditiones diuiduntur etiam in uniuer-
 sales, & particulares: uniuersales inquā
 sunt, ut quæ in uniuersa ecclesia seruā-
 dæ præcipiuntur, ut festum Paschatis,
 Pentecostes, & omnium sanctorum,
 & particulares quæ uni tantum Eccle-
 siæ seruandæ præcipiuntur cuiusmodi
 est festum Portiunculæ quod celebrari
 solet die 2. Augusti à fratribus tantum
 minoribus. Item eiusmodi traditionū,
 quædam sunt necessariæ, quedam uerò
 D liberæ, & uoluntarię. Cœlebratio qui-
 dem Paschę post decimam quartam lu-
 nam quæ traditur in forma præcepti, &
 propterea necessariò obseruanda.
 Libera uerò est, quæ traditur in forma
 consilij, ut ingredi in aliquam societa-
 tem, seu confraternitatem, aut etiam
 Sacris ordinibus initiari.
 Sed præmissis tot huius generis tra-
 ditionibus, loquamur de diuinis, & apo-
 stolicis, ac ecclesiasticis, q̄ maximā in-
 ter se habēt permixtionē; quāquidē diui-
 nę ut potē ab ipso Christo emanatę pos-
 sunt uocari apostolicę, pariter & eccle-
 siasticę, & e contra. Ecclesiasticę tradi-
 tiones, & apostolicę, diuinę possunt ap-
 pellari, quia à Dei spiritu emanatę, &
 eo suggerente nobis traditę. In huius
 doctrinę confirmationem solet com-
 munitè adduci præceptum illud Moy-
 si Deut. 32. d. Interroga patrem tuum, Deut. 32.
 & an-

Traditio ex parte materic.

& annuntiabit tibi, maiores tuos, & di-
 cēt tibi: ergo nō ad scripturā vult popu-
 lum reduci, sed ad patres, & maiores
 suos, & non ad quoscunq; patres, & ma-
 iores, sed ad tuos inquit, ad eos inquā,
 qui sunt patres, & maiores tui non ex-
 tranei, non si cēt, & simulati, qui loquun-
 tur placentia, neq; sunt magistri pruriē
 tes auribus, & à veritate auditum auer-
 tentes, sed Patres, & maiores, qui ver-
 bo, & exemplo uos erudiant. Extat etiā
 sententia Hieremix cap. 6. vbi inquit. **B**
 State super uias, & videte, & interroga-
 te de semitis antiquis, quę sit uia bona,
 & ambulate in ea, & inuenietis requiē
 animabus vestris, hoc ipsum legitur
 Ecclesi 8. Non te pretereat (inquit) nar-
 ratio seniorum, ipsi enim didicerunt à
 patribus suis, quoniam ab ipsis disces
 intellectum, & in tempore necessita-
 tis dabis responsum David psal. 43. in-
 quit. Deus auribus nostris audiimus
 patres nostri annuntiauerunt nobis. Et
 psal 77. Quanta mandauit patribus
 nostris nota facere ea filiis suis, ut co-
 gnoscat generatio altera. filij qui na-
 scentur, & exurgent, & narrabunt filiis
 suis. Et filius eius Salomon Proverb.
 22. Non transgrediaris inquit termi-
 nos quos posuerunt patres tui D. Paul.
 loco iam citato. laudo (inquit) uos fra-
 tres mei quod per omnia mei memo-
 res estis, et sicut tradidit vobis præcepta
 mea tenetis. et 2. ad Tessal. 1. ut super
 deniq; Sacrum Concilium Tridentinū
 in quo nos quoq; poma nauimus, hoc
 est exiguos quosdam, ac tenues labo-
 res impendimus, Sess. 4. ita decernit.
 Sacrosancta Oecumenica, et generalis
 Triden. Synod. et c. ut sublatis erro-
 ribus puritas ipsa euangelij in Ecclesia
 conseruetur et c. perspiciensq; hanc
 veritatem, et disciplinam contineri in
 libris scriptis et sine scripto traditioni-
 b⁹, q̄ ipsius Xpi ore ab Apostolis spiritu
 Sācto dictate quasi p man⁹ tradite, ad
 nos usq; puenērūt, orthodoxorū patrū
 ex cōpla secura oēs libris tā veteris quā
 noui testamenti cū vtriusq; unus Deus
 sit author, nec non traditiones ipsas,
 tum ad fidem, tum ad mores pertinen-
 tes tāquam vel oretenus à Christo, vel
 à spiritu Sancto dictatas, et continua

A successione in Ecclesia catholica con-
 seruatas pari pietatis affectu, ac reue-
 rentia suscipit, et veneratur etc.
 Verum non obstantibus tot sancto-
 rum patrum, ac vtriusq; testamenti sen-
 tentijs, et autoritatibus plurimi sunt,
 qui nunc, et olim ausi fuerunt hanc ve-
 ritatem catholicam, et tot reiro secu-
 lis obujs manib⁹ exceptā impugnare.
 Et primo quidem ex eo quod scrip-
 ptum est Deut. 12. dictum à Moyse ip-
 si Populo. Quod præcipio tibi hoc tan-
 tū facito domino, nec addas quicquā,
 nec minuas. et ibidem cap. 4. Non ad-
 detis ad uerbum quod uobis loquor:
 nec auferetis ex eo. et Esaiā. 8. ad le-
 gem magis, et testimonium. Et si nō
 dixerint iuxta uerbum hoc non erit eis
 lux matutina, igitur et c. Et Ezechie-
 lis 20. in præceptis patrum uestrorum
 nolite incedere, nec iudicia eorum
 custodiatis. Deinde in fine libri reuel-
 ationum dicit Ioannes. Si quis appo-
 fuerit ad hæc, apponet Deus super illū
 plagas scriptas in libro isto etc. D. Paul.
 Gal. Si quis Euangelizauerit uobis præ-
 terquam quod euangelizauimus uobis
 anathema sit. Postremo 2. Thimo. 3. di-
 cit idem Apostolus. Omnis doctrina
 diuinitus inspirata utilis est ad docen-
 dum, ad arguendum, ad corrigendum,
 ad erudiendum in iustitia, ut perfectus
 sit homo Dei ad omne opus bonum in-
 structus, igitur nō est necessaria alia do-
 ctrina, siue scripta, siue non scripta ad
 faciendum hominem perfectum, et in-
 structum ad omne opus bonum. Qua-
 tuor enim sunt necessaria homini Dei,
 et præsertim doctōri Christiano; primo
 ut possit docere doctrinam fidei; deinde,
 ut possit refellere errores contra
 fidem. 3. ut possit docere doctrinam
 morum. postremo ut fiat, et pos-
 sit corrigere, qui errant circa mores.
 hæc enim omnia sufficiunt ad reddendū
 hominē scripturis instructū esse p-
 fectū, et aptum ad omne opus bonum:
 igitur non sunt necessarię alię traditio-
 nes. Ad prædictas obiectiones facile
 respondetur. Et primo, Ad illud ex
 Deut. 12. dicitur quod Moyse nolēbat
 quicquam addi uel minui ad ea quę præ-
 cepit, alterando, scilicet et deprauando
 sensum

Hierc. ca. 6.

psal. 43.

Prou. 22.

Concilium Trident.

prima.
secunda.
tertia.
quarta.

Ad 2.
63.

Ad 4.

Ad 5.

sensum suorum verborum, alioquin **A**
 Apostoli, & Prophetæ aberrassent, vel
 hoc dixit, ut auerteret Iudæos à cultu
 Idolorum, ut quæ sequuntur, uerba in-
 dicant. Ad aliud eodem modo respon-
 detur. Ad illud Esaiæ cap. 8. vbi uult
 omnia esse referenda ad legem, & testi-
 monium. Dicendum ad presens q̄ E-
 saiās uolebat innuere, quod consilia a-
 ctionum nostrarum sunt petenda ma-
 gis ex lege, & testimonijs Dei, quam ex
 Phythonibus & Ariolis, alioquin stulti **B**
 habebuntur homines qui secus faciūt,
 & non ponit comparisonem inter le-
 gem, & traditiones, quare argumentū
 nullum. Ad illud Ezechielis. 20. re-
 spondetur, autoritatē illam nihil age-
 re contra nos, prohibet enim Deus, ne
 sequantur eorū uestigia, idest quod pol-
 luantur in idolis eorum. Ad illud ex
 Apoc. Ioannis respondetur, nihil addē
 dū esse ad eas quas ipse dixit uisiones,
 & reuelationes, ne q̄s tā foret audax,
 qd̄ ex p̄prio cerebro uellet addere, vel
 apponere aliqd̄ aliud præter ea, q̄ dñr.
 Ad illud Pauli Gal. 1. potest facile re-
 sponderi, quod si quis euangelizauerit
 præterquam quod ipse euangelizauit i.
 contrarium ei, quod ipse docuit, anathe-
 ma sit. Ad illud Paul. 2. Thim. 3. in quo
 hæretici maximam uim faciūt, & nos
 quoq; aliqñ non nihil hēsimus, Multifa-
 riā pōt respōderi, q̄ 13. omnis doctri-
 na diuinitus inspirata hæc omnia, quæ
 exprimuntur beneficia nobis cōferat, **D**
 nō tñ ea sola hæc nobis præstat, sed p-
 ter eā, multæ aliæ doctrinæ tūm scri-
 ptę, tū nō scriptæ maximo sunt nobis
 adiumento, & ut uno uerbo dicā maxi-
 me sunt necessarię. Quod aut̄ dicit Hē-
 retici, q̄ illa dictio, uiliter, capiatur ar-
 tiori uocabulo q̄ ceteris accipi soleat,
 ut. s. capiatur pro necessario, quemad-
 modum nos dicimus cibū esse utilem
 ad nutriendū hominē, ut potē q̄ sine ci-
 bo homo uiuere nō possit; nos tamen
 utiq; concedimus hæc rōne scripturam
 posse dici uilem ipsi homini Christiano,
 uerū nō solam sufficere ad eius sa-
 lutem, quemadmodum nec homini, p
 conseruatione uitæ corporalis sufficit
 cibis, sed requiritur etiam calor natu-
 ralis, aut aliquid aliud ad nutritionem,

& cōseruationē ipsius uitæ corporalis.
 Pro intellectu illi⁹ propositionis ex 2. Ti-
 moth. egregie philolophatur D. Tho.
 supra illū locum. uide ip̄n i exp. illius
 capituli. Patet igitur ex omnibus his,
 quod præter scripturā sacrā diuinitus
 inspiratam, quæ continetur in omni-
 bus, & singulis vtriusq; testamētī libris
 necessarię sunt traditiones oēs, quas su-
 pra expraximus, nō obstantibus obie-
 ctionibus, & argumentis aduersariorū,
 qui præter autoritates desumptas ex
 sacris literis, adducunt et in sup̄ hēresis
 defensionē, sententias, & autoritates
 quorūdā patrū, pro quarū solutione ui-
 dere poteris Martinū Peresū, Magistrū
 Didacū de Stunica confratrē, & amicū
 nostrū, quē autoritate pontificia ob-
 egregias eius uirtutes, ac doctrinā pro-
 mouimus ad gradū magisterij, extāt et
 scripta Dñi Ruberti Belarmini sup̄ hæc
 materia satis copiosa, & erudita. In cal-
 ce huius disculsionis cōcludimus tra-
 ditiones p̄dictas fore admodū in repu-
 blica Xpiana necessarias, cum ex his
 ut plurimum gubernetur Ecclesia, nec tā
 supuacua uilatenus existimanda est sac-
 cra scriptura, ita ut altera alterā iuu-
 ret, & fulciret; sed q̄ maxime necessaria:
 traditio nāq; simul cum scriptura fuit
 relicta in Ecclesia qua scriptura à cor-
 ruptoribus posse conseruari, & ab adu-
 terinis secerni. Scriptura uerō fuit
 quæ necessaria ut p̄ q̄ traditiones appro-
 barentur, & esset ueluti norma ad quam
 cetera nō scripta, sed per manus tradi-
 ta, dirigi possent. quare &c.
 Sequitur Textus. *Evant. n. in Tani*
principes tui, & nunciij tui usq; ad Hanes
perueniunt. Prosequitur Esaias osten-
 dendo ipsorū Iudæorū perfidia p̄stiter
 ac fatuitatē: Perfidij, inq̄, quū iā statue-
 rāt qd̄ ceperant cōsiliū in actū deduce-
 re: fatui quoq; & insipientes, quia p̄uide-
 re nesciebāt qd̄ de illis futurū erat. *Tani.*
n. erat in regione Aegypti, & quidā
existimant esse Metropolitim illius Re-
gni. Hanes aut̄ est alia Ciuitas et illius
regni, & quidā uolunt eā esse sitā in e-
strema parte eiusdē Regni. Constat ergo
ex uerbis ipsius Prophetæ, quod iam
ipsi Iudæi profecti erāt in Aegyptum,
 & principes, ac primarij. illius gentis

Tex. 2.

Tani.

Hane.

ed usq; peruenerant : similiter & nuncijs eorum non nihil ulterius progressi erant : nulli dubium ut auxilium a Rege peterent, vel ut saltem eos ibi consistere pro eorum tutela & securitate permittent : veruntamen isti nuncijs, qui venerant, ut aliquid ab Aegyptijs obtinerent, nihil ultra sunt lucrati, nisi opprobrium, & ignominiam, & in opinione longe deteriori quam prius seipos apud eos reddiderunt, & hoc est quod habemus in textu. *Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit, non fuerunt in auxilium, & in aliquam utilitatem, sed in confusionem, & in opprobrium.* Vnde palam constat frustra eos laborasse dum ad Regem, & populum accurrunt, qui nullo modo potuit illis subuenire : non potuit, inquam, Rex Aegyptius ab imminentibus malis eos liberare, ne dum ipsis potuerit opitulari, quin potius fuit illis in dedecus, & opprobrium, sic profecto euenit

Tex. 3.

his, q̄ sunt recedentes à Deo, & in alio spem collocantes in quo nullum potest esse subsidium. Vbi notat D. Hier. verba illa. erant in Tani principes tui & c. dicta esse per irrisiōnem. q. d. principes Iudeorum adeo confisi fuere in Aegyptijs, quod usq; ad extremas partes Egypti peruenerunt; nullis itineris difficultatibus, nullis expensis ac laboribus parcentes; qui tamen omnia perperam, & sine fructu pertulerunt. Deinde sequitur. *Onus iumentorum Austri.* Præfens particula unā cum præcedenti multas habet expositiones, prius eas afferemus. quæ secundum litteram tangunt historiam; deinde quæ secretum, & arcanum, & fortassis uerum literę intellectum continent. Dicunt ergo aliqui quod propheta postquam enarravit profecionem, aut potius fugam Iudeorum in Aegyptū, narrat etiam quod iumenta quæ deferebant opes, supellectilem, ac diuitias ipsorum Iudeorum, erant benè grauata, & magnopere onusta; proinde non sitis fuit Esaiæ enarrare onus Moab; onus Damasci; & onera reliquarum urbium, ac ciuitatum quæ passim sunt aliquas ruinas, ac idolationes, sed uoluit etiam enarrare onus, pon-

adus, & cruciatus iumentorum, & bestiarum: propterea dicit onus iumentorum Austri. d. Austri, quia iumenta de quibus loquitur erant pro comodo populorum de tribu Iuda, cui sorte contigerat pars Australis ipsius Palestina. d. enim Cyrillus quod Iesus Naue filius, diuidens terram promissionis his, qui erant ex sanguine Israel, tribui Iuda contigit ea pars quæ ad Orientem, & ad Austrum spectat adiacente illis, & imminente deserto, ut possit, qui uelit in Aegyptum transire. Nec uolo prætereire, quod aliqui hoc loco imaginantur: dicunt enim Esaiam quasi per Ironiam, & uelut ludens describat onera iumentorum, quæ sunt in parte Australi, postea quæ prædixit onera locorum, urbium, & regnorum, q. d. ea sunt peccata, & transgressiones huius prauę nationis Iudaicę, quod non solum homines, ciuitates, & regna passura sunt multas clades, ac detrimenta, uerum etiam & ipsa animalia irrationalia, quæ idonea sunt, & apta ad ferenda onera, et sarcinas grauissimas multa incommoda patientur.

Iesus Naue
Cyrillus.

Postquam proposuit Esaias de quibus est nunc dicendus, hoc est de onere iumentorum Austri, describit uiam per quam sunt itura. d. *In terra tribulationis et angustia, Leena & Leo ex eis, uiperæ, & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos ad populum qui eis prodesse non poterit. Aegyptus enim frustra, & uane auxiliabitur, ideo clamaui super hoc. superbia tantum est, quiesce & c.*

Præfens particula iuxta litteram planissima est, nequē ulla indiget expositione: namque secundum aliquos (uti dixi) describit uiam, & discrimen ac difficultatem eius per quam eiusmodi iumenta onusta debent pertransire. d. quod, in idest per (sic exponunt aliqui) dicentes quod ista dictio Beth aliquando significat per, quod idem est, ac si dicat quod eiusmodi animalia transibunt per terram plenam tribulationis, et angustia, hoc est, per deser-

desertum, in quo degunt fera siluestres, & bestia ferocissima, ac uenata, ut leones, leene, viperæ, serpentes, & reguli volantes, quorum occursum metum ingerit, & pauorem non modicum prætereuntibus: Vel expones litteram ut tacet, supplendo. s. loca per quæ, & homines, & iumenta, quæ progrediuntur ex Iudæa, in Aegyptum reperiri, ubi quandoquē oportebit in terra tribulationis, & angustia immorari. Vbi scilicet leena, & leo, & cetera animalia iam dicta consistunt, & uagantur: ubi etiam uidere continget talia iumenta, & Camelos præcipue portantes super gibbum thesauros ipsorum Iudeorum ad populum uidelicet Aegyptium, qui eis prodesse non poterit, & hoc magis declarat per uerba quæ sequuntur. Vnde subdit Esaias. *Ideo clamaui super hoc, & monui ne ulterius progredierentur, nequē etiam antea ex eorum regione recederent. d. illis superbia tantum est.* ne inquam uiribus & præsidio Aegyptiorum confidatis, quia in eis nihil est amplius, quam tumor, & superbia, & quicquid illi promittunt uanum est, et inane. *Quiesce igitur, siste gradum, nec è sinibus tuis egredere; neq; accedas ad Aegyptios; sic etiam Hierem. 14. habetur.* Hęc dicit Dominus populo huic, qui dilexit mouere pedem suum, & non quieuit, & Domino non placuit; & uidere mihi uideor simile huic, quod mihi in Galliam proficiscenti contigit, ubi toto quasi itinere multos habui obuios homines, & pauperes ferè innumeros, qui unā cum suis uxoribus deferebant super humeros suos, & super humeros iumentorum non solum res, & bona quæ asportari poterant, uerum paruulos, & infantes qui ex tumultibus Gallicis recedentes se in Hispanias conterebant. Hęc quidem est expositio aliquorum iuxta litteram. Verum D. Hiero. & plerique alii tūm ueteres, tūm moderni uolunt hęc per methaphoram dicta, sed uerum, et germanū prophetæ intellectū illū extulisse, ut per iumenta, non intelligamus bestias, q̄ deferebāt onera, neq; leonē, & leenā, et reliqua animalium genera, intelligamus ueros leones, & c. sed in-

Hiero. 14.

telligam⁹ ipso met Iudeos, qui uerè dicebātur esse uelut iumenta, iuxta illud psal. Homo cū in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis in sapientibus, & similis factus est illis. et alibi. d. de se ipso propheta Dauid. Vt iumentum factus sum apud te. et Num. 23. loquens de Iudejs dicitur. Ecce populus ut leena auferget, et quasi leo erigeretur, non accubabit donec deuoret prædam, et occisorum sanguinem bibat. Idem ferè Ezech. 19. Quare mater tua leena inter leones cubauit, in medio leuinculorum enutritur catulos suos? Et meritò quidem uocandi erant iumenta, quoniam deserto creatore, sculi erroribus fucere implicati, hi, qui spræto Dei mandato, et consilio sibi ipsis, suisq; consilijs, et cupiditatibus uolunt adherere, non solum ipsi sibi sunt ualde onerosi, uerum et alius grauisissima imponunt onera, non secus quā iumentis. Leones fortassis appellat eos, qui inter Iudeos principatum obtinebant, quiq; præ alijs erant potentiores. Per leenam intelligit eos qui uelut matres falsis doctrinis, et prauis exemplis alios tanquam filios instruebant, & educabant. Per viperam, et regulum uolantem dubio procul intelligit eos qui sunt maxime pestilentes, et noxii, suaq; improbitate, tamquam ueneno mortifero alios corrumpunt, et perdunt, et rectius uero uiperam quæ cum primum fuerit in lucem educta, interficit matrem, intelligendi sunt qui calumnijs, et imposturis deiiciunt eos à quibus fuerunt geniti, uel educati. Per regulum uolantem intelligas eos, qui sunt festini, et celeri cursu ad omnia flagitia citissime tendunt: Isti ergo super Afinos, et Camelos relictas sibi diuitias asportarunt ad gentem, quæ non poterat illis ferre subsidium. Sed mirum est quo nam pacto. d. Esaias ut habes in hoc textu, quod uiperæ, et regulus volans, ex leena, et leone oriuntur, ac descendant, cum sine animalia diuersarum specierum. Proinde ex hac loquenti formula potest quis agnoscere ut diximus non de leonibus, et leenis, nequē de uiperis, et regulis hunc sermonem haberi, uerum

psal.

Num. 23.

Ezech. 19.

Regulus uolans.

de ipsis hominibus quorum proprietates, & conditiones referunt eiusmodi animalium species; & hoc præclare satis ostendit Io: Baptista dum apud Marth. cap. 3. uidens multos Pharisæorum, & Saduceorum venientes ad baptismum suum vocauit eos progenies viperarum. Aliud est hic notandum super id quod d. *Superbia tantum est: quiesce.* ut non solum Aegyptiorum factus hoc loco taxetur, verum etiam potest referri ad ipsos Iudæos, qui vana quadam de se ipsis opinione inflati, non facile dictis prophetarum aures præbebant, sed sapientes erant in oculis suis; propterea fugillans eos propheta, & arguens dicit. Quod vos descendatis in Aegyptum, superbia tantum est, quia vos vobis ipsis fidem adhibetis, & longe potiora Dei consilio vestras opiniones arbitramini. Quiesce igitur, non progrediaris ultra, & mihi uera suadenti moremgere; & plurimum certe refert, quiescamus, non ultra sapiamus, de nobis non præsumamus, non plura quam decet expetamus. Hucusque exposuimus hunc textum iuxta sensum literalem, & sensum allegoricum, ut per animalia quæ deferunt sarcinas, & pondera intelligamus homines. Est & alius sensus tropologicus, vel anagogicus forte conuenientior. Primum quidem quamuis Thani, siue Thanis sint nomina cuiusdam vrbs in regno Aegypti existentis de qua loquebatur Dauid. d. Qui fecit signa, & prodigia in campo Taneos: in sacris tamen literis non constat illuc principes Iudæorum concessisse, neque etiam in Hanes eorum nuncios peruenisse, cum nulla se præberit occasio huius legationis obeundæ. Præterea non videtur consonum Iudæos petentes Aegyptum, secum duxisse eas bestias, quas hic propheta enumerat; primo quia nullam de his Hierem. facit mentionem; deinde quia Iudæi cum primum audierunt milites, & exercitum Caldeorum Aegypti fines inuadere, retrocesserunt. Postremo non constat regionem illam per quam homines, & iumenta transire oportebat esse terram tribulationis, & angustæ (hoc

A est) terram incultam, & horribilem, & plenam bestiis, & feris animantibus, & volueribus venenatis, atque serpentibus; quin potius legitur transire um, & commæatum ex Iudæa in Aegyptum esse facilem, ac tutum; nec legitur illuc pergentibus, aut inde recedentibus vllum fore impedimentum, ut oporteat peragrare desertum, & loca horrida, ut manifestum est ex Gen. 40. & aliis scriptoribus.

B Propterea dicunt aliqui, quod nuncii, quos dicit Esaias in Hanes peruenisse iuxta sensum anagogicum non alii fuerunt nisi Demones mali, qui dicitur uentisse in Hanes, hoc est, occupasse vniuersam illam regionem, & in mentibus hominum immisisse cogitationes prauas, & peruersas aduersus Dominum, & creatorem omnium; erant quidem nuncij, sed Sathanæ principis, & dominatoris eorum: similiter per iumenta intelliguntur acies Demonum, & bestiarum quadrupedes, quæ pariter obsident, & occupant omnia illa loca, & super dorsum, & gibbum deferunt animas miserorum, & infaustorum hominum, de quarum genere bestiarum loquebatur propheta Dauid. d. ne tradas bestiis animas constitentes tibi. Terra illa verisimè vocatur terra tribulationis, & angustæ, quod Demonum tyrannide perpetuo erat obsessa. Ibi teena & leo pro diuinis numinibus colebantur, & uipera, & regulus volans ex eis prodiuit. quia scilicet cum Aegyptij cæperunt pro Diis colere feras, cæperunt ex eis uipera, & regulus haberi pro Diis. Vnde origenes dicit. Existimas ne hæc de corporalibus bestiis aliquo modo posse dici? Quomodo enim Leo, & catulus leonis, vel aspides volantes possunt super Camelos, & Asinos portare diuitias suas? Sed euidenter constat prophetam Spiritu sancto repletum hoc loco enumerare potestates Demonum pessimorum, eosque collocare diuitias, & opes deceptionum suarum super animas stolidas, peruersasque, quas Camelis, & Asinis per figuram comparat: adeo quod animæ nostræ peccatis onustæ, & grauatae, sunt Asi-

Origenes.

ni, & Cameli, quæ deferunt sarcinas A peccatorum. Hinc dicebat Dauid. Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue, grauatae sunt super me. & alibi. d. idem, & cõquereretur super dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. Deinde propheta in persona Domini, vel ad Hierem. prophetam secundum aliquos, qui nondum erat, aut ad ipsummet prophetam Esaiam loquitur. d.

Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die nouissimo in testimonium usque in æternum.

Videtur per hæc verba quasi commotus ipse Deus, & ad iracundiam prouocatus, ut mox dicit, quod populus iste fuerit usque adeo pertinax, & constans in consiliis suis. dicit ergo. Tu ò propheta nunc, non oportet amplius differre, non aliud tempus expectandum; Tu inquam ingressus domum, vel sanctuarium, aut tuum interius cubiculum, aut etiam ingressus ad eos qui verba mea contemnunt, scribe ei, hoc est huic populo, vel in deestationem huius populi, super buxum, quæ est lignum satis durum, & firmum, nec facile putrescens, scribe inquam super tabulam ex hoc ligno confectam, & diligenter exara illud quod prædico tibi, & denuncio. Præcepit enim deus hæc scribi, quia quæ ore dicuntur, non adeo vrgēt, velut ea quæ literis mandantur: & voluit hæc scribi super buxum, ut eorum quæ scribuntur inopia & sterilitatem notaret. Buxus enim sterilitatē notat. & erit in die nouissimo in testimonium usque in æternum hoc est, ad perpetuam rei memoriam: profecto emphasim habet, & magnam vim hæc locutio, qua uoluit ostendere propheta quantum referat hæc aduertere, & memoria tenere, ut sint in testimonium meæ bonitatis, et patientiæ, qui nunquam destitit per ora prophetarum eos monere quo ab impietatibus desisterent, et spem omnem in me uno collocarent. Ut sint etiam in testimonium obstinationis, et pericacitatis po-

puli istius, quæ nullis, neque minis, neque terroribus, sed longe prius innumeris beneficiis voluit à malo resilire: secundum Ambrosium iubet Dominus hunc prophetam mandare literis, in scripta redigere has prophetias, et cartis proderere summa cura et diligentia, et seruari usque ad diem nouissimum, hoc est usque ad illum diem quo prophetia est complenda, ut Iudæi tunc cognoscant verum prophetas dixisse.

B Aliqui dicunt. In die nouissimo, id est quo die Christus orbi illucefcerit; et nonnulli in nouissimo, hoc est usque ad consumationem sæculi. hoc inquam quod ego prædixi, et super buxum, et in libro exarari iussi, erit in testimonium ipsi Domino, et Apostolis eius, qui prophetarum testimonij utentur ad comprobendam veritatem, ad conuertendas gentes, et ad confundendos Iudæos, et quoscumque infideles, et Dei aduersarios. Et sequitur text.

Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes audire legem Dei;

Tex. 5.

His verbis redditur causa reprobationis Iudæorum, vel est confirmatio eorum quæ sunt dicta, quod scilicet Iudæi ruent, et perdentur, quoniam nolunt esse dicto obediens, sed potius modis omnibus Deum prouocant ad iracundiam: Dicunt exponentes, quia noluerunt accipere Hieremiæ consilium, persuadens eis ne mouerentur e suis regionibus, et in Aegyptum descenderent; et dicuntur filij mendaces, et filij nolentes audire legem Dei. dicit hic. D. Thomas duo genera peccatorum hic innuere prophetam, uidelicet peccatum commissionis quod est mendaciū, & peccatum omissionis, quod est non audire legem Dei. D. Cyrillus vult Iudæos hoc loco appellari mendaces, quia germanam pietatem in Deum, religionemque minimè conseruarunt, neque etiam fidem quam olim Deo per Moylem præstitierunt, seruare voluerunt: quandoquidem Deo eis præscribente leges, responderunt omnia quæcumque præcipit Dominus faciemus, qui tamen cum præceperit Deum adorandum, & ei scri-

D. Thom.

Peccatorum duo genera. Cyrillus.

li feruendum, neque sculptilia unquā faciēda, ipsi tamen hoc p̄ceptum cōtempserunt, & idolis seruierunt, fuerūt itaque mendaces eximii, neque inter exiguos recensendi; noluerunt etiam audire legem Dei, qui dicunt videntibus, id est prophetis, qui olim vocabantur vidētes, nolite videre. Et aspicientibus nolite aspicerē nobis, quę recta sūt loquimini nobis placētia, uidete nobis errores. Isti profecto loquūtur quę admodum hi, quorum mōbus iam est cōfirmatus, & inueteratus, & qui sūt p̄cēnitus de salute desperari. sed nulli profecto possunt uerius appellari filii mendaces quā h̄retici, qui dicuntur filii, quia prodierunt ex nobis, sed non erant ex nobis. 1. Ioan. 2. cap. Sed quę est horum uerborum constructio? .d. Nolite aspicerē nobis, uidete nobis errores, nēp̄ iuxta ueram, & propriam Grammaticōrum artem, uel doctrinam, nullus potest ex his uerbis erui sensus. Verum sic exponēda sunt hęc uerba, seu orationes. Dicunt aspicientibus .i. ipsis eisdem prophetis, qui dicuntur uidentēs, & procul aspicientes, & quę futura sunt eminens intuentes. Nolite aspicerē nobis. .i. nolite p̄alicere, & uaricinari, & quodammodo pronosticare nobis ea quę recta sunt, aut etiam p̄amonstrare nobis quę recta sunt, loquimini nobis placētia, nihil. n. re uera p̄emōstratē cuiquam aliquid faciendum siue bonū, siue malū, nisi prius cognoscatur. Cū ē dicit. Videte nobis errores. Sensu s̄ est permittite nos aliquando errare, & t̄m̄p̄er gento indulgere, & uoluptatibus operā dare, p̄mittite in quā ut expleamus nostras cupiditates, & mutuo cōsolēmur, nec semper aspera, & luctuosa proponatis, quod si malum contigerit nobis, nos erimus in culpa, nostra erit iactura, nostrum erit incommodum & detrimentum. Ersequitur. *Auferē a me uiam quam uos demonstratis, declinate a me semitam.* Dictum est supra quale sit discriminē inter semitam, & uiam. *Cesset a facie nostra seruitus Israel.* hoc est non semper eadem repetatis, non quacunq; occasione oblata siue opportune siue importune factum Israel, uel sanctum Israelis in-

re uerferetur, & nobis auribus ad rēdiū usque inculcētis. Isti sunt de quibus loquitur Prouerb. 28. *Qui obturat aurem suam ne audiat legem Dei, oratio eius erit execrabilis.* Sunt quoq; ex eorum numero de quibus legitur Iob. 21. *Qui uolunt ducere in bonis dies tuos, & in puncto ad inferna descendere.* Qui dicunt Deo recede a nobis, & sciam uiarum tuarum nolumus; & cap. 22. *Recede inquirunt a nobis, & quasi nihil possit facere omnipotens extimabant eum: et profecto quę hic dicit propheta magis ad hereticos, quā ad quoscūque alios sunt referēda.*

Prop̄erea hęc dicit Sanctus Israel, pro eo quod u. probastis uerbum hoc, id est consilium quod per Hieremiam seruanti meum uobis innotuit, aut uerbum hoc id est filium meum per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil, & quia sperastis in calumnia, & in tumultu. & in iniquis estis super eo, prop̄erea erit uobis iniquitas hęc sicut interruptio cadentis, & requisita in muro excelso, quoniam subito diuis non speratur ueniet contritio eius, & comminuetur sicut conuerit lagna figuli contritione preualida, & non inuenietur de fragmentis eius testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur pura aqua de fouea.

Litera hęc est satis plana, sunt tantum aliqua uerba interpretanda. Per calumnia in hoc loco, & tumultum possumus intelligere uanas promissiones & magna p̄lūdia, quę Aegyptij altamente pollicebantur Iudæis. Et quidā per calumnia intelligunt occasionē quam querebant Iudæi, deficienti a Rege Babiloniæ: per tumultū intelligunt pompam, et fragorem ar morum quam ostentabant Aegyptij. Vbi etiam est non absimile uero, ut quidam ex Iudæis suaderent nequaquam esse credendum prophetis, neq; Deum esse eos de relicturum: sperabant ergo in calumnia, & in tumultu, & conuentione Aegyptiorum, et super his innitebantur: deinde per interruptionem cadentem, et requisitam intelligitur secundum D. Hieronymum casus, et ruina alicuius muri excelsi, et prealti, qui cum considerit, et corruerit non potest facili-

Iob. 21. 21.

Tex. 6.

Interruptio cadens quæ

le reparari, et pristinum decorem recipere. Et p̄sertim cum non habet fundamentum satis opportunum, et idoneū ad sustinendam tantam ipsius muri altitudinem, quales erant Iudæi, qui nixierant fundamento satis debili: per interruptionem cadentē existimo prophetam intelligere murū, uel parietē, qui propter scissuras iam minabatur ruinam: cuiusmodi erat populus Iudæus. Alij dicunt quod per interruptionem cadentem debemus intelligere nō eum murum, qui uetustate collabatur, et cadit, sed interruptionem requisitam ut. d. textus. id est iniectam et procuratam a Deo, .i. Deo uolente, et iubente. Aliqui per interruptionem requisitam, intelligunt murum aliquem, aut parietem satis eminentem, qui quādoq; p̄pter eius altitudinē intumescit, & sensim lapides a seiuicem segregatur, & sunt scissuræ, ad quarum tandē multitudinem, & magnitudinem consequitur illius casus, ac destructio, & tanta existit illius muri contritio, ut neq; etiam tantum eius consistat, ut possit alicui operi inseruire, & huius rei hoc affert exemplum satis notum, & familiare, quod tanta erit contritio, & comminutio istius populi ob grauisimam eius iniquitatem, quemadmodum contingit lagenæ figuli grauiter, & uehementer, & magno cum impetu in terram proiectæ, & contritæ, ut nō ex ea, uel ex eius fragmentis reperitur testa, in qua portetur modicus ignis de incendio, aut possit exaritari parum aquæ cernosæ, & luctuosa de aliqua fouea, ne dum ex p̄teo alto, aut fonte aliquo eminenti. Sic in quā ueniet populo huic ob eius iniquitatem. Vbi uides prophetam comparare Iudæorum uanam fiduciam muro seu parieti ruinam minanti, qui ob p̄eminētē tumorem & grandinē, diu subsistere non potest: sic profecto euenisse huic populo nemo est qui non uideat, cum non sit dare locū aliquem in quo habeant propriam sedem, & ubi iuxta suas leges, & statuta uinere queant, & re uera ad eam ignominiam iam olim deuenierunt, ut longe abiectiones sint fragmento aliquo testaceo, quo paruus

ignis deferrī, aut eo parum aquæ possit hauriri. Hęc quidem de Iudæis, et p̄sertim de his, qui ex captiuitate Babilonica reliqui fuerunt p̄dicta uolūt ferē omnes. Sed ego uereor, ne de nobis ipsis ea uerē dici possint, quando quidem p̄ter fidem quandam in formē, et exiguam non multo minus firmus illis deteriores, quippe qui sēpe numero longē magis hominum p̄sidiis, et fauoribus quam Dei bonitati, ac potentiaē confidimus, & quorū quāso ex his, qui Christo iam olim nomen dederunt, & p̄ alijs Christianam uitam profitentur non solum odio profequuntur inuestigato, qui recta consulunt & suadent, uerum et quibus possunt calumnijs, & imposturis eos sugillare nituntur, et in ea uerba prorumpunt, neq; ea effutire erubescunt, quæ Iudæos dixisse aduersus eorum uates mox audiuius, uidelicet loquimini nobis placētia, nequē uelitis adamussim cuncta quæ facimus perferutari, cum scilicet dicebant uidentibus nolite uidere, et aspicientibus nolite aspicerē. At hęc multo uerius contigisse nouimus Apostolorum temporibus, quando scilicet principes Iudæorum precipiebāt Apostolis sub interminatione ne p̄dicarent euangelium, neq; uolebant audire legem Domini, cum Stephano illis p̄dicante, et explicante Dei uirtutem, obstrauerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimit̄ in eum, et ut legitur Actorum 4. et 5. uocantes eos, denunciauēnt ne omnino loquerentur, nec docerent in nomine Iesu: En uides qui fuerint illi qui palam, et aperte dicebant, uidentibus nolite uidere, et aspicientibus nolite aspicerē, et proponere nobis ea, quę recta sunt, sed loquimini nobis placētia: sic etiam dicebant quod hic scriptum legimus: Auferē a nobis uiam, cum asserēbant hęc religionem apud omnes male audire, nec libenter excipi. d. Actorum ultimo ipsi Paulo. Notum est nobis de hac scēta, quam tu profiteris, quia ubiq; ei contradicitur. Dicuntur etiam Iudæi qui tunc erant, in calumnia, et tumultu suam spem constituisse, in calumnia quidem, quando suppressere conabantur

Act. 4. & 5.

Act. ult.

zur altissimum resurrectionis misterium, dicentes Christum à Discipulis suffuratum. In tumultis quoque sunt cōfisi quandoquidem in armis, et potentia Romanorum usque; adeo spem suam, et omne auxilium constituerant, ut auacter dicerent, non habemus Regem nisi Cæsarem. Et tandem si singula uerba hic posita uelis expendere, et diligenter considerare, nec non cum his quæ temporibus Apostolorum contigerunt libeat conferre, inuenies nihil prope modum contra reliquias Babylonis adductum, quod non multo uerius cum reliquis Indeis, qui post passionem Christi, et Apostolorum temporibus extiterunt, et cum plurimis eorum qui Christianam fidem profiterentur; et facile est videre quot muri, et parietes præ alti ob scissuras ceciderunt in Italia, et uniuerso orbe Christiano. Sed prosequamur textum. *Quia hæc dicit Dominus Deus Israel. Si reuertamini, et quiescatis, salui eritis: in silentio et in spe erit fortitudo uestra etc.*

Tex. 7.

Prima hæc uerba huius particulæ possunt coniungi cum præcedentibus hinc in modum, quod scilicet gens Israelitarum sit ventura ad tãtam perniciem, et ruinam, ut possit conferri parietibus usque; adeo destructo, et contrito, ut non remaneat ex eo tantum lapidis, quantum ex lagena figuli uehementer fracta et contrita, non potest haberi testis ad hauriendum parum aque: nulli mirum videatur, quia hæc dicit Dominus Deus Israel, et possunt etiam accipi tãquam principium huius literæ quam modo exponendam sumpsimus, uidelicet, si reuertamini, et quiescatis salui eritis et c.

Vt hac protestatione, et pollicitatione excitet Iudeos ad resipiscentiam, et ut nulla ex parte, aut ulla ratione occasionem habeant de diuinis promissionibus per os prophetæ eis propositis dubitandi, sed constanter teneantur illis fidem adhibere, præponit auctoritatem illius in cuius uerbo hæc promittuntur, et inquit. Quia hæc dicit Dominus Deus Israel. Hęc inquam, quæ uobis polliceor ipsius uerba sunt, ipse est qui promittit, qui potens est, et ca-

facere, et seruare, qui; nec falli, nec fallere potest. Propterea D. Paul. ad Heb. 10. hortatur nos d. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, quia fidelis est qui reprobis, unde non immerito Ecclesia præcatur Deum his uerbis. Deus qui diligentibus te, bona inuisibilia præparasti, infunde cordibus nostris tui amoris affectum, ut te in omnibus, et super omnem diligentes, promissiones tuas, quæ omne desiderium superant, consequamur. Dicit ergo. Si reuertamini et quiescatis, salui eritis, in silentio, et in spe erit fortitudo uestra. Si reuertamini dicunt hi, qui adherent literæ, idest si recedatis ab inuito uestro, neque in Aegyptum proficiscamini, et quiescatis in domo uestra, Dei auxilio innixi, et in eo solo habentes fiduciam, salui eritis ab hoc infortunio, et ab ea quæ uobis imminet calamitate, sed nos ulterius procedentes dicimus hæc uerba non ad Iudeos solum, sed ad omnem populum aberrantem, et præsertim ad populum fidelem factam esse huiusmodi promissionem; hæc est illa propositio communis, et trita, quæ passim à fidelibus adducitur. In quacumque hora peccator ingemuerit, omnium iniquitatum eius, quas fecerat non recordabor. Ex hoc loco D. Augustinus colligit hoc suauissimum dictum nullum esse crimen cui non, derur locus ueniat. & D. Ambrosius lib. 1. de poenit. cap. 4. elicit & ipse hanc conclusionem. Cum conuersus ingemueris, saluus eris, expectat Dominus gemitus nostros temporales, ut remittat perpetuos. Alii sic dicunt, si reuertamini & quiescatis, idest si ad Deum toto corde reuertamini, & quiescatis, idest cessetis à peccatis, & finem peccandi aliquando faciatis salui eritis, & profectò idem dicunt omnes, & re uera sic est: unde facile potest quis agnoscere quam bonus est Deus his, qui recto sunt corde, & qui post errata ad eum uoluerint conuerti. Et subdit. *In silentio, et in spe erit fortitudo uestra.* Iuxta hæc uerba, & proprium eorum significatum hic erit sensus. In silentio, & spe erit fortitudo uestra. q. d. non oportet uos commoueri, non oportet rumo-

res, aut tumultus excitare, sed quiescere, & filere, & in Domino fiduciam habetore, & hic erit fortitudo uestra. sic Moyses Exodi. 14. hortabatur Hebreos d. state, & uidete magnalia, quæ Dominus facturus est hodie, Dominus pugnat pro uobis, & vos tacebitis. Aliqui hebreæ dictionis non ignari dicunt per eam non solum quietem, sed etiam tranquillitatem designari; uult ergo dicere Propheta. *In silentio, et in spe erit fortitudo uestra,* hoc est tranquillitate estote, non turbetur cor uestrum, tranquilla sit conscientia uestra, & spes, ac fiducia constituantur in Deo, & nihil erit uobis pertimescendum. Præter istas expositiones magis ad significatum illius uocis iuxta idiomata latinum sic exponimus. Quod in silentio, & in spe erit fortitudo uestra, si uidelicet, fiduciam nostram prius in Deo statuerimus, & bonis operibus insistamus, nulla tamen inde gloriatio, aut iactantia occupet mentem nostram, sed in silentio, & taciturnitate operemur bonum, iuxta illud Saluatoris Matth. 6. Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis, nam qui secus faciunt, perdunt omnem mercedem. Summa ergo est, quod si fidias euitare opere præratum est bonis operibus intendere, & filere, idest expectare cum patientia diem aduentus Domini, quod scilicet nobis dum uelit optuletur. Sic etiam si facturi sumus aliquid arduum, & difficile, in spe, & silentio illud aggredi necessum est. In spe (inquam) ut prius interpelletur Deus, & in eo spes tota colloquetur. Deinde cum silentio, absque tumultu, & uaniloquio illud aggrediamur, quia in multiloquio non deest peccatum.

Exod. 14.

Matth. 6.

Augustin.

Ambrosius.

res, aut tumultus excitare, sed quiescere, & filere, & in Domino fiduciam habetore, & hic erit fortitudo uestra. sic Moyses Exodi. 14. hortabatur Hebreos d. state, & uidete magnalia, quæ Dominus facturus est hodie, Dominus pugnat pro uobis, & vos tacebitis. Aliqui hebreæ dictionis non ignari dicunt per eam non solum quietem, sed etiam tranquillitatem designari; uult ergo dicere Propheta. *In silentio, et in spe erit fortitudo uestra,* hoc est tranquillitate estote, non turbetur cor uestrum, tranquilla sit conscientia uestra, & spes, ac fiducia constituantur in Deo, & nihil erit uobis pertimescendum. Præter istas expositiones magis ad significatum illius uocis iuxta idiomata latinum sic exponimus. Quod in silentio, & in spe erit fortitudo uestra, si uidelicet, fiduciam nostram prius in Deo statuerimus, & bonis operibus insistamus, nulla tamen inde gloriatio, aut iactantia occupet mentem nostram, sed in silentio, & taciturnitate operemur bonum, iuxta illud Saluatoris Matth. 6. Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis, nam qui secus faciunt, perdunt omnem mercedem. Summa ergo est, quod si fidias euitare opere præratum est bonis operibus intendere, & filere, idest expectare cum patientia diem aduentus Domini, quod scilicet nobis dum uelit optuletur. Sic etiam si facturi sumus aliquid arduum, & difficile, in spe, & silentio illud aggredi necessum est. In spe (inquam) ut prius interpelletur Deus, & in eo spes tota colloquetur. Deinde cum silentio, absque tumultu, & uaniloquio illud aggrediamur, quia in multiloquio non deest peccatum.

res, aut tumultus excitare, sed quiescere, & filere, & in Domino fiduciam habetore, & hic erit fortitudo uestra. sic Moyses Exodi. 14. hortabatur Hebreos d. state, & uidete magnalia, quæ Dominus facturus est hodie, Dominus pugnat pro uobis, & vos tacebitis. Aliqui hebreæ dictionis non ignari dicunt per eam non solum quietem, sed etiam tranquillitatem designari; uult ergo dicere Propheta. *In silentio, et in spe erit fortitudo uestra,* hoc est tranquillitate estote, non turbetur cor uestrum, tranquilla sit conscientia uestra, & spes, ac fiducia constituantur in Deo, & nihil erit uobis pertimescendum. Præter istas expositiones magis ad significatum illius uocis iuxta idiomata latinum sic exponimus. Quod in silentio, & in spe erit fortitudo uestra, si uidelicet, fiduciam nostram prius in Deo statuerimus, & bonis operibus insistamus, nulla tamen inde gloriatio, aut iactantia occupet mentem nostram, sed in silentio, & taciturnitate operemur bonum, iuxta illud Saluatoris Matth. 6. Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis, nam qui secus faciunt, perdunt omnem mercedem. Summa ergo est, quod si fidias euitare opere præratum est bonis operibus intendere, & filere, idest expectare cum patientia diem aduentus Domini, quod scilicet nobis dum uelit optuletur. Sic etiam si facturi sumus aliquid arduum, & difficile, in spe, & silentio illud aggredi necessum est. In spe (inquam) ut prius interpelletur Deus, & in eo spes tota colloquetur. Deinde cum silentio, absque tumultu, & uaniloquio illud aggrediamur, quia in multiloquio non deest peccatum.

Et noluitis, supple filere quiescere, & meis promissionibus fidere, & dixistis nequaquam; (scilicet) faciemus quod nobis faciendum præcipis, sed ad equos fugiemus, ideo fugietis, imo potius fugabimini, & non dabitur uobis oculum neque facultas ad equos confugere, tã repentinus erit hostium aduentus. Quæ deinde sequuntur usque ad illam particulam. Mille homines a facie terroris unius & c. clara sunt. Cum autem dicit,

A Mille homines a facie terroris unius, & a facie terroris quinquæ fugietis donec relinquamini quasi malus nauis in uertice montis, & quasi signum super collem. Sensus horum uerborum est, quod tantus erit timor, & formido ipsorum Iudeorum, & hostes erunt adeo feroces, & terribiles, quod si unus ex his uociferetur, omnes in fugam uertentur iuxta illud Deuter. Quomodo persequeretur unus mille, & duo fugerent decem millia. Nonne ideo quia Doimnus suos uendit eos, & Dominus conclusit illos? Deinde dicit quod usque adeo omnes præ nimio metu, & pauore in fugam uertentur, quod uix unus ex eis erit super, & perinde erit de his, quasi malus nauis in uertice montis, & quasi signum super collem. Constat. n. quod nauis contracta, & diruta, superest quandoque arbor, quæ proiecta super uerticem alicuius montis, monet ceteros nautas caueant ab eo loco in quo nauis passa est naufragium. Sic etiam contingeret Iudeis per uniuersum orbem dispersis, quod hæc eorum dispersio erit signum omnibus quod ipsi ob sui creatoris contemptum, & inobedientiam sunt ueluti signum super collem positum. Aut comparantur ipsi Iudei in fugam uersi arbori nauis iam proiectæ uelut aliquid derelictum, & ad nihil amplius uile, nisi ad combustionem, sic & populus Iudeorum est futurus. Dicunt alii, hanc comparisonem, siue similitudinem ed tendere, ut quemadmodum malus nauis seorsum positus, est quasi omnium iniuriis expositus, sic dubio procul de Iudeorum gente est aliquando futurum. Quidam alii dicunt hunc in modum sumi debere hanc similitudinem, quod sicut in montis uertice, una tantum arbor existens ualde conspicua est, & insignum prætereuntibus, omnium prætereuntium oculos ad se conuertit, sic vos pauci ex infinitis pene huius nationis hominibus relictis estis, ita ut toto orbe uestra mala sint notabilissima: quidam alii non incongrue comparant malum nauis contractæ reliquiis Hebræorum, quæ saluæ factæ sunt, quæ ueluti signum super collem ita illi sunt conspicui omnibus propter raram, insignemque, fidem

Tex. 8.

Deut. 32.

perspicua, præsertim penes ea quæ scire oportet, & credere, quò salutem cõsequamur, hoc est fides, & opera. Quo loco nota quod licet paulo ante dixerit hic propheta in silentio, & spe consistere robur, & fortitudinem nostram, non tamen aliæ uirtutes sunt excludendæ, & sapiens aliquando dixit. Cibauit nos Deus pane uitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris nos potauit.

Et Dominus apud Io. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Neque renuo eorum sententiam, qui per hunc panem arctum, & aquam breuẽ intelligunt Christum Dominum qui de se ipso dixit. Ego sum panis uitæ. Et apud Dauidem. Apud te est fons uitæ. Qui quidem Christus Dominus dicitur panis arctus, & aqua breuis, quia scilicet cum sudore, & labore inuenitur, & possidetur, iuxta id quod dictum fuit ipsi Adg. In sudore uultus tui, uesceris pane tuo. Gen. 3. Quem panẽ, & quã aquam dum susceperimus, securi erim⁹ ab omnibus insidijs inimicorum omnium, neq; periculi quicquam erit, ut præcipites in errorẽ proripiamur, neq; uerbis decipientiũ vnquã reducatur: dicitur et panis arctus & aqua breuis, quia in carnẽ, & sanguinem suum quorum aliud est cibus, & aliud est potus tamquam in quoddam compendium reduda sunt omnia sacrificia ueteris legis. Quamquam allegorice per panem arctum, & aquam breuem intelligi possunt que mox adducta sunt, tamen ut persistamus in contextu sermonis, dico per panem arctum, & aquam breuem intelligi angustias, & tribulationes, quas passuri sunt Electi Dei, tametsi interim multis à Deo cohonestetur beneficiis, & muneribus ut patet in textu.

Subdit, & non faciet auolare à te, ultra doctorem tuum, & erunt oculi tui uidentes præceptorem tuum. Quis fuerit iste præceptor, & iste doctor ego nescio, nisi illum fore intelligamus, de quo locutus est primum ipse Moyses, quem præcepit populo suo omnino esse audientem Gen. & de quo locutus est ipse De-

us apud Math. cap. 3. d. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ipsum audite, & de quo locutus est ipsemet Christus apud eundem d. Ne uocemini magistri, quia Magister uester unus est Christus, hunc doctorem, qui nos pascat, & nutriat uerbo Dei, non faciet Deus auolare à nobis ultra. Quemadmodum fortassis antea fuit plerumque sublati; non faciet inquam auolare, hoc est celeriter, & repente à nobis recedere, aut furtim surripi; Et oculi tui erunt uidentes præceptorem tuum, & aures audient uerbum post tergum monentis. Qui sectantur litteram dicunt populum Israelis, qui relictus fuerit post captiuitatem Bebylonicam uisurũ esse præceptorem suum hoc est ipsum Deum, aut ipsam Prophetam Esdram, sub quo renouata est lex, & rursus conscripta. Sed hæc sunt nugæ. Vaticinatur Esaias de eo quod futurum est post Christi passionem, cuius Apostolorum oculi uidebunt utique præceptorem suum, id est Christum Dominũ, & aures eorum audient uerbum ex ore suo, de ipsis quidem Apostolis hoc uerum est, quamquam Dominus dixerit ipsi Thomæ, cuius hodie uigiliam facimus. Beati qui non uiderunt, & crediderunt, quamquam ipse aliud uidit, & aliud credidit, uidit inquam hominem, & credidit Deum; At nos qui Apostolis longo post tempore successimus, proprijs oculis uidere non possumus, nec auribus percipere uerbum ex ore suo sed solum post tergum monentis uidemus inquam in spiritu, & audimus ministros eius, & hoc est audire post tergum monentis, quia uidelicet sequimur ipsum monentem, & nos ducem per Discipulos, & Apostolos suos, atque eorum successores: Nec solum

E audimus eius uocẽ, & monita, sed eius uestigia sequimur, & hoc est audire uerbum post tergum monentis. D. Greg. 3. par. post. cap. 29. moraliter loquendo d. nos tunc uocem post tergum monentis audire cum ad inuitantem dominũ saltem post peccata reuertimur. uideamus etiam eundem nobis presentem oculis fidei sub speciebus panis, & uini,

&

& rursus datur nobis nunc eum uidere per speculum in enigmate, uisuri eam tandem facie ad faciem, & sicuti est.

Deus olim allocutus est in faciem primis parentibus cum dixit. Crescite, & multiplicamini, & replere terram, sed post peccatum (dicunt aliqui) locutus est à tergo cum dixit. Maledicta terra in opere tuo: Sed quam doctrinam nobis præbet iste præceptor? quid nos docet? hæc tria tantum nobis tradit documenta. Hæc est uia, ambulata in ea & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. Nulli dubium hanc doctrinam, & hæc documenta, his qui uident, & audiunt uerbum ipsius dumtaxat exhiberi: proinde cum dicit. Hęc est uia, de se ipso loquitur, qui aliàs dixit, ego sum uia, ueritas, & uita. Ambulate in ea uiam ueritatis beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini.

Non declinetis ad dexteram, neque ad sinistram, noli. (secundum D. Hic.) esse nimium iustum, quicquid. n. supra modum est, in uicio est, sed uia regia procedendum, uirtus enim consistit in medio, neque est in malum declinandum. Non declinandum ad dexteram, quia non est nimis confidendum de propria iustitia; iuxta illud sapientis.

De propitiato peccato noli esse sine metu. Neq; etiam ad sinistram accedendum dicit non est satis diffidendum, sed ut dicit Paul. ad Heb. 10. Nolite amittere confidentiam uestram quæ magnam habet remunerationem, ut uoluntatem Dei facientes reportetis promissionẽ, Postmodũ subdit. Et contaminabis lamina sculpsilium argenti tui, & uestimentum conflagrabis auri tui, & disperges ea sicuti immunditiam menstruatã. Constat quidem argumentum efficax, & signũ aduentus Christi fuisse destructionem Idolorum, quoniam experientia teste, abrafis sculpsilibus, & omnino reiectis, apparuit Christus in mundum: propterea d. hic propheta cum conuersus fueris à uia tua pristina, & antiqua, & ambulaueris in uia quam tibi ostendi, & præmonstrauis, contaminabis, id est pro contaminatis, & pro immundis habebis Idola, & abieceris, & detestaberis

ea atq; disperges, nõ secus ac dispergeres, & procul abieceres immunditiã mensuatã, quæ quidem menstrua, siue sint commista sanguine, siue aqua, sunt adeò foetida, & putrida, ut faciant nauisem, & iniiciant isto maci. Et uerẽ quidem Idolatria inter foedissima: omnium crimina est reponenda, & homo idolatra, & grauiore aliquo crimine inquinato similis est homini humano stercore à capite vsque ad pedes obrecto ac deturpato. Verũ eniuẽ nõ uolum per

laminas sculpsilium auri & argenti intelligeres dumtaxat statuas illas aureas, & argenteas, aut etiam lapideas quas gentes adorabant, sed quicquid à uero Dei cultu, & religione nos abducit, & præsertim uanam, & inanem philosophiam cum nonnulla elegantiã conuictam, qua pagani pollebant, & Idolatriẽ quam eandem nunc, & ante hoc tempus profitentur Hæretici hic uide, nullum nobis affuturum præsidium à deo nisi prius aboleuerimus, & confregerimus omnia sculpsilia. i. pestiferas doctrinas, & uita turpia, & nefanda abiicerimus. Nunc spiritus excitat, prophetam dicens. Egrederis dices ei. egredere inquam à Esaiã. & dices ei, hoc est populo redempto, & ad fidem conuerso dices inquam id quod sequitur. Et dabitur

pluuia semini tuo ubicumque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit uberimus, & pinguis. Egredere igitur à Propheta, eia, agẽ, apagẽ quid moraris? quid cunctaris? festina, & da bonum nuncium huic populo, & dices. Et dabitur pluuia semini tuo, q. d. postquam idola confregeris, et omnino aboleueris dabitur tibi cumulus, et abundantia bonorum omnium dabitur inquam pluuia semini tuo ubicumque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit uberimus et pinguis, non absq; causa promittit pluuiam pro frugibus abundantiter colligendis; quia dubio procul plurimum confert ipsa pluuia ad fruges producendas, et ad earum incrementum, quemadmodum nos continue experimur. Vnde cum uoluit Dominus immittere sterilitatẽ in terra p. pphetã sic ait. Mádabo nubib⁹ ne pluuant

Gen. 3.

Doctrina Christi in que ad sinistram. Nulli dubium hanc doctrinam, & hæc documenta, his qui uident, & audiunt uerbum ipsius dumtaxat exhiberi: proinde cum dicit. Hęc est uia, de se ipso loquitur, qui aliàs dixit, ego sum uia, ueritas, & uita. Ambulate in ea uiam ueritatis beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini.

Ecl. 5.

Lamina sculpsilium.

Ex. 10.

pluant super terram imbrem, sicut è A
 conuerso dum nobis gratificari eum
 cupimus petimus ab eo pluuiam volũ-
 tariam, hoc est nobis commodam, &
 temporaneam, de qua pluuiam loqueba-
 tur Dauid dicens. Pluuiam voluntaria-
 m segregabis Deus hæreditati tuę.
 Sed neq; in his tantum beneficijs
 huic populo conferendis conuiescit
 Deus, sed ulterius sequitur. d. *Pascetur
 in possessione tua in die illo agnus spatiose,*
 Id est tunc, & absq; ullo impedimento,
 nullus erit latro, neq; bestia illum eij-
 ciens, aut impediens; *Et thauri tui, &
 pulli asinorum, qui operantur terram, com-
 mixtum migma comedent, sicut in area
 ventilatum est.* Vbi vides quã maxi-
 ma sit futura prosperitas huic populo,
 namquẽ non solum ipse bonis omni-
 bus è terra producibilibus abunde
 potietur, verum & animantia que-
 quẽ in hominis vsum, & beneficium
 producta, & creata, pascua, & pabulũ
 C commodissimum opportunis tempo-
 ribus habebunt. Migma, dicunt ali-
 qui est ordeum à paleis secretum, & ex-
 cussum. Alij volunt migma esse farragi-
 nem quã conficitur ex mixtura fru-
 mentorum diuersi generis, & maximẽ
 deseruit in pabulum pecudum. Non-
 nulli verò dicunt hoc migma esse aue-
 nã. Glo. Int. dicit migma esse ordeum
 cum palca.

psal. 67.

Migma quid sit.

Hęc quidem omnia sunt per metha D
 phoram dicta, & eorum miror oscitan-
 tiam, & insignem impudentiam qui
 putant ea ad literam intelligi. Quam
 quæso foelicitatem, & iocunditatem præ-
 ceteris nationibus habent Iudæi,
 si solum rerum temporalium abundan-
 tia illi potirentur? Nonne & alię mul-
 tæ nationes sunt his longe ditiores?
 prætereo quod post passionem Christi,
 & post Hierotolymæ excidium nulla
 fuit natio tam infœlix, & misera, & bo-
 nis omnibus destituta tam spiritalibus
 q̃ temporalibus, quemadmodum
 Iudæorum natio. Proinde sunt hæc se-
 cundum spiritum capienda. Quare v-
 bertas, & copia panis, & aliarum fru-
 gum designat abundantiam uirtutum,
 gratiarum, & donorũ spiritualium, quę
 post prædicationem euangelij in vni-

uerso orbe cõspecta fuerunt, cum sum-
 ma omnium admiratione. Per agnũ
 qui pascetur in possessione tua in die il-
 la, in qua scilicet fuerit prædicata fides,
 & lux veritatis mundo apparuerit, & te-
 nebræ foras fuerint expulsæ, alius in-
 telligi non potest, nisi qui solus inuen-
 tus est dignus aperire librum, & soluere
 signacula eius. pascetur agni in loco
 spatiosissimo, hoc est uiri omnes, qui
 sequuntur agnam quocunq; ierit, vel
 quicunq; digni erunt collocari ad dex-
 teram. Aut per agnum, siue per agnos
 specialius intelligas homines simpli-
 ces sine fraude, & dolo, mites, & man-
 suetos: hi nimirum spatiose pascen-
 tur, id est latissima habebunt pascua in
 Ecclesia Dei. iuxta illud psal. Man sicut
 hereditabunt terram, & delectabun-
 tur in multitudine pacis; & apud Io.
 cap. 10. per me si quis introierit salua-
 bitur, egredietur & ingredietur, & pa-
 sca inueniet. Per tauros intelliguntur
 Apostoli, & prædicatores uerbi Dei, de
 quibus loquebatur Apostolus primo ad
 Corinth. 9. Non alligabis os boui tritu-
 ranti. Per pullos Asinorum intelli-
 gitur populus Gentium, qui unã cum
 thauris, & bobus comedunt migma,
 sicut in area ventilatum est, id est Sacra
 doctrinam ex veteri, & nouo testamen-
 to compactam, pure, & sinceriter exce-
 ptam, & tractatam.

psal. 36.

1. Cor. 9.

Aut dicas per thauros, & boues Pro-
 phetam intelligere Primates in Eccle-
 sia, & antesignanos; per pullos Asino-
 rum eos qui sunt minoris facultatis, &
 doctrinæ, qui magis indigent ab alijs
 doceri quã sint idonei ad docendum.
 Per locum latum, & spatiosum, in quo
 agni pascuntur & boues, scriptura sa-
 cra potest intelligi, de qua dicit psal.
 118. latum mandatum tuum nimis.
 Per migma in area ventilatum intelli-
 gitur (ut diximus) sacra scriptura ex
 veteri, & nouo testamento confecta,
 aut scriptura habens sensum lite-
 ralem & spiritualement. Isti ergo,
 hoc est boues, & agni, & pulli Asi-
 norum uidelicet, Ecclesię doctores, &
 ministri uerbi Dei, & qui sunt crassio-
 ris intelligentiæ cibabuntur ex eius-
 modi scriptura, sicut in area ventilata
 est

psal. 118.

est id est quemadmodum in Ecclesia dif-
 cusa, & determinata est a sacris con-
 cilijs, & sanctis Patribus in spiritu san-
 cto congregatis, & diuino spiritu aflu-
 tis, cum olim dictum fuerit à Christo.
 Vbi duo. uel tres fuerint congregati in
 nomine meo, ibi ego in medio eorum
 sum. Sequitur textus. *Et erunt super om-
 nem montem excelsum, & super omnem col-
 lem eleuatum, sui currentium aquarum in
 die interfectionis multorum cũ ceciderint
 turres.* Prosequitur hoc loco Etaias. re-
 censere alios fauores, & beneficia, quę
 conferet Deus suis fidelibus: quamq; ali-
 qui interpretentur, & connotantur ea
 aptare ad populũ Iudæorum, quo tem-
 pore fuerit erecti de captiuitate Baby-
 lonica sub Zorobabel filio Salathiel.
 Prætermissa igitur hac uana eorum o-
 pinione dicimus prophetam uelle in-
 nuere, seu potius prædicere quod in ad-
 uentum Domini nostri, & præsertim post
 emissionẽ spiritus sancti super Apo-
 stolos in linguis igneis prodibunt in lucẽ
 sãcti Apostoli, & præcones Diuini uer-
 bi qui eleuari erunt super omnẽ montẽ
 excelsum & super omnem collem ele-
 uatum, qui uidelicet nihil terreni sapi-
 ent, & in altũ, hoc est in cœlũ eorũ mẽ-
 tes erũt erectę iuxta illud ps. 46. Pri-
 ci pes populorũ cõgregati sunt cũ Deo
 Abrahã quã Dii fortes terræ uellemen-
 ter eleuati sunt. Ab his in quã, et ex his
 montibus, & collibus, hoc est Apostolis
 & Dei uerbi ministris prodibunt riuũ a-
 quarum currentium i. larga, & copio-
 sa gratia, & doctrina spiritus sancti:
 ex eorum quidem mente, & ore tam-
 quam è fonte abundantissimo dulces
 & uberissimi riuũ aquarum sument. Si autẽ
 volumus per hos riuos aquarum intel-
 ligere Christum, qui est fluuius ille, cuius
 impetus lætificat ciuitatem Dei,
 non abnuo. Id autem erit in die inter-
 fectionis multorum, id est cum Iudęi
 erunt interfecti, & deleti à Romanis, &
 cũ ceciderint turres, id est cum prima-
 tes, & fautores Iudæorum erunt abfor-
 pti, sic enim exponit Cyrillus quod tur-
 res designant præceptores Iudæorum
 Scribas, & Phariseos: possumus etiam
 & per turres intelligere legiones, &
 agmina malorum spirituum, nec non,
 & pseudo prophetarum, & phalanges

Tex. 11.

ps. 46.

A Hæreticorum, qui totis uiribus conan-
 tur perdere, & ex mentibus fidelium
 delere nomen Christi, in quorum nu-
 mero sunt etiam sapientes huius sæcu-
 li, qui cum suis doctõrnis, ac dogmati-
 bus uidebantur immobiles, & perpetui
 His ergo in ea die, qua Dominus de-
 creuerit ob eorũ impietatem, & incre-
 dultatem ruentibus, alii surgent cre-
 dendo, qui prius uidebantur infirmi, &
 egri per negligentiã Plerique refe-
 runt hæc omnia ad diem iudicii.
 Sed hoc non obstat huic nostræ ex-
 positioni. Deinde sequitur. *Et erit
 lux luna, sicut lux solis; & lux solis erit sep-
 templacet, sicut lux septem dierum in die
 qua alligauerit Dominus uulnus populi sui
 & percussuram plaga eius sanauerit.*
 Vti iam diximus plerique uolunt has
 omnes nouitates fore in die iudicii
 quod mihi uidetur difficile, quoniam
 C Lucæ 21. habetur sol obscurabitur, &
 et luna non dabit lumen suum: et Ioel
 In his diebus sol conuerteretur in te-
 nebras, et luna in sanguinem priusquã
 ueniat dies Domini magnus, et manife-
 stus. Sed ego persistens in priori exposi-
 tione, dico nouitatem istam in sole, et
 luna, & tantam luminis, et claritatis
 frequentiam nihil aliud præfigurare
 nisi magnam, et superabundantem
 lætitiã, qua fideles fruuntur cum vi-
 derint suorum peccatorum uulnera,
 D et plagas, per filium Dei fuisse alli-
 gatas, atque sanitate donatas. Nam
 quemadmodum calamitates; et tristitia
 omnia solis obscuritate figurantur,
 ita claritate lucis lunæ, et solis ingens
 lætitiã designatur. Alii per lucem lu-
 nę, eos qui modicam habent notitiã
 de Deo, et solo naturali lumine in ip-
 sa creatione illis indito reguntur, et
 ducuntur, intellexisse uidentur: Qui
 E uerò ad maiorem Dei cognitionem
 accesserint, nõ amplius lumine lune
 uelut in nocte illuminantur, sed paulo
 clarius Dei notitiã nanciscuntur.
 At cum accesserit maius lumen, qua-
 le est lumen fidei, tunc septuplo maio-
 rem de Deo, et de cœlesti beatitudi-
 ne habebunt cognitionem. Nonnul-
 li de prædictis expositionibus parum
 contenti aliam afferunt expositionem,
 P ut

Tex. 12.

Lucæ 25. Ioel 2.

ut per lumen lunæ quidam intelligunt ipsos Apostolos, qui post crucem Domini, & post emissionem spiritus sancti fulgebunt sicut sol in conspectu Dei: propterea dicit propheta, quod tunc lux Lunæ erit sicut lux solis: per Christum vero intelligunt ipsum solem, qui est verus sol, qui lumine suo inaccessibili, & infinito illustrat vniuersalem Ecclesiam: neq; timendum est, ut aliquando occidat.

Hucusque propheta recensuit maxima quæ conferet ipse Deus beneficia populo suo, hoc est populo grato, morigero, & fidei. Nunc explicat grauissima supplicia quæ manet incredulos, & quicunque ab eo recesserint: & inquit.

Is. 13.

Ecce nomen Domini venit de longinquo ardens furor eius, & grauis ad portandum, labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorans. Spiritus eius velut torrens mundans usq; ad medium colli ad perdendas gentes in nihilum, & frenum erroris, quod erat in maxillis populorum.

Cyrillus.

Diuus Cyrillus introducit hanc partem, quemadmodum nos diximus, quia scilicet insurgit Dominus contra Sathanam, & contra satellites, & membra eius. Sed quidam volunt hunc furorem, & hanc indignationem exercendam esse in secundo eius aduentu, hoc est in die iudicii, quæ sententia hoc loco magis videtur conuenire, quam superiori textui. Alii existimant hic loqui prophetam de primo eius aduentu: & verumque dicitur esse de longinquo, id est post multum tempus. Et ut bene aduertit Diuus Hieronymus, benedicitur.

Hieron.

Ecce nomen Domini venit, & nos Dominus venit, ut scilicet per nomen Domini intelligamus virtutem, et potentiam ipsius, quæ quidem in utroque aduentu fuit abunde demonstrata: quod accipiat propheta hic nomen Domini pro potentia, ostendit propheta psal. 134. Protegat te nomen Dei Iacob. Dicit ergo, ardens furor eius, quia reuera (sicut alibi scriptum est) vehemens, et implacabilis est furor Dei in vindicando eos

psal. 134

Furor Domini qui cum contempserunt, est grauis & ad portandum, quia difficile admodum

potest, cum irascitur sustineri iuxta illud psal. Si iniquitates obseruaue- labia eius repleta sunt indignatione; & que adeo Deus indignatur, quod uix potest. proferre verbum absque multa commotione: lingua eius quasi ignis deuorans; quod palam ostendit cum his qui à sinistris erunt, dicit Itē male dicti in ignem æternum. et alio in loco d. psal. Exardescet sicut ignis irata tua. Præterea spiritus eius velut torrens inundans, qui propter impetum quem facit, & quo vnde quaque se diffundit, ne mini parcens, necesse est eos demergi in quos impingit usque ad medium colli, ubi tunc nulla est spes salutis. Postremo erit ipse Deus dissipans, & perdens frenum erroris, quod erat in maxillis populorum; aut erit ipse frenum erroris. i. reprimet ipsum Diabolum, & infrenabit, qui prius constringebat maxillas, id est corda populorum, quocumque uolebat trahebat: potest aliter exponi, sed hoc sufficit.

implacabilis. psal. 139.

psal. 88

Et tunc supple. *Canticum erit uobis sicut vox sanctificata solemnitas, & lætitia cordis, qui pergit cum tybia, ut intret in montem Domini ad fontem Israel.* Cū hæc tenus descriperit Esaias iudicium Dei aduersus impios futurum, tūm in hoc tæculo, tūm etiam (ut plerisque videtur) in futuro: nunc describit qualis erit status, & conditio bonorum hominum, cum viderint impios castigari, & bonis maxima præmia conferri seu retribui. iuxta illud psal. millies adductum. Latabitur iustus cū viderit uindictam, & lauabit manus suas in sanguine peccatoris. Nō ignoro quā pleriq; expositores veteres, & moderni, quæ hic dicit Esaias de punitione malorum, & de præmio, & gaudio bonorum, exponant, & intelligant de causa, et negotio quod olim verterat inter Iudæos et Assyrios, aut etiam Babylonios, quia si velit innuere propheta, quod summo opere lætabuntur Iudæi dum viderint Assyrios partim trucidatos, partim in fugam versos, et Babylonios pariter destructos, ac Ierosolymam, et in miseram seruitutem abductos. At ego, quā nolo plus sapere, quam oportet sapere

psal. 137

haud

Leui. 33.

psal. 23.

haud nego quin hæc scriptura possit in huius argumētū genere utcumque uersari. Sed æminē credo mihi negaturū si dixerim longè ulterius prophetæ intentionē dirigi, ut hoc loco, & in multis aliis huius operis nobis ob oculos proponat supplicium, & poenam impiorū, quā diū pariter & exultationem, quā per Christū Dominū, & in eius aduentu habituri sunt illi, qui secundum electionē gratiæ, salutē consequentur. Dicamus ergo sic. *Canticū erit uobis uidelicet Israelitis secundū spiritum, & quibuscumque ex gentibus in Christū credituris, sicut uox sanctificata solemnitas*: ita scilicet plaudebitis manibus & i uoce exultationis Deo iubilabitis, quem admodum facere consueuistis in sanctificationis solēnitatibus, quibus Deum corde, uoce, & opere laudare soletis. D. Thomas refert in tribus solēnitatibus consueuisse Iudæos Hyerusalē adire cum lætitia, & iubilo, ut habetur Leuit. 33. *Et erit uobis lætitia cordis, sicut ei qui pergit cum tybia ut intret in montem Domini ad fontem Israel.* Magna profecto, & incredibilis fuit Hebræorum lætitiā cum fuerunt liberati ab Assyriis, aut etiam à captiuitate Babylonis, sed multo maior, & incomparabiliter iocundior, & uberior fuit lætitiā illorum, qui fuerunt liberati à peccato, & a seruitute Demoni per Iesum Christum, sed nulla potest imaginatione, aut locutione concipi, vel explicari, nec ulla potest adhiberi similitudo ad describendam, uel saltim in sinuandam quam sumus habituri animi lætitiā, cum Dei gratia, & benignitate ingrediemur in montem Domini, hoc est in sanctam Ciuitatem Hyerusalem celestem, ubi regnat fortis Israel, scilicet Deus, qui est fortis, & potēs, quiq; omnia quæcūq; uoluit fecit.

gaudio, & festiuitatibus rusticorum, qui ab omnibus curis, & negociis aliis, quando liberati sese totos lætitiæ dedunt, qua certe nulla est maior, cum toto corde, sincero affectu, hilari vultu absque vllis ceremoniis, & prætensionibus eiusmodi lætitiā perdunt. Videtur etiam per similes eiusmodi festum, et lætitiā, quando quidam magnates ingrediuntur templum, aut quando alicuius urbis, uel loci assumunt dominium, et potestatem, tale proculdubio, et longe maius debet esse gaudium, et lætitiā cuiuscumque nostrum, dum fuerimus absoluti à peccato, et existimamus nos per aliqua signa gratiæ Dei cōsequutos, cuius figura, et typus est lætitiā de qua nunc loquitur propheta. In aliis codicibus ubi nos habemus. Canticū erit uobis sicut uox, legitur nox, sic etiā legitur in biblis nuper correctis. Noxer sic legit. D. Hier. et pleriq; alii, ubi dicunt, quod quādo præparabatur hostiæ, et sacrificia mane offerenda in templo, noctu parabatur, in memoriā illius noctis, qua mortui fuerunt Aegyptii, et populus Dei liberatus ab Aegypto, quæ præparatio fiebat in nocte cū maxima lætitiā, et populo, et quemadmodum nos facere solemus in nocte Natiuitatis Domini, et uelut ebrii facere solent nocte præcedente diem cinerum.

Sequamur textum. *Et audiam faciet Dominus gloriam uocis suæ, & serorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis deuorantis allidet in turbine, & in lapide grandinis.* In hac particula læta, et tristitia prædicantur, audiam faciet Dominus gloriam uocis suæ, quod scilicet prædicari fecit euangelium quod audiari fecit ab uniuersa creatura, et per ipsū apparuit gloria maiestatis sue. Ista uox est: ea de qua loquitur Dauid psal. 28. cū inquit. Vox Domini in virtute uox Domini in magnificentia, et quæ sequuntur. De hac uoce loquebatur propheta psal. 25. conformiter huic loco Esaiæ, Vt audiā uocem laudis, et enarrem uniuersa mirabilia tua, & psal. 105. Auditas faciet omnes laudes eius. Nec psal. 205. dubium, quod gloria huius uocis po-

test etiam aptari, & intelligi per uocem illam, quam audiram faciet Deus in die iudicij, apud electos quidem. Venire benedicti patris mei & c.

Terrorem brachij sui ostendit quoad reprobos cum d. Ite maledicti in ignem æternum. Et talis erit terror brachij sui, quem ostendet in comminatione furoris, & in flammam ignis deuorantis quod *allidet, & consumet, ac delebit omnes in turbine, & in lapide grandinis*, vt supra ex Dauide psal. B adduximus. Ignis in conspectu eius ardescet, & in circuiu eius tempestas valida: sic enim grando, & lapides offendent, quemadmodum lapides de summo cadentes confringunt, & conterunt eos, super quos cadunt, vt psal. Ignis et sulphur et spiritus pro celarum pars calcis eorum. psal. 148.

psal. 49.

psal. 148.
Tex. 14.

A uoce enim Domini pauebit Assur uirga percussus &c. Hic est locus, ubi lætantur Iudæi, et damnant, ac derident nos, quod omnia quæ hic dicuntur ad legem nostram, ad effectus, et opera Christi trahimus et ducimus. Non nego quin de clade Assyriorum loquatur hic propheta; sed quorsum? in quæ finem? ut scilicet hinc agnoscamus, quam Deus per Christum obtinuit erga quo scunq; impios, et potestates tenebrarum uictoriam. Vnde posteaq; Esaias ostendit, quo furore, quo impetu Dominus Deus insiliet aduersus eos, qui non credunt, hoc exemplo cõfirmat illius principis, qui super omnes eleuabatur, et nullam existimabat fortitudinem, ac potentiam eo superiore, cuiusmodi fuit Assur, vel Semacherib Rex Assyriorum; dixit ergo supra ipse Esaias, Dominus auditã faciet gloriam, hoc est magnificentiam uocis suæ, & terrorem brachij sui in comminatione furoris etc. Vt ergo cogno scas, et intelligas, quæ, et quanta fuerit ista uox Domini, his nũc uerbis ostendit dicens. *A uoce enim Domini pauebit Assur uirga percussus.*

A uoce inquam comminationis suæ, ex qua non solum pauit ac tremuit, sed uniuersus ferè exercitus eius corruit, et in terram cecidit. Et nos quoq; nõ solum in die iudicij, dum conscientie

nostræ contra nos ipsos testimonium ferent, sed cum aliquo peccatorum pōdere nos grauamur, pauere, ac tremere necessum est. Quinimo Demon ipse figuratus per Assur, & membra eius ab horribili sententia quæ cõtra eos proferetur in die iudicij pauebunt, et contremiscent: pauebit inquam Assur uirga percussus, cum uidelicet uirga oris sui videbit Sathanam in tenebras exteriores deduci: per Assur etiam pōt intelligi Romanus Imperator, vel quia dominabatur Assyrijs, vel quia erat fortis, et potens ut Rom. Imperator. sicut ait Virg. Alius lætio iam partus Achilles. *Et erit transitus uirga fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum.* Trãsitus uirgæ dicitur fundatus .i. stabilis et manens et imprẽsionem faciens super eum, dum .i. quis uirga percuciens aliquem, prẽmit manum quo ictus sit grauior, et uehementius calcer, et dolorem incutiat, uel dicitur transitus uirgæ fundatus, quam requiescere faciet super eum, quia non statim cum semel percusserit eleuabit uirgã, et projiciet in ignem, ut facere cõsueuit dum filios corripit et castigat, sed requiescere faciet uirgam super eum, ita ut uirga ex dura, et uehementi percussione infigatur carni: Id quod si de damnatis loquatur, nulli dubium hanc uirgam nõquã ab eis amouendam, quia apud eos nulla est redemptio. At si de Assyrijs loquatur hæc uirga, hoc est, furor, et castigatio ipsius Domini requieuit super eos, quõquidem, qui in ea clade fuerunt occisi, nõquã in pristinum statum sunt restituti. Nec minus de Iudæis hoc fateri necessum est, quõquidem exceptis paucis illis reliquijs, quæ per Dei misericordiã saluatæ sunt, uirga et baculus Dei, ita requieuit super eos. quia usq; in hodiernum diem uideamus eos sine Rege, sine

lege, et sine sacerdotio per uniuersum orbem uagari, et dispersos esse. Neq; id circo mireris, quia uirga furoris Domini eius est proprietatis, ut cum fuerit iacta super aliquem cum furore, et impetu producit hos effectus: furor nanquẽ nihil designat aliud. nisi uehementem iram, et indignationem; qua quis sequitur in aliquem, et nulla

ratione parit. sic prope modum methaphorice loquendo, se habet Deus aduersus impios, reprobos, & pertinaces dicit etiam hic propheta, *Quod in tympanis, & in cytharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos.* Dicitur Deus hostes populi sui expugnare in tympanis & cytharis, & in bellis præcipuis: in tympanis inquam, & cytharis, hoc est magno gaudio, & læticia exultantibus seruis suis, ac ipsum, qui de tantis periculis eos eripuit, magnis uocibus colaudantibus, iuxta illud psal. laudate Deum omnes gentes, & omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius.

psal. 116.

Alii dicunt quod Deus in tympanis & Cytharis expugnabit eos, quia scilicet abq; uillo negotio, & labore, & quasi aliud agens eos deuincet. Nonnulli dicunt Deum in tympanis, & Citharis expugnaturum hostes. v. g. ipsos Assyrios. quoniam eosdem uelut exultantes, et iubilantes, choreas ducentes, & tripudia facientes, & nihil tale expectantes Deus prosternet, ac disperdet. Nũc in modum fortasse plerisque eueniet quemadmodum in diebus Noe quod homines erunt comedentes, et bibentes, ludentes, et nubentes, atque nuptui tradentes, & mors ipsos rapiet, et ad infernum descendet. In bellis etiam præcipuis expugnabit eos: bella præcipua inquit Diuus Thomas ea sunt, quæ sola diuina uirtute peraguntur. Aliqui dixerunt bella præcipua Iudeorum extitisse, dum oblationibus, et sacrificiis non armis, et clypeis uictoriam obtinebant, vt dicere potuissent. hi in curribus, et in equis nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus. Ego magis adhero illorum sententiæ, qui dicunt ea bella esse, et uocari præcipua quibus hostes, ad eò premuntur, et concutiuntur, ut nullus omnino ex eis remaneat, aut saltem ij non sint, qui possint rursus bellum resarcire.

Aliqui dicunt nulla bella esse maiora, & grauiora quã bella Ciuilia, et bella domestica, ut q̄ sunt inter eos, qui sunt eiusdem domus, et familie qualia erant

A Hierosolimis, et in plerisque Ciuitatibus Italiæ, et presertim Perusiæ, ubi propter eiusmodi seditiones, et dissidia, quæ olim uigebant inter Ciues, et Ciuitas incredibile passa est incommodum, ac detrimentum, et aliquæ familiaræ Illustres, ac pernobiles sunt penè prorsus extinctæ, et ad nihilum redactæ, vt faciliè poterit uideri ex historiis nuper excudẽdis, et in lucem prodendis. In fine tandem huius capituli describit Esaias qualitatem loci qui iam multo ante tempore hoc est ab initio mundi fuit præparatus à Deo. pro reprobis, et damnatis, dum inquit. *Preparata est ab heri tophet a Rege preparata profunda, & dilatata.* Preparata est inquam à Rege idest à Deo, qui est uerus, et solus Rex Regum; Preparata est quidem Tophet idest locus ille infamis, Sordidus, et immundus, in quem propè Hierusalem dicebantur proici corpora dãnatorum, qui locus turpis, et horrẽdus designat ipsã gehennã, hoc est locũ perfectõ turpẽ infernalẽ locũ detestabilẽ, et abhominandũ. Alii dicunt Tophet esse syluam quandam propè Hyerusalẽ ubi interfecti fuerunt Assyrii. Et hoc quidem, idest ipse locus fuit preparatus ab heri, idest à principio quod Deus creauit cœlum, et terram. Cœlum inquam idest infernum pro reprobis. Sequitur textus. *huius loci nutrimenta sunt ignis ligna multa flatus Domini sicut torrens fulguris succendens ea.* Ea sunt huius ignis nutrimenta, ita ut non sit timendum ignem illum posse umquam extinguĩ penuria lignorum, et si quando uideretur imminui aut extinguĩ, aderit flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam, scilicet gehennam; dicitur iste locus profundus, quia maxime capax, dilatatus, quia recipit omnes cuiuscumque gradus, sexus, et ætatis, et quod omnium est pessimum, est perpetuus, ac sempiternus, quia flatus Domini numquam deficit, ac fatigatur. Deus opt. max. sua gratia, et misericordia liberet nos ab hoc igne perpetuo. Amen. hic est finis XXX. cap.

Tex. 15.

Tophet.

arguit Iudæos, & eorum ruinam prædicat. quia scilicet habebant fiduciam in equis, & quadrigis, & non sunt confisi super sanctum Israel, hoc est super eum, qui præcipue colebatur ab Israel, super eum, quo duce, & cuius uirtute multas est consecutus victorias populus Israel: unde & non iniuria vocatus est in scripturis sanctus Israel. & quid ultra? Et Dominum non requisierunt, eius auxilium contempserunt, aut pro nihilo habuerunt, nulla fuit eis cura ad eum confugere, eius opem implorare; Verum totis causas considerare, & earum uirtute, ac potentia dumtaxat adherere.

Sed forte quis dixerit. Numquid auxilia hominum, & secundarum causarum sunt omnino reiicienda, ut Deus tantopere nobis indignetur, cum ad humana præsidia confugimus, & properamus? minime quidem.

Verum rectus, & conueniens ordo est perpetuo seruandus, ut scilicet Deo primas demus, in eo ante omnes, & aute omnia spem nostram colloceamus, & demum ad secundas creaturas, velut instrumenta Dei, & cooperatrices diuinæ voluntatis accedamus. Et si quid earum ope, aut opera consequimur, soli Deo gratias agamus, & honorem omnē, & gloriam ei vni tribuamus: sic. n. tuti esse poterimus. Ipse autē sapiens adduxit malum, & uerba sua non abstulit, & consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem.

Tex. 2.

Quem admodum prædecencia uerba uidelicet. Et non sunt confisi super sanctum Israel, & Dominum non requisierunt, prolata sunt, & producta à Propheta cum maxima emphasi, & indignatione, ita hæc, quæ mox exponenda sumpsimus, quadam cum ironia uidentur ab eodem aduersus Iudæos prolata. Dicit enim. Ipse autem scilicet Deus sapiens adduxit malum & uerba sua non abstulit, q. d. vos hominumculi putabatis, vos folios esse sapientes, industrios & sagaces: Deum uero nihil sapere, omnia eum latere, expertem esse consiliorum uestrorum, nec eorum quicquam apprehendere, quæ contra ipsum molimini, at ipse sapiens est, nec sapiens solum, uerum ipsa sapientia, & quando uos non putabatis, adduxit malum, malum inquam, poenam, & cæcitatem cordis, adduxit malum, hoc est ruinam, & perditionem gentium uestrarum; uerba sua non abstulit, non retractauit, ab eis non defecit, quicquid decreuerat in opus deduxit, non est inquam Deus ut homo, qui mutetur. Et consurget contra domum pessimorum, hoc est ipsorum Iudæorum qui pessimi sunt, non ea solum ratione quod multa mala perpetrarunt, quod Dei uerbo obstituerunt, sed eo maxime quod in malitia sunt obfirmati, & obstinati. Et reuera Iudæorum familia est uerè domus pessimorum propter horrendum illud, & nefandum facinus quod perpetrarunt occidendo Christum Regem suum, & Dei filium. Consurget etiam ipse Deus fortis, & potens contra auxilium operantium iniquitatem, quæ uerba opinantur quidam aduersus Aegyptios dicta fore, quippe qui auxilium præbebant domui pessimorum.

Et quamquam aduersus Aegyptios ob eam rationem dicta existimantur, possumus tamen aduersus quoscumque qui fauent, & suffragantur his qui operantur iniquitatem, congruè ea referre. Dicitur autem Deus aduersus utrosque consurgere, idest maximo cum impetu, & indignatione aduersus eos commoueri, non leuiter ac blandè, sed fortiter, & magna cum deliberatione eos ut deprimat, & prorsus ad terram deiiciat; id quod sapissime euenire conspiciamus. Deinde sequitur, ad conuincendam stultitiam, & insipientiam, non dico Iudæorum, sed quorumcumque hominum, qui propriæ uirtuti, aut aliorum consilio, seu fauori magis quam diuinæ bonitati confidunt. Aegyptus, homo, & non Deus equi eorum: caro, & non spiritus, & Dominus inclinabit manum suam, & cor tuet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulq; omnes consummentur.

Et consurget contra domum pessimorum, hoc est ipsorum Iudæorum qui pessimi sunt, non ea solum ratione quod multa mala perpetrarunt, quod Dei uerbo obstituerunt, sed eo maxime quod in malitia sunt obfirmati, & obstinati. Et reuera Iudæorum familia est uerè domus pessimorum propter horrendum illud, & nefandum facinus quod perpetrarunt occidendo Christum Regem suum, & Dei filium. Consurget etiam ipse Deus fortis, & potens contra auxilium operantium iniquitatem, quæ uerba opinantur quidam aduersus Aegyptios dicta fore, quippe qui auxilium præbebant domui pessimorum.

Et quamquam aduersus Aegyptios ob eam rationem dicta existimantur, possumus tamen aduersus quoscumque qui fauent, & suffragantur his qui operantur iniquitatem, congruè ea referre. Dicitur autem Deus aduersus utrosque consurgere, idest maximo cum impetu, & indignatione aduersus eos commoueri, non leuiter ac blandè, sed fortiter, & magna cum deliberatione eos ut deprimat, & prorsus ad terram deiiciat; id quod sapissime euenire conspiciamus. Deinde sequitur, ad conuincendam stultitiam, & insipientiam, non dico Iudæorum, sed quorumcumque hominum, qui propriæ uirtuti, aut aliorum consilio, seu fauori magis quam diuinæ bonitati confidunt. Aegyptus, homo, & non Deus equi eorum: caro, & non spiritus, & Dominus inclinabit manum suam, & cor tuet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulq; omnes consummentur.

Tex. 3.

Dicitur Aegyptus homo & non deus, quia non potest facere quicquid uelit. Equi sunt caro, non spiritus, caro enim cito corrumpitur, et putrescit, non sic spiritus. Deus inclinabit manum.

non est opus hæc uerba melius explanare; bene dixit Hierem. Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnè brachium suum, & recedit à Deo cor eius. His qui hæc fecerint. Dominus inclinabit manum suam. Hoc est illam demittet, ut tangat & percutiat; prius enim eleuatur manus, & postea demittitur, ut fortius rem subiectam percutiat: Vel dicitur Deus inclinare manum, idest relaxare frenū, & habenas instar aurigæ, ut equi absq; ullo impedimento facilius currant, & quoscumq; obuios offendant, sic itaq; corruet uterq; idest auxiliator, et qui præbet manum; & cadet cui præstat auxilium, simulq; omnes consummentur, simul inquam, ob simultatem poenæ, quia scilicet eadem poenam utriq; subibunt, vel simul simultate temporis, quia eodem tempore sui criminis poenas dabunt.

Deinde sequitur. Quia hæc dicit Dominus ad me. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, à uoce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit, sic descendet Dominus exercituum ut præsetur super montem Syon, & super collem eius.

Cum proximis uerbis fuerit ostensū Deum esse consumpturum Aegyptios, pariter et Iudæos; & qui pollicentur auxilium, et eos quoq; qui illud expectant et requirunt: nunc propositis uerbis uidetur sibi propheta contradicere, dum ostendit Deum fortiter, et constanter pugnanturum pro Iudæis, atq; a quibuscumq; aduersarijs eos defensurum, non minus quàm leo, et catulus Leonis prædam quam cæperunt tenaciter retinent; et aues volantes tuentur pullos suos. Unde necessum est dicamus de Iudæis, atq; Aegyptijs penes uariū ac diuersum statum, et conditionem ipsum in presenti capite sermonem haberi. Nanq; si loquamur de Iudæis, ac de Aegyptijs, et quibuscumq; alijs nationibus, quæ obstitere diuinæ uocationi audebant, et deinceps quoque audebunt, Deus omnifariam, et ubi procul præcipites eas dabit, et simul

omnes consummentur. At si de Iudæis pariter, & cæteris nationibus q̄ Christo adherentes loquamur, certissime Deus erit earum tutor, protector, ac defensor, et ne de hac Dei pollicitatione dubitare cuiquam unquam liceat, præmittit Esaias hæc uerba. d. Quia hæc dicit Dominus ad me. q. d. hæc mihi credite, nulla ratione dubitetur, neq; in his uerbis hesitare presumatis, nam Dominus locutus est ad me, cuius sermo non potest esse uanus, et fallax, et cuius dicere facere est: quoniam .i. sic Dominus proteget populum suum super montem Syon, et super collē eius, sicut leo rugiens super prædam tuam, ad quam extrahendam, et rapiendam nullum quamuis fortem, et audacem appropinquare permittit: Unde Cyrillus exponens hanc similitudinem inquit. Quod leo fame percitus, ac comotus rugitu perterret alia animalia, et impetum facit in pastores eorum ne illuc accedant: sic profectò Dominus cum res postulabit descendet ut præsetur super montem Syon, et super collem eius .i. super sanctam Ciuitatem fundatam super montem Syon, idest super sanctam Ecclesiam, cuius ipse est author fundator, et rector. Nonnulli ad historiam hæc reducentes, dicunt Dominum exercituum protecturum Ierusalem, et ab hostibus erepturum, ac seruaturum, quod quidem contigit dum vastata Babylonia, et Cyro perlarum Rege relaxante populum Israeliticum, et ad propria redeunte, et sub Zorobabel filio Salatiel Regnum administrante eodem populo uitam degente, populi finitimi adorti fuere ciuitatem Ierusalem volentes impedire eius instaurationem. Tunc Deus affuit super montem Syon, et super Ciuitatem Ierusalem, et eandem ab hostibus defendit: sed longe uerius isthæc ad rempora Christi sunt referenda: constat. n. quod Deus uelut leo quidam, seu catulus leonis nobis assistit, et uerbo, ac uirtute potentie suæ eiecit, et aboleuit Demonem, qui nos sub peccato captiuos detinebat, & præliatus est super montem Syon, idest pro Ecclesia Dei uiuentis

tis

is, & velut proprium nidum suum fortiter seruauit, & custodiuit. Nec ab re comparat propheta Dominum exercituum leoni rugienti, quo nullum est aliud al magis audax, & truculentum, quia Iudæi pariter, & Gentes erant adeo truces, ac immanes. vt ad eas subigendas, ac domandas magna, & inuincibilis Leo, fulle poia foret necessaria: sic etiam quicquid comparat ipsum Deum fulguri, quandoq; grandini, & nonnunquam igni consumendi: comparat etiam hoc in loco ipsum Deum aurbus volantibus, quoniam sic protegit ipse Dominus, & liberat transiens, & saluans ipsam Ierusalem, hoc est Ecclesiam suam, & filios suos, sicut aues volantes protegunt pullos suos.

Nonnulli verò per leonem, & aues volantes intelligunt Angelos Dei, qui leoni propter fortitudinem, & constantiam, & aurbus propter velocitatem comparantur. Quemadmodum ergo leo non dimittit prædam timore pastorum occurrentium, & vociferantium, neq; aues volantes pertimescunt arcum sagittantis, sed volitando circum, & prope nidum ubi sunt pulli, abijciunt alios volucres rapaces à nido: sic Angeli constantiter, & intrepide, summa cura, ac diligentia tuentur Ecclesiam, & habitantes in ea modo constituent spem suam in Deo.

Notandum. Sed nota quòd non ab re propheta hoc loco contulit ipsum Deum cum Leone, cum aliàs in scriptura nominetur Leo de tribu Iuda; quippe qui velut leo prædam tenet tam fortiter, ac tenaciter vt nemo possit rapere de manu sua; nec timet multitudinem pastorum et occurrentium, nec voces, & iacula aduersariorum ullo pacto formidat. At qui nã sunt isti pastores, qui tam audacter huic forti leoni occurrunt?

Illi quidem sunt, qui præsumunt dominici gregis curam, & regimen impudenter assumere, aut per fas, & nefas in suam redigere potestatem. Pastores occurrentes, & acclamantes sunt Principes, & Reges qui conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius: tunc quippe fremuerunt gentes, & populi meditati sunt

inania, sed vicit leo de tribu Iuda Conuenienter etiam aurbus comparatur ipse Deus, cum de se ipso dicat, quòd plures voluit congregare filios Ierusalem, sicut gallina congregat pullos suos sub alas. Hæc est illa auis, quæ expandit alas suas, & assumpsit filios Iacob, & Israel, & portauit in humeris suis. Aues dicuntur etiam per metaphoram Apostoli, & Discipuli Christi Domini, qui in aërem volitant, & ad celestia conscendunt, suosq; pullos, & filios erudiunt, ac docent celestia sapere, ea concupiscere, & ad ea tandem peruenire, quos proculdubio Dominus protegit, tuetur, & conseruat. Dicit autem in hoc loco Esaias. quòd sicut aues volantes, sic proteget Dominus exercituum Ierusalem, protegens, & liberans, transiens, & saluans. Vide quæso, & experde quor modis, quibus verbis nobis indicant Esaias singularem curam, & protectionem quã de nobis suscipit Deus: vitur enim his quatuor participijs. protegens (inquam) ne vllus offenderit, liberans si forte quis offenderit, aut obsederit, transiens, siue transiliens, hoc est, circumspiciens, & quæcumq; possunt uenire molesta procul amouens; & tandem saluans, ne quis ruat. ac deseruatur. Sic nimirum operatur Deus erga eos, qui in eo confidunt, iuxta illud ps.

Qui confidunt in Domino sicut mons Syon non commouebitur in æternum, qui habitat in Ierusalem: & paulo post. Nõ relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem iustorum, vt non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Et fortassis per illud verbum transiens, voluit alludere propheta ad transitum illum, quem dicitur fecisse Angelus dñi percussis primogenitis Aegyptiorum liberauit populum Dei da manu Pharaonis. Vnde cognitis, & perspectis eiusmodi grandibus beneficijs, sequitur propheta, & inquit. *Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel. conuertimini inquam,* qui grauissime peccauistis, longissime quidem aberrastis, et alienati estis à Deo, cuius rei causa tot flagellis vos Deus corripuit, & castigauit. Vel in profundum recesseratis.

Christus a. us.
Apostoli a. us.
psal. 124.

cesseratis. i. profunda, alta, & secreta consilia contra Deum iniistis, & turpiter admodum apostatastis ab eo.

Tex. 5.
In die, n. illa abijciet uir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestras in peccatum. Prædicit Esaias admirabilem & insignem sæculi mutationem, ac reformationem futuram in die illa. In ea. s. quando fuerint conuersi ad Deum Israel, vel quando (iuxta sententiam aliorum) fuerint reuersi, & erepti ex captiuitate Babylonica, sed longe verius in die illa qua. s. Christus ob Dei misericordiam aduenerit, & eperit euangelij, veritas nobis illucescere. Tunc enim verè; & non antea nisi pmodicum tempus abijciet uir Idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis, idest in obsequium, seu complacentiam, aut in inanem sapientiam vestram, manus vestras in peccatum, hoc est, vt non in beneficium, et salutem vestram efficerentur, sed in peccatum, ut peperat velut crimen capiti vestro immineret, et vos Deo odibiles, ac detestabiles redderet, aut in peccatum facta sunt, hoc est, in poenam peccati, ut postquam Dei legem contempseritis, multis vos criminibus implicaremini, et sic traheret vos Deus in passione ignominia. Nec difficile vobis erit hæc auxilium, et argenti idola corrumpere, et deustrare, quando hæc sunt opera manuum vestrarum, vos enim illa fecistis, et cõpegistis: et i illa die nõ modo abijciet uir, idest homo cordatus, ac prudens idola auri, et argenti, quæ fecerunt manus vestras, verum etiam. *Et cadet Assur in gladio non uiri, & gladius non hominis uorabit eum, & fugiet non à facie gladij, & iuuenes eius vestigales erunt: & fortitudo eius à terrore transibit, & pauebunt fugientes principes eius.* Vniuersã hanc oratiunculam pleriq; omnes ad tempus illud referri volunt, quo tot Assyriorum millia sub rege Senacheribvna nocte fuerunt ab Angelo trucidata. Manifestum est enim tunc Assyrios non armis Iudæorum, sed virtute, & potentia Dei occubuisse, et gladius nõ hominis, sed Angeli deuorauit eos, ita ut nihil ferè ex eorum congerie remaneret integrum. et quæ sequuntur. Sed

Tex. 6.

re vera hæc omnia multo verius, et eadentius contigerunt tempore Christi. tunc enim Deo duce, & auspice cecidit Assur, idest uniuersus orbis in gladio non uiri, idest non armis, et potentia bellandi, non enim gens leuauit contra gentem gladium, sed gladio patris æterni, et gladio verbi Dei cecidit Assur, idest colla subiecit diuinæ veritatis, et prædicationi fidei. Eo iuuenet eius vestigales erunt, idest cuncti homines, qui videbantur attracti, et illecti à concupiscentiis, & voluptatibus huius sæculi, erunt vestigales, idest tributarii, et subditi ipsi Christo, et propter Christum se, et bona omnia pauperibus distribuent, et fortitudo eius, idest cuiuscunq; principis, aut hominis potentis, et robusti, vel propter opes, et diuitias, vel propter sapientiam huius sæculi à terrore, hoc est à virtute, et magnitudine operum, et miraculorum Christi, et Apostolorum transibit ab eo statu, in quo prius Diabolo, et huic mundo inserviebat, ad statum fidelium, et seruorum Christi, cui seruire regnare est, et ob eandam rationem pauebunt Principes eius fugientes. i. abinrantes, et detestantes omnia huius mundi lucra, aut propter magnitudinem miraculorum, aut propter graues, et horribiles comminationes, quas ex ore Dei audituri sunt, et experturi, qui noluerint obedire verbo Dei. Et ne quis credat quæ diximus commentitia esse, inquit propheta. Dixit dominus, cuius ignis est in Syon, et caminus eius in Ierusalem. i. Spiritus sanctus habitat in cordibus fidelium, qui est velut ignis comburens, et flammans, et caminus in Ierusalem, quo camino conflantur, et purgantur corda hominum. Aliqui per ignem in Syon intelligunt lumen auxilij Dei erga suos: caminus uero in Ierusalem, ignis qui de populatur, et va stat Dei aduersarios. Alii per ignem in Syon intelligunt dilectionem, quam habemus in uia. per caminum verò dilectionem quam Dei sumus habituri in patria.

Et in hoc terminatur expositio Capitis xxxi.

CAPVT TRIGESIMVM SECVDVM.

1. **E**cce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio praeerunt. Et erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate, sicut riui aquarum in siti, & umbra petrae prominentis in terra deserta. Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt. Et cor stultorum intelliget Scientiam, & lingua balborum velociter loquetur, & plane.
2. Non vocabitur ultra is, qui insipiens est princeps: neq; fraudulentus appellabitur maior: Stultus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat. Fraudulenti vasa pessima sunt: ipse enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in sermone mendacy, cum loqueretur pauper iudicium. Princeps verò ea, quae digna sunt principe cogitabit, & ipse super duces stabit.
3. Mulieres opulenta surgite, & audite uocem meam: filiae confidentes percipite auribus eloquium meum. Post dies enim & annum vos conturbamini confidentes: consummata est enim vindemia, collectio ultra non veniet. Obstupescite opulenta, conturbamini confidentes: exuite vos, & confundimini, accingite lumbos vestros. Super vbera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili. Super humum populi mei spinae, & vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis? Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est, tenebrae, & palpato facta sunt super speluncas usq; in aeternum.
4. Gaudium onagrorum, pascuagregum, donec effundatur super nos spiritus de excelsò, & erit desertum in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur. Et habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in Charmel sedebit. Et erit opus iustitiae pax, & cultus iustitiae silentium, & securitas usq; in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculo fiduciae, & in requie opulenta. Grando autem in descensionibus salus, & humilitate humiliabitur Ciuitas. Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bouis, & asini.

EX-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM SECVDVM CAPVT

ESAIAE PROPHETAE.

Ecce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio praeerunt.

Tex. 1.

NICOLAUS de Lyra cum plerisq; alijs interpretibus opinatur prophetam in hoc loco describere, & praedicere felicitatem futuram in populo Dei sub regno, & imperio Ezechiae Regis Iuda, q post deletos Assyrios foeliciter regnauit per quindecim annos, cui successit Manasses, qui fuit impijssimus, & causa nouae euerfionis, & destructio nis ciuitatis Ierusalem. At ego una cum his, qui forte melius sapiunt, & interius speculantur, existimo prophetam hoc in loco nullam, aut valde tenuem intentionem habuisse describendi quicquam ad regnum Ezechiae relatum. cum non fuerit tanta, & tam diuturna illius regni felicitas, ut tam praclarum, & illustre varicinium de ea fieri debuerit; sed multo verius ad regnum Christi, q hic recensentur spectare dicendum est: ubi non modo de felicitate existentium sub Christi regno, ac tutela, sed & de calamitate, & ifoelicitate futura malis principibus, & opulentis mulieribus non absq; ratione praedicitur. Dicit ergo primum. Ecce, q. d. breui admodum tempore non longe erit, non diu differetur, cito futurum est, quod. s. Rex quidam adueniet, qui solus, & absq; alio titulo, ac limitatione absolutè Rex dicendus est; qui regnabit in iustitia, q. d. de in iudicatio non accipit personam hominis, neq; illius vultum considerat, qui verè nuncupatur iustus pariter, & iustitia: neq; regnare potest, nisi in iustitia, hoc est, nisi faciens iudicium, & iustitiam: dicitur enim Christus dominus iustus, & iustitia; nam quia Deus, iustitia potest nuncupari, quia homo, iustus conuenienter appellatur. Propterea quod totus est purus, sanctus, & immaculatus. Unde psal. vt alias Iustus Dominus, & iustitiam dilexit aequitatem vidit vultus eius psal. 10.

Et principes eius, i. Apostoli in iudicio praeerunt. q. d. & ipsi quoq; iuste iudicabunt: principes enim sunt, iuxta illud psal. 44. Constitues eos principes super omnem terram. Ipsi (inquam) praeerunt in iudicio, i. in restructurae euangelij quod a quibusdam non incongrue appellatur iudicium: neq; videtur mirum, principes eius praefuturos in iudicio, cum qualis est rex, tales soleant esse Principes, & Duces, qui sub ipso degunt velut si Rex sit impius, atrox, & tyrannus, tales ut plurimum esse consueuerunt, qui sub eo iustitiam administrant, & rectè quidem inquit Esaias quod Principes praeerunt iudicio, quandoquidem non solum adesse, aut residere, rectores populi tenentur, verum, & praesse, & prauidere, ac prouidere quae populo, cui praesunt necessaria fore cognouerint. Potest etiam locus iste de iudicio futuro in confirmatione saeculi rectius intelligi, in quo quidem iudicio ipsi Apostoli praerunt, iuxta illud Euang. Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel. Deinde sequitur.

Et erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate, sicut riui aquarum in siti, & umbra petrae prominentis in terra deserta. Particula ista iucundissima est, & plena gaudij, & consolationis quocumq; modo exponatur. Prior expositio est, tantam futuram illius temporis

poris foelicitatem, quo regnabit rex, idest, Christus Dominus in iustitia, quod erit sicut qui absconditur à uento, hoc est, qui uis de populo secure, & absq; vlla animi perturbatione uitam deget, neq; vllus erit, qui eum molester, aut neq; uocum facessat; quemadmodum contingit homini, dum uentus irruit habenti locum, ubi lateat, ne offendatur à uento, aut quando imbres exundant, ac defluunt, habet ubi se abscondat, & tempestatem euadat, tanta erit securitas, & foelicitas hominis existentis sub umbraculo, & protectione Dei: sicut alibi legit. Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.

Aut is erit sicut riuus aquarum in siti, & umbra petre prominentis in terra deserta, quemadmodum, scilicet riuus aquarum uiuarum sunt maximè dulces, & appetibiles homini magna siti laboranti, & quemadmodum umbra alicuius petre, aut rupis prominentis, & extense, aut eleuata est vehementer gratia, ac delectabilis homini existenti in terra deserta, ubi non sunt arbores, neq; tuguria ad effugiendum solis ardorem; sic erit ipse Deus cuiusq; ad eum confugienti, et sub eius umbra cupienti, & querenti delitescere, et requiescere: ego quidem sum frequenter expertus, dum peragrarè Hispaniam, cum maximè solis æstus ferueret, ubi nulla erat arbor, aut tugurium sub quo tantisper potuissim recreari, quam gratia, & quam expetibilis esset umbra alicuius arboris, aut domum, culq; seu petre prominentis. Qua metaphora notare oportet quam improbi, et molesti sint homines, qui alios ledunt, aut quouis modo perturbant; hi quidem comparantur uento impetuoso, et imbribus magno cum impetu deorsum fluentibus, quin et siccatati, ac æstui hominibus molestissimo dicuntur assimilari. Est et alia expositio quod per uirum, qui absconditur à uento, et celat se à tempestate intelligitur ipse Christus, qui aliquando abscondit se à uento scilicet non palam prodit, et in uentum proiect sermone suos, et sacra diuinitatis misteria, ut quondam dixit. Aperiam in parabolis os meum, loquar propo-

tionem ab initio. Et celat se à tempestate, id est à tumultu, & strepitu turbarum, eo præsertim tempore, quo uolebant ipsum lapidare, aut præcipitem dare, tunc enim abscondit se, & exiit de templo. & item. Transiens per medium illorum ibat. luc. 4. quia nondum uenerat hora eius. Alij sic exponunt, quod Rex ille iustus apparebit in Syon. id est in Ecclesia, ut riuus aquarum in siti, quando uidelicet, quis ardore sitis consumitur, & sicut umbra petre prominentis in terra deserta, cuiusmodi erant gentiles ante aduentum Christi; tunc enim Christus apparuit, & aduenit illis præ siti, id est iugenti desiderio salutis laborantibus, uelut aqua suauis, & iucunda; iuxta illud. Qui biberit ex hac aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Et re uera, cum populus fidelis erit liber, & immunus à uento, & à tempestate, id est ab insidijs Demonum, & ab huiusmodi fluctibus, quibus hoc mare magnum agitur: in Ecclesia erunt riuus aquarum id est irrigatio doctrinae, & umbra petre, id est gratia Christi præminens, & prominens, ac excedens, & superans omnia huius mundi, ac Demonis tentamenta, tunc erit uere foelix & beatus. iuxta illud psal. Si confurgant aduersum me castra, non timebit cor meum, & si exurgat aduersum me prælium in hoc ego sperabo id est in Deo. & psal. 88. nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. quæ quidem pollicitatio non solum de Christo Domino, uerum & de his, qui sub umbra, aut protectione eius requiescunt, est intelligenda; Deinde sequitur.

Non caligabunt oculi uidentium, & au Tex. 2. res uidentium diligenter auscultabunt, & cor stultorum intelliget scientiam, & lingua balborum uelociter loquetur, & planè.

Describit propheta aliud genus foelicitatis, quæ futura est dum Christus aduenit, & innotuerit orbi; non caligabunt (inquit) oculi uidentium id est non erunt homines perplexi, ac dubij ad intuentiam, quæ illis apparebit lucem, & gratiam, sed libenter, ac libere intellectum adhibebunt ad ueritatem intelligendam, & aures diligenter auscultabunt, id est non erunt

erunt tardij, aut tepidi ad percipiendam euangelij prædicationem, nec solum huiusmodi foelicitate, qui uocati sunt ex gentibus, uerum & qui ex Israele ducunt originem potientur. nam utriq; prius erant omnifariam cæci, & surdi, Gentes enim falso nominatis Dijs inseruiebant, et eos solos existimabant illis opem laturos. Iudæi uero existimabant nihil esse bonum, nihil uè Deo gratum aut populo percommodum, nisi quod scribatur & Pharisei illis proponebant. At postmodum commutato regno, accedente iustitia, & iudicio; qui prius erant cæci, aut caligantibus oculis parum admodum intueri potentes, palam uidebunt, & clarè, & aures audiètiuum, quæ prius erant plurimum impeditæ, & obusq; diligenter auscultabunt; & cor stultorum intelliget scientiam, hoc est Iudæi, & Gentiles, qui prius erant stulti, & insipientes nec nisi sensibilia apprehendebant, intelliget scientiam, hoc est, ueram notitiam, & disciplinam addiscunt, & probabunt. Nec mireris, aut existimes, in his dictis aliquam fore oppositionem, dum inquit. Cor stultorum intelligit scientiam; quoniam qui prius erant stulti, & insipientes apud Deum, tamen si in seipsis sapientes haberentur, accedente gratia, & lumine ipsius fidei, effecti sunt uere sapientes, & cœlestis discipulinq; capaces. Et lingua balborum id est eorum, qui linguam, & sensum promptum, & idoneum ad laudandum, Deum, & ingentia beneficia nobis collata commendanda, & recensenda disponere, & aptare uix poterant, uel non audebant: accedente gratia uelociter, & prompte, celeriter, ac expedite, & magna animi hilaritate ac securitate loquentur, & prædicabunt; Et planè illic uide, & aperte, non sub uerborum ambagibus, ac inuolutis sermonibus Dei laudes enarrabunt, ita ut ab alijs facile admodum percipi queant. Ex his omnibus colligere licet, ad Christianæ foelicitatis cumulum, et perfectionem hoc accessisse, quod nullo unquam tempore defuit in ecclesia, qui nos instrueret, ac moneret, quæ credenda, ac speranda, quæ agenda, et euitanda nobis foret: que madmodum D. Paulus ad Eph. 4.

A inquit. Ipse scilicet Christus dedit quosdam quid est Apostolos, quosdam autem prophetas, alios uero Euangelistas, alios autem pastores, & doctores, ad consumationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi: et cetera quæ sequuntur usq; in finem capitis. Cyrillus autem assertit discrimen in ter balbutiem linguæ gentium, & balbutiem linguæ Iudæorum: lingua namq; Gentium balba erat, quod nihil in Dei gloria proferre, sed oēs laudes, et encomia in gloria, et honorè falsorum Deorum efferebant; At lingua Israelitarum balbutiens erat, quia et ipsi ferre non poterant, ac sustinere Christi misteria, sed in ore perpetuo habebant ipsam legem, et de ea, et super eam garrere, et cōfiteri qui didicerant, et quæ in ea sunt umbras, et præcepta hominum atq; doctrinas extollebant, et magnificiebant. At post notitiam ueritatis utraq; lingua tam Gentium, quam Iudæorum, quæ prius haud nouerat recte loqui de ministerijs Christi hominis, et Dei, uelociter loquetur, et planè. Propterea aliud erit foelicitatis genus circa tempora futuri Messiae, uidelicet. *Non uocabuntur ultra is, qui inspicuus est princeps neq; fraudulenti appellabuntur maior.* Non parua certe et cōtempneda foelicitas est, ut pro ducatu, et regimine urbiu, et populorū eligatur, et constituatur uir sapiens, et prudens, non stultus et insipiens, quoniam ubi stultitia, et insipientia est, nullum potest bonum reperiri, quandoquidem teste Arist. Omnis ignorans malus. et præsertim si per stultum, et insipientem (uelut aliqui) intelligamus hominem, qui præcipitanter, et inconsulto quicquam agit: etsi (ut quidam alij) intelligamus eum, qui præter insipientiam est etiam impius, et uicors: Dicit ergo Propheta. circa tempora futuri Messiae, quando scilicet Christus aduenit, et eius doctrina ceperit inuulgari, non uocabitur ultra is qui inspicuus est princeps, id est non eligetur, neq; designabitur ad instruendum, & gubernandum populum. Vel non uocabitur, id est nullo in precio habebitur, neq; ulla de eo amplius apud homines habebitur existimatio, neq; fraudulenti

psal. 9.

10.

psal. 26.

psal. 88.

psal. 77.

Eph. 4.

tus appellabitur maior. Hoc est non ei amplius deferent homines quicquam honoris, aut tituli, neque si quid boni fecerint, aut perdidicerint eidem ferent acceptum, quandoquidem eius fraudes, doli, ac simulationes facile delectæ erunt, ac propalatae. Sed dubium est hoc loco, quid per fraudulentum ueritatis sit Esaias intelligere. Quidam enim intelligunt per fraudulentum hominem auarum, et maxime percupidum atque id non iniuria, quandoquidem auarorum peculiare est officium fraudes, & dolos committere, quibus sibi ipsis opes multas accumularent, & suas expleant cupiditates. Alij per fraudulentum intelligunt eum, qui legis uerba non iuxta uerum sensum, sed iuxta proprium ingenium, & cogitatum interpretantur quales erant Principes Sacerdotum, Scribae, & Pharisei, qui re uera fraudulenter Dei legem interpretabantur, ut hac ratione populos seducerent, & ad se traherent, atque ea ratione Magistratus, & dignitates obtinerent, iuxta illud saluatoris apud Mattheum. Qui fecerit, & docuerit hic maior vocabitur in regno caelorum. Alij secus accipiunt hoc nomen fraudulentum. uerum hæc dicta sufficiant. & uinam non multi inter Christianæ religionis profectores, & magni nominis uiros eiusmodi crimine laborent, qui quidem malis artibus, & obsequijs maiores fieri apud homines annuntiantur, quanquam Dominus, & saluator noster dixerit, qui uoluerit inter uos maior fieri, fiat sicut minor. *Hic dicitur sequitur in textu, & clarius aperit quis sit stultus, & quæ uideatur differentia inter stultum, & fraudulentum. d. Stultus enim fatua loquitur, & cor eius facit iniquitatem, ut perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulentum, & uacuum faciat animam esurientis, & potum sitientis auferat. Fraudulenti uasa pessima sunt &c.* Hoc idem sapiens pro uerb. 24. uidetur asserere. Dicit enim quod qui cogitat mala facere, stultus uocatur, ita ut non solum loqui, sed etiam facere mala stulti proprii sit. Vt in his uerbis propheta confundere significationem horum duorum nominum; uerum mihi nonnullum apparet discrimen inter

utrunque; stultus enim inquit fatua loquitur, hoc est, uerba quæ nullam habent soliditatem, neque rei apparentiam, nec ab eius ore quicquam potest progredi, quod auditu, aut obseruatione quæpiam sit dignum. qualia sunt inquit Cyrillus argumenta Græcorum concinnata, & cōfecta ad corrumpendos animos esurientes, & ad animos sitientes euacuandos: sunt enim quidam discendi studio fragrantés, qui ad eiusmodi fatuos imprudenter accedentes nihil omnino utilitatis percipiunt, licet quam maxime esuriant, & sitiant addiscere quod eis necessarium, & utile, & ad animæ salutem expediat: & præter id quod stultus facit iniquitatem, quia uidelicet iniqua cogitabit, ut iniustus, & falsis sermonibus miseros homines corrumpat, ut perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulentum, & uacuum faciat animam pane uitæ & intellectus, & uelut exponit aliqui, cor fatui faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, quia nonnunquam uidebitur aliquod bonum operari: nihilominus nihil nisi malum operabitur, ac efficiet. Sed dices qui fieri potest, ut quis fatuus, & insipiens ad principatum admittatur? Dicitur quod re ueræ nullus est populus usque adeo ingenio, & ratione destitutus, ut hominem uerè fatuum eligat in principem: propterea dicunt aliqui, quod per fatuum, & stultum hoc loco hominem ignauum, nullius roboris, & pensum, & quem nos lingua materna uocamus hominem (dapoco) debemus intelligere: sic in 2. lib. Reg. cap. 3. Nūquid ut moritur ignauus moritur abner? & Prouer. 17. Nō cōpetit ignaui labiū excellētiæ, multo minus principi uerba fallaciæ. Ego autem non recedendo ab his, quæ dicta sunt arbitror hominem stultum, ac fatuum eum dici, qui uerè insipiens est, id est qui non habet ueram Dei notitiam, & cognitionem, et rerum probe agendarum certam experientiam, & qui cōiunctum habet secum aliquid impietatis, & malitiæ; hic enim facit iniquitatem, non ideo solum quod multa scelera perpetrare fuerit assuetus, uerum quod plerisque etiam occasionem præbet, & quodammodo licentiam male facien-

faciendi: hi quidem sunt sapientes, ut faciāt mala, & benefacere nesciāt: sunt enim quidam, quorum si uerba consideres, simplices, rudes, et inepti apparent, at si actiones, & opera eorum inspicias, nihil inde inuenies boni, aut honesti, sed omnia ficta, & simulata, quicquid habent in ore, fel in corde: quoru uerba os loquitur iniquitatem; & dextera eorum dextera iniquitatis.

Vnde fatuus secundum Grammaticos à fando dicitur, & est is qui inepta loquitur, & quamuis idem quodammodo sit esse fatuum, & insulsum, uel insipientem, nihilominus apud quosdam intercedit non nihil discriminis: quia fatui dicuntur qui uerbis, & dictis stulti sunt, & proinde fatua loquuntur: insulsi uero dicuntur qui corde, & aō fatuitate, & insaniam ostendunt, stulti inquam fuisse dñr q dicebant de Xpo. Alios saluos fecit, se ipsum non potuit saluū facere: & itē nōnē hic est faber et filius fabri? & præterea si hic homo esset à Deo non solueret Sabbatum. Hi quoque perfectè simulabant, & loquebantur ad Dominum fraudulentum, & cum dolo, ac malitia, cum Mattheo cap. 22. dicebant. Magister scimus quia uerax es, & uiam Dei in ueritate doces.

Fraudulenti uasa pessima sunt. Ipse. n. cogitationes concinunt ad perdendos mites in sermone mendacij, cum loqueretur pauper iudicium. Prima huius textus particula potest bifariam construi, ut primum illa dictio fraudulentum, sit obliquis casus in genitiuo, ut sic exponamus. *Fraudulenti*. i. hominis qui fraudulentum agit, uasa pessima sunt. i. omnes eius actiones & opera, & quæcunq; agit, aut cogitat, seu loquitur pessima sunt, hoc est, omnem excedunt malitiam, & nihil in se rectitudinis habent, ac boni, quemadmodum dicebant quidam. Ioan. 7. ad Nicodemum. E

Scrutare scripturas, quia à Galilea propheta non surgit, & alibi. Nunquis ex principibus credidit in eum? & alibi. Scimus quia hic homo peccator est, Deus autem peccatores non exaudit, & huic in modum concinabant, & congeriebant multa uerba, & multas aliorum sententias, & opiniones ut perderent

mites, et humiles in sermone mendacii, afferentes et in medium adducentes uerba falsitatis, et mendacii plena, cum loqueretur pauper. i. Christus iudicium, et eius prædicaret euangelium. De eisdem loquebatur Paulus ad Romanos. Rogo uos fratres ut obseruetis eos, qui dissensionem, et offensionem præter doctrinam, quam uos didicistis faciunt, et declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo uentri, et per dulces sermones, et benedictiones seducunt corda innocentium. Pauper autem loquitur iudicium, non solum (inquam) Christus, qui pro nobis factus est pauper, et egenus, sed quicunq; pauper, et humilis, qui loquitur ueritatem, et quibus nobis sunt agenda proponit, deluditur, ac irridetur. Potest etiam particula illa sic exponi, ut dicamus. Fraudulenti. i. homines huius nature, et conditionis, uasa pessima sunt, quoniam affectus, cogitationes, et opera eorum pessima sunt, nullam omnino in se bonitatis, ac probitatis umbram habentia: nec solum ipsi, uerum satellites, et sequaces eorum eiusdem omnino conditionis esse censentur. De his pessimis uasis legitur Gen. 49. Uasa iniquitatis bellantia, hoc est Consilia pessima, et iniqua, quæ cogitant aduersus dominum, et aduersus Christum eius. Sed cur huiusmodi homines uasa appellantur: quia sicut uasa sunt res quædam, quibus aliquid reconditur, sic isti dicuntur uasa, et quid est pessima, quia malignæ cogitationes, et fraudes in eorum cordibus reconduntur, et præseruantur. Quidam per uasa fraudulentum intelligunt prauas quasdam actiones, et malignas, quibus ille studet in negotio decipere, et circumuenire simplices, et pauperes. Ego tandem post multa quæ diximus, hanc mihi (salua maiorum auctoritate) ponere licet differentiam inter stultum, et fraudulentum, tamen non parum inter se conueniant: ut stultus ille censeatur, qui imprudenter et inconsultò nulla, aut modica rerum, aut personarum, seu locorum ratione habita, quippiam operatur. Fraudulentus uerò ille dicitur, qui sub prætextu alicuius boni, malum

p[er] ai. 18.

p[er] 139.

aliquid operatur, et sit ex eorum numero, q[uo]d ut inquit psal. in corde, et corde loquuntur: et q[uo]d cogitant iniquitates in corde, psal. 139. Huius ingenii extant hypocritæ qui quod corde concipiunt occultare uel obtegere nituntur, quo liberius, et facilius quod iam secum ipsi concepere exequantur. Hi quidem ad Dominum fraudulenter loquuntur. quia aliud dicunt, et aliud faciunt, quemadmodum hodie quoque; multi extant Heretici, qui ut aliquorum Principum gratiam, et fauorem extorqueant, aliqua bona opera secundum speciem faciunt, ut v.g. audire missam, et aliquid simile, iuxta ritum catholicorum, ore tamen viperino, et Sathánico falsam doctrinam circumuehentes domos Viduarum, et simplicium disseminant. *Principes uero ea qua digna sunt principe cogitant, et ipse super duces stabit.* Posteaquam descripsit Esaias, ac depinxit conditiones hominis stulti, et insipientis, qui prius uocabatur princeps, et in principem eligi consueuerat; cunq[ue] fraudulenti, qui appealabatur maior, proprietates etiam nobis explicauerit, nunc ueri, iusti, & legitimi principis naturam depingit. Inquit ergo, q[uo]d bonus, & uerus Princeps digna Principe cogitabit, hoc est, ea q[ue] sunt alta, magnifica, & uere excelsa, non fatuitates, ac futilia, non fraudes, & mendacia, q[ua]nquam quidem, ut diximus non decent principem uerba fallaciae. *Et super duces stabit: hoc est,* in quibuscunq[ue] actionibus magnificis, & egregiis super duces hoc est super ministros, & principes suos stabit, hoc est illis assistet, super eos inuigilabit, cum illis erit, neq[ue] permittet, uel ratiō illi eos recto secedere, sed die, noctuq[ue] in eo meditari, eadē requirere, & procurare, & cum res ipsa postulabit cuncta executioni mandare. Hic princeps citra contouersiam, & procul omni dubio est Christus dominus noster, qui est princeps pacis, & pater futuri sæculi, eius duces sunt Apostoli, & ministri eius, & quicunq[ue] recto ordine, ac uia illis succedunt. In hoc magno duce, & glorioso principe præter singulares animi doctores tres præsertim egregie partes uero principe dignè conspiciuntur, uidelicet, liberalitas, pietas, & iustitia, non-

ne super omnem captum liberalissimus extitit, & quasi p[ro]digus hic noster princeps, dum nullo nostro merito, sed sola eius benignitate redempti sumus gratis, id quod & Apostolis mandatum fuit, uidelicet. Gratis accepistis gratis date: fuit etiam maxime pius, imo pietas ipsa cum dixit. Non dico tibi septies, sed septuagies septies peccatum in nos commissum esse condonandum. Quod fuerit maxime iustus, quin & iustitia ipsa, patuit ex eo, quod dixit Phariseis. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo; nec de eo est ulterius tamquam per se noto aliud uerbum faciendum. Sed prosequamur textum.

Mulieres opulente surgite, ac audite uocem meam: filie confidentes percipite auribus eloquium meum.

Enarratis quibusdam felicitatibus post Christi aduentum nobis affuturis: nunc describit multas calamitates, quas passuri erant Iudei per Assyrios et alios populi Dei aduersarios, sed postremo per Titum & Vespasianum. Quas etiam calamitates passa est noua Ierusalem, & uniuersa Christi familia post Christi mortem, et propter eius nominis confessionem, et nondum finis, cum nostris quoque, temporibus Dei Ecclesia multis sit obnoxia persecutionibus, et afflictionibus: nunc ab infidelibus, nunc ab iis, qui uerbo tenus Christianam fidem profiterentur. Inquit ergo propheta.

Mulieres opulente surgite, non amplius stertite, excitamini, non amplius obdormite, uelut ab omni molestia liberae, et alienae; et audite uocem meam, et uos quoque; filie perperam confidentes in uobis ipsis. aut in aliorum uiribus, et consiliis percipite auribus, hoc est diligenter attendite, et intra uos ipsas penitus; et intumescite eloquium meum, quæ scilicet uobis ex abundantia cordis eloquor. Per Mulieres hoc loco pleriq[ue] intelligunt primarias Iudeorum urbes, quas uocat opulentas, ut quæ omnium bonorum copia affluebant, nullusq[ue] rei indigere putabantur; atq[ue] in summa pace, et tranquillitate degebant; per filias uero intelligunt villas, et oppida; quæ sub illis primariis urbibus exis-

Tex. 5.

Mulieres opulente filie confidentes

existerent, atq[ue] ab illis sustentabantur, & seruabantur. Alij per mulieres intelligunt ipsos eosdem Iudeos, qui tamquam mulieres erant molles, ac timidi, & propterea uocat propheta eos mulieres. Sed D Hierony. non ueretur hoc loco per mulieres intelligere matrones quasdam Iudeorum, quæ dicebatur esse pingues, et opulente, & multis opibus referte, ac ditate, ad hos igit, uel ad has quo uis modo intelligas, dirigit sermonem Esaias, & iuxta expositionem quorundam, quæquæ uerbum sit per modum imperantis, potest tamen pro uerbo adhortantis, & commouentis accipi, ut cum dicit, *Mulieres opulente surgite,* & sic dicas, mulieres opulente surgatis, excitamini, & audiat uocem meam; et quidnam est istud quod sumus auditure? id nempe, *Post dies. n. & annu nos conturbabimini confidentes supple,* in uanis præsidijs, ac opibus uestris; quoniam, *Consummata est enim uindemia, collectio ultra non ueniet.* Post dies enim & annum, idest post tempus iam à Deo præstitutum: uel post dies, & annum, hoc est, non post multum tempus, sed connumerando, et recensendo diem, et annum ab hoc meo uaticinio usq[ue] ad postremum excidium per Romanos futurum, uos o Iudei, uos o Mulieres opulente, uos urbes, et oppida conturbabimini, iam tempus aduenit, quo consummata est uindemia; collectio fructuum ultra non ueniet, quia omnia sunt diruta et penitus consumpta. Quidam expositores non inferioris classis longe secus præposita uerba interpretantur, ut scilicet Esaias in persona Christi alloquatur Mulieres diuites, et opulentas, quæ ipsum sequebantur, quæquæ de facultatibus suis eidem largiter ministrabant; hortatur ergo eas sic dicens. Mulieres opulente surgite, et audite uocem

poenas, conturbabimini, et contristabimini, iuxta illud, quod dixit ipse saluator cum duceretur ad crucem. Filie Ierusalem nolite flere super me, sed super uos ipsas flere, etcetera, q[ua] ibi legitur. At illæ mulieres, et uiduæ magis contristabantur, et merebunt, quæ post Christi passionem non receperint euangelium. D: Cyrillus in hanc ferè sententiam uenit, ut prædicat mulieres opulentas, quas uocat ciuitates Iudeæ, iuxta illud psal. *Audiuit, et letata est Syon,* & exultauerunt filie Iudeæ, esse conturbandas, et conterendas nisi obedierint ipsi Deo, et admiserint, ac receperint euangelicam, et salutarem prædicationem; hortatur igitur ipse Deus eiusmodi Ciuitates, et uillas, ut auribus percipiant eloquium suum: auribus (inquã) idest non leuiter, aut remisse, sed omni studio, et diligentia: sic. n. recte perficiuntur bona: et sequitur eadem adhortatio secundum ipsum, aut potius comminatione secundum alios, et inquit.

Obstupescite opulente, conturbabimini confidentes, exuite uos, et confundimini, accingite lumbos uestris: super ubera planctus, super regione desiderabili, super uinea ferili & c.

Præsens particula est adeo facilis, et plana, ut nulla indigeat explicatio: deplorat enim ac detestatur Esaias ruina Ierusalem, non eam quidem quæ fuit ab Assyrijs, aut Caldeis, sed nequæ eam quæ fuit inuecta per exercitum Romanorum, sed eam potius, et uerius, quæ fuit eis merito illata per contemptum prædicationis Euangelicæ; tunc uere dici potest ciuitas Ierusalem destructa uniuersa Iudeæ, in captiuitatem redacta: quando noluerit agnoscere, et recipere fidem Christi: dicit ergo. *Obstupescite opulente,* id est uos Iudei quibus fuit primum prædicatum; et promissum regnum Dei, et renouit illud: *obstupescite inquit.* id est extra uos ipsos profilitate, et stupore, ac extasi animi uestrum replete, ex tam profunda ignauiâ, et obstinatione, quæ uos cepit, et tandiu detinuit, et adhuc retinet. Exuite uos, et dimittatis omnem fiduciam. et spem boni illius alterius consequendi: accingite lumbos uestris, et

cito expeditur, quoniam tribulatio proxima est, & non est qui adiuuet: in- fiat enim tempus, quo pericacitæ vñ dignam vñtionem suscipiatis: super ubera plâgite. i. sup filios uestros, & filias uñas, et sup regione desiderabili, nō sup regionē illam, quæ ob fertilitatem agrorum, & copiam fructuum erat desiderabilis. sed ppter regnū coeleste, qđ est longē desiderabilius, & optabilius quo eunq; bono desiderabili.

Et super vinea fertili. i. super vinea, cuius uitis suauissimos fructus, & verē salutares producere solet, quæ uitis est Christus Dominus, quem admodum ipse de se ipso dicebat. Ego sum uitis, & vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Quare his qui succiderunt hanc uitem, iure propheta eiusdemodi verba proloquit. d. Obstupefcite, conturbamini, exuite uos. i. nihil vltra speretis, cōfundimini, Accingite lūbos vestros. i. facis vos induite, plangite super vbera vñ i. manibus vos percutite, & lugere calamitatē uestram. Quod si in veritate historię velimus persistere, nulli dubiū, qđ hæc omnia commodissimē possunt referri ad illud tps, quo Ciuitas Ierusalem, & vniuersa Iudæa fuit à Romanis deuastata: tunc. n. vehementer stupefacti sunt Iudæi cum nihil tale opinantes subito se uiderunt à Romanis obsessos: tūc. n. oportuit eos conturbari, lumbos accingere, se ipsos exuere, & super vbera plâgere, cum tps instaret, quo nihil aliud videbatur, nisi conturbatio, commotio, expoliatio, clades, & occiso: & cum. d. Exuite uos, & confundimini (iuxta quo rundam expōnem) volebat propheta fortassis innuere, quod ipsi erant denuddādi, sed uoluit uti honestiori vocabulo, quando in scripturis denudatio denotare solet, cum res turpes, & uerendas, seu pudendas reuelamus, ac detegimus, innuens futurū esse tps, quo exuedi, spoliandi, ac denuddandi essent ab hostibus. at si ab historia volumus rantisp fecedere, nulli dubium qđ hæc calamitas, & acerba rerum mutatio euenit illis quia dereliquerunt Christum. Deinde sequitur hæc eadem lamentatio, dum loquitur in persona Christi. d.

A Super humum populi mei spinæ, & uepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudis ciuitatis exultantis?

Super humum inquit, hoc est, super agros, vineas, & pomeria quæ dedi populo meo, ut eis potiretur, & gauderet in eis. Spinæ & uepres ascendent quandoquidem non erit, qui ea custodiat, ferat, aut colat, & quidem necessarium est ipsam terrā proferre uepres, & spinas, quando non colitur, quemadmodum & mens nostra dum non eruditur, ac exercetur studio bonarum artium, & bonorum operum, nullus potest producere fructus, nisi fraudes, dolos, & insanias.

Nec solū (inquit) super humū populi mei spinæ, & uepres ascendent, sed multo magis super oēs domos gaudij ciuitatis exultantis. Per domos gaudij nō nulli intelligunt domos, & palatia diuitum, ac nobilium, in quibus continua gaudia, ludi, cantiones, & tripudia fieri solebāt: vel per domos gaudij possumus accipere quas in suburbis, & pagis animi causa ciues Ierosolymitani habebant, quæ loca omnia ab hostibus deuastata fuere. Sed in his uerbis est aliqua difficultas, dum propheta à maiori ad minus affirmatiue contra regulas Dialecticorum videtur arguere. constat. n. difficilius esse, & magis in rōnabile spinas, & uepres ascendere super domos, & ibi adolefcere q̄ super humū; et tñ hunc in modū procedit Esaias referendo, et amplificando huius regionis vastitatē, ac desolationem: d. n. super humum populi mei spinæ, et uepres ascendent, id quod nō est quid rarum, insuetum, ac difficile, et postea subdit. Quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis debuisse sic arguere. Si de quo min⁹ uideat inesse et inest, ergo de quo magis. Sed minus vñ domos repleri, et occupari uepribus, et spinis, et tamen occupantur: ergo à fortiore, terra illis occupabitur, et replebitur. At ille è cōtrario videtur arguere: humus repletur uepribus, et spinis: ergo multo magis domus. Ad hoc tripliciter Resp. Primo legēdo textū ut aliqui legūt hūc in modū, v3. super humū populi mei spinæ et uepres ascēdēt quiniimo

quiniimo super omnes domos gaudij. q. d. tanta erit desolatio quod non solū spinæ, ascendent & c. verum, & super domos. Alii sic. Spinæ ascendent super humum, quanto magis super domos? quia scilicet non debet esse mirū, nec durum quod spinæ ascendent super humū, quia etiam super palatia, & altissimi domos diuitū ascēdēt. Tertio sic exponitur, vos Iudei vehementer doleritis, & tristabimini cū uideritis agros uestros, & uineta spinis & uepribus oppressa, sed multo magis dolendum erit. cum spinæ, & uepres ascendent omnes domos gaudij ciuitatis exultantis, immo & super ipsum templum. Vnde quidam sic dicunt. si domus mea, hoc est templum ipsum erit uepribus, & spinis oppletum, quanto magis alia loca ciuitatis? & D. Hierony. sic arguit. si terrā Iudæam quæ terra promissionis est spine repleuerūt, quāto magis alias vrbes, & oppida quæ sūt dedita uoluptatibus, atq; delitijs. Moraliter uerò D. Greg. 17. mor. cap. 9. sic exponit, per humum populi Dei intelligens mentem suorum electorum, & per domos gaudij mētes hominum peruerforum. Dicit ergo si spinæ. i. uitia occupant quandoq; mentes electorum, quanto magis occupabunt mentes hominum prauorum, qui dum ventura supplicia considerare negligunt in carnis uoluptatibus, ac desiderijs immerfi inaniter hilarescunt. hanc eandem expositionem habet Glof. super hunc locum. Quibus sic expositis nullus apparet error in progressu præsentis literæ. Dicitur ergo Ciuitas Ierusalem esse ciuitas gaudij, & ciuitas exultans: nulli dubiū quod olim ciuitas hæc erat ciuitas gaudij, & ciuitas exultationis, quoniam, (vt superius dictum est) bonis omnib⁹ affluebat, frequens erat populis, & eorū regio erat maxime fertilis, & vberissima: quā regionē uidens Isacar iudicauit illam esse terram optimam, & propterea scriptum est eum libenter supposuisse humeros ad portandum, erat etiam ciuitas illa plena gaudij, & exultationis, quando Christum in necē tradiderūt, existimantes nullum amplius superesse, qui eorum uitia coargueret,

A & in faciem illis ea obijceret, & presertim cum viderent aliquo post tempore crucifisso Domino nullum sibi incommodum accessisse, sed bonis omnibus auctos esse, & locupletatos: verumtamen non solum in eorum agros, uerū & supra eorum domos, & palatia spinæ & uepres ascenderunt in vindictam, & poenam eorum qui Domini caput spinis confixerunt, & lacerarunt. fuit ergo in signum, & testimonium eorum crudelitatis, & seuitiæ quod omnia eorum bona essent uepribus, & spinis refferta, & penitus deuastata, ac desolata. Sequitur textus.

Domus. n. dimissa est, multitudo vrbis relictæ est, tenebræ, & palpatione factæ sunt super speluncas usq; in æternum & c. Nulli dubium est, & satis constat intuentibus de eadem Iudæorum vastitate hoc eodem loco sermonem haberi, nec oportet in eius explanatione diutius laborare, sed nomina quæ duntaxat sunt declaranda. v. g. quid intelligat per domum, quam dicit esse dimissam. Dicunt enim pleriq; intelligi templū Dei, quod uerē & proprie dicebatur domus Dei, quodq; tempore obsidionis fuit dimissum ac derelictum. multitudo vrbis relictæ est, hoc est populorum frequentia & multorum ciuium, ac primatum numerus est imminutus, ac penē extinctus, & deniq; celebritas, & magnificentia totius ciuitatis ferē ad nihilum reducta. Tenebræ, & palpatione factæ sūt super speluncas usq; in æternum. Quid per tenebras, & palpationem intelligi debeat planē difficillimum est. Qui uolunt consecrari dictiones hæbreas dicunt per hæc intelligi debere duas turres famosissimas, & munitissimas, quæ constructæ erant in Ierusalem, quarū altera latino vocabulo vocabatur nubilum, teste D. Hieronymo, propterea quod videbatur vsq; ad nubes erigi. Altera uerò vocabatur firmitas, aut inquisitio, propterea quod in contemplando, & in inspiciendo eius culmine, oculi fallere dicebantur. Qui uero lectionem lxx. Interpretum consecratur dicunt per has duas dictiones intelligi uillas, quæ sitæ erant propē Ierusalem. At significationes horum non inum nulla

Hierusalē
ciuitas gau-
dij.

Palpatione
quid.

tatione congruunt cum significato horum. Propterea dicamus per tenebras, & palpationem intelligi debere loca quadam secretiora ipsius templi, quæ tenebræ, & palpatio, i. tenebræ palpabiles, & dēfissimæ possederunt: quæ omnia tandem reducta sunt in speluncas, & cauernas, quas nemo hominum incole unquam audebit, & commode quidem eiusmodi loca reducta sunt in speluncas, vt omnino verum comprobetur quod dixit aliquando saluator, exprobrans Iudæorum impietatem, & sacrilegium, cum dixit. *Matth. 21. cap.* Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum; huiusmodi autem tenebræ & palpatio factæ sunt super spelūcas usq; in æternum. i. longo admodum tempore perdurabunt, hoc autem dicit ut se præseruet ab eo tempore quo aliqui ex Iudæis accedent ad Christum, tandiu. n. tenebræ, & obscuritas apud quosdam permanebit, quousq; resipiscant: his autem qui in sua pertinacia, & incredulitate uoluerint persistere tenebræ istæ, & obscuritates inerunt usq; in æternum. i. semper. Deinde sequitur, eundem scopum respiciens, & prosequens ipse propheta inquit. *Gaudium onagrorum pascua gregum, donec effundatur super vos spiritus de excelso.*

Gaudium inquit onagrorum. i. festiuitas, & læticia hominum siluestrium, idest hominum velut animalia bruta ratione carentium; erit pascua gregū, idest ibi pascuntur, ibi manebunt, & cū illis versabuntur, qui prius erant de numero ouium Onager. n. est Asinus siluestris, & per hoc genus animalis vult inuicere propheta omne genus brutum, quæ ibi tuto pascunt, vbi erant pascua gregum mistice, & allegorice denotando, quod gentes, quæ erant velut onagri, & bestię non amplius in syluis, ac solitudinibus, hoc est in locis in quibus nulla habetur veri Dei cognitio, quibus uē sunt omnino alienati à Deo, commemorantur inter oues, quæ sunt animalia obsequentia, & suapte naturalis mansuetæ, quales debent esse, & sunt homines veritatis capaces. id autem erit donec effundatur super nos

A spiritus de excelso, idest Spiritus sanctus, qui repleat corda ipsarum gentium, & faciat ea veritatem agnoscere, & falsos Deos detestari & abominari. Iuxta literam sic exponitur aliud in eodem modum. Loca inquam quæ prius erant pascua gregum, erunt gaudium onagrorum: ubi scilicet onagri, hoc est homines siluestres, & absque Dei cognitione poterunt absque difficultate, & impedimento depasci, & saturari. Sed secus erit quādo fuerit receptum Euangeliū. *Et tunc erit desertum in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur.* i. gentes quæ prius erant destitutæ ueri Dei cognitione, & Spiritu Dei conuertentur in Carmel. i. in locum & gentem amenissimam, ac tractabilem; & Carmel. i. qui prius erant gens electa, populus Dei, & populus acquisitionis in saltum reputabitur. i. in syluas, & solitudines, ac deserta transferetur; & habitabit in solitudine. i. in ea gente, quæ prius erat solitudo ac deserta, habitabit iudicium. i. recta veri cognitio, & iustitia sedebit in Carmel. i. in eo qui prius erat Carmel, quæ ut plane, & simplici verbo dicamus gentes, quæ erant alienæ à Deo vocabuntur in sortem filiorū Dei, & Iudæi qui prius erant (vt diximus) populus Dei, reducentur ad solitudinem. i. erunt ab eo deserti, & beneficijs omnibus, quibus antea ditati erant omnino propter eorum incredulitatem, & finalem impoenitentiam destituti. Nec dubium, quod populus Iudæorum poterat olim dici Carmel uel Carmelus, qui erat mons in Iudæa amenissimus, propterea quod florebat olim sanctis patribus, iustis uiris, prophetis, et magnis sacerdotibus. quare etc.

Nec velim existimes, quod Carmelus omni ex parte in saltum sit reputandus, et iustitia tantum in deserto, hoc est in gentibus sit confessura, quandoquidem non in totum excidit Israel à coniunctione cum Deo, sed (ut frequenter diximus) reliquæ salutæ sunt, et congregantur cum gentibus, qui ex illis crederunt, et Christus qui est uerum, et rectum iudicium, et summa iustitia, tam in his, quā in illis habitabit. In illo enim iusti sumus, et iusto, et recto iudicio

iudicio sumus donati abolito peccato, et sublato Sathana: Sed ne videamur nosstrum tantum expositionem admittere, et alias silentio præterire, dicimus eam propositionem. *Gaudium Onagrorum pascua gregum.* Sic etiam exponi, quod tanta erit vastitas, et desolatio ciuitatis Ierusalem, et vniuersa Iudæa quod ubi nunc sunt Ciuitates, domus, et palatia hominum, erunt pascua gregum, et latibula bestiarum: aded quod loca illa quæ prius erant gaudia, consolationes, ac refrigeria incolaram erunt gaudium onagrorum, et pascua gregū, et alludit propheta ad id quod antea dixerat, quod uespres ascendent super domos gaudij ciuitatis exultantis; nec sic eo pede transeundum est quod subdit ibidem propheta, quod uidelicet gaudium onagrorum, pascua gregum erit sup. Ciuitates, et loca Iudææ dum præscribit tempus iniquens. Donec effundatur super nos spiritus de excelso, sic uidelicet intelligendo tandiu durabit ista vastitas, et secundum allegoriam ignorantia, et neglectus diuinorum mandatorum, quousq; effundatur super nos spiritus de excelso, hoc est de summis coelorum et ex sapientia, et bonitate Dei patris: hic est enim spiritus ille, qui omnia uiuificat, et conseruat, et perdit, ac deuastata recuperat et instaurat. Vnde propheta regius. d. Emitte Spiritum tuum Domine, et creabuntur, et renouabis faciem terræ: spiritualis ergo desolatio de qua propheta primaria intentione quamquam sub umbra loqui videtur, tandiu durabit, quamdiu miserit omnipotens et misericors Deus in nos spiritum suum, et abundantiam donorum appellat effusione, de qua effusione loquitur etiam Apostolus. d. quem effudit in nos abunde.

Sed quoniam audio plerisque Iudæos nobis obijcere, et modo quodam insultare, quod licet spiritus Sanctus iam olim secundum nos sit effusus, ac de celo missus, nulla tamen apparet ipsius Ierusalem instauratio, nec desertum in Carmelum commutatum. Potest facile responderi hæc quidem omnia ex parte contigisse: at non secundum sen-

A sum carnalem, sed iuxta spualem intellectum. Noua quidem Ierusalem de celo descendens constructa est, et reparata, quæ est Ecclesia Dei uiuentis, in qua dubio procul iustitia, et iudicium uiget, et unus est constitutus Carmel, in quo gentes, et Iudæi conualescent, et cuius amenitate utriq; fruuntur: futurum autem est tps in quo penitus tollatur dissidium, et fiet unum ouile, et vnus pastor; neq; erit amplius dissidium inter desertum, et carmelum ut dictum est. et quoniam iam dictum est, quod in solitudine, hoc est in ea gente, quæ prius erat solitaria, deserta, et destituta habitabit iudicium, et iustitia in Carmel sedebit. i. in ea gente, quæ uersa est in Carmelum, aut potius in ea gente, quæ prius habitabat in Carmelo materialiter, nunc autem in Carmelo spiritualiter, & secundum intellectum. sequitur propheta enarrando, & prædicando alias felicitates, & bona quæ inerunt his, in quibus iudicium, & iustitia habitabit, & inquit. *Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentiū, & securitas usq; in sempiternum.* Quous modo accipiatur pax modo sit vera constans, & sancta, uerum est quod dicitur; quamquam minus congrue huic proposito sit loqui de iustitia ciuili; ueritamen certum est ubi est iustitia, quæ unicuiq; suum ius reddi consuevit, dubio procul erit pax, & concordia inter eos, qui simul cohabitant, & aliquam inter se societatem ineunt quandoquidem ibi sunt perturbationes, ac dissidia, dum quisq; quod aliorum est, rapere uult, & usurpare, at contra si quisq; sua sorte fruatur, neq; ulli faciat iniuriam, tunc pax erit in terris. *D. Thomas 2. 2. q. 180. ar. 2. d. pacem esse opus iustitiæ, quatenus qui ab iniurijs aliorum abstinet, subtrahit litigiorum, & tumultuum occasiones; vbi concludit uirtutes morales cuiusmodi est iustitia, disponere ad uitam contemplatiuam, si uero per pacem intelligamus pacem, & quietem conscientie quæ profecto solum est dum mens reconciliata est Deo, neq; quicumquam habet in quo reprehendatur, tunc nimirū dici potest quis habere pacem, & iustitię iustificatis, quæ*

Matth. 21.

Ier. 7.

Onager.

Spiritus sancti missio dicitur effusio.

D. Thom. 2. 2. q. 180. ar. 2.

est per fidem, & alias uirtutes annexas, A tunc illius opus, & effectus erit pax illa de qua loquimur, de qua pace loquebatur apostolus cum dicebat. Iustificati ex fide pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum; id quod confirmat per ea quæ mox sequuntur d. *Et cultus iustitiæ silentium.* Qui enim uult colere & conseruare iustitiam iam per fidem adeptam, & declarare se iustum apud Deum & homines, silere debet, patiens esse, nulla ratione perturbari, si res interdum aduersæ obueniant, neq; extra se proficere, & gloriari, si quid etiam quandoq; prosperum quid illi concedatur. Cyrillus inquit opus iustitiæ pax, hoc est effectus, & operatio, qua Christus qui est uera iustitia operatur in nobis est pax quemadmodum D Paul. ad Eph. 2. inquit, quod ipse ueniens euangelizauit pacem uobis, qui longe uisistis, & pacē ijs qui prope. & paulo supra inquit. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraq; unum: adeo quod ipse est iustitia, & pax nostra; sed præter eum, qui est iustitia nostra, datur etiam & illa iustitia de qua sumus locuti, quæ est formaliter, & intrinsece ea qua iusti dicimur, & sumus, & hanc nonnulli distinguunt in duplicē iustitiā, quarum altera appellatur iustitia fidei, quæ datur sine alicuius operis merito, & per quam ex impijs, & iniustis efficiamur pii & iusti; altera uerò operum iustitia uocatur, qua quidem non efficiamur iusti, sed augetur iustitia in nobis, & iustitiam nostram alijs patefacimus: quamquam non ut inde gloriemur, & ut iusti videamur, sed ut uidentes opera nostra bona ad bene, & iuste operandum prouocentur; & glorificēt patrem nostrum qui in cælis est. D. autē Hierony. breuibus se expedit de intellectu istius propositionis, uidelicet, cultus iustitiæ est silentium, quoniam inquit iustitia nostra non consistit in multiloquio Iudæorum, sed in breuitate fidei qua solemus adorare Dominum. D. Greg. lib. 7. mor. cap. 25. moraliter sic exponit, cultus iustitiæ silentium; quia mentis iustitia desolatur quando ab immoderata locutione non abstinetur. vñ D. Iacobus inquit. si quis putat se reli-

giosum esse non refrenans linguam suam sed seducens cor suum, huius uana est religio: proinde hortatur in eodem loco, sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus autem ad loquendū. Ego autem (pace aliorum) breuissime dixerim, cultus iustitiæ silentium, hoc est si quis fuerit obediens legi diuinæ, et fecerit opera iustitiæ, non ut uideatur ab hominibus, sed ut glorificetur deus, facile requiescet in Christo, & poterit habere maximam fiduciam, quemadmodum immediate sequitur. *Et erit securitas usq; in sempiternum.* Quemadmodum & D. Ioan. Epist. 1. cap. 3. inquit. Carissimi si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Sed nota, & aduerte, quod securitas ista perpetua non habetur in hac uita, nisi fuerimus omnino confirmati in gratia quandoquidem septies in die peccat iustus, & nemo mundus à sorde, et quamquam fuerit aliquando dimissum peccatum, monet tamen sapiens, & dicit, de propitiato peccato noli esse securus. tunc autem poterimus de securitate nobis aliquid polliceri, cum nos nostraq; omnia soli Deo committimus, illi solū confidere, & ei uni obtemperare studuerimus, neq; quicquam facere, quod de eo diffidere demonstramus. Cuius rei exemplum licidissimum nobis præbuit B. Agnes, cuius hodie festum celebramus, quæ dicere solebat. Nullum habeo amatorem, præter Christum, cui soli seruo fidem, cui me tota deuotione committo; tunc enim pacem, securitatem, & tranquillitatem omnem assequemur, & præter id subdit textus. *Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in iabernaculis fiducia, & in requie opulenta.* In pulchritudine inquit pacis, in domibus, & prædijs ecclesiæ catholicæ, cuius tabernacula sunt pulcherrima, & amabilissima; de quibus dicebat Dauid psal. 83. *Quam dilecta tabernacula tua Domine uirtutum. cō. psal. 83.* cupiscit, & deficit aīa mea in atria Dñi. hæc itq; sūt tabernacula pacis, & fiducia, & ubi

& ubi est requies opulenta, de qua requie opulenta, & diuitiarum copia loquebatur Apostolus 1. ad Corinth. 1. dum inquit. Gratiarum ago Deo meo se per pro uobis in gratia Dei quæ data est uobis in Christo Iesu, quod in omnibus diuites facti estis in illo, in omni uerbo, & in omni scientia. Et quamquam eiusmodi beneficia credentes in Christum magna ex parte experiantur multo magis absq; ulla comparatione in celesti gloria experientur, & perpetuo possidebunt, ubi quidem summa pax, quies, & tranquillitas habebitur. Dicit hoc loco S. Thomas, quod pax sanctorum in patria erit uere pulchra, suauis, et amena, quia nulli erit commixta turpitudinem, ac falsitatem, nullum habēs finem, et modis omnibus absoluta: At iis qui Christum filium Dei uerum Messiam non susceperint erit grando, tempestas, et turbo in descensio salus, quando scilicet decreuerit ipse Deus uisitare Syliam, et Carmelum antiquum iam conuersum, & mutatum in siluam, hoc est, Synagogam, et gentem Iudaicam, redactam in solitudinem, hoc est omnino deserta, relicta. *Et humilitate humiliabitur Ciuitas* id est Hierusalem, quæ erat Ciuitas. adeo exlebris, et famosa, humilitate humiliabitur, hoc est plurimum humiliabitur, et deicietur. Sic quidem prima facie exponitur iste textus, ut in eo prædicat Esaias calamitatem regionis Iudææ, et Ciuitatis Hierusalem. Alii uerò secus, ut potius uaticinetur excellentiam, et nobilitatem ipsius Ecclesiæ, ex gentibus constitute, quæ scilicet humiliabitur Deo; humilitate, quæ est uirtus, aut etiam sui ipsius abiectio; est et deducetur, aut descendet ex montibus, hoc est ex uita inculta, et maxime rudi ad loca plana, et humilia.

Sic etiam Procopius, et quidam alii declarant hanc partem, quod homines qui olim erant inculti, et loca deserta appellabantur, quia nullo celesti aratro erant profecti, erunt postea ex culti, et celesti imbri irrigati, ut inde fructus maximos et saluberrimos queant proferre, quemadmodum scriptum est. erunt praua indirecta, et aspera in

uias planas, et omnis caro uidebit salutare Dei.

Postremo Esaias spiritu sancto affatus præuidens quam maximum fructum agricolæ Dei ministri sint laturi super omnem populum, tam Iudæum quam Gentilem, se nequaquam potuit continere, quin sermonem hunc tot misterijs refertum, hac admirabili, & quam suaui acclamatione concluderet dicens. *Beati qui seminatis super omnes aquas immittentes pedē bouis, & asini.* q. d. o uos Apostoli, & cæteri præcones uerbi Dei, o felices agricolæ, qui in tam uberi, & fertili solo labores uestros collocatis, seminatis inquam super omnes aquas, id est super omnem populū:

(Aque enim multæ sunt populi multi) semēn quod est uerbum Dei. dixi super omnem populum, quia in Christo Iesu non est seruus & liber, non est distinctio Iudæi, & Græci. Vsi estis boue, & asino non quidem ad arandum cum scriptum sit, non arabis cum boue, & asino Deuter. 22. Sed vsi estis boue, & asino seorsum, aliquando quidem cum bouibus, aliquando cum asinis, quoniam quandoque vsi estis doctrina, & modo faciliore, & præceptis etiam leuioribus id quod per bouem designatur, quando quidem bos est animal magis doctile, & facilius domabile. Asinus uerò est animal magis durum, & tardum in obsequium Domini sui. Id quod per eum præfigurantur homines, qui sunt duriores, & tardiores ad credendum, & multis uerberibus, & castigationibus promouentur ad bonorum operum exercitium, & ad euitandum malum. ceteri ferè omnes per bouem, & asinum intelligunt populum Iudæum, et populum Gentilem; et quidam per Bouem intelligunt populum Iudæum, qui dicebatur populus Dei, & uictima Deo grata, & consequenter magis munda, quæ admodum bos est animal mundum. Per Asinum uerò intelligunt populum Gentilem, qui ante aduentum Christi erant rudes, & immundi quemadmodum est asinus animal rude, & immundum D. Bernardus serm. 1. de Annunc. d. Quod seminare super omnes aquas, est ubiq; & super omnes creaturas extollere, & magni-

Iustitia fidei.

Deut. 22.

1. Cor. 1.

D. Thom.

Luca 3.

magnificere nomen Dei, et Angeli, quidem qui dicuntur aque, quæ super coelos sunt, laudant nomen Domini: debemus quoque nos qui spectaculum facti sumus mundo, et Angelis et hominibus, feminare hominibus bonum exemplum per aperta opera, feminare debemus Angelis gaudium magnum per occulta suspiria, & per cætera huiusmodi quæ sunt solis Angelis nota. Gaudium enim est Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. Aliæ expositiones dantur his verbis, sed vera, et germana expositio est, quæ pronunciat eos beatos qui prædicant uerbum Dei omni creaturæ nulla habita distinctione neque locorum neque personarum.

Et in hoc terminatur expositio in cap. trigésimum secundum.

Digressio super caput 32.

Quoniam in hoc cap. 32. & alibi quoque loquitur Esaias de Principe, de Regibus, ac Ducibus, seu etiã de maioribus, propterea iudicauimus congruum, et oportunitum hoc loco distingere, et inuestigare quid sit discriminis, et quæ differentia inter hos titulos, et primatus, quæque sit potestas, et excellentia, ius, ac dominium cuiusque horum.

Vt ergo inchoemus ab ouo videbimus primum quid sit Imperator, quis Rex, Princeps, Dux, et cæteri variis titulis, et nominibus decorari, quanquam optimè norim eiusmodi tractationem ad legis peritos multò magis, quam ad meum institutum pertinere. Muneris quidem mei esset differentiam potius exquirere, quam inter Principes, ac dominos temporales, inter proceres Ecclesiæ, et Ecclesiasticos uiros Prius ergo de nomine officio, ac excellentia horum, qui Imperatores nuncupantur. Deinde de Regibus, ac Ducibus, et dominis quibuscumque temporalibus sermonem habebimus. Postremò uidebimus quis instituit hos principes, primates, ac dominos super alios, et quando principum habuere eiusmodi principatus, Dominationes, ac potestates. Quod quidem inter omnes

Principes, ac dominos rerum temporalium, qui Imperatoris titulo, ac munere funguntur primum locum obtineant nulli existimo fore controuersum, ac in dubium reuocandum, quandoquidem ex uariis scriptoribus magna uidetur eis tributa potestas, ac excellentia, et ea quidem fuit eis attributa potestas, et excellentia, quod quidam legis doctores, et primariæ classis inter eos auisi sunt dicere, et asserere Imperatorem esse Vicarium Dei in temporalibus, ut mox uidebimus.

Qui non absque rationibus, et auctoritatibus uidentur esse loquuti. Primum quidem mouentur ex dictis beati Lucæ Euangelistæ cap. 2. dicentis; Exit edictum à CAESARE Augusto, ut describeretur uniuersus Orbis. Quibus uerbis uidetur elici, Imperatorem esse dominum, principem, et caput uniuersi Orbis in rebus temporalibus. Deinde extant uerba Saluatoris Lucæ 20.

inquit interrogantibus herodianis si liceat dare tributum Cæsari, aut non, dixit. Reddite quæ sunt Cæsari Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Vbi uidetur Saluator posuisse discrimen inter ipsum, et Cæsarem, ut quemadmodum ipse est dominus, et creator uniuersi Orbis in spiritualibus; ita Cæsar fuerit æquè dominus, ac rector uniuersi Orbis in temporalibus.

Tertio apud Danielem 2. cap. uocatur Nabuchodonosor ab ipso Daniele Rex Regum, et quod Deus Cæli regnum, et fortitudinem, et imperium, et gloriam dedit ei, et multa alia, ut habes eo tem loco, quæ designant, & notant ipsum fuisse dominum totius uniuersi.

Quarto diuus Hieronimus 7. q. 1. cap. in apibus, sic habet. Sicut in apibus unus est princeps, & inter grues una est dux, ita & inter homines unus est princeps, & Imperator omnium. Quinto diuus Augustinus 5. de Ciuitate Dei cap. 12. & 15. dicit Deum contulisse Romanis totius Orbis imperium, quia suo modo boni erant ergo &c. Sexto diuus Thomas lib. 3. de regimine principum cap. 13. dicit, quod Christus substituit in Augusto dominum

minium, quod ipse habebat in toto Orbe, cum Augusto succedat: reliqui imperatores, igitur quicumque imperator legitime constitutus, est dominus uniuersi Orbis. Septimo Aristoteles 12. Metaphisicæ inquit, non esse bonam multitudinem Principatum ad gubernationem uniuersi, quare concludit bonum esse unum fore principem.

Octauo sunt plerique iureconfulti, quomordicus hanc opinionem substinere uidentur, unde tit. de maioritate, & obedientia cap. Solite, sic habetur. Duo sunt luminaria magna in hoc mundo Papa uidelicet, & Imperator, unde sicut Papa habet spiritualem potestatem in totum Orbem, & omnia regna mundi; ita Imperator temporalem. Et confirmatur per dictum Antonii Imperatoris in l. de precatio. Ego mundi dominus. Et in extrauaganti ad reprimendum, dicit Henricus septimus.

In tranquillitate Romani Imperii totius orbis regularitatem conuiescere. Postremo Bartholus, & Baldus iuris lumina multa tribuunt Imperatoribus, quæ excedunt omnem existimationem. Bartholus enim uidetur hoc sentire, eam esse Imperatoris excellentiam, & potestatem, ut qui fuerit ausus aduersus ipsum aliquod committere, incidat in hæresim, & sit habendus in fide suspectus. Baldus uero in rubr. de ior. aure. anul. dicit Imperatorem esse vicarium Dei in temporalibus, & habere potestatem, & dominium super omnes res temporales; & alii appellant ipsum legem animatam, & patrem legis, & alicubi appellatur Pontifex Maximus, quemadmodum legitur etiam Imperatores Romanorum fuisse quandoque nuncupatos Pontifices Maximos, & propterea dicunt isti, iure merito in terris adoratur quoad omnem reuerentiam, quæ potest exhiberi creaturæ. Nec absque fortitudine triplici corona solet coronari, ut habetur in Clem. lib. 2. de iure iur. Glo. Corona inquam prius ferrea, quæ designat fortitudinem, et constantiam quæ debet esse in Imperatore ad reprimendos rebelles, et improbos, & con-

culcandos infideles. Secunda debet esse argentea ad designandam Claritatem et puritatem fidei, quæ maximè deest Christianum Principem. Tertia debet esse de auro puro, ad designandum excellentiam, et præstantiam omnium uirtutum, quæ uigere debent in eo super omnes alios principes. Dicunt alii debent imponi capiti suo tres coronæ, argentea quidem ad designandam continentiam, ferrea ad designandam uirtutem, et constantiam iuxta illud Ecclesiæ 7. Noli fieri iudex, nisi uirtutes uirtute irrumperere iniquitates. Tertia quæ est aurea, notat scientiam, et prudentiam, qua possit Imperator discernere inter bonum, et malum. Primam dicunt imponi Aquiligrani ab Archiepiscopo Colonienfi, Secundam in Oppido Modinensi ab Archiepiscopo Mediolanensi. Tertiam, quæ est de auro puro, Romæ in Ecclesia Santi Petri per summum Pontificem. Et non absque causa datur tertia de auro puro, ut petit Salomon dicens, Da seruo tuo cor docile, ut sciat discernere inter bonum et malum, uti mox diximus 3. reg. 3. ca. sed non obstantibus tot auctoritatibus & rationibus doctissimorum uirorum ueriusque iuris, pariter, et quorundam sanctorum patrum experientia docet, ac testatur, nullum unquam eorum, qui Imperatoris nomine sunt insigniti totius orbis dominium habuisse: solus enim Deus dicitur uerè, realiter, et proprie dominus uniuersi orbis, et omnium creaturarum in terra illud psal. 23. Dominus est terra et plenitudo eius, orbis terrarum, et uniuersi qui habitant in eo. Et alibi, Meus est orbis terræ, et plenitudo eius etc. Præterea si percurramus, et inspiciamus qualitatem singulorum temporum, facile quod diximus, apparebit. Quatuor enim leguntur fuisse imperia maiora, ampliora, et præstantiora, et aliquanto etiam diuturniora, ut imperium Afsiriorum, quod quidem fuit primum, et uocabatur monarchia, seu imperium Babilonicum sub Rege Nino, aut sub Belo primo introductum. Secundum fuit imperium Persarum sub Rege Ciro, et Dario, ut habetur Danielis 5.

Tertium

Septimo.

Octauo.

Nono;

Decimo

Ecclesiæ 7.

psal. 23.

quatuor tempora olim priuatis.

Tertium fuit imperium Græcorum sub Alexandro Macædone. Quartum, & vltimum fuit Imperium Romanum.

Et hæc quidem omnia imperia adueniente Christo Domino singulatim corruerunt. Id quod fuit præfiguratum à Daniele per similitudinem, seu figuram illius lapidis, qui sine manibus abscissus percussit statuam, & contriuit: Quæ statua præfatæ quatuor monarchiæ fuere præfiguratæ. Constat autem horum temporum historias percurrenti nullum ex his quatuor Imperatoribus fuisse Dominum totius vniuersi: ut manifestè præ cæteris demonstrat Cassaneus in libro de gloria mundi parte quinta, cõsideratione 28. et sequentibus. Sed ne longius exempla petamus Iulius Cæsar, qui primus apud Romanos fuit nūcupatus Imperator, & præcessit aduentū Christi annis ferme 51. nequaquam subiecit totum orbem, quinimo nonnulli affirmant eū solius Europe obtinuisse imperium, & dominium: Cui in imperio successit Octavianus Augustus, qui dicitur regnasse annis 56. & mensibus 6. quo tempore dubio procul erāt per vniuersum Orbem plerique Reges, & principes multa etiam dominia, & principatus; non erant subiecta Imperio Romano, vt refert Cassaneus loco iam præallegato. imo manifestè testatur eo tempore Marcum Antonium possedisse, & suo sub dominio habuisse Asiam, Pontum, & Orientem, quamquam ego nõ libenter admitto de vniuersa Asia, cum regio Palæstine, quæ & ipsa est pars Asiæ sub id temporis vigeret, sub potestate Romani Imperii. Multò veriùs hæc possunt affirmari de cæteris Imperatoribus, qui post aduentum Christi, & eius mortem, ac passionem, ordine ac seriatim successerunt. Verùm his omnibus omisis, seu prætermisis intueamur, & perspiciamus, hæc nostra tempestate quale sit, & iam olim fuerit imperium Turcarum, quod quidem citra omnem controuersiam est valde latum, amplū, & extensum, ut non vereatur illorum princeps, & dominus appellare se Regem Regum, & dominum dominantium. Quem tamen fatis constat non

occupare vniuersum orbem, neque etiam maiorem ipsius Orbis partem, quamuis maximam. Quod si de Romanorum Imperatore, qui nunc est, & paulo ante fuit, quique futurus aliquando est, (nisi nos Deus adiuuet, & manum suam extendat) verbum aliquid hic velimus apponere, constat, & nocum est apud omnes quam sit angustum, humile, & abiectum. Verum his non obstantibus nihil minus de eo sentiendū est, quam de summis, & maximis illis Regibus, & Imperatoribus, qui iure, siue iniuria iam dudum fuerunt, & hæc nostra tempora præcelsèrunt, si huius gradus & dignitatis excellentia, & præstantia consideretur: nemo enim reuera dubitare potest, ac debet Imperatoriam maiestatem, seclusa Pontificia dignitate, & auctoritate, longè priorē, & præstantiorem fore cæteris dignitatibus, & præeminentiis secularibus, & temporalibus. Vnde non iniuria cum primū fuerint electi tribus coronis, ut supra diximus, dicuntur insigniri, & coronari. Quod autē verè dicatur, & sit dominus, & imperator totius Orbis, hoc profecto falsissimum est, & manifesta rei experientia reprobatur.

At forte quis dixerit, verum est quidem nullum Imperatorem esse, aut fuisse dominum totius Orbis, si videlicet loquamur de facto; verum si de iure loquamur hoc fortè poterit esse, & concedi. Sed ego ostendo neque de iure, neque de facto quemquam eiusmodi habuisse imperium siue loquamur de dominio proprietatis, quod nulli conceditur, siue de dominio iurisdictionis, de quo ad præsens disputatur. Quod quidem nullum Imperatorem, aut quicumque Principem terrenum habeat supra subditos dominium, & ius proprietatis manifestū est, quoniam si sic esset nõ possent homines suis opibus sustentari, & eiusmodi dominium esset maximè noxium ipsi subditis, et aduersus eum finem, propter quem Principes eliguntur. Solus enim Turcarū Imperator dicitur hoc vti dominio, seu potius tyrannide, ut cunctas subditorum substantias tamquam suas proprias sic possideat, ut per arbitrio vniuersa sibi dicatur posse tribuere

buere, & usurpare. Et licet contra afferatur dictum Hostiensis in tit. de prescriptis: vbi asserti dictum Zenonis Imperatoris dicentis omnia esse Principis. Et aliud in athenis: vbi habetur, quod Imperator potest aliquando aliquid accipere venerabilium donorum cum uoluerit. Nihilominus ista non concludunt, quoniam cum dicitur omnia esse principis, intelligitur de his, quæ fisco, aut publico ærario ipsi domino consueuerunt afferri; Sic etiam cum dicitur Imperatorem posse aliquid accipere uenerabilium donorum, intelligitur in casibus quidem occurrentibus, dum videlicet necessitas postulauerit subnare Reipublicæ, seu conseruationi, aut defensionis ipsius Principis, seu reparationi locorum, quæ aliqua indigent instauratione, ut pontes, flumina, strata uiarum, propugnacula, & alia his similia. Quod autem nullus Imperator, ut diximus ullum habeat ius, seu dominium iurisdictionis in totum orbem, iam ostendimus: quia nullo unquam seculo repertus fuit quisquam eorum, qui hoc munere, & titulo fuerint insigniti, qui habuerint iurisdictionem, & potestatem super vniuersas, & singulas orbis partes. Quo autem iure quidam obtinuerint aliquem principatū, siue dominium super aliquas urbes, & loca, videbimus infra, ne omnia simul recensendo confundamus. Nunc autem nobis satisfaciendum est rationibus à principio in contrarium adductis. Cum ergo prius dicebatur Imperatorem esse dominum totius Orbis per ea quæ leguntur Lucæ 2. videlicet: Exiit dicitur à Cæsare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis; dicunt aliqui per totum Orbem eo loco intelligi eam dumtaxat partem, quæ tunc Romano imperio subiacebat, quæ propter suam latitudinem, & magnam prouinciarum copiam, quæ Romano Imperio subiacebat, vocabatur vniuersus Orbis, vbi notandum per Orbem intelligendum esse totum hunc globum, & ambitum, qui complet, & continet totam terram, & quamcumque; quarum multitudinem, iuxta illud psal. Orbem terræ, & plenitudinem eius fundast: & Or-

Luc. 2.

bis hoc modo sumptus propriè accipitur. Accipitur etiam orbis aliquando pro aliqua designata parte ipsius mundi, quo modo hoc loco apud Lucam sumitur totus orbis; sic etiam dicuntur in mundo superiori esse plures Orbis, vt Orbis lunæ, orbis Saturni, & cæterorum.

Sic etiam dicimus orbem Christianū, nouum orbem, orbem Italicum sic et dicebat quidam, ut Lucanus in tertio. Ignoratum vobis Arabes venistis in orbem. Non ergo inconuenit, ut Lucas eo loco acceperit totū orbem pro una parte mundi. Aut postremo dicendū Lucam fuisse loquutum more aliorū, qui sic loqui consueuerant.

Ad Secundum cum dicitur Lucæ vigesimo, Dominum dixisse. Reddite quæ sunt Cæsari Cæsari, & quæ sunt Deo Deo, noluisse inferre æquam fore potestatem ipsius Cæsaris, & ipsius Dei, & ut inquit Dominicus Soto, nõ approbavit Christum per ea verba Cæsaris dominatum; sed eximere se volens ab illo iudicio, ius tantum naturæ retulit, quasi diceret; Si quid Cæsari debetis, soluite, sed in primis Deo, quod illi debitum est.

Ad Tertium. Cum apud Danielem 2. cap. vocatur Nabuchodonosor Rex Regum, responderetur, non ob id existimandum esse eum habuisse dominium, vel iurisdictionem in vniuersum Orbem, sed dicitur Deum tribuisse illi imperiū, quia permisit, ut bello, vel iure hereditario eò potentia peruenisset. Verū, ut reperi apud virum apprime eruditū, & versatum in historijs, hic Nabuchodonosor fuit maximus princeps, ut nõ ab re dixerit ei Daniel. Tu es Rex Regum, & sub ditione tua vniuersa constituit Deus: dicunt enim scriptores antiqui hunc Regem præter orientis prouincias Aegyptum quoque, et Africam, Hispaniam quoque subiugasse; & asserunt animi virtute, & rerum gestarum præstantia Herculem superasse; Et Tertullianus aduersus Iudæos, ait hunc Regem imperij sui terminos habuisse ab India vsq. Aethiopiam. Sed ut breuiter dicamus, quamuis Daniel dicat Deum constituisse

stituisse vniuersa sub eius ditione, possumus dicere in his verbis eum fuisse vsum hyperbole, quæ est figura satis frequens in sacris literis ad exprimentam rei magnitudinem.

Ad quartum. Ex sententia sumpta ab his verbis 7. q. 1. in apib⁹, vbi ad similitudinem apum, & gruum, infertur unum debere esse Principem in toto Orbe, dicimus non id sequi, sed hoc solum, quemadmodum in examine apum debet esse unus dux aliorum, sic in quacunq; Republica debere esse vnum principem, & ducem, ut habetur Hierem. 12. cap. Pastores multi demoliti sunt vineam meam. Non tamen ex hac similitudine sequitur vnicum debere esse regem, & caput in toto orbe, sicut neq; omnia examina apum uni subiiciuntur Duci, sic etiam dicendum de gruib⁹.

Ad quintum: cum diuus Augustinus dicit Deum contulisse Romanis totius orbis imperium, iam diximus quomodo capiatur Orbis, maximam quidem orbis partem subiectam habebant, & re vera ego existimo, ut etiam aliqui dicunt, Romanum Imperium fuisse longè maius, quam cætera imperia.

Ad sextum: ex diuo Thoma, dicimus idem, quod scilicet dicebatur Augustus habere dominium in toto orbe, in toto orbe inquam Romano, quasi in optima parte orbis; sic etiam reliqui Imperatores, qui illi legitime constituti successerunt. Imperium autem, quod habuerunt post aduentum Christi, & post eius fidei diuulgationem Persæ, Medi, & Turcæ, fuit per vim, & rapinam, & armorum violentiam.

Ad septimum cum dicebamus ex Aristotele non esse bonam multitudinem Principatum ad gubernationem vniuersi, verum est quidem, sed non ideo sequitur, vnum tantum debere esse principem in vniuerso: quia non posset vnus tantum singularis partibus vniuersi suis in angustijs, & necessitatibus providere. Qui enim fieri potest, ut vnus tantum homo prouideret partibus remotissimis Indorum, Antipodum, & multarum Insularum, ad quas difficilissimus est omnino accessus, seu per lite

ras, aut per nuncios? minime verò omnium, ut quiuis Imperator ad tot varias, ac diuersas, & maximè distantes regiones accederet. At in quacunq; Republica, seu regno multò magis confert vnus Principis, quam multorum regum, & gubernatio.

Ad octauum penes opinionem quorundam iuristarum, qui mordicus hanc opinionem tuentur, hac similitudine moti, quod quemadmodum sunt duo luminaria magna in cælo, videlicet sol, & luna, sic etiam in hoc mundo Summus Pontifex, & Imperator: quorum alter spiritualem potestatem in totum orbem, vt summus Pontifex, temporalem verò Imperator habere dicuntur. Respondetur non esse eandem rationem de vtroq; vt quemadmodum in vno, verbi gratia, summo Pontifice datur suprema potestas spiritualis, ita

detur suprema temporalis in vno tantum residens Imperatore, & hoc duplici ratione. Primum quia potestas spiritualis est immediatè à Christo Domino instituta, & beato Petro tradita, & cunctis his, qui legitime ei succedunt. Imperialis verò potestas, regalis, quamuis & ipsa sit à Deo, immediatè tamen est à Republica, & ab ipsa in Principem, quem ipsa sibi elegerit, transfertur.

Præterea quosdam Reges, & Principes, quos sacræ literæ tradunt immediatè constitutos à Deo. Alia ratio est, quia summus Pontifex est custos, & magister fidei, & Christianæ religionis, ac legis euangelicæ, unde sicut una tantum est fides, una est Christiana religio, vna sola lex euangelica, & eadem sunt fidei sacramenta; ita quoq; vnum tantum debuit esse in spiritualibus caput, & princeps, in quo suprema potestas resideat, ad aliòquæ deriuat, & referatur. In temporalibus verò cum Republicæ sint adeò distinctæ, mores gentium adeò diuersi, leges quibus gubernari debent diuersas quoq; esse oportet, hinc quoque oportuit diuersos esse principes, & vnâ quamq; Rempub. priuatum sibi regem constituere, in quo suprema potestas singularis illius regni resideat,

Sed fortè quis dicet melius foret vnum

vnum esse in toto orbe principem, & Imperatorem, quam plures, ut nunc dicebamus penes spirituales, quoniam legimus a principio vnum fuisse in Regimine Paradisi, vt Adam, in regimine Arcæ vnum tantum, ut Noe, in ducatu filiorum Israel, ut Moyses, & post eum vnus Iosue, & posteaquam filij Israel diuiserunt regnum suum in Roboam, & Ieroboam, facile postmodum utriusque ceciderunt, & hoc fuit peccatum eorum, hoc est ipsa diuisio, vt habetur 3. Reg. 12. cap. Sed dicamus id quoque contingere temporibus nostris, quod vbi est diuisio, ibi est desolatio, quemadmodum Saluator apud Lucam. Omne regnum in se ipsum diuisum desolabitur. Propiterea ne orbis Christianus usque, quæ dissoluatur, dicimus summum Pontificem Christi Domini Vicarium habere omnem potestatem, & omne dominium tam spirituale, quam temporale, iuxta illud Math. 16. Data est

Luc. 11.

Mat h. vlt
H. rem. 1.

mihi omnis potestas in cælo, & in terra. & Hierem. p. Ecce constitui te hodie super gentes, & regna, ut euellas, & destruas, ædifices, & plantes. Quod si dixeris Christus dominus Iohannis 18. d. Regnum meum non est de hoc mundo, dici potest hoc ideo dictum, ut demonstraret aliud regnum longè præstantius, & eminentius sibi fore ab æterno præparatum; Nec ideo tamen negauit in hoc regnum temporale se quoque habere ius legitimum. Deinde, regnum meum (inquit) non est de hoc mundo, quo ad usum, & administrationem, non autem negauit, quin in eum haberet ius, & legitimam potestatem, quod confirmauit per id quod habetur Lucæ 22. cum Apostoli dixerunt Christo dicepti, qui non habet gladium vendat tunicam, & emat eum. Ecce duo gladii hic, Christus respondit sufficit, & non tamquam superfluum vllum reiecit. Vtraque ergo potestas, & dominium residet in Christo, & consequenter in eius vicario. Si verò quis dixerit Christum reprehendisse Petrum dum percussit seruum Pontificis, & abscidit eius auriculam, & præcepit dicens. Conuertere gladium tuum in vaginam, respondemus Christum non precepisse Pe-

Luc. 22.

tro, vt abijceret gladium, sed ut in vaginam conuerteret, quasi prohibens exercitium, non auferens imperium. Potestas ergo, & dominium rerum temporalium principaliter, & authoritatiuè est penes Deum, & Christum filium eius dominum nostrum. In summo verò Pontifice, & suis successoribus est supremum ius administrandi, seu dispensandi; subalternum verò, & quasi immediatum est ipsorum hominum, quibus iure eiusmodi bona conferuntur, non ui. aut rapina, aut armorum violentia illa surripiunt, & possident, velut tyranni, raptores, & sicarij. Sic ergo respondemus ad id argumentum de duobus luminarijs. Sed ut quod rei veritas est in medium afferamus, vnus profectò non potest imperare vniuerso Orbi, et singulis eius partibus, ut rerum experientia testatur. Et quamquæ hoc fortè posset admitteri, non conueniret; primò quidem quia post multiplicationem generis humani id non fuit vnquam perspectum, deinde, quia nullo videtur iure istud permissum, ut paulò post uidebitur. Postremo quia hoc non videtur congruere, aut deseruire paci totius orbis, cum id maximè pariat odium, atq; inuidiam, unde Augustinus 4. de ciuitate Dei. Melius (inquit) id est magis pacificè Respublica gubernabatur, quàm vnus cuiusq; Regnum suæ patriæ terminis finebatur. Dicamus ergo, quod vnus tantum non potest præesse, hoc est habere ius regendi in toto orbe, etiam, & multo minus debet obesse habendo, seu fruendo proprijs bonis aliorum, nisi in casu, ut diximus supra, publicæ necessitatis, aut utilitatis principis, vel Republicæ.

Ad nonum argumentum fundatum ex dictis Imperatorum, non oportet respondere, quia se ipsos iactant, & alijs præferunt, quo ostendunt se habuisse malos vicinos, et paucos tutores.

Ad vltimum Bartholi, et Baldi, qui asserunt Imperatorem esse vicarium Dei in temporalibus et Hæresim committere qui secus opinatur vbertim, vel nimis abundè sunt loquuti (et in commendando Imperatoris gradum) et dignitatem nimis, vt reor excesserunt,

runt, nec Catonis documentum meminerunt dicentis, parce laudato. Sed rogo mihi parcant velut ego libenter illis parco. Et hæc pauca de presenti quaesito; hoc tamen certissimè, & cōstantissimè tenco, & sustineo Imperatorem gradu, & dignitate præcellere quoscunque alios principes, reges, ac duces, & quoscunque temporaliter dominantes: tametsi non omnes sint eis subiecti quoad ius, et dominium, ut Reges Franciæ, Reges Hispaniæ, quidam alii Reges, & Veneti. Quamuis nonnulli existiment Reges Franciæ, Hispaniarum, Britannicæ, et omnes principes esse sub Imperatore, ut refert Lancelottus Corradus in opusculo suo, quod appellatur templum omnium Iudicū: verum hoc non admittitur, et experientia testatur contrarium. Concedimus quidem omnes reges, & principes esse sub Imperatore, id est præcedi ab eo quo ad locum, & dignitatem. Dubium autem est de Rege Romanorum electo in Imperatorem, nūquid ipse debeat præcedere omnes alios reges, an non? & in hac quaestione, seu dubitatione sunt uariæ auctorum sententiæ, et adhuc sub Iudice lis est: verum si uis hac in re aliquid notionis acquirere, vide Casaneum in Catalogo Gloriæ mundi. par. 5. 29. consideratione. ubi pro cōstanti videtur asserere, quod sic electus in Regem Romanorum, & post

modum futurus Imperator non potest priusquam fuerit approbatus per Romanum Pontificem exercere iura imperii, nec eadē est ratio de eo, & de summo Pontifice, qui quam primum est electus, quamuis non consecratus, omnem habet iurisdictionem, ut refert Salicetus extra de elect. cap. licet. 23. dist. 1. cap. In nomine domini, & alibi. Post imperatoriam maiestatem, atque regalem sunt multæ alię dignitates, & viri titulares, quibus regitur, & gubernatur mundus. Sunt inquam Duces, Marchiones, Comes, principes, & quidam qui vocantur maiores, de quibus etiam loquitur Isaias in hoc ca. 32. ubi inquit. Non vocabitur ultra is, qui insipiens est Princeps, neque fraudulentus appellabitur maior. Ducis appellatio apud Iu-

reconsultos re vera multiplex est. primum quidem latiori vocabulo Duces appellantur ductores exercituum, & non stri Ciues Perusie cum primum obtinuerint officium ducendi, seu conducendi aliquam quantitatem militum, siue armatorum, communi vocabulo vocantur duces militum. Vide l. 2. cap. de offi. præf. prætor. Secundo appellantur Duces, qui iam functi fuere aliqua administratione, neque amplius ea funguntur, & huiusmodi appellatio non multum differt à priori l. Vnica. C. de Comit. & Archid. lib. 12.

Tertio sumitur hæc uox, et hæc significatio longè frequentior, & verior pro iis, quibus à summo Pontifice, vel Imperatore est concessum merum imperium et status, ut uocant, qui dicitur Ducatus, atque ex istis Ducibus quidam sunt temporales, quidam perpetui: temporales sunt qui habent ducatum in uita, neque illum ad posteros, et hæredes possunt deducere, seu transmittere: de quibus Ducibus loquitur titulus de feud. Marchiæ, vel Ducat⁹ in lib. Feudorum. Perpetui sunt qui transmittunt Ducatum ad liberos, et eiusmodi Duces perpetuos dicunt omnia posse in suo statu, quod Imperator in ea parte Orbis, quod ei subicitur, ita Alex. Imol. conf. 2. vol. 1. Marchio dicitur qui de Marchia à principe inuestitus est. Dicitur autem Marchia quæ ut plurimum iuxta mare sit posita, ut in prædicto titulo quis dicatur Dux ad Marchiam. Qui uult plura scire de appellatione huius nominis, videat præceteris Corradū l. 1. ca. 5. Comes dicitur qui inuestitus est de aliquo comitatu, ut Imperator tradit loco citato, et istos Marchiones, et Comites habere, et transferre etiam posse merum imperium, tradidit Speculat. in tit. de iurisd. omn. iud. vers. quæ autem. Et de his etiam potest fieri distinctio supraposita de Ducibus, quod alii sint perpetui, alii temporales. Principis appellatio latissima est, et comprehendit quemcunque habentem dominium, uel potestatem in populo, ut tradit glo. singularis in clem. 1. de baptismo, sed proprie loquendo, et striete accipitur pro summo Principi-

cipe

cipe, qui non recognoscit superiorē, ut est Imperator, ut cū dicimus Principē esse solum legibus l. princeps. ff. de legibus, & ut dicit Lancelottus Corradus cum solum nominatur Princeps, & nihil ultra additur, intelligitur Imperator: nos autem Itali, & presertim qui sumus propē Urbē, per Principem ab solute dictum intelligimus Pontificē.

Tertio Principis appellatio refertur ad quasdam dignitates seculares speciali titulo sic vocatas, ut Princeps Salerni. Princeps Bisiniani, & de aliis. Vtrimò hæc vox Princeps solet referri ad Regum filios primogenitos, qui proximè sint in Regno successuri, sicut Imperatorum filii dicuntur Cæsares, filius primus Regis Hispaniarum uocatur Princeps Hispaniarum: & Glo. vult ut dicatur princeps quasi primū locum capiat, quodque sit nomen ordinis & dignitatis. Sunt etiam quidam tituli, seu voces dignitarum, quibus uocantur aliqui maiores, ut supra diximus, qui sola dignitate, et præminētia alias præcellunt, quamuis nati, & ætate sint longè minores: dicimus enim hæc in re, me refero ad maiores, id est ad Prælatos, & gubernatores: sic apud Camaldulenses Eremitæ qui præest aliis, uocatur maior &c. De quo gradu, ac dignitate loquutus est et Isaias hoc loco, cū inquit, quod qui insipiens est non uocabitur Princeps, neque fraudulentus appellabitur maior. Sunt præter istos gradus, ac dignitates alii quidam longè inferiores, uti sunt Barones, cum non habent omnimodam potestatem Principis, sed solum inter nobiles computantur; præcellunt tamen alicubi simplices nobiles, quia scilicet ratione Baroniam habent uasallos, cuius rei gratia magis honorantur, immò secundum quosdam dicuntur habere maiestatem adeo, ut eorum subditi in eisdem conspirantes dicantur crimine lesæ maiestatis teneri, Sic Iohan. Fabri in prohem. insti. princ. Et quidam alij doctores. Et per Barones quidam intelligunt viros fortes Calep. Reperitur quidam alij alijs titulis decorati, de quibus non est nobis curæ per singula discurre, sa-

tis sit occasione dictorum Isaiæ Prophetæ hæc pauca tetigisse. Inter hos autem Titulares à nobis enarratos, cōgruè est ordinè præscribere, quia sic inuuit Prophetam ubi dicit. Princeps ea quæ digna sunt Principe cogitabit, & ipse super duces stabit. Primū quidē, non est in dubiū reuocandum Imperiali titulo insignium, & præfulgentem præcedere Reges, & quoscunque alios principes, & dominatus: tametsi Reges, siue dignitas regalis fuerit prius introducta à Deo, quàm dignitas imperialis, cum eo tempore, quo in sacris literis, atque etiam profanis sit mentio de Regibus, & quo reges uigebant, nulla fiat mentio de dignitate imperiali: legitur enim apud Sapientem prouerb. 9. Per me Reges regnant: & psal. 71. Deus Iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio regis: et in quatuor libris Regum ubique sit mentio de regibus, de imperialibus autem nunquam, & in literis noui testamenti pariter sit mentio de regibus, de imperialibus uero nusquam: prima Petri cap. 2. præcipitur, Deum colite, regē honorificate: & ibidem, subditi estote in omni timore Dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Et paulò supra magis ad rem nostram. d. Apostolus: subiecti estote omni humane creature propter Deum, siue regi tanquam præcellenti, siue ducibus tanquam à Deo missis. Post reges uero dicuntur esse principes tertio modo accepta principis appellatione. quarto loco sunt Duces, sequuntur Marchiones: post hos adsunt Comes, & Barones, & si qui alij alicuius insignis nominis titulares. Vbi manifestè patet iuxta litteram presentis textus, principes præferri, & antè reges. At quidam hoc loco hæsitant, & nescio quam partem ueriores existiment, & magis tueantur, quia sciantur Archiduces, ut Archidux Austriæ, dantur magni Duces, ut est magnus Dux Ethriæ: quos ego existimo citra omnem contouersiam præcedere quoscunque principes, quamuis magni sint, & opulenti, modo non sint primogeniti regum, aut Imperatorum: Verū huius rei absolutio, & determi-

R r natio

rio sit apud iure consultos, & in his negotijs, & curis secularibus magis ver-
satos. Sed ne quis forte principum
per hæc verba Isaiæ prophetæ existimet
se iure diuino quoscunq; duces excel-
lere, & præcedere nouerit hunc textum
alios secum intellectus præferre, ut si
cum dicitur Princeps super Ducem sta-
bit, non accipias ad literam. duces pro-
his, qui ducatu funguntur; sed duces
pro rebus magnis, præclaris, & verè di-
gnis principibus, & uiris magni nomi-
nis. Princeps ergo ea, quæ sunt digna
principe cogitabit, & super Ducem sta-
bit. i. magnifica semper, & honorabilia
cogitabit, ac perficiet, neq; ab ijs unquã
desistet, ita ut dictionem illam, duces,
Hæbrei secus accipiant, non pro nomi-
ne substantiuo, idest pro ducibus; sed
pro nomine quodam adiectiuo signifi-
cante res, & actiones magnas, præcla-
ras, & longè commendabiles. Sic ex-
ponit Franciscus Ferrerius hæbraicis
litteris apprimè eruditus. At si volu-
mus ea verba ad sensum allegoricum
deducere, dicemus vnã cum diuo Hie-
ronymo principè, de quo hic loquitur
propheta, referre, & præmõstrare Chri-
stum Dominum: duces vero super qui-
bus stabit, Apostolos ipsos designat,
de quorum uno multo ab alijs diuisimi-
li loquitur ipse Christus per Prophetã
dicens. Tu verò homo vnanimis, dux
meus, & notus meus, qui simul mecum
dulces capiebas cibos. Vbi Iudam pro-
ditorem vocat ducem suum, quantò
magis alios discipulos? Quare textus
ille sic intellectus non ita fauet causæ
principum, ut putabamus. Nunc su-
perest uidere quomodo, & quando ca-
perunt istã dominationes, & imperia,
& quomodo aliqui dominati sunt alijs,
ij, quidem pluribus, ij, verò pauciori-
bus. Et primùm quidem patet cum
primùm à principio creatus fuit Adã,
& postmodum ex eius costa formata
Eua, dixit eis Deus, Crescite, & multi-
plicamini, & replete terram, & subiici-
te eam, & dominamini piscibus maris,
& volatilibus cœli, et vniuersis animan-
tibus, quæ mouentur super terram.
Genesis primo. Post diluuium quoquẽ
idem præcepit Noe, dicens. Crescite,

et multiplicamini, et c. Genesis 9. Gen. 9.
Et quemadmodum illi priores domi-
nari ceperunt ipsi terræ, et cunctis ani-
mantibus, quæ sunt in terra, sic vicif-
sim variis temporum vicissitudinibus
alij alijs sunt dominati; neq; enim unus
tantùm posset tantam hominum mul-
tiplicationem gubernare, & regere, sed
plures oportuit dari, qui dominaren-
tur per vniuersam terram: quemadmo-
dum etiam testatur Dauid psal. 113. Cœ-
lum cœli domino, terram autem dedit
filijs hominum; & alibi legitur apud
eundem, quòd ipse Deus diuisit terrã
filijs Israel in funiculo distributionis.
Sed videamus seorsum, quando, & quo-
modo fuit constituta hæc prima digni-
tas Imperatoria, & quando cepit. Scri-
bit enim Corradus lib. 1. cap. 1. de Im-
peratore, primum cepisse hoc nomen,
& hanc appellationem ab exercitu, ho-
noris causa; Cum enim Imperator dicitur
ab imperando, & regendo, qui
olim belli indicendi, gerendiq; aut fœ-
deris ineundi gratia deligebatur, & rē
bene gereret, & aliquot millia hostium
profterneret, vel prostrauisset, primũ
à senatu, deinde ab exercitu Imperator
diceretur. Verùm Marcus Antonius Sa-
bellicus Aenede. 6. lib. 7. de more eum
Imperatorem appellatum dixit, cuius
ductu decem millia hostium cæsa ef-
fent. Alij volunt Iulium Cæsarem fuisse
se primum, qui sibi asciauit hoc nomen,
sive titulum Imperatoris: cum enim
ipsi à cæde hostium reuertenti plebs
Romana occurrens Regis titulum gra-
tulanter offerret, ipse versutè admo-
dum, ut opinari licet, Cæsarem se, non
Regem esse respondit: propterea quòd
regium nomen apud Romanos exacto
Tarquinio odiosum remansit: verum
est tamen, quòd postmodum apud
Romanos permanit huius dignitatis
appellatio, & Imperatores Christiani
iusto titulo retinent hoc nomen, &
hanc appellationem, & iure possident
imperium, quia Respublica Romana
post Iulium Cæsarem consensit in Au-
gustum Cæsarem, cui deinde Imperato-
res Christiani succedunt, vel saltim,
ut verius loquamur, dicamus Rempub.
Romanam. consensisse in Constantinũ

ps. 113.

ps. 77.

Aenede. 6. lib. 7.

Isai. 54.

Gen. 1.

magnum, et reliquos subinde, qui ei
successerunt, & eliguntur ab his, qui
legitimum habent ius illos eligendi,
in primis quidem fuit imperium apud
Græcos, deinde apud Germanos, ut ha-
betur in cap. Venerabilem, de electi.
Post imperatoriam dignitatem recto
ordine constituimus Reges, qui quidẽ
fuerunt primùm constituti ab ipso
Deo, qui (vt supra diximus) præfecit
Saulem Regem in populo Israel, dein-
de Dauidem, postea Salomonem, quo-
usquẽ regnum Israel fuit diuisum in
duas partes, idest in regnum Israel, &
& regnum Iuda, & quodq; eorum ha-
buit diuersos reges: qui tamen omnes
subiecti erant Imperio Romano paulò
antè aduentum Christi, & multo ma-
gis post eius aduentum, & cum destru-
cta fuit Hierusalem, & quanquam an-
tea Iudæi habuerint Reges ex suis tri-
butus, quandoquidem fuit eis præce-
ptum, ut habetur Deuteronomio. 17.
Ne faciant Reges alienigenam: verum-
tamen ob eorum delicta permittit Deus,
vt haberent reges alienigenas, ut Hero-
dem, & quosdam alios. Tradidit enim
Deus sæpè populum Israeliticum in
manus Philistinorum, & Caldæorum,
& aliarum quarundam nationum, ut
manifestè habetur in libris Regum, &
apud sanctos Prophetas. Dicimus ergò
quòd Imperatores Romanorum, pari-
ter, & Reges multarum nationum insti-
tuti fuerunt à Deo vel iubente, vel sal-
tem permittente, quemadmodum ha-
beret prouerb. cap. 8. Per me reges re-
gnant, & legum conditores iusta decer-
nunt; & ad Rom. 13. dicit Apostolus,
Omnis anima potestati sublimiori-
bus subdita sit: non est enim potestas
nisi à Deo, & qui potestati resistit, Dei
ordinationi resistit, & Christus ad Pila-
rum dixit, Non haberes potestatem
aduersus me vllam, nisi tibi datum es-
set desuper. Et diuus Petrus 1. cap. 2.
Subiecti estote omni humanæ creaturæ
propter Dominum, siue regi quasi præ-
cellenti, siue ducibus, tanquam ab eo
missis, & paulò infra. Serui subditi es-
tote in omni timore Domini, non so-
lùm bonis, & modestis, sed etiam disco-
lis. Hoc autem fuit monitum, & præ-

ceptum à Petro non absq; forti ratio-
ne: quoniam in principio nascentis Ec-
clesiæ omnes fermè principes infideli-
tate laborabant. Et quanquam, vt di-
ximus, fuerint aliqui Principes infide-
les, quia tamen erant instituti, vt popu-
los coercerent, & in officio continerent,
Deus permittit illos regnare, & voluit il-
lis obedientiam præstari. Sunt tamen
quidem Principes, et Reges quos tol-
lerat Deus, & permittit in pænã sub-
ditorum plus nimio à recto disceden-
tium, quemadmodum de Nembroth,
& pleriq; alijs potest afferri exemplũ,
qui quidem, vt dicebamus, non sunt à
Deo præcipiente, sed ab eo ob causam
iam dictam permittente, & hi sunt, de
quibus per Oseam loquitur Deus cap.
4. Regnauerunt, & non ex me, princi-
pes extiterunt, & non cognoui eos, &
Iob. 34. Deus regnare facit hominem
hipocritam propter peccata populi. Et
prouerb. 28. propter peccata terræ mul-
ti Principes eius. Dicimus ergò, quòd
Imperatores, & Reges à Deo sunt, vel
iubente, vel permittente, ut etiam dis-
simulante, quo etiam modo dicendum
est alios Principes, & Dominos, Du-
ces, comites, Vicecomites, Barones, &
quoscunq; præfectos, aut præpositos a
Deo pendere. Sed rogo qua ratione, &
ob quam causam voluit eos dominari,
& superesse, aut præesse alijs hominibus?
Cui quæstio dicimus iuxta sententiam
multorum doctorum quòd Deus per
naturam singularis rebus dedit quandam
inclinationem (vt ita dicamus) & con-
sequenter facultatem, & animi prom-
ptitudinem se ipsos conseruandi, atq; à
cõtrarijs (quòd ad fieri potest) se ipsos tuẽ-
di: cum autem id non satis commodè
fieri posset, ut singuli dispersi huc, atq;
illuc vagarentur, adiecit illis Deus spi-
ritum quandam in vnum cocundi & cõ-
ueniendi, vt sic facilius vitam degerent,
& se inuicẽ iuuarent, suisq; necessitati-
bus prouiderent, & alter alteri opem
ferret: sic autem congregati non faciliè
poterant se ipsos gubernare, hostes
propulsare, & malorum hominum au-
daciã compescere, nisi haberent qui
hoc onus subiret, & omnes in officio
contineret, & quæcunq; sunt necessaria

Osc. cap. 4.

Iob. 34.

Prouerb. 28.

pro sua autoritate prouideret. Ethiac ratione selecti fuerunt Consules, magistratus, duces, & consequenter alij pratores, vt necessitas, & vtilitas multorum populorū exigebat, & hac ratione constituti sunt reges, Imperatores, & quæcunq; dominationes, principatus, & potestates. Vnde habetur Sapientiz 14. loquens ad Deum. Tua Pater prouidentia ab initio cuncta gubernas. Quarē si quæras quo iure sint instituta ista dominia, dicimus omnino, & citrà controuersiam instituta fuisse à Deo mediâtè, vel immediâtè, tacitè, uel expressè, vel eo iubente, vel eo permittente, vt toties diximus. Postremò si fortè quæras quando inchoarunt ista dominia, dico quòd à principio creationis mundi habuere initium, & primum quidem omnipotens Deus cum primum creauit cælum, & terram, angelos, & homines, & cæteras creaturas, ipse inquam primus omnium cæpit esse dominus, vel vocari Dominus, in cuius rei signum, vt refert diuus Augustinus, & pleriq; alij, cum Moyses scribit in principio Genesis Mundi creationem, nunquam Deum vocat dominum, nisi posteaquam retulit creationem hominis, & aliarum creaturarum, & hoc est quòd dicit Theologi in primo. dist. 30. deus nō dicitur dominus vel creator nisi ex tempore: preterquàm ipsius tēporis cuius cæpit esse Dominus, sed non ex tempore. Homo deinde fuit à principio suæ conditionis, factus dominus suarum actionum, honoris, & famę, & quæcunq; ab eius libera voluntate pendebant, nec rerum exter-

narum tunc habuisse dicitur vllum dominium ante peccatum. Post peccatū verò fuit facta diuisio iure gentiū, vt quisquis in sui commodum, & vtilitatem quod volebat acciperet, & inter ipsos duos fratres prior diuisio facta esse perspicitur, dum vnus Agricola, & cultum agrorum; alius verò pastor ouium, & curam gregum esse uoluit. Postmodum verò per successione temporum, & multiplicationem populorum facta fuit manifestior diuisio locorum, terrarum, & Urbium: Cain etenim (ut habetur Genesis 4.) construxit, & edificauit ciuitatem, & alij fortè similiter. Triplex ergò hinc perspicitur facta diuisio, & consequenter dominium: primum quidem ante peccatum, dum unusquisque fuit dominus suarum actionum, & hoc dominium dicunt iure naturali fuisse constitutum: secunda diuisio, atq; dominum coeptum fuit immediâtè post peccatum, quòd dicunt fuisse peractum iure gentium. Postremū verò dominium cum diuisione latiori terrarum, iure civili fuit concessum. Quid aut sit ius naturale, ius gentiū, ius ciuile in principio decretorū declarat; & præterea à multis doctoribus, hæc dicuntur excerpta, & presertim à Dominico Soto ordinis prædicatorij, & à Michaelē Salon, qui est meus confors iamdudum familiaris, & amicorum optimus, nec plura. De his satis.

Gene. 4

CAPVT TRIGESIMVM
TERTIVM.

VAE qui pradaris, nonne, & ipse pradaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris? cum consumaueris depradationem, depradaberis: cum fatigatus desieris cōtemnere, contemneris, Domine misere nre nostri: te enim expectauimus, esto brachium nostrum in mane, & salus nostra in tēpore tribulationis. A voce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes. Et congregabuntur spolia uestra, sicut colligitur bruchus, uelut cū fossæ plena fuerint de eo Magnificatus est dominus, quoniam habitauit in excelsis: impleuit Sion iudicio, & iustitia. Et erit fides in temporibus tuis: diuitia salutis sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius. Ecce uidentes clamabunt foris, angeli pacis amarè flebunt. Dissipata sunt uia, cessauit transitus per semitam, irritum factum est pactum, proiecit Ciuitates, non reputauit homines. Luxit, & elanguit terra: confusus est libanus, et obscurauit, et factus est Saron sicut desertum: et concussa est Basan, et Carmelus. Nunc consurgam, Dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc subleuabor. Concipietis ardorem, parietis stipulæ: spiritus uester ut ignis uorabit uos. Et erunt populi quasi de incendio cinis, spinæ congregatae igni coburentur. Audite qui longè estis quæ fecerim, et cognoscite uicini fortitudinem meam. Conterriti sunt in Sio peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante? quis habitabit ex uobis cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in iustitiis, et loquitur ueritatem, qui proicit auaritiã ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinẽ, & claudit oculos suos ne uideat malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorū sublimitas eius, panis ei datus, est aquæ eius fideles sunt. Regem in decore suo uidebunt oculi eius, cernent terram de longe. Cor tuum meditabitur timorem: ubi est literatus? ubi legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? Populum impudentem non uidebis, populum alti sermōnis: ita ut non possis intelligere desertitudinem lingue eius in quo nulla est sapientia. Respice Sion Ciuitatem Sollemnitatis nostræ: oculi tui uide-

bunt Hyerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur clauis eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur. quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster: locus stuatorum rivi latissimi, & patentes: non transibit per eum nauis remigum, neque trieris magna transgredietur eum. Dominus enim iudex noster Dominus legis noster, Dominus Rex noster: ipse saluabit nos. Laxati sunt funiculi tui, sed non preualebunt: sic erit malus tuus ut dilatare signum non queas. Tunc diidentur spolia prædaru multarum: claudi diripient rapinam. Nec dicet vicinus: Elanguit populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM TERTIVM CAPVT ESAIÆ PROPHETÆ.

VAE qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris? cum consumaueris deprædationem, deprædaberis, cum fatigatus desieris contemnere, contemneris &c.

Conueniunt ferè omnes quos hæcenus mihi uidere licuit prophetam hoc in loco prædicere Assyriorum maximam cladem futuram, & comminari eis, ne velint tam atrociter persequi, & molestare eos à quibus nullam acceperunt iniuriam: Verumtamen sub typo, & figura huius cladis, & occisionis, vult innuere, & prædicere Demonis, & eorum qui persequuntur Christum, & Apostolos, ac ministros eius maximam deiectionem, ac destructionem; & quæcunque de Rege Assyriorum hoc in presenti capite interpretari videbimur, ad huius mundi Princi-

pem Sathanam, videlicet, ac satellites eius referentur. Dicit ergo, Væ tibi qui prædaris, omnia surripis, nihil intactum relinquis, quæcumque sub tuam venerint cogitationem, tuam in potestatem, ac ditionem, cupis redigere, nonne & ipse quandoque prædaberis? & qui quoscumque alios spernis, nonne & ipse aliquando sperneris? putas ne tibi semper omnia licere? fieri ne potest, ut tu semper sis immunis ab iniuria tunc semper es victoria potiturus? neque vnquam è folio sis deiciendus & interram prosternendus? ita fiet certè, ut cum consumaueris deprædationem, sis & tu deprædandus, tibi quoque iungetur supplicium, & retributio, cum defatigatus fueris, et desierit alios contemnere

temnere, & tu etiam contemneris. His dictis, & facta hac prædicatione, ac impræcaatione, propheta, uelut impatiens moræ, & tam diuturnæ dilationis, eleuat mentem suam, & dirigit orationem ad Deum, supplex rogans illū in ter tot pericula, terrores, & minas, quæ suis inferitur à Sathana, & ministris suis, præstò sit illis, id quod prophetis solè ne est, dū volunt ostendere, quàm celeriter, & uelociter his, quæ magnis afflictionibus uersantur, Deus afferat opem ut etià Dauid ps: 6. præcatur Deū d. Erubescat, & conturbentur vehementer omnes inimici mei, conuertantur, et erubescant ualdè uelociter, sic itaque præcatur Esa. *Domine miserere nostri, te enim expectauimus, esto brachium nostrum in mane, & salus nostra in tempore tribulationis.* Tu uere es brachium nostrum, quo cõditi sumus, quo recreati, & confirmati, & quo tandem sustentamur; tu es brachium nostrum, hoc est fortitudo, & præsidium nostrum, quo Demoni, & persecutoribus nostris, non modo uiriliter obstistimus, sed fortiter superamus, ac deicimus, tu es refugium nostrum, & uirtus, & adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis: tu esto brachium nostrum in mane, id est non vno tantum ac semel, sed singulo quoque mane, & semper, & singulis diebus, quibus lux aderit, uel adesse cõsuevit, hoc est, numquam exoriatur lux neque vllum sit tempus, in quo tuam in gratiam nos non recipias, & nostri curam geras, quo magis in aliqua tribulatione uersamur, & tu sis salus nostra in tempore tribulationis: summa est quòd tam in prosperis, quàm in aduersis nos iuuat, & præsens nobis adest. Quod si feceris, non timebimus dum turbabitur terra; & trãserentur montes in cor maris. Hac oratione, uelut quadam parentesi opportunè admodum hic adiecta profequitur historiam, & sub quodam quasi compendio, tamquam præteritum quod in obsidione Ciuitatis Hyerusalem a uersus Assyrios erat futurum enarrat. *d. A uoce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sũt gentes.* (inquam) iuxta historiam, ipsorum Assyriorum, & eorum, qui eū

A illis erant. sic enim scriptum est. 4. Reg. 19. Factum est in nocte illa, qua decreuit Dominus liberare populum suum, venit Angelus Domini & percussit in *Clades Assy* Castris Assyriorum centum octoginta *torum.* quinque millia: non legimus tamen ibidè uocem aliquam Angelos emisisse, uerum per uocem Angeli possumus intelligere strepitum, & fulgorem armorū & uoces, eorum, qui occidebantur, & se inuicem fugientes cõprimebant. **B** fulgura etiam, & tonitrua, quæ nocte contigerunt, conuenienter uoces Dei perterrefacientis, & per Angelos suos eosdem concutientis, & percutionis intelligi possunt.

Si autem uolumus hoc factum referre ad tempus, quo Ciuitas Hyerusalem obsidebatur à Romanis, dicemus id etiam contigisse, quòd à uoce Angeli fugerunt populi, quando Angelorū uoces auditæ fuerunt in templo dicentes. **C** migremus hinc, & relinquamus hæc urbem & has sedes: qua uoce Iudæi fuere mirummodum exanimati, atque perterrefacti, & ab exaltatione tua, o Deus dispersæ sunt gentes, id est posteaquam in crucem fuisti exaltatus, atque eleuatus, obstupescere gentes, & Iudæi dispersi fuere in omnes partes orbis terrarum. Porrò ea uerba quæ nunc exponimus iuxta quorundam sententiam dicuntur prioribus coniuncta & sunt **D** uoces Apostolorum quibus agunt gratias Deo quòd Iudæi desertores, & increduli, qui eos persequabantur fuerint de medio sublati, quæ autem sequuntur uidelicet. *Et congregabuntur spolia uestra sicut colligitur bruchus uelut cum fosse plene fuerint de eo.* Ad Assyrios facile possunt referri, quos tanta facilitate, & tantà paruo negotio esse uincendos asserit propheta, & spolia eorum congreganda, & coadunanda, quanta cum facilitate congregantur bruchi, & locustæ, & in fossas prouiciuntur: & quemadmodum habet textus lx. quemadmodum pueri ludentes, & inuicem iocantes colligunt locustas, & bruchos, & illa in fossas prouiciunt, sic fiet & de Assyriis, cū ira Dei, enfuror uenerit super eos. Et quemadmodum eiufmodi animalculum: maximam ad nocendum habere

4. Reg. 19. ipsorum Assyriorum, & eorum, qui eū

videtur, nullę tñ sunt illis vires ad refectendum: sic et de his putandum est, et quæ de Assyriis recensentur, multo verius tribui possunt Iudeis cū fuerunt obfessi à Romanis, et hæc verba congregabuntur spolia vestra etc. uolunt nonnulli in persona Dei dicta esse à propheta, dum per ea loqui intendit vastationem Hierosolymorum. Et lõgè conuenientius de expugnatione Iudeorum à Romanis illata quam de clade Assyriorum intelligi debent. quandoquidem Assyrii non expugnarunt Hierusalem quemadmodum Romani; quod si (ut à principio diximus, de principe tenebrarum, qui de imperio fuit deiectus hæc dicta uelis, nemo erit, qui non facile assentiat). Similiter ex tot Assyriis instar locustarum captis, occisis cogitandum est, & firmiter tenendū tot hominum phalanges per Apostolos, homines imbelles, & parum eruditos Deum ad fidem pertraxisse, multisque spoliis insignibus, et opimis Ecclesiam suam ditasse: vnde non iniuria subdit immediate propheta. *d. Magnificatus est Dominus quoniam habitauit in excelsis, impleuit sion iudicio, & iustitia. Et erit fides in temporibus tuis: diuitis salutaris, sapientia, & scientia, timor Domini ipse est Thesaurus eius.* Magnificatus quidem est Dominus quoniam magnalia fecit, et quemadmodum Regius propheta eadem contemplanis, et uocem extollens dicebat. Quam magnificata sunt opera tua Domine: nimis profunde factę sunt cogitationes tuę, et alibi. *Dextera tua magnificata est in fortitudine. Coactę sunt omnes gentes eum timere, laudibus efferre, et mirabilia eius, opera, commendare, Quoniam habitauit in excelsis, et excelsus est Dominus, et in excelsis habitans: humilia respicit in celo, et in terra. Impleuit Syon, id est Ecclesiam suam in iudicio, et iustitia, id est fecit ut populi sui, et fideles sui quo iustę iudicāt gentes agnoscerent iudicium, et cum uiderint Dei potentiam, quemadmodum de suis hostibus iustitiam sumit uisionem, iustitię agnoscent, et predicabunt: nec solum incomparabilem hanc Dei potentiam, et rectissimum iudicium, et iustitiam*

agnoscent, sed et erit fides in temporibus tuis: namque cum Christus Dei filius Rex iustus aduenerit, fides erit temporibus tuis: tuis inquam summe Deus pietatis, et clementię: erit inquam fides non modo qua firmiter, et constanter in eum omnem nostram cogitationem reicere nouerimus, verum et fides, id est cōstantia in promissis, ac sermonibus nostris, aut etiam erit fides in temporibus tuis, quoniā securi erimus, quod nobis seruis tuis oli fueras pollicitus te omnino seruaturum. Erunt etiā temporibus tuis diuitiæ salutaris, hoc est diuitiæ salutaris, firmę, et stabiles: quę certam nobis, & affluentem sunt salutem allaturę, cuiusmodi sunt sapientia, quę est agnitio diuinorum, et secretorum cœlestium, et sciētia quę quędā est notitia rerū humanarū ad salutem nostram pertinentiū. Et hæc erunt vice spoliarum, opum, et diuitiarum, quibus ditanda erat Hierusalem post cladem Assyriorum, quibus nunc vera Hierusalem id est Ecclesia est ditata, et exornata, quod si quęras diuitię istę salutaris, ut fides, sapientia, et scientia, ubi nam reconduntur et conseruantur? Respondetur timor Domini ipse est Thesaurus eius, ipse est locus, armarium, et penu ubi reconduntur ope istę prestantissimę, et optatissimę. Sed aduerte ne forte confundaris, hoc nomen, Thesaurus, accipi quādoque pro loco ubi reconduntur Theauri, ut aurū argentum, et lapides pretiosi, ut habetur 2. Paralip. cap. 2. fecerat sibi thesauros pro auro, et argento: quandoque uero sumitur pro ipsismet rebus, quę in loco recondi consuecunt: et deniq; Christus ipse est thesaurus omnium bonorū, in ipso quidē sunt omnes thesauri sciētię et sapientię absconditi, quamquam in textu habeatur. Quod timor Domini ipse est Thesaurus eius. i. loc⁹ in quo requiescit spiritus Christi. Vnde nõ in merito scriptū est. Habebis multa bona si timueris Deum: et alibi. Qui timet Deum faciet bona. Et propheta regius. Nichil deest timētibz Deum, et iustum. Initium sapientię timor Domini. Deinde sequitur. *Eccc uidentes clamabunt foris, Angeli pacis amare se habent.*

Qui

Qui de clade Assyriorum uolunt hic loqui prophetam, & Iudeorum perturbationem, ac metum præscribere, dicūt hunc esse uerborum sensum. Quod Iudei uidentes exercitum Assyriorum, & imminētē ciuitati afo ruinā perpendentes, & in eminentibus locis confidentes, cum uidebunt multitudinem exercitus, clamabunt foris. i. palām, & coram omnibus sui timoris causam exponēt, tūm, ut omnes se ad bellum pararent, tūm ut reliquos minus ad arma idoneos cohortentur, aut prouocent ad orationes, & sacrificia pro omnium salute obtinenda. Et Angeli pacis amare se habent, hoc est, legati missi ab Hierosolymis ut de pace agerent, dum pertinaces uiderint hostes ad eorum excidium, amare se habent. i. uolunt contristabuntur, & fletibus, ac suspiriis conceptum dolorem explicabunt, & cum fuerint reuersi in Ciuitatē, & responsa Regis Assyriorum Regi, et Primatibus Iudeorum retulerint, narabunt etiam quęcunq; tristitia, acerba, et incommoda in eorum legatione cōpererint: Dicunt enim.

Disipata sunt uie, cessauit transiens per semitam, irruum factum est passum, proiecte ciuitates, non reputauit homines. Luxit & elanguit terra: confusus est libanus, & obsurdus: & factus est saron sicut desertum, & concussa est Basan, & Carmelus.

Disipatę sunt uie, hoc est, ea est multitudo militum prætereuntium, et cōcurrētium quod nullus est, qui audeat per eas transire, quemadmodum fieri solet ubiq; locorum, cum latrunculi, et ficarii alicubi circumfluunt: dicimus enim uias esse dissipatas, ac fractas: aut ubi prius erant plana et aperta strata uiarum, tūc omnia erant confusa, neq; poterant discerni, quę esset uia, et qui essent agri, et loca seorsum posita: cessauit transiens per semitam, neq; est uisus, qui audeat transire per semitam, hoc est per uiam aliquā angustiorē, sed breuiorē, ad eod quod neq; per uias, neq; per semitas ullus apparet trāsies: irruum factum est passum: (passum inquam) et foedus quod aliquando cum Rege Assyriorum iniurunt Reges Iudea, ut habetur 4. Reg. 16. Aliqui uero

dicunt pactum irruum factum esse, .i. pepigit Deus cū Abraham, et cum semine suo. Proiecit ciuitates, .i. Rex Assyrius nõ reputauit homines, hoc est eos pro nihilo habuit, et Ezechiam regem contempnit. Vnde consequenter dicit Esaias luxit, et elanguit terra, terra inquam Iudeorum cum fuerit deuastata, et penē desolata. Confusus est libanus, qui dicebatur locus ualde sublimis, et amenus, et obsurdus, hoc est secundū quosdam succisus est, et in quoddam quasi desertum redactus, et factus est saron sicut desertū, et concussa est Basan, et Carmelus, per has regionum, et locorum appellationes, uult innuere propheta Iudeę regionem omni ex parte dirutam, uastatam, ac desolatam, secundum omnes plagas terrę habitabilis: libanus enim uertit ad seprationem. saron ad occidentem. Basan tendit ad orientem. Et Carmelus ad Meridiem iuxta Ptolemaidam, et est mons ingens in Iudea situs, et densissima tylya compactus, ut inquit Cyrillus, et secundum omnes erat locus fertilissimus, et per amenus: qui uult melius horum locorū positionem nosse, et illorum conditiones, et qualitatē attigisse. legat D. Hieronymus, et alios Cosmographos, sive Geographos. fat sit nobis eorum appellatione indicari uisueram circunquaq; regionem præde direptioni, ad uastitati fuisse obnoxiam; et cum postea sequitur.

Nunc exurgā dicit Dñs, nunc exaltabor nunc subleuabor, cōceptis ardorē parietis sicut puluē, spiritus uester, ut ignis uocabit uos. Erunt populi quasi de incendio cinis spiritus congregat a igni comburentur etc.

In tota hac litera mox proposita qui sestantur hystoriam, et uolunt omnino de Assyriis sermonem haberi, dicunt ex illis uerbis indicari Dominum Deū Ezechię Regis præcibus, et totius populi commotum, in hæc uerba prorupisse. Nunc confurgam, non diutius feram, neq; expectabo, ut populus meus hanc ruinam suis ab hostibus patiat. Satis (inquā sustinui) nolo amplius differre, nunc exaltabor, nunc magnificabor, et quis sim ego facile omnes intelligant, et unā cum seruo meo propheta

Tex. 3.

Tex. 4.

Tex. 5.

Ecl. 15.

ps. 110.

25. 75.
Hic. 12.

ta Dauid dicent. Domine quis est qui resistit tibi? ex tunc ira tua. Quare propter miseriam inopum, & gemitum pauperum nunc exurgam: nunc subleuabor, nunc ostendam me non ad eum fore impotentem, & imbecillum, quem admodum hostes nominis mei fabulantur: vos enim Assyrii concipietis ardorem, parietis stipulam q. d. Vos etenim cogitatis, & decernitis aduersus populum meum, multa commoliri, vos exitimatis vestrum imperium protendere, ac dilatate, & omnia vestre ditioni subijcere; nihil tamen efficietis, parietis stipulam, & proinde erit vobis id idem, quod dici solet. Parturient montes nascetur ridiculus mus. Spiritus vester ut ignis vorabit uos, hoc est ignis desiderium, concepta cupiditas, & profundus fastus & superbia ut ignis deuorabit vos id est vos consumet, vos corradet, & in nihilum vestras has machinationes adducet. & forte voluit innuere quod futurum erat, quia. f. omnes Assyrii, qui illic erant obsidentes Ierusalem, combusti fuere, & in cineres eorum corpora redacta: & erunt inquit populi quasi de incendio cinis, qui quidem præ multitudine vniuersum orbem videbantur comprehendere, & occupare, nihil erunt, in cinerem omnes redigentur. Spinæ congregatæ igni velut fasciculus sarmentorum comburentur. Proinde dicit Deus, vel Propheta ex persona Dei, cum ea quæ prædixi, fuerint in executionem reducta, & sola Dei omnipotentis manu ea cõtigisse, aduocat ipse Propheta omnes tam qui longè, quam qui propè adfunt, tam familiares, & domesticos, quam extraneos: & sic omnes alloquitur in persona Dei. *Audite, qui longè estis, quæ fecerim, & cognoscite nos vicinis fortitudinem meam.* Cui quidem nulla est similis, nulla potest æquari, & quam ego infelix hominulus quam optime cognoui, & per bel se sum expertus. Nunquid omnes (ut par est) eam cognoscunt? minime quidem omnium. Nam sequitur in textu. *Conterriti sunt in Syon peccatores. cū. f. vi derint, una nocte tot millia hominum nullis eorum armis fuisse consumpta, Posseditumor bipachritas dicentes intra se.*

Tex. 6.

quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? Deus enim est ignis consumens, deuorans peccata, & peccatores; non est opus cum eo ipso illudere, quia Deus non irridetur, nec oportet quicquam facere: aut cogitare quod eum tantisper lædat: quæ verba dicunt nonnulli passim prodita, & dictata fuisse à quibusdam ex primatibus Iudæorum, qui dum ob illam insignem victoriam in eorum subsidium, & gratiam collatam ad laudandum, & commendandum Deum, filialiq; timore reuerendum, atq; suspiciendum promoueri debuerant, & alijs consulere, & persuadere, hortabantur potius, & monebant quo à Deo velut à re execrabilis, & prorsus euitanda cauerent. & hæc quidem quo ad historiam. Quo verò attinet ad verum sensum, quodq; ad rem nostram spectat, dicimus negocium agi aduersus Demones, & ministros eius, cuiusmodi sunt Iudei, Gentes, & quicunq; pertinaciter Dei voluntati aduersantur ac obstitunt & seruos suos crudeliter psequuntur. Cū primum (inquit) quoddam obfessa Ierusalem à voce Angeli fugerit populi, diximus id omnino contigisse, dum ab exercitu Romano sub Tito, & Vespasiano fuit obfessa ciuitas illa: tunc enim constat ex historia quoddam Angelorum voces audita fuere dicentes, cõmigremus hic, & quod spolia, vestes, ac thesauri facillime fuerunt arrepti à militibus Romanis, quemadmodum bruci, & locustæ minimo negotio colliguntur, & asportantur. Quæ in re magnificatus est Dominus, & eius virtus, & potentia omnibus facile cognita, & perspecta, & quod post illam cladem, & paulo post eius crucem, & mortem sancta, & venerabilis eius Ecclesia velut legitima sponsa repleta fuit diuitijs salutaribus, sapientia, & scientia, & timore Domini, qui profecto est thesaurus eius, hoc est in quo reconditur, & continetur ipse dominus. Dum postea habemus in textu, quod ipsi videntes clamabunt foris, id profecto de nulla hominum sorte, & conditione, præterquam de Apostolis, & Christi Iesu ministris intelligi potest: ipsi qui-

1. Thess. c. 2.

Angeli pacis amare se habent.

Thren. 1.

Quidem videntes, & agnoscentes Christum Dominum à mortuis surrexisse, clamabunt foris. i. publicè, & palam cunctis audientibus prædicabunt, & manifestabunt Christi resurrectionem. Paulus enim Apostolus audacter prædicabat, & docebat Christum Dominum surrexisse: unde 1. ad Thess. cap. 2. d. fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Euangelium Dei, & quomodo existens Damasci fiducialiter prædicabat in nomine Domini, nihil extimescens. At cum inquit. *Angeli pacis amare se habent.* dicunt nonnulli id significare tristitiam, atq; dolorem quem Angeli videntes Christum Dominum in eius passione à Iudæis tam crudeliter agi, seu tractari habebant, vel eos habuisse cogitandum est. Sed longè melius est dicimus. Angelos pacis. i. Apostolos, & prædicatores euangelij amare, ac dolenter affligi. atq; flere, qui pacem annunciantes ciuitati Ierusalem, & cunctis Israelitis, & videntes eorum prædicationem nihil omnino profecisse, amare fiebant, & magnopere compatiabantur, & condolebant, non solum materiali eorum desolationi, sed multo magis spirituali, & sempiternæ eorundem damnationi, quemadmodum D. Paul. ut ipsemet refert. Optabat esse anathema pro fratribus suis, qui erant cognati sui secundum carnem. & Ierem. Thren. 1. d. *Vix syon lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solemnitatem.* Et propterea inquit propheta Esaias. *Disparatæ sunt viæ, cessauit transiens per semitas.* Dicendum etiam angelos pacis amare flere, i. premostrare quã maximè nos debere tristari dū non habemus pacem cū Deo. Et cū dicitur in textu. *Cessauit transiens per semitas, hoc est, prædicato Euangelio, & recepta fide quasi per vniuersum orbem, cessauit transiens per semitas, q. d. nullus est vobis vltra insidietur, ac uos eorum immanitatem fugientes in sequatur.* & hoc est quod à principio huius capituli dicebatur. *Va qui prædaris, nennè & ipse prædaberis?* hoc est uos Iudæi, & Gentiles, qui prius Apostolos & seruos persequabamini, qui illis terrores, & minas per-

petuò incutiebatis, non amplius persequemini, sed eos potius timebitis, ne uos persequantur, & offendant. Irritum factum est pactum, pactum inquam cum vobis Iudæis, quia alieni facti estis à consortio Dei, & extranei facti à suis promissionibus. Protexit ciuitates, hoc est, repudiavit Dominus vrbes Iudææ, vel quia noluerunt ipse recipere Christum. iuxta illud Ioan. 1. cap. In propria venit, & sui eum non receperunt: & quemadmodum dixerunt Apostoli vobis oportebat primum loqui regnum Dei, sed quia repellitis illud, conuersi sumus ad gentes, vel quia non erat lex fidei, & doctrina Euangelij in solis Iudææ vrribus restringenda, sed totius orbis finibus, & plagis concludenda. Non reputauit Iudæos homines: certum est enim quod in ea obsidione, & expugnatione ciuitatis Ierusalem nulli Iudæorum, qui tunc aderant reputati sunt homines, sed potius ut viles femine, aut animantia bruta, ad eum crudeliter, & atrociter fuere ab hostibus tractati. Sed mysticè dicas, quod ipsi Apostoli, & generosi Dei ministri non reputant homines, apostatas, & incredulos, & ipsissimos Dei contemptores homines, & uulgo præcio, ac existimatione dignos. De luctu, & languore illius terre, & de confusione libani, & aliorum locorum, non est ut plura dicamus; satis enim constat quod quæ prius erat amantissima, perquam florida, & cunctis bonis spiritalibus, & temporalibus referta, tristis, deformis, ac nuda, & priori pulchritudine destituta, nō solum pp obsidionem, ac deuastationem exercitus Romani, sed propter eius incredulitatem, & obstinationem in maximam turpitudinem, & feditatem est reducta, quæ totius Asia olim erat nobilissima. Verum in eius locum successit Ecclesia ex Iudæis, & Gentibus constituta, non enim vniuersus Israel periit, & exclusus est à Dei gratia, & hanc Ecclesiam veteres quidam exponentes iuxta textum. *Ixx. comparant, seu conferunt cum Carmelo, qui mons est, ut aliàs diximus, mons sublimis, & densus: solet enim scriptura diuinitus inspirata frequenter Ecclesiam montibus Comparare. Proinde quem-*
admo-

admodum mons iste carmelus, mons est densus, & excelsus, talis est quodammodo Ecclesia Christi: cōplures enim in ea floruerunt piam mentem habentes, plenam omni bono in altum erecti, & à rebus hīscē terrenis omnino se iunxerunt. Et quemadmodum dicit Propheta. *Dij fortes terrę vehementer eleuati sunt.* Cum postea subdit. *Nunc confurgam dicit Dominus. iuxta sensum allegoricum, id uoluit inferre, uidelicet.* Nunc accipiam omnem potestatem à Patre, & iudicabo me de inimicis meis, iuxta illud. *Deuter. 32. reddam ultionē hōstib⁹ meis, & his qui oderūt me retribuam.* patientiam tantisper quā tādīu impietatem Iudęorum sustuli, remittere cogar: Inebriabo quidem sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Aut uult innuere suā ab inferis suscitationem, cum inquit.

Deut. 32.

Nunc, id est cito post tres dies mane confurgam, & uiuens cunctis apparebo: vel ut inquit D. Hier. dicit se cōsurrecturum in cōsumatione sc̄culi, cū postrēmum facturum est iudicium. Quo cūq; horum modorum hanc suam cōsurrectionem uolueris intelligere, quæ consequuntur omnino patebunt; nunc inquam exaltabor, & nunc subleuabor, & uerē quidem dictum erat ab eo. *Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra, & est constitutus caput super omnem Ecclesiam; & Magnificasti super omne nomen sanctum tuum.* psal. 137. & apud Ioan. Cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum. & Paulus ad Philip. *Deus propter illius obedientiam exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Quæ autem sequuntur uide licet. *Concipietis ardorem, parietis stipulam, & quę ibidem sequuntur, nihil aliud spiritualiter uoluit innuere, nisi quod Iudęi contra Christum, et eius Discipulos maximas iras, et odia concipient, multaq; mala aduersus eos molientur: uerum nihil parient nisi stipulam, hoc est eorum conatus nihil erunt, nihil poterunt efficere, aut maui officere, et erunt ipsi populo uelut cinis, qui superest de incendio, cum aliqua domus cōbūrit, et combustionē tota ruit, ac de*

ps. 137.

Astruitur, sic propemodum de Iudęis est futurum, ut uelut spinę simul coniunctę igne comburentur. Nec dubium, quod omnes hereses, dogmata perditorum hominum, leges, et statuta contra legem Dei, tandem omnia absumētur, et unā cum suis auctoribus igne creinabuntur. Sic etiam cum propheta ex persona Dei hortatur eos, qui longē sunt, et qui propē, audiant, & cognoscant fortitudinem suam: nulli dubiū per eos qui erant longē intellexisse gētes, que ualde longē à Dei cognitione aberant, & per eos qui sunt uicini, & magis propinqui, proindeq; magis habitiles, & idonei ad cognoscendam Dei fortitudinem, intelliguntur Iudęi, quorū erant promissiones, leges, & pacta, & quorum patres, ad quos etiam missus fuit Dominus noster tamq; oues perditas, quibusq; se manifestauit partim

C doctrina supra legem vsus, partim diuinis signis supra omnem rationem, & naturam se ipsum admirabilem demonstrans: At inutile fuit prorsus hoc beneficium, & mirabilem operum exercitium ipsis Iudęis ob incredibilem mentis eorum pertinaciā, ac peruersitatē. Christus docebat, at illi dicebant. *Demonium habet, & insanit. Quid auditis illum? Demones ē corporibus eijciebat, & illi dicebant in Beelzebub* D principe Demoniorū eijcit Demonia. Propterea illis abiectis, & quide rectis simē, aduocauit eos qui erant longē, hoc est ipsas gentes ad salutarē, & Euāgelicam prædicationem; & quoniam nonnulli ex Israelitis, qui iam in lege instituti fuerant, tanquam uicini, & propinqui Dei fortitudinem cognouerūt, & ita tam eos qui longē, quam eos qui propē, monet, quo audiāt, & cognoscāt, eius potentiam: illi autem ex Iudęis qui credere noluerunt cum uiderunt Christum resuscitatum, & Apostolos cum fiducia prædicantes Dei uerbum, conterriti sunt, & obstupescit, quāquā fuerint in Syon, id est in eo loco quem peculiarem sibi Dominus elegit: *Deinde timor possedit hypocritas.* Hypocritas hoc loco nuncupatur (ut puto) qui sub prætextu legis, & doctrinæ Mosaicę damnabant Christi doctrinam, & con-

uictijs

uictijs incessebant, dum uiderent quotidie illum augeri, et approbari, & multitudinem credentium indes crescere. Verum non solū in Syon. i. in Synagoga facile erat inuenire peccatores, & hypocritas, qui Christi doctrinam contemnebant, sed & in Ecclesia Christi fidelium est uidere plerosq; qui sub prætextu cuiusdā apparatus bonitatis, & falsę pietatis deridēt aliqui ueros Xpi discipulos, & Dei ministros appellātes eos Papistas, scenicos, & adulators. Sed & hi quādoq; perterrefiēt, & timor humanę pariter, & diuinę iustitię eos tandem possidebit. Et hi fortasse, ij sunt contra quos, uel de quibus loquitur propheta cum subdit. *Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante? aut quis poterit ex uobis habitare cum ardoribus sempiternis?* q. d. estis ne uos tam securi, ut ab igne deuorante neutiq; absumi, & deuorari possitis? aut uos estis tam liberi, & immunes ab omni culpa, ut cum ardoribus sempiternis, tanquam in proprio domicilio non sit uobis habitandum? respondeant illi si quid habent tuti, & securi. Alij aliter exponunt. *Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante?* quibus uerbis uult propheta nos monere, ut uitemus irā Dei, quo pacto uitare poterimus etiā ignē deuorantem, & ardores sempiternos: id quod fiet per fidem, & charitatem, & alia iustitię, & pietatis opera: sic enim. d. ipse Christus apud Ioan. cap. 3. Qui credit in filium Dei, habet uitam æternā, qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira Dei manet super eū. Propterea cauendum nobis est, ne eiusmodi domiciliū unq̄ habeamus: nullus enim est hominū, qui possit habitare, aut sustinere illum ignē, & illos ardores s̄p̄ternos: qui sunt tor, & tanti, tamq; horribiles, & acerbī, ut nullus quis robustus, & ferox sit illis sustinendo. Hierony. sic exponit. *Quis de uobis poterit habitare cum igne deuorante?* Id est cum Deo, qui est ignis deuorans? aut quis poterit de uobis annunciare qualia sint futura supplicia? Et sequitur. *Qui ambulat in iustitijs.* Alij alias dant expositiones quę non sunt omnino irrationabiles, quas Nicolaus de Lyra, & qui-

Ioan. cap. 3.

Hierony.

Tex. 7.

A dam recentiores admittunt. Sic enim ille exponit. quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante? i. quis ex uobis Scribis, & Phariseis, qui hucusq; altari administrare solebatis, ubi uigeret sempitern⁹ ignis, habitare poterit? quis erit tam idoneus minister, ut habitet cum ardoribus sempiternis? nam ut inquit ille, cum defecerit sobna, qui tamquam Pontifex ministrabat altari, quisnam poterit in eius locum substitui, qui ministrat altari, & sustineat ibi ardores sempiternos? Videtur responderi in his quę sequuntur, dum inquit. *Qui ambulat in iustitijs.* Hęc quidem expositio quamuis (ut diximus) uideatur habere aliquam rationem, parum tamen significationi uerborum potest aptari. Alii referunt hęc ad potentiā, & ualorem exercitus Assyriorum, & ponuntur, tanquam dicta ab incredulis Iudais, qui diffidentes de auxilio Domini ad se inuicem dicebant. *Quis ex uobis superstes manebit ab exercitu Assyriorum, qui omnia loca nostra in fauillas rediget?* quibus respondet Propheta, & inquit. *Qui ambulat in iustitijs, & loquitur ueritatem.* Hęc expositio tamen magis textui iuxta literale respondeat, ad intellectum uerō mysticum difficile admodum potest referri. Multo melius potest admitti iuxta sēsum literalem expositio, quam à principio ferē adduximus, ut eiusmodi uerba sint eorum, qui male affecti erga Deum ad se inuicem dicebant. *Quis poterit habitare cum igne deuorante?* q. d. quis uult se miscere cum Deo? cum eo quicquam agere, & secum habere commercium ullum, cum sit ignis deuorans, cum sit maxime uindex, & qui sibi aduersantur, & obstitunt penitus absorbeat? Quibus nempe uerbis facillē eorum impietas detegitur, qui perspecta Dei potentia in sui ipsorum grām, & beneficium exerta, potius tamen uidentur innuere, ut caueamus à Deo, tamq̄ ab igne deuorante, quam ad eum sit nobis confugiendum, & in eo potius uirtutem, & potentiam uiscendi, quam misericordiam in condonando intuentiam nobis proponunt, ut sic Deo potius odium, & inuidiam, quā obsequium

quum velint astruere: Veruntamen
iuxta sensum nostrum allegoricum,
quem nunc prosequimur, dicere m, su-
stinendo; et conseruando seriem verbo-
rum, nullum commodiorē hic posse sen-
sum afferri, nisi dicamus: postquam
Esaias dixit contritior esse peccatores
et hypocritas à tremore possessos, inter-
rogat propheta dicens, rebus ita se ha-
bentibus. Quis poterit de vobis scri-
be, et Pharisæi, o vos hypocritæ, quis (in-
quam) de vobis poterit habitare. hoipi
tem secū habere, et coniungi cū igne
deuorante: hoc est, cū Deo, qui est ignis
deuorans ipsos peccatores & peccata ab-
sumens? quiq; peccata suo spū delet, et
consumit? Quis pariter ex vobis habi-
tabit cum ardoribus sempiternis? hoc
est, habebit secum in corde, et in men-
te spiritum sanctum, qui perpetuo nos
inflammat, nos adurit, et incendit amo-
re Dei? Hic enim spiritus aduocat in-
firmitatem nostram, et postulat pro no-
bis gemitibus inenarrabilibus. Rom.
8. Et videtur eiusmodi propheta per-
cūctatio similitis ei quā facit regius pro-
pheta, psal. 14. Domine quis habitabit
in tabernaculo tuo. Huic interrogatio-
ni quæ fit per Prophetam ex persona
Dei respondit idem propheta, et inquit.
*Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veri-
tatem, qui proiecit auaritiā ex calumnia,
& excusit manus suas ab omni munere, qui
obturat aures suas, ne audiat sanguinem,
& claudit oculos suos ne videat malum.
Iste in excelsis habitabit munimenta sa-
xorum sublimitas eius: anis ei datus est,
aqua eius fideles sūt &c. p.*

Hæc oīa sunt plena mysterijs, & sāctis
moribus ac documentis referta, nequē
hic datur locus histore: sic enim con-
sueverunt isti sanctissimi vates, vt po-
steaquam de historia nonnihil terige-
runt ad mysteria pariter, et mores re-
formandos nos traducant. Dicit ergo
E. Qui ambulat in iustitijs, i. qui exer-
cet omne genus iustitiæ, et nullā suis
in actionibus iniquitatem admittit. et
quidoquitur veritatem non semel, sed
semper, ut etiam dixit Regius prophe-
ta, qui loquitur veritatem in corde suo,
et non egit dolum in lingua sua: ambu-
lare in iustitijs est non semel tactum

A facere iustitiam, sed progrediēt ambu-
lare de uirtute in uirtutem. Loqui ve-
ritatem est abhorrere mendacium et
deceitari falsum, et qui proiecit auari-
tiam ex calumnia, vel rapiendo aliena,
uel contra iustitiam loco muneris quic-
quam accipiendo d. Glos. Auaritia ex
calumnia dicitur, quando ex uni^o dam-
no, ac detrimento pecuniæ cum a. u. u.
Prouicere auaritiā ex calumnia est
amouere à se omnem appetitum bono-
rum temporalium, quæ nō nisi ex calu-
mnia, et ingenti dedecore possunt ob-
tineri, ut sic per innocentiam uitæ homo
proieciat auaritiā. Glos. interl. et qui
excudit manus suas ab omni munere qd
dicit quia tria sunt genera munerum: ue-
rum id intelligitur de munere à Iudi-
cibus suscepto, et non à quibuscun-
que. Qui obturat aures suas, ne audiat
sanguinem. i. iudicium sanguinis. d. D.
Hier. omnis enim iniquitas, et oppres-
sio et iniustitia iudicium sanguinis est,
et licet gladio non occidat, voluntate
tamen interficit. et propheta psal. 5.
Virum sanguinum, et dolosum abomi-
natur Dominus, et alibi uiri sangui-
num et dolosi non dimidiabunt dies
suos.

Quamquam per sanguinem hoc lo-
co intelligit sanguinem innoxium, qui
quandoq; à sicariis, et homicidis emi-
tatur: aut etiam per sanguinem intelli-
git quodcunq; peccatū iuxta illud pro-
pheta, libera me de sanguinibus. et q
claudit oculos suos ne videat malum,
ne aliquid concupiscat, quod sit malū,
uel afferat malum iuxta illud psal. Auer-
te oculos meos ne uideant uanitatem,
foelix ille nimirum est qui nec uidet,
nec audit malum, ille scilicet qui non
delectatur in malo proximi, ille obtu-
rat aures suas ne audiat sanguinem, qui
quidem hæc fecerit habitabit in excel-
sis, et securus erit ab omni iniuria, neq;
verebitur ab igne consumi, ac deuora-
ri: quia sublimitas eius erit monimen-
ta saxorum, hoc est altissimum erit re-
fugium suum, et eo in loco cōstitutus,
ut nullos impetūs, tum uentorum, tum
imbrium timeat unquam possit, quæ
admodum, qui in altissimis, & abruptis-
simis rupibus, aut locis munitissimis
sunt

*Auaritia ex
calumnia
que.
Psal. 5.
Psal. 14.*

Psal. 50.

pl. 118.

Rom. 8.

*Greg. 31.
mor.*

*Habitare in
excelsis.*

*Aque fide-
les.*

sūt collocati, cū p̄sertim nō desit eis ci-
bus, et potus. Per eos, qui obturāt aures
ne audiant sanguinem, et claudunt ocu-
los, ne uideāt malū, nōnulli intelligūt
eos, qui cauent, ne audiāt turpilouū,
neq; uideant, aut intelligant quod ma-
lum est, ne forte, et ipsi quouis modo of-
fendantur, et cadant. D. Greg. 31. mor.
Satis diffusē hanc partē declarat. Vult
enim per hæc uerba Esaiam exprime-
re quascunq; uirtutes ad actiuam uitā
spectantes. Quamquam Nonnulli re-
centiores existimant in his uerbis no-
luisse prophetam explicare quascunq;
uirtutem, sed sumam, et præcipuum
uirtutis studium, & uitiorum odium p-
fectissimum, ita scilicet ut nihil iusti-
tiæ nostris in actionibus præmitta-
tur et in uerbis pariter nihil æquitatis,
aut sinceri: auaritiā porrò penitus
odisse, et iustitiā ita colere, ut omnes
iniustitiæ, et iniquitatis origines, et oc-
casiones pariter abscondatur. At cū hu-
ius actiue uitæ gradus utiq; enarrauit
ad contemplationis culmina gradatim
ascendens dixit. *Iste in excelsis habita-
bit,* et quæ sequuntur. In excelsis nāq;
habitare inquit Greg. est cor in coele-
stibus constituere. *Munimenta saxorum
sublimitas nostra est,* cum maiorū præ-
cepta, et exempla respicimus, atq; ab-
infima cogitatione separamur, cumq;
corde, et animo choris coelestibus ad-
iungimur, et insidiantes malignos spi-
ritus stantes in arce cordis quasi subter-
positos expugnamus. Tunc nobis pa-
nis datur, quia in supernis erecta inten-
tio æternitatis contemplatione refici-
tur. Dantur etiam ei aque fideles, quia,
quod nobis hic per spem Deus promit-
tit, illic omnino innumeris nobis exhi-
bet. Datur etiam ei panis, et aqua, ut
per panem, et aquam omne quod re-
quiritur ad uictum hominis intelliga-
tur. sed mysticè possuum intelligere
sacram scripturam, et Dei uerbum, de
quo genere panis, et aque loquebatur
sapienter cum dicebat. Cibauit illum
Dominus pane uitæ et intellectus, et
aqua sapientie salutaris potauit illum.
Eiusmodi aqua uocatur aqua fidelis, et
salutaris, quia uitam nobis affert, et salu-
tam. Aque uero huius mundi sunt in

A fideles, & mortifera, & cito putrescū-
panis etiam, quo cibatur iustus, dicitur
esse ipse Christus, qui nobis se ipsum
porrigit sub specie panis, quā non sit
uerè panis, & aqua fidelis est sacrosan-
ctum baptisma, quod fideles, & sta-
biles efficit, quicunq; eo digni habentur.
De hoc eodem pane loquebatur
ipsemet Christus cū dicebat apud Ioā.
Panis quem ego dabo caro mea est pro-
mundi uita. Panis ergo subministra-
tus est iusto, et præparatus, ut singulis
temporibus, cum necesse fuerit ei præ-
beatur, unde merito. d. Dauid, & gloria-
batur. Dominus regit me, & nihil mi-
hi deerit, super aquam refectionis edu-
cauit me animam meam conuertit. &
præter hæc dicit textus. *Regem in de-
core suo uidebunt oculi eius.* i. ipsius iusti,
cernēt terram de longe. Præter alias im-
munitates & priuilegia, quibus pij, & iu-
sti fruuntur in hoc sæculo, hoc etiam
adiicitur, quod regem in decore suo ui-
debuat oculi eius. Postpositis nugis,
ac deliramentis Iudæorum, & eorum,
qui de Rege Ezechia prophetam loquū
mordicus tuerunt. Dicamus hic re ue-
ra prophetam non de alio rege, quā
de Christo Domino regum omnium
rege, ac principe fuisse locutum. Dicit
ergo. Quod veri Israelitæ. i. homines
pij, & iusti uidebunt regem in decore
suo. i. agnoscent Christum esse uerum
Dei filium, & pro nobis hominem fa-
ctum, cuius rei scala il la, quam uidit Ia-
cob typus, et figura extitit, super q̄ scalā
uidit Angelos ascendētes, & descēdētes:
& isti idem cernent terram a longe, ter-
ram uitæ; uiuentium, non terram hanc
lutosam, ubi degunt mortui, morien-
tes, & moribundi. cernent (inquam) à
longe, quandoquidem uidebunt eam in
spe, uisuri postmodum in re, cum uide-
licet soluta erit anima ab hoc carcere
corporeo. Et nota, quod licet hæc om-
nia priusquam extremus dies adueniat
sint omnino futura, & uerissima esse cō-
probentur, ueruntamen ueriora esse exi-
stimantur post consumationem sæcu-
li: quoniam in iudicio quod tunc fiet,
oculi nostri in decore suo conspicient
regem, quia redemptor noster in eo iu-
dicio, & a reprobis seu damnatis homo-
uide-

pl. 12.

videbitur, sed ad diuinitatis eius intue-
dam celsitudinem, soli qui sunt electi
subleuabuntur, qui quamdiu sunt in
hac vita, quia illam viuētium patriam.
sicut est, videre non possunt, idcirco re-
gē adiungitur. cernent terram de lon-
gē. Hęc. D. Greg. Nec pudet quosdā
ex veteribus asserere quæcunq; hæte-
nus dicta sunt, & tributa hominibus
pijs, & iustis, tribuere Christo Domino,
& Apostolis, quod. s. ipse ambulauit in
iustitijs, locutus est veritatem, cum ipse
met diceret. Si veritatem dico vobis,
quare non creditis mihi: obrurauit au-
rem suam, ne audiret sanguinem. i. cu-
iusuis hominis interitum, cum pro mu-
liere adultera dixit. Qui sine peccato
est vestrum, primus in illam lapidem
mittat. & cætera pijs hominibus con-
uenientia, quæ, & Apostolos fecisse nul-
li dubium esse debet: At ego, pace alio-
rum dixerim, non arbitror eiuſmodi
proprietas, & munia debere attribui
Christo, vel dicta fuisse pro eo, cum con-
ster, ipsum ab instanti conceptionis sue
fuisse purum, & immaculatum, & ab
omni labe peccati penitus immunem.
Sequitur textus,

*Regem id decore suo videbunt, oculi
eius cernent terram de longē, Cor tuum
meditabitur timorem, & quæret supple,
vbi est literatus? vbi legis uerba ponderas?
vbi doctor paruulorum?*

Hoc loco fit variatio personæ quod fre-
quens est in scripturis, præsertim apud
prophetas: prius enim alloqueba-
tur homines in tertia persona. quos ob
rei magnitudinē ostendendam monu-
it, ut audirent, tam qui longē, quàm qui
propē erant: nunc verò alloquitur quē
dam, hoc est hominem iustum in secun-
da persona, d. *Cor tuum meditabitur timo-
rem.*

Horum verborum sensus est. quod
quando quis in se ipso discurret, & co-
gitat, quid fieri oporteat, ne amit-
tat gratiam, & fauorem principis, ne-
ue eius indignationem incurrat, ob quā
multa mala, & incommoda facillē pos-
sunt eidem contingere. dicitur tunc me-
ditari timorem, timorem, inquam quē
nostri filialem appetant, cum quis ab-
stinet a peccato, ne Deum offendant, aut

ei quouis pacto displiceat, propterea di-
ctum est supra. Initium sapientiæ timor
Domini: & qui timet Deum faciet
bona, & Dauid. Beatus uir qui in lege
Domini meditatatur die, ac nocte. Itidē.
Beatus uir qui timet Dominum. Ali-
qui ex modernis sic intelligunt hanc
particulam. Cor tuum meditabitur ti-
morem, i. tu præ metu, ac formidine,
tu ipse quæres, & tecum ipse discuties
quo pacto tam subito, & insperato ces-
sauerint exactiones, quæ scribis, & Phari-
seis tempore obsidionis exigebantur a
populo: sed longē melius exponunt il-
li, qui hanc admirationem referunt nō
ad cessationem exactionum, & veciga-
lium, sed magis ad subitam, & repen-
tinam ipsius vrbis liberationem, sic ita
que hanc particulam ad literam expo-
nunt, dicentes. Cor tuum d. Israel, d.
popule Dei meditabitur timorem. i. fre-
quenter, & impense meminerit timo-
ris, quem hætenus habuit memor ma-
gnitudinis periculi, in quo obsessa urbe
vexabaris, & miraculum istud tam grā-
de, quod diuinitus accidit de industria,
ac studiosē meminisse curabis, ut ex in-
de discas me timere, & gratias agere:
volunt enim quidam, meditari, nihil
aliud significare, nisi vehementer, & stu-
diosē alicui rei intendere, vel intelle-
ctum, ac mētē adhibere, quemadmo-
dum legitur in Proverb. 8. Mens iusti
meditabitur sapientiam, et Dauid de
malignis & iniquis hominibus (inquit)
Dolos tota die meditabantur. Alias ha-
bet significatio nes hoc nomen, pro qui-
bus uide apud Grammaticos, sed nihil
ad nos: Hoc enim credimus, & tene-
mus nobis perpetuō esse meditandum,
ne quicquam faciamus quo diuina Ma-
iestas fraudetur, & de beneficijs acce-
ptis, summa cum laude, & admiratio-
ne ei gratias agamus. pro qua medita-
tione perpetuō habenda, lege ps. 76. &
alibi sæpe apud Prophetas, & multum
certe nostrę salutis confert, si medite-
mur ut columba; quemadmodum Esa-
ias infra dicit: columba enim gemen-
do, & suspirando meditatatur, ita nos fa-
cere oportet dum sumus in via, quia tūc
nescimus quod & quale sit futurum
nostrum habitaculum, donec simus
plene

plene iustificati, sed quoniam non ab-
re posuit hæc verba Esaias. d. cor tuum
meditabitur timorem, id est tecum ip-
se cogitabis, & cum timore (vt supra
diximus) qui notat etiam reuerentiā,
& admirationem, sic tecum ipse disce-
ptabis, & quæres. *Vbi est literatus? vbi
legis uerba ponderas? vbi doctor paruulo-
rum?* Quæ omnia aptare possumus ad
scribas, & Phariseos, & ad quascunq; gē-
tes, & nationes: quorum omnium fuit
ingens admiratio, & nunc quoque nullus
potest satis admirari quo nam modo,
qua ratione, quibus artibus fieri potue-
rit, vt vniuersum genus humanum, in
expectato, & præter omnium opinio-
nem, & contra omnem scientiam, &
potentiam huius mundi fuerit à tam
longa, & dura demonis potestate ere-
ptum; sumpta occasione ab ea libera-
tione, qua Ciuitas Ierusalem fuit ab As-
syrjs erepta, ac liberata. d. ergo vbi est
literatus? id est vbi sunt illi, qui literarū
notitia multum temporis consumpse-
runt, & in ea professione magnum sibi
nomen conquisierunt? vbi legis uerba
ponderas? hoc est, vbi sunt illi, qui us-
quē adeo legis erāt obseruatores, quod
singula eius uerba ponderabant, & ne
apicem quidem perperam appositum
esse contendebant? vbi doctor paruulo-
rum? hoc est vbi est ille, qui profiteba-
tur se erudire, & educare paruulos, & in
sapientes, & veritatis uiam eisdem velut
digito patefacere, ac demonstrare? ac-
cedant isti, & compareant coram om-
nibus, nobisq; insinuent, atq; ostendāt
quo pacto tam ingens, & incredibile
opus fuerit effectum, vt Christus pri-
mū pauper, & egenus, quippe qui neq;
habuit, vbi reclinaret caput suum, & A-
postoli eius, pariter ac discipuli simpli-
ces, & incompti, neq; ulla sapientia se-
culari eruditi vniuersum orbem ad se
pertraxerint, & adduxerint, quod qui-
dem misterium perpendens D Paul. 1.
ad Corinth. 1. cap. inquit, sumens ex
Esaia hoc in loco. d. Verbum crucis pe-
reuntibus stultitia est, nobis autem qui
salui sumus dei virtus est, & inquit p̄dā
sapientiam sapientium, et prudentiam
prudentium reprobabo. quemadmo-
dum supra cap. 29. scriptum est. et nūc

1. Cor. 1.

A assumit in sensu eadem uerba, quæ
mox proposui, videlicet. Vbi sapiens?
vbi scriba? vbi conquisitor huius sæcu-
li? laborant exponentes, quid hoc lo-
co propheta intelligat per literarum,
per eum, qui uerba legis ponderat, per
doctorem paruulorum; vt per litera-
tum intelligamus eum, qui multarum quis.
rerum nouitia, ac experientia est prædi-
tus: per eum qui legis uerba ponderat,
qui summo studio, ac diligentia uerba
legis interpretatur. Sed ego nolo horū
verborū præter D. Paulū interpretem
alium habere. Dicant ergo Mosayce
legis doctores, et qui accuratē eius uer-
ba perscrutantur. dicant huius mundi
sapientes, vt Plato, et Arist. et quicunq;
alij huius generis et farine homines:
dicant quicunq; in eruditione, et sapiē-
tia seculari, et quauis eloquentia flo-
ruerunt, si huius rei causam ullam na-
sti fuere. Hic ergo mentem tuam ad-
hibe, in hoc meditare, et quæ meditan-
do fueris adeptus time Deum, et admi-
rare potentiam, et bonitatem Dei. quæ
admodum ait propheta. Meditabor in
omnibus operibus tuis, et in factis ma-
nuum tuarum mediabor. et memora-
re esse curabis mirabilem eius, quæ fe-
cit, prodigia eius, et iudicia oris eius:
huc certe referuntur uerba prophete,
hęc est uera eorum intelligentia et non
ad obsidionem Ciuitatis Ierusalem, et
ad eius mirabilem liberationem.

Sequitur textus. *Populum impruden-
tem non videbis, populum alti sermonis
ita ut non possis intelligere disertitudinem
lingue eius in quo nulla est sapientia.*

Et in hoc etiam textu alloquitur
propheta, vel ex persona Dei, aut ex se
ipso permotus à spiritu sancto, et allo-
quitur non Ciuitatem Ierusalem ter-
renam, ut pleriq; autumant, sed ci-
uitatem spiritualem, atq; cœlestem id
est ecclesiam sanctam ex populis fide-
libus coactam; et congregatam, et in-
quit. Populum imprudentem post
hac non videbis, te cuius cor medita-
tur timorem, non uidebis populum al-
ti sermonis, qui ita profunde, et ab-
struse loquitur, ita ut non possis intel-
ligere disertitudinem lingue eius, quā
doquidem est in eo solus quidam uer-

borum ornatus, in quo nulla est sapiētia. Sed nota, quod ubi nos legimus populum imprudentem, aliqui legunt populum impudentem, et presertim biblia nunc denuo correctā, et in lucem edita, hoc est populum perfidiae frontis, quique non erubescit quicquid in buccam venerit effutire, et dicunt nonnulli hoc loco prophetam taxare, et sugillare philosophos quosdā, et oratores, qui dicuntur impudentes, quia non erubescunt falsa veris admiscere. Per populum alti sermonis (iam dictum est) intelligendum esse qui obscure loquitur aut forte barbarice, cuius verba difficile ad modum possunt explicari ne dum intelligi. Populus disertae linguae iam diximus qui sit.

Ceterum conuertit se Esaias ad ipsum hominem iustum, quem iam pridem monuit, ut corde suo meditaretur timorem, cui etiam maximam affert consolationem, et iocundissima quaedam gaudia pollicetur, et inquit.

Respice Syon ciuitatem sollemnitas nostrae: Syon inquam per quam designatur ciuitas illa alta, et sublimis, in qua consueuimus festos dies, et sollemnitates nostras celebrare: quae Ciuitas duobus procul est Ecclesia militans, Christi sponsa ex Iudeis, et Gentibus in Christum credentibus congregata: aut etiam Ciuitas Coelestis, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, et c. *Oculi tui videbunt Ierusalem habitationem opulentiam.* Vere beati oculi, qui non videbunt amplius populum impudentē, sed visuri sunt Ierusalem, quae est habitatio opulenta, in qua nihil omnino veri, et permanentis boni poterit deesse. Hic erit cumulus, et aceruus omnium donorum, et larga benedictio et infusio omnium charismatum. Nec mirū quia Christus in ea est, in ea praesidet. Ibi supereminet in quo est omnis thesaurus sapientiae, et scientiae:

Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clauis eius in sempiternum, et omnes funiculi eius non rumpentur: quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster.

His omnibus verbis vult ostendere, propheta Ecclesiam catholicam fore sta-

bilē, immobilem, et inexcussam; contra quam portae inferi nequaquam preualebunt. et hoc est quod dicit: Quod hoc tabernaculum nequaquam transferri poterit de loco ad locum. Ex Aegypto in terram chanaan, et ex ea in Babyloniam, et in alias quasdam regiones, ut sepe dictum est. Vel etiam hoc ait sumpta similitudine à tabernaculis, quibus utebantur Iudaei, dum peragrarent vastum illud desertum: et etiam forte sumpta metaphora a tenoriis militum, quae sepe de loco ad locum mutari consuecunt; nec auferentur clauis eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur, quibus domus haec, id est Ecclesia Catholica confixa, colligata & arctissime dicitur constructa. Stabilitur enim & firmatur irrefragabili Christi potestate, & autoritate, nec non doctrina Apostolorum, & praecipuis, ac decretis Sacrorum conciliorum, & sanctorum Patrum.

Ita ut nulla haereseum moles, nulla philosophorum dogmata, nec quantaeuūq; demonis artes, & hominum ingenia poterunt illam conuellere, demoliri, aut e loco mouere. cuius firmitatis, & stabilitatis ratio est, *Quia solummodo magnificus est ibi regens, & imperans, & omnia palmo continens, & concludens est Dominus noster.* Sed nota non ea ratione dici solummodo ibi reperiri Dominum nostrum, & ibi duntaxat se magnificū fore demostret, cum sit ubique & semper magnificus, potens, ac excelsus; sed ita quod per speciale gratiam, & fauorem solum in isto tabernaculo reperitur; ut quicumque illuc beneficia petiturus ingreditur, euncta se in petrasse latetur, atque extra ipsum nulla potest esse vera salus, & gratia. *Ipse est locus fluminum, unde riuus latissimus, & patentes emanant.* Christus namque Dominus noster est fluuus ille, cuius imperus laetificat ciuitatem Dei, à quo riuus latissimus, & spatiosissimus, et patentes, ac manifesti emanant. quales sunt Apostoli, & Euangelistae, & primi praedicatores euangelii, & quicumque illis in eodem opere, & ministerio legitime succedunt de quibus. d. propheta ps. 97. flumina plaudent manu; et alibi eleuaue-

Tem. 9.

Christus Dominus fluuus.

ps. 97.

runt

runt flumina vocem suam, & eleuaerunt flumina fluctus suos à vocibus aquarum multarum. *Non transibit super eum nauis remigum, neque trieris.* neque naues paruae, neque naues magnae, quae dicuntur naues onerariae. i. nulla potestas, siue parua siue magna, & quantuncunq; valida poterit, vel Christum, vel eius Ecclesiam sommergere, aut quicquam incommodi, aut detrimenti afferre. Sic textus habet neque trieris magna transgredietur eum, & huius constantiae ac firmitatis ratione affert propheta dicens. *Dominus enim Iudex noster, Dominus legis noster, & Rex noster, ipse saluabit nos.*

Sub eius tutela degimus, suo tantum tribunali sistere cogimur, ipse Dominus, rex noster, dicitur quidem Iudex quia in iudicio ferendo vindicat bonos à malis, & à malignorum iniuria nos eripit, ac defendit. Dicitur legis noster, quia quidem ipse solus viuendi formulam nobis praescribit: dicitur tandem Dominus & Rex noster qui solus nos regit, & gubernat; et penes quosdam, Iudex noster dicitur habita ratione ad legem quam naturaliter nostris cordibus inscripsit, & dicitur legis respectu legis Moysae: & Dominus atque Rex noster habita relatione ad legem Euangelicam, quae quidem sunt magis ex ingenio, quam iuxta rationem aliquam dicta. Iste ergo est Dominus et Rex noster, ipse saluabit nos, hoc est, ipse est cura de nobis; nihil est quod timeamus, modo ab eo regi patiamur. Et per haec verba seu titulos quos propheta tribuit Christo, stabilitur, & corroboratur doctrina concilij Tridenti Sess. 6. can. 21. si quis dixerit Christum Iesum datū hominibus, ut redemptorem cui fidat, et non ut legislatorem cui omnes obediant, anathema sit. Cum his paucis verbis explicauerit propheta excellentiam Ciuitatis Syon, id est Spiritualis Ierusalem, id est catholicae ecclesiae, et prosperitates eorum, qui admisi erunt

alias per eum

Christus Iudex noster, Dominus legis noster, & Rex noster, ipse saluabit nos.

In biblijs correctis, non ponitur ista copulatio, & c. 73. Dominus & rex noster: sed iustum Dominus rex noster. sed hoc parum refert.

intra hanc Ciuitatem spirituales, et allegoricam, et sub hoc tabernaculo fouebuntur, et quiescent, nunc idem propheta alium sonum edit, et conuersus ad Ierusalem terrestrem, et materialem hunc in modum quasi tristis, et dolens alloquitur, et inquit. *O Ciuitas Ierusalem, O diu foelix olim synagoga, diuis, et magnificentia tua Israel. Laxati sunt funiculi tui, facile dissoluentur, ac decident, et facias quicquid velis, nihil efficies, sed non praeualebunt, sustinere non poterunt quin sommergatur, et uadat in interitum vestra nauis, et irreparabile naufragium patiatur. contra id, quod de nauicula nostra dictum est.*

Sic erit malus nauis, i. tam debilis, ac tenuis erit arbor huius uestrae nauis, quod dilatare segrum, hoc est uelum, et extendere, non queas. alius textus habet, sic erit malus tuus: quae metaphora, et locutione typica uult innuere propheta tantum leuem, et exiguum fore potestatem principis Demoniorum, et ipsorum Iudeorum, et quorumcunq; Ecclesiae Christi hostium, ut nequaquam possit effugere, quin seuum, atque perpetuum ipsi partiantur naufragium: tunc id est fracta nauis. i. potestas demonis, et Iudeorum.

*diuidetur spolia multarum praedarum, non dico Assyriorum ut opinantur qui sectantur hitoriam tantum) sed diuidentur spolia Iudeorum ab ipsis Romanis, & claudi diripient rapinam: claudi id est Gentiles, qui velut idolatrae utroque pede claudicabant, qui postea recepta fide, et uerbo veritatis, non dicet uicinus i. qui est mihi proximus saltem p creationem, aut potius per fidei susceptionem, elanguis, q. d. infirmus sum, et impotens, quia iniquitas auferetur ab eo qui habitat in ipsa Ecclesia, aut intra Ecclesiam, et hoc est quod dicit textus. *Populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.**

Et sic est finis huius cap: 33. Esaiæ prophetae.

Tex. 10.

CAP. TRIGESIMVMQVARTVM.

1. **A**ccedite gentes, & audite, & populi attendite: au-
 2. diat terra, & plenitudo eius; orbis, & omne ger-
 men eius. Quia indignatio Domini super omnes
 gentes, & furor super vniuersam militiam eorū:
 interfecit eos, & dedit eos in occisionem. Inter-
 3. fecit eorum proyicientur, & de cadaveribus eorum ascendet fœ-
 4. tor; tabescent montes à sanguine eorum. Et tabescet omnis mili-
 tia cœlorum, & complicabuntur sicut liber coeli: & omnis malitia
 5. eorum defluet sicut defluit folium de vinea, & de ficu. Quoniã
 6. inebriatus est in cœlo gladius meus. Ecce super Idumæam descen-
 det, & super populum interfectionis meæ ad iudicium. Gladius
 Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine
 agnorum, & hircorum, de sanguine medullatorum arietum victi-
 ma enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom.
 Et descendunt unicornes cum eis, & tauri cum potentibus: inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguiū:
 7. quia dies ultionis Domini, annus retributionum iudicij Syon. Et
 8. conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur:
 & erit terra eius in picem ardentem, nocte, & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius: a generatione, in gene-
 rationem desolabitur, in secula seculorum non erit transiens per
 eam. Et possidebunt illam Onocrotalus & Hericius: Ibis, & Cor-
 uus habitabunt in ea, & extendetur super eam mensura, ut redi-
 gatur ad nihilum, & perpendicularum in desolationem. Nobiles
 eius non erunt ibi: regem potius inuocabunt, & omnes principes
 eius erunt in nihilum. Exorientur in domibus eius spina, & ur-
 ticae, & paliurus in munitionibus eius: & erit cubile draconum,
 et pascua Struthionum. Et occurrent demonia Onocentauris,
 & pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubauit Lamia, & inue-
 nit sibi requiem. Ibi habuit foneam Hericius, & enutriuit catulos,
 et circumfodit, et fouit in umbra eius: illuc congregati sunt Milui,
 alter ad alterum. Requirit diligenter in libro domini, & legi-
 te: vnum ex eis non defuit, alter alterum non quaesuit: Quia
 quod ore meo procedit, ille mandauit, & spiritus ipse congregauit
 ea. Et ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eam illis in men-
 suram, vsq; in aeternum possidebunt eam, in generationem, & ge-
 nationem habitabunt in ea.

EXPLANATIO IN
TRIGESIMVMQVARTVM CAPVT
ESAIÆ PROPHETÆ.

TEX. I. **A**ccedite gentes, & audite, & populi attendite: audiat terra,
 & plenitudo eius, orbis, & omne germen eius. Quia indi-
 gnatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam mi-
 litiam eorum: Interfecit eos, & dedit eos in occisionem &c.

QUID velit Esaias, & esse pronunciata: sic enim habet textus. *Accedite gentes, audiat terra, & plenitudo eius, orbis terra, & omne germen eius.* Quod autem super omnes Gentes, & plenitudinem terræ, & vniuersum orbem voluerit propheta intelligere solam Iudæam, videtur mihi nimis durum, & insolens: propterea dicendum indignationem Domini nequaquam fore super vnam gentem tantum, sed super & contra omnes gentes, & super vniuersam terram, quia omnes peccauerunt, & non est qui faciat bonum, nec vsq; ad vnum: & nemo mundus à sorde, neq; infans vnus diei: & ideo est Deus acriter incensus, & incitatus aduersus omnes gentes. Proponit ergo propheta, & prædicat cum primis iram & furorē Dei, dum sumus in hac vita vertedū, & exeredū aduersus omnes Gentes, sed præcipue contra Iudæos qui in Christum Dominū, & creatorem nostrum manus iniicere fuerunt ausi, postremo eiusmodi furor & ira consumabitur infine sæculi, dum oportebit omnes sistant ante tribunal Christi, ut referat vnusquisq; pro ut gefit in corpore suo, siue bonum, siue malum. Et quoniam res tanta, tam grandis, & parum credita scitu, tamen quàm maxime necessaria nobis in hoc capite est proponenda: idcirco tot verbis, & tam magna emphasi, & verborum amplificatione cunctos excitat ad audiendum. d. *Accedite Gentes, & audite, & populi attendite, rursus audiat terra, & plenitudo eius, orbis, & omne germen eius;*

VIDelicet Esaias, & quis fuerit eius Icopus in presenti capite non facile constat, neque omnes idē sentiunt. Clarum est & indubitatum, magnū aliquid, & præter communem expectationem velle prophetam hoc in loco proponere, ac pronunciare, dum vniuersum mundum, & omne germen eius, hoc est, quicquid in mundo oritur, & continetur conuocat, & inuitat ad notitiam eorum quæ est dicturus. Quidam enim ex quibus est Nicol: de Iyra. existimant vaticinium fore de ruina ac desolatione Idumææ cum expressa mentio de ea hic habeatur. Sed pleriq; non videtur simile vero, neq; rationi congruum, tam ingentem apparatus pro sola vnus gentis incircunci se, & reprobata iactura fieri debuisse: proinde alij dicunt prophetam hic respicere ad vastationem totius Iudææ, quæ post occisum Dominum erat futura per exercitum Romanorum: nec mirum tam excellentem fieri præconiū, & vniuersi orbis attentionem desiderari quod ea destructio, ac desolatio inter omnes omnium regnorum, quæ unquã desolationes contigerunt fuit maximè insignis ac digna memoratu. At ego magis cum. D. Hiero. quàm cum alijs incedens existimo aduersus omnes gentes, & quascunq; nationes vniuersi orbis Esaiæ verba in huius capitis exordio

eius; audi tu Thaddæe, & quicumq; estis cum eo, neq; quisquam audeat suas aures obturare, ne audiat qđ hic pponit. d. Thom. his verbis, prophetam excitare attentionem & attentionis ordinē, vt. f. accedentes appropinquent, propin qui audiant, audientes attendant, & intelligant. Cyrillus etiam exponens primum illud verbum accedite gentes: accedite inquit, idest appropinquate, nam quamdiū estis in errore, & creaturę potius quā creatori obsequium præstatis, longē estis à Deo, quia longē à peccatoribus salus, at sublata causa, qua longē dicūt esse à Deo facile possunt ad ipsū accedere, & participes fieri bonorum eius. Sed meo iudicio non est necessaria hæc huius verbi interpretatio, sed simpliciter intelligendum: vbi propheta aduocat vt diximus omnes gentes, vt non stertant neq; amplius obdormiant, & velut osciantes, & omnino securi sibi ipsis tantum incumbant: sed vt parum semotā suis à voluntatibus, & commodis & peculiaribus negocijs, se se conferant ad præconem, præuisorem, & magistrum, & aures adhibeant, & diligenter attendant quicquid eis dictum fuerit, & cum omni mentis tremore illud percipiāt, & secū ipsi plusquam semel discutare ac ruminare non detrectent. Audiat terra, & plenitudo eius, terra (inquam) non quæ est purum elementum, sed ipsum elementum hoc est habitantes in ea, & plenitudo eius quod idem est, quodq; repetit, vt magis excitet & prouocet ad audiendum; & considerandum id quod dicendum est: audiat orbis, & omne germen eius. i. quicquid oritur in eo, et cōtinetur in eo. d. D. Hier. *Audiat orbis. & omne germen eius.* i. cuncta genimina eius, tam loca quæ habitantur, quā quæ vix sunt habitabilia, vel ob nimietatem frigiditatis, vel ob excessiuū ardorem caloris: iubentur enim audire, et quæcunq; sunt, et quæcunq; sunt futura: non enim solum ad nos qui sumus præsentēs, et qui nunc vitam degimus in hoc mundo, sed ad quoscunq; qui sūt per diuersa sæcula futuri, prædicatur, ac prænunciatur hoc Dei decretum, et quodnam est decretum istud?

A *Quia in ignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersum militiarum.* **Tex. 2.**

Non enim super Assyrios tantum atq; Caldeos, non super Aegyptios, et Moabitas, et Ammonitas, ac Philisteos neq; etiam super Iudæos tantum, sed vt diximus contra omnes gentes, et super omnem militiam earum. Vnde satis apparet, quod non de Idumæis specialiter loquitur; quia si sic esset, nequaquam diceret super omnes gētes, neq; de Iudæis solum, quamquam aliqui opinentur posse congruē fieri hanc locutionem, cum sermo esset de ea regione in qua degimus, et cuius negotium tractamus. neq; minus accipienda est opinio Nicolai de Iyra, sed furor, et indignatio, ut palam et aperte. d. textus super omnes gentes et super omnem militiam earum indignationem Domini, et furorem futurum; et super omnem militiam, idest super omnem vim, et potentiam earum, siue in coelo siue in terra fuerit constituta: constat enim et ex prophanis auctoribus facile est uidere quod plerq; gentes ante Christi aduentum, et priusquam euangelica luce fuerint illustratæ non modo in huius sæculi principibus, ac potentatibus plurimum confidebant, verum etiam super militiam cœli, idest super virtutem, et influxum ipsorum syderum et aliorū numinum, quę pro Dijs ipsæ colebant, et venerabantur; sed dicunt quidam modernis satis erudit, hanc comminationem non posse intelligi de ea, quæ est in die iudicij, quia tunc nullus erit rex quem oporteat inuocare: et tamen in hoc capitulo post medium dicitur Regem potius inuocabunt, unde uolunt hanc comminationem fieri aduersus synagogam, quod non displicet. Dicūt quidam iram Dei futuram super militiam ipsarum gentium, quoniam ipse Deus subtrahet omnem uim, ac potestatem ipsis syderibus, et corporibus cœlestibus, ne quicquam influat roboris, ac virtutis super creaturas inferiores: Id quod frequenter experimur cum ob nimios et excessiuos solis ardores; vel ob assiduos imbres et grandines, nunc humana corpora languescunt, et infir-

mitantur; nunc terra magnam sterilitatem patitur. Cuius rei causa plerūq; sunt supplicationes ad placandā iram dei. Et sequitur. *Interfecit eos, hoc est interficiet, more prophetarum vtentes præterito pro futuro, & dedit eos in occasionem.* i. maledixit eos, anathemati zauit, et verē in occasionem dedit, hoc est, ut quicumq; eos inuenerit occidat, ac interimat. *Interfecti eorum proijciuntur,* quemadmodum corpora putrida, et contagiosa, & de cadaveribus eorum **B** *ascendit fetor, & tabescunt montes à sanguine eorum,* hoc est corpora eorum erūt usq; adeo infecta, & omnis terra sanguine occisorum madefacta, quod mōtes ipsi tabescent. Dicunt quidam, hæc omnia ad cladem Iudæorum referentes quod in obsidione, et expugnatione Ierusalem innumera corpora Iudæorum erant strata per omnes vias et inhumata permanebunt, et omnia loca ipsius Iudææ, ita vt colles Ierusalem, et montes ipsius Regionis quæ montuosa est madebant sanguine. id quod nos conuenientius aptare possumus ad tempora Antichristi. **Glof.** Inter. inquit. tabescunt montes. i. Tyranni vel principes mundi, aut etiam Angeli qui singulis gentibus præsidebant. Alij dicunt tabescunt montes sanguine eorū, quia scilicet tantus erit fluxus, et effusio sanguinis, vt non homines solum, sed mōtes deficere, et liquefieri videantur; id quod designat maximam tribulationē illis diebus futuram, usus propheta in hac oratione eleganti Hyperbole. *Et tabescet omnis militia calorum,* & complicabuntur sicut liber cœli; & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea, & de ficu, quoniam inebriatus est in caelo gladius meus. Super his verbis duo sunt explicanda primum quomodo militia cœli tabescet. deinde quomodo cœli complicabuntur vt liber: reliqua sunt clara. Dicitur, quod militia cœli tabescet, siue defluet, quia videlicet in die iudicij, & in consumatione sæculi, cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent, quia præter eorum naturam alterationes aliquas subibunt, vel (vt alibi dictum est) stellę cœli non dabunt lumen suum, & ut ha-

A betur **Matth. 24.** Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellę cadent de caelo, & uirtutes cœlorum commouebuntur, quod quidem non ita debet intelligi, quasi stellę sint casurę; sed non ita lucebunt ut prius, vel militia cœli tabescet, idest demones aerei amittent vigorem suum, cum defecerint eorum membra. Allegoricē verò sic intelligitur, quia omnis militia tabescet, seu defluet, quoniam in adueniente vera luce, quæ est Christus, sol & luna videbantur obscurari, & spiritus mali amissa potestate in inferno recludentur. Topologicē verò sic exponitur, & talis expositio summo pere mihi placet, et aridet, quod militia cœli tabescet, et quotidie tabescit, quoniam redditur frequenter inanis et friuola, quandoquidem multi hominum sunt, qui plurimum confidunt fati, et constellationi, et influentiæ cœli, et sperant se futuros magnos, et habituros magnos honores, ac dignitates, iuxta illud Virgili. **Virg.** *Sic te fata vocant, aliter nō viribus ullis. Vincere nec duo poteris conuellerē ferro;* Qui tandem se falsos ac deceptos esse experiantur: apud hos militia cœlitabit, & defluxit, quoniam nullū produxit, quem indicare videbatur effectum, et pulcherrima quidem similitudine ostendit Esaias istius militiæ cœlicę debilitatem, ac impotentiam, cum dicit **D** ipsam effluere, sicut defluit folium de vinea peracta vindemia, et de ficu adueniente autumno, breuius quidem, et clarius dicitur militia cœli tabescere quando eius virtus et influenza non respondet opinioni hominum, qui maxime illi confidunt: et dicitur moraliter tabescere quando quis professus rectā viuendi regulam ab ea facile decedit, et ruit. Cur autem ira et furor Dei debeat vsq; adeo in omnes gentes, et populos commoueri, et tantam rebus ab eo productis perniciem afferre, adducitur in textu. *Quoniam inquit Deus, inebriatus est in caelo gladius meus.* Dicitur autem metaphoricē gladius Dei inebriatus sanguine in caelo, idest apud ipsum Deum, quoniam sicut qui inebriatur vino, nihil nisi vino madent, et vini saporem, aut etiam fetorem emittunt, sic

Matth. 24

Virg.

Tex. 3.

Gladius inebriatus,

ad præfigurandam sanguinis redundan-
tiam in illa maxima totius mundi va-
statione peculiari alicuius loci defola-
tionem dicitur Dei gladius inebriatus
sanguine. Alii secus exponunt quòd
tanta erit in consumatione sæculi pec-
catorum ultio, et tam horribilis occi-
sio, et sanguinis effusio, quòd vsq; ad cœ-
los pertingere uidebitur. D. Hiero. lon-
ge secus exponit, quòd gladius Dei di-
cetur inebriatus in cœlo. i. in aere, qui
quandoq; uocatur cœlum, ut apud lu-
cam. Volucres cœli habent nidus, quia
scilicet potestas Dei maxime uigebit,
et proferetur contra potestates tenebra-
rum harum, quarum sedes est in cœlo,
idest in aere. Sed prior expositio mihi
uidetur satis cōueniens. Moraliter sic
exponit D. Greg. inebriatus est in cœlo
gladius meus, idest non peperci
peccantibus in me, qui erant à me tam mi-
rabiliter conditi, et creati in cœlo, mul-
to minus parcam hominibus elatis de
terra formatis. Mor. lib. 32. cap. 10.
exponenda est etiam alia similitudo po-
sita in hoc eodem textu: ubi d. Esaias
*Quod eo die complicabuntur cœli sicut li-
ber.* Quorum uerborum hic est intel-
lectus. Quod sicut liber complicatus,
et conuolutus non potest legi, quia li-
teræ, et characteres intus absconditæ
non apparent; sic erunt luminaria cœ-
li, quando Christus est uenturus ad iu-
dicium. D. Augustinus uidetur innue-
re quòd in consumatione sæculi cœli
complicabuntur sicut liber, quoniam
tunc nullum erit opus illis, quia beati
uidebunt faciem Dei, et sine literis et
syllabis uidebunt totum, et pariter in-
telligent, unus tantum erit liber, qui
nunquam plicabitur, qui est ipse Deus.
Datur & alius sentus quòd cœli quan-
doq; idest ante consumationem sæculi,
et in ipso aduentu Domini compli-
cabitur, et omnis eorum militia, exer-
citus, ac multitudo tabescet, quia non
amplius erunt homines idolatriæ dedi-
ti, neq; sydera colent pro numinibus,
neq; pronosticari, aut quicquam ex re-
spectu, uel situ stellarum diuinare au-
debunt.

Sed ad literã. Hęc est melior, et uerior
horũ uerborum intellectus, quòd cœ-

li complicabuntur sicut liber, quia præ-
tristitia, et moerore tot perditorum ho-
minum uidebuntur quodammodo cru-
ciari, et affigi, et in se ipsos redacti, et
conuoluti sicut liber, ita ut nullam ui-
deantur habere uirtutem. Sic enim
scribit D. Petrus Epist. 2. cap. 3. *Aduer-*
Petr. 2. ca. 3.
niet dies Domini ut fur in quo cœli ma-
gno impetu transient: elementa uerò
calore soluentur, terra autem et quæ
in ipsa sunt opera exurentur, et hæc
quidem maxime sunt futura in genera-
li mundi destructione, postquam cœ-
los nouos, et terram nouam sumus ha-
bituri, et partim uerò maxima pars ho-
rum continget in plerisq; huius terræ
uastationibus longe prius ante consu-
mationem sæculi.

Sed non uerentur quidam asserere
hanc Domini indignationẽ super om-
nes gentes ad terrorem potius quàm
ad futuræ rei euentum nobis esse pro-
positã: dicunt enim Deum frequenter
comminari impis, et peccatoribus sup-
plicium et interitum, non ut eos per-
dat, sed quo ad pœnitentiam uocet: uò
enim uult mortem peccatoris, sed ma-
gis ut uiuat et conuertatur quòd faxit
Deus ut sic reuera nobis contingat, quod
uidelicet ex huiusmodi minis, ac terro-
ribus à peccatis retrahamur, et de com-
missis nos ex corde pœniteat, iuxta il-
lud. Fili peccasti? ne adicias iterum,
sed de præteritis precare, ut tibi dimi-
tantur. et sequitur textus.

Ecce super Idumeam descendet supp-
gladius meus. Et super populum inter-
fectionis meæ ad iudicium. Gladius Do-
mini repletus est sanguine, in crassatus est
adipe, de sanguine agnorum, et hircorum
de sanguine medullarum arietum, uicti-
ma enim Domini in Bofra, et interfectio
magna in terra Edom, &c.

Hic est locus, quo pleriq; exponen-
tium putauerunt in hoc capitulo pro-
phetam agere, et uaticinari aduersus
Idumæam; sed reuera sunt maxime
decepti, quia nullum erat opus hic age-
re aduersus eos. neq; tanti refert huius
regionis euersio, ut pro eius uaticinio
oporteret tam solemne prohemium
nobis præponi (ut supra diximus). Hoc
eodem loco quidam alii sunt opinati
pro-

prophetam agere aduersus Iudæos, ne-
quẽ impedit, eosdem appellare Idu-
mæos, tum quia ab eisdem progenito-
ribus utriq; descendunt, hoc est ab ip-
so Isaac, tum quia parũ absumis erant
Idumæis, et fortasse longe peiores il-
lis: quemadmodum nos Christianos, dum
de Hæreticis, aut certis homini-
bus dissolutis loquimur, dicere solemus
isti homines sunt Turcæ, et quandoq;
peiores Turcæ; sic et hoc in loco sub
nomine regionis Idumææ uoluit ex ar-
te Esaias denotare, et præsignare Iudæos,
quibus, hoc est peculiare, agnos, et
hircos, arietes, et huiusmodi animalium
genera pro sacrificiis offerre Domino, et
hæc certe non est mala expositio, ut per
Idumæam intelligamus uniuersam Iu-
dæam siue synagogam. propterea ha-
berur in textu. *Gladius Domini repletus*
est sanguine, in crassatus est adipe, de san-
guine agnorum, et hircorum, &c. Dicit er-
go gladius meus super Idumæã descendet,
et super populi interfectionis meæ ad
iudiciũ. Sed ego (pace horum dixerim)
persistens in priori intentione quam ad
tuli, sustineo quã. i. non super Idumæã
tantum, neq; dumtaxat super Iudæam,
sed super omnes gentes, et super om-
nes populos, qui Deum non agnouerit,
sive in hoc sæculo, siue in eius extre-
ma, et generali desolatione gladius Do-
mini sit descensurus, & super populum
interfectionis suæ, quem scilicet ipse
interfici mandauerit, atq; decreuerit: nã
quod hoc nomen Idumæi iuxta propriam
eius interpretationem significat terrã,
siue rem terrenam. & Idumæi, homi-
nes habitantes in terra, quibus Ioan. in
Apoc. cap. 8. minatur. d. Væ, Væ, Væ ha-
bitantibus in terra, idest uel illis, qui cor-
de, ore, & opere terræ inhiant, terram
sapiunt, & terrena sequuntur. quemad-
modum sunt omnes peccatores, & præ-
fertim ii, qui usq; ad eadẽ humi decum-
bunt, et iacent, ut ab ea subleuari ac eri-
gi nequaquam possint. Rub. Abb. hunc
locum exponit de triplici flagello, quã
pertulerunt Iudæi unã cum sempiterna
damnatione. sup. 8. cap. Apoc.
Alii dicunt hanc repetitionem fieri sole-
re à prophetis ad ampliorem exaggera-
tionem, & mentis suæ clariorem expo-

Idumæa
quid signi-
ficat.

sitionem, qua instante magno pericu-
lo uocem doloris significatiuam expri-
mere consueuerunt. Gladius ergo Do-
mini super populum huius misere con-
ditionis existentem descendet ad iudi-
cium, hoc est destinatum, siue deputa-
tum iusto Dei iudicio ad perpetuam
condemnationem. Vbi nota id quod
ab aliis opportunè ad modum fuit con-
sideratum, quod quemadmodum pii,
& iusti homines dicuntur filii Dei, et
electi, ac digni æterna uita, ita è con-
tra peccatores, & impii dicuntur filii
interfectionis, ac perditionis. Si uerò
per Idumæam uelimus intelligere Iu-
dæam, ut pleriq; omnes dicunt, iurè
quidem poterunt Iudæi filii interfectio-
nis nuncupari, siue populus interfectio-
nis; quia ausi fuere interficere me Chri-
strum Dominum, creatorem omnium.
Aut etiam populus interfectionis meæ
.d. Deus. i. quem ego sum interfecurus
ad iudicium faciendum, & iustitiam
exercendam. Cum uerò .d. Gladium
Domini esse repletum sanguine, nulli
dubium, si de clade Iudæorum facta
sub Romanis sermo habeatur, gladius
Domini, qui in manibus Romanorum
fuit constitutus, eorum sanguine fuit
madefactus, & per sanguinem agno-
rum, & hircorum, & medullarum
Arietum intelliguntur cuiusq; condi-
tionis, uidelicet, maioris, minoris, &
mediocri fortunæ hoës. Quod si de
quacũq; gente indistinctim loquamur
(ut diximus) neq; in hoc sæculo, neq;
post illud cuiquam quã. fuerit Dei le-
gem preuaricatus. nisi resipuerit, indul-
gebatur. *Victima enim Domini est in Bos-*
ra, et interfectio magna in Edom. Victi-
ma quidem Domini est, quoniam inter-
fectio, & extinctio impiorum, est uelut
sacrificium, quod offertur ipsi Deo.
gratum admodum, & acceptum, ut sci-
licet impii, & peccatores, & Dei contem-
ptores iusto Dei iudicio exterminen-
tur, ac deperdantur. Meminit loci in
quo fieri debet hoc sacrificium, & hæc
in signis interfectio, hoc est, Bofra, quæ
est Ciuitas Idumææ, & Edom, quod est
nomen ipsius Esau, à quo originem
trahunt Idumæi ut supra dictum est, ita
ut perpetuò per Idumæam, Edom; &
Ida-

Idumæos, intelligas designare quas- que gentes Deo odibiles super quas in dignatio Domini sit futura. Sequitur textus.

Tex. 5.

Et descendunt Unicornes cum eis, & tan- ri cum potentibus, inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguii quia dies ultionis Domini, dies inquam in qua sumere poenas de peccatoribus statuit Deus iuxta illud ps. sepius addu- etum. Cum accipero tempus ego iusti- tias iudicabo, & annus retributionum iudicij Syon. Annus inquam & tempus quo Deus secundum iustum iudicium suum retribuet, prout quisq; gessit, hoc est, his qui bona egerint, vitam æter- nam, qui vero mala ignem æternum, & in hoc quidem sæculo ignominiam, contemptum, & necem crudelissimã, & post huius uitæ exitum animæ cru- ciatum perpetuum, & iudicij extremi die peracto, vnã cum corporibus ani- marum tormenta perpetuo duratura, hic est annus perfectæ, & absolute re- tributionis. Vocatur retributio iudicij Syon, non solum quod super Syon fiet istud iudicium, sed ab ipso Syon, hoc est ab eo qui habitat in Syon fiet istud iudicium, hoc est ab ipso Deo, qui dicitur habitare in Syon, & edificauit Syon. D.

Annus tri- butionis.

autem Hier. annum retributionis iudi- cii Syon arbitratur eum esse de quo lo- quitur ipse Saluator per Esaiam cap. 61. dum inquit Spiritus Domini super me, & c. cuius sententia non multum ab- est ab ea quam diximus, quia tunc in- cipiet fieri ista retributio. Per unicor- nes, Phinocerotes, & Monocerotes, & tauros intelligere debemus quoscum- que potentes, viros fortes, homines magnanimos, & qui multis opibus sūt affluentes omnes ad vnum, & sine vlla personarum acceptione omnes in quã pariter trucidabuntur, & terra erit san- guine repleta, iuxta illud Deuteron. 32. Inebriabo sagittas meas sangui- ne &c.

Deut 32.

Tex. 6.

Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, et erit terra eius in picem ardentem &c.

In toto hoc contextu propheta osten- dit qualis sit futura ipsius orbis desola- tio, cum extrema dies aduenerit, &

A secundum alios, qualis sit futura deso- latio ac destructio vniuersa regionis Iudææ, aut ipsius Sinagogæ quod. scilicet magna erit, adeo horribilis, quod tota redigetur in solitudinem neq; erit am- plius hominum habitatio, sed volu- crum, & bestiarum, quin potius ipso- rum Demoniorum, quæ nobis descri- buntur per nomina istarum ferarum, & brutorum animantium: quamquam non pudet quosdam hebræorum magi- stros, ac doctores hanc desolationem, & solitudinem referendam esse ad Ci- uitatem Romanam, & ipsius imperiũ; sed maxime falluntur, cum ipsius vrbis primatus, & imperium numquam fue- rit tam latum, atq; amplum vti nũc est ob Dei virtutem, ac potentiam, vt est videre apud Albertum pighium de Ec- clesiastica. Hier. lib. 5. cap. 14. Deinde subdit.

C Nocte, & die non extinguetur, in sempiternũ ascendet fumus eius, & generant in ge- neratione desolabitur, in secula seculorũ, nõ erit transiens per eam. prosequitur Esai- as describere ruina, & desolationem totius orbis, & presertim ipsius Idu- mææ, hoc est synagogæ; et inquit (quod ignis) quo ardebit terra, ita accēderet, & exardescet quod non extinguetur in sempiternum. Namq; si loquamur de igne inferni, dubio procul numquam dextinguetur, si loquamur postmodum de combustione ipsius sinagogæ, quan- doq; extinguetur, sed per multum tem- pus perdurabit. Aliqui per torrentes intelligunt doctrinam Ecclesiæ quam dicunt tempore Antichristi, & longè antea, opera, & occasione prauorum ho- minum deducendam esse in contem- ptum, & vilitatem. Spero autem furu- rum quod scientiæ, & inuentiones De- monum, & peruerforum hominũ cõ- uertentur in picem, & facile ardebunt, & postmodum extinguentur, & euane- scent, & quamuis Esaias dicat quod no- cte & die nõ extinguetur in sempiter- num, vult inuere quod fetor, & putre- do falsorum dogmatum non extingue- tur quoniam in sempiternum cognos- cetur, & conculcabitur eorum falsitas, & mendacium. Ascendet fumus eius à generatione in generationem, hoc est

sem-

semper illius peruerfitatis, & infaniæ perdurabit memoria, & a generatione in generationem, hoc est ab una etate in aliam, ab vno seculo in aliud deueniet, & transferetur vanitas istarum opi- nionum, siue hęcresum ut patet exem- plo Arrianorum, Anabaptitarum, Sa- duceorum, & nouissime luteranorum quorum hęcreses, & blasphemix adhuc vigent, & versantur per ora hominum cum imprecationibus, & maledictioni- bus. Si volumus per torrentes conuer- tendos in picem, & c. vt uidetur litera textus inuere, nulli dubium quod pe- ne, & flagella flagitiosorum hominum conuertentur in picem, & ignem ardē- tem, & reliqua quæ sequuntur incom- moda. Cum postea subdit. Quod non erit transiens per eam, hoc est per illam terram, quæ conuertetur in sulphur, & in picem ardentem, multas habet inter- pretationes, quoniam si loquamur de combustione vniuersæ terræ in consu- matione seculi nullus haud dubiè erit transiens per eam, quoniam flagrabat igne perpetuo. Et si loquamur de lo- co damnatorum, neq; etiam vllus nisi violenter attractus transibit per eam, quia nullus comparietur damnatis, sed videbunt iusti, & lætabuntur, & super eum ridebunt, & dicent. Ecce homo qui nõ posuit Deum adiutorem suum. Et præterea inter illos, & beatos ma- gnum chaos firmatum est, ut neuter possit ad alterius regionem transire, si propheta intelligat de vniuersa regio- ne Iudææ nullus erit transiens per eam, quia desolata erit, & spoliata habitato- ribus; Aut dicas tam magnus & intol- lerabilis foetor erit regionis illius, quod nemo per illam, audebit facere iter, id quod nobis omnibus documento esse deberet, ut per ea loca nequaquam tran- sire, aut quouis pacto adire deberemus, vbi est foetor, & conuersatio malorum hominum, & gēis putridæ, & infamis, cuiusmodi sunt fornices, & lupanaria, & conuentus, seu conciones hęcretico- rum, & malignorum spirituum. Pos- sunt hæc verba referri ad Ciuitatē Hieru- salem, quod. f. nullus transiens erit p- eam, quia Romani decreuerunt ne quis- quam ex Iudæis reuertetur in patriã

ps. 51.

A suam, & hac ratione vaticinium præ- es intelligi debet nullum Iudæorum esse transiurum per eam, id est per Ciui- tatem Hierusalem, neq; ad illam acces- surum, postquam fuerit omnino deso- lata post passionem Christi, hoc est, quod dicit propheta in his paucas, videlicet nocte, & die non extinguetur in sem- pitemum, &c. & non erit transiens pe- eam.

Deinde subdit. Et possidebunt illam Onocrotalus, & hericus, & Ibis, & Coruus habitabunt in ea, & extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum & perpendicularum in desolationem. Nobiles eius non erunt ibi, regem potius in vocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum, & orientur in domibus eius sping & Vtrix, & Paliurus in mansionibus eius: & erit cubile Draconum, & pascua struthio- num, et occurrent Demonia, Onocentaurus, & pilosus clamabit aliter ad alterum: ibi ca- bant Lamia, & inueniet sibi requie. Ibi ha- buit foveam hericus, & nutrit catulos, & circumfodit, & fouit in umbra eius: Il- luc congregati sunt milia alter ad alterum.

Quid sit Onocrotalus, & Hericus & cetera quæ hic ennumerantur anima- lia decreuimus primum exarare, & bre- uiter explicare, ne in reliquis residui huius textus partibus exponendis ulla suboriatu confusio, et postmodum ex- ponemus iuxta sensum literalem, & se- sum tropologicum, seu morale. Ono- crotalus quidem nonnulli existimant esse pellicanum, quidam monedulam, alii fingunt esse auem quandam cigno simile, quæ soleat rudere, ut A sius, & loca solitaria habitare: & nonnulli opi- nantur esse quandam auem in mariti- mis locis solitam ut plurimum dege- re, & reperiri. Hebrei dicunt esse no- ctuam, quæ noctu volitat. de hoc ani- mali habetur leuit. vndecimo. Deuter. 14. hoc loco Esaiæ 34. & Sophoniæ cap. 2. de hoc animali loquitur Plinius lib. 10. de naturali histo. cap. 47 & dicit ha- bere similitudinem oloris neq; distare ab eo nisi quod faucibus ipsis inest al- terius vteri genus, et quæ sequuntur Sequitur postea. Hericus siue herina- cius quod est alterum animal hoc loco ennumeratum, & est animal quadrupes spinis

Onocrotalus quis.

Deute. 14

Arist. de hi- sto. anima- li. cap 34

Heri. q.

spinis armatum quas istar pilorum habet: de hoc etiam loquitur Plinius libro 8. cap. 37. ubi sic ait. Herinacei preparant hieme cibos, ac volutati supra iacentia poma affixos spinis, vnum non amplius tenentes ore, portant in cauas arbores, & cetera quæ ibi videre poteris, habitat iuxta paludes, & in paludibus: de quo Arist. etiam nono de historia animalium cap. 6. loquitur: loquitur etiam David psal. 103. cum inquit. Petra refugium herinaceis, et D. Gregorius tertia parte pastoralis cap. 12. describit formam, & figuram huius animalis iuxta significationem quam habet penes proprietates, & ingenia quorundam hominum de quibus inferius loquimur.

Ibis quis. Ibis est avis ciconiæ valde similis, qui volucres pascuntur à serpentibus, & de hoc animali loquitur etiam Plinius libro 10. cap. 28. Sed prius cap. 12. Meminit etiam hoc loco Esaias ipse Corui, qui est avis nigra habens rostrum robustum, & prædurum, quæ solet pugna re cum miluo, qui quidem accipit ab eo quidquid tenet, quia unguibus, et uolatu est præstantior coruo, & est avis quæ maximè odit prolem suam, et natam non educat, ut etiam refert Arist. lib. 9. de hist. animalium cap. 31. propterea dicit Propheta psal. 146. quod Deus dat escam pullis coruorum inuocantibus eum; de hoc animali præter Esaiam habetur etiam Leuitic. 11. Sophoniæ. 2. & alibi: & ipse Plinius loquitur de eodem animali pluribus in locis, sed præcipue lib. 10. cap. 12. In hoc eodè cap.

Onocrotalus quis. loquitur Esaias de Onocrotalo quicquid est animal fatum monstruosum dictum ab Asino, & tauro quod à parte superiori videtur habere speciem hominis, à parte uerò inferiori refert speciem Asini. Meminit etiam propheta hoc eodem loco cuiusdam animalis quem uocat Pilosum quod iuxta nominis interpretationem dicitur esse animal maxime pilis abundans, & oppletus, quos non solum in capite, & barba, uerum etiam per totum corpus, et quascunq; eius partes gestare dicitur. Nominat etiam Esaias quandam Lamiam, quam

Lamia quis. dicit cubare, uel cubauisse in illis locis

A ad eò desertis, & desolatis quam dicunt esse animal quoddam facie muliebrem, pedes uero equinos. Alii dicunt esse mulieres quasdam, quæ uelut strigæ, seu striges puerorum, et infantium sanguinem fugere dum possunt enituntur. Sunt etiam Lamia secundum Chrysostomum ferè quædam, seu animantes quæ ut diximus habent formam muliebrem; sed longè melius puto eos dixisse qui Lamias phantasmatum demonum esse affirmant, quæ Laruæ appellantur, & lemures, & à nonnullis dicuntur Emulse; de qua re uide Cælium lib. 19. ca. 5. & D. Gregorium 33. Mor. cap. 32. Meminit etiam hoc eodem cap. Esaias de Draconibus, & Struthionibus lib. 29. cap. 4. & alibi pluries, & Arist. lib. de hist. animalium lib. 9. cap. 6. ubi plurima de natura, & proprietate animalis loquitur.

C De Struthione etiam loquitur hic Esaias cuius naturam describit Plinius libro 10. cap. 1. & D. Gregorius 7. Mora. cap. 15. dicit hoc animal habere speciem uolandi, sed usum non habet, & designat naturam, & ingenium hipochritarum ut suo loco dicemus.

Descripta utcumq; natura horum animalium de quibus hic loquitur Esaias ne studiosis inferatur necessitas in hisce rebus immorandi, uidere nunc oportet quorum horum meminit Esaias, idcirco dicendum primum per hæc uoluisse prophetam ostendere ea loca usq; ad eò fore deserta, seu deserenda, ut bestiarum potius, et ferarum, quam hominum futura essent habitacula, nequæ hominum tantum, sed potius demonum, & malignorum spirituum, & hic sensus est ualde congruus penes in intelligentiam nudam, & puram ipsius literæ. At si hæc ad quorundam hominum proprietates, & consuetudines trahere uelimus, dicemus omnifariam uerum esse quod prædicit Esaias, quòd uidelicet euerfa Hierusalem, & ea regio ne desolata per exercitum Romanorum, habitabunt ibi Onocrotali, Onocrotali, Struthiones, & Corui, hoc est, expulso populo Iudæorum, habitabunt ibi Idololatæ, homines mundani, et uariis superstitionibus seruientes, uti nunc

vide-

uidemus Arabes, Mauros, & Turcas, homines quidem bestiales, et Christiani nominis contemptiores, et persecutores indefessos eam regionem incolere, et habitare, et loco sanctarum scripturarum magno in pretio habebuntur fabule gentilium, et mendacia poetarum. Sed etsi uelimus ad quemquæ nostrum prædictorum animantium significationes abducere, dicemus plerisque secum ferre imaginem Onocrotali, Onocrotali, Ibis, et Corui namque iuxta D. Gregorium Onocrotali sunt, qui ex una parte sapiunt aliquid humani, ex alia uerò carnis uoluptatibus immerguntur, seu qui ob aliquas uirtutes eriguntur, et demum ita superbiunt ut nullum hominem uereantur, unde humiliari debuerant: his animantibus demonia occurrunt ut habemus in textu, quia maligni spiritus ualde eis ad uotum deseruiunt, quos de his gaudere conspicunt, quæ plurimum flere debuerant. Onocrotalus, qui est animal ualde rapax, et cupidus, designat hominem auarum, qui semper eget, homini enim auaro tam deest, quod habet, quam quod non habet, et quoniam dicitur istud animal habere rudium Asinum designat hominem Idolatram, aut hominem hipochritam, qui suis in sacrificijs, et præcationibus rudere, et stridere dicitur. Ibis autem, quem diximus solere depasci à serpentibus, designat inuidos, et qui terrena affectant, et de rebus terrenis sunt nimium solliciti, quare non iniuria ista auis computatur inter aues immundas. Coruus, qui est animal odio habens prolem suam, et natam non educat, ac nutrit, significat eos homines quæ adeo sui ipsius, et propriorum commodorum rationem habent, filiorum et subditorum suorum parum admodum uideantur esse solliciti. D. Greg. lib. 30. Mora. cap. 15. uult per hanc proprietatem coruorum, quæ editis pullis escam prebere dissimulat priusquam nigrescant, designat egregium prædicatorum, qui magna uoce clamat, dum peccatorum suorum memoriam, et propriæ infirmitatis cognitionem, quasi quandam colorem nigredinem portat, nec uidetur as-

A fici cura erga suos discipulos, nisi prius uiderit eos à peccatis præteritis fuisse auersos: et pullis coruorum tunc escam preparatur cum predicantibus Apolo. Sed nigredo in Coruo si fuerit accepta in malam partem, infidelitatem gentium pariter, et Iudæorum designat, et animam denique cuiusque hois peccatorum caligine seu turpitudine offuscata. Quòd si in bonam susceperis, humiliationem, et hominis uerè contriti dolorem, et poenitentiam demonstrat. Sed profequamur textum: *Et extendetur super ea mensura, ut redigatur ad nihilum & perpendicularum in desolationem.* Talis erit inquam ipsius regionis, aut urbis desolatio, ut quemadmodum mensura fuit opus, et perpendicularum ad eius constructionem, ut si perfectè, et rite construeretur, et nihil in eius edificio appareret incomptum, ita nunc extendetur mensura, ut omnino ad nihilum redigatur, et solo æquetur: et iuxta Glos. huiusmodi mensura, et perpendicularum significat, seu representat diuinam iustitiam, quæ non potest immutari, neque uariari in indirectum: Propterea dicunt quidam prophetam hoc loco usum fuisse ironiam, quasi dicat in destructione, ac euerfione huius urbis, seu regionis mensura adhibebitur, non in construendo edificio, ut ad rectam normam redigatur, sed potius, ut euerfatur, et penitus destruat, et quidam uolunt per mensuram, et perpendicularum hic extendendum super eam, intelligamus Deum pro qualitate peccatorum pœnas irrogaturum, iuxta illud, quæ mensura mensi fueritis, remetretur uobis. Dicit Deinde.

Nobiles eius non erunt ibi, regem potius inuocabunt. Vna est expositio horum uerborum maxime consona his, quæ dicta sunt, quod in destructione, ac euerfione Ciuitatis, non erunt nobiles, non agnoscentur, non se ipsos ostentabunt, præ alijs honorari, et suscipi haudquam curabunt, cum apud hostes longè peius, quam ceterorum hominum uulgi tractari eos contigerit, et usque ad eò se ipsos despicient, quod nullus regnum ambibat sequi Regem fieri, et appellari

Onocrotalus.

Ibis.

Coruus.

appellari concupiscet, sed omnes Regē inuocabunt, id est appetent, & percipient aliquem sibi asciscere in Regem, ac Principem; nullus erit qui ad vllum dignitatis gradum studeat euocari, sed omnes Principes eius erunt in nihilū, quod si de Iudeis loquimur, Scribę & Pharisei penitus eiciantur, ac debentur, & suorum scelerum & impietatis in Christum Dominum acerbissimas poenas luent: aut dicas nobiles ibi non futuros, quia ablatum erit à Iudeis sceptrum, quippe qui dicebant non habemus Regem nisi Cæsarem. Vel nobiles non erunt ibi, quia scilicet omnes erūt interfecti. D. Hier. longē secus arbitrat per nobiles hoc loco intelligi debere Apostolos, atq; credentes, qui profectō non erunt ibi, hoc est non erunt recensendi; & annumerandi, in horum perditorum hominum colluic, tum venerit tempus desolationis, ac destructionis eorum. Sed ipsi potius regem inuocabunt, hoc est Christum Dominum; Reliqui verō qui primates ui debantur inter eos, erunt in nihilum, id est ita habebuntur quasi nihil sint, qui quondam non solum videbantur esse aliquid, sed id totum, & id omne, quod apud eos esse poterant se esse, & futuras esse existimabant. Sequitur deinde aliud signum seu sequentium maxime desolationis, ac destructionis, seu Ciuitatis Hierusalem, aut verius, totius orbis; cum inquit, erunt spinę & verticę, & paliurus in munitionibus eius, vt supra ex textu vidimus. Miram certe quod in illis domibus, vbi prius degebant homines cū omni apparatu, splendore, & magnificentia, queq; ad horum conuictum erāt necessaria abundē suppetebant, erunt spinę, & urticę. Vbi per spinas, & vrticę Greg. lib. 7. mor. cap. 15. intelligit pruriginēs cogitationū; quę occupant mentes reproborum, & per spinas, vitiōrum punitiones, & per paliurum qui vndique circumdatus est spinis designantur defensores vitiōrum, & vitiōforū, de qua herba vide Plinium lib. 24. c. 13. qui ait Paliurus spinę genus est, & semen eius contra scorpiones est efficacissimum: item callosos et tussi, & multa alia de hoc fru-

Qui vere sunt nobiles, & unde dicitur nobilitas videbitur forte in calce huius operis. D. Hier.

Greg. lib. 7. mor. cap. 15.

Plinius lib. 24. c. 13.

Etice proloquitur. Quod etiam domus, & habitacula hominum, & uirorum sint futura cubilia draconum, & pascua struthionum loco supra adducto satis diffusē declarat ipse. D. Greg. Quidue per lamiam, et Hericum, et c. huiusmodi animalium genera tropologicē sit intelligendum abundē nobis ostendit, quidue per milium debeamus intelligere per eundem satis constat. Cum verō subdit. In textu. Clamabit alter ad alterum. hoc est huiusmodi monstra ita mutuo connectentur, & consortia inibunt, quod illuc ferē omnia concurrent, quasi dicat. Vnū post aliud, quod videlicet vbi nunc fuit Lamia, illuc postea adueniet Hericū. Id est prima loci habitabilis, hoc est ipsius Ciuitatis solitudinē subinueniunt. n. domus illę velut loca communia, et indistinctum singulis istis animalium monstris accommodata. Allegoricē verō sic intelligas, quod impii facile ad se inuicem conuolunt, et alter alterum ad se trahit, et quemadmodum dicit Comicus ille suauissimus. Pares cum paribus facillimē congregantur. et velut dicit Arist. omne simile appetit suum simile. Sic etiam aues sua naturali proprietate rapaces clamabit alter ad alterum uti nos frequenter videmus multa eiusdem speciei animalia ad idem cadauer abtumendum, ac deorandum simul conuenire, hoc est quod dicit. Illuc congregati sunt milui alter ad alterum. Et quoniam pręuidebat Esaias hęc eius vaticinia difficile admodum fore posteris credibilia, clamabit alter ad alterum, id est Iudas Scarioth interfector Christi capitis clamabit ad Antichristum, qui interficiet membra capitis huius. Primum quidem super id quod ait propheta, et erit cubile draconū, et pascua struthionum et occurrent Demonia Onocętauris, et pilosus clamabit alter ad alterum. Ne hi, qui laborant inopia librorum sint destituti fructu eorum que notat D. Greg. in lib. mor. iuxta moralitatem, dicimus per dracones malitiam, per struthionem verō nihil aliud, nisi hypocritam designari: struthio qui-

Greg. 7. mor. cap. 15.

Greg. 7. mor. cap. 15.

Expositio Tropologica.

D. Greg.

quidē volādī speciē habet, sed volandi vsū nō habet, sic, & hypocritis de Esaię Citatis imaginem designat, sed tenere vitam sanctitatis ignorat: in peruersa igitur mente draco cabat, & struthio pascitur, quia latens malitia callidē tegitur, & intuentiū oculis simulatio bonitatis antefertur. De Onocętauris etiā loquitur Greg. quo nomine lubrici figurantur, & clarihi ergo sunt, qui subiecti luxurię vitijs, inde ceruicem erigunt, vnde humiliari debuerant, ut supra diximus. De Hericiis etiam loquitur hic sanctissimus Doctor, qui designat peccatorem, qui satis videtur quo initio, & qua occasione ad culpam accedit, & quibus vestigijs (tamquam pedibus hericij) nequitia illius perpetrata cognoscitur, & tamen adductis repetē excusationib; impura mens introrsus pedes colligit, quia cuncta iniquitatis suę vestigia abscondit, & hęc sufficient de significatione huius animalis, qui dicitur hericij. At Beatus Augustinus super psal. 103. dicit hericij, siue herinacios designare peccatores. qui licet sint cooperti minutis, quotidianisq; peccatis, non tamen eis deest petra, id est Christus, quę docuit illos dicere, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; & sic petra dicitur esse refugium herinaceis: optima quidem interpretatio, sed nō sic intellexit Esaias, quare, & c.

Greg.

August. sup. ps. 103.

Tex. 7.

Tex. 8.

sortem, & manus eius dimisit eam illis in mensuram usq; in sempiternum. possidebunt eam in generatione, & generationem habitabunt in ea, &c. Horum verborum sensus ad litteram est. Alter alterum non quassauit, quia videlicet non casu, aut fortuna, sed Dei ordinatione factum est, ut in eiusmodi locis talia monstra accubarent, & qua ex ore meo procedunt ille. Deus mandauit, & scio quid locuta est in me Deus, & sps eius: nō ego ista somnio, nec ex me ipso cogitō, Deus (inquam) mandauit ea mihi scribenda, & posteris patefacienda. Idem Spus congregauit ea, hoc est in vnū adduxit animalia hęc in ostrosa, & perniciosa: & misit eis sortem, & dimisit singulis in mensurā, hoc est singulis loca distribuit iuxta qualitatem, & quantitatem eorū. Animalibus magnę molis, & quantitates ampliora loca, paruis autem tenuimus angustiora: usq; in æternum possidebunt ea in generatione, & generationē habitabunt in ea. Talia quidem monstra nō aialia rationem habentia, queq; rationis ductu viuūt, & gubernantur. iuxta illud psal. fiat habitatio eorū deserta, & in tabernaculis eorū nō sit qui in habitet. Quę quidem hæcenus dicta si de hūi brutis animalibus ac monstris accipiuntur, haud quaquā putandū est ea in eiusmodi locis perpetuo mansura. Si verō p hūi monstra & aialia bruta intellexerimus (vt iam dictū est) homines prauos, atq; peruersos, et in moribus & actionibus eiusdemmodi monstra pmissiles, cuiusmodi sunt Turcę, Saraceni, & hūi pestes infidelium; neq; est credendū est in generationē, & generationē habituros in psatis locis: quū futurū est ut et ipsi quę dispereant, ac depēdāt. At si de Demonibus isthęc dicta sumantur, et de damnatis, nulli dubiū quod in æternū, et a generatione, in generationē habitabūt, nō in istis locis habestribus, ac nemorosis; verū sua habebunt receptacula, et domicilia sempiterna in locis cauernosis, et in summis terrę profunditatibus cuiusmodi est locus proprius ipsorū Demonū, quę quorūcūq; damnatorū. Verū tū quū existimādū est nō tā accurate ac diligēter oportuisse scribi loca

psal. 68.

loca dānatorū, & pditorū hominū; quē admodum hoc in loco videmus hunc prophetam descripsisse, atq; etiā voluit se protestari hęc ab eo dicta Dei spiritu mandante fuisse literis mandata; Idcirco ego libenter subscribo opinioni eorum, qui volunt hęc non ad literam sed ad altiorem sensum omnino esse referenda. Et primum quidem cum habetur in textu. Posteaquam enumeravit varias animalium species, subdit in fine. *Illic congregati sunt Milus alter, ad*

alterum; quibus verbis nonnulli expositores volunt prophetam prædicere, ac vaticinari cætum & congregationem Apostolorum, qui quidem ex ploribus ludæis, & synagoga post habita. congregati sunt Apostoli Hierosolymis, alter alterum ad se vocans, & ad construendā aliam synagogam longe meliorem, i. Ecclesiam sanctam mutuo se adhortantes; quemadmodum legimus apud Evangelistas, quod aliqui ex eis primū vocati à Christo vocauerunt alios, & adduxerunt ad ipsum. d. Inuenimus Messiam, qui dicitur Christus, venite, & videte. Necte perturbet eos Miluis iuxta aliquas proprietates comparari. Milus enim est avis rapacissima, & famelica, & numquam (vt aliqui dicunt) eiusmodi aues mortuorum carnis vescitur, iis conditionibus in spiritualem

Apostoli solum desumpsis fuerunt discipuli Christi *vt* isti superinduti: fuere quidem rapacissimi, quoniam sum mopere humani generis salutem percipientes vniuersum orbem rapuere, & pertrahere ad fidem Christi: & usq; adeo famelici quod nullo unquam temporis momento neq; vllis minis aut terroribus fuere detenti, quin modo hanc, modo illam regionem ad Christum conuertere conarentur: ipsi etiam cognouerunt Christi aduentum & ipsum esse filium Dei; quē admodum Milui dicuntur præcognoscere veris aduentum, vt Hier. cap. 8. Miluus in cælo cognouit tempus suum, quod reuera sanctis Apostolis & Christi discipulis potest conuenienter tribui: dicuntur etiam hoc genus aſalia, seu volucres unq; vesci carnis mortuorū: sic & Apostoli, & veri Xpi discipuli abstinent ab omni peccato mortali, &

A vescuntur carnibus viuorum, & non mortuorum: propterea dictum fuit ipsi Petro. Occide, & manduca, non quidem corpora sed ipsas animas At quia fortassis videbitur alicui nimis durum atq; absurdum ipsos Christi discipulos animalibus tam sordidis, ac turpibus comparare. D. Hier. imitatus textum lxx. In terpretum comparat eos Ceruis, quæ sunt animalia nobiliora, & præstantiora, de quibus loquebatur psal. d. Vox

psal. 28 domini præparantis Ceruos: & pleriq; sancti Patres, ac veteres doctores non veretur per Ceruos in sacris literis frequenter nominatos, intelligere sanctos Apostolos: quandoquidem (teste Cyrillo) Ceruus hoc habet proprietatis, interficere serpentes, & spiritu narium extrahere eos de cauernis, & eos macerare & occidere: sic propemodum faciebant Apostoli, spiritu verbi Dei eiciebant Demones, & de corporibus mortalium eos extrahebant, & peccata dimittebant. Isti ergo Cerui congregati fuerunt alter ad alterum i. mutuo se cōspexerunt & Ierosolymis pariter conuenere ad eligendum alterum loco eius, qui cæciderat, ut numerus Apostolorum duodenarius integer omnino permaneret; hoc est quod innuit propheta sub his uerbis. d. *Requirite diligenter in libro Domini*, hoc est in hoc eodē

libro iussu domini conscripto, uel alios *ni quis* & libros ueteris testamenti, in quibus omnis *qualis*: & nomina de Christo futura descripta *quosplex* buntur: aut etiam per librum domini *vi. infra* possumus intelligere quamcunq; scripturam Dei spiritu, ac uoluntate nobis relictam: sed præsertim ne uideatur Esaias inania prophetare inquit. *Requirite diligenter in libro Domini*, & legite quæ uobis subindico de concilio Apostolorum Hierosolymis coacto pro eligendo Matthia, cum in libro Domini multa reperiantur quibus poterit quicumq; studiosus, & erga Deum bene affectus intelligere duodecim deberē cōstitui Apostolos Christi, qui per uniuersum orbem ipsum annucentiant. Exat enim figura de duodecim fontibus Helim, de duodecim gemmis in tunica sacerdotali ipsius Aaron appensis, & de duodecim lapidibus ex fluuio Iordanis

desum-

desumptis, super quos construenda, & stabilienda erat Christi Ecclesia.

Vnum ex eis non desuit: ad constituendum scilicet numerum duodenarium non desuit quicquam, neq; etiam vnū, cum loco vnus alius fuerit suffectus, vt diximus, vt sermo Christi apud Ioā. 18. verus esse comprobaretur cum dixit. Quos dedisti mihi non perdidit ex eis quemquam: namq; licet Iudas Iscariot defecerit à Christo & Episcopatu eius alter suscepit; dicimus tamen illa non fuisse à Deo datum, & præterea duodecim Apostolos, nec plures, neq; pauciores Christus sibi ascuerat, & præ alijs selegerat; propterea dicit, & verum dicit. Quos dedisti mihi non perdidit ex eis quemquam: quamquam alibi postmodū apponitur exceptio. d. Nisi filius perditionis; hoc est ergo quod ait. *Alter alterum non quaesuit*. i. non oportuit quaerere quempiam absentē, aut deficientem, quin duodenarius Apostolorum numerus esset perfectus, & completus, quia nullus desuit, & idcirco, alter alterum non quaesuit. Cæterum pro stabilienda certitudine huius vaticinij, inquit, hęc indubitanter probō, & confirmo, quia quod ex ore meo procedit, ille scilicet Deus verax & potens mandauit, & spiritus eius, videlicet Spiritus sanctus, ipse congregauit ea: vel omnia hęc vaticinia & cuncta hæc mysteria, quæ uobis edixero, vel congregauit ea, idest præcepit fieri ea quæ ipse docuit, scilicet, vt docerent omnes gentes, & baptizarent eos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, aut planius congregauit ea, idest omnia concilia quibus Apostoli, & eorum successores de rebus fidei tractaturi conueniunt. Et cum. d. *Et ipse misit eis sortem*; clarum est quod in electione Matthie duo fuerunt propositi in locum Iudæ, Ioseph qui vocabatur Barabas, qui cognominatus est iustus, & Matthias, & dederunt fortes eis, & cecidit fors super Matthiam. hoc est quod ait, & ipse misit eis sortem, ipse inquam spiritus Domini, quē prius unanimes Apostoli rogauerunt. d. Tu Domine qui corda nostri omnium &c. *Et manus eius diuisit eam illis in mensu-*

ram, hoc est spiritus Dei diuisit eam. i. congregationem, & numerum hunc Apostolorum in mensuram, hoc est iuxta necessitatem, et qualitatem loci, & personarum in diuersas prouincias, quia vnus ad Indos, alius ad Hispaniam, & sic de alijs, vel secundum mensuram donationis Christi, vt ait Apostolis ad Eph. 4. vel sicut mensuram fidei secundum quam unicuique Deus diuisit & contulit dona sua. Rom. 22. soli enim Christo datus est spiritus non ad mensuram. Iohan. 3. *vsq; in e. Ioan. 3.* *seruum possidebunt eam*, hoc est ipsam Ecclesiam quam fundabunt suis prædicationibus & miraculis; in generationem, & generationem habitabunt in ea, quia scilicet nunquam deficiet fides à Petro, & ab Alijs Apostolis prædicata, & cordibus fidelium impressa. Amen.

Discussio de libro Domini super caput xxxiiiij. Esaiæ.

QVONIAM Esaias Propheta in cap. xxxiiiij. monet unumquemque requirat diligenter in libro Domini, & legat quæcunq; mandauit Dominus, & spiritus eius congregauit, neq; satis constat quis, & qualis sit iste liber Domini: consentaneum duxi super hac re paulisper discutere, & in mediū aliquid asserre.

Primum itaq; ut rem ab ovo inchoemus, videndum est quid sit liber in cōmuni, & vnde dicatur, & quot modis accipiatur, ne per æquiuocationem *Liber vnde dictus.* quis aliquando fallatur. Sciendum ergo librum, de quo loqui intendimus, nihil aliud esse, nisi corpusculum quoddam, confectum, & compactum ex pluribus folijs, seu pagellis, in quibus, vel in quo mens nostra, & conceptus noster prius in mente formatus, per quosdam characteres, ceu per quædam signa exprimitur, & manifestatur, & hoc ideo, quia quicquid concipimus, & in mente formamus, vel

Ti aliunde

aliunde excipimus, facile perit, ac deletur, cum memoria nostra sit suapte natura valde labilis; idcirco oportuit quæ concipimus, aut ab alijs percipimus, si volumus memoria tenere, aut alijs patefacere, literis uteremur. Librum autem sic acceptum dicunt olim fuisse genus corticis, satis tenue, quod in plures phylirias, seu membranas diuidi poterat, cuiusmodi erant quæ papiris in Aegypto detrahebantur, chartæq; vsum præbebant. Vnde Cicero primo de natura Deorum dixit. Trunci obducuntur libro, aut cortice, quo sint a caloribus, & frigoribus tutiores, & Plinius lib. 13. de naturali historia cap. 12. Palmarum folijs (inquit) primo scriptitatum, deinde quarundam arborum libris, indifferenter tamen pro quouis cortice positum inuenitur, & quoniam libri (hoc est) tenuiores arborum cortices chartæ olim usum præbebant; codices quoque qui ex his compaginari solent, libri dicti sunt, obrinuitque vsum, ut quamuis mutata re, alijque inuentis cartarum generibus, pristinum tamen nomen remanserit, librique dicantur, qui ex pluribus concinnati sunt chartis ex quacunque materia præparatis. Alias habet significationes hoc nomen, pro quibus vide Calepinum, & alios auctores, à quibus ille detraxit. Quis porro fuerit inuentor literarum non facile potest sciri. Plinius in 7. naturalis historiae cap. 56. refert multorum sententias, quamuis ipse senserit ab Afsirijs, fuisse inuentas. Sed alij putant à Mercurio, alij à Cadmo, & alij alios putant fuisse inuentores, quos refert ibi Plinius. Eusebius de preparatione Euangelica lib. 20. cap. 2. videtur sentire Moysen primum Hebraeis literas dedisse. Philo vna cum quibusdam sentit fuisse Abraham, qui est longè antiquior Moysæ. Sed nonnulli à filijs Seth inuentas fuisse literas putauerunt. Sed de inuentoribus literarum si vis aliquid copiosius ediscere, lege Polidorum lib. 1. cap. 6. vbi etiam reperies apud Aegyptios loco literarum, seu characterum desumptas fuisse imagines aliquorum animantium, quibus quicquid mente

conceperant exterius prædebant. Verum, ut scite magis, & verè de inuentoribus literarum aliquid noscas, lege librum de Bibliotheca vaticana iam pridem editum per Reuerendissimum Patrem, ac doctorem in sacris, & prophanis literis optimè versatum Magistrum Angelum à Rocca Cameracensem nuper sacrario domini nostri Papæ, & palatii Apostolici incredibili omnium lætitia præfectum. Sed utcumque, vel vnde cumque dicatur liber, nos in præsentia accipimus hanc vocem, pro eo, quod communiter accipi consuevit pro fasciculo multarum chartarum, seu foliorum, in quo aliquid scribitur, seu notatur: & liber sic acceptus multiplex est, & varius, ac diuersus, secundum varias ac diuersas rerum, & materiarum, quæ scribi solent tractationes. Nonnulli multo latius accipiunt huiusmodi significationem, ut videlicet quo nos possumus doceri, & aliquid addiscere, appelletur liber, & sic aliqui distinguunt librum in librum naturæ, seu creaturæ, in librum scripturæ, in librum diuinum, qui quandoque appellatur liber domini, seu liber vitæ, & in librum humanum, qui est liber conscientia, qui est peculiaris, & particularis cuiuscunque hominis; & penes istas huius nominis acceptiones dicemus, quòd solus liber scripturæ dicitur propriè liber, reliqui uerò dicuntur libri metaphoricè, & similitudinariè. Liber naturæ, seu creaturæ dicitur qui potest nos reducere in cognitionem Dei, & mirabilium operum eius, uti Paulus ad Rom. cap. 1. inquit. Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles quicumque; supple, non cognouerunt Deum. Et sap. 13. cap hoc idem habetur, videlicet. A magnitudine speciei, & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum uideri. Quare nisi simus omnino uecordes, & mente capiti per hæc creata, & per uniuersum ipsum, cognoscere possumus potentiam, sapientiam, & bonitatem Dei, & admirabilem eius prudentiam, ac

Angelus Cameracensis
libri Biblio.
Vatic.

Liber multiplex.

pro-

Greg. 26.
mor. cap. 8.

providentiam de rebus ab eo productis. Et D. Greg. 26. mor. cap. 8. clarius hoc dicit. Suspice cælum, & intueri, & contemplare etherea, quòd altior te sit, ipsis enim rebus creatis, atque corporeis agnoscimus quædam à Creatoris nostri sublimitate distans, ut quasi quædam sit lectio mentis nostræ species considerata creaturæ. De hoc libro creaturæ volunt aliqui hunc Prophetam fuisse loquutum, cum cap. 29. dixit vaticinando. Erit vobis visio omnium, & creaturarum, sicut verba libri signati, quem cum dederit scienti literas, dicunt non possum legere, & nescienti literas pariter dicit, nescio literas, & re vera liber creaturarum potest dici liber signatus. I. clausus, & sigillis obstrictus, quia sub exteriorum rerum euidencia latent profunda naturæ secreta, & diuina misteria, quorum operibus si homines attenderent, cognoscerent quis, & qualis, aut quantum esset eorum artifex, ut innuitur Sapient. 13. Sed neuter: neque sciens literas, neque nesciens id est neque doctus, neque ignarus potuit hunc librum legere: docti quidem, id est multi sapientes nequaquam quia cum cognouissent Deum non sicut Deum glorificauerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, dicentes. n. se esse sapientes stulti facti sunt: nescientes uerò non potuerunt intelligere, neque pertingere ad cognitionem secretorum, quia terrenis potius, quam cælestibus fuerunt rebus addicti, & commutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum. Hoc autem illis obtigisse opinantur aliqui ob eorum peccata, ex quibus veluti nubes quædam processit, quæ ne Dei providentiam in creatione rerum, & gubernatione earum intelligerent, impedit, & hoc est quod dicit Propheta, quod uiso harum creaturarum fuit & scientibus & nescientibus quasi verba libri signati. Sed profectò vaticinium istud longè melius debet referri ad librum characterum scripturarum, de quo libro loqui, est principale nostrum institutum.

Secunda par
ticularia huius
disgregationis.

cap. 29.

Sap. 13.

Vnde cum inquit Propheta loco iam adducto, & erit vobis visio omnium, debet intelligi omnium, id est Prophetarum, sicut verba libri signati, qui quidem liber dicitur esse vnus tantum; videlicet tota scriptura sacra. Vnus quidem, quia ab vno sancto spiritu prodita, & inspirata, quæ idè dicitur ob signata, quia nec qui legere poterant, & literas norant, quicquam in ea poterant intelligere, quia ut inquit beatus Augustinus, mentis humana acies in tam excellenti luce figi non potest, nisi per iustitiam fidei emundetur multò minus poterant legere qui nesciunt literas, quia (ut diximus) rebus terrenis potius, quàm diuinis addicti literas nescierunt, & consequenter legere non potuerunt. Propterea rectè simè quidem dixit Angelus apud Io. cap. 5. Apocalyp. quòd hunc librum signatum nullus, neque in cælo, neque in terra, neque sub terra dignus aperire, & soluere signacula eius, sed nec illum respicere, nec uidere, nisi leo de tribu Iuda. I. Christus dominus radix Dauid. Vnde bene inquit Iyranus, fuit tandem apertus iste liber predicatione Christi, & Apostolorum, sicut etiam diximus supra in expositione huius text. cap. 29. fortasse voluit Propheta hoc loco redarguere, ac fugillare tam sapientes, quam insipientes huius seculi, vel quosdam callidos, & sagaces, quosdam etiam rudes, & ignaros. Hi quidem nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulantes, nec voluerunt intelligere, ut bene agerent. Illi uerò cum in sapientia huius mundi sibi ipsis videantur excellere, & alij præstare, dedignantur in ijs scriptis metaphoricis, & parabolicis Prophetarum tempus insumere, tanquam prauo eorum iudicio in grauioribus studijs occupati. Propterea si quis rogetur ut legat hunc librum, dicit. Non possum, quia maiora me manent negotia: ille uerò dicitur literas, & vtrius familiaribus curis intentus? Sed quid ait Propheta. Ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, et stupendo, peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentiū eius abscondetur. Et post pauca,

Io. cap. 5.

cap. 29.

Audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris, et caligine oculi cecorum uidebunt. De hoc libro scripturæ loquitur etiam Esaias hoc cap. 34. cuius causa hoc onus suscepimus, dum inquit, Requirit diligenter in libro Domini, et legite, vnum ex eis non defuit; alter alterum non quæsiuit. Id nulli dubiū rationabiliter est inquirendum, quid scilicet per hunc librum, in quo præcipit nobis esse requirendum, propheta intelligat. Nonnulli volunt eum intellexisse hunc suum librum, in quo sua vaticinia describuntur, vbi de Christo Dei filio, de vocatione gentium, de perditionibus Iudæorum, et multa alia facere fidei mysteria, et sacramenta vaticinatur. De libro huic non absimili, sed valde conformi loquutus est etiā Moyses Deuter. 31. cum dixit leuitis, Tollite librum, et ponite eum in latere arce fœderis domini. In Esaiā fit etiam mentio cap. 8. de quodam alio libro, qui vocatur grandis, de quo præcepit ei Dominus dicens, Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis. Dubium inquam est, quid per hunc librum grandem intelligi voluit ipse dominus. Plerique dicunt hunc librum fore hunc eundem, in quo ipse fuit vaticinatus magnum illud, et ineffabile mysterium incarnationis dominicæ, et vere vera magnum, et mirabile fuit istud mysterium, in quo innocantur nature, & deus homo factus est, non commixtionem passus, neque diuisionem, et virgo sine semine viri dicitur concepisse filium et peperisse. Et profectò grandem oportebat esse hunc librū, in quo tam grandia, et tam excelsa scribenda erant mysteria. Quo pacto autem scribenda erant stylo hominis, dictum est in expositione huius loci. Alij, ut Epiphanius lib. 1. Tom. 2. ait per hunc librum grandem, in quo scriptus erat Esaias stylo hominis, intelligit vterum beatæ virginis, qui summo iure dictus est grandis, quia concepit, et comprehendit incomprehensibilem; hic accipit librum pro eo, de quo fit vaticiniū, prior autem expositio accipit librum pro eo, in quo de scribitur vaticinium. De libro, in quo scribuntur mysteria di-

uina, et quæcumque; maximè spectant ad fidem catholicam. loquutus est etiam propheta David psal. 39. dum inquit in persona Christi; In capite libri scriptū est de me, vbi nulli dubium, quod locus est intelligendus de Christo Dei filio, de quo in capite libri, hoc est in libro psal. statim à principio loquitur de Christo Dei filio, cū inquit. Beatur uir qui nō abiit in consilio impiorum, & in uia peccatorum non stetit, et quæ sequuntur. Diuus autem Hierony. per librum hoc loco intelligit vniuersam sacram scripturam, quæ iure optimo appellatur liber in singulari, tanquam vnus, quia ab vno tantum auctore, v. 3. spiritu sancto est dictata, et inspirata. Legitur etiam apud Hieremiam cap. 32. de quodam libro, in quo scribentur agri empti pecunia, et imprimetur signum, hic liber secundum Diuum Hierony. vocatur is liber, qui in sacris literis appellatur liber videntium, de quo psal. 68. dicit propheta, Deleantur de libro viuentium, et cum iustus non scribantur. Super quibus verbis dicit Augustinus, aliquos esse scriptos in hoc libro, vel dici, non secundum rei veritatem, sed sū opinionem, et spem, seu inane fiduciam eorum. Non enim (inquit) credendum est, qui verè sunt scripti esse unquam delendos, quādoquidē Deus nō est minus imutabilis, et inuariabilis, quā fuerit Pilatus, quod dixit, quod scripti scripsit. Deus autem est cōstās, et firmus, ac fidelis in omnibus verbis suis, quod scripsit credendum est illud omnino, et citra omnē dubiū vel in opus deduci. Cæterū apud Iohānē Apocalip. 10. legitur de quodā alio libro, qui fuit ei datus ab Angelo, ut illum deuoraret, quem cum deuorasset, erat in ore suo tanquam mel dulce, sed amaricatus est venter suus. Per hunc librum dicit August. super psal. 43. Debemus intelligere vī, et cōditionē, quæ apud varias hominū proprietates hñt Dei pcepta, quia pcepta sūma, quæ accipiūt spirituales, merore afficiūt carnales, verbi gratia; liber iste, in quo scriptū est, vnde oīa, quæ habes, et da pauperibus, maximè dulcis est in ore Ecclesiæ, et eorum qui uerè spirituales sūt, at homini carnali, liber iste est ualde amar; mel hñt in ore, fel

ps. 39.

Augustinus 3. psal.

Hierony.

Hierem. 32

Hierony.

ps. 68.

Aug.

Dupliciter quis dicitur scriptus in lib. vii. Apoc. 10.

Aug. 3. ps. 43.

Des precepta sunt dulcia et amara.

fel

Deut. 31.

Esai. cap. 8.

Epiphanius.

fel in corde, vel in ventre. Aut breuiter dicas. Eloquia domini cum audiuntur, & percipiuntur, sunt valde dulcia, cum autem volumus in opus ea deducere, sunt valde amara, propter repugnantiam spiritus, & carnis. Hieremias etiā vbi supra loquitur de quodam libro signato, & posito in vase fictili, sed re vera per hunc librum nihil magis potest intelligi. quā verbum Dei repositum in vase fictili, id est in vtero beatæ virginis, ut possit permanere diebus multis, id est in æternum. Potest etiam dici, & fortè melius librum positum in vase fictili esse verbum Dei. i. sacram scripturam positam in mentibus nostris, ut permaneat diebus multis, i. toto tempore vitæ nostræ, eam deuoremus, contemplerur, & eius præcepta, & monita perficere studeamus. Mens enim nostra, quanquam sit suapte natura spiritalis, & incorruptibilis, facile tamen obliuiscitur, nisi frequenter idem repetatur. Loquitur etiam spiritus sanctus per Iohannem cap. 5. Apocalip. de quodam libro signato intus, & foris, quique habet sigilla septem. Hic liber signatus intus, & foris, dubio procul est sacra scriptura, quæ habet literā, & spiritum, & sic dicitur scriptus intus, & foris, vel dicit scriptus intus, & foris, quia verbum dei habet diuinitatem, & humanitatem, aut sic dicitur, quia continet, & recenset præterita, præsentia, & futura. Habet sigilla septem, id est septem sacramenta, quæ sunt clausa, i. signata, & contenta in sacris literis, scriptus intus, & foris. Per septem sigilla possunt etiam intelligi, & designari septem præcipua Christi mysteria, videlicet, Incarnatio, passio, resurrectio, ascensio, missio Spiritus sancti in die Penthecostes, vocatione gentium, & aduentus Christi ad iudicium.

Hieremias cap. 32.

Petrus Bechorus in suo Dictionario.

Ioh. cap. 5. Liber signatus intus & foris. Septem sigilla.

Gen. 5.

Volumen fœderis.

Ioh. cap. 5. Rom. ca. 1.

Greg. lib. 26. mor.

Ioh. 1. 6.

Hom. 9.

dam libro, seu volumine, quod appellatur volumen fœderis, in quo scriptū est fœdus, quod iniuit Deus cum humano genere. Quod quidem volumen, seu liber erat clausus, & inuolutus, seu complicatus, qui quidem præter vetus testamentum nullus alius potest intelligi, quod absque lumine fidei, & ductu Spiritus sancti non potest ab vilo intellectu creato perfecte intelligi, ut verū sit quod prædixit Spiritus sanctus per hunc Prophetam cap. 6. ut videntes nō videant, & intelligentes non intelligant. Meminit Ezechiel cap. 2, de quodam libro, qui & ipse erat scriptus intus, & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, carmen, & Vx. Super quibus verbis dicit Gregorius lib. 26. Morali. cap. 11. Quid enim hoc libro nisi diuina eloquia figurantur? quæ quia nobis lacrimas, luctusque præcipiunt, lamentationes in eo scriptæ referuntur. Carmen quoque, & Vx continent, quia etsi illic dulcia appetimus, prius necesse est, ut hæc amara toleremus. Carmen, & Vx discipulis prædicabat dominus cum dicebat Iohannis. 16. discipulis suis. Hæc loquutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in mundo autem pressuram habebitis. Deinde super Ezechielem Homilia. 9. dicit idem Gregorius, quod liber iste datus Ezechieli erat scriptus intus, & foris, intus quidem per allegoriam, foris per historiam. Intus per spiritualem intellectum, foris per simplicem literę sensum adhuc infirmantibus congruentem. Intus quia inuisibilia promittit; foris quia visibilia præceptorum suorum rectitudine disponit. Intus quia cælestia pollicetur, foris, quia terrena corruptibilia qualiter sint, vel in vtu habenda, vel ex desiderio fugienda præcepit. Alia namque de secretis cælestibus loquitur, alia vero in exterioribus actionibus iubet. In hoc libro scripto intus, & foris erant scriptę lamentationes, carmen, & Vx. Lamentationes inquam, quia in eo scripta est penitentia peccatorum. Carmen vero, quia ibi pronunciantur gaudia iustorum. Vx autem, quia illic habetur expressè damnatio reproborum.

Vt ergo peccata punias, lege quæ in hoc volumine scripta sunt lamenta, vt Iohelis cap. 2. scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Vt de promissione gaudij consequaris lætitiã lege quæ in libro psalmodum pf. 83. habentur. Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Vis in hoc volumine cognoscere Vg, quod in eo scriptum est, lege quod habes Matthei. 22. vbi Veritas dicit de illo, qui ausus est intrare ad nuptias non habens vestem nuptialem, idest non habens fidem, & charitatem. Ligatis pedibus eius, & manibus mitte eum in tenebras exteriores, vbi erit fletus, & stridor dentium, & Matth. 15. Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. Et Elaiæ ultimo. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. In hoc itaque libro reperies cuncta quæ edificant, omnia quæ erudiunt, & cuncta quæ ad peccata vitanda nos admonent. Rupertus etiam super Apocalipsum cap. 18. ferè idem dicit. quare diligenter intendum est. Notanda sunt etiam verba Ezechielis, & non sicco pede pertransenda, dum inquit. Et vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber, & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus, & foris, et scripta erant quæ iam nos diximus. Hunc quidem liberum inuolutum veritas expandit, cum discipulis aperuit sensum, vt intelligerent scripturas, quem & nobis quoque singulis diebus expandit, modo aures prebeamus. Post hunc liberum inuolutum ad Ezechielem manu domini missum extant quidam alij libri, qui & ipsi appellantur libri domini, ut Numeri vigesimo primo fit mentio de libro Belloꝝ Domini, quem liberum diuus Augustinus dicit apud Aegyptios, siue Chaldeos reperiri. Alij dicunt hunc liberum ad manus nostras non peruenisse, vel nondum fore translatum. Dicitur autem liber bellorum domini, quia scilicet iussu, & virtute Dei fuere peracta. De hoc libro loquitur est Moyses Exodi. 17. vbi aperte bellum contra Amalech vocat bel-

lum domini. Secundo Regum cap. 1. fit mentio de quodam alio libro, qui vocatur liber iustorum, neque hic fortasse ad nos hucusque peruenit; sed aliqui dicunt hunc esse librum Geneleos, vbi pertractatur, & habetur sermo de iustis hominibus, & de rebus ab eis usque praefidem omnium mirabiliter gestis, vt Abraam, Isaac, & Iacob, Ioseph, & quidam alij. Alii dicunt hunc esse librum Regum, vbi fit mentio de Prophetis, qui verè iusti, & sancti fuere, vt Samuel, Nathan, Dauid, & quidam alij. Post hos libros, de quibus hucusque loquuti sumus, qui appropriatè possunt vocari libri domini, vt ut hi, in quibus de domino creatore, et saluatore nostro multa ad salutem necessaria possumus addiscere. Datur quidam alius liber, qui peculiari quodam nomine appellatur liber Dei, velut ille, de quo loquitur Dauid psalmo 138. videlicet In libro tuo omnes scribentur, dies formabuntur, & nemo in eis. Et exodi. 32. dixit Moyses ad Deum. Obsecro Domine, populus iste peccauit peccatum maximum, aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Cui respondit Dominus. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Datur et alius liber, qui appellatur liber vite, de quo loquitur Daniel cap. 12. vbi inquit. In tempore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro, addunt aliqui in libro vite. Videndum est igitur quis sit iste liber Dei, & quis liber vite. Primum quidem nolumus hoc modo loquedi existimes, Deum, aut Christum eius filium, liberum vllum unquam scripsisse, ut ostendit Diuus Augustinus lib. 1. de consensu Euangelistarum cap. 7. qui dicit per librum Dei, quicquam aliud debere intelligi, quam liberum scriptum, & signatum manu Dei literis, & caracteribus, quamuis legatur apud Iohannem aliquando digito scripsisse in terra, dum voluit saluare Adulteram. Dicebat enim Augustinus aduersus Paganos, qui profitebantur se libenter in Christum credituros, si quæ nobis precepit, et docuit, ipsemet scripsisset, et non Apostoli. Dicit

Liber iustorum.

Liber Domini.

Tertia pars cula presentis discussionis.

David. psal. 138. Exod. 32.

Daniel. cap. 12.

Liber. vita. Eccl. 24.

Christus nullum liberum scripsit. Aug. de consensu. Euangelist.

Iohann. 8.

psal. 83.

Matth. 22.

Matth. 15.

Rupertus Tuitien. cap. 18.

Liber bellorum Domini.

Exodi. 17. 2. Regum c. 1.

ergo Augustinus aduersus hanc eorum sententiam, seu desiderium, non fuisse minoris autoritatis, aut excellentiæ Christum dominum, quem ipsi met fatebantur sapientissimum fuisse, & sanctissimum, quam fuerit Pythagoras, aut Socrates, & quidam alij, quos patet nihil unquam scripsisse, eorum tamen dictis indubitata fides fuit adhibita. Quare si Christus, aut Deus nihil scripsisse dicuntur, quid ergo per librum Dei intelligendum est? Huic quesito respondemus multifariam. Primum quidem liber Dei potest appellari quæcunq; nutu, virtute, vel dei mandato fuerit in lucem edita, & nobis in nostrarum animarum salutem, et evidentissimam utilitatem proposita, et commendata: Deinde dicendum est librum Dei iure optimo posse nuncupari quicquid firmiter, et inuolubiliter fuit ab æterno in eius diuina mente prefixum, ac determinatum, id quod postmodum per effectum, et opera nobis aperitur ac declaratur. Hic liber in sacris literis appellatur liber vite, quem etiam diuinam predestinationem, seu mentem diuinam, in qua sunt conscripti, seu designati quicunq; sunt reuera saluandi nuncupare solent. Notitia etiam, quam Deus habet de predestinandis potest dici liber vite, quæ predestinationum notitia differt ab ipsa predestinatione solum secundum rationem. Alij volunt liberum vite dici notitiam, seu maus instructionem eorum, quæ ut consequamur uitam æternam nosse oportet, et fieri, quæ notitia, et instructio perfectè habetur per doctrinam traditam in vtroque testamento, et ex alijs libris, qui inde proficiscuntur, approbati ab Ecclesia Catholica, iuxta illud Apostoli 2. ad Timoth. 3. cap. ois scriptura diuinitus inspirata, &c. et Ecclesiast. 24. habetur. Hæc oia liber vite, et testamentum altissimi. Et liber vite sic acceptus est ille idem liber Domini, seu liber scripturæ, de quo supra diximus. Quidam putarunt liberum vite nuncupari liberum illum, seu uitam illam gloriosam, qua Deus semper uiuit. Id quod non libenter admittitur, quia uita illa, qua Deus uiuit, cum sit

ei naturalis, et per essentiam, non oportet per aliquem liberum describi, seu nominari. Cum ergo dicebat Moyses Exodi. 32. ipsi Deo, Dele me de libro, quem scripsisti: & ipse Deus pariter dicebat, qui mihi peccauerit, delebo eum de libro meo: per hunc liberum, in quo scripti erant, qui ex eo poterant aliquando amoueri, & deleri, dubio procul intelligenda est mens diuina, sed in ea scripti erant non solum qui erant ordinati, & predestinati ad gloriam, & uitam æternam, verum etiam qui quædamque sunt participes gratiæ, & percipiunt aliqua dona ab ipso Deo, non sunt tamen ordinati ad uitam æternam: primi quidem sunt scripti in libro vite iruocabiliter, alij verò secundum tempus, & secundum quid. Sic docet diuus Thomas in 1. parte. q. 24. artic. 3. & Euthimius super psal. 68. & 138. dicit triplicem in sacra scriptura liberum reperiri, vnus quidem satis vniuersalis, in quo omnes tam iusti quam peccatores scribuntur ut ait Dauid psal. 138. tam perfecti, quam imperfecti. Alius est liber magis particularis, & priuatus, in quo solum iusti scribuntur, de quo d. Dauid. psal. 1. noui Dominus uiam iustorum, & iter impiorum peribit: & de hoc libro loquitur etiam Dauid psal. 68. Deleantur de libro uiuentium, & cum iustis non scribantur. Tertius liber est in quo solum peccatores scribuntur de quo libro loquitur Daniel cap. 7. Sed nota, (vt inquit Caietanus super hunc locum) quod huiusmodi deletio non designat scripturæ cassationem, sed mutationem de scriptis in non scriptos, vt v.g. qui heri numeratus erat inter scriptos, lapsus hodie in peccatum, mutatus est de scripto in non scriptum, & hac ratione dicitur deleri de libro uite non ex parte Dei, sed ex parte sui, quia scilicet in veritate non stetit. Sed quoniã hæc responsio est valde difficilis, & non facile perceptibilis, idcirco mihi videtur sentia Diui Augustini super psal. 68. & psal. 38. satis probabilis & intellectus longe facilior. dicit. n. q. in eo libro, qui nihil aliud est, quam mens diuina, omnes scribentur tam perfecti, quam imperfecti: perfecti quidem, ut

Exodi. 32.

psal. 68. & 138.

psal. 138.

psal. 1.

psal. 68.

Daniel. cap. 7.

Aug. super psal. 68. & psal. 38.

Timoth. 3. Ecclesiast. 24.

perstant, & perseverent in gratia, quã acceperunt: imperfecti verò, ut proficiant, ad eò quòd quorumcumq; Deus habuit perfectam notitiam, & quantum sit ex se ipso, & ex eius voluntate primaria, vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Et huic scientiã videtur modo quodã respondere dictum Danielis 12. quòd in tẽpore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et multi de his, qui dormiunt in terrã puluere, cuigilabunt, alij in vitam eternam, alij in opprobrium, ut se per videant. Ad ea verba Exodi. 32. Nicolaus de lyra dat alias responsiones sed hec sufficiat. Diximus à principio huius digressionis quòd de pluribus librorum generibus in sacris scripturis frequenter fit mentio. 1. de libro creaturarum, de libro scripturã, qui propriè dicitur liber, de libro Domini, seu diuino, qui appellatur quandoq; liber uite, quo nomine appellantur etiam alicubi libri Sanctarum scripturarum. Postremò diximus reperiri librum quendam humanum, vnicuique proprium, & peculiarem, qui quidem liber humanus dicitur esse liber conscientie, de quo lib. Daniel. 7. & Apoc. 20 fit mentio, qui apud Ezech. cap. 5. vocatur volumen volans, & apud Malachiam cap. 3. hic liber appellatur liber monumenti, sic enim .d. Et attendit dominus, & audiuit, & scriptus est liber monumenti coram eo, timentibus dominum, et cogitantibus nomen eius. Per volumen volans, & per librum monumenti D. Hieronymus intelligit librum conscientie, vt est videre in locis præallegatis. Hic est ille liber de quo canit Ecclã. in exequiis defunctorum. Liber scriptus proferetur, in quo totum continetur, vnde mundus iudicetur. Sicut etiam per libros apertos, de quibus loquitur Daniel cap. 7. & Iohan. Apoc. 20. cum inquit, & vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt. Et alius liber apertus est, qui est uite, idest secundum Augustinum, uite vniuscuiusq; & iudicantur sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum: qui

A libri dicit Augustinus lib. 20. de ciuit. Dei cap. 14. nihil aliud sunt nisi quedã vis diuina, qua fit vt cuiq; opera sua bona, & mala in memoriam cuncta reuocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, vt accuset, vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul omnes, et singuli iudicentur, et hæc vis diuina accepit nomen libri, quia in ea quodãmodo legitur quicquid à faciente recolitur. Quidam breuiter hanc rem diffiniunt quod quemadmodum liber militie tribus modis intelligitur, vel in quo describuntur milites electi ad pugnam, vel in quo traduntur precepta discipline militaris, vel in quo de scripta sunt militum tam bona, quam mala facinora atq; gesta: ita liber uite, seu liber Dei trifariam accipitur. Sed nota quòd hi libri cum fuerint aperti coram Deo non erant omnes eiusdem caracteris, sed aliqui habebant caracterem bestie, ut habetur Apoc. ca. 16. aliqui verò libri caracterem hominis, sed longè variū, ac diuersum, quidam enim libri habebant caracterem ita lacerum, & obscurum, ut uix legi possit: quidam verò habebant caracterem, et literas ad eò corruptas, ut ne què etiam commodè legi possint. Erunt postea quidam alij libri, qui licet prius fuerint aliquibus erroribus, & mendis conspersi, vt et ipsi difficile admodum potuerint legi, sed post modum ad eò fuerunt excussi, et expurgati, ut purissimi, et pulcherrimi appareant. Postremo libri quidam coram iustissimo iudice videbuntur in illo extremo die iudicij vsq; ad eò diligenter, et fideliter impressi, vt nulla omnino macula appareat, ac videatur. Priores libri, qui uix, aut nullaten legi poterūt, sūt libri in quibus nihil fidei, neq; vllius legis est inscriptum, quales sunt libri infidelium, penes quos discutiendos, et examinandos, nõ oportet quicquã laborare, quoniam qui non credit iam iudicatus est. Iohan. 3. Et Paulus ad Rom. 2. qui sine lege peccauerunt, sine lege peribant. Alius liber est eorum, qui quamuis fidem fuerint professi, opera tamen fidei, pietatis, & misericordie nequaquam habuerunt. Et hos libros oportebit discutere,

Augustinus de ciuit. Dei lib. 20. cap. 14.

Apoc. cap. 16.

Iohan. 3. Rom. 2.

Danielis 12.

particula huius digressionis.

Liber conscientie. Daniel. 7. Apoc. 20. Malachias cap. 3.

Volumen volans. D. Hierony.

D. Hieron. 7. Ioh. 3. Apoc. 20.

discutere, & secundum opera eorum eosdem iudicare. Tertij generis libros, qui etiam quandoq; fuerint corrupti, & varijs erroribus inquinati, quia tamen fuerunt expurgati, & emundati, non oportebit iudicare, & censuris corrigere, & emendare, sed velut optimè correctos approbare, & iuxta illorum puritatem, & excellentiam, conuenientem eis locum præbere: libri vltimo loco à nobis adducti, in quibus ne iota vnum, aut apex perperam fuerit inscriptus, nequaquam discutentur, & examinabuntur, quia sunt absq; ulla macula, & tunc ac securè sunt ante thronum Dei. libri autem primè, vel secundæ classis, quales sunt libri, conscientie malorum Christianorum ligati erunt ad lapidem, & proiecti in modium Euphraten, quo ibi penitus demergantur, vt habetur Hierem. 51. & hoc est quod I. Iohan. in Apoc. quòd mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicium est de singulis secundum opera ipsorum. Reliqui verò libri tertij, et quarti generis recedentur, et seruabuntur in bibliotheca auro, et lapidibus preciosis exculpta, et exornata, quantaliqui, in gradum quodam superiori, alij verò in loco inferiori, vnum quidem, et eundem locum habebunt in perpetuum, sed aliqui præter primum, et essentialem locum, habebunt aliquid magis, quidã verò aliquid minus. Hoc est quod dicebat Saluator noster. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Id quò diximus penes distinctionem, et diuersitatem horum librorum desumpsimus ex diuo Greg. 26. moral. cap. 24. et 25. et ex alijs doctoribus, quòd scilicet in in extremo iudicio omnes stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit in corpore suo, siue bonum siue malum. Sed aliqui sistent, nõ ut iudicentur, sed ut pereant, aut condempnentur, et hi sunt infideles, ut diximus. Alij verò sistent, ut iudicentur, et pereant, vel ut mali Christiani, quibus dicit ipse Xps. Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, et Angelis eius, exiitum. et nõ dedistis mihi manducare, etc. Vtriq; peribunt tam primi, q̃ secundi, sed isti iudicis verba au-

Hierem. 51.

Greg. 26. Moral. cap. 24. 2. Cor. 5.

dicet, quia eius fidei saltè verba tenuerunt, illi verò in damnatione sua æterni iudicis, nec verba iure percipiunt, aut percipere mereantur, quia eius reuerentiã nec verbotenus seruare voluerunt: et si Paulus .d. Omnes qui in monumentis sunt audituros vocè filij Dei. Tertij generis sunt qui iudicantur et regantur, quia vitam maculas lachrimis tergere studuerunt iudicatur quòd nõ ut condempnentur, sed ut approbentur, et admittantur, sic. n. ait Xps Iohan. 5. qui verbu meũ audit, et credit ei, qui misit me hẽt vitam æternã, et in iudiciũ nõ venit, sed trãstet à morte in uitã. Sed dices nõ vñ hoies dñatos, et peccatores resurrecturos in iudicio cũ David ps. 1. dicat. Nõ resurgẽt impij in iudicio, neq; peccatores in consilio iustoru. Dicimus ipios eẽ resurrecturos, ut iudicentur iudicio condempnationis, nõ iudicio discussionis. Nec solum peccatores adulti, uerũ et infantes, qui cũ peccato originali discusserunt, resurgẽt in iudicio, nec solum hi uerũ et infantes, qui in maternis vteris moriantur, et et qui in abortiuis factibus ex hac luce trãstentur, quoniam p verba Iohan. 5. Ioan. 5. Oes qui in me pnomẽtis sũt, audiet vocẽ Paul. 1. ad Cor. 15. filij Dei. Et Paul. 1. ad Corinth. 15. ait Sicut in Adã oes moriuntur, ita et i Xpo oes viuificabuntur, vel uita corporali, vel spiritali. Sed dices quòd eã est, q̃ in illo extremo die iudicij hoies sint rursus iudicandi vnusquisq; post mortẽ iudicet. et deputet ad vitam æternã, vel ad ignem inferni? et per Prophetã Naũ scriptũ cap. 1. fit. Deus non iudicat bis in idipsum vel non confurget duplex tribulatio, Dicendũ q̃ post mortẽ vnus cuiusq; fit iudiciũ quoad ea, q̃ sũt aĩe, ut vel condempnetur ad pẽnas æternas, vel ordinet ad uitã æternã, et sic nõ oportet facere aliud iudiciũ, quã tũc aĩa sortita est quẽda immutabile statũ (q̃ aĩa, q̃ ordinat ad uitã æternã nõ statim ut separat à corpore fruat illo statu immutabili, quã quicq; peccat ista fruitia p purgationẽ aliquorum delictoru i locopurgatorij. Quẽ fruitio nõ differet, ut tollat, sed ut suo tpe possideat. Quãtũ aut ad ea, q̃ sũt corporis oportet iterũ facere iudiciũ, ut pfectẽ, et cõplete reddat vnicuiq; sũ opus suũ, vel bene, vel male. Et hec sufficiant.

Ioan. 5.

Daniel. 12.

cap. 1.

CAPVT TRIGESIMVM
QVINTVM.

1. **L**ætabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium; Germinans germinabit, & exultabit letabunda, & laudans: gloria libani data est ei: decor Carmeli, & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. Dicite pusillanimis: Confortamini, & nolite timere: ecce Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cernus claudus, & aperta erit lingua mutorum: quia scissa sunt in deserto aque, & torrentes in solitudine. Et quæ erat arida, erit in stagnum, & sitiens in fontes aquarum. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami, & iunci; Et erit ibi semita, & via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam. Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam nec inuenietur ibi: & ambulabunt qui liberati fuerint. Et redempti à Domino conuertentur, & venient in Syon cum laude: & lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium, & lætiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.

EX-

EXPLANATIO IN
TRIGESIMVMQVINTVM CAPVT
ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1. **L**ætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium.

PRÆDICIT ESAIAS multo apertius quam antea vocationem gētū & summam fœlicitatem spiritualis Ierusalem, postquam prædixit reprobationem Iudæorum & desolationem, ac destructionem terrestris Ierusalem, & vniuersæ Iudææ. & totum hoc capitulum præfert gaudium, iubilum, & exultationem maximam, hortaturq; omnes, qui ad hanc sanctam Ciuitatem sunt habituri aditum, & quouis modo pertinere, forti animo futuros esse, & ab ipsorum cordibus omnem depellant metum. atq; tristitiam in secunda particula huius tex. ibi. Confortate manus dissolutas. Inquit ergo. *Lætabitur deserta & inuia.* hoc est futurum est tempus, ventura est dies, quando scilicet aduenerit Christus, & cælestis illa, ac diuina lux mundo illuxerit, quo ciuitas illa, gens, aut regio quæ nunc est deserta, derelicta ac destituta, neq; vlli spectabilis, & peruia, sed prorsus inuia, quia. s. nullus per eam graditur, *Lætabitur & exultabit solitudo,* locus inquam qui olim erat incultus, & inhabitabilis, & quæ prius erat arida. & sicca nullum habens humorem, florebit quasi lilium: Huiusmodi erat profecto ante Christi aduentum proprietas, & conditio ipsarum gentium, erant inquam ipsi homines deserti, ac destituti, nullum habentes decorem, neq; morum honestatem nisi secundum speciem & apparentiam, & erat gens illa verè quidem deserta, & inuia, quia nec dominus, neq; spiritus eius gradiebatur per eam, & lucem vllam afferebat. Dubitant hic nostri de sensu istorum verborum, nunquid sit literalis tantum, vel allegoricus: sed dubitatio est nulla, quoniam stultum esset intelligere, per desertum florere quasi lilium, velle prophetam innuere verè sic esse, quòd desertum quasi lilium debeat florescere nisi intelligas secundum varietates temporum, vt quod prius erat desertum, nunc florescat quasi lilium, sed quicquam aliud magis proprium sub his verbis intelligitur, quod poterit dici secundum literam intelligi, & poterit etiam lato quodam vocabulo, & secundum allegoriam accipi. Veteres exponentes, moti ex textu Ixx. Interpretum, existimant dum propheta loquitur de deserto, quod florebit, & exultabit, intentionem iuxta literam habuisse ad desertum illud, quod erat prope Iordanem, quia sic habet textus eorum. Florebunt & exultabunt deserta Iordanis: & tunc coepit exultare, & florere cum coepit Ioannes Baptista prædicare, & annunciare Christum verum Messiam, & apud Iordanem fluiuium ad se venientes baptizare: sic. n. habet textus, Venit Io. baptista prædicans in deserto Iudææ & d. poenitentiam agite, &c. & post pauca ait. Tunc venit Iesus à Galilea in Iordanem ad Ioannem ut baptizaretur ab eo, & in calce eiusdem capitis inquit. Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua, & ecce aperti cœli: & vidit spiritum

Matth. 3.

tum

tum Dei descendente sicut columbā, et venientem super se, et ecce vox de cœlo dicens. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cōplacui: super quibus verbis d. Euseb. Cesar. lib. 9. cap. 6. hanc solitudinē de qua loquitur propheta in hoc loco arbitror signum fore eius solitudinis quæ quondam ab omnibus bonis deserta erat, vt puta Ecclēsia ex gentibus collecta, ipsum verò fluvium propē solitudinem purgantē omnes qui in ipso ablucebantur, imaginem gerere verē purgationis quæ secū dum spiritum futura erat, de quo flumine loquitur ps. d. fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. *Et florebit* (inquit) *ipsa solitudo* in qua nulla uirebat arbor, nulla frutex delectabilis, et amena videbatur, sed erat aspera tota et inaspectabilis, *florebit sicut lilium*. Florebit inquam non ea tātum ratione, quia in ipsa solitudo, hoc est in ecclēsia de gentibus collecta apparebit Christus qui est flos campi, et lilium conualliū, verum etiam apparebit flos humilitatis flos innocentia, et flos sanctitatis, et deniq; flos, & splendor omnium uirtutum, quibus non Christus solus sed omnes eius Discipuli, et credentes in eum redolebunt; ut uerum sit quod ait Apostolus 2. ad Corinth. Christi bonus odor sumus Deo in his, qui salui sunt. Populus ergo, qui olim ob eius turpitudinem ferebat coram Deo, & Angelis, nec nisi spinas, & tribulos, hoc est, infinita scelera perpetrabat, accepta cognitione veritatis, & perspecta nequitia, ac turpitudine peccatorum, cœpit producere, & emittere flores odoriferos, & fructus suauissimos bonorum operum, & hoc est quod subdit propheta. *Germinans germinabit, & exultabit, lætabunda, & laudans*. Germinans germinabit, non (inquam) vt prius fructus, & opera maleolentia, sed fructus (ut dixi) vber rimos, & salutare, nec quidem semel aut aliquando, sed semper, & indies magis, ac magis, iuxta illud ps. Benedicā dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. *Exultabit lætabūda, & laudans*, lætabūda quidem in tus in corde, & animo, laudans verò ore penitus, & opere, iuxta illud ps. 15.

Euseb. lib. 9. cap. 6.

ps. 45

2. Cor. 2.

ps. 33.

ps. 15.

A lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requiescet in spe: sic ergo serui domini lætantur, & gaudent, & de gaudio, & exultatione in laudes domini prorumpunt, ac diffunduntur. Rursus hoc idem prosequitur dominus. Item. Germinans germinabit: & exultabit lætabunda & laudans. in prius passim disponetur ad fidem & gratiā suscipiendam, & demum re ipsa apprehendet vtrunq; *Gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron. Ipsi videbunt gloriam domini, & decorem Dei nostri*. q. d. omnes immunitates, omnes prerogatiua, gratia, & perfectiones, ac dona quæ populo Iudeorum fuerant iam olim concessa, subtrahentur ab eo, qui erat velut libanus et Carmelus, huic sanctę Ciuitati, hoc est, Ecclēsia, et communitati credentium plenissime conferentur. d. autem Eusebius, quæ nam est hæc gloria Carmeli? certe non alia, nisi quæ ex lege Moysi per sacrificia celebrabatur. ritus, quem posteaquam Deus repudiavit, in solitudinem Iordanis, transtulit gloriam Ierusalem, hoc est, posteaquam ratio pie uiuendi, ac religiose non in Ierusalem, sed in deserto, hoc est in gentibus consummari cepta est, id quod fuit post Ioannis tempora, etiam honor legis, et eorum quæ in lege corporaliter sancita sunt, huic solitudini datus est. Et alibi d. idem Euseb. Carmelus, et locus qui vocatur Saron, externarum gentium loca erant, licet alij sentiant oppositum, sed per hæc ipse interpretatur quod hi, qui prius animis excecati erant aded ut ligna, lapides, et reliquam animæ expertem in materiam, nec non et Demones circum terram versantes, aliosq; spiritus deprauatos loco summi Dei colebant, quiq; auribus intelligentiæ obscurauerant, et claudicantes, solutiq; omni vita erant, his oibus malis, alijsq; et perturbationum, et agritudinum generibus per saluatoris nostri Iesu Christi doctrinam sint liberati, et salutem, opemque sint cōsequuti. Alij dicunt, quod Carmelus mons est amænissimus, vt pluries diximus, et tota pariter, Galilea cuius campus est Saron totus consitus arboribus, vinetis, et lucis amēnis.

amēnissimis totus vernans; mons quoque libanus est valde amānus, ac delectabilis. Dicere ergo gloriam Libani datam esse huic solitudini, nec non decorem Carmeli, & Saron esse eidem tributam, nil aliud vult innuere, ac denotare nisi (vt supra diximus) quod omnia bona, fauores, & priuilegia, aut potius beneficia, vt iustitia, sanctitas, cognitio dei, & reliqua huiusmodi, quæ prius erant in eo populo, qui florebat apud omnes gentes, & magno erat in pretio cunctis nationibus comutata sunt, & attributa Ecclēsia Christi, quæ non ex gentibus solum; sed & ex omnibus populis, & nationibus, quæ sub cœlo sūt, collecta est, & congregata, & omnes isti qui credunt, & credituri sunt in Christum Dominum, videbunt gloriā Domini, & decorem Dei nostri. Videbunt (inquam) gloriam Domini) & saluatoris nostri cum ipse ascendit de caelo, & aperti sunt ei cœli, & videbunt spiritum Dei descendente quasi columbam manentem super eum: & c. Postremo videbunt gloriam Dei quicumq; ad lauacri mysteriū legitime, ac deuotē aut saltem non fictē accesserint, & notitiam de Christo veram, & salutarem acceperint, qui cum Paulo apostolo dicere possint. etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed nunciam non nouimus. Videbunt et gloriam Dei quicumq; viderint, & considerauerint multitudinem, & magnitudinem miraculorum, quemadmodum denunciatur fuit Io: Baptista. Ite, & nunciare Ioanni, quę vidistis, cęci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur: quibus tandem miraculis, signis, & operibus, agnitus est Christus uerus Deus, & is, cui data est omnis potestas in cœlo & in terra: propterea d. ipse Phariseis. Si mihi non vultis credere, operibus credite, vt credatis, quia ego in p̄se, & p̄ in me est. qui ergo sic crediderint, videbunt gloriam Domini, & decorem, hoc est, magnificentiā, sublimitatem, & excellentiam Dei nostri, sic etiam D. Io. lætabatur. d. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriā eius etc.

Penes horū nomina interpretatio... Hicere. post finem biblicum, ubi de his omnibus poteris habere notitiam.

1. Cor. 5.

Matth. 11.

A Sequitur deinde. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate: dicitis Tex. 2. pusillanimes, confortamini & nolite timere. Ecce Deus vester vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit uos.*
 Hortatur propheta ipsos credentes ad sumendum vires, quæ potissimum in brachijs, manibus, & cruribus, fide viribus corporis non metaphoricē loquamur, potissimum consistunt, quæ quidem ob mærum remitti, ac dissolui conspiciuntur. Hęc eadem verba suscepit Apostolus ad Hæbreos loquens, posteaq; enumerauit multa nobis à Deo collata beneficia, propter quæ inquit. Remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret magis aut sanetur: pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: suffus autem, & latius exponitur ista pars, vt, manus dissolutas & remissas corroborate, non solū sū spiritū, verum et sū corpus: sic n. pleriq; ex ueterib; exponit, quod adueniēte Xpo, & pagrate Iudæ, eiusmodi signa manifestissima sunt visa, tum quā fuit oblatu ei paralitici in lecto iacēs, quę statim vnico suo verbo suæ pristinae sanitati restituit, tū et dū innumera biles cęci, & à Demonibus opp̄ssi; nec nō varijs egritudinibus, & lægioribus affecti pariter & afflicti illius maxime, & saluberrimę virtutis bñificio ab oib; morbis fuere liberati. Pretereo tāq; re planē cognitā, & manifestā oibus, plures suo ip̄ero à morte suscitatos, quę omnia circa corpus duntaxat effecta quis posset cogitare? Verum nō solum corporib; medelā, & sanitaē adhibuit, sed innumerabilē hominum multitudinem, variis malitię generibus impletam, & cum primis ignoracione sup̄mi Dei refertam admirabiliter, et supra omnem rationē doctrinae suę medicamentis curat, & sanat. Hoc est ergo quod ait *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate*. Dubium est quos alloquatur Esaias sub his verbis: ubi duplex est expositio, una est, ipsum loqui, & adhortari quoscunq; qui hucusq; manus dissolutas, & genua debi-

Hab. 12.

debilia, sustulere: nunc igitur adueniente medico, & eo, qui potest vos erigere, vires adhibere, & animos vestros corroborare; confortate (inquit) manus dissolutas, curate manus vestras restringi, in seipsum reduci, & robur assumere quod quidem fiet si Christo nomen dederitis & in eo spem vestram constitueritis: spiritus enim Domini tenebras peccatorum dispellet, caeleste lumen vobis infundet manibusque & pedibus vires adiciet, quod actus vitae euangelicæ conformes perficere, & huius itineris cursum feliciter consummare possitis. Altera expositio est, spiritum propheticum in clamare, & verba dirigere ad ipsos Apostolos, & Evangelistas, ut scilicet ipsi tamquam ministri, & instrumenta Dei confortent manus dissolutas, & genua debilia studeant roborare, ut scilicet excitent gentes, & in primis Iudæos ad euangelicam vitam institutionem suscipiendam, & amplectendam; Ad Iudæos quidem quorum manus, & pedes ex longo secundum legem Moisaicam circuitu elanguere, debilioresque fieri iam olim cæperant. Ad gentes vero tamquam ad eos, qui prius erant ignari, & expertes qua via eos gradi oporteret. Præcipit ergo Esaias ipsis Apostolis, suis ut monitis ac documentis præbeant illis viam, qua suos gressus debeant dirigere: sic enim David psal. 77. Narrantes laudes Domini, & virtutes eius & mirabilia eius quæ fecit. Subdit postmodum filii, qui nascentur, & exurgent, & narabunt filiis suis, ut ponant in Deo spem suam & c. Et hoc est quod clarius dicit. Dicite vos, discipuli, scilicet pusillanimis, hoc est, Iudæis & Gentibus, confortamini, & nolite timere, resumite vires, fortes estote, sumite robur, audaces estote ut qui prius eratis pusillo animo, nullus deinceps vos capiat timore, quamquam sint multi, qui euangelicæ prædicationi resistunt: confidite ergo, & nolite timere.

Ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, qui enim vobis astat, qui vobiscum est, Deus est, et dei verbum, non autem quisquam Moyse similis, et ne ullus quidam prophetarum huic est cõferendus, qui non solum miracula inu-

stituta consuevit edere, uerum vobis ipsis, omnis fortitudinis, ac constantiæ auctor erit. Alii codices, & forte, non adeo correpti habent, non in casu datus, sed in nominatio videlicet dicite pusillanimes, sic constituendum, (ut ait Glof. Int.) Dicite iuppel d uos Doctores. et magistris Gentium pusillanimes. Magistri gentium dicuntur pusillanimes quia non poterant credere nisi quæ sensu duce percipiebantur, id est uos miseri, et stulti homines. qui adeo pusillo, et modico animo oim eratis, et quecunq; vobis aduersantia pertimescere solebatis, confortamini, vires amittite, conualecite. nolite amplius timere: Huius ratio est, quia scilicet

Ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit uos: hoc idem capite precedenti nobis est pollicitus ipse propheta cum dixit. Dies ultionis Domini, annus retributionis iudicii non in proximo est. Sed hæc promissio potius ad Apostolos et credentes quam ad gentes refertur. Sic propemodum his verbis. Ecce Deus vester ultionem adducet. q. d. non longe abest, non est impotens, neque immemor, neque parum gnarus quecunq; est facturus: duo (inquam) potissimum expectari licet ab eo, unum quod ultionem adducet retributionis. Ultionem adducet, quia puniet, ac delebit eos qui uos persequuntur, quiq; non receperint prædicationem Euangelii, et prohibuerint alios, ac detinuerint ne et ipsi recipiant. Et ita erit ultio retributionis, quia scilicet retribuet eis pro malis quæ gesserunt pœnas, et supplicia quæ ipsi, et patres eorum meruerunt, ut ueniat super illos omnis sanguis quem fuderunt à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Christi filii Dei, quem impudentissime, et crudelissime effuderunt; adducet quoque retributionem, hoc est remunerationem, quietem, et consolationem ipsis fidelibus: quamquam difficile admodum meo iudicio ista possint coniungi, ut remuneratio ultio nuncupetur. Propterea persistentem in ea sententia quod Deus aliquando adducet ultionem retributionis, quæ pro malis, mala retribuet, id quod erat

cap. 33.

erit per ultionem male actorum, quem admodum in psal. legimus. Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit. Exaltare qui iudicas terram; redde retributionem superbis, & quæ sequuntur, ubi planè omnia indicant hanc eandem sententiam.

Alterum, quod in his verbis oportune nobis considerandum occurrit cum dicit. Deus ipse veniet, & saluabit vos, quasi velit innuere non est vobis vlla ex parte timendum vnus. Dei metus vnuerſi erroris timores expellit: magno, & forti animo vos esse decet quia non solum estis ad proeliandum, & ad pugnas, & verbera, & cruciatus obeundos, neque erit vobis perpetuum bellum, quia Deus ipse veniet, & saluabit vos: & quis nam erit iste, qui venturus est? erit inquam Deus, magna quidem securitas est, habere Deum protectorem. Quare cum expectetur Christus in carne venturus, signa, & miracula prorsus humano captui imprecipabilia, facturus, ipse est omnino, & realiter Deus. super quibus verbis. d. Euseb. Cesar. si nunquam aliàs, nunc maxime conuenit ipsum Christum constanter, & pertinaciter Deum confiteri, quoniam & diuinæ, & re vera uirtutis deum complexæ opera edidit; si quidem vnus Dei, nec alterius cuiuspiam munus potuit esse corroborare dissolutos, vitam reddere mortuos, præbere salutem ægrotantibus, cæcorum aperire oculos, aureſque sanare surdorum, & erigere claudos, & linguam impeditam habentibus facultatē loquendi restituere; quæ his verbis propheta nobis manifestat. d.

Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patrebunt, tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum.

Hæc quidem (ut paulo ante diximus) in corporis beneficium constituta nullus est qui iure debeat in dubium reuocare, quippe quæ mutorum testimonio, qui illa oculis viderunt, & scriptis mædarunt, & per varia tormentorum genera confirmarunt, & ad mortem usque certandi perseverantia perſisterunt, indubitatam fidem suscipere: Sed quod spiritualiter etiam eiusmodi miracula

contigerint, ut scilicet qui corpore sanati fuerint etiam spiritu, & mente ad meliorem frugem reuocati non est ulla tenus ambigendum; constat enim per prædicationem filii Dei, & Apostolorum, ac ministrorum eius, per eosque, non agnoscentes veritatem, neque illam audire sustinentes, sed neque vllum opus verè bonum exercentes, mentis oculos aperire, veritatis lumen intueri, & opera verè bona exercere cæpisse; Propterea Christus de seipso loquens dicebat.

Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris sed habebit lumen vite. Hoc est ergo quod ait: tunc aperientur oculi cæcorum & c. Quod autem subdit. tunc saliet sicut ceruus claudus. Sic intellige, quod ij qui ad bona opera peragenda videbantur omnino debiles, & infirmi, qui scilicet difficiles se præbebant ad eleemosinas erogandas, & remissionem iniuriarum, & ad alia pietatis opera exercenda ita per Deum

verbum ac Spiritus sancti donum erunt dispositi, ut velut Ceruus. i. cum omni celeritate, festinatione, & iocunditate ad eadem facienda dispositi esse videantur tamquam Ceruus. i. non minus quam Apostoli, & primarij Christi discipuli, quos supra metaphoricè, & figuratiuè Apostolos dictos esse demonstraui: Aperta erit lingua mutorum, id est eorum qui prius erant muti, quemadmodum de multis legimus, & præsertim apud Lucam cap. 11. Erat Iesus eijcens Demonium & illud erat mutum. Aperta erit lingua mutorum, id est eorum qui uix loqui poterant cuiusmodi erant pueri, qui in templo occurrentes Domino acclamabant. d. Osanna filio David: de quibus antea David fuerat uaticinatus. d. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem.

Aperta erit lingua mutorum, id est eorum qui habebant linguam balbutientem, & blasphemam, qui videlicet non audebant loqui sed sub gutture loquebantur verbum Dei ob mætam Iudæorum, & ob impiam, ac sequam Tyrannorum persecutionem, repleti dono Spiritus sancti cum fiducia loquebantur, & annuntiabant verbum Dei, non solum Apostoli, quibus peculiari quodam modo infusa

erat

Ioann. 8.

Luc. 11.

psal. 8.

erat gratia Spiritus sancti. Verum, & muliercule quædam, ut Lucia uirgo, & beata Agata audacter, & intrepide confitebantur fidem Christi, neque ullum genus tormentorum perhorrebant. Dicebat una ex his, Cum lanianda foret à satellitibus cuiusdam Tiranni. ò dire, & crudelis Tyranne non te pudet amputare in femina quod in matre luxisti; & paulo ante ausa est dicere et respondere Tyranno, multo præstantiorem esse Christianam humilitatem, ac seruitutem omnium Regum opibus ac superbiam. Vos ergo pusillanimes, confortamini, nolite timere, Deus ipse veniet vobis propitius, & adiutor, et saluabit uos, idest opem et salutem uobis adducet, et pro malis et tormentis, quæ hætenus pertulistis, retribuere præmium, hoc est uitam æternam: qua deinde uia, qua ratione, quo pacto tot mirabilia ediderint Apostoli, uidelicet, cæcos illuminare, leprosos mundare, af-

psal. 77.

fert, et monstrat Esaias sub his uerbis. *Quia scisse sunt in deserto aqua, & torrentes in solitudine, iuxta illud psal. percussit petram, et fluxerunt aquæ, et torrentes inundauerunt, & qua erat arida, erit in stagnum & sitiens in fontes aquarum,* in deserto, hoc est in Ecclesia quæ prius erat uelut desertum, exuberabunt aquæ, idest dona Spiritus sancti, et complebunt fontibus, et riuis uersam Ecclesiam, ut fideles qui sūt in ea producant fructus salutares.

Aut sic dicas. Scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine, hoc est, aquæ, quæ prius erant in angustum locum collectæ, et modicam tantum regionis particulam innūdabant, scissæ sunt, hoc est discooperatæ, ac locupletatæ sunt, et uniuersam regionem inundant, et loca prius arida, et sicca huiusmodi aquarum copia redundans herbas uirides producant, et flores, ac fructus germinant; sic et torrentes in solitudine consistentes: et que erat arida in stagnum, idest in congregationem, et collectionem aquæ, & terra sitiens in fontes aquarum: quemadmodum psal. 106. d. Dauid posuit desertum in stagnum aquarum, et terram sine aqua in exitum aquarum; quibus locutionibus dubioprocul uoluit

psal. 106.

A præfigurare sanctissimus hic uates abundantiam doctrinæ euangelicæ, et donorum spiritualium, quæ futura erat post Christi aduentum, et quoniam in hac expositione dictum est, non nihil aquarum prius extitisse in deserto, hoc est in uniuersitate gentium, quæ postea scissæ in fontes, et fluuios redundarunt, e ratione dictum putes, quoniam apud gentes uigebat aliqua ex parte lumen rationis, sed erat ualde modicum, et satis tenuè ad percipiendam doctrinam fidei, sed huiusmodi lumen fuit auctum, et irradiatum lumine supernaturali, hoc est dono fidei, quod fuit ei desuper infusum: sic quoque Iudei præter lumen istud rationis natura nobis inditum adepti fuerant ex lege nonnullam dei cognitionem, qui dictis Prophetarum fidem addhibentes, facillimè poterant euangelicæ ueritatis notitiam apprehendere, et donorum Cælestium, ipsi quoque participes reddi, sed ob id non existimes ante lumen fidei, nullam de Deo gentes habuisse cognitionem, quia per se notum est deum esse, sed non eam habebant cognitionem quæ satis esset ad salutem. Propterea diximus ex uerbis prophetæ quod dixi, quæ erant in deserto sunt scissæ, et uniuersum desertum abluerunt, qua ablutione designatur infusio donorum Spiritus sancti, et gratia super omnes diffusa, modo uocationi diuinæ non restiterint. Deinde sequitur consequenter his quæ dicta sunt.

In cubilibus in quibus prius dracones habitabant oriatur uiror calami, & iunci. Tex. 4.

Sensus est, loca illa, quæ prius erant latibula, et pascua ferarum, ita purgabantur, quod ibi oriatur uiror calami, et iunci, hoc est, regiones illæ, in quibus olim degebant homines feræ, et immanes nullam honestam, et equi rationem habentes, ad eam formam reducentur, ut in eis, oriatur uiror iunci, et calami, hoc est, uigebit doctrina spiritus sancti, et bonorum operum exercitatio, et quæ erant pascua, et nutrita bestiarum, hoc est, eorum, qui solum delictibus, et uoluptatibus nauabant omnem operam, erunt pascua sanctorum, et iustorum hominum. Diuus Greg.

Gregor. 29. Greg. p calamum, tropologicè intelligit prædicatores, per iuncum, quod genus herbæ iuxta humorem aquæ semper nascitur, intelligit pusillos, & tene ros sacri eloqui auditores. In cubilibus ergo draconum, hoc est in mente eorum populorum, quos antiqui hostis malitia possidebat doctorum scientia, & auditorum obedientia coaceruatur. Et restè quidem dicit, quod ista, quæ generaliter de gentilitate sunt dicta, si solerter inspicimus, intra finem sanctæ Ecclesiæ in singulis agi uidemus.

D. Hier. inquit quod calamo nos uemur ad Dei beneficia, & opera eius mirabilia conscribenda, ut memores simus mirabilium eius quæ fecit. Iunci uero erunt nobis necessarij, ut in eis defessa membra quiescant. Rogandus est intus cordis, & animi suspirijs, & uocibus clementissimæ Deo, ut ex animis nostris procul abiciat, ac dipellar eiusmodi dracones, hoc est prauas cupiditates, & inexhaustos appetitus rerum terrenarum, qui numquam dicunt sufficere, & eorum loco producat in nobis herbas uirentes, idest sancta desideria, salutaris doctrinæ scientiam, & bonarum operationum exercitium, ne dicatur de nobis illud psal. Iniquitatem meditatus est incubili suo, quod erat cubile draconum, astitit omni uia non bonæ, malitiam autem non odiuit. Quemadmodum ergo misericors, & miserator dominus operatus est in gentibus, & in reliquijs Israel purgandis mentes eorum, quæ prius existerent cubilia draconum, & ferarum immaniū, hoc est ipsorum Demoniorum, effecit templa Spiritus sancti, ita nobiscum efficeret dignetur qui forte non multo sumus illis meliores. Tunc ergo erit ibi semita, & uia, & uia sancta uocabitur, non transibit per eam pollutus, & hæc erit nobis directio uia, ut uia stulti non errent per eam; Vide ergo, & diligenter expende, quale sit futurum istud desertum, & hæc terra, quæ prius erat arida, & sitiens. i. ob aquæ penuriam magna siti laborans dum fuerit conuersa in fontes aquarum: erit (inquam) ibi semita, & uia, non erunt loca fragrosa, spinis, & uerpibus oppleta, neque saxis, &

psal. 35.

A lapidibus oblecta, quod prætereuntibus difficilis, & angusta reddatur. Sed potius uia lata, & plana luto, & lapidibus ac cæteris offendiculis expurgata, ita ut facile transiri possit per eam, nec uilo pacto aberrare, & aliorum flexu, ac declinare. D. Tho. artificiose satis distinguit occasione sumpta ab hac oratione, varia quæ Deus pollicetur suis credentibus bonorum genera: primo quidem aquarum abundantiam, unde sequitur fertilitas, & copia frugum. Secundo loco pollicetur loca, quæ prius erant cubilia, & receptacula ferarum futura culta, domestica, & habitacula hominum. Tertio promittit restorationem, & accommodationem viarum ut facile transeuntes quod tendunt pertingere queant: erit quinetiam reuertendo viarum, ita ut stulti, & simplices per eam transeuntes errare non possint. Postrimo promittit securitatem uia, quia scilicet non erit ibi neque leo, neque mala bestia, quæ impediatur iter, aut metum incutiat prætereuntibus. Quibus promissionibus iuxta sensum spirituales respondens promissiones, & beneficia nostro intellectui difficile admodum perceptibilia, sed maximè necessaria: quod nobis præmonstret aquarum copia satis abunde dictum est. Sic & de cubilibus draconum, & receptaculis ferarum. Superest nunc expendere, & scrutari quid per semitam, & uiam & per eius rectitudinem, ac sanctitatem sit nobis præostentum. Prius quidem notandum est prophetam hic loqui, & proponere duo genera itinerum, seu viarum: inquit enim, & erit ibi, idest in eo loco, ubi prius erat desertum, & terra sitiens semita, & uia, & uia sancta uocabitur, Semita & uia per semitam intelligitur illud genus uia, quod est arctius, & difficilior commeatu, per quam dicuntur commeare & incedere qui arctiorem uiuendi formulam complectuntur, cuiusmodi sunt cælibes, & uiri, qui ultra præcepta etiam consilia perpetuo sibi obseruanda arripiunt: per uiam progrediuntur qui latiore uiuendi rationem suscipiunt, & obseruatione dumtaxat præceptorum sunt contenti.

D. Tho. sup. hunc locum

Semita & uia.

Dubium ergo est quid Esaias per hæc
V u semita

femitam, & uiam quam sanctam, & A directam hic appellat, & his titulis, ac nominibus circumseribit. Dicunt aliqui hanc uiam tot egregijs nominibus circumscriptam, aliam non esse quam Christum dominum: quippe qui de se ipso dixit. Ego sum uia, ueritas, & uita, ne mo uenit ad patrem nisi per me. Io. 14. Alij, eiusmodi uiam legem euangelicam putauerunt esse, ut quæ nobis tutum & facilem ad cœlum præbuit aditum, de qua uia nobis à Christo præmonstrata, loquitur Paulus ad Heb. 10. d. Habentes itaq; fratres fiduciam in introitu sanctorum, in sanguine Christi, quem initiasti nobis uiam nouam, & uidentem per uelamen, id est per carnem suam. Quidam alij etiam magnum nominis uiri, crediderunt per hanc femitam, & uiam sanctam, & rectam subintelligisse prophetam Ecclesiam primum ex varijs nationibus collectam, à Deo sanctificatam, & anulo fidei, suæ subarratam, quæ quidem uocatur uia sancta, hoc est, selecta & segregata ab alijs, cætib; & congregationib;: uel dicitur sancta, hoc est sanctificata per uerbum Dei, & per quam ducimur ad Sanctam Ciuitatem, & prius sacri baptismatis aqua purificamur, & mundamur. Hæc est uia recta, & sancta, extra quam nulla potest esse salus, & redemptio; sed huic opinioni obijciuntur, per id quod subditur. quod v3.

Non transibit per eam pollutus, & stultus per eam non errabunt. Cum tamen constet ex dictis Saluatoris eiusmodi uiam, id est Sanctam Ecclesiam, simile esse sagenæ missæ in mare ex omni genere piscium congreganti. Propterea alij dixerunt hanc uiam sanctam, & rectam denotare, & præfigurare Ecclesiam triumphantem, per quam non transibit pollutus, quia nihil inquinatum ingreditur in eam, neq; etiam quis potest erare existens, & quiescens in ea. At hæc opinio nullo pacto iudicio meo potest admitti, quoniam qui sunt in Ecclesia triumphante, non sunt amplius in uia, nec transeunt per uiam, sed sunt iam in termino illis ab origine mundi constituto. D. Hier. inquit pollutus non transibit per eam, id est per Christum. Di-

cunt aliquid hæc uia de qua loquitur Esaias, sancta, & recta dicitur esse fides, & misterium Sanctissimæ trinitatis, per quam uiam, hoc est per quam fidem, quicumq; incedunt securè admodum. & rectè incedunt, neq; ullum est periculum quod in firmitate, & scopulis incidat & tætilu aberrat, erit ibi uia alta, plana, uia sancta, uia recta, nullam habes obliquitatē. Mouetur aut ad hæc ferendā sententiam, quoniam eam repetit Esaias in hac particula hanc eandem dictionem, uia, Cum enim dicit, erit ibi femita, & uia, deinde .d. Et uia sancta uocabitur. Tertio .d. & hæc erit uobis directa uia ita ut stulti non errent per eam, & quoniam non absq; ratione talis repetitio presumitur facta ab ipso propheta, quia nihil temere in sacris literis positum esse credendum est, & quemadmodum supra diximus ex D. Chrysostomo, omnia in sacris literis posita, etiam ipsos apices, esse diligenter inuestiganda: Idcirco prænominati doctores existimant per hanc uocem ter repetitam intelligi Sanctissimam Trinitatem: & quoniam de ea loquitur in numero singulari, per hoc designatur ueritas essentialis. Dicitur ergo eiusmodi fides sanctæ Trinitatis esse uia plana, tuta, & directa per quam incedentes errare in reliquis fidei dogmatibus non facile poterimus, de qua fide D. Atha. loquens. d. Hæc est fides Catholica, quam, nisi quisq; fideliter, firmiterq; crediderit, saluus esse non poterit. Sed quoniam per hanc uiam, quam ex sententia veterum patrum constituimus, non excluduntur aliæ, quas præposuimus, quin potius omnes coeunt, & recidunt in unam; idcirco tunc poterimus dicere unam tantum esse uiam primam, & præcipuam qua rectè possimus tendere ad sanctam Syon, id est ad Ecclesiam, locum et sedem Beatorum, aliæ demum sunt uie nos deducentes ad illam primam. Proinde .d. David. Vias tuas domine demostra mihi, & semitas tuas edoce me, forte respiciens ad eas uias, quas mox recensuimus, cuiusmodi est Ecclesia, præcatio Euangelij, doctrina ueritatis, sancta, & laudabilis conuersatio, et denique firma fides, et certa cognitio articulo-

Ioan. 14.

Heb. 10.

Atha.

ps. 24.

D. Hier.

culorum fidei, atque Deus est auctor, A qui dicit, sine me nihil potestis facere. Esaias respondet ipsi d. cap. 2. d. eamus ad montem domini, et docebit nos uias suas: et ambulabimus in semitis suis. At dices quo pacto hæc uia sancta uocabitur, et directa ut per eam non transeat pollutus, et stulti non errent per eam, cum pleriq; circa misterium Trinitatis, et alios fidei articulos longissimè aberrarint, ac sedissimè? Propterea dicebamus hanc uiam esse planam, facilem, et rectam, et ab omnibus offendiculis, et scandalis semotam, et abiunctam: cum tamen Saluator noster apud Matth. palam dixerit. Arcta est uia quæ ducit ad uitam, et pauci sunt qui inueniunt eam, contra uerò spatiosa, et lata est uia, quæ ducit ad perditionem.

Dub. 1.

Dub. 2.

Solutio.

Matth. 11.

His obiectionibus facile potest responderi aliud esse loqui de Ecclesia absolute accepta, hoc est de coetu fidelium quorumcumq; tam bonorum, quam malorum, et aliud esse loqui de Ecclesia dumtaxat electorum, hoc est, de ijs qui sunt boni, et electi à Deo. Sic quoque aliud est loqui de homine in desiderijs carnis curam faciente, et post suas concupiscentias ambulante, et aliud est loqui de homine qui dei spiritu gubernatur, & ducitur: dicimus ergo, quod uia, et conuersatio iuxta Euangelicam præcepta, dura et difficilis, ac strictissima est D. cuiuscumq; desideria carnis insequenti. At qui uoluerit ea diuino spiritu adiutus reprimere, et quoad fieri potest abijcere, erit plana, facilis ac lata. iuxta illud Saluatoris. Iugum meum suauis est et onus meum leue: Sic etiam potest referri ad alia obiecta, quod pollutus non transibit per eam, id est per Ecclesiam electorum, quoniam Beati immaculati in uia; neq; potest quis in huius Ecclesie albo uel indice conscribi, nisi E secus deinceps erit in cœlesti patria, quod nihil omnino inquinatum introibit. Dicit ergo propheta. Et erit ibi femita et uias et uia sancta uocabitur, non transibit per eam pollutus, uti diximus: aut saltem non transibit per eam sacri ba-

ptismatis unda nondum ablutus; et hæc erit uobis directa uia, non obliqua, neq; tortuosa neq; etiam fallax, ita ut stulti non errent per eam, quæ particula poterit sic ad literam intelligi, quod hæc uia erit usq; adeo directa, ita ut stulti, cæcurentes, & ebrii, seu mente capti non habeant unde errent. Potest etiam sic dici. Stulti non errabunt per eam, quia scilicet numquam licebit eis transire per eam: quemadmodum v. g. dicere soleamus iste homo, ut quis timidus, & nequam nunquam morietur in bello, quia nunquam ibit ad bellum, uel ad locum certaminis. At D. Hier. multo melius hanc partem exponit, quod uel delictus stulti atq; uiciorum non errent per eam, de quibus loquitur sapiens in Prouerb. cap. 9. si quis est paruulus ueniat ad me, et insipientibus locuta est ipsa scilicet sapientia. Venite comedite panem meum, et bibite uinum, quod miscui uobis, relinquitte infantem, & uiuite, et ambulate per uias prudentiæ, et præterea stulti mundi elegit Deus, quorum stultorum princeps loquitur in psal. d. Deus tu scis insipientiam meam. et stultum Dei sapientius est hominibus, hoc est, quod homines mundi stultum iudicant, probatur à Deo, et quod homines sapientius uocant, apud Deum stultum esse. Unde dicebat Apostolus. Nos predicamus Christum crucifixum, iudæis quidem scandalum, Gentibus stultitiam, nobis uero uocatis uirtutem Dei, et sapientiam, qui ergo apud homines stulti reputantur, sapientes autem apud Deum, non errabunt per eam. i. per hanc uiam quæ sancta, et directa nobis à Deo proponitur. Et præter id, *Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec inuenietur ibi.* Nulli dubium per leonem nobis intelligendus est aduerfarius noster Diabolus, qui tamquam leo rugiens circuit quarens quem deuoret. Mala bestie sunt satellites eius, neq; ascendent per eam, nec inuenientur ibi: non enim ibi Demon inueniemus. Unde de coactus erit redire in domum unde exiuit D. Gregorius. 6. Mor. cap. 21. attestatur hoc idem; quandoquidem merito bestia nuncupatur Sathanas, V u 2 quia

Prou. cap. 9.

ps. 68.

1. Cor. 1.

1. Tex. 5.

Greg. 6. Mor. cap. 21.

cap. 21.

quia ad rapiendas tempore mortis pec-
 catorum animas violentia crudelitatis
 effertur: Quos enim viuentes, blan-
 dens decipit, morientes multos se-
 uius rapit: quare non ab re dicit Pro-
 pheta de Ecclesia electorum sermo-
 nem habens, mala bestia non transibit
 per eam. Sequitur deinde propheta,
 & inquit. *Et ambulabunt, qui liberati*
fuert à morsibus, hoc est, & persecu-
tione Demonum, ambulabunt, scilicet,
de virtute in uirtutem, & absquē vllō
impedimento per hanc uiam directā,
& expeditam, securi peruenient ad pa-
triam. & redempti à Domino conuertentur,
& uenient in Syon cum laude, &
redempti (inquam) à Domino, & ere-
pri de tyrannide ipsius Sathane, quem
iam Christus sua uirtute proiecit, ut ca-
nit Ecclesia. Calcauit hostem fortiter
superbum, ac satellitem; liberati pariter,
ac erepti à timore mortis ab ipso
Domino, qui morti mortem attulit: iux-
tā illud oseę. O mors, ero mors tua;
liberati sumus, & erepti à mundi falla-
cijs, & blandimentis. iuxtā illud Sal-
uatoris. Confidite ego uici mundum.
Eripimur tandem, & liberamur à con-
cupiscentijs carnis, quia sicut ait Apo-
stolus. Qui Christi sunt, carnem suam
crucifixerunt cum uitijs, & concupi-
scentijs. Sic itaque redempti à Domi-
no conuertentur, in se ipsos redibunt,
& uanitatibus reiectis, & profligatis ui-
tij conuertentur ad Deum, & uenient
in Syon, hoc est, pertingent ad cœle-
stem ciuitatem, hoc est Ecclesiam triū-
phantem. Et ibi erit lætitia sempiterna
super caput eorum. Gaudium inextima-

abile, & lætitiā cordis, & animi obtine-
bunt. & fugiet dolor, & gemitus: pro-
cul enim ibi euanesceat omnis tristitia,
& quæcunquē dolorem iniiciunt, quæ
quidem in spe obtinebunt, dum sunt
in Ecclesia præsentī, perfecte autem,
& absquē ullo metu obtinuri in futu-
ra patria, de qua loquebatur Paul. ad
Hęb. 12. Accessistis ad montem Syon,
& ad Ciuitatem Dei uiuentis cœlestem
Ierusalem. D. Augustinus super his uer-
bis. Anfugiet ibi dolor, & tristitia, &
gemitus hunc in modum perbelle di-
greditur. Nihil inquit ea uita beatus
ubi non est paupertatis metus, non e-
gritudinis imbecillitas, nemo læditur,
irascitur nemo, nemo inuidet; cupidi-
tas nulla exardescit, nullum cibi desi-
derium, nulla honoris pulsatio, aut po-
testatis ambitio, nullus ibi Diaboli
metus, insidię Demonum nullæ, ter-
ror gehennę procul, mors ibi nequē
corporis, nequē animæ, sed immortalita-
tis munere, uita incunda. Ibi ergo
lætitiā sempiterna super caput eo-
rum, &c. quę sequuntur. Vi-
de ibi. Dicitur lætitiā
sempiterna super
caput eorū,
quia .f.
eiusmodi lætitiā occupabit
totum hominem, &
non partem cor-
poris tan-
tum.

Et in hoc terminatur expositio
 cap. 35. Esaię prophetę.

CAP.

CAPVT TRIGESIMVM
 SEXTVM.

ET factum est in quattodecimo anno Regis Eze-
 chia, ascendit Sennacherib Rex Assyriorum su-
 per omnes Ciuitates Iuda munitas, & cepit eas. Et
 misit Rex Assyriorum Rabsacen de lachis in Ie-
 rusalem ad Regem Ezechiam in manu graui, &
 stetit in aquaductu piscina superioris in uia agri fullonis. Et e-
 gressus est ad eum Eliachim filius Helchie, qui erat super domū, et
 Sobna Scriba, & Ioabe filius Asaph à commentarijs. Et dixit
 ad eos Rabsaces: Dicite Ezechia. Hęc dicit Rex magnus, Rex
 Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua confidis? aut quo consilio,
 vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam,
 quia recessisti à me? Ecce confidis super baculum arundineum
 confractum istum super Aegyptum cui si innixus fuerit homo in-
 trabit in manum eius, & perforabit eam. Sic Pharao Rex Aegy-
 pti omnibus, qui confidunt in eo. Quod si responderis mihi In
 Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est cuius abstulit Eze-
 chias excelsa, & altaria, & dixit Iuda, & Ierusalem coram al-
 tari isto adorabitis? & nunc trade te Domino meo Regi Assyrio-
 rum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te prabere a-
 scensores eorum. Et quomodo sustinebis faciem Iudicis unius lo-
 ci ex seruis Domini mei minoribus? Quod si confidis in Aegy-
 pto in quadrigis, & in equitibus, & nunc numquid sine Domino
 ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad
 me. Ascende super terram istam, & disperse eam. Et dixit Elia-
 chim, & Sobna & Ioabe ad Rabsacen, loquere ad seruos tuos syra-
 lingua intelligimus enim, ne loquaris ad nos Iudaicē in auribus
 populi, qui est super murum. Et dixit ad eos Rabsaces. Numquid
 ad Dominum tuum, & ad te misit me Dominus meus, ut loque-
 rer omnia uerba ista, & non potius ad uiros, qui sedent in mu-
 ro, ut comedant stercora sua, & bibant urinam pedum suorum
 uobiscum? Et stetit Rabsaces, & clamauit uoce magna Iudaicē,
 & dixit. Audite uerba Regis magni Regis Assyriorum. Hęc
 dicit Rex: non seducat uos Ezechias, quia non poterit eruere uos.

Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur Ciuitas ista in manu Regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. hæc enim dicit Rex Assyriorum: facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite unusquisq; vineam suam, & unusquisq; ficu suã, & bibite unusquisq; quã cisternã suã, donec veniã, & tollã uos ad terrã, quã est, ut terra uestra terrã frumẽti, & uini, terrã panum, & vinearum. Nec conturbet vos Ezechias, dicens. Dominus liberabit nos. Numquid liberauerunt dy gentium unusquisq; terram suam de manu Regis Assyriorum? Vbi est Deus Emath, & Arphad? Vbi est Deus Sepharuaim? numquid liberauerunt Samariam de manu mea? Quis est ex omnibus dijs terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Ierusalem de manu mea? Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim Rex, dicens. Ne respondeatis ei. Et ingressus est Eliachim, filius Helchia, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahẽ filius Asaph à commentarijs ad Ezechiam scisis vestibis, & nunciauerunt ei verba Rabfacis.

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMSEXTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. ET factum est in quartodecimo anno Regis Ezechia ascendit Senacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates Iuda munitas, & caepit eas, & misit rex Assyriorum Rabfacem de lachis in Ierusalem ad Regem Ezechiam in manu graui, & stetit in aquaductu piscinae superioris in via agri fullonis & c.

A. Reg. 18. **C**APITVLVM istud A. loco istud factum, et hanc rem gestã quasi ad uerbum habetur 4. Reg. 18. et 2. Paralip. 32. In tentio prophetã, pariter et textus totius capituli satis est notus: Ponit enim propheta hoc in

loco istud factum, et hanc rem gestã sub hoc Rege Assyriorum, et uaticinata tur; id quod post aliquod tempus erat futurum, ut Iudæi fidem adhererent uaticinijs de Christo venturo prædictis: quoniam ratio ipsa postulabat, ut si ante Christum prædicta euenire perspicerent, ea etiam dubio procul quæ

de Christo pronunciata erant, ventura esse nequaquam dubitarent. Alia ratio, quæ fortasse potuit mouere Esaiã ad conscribendum hoc miraculum ea fuit ut palam demonstraret, quæ ab eodicta erant de obfdione Ciuitatis Iero solymã, & eius liberatione in cap. 33. non fuisse somnia, & commenta, sed vera, & diuina uaticinia, quemadmodũ postea rei exitus comprobauit. Exitus inquam acta probat: fuit etiam hoc in causa, ut ostēderet deum non deesse B ijs, qui tota mente illi confidunt. Huius autem obfdionis id fuit in causa (quemadmodũ explicatur 4. Reg. cap. adducto) quia Rex Iuda rebellauit contra regem Assyriorum, & non seruiuit ei: & ob id posset aliquis opinari non iniuria, sed meritò Regem Assyriorũ coepisse arma aduersus Ezechia, cum recesserit a foedere, & conuentio nibus initis inter Achaz patrem suum, & Regem Assyriorum: Veruntamen si quis diligentius consideret conditiones belli, & rei exitum, iudicabit omnino bellum istud fuisse iniustum: nam quẽ licet Achaz pater Ezechie in maxima necessitate constitutus, inierit foedus cum rege Assyriorum, miseritquẽ ad eum argentum, & aurum, non tamen singulo quoq; anno cogebatur ex pacto persoluere hoc tributum. Quare non est dicendum à conditionibus pacis Ezechiam recessisse, quod si bel D li exitum intuearis, constat (Dei prouidentia satis ostensum) bellum illud Assyriorũ aduersus Ezechia fuisse illicitum. Quoties autem & quando fuerit expugnata Hierusalem pariter & Samaria ab Assyrijs me refero ad ea quæ dicit. D. Hier. lib. 11 super Esaiam. Præterea notãdum quod ad tractanda, & conficienda magni ponderis negocia adhibendi sunt viri graues, & experti, quiquẽ summa rerum prudentia, ac de E xteritate polleant: quemadmodũ hoc in loco, & in hac expeditione vtrunque regem fecisse legimus. Assyrius enim misit Rabfacem Ducem, & præfectum militiã suã, uirum strenuum, & in militari satis expertũ in Ierusalẽ ad regem Ezechia in manu graui. i. magna cũ autoritate, & pōpa: Ezechias verò

A misit tres alios viros suę domus præfectos gradu, atq; dignitate p̄ insignes, vt Eliachim, qui erat supra domũ regis, & sobnã, qui erat scriba, & Ioahẽ filius Asaph à Cōmētarijs, qui scribebat acta, vel historias sui temporis, aut quæcũq; pertinebant ad Regnum; vel ut alij dicunt, qui referebat regi, vel fuggerebat quæcunq; regem scire oportebat. Aexistimo hunc fuisse Consiliarium regis, aut à secretis deputatum: Sobna autem, qui hic recensetur missus ab Ezechia rege nõ est ille Sobna de quo scriptum est supra. 22. capite qui fuit prepositus tẽpli, & ob eius scelera, fuit amotus à loco, quoniam qui nunc recessetur, dicitur scriba; neq; is est quem dicunt aliqui perterritum minis ipsius Rabfacis prodidisse Ciuitatẽ Ierusalẽ. Hunc autem Rabfacem, nonnulli existimant fuisse filium ipsius Esaiã, & tanquam profugum, & patris, ac patriã proditorem commigrasse ad Assyrios, & ad eius expugnationem ira, & indignatione commotum concessisse, sicut etiam apud nostrates, hoc est fidei Christianã professores aliquando contingit nonnullos aliqua occasione data, vel accepta ad turchas deficere, vel ad Hereticos, & aduersum nos arma suscipere. Alij putant ipsum fuisse de tribu Israel iam olim captiuatum ab Assyrijs, sed re uera nullum habet fundamentum stabile, & firmum eiusmodi opinio, & D fortassis non esset à vero valde aberrãs ipsum fuisse natione Iudẽum. At Esaiã filiu nequaquã crediderim. Dicit tex. Et dixit ad eos Rabfacis dicite Ezechia. Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum, Tex. 2. quã est ista fiducia in qua confidistis, aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? Super quem habes fiduciam? quia recessisti a me? Notanda est in his uerbis astutia, fastus, & superbia istius impij Rabfacis, qui ut ciues Hierosolymitanos in suam traheret sententiam atq; ad de ditionem induceret. multis vsus est ca uillis, & rationibus: Primo quidem velut illudens, & deridens morem prophetarum qui cum aliquo prædicunt, ac præcipiunt, quo suis dictis præbeatur fides, et autoritas hæc primũ uerba afferre solent, v3. Hæc dicit Dominus. V u. 4 nus

4. Reg.

C.

D.

D. Hier. lib.

11.

E.

Mos Prophe tarum.

aus Deus. factum est verbum domini A ad me. Hæc locutus est Deus, sic & iste imitatus eorum consuetudinem, sic est exorsus. Hæc. d. Rex magnus, rex Assyriorum tanquam vellet impudens homo regem Assyriorum conferre cū Deo verè maximo, & regum omnium & totius orbis dominatore. Cum verò subdit, *qua est ista fiducia qua confidit?* q. d. nulla fese tibi ò Rex Ezechias offert occasio, nulla est causa qua recedat à me, cum nullæ tibi sint vires, quibus regi potentissimo valeas unquam obistere, quæ verba dixit ipse Rabfates, vt eluderet ea quæ dixerat Ezechias bellatoribus suis in platea portæ Ciuitatis, vbi conuocauit vniuersos & locutus est ad cor eorum d. Viriliter agite, & confortamini, noli te timere, nec pauceatis regem Assyriorum, & vniuersam multitudinem quæ est cum eo: Multo enim plures nobiscum sunt quàm cum illo. Cum illo enim est brachium carneum, nobiscum verò est dominus Deus noster qui auxiliator est noster, pugnatorque pro nobis. Confortatusque est populus huiuscemodi verbis Ezechie regis Iuda. Deinde cum. d. ipse Rabfates. *Super quem habes fiduciam quia recessisti à me? Ecce in forsitan confidis super baculum arundineum confractum, hoc est super Regem Aegypti?* Volebat in his verbis auferre, vel extrahere ab eo, aut potius subtrahere nunquid à Rege Aegypti, vel à quocūq; alio peteret, aut expectaret aliquod auxilium. Quæ doquidam falsum & à veritate alienum prorsus erat Ezechiam regem à Pharaone auxilium petiisse. Sed quod ille dixerat, suspitio eius erat vel temeritas, aut etiam tentandi occasio: Dicebat ergo, & suadebat ne Aegyptiorum viribus niteretur, quod perinde erat, ac si quis arundineo baculo confracto, aut scipionem contuso niteretur, quando non solum ipsum haudquaquam sustinere sit potes, sed manum potius ipsum perforare, & vulnerare facile poterit: & re vera stultus hic homo & diuinorum secretorum omnino ignarus non est locutus verba, neque sententiam futilem & vanam; quandoquidem nullæ vires humanæ quantæcūq; sint (secluso Dei

oipotentis auxilio) poterunt nobiscum quibusuis actionibus, nedum in magnis angustiis & calamitatibus aliquas terre suppetias. Ceterum quia nouerat ipse Rabfates Ezechiam regem (vt iam diximus) suam constituisse fiduciam in domino Deo suo, eludit, et euertit, aut euertit nititur, & penitus amouere suam hanc fiduciam. d. *Nonne ipse est cuius abstulit Ezechias excelsa & altaria? & dixit Iude, & Ierusalem coram altare isto adorabitis?* Sensus est qua ratione, quo sub preterito dixit callidus iste serpens. potestis uos in domino Deo vestro spem illam constituere, quem tantopere ad iracundiam prouocastis? & infensum maxime, & subiratum vobis reddidistis; Nonne deus vester ille ipse est, cuius excelsa, & altaria, loca sacra demoliti estis? & ad unius solius loci angustiam eius numen reduxistis? factio edito Iude & Ierusalem, coram altare isto adorabitis, & non alibi? Quod quidem verum fuit, et rite factum, et ab ipso Deo iam olim preceptum, ne in lucis, et montibus, et quibusuis alijs locis preterquam in templo, eius ipsius Dei iussu constructo, et eius numini dicato liceret cuiquam sacra facere. Vnde manifeste colligitur falsum protulisse hunc Rabfatem Deum scilicet subiratum, et ad iracundiam prouocatum, quod Rex Ezechias iustus, ac pius et verus Dei zelator abstulerit excelsa, et euertit altaria, quæ superstitiosi homines contra legem, et Dei mandata perperam exererant. At quæ verum quod est, et ne utiquam improbandum, quod ex verbis illius hominis impuri colligitur, quod scilicet si Deus aduersus Ezechiam, et populum Iudeorum esset aliqua indignatione commotus, frustra, et sine causa eius numen implorarent suoque auxilio niterentur; id quod sepe numero nos miseri magno nostro malo experimur, quam graua damna, et detrimenta ab irato Deo ob scelera nostra patimur, ac subimus: Neque mireris ab homine peccatore, et Deo odibili quandoque veritas proferatur, cum scriptum sit. Veritas à quocūq; dicatur à Spiritu sancto est. Verum est. non & sæpe repetendum impossibile fore Deum

Deum habere propitium, si velimus in peccatis, & criminibus persistere & Dei maiestatem contemnere. iuxta illud Ioan. 9. scimus quia peccatores Deus non exaudit, sed si quis cultor est Dei, & veritatem facit, hunc Deus exaudit. Nec solum ex sacris literis hoc salubre documentum, seu doctrinam excipimus, verum ex auctoribus quibusdam prophanis, qui christianam veritatem magna ex parte emulati esse videntur, hoc idem elicitur. Dicit enim Seneca. Deu in prosperis rebus fore obsequio conciliandum non criminibus irritandum; & in aduersis cum fiducia, & alacritate ad eundem confugiendum, quo nobis præsto esse velit. Dum his rationibus, seu potius fallacijs sibi ipsi persuasus esset callidus Rabfates, tantisper animos eorum qui missi erant ab Ezechia rege permouisse, tanquam re omnino confecta subdit. d. *Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorum nec poteris ex te prebere ascensores eorum. Et quomodo sine faciem iudicis vniuersi loci ex seruis domini mei minoribus?* Quasi dixisset quod ergo facitis? quid cunctamini: cum has vobis rationes, & causas tam graues, & potentes adduxerim, ne amplius morerimini, neque accipietis, & perplexi quid vos facere oporteat cogitetis, sed omni cura postposita, omnium cunctatione abiecta, trade te ò Rex Ezechias domino meo regi Assyriorum, cum præsertim non sit vobis is numerus bellatorum, quo possitis villo pacto resistere tam numerofo exercitui regis Assyriorum, id quod facile re ipsa comprobabitur, quia si dabo vobis duo millia equorum, non poteritis ex vobis prebere ascensores eorum. quod non tot equites, aut viros strenuos inter vos ipsos reperire poteritis, aut seligere, qui possint ascendere hunc numerum equorum, & sic equites armati & phalerati aggredi exercitum nostrum: Proinde non est quo amplius differatis, sed quanto citius tradite uos domino meo regi Assyriorum, vel tradite vos domino meo, scilicet adiungite vos illi, & miscemini nobiscum. Quidam expositores existimant hæc duo millia equorum obla

ta regi Ezechie, eam ob causam dumtaxat fuisse eidem oblata, quo ipse Rex daret obsequia, & pignora regi Assyriorum cui ipse vicissim ea duo millia equorum tradidissent, ad incundum foedus, & amicitiam inter utrumque: sed prior expositio mihi videtur longe melior: Cum præsertim ex verbis immediate sequentibus illa confirmetur, quibus enititur Rabfates ipsius regis Ezechie impotentiam, & imbecillitatem patefacere dum inquit. Et quomodo sustinebis faciem iudicis vniuersi loci ex minoribus seruis domini mei? q. d. si non habes in vniuerso tuo exercitu & uiris bellatoribus tot homines, qui noverint ascendere duo millia equorum, & consequenter sustinere faciem, id est præsentiam, & potentiam iudicis vniuersi loci. v. g. comitis vniuersi oppidi, aut alicuius paruule regionis Ducis, aut principis, qui sunt ex minoribus seruis tanti regis, quo pacto, quibus armis; qua virtute poteris sustinere exercitum tam magni regis? & quomodo nouerat iste ipsum Regem Ezechiam non habere tot homines, qui possint ascendere, & urgere, ac agitare duo millia equorum? fortassis (ut inquit D. Hier.) nouerat hoc ex lege quam per Moysen precepit D. Hier. ipse Deus ipsi Israeli. Deut. 17. d. Non multiplicabis tibi equos, nec reduces populum in Aegyptum equitatus numero subleuatus, præsertim cum dominus præceperit vobis ut nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Dicitur autem quis sustinere faciem alicuius, cum illam expectat, non timet aut retrocedit, seu fugam parat; sed sustinet viriliter imperum illius, siue Rex, aut princeps, & quiuis alius hostis, & quoad fieri potest obstitit, & illi negocium facit; & quoniam suspicabatur ipse Rabfates, Iudeos ei responsuros, quamuis multos equites ad bellum instructos nequaquam habeamus, speramus tamen quam citissime currus, & equites Aegyptios ad nos venturos, hanc eorum fiduciam remouet. d. Quæ si confidis in Aegypto in quadrigis, & in equitibus, & nunc dicit ipse. *Numquid sine domino ascendi ad terram istam, & si disperderem eam? Dominus dixit ad me.*

Ioan. 9.

Seneca.

Tex. 3.

me. Ascende super terram istam, & disperde eam. Vide quam vaser, & callidus fuerit iste homo edoctus, & instructus à Demone, quòd quamuis (vt dictum est supra) hæc fuerit eius imaginatio, aut suspitio, Ezechiam innixum fuisse presidio Regis Aegyptiorum, hoc tamen aliud diuerticulum sumit mendacissimum, ut perterreret miseros Iudæos, atq; omnino nulla temporis dilatione se traderet regi Assyriorum. d. se missum esse à Deo ad expugnandam Ciuitatem Ierusalem, & disperdendam eam.

Et dixit Eliachim, & Sobna & Ioabe Nuncij Regis, & præfati ad Rabfacem. loquere ad seruos tuos Syra lingua, intelligimus. ne loquaris ad nos Iudæice in auribus populi, qui est super murum, ne scilicet audiat verba quæ dicis.

Id autem dicunt, quia timebant ne populus qui erat super murum Ciuitatis audiens sermones Rabfacis partim cõminatoria, partim hortatoria, & multis pollicitationibus redundantia moueretur ad deditiõnem, & defectiõnem, dũ præsertim id fieri nutu, & voluntate Dei, ab eo dicebatur, quandoquidem. Scinditur incertum studia in contraria vulgus & velut ait Cyrillus, vehementer repidum est, ut plurimum, vulgus & procliuè admodum ad contemptum maxime ingruente bello, & cede expectata, aut vrbs incendio. Quare satis prudenter rogabant ipsum Rabfacem, ne loqueretur eis lingua satis nota. & populis intelligibili, & præterea rationabile est, ut. d. Lyranus, quod ois tractat foederis aut pacis sit secretus quo usq; fuerit perfectus & conclusus. At ipse Rabfacem optime intellexit, nec ignorauit causam, cur prohiberetur loqui iudaicè; propterea inquit. Numquid ad Dominum tuum, & ad te. v. g. princeps, aut orator misit me dominus ut loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros qui sedent in muro, ut comedant sterora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum. Sensus horum verborum est, quæ & ipsa plena erant in signi audacia, & temeritate, se. s. potius missum esse ad populũ, qui maxima præmebantur egestate, & multo magis præmendii, &

A affligendi erant, si diutius sub imperio Regis Ezechie persistere decreuissent: quandoquidem miseri, & infortunati Iudæi (dicebat ille) nisi ab illo infœlici diminatu subtraxerint se, comedent sterora sua, & bibent vrinam pedum suorum, idest vrinam quæ cadit sub pedes eorum, & hoc est quod vult innuere cõdicit. Sum missus potius ad viros, qui sedent in muro, ut comedant sterora sua, scilicet ut sciant se comesturos sterora sua si in hac obstinatione persisteant; aut missus sum ad viros qui sedent in muro, ut sciant tanta se laboraturos inopia famis, et sitis, ut comedant sterora sua, & bibant vrinam pedum suorum si non recesserint à fide, & obedientia regis Ezechie. Vide quæso quã contumeliosus fuerit homo iste, & quos ex impuro corde sermones eructet, dictans & palam asserens propterea ipsũ loqui velle iudaicè, ut qui sedent in propugnaculis ad custodiendam Ciuitatẽ eò necessitatis cogentur adduci, ut propter inopiam panis, et aquæ faciãt sibi cibum et potum ex his quæ sunt omnino canibus inuisa, et mirum immodum molesta. Rabfaces autem ita loquebatur ut seditionem quãdam popularem concitaret qua multatudo & metu perturbata, et spe salutis allecta repente conuerteretur. Sed in hac locutione, duo nobis occurrunt annotanda, ne quid aliqua ex parte scitu dignũ omittatur: ex eo namq; quòd iste Rabfaces dux Assyriorum exercitus iudaicè loquebatur, colligunt nonnulli ipsũ fuisse Iudæum, et quòd deterius est, seu potius admirabilius existimant Esaiæ filium fuisse, quod quidem ego non admitto, vt paulò antè dixit nullum uideo incommodum, nequè insuetum quemquam pluribus in locis versatum, pluraq; ac diuersa negotia versantem plurium nationum linguis commode posse loqui, et eandem intelligere cuius rei occasione eliciunt nonnulli, nihil fore admirationis, si plerunq; videmus aliquos à catholica religione maxime alienos, loqui verba catholica, et catholica veritati consona, quemadmodum nostra hac tempestate, et prioribus sæculis, legimus multos hereticos in-

D omittatur: ex eo namq; quòd iste Rabfaces dux Assyriorum exercitus iudaicè loquebatur, colligunt nonnulli ipsũ fuisse Iudæum, et quòd deterius est, seu potius admirabilius existimant Esaiæ filium fuisse, quod quidem ego non admitto, vt paulò antè dixit nullum uideo incommodum, nequè insuetum quemquam pluribus in locis versatum, pluraq; ac diuersa negotia versantem plurium nationum linguis commode posse loqui, et eandem intelligere cuius rei occasione eliciunt nonnulli, nihil fore admirationis, si plerunq; videmus aliquos à catholica religione maxime alienos, loqui verba catholica, et catholica veritati consona, quemadmodum nostra hac tempestate, et prioribus sæculis, legimus multos hereticos in-

fuis dogmatibus Christianorum auribus inferendis, sententias sanctorum patrum tamquam proprias adduxisse: propterea monebat ipse saluator Discipulos suos dicens. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; & alibi. Cauete à fermento Phariseorum quod est hipocrisis: & quemadmodum mala, & impertinens consecutio erat, si dixeris. Rabfaces loquitur lingua Iudaica, ergo est Iudæus, tuloqueris lingua Hispanica, ergo es Hispanus, sic non valet consecutio. Iste loquitur verba euangelij, vtitur auctoritatibus sacræ scripturæ, vtitur testimonio sanctorum patrum ergo, est catholicus, & verè Christianus, negatur cõsequetia: sed is est verè Christianus dicit Christus. Matth. 7. qui audit verba mea, & facit ea. Aliud hic notandũ numquã in conspectu hostium quicquam timoris, aut formidinis ostendendum esse, sed forti, & constanti animo oportet hominem esse, nihil eò omnino pertimescere, sed neq; ab eo aliquid expectere, quo ipse potentiorẽ se, & animosiorẽ fore sibi ipsi per suadeat, vnde Christus. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius eum time et c.

Præter eas quas hucusq; adduxit rationes ipse Rabfaces, quo spem omnẽ Iudæis tollat & fiduciam omnem refeceret, aliam rationem, quamuis mendacissimam, non modo ad persuadendum, quin potius ad compellendum quo se se Assyrjjs dedant Iudæorum animos in medium adducit, satis improbè, & impudenter, affirmans se non sine Domino, imo ipsius iussu, & mandato, cum tam graui manu ascendisse ad Ciuitatem Ierusalem expugnandã, & disperdendam sic dicẽs. Et nunc numquid sine domino ascendi ad terram istã, vt disperderem eam: dominus (inquam) dixit ad me. Ascende super terram istã, & disperde eam. Et nunc quasi. d. prætereo, & omitto & tanquam silentio prætereire volebam me. s. ex voluntate Domini vestri, & eius præcepto ascendisse ad terram istam; putatis ne quòd Rex meus, quamuis magnus, & præpotens

A fuerit, hoc negocium aggressus, tot sumptibus, ac vitæ discriminibus, nisi Deus vester hoc illi mandasset? Certe hoc eius argumẽtum est multo, quàm cætera validius, & efficacius ad commouendos, ac perterrendos animos Iudæorum. Vnde quidam dicunt, Sobnam scribam ex nuncijs regis, & è Ciuibus primarijs Ierusalem ea ratione perterritum magnam partem ciuitatis proditiõnem in Assyriorum manus tradidisse; sed vt supra diximus hoc nõ õno probatur. Cum itaq; probitus esset Rabfaces, aut potius rogatus, ne talia verba Hebraica lingua, sed Syriacè vellet effutire, ipse improbus, & effrensus magna voce clamauit iudaicè & dixit.

Audite verba Regis magni Assyriorũ. Hæc dixit Rex. Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruerẽ vos, & non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Dominum dicens. Eruens liberabit nos dominus, non dabitur ciuitas ista in manu Regis Assyriorum nolite audire Ezechiam &c.

Frequenter in hoc capitulo detegitur improbitas, & mala educatio ipsius Rabfacis: loquitur quidem de Ezechia rege satis impudẽter, simplici dũtaxat appellatione, nõ addito Regis titulo, nec alia re quapiã uiris ea dignitate p̄ditis decetissima; sed regẽ Assyriorũ non hoc ipso cõtẽtus nõ ne simpliciter vocat, sed magnum et appellat. Et reuera nõ leuis est iniuria, dũ quis aliqua dignitate insignitus, vel virtute p̄ditus nõ eo titulo ac nomine quod eius personæ conueniat, vocetur: is quidem abusus egrè admodũ fertur, quoniam sic videtur parupendi. Quare & cet. Deinde cum inquit. Non decipiat vos Ezechias super domino. d. Eruens liberabit nos dominus, quandoquidem bellum non præcipibus, aut verbis, sed armis conficitur, & p̄p̄ea nisi aliud consiliũ vobis dederit Ezechias actũ est de vobis. Idcirco subdit. Hæc dicit Rex Assyriorum. Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me ut comedatis vrinam suam &c. vsq; ad illam partem. Nec conturbet vos Ezechias, dicens, dominus liberabit nos. Facite inquit mecum benedictionem. Sensus horum verborum est. Benedicite mihi, com-

Tex. 3.

Virgilius
Cyrillus.

Matth. 7.

Matth. 10.

Tex. 4.

men

Facere benedictionem quid.

Reg. 18.

mendate me, date mihi hunc honorē, vt sine armis, et pugna vos pacifice obtineam. Vel facite mihi benedictionem id est benigne mecum agatis, & egredimini ad me, et comedat vnusquisq; vineam suam, et fruatur quisq; suis bonis, donec veniam sup. de Aegypto, et tollam vos ad terram, quę est ut terra uestra pinguis, et opulenta, terra frumenti, et vini, terra panum, et uinearū: non ausus est nominare hanc terram quia nulla erat similis terre promissionis, aut saltem equalis: et pollicetur eos transferre ad terram suam, vt tutius eis dominaretur. Vel tertio facite mecum benedictionem. 1. cōcordate mecum, cōueniam⁹ simul, statuamus amicitrā, et foedus, ac pactū iter nos ineamus. 4. Reg. 18. sic legitur. facite mecum quod vobis vtile est, egredimini ad me, et vnusquisq; tutō, et liberē potiatur quicquid habet. Vnde et alij sic exponunt. Facite mihi benedictionem, id est facite, ut ego habeam vos benedicensi cauam, et vos quoq; benedicatis mihi: uide quāso quam uaser fuerit homo iste, prius enim edixerat iussu domini cepisse hanc pugnam, cum tamen nullibi legatur id Deum pręcepisse: Deinde, nihil quo assequeretur quod iam proposuerat omisisse conspicitur, nulli rei pepercit, nullam prętermisit occasionem; sic quoq; plerosq; fieri uidentur, qui dum quicquam concupiscunt, nullum flagitij genus omitunt, imo quādoquē tantum audent, ut sui facinoris non solum testem, sed principem, et auctorē affirmant esse Deum, quod quā graue sit peccatum, nemo non uidet. Tandem circa finem profequitur iste mendax, et sceleratus homo. *Non conturbet inquit uos Ezechias. d. Dominus liberabit nos, nunquid liberauerunt Diij gentium vnusquisq; terram suam de manu Regis Assyriorum &c. usq; ad illum locum. Et siluerunt, & non responderunt ei uerbum: mandauerat enim Rex. d. ne responderetis ei.* Vide quęso quod argumentum infirmum, et inualidum adduxit iste homo uidelicet. Diij gentiū, et aliarum ciuitatum nō potuerunt uerere ciuitates illas de manu Regis Assyriorum, ergo neq; Deus Hę

breorum poterit liberare ciuitatem Ierusalem de manu eiusdem regis Assyriorum: huic homini blasphemio, & insigniter ignauo potest responderi negando consequentiam, & rationem adduco, quandoquidem diij aliarum Ciuitatum erant lapides, et ligna, et nihil aliud quā humanę manus opificia, at Deus Ierusalem imo Deus uniuersū est uiuus, et uerus non recens aut fictus, sed potius opifex, & factor omnium rerum tam uisibilem quam inuisibilem, propterea nō sequitur istud fallax argumentum. Vnde recte dicit Haët. lib. 2. cap. 14. Quid maiestatis aut potēte possunt habere simulachra, quę fuere in hominis potestate, vel vt aliud fierent, ut omnino non fierent. Cum subdit. & siluerunt, & non responderunt ei uerbum. s. Nunciij regis Ezechiam mandauerat enim Rex. d. Ne respondeatis ei. C Saluberrimum quidem pręceptum hominibus blasphemis, & contentiosis, & pręsertim contra Deum insolescentibus nequaquam esse respondendum, iuxta illud prophetę. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, & Dauid ps. 38. Posui ori meo custodiam cum confisteret peccator aduersum me. Obmutui, & humiliatus sum, & filii a bonis. Namq; imperitis sermonibus, & fastui barbarico, linguęq; contra Deū petulanti illacrymari potius quam reclamare oportet. & uelut communiter, & uulgo dicitur. Contra uerbos noli contendere uerbis, & pręsertim contra blasphemos, iuxta illud Eccl. 8. Ne succendas carbones peccatoris arguens eum. & ita factum est. Rab facem illum ab eis recessisse absq; ulla desiderij sui consequutione. qua re facile potuit cognoscere quantum regis Ezechię apud suos potuerit autoritas, ut ex eius pręcepto nullus eorum, qui circumerat pręsumeret quicquam blasphemio illi respondere. qui cum abscesserit. d. textus.

Ingressus est Eliachim filius Elchic qui erat super domum, s. est magister, & pręfatus regia domus, & sobna scriba, Qui quōdē vt ex hoc loco patet non erat is, qui me tu perterritus prodidit Ciuitatem, & Ioahē

Ioahē filius Afaph à Commentarijs ad Ezechiam scisis uestibus, id quod figuratum erat doloris, ac tristitię, quę eorum animos obsederat ob graues blasphemias in Deum, & in Regem suum ipsius Rabsfacis, vel ob timorem, ne

fortē ciuitas ab hostibus quam primū expugnaretur qui tandem sic affecti, nunciauerunt ei uerba Rabsfacis plena animositatis, & audacię. Et in hoc terminatur expositio huius cap. 36. Esaię prophetę. Laus Deo.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

ET factum est, cum audisset Rex Ezechias, scidit 1.
uestimenta sua, & abuoluitus est sacco, & intrauit in domum Domini: Et misit Eliachim, qui erat super domum, & Sobnam Scribam, & Seniores de Sacerdotibus opertos saccis ad Esaiam filium Amos prophetam, & dixerunt ad eū: Hac dicit Ezechias: Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemia dies hac, quia uenerunt filij usq; ad partum, & uirtus non est pariendi. Si quomodo audiat Dominus Deus tuus uerba Rabsfacis, quem misit rex Assyriorum Dominus suus ad blasphemandum Deum uiuentem, & exprobandum sermonibus, quos audiuit Dominus deus tuus: leua ergo orationem pro reliquijs quę reperta sunt. Ex uenerunt 2.
serui Regis Ezechię ad Esaiam, & dixit ad eos Esaias. Haec dicetis domino uestro. Hac dicit Dominus, ne timeas à facie uerborum, quę audisti, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nuncium, & reuertetur ad terram suam, & corruiere eum faciam gladio in terra sua. Reuersus est autem Rabsaces, & inuenit Regem Assyriorum preliantem aduersus Iobnam. Audierat enim quia profectus esset de lachis, & audiuit de Tharaca Rege Aethiopię, dicentes: egressus est, ut pugnet contra te. Quod cum audisset, misit nuncios ad Ezechiam, dicens. Haec dicetis Ezechię regi Iudae loquentes. Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens. Non dabitur Ierusalem in manu Regis Assyriorum. Ecce tu audisti omnia, & quę fecerunt Reges Assyriorum omnibus terris, quę subuerterunt, & tu poteris liberari. Nunquid eruerunt eos diij gentium quos subuerterunt patres mei Goram, & Haram, & Re-

4. & Reseph & filios Eden, qui erant in Talassar? Vbi est rex Emath & Rex Arphad, & Rex urbis sepharuaïm; Ana, & Auà, & tulit Ezechias libros de manu nunciorum, & legit eos, & ascendit in domum Domini, & expandit eos Ezechias coram Domino. Et orauit Ezechias ad Dominum .d. Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super cherubim tu es Deus solus omnium regnorum terrae, tu fecisti caelum, & terram. Inclina Domine aurem tuam, & audi: Aperi Domine oculos tuos & vide, audi omnia verba Sennacherib, quae misit ad blasphemadū Deū uiuentem. Vere enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum, & dederunt Deos earum igni: non enim erant dij sed opera manuum hominum, lignum, & lapis, & cominuerunt eos. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu eius, & cognoscant omnia regna terra, quia tu es Dominus solus. Et misit Esaias filius Amos ad Ezechiam dicens. Hec dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum hoc est verbum quod locutus est Dominus super eum, despectit te, & Subsannauit te Virgo filia Syon, post te caput mouit filia Ierusalem. Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem, & leuasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel. In manu seruorum tuorum exprobrasti Domino & dixisti. In multitudine quatrigrarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga libani, & succidam excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis eius, saltum Carmeli eius. Ego fodi, & bibi aquam, & exiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerum. Nunquid non audisti quae olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plasmaui illud, & nunc adduxi: & factum est in eradicationem collium compugnantium, & Ciuitatum munitarum. Habitatores earum breuiata manu contremuerunt, & confusi sunt: facti sunt sicut fennum agri, & gramen pascuae, & herba tectorum, quae exaruit antequam maturesceret. Habitationem tuā, & egressum tuum, & introitum tuum cognoui, & in saniam tuam contra me. Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in uiam per quam uenisti. Tibi autem hoc erit signum. Comede hoc anno quae sponte nascuntur, & in anno secundo pomis uescere: in anno autem tertio seminate, &

te, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum. Et mittet id quod saluatum fuerit de Domo Iuda, & quod reliquum est radicem deorsum, & faciet fructum sursum, quia de Ierusalem exhibunt reliquia, & saluatio de monte Syon: Zelus domini exercituum faciet istud. Propterea haec dicit Dominus de Rege Assyriorum: Non intrabit Ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem. In uia, qua uenit, per eam reuertetur, & Ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus, & protegam ciuitatem istam, ut saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum. Egressus est autem Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum, centum octoginta quinque milia. & surrexerunt mane, & ecce omnes ca-
dauera
mortuorum. Et egressus est, & abiit & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitauit in Niniae. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Ararath, & regnauit Asaraddon filius eius pro eo.

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMSEPTIMVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1.

ET factum est, cum audisset Rex Ezechias, scidit uestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini & c.

CAPVT istud est factum, quod prolixum, non ideo tamē longam & nimis accuratam postulat expositionem, solum verba quędam, & dicta ali quanto obscuriora duximus annotanda esse, ac consideranda, quę quęquam ab alijs interpretibus fuerit diligenter exposita; nos tamen absq; ulla ui, & extorsione eadem explicare conabimur, & fortasse magis ad literam. Dicit ergo. cum audisset rex Ezechias, cuiusmodi nuncios quos miserat ad Rabfacem scidit uestimenta sua. Et hoc quidem præ nimio dolore, & tristitia, quę inuasit cor suum, & vehementer afflixit, quę admodum & nos facere consueuimus, dum aliquod triste, & afflictuum ad aures nostras ex tempore, & præter expectationem affertur. Solemus, inquit in eo casu proijcere pileum, insularia, & quicquid aliud manu, vel in capite eo tempore gesserimus. & obuolutus est sacco, id quod erat uestitus ignobilis, & contemptibilis, marorisq; ac tristitię signum manifestum; nec non argumentum satis euidentis penitentię, & hominis contriti. Hęc autem fecit Ezechias tum quia ferre non poterat animo pacato blasphemias Rabfacis erga Deum suum, tum quia ex Nuncijs eundem, & quaquam mitiorem effectum D. audierat, quin potius animo obfirmato, ac deliberato expugnare Ciuitatē, & eam prorsus euertere, aut tandem, quia existimabat ob sua, uel ipsius po-

puli peccata, Deum illi fore infensum, & iratum, quod quidem fieri maxime necessum est, dum. s. cuiquę persuasum est sua ob peccata, ac preuaricationes Deum ad iracundiam prouocatum iri, & ideo quandoq; flagella nobis immittere: tunc enim uitę emendatione, & delictorum ablutione placandus est Deus, ut suā nobis opem misericorditer largiatur; quod si fecus fecerimus & pertinaces, ac obstinati esse uoluerimus, nullus erit finis malorū, quousq; præcipientes in tartarū deiiciamur. Quare prudenter admodum, et religiose cum nullum in humanis viribus auxilium Rex preuideret, opere pretium fore duxit ad Deum supplex precibus confugere, cumq; de suis meritis nihil, aut parum admodum præsumeret, misit priores legatos, & quam plures alios Senatores, & uiros graues ad Esaiam filium Amos propheta. Cuius consilio, precibus, & suffragijs sperabat eū primis Deum placari, & fore ei propitium, tum res suas melius disponi. Vbi uidere licet quanta sit bonorum uiro- rum dignitas & existimatio, dum ad eos, quamuis aliquando pauperes, & abiectos rogatum mittunt. Id quod cunctis ferē temporibus apud probos, et cordatos uiros, principes, & Magistratus hiscē occasionebus factitatum esse comperimus, et hi quoq; nuncij, et legati ab eo missi, sacco obuoluti, seu potius circumamicti, quemadmodum apud nos fieri solet ab ijs, qui in societatis, et sodalitijs quibusdam cofratres dicuntur: id autem fecere ad ostē-

ostendendū quo maxime præmebatur dolorem, & afflictionem, atq; ut prophetam ad cōmiserationem facilius commouerent. Nos quoq; instar horum cū timore belli, pestis, aut penurię, aut alijs pmimur angustijs publicas orationes, & suffragia agere cōsueuimus quibus Deum ob scelera nostra grauius offensum placare nitimur, & habere propitium, quādoquidem in his difficultatibus nullum potest haberi presentius, & efficacius remedium. quod autem in quibusdam codicibus legitur Esaiā filiū Amos propheta nō est satis probādum, licet nōnulli asserāt patres, prophetarum, & ipsos quoq; dictos fuisse prophetas. litera tē nobis exposita, omne excludit difficultatē, quus aliqui dicant Esaiam humilitatis ergo, & causa iactationis uitā dā, noluisse se hoc loco appellare prophetā. Verum in codicibus nuper emendatis sic legitur. Ad Esaiā filium Amos propheta. & dixerūt ad eū. Hęc dicit Ezechias, nō appellant eū titulo regis, tum pp humilitatem, & deiectionē, q̄ uolēbant ostēdere ipsius regis, quā. s. nō audebat se regem appellare coram propheta, tum quia in eo statu erant res ipsius, & ferē in eam conditionē adductę, ut non amplius Rex, sed priuatus homo uideri potuisset, & inquit ple Ezechias. exponunt. s. ipsi Nuncijs uerba ipsius. Hęc dicit Ezechias. Dies tribulationis, & correptionis et blasphemie, dies hac quia uenerunt filij usq; ad partū, & uirtus non est parienti. Iurē quidem dies hac uocat dies tribulationis, quia Ciuitas Ierusalem, & uniuersa Iudæa pmittitur, & conflictatur, quia undiq; obsidetur, & magna uis & potētia est Assyriorum equorū manibus, nisi Deus adfit, uix elabi poterimus: dies ergo tribulationis dies correptionis, quo Deus iā nos corrigit, & flagellat ob multitudinem peccatorum nostrorum: Hęc dies blasphemie, quia impij, & infideles Assyrij Dei maiestatem impudenter & impune blasphemant. Dies, inquam, blasphemie, quia diem hunc, quo tot malis efficiamur, & tot in discriminibus uersamur, blasphemare cogimur, & execrari; quia uenerunt filij usq; ad partū, & uirtus non est parienti. q. d. eius con-

ditionis nos sumus, cuius matres emiserunt, & producturæ partum maximis præmuntur angustijs, & doloribus, dum fœtus ad uuluum, seu ad orificium matricis peruenerit, ubi propter angustia loci uolenter oportet cedere, in quo casu nō alius plerunq; expectatur exitus, nisi ipsa mors, uelut contigit pauperculę nepti meę, cuius filia quam pariebat dum egressura esset ex utero, deficiente uirtute parienti, in foelix mater dolēs, ac lugens mortem obiuit. quā similitudine uult inuere propheta maximas, & penē incredibiles angustias, quibus ille populus tenebatur. Hanc similitudine perij: ad mores referentes dicūt. Quod peccatores, dñi tribulationes, & angustię, pmunt pparāt se, ac disponūt ad uitę respiciētā, sed peccatis assueti, pceptis delitijs, ac uoluptatib⁹ addicti, qđ cogitauerunt nō exequūtur. Id qđ p optimē notauit Laetan: fir. lib. 2. cap. 1. Quod si qua necessitas grauis presserit, si belli terror infrenauerit, si morborum pestifera uis incubuerit, si alimēta frugibus longa siccitas denegauerit, &c. mox ad Deum confugiunt, ab eo petent auxilium, ut subueniat, oratur & c. Postquā pericula recesserunt, Deū non recordantur, & ad priora redeūt. Vndē non solum spiritu consilij, uerū, & spiritu fortitudinis nos muniri oportet, quia nec fortitudo sine consilio, neque consilium absq; fortitudine quicquam ualet. Filij ergo, id est conceptus nostri, & animi cogitatus ueniunt usq; ad partum, qñ uirtus efficitur, quod cogitauimus, sed uirtutem nō habem⁹ ea faciendi, dum carnis illecebris multo plusquam decet acquiescimus. & ne fortassis importuna, & difficilis uiderē illorū seniorū petitio, subdit, si quomodo audiat Dñs Deus tu⁹ uerba Rabfacis, quē misit Rex Assyriorū dñs suus ad blasphemandum Deum uiuentē, & exprobrandum sermonibus, quos audiuit Dñs deus tuus. q. d. uenimus ad te, & misisti sumus à Rege te rogantes, ut depreceris Dominū deū tuū, si quomodo audiat &c. Nunquid. s. uelit ob tot blasphemias, quas effudit Rex Assyriorum contra dominum uiuentem de eo ultionem sumere; Vocatur deus uiuens nulli

nullo morti, aut mutationi subiectus: quo circa poteri. eam sic viuens, & perpetuo viuens vlcisci de blasphemis aduersus eum illatis. Vocant homines isti vbiq; Deum dñm ipsius Esaiæ cum dñt. si quomodo audiat Dñs Deus tu? verba Rabfacis, tum quia Deus præcipue, & peculiari quadam rōne iustorū, & bonorū virorū videtur esse dñs, & p̄terea quamquam Deus re uera sit dñs, & creator vniuersorū, verūtamē cumf-cūq; particularis hominis iurē optimo pōt vocari dñs, quemadmodū David. d. Deus, deus meus ad te de luce vigilo. Potest etiā dici viros illos illustres misfos ad Esaiam dixisse dñm Deum esse deū suū, non nostrum, quia forsatis existimātes Deū aduersus eos indignatū, non audebant, & verebantur vocare eū dñm suū: Id quod ēt facillē potuit eos mouere, vt sub cōditione de Deo loquerentur, cū dixerunt. si quomodo audiat Dñs Deus tuus verba Rabfacis, quibus blasphemauit Deū viuētē, & exprobrauit sermonibus eius. Perunt ergo ab Esaiā eiuscemodi subsidiū. leua inquit orationem pro reliquijs, quæ repertæ sunt, hoc est, præcare Deū, & lummis præcibus eum interpella pro reliquijs quæ ex Iudæis post tot clades, & post tam longam obsidionem repertæ sunt. Conuenienter autem vsus est hac loquendi formula. leua orationem, hoc est inchoa orationem, non dormias, nequē dormites in hac magna tui populi necessitate. Subleua te, & ardēter ad Deū effunde orōnē, vt & ipse Deus leuet, & tollat in altū pces tuas, vel, vt inquit D. Hiero. Leua orationē tanq̄ s. rē iacētē debilem, & repidā, & efficaciter ora, & importunis p̄cibus ad Dei aures pulsa. Pro reliquijs quæ repertæ sunt: cōuenienter, inquit, quæ repertæ sunt, qm̄ dum alicuius loci magna pars multitudinis est dispersa, & dissipata, quod superest, & remāsit, verē pōt dici reperitū esse. Quare cū tota Iudæa esset penē destructa, & magna pars Ciuitatis Ierusalē in hostiū potestātē iā deuenērit, qui ex tot cladibus iā peractus remāserūt, reliquiæ repertæ dici p̄nt, & eiusmodi oratio sic cōposita, ad cōmouēdū ipsius Prophetæ animū, ad cōmiseratio-

*Dñs Dñm
meus Esaiæ.*

*Leuare ora
tionem quid
sit.*

ne erat maxime idonea. tanq̄ vellent inuere rē fore indignā, ac maxime indecētē, quē Deus super arenā maris, & sicut stellas cœli multiplicādū populū, ad tā exigūū numerū fuisse redactū, ut reliquiæ dicerētur: Dicere quidē postumus huius prophetæ p̄ces, ac suffragia manifesta, & aperta varcinia exutisse paucorū illorū, qui post passionē Christi ex Iudæis credituri erāt, & cōsequēter salutē adepturi, de quibus (vt sæpe diximus) loquebatur Apostolus dicēs. Reliquiæ s̄m electiōē gratiæ salutæ factæ sunt. *Et venerunt serui Regis Ezechie ad Esaiam, & dixit ad eos Esaias. Hæc dicetis domino vestro*, hoc est ipsi Ezechie, qui est Rex, & dñs uester. Duo hic notare mihi licet. Primū q̄ Esaias quos antea vocauerat seniores, viros graues, & primos apud Regē, nunc vocat seruos; & quidē nō iniuria. Qm̄ quicunq; alicui seruiunt, & eius mādātis obsequitur, serui dici p̄nt. Vnde, & dñs n̄r, qui venerat facere volūtātē patris sui, & q̄cunq; placita erāt ei facere sēper, non est dedignatus aliq̄m in sacris l̄ris seruus appellari. Nec obstat, quin & amici dicantur aliq̄m serui, dū adeo sunt propinqui apud Regē, vt ei⁹ secreta nouerūt, & cōsiliorū participes efficiātur. Velut Xps Dñs dixit ad Discipulos suos. Iā nō dicā vos seruos, sed amicos, quia q̄cūq; audiui à Patre meo nota feci vobis. Alterū notādū est quia sic loquitur Esaias. Hæc dicetis Dño v̄ro, hoc est regi. Cur (inq̄) nō dixit. Hæc dicetis domino nostro Regi? Id fortasse fuit ī causa, quia isti erāt nūciū missi speciatim ab Ezechia rege ad illud negotiū peragēdū; & p̄p̄ea vos tanq̄ eius ministri, & legati, p̄cipuā, imo solā vobis curā habendā Regiū mādātū exequēdi, iurē, & peculiari quodā affectu ipsū Regē vestræ fidei cōcreditū, pōt quis appellare Dñm vestrū, quia ā vobis costodiendus, ā vobis inseruiēdus, & idē ā vobis oībus, p̄ alijs obseruādus: & defendendus. Alij dñt p̄phetā sic locutū, vt eos magis afaret ad Regis mādātū exequēdū, q̄nquid ē ipse est Dñs uester, p̄iceps uester, & cui soli debetis morē gerere, eiq; in oībus p̄sto esse. Hæc itaq; dicitis ei nōie, & iussu dei mei. Ne timeas ā faciē

Ioan. ca. 8.

Ioan. ca. 13.

facie verborū q̄ audisti quibus blasphemauerunt pueri, hoc est serui, & verē pueri, hoc est lactētes, & ignari proprię salutis regis Assyriorū. Ecce. Ego dabo ei spiritū, & audiet n̄tū, & reuertetur ad terrā suā, & corrue eū faciam gladio in terra sua. Ego dabo, inquit, ei spiritū nō meū, sed aduersarium, dabo spiritum nō bonū, sed malū, dabo spiritum ifensum, & p̄niciosum, & audiet nūciū & c. Vel dabo ei spiritū. i. volūtātē discedēdi & fortasse horū verborū sensus est qualē vernacula lingua dicere solemus (*io li farò pensare ad altro che dar fastidio à me*) quia. s. audiet nūciū quo maxime tristabitur, & aliud mēte voluet. Hic verò nūcius is fuit, quo nūciatū fuit regē Aethiopię, ē suis sinibus egressum, ut pugnet cōtra ipsum; qui nūcius dubio procul nō parū ipsius animū pturbauit. & forsatis ea mētis, & animi pturbatio, fuit ille sp̄s, quē sibi se daturum Deus pollicet. Et nōnulli p̄ Nūciū, quē audiet ipse Sēnacherib est is, qui statī explicat q̄. s. reuertet ad terrā suā, & corrue eū faciā gladio ī terra sua. quo respōso duos satis l̄tos, & gratos nuncios excepit Ezechias, q̄. s. Rex Assyriū reuertet in terrā suam; & q̄ ipse corruet gladio in terra sua. Hinc vide, & diligēter expēde, q̄ maxima ipsius Eluæ pfuerit, & p̄fecerit oratio qui cū primū cepit Deū rogare, tū De⁹ oīpotēs, & misericors cepit cōcutere mētē ipsius regis, & demū cōficere, ac destruere vniuersū exercitū. Vnde D. Iacobus cap. vlt. Epistolæ suæ catholicæ inquit. Multum valet de p̄catio iusti asidua. Elias homo erat similis nobis p̄sibilis, & oratione orauit, ne plueret super terrā, & non pluit annos tres, & mēses sex, & rurū orauit, & cęlū dedit pluuiā, & terra dedit fructū suum. Nicola⁹ de Iyra aotat hoc loco Regē Assyriorū postq̄ cepit obsidere Ierusalē, bis in terrā suā fuisse reuersum, semel quidē cū auduit exercitū regis Aethyopiæ aduersus ipsum aduentantē. ut seā defenderet, & ab illo exercitū liberaret; & rursum cum interfecto toro eius exercitū, coactus fuit, arrepta fuga, in terrā suā reuerti, vbi tandem ā hlijs fuit interfectus. Sic nōnulli historiæ sacre

*Dabo spiritū
meū.*

Scriptores videntur asserere, v3. primū omniū, hunc regē Assyriorum procel-sisse cum exercitu pugnatum Aegyptios, ā quorum infestatione religionis cā discedēs, qd̄ Reges Aegyptij dicebātur Sacerdotes Vulcani patriā reuersus, cepit deinceps aggredi Iudæorum Ciuitates, quibus expugnatis, accessit cum exercitu expugnaturus Ierusalē: & dum in ea obsidione p̄sisteret, simul & eodem tpe occurrit Regi Aethyopū aduersus eum venienti, & misit literas ad Ezechiam, quibus cōminatur, ac denūciat se nullam ob causam Ciuitatis Hierosolymæ relicturum obsidionem, & hoc est q̄ habemus ex hoc tex.

Reuersus est autem Rabfacs, & inuenit Regem Assyriorum præliantē aduersus Iobnā; Audierat n̄ quia profectus esset de Tex. 3. Lachis, & audierat de Tharaca rege Aethyopia discentes. Egressus est iste rex Aethyopia, ut pugnet contra te. Quod cum audisset Sennacherib, misit nuncios ad Ezechiam, dicens. Hæc dicetis Ezechia regi Iudæ loquentes. Non te decipiat D. us tuus in quo tu confidis dicens &c.

Videtur D. Hier. in ea esse sententia, qd̄ Rex Assyriorū, quāquam audiuisset Regem Aethyopiæ aduersus eum præliaturum cōuenire, nihil, vt apparet, ex eō nūcio perterrefactus misit eos nuncios ad regem Ezechiam, existimans se sermone terrere, quos non potuit uiribus superare. At ego existimo voluisse his verbis ostendere, q̄q̄ fortē ab exercitu recessisset, quo regi Aethyopum se se opponeret, nolle illo pacto, quod iam susceperat negotiū, omnino infectum relinquere, & regi Ezechia omnē, quā ex hoc suo recessū poterat susceperat se curitatem, auferre, dicit ergo. *Non te decipiat D. us tuus, in quo tu confidis. d. Nō dabitur Ierusalem in manu Assyriorum.*

Et statim cepit enarrare victorias suas, & res præclarē gestas ab eo, & impudēter gloriari, & iactare magnitudinē, & uirtutem imperij sui, cui neq; etiā Dij, quarumcunq; gentium potuerunt obsistere, quare nec Deus Israel poterit ef-ficere, ne capiat Ierusalem, & euertatur. Homo impudentissimus, & malē conscius dininorum secretorum; nec non differentiam, & incomparabilem quæ

est inter hos Deos, ac Deū nostrum di-
uersitate, & distinctione, ignorabat. n.
aut potius ignorare volebat, aut dissi-
mulabat infinium esse discrimen inter
Deum nostrum, & reliquos Deos Gen-
tium, quia illi sūt lapides, & ligna, nō autē
Deus, est Deus uiuēs, & uerus, & si quōq;
Deus nō liberet nos. & pmittit infi-
delium Reges, nō solum quoscunq; po-
pulos à Dei cognitione alienos, suos et
seruos, & fideles affligi, & molestari, id
feri credēdū est, quo puniat, & aduer-
tat in nos pp scelera nra. & si Rex Assy-
riorum tot urbes, et populos quot ipse
gloriae expugnauit, & uicit, Dei volun-
tate, ac pmisione factū esse dubitandū
nō est. cōstat. n. Africā, & magnā par-
tē Asię, & nr̄is, quoq; tēporibus nō mo-
dicas aut paruas Europę regiones, & p-
uincias ab Infidelibus, & Hēreticis suis
se expugnatas, ac deuasatas; atq; id quē
nō nisi ob scelera nra, & flagitia multa.

*Tex. 4. Et tulit Ezechias libros de manu nunciorū,
& legit eos, & ascendit in domū domini, &
expandit eos coram Domino, & orauit Eze-
chias ad Dominū. d. Domine exercitū. &c.*

*Libri Regis
Assyriorum*

vsq; ad illā partē. & misit Esaias filius
Amos ad Ezechiā, Qui fuerint isti libri
quos accepit Ezechias de manu nuncio-
rum, nō satis cōstat; quidā. n. existimāt
eos fuisse, lras, quas misit ad eum Rex
Sēnacherib. Quidā uerō fuisse lras, seu
pagellas ī quibus descrip̄tæ erāt blasphe-
mię, & exprobrationes ipsius Regis As-
syriorum aduersus Deum, quia 2. Para-
lip. cap 32. legitur q̄ Sēnacherib misit
Ep̄stas plenas blasphemie cōtra Dñm
ad ipsū Ezechiā. Nec desunt, qui existi-
māt huiusmodi libros esse quōsdā volumi-
na paruula, in quibus erāt orationes, &
suffragia, q̄ principes, ac Reges Iudęo-
rum solebant in huiusmodi angustijs,
& tribulationibus proferre, & recitare
corā Deo. Sed quodcunq; sit, fat est q̄ ac-
ceptis his libellis, īgressus est in tēplū,
& expandit eos corā Dño, aperuit eius-
modi libros. protulit, & proposuit corā
Deo; In quibus si blasphemie, & cōtu-
melie aduersus Deum continebantur
pposuit corā Deo, ut uindictē se de hu-
iusmodi iniuria aduers⁹ se illata. Haud
quaquā ueritus cum Dijs Gentium eun-
dem conferre, & multo inferiorem ho-

mine mortali ipsum efficere, cū tñ so-
p̄ ipse sit Oipotes, inuisibilis, immortalis,
& immēsu, neuē quicquā possit eius vo-
lūtati resistere, & effugere manus eius.
Reliqui Dij à mortalibus facti, non so-
lum, & ipsi dici p̄nt quodammodo morta-
les, cum frangi possint, cōteri ac peni-
tus deleri. Verum quōd lōgē peius est, ni-
hil oīno sunt, ut ait Apostolus. Idolum
nihil est. Idē fieri opere p̄rium existi-
mauit, si in huiusmodi libellis d̄scrip̄tæ
erāt cōminationes eiusdē Regis Assy-
riorum, aut quemadmodum fieri as-
soler cōditiones, quas ab eo exigebat, ut
libenter, & absq; ullo metu, se & Ciui-
tatē ipsi dederet, & sub eius ditione sta-
tuisset p̄petuis tēporibus suā uitā du-
cere. Multō cōuenientius erat eiusmo-
di libros p̄dere, & coram Deo propo-
nere, ac totos recēdere, qñ p̄cationes, &
suffragia pro sua, et totius populi salu-
te haberentur. Præcatur itaq; Deū ut
liberet populū suū de manu Assyriorū,
ut cognoscāt oīa Regna, quia tu es Dñs
Deus solus omnium regnorum terræ,
& tu fecisti cōclū & terrā, &c. quæ ex se
facile patent, Sicut etiam præcatur
Daud. d. libera Deus Israel ex omni-
bus tribulationibus suis.

Sequitur. *Et misit Esaias filius Amos
ad Ezechiam. d. Hæc dicit Dominus Deus Tex. 5.
Israel pro quibus rogasti me de Sennache-
rib Rege Assyriorum, hoc est uerba quæ locu-
tus est Dominus super eum. Despexit te, et
subānauit te uirgo filia Syon, post te caput
mouit filia Ierusalem.* En duabus vici-
bus cōsolatus est Esaias Ezechiā regē
suum, prius quidem cum dixit, ne timeas
à faciē uerborum quę audisti &c.
quia ecce ego dabo ei spiritum; & re-
uertetur ad terram suam, Reuertetur, in-
quam deo precipiente, qui huc uenit
deo permittente, & corruiere eum fa-
ciam gladio in terra sua, nunc uerō ait.
Hæc dicit dñs deus Israel super ipsum
Regem Assyriorum. Despexit te, & sub-
ānauit te filia Syon uirgo, post te caput
mouit &c. Sensus est, d̄ Sennacherib ui-
de, et considera miseriam tuam, et pro-
fundam tuæ maiestatis abiectionē, q̄
filia Syon, i. Ciuitas Ierusalem, quæ est
uirgo, nullis, v. s. Idolorum cultibus cor-
rupta, & contaminata, sed uni, & soli
Deo

Deo uiuo, & uero coniuncta, & copula-
ta, quæ neq; usq; in hunc diem alium
Deum cognouit, & coluit, præter Deū
uiuum, & uerum. hæc itaq; uirgo filia
Syon, quam tu d̄ Sennacherib prostitue-
re, & summis opprobrijs conaris affice-
re, ipsa inquam despexit te, & subānauit,
quando. s. nuncijs Regis Ezechie nō
responderunt nuncijs tuis, sed eos con-
tempserunt, & uacuos abire permise-
runt, aut despexit te & subānauit te,
quando totus penē Assyriorum exerci-
tus concidit, & Rex in fugam uersus in-
terram suam redijt, tunc protēct̄ te
despexit, & subānauit, post te mouit
caput, aut saltim mouebit quando quæ
prædixi suum sortientur effectum. Vn-
de Iob. cap. 12. Videbunt iusti, & læ-
tabuntur, & innocens subānabit eos.
Sed uide hanc subānationem, quam
Glos. Interli: & quidam alij dicunt fieri
ab ipsa filia Syon aduersus Regem As-
syriorum. Alij dicunt fieri ab ipso Re-
ge contra Virginem filiam Syon, quæ
reuera despexit, subānauit, & mo-
uuit caput, & exprobrauit per manum
seruorum suorum, sicut Iudæi fecerūt
contra Christum ut hic habes. Cui ex-
probrauit, et quem blasphemasti, et su-
per quem exaltasti uocem, eleuasti alti-
tudinem oculorum tuorum? in manu
seruorum tuorum exprobrauit Domi-
no, & dixisti in multitudine quadriga-
rum mearum ego &c. vsq; ad illam par-
tem. Nunquid non audisti &c. Dicit
ergo Deus, uel Esaias in persona Deo. O
incoeli, & plusquam stulte Sēnacherib
cui exprobrauit? quem blasphemasti?
et super quem exaltasti uocem tuam?
quod est proprium hominum insolentium,
& superbiorum. Ad sanctum Is-
rael, id est ad Deum, quem populus Is-
rael pro sancto habet, pro sancto colit,
et uelut Deum ueneratur: ad ipsum (in-
quam) leuasti altitudinem oculorum
tuorum, et super ipsum te extollere, et
exaltare præsumpsisti. Possunt hæc
omnia, quæ aduersus Sennacherib asse-
runtur, aptari, et referri ad principes Iu-
dęorum, qui exultarunt caput contra
Deum Israel, id est contra Christum
Deum, Dei filium, et uerum dominum
Israel secundum spiritum, et contra sã

ctam Ciuitatem Ierusalem, contra Ec-
clesiam sanctam illius sponsam, quæ
uere post acceptam fidem, potest ap-
pellari uirgo pura, uirgo intacta, et uir-
go immaculata, quam uis antea dicere-
tur meretrix, et fornicaria. Huic san-
cto Israel exprobrauerunt Iudæi, et
blasphemauerunt dicentes coram Pila-
to. Si hic non esset malefactor, non ti-
bi tradidissemus eum. Super hunc exal-
tarunt uocem suam, quando alta uoce
clamabant dicentes. Crucifige, Crucifige
eum. Leuauerunt altitudinem
oculorum suorum, cum dixerunt. Nos
discipuli Moyfi sumus, hunc autem ne
scimus unde sit. et sequire, quæ in hoc
textu subduunt. v. 3. In manu seruorū
tuorum exprobrauit Domino, et reli-
qua, quæ non minus in principes Iudęo-
rum, in scribas, et Phariseos, quam in
Sennacherib Regem Assyriorum pos-
sunt referri commodissime. Sed reuer-
tamur ad Dominum Deum nostrum.
Posteaquam Esaias recensuit iactationes,
quas inuidiosissimus iste homo
de se ipso efutiebat, referens et commo-
rans multas res præclaras, et admira-
biles, quas operatus est strenuē, quibus
uidebatur ostentare se super hominem
esse, et tantum non super Deum: nunc
Esaias in persona Domini respondit, et
inquit. O ignare et insulse homuncio,
tu gloriaris, et superbis ob ea, quæ ha-
ctenus egisti? et quoddam uestigio pedū
tuorum siccasti omnes riuos aggerum.
inquit.

*Nunquid non audisti, quæ olim fece-
rim ei, hoc est uniuersa terra, uel generi
humano, quod idem est, ex diebus anti-
quis ego plantauimus illud, hoc est ipsum uniu-
uersum, & nunc ad duxi, & factum est
in eradicationem collium cōpugnantium,
& ciuitatum munitarum.*

Quibus uerbis exprobrat ipse Deus,
ac detegit regis insaniam, et inanem
iactantiam, ostendens breuiter, et insi-
nuans, quæcunq; facta fuere per ipsum
Regem Assyriorum ab æterno, ab ipso
Deo preuisa, et præcognita extitisse, et
quandoquæ etiam ab eodem ordinata,
nec absquæ eius numine, et auctorita-
te fuisse in effectum perducta; et hoc
innuit per ea uerba, *Nunquid non au-*

disti, quæ olim fecerim ei? q. d. si terram consitui, et fabricaui, et hominem plasmaui, nunquid etiam potui quæcunq; effecisti profus tollere, et auferre? Quam partem alij secus exponunt. Opinantur enim non ad Sennacherib Deum alloqui, sed potius ad Esaiam prophetam; vt eum moneret, et animaduerteret, quam fidem, et auctoritatem præbere deberet iactationibus illis, quibus Rex iste gloriabundus urdebat efferrî, et magnus fieri: proinde dicit Deus ipsi Esaiæ. Nunquid non audisti quæ olim fecerim ei. i. Regi Assyriorum? vel quid sim facturus ei? vsus (more prophetico, præterito pro futuro: vel nunquid non audisti quæ fecerim ei. i. humano generi? et quemadmodum ex diebus antiquis, hoc est in principio plasmaui illud: in principio namq; creauit Deus cælum et terram. Aut potius plantaui illud. s. malum, quod per Sannacherib factum est; Quod quidem non est malum simpliciter, quia iustum, sed malum huic. g. tibus incredulis, Idolatriis, et nominis mei contemptoribus; Et nunc adduxi eundem regem Assyriorum, vel nunc adduxi, hoc est in effectum deduxi, quæ ex diebus antiquis statueram. et factum est hoc malum, et hæc plaga, siue ruina in eradicationem collium compugnantium, et Ciuitatum munitarum, hoc est, ad eradicandos, et è medio tollendos principes. quosdam inuicem dissidentes, mutuoque pugnaantes, nec ipsi quiescentes, neq; alios quiescere permittentem. Per colles enim qui super alias terræ plagas efferruntur, principes ac reges intelliguntur, qui alijs præesse, et superesse volunt, et in eradicatione ciuitatum munitarum, quæ & ipsæ inter sese dissidebāt, & altera alterius fines occupare, & vsurpare nitebāt. adeò quæ gēs cōtra gētem, & regnū aduersus regnū continuus armorum motibus vniuersum orbem infestabant. Et sequitur. *Habitatores earum abbreviata manu contremuerunt, & confusi sunt, facti sunt sicut fenum agri, & gramen pascuæ, & herba teclorum, quæ. s. super tella vltro nascitur, quæ exaruit antequam maturet. Nulli dubium hæc omnia ipsi terræ, &*

A habitatoribus eius necessario euenire, Deo manum suam extendente, pariter & contrahente. cum ipse solus vitæ, & ipsius esse sit author, & fons omnium bonorum: quemadmodum dicebat Dauid. Aperis tu manum tuam, & implet omne animal benedictione. & rursus. *Aperiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate, auertente autem te faciem tuam omnia turbabuntur, & in puluerem conuertentur.* Possunt hæc eadem ad vrbes Iudææ non in cōmodè etiam referri, quæ volente Deo, & subrahente, seu contrahente manu suam deletæ fuerunt, & penitus absumptæ. Contrahit Deus manum suam quando permittit arbores, & vinea deficcari, & hac eadem actione dicit manum extendere. quando id facit, vel per mittit ob scelera nostra, ut nos puniat & castiget: verebantur enim inquit. *D. Hiero.* Hier. impiæ gentes, & infructuosæ arbores, vt non solum per Assyrios, sed postremo per Romanos, quasi per securim, & ferram Dei succiderentur, & caderent. Et fierent sicut fenum agri, & gramen pascuæ, & herba teclorum. Vbi D. Hiero. aduertit eiusmodi gentes, non oliuæ, et vineæ, fructuosisque arboribus comparari, sed feno, & graminibus, herbisque teclorum, quæ frugibus sunt impedimēto. et priuquam ad maturitatem perueniant, marcescere solent. Cum deinde sequitur. *Habitationem tuam, & egressum tuum, & introitum tuum cognoui, & insaniam tuam conuertit me.* Habitationem tuam, inquit Cyril. i. requiem, mortem. s. intelligit. Videtur sermo ipsius Dei non amplius ad Esaiam, aut quemquam alium, sed ad ipsum Regem Assyriorum conuerti; vbi demonstratur, Deum omnipotentem nihil omnino latere, sed omnia antequam fiant sibi fore præsentia, nihil uè posse eius scientiam, & potestatem effugere. Propterea inquit. Habitationem tuam non eam tantum vbi manes, sed habitationem tuam, id est rē illam in qua tuam spem ponis, cui fidis, et quod est basis, et fundamentum omnium tuorum desideriorum, hæc omnia (inquam) cognoui, quicquid cogitas, quæcunq; imaginariis, et quæcunq;

in opus ponere statuisti, hæc mihi ab æterno fuerunt notissima: Noui quidem egressum tuum, introitum tuum, iniriū, et finem operum tuorum, et denique insaniam tuam contra me, dum. s. verè insanus, et mēte captus audebas pugnare contra me, & cum fureris more bestiarum aduersum me, superbia tua ascendit, et penetrauit ad aures meas, quæ omnia aliquandiu substuli, & tunc non est amplius differendum, & tua hæc insaniam, et ingens furor sustinendus. *Ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in viam per quam venisti.* Ponam inquam circulum in naribus tuis, quemadmodum reprimuntur, et in officio continentur ipsæ bestię furentes, et in domitæ, quo pacto boues quamuis indomiti circulo naribus appposito trahuntur quod volumus, et circumferuntur, et frenum quoq; in labijs et penè in faucibus equorum solet apponi, quo equi agitantur, et conducuntur quocunq; volumus, sic pariter, et muli, et huius generis animantia, quemadmodum etiā David præcabatur Deum. d. In camo, et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Camus enim genus quoddam freni est, habens circulum ferreum, quo præmit nares, nec solum ora præmit lupatis D. Greg. 33. mor. cap. 10. trahendo hanc sententiā ad mores sic ait. Tantundem est naribus nostris frenum apponere, seu circulum, ac fidicamus. Deum ne insidias, et quæ mala agere decernimus explere valeamus, sua virtute prohibere, ac impedire, v. g. Cum bonorum mortem ardentius anhelas, ab eorum uita vacuus redeas, et dum quid cogitando suspiras, illud opere complere non valeas: et subdit, quod hic propheta circulum vocat. Ioan. in Apoc. cap. 14. falcem vocat.

His dictis pro confusione, ignominia, ac digna poena ipsius Sennacherib, nunc conuertit sermonem ad Ezechiā, et populum suum, ne. s. desperet de salute, et conseruatione Ciuitatis, ne. s. ob agros desolatatos, et terram vndique dissipatam timerent inopiam, & penuriam segetis, et fructuum pro-

A sus deficere, et interire. d. ergo Deus ad Ezechiā, vel potius ipse propheta. Dei spiritu admonitus, atq; edoctus, *Tibi ò Rex Ezechias hoc erit signum, quod d. s. cōprimendus est Rex Assyriorum, & cito reducendus in viam per quam venerat. comedet hoc anno, quæ sponte nascuntur, & in anno secundo pomis vescere, in anno autem tertio seminare, & metere, & plantare vineas, & comedite fructum earum,* hoc quidem signum ad duo maxime oportuna, & necessaria dseruit: primū quid est, vt certo sibi persuadeant, & absque vlla hæsitacione credant quod prædixit Esaias futurum, ut. s. Rex Sennacherib intra modicum tempus, sit reditus in patriam, soluta obsidione, & exercitu penitus extincto. deinde ad maximam eius, & vniuersæ plebis consolationem suscipiendam, quod scilicet fame, & siti non peribunt. Cum his verbis pollicetur Deum peculiarem curam de suo populo habiturum, qui propter obsidionem serere agros, & vineas colere nequaquam potuit, cui nō defuit misericors Deus eam præbere ipsi terræ vbertatem, & fertilitatem, & sine vlla cultura haberent ex his, quæ sponte nascuntur è terra, quibus possent sufficienter sustentari, nec penuriā pati. Tertio autem anno seminare, & metite, & plantare vineas, & comedite fructum earum, libera enim, & securar erit vniuersa regio à quibuscunq; hostibus, ut nullum sit habitura impedimentum, quod minus terra queat producere quem olim consuevit fructum suum.

Et mittet id quod saluatum fuerit de domo Iuda, & quod reliquum est radicem deorsum, & faciet fructum sursum, quia de Ierusalem exibunt reliquia, & saluatio de monte Syon. Zelus Domini exercituum faciet istud.

E Ad literam sensus est, quod Iudæi, qui post obsidionem superstitis fuerint radicem deorsum mittent, hoc est alios parturient Iudæos, veluti plantæ quæ quanto profundiores radices habuerint, tanto vberiores fructus producent, vt est videre in hortulo meo, vbi nullus est fructus quoniam plantæ nō habent radicem satis profundam, & sic

CAPVT TRIGESIMVM
OCTAVVM.

arbore Illę sunt in fructuosę, bis mortuę, sic Iudei, qui fuerunt adeo humiles, & abiecti ob multa, quę passi sunt incommoda, nihilominus multos sursum fructus producent. Sed re vera eiuſmodi verba alię & longę congruentius sunt referenda: vult enim propheta, vt egregię declarat Euseb. 2. lib. de mo. Euang. cap. 48. p̄significare id quod sep̄numero dictum est, quod v3. ex multis Iudeis, qui ob incredulitatem periere, pauci quidem remanserunt, qui mittent radicem deorsum, hoc est, Euangelicam fidem, hic in terra p̄dicabunt, & multos ad Christum conuertent, & eorum doctrina, miraculis, & sanctis operibus quamplurimos ad Christum conuertent, & participes erunt regni cęlorum, hoc est quod dicit. *Faciet fructum suum*, quia de Ierusalem exhibuit reliquię, hoc est sancti Apostoli, & *saluato de monte Syon*.

hoc est de ipsa Ecclesia, quę est fundata super montem Syon, id est super Christum, & Apostolos, de quo fundamento, siue fundamentis loquebatur propheta Dauid. cum dixit. *Fundamenta eius, id est Ecclesię, in montibus sanctis, diligit dominus portas Syon, de qua loquitur hoc loco.* Subdit. *zelus domini exercituum faciet istud, hoc est nulla poterat esse alia virtus, & potentia, quę posset sustinere, & continere populum Israel ne penitus rueret, & concideret nisi dominus exercituum, neq; etiam poterat esse alia virtus, & potestas, quę contereret Assyrium, & conculcaret Demonem, nisi dominus exercituum dux, et caput hominũ, & Angelorũ.* Deinde sequitur. *Propterea hac dicit Dominus de Rege Assyriorum, non intrabis Ciuitatem hanc, & non iacet ibi sagittam, & non occupabis eam clypeus, & c.* vsq; ad illud. *Et protegam Ciuitatem istam, ut saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum & c.*

Quibus verbis palam innuitur Deũ propter se. i. propter manifestandam gloriam suam, atq; ut iustificetur in sermonibus suis, & vincat cum iudicatur, multas nobis gratias largiri, & a multis malis nos eripere, nec non, & propter electos suos, cum propter eos, qui

vitam hanc mortalem degunt, tum ob eorum merita, qui olim ex hac uita recesserunt, nostris in necessitatibus opportuno tempore nobis occurrit. Conuenit enim memorię sanctorum hoc beneficiũ prestare, ut obliuiscantur malorum, quę posterius quandoq; admittunt. Asserunt nonnulli hanc declarationem, seu limitationem adieciſſe prophetam, vel ne Rex Ezechias tam singulare beneficium nunquam satis admirandum suis tribueret viribus, aut etiam ostendendum ipsum haud quã tantam gratiã fuisse promeritũ: quippe qui trecenta talenta auri, & totidem argenti demolitis templi valuis misit ad regem Sennacherib impium, & prophanum, vel etiam, ut ostendat inexpugnabilem esse pugnam iustorum post huius uitę consumationem: dum homo mortuus patrocinatur viuus.

Deniq; pro complemento huius vaticiniij, & totius historię inquit propheta, & refert hoc mirabile factum, quod in plerisq; sacrę scripturę locis ob varias causas voluit Deus recenseri, & mentionem fieri. Inquit ergo.

Egressus est autem Angelus Domini, & Tex. 10. percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinq; millia bellatorum, & virorum fortium, quos poste interemptos, amittit nonnulli. Dicit Lyranus ex sententia cuiusdã Rabini, quod exercitus ille nondũ appropinquauerat Hierusalẽ, sed fuit interfectus in Nobę, quę non multum distabat à Hierusalem. *Et surrexerunt mane, v3. Rex vnã cum paucis quibusdam relictis, aut plerisq; ex Iudeis, ut multi opinantur, & Ecce omnes, qui pridie erant viri fortes, & magnanimi, essetũ erant cadauera mortuorum, & egressus est Rex, & abiit, & reuersus est Sennacherib Rex Assyriorum, & habitauit in Ninue sui regni Metropoli, & primaria Ciuitate, & tandẽ cũ adoraret in templo suis percussus à filijs gladio, & regnavit quidã alius filius eius pro eo.* Voluit autẽ Deus iustus, et sapiens, ut ipse post alios sup fuerit quo videret potẽtiã Dei, et admirabile eius maiestãtẽ cognosceret, & p̄dicaret, quę atea tã ipudẽter blasphemauerat, et hic fuit finis, et exitus uitę eius. Et presentis capituli. Amen. 19.

CAP.

IN diebus illis egrotauit Ezechias usq; ad mortem: & introiit ad eum Esaias filius Amos propheta, & dixit ei: *Hac dicit Dominus: Dispone domui tua, quia morieris tu, & non uives.* Et conuertit Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit, *obsecro Domine, memento quãso quomodo ambulauim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et fletu Ezechias fletu magno.* Et factum est verbum Domini ad Esaiam dicens: *Vade, & dic Ezechia. Haec dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Audiui orationem tuam, & vidi lachrymas tuas: ecce ego adyciam super dies tuos quindecim annos, & de manu Regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam, & protegam eam. Hoc autem erit tibi signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus est: ecce ego reuertenti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole retrorsum decem lineis. Et reuersus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat.* Scriptura Ezechia regis Iuda cum egrotasset, & conualuisset de infirmitate sua. Ego dixi: *In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.*

Quęsiui residuum annorum meorum, dixi non videbo Dominum Deum in terra viuentium.

Non aspiciam hominem ultra, & habitatorem quietis.

Generatio mea ablata est, & conuoluta est à me, quasi tabernaculum pastorum.

Præcisã est velut à texente vita mea, dum adhuc ordiret, succidit me: de mane vsq; ad vesperam finies me.

Sperabam vsq; ad mane, quasi leo, sic contriuit omnia ossa mea.

De mane vsq; ad vesperam finies me: sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba.

Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum.

Domine vim patior, responde pro me; Quid dicam, aut quid respon-

2da. 86.

Tex. 9

1.

2.

3.

4.

5.

respondet mihi, cum ipse fecerit?

Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae.

Domine si sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei, corripies me, & uiuificabis me. Ecce in pace amaritudo mea amarissima.

Tu autem eruisi animam meam, ut non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

Quia non infernus confitebitur tibi, neq; mors laudabit te, non expectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam.

Viuens uiuens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie, pater filijs notam faciet veritatem tuam.

Domine saluum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus uitae nostrae in Domo Domini.

Et iussit Esaias ut tollerent massam de ficis, & cataplasma-
rent super vulnus, & sanaretur.

Et dixit Ezechias: Quod erit signum, quia ascendam in Do-
mum Domini.

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM OCTAVVM CAPVT

ESAIAE PROPHETAE

Tex. 1.

IN diebus illis aegrotauit Ezechias usq; ad mortem, & introi-
uit ad eum Esaias filius amos Propheta, & dixit ei. Haec di-
xit Dominus. Dispone domui tuae, quia morieris tu, & non
uiues, & c.

NOTA est intentio ipsius Prophetae in presenti cap. quae est explicare, & manifestare summam, & incomparabilem Dei virtutem, & clementiam, quam demonstrauit erga Ezechiam Regem Iudae, conferendo ei

A sanitatem, qui periculoso, atq; mortifero morbo vexabatur, & prorogauit eius vitam, quae iuxta causas secundas, & ordinem, ac dispositionem naturae iam iam erat ferme absumpta. Dicit ergo Propheta. In diebus illis aegrotauit Ezechias usq; ad mortem, ubi tria compendio facit Esaias, primum refert suam dispositionem, & uitae periculum: dein -

deinde refert sanitatem mirabiliter ei collatam: Postremò ponit canticum eiusdem Regis Ezechiae, quo gratias refert ipsi Deo ob sanitatem ei restitutam. Sed quoniam in principio huius capituli Esaias habet haec verba, videlicet. In diebus illis aegrotauit Ezechias usq; ad mortem, & non explicat, qui fuerint illi dies, quibus aegrotauit, id est nunquid fuerit priusquam obsideretur à Rege Assyriorum, vel in ipsamet obsidione, dum scilicet haberetur, aut postea quae fuit penitus soluta. Qua quidem in re non idem sentiunt omnes. Pleriq; opinantur ipsum aegrotauisse antequam obsideretur, quando scilicet Assyrij ceperunt mouere arma, & copias inferre aduersus alias vrbes Iudae, & ceperunt eas expugnare, & praesertim cum expugnata, & deuicta ciuitate Lachis profecti sunt Iobnam. Tunc enim Ezechias timore correptus cepit aegrotare, & eo praesertim, cum audiuit Rabfacem ad eum accessisse, & multa illi comminatum, ut habuimus in textu. 36. Tunc enim ut habemus in tex. 37. cum au-
nisset Ezechias verba Rabfacis, scidit vestimenta sua pre nimio dolore, ac metu, qui inuasit cor eius, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini, hoc est in templum: scidit et vestimenta sua, inquit D. Hier. quia peccatorum suorum, & populi credebat futuram esse illam ruinam. Fieri ergo potuit, & factum est, (ut aliqui opinantur) ut eo tempore ceperit aegrotare: alij verò secus opinantur, imaginantur. n. in ipsa met obsidione, & illis praecisis diebus, quibus ciuitas erat obsessa, quae toto integro biennio fuisse obsessa asseuerat, ipsum Regem aegrotasse: Quippe qui ex nimio maerore, & afflictione animi, qua per totum illud tempus fuit affectus, & ex metu, ac pauore tam ingentis exercitus percussus, facile quidem potuit infirmari. Hoc autem probatur ex eo, quod hoc eodem cap. pollicetur ipse Propheta ex verbo Dei se, & ciuitatem eruendam esse de manu Regis Assyriorum, & à Deo magnopere protegendam. Qui sic opinantur, sectantur opinionem quorundam Rabinorum, qui asserunt Regem Ezechiam non solum aegrotauisse priusquam Rex Assyriorum fue-

rit extinctus, verum etiam priusquam fuisset ab eo obsessus, & hoc Dei miraculo, quia nolebat uxorem ducere, ut tenebatur, quo linea David in regno Iudae per ipsum continuaretur. Alij verò videntur longè alterius opinionis esse. Et primum quidem D. Augustinus lib. de mirabilibus Sacrae Scripturae lib. 2. cap. 28. habet haec verba, Quae Rex Assyriorum fugatus de terra Iudae cum paucis ad Ninium urbem suam fugiens, vix euasit, ubi in idolorum phantano reperitus, ab uno filiorum suorum, quos ipse genuit, vulnere corruit. Sic etiam habetur. 4. Regum. 19. Deinde sequitur Augustinus, & inquit. Paruo tempore interfecto Ezechias Rex Iudae, ne de tanta victoria esset eleuatus, & forsitan etiam gratiarum actione exiguus, in grauisissimi languoris morbum incidit. sic etiam sentit. D. Hier. ut est videre in eius expositione. Huius etiam opinionis videtur esse Nicolaus de Lyra, glossae interlinearis, cuius haec sunt verba. In diebus, id est quibus mortuus est Senacherib, aegrotauit Ezechias usq; ad mortem. Suffragatur huic sententiae quartus Regum, locis iam citatis, ubi prius describitur mors, & extinctio regis Assyriorum, & totius exercitus, & postmodum infirmitas, & aegrotatio regis Ezechiae. Sic etiam in hoc eodem libro, Esaias prius describit extinctionem, & occisionem illius exercitus, postmodum verò ipsius Regis Ezechiae aegrotationem, Et hanc re vera ego existimo veriore esse opinionem, verum huic opinioni aduersatur, quod in hoc eodem cap. ubi Propheta loquitur de hoc morbo letali ipsius regis Ezechiae, ei pollicetur non modo sanitatem obtinendam, verum etiam eundem de manu regis Assyriorum eruendum, & ciuitatem ipsam esse protegendam. Qui tumentur hanc postremam opinionem, seu sententiam, dicunt pollicitationem factam ab Esaiâ Propheta de liberatione ipsius Regis, & ciuitatis ab exercitu Assyriorum, non intelligi de ea liberatione, quae iam facta fuit, antequam aegrotaret, sed de ea, quae futuris temporibus fieri potuisset, ut ciuitas Hierusalem, & reges Iudae futu-

D. Augustinus lib. 2 ca. 28.

4. Reg. 19.

D. Hier.

ris temporibus sint futuri liberi, & im- A
munes ab impugnatione, & infestatione Assyriorum. Quod autem in hoc cap: Propheta meminerit sanitatis re-
stituendæ, & uitæ prorogandæ ipsi Eze-
chiæ, pariter, & ipsum eruenti de ma-
nu Regis Assyriorum hoc idè factū
esse putandum est, ut uno, & eodem cō-
textu plura à Deo recepta beneficia re-
censere voluerit. Quod autem dicunt
aliqui Ezechiam tertia die antequam
exercitus percuteretur, fuisse sanitati B
restitutum, & tertia die sequenti, qua
fuit facta illa percussio, iam sanatum
ascendisse in domum domini, ut elicitur
ex 4. Reg. cap. 20. non facile intel-
ligo, cum manifestè aduersetur opinio-
ni, quæ tuetur, nisi dicamus eundem Regem
ante percussione exercit⁹ aliqd egritudi-
nis puluisse, & post percussione exercit⁹
rursus grauius ægrotasse, quemadmodū
ostendimus ex sententiâ tot Authorū.

At quia hoc non constat ex sacris li- C
teris, haud quaquam est admittendum:
Manifestum est enim ex serie, & ordine
rerum, quæ hoc loco, & 4. Reg. habentur,
& ex consensu ferè omnium docto-
rum Ezechiam in egritudinem incidisse,
posteaquam fuit exercitus Assyrio-
rū omnino extinctus & absumptus, &
hoc ideo quia nimium in superbiam e-
latus, vel faciliè poterat efferrī. & quo-
niam non quæ debuit Deo gratias e-
git. Quod autem 4. Reg. 20. legitur D
Esaiam ad eundem Ezechiam dixisse.
Ecce sanauit te die. 3. ascendes templū
Domini, nihil facit contra superius di-
cta. Hæc omnia contigerunt post ex-
tinctionem exercitus. i. ægrotatio Re-
gis, illius pristinæ sanitati restitutio,
& ascensus in templum. Sic etiam quod
dicit Esaias hoc eodem loco. De manu
Regis Assyriorum eruaui te; dictum
est supra quo pacto sit intelligendum,
velut dicunt alij, quia nondum à metu E
Assyriorum Iudæi erant omnino libe-
rati, vel fortè quia post illam maximā
stragem adhuc aliqui supererant, quod
agere admodum percipio.

Sequitur textus qui supra. Et intro-
iuit ad eum Esaias filius Amos Propheta,
& dixit ei: Hæc dicit dominus: Dispone
domui tuæ, quia morieris tu, & non viues.

Propheta quidem Isaias siue à Deo mo-
nitus, siue genuina pietate motus, & a-
gnoscentes ægrotationem Regis Eze-
chiæ esse lethalem monuit eum, dicens,
Hæc dicit Dominus. Quasi vellet innue-
re non à se tanquam temerè presūmen-
te, & eidem præcipiente, seu consulente
quæ sequuntur verba protulerit; sed
iussu Dei, Deo præcipiente, ac mandan-
te, inquit. Dispone domui tuæ, quia mor-
ieris tu, & non viues. 4. Regum 20 sic
habetur. Præcipe domui tuæ, hoc est,
prospicias rebus tuis, consule familiæ
tuæ, dispone de regno tibi credito, ne
te uita functo omnia ruant, dissi-
dijs, & contentionibus cuncta agantur, &
ut uno verbo dicam, Conde testamen-
tum, accomoda res tuas, ne post tui
ex hac uita decessum inter asines, &
confanguineos, ac regni primates exur-
gant bella, & seditiones. sic profectò
fieri debet ab ijs omnibus, qui sunt sui
iuris, & qui alijs præsumunt, ut cum fue-
rint valetudinarij, aut corpore imbecil-
li, suis rebus prouideant, quod tollantur
medio occasiones, & causæ litium, &
contentionum, quarum quidem rarus,
aut nullus est aliquando finis. Dicit
ergo Isaias. Dispone d. Rex domui tuæ,
quia morieris tu, tu inquam, qui existi-
mabas te, aut nunquam moriturum,
aut saltem diutius, quam debueras, vi-
cturum. Tu inquam rex, quamquam
opulentus, & diues, & florentis adhuc
ætatis, morieris, & non viues. Propte-
rea dispone domui tuæ, domui inquam,
quæ est præcipua sedes tua, vnicum tuū
domicilium, vbi perpetuò tibi manen-
dum, & quiescendum, cuiusmodi est
anima vniuscuiusque; cui profectò in-
primis, & ante omnia est perpetuò, &
intentissimè consulendum, & prouid-
endum. Hæc est illa domus, de qua
dicebat Propheta ps. 114. Conuertere
anima mea in requiem tuam, quia do-
minus benefecit tibi. Debet quoque
quicumque se videt propinquum morti,
consulere quieti, paci, & incolumita-
ti familiæ suæ, quoniam, (ut inquit
Apostolus) qui suorum curam non ha-
bet, & maximè domesticorum, hic fi-
dem abnegauit, & est infideli deterior.
Tertio loco debet homo disponere de
domo

sua, hoc est de cælesti patria quæ A
quamuis propriè, & peculiariter dica-
tur domus Dei, nostra etiam quando
cunquè voluerimus, esse, & dici poterit.
De qua dicebat David, Vnam petij à Do-
mino hanc requiram ut inhabitem in
domo Domini omnibus vitæ meæ, vel
in longitudine dierum. Et re vera qui-
cunq; habent curam animarum, cum
primùm nouerint aliquem laborare ad
mortem, priusquam destituatur sensu,
ratione, & consilio, debent eum mone-
re, consulere, atque etiam quandoquæ
præcipere, ut disponant domui suæ, i.
prouideant primùm saluti animæ suæ,
& si quam in ea labem, aut maculam co-
gnouerint, ope, & opera Sacramento-
rum Ecclesiæ, & aliorum ministerio e-
nitantur illam expurgare, prorsus emū-
dare, ut in eo recessu tuta, blandiens, &
& hilaris possit accedere ante conspe-
ctum Dei. Monendus est etiam quisque
ægrotos documento huius Prophætæ,
ut disponat domui suæ, hoc est familiæ
suæ, subditis suis, ut post eius discessū
regnet inter eos pax, & concordia. Sed
videamus quid ex hoc præcepto fecerit
Ezechias, inquit enim. Et conuertit Eze-
chias faciem suam ad parietem, & orauit
ad Dominum, & dixit. Obsecro Domine
memento quæso quomodo ambulauerim co-
ram te in veritate, & in corde perfecto, &
quod bonum est in oculis tuis fecerim, &c.
Conuertit inquit, faciem suam ad pa-
rietem, hoc est ad parietem domus, vel
ad parietem templi. Cur autem hoc?
Multi multa dñt, ego aut existimo hoc
fecisse, ut posset seorsum, & ex se ipso,
non spectantibus alijs, deplorare sta-
tum suum, aut hoc factum, ut mentē
magis liberam, & solutam, qua in De-
um tendere, & ipsum precari, & lachri-
mas effundere liberius posset, haberet,
quemadmodum contingit pijs homini-
bus, & mihi frequenter accidit, ne pro
fluxu lachrimarum villos testes habeā,
atque etiam cum orare voluero, sensu
ob circumstantes, & mutuo loquentes
distrahi queam; Et fortassis voluit iste
Rex conuertere faciem ad parietem, ne
lachrimans videretur satis leuis, ac mo-
dicæ virtutis & constantæ, verum ver-
ba huius textus satis indicant, cuius rei

causa fecerit hunc motum: inquit. A
quod conuertit faciem suam ad parie-
tem, & orauit dominum, id quod fieri
debet ab vno quoque nostrum, dum versa-
mur in angustijs, & afflictionibus huius
seculi, & inquit, Obsecro Domine mem-
to quæso quomodo ambulauerim coram te
in veritate, corde perfecto, & quod bo-
num est in oculis tuis fecerim.

Dicitur autem quis ambulare in veritate,
& in corde perfecto, dum quod nouerit
displicere Deo, procul effugiet, & quic-
quid boni fecerit lubentissimo refert
in Deum, vel in ueritate ambulare, est ei-
dem ex animo inseruire, neque præter ip-
sum Deum, & eius gloriam quicquam
aliud expetere: vel ambulare cum Deo
in veritate est, quod quis ore profiteretur
re ipsa perficere. Dicitur ergo Eze-
chias ambulasse coram Deo in verita-
te, quia non claudicauit, neque contorto
pede visus est coram Deo incedere, ut. s.
externè Deum viuū colere videretur, C
corde verò, vel animo veneraret idola,
& fiduciam vllam in illis constitueret.
Rex itaque Ezechias obsecrat Dominū,
& supplex rogat, velit meminisse, quo-
modo ambulauerit coram eo in verita-
te, & in corde perfecto. Et certè felix
est, & iucunda eius conscientia potest
nuncupari, qui in tempore malorum
potest recordari bonorum, quemad-
modū etiam David Propheta dicebat.

D Iudica me Domine, quoniam ego in in-
nocentia mea ingressus sum, & in Do-
mino sperans non infirmabor. Memen-
to inquam Domine, ne memoria exci-
dat, neque obliuiscaris mei, quippe qui
nullum bonum relinquis irremunera-
tum. Memineris quæso quomodo am-
bulauerim coram te in veritate, & quod
bonum est in oculis tuis, id est te vidē-
te, te agnoscente, & approbante fecerim,
nullum genus sceleris admittens. At-
qui fortè miraberis hunc regem tam
pium, tam bonum, ac diuini nominis
zelatorem, in hæc verba prorupisse, tū
quia nō conuenire videtur, ut quis quā-
tum vis bonus se ipsum extollat, & cō-
mendet, tum quia referente scriptura,
nemo est, qui se gloriari possit habere
cor mundum, ut legitur Iob. 14. Nemo
mundus à sordē, nec infans, cuius est
vnius

4. Reg. cap.
20.

4. Reg. 20.

Tex. 2.

Gal. 25.

Ambulare
in veritate
quid.

psal. 25.

ps. 114

1. Tim. 5.

Iob. 14

vnus diei uita super terram, quin & ipse David aperte protulit, omnem hominem esse mendacem, propterea dicebat Apostolus. Qui gloriatur in Domino glorietur. Non enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quis forte tueri possit Ezechiam per ea verba, quæ habet Gregorius. 12. Mor. cap. 16. ubi habet, quod plerumque iusti aliquibus necessitatibus afflicti, sua opera coguntur fateri, & sicut grauis culpæ est sibi arrogare quod non est, sic nulla culpa est, si quis humiliter dicat bonum quod est. Vnde hanc Ezechie perfectionis confessionem, Dominus non despexit, quem mox in suis præci- bus audiuit. Et 22. Mor. cap. 7. habet (inquit) sancti viri proprium, ut bona, quæ agunt videant, ab eorum tñ memoria oculos auertant. Ezechias ergo non existimatur ea verba dixisse, quo laudaret se, sed vt ostenderet se in Deo bonorum operum remuneratore spem suam locauisse: id quod plerumque sanctorum egisse manifestum est, neque tamen inde præsumunt se ipsos de se ipsis fuisse gloriosos. Vnde Paulus Apostolus 2. Thimo. 4. Bonum inquit certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui, qui tamen de corona sibi parata præsumens, subdit, de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ quæ reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex, reddet, inquit, Dominus, ergo debet, non enim opere in spectro potest negare mercedem, qui opus inspicit. Bonum certamen certavi opus est, cursu consummaui, opus est, fidem seruaui, opus est, superest mihi corona iustitiæ, merces est. Sed inquit Augustinus hom. 14. cap. 2. In mercede tu nihil agis, in opere non solus agis. Corona tibi est ab ipso, opus autem, ab te, sed non nisi ipso adiuvante; possunt ergo viri sancti de bonis operibus gloriari, verum gloriam, & laudem boni operis Deo acceptam ferre, & eo adiuvante quidquid boni egerint, se fecisse profiteri, quemadmodum ille dicebat, omnia opera nostra operatus es in nobis Domine.

Nemo igitur suam agnoscens infirmitatem, audebit dicere se mundum

A habere cor, & consequenter non poterit, ac debet in se ipso gloriari, hinc dicebat Beatus Ioannes. si dixerimus ^{Ioan. 1. cap. 1.} quoniam peccatum non habemus, ipsos seducimus, & veritas in nobis non est, & Job. cap. 25. inquit. Nūquid potest homo comparatus Deo iustificari, aut apparere mundus, natus de muliere; & David psal. 142. non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Ambrosius tamen super Lucam cap. 1. ^{Ambrosius 1. Luc. cap. 1.} dicit ea verba Job, quod nemo mundus à forde, quia teste Diuo Paulo, omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, sic debere intelligi, quod si nemo nascitur sine peccato; sed potest utique continere, ut cum quis se correxerit, & se in aliam uitæ rationem transfirmauerit, tutò dicere possit, se mundum habere cor, & immunem esse à peccato. D. autem Hieronymus dicit in eo forsam potuisse gloriari Regem Ezechiam, quod idola destruxerit, templum Baal peruerterit, & cetera quæ scriptura 4. Reg. 18. c. refert, non tamen inde sequitur eum fuisse omnino sine peccato, quoniam gloriari potuerit sine illo peccato. Post hæc statim subdit Esaias dicens. *Et fletus Ezechias fletu magno, usque ad eò quidem, ut ex illo nuncio fuerit perterritus Ezechias, & obstupuerit, ut in maximas lachrimas se totum profuderit; sed hoc loco expositores vel ut mirabundati quærent, cur tam abundè fleuerit Ezechias, & tot lachrimas emisit, si nullus peccati conscius erat: Multi multa dicunt. D. Hieronymus opinatur eum usque ad eò fleuisse, quia sibi nimis asperum, & acerbum videbatur in ipso robore florentissimæ ætatis extingui. Et presertim quod videbat se moriente non posse adimpleri promissionem Domini ad Dauid, quod de semine suo Messias esset prouenturus, quando eo tempore nullos adhuc filios habuisset. Poterat etiam ea ratione fleuisse, quia nondum ad normam Reipublicæ bene instituendæ reducerat, seu reuocauerat, quæ vel impetu belli dirupta, atque prostrata erant, vel nondum ritè inchoata. Nec dubium sibi maximè fuisse cordi cultum Religionis, & Dei gloriam, quam metuebat*

bat ob intempestiuam illius mortem impuris hominum conatibus fore immundam, ac penitus eleuandam. Possumus etiam imaginari, & rationaliter credere ipsum tam abundanter fleuisse, quia noluisse mori eo cum primis tempore, quo post tot labores, & angustias aliquanto quietius uiuere arbitrabatur, iuxta id, quod ait Apostolus. Nolumus spoliari, sed superuestri, quæ doquidem timere mortem, & illam quod ad fieri potest euitare, non est malum, sed propter eius timorem recedere à iustitia, hoc est malum, ut ait Thom. 2. 2. q. 15. art. 3. Nam Christus, etiam ut homo timuit mortem, cum dixit. Tristis est anima mea usque ad mortem. Matth. 26. Sed reuera sancti uiri haudquaquam mortem horrere, aut pertimescere debent, cum nouerint se post mortem cum Christo regnatos. Sed D. Hierony. inquit eiusmodi uiros probos, ac sanctos quandoque morte terreri propter incertum iudicij diem, & ignorantem sententiæ Dei, & quam ledere sint habituri, sicut etiam quandoque dicere solebat nobilis quedam matrona Perusiæ se libenter morituram, neque uillo pacto eam timere, modo sciret, quæ post hunc finem, & soluto corpore, locus esset habitura, quandoquidem D. Hierony. attestatur diem mortis nulli fore præstitutam, quamquam nonnullis aliquando reuelatam, sed voluntate Dei quemcumque uiuere, aut mori, iuxta illud. In manu Dei uita, & mors, & quemadmodum dicunt aliqui homines probi, ante Christi aduentum non optabant mori, sed diu uiuere, quousque ad ueniret tempus, quo diuina uisione possent frui, at nunc longè diuersa est ratio, cupiunt enim dissolui, & esse cum Christo. Vnde D. Augustinus dum meminit martirij celeberrimi septem fratrum, quorum hodie festum colimus, inquit. Omnes homines potius uiuere, quam mori cupiunt, hi uero desinebant uiuere, ubi quandoque fuerant morituri, & incipiebant uiuere sine fine uicturi. Et Ba filius dicebat, talis est uita nostra, neque enim ea quæ grata sunt, neque tristia perseuerant, sed omnia sinem habent, uita autem cælestis patriæ, semper est dura-

tura, neque ullum unquam habebit finem: propterea sancti, meo quidem iudicio, non possunt, nec debent horrere mortem, sed potius appetere, modo sciant se mundum habere cor, & immunes esse à peccato, aut saltem nihil sibi sint consciis, quamuis in hoc non sciant se iustificatos esse, iuxta illud Pau. 1. Cor. 4.

Et sequitur. *Et factum est uerbum Domini ad Esaiam dicens. Vade, & dic Ezechia. Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui. Audiui orationem tuam, & uidi lachrimas tuas. Ecce ego adijciam super dies tuos quindecim annos &c.*

Uitendum est prius, ut ritè percipiamus gratiam, & beneficium collatum ipsi Ezechie, primum inquam oportet, uel expedit inquirere, & perscrutari, quo tempore factum est uerbum istud ipsi Prophete: legitur enim 4. Reg. 20. priusquam Esaias exiret mediam partem atrij ipsius domus regis factum esse uerbum istud ipsi Esaiæ; ubi notanda est, & consideranda inexplicabilis Dei benignitas, & misericordia, & mente semel, ac iterum meditandum quanta sit Dei uirtus, & clementia. Vix enim compleuerat Ezechias breuem illum sermonem, quo precabatur Deum sui meminisset, & quod bonum est in oculis suis facere non dimiserit, prorsusquæ recederet Esaias ex atrio, remittit eum Deus ad ipsum Regem orantem, dolentem, & lachrimantem, lectoquoque decumbentem, cui affert lætissimum, & iucundissimum, & fortassis non expectatum nuncium, sicut est illud Dauidis psal. 31. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei: inquit ergo Propheta. *Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui. Ezechias enim, ut constat, descendebat ex progenie, & semine Dauid; propterea uocat illum patrem suum. Quid ergo dicit? Audiui orationem tuam, & uidi lachrimas tuas, Ecce ego adijciam super dies tuos 15. annos, & subdit, & de manu Regis Assyriorum eruaui te, & ciuitatem istam, & protegā eam. Hic est locus, & hæc sunt uerba, quibus aliqui moti fuere, ut dicerent Ezechiam fuisse infirmatum antequam exercitus Assyriorum foret extinguis.*

Quos

Greg. 12. mor. cap. 16

22. mor. c. 7

2. Tim. 4.

Augustinus hom. 14.

Ioan. 1. cap. 1.

Job. 25. ca.

psal. 142.

Ambrosius 1. Luc. cap. 1.

Tho. 2. 2. q. 15.

Matth. 26

D. Hiero.

D. Hier.

D. August.

Paul. 1. Cor.

4.

psal. 31.

Quos pluribus testimonijs sanctorum scripturarum, & authoritatibus sanctorum reprobauius, declarantes quo pacto eiusmodi verba Prophetæ essent intelligenda. Subdit in tex. Hoc autē tibi erit signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod loquutus est. Dubitat à quibusdam quisnā modus sit iste loquutionis, quod videlicet, faciet Dominus verbum, quod loquutus est, quandoquidem verba loqui solemus, non facere, & hoc modo loquēdi videtur poni oppositum in adiecto, id est facere verbum, quod loquutus est; sed re vera facere verbum, nihil aliud esse putandum est, quā quod quæ pollicitus est, re ipsa præstare, & in effectum deducere, & vt planius dicam, non aliud loqui, & aliud efficerē. Et quod nam est hoc uerbum? Hoc inquam. *Ecce ego reuertī faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz, in sole retrorsum decem lineas. Et reuersus sol decem lineis per gradus, quas descenderat.* Ita ut oportuerit constructuere illum diem per horas. 32. quæ admodum aliqui discurrētes, & singulas horas supputantes, citra controuersiam affirmant. Sed pleriq; negant istam solis retrocessionem per eisdem gradus, quibus iam ascenderat, hoc est ad decimum gradum, et ibi tam diu stetit, quo progressus fieret per tot gradus, quos prius ascenderat, quemadmodum legimus Iosue 10. Deum fecisse, dum ipse Iosue pugnaret contra quinque reges, qui venerant pugnaturi contra Gabaonitas. Sed hæc opinio nullo pacto potest stare, quoniam Ecclesiastici. 48. Scriptum est, In diebus ipsius Ezechia retro redijt sol, et addidit regi uitam, ergo sol non perstitit in eo gradu, quo ascēderat, sed retrocessit. Quidā alij opinantur quinque gradus tantum retrocessisse, et rursus ad decimam lineam, siue gradum solem redijisse, et sic dies ille creuit Dei beneficio decem horas, et fuit viginti horarum, præter eas, quas communiter dies naturalis solet complere. At quoniam 4. Reg. 20. legitur. Esaias petijisse à Rege; Nunquid uellet potius umbram decem lineis ascendere, an potius totidem re-

A trocedere, ipsum respondisse; facile esse umbrā crescere decem lineis, nec hoc volo ut fiat, sed potius reuertatur deorsum tot gradibus, quot ascendit, idcirco melius, et tutius mihi uideatur dicendum, vt mox diximus ex sententia Nicolai de Lyra, ut. f. sol prius ascēderit decem lineas, quandoquidem unaquæq; linea facit unam horā, et post modum retrocesserit totidem lineis, et quod dies artificialis postmodum completeretur, et perficeretur, dicimus ipsū solem moueri super duodecim lineas tanquam super duodecim puncta, super quibus dicimus fundari unam quæquē horam, et hoc pacto dies ille perficitur spacio, siue decursu. 32. horarū. Nec desunt, qui existimant hanc solis retrocessionem in temporis momento factam, neq; per uniuersum Orbem peruagatam, seu perspectam, sed in horologio tantum ipsius Achaz, quod erat in palatio regis constructum. Sed hoc non potest admitti quia iam constat ex 2. lib. Paralipomenon hanc solis progressionem, et nouitate ad Babilonios peruenuisse, cum Rex ille misisset nuncios ad Ezechiam, ut interrogaret de portento, quod acciderat super terram. Et mirum est, et summoperè notandum, quod legitur Iosue cap. 10. ubi habetur quod stetit sol, et non festinauit occumbere spacio unius diei, et hoc quidem obediente Domino uoci hominis, et pugnante pro Israel. Hoc idem procul omni dubio dicere possumus de hoc mirabili facto super Ezechiam.

Quidam Hebrei, (ut refert Isidorus Clarius) fabulantur hos decem gradus, quibus retrocessit sol propter Ezechiam, appositos fuisse, & superadditos alijs decem gradibus siue horis, qui fuere subtracti tempore mortis Achaz Regis impijssimi, ne quis multum tempus in sumeret in lugenda, ac deploranda eius morte, cum fuerit impijssimus, et maxime Deo exosus; et ne temporum fiat confusio, relictū sunt illi decem gradus: sed hæc est fabula & somnium Hebreorum.

In 4. libro Reg. cap. 20. posteaquā Esaias, pollicitus fuit verbo Domini adde-

addere regi Ezechia diebus uitæ suæ. 15. annos, & eundem liberare de manu Regis Assyriorum, apposuit quoddam medicamentum vlceri, quo maxime cruciabatur Ezechias, & sanatus fuit: at quoniam de hoc fit mentio in calce huius capitulo, idē ea de re tractabitur ibi, nunc prosequamur declarationem illius miraculi tam grandis, de quo loquitur hic Propheta, quod. f. sol retrocessit totidem lineis, seu gradibus, quibus antea fuit progressus. Quod si quæras quo in loco constitutum erat illud horologium, ubi effectum fuit miraculum istud; dicunt ferē omnes vt supra in palatio Regis Achaz fuisse arte constructum, & in certo quodam lapide diligenter insculptum, ubi descriptæ erant lineæ iuxta pluralitatem, & distinctionem horarum, & lapis ille, in quo descriptæ erant, vel insculptæ istæ lineæ, erat ita situs, & collocatus, vt radij solis ad ipsum pertingerent, & iuxta motum, siue tactum radiorum solis super eiusmodi lineas agnoscebatur distinctio, & notitia, quata erat hora dici: cuius horologij formæ, aut speciei, multas ubiq; terrarum est videre consimiles. Quomodo autem fieret ista solis retrocessio, iam dictum est: non enim putandum est uila hominis arte factam, seu confectam sed sola Dei uirtute, & potentia: sic enim scriptum est psal. 60. Dies super dies Regis adijcies. & ps. 118. Ordinatione tua perseverant dies, quoniam omnia seruiunt tibi, & is est, cui soli mare, & venti obediunt, & omnia quæcunq; uoluit fecit in cælo, & in terra. Et profecto hoc signum, seu prodigium valde fuit conforme rei, quam facturus erat ipse Deus: nam uelut sol prima uice, qua incæpit moueri, non perfecit integrum diem, sed iuxta imperium Dei relictis duabus horis, inde retrocessit, & rursus eundem diem à principio inchoauit; sic nempe Rex Ezechias ægrotauit usq; ad mortem, & parum abfuit, quia habita ratione ad secundas causas, suæ uitæ cursum perfecit, cuius postmodum, fauore diuino, uitæ additi sunt alij dies, quod suis rebus commode

A posset consulere, & providere. Sed dicit quis, nunquid Propheta Esaias uenit arguendus, quod fuerit mentitus, aut falso dixisset, dum Regi ægrotanti ausus fuit dicere, Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non uiues? quo nixus fundamentum, qua arte, quo consilio, vel iudicio id tam liberē, ac promptē dixit ipsi Regi. Morieris, & non uiues? cum teste D. Hieronymo præcisa dies mortis nulli hominum sit præstituta, sed à soli Dei uoluntate dependeat. Et Iob 14. constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. & hic iob. 14. dem Propheta dicit, Vitam nostram esse uelut quandam telam, cuius textor, seu texens dicitur esse ipse Deus, quam dum uelit, potest succidere, & longiorem conficere, ubi Bern. inquit, profectus uitæ meæ, non in mea, sed in manu omnipotentis sicut tela in manu textentis consistit. Cui dubio pro tutela ipsius Prophetæ possumus firmiter, & audacter respondere, nihil eū fuisse mentitum, nequē eius uaticinio subesse aliquid falsum: sed dicimus quod habita notitia, siue ratione causarum naturalium, ipse uerum potuit prædixisse, & nos possumus frequenter iuxta signa quedam naturalia prædicere aliquem esse moriturum, quemadmodum Medici, & alij astrologiæ scientiam profitentes, qui tamen iuxta Dei uoluntatem nequaquam morietur. Inquit D. Tho. D. Tho. in toto decursu temporis rationes fuerint ab æterno in Deo, quedam tamen fuerint indite rebus, quæ explicantur per opus nature, & uoluntatis: quedam uero quas apud beatum retinuit. Esaias itaque loquutus fuit secundum rationes inditas rebus, & hæc pacto uerum dixit, dicens Regem moriturum. Sed quia ignota erat ei diuina uoluntas, ac præscientia, propterea si secus euenit, excusatur à mendacio, nec ob id potest dici suæ prophetiæ fallum inesse, multo minus dicendum est ipsum fuisse mentitum. quoniam, ut inquit Beatus Augustinus. Quicumque sic credit,

Iosue 10.

4. Reg. 20.

2. paralip.

Ios. cap. 10

ps. 60.

ps. 118.

Iob. 14.

D. Tho.

dit, vt loquitur, et si nō uera loquat, fidei A
 ter tñ loquitur. Sed fortē quis opponeret huic decisioni, qua dicitur Ezechia loquutum esse iuxta rationes inditas rebus, aut secundum ordinem naturæ, quoniam, cum ipse accessit ad Ezechiam agrotantem, & in lecto decumbentem prædicens eum moriturum constar eum hæc uerba protulisse, uidelicet. Hæc dicit Dominus, Disponde domui tuæ. Igitur non iuxta ordinem naturæ fuit loquutus, sed ex uerbo Dei; dicendum iuxta doctrinam D. Gregorij, quōd utiq; loquutus est Esaias uerbo Dei, sed ipse Deus mutat sententiā, sed non consilium, sententiam quidem, idest sensum uerborum, consilium uero quod ab æterno dispositum est, & plerunq; Deus comminatur se aliquid facturum, quod tamen nunquam fiet, id quod agit, ut eiusmodi comminationibus terrorem populis incutiat. & ad pœnitentiā conuertat. Quemadmodum legimus accidisse Niniuitis. Et si rursus obijcias dicens. Prophetas nihil ex se ipsis prædicere, sed ea tantum, quæ in libro uite ipsi præuiderunt. Dicendum secundum eundem, quōd aliqua ipsi prænoscent, & prælegerunt in libro uite, quæ tamen ipse Deus futura esse definiuit, qñ, & quomō ipse uoluerit, neq; propterea dicendum est prophetiæ subesse, aut subijci aliquod falsum, sicut ij, qui ex quibusdam motibus astrorum uolunt prædicere aliquid futurum sepè falluntur & errant.

Ang. lib. 6. de Gen. ad literā c. 17.

Vt autem quæ prædicta sunt testimonio patrum confirmemus, occurrit locus D. Augustini lib. 6. de Genesi ad literam cap. 17. ubi dicit de Ezechia, qui secundum quasdam futurorum causas erat moriturus, cui Deus addidit. 15. annos ad uitam, id utique faciens, quod antè constitutionem mundi se facturum esse præciebat, & in sua uoluntate seruabat. Non ergo id fecit quod futurum non erat, hoc n. magis erat futurum, quod se facturum esse præciebat, secundum aliquas igitur causas, utputa inferiores, iam uitam finierat, secundum illas autem quæ sunt in uoluntate præscientiæ Dei,

tunc erat finiturus uitam, quādo uitam finiuit. Idem super ps. 50. super illud. Incerta, & occulta sapientiæ tuæ manifesta mihi. Nihil, tam occultum, & tam incertum, quā quod latet in uoluntate Dei. Ad hoc incertum Niniuite pœnitentiam egerunt: quamuis enim Propheta dixisset, Tri-duo Niniue subuerteret, dixerunt apud se pœnitentiam agendam, & petendam esse misericordiam. De incerto pœnitentiam egerunt, certam misericordiam meruerunt, aliter uidebatur hominibus, aliter uisum est Deo: Et D. Gregorius 12. Moral. cap. 1 inquit, Quomodo dixit Esaias Ezechia, Disponde domui tuæ, quia morieris tu, & non uiues? Dico per Prophetam dominum dixisse quo tempore mori moreretur ipse Ezechias, per largitatem uero misericordiæ illo eum tempore ad mortem distulit, quod antè secula ipse præsciuit. Nec propheta dicitur fallax, quia tempus mortis innotuit, quo uir ille mori moerebatur, nec dominica statuta conuulsa sunt, quia, ut ex largitate Dei anni uite cresceret, hoc quoq; ante secula præfixum fuit, atq; spatium uitæ, quod inopinatè foris est additum sine augmento in præscientia fuit intus statutum, unde bene dicitur, Constituisi terminos eius, qui præteriri non poterunt. sic ergo patet Prophetiæ ipsius Esaiæ nullum subesse falsum, nec eundem uero modo fuisse mentitum, adeo ut uera sit illa sententia, nihil certius morte, nihil incertius hora mortis. Et Augustinus homil. 11. & 13. dixit. Promisit nobis Dominus quacūq; die conuersi fuerimus obliuisci præterita nostra delicta, at nunquam uitam crastinæ diei nobis promisit, tacetur uelutimus dies, ut obseruentur omnes dies. Quid clarius, quid manifestius eo, quod proprio ore Saluator noster dixit: Vigilante (in q) quia nescitis diē, neque horam.

Aug. sup. ps. 50.

Greg. 12. mor. cap. 1.

Aug. Hom. 11. & 13.

Matth. 25.

Post hæc Sequitur textus, ubi describitur canticum Regis Ezechia cuius titulus hic est. *Scriptura Ezechia Regis Iudæ, cum egrotasset, & conualuisset de infirmitate sua. Ego dixi & c.* Per scripturam quidem serè omnes intelli-

intelligūt carmē, aut canticū, seu orationem, qua Ezechias beneficium illud, quo fuit à mortis faucibus ereptus uoluit comemorare: uel ut inquit D. Hieronymus uoluit gratias agere. Sed priusquā exponamus istud canticum. congruum mihi uisum est non nihil spectans ad sensum mysticum coram afferre ex his quæ hactenus dicta sunt; & primum quidem penes allegoriam mihi uiderur posse dici, quod Sol iste retrocedens, dum Ezechias ægrotaret, facile potest representare Christum dominū, qui pro reparanda nostrarum animarū incolumitate, & pro nobis liberandis, & eruentis ab Inferni faucibus, & morte æterna retrocessit decem gradibus, idest nouem Angelorum ordinibus, & assumpsit naturam humanā, in qua omnem infirmitatem, qua detinebatur humanū genus, suscepit in se ipso, ut nos ab eā liberaret præter peccata. Quod uero attinet ad personam Regis Ezechie, certè mirandum est cum scriptura testetur eum fuisse pium, ueri Dei cultorem, & idolorum, & idolatrarum hostem acerrimū, cui non fuit ex Regibus Iudæ quisquam similis ante ipsum, neq; post ipsum, mirādū inq; est, qua ratione Deus permiserit tam graui, & periculo sa infirmitate eū detineri. Hinc puto facile posse elici, & prædisci, seu doceri Deum non solum homines impios & iniquos, uerū & homines probos, ac pios quandoque flagris cedere, ac uerberare, uel ne extollantur, uel ut per patientiam, & tribulationem exerceantur, ut inuuit Apostolus ad Hebræos 12. Quæ diligit dominus castigat, flagellat aut oēm filiiū quē recipit. Porro quid per Esaiā cōsulet, seu maui præcipiet Regi, ut cū propediem sit moriturus, disponat domui suæ nobis indice, nihil certè aliud præter id quod supra monuimus ut quicūque aliorū curā gerūt, siue corporis, siue animæ, aut rerū suarū, quacūque occasione postposita, hoc genus officij nunq; præmittant, id quod præcipue ministris Dei curā animarū habentibus maxime cōuenire necessum est. At quid aio? dico unicuique modo facultas ad sit, id officij citra cōtrouersia cōpetere, cū scriptū sit, Deū mādassee unicuiq; de

Hebræos. 12

proximo suo. Deinde illa cōuersio Regis ad parietē, illud nobis indicat, quod saluator noster aliqui pcepit, ut cū orauerimus intra cubiculū cordis nostri intrare meminerimus, atq; ibi cū flatu, et lacrimis socordia, & iniquitatē nostrā deploremus, ut unā cū Regio Prophetata uerè dicere possimus. Exiit aquarū deduxerūt oculi mei, quia nō custodierunt legē tuā. Neque oīno frustratoria fuit, & improbanda illa comemoratio bonorū operū, quæ tā audacter, & libere fecit Ezechias. ea quidem nos docemur ut ita uitā nostrā studeamus componere, ut aliqui cū fiducia, dum uersamur in angustijs, ante cōspectū Dei cōparere possimus, iuxta illud quod dicitur. Ioānes in epistola sua. Si cor nostrū nō rephēderit nos, fiduciā habemus ad Deū, ut quicquid petierimus accipiamus ab eo. Postremo retrocessio solis, & pro-gatio uitæ nobis mōstrat, ut cum post peccata quibus procul à Deo recessimus ad eū reuertemur, uita quæ pmodum erat extincta diutius progredietur. ut uerè dici possit de eo iuxta illud Ezechielis cap. 33. Uita uiuet, & Daud itidē. 33. Quis est homo qui uult uitā, & diligit dies uidere bonos? diuertere à malo, & fac bonū, inquire pacem, & psequere eā. Quæ eadē uerba refert D. Petrus epist. 1. cap. 3. Hæc ergo erat scriptura, quæ protulit Ezechias, dū egrotaret, & postea cōualuisset de infirmitate sua. Ego dixi in dimidio dierū meorū, uadā ad portas inferi, & c. Omnes deberent habere hæc scripturam, ut scilicet esset memores beneficiorū Dei, ne d nobis dica illud ps. 77. Nō sunt recordati manus eius in die, qua redemit eos de manu tribulātis. Hęc (in q) scripturā duas ut cōtinere particulas à se inuicē abiuictas, altera quidē in qua refert, ac enarrat corporis molestiā, & animi afflictionē, quod dū egrotaret, protulit: altera receper beneficium, quod contulit ipsi Deus, & de eius grās agit. Re uera canticū istud licet sit satis tritū, & uulgatū i Ecclesia tūq; corpore misico, ubi ppetuō diuina officia celebrātur, quo Ecclesia in orat p salute fidelium, tā eorū qui sunt in psu seculo, quā eorū qui sunt in purgatorio, uerūt, ut uideo, nō est satis facile, & ego (quā pre-

Matth. ca. 6

Ioā. 1. cap 3

Ps. 77.

pertenui sim ingenio) in quibusdā eius A
particulis ritē, & perspicuē enuclea-
dis, hāud parū, sed satis multū me labo-
rallē scio. Dicit ergo Rex, iuxta cō mu-
nē expositionē. Ego dū egrotarē, lecto
que decūberē, & uarijs cruciatibus affli-
ctarē, dixi i. mecum ipse cogitavi, hęc
uerba mēte cōcepi, & in corde meo do-
lēs, ac lugēs protuli. O me miserum, &
insoelicē, dū putabā meis laboribus, &
uarijs aīi, & corporis p̄turbationibus B
qñq; locū dare, tātis p̄turbacōe, & bo-
norū meorū, aliqua ex parte potiri. In
dimidio dierū meorū, hoc est in ipso æta-
tis flore, & p̄ualido iuuetutis robore de-
cidā, peribo, & vadā ad portas inferi, hoc
est, eū ad locum proficiscar, quo animæ
corporibus solutæ ire cogunt, aut saltē
ad sinum Abrahę, quē ante Xpi aduen-
tū apud inferos cōstitūtū, oēs affirmāt,
Deo annuēte deducar. Vel ad portas in-
feri, hoc est ad sepulchrū patrū meorū
descēdere necessum erit, qui quidē in-
fero⁹ i sacris literis aliqñ nuncupatur.
In dimidio (inquit) dierū meorum, qñ-
quidē media pars etatis vnicuique sū
naturā v̄ esse p̄stituta, q̄madmodum le-
gimus apud Dauidē. Viri sanguinum,
& dolosi, nō dimidiabunt dies suos. Nō
nulli asserunt hęc uerba dicta ab Eze-
chia cū ira, & indignatione, q̄ nō debet
admitti pp. uerba q̄ sequunt. Quidam
alij sic legunt. ego dixi in altitudine, si D
ue in excelso dierum meorum, q. d. dū
in maxima gere, & felicitate putarā me
fore cōstitutū, & sūmo Dei bñficio uide-
rer bonis oīb⁹ esse locupletat⁹, uadā ad
portas inferi, hoc est ex tā īsigni loco de-
cidā, & occūbā. Theodoretus p̄ altitudi-
nē dierū itelligit iactantiā, & inanē glo-
riā. q̄ occupabat mētē eius, & à qua ma-
ximē detinebat, & ferebat, ut nunq̄ spe-
raret se diuti⁹ uicturū, neq; ēt in terra
uiuētū salutare Dei uisurū, id ppemo-
dū, ut ei cōtigisse, q̄ pleriq; solet iter-
dū euenire, ut dū quippiā maximē per-
oprāt, aut se obtinere cupiūt, seper illis
tēpus deesse uideat, ut nunq̄ putēt, se eū
diē uisuros, quo eis bonis, ad q̄ eorum
mēs mirū modū inhiabat, & anhela-
bat p̄fruant. At ego existimo priorē ex-
positionē esse meliorē, & uulgatæ edi-
tionī magis cōformē, ut s3. p̄ dimidiū

dierū itelligam⁹ dimidiū etatis cōiter
unicuiq; obueniēs, & nō altitudinē mē-
tis, ueluti iactantiā, & inanē appetitū re-
rū mūdānarū &c. Seq. tex. *Quasi res-
duū inorū meorū*, hoc est cōcupiui, ut fe
re oēs cōcupiscūt explere reliquū uite
meę spatiū; nō dū. n. pueni ad p̄fectā æ-
tatē, desūt mihi adhuc totidē anni,
quot hucusq; sup̄uixi. Dies. n. annorum
nostrorū sunt, ut plurimū septuaginta
anni. At ego miser uix expleui trigesi-
mū nouū, p̄p̄ea nō immerito cōquere-
bar, & dolebā me tā cito iturū ad por-
tas inferi. *Quasi ergo residuū annorū
meorū*, optabā qđ mihi vitæ spatiū de-
erat, illud attingere, & cōplere. Rursus
dixi. s. mecum ipse cogitavi, disculsi, di-
scēptavi, & cōdolui, magnopere fui cō-
tristatus, q̄ si moriar, nō videbo amplius
Dominū Deū in terra uiuētū; non erit
āplius mihi facultas tēplū sanctū adeū
di, ibi sacra facere, Deo gr̄as agere, & sū-
mis ac debitis ipsū laudibus excolere,
quibus in rebus uehemēter gestiebā, &
magnopere oblectabar. Vel si per ter-
rā uiuētū uelimus intelligere coelestē
patriā, q̄ uere est locus & habitatio uiuē-
tiū, iurē quidē & meritō tritari pote-
rat Ezechias, quia nō tā cito erat uisu-
rus Dñm Deū in terra uiuētū, quia nō
dū erat solutū p̄ciū, qđ neq; & si diuti⁹
uixisset, illud uidere potuisset. Propte-
rea dñt aliq̄ q̄ P̄res Veteris testamētī, nō
optabant mori, sed diutius hic uiue-
re, quia habebāt opportunitatē laudan-
di Deū, & eidē toto uitæ eorū t̄pe infer-
uēdi; nūc autē lōgē diuersa est rō, quia
P̄res noui testamētī cupiūt dissolui, & ef-
fē cū Xpo, q̄ multo meli⁹ fore iudicāt,
q̄ uiuere in hoc sæculo. Alij exponunt.
Non videbo Dominū Deū in terra uiuētū.
id est non amplius de semine meo Xps
nascetur, ut fuit olim promissum.
E Vbi per terrā uiuentium potest intel-
ligi hic vniuersus orbis, in quo degunt
homines dum uiuūt, & sū aliquos tota
Iudęa regio, in qua primum Christus
carne assumpta oculis omniū cōspiciē-
dus erat, quę collatione ad alias mun-
di regiones, & oras iurē meritō dici
poterat terra uiuentium, cum in ea
sola coleretur Deus uiuus, & uerus.
iuxta illud psal. Notus In Iudæa p̄ 75
Deus

Terra uiuētū
nunc quā
est.

Nota.

Deus, in Israel magnum nomen eius. A
Item subdit. *Non aspiciam hominem vl-
trā, & habitatorem quietis.* primū quidē
ad literam. qui reuera sunt mortui, &
qui presertim apud inferos detinentur
non aspiciunt hominem vltra, quia ni-
hil habent commune nobiscum; inter
nos, & illos magnum chaos firmatum
est. Vel dicas non aspiciam hominem
vltra, i. non potero cuiquam amplius
benefacere, mores hominum, iustitia,
& æquitate ad normam dirigere, corda B
hominum beneficijs deuincire, & mise-
rorum inopiam subleuare. Non aspi-
ciam hominem ultra, & habitatorem
quietis. i. non potero meorum hominū
presentia frui, qui posteaquam fuerunt
hostes deuicti, poterunt habitare, & pos-
sidere quietem, neq; amplius timere in-
sidias & vires inimicorum. Profundius
verò, & spiritualius sic possumus hanc
particulam exponere, uelut confirma-
tionem præcedentis. Non aspiciam C
hominem vltra, & habitatorem quietis,
i. Christum uerum Deum & homi-
nem, qui est uere habitator quietis, qui
solus quietem, & pacem desiderat, &
qui i solis cordibus quietis, & pacificis
habitare dicitur, qui iuxta prophetam
Dauidem. d. ps. 131. Hæc requies mea
in sæculum sæculi, hic habitabo quon-
iam elegi eam. & alibi. Factus est in
pace locus eius, & habitatio eius i Syō.
De hoc ergo tristabatur, & uehementer D
cruciabatur Ezechias, quoniam si tunc
mortem obiisset, non erat vltrā aspectu-
rus habitatorem quietis, i. Christum
Dominum, qui post aliquot annos ex
suo semine uenturus erat, ut habitaret
in nobis. ut Io. cap. 1. testatur. Verbū
caro factum est, & habitauit in nobis.
D. Bern: sic distinguit. Non uidebo do-
minum, i. Deum patrem. Non aspiciā
hominem vltra. i. Christum Deum &
hominem. Non aspiciam habitatorem E
quietis. i. Spiritum sanctum, Nam esa.
66. super quem requiescet spiritus
meus. Sequitur deinde.
*Generatio mea ablata est, & conuoluta est
à me quasi tabernacula pastorum. Pra-
ciosa est uelut à texente uita mea dum ad-
huc ordire succidit me, de mane usq; ad
uesperam finies me, spectabam usq; ad*

mane &c.
Hæc erat alia tristitia, & doloris oc-
casio, quia, ut ipse inquit, si forte perij-
sem, generatio mea. i. progenies mea,
& familia mea extincta erat, iam planē
cessauerat, quia sine aliqua prole dece-
debam, & consequenter uacua erat, &
vana Dei promissio, v3. ex semine Da-
uid oriturum esse Christum secundum
carnem: *Erit (inquam) generatio mea
ablata, & conuoluta*, sicut conuoluntur,
& complicantur tabernacula pasto-
rum, dum mutant locum dicuntur con-
uolui & complicari, ut commodius de
loco ad locum transferantur, sic pro-
pmodum mihi accidisset, quòd pro-
missio facta semini meo, & posteris
meis deuoluta esset, et trāflata ad alios;
et hanc eandem querimoniam sequi-
tur dicens.
*Præcisā est uelut à texente uita mea: sic
enim fieri solet cum uehementer angi-
mur, sepius idem repetendo, et uer-
ba illud idem significantia adducendo:
Sic ergo inquit. Præcisā est, & detrun-
cata uita mea, quemadmodū tela prius
quam perficiatur, & ad finem usq; dedu-
catur, à texente præscinditur, ac detru-
catur: quòd plenius declarans inquit.
Dum adhuc ordire succidit me. i. cum ad-
huc essem iuuenis, & satis feruens, mul-
taq; meditarer, & multa me facturum
decreuissem, succidit me, i. manus Dei,
si cecidissem, me abrupisset; id quod
mihi omnium sociorum meorum ferē
miserrimo contigisse nemo est qui
nesciat, & mihi non magnopere com-
patiatur, dum enim ordire, id est mul-
ta auspicaret, & parare, manus dei suc-
cidit me. Sed ita pater quoniam sic fuit
placitum ante te. Hęc uerò absq; causa
placuit Spiritui sancto per os istius pru-
dentissimi Regis conferre uitam, &
generationem hanc temporalem taber-
naculis pastorum; quandoquidem sic-
cut pastores nullum habent locum sta-
bilem, & firmum, sed tabernaculis utū-
tur, quę de loco ad locum deferunt; &
uelut tabernacula cito dissoluuntur, &
complicantur, ita corpus nostrum qđ
D. Paulus appellat tabernaculum facile
dissoluitur separata anima, sic & nos
non habemus hic Ciuitatem permanē-*

psal. 131.

ps. 75.

Es. 66.

Gen. 5.

tem, sed futuram inquirimus. *Sperabam vsq; ad mane, quasi leo sic contriuit omnia ossa mea, de mane vsq; ad vesperam finies me.* Afferit, seu refert aliam doloris causam, & eam quidem gravissimam, quia scilicet, nulla inquam parte dici securus erat de salute; si mane, aut diluculo dolore corporis augebat, non sperabat usq; ad vesperam se vitā transfacturum, & si vespera cruciatur, tam sanus erat dolor, quod mane se iam mortuum fore suspicabatur; quoniam quidem quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. quasi leo dicebatur esse dolor mortis, aut potius timor eiusdem, vel corporis cruciatus, aut animi afflictio: & propterea inquit: quodecūq; istorum, vel omnia simul contriuerant omnia ossa sua. Et quemadmodum eleganter exponit D. Cyrillus rota nocte, & die traditus sum (inquit) quodam modo cuidam leoni, qui ossa mea conterit, & istud à mane vsq; ad vesperam, & rursum à vespera vsq; ad mane me vitam finiturum sperabam: perinde est, ac si dicamus vernacula lingua.

(*Teneua la morte con ls denti*) Sed quomodo sperabat, id quod tantum exhorrebat? Dicunt aliqui sperare hoc loco accipi pro mente reuoluere, anxium esse inter spem & metū dubiū esse. Alij dicit quod sperabat singulo quoque temporis momento mortem oppetere, quoniam, cum morte sperabat etiam languoris finem habiturum, vel dicebatur sperare vsq; mane, quia sic sperabat penes diluculum tantisper à morbo subleuari, ut frequenter contingit ægrotantibus. Adducit aliam similitudinem satis idoneam huic proposito. *Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba. Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum.* Sicut pullus hirundinis sic clamabo. Quidam sic exponunt, tantus est huius morbi cruciatus quod cito finies me, ex hac vita post modicum tempus demigrabo, & ad inferos descendam. & sicut pullus hirundinis expectans cibū à Matre semper clamat, & quousque mater pastura filium aduenerit, clamare nunquam desistit: sic ego clamabo per diem, & in nocte primum dolore vice

ris mei, neque donec veniat mors, aut morbus recedat, à clamore cessabo. Meditabor vt columba. utrobique pro futuro præteritum saltem imperfectum accipias hoc loco. Meditabor inquit vt columba, i. meditabor, nam quando columba gemit, & conqueritur expectando cibum, non emittit vocem, sed velut in guttore videtur loqui, vt potius meditari, & secum ipsa colloqui, quam ingemiscere videatur: sic & ego faciam nimio dolore oppressus.

Alij longe secus hanc similitudinem exponunt, vs. sicut pullus hirundinis sic clamabo. q. d. cū fuero ab hoc morbo liberatus, & sanitati restitutus, imitabor hirundines, & hoc genus auium, quæ frequenter canere solent, & hilaritatem quandam commōstrare; sic & ego laudes perpetuo tibi decantabo, & gratias agam: & quemadmodum hirundines sunt prænuntia ipsius veris, & obseruant tempus eius, & modo quodam præcognoscunt: sic & ego sicut pullus hirundinis obseruabo, & expectabo tempus aduentus Christi: & meditabor ut colūba intra me ipsum, considerans vaticinia, & obseruans, ac expectans tempora, quibus illa sunt in actum deducenda.

Clamor hirundinis sū D. Bern. respētat eos qui versantur circa actiones: vt docere ignorantes: & pascere esurientes: Meditatio vō colūbæ representat eos, qui contemplationi diuinorum incumbunt. Aut hirundo eos qui in Ecclesia publice orant, columba verò eos qui priuatim; vtriusque figuram gerebat Ezechias egrotans.

Deinde sequitur. *Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum.*

Sensus horum verborum duplex est: prior, eo vsq; s. leuo oculos in cælum rogans, & expectans auxilium de cœlo, hoc est huius morbi liberationem, aut saltem aliquam relaxationem, seu mitigationem, quod iam sunt attenuati ac debilitati oculi mei vsq; adeo, vt vix amplius horum beneficio vti possim. Alius sensus est. Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum. i. ne aspicerent in excelsum. i. ne spem ullam habere queam, Christum de mea stirpe

stirpe nasciturum. Sed hic sensus vera non satis videtur consonare verbis propositis. Prior ergo est longe melior quoniam per ea verba demonstratur ingens desiderium quo tenebatur diutius viuere. Alij dicunt: attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum, i. in deum gratiam agens qui me eripuit, & abstulit dolorē aīe meę, D. aut Bern. hāc attenuationem oculorum refert ad cōteplationem, quia. s. dicuntur oculi mētis attenuari, vel quia nimis intense cōtemplantur; uel quia cōtemplando ita reuerberantur, & offendentur diuino splendore, ut uideantur immixti iuxta illud: defecerunt oculi mei in eloquiū tuū m. psal. 118. Sequitur deinde.

Domine uim patior responde pro me, quid dicam? aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit.

Adductis, & enarratis causis, quibus ipse uidebatur iure torqueri, & lamentari, tum ob grauitatem morbi, tum ob nuncium instantis mortis ei allatū, nec non, & propter eā quæ proliis habēde spem perdidit. Nunc respiciens, & beneficia Dei sibi collata intimius cōsiderans alloquitur Dominum. d. *Domine uim patior.* hic petit auxilium q. d. difficile admodum sustinere potero tot calamitates. Verum quidem est, quod

ps. 118.

Eccles. 31.

scribitur Eccles. 31. u3. Infirmitas grauis sobriam facit animam, quare, inquit ille, cum non sim satis ad ferendas tot miserias, neq; ullas habeam uires quibus possim potenti Dei manui quicquam resistere, propterea uim patior, uires meę non sufficiunt ad tam graue pondus sustinendum. Tu igitur Domine responde pro me. i. me excusatū habere, suscipe quæso defensionem meā, sis protector, & aduocatus meus, suscipe partes meas; & quoniam alicubi legitur. *Sponde pro me.* i. Sis meus fideiussor, & promitte pro me quod si non potero tot calamitates sustinere, non ex impotentia, sed ex impotentia; & imbecillitate id fore cognoscas, quia. s. morbus est supra uires. Quare quid dicam? aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit? q. d. si uoluerō Deum arguere, aut de eo conqueri, quid dicam?

quid pro mea causa afferre unquam poterō? & ipse quid respondebit mihi: cum ipse fecerit, id est cum ipse hunc morbum in meum corpus iniici permiserit? Vnde si uoluerō contendere cum eo non poterō respondere unū pro mille. Si uerò legatur ut plerique legunt. Cum ipse fecerim. Sic intellige. cum ego. s. Ezechias occasionem dederim qua in huiusmodi calamitates inciderem. Non enim poterō de Deo conqueri, & meę huius infœlicitatis causam in eum referre. Sed quid ego faciam? ut eundem mihi propitium ac defensorem adhibeam? *Recogitabo* *Tex. 7.*

inquit omnes annos meos in amaritudine animæ meæ, recordabor omnium malorum quæ gessi, percurram animo omnes transgressiones meas, & omnia peccata mea, quibus eum ad iracundiā prouocauī, & huiusmodi recogitatio, & discussio, ac rememoratio añorū meorū erit cū amaritudine, & cum dolore, & compūctione aīe meę, qua ratione & uia dubio procul Deum mihi fore propitium sperabo, & quoniam in quibusdam codicibus legitur. Domini uim patior. Aliqui uolunt hoc referri ad Sanctissimam Trinitatem. s. patrem, filium, & Spiritū Sanctum, quia licet nō sint tres Domini, sed unus Dominus, ratione tamen trium personarum appellantur Domini, quos aliqui iuxta hebraicam dictionem malunt appellari Dominantes quam Dominos, & opinantur his uerbis Ezechiam petere auxilium, non ut mortem euadar, quasi ipsam horreret, sed ut uitā tempus ei concederetur, quo prolem gignere, de qua Christus eius femini promissus ipso tempore nasceretur. Et hoc est quod dicit. Recogitabo tibi omnes annos meos, in amaritudine animæ meę. Vbi notandum poenitentiam, ac dolorem male actorum non semel, sed toto uita nostra tempore firmiter retinendam. Quoniam ut. d. D. Chrysostomus; quemadmodum delictorum memoria una. s. cum poenitentia rite suscepta iustificat, ita memoria bonorum operum cum iactantia destruit, ac tollit præmij D. Ber. recogitabo inquit, id est iterum

iterum cogitabo, ne aliquid fortè oblitus sim, ne uè aliquid inuidiatum, & indiscussum remaneat. & D. Aug. 2. libro confess. cap. 1. inquit. Recordari uolo, transactas foreritates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non quod eas amem, sed ut amem te Deus meus amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine animæ meæ. Postmodum sese preparat Ezechias ad explicandum Dei beneficium, & quam est consecutus ab eo misericordiam, & quasi se ipsum consolatur dicens.

Domine si sic uiuunt, & in talibus uita spiritus mei, corripies me, & uiuificabis me. Dicit hoc loco. D. Hier. quod ipse Ezechias tanquam securus de premio, & de salute quam expetebat incipit philosophari, & discutere de humano statu, & de conditione hominum in præsentia uita, & ideo inquit.

Domine si sic uiuunt, q. d. si uita nostra consistit, aut perficitur in tot angustijs, & calamitatibus, & in talibus. i. non secus quam mihi euenit, uita peragitur, corripies me, & uiuificabis me. i. dabis mihi, hoc est, uita spiritus mei ad correptionem, & probationem uirum meorum, seu cordis mei, & patientiæ meæ tantum angustiis, & afflictionum, quantum sit satis ad meam emendationem, & uiuificabis me; spero enim te mihi daturum gratiam, qua possim sustinere, & præterea uitam concedes, & corporis, & animi salutem perfectam; & ut breuius dicam, sic intellige. d. Domine si sic uiuunt. i. si hæc uita humana absq; miserijs, & afflictionibus transigi non potest, & in talibus, hoc est, in huiusmodi uiuendi rationibus uita spiritus mei transigi oportuit, corripies me, & uiuificabis. Ezechias tandem fuit figura, & exemplar eorum qui crebris uicissitudinibus nunc per gratiæ collationem uisitantur ne deficiant, nunc tentantur per carnis suggestionem ne superbiant. Vel melius. Si sic uiuunt. i. si non possumus uitam obtinere, & sanitatem spirituales nisi mediantibus afflictionibus, & tribulationibus, quoniam per multas tribulationes oportet intrare in regnum cælorum, corripies

A me & uiuificabis me. i. lubet, & propter quod aio eiusmodi tribulationes suscipiam, & postea uiuificabis me, & erit in pace, & quiete, ac securitate amaritudo mea amarissima. Aliqui exponunt hæc partem magis ad literam, sic dicentes. Domine si sic uiuunt. i. si communiter hominum uita præterit hoc tempus, quod tu mihi præscribis u3. triginta nouem annorum, fac ut uita spiritus mei, hoc est ego ipse quoque possim inter eos annumerari, qui uitam longiorem traducunt. Corripies me. i. dabis mihi hanc ægritudinem ita. ut postea me uiuifices. i. longiorẽ uitam concedas. Verum hæc expositio meo quidem iudicio est nimis dura, & difficile admodum cum textu concordat. Alij alias dant expositiones, sed has adduxisse sufficiat. Cum deinde subdit. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. D. Hiero. sic exponit. Ecce in pace amaritudo mea amarissima, i. quamuis nunc sit reddita pax, & securitas mihi, & uniuerso populo, ista tamen pax est coniuncta cum amaritudine amarissima, quia crucior, & in eo sum metu, ac timore, ut dies mei mox sint finem habituri. quæ expositio locum habet penes illos, qui asserunt Ezechiam ægrotasse post solutam obsidionem, id quod uerius puto, sed qui secus opinantur possunt admittere hanc expositionem, quasi ipse Ezechias referat tedium quo maxime vexabatur, quia & si sanitas ei fuerit restituta, & longioris uitæ facta pollicitatio ob quæ quandam habebat corporis, & animi pacem & quietem; quia tamen Ciuitas erat obsessa ab Assyrijs timore concutiebatur animus eius, & consistebatur, ne forte Ciuitas expugnaretur ab hostibus. & propterea dicit. Ecce in pace amaritudo mea amarissima: dicitur quidem hæc eius amaritudo amarissima, tum quia nouerat se in multis deliquisse, quæ sup̄ dixerit se, quod bonum est in oculis Dei effecisse: Nam piarum metum est agnoscere culpam, ubi nõ est culpa; vel amaritudo erat amarissima ob ingruens bellum Assyriorum, cuius causa mirum in modum vexabatur, sed hæc opinio iam est reprobata. Quod si huiusmodi amaritudinem ad morbum

morbum quo laborabat referamus, dicebatur quidem amarissima, quia, (ut supra diximus) sicut leo discerpebat, & conterebat carnes, & ossa eius. Aut uerius dicamus. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Ecce. i. præter omne meritum, & præter, & supra omnes facultates uirum meorum: amaritudo mea amarissima. i. incredibilis animi afflictio dolor, & contritio ex perpetratis sceleribus proueniens, & grauans animam meam in pace iam est, & in pacem conuersa, quandoquidem nulla potest esse maior, & iocundior conscientia pax, & tranquillitas quam cum quis nouerit, aut rationabiliter conecerit se immunem esse à peccato, & veniam esse consequutum: quæ uerba D. Bern. trahens ad nostra tempora, dicit amaritudinem Ecclesiæ fuisse in pace amarã in nece martirum: amariorem in conspectu hereticorum, amarissimam in moribus & conuersatione domesticorum, & profecto quam sit amarissima uita hominum pns, nulli est ignotum ut optime notat hoc loco Iacobus de ualætia.

Tex. 8.

Proinde sequitur. Tu autem eruis animam meam ut non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

Hæc profecto maxima sunt, & inapplicabilia Dei beneficia, neque ea uerba profert Ezechias tanquam aliquid sibi ipsi arroganter persuadens, sed potius quo laudes, & gratias de tam singulari beneficio referat ipsi Deo. Ego quoque miser & infelix peccator, ac indignus Sacerdos, & Dei administrator, nihil aliud quaero, nihil exoptulo, nisi ut misericors Deus proiciat post tergum suum omnia peccata mea, neque illa amplius aduertat, sed mei misereatur, ne contingat animam meam perire. Alij secus exponunt, u3. Tu eruis animam meam supple, à morte, ne periret spes promissa mihi, & progenitoribus meis de Messia ex femine meo nascituro.

Subinde sequitur. *Quia non infernus consistebit tibi, neque mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in lacum uirtutem tuam.*

Videtur hoc loco Ezechias Dei misericordiam commendare, & hoc eius opus summis rationibus efferre, quod si

A iure quodam Deus proiecerit omnia eius peccata post tergum suum, quia, inquit, non infernus consistebit tibi neque mors laudabit te: certum est enim qui latent in sepulchris omnique spiritu uitæ, & intelligentia carent, non confesuros, hoc est, laudaturos nomen tuum multo minus qui degunt in inferno, & sunt mortui. Per mortem quidem hoc loco, & infernum. Glos. ordinaria cum D. Thoma intelligunt homines damnatos, iuxta illud In inferno quis consistebit tibi? & alibi Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Et rursus. Nunquid aliquis in sepulchro narrabit misericordiam tuam, & ueritatem tuam in perditionem? Nunquid cognoscitur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis? Quibus quidem locis dubio procul per mortem, & per infernum, & per locum tenebrarum, intelligendus est locus damnatorum; nec non tumuli defunctorum, qui quæ ratione mortui sunt, & uita defuturi, neque confiteri, neque laudare possunt nomen Dei. Sic etiam per lacum intelligitur locus damnatorum, at lacus de quo educti fuerunt sancti patres in sanguine testamenti, ut Zach. 9. erat limbus, in quo dormitabant quousque adueniret redemptor; qui educeret eos de tenebris & umbra mortis. Non autem per mortuos, et per infernum intelligendus est locus ubi degabant animæ sanctorum patrum; neque animæ illorum, qui cum fide, & gratia decedentes expleto purgationis tempore ad cælestes aulas transferuntur. Sic ergo intelligendus est iste locus. Non infernus consistebit tibi, neque mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in Lacum. i. in locum damnatorum, nõ expectabunt. i. non curabunt, & paruificent ueritatem tuam. i. iustitiam, & misericordiam, & consequenter non prompcent in laudem mirabilium operum tuorum. Viuens, uiuens ipse consistebit tibi, sicut & ego hodie qui adhuc de beneficio sum uiuens: ego inquam uiuens consistebit tibi, & laudabo nomen tuum. Repetit eandem uocabis, quo demostret duplici uita uiuentis

tes esse qui confitebuntur tibi, vel duplici uita eos uiuere oportet ad confitendum Deo, & ad iugiter eum laudandū .s. uita presentis, quæ est uita corporis, & uita gratiæ, quæ est uita spiritualis, quia non est spetiosa laus in ore peccatoris: vel duplex uita requiritur ad digne, & salubriter Dei laudes recensendas u3. uita quæ est per fidem. Quia iustus ex fide uiuit, et uita operum, q. s. quis uirtuose operetur; quandoquidem fides sine operibus mortua est. & Leuit. 18, custodite leges meas atq; iudicia q̄ faciens homo uiuet in eis. Propterea quicumq; in fide operibus circumscripta, et uiuificata, quamquam corpore sint mortui, uiuentes tamen censentur, et sunt. Dicimus enim Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, qui quidē mortui sunt corpore, propterea quod eorum animæ sunt iam diu à corporibus seiunctæ. dicuntur tamen uiuētes, et uiui, quia Deus est Deus uiuorum et non mortuorum. Et sap. 5. Iusti in perpetuum uiuent et apud Dominum est merces eorū. Aliqui dñt fieri hęc repetitionē uiuens uiuens confitebitur tibi: ad maiorem declarationem et expressionem animi, quia Ezechias exprimere cupiebat affectum suum, et quo magis diuinam bonitatem ad miserendum, et conferendum ei longiorem uitam prouocaret, et quidem pro tot beneficijs animæ, et corporis nobis passim à Deo collatis, nil gratius nos facturos existimandum est ipsi Deo, quàm perpetuo eundem laudare, et gratias ei referre; quemadmodum se fecisse dicit Ezechias. d. *Sicut & ego hodie.* qui. s. postquam conualuit, confestim ascendit in templum ad laudandum Deum. Nos autem non semel tantum, aut aliquando, sed semper id efficere curabimus: quemadmodum. d. Dauid psal. 33. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.

Et ut magis ostendat, quàm oportu num fuerit quoddam præter sanitatem, et longiorem uitam, fuerit ei data facultas procreandi prolem, his uerbis ostēdit cum inquit. *Pater filijs notam faciet ueritatem tuam.* .i. hoc adijcietur commodi, quoddam diutius uiuens, & prolem.

A educens, faciet notam filijs ueritatem tuam, .i. iustitiam, sanctitatem, & misericordiam; & præter hæc uiam præbebit agnoscendi ueritatem, & uerum Dei cultum exercere, iuxta illud psal. 50. Redde mihi latuitiam salutaris tui, ps. 50. & spiritu principali cōfirma me, & ego docebo iniquos uias tuas. & psal. 77. ps. 77. Quanta mandauit patribus nostris nota facere ea filijs suis, ut cognoscat generatio altera. & Deuter. 32. Interroga patres tuos & annuntiabunt tibi.

Tandem concludens canticum, & finem imponens actioni gratiarum, petit diuinæ benedictionis complementum. d. Domine saluum me fac, & psalmos nostros cōrabimus. .i. laudes, hymnos & cantica cunctis diebus uitæ nostræ in domo Domini: hoc est in templo, quia hæc domus est uerè locus ille, in quo nos orare oportet, & quisquis hoc tēplum beneficia petiturus ingreditur, cuncta se impetrasse lætetur. & hoc est templum illud, in quo omnis qui petit accipit, quamquam uerius, & securius, quicquid petimus obtinebimus, si corde & mente pura quicquam petierimus: mens enim nostra dum fuerit purgata peccatis, est templū Dei, multo pulchrius, & spetiosius quàm domus fabricata lignis, & lapidibus, iuxta illud Apostoli. Templum Dei sanctum est, quod estis uos. Pro sensu morali totius huius cantici, uide D. Bernard. sermone proprio super illud.

Postremo in calce huius capituli ponitur medela, quam iussit Esaias apponi super vulnus ipsius Ezechias, quamq̄ id quod ponitur hoc loco, fuit antequam daretur signum ipsi Ezechias recuperatæ sanitatis, uitæ protelandæ & occisionis exercitus Assyriorum, sed quia Esaias primaria intentione non intendit describere historiam, sed prophetiā, propterea priore loco posuit quod ad prophetiam pertinet. De qualitate morbi, & eius remedio non curo quicquam dicere, satis enim superq; de his alij scripserunt. sed duo tantum mihi notare libuit. Primum quod solo uerbo poterat curare ipsum Regem Esaias; uoluit tamen adhibere medicamentum, ut sciamus quoddam creatura Dei

Dei bona est, & nihil reiiciendum, quod a gratiarum actione percipitur, & consequenter nulla remedia iure nobis pro sanitate ruenda, aut recuperanda à Deo præstita, sunt negligenda, inter quæ præcipuum est ars medicinæ, quāquam in hoc morbo Regis Ezechias tollendo dicunt aliqui ut supra diximus remedium ab Esaiā allatum potius cōtrarium, quàm presentaneum extitisse, quia in se suam quoq; uoluit Deus ostendere uirtutem, & potentiam.

Aliud hic notandum est quod cū Rex Ezechias tot à Deo beneficia impetrasset nullum aliud signum petit, nisi ut possit ascendere in domum Domini, hoc est, in templum ad laudandum Deum, quod fecit tertia die postquam conualuit 4. reg. 20 id quod facere debent omnes pij & uiri timorati, sicut &

A ego quamquam omnibus deterior ab his uerbo iactantia, aliquando me egisse recordor, quippe qui non aliam ob causam corporis sanitatem uehementer expetebam, nisi quo possem adire templum Domini, sacra facere, & quod reliquum est temporis in studia sanctorum scripturarum die noctuq; totis uiribus incumbere. Quidam moderni uolunt hæc postrema uerba dicta ab Ezechias, non ut interroget & petat; sed ut admiretur: ut illud ps. *Quam dilecta tabernacula tua domine uirtutum?* Ita hic. Quod erit signum. .i. quam admirabile, ut ascendam in domum Domini? sed prior expositio est communior.

Et in hoc terminatur expositio cap. 38. Laus Deo.

CAPVT TRIGESIMVM NONVM.

In tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis libros, & munera ad Ezechiam: audierat enim quod aegrotasset & conualuisset lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & unguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & uniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius. Non fuit uerbum, quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua. Introiuit autem Esaias propheta ad Ezechiam Regem, & dixit ei: Quid dixerunt uiri isti, & unde uenerunt ad te? & dixit Ezechias: De terra longinqua uenerunt ad me de Babylone. Et dixit. Quid uiderunt in domo tua? Et dixit Ezechias. Omnia quæ in domo mea sunt, uiderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis. Et dixit Esaias ad Ezechiam. Audi uerbum Domini exercituum. Ecce dies uenient, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, & quæ

Abacub. cap. 2.

sap. 5.

ps. 33.

9.

De hac medela uid: 4. Reg. cap 20.

1.
2.
3.
4.

thesaurizauerunt patres tui usq; ad diem hanc in Babylonem: non relinquetur quidquam dicit Dominus. & de filijs tuis, qui exhibunt de te, quos genueris tollent, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylonis. Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini quod loquutus est. Et dixit: fiat tantum pax, & veritas in diebus meis.

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMNONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. **I**n tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis libros, et munera ad Ezechiam, audierat enim quod agrotasset, & conualuisset &c. usq; in finem.

CAPITVLVM istud est adeo clarum & perspicuum, ut nulla prorsus indigeat explanatione. propterea exacta, & peculiarem cuiusq; particulæ expositionem dimitemus, & verba quædam duntaxat annotabimus; & quædam ad nostram instructionem, & vtilitatem documenta non parum conferentia subiiciemus. Quo ad verba, primum nota, quod tempus illud quo rex Babylonis misit libros, hoc est literas, & epistolas, ac munera ad Ezechiam regem, fuit post mortem regis Assyriorum, & destructionem vniuersi eius exercitus, & posteaquã vt habes in litera, conualuit ab infirmitate tua. Nunquid autem rex ille Babylonis, fuerit tributarius regis Assyrii, aut e contra, mihi parum conducit, nec meo quidem iudicio, ad rem quam intendimus multum confert. De inde nota, communiter in sacris literis, **4 Reg. 20.** ut habes **4. Reg. 20.** & apertius **2. Paralip.**

A lip. 32. Ezechiam regem fuisse reprehensum, & non leui nota fugillatum, cum ipse fuerit magnopere lætatus ob hanc legationem, et honorem illi delatum a Rege Babyloniorum. sic enim habes in textu. *Latatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum & argenti, & auri, & omnes apothecas, & vniuersa que inuenta sunt in thesauris suis.* Apotheca. n. licet secundum veteres, dicatur cella vinaria vbi vinum conseruatur, et venditur, tamen ut habes **2. Paralip.** loco citato Apotheca illa dicebatur locus vbi conseruabatur frumentum, vinum, et oleum, et ut vno verbo dicamus, apotheca dicitur locus siue statio in qua res venales exponuntur, et crediderim ego apothecam dici id quod vulgo appellatur Magazino, sed non iuxta hoc significatum sumitur hoc loco. Dicit deinde textus. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, et in omni potestate sua. Vbi nota dictione illam (verbum) summi hoc loco pro re, et non quacunq; sed pro rebus preciosis,

Res & verbum quod se habent inter se. ciosis, & dignis laudibus, & visu, Nec mireris quod hæc dicitio verbum significet rem, quoniam hæc duæ dictiones res, & verbum mutuo sibi inuicem communicant sua significata, quia res cui proprium est esse, aut fieri quandoquæ, dicitur, vt habes **4. Reg.** Si rem grandem dixissem tibi &c. & hæc dicitio verbum cui conuenit dici, aut proferri, dicitur quandoq; res, vt illud Amos Prophetæ. Non faciet dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Et secundum D. Tho. verbum dicitur res, quia id quod est, est dignum verbo, i. vt dicatur, & sciat.

Præterea est notandum, quod alia nota fuit fugillatus Ezech. quoniam introiuit Esaias propheta ad eum, & dixit ei. *Quid dixerunt viri isti, & unde venerunt ad te?* At ille ad vnam tantum petitionem respondit, ad eam. s. qua maxime videbatur posse gloriari, & se ipsum extollere d. *Nuncios venisse ad eum de terra longinqua.* hoc est de Babylone, quo responso haud dissimulanter prætulit maximam iactantiam, & leuitatem animi, seque eum esse principem tanti nominis, & existimationis, vt nationes remotissimæ, ad eum uidentur, & colendum, cum literis, & muneribus accesserint, & non dedit laudem Deo. Cumq; retulisset ipsi Esaiæ se illis ostendisse quicquid erat in thesauris suis prædixit illi Esaias. *Audi verbum domini exercituum. Ecce dies veniunt, & auferentur omnia que in domo tua sunt.* & quod longe deterius est, & valde ignominiosum, *filij tui, & qui exhibunt de te, & quos genueris tui, & posterij tui tollentur, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylonis.* Vbi nota non esse sensum prophetæ istos fore spadones, quemadmodum illi, quibus dicuntur præcisa virilia, sed dicuntur eunuchi aulici principum, & præsertim cubicularij, siue eustodes cubilis ipsius principis, ac regis. & breuiter D. Th. dicuntur isti eunuchi mente, & officio, non autem corpore. Cum hunc malum nuncium, & triste vaticinium audisset Ezech. hæc tantum verba respondit. *Bonum verbum domini quod locutus est:* id quod secundum quosdam ironice dictum fuit, q. d. Bo-

Eunuchi multiplices.

nus est nuncius, bona sunt verba per antiphrasim, quæ dominus locutus est. Veruntamen & dixit. *Fiat tantum pax, & veritas in diebus meis,* q. d. & veniat quicquid velit modo diebus meis, & quoad vixero, & huius regni gubernacula habere concedetur. Fiat pax, & veritas i. quæ mihi hæctenus sunt promissa conferantur, & fiant. Hæc expositio mihi certè multum arridet, sed nolo plus sapere, quàm oportet sapere. **Glos.** enim secus immaginatur, vult enim hoc esse dictum approbando, & laudando sententiam domini, tanquam iustam, & rationabilem q. d. verè, & iustè locutus est dominus, quod mea temeritas, & insipientia commeruit. patiam ergo me habere oportet, quia imprudenter egi. Sed longè melius quidam moderni hanc particulam exposuisse videntur, quod s. Ezech. nihil magis habebat in voris, neq; quicquam fuit ei antiquius, quam quod promissa sibi soboles nasceretur, & tantum temporis fuisset ei concessum, quo posset impubertatem prouehere sobolem suam ex qua Christus nasceretur, & hoc est verbum quod d. Bonum verbum domini, quod locutus est, fiat tantum pax, & veritas in diebus meis. Prior expositio mihi summo opere placet. ex his instrumur, & monemur, ne in prosperis nimium extollamur, quandoquidem facile est in his periclitari, vt experimèto comprobatur, quemadmodum prosperitas vt plurimum plus officit, quàm proficit, iuxta illud ps. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, & ideo dicit alibi ps. 115. **Psal. 90.** Providebā dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi in commouear. Vnde lact. inquit: ex prosperitate luxuria, ex luxuria verò, vt vitia omnia, sic impietas aduersus Deum nascitur. Deinde aduertendum ne ob iactantiam, & asilationes opes nostræ, & thesauri nostri, & quicquid diuino munere obtinemus, cuiusq; pateant, & palam fiat, iuxta illud. Eccl. 1.1. Non inducas omnem hominem in domum tuam, quod si de bonis istis temporibus, & caducis faciendum esse monet scriptura; multo magis id fieri debet de bonis spiritualibus,

Psal. 90.
Psal. 115.
Lactant.
Thesauri vbi condendi.

Math. 6. tualibus, de iustitia, de sanctitate, & de A quibuscunq; operibus, quibus nos credimus placere Deo, quemadmodum monet ipse saluator. Math. 6. d. Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis. Finis & intentio quoruncunq; bonorum operum ea una esse debet ut placeam⁹ ipsi Deo, & honorem tantum, & gloria ipsius queramus, nec velimus fieri sicut hypocritę tristes, qui exterminant facies suas, ut appareant hominibus B ieiunantes &c.

Postremo nota prudenter admodum sanctissimum hunc vatem Esaiam fecisse, dum de hac leuitate seu iactantia reprehensus regem Ezechiam, access-

fit ad eum: quemadmodum etiam cũ ei attulit nuncium mortis, ut cognoscamus, & addiscamus in rebus tritibus, & funestis, qui quidem, non satis libenter audimus necessarium esse presentiam alicuius viri boni atq; prudentis, qui nos fulciat, ac lustineat, ne prorsus animo consterneamur, quemadmodum hoc loco factum esse perspicimus.

Et hæc pauca de capite 39. dicta sufficiant.

CAPVT QVADRAGESIMVM.

- C**onsolamini, consolamini popule meus, dicit Deus vester. Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eam: quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicitia pro omnibus peccatis suis. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, re-
1. Etas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis uallis exaltabitur & omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est. Vox dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? Omni caro fenum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum est fenum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Vere fenum est populus: exiccatum est fenum, & cecidit flos: Verbum autem Domini nostri manet in æternum. Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Syon: exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem, exalta noli timere, dic ciuitatibus Iuda: ecce Deus vester: Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, factas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, & ca-
  - 2.
  - 3.
  - 4.
  - 5.

- los palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ & librauit in pondere montes, & colles in statera? Quis audiuit spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt consilium, & instruxit eum, & docuit eum semitam iustitię, & erudiuit eum scientiam, & viam prudentię ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situla, & quasi momentum statera reputatae sunt: ecce insula quasi puluis exiguus. Et libanus non sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputatae sunt ei. Cui ergo similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei? Numquid sculpsit constauit faber? aut aurifex auro figurauit illud, & laminis argenteis argentariu? Forte lignum, & imputribile elegit: artifex sapiens querit quomodo statuat simulachrum, quod non moueatur. Nunquid non scitis? numquid non audistis? numquid non annunciatum est vobis ab initio? numquid non intellexistis fundamenta terrae? Qui sedet super girum terrae, & habitatores eius sunt quasi locusta: qui extendit velut nihilum caelos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, iudices terrae, velut inane fecit: & quidem neq; plantatus, neq; satus, neq; radicans in terra truncus eorum: repente flauit in eos, & aruerunt, & turbo quasi stipulam auferet eos. Et cui assimilatis me, & adaequastis, dicit sanctus. Leuate in excelsa oculos vestros, & videte quis creauit haec: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: prae multitudine fortitudinis, & roboris virtutisq; eiu, neq; unum reliquum fuit.
8. Quare dicis Iacob, & loqueris Israel? Abcondita est via mea a Domino, & a Deo meo iudicium meum transiit? Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terrae: non deficiet, neq; laborabit, nec est inuestigatio sapientiae eius. Qui dat lassorem virtutem: & his qui non sunt, fortitudinem, & robur multiplicat. Deficient pueri, & laborabunt, & Iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquitae, current, & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient.
  - 9.
  - 10.

EXPLANATIO IN QUADRAGESIMUM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1. *Consolamini, consolamini popule meus: dicit Deus vester. Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eam, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis & c.*

IN quibusdā codici-
bus legitur, cōsola-
mini cōsolamini po-
pulū meū, sic habet
textus. Lxx. Inter-
pretum, & plerique
exponunt illū, vt. f.
verba fiant ad prophetas, & ministros
verbi dei, vt. f. consolentur populum
Dei. sed quia in meum iam induxi ani-
mum in hac mea elucidatione sequi
vulgatam editionem, & ab ea ne latū
quidem vnguē dīcedere: Idcirco
exponam sicut iam communiter in Ec-
clesia legi solent. Consolamini inquam,
consolamini popule meus: Glosa in-
troducens hoc capitulum, in quo latif-
simi nunciij nobis proponuntur, vt po-
tē manifesta, & satis aperta de redem-
ptione facta per Christum oracula, di-
cit. Prophetam Esaiam cum agnouerit
regem Ezechiam non satis perpe-
trati criminis pēnituisse, nihil ultra ei
respondisse, sed conuersum ad popu-
lum in hac verba prorupisse. Consola-
mini, consolamini popule meus. q. d.
Popule meus, popule fidelis, & salutis
æternæ vehementer anxie, consolami-
ni, i. accipite consolationem, ne demit-
tatis animum, nolite prorsus fiduciam
deponere: dicit Deus vester. Hæc enim
sicut verba Dei non hominis, ipse præ-
cipit vos consolari, neq; vllus præter
eum potest securius hoc præcipere, &

& ipse, & afferens intentionem huius ca-
pituli. d. Clarum, & apertum in eo pro-
poni vaticinium, & non tanquam pro-
pheta, sed verius vt Euangelista videtur
illud aperire: quæ ad modum. s. per gra-
tiam Christi sumus liberati ab ergastu-
lo legis, & peccati, & à seua tyrannide,
& captiuitate Demonis, & inferni; hoc
autem oportune factum est: in hoc lo-
co, postquam prædixit vltimam Iudai-
cæ terræ captiuitatem ante Christi ad-
uentum; ut igitur post hæc aliquam af-
ferret consolationem, hæc verba subiū-
git. Consolamini, consolamini popu-
le meus; quibus verbis inuicitur eum
populum fuisse olim in maxima tristi-
tia, & mēore, animiq; perturbatione
constitutum. Cum autem nobis pro-
ponuntur, aut veniunt quibus tristitia,
& mēor expellitur, ac propulsatur, &
aliquid gratum, & periocundum asser-
tur, vnde cumq; venerit, tunc proprie di-
cimus consolari, quando v3 animi af-
fectus ab aliqua tristi passione ad ali-
quam augustiorē, & optabiliorem di-
spositionem transmutatur. Bis eandē
vocem repetit. d. consolamini, consola-
mini, vel propter duos Christi aduen-
tus, quorum vtroq; maximam consola-
tionem populus fidelis dubio procul ac-
cepisse creditur; vel repetit eandem vo-
cem, vt magis pium, erga nos Christi
Domini affectum explicaret: Nosquē
item magis animaret ac excitaret, vt
consolemur, vel vt innueret cōsolatio-
nem

D. Cyrillus vobis iudicare *D. Cyrillus* introducēs,

nem corporis, & animæ, quia liberati
erimus à culpa, & pēna tam tempora-
li quam æterna, & tandem propter
spē consequendæ gratiæ pariter, & glo-
riæ. Aut tertio dicamus eiuſmodi vocē
repetitam, vt ostenderet propheta con-
solationem fore propositam, atq; pro-
missam vtriq; populo, Gentili, videli-
cet, & Iudaico, propterea inquit. consola-
mini, consolamini, &c. Prima enim
consolatio fuit potissimum Israelitis
proposita, cum Christus ipse dixerit
Matth. 10. Non sum missus nisi ad oues
quæ pascuntur in domo Israel. Postea
verò fuit data consolatio his, qui
ex gentibus venerunt ad fidem, cuius
rei datur exemplum de veste aurea pro-
missa nobili, postmodum verò data vi-
ro ignobili, sic & consolatio de qua lo-
quitur Propheta in hoc loco promissa
primitus Iudæis, data verò gentibus.
Dicit postmodum, loquimini ad cor
Ierusalem, & aduocate eam. Loquimi-
ni, inquam, vos prophetæ, vos Sacerdo-
tes, & ministri Domini, loquimini in-
timius vos Angeli Dei ad cor Ierusa-
lem. d. *D. Cyrillus* loquimini vos præ-
cones, & ministri noui testamenti ad
cor Ierusalem, lex enim vetus, & mini-
stri illius non loquebantur ad cor, quia
non immittebant in animum eorum
quos monebant quicquam quod re-
vera multum opere præcium conferret,
neq; rem ipsam attingebant, sed solas
vmbas, & figuras: At euangelica præ-
dicatione attingit propensissimas quasq; ho-
minis cogitationes, & meditationes, &
penitissima animi penetralia accedit,
& inflammat; sicut dicebat Dauid. In
corde meo abscondi eloquia tua, vt nō
peccem tibi. De hac locutione ad cor
loquebar Hier. 31. cap. Ecce dies ve-
nient. Dicit dominus, quibus dabo le-
gem meam in visceribus eorum, & in
corde eorum scribam eam &c. & Pau-
lus 2. ad Corinth. cap. 3. à principio.
Epistola inquit nostra uos estis, scripta
non in tabulis lapideis, sed in tabulis
cordis carnalibus. Alij per loqui ad cor,
nihil aliud esse volunt, nisi loqui suauiter,
& blandè, non acriter aut acerbè,
quò quidem modo magis exasperatur,
& irritatur hominis affectus, quàm ad

quicquam bene, aut hilariter agendum
moueatur. Nam sermo mollis frangit
irā, sermo durus excitat furorem: pro-
uer. 15. Quidam alij exponunt loqui
ad cor, esse ea quæ placent, quæq; dele-
ctant, & grata esse præsumuntur ho-
mini fore proponenda. Iuxta illud
Esa. 30. loquimini nobis placentia. *Esa. 30.*

Ego autem (salus aliorum opinio-
nibus) simpliciter, & purè huiusmodi
propositionem exponens, dicerē loqui
ad cor nihil aliud esse, nisi ea loqui quæ
verè sunt proficua, & nobis salutaria,
sed ita ea loqui, & proponere, & tali
verborum formula, vt penetrarent, &
pettingant ad cor. i. vt re vera mo-
ueant, & excitent, & afficiant cor eius
ad quem loquimur, & hoc facile po-
test contingere, quia vt inquit aposto-
lus, viuus est sermo dei, & efficax, &
penetrabilior omni gladio ancipiti
Hæb. 4. dicit igitur propheta. loquimi-
ni ad cor Ierusalem, hoc est ad Ecclē-
siam collectam, & coactam ex Iudæis,
& Gentibus, & aduocate eam. i. parci-
pem faciatis sermonum vestrorum;
non eam excludatis à vestra concione,
aduocate ipsam, & si fieri potest pertra-
hatis, & compellatis, & conueniatis om-
nes in vnum, idest omnes vnā congre-
gemini, idipsum dicatis omnes, non
sint in vobis schismata. 1. Cor. 1. con-
uentum facite omnes qui diligitis illā,
nunciando, & indicando ei quæ sequ-
untur: & quæ nam sunt ista? hæc
tria nimirum. *Quoniam completa est
malitia eius. Dimissa est iniquitas illius.
Suscepit de manu Domini duplicia pro
omnibus peccatis suis.*

O bone Deus, ò clementissime
Deus, ò singularem, & inexplicabilem
Dei benignitatem: qui quæso) & qua-
les poterant gratiores, & iocundiores
huic ecclesiæ nunciij afferri, quemad-
modum isti tres? Ego quidem fateor
me nullum habere sensum, nequē
intellectum, quo isthæc possim, vel
tantillum meditari, nequē vllum ge-
nus verborum, quibus aliqua ex parte,
vel etiam minima possim explicare.
Completem. s. esse malitiam nostram
idest non amplius afflictiones, animi
perturbationes, & inquietudines nos,
esse

Matth. 10.

D. Cyrillus.

*Loqui ad
cor.*

Ps. 118.

Hier. 31.

2. Cor. ca. 3.

Præuer. 15.

Esa. 30.

Hæb. 4.

1. Cor. 1.

esse passuros: deinde dimissam esse iniquitatem nostram. i. nobis peccata esse remissa, Deum non amplius nobis irasci, & peccatum nostrum esse penitus absumptum. Postremo duplicia suscepimus de manu Domini pro omnibus peccatis nostris, hoc est vice, loco & premio, seu compensatione peccatorum nostrorum: duplicia inquam accepimus beneficia. scilicet collationem gratiae, & apertionem gloriae, tanta enim fuit benignitas, & clementia Dei erga populum suum, de quo supra locuti sumus, quod ubi propter eius peccata, & scelera multa, multas, & perpetuas merebatur poenas, & supplicia, de misericordissima manu Domini innumerabilia suscepit beneficia: atque id quidem non merito suo, sed, ut diximus, ex imensa Dei misericordia. D. Hierony. longè secus exponit hanc particulam: Vult enim hoc adiectiuum (duplicia) adiacere huic substantiuo v. 3. supplicia, adeo quod pro omnibus peccatis suis praefatus populus Iudaicus de manu Domini suscepit duplicia, hoc est duo supplicia, vel bina supplicia: alterum à Babylonijs, reliquum à Romanis, & hoc quidem verum est, quod attinet ad historiam. At secundum spiritum alius est populus, qui praecipitur consolari per apostolos, & dei ministros figuratus, & designatus per hunc populum Iudaicum, & hic est populus collectus ex Iudaeis, & Gentibus; quippe qui de manu domini suscepit duplicia, ut mox videbimus, & de hoc populo loquitur Zacch. cap. 2. d. Gaude, & lætare filia Syon, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus, & applicabunt gentes multa ad dominum in die illa, & erunt mihi in populum: & hic populus suscepit de manu Domini duplicia, i. multa, & praesertim populus Iudaicus, quia qui scit voluntatem Domini (qualis erat populus ille) & quales sumus etiā nos, & non facit plagis vuluabit multis: de hac duplici poena loquitur etiam infra Esa. cap. 61. D. item Ambro: per duplicia subintelligit peccata. i. poenas pro peccatis, & ea quidem non duplicia solum, sed multa, ut maius appareret reconciliationis augmentum cuius hæc

A sunt verba super psal. 118 ser. 19. Maius est reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit poena quam culpa. Iob. 118. (Inquit) tot grauatus incommodorum acerbitatibus, pio spem cumulabat affectu. Alij ex veteribus dicunt tum populum duplicem poenam subiisse, v. 3. prauas animi cupiditates, & praeterita poenas, & supplicia, quæ iuste pro illis nobis irrogantur. Nec debet ulli mirum videri prauas animi cupiditates inter supplicia computari, quia longe grauior est poena, qua punimur, cum Deo nos derelinquit, & in maximis erroribus nos labi permittit, quæ dum re ipsa nos punimur. Ob id. d. David ps. 50. Ne auertas facie tuā à me, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. tunc enim deus auertit faciem suam à nobis; cum peccatum non delet, delet autem cum auertit faciem à peccatis. Aug. super ps. 50.

Plures alia dantur expositiones huic particulæ si per duplicia, duplicem poenam, aut duplicem castigationem velimus intelligere, quod licet quis pro omnibus peccatis suis non solum duplicia, sed multo plura de manu Domini suscepisset cum re vera mereatur, & in hoc seculo, & in futuro acriter castigari, & puniri, tamen hæc dicuntur, ut ostendatur quam suavis, & mitis sit misericors Deus omnibus eum innocantibus, ita ut uideatur quasi ipse Deus amore amantissimi Patris compari, & condolare, si populus suus pro quibuscunque peccatis etiam grauissimis, & enormibus, sustinuerit poenam ullam quam tumuis leuem, & exiguam. Videtur enim deus ipse longè maiorem uideri fuerit eam existimare, id quod per hæc verba insinuat, cum per Prophetam. d. Suscepit populus meus duplicia pro omnibus peccatis suis i. maiorem poenam quam debuerit, non quidem quia ita sit, quia Deus semper nos punit citra condignum, sed quod ita existimare uidebatur ob immensum quo peccatorem ad se reuerfum prosequitur amor. Sed longè melius illos dixisse arbitror, qui per eum, qui suscepit duplicia de manu Domini, Xpm Dñm Dei filium hominem factum intelligunt, quippe qui pro suis fidelibus, & in eum credentibus satisfac-

Amb. super ps. 118.

ps. 50.

D. Hierony.

Zacch. ca. 2.

Esa. ca. 61.

facturus, & pro omnibus eorum peccatis in corpore suo poenam subiurus, suscepit de manu Domini duplicia. i. multa plura, & maiora quam nos unquam mereremur, sustinuit supplicia, tanta erat, & tam efficax eius passio, & satisfactio, ut non solum quæcumque scelera iam perpetrata equaret, sed quæcumque, & quocumque poterunt ab uniuersis gentibus usque ad consummationem seculi perpetrari, non solum equare uerum longè superari, ei namque passio fuit longè maioris præcij, quam quæcumque malitia, & grauitas peccatorum. Alij dicunt, nos suscipere de manu Domini duplicia, quod longè maior fuit gratia nobis à Deo per Christum collata, quam fuerit poena, quam pro peccato merebamur, iuxta illud pauli. Vbi abundauit delictum superabundauit & gratia, non enim sicut delictum, ita, & donum, & sicut dicit Origenes, iusti non solum habebant quod non regnabit in eis mors, quod ipsum summa est gratia, sed & alia duo conferuntur, unum quod pro morte regnabit in eis Christus, qui est uera uita: alterum quod regnabunt in alia uita per unum Iesum Christum: sed nota quod inquit. D. Hiero. Aliud esse solui peccatum, aliud dimitti, quod non dimittitur, gratis, & absque ulla poena uideatur auferri, quomodo loquebatur David cum dixit; Beatorum quorum remissa sunt iniquitates, & quorum reuera sunt peccata: & Beatus uir cui non imputauit Dominus peccatum; soluitur autem peccatum, cum pro poenitentiam, & aliquod afflictiuum purgatur, & reijcitur; hac ratione deleuit peccata nostra Christus pro nobis eorum purgationem faciens.

Tria igitur dona, & precipuos faoues, & inexpectata beneficia iubet Esaias loqui ad cor Ierusalem, quod scilicet completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, et quod suscepit de manu domini duplicia pro omnibus peccatis suis: sed quoniam ubi nos legimus completa est malitia eius, aliqui textus habent, militia eius, id est supra hoc uerbo egregia quedam non praeteruanda duxi in medium afferre. Militia ergo hoc loco potest multifariam sumi. Quisdam enim pure, simpliciter, & absolu-

Militia completa.

A te accipiunt hoc nomen pro continuo bello, & conflictu quem toto uita nostra tempore subire cogimur, uel in nobis ipsis in quibus carnalia desideria militant aduersus animam, & uel inquit Apostolus. Caro concupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem, quæ quidem sibi inuicem aduersantur, uel huiusmodi conflictus, & concertatio est unius aduersus alterum, quia inimici hominis domestici eius, & Christus apud Mattheum. Aliud interiorius, aliud exteriorius nos passuros esse denunciat; est praetera & aliud bellum numquam terminabile aduersus principes, & potestates tenebrarum harum. Propterea non immerito dixit patientissimus ille Iob. illud axioma satis per uulgatum. Militia est uita hominis super terram; sed quoniam pacto uerum est quod ait propheta iuxta hunc textum; completa est militia eius, cum sit continua lucta inter nos, & demonem, sic quidem, quoniam aduenientem Christo, & spiritu eius paraclyto nos facile poterimus euincere, et ab omni prefata lucta, & contentione liberari, & de eo uictoriam reportare. Sic enim pollicitus est Saluator Ioan. 14. Rogabo patrem, & alium paraclitum, siue consolatorem, quemadmodum sum ego, dabit uobis, ut sit uobiscum in æternum spiritum ueritatis, & D. Paulus 2. ad Corinth. 1. Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus, & nos consolari eos, qui in omni tribulatione sunt. Et alibi idem Apostolus, inquit, fidelis est Deus, qui non patietur nos tentari super id quod possumus, sed faciet cum tentatione prouentum, ut possimus sustinere. Et item. Si Deus pro nobis quis contra nos?

Alio modo sumunt aliqui militiam hoc loco pro singulis prophetarum uaticinijs, quod completa est militia eius, id est completæ sunt omnes prophetiæ quæ de Christo erant. Non erit amplius opus ut prophetæ laborent in diuinando ac prædicando quod uenturum est, & praesertim dum multa pate-

De hoc cõflictu uide ber. in ser. Malachia. Militia multiplex.

Matth. 21.

Iob. 7.

Ioan. 14.

2. Cor. 1.

1. Cor. 10.

Rom. 8.

rentur ab impijs, & profanis hominibus, vitur praterito, pro futuro, more prophetico, completæ sunt omnes prophetiæ, idest complebuntur: nam non erit amplius propheta in Israel, postquam venerit Christus qui est finis, & complementum omnium prophetarum, non erit amplius rex, neq; sacerdos, multo minus illa Iudæorum congregatio, quam appellant synagogâ, & nonnulli apud eos Ecclesiâ militan-
 tem, vnde factum est, vt relicta & abiecta Synagoga, neq; amplius actu existente, dixerit propheta. Completa esse militiam eius. i. Ierusalem. i. eam cessasse, & finem habuisse omnem illius decorem, ornatum, pompam, & splendorem. Tertio modo sumitur militia in hoc loco pro illo exercitio, studio, & labore, quo præmebantur mi-
 seri Iudæi, velut eorum primores operibus duris luti, & lateris, omniq; famulatu, hoc est. operibus legis, & sacrificiorum, tabernaculorum, & aliorum huiusmodi ministeriorum, quibus magnopere vexabantur, vt vere dixerit Apostolorum princeps. Quid tentatis imponere iugum ceruicibus nostris, quod neq; nos, neq; patres nostri portare potuerunt? Eiusmodi ergo labor, & exercitium quod erat sub lege consumatum est, & perfectum; & non incongrue appellatur militia, tanquam opus cui erant addicti, & obligati, quæ admodum milites ad custodiam, ac defensionem alicuius vrbis, vel castris, sunt positi, & constituti, sicut etiam. D. Paulus 1. ad Timot. 1. inquit. Hoc præceptum commendo tibi Timothee iuxta prophetias quæ de te præcesserunt, vt milites in eis bonam militiam. Tandem est ergo dicere completa est militia eius. i. ipsius populi Iudaici, ac si dicamus, non amplius militandum est in tabernaculo velut prius, neq; amplius vexandus iste populus in tot ritibus, & ceremonijs legalibus velut antea; quia satis hucusq; passus est, & defatigatus, non est opus facere vterius excubias, aut vigilijs in templo, neq; ipsum custodire; ruet enim templum, & vniuersa Ciuitas cum omni populo. His ergo modis est exponenda particu-

la illa, si sic legatur vt diximus. Sequitur deinde. *Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite in solitudine semitas dei nostris.*
 Prædicat in his verbis Esaias aliud opus, & negocium futurum ante Christi aduentum, per quod implendum erat, & executioni mandandum quod à principio dictum est. Videlicet, Consolamini, consolamini popule meus: Nanq; potuisset quis vice populi sciscitari prophetâ qua via, & qua rone, & cã possumus consolari? idest consolationem accipere? Propterea quasi respondens, & satisfaciens propheta huic petitioni subdit. d. Vox clamantis in deserto. q. d. En nunc, iam, iam videbitis, & audietis qua ratione valeatis consolationem suscipere; audire hanc vocem clamantis in deserto, & facile poteritis consolari. Alij subtilius introducant hanc partem dicentes. Prophetam tanquam interroganti respondurum, quis tam magna, & præclara beneficia nobis affutura significabit? quis nos tutos reddet, ac certiores talia esse consequuturos? Proinde sic respondens, & omnem dubitationem euacuans, inquit. *Vox clamantis in deserto, parate viam domini.* Aut fingit propheta se audiuisset præclara quãdam vocem suis auribus insonantem, & explicat quæ sit ista vox. Quis autem fuerit iste clamans, aut sit aliquando futurus, atque vbi clamaret, & quibus, aliqua ex parte hoc loco explicatur. Quod enim fuerit Ioannes baptista, qui in hoc deserto clamare asseritur, dubium non est ei, qui sanctorum Euangelistarum dictis fidem aliquam adhibuerit: omnes enim restantur eum fuisse, de quo scribit hoc loco Esaias, ut patet Matth. 3. Marc. primo. Luc. 3. Ioann. primo: & quamquam quibusdam in verbis sit inter eos nonnulla varietas; sensus tamen, & sententia eorundem vna & eadem est. Et licet in hoc textu sic legatur. Vox clamantis in deserto, nemo tamen existimet se Ioannem vocem aliquam esse, dixisse; sed vtique se cum esse, de

Paul. 1. Tim. 1.

Matth. 3. Marc. 1. Luc. 3. Ioann. 1.

de quo locutus est Esaias cum dicebat. *Vox clamantis in deserto.* q. d. ego sum illa vox clamantis, de qua loquebatur Esaias; & secūdū expositionem quorundam antiquorum, ea vox dicitur fuisse Ioannes, quæ solet esse præconis, ut tibi cinis, qui monet audientes vt audiât, & dicenti, siue dicturo, attrētē præbeat aures, dum. s. Princeps, aut moderator est verba facturus: talis (inquiūt) vox fuit illa Ioannis quæ mundo silentium indixit, vt verbum patris æterni audiret, & diligenter attenderet: præmittitur itaq; beatus Ioannes tâquam lucerna ante solem, seruus ante dominum, & vox ante verbum. Et quamuis verbum corde conceptum præcedat ipsam vocem, vt verbum tamen iam corde conceptum foris producatur, & profertur, necessaria est vox. quæ est quasi quoddam verbi vehiculum: fuit ergo Ioannes præco diuini verbi, & fuit etiã vox. per quam declaratum est verbum caro factum, cum dixit. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic autem uir fuit tantæ virtutis, & sanctitatis, quod à quibusdam suæ illius virtutis opinione commotus, putabatur esse Angelus Dei; & ille idem de quo loquitur propheta cum dicit. Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem meam, qui præparabit viam tuam ante te: à quibusdam verò incredulis & male affectis habebatur tanquam homo à Demone obsessus: quemadmodum Saluator noster, & ipse affirmavit. d. Venit Ioannes ad vos neq; manducans, nequæ bibens, & dicitis, quia demonium habet; credibile quidem est inquit Euseb. propter illud quo utebatur vitæ genus quosdam insanos talia in illum probra iactasse, sicut è contrario, qui illius virtutis sensu erant affecti, Angelum esse existimabant, imò refert Ioseph. lib. 18 antiq. Nonnullos existimasse ideo Iudæos perijisse, quod Deus voluit iustissime vlsceri mortem ipsius quem occidit Herodes propter Herodiam, quam tulerat fratri suo viuenti uxorem. Sed quid plura? Vis vnico verbo scire quis fuerit iste Ioannes? Saluator noster explicat his verbis. Inter natos mulierum eo non surrexisset ma-

Malach. 3. Matth. 11. Marc. 6. Luc. 7.

iorem, Ethic ille est de quo Zaccharias pater prolocutus fuerat. d. Et tu puer propheta altissimi vocaberis. præbiis enim ante faciem domini parare vias eius. Quod si quæras, vbi nam locorum prædicabat? dicit textus, in deserto, & in solitudine: huius autem rei causa, quod. s. non in vrribus, aut oppidis, sed neq; in ipsa Ciuitate Ierusalem, sed in deserto, & in loco gentium concursu destituto, & loco magis idoneo ad ferarum & bestiarum, quàm ad hominū habitaculum sibi ad prædicandum suggestum elegerit ea fuit, vt. s. ostenderet vniuersum terè orbem desertum fuisse, ac destitutum lumine fidei, & cognitionis veri Dei, neq; Gentes solum, sed & Iudæi quamuis olim populus Dei, erāt retrorsum alienati, & extorres facti à consortio regni cælorum. Præterea dicit Euseb. hoc ideo fecisse Ioannem ad designandum, & pronuncian-
 dum Ierusalem, templum, & altare quod in ipso erat, fore cito euertendum, & ritus omnes qui secundum Mosaycam legem seruabantur penitus abolendos, quando non amplius per legitimam sacrificia sed per purgationem lauacri remissio peccatorū erat ei conferenda. Cum autem dicit. *Parate viam domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostris.* Quamquam per solitudinem nonnulli intelligant Gentes, quod vs. ipse Ioannes clamabat his, qui erant in solitudine i. Gentibus, quæ vt diximus erant destitutæ, ac orbata omni beneficio spiritali, possum? et dicere hoc verbum esse additum ad maiorem rei expressionem, vt sic dicamus. Parate viam Domini, vos qui estis in deserto; & rectas facite semitas Dei nostri, vos qui estis in solitudine, hoc est ergo quod ipse prædicabat, & clamabat. Parate inquit viam Domini. Clarior esset sensus, si sic haberet. Parate viam domino, quandoquidem rationi est cõsentaneū, vt quemadmodum alicui principi nuper accedenti, vel de longè venienti iug, & semitæ rediguntur in ordinem, & præparantur, ita nempe, Christo regi, & principi super omnes Reges, & principi pes, & tandiu ab omnibus expectato, ad domum quæ nos iam iam accessuro via omnino est intelligendū.
 Zz 3 pte-

Euseb. cesar.

præparanda; Si verò legas vt habet præfens textus. Parate viam domini. sic debet exponi, parate. scilicet & facilem, ac idoneam efficit viam, per quam transiturus est Dominus, & ad nos venturus; ad nos, inquam, visitandos, & liberandos à seruitute peccati, & ad illuminandos eos, qui erant in tenebris, & in umbra mortis, sicut ille dixit. Visitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui &c.

Alia est ratio qua nos monemur à Ioanne baptista parare viam domini, & rectas facere semitas eius, vt ponatur discrimen inter legem, & euangelium, & inter vetus, & nouum testamentum: Nam cum Dominus eduxit Israel de Aegypto non recta uia, sed per ambages, & circuitus viarum illum deduxit, hoc est per legem, quæ veluti pedagogus erat, per umbras, & ceremonias, & per prophetarum vaticinia, quæ uix poterant intelligi: At Christus ueniens, & uolens nos deducere ad optimam & fecundam, atque omnibus bonis affluentem promissionis terram, cælestem uero Ierusalem, non per ambages, & decliua legis, & ceremoniarum, sed per ueritatem euangelicam relictis figuris, & tropis nos deducit, quæ uia recta est, & plana: & rursus parare nos oportet viam domini, & rectas facere semitas eius, ut scilicet uitij compresis, & reiecta infidelitate, & peccatis omnino reiectis, conuertamur ad dominum.

Quomodo autem hæc uia, & eiusmodi semitæ sint in ordinem redigendæ, & coaptandæ, demonstrat ipse propheta, cum inquit. *Omnis uallis exaltabitur, & erunt praua in directa, & aspera in uias planas.* q. d. omnia ad æqualitatem reducuntur, nihil erit inuenire eminens, aut depressum: nihil asperum, vel tortuosum, sed omnia plana: & aqua, ut potest quæ nullum impediunt iter, aut difficile redant: sunt enim quædam publicæ uia, & semitæ minime per uia, sed asperæ, difficiles, & obliquæ, ut aliquando asurgere oporteat ad montes, & colles; aliquando per eosdem descendere, nunc in præcipitijs tam ruiturus pedes, nunc in colles, & ualles satis imas, & profundas deferaris: At si contingat ut hæc

A eminentia, & prærupta loca subsident, & quæ in cauo, & profundo loco, compleantur, tunc tunc, vnde quaque reiecta erunt, quæ pridem obliqua erant, & quæ quondam erant aspera, & abrupta, erunt uia campestris planæ, & uig prorsus expeditæ. Hæc quidem omnia sua metaphoris, ac similitudinibus desumpta ad spiritualem intellectum deducta, nihil ferme aliud innuere uolunt, nisi quod pusillanimitas uertetur in securitatem, superbia in humilitatem, nequitia in rectitudinem, crudelitas, & seuitia in mansuetudinem, ut bene colligit D. Thomas. & quidam satis eleganter dicunt, quod homines fracti, & abiecti summa spe salutis eriguntur, & homines nimis elati & confidentis animi deprimuntur: & iniqui ac fraudulenti se se ad studium æquitatis applicabunt. Hæc sunt dicta iuxta sensum tropologicum. Et quemadmodum exponit D. Cyrillus manifestum est quidem, omnibus, ut ita dixerim, hominibus inaccessible erat uia ante Christi aduentum, quæ ducit ad uitam, quod mens ferè omnium mundanis, & terrenis esset detenta cupiditatibus, ac subiecta carnis ipsiusque foedis motibus: At postquam Deus homo factus abolisset peccatum, & principatus, ac potestates, rectoresque mundi huius esset demolitus æquabilem nobis, & ad currendum aptissimam uiam pietatis effecit. nihil habentem accliuæ, vel in altum sublaturum, nihil profundum, aut deorsum, sed in campos latos, & amplos stratum magis complanatum. Id expepetebat regius propheta dicens. *Legem pone mihi domine uiam iustificationum tuarum, & exquiram eam semper.* Et post pauca subdit. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* Sed uide ne forte fallaris, quoniã si iuxta allegoriam montes, & colles, id est superbi, & arrogantes humiliabuntur, ac deprimuntur, quod propterea ualles, id est humiles, & abiecti debeant exaltari, id est in elationem, & superbiam proflire, sic nulla esset uia domini preparatio, neque ulla rectitudo semitarum: uerum intellige (ut diximus) omnia ad rectitudinem, iustitiam, & æqui-

equitatem esse reducenda. iuxta illud psal. *Virga directionis, uirga regni tui.* Aliqui per montes, & colles humiliandos intelligunt populum Iudeorum qui erat in sublimi constitutus, ut pote populus, qui postea fuit humiliatus, & deiectus, & pualles exaltandas & implendas ipsas gētes, quæ erant in profundo miseriarum tam destitutæ à Deo, nullam illius cognitionem habentes secundum allegoriam. Vidimus hucusque quis erat ille, cuius uox clamabat in deserto; uidimus etiam quid clamabat, & quo in loco clamabat: dictum est enim quod in deserto, & in solitudine clamabat, cuius rationem quoque adduximus. Superest nunc uidere quibus predicabatur, & ad quos suam hæc uocem dirigebat: Dicitur nonnulli exponentes quod predicabatur, & clamabat his, quæ erant in solitudine. propterea quod textus ita habet. *Vox clamantis in deserto, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* q. d. uos qui estis in solitudine, id est uos idolatres qui in solitudine degitis, & immoramini, qui que estis orbati, ac destituti omni cælesti presidio, ac omni ueritatis agnitione, rectas facite semitas Dei nostri: At ego existimo non solum Gentibus quæ dubio procul erant in solitudine, sed ad quoscunque; ad eum in deserto prædicantem, & clamantem accedentes, tam Gentium, quam Iudeorum, qui omnes tanquam reptilia in deserto commemorantia exibant, ut ab ipso baptizarentur, id quod habetur ex. D. Matth. cap. 3. dum inquit. *Tunc exibat ad eum Ierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua, uidentem autem multos Phariseorum, & Saduceorum, tanquam reptilia deserti uenientes ad baptismum suum dixit eis. Progenies uiperarum quis demonstrauit uobis fugere à uentura ira? hi ergo omnes erant quibus predicabat Ioannes. Sed iure quidem oritur hic dubitatio, quid nam quæso erat in Ioanne, quo capta multitudo illa admiraretur illum, & predicanti baptismi pœnitentiæ fidem haberet, quid uè in eo dignum erat, quod ducti omnes, rebus proprijs relictis, undique*

*Asperitas
uita lo. ba
pt.*

A ad eum confluerent in desertum; cum præsertim nulla illius gesta fuerint per spectata, nec memoriæ prodita, vel quod mortuos suscitauerit, aut aliqua miracula fecerit, quid igitur erat, quod omnes admirabundos redderet? Id forte propter diuinam prouidentiam fuit in cæp, quod illud uic genus à cõi hominũ usu maxime abhorreret: Procedebat. n. ex deserto in uisitatũ indutus habitum, omnemque comunẽ consuetudinem, & conuictum hominum declinans, nullum in uicum, aut oppidum, sed neque in urbem, uel in comunem aliquem uitorum ceterum commeabat, sed ne uictu quidem comuni uescebat, quique etiam uestimentum gerebat, ex pilis camelorum confectum, & cibus ei erant locustæ, & mel siluestre, quique post prædicationem rursus in solitudine, & in latebras secedens, sine potu, sine cibo, abhorrens à multitudinem solus perpetuo uitam degebat: ob id merito obstupabant, & ne hominem quidem illum esse arbitrabantur. Sed rursus dubitatur, quamquam ipse prædicaturus pœnitentiã, & annunciaturus regnum Dei fuerit missus à Deo: cur ergo clamabat nonne satis erat eam uocem emittere, quæ facile posset ab omnibus audiri?

Respondetur primo ipsum clamauisse, & sic quidem fieri oportebat, quoniam cum deserto, & solitudo ubi prædicabat, esset satis ampla, & spatiosa, & multa turba, & gentium multitudo conflueret, necesse erat extollere uocem, & clamare quo ab omnibus illuc accedentibus posset audiri:

Deinde clamauit quo ostenderet gratiam euangelij fore dilatandam, & ad omnes partes orbis terræ communicandam, & quia magnus ualde, & latus est orbis uniuersus, ideo oportebat exaltate uocem, et clamare fortiter, ut posset ab omnibus mundi partibus perdispi, & audiri. Tertio clamabat & quam maxime fieri poterat uocem extollebat, ut qui in tenebris erant, & in sepulchris latitabant, quique profundo somno dormitabant, uehementius excitarentur, & regni cælorum participatione dignos efficeret. Sed quemadmodum ipse Ioannes alios hortaturus ad pœnitentiã clamabat

mabat in deserto, hoc est in Gentium A populo, ita uereor ne idem frequenter eueniat his, qui nostra hac tempestate utcunq; clamantes, in deserto predicare dicantur, hoc est, ubi nullus sit auditor, in loco. s. qui sit desertus, & destitutus cū cētis habitatoribus, quod ut exp̄ssius dicamus, predicare Dei uerbum his, qui non obaudiunt, neq; quē dicuntur exequi student, sed potius, aspernantur & contemnunt, nihil sit aliud quam predicare, & clamare in deserto, ut uulgo dici confueuerit, dum uerbi Dei pr̄cones nullum suę predicatiouis fructum uel effectum inspiciunt, eos in deserto, uel ad desertum uerba fecisse. Sed non hi solum, qui non exequuntur uocem clamantis, appellari solent desertum, uel in deserto commorari, sed opere pr̄cium est, ut ipsimet pr̄cones instar Ioannis baptiste in deserto predicaturi existant, ut s. sint remoti ab omni cura, & conuersatione seculari, sint omni cupiditate, & ambitione uacui, & expoliati, & nihil nisi laudē, honorem, & gloriam Dei studeant pr̄ oculis habere, non opes, non gradus aut dignitates, neq; mundi gloriam sint appetentes, & pr̄ter hęc animarum salutem totis uiribus procurent.

Et reuelabitur gloria Domini, & uidebitur omnis caro pariter, quod os domini locutum est. Ex uoce clamante in deserto parate uiam domini & c. cumq; omnis D uallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur, & c. quę dicta sunt cum inquam id factum fuerit, reuelabitur gloria Domini: uel dicas quod ea ratione iubebat uox illa clamantis in deserto pr̄parandas esse uias Domini, quia. s. confestim, & in proximo manifestabitur uirtus, potestas, & magnificentia domini, alludens ad illud tempus, quo gloria eius non nisi in nebula, uel in caligine uidebatur. iuxta illud ps. Nubes, & caligo in circuitu eius. tunc enim reuelata fuit gloria Domini, quādo filius eius carnem accepit, quando per eum reconciliatus est mundus ipsi Deo, & ea opera, & miracula fuit operatus, quę nemo unquam alius fecit. Et uidebit omnis caro. i. omnis homo, qui uidere uoluerit, qui faciem non auerte-

rit, & diuinę gratię oculos non clausit; uidebit inquam omnis caro sic accepta salutare Dei. i. pharmacum illud pr̄ciosissimum, quod solum affert salutem, & per quod, et in quo uno Deus attulit salutem mundo. Quod si quidā uideantur huius bñficij expertes, nō est ex defectu uocantis, sed ex nequitia uocatorum, & hoc p̄culdubio fiet, et iam factum fuit, nec potuit aliter esse, quia os domini locutum est, quia. s. hoc dixit, hoc reuelauit, & predicare iussit per prophetas suos, qui solus uerax, quiq; mentiri non potest, et iustus est in promissionibus suis. Nec pr̄tereunda est consideratio illius dictionis, pariter, cum dicit. Videbit omnis caro pariter quod os domini locutum est, ad differentiam illius tēporis, quo Deus loquebatur cum Moysē, quando quidem solus ipse aderat, cum eo dū taxat loquebatur, reliquum uulgus semotum erat, & seiunctum ā Moysē, cum autem reuelabitur Christus, cum Deus fuerit factus homo, omnes indistincti eum uidebunt: quod autem supra dictum est, uidebit omnis caro salutare Dei, desumptum est ex textu. lxix. Interpretum, & adducitur ā D. Luca cap. i.

Sequitur textus. Vox dicentis: clama: & dixi quid clamabo: Os caro fenum, Tex. 3. & omnis gloria eius quasi flos agri & c.

Ut pr̄paret homines ad ueram Dei cognitionem, & ad eius beneficia suscipienda, & quo possint facilius ad quam hortabatur consolationem recipere, fingit propheta se audisse uocem clamantis, & pr̄cipientis ei ut clamet, non amplius obdormiat, excitetur, & clamet, & fortassis nō fingit propheta, sed uere fuit uox ista pr̄cipiens ut clamet, inspiratio diuina interna Dei commotio, fuit deniq; uox spiritus sancti excitantis interius, & commouentis eundem ut clamaret, homines uē doceret quid credere, quid sperare, & in quo fiduciam constituere debuissent, ostendens quamcunq; aliam pr̄terquam in Deo hominis fiduciam uanam, et futilem esse, nulliusq; momenti, sed quicquid boni unquam haberi licet, ā solo Deo proficisci: quare cum propheta pr̄cepisset uocem dicentis, clama. statim respon-

respondi, & me confestim obtuli, et paratum fore me ostendi dicens. Quid clamabo? Quid noui? quid magni sum dicturus: quid rei nunquam audita? D. Hierony. d. ipsum persisse quid esset clamaturus, ne uelut antea increpans populum suum, & pr̄dicans eius cecitatem duriora pateretur. Veruntamen qui sunt predicaturi uerbum Dei, & eius uoluntatem alijs patefacere, prius rogare Deum, & pr̄cibus expetere, quod sunt dicturi quocunq; metu seposito eos oportet adhibita cautela quam doctor Greg. 13. mor. cap. 4. Et uelut responsum accepisset ā spiritu sancto, quid uē clamare debuisset edoctus, & admonitus, in hanc sententiam prorupit. d.

Omnis caro foenum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum est foenum, propter calorem, et ardorem solis, aut etiā propter uetustatem, & cecidit flos, quia spiritus Domini, id est uentus quidam uehemens sufflauit in eo, uel in eum, & ne forte crederes prophetam hic loqui de feno, & herba, & floribus, qui sua spē nascuntur in campis, ipse propheta se ipsum declarans, ostendit eiusmodi locutiones, & uerba dicta metaphorice. Unde inquit. Verē foenum est populus. exiccatum est foenum, & cecidit flos, uerbum autem domini manet in æternum: Sed spiritus furoris Dei, atq; sententię sufflauit in ipsum foenum, hoc est in carnē ipsam fragilem, & terrenam, et utiis deditam. Sed quomodo talis locutio potest dici metaphorica, si ipsemet propheta dicit. Verē fenum est populus. si uerē ergo non metaphorice, & similitudinariē, sed dicitur uerē, hoc est apposite, & conuenienter facta est ista comparatio, quandoquidem secundum ea, quę iam sunt proposita, possunt quicumquē homines feno comparari, quoniam quemadmodum fenum cito, & facile desiccatur, & flos eius cecidit sic & omnis creatura, quę uanitati subiecta est, facile, & cito cadit, & perit: Dicebat. n. ille. Homo natus de muliere breui uisus tempore repletur multis miserijs, qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit uelut umbra, & nunquam in eodē statu permānet: uerbum autem domini manet in æternum, & quomodo re-

re foenum sit populus, satis egregiē declarat D. Hieronymus quia si quis fragilitatem carnis intueatur, & quoniam modo per horarum momenta crescere, & decrescere uideatur, mox agnosceret quod omnis caro fenum, caro in quā quę habet imaginem terreni: at quę habet imaginem celestis, ea est, quę uidebit salutare Dei.

Quidam exponentes, per uerbum, hoc loco, quod manet in æternum, non illud uerbum accipi uolunt, quod erat in principio apud Deum, sed uerbum domini, i. decretum suum, uoluntatem suam, pr̄scientiam, ac pr̄destinationem intelligunt, quę omnia manent in æternum, quia firma sunt, & stabilia, & nullam unquam mutationem admittunt, quemadmodum sapissime dictū est. Ego Deus, & non mutor. Quidam alij per uerbum de quo hic est sermo, intelligunt Euangelium, quia in ipso sunt promissiones, pacta, & decreta ipsius Dei, quę non sunt uana, & mutabilia quemadmodum nos, de quo uerbo, uidebatur loqui Petrus apostolus, cum dixit: hoc est uerbum, quod euangelizatū est uobis. Vbi paulo ante hęc eandem sententiam adduci, quia omnis caro ut fenum, & omnis gloria eius tanquam flos feni, exaruit fenum, & flos eius decidit. At ego nullum existimo inconueniens per uerbum Domini, quod manet in æternum, intelligere id, quod est uerē Dei uerbum, hoc est Iesum Christum Dei filium, qui fuit ab æterno unum cum patre, & cum eo manebit in æternum, apud quem nulla est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio; quin ob hanc rationem potest quis audacter homines cohortari, ne in ulla re creta spem suam constituere uelint, & ab ea boni quicquam obtinere, quoniam est mutabilis, & uana, ut diximus: sed in solo Dei uerbo sperandum, & conuiescendum, quia hoc solum uerbum est, quod manet in æternum, & quod solum nos conseruat, & uiuificat. Sed uide quam maximum, & ingens beneficium sit humano generi collatum, quod cum simus & nos tanquam fenum, quod cito decidit, facti sumus tamen participes æterna-

Verbum domini multum.

Pet. ep. i. ca.

nitatis, quia verbum caro factum, fuit A ipsum prius particeps nostræ mortalitatis. Sed nonnulli expositorum volunt quicquid hucusque dictum est, propter solum populum Israeliticum dictum esse, velut ipse solus, & cunctæ actiones, & omnia eius opera, quæ ex præscripto legis fiebant, essent veluti foenum, & stipula, & omnis eorum gloria, omnis factus, & magnificentia haberet nescio quid viriditatis, & splendoris; at demum nihil soliditatis, & permanentiæ, quia, ut ait Apostolus ad Heb. 10. lex illa vmbra tantum habebat futurorum bonorum non ipsam imaginem rerum. Adueniente autem sole qui est Christus Dominus, recessit umbra, exaruit foenum, & cecidit flos; quæ doquidem patefacta, ac detecta per prædicationem Euangelij imbecillitate, ac sententia illarum observationum legalium, cecidit flos, i. omnis illorum decor, & apparentia uenustatis, & si ita p. foenum intelligamus u3. populum Israeliticum: uere dicendum est spiritum domini sufflasse in eum, quia uniuersum eius decorem, & sanctitatem abstulit, & euacuauit. Quidam alij per foenum exiccatum, & florem decisum, impios tantum, & peccatores intelligi uolunt, quemadmodum D. Greg. 17. mor. cap. 5. uidetur innuere. Inquit. n. iniquorum potentiam feni floribus cõparari, quia nimirum carnis gloria dū nitet, cadit, dum apud se extollitur repente intercepta sine terminatur: sic namque aurarum statu in altum stipula rapitur, sed casu concito, ad ima reuocatur. Sed quid plura? nonne David ps. 36. inquit. Vidi impium super exaltatum, & eleuatum super cedros libani, transiit, & ecce non erat. & paulo ante inquit. Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem: quoniam, tanquam fenum uelociter arefcent, et quemadmodum olera herbarum cito decident. et post pauca in eodem psalmo inquit. et adhuc pusillum, et non erit peccator: et quæres locum eius, & non inuenies. De iniquis ergo temporalis gloriæ elatione tumētibus, sed tamen nullam soliditatem habentibus, eiusmodi similitudinem à propheta adducta, uolunt speciatim intelligi. Ego autem minimus quorumcumque; exponentium arbitror propositam similitudinem non de populo Israelitico tantum, neque de solis impijs, et peccatoribus, sed de quocumque homine, imò de quacumque creatura iuxta sui naturam considerata posse ueraciter intelligi. Quæso, quænam est illa adeo excellens, et magnifica creatura sensibilis, et corporea, quæ non possit iure merito foeno, et floribus agri quæ statim decidunt comparari? Cuius est hominis conditio, cuius est ætas tam diuturna, quæ tandem suo quæque tempore non deficiat? Propterea. d. propheta psal. 102. Misertus est dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit signum nostrum, recordatus est quoniam puluis sumus, homo sicut foenum, dies eius tanquam flos agri sic efflorescit. et D. Iacobus cap. 4. Quæ est, inquit, uita nostra? uapor est ad modicum parēs, et deinceps exterminabitur. Quare concludamus, nos oēs sūm carnē & secundū corpulentiam materiam esse ueluti foenum, at secundum animam secundum dicendum, quia cum sit immortalis nulli est corruptioni obnoxia, quæquam sit mutationi subiecta, cum sapientissime de una dispositione ad aliam, de uno affectu in alium transferatur, sed huic sereno, quod arefcit, et siccat, uerbū domini, quod manet in æternū, dat aliquando immortalitatem.

Sequitur deinde. *Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Syon: exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas Ierusalem, exalta noli timere, dic crinitatibus Iudæ. Ecce Deus uester.*

Compellat hoc loco propheta dei ministros, et præcones, et quicquaque habent curam animarum, aut fortassis dirigit sermonem ad ipsum Ioannem baptistam, et post ipsum sanctis Apostolis, et Euangelistis præcipit ex persona Dei ut annuncient omnibus consolatore uenturum; quemadmodum de ipso Ioanne legitur apud Matth. 3. Quod exibat ad eum Hierosolyma, et omnis Iudæa, et omnis regio circa Iordanem, et baptizabantur ab eo, etc. Et quod ipse prædicabat penitentiam, et remissionem peccatorum: imo apud alium Euangelistam legitur quod ipse prædicabat, et digito ostendebat agnū illum uenturum, iam aduenisse, qui tollit peccata mundi. Iubetur ergo ipsi Ioanni baptistæ; et omnibus dei ministris, qui fuerunt post illum, ut ascendant super montem excelsum, hoc est prædicent non in angulis platearum, neque in cauernis petrarum, sed neque in locis abditis, et à communi hominum coetu longe semotis, ut faciunt hac nostra tempore Hæretici, sed super montem excelsum, non ita ut pergant ad montem Tetium, neque ad montem quem nos Perusini uocamus montem Amabilem, sed in locum eminentem, locum perspicuum, et maximè patentem, et clara, facileque ab omnibus uoce perceptibili euangelizet: et quid euangelizandum? quid annunciandum? quid uerè prædicandum? nihil profecto aliud nisi consolatore aduenisse, nisi eum ad nos accessisse, qui remittat peccata nostra, et reconciliet nos Deo patri propterea dixit Christus, quod in aure auditus, prædicare super recta. Matth. 10. Et nota quod non solum oportet eos qui euangelizant ascendere in montem excelsum, hoc est in locum altum super eminentem, et omnibus conspicuū, uerum oportet eos ascendere in montem excelsum, hoc est, uirtutibus, sanctitate, et religione fore illustres, et per insignes. Dicit enim D. Greg. quod prædicator qui non facit quod prædicat, ferit, et alius manducat: neque debet propter contemplationis studium agenda omittere, neque propter actiones à contemplatione cessare. Vel ascende super montem excelsum hoc est imitare sanctos prophetas, sanctos Apostolos, sanctos Dei martires, et confessores, qui omnes omni iure montibus conferuntur, et montium nomine nuncupantur, iuxta illud psal. 124. Montes in circuitu eius, et dñs in circuitu populi sui.

Sed hic D. Hiero. dubitat quomodo præcipitur Apostolis, aut cuius alij qui euangelizat Syon, super montem excelsum ascendere, cum et ipse Syon sit mons quidam, iuxta illud ps. 73. Mōs Syon in quō habitasti in eo. Respon-

Hab. 10.

Greg. 17. mor. cap. 5.

ps. 36.

ps. 102.

Iacob. c. 4.

Matth. 10.

ps. 124.

ps. 73.

det id nullum fore incōueniens, quandoquidem datur alius mons, quem iubentur ascendere Apostoli, longe altior, et eminentior monte Syon, qui quidem est doctrina Christi, et apostolorum, per quam deiectus est in tartarum princeps huius mundi, et idola, quibus colendis totus ferè mūdus erat subditus, & obnoxia, sunt abolita. Deinde subdit. *Exalta in fortitudine uocem tuam, qui euangelizas Ierusalem, & multum quidem necessaria erat ista cohortatio, quoniam doctrinæ Christi, & apostolorum multa futura erant contraria: debebant enim duci ante præfides, & tribunalia principum, & multis minis & terroribus prohiberi, ne euangelizarent Dei uerbum: propterea inquit. Exalta in fortitudine uocem tuam: exalta, noli timere; exalta, hoc est, palam, & fortiter Dei uerbum annuncia, ne submissè loquaris: & usque adeo clama, & exalta uocem tuam, ut te cuncti audiant, omnes agnoscant immensum quod illis confertur beneficium: Noli timere, audacter prædica, dominus. n. tecum est: non enim decet eos qui prædicant euangelium; & Dei gloriam, & laudem quaerunt, quicquam timere, quod Apostoli Dei cognoscentes præcabantur eum dicentes. Domine uide minas eorum, hoc est ipsorum Iudæorum, & da seruis tuis cum fiducia loquuerbum Dei. Vnde dei Spiritu animati loquebatur cum fiducia uerbum illud, nec expauescebant minas illorum, hoc est quod ait. exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas Ierusalem: ubi quidam uolunt ad Syon & ad hierusalē præfatam admonitionem dirigi, ut sit sensus. O Syon, qui euangelizas, & ò Ierusalem quæ etiam euangelizas, exalta in fortitudine uocem tuam &c. Sed mihi non placet ista expositio, licet, in textu hæbreo præponatur illis dictionibus relatiuum generis feminini. Sed interpretemur, ut diximus, ut plerique omnes interpretantur, supponentes hoc loco prophetam Dei spiritum admonitum, & præmonitum præcipere, ut diximus in principio, Sanctis Apostolis, ac cæteris Dei ministris euangelizarent ipsi Syon, & ipsi Ierusalem, qui*

quibus, vt inquit apostolus, primum oportebat loqui regnum Dei, deinde alijs. Sequitur textus. *Dic Ciuitatibus Iudæ. Ecce Deus uester: ecce dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur.* Volunt omnino quidam exponentes tum veteres tum moderni hæc verba referri, ut mox diximus, ad Io: baptistam, qui verè solus fuit, & primus qui dixit Ciuitatibus Iudæ. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, qui qui lem non pertimuit hanc vocem exaltare, & vbiq; locorum illam expromere, & qui vere fuit executus præceptum domini, aut ipsius Ecclesiæ, qua dictum est noli timere, quando nullius, neq; etiã ipsius Herodis minas expauit.

Sed nolo verba prophetæ ad huiusmodi angustias reducere: persistamus in priori sententia, quod scilicet hoc præceptum, v. 3. dic Ciuitatibus Iudæ. Ecce Deus uester, fuerit datum antea prophetis, deinde, singulis apostolis, ac Dei ministris, & præconibus, ut annuntiarent domini aduentum, non tanquam de longinquo venientis, sed iam iam in propinquo, & coram existentis. Vbi nota (vt bene aduertunt aliqui) præcipi Ciuitatibus Iudæ prædicari cum primis doctrinam Euangelij, & in his, ciuitati Ierusalem ante alias, tanquam primeuæ, & principali illius regionis vrbis, cui prædicationi in illa ciuitate peractæ, debeant omnes aliæ vrbes, & oppida assentiri, & omni ex parte obedientiam præbere: sic omnes aliæ Ecclesiæ, & fidelium conuentus ab vna ecclesia romana pendere, & illius monitis, & iussionibus debent omnifariam obtemperare. Nec mirum quod ciuitatibus Iudæ iubetur primum prædicari, & annuntiari Christi aduentum, quoniam, vt supra dicebamus, ex sententia Apostoli, vobis inquit, oportebat primum prædicare regnum Dei: & Dominus noster dicebat. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, principaliter scilicet. Prætereò quod iuxta allegoriam per Ciuitates Iudæ intelligitur cuncta cetera, & vniuersæ nationes, quæ apprehendent euangelium Christi, & confitebuntur Deum viuum, & verum: Iudas nã-

quæ confessio, vel confitens interpretatur. Deinde sequitur.

Ecce Deus uester, ecce dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur, ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Dixerat enim ecce deus uester, q. d. non longe abest, qui vos consolabitur, in ianuis est quem vos expectatis, opere quidem præciũ est vt cognoscatis deum vestrum, & venientem amplectimini, & firmiter tenere studeatis. est enim Deus noster, qui pro nobis venit, nos creauit, nos redemit, & pro nobis omnibus mortem suscepit: nec existimetis eum fore inermem, debilem, ac impotentem: veniet quidem in fortitudine, & brachiũ eius dominabitur, & quem olim in humilitate venientem contempseratis, nunc fortem, & potentem, & vigorosum videbitis, si de primo eius aduentu loquamur, quamquam semetipsum exinaniiuisset formam serui accipiens: fuit tamen adeo fortis & potens, vt omnem penitus difficultatem euerit: veniet quidem in fortitudine, hoc est in magna virtute, & potentia, & non sicut prophetæ, qui venerunt ante ipsum. Multa quidem miracula, & opera stupenda nunquam aliàs audita facturus. Quod si prophetæ, & ipsi quædam miracula patrarunt, & opera mirum in modum insignia non virtute propria, sed virtute & potentia Christi ediderunt: Christus enim Saluator, & dominus noster non præcario quicquam accepit, aut dedit, sed vt vere filius, hæres, & vnigenitus paterna bona credentibus in se pro dignitate filijs conuenienti distribuit, cunctaq; potestate, & arbitrio suo est operatus: Si verò de secundo eius aduentu eiusmodi verba intellexerimus, nulli dubium quod in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: in primo quidem aduentu præliaturus cum Demone, & ipsum foras eieciturus, venit inermis, & seruili forma indutus.

At quando veniet petiturus rationem à cunctis mortalibus de singulis eorum operibus, & redditurus mercedem vni cuiq; pro vt quisquæ gessit in corpore suo, siue bonum, siue malum, veniet in maiestate sua, & omnes Angeli eius cū eo:

eo: & triusq; huius rei, & actionis diuine fuit typus, & figura ipse Dauid, qui primo præliaturus aduersus Goliã virũ fortem, & magnanimum, & sex cubitorum altitudinis, suisq; armis vndequaque munitum, ipse autem solum defrensus baculum, quem semper habebat in manu, cum quinq; lapidibus aduersus eum procedens, eundem percussit & interfecit: & ipse idem Dauid indignatus aliquando aduersus Nabal Carmeli, qui erat pastor ouium, & agricola processit aduersus eum armatus, cum quadringentis viris: ita prope modum Dominus & Saluator noster se gessit præliaturus cum Demone in primo eius aduentu, & cum nobis vilisimæ sortis, hominibus, vtputa de limo terræ formatis; in secundo autem eius aduentu veniet magnificus, & potens, comitatus ab Angelis, & cunctis celestibus spiritibus. Cum dixit *Brachium eius dominabitur*, quamquam potest intelligi tanquam id in quo, vel per quod ostendit Deus potentiam suam, vt egregie satis & prophetice in cantico suo cæcinit beata virgo. d. de Deo patre. Fecit potentiam in brachio suo, & quæ sequuntur: mihi tamen videtur hoc loco per brachium intelligi debere virtutem, & potentiam, quæ Deo tribuitur. Et quoniam abiq; dubio, & sine vllis ambagibus in hac particula loquitur Esaias de Christo Deo, & homine, quippe qui solus dicitur venisse, & carnem suscepisse. dicit postea. *Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Posset quis dicere quid nobis vultatis, & commodi afferet eiusmodi Christi aduentus? R. Propheta.

Ecce merces eius cum eo. q. d. ipse secum adducet retributionem, non erit opus alium expetere, neq; expectare, qui nos consoletur, qui nos adiuuet, & præmium aliquod sit allaturus: quoniam ipsemet erit merces nostra, sicut olim legitur dixisse ad Abraham. Noli timere Abraham, ego ero protector tuus, & merces tua magna nimis; & opus illius coram illo, hoc est ipsa merces, aut opera quibus eam consequimur, erunt coram illo, quia mediante ipso, &

vnã cum ipso illa facimus, & moeremur, quia Deus operatur in nobis velle, & perficere pro bona voluntate.

Hic notant aliqui propterea dixisse prophetam. & merces eius cum illo, ut innueret quo studio, vigilantia, & labore Christus dominus noster in opus redemptionis intenderet, & quam maxime illud appeteret: nam qui præmiũ præfens, & certum habent, diligentius, & audius pro eo consequendo laborant: vnde D. Hiero: cum plerisq; sentit mercedem Christi aduentus, & passionis eius, & fructum fuisse redemptionem humani generis, & gloriam, & exaltationem nominis eius. iuxta id quod scriptum est Ioan. 12. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. & ibidem. Si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum. Et D. Paul. Philip. 2. Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, & c. & Dauid. Omnes gētes quas cunquē fecisti venient, & adorabunt te domine. Quare non inutilis & absque fructu fuit hæc domini dispensatio. Super eadem verba ponit Origenes pulcherimum discrimen inter Moysen, & Christum dominum, quoniam (vt inquit) non poterat Moyses dicere cuius homini. Vade, & vende omnia quæ habes, & dā pauperibus; & habebis thesaurum in celo, quia non erat dispensator, & dominus ipsius thesauri, nequē ipsius aulae celestis: at Christus dominus noster poterat vtique dicere hæc verba, & polliceri hanc mercedem, quia merces erat cum illo, tum quia ipse erat merces, vt diximus) tum quia ei incumbebat conferre hanc mercedem: ibi fit & minister meus. Deinde cum subdit.

Sicut Pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, factus ipse portabit.

Ex his verbis facile potest colligi Christum dominum non solum esse mercedem operum ac laborum nostrorum, sed quod ipse facit, ut nos laboremus, & laborat etiam cum nobis, sicut.

Brachium domini quæle.

Ioan. 12.

Philip. 2.

ps. 85.

Orig.

Ioan. 12.

Ioan. 17.

sicut Pastor gregem suum pascit, sic facit deus nobiscum; pascit enim pabulo verbi sui, confert gratiam suam, dat in labore profectum, auget in infirmitate virtutem, & velut agnos rudes, & ineptos congregat in brachio suo, & in sinu suo leuat, & oves grauidas, & pregnantes, nec per se ipsas potentes ad pascua proficisci ipse portat.

Certe non potuit conuenientior similitudo adduci ad explicandam nobis Christi domini erga homines proprietatem, & conditionem seu perpetuam curam, quam coferre ipsum Pastori, sed non cuiquam; sed pastori bono, vt ipse semet inquit Ioan. 10. Ego sum pastor bonus; quandoquidem multi sunt pastores, sed non boni; habent utiq; nomen pastoris, sed sunt velut lupi, Leones, aut Vrsi, pascunt quidem non oves, sed se ipsos. Sunt enim permulti parum fideles, & aliqui segnes, et morosi, nonnulli rapaces, & cupidi, boni autem pastores in brachio suo congregant agnos; & quicunq; hæc, atq; illæ, hoc est in hæc, vel illam hæresim, aut sectam seu quamuis turpitudinem labuntur, vel cadunt, neq; sciunt quid loquantur, nec de quibus loquantur. Ille bonus pastor sua immensa pascit, & singulari studio ac diligentia ad se vocat, congregat, et reducit ad caulas. In sinu suo leuabit, et defert, hoc est, curam et protectionem particularē habebit, non ex-

spcrabit, non percutiet, aut procul abiciet, fœtas ipse portabit, hoc est homines infirmos, imbecilles, et peccatis onustos patienter sustinebit, neq; statim se proiciet, vt habemus Luc. 15. Vbi similitudine sumpta ab eo qui ex centum ouibus vnâ perdidit, illam requirit donec inueniat, et inuentam imponit in humeros suos gaudens, et iubilans. Aliqui legunt fœtas, non fœtas, et est sensus, quod bonus iste pastor portat fœtus ouium, id est agnos tenellos, debiles, et viribus destitutos: quemadmodum Paulus admonebat ad Rom. cap. 14. Infirmitatem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationū. Quod si legi debeat fœtas, et non fœtus præter expositionem iam allatam, possumus etiam intelligere Apostolos, et vi-

ros apostolicos, oēsq; Ecclesiæ Doctores, et diuini verbi p̄cones, qui repleti gratia Spiritus sancti, et doctrina veritatis, alios docent, erudiunt, et Christo parturunt, velut dicebat Apostolus Gal. 4. Paul. ad Gal. 4. filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Sed nota quod aduertit D. Hier. quod Propheta dicit Dominum in brachio suo, et in virtute sua congregaturum agnos, et oves, sed non Tauros, et

B Arietes, et Hircos, et oves grandes, qui bus per Ezechielem cap. 34. comminatur quod lacte vescantur etc. Conuenienter itaq; dominus Christus confertur hoc loco, et comparatur pastori, nõ cuiquam; sed bono; non comparatur ipsum Principi, aut Regi, quia non venit ministrari, sed ministrare; neq; Iudici comparatur: quandoquidem non venit cum primum mundo apparuit, ut iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum: neq; comparatur alicui viro potenti, aut sanguinario, quia est de pacis, et non dissensionis; sed nec potest dici Mercenarius, quia Mercenarius cum vidit lupum venientem fugit, et dimittit oves. Et ut bene. D. Thom. ex his particulis elicit, multæ nobis innotescunt Christi ad nos venturi conditiones, quam maximè vitales, et necessarias. Dicit enim venturum eum esse in fortitudine, vt. s. humani generis hostes debeller, ac depellat: deinde ad remunerandum eos qui laborant, et bene operantur: Insuper veniet ad pascendum famelicos et exurientes. Iuxta illud Ezech. 34. In pascuis uberrimis pascam eos: præterea eius aduentus maxime conducet ad congregandum, et conciliandum eos qui à se inuicem dissentiuunt, sicut ille pollicetur Ioan. 10. Alias oves habeo, quæ non sunt de hoc ouili, et illas oportet me adducere, et fi-

C erit unum ouile, et unus pastor. Postmodum veniet salus erit, et refugium eorum, qui deficiunt, quos ille in brachio suo deferet, ac sustinebit, et portabit in humeris suis: hæc quidem omnia et multo plura sunt boni pastoris officia. Et quoniam quis fortassis posset secum ipse ambigere, quo nam pacto iste consolator tot, et tanta nobis

D

E

com-

commoda præstare potuerit, sequentibus particulis hic noster propheta ostendit. d.

Tex. 6:

Quis mensus est pugillo aquas? Et cælos palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ? Et librauit in pondere montes, et colles instatera? quis adiunxit spiritum domini, aut quis consiliaris eius fuit, et ostendit illi? Et cætera, quæ sequuntur vsque ad finem capituli. Quorum omnium summam exponemus: & si quæ erunt verba, aut propositiones, seu locutiones dubiæ, vel aliquantulum obscuræ, iuxta Sanctorum patrum sententias explicare conabimur. Quamquam reliqui exponētes varias afferant causas sequentis tractationis: mihi tamen sententiam D. Hieronymi videtur omnibus esse præponenda, vt. s. nemo putaret difficile fore vocationem gentium, conuersionem Iudæorum, curam, & protectionem suorum, & cætera, quæ sub quadā breuitate, & obscuritate suprius indicauit, voluit sequentibus verbis seu locutionibus metaphoricis demonstrare eius. s. omnipotentiam, sapientiam, bonitatem, & misericordiam; qui vero existimant per hæc verba responderi tractatæ objectioni, præsertim in illis verbis. Quis adiunxit spiritum domini, aut quis consiliaris eius fuit? cur, vt. si Deus est tam potens; quod mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit, voluerit homo fieri, crucem subire, & alijs mortalium conditionibus subijci, non sunt omnino reprobandi; modò, hæc omnia primum referantur ad dei omnipotentiam. Si. n. Deus est omnipotens, fortis, & sapiens; vt nihil penitus in tota rerum vniuersitate possit ei tantillum obistere, vel quouis pacto æquari, qua nam ratione, quo prætextu poterit quis in dubiū reuocare qui quid ille fecerit, quasi vel necessitate compulsus, vel male cōsultus, aut in sapientia ductus carnem suscepit, crucem subierit, mori voluerit, quo nos à morte redimeret, quasi cum sit Deus non id efficere potuisset commodissime, absq; eo quo tantopere se ipsum exinaniret. Imprudēs ergo, & valde insipientes, & mente cap-

A

B

C

D

E

rus est quicumq; voluerit his difficultatibus circumuolui, & de Deo sic cogitare, & diuinis, & inscrutabilibus eius operibus legem afferre. Cum ergo dicit. Qui mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit, & quæ sequitur, demonstrat ipse propheta immensam eius potentiam; quod quemadmodum nos homunculi pugillo manus continemus modicum aquæ, ita ipse Deus metaphoricè loquendo omnes aquas maris, & quorumcunq; fluminū paruula quidem mensura, quæ. s. minimum loci occupat, i. suo intellectu omnia comprehendente mensurat, & cognouit distinctissime, & particulatim quot guttæ aquæ sunt in omni aquarū congregatione, & concursu. Similiter etiam tribus digitis molem terræ appendit, & librat in pondere. i. ponderat montes, & colles in intellectu, & sapientia sua, quemadmodum nos instatera ponderamus, & libramus ea quæ habent aliquid ponderis. Dicit speciatim tribus digitis appendere molem terræ. Vbi per tres digitos, vel intelligere possumus tres personas, quarum opera ad extra (ut dicunt Theologi) sunt diuisa, & non minus hæc quæ spiritus Sanctus, nec minus hæc duæ personæ, quàm Pater, neq; magis ipse Pater quàm reliqui duo crearunt mundum, eundem conseruant, ac administrant. Vel per tres digitos quibus Deus appendit molem terræ, intelligere possumus tres conditiones, aut proprietates, quæ requiruntur ad aliquod opus perficiendum, vt potentia, sapientia, & voluntas, quæ omnes superexcellenter, & incomprehensibiliter in Deo reperiuntur, neq; re ipsa sunt aliud quàm ipse Deus. Tribus ergo digitis Deus appendit molem terræ, & creauit vniuersum mundum. Vbi notant aliqui ex sententia Salomonis, Deum omnia fecisse in numero, pondere, & mensura; in numero quidem quo ad multitudinem productorum; in mensura, quo ad determinationem, & constitutionem in proprio esse, quia, aliud est esse vni, & aliud alterius; vt. u. g. alta est claritas solis, alia est claritas lunæ; Similiter alia est natura hominis, & alia bouis:

bouis: In pondere verò quoad proprias inclinationes in finem, quoniam alius est finis in quem tendunt creaturæ rationales, alius in quem tendunt creaturæ irrationales, & insensibiles, quæ sæpe ducuntur ab intelligentia non errante. Itaq; in his primis verbis cum nota interrogationis appositis, voluit Esaias nobis proponere, & ob oculos obijcere, summam Dei potentiam diligenter, & impense considerandam. Cum postea subdit. Quis adiuuit spiritum domini? & quæ mox sequuntur: vult propheta ianuere dei sapientiam fore imperscrutabilem, & ostendere Deum nulla cuiusvis creaturæ ope, aut opera ad quicquam faciendum indigere: neq; quemquam esse, quamuis profundi cordis, & alti ingenij, qui perspicere possit, aut penetrare Dei voluntatem: quæ verba desumpsit. D. Paulus ad Rom. cap. 11. d. Quis cognouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit? &c. Sed vbi ipse dicit, quis cognouit, Esaias ait quis adiuuit. q. d. quis præmōstrauit ei. f. Deo spiritum domini? hoc est quis adiuuit eum tanquam impotentem ad creationem, & gubernationem vniuersi? q. d. nullus. Cum postea subdit. cum quo iniit consilium, & instruxit eum? ostendit Esaias Deum (vt diximus) nullo consultore, aut doctore unquam indigere, sed omnium habere perfectam notitiam, & cognitionem vsem, & particularem, tam practicam quam speculatiuam, omnem habere virtutem, omnia prospicere, & cuncta prudenter agere, & quæcunq; ad præfixum finem nullius adminiculo sapienter deducere, quæ quidem omnia cum cuiq; vel leui ratione prædico sint perspicua, & maxime nota, non oportet quibusuis argumentationibus præmōstrare, aut de his vllatenus ambigere. Eiusdem generis, & farinæ sunt, quæ sequuntur, dum inquit.

Tex. 7. Ecce gentes quasi stilla stilla, & quasi momentum statera reputata sunt. ecce in stilla quasi puluis exiguus &c.

In quibus verbis ostendit propheta gentes omnes quæcunq; sint ad Deum collatas nihil esse propemodum, neq; vllam cum eo habere proportionem.

A nisi forte quæ vocatur ordinis, imo reperi apud quosdã expositores Hebræicâ phrasim, & locutionem attendentes, affirmare creaturas ðnes quæcunq; & quomodo docuq; sint, nõ solũ ferè nihil, deo cõparatas, sed plusquam nihil existimandas esse, & sic esse: vnde Hierem. 4. Asperxi terrã, & ecce vacua erat, & nihil. Per stillã stilla & sic intelligas, vt ipsæ creaturæ Deo comparatæ, sint velut parua guttula, quæ aliquando decidunt, & prodiit ex aliquo vase aqua repleto, & velut aliquid minimum, & nullius ferè ponderis positum in altera parte stateræ: quibus dictis, & similitudinibus inspicere licet quàm ingens, quàm magna, & incomprehensibilis sit summi Dei maiestas, & ea quidem est tanta, vt omnia ligna libani, & cuncta animalia quæ sunt in quacunq; parte vniuersi, hæc quidem ad holocaustum, illa verò ad succendendum pro sacrificijs, & oblationibus, pro eo, & coram eo habendis nequaquam sufficiunt. Cum etiam subdit. Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei? Re vera his verbis refellitur, & reprobatur hominum temeritas, & insania pariter & inscitia, qui audent effingere Deum, aut aliquam ei similitudinem adhibere, cū inuisibilis sit, & incomprehensibilis Dei maiestas, et essentia. Nunquid sculpsit puluis fabricator, aut aurifex signauit illud? &c. quorum verborum sensus est, quod non debet verbis sibi ipsi vllatenus persuadere, quod neq; auro, neq; argento, nec quauis re longe prætiosiori possit constari, aut formari quicquam quod, vel minimum possit referre ipsum Deum, neq; suscipere lignum aliquod forte, durum, et imputabile, et sempiterno tempore duraturũ, quod possit aliqua ex parte similitudinem gerere ipsius Dei, cum ipse sit opifex cœli, et terræ, et omnium quæ nascuntur, et mouentur in terra, neq; ea dicta quis putet ad refellendas sacras imagines dei, et sanctorum, sed hæc dicta sunt ad in sinuandam dei maiestatem, quippè qui est tam sublimis, et excelsus, ut nulli cuiusq; rei possit comparari, vel quauis arte effingi: sed de hoc aliàs videbitur.

Hierem. 4. Stilla stilla

B C D E

Nunquid

Nunquid non scitis: nunquid non audistis? Nunquid non annunciatum est vobis ab initio? nunquid non intellexistis fundamenta terræ. Increpat acriter Esaias hoc loco inscitiam, & stoliditatem eorum omnium, qui de Deo quæcunq; eius potentia, sapientia, & maiestate parũ digna sunt commenti, & presertim, eorum nequitiam, & impietatem qui idola colebant cum natura deus sit notus, illa verò nequaquam, Neq; poterunt facile reperiri causas quibus valeant excusari. Nanq; ab initio creationis mundi, & formationis hominum naturali lege nos docuit, & postea per Moysen scripta lege testatus est Deus, idola esse nihil: & quod creator mundi esset ipse Deus, qui tam magnam molem terræ fundasset super maria, & super flumina statuisset eam: ita vt elementum grauiusimum super tenues aquas Dei penderet arbitrio, psal. 135. Qui firmavit terram super aquas. Sed quis dixerit hæc referri ad Iudæos, vt qui certe nihil habebant excusationis, at cæteras gentes ferè quis opinabitur posse non nihil excusari, sed neq; ipse; Poterant enim cognoscere creatorẽ per ea, quæ facta sunt, quando quidem ex se ipsis esse & fieri, & à se ipsis dependere nequaquam posse, facile poterant intelligere, sic. n. dicebat Sapiens. A magnitudine speciei, & creaturæ visibiliter poterat hõrum creator agnosci. & D. Paulus cap. primo ad Rom. Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Poterant etiam ex lectione, vel auditu quorundam sapientũ id ipsum intelligere, quando & ipse Aristoteles philosophorum princeps hanc protulit sententiã. A primo quidem ente communicatũ est õibus esse, his quidẽ clarius, his verò obscurius. & alibi. a primo ente pendet cœlum, & natura. Poterant etiam quicunq; mundum hunc inferiorum incolũt, ex traditionibus antiquorũ (vt mox diximus) percipere Deum fore inuisibilem, incomprehensibilem & nulli rei comparabilem. Propterea sequitur. Qui sedet super girum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ, qui extendit velut nihilum calos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum.

psal. 135.

sap. 13.

Rom. c. 1.

Arist. 1. 2. Meth.

A Insignis equidem fuit ignauia eorum qui non cognouerunt Deum, neq; eius maiestatem cõspexerunt: quippè qui sedet super girum terræ velut omnia continens, & cunctis terræ partibus vendicuat; præeminens, & supereminens; quicq; in altis habitat, & humilia respicit in cœlo, & in terra, & habitatores eius relati ad magnitudinem, & immensitatẽ eius, atq; altitudinem, & sublimitatẽ sunt veluti locustæ, & animalcula nullius ferè magnitudinis, & quantitatũ, & ea facili ter extendit cœlos tanq; nihil sint, & eos expandit, quemadmodum pastores expandunt tabernacula, hoc est tentoria ad inhabitandũ quauis cõfestim sint amouenda, ac destruenda; & Dauid ps. 103. inquit de ipso Deo. qui extendit cœlum sicut pellem, qui tegit aquis superiora eius, & ponit nubem ascẽsum suum, hoc est scalam, & gradũ, quibus ipse cœlum ascendit. D. Ambrosius inquit quod Deus extendit cœlum sicut tabernaculum, vel cameram ad inhabitandum, quia intra cœli ambitũ vniuersa clauduntur, quæ vel in mari, vel in terris geruntur, & continentur. Tunc vltra vt cognoscas omnipotentiam suam, & infinitam sapientiam. Inquit. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, deridet eos Deus, & contemnit. Iudices terræ velut inane fecit: depexit, inquam, & non solum parui, sed nihili fecit ac extimauit: vbi per scrutatores secretorum pleriq; intelligunt principes, & reges terræ, qui sibi ipsis persuasum habent, omnia sibi subesse, & cuncta eorum imperio fieri, ac gubernari, qui tamen vnico flatu, & solo nutu diuinæ voluntatis decidunt, atq; pereunt. Iuxta illud psal. Perijt memoria eorũ cum sonitu, hoc est, ita deficiunt quasi nihil unquam fuerint. iuxta illud: vt nõ memoretur nomen eorum vltra: Nami vt inquit. D. Hier. quantos reges, & græca, & barbara, Romanaq; narrat historia? Vbi Xerxis innumerabilis ille exercitus? Vbi Israelitica in eremo multitudo? Vbi regum incredibilis potẽtia? sed ut ipse ait, prætermisiss veteribus, præsentia exempla nos docent, principes esse quasi nihil, imo verè nihil: & Iudices terræ velut inane fecit. Decuit enim

ps. 103.

Scrutatores secretorum.

ps. 9.

Iudices ter
ra.

enim locatum esse equale loco: Terra enim dicebatur inanis, & vacua, sic & cam inhabitantes inanes, & vacuas esse oportuit. Per Iudices terræ intelligit eos, qui cæteros moderantur, qui alijs præsumunt, & sub ferula tanquam subditos, & sibi subiectos regulare consueverunt. Alij per scrutatores secretorū intelligunt eos, qui de rebus futuris divinare præsumunt, & ex motu stellarū, aut autum volatu, aut quibusvis alijs signis, & operibus, quæ naturaliter fiunt volunt augurari, & auspicari quæ sunt euentura. Ego autem, (pace aliorum dixerim) intelligerem eos qui volunt scrutari causas rerum naturalium, quales sunt Philosophi & huius mundi sapientes, quorum stultam fecit Deus sapientiam, quique omnem laborem insumunt, & omne adhibent studium, ut eorum expiscentur notitiam, quæ sibi soli nota voluit ipse Deus. Hos ergo omnes Deus confundit, hos destruit, et in nihilum redigit, nec secus illos exterminat, ac pendit quā arbores, aut fruges quæ nunquam satæ, vel plantatæ seu radices emiserint, id est tam facile eos excellit, & in ventum proijcit, ac si truncus nullam habuerit radicem, aut fundamentum stabile: qua in re manifestissimè, & absq; vlllo negotio demonstratur incomprehensibilis dei omnipotentia: quemadmodum etiam sequentibus verbis indicat, cum inquit. *Re-*

D. Hier.

A ne ita repente auferuntur, & pereunt, quasi stipula, quæ à turbine, & tempestate rapatur. Iuxta illud cœli & terra transibunt, verba autē mea non præteribunt. Textus emendatiores sic legunt: Iudices terræ velut inane fecit, & quod neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra truncus eorū, repente flauit in eos & aruerunt. quorū verborū sensus est, quod Principes, & Iudices terræ facti sunt velut inane, tanquam aliquid nullam habens soliditatem, neque stabilitatem; & sunt velut truncus qui neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra modico flatu statim arefcit & dispergitur. sic facit Deus de illis sicut turbo de stipula, qui repentina Dei sententia, aufert eos & prolem suam, & quicquid erat sub eorum ditione ab hoc mundo, & sequitur. *Et cui assimilastis me, & adqueastis dicit sanctus?* optime quidem connectit sequentia verba dictis, hunc in modum. Cum tanta sit potentia creatoris, atque maiestas, cui nulla unquam possit æquare, aut vlllo modo conferri: cui ergo O viri insipientes, & impudentes assimilastis me & adqueastis dicit sanctus? .i. Deus qui solus vere est sanctus, quique sanctificat omnes quicumque; vere sancti sunt. Quā similitudinem ponetis ei? & psal. Deus quis similis tibi: potens es Dñe, & veritas tua in circuitu tuo, tu dominaris potestati maris, motū autē fluctuū eius tu mitigas, & quæ sequuntur. *Leuate igitur o miseri in circuitu oculis vestris, & circun-*

psal. 82.

quaque diligenter aspiciat, & videte quis creavit hæc. Vbi excitat omnes ad considerandā immensā Dei potētiam, virtutē & efficaciam, profectō non alius opifex, non alius author, non alius Deus præter illum vnum, qui est verus, & unus & sempiternus. Cæteri quos impudenter, stulte, & impie vocamus Deos, non sunt Dij, sed simulachra, fictiones, & hominum inuenta. Quod si quidā ex his aliquid in signe aliquā fecisse prædicantur, si fuerint simulachra Deorum, quæ idola vocant, virtute Demonis. & Dei permisso istud fecerunt: At si fuerint Dei serui, & eius voluntatis ministri, dubio procul Dei virtute id efficere sunt dicendi. Iuxta illud quod scriptum est Qui credit in me. Io. 14. opera quæ

ego

ego facio, & ipse faciet, & maiora horum Deinde sequitur Esaias ostendens omnipotentiam pariter et excellentiam ipsius Dei creatoris, & domini nostri d. *Qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat, præ multitudinem fortitudinis, & roboris, virtutis quæ eius, neque unum reliquum fuit.*

Daniel. 7.

Militia cœli qua.

Sapient. 12.
psal. 146.

Luc. 6.

Per militiam cœli communiter intelliguntur spiritus celestes, & potestates cœlorum, ut Angeli, Archangeli, & quæ sequuntur. Qui milites re vera sunt innumerabiles. Iuxta illud Daniel. 7. Millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei: nec solum Deus omnipotens eas vniuerso suę mentis nutu. id est quia sic voluit, educit, & creavit in tam ingenti, & penè in finito numero, & (vt ita dicam) numero innumerabili, sed nomina propria singulis indidit, & proprio quemque nomine vocat, & huius ratio est, quia determinans vnicuique rei propriam, & specificam naturam, debuit etiam vnicuique propria, ac designata nomina tribuere. Alij per militiam cœli, vt supra quoque diximus, intelligunt solem, lunam, & stellas, quas ut legitur sapient. 12. ex materia inuisibili Deus in actū deduxit, & de his psal. 146 d. Propheta. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Quidam alij non incongrue, neque absque ratione per militiam cœlorum intelligunt viros iustos, qui quidem sunt in Ecclesia, pariter & in toto orbe, velut stellæ & luminaria cœli, id est, ipsius Ecclesiæ militantis, quorum nomina scripta sunt in cœlo, iuxta illud Lucæ. 6. Gaudete & exultate, quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlo. Cum verò subdit. *Præ multitudinem fortitudinis, & roboris, virtutis; eius neque unum reliquum fuit.* Id est tanta est fortitudo, tantum robor, & virtus Dei, quod nihil ex eis neque vnum superest, quod ab eo non fuerit productum, non fuerit ante præcognitum, & consequenter in sua natura, & in suo esse consequatum: nihil tandem est, quod effugiat Dei potētiam, atque sapientiam, vel in tanto numero celestium spirituum, neque vnum reliquum fuit. i. superabundans & opiosum. Ego non

A fatis abhorreo ab eorum sententia, qui putant hoc loco per militiam eorum, Esaiam non intellexisse exercitum celestium spirituum, neque multitudinē stellarum, neque etiam cœterum sanctorum hominū, sed militiam, & multitudinem principum, & regum terrę, atque: Et multitudinem malorū spirituum, hoc est ipsorum Demonum, quos omnes Deus eduxit ex aula paradisi, & proculdubio vocat eos nominatim, quia exactissimè cognoscit vnumquemque; nec potest quicquam ipse latere, & quamuis sint multi tam principes terræ, quā principes tenebrarum harum, tanta tamen est virtus, robor, & fortitudo ipsius Dei, quod omnes ad vnum abstulit ab hoc mundo, & foras eiecit, neque vnus tamen reliquus fuit, Iuxta hanc expositionem præsens textus nullam videtur habere difficultatē. Nec existimes hæc tria nomina fore synonyma, quoniam sicut D. Thomam. fortitudo est homini necessaria ad expugnandū aliquid: robor vero valet ad resistendū: at virtus ad bene operandum: virtus. n. est operatio boni. Nicolaus de Lyra d. Fortitudinē respicit magnitudinem, & correspondentiā membrorū: robor fortitudinē oisium, & neruorū; virtutem verò magnitudinē effectiuā. Sed quia nec membra, nec ossa neque: Et nerui reperiuntur in Deo vere, & realiter, sed tamen metaphoricè, ac similitudinariè; idcirco talis distinctio parū cōfert huic negotio. Quanta sit dñi fortitudo præter opera quæ quotidie cernuntur in hoc mundo sublunari. Moyses satis demonstrat cum dixit. Quis similis tui in fortibus dñe? &c. alibi. Deus fortis & potens. & alibi sepe in sacris literis demonstratur virtus & potentia Dei.

Fortitudo, ro
bur, & vir
tus.

Post modum compellat ipse propheta, & sermonē vertit ad Iacob, & Israël, *Quare dicit Iacob, & loquitur Israel re-Tex. 9.* dargues eos, & cōvincens infidelitatis ac diffidentia, quod quidem eorū posterius dicebant, aut saltem cogitabant. *Abscōnda est via mea à domino, & à Deo meo iudicium meum tractastis, quasi dicerent. Deus non cognoscit, neque intelligit res nras, & cogitationes nras, neque ei vlla est cura de nobis, vel nostrarū actionū, neque iudicat, seu discernit inter bo-*

num & malum, neque si quid iniuste, vel contra rationem, & æquitatem patitur ipse aduerit, id quod tantū est ac si dixissent Deum nullā habere rerū humanarū cognitionē, q̄ quā grauis, & itollerabilis sit blasphemia, facile est cognoscere, p̄ ea q̄ subdit dū iqr. *Nunquid nescis: aut nō audisti* v. 3. ò miser, & infelix homūcio, nonne inq̄ scis q̄ Deus est dñs sempiternus? qui creauit terminos terræ, qui nec tempore, nec loco mensuratur? *Non deficiet, neq; laborabit, nequē est inuestigatio sapientie eius.* Non deficiet inq̄, quia licet ab initio mūdi fuerit operatus, & continue operetur, nunq̄ tñ deficit, nunq̄ defatigatur, neq; vlla ex parte virtus eius minuitur. Nō deficiet ergo q̄q̄ nunq̄ ferietur, neq; cesset ī operando, *Neq; laborabit*, virtus. n. eius est indeficiens, & icorrupta, *neq; est inuestigatio sapientie eius*, hoc est, ne putetis ob diuīnū tēpus, quo Deus habet esse, & viuere amiserit sapiētīā suā, vt temporis progressū minus sciat, & cognoscat quā ab initio cognouerit, q̄ eius sapientia est infinita, & est idem, q̄ sua essentia, & ea tanta est, & tam profunda, quod nullus est qui possit eam inuestigare, ne dum apprehendere: propterea Paulus ad Rom. d. O altitudo diuītarum sapientie, & scientie Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Præterea hic est qui non solum nunq̄ defatigatur, & labascit, *Sed qui dat lassitudinem, & his qui non sunt, fortitudinem, & robur multiplicat, deficient pueri, & laborabunt*, hoc est qui sunt viridioris ætatis, & lōgioris uitæ, & plus satis laboris patietes, deficient, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate succumbent. *Qui autem sperant in domino mutabunt fortitudinem*, hoc est robustiores euadēt, *assumēt pēnas ut aquilæ, currēt & nō laborabūt, ambulabūt, & non deficient.* E

A cū sit sēpiternus, & creator oīū, & nūq̄ ferietur, neq; cesset ab opere, nunq̄ tñ in laborādo deficit, ac defatigatur, quē admodū nobis cōtingit, quibꝰ vel speculantibus, uel quicq̄ operantibus, tandem senio cōfectis vires oīno deficient, nec quæ iuniores p̄stabamus, possumus in grādeua ætate vllatenus efficere. Deinde sequitur qd̄ nō solū ipse Deus in operādo nō laborat, ac deficit, sed dat lassitudinem, & his, q̄ nō sūt, supple potētes, & idonei ad laborādū, vel tenues hñt vires, dat fortitudinē, & robur multiplicat. Per lassū hoc loco. *Quidā expōsitores intelligūt gētes, q̄ erāt lassæ, & velut fame laborātes rerū spiritualiū: dedit ergo Deus illis virtutē, hoc est gratiā, qua vocati fuerūt ad fidē, & ne p̄ p̄secutiones principū, & ob alias difficultates deficerēt: in fide, aut hæsitarent, robur multiplicauit. i. auxit virtutē. & maiorē gratiā cōtulit. Ego autē non ad gentes solum hoc beneficium volo referri, sed ad quoscunq̄ homines qui confidunt in domino. Hi enim dicuntur lassī, hoc est p̄fessi varijs tentationibus tum internis, tum externis: quandoquidem (teste. D. Paulo) qui volunt pie viuere in Christo persecutiones patiuntur. Non ergo dubium q̄ eiusmodi, multis p̄ximū p̄ passionibus, ob quas facile laborentur, nisi Deus virtutē illis largiretur, quemadmodum Christus Dominus ipsi Paulo ter dominum roganti, vt stimulis carnis ab eo amoueretur, dixit. Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Propterea David eiusmodi homines, et vos ipsos frequenter hortatur. d. viriliter agite, et confortetur cor vestrum, qui speratis in domino spes. n. non confundit.* *Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent.*

Quid quæso, his verbis vult innuere propheta? Purus sensus, et literalis est, quod nulli vlla debet esse confidentia propter viriditatem ætatis, et robur virium, et prosperam valetudinem se perpetuo uicturum, neque Dei auxilio quicquam egere: quandoquidem et isti, qui florent ætate, et putant pueritiā pariter et adulescentiā esse

esse perpetua, cito concidunt, & cor. A pora robusta marcescunt: quare nulla debet esse confidentia in uiribus proprijs, neq; in aliquo hominum p̄sistido, sed neq; aliarum creaturarum. Quidam verò trahentes hæc ad spirituale sensum dicunt, p̄ prophetam his uerbis prædicere reprobationem Iudæorum, q. d. Iudæi qui propter p̄ciliarem Dei cognitionem, & dona quædam supercœlestia illis collata, pueri, aut iuuenes uidebantur ætate florere, & nunquam posse deficere, neq; aliquod in commo- B aum, & ruinam subire, deficient, & laborabunt, & in infirmitate cadent. hoc est. omne robur spirituale admittent: *Qui autem sperant in domino, cuiusmodi gētes fuere, mutabunt fortitudinem, & p̄cipua Dei beneficia percipient, & gustabunt, vt uerum sit quod. d. Anna in Cantico suo. Dominus mortificat, & uiuificat, humiliat, & subleuat; & Beata Virgo. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes: dicamus ergo, & concludamus de omnibus indistinctim tam de Iudæis quā de Gentibus, quia apud Deum non est distinctio Iudæi, & Græci, diues est in omnes qui inuocant illum, hoc esse discrimen inter eos qui uiribus proprijs, aut cuiusuis creaturæ confidunt, & eos qui sperant in domino, quoniam illi deficient, & laborabunt, & in infirmitate cadent, hi uero mutabunt fortitudinē, si fuerint aliquanto debiles, & imbecilli sicut fortes, & robusti, assumunt pennis sicut aquilæ, ut facile cito perueniant ad locum ad quem anhelant, & ubi perpetuo inhabitare cupiunt. Current, & non laborabunt, hoc est cum maxima alacritate, gaudio, & celeritate ingredientur uiam domini, & in ea current sicut. d. Regius propheta David. Viam mandatorum tuorum cucurri; & non laborabunt, id est non defatigabuntur, non laxabuntur, ambulabunt, & non deficient, quia pane spirituali sustentabuntur, quem qui manducar, uiuet in æternum. Sed quomodo inquit Propheta, quod isti non laborabunt neq; deficient, cum Saluator apud Matth. dicat. Venite ad me omnes*

qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos, & inuenietis requiem animabus uestris? Dicitur eos qui sequuntur Christum, & uitam mandatorum eius currunt non laborare, non quia reuera non laborent, defatigentur, & sedent, sed quoniam sperant se requiem, & itineris p̄mium, qui est Christus dominus se aliquando consequuturos: idcirco dicuntur non laborare, neq; labor quicquam eis uideatur, nec alioqui durus, aut asper: ad quod se penumero solet euenire his, qui pro aliquo, uel p̄mio, uel amico, aut quouis dilecto negotium aliquod laboriosum & arduū suscipiunt: consueuerunt enim dicere, iste labor mihi uisus est nullus, uel nō uideor quicquam laborasse, adeo cum delectatione, & cum gaudio, ac libentissimo animo illud suscepi, ac pertuli.

Est etiam considerandum quod propheta comparat Dei seruos, ac sectatores ipsi aquilæ, quod. s. ipsi assumunt pennas, ut aquilæ: namq; sicut aquila celeri volatu pertingit ad summitatem aeris, ita qui sperant in domino, et ei obnixè confidunt, sprato aut neglecto quocunq; alterius auxilio iuxta illud carmen, Alterius non sit, qui meus esse uelit: et Deus per Moysen. non habebis deos alienos coram me. Isti ergo sic confidentes uolabunt sicut aquilæ. i. perficient cursum p̄sentis uitæ in dei gratia semper permanentes, neq; unquam ab eius regula, et mandato cedentes: uolabunt etiam, et peruenient absq; ullo impedimento ad gaudia cœli, et ad perpetuam requiem, et confortium beatorum: sed si quis fuerit antea ullis criminibus obiectus, et in uetustate uitæ fuerit progressus renouabitur ut aquila, deponens pristinam conuersationem, et ueterem hominē, qui corruptior secundum desideria erroris, et induet nouum hominem qui renouatur in agnitionem Dei, secundum imaginem eius qui creauit eum, et hac ratione renouabitur, ut aquilæ iuuentus nostra, id quod Deus nobis concedat per gratiam suam. Amen.

Rom. II.

Tex. 10.

I. reg. cap. 2
Luc. 1.

Lassus qui

2. Thim. 3.

2. Cor. 12.

psal. 30.

Discussio super caput 40. *Esaia Propheta.*

Certe mirum est quomodo hoc loco, & alibi quoque detestetur, & damnet Esaias, qui ponunt imaginem ei, id est ipsi Deo, cum constet filium Dei esse imaginem eius. Dicitur enim ad Collos. primo Christus imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis Creaturæ, & ad Habreos primo. Figura substantiæ eius: & Homo quoque dicitur imago Dei, & factus ad imaginem Dei, quo titulo etiam & Angeli describuntur, & decorantur, velut postea dicemus. Præterea Deus uisus est quandoque in specie corporea, sicut habetur Gen. 3. quod deambulabat in Paradiso ad auram post meridiem: & Gen. 28. legitur Iacob uidisse Deum innixum summitati scalarum: & Exodi. 33. dixit ipsemet Deus Moysi: Posteriora mea uidebis, faciem autem meam uideri non poteris. & Esaias. 6. cap. huius operis, dixit, se uidisse Dominum sed esse super solium excelsum, & eleuatum. Item describitur Deus à Daniele cap. 7. Senex, & antiquus dierum. Quare non uidetur uel lum inconueniens Deum posse depingi, & aliquam imaginem ei poni, cum omnes ferè actiones, & membra ipsius corporis animati sacra scriptura in plerisque locis ei tribuere uideatur. Sic nimirum de filio, & spiritu sancto dicendum est. Quod enim filius carne humana indutus, & homo factus possit depingi, lapide, uel ligno inculpi, & eius imaginem fieri, nulla est difficultas, & controuersia, quando ipse in terris uisus est, & cum hominibus est conuersatus, ut habetur Baruch. 3. & notum est apud omnes; quin & postquam ascendit in celum legitur Stephanus uidisse eum stantem à dextris uirtutis Dei. De spiritu sancto autem quod & eius fieri possit aliqua imago non est in dubium reuocandum, cum Matth. 3. legatur ipsum descendisse super Christum in specie columbarum, & in lingua ignis super Apostolos in die Pentecostes Acto. 2. Sed dubium est an & ipse spiritus sanctus possit dici imago patris, quemad-

modum & filius, & num dato quod dicitur imago patris, possit dici imago filij. Sed re uera quamuis Damascenus dicat spiritum sanctum esse imaginem filij, proprie tamen loquendo spiritus sanctus non potest dici imago, neque patris, neque filij, quia licet sit eiu dem naturæ cum patre, & filio, sit etiã similis utriusque, hanc tamen similitudinem non habet ex ui, & ratione suæ processions, qua procedit ab utroque, ut amor, sed habet hanc similitudinem ratione qua procedit, ut amor diuinus, & sic non potest uerè, & proprie dici nec imago patris, nec imago filij, cum & Damascenus dicat spiritum sanctum esse imaginem filij, accepit imaginem perfectam similitudine, quam habet spiritus sanctus ad filium, & patrem, in natura deitatis, & in essentialibus, non autem in notionalibus. Quod etiam non deceat ipsi Deo poni aliquam imaginem probatur ex eo, quod Angeli, quamuis sint inuisibiles, & incorporei, in ueteri tamen testamento, pariter & in nouo depinguntur, & sculpuntur, & apparent quandoque in uestibus albis, & quandoque sub alijs uestibus, & speciebus; quare & c. Sed forte dices. Esaias non negat omnino Deum esse aliquam imaginem, sed negat fieri debere imagines in ligno, uel lapide, quæ representent ipsum Deum, id quod esse non potest, cum Deus sit natura inuisibilis, & incorporeus, sed utriusque; (dicit ipse) possunt esse Dei imagines naturales, quæ aliqua ex parte representant, ac exprimunt ipsum Deum, ut à principio dicebamus. est enim ipse Christus imago, & figura substantiæ Dei; & Angelus est, pariter & homo dicuntur imagines Dei, & ad eius imaginem creati. Sunt etiã, & creaturæ irrationales aliqua ex parte imagines Dei; sed inter has imaginum species, magna est differentia. Filius inquam Dei, Christus dominus est imago Dei perfecta, non ad imaginem Dei effecta, uelut Angelus, & homo (namque fieri ad imaginem directum accessum ad id quod non est, seu non habet) filius inquam Dei est usque adeo perfecta imago, quod ibi est æqualitas, & similitudo omnimoda inter ipsum, & Deum, cuius est imago.

D. Aug. ser. 63.

D. Tho. p. par. q. 93. ar. 3.

p. ad Cor. 11.

Gen. lib. 3. cap. 22.

Quo differt esse imaginem, & ad declarat. Aug. 7. de tri. cap. vli. & simi-

Angelus autem & homo sunt imagines Dei imperfectæ, quia satis tenuiter, & exigue representant ipsum Deum, quanquam Angelus aliquanto expressius, quam homo, & inter Angelos, quanto quis est maior, & superior, tanto efficacius, & expressius representat ipsum Deum. Homo uero dicitur & ipse imago Dei, sed magis ad imaginem eius, & longe minus quam Angelus, quanquam d. August. ser. 63. de uerbis domini d. Deum nulli alij creaturæ dedisse quod sit ad imaginem suam, nisi homini, propter quod dictum d. Thomas p. par. q. 93. ar. 3. d. hominem secundum quandam rationem, & pernes quandam respectum, seu habitum dicitur esse magis ad similitudinem Dei, quam Angelus, quia scilicet homo est de homine, sicut Deus de Deo, & quemadmodum unus et idem Deus, se habet ad uniuersum mundum, sic anima hominis est tota in toto, & tota in qualibet parte hominis, at secundum rationem imaginis dicitur magis proprie angelus quam homo imago Dei. Dicitur etiam & mulier esse imago Dei, quamuis Apostolus dicat p. ad Cor. 11. Vir est imago Dei, mulier autem imago uiri. Nam cum ratio imaginis accipiat in homine, quantum ad intellectualem naturam, & mulier etiam sit prædita intellectu, sicut & homo, potest & ipsa dici imago Dei, quanquam secundario, & post hominem. Augustinus enim super Gen. ad literam libro 3. cap. 22. d. quod scriptura postquam dixerat ad imaginem Dei creauit illum, mox addidit, masculum, & feminam creauit eos, non ut imago Dei secundum distinctiones sexuum attendatur, sed quia imago Dei utriusque sexui est communis, cum sit secundum mentem, in qua non est distinctio sexuum, & quoniam diximus in Angelis esse gradus, quia unus est perfectior altero, & expressius representat Deum, quam alter, sic inter homines quoque dicendum est, & si quisque sit imago Dei, quatenus unusquisque à principio suæ creationis habet mentem, & intellectum,

quibus potest naturaliter cognoscere, & amare creatorem suum, iuxta illud psalmi. 4. Signatus est super nos lumen uultus tui domine: inter eos tamen, scilicet homines, dantur gradus, quia aliqui sunt imagines Dei ex creatione tantum, naturalem solum habentes aptitudinem ad representandum Deum: quidam alij, non solum ex naturali mentis aptitudine fortuitur hoc donum, quod sunt ad imaginem Dei, uerum ulterius progrediuntur, quia actu, uel habitu Deum cognoscunt, & amant, atque ad id summo opere annuntur, ac tendunt, sed cum sint in uia, non omnino perfecte feruntur in Deum. at qui perpetuo in ipsa Dei cognitione, & dilectione persistunt, ac resident, hi perfecte sunt imagines Dei, & ipsum Deum representant, exprimunt, ac fruuntur, quales sunt beati, qui celestis gloriam sunt adepti, non tamen ita perfecte fruuntur ipso Deo & sunt imagines Dei, quemadmodum Christus Iesus est filius Dei, & imago Patris. Diximus etiam creaturas irrationales aliquo modo fore ad imaginem Dei, quo scilicet quælibet creatura proficiatur, & producat ab idæa, in mente diuina existente. Vnde Boetius, referente Th. secundo sententiarum. d. 16. q. p. art. 2. d. Tho. secundum formam quæ sunt in materia possunt dici imagines, propterea quod ab illis formis proueniunt quæ sunt sine materia, im. q. p. art. 2. proprie tamen, et ualde abusuè irrationales creaturæ dici possunt imagines Dei sic enim dicit D. Tho. p. par. q. 93. Creaturas irrationales dici posse quælibet creatura est imago rationis exemplaris, quæ est in mente diuina, & educitur ab ea, et quædam conueniunt cum Deo, et assimilantur ei in essentia, quia sunt, quædam uero assimilantur ei quia uiuunt, nonnullæ uero quia sentiunt, sed quæ præter hæc tria etiã intelligunt, proprie loquendo sunt magis ad imaginem Dei.

At si quis iterum instaret, nolens admittere ullam creaturam, quæ unquam sit illa, esse, uel dici imaginem Dei, cum inter Deum, et creaturam nulla possit esse æqualitas, quæ necessaria est ad

psal. 4.

Th. secundo sententiarum. d. 16. q. p. art. 2. Th. p. par. q. 93. ar. 2.

perfectam rationem imaginis, concedimus utique nullam creaturam esse, uel dici perfectam imaginem Dei, quia solus filius dictus est esse perfecta imago Dei: uerum ut saluetur aliqua ratio imaginis inter Deum, & creaturam dicimus inter eos esse aequalitatem quandam analogicam, quia scilicet unaquęque creatura iuxta rationem suam habet quandam proportionem ad Deum, ut nunc nunc diximus, uel in esse, aut uiuere et c. uel habet proportionem quandam ordinis, uel imitationis, quoniam unaquęque creatura ordinatur ad Deum, imitatur eum, et dependet ab eo, iuxta modum suum. Nostra autem intentio erat ostendere non solum Dei filium, et quamcunq; creaturam rationalem, uel intellectuatam posse dici imaginem Dei, sed quæ arte, aut opera, uel studio hominis peraguntur posse dici, et fieri imagines Dei, et representare ipsum, quamquam sit natura, et essentia sua inuisibilis, et incorporea, quemadmodum supra dicebamus Deum quandoque in specie corporea, quibusdam apparuisse, et alicubi uocatum senem, et antiquum dierum: immo Dionysius Areopagita cap. 10. de diuinis nominibus uocat eum antiquum dierum, et iuuenem, seu iuniorum. Diximus etiam spiritum sanctum in specie columbæ descendisse super Christum, dum baptizaretur à Ioanne baptista. Math. 3. et in linguis igneis super Apostolos in die Penthecostes, quin et Angelos in effigie hominum frequenter apparuisse: si ergo Deus, et Angeli in rebus, et signis corporeis sese hominibus demonstrant, cur prohibemur eos depingere in parietibus, statuas, in lapide, uel ligno, auro, uel argento effigere, et efformare? cum præsertim uideamus ubique receptas imagines Dei & sanctorum in Ecclesijs, sinera Christi fide imbutis, et resplendentibus. Id quod et concilium Tridentinum, nostra hac ætate celebratum uideatur eas approbare? Non ergo debuit Esaias insurgere, ac detestari, et arguere eos, qui uolunt ponere ipsi Deum imaginem, cum inquit. Cui similem fecistis Deum? aut quam imaginem

ponetis ei?

Nulli profecto dubium, quod si quis uellet ponere imaginem Deo, et imaginari quod illa imago, siue in pariete depicta, siue ligno, aut lapide insculpta, et quomodocunq; formata exprimeret perfectam naturam Dei, aut esset Deus, iste proculdubio maxime falleretur, et toto aberraret celo, et dignus foret, ut e mundum cœtu prioris tolleretur, et funditus periret: at si quis istis imaginibus uellet aliquo modo insinuare, et præmonstrare aliquas Dei proprietates, ut excellentiam, uetustatem, robur, ac magnitudinem, hæc (mea quidem sententia) non aberraret. Si quis etiam depingeret, uel effingeret Deum aliquid efficiere aduersus hominem, ut cum arguebat Adam, qui transgressus fuit præceptum suum, de non edendo de ligno scientiæ boni, et mali, ut habetur Gen. cap. 3. et dum etiam expulit ipsum de Paradiso, et cetera huiusmodi, quibus alicuius rei historiam insipientibus saltem commonstraret, hunc profecto non existimo fore arguendum. Dicit enim D. Tho. p. parte q. 3. ar. 1. quod ipsi Deo scriptura sacra attribuit quandoque partes corporis, et membra ipsius, ut manus, brachium, oculos et c. tribuit etiam differentias situs, ut federe, stare; attribuit item quandoque omnes partes dimensionis, ut longitudinem, latitudinem, et profunditatem, ut Iob. 2. excelsores celo est, profundior inferno, longior terra, et latior mari etc. Vide ipsum loco citato. Hæc autem dicit ipse, deo tribuuntur, non ut quis putet, eiusmodi situs, et qualitates re ipsa in Deo reperiri, uerum id quod per eas significatur, et indicatur: similiter cum dicebatur spiritum sanctum in specie columbæ super Christum descendisse, non existimes, quod illa columba diceretur substantia spiritus sancti, neq; quod foret assumpta in unitate personæ spiritus sancti. non enim spiritus sanctus dici poterat columba, quemadmodum filius Dei, dum assumpsit naturam humanam deus, et factus est homo, neq; etiam sic spiritus sanctus uisus est in specie columbæ, sicut Ioannes dicit

Apoc.

Apoc. 2.

se uidisse Agnum occisum, quia re uera nunquam Ioannis uidit Agnum occisum, quia uisio illa facta fuit in spiritu, per spirituales imagines corporum: at illa columba in cuius specie descendit spiritus sanctus, fuit uera columba, & uerum animal, quod statim ex nihilo formauit ipse Deus. & peracto ministerio propter quod formata fuerat, statim euanuit. Cur autem spiritus sanctus in specie columbæ uoluerit super Christum apparere, non est nostrum scire, uerum doctores, plures adducunt causas, & præ cæteris D. Tho. 3. p. q. 3. p. q. 39. ar. 6. ad 4. tres uidetur assignare. Sic etiam dicimus de linguis igneis, in quibus apparuit super discipulos in die Penthecostes, ut habetur Actuum 2. Deum quod dicebamus apud Danielē cap. 7. Deum dicatur antiquum dierum, cuius etiam describit uerba uerba, & capillos; quare si Daniel ita figurat ipsum Deum, cur & nos non poterimus ipsum tantquam senem, & summum ueterem, & antiquum depingere, & figurare? Dionysius libro de diuinis nominibus cap. 10. sic ait. Hora autem est, sermone multiuocum Deum, ut omnipotentem, & antiquum dierum laudare: & paulo post inquit in sacris theophanijs, & uetus, & nouus formatur Deus, seniore quidem antiquum & existentem à principio. Iunior uero non senescentem significante: q. d. dicitur antiquus dierum, & senior, quia ante oēs dies fuit; & inferior quia nunquam senescit. & in eodē capite dicit idem Dionysius q. Deus laudatur antiquus dierum quod omnia ipse sit, & æternus, & tempus, & ante dies, & ante æternum, & ante tempus, et infra dicit Deum esse seniore, quod primum in tempore, iuniorum uero quod secundum numerum est antiquus habere. Quidam moderni dicunt hoc nomen posse tribui Deo, uel accipiendo simpliciter, quatenus ipse est unus, & trinus, uel proprie, ut supponat tantum pro Deo patre, & Deum sic acceptum magis congruere huic uisioni Danielis existimant. Hoc autem ideo putant, quia paulo infra habetur, quemdam quasi filium hominis uenisse usque ad antiquum dierum, & regnum

ab eo accepisse. Bona quidem, & rationabilis opinio. Verum si intelligatur antiquus dierum Deus ipse simpliciter acceptus, uerè quidem dicitur antiquus dierum, quia uidelicet est ante omnes dies, & præcedit omne æuum, multoque magis omnia tempora, cum sint posteriora æuo: uel dicitur antiquus dierum, quia re uera Deus est author, & conditor omnis antiquitatis, & uetustatis dierum, & temporum, uel eminenter, atque excellenter in se ipso continens omnem, et quamcunq; temporis antiquitatem. Quod si uis hæc subtilius uidere, perlege D. Tho. p. par. q. 10. ubi per multos articulos declarat ac demonstrat quid sit æternum, et quomodo et qualiter Deus sit æternus. Quod autem Deus simpliciter acceptus dicatur etiam iunior, quia scilicet nunquam senescit demonstrat ipse Dauid, dum ait. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes sicut uerba ueterascunt, et sicut operantium mutabis eos, et mutabuntur, tu autem semper idem ipse es, et annis tui non deficient. Si uero Deus hoc loco, qui nuncupatur antiquus dierum accipitur solum propter sona patris; potest etiam conuenienter dici Deus pater, antiquus dierum, uel habita ratione ad natiuitatem filij temporalis, dum in plenitudine temporis assumptis naturam humanam, uel relatus ad eundem, quatenus originem ducit, & procedit ab eo, per modum naturæ, et intellectus, concomitante uoluntate; sic enim dicit D. Tho. p. par. q. 41. ar. 1. ad primum, quod scilicet duplex ordo originis potest attribui Deo, unus quidem secundum quod creatura ab eo progreditur, et hoc est commune tribus personis, et alius ordo originis ibi attenditur secundum quod una persona procedit ab alia: et quia filius æternaliter procedit à patre, sic dici potest, pater antiquus dierum. Alij dicunt nullam esse inter personas diuinas prioritatem, nisi secundum modum intelligendi, sed bene ordinem, non quo unus est prior altero, sed quo unus est ex altero, et hæc opinio non differt à præcedenti. Sed hæc opinio quibusdam non placet, ut sit ibi prioritas tantum

Dionysius Areopagita cap. 10.

Math. 3.

Gen. cap. 3.

D. Tho. p. par. q. 3. ar. 1.

Iob. 2.

psal. 101.

Tho. p. par. q. 41. ar. 1.

rum secundum modum intelligēdi, qñ nullo intellectu considerante processio filij adhuc esset prior processione spiritus sancti, secundum hanc prioritatem originis. Quod autem pater origine sit prior filio, probant per Augustinum, in libro de triplici habitaculo

Aug. cap. 6. cap. 6. vbi dicit. Quid interest inter nasci quod ad filium pertinet, & procedere quod ad spiritum sanctum? excepto quod vnus ex vno natus sit, alter ex duobus processit. & quomodo pater non præcessit filium tempore, sed origine, nec spiritum sanctum.

Scoristæ autem ponunt quatuor signa originis, siue naturæ quemadmodum sunt quatuor generationes, duæ internæ, & duæ externæ, in primo signo pater producit filium, in secundo spiritum sanctum, in tertio creaturam in esse cognito, in quarto signum creaturam in esse reali. Si verò capiatur ordo inter personas originantes habet duo signa, vnum in essendo, quod est inter patrem, & filium, in quorum primo est pater, in secundo est filius. in tertio est spiritus sanctus. Datur aliud signum in obijciendo, quod quicquid sit non est mihi curæ: satis sit illud accepisse, quod sumpsimus ex D. Tho. de ordine originis p: par: q: 41. ar. 1. Posteaquam vidimus quopacto, & qua ratione Deus dicatur antiquus dierum, vt non sit inconueniens, aut absurdum eum depingere aliquando maximè senem, & canum. Videamus nunc qua ratione dicebatur deambulare post meridiem in Paradiso; D. Aug: lib. 11. de Genesi ad literam cap 33. d. hoc factum, quod scilicet Adam, & Eva audierunt vocem Dei deambulantis in Paradiso, non fuit nisi per creaturam visibiliter factū, ne substantia illa inuisibilis, & vbique tota, quæ est patris, & filij, & spiritus sancti, corporalibus eorum sensibus locali, & temporalis motu apparuisse credatur. At si volumus intueri misteria quæ in his verbis, & in hac dei actione continentur, multis verbis esset opus, sed hoc erit præter nostrum institutū. sic etiam dicere possumus de illa visione qua dicitur Gen. 28. Iacob vidisse Deum innixum scalæ. Nec secus illud

A quod habetur Exodi 33. quod dixit ipse Deus Moyse. Posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris: cuius dicti sensum aliàs non declarasse meminimus. Quod autem Esaias dixerit aliquando in hoc eodem libro, se vidisse dominum sedentem, præter ea, quæ diximus in expositione illius loci, dicimus nunc vnà cū D. Tho. q. 3. p. par. ar. 1. quod seorsio tribuitur ipsi Deo methaphoricè, & secundum quandam similitudinem, vt scilicet demonstraretur immobilitas, & autoritas incompræhensibilis tantæ maiestatis.

Quod etiam D. Stephanus dixerit, se vidisse Iesum stantem à dextris Dei, non est adeò mirum, ac difficile, cū Christus corpore glorificato ascenderit in cælum; & præterea stare demonstrat, vel designat eius fortitudinem, & se esse præparatum, & probe accinctū ad custodiendum, & defendendum, qui pro eius nomine persecutionem patiuntur. Sic propemodum intelligendæ sunt actiones, quæ fiunt à nobis per diuersa corporis membra, ut videre, audire, olfacere, & cætera huiusmodi tribuuntur ipsi Deo, non verè ac propriè, ut scilicet Deus habeat nares, oculos, & aures, sed habet superexcellenter, & supereminenter actus similes his quæ fiunt per corporis membra, & sensus illius. Quod etiam Angeli uisi fuerit aliquando in vestibus albis, & corporali effigie non est satis mirandum, quoniam ad eiusmodi actiones peragens assumunt corpora, & in corporibus assumptis exercent opera vitæ, & diuersorum membrorum. Quare non videtur esse aliquod inconueniens quod & ipsi quandoque depingantur; Quando legitur ipsum Deum præcepisse depingi Cherubim, & fieri imagines eorum super arcam. Exodi 25. & Numeri 21. præcepit fieri serpentem Aeneū, & aliorum animalium statuas, & simulacra. Sed dices. Exodi 21. scriptum est, & præceptum à Deo. Non facias tibi sculptile, nec simulacra, & non adorabis ea, neque coles. Diximus supra non esse faciendas imagines, & simulacra Dei, & sanctorum, ut quis existimet illa esse vera corpora eorum, quæ representant, sed esse tantum figuras, & similitudines eorum, quos verè colere, & adorare debemus. Gentiles autem, & infideles duplici nota inurebantur; primum quia faciebant simulacra, & imagines eorum, qui non erant Dij, nec unquam fuerunt; deinde quia venerantur illas imagines, ac si Dij essent; id quod vanissimum erat & stultum quandoquidem teste D. Paulo Idolum, nihil sit. Nequè ego in hac parte necessariam puto distinctionem illam, quæ faciunt aliqui satis eruditi inter Idolum, simulacrum, & imaginem, quia si facias imaginem alicuius, vt adoretur, vel ipsam imaginem adores, re vera hac ratione ea imago nihil est. Non quid quod omnino nihil sit, quia est lignū, vel lapis, aut paries coloratus: nequè dicitur nihil, quia nihil representet, sed dicitur nihil, quia non est Deus, & quia nihil potest asserre subsidij. Quod autem expediat imagines facere in Ecclesijs ad erudiendum, & instruendum ignaros, & insipientes, qui nesciunt legere, atque etiam ad excitandum mentes, & animos eorum, qui sunt tardi corde ad credendum, vel etiam vt inflamentur ad amorem Dei, & eorum, qui multa passi sunt tormenta, vt securi peruenirent ad palmam martyrij, non est meo quidem iudicio in dubium reuocandum. Dicit enim D. August: libro 2. de visitatione infirmorum cap. 3. quod licet fides, ac memoria passionis, & resurrectionis Christi, atque etiam futuri Iudicij sufficere valeant ad salutem, tamen sunt quædam exteriora signa pigritantis etiam fidei aliquando excitatoria, & quasi quandam compunctionem, cordis penetrantibus efficiunt, quæ & Christiana Religio vult obseruari; & deuotio gaudet adimpleri: vbi profectò loquitur Aug. de imagine crucis Christi, & aliorum sanctorum, & apponit quædam carmina, quibus demonstratur quàm sint vtilis, & proficua eiusmodi sanctorum imagines, & loquitur in his carminibus signanter de Cruce, & imagine Christi, & sunt hæc.

Exod. 33.

Exod. 25.

Nūm. 21.

Exo. 21.

sentant, sed esse tantum figuras, & similitudines eorum, quos verè colere, & adorare debemus. Gentiles autem, & infideles duplici nota inurebantur; primum quia faciebant simulacra, & imagines eorum, qui non erant Dij, nec unquam fuerunt; deinde quia venerantur illas imagines, ac si Dij essent; id quod vanissimum erat & stultum quandoquidem teste D. Paulo Idolum, nihil sit. Nequè ego in hac parte necessariam puto distinctionem illam, quæ faciunt aliqui satis eruditi inter Idolum, simulacrum, & imaginem, quia si facias imaginem alicuius, vt adoretur, vel ipsam imaginem adores, re vera hac ratione ea imago nihil est. Non quid quod omnino nihil sit, quia est lignū, vel lapis, aut paries coloratus: nequè dicitur nihil, quia nihil representet, sed dicitur nihil, quia non est Deus, & quia nihil potest asserre subsidij. Quod autem expediat imagines facere in Ecclesijs ad erudiendum, & instruendum ignaros, & insipientes, qui nesciunt legere, atque etiam ad excitandum mentes, & animos eorum, qui sunt tardi corde ad credendum, vel etiam vt inflamentur ad amorem Dei, & eorum, qui multa passi sunt tormenta, vt securi peruenirent ad palmam martyrij, non est meo quidem iudicio in dubium reuocandum. Dicit enim D. August: libro 2. de visitatione infirmorum cap. 3. quod licet fides, ac memoria passionis, & resurrectionis Christi, atque etiam futuri Iudicij sufficere valeant ad salutem, tamen sunt quædam exteriora signa pigritantis etiam fidei aliquando excitatoria, & quasi quandam compunctionem, cordis penetrantibus efficiunt, quæ & Christiana Religio vult obseruari; & deuotio gaudet adimpleri: vbi profectò loquitur Aug. de imagine crucis Christi, & aliorum sanctorum, & apponit quædam carmina, quibus demonstratur quàm sint vtilis, & proficua eiusmodi sanctorum imagines, & loquitur in his carminibus signanter de Cruce, & imagine Christi, & sunt hæc.

Aug. lib. 2. de usit. infirmorum.

A Nec Deus est, nec homo, presens quam cerno figura. Sed Deus est, & homo, quem signat Sacra figura. Verus homo, verusque Deus, tamen vnus, & vnique. Probra Crucis patitur, mortem subit, & sepelitur. Vni idem, crucis hac per signa triumphat ab hoste. Id notum vobis Cuius huius lixeta reddidit. Scilicet ipse nota, sunt Crux, & Crucifixus. Hac & ego veneror, Iesum quoque semper adoro.

Diximus aliàs de sanctæ Crucis imagine, qua ratione coli debeat, & honorari: alia namque ratione, & ritu debet adorari crux illa cui fuit affixus dominus noster, & alio alia cruce, quæ sunt imagines & figuræ illius sanctissimæ crucis: qua de re scripsimus alibi non nihil copiosius, sed de imagine crucis Christi, & ipsius crucifixi, non est quod dubitemus, sicut, & de imaginibus martyrum, & aliorum sanctorum, quod fieri expediat ipsas imagines. At de hisce non est nostra intentio præcipue loqui; sed numquid ipsi Deo possit poni aliqua imago, ne insipientiæ, & impietatis nota possimus inuri. Diximus. n. & hoc nunc quoque repetimus, ipsi Deo secundum se, & propriam eius naturam considerato nullam posse fieri imaginem, & qui secus opinatur, insipiens est, & mente captus; at ipsi Deo possunt fieri imagines, iuxta illas figuras, quibus eum describit Sacra scriptura; Et quoniam Dan. 7. describitur, & nominatur antiquus dierum, idè potest figurari, & depingi tamquam senex, et plenus dierum. Atqui, si quandoque oriatur suspicio erroris, vel idololatriæ, erudendus est populus; & imaginem verò debere profusè aboleri non iudico, sed aliorum esto iudicium, & sententia. Sed quid ad Moysem, & Esaiam prohibentes fieri sculprilia, & imagines: iam dictum est, non debere fieri imagines eorum, qui non sunt dij, neque unquam fuerunt, neque esse possunt, quoniam vnus tantum

Dan. 7.

Tho. p: par: q: 41. ar. 1.

Aug. 11. 3. Gen. ca. 33.

Gen. 28.

tum est Deus, non dii multi; multo minus imagines ipse habendæ sunt pro Dijs; quod autem fiant, non prohibet Esaias, neq; ulla scriptura, sed ita, vt non adorentur, neq; pro Dijs habeantur. Quo autem cultu, seu ritu, imagines Christi, et sanctorum atq; im-

Aprimis ipsius Dei, venerari debeamus, videbitur infra in expositione Cap. 44. Nunc autem dictum sit in tantum; ipsi Deo scilicet imagines fieri posse, nec ultra quare, &c.

CAPVT QVADRAGESIMVM P R I M V M.

1. **T** Aceant ad me insula, & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, simul ad iudicium propinquemus. Quis suscitauit ab oriente iustum vocauit eum, vt sequeretur se? dabit in conspectu eius gentes, & Reges obtinebit: dabit quasi puluerem gladio eius sicut stipulam vento raptam arcui eius. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus eius non apparebit. Quis hæc operatus est, & fecit vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus, & nouissimus ego sum. Viderunt insula, & timuerunt, extrema terra obstupuerunt, appropinquauerunt, & accesserunt. Vnusquisq; proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet: Confortare. Confortauit faber ararius percussiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis dicens; Glutino bonum est: & confortauit eum clauis, vt non moueretur. Ex tu Israel serue meus Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei: in quo apprehendi te ab extremis terra, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi. Seruus meus es tu, elegite, & non abiecite. Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declines quia ego Deus tuus: Confortauite, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei; Ecce confundentur, & erubescunt omnes, qui pugnant aduersum te: erunt quasi non sint, & peribunt uiri, qui contradicunt tibi. Queres eos, & non inuenies viros rebellos tuos: erunt quasi non sint, & velut consumptio homines bellantes aduersum te; Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam dicēsq; tibi. Ne timeas, ego adiuu te. Noli timere vermis Iacob, qui mortui estis ex Israel: ego
- auxi-

auxiliatus sum tibi, dicit Dominus. Et redemptor tuus Sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra ferrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quasi puluerem pones. Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos, & tu exultabis in Domino in Sancto Israel lataberis: Egeni, & pauperes querunt aquas, & non sunt. lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum & terram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ: ponam in deserto abietem, vltimum, & buxum simul, vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, & sanctus Israel creauit illud. Propè facite iudicium vestrum dicit Dominus, afferite si quid forte habetis dixit Rex Iacob. Accedant, & nuntient nobis quacumq; ventura sunt: priora quæ fuerunt nuntiate, & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos, bene quoq; aut malè si potestis, facite, & loquamur, & videamus simul. Ecce vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo quod non est, abominatio est, qui elegit vos. Suscitauit ab Aquilone, & veniet ab ortu Solis. vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humum. Quis annunciauit ab exordio, vt sciamus: & à principio, vt dicamus, Iustus es? non est neq; annuncians, neq; predicens, neq; audiens sermones vestros. Primus ad Syon dicet. Ecce adsunt, & Ierusalem euangelistam dabo. Et vidi & non erat neq; ex istis quisquam, qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum. Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum ventus, & inane simulachra eorum.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVMPRIMVM CAPVT

ESAIÆ PROPHETÆ.

Ex. 1.

Taceant ad me insulae, & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, simul ad iudicium propinquemus, & c.

DVM ego percurro quæ in hoc habentur capitulo, & diligenter postmodum mecum ipse considero quæ sit præcipua ipsius prophetæ intentio, non alia certe mihi esse videtur, nisi quod dominus Deus noster vult cum quibuscunq; populis, & nationibus discutere, & suæ potestatis magnificentiæ, ac bonitatis rationem reddere, & consequenter eos convincere, & designari, atq; inexcusabili ingratitude eos de arguere, & increpare. Propterea petit à principio singularem attentionem, rogata; ut patienter audiant, atq; interim dum ipse loquitur, & suas affert rationes, taceant, ne suis ipsi responsionibus, & interlocutionibus sermonem suum interrompere velint, aut impedire. Dicit ergo primum. Taceant ad me insulae, & gentes mutent fortitudinem: Insulae, id est Insularum habitatores, & quicumq; in locis à terra semotis, & qui magis à communi hominum consortio sunt segregati taceant, id est tacite, silenter, & quietè me loquentem audiant: Vel hic erit sensus. Taceant ad me insulae, id est nullus audeat coram me loqui, & in conspectu meo, & me præsentè, sed omnes taceant, cum nihil habeant quod afferre possint aduersum me: & gentes, quæ à terra firmam incolunt, & facilem cum cæteris hominibus societatem inire quæunt, mutent fortitudinem, id est, si hæcenus fuerunt aliquanto imbecilles resu-

mant vires, & fortiores reddantur; aut mutent fortitudinem. id est præter eas vires, quas hucusq; habuere, alias, & nouas, & quidem maiores studeant recipere. Vbi per gentes nonnulli intelligunt ipsam gentem Iudæorum, quos hortatur propheta, ut audiant, & ne per imbecillitatem pristinam Dei non possint audire sermonem, mutent fortitudinem. id est fortiores, & firmiores reddantur. Per Insulas verò volunt gentes. id est Idololatrias intelligi; quoniam quemadmodum insulae sunt semotæ à terra, & sursum eleuatæ ab aquis, ita gentes, & Idololatriæ sunt semoti, & segregati à Iudæorum consortio, & ab eorumdem meritis ac intuitibus maiorem in modum seuncti, ac alieni. D. autem Hier. per Insulas, intelligit quascunq; gentes, quæ in hoc sublunari mundo vitam degunt. Nam sicut insulae, quæ sunt in mari continentur ferè maris fluctibus concutiuntur; ita gentes, & terræ huius habitatores, siue terram firmam, siue insulas propriè dictas inhabitent, falsis, & peramaris huius mundi fluctibus perpetuò agitantur. Ne autem huius nominis equiuocatione fallamur, est sciendum (iuxta expositionem. D. Cyrilli) hoc nomen insula multa significare. Primo quidem nulli dubium quod insulae ea loca appellantur, quæ sunt intra ipsum mare constituta, vel à natura, vel ab arte, quæ verò sunt propè mare, & ex parte ipsius maris aquis abluuntur, vocantur Peninsulae, quia non tota eorum moles, & constitutio sita est in mari, sed pars, id quod etiam contingit

Quid per gentes.

Quid per insulas.

Insula multo significat.

git in plerisque; fluminibus: Dicuntur et insulae ipsae Ciuitates, oppida, et villae, quæ habent circumcirca terram amplam in aratam, et in cultam, quales dicuntur esse Ciuitates Idumæorum, et Moabitæ, et putantur in deserto sitas, et edificatas: nec ciuitates, et oppida duntaxat eo in loco constituta dici possunt Insulae, sed et in una, et eadem ciuitate, vel oppido, si illæ domus, et prædialia à reliquis domibus, ædificijsq; circum circa se iuncta, ac expedita reperiuntur, ut plurima facile est reperi, insulae quoque dici consueuerunt. Allegorice uerò, et spiritualiter loquendo Insularum nomine significantur Ecclesiae: non hæc tantum quæ proprio uocabulo sunt ex Iudæis, & gentibus collectae; sed et Synagoga Iudæorum poterant aliquando insulae nuncupari, sed omisso isto exotico, et non iam amplius usitato significatu, dicamus magis uerè, et propriè per insulas hic, et alibi sæpè in sacris literis Ecclesiam ex varijs gentibus collectam designari. Iuxta illud David. psal. 96. Dominus regnauit ex ultè terra, latentur insulae multae, hoc est regnante domino per uniuersum mundum, Ecclesiae iam dispositae, et erectae latentur, quæ, quia mundi fluctibus ambitae circum latratium persecutionum numerositate tunduntur, iure merito Insulis comparantur. Et quemadmodum insulae sunt in mari sequentibus fluctibus nesciunt lædi, ita nec sanctae ecclesiae perturbationibus Aduersariorum probantur imminui, quin potius illos suis cautibus frangunt, qui in eas uindictis culminibus irruerunt. Sed licet ecclesiae nomen de Synagoga Iudæorum quandoquæ in sacris literis sumptum legatur, uerius tamen & conuenientius de Ecclesia ex gentibus congregata quæ multi huius uariæ, & multas sustinet tempestates, & timet dominum, intelligi debet. Vnde super illud Esaiæ. 49. Inferius exponendum ubi dicitur. Audite Insulae, & attendite populi de longe. D. Hier. uult per insulas eo loco intelligi Ecclesias de gentibus congregatas, nulla ratione de Synagoga populi Iudæorum, cum dicat. attendite populi

A de longe. & cap. 60. inquit idem propheta gerens Dei personam. Me insulae expectant. id est Ecclesiae gentium, quæ iuxta uicinium prophetarum expectabant dominum Iesum. Postremò hoc nomen insula potest etiam accipi ad significandum animas nostras, quæ ut dicit D. Hier. varijs cogitationibus, quasi varijs hinc inde tunduntur fluctibus, et ubi in hoc eodem capite habebimus, dicit idem propheta in persona domini, conuertentur ad me insulae multae. id est multae animae, quæ prius erant sub potestate diaboli: Dicit ergo. Taceant ad me insulae. id est ecclesiae Christi sanguine constructae, & edificatae: taceant ad me. id est patienter, & attente me audiant, vel taceant ad me. id est si mihi conferantur, si uillam mei rationem habeant, taceant, obsequantur, & quiescant. Ecclesiae inquam quæ singulis diebus excipiunt persecutiones, & tempestates, & mundi huius difficultatibus, & angustijs obsidentur, & præmuntur: ueruntamen non colliduntur, sed firmæ & immotæ permanent, quoniam fundatae sunt supra firmam petram, quæ est Christus dominus. Cum uerò subdit, & gentes mutent fortitudinem; si loquamur ad Iudæos, hortemur eos, ut de imbecillitate, & tenuitate legis Moysayce transferantur, & transeant in legem Euangelicam, & accipiant robur spiritus: si loquamur ad Gentes redemptas sanguinem Christi, mutent & ipsæ fortitudinem. id est se præparent ad maiores hostium impetus, & congressus, & ad maiora certamina & præsertim cum principe tenebrarum congressuri; quemadmodum fuit dictum de Apostolis. estote fortes in bello, & pugnat cum antiquo serpente. & uerè de Apostolis, & de alijs Christi fidelibus conuenienter intelligenda est hæc huius uatis adhortatio, quæ uel necessarium est mutent fortitudinem, hoc est optime se muniant, ut Demonis tentationibus, & tyrannorum persecutionibus, & infestationibus uiriliter obstant. At si uelimus hunc locum exponere penes eam quæ à principio posuimus intentionem, dicendum est Deum monere gentes, & insulas, & quoscunq; Dei contemptores, ut attente audiant

David. 96.

Esai. 49.

D. Hier.

audiant dominum loquentem, & suam met ipsius causam tuentem, velint mutare fortitudinem, si velint secum disceptare, & simul cum eo ad iudiciū, et ante iudicem aduersus eum pariter subsistere, si velint suam impietatem, & stultitiam, & detestabilem pariter ingratiudiciam tueri, propterea subdit. *Accedant, & tunc loquantur simul ad iudicium appropinquemus.* q. d. simul congregiamur, & discutiamus veter nostrū vllam habeat causam querimoniæ. O benignum, & clementem Deum nostrum. Cum ipse quidem sit verus omnium pater, & dominus, cum ipse propter nos sit omnia operatus, cumq; nulli unquam debeat, neq; sit bonorum nostrorum indigus, dignatur tamen pro nostra omnium salute, & emendatione nobiscum in iudicio contendere, & suā nobis bonitatem ostendere, quemadmodum etiam à principio cum dixit. *Venite, & arguite me.* At si hæc referamus ad Christum, & ad eius apostolos ac sui verbi ministros, sic dicamus. *Accedant, & tunc loquantur, idest, veniat ad fidem gentes, & loquantur simul, audiant apostolos, & Dei verbi ministros, eandem fidem prædicent, eandem veritatem fateantur, conueniant nobiscū, idem sentiamus, idem dicamus, nec sint in nobis scismata, simul ad iudiciū propinquemus, legem Euangelicam, quæ hoc loco uocatur iudicium amplectamur.* Vel (iuxta priorem intellectum) simul ad iudicium propinquemus. i. conferamus nos ipsos ad iudicium, vt absoluta fiat discussio, & absolutio quidnam credere, aut scire debeamus. Et sequitur ipse propheta proponens dubia, et exquirens eorum solutionem, et interrogatione (dicit. D. Hier.) doceat quod ignorant. Primo ergo quærit, *quis suscitauit ab oriente iustum? vocauit eum ut sequeretur se?* Incipit hoc loco proponere, & enarrare, quæ contulit omnibus gentibus beneficia, & præsertim populo quæ elegit, & quæcunq; per istum Iustū quem suscitauit ab oriente mirabilia fecit, per Iustū quem iustum pleriq; exponentes intellegunt ipsum Abraham, qui dicitur esse oriente quis iustus, quia re vera sic fuit, ut sacræ li-

teræ attestantur, ut habetur Gen. 15. *Gen. 15.* Creauit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam: hic profecto secutus est Deum, quia dicenti egredere de terra tua, & de cognatione tua, & ueni in terram quam monstrauero tibi, non est cunctatus quicquam, neq; hæsitauit diffidentia: dedit in conspectu eius gentes, & obtinuit reges, contra quos bella gessit, & de quibus triumphauit: Dedit quasi puluerem gladio eius, hoc est, tantam contulit ei Deus fortitudinem, ut gladio suo ad terram deieceret, non secus atq; puluerem, atq; stipulam uero raptatam, hostes suos gladio, & arcu suo. Persecutus est eos. Reges: eos inquam qui inuaserant fratrem suū Ioth, seu filium fratris sui, & persecutus est eos usq; Dan, cumq; fuerit persecutus eos transiit in terram Chanaan in pace absq; ullo impedimento et molestia; nec semita in pedibus eius apparuit, uel quia non potuit multum temporis infumere in profigandis hostibus: uel non apparuit semita in pedibus, quia non ambulauit per semitas, & per diuerticula, sed plana, & regia uia ambulauit: hæc quidem omnia dicta uolunt de Abraham patre gentium; aliqui uero de Cyro Rege Persarum. Sed profecto eadem longe melius tribuuntur Christo Dei filio; hic enim est ille iustus, quem suscitauit Deus, idest quæ Deus pater misit in mundum propter iustificationem nostram, ipse inquam est ille iustus, imo ipsa iustitia, qui uenit inquit Apostolus, factus est iustitia, redemptio, & sanctificatio nostra, & cum hæc iustitia fuerit uocata, & iussa sequi Deum uocantem, oportuit eam fore animatam: non poterat enim uocata non ambulare, nec sequi ipsum uocantem, nisi fuerit animata: Christum itaq; uere iustum, & uerius ipsam iustitiam uocauit pater, ut ob nostram salutem ad nos iter faceret, & ad nos de cælo descenderet. Nemo enim ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo: uocauit ergo Deus, aut suscitauit iustum. i. Christum ab Oriente, idest à Deo, à se ipso unde oritur sol iustitiæ: uocauit eum ut sequeretur se i. ut faceret uoluntatem patris

sui, quemadmodum ipse dixit, non ueni ut facerem uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me: uocauit ut sequeretur se. i. ut sequeretur uestigia eius. iuxta illud Ioan. 9. Me oportet operari opera eius qui misit me. & alibi: à me non facio quicquam sed quæcunq; facit pater, hæc filius similiter facit. *Dabit i. cōspēctū eius gētes ut i. adoret eum, & eum timeant iuxta illud Esaiæ Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; ad extremum terræ.* & psal. 97. Notum fecit dominus salutare suum, & in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Deinde *reges obtinebit, quia. i. sub imperio, & ditione sua habebit, & quicquid de eis effecere uoluerit absq; ullo negotio dubio procul efficiet. dabit quasi puluerem gladio eius, & sicut stipulam uento raptam arcus eius, hoc est. amouebit è folio, & nomen eorum delebit, ac si nunquam aliàs extitissent. Persequetur eos, qui si fuerint eum persequuti, & senes eius: transibit in pace, hoc est euangelij prædicatio per uniuersum orbem diffundetur; in pace. i. absq; armis, & bellorum strepitu: semita in pedibus eius non apparebit: nemo quidem poterit unquam satis admirari quo pacto Apostoli qui dicuntur Christi pedes, de quibus ipse loquitur psal. 17. Perfecit pedes meos tanquam Ceruorum, per uniuersum orbem profecti Dei uerbum annunciantes. At dicas semitam in pedibus eius non apparuisse, quia scilicet nunquam laborem uicē sentit, nec tadium aliqđ aufugit, perambulans uniuersam Iudæam, Samariam, & Galileam, annuncians uerbum Dei, & exortans omnes ad penitentiam. Dicitur etiam in pedibus Christi non apparuisse semitā, quoniam si de ipso loquamur, celeriter, & ueloci gressu exultauit ad currendam uiam, & fuit uia: eius, sicut uia colubri super terram: sic & Apostoli nunquam cessauerunt ab officio prædicationis, & à ministerio eis demandato. Nouimus enim, quanta fuerit passus D. Paulus dum euangelizaret regnum Dei, & cæteri Apostoli auxilio Dei, qui docuit manus eorum ad prælium, & digitos suos ad bellum.*

& cum his omnibus semita in pedibus eorum non apparuit, multo minus ipsius Christi, quia corpore, & anima electus est in cælum, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. &c. Et sequitur textus ubi Deus uelut expositulans, & quærens quis fuerit operatus hæc, & fecerit, quæ mox enarrauit, neq; adscis quis possit, aut sciat conuenienter respondere, ipse met suæ ipsius petitioni satisfacit: & quemadmodum aliqui opinantur non absq; aliqua animi indignatione perpendens eorum ingratiudinem, respondisse uidetur, & qui exstimant eum superius de beneficijs collatis Abrahami fuisse locutum, uolunt & hoc loco per illud pronomen demonstratiuum, hæc eadem intellexisse, q. d. quis fuit ille qui suscitauit ab oriente iustum? quis fuit ille qui dedit i. cōspēctū suo gentes, & reges illi subiecit, quodq; ipse, licet nunquam fuerit præliatus, in columis tamen, & victor euasit ex prælio, & alia sibi fuere collata beneficia? Quis inquit hæc fecit? quis est operatus? quis ei cōtulit gratias & immunitates? quis est uocans generationes ab exordio? quis præiudicet res antequam fiant, & est causa, & principium omnium quæ fiunt? quiq; uniuersorum prouidentia habet? Respondet. *Ego Dominus primus, & nouissimus:* primus, ante quem nullus, nouissimus postquem nullus, & deniq; ego sum, qui sum, quippe qui nullam temporis differentiam concretam, & limitatam habeo. Non ea ratione sum, ut antea non fuerim, neq; ita fui, ut nondum sim, neq; post hæc ero quin, & mox non sim. sum inquam is cui nomen est esse: ego itaq; primus, & nouissimus. α. & ω. quæ duæ literæ uniuersum alphabetum Græcum continent, & claudunt, quemadmodum ergo Deus suscitauit ab oriente iustum, sic etiam fecit quæcunq; postea narratur. *Viderunt insula, & immuerunt ob rei magnitudinem, & difficultatem, extrema terra obstupuerunt, & uelut de re dubia volentes homines fieri certiores, appropinquauerunt, & accesserunt, ad eas regiones, ubi tot mirabilia contigerunt, nihilominus unusquisq; primum suum hortabatur, ut in ueteri cul-*

D. Hier.

Tex. 2.

Iustus sit quem iustum pleriq; exponentes intellegunt ipsum Abraham, qui dicitur esse oriente quis iustus, quia re vera sic fuit, ut sacræ li-

Rom. 4.

Ioan. cap. 9.

Ioan. cap. 5.

Esai. 49.

ps. 97.

1. Cor. 1.

Io. 3.

tu, & in Idololatria persisteret, non obstantibus quibuscunq; sic quid ex-ponunt hanc partem qui de Abraham propheta opinantur eum esse locutum, & hæc eorum opinio mihi certe non videtur à vero sensu quicquid aberrare, modo intelligamus sub huius historiae veritate latere ministerium de his quæ contigerunt tempore legis euangelicæ, quemadmodum plerique veterum exponunt: Dicamus ergo, & repetamus quæ superius dicta sunt. *quis inquam scitavit ab oriense insulam?* idest Christum Dominum, & cetera quæ ibidem sunt enarrata. Deinde quis hæc operatus est? & fecit: & vocans generationes ab exordio. i. quis vidit, & præuidit, atque etiam prædixit Dei filium esse incarnandum? quis nam misit filium suum in mundum in similitudinem carnis peccati? quis misit illum in mundum, ut omnis qui credit in illum habeat uitam æternam? quis operatus est hæc, & fecit quæcunq; de Christo domino futura erant opera, & mirabilia? ego inquit dicit Dominus primus, & nouissimus. Viderunt quidem insulæ. i. gentes quæcunq; à nobis remotissimæ, & eæ ad quas non facilis actus datur accessus: viderunt inquit gentes, & timuerunt non timore quidem qualis est seruorum, sed eo, quo aliqui ob reuerentiã, & maiestatem alicuius eundem obseruant, ac reuerentur, quamquã. D. Hier. existimet eum fuisse timorem seruilis, & facile potest esse ut gentes illæ timerent, ne. s. offenderent, ne & ipse grauius læderentur. *Ex: terra, qui sunt in vltimis habitabilis terræ sinibus obstupuerunt, audientes mirabilia quæ fecit dominus per Christum filium suum hominem factum, & per Apostolos suos appropinquauerunt* quo magis in fide firmarentur, & accesserunt, quod magis instruerentur in his, quæ fieri eos oportebat, vt saluarentur.

Tex. 3.

Unusquisque proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicit. confortare.

Particula ista re vera satis obscura est ac difficilis, & variè exponitur ab interpretibus, sed ego duas tantum affero expositiones, quæ mihi magis ad elucidationem textus videntur accedere. Prior expositio est vt Esaias refe-

rat hoc loco studium, zelum, & diligentiam, quam se habere ostendebant habitatores insularum penes cultum idolorum. Inquit enim textus quod huiusmodi Insulani videntes, & confidentes mirabilia quæ fecit Deus per ipsum Abraham, & propter ipsum, timuerunt, & obstupuerunt, & velut certiores fieri cupientes, nec tam facile enarrantibus fidem adhibentes, appropinquauerunt, & accesserunt; vel vt inquit D. Thom. accesserunt quo facilius obstitent ijs, qui fortassis eorum cultum explodere voluissent: sic etiam legimus ps. 76. Viderunt te aque Deus, & timuerunt. & c. Vel dicas, & forte melius, quod eiusmodi Insulani appropinquauerunt, & accesserunt. idest sibi inuicem coniunxerunt, congregati sunt, & simul conuenerunt, non quidẽ quo de virtutibus & operibus Abraham discerant, & certiores redderentur, sed quo de manu tenendo, & conseruando veteri idolorum cultu consultarent, & aliquid de cernerent. quemadmodum, vt quidam rectè aiunt) contigit Phylisteis, dum archa fœderis delata fuisset in exercitum Israelis: tunc enim ipsi Phylistei timuerunt, & mutuo colloquentes, dicebant. Venit Deus in castra, & ingemuerunt dicentes, vè nobis, quis non seruabit de manu Deorum sublimium istorum, qui percusserunt Aegyptum omni plaga in deserto? nihilominus confortamini, & estote viri: Phylistij ne seruiatis Hebreis, sicut et illi seruiuerunt nobis, confortamini et bellate. vide 1. Reg. 4. Sic prope modum et isti appropinquauerunt, ac accesserunt dicentes alter ad alterum, et unusquisque proximo suo opem ferens, et auxilium dicit. *Confortare, confortabis faber ararius percussiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis.* i. ea hora qua conficiebant imagines, et simulachra Deorum suorum. d. *Glutino bonum est, q. d. bonum est, conuenit quidem, et opere præcium est vti glutino, hoc est, vt partes, et membra conglutinentur, et cohereant, et conuenienter aptentur, et lamina aurea, vel argentea rite, et diligenter extendatur, et suoque loco superponatur, et ut idoli,*

pl. 76.

1. Reg. 4.

sue

sue simulachrum immobile sistat, et fixum clauos afferri oportet, et illud eis confingere, aut firmiter compingere vt non moueatur: sicque huiusmodi opifices alter alterum fouebat, & confortabat, ac hortabatur ad simulachrum diligenter, et artificiose conficiendum: quibus dictis propheta Dei personam gerens, sermonem verum ad populum Israel, ad populum suum fidelem, seruum, et amicum ut eundem ad emulationem prouocaret, et ad obsequium veri Dei promoueret. Alia expositio est sed non multum diuersa, Esaiam hic enarrare conuersionem Gentium, et præsertim earum, quæ præter omnem spem videbantur ad verum Dei cultum accessisse, et se inuicem confortasse, et iures addidisse, vt relicta Idololatria ad Deum conuerterentur: viderunt inquam omnes gentes oculis mentis ipsum Christum, et gloriam ipsius, & appropinquauerunt, et accesserunt per fidem et baptismam, et expiationem peccatorum ad ipsum Christum. Et unusquisque proximo suo auxiliabitur, et dicet. confortare, et statim subdit. Confortauit faber grarius percussiens malleo eum qui cudebat et commendabat artificem, et approbabat, nec non commendabat, et venerabatur illud simulachrum clavis affixum, vt nec ambulare, nec moueri quicquid potuisset; et nos qui vidimus gloriam Christi quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ et veritatis, erimus deteriores, et tardiores istis Idololatrijs, et idolorum confictoribus, quorum alter alterum fouet, adiuuat, et commendat: vult igitur Esaias per ea verba nos qui sumus veri Israelites conferre ad gentes, quæ vel mutuo se iuuant et confortant ad persistendum in idololatria, vel diuerso modo, quæ se mouent, et excitant alter alterum ad apprehendendam fidem, id quod facere debebant Iudei: et nos multo magis. Hæc reuera mihi videtur planior, et verior horum verborum expositio. Quare debet unusquisque Christi fidem adeptus, et eius gratiam, benignitatem, et misericordiam expertus, auxiliari fratri suo, et adhortari proximum suum ad amplectendam fidem, et veritatem,

A hoc est enim præcipuum charitatis munus, et officium, vt Apostolus docet 2. ad Corint. 13. vbi inquit. Caritas non emulatur, non agit perperam, non inflatur etc. quibus habes charitatis proprium esse alios fieri participes bonorum spiritualium, quæ quidem charitatis officia fieri debent aduersus quemcunq;, sed multo magis erga eos quos in fide debiles, ac infirmos, et nonnihil hesitantes agnouerimus, ut monet Paulus ad Rom. 14. et alibi, et hoc qui dem munus quamuis spectet ad numerumque, quia vnicique mandauit Deus de proximo suo, multo tamen magis ad eos qui alijs præsumunt, et curam habent animarum. Sequitur textus.

Rom. 14.

Et Tu Israel serue meus. Iacob quem Telegi, semen Abraham amici mei, in quo apprehendi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocasti te, & non abiici te. Ne timeas & c. Usque ad illud punctum egeni & pauperes quærent aquas. In his autem particulis, nulla (mehercule) videtur inesse difficultas, sed verba tantum nonnulla ponderare oportet, et perlibrare, et primum dubium est ad quos loquatur ipse Deus; et plerique nihil vltra, præter ipsa verba expendentes, dicunt eundem loqui ad populum Israeliticum quem nunc seruum, nunc electum, siue dilectum, et denique amicum appellat; et profecto hæc omnia de populo Israel palam dicta in sacris literis facile est videre. Sed nota (vt inquit Diuus Paulus) populum Dei, siue Israel, aut Iacob, vel semen Abrahæ bifariam dici, vel secuncum carnem vel secuncum Spiritum: ego quidem existimo, et subscribo eorum sententiæ, qui asserunt prophetam hic loqui de Israel secuncum spiritum: vocat enim, et nos omnes qui Christi Domini fidem suscepimus, seruos, quia prius spiritum seruitutis in timore accepimus: sed nota vt alijs diximus, quod duplex est timor seruilis, alius quidem pure seruilis, qui remouet tantum effectus prauos, non autem purgat affectum; alius est timor seruilis aliquando permixtus, qui purgat vtrumque; sed satis leuiter, et imperfectè: deinde vocat electos quia ab alijs nationibus iam

secreti, & secreti amici Dei sumus effecti. Quod autem de Israele sibi spiritum hic loquatur propheta, et non de Iudeis, nisi de his, qui secundum electionem gratiæ saluati fuerunt, hinc conijcitur quoniam habemus in hoc textu. *Ego apprehendi te ab extremis terre; & à longinquis eus uocauit te.* Cõstat enim Iudeos non fuisse apprehensos, et uocatos ad fidem, et ad Dei consortium ab extremis terre, nisi dicamus cum à principio de Aegypto, et in terram promissionis fuerunt adducti: præterea dicit. Seruus meus es tu, elegi te, et non abiecti te. Id autem quis non uideret valde alienum à veritate: cum palam constet uniuerso orbi, Iudeorum gentem prorsus à Deo abiectam, et eius gratia omnino destitutam; propterea dicendum hic sermonem haberi de Israele secundum spiritum. Post hæc dicit Deus. confortauit te, et auxiliatus sum tui, et suscepit te dextera iusti mei, et paulo ante hortatur et monet. d. Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declines. i. solidus esto, nec permittas te decipi, et male suaderi. quia ego Deus tuus. Quis (inquam) tam uersanus uaquam dubitaret per iustum Dei quicquam aliud præter Christum intelligi? diximus enim supra, quod Christus est uere iustus, imo ipsa met iustitia. Huius iustitiæ uel iusti dextera suscepti sumus, et protecti, atq; etiam sustentati: uocatur enim Christus dextera Dei patris, iuxta illud psal. 117. *Dextera domini fecit uirtutem, dextera Domini exaltauit me.* Dextera ergo Dei, quæ dextera est iustus suus, qui est Christus Dominus, suscepit te; cuius effectus, et opus est quod absq; ulla temporis dilatione, et sine aliqua difficultate aduersarij nostri, et omnes qui pugnant aduersum nos, confundentur, et erubescunt, et peribunt, quasi non sint, id est nulla eorum perstabit memoria, neque eorum nomen ultra recordabitur; hoc est quod dicit. Ecce id est cito, non post multum tempus; uel ecce, id est manifestum oritur, omnes hoc uidebunt, nullius notitiam præterebit.

*Dextera sua
sibi.
psal. 117.*

A ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam. Q. d. ne timeas, quia ego apprehendi manum tuam. Securus enim et tutus esse potes te non casurum, non ruiturum, neque mali quicquam habiturum, quia apprehendi manum tuam, id quod fieri solet, cum quempiam uolumus iurare ne cadat, apprehendit ergo manum Deum cum certum præbet auxilium, id est gratiam confert ne in aliquod peccatum labamur. Deinde sequitur. *Noli timere uermis Iacob, & qui mortui estis ex Israel, ego auxiliatus sum tibi. dicit Dominus, & redemptor tuus sanctus Israel.* Dixit enim prius quod Dominus Deus apprehendit manum suam, dicitque ipsi Israel. Noli timere, seu ne timeas, ego adiuui te. Certè non poterat melius exprimi, & explicari modus, quo Deus nobis auxiliatur quam his uerbis. v. g. *Ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam.* nanque dum uolumus alicui ferre auxilium, uel ne labatur, aut quia iam est lapsus, & in aliquam foueam cecidit, manum ei porrigere, & ex eo discrimine seu periculo, in quo uersatur, eundem subleuare, Et ne de diuinis pollicitationibus contingeret inquam dubitare quod pauet & inermes, ac uiribus destituti essent filij Dei, & multa esset hostium uirtus, & potentia, ideo subdit in persona Domini idem propheta dicens. *Noli timere uermis Iacob,* Quies tamquam uermis, uilis & exiguus, & quicumq; ex Israel spirituali ducitis originem, quique mortuus estis, hoc est, uelut mortui, nullas habentes vires, neque potentiam. Noli inquam timere, securus esto; & qua ratione? *Quia scilicet ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, & redemptor tuus sanctus Israel.* Sanctus (inquam) Israel, quia sic dictus est, quia sanctificat Israel, & uelut sanctus colitur, & adoratur in Israel. Nec mirum filios Dei, & sanctos Apostolos, & quicumque sunt uere filij Dei uermes appellari, quoniam Dominus & præceptor eorum de se ipso dixit. Ego sum uermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. & reuera si con-

*Sancti Dei
uermes.*

psal.

si conferamus Christi seruos, & præsertim sanctos apostolos, & quocumque in illa primeua Ecclesia uersabantur cæteris nationibus, erant quo ad numerum, & vulgi opinionem tanquam uermis: quemadmodum & Dauid comparatus Sauli se nominat pulicem unum. & Iob comparatus Deo stipulam siccam, & longe minus se vocari non ueretur: neq; absq; misterio dominus noster uoluit se uermem uocari pariter & Apostoli, quoniam (ut inquit D. Hiero.) sicut uermis terram penetrat, & lignum corrodit, sic sermo Dei penetrat gentium Ciuitates, & ingressus est, & quotidie ingreditur corda durissima, & si mulo conscientie ea corrodit, & impuras cogitationes studet euellere. Dicit etiam Christus Dominus uermis, ratio ne sua natiuitatis, aut conceptionis: quoniam sicut uermis absque mixtione seminum nascitur, ex pluuia solum, & terra, ita Christus Dominus, ex Virgine quæ est terra benedicta, & ex pluuia, hoc est ex rore spiritus sancti, qui dicitur pluuia, dicitur esse natus. Eutimius. Dicuntur etiam mortui, quia re uera sunt mortui huic mundo, nec ea solum ratione quia passim internitioni erant subiecti, et erant sicut oues occisionis; uerum quo ad mores, et actiones huius sæculi mortui dici poterant; quemadmodum Paul. ad Gal. 1. inquit *uiuo ego, iam non ego, uiuit uero in me Christus:* et ad Collos. 3. *mortui estis, inquit, et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Deinde cum dicit.

Ego posui te in Israel quasi plaustrum triturans nouum habens uostram seruitiam triturabis montes, & comminues, & colles quasi puluerem ponet. Facilis est intellectus, quemadmodum enim plaustrum dentatur dentibus ferreis, & ferratis, siue in modum serræ confectis, triticum nouum potest triturare, & paleas ab eo subtrahere, et seligere; ita Apostolorum prædicatio, et diuini uerbi audax, et prompta denunciatio, conteret mores, et comminuet colles, et eos quasi in puluerem rediget: montes, i. quædam diabolicas potestates, reges, ac duces poterit subigere, et terra penitus abo-

Eutimius.

Gal. 1.

Collos. 3.

A lere, et præter hæc uentilabis eos, & uentus tollit: uentus inquam non superbiis, et elationis, sed spiritus diuini uirtutis, ac maiestatis; & turbo, hoc est uentus seu tēpestas irruens disperget eos, ita ut nullus ex eis ultra appareat. *Tu uero Iacob, tu popule mi fidelis, et cõstans in fide, exultabis in domino, & lababeris in sancto Israel.* Præterea agens, & pauperes quarunt aquas, & non sunt, & lingua eorum sitiarunt. Hic locus habet plures sensus. D. Cyrillus per ægenos, et pauperes qui quarunt aquas, et non sunt et præ nimia scicitate arescunt, et nullum inueniunt refrigerium, intelligit philosophos, et alios sapientes, qui querebant aquas sapientiæ, et non erat qui eos doceret. Aquas, quas inueniunt, erant aquæ putridæ non uiuificæ, quæ nequaquam poterant eorum sitim extinguere, hoc est implere eorum desiderium. D. etiam Hieron. hanc expositionem uidetur admittere; quippe qui per ægenos, et pauperes intelligit populos nationum, qui non habebant scientiam ueritatis, et per uarios magistros, ac præceptores, et per varia philosophorum dogmata aquas salubres exquirentes non inueniunt, quia non sunt; lingua eorum sitiarunt, ut patet sine lege, ac prophetis uitam degebant, et huiusmodi populus designatus erat per illam mulierem quæ duodecim annis saguinis fluxu oppressa erogauit in medicos omnem substantiam suam; nec ab illo potuit curari, sic et iste populus à cruore idololatriæ, et sanguine uictimarum non poterat liberari; uerum tamen clementissimus Deus non est passus illum omnino perire. Alij per ægenos, et pauperes intelligunt filios Israel, qui cum per desertum commigrarent, nihil habere dicebantur, quo refrigerari, et sitim extinguere potuissent. Verum horum sententia facile refellitur, quia non defuerunt illis aqua, neq; panis de cœlo, et loco arborum quæ eos ab æstu tuerentur, aderat columna nubis, quæ à solis ardore eos protegebatur. unde nonnulli eliciunt quod desertum illud non fuit illi populo desertum, sed tanquam paradisi deliciarum. Præterea melius dicunt illi, qui per ægenos,

1. rex. 5.

egenos, & pauperes intelligunt prior-
se loco sub quodam typo Christum do-
minum, qui uerè dicebatur pauper, &
egenus, iuxta illud Lucæ. filius homi-
nis non habet ubi reclinet caput suum:
& non immerito dicebat Dauid de eo,
& propter eum. Beatus vir, qui intel-
ligit super egenum, & pauperem, in die
mala liberabit eum Dominus, & uere
beatus habendus est ille, qui intelligit,
& cor suum apponit, & in nullo alio
spem suam collocat, quam super hunc
egenum, & pauperem. Posteriori lo-
co egeni, & pauperes dicendi sunt Apo-
stoli; quippe qui nihil habebant, quod
suum esse diceretur; Quærebant aquas
& non sunt, hoc est, quærebant fidem,
& uirtutem in populis & non sunt, Ni-
hil à principio nascens Ecclesiæ repe-
rerunt, & lingua eorum siti aruit, sum-
mopere tristabantur, se non inuenire
fidem, & mentis dispositas ad suscipien-
dum dei uerbum; Veruntamen Deus
magnus, & laudabilis nimis, nihil illis
deesse permisit: quemadmodum apud
Lucam interrogati à Christo domino
dicente. Quando misi uos sine sacco
& pera, nunquid aliquid defuit uobis?
Ipsi concordans responderunt nihil, quod
quidem quis poterit intelligere de his,
quæ ad eorum uitæ subsidium pertine-
bant. Sed loquamur de supercœlesti-
bus donis, & egregijs uirtutibus, qui-
bus erant abunde suffulti, ac decorati;
ita ut oēs mirarētur in respōsis eorū,
& sapientiæ & signis quæ faciebāt. Propterea
quatinquā merito quidē subdit prophe-
ta. d. discipuli, & serui ac ministri mei
pauperes essent, & egeni, & lingua eorū
siti aruerit; uerumtū. *Ego Dominus exau-
diam eos, dabo eis os, & sapientiam, cui
non poterunt resistere omnes eorum aduer-
sarij.* & cum fuerint tribulati, & uari-
is persecutionibus vexati, ego Deus
Israël uari derelinquam eos. Sed dices
quo pacto uerum est eiusmodi seruos,
et Dei ministros fuisse p̄fectos à Deo,
& nequaquam derelictos? cum tot mil-
lia martyrum fuerint occisa, et in pro-
fundum maris proiecta, aut in pulue-
rem redacta? facile responderetur eos
re uera multa fuisse passos ab hostibus
fidei, et quod die aliquos pati, sed hęc

A omnia cedūt eis ad perpetuam gloriā,
& immortale triumphum. et propte-
rea subdit.

*Aperiam in supinis collibus flumina, Tex. 6.
& in medio camporum fontes, ponam
desertum in stagna aquarum, & ter-
ram inuuiam in riuos aquarum. Dauid au-
tem (inquit) terram sine aqua in exitus
aquarū, ut. s. dei sectatores, et eius boni-
tati, atq; potentia plurimum confiden-
tes ne pertimescant, aut vereantur p̄-
siti arescere, pollicetur illis Deus ape-
rire flumina in supinis collibus, hoc est
in locis aridis, & inaccessis; et in me-
dio camporum fontes aquarum et c.
quasi dicat nihil enim difficile, aut im-
possibile apud Deum, tantum abest, ut
uobis aquæ sint defutura, et siti unquā
perire debeatis, quod quidem contigit
se populo Israelitico, dum per desertū
commearat (ut supra diximus) nemo
est qui dubitet: Verum hoc ipsum ue-
rius accidisse post Christi aduentum. i.
cum apparuit gratia Dei, & Saluatoris
nostri erudiens nos, et hoc uoluisse pro-
phetam innuere testis est uniuersus orbis,
et quicunq; non habent oculos lip-
pos, & lusciosos, et mentē omnino de-
prauatam. Aperta sunt quidem in mō-
tibus flumina, quando uiri sancti di-
uino et superno spiritu ditati instar
fluuiatū riuorū, fidei doctrinam scien-
tibus abunde effundebant: per desertū
conuersum in stagna aquarum intelli-
guntur etiam gentes, quæ iam pridem
omni gratia spiritali destituta, conse-
cutæ sunt postea abundantiam dono-
rum cœlestium. Et quoniam ambulā-
tibus per loca arida, et arboribus de-
stituta, intollerabilem solis calor p̄-
bet molestiam; p̄quidit etiam summa
Dei prouidentia, ut sicut in eo deserto
arbores frondosæ, et uirides succresce-
rent; sic hominibus in noua lege pro-
egredientibus protulit arbores pulcher-
rimas, et optime, et iuuuiter olentes,
quæq; nunquam putrescant. cuiusmodi
sunt cedri, spina, myrthus, & lignum
oliuæ, ponam in deserto absietem, ylmum,
& busum simul: arbores inquam diuer-
si generis; arbores densissimæ frondi-
bus, et opportune factentibus umbrā,
ut uideant et sciant, et recogitent, i.
semel*

B ut his omnibus diligenter expensis &
probè consideratis, si quid rationis ad-
uersus eum habeant, qua moti eum re-
fugiant, & suis in erroribus pertinaci-
ter uelint consistere, & obsistere, asse-
rant. sic dicit Rex Iacob, qui solus ue-
re potest nuncupari Rex Iacob, cum so-
lus ipse regimen, ac protectionem ip-
sius Iacob, & ab eo descendentium pe-
culiariter habuerit. Dij uerò gentium
nequaquam, ut facile est uidere, Nomi-
nat Deum, Rex Iacob, ut exprimat di-
scrimen inter ipsum, & Deos gentium
qui non possunt nominari reges.

C Dicitur etiam Deus uocare ad iudi-
cium ipsos Iudæos, uel iudicium eorū
appropinquare, ut habet alius textus,
ut debitam suæ incredulitatis, & perti-
naciæ referant punitionem, uel saltem
ruborem, pudorem, & ignominiam;
Sancto enim calculo Dei, & iusto iudi-
cio puniri possunt, ut potè qui orbem
terrarum deceperint, & consilia non
uera attulerint: unde eorum consilia
iām appropinquauerunt, et ad finem uel
quæ peruenerunt ex cutiente errorem,
& ignorantia tenebras dissipante Deo.
Deo inquam non ex illis falso nuncu-
patis Dijs, sed Domino, & Deo, uere,
& rege Iacob, id est eorum rege, et du-
ce, qui sunt, ex sanguine Israel.

D Quamquam per ea nomina diuersa-
rum Arborum, & plantarum sacri in-
terpretes communiter intelligant qua-
les futuri essent Apostoli, & reliqui Dei
ministri, qui in ea gentium, & Idolola-
trarum solitudine erant plantandi; ni-
hilominus alia etiam possunt causæ
adduci, cur arbores illæ signatim, at nō
alia fuerint in figuram adductæ. Cē Cedrus.
drus enim quæ est prima arbor in hoc p̄-
textu adducta, significat aliquando ex-
cellentiam gloriæ cœlestis, ut illud
psal Iustus ut palma florebit, sicut ce-
drus libani multiplicabitur: uolēs in-
nuere, quōd aliqui Dei gratia adiuti,
erant, usq; ad eadē cœlebes, & clari, quōd
uelut cedri libani sublimabuntur ad re-
gnum. Cedrus etiam, quæ est arbor
imputribilis denotat spem resurrectio-
nis, et incorruptionis futuræ. qua-
les erunt quicunq; perfecte crediderint
in Christum: Spina secundum. D. Hier. Spina
est

ps. 49.

Luc. 22.

semel atque iterum quæ Deus contu-
lit beneficia mente reuoluant, et intel-
ligant pariter, quia manus domini. i. uir-
tus eius, potentia eius, et eius boni-
tas, et clementia fecit hoc, et sanctus
Israel creauit illud.

Necte moueat, aut tedio afficiat tot
uerborum inculcatio seu amplificatio:
uult enim propheta ostendere. debere
homines rite, ac diligenter expendere,
et totis animi uiribus opera domini ad
mirabilia animaduertere, et singularē
eius potentiam, ac bonitatem perpetuo
summis laudibus commendare, et
p̄dicare. Vide super hoc psalmos.

psal. 104. 104. 105. 106. et in priori quidem nos hortatur propheta. d. Confitemini domino, et inuocate nomen eius, annunciate intergentes opera eius. cantate ei, et psallite ei, et narrate omnia mirabilia eius. et in altero Quis loquetur potentias domini, auditas faciet omnes laudes eius? In postremo; Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici, et de regionibus congregauit eos. Videant ergo & sciant, & recogitent, & intelligant pariter quia manus domini fecit hoc. et quid fecit fecit inquam quod Iudæi olim populus Dei cœlestibus donis magnopere ditati, exaruerint: contra uerò gentes, quæ more pecudum uitam degebant quocunq; spiritali munere destitute, sue re. postmodum in dei filios coaptate, et regni cœlestis participes effectæ; Hęc tam magnam, & incredibilem duorum populorum mutationem nullus unquā imaginari, ne dum facere potuisset nisi Deus. Quod si uis postmodum clariius intelligere, & melius nosse quos fluuiorū riuos, quos fontes aquarū, quæ flumina in supinis collibus, & in medio camporum Deus aperuerit, attollas fidei oculos in Petrum, Paulum & reliquos Apostolos, qui tanquam exuberantia flumina spiritus sancti gratiam mentibus hominum profuderunt. & hi prius quam dono spiritus sancti essent imbuti, & p̄moniti, erant ueluti colles supini, aridi, & inaccessibiles. Sed cum hæc secum ipse Deus cogitauerit, aduocat, & citat ad iudicium quascunq; gentes incredulas, & p̄sertim Iudæos,

A ut his omnibus diligenter expensis &
probè consideratis, si quid rationis ad-
uersus eum habeant, qua moti eum re-
fugiant, & suis in erroribus pertinaci-
ter uelint consistere, & obsistere, asse-
rant. sic dicit Rex Iacob, qui solus ue-
re potest nuncupari Rex Iacob, cum so-
lus ipse regimen, ac protectionem ip-
sius Iacob, & ab eo descendentium pe-
culiariter habuerit. Dij uerò gentium
nequaquam, ut facile est uidere, Nomi-
nat Deum, Rex Iacob, ut exprimat di-
scrimen inter ipsum, & Deos gentium
qui non possunt nominari reges.

C Dicitur etiam Deus uocare ad iudi-
cium ipsos Iudæos, uel iudicium eorū
appropinquare, ut habet alius textus,
ut debitam suæ incredulitatis, & perti-
naciæ referant punitionem, uel saltem
ruborem, pudorem, & ignominiam;
Sancto enim calculo Dei, & iusto iudi-
cio puniri possunt, ut potè qui orbem
terrarum deceperint, & consilia non
uera attulerint: unde eorum consilia
iām appropinquauerunt, et ad finem uel
quæ peruenerunt ex cutiente errorem,
& ignorantia tenebras dissipante Deo.
Deo inquam non ex illis falso nuncu-
patis Dijs, sed Domino, & Deo, uere,
& rege Iacob, id est eorum rege, et du-
ce, qui sunt, ex sanguine Israel.

D Quamquam per ea nomina diuersa-
rum Arborum, & plantarum sacri in-
terpretes communiter intelligant qua-
les futuri essent Apostoli, & reliqui Dei
ministri, qui in ea gentium, & Idolola-
trarum solitudine erant plantandi; ni-
hilominus alia etiam possunt causæ
adduci, cur arbores illæ signatim, at nō
alia fuerint in figuram adductæ. Cē Cedrus.
drus enim quæ est prima arbor in hoc p̄-
textu adducta, significat aliquando ex-
cellentiam gloriæ cœlestis, ut illud
psal Iustus ut palma florebit, sicut ce-
drus libani multiplicabitur: uolēs in-
nuere, quōd aliqui Dei gratia adiuti,
erant, usq; ad eadē cœlebes, & clari, quōd
uelut cedri libani sublimabuntur ad re-
gnum. Cedrus etiam, quæ est arbor
imputribilis denotat spem resurrectio-
nis, et incorruptionis futuræ. qua-
les erunt quicunq; perfecte crediderint
in Christum: Spina secundum. D. Hier. Spina
est

est genus arboris nascentis in eremo habens similitudinem spinæ albæ, ex qua arbore dicit confecta fuisse omnia ligna arca, & instrumenta tabernaculi, quod lignum impuribile dicitur, & leuissimum omnium lignorum tam in fortitudine, quam in nitore superat soliditatem, & pulchritudinem, quæ quidem conditiones quàm optime cõueniant cunctis Christi fidelibus, & perfecte in eum credentibus nemo est qui non videat: Sed hic aliqui notant Diuû Hieronymum, quia si spina est arbor, quæ nascitur in deserto, non oportebat illam Deus nouiter in deserto creare. Dicitur quòd hic voluit spinam meminisse propter allegoriam, vt ostenderet diuersa genera virtutum, in homine iam reparato, posse reperiri Myrtus tertio loco hic positus arbor est præcipua, & insignis virtutis: dicitur enim esse naturæ & conditionis temperatiuæ, & iuxta sententiam Medicorû est utilis valde, & idonea curandis infirmitatibus. Vnde nonnulli scriptores asserunt mirtheta nihil aliud significare nisi sanctas, & vere salubres legis, & prophetarum scripturas. Oliua 4. loco enumerata quid significet in promptu est omnibus, significare. s. pietatē, & misericordiam: vnde. D. Hieronymus exponens illud Zacchariæ. 4. c. & ecce caua candelabrum aureum, post multa inquit. Quod per lucernas quæ erant posite super ipsum candelabrum vult intelligi gr̃as spiritus sancti, p̃ quas oleû misericordiæ Dei, cû clarû quæ virtutû ecclesia suscipit, & sicut. d. D. Hier. lignû oliuæ est nutrimentum lucis, & laborantium requies, est postmodum alia arbor, quæ vocatur abies per quam designantur qui inter sanctam Ecclesiam adhuc in terris positi iam cœlestia contemplantur: quicq; una cum Paulo Apostolo confidenter dicunt, nostra conuersatio in cœlis est: & quemadmodû ista arbor valde crescendo ad aeris altitudinem subtolitur. ita planè sunt hi, qui hoc loco per abietem significantur. Vlmus autem est arbor, quæ re vera, nullum ex se fructum producit, verû & si fructum proprium non habet, portat tamen, & sustinet uitam cum fru-

ctu; sic propemodum sunt quidam in ecclesia viri seculares, qui quâuis spiritaliû uirtutû dona nō habeat, dū tamen sanctos viros donis spiritalibus refertos, sua largitate sustentant, quid aliud quàm uitam cum botris portant? Quare nec isti sunt prorsus inutiles in ecclesia Dei, atq; ideo in ipsa solitudine, hoc est in Ecclesia Gentium olim deserta, & solitaria, voluit etiam hoc genus arborum reperiri. Postremo ponitur buxus. quæ in altum non proficit, nec erigitur, quæ quamuis & ipsa fructum non habeat, viriditatem tamen perpetuo habet, per quam illi facile designantur, qui intra sanctam ecclesiam ex ætatis infirmitate nondum bona opera ferre valent, sed tamen fidelium parentum fidem, ac deuotionem sectâtes perpetuæ viriditatis & ipsi, fidem tenent. Id aduertit. D. Greg. hom. 20. in Euangelia ex quibus omnibus hic enarratis quisq; potest agnoscere, pariter & admirari profundû, ac propè diuinû intellectû huius sanctissimi vatis. Voluit. n. has oēs arborum species in præfata solitudine pariter inferere, ne ulla virtus gratiarû videretur ecclesiæ præ hæc solitudinē denotare deesse: atq; ut oēs intelligant, & mente cognoscant, q̃ manus Dñi fecit hæc oia, & in ariditate gētiû inuenirentur fluentia virtut. Tex. sic habet, *vt uideant, & sciant, & recognoscant, & intelligant.* Hac verborû inculcatione voluit propheta ostendere q̃ manus dñi fecit hæc oia, & sanctus Israel creauit illud, & nulla vnq; Creatura: Postquæ Esaias cõuertit sermonē suum in p̃sona dñi loquēs ad ipsa idola, q̃ insensibilia sunt, nec audiendi, nec respondendi possident facultatem, & sūt ea de quibus loquebatur Dauid dicens. Symulachra gentium argentum & aurum opera manuum hominum. Os quidem habent, & non loquentur. oculos habent, & non videbunt; aures habent, & non audient. &c. Probat ergo propheta, & ostendit nequaquam esse Deos, nec posse tali titulo, siue nomenclatura eos unquam dignos reddi, & inquit. *Accedant inquam, & coram no. Tex. 7. bis instent, hæc idola siue symulachra, quæ vos miseri homines, & insani pro*

Buxus.
Greg. hom. 20. in Eua.
D. Hier.

Myrtus.
Oliua.
Zach. 4.
D. Hier.
Abies.
Vlmus.

Dijis colitis. enuncient nobis, ac significent, quacumq; ventura sunt: priora quæ fuerunt nunciate, & ponemus cor nostrû, & cedemus, & quiescemus, nihil ultra quærentes, & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. No uissima, inquam, id est quæ in fine sæculorum erunt, ac quomodocumq; fient. Et rursus repetit *annunciate, quæ ventura sunt in futurum,* bene quoq; aut male si potestis, facite, & loquamur, & videamus simul: ex quibus oibus duas effingere possumus, & formare rationes: vna est, quòd illi sunt Dij, vel pro Dijis verè habendi, qui cognoscunt res antequam fiant, & quæcumq; sunt præterita; imò etiam nihil eorum quæ præsentia sunt latere potest. & ut uno verbo dicamus, ille moeretur nomē Dei, & est verè Deus, cui nihil est absconditû, & cuius oculis oia sunt nuda & aperta. At Dij gentiû nunq̃ potuerunt cognoscere aduertû filij Dei, nec fidē gentiû, neq; propriû eorû interitû, igitur Dij nō p̃nt dici: præterea q̃ sunt Dij p̃nt bene tacere, aut male, bene quidem præmiâ do bonos, male autem, & bonis, & malis pœnam inferendo: is est enim mos & consuetudo dæmonis, non solum malis, verum & bonis vt plurimum, malum, & pœnam inferre: At Deus quia Deus est, seruat, beneficijs afficit, & omni uoluptate spiritali replet, qui ipsum colunt, metuunt, & bene operantur; mala autem, & supplicia attulit ijs qui eum contemnunt, & bene operari dedignantur, ac renuunt, et si quandoq; bonos malis affici p̃mittit, in eorû cõmodû ac utilitatē agit. At lapides isti exanimis nihil horû p̃nt efficere, sed ab alijs accipiunt & qd̃ sunt, & qd̃ st̃t, & quòd solum videantur, minime autē videant. Hoc est, quod dicit Esa. *Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia Dij estis nos,* Hoc est argumētû, quod ego sumo aduersus Gnosticos, & diuinatores qui de rerum euentibus certo prædicere audent. Sed quispiam dicet. Nulli dubium quòd eiusmodi idola cum sint lapidea, saxea, aut lignea, vel ex quo nis metallo confecta; non possunt nosse, nec præterita, nec præsentia, minimeq; omniû

ea quæ sunt futura: At qui Dæmones, & mali spiritus, qui in illis confident, vel assident, & per ea velut oraculâ, sua responsa emittunt, poterunt utiq; cognoscere præterita, præsentia, atq; futura: quemadmodum quonidie ferè experimur in quibusdam, qui futura prædicunt, & vera prænunciant, quæ infalibilibiter eueniunt, & præterea quæ difficultas potest speciatim Dæmonibus inesse, ut & ipsi non possint quemadmodum & homines præterita cognouisse: Respondeat primû, nullû incõueniens fore ipsos Dæmones aliquid futurum præscire, & ea quandoq; Dei nutu, ac voluntate prædicere, vel plerûq; cum ex se ipsis loquantur, sed falsum, vel aliquid anceps, aut dubium loquuntur, & hac ratione ferè semper miseros homines decipiunt, & (vt inquit D. Hier) quamuis multa ab idolis quandoquæ fuerint prædicta, nihilominus mendacium semper fuit admixtum veritati, & cû sint maximè omnium vecordes, & callidi, suas sententias ita contexerit, atq; confingunt, vt quicquid acciderit fatui homines existiment ab eis fore prædictum, veruntamen duo sunt certissima, quæ à Dæmonibus nunquam sciri potuerunt, uiz. nec ea quæ fuerunt ante mundi constitutionem, nec ea pariter quæ sunt futura post mundi consummationem. Origenes etiam dicit, rerum initia à natura mortali inueniri non posse, sed neq; ab his quæ quàmuis diuiniore sunt facte, cum tamen sint & ipsæ creatæ, nequæ ab his natura possunt unquam sciri. Quare optimè dixit Esaias. Quòd nec idola, nec Dæmones illis assidentes possunt inter Deos recenseri, cum nec beneficere, nec male, nec futura cognoscere certitudinaliter possint, dico certitudinaliter, quoniam effectus, qui procedunt à causis naturalibus possunt vti quæ non solum à Dæmonibus, & ab Angelis, verum & ab hominibus aliquando cognosci: verum cum omnia subsint diuinæ uoluntati, & nihil absq; euenuru, & numine in effectum producantur, possunt quandoq; interscipi, aut impediri, & consequenter non possunt ab intellectu creato certitudinaliter cognosci.

vide s. his q̃ dic. Lact. li. 2.

Origenes.

Dijis

gnosci. Et tandem, si futura contingentia, quæ à libera hominis voluntate dependent, interdum, ut fuerunt à Dæmone prædicta, eueniant, hoc euenit, vel quia sic Deus uoluit, aut permittit: aut tandem quia sic accidit (ut supra diximus). Quare non est dicendum Dæmones, & simulachra eorum præfata fore futurorum; neque uires illas habere bene aut malè faciendi, quòd si possunt, faciant, et nos ipsam dicamur, et uideamus simul: Vnde palam sequitur eos non esse Deos. Quo circa his positus manifestè concludit Esaias uelut eos alloquens, et cum eis sermonem conferens inquit. Ecce rebus ita se habentibus, et rite constitutis, vos *Dij gentium estis ex nihilo*, quia et uos de nihilo creati estis, uel estis de nihilo, quoniam quamuis secundum naturam ex nihilo creati sitis à Deo, tamen secundum animi uestri prauitatem, et tanquam Dæmones, et inimici Dei, estis ex nihilo, quia estis ex peccato, quod est nihil, et peccatum, ac nequitia qua recessistis à Deo, pater uester est, *Opus uestrum ex eo quod non est*, quoniam quicquid facitis quicquid cogitatis, et quicquid operamini, ex eo quod non est, quia scilicet ex malo procedit, et nullum est, quia ad nihil utile est: qui enim uos colunt, et uenerantur, et ipsi nihil sunt, et ex eo quod non est exoriuntur. uos enim ex patre Diabolo estis. *Abominatio est, qui elegit uos*, habita semper relatione horum uerborum ad ipsos Dæmones, & ad cultores Idolorum: qui enim uos elegit, qui uos in hunc errorem induxit abhominatio est coram Domino: ipse enim Dæmon fuit primus idololatriæ inuentor, & uoluit primos parentes nostros efficere idololatrias, id est adoratores, et cultores idolorum; uel ipsos fieri Deos, cum dixit. eritis similes Dijs scientes bonum et malum. Quin et ausus fuit ipse Dæmon aggredi, & tentare Dominum nostrum, & curare ut & ipse idololatriæ crimine macularetur, cum dixit, ostendens tibi omnia regna mundi. Hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me. Cum ergo Idola sint ex nihilo, & quemadmodum

A dicit D. Paulus. Idolum nihil sit, esse sequenter nihil habet numinis, sed sola fictione, aut stulta, & uana quorundam hominum imaginatione nomen & honor, & Dei cultus illis tribuatur; hoc dubio procul non solum est graue piaculum, sed abhominatio peissima, Cum deinde sequitur.

Suscitatus ab Aquilone, & ueniet ab Oriente solis, uocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & uelut plastes conculcans humum.

Ostendit propheta quis nam sit uerus Deus, quisnam ille sit, cui fidere, quæ suspicere, & quem iure optimo colere & uenerari debeamus, asserens eum esse qui fuit uocatus ab Aquilone, qui ueniet ab ortu solis. Hic citrà omnem controuersiam non Abraham, non Cyrus, non Zorobabel, uel nonnulli exponentium crediderunt, sed fuit Christus Dominus, qui uocatus fuit à patre ab extremis regionibus, hoc est à summo celo, à summis Aedibus, & à sinu Dei, patris omnipotentis, fuit suscitatus, & ueniet ab ortu solis; de quo scriptum est. Ecce uir, oriens nomen eius. Dicit ergo propheta Dei personam gerens.

Ego Deus magnus excelsus, terribilis super omnes Deos, suscitatus ab Aquilone, suscitatus, id est dedi ipsum in lucem gentium, ut qui prius erat ignotus, & absconditus, ab omnibus uideretur, & coleretur. Nec tibi uideatur absurdum per eum qui suscitatus est ab Aquilone intelligamus Christum Dominum, cum ab Aquilone pandatur omne malum: Dicitur enim uocatus ab Aquilone, id est locis remotissimis, & asperrimis cognitus, & adoratus à gentibus ubi nulla sui nominis erat cognitio. Uocabit nomen meum, id est nomen meum annunciat in gentibus. iuxta illud psal. Annunciate inter gentes gloriam eius, & in omnibus populis mirabilia eius, quoniam dominus excelsus, terribilis rex magnus super omnem terram, & quod omnes Dij gentium demonia solus autem dominus cælos fecit. & alibi in medio Ecclesiæ laudabo te. Vel uocabit nomen meum quia scilicet uocabitur Deus vnus, & idem in essentia: quemadmodum

dum ego sum Deus: *Et adducet magistratus. i. principes, & magnates, & quicumque alij præfunt, & pro Dijs haberi uolunt. quasi lutum: & erit uelut plastes, id est figulus conculcans humum.* Iuxta illud psal. Ut lutum placearum delebo eos. & psal. 2. Tanquam uas figuli confringes eos: sic nempe factum est in aduentu Christi, principes, & reges, & idolorum cultores, quin & ipsi Dæmones sunt in terram deiecti, & uires, & cultus eorum ad nihilum redactus. Et rursus prosequitur Esaias deridens, ac deludens, & prorsus abiiciens idolorum uanitatem, ostendens, seu confirmando quæ hactenus dicta sunt, ea scilicet nihil omnino habere uirum, præsertim si per ea intelligamus statuas, & imagines perperam & falso dictorum Deorum: dicens.

Quis annunciant ab exordio ut sciamus, & à principio, ut dicamus iustus es? non est, neque annuncians, neque prædicans, neque audiens sermones uestros.

Quod quis nos docuit ut sciamus quæ facta sunt? quemadmodum scilicet in principio creauit Deus cælum, & terram? Quis nos docuit ut dicamus Deo, tu iustus es? imò tu solus, non solum iustus, sed iustitia ipsa: tu uere Deus, tu es omnino uerax; tu cui mare, & venti obediunt; tu cui tanquam uero Deo omnis honor, omnis laus & gloria pleno iure debetur? *Non est neque annuncians, neque prædicans, neque audiens sermones uestros.* quod præter Deum nullus est, qui uel queat annunciare quæ facta sunt à principio neque prædicare quæ futura sunt, neque est quisquam, o idola muta, & uana, audiens sermones uestros: quandoquidem os habent; & non loquuntur. Quod si hæc (ut quidam uolunt) referantur non ad ea ipsa idola, sed ad Idolorum cultores, ipsi pariter deridentur, ac reselluntur, cum neque inter eos sit qui, uel præterita scire, uel futura prædicare, aut eorum sermonibus fidem adhibere facile possit inueniri: & uolunt nonnulli hæc uerba sic exponi. Nullum nos docuisse, & præmonstrasse, ut uere dicamus ipsi idolo, iustus es, quasi ipse, uel ipsum ab exordio nos docueris, sic de eo sentire,

ut iustum appellemus. Vnde consequitur inaniter ac temerè falsos deos adorari, cum nullus annunciuerit, uel prædixerit, aut docuerit, illos esse deos, Aut per hæc uerba uoluit innuere cultores idolorum iustos nequaquam appellandos, sed magis, & proprie iniustos, & impios dici debere, ut potè qui nos decipiunt, non eum qui uere Deus est nobis proponentes, sed quem ipsi uolunt, & constringunt. atque ita sunt iniusti, quia non reddunt cui debent diuinum honorem. Postremo subdit amouens à nostris cordibus, & auellens omnem difficultatem d. *Primus ad Syon dicit. Ecce adsum, & Ierusalem Euangelistam dabo; nam cum mox dixerit, quòd non est neque annuncians, neque prædicans, neque audiens sermones uestros, hoc est, non sit quisquam qui uos doceat, qui audiat uestras petitiones, & præmonstret ea, quæ sunt uobis ad salutem necessaria, primus ad Syon dicit, hoc est ipse Deus, qui est primus, & nouissimus dicit. Ecce adsum. Ego inquam docebo uos; ego uos erudiā; ego ostendam uobis, quid uos facere oporteat, non quisquam idolorum cultor, nec ullus eorum, qui falso dii nuncupantur. Ecce adsum, prope est dominus omnibus inuocantibus eum, uoluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet. Et Ierusalem Euangelistam dabo; hoc est, faciam, & constituam in Ierusalem in ecclesia & congregatione bonorum Euangelistam. i. uirum qui annunciet eis, ac demonstrat uiam salutis, et uera, ac sempiterna præmia præparata his, qui per hanc uiam perambulant, non displicet eorum sententia qui iuxta textum hebreum legunt. Ecce adsum, hoc est primus. i. deus dicit. Ecce adsum. scilicet filij tui. i. sancti Apostoli qui fidem meam, & salutis uiam, tibi præmonstrabunt. Et Euangelistam dabo, ipsi Hierusalem, ut reuera contigit. Vel Ierusalem dabo Euangelistam. i. faciam, ut Ierusalem, id est qui de ea proficiuntur, annuncient nomen meum, et prædicent euangelium; iuxta illud quod toties supra dictum est, De Syon exibit lex, & uerbum Domini de Ierusalem. et rursus repentes,*

ps. 17.
psal. 2.

Tex. 9.

Zach. 7.

ps. 144

reperet, & esculentis eorum, qui Dijs alienis credidit & edificavit uanitate, & cultum, et detestabilem impietatem. d. et uidi, diligenter animaduerti, & undequaque circumspexi, & non erat, neque ex istis quisquam in nullis omnino, neque Idolorum, neque suorum cultorum, qui in ipsis consilium, et interrogatus responderet uerbum, hoc est, aliquid afferret in eorum tutelam, & corroboracionem. Cum itaque nullus esset ex Dijs alienis, neque ex his, qui eos uenerabantur, & adorabant quicquam pro eorum defensione coram adduxisset, in hanc sententiam, firmam, stabilem, ac absolutam

A deliberationem ueni, & dixi. Ecce omnes inuisi, & uana opera eorum, uentus inane simulachra eorum. Hæc postrema uerba quamquam nonnulli tribuant tanquam dicta ab ipso Deo. ego tamen existimo posse referri etiam ad ipsum Esaiam. Vnde conuenienter admodum una cum Lactantio possumus proclamare illud Persiani dictum. O curas hominum, o quantum est in rebus inane, o curæ in terris animæ, & cælestium inanes lib. 2. cap. 2.

Et hæc de 41. cap. dicta sufficiant.

CAPVT QUADRAGESIMUM
SECUNDVM.

1. **E**cce seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris. Calximum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in ueritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium: & legem eius insula expectabunt. Hæc dicit Dominus Deus, creans calos, & extendens eos: firmans terram, & qua germinant ex ea: dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam. Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & seruaui te. Et dedi te in fedus populi in lucem gentium: Ut aperires oculos caecorum, & educeres de conclusione uinctum, de domo carceris sedentes in tenebris. Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. Quæ prima fuerunt, ecce uenerunt: noua quoque ego annuncio: antequam orientur, audita uobis faciam. Cantate Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terre, qui descendit in mare, & plenitudo eius insula, & habitatores earum. Subleuetur desertum, & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores

petra,

patra, de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam & laudem eius in insulis nunciabunt. Dominus sicut fortis egredietur, sicut uir preliator suscitabit zelum: uociferabitur, & clamabit: super inimicos tuos confortabitur. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul: Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo: & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. Et ducam cecos in uiam, quam nesciunt, & in semitis, quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & praua in recta: hæc uerba feci eis, & non dereliqui eos. Conuersi sunt retrorsum: confundantur confusione, qui confidunt insculptili, qui dicunt conflatili: uos Dij nostri. Surdi audite, & ceci intuemini ad uidendum. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus nisi ad quem nuncios meos misi? quis cæcus nisi qui uenundatus est? & quis cæcus nisi seruus Domini? Qui uides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus uoluit, ut sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus, & vastatus laqueis inueniunt omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat.

Redde. Quis est in uobis qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura? Quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccauimus? & noluerunt in uis eius ambulare, & non audierunt legem eius. Et effudit super eum indignationem furoris

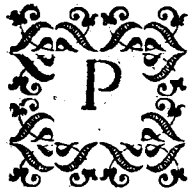
sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit, & succendit eum, & non intellexit, &c.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVMSECVNDVM CAP.

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1. *E*cce seruus meus suscipiam eum; electus meus, complauit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.

POSTEA QVAM A in capite immedia- te præcedente reiecit Esaias ex doctri- na sibi à Deo reue- lata, falsos Deos, idola, & eorum cul- tores, ostendens neq; ea, neq; aliquod opus eorū quicquam esse, & qui eligūt eos, & amplectuntur esse abhominabi- les, & contemptibiles; nunc ostendit, & ob oculos ponit, quem colere, cui fidere, & spem omnem in quo col- locare debeamus, indicans, quòd is est seruus Dei electus iam diu nobis promissus, in quo sibi maximè cõplacuit ipse Deus. Dicit ergo in primis, introducens ipsum Deum patrem nobis proponentem, & quasi digito corā ostendentem hunc filium nobis promissum. d. Ecce seruus meus, suscipiā eum, electus meus. (Aliqubi legitur) ecce puer meus, vt Matth. 12. Sed vtro- **C**biq; sermo est de Christo dei filio, qui tamen à propheta vocatur hoc loco ser- uus; primo quidem ratione humanita- tis assumptæ, quippè qui semetipsum exinanituit formam serui accipiens: Po- test etiam dici seruus ratione cultus, ve- nerationis, & obsequij quo Deum pa- trem prosequebatur, dicebat enim ali- cubi. Ego honorifico patrem meum, vos autem mhonorastis me. vocatur etiam seruus ob ministerium, ad quod **D** fuit missus à Deo, cum & ipse dixit ali- quando. Filius hominis venit ministra- re, & non ministrari: dictus est etiam puer velut is qui instar puerorum fuit

Christus dei filius seruus

Ioan. 8.

Matth. 20.

subditus parentibus, vt legitur apud Lucam. & hic est ille puer de quo bea- ta Virgo in cantico suo. d. Suscepit Is- rael puerum suum, recordatus miseri- cordiæ suæ, & hic est ille puer de quo dicebat dñs psal. 85. da imperium pue- ro tuo. Et hic est ille puer qui habe- bat quinque panes ordeaceos, & duos pi- lices. Ioan. cap. 6. quamquam aliàs ego reiecerim hanc sententiā, de hoc ergo puero, & seruo dicit ipse Deus. *Ecce seruus meus suscipiam eum.* Et quoniā textus lxx Interp. sic habet. *Ecce Iacob puer meus, Israel electus meus,* quamquam, iuxta sententiam omniū veterum, & modernorum, per Iacob, & per Israel intelligi velint Christum Dominum, notat tamen D. Hier: vbi propheta de Apostolorum choro loqui- tur, Iacob, & Israel nominat: At cum de Christo aliquid p̄dicat, legitur absq; Iacob, & Israel, & absolutè uocat Do- minum, filium, seruum, aut puerum. Suscipiam eum (inquit) id est traham apud me, & penes me tenebo eum, & nullo vnquam tempore dimittam eū; & suscipiam eum in consortium meū; loquitur. n. de eo solo rāquā de eo, qui solus ex diuinis personis carnē suscepit. Suscipiam quoq; eum ut in opus redemptionis sit mihi consors, coadiu- tor, & præcipuus minister, & cooperato- r. Alijs sic exponunt. suscipiam eū, id est seruabo, & sustentabo, & exau- diam præces eius pro genere humano exhibitas, & oblatas; quemadmodum D. Paul. ad Hæb. 5. dixit. Qui in dieb⁹ carnis suæ præces, supplicationesque ad

Luc. 2.

Ioan. 8.

a Ieum, qui possit illum saluum face- re à morte, cum clamore valido, & la- crymis offerens exauditus est pro sua reuerentia: Vel sic. Suscipiam eum, & à mortuis suscitatum, è terris ad cœ- lum deducam. Præterea alio sole mni, & præclaro titulo nūcupat ipsum De⁹. d. Electus meus, quia. s. præ alijs omni- bus fuit non solum electus, verum et magnopere dilectus, qui est ille verus sponsus, qui electus est ex millibus, hoc est ex infinitis si qui sunt tales: ex his facile colligimus quod Christus, in quā tum homo, fuerit ille speciosus for- ma præ filijs hominum, in cuius labijs diffusa est gratia, quique fuit plenus omni benedictione spiritali. Ipse est de quo dixit Deus *Complacuit sibi in illo anima mea:* quemadmodum testatus fuit ipse Deus, dum baptizaretur à Ioā ne, vbi audita fuit vox illa de cœlis. d. Hic est filius meus dilectus in quo mi- hi complacui. Dicunt aliqui quod com- placuit sibi in illo anima mea, inquit Deus, quia propter ipsum, & eius cau- sa reconciliatus sum hominibus: vel complacuit sibi in illo anima mea qui hic solus perfectè plenequè satisfecit. Et rursus existens in monte excelso cū Moyse, & Elia, vox pariter de nube au dita fuit. d. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Subdit. *Dedi spiritum meum super eum,* & hoc fuit, quando missus est spiritus sanctus in columbæ specie super ipsum: & ad- uerte non particularem aliquā gra- tiam, seu speciale donum huic puero fuisse collatum, sed totum spiritum suum dedit illi Deus, omne bonum, & cumulum omnium virtutum, non so- lum inquit Deus dedit, sed effudi in eū omnis gratiæ plenitudinem, perpetuū mihi domicilium construxi. Sic enim scribit Ioannes Euangelista. Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ, et veritatis; de cuius plenitudine omnes nos accepimus, gratiam pro gratia. Et caue ne credas filium ob id esse minorem pa- tre secundum diuinitatem, quamquā dicatur ipsum participem fuisse spiri- tus sancti, et à patre eum accepisse, quando et ipse quoq; spiritum dedit,

et sanctificet creaturam; sicq; pro mē- sura humanitatis tempore quo fuit ba- ptizatus spiritum sanctū recepit: neq; enim quo Deus est, sanctificatus est dū spiritū accepit, sed quaten⁹ apparuit ho- mo, ob illam desponationem à tota diuinitate eo tempore peractam. His dictis propheta recenset actiones, quæ proficiuntur ab eo, dum fuerit adul- tus, & exercebit opera patris sui, qui mi- sit eum, & super quem dedit spiritum suum. **B** Primum inquit. *Iudicium Genti- bus proferet, Non clamabit neq; accipiet personam, nec audietur vox eius fortis: Iudicium gentibus proferet,* hoc est, iudica- bit omnes gentes, erit Rex, et Impera- tor super omnes: pater enim dedit om- ne iudicium filio. Neq; vllus potest rite iudicium ferre, neq; iustitiam exercere, nisi in Christi legem prius oculos cõij- ciat, quod tamen iudicium quotidie ex- ercetur in Ecclesia p̄ ministros suos, qui nūquam poterunt iustum iudicium exercere, nisi in Christum respexerint: ipse enim iustum iudicium proferet, proponet, et declarabit. **D.** Hier. Iudicium, inquit. Genti- bus proferet, quod antea nesciebant. q. d. nullus ante Chri- stum poterat iustum exercere iudiciū, quia quale esset prorsus ignorabatur. Vnde psal. 98. Tu parasti directiones, iudicium, et iustitiam in Iacob tu feci- sti. Eusebius. d. Iudicium protulit ipse Christus, qui se ipsum tacite in vitam hominum insinuauit: atq; in terrā iudi- cium posuit. Aliqui per iudicium hoc loco intelligunt prædicationem euan- gelicam: tunc (inquam) iudicium pro- feret quando annuntiabitur, et prædi- cabitur euangelium. Nec volo præ- terire opinionem illorum qui per iudi- cium intelligunt diem illum extre- mum, quo Deus iudicabit vniuersum orbem, et ipse est futurus iudex, qui red- det vnicuiq; secundum opera sua, sed huiusmodi iudicium usq; ad tempus il- lud erit omnino occultum. Nec erit penitus dissolam, si per iudicium hoc loco intelligamus actionem qua Christus eiecit diabolum ex hoc mun- do, de hoc iudicio et iustitia dei quomo- do fuerit facta inter gētes alibi dicem⁹

Iudicium quale proferet nobis Christus. psal. 98.

De

Deinde cum dicit. Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris: non clamabit (inquam) quia velut homo mitis, humilis, & mœfuetus non erit contentiosus, neque loquax, aut verbosus, ut sunt plerique iudices, qui præ timore superbiæ, & quò terrorem incutiant audientibus, voces tollunt, rixantur, & clamant; quod genus clamoris amovet hoc loco Esaiæ à Christo Domino. At propheta non damnat eum clamorem, qui fit in oratione, ad impetrandas gratias, & liberationem, à miseris, angustis, & calamitatibus nostris, aut quòdecunque aliud bonum: sic enim Deus clamabat, ut ait propheta. Voce mea ad Dominum clamavi, & exaudivit me: & Paulus ad Hebræos. 5. Cum clamore valido, & laetitia ad Deum oravit ipse Christus, & exauditus est pro sua reuerentia, neque rejicit Esaias clamorem qui fieri solet ad excitandas gentes, quo Dei verbum audiant, quem ad modum Christus Dominus in die magno festivitatis, clamabat in templo & dicebat. Si quis sitit veniat ad me, & bibat: & Esaias in præcedenti capite habet. Vox dicentis clama, & cap. 58. inquit. Clama ne cesses, et exalta vocem tuam: aut dicas quòd non clamabit iste puer, & servus meus, cum ducetur ad supplicium, non conqueretur, non emittet stridores, aut eiularus, sed potius hortabitur mulieres, quæ ipsam sequebantur dicens. Filie Hierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, non itaque clamabat, aut vociferabatur, sed velut agnus coram tondente se, ad occisionem ducetur, sic non aperuit os suum: aut etiam dicas, non clamabit, id est non se iactabit, non de se ipso gloriabitur, ut ipse dicebat apud Ioannem. 8. Ego gloriam meam non quero, nec permittet ut alij mirabilia eius opera passim prodant, ac divulgent. Legimus enim apud Math. 17. eum præcepisse Apostolis, ne visionem quæ viderunt, cuiquam dicere præsumerent donec filius hominis à mortuis resurgat, & cap. 12. eum curasset multos infirmos præcepit eis, ne manifestum eum facerent, & ibidem adducit evangelista

A varicinium quòd habetur hoc loco, ut mox dicemus: Neque etiam ex tot operibus mirabiliter, & præclare gestis auram popularem captabit, sic etiam ait Text: nec audietur vox eius foris, ubi mira taciturnitas, humilitas, ac modestia denotatur. D. Hieronymus ita exponit. Non audietur vox eius foris, quia scilicet, non extra Galileam, atque Iudæam suum euangelium prædicabit, exceptis paucis quibusdam urbibus Gentilium, ut Tyro, & Sydone, et alicubi penes confinium Cæsareæ philippi, ut vere dicere poterit; non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel. Allegoricè verò dicunt aliqui. Non audietur vox eius foris. non percipietur eius prædicatio, nisi ab his, qui sunt vocati ad nuptias, hoc est ad regnum celorum: id quòd cum grano salis capiendum est. Non audietur vox eius foris: ab ijs enim qui foris ab eius corpore sunt præcisi non fuit auditus. August. 20. de civi. ult. cap. Sed antequam ulterius progrediamur notanda est differentia inter hos textus, quos nunc exponimus, quoniam ubi nos legimus in principio capitis. Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus & c. D. Matheus cap. 12. sic habet. Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Textus septuaginta interpretum sic habet. D. Iacob puer meus, suscipiam eum; Israel electus meus assumpsit eum anima mea. In Textu autem Hebraico ut refert Eusebius Cæsariensis, non sunt ista nomina Iacob, atque Israel, & apud reliquos interpretes hæc ipsa nomina sunt silentio præterita. Huius autem ratio est ut scilicet intelligamus, et cognoscamus hoc Esaiæ varicinium populo ad circumcisionem spectanti nequaquam posse accommodari, sed tantum uni Christo Dei filio, cui & ipsa evidentia, et euentus rerum, fidem indubitatam facit, ut videbimus. Post hæc subdit propheta, et proponit aliud opus sumope re dignum memoratu, et ingratum meditatione prædicandum, ubi iquit de hoc puero, siue seruo, quem Deus elegisse dicitur. Calamum quassatum, non conteret, et linum fumigans non extinguet, in veritate edu-

ducat iudicium. Quæ verba multifariam exponuntur. Prior expositio est, quòd iste puer, aut servus Dei electus, erit vsque adeo mœfuetus, & pius, quòd Iudæos, & si tanquam linum fumigans posset extinguere, non tamè extinguet, id quòd D. Hierony. ad peccatores, qui possunt facile deleri, & non delentur, videtur referre. D. Aug. libro quæstionum Evangel. q. 3. d. per calamum, siue arundinem quassatum intelligi debere Iudæos, quia unum sunt, hoc est unus populus, & tamen magnopere ad invicem dissentiant, quique vocantur linum fumigans, quia cum linum esset desertum, ac destitutum lumine, putorem emittit, sic nimirum Iudæi cum sint destituti lumine fidei non nisi fetorem, ac putorem possunt emittere. libro 20. de civitate Dei cap. ultimo. d. Iudæos esse velut calamum quassatum, quia perdidit integritatem. Dicuntur etiam linum fumigans quia amiserunt lumen; Deus autem non contrivit calamum, neque extinxit linum, quia pepercit eis, non dum enim venerat iudicare, sed iudicari, ac cum venerit iudicare, in veritate proferet iudicium. Refulgebit, & non confringetur, donec ponat in terra iudicium, & in nomine eius gætes sperabunt. Credi derunt enim Iudæi ipsum conterere, & penitus delere, vel extinguere cum dicebant ps. 40. Quando morietur, et peribit nomen eius? non est itaque confractus, neque contritus, quia neque in se, neque in ecclesia sua, ut esse desisteret, quòd inimici eius dixerunt, vel dicunt. Hæc Aug. 20. de Civ. cap. ultimo. Sunt qui hæc verba referunt ad Christum, quòd scilicet ipse calamum quassatum, non conteret, et linum fumigans, non extinguet, quia cum videret Iudæos velut calamum quassatum, iam exasperatos, in furorem adijcere, & omnino perdere; quòd fecisset, si eum indignari eos videbat aduersus eum, in occasione persisteret, ut magis eos commoveret, neque inde abiret. Subtilis, & ingeniosa est hæc expositio, sed non facile videtur posse huic literæ accomodari. Facilius exponunt alij, qui dicunt calamum quassatum esse Iudæos, quos tamen, cum

A ob eorum demerita posset Deus contere, & omnino extinguere, ob eius immensam humanitatem; & incredibilem mansuetudinem omnem illorum furorem, et iram accensam, quæ sunt velut linum fumigans ob eandem causam non extinguet. Tandem Nicolaus de Lyra, sic interpretatur, Esaiam hoc loco describere misericordiam, & pietatem, qua vsus est Deus aduersus gentes, quæ sunt velut calamum quassatus. id est fide vacuæ, & varijs erroribus refertæ, quas non contrivit, sed magis resarciuit; atque etiam erga Iudæos, qui sunt tanquam linum fumigans eandem mansuetudinem demonstravit, quia non sunt omnino extincti, sed reliquæ salutæ fuerunt. Sed quid ultra moror? fuimus et nos, aliquando, velut calamus conquassatus, id est abruptus, ac directus, tanquam is, qui nunquam esset amplius visurus Dominum in terra viventium, neque aspecturus ultra habitatorem quietis, veruntamen Deus optimus max: sua immensa gratia, & benignitate noluit me penitus absumi, et omnino extingui, sed permittit me diutius vivere, et de mea fortitudine ac patientia, reliquias aliquod exemplum ac testimonium ferre, non ergo me contrivit, neque tanquam linum fumigans, penitus extinxit, quamvis in multis deliquerim; quem ad modum in multis offendimus omnes, quare etc

Euseb. refert hoc ad quascunq; nationes, in quibus si quæ fuerint infirmæ, debiles, et suæ ipsius curationis indigentes, non despiciet ipse Deus neque quos prioris vite peccatis condemnabit, aut conteret. At si qui fuerint, qui in malis perseverent, aut pravis animi affectibus incenduntur, neque etiam extinguet: vel ne proposito, suaque ipsorum libidine, vel arbitrio agant, prohibebit: neque uerò præter tempus, nunquam aliquem eorum supplicio afficiet, quippe qui talibus in peccatis obstinate persistentes, debitas, pro meritis pœnas in tempus communis iudicij referuat: hoc est, quòd dicit Esaias, linum fumigans non extinguet. Quidam expositores moderni, intel-

psal. 76.
Hebr. 9.
Ioan. 7.
Esa. cap 40.
Esa. cap 58.
Luc. 23.
Esa. cap 53.
Ioan. 8.
Math. 17.
Math. 12.

Math. 18

August. 20. ult. cap.

Sic fere August. 20. de civi. Dei cap. ult.

Iacob. 3.

Ccc intel-

intelligunt hanc Eusebij sententiam, A Sed ego ad verbum prescripti ipsius sententiam; nunc quisque intelligat ut velit. Sed D. Hier. hanc similitudinem paucioribus verbis explanat: dicit enim ostendi Deum esse placibilem cunctis, & veniam dare peccatoribus: quemadmodum legitur dixisse ad Mulierem. Matth. 9. Confide filia remittuntur tibi peccata tua. D. Greg. 33. mor. exponens eadem verba, comparat regnum Iudæorum ipsi calamo, et linu B fumigans ipsis sacerdotibus, et inquit Calamum quassatum non confringet, et linum fumigans non exstinguet. Vocatur quidem regnum Iudæorum presertim temporale, calamus, quia exterius uirescere uidebatur, et interius erat vacuum: et quoniam regnum Iudæorum iam defecerat, et alienigena illud possidebat, propterea dicebatur calamus quassatus, et quia in aduentu Domini iam perdidit charitatis ardorem, non ideo tamen adueniens Dominus in carne, illud omnino confregit: Sacerdotes vero qui lineis uestibus utuntur, comparantur lino, et quoniam ipsi quoque ignem fidei, et charitatis amiserat, et penè extincti uidebantur; Dominus tamen non omnino sustulit, sed patienti longanimitate tolleravit. Et hæc eadem uerba iuxta hanc sententiam nonnulli morales prudenter quidem tribuunt, et referunt ad Iudices, qui in ferendo iudicium, et iustitiam cauere debent, ne sint nimium seueri, sed moderari iustitiam; et delinquentes homines, omnes presertim, quos ad uitæ emendationem tendere coniungunt, non penitus contere, et confringere. Ego quidem licet fortassis ab aliis dissentiens de nimia temeritate sugillabor, hunc sum arbitratus aliquando fore sensum horum uerborum, quod uidelicet in aliquo errore deprehensi, et aliquo spiritali morbo laborantes, aliqua tamen signa emendationis, uel poenitudinis preserferentes non sunt confringendi, neq; minis aut terroribus in desperationem abducendi: sic quoque qui longe difficiliter ad penitentiam pertrahuntur, et sunt uelut

linum nondum accensum, sed solum fumigans non sunt extinguendi, sed subleuandi potius, & confortandi. Hi sunt quidem uelut hi, qui habent uoluntatem in beneficiando, illi uero habent uoluntatem: & neutri pariter sunt deferendi, sed solum iuuandi. Sequitur textus ut supra etiam dictum est. *In ueritate educet iudicium.* hoc est uere, & non iuxta cuiusuis hominis uoluntatem, iudicabit: uel in ueritate educet iudicium, quia scilicet faciet apparere discrimen inter iudicium Dei, & iudicium hominis; uel potius inter iudicium legis, & euangelij, quo quidem euangelio ueritas, & non umbra omnibus innotescet: de huiusmodi iudiciorum genere loquebatur Dauid psal. 18. ubi inquit. Iudicia domini uera iustificata in semetipsa: Hæc enim iudicia prius abscondita, per diuini uerbi prædicationem sunt omnibus patefacta. hoc est quod inquit.

In ueritate educet iudicium. Educet, id est foras emittet, è tenebris in lucem deducet. D. Augustinus ubi supra. In ueritate, inquit, protulit iudicium prædicans iudicis quando puniendi essent, si in sua malignitate persistenter. Deinde apponit aliam proprietatem, seu conditionem huius pueri ac serui, in quo complacuit sibi ipse Deus.

D *Non erit inquit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, & legem eius insula expectabunt:*

Non erit inquam tristis, hoc est horridus, & animo deiectus, uel obscurus, seu morosus: neque turbulentus, sed erit hilaris, lenis, & quietus, non uelox, & præceps in iudicijs ferendis. donec ponat in terra iudicium, id est dum fuerit apud nos, & nobiscum fuerit conuersatus; & legem eius insula expectabunt. Quid per Insulas intelligi queat supra dictum est in cap. præcedenti, nunc uero per insulas intelligo quascunque gentes, etiam illas quæ sunt difficiles accessu, & uicunque à nobis remotæ, atque distantes; expectabunt inquam & ingenti desiderio anhelabunt, ut suscipiant illam, id est euangelium, le-

legem nouam, legem spiritus & uirtutis, & libentissime complectentur: uel sic. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, id est patienter expectabit Christus Dominus omnes peccatores, & præ cæteris Iudæos, donec ponat iudicium in terra, id est quousque statuatur, & stabiliat uerum modum, ac rationem propriam, & formam quam homines dum morantur in terra, uiuere debent: ueniet enim nox in qua nemo poterit operari. & Ioann. cap. 9. Quantum sum in mundo lux sum mundi, dicebat Saluator: & ibidem ait. In iudicium in hunc mundum ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident ceci fiant: Alij sic dicunt non erit tristis, neque turbulentus, id est non erit in eo tristitia quæ obnubilat, & perturbat rationem. Cum uero ex hoc mundo recesserimus, aliud iudicium fiet, & tunc fortasse Christus apparebit tristis, & turbulentus, uidelicet durus, & ferox, & quam maximè tremendus ijs omnibus, qui eum contempserunt. Et nota quod in his paucis uerbis tribus uicibus Esaias meminit iudicij. dicit enim primum. *Iudicium gentibus proferet,* & hoc accidit, cum ueritate gentibus manifestauit, quemadmodum ipse dixit. In hoc ueni ut testimonium perhibeam ueritati. Postmodum dicit. *In ueritate educet iudicium,* quæ uerba licet aliqui uelint esse dicta ad confirmationem, & corroborationem priorum, possumus tamen opinari hoc dixisse prophetam, quo ostenderet non solum fieri iudicium gentibus, uerum in ueritate illud fieri, dum falsitas, & ignorantia è mentibus hominum depellatur. Postremo inquit. *Non erit tristis neque turbulentus donec ponat in terra iudicium,* Id est dum uenerit ille dies quo Christus iudicet omnes, & deponat iudicium suum non amplius mundum iudicaturus. Verum est tamen quod Christus fuit etiam tristis, & lugens, ac merore affectus, dum ob nostra crimina instaret tempus suæ passionis, ut ostenderet se uere hominem fore, quo in

A casu ratio præcipiebat sensui, ut tristaretur, tæderet, ac paueret. Dicunt alij ex sententia Hylarij 10. de tri. quod fuit utique timor & tristitia in Christo, sed non ita ut mentè perturbaret, quia hæc omnia erant in Christo secundum arbitrium, & iudicium rationis discernentis sic timendum esse. Et ne quis existimaret prophetam ex se locutum subdit. d. *Hæc dicit Dominus Deus creans caelos, & extendens eos, firmans terram,* Iuxta illud psal. Qui extendis caelos sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. quique firmat terram super aquas, & mari posuit terminum suum, & legem aquis, ne transirent fines suos. *Dans statum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam.* Hic ergo Deus est qui locutus est hæc. Qui est firmans terram, & quæ germinant ex ea, & ex illa producuntur. Qui dat statum, id est spiritum, & animam hominibus è limo formatis, uide flare possunt, ac uiuere, & respirare: dat etiam spiritum, & uirtutem calcantibus eam, scilicet terram tanquam eius hereditariam possessionem, quam etiam usque adeo firmavit super stabilitatem suam. ut non inclinaretur in sæculum sæculi, ut neque calcantibus eam sit timendum, ne deorsum cadant, aut in præceps ruant, ac si super aerem, & aquam deambularent. Sed uiri probi meminisse debent eos habere uires, & facultatem conculcandi terram, & sub pedibus eam detinere, non autem uersa uice permittere debent, ut ipsi a terra conculcentur, & sub ipsa terra subsistant, & proterantur; id quod dubio procul euenit his, qui adeo terrena sapiunt, & terrena sectantur, ut non homines, neque spiritus rationales, sed bestia, & terrestria animalia debeant nuncupari: quemadmodum conquirebatur ipse Dauid dicens. Adhæsit pauimento anima mea, uiuifica me domine secundum uerbum tuum: & alius propheta dicebat. Fili hominis sta super pedes tuos, id est ne permittas, ut tu, id est anima tua sternatur sub pedibus uis: Et Ouidius.

Matth. 9.
D. Greg. 33.
mor.

Ioan. 9.

ps. 18.

Tex. 2.

ps. 103.

ps. 118.
E. 2. b. 2.

Pronaq; cū spectēt aſalia cætera terrā. Os homini ſublime dedit. cœlūquē ut dere uulſit & erectos ad Sydera tollere iuſtus: ſic & Laſtantiuſ libro ſecūdo cap. 2. dum inquit. Nos terræ ſubmittimus humilioreſquē efficitur, ipſi uos ultrō ad inferiora mergimur, ad mortemquē dānamur, qua nihil terra inferiuſ, & humiliuſ, niſi mors, & inferi, quæ ſi effugere uolumuſ, ſubiectam pedibus noſtris terram contemnerē, & oculos, ac mentem cum eo, qui fecit eam conferre debemuſ. Dedit ergo Deuſ & firmavit terram ut populuſ eſſet ſuper eam, & calcaret eandē, & non ut ab ea calcaretur; ſic etiam dominuſ noſ admonuit dicens. Nolite theſaurizare theſauſos in terra, ubi fureſ effodiunt, et ſurantur, ſed theſaurizate theſauſos in cœlo. ubi fur non appropriat et c. ubi enim eſt theſauruſ tuuſ, ibi eſt cor tuum. et D. Auguſt. Si terram amas, terra eſt & c. Sed idem Aug libro de anima, et eiuſ origine, per flatum hoc loco intelligit ſpirituſ ſanctum, nec inconueniant idem ſēpiuſ reperere, quia hic moſ eſt in ſcripturis, ut ſententię fortiuſ imprimantur.

Ruruſ introducit hic vateſ Deum Patrem loquentem. d. *Ego Dominuſ uocauit in iuſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſeruaui te: & dedito in lucem gentium, ut aperireſ oculos cæcorum, & c.*

Hic quidem dubiuſ eſt, quem alloquatur Dominuſ Deuſ dum inquit. Ego uocauit te. pleriquē omneſ autumant hęc uerba fieri à Deo patre ad ipſum filium, qui pro humani generiſ redemptione miſſuſ eſt in mundum, quem dicit in iuſtitia uocatum, et abductum ut ſit in ſedēſ populi: dicit ergo uocauit te, i. deſt conſtitui, et ab æterno decreui mittere te, uel tua opera uti in iuſtitia, qui iuſtuſ eſ, et ipſamet iuſtitia, ut iuſtitiam oſtenderet et exerceret in mundo, faceretquē iuſtoſ quicuq; in me credunt. *Et apprehendi manum tuam, ut ſuſtinerem te, ac ſubleuarem, et auxiliarer tui. Nam pater in me manent ipſe facit opera. Io. 14. & ſeruaui te, hoc eſt liberum te, et*

A immunem feci à corruptione corporiſ. iuxta illud pſal. Non dabiſ ſanctū tuum videre corruptionem: ſeruaui inquam te, & eripui à mortis imperio, & redemi à calumnijs hominuſ, qui quidem auſi fuerant te nequaquam eſſe filium Dei, ſed purum hominem, legis tranſgreſſorem, aſſimare, nequē etiam à mortuiſ reſurrexiſſe, ex hiſ uerbis, & alijs ſimilibuſ pleriquē iuniores exiſtimant Chriſtuſ dominuſ ſeruatorē potiuſ, quā ſaluatoreſ eſſe nuncupandum. ſed meo quidem iudicio uetus, & priſca conſuetudo eſt potiuſ retinenda, cum et in pleriquē lociſ ſacræ ſcripturæ legatur, Chriſtuſ ſaluuſ feciſſe populuſ ſuū: unde et ſaluator dici poteſt, et iuxta hanc expoſitionem potiuſ habetur filium Dei ſeruatū, quā ſeruatorē dici debere.

Cum uerō ſubdit *dedito in ſcælus populi, in lucem gentium, ut aperireſ oculos cæcorum, & educereſ de concluſione uinētum, & de domo carceriſ ſedenteſ in tenebris*, Oſtendit hunc de quo loquebatur eſſe Dei filium, et Deum ipſum, nequaquam uerō purum hominem. Quandoquidem nulluſ erat inter homineſ ei uſ nature, uirtutiſ, & potentiæ, qui præter ipſum poſſet inire ſœdus inter Deum, et hominem et hic eſt ille arcuſ quē promiſit Deuſ ſe poſiturum in nubibuſ cœli, hic nempe arcuſ eſt ſignuſ, quod datum fuit inter Deum et hominem. Porro hic uerē fuit datus in lucem gentium, ut uidelicet, illuminaret omneſ homineſ uenienteſ in hunc mundum, quiquē de ſe ipſo dicebat. Ego ſum lux mundi. Qui ſequitur me non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen uitæ: fuit ergo lux gentium per quam homineſ in quibuſ, et quantuſ tenebris ipſi verſarentur facile agnoſcerent, quā uitę regulam, ne ruruſ aberrarent, eſſent apprehenſuri: deniquē ut auxiliuſ gratiæ illiſ impenderetur, quo bonum iam planē agnituſ ſeſtarentur, nec ſinerent unquam è manibuſ illud auelli, et deniquē æternam uitam aſſequerentur. Hæc ſunt cauſæ ob quaſ

Luc. 2. c. 2.

pl. 15.

Tex. 3.

Io. 14.

Luc. 1. cap.

Tex. 4.

Deut. 32.

Ioan. 8.

ob quaſ Deuſ miſit filium ſuū in mundum, ut omniſ qui credit in illum non pereat, ſed habeat uitam æternam, ut ſi aperiret oculoſ cæcorum, & educeret de concluſione. i. de loco, ubi concluſi, & uincti tenebantur homineſ, uel de domicilio dæmonuſ, aut de limbo, ubi tanquam in carcere patreſ antiqui tenebantur incluſi, & de domo carceriſ ſedenteſ in tenebris: quemadmodū dicebat Zacchariaſ pater Io. baptiſtæ. Quod uisitauit noſ oriens ex alto. Illuminare eoſ qui in tenebris, & umbræ mortis ſedent & ante Chriſti aduentū, et huiuſ luminis inſuſionem ſedebant omneſ, eramuſ inquantuſ, cœcluſi uinculiſ peccatoruſ: propterea cum Deuſ peccata quæ noſ ligant delet, noſ de cœcluſione educit, et cum ignurantiæ tenebraſ, quæ impediunt, ne uideamus quem ſineſ ſumuſ adepturi, ſed neq; uia per quā poſſimuſ ad eum peruenire, depellit de domo carceriſ, uere quidem dicere poſſimuſ noſ eſſe liberatoſ. Cum poſtea ſubdit. *Ego dominuſ, hoc eſt nomen meum, gloriā meā alteri non dabo, & laudem meā ſculptilibuſ, eſt diligenter aduertendum Primū nō ſine cauſa introducit Eſaiāſ dominū loquentem, & ſic dicentem Ego dominuſ. q. d. non ſit uilluſ qui mea hæc uerba contemnat, neq; ſit uilluſ qui exiſtimet ea quæ dixi, quæq; prædixi, & quæquē prædixi, & quæ ſum pollicituſ inania eſſe, & nunquam futura: Ego quidem dominuſ, & non eſt aliuſ præter me; ego occidam, & uiuere faciam, ꝑcutiam, & ego ſanabo, & non eſt qui de manu mea poſſit eruere: Ego inquam ſum ille, qui uocauit, & adduxi homineſ Deum in iuſtitia, ut aperiret oculoſ cæcorum, ſenſibiliter quidem, & ſpiritualiter: & hoc eſt nomen meum ſcilicet Adonay. Ego ſum qui ſum, & hoc nomen nulli rei ſubſiſtenti immutabili, & permanētī præter me poteſt uere attribui, *Gloriā meā alteri non dabo, & laudem meā ſculptilibuſ. i. nullo modo admittam, & perferam deitatiſ, & eſſentiæ ſimpliciſ, & pure nomē, gloriā & laudē cuiq; tribui, præterq; mihi, & præſertim ſculptilibuſ. i. lapidibuſ, & ligniſ inanimatiſ, & quocunq; ſenſu re**

A ipſa & natura deſtitutiſ: Quodd ſi aliqui ſint, qui dicātur Dii, ſue in cœlo, ſue in terra: ſi quidem (ut inquit Paul. 1. ad Corinth. 8.) Sunt Dii multi & Dñi multi, nobiſ tñ vnus deuſ pater ex quo oīa, & noſ in illum, & vnus dñſ noſter Ieſuſ Chriſtuſ. Er uide q̄ ſapienter fuerit locutuſ Deuſ per prophetam. Gloriā meā alteri non dabo, & non dicit. gloriā meā nulli dabo, quia ſi hoc dixiſſet (ut inquit D. Hier.) excluſiſſet et ipſum filium, cui tñ gloriā ſuā dedit, & quicquid habet præter ipſam paternitatē, & quicquid relatiuē dī. ſic. n. legimuſ apud Ioan. cap. 17. Cum filio dicēti pater gloriſifica me gloriā quā apud te habui priuſq; munduſ fieret, ipſe reſpondit & gloriſificauit, & iterum gloriſificabo ꝑ ꝑea. d. Gloriā meā alteri nō dabo, nō dicit alij, cū ipſā dederit filio qui eſt aliuſ à patre, nō alter aut aliud. *Cum poſtea ſubdit. Quæ prima fuerunt, ecce uenerūt noua quæ ego annuncio antequā oriatur audita uobiſ factam. q. d. uulla ratione uobiſ eſt ambigendum me uerū, ſolum & unum Deū eſſe, neq; aliuſ præter me eum quicunq; à principio uobiſ prædixerim iā euenerint, & quæcunq; et ſunt futura, & quæ nuper ego faciā antequā oriatur annuncio; & hæc oīa uobiſ audita faciā. ꝑ prophetam. ſ. & per Angeluſ, ac miniſtroſ meoſ, qualia ſunt prædicatorio euāgelij. Iudæoruſ excluſio, ſubuerſio Ieruſalem, & tandē cōuerſio Gentium. Proinde quaſi nouo exordio ſuſcepto, inquit. *Cantate domino carnicum nouum, lauſ ei uſ ab extremiſ terræ, qui deſcendiſ in mare, & plenitudo ei uſ, in ſubla, & habitatores earum. Exiſtimant quidam exponenteſ, prophetam hoc loco inuitare omneſ ad laudandum Deum, & gratiaſ ei agendaſ, ꝑ eum antea creaturā pro creatore coluerint, & tenebraſ metiſ circumtulere, & procul omnino à Deo abſuerint, per ſidē, quæ eſt in Chriſtuſ, ſint uocati, & uniuerſorum regē, atq; Dominuſ tandē agnouerint. Quidam alij opinantur prophetam ſpiritu Dei aſſatū, immenſum Dei beneficiū nobiſ per Chriſti aduentum ꝑuiden-tem prorupiſſe in laudē Dei, & quaſi Letabundus conuocet omneſ genteſ ad eum laudandū. Diuſ autē Hiero. hæc**

1. Cor. 8.

Ioan. 17.

Clarifica me.

Ioan. 1. 2.

Tex. 5.

videtur in his verbis habuisse intentionem, quod scilicet prius dixerit propheta. quæ prima fuerunt, ecce venerunt, ut utraqueque fore annuncianda antequam oriatur, nunc veliti ipse propheta referre quæ sint illa noua, quæ promiserat se esse dicturum d. *Cantate domino canticum nouum &c.* Cantate inquam domino creatori nostro, & perpetuo totius orbis dominatori, canticum nouum: & quodnam, vel quale debet esse istud canticum? dicunt aliqui nullum certe maius, aut iucundius intelligi potest, quam laus, & gratiarum actio, quod liberati sumus a seruitute peccati, a vinculo mortis, & Diaboli tyrannide, per Christum Dei filium nobis ab æterno promissum. Quod genus cantici vere est nouum, quia non amplius auditum: non enim est velut illud canticum, quo iam olim redempti ex Aegyptiorum tyrannide, & ex labore laterum, & seuitia operis prefectorum, canere solebant filii Israel: & quemadmodum per medium mare transferunt, & comederunt manna in deserto, et biberunt aquam ex petra, et ceteris huiusmodi beneficiis fuerunt ditati et affecti. Sed longe alterius generis sunt cause, et beneficia, quibus nos canere, & Dominum perpetuo laudare tenemur: non enim carnali, sed spirituali seruitute sumus liberati, neque transiimus per mare medium, sicut illi, sed transiimus hoc mare magnum. huiusmodi, et presentis vite fluctus, aut tumultum, neque manna, e caelo sensibiliter descendens, sed manna mentis, & intelligentiæ, et panem caeli, qui dat vitam aeternam, nos comedimus: & denique ob noua facinora nouum hymnum cantari oportuit. Alij breuius istud canticum nouum, nouum testamentum intelligunt, et veteris hominis in nouationem, quod fit per fidem, et charitatem, et canticum verè nouum potest appellari, quia in eo, ut dictum est, noua sunt opera, et ubi non cantari debet canticum istud? Laus eius ab extremis terrarum: nullus inquam debet esse locus, nulla terrarum spatia, quibus ab oculis nostris remotissima dicitur esse vana et deserta huiusmodi canticum suauissimo. iuxta illud psalmi. A foliis ortu usque ad oceanum laudabile nomen domini: et non in sola Iudeorum regione: quamuis enim olim notus erat in

*Canticum nouum
veteris quale*

A Iudæa Deus, et in solo Israel magnam nomen eius; verum postquam vocati sumus per Christum ad agnitionem veritatis plena est ois terra gloria eius: Sed rursus videndum est, quibus nam præcipit ipse propheta, ut cantent canticum nouum? D. Hier. vult asserere Apostolis, et viris Apostolicis factum esse hoc præceptum, ut canant canticum nouum, v. l. prædicent nos haudquam vetustate lesæ, sed in nouitate spiritus deinceps nos ambulare oportere. Cyrillus inquit eos debere canere canticum nouum, qui descendunt in mare, et plenitudo eius, et habitatores earum: quod qui descendunt in mare, et plenitudo eius, id est quicquid mare circuit, et ambit, insule pariter, et habitatores earum, sunt qui iubentur cantare canticum nouum; sed cur potius, qui descendunt in mare? quia facilius est eis Dei potentiam et maiestatem cognoscere, et proinde illis potissimum conuenit Deum per petuis laudibus efferre: insule pariter, et habitatores earum, ad quos non tam facile potest attingere cognitio veritatis, et fidei. quemadmodum nos haud dubie testari possumus, et asserere: quantum, quæso, temporis fuit insumptum, priusquam insule orientales, et occidentales quæ sunt apud Indos acciperent verbum Dei? et ad veritatis cognitionem deuenirent? verum tanta fuit Dei providentia, benignitas, et clementia, ut proximis temporibus viros quosdam industrios, et præpotentis animi Deus prouideret, qui perlustrarent nouum orbem, nouas regiones ab orbe iam diu gentibus familiaritari, et domestico remotissimas, et penè olim prorsus incognitas: quæ propterea generali vocabulo nuncupatur mundus nouus, quod nouiter productus et creatus. Neque absit et uero per eos, qui descendunt in mare Apostolos intelligere, cum uidens eos Iesus in litore iuxta mare Genesareth, rescientes reuera sua uocauerit, et miserit in mare, hoc est in mundum ut de piscatoribus piscium, faceret piscatores hominum: qui de Ierusalem usque ad Illyricum et Hispanias euangelium prædicarent, et scientes in breui tempore ipsam quoque Romanæ urbis potentiam; Possimus

quam

etiam per eos qui descendunt in mare, & nauigant illud, intelligere tempestates, & persecutiones huius sæculi sustinentes. Per insulas uero, & habitatores earum, vel diuersitas gentium vel multitudo ecclesiarum potest conuenienter intelligi: ecclesiarum namque hoc mare spiritualiter intellectum, non solum circumgunt, & malorum spirituum fluctibus iactatos recipiunt, verum etiam multos Dei ministros, & cultores complectuntur. Nec tibi videatur quid nouum, & insolitum ecclesiarum uocari insulas, quoniam non solum, quæ in medio mari sunt sita loca & promontoria insule dicitur; uerum et uille, seu urbes quæcunque; magnæ, & late in medio alicuius solitudinis posite, & sine probatis auctoribus insule dicitur et domus in urbe consistentes ab alijs separata, & uicos, seu angustias uindique habentes. Quod sicut insule sunt loca in mari uindique; ambita, atque uindique discreta, & seiuncta a continenti, ita domus nullis connexæ ædificijs coherentibus, insule nominantur, ut de hoc supra quoque diximus. Sed reuera insule dicitur hoc loco regiones difficile accessibiles, neque tuto practicabiles. Deinde subdit. *Subleuetur desertum & ciuitates eius: in domibus habitabit cedar.* Iam satis constat in omnibus ferè locis huius scripturæ, per desertum designari gentilitatem, & quoscunque; Dei cognitione apprime destitutos. Cum ergo dicit. *Subleuetur desertum* hoc quidem significat, quod gentilitas non amplius obdormiat vel fossa humi iaceat, sed exurgat ad fidei Christianæ statum; cum maxime mira oportunitas ei tribuatur, per eos qui in mare descendunt, hoc est per ipsos Apostolos, qui eos excitaturi, & ueritatem ostensuri ad eos properabunt: hoc est ergo quod dicit. *Subleuetur desertum, & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar.* Cedar iuxta D. Hiero. erat quodammodo regio inhabitabilis trans Arabiam faracenorum, quæ cum prius inculta foret, et penitus deserta, habitabilis deinceps erit, & in ea domus constructur ubi erit habitatio hominum, & non amplius bestiarum. Cedar enim fuit filius Ismaelis ut habetur. Gen. cap. 25.

Insule que

Cedar quid

A qui fuit uir ferus & barbarus, & significat gentem illam barbaram & idololatram de qua gente loquebatur David habitauit cum habitantibus cedar. Nisi dicamus præfatam regionem fuisse uerè quæ cultam, & habitatam, at non ab hominibus, sed a feris, & bestiis. id est idolatris, & Dei osoribus, qui non minoris erant quam leones, & ursi, & bestia Syluestres. Dicunt aliqui, quod huiusmodi habitantes in domibus Cedar dicuntur Agareni, siue Saraceni, qui reuera, non habitabant in domibus apertè constructis, & ædificatis; quemadmodum communiter homines habitare solent: sed habitabant in tabernaculis, siue tentorijs de loco ad locum obambulantes: uti faciunt hi quos uocamus Zingaros, nunc uero habita cognitione ueritatis, & Euangelij habitant in domibus, hoc est in Ecclesijs fidelium collaudantes Deum: Duos autem sensus capit ista propositio, uel quod Cedar, quæ erat antea regio inhabitabilis, & inculta locus duntaxat ferarum, & animalium syluestrium post agnitam ueritatem, erit habitaculum & domus ipsorum hominum, aut quod ipsi Cedar, hoc est, homines syluestres, & agrestes, et paulominusquam bestiarum irrationales, habitabunt in domibus hoc est in ecclesijs, & locis fidelium qui sunt homines ratione utentes. Prima expositio est ad literam: reliqua secundum allegoriam. Et cum sequitur. *Laudate habitatores petra: de uertice montium clamabunt.* Per habitatores Petre. D. Hiero: uult cum D. Cyrillo intelligi eos, qui incolunt urbem quandam sic dictam, sed. D. Hier. uult eam esse urbem Palestinæ: Cyrillus autem sitam esse in Arabia, & fortassis ea est, quæ uocatur Arabia Petreia, de qua etiam supra diximus. Uult ergo propheta, qui in more habet dum sermone saluatoris nostri contexti, plerumque mentionem facere uocationis gentium, cum Christus sit earum expectatio. Uult inquam innuere, quod tam qui habitant in domibus Cedar, quam qui habitant in ea urbe, quæ uocatur Petra, *De uertice montium clamabunt, & laudabunt Deum.* de uertice montium

Petra que

tium, idest de locis excelsis, & de cacu-
minibus terræ uoces tollent ad cœ-
lum usque, et gloriam eius in insulis
nunciabunt. Allegoricè uerò sic di-
cas: de uertice montium clamabunt,
idest de tam grandi, & excelsa cœle-
stis doctrinæ beneficio laudes dabunt in
Ecclesijs, et gratias agent Deo, id
quod fecerunt Apostoli, quibus præcep-
tum fuit super cap. 40.

Super montem excelsum ascende tu
qui euangelizas Syon: exalta in for-
titudine uocem tuam qui euangelizas
Hierusalem. De uertice ergo mon-
tium clamare dicuntur, qui prius inco-
lebant præaltam, et excelsam regio-
nem, ac ciuitatem, quique hymnos, &
laudes congeriebant Demonibus et
Dijs falso nominatis: uel iuxta allego-
riam dicuntur sancti Apostoli, et disci-
puli Domini, qui profectò summa fidu-
cia, et intrepido corde prædicabant, ne
minemq; mortalium latere cupiebant,

A Respondet huic quæsito Cyrillus,
quòd non erat satis commodum tam
innuenerabilem multitudinem quæ
orbem terræ implet adedò subtiliter
& minutim applicare, ut omnium
nominatim, & sigillatim faceret men-
tionem, sed regiones illas duntaxat
quæ iudææ satis notæ erant, ut potè
valde propinquæ, & Idololatriæ dedi-
tissimæ; & nihilominus ex parte to-
tum uoluit innuere; hi namq; populi
Arabes, & Saraceni, aut hi qui secun-
dum D. Hiero. sunt in ea Ciuitate que
est vrbs Palestinæ superstitionisissimi
erant, & in totum prolapsi in apostasi-
am, & defectionem à Deo. ut pote
qui impuros spiritus colebant.

Cum autem propheta præuideret hos
fore participes diuinæ uocationis, &
salutis quæ est per fidem in Christum,
tanquam pulchros pedes habens euan-
gelizat bona, & uelut in altum ele-
uans uocem præ nimio gaudio, & læ-
titia, inquit.

*Subleuetur desertum, & ciuitates eius,
laudate habitatores Petræ, & de uertice
montium clamabunt &c.*

Post hæc sequitur. *Dominus sicut
fortis egredietur, sicut uir præliator susci-
tabit Zelum, uociferabitur, & clamabit,
super inimicos suos confortabitur.*

Nonnulli expositores opinantur hoc
uersu, & paucis quibusdam sequentibus
prophetam exlicare canticum illud
nouum quod cantari iubebat, quorum
sententia mihi profectò non displicet.
Quidam alij uolunt causam, qua de-
beat cantari canticum istud his uerbis
afferri, cui sententiæ. f. ad herere.

D. Cyrillus, qui dicit prophetam ani-
mare, & corroborare ministros Christi
misteriorum, & quicumq; erant prædi-
caturi eius uirtutes, & mirabilia, & de
his apud omnes, & ubiq; locorum uer-
ba facturi, qui quidem cogitare debe-
bāt, & sibi ipsis persuadere uidecūq; uel
undequaq; habituros ueritatis hostes,
qui huic eorum studio, & alacritati to-
tis uiribus resistere conarentur. Vult
ergo propheta ex eorum animis omnē
amouere timerē, & fiduciā illis appone-
re, & cōfirmare idq; his uerbis ostēdit d.

E Nonnulli expositores opinantur hoc
uersu, & paucis quibusdam sequentibus
prophetam exlicare canticum illud
nouum quod cantari iubebat, quorum
sententia mihi profectò non displicet.
Quidam alij uolunt causam, qua de-
beat cantari canticum istud his uerbis
afferri, cui sententiæ. f. ad herere.

Domi-

*Dominus sicut fortis egredietur, sicut uir præ-
liator suscitabit Zelum;* propterea q; fore ut
eius ministri haud caperentur ab hosti-
bus neq; quemquā eos superaturū Deo
protegente. Egredietur inquam quādo-
cunq; necessitas incūber suos ipsius ser-
uos protegendū, & custodiendū, quando-
quidē custodit dominus omnes diligen-
tes se, & omnes peccatores dispudet. Aliās
dicimus fuisse egressum Dei filiū, quā-
do .f. egressus fuit à Patre, & uenit in
mundū quamquam neq; tunc ab eo dis-
cesserit, hoc de egressu loquitur Daud
ps. 118. d. a. sū mo cēlo egressio eius, tunc
quidē fuit egressus tamquam præliator
ut scilicet debellaret aereas potestates,
& inferni phalanges. propterea prius di-
xit Exultauit ut Gigas ad currendam
uiam, atq; id .o dicitur fortis.

Alius erit eius egressus, quando ueni et
in maiestate sua ad iudicandū uiuos, &
mortuos, sed re uera loquitur hic prophe-
ta de primo egressu, quando scilicet su-
mit pœnas de his, qui obstitunt euange-
lio; quemadmodū manifestum est eum
fecisse, & tamquā præliatorem fortem,
& robustū sumpsisse pœnas de iudæis
post eius p̄sionē ministerio Romano-
rum, & aliarū gentium, quæ euuifmo-
di gentē penitus debellarunt, & auerte-
runt; nec solū contra iudæos iste præ-
liator fuit egressus, at cōtra quoscunq;
qui peruerio, & obstinato animo illi con-
traducunt, & eius maiestatem aspernan-
tur. Sed & contra unumquemq; nostrū
accerrimè præliatur, & præliabitur, nisi
post multas uocationes, & inspirationes,
ad eū cōuertamur. *Dominus ergo sicut
fortis egredietur, & sicut uir præliator susci-
tabit zelum.* idest zelo, & emulatione com-
mouebitur. Exod. 15. legitur Dominus
quasi uir pugillator, omnipotens nomē
eius, currus Pharaonis, & exercitū eius
proiecit in mare. Vide quomodo suscita-
uit zelū; & Deut. 32. loquens Moyses
de Hēbreis in p̄sona Dei inquit. Ipsi me
prouocauerūt in eo qui non erat Deus;
& irritauerunt in uanitatibus sui; & ego
prouocabo eos in eo qui nō est populus.
Sed hic est notandum quemadmodum
zelus multifariam sumitur, ita multipli-
citer dicendum est hunc fortem susci-
tasse zelum zelus enim (ut alibi

psal. 118

Exod. 15

Deut. 32.

ut dictum est, sumitur pro intenso *Zelus mul-*
amore quo quis aliū prosequitur, qua *tripliciter.*
ratione dicimus filium Dei zelo sic ac-
cepto à summo cœlo fuisse egressum.

Deinde sumitur zelus pro ira, & indi-
gnatione, quæ nō numquā ex amore na-
scitur, & hoc zelo commotus egredi-
tur quandoque aduersum nos iste ir-
preliator, puniet nos, & flagellis
cedendo, ut ab eo auerti ad eundem tā-
dem reuertamur. Postremo sumitur
zelus pro ira, & furore, qui oritur in
aliquo ex contemptu, quia scilicet se
videt contemni, & hoc zelo commo-
tus dominus puniuit iudæos, usq; ad in-
ternitionem, & puniet quoscunq; in ex-
tremo iudicio, qui prius non se conuer-
terint, quā ueniet extrema dies, aut
potius nox, quando nemo potest opera-
ri sic ergo dicit hoc loco quòd Deus si-
cut fortis egredietur, & sicut uir præ-
liator suscitabit zelum idest ad æmula-
tionem prouocabitur, & ad iustam in-
dignationem: *Vociferabitur, & clama-
bit, super inimicos suos confortabitur:* vo-
ciferabitur inquam, & clamabit, pa-
lam faciens suam iustam indignatio-
nem, uidelicet, uocauit, & renouistis, ex-
tendi manum meam, & non fuit qui
aspiceret &c. Item esuriui, & non dedi-
stis mihi manducare; & quæ deinceps.
Vociferabitur, et clamabit, hoc est ita
fortiter, et acriter clamabit ut uox eius
tremebunda ab omnibus audiatur, qui
placidam, et suauem eius uocem audi-
re contempserunt. dicens. Ite maledicti
in ignem æternum, et tunc *Super in-
imicos suos confortabitur.* tunc enim quis
super inimicos suos consolationem ac-
cipit, et refrigerium, quando aduersus
eos obtinet uictoriam aut quādo uidet
eos flagellare, aut si quando per flagel-
la eisdem ad se allicit. et conciliat: At
cum id nequaquam potest obtineri,
E tunc animus priucipis exacerbat: quem
in modum Dominum exacerbatum
aliquando fuisse ostendit Esaias
Christi personam gerens cum inquit.
*Tacui, semper silui, patiens fui sicut bar-
turrens loquebar: dissipabo, & absorbebo
simul,* et quæ sequuntur. Dicitur etiam
quis confortari super inimicos quādo
opera, & ministerio suorum inimico-
rum

Matth. 10.

sum uentur ad puniendum alios eius inimicos, ut alibi dicitur. Vindicabo me de inimicis meis cum inimicis meis, ut frequenter legimus egisse dominum aduersus Iudæos & plerosq; alios Dei contempores.

Vociferabitur, & clamabit; vociferabitur inquam, hoc est cum dolore & indignatione maxima, magnam uocem emittet; id quod potissimum solet accidere dum quis super hostes iam penè deuictos, ac debellatos furibundus irruit: Et quamquam hoc loco habeamus ipsum uociferaturum, & clamaturum nil tamen obsistit his quæ à principio legimus, quod scilicet non clamabit nec audietur uox eius foris: namq; dum fuerit Christus dominus oppugnatus, & flagellis cæsus, non clamabit, aut obsistet, uel conqueretur, sed humilis & patiens omnia sustinebit, sicut & Paul. omnia inquit sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur.

At quando quis uoluerit oppugnare Deum, & eius mandata contemnere, tunc omnino uociferabitur, & clamabit quæ admodum legimus Christum Dominum aduersus Scribas, & Phariseos frequenter uociferatum esse, & horribiles uoces emisisse, imo flagello de funiculis confectis eiecisse de templo ementes, & uendentes, & cathedras uendentium columbas eueruisse, sic propemodum aduersus Iudæos hoc loco fecisse demonstratur: suscepit inquam zelum, uel suscitauit quasi antea dormierit, uel quodammodo insensibilis extiterit: At posteaquam taciturnitas, silentium, seu potius conuiuientia quædam, & patientia nihil profuerunt inquit, & rectè quidem dicitur suscitasse zelum, non suscitatus à Deo, quia eiusmodi passionis non afficiebatur eius animus, uel dicitur suscitasse zelum in aliis, ut contra eius desertores arma caperent aut dicitur suscitasse zelum, quoniam uis inclusa, & studium, seu affectus, sui honoris, & estimationis, qui usque in eum diem, quasi reconditus, & ignotus existerat, fuit ab eodem excitatus, & ostensus, & ut uo uerbo dicamus, uoluit tandem ostendere quis esset, & quantum esset, & quantum posset. *Ta-*

qui semper, silui, patiens fui, uinc autem quasi parturiens loquar, ut uidelicet uolens, nolens, & maximo in præcordiis dolore concepto loquar, id est indignationem meam, iustissime susceptam non amplius uerbis, & terroribus, sed flagellis, & suppliciis eam proferam, & ostendam; & quid facies Domine mi rex, & conseruator omnium? *Disipa ho, & absorbebo simul.* nihil amplius ex eis reliquum erit, nullum amplius uestigium extabit. *Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam,* ipoliata inquam erit hæc terra omnibus bonis: super his uerbis. Tacui, & semper silui. Dicit Aug. libro de ouibus cap. 3 quod tacet Deus, dum nos sustinet, dum non iudicat, loquetur autem, & audiri se faciet cum nos iudicabit, & sententiam feret, loquitur autem nunc in præceptis, in sacramentis, & in scripturis, postmodum loquetur in sententijs: hoc idem dicit libro de decem cordis cap. 1 D. Grego. 10. mor. ca. ultimo inquit. Quos diu conuertendos expectat dominus, non conuertendos sine retractatione cruciat, & sicut parturientes cum dolore eicit, quod in intimis longo tempore gestauit, sic uenturus Iudæis, cum fetuore examinis, quasi cum dolore mentis, animaduersionis & tenentiam quamdiu intus seruauit, tãdè ostendit. *Et ducã cecos in uiam quam nesciunt, & in semitis quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & praua in recta.* Hæc uerba feci eis & non dereliqui eos. Hæc ipsa uerba nonnulli uolunt referri ad Gentes quæ colla submiserunt diuine uocationi, & tandem ueritatem fidei apprehenderunt, quæ quidem omnibus prædictis beneficiis & fauoribus à Deo ditatæ, & decoratæ, quibus nescio planè quæ maiora potuerint unquam conferri, ne dum desiderari. Hæc inquit feci eis id est hæc magna & inexplicabilia beneficia præstiti eis: uel hæc uerba feci, ea (dicunt aliqui) id est quæ olim sui pollicentus, feci ea in actum deduxi, uel præterito pro futuro pro certitudine rei. Quidam alii existimant hæc postrema uerba ad Iudæos referri, & re uera mihi

michi magnopere satisfacit, ut scilicet cer postquam Deus omnia quæ contulit in Iudæos beneficia recensuit, & eos tandem ob eorum peritiam disspauit, & absorbit, & omnem eorum decorem, & magnificentiam subtulit, pollicentus se desertos facturum montes, & colles, & omne gramen eorum & omnia eorum flumina arefacere, quæ singula sunt spiritualiter intelligenda, atque etiam ex parte corporaliter, & se sibiliter (ut sæpe diximus) nunc Dominus quasi se ipsum excusans, & apologiam faciens refert quæcunque aliis beneficia illis concessit: cum inquit.

Ducam cecos in uiam quam nesciunt, & quæ sequitur. hoc est duxi, & sic de aliis & postmodum hæc uerba feci eis, & non dereliqui eos. quæ omnia certissima sunt, & uerissima quamdiu non penitus abscesserunt huic autè expositioni conueniunt uerba quæ sequuntur uidelicet

Tex. 7.

Conuersi sunt retrorsum. id est quamquam tot beneficia in eos contulerim, atq; dum mecum persistere, et mihi obtemperare debuissent: conuersi sunt retrorsum ad idola defecerunt, et oblitati sunt dominum creatoris sui. Propterea sequitur *Confundantur confusione, qui confidunt in sculptis, qui dicunt consilium uos Dei non estis iure quidem, qui Deos suos uocant quæ digiti eorum fecerunt sunt confundendi.* longè enim congruentius dici possunt dii, uel simulacra Deorum, qui fecerunt ea, quam ipsa eadem quæ sunt facta, et uelut inquit Lactantius. Homo potius qui sentit, et uidet, et multas habet actiones, simulacrum dici potest quam Idolum, quod ex ligno uel lapide cõficitur, et fabricatur, quod quidem non uidet, nec sentit, neq; moueri potest, quæ quidem simulacra, si quid sentirent, aut intelligerent potius adorarent homines, à quibus sunt formata, et exculpta, quam ab illis se permitterent adorari. Vnde nonnulli possunt differentiã, inter Idolum, simulacrum, et imaginem, quod scilicet imago est uera rei similitudo ut cum pingimus hominem, aut equum. Idolum autem est falsa similitudo, cum scilicet representet id quod re uera non est. Simulacrum uero de troque dicitur. Qua

Differentia inter idola simulacra, & imaginem.

re ò surdis audite, & cæcis intuemini ad uidentium. et quo magis explicet quibus impræcatur quos monet, achortatur, ut audiant, & uideant interrogans discitur. *Quis nam cæcus, quis nam surdus?* et inquit. *Cæcus est seruus meus,* id est populus hæbreus, qui mihi soli, et non diis alienis se perpetuo seruitutem, & obedientiam præstiturum legibus astrinxit. *Quis surdus nisi ad quem nuncios meos misi,* id est tot prophetas, et ministros qui eisdem hortarentur admonerent, et variis comminationibus, pariter, et pollicitationibus ad normam redigere, & pertrahere uiterentur. *Et quis cæcus, & surdus nisi qui uendatus est?* & *quis cæcus nisi seruus domini?* Dicebatur (inquam) populus hæbreus uendatus, quia se ipsum tamquam seruum mancipauit idolis, ac demonibus, qui uerè fuit primum uendatus. sed sub peccato, & postmodum fuit in captiuitatem abductus, et uendatus à Romanis. Sed heu miser, fuit quidem uenundatus a principio id est obligatus Deo, quem ipse sibi in peculiarem populum elegit. Qui referunt hæc ad Christum dominum (mea quidem sententia) toto aberrant cælo, et contorque litteram. Deinde sequitur. *Qui uides multa beneficia pariter, et supplicia quæ imittuntur a Deo, nonne custodes? qui apertas habes aures nonne audies? Et Deo Tex. 8.*

minus uoluit hæc, supple. facere, ut sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret: uoluit quidem Deus magnificare populum suum, et ipsum super omnes alias nationes extollere, et magnificentum reddere. *Ipse autem populus direptus, & vastatus.* et quæ sequuntur usque in finem, quæ omnia sunt plana, & millies repetita. Verba dumtaxat quædam sunt exponenda. Dicit enim *laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt.* Vna expositio est quod Scribæ, et Pharisei, et Seniores populi fuerunt laqueus iuuenum, quia scilicet uerbo, et exemplo corruperunt omnes, & suam in sententiam, traxerunt et ne uiderent lumen, in domibus carcerum absconditi sunt, quia in tenebris ignorantia, et peccatorum permanent, et suum diem obierunt, et

merito quidem poterant dici corruptores iuuentutis, non correctores. Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat, ne qui dicat redde quod rapuisti. Alij per laqueum iuuenum dicunt, quod propter peccata populi, omnes iuuenes ad bella apti in captiuitatem ducti sunt, vel ducuntur per exercitum Romanorum, & ibunt omnes in direptionem. Denique nota sunt vltima ferè verba, & vnusquisque nostrum audiat, non solum Iudæi vel Græci, sed quicunq; fidem profitentur, & deniq; qui sunt aliquo sensu præditi: dicit enim Deus *Quis est in vobis qui auiat hoc: attendat & auscultet sursum?* respondere possumus, paucissimi

A admodum. Deinde petit *quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus?* nonne dominus ipse? cui peccauimus? Attende, & vide D. Thom. super hunc locum dicit Iudæos trifariam peccauisse, primo quia fuerunt ingrati Dei beneficijs: deinde fuerunt duri, ac difficiles ad obseruantium mandatorum: postremo fuerunt obstinati, & peruicaces quia non timuerunt flagella contra quos non immerito dicit propheta psal. 88. Effunde super eos iram tuam, & furor ire tuæ comprehendat eos.

Hic est finis 41. cap.

CAPVT QVADRAGESIMVM TERTIVM.

1. **E**T nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob, & formans te Israel: Noli timere quia redemi te, & vocaui te nomine tuo: meus es tu. Cum transieris per aquas tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non comburens, & flamma non ardebit in te: Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel saluator tuus dedi propitiationem tuam Aegyptū Aethiopiā, & Saba prote. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & gloriosus: ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua. Noli timere quia ego tecum sum. Ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: Da: & Austro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terra. Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creauit eum, formauit eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: Surdum, & aures ei sunt. Omnes gentes congregatae sunt simul, & collectae sunt tribus, quis in vobis annuciet istud, & que prima sunt audire nos faciet: dent testes eorum, iustificentur, & audiant, & dicant: Vere. Vos testes mei dicit dominus & seruus meus, quem elegi: ut sciatis, & credatis mihi, & intelli-

gatis

gatis, quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, & non est absq; me Saluator. Ego annunciaui, & saluaui: auditum feci, & non fuit in vobis alienus: vos testes mei dicit Dominus, & ego Deus. Et ab initio ego ipse, & non est qui de manu mea eruat, operabor, & quis auertet illud. Hæc dicit Dominus redemptor vester, Sanctus Israel: Propter vos emisi in Babylonē, & detraxi vectes vniuersis, & Chaldeos in nauibus suis gloriantes. Ego Dominus Sanctus vester creans Israel rex vester. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam. Qui eduxit quadrigam, & equum agmen, & robustum, simul obdormierunt, nec resurgent, contriti sunt quasi linum, & extincti sunt. Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini: Ecce ego facio noua, & nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit. Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me; non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi prabui in thure. Non emisti mihi: argento calamum, & adipe victimarum tuarum non ebriasti me. Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis, prabuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam, & iudicemur simul: narra si quid habes, ut iustificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui prauaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad internicionē Iacob, & Israel in blasphemiam.

★

EXPLANATIO IN QUADRAGESIMUMTERTIVM CAP.

ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1.

ET nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob, & formans te Israel. Noli timere quia redemi te, & vocavi te nomine tuo meus es tu &c.

DIVVS Hieronym. A vna cū plerisque alijs expositoribus, volens assignare intentionem ipsius prophetæ in præsentis capitulo, & aperire verum, & proprium intellectum horū verborum, distinguit populum Israelis, & Iacob in eum qui secundum carnem, & in eum qui secundum spiritum, & vult prophetam in præcedenti capitulo prædixisse ruinam, ac destructionem Israelis secundum carnem in hoc verò prædicere, ac pronuntiare felicitatem, gaudium, & exultationem Israelis secundum spiritum. Sed nec uelim existimes per Israellem secundum spiritum, hos tantum qui ex Gentibus crediderunt, designari, uerū & plerisque ex Iudæis, qui etiam secundum carnem ex Hæbreis sint, & ex eis secundum carnem duxerint originem, quia tamen abiectis superstitionibus legis, & Pharisæicis traditionibus Christi fidem apprehenderunt, dicuntur & ipsi Israelitæ secundum spiritum. **D**. Thopbellè satis, & egregiè secat capitulum istud in tres partes, in quarum prima, pollicetur Deus per prophetam multa suis fidelibus beneficia, quo sua erga eos dilectione facile demonstrat: in secunda commemorat beneficia iam illis exhibita, quo eos tutos, & securos faciat de alijs pmissionibus iam olim allatis & cito complendis: in tertia, & vltima excludit merita ad tollendam præsuppositionem & inanem gloriam. Hoc autem apposuit quidem, & non absque

A ratione factum est, nam cum in præcedenti capitulo populi Iudaici ruinam prædixerit, ac deuastationem, ne quis putaret Deum omnino repulisse populum suum, & plebem suam, quam præsciuit, prædicat hoc loco futuram illius prosperitatem, in quo quidem argumento comprehenditur & Gentes, quæ crediderunt in Christum tanquam ea, quæ, & ipsæ pertineant ad semen Abraham, & inter veros Israelitas annumerentur, quandoquidem (teste D. Paul.) non qui in manifesto Iudeus est, neque; quæ in carne circumcisio, sed qui imitatur fidem Abraham, & habet spiritum Israelis verus Israelita est nuncupandus. Primum itaque; propheta inducit Deum alloquentem Semen Iacob, & Israel, recolatque; præcipua quædam beneficia in eos collata. d. Creavi te Iacob, & formaui te Israel: primum ergo beneficium fuit creationis, quod quamquam omnibus aliis creaturis fuerit communicatum, peculiari tamen, & mirabili modo fuit communicatum Abraham, & Iacob, ut patet legenti librum Genesios: & quemadmodum Deuter. 32 legitur, Nonne ipse scilicet Deus est pater tuus qui possedit te, fecit, & creauit te? Secundum beneficium fuit formationis, hoc est instructionis, et educationis, quia dedit illi populo legem, et præcepta in quibus ambularent. Tertium fuit beneficium redemptionis, quia scilicet à seruitute Pharaonis, & à plerisque alijs difficultatibus, et periculis eos redemit, et proprie quidem dicitur redemisse, quoniam iam videbantur esse detenti, et captiui, nisi Deus eos manu

Deut 32.

manu sua subtraxisset. Quartum demum fuit beneficium singularis dilectionis, quia vocauit eum nomine suo: dicunt enim hoc maximæ dilectionis fore argumentum, & egregiæ familiaritatis indicium cum quis vocat aliquem nomine suo, nomine inquam sibi à principio imposito.

Et propterea cum quis nominat aliquem nomine, quo consuevit ab alijs nominari, ostendit se illius memoriam, aut peculiarem curam habere: quemadmodum legimus apud Luc. 6. Nomina eorum, qui fuerint à Deo dilecti, et præelecti scripta esse in cælo. Contra verò dum aliquem haudquamquam cognoscimus, aut cognoscere nolumus, vel minus cognoscere dissimulamus, ut qui sit nobis parum gratus, aut alioqui intensus vel obscuri nominis & conditionis, aut mali moris non vocamus eum nomine suo, sed nomine quodam communi ut quidam homo, iste homo, vel ò tu, aut similibus nuncupationibus, quibus reuera ostendimus nos illius, aut nullam, aut modicam cognitionem vel rationem habere, uel parum nos curare, seu referre quis nam sit, et quo uocetur nomine. Sic enim de impiis, et malis hominibus dicit. Non no ui uos. At cum Deus opt. max. ostenderit te utique, meminisse Iacob, et Israel atque; eos paterna dilectione prosequutum uocauit eos nomine illis proprio, ut genensis scriptura multis locis patet. Et in hoc eodem libro non semel vidimus fieri mentionem de Iacob, et de Israel, ut legenti patet.

Dicit ergo à principio *Et nunc hæc dicit Dominus* q. d. commutemus sermonem, non amplius quæ iam dudum sumus prolocuti prosequamur, alia sit intentio nostra, aliud agamus, de negotio longè diuerso nunc pertractemus: postquam enim egimus de rebus funestis ac luctuosis, perge, uel age loquamur de rebus iocundis, & quam maxime festiuis quo mirari nunc oportet (inquit Cyrillus, quam pius, et misericors sit Deus, qui cum quandoque quodammodo cogatur pro ablutione scelerum in iustam seueritatem incidere, transsit tamen quam citissimè ad misericordiam

Buc. 6.

Cyrillus.

A am, & quem percussit etiam sanat, et aufert flagellum, et in pristinum statum restituit: propterea uelut obliuio delictorum, et scelerum nostrorum adiecto quasi alio principio temporis, et aliam tractus occasionem, qua correctos ad tranquillitatem adduceret, inquit. *Et nunc quemadmodum in psal. 9. d. dicimus: hodie si uocem eius audieritis nolite obdurare corda uestra: et quemadmodum ponitur ibi illud aduerbium tamquam principium aliorum temporum, sic & hic cum dicit, & nunc. q. d. omitamus ea quæ hucusque diximus, & obliuioni tradamus, nunc aliud aggrediamur, & nouum instituumus principium aliarum rerum quæ à Deo futuræ sunt: Et quamquam hæc uerba uideantur referri ad eos tantum, qui ex semine Abraham secundum carnem descenderunt, cum illis præcipue quæ hic recensentur beneficia collata esse nouerimus, nihil tamen minus (ut diximus à principio) ad quoscunque; se extendit, qui fuerint Israelitæ secundum spiritum, figurati tamen & præsignati per Iudæos secundum carnem: Israelitæ quidem secundum spiritum hi sunt, qui non modo creati, ac formati; uerum etiam redempti, & proprio nomine uocati esse dicuntur. Sed cur usus est his duobus uerbis, siue dictionibus creans, & formans, cum ferè nihil sit aliud formare, quam alicui formam imprimere, et id apud quosdam sit idem, quod creare. f. quod prius non erat, facere: non enim dicendum est quod prius creauerit, id est de non esse ad esse produxerit, & postea formam id est animam infuderit, quia creando infundit, et infundendo creat: dicimus ergo ut supra: quod per creationem intelligit productionem rei secundum substantiam, per formationem uerò, aut peculiarem quandam & miraculosum modum creationis, uel instructionem, aut educationem iuxta determinatam rationem uite, & morum, ut sic dicamus, aliquos creari, quando de non esse producuntur ad esse: formaliter uerò, quando nouum quoddam uitæ genus auspicantur, quemadmodum nos Christicolæ dicimur creari, siue generari quando nascimur: ducimur uerò re-*

rd regenerari, quoniã baptisate abluimur, vel sacris ordinibus initiatur. Et ob eãdem causam vsus est etiam his duobus nominibus videlicet, Iacob, & Israel, cum tamen fuerit vna & eadem persona, sed Iacob dictus in prima sui productione secundum substantiam. Dicitus postea Israel hoc est vidēs Deū, dum particulari munere, & gratia fuit insignitus à Deo: sic Abramam prius fuit dictus Abram, deinde iussu Dei vocatus Abraham, sic & Paulus Apostolus antea dictus Saulus post susceptum baptisma fuit vocatus Paulus: sic & nos Religiosi dum regularem vitam assumimus, & vestitum huic vitæ congruentē induimur haud nomine prius nobis imposito nuncupamur, sed aliud de morte nobis inditur, sic & Iacob prius creauit, idest hominem fecit, et postea formauit, i. spiritum intelligentiæ dedit, nec sine misterio populum suum ele-
 C
 dum vocat Iacob & Israel, vt sciant se non futuros vnquam Israel, i. deum, i. viuos, nisi fuerint prius Iacob, i. nisi vitia suppresserint, & sumplauerint. Dicit ergo textus. *Et nunc hac dicit Dominus creans te Iacob, idest qui creauit te Iacob, et continue manu tenet et cõseruat, & formans te Israel. Noli timere quia redimi te, & vocauit te nomine tuo, meus es tu:* quæ quidem oĩa sunt efficacissima signa præcipuæ dilectionis, & curæ. quare nulla tibi debet esse anxietas, nulla te formido capere debet vel obsidere: *meus es tu* ego s te peculiariter elegi in filium, & seruum meū, & quicumq; descendunt ex semine tuo; vel meus es tu, i. Christianus es; nam qui Christi sunt, Christiani dicuntur, & sunt: meus es tu quare alterius nõ sis neq; n habeas Deos alienos corã me; me es, quia te creauit, te vocauit, te redemi. Quare tu es mei iuris, sub mea potestate, ac dirione degis, cui tamen seruire regnare est: Si meus es nullus tibi negotium ullum poterit facessere, non te ipsum prodas, neque ad quemquam alium deficias: hoc verbo vel dicto quod cũ quadam emphasi debuit proferri, denotat spiritualem coniunctionem, & cognationem cum Deo: Quare qui Dei sunt nullam debent cum peccatis,

A et cum Demone habere societate, deturbat n et auellit à societate, et coniunctione quæ cum Deo, ad res malas procliuitas, & consensio. Post hæc explicat Esaias promissiones quas optauissimas, et maxime expetibiles Deus facit populo suo dum inquit. *Si transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te, cum ambulaueris in igne non combureris, & flamma non ardebit in te, quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel Saluator tuus.* Vocatur autem Deus, Dominus, Sanctus Israel, saluator noster: Neq; absq; ratione tot nominibus voluit nuncupari, nec sunt nomina synonyma; quodq; illorum suam habet significationem, et intelligentiam: uocatur Dominus, ut ostendat se habere dominium, et potestatem super omnia, sanctus Israel, quia. s. illum peculiariter amat. Deniq; saluator, quia non permittet ipsum ab aliquo ledi, et perditum iri; uel ego Dominus, quia possum. Ego Deus, quia scio, ego sanctus, quia purus. Ego saluator, quia uos protego. Per aquas. n. et flumina, per ignem, et flammam quidam interpretantur gladium, et persecutionem inuectã populo Hebreorũ per Aegyptios, p Babylonios, Macedones, et Romanos: vult ergo Esaias innuere quod nullus harum potentũ furor, nulla uis, aut potetia poterit illis multũ obesse et quicq; afferre detrimenti. Neq; mirum quia ego Dominus Deus tuus, ego inquam Saluator tuus cingã te, et protegam ne quicquã horum patiaris.

Quod si uolumus persistere in plano sensu literæ præter Israelitas, qui uirtute Dei ambulauerunt per siccum in medio mari, multa habemus exempla in noua lege, et in statu gratiæ de multis præclaris, et Deo gratis hominibus, qui transierunt per aquas, et nihil eis (protegente Deo) ob-
 E
 fuerunt, ut Beatus Clemens, qui alligata ad eius collum ancora deiectus in mare, non fuit eo submersus: sic etiam B. Appollinaris. Beatus Appollinaris martyr captus ab Idolorum sacerdotibus præcipitatus in mare, inde erectus, liber euasit; et nouissimis temporibus legitur de gloriosissimo, et nunquam satis laudato Beato

A Beato Francisco de Paula, ordinis minorum fundatore, qui uolens pertrã fire Siciliæ fretum, cum nihil haberet, quod pro nauo solueret, strato fluctibus pallio suo, in eo quasi pedibus nixus, vnã cum socio transmeauit: unde satis fuit adimpleta Dei promissio, facta ipsi Iacob, & suis hæredibus, cum dixit. Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. Adimpleta quoq; fuit sequens promissio cũ inquit. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te. Hoc quidem fuit præter illos tres pueros, qui proiecti fuere in fornacem ignis ardentis impletum in Beatissimo Laurentio Martire, de quo canit Ecclesia. Si transieris per ignem flamma nõ nocet tibi, & odor ignis non erit in te. Cum enim fuerit positus in craticula, te Deum non negauit, & ad ignem applicatus te Dominum Iesum Christũ confessus est: quique dum vreretur, dicebat. Carbones hi nõ dolent, sed refrigeriũ mihi præstant, cuius corpus licet fuerit combustũ, anima tamen sepe mansit illeßa. Quid dicem⁹ de B. Ianuario martire? q iussu Timothæi Capaniæ Præsidis in ardentem fornacem coniectus, itã illeßus euasit, vt ne uestimentum quidem, aut capillum flamma violauerit. Sic etiam contigit de Agapito Prænestino quindecim annos nato, cuius capiti cũ ardentes carbores fuerint impositi, & feruens aqua in eius ventrem infusa, nunquam tamen à fidei confessione recessit, & indẽ uiuus abscessit, qui postmodum securi percussus mortem obiuit. Nec uolo præterire aliud insignne miraculum, quod omnipotēs Deus fuit operatus i B. Frãncisco de Paula, paulo superius nominato, qui, & ipse cũ in fornacẽ Calcariam, flãmarũ vi efferuescentem fuisset ingressus, ignem repressit, & inuolatus euasit, manibusq; ardentes prunas, ac titiones attingens illeßus abscessit. Sic itaque uerum est quod Deus per prophetam dixit. Cum ambulaueris in igne, non combureris.

Sed longẽ tutius, et multo magis ad rem nostram per, aquam et ignem,

A et reliqua huiusmodi nomina quæ significant res horribiles, et portentosas intelligimus omnia genera periculorum, tentationum, et persecutionum quas serui, et amici Dei continue patiuntur in hoc seculo, et quamquã pleriq; et ferẽ innumerabiles uiri Dei, multa tormenta passi sunt; nihil tamẽ se passos esse, neq; damnum ullum recepisse firmiter est credendum, quia fortes extiterunt, et permanerunt in fide: uti in Epist. ad Hæb. 11. D. Paul. ostendit. Etenim spes illorũ immortalitate plena est: Et quemadmodum dixit saluator noster Matth. cap. 7. quod u. 3. ois qui audit uerba mea, & facit, ea asstimila-
 M. Math. cap. 7.
 tur uiro sapienti, qui ædificauit domũ suã supra petram: & descendit pluuia, uenerũt flumina, flauerũt venti, & irrurũt in domũ illam, & non cæcidit, quia fũdata erat supra firmam petram: & bene quidem, ac iure optimo dicere
 C
 possunt isti. Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.

Dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiã, & Saba pro te. vsq; ad illud pũctũ. Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabore etc. secundũ quosdã interpretes uerba præsentis particulæ coniungũtur cum uerbis immediatẽ præcedentibus vt sic dicamus Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel, qui uidelicet sanctifico Israel, quiq; me pro sancto colit, ac ueneratur, saluator tuus q te ab omnibus malis, & periculis eripui, & saluaui. i. saluũ te, & incolumem reddidi, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiã, & Saba pro te, dedi inquam ista regna propitiationẽ tuam. i. ego puniui, & variis flagellis, et cædibus percussi, uiciorum exẽplo correctus, me propitium habere potuisses: uel potius Aegyptus, & Ethyopia fuerunt propitatio populi Dei, quia per eos illum Deus puniuit, qua punitione meliores effecti, meruerunt habere Deum propitium: uel dedi ea propitiationẽ tuam, ut scilicet in ea squires, eorum populos occideres, & mactares, quo me propitium, fautorem, & benignum haberes: quemadmodum enim

D d d sacri.

sacrificiis, & immolationibus animalium expiantur peccata: & propitius reditur Deus nobis sacrificantibus, ita propemodum occisione, & extinctione impiorum fit gratum sacrificium ipsi Deo. etenim vulgo dum aliquis improbus, & malefactor, et praesertim homines seditiosi perimuntur, dicitur solet peccatum esse sacrificium Deo: dum enim impii tolluntur è medio, dubio procul homines probi, et innocentes quietius multo, et tranquillius vitam degunt. Hæc eadem uerba dixit olim mihi hæc. record. Pius V. cum semel ex officio commendarem illi quosdam noxios et delinquentes, vel etiam dicere possumus. Dedi propitiationem tuam Aegyptum etc. hoc est neci, occisioni eos tradidi, ut tu popule mi dilecte, fieres mihi propitius, me coleres, me amares et praeter me alium sequeris neminem, neque ullus tibi foret impedimento: potest etiam dici si que olim peccata fuere meminerimus, nulli dubium Deum multa intulisse damna Aegyptiis, et vicinis eorum Aethyopibus, et Sabeis propter Israelitas: Percussit enim Deus primigenita Aegypti ab homine usque ad pecus, et misit signa et prodigia in Pharaonem, et in omnes seruos eius, qui percussit gentes multas, et occidit Reges fortes etc. Omnes hæc expositiones meo quidem iudicio sunt periculosa, et satis rationabiles, et textui vulgatae editionis plurimum conuenientes. At si consideremus, et expendamus textum LXX. Interpretatum. Alia et quidem facilis datur expositio iuxta allegoriam, sic enim habet eorum textus, feci commutationem tuam Aegyptum, et Aethiopiæ, et Syenem pro te quod non debes popule mi fidelis ac dilecte conqueri, vel indignari, quoniam quamuis plerisque ex genere tuo à cognatione Abrahamæ ceciderint ob impietatem quam exercent in filium meum Iesum Christum, cuius homicidæ extiterunt, horum tamen loco, ac vice dedi Aegyptum, Aethiopiæ, et Syenem in prope quæ tria genera locorum, siue nationum intelliguntur, et compræhenduntur omnes aliæ nationes gentium.

A Hoc etiam prædixit Dauid psal. 72. Reges Tharsis, et Insulæ munera offerent Reges Arabum. et Saba Domino Deo adducent. Saba fortassis est illa regio cuius Regina per celebri Salomonis fama commota perrexit ad eum videndum, colendum, et variis summisque muneribus afficiendum. Quod si ad futura tempora Christi, et Apostolorum (ut par est) ea conferamus, nullam profus habent ambiguitatem.

B Dedit enim Dominus Deus Ecclesiæ suæ sponse ex omnibus gentibus collectæ, et congregatæ, in propitiationem et expiationem praeteritorum delictorum, et loco eorum qui descuerunt ab eo Aegyptum, Aethiopiæ, et quascumque vniuersi orbis regiones, et populos, quos omnes acquisiuit precio sanguinis sui, et suorum Apostolorum: qui quidem non prædicatione solum, et miraculis; sed eorum

C Martyrio, cæterisque rebus ab eisdem mirifice gestis quam plurimos ad fidem Christi pertraxerunt, ex quorum numero fuere Processus, et Martinianus cum aliis quadraginta, qui (ut refert historia) Apostolorum prædicatione, et miraculis commoti, fidem Christi susceperunt, et diris cruciatibus vexati, mortem obierunt nihil unquam dicentes et in ore perpetuo habentes, nisi; Sit nomen Domini benedictum.

D Alii sic exponunt. Dedi propitiationem tuam. Aegyptum, et Aethiopiæ etc. id est ero propitius Aegypto, et Aethiopiæ, et cæteris nationibus, quemadmodum et tibi, dum per veram fidem mihi fuerint incorporati. Aethiopia quidem per Matheum Evangelistam fuit Christo incorporata, Macedonia pariter et Iudæa, ut inquit Isidorus lib. de vita, et obitu sanctorum cap. 78. Metaphrastes verò Syriam Superiorem iuxta Eufratem refert illi tributam. Et ne functiones et numina Apostolorum enarrantes primarios omisisse videamur, dicimus quod D. Petrus princeps Sanctorum Apostolorum post Episcopatum Antiochenis Ecclesiæ, et prædicationem dis-

dispersionis eorum, qui de circuncisione crediderunt in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia, & Bythinia, secundo, Claudii anno pro expugnando Simone Mago Romam petiit, ibique viginti quinque annis Cathedram Sacerdotalem tenuit, & pro fidei Christianæ denunciatione, & defensione, tandem in crucem actus mortem obiit. Ioannes Zebedæi filius frater Iacobi migravit in Asiam minorem, easque prouincias, in quibus etiam, & Petrus Euangelium prædicauit, Evangelicæ veritatis prædicationem exercuit. Andreas ad Scythas missus, de inde in Græciam, & Epirum venisse dicitur, & quidam alii referunt eundem in Cappadociam, Galatiam, & Bythiniam, & in plerasque alias prouincias deuenisse. quibus omnibus in locis longo tempore, prædicationibus, & miraculis intendens, tandem à proconsule Aegæa in crucem est actus. Philippus Asiam superiorem Euangelio traditur excoluisse, demum Hieropolim profectus annos natus octuaginta septem martyrium subiit. Thomas Apostolus, quamvis aliquando in credulus, & infidelis haberetur certior factus de filii Dei resurrectione, & eius diuinitate, ad Parthos profectus, ad Indos penetrauit, in Aethiopiæ quoque perrexit, & Persas, Medos, Braconos, aliasque nationes finitimas Christi Euangelium prædicando in locum Iudeorum, qui à Christo defecerunt, substituit, & suffecit. Bartholomeus in maiorem Armeniam profectus, Lycaonas eius prouinciæ populos veritatem euangelicam docuit, & ad vitæ puritatem instituit, Albanos quoque fide Christianam imbuit, ceterioremque Indiam penetrauit. Iacobus Alphei frater Domini, idemque iustus appellatus non legitur in externas Prouincias fuisse profectus, sed cum creatus esset Episcopus Hierosolymorum, tandem & ipse ob confessionem veræ fidei epinana templi præcipitatus cõfractis cruribus, & fullonis fuste in cerebro percussus interiit. Iacobus vero frater Ioannis Baptistæ ab Harode Agrippa cum fue-

A rit necatus nusquam gentium uideri obuisse hoc munus prædicandi euangelium exteris nationibus: aliqui tamen dicunt eum in Hispania profectum, & illis, & occidentalium locorum populis euangelium prædicasse. Sed alii quidam hoc difficile admittunt, cum eius martyrium fuerit ante diuinitatem Apostolorum. Quod autem profectus fuerit in Hispanias, dicunt hoc forte potuit esse immediate post necem D. Steph.

B Simon chanaeus, qui, & Zelotes dicitur in Mesopotamiam profectus populis illis Euangelium nunciavit. In Peridem quoque abiisse traditur: & quidam alii dicunt eundem Aegyptum, Africam, & Britanniam petiisse, & ibidem Euangelium prædicasse, Rom. ca. 2.

C quæquam inter Scriptores ueteres sit aliqua contradictio penes Africam, Diuus tamen Augustinus alicubi affirmat africanos ab Apostolis Euangelium accepisse. Iudas verò qui Thadæus dicitur, ipse quoque in Mesopotamia Euangelium prædicasse fertur, multaque egisse in Arabia, & Idumæa, aliisque regionibus conterminis, & adiacentibus. Marthias uero, qui in locum Iudææ proditoris fuit subrogatus in Aethiopiæ posteaquam primum in Iudæa Euangelium prædicauit huius rei causa profectus esse traditur. De Paulo autem uase electionis, non est quod quicquam dicamus deficiet. n. tempus si uolumus singulatum enarrare quæcumque loca quascumque regiones, & vrbes, quas ipse peragrauit, ut Christi fidem, & Euangelium prædicaret, non enim absque causa Doctor gentium fuit nuncupatus. Marcus autem Euangelista primus Alexandriæ Christum nunciavit, ibique constituit Ecclesiæ, qui etiam post prædicationem uerbi Dei martyrio fuit coronatus. ut Eusebius lib. 2. historiæ cap. 1. testatur, & Nicephorus lib. 2. cap. 43. De Luca uero Euangelista hoc scriptum inuenimus, quod posteaquam Roma discessit, quo cum Paulo uenerat, primum in Dalmatia, ac Gallia, & in Italia pariter ac Macedonia Euangelium prædicasse legitur, & aliqui uolunt eundem Roma

cum discessisset in Orientem esse reuersum, rursusque Lybiam petiisse, Thebanos Christianos instituisse religionem, atque in ultima senectute Deo reddidisse spiritum: nec defunctus, qui eum corona martyrii decoratum esse uoluerunt.

Quare quam maxime potest gloriari populus Dei electus, quod in locum eorum, qui ceciderunt, dominus Deus dedit propitiationem, Aegyptum, Aethiopiam, & Saba, id est, uniuersas ferè totius orbis regiones: Sed uehementer admiror in tot variis, ac diuersis, & maxime semotis, ac distantibus locis, & regionibus non habeatur quemquam discipulorum adijse ullam ex his, quæ in nouo orbe nuper reperto inueniuntur, cum aliquæ legantur tam latæ, tam ample et spatiosæ, & bonis omnibus fecundæ illic reperiri, ut est regio Synarum, & ea quam uocant Chinam, & ex insulæ quas uocant philippinas. Quamquam memini me legisse in quodam libello ubi agit de situ, & moribus unius regionis ex earum numero de quibus nunc loquimur, alibi fuisse repertam, & perfectam imaginem statuariam cuiusdam mulieris in sinu, uel in gremio puerulum quendam gestantis, id quod nonnulli interpretantur fuisse imaginem Beatissimæ Dei Genetricis, & alii uolunt quodam in loco præfatæ regionis sanctissimæ crucis signum reperiri, neque impossibile quicquam admittunt, aliquem ex discipulis Christi lesu ad eas regiones peruenisse. At quia de re hac non habetur ullum efficax, aut apparens testimonium, Idcirco non est simpliciter, & absolute admittendum. Verum nullus debet de hac re uehementer admirari, quandoquidem nondum est consummatum seculum, neque extremum finem habuit prædicatio euangelii, quod quidem Dei gratia, & benignitate, & quorundam hominum studio, ac diligentia multis in locis ante hæc tempora captum est prædicari, ac diuulgari, & notabile incrementum suscipere.

A Sequitur textus. *Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & gloriosus, ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua.* &c. q. d. tanti te faciam, & eo in præcio te, & res tuas habebō, ut reliquos omnes contempnam, abiiciam, & nihili faciam, & quoscumque homines tibi collatos pro nihilo habebō, et pro quiete ac tranquillitate tua disperdam eos de terra, ut nomen eorum non memoretur amplius. Sic quidem exponunt alii qui, ubi uidere est quanti referat esse uirum bonum, & totis uiribus studere apud Deum gratiam promoueri.

Quidam alii secus exponunt, dabo (inquit Deus) pro te, & pro anima tua, pro tui conseruatione, & perpetua salute, dabo homines probos, ingenuos, & diuini uerbi administratos, ut te doceant, instruant, & manuducant, licet hic ponat dilectionem, tamquam effectum honorabilitatis, & existimationis, ac gloriæ, reuera tamen est causa, nisi pro dilectione uelis accipere effectus ipsos dilectionis. Dicitur populus ille factus honorabilis in oculis Dei, per honestam conuersationem cum cæteris gentibus præbens exemplum bonorum operum, quod maxime decet, ne blasphemetur nomen Dei. Factus est gloriosus in oculis Dei per conscientiam puritatem, unde de huiusmodi dicitur. Gloriosus apparuit in conspectu Domini.

Nec sine mysterio primo Cant. Sponsus commendans sponsum suam, & magnificans eam, id est animam iustid. ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra, pulchra uidelicet interiorius, & exteriorius. Dicitur etiam populus Dei factus honorabilis, & gloriosus in oculis Dei per fidem, & obsequium mandatorum eius. Et quid rogo erit incommodum, & parum concinnum pauca hæc uerba tot laudibus, & encomiis testata in Christum Dominum ratione humanitatis assumptæ reuocare? namque de Christo homine uerè dici potest à Patre ex quo honorabilis factus es in oculis meis

psal. 8.

meis, & gloriosus coram Deo iuxta illud psal. Gloria, & honore coronasti eum Domine, & alibi propterea decorem induit te dominus, ego dilexi te de quo supra dictum est. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui.

Ibidem

Et dabo homines pro te, & populos pro anima tua, hoc est adimpletum cum dixit ipsum audire: et Propheta ps. Construisti eum super opera manuum tuarum, & alibi: Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum, & plurima huius generis loca testantur omnia subiecta fore sub pedibus eius, & eundem esse constitutum caput super omnem Ecclesiam. Dabo homines pro te, & populos

Christus dedit homines pro Ecclesia.

pro anima tua, dabo, inquam homines, & quidem primarios, ac per multos in occisionem, ac internitionem, pro te, id est pro multiplicanda ecclesia, & fide catholica. i. neq. pediat. Vel dabo homines pro te, qui tibi auxilientur, & faueant; dabo homines pro te, apostolos, & alios qui tibi prædicent, & annuncient ueritatē. Vel dabo homines pro te, si tu me adeo deserueris, & abnegaueris uelut iumentum et animal rationis expertus; dabo homines. i. gentē quæ magis erit capax rationis, & iustitiæ. Noli timere quia ego tecum

Dabo homines pro te.

sum, non te delinquam. Ego ero uobiscum (dicebat ipse) usque ad consummationem seculi: ero inquam tecum, ut comes, ut ductor, & adiutor: & præter hoc explicat aliud singulare beneficium ipsi eidem Christo, & sponse eius ecclesie à cælesti patre promissum. d. Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te, dicam Aquiloni da, & Austro noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas, id est animas quas ego creau, meas. i. in obsequium meum; fecit enim Deus rationalem creaturam, ut summum bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando possideret, possidendo frueretur. Cur dicit

Tex. 2.

Aquiloni da, & Austro noli prohibere: quia facilius qui premittitur aduersitatibus per Aquilonem designati à Deo conuertuntur. Contra uero qui prosperitatibus affluunt per Austrum figurantur. Propterea inquit filios meos, & filias meas ut notaret qui sunt filii adoptionis, & sanctificationis, hi sunt filii Dei

A effecti. Nota etiam considera in uerbis, uniuersi orbis partes hic enumerari, precipiens unicuique istarum partium, et quicumque degunt in illis, et uersantur ut afferant, non prohibeant, non contradicant, a ut detineant populos suos utriusque sexus conditionis, ac ætatis, qui possint accedere ad Christum Dominum nullo prorsus hominum genere ab hac uocatione, seu accessione excepto, seu detento siue sit Iudæus, siue Græcus, quia non est acceptor personarum ipse Deus; Nam quemadmodum ipse Deus est indistinctus creator, & conseruator omnium, ita est pater, & Dominus omnium, & singulorum hominum: nam idem Dominus in omnes, qui inuocant illum.

Rom. 10.

Notant aliqui fati eruditi, & in Geographia tantisper experti plagam Aquilonarem adduxisse in Ecclesiam Germanos, Gothos, Luonios, & Moscuicas, & nonnullos ex Scythis: Australem regionem Aegyptios, & Aphros: Orientem quidem, & Occidentem suos, & ipsi dedere se quaces: & famulos Christo Domino, & ipsi Ecclesie: ex Oriente iam patet quot homines prodierint, & prodeant quotidie, qui Christum Dei filium conseruent, & eius fidem apprehendunt. Sed heu miseri, o tempora calamitosissima, o regiones perpetuo deplorandas, maxima quidem pars uniuersi orbis, et cuiuscumque ipsius mundi plagæ a Christi fide descit, et per varias hæreses nunc Arrianam, nunc Sabellianam, nouissimè uerò Lutheranam, Calvinianam, Anabaptisticam, & plerosque alias diabolicas nouitates gloriam et honorem iam pridem amiserunt, et abominabiles facti sunt coram Deo. Sed cur de Austro et Aquilone dicit Deus. Aquiloni da, et Austro noli prohibere? ut scilicet ostendat se nunquam permissurum ferros, et malos spiritus ad se uenientibus impedimentum fore allaturos. Dum postea subdit. *Et omnem qui inuocat nomen meum, uide et quæso, & diliget eum considera; dicit omnem, qui dicit omnem nulli excludit: omnem igitur qui inuocat nomen meum qui scilicet ex corde inuocat in gloriam meam creati eum. gloria enim patris est filius sapiens, et præterea sunt creati, formati, et facti id est bonis omnibus*

eos glorificetur Deus: creati inquit eū, A
formauit eum, & feci eum; quamquam
inter ista uerba possit aliquid distin-
ctionis admitti (ut supra diximus) ve-
rum tamen hic existimo ad maiorem
expresionem, seu amplificationem
diuinæ erga nos benignitatis posita ef-
se. Sic enim Deus explicat in nos suā
charitatem, & misericordiam, in eos
inquam qui inuocant nomē suum, hi. n.
sunt creati, formati, & facti, idest bonis
omnibus ditati. qui uero contra, per-
pende quid dicat. *Educ foras populum*
æcūm, & oculos habentem, surdum, &
aures es sunt. q. d. qui me uidere, & intel-
ligere detrecharunt, quiq; aures habēt
& me audire noluerunt, sed potius
voci meæ, & uocationi resisterunt, educ
foras, idest eice extra Ecclesiam, &
societatem meam, & tandem a Bea-
torum consortio: habent enim ocu-
los, & nolunt uidere: iuxta illud
psal. 35. Noluit intelligere, ut be-
nè ageret: sunt eis aures, & tamen
nolunt audire.

Dicuntur quidem oculos, & aures
habere, quia optime intelligunt, &
norunt quid eis factu sit opus, sed ma-
litia, & iniquitate correpti quod no-
runt facere detrestant: & ob id di-
cuntur habere oculos, & tamē cæci nun-
cupantur, quod quidem non sint ocu-
lis, hoc est intellectu destituti, ma-
nifestum est ex uerbis Saluatoris apud
Ioannem. d. Si cæci essetis non ha-
beretis peccatum, sed quia dicitis quia
uidetis, ideo peccatum uestrum ma-
net. Hanc eandem particulam Diuus
Hieronymus, & Cyrillus, & quidam
alii longe fecus exponunt. Dicunt
enim. Educ foras, idest depelle erro-
rem, & cæcitatem illorum, neque ul-
terius permittas eos in tenebris de-
litescere: ob id inquit: educ foras po-
pulum æcūm, & oculos habentem,
hoc est gentes, quæ hactenus fuerunt
orbate ac destitutæ lumine fidei, &
veritatis. Nec solum de gentibus,
uerum, & de Iudæis hoc præceptum
fieri opinatur Diuus Hieronymus qui
quidem uocati fuere per Apostolos:
primique ex omnibus crediderunt, &
ad eos primum ueritatem ostendi præ-

cepit Christus Matth. 10. d. Itē ad
oues perditas domus Israel. Sed cui
nam sit hoc præceptum, & à quo?
Dicit Glos. quod uerba sunt Dei pa-
tris ad filium, & consequenter ad Apo-
stolos Christi socios, atque discipu-
los, & quamquam ista expositio fa-
cile possit admitti, mihi tamen uide-
detur parum commode huic textui
posse aptari, propterea dicunt ali-
qui Deum loqui ad humanum genus
ex quo quicumq; prodierint primo sunt
cæci et surdi ad ea que spectant ad
uermum Dei, quamuis habeant nares,
& oculos.

Sequitur deinde. *Omnes gentes con-*
gregatæ sunt simul, & collectæ sunt tri-
būs. Qua particula, Diuus Cyrillus
uult prophetam cuidam dubitationi
obuiam ire. Dicitum est enim ab Oriēte
& ab Occidente, & à quacumq; mundi
plaga congregandas esse gentes, &
ab extremis terræ accessuros homi-
nes cuiusque status, & conditionis ad
ipsum Christum: nihilominus iure
dubitari poterat de tempore quo uo-
ticipinium istud fuerat adimplendum.
Respondet, & occurrit huic dubita-
tioni propheta his uerbis. *Omnes gen-*
tes congregatæ sunt simul q. d. non
dum aduenit tempus illud quod uo-
ticipinium istud est implendum, sed fu-
turum est quādoque, ut omnes congre-
gentur simul, & fiat vnum ouile, &
vnu Pastor. Sed hoc erit in fine se-
culi, nunc uero congregatæ sunt om-
nes gentes, idest de omnibus genti-
bus aliqui accesserunt ad Christum.
Nec te perturbet prophetam uti uer-
bo temporis præteriti, quoniam quæ
penitus sunt futura, scriptura prophe-
tarum, quasi iam sint facta nobis pro-
ponit: quemadmodum *Esaïas* in per-
sona Christi dicebat. Corpus meum
dedi percutientibus, & genas meas
uellentibus uerum tamen nihil horum
E factum est, nisi tempore passionis, &
cum ducebatur ad crucem.

Omnes itaque Gentes congregatæ sunt
simul, idest tempore præterito con-
gregabuntur, & reducentur in vnum,
hoc est in vnam fidem, & in vnam
spem, in quam uocati fuerint, nec so-
lum

lum Gentes quæcunque, & cuiuscum A
que sint conditionis, uerum, & tribus,
idest duces, & capita aliorum: sic enim
dicit Diuus Cyrillus. Congregabun-
tur inquit omnes gentes, nec id solum
uerum & ex his principes, ac populi
duces, & misteriorum antistites, & qui
olim errauerunt, & in profundis tene-
bris iacuerunt, diuinam lucem his qui
per ipsos misteriis fuerint initiati præ-
ferent; cuiusmodi est quod Ecclesie B
Gentium dixit psal. 138. Sicut tene-
bræ eius, ita & lumen eius: Nam
quemadmodum in maximis, ac pro-
fundis tenebris uersati sunt tempore
erroris, sic earum Ecclesia eximie res-
plenduit, & supra naturam candida
facta est, & illustris, ut uerum omni-
no fuerit, quod, dixit Paul. ad Rom.
quinto. ubi abundauit delictum, super
abundauit & gratia.
Deinde sequitur. *Quis in uerbis annun-*
ciet istud? & que prima sunt audire
nos faciet? idest quæ olim, & ab au-
tiquo tempore præterierunt, & facta
sunt: dent testes eorum, adducant te-
stes fide dignos, & iustificentur, et com-
probentur eos esse preuios futurorum.
& ueraces dictorum: *& audiant, &*
dicant. q. d. si hoc fuerit euidenter osten-
sum, ut scilicet Dii gentium nouerint
quæ à principio facta sunt ante-
quam fierent, præuiderint etiam cer-
titudinaliter quæcunque ex contin-
gentibus futura sunt, asserant testes
qui huius rei fidem faciant, & qui eos
audiunt et sequuntur, iustificentur, id-
est iusti, & ueraces habeantur, & au-
diant eos, hoc est Dæmones, & cultores
idolorum, suosque prophetas, atq;
diuinos, & dicant: uere hoc est, hæc ido-
la, hæc symulachra uere sunt Dii, quod
si non uiderint hoc, & pro certo com-
peritoq; compererint, audiant, & dicant
uere: uere quidem sumus decepti, ue-
rè fuimus allucinati cum hæc hu-
cusque in persona Dei protulerit *Esa-*
ias. nunc idem Deus pater conuer-
sus ad fideles, & in primis ad Christum
seruum suum, et ad ceteros uates ab
eo missos, et eius spiritu, ac numi-
ne afflatus, dicit hæc uerba. *Vos te-*
stes mei (dicit Dominus) uos inquam

quos elegi, ut eatis, & fructum as-
feratis: uos quos proposui testes mi-
hi futuros in Hierusalem, & in om-
ni Iudæa, et Samaria, usque ad vlti-
mum terræ, & seruus meus quem e-
legi, ut sciatis, & credatis mihi, &
intelligatis, *quis ego ipse sum, ante*
me non est formatus Deus, & post me
non erit.

Sensus horum uerborum est, et præ-
cipuus scopus ipsius prophetæ osten-
dere Deos gentium esse Deos ficti-
tios, mendaces, nullam omnino quæ
uere, & proprie Deo tribuitur pro-
prietatem habere, & ea præsertim
quæ soli Deo conuenire probatur,
ut certitudinaliter futura præuideat
& prædicat: propterea introducit De-
um patrem alloquentem prius eius-
modi idolorum cultores, tam ex gē-
tibus quam ex Iudæis: quandoqui-
dem (ut apud Hieremi. et Ezechie-
lem facile uideri potest) populus Hæ-
breorum non minus quam populus
Gentium uenerabatur idola, & illis
fidem adhibebat; quamquam mul-
to plures ex gentibus quam ex Iu-
dæis idola coluissent: propterea aduer-
sus utrosque eiusmodi sermo, seu po-
tius querimonia per modum exposi-
tionis dirigitur. d. *Quis unquam in*
nobis enunciet istud? q. d. quis unquam
credidisset, aut imaginari potuisset
hanc maximam rerum mutationem
ut scilicet Gentes quæ erant alienæ
à Deo, conuenerint, et accesserint ad
eum, et fuerint coaptati in populum
suum; et populus Iudæorum, qui erat
fors Dei, et populus eius peculiaris de-
buerit aliquando esse ab alienatus à
Deo. *Quis* (quæso) uestrorum Deo-
rum potuit unquam eiusmodi mota-
tionem præuidere: aut aliquando
prædicere: propterea si nullum eo-
rum tale quid prædixisse noueritis,
eos omnino abiicite, et eosdem ne-
quaquam pro Diis uenerimini, sed
iplos, et eorum cultores, ac mini-
stros ueluti profanos, seductores et
scurras habetote. Est profecto insi-
gnis fatuitas opinari symulachra Deo-
rum aliquid posse cum ille qui fe-
cit non habeat hoc posse, quique

psal. 35.

Io. 9.

Matth. 10.

psal. 138

Rom. 5.

Oforius.

Tex. 3.

C

D

E

C

D

E

nec illa quæ habet, potest illis conferre, ut uidere, audire, loqui, et moueri, et consequenter turpissimum est illa uenerari, genuflectere, uicissimas cedere, gratias, et auxilium petere, et qui illa fecerunt contemnere, et aspernari. Seneca in moral. sed dicit quispiam, nonne et nos imagines diuorum colimus, et ueneramus, et coram illis genua flectimus? Sed diuersa est ratio, quia de re aliis dicturi lumus. et conuersus postmodum ad fideles, profert ea uerba quæ iam uos audiuiistis, uidelicet. Vos testes mei etc. Et seruus meus quæ elegi, ubi per seruū diximus intelligi Christū Dominū de quo aliās dixit. Ecce seruus meus quæ elegi, posui super eū spiritū meū; et ca. 49. Magnū est (inquit Deus ad filium) magnū, inquit, tibi est uocari seruū meū licet nonnulli uelint hoc loco intelligi ipsū prophetā Esaiā; cum postea dicit. *Ut scia. is, et credatis mihi, et intelligatis, quia ego ipse sum.* nō absq; ratione fit ista uerborum inculcatio: nā ut dicit Cyrilus, per cognitionem habetur fides, & per fidem habetur cognitio, et intelligentia. iuxta illud ex superiori capite. Nisi credideritis non intelligetis. Quod autem per testes intelligendum sit Christus, et Apostoli, nulli debet esse dubiū. Christus n. apud Ioannē ita fatur. Ego testimoniū phibeo de me ipso, et testimoniū perhibeo de me qui misit me, pater: dignus profectō est cui fides adhibeatur uox, et sermo Dei, et eius testimonium citra omnē cōtrouersā religiosē probandum, et suscipiendum: præterea in rebus dubijs, ac difficilibus et nostro intellectui reconditis Christo loquenti firmam, & indubitam debemus fidē adhibere propterea. d. *Ut scia. tis, et credatis mihi, et intelligatis, quia ego re uera ipse sum.* de quo locutus est idem Deus Exod. 3. Ego sum qui sum, et qui est misit me ad uos quōd uerū ueri prophete; & Apostoli fuerint testes electi, et appbati à Deo sans notum est: dixit. n. Christus apud Ioa. Vos testimoniū perhibebitis quia ab initio mecum estis. Cum postea ibidem subdit. *Ante me non est formatus Deus, et post me non erit.* Equidē certū est ante Deum uerū et æternū nullum esse formatum et

Exod. 3.
Ioan. 1. 5.

A institutum Deum, et post me neq; etiā erit. Sed quomodo congruus est iste sermo et præfens locutio, quia dicitur ante me nō est formatus Deus, quasi uelit inuere Deum esse formatum, siue factū, aut aliās productū, siue constitutū: At sciendum est primo hoc uerbum, et hęc dictiōem latius sumi, q. d. Nullus fuit ante me, qui me formare, aut producere potuisset, neq; ullus ante me potuit formari, & produci, quia ego sū primus et nouissimus: aut possumus hęc uerba referre ad Christum dominum, qui uidelicet ratione qua procedit à patre dicitur genitus; nō factus neq; creatus, et ante ipsum nullus dicitur genitus à patre, et solus ipse, secundum diuinam generationē, uel per modū intellectus, et nature dicitur ab æterno genit⁹, et unā & eandē naturam cum patre habēs, et essentiam, et quæcunq; sunt in Deo, præter ingenerationem, generationem, et processionem. At si Christus Dominus consideretur à nobis iuxta humanitatē assumptam, dici potest utiq; factus, eē formatus, quamquam non ea ratione qua ceteri homines formantur, et fiūt, sed opera solum ac uirtute spiritus sancti, qui tamen secundum naturam diuinam est idem quod Deus, et unus Deus: Et quoniam ante ipsum nullus est ea ratione factus, neq; productus, ut Deus homo fieret, et uerbum carnē assumeret, neq; etiā ullis temporibus, et sæculis alius est futurus q̄ sic formetur, ut Dei filius, propterea si de ipso loquamur, uerissimum est quod dicitur ante me nō est formatus Deus, et post me non erit. Deinde sequitur idem serē repetens, & confirmans. *Ego sum et ego sum Dominus, et non est abfq; me Saluator.* Hęc eadem uerba de eodē Christo Dei filio uerissime dici possunt: quippe qui est idem quod Deus imo ille ipse Deus, et vnus tantum Deus et non est abfq; me saluans; quo dictio tuam, et patris deitatem, et essentiam unā esse demōstrat, alioqui pater et spiritus sanctus nō saluaret, et si ipse quoq; non saluaret non esset Deus, quia saluare Dei proprium est. Et sequitur. *Ego annunciani, et saluani, auditum feci* idest iussi, et præcepi, aut potius quo.

quorundam mentes, & animos disposui, ut audirent, dictis fidem adhiberent, & præstarent obedientiam, et nō fuit in uobis alienus, idest non fuit alius Deus, qui uobis annunciarer, & prædiceret quod futurum est, & ad uitam uocaret nisi ego: uel non fuit in uobis alienus. q. d. qui uobis ueritatis, & salutis uiam præmōstrauit, qui uos saluauit, qui uobis legem dedit, non fuit in uobis alienus, non fuit inquam Deus recens, & quisquam, quem aliās haud agnoueritis, & cuius uerba nunquam audieritis, qui multifariam multis quæmodis locutus sum uobis in patribus: nouissimē uerō locutus sum in filio. loquitur hic Deus pater: At loquitur etiā & filius in quantum homo, & proprie quidem de se ipso dicit: non fuit in uobis alienus, naturam uestram assumpsit, & uolūscam sum conuersatus, & uestrarum passionum & infirmitatum, præter peccatum, particeps fuit. Quare cū non sim in uobis alienus, libenter & facile reiectis idolis mihi potestis credere, & si mihi non uultis credere, operibus credere, ut credatis, & cognoscatis quia ego in patre, & pater in me est: uos testes mei dicit Dominus, et ego Deus, et ab initio ego ipse, uidelicet sum, et nō est qui de manu mea eruat: operabor et quis auerter illum? ab initio quidem, idest ante omnem diem, & post omnē diem sum, & nulla temporis, aut loci differentia circumscribor: Non est qui de manu mea eruat, quia scilicet si uolero quemquam perdere, & ē medio tollere, si quem etiam uolero saluum facere, & de manibus impiorum eripere, nullus poterit quibuscunq; iuribus, aut machinis impedire, aut auertere, quoniam omnia quæcunq; uoluit dominus fecit in cælo, & in terra, ut habetur in psal. 113. Et rursus eadem uerba repetit, & quasi contestatur Iudæos, & quoscunq; rebelles, & incredulos, qui praua, & peruersa opinione imbuti, existimant præter unum Deū uerum, & uerum alios esse Deos: Propterea. d. *Hęc dicit Dominus redēptor uester sanctus Israel,* qui s. sanctificat populum Israelem, & pro sancto & pro numine sacro olim habebatur à populo

psal. 113.
Tex. 3.

A Israel. Ut autem facilius ab eorum opinione qua tandiu fuerunt detenti, & miserabiliter seducti, quæzant amoueri, cōmemorat ipse Deus singulare quoddā iam pridem in eos collatum beneficium, ut eius recordatione confundantur, & in eorum peruicacia erubescant, & obstinatione persistere, & quam citius reuertantur ad Deum, ne tanquam reuelles, & ingrati ab eo seuerissime puniantur: Dicit ergo, *Propter uos, o Iudæi misit in Babylonem. et detraxi ueltes uniuersas, et Caudæ in naribus suis gloriante.* His uerbis duo magna, & uehementer admiranda commemorat Deus beneficia: Primum quidem quo Babylonem euertit, & de illa dura captiuitate populum suum liberauit. Reliquum dum submergit Pharaonem, & exercitum eius in mari rubro, & adduxit populum suum per desertum, ut irēt in ciuitatē habitationis, pro quo suscepto beneficio horratur eos propheta. d. Constituteantur domino misericordie eius, & mirabilia eius filiis hominum. & psal. 135. ubi manifeste satis, & sine ullis ambagibus, explicat propheta immensa, & in explicabilia eius beneficia ob eius pietatem, & misericordiam præfato populo toties collata, & demōstrata: propterea monet ibi propheta. d. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius: confitemini Deo Deorum, & Domino Dominorum, qui diuisit mare rubrum in diuisiones, & eduxit Israel per medium eius, & qui traxit populum suum per desertum, & quam plurimos eius modi fauores, & beneficia apposito semper hoc epiphonemate, quoniam in æternum misericordia eius: Dicit hoc loco; D. Thomas miraculū, & multo mirabilius fuisse, de Aegypto populum extrahere, & eundem per mare rubrum absq; uilō incommodo, & uitæ periculo educere, quam eiusdē liberationē de captiuitate Babylonica; minus tamen beneficium præponitur maiori, quoniam potentiores fuerunt ipso Pharaone reges, de quorum potestate liberauit populum suum: quemadmodum constat ex historia, quæ habetur in sacris literis: ex-

citauit

cauit. n. regē Perfarū, & Regē Medorum, vt obsiderent Babyloniam, quam ita expugnarunt, & euerterunt, ut principes omnes, & hi quibus maxime confidebant Babylonij, interierint & quæ pro illius vrbis defensione munitio- nes, & propugnacula extructa fuere, ad terram deiecerunt: similiter, & Caldei qui in multitudine, & apparatu magno suarum nauium, & triremium gloria- bantur, fuerunt è suis sedibus deiecti, & gladio perempti: hoc voluit innue- re propheta in Dei persona loquens, cū inquit. *Emisi in Babylonem, & Detraxi vestes vniuersos, et Caldeos in nauibus suis gloriantes: nam quemadmodum vestes muniunt, & claudunt portas, ne vllus domum ingrediatur: sic principes, et uiri fortes sunt quasi vestes, quibus muniuntur urbes, & in tuto statu- tur. Per caldeos in nauibus gloriantes iuxta sensum allegoricum intelligit ip- sos Dæmones, qui in nauibus gloriatur, hoc est in uolubilitate, et instabilitate hominum, qui facile hac, atq; illac à varijs uentorum pulsibus impelluntur et se iactant, & tādē aliqñ psteri patiū- tur Quæ oīa si referātur ad tēpora nouæ legis, qd̄ qd̄ fieri debet, qm̄ oīa ī fi- gura cōtingebāt illis, extimem, & cre- damus Deū opt. max. alloqui Aposto- los, & quoscūq; hoēs ī Xpm̄ credituros, quasi dicat, pp̄ uos ò Apostoli, et fideles mei emisi in Babylonē Medos, & Per- fas, & detraxi vestes vniuersos, hoc est fregi & ad terrā deieci portas Babylo- nicas, & deleui Caldeos, qui potentissi- ma classe, & magno imperio gloriabā- tur, i. fregi, ac deuici dæmonū potētā, ut qui erant ab eo in captiuitatē ducti, & subieus tyrānide detinebant mea vir- tute liberati, & vestris p̄dicationibus, ac hortationibus admoniti ad Domi- num suum conuertantur. *Ego Domi- nus, sanctus vester, creas Israel, rex vester: ego. i. qui vos sanctifico, & creans Is- rael rex vester sum: Quod si dicas Israel rex vester per Israel, vel intelligas ipsū Christum, qui de femine Israel descen- dit secundum carnem, vel quōd Israel dicitur rex populi Dei, non quidem ita quōd Israel, qui vocatus est Iacob fue- rit unquam Rex populi Dei, sed quod**

A ex his qui ab eo descenderunt aliqui regnauerunt in Israel; sed longe meli- est per Israel hoc loco intelligere Chri- stum Dominum, qui de se ipso dicit. Ego constitutus sum rex ab eo super Syon montem sanctum eius. Sed ual. *ps. 2.*
 B Ego sum Deus, ego sum Dominus, ego sū, non est alius ante me, neq; post me; & mox dixit. Ego dominus sanctus vester creans Israel &c. Dicunt quidam fuisse intentionem ipsius prophete imprimere in mentibus quorumcumq; & p̄p̄- fertim Iudæorum nullum alium esse Deum p̄ter ipsum, neq; in quouis alio numine, quodcumque sit illud confidē- dum, & vitur figura que vocatur dia- saphasi, cum scilicet volumus non solu- lum imprimere, sed modo quodam au- dientem cogere, vt velit nolit intelli- gat, & credat quæ dicuntur, neque pos- sit vllō modo non credere, aut intellige- re quæ sibi proponūtur, sic facit hoc lo- co noster Esaias. Et verē quidem ma- gna, & valdē detestabilis est cordis no- stri durities, & socordia, qui toties ad- moniti, & certiores facti nullum ali- um esse Deum, ac Dominum nostrum creatorē, et benefactorem nostrum, in aliis rebus vanis, & caducis spem nostrā collocamus, neque ipsum, vt par est ve- neramur, & colimus: Quare etiam hoc loco eandem protestationem addu- cit, ne quis decipiatur, aut detrectet que dicuntur credere: sic enim dicit. *Hac di- cit Dominus qui dedit in mari viam, & in* *Tex. 4.*
aquis torrentibus semitam; qui eduxit qua- drigam, & equum, & agmen, & robustum simul, obdormierunt, nec resurgenti, contriti sunt quasi linum, & extincti sunt. Hęc re- censet propheta, quo ostendat ipsis Iu- dæis ipsum Deum eum esse, qui tot mi- rabilia in eorum commodum fuit ope- ratus, quique etiam longē maiora po- terit operari. q. d. non sum ex eo tempo- re quo hæc feci, factus quicquam impo- tens, nec minus ea p̄stare possum quam fecerim à principio, nec noua est hæc mea cura, qua vos seruem, & pro- vestrum omnium salute meam vniuerso orbi virtutem, ac potentiam demō- stre. Et quamquam his temporibus in

in mari viam, & in fluminibus, ac impe- A tuoissimis torrentibus semitam vide- re non liceat, nec manna de cœlo nutriamini, neq; de petra aquam scaturire quis vider, alijs tamen rationibus longe potioribus suam nobis Deus vir- tutem, ac misericordiam ostendit, cum dicit. *Omnes simul obdormierunt, nec resurgent:* bifariam potest intelligi, vel quia perpetuo, & sempiterno som- no defuncti non resurgent, id est erigi non poterunt vt. s. possint amplius Is- raelitis negocium facere, vel non resur- gent. v3. ad vitam cœlestem, & beatam, non autem, vt nunquam omnino resur- gant, oēs quidem resurgemus inquit Apost. Cum postea dicit. *Contriti sunt, & extincti quasi linum:* in breui quidē temporis spatio, & in puncto, atq; tēpo- ris momento exciderunt: linum enim nec dum igne correptum pro leuitate substantiæ suæ statim extinctum in fa- uillam dissoluitur. Vbi nota omnem iram vel indignationem hominum, ra- biam, & furem apud Deum lino fu- miganti comparari, quia tam facile ho- minum ardor extinguitur, quā linū fumigans modica aqua respersum, sic etiam omnis eorum prosperitas, & fa- uor cito extinguitur, & truncatur velut linum; Vide vltimū caput Iosue. Et ne quis (vt dixi) existimet Deum aliquan- to post priora tempora impotentiorē, aut imbecilliorē effectum: subdit, & inquit. *Ne memineritis priorum, & anti- qua ne intueamini.* Ecce ego facio noua, & nunci. non diu, neq; longē post hoc tempus; citius multo quā mens hu- mana queat cogitare, quæ facio noua orientur, vtiq; cognoscetis ea: *ponam in deserto viam, & in inuiso flumina.* Varias habet hæc particula expositiones, sed tandem omnes in idem recidunt. Prior ergo expositio est, qua fit compa- ratio mirabilium operum, & prodigio- rum. quæ fecit in terra Aegypti, in ter- ra Caldeorum, & aliorum potentatum ad ea quæ facturus est in nouo testamē- to, volens innuere, se nouas leges insti- taturum, & nouos ritus in Ecclesia gen- tium positurum, quandoquidem lex, & prophetæ duntaxat usq; ad Ioannem.

Sed cum ipsemet explicet quæ postmo- dum est facturus cum inquit. *Ponam in deserto viam, & in inuiso flumina,* non est opus aliud querere, & circa alios sē- sus perperam vagari: hoc est illud mira- bile quod se nuper facturum pollice- tur, quōd v3. postet in deserto viā. i. in cordib; & mentib; gentiliū qui sunt ve- luti quoddā desertum oī vera bonitate ac virtute destituti, & in quibus nul- lus apparet transitus, nec expeditum iter ad veram patriam accedendi: po- nam igitur inquit Deus viam, id est præ- bebo modum, & rationem, qua & ipsi possint salutem adipisci, iuxta illud. *ps. 50.* Docebo iniquos vias tuas, & im- *ps. 50.*
 pij ad te conuertentur: Hæc autem uiē- sunt probitas, iustitia, & sui ipsius abne- gatio, quas quidem vias non ex nobis ipsis, sed ex Dei gratia, & spiritus sancti ductu reperimus & ambulamus: *in inuiso flumina,* hoc est in regione arida, & inaquosa, solisq; ardori- bus adusta fontes, & flumina prorumpent, & omnes agros inundabunt: quæ admodum saluator dixit, & sponōdit, *v3.* Qui credit in me (sicut dicit scriptu- *Ioan. 7.*
 ra) flumina de ventre eius iam pridem arido, & exiccatō fluent aquæ viuæ, hoc autem interpretatur Euangelista dictū de spiritu quem accepturi erant creden- tes in eum: sic quidem ista capiuntur, & non vt perfidi Iudæi falso imaginan- tur, cum pertinaciter asserunt hoc vati- cinium fore adimpletum cum Dominus Deus traduxit populum suum per de- sertum, & percussa petra fluxit aqua, & torrentes inundauerunt: quandoquidē hæc sunt beneficia antiqua, & priora, quorum non amplius meminisse, ac in- tueri monemus, quoniam multo maio- ra sunt, quæ postea futuris temporibus Deus nobis cōtulit beneficia; interque primo omnium loco dominicæ incar- nationis misterium est collocandum: quandoquidem per desertum, hoc est per locum inuisitatum, & itinere peni- tus deuio, Deus venit in terrā, vt. s. na- scretur de virgine, & nobiscum versa- ri dignaretur: nec dicas, ò Iudæe pro- phetam fuisse mendacem, quoniam di- xit quæ nuper est vaticinatus nunc ori- ri, & nunc esse futura, & quōd ipsi vtiq; cogno-

cognoscent ea; sic enim habet textus, *Ecce ego facio novam, & nunc orientur*, id est non multum temporis interciderit, & vos utiq; cognoscetis ea, quoniam tamen post multum tempus debuissent oriri & in actum deduci, quia tamen mille anni apud Deum sunt tanquam dies externa quæ præterijt, & quæ prædicat Deus sunt omnino futura, nec aliter esse potest: dat enim Deus virtutem voci suæ ideo uerè dixit propheta nunc orientur, & vos cognoscetis ea. i. filij vestri qui ex vobis nascentur. Et vos quoq; præsentis cognoscetis ea, si prophetarum uaticinijs attentiori animo, & puriori corde uolueritis fidem adhibere. Aliqui secus exponunt, sed hoc fati. Deinde prædicat Esaias ex persona Dei cetera quæ sequuntur, v3. *Glorificabit me bestia agri, dracones, & structiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo meo &c.* Nulli dubium harum bestiarum nomina metaphoricè capi, ut per bestiam agri intelligamus homines feroces, & inhumanos, qui nullum habent pietatis, & humanitatis affectum, velut exleges, & sine Deo, & hi rectè bestiis agri cõparantur velut hi, qui solitarie degunt, & nihil nisi fruges, & herbas depascunt, hoc est cibos insalubres, & crudos, id est scientias, ac doctrinas nullum spiritualem fructum afferentes instruuntur, & erudiuntur. Per Dracones & structiones intelligendi sunt homines maligni, insidiatores, & hypocritæ, qui sunt semper ad mala proclives, & malorum inuectores. Alias habent hæc nomina similitudines, & transumptiones, sed hæc nobis in proposito uidentur esse fati. Verum enim uerò eiusmodi homines, qui erant iam dudum velut bestia agri, & quemadmodum Dracones, & structiones; per prædicationem Euangelij mirum in modum assuescent cibis spiritualibus, reiectis, & prorsus abnegatis doctrinis Demoniorum, & mansueti reddentur, & delectabuntur in multitudine pacis. Dedit in deserto aquas, & flumina in inuio, quæ quidem non corpora, ut prius, sed animas sitientes reficiant, & implebitur illud quod supra dictum est. Bibetis

A aquas de fontibus saluatoris: adimplebitur etiam, quod alibi aliàs dictum est. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes; ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum &c. quæ dicta sunt capite 41. & ps. 116. *ps. 116.*

Si quis fusius, & apertius huius metaphoræ, & similitudinis significatum uelit accipere, legat D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 5. ubi loquitur de structione, de Dracone, & ceteris animantibus, quibus planè erant in moribus valde similes ipsi Gentiles ante receptam fidem.

Dedi inquam, in deserto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo electo meo. dedi inq; potum. i. abundantiam donorum spiritualium populo meo electo meo, id est populo quem elegi. iuxta illud Ecc. Cibauit illum pane uitæ & intellectu, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum; & qui biberit ex hac aqua non sitiet in æternum. Nec fallatur ludæi, et quicumq; Iudæorum fantasys arident: non sunt enim populus ille electus, quia non sunt omnes ipsius Dei neq; etiam populus gentium, sed quicumq; fuerint ab eo iustificati, et ad æternam vitam electi, illi sunt populus Dei, de quo populo loquitur nunc ipse propheta (sicut diximus ex persona Dei; *populum iustum inquit, formaui mihi, laudem meam narrabit*: populum inquam istum, quem præ ceteris mihi formaui, id est erudiui, et coadoptaui, et iuxta uotum, et uoluntatè meam insecui, formaui inquam, hoc est similitudinem uirtutis meæ in eius mente impressi, ac eum deduxi in fidem et credulitatem omnium operum, et actionum earum quas ego in gloriam meam, et ipsius salutem sum operatus, et iste populus sic electus dispositus atq; instructus laudem meam narrabit, me glorificabit. iuxta illud ps. laudationem Domini loquetur os meum: hoc autem dicit Dominus ut excludat tacitam obiectionem, & murmur Iudæorum, quò conueniri possunt, et dicere nullum esse opus alias gentes ad Christum afferre, et eidem coniungere, cum ad sit populus ille, quem tu à principio elegeras, quem tu pro tua uoluntate forma-

maueras, cuius legem dedisti, et cuius tot sunt promissiones factæ patribus antiquis; cum murmuri obuiat ipse Deus, et fati facit. d. *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel*, q. d. etsi quandoq; me fueris deprecatus, & tuas orationes ad me direxeris, nihil tamen profuerunt, nequè me tantillum commouerunt. *Non obtulisti mihi Arietem holocausti tui, & uictimas tuis non glorificasti me*. i. quis hostias & oblationes afferres, nullum tamè honore inde excepi, quia scilicet non erant facta in fide, neq; cum puritate et sinceritate cordis. *Non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in labore; non emisti mihi argento calamum, & adipe uictimarum tuarum non obuiasti me. Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbui mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Tex. 5.

maueras, cuius legem dedisti, et cuius tot sunt promissiones factæ patribus antiquis; cum murmuri obuiat ipse Deus, et fati facit. d.

Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel, q. d. etsi quandoq; me fueris deprecatus, & tuas orationes ad me direxeris, nihil tamen profuerunt, nequè me tantillum commouerunt. *Non obtulisti mihi Arietem holocausti tui, & uictimas tuis non glorificasti me*. i. quis hostias & oblationes afferres, nullum tamè honore inde excepi, quia scilicet non erant facta in fide, neq; cum puritate et sinceritate cordis. *Non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in labore; non emisti mihi argento calamum, & adipe uictimarum tuarum non obuiasti me. Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbui mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Pulcherrima certè, et iustissima est hæc querimonia, et exprobratio, quam facit hoc loco Deus aduersus Iacob, et Israel secundum carnem. q. d. o popule Israel; non est quòd conueraris, neque susurras, quòd populum mihi formaui, qui narret laudem meam, propterea quòd tu Iacob, et Israel nò inuocasti me, non collocasti fiduciam tuam in me, sed in ritibus, et ceremonijs legalibus, et plerūq; etiam in Idolis, et symbolachris, et nonnunquam, imò sæpe, ac frequenter in uiribus, et uirtutibus tuis, ac sapientia tua, quòd si quandoq; inuocasti me, non id ex fide, ac recta intentione, sed ob tua commoda temporalia egisti: neq; ut mihi inferuires, aut me diligeres, et coleres, nequè magno in pretio haberes id fecisti: uel non inuocasti me Iacob, id est me solū et unum, uerum etiam mundum, et carnem, et quod his ceteris est, Dæmonè ipsum in idolo latentem, id quod faciunt qui Deo simul, et mammonè in seruire uolunt. Non ergo me inuocasti Iacob, nec elaborasti in me Israel, id est non multum es defatigatus, nec multū opere præbui mihi in me colèdo, mihi inferuendo, et precepta mea custodiendo; hoc ipsum est quòd uulgo dici solet, dum alicui plus debito suum obsequium, et seruitutem inaniter ia-

stanti in faciem uolumus resistere, sic etiam dicit Deus per prophetam, quamuis hostias et oblationes offerres, nullum tamen honorem, ac suauitatis odorem inde excepiimus, quia non erant factæ in fide, et sinceritate cordis et animi.

Quòd si ad altiora misteria uolumus hæc uerba, et hanc Dei exprobrationè referre, sic erunt exponenda. *Non me inuocasti Iacob*, id est cum mihi bestia agri benedicerent et nomen meum, laudarent. i. cum Gentes quæ uelut bestia agri prius habebantur, ad me confugerent, et à me auxilium expeterent, tu non me inuocasti, sed potius me aufugisti, et prorsus te alienare noluisti. *Nec laborasti in me Israel: Tu Iacob, qui posteaquam mecum luctatus fuisti alio te nomine nuncupauisti, et non absq; misterio dictus es Israel, quasi Deum uidentem, non laborasti in me, id est nolui sti ob nominis mei defensionem quicquam pati, et martirium subire, sed potius contra me erexisti faciem tuam, et uoces aduersū me exulisti, clamās alta uoce. tolle, tolle crucifige eum: nò igitur me inuocasti, nec in me, siue propter me quicquam laborasti, usus præterito profuturo.*

Deinde *non obtulisti inquit Deus Arietem holocausti tui*. & cetera usq; ad illud punctum: *Ego sum ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me.*

His uerbis, & hac oratione Deus exprobrando, & exostulando cum ludæis, qui gloriabantur se esse populum Dei electum, & sacrificijs & oblationibus diu inferuuisse in templo Dei. demonstrat ipse Deus non accepisse eorum uictimas, & sacrificia, quemadmodum primo cap. huius libri dictum est *Quo mihi multitudinem uictimarum uestrarum? plenus sum, holocausta Arietū, & adipem pinguium, & sanguinem uictulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. quæ in eo capite habentur, poteris huc in huius intelligentiam afferre, & alibi: sacrificium, & oblatione* *ps. 39.* noluisti, aures autem perfecisti mihi: holocaustū pro peccato non postulasti, & ps. 49. Nunquid manducabo carnes *ps. 49.* Thaurorum, aut sanguinem hircorū potabo?

ps. 50.

Calamum
quid.

potabo: im mola Deo sacrificiū laudis, & redde altissimo uota tua. & pl. 50. Si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis. sacrificium Deo gratum est spiritus contribulatus, non spiritus tumens, & inflatus, & de suis meritis quicquam præsumes: neque oportebat laborē, & operā ī thure mihi adolēdo īsumere, quoniam incensum abhominatio est mihi. Cum postea subdit. *Non emisti mihi argento calamū, & adipe victimarum tuarum non inebriasti me.* .i. non fuit tot sacrificia, neque tot adipēs pinguium; neque multas pecunias insumpisti, quo odores, & suffitus coram altari meo faceres, ut eorum fumo me inebriares, & satiares, sed obedientiam quæ est supra sacrificium, & humilitatem illa volui, illa quæ sui. Quid per calamū hoc loco Esaias intellexerit non satis constat. Quidam enim per calamū a parte totum intellegunt omne genus aromatis, quo vna cum thure, & storace, & alijs huiusmodi suffimentis in sacrificijs uti solebāt; quidam verò pro tota illa cōmixtura olei, quæ deferuebat ad tabernaculū, & archam foederis iungenda. Glo. per calamū hoc loco intelligit furculū, siue ramusculum cuiusdam arboris aromaticæ, quo utebantur in sacrificijs. Lyranus opinatur calamū unam de quatuor speciebus aromatis, quæ ponebantur in thymiamate prophetam intellexisse. Alij putarunt calamū esse illud genus aromaticum, quod nos vocamus, cānella, aut etiam saccarum, cum calamū sit species quædam arundinis, vel cannæ de quo sumus loquuti in præcedenti capite, Mistice tamē his loquitur Christus & conqueritur, quod ille populus olim electus non emerit ex argento calamū, .i. non eius virtutem, gratiam, & benignitatem cognouerunt, & prædicarunt. Renuit ergo omne genus sacrificij thuris, & incensi, & cuiuscunq; operis, & officij, quo ipsi utebantur ad placandum Deum: quoniam ob rationes iam dictas Deo non placebāt. Propterea d. Deus Vos mecū non egistis ea ratione, quam a vobis exposcebam veruntamen inquit ipse, *seruire me fecisti* d. Iacob, d. popule Hæ-

breorum *in peccatis tuis; præbisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.* q. d. non solū ego uos nō coegi, nec institui, ut mihi seruiretis in huiusmodi sacrificijs, sed nec uos ea obtulistis, & perfecistis, quæ admodum fieri oportebat. veruntamen me seruire fecisti in peccatis tuis. i. tantum & taliter, ac tam diū me offendisti, et peccata super peccata addidisti, quod velut seruum emptitium fecistis me seruire, hoc est cum labore, et patientia magno illa sufferre, et sustinere, quousq; ad uos ipsos reuenteremini, et nihilo minus in eadem semper duritiæ, et mentis pertinacia permansistis. De hoc eodem labore, et negotio. conquerebatur Deus primo cap. d. Sacrificia vestra facta sunt mihi molesta: laboraui sustinens, id est magno cum labore, ac difficultate sustinui tot scelera, et peccata uestra. Hæc quidem est expositio horum uerborum quo ad literam, sed interiorius speculantes, voluit hac exprobratione Deum, non solum aduersus Iudeorum ingratitude grauer in uehi, et indignationem ostendere, sed innuere veteris legis exclusionem, & legis nouæ tempus asfuturum: possumus etiam eadem uerba interpretari, quod non Iudei solum, sed et nos omnes, coegimus Dominum seruire in peccatis nostris: quandoquidem ipse vulneratus est propter peccata nostra, et attritus est propter scelera nostra, et hoc pacto præbimus ei laborem in iniquitatibus nostris penitus abolendis, et amouendis. Nec nisi de Christo Domino sui carnem isthæc sunt intelligenda, qui quidem formam serui accepit, et in passione sua sustinuit laborē pro expiandis peccatis nostris, et Hierem. Threnorum 4. inquit. Dominus captus est ī peccatis nostris, hoc est deprehensus est ita ut non potuerit effugere, aut se excusare, quin pati debuerit, cum propter nos, et propter salutem nostram, humanam carnem suscepit, cuius imperiū super humerum eius, id est qui super humerum suum suscipere voluit ac ferre peccata populi. Potest etiam dici quod Iacob, et Israel id est populus Iudeus secundum carnē seruire fecit Christum in peccatis eorum,

Iren. A.

rum; quia fuit affectus ab eo, et sublatus in crucem, quæ pœna erat seruorum, et vilissimorum mancipiorum: vel dicitur seruuisse in peccatis Iudeorum, quia sicut ouis ad occisionem ductus, et quemadmodū seruus traditus Romanis se eorum potestati subiecit: quemadmodum ipse respondit Pilato. d. Nō haberes in me hanc potestatem, nisi data tibi esset desuper: veruntamen hæc est hora vestra, et potestas tenebrarū. Seruauit ergo Christus Dominus ī peccatis nostris, et præbimus ei laborem in iniquitatibus nostris, ut rectē dixerit per proph. psal. Pauper sum ego, et in laboribus a iuuentute mea humiliatus sum & conturbatus: ipse inquam per tot annos, usq; ad mortem patienter tollerauit tot labores, miseras, et afflictiones, et contradictiones, ut nos a morte liberaret. et ego vnus ex illis sum, qui cum Sacerdotio fungar, non ea veste sum indutus, quam Deus per prophetam nos induit aliquādo præcepit. d. Sacerdotes tui induantur iustitiam: at ego sum hac veste prorsus nudus, ac denudatus, et iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus graue grauatæ sunt sup me. Neque me quō quisquam reprehendat quod peccata mea tam libere confiteri audeam, quoniam ut inquit D. Ambrosius lib. 2. de pen. cap. 6. Delictorum nostrorum memoriam recensere tanquam opprobrium, non erubescamus, nō uelut quādam gloriam prædicamus. sed tanta fiat conuersio, ut qui Deum non agnoscebamus ipsi eum alijs demostremus, et c. Propterea rogo te clementissime Deus, me quoque patienter sustineas, & peccata mea deleas, nanque si iniquitates obseruaeris, domine, quis sustinebit: quare præcor cor mundum crees in me Deus, & spiritum rectum innoues in uisceribus meis: neque proijcias me a facie tua, neque spiritum tuum auferas a me. Non enim est alius præter te: tu enim dixisti. Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, dilata os tuum, & implebo illud.

Tex. 6.

Propterea ad te confugio, & supplex rogo, posteaquam per Esaiam prophetam dixisti. *Ego sum. Ego sum ipse,* &

non alius præter me, qui deleo iniquitates tuas propter me; & peccatorum tuorum nō recordabit. Quare non est putandum quod neque Idola, neque victimæ, & sacrificia neque priscorum patrum sanctitas sufficere queant ad expianda eorum peccata, sed sola Dei bonitas, & misericordia: & propterea repetit, & sculcat eadem uerba. d. *Ego sum. ego sum. ipse qui deleo iniquitates tuas* &c. ne quis fallatur, & existimet aliunde fore abluitionem peccatorum. dicit. ego deleo non simpliciter absoluo, et remitto, sed deleo, penitus aboleo, ut nullum prorsus remaneat vestigium: abolere namque est id quod dicimus rudiori uocabulo, scancellare, abradere, nam quā nos peccamus, & vel, cogitatione, uerbo, aut opere contra legem Dei quicquam admittimus, nos facimus pagellam, seu Chirographum quo Demoni deuouemus animas nostras, & donec fuerit Chirographum istud deletum, semper obnoxii sumus, et obligati ipsi Demoni, et consequenter damnationi mortis æternæ: Hoc autem Chirographum, et hanc pagellam seu instrumentum quo nos ipsos Demoni uēdidim⁹, Deus, et Dominus noster sua passione deleuit cruci affixum. Vnde et Paulus Apostolus. ad Eph. 2. hoc singulare, et *Eph. 2.* inexplicabile beneficium commemorans sic habet. Deus qui diues est in misericordia propter nimiam charitatem suam, non propter victimas, et sacrificia, qua dilexit nos cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia saluari estis, et conuersificauit, et confedere fecit in celestibus in Christo Iesu. quibus uerbis quidam arbitrantur ostendi gratiam nobis factam per Christum, ut a triplici morte liberemur. v. 3. à morte qua anima se paratur à corpore, et qua anima separatur à Deo, et qua utrumque; v. 3. corpus, et anima detruduntur in infernum. Et propterea inquit. Deleo iniquitates tuas propter me. .i. non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed ut. d. Paul. propter nimiam charitatem suam, uel secundum suam misericordiam; vel propter me. .i. propter gloriam meam: quandoquidem uidebatur, ualde indecorum

cōrum, et à diuina uirtute et maiestate fatis alienum creaturam tam nobilem utpotè factam ad imaginem, et similitudinem suam sub seruitute Dæmonis fore constitutam. propterea dicit. Ego sum. Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me. ego sum. ego sum velut agens principale, et primum efficiens. et ex me ipso operans, qui deleo iniquitates tuas propter me, et non alius sub hoc titulo, et forma. Sacerdotes namq; delent, et ipsi iniquitates, & peccata nostra, sed non ut agentes principales, et primariam auctoritatem habentes; sed velut ministri domini, quorum uerba in sacramentis tanquam instrumenta operantur in uirtute diuina, quæ ea est, quæ interius operatur, in omnibus signis sacramentalibus, siue sint res, siue uerba, ut ex D. Tho. multis locis habetur, et præsertim tertia parte, q. 84. Deinde quis dicit. Si Deus est qui delet iniquitates nostras, quomodo ergo dicitur Apoc. 1. quod Christus lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo? Dicas quod Christus, secundum quoddam homo, et ratione qua humanitas erat instrumentum diuinitatis, et unita diuinitati, habuit uirtutem dimittendi peccata. Cū ergo fuerit deletum istud Chirographum quod erat conerarium nobis, conuertamur nos ab omnibus iniquitatibus nostris, ne rursus deprehendens in nobis Demon maculas peccatorum, exstollet aliud Chirographum, quando à securi sumus, eorum peccatorum quæ iam sunt delera, Deum non amplius memoriam ullam habiturū. sic. n. dicit. *Et peccatorū tuorū non recordabor*, quod quidem maximā nobis debet afferre consolationem: nō enim Deus tantum delet iniquitates nostras, ut nos pueros reddat, & immaculatos, quod omnium certè maximum extat beneficium, sed diuinæ etiam naturæ nos facit esse participes.

Deinde sequitur. *Deduc me in memoriam, & iudicemur simul: narra si quid habes mi iustificeris.* q. d. tu Iacob, vel Israel exi stimatis me uobis grauem iniuriam inferre, quod uobis reiectis, & abscessis, Geres ad me trahā, *deduc me in memoriam*, idest fac ut mihi suggeras, & in memo-

riam reuoces, si quid est quod facere potueram uobis & non feci, vel mihi efficaciter demonstras, si quis alius est, qui tibi peccata cōdonare quærat, aut si quæ alia est uia, qua præter me tu possis iustitiam adipisci, & iustificari, aut iustus haberi; iudicemur simul, ad iudicium conueniamus pariter, & tu si quid habes mi iustificeris, ut rationem videaris habere, narra, deprome, & in medium adducas; quæ uerba nonnulli opinantur dicta per Ironiam, ut si propheta eos illudat, & ostendat eos nihil usquam habere quo causentur erga Deum: sed cū uocetur ad iudicium, periculum est ne ipsi succumbant, graue quidem est Dominum ex se ipso, & de se postulare, & exquirere contra hominem iudicari. Quid enim respōdeas ei qui tibi uniuersa contulit? qui te creauit, & condidit, & te suo sanguine redemit, tu autē tradis te Demoni ut seruias, tui pariter et eius inimico? ille tibi omnia peccata dimisit, & tu grauiora committis? uocauit te in iudicium & ueniens quid quæso, poteris respondere? Propterea rogandus est Deus ne intret in iudicium cum seruo suo, quia non iustificabitur in conspectu tuo oīs uiuens. D. Greg. 25. mor. c. 6. sic habet, Narra si quid habes ut iustificeris, quia. s. debet unius cuiusq; mens, & causas suas apud Dominum, & causas domini contra se sollicita inquisitione discutere, & diligenter perspicere, ut quæ ab eo bona perceperit, vel quæ mala bonis illius peruerse uiuendo responderit. sed ubi noster textus habet *deduc me in memoriam*, fatius esset dicere *deduc te in memoriam*, sicut habet alius textus. Tu. s. homo peccator, memor esto quæ grauius Deum offenderis, quot scelera perpetraveris, & dic tu prior iniquitates tuas, ut iustificeris, si tu memor eris peccatorum tuorum, & ueniam petieris, Christus non recordabitur peccatorū tuorum: soluit enim inquit D. Ambrosius, criminum nexus uerecunda confessio peccatorum. Multa sunt quidē quorum nos meminisse debemus: primo quidem peccatorum quæ fecimus, ut corrigamur. Id enim satis perutile ac necessarium fore inuenimus. Sic. n. dicit

D. Greg 25 mor. c. 6.

lib. 2. de penit. cap. 6.

D. Tho. 3 p. q. 84

Apoc. 1.

dicit David. Iniquitatem meam ego annuatiabo, & cogitabo pro peccato meo. Meminisse ergo peccatorum oportet, & ea confiteri nec pudeat confiteri peccatum, sed illud sponte, et cum uerecundia cōfiteri oportet, nō sicut fecit ille Phariseus. Luc. 18. deinde beneficiorum Dei, iuxta illud Eccles. vlt. Memor ero misericordiæ tuæ, & operationis tuæ, quæ a sæculo sunt, quæ tu eruis sustinentes te, & liberas eos de manu angustiarum: tertio meminisse debemus mandatorum ipsius ut obseruemus ea, iuxta illud ps. 102. Memores suat mandatorum ipsius ad faciendum ea. Postremo Memores esse debemus mirabiliū eius quæ fecit: Memento mirabiliū eius quæ fecit. Tandem quoniam poterat excusari hi qui descendunt de Iacob, & de Israel, quod eorū prædecessores fuerat grati, & accepti coram Deo, propterea debebat eorum aliqua ratio haberi ut. s. propter permissiones factas patribus antiquis, ut Abraham, & semini eius, ipsi forent omnino seruandi & non penitus reiiciendi, dicit Deus. Pater tuus primus u. 3. Adam peccauit quamuis multis honoribus & donis à Deo honoratus, & interpretes tui peruariati sunt in me. Interpretes tui. i. scribæ, & Pharisei, qui interrogati ab Herode, ubi Christus nasceretur, interpretati sunt loca scripturarum. Alij per interpretes intelligunt Moysen, & Aaron, qui irritauerunt Deum ad aquas contradictionis: Interpretes autē hoc loco nō solum hi dicuntur, qui rectè & bene, sed qui perperam & sinistra alterius dictum vel factum interpretantur. sic enim meliz hebraicè dicitur. Et contaminaui principes sanctos. i. principes sacerdotum, & ministros. i. permissi eos cōtaminari, & delinquere, aut contaminaui. i. deleui principes sacerdotum, & ministros templi, qui sancti habebantur: qui. n. ad ministerium electi erant, sapientes, & legisperiti, quiq; populum sibi commissum erudire debebant, principes, & duces appellari poterant: isti ergo qui in loco Patrum sunt positi, & qui alijs præfuerunt, impij fuerunt in me. & signāter, inquit, me, ostendens, quæ turpiter, & im-

pie patrata fuere, non in unum aliquem nostræ sortis hominem facta fuisse, sed contra ipsam maiestatem Dei, qui est super omnia, puta cum quis proximum iniuria affecerit, vel auaritia, & insolentia, aut alio modo circumuenerit, peccat quidem uerum in hominem suæ naturæ similem, & non in Deum. *Contaminaui inquit principes sanctos, dedi ad internicionē Iacob, & Israel in blasphemiam*, fuerunt namq; Iudæi, cruciati à Romanis, & Israel in blasphemiam, seu in opprobrium. i. omnibus ignominijs, & opprobrijs expositi, & mundus cognoscet eos, uelut ingratos, & immemores beneficiorum Dei, & sic uniuersus mundus damnabit, & blasphemabit eos: uel dicitur datus in blasphemiam, quoniam, ut dicit D. Hieronymus. fuit eiectus de sua prouincia, & totius orbis exul, at quæ peregrinus: uel dicitur datus in blasphemiam, quia uelut anathema fuit habitus ab uniuerso. Procopius autem satis acutè, & ingeniosè exponens hūc textum d. Esaiam hoc loco ponere tres gradus, siue ordines hominum quorū cuiq; Deus pro demeritis diuersa intulit supplicia. Sunt. n. quidam principes, & duces, quorum munus est imperandi. Sunt quidam alij, qui sunt doctores, & interpretes, quorum munus est alios docendi, & scripturas interpretandi. Sunt demum quidam alij seniores, & grandæui, qui sunt patres aliorum, & eos præcedunt ætate, & hi omnes errauerunt, & peruariati sunt, & singuli horum pro diuersitate culparum, deriderunt diuersas poenas, & supplicia. Principes enim ut David, Ezechias, & quidam alij, quoniam aliqua scelera perpetrarunt, contaminati fuere Dei permissu, & conuientia, quoniam fuerunt habitus, ut adulteri, Sacrilegi, raptores, & aliis criminibus contaminati. Interpretes uero cuiusmodi fuerunt scribæ, & Pharisei, qui falso uerba prophetarum interpretati fuere, & uerbaleggis corruperunt, ad internicionem, & occisionem, per Assyrios & Romanos fuerunt à Deo traditi. Seniores uero, ut Adam, cuius peccatum traductum fuit in posteros, fuit datus in blasphemiam, & in opprobrium, & hoc est quod dicit

Israel datus in blasphemiam.

Procopius

Tres ordines hominū

Ecc Esaias,

Esaias, cum inquit. Pater tuus primus peccauit, & interpretates tui prauaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad internicionem Iacob, & Israel in blasphemiam: & nota quod Iacob, & Israel vnum & idem est, sed vt diximus supra, vocati diuersis nominibus ob causas ibidē adductas. Sed D. Hier. aduertit quod simplici, &

A puro nomine eos vocat Deus: non .n. nominat seruos meos, aut electos meos, vt alibi fecisse legitur, vt. ostendat & arguat eos, qui descendunt ex Iacob aut Israel fuisse peccatores, & ideo &c.

Et in hoc terminatur Expositio

43. cap.

CAPVT QVADRAGESIMVM QVARTVM.

1. **E** T nunc audi Iacob serue meus, & Israel, quem elegi: Hæc dicit Dominus, faciens, & formans te, ab utero auxiliator tuus; noli timere serue meus Iacob, & rectissime quem elegi. Effundam enim 2. aquas super sitientē, & fluentia super aridam; effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionē meā super stirpium tuam. Et germinabunt in te herbas, quasi salices iuxta præterfluentes aquas: Iste dicit: Domini ego sum, & ille vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua: Domino: 3. & in nomine Israel assimilabitur. Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor eius, Dominus exercituum: Ego Primus, & ego nouissimus, & absq; me non est Deus. Quis similis mei: uocet, & annunciet, & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum, ventura, & que futura sunt annuncient eis. Nolite timere neq; conturbemini: ex tunc audire te feci, & annunciaui: vos estis testes mei: numquid est Deus absq; me, & formator, quem ego non nouerim? Plastræ idoli omnes nihil sunt 4. & amantissima eorum non proderunt eis, ipsi sunt testes eorum. qui non vident, nec intelligunt vt confundantur. Quis formauit Deum, & sculptile conlauit ad nihil utile? Ecce omnes participes eius confundentur: fabri enim sunt ex hominibus: cōueniunt omnes, stabunt, & pauebunt, & confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleis formauit illud, & operatus est in brachio fortitudinis suæ: esuriet, & deficiet, non bibit aquam, & lassescet. Artifex lignarius extendit normam, formauit illud in runcina: fecit illud in angu-

laribus

laribus, & in circino tornauit illud, & fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit illicem, & quercum, quæ steterat inter ligna saltus: plantauit pinum, quam pluuia nutriuit. Et facta est hominibus in focum: sumpsit ex eis, & calefactus est, & succendit, & coxit panes: de reliquo autem operatus est Deum, & adorauit: fecit sculptile, & curuatus est ante illud. Medium eis combusit igni, & de medio eius carnes comedit: coxit pulmentum, & saturatus est, & calefactus est, & dixit, vah, calefactus sum, vidi focum; Reliquum autem eius, Deum fecit, & sculptile sibi: curuatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat dicens. Libera me, quia Deus meus es tu. Ne scierunt, neq; intellexerunt; obliuini sunt, ne videant oculi eorum, & ne intelligant corde suo. Non cogitant in mente sua, neq; cognoscunt, neq; sentiunt, ut dicant: Medietatem eius combusit igni, & coxi super carbones eius panes; coxi carnes, & comedi, & de reliquo eius idolum faciam? ante truncum ligni procidam? Pars eius cinis est: cor inspiens adorauit illud, & non liberauit animam suam, neq; dicit: Forte medicium est in dextera mea. Memento horum Iacob, & Israel, quoniam seruus meus es tu. Formauit te seruus meus es tu Israel, ne obliuiscaris mei. Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: reuertere ad me, quoniam redemi te. Laude 5. date cæli, quoniam misericordiam fecit Dominus: iubilate extrema terra, resonate montes laudationem, saltus, & omne lignū eius, quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel gloriabitur. Hæc dicit Dominus redemptor tuus, & formatur tuus ex utero. Ego sū Dominus, faciens omnia, extendens cælos, solus, stabiliens terrā, & nullus mecum. Irrita faciens signa diuinorum, & ariolos in furorem vertens. Conuertens sapientes retrorsum: & scientiam eorum stultam faciens. Suscitans verbum serui sui, & consilium nunciorum suorum complens: Qui dico Hierusalem: Habitaberis, & ciuitatibus Iuda: Aedificabimini, & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo: desolare, & flumina tua arefaciam. Qui dico cyro: Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis Qui dico Ierusalē: Aedificaberis, & templo fundaberis.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVMQVARTVM CAP.

ESAIÆ PROPHETÆ.

ET nunc audi Iacob serue meus, & Israel quem elegi. Hac dicit Dominus faciens, & formans te, ab utero auxiliator tuus: noli timere serue meus Iacob, & rectissime quem eligi.

LLOQVITVRA hoc loco benignus, & misericors Deus per prophetam suum Esaiam veros Israelitas, qui credituri erant in Christum,

& consolatur eos, tãquam ad quos non sint peruenturę, quas paulo ante prædixit, calamitates, & miserię. Et inquit. Et nunc audi Iacob serue meus. q. d. Nolo prosequi, aut proferre, quos antea cępi sermones aduersum te, quibus merito perturbari, et dolore affici cogebaris. Alium sermonem, aliud nouum, & iocundissimam cantionem sum tibi præcinturus: & perinde est uti aduersus illo nunc, quemadmodum ps. alibi dicit. hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: quemadmodum obseruauimus in precedenti cap. ex D. Cyrillo; nam tempore iam præterito grauius in te & Israel, et penę semper ob tua ingentia demerita, iuste conclamatum est: nunc audi, ausculta, deprime supercilium, agnosce Dominum deum tuum, obedientię iugum subeas, & cogites te meum esse puerum, et hoc titulo à me vocatum, et nominatum: tu inquam Israel quem ex omnibus gentibus, et populis, qui degunt in terra peculiariter elegi; audi inquam fauores, et beneficia, quę in te contulit Deus; hoc modo, et hac forma locutionis, vt plurimum vt consueuimus cum dolentes, et afflictos, animoq; vehementer perturbatos consolari volumus: vt sic dicamus. Audi

fili mi, seu frater, aut quicumq; mihi beneuolentia seu affinitate coniuncte, audi inquam, quę tibi denuncio, quę tibi significo, noli tristari, noli conflictari, neq; velis ante tempus toto animo deijci, consternari: et nota, ut supra quoq; diximus, quoddam vocat Esaias ex persona Derpopulum suum duplici nomine, v3, Iacob et Israel quorum alterum est naturale, hoc est in ipsa natiuitate impositum, reliquum verò super naturale, ut putat ab Angelo eidem impositum. Vocat etiam Iacob, et Israel primum vsus priuilegio nominis. Deinde priuilegio dignitatis cum dicit serue meus, et notat D. Hieronymus quod quando Deus vult arguere, et demonstrare impietatem, et incredulitatem Iudæorum vocat Iacob, & Israel simplici nomine. Cum autem vult innuere, fidem, et pietatem illorum. i. prophetarum, et Apostolorum uocat Iacob, et Israel seruos suos. Et vide quoddam in precedenti capitulo alloquens Iacob, et Israel secundum carnem, non appellat quemadmodum in hoc capitulo seruum, et electum; habet etiam illud aduersus, nunc, peculiarem quandam vim penes respectum ad præcedentia, q. d. olim patres tui fecerunt quod fuit eis libitum, verum Deum non verebatur, eius legem non custodiebant, flagitia multa perpetrabant, obque iure optimo traditi sunt in interitum, et opprobrium, ita ut dominentur eis nationes: nunc autem erit tempus, quos. scilicet erga Deum secus ambulabis, eius mandata custodies, et quod eum ad iracundiam prouoces nihil unquam efficere, aut tentare

tare curabis; propterea nunc audi, et ausculta (vt supra diximus) Hęc dicit Dominus faciens, et formans te ab utero, auxiliator tuus: repetit quod supra dixerat faciens, et formans: fecit inq; nos de nihilo produciens, et corporeã substantiam nobis afferens, et deinde animam corpori iam recte disposito, et suis organis mirifice constructo coelitus infundit; ob id dicitur faciens, & formans. Aut etiam dicamus Deum non facere solum nos, et creare, verum etiam formare, hoc est instituere, et ordinare quales esse debeamus, et in quę finem creati sumus: Dicit se fecisse Iacob, et formasse, et ab utero auxiliatorem suum extitisse, ut agnoscamus nõ distulisse Deum eidem ferre auxiliũ, nec expectasse aliquod eius meritum, quo eum produceret, daret illi esse, et foret auxiliator suus, sed ab utero, hoc est antequam nasceret, dum ausus fuit arripere plantam fratris ut haberetur Gen. 25. et in lucem esset productus id quod indicauit etiam Paulus vsus testimonio Malachię, cum ad Rom. 9. inquit Cum nondum Iacob, et Esau nati fuissent, aut aliquid boni uel mali egissent, scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; loquitur autem hoc loco Dominus Deus Iacob, et uocat seruũ suum, et Israel electum suũ, quem etiam uocat rectissimum tamq; præferentem, et significantem sacratissimum chorũ Apostolicũ, uel sanctam Ecclesiam, quam iure omni uocat rectissimam, quippeque rectissima est, nullam habens rugam, neq; maculam, quęquę etiam sit columna, et firmamentum veritatis: etiam uocat Iacob rectissimum, ut qui ne transuersũ quidem unguem à recto discedit, sed iuxta fidem literarũ, Israel secundum Hier. dicitur, sed in sono uocis dicitur uidens Deum. Ixx. uocant dilectissimum. Nota etiam (ut sepe etiam dixisse meminimus) uerissime, et propriissime Deum opt. max. uocari Dominum, quia ipse solus oĩa regit, omnia seruat, et nihil ab eius potestate et dominio secluditur; quemadmodum in psal. 118. legitur. Ordinatione tua perseuerant dies quoniam omnia ser-

uiunt tibi: quare nos eidem uelut patri qui nos format, et creat ex debito, et officio omniq; obsequio, et dilectione debemus esse subiecti, et eidem tanquam Domino, nos uelut serui iugiter, et ex affectu omnem timorem, et reuerentiam debemus exhibere, et quamquam ipse dicat, noli timere seruus meus Iacob, uult excludere timorem illum seruilem, quo serui per uim, et metum alicui principi siue tyranno seruire coguntur; quamquam et nos hac ratione serui etiam dicimur ipsius Domini, cũ sit aliqui benignus, et misericors, quandoquidem dum nos peccamus sub iugo, et sub ferula eius nos fore, et uelimus, nolimus sistere ante eius tribunal optimum. Et sequitur.

Effundam enim aquas super sitientem, & fluentia super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stragem tuam. Tex. 2.

Loquitur citra omnem controuersiam Dominus deus, Iacob, & Israel secundũ spiritum, & pollicetur eis copiose admodum, & superabundanter se daturum aquas super sitientem, & fluentia super aridam: Vult enim innuere, quoddam super mentes, & corda discipulorum suorum, tantam spiritus sancti gratiã infunder, vt & ipsi omnem suum sint expleturi, & ij pariter quibus uerbum prædicationis ministrabunt eiusmodi gratia spirituali replebuntur; præsignificans, ac demonstrans q; gentes quę nunc sunt aridę & omni gratia destitutę, ita spiritus sancti gratia molles reddentur, & dociles, ut facile recipiant uerbum; propterea præposuit uerbum illud. noli timere seruus meus Iacob. nolite timere uos Apostoli, & ministri mei euangelicum semen serere, & uidequaque diffundere: neque existimetis negocium uos habituros cum eis, quibus cum uersabimini, & fidei ueritatem annunciatum ibitis. nanq; uires, & fortitudinem uobis impendam quibus resistere possitis cuiquam uobis obstanti & afferenti molestiam, non obstantibus præmissis. Per Iacob igitur, & Israel hoc loco non solum chorũ Apostolorũ, & gentes quę in Christum sunt crediturę possunt designari, Ecc 3 uerum

Gen 25.

Ps 118

verum & Iacob, & Israel secundum carnem, quandoquidem ex illis nonnulli (vt supra dictum est) sunt credituri vt præter Apostolos, pleriq; etiam velut quadam reliquæ saluæ factæ fuerint, vt quasi videatur propheta eos quodam modo subleuare, & significet non omnino, & totaliter eos esse perdendos, ne. s. quis eorum existimet postquam viderit vrbes Iudææ deletas, Dominū penitus dereliquisse Israel, sed multo magis ipsi fore auxiliatores, ipsi inquam qui fuerit imitatus Israel secundum spiritum, & non secundum carnem: quod quidem re ipsa factum est, cū pro vna Iudæa reddidit Israeli vniuersum orbem terrarum: namq; in omnem terram prodiiit sonus, & prædicationis Apostolorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Hoc est quod dicit. *Effundam aquas super siccitatem, & fluentia super aridam*: id quod manifestius declarat cum inquit. *Effundam spiritum tuum super sementem tuam, & benedictionem meam super stirpem tuam*. Apostoli nāque domini vsq; adeo repleti erunt spiritu sancto, & vsq; adeo gratuitorum donorum participatione superabundabunt, vt facile multos sint parituri filios in eandem fidem, & veritatis agnitionem: potest etiam intelligi hanc diuinam promissionem de effusione spiritus super semē Iacob, & Israel futurā esse super eos ipsos, qui descendunt ex Israel secundum carnem, qui tamen vocati, & excitati à Deo, admittentur ad consortium aliorum fidelium. Et sequitur dicens. *Et germinabunt inter herbas quasi salices iuxta præter fluentes aquas*. eleganti quidem, & perpulchra vititur Esaias metaphora quos nam fructus, quæcūq; dona, spiritus sancti gratia in his quibus confertur producere cōsueuerit. inquit n. quod qui fuerint eo dono imbuti, & superinfusi germinabunt inter herbas, hoc est inter gentes, quæ hoc loco herbis comparatur, quæ admodum salices iuxta aquas non mortuas, seu permanentes, sed præterfluentes prope salices: Hæc enim arbor viret scilicet semper, & flumibus libenter adnascitur, hunc in modum, qui gratiæ donis, ac muneribus fuerint ditati & in

A illis perstiterint nunquam emarcescet, neq; à bonis operibus unquam cessabunt, sed semper in officio continebuntur. Hi Salices, hoc est viri boni, & diuino spiritu repleti, sunt illud lignum quod plantatum est secus decursum aquarum quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius nō defluet, & omnia quæcūq; faciet prosperabuntur. Sed nota quod per aquas hoc loco non solum dona spiritus sancti, ut timor, fides, Charitas, robar, & iustitia intelligi possunt, verum et nonnulli sacri baptismatis aquam volūt intelligi. Nulli quidem dubium quod gentes, pariter, & Iudæi erant maximè sitientes et aridi, vtputā nullam habentes verā virtutem, neq; rationē vllam qua Deū sibi propitium habere possent, propterea vocabantur aridi, & siti consupti: postquam igitur renati sunt ex aqua, & spiritu sancto expleuerunt omnem sitim, & benedictionibus sunt repleti: vnde in Euangelio quod hodie prædicari audiuimus clamabat Iesus in templo, & dicebat. *Qui sitit veniat ad me, & bibat. flumina de ventre eius stuet aquæ viuæ*. Hoc autem inquit Ioannes (dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum: certissimū est enim & ab omni dubitatione prorsus alienum, quod his donis, & benedictionibus repleti germinabunt inter herbas quasi salices iuxta præter fluentes aquas: hoc est de eorum ventre, de eorum doctrina, ac conuersatione procedent exempla bonorum operum, prælucebit castitas, pudicitia, fides, timor, & obedientia, & quodcūq; aliud opus bonum. Quidam (teste D. Hier.) ponunt discrimen inter herbas, & salices, ut per herbas intelligant populum Gentilem, per salices vero eos, qui ex Israel crediderunt. Verum hoc parum ad respectat: pro intellectu morali horum verborum vide. D. Greg. lib. 33. cap. 5. vbi nomine salicum aliquando boni ratione viriditatis, aliquando reprobi prosterilitate designantur. Dum postea subdit. *Iste dicit Dominus ego sum, & ille vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua domino, & in nomine Israel et similabitur*: vult ostendere propheta nō solum

Salices herba.

solum varietatem credentium, verum, & pluralitatem, seu multitudinem, quæ non vna gens tantū, sed plures, & varietate confitebuntur nomen Christi, vocabuntur Christiani, se & suas animas Christo domino commendabunt: vota vouent domino Deo, & filio eius Iesu Christo, quamquam nationes istæ longissime inter se se loco, & viuendi ratione discrepent, ac dissentiant. ut Aphri, Asiani, Itali, Galli, Germani, & quæcūq; aliæ nationes, ut verum sit quod prædixit ipse Dominus apud Matth. Multi ab oriente & occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. Quidam ex Procopio notant his verbis indicari multos Christianos in manib; & brachijs signa crucis, sibi curauisse inuri, & insigi: sed uerius puto eos dixisse, qui dicunt aliquos profectos fidem Christi: & forte etiam designant hæc uerba uarias hominum societates, quæ sub uarijs regulis, ac rationibus viuendi Christum Dñm sunt secuti. Aut dicas hic describi tres hominum status. u3. Laicorum, Clericorum, & Religiosorum. *Hæc dicit Dominus rex Israel, redemptor eius, & Dominus exercituum*. usq; ad illam partem. *Plastæ idoli omnes nihil sunt &c.* Nequies forte putaret eas gentes quæ relictis idolis ad uerum Deum confugeret fore deceptas, Esaias in confirmatione ueritatis, & corroborationem fidei, hæc addit. *Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor eius Dominus exercituum*: Rex inquam Israel, non cuiuscunq; sed Israel secundum spiritum, & redemptor eius, quia ipse tanquam frater & propinquus eius, redempturus uenerat eundē, & in libertatem iudicaturus: uocat Dominum exercituum, quia re uera est Dominus uirtutum. & totius militiæ cæli, ut sæpè aliàs dictum est. Qui ergo hæc dixit, atq; prædixit, hoc est prædicationem Apostolorum, uocationem gentium, saluatoris aduentum, & effusionem spiritus sancti, quem cūctis creditibus se daturum promisit, non est credendum se quemquā deceptorum, cum sit Dominus, rex, & redemptor; quibus titulis, & inscripionibus ueri-

tas, uirtus, & potentia eius declaratur. Dicit ergo. *Ego primus, & ego nouissimus, & absq; me non est Deus*, & quamquam Christus dicatur puer, seruus & filius eius, tamen et ipse est Deus, & nō est alius Deus, licet sit alia persona. Et per notam, siue signum interrogantis quærit num sit alius Deus similis ei, qui si sit demonstratur, ac designatur, & ille uocet quæ nondum sunt, & annūciat quæ futura sunt, & ordinem exponat, ex quo constituitur ego Deus populū antiquum; uentura, & quæ futura sunt annuncient eis: eis inquam qui illos Deos tenent, colunt, uenerantur, & credunt. dicit D. Hier. hoc in loco propheta in loco propheta in locum insurgere, & inuehi contra idolatras, qui tempore quo ipse uentura populis nunciabat, magni habebantur, & præualebant. Dicere Deum esse primū, & nouissimum. vsq; adeo manifestum est, vt ridiculum sit illud comprobare. Cum inquit ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum. Dicunt aliqui. ordinem exponat mihi. i. sigillatim, & vnum post aliud eorum quæ facta sunt non confuse, aut præpositere, sed seriatim, ac distincte mihi declaret. Alij sic declarant hanc particulam. ordinem exponat mihi. i. modū, conuenientiam, & connexionem partium totius mundi, qua eas deuinxi, & obligauit, & cuiusq; limites & terminos præfixi, & constitui, vt præteriri nō possint. q. d. nullus poterit ex his qui fuerunt à principio constitutionis mundi vsq; in finem, qui possit annunciare uentura, & quæcūq; sunt futura, quiq; etiā uocet ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Per populū antiquum à Deo constitutum, nonnulli intelligunt populum Israeliticum, sed longe melius eos dixisse opinor, qui per populū antiquum intelligunt gentes ab initio mundi constitutas, vt Adam, & Euam, & reliquos, qui in primeua illa ætate in orbem fuerunt adducti. Nec prorsus renuo illorum sententiam, qui per populū antiquum intelligunt legiones Angelorū in principio ipsius creationis, quod est principium temporis à Deo creatas. Nullus inquam potest ex ætate, & speciatim cognoscere, & exponere

Christus Dominus: Rex, & Redemptor, & gentium & Iudæorum.

D. Hier.

Populus antiquus quis;

Futura & ventura quod differunt.

quonam facto fuerint Angelicę phalanges à Deo productę. Dicit ventura, & futura. secundum Isidorum. Ventura dicuntur, quę propius, & citius adueniunt: futura verò quę post longum tempus. Quare futura contingunt, de quibus supra diximus, non possunt ab aliquo præterquam à Deo euidenter cognosci, & ab his quoq; quibus Deus reuelari decreuerit. Proinde sequitur, cum hæc ita se habeant quod. s. sim primus, & nouissimus, & nullus sit similis mei, neq; quisquam possit annunciare quę ventura sunt, & futura, *nolite time re, neq; conturbemini* s. f. vos videtis sub his temporibus regiones vestras perturbari, popululum varijs flagitijs, & criminibus inquinari, omnia suisq; deq; moueri, propterea quod hæc omnia prædixi, ex tunc audire te feci, i. antequam fieret te commoueri, & annunciaui: *vos estis testes mei*, non potestis decipi, neq; excusari, neq; ego videor mentiri. vos inquit, prophete quibus quę facturus eram reuelauit *Nunquid est Deus absq; me, & formator quem ego non nouerim?* Certè nullus. neq; esse, neq; potest reperiri: cur autem hæc adiecerit ipse Deus, & repetierit, iam supra ex D. Hiero. explicuimus. Sequitur textus. *Plasta idoli omnes nihil sunt, & amantissima eorum non proderunt eis*, vsq; ad illam partem. *Memento horum Iacob, & Israel.* In qua quidem præfenti particula mox exponenda insurgit propheta (vt dixim) aduersus idolatras, & execratur eos, & grauius condemnat, hoc autem ideo facit vt auertat popululum suum à cultu Idolorum, & à utijs quę eo tempore, vt diximus, magnopere vigeant, & ad agnitionem veritatis efficacius adduceret. & summam quatuor in hoc capitulo conclusiones, seu dogmata continentur, quę omnia sigillatim explicabimus, & postmodum verba quędam non nihil ambigua declarabimus.

Prima conclusio. Prima ergo conclusio sit ista. v. 3. quod Neq; idola, neq; plastes, seu formatores Idolorum, neq; Dæmones illis asidentes & per ea dantes responsta, & homines decipientes, nec non, & idolorum cultores sunt vlla ratione quicquam, & sunt penitus inane quoddam, & vanitas.

A Hęc conclusio per ea, quę in priori capitulo sunt allata facile probatur. quia, uidelicet Deo comparata nihil sunt, & consequenter nihil agere, aut pati possunt: & quoniam uanum est cuius operatio nulla est, quare cum eiusmodi idola nihil operentur, aut possint, nihil omnino esse dicuntur. Dicuntur etiam esse nihil, quia nullius rei nomine digni sunt, qui sic desipiunt, ut sermonibus suis formare Deos arbitrentur. Vnde Orig. Idolum inquit, nil aliud est, nisi figmentum merum, in quo nihil numinis, nihil honoris inest, & D: Paulus. 1. Cor. 8. scimus, quod idolum nihil est in mundo: & cap. 10. idē confirmat. d. Dico ne quod idolis immolarum sit aliquid, aut idolum sit aliquid? Non quidem (supple) sed quę gentes immolant, demonijs imolant, non Deo.

C Secunda conclusio. Idololatras sunt fatui, & insipientes, quia colunt pro Deo, id quod ipsi manibus suis fingunt, formant, & efficiunt, & lignum, quo idolum conficiunt, si quid fuerit residui ad coquendos panes, & alia cibaria impudenter assument. & hoc quidem ex se manifestum est.

Tertia conclusio. Idololatras sunt uani admodum, & imprudentes, quia diuinis honoribus, ijs à quibus nec boni quicquam recipiunt, nec mali tribuere non uerentur, Malum quidem eos recipere dicendum est, quia dūtaxat Deum offendunt, et sibi ipsi turpitudinem inurunt.

Quarta conclusio. Idololatras sunt blasphemii, quando quidem mendacę faciunt Deum, quasi ipse fuerit mēdax, cum dixerit se liberasse populū de Aegypto, se manna de celo pluuisse, et cetera quę hoc in libro eum fecisse legimus. Nec ista conclusio contradicit primę, Idololatras quidem sunt aliquid, et sunt nihil: sunt aliquid, quia sunt in rerum natura: sunt nihil, quia nullius sunt præcij ac existimationis, sed uasaria. Quod attinet ad uerba cum dicit. Amantissima eorum non proderunt eis. Quid per amantissima sit intelligendum uarię exponitur. Aliqui dicunt a mātissima fore idola ipsa, quia magna

Secunda conclusio.

Tertia conclusio.

Quarta conclusio.

Amantissima idola.

arte

arte elaborata, & subtili opere confecta, auro, & argento uermiculata; quę saltem ratione ornatus, & materię ualde ab illis cara seu magno in precio habebantur. D. Hier. per amantissima intelligit pulchra: quia quanto imago fuerit pulchrior, tanto putatur angustior. Alij per idola interpretantur desideria; quę uerè dicuntur amantissima, ut quę ab uno quoq; uehementer expectantur, & desiderantur, & unusquisquē formabat Deum iuxta suum desiderium, dum aliqui ardentem cupiunt & exoptant honores: quidam uerò opes, & nonnulli uoluptates, quę oīa pro Dijs uenerantur, & colunt, quęq; huiusmodi homines magnopere expectant, & amant, & cōgruē quidē uocantur amantissima, quia oē qđ est in mūdo, aut est cōcupiscētia carnis, aut cōcupiscētia oculorū, aut superbia uitę. 1. Ioan 2. cap. & hæc ea sunt, quę uocantur amantissima, quę tamen nihil proderunt eis, ut bene testatur Apostolus. d. quem fructum tunc habuistis in illis in quibus nunc erubescitis? nā finis illorum mors est. *ipsi sunt testes eorum*, hoc est ipsi cultores uel ipsi formatores, aut plastes idolorum sunt testes eorum, quia. s. bene cognoscunt & attestari possunt, quod eorum non uident, neq; intelligunt, ut cōfundantur, ut. s. iure debeant confundi ea adorantes, cū ipsi sciāt, quod in eis nō est uirtus uisua, aut ulla uis sensitiua. Vel dicendum, quod ipsi cultores idolorū non uident, nequē intelligunt. i. nolunt videre, aut intelligere, & huic ueritati fidem adhibere, ut hac ratione confundantur, & idolorum cultum omnino reijciant, ac detestentur. Quidam alij satis rudem afferunt huic propositioni intelligentiam, dicentes, ipsi sunt testes eorum, quia non uident neq; intelligunt, ipsi v. 3. Dij falsi, & fictitij sunt testes eorum, sibi ipsi sunt testes, quia. s. non uident, neq; intelligunt, ut confundantur; quasi uelit dicere. Si idola uiderent aut intelligerent. utique cognoscerent quod ipsi non sunt Dij, & hoc pacto pudore afficerentur, se uelut Deos haberi, cum nihil sint. Proinde non est data eis facultas ut uideant, aut intelligant, ut aliquando confundantur. *Fabri enim sunt ex hominibus, conueniēt omnes stabunt, & pauebunt, & confundentur simul.* Demonstrat Esaias per hæc uerba infantiam, & insipientiā idololatrarum, quoniam adorant, & supplices uenerantur quod est eis deterius, & conditionis multo inferioris, nam fabri, & fictores idolorum sunt homines, et ex hominibus orti, & ducti, conuenient omnes, possunt inquam mutuo conuenire, colloqui, & negocia inter se tractare, & perficere, stare, pauere, et huiusmodi passionibus commoueri, quibus nequaquam idola ab eis confecta possunt affici nec eorum misereri. Et proinde sunt longē deteriora hominibus, atquē ideo ualde absurdum est, & inopinabile ea ab hominibus tanquam Deos excipi, & honorari cum homines ea facientes & constructores sint ijs longē præstantiores, & potentiores. Aliter exponitur ista particula, ut illa dictio ex hominibus, cum sequenti particula conuigatur in hunc modum. Ex hominibus conuenient, omnes stabunt, & pauebunt & confundentur simul q. d. futurum est ut quicquid homines facientes idola, simul conueniant, congregentur, et confundantur pariter, cum cognouerint se tā stultos, et stupidos fuisse ut lapides, & ligna tanquam Deos colerent, et uenerati fuerint, atquē mutuo colloquentes, et alter ad alterū sub rubore diceret, O nos miseris, et fatuis, quid fecimus, quid putabamus, quam imprudentes et ignari fuimus? Verum planior horum uerborum sententia est, quod. s. conuenient omnes, et congregabuntur, tam fabri, et fictores Deorum, quā qui eas colunt, et uenerantur, et facile pudefient cum nouerint se et iudicauerint ex hominibus esse, et Deum se fabricare conspiciant. Magna certē ignominia, et ingens pudor est ea non aduertere. Cum postea dicit. *Faber ferrarius operatus est in brachio fortitudinis sue, esuriet, & deficiet, non biberit aquā, & laciescit.* His uerbis alia ratione demonstrat inscitiam horum hominum, qui colunt idola, et ea confundunt, quia artifex, qui in fortitudine brachii sui operatus est idolum, defatigatus est, et laborans: proinde esuriet, et faciescit, et deficiet, et non

C *D* *E*

non

non biber aquam, et infirmabitur: De^o autem ille pro quo laborat, et infirmatur nullum ei subsidium præbet. Quare vanus, & impotens est iste Deus. Aut dicas quod illi Dij esse non possunt, qui opere tri, & opera, ac arte humana conficiuntur, cum tñ Deus verus, & viuus nullius hominis arte, vel studio, quo fit & operetur indigeat. Vides ergo quales sunt isti Dij quos impuri homines, rationis tñ aliquanto participes venerantur, & colunt, cum tñ nec proprie lignū aut lapidem, aurū, & argentum, sed potius, opificium proprium, & artem suā venerentur & colāt: opus inq̄ manuum suarum, cuius vilitas necessitate famis & sitis ipsius artificis demonstratur. Et re vera magnum dedecus & infamia est quæ Deus condidit, & fieri iussit in vsum & beneficium hominum, vt lapides, & ligna quæ crescunt, & nutiunt pluuia de cælo nobis immissa, pro falsis numinibus, & Dis nunquam propitiatoribus excipere, & honorare; nec secus me hercle nobis etiam contingit, quibus dat Deus intellectū, memoriā, industriam, ac fortitudinem, vt iis bonis in laudem, & gloriam ipsius, & in beneficium nostrum utamur, nos verò vtimur ad explendas cupiditates nostras, & ad seruendum Diabolo, & pompis eius. Dicit deinde. *Artifex lignarius extendit normam, formauit illud i runcina, fecit illud in angularibus.* Dubitant exponentes quid per runcinam intelligat Esias, neq; idem omnes sentiunt: fabrile quidem instrumentum esse omnes fatentur, quale verò sit non satis constat. dum alii existimant genus esse seræ maioris, qua fabri materia secent arborum moles fubiectis canterijs. Alij vero, rustici ferramenti genus esse opinantur, ad dumeta excidenda accommodatum, quod nos lingua vernacula appellamus (il falcino): Alii verò putant runcinam eam esse, quam vulgus hodie planulam vocant, qua fabri assamenta radunt, & leuigant: id quod Plinii testimonio lib. 18. cap. 42. potest comprobari. Vbi sic habet. Firmissima ad rectum abies, eadem valuatum repagulis, & ad intestina opera artissima gramætorum crinibus pampinato, sem

Runcina
quid.

Plinij lib.
18. cap. 42.

A per orbe se se voluens, ad incitatos runcinarum raptus. Nota etiam super illud quod immediate dicit, *isie artifex lignarius fecit imaginem viri quasi hominem speciosum habitantem in domo.* & ante illud lignū, vel lapidē impuri homines se prosternebāt, & diuinū cultū exhibebant, & in domo collocabant tāquā aliquod præciosum & carum, vel in templo tanquam aliquod numen; etsi nonnulli existiment hæc dicta esse per ironiam. Paulò infra habet hæc verba. *Nescierunt, neq; intellexerunt.* Esias velut compatiens his miseris, & insanis hominibus qui ex eodem ligno conficientes idolum, et partim accendentes ignem, & coquentes pulmentum, ante illud lignum fabrefactum se curuantes, & adorantes obsecrabant illud dicentes. *libera me quia Deus me^o es tu.* O fatuitatem stultissimam, & insaniam nunquam satis deplorandam ex vno, & eodem ligno partem capere ad formandū Deum iuxta eorum beneplacitum, & voluntatem, reliquam verò partem super ignem apponentes, vt ex eo calefant, & coquant carnes, & non erubescant lignum illud interpellare, & obsecrare, ut liberet eos, quia Deus eorum sit. Vnde Lactantius lib. 2. cap. 2. inquit aduersus huiusmodi simulachrorum cultores. *Qui sentiunt, adorant insensibilia, qui sapiunt irrationabilia, qui viuūt exanima, terrena, qui habent ortum e cælo: sed hæc proclamatio iusta est aduersus eos qui lapides & ligna adorant, non qui in ipsis imaginibus ipsarum protozypa contemplant.* Idcirco inquit propheta *nescierunt neque intellexerunt;* & quemadmodum dixit Dauid, ps. 81. in tenebris ambulat, & in maxima obscuritate versatur, Nec mirum, obliuiri eam sunt, vel potius obliuiri ne videāt oculi eorum, & ne intelligant corda sua, & cætera quæ sequuntur, quæ omnia de se patēt, & magna ex parte sunt iam declarata. Qui enim fieri potest, vt quandoquē non se ipsos excitent, non aduertant, & non secum ipsi cogitent, quale nam sit idolum istud, qualis Deus, cuius uirtutis, ac potētie potest esse illud numē, cuius pars cinis est; certe non nisi cor in-

Lactant. lib.
2. cap. 2.

ps. 81.

in sapiens adorabit illud, & non liberabit animam suam. Postremo num possibile est, ne aliquando dicat iste faber. *forte mendacium est in dextera mea?* sunt ne homines isti usq; adeò vecordes, & capti, ut quandoq; non recolant, neq; in corde suo recogitent, quis scit si forte decipior? si frustra laboro? & si dextera mea. i. manus meæ perperam laborent & fatigentur? eisdem manibus. s. multoq; labore ac difficultate idolum conficiam, quòd nihil sit? idest nullam vtilitatem nobis afferat? Et re vera mirum est in mentes horum hominum eiusmodi cogitationes non aliquando irreperere: verum hanc particulam longe secus interpretantur alii, vt. s. per dexteram Dei, intelligant filium Dei, qui vere dicitur dextera, & brachium patris æterni, vt celestis pater. quasi mirabundus in se ipso dicat, forte mendacium est in dextera mea. q. d. ego dixi me liberaſſe populum meum de Aegypto, me eduſſe illum per mare rubrū summerso Pharaone, cum exercitu eius in mare, me de petra aquam eduſſe, & alia multa me fecisse: quis scit, quòd ea quæ dixi me fecisse in dextera mea, idest in Christo meo, qui locutus est in prophetis fuisse mendacia? & propterea fortassis isti in me non credunt, nec me ſectantur, & colunt alios Deos. At quia scio me non esse mendacem, impossibile est me falsum dixisse, quia solus Deus verax omnis autem homo mendax, potius credendum est istos homines ignaros, & turpissime a Demone captos, & illusos hoc aliquando fuisse opinatos mendacium fuisse in dextera mea, hoc est meos prophetas, et vates, qui ex ore meo sunt locuti, mendacia illis contrexuisse, quod quidem est maxime omnium impossibile, & prorsus inex cogitabile. Sed re vera melior est hæc expositio. s. forte mendacium est in dextera, ut sint verba ipsius artificis, qui perpendens Idola fore ab eo plasmata, et ea non uidere, neque intelligere, neq; ulli p̄bere ei auxilium dicat, in seipso forte mendacium est in dextera mea, Lact: lib. 1. cap. 15. Atqui non mireris demonem talia eorum cordibus immiſſe, quoniam ipse men-

Lact lib. 1.
cap. 15.

dax est, et pater mendacij, estq; perpetuus, et implacabilis humani generis hostis. Si verò cupis intelligere, vnde habuerit initium tam magnus, et frequens cultus idolorum. Scias ex Eusebio. Cesar. et plerisq; aliis doctoribus, non nisi à voluptatibus, & vitiis ac libertate viuendi originem traxisse, cum enim ferè à principio omne genus hominum quam maxime voluptati deditum esset, cepit colere Deos auctores, et fautores libidinum, vt Venerem, Plutum, et quosdam alios, quos modestiæ et honestatis causa prætereo. Huius autem nostræ opinionis, ac sententiæ non alium volumus testem habere, quàm D. Paul. Apostolum, qui in Epist. ad Rom. cap. 1. et alibi sæpè hoc aperte declarat. Sed reuera quæ d. hic Esias de fabris, et sculptoribus Idolorum melius dici possunt de principibus hereticorum, qui dogmata sua, atq; mendacia, velut simulachra artifici corde componunt et venerantur ea, quæ sciunt à se fuisse inuenta, et simulata: Nec solum ipsi errore labuntur, sed simplices quoq; ad eundem errorem trahere nituntur. *Memento horum Iacob, & Israel, quoniam seruus meus es tu, formauit te, seruus meus es tu Israel, non obliuiscaris mei &c.* Ne quis tædio afficiatur, aut fortassis admiretur totus eadem à propheta esse repetita, usq; adeo quid zelabatur Deus salutem populi sui, ut nullam unquam prætermiserit occasionem qua eos ad rectitudinem perduceret, et in officio contineret. Quare cum hæcenus ostenderit idola hominum fore figmenta, et nullum alium esse Deum præter eum, qui creauit cælum, et terram, et qui eduſit illum de Aegypto, et cui tot, et tanta contulit beneficia, monet igitur hoc loco et hortatur Deus prophetam vt meminerit, nequē vnquam permittat è memoria excidere tam præcipuum, et singularem ipsiusmet Dei erga eundem populum amorem, zelum, et ineffabilem bonitatem, et misericordiam: propterea dicit à Iacob, et Israel, memeto horū, horū inq̄ mox prædicta sunt, Idola. s. nihil esse, hoc est ad nihil omnino

Rom. ca. 1.

Tex. 5.

conferre, neque vtilitatis quicquam, & commodi vobis allatura: Memento et & memor esto beneficiorum Dei, & memor esto virtutis, & potentiae suae. Tu qui es seruus meus, & dilectus meus, quae ego formavi, in lucem deduxi, & legibus, ac praeceptis instruxi, & erudiui, loquor ad te Iacob, & Israel, qui imitami ipsum Israel sine fidem, & alias virtutes & dona quibus ille praeditus erat, ac decoratus. Vide, non obliuiscaris mei dicit Deus. Turpissimum quidem scelus est diuinae maiestatis obliuisci, & ad tantam insaniam homines deduci, ut vero, ac viuo Deo mortuos, & lapides insensatos audeant praeferre, terrenosque iam in terra sepultos eidem praepouunt, qui fundator terrae fuit, & praeterca parens ille noster, & creator cum fingeret hominem, id est animam intelligeret, & rationis capacem ex humo subleuauit, & ad eius contemplationem euexit.

C Non ergo debet ipse homo rursus ad terram deiici, & in ea prosterni, ac Dei Saluatoris obliuisci. Lactan. lib. 2. cap. 1. quem admodum propheta David conqueritur dicentes. Obliti sunt Deum, qui saluauit eos, qui fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Cam, terribilia in mari rubro. Qui quando fuerint Dei beneficiorum recordati, non ibunt post Deos alienos ut fecerunt gentes, qui ignorant Deum, contra quos impraetur idem regius propheta ps. 9. Conuertantur peccatores in infernum, omnes gentes quae obliuiscuntur Deum, Dei autem profecto obliuiscuntur, qui pietatem quae erga Deum esse debet contemnunt, aut prorsus ab eo recedunt. Quod autem penes hoc obliuio erga Deum facile demonstratur, ostendit idem ipse Esaias cap. 65. cum dicit. Vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis fortunam mensam, & libatis super eam. Quare obliuio denotat, & significat defectiorem quandam pariter & insignem ingratiudinem: memoria uero est fortitudo quaedam & stabilitas dilectionis, & obsequij erga eum de quo quis benediceretur. Quare & nos, qui sumus creati à Deo, & recreati, ac reformati, non secus quam Iacob, aut Israel per gra-

A tiam spiritus sancti, cauere oportet, ne unquam Dei obliuiscamur, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Quibus autem debeamus causis commoueri, ne unquam Deum obliuiscamur Esaias sic adducit continet in persona Dei loquens. Deleui (inquit) ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: reuertere ad me, quoniam redemi te. Delet inquam Deus peccata nostra tamquam nebulam, quoniam non solum peccata amouet à nostris animabus; verum pudorem, & turpitudinem quandam ipsorum peccatorum. deleui inquit iniquitates tuas, & redemi te: vltus quidem (vt moris est) praeterito pro futuro ad insinuandum certitudinem, & constantiam promissionum; quarum rerum recordatione, & contemplatione ductus Esaias, & quodammodo in spiritu raptus, & praeratiua inenarrabili gestiens, & iubilans in haec verba prorumpit.

Laudate inquit caeli, quoniam misericordiam fecit dominus, iubilate extrema terra, sonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius, quoniam redemit dominus Iacob, & Israel gloriabitur.

Quamquam creaturas insensibiles, & inanimatas alloquatur propheta, veruntamen ad summam laetitiam, & gratulationem praemonstrandam, alloquitur eiusmodi creaturas. quasi velit dicere. Non solum ob tam singularem, & inexplicabile beneficium, quo sumus redempti à seruitute Demonis, & quo sunt nobis peccata remissa, & iniquitates deletae, rationales creaturae laetari debent, & exultare, verum & omnis creatura quaecumque sit illa usque ad extrema terrae. Nec dubium quod per caelos quos laudare iubet, Angelos uoluit inuenire, & alios caelestes spiritus, quibus terrae fundamenta portantur, aut etiam Apostolos, & prophetas, qui dicuntur Ecclesiae fundamenta; per montes, colles, & siluas varia hominum genera secundum varia spiritus sancti dona, qui omnes iubilare, & tuba canere praecipiantur ob Dei beneficia humano generi collata: propterea inquit. Quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel gloriabitur, sive in Israel gloriabitur, ut dicunt aliqui. Rursus eadem, quae supra repetit,

tit uidelicet. Haec dicit Dominus redemptor tuus & formator tuus ex utero, id est dum adhuc esses in utero, Dominus suscepit te, & formauit te, utramque tu peculiarem, & protectionem habuit, ut supra declaratum est.

Ego sum Dominus faciens omnia, extendens caelos solus. Stabilis terram, & nullus mecum. Cum dicit. ego solus, & nullus mecum, non intelligas, excludi filium, & spiritum sanctum, quia opera Dei ad extra sunt indiuisa, & praeterca filius, & spiritus sanctus, non sunt cum Deo patre, sed sunt in eo. Quidam mirantur cur Esaias frequenter eadem repetit. Hoc enim facit secundum Hieronymum ne ulla blasphemandi Christum hereticis detur occasio. Deinde sequitur. Conuertens sapientes reuersum, & scientiam eorum stultam faciens suscitans uerbum serui sui, & consilium nuntiorum suorum complens. Habemus

per haec uerba adducta, & confirmata à Paulo Apostolo. 1. ad Corinth. 1. Cui postea inquit. suscitans uerbum serui sui, & consilium nuntiorum suorum complens. Per seruum suum plerique intelligunt Esaiam prophetam, cuius spiritum suscitauit, ut praediceret, & pronunciarer ea quae Deus est facturus, ut incarnationem filii sui, & uocationem gentium. Alii uero per seruum suum hoc loco intelligunt Christum Dominum, & per nuntios suos intelligunt Apostolos, & quoscumque Dei ministros, qui uoluntatem Christi praepitoris sui gentibus nuntiabant, At quidam iuniores male habent ut Christus Dominus, cum sit Dominus omnium, dicatur seruus, nisi cum adiectione, uide licet ut homo. Praeterea breui, & conseruenti sermone qui haec tenus praedixit se tanta facturum, suam eius potentiam rursus proponit, & inquit.

Trax. 8.

Qui dico Hierusalem habitaberis, & ciuitatibus Iudaeae adificabimini, & deserta eius suscitabo. Ego inquam qui hoc dico iubeo, & praecipio, haec omnia suis temporibus certissime complebo, quae quidem iuxta spiritualem intelligentiam non de rebus corporeis, ac sensibilibus sed uere, & proprie de Gentibus, & Iudeis conuersis ad Christum accipi de-

A bent. Idem, qui dico profundo, per quod ferè omnes intelligunt Babyloniam, quae appellatur profundum tum quia propter eius magnitudinem, est uelut mare profundum dicta profunda, uel quia sita est pro maiori parte in ualibus, & prope flumina ubi est multitudo aquarum dic igitur profundo desolare quod destruaris, nihil sis amplius, euanesce, & flumina tua arefaciam. Et certe nulli dubium iuxta literam, et ueritatem historiae Babyloniam, quae tam magna, & potens erat, fuisse desolatam, & flumina, quae ipsa ambiunt quodammodo arefacta, & exiccata. Verum haec uerba altiore postulat intellectu. Postremo aliud edictum, & mandatum explicat ipse Deus per prophetam d. Qui dico Cyro Regi Persarum, & Medorum. Pastor meus, id est ouium meorum, & populi mei curam tibi committo, et omnem uoluntatem meam complebo, seu complebis, & tandem qui dico Hierusalem adificaberis, & templo dico, super et predicto fundaberis, Quae omnino in sequenti capite iuxta sensum spiritualem explicabuntur.

Additio ad Quadragesimum Quartum Caput.

SED per ea quae dici in hoc capitulo Esaias, uereor ne forte eadem nobis obiciantur, et iure de nobis conqueratur Deus, quod sculptilia imagines, et simulachra hominum Deorumque struere faciamus, atque eadem ueneremur, et colamus, quandoquidem non defunt apud nos sculptores Idolorum Artifices lignorum, ac Pictores, quide pingunt imagines diuersorum hominum quas et nos collocamus in templis in domibus, et locis, tum publicis, tum priuatis, et diuinos honores illis quandoque tribuimus.

Extat et apud nos faber ferrarius, qui lima operatur, qui que in prunis et malleis format statuam, et operatur in brachio fortitudinis suae, ut dicit hic Esaias; est et Artifex Lignarius, qui extendit, et format statuam in runci-

Lact. lib. 2. cap. 1.

ps. 9.

na. Faciunt imaginem uiri, aut mulieris non secus atq; hominis speciosi, habitantis in domo. & refert. D. Chrost. in quadam oratione, quod unus sit legislator veteris, & noui testamenti, se fusilem ex cera picturam pietate plenam plurimum adamasse, ita ut verum esse appareat, quod dicit hoc loco Esaias, quod plastæ Idoli confecerunt idola, quæ erant amantissima ipsorum idololatrarum, quæ tamen nihil proderunt eis. Nec dubium est, plerisque nostrorum artificum excidit lapides, succidere cedros, & quercum, & alia lignorum genera pro conficiendis statuis: & quod his omnibus forte damabilius est, & minus tollerabile, quod ex eodem ligno, vel lapide quispiam faber, aut sculpsor, facit statuam alicuius beati, & viri sancti, ac gloriosi, & ex eiusdem lapidis, aut ligni parte aliqua decisa, ac subtrahita, seu residua constructur latrinam, aut quicquid aliud minus decorum; & si fuerit lignum ex residuo coquet pulmentum. Quod ergo dicemus ad hæc? nunc multo minus sumus nos quam illi?

Dicendum ad hæc, quod aliud est loqui de Idolis, quatenus Idola sunt, et aliud est loqui de imaginibus, ac statuibus quarum eunq; rerum siue sensibilium, siue insensibilium, siue et rerum imaginabilium. Itæ aliud est loqui de huiusmodi quarumque rerum indistinctim, & aliud est loqui de statuibus, et imaginibus dei, et beatorum hominum, & quæ est frequentius de imagine sanctissimæ crucis, & de imagine Christi Iesu Domini nostri. Postremo aliud est colere, & venerari aliquem hominem, aut eius imaginem, siue eorum qui in caelis, siue eorum qui in terris sunt, aliud est eosdem, vel eorum imagines pro Dijs habere, & eosdem colere, & adorare.

Dicimus ergo quod imagines, & simulachra Martis, & Veneris, & falsorum Deorum quæ miseri, & plusquam infani olim homines incolebant, & nunc quoque plerique sub eadem ferula à Demone detenti venerantur, & colunt, nullo pacto sunt pro sacris numinibus habenda, aut pro Dijs ulla ratione colenda, vel adoranda. quoniam ut inquit Apostolus 1. ad Corinth. 8. & 10. Idolum nihil est in mundo, & si quid est, nihil est

A aliud, nisi figmentum quoddam, & inane. Vnde quidam veteres, & magni nominis Auctores ponunt discrimen inter idolum, & imaginem siue similitudinem; nam quæ designant aliquid existens, ut hominem, serpentem, aues, & quæcunq; re vera in rerum natura sunt, ac reperiuntur, similitudines, & imagines dici quæunt. Quæ verò in rerum natura non sunt, & nunquam fuerunt, ut Mars, & Venus, & similes, eorum imagines idola nuncupantur. Quare idolum ut ait Paul. nihil est in mundo; & velut ait Orig. nihil est aliud, quam merum figmentum, in quo nihil numinis, & dignitatis inest. Sed dices. Quomodo idolum nihil est, cum constet ex materia, & forma, ut lapide, vel ligno, & lineamentis corporis, distinctionibus membrorum, & cæteris accidentibus. Præterea dicit Apostolus loco superius citato, quod participantes de sacrificijs idolorum participes sunt demoniorum, & comunicant idolis, seu Demonibus, ergo idolum est aliquid, & non est omnino nihil. Dicitur quod idolum Veneris, aut Iouis, quatenus est Deum representans, dicitur omnino nihil, quia nullus est Deus nisi vnus, & hic per simulacrum illud non representatur, & propterea idolum qua ratione talem Deum representat, nihil omnino est. Ad illam objectionem de participantibus eorum quæ sunt immolata Demonibus. Respondit Gaier. subtiliter, & docte, quod ex parte rei, & secundum se participantes de sacrificijs idolorum, nullius rei vel bonæ vel malæ sunt participes, quia in illis sacrificijs nihil est eius quod participant. i. nihil est ipsius Dei, viui & veri, nisi quatenus Deus est ubique; secundum essentiam, præsentiam, & potentiam; sed ex parte ipsorum participantium, siue immolatum est aliquid, quia ipsi imaginantur, & credunt illis esse Deum, & est Demonium. Quare dicendum idolum esse aliquid in mundo, & esse nihil. est quidem aliquid ex parte ipsorum immolantium, & est nihil ex parte rei, quæ representat id, quod ibi non est, neque usquam est, licet ipsi secus opinantur.

Est ergo satis magnum discrimen inter nos, qui verum Deum colimus, & facras

eras beatorum imagines veneramus, & A inter eas gentes, quæ tanquam Deum Martem, aut Venerem, vel eorum simulachra venerantur, & adorant. Contra quas iure optimo insurgit Esaias cap. 43. & 44. & alibi sepe. fatemur utique apud nos quoque sculptores, pictores, & uarii generis fabros reperiri, qui extra hunt, & faciunt imagines diuersorum hominum, & mulierum, quorum, vel quarum animæ in manu Dei sunt, & inter sanctos fors illorum est. Verum huiusmodi statuæ, & imagines non sunt dicenda idola, quia aliquid quod est, vel fuit in rerum natura, dubio procul representant: Neque eas veneramus, ut Deos, sed bene colimus, & veneramus quatenus: ij, quorum sunt imagines dum viuerent, tempore fuere spiritus sancti, & præterea tanquam membra Christi, filios Dei, amicos ipsius, & nostros intercessores veneramus: similiter non solum imagines eorum, verum multo magis corpora, ossa, & quæcunq; ad eos attinet venerari debemus, & præcipue dicimus eorum corpora, inquit D. Tho. q. 25. 3. p. ar. 6. tum quia (ut diximus) fuerunt templum spiritus sancti, habitantis in eis, & organa eiusdem, per quæ fuit operatus signa, & prodigia, & quotidie operatur. tum tertio quia sunt configurata corpori Christi; & postremo si Deus illorum corpora, reliquias, & ossa honorare prosequitur, in illis, & per ea miracula faciendo, cur non & nos eadem, vel easdem honorare, & iugiter venerari debemus? Ad quorum tumulum membra languentium modo sanitati quolibet morbo fuerint grauati restituuntur. Quod verò attinet ad statuas, & imagines beatorum, quas nos venerari tenemur. Nullus existimet perperam eas fuisse institutas, quamquam nonnulli hæretici, nos calumniati fuerunt, & easdem debere penitus à medio tolli existimauerint. Fuerunt inquam institutæ sanctorum imagines, multas ob causas, sed præsertim ut eorum uitæ sanctæ, & feliciter peractæ perpetua in nobis vigeret memoria, atque etiam ut per eas idiotæ instruerentur, et subinde animi nostri ad pietatem, ac deuotionem excitentur, atque inflammantur. fuit enim decretum

D. Tho. 3. q. 25.

in 2. Synodo Nicena act. 4. parietes: tēpli hinc inde repleti, picturis, & imaginibus ex historijs vtriusque; testamēti, ut hi qui literas non norunt, neque sacram scripturam legere quæunt, contemplatione picturæ in memoriam reducant quæm constanter Deo maiores nostri per fortiora facta seruiuerint; et in eadem synodo ubique; passiones, Christi mysteria depingi statutum fuit, quo continuo contemplantibus nobis; hæc in mentem veniant, et non obliuiscamur Domini Dei nostri, & Damasce. lib. 4. Orth. fid. c. 17. monet, ut conspecta Christi crucifixi imagine, in salutaris passionis memoriam redeamus, ac prostrati non materiam, sed eum cuius imago effingitur adorem, de qua adoratione paulo post aliqua dicemus. et Greg. Niss. restatur. de se ipso, cum videret inscriptiones imaginum, frequenter fuisse lacrimatus, id quod et mihi sæpenumero contigit. non ergo sine causa fuerunt institutæ et receptæ huiusmodi imagines in Ecclesia: sed aduertendum (ut salubriter statuit sancta synodus Tridēna Sess. 25. nemini licere vlllo in loco, uel ecclesia etiam quomodolibet exempta, ullam insolitam ponere, vel ponendam curare, aut iubere imaginem, nisi ab episcopo fuerit approbata, nulla etiam admitenda esse noua miracula, nec nouas reliquias recipiendas (multo minus honorandas) nisi eodem Episcopo recognoscente, et approbante etc. vide ibi. De statuibus autem, et imaginibus hæc pauca sint summatim annotanda. Primum quidem nulli dubium quod imaginem Christi Domini nostri crucifixi, atque et in alia forma, vel situ ut stantis, uel sedētis depicti adorare tenemur; similiter et crucem, non eam duntaxat, in qua ipse pependit, uerum et quamcumque eam repræsentare videtur. Verum, clauos, lanceam, uestes, et præsepe in quo iacuit dum nasceretur, nec non, et sepulchrum in quo mortuus quieuit, nobis adoranda præcipiuntur: at non imaginem istorum, quemadmodum adorare iubemur imaginem crucis in quacumque materia, uel ex quocumque fuerit confecta: cauendum est tamen (ut aliquando fuit prohibitum) ne in puluere

Conc. Nic.

Greg. Niss.

Conc. Trid. Sess. 25.

Cruce adoranda.

uere aut pauimentis defigatur. Reperi-
tur etiam imago Angelorum, qui ala-
ti consueuerunt depingi, & non absque
causa, ut plerique Doctores adnota-
runt, consuevit etiam spiritui sancto
aliqua effigies, vel imago ascribi, puta
in specie columbae, in qua specie descen-
dit supra Christum dominum nostrum
vt habetur Matt. c. 3. atque id ob varias
causas, quas affert. D. Thom. 3. p. q. 39.
art. 6. Hoc dubitarunt aliqui Deo patri
omnipotenti aliquam similitudinem
impingere, verum non ita liberè, atq;
securè quemadmodum aliis duabus
personis sanctissimè Trinitatis: dicit
namque Damascenus, extrema impie-
tatis, atque elementarè fore diuinum
numen fingere & figurare. Et D. Aug.
lib. de fide & symbolo cap. 7. d. simula-
chrum hominis Deo nefas est in tēplo
collocare, multo magis in corde nefa-
rium est, vbi vere est templum Dei, si a
terrena cupiditate atq; terrore munde-
tur. Sed de his omnibus supra fufius
locuti sumus. De statuis verò, ac ima-
ginibus Beatæ Virginis Dei genetricis
& Sanctorum, non est quod quicquam
dubitemus. Nec timendum est nos eas
venerâtes, & colētes inter Idololatrias
recenseri, & ab Esaiâ tot uerbis sugil-
lari ac reprimi. Beatæ .n. virginis ima-
ginem quodam maiore cultu, quam
reliquorum sanctorum, & aliquanto
minore quam sanctissimam Dei cru-
cem, & eius imaginem venerari iube-
mur. Sanctorum autem imagines vene-
rari tantum, & honorare debemus nul-
lo autem pacto adorare quatenus (vt
supra diximus) dum viuerent fuerunt
vua Christi membra, & templa spiri-
tus sancti, per quæ item multa benefi-
cia à Deo hominibus præstantur. Nec
refert quod aliquando ex eodem lapide
uel ligno fiat statuæ alicuius sancti, &
postmodum cum fuerit corruptum, aut
confractum ex illius frustis, seu parti-
bus, vel dum conficitur ex parte ali-
qua à toto concisa, vel subtrac̃ta fiat

Matt. c. 3.

lib. 4. Orto.
dox. fid. ca.
17.

A aliquod vas, aut instrumentum ad pro-
phanos vsus deputatum, similiter ex eo-
dem metallo, auro, vel argento conficia-
tur aliqua crux, & ex parte eiusdem
metalli, aut quandoque ex eodem con-
fracto vel immutato, fiat anulus, aut
quicquam aliud parum decens, & hone-
stum. Quod autem aliqui, ex eo quod
legitur Leuit. 26. abhorrent, ac detestā-
tur imagines, toto cœlo aberrant, non
enim facimus imagines, & statuas ut
adoremus eas, & habeamus tamquam
Deum, scimus .n. & assueuerant face-
mur vnum tantum esse Deum viuū, &
verum, quem solum piè colere, & ado-
rare debemus. Statuas .n. & imagines,
atque etiam crucis imaginem non ado-
ramus, neque ei genua fleximus, quate-
nus est lignum, vel lapis, sed quatenus
representat ipsam crucem in qua Chri-
stus verus Deus olim pependit, quin &
ipsamet crucem in qua ipse pependit,
non ut purum lignum veneramur, &
colimus, sed ratione qua tetigit Chri-
stum ipsum, cuius caro fuit unita diui-
nitati. Quod insuper aliqui dicunt Chri-
stum Dominum præcepisse Ioan. 4. De-
um esse adorandum in spiritu, & veri-
tate. Dicimus huiusmodi sententiam
nihil facere contra catholicam nostrā
determinationem, non enim illic pro-
hibet culturam imaginum (vt nos dixi-
mus) sed ponit discrimen inter statum
veteris legis, & noui testamenti, ut
facile est videre. Non ergo nos
reprehendit Esaiâs in præ-
fato capitulo, sed re-
prehendit eos, qui
idola colebāt,
& opinabā-
tur esse
Deos.

Et hic est fi-
nis additionis
trigesimi
quarti
cap.

Leuit. 26.

CAPVT QVADRAGESIMVM
QVINTVM.

AEC dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius
apprehendi dexteram, vt subiiciam ante fa-
ciem eius Gentes, & dorsum regum ver-
tam, & aperiam coram eo ianuas, & por-
ta non claudentur. Ego ante te ibo: & glo-
riosos terra humiliabo: portas areas conte-
ram, & vectes ferreos confringam. Et da-
bo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, ut scias
quia ego Dominus, qui voco nomen tuum Deus Israel. Propter
seruum meum Iacob, & Israel electum meum, & vocaui te no-
mine tuo: assimilaui te, & non cognouisti me. Ego Dominus
& non est amplius: extra me non est Deus: accinxite, & non
cognouisti me: Vt sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occi-
dente, quoniam absque me non est: Ego Dominus, & non est
alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, &
creans malum: Ego Dominus faciens omnia hæc. Rorate cæ-
li desuper, & nubes pluant iustum. aperiatur terra, & ger-
minet saluatorem: & iustitia oriatur simul: ego Dominus creau-
i eum. Va qui contradicit fictori suo, testa de samis terra: num
quid dicit lutum figulo suo: Quid facis, & opus tuum absq;
manibus est? Va qui dicit patri: Quid generas? & mulieri
Quid parturies? Hæc dicit Dominus sanctus Israel plastes eius:
Ventura interroga me super filios meos, & super opus ma-
nuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, & hominem
super eam creauit ego: manus mea tetenderunt cælos, & om-
ni militia eorum mandaui. ego suscitaui eum ad iustitiam, &
omnes vias eius dirigam: ipse adificabit Ciuitatem meam, &
captiuitatē meā dimittet, non in pretio, neq; in muneribus di-
cit Dominus Deus exercituum: Hæc dicit Dominus: Labor
Aegypti, & negotiatio Aethiopia, & Sabaim viri sublimes
ad te transibunt, & tui erunt: Post te ambulabunt, vinēti
manicis pergeūt: & te adorabunt, teq; depracabuntur; Tan-

1.
2.
3.
4.
5.

Fff tuna

rum in te est Deus, & non est absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator. Confusi sunt, & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum.

Israel saluatus est in Domino salute aterna: non confundemini, & non erubescetis usque in seculum seculi. Quia hac dicit Dominus creans caelos ipse Deus formans terram, & faciens eam, ipse plastes eius: non in vanum creauit eam: ut habitaretur, formauit eam. Ego Dominus, & non est alius. Non in abscondito locutus sum in loco terre tenebroso: non dixi semini Iacob: frustra querite me. ego Dominus loquens iustitiam, annuntians recta. Congregamini, & venite, & accedite simul, qui saluati estis ex gentibus: nescierunt, qui leuant lignum sculpturae suae, & rogant Deum non saluantem. Annuntiate, & venite, & consiliamini simul, quis auditum fecit hoc ab initio; ex tunc praedixit illud? numquid non ego Dominus, & non est ultra Deus absque me? Deus iustus, & saluans non est praeter me. Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terra: quia ego Deus, & non est alius. In memetipso iuraui

egredietur de ore meo iustitiae verbum, & non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Ergo in Domino dicet mea sunt iustitia, & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei. In Domino iustificabitur, & laudabitur omne semen Israel.

6.

7.

8.

EXPLANATIO IN QUADRAGESIMUMQUINTVM CAP.

ESAIAE PROPHETAE.

TEX. I.

HAEC dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiiciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum uertam, & aperiam coram eo ianuas, & porta non claudentur.

Intentio praesentis paragraphi

MAXIMA certe contra Iudaei, & ipse Cyrus credere Deum Israel esse uerum Deum, neque alium esse praeter eum; poterant etiam, & Iudaei rebelles, & increduli, credere, & fidei adhibere uaticiniis prophetarum de Christo Domino in hunc mundum uenturo, & humanam carnem suscepturo posteaquam uiderunt, & manibus conrectauerunt aia, quae ante Christum fuerant a Prophetis praedicta, fuisse in actum deducta, & apprimè completa. Quamquam ego existimem de Cyro hic manifeste sermonem haberi, non arbitror tamen eos inficiari qui uolunt sub typo, & nomine ipsius Cyri, ipsum Christum Dei filium designari, & multa eius misteria seorsum, & speciatim hic pertractari. His positis conueniamus omnes, siue de Cyro siue de Christo Dei filio propheta hoc loco loquatur, illud tamen in primis asserendum, beneficia summam quae contulit Deus in populum Israel hoc loco explicari, ut hinc pateat Dei bonitas, & patientia erga illum, et uicissim eiusdem erga eundem Dominum patrem, et protectorem suum detestabilis ingratitude. dicit ergo propheta. *Hec dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram ut subiiciam ante faciem eius gentes.* Hic primum lis, et contentio inter praefatos auctores, ac Doctores exoritur; quoniam aliqui uolunt ita debere legi conformiter hebreo textui. Hæc dicit Do-

minus Christo meo Domino; ubi communis textus habet. Christo meo Cyro, alii legunt, Christo meo Domino, ut hæc litera sit conformis, et ferè eadem cum ea quæ legitur in psal. 109. uel delicti. Dixit Dominus domino meo; et cum hic habetur, cuius apprehendi dexteram, consonum esse illis uerbis quæ sequuntur, sede à dextris meis. At Diuus Aug. uult hanc literam legi ΚΥΡΟΥ, idest Cyrum, ΚΥΡΙΟΥ idest Dominum. Sed ego in hoc non multum insisterem, quoniam ut diximus tamen et si de Cyro iuxta nomen proprium loquatur, sub hoc nomine possumus intelligere Christum, qui verè dicebatur uictus, quales dicebantur Reges. iuxta illud. Nolite tangere Reges meos, & in prophetis meis nolite malignari. Christum autem Dominum fuisse tamquam regem omnium spiritaliter uictum, testatur propheta cū inquit. Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quare & Cyrus cum fuerit a Deo designatus Rex, & pastor populi sui, qui scilicet curam esset habiturus ouium suarum, poterat & ipse nuncupari Christus. Vocat autem Dominus Deus ipsum Cyrum Christum meum, hoc est regem, & ministrum meum, qui etsi non uere ob uictionem Christus esset appellandus, dignitate tamen, quæ pollebat regia, poterat ei hoc nomen attribui, & dicit meus, quia uidelicet fururus erat minister, & seruus Dei, instrumentum iustitiæ eius, & quicumque nobis fauent, & curant res nostras, nisi modo quodam appellari solent, iuxta illud Virg.

Ille mihi deus semper illius aram:
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet
agnus.

Nec est quid nouum, & insolitum in sacris literis appellari seruos dei quicumque sunt ministri maiestatis eius ad ulciscendum, & puniendum eos qui illi aduersantur, quamquam, & ipsi fuerint homines impii, & infideles; quem admodum supra legimus de Assur, quem dominus appellabat uirgam furoris sui. & de Aetila rege Gothorum qui etiam fuit nuncupatus flagellum

A Dei: non ergo inconuenit ut hoc loco Cyrus fuerit appellatus à Deo Christus meus et in caice præcedētis capituli, dicit Deus. dico Cyro pastor meus es, & omnem uoluntatem meam comprehendens dexteram, ut subiciam ante faciem eius gentes. Apprehendere dexteram alicuius est eum suscipere, & manu tenere, et sustinere ne cadat, aut ab illo secedat. Aut sic eius manum apprehendere, ut nullus ei negocium ferat. Alii ex hac locutionis forma uolūt innui, quòd fœdus quoddam, & amicitia ineatur inter eos ut fieri solet in similibus quorum dextere mutuo iunguntur ut subiciam ante faciem eius gentes, hoc est, ita secum ero, ita me iungam ei, & presēs adero, ut subiciam ante faciem eius gētes, & nullus ualeat ei manum obicere; & dorso Regū uertam, idest efficiam ut quicumq; eius aduentum audierint, & aduersus eum arma capere presumpserint, arripiant fugam & nullo pacto uelint secum congregari. Et aperiam coram eo ianuam, & porta ante eum non claudentur. q.d. omnes urbes, quascumque arces, & loca munita absque ullo negotio in manus eius tradam, & sicubi portæ Ciuitatis fuerint clausæ, statim eas aperiri, & amoueri faciam, neque ultra claudentur donec ipse uelit, quo facilis, & tutus pateat sibi, & uniuerso exercitui ingressus, hoc autem facit frequenter Dominus Deus, dum uult aliquas urbes, & gentes corrigere, et punire, immittens illis pauorem, et terrorem, et omne aufere cōsiliū: Propterea ne quicumque impediamenti, aut sinistri casus obueniat, quo magis tutus, et audax ad expugnandas alias gentes progrediatur, hoc etiā pollicetur Deus. d. Ego ante te ibo, & gloriosos terra humiliabo: portas arce conteram, & ueltes ferreas confringam. Ego ante te ibo. i. dux tuus ero à Cyro, ego præueniam te, & curabo nequid tibi obstat quò minus liberum conducere possis, et reducere exercitum tuum. Gloriosos terræ humiliabo, idest depriam, et conculcabo: ad terram proster nam quicumq; in fortitudine, & in multitudine equorū, et curruū, & in abundantia opum

opum, & diuitiarum gloriantur, & fundant ut verè tibi dicere possimus, in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios tuos. exod. 17. Portas arce conteram, & ueltes ferreas confringam.

Exod. 17. Psal. 106. Hoc etiam fuit prædictum à propheta Dauide psal. 106. Qui contriuit portas æreas, & ueltes terreas confregit, & propter iniustitias suas humiliati sunt. Præterea alium nihilominus quàm alii, fauorem, & auxilium pollicetur dominus, cum inquit, & dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum ut scias

Thesauros quia ego Dominus, qui uoco nomen tuum abscondisti. Deus Israel. Thesauri absconditi, meo quidem iudicio uocantur opes, & præsertim nummi, gemmæ, & lapides prætiosi, & auro, & argentea, & reliqua his similia quæ facile possunt abscondi, & in locis abditis recondi, ne cuiquam innotescant, & facile possint surripri, ac deprædari. Thesaurus inquam istos quantumuis absconditos, ego patefaciam, & tuas in manus libere, ac libenter tradam, à quibus uerò fuerint eiusmodi Thesauri absconditi, non est opus querere, siue à regibus ipsis, & præpositis regnorum, siue à priuatis hominibus, ne tortalsis à Persis, & Medis asportarentur, siue etiam, ut plerumq; fieri solet, ab hominibus plus nimio auaritiæ, & cupiditati deditis, ne opulentiores uideantur, præter ea quæ ad communem usum sunt necessaria, quæ cumque alia in fossis & cauernis terre, aut locis abditis recondunt. Per arcana

secretorum. Ego intelligo libellos, & pagellas in quibus sunt descriptæ, & notata ea omnia, quæ spectant ad gubernationem ipsius regni: quem admodum sunt quæ in archiuijs asseruantur u. g. quot reditus, quot pedagia, quos feudos rex ipse possideat. Existimo etiam per arcana secretorum intelligi debere conventiones, siue conspirationes, & tractatus aliquorum principū inter sese, & fœdera aduersus quemuis alium. Ista re uera mihi magis uidentur arcana secretorum, quæ omnia Deus pollicetur se gratis daturum, & manifestaturum ipsi Cyro cuius gratiæ, fauoris, & beneficii mox adducit rationem d. Hac supple faciam, ut scias quia ego Do-

A minus, qui uoco nomen tuum Deus Israel q.d. Hinc facile poteris cognoscere, & intelligere me esse uerum Deum, & Dominum uniuersi, qui uoco nomen tuum, antequam fueris eductus in lucem, immò neque etiam conceptus in utero, & uix etiam in rationibus seminalibus contentus; potes inquam, facile suspicari, imò certissimè fateri me esse Dominum uniuersæ terræ, cum uideas me dominum illud tibi tradidisse, quod tua uirtute, ac tuis opibus uel induitria nequaquam potuisses obtinere: quandoquidem ita fuit Cyrus aduersus a Domino, & ita locupletatus, quod Cresū regem potentissimum, & opulentissimum captiuum duxit, id quod nequaquam potuisset efficere, nisi Deus opt. max. eius dexteram apprehendisset, quem dicunt Hæbrei, propterea suam ipsorum protectionem suscepisse: quia nouerat Dominum Deum de ipso nominatim fuisse locutum, & tot bona ei promississe, quòd facile poterat cognoscere Deum Israelis esse uerum Deum, propterea d. ut scias quia ego Dominus, qui uoco nomen tuum: ego inquam, qui hoc facio, sum Deus Israel: per archana secretorum quidam intelligunt ipsos Babylonios & præsertim insigniores quosdam, & primores urbis, qui post captam ciuitatem in speluncis, & locis tenebrosis absconditi ut mortem eua-

D derent, postmodum facibus accensis ibidem reperti, atque inde extracti grauisissimis supplicis fuisse affecti. Particula hæc, ut diximus à principio secundum quosdam tota refertur ad Christum dominum: secundum quosdam uerò refertur ad Cyrum regem Persarum, qui ideo uocatus est Christus, quia fuit rex à Deo constitutus, & uictione, & suffragio ad regnum euocatus: quandoquidem in more positum fuerat, uocatus à Deo ad regnum etiam si non fuerint sancti, & insigni aliqua uirtute colendi, oleo inungere. Si ergo hæc, quæ dicta sunt de Cyro intelligantur, sic exponi possunt ea uerba. O Cyre ego Deus uniuersi, qui sum Deus Israel uoco nomen tuum, idest te assumo, te eligo, & magnifico, ut scias quia ego sum Dominus: aut sic

dicas. O Cyre ego Deus omnipotens & omnia sciens multò antea quàm fi-
ant, voco nomen tuum, quod quidem
nomen est hoc, & hoc tibi impono De-
us Israel, quia scilicet tu vocaberis, De-
us Israel; quia meo numine, & auspicio
liberabis Israhel de seruitute, qua ca-
ptiua detinetur. Si verò præfata ver-
ba referantur ad Christum Dominum
vt multi ex veteribus opinantur, sic de-
bent exponi.

*Ego inquam Deus dabo tibi thesauros ab-
scultos, et arcana secretorum,* vt scias,
idest scire facias, & manifestes, quia
ego Dominus qui uoco nomen tuum,
cuius nomen est Deus Israel: de quo
etiam superiora verba longè facilius
intelligi possunt. v.g. cum dicit Cuius
apprehendi dexteram: quemadmodum
etiam in libro psal. dixit Dauid indu-
cens Christum loquentem ad patrem.
Tenuisti manum dexteram meam, &
in voluntate tua deduxisti me, & cum
gloria suscepisti me. Apprehendisti
(inquam) dexteram meam, ut mihi
gentes auscultent, & subiiciantur mi-
hi gentes, & regna, & dorsa regum
vertam; & aperiam coram me ianuas,
& corda hominum, & portæ non clau-
dentur, & cetera quæ ibi dicta sunt,
quæ omnium maxime Christo tribu-
untur v.g. *Ego ante te ibo, gloriosos terre
humiliabo, portas areas conuertam, et ve-
lites ferreas confringam.* Nemo existimet

Quomodo
Christus sit quin & dextera patris nuncupari Deū,
dextera pa-
ris,
quasi humana forma circumscriptum,
dextrum, aut sinistrum habere: ut in-
quit Aug. cap. 7. de fid. & symb. *Et dabo
tibi thesauros absconditos, et arcana secre-
torum.* Ego inquam ante te ibo, dicit
Deus, quia pater qui est vnus & idem
Deus cum filio, semper ipsum comita-
tur: Ego enim dicit filius, sum in patre
& pater in me est. & alibi. Pater non re-
liquit me solum, quia quæ placita sunt
ei, facio semper. Dorsâ regum vertam,
& aperiam coram eo ianuam, & portæ
non claudentur, quoniam ante ipsum
omnium ciuitatum portæ sunt apertæ,
& cui nullæ sunt clausæ, quo volet ip-
se intrare, ante quem ferreæ serræ sunt
comminutæ, & valvæ græcæ sunt apertæ,

idest præcordia singulorum variis mo-
dis à Diabolo obsessa fide Christi sunt
referata. Dorsâ regum vertit, quoniam
manifestum est eos reges, qui antea
persequebantur Christianos, nunc Chri-
stianos esse, et qui prius persequeban-
tur Ecclesiam, nunc Ecclesiam ingre-
di, & eius protectionem, ac defensionem
suscipere. Deinde quod dictum
est. dabo tibi thesauros absconditos, &
arcana secretorum, nullo quidem ne-
gocio de Christo domino intelligi pos-
sunt. Christus enim thesauros abscon-
ditos, & arcana secretorum intelligere
potuit, et alios reddere participes. Nō
ne de ipso legitur quod Apostolis ape-
ruit sensum ut intelligeret scripturas? *ps. 77.*
Nonne, et per prophetam. d. *Aperiam
in parabolis propositionem meam?*
Thesauri inquam absconditi, sunt mi-
steria quæ latent in sacris literis, quæ
nemo potest animo percipere, neque
intellectu capere, nisi fuerint nobis re-
uelata: quemadmodum Christus Do-
minus Deo patri gratias egisse legitur
apud Matth. cap. 11. *Confiteor tibi Do-
mine pater cæli, et terræ, quia abscon-
disti hæc a sapientibus, & prudentibus
& reuelasti ea paruulis, et ibidem. Ne-
mo nouit patrem nisi filius, et cui vol-
uerit filius reuelare. Quæ deinde sequi-
untur possunt etiam absque ullis infra-
scriptis Christo Domino Dei filio con-
uenienter attribui, dum inquit. *Propter
seruum meum Iacob, et Israel electum me-
um.* sup. tu, ego Deus pater tibi Christo
meo. et Domino meo secundum hu-
manitatem, præfata dona, & cælestes
gratias cõtuli, et vocauite nomine tuo,
nomine inquam proprio, quo vocari de-
bueras, tu es enim qui prænunciatus ab
Angelo antequam nascereris, vocatus
es Iesus, vt saluum faceres populum
tuum a peccatis eorum. *Assimilauit*
multus prophetis meis, quibus ego pro-
phetiæ donum contuli, et multis no-
minibus decorauit: uel vocauit te nomi-
ne tuo, idest clarificaui te, et iterum cla-
rificabo, ut legimus apud Ioan. cap. 11. *Io. cap. 11.*
*Propter seruum meum Iacob, et Israel ele-
ctum meum,* idest propter Apostolos, &
alios fideles, qui credituri sunt in me,
inter quos nequaquam excludi volu-
mus*

mus quicumque fuerint ex domo Israel,
siue Iacob secundum carnem, modo &
ipsi sectentur fidem; quemadmodum
& ipse. Cum autem dicit. *Et non cognouisti me.* hæc quidem particula nullo
pacto potest Christo Domino nostro
attribui, verum potius ad Iacob, & Is-
rahel secundum carnem, ad eos inquam
qui noluerunt, aut contempserunt imi-
tari Iacob, & Israel secundum spiri-
tum, de illis equidem potest affirma-
ri, quod dictum est, & non cognoui-
sti me, hoc est tanta fuit ð hæbreæ tui
cordis cupiditas, & hæbetudo, ut non
cognoueris, aut cognoscere nolueris
quam maxime fuerim tibi benèuolus,
& beneficus: noluisse inquam crede-
re me esse solum, & verum Deum: pos-
sunt etiam eiusmodi verba tribui Chri-
sto ratione membrorum.

Tex. 9.

*Ego inquam Dominus, & non est am-
plius, extra me non est Deus. Accinxi
te, & non cognouisti me:* accinxi
(inquam) te ð populo Israel, confortauit
te, & occasiones plurimas præbui
tibi, ut me cognosceres: accinxi te, id-
est te communiui, vires dedi, & aptaui,
& nihil ommissi, quo te ad fidem ample-
ctendam deduceres, & præparares.
Misi quidem spiritum sanctum, vidi-
sti filios tuos loquentes variis linguis,
edentes tot miracula: & nihilominus
quamquam res tam admirandas in no-
mine meo fieri vidisses, & tanta chari-
smatum dona eis conferri, non cogno-
uisti me, *ut sciant hi qui ab ortu solis
& qui ab occidente,* hoc est ubiq; terrarū,
quoniam absq; me non est: non est quidē
aliquid absq; me, uel absq; me non est,
idest nullum est aliud numen præter
me. *Ego dominus & non est alter:* sum
enim Deus exercituum, & omnis gen-
tis ac nationis dominus, & quocum-
que voluero corda eorum, qui interris
habitant, dirigo, & inclino, ut etiam
si mei non sint, voluntates tamen meas
exequi cogantur. *Ego inquam Domi-
nus & non est alter, formans lucem,
& creans tenebras, faciens pacem, & cre-
ans malum:* Ego Dominus sciens om-
nia hæc. formans lucem, & creans te-
nebras, idest qui facit diem, & noctem
uel lucem redemptis, tenebras per-

A ditis: ego sum qui constituo pacem, &
creo mala, non mala culpæ, sed mala
pœnæ, & cum bellū sit quoddam ma-
lum, & quoddam afflictuum, ideo di-
cit Deus faciens pacem, & creans ma-
lum. Simile huic habet Apōst. Ro-
ma. xi. Vide bonitatem, & seuerita-
tem Dei: bonitatem cum dicit, faci-
ens pacem, seueritatem, cum inquit
creans mala. Sic Aug contra Adi-
mantum cap. 27. & contra epi. funda-
menti cap. 39. & alibi Diuus Grego-
rius 3. mor. cap. 7. inquit, quod mala
quæ nulla sua natura subsistunt, nequa
quam à Domino creantur, sed dicitur
creare mala, cum res bene condi-
tas nobis male agentibus in flagellum
format, vt ea ipsa per dolorem quo
feriunt, delinquentibus mala sint, &
per naturam, qua existunt, bona sint.

Si verò de Cyro hæc ipsa, quæ expo-
sumus intelligantur, nulla mehercle
est in illis difficultas, iam diximus illa
C verba videlicet *ut scias quia ego Domi-
nus qui uoco nomen tuum Deus Israel,*
bisariam posse exponi, videlicet, Ego
dominus qui sum Deus Israel uoco no-
men tuum, idest explicio, & aperio no-
men quo vacatus es, quamquam non
dum sis natus: vel ego uoco nomen tu-
um, & impono tibi hoc nomen Deus
Israel, ob causam iam assignatam, quā
manifestius adducit cum inquit: *pro-
pter seruum meum Iacob, & Israel
electum meum, & vocaui te nomine
tuo,* idest eo nomine, quo tu vocaberis
dum fueris in lucem eductus; vel vo-
caui te nomine tuo. i. Christum, quia
iam Rex es, & multorum regnorum
Imperator: at reges vngi dicebantur.
Assimilauit te Christo meo, vnigenito
meo, cuius typum, & imaginem ge-
ris, vel assimilauit te multis aliis pueris,
& seruis meis, quos ego vocaui pro-
priis nominibus, antequam nasceren-
tur, & posteaquam nati fuere, ut Abra-
ham, Isaac, & Iacob. Accinxi te, for-
tem atque robustum te reddidi, & mul-
tarum gentium victorem te constitui;
& nihilominus tu non cognouisti me
Dici potest Cyrus assimilatus Christo
non solum quia fuit rex, idest vnctus
dignitate non vnctus ea vnctus, qua
Fff 4 Christus

*Cyrus cui
fuerit as-
similatus*

Christus filius Dei, & sicut Christus fuit hæres paternæ hæreditatis, ita Cyrus fuit hæres auunculi sui. Duabus vicibus hanc eandem orationem repetit, exprobrando, & exaggerando huius hominis ingratitude, & impietatem. Non desunt tamen qui affirmant ipsum Regem Persarum cognouisse Deum Israel, & per omnia regna sua edicto præcepisse, ut omnes colerent Deum Israelis, quippe qui nouerit ipsum esse verum Deum: ob id ea verba cum dicit: tu autem nõ cognouisti me, sic uolunt exponi, uidelicet. Dum ego uocaui nomen tuum, & designaui te principem, ac regem futurum tot regnorum, non cognouisti me, idest non dum eras: uel posteaquam fuisti in lucem productus, & priusquam potentiam meam, et uirtutem agnouisses, non cognouisti me, idest non me colabas ut Deum, sed uenerabaris Idola. Sed de hoc aliàs. Et propterea non absque ratione repetit ipse Deus per prophetam eadem uerba, quæ toties dixit. *Ego Dominus, & non est alter formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum*. q. d. ego idem ipse Deus qui tibi Cyro tot consuli beneficia, totidem etiam pœnas, & supplicia possum inferre. Et quamquam omnino verum sit Deum in principio creasse lucem et tenebras, dum creauit cœlum, & terram, uoluit tamen propheta meminisse lucis & tenebrarum, ut per has uoces indicaret omnia, siue prospera siue aduersa, calamitates, & beneficia ab eo prouenire uel iubente, uel permittente, aut etiam coniuuente, ut etiam mox diximus.

Tex. 3.

Deinde sequitur. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum, aperiat terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul*. Ego Dominus creauit eum. In expositione huius uersiculi optarem profectò habere copiam sermonis, & grãdem eloquentiam, cum eximia eruditione coniunctam, quo posse ali qua ex parte explicare tantum misterium, et ingens desiderium, quo unã cum cæteris patribus et prophetis, Esaias ferebatur, et uellem unã cum eo acclamare, et laudare benignitatem

A Dei, quem admodum hoc loco propheta: posteaquam explicauit, quæ facturus erat Deus populo suo in Babylonica captiuitate detento per Cyrum regem Persarum ab ea liberando, raptus in spiritu in considerationem maioris illius beneficii, et numquam satis commendandi quo Deus omnipotens per Christum suum Cyrum uerum Dominum, et dominatorem omnium liberaturus erat hominum genus, erecto uultu, & eleuatis oculis ipsius mētis ad summam, et incomprehensibilem tiam dem per cœlos hoc loco designatam in hæc uerba prorupit; *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*. Miror quosdam interpretes uiros religiosos, & maxime uenerandos, qui non erubescunt asserere eiusmodi præcationem ad eos referendam, qui in captiuitate constituti, agnoscebant peccata sua, et rogabant Dominum, ut iustitiam, et libertatem illis conferre dignaretur. et per terram cuius apertionem se propheta plurimum considerare ostendit, dicunt quod intelligit ipsos homines suscipientes iustitiam: nonne uniuersi ueteres, et moderni exponentes hunc locum, et communis Ecclesiæ consensus celebrant hunc locum, et referunt ad illud ingens misterium, quo Deus aliquando dignatus est mittere filium suum in mundum, et ex purissimis sanguinibus beatæ, et incorruptæ semper Virginis formare, et creare hominem sanctum, iustum, et innocentem, qui nos a seruitute Demonis sua uirtute liberaret, & iustos nos efficeret, et cœlestis regni participes?

Dicit ergo. *Rorate cœli desuper*, hoc est vos inelytæ, et summis laudibus excolendæ, et adorandæ unius, et eiusdem deitatis personæ, quæ super cœlos, hoc est cœlestes spiritus, et purgatissimas mentes confiditis, quæque uniuersum mundum, et quæ cœli ambitu continentur uestro imperio regitis, et sustentatis, rorate, quæso desuper, hoc est emitte rorem illum candidissimum, qui nos tandem recreet, et refrigeret: et nubes pluant

pluant iustum, hoc est eum qui uerè iustus est, & ipsamet iustitia, hoc est unigenitum Dei filium: & iure quidem præcatur coelum, & nubes, ut emittat huc iustum, & desuper ad nos venire, ac descendere iubeant, quoniam ex ore altissimi prodijt iste primogenitus omnium creaturarum, quin potius factor, & productor omnium creaturarum, qui quidem, quò de muliere natus, & ex purissimis eius sanguinibus compactus, ac formatus est, dici potest primogenitus omnium creaturarum, ut paulo post uidebimus, cum dicitur. *Ego Dominus creauit eum*. Alij hunc in modum distingunt huius orationis particulas, ut cū dicitur. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*, denotetur descensus, & emissio uerbi æterni de sinu patris, & uirtus Spiritus sancti. Cum uerò subdit. *Aperiat terra, & germinet saluatorem*, demonstratur sola Virgo, quæ obumbrata uirtute Spiritus sancti se aperuit incorrupta, & incorrupta peperit: & propterea dicit propheta, *aperiat terra, & non dixit à quo, vel quomodo, ut ostenderet se ipsam terram aperuisse, & extra uerum produxisse filium iam conceptum, quo etiam significaretur ipsam Virginem fuisse intactam, & à nullo omnino corruptã. Qui quandoque fuerunt opinati, quòd in natiuitate filij ex uero Virginis matris fuerint aperta claustra præfatæ virginis, facile potuerunt ex hoc uerbo fore decepti, cum dicitur. *Aperiat terra*. Cum autem communiter teneatur Dominum Iesum ex uero virginis claufo in lucem produxisse, propterea uana & falsa est huiusmodi opinio, & prorsus refellenda: Neq; ob illud uerbum est ullo pacto admittenda, sed piè interpretanda. Dicit enim Gregorius quòd quæ admodum corpus Domini per natiuitatem suam exiit claufo uero virginis, sic intrauit ad Discipulos ianuis clauis. Proinde cum dicit textus. *Aperiat terra, & germinet saluatorem*, sensus non est ipsam genitricis uulua fuisse quouis modo apertam, sed ut habetur Ezech. 44. porta illa semper fuit claufa, & nõ aperiretur: sic enim legitur. & dixit Dominus ad me. Porta hæc*

Ezech. 44.

A claufa erit, non aperietur, & uir nõ transiet per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, & erit claufa principi. Cum ergo dicitur. *Aperiat terra*: locutio est metaphorica, & secundum aliquorum sententiam, uult innuere quæ uirgo mater, quæ fuit hucusq; claufa, & constipata, nullum proferens extra se fructum saluferum aperiat, idest humiliter se, & se ipsam præparet, ac se se exhibeat, & promptè reddat ad suscipiendum hunc rorem, hoc est uirtutem Spiritus sancti sibi pollicitam per Angelum Gabrielem dicentem ei. Spiritus sanctus superueniet in te &c. Et quod ex te nascetur sanctum uocabitur filius Dei. Id quod ipsa præstitit cum. d. Ecce ancilla Domini fiat mihi secundum uerbum tuum. Luc. 1. hoc est quod dicit Esaias. *Aperiat terra, & germinet saluatorem*; & quoniam textus. lxx. Interpretum sic habet. *Læte tur cœlum desuper, & nubes spargant iustitiam; quidam sic exponunt. Læte tur cœlum sursum, i. cœlestes spiritus, qui in supera ciuitate versantur, lætetur & exultent, quoniam terra. i. habitatores illius, qui prius errabant, & auersi erant à Deo, per Christum saluatorem nostrum ad Deum conuertantur: nãq; si gaudium est in cœlis super vno peccatore poenitentiam agente, quãto magis fas erit eos gaudere, & lætari cum orbem terrarum seruari conspiciunt. Præterea sequitur, & inquit. *Et iustitia oriatur simul*. sed mirum est quòd Esaias uolens prædicare incarnationem filij Dei, ut ait hac metaphora de rore & pluuiã: sed uide quod ait Lyranus, quod quidem non approbo, nec reprobo. Si n. desuper nubes pluant iustum, conueniens est ut simul, & eodem temporis momento oriatur & iustitia: per nubes autem hoc loco intelligimus angelicas potestates, à quibus spirituales consolationes instar pluuiæ demittuntur, & fluunt, & in corda credentium distillant, & imprimuntur; uel per nubes intelligedi sunt qui Dei uerbum administrant, quorum primitiæ fuerunt sancti Apostoli, & discipuli Christi, qui uniuersam terram peragantes, diuinum, & sacrosanctum sermonem ubiq; diffuderunt, & di-*

Luc. 1.

Nubes qua

& diuinis præceptis, ac institutis orbē terrarum irrigarunt, quò velut ex bono semine fructus producerent salutare: vnde superius dictum est. Mandabo nubibus desuper, ne pluāt super eos imbrem, super eos (inquam) qui in Dominum ipsum datorem ribuorum, & spiritualium donorum debaccati fuere. Ego autem per nubes, simpliciter exponens, non celestes spiritus, non prophetas, aut Apostolos, sed solas diuinas personas, quæ velut nubes demittunt aquā, sic dignentur mittere iustum.

Cum verò inquit. *Et iustitia oritur simul.* Non ea tantum iustitia hoc loco intelligenda est, qua nos iusti effici: mur: rationi enim cōsonum erat, ut posteaquam nubes pluerant iustum, & nostri causa fuerit ad nos demissus, quòd iustitia pariter fuerit in nobis, alioquin frustra, et perperam viderentur nubes hanc pluiam demisisse; verum et per iustitiam ex terra nascentem, et prodeuntem, ipsum Dominum nostrum Iesum Christum debemus intelligere; quippe qui factus est nobis a Deo patre iustitia, et sanctificatio: siquidem accepta remissione peccatorum, verum est nos in ipso, et per ipsum fore iustificatos, et ab illo iustitiam suscipere, quæ nos in sortem omnium bonorum potest adducere, et celestis gloriæ participes efficere. Ne autem videatur inutilis repetitio, per iustitiam hoc loco intelligere congruet, iustitiam, qua nos iusti sumus, non qua Christus iustitia dicitur. Cum postea subdit. *Ego Dominus creauit eum.* his verbis volunt nonnulli prophetam ex persona Dei respondere tacitæ petitioni: sancti enim summopere cupientes hunc iustum cito venturum, possent expetere, quis nā dabit nobis hunc iustum liberatorem, et saluatorem? respondet Deus. ego Dominus creauit eum. Aut dicas his verbis a moueri omnē dubitationem, qua quis posset ambigere. qui fieri potest ut nubes pluant hunc iustum, et terra germinet hunc saluatorem? respondet Deus. q. d. nemo dubitet, ne quis animo angatur, et quærat, vnde, et à quo fieri potest, ut è nubibus demittatur iustus, et terra germinet saluatorem, quia ego

A Dominus, qui sum verus, et viuus existens Deus, et in effectum producens omnia, et mortem non efficiens, sed ad incorruptionem omnia creans, ut exponit Cyrillus, et postremo hominis naturam honore efficiens, ego inquam Dominus adeo fortis, et potens, creauit eum; creauit, inquam, iuxta humanitatem, quia eius corpus formauit in vtero uirginis ex purissimis eius sanguinibus. Dicit Hieronimus, nō dedignatur filius dei creatura nuncupari, qui voluit uermis appellari. At si respicias eius esse diuinum, nūquam creatus, sed ab æterno à patre genitus. Cyrillus existimat præfatis verbis afferri causā, ob quam Deus cum sit natura filius. i. cum verbum patris sit natura Deus, et Dei filius se ipsum exinanierit, volueritq; pro nobis pati, et animam suam in prættium redemptionis nostræ profundere, et summam gloriam humanæ naturæ paruitate sustinuerit commutare. Dicit ergo. *Ego Dominus creauit eum.* q. d. ego qui creauit hominem, nolo ipsum deserere, qui v3. creauit hominem, nolo ipsum in aliorum potestatem redigi, et mea ope fore destitutum: sed prior expositio est longe melior ut. f. illud pronomen demonstrat, et refertur Christū dei filium non hominem naturaliter productum. Sequitur deinde. *Va qui contradicit sibi sibi suo.* Quid velit per ea quæ sequuntur innuere propheta, difficile quidem potest excipi, et ut bene inquit Cyrillus, profundus est hic sermo, et multa obscuritate adumbratus: veruntamen nos afferemus multas expositiones, ut quisq; accipiat quā crederit esse meliorem. Dicunt ergo quidam exponentes hæc uerba minatoria aduersus eos iactari, qui uidebantur arguere Deum, et eius actiones, atq; opera insolenter oppugnare, illud præfertim, quod uelit suscitare nouum hominem, et tribuere ei regnum, et imperium quo reduceret populum Dei, de captiuitate Babylonica detractum, in patriam suam, quasi non possit aliunde ipse Deus, qui est uirtutis infinitæ, et immensæ potentis, vel ex se ipso, uel per alios præfides, et ministros istud agere. et imprecatu ipse propheta ha-

uissimo-

iusmodi hominibus curiosis, & audacibus malum omen, & grande malū, aut et minatur incredulis, qui nō credunt hæc fieri, nec posse fieri, i quorū numero sunt et reponēdi, qui criminantur Deū, ut qui longè melius egisset si populum iam olim in fidem receptum, & in pecuniariam sibi dilectum, non permisisset exulem vnquam fieri, aut multo citius ab exilio iussisset reuocari: neq; tot, & tantos ex eodem populo, in seruitute mori permisisset. Horum certè magna fuit temeritas, & audacia, & summa, ac detestabilis petulantia, seu maior arrogancia aduersus Omnipotentē Deum. propterea dicit propheta. *Va qui contradicit sibi sibi suo, qui nō secus est, quā testis de samys terra.* Aut dicas prophetam insurgere aduersus Iudæos, quos male habebat, Deum uelle excludere ab eius consortio populum suum iam diu præelectum & dilectum, atq; in eius locū gentes, & Idololatrias fore surrogandas, quibus minatur & prædicat multas tribulationes, & angustias affuturas, quibus quidem hunc in modū uidetur se ipsum opponere. q. d. Tu Iudæe, & quicūquē sis huius prauæ cōditionis ut uelis mihi obijcere, quòd suscitauerim gentes, & mihi in obsequium substituerim, nonne putare debueras, me esse Dominum, qui creauit te? nonne possum facere quæ uolo? & quoniam uidebantur Iudæi eiussmodi rōnibus conqueri, & moueri aduersus Deum quasi, dicerent. tu Domine sinxisti tanquam figulus ex luto populum hunc, cur ergo destruis hoc tuum vas iam per te confectum, & formatum, ut aliud effingas? quibus è contra respondet Dominus. Nulla est hæc uestra quærela, nulla est causa, qua conqueri debeatis, et commoueri, quia vas luteum, quod ego iam olim effinxi, destruo ut melius reformem; quemadmodum. D Paul. ad Rom. 9. tollit è medio hanc eandem quærelam. d. Nonne habet potestatem figulus ex eadē massa facere aliud vas in honorem, aliud uerò in contumeliam? sed clarius hoc habetur apud Hierem. cap. 18. ubi habet quod uidit in domum figuli dissipatū esse vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis, conuersusq; fecit illud vas al-

Rom. 9.

A terum, sicut placuerat in oculis eius ut faceret: & in textu lxx. Interpretura habetur, quod ipse Dominus creator fecit, et formauit melius. Et uelut optime d. Cyril. quia grauāt nimis, et iracundè hoc tulerunt Iudæi, qui adhuc in figura, et vmbra consistentes, Christo se opponebant: Idcirco Deus illos deicit ostendens se meliorem populū formaturum quàm antea fecerit, propterea d. Væ qui contradicit sibi sibi suo; Alij textus habent factori suo: est adhuc & tertia opinio eorum, qui putant, hoc in loco prophetam taxare eos, et imminens periculum illis obijcere, et proponere, qui audent Dei consilium arguere, et illud infringere, et condemnare, quasi uoluerit per mortem filii sui mundum saluare, et hominem redimere, cū non deesset ei alius modus, quo id opportunè fieri potuisset: aut redarguit eos qui (iuxta D Hier.) putant Christū non esse venturum: vel Deo patri contradicunt, quòd filium suum miserit in mundum factum ex muliere factū sub lege: quibus hunc in modum responderet ipse Deus. si ego feci terram, ut habitaretur ab hominibus, et coelos extēdi desuper, et eos astrorum uarietate decorauit, ut Dei cultores in terra commorarentur, quid mirum si filium meum iustum regem miserim in mundum, siue ab inferis suscitauerim, cuius omnes uia recte sunt? et quæ sequuntur. D. autem Aug. præter ea, quæ dicit D. Hier. ad curiosorum hominum opinionem comprimendam, et exprobandā, hanc rationem adiecit, quod quamquam diuinæ potentis, sapientis, ac bonitatis non defuisset alius modus, quo nostræ reparationi consulere, nullus tamen erat conuenientior: quemadmodum ille quomdam non à semetipso dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetauit. d. Expedit ut vnus homo moriatur pro populo, et nō tota gens pereat. Quam obrem miseros, et ter insoelices fore illos existimo, qui uolunt factori suo contradicere, et stultè admodū eorum quæ facit causas querere, propterea nullus debet de sua eius providentia, sapientia, potentia, et optima uoluntate quicquam dubitare, neq; in tantā audaciam,

D. Hier.

D. Aug.

audaciam, ac temeritatem proflire, ut velit quascunq; eius actiones arguere. Nam sicut testa de famiis terræ non cōtendet cum fictoribus terræ, nec lutum dicit figulo suo, quid facis? aut ipsum reprehendere. d. Nonne vides, quod nihil facis? opus tuum est sine manibus, hoc est imperfectum, concisum, et inutile: sic etiam nemo dicit Patri, et matri. quid generas? et mulieri, quid parturis? et uæ illi qui audeat hoc dicere, et ob id patrem et matrem increpare: sic prope modum contingit cuiusq; homini, qui audeat dicere Deo, cur ita facis? cur me tot afflictionibus cruciari, vel cur me ab inimicis meis affligi permittis, et molestari? cur me tot infirmitatibus diu detineri, cur deniq; in hac recenti, et viuida ætate uis me mortem obire? et similia: quandoquidem longe maior est proportio, et affinitas inter lutum, et figulum, quam sit inter Deum, et quamcunq; creaturā. Homo enim cōpositus deo nulla ratione potest iustificari, Iob. 9. Vasa famia, vel de famiis terræ dicebantur esse quedam vasa facta ex luto insulæ fami ualde delicata, speciosa, et qualia sunt quæ ex insulis lustrantur, quæ ad nos deferuntur, et nos ipsi deculimus, et lingua vernacula puto esse, quæ dicitur de porcellana, vel dicuntur vasa famia, propterea quod in Ciuitate famos ars figuli dicitur fuisse reperta, super hoc coarguitur ille, qui dicit patri, quid generas? et mulieri quod parturis? existimo posse meliori ratione illorum querimoniam fundari, qui ex illegitimo cōcubitu quandoq; oriuntur: possunt enim iure quodam eiusmodi homines non de Deo, qui quandoq; permittit malum, ut ex eo eliciat aliquod bonum, sed de eo, qui eos genuit, et de muliere, quæ eos peperit, cum non fuerint iusto, et legitimo matrimonio coniuncti, cum hoc hominum genus solo progenitorum culpa, et uitio multa patiantur incommoda, dum uiuunt in hoc seculo. Sed prosequamur textum. dicit ergo propheta. *Hac dicit Dominus sanctus Israel Pelastes*, eius, hoc est ipsius hominis, *Ventura interrogate me super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi.*

A Sensus est quemadmodum non conuenit, nec fieri potest, ut filius, qui est nasciturus interroget patrem, aut mater cur me generas? etc: sic non conuenit, quis interroget Deum, de his quæ facturus est, et quæ ventura sunt super filios suos, et super opus manuum suarum. v. g. quare ipse sit redempturus filios Israel, et quamobrem, et quomodo sit exclusurus Iudæos secundum carnem à consortio filiorum Israel secundum spiritum, et à participatione regni cælestis: propterea d. ventura interrogate me super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi. i. præscribe mihi leges, et ordinate quid sim facturus: quæ omnia dicta sunt ironice, et cum indignatione quadam, quasi Deus sit inops consilii et c.

Quamquam ego iā pridem statuerim præter textum vulgæ editionis, qui nunc in Ecclesia communiter exponitur, nullum alium exponere, neq; aliud onus suscipere, veruntamen quedam per Cyrillum in expositionem textus cuiusdam lxx. hic adducta, summopere meo arrident intellectui, ea nequaquam silentio prætereunda iudicauit: sic enim habet textus. *Nunquid arans tota die arabit terram?* quæ quidem bifaria videntur exposita: primum quidem ad Dominum referantur; deinde si ad ipsos Iudæos. Dicitur ergo primo. Nūquid arans arabit terram tota die? u. g. dicit propheta. O stulti, et insipientes corde. nonne agricola scindens aratro terram aliquando ab hoc opere cessat? nec totum colendi agri tempus in aratri consumit; nam scindit terram, non ut patiatur hoc solum, sed ut recipendis seminibus quæ iacta sunt in ea, redatur idonea, atq; ut tandem fructus producat. Sic, et Dominus dedit legem, non ut semper in ea sisteremus, sed ut ab ea non nihil admoniti, et eruditi, ad maiora, i. ad euangelica præcepta concederemus, et sic æternæ salutis fructus caperemus: Itidem si hæc ad Iudæos referes, dicere potes, nunquid arans tota die arabit terram? O uos Iudæi, cæci, im prudentes et miseri, uultis ne deteriores haberi ipsis agricolis? pudet ne uos eos imitari? ipsi enim arantes, non

B semper arant terram, sic et uos non uelitis legem aratricem, et corda uestra rudia, et crassa scindentem semper excollere, et in ea laborare; arauit. n. Deus corda uestra per legem, non ut perpetuo ibi acquiesceretis. nam quæ inde esset uobis utilitas? sed hoc effecit, ut ueritatis fructus proferatis: sic ergo Christus Dominus alios ab errore gentiliū ad ueritatis cognitionem, et ad sanctā legem, alios à circuncisione ad recipiendum instituta ac disciplinam euangelicam, et ad nouitatem cultus per Christum omnium nostrum saluatorem uoluit traducere. Non dicat ergo quispiam ipsi Deo, quid facis, et quid operaris? quemadmodum neq; lutum dicit figulo suo: quid facis, et quid operaris? et quibuscumq; ita audentibus, et conantibus plus sapere quàm oportet sapere, comminatur propheta. d. Væ qui contradicit fictori suo.

A Postea subdit ipse propheta, uel ipse Deus per prophetam. d. *Ego feci terram, et hominem super eam creauit ego, manus mea tetenderunt caelos, et omni militia eorum mandauit.* Sub his uerbis reprehendit Dominus, meo quidem iudicio eos, qui dubitant de filiis suis, & de operibus manuum suarum, cum ipse ille sit, qui fecit cælum, & terram: dubitabāt enim Iudæi (iuxta unū sensum superius adductum de filiis suis, i. ipsius Dei, quos scilicet ipse Deus in filios adoptauit, de his inquam quos ipse est redempturus, quoniam scilicet modo poterit eos redimere: quemadmodum dubitauit Nicodemus Ioan. 3. qui dicente domino nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei, dixit: Nunquid potest homo, cum sit senex in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci? cui respondit Iesus. Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, nō potest introire in regnum Dei, & quæ sequuntur. Nullus ergo debet curiosus perferuari mirabilia opera Dei, neq; de his quæ fiunt, multo minus de his, quæ sūt futura: iudicia enim Dei abyssus multa; neq; potest quis dignoscere sensum Domini, aut consiliarius eius fieri: quandoquidem nulla in re sua opus habet quous homine. omnium

Ioan. 3.

Ioan. 3.

A architectatrix Dei sapientia, quamquā apud nos quippiam sit factu difficile aut etiam impossibile, quoniam apud ipsum nō est impossibile omne uerbum. Dicit ergo Deus. Ego feci terram nullius hominis adiutorio, & hominem super eam creauit ego, ego inquam solus, nulla mihi opem præbente creatura: Manus meæ tetenderunt caelos. iuxta illud ps. Tuus est dies, & tua est nox, tu fabricasti auroram, & solem, tu fecisti omnes terminos terræ, æstatem, & uertu plamaisti ea. Et recte inquit manus meæ tetenderunt caelos, ut alibi dicit Psal. *Ps. 103.* res: qui extendis caelos sicut pellem, qui regis aquis superiora eius: ac si dicat ea facilitate manus Dei tetenderunt caelos, qua quis cotariis extendit pellē, & multo facilius quā m quicūq; opifex operatur deus: sed quæ sunt manus Dei patris, dubio procul, quæ nam alię nisi Dei filius? Per quem omnia, & in quo omnia, & ex quo omnia, & sine quo factum est nihil, *Et omni militia eorum mandauit.* fecit enim lunam in tempore, & sol cognouit occasum suum, posuisti tenebras; & facta est nox, ortus est sol, & congregati sunt catuli Leonum, & in cubilibus suis collocabuntur. d. propheta ps. 103. *Ps. 103.* qui postea admirandus, & in spiritu eleuatus exclamatur dicens. Quam magnificata sunt opera tua Domine? omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Sed d. Hier. arbitratur aliquem fortasse posse moueri, & credere astra i solem, & stellas ac lunam rationalia fore, & animam, sensumq; habere, quia textus habet, dominum præcepisse militiae cæli, quod quidem est erroneum, nisi forte per militiam cæli intelligamus exercitus Angelorū, qui cum sint intellectus, ac uoluntate præditi, possunt etiam percipere, & excipere mandatum Domini, sed hoc non est necesse. Dicimus enim Deum præcipere stellis & cuiusq; creaturæ: quia cōstituit terminos eis, qui præteriri non possunt. Præcipit ergo stellis, & illæ obediunt, quoniam iuxta legem sibi prescriptam à Deo, suis temporum vicibus oriuntur, & cadunt; hoc enim illis mandauit qui Deus est natura, & uniuersorum

Math. 8.

rum opifex, ac Dominus, cuiq; & venti, & mare obediunt, ut apud Euangelistâ legimus. Dicit ergo Deus. Ego fecerit terram, & hominem super eam creatus, q. d. vultis ne obstupescere, et admirari, qd ego Dominus, qui feci terram &c. vel suscitauerim hominem quendam, & fecerim eum gloriosum, et potentem, vt redimeret populum meum? vel creauerim ego Dominus hominem, qui sit redempturus hominum genus, & liberaturus de potestate Sathanæ, & faucibus mortis non ita credatis, non ita suspicemini, nulla vos opinio fallat: sed persequamur vterius: d. n. Ego suscitauerim eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam, ipse edificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in pretio, neq; muneribus, dicit Dominus Deus exercituum. Hæc etiam verba duplicem habent intellectum. Quidam enim hæc referunt tamquam dicta de Rege Persarum, sed ita ut per hunc regem intelligatur Christus Dominus verus Rex, et dominator omnium. Alij verò de Christo tantum.

Sed quo nam pacto de Cyro, cum non fuerit usq; adeo perfectus, ut ad iustitiâ promouendam suscitatus esse intelligatur; neq; etiam omnes vias eius fuerint directæ? Qui hanc expositionem tenent dicunt Cyrum fuisse suscitatum ad iustitiam, hoc est ut exqueretur diuinum consilium, quod quidem est regula omnium quæ iuste fiunt, et plenissimam continens æquitatem: vel dici potest excitauit eum ad iustitiam. i. ad exequenda ea, quæ summa cum iustitia, & æquitate fieri necessum erat, et quæ fieri maxime referebat vt. s. populus hebreorum à tam longeva, ac dira seruitute redimeretur, & ciuitas, ac templum hierosolymitanum instauraretur: Cyrus namq; vt constat ex historiis, iussit ædificari Hierosolymam, et templum refarciri, sed ipse Assueri regis fuit in meliorem statum reducta.

Sed vera hæc utraq; de Cyro posunt intelligi, citra tamen omnem controuersiam, & communi omnium patrum consensu, de Christo Domino verius multo, & conuenientius dicuntur, quem Deus suscitauit primum, hoc est,

misit in mundum ex Virgine carnem suscipientem; deinde suscitauit eum à mortuis solutus doloribus inferni, de quo loquitur Paul. d. Si spiritus excitantis Christum à mortuis habitat in vobis, qui Xpm à mortuis suscitauit, uiuificabit mortalia corpora vestra: suscitauit eum ad iustitiam, vt. s. nobis iustitiam conferret, & iustos efficeret, non quacūq; iustitia, vt putat iustitia simulata, aut docendo percepta, sed iustitia vera, atq; completa, qua nos tuto comparere possumus ante conspectum Dei.

Rom. 8.
Christus de
minus susci-
tatus ad ius-
titiâ.

& non sicut ea, quæ est scribarum, & Phariseorum, nec solum suscitauit eum ad iustitiam, sed cum iustitia, vt ipse solus vere, & proprie dicatur iustus, & ipsa iustitia; quem admodum alibi scriptum est de eo. Ecce Rex iustus regnabit, & sapiens erit, & principes cum iudicio venient; omnes vias eius dirigam, nihil, inquam erit in eo obliquum, & tortuosum, quandoquidem non est unquam inuentus dolus in ore eius. Præterea vias Christi dicuntur esse rectæ ac directæ, quoniam sunt euangelica oracula per quæ ad omnem virtutem, & pietatem, & ad supernæ vocationis brauium peruenimus: semita quidem legis aspera est, atq; difficilis. At via, quæ nobis per euangelium demonstratur, facilis est & plana, nihil confragosum habens, aut asperum. iuxta illud Matth.

Matth. 11.

11. Iugum meum suauis est, & onus meum leue. Porro iste Rex, quem ego suscitauit ad iustitiam, & cuius vias omnes ego dirigam, ædificabit ciuitatem meam, id est ecclesiam sanctam, & catholicam ex viuis lapidibus, ac præciosis, in qua ipse Deus commemoratur, & huius ciuitatis ipse Christus erit fundamentum, in quo & nos tamquam lapides præciosi ædificamur in templum sanctum in Domino, in habitaculum Dei in spiritu sancto, vnde fortis, & inconcussa omnino est ecclesia quæ Christum habet fundamentum, & basim omnino immobilem, quem admodum 1. Pet. 2. c. d.

1. Pet. 2. c. d.

no in Sion lapidem sum mum, angularem, electum, præciosum, & qui crediderit in eum non confundetur. Dicitur etiam ipsum Christi corpus ciuitas, & templum Dei, in quo, velut in templo san-

ctissima, & incomprehensibilis diuinitas suum habet sempiternum domicilium: Dicuntur etiam Dei ecclesia mentes, & corda bonorum hominum, in quibus habitat ipse Deus, de quibus dicit Apostolus, templum Dei est. s. vos modo fiat mundata ab omni errore & cupiditate. Postremo iste Rex quem suscitauit, captiuitatem meam dimittet, id est populum meum iam diu sub captiuitate detentum, à peccato. s. morte, & inferno liberum efficiet, non in pretio, neq; muneribus. d. Dominus exercituum, quem admodum testatur etiam D. Petrus 1. cap. 1. d. Sciatis fratres quod non corruptilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatio ne paternæ traditionis, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati Christi, & incõtaminati: dedit enim Deus pro nobis proprium sanguinem, atq; ita non sumus nostri; sed eius qui nos emit, & seruauit, cui quidem seruire regnare est. Dicit dominus Deus exercituum, hoc est ille, qui omnia potest, & omnibus præest, & cunctis imperat, ac regit. Sed in expositione horum verborum videtur D. Hier. insufficenter arguere: vult. n. ex hoc textu hanc rationem colligi, q. d. Deus. si ego feci celum, & terram, nonne potui redimere per mortem filij mei generis hominum, & ipsum iustificare, & de impio piûm facere? Non enim videtur sequi, cum multo sit facilius celum & terram creare, q. iustificare impium, sed ratio quam facit. D. Hierotener considerata potentia Dei quæ sepe est eadem & infinita.

1. Pet. 1.

Dixit in fine præcedentis particulæ, dicit Dominus Deus exercituum: & rursus volens speciatim explicare quod supra innuerat, videlicet omnes nationes, omnia regna, quasquæque regiones, vtcunq; barbaras, & exoticas conuertendas ad Dominum, ad eum concessuras, eius vestigia sectaturas, & in eius potestate omnino redigendas, facit hoc exordium. Hæc dicit Dominus. Non sunt verba hominis, non sunt verba alicuius creaturæ. Non potest in his, quæ dicuntur subesse falsum, aut aliqd mendacium: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

Tex. 5.

Hæc ergo dicit Dominus. labor Aegypti, & negotatio Aethyopiæ, & Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te ambulabunt, vincti manibus pergent, & te adorabunt, req; deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absq; te Deus, &c. Quamuis nonnulli velint hæc referri dicta à Deo propter regem Persarum, re vera tamen ad ipsum Christum Dominum nostrum verum Deum, & Dei filium sunt referenda: non enim dici potest Aegyptios & Aethyopes, ac Sabæos fuisse secutos regem Persarum, multò minus regem Assyriorum, vt quidam fautores Hebreorum cõminiscuntur: quandoquidem non potuit vnquã Rex Assyriorum expugnare Aegyptum, quin potius inde aufugit cum audiuit regem Aethyopiæ cum magnis copijs, & exercitibus, accessisse ad defendendum regem Aegypti: manifestum est igitur repugnantibus quocunq; Rabinis, & eorum affectis, prophetam hoc loco prædicere, & propheta de victoria Christi Domini regis nostri: Sensus ergo horum verborum est, quod labor, & industria, & omnis conatus Aegypti pro cumulandis opibus, pro augendo, & conseruando regno, pro sustinendo idolorum cultu in tuum commodum erit à Christo Iesu filij Dei, sic negotatio Aethyopiæ, & Sabai: ipsi namq; laborauerunt, & nos Christi sectatores in labores eorum introiimus, quia omnes eorum facultates, omnia eorum studia quibus tantopere laborauerunt, & insudarunt ad manus nostras peruenerunt: fati. n. constat quot opes, quot prædia, ciuitates, & oppida trãsierunt in obsequium Xpi, eorum præsertim qui relictis omnibus sequuti sunt eum, vt monachi, ceteri bitæ, & pleriq; alij qui se totos mactauerunt in obsequium Dei, & curam animarum. Viri sublimes; non enim solum qui sunt infimæ sortis, & conditionis, sed viri sublimes, & nobiles, principes, & reges, in quibus communiter maius consilium, & iudicium, perpicacius solet reperiri, quiq; non facile, vt ceteri hominum decipiuntur, & errant, ad te transibunt, & tui erunt. Tu enim eris dux, dominus, & pater eorum, post te ambulabunt tamquam serui, & tua refugia

vestigia imitari contendunt; & vincit
manicis quibus captiui constringuntur
ne resiliant, & fugam capiant, vel auer-
tantur, pergunt: non erunt, inquam, am-
plius tui iuris, sed quicquid sunt, quic-
quid vnquam erunt, & quicquid habet,
tua subditiōe, & potestate erunt, & te
adorabunt tanquam Deum viuum, &
verum, non amplius idolis, & fictis dijs
adhærescent, in suisq; necessitatibus
te vnum præcabuntur, & dicent, ac fate-
buntur. *Tantum in te ò Israël* qui, v3.
fide intueris, vides, & agnoscis Deum,
seu veritatem apprehendis: *Tantum in*
te, inquam, est Deus, tu solus popule di-
lecte habes Deum, nulla alia natio, nul-
lum regnum habet, & colit verum Deū
nisi tu, & non est absq; te Deus. i. non est
quærendus alius Deus nisi ille vnus, &
solus, qui est in te: possunt hæc eadem
verba ad Christum Dominum referri,
vt v.g. propheta spiritu edoctus, & affla-
tus alloquatur Christum Dominum,
& has laudes, & encomia eidē tribuat.
d. *Tantum in te ò Christe Iesu est Deus*,
& non est absq; te Deus, vt illud pronomen
te, referatur ad Christum, non ad
populum israeliticum, quod quidem
verissimum est, quia Deus pater est in
ipso, & ipse in patre vt apud D. Ioan. ip-
semer attestatur. d. *Ego in patre, & pa-*
ter in me est. & alibi. Philippe qui videt
me, videt & patrem meū, & rursus ego,
& pater vnum sumus, licet enim pater,
filius, & spiritus sanctus sint tres perso-
næ, non tamen sunt tres Dij, sed vnus
tantum Deus. quocirca verum est qd. d.
propheta tantum in te est Deus, & non
est absq; te Deus, quia licet sit etiam in
patre, & spiritu sancto, non tamē est al-
ius Deus, sed vnus & idem Deus.
Et quamquam Dei verbum factum
sit caro, nihil minus verum est quod di-
citur in te est Deus. i. in humanitate de
uirgine suscepta, tanquam in templo
sacratissimo est Deus, ut vnus in vtra-
que natura, diuina. s. & humana subsistat
Xps uerus Deus, & uerus hō, qui nō sūt
duo suppositi; sed vnus tantum, quod
est filius Dei habens humanitatem sibi
indiuisibiliter unitam.

Diximus quis fuerit labor Aegypti,
& negotiatio Aethiopiæ, quod. s. fuerit

A in cumulandis opibus, & in augendo,
& conseruado regno, & pertinaciter ma-
nu tenendo, & sustinendo cultu Idolo-
rum, Hilarius verò. 4. lib. de Trin. per
laborem Aegypti, & negotiationē Aethiopiæ,
intelligit laborem, quem Ma-
gi orientis Dominum adoraturi, & mu-
nera allaturi, sustulerunt veniendi us-
que in Bethleem Iudeæ. Metiamur,
inquit, & consideremus tanti laborem
itineris: cum ergo Magi ex mercatu Ae-
thyopum, & Sabain auri, turis, & mir-
rhæ munera deferrent, cumq; etiam hi
essent viri sublimes, factum est, quod
hoc loco dicit propheta, v3. labor Aegy-
pti & c. viri sublimes ad te transibunt,
et adimpletum est alterius prophete
vaticinium: Coram illo procident Ae-
thyopes, & inimici eius terrā lingent.

Reges Tharsis, & Intulæ munera offe-
rent, Reges Arabum, & Saba dona do-
mino Deo adducent. Per viros et subli-
mes qui ad Christum transibunt, & uin-
cti post eum ibunt, intelligi possunt glo-
rioli Dei Apostoli qui optimo lure dici
possunt, & nuncupari uiri sublimes pro-
pter excellentiam sanctitatis, constan-
tiæ, & virtutis eorum, quiq; etiam sede-
bunt aliquando super thronos duode-
decim, iudicantes duodecim tribus Is-
rael. Hi uincti secuti sunt Christum,
quemadmodum dixit ipse Christus
Petro. Cum esses iunior, ambulabas quo
uolebas, cum autem seueris alius te
cinget, & ducet quod tu nō uis. & D. Paul.
nonne et ipse scribens Aephejsis dicit
se uinctū Christi Iesu? & in Act. Apost.
22. testimoniū reddit, quod ipse olim pe-
gebat in Damascum vt inde adduceret
uinctos in Ierusalem quicumq; nomen
Christi Iesu confiterentur. Præterea
uincti, & ligati manicis, & compedibus
astricti, dicuntur omnes, qui relicto sæ-
culo, et pompis eius, soli se Christo to-
tos addicunt, et dedunt: quemadmodū
fuere innumerabiles Monachi, qui in
Aegypto, reiecto, & prostrato Idolorū
cultu, seruiebant Christo, sicut. & nunc
pleriq; uiri, qui uincti manicis. i. religati,
et constricti, ac mancipati in perpetuā
seruitute m. ipsi Domino, illius tantum
uesugia sequuntur, qui dicuntur reli-
giosi, i. religati, atq; deuincti, qui non ha-
bent

bent uelle neq; nolle. D. Hier. per la-
borem Aegypti, nihil ultra intelligit,
nisi laborem, studium, & fatigationem
quæ Aegyptii proferebant in cultu Ido-
lorum, & q̄q̄ a parte totum i. per Aegy-
ptum intelligi uelit quascunq; nationes
Idola colētes, meminit tñ præ ceteris ip-
sius Aegypti, quia nulla gens ita fuit de-
dita idololatriæ, & tam innumerabilia
portenta venerata est, quemadmodum
Aegyptus, vt supra cap. 19. uisum est.
Per viros excelsos atq; sublimes uult
innuere propheta, iuxta expositionem.
D. Hiero: principes, & reges Christo Do-
mino obtemperaturos, quod nulli po-
test esse dubiū, qui uideat mundum ei
fore subiectū, & ex paucarū nomine na-
tionū quæ habitant in extremis finibus
terræ, cunctos cælorum cardines, & om-
nia terrę litora ipsi Christo manum de-
disse, & fidem, ac obedientiam eidem
præstitisse. Sed dices. si Saluator noster
apud Matth. dixit se non esse missum
nisi ad oues quæ perierunt domus Is-
rael, cur ergo uisus est appetere, & ad se
trahere labores Aegypti, & negotiatio-
nem Aethiopiæ? facilis est responsio ip-
sius quidem Iudeis primum diuina lux,
& euangelica salus præposita fuit, sed
posteaq; impinguati, & increassati recal-
citrarunt, translata est, et deducta lucis,
& fidei prædicatio ad ipsas gentes: nec
ab re, et sine summo spiritus Dei aru-
ficio nominat ipse propheta, uelut etiam
D. Hier. Gentes omnium superstitio-
sissimas, vt uirtus, ac potentia uocantis
ad poenitentiam, admirabilis ostenda-
tur: quemadmodum n. illius medici
uirtus, & opificium maxime commen-
datur, cum desperatæ ualitudinis, suis
experimentis hominē liberare potest,
ita et Deus insignem gloriam suam il-
lustriorē reddit, cum eorum aliquos, q
grauiter lapsi sunt, et in ipsum infimū
uicio sitatis, et impietatis profundum
fuerint detrusi, emergere facit, et egre-
di, ut. s. uirtutem expetant, & mala auer-
sentur, et res cum laude coniunctas ex-
cipiant: vt uerum sit, quod Paul. scribit
ad Rom. 5. Vbi abundauit delictum, su-
perabundauit et gratia: laborauerunt
itaq; Aegyptii, et Aethiopes bifariam
inquit Cyrillus, uel (vt supra diximus)

A ex D. Hiero. quia intollerabiliter fue-
runt afflicti, & defarigati seruitutes Sa-
thanæ, et legionem demonum: uel dicuntur
laborasse. s. non mansisse amplius
sub illa dira, ac dura demonis seruitute,
postquam v3. Christus illuxit: labora-
runt quidem, quia cum aliqua difficul-
tate, et sensus, et carnis repugnantia, et
cōtentione se ex illa pefsima, ac diu-
na conuersatione, aut mauis seruitute
se se extricarunt, uictoriamq; ipsi euan-
gelicæ prædicationi dederunt. hunc
in modum exponit iste hunc Aegypti
laborem. Quod postea subdit; *Post te*
ambulabunt uiri sublimes uincti manicis,
& te adorabunt. Pulcherrime quidem
istud exponit: nam per uiros sublimes
intelligit istos Aegyptios, et Sabeos,
qui erant uiri conspicui omnibus notif-
simi, et nulli non cogniti, quod uideli-
cet erant insigniter egregii demonio-
rum cultores, et Diabolicorum inuen-
torum propugnatores: hi quidem om-
nes (quod est incredibile dictu) ad te
trāsibūt. i. primo errore relicto, et a fo-
uea mortis, et iserni exiētes, ad te u-
niēt, ad te pperabūt, et tui erūt, tibi (i. q̄)
seruiēt, et tua erunt uoluntatis admi-
nistri. Post te ambulabunt uincti ma-
nicis. i. charitatis nexibus, et compedi-
bus, inexplicabilis in Deū pietatis Deo
adhærescent, et post eum ibunt, vt ue-
re dicere possint illud Apostoli ad Ro-
8. Quis nos separabit a charitate Chri-
sti? tribulatio? an angustia? an fa-
mes? an nuditas? an periculum? an
persecutio? an gladius? et tamen in-
quit, certus sum, quod nulla creatura
poterit nos separare a charitate Dei
quæ est in Christo Iesu domino nostro.
Istæ sunt manicæ, isti sunt compedi-
des, quibus, re uera, qui uere sunt de-
diti Christo vincuntur, atq; constrin-
guntur, nec facile possunt inde expli-
cari. Quidam alij moderni per uiros
sublimes intelligunt Aegyptios, uelut
hi qui sunt maxime laboribus dediti.
Per Aethyopes uiros maxime indu-
strios, et negociosos, ac inde diuites:
Per Sabeos uiros proceres. Cum itaq;
hęc omnia prædixisset Esaias quæ sunt
futura post Christum, quæ certe uide-
bantur maxime difficilia creditu, con-

uersus ad ipsum Deum, & in eum per quamdam apostrophen sermonem dirigens inquit. *Vere tu es Deus absconditus; Deus Israel saluator*, cedo, quis unquam erit vsque adeo impudens, & uanus interpres, ut velit eiusmodi uerba ad Cyrum, vel ad quamuis maximam creaturarum omnium posse referri? Christus inquam filius Dei, & Deus ipse vere debet, & potest dici Deus absconditus, Deus inquam Israel, qui à populo Israelitico habitus est, & appellatus semper Deus; vel Deus Israel, qui eorum tantum est Deus, qui videt, & obnixè cupiunt videre Deum. Deus iste simpliciter, & absolute vocatur & est saluator omnium, qui uult omnes saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis peruenire: iste inquam Deus est etiam saluator Israel qui saluat, & saluabit populum Israeliticum dicitur secundum spiritum. Sed quomodo potest dici Deus absconditus? dicitur inquam, Deus absconditus, quia non est uisibilis: Deum enim nemo uidit unquam. Ioan. cap. i. Unigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit: uocatur Deus absconditus, qui à nullo intellectu creato potest conuenienter percipi, non est enim quemadmodum Dei Gentium, qui uidentur, & palpantur. Vocatur Deus absconditus, qui uidet in abscondito quecumque facimus, & cogitamus, & in abscondito facit quecumque uelit, quorum rationem homines agnoscere, neque etiam possunt omnino eadem attingere, & penetrare. Dicitur etiam Deus absconditus, quia miseria que de Deo dicuntur, & sunt, usque adeo sunt recondita, & incomprehensibilia, ut vere dici possit Deus absconditus, uerum quamuis Deus uere sit absconditus, & in abscondito faciat quecumque uelit, nunquam tamen loquitur in abscondito, sed in inspirationes internas, per uoces, & signa rerum externarum; nec non, & per operationes ac ministeria secundarum causarum suam nobis mentem patefacit. Propterea d. psal. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, & Samuelem.

Deus cur dicitur absconditus.

psal. 83.

A loquere Domine, quia audit seruus tuus; & sepe in scripturis habetur quomodo nobis loquatur Dominus.

Deinde sequitur. *Confusi sunt, & erubuerunt omnes*, omnes (inquam) qui auerterunt faciem suam a Deo: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum, uidentes (scilicet) labores eorum fuisse inanes, & frustratorios, & multo magis Idolorum cultores, & more prophetico accipit præteritum pro futuro. Et sicut olim fabricatores errorum (videlicet) sapientes mundi, & idolorum cultores & fautores in confusionem abierunt, ita nunc & futuris temporibus fabricatores hæresum & falsorum dogmatum abibunt in confusionem. Consequenter autem uersa vice explicat quid populo fideli, & timentium Deum sit astuturum: d. enim. *Israel saluatus est in Domino salute æterna*, saluatus est inquam non solum ab hostibus, & à quibuscumque periculis, sed saluatus est in Domino, idest uirtute Domini, vel in Domino, cui est adiunctus, & addictus, & cum quo factum est unum corpus, sed saluatus est in Domino salute æterna, non salute momentanea, aut breui duratura, sed salute æterna, nullum unquam finem habitura; & propterea d. *Non confundemini, & non erubescetis usque in sæculum sæculi*, idest vos qui secuti estis me, nulla uos confusio, pudor, aut ignominia apprehendet; neque nunc, hoc est, dum inter homines uersamini, & dum ab hostibus, & inimicis mei nominis persecutionem patimini, neque in sæculum sæculi, dum, uidelicet, in futuro iudicio sistere omnes debebunt ante tribunal meum, ut reddat unusquisque rationem pro eo quod gessit siue bonum, siue malum, & ne quis forte uereatur, aut quicquam dubitet meam hanc pollicitationem irritam fore, & inanem, subdit propheta hæc uerba. *Quia hæc, d. Dominus Creans celos, ipse Deus formans terram, & faciens eam ipse pastor eius*, idest factor, & formator eius; *non in uanum creauit eam; ut*

habitaretur formauit eam, ego Dominus, & non est alius. q.d. ipse propheta. credite, & firmiter tenete quecumque dixi, quia à me ipso locutus sum nihil, sed hæc dicit Dominus, qui per alium prophetam d. Quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita; & alibi: Cælum & terra transibunt, uerba autem mea non præteribunt; & quis nam est iste Dominus qui hæc dicit? est ne forte aded leuis, & impotens, ut non possit ipse præstare, quod fuit pollicitus? nequaquam est enim ille qui creauit cælos, & formauit terram &c.

ps. 83.

Math. 24.

Hylarini.

Cum interim dicit. *Non in uanum creauit eam, sed ut habitaretur formauit eam*. Dubium est de qua terra loquatur. Secundum Hilarium loquitur de terra hac, quam nos pedibus calcamus; quæ cum sit creata, & non in uanum non est credendum ipsam penitus esse desolandam, sed potius innouandam, & reformandam. Potest etiam dici non in uanum creatam, sed ut habitetur, habitetur inquam, ab hominibus, cum omnia sint facta propter ipsum. D. Hier. inquit, Deus non frustra creauit terram, sed ut habitaretur ab hominibus, atque ut hac uia ipsi cognoscerent, & adorarent creatorem cæli, & terræ, & uniuersa idola contemnerent, et respuerent, tamquam ea à quibus nec cælum, nec terra, neque quicquid est in ea habere esse, nec conseruatur in esse. Aliqui intelligunt de terra uiuentium, idest de cælesti patria, quam Deus fecit, et creauit non in uanum, sed ut habitetur ab hominibus; ab hominibus quidem deificatis, & à cælestibus spiritibus, quandoquidem nimium infelix esset homo si propter solam huius terræ habitationem foret creatus, cum homo natus de muliere breui uiuat tempore, et multis interim repleatur miseris; sed potius ut cælum incoleret, et habitaret, atque perpetuo Deum glorificaret creatum esse putandum est: Nam dum sumus in hoc sæculo peregrinamur à Domino: Cumq; Dauid agnosceret huius habi-

tationis miseriam, et caducitatem, cum antea dixisset. Incola ego sum in terra, non abscondas à me mandata tua; deinceps conquerebatur. d. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, multum incola fuit anima mea. Quouis ergo modo hoc in loco terram accipias, constat non in uanum fore creatam, sed ut habitetur formauit eam. Et quis nam?

Ego Dominus, & non est alius; qui postea de se ipso dicit. *Non in abscondito locutus sum, in loco terræ tenebroso*. et uerè si de lege data Moyse loquatur manifestum est non in abscondito, neque in loco terræ tenebroso, sed in montem Synai uel excelsa eius uertice, audientibus cunctis locutus est Dominus. d. Exod. 20. Non erunt tibi dii alieni absque me, nec facies tibi idolum et sculptile. Si uerò loquamur de lege euangelica, certum est non in abscondita quadam solitudine, sed in monte: nam uidens Iesus turbas ascendit in montem, neque uni tantum populo, sed in omnem terram exiit sonus Apostolicæ prædicationis: quemadmodum et ipse Deus de se ipso testimonium tulit d. Ego palam locutus sum mundo, et semper docui in Synagoga, et in templo, et in occulto locutus sum nihil; Neque in loco terræ tenebroso, ut in speluncis, et cauernis terræ; quemadmodum faciunt idololatras, et demoniorum satellites, et ministri. Porro ne unquam possent Iudæi se excusare quod eum quem uenturum sperabant, postquam uenit, reiecerint, et cruci affixerint, qui nullum ab eo præmium, seu donum receperint, in memoriam reuocat piensissimus Christus prophetiam olim illis proposita, et propalata, dum inquit. *Non dixi semini iacob frustra quartæ me. i. me sequimini, me uobis ceu dominum proponite, et mihi obedientiam, honorem, et gloriam dare, nullis unquam propositis præmiis, sed multis, et iis quidem inextimabilibus. Ego Dominus loquens iustitiam, idest uobis afferens legem, quæ est norma, et ratio percipiendæ iustitiæ, aut Ego Dominus loquens iustitiam. i. annuncians euangelium per*

Exod. 20.

Ioan. 18.

quod quidem vera confertur iustitia, salutis, & vita. Iustitia hoc loco potest accipi pro bonitate, & rectitudine vite; potest etiam accipi pro beneficio nobis collato, seu conferendo. Et 3. pro Christo Domino nostro, qui est vera salus, & iustitia: cum ergo dicitur, ego dominus loquens iustitiam, annuncians recta. Sic potest tripliciter intelligi. Et annuncians recta, id est annuncians veritatem, ut scilicet legis imaginibus, & ceremonijs derelictis sequerentur euangelij veritatem, quam Christus veniens in mundum ad eam manifestandam, & comprobandam se venisse testatur: quemadmodum apud Ioan. 18. ipse dicit. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. omnis, qui est ex veritate audit vocem meam.

Ioan. 18.

Tex. 7.

Deinde sequitur. *Congregamini & venite, & accedite simul, qui saluati estis ex gentibus.* Cōmode quidem in hoc loco, postquam, qui ex Israel descendunt credere noluerunt, & se salute æterna minime dignos iudicauerunt, conuertit Deus sermonem per os Esaiæ vatis sanctissimi, ac fidelissimi ad omnes gentes dicens.

Congregamini, & venite, & accedite simul. Vbi D. Hierony. aduertit hinc patere non statim omnes gentes esse credituras, sed paulatim, & per partes. Nec uacat misterio quod inquit. *Congregamini, & venite, & accedite simul:* non enim vult Deus ut fideles suos esse abinuitē seiunctos, & se gregat, ut aliquis dicat. Ego sū Pauli, alius uero ego sum Cephæ, sed oēs idē sentiant, idem dicant, & non sint in eis scismata, sed vnus sit os Deus, vna fides, & vnus baptisma. Propterea inquit. *Congregamini, & simul accedite.* Vbi ly simul non dicit simultatem temporis, ut res ipsa demonstrat: namque non omnes qui credunt in Christum, simul, hoc est in eodem tempore, accesserunt ad ipsum, sed similitate fidei, sensus et intelligentiæ, ut mox dictum est. Deinde cōgregamini (inquit) vos qui dispersi eratis, ad hoc enim venit Christus ut filios Dei qui erant dispersi, congrega-

Ioan. 11.

ret in vnum. Ioan. 11. Venite inquit spontē, hilariter, ac liberē, non coacte, & per vim, et metum cuiusvis hominis imperantis ad me properate: quemadmodum alibi Saluator nos inuitat. d. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis; & alibi. Accedite ad Deum, et illuminamini, & p. 33. facies vestræ non confundentur. Vbi etiam aduerte, quamquam nos dixerimus sponte, ac libere accedendum esse ad Christum, non violenter, aut coacte; haud tamen damnandum esse Ecclesiæ morem arbitramur, quæ, qui semel fidei sacramentis imbuti, ab ea quouis modo defiscunt, ad eandem redire, compellat. Dicit ergo textus. *Congregamini, & venite, & accedite simul, qui saluati estis ex gentibus.* Venite inquam, et vos qui longe eratis, appropinquate Deo, et ipse appropinquabit vobis. Non admitto, neque vlla ratione suscipio illorum sententiam, qui volunt hæc uerba ad Babylonicos, qui in euersione, ac destructione ciuitatis saluati fuere ab interitu, & incendio, esse referenda, verum ad quascunquē gentes, quæ per fidem, et veram Dei notitiam saluati sunt ab interitu mortis æternæ, & igne inferni.

Vt verò priusquam vltius progrediamur, manifesta sit differentia inter eos, qui saluati sunt ex gentibus, et reliquam hominum multitudinem, subiicit hæc verba. *Nescierunt qui leuant lignum sculptura sua, & rogant Deum non saluantem.* Id est qui erigunt idola confecta ex lignis, et lapidibus, quæ sunt opera manuum suarum, et interpellant illum Deum, qui non potest, qui ad eos confugiunt, et eorum voces audire, et ullo pacto saluare. ob id ait. *Nescierunt,* id est scire noluerunt homines Idolatræ, quæ sint eis, qui ad Christum accedunt propostita præmia, propterea uæ illis. Inter quos est etiam reperire nonnullos, qui rogant Deum uiuum, et uerum: ueruntamen eos non saluantem, uel quod cum fiducia ad eum non accedunt; uel quod onusti peccatis; et sceleribus inquinati;

Deus non saluans.

ante Dei conspectum comparere non erubescunt, contra quos maxima indignatione commotus, insurgit Deus per prophetam. d.

psal. 48.

Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? etc. aut etiam plerique quod petunt nequaquam assequuntur, quia male petunt, & indignè. quibus dicebat ipse. Spiritus sanctus per Apostolum suum Iacobum cap. 4. Petitis, & non accipitis, eo quod male petatis: Isti quidem rogant Deum non saluantem, nō qui saluare nequeat, sed qui saluare nolit, neque etiam usque debeat. Potest etiam dici non saluat quia non potest: quandoquidem repugnat diuinæ potentia, ac maiestati fieri quod nō debet, & iniustum est: non poterat, inquit mar. cap. 6. Christus dominus in Patria sua uirtutem vllā facere &c. nisi pp incredulitatē illorum. Cum ergo ita sit, quod, v3. Idolatræ non habent quid aduersus Deum possint afferre, neque vlla rōne tuos deos debeant vltius sustinere, ptegere, ac tueri, illis oīno post habitis hortatur Deus eos dē consultores. d. *Annunciate, & venite, & consiliamini simul.* Annunciate inquam, & manifestum facite cunctis gentibus Deos vestros nihil esse: Propterea illis reiectis venite ad me, & consiliamini simul, quod scilicet vobis expediat: aut etiam dici potest hæc eadem verba fore coniungēda, cum his quæ dicta sunt à principio, v3. *Congregamini, & venite, &c.* ut illa consutatio interposita, v3. *Nescierūt qui leuant lignum sculpturæ suæ, fuerit hic posita velut quædam parenthesis.* Dicit ergo Deus.

Vos qui saluati estis ex gentibus, annunciate Dei misericordiam, & venite, & consiliamini simul. hoc est consilia vestra, studia vestra, spem, & fideliā omnem vestram in me reuicite, oculos vestros, & corda vestra in me, & ad me dirigite, & rebus vestris sapienter consulite, quia ego Deus, & non alius præter me. Et quo facilius agnoscatis me esse verum Deum, & non quos colitis falsos, & falsos Deos, rursus annunciate, & venite, & consiliamini simul, & mutuo inter vos conferte, discuite, &

diligenter inquirete, quis audistum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixit illud, q. d. quis unquam auribus hominum denunciat, & audire fecit ab initio hoc, quod prædictum est: v3. Christum venturum, idola destruenda, & euertenda, Iudæos omnes dispergendos, ac disperdendos in omnem terram: vel quis audistum fecit hoc ab initio? i. non esse habendos Deos alienos coram eo? q. d. nullus alius præter eum. *Nunquid non ego Dominus? & non est vltra Deus absq; me? Deus iustus & saluator,* quæ saluari cōuenit, non est præter me. Quare, suple tu, conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, et non est alius. Dicit forte quispiam; per toties propheta ex ore Dei, et eius personam gerens repetit eandem sententiam? Ego Deus, & nō alius præter me. Ego Dominus, et non est vltra absq; me. Ego sum Deus iustus, et saluator etc.

Dubium.

Quibus dictis, et locutionibus plena ferè est diuersa huius libri scriptura: *Solutio.*

Dicendum quod cum Deus optimè nouerit, quam maxime sit vera Dei cognitio salutis hominum necessaria, et tam longe quispiam distet à salute quantū à Dei cognitione est semotus, propterea Deus opt. max. nostræ salutis amatissimus, eam frequenter studet nostris mentibus ingerere, et nostris cordibus penitus infigere. Non ergo sit alicui mirum, si toties ea nobis inculcatur. Sed rursus dices, non videt statim consequi, v. g. iste non prædicit aliquid futurum. ergo non est Deus, vel iste prædicit aliquid futurum, ergo est Deus. Poterant enim Dij Gentium omnia futura præscire. v. g. Christum futurum, idola destruenda etc. huiusmodi, noluerunt tamen ea prædicere. Ad hoc respondendum, hoc difficulter posse dici, aut credi: veruntamen non omnino sequitur, iste prædicit aliquid futurum, ergo est Deus, quoniam prophetæ prædixerunt multa futura, et tamen nō sūt Dij, tamen si fer quæcunq; prædixerunt fuerint eis reuelata à Deo. Debebant, saltim si suæ eorum iacturæ fuere præscii, illud prædicere, ne eorum cultores adueniente Christo aliquid incommodi paterentur: cum autem constet

Instantia.

Solutio.

eos non illud prædixisse, facile con-
quitur, aut eos nequaquam esse Deos,
sed falsa admodum numina exutisse,
aut modicam admodum suorum cul-
torum curam habuisse: solus ergo De-
creator celi, et terræ est Deus iustus, et
Saluator, et præter eum non est alius
Deus. qui cum Patre, filio, et Spiritu san-
cto, est unus tantum Deus. Proinde nõ
absq; ratione hortatur omnes. d.

Tex. 8.

*Conuertimini ad me, & salui eritis omnes
fines terræ, quia ego Deus, & non est alius;*
non est alius in essentia, est alius in per-
sona. signanter dicit omnes fines ter-
ræ; quibus verbis optimè licet perspi-
cere gratiæ per Christum nobis colla-
tæ magnitudinem, et affluentiã omnes
qui sunt in terra peruadentem: salus. n.
& gratia per Moysen data, contracta e-
rat ad vnã tantum gentem Israelis
progrediens; at gratia per Christũ ex-
tensa est, et porrecta usq; ad omnes fi-
nes terræ. Notanda est etiam illa fre-
quens repetitio. Ego Dominus, et nõ
alius. Quæ verba per modum cuiusdam
protestationis allata, meo cordi nõquã
non infixã, atq; impressã, in maximam
me adducunt mearum actionum cogi-
tationem, qua quidem moueor in nulla
alia re quã maxima, et excellens sit
illa, spem et fiduciam esse collocãdam,
non quidem in ingenio, atq; prudentia,
et quadam quamuis leui, et exigua bo-
narum artium peritiã, neq; etiam in la-
boribus quibusdam pro mei ordinis be-
neficio sublatis, non in quorundam cla-
rissimorum virorum gratijs, et favori-
bus quos mihi aliquando valde propi-
tios fore arbitrabar, sed omnino persua-
sum habeo, et tamquam rem compertis-
simam sum expertus omnia esse vana,
et ad hoc quidem principium, ad hoc idẽ
axioma me totum conuerto, et dedico,
vt certissime credam ipsum Deum, et
non alium quempiam res nostras cu-
raturum, et huic dicto, siuẽ protesta-
tioni fidem omnem esse adhibendam.
quod v3. *Ego sum Deus, & præter me, &
absq; me non est alius.*

Cum itaq; hæc ob causam Deus, hu-
iusmodi veritatẽ in nras aures iniicere

A fatagisset, quo falsum Deorum cultum
ẽ medio profus tolleret, et tenebris de-
pulsis lucem vndiq; emicari studuisset,
suam nobis maiestatem declarat, et
eorum quæ nobis est pollicitus verita-
tem iureiurando confirmat, et inquit,
*In memetipso iuravi, egredietur de ore meo
iustitiæ verbum, & non reuertetur, quia mi-
hi curuabitur omne genu, & iurabit omnis
lingua.* Quibus verbis vult innuere
deus, omnes gentes ad se fore conuer-
tendas, et sibi omnem cultum, honorẽ
gloriam, et reuerentiam exhibituras:
non enim amplius immundis spiriti-
bus genua flectent, neq; velut deos lin-
gua vlla expromere, aut fateri dignabi-
tur; neq; per aliquem ullum tanquam
per deum iurabunt, sed vnã natura-
liter, et vere deum esse prædicabunt,
eius iugo ceruicem supponet, et genua
flectent. Quod autem dicit. *In meme-
tipso iuravi:* ideo dictum esse puta, quia
cum deus nihil supra se, atq; eo præstan-
tius, et excellentius habeat, non poterat
nisi per semetipsum iurare, neq; vl-
lum potest iuramentum firmitus, et va-
lidius esse quã per diuinitatem suã,
in qua nulla potest esse fraus, et dolus,
et à qua longe abest omne mēdaciũ.
*Egredietur de ore meo inquit iustitiæ ver-
bum, & non reuertetur.* i. nunquam reuo-
cabitur, quia mihi curuabitur omne ge-
nu, etc. Hoc erit uerbum iustitiæ quod
D solus ipse tamquam deus ab omnibus
cognoscatur, et adoretur, neq; aliud e-
rit unquam. In memetipso iuravi, et
non reuertetur iustitiæ uerbum, quod
salutẽ sit allaturũ omnibus in eum cre-
dentibus: et non reuertetur hoc uerbũ:
quia iurauit dominus, et non poenite-
bit eum. *Ergo in Domino dicet quicumq;
mee sunt iustitiæ, & imperium.* Deus solus
est iustus, et iustificãs eos qui in eũ cre-
dunt; solus ipse regit, et imperat, et per
E ipsum quicumq; reges regnãt, et impẽ-
rant, *Ad eum uentent, & confundentur
omnes qui repugnant ei, & omne semen Is-
rael, quod crediderit in domino sancto ius-
tificabitur, & laudabitur.* iuxta illud. In
domino laudabitur anima mea. pl.
33. et in hoc terminatur expositio cap. psnl. 33.
45.

Notula

Notula supra quadam verba A
presentis Capituli 45.

Dicit deus per Prophetam, et com-
minatur ei, qui dicit patri. Quid
generas? et mulieri. Quid parturis? q̄
verba, et quam comminationem opinã-
tur aliqui posse fieri aduersus Hæreti-
cos, et quicũq; audent impugnare ge-
nerationem filij dei eternam, pariter, et
temporalem; Aeternam quidem, qua
Pater ab eterno genuit filium sibi equa-
lem. Temporalem verb, qua uirgo ma-
ter genuit filium de Spiritu Sancto
conceptum; quandoquidem, & ipsa cũ
audisset ab Angelo Gabriele se paritũ-
ram filium, dixit. Quomodo fiet istud
quonia virum non cognosco? Ita p-
pemodum dicunt infideles, & hæreti-
ci: patri quid generas æqualem tibi fi-
lium? quasi dicat. Nulla tibi est neces-
sitas, aut occasio qua debeas generare
filium tibi æqualem: Sic etiam dicũt
mulieri, hoc est, virgini matri. Qui
fieri potest, vt parturias, cum non ha-
bas virum, & perpetuo uoueris virgi-
nitatem? & propterea videtur eis iu-
re posse causari generationem Dei e-
ternã, ac temporalem, & eas in dubium
reuocare, & consequenter negare pri-
mos articulos, & principia fidei no-
stræ. v3. trinitatem realem perso-
narum, & filij Dei incarnationem, qua
D si non fuerit necesse, aut possibile,
Deum generare filium, & virginem
concipere, & parturire filium; quo
circa Deus comminatur istis impijs,
& seductoribus; & pestiferis homini-
bus. d. Vx qui dicit Patri. f. Deo om-
nipotenti. Quid generas? & mulieri,
hoc est Virgini Matri. Quid parturis?
Non enim debet esse vlla creatura ita
audax, & temeraria, ut velit perscrutari
opera Dei, & legem ei imponere. Quis
E enim cognouit sensum Domini, aut
quis consiliarius eius fuit? Quis enim
videbit eum, & enarrabit? & cogno-
scet opera sua? Multa enim abscondi-
ta, sunt maiora his, & pauca admodum
vidimus operum eius. Ecclesiastici

lef. 43.

43. Sed in calce huius operis, hoc est
66. cap. Dominus per Prophetam re-

spondebit huic eorum postulationi.
Hæc quidem expositio est valde acuta,
& ingeniosa, sed ego sum opinatus a-
liam fortẽ non multo inferiorem, qua
item Deus per Prophetam cõminatur
ijs, qui cum non sint sua sorte conten-
ti, volunt arguere opera Dei, & iuda-
cia eius contemnere, & suam ipsorum
animam propriæ eorum uitæ tedere, &
vnã cum lob dicunt. Pereat dies in
qua natus sum, & nox in qua dictum
est. Conceptus est homo, et præ alijs
qui ortum ducunt ex illegitimo concu-
bitu, videntur aliquando facere huius-
modi querimoniam aduersus Deum, &
genitores suos, quandoquidem ea est
horum fors, et conditio, ut multis com-
modis, et immunitatibus pro maiori
parte priuentur, quemadmodum iura-
tam diuina quam humana testantur, et
perpetuo vsu comprobantur, vt mo-
do quodã de iis dici possit illud Mar.
C 14. bonum erat ei si natus non fuisset.
Sed notandum inter huiusmodi sortis
homines, aliquod esse discrimen, quo-
niam aliqui dicuntur illegitimi simpli-
citer, qui scilicet de legitimo matrimo-
nio non sunt nati, nihil ultra addendo.
Quidam verb dicuntur illegitimi, quia
non solum ex illicito concubitu sunt
nati, verum quia ex coitu communi-
ter damnato, et quam maxime repro-
bato, ut est incestus, et sacrilegium, ori-
ginem ducunt, qui quidem sunt longẽ
deterioris conditionis, quam primi.
Dicunt ergo iuris consulti, quod illegi-
timi primo modo citra controuersiã
sunt communiter deterioris conditio-
nis, quam legitimi, primo, quo ad suc-
cessiones ab intestato, nam si extant
legitimi penitus excluduntur exceptis
alimentis, quibus priuari non possunt.
Si verb non extant legitimi, in dua-
bus uncis succedunt ab intestato. Ex
testamento vero redduntur capaces
omnium eorum bonorum, quæ fue-
rint eis relicta à parentibus, seu pro-
pinquis. Secundo non possunt succe-
dere in rebus Emphitheoticis vllõ mo-
do, nequẽ etiam in foendis, etiam si le-
gitimati fuerint per principis rescri-
ptum; legitimati verb per subsequens
matrimonium etiam ad foecuda, et Em-
G g g 4 phitheo

phitheoses admittuntur: Tertio non habent facultatem afferre quærelam contra testamentum patris, sicut legitimi, aut villo iure de ipso conqueri.

Quarto non retinent iura agnationis, & familiæ. Quinto arma nequæ in signia familiæ possunt deferre. Sexto ad sacros ordines non possunt promoveri, nequæ in numero nobilium, & inter nobiles annumerari, vel haberi, at si fuerint aliquam religionem professi, poterunt ad Sacros ordines promoveri priuilegio summorum Pontificum. In veteri tamen lege Deuter. 23. prohibetur, ne quis spurius, aut ille legitimus ingrediatur ecclesiam Domini, vsquæ ad decimam generationem, sic enim legitur ibi. Non ingreditur manser, hoc est de scorto natus in ecclesiam Domini vsquæ ad decimam generationem, vbi vides iure diuino illegitimos amoueri ab ingressu Ecclesiæ Dei.

Præterea. Sixtus V. Pont. Max. constituit, & decreuit, vt Cardinales creandi, legitimi, & honesti sint exorti natalibus, nequæ vlla prorsus labe, aut illegitimorum natalium suspitione quo uis modo laborent, sed omni macula, & impuritate careant, alioquin ad tam eminentem dignitatis gradum penitus inhabiles, & illius incapaces sint & esse censentur. Nec solum hi, verum, & D qui per subsequens matrimonium solemniter in facie ecclesiæ contractum legitimi censentur, vel aliâs legitimi, & natalibus restituti sunt, iuxta illius decretum dignitatis Cardinalatus prorsus incapaces, & ad eam obtinendam perpetuo sint inhabiles. Quare videtur non iniuria posse conqueri de his à quibus sunt geniti, qui habentur illegitimi, vt dicant patri. Quid generas? & mulieri quid parturis? quod attinet ad secundam speciem illorum, scilicet qui ex damnato coitu oriuntur, dicunt doctores; & legum periti esse longe deterioris conditionis, quam legitimi in omnibus prædictis, & ijs, qui dicuntur illegitimi primo modo. Præterea non solum ignobiles, sed à plerisque etiam

A infames habentur, nec potest eis à Patre quicquam relinquere, sed prorsus incapaces sunt honorum patris exceptis alimentis quæ eis de equitate canonica debentur. Præterea non sunt capaces veræ legitimæ, sed illegitimæ potius dispensati dicuntur, quàm legitimis natalibus restituti. In quorum fidem, & confirmationem Sixtus etiam V. decreuit ne illegitimi ex incestu, vel Sacrilegio procreati etiam legitimi in religionem cuiuscunque ordinis, aut ad habitum, & professionem regularem recipi queant, sed tantum ad habitum Conuersorum, et laicorum. Veruntamen antiqua Ordinis priuilegia concedunt facultatem superioribus ordinis nostri pro tempore existentibus dispensandi cum eiusdem ordinis professoribus de defectu natalium ex adulterio, Sacrilegio, incestu, & quouis alio nefario, & illicito coitu proueniente parentibus, nec non cum his, qui ex quouis causa præterquam homicidii voluntarij, bigamiæ, & mutilationis membrorum irregulares forent, postquam ordinem ipsum professi fuerint; & huiusmodi irregularitate non obstante, ad quoscunque sacros ordines promoveri, & in illis etiam in altaris ministerio ministrare, & tam ipsi irregulares, quam defectum natalium patientes prædicti ad quasunque administrationes, & officia dicti ordinis, eligi, recipi, & assumi, illaque gerere, et exercere liberè, & licitè valeant, & hoc priuilegium, siue indultum præ ceteris summis Pontificibus edidit Sixtus Quartus Pont. Max. cuius memoria in benedictione sit. Quod autem attinet ad filios legitimatos, nūquid de iure communi excludantur à successione hereditatis paternæ, & à

E foeculis, ac similibus bonis temporalibus, consulendi sunt iuris periti, quia in huius rei discussione video eos parum inter se se conuenire, vt ostendit Andreas Tiraquellus in eius libro de nobilitate cap. 23. Ego tamen existimo ex speciali indulto, aut etiam ex veteri consuetudine & quandoque etiam per vim, & metum non modo legitimam.

Andreas Tiraquellus

legitimos verum etiam ipsos eosdem illegitimos, & suis natalibus nondum restitutos, & habiles redditos succedere in bonis paternis, & canctis immunitatibus suorum parentum, & etiam aliquid ultra. Qua propter non debent qui ex illegitimo concubitu oriuntur tam grauius de suis progenitoribus conqueri, & dicere patri: Quid generas? cur laboras? cur me uis in lucem edere? vt perpetuis temporibus ignobilis, & miser inter alios versari, & haberi debeam. Sic & mulieri. Quid parturis? Nonne satius erat ut pro tui decore, & ne ego hac nota possem innuri, numquam peperisses, sed vere imprudens homines, aut potius ignari iudiciorum Dei. Nonne satius erat illis aduertere, & animo perpèdere longè melius est quàm non esse ethac ratione participes fore diuinæ bonitatis, & essentis, nec minus eos dici filios Dei, quam reliquos. Nāque præter intellectum, & voluntatem quibus donis, ac virtutibus sunt equalis angelis Dei, si fuerint per baptismum postea regenerati, erunt aliquando heredes Dei, coheredes autem Christi. Prætereò quod multi ex spuris, & illegitimis virtute, prudentia, belligloria, literarum studiis, & alijs vitæ generibus clari longo interuallo excedunt legitimis natalibus ortos: Ad eò quod plerique Summi Pontif. Principes, Imperatores, Duces, & viri per quam illustres, omnique scientiarum genere prestantes ex illicito coitu prodierunt quorum magnam partem refert Illustrissimus Cardinalis Paleocetus in quodam suo opusculo satis copiose, &

A eleganter edito, immo nonnulli receptentur, qui vitæ sanctitate inter beatos annumerantur, sed quid? nonne idem ex sententia D. Hier. refert Christum Dominum Saluatoris nostrum uel excogitari quo nil maius, aut diuinius dici potest, ex adulterino stipite originem ducere voluisse, ut inde ostenderet quam falleretur quicumque tale hominum genus ceu uile, & turpe auerteret, & recte quidem dicebat Euripides quod arida factio quandoque uicit profundam terram, & alibi his uersibus hoc idem confirmat

Es. xobis spurios nasci non turpe putandum est.

Fac namque ingenio valeant, sic motibus ipsum.

Haud unquam poterit naturam inuenire nomen.

Et Menander aiebat nullum esse discrimen generis inter nothum, & legitimum, nisi quod legitimi dicuntur omnes boni, mali uero, qui sunt nothi: Quibus ita positus nulla apparet causa, vel occasio nisi valde perexigua, quæ homo ex illegitimo concubitu natus debet conqueri de parentibus, & contra eos insurgere, ac eorum concubitum quæ uis illicitum reprehendere, ac detestari. Quin potius eisdem gratias agere beneficiis afficere, et omnem illis honorem, ac obedientiam præbere. Quod si non fecerint, uel illi qui dixerit patri: Quid generas? & mulieri. Quid parturis? Deus enim erit vindex de omnibus his quare &c. Hæc pauca de tali breui annotatione dixisse sufficiat.

CAPVT QVADRAGESIMVM
SEXTVM.

1. **C**onfractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorum bestiarum, & iumentis, onera vestra graui pondere usque ad lassitudinem. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit. Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israel qui portamini à meo utero, qui gestamini à mea vulua. Usque ad senectam ego ipse, & usque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo. Cui assimilastis me, & adequastis, & comparastis me, & fecistis similem? Qui confertis aurum de Sacculo, & argentum statera ponderatis: conducentes aurificem, ut faciat Deum: & procidunt & adorant. Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non mouebitur; sed & cum clamauerint ad eum, non audiet: de tribulatione non saluabit eos. Mementote istud, & confundamini, redite prauaricatores ad cor. Recordamini prioris seculi, quoniam ego sum Deus, & non est ultra Deus, & non est similis mei: Annuncians ab exordio nouissimum, & ab initio qua nec dum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Vocans ab oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis mea. & locutus sum, & adducam illud: creauit, & faciam illud. Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia. Prope feci iustitiam meam, non elogabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Syon salutem, & in Ierusalem gloriam meam.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

EXPLA-

EXPLANATIO IN
QVADRAGESIMVMSEXTVM CAP.
ESAIÆ PROPHETÆ.

Confractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorum bestiis, & iumentis, onera vestra graui pondere usque ad lassitudinem. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit.

Manifestum est post uocationem Gentium & electionem eorum, qui credituri sunt ex Israel, idola, & eorum cultores fore in hoc capitulo secundum D. Hier. testatur propheta idola iam corruisse. Quidam uero uolunt consequenter prophetam deridere ipsorum idolorum cultores, ostendens imbecillitatem, impotentiam, imo potius uanitatem ipsam suorum Deorum, ut eo magis confundantur, & erubescant de insigni eorum stultitia, & impietate, quemadmodum in fine precedentis textus precinebat. Confundentur omnes qui repugnant ei, hoc est ipsi Deo. dicit ergo. *Confractus est Bel, contritus est Nabo*, quasi uelit dicere de miseri, & terque quaterque pudendi, quorum Deus iam desinit esse: confractus est, nihil est aliud, & Nabo, pariter contritus. Deus autem uerus se per est idem, & numquam desinit esse. Bel siue Belus aiunt esse sacrum, quem tanta religione colebant Palestini, & Babylonii, & quaedam alie gentes, ut non solum bestias, & animalia, atque etiam humana captiuorum, ignobiliumque mortalium corpora illi offerrent: uerum tanta erat eorum amentia, ut & suos liberos immolarent. De hoc Belo uide que scribit Cyrillus in hoc loco, qui ait uo die triginta homines coram hoc immanissimo, & sequissimo Deo fuisse mactatos. Nabo, autem, & ipsum idolum quoddam erat, quod (iuxta D. Hier.) prophetia, seu diuinitas interpretatur, quod idolum iuxta LXX. Interpre. Dagon appellatur, quod quidem in pluribus Palestina locis summo honore colebatur. & iuxta opinionem quorundam, hæc duo idola erant precipui Dii, & patroni Babyloniorum, quos tamen, & plerique Iudeorum non erubescabant pro Diis, colere, & uenerari. Et secundum Glossam precipue inuehitur propheta, & redarguit eos, qui tempore Achaz, & Ezechie ea coluerunt in predictis locis, & quamquam propheta nobis proponat hæc duo idola, intentio tamen est omnium in terra idolorum mentionem facere, sed ex parte uoluit totum innuere, & uniuersam idololatriam euerisionem subindicare. dicit ergo. *Confractus est Bel, & contritus est Nabo*, quod perinde est ac si dixisset Demon, & uniuersa eius potentia deiecta est, ita ut deinceps peruersitatis iugo abiecto, & Demoniorum tyrannide extincta, libera, & spontanea mente, qui quondam Demonis malitia erant impediti, & retardati, facile, et recto itinere ad Christum properarent. Dicitur autem Nabo, qui & dagon contritus, quia ut habetur i. reg. cap. 5. cum arca Dei posita fuisset in templo

templo, caput eius, & duæ palmæ manuum abscisse erant super limum vt autem cognoscas stultitiam, & impietatem hominum, dicit propheta. *Fasta sunt simulachra eorum bestiis, & iumentis, onera vestra graui pondere, vsq; ad lassitudinem.* Hęc particula duos habet sensus. Prior (& meo quidem iudicio longè facilior, ut tota hæc particula sit vna oratio, ubi ostenditur, & hominum insipientia, & idolorum vanitas. & im potentia: dicit enim quod simulachra eorum, ab eis facta, & confecta, sunt onera non solum hominum, verum etiam & bestiarum, & iumentorum graui pondere vsque ad lassitudinem. Sed quomodo erunt onera suis ipsorum cultoribus hunc in modum (inquit D. Hier.) quia cum Ciuitas aliqua erat capta ab hostibus: pro præcio metallorū, ex quibus erant constructa ipsa simulachra, idest vt hostes obtinerent, & acquirere metallā v3 aurum, & argentum, ex quibus erant efficta ipsa simulachra, ea deferre cogebantur homines captiui, quæ quidem graui pondere præmebant, & defatigabant non solum homines ipsos deferentes, verum & bestias, ac iumenta. Alius sensus est ut diuidatur ista particula, & duas constituat orationes: prima est: facta sunt simulachra eorum bestiis, & iumentis. i. eiusmodi idola, & simulachra sunt, & adorantur à bestiis, & iumentis, idest ab iis nimirum qui Bestiis & iumentis comparari, & assimilari dicuntur iuxta illud propheta. Similes fiant illis qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.

p. Gal. 213.

Aut dicas (vt exponit D. Hier.) quod simulachra eorum, hoc est ipsorum Gentilium, quæ simulachra sunt species, & imagines bestiarum, & brutorum animantium facta sunt illis religio, cum in Aegypto præceteris nationibus diuino cultui bestię fuerint consecrata, quemadmodum inquit. Virg.

Omnigenumque Deum monstrata, & Latrat abibis.

Alia propositio est onera vestra, seu opera vestra sunt graui pondere iumentis, & bestiis vsque ad lassitudinem: vel potius dicas, onera uestra, seu opera ue-

stra hoc est idola; quæ sunt opera manuum uestrarum graui pondere vsque ad lassitudinem contabuerunt. Sed ut huius orationis nulla particula extet ambigua vel perperam intellecta, construe sic: onera uestra, idest simulachra quæ vos fecistis ex auro, & argento, & aliis metallis, adeò grauiā, & pöderosa fuerunt graui pondere. i. fuerunt graue pondus & onus bestiis, & iumentis uestris vsque ad lassitudinem. Sed prior expositio planior est, ob id, psequamur, & quæ de idolorum imbecilla conditio ne recenset audiamus. *contabuerunt (inquit) & contrita sunt simul:* lapides enim & quæ ex illis conficiuntur facile possunt conteri, & confringi, ligna verò contabescere quāquam magis propriè de animantibus hoc dici consueuerit, & præter id, cum deferens super humeros aut super dorsū eiusmodi simulachra magnopere grauctur, & aliquando succumbat, eiusmodi Dei, quos uos miser colitis, & veneramini, non potuerūt saluare portantem, uel ut minus grauctur, vel ne ab hostibus occidatur. v. g. ego defero super humeros meos statuā Iouis aut Beli: ratio exigeret, vt ille Deus eius defero simulachrum sua virtute redderet statuam leuiorem, aut me validiorem: vel saltem ab hostibus tueretur, vnde liquidò patet quā impotens & inanis fuerit horum Deorum conditio; vnde & irridentur, ac contemnuuntur à propheta, sed multo magis atque decentius eorum cultores sunt irridendi. Et præter id *anima eorum in captiuitatem ibit*, ut inquit Esaias, quod si accipias de cultoribus idolorum, nulla est difficultas, seu cathacrisis: quādoquidē fati constat horū animas, prædas fore Diaboli principis tenebrarū, at si de ipsis simulachris istud dicatur, impropria quidem est locutio, & quædā quasi exaggeratio ad improbādas eiusmodi statuas, ac imagines falsorū Deorū, propterea dicitur totū id quod sunt, & quod habent ibit in captiuitatem, & tandem in nihilum redigetur. quid ergo proderit vnquā simulachrū, si neque sibi ipsi, neque aliis vlla ratione subuenire valeat: vide quæf. studio, se lector sextum caput ipsius Baruch, & ibi

ibi copiose admodum, & luculenter videbis, & intelliges extremam, & incredibilem vanitatem sculptilium, qua nunc detecta, vertit se propheta in persona Dei loquens ad domum Iacob, & ad omne residuum domus Israel, & inquit.

Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israel, qui portamini à meo utero, qui gestamini à mea vulua vsq; ad senectam ego ipse, & vsq; ad Canos ego portabo, ego feci, & ego seruaui, ego portabo, & seruabo. Sicut Et Deut. 32. legitur. Expandit alas suas, & assumpsit eū, & portauit in humeris suis. In his verbis commemorat, & recenset ipse Deus summam, & precipuam curam, quam de populo Hæbreorum à principio constitutionis suæ, vsq; ad plenitudinem temporis, & prædicationem Euangelii habuisse legitur, & ad finem vsque mundi se habiturū pollicetur, modo ipse abiecta idolatria, & sui cordis peruicacia conuertatur ad eum. Notat. D. Hiero: hoc loco per domum Iacob, & Israel prophetam intelligere eum, qui secundum carnem, non quem supra vocabat seruū, puerum, ac dilectum; at si vel seruus hic sermonem fieri ad Iacob, & Israel secundum spiritum, citra omnem controuersiam fatebimur suæ Ecclesiæ ab eo die, quo plantata fuit, & constituta vsque ad canos, & ad finem mundi Deum peculiarem curam habuisse, & proculdubio habiturum, iuxta verbum quod egressum est de ore suo, & numquam reuertetur. Deus itaq; non secus ac mater gestat puerum in utero suo, & in vulua sua gestauit, & protexit, ac proteget vsq; in finem, ita ut nec portæ inferi quicquam præualeant aduersus eam: veruntamen ad Israel, & Iacob secundum carnem detestabilem eius ingratitude in improbens, & impropersans his verbis alloquitur; *Cui assimilatus me, & adqueastis, & comparastis me, & fecistis me similem?* q. d. cui me comparastis, qui nulli sum cōferendus, quippe qui natura cūctos præcello, & incōparabili præstātia in sublime sū euectus? & omnibus mortalibus superior vniuersorum opitex, rex pariter, & Dominus? Aut vult innuere maximam indi-

Deut. 32

Tex. 3.

gnitatem, & ignobilitatem, qua videbantur Deum optimum afficere, cum nō modo viris, & mulieribus ipsum cōparentem verum etiam animalibus, & bestiis rationis expertibus, & vitur quatuor synonimis idem referentibus ad maiore ex pbatōne, & exaggeratione, qui inquit *conferentis aurum defaculo, i. aurū a nobis seruatū, & abscōditū, & argentum statera ponderatis*, nouerint omnes quantum quisque contulerit ad cōficiendum Idolum *conducuntis aurificō mercede vel precio, ut faciat Deum, & coram illo procedunt, & adorant.* & præterea portant illum scilicet: Deū factum ex auro, vel argento, & coram quo procedunt, et quem adorant, & colunt, portant *(inquam) illum in humeris gestantes* tanquam aliquid ex se immotum, nullam habens aptitudinē ad gressum, & motum, & *ponentes in loco suo*, idest in loco ab eis constituto, & *stabit, ac de loco suo non mouebitur*, nisi forte ab aliis moueatur, & de loco ad locū trāferatur, et quod longè deterius, ac ignominiosius videre est. *cum clamauerint ad eum iste Deus non audiet, de tribulatione non saluabit eos.* Sed certè mirum, quod Seneca in libris moral. hoc idem ridet, ac detestatur. d. Simulachra Deorū venerantur, illis supplicant, genuposito illa adorant, victimas cedunt, et fabros qui illa fecere, contemnunt. Quid magis contrarium quam statuarium despiciere, statuam adorare, & eum ne inconuictum qui sem admittit, qui tibi Deos faciat? Posset quispiam dicere nostras imagines aut statuas sanctorum non esse melioris conditionis quàm simulachra idolorum, quia neque etiā nostrorum immagines sanctorum audiunt & loquuntur. Dicendum quod si non audiunt statue, audiunt illi quorum sunt, et quos illi deputant. Non sic statuæ, et imagines idolorū: præterea falsum est imagines sanctorū non audire nec loqui, quas cōstat aliqui fuisse loquutas legimus. n. de D. Thoma Aquinate, quod ipse ante imaginem crucifixi vehementius orans, audiuit hanc vocem. bene scripsit de me Thoma. quā ergo mercedē accipies? fertur etiā imaginē Beatæ Virginis apud Edessam fuisse loquutam

Dubium

Solutio

quã Metaphrastes in martirol.c. 17 & Alexium gloriosissimũ Christi cõfessorem per vniuersam urbem inuulgasse, sed de hoc paulo fufius loquemur post hoc capitulum: siue expleto hoc priore tomo. Vide quãso quam extrema, & planẽ incredibilis fuerit horum hominum inscitia, ut cum ipsi ante suos Deos existant honorent tamen qui post eos sunt geniti, & quos ipsimet auarifices creant, qui quidem potius creatores, quam quos ipsi p. Diis colebant dici debuissent, & cum illius materiei, seu potius opificii Domini sint ab ipso opifice salutem petunt. Nec mireris prophetam in eodem verborum cõtextu variare personam, nunc quidem in secunda, nunc verò in tertia: hoc n. est mirum artificium: vult enim ostendere tam grauem, & turpem esse errorem, tantam esse huius criminis indignitatẽ ante illum genua flectere, & ab eo salutem expetere, qui non intelligat neq; audiat, quòd de illis dici consuevit, ac de rebus vanis, aut nihil existentibus seu procul absentibus. Dicit enim prius in secunda persona. Cui assimilatis me, & adæquastis: &c. Deinde prociidunt & adorant, portant illum in humeris &c. in tertia persona. At clementissimus Deus eorum cõcitatem admodum miseratus admonet eos, & alloquitur d. *Mementote istud, & confundamini, redite prauaricatores ad cor.* iubet. n. eos respiscere, & mentis oculum diligenter ad facta referre, ut à malo ad meliora transferantur; nec ligna tantum simpliciter erroris pœnituisse ostendant, sed ipso corde & ex animo ad ipsũ exequantur. *Mementote igitur inquit, & recogitate, & ad memoriam reducite, quã iã vobis sunt efficaciter demonstrata, videlicet eiusmodi simulachra non posse vobis quicquam prodesse, sed meos stipites, ac truncos dumtaxat eos fore, ac videri. Mementote itaq; & confundamini*

tex. 4

Pro hæc pro Redite prauaricatores ad cor, expurgamini po. vide Au. in quandoq; vos mente capti, nec. ampli in scrm. de us in hisce tenebris vos net. detineri tempore har patiamini, redite ad cor, ex cogitate; bati: to 9. quã vobis sunt utilia, quã salutaria,

A & quã decet hominẽ probũ, & cordatũ. *Redite (inquam) prauaricatores ad cor, quòd. quẽso, proficiscimini? quòd itis? quòd curritis? recedite à viis vestris, & redite ad me, quia ego sum via, veritas, & vita, via quidẽ sũ humanitatẽ: veritas, & vita quidẽ sũ diuinitatem. via per quã itur, veritas, et vita ad quam itur, et in qua statur: quòd curritis? nõne videtis, quòd non solum à Deo, sed à uobis ipsis absceditis? redite ad cor quemadmodum luculenter exponit D. Aug. in Euang. Ioan tract. 18. longo processu; dicit enim, quid itis a vobis, et peritis à vobis? Quid itis solitudinis vias? vagando erratis, redite vagi, & profugi, et quòd? ad Dominum Deum vestrum, sed primo redi ad cor tuum, tolle te a corpore, dimitte corpus tuum, et sic facile redibis ad cor tuum. etc. quẽ sequũt. Redite iquã ad cor, facite gaudium, ex cõuersione uestra, gaudet angeli in celo, corrigantur corda uestra, displiceant vobis opera uestra, estote fortes, tribulatio mundi non uos frangat, aut impediat, Dominus prope est, nihil solliciti sitis. Recordamini prioris sc̃culi, in quo scilicet nulla erat mentio. uerbum de cultu Idolorũ nullũ. Scribit D. Laet. lib. 1. cap. 23. Belum quod Babylonii et Assyrii colunt, fuisse antiquiorẽ bello Troiano 322. annis, et fuisse æquale Saturno, et uno tempore adoleuisse, non igitur ante multum tẽpus fuit cultus idolorũ: propterea dicit Dominus. Recordamini prioris seculi. sed ego solus eram Deus, neque ultra erat Deus, neque dari poterat, aut inueniri similis mei, et etiam propheta. d. Deus quis similis tibi: Ne taceas, neque compescaris Deus: uel Recordamini prioris seculi, hoc est eorum quã sunt ab initio constituta, atq; ordinata, et uidebitis quòd ego sum Deus, et non est ultra Deus. Recordamini prioris seculi, idest creationis mundi, et uidebitis quoniã ego sũ Deus, qui in principio creauĩ cælum, et terrã recordamini uos Hæbrei prioris seculi, hoc est beneficiorum quã uobis in priori seculo, hoc est dum uigebant patres uestri in hũcusque diem uobis contuli, & agnosceitis, qm̃ ego sum deus et non est ultra deus, nec est similis mei*

Aug. in Euã Ioan. trac. 18.

2. sal. 82.

Et

Et præterea. *Ego sum deus annũcia. ab exordio nouissimum, idest quẽ postremo tempore sunt futura, & annũcians ab initio quã nec dum sunt facta: dicens. Consilium meum stabit, & omnis uoluntas mea fiet: uoluntas inquam beneplaciti non autẽ uolũtas signi (ut dicit Theologi) Consilium meum stabit, quòd uidelicet semen mulieris conteret caput serpentis, & alia multa, quã ad humani generis redemptionem per Christũ Dei filium fuere decreta, et prædicta, et deniq; futurum diem iudicii, et recte quidẽ Paulus appellat tempus in quo nos sumus nouissimum diem. d. Nos sumus in quos fines sc̃culorum deueniunt, & u. Ioan. Filioli nouissima hora est, & sic cur audistis quia Antichristus uenit &c. his rationibus ut supra etiam dicebamus conabatur Esaias ostendere vnum esse Deum, neq; præter eum alium esse deum, quoniam is est Deus, qui omnia quã nondum facta sunt, sed futura sunt præscit, prædicat, ac facit, cuius consilium ac uoluntas nusquam, nequẽ vnquam potest à quoq; impediri. At ille quem colimus, & tanquam Deum veneramur, neq; alium Deum scimus præter eum, est is, qui annũciat futura, & hoc idem ab exordio, & ab initio antequam quicquam sit factum, & hæc omnia prædixit, ac fecit, & disposuit, nequẽ vllus impediuit, aut impedire potuit, ac potest igitur solus ipse est Deus, & præter ipsum non est alius Deus, nec quisquam similis ei dicit. n. D. Cyrill. quòd homines quamquam sum mos honores consequantur, & habeant, quandoq; summam potestatem, tamen non quicquid uolunt efficiunt, neq; omnia pro voto illis succedunt: plurima namq; obiter incidunt, & graues remoras, ac tarditates iniiciunt, non sic est vniuersorum Deus qui omnia quãcunq; uoluit fecit in celo, & in terra, in mari, et in omnibus abyssis.*

1. cap. 2.

Ut autem re ipsa comprobetur nihil omnino Dei uoluntatem præpedire. Sequitur in textu. Vocans ab oriente a. Anis uoca. nem, & de terra longinqua uirum uoluntate a Deo uis mea, & adducam illud, creauĩ, & faciam illud. Pleriq; ad literam exponentes hæc particulam, per auem in-

telligunt ipsũ Cyrum, qui iussu Dei cum maxima celeritate fuit cum exercitu super agrum, & ditionem Babylonicam, & obedit ciuitatem, ac expugnauit, & euertit: Alii per auem intelligunt Regẽ Babyloniõrũ Nabuchodonosor, qui & ipse Dei nutu confestim, & absq; multa temporis dilatione, obsedit, & expugnauit Hierosolymam, & regem ipsum vnã cum filiis, & aliquot illustriores viros uinctos in terram caldeorum abduxit, quam auem Ezechiel propheta cui (super hac re factum est uerbum Domini) cap. 17. uocat aquilam grandem magnarum alarum, plenã plumis, & uarietate, quã uenit ad libanum, & tulit medullam cedri, per quã facile est intelligere ciuitatem, & agrũ Hierosolymitanum fuisse inuasum. Alii per auem intelligunt ad literã, turbam auium feralium, quã more auium rapacium, ut miluus, Ibis, & quãdam alia celeriter, et cum impetu mouentur ad cadauera, per quam auium turbam uolunt prophetam subinnuere multitudinem exercitus Medorum, & Persarũ, aut etiam Caldeorum; per uirum uoluntatis meã intelligit ipsũ Cyrum iuxta opiniõnem quorundam, aut ipsũ Nabuchodonosor iuxta aliorum sententiam. Dicuntur autem isti, aut uterq; istorum uir uoluntatis Dei, quia quisq; eorum fuit executus dei uoluntatem, ille quidem penes destructionem ciuitatis Babylonicã, & liberationem populi sui; hic autem circa destructionem ciuitatis Hierusalem, & captiuitatis Hæbreorum ab eorum scelera, & illorum idolatriam: vltus est. n. deus unoquoq; illorum tamq; ministro suẽ uoluntatis, ac decreti. *Et locutus sum (inquit) Sic statui, & decreui, & adducam illud, quod per me statutum est. i. in actum illud deducã, Creauĩ. i. mecum ipse disposui nullo adiuuante, aut consulente, & factam illud quòd f. statutum est nequẽ ullus erit qui impediatur. Hęc omnia admittante ad literam pro intellectu, & ueritate historiẽ, sed longe aliũ requirunt intellectum: dicimus. n. de mente omnium patrũ, quòd ab Oriente Deus uocauit non auem ut habet unus textus, sed iustum, qui solus fuit Christus, qui*

Ezech. c. 17

Cyrus & Nabuchodonosor uiri uoluntatis Dei

tamen

Christus
auiis.

tamen secundum metaphoram potest
auiis nuncupari, qui velut auiis cito, et
celeriter uolatu descendit è cœlis in vte-
rum virginis, et per Apostolos suos to-
tum mundum breui admodum tempo-
ris decursu sua fide repleuit, et ab Ori-
ente vocatus, non solum, quia à summo
cœlo egressio eius, verum quia oriens
ipse appellatur, ut per quendam propheta-
tam, et per hunc eundem dicitur. Et
fuit iste vir voluntatis Dei, quia semper
fecit voluntatem patris sui qui in cœ-
lis est, et in quo pater sibi complacuit,
ut per Psalmem ipsemet testatur
d. facere voluntatem tuam Deus meus
volui, et legem tuam in medio cordis
mei. et alibi: non ueni facere uolunta-
tem meam, sed voluntatem patris mei
qui in cœlis est; quibus dictis, et præ-
monstratis, et factis superque declara-
ta, Dei potentia ac diuinitate, conuertit
fermonem ad Iudæos, ad Paganos, et
multo magis ad pseudo Christianos, C
increpans eos, et prouocans ad conside-
rationem horum dictorum, ne scilicet
veliat amplius obdormire, et in eorum
pertinacia diutius persistere: dicit ergo
audite me duro corde, qui longe estis à
iustitia: Nec dubium, quia cum pecca-
tum et iustitia longissime inter sese di-

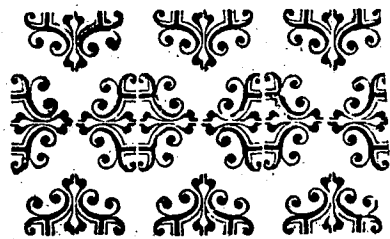
psal 39.

Ioan. 5.

Tex. 5.

stent et præsertim peccatum diuturni-
tate inueteratum, qui sunt duri corde
nec facile possunt abduci à malo, longe
sunt à iustitia; et ne quis valeat excusa-
ri se non posse iustitiam adipisci, quia
longe est ab eo gratia, per quam conse-
quitur iustitiam, subdit Deus, hanc ex-
cusationem repellens, et inquit. *Prope
feci iustitiam meam, non elongabitur, mo-
do uelitis apprehendere, & salus mea
non morabitur.* Dicitur iustitia Christi iu-
sticia mea, et salus mea, quia per Chri-
stum, et à Christo eramus accepturi.
Prope est ut ueoiat tempus eius, et dies
eius non elongabuntur. *Dabo in Syon sa-
lutem, & Israeli gloriam meam.* Dabo
in Syon, idest in Ecclesia per me consti-
tuenda: salutem, quia ego, qui sum sa-
lus, iustitia, et sanctificatio manebo
in Syon, hoc est in Ecclesia, et dabo Is-
raeli non secundum carnem sed secun-
dum spiritum gloriam meam, quo-
niã per me, quicumque in me perfecte
crediderint, et tamquam uerum Deum
agnouerint, salutem, et gloriam sem-
piternam consequentur.

Et hic est finis cap. 46.

CAPVT

CAPVT QUADRAGESIMUM
SEPTIMUM.

DESCENDE, sedem puluere. Virgo filia Babilõ,
sede in terra. non est solui filia Chaldeorum,
quia ultra non uocaberis mollis, & tenera.
Tolle molam, & mole farinam: denuda turpi-
tudinem tuam, discooperi humerum, reucla-
crura, transi flumina. Reuelabitur ignominia
tua, & uidebitur opprobrium tuum: Vltionẽ

capiam, & nõ resistet mihi homo. Redemptor noster, Dominus exer-
cituum nomen illius. Sanctus Israel, Sede tacens, & intra in tene-
bras filia Chaldeorum: quia non uocaberis ultra Domina Regno-
rum. Iratus sum super populum meum, contaminavi hereditatem
meam, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias:
super Senem aggrauasti iugum tuum valde. Et dixisti, in sem-
piternum ero Domina: non posuisti hæc super cor tuum, neq; recõ-
data es nouissimi tui. Et nunc audi hæc delicata, & habitans
confidenter; qua dicis in corde tuo: Ego sum, & non est præter
me amplius: non sedebo uidua, & ignorabo sterilitatem. Veni-
ent tibi duo hæc subito in die una, sterilitas, & uiduitas, uniuersa
uenerunt super te propter multitudinẽ maleficiorum tuorum,
& propter duritiam incantatorum tuorum uehementem. Et fidu-
ciam habuisti in malitia tua. Et dixisti, Non est qui uideat me:
Sapientia tua, & scientia tua hæc decepit te, Et dixisti in corde tuo
ego sum, & præter me non est altera. Veniet super te malũ, & nesci-
es ortum eius: & irruet super te calamitas, quam non poteris ex-
piare: ueniet super te repente miseria, quam nescies. Sta cum incã-
tatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in qui-
bus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si pos-
sis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum, stẽt
& saluent te Augures cœli, qui contẽplabantur Sydera, & supputa-
bant menses, ut ex eis annuntiarent uentura tibi. Ecce facti sũt
quasi stipula, ignis combussit eos, non liberabunt animam suam
de manu flamma: non sunt pruna, quibus calefaciant, nec focus,
ut sedeãt ad eum. Sic facta sunt tibi in quibuscumq; laboraueras:
negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in uia sua er-
rauerunt: non est qui saluet te.

Hbb EXPLA-

EXPLANATIO IN QUADRAGESIMUMSEPTIMUM CAP. ESAIÆ PROPHETÆ.

Tex. 1.

Descēde, sede in pulvere virgo filia Babilonis, sede in terra: Nō est solū filia Caldeorū, q̄a vltra nō vocaberis mollis, & tenera.

NOTA est intētio huius prophete in hoc capitulo, qui satis acriter aduersus Babiloniam inuiciter durissimis uerbis, & infestis similitudinibus aduersus eam, exprobrans illi suum factum, suā arrogantia, & insignē superbiā. d. Descēde, tu queras in loco sublimi, quē existimabas te nunq̄; descēsurā, et ab eo loco in deteriorem statū fore deducendā: loquitur. n. Deus p̄ prophetā maxime indignatus aduersus Babiloniam. Sede (inquit) in puluere tamq̄; serua vilis, & abiecta, humiliare, non amplius sedeas in excelsō throno, quasi regina, & princeps aliorū regnorū. Virgo filia Babilonis, appellat hoc loco Esaias Babiloniam virginē, & filiam, sed quo pacto? & quam ob causam? dicitur enim virgo fortassis, quia nondum fuit corrupta, & oppressa, atq̄; subacta aliis nationibus: vel dicitur Virgo, quia nullum opus bonum eo usque peperit: aut forte vocatur virgo, secundum D. Gregoriam, tamquam infēcunda, quoniam, ut mor dicemus, tamquam sterilis nullum bonum fructum edidit; aut etiam vocatur virgo per ironiam, quia multis prauis, & illicitis actionibus suam puritatē consuprauit. Vocatur filia, quia & ipsa sicut & nos alii, sumus à Deo cōstituti, & iure creationis dicimur filii dei. Aut et q̄a multis gratiis, & imunitatib⁹ fuit à Deo ferta. Præterea quo magis eā humiliet, deiciat, & cōfundat, subdit. *Sede in terra* s̄c. n. fieri solet apud religiosos dum volunt aliquem discipulum, immorigerum, & parum obsequentem deicere, & ignominia afficere, p̄cipiunt coram omnibus in terra sedere dū alii recumbunt: sic facit Dominus Deus aduersus hanc gentem incredulam, &

Babilō virgo, & filia

A rebellem: *Non est inquit solū, neq; se des eminentior filia Chalæorum* cuiusmodi erat Babilonia, quæ erat Metropolis & sedes Chalæorum: vel quia erat constructa, & edificata à Chalæis, vt dicitur alii. Quia vltra nō vocaberis mollis, & tenera, & corpore delicata, & leues labores, & onera tuis humeris imponantur, imò potius tibi præcipitur, *tolle molā, et melle farina*, quæ sūt actiones vilissimorū hominū, & subcaptiuitate existētū: *Ita denuda turpitudinē tuā, & discoopers humerū, reuela crinē, & nuda flumina, reuelabitur ignominia tua, & videbitur opprobriū tuū.* Hæc omnia referuntur, et adducuntur ad demōstradū ignobilitatē, miseriam, & calamitatē futurā ipsis Babiloniis, quos mulieribus inuerecundis, infamibus, & prostitutis eos cōparat, quodq; hæc omnia mala, exprobrationes, & ignominiaz eueniet ipsis Babiloniis iulso, ac ordinatione Dei, ostēdit p̄pheta sub his uerbis cū inquit in personā Dei: *Uisionē capias, de ea, & nō resistet mihi homo* quādoquidē sic futurū omnino decreui, & statui. Nō resistit, inquit, mihi homo, vel rogādo, vel iterpellādo, vel quouis alio modo impediēdo. Quæ uerba varii Interpretes vario modo exponūt. Sed hæc est planior. Postea subdit, & est quasi quedā sermonis interruptio. *Redē prior noster, Dominus exercitū, namē illius sanctus Israhel.* quæ particula bifariā sumitur, vel quod sit gratiarū actio ipsius populi, quem Deus statuit ab ea captiuitate liberādū, atq; ideo vocat eū redēptorē & c. vel quod ipsemet propheta in excessu mētis ereptus, & eō siderās Dei benignitatē ac clemētiam in hæc uerba plena laudis, & cōmendationis eruperit: quo facto statū redit ipse uates ad principale itētū, hoc est ad exprobradū, & humiliadū uerbis acerbis, & odiosis ipsā Babilō.

Tex. 2.

Deut. 32.

Babiloniā. d. *Sede tacens, quiesce noli amplius loqui, vel cōqueri, aut extolli, vel obmurmurare, & intra in tenebras filia Chalæorum, absconde te, neq; audeas ultra prodire in publicū filia Chalæorum* filia populi ignobilis, & ingrati, & Deo maxime omnium exosi; abscondere inquam. *Intra in tenebras, & profundas terræ latebras, quia nō vocaberis ultra Domina Regnorū.* Quod si quæras cuius rei causa Dñs tā pius, & clemēs fuerit usq; adeò exacerbatus aduersus Babiloniā & eā ita vilē, & abiectā reddere decreuerit, his uerbis assignatur cū dicit. *Itatus sū super populū meū, cōtaminaui hereditatē meā.* i. cōtaminaui, & variis modis affigi, ac denigari permisi, tradēdo eā, & exponēdo iniuriis, & cōtumeliis immūdarū gētū. & dedi eos populos, inquit, meos, i. manu tua, ut tātis per affligeres eos, & flagellares, sed usq; ad aras, & nō vltra mēsurā: tu uerò non posuisti eis misericordias, sed crudeliter, & inhumaniter erga eos exēdisti manu tuā. *Super senē aggrauasti iugū tuū ualde, qui. n. ob ætatē digni erāt miseratione quadā, et naturalis rationis dictamine, debuērāt uobis nō nihil extimari, vltra modū fuerūt à uobis durē tractati, & iugū uestruū super eos ualde aggrauasti, & dixisti, ita credidisti, & perpetuo futurū esse putauisti, in sempiternū ero domina, nulli uquā ero subiecta, dominium meū erit sēpiternū, & nullus uiquā mihi dominabitur; sed uē miserā, nō posuisti hac super cor tuū, neq; recordata es nouissimi tui: nō posuisti inquit hæc super cor tuū, nō cogitasti res mūdanas, labiles, et frustatorias esse, neq; illā habere perpetuitatem, et firmitatē: neq; putasti, vel didicisti, quōd omnium rerū ē uicissitudo, neq; recordata es nouissimi tui, i. noluisti aduertere, et memoria quō; uolueris, ac recogitare quid possit afferre superuētura dies Propterea. d. Moyses Deu. 32. Gēs absq; cōsilio & sine prudentia uinā saperēt, et intelli gerēt, ac nouissima, puiderēt: debuērāt quidē miserericorditer, et clemēter erga Dei populū agere, senes reuereri, et eorū psonā ueneratione psequi. Sed dices si Dei uolūtas erat ut eiusmodi populi ob eorū scelera puniretur, cur ergo Deus aduersus hūc populū irascitur: i. dicitur hoc fieri uoluisse Deū i numero,*

A p̄dere, et mēsurā, et se penumero Deus grauitē i aliquos inuicē, et exardescit non tñ probat, nec sēp admittit quē ille percussit, alii persequuntur, et sup dolorem uulnērum aliquid superaddunt. *Et nūc audi hæc delicata, & habetis cōfidētē qua dicis in corde tuo. Ego sū, & nō est præter me amplius, nō sedebo uidua, et igno rabo sterilitatē.* & c. v. q; ad illā partē. *Veni et super te malam, & nescies ortū eius.* In his omibus uerbis quæ prætermitto, impropere ipse Deus Babiloniis eorū uacillat, stultitiā, et impietatē, qui usq; adeò suis uiribus, suis cōtationibus, Demoniū præstigijs, et diuinatōribus cōfidebant, ut nūquā ex eo statu in quo nimium tuti, et gloriosi uiuebant, se excidere posse existimarent; Propterea. d. *Deus Veniet tibi duo hæc subito in die, una id est sterilitas, ac penuria omniū rerū, et uidiuitas: quia priuati erūt regno, rege, et multitudine populorū, quia omnes ferē, aut gladio cęsi, et interfecti, aut in captiuitatē adducti; eiusmodi cōminationes, et lōge grauiores possūt indicī, et p̄dici regno Anglię, et plerisq; aliis Regionibus, et Ciuitatibus, et fortassis eueniet lōge prius q̄; putēs, quę gloriā tantanibus suis, quæ admodū est Rex Turcarū qui uocat se Regē Regū, et dominū dominātū; et ea quæ nūc potēt, et dominatur inclito olim regno Anglię, solet iactanter gloriari, et dicere, nō sedebo uidua, et igno rabo sterilitatē: Sic. n. dicebat, et dicere cōsueuit ista impudēs mulier, in sēpiternum ero domina, et præter me nō est altera, ausa est hæc temeraria supremi capitis dignitatē, et aplitudinē sibi arrogare i Anglicana Ecclesia, quod quidē est maximū nefas, et incredibile dictū: dicebat etiā, nō sedebo uidua, & igno rabo sterilitatē: et in hac iactantia maximē fuit decepta. vt patet. ò infelix, & ebria, nō à uino, sed ab indignatione domini; vel à maxima eius cupiditate, & arrogantia; nō posuisti hæc super cor tuū, hoc est, nō cogitasti quæ in corde tuo cogitare debueras, neq; es recordata nouissimi tui: i. nō cogitasti, neq; aduertisti nouissima tua, te inquit cito periturā, & omne robur, & iactantia tuā finē habiturā: Propterea dicit Deus *Veniet super te malū, & nescies ortum eius,**

psal. 12. 4

Tex. 3.

Tex. 4.

ideft, ignorabis unde hæc super te calamitas irruat, & causa propter quam ex insperato & repente eueniat, ita ut ef fugere non possis, aut impedire, vel terga versari: hæc comminatio quam Esaias prædicit venturam super Babylonios commodè quidè, ut dixi, & fortè verius referri potest ac tribui huic Regine Anglorum nomine Elisabethæ, tam improba, tam audaci, ac temerariæ, cui etiam possunt conuenienter aptari uerba superius dicta, u. g. descende, descende inquam de monte, i. à mente elata ad humilitatem, à gloria ad infamiam, à delitijs ad miseriam, ab immensis opibus ad extremam medicitatem, à libertate in seruitutem. Non minus verè, & appositè referri possunt ad animam nostram, ut docet Gregorius. 6. mor. cap. 9. Potest enim dici anima nostra quando est destituta gratia Dei, virgo, non quia sit incorrupta, sed sterilis, & infœcunda: Quod si velis appellari uirginem non propter sterilitatem, sed quia sit incorrupta, hoc quidem erit uerum non pro eo quod nunc est, ita ut nunc sit virgo, cum iam perdidit statum salutis, sed pro eo quod fuit priusquam illam amisisset. Cui quidem tunc et potest dici. Sede in puluere, & sede in terra, quia qui cœlestia desideria deserit, terrenis cogitationibus aspersus maxime uilescit, & in terra prostratus humiliari: Neq; tunc anima nostra potest vocari mollis, & tenera, cum in prauis desiderijs obtinendis tota laborat, & consumitur: præcipitur ei, ut tollat molam, & molet farinam, denudet turpitudinem suam &c. quæ eodem capite dicit Esaias pro quorum intellectu moralis, loco iam adducto. uide Greg. 6. mo. cap. 9 & 14. mor. cap. 9.

Greg. 6. mo. cap. 9.

Sed prosequamur textum iuxta litteram. Dicit ergo Deus per prophetam deludens, ac subsannans eorum, idest Babyloniorum sapientiam, & scientiam quæ eos decepit hæc uerba. *Stu cum i cantatoribus tuis, & cum multitudinis maleficiorum tuorum in quibus laborasti ab adolescentia tua.* Sta. i. confide nil aliud queras, uide si forte quid profuit tibi istas incantationes, & per prodigia diuinorum tuorum: uide etiam si illorū

ope, & opera fieri possis fortior, & tueri, & conseruare rem tuam. Propterea cum constet eos nihil habere quod possit eis prodesse, aut quo fortiores, & robustiores fiant, dicit illi Deus, illi. f. babiloni: Heu miser tu defecisti in multitudinis consilio tuorum, quia. sciam uides quod consilia tua, consilia Anguram tuorum non tibi profuerunt, sed fuerunt in causa in huiuscemodi calamitatem, & miseriam incidere. *Stent igitur* (hoc etiam dicit ironice) *Stent inquam, & saluent te augures cœli, qui contemplantur sidera.* idest assidua, & fixa oculorum acie inspiciebant astra & eorum coniunctiones, & oppositiones, & situs, ac distantias inter astra meditabantur. *Supputabant montes ut ex eis annuntiant uentura tibi.* Supputabant inquit, menses. i. quæ lunationes, & uariationes lunæ sint in singulis quibusq; mensibus, ea tamè nihil profuerunt, inutilis fuit ista uaticinatio, quia ex improviso, & nobis nihil tale suspicantibus superuenit calamitas, & repentina pernicies. Sed nota ne ex his fortè existimes astrologiam omnem esse damnandam, & probro afficiendam: ea namq; quæ est penes qualitatem, & diuersitatem temporum, cuius cognitio confert ad gubernationem, & conseruationem corporum, iumentorum, frugum, & aliarum rerum consimilium, non est reicienda; quia manifestum est modum hunc inferiorum à superioribus gubernari rationibus, ut ois eius uirtus inde gubernetur. Sed ea Astrologia, qua profitentur aliqui se omnia futura præuidere, & presertim quæ à libera hominis voluntate procedunt omnino reijcienda, quia irrita est, & uana, & nullo pacto sectanda, neq; approbanda. Proinde in calce huius capituli ostendit Deus, & prædicit quæ immineant eis mala, & supplicia tot scelerum, & inquit. *Ecco facti sunt quasi stipula. i. ipsi Astrologi, diuinatores, & incantatores, & qui eos sequuntur, atque illis adherescunt facti sunt inquit, quasi stipula. ignis combussit eos, non liberabitur animam suam isti Augures de manu flamma, non sunt primum quibus calafuerunt, nec focus ut sedent ad eum, quod dicit uel quis, sunt ad eum consumpti ut*

Arist. p. me theor.

Tex. 5.

non amplius indigeant prunis, neque foco, vel quia omnia erunt reducta in fauillas, & nihil solidi amplius erit: aut etiam non indigebunt prunis, neq; foco, quia ille ignis non erit ad calefaciendum, sed ad consumendum, sic facta sunt tibi omnia opera tua, omnes industriæ tuæ, cuncta studia in quibuscumque laboraueras: negotiatores tui, idest mercatores, quibus maxime abudabat Babylonia, & in quorum diuitiis, & facultatibus herabant Babylonia. Vnusquisq; tam magni, quam parui, iuuenes, & senes, nobiles, & ignobiles, & cuiuscunq; sexus, & conditionis homines unusquisq; in uia, hoc est in opere suo, in studiis suis, & in eorum exercitio, ac ministerio errauerunt, & quod his omnibus deterius est, & summopere dolendum non est qui saluet te, non est qui manum adiutricem præbeat, & adiuuet. Tu uero Domine ignosce calamitatibus nostris, & auerte faciem tuam à peccatis nostris: has autem comminationes, pressuras & mala, quæ prædicit Deus per Prophetam Babyloniis, & quibuscumq; eorum uestigia sectantur, ob has causas quas mox sumus explicaturi, illis euentura scitote, quas omnes hac breui clausula uolumus cõprehendi, & prior quidem fuit: seuitia, & immanitas quasi fuerit in suos captiuos, & presertim in senes, qui ob ætatem non solum ueneratione, uerum & miseratione digni habebantur.

Secunda ob eorum superbiam, & instantiam: quoniam dum opibus, ac delitijs maxime abundarent, non deo gratias, (ut par erat) egerunt, sed suis uiribus, ingenio, ac uirtuti omnia hæc bona, & commoda tribuebant.

Tertia propter multitudinem maleficiorum, incantationum, & diuinationum, quibus plurimum fidebant, & in illis multo magis, quam in Dei prouidentia spem locabant: id quod erat in causa, quod liberè, impudenter, & impunè peccabant. Si quis autè uelit nossequor modis isti Negromantici, seu (ut hone-

stius loquamur) mathematici diuinatione utuntur, & futura prædicere gloriantur, uideat D. Tho. 2. 2. q. 95. ar. 3. qui modi omnes reducuntur ad tria genera, uel per exarsam Demonum in uocationem, uel per solam considerationem motus aliquarum rerum, uel dum per nos ipsos, uel aliorum opera nobis demonstratur aliquid occultum. At quoniam eadem causa semper eundem effectum producit nisi fuerit impedita: idcirco dicendum est ob eadem peccata, & fortassis maiora, Deum aduersus populum Iudaicum haud leuiter iratum, eundem eueruisse, ac deuississe, atq; eandem causam existimare oportet fuisse dissipationis, et euerisionis tot Prouinciarum, & regnorum, in quibus debebant, qui olim Christo nomen dederunt, et quòd maiora erant à Deo beneficia consequuti, quam Iudæi, uel Babylonia, eò grauiora supplicia sunt perpepsi. Et quoniam secundum Philosophum, eadem est ratio totius, & partis, & de similibus idem est iudicium, idcirco rationi consonum est, quod si qui priuati homines quandoq; aliqua iacturam patiuntur, et de aliqua sublimi dignitate sunt deiecti, non nisi ob eadem, uel omnia, uel aliqua ex his, peccata id iurè patiantur, et ego fortassis aliquid sum passus ob eandem causam, qui cum dei benignitate in aliquo eminentiori mei ordinis loco forem constitutus, et non in infima apud omnes opinionem versarer, ex eo descendere, et in puluere sedere, et fociorum meorum minister, et seruus fieri sum coactus: Deo in melius omnia disponente, hoc idem fuit contemplatus D. Greg. 6. mo. de anima cuiuscumq; hominis, quæ nimis in superbiam elata, deo opt. max. rebellare ausa fuit. quare unusquisque cognoscat se ipsum, et fateatur culpam suam, et reuertatur ad Dominum deum suum, et hoc est quod monet Esa. Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina, et hic est finis 47. Cap.

Discussio super caput 41. A test scire quæ ventura sunt. usq; ad 47. inclusive
Esaiæ Prophetæ.

QVERITVR nunquid præter Deum possit quisquam alius præ scire, et prædicere quæcunque futura sunt in posterum, nec ne? et uideatur quidem quod non per uerba Esaiæ dicta in persona Domini cap. 41. uidelicet. Annunciatæ quæ uentura sunt in futurum, et dicemus quia Dii estis uos. Ecclesiastes cap. 8. Multa hominis afflictio, quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nūcio: et Christus Dominus act. 1. Non est uestrum nosse tempora uel momenta.

Contra uerò potest argui multis rationibus, et demonstrari Angelos, Demones, et cuiuscunque sortis homines, et animantia quædam bruta aliquando cognoscere futura.

Primum argumentum.

Et primo quidem arguitur de quocunque intellectu, quod potest cognoscere futura, quia quicunque Intellectus abstrahit ab hic, et nunc. igitur non determinatur ad aliquam temporis differentiam, sed potest cognoscere quamcunque.

Secundum argumentum.

Secundo arguitur de Angelis, qui secundum D. Aug. cognitione meridiana cognoscunt omnia in uerbo, igitur possunt cognoscere quæcunque sunt uentura in futurum.

Tertium argumentum.

Tertio manifestum est Angelos præ dixisse multa futura, et homini imperceptibilia. Angelus enim, ut habetur Lucæ 1. prædixit Zacchariæ uxorem suam, adhuc sterilem parituram sibi filium, in cuius natiuitate multi gaudebunt. Sic etiam Angelus Gabriel prædixit Beatissimæ Virgini Mariæ se parituræ filiū, qui erit magnus, et filius altissimi uocabitur. Postremo Angelus Michael prædixit Ioanni Euāgelistæ se docturum illum, quæ uentura sunt populo suo in nouissimis diebus, quoniā adhuc uiuio in dies. Denique in ueteri testamento multa sunt loca, quibus demonstratur Angelos præsciuisse. et præ dixisse multa quæ erant futura post multum tempus, igitur non solus Deus po-

test scire quæ ventura sunt. Quarto probatur etiam Demones multa futura prædixisse. Primo quid est Mathæi. 8. dixerunt ipsi Christo. Quid nobis, & tibi Iesu fili Dei, uenisti ante tempus torquere nos? sciebant ergo ipsi Demones futurum esse tempus, in quo torqueri deberent à Christo. Dein de Mulier quædam Pythonissa coegit Demonem qui in forma Samuelis apparuit Sauli, ut prædiceret quæcunque essent ei ventura, ut habetur primo Regū p. Reg. 28. & D. Aug. libro de diuinatione Demonum. d. demones non solū quædam futura prædicere, uerum etiam, quædam mira facere pro ipsa sui corporis excellentia. igitur Demones quæcunque possunt futura cognoscere, quamquam ego non probem, quod ipse dicit, eos habere corpora aerea.

Quinto probatur, tam Angelos, quam demones futura præscire, quoniam si non cognoscerent nisi quæ habent causas determinatas, & à causa necessaria proueniunt, non differrent ab intellectu humano, hoc autem est inconueniens. ergo.

Sexto. Si intellectus Angeli pariter, & Demonis non cognosceret futura nisi dum actu sunt, sequeretur eorum intellectū deduci de potentia ad actū. Hoc autem est falsum. igitur.

Septimo d. Aug. in libro 83. quæst. Nihil temerè contingit in hoc mundo, ergo omnia de necessitate eueniunt. Nihil igitur poterit esse occultum cuique intellectui, præsertim Ang. & Demonis.

Octauo probatur de hominibus, quæ & ipsi homines futura cognoscant, quoniam quæ habent eandem ueritatem, eodem modo comparantur ad intellectum, ergo cum præsens, præteritum & futurum, habeant eandem ueritatem, eodem modo cognoscantur ab intellectu.

Nono, qui potest appetere, aut uelle aliquid in futurum, necessario cognoscit illud, quia teste. D. Augustino. Inuisa diligere possumus, incognita nequaquam. igitur qui desiderat Episcopatum, iam non obtentum, sed obtinendum, cognouit ipsum futurum.

Qui cognoscit necessarium, cognoscit

scit etiam contingens, sed homo cognoscit necessarium futurum, ergo etiam cognoscit contingenter futurum, quia cum oppositorum sit eadem scientia, & necessarium, & cōtingens sint opposita, igitur.

11. argum. Quod non solum homines quicunque, sed etiam mali homines prædicant futura, probatur de Saule, & Balaam, qui fuerunt mali, & peruersi homines, præseruerunt futura, & prophetarunt, ut habetur primo Regum de Saule; & B. Num. cap. 22. de Balaam. igitur.

cap. 10 cap. 22. 12. argum. Postremo probatur hominem præcognoscere futura, quoniam constat plebrosque dum dormiunt, & dum sunt alienati à sensibus predicere futura, igitur multo melius, & certius possunt præscire futura, quando vigent intellectu, cuius est omnia fieri.

13. argum. Medici, Nautæ, & Agricola aliquando prædicunt futura, ut medici quempiam moriturum. Nautæ tempestatē futuram. Agricola frugum penuriam, & reliqua huiusmodi, ergo &c.

14. argum. Diximus animantia bruta etiam cognoscere aliquod futurum quod probatur ex Ieremia cap. 8. d. Miluus in cælo cognouit tempus suum, Turtur, hirundo, & Ciconia custodierunt tempus aduentus sui. Super quibus uerbis dicit D. Hieronymus quod parua ues, sua norint tempora, & sciant quando ad calida festinantes loca rigorem hyemis debeant declinare, & rursus ueris principio ad solitas venire regiones. Cum autem dicit, Miluus in cælo cognouit tempus suum, cælum pro aere accipiendum est.

Prou. 6. Sexto etiam prouerbiorum sapiens hortatur, à formica petamus exemplū, quo provideamus quæ futura sunt nobis ad uictum necessaria. Inquit enim. Vade ad formicam, ò piger, & considera uias eius quæ parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat in hieme futura: quibus uidetur non solum Deum optimum maximum, uerum & Creaturas, tam intellectu, quam solo sensu uigentes aliquando futura præscire. Non ergo uidentur rapræhendendi qui consulebant Idola, & Demones adibant, ut futura præscirent.

A Verumtamen his, & plerisque aliis rationibus nemo debet adduci, ut credat quicquā fore efficax cōtra uerbum Dei, quod manet in æternum. Cum alibi scriptum sit: est enim Deus uerax, omnis autem homo mendax.

Ut autem rationibus adductis faciamus satis, distinguendum est de ipso futuro, de quo est presens quæstio; quoniam futurum potest sumi bifariam, uel secundum se, & in se ipso consideratū, uel ut in sua causa accipitur, & consideratur; & causa secundum quam consideratur, & à qua dependet, uel ad quam habet habitudinem potest esse multiplex, uel necessaria, seu necessariò producent effectum, uel ut in pluribus, aut etiam in paucioribus. Cognitio item futuri duplex, uel certa, & euidens, uel coniecturalis. His positus, ponimus hanc conclusionem. Futurum, ut futurum, & in se ipso consideratum non potest secundum se ab ullo intellectu cognosci, præterquam ab Intellectu diuino: huius ratio est, quia futurum, ut futurum non habet esse in se ipso, esse autem, & uerum conuertuntur, uade cum omnis cognitio sit alicuius ueri, tantum est dicere ego scio Petrum currere, non nondum currit, ac si diceret, id quod est falsum. Solutio ergo est. Futura prout referuntur ad causas, à quibus necessariò proueniunt, potest ab Intellectu creato cognosci, & præ uideri, non autem in se, sed quatenus referuntur ad suas causas, & ab eis dependent. Ea uerò futura, uel illi effectus, qui ut in pluribus, non autem semper, à suis causis procedunt, possunt quandoque ab intellectu creato cognosci, non autem semper, & hæc non per certitudinem, sed per coniecturam cognoscuntur. Quæ uerò ut in paucioribus, & rarè contingunt, à nullo possunt intellectu creato per se ipsa cognosci.

E ego opinor, salua pace aliorum, non posse uniuersaliter affirmari quæcunque à causis quibusdam necessariò proueniunt, posse ab intellectu creato cognosci. v. g. Solem cras oriturum, aut quemque diem naturalem perfici, & constare viginti quatuor horis, quotiā legimus Iosue. 10. cap. Solem in medio

dio celi sterisse, & non festinauit occumbere spatio vnus diei, adeo quod multo longior fuit illa dies, quam esse consueuerit. Sic etiam tempore Ezechie Regis Iuda, triginta duarum horarum fuit ille dies, quo sol retrocessit decem gradibus, vt habetur *Esaiæ* 38. igitur. Dici tamen potest, quoddam communi lege, & ex ordinatione diuina quisque dies naturalis debet esse 24. horarum Deus tamen, cuius potestate omnia sunt subiecta, ex rationabili causa, sibi tantum nota, tunc aliter disposuit, quemadmodum placuit sue bonitati. Effectus ergo, qui a suis causis necessariò proueniunt, per certitudinem futuri cognoscuntur, iuxta communem ordinem à Deo optimo maximo præuisum, & præfixum: qui verò, à suis causis non certò, neque semper, sed vt in pluribus proueniunt, per coniecturam fore cognoscuntur, velut medicus præcognoscit sanitatem infirmi, & nonnūquam prædicat eum cito moriturum, quandoque tamen seculus accidit, & ita decipitur. Hoc modo cognoscendi futura tam Angeli, quam homines dicuntur ea præcognoscere, sed multo magis Angeli, quam homines, quo magis rerum causas vniuersaliter, & efficacius cognoscunt quam homines. Quæ autem futura, à causis proueniunt raro admodum, & in paucioribus, dicunt omnes, à nullo intellectu creato posse cognosci, sed à solo Deo, qui videt omnia in sua æternitate, quæ cum sit simplex, & vna, toti tempori adest, & intuetur omnia quæcunque aguntur per quodcunque tempus, siue præsens, siue præteritum, siue futurum: quique non solum videt ea quæ sunt, sed etiam ea quæ non sunt, siue sint in potentia ipsius Dei, vel ipsius creature, siue potentia actiua, siue passiva, vel in potentia opinandi, vel imaginandi, vel quocumque modo significandi.

Notandum est tamen quod licet Deus suo incomprehensibili intellectu cognoscat ea quæ non sunt, velut ea quæ sunt, differt tamen eius scientia, qua scit, & intelligit ea quæ sunt, quæ fuerunt, & quæ quandoque erunt, ab ea scientia, quæ sunt in eius potentia, vel etiam creature, quæ tamen nec sunt, neque erunt,

A neque etiam unquam fuerunt, quia hæc vocatur scientia simplicis intelligentiæ, seu notitiæ, ea verò vocatur scientia visionis. Hæc est doctrina D. Thomæ. p. p. q. 14. ar. 9. Sed fortè quis diceret si Angeli cognoscunt aliqua futura per coniecturam, poterunt facile decipi, & ea prædicando mentiri, hoc autem non est dicendum, ergo. Respondetur, eos non posse decipi, neque metiri, quia non sciunt neque prædicant ea certitudinaliter.

B Respondeamus nunc (postquam vidimus, qua ratione, & à quibus, præterquam à Deo futura cognoscantur) ad rationes in contrarium adductas, & ad primum, cum dicebamus, quemcumque intellectum abstrahere ab hic, & nunc; dicimus quod re vera intellectus, vel operationes eius non menturantur tempore, neque determinantur ad tempus, quemadmodum actiones corporales, veruntamen aliter intellectus humanus abstrahit ab hic, & nunc.

C & aliter intellectus Angelicus, siue Demonis: quia intellectus humanus abstrahit ab hic, & nunc, & ratione ipsius subiecti, quia non cognoscit singularia, quæ sunt determinata, & diffinita sub hoc loco, & sub hoc tempore, & quantum ad ipsas species intelligibiles, quæ sunt à conditionibus materialibus abstractæ, & separatæ. Intellectus autem Angeli boni, vel mali abstrahit ab hic, & nunc, quoad ipsas species intelligibiles quæ sunt immateriales, & vniuersales, non autem abstrahit quantum ad ipsa cognita, quandoquidem species intelligibiles, quæ sunt in eodem intellectu, sunt adeo efficaces, quod per eas non solum vniuersalia, sed etiam singularia, & particularia cognoscere possunt. Hæc est sententia D. Thomæ in quest. de malo, quest. de Demonibus q. 16. ar. 7. Sed prima parte quest. 57. art. 3. dicit quod intellectus Angeli, licet sit supra tempus, & quodammodo coæquetur quo, quia scilicet eius actiones non mensurantur tempore, quemadmodum mensurantur motus corporales, vt videlicet Angelus intelligat aliquid in spatio vnus horæ, vel duarum horarum, sed mensurantur tempore secundum successionem, quia scilicet non simul

D. Tho. p. p. q. 14. ar. 9.

Ad 1.

D. Aug. 8. super Gen.

Ad 2.

Ad 3.

Ad 4.

Math. 8.

mul omnia intelligit, sed vnum post aliud, & hoc est quod dicit D. Aug. 8. supra Genesim. quod Deus mouet spirituales creaturas per tempus, & ob hæc ratione non potest cognoscere aliquando futura, sed 1. q. 57. art. 3. dicit non esse eandem rationem de hic. i. de loco, et de nunci. de tempore, quoniam potest intelligere quæ sunt in diuersis locis, & non determinatur ad hunc locum, vel illum, quia quæ sunt distantia secundum locum, sunt in rerum natura, non sic continget de futuris.

Ad secundum argumentum respondetur iuxta opinionem quorundam quod dubio procul, hac ratione dicuntur cognoscere omnia et præterita, & præsentia, et futura, et hæc omnia simul, nec est ibi pluralitas, vel successio cognitionum. Verum non mihi videretur aliquod incommodum si dicerem Angelos omnia cognoscere in verbo cognitione meridiana, non tamen usque adeo proprie et exacte, quemadmodum cognoscitur ipse Deus a se ipso.

Ad tertium argumentum dicimus, quod quæcunque cognouerunt Angeli, prædicta ipsi Zacharie, vel Beatæ Virginis, aut Ioanni Euangelistæ et omnibus prophetis, ac beatis quibusdam, et probatis hominibus, ipsi nouerunt per reuelationem, quia scilicet Deus illis reuelauit, quamquam, et alii sint modi, et rationes quibus Angeli, et Demones possunt cognoscere futura contingentia, ut mox dicemus.

Ad quartum. Cum dicebatur Demones, etiam multa futura prædixisse. exempli gratia cum dixerunt Christo Math. 8. Cur venisti ante tempus torquere nos: quo uidebatur innui eos scire tempus futurum, quo torqueri deberent. & quod vtrique hoc poterant scire, quoniam ex prophetis, et præsertim ex *Esaiæ* propheta præsertim cap. E. 14. et ex verbis palam dictis, a Domino Iesu Christo hoc poterant intellexisse. et præter hoc dicit Isidorus Angelos et Demones multa præscire non solum per reuelationem a Christo domino, et monitu aliorum spirituum, uerum etiam aliqua eos scire experientia longi temporis, et subtilitate eorum nar-

A ræ. Vnde Aug. libro de Diuinatione Demonum dicit, quod Demones diuina rerum experientia prænoscent, et prænunciant multa futura; et cap. 3. eiusdem libri habet hæc verba: quod Demonum ea est natura ut aerei corporis sensu, terrenorum corporum sensibus facile præcedant, celeritate etiam propter eiusdem corporis aerei superioris mobilitatem, non solum cursus quorumlibet hominum, vel ferarum, verum etiam volatus auium incomparabiliter uolant. Quibus duabus rebus, hoc est acrimonia sensus, & celeritate motus multo ante cognita prænunciant, quæ homines pro sensu terreni tarditate mirentur. Accedit etiam Demonibus per tam longum tempus, quo eorum uita protenditur longe maior experientia, quam potest hominibus propter breuitatem uitæ prouenire. Per hæc ergo duas efficacias, non solum multa futura prædicunt, verum etiam multa mira faciunt.

Hæc sententia patris Augustini, quamuis alioqui sit longe prestans & efficax, comuniter tamen non probatur, ut paulo ante diximus, Demones, vel Angelos habere corpus aereum, quandoquidem sunt puri, & simplices spiritus, nullam habentes materiam crassitiam.

Deinde non videtur tutum dicere, quod experientia longi temporis aliqua futura cognoscant, quoniam ubi non est sensus, non potest esse experientia, quoniam experientia fit ex pluribus memorijs, memoria uero fit ex sensu; Quare cum Angeli non habeant sensum, non possunt habere experientiam. Ad hoc respondetur non quamcunque memoriã fieri ex sensu, sed eam solam quæ est pars animæ sensitivæ, in Angelis uero, & Demonibus est memoria, intellectus, & uoluntas abque ullo adminiculo sensuum. Sic igitur concludimus per reuelationem, aut naturæ subtilitatem, seu per experientiam longi temporis Demones posse præscire, aut etiam prædicere multa futura contingentia. Ad illud quod dicebatur de muliere Pythoniis, cuius opera Demon apparuit Sauli

Sauli in forma Samuelis, & prædixit ei, quæ ventura erant supra eum, respondet egregiè D. Aug. libro. 2. ad Simplicianum q. 3. quam responsonem D. Tho. paucis verbis explicauit 2. 2. q. 95. ar. 4. ad secundum. vbi dicit potuisse aliqua dispensatione diuina fieri, ut non dominante arte magica, aut aliqua alia potentia, sed dispensatione occulta, & ignota pythoniæ, & Sauli, ut spiritus Samuelis, aspectui Saulis se ostenderet, prædicans ei, quod futurum erat. Aut dicendum non spiritum Samuelis, a reque sua excitatum, sed aliquod phantasma, et illusionem imaginariam Diaboli machinationibus factam, in effigie Samuelis ipsi Sauli apparentem, quod futurum erat ipsi prædixisse. Quod autem fuerit illud imaginaria, arte Diaboli confecta, patet ex eo quod ipsa voluit decipere Saulem, cum ei dixit. **Mecum eris; id quod fieri non poterat, quia Samuel erat in loco iustorum, Saul autem erat futurum in loco inferorum. Sic itaque responderi potest ad quartum argumentum.**

Ad quintum. Ad quintum. Cum dicebatur, quod si Angeli, aut Demones non cognoscerent futura, nisi quæ habent causas determinatas, non differrent ab intellectu humano. negatur sequela, quoniam multo plura cognoscunt Angeli, & Demones quam homo, & longè melius, & efficacius illa cognoscunt.

Ad sextum. Ad sextum. Si Angeli non cognoscerent futura, nisi dum actu sunt, sequeretur eorum intellectum educi de potentia ad actum. Respondetur hoc non sequi, sed propterea cognoscunt futurum nunc, & non prius, quia singulare futurum nondum participat formas speciei, cuius similitudo actu præexistit in intellectu Demonis, vel Angeli, & non ex eo quod eorum intellectus fuerit prius in potentia, & postea in actu. Sed pro tutiori. solutione huius arg. vi. Egid. q. 10. de cognit. angelorum.

Ad septimum. Ad septimum. Vbi dicit Aug. quod nihil temerè contingit in hoc mundo, ergo omnia ex necessitate proueniunt. Respondetur. Nihil temerè fieri in hoc mundo, si quæcunque fiunt, referantur ad Deum primam omnium causam: at

A si referantur ad causas secundas, vel etiã ad arbitriũ, siue cõsiliũ nostrũ, multa pculdubio temerè fiunt, & cõtingunt.

Ad octauum argumentum. Cum dicitur homines futura cognoscere, quoniam habent eandem veritatem, & eodem modo comparantur ad intellectũ, quo presens, præteritum, & futurum, igitur eodem modo cognoscuntur ab intellectu. Respondet huic argumento Egidius noster, in libro de cognitione Angelorum, ubi inquit. Licet sit eadem veritas præsentium, præteritum, & futurorum, nõ tamè eodem modo, quia in præsentibus, & præteritis est veritas determinata, in futuris autem minima.

Ad nonum. Ad nonum arg. Qui potest appetere aliquid in futurum, necessariò debet illud præcognoscere, quia inuisa diligere possumus, incognita nequaquam. Ad hoc respondetur quod possumus appetere, quæ scimus aliquo modo esse possibilis, licet nesciamus certitudinaliter esse futura, ut potest quis velle esse episcopus, licet nesciat certitudinaliter se futurum episcopum, & præterea potest quis optimè scire quid sit esse Episcopum, & quid sit episcopatus, & sic appetere esse Episcopus, quamquam nesciat se futurum episcopum.

Ad decimum. Ad decimum argumentum. Qui cognoscit necessarium futurum, cognoscit etiam contingens, quoniam oppositorum est eadem scientia, facile respondetur. oppositorum esse eandem disciplinam, vel scientiam, in vniuersali, nõ autem in particulari, & secundum se: ut v.g. Qui cognoscit vnum oppositorum in vniuersali, & secundum quidditatè, ut puta qui cognoscit album, quod est color disgregatiuus, cognoscit etiam nigrum quod est color congregatiuus. Sic etiam de necessario, & contingenti dicendum est:

Ad vndecimum. Ad vndecimum arg. quo probare nitentur non solũ homines quoscũq; verũ etiã malos potiri hoc priuilegio quod cognoscant futura, ut de Saule, & Balaã constat, qui fuerunt homines peruersi, & tñ prophetarunt. De Saule ut habetur primo Regum: & nu. 22. cap. de Balaã. Ad hoc respondetur non esse inconueniẽs homines prauos, ac peruersos Dei permissu

missu quandoq; prophetare, & futura prædicere. Dicit enim D. Aug. lib. 2. ad Simplicianum q. 1. quod ipse Saul reprobus, & sceleratus, atq; ingratus Sancto David, persecutor etiam eius, cum seuis simæ inuidiæ facibus ageretur, tamè adhuc Christus domini dicebatur. Et his hominibus peruersis, & reprobatis ipsi Demones, ut eos decipiant aliquando futura denunciant.

Ad duodecimum. Ad duodecimum arg. vbi probatur pleròq; cum dormiit, & dum sunt alienati a sensibus prædicere futura, respondetur hoc ideo cõtingere, quia in ipsa dormitione, & alienatione à sensibus intellectus cũ sit abstractus à corpore, magis recipit influẽtias corporũ celestium propter quas fiunt in imaginatione aliqua signa futurorum euentuum. sic respondet D. Tho. ad hoc arg. p. p. q. 86. ar. 4. ad 2. Et est conformis hæc solutio verbis, & doctrinæ D. Aug.

Ad tertium decimum. Ad tertium decimum arg. respondetur secundum Aug. lib. de diuinatione Demonum, quod medici, nautæ, & Agricola, facile possunt aliquid prædicere, & prænuñciare de valetudinibus, ut medici, nautæ uerò de tempestatibus, agricolæ de arborum, frugumque generibus ob notitiam quam habent de his rebus, siue causis quibus talia eueniunt. Nec tamè quisquam debet opinari eos fore prophetas, aut diuinos, seũ maus diuinatores.

Ad quartum decimum. Ad quartum decimum arg. de animã tibus brutis, quæ præcognoscũt aliquid futurum, dicendum ut inquit. D. Tho. quod eiusmodi animalia sequuntur impressionem celestem, & ideo ex motibus huiusmodi animalium magis possunt cognosci quædam futura, ut pluuia, grando, siccitas, et quædam alia, quàm ex motibus hominum, qui mouentur per consiliũ, & rationes. Sic itaq; responderi potest ad rationes, & argumenta quibus probare nitentur, non solum Deum præscire futura, verum, & Angelos, & homines, & quandoq; etiam animalia bruta, quæ tamen rationes, & argumenta nullius sunt roboris, vt ostensum est, adeo quod confidenter, et tuto possumus arguere, et reprehendere quoscũq; diuinos, et qui audent, et præ-

A sumunt præscire quæcunque contingenter eueniunt, Quod si fortè præscirent, dicere possumus eos Deos, et ponere-mus cor nostrũ, et diceremus Dii estis vos. At quia ipsi non sunt tales, sed omnes iniusti, et uana opera eorum, ideo refellamus eorum vanitates, et in sanias. Et hæc pauca de præsentibus quaestione.

Pro cuius doctrinæ veritatis confirmatione, et perpetua obseruatione, ne scilicet quis audeat ob hanc inanem fiduciam demones inuocare, et ab eis futurorum euentuum notitiam expetere et curiose perscrutari, libuit apponere constitutionem Sixti Quinti quæ sic incipit.

Constitutio Sixti Quinti. Cœli, et Terræ Creator Deus, quem vnum omnipotentem corde credimus ad iustitiam, et ore confitemur ad salutem, et si homini quem ad imaginẽ, & similitudinem suam creauit, mentem dederit, quæ non solum diuino fidei lumine illustrata, mysteria illa cognosceret, quæ humanam intelligentiam superant, sed etiam suæ naturæ ui, magno licet cum labore, præclara multa inuestigaret, atque intelligeret. Tamen ut superbum animal homo non altum saperet, sed timeret, et immensam conditionis sui maiestatem, humi stratus veneraret, sibi soli eorum, quæ euentura sunt, scientiam, et futurarum rerũ cognitionem reseruauit. Solus enim ipse cuius oculis omnia nuda, et aperta sunt, et ad intimas hominum cogitationes penetrat, et consequenter eorum actiones intuetur, solus ipse, qui vocat ea, quæ non sunt, tamquã ea quæ sunt, omnia presentia, et ante oculos posita habet, solus deniq; omnia, et singula quæcumque totius temporis decursu, et seculorum ætatibus futura sunt ab omni æternitate nouit, et admirabili prouidentia disposuit, quæ non modo humanæ mentis imbecillitas ignorat, sed nec demones ipsi præsentire possunt. Quare Idolorum in futuris annutiãdis falsitatẽ, & imbecillitatẽ, et eorum qui eis cultum adhibebant, vanitatem irridet spiritus sanctus apud Esaiã illis verbis. Annuntiate quæ ventura sũt in futurum, et scie mus quia dii estis vos, & in nouo testamento Christus Dominus

huc discipulorum suorum de futuris A
 euentis paulo cupidius inquirentium,
 interrogationem graui illa responsio-
 ne retudit, qua etiam omnium fidelium
 suorum curiositatem coercuit. Non
 est vestrum scire tempora, uel momen-
 ta, quæ pater posuit in sua potestate De
 inde facta hac præfatione, & exordio,
 multis aliis rationibus, & sententiis ex
 sacra pagina adductis prohibet sub gra-
 uissimis pœnis, et censuris, ne quis au-
 deat hac uanitate deceptus, quod scilicet
 B cet demones, et quicumque alii futuros
 euentus præter eos, quos diximus certi-
 tudinaliter præscire queant, eos consule-
 re, illos inuocare, et illorum opera, arte,
 uel auxilio uti audeat, neque eiusmodi li-

bro legere, uel tenere. Quin et in Cõ-
 cilio Tridentino cautum fuit, et prohi-
 bitum ne eiusmodi tractatus, aut indi-
 ces legantur, uel habeantur, et nuper
 ab Illustrissimis, et Reuerendissimis
 D.D. Cardinalibus supra Indicem li-
 brorum constitutis, ac deputatis eadem
 prohibitio est confirmata, ac restricta.
 Cuius diligentiam, ac probitatem non
 solum hac in re, sed in plerisque aliis re-
 bus ab eo cõstitutus nõquã satis lauda-
 re possumus. Nullus ergo existimet
 hac falsa, et uana fiducia deceptus cuius-
 uam creaturæ ope, uel opera se posse fu-
 turos euentus cognoscere, quia præter
 Deum, nulli creaturæ quæcumque sit il-
 la, hoc priuilegiũ patet esse concessum.

*Et sic est finis huius primæ partis huius operis: nunc Deo opitulante, &
 suam opem nobis afferente aggredimur
 expositionem alterius partis.*

REGISTRVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTUVWXYZ.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn
 Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vv Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh.

Et omnes sunt Quaterni.

PER VSIÆ.

*Ex Typographia Vincentij Columbarij, Andrea Brixiani he-
 redis, Superiorum permissu, M. D. XCVI.*

ERRATA PRIMI TOMI ESAIAE PRO-
phetæ sic corrigere.

E T in primis fol. tertio initio capitis primi, ubi legitur postquam, debet legi postquam ubi deficit littera t.	f. 209. d. raticinij, lege vaticinij,	
fol. 42. e. Repempti lege redempti	f. 233. b. da exercitiū lege ad exercitiū	
fol. 94. e. fructibus, lege suctibus	f. 228. b. qui, cuius	
f. 97. e. cunctis cuncti	f. 70. a. Babilonis Babilonijs	
f. 43. b. confringetur confringetur	f. 71. a. Vtrumq. vt cumq.	
f. 49. b. Nouissimus nouissimis	f. 73. a. dicebat. decebat	
f. 49. a. eius eius	f. 74. d. quia, qui a	
f. 50. a. ipsi ipsi	f. 75. e. Dej vo, Dei nunc	
f. 52. d. præfidebitur præfidebit	f. 75. d. iurret. irruet	
f. 52. a. Aegentes ad gentes	f. 76. a. Idolatis Idolatris	
f. 52. a. Hierusalem Hierusalem	f. 121. c. mœrebantur merebantur	
f. 53. c. conuincere conuincere	f. 76. a. obsidionibus obsidionibus	
f. 53. c. Arripies arripiet	f. 80. a. parricidium fratricidium	
f. 53. c. gladium gladium	f. 80. a. In fraganti in fraganti	
f. 55. b. gladio, & f. 55. b. sacerdotum amputauit, lege amputauit	f. 83. e. diuinationibus diuinationibus	
f. 55. e. inpressa, & reuerata lege inpressa, & reuelata	f. 83. d. sennè sententiæ	
f. 56. c. Particulâ quo vitio quo	f. 83. d. ate, ante	
f. 56. d. carminum carminum	f. 83. e. ijs vendunt, ij qui vendunt	
f. 56. d. quibus non facile, quibus facile	f. 84. c. vt sed	
f. 60. e. fuerint, fuerint	f. 85. e. innite initi	
f. 61. c. quorundam verborum lege inutilis repetitio	f. 85. b. expellari, expilari	
f. 61. e. Phras Phras	f. 86. b. animæ sunt, animæ quæ	
f. 63. e. pulchrum pulchrum	f. 91. a. quamquam accipit, quamquam accipit.	
f. 96. a. & veruc, & eum	f. 93. c. maledicti maledictioni	
f. 101. b. sicut ira, sicut ignis	f. 94. e. fructibus fructibus	
f. 102. b. montis montis	f. 133. a. longo sine longo sine	
f. 105. in tex. in tenebris tenebris	f. 289. c. præterea propterea	
f. 106. b. cum eum	f. 289. c. contritum accedere, contritum accedet	
f. 106. e. luituofum luituoso	f. 289. d. saluatorem salutem	
f. 106. b. esse est	f. 290. a. notum facere notam	
f. 107. b. pater frater	f. 446. a. bene bone	
f. 107. b. statuisse cantare statuisse, & cantare	f. 446. a. reperiautur reperiantur	
f. 108. a. describi describit	f. 459. d. peccatorum peccatorum	
f. 108. e. perduceret, produceret	f. 456. a. inquantum quam	
f. 111. b. pinguedinis pinguedinis	f. 459. b. percipito præcipio	
f. 134. e. alium malum	f. 456. b. esitebor confitebor	
f. 136. b. futurum, futura	f. 450. b. diiotione diiotione	
f. 140. d. godu, quod	f. 467. a. pupillum pupillum	
f. 158. e. plana, plena	f. 467. c. ciuitatem ciuitatem	
f. 166. d. sacerdotum, sacerdotem	f. 474. c. gemes gentes	
f. 176. d. renotandis tractandis	f. 478. c. fortis fortis	
f. 486. d. diuoretos deuoret eos	f. 480. a. sacere, facere	
	f. 487. b. cede iustum Christum	
	f. 487. e. gustus, gressus	
	f. 486. d. Mei, Dei.	

Alius error non dissimulandus habetur in margine cap. 9. fol. 224. littera c. ubi dicitur: Annotes primo Phisicorum text 39. & debet legi primo topi cap. 9.

